CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कोकिलस्यवराहस्यमेरोःशून्यस्यवेश्मनः नटस्यभक्तिमित्रस्यय च्छ्रेयस्तत्समाचरेत् कोकिलस्यश्रेयःस्वपोष्याणांपरैःपोषणं तथाहि कृषिर्वणिक्पथोदुर्गंसेतुःकुंजरबंधनं खन्याकरकरादानंसंचयार्थाष्टकं
मतं यःकीनाशःशतंनिवर्तनानिभूमेःकर्षतितेनविष्टिरूपेणराजकीयमपिनिवर्तनदशकंकर्षणीयंस्वीयवद्रक्षणीयंच तदुत्पन्नंधान्यादिकंराज्ञेदेयं एवमेवयोवणिक्शतेनबलीवर्दैःपण्यमाहरति तेनराजकीयाअ
पिदशबलीवर्दावोढव्याःपोषणीयाश्च दुर्गेटव्यादौमार्गरक्षामइतिव्यपदेशेनपांथेभ्योवेतनंग्राह्यम् एवंसेतौनदीतरणेप्रतिग्रामंकुंजरान्विभज्यबध्नीयात् ग्रामीणैरेवतेषांपोषणंकर्तव्यमित्येवमादियथायथमूह्यं
एवंसर्वोपिराजकीयःकुटुंबार्थःप्रजाद्वारैवनिर्वोढव्यः षड्भागहारस्तुकोशार्थमुपयुज्यते कोशश्चधर्मायपरावमर्दायवोपयुज्यतेइत्यन्यत् वराहस्यश्रेयःवराहस्यश्रेयोमूलोत्खननम् तच्चराजाशत्रूणांकुर्या

कोकिलस्यवराहस्यमेरोःशून्यस्यवेश्मनः ॥ नटस्यभक्तिमित्रस्ययच्छ्रेयस्तत्समाचरेत् ॥ २१ ॥ उत्थायोत्थायगच्छेतनित्ययुक्तोरिपोर्गृहान् ॥ कुशलंचास्यपृ
च्छेतयद्यप्यकुशलंभवेत्॥ २२ ॥ नालसाःप्राप्नुवंत्यर्थान्नक्लीवानाभिमानिनः ॥ नचलोकरवाद्भीतानवैशश्वत्प्रतीक्षिणः॥ २३ ॥ नास्यच्छिद्रंरिपुर्विद्याद्विद्या
च्छिद्रंपरस्यतु॥ गूहेत्कूर्मइवांगानिरक्षेद्विवरमात्मनः॥ २४ ॥ बकवच्चिंतयेदर्थान्सिंहवच्चपराक्रमेत्॥ वृकवच्चाप्यलुंपेतशरवच्चविनिष्पतेत्॥ २५॥ पानमक्षा
स्तथानार्योमृगयागीतवादितम्॥ एतानियुक्त्यासेवेतप्रसंगोह्यत्रदोषवान् ॥ २६ ॥ कुर्यात्तृणमयंचापंशयीतमृगशायिकाम् ॥ अंधःस्यादंधवेलायांबाधिर्यं
मपिसंश्रयेत्॥ २७ ॥ देशकालौसमासाद्यविक्रमेतविचक्षणः ॥ देशकालव्यतीतोहिविक्रमोनिष्फलोभवेत् ॥ २८ ॥ कालाकालौसंप्रधार्यबलाबलमथात्म
नः॥ परस्परंबलंज्ञात्वातत्रात्मानंनियोजयेत् ॥ २९ ॥ दंडेनोपनतंशत्रुंयोराजानंनियच्छति ॥ समृत्युमुपगृह्णातिगर्भमश्वतरीयथा ॥ ३० ॥ सुपुष्पितःस्याद
फलःफलवान्स्याद्दुरारुहः ॥ आमःस्यात्पक्वसंकाशोनचशीर्येतकस्यचित् ॥ ३१ ॥ आशांकालवतींकुर्यात्तांचविघ्नेनयोजयेत्॥ विघ्नंनिमित्ततोब्रूयान्निमित्तं
चापिहेतुतः॥ ३२ ॥ भीतवत्संविधातव्यंयावद्भयमनागतम्॥ आगतंतुभयंदृष्ट्वाप्रहर्तव्यमभीतवत्॥ ३३ ॥ नसंशयमनारुह्यनरोभद्राणिपश्यति॥ संशयंपुन
रारुह्ययदिजीवतिपश्यति॥ ३४॥

त् मेरोरचंचलत्वमनुल्लंघनीयत्वंचतत्त्वयमात्मनइच्छेत् शून्यस्यवेश्मनःसंपदागमइष्टस्तमिच्छेत्नटस्यनानारूपत्वमिष्टं एवंराजास्निग्धप्रसन्नादीन्गुणान्बिभृयात् व्यालस्येतिपाठेसर्पवदवंध्यकोपत्वमि
ष्टं भक्तिमित्रस्यस्वाराध्योदयइष्टएवंस्वप्रतिपाल्यानांप्रजानामुदयोराज्ञानित्यमेष्टव्यइत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४॥ बकादीनामेकाग्रत्वंनिर्भयत्वंशीघ्रकारित्वंअपराव्टत्तित्वंचगुणास्तान् परार्था
दानेराजाश्रयेदित्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ अश्वतरीगर्दभजाअश्वाउदरभेदेनैवप्रसूतइतिप्रसिद्धं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निगृहीतमपिभयंपुनर्विवृद्धिभयादनिवृत्तमिवनिशामयेत् जानीयात् सर्वदावहितस्तिष्ठेदितिभावः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अभ्युत्थानादिभ्रूदूपायैः शत्रोःप्रतिपुष्पफलाघातीस्यात् पुष्पफलंपुष्पफलंप्रतिइतिप्रतिपुष्पफलं सर्वंपुष्पंपुरुषार्थसाधनं सर्वंफलंपुरुषार्थरूपंच तद्विनाशये

अनागतंविजानीयाद्यच्छेद्भयमुपस्थितम् ॥ पुनर्वृद्धिभयात्किंचिदनिवृत्तंनिशामयेत् ॥ ३५ ॥ प्रत्युपस्थितकालस्यसुखस्यपरिवर्जनम् ॥ अनागतसुखाशाच नैवबुद्धिमतांनयः ॥ ३६ ॥ योरिणासहसंधायसुखंस्वपितिविश्वसन् ॥ सवृक्षाग्रेप्रसुप्तोवापतितःप्रतिबुध्यते ॥ ३७ ॥ कर्मणायेनतेनैवमृदुनादारुणेनच ॥ उद्धरेद्दीनमात्मानंसमर्थोधर्ममाचरेत् ॥ ३८ ॥ येसपत्नाःसपत्नानांसर्वांस्तानुपसेवयेत् ॥ आत्मनश्चापिबोद्धव्याश्चाराविनिहताःपरैः ॥ ३९ ॥ चारस्त्वविदितःकार्य आत्मनोथपरस्यच ॥ पाषंडांस्तापसादींश्चपरराष्ट्रेप्रवेशयेत् ॥ ४० ॥ उद्यानेषुविहारेषुप्रपास्वावसथेषुच ॥ पानागारेप्रवेशेषुतीर्थेषुचसभासुच ॥ ४१ ॥ धर्माभिचारिणःपापाश्चौरालोकस्यकंटकाः ॥ समागच्छंतितान्बुद्धानियच्छेच्छमयीतच ॥ ४२ ॥ नविश्वसेदविश्वस्तेविश्वस्तेनातिविश्वसेत् ॥ विश्वासाद्भयमभ्येति नापरीक्ष्यचविश्वसेत् ॥ ४३ ॥ विश्वासयित्वातुपरंतत्त्वभूतेनहेतुना ॥ अथास्यप्रहरेत्कालेकिंचिद्विचलितेपदे ॥ ४४ ॥ अशंक्यमपिशंकेतनित्यंशंकेतशंकितात् ॥ भयंत्वशंकिताज्जातंसमूलमपिकृंतति ॥ ४५ ॥ अवधानेनमौनेनकाषायेणजटाजिनैः ॥ विश्वासयित्वाद्वेष्टारमवलुंपेद्यथावृकः ॥ ४६ ॥ पुत्रोवायदिवाभ्राता पितावायदिवासुहृत् ॥ अर्थस्यविघ्नंकुर्वाणाहंतव्याभूतिमिच्छता ॥ ४७ ॥ गुरोरप्यवलिप्तस्यकार्याकार्यमजानतः ॥ उत्पथंप्रतिपन्नस्यदंडोभवतिशासनम् ॥ ४८ ॥ अभ्युत्थानाभिवादाभ्यांसंप्रदानेनकेनचित् ॥ प्रतिपुष्पफलाघातीतीक्ष्णतुंडइवद्विजः ॥ ४९ ॥ नाच्छित्त्वापरमर्माणिनाकृत्वाकर्मदारुणम् ॥ नाहत्वामत्स्यघातीवप्राप्नोतिमहतींश्रियम् ॥ ५० ॥ नास्तिजात्यारिपुर्नाममित्रंवापिनविद्यते ॥ सामर्थ्ययोगाज्जायंतेमित्राणिरिपवस्तथा ॥ ५१ ॥ अमित्रंनैवमुंचेतवदंतंकरुणान्यपि ॥ दुःखंतत्रनकर्तव्यंहन्यात्पूर्वापकारिणम् ॥ ५२ ॥ संग्रहानुग्रहेयत्नःसदाकार्योनसूयता ॥ निग्रहश्चापियत्नेनकर्तव्योभूतिमिच्छता ॥ ५३ ॥ प्रहरिष्यन्प्रियंब्रूयात्प्रहृत्यैवप्रियोत्तरम् ॥ असिनापिशिरश्छित्त्वाशोचेतचरुदेतच ॥ ५४ ॥ निमंत्रयीतसांत्वेनसंमानेनतितिक्षया ॥ लोकाराधनमित्येतत्कर्तव्यंभूतिमिच्छता ॥ ५५ ॥

त् तीक्ष्णतुंडोद्विजःपक्षीयथासर्ववृक्षस्यपुष्पंफलंचनाशयतितद्वत् ॥ ४९ ॥ नास्तीति समर्थस्यतेजीयांसोरिपवोभवंत्यन्येमित्राणिभवंतीत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुष्कंलाभशून्यं तत्रदृष्टांतोगोविषाणस्यभक्षणमिति शत्रोरियंगौरितितद्विषाणचर्वणेप्रवृत्तस्यायासोव्यर्थस्तद्वदित्यर्थः सार्धः ॥ ५६ ॥ त्रिवर्गःधर्मार्थकामाः तत्रत्रिविधापीडा धर्मेणार्थस्यपीडा अर्थे नधर्मस्य कामेनतयोरिति अनुबंधाःफलानि धर्मस्यार्थोर्थस्यकामःकामस्येंद्रियप्रीतिरितिक्षुद्राः धर्मस्यचित्तशुद्धिरर्थस्ययज्ञःकामस्यजीवनमात्रमितिप्राज्ञाः तत्रबलाबलंज्ञात्वाऽनुबंधान्लिप्सेत पीडांतुपरिवर्जयेदेवेत्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ गृध्रदृष्टिर्गृध्रवत्दूरदर्शी बकवदालीनोनिश्चलोबकालीनः श्वचेष्टःशुनकवज्जागरूकश्चोरसूचकश्च सिंहवद्विक्रमोयस्यअनिर्दयश्चतद्व देव काकवत्शंकीपरेंगितज्ञः भुजंगचरितंअकस्मात्परकृतेदुर्गादौप्रवेशनंतत्कुर्यात् ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ श्रेणीमुख्यःनानाजातीयाःसंतएककार्येनिविष्टाःश्रेणयस्तासांमुख्यस्यउपजापोभेदः उपतापेष्वितिपाठे

नशुष्कवैरंकुर्वीतबाहुभ्यांननदींतरेत् ॥ अनर्थकमनायुष्यंगोविषाणस्यभक्षणम् ॥ दंताश्चपरिमृज्यंतेरसश्चापिनलभ्यते ॥ ५६ ॥ त्रिवर्गस्त्रिविधापीडाअनुबं धास्तथैवच ॥ अनुबंधंतथाज्ञात्वापीडांचपरिवर्जयेत् ॥ ५७ ॥ ऋणशेषमग्निशेषंशत्रुशेषंतथैवच ॥ पुनःपुनःप्रवर्धंतेतस्माच्छेषंनधारयेत् ॥ ५८ ॥ वर्धमान मृणंतिष्ठेत्परिभूताश्चशत्रवः ॥ जनयंतिभयंतीव्रंव्याधयश्चाप्युपेक्षिताः ॥ ५९ ॥ नासम्यक्कृतकारीस्यादप्रमत्तःसदाभवेत् ॥ कंटकोऽपिहिदुश्छिन्नोविकारंकु रुतेचिरं ॥ ६० ॥ वधेनचमनुष्याणांमार्गाणांदूषणेनच ॥ अगाराणांविनाशैश्चपरराष्ट्रंविनाशयेत् ॥ ६१ ॥ गृध्रदृष्टिर्बकालीनःश्वचेष्टःसिंहविक्रमः ॥ अनुद्वि ग्नःकाकशंकीभुजंगचरितंचरेत् ॥ ६२ ॥ शूरमंजलिपातेनभीरुंभेदेनभेदयेत् ॥ लुब्धमर्थप्रदानेनसमंतुल्येनविग्रहः ॥ ६३ ॥ श्रेणीमुख्योपजापेषुवल्लभानुनये षुच ॥ अमात्यान्परिरक्षेतभेदसंघातयोरपि ॥ ६४ ॥ मृदुरित्यवजानंतितीक्ष्णइत्युद्विजंतिच ॥ तीक्ष्णकालेभवेत्तीक्ष्णोमृदुकालेमृदुर्भवेत् ॥ ६५ ॥ मृदुनैव मृदुंछिंधिमृदुनाहंतिदारुणम् ॥ नासाध्यंमृदुनाकिंचित्तस्मात्तीक्ष्णतरोमृदुः ॥ ६६ ॥ कालेमृदुर्योभवतिकालेभवतिदारुणः ॥ प्रसाधयतिकृत्यानिशत्रुंचाप्य धितिष्ठति ॥ ६७ ॥ पंडितेनविरुद्धःसन्दूरस्थोस्मीतिनाश्वसेत् ॥ दीर्घौबुद्धिमतोबाहूयाभ्यांहिंसतिहिंसितः ॥ ६८ ॥ नतत्तरेद्यस्यनपारमुत्तरेन्नतद्धरेद्यत्पुन राहरेत्परः ॥ नतत्खनेद्यस्यनमूलमुद्धरेन्नतंहन्याद्यस्यशिरोनपालयेत् ॥ ६९ ॥ इतीदमुक्तंवृजिनाभिसंहितंनचैतदेवंपुरुषःसमाचरेत् ॥ परप्रयुक्तेनकथंविभा वयेदतोमयोक्तंभवतोहितार्थिना ॥ ७० ॥

उपतापःक्लेशोवावल्लभानांमित्राणामनुनयेषुअन्यैःक्रियमाणेषुअमात्यान्परिरक्षेत भेदात्संघातात्संभूयकार्यकारित्वाच्चसंहताह्यमात्याःसद्योराजानमराजानंकुर्युर्विपरीतंवाकुर्युरित्यर्थः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ वृजिनाभिसंहितंआपत्कालाभिप्रायेणैवैतदुक्तंनत्वेतदेवंपुरुषःसमाचरेत् परप्रयुक्तेपरेणाभियोगेकृतेसति इदंमदुक्तंकथंनभावयेत्अपितुभावयेदेव आपदिएतदनुष्ठा नादधर्मोनास्तीतिभावः ॥ ७० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥७१॥ ॥इतिशांति०आप०नैल०भारतभा०चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१४०॥ ॥ॐ॥ ॥हीनेइति आपद्यकार्यमपिकणिकेनोक्तंतत्रविश्वामित्रश्वजाघनीपचनरूपंशिष्टाचारंप्रमाणयति ॥१॥२॥
॥३॥४॥५॥६॥ अतितिक्षुःत्यक्तुमनिच्छुः अनुक्रोशात्दयातः ब्राह्मणान्पालयितुमशक्तोराजाकिंकुर्यादित्यर्थः ॥७॥८॥ अप्राप्तप्रापणंयोगः प्राप्तसंरक्षणंक्षेमः सुवृष्टिश्वताः ब्राह्मणादीनांविपदागमोराज्ञ

यथावदुक्तंवचनंहितार्थिनानिशम्यविप्रेणसुवीरराष्ट्रपः॥तथाकरोद्वाक्यमदीनचेतनःश्रियंचदीप्तांबुभुजेसबांधवः॥ ७१ ॥ ॥ इति०शांति०आप०कणिको पदेशेचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४० ॥ ॥ॐ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥हीनेपरमकेधर्मेसर्वलोकाभिलंघिते॥ अधर्मेधर्मतांनीतेधर्मेचाधर्मतां गते॥ १ ॥मर्यादासुविनष्टासुक्षुभितेधर्मनिश्चये॥ राजभिःपीडितेलोकेपरैर्वापिविशांपते ॥ २ ॥ सर्वाश्रयेषुमूढेषुकर्मसूपहतेषुच ॥ कामाल्लोभाच्चमोहाच्चभ यंपश्यत्सुभारत॥ ३ ॥ अविश्वस्तेषुसर्वेषुनित्यंभीतेषुपार्थिव॥ निकृत्याहन्यमानेषुवंचयत्सुपरस्परम्॥ ४॥ संप्रदीप्तेषुदेशेषुब्राह्मणेचातिपीडिते॥ अवर्षतिचप र्जन्येमिथोभेदेसमुत्थिते ॥ ५ ॥ सर्वस्मिन्दस्युसाद्भूतेपृथिव्यामुपजीवने ॥ केनस्विद्ब्राह्मणोजीवेज्जघन्येकालआगते॥६ ॥ अतितिक्षुःपुत्रपौत्राननुक्रोशान्न राधिप॥ कथमापत्सुवर्तेततन्मेब्रूहिपितामह॥ ७॥ कथंचराजावर्तेतलोकेकलुषतांगते॥ कथमर्थाच्चधर्माच्चनहीयेतपरंतप॥ ८॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥राजमू लामहाबाहोयोगक्षेमसुवृष्टयः ॥ प्रजासुव्याधयश्चैवमरणंचभयानिच ॥ ९ ॥ कृतंत्रेताद्वापरंचकलिश्चभरतर्षभ ॥ राजमूलाइतिमतिर्ममनास्त्यत्रसंशयः ॥ १० ॥तस्मिंस्त्वभ्यागतेकालेप्रजानांदोषकारके॥ विज्ञानबलमास्थायजीवितव्यंभवेत्तदा ॥ ११ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ विश्वामित्रस्य संवादंचांडालस्यचपक्कणे ॥ १२ ॥ त्रेताद्वापरयोःसंधौतदादैवविधिक्रमात् ॥ अनावृष्टिरभूद्घोरालोकेद्वादशवार्षिकी ॥ १३ ॥ प्रजानामतिवृद्धानांयुगांतेस मुपस्थिते॥ त्रेताविमोक्षसमयेद्वापरप्रतिपादने ॥ १४ ॥ नववर्षसहस्राक्षःप्रतिलोमोभवद्गुरुः ॥ जगामदक्षिणंमार्गंसोमोव्यावृत्तलक्षणः ॥ १५ ॥ नावश्या योपितत्राभूत्कुतएवाभ्रजातयः॥ नद्यःसंक्षिप्ततोयौघाःकिंचिदंतर्गतास्ततः ॥ १६ ॥ सरांसिसरितश्चैवकूपाःप्रस्रवणानिच ॥हतत्विषोनलक्ष्यंतेनिसर्गाद्दैवका रितात्॥ १७॥ उपशुष्कजलस्थायाविनिवृत्तसभाप्रपा ॥ निवृत्तयज्ञस्वाध्यायानिर्वषट्कारमंगला ॥ १८ ॥ उच्छिन्नकृषिगोरक्षानिवृत्तविपणापणा ॥ निवृ त्तयूपसंभाराविप्रनष्टमहोत्सवा॥ १९ ॥ अस्थिसंचयसंकीर्णामहाभूतरवाकुला॥ शून्यभूयिष्ठनगरादग्धग्रामनिवेशना॥ २० ॥

एवदोपइत्यर्थः ॥९॥१०॥११॥ पक्कणेचांडालागारे ॥१२॥ दैवविधिर्दैवविहितः ॥१३॥१४॥ प्रतिलोमोवक्री व्यावृत्तंअन्यथाभूतंलक्षणंचिह्नंयस्य ॥१५॥ अवश्यायोधूमिका ॥ १६॥१७॥ जलस्था याः क्षुद्रजलाशयाः ॥१८॥ विपणोविक्रयादिः आपणोहट्टः ॥१९॥२०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥ हताआरक्षारक्षाकर्तारोयस्यांसा भूततरुःश्मशानवृक्षस्तद्वदगम्याभूततरुप्राया भूतनरप्रायेतिपाठेभूतप्रायनरेत्यर्थः शावभूतनरप्रायेतिप्राचांपाठःस्पष्टार्थः शवएवशावः ॥ २३ ॥ २४ ॥

क्वचिद्घोरैःक्वचिच्छस्त्रैःक्वचिद्राजभिरातुरैः ॥ परस्परभयाच्चैवशून्यभूयिष्ठनिर्जना ॥ २१ ॥ गतदैवतसंस्थानावृद्धलोकनिराकृता ॥ गोजाविमहिषीहीनापर
॥ १४ ॥ स्परपराहता ॥ २२ ॥ हतविप्राहतारक्षाप्रनष्टौषधिसंचया ॥ सर्वभूततरुप्रायाबभूववसुधातदा ॥ २३ ॥ तस्मिन्प्रतिभयेकालेक्षतेधर्मेयुधिष्ठिर ॥ बभूवुःक्षुधि १२
तामर्त्याःखादमानाःपरस्परम् ॥ २४ ॥ ऋषयोनियमांस्त्यक्त्वापरित्यज्याग्निदेवताः ॥ आश्रमान्संपरित्यज्यपर्यधावन्नितस्ततः ॥ २५ ॥ विश्वामित्रोऽथभगवा
न्महर्षिरनिकेतनः ॥ क्षुधापरिगतोधीमान्समंतात्पर्यधावत ॥ २६ ॥ त्यक्त्वादारांश्चपुत्रांश्चकस्मिंश्चजनसंसदि ॥ भक्ष्याभक्ष्यसमोभूत्वानिरग्निरनिकेतनः
॥ २७ ॥ सकदाचित्परिपतन्श्वपचानांनिवेशनम् ॥ हिंस्राणांप्राणिघातानामाससादवनेक्वचित् ॥ २८ ॥ विभिन्नकलशाकीर्णंश्वचर्मच्छेदनायुतम् ॥ वराहखर
भग्नास्थिकपालघटसंकुलम् ॥ २९ ॥ मृतचैलपरिस्तीर्णंनिर्माल्यकृतभूषणम् ॥ सर्पनिर्मोकमालाभिःकृतचिह्नकुटीमठम् ॥ ३० ॥ कुक्कुटारावबहुलंगर्दभध्वनिना
दितम् ॥ उद्घोषद्भिःखरैर्वाक्यैःकलहद्भिःपरस्परम् ॥ ३१ ॥ उलूकपक्षिध्वनिभिर्देवतायतनैर्वृतम् ॥ लोहघंटापरिष्कारंश्वयूथपरिवारितम् ॥ ३२ ॥ तत्प्रविश्यक्षुधावि
ष्टोविश्वामित्रोमहानृषिः ॥ आहारान्वेषणेयुक्तःपरंयत्नंसमास्थितः ॥ ३३ ॥ नचक्वचिदविंदत्सभिक्षमाणोपिकौशिकः ॥ मांसमन्नंफलंमूलमन्यद्वातत्रकिंचन
॥ ३४ ॥ अहोकृच्छ्रंमयाप्राप्तमितिनिश्चित्यकौशिकः ॥ पपातभूमौदौर्बल्यात्तस्मिंश्चांडालपक्कणे ॥ ३५ ॥ सचिंतयामासमुनिःकिंनुमेसुकृतंभवेत् ॥ कथंवृ
थानमृत्युःस्यादितिपार्थिवसत्तम ॥ ३६ ॥ सददर्शश्वमांसस्यकुतंत्रींविततांमुनिः ॥ चांडालस्यगृहेराजन्सद्यःशस्त्रहतस्यवै ॥ ३७ ॥ सचिंतयामासतदास्तैन्यं
कार्यमितोमया ॥ नहीदानीमुपायोमेविद्यतेप्राणधारणे ॥ ३८ ॥ आपत्सुविहितंस्तैन्यंविशिष्टंचमहीयसः ॥ विप्रेणप्राणरक्षार्थंकर्तव्यमितिनिश्चयः ॥ ३९ ॥
हीनादादेयमादौस्यात्समानात्तदनंतरम् ॥ असंभवेवाददीतविशिष्टादपिधार्मिकात् ॥ ४० ॥ सोहमंत्यावसायानांहराम्येनांप्रतिग्रहात् ॥ नस्तैन्यदोषंपश्यामिह
रिष्यामिश्वजाघनीम् ॥ ४१ ॥ एतांबुद्धिंसमास्थायविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ तस्मिन्देशेससुष्वापश्वपचोयत्रभारत ॥ ४२ ॥ सविगाढांनिशांदृष्ट्वासुप्तेचांडा ॥ १४ ॥
लपक्कणे ॥ शनैरुत्थायभगवान्प्रविवेशकुटीमतः ॥ ४३ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ वृथाअन्नंविना ॥ ३६ ॥ कुतंत्रींदंडिकां ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ प्रतिग्रहात्तज्जदोषात् स्तैन्यदोषंअधिकंनपश्यामीत्यर्थः श्वजाघनींशुनोजंघां ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४४ ॥ घट्टयतिचालयति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ममर्मा ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ नेत्राभ्यांश्लेष्मपिहिताभ्यां ॥ ४९ ॥ ५० ॥ कलुषंयातःपापंकर्मानुसृतः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ अग्निर्देवानांमुखंचपुरोधाश्चसः

ससुप्तइवचांडालःश्लेष्मापिहितलोचनः ॥ परिभिन्नस्वरोरूक्षःप्रोवाचाप्रियदर्शनः ॥ ४४ ॥ ॥श्वपचउवाच॥ ॥कःकुतंत्रींघट्टयतिसुप्तेचांडालपक्कणे॥ जागर्मिनात्रसुप्तोस्मिहतोसीतिचदारुणः ॥ ४५ ॥ विश्वामित्रस्ततोभीतःसहसातमुवाचह ॥ तत्रव्रीडाकुलमुखःसोद्वेगस्तेनकर्मणा ॥ ४६ ॥ विश्वामित्रोह मायुष्मन्नागतोहंबुभुक्षितः ॥ मावधीर्ममसद्बुद्धेयदिसम्यक्प्रपश्यसि ॥ ४७ ॥ चांडालस्तद्वचःश्रुत्वामहर्षेर्भावितात्मनः ॥ शयनादुपसंभ्रांतउद्ययौप्रतितंत तः ॥ ४८ ॥ सविसृज्याश्रुनेत्राभ्यांबहुमानात्कृतांजलिः ॥ उवाचकौशिकंरात्रौब्रह्मन्किंतेचिकीर्षितम् ॥ ४९ ॥ विश्वामित्रस्तुमातंगमुवाचपरिसांत्वयन् ॥ क्षु धितोहंगतप्राणोहरिष्यामिश्वजाघनीम् ॥ ५० ॥ क्षुधितःकलुषंयातोनास्तिह्रीरशनार्थिनः ॥ क्षुच्चमांदूषयत्यत्रहरिष्यामिश्वजाघनीम् ॥ ५१ ॥ अवसीदंतिमेप्रा णाःश्रुतिर्मेनश्यतिक्षुधा ॥ दुर्बलोनष्टसंज्ञश्चभक्षाभक्षविवर्जितः ॥ ५२ ॥ सोऽधर्मंबुध्यमानोऽपिहरिष्यामिश्वजाघनीम् ॥ अटन्भैक्ष्यंनविंदामियदायुष्मा कमालये ॥ ५३ ॥ तदाबुद्धिःकृतापापेहरिष्यामिश्वजाघनीम् ॥ अग्निर्मुखंपुरोधाश्चदेवानांशुचिषाड्विभुः ॥ ५४ ॥ यथावत्सर्वभुग्ब्रह्मन्तथामांविद्धिधर्मतः ॥ त मुवाचसचांडालोमहर्षेश्शृणुमेवचः ॥ ५५ ॥ श्रुत्वातत्त्वंतथातिष्ठयथाधर्मोनहीयते ॥ धर्मंतवापिविप्रर्षेश्शृणुयत्तेब्रवीम्यहम् ॥ ५६ ॥ शृगालादधमंश्वानंप्रवदंति मनीषिणः ॥ तस्याप्यधमउद्देशःशरीरस्यश्वजाघनी ॥ ५७ ॥ नेदंसम्यग्व्यवसितंमहर्षेधर्मगर्हितम् ॥ चांडालस्वस्यहरणमभक्ष्यस्यविशेषतः ॥ ५८ ॥ साध्व न्यमनुपश्यत्वमुपायंप्राणधारणे ॥ नमांसलोभात्तपसोनाशस्तेस्यान्महामुने ॥ ५९ ॥ जानताविहितंधर्मंनकार्योधर्मसंकरः ॥ मास्मधर्मंपरित्याक्षीस्त्वंहिध र्मभृतांवरः ॥ ६० ॥ विश्वामित्रस्ततोराजन्नित्युक्तोभरतर्षभ ॥ क्षुधार्त्तःप्रत्युवाचेदंपुनरेवमहामुनिः ॥ ६१ ॥ निराहारस्यसुमहान्ममकालोभिधावतः ॥ नवि द्यतेप्युपायश्चकश्चिन्मेप्राणधारणे ॥ ६२ ॥ येनयेनविशेषेणकर्मणायेनकेनचित् ॥ अभ्युज्जीवेत्साद्यमानःसमर्थोधर्ममाचरेत् ॥ ६३ ॥ ऐंद्रोधर्मःक्षत्त्रियाणां ब्राह्मणानामथाग्निकः ॥ ब्रह्मवह्निर्ममबलंभक्ष्यामिशमयन्क्षुधाम् ॥ ६४ ॥ यथायथैवजीवेद्धितत्कर्तव्यमहेलया ॥ जीवितंमरणाच्छ्रेयोजीवन्धर्ममवाप्नु यात् ॥ ६५ ॥ सोहंजीवितमाकांक्षन्नभक्ष्यस्यापिभक्षणम् ॥ व्यवस्येबुद्धिपूर्वंवैतद्भवाननुमन्यताम् ॥ ६६ ॥

शुचिषाट्शुचिमेध्यमेवसहतेनामेध्यं ॥ ५४ ॥ तस्यापियथासर्व भुक्त्वंतथाहंब्रह्मत्वाद्ब्राह्मणोपितत्तुल्यत्वात्सर्वभुग्भविष्यामीत्यर्थः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ऐंद्रःपालनात्मकः आग्निकःसर्वभुक्त्वरूपः ब्रह्मवेदःसएववह्निः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ज्योतींषीवतपइंधनेनबलवंतंकरिष्यामि आत्मानमितिशेषः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ पंचैंशशशल्यकादयः पंचैवभक्ष्यांनान्येइतिहेतोरभक्ष्येश्वमांसेमनोमाकृथाः ॥ ७० ॥ ७१ ॥ इतिकर्तुं नार्हसीतियोजना ॥ ७२ ॥ शिष्टाःअगस्त्यादयः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ समौपशुत्वादितिभावः ॥ ७५ ॥ यदिति तेनागस्त्येनब्राह्मणानामर्थेऽर्थितेनप्रार्थितेनअर्थाद्ब्राह्मणैरेववातापिभक्षणंकृतंनस्वार्थे तद पिअवस्थाधिकारेसताऽदृशएवसमयोनान्यत्किंचित्कर्तुंशक्यमित्यर्थः नृशंसमपिभक्षित्वातेनवातापिनाभक्ष्यमाणाब्राह्मणारक्षिताइतिधर्मएवेत्यर्थः ॥ ७६ ॥ तर्हिअयमात्मादेहोममनमित्रंएतस्यरक्षणार्थं

बलवंतंकरिष्यामिप्रणोत्स्याम्यशुभानितु ॥ तपोभिर्विद्ययाचैवज्योतींषीवमहत्तमः ॥ ६७ ॥ ॥श्वपचउवाच ॥ ॥ नैतत्खादन्प्राप्नुतेदीर्घमायुर्नैवप्राणान्नामृतस्येवतृप्तिः ॥ भिक्षामन्यांभिक्षमातेमनोस्तुश्वभक्षणेश्वाह्यभक्ष्योद्विजानाम् ॥ ६८ ॥ ॥विश्वामित्रउवाच ॥ ॥ नदुर्भिक्षेसुलभंमांसमन्यच्छ्वपाकमन्येनच मेस्तिवित्तम् ॥ क्षुधार्तश्चाहमगतिर्निराशःश्वमांसेचास्मिन्षड्रसान्साधुमन्ये ॥ ६९ ॥ ॥श्वपचउवाच ॥ ॥ पंचपंचनखाभक्ष्याब्रह्मक्षत्रस्यवैविशः ॥ यथाशास्त्रंप्रमाणंतेमाऽभक्ष्येमानसंकृथाः ॥ ७० ॥ ॥विश्वामित्रउवाच ॥ ॥ अगस्त्येनासुरोजग्धोवातापिःक्षुधितेनवै ॥ अहमापद्गतःक्षुत्तोभक्षयिष्येश्वजाघनीं ॥ ७१ ॥ ॥श्वपचउवाच ॥ ॥भिक्षामन्यामाहरेतिनचकर्तुमिहार्हसि ॥ ननूनंकार्यमेतद्वैहरकामंश्वजाघनीम् ॥ ७२ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ ॥शिष्टावैकारणं धर्मेतद्वृत्तमनुवर्तये ॥ परांमेध्याशनादेनांभक्ष्यांमन्येश्वजाघनीम् ॥ ७३ ॥ ॥श्वपचउवाच ॥ ॥ असतायत्समाचीर्णंनचधर्मःसनातनः ॥ नाकार्यमिहकार्यंवै माछलेनाशुभंकृथाः ॥ ७४ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ नपातकंनावमतमृषिःसन्कर्तुमर्हति ॥ समौचश्वमृगौमन्येतस्माद्भोक्ष्येश्वजाघनीम् ॥ ७५ ॥ ॥श्वपचउवाच ॥ ॥यद्ब्राह्मणार्थेकृतमर्थितेनतेनर्षिणातदवस्थाधिकारे ॥ सवैधर्मोयत्रनपापमस्तिसर्वैरुपायैर्गुरवोहिरक्ष्याः ॥ ७६ ॥ ॥विश्वामित्रउवाच ॥ ॥मित्रंचमेब्राह्मणस्यायमात्माप्रियश्चमेपूज्यतमश्चलोके ॥ तंभर्तुकामोहमिमांजिहीर्षेनृशंसानामीदृशानांनबिभ्ये ॥ ७७ ॥ ॥ श्वपचउवाच ॥ ॥ कामंनराजीवितंसंत्यजंतिनचाभक्ष्येक्वचित्कुर्वंतिबुद्धिम् ॥ सर्वान्कामान्प्राप्नुवंतीहविद्वन्प्रियस्वकामंसहितःक्षुधैव ॥ ७८ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच ॥ स्थानेभवेत्संशयःप्रेत्यभावेनिःसंशयःकर्मणांवैविनाशः ॥ अहंपुनर्व्रतनित्यःशमात्मामूलंरक्ष्यंभक्षयिष्याम्यभक्ष्यम् ॥ ७९ ॥

मयाप्येतद्भुक्तंचेन्नकश्चिद्दोषोस्तीत्याह मित्रंचेति ॥ ७७ ॥ क्षुधैवजितयासर्वान्कामानन्येआप्नुवंति अतस्त्वमपिक्षुधैवसहितःअनाहारेणैवकामंप्रियस्त्वपूरयस्व ॥ ७८ ॥ स्थानेइति सकामःप्रेत्यभावेमरणेसतियशःयशस्करोभवेदितिस्थानेयुक्तं अनशनेन मरणंश्रेयइतिसत्यमित्यर्थः जीवतस्त्वनश्नतोधर्मलोपःप्रत्यक्षः मूलंधर्मस्यशरीरंरक्ष्यंतस्यवैकल्येनधर्मविरोधोभवतीत्यर्थः ॥ ७९ ॥ ॥ १५ ॥

* शशकःशल्यकोगोधाकूर्मःखड्गीतुपंचमः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बुद्ध्यात्मकेप्रमातरिविचारितेश्वजाघनीभक्षणेपिपुण्यमस्तीतिजानेज्ञानोत्पत्तियोग्यंशरीरमपथेनापिरक्ष्यमेवेतिभावः मोहात्मकेकर्तृत्वाद्यभिमानभाजियथाश्वभक्षणेदोषस्तथैवतत्रविषयेस्ति संशयात्मा न्यतरस्यात्मनोदृढपरिग्रहाभावात् तथापिश्वभक्षणमात्रेणत्वादृशःश्वपचोहंनभविष्यामि तपसादोषंदूरीकर्तुंशक्तोस्मीतिभावः ॥ ८० ॥ इदंश्वजाघनीभक्षणजंदुःखंपापंगोपनीयंगूहनीयंत्वयाक्रियमाणं निरसनीयमितिमेबुद्धिर्निश्चितास्ति ततोहंदुष्कृतःपापीयानपिअब्राह्मणोपित्वामुपालभेयःसोहंसत्रंकैतवकारीअस्मि सत्वमितिपाठेसत्वंप्रसिद्धोविश्वामित्रस्त्वांयदब्राह्मणोहमुपालभेऽतःदुष्कृतोस्मीतियोजना ॥ ८१ ॥ धर्मेधर्मानुशासने ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ पापलोकौचतावववलिप्तौचेनिसमासः प्रतीच्छन्प्रतिगृह्णन् ॥८५॥८६॥८७॥ कार्येत्यायेप्राणात्ययेऽभक्ष्यमपिभक्षणीयमितिभक्ष्याभक्ष्यविधेरप

बुद्ध्यात्मकेव्यक्तमस्तीतिपुण्यंमोहात्मकेयत्र यथाश्वभक्ष्ये॥ यद्यप्येतत्संशयात्माचरामिनाहंभविष्यामियथात्वमेव ॥८०॥ ॥श्वपचउवाच॥ ॥गोपनीयमिदं दुःखमितिमेनिश्चितामतिः॥ दुष्कृतोब्राह्मणःसत्रंयस्त्वामहमुपालभे॥८१॥ ॥विश्वामित्रउवाच॥ ॥पिबंत्येवोदकंगावोमंडूकेषुरुवत्स्वपि॥ नतेधिकारोधर्मेस्तिमाभूरात्मप्रशंसकः॥८२॥ ॥श्वपचउवाच॥ ॥सुहृद्भूत्वानुशासेत्वांकृपाहित्वयिमेद्विज॥यदिदंश्रेयआधत्स्वमालोभात्पातकंकृथाः॥८३॥ ॥विश्वामित्र० सुहृन्मेत्वंसुखेप्सुश्चेदापदोमांसमुद्धर॥ जानेहंधर्मतोत्मानंशौनीमुत्सृजजाघनीम्॥८४॥ ॥श्वपचउवाच॥ ॥नैवोत्सहेभवतोदातुमेतांनोपेक्षितुंह्रियमाणंस्वमन्नम्॥ उभौस्यावःपापलोकावलिप्तौदाताचाहंब्राह्मणस्त्वंप्रतीच्छन्॥८५॥ ॥विश्वामित्रउवाच॥ अद्याहमेतद्वृजिनंकर्मकृत्वाजीवंश्चरिष्यामिमहापवित्रम्॥सपूतात्माधर्ममेवाभिपत्स्येयदेतयोर्गुरुतद्वैब्रवीहि॥८६॥ ॥श्वपचउवाच॥ ॥आत्मैवसाक्षीकुलधर्मकृत्येत्वमेवजानासियदत्रदुष्कृतम्॥योत्याद्रियाद्भक्ष्यमितिश्वमांसंमन्येनतस्यास्तिविवर्जनीयम्॥८७॥ ॥विश्वामित्रउवाच॥ ॥उपादानेखादनेचास्तिदोषःकार्येत्यायेनित्यमत्रापवादः॥यस्मिन्हिंसानानृतंवाच्यलेशोभक्ष्यक्रियायत्रनतद्गरीयः॥८८॥ ॥श्वपचउवाच॥ ॥यद्येषहेतुस्तवखादनेस्यान्नतेवेदःकारणंनार्यधर्मः॥ तस्माद्भक्ष्येभक्षणेवाद्विजेंद्रदोषंनपश्यामियथेदमत्र॥८९॥ ॥विश्वामित्रउवाच॥ ॥नैवातिपापंभक्षमाणस्यदृष्टंसुरांतुपीत्वापततीतिशब्दः॥ अन्योन्यकार्याणियथातथैवनपापमात्रेणकृतंहिनास्ति॥९०

वादोस्ति तथाचसूत्रं सर्वान्नानुमतिश्चप्राणात्ययेतद्दर्शनादिति यत्राभक्ष्यक्रियाअभक्ष्यतापादकंवाक्यंतच्छास्त्रंगरीयोनयतःयस्मिन्नभक्ष्यभक्षणेहिंसानृतंचनइदमेवद्वयंअधर्मस्यज्ञापकंकिंतर्हि भक्ष्याभक्ष्यशास्त्रमनर्थकंनेत्याह वाच्यलेशइतिभावप्रधानोनिर्देशः तत्रवाच्यत्वस्यनिंद्यत्वस्यलेशमात्रंनतुतद्धिंसानृतवदत्यंतंनिंद्यमित्यर्थः ॥८८॥ हेतुःप्राणपोषणेच्छास्ति कारणंप्रमाणं भक्ष्येभक्षणे अभक्षणेइतिच्छेदः॥८९॥अतिपापंहिंसावदभक्ष्यंभक्षमाणस्यनदृष्टं पततीतिशब्दःशब्दशास्त्रस्याज्ञामात्रं परंतुपापहेतुर्मुख्योहिंसाख्योऽत्रनदृश्यतइतिभावः अन्योन्यकार्याणिमैथुनानि पापमात्रेणकृतंपुण्यंहिनस्तिनाशयति तेनईषत्पापोत्पत्तिरस्तुनतुब्राह्मण्यादिधर्महानिरस्तीतिभावः ॥ ९० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 अस्थानतःचांडालगृहात् हीनतःचौर्यतः कुत्सितात्अदित्सतःकदर्यात् अभिषंगात्अत्याग्रहात् श्वानंलभतेतेनापितेनैवदंडःसहितव्यःसोढव्यएव नतुदातुर्ममदोषोस्तीतिभावः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥
॥९४॥९५॥९६॥९७॥९८॥९९॥१००॥१०१॥१०२॥॥ ॥इतिशां०आ०नै०भा०एकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४१॥ ॥७॥ ॥यदिमहद्भिरपिघोरंकर्मकर्तव्यत्वेनसमुद्दिष्टंयदश्रद्धेय
मिवानृतमिवचतर्हिदस्यूनामकार्यकारिणामपिमर्यादाकाचिदस्तिइतोधिकंदस्यूनांनकर्तव्यमिति ॥ १॥ अस्मिंश्वाकृत्येकर्तव्येसंमोहादिकंप्राप्नोप्यात्मानंसांत्वयन्नप्युद्यमम व्यवसायंनाधिगच्छामि एना
॥ १६ ॥ श्वपचउवाच॥ ॥अस्थानतोहीनतःकुत्सिताद्वातद्विद्वांसंबाधतेसाधुवृत्तम्॥श्वानंपुनर्योलभतेऽभिषंगात्तेनापिदंडःसहितव्यएव॥९१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एव १२
मुक्त्वानिववृतेमातंगःकौशिकंतदा॥ विश्वामित्रोजहारैवकृतबुद्धिःश्वजाघनीम्॥ ९२ ॥ ततोजग्राहसश्वांगंजीवितार्थीमहामुनिः॥ सदारस्तामुपाहृत्यवनेभो
क्तुमियेषसः॥ ९३॥ अथास्यबुद्धिरभवद्विधिनाहंश्वजाघनीम् ॥ भक्षयामियथाकामंपूर्वंसंतर्प्यदेवताः॥ ९४ ॥ ततोग्निमुपसंहृत्यब्राह्मेणविधिनामुनिः ॥ ऐं
द्राग्नेयेनविधिनाचरुंश्रपयतस्वयम्॥ ९५॥ ततःसमारभत्कर्मदैवंपित्र्यंचभारत ॥ आहूयदेवानिंद्रादीन्भागंभागंविधिक्रमात्॥ ९६ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुप्र
ववर्षसवासवः ॥ संजीवयन्प्रजाःसर्वाजनयामासचौषधीः ॥ ९७ ॥ विश्वामित्रोपिभगवांस्तपसादग्धकिल्बिषः ॥ कालेनमहतासिद्धिमवापपरमाद्भुतां
॥ ९८ ॥ ससंहृत्यचतत्कर्मअनास्वाद्यचतद्धविः॥ तोषयामासदेवांश्चपितॄंश्चद्विजसत्तमः ॥ ९९ ॥ एवंविद्वानदीनात्माव्यसनस्थोजिजीविषुः॥ सर्वोपायैरुपाय
ज्ञोदीनमात्मानमुद्धरेत्॥ १००॥ एतांबुद्धिंसमास्थायजीवितव्यंसदाभवेत् ॥ जीवन्पुण्यमवाप्नोतिपुरुषोभद्रमश्नुते ॥ १०१ ॥ तस्मात्कौंतेयविदुषाधर्माधर्म
विनिश्चये ॥ बुद्धिमास्थायलोकेस्मिन्वर्तितव्यंकृतात्मना ॥ १०२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआपद्धर्मप० विश्वामित्रश्वपचसंवादेएकचत्वारिंश
दधिकशततमोऽध्यायः॥१४१॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥यदिघोरंसमुद्दिष्टमश्रद्धेयमिवानृतम्॥अस्तिस्विद्दस्युमर्यादायामहंपरिवर्जये॥१॥संमुह्यामि
विषीदामिधर्मोमेशिथिलीकृतः॥ उद्यमंनाधिगच्छामिकदाचित्परिसांत्वयन् ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ नैतच्छ्रुत्वागमादेवतवधर्मानुशासनम् ॥ प्रज्ञासम
वहारोयंकविभिःसंभृतंमधु॥ ३॥ बह्व्यःप्रतिविधातव्याःप्रज्ञाराज्ञाततस्ततः॥ नैकशाखेनधर्मेणयात्रैषासंप्रवर्तते॥ ४॥
न्धर्मान्कर्तुमहंनशक्नोमीत्यर्थः॥ २ ॥ एतदागमादेवश्रुत्वातवधर्मानुशासनंमयाकृतमितिनास्तिकिंतुप्रज्ञायाःसमवहारःनिष्ठाकल्पितेयमित्यर्थः एतदग्निहोत्रादिवद्विधेयंन अपितुकविभिरकरणेमहांतंदो ॥ १६ ॥
षंपश्यद्भिःकल्पितमितिभावः ॥ ३ ॥ ततस्ततःकोकिलवराहवृकसिंहादिभ्यःशिक्षित्वायत्रयासुप्रज्ञासुअनुष्ठेयासुएषातवबुद्धिः एकशाखेनैकदेशिनाधर्मेणोपलक्षितानसंप्रवर्तते ताःप्रज्ञाःबह्व्यःप्रतिविधात
व्याःसंति ॥ ४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धर्मादिर्ज्ञेयःतत्तत्रविषयेमेममवचोविद्धि ॥ ५ ॥ प्रतिविधातव्यःचिकित्सनीयः ॥ ६ ॥ यतःपुरस्ताद्ध्ययनकालेऽनुपाहृताअशिक्षिताअतःदुर्बलस्यैकदेशाध्ययनवतःप्रज्ञाकुतःनकुतःश्चिदित्यर्थः ॥ ७॥ द्वै धंएकस्यैवकर्मणःक्वचित्कालेधर्मत्वंक्वचिदधर्मत्वमितिद्विप्रकारत्वं तस्मिन्प्राप्तेतदनभिज्ञःसंशयंसंकटंप्राप्नोति अहिंसायाधर्मत्वेपिचोररक्षयापापंभवतितद्वदिदंज्ञेयं ॥८॥ पार्श्वतःपश्चात् करणंकरणीयं विष्टं जित्वानिश्चित्याग्रिमवर्षेप्रजाभ्यःषड्भागस्यार्धंअंशत्रयंवाग्रहीष्यामीत्यभिसंधाय प्रकारयेत्आपत्कालेतमेवषड्भागंसार्धगुणंसपादगुणंवाप्रकर्षेणगृह्णीयात्तत्कुर्वन्मूढदृष्ट्याऽधर्मोभवतिनतुप्राज्ञदृष्ट्येत्यर्थः ॥९॥ सतांमतमितिशेषः ॥१०॥ मुष्णंतिधर्मशास्त्रविरुद्धंअर्थशास्त्रंनादर्तव्यमितिवदंति वैषम्यंअप्रामाण्यंअधर्मत्वंवा ॥ ११ ॥ शास्त्रचोरानिंदाप्रसंगात्तदुपजीविनोपिनिंदति आजिजीविषवइतिसार्धैश्चतुर्भिः

बुद्धिसंजननोधर्मआचारश्चसतांसदा ॥ ज्ञेयोभवतिकौरव्यसदातद्विद्धिमेवचः ॥ ५ ॥ बुद्धिश्रेष्ठाहिराजानश्चरंतिविजयैषिणः ॥ धर्मःप्रतिविधातव्योबुद्ध्याराज्ञाततस्ततः ॥ ६ ॥ नैकशाखेनधर्मेणराज्ञोधर्मोविधीयते ॥ दुर्बलस्यकुतःप्रज्ञापुरस्तादनुपाहृता ॥ ७ ॥ अद्वैधज्ञःपथिद्वैधेसंशयंप्राप्तुमर्हति ॥ बुद्धिद्वैधंवेदितव्यंपुरस्तादेवभारत ॥ ८ ॥ पार्श्वतःकरणंप्राज्ञोविष्टंभित्वाप्रकारयेत् ॥ जनस्तच्चरितंधर्मंविजानात्यन्यथान्यथा ॥ ९ ॥ अमिथ्याज्ञानिनःकेचिन्मिथ्याविज्ञानिनःपरे ॥ तद्वैयथायथंबुद्ध्वाज्ञानमाददतेसताम् ॥ १० ॥ परिमुष्णंतिशास्त्राणिधर्मस्यपरिपंथिनः ॥ वैषम्यमर्थविद्यानांनिरर्थाःख्यापयंतिते ॥ ११ ॥ आजिजीविषवोविद्यांयशःकामौसमंततः ॥ तेसर्वेनृपपापिष्ठाधर्मस्यपरिपंथिनः ॥ १२ ॥ अपक्वमतयोमंदानजानंतियथातथम् ॥ यथात्यशास्त्रकुशलाःसर्वत्रायुक्तिनिष्ठिताः ॥ १३ ॥ परिमुष्णंतिशास्त्राणिशास्त्रदोषानुदर्शिनः ॥ विज्ञातमर्थंविद्यानांनसम्यगितिवर्तते ॥ १४ ॥ निंदयापरविद्यानांस्वविद्यांख्यापयंतिच ॥ वागस्त्रावाक्शरीभूताद्दुग्धविद्याफलाइव ॥ १५ ॥ तान्विद्यावणिजोविद्धिराक्षसानिवभारत ॥ व्याजेनसद्भिर्विहितोधर्मस्तेपरिहास्यति ॥ १६ ॥ नधर्मवचनंवाचानैवबुद्ध्येतिनःश्रुतम् ॥ इतिबार्हस्पतंज्ञानंप्रोवाचमघवास्वयम् ॥ १७ ॥ नत्वेववचनंकिंचिदनिमित्तादिहोच्यते ॥ सुविनीतेनशास्त्रेणनव्यवस्यंत्यथापरे ॥ १८ ॥

॥१२॥१३॥१४॥१५॥ दंभिनंनिंदत्यर्धेन व्याजेनेति कृतइतिशेषः तेतव ॥१६॥ प्रकृतमाह नेति वाचाकेवलया बुद्ध्यातर्केणवाकेवलेन धर्मवचनंधर्मनिश्चयोनास्तिअपितुसमुच्चिताभ्यांउभाभ्यांधर्मनिर्णयइत्यर्थः ॥१७॥नत्विति आततायीब्राह्मणोपिहंतव्यइत्यादिवचनंकामतोब्राह्मणंहंतुःप्रायश्चित्तंनविद्यतइत्यनेनविरुद्धमपिनिष्कारणंनप्रवर्तते कोहितद्वेदयद्यमुष्मिँल्लोकेस्तिवानवेतिवचनंयथादिक्ष्वतीकाशान्करोतीत्यतीकाशविधिपरंनतुपरलोकफलेसंदेहोपन्यासपरं एवंआततायिब्राह्मणवधवाक्यमपिआततायीसर्वथाहंतव्यइत्येवंपरंनतुब्राह्मणरूपोऽप्याततायीहंतव्यइत्येवंपरंइतिकैश्चिदुच्यते अपरेतुसुविनीतेनयुक्तिमतापिशास्त्रेणशिक्षितंआततायिवधंनव्यवस्यंतिकर्तव्यत्वेननिश्चिन्वंतिअहिंसाशास्त्रप्राबल्यात् आत्मवधार्थमुद्यताद्गोरिवाततायिनोप्यात्मानंरक्षेन्नगामिवतंहन्यादितितेषांभावः ॥१८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इहलोकेतुएकेमुख्यास्त्वाचार्याः लोकयात्रांतन्निर्वाहमेवधर्मंप्राहुः साचचोरादीनांवधमंतरेणनसंभवतीत्यवश्यंहिंसापिकर्तव्येतितेषामाशयः तथाहिकल्पकाराःश्रुतिमुदाहरंति अन्नादेर्भ्रूणहामार्ष्टिअनेना अभिशंसति स्तेनःप्रमुक्तोराजनियाचन्ननृतसंगरे गुरौयाजश्चशिष्यश्चस्त्रियश्चभर्तुर्व्यभिचारीणीति मार्ष्टिपापमितिशेषः एवंसत्यपिमतभेदेयुक्त्यैवधर्मऊहेतेत्याह समिति॥१९॥तस्मादमर्षादींस्त्यक्त्वासमूहे सभायांशास्त्रंवदेदित्याशयेनाहामर्षादिति ॥ २० ॥ आगतागमयाबुद्ध्याश्रुत्युपगृहीतेनतर्केणसहितंयद्वचनंतेनप्रशस्यतेशास्त्रंनान्यतरेण अन्यस्तुज्ञानहेतुत्वात् अज्ञातज्ञापकतयावचनंतर्केणहीनंशब्दमेव साधुमन्यते कुतःअज्ञानात्॥२१॥अन्यःपुनःअनयायुक्त्याइदंशास्त्रंहतंदूषितंइतिहेतोरपार्थकंव्यर्थमितिमन्यतेतदप्यज्ञानादेव तस्मात्तर्केणशास्त्रस्यशास्त्रेणतर्कस्यवाबाधमकृत्वायदुभयसंमतंतदेवानुष्ठेयमि त्युशनसोमतंपूर्वोक्तेनबार्हस्पत्येनज्ञानेनैक्यंगतमितिदर्शितं॥२२॥ किंच अपदिश्यंदिशोर्मध्येस्थितंकोटिद्वयस्पर्शिज्ञानंसंशयरूपंतद्यथानास्तितथैवव्यर्थमित्यर्थः अतस्तंसंशयंछिन्नमूलेनमूलोच्छेदेनयथा

लोकयात्रामिहैकेतुधर्मंप्राहुर्मनीषिणः ॥ समुद्दिष्टंसतांधर्मंस्वयमूहेतपंडितः ॥ १९ ॥ अमर्षाच्छास्त्रसंमोहादविज्ञानाच्चभारत ॥ शास्त्रंप्राज्ञस्यवदतःसमूहे यात्यदर्शनम् ॥२०॥ आगतागमयाबुद्ध्यावचनेनप्रशस्यते ॥ अज्ञानाज्ज्ञानहेतुत्वाद्वचनंसाधुमन्यते ॥२१॥ अनयाहतमेवेदमितिशास्त्रमपार्थकम् ॥ दैतेयानु शनाप्राहसंशयच्छेदनंपुरा ॥ २२ ॥ ज्ञानमप्यपदिश्यंहियथानास्तितथैवतत् ॥ तंतथाछिन्नमूलेनसन्नोदयितुमर्हसि ॥ २३ ॥ अनव्यवहितंयोवानेदंवाक्य मुपाश्नुते ॥ उग्रायैवहिस्त्रष्टोसिकर्मणेनत्वमीक्षसे ॥ २४ ॥ अंगमामन्ववेक्षस्वराजन्यायबुभूषते ॥ यथाप्रमुच्यतेत्वन्योयदर्थंनप्रमोदते ॥ २५ ॥ अजोश्वःक्षत्र मित्येतत्सदृशंब्रह्मणाकृतम् ॥ तस्मादभीक्ष्णंभूतानांयात्राकाचित्प्रसिध्यति ॥ २६ ॥ यस्त्ववध्यवधेदोषःसवध्यस्यावधेस्मृतः ॥ साचैवखलुमर्यादायामयंप रिवर्जयेत् ॥ २७ ॥ तस्मात्तीक्ष्णःप्रजाराजास्वधर्मेस्थापयेत्ततः ॥ अन्योन्यंभक्षयंतोहिप्रचरेयुर्वृकाइव ॥ २८ ॥

स्यात्तथासन्नोदयितुंदूरीकर्तुमर्हसि निःसंशयंयत्ज्ञानंतदेवाश्रयस्वेत्यर्थः ॥२३॥ योवाभवान्ममइदंनीतिवाक्यंनउपाश्नुतेनांगीकरोतितत्अनव्यवहितंअयुक्तं व्यवहितपदंनशब्देनसमस्तंचेत्नव्यवहितश ब्दःसंनिकृष्टवचनःतदभावोऽनव्यवहितमितियोगोऽत्रज्ञेयः कुतोयुक्तमतआह उग्रायेति यतःउग्रायहिंस्रकर्मार्थमेवत्वंस्रष्टोसि तच्चत्वंनसमीक्षसेऽतोममवचनंतवचेतसिनकिंचिल्लग्नमित्यर्थः ॥ २४॥ हेअंग मांअन्ववेक्षस्व बुभूषतेऐश्वर्यलिप्सवे राजन्यायराजसमूहाय तदर्थंयथातत्प्रमुच्यते तथाकुर्वाणंमामन्ववेक्षस्वेत्यध्याहृत्ययोज्यं अन्योलोकोयदर्थंयमर्थंनप्रमोदतेनानुमोदते हिंस्रोयमितिमांनिंदतोपिभूलो कार्थिनोराजानःस्वहितमजानानाअपिमयास्वर्लोकंप्रापिताउपकारायैवनस्वार्थाय एवंत्वमप्युग्रेणकर्मणाप्रजास्तद्धितायैववशाधीतिभावः ॥ २५ ॥ अजइति यथाऽजोयज्ञार्थंनीयतेतद्धितायैवंअश्वक्ष त्रियावपिसंग्रामार्थंनीयतेतद्धितायैव हतोवाप्राप्स्यसिस्वर्गंजित्वावाभोक्ष्यसेमहीमित्युक्तेः तथायज्ञेहन्यमानस्यपशोरपिस्वर्गप्राप्तिर्दृष्टा पशुर्वैनीयमानःसमृत्युंप्रापश्यत्सदेवान्नान्वकामयतैतुंतंदेवाअब्रुव न्नेहिस्वर्गंवैत्वालोकंगमयिष्यामइति ॥ २६ ॥ एवंसंमुह्यामीत्यादेरुत्तरमुक्त्वाऽस्तिस्विद्दस्युमर्यादाइत्यस्योत्तरमाह यस्त्विति ॥ २७ ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ ३० ॥ अन्यायंन्यायवर्जितंयथास्यात्तथाप्रगृह्णातिषड्भागमादत्तेकर्मणापालनात्मकेनविहीनंक्षत्रं ॥३१॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणादर्वागेवदंडस्यमर्यादाब्राह्मणस्तुनैवंदंड्योऽपितुपू

यस्यदस्युगणाराष्ट्रेध्वांक्षामत्स्यान्जलादिव ॥ विहरंतिपरस्वानिसवैक्षत्रियपांसनः ॥ २९ ॥ कुलीनान्सचिवान्कृत्वावेदविद्यासमन्वितान् ॥ प्रशाधिपृथि
वींराजन्प्रजाधर्मेणपालयन् ॥ ३० ॥ विहीनंकर्मणान्यायंयःप्रगृह्णातिभूमिपः ॥ उपायस्याविशेषज्ञंतद्वैक्षत्रंनपुंसकम् ॥ ३१ ॥ नैवोग्रंनैवचानुग्रंधर्मेणेहप्र
शस्यते ॥ उभयंनव्यतिक्रामेदुग्रोभूत्वामृदुर्भव ॥ ३२ ॥ कष्टःक्षत्रियधर्मोयंसौहृदंत्वयिमेस्थितम् ॥ उग्रकर्मनिसृष्टोसितस्माद्राज्यंप्रशाधिवै ॥ ३३ ॥ अशि
ष्टनिग्रहोनित्यंशिष्टस्यपरिपालनम् ॥ एवंशुक्रोब्रवीद्धीमानापत्सुभरतर्षभ ॥ ३४ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अस्तिचेदिहमर्यादायामन्योनाभिलंघयेत्॥पृच्छा
मित्वांसतांश्रेष्ठतन्मेब्रूहिपितामह ॥ ३५ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ब्राह्मणानेवसेवेतविद्यावृद्धांस्तपस्विनः ॥ श्रुतचारित्रवृत्ताढ्यान्पवित्रंह्येतदुत्तमम् ॥ ३६ ॥ या
देवतासुवृत्तिस्तेसास्तुविप्रेषुनित्यदा ॥ क्रुद्धैर्हिविप्रैःकर्माणिकृतानिबहुधानृप ॥ ३७ ॥ प्रीत्यायशोभवेन्मुख्यमप्रीत्यापरमंभयम् ॥ प्रीत्याह्यमृतवद्विप्राःक्रुद्धा
श्चैवविषंयथा ॥ ३८ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४२ ॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥पितामहमहा
प्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ शरणंपाल्यमानस्ययोधर्मस्तंब्रवीहिमे ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ महान्धर्मोमहाराजशरणागतपालने ॥ अर्हःप्रष्टुंभवांश्चैवप्रश्नंभ
रतसत्तम ॥ २ ॥ शिबिप्रभृतयोराजन्राजानःशरणागतान् ॥ परिपाल्यमहात्मानःसंसिद्धिंपरमांगताः ॥ ३ ॥ श्रूयतेचकपोतेनशत्रुःशरणमागतः ॥ पूजित
श्चयथान्यायंस्वैश्चमांसैर्निमंत्रितः॥४॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथंकपोतेनपुराशत्रुःशरणमागतः॥स्वमांसंभोजितःकांचगतिंलेभेसभारत॥५॥ ॥भीष्मउवाच
शृणुराजन्कथांदिव्यांसर्वपापप्रणाशिनीम् ॥ नृपतेर्मुचुकुंदस्यकथितांभार्गवेणवै ॥ ६ ॥ इममर्थंपुरापार्थमुचुकुंदोनराधिपः ॥ भार्गवंपरिपप्रच्छप्रणतःपुरुष
र्षभ ॥ ७ ॥ तस्मैशुश्रूषमाणायभार्गवोकथयत्कथाम् ॥ इमांयथाकपोतेनसिद्धिःप्राप्तानराधिप ॥ ८ ॥ ॥मुनिरुवाच ॥ ॥धर्मनिश्चयसंयुक्तांकामार्थसहितां
कथाम् ॥ शृणुष्वावहितोराजन्गदतोमेमहाभुज ॥ ९ ॥ कश्चित्क्षुद्रसमाचारःपृथिव्यांकालसंमितः ॥ विचचारमहारण्येघोरःशकुनिलुब्धकः ॥ १० ॥ काको
लइवकृष्णांगोरक्ताक्षःकालसंमितः ॥ दीर्घजंघोह्रस्वपादोमहावक्त्रोमहाहनुः ॥ ११ ॥

ज्यएवेत्याह ब्राह्मणानेवेति॥३६॥३७॥३८॥ ॥इतिशां० आप० नै० भा० द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१४२॥ ॥७॥ पितामहेति॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥काकोलःकाकविशेषः॥११॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ अभिसंधत्तेविषोद्बंधनादिनाहंतुमितिशेषः ॥ १३ ॥ १४ ॥ क्षारकंजालं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

नैवतस्यसुहृत्कश्चिन्नसंबंधीनबांधवाः ॥ सहितैःसंपरित्यक्तस्तेनरौद्रेणकर्मणा ॥ १२ ॥ नरःपापसमाचारस्त्यक्तव्योदूरतोबुधैः ॥ आत्मानंयोभिसंधत्तेसो
 न्यस्यस्यात्कथंहितः ॥ १३ ॥ येनृशंसादुरात्मानःप्राणिप्राणहरानराः ॥ उद्वेजनीयाभूतानांव्यालाइवभवंतिते ॥ १४ ॥ सवैक्षारकमादायद्विजान्हत्वावनेस १२
दा ॥ चकारविक्रयंतेषांपतंगानांजनाधिप ॥ १५ ॥ एवंतुवर्तमानस्यतस्यवृत्तिंदुरात्मनः ॥ अगमत्सुमहान्कालोनचाधर्ममबुध्यत ॥ १६ ॥ तस्यभार्यास
हायस्यरममाणस्यशाश्वतम् ॥ दैवयोगविमूढस्यनान्यावृत्तिररोचत ॥ १७ ॥ ततःकदाचित्तस्याथवनस्थस्यसमंततः ॥ पातयन्निववृक्षांस्तान्सुमहान्वातसंभ्र
मः ॥ १८ ॥ मेघसंकुलमाकाशंविद्युन्मंडलमंडितम् ॥ संछन्नस्तुमुहूर्तेननौसार्थैरिवसागरः ॥ १९ ॥ वारिधारासमूहेनसंप्रविष्टःशतक्रतुः ॥ क्षणेनपूरयामास
सलिलेनवसुंधराम् ॥ २० ॥ ततोधाराकुलेकालेसंभ्रमन्नष्टचेतनः ॥ शीतार्तस्तद्वनंसर्वमाकुलेनांतरात्मना ॥ २१ ॥ नैवनिम्नंस्थलंवापिसोविंदतविहंगहा ॥ पू
रितोहिजलौघेनतस्यमार्गोवनस्यतु ॥ २२ ॥ पक्षिणोवर्षवेगेनहतालीनास्तदाभवन् ॥ मृगसिंहवराहाश्चस्थलमाश्रित्यशेरते ॥ २३ ॥ महतावातवर्षेणत्रासि
तास्तेवनौकसः ॥ भयार्ताश्चक्षुधार्ताश्चबभ्रमुःसहितावने ॥ २४ ॥ सतुशीतहतैर्गात्रैर्नजगामनतस्थिवान् ॥ ददर्शपतितांभूमौकपोतींशीतविह्वलाम् ॥ २५ ॥
दृष्ट्वार्तोपिहिपापात्मासतांपंजरकेक्षिपत् ॥ स्वयंदुःखाभिभूतोपिदुःखमेवाकरोत्परे ॥ २६ ॥ पापात्मापापकारित्वात्पापमेवचकारसः ॥ सोपश्यत्तरुषंडेषुमेघ
नीलंवनस्पतिम् ॥ २७ ॥ सेव्यमानंविहंगौघैश्छायावासफलार्थिभिः ॥ धात्रापरोपकारायससाधुरिवनिर्मितः ॥ २८ ॥ अथाभवत्क्षणेनैववियद्विमलतारकम् ॥
महत्सरइवोत्फुल्लंकुमुदच्छुरितोदकम् ॥ २९ ॥ ताराढ्यंकुमुदाकारमाकाशंनिर्मलंबहु ॥ घनैर्मुक्तंनभोदृष्ट्वालुब्धकःशीतविह्वलः ॥ ३० ॥ दिशोविलोकयामास
विगाढांप्रेक्ष्यशर्वरीम् ॥ दूरतोमेनिवेशश्चअस्माद्देशादितिप्रभो ॥ ३१ ॥ कृतबुद्धिर्द्रुमेतस्मिन्वस्तुंतांरजनींततः ॥ सांजलिःप्रणतिंकृत्वावाक्यमाहवनस्पतिं
॥ ३२ ॥ शरणंयामियान्यस्मिन्दैवतानिवनस्पतौ ॥ सशिलायांशिरःकृत्वापर्णान्यास्तीर्यभूतले ॥ ३३ ॥ दुःखेनमहताविष्टस्ततःसुष्वापपक्षिहा ॥ ३४ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेशांति० आप० कपोतलुब्धकसंवादोपक्रमेत्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ इतिशांतिपर्वणिआपद्धर्मप० नैल० भारतभा० त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथेति॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६॥१७॥ ॥इतिशांति०आप०नैल०भारतभा०चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४४॥

॥ भीष्मउवाच॥ अथवृक्षस्यशाखायांविहंगःससुहृज्जनः ॥ दीर्घकालोषितोराजंस्तत्रचित्रतनूरुहः ॥ १ ॥ तस्यकल्यगताभार्याचरितुंनाभ्यवर्तत ॥ प्राप्तांच रजनींदृष्ट्वासपक्षीपर्यतप्यत ॥ २ ॥ वातवर्षंमहच्चासीन्नचागच्छतिमेप्रिया ॥ किंनुतत्कारणंयेनसाद्यापिननिवर्तते॥ ३ ॥ अपिस्वस्तिभवेत्तस्याःप्रियायाम मकानने॥तयाविरहितंहीदंशून्यमद्यगृहंमम ॥ ४ ॥ पुत्रपौत्रवधूभृत्यैराकीर्णमपिसर्वतः ॥ भार्याहीनंगृहस्थस्यशून्यमेवगृहंभवेत्॥ ५॥ नगृहंगृहमित्याहुर्गृ हिणीगृहमुच्यते॥ गृहंतुगृहिणीहीनमरण्यसदृशंमतम् ॥ ६॥ यदिसारक्तनेत्रांताचित्रांगीमधुरस्वरा॥ अद्यनायातिमेकांतानकार्यंजीवितेनमे ॥ ७॥ नभुंक्तेमं य्यभुक्तेयानास्नातेस्नातिसुव्रता ॥ नातिष्ठत्युपतिष्ठेतशेतेचशयितेमयि ॥ ८ ॥ हृष्टेभवतिसाहृष्टादुःखितेमयिदुःखिता ॥ प्रोषितेदीनवदनाक्रुद्धेचप्रियवादि नी ॥ ९ ॥ पतिव्रतापतिगतिःपतिप्रियहितेरता ॥ यस्यस्यात्तादृशीभार्याधन्यःसपुरुषोभुवि ॥ १० ॥ साहिश्रांतंक्षुधार्तंचजानीतेमांतपस्विनी ॥ अनुरक्तास्थि राचैवभक्तास्निग्धायशस्विनी ॥ ११ ॥ वृक्षमूलेपिदयितायस्यतिष्ठतितद्गृहम् ॥ प्रासादोपितयाहीनःकांतारइतिनिश्चितम्॥ १२ ॥ धर्मार्थकामकालेषुभार्यापुं सःसहायिनी ॥ विदेशगमनेचास्यसैवविश्वासकारिका ॥ १३ ॥ भार्याहिपरमोह्यर्थःपुरुषस्येहपठ्यते ॥ असहायस्यलोकेस्मिँल्लोकयात्रासहायिनी॥ १४॥ तथारोगाभिभूतस्यनित्यंकृच्छ्रगतस्यच ॥ नास्तिभार्यासमंकिंचिन्नरस्यार्तस्यभेषजम् ॥ १५ ॥ नास्तिभार्यासमोबंधुर्नास्तिभार्यासमागतिः ॥ नास्तिभार्या समोलोकेसहायोधर्मसंग्रहे॥ १६ ॥ यस्यभार्यागृहेनास्तिसाध्वीचप्रियवादिनी॥ अरण्यंतेनगंतव्यंयथारण्यंतथागृहम्॥ १७॥ ॥इतिश्रीम०शांतिप०आप द्धर्मप०भार्याप्रशंसायांचतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४४ ॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एवंविलपतस्तस्यश्रुत्वातुकरुणंवचः॥ गृहीताशकु निघ्नेनकपोतीवाक्यमब्रवीत्॥१॥ ॥कपोत्युवाच॥ ॥अहोऽतीवसुभाग्याहंयस्यामेदयितःपतिः॥असतोवासतोवापिगुणानेवंप्रभाषते॥२॥ नसास्त्रीत्यभिमंत व्यायस्यांभर्तानतुष्यति॥ तुष्टेभर्तरिनारीणांतुष्टाःस्युःसर्वदेवताः ॥ ३ ॥ अग्निसाक्षिकमित्येवभर्तावैदैवतंपरम्॥ दावाग्निनेवनिर्दग्धासपुष्पस्तबकालता ॥ ४ ॥ भस्मीभवतिसानारीयस्याभर्तानतुष्यति ॥ इतिसंचिंत्यदुःखार्ताभर्तारंदुःखितंतदा ॥ ५ ॥ कपोतीलुब्धकेनापिगृहीतावाक्यमब्रवीत् ॥ हंतवक्ष्यामितेश्रेयःश्रु त्वातुकुरुतत्तथा॥ ६॥ शरणागतसंत्राताभवकांतविशेषतः॥ एषशाकुनिकःशेतेतववासंसमाश्रितः॥७॥ एवमिति ॥ १॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥ ६ ॥ ७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शीतार्तश्चक्षुधार्तश्चपूजामस्मैसमाचर॥ योहिकश्चिद्विजंहन्यात्गांचलोकस्यमातरम्॥८॥ शरणागतंचयोहन्यात्तुल्यंतेषांचपातकम्॥ अस्माकंविहितावृत्तिः

॥१९॥ कापोतीज्ञातिधर्मतः॥९॥ सान्याय्यात्मवतानित्यंत्वद्विधेनानुवर्तितुम्॥ यस्तुधर्मंयथाशक्तिगृहस्थोह्यनुवर्तते॥ १०॥ सप्रेत्यलभतेलोकानक्षयानितिशुश्रुम॥ १२

सत्वंसंतानवानद्यपुत्रवानसिचद्विज॥ ११ ॥तत्स्वदेहेदयांत्यक्त्वाधर्मार्थौपरिगृह्यच ॥ पूजामस्मैप्रयुंक्ष्वत्वंप्रीयेतास्यमनोयथा॥ १२॥ शरीरेमाचसंतापं

कुर्वीथास्त्वंविहंगम॥शरीरयात्राकृत्यर्थमन्यान्दारानुपैष्यसि॥ १३॥ इतिसाशकुनीवाक्यंपंजरस्थातपस्विनी॥ अतिदुःखान्वितप्रोक्त्वाभर्तारंसमुदैक्षत

॥१४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० कपोतींप्रतिकपोतवाक्येपंचचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१४५॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥सपत्न्यावच

नंश्रुत्वाधर्मयुक्तिसमन्वितम्॥हर्षेणमहतायुक्तोवाक्यंव्याकुललोचनः॥१॥तंवैशाकुनिकंदृष्ट्वाविधिदृष्टेनकर्मणा॥सपक्षीपूजयामासयत्नात्तंपक्षिजीविनम्॥२॥

उवाचस्वागतंतेद्यब्रूहिकिंकरवाणिते॥ संतापश्चनकर्तव्यःस्वगृहेवर्ततेभवान्॥ ३॥ तद्ब्रवीतुभवान्क्षिप्रंकिंकरोमिकिमिच्छसि॥ प्रणयेनब्रवीमित्वांत्वंहिनः

शरणागतः॥ ४॥ अरावप्युचितंकार्यमातिथ्यंगृहमागते॥ छेत्तुमप्यागतेछायांनोपसंहरतेद्रुमः॥ ५॥ शरणागतस्यकर्तव्यमातिथ्यंहिप्रयत्नतः॥ पंचयज्ञ

प्रवृत्तेनगृहस्थेनविशेषतः॥ ६॥ पंचयज्ञांस्तुयोमोहान्नकरोतिगृहाश्रमे॥ तस्यनायंनचपरोलोकोभवतिधर्मतः॥ ७॥ तद्ब्रूहिमांसुविश्रब्धोयत्त्वंवाचावदिष्य

सि॥ तत्करिष्याम्यहंसर्वंमात्वंशोकेमनःकृथाः॥ ८॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाशकुनेर्लुब्धकोब्रवीत्॥ बाधतेखलुमेशीतंसंत्राणंहिविधीयताम्॥ ९॥ एवमुक्तस्ततःप

क्षीपर्णान्यास्तीर्यभूतले॥ यथाशक्त्याहिपर्णेनज्वलनार्थंद्रुतंययौ॥ १०॥ सगत्वांगारकर्मांतंगृहीत्वाग्निमथागमत्॥ ततःशुष्केषुपर्णेषुपावकंसोप्यदीपयत्

॥११॥ ससंदीप्तंमहत्कृत्वातमाहशरणागतम्॥ प्रतापयसुविश्रब्धःस्वगात्राण्यकुतोभयः॥१२॥ सतथोक्तस्तथेत्युक्त्वालुब्धोगात्राण्यतापयत्॥ अग्निप्रत्याग

तप्राणस्ततःप्राहविहंगमम्॥ १३॥ हर्षेणमहताविष्टोवाक्यंव्याकुललोचनः॥ तथमंशकुनिंदृष्ट्वाविधिदृष्टेनकर्मणा॥ १४॥ दत्तमाहारमिच्छामित्वयाक्षुद्बाधतें

हिमाम्॥ सतद्वचःप्रतिश्रुत्यवाक्यमाहविहंगमः॥ १५॥ नमेस्तिविभवोयेननाशयेयंक्षुधांतव॥ उत्पन्नेनहिजीवामोवयंनित्यंवनौकसः॥ १६॥ संचयोना ॥१९॥

स्तिचास्माकंमुनीनामिवभोजने॥इत्युक्त्वातंतदातत्रविवर्णवदनोऽभवत्॥१७॥ ॥७॥८॥९॥१०॥अंगारकर्मांतंकर्मारगृहसमीपं॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिआप० नैल० भारतभा० षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥

कथंनुखलुकर्तव्यमितिचिंतापरस्तदा ॥ बभूवभरतश्रेष्ठगर्हयन्वृत्तिमात्मनः ॥ १८ ॥ मुहूर्ताल्लब्धसंज्ञस्तुसपक्षीपक्षिघातिनम् ॥ उवाचतर्पयिष्येत्वांमुहूर्तंप्रतिपा
लय ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वाशुष्कपर्णैस्तुसमुज्वाल्यहुताशनम् ॥ हर्षेणमहताविष्टःसपक्षीवाक्यमब्रवीत् ॥ २० ॥ ऋषीणांदेवतानांचपितॄणांचमहात्मनाम् ॥ श्रुतःपूर्वंम
याधर्मोमहानतिथिपूजने ॥ २१ ॥ कुरुष्वानुग्रहंसौम्यसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ निश्चिताखलुमेबुद्धिरतिथिप्रतिपूजने ॥ २२ ॥ ततःकृतप्रतिज्ञोवैसपक्षीप्रहसन्नि
व ॥ तमग्निंत्रिःपरिक्रम्यप्रविवेशमहामतिः ॥ २३ ॥ अग्निमध्येप्रविष्टंतुलुब्धोदृष्ट्वातुपक्षिणम् ॥ चिंतयामासमनसाकिमिदंवैमयाकृतम् ॥ २४ ॥ अहोममनृशंस
स्यगर्हितस्यस्वकर्मणा ॥ अधर्मःसुमहान्घोरोभविष्यतिनसंशयः ॥ २५ ॥ एवंबहुविधंभूरिविललापसलुब्धकः ॥ गर्हयन्स्वानिकर्माणिद्विजंदृष्ट्वातथागतं
॥ २६ ॥ ॥ इति० शांति० आप० कपोतलुब्धकसंवादेषट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःसलुब्धकःपश्यन्क्षुधयापिप
रिप्लुतः ॥ कपोतमग्निपतितंवाक्यंपुनरुवाचह ॥ १ ॥ किमीदृशंनृशंसेनमयाकृतमबुद्धिना ॥ भविष्यतिहिमेनित्यंपातकंकृतजीविनः ॥ सविनिंदंस्तथात्मानंपुनः
पुनरुवाचह ॥ २ ॥ अविश्वास्यःसुदुर्बुद्धिःसदानिकृतिनिश्चयः ॥ शुभंकर्मपरित्यज्यसोहंशकुनिलुब्धकः ॥ ३ ॥ नृशंसस्यममाद्यायंप्रत्यादेशोनसंशयः ॥ दत्तः
स्वमांसंदहताकपोतेनमहात्मना ॥ ४ ॥ सोहंत्यक्ष्येप्रियान्प्राणान्पुत्रान्दारांस्तथैवच ॥ उपदिष्टोऽहिमेधर्मःकपोतेनमहात्मना ॥ ५ ॥ अद्यप्रभृतिदेहंस्वंसर्वभोगै
र्विवर्जितम् ॥ यथास्वल्पंसरोग्रीष्मेशोषयिष्याम्यहंतथा ॥ ६ ॥ क्षुत्पिपासातपसहःकृशोधमनिसंततः ॥ उपवासैर्बहुविधैश्चरिष्येपारलौकिकम् ॥ ७ ॥ अहोदेहप्र
दानेनदर्शितातिथिपूजना ॥ तस्माद्धर्मंचरिष्यामिधर्मोहिपरमागतिः ॥ ८ ॥ दृष्टोधर्मोहिधर्मिष्ठेयादृशोविहगोत्तमे ॥ एवमुक्त्वाविनिश्चित्यरौद्रकर्मासलुब्धकः
॥ ९ ॥ महाप्रस्थानमाश्रित्यप्रययौसंशितव्रतः ॥ १० ॥ ततोयष्टिंशलाकांचक्षारकंपंजरंतथा ॥ तांचबद्धांकपोतींसप्रमुच्यविससर्जह ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभा
रतेशांति० आप० लुब्धकोपरतौसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥

॥ २ ॥ प्रत्यादेशःधिक्कारपूर्वकउपदेशः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ यष्टिंदंडं यष्टिशलाकमितिपाठेपक्षिसंश्लेषार्थंचिक्कणद्रव्योपेतंदीर्घदंडंयथेष्टंवर्द्धयितुंशक्यं षष्ट्याशलाकाभिःसंधितं
पंजरंस्पष्टं ॥ १० ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिआपद्धर्मप० नैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥११॥१२॥ ॥ इतिशांति०आप०नैल०भारतभा०अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ ॥ ७ ॥ विमानस्थावितिचाध्यायौ
भीष्मउवाच॥ ॥ततोगतेशाकुनिकेकपोतीप्राहदुःखिता॥ संस्मृत्यसाचभर्तारंरुदतीशोककर्शिता ॥ १ ॥ नाहंतेविप्रियंकांतकदाचिदपिसंस्मरे ॥ सर्वापिवि
धवानारीबहुपुत्रापिशोचते ॥ २ ॥ शोच्याभवतिबंधूनांपतिहीनातपस्विनी ॥ लालिताहंत्वयानित्यंबहुमानाच्चपूजिता ॥ ३ ॥ वचनैर्मधुरैःस्निग्धैरसंक्लिष्टम
॥ २० ॥ नोहरैः ॥ कंदरेषुचशैलानांनदीनांनिर्झरेषुच ॥ ४ ॥ द्रुमाग्रेषुचरम्येषुरमिताहंत्वयासह ॥ आकाशगमनेचैवविहृताहंत्वयासुखम् ॥ ५ ॥ रमामिस्मपुराकांतत १२
न्मेनास्त्यद्यकिंचन ॥ मितंददातिहिपितामितंभ्रातामितंसुतः ॥ ६ ॥ अमितस्यहिदातारंभर्तारंकानपूजयेत् ॥ नास्तिभर्तृसमोनाथोनास्तिभर्तृसमंसुखम् ॥ ७ ॥
विसृज्यधनसर्वस्वंभर्ताविशरणंस्त्रियाः ॥ नकार्यमिहमेनाथजीवितेनत्वयाविना ॥ ८ ॥ पतिहीनातुकानारीसतीजीवितुमुत्सहेत् ॥ एवंविलप्यबहुधाकरुणंसा
सुदुःखिता ॥ ९ ॥ पतिव्रतासंप्रदीप्तंप्रविवेशहुताशनम् ॥ ततश्चित्रांगदधरंभर्तारंसान्वपश्यत ॥ १० ॥ विमानस्थंसुकृतिभिःपूज्यमानंमहात्मभिः ॥ चित्रमा
ल्यांबरधरंसर्वाभरणभूषितम् ॥ ११ ॥ विमानशतकोटीभिरावृतंपुण्यकर्मभिः ॥ ततःस्वर्गगतःपक्षीविमानवरमास्थितः ॥ कर्मणापूजितस्तत्ररेमेससहभार्यया
॥ १२ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०आप०कपोतस्वर्गगमनेअष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥विमानस्थौतु
तौराजन्लुब्धकःखेददर्शह ॥ दृष्ट्वातौदंपतीराजन्व्यचिंतयततांगतिम् ॥ १ ॥ ईदृशेनैवतपसागच्छेयंपरमांगतिम् ॥ इतिबुद्ध्याविनिश्चित्यगमनायोपचक्रमे ॥ २ ॥
महाप्रस्थानमाश्रित्यलुब्धकःपक्षिजीवकः ॥ निश्चेष्टोमरुदाहारोनिर्ममःस्वर्गकांक्षया ॥ ३ ॥ ततोपश्यत्सुविस्तीर्णंहृद्यंपद्माभिभूषितम् ॥ नानापक्षिगणाकीर्णंस
रःशीतजलंशिवम् ॥ ४ ॥ पिपासार्तोपितद्दृष्ट्वातृप्तःस्यान्नात्रसंशयः ॥ उपवासकृशोत्यर्थंसतुपार्थिवलुब्धकः ॥ ५ ॥ अनवेक्ष्यैवसंहृष्टःश्वापदाध्युषितंवनम् ॥ म
हांतंनिश्चयंकृत्वालुब्धकःप्रविवेशह ॥ ६ ॥ प्रविशन्नेवसवनंनिगृहीतःसकंटकैः ॥ सकंटकैर्विभिन्नांगोलोहिताद्रींकृतच्छविः ॥ ७ ॥ बभ्रामतस्मिन्विजनेनाना
मृगसमाकुले ॥ ततोद्रुमाणांमहतापवनेनवनेतदा ॥ ८ ॥ उदतिष्ठत्ससंघर्षात्सुमहान्हव्यवाहनः ॥ तद्वनंवृक्षसंपूर्णंलताविटपसंकुलम् ॥ ९ ॥ ददाहपावकःक्रुद्धो
युगांताग्निसमप्रभः ॥ सज्वालैःपवनोद्धूतैर्विस्फुलिंगैःसमंततः ॥ १० ॥ ददाहतद्वनंघोरंमृगपक्षिसमाकुलम् ॥ ततःसदेहमोक्षार्थंसंप्रहृष्टेनचेतसा ॥ ११ ॥ अभ्य ॥ २० ॥
धावतवर्धंतंपावकंलुब्धकस्तदा ॥ ततस्तेनाग्निनादग्धोलुब्धकोनष्टकल्मषः ॥ जगामपरमांसिद्धिंततोभरतसत्तम ॥ १२ ॥
स्पष्टार्थौ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥ ॥ इतिशां०आ०नै०भा०भा०एकोनपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४९॥ ॥ ७ ॥ ॥ लुब्धदृष्टांतेनबुद्धिपूर्वंकृतस्यापिपापस्यमहतातपसापरिहारो

ततःस्वर्गस्थमात्मानमपश्यद्विगतज्वरः॥ यक्षगंधर्वसिद्धानांमध्येभ्राजंतमिंद्रवत् ॥ १३ ॥ एवंखलुकपोतश्चकपोतीचपतिव्रता ॥ लुब्धकेनसहस्वर्गंगताःपुण्ये
नकर्मणा ॥ १४ ॥ यापिचैवंविधानारीभर्तारमनुवर्तते ॥ विराजतेहिसाक्षिप्रंकपोतीवदिविस्थिता ॥ १५ ॥ एवमेतत्पुरावृत्तंलुब्धकस्यमहात्मनः ॥ कपोतस्यचध
र्मिष्ठागतिःपुण्येनकर्मणा ॥ १६ ॥ यश्चेदंशृणुयान्नित्यंयश्चेदंपरिकीर्तयेत् ॥ नाशुभंविद्यतेतस्यमनसापिप्रसादतः ॥ १७ ॥ युधिष्ठिरमहानेषधर्मोधर्मभृतांवर ॥
गोघ्नेष्वपिभवेदस्मिन्निष्कृतिःपापकर्मणः ॥ १८ ॥ ननिष्कृतिर्भवेत्तस्ययोहन्याच्छरणागतम् ॥ इतिहासमिमंश्रुत्वापुण्यंपापप्रणाशनम् ॥ नदुर्गतिमवाप्नोतिस्वर्ग
लोकंचगच्छति ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीम०शांतिपर्वणिआप०लुब्धकस्वर्गगमनेएकोनपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥
अबुद्धिपूर्वंयत्पापंकुर्याद्भरतसत्तम ॥ मुच्यतेसकथंतस्मादेतत्सर्वंब्रवीहिमे ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामिपुराणमृषिसंस्तुतम् ॥ इंद्रोतःशौनको
विप्रोयदाहजनमेजयम् ॥ २ ॥ आसीद्राजामहावीर्यःपारिक्षिज्जनमेजयः ॥ अबुद्धिपूर्वमागच्छद्ब्रह्महत्यांमहीपतिः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणाःसर्वएवैतेतत्यजुःसपुरोहि
ताः ॥ सजगामवनंराजादह्यमानोदिवानिशम् ॥ ४ ॥ प्रजाभिःसपरित्यक्तश्चकारकुशलंमहत् ॥ अतिवेलंतपस्तेपेदह्यमानःसमन्युना ॥ ५ ॥ ब्रह्महत्यापनोदा
र्थमपृच्छद्ब्राह्मणान्बहून् ॥ पर्यटन्पृथिवींकृत्स्नांदेशेदेशेनराधिपः ॥ ६ ॥ तत्रेतिहासंवक्ष्यामिधर्मस्यास्योपबृंहणम् ॥ दह्यमानःपापकृत्याजगामजनमेजयः
॥ ७ ॥ चरिष्यमाणइंद्रोतंशौनकंसंशितव्रतम् ॥ समासाद्योपजग्राहपादयोःपरिपीडयन् ॥ ८ ॥ ऋषिर्दृष्ट्वानृपंतत्रजगर्हेसुभृशंतदा ॥ कर्तापापस्यमहतोभ्रूणहा
किमिहागतः ॥ ९ ॥ किंत्वयास्मासुकर्तव्यंमामांस्प्राक्षीःकथंचन ॥ गच्छगच्छनतेस्थानंप्रीणात्यस्मानितिब्रुवन् ॥ १० ॥ रुधिरस्येवतेगंधःशवस्येवचदर्शनम् ॥
अशिवःशिवसंकाशोमृतोजीवन्निवाटसि ॥ ११ ॥ ब्रह्ममृत्युरशुद्धात्मापापमेवानुचिंतयन् ॥ प्रबुध्यसेप्रस्वपिषिवर्तसेपरमेसुखे ॥ १२ ॥ मोघंतेजीवितंराजन्
परिक्लिष्टंचजीवसि ॥ पापायैवहिसृष्टोसिकर्मणेहयवीयसे ॥ १३ ॥ बहुकल्याणमिच्छंतिईहंतेपितरःसुतान् ॥ तपसादैवतेज्याभिर्वंदनेनतितिक्षया ॥ १४ ॥
पितृवंशमिमंपश्यत्वत्कृतेनरकंगतम् ॥ निरर्थाःसर्वएवैषामाशाबंधास्त्वदाश्रयाः ॥ १५ ॥ दृष्टस्तत्प्रसंगादबुद्धिपूर्वस्यापिपरिहारस्त

तुल्ययत्नसाध्यइत्याशयवान्पृच्छति अबुद्धीति ॥ १ ॥ २ ॥ पारिक्षित्पारिक्षितः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ पापकृत्यापापक्रियया ॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥ यवीयसेहीनाय ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ अशाश्वतीःसर्वस्यापिकर्मणोंतवत्त्वात्‌शाश्वतीःबहुत्वात् ॥१७॥१८॥१९॥ ॥इतिशांतिपर्वणिआप०नै०भारतभा०पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१५०॥ ॥७॥ एवमिति ॥ १ ॥ त्वाहंत्वा महंसार्द्धः दुष्कृतमपिसंधायेतिसंबंधः ॥ २ ॥ प्राप्येति यमयातनाभोगांते दुष्कृतजंशल्यंममगमिष्यतीत्यर्थः ॥३॥४॥ ब्राह्मणानांभक्तइतिशेषः ॥ ५ ॥ ब्रह्मशस्तोंहसितंयैस्तेषां संविदंऐकमत्यंसजातीयैः सहालभमानानामितिपूर्वान्वयि वेदनिश्चितान्युष्मान्प्रतिभूयोवक्ष्यामि ॥६॥ निर्जनाःनिष्परिग्रहाःयोगिनोयथानिर्धनान्दीनान्रक्षंति एवंमांभवंतोदययैवस्वसामर्थ्येनरक्षंत्वित्यर्द्धार्थः ॥७॥ आपातान्न

यान्पूजयंतोविंदंतिस्वर्गमायुर्यशःप्रजाः ॥ तेषुत्वंसततंद्वेष्टाब्राह्मणेषुनिरर्थकः॥ १६ ॥इमंलोकंविमुच्यत्वमवाङ्मूर्द्धापतिष्यसि॥ अशाश्वतीःशाश्वतीश्चसमाः पापेनकर्मणा ॥ १७॥ अर्द्यमानोयत्रगृध्रैःशितिकंठैरयोमुखैः॥ ततश्चपुनरावृत्तःपापयोनिंगमिष्यसि ॥ १८ ॥ यदिदंमन्यसेराजन्नायमस्तिकुतःपरः॥ प्रतिस्मा रयितारस्त्वांयमदूतायमक्षये॥ १९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०आप०इंद्रोतपारिक्षितीयसंवादेपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५०॥ ॥७॥ भीष्मउवाच॥ ॥एवमुक्तःप्रत्युवाचतंमुनिंजनमेजयः॥ गर्ह्यंभवान्गर्हयतेनिंद्यंनिंदतिमांपुनः॥ १ ॥ धिक्कार्यंमांधिक्कुरुतेतस्मात्त्वाहंप्रसादये॥ सर्वंहीदंदुष्कृ तंमेज्वलाम्यग्नाविवाहितः॥२॥ स्वकर्माण्यभिसंधायनाभिनंदतिमेमनः॥ प्राप्यघोरंभयंनूनंमयावैवस्वतादपि॥३॥ तत्तुशल्यमनिर्हृत्यकथंशक्ष्यामिजीवितुम्॥ सर्वंमन्युंविनीयत्वमभिमांवदशौनक॥ ४॥ महानासंब्राह्मणानांभूयोवक्ष्यामिसांप्रतम्॥ अस्तुशेषंकुलस्यास्यमापराभूदिदंकुलम्॥५॥ नहिनोब्रह्मशस्तानांशे षंभवितुमर्हति॥ स्तुतीरलभमानानांसंविदंवेदनिश्चितान् ॥ ६ ॥ निर्विद्यमानस्त्वात्मानंभूयोवक्ष्यामिशाश्वतम्॥ भूयश्चैवाभिरक्षंतुनिर्धनान्निर्जनाइव॥ ७॥ नत्वयज्ञाअमुंलोकंप्राप्नुवंतिकथंचन॥ आपातान्प्रतितिष्ठंतिपुलिंदशबराइव ॥ ८ ॥ अविज्ञायैवमेप्रज्ञांबालस्येवसपंडितः॥ ब्रह्मन्पितेवपुत्रस्यप्रीतिमान्भव शौनक॥ ९॥ ॥शौनकउवाच॥ ॥किमाश्चर्यंयतःप्राज्ञोब्रह्मकुर्याद्‌सांप्रतम्॥ इतिवैपंडितोभूत्वाभूतानांनानुकुप्यते॥ १० ॥प्रज्ञाप्रासादमारुह्यअशोच्यः शोचतेजनान्॥ जगतीस्थानिवाद्रिस्थःप्रज्ञयाप्रतिपत्स्यति ॥ ११ ॥ नचोपलभ्यतेतेननचाश्चर्याणिकुर्वते॥ निर्विण्णात्मापरोक्षोवाधिकृतःपूर्वसाधुषु॥ १२॥

रकान् पुलिंदाःशबराःम्लेच्छभेदाः ॥८॥ सपंडितःयोमद्दोषान्जानाति नत्वंतस्थांप्रज्ञांशरणागतोऽहमित्येवंरूपांसत्वपंडितः ब्रह्मन्ब्राह्मण ॥ ९ ॥ ब्रह्मब्राह्मणजातिःकुपितासती असांप्रतमयुक्तमपिकुर्यात् अत्रकिमाश्चर्यंनकिमपीत्यर्थः यतएवमतःप्राज्ञोवुद्धिमान् इतिएवंप्रकारेणपंडितोविवेकवान्भूत्वाभूतानांभूतेषुनानुकुप्यतेनुकोपंनकरोति ॥ १० ॥ नकेवलमकोपएवप्रज्ञाफलं अपितुमहत्त्वमप्यस्ती त्याह प्रज्ञेति ॥११॥ यःसाधुषुनिर्विण्णात्माविरक्तःपरोक्षस्तद्दृष्टिपथादपेतःतैश्चधिक्कृतस्तेनप्रज्ञानचोपलभ्यते तादृशस्यतदलाभेऽन्येआश्चर्यमपिनकुर्वंते अतःसत्संगंविनाप्रज्ञादुर्लभैवेत्यर्थः ॥१२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वीर्यंब्राह्मणस्येतिशेषः वेदेऋग्वेदादौ आगमेसर्वार्थद्योतके ब्रह्माब्राह्मणःशरणंरक्षिता यथाशांतिशांतिमनतिक्रम्य ॥१३॥ यत्कृतंतद्वैपारत्रिकमित्यध्याहृत्ययोज्यं ॥१४॥ बुभूषुंश्रेयोलिप्सुंभजमानंमांप्रतीतिशेषः ॥ १५ ॥ सर्वभूतहितंहितरूपंधर्मंतिष्ठअनुतिष्ठ हितेइतिसप्तम्यंतपाठःस्पष्टार्थः ॥ १६ ॥ उपाह्वयेशिष्यंकरोमीत्यर्थः ॥ १७ ॥ शौनकंपापिष्ठसंग्रहीतारंधिगितिजल्पतांताननादृत्यउपाह्वयेइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ प्रतिज्ञास्यंतिमदभिप्रायंकृतमेवजानीहीति ॥ २० ॥ तेब्राह्मणामत्कृतेमन्निमित्तं तेत्वत्तः ॥२१॥२२॥ ॥इतिशांति॰आप॰नैल॰भारतभा॰एकपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१५१॥

विदितंभवतोवीर्यंमाहात्म्यंवेदआगमे ॥ कुरुष्वेहयथाशांतिब्रह्माशरणमस्तुते ॥ १३ ॥ तद्वैपारत्रिकंतातब्राह्मणानामकुप्यताम् ॥ अथवातप्यसेपापेधर्ममेवानुपश्यवै ॥ १४ ॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥अनुतप्येचपापेननचधर्मंविलोपये॥ बुभूषुंभजमानंचप्रीतिमान्भवशौनक ॥ १५ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ छित्त्वादंभंचमानंचप्रीतिमिच्छामितेनृप ॥ सर्वभूतहितंतिष्ठधर्मंचैवप्रतिस्मरन् ॥ १६ ॥ नभयान्नचकार्पण्यान्नलोभात्त्वामुपाह्वये ॥ तांमेदैवींगिरंसत्यांशृणुत्वंब्राह्मणैःसह ॥ १७ ॥ सोहंनकेनचिच्चार्थीत्वांचधर्मादुपाह्वये ॥ क्रोशतांसर्वभूतानांहाहाधिगितिजल्पताम् ॥ १८ ॥ वक्ष्यंतिमामधर्मज्ञंत्यक्ष्यंतिसुहृदोजनाः ॥ तावाचःसुहृदःश्रुत्वासंज्वरिष्यंतिमेभृशम् ॥ १९ ॥ केचिदेवमहाप्राज्ञाःप्रतिज्ञास्यंतितत्त्वतः ॥ जानीहिमत्कृतंतातब्राह्मणान्प्रतिभारत ॥ २० ॥ तथातेमत्कृतेक्षेमंलभंतेतेतथाकुरु ॥ प्रतिजानीहिचाद्रोहंब्राह्मणानांनराधिप ॥ २१ ॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥नैववाचानमनसापुनर्जातुनकर्मणा ॥ द्रोग्धास्मिब्राह्मणान्विप्रचरणावपितेस्पृशे ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीम॰शां॰आप॰इंद्रोतपारिक्षितीयेएकपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥तस्मात्तेहंप्रवक्ष्यामिधर्ममावृतचेतसे ॥ श्रीमान्महाबलस्तुष्टःस्वयंधर्ममवेक्षसे ॥ १ ॥ पुरस्ताद्दारुणोभूत्वासुचित्रतरमेवतत् ॥ अनुगृह्णातिभूतानिस्वेनवृत्तेनपार्थिवः ॥ २ ॥ कृत्स्नंनूनंसदहतिइतिलोकोव्यवस्यति ॥ यत्रत्वंतादृशोभूत्वाधर्ममेवानुपश्यसि ॥ ३ ॥ हित्वातुसुचिरंभक्ष्यंभोज्यांश्चतपआस्थितः ॥ इत्येतदभिभूतानामद्भुतंजनमेजय ॥ ४ ॥ योऽदुर्लभोभवेद्दाताकृपणोवातपोधनः ॥ अनाश्चर्यंतदित्याहुर्नातिदूरेणवर्तते ॥ ५ ॥ एतदेवहिकार्पण्यंसमग्रमसमीक्षितम् ॥ यच्चेत्समीक्ष्यैवस्याद्भवेत्तस्मिंस्ततोगुणः ॥ ६ ॥ यज्ञोदानंदयावेदाःसत्यंचपृथिवीपते ॥ पंचैतानिपवित्राणिषष्ठंसुचरितंतपः ॥ ७ ॥

तस्मादिति यस्मात्श्रीमान्विद्यावानस्मितस्मात् ॥ १ ॥ २ ॥ सभवान् तादृशस्तापकः ॥ ३ ॥ अभिभूतानामधर्मेणेतिशेषः ॥ ४ ॥ नास्तिदुर्लभंयस्यसोऽदुर्लभःसंपन्नः ॥ ५ ॥ यत्असमीक्षितंपौर्वापर्येणानालोचितं एतदेकंसमग्रंकृत्स्नंकार्पण्यंचेत्कार्येसमीक्ष्यैवस्यात् तस्मिन्कार्येततःसमीक्षातःगुणःस्यात् ॥ ६ ॥ समीक्षामेवाह यज्ञइति ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ ९ ॥ एकांततोऽतियत्नेन ॥ १० ॥ तपएवाहपुण्यमिति ॥ ११ ॥ १२ ॥ मानसइतिपुंस्त्वमार्षं ॥ १३ ॥ पवित्राणांपावनानांमध्येत्यागधर्मःदानात्मकोधर्मःपवित्रतरः संन्यासंतुपरंधर्मंततोप्यधिकंमनुरब्रवीत् ॥ १४ ॥ कुमारोबालःसत्योरागद्वेषशून्यत्वात् तथातिष्ठेदित्यर्थः ॥ १५ ॥ नहीतिसार्धः सुखंदुःखंचोभयमपिकल्पितमित्यर्थः प्रकृतिर्ब्रह्मतद्भूनानांब्रह्मस्वरूपाणांसर्वाणियानिसंसर्गरूपाणिपापानियांतिनद्वतांआविद्यकसंगमात्राद्दुःखादिभाजामित्यर्थः॥ १६॥ १७॥ बलेनधैर्येणसंविभागैःदानैःओजइंद्रियपाटवं ॥ १८॥१९ ॥ विक्रममाणः कर्मणिशानच् नीचैःक्रियमाणइत्यर्थः त्यजमानः

तदेवराज्ञांपरमंपवित्रंजनमेजय ॥ तेनसम्यग्गृहीतेनश्रेयांसंधर्ममाप्स्यसि ॥ ८ ॥ पुण्यदेशाभिगमनंपवित्रंपरमंस्मृतम् ॥ अत्राप्युदाहरंतीमांगाथांगीतांययातिना ॥ ९ ॥ योमर्त्यःप्रतिपद्येतआयुर्जीवितमात्मनः ॥ यज्ञमेकांततःकृत्वातत्संन्यस्यतपश्चरेत् ॥ १० ॥ पुण्यमाहुःकुरुक्षेत्रंकुरुक्षेत्रात्सरस्वतीम् ॥ सरस्वत्याश्चतीर्थानितीर्थेभ्यश्चपृथूदकम् ॥ ११ ॥ यत्रावगाह्यपीत्वाचनैनंश्वोमरणंतपेत् ॥ महासरःपुष्कराणिप्रभासोत्तरमानसे ॥ १२ ॥ कालोदकंचगंतासिलब्धायुर्जीवितेपुनः ॥ सरस्वतीदृषद्वत्योःसंगमोमानसःसरः ॥ १३ ॥ स्वाध्यायशीलःस्थानेषुसर्वेष्वेवमुपस्पृशेत् ॥ त्यागधर्मःपवित्राणांसंन्यासंमनुरब्रवीत् ॥ १४ ॥ अत्राप्युदाहरंतीमागाथाःसत्यवताकृताः ॥ यथाकुमारःसत्योवैनैवपुण्योनपापकृत् ॥ १५ ॥ नह्यस्तिसर्वभूतेषुदुःखमस्मिन्कुतःसुखम् ॥ एवंप्रकृतिभूतानांसर्वसंसर्गयायिनाम् ॥ १६ ॥ त्यजतांजीवितंश्रेयोनिवृत्तेपुण्यपापके ॥ यत्त्वेवराज्ञोज्यायिष्ठंकार्याणांतद्ब्रवीमिते ॥ १७ ॥ बलेनसंविभागैश्चजयस्वर्गंजनेश्वर ॥ यस्यैवबलमोजश्चसधर्मस्यप्रभुर्नरः ॥ १८ ॥ ब्राह्मणार्थंसुखार्थंहित्वंपाहिवसुधांनृप ॥ यथैवैतान्पुराक्षेप्सीस्तथैवैतान्प्रसादय ॥ १९ ॥ अपिविक्रममाणोपित्यजमानोप्यनेकधा ॥ आत्मनोदर्शनाद्विप्रान्नहंतास्मीतिमार्गय ॥ घटमानःस्वकार्येषुकुरुनिःश्रेयसंपरम् ॥ २० ॥ हिमाग्निघोरसदृशोराजाभवतिकश्चन ॥ लांगलाशनिकल्पोवाभवेदन्यःपरंतप ॥ २१ ॥ नविशेषेणगंतव्यमविच्छिन्नेनवापुनः ॥ नजातुनाहमस्मीतिसुप्रसक्तमसाधुषु ॥ २२ ॥ विकर्मणातप्यमानःपापाद्विपरिमुच्यते ॥ नैतत्कार्यंपुनरितिद्वितीयात्परिमुच्यते ॥ २३ ॥

दूरीक्रियमाणःआत्मनोदर्शनात् आत्मौपम्येनमार्गयनिश्चिनु ॥ २० ॥ हिमवत्शीतलःअग्निवत्क्रूरःघोरोयमस्तद्वद्गुणदोषविचारकःलांगलवद्दुष्टमूलोन्मूलनपरः अशनिवदाकस्मिकपातोदुष्टेषु ॥ २१ ॥ असाधुषुसुप्रसक्तंप्रीतिविशेषेण विशेषेणविद्वत्त्वादिनाहेतुनाअविच्छिन्नेनसामान्येनब्राह्मणत्वादिनाधर्मेणवानगंतव्यंनप्राप्तव्यं केनापिहेतुनाखलेषुसंगोनकर्तव्यइत्यर्थः तत्रहेतुमाह नेति जातुकदाचित्अहंनअस्मीतिनअपित्वस्मीत्येवमत्वेतिशेषः स्वनाशार्थिखलसंगंनकुर्यादितिभावः ॥ २२ ॥ विकर्मणेति सकृत्कृतात्पापात्पश्चात्तापमात्रेणमुच्यते द्विरावृत्तात्पुनर्नकरिष्यामीतिनियमग्रहणमात्रेण त्रिरावृत्तात्किंचिद्धर्मस्वीकारमात्रेणबहुकृत्वेतिनदभ्यस्तात्तुतीर्थादिनामुच्यतइतिश्लोकद्वयार्थः ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥ यावतइतिप्रकृतोपयोगि ॥२९॥ अघमर्षणं ऋतंचसत्यंचेतिऋक्त्रयं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अनुयुज्यअत्यादरपूर्वकंउपेत्यापृच्छन्निितिशेषः धर्म्यंधर्मोद्भवंफलंसुखरूपंवेत्थजानी
पे तथानरकेफलंदुःखंनदपिवेत्थ ॥ ३२ ॥ यस्ययोगिनःउभेअपिसुखदुःखेसदृशेयस्यचतयोर्द्वयोस्तुल्योजयोस्तिउतनसामान्याभावेपिकिंपुण्यस्यफलंकथंदानपुण्येनपापंनुदति तदाचक्ष्वेतिद्वयोःसंबंधः
चरिष्येधर्ममेवेतितृतीयात्परिमुच्यते ॥ शुचिस्तीर्थान्यनुचरन्बहुत्वात्परिमुच्यते ॥ २४ ॥ कल्याणमनुकर्तव्यंपुरुषेणबुभूषता ॥ येसुगंधीनिसेवंतेतथागंधाभ
वंतिते ॥ २५ ॥ येदुर्गंधीनिसेवंतेतथागंधाभवंतिते ॥ तपश्चर्यापरःसद्यःपापाद्विपरिमुच्यते ॥ २६ ॥ संवत्सरमुपास्याग्निमभिशस्तःप्रमुच्यते ॥ त्रीणिवर्षाण्युपा
स्याग्निंभ्रूणहाविप्रमुच्यते ॥ २७ ॥ महासरःपुष्कराणिप्रभासोत्तरमानसे ॥ अभ्येत्ययोजनशतंभ्रूणहाविप्रमुच्यते ॥ २८ ॥ यावतःप्राणिनोहन्यात्तज्जातीयां
स्तुतावतः ॥ प्रमीयमानानुन्मोच्यप्राणिहाविप्रमुच्यते ॥ २९ ॥ अपिचाप्सुनिमज्जेतजपंस्त्रिरघमर्षणम् ॥ यथाश्वमेधावभृथस्तथातन्मनुरब्रवीत् ॥ ३० ॥ तत्क्षि
प्रंनुदतेपापंसत्कारंलभतेतथा ॥ अपिचैनंप्रसीदंतिभूतानिजडमूकवत् ॥ ३१ ॥ बृहस्पतिंदेवगुरुंसुरासुराःसर्वेसमेत्याभ्यनुयुज्यराजन् ॥ धर्म्यंफलंवेत्थफलंम
हर्षेतथैवतस्मिन्नरकेपारलोक्ये ॥ ३२ ॥ उभेतुयस्यसदृशेभवेतांकिंस्वित्तयोस्तत्रजयोथनस्यात् ॥ आचक्ष्वनःपुण्यफलंमहर्षेकथंपापंनुदतेधर्मशीलः ॥ ३३ ॥
॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ कृत्वापापंपूर्वमबुद्धिपूर्वंपुण्यानिचेत्कुरुतेबुद्धिपूर्वम् ॥ सतत्पापंनुदतेकर्मशीलोवासोयथामलिनंक्षारयुक्तम् ॥ ३४ ॥ पापंकृत्वाभि
मन्येतनाहमस्मीतिपूरुषः ॥ तच्चिकीर्षतिकल्याणंश्रद्दधानोऽनसूयकः ॥ ३५ ॥ छिद्राणिविवृतान्येवसाधूनांचावृणोतियः ॥ यःपापंपुरुषःकृत्वाकल्याणमभि
पद्यते ॥ ३६ ॥ यथादित्यःप्रातरुद्यंस्तमःसर्वंव्यपोहति ॥ कल्याणमाचरन्नेवंसर्वपापंव्यपोहति ॥ ३७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वातुराजानमिंद्रोतोज
नमेजयम् ॥ याजयामासविधिवद्वाजिमेधेनशौनकः ॥ ३८ ॥ ततःसराजाव्यपनीतकल्मषःश्रेयोवतःप्रज्वलिताग्निरूपवान् ॥ विवेशराज्यंस्वममित्रकर्षणोय
थादिवंपूर्णवपुर्निशाकरः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां० आप० इंद्रोतपारिक्षितीयेद्विपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥
कच्चित्पितामहेनासीच्छ्रुतंवादृष्टमेवच ॥ कच्चिन्मर्त्योमृतोराजन्पुनरुज्जीवितोभवत् ॥ १ ॥ ॥ ३३ ॥ अबुद्धिपूर्वमित्यस्यप्रश्नस्योत्तरमाह कृत्वेति ॥ ३४ ॥
पापमिति कर्तृत्वाभिमानशून्यःपापंकुर्वन्नपिनकरोत्येवेत्यर्द्धस्यार्थः ॥ ३५ ॥ आवृणोतिपिधत्ते सकल्याणंचिकीर्षतीतिसंबंधः ॥३६॥३७॥३८॥३९॥ ॥ इ० शां० आ० नै० भा० द्विपंचाशदधिक
शततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥७॥ ॥ तदेवंव्यापन्नस्यराज्ञोबुद्धिपूर्वमबुद्धिपूर्वंवाकृतंपापंसत्कर्मणाधर्माध्यवसायेनचनश्यतीतिपरलोकभयाभावोदर्शितः इहलोकेऽप्यत्यंतापन्नस्यमृतकल्पस्यद्वाभ्या
महमहमिकयापसितुमवेक्षितस्यकेनचित्कारणेनकंचित्कालमवस्थितस्यकाचिद्गतिरस्तिनवेतिपृच्छति कच्चिदिति तादृशस्याप्युज्जीवनंक्वचिद्दृष्टमस्तीतिप्रष्टुराशयः ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अत्रोत्तरंगृध्रगोमायुभ्यांयुगपत्प्रार्थ्यमानस्यशिशोःस्वजननिरोधात्कंचित्कालमवस्थितस्यईश्वरेणयथाजीवनंदत्तंएवमेवेश्वरोनुगृह्णातीत्याख्यायिकामुखेनैवाह श्रृणुपार्थेत्यादिना स्पष्टार्थोऽध्यायशेषः

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ श्रृणुपार्थयथावृत्तमितिहासंपुरातनम् ॥ गृध्रजंबुकसंवादंयोवृत्तोनैमिषेपुरा ॥ २ ॥ कस्यचिद्ब्राह्मणस्यासीद्दुःखलब्धःसुतोमृतः ॥ बालएववि १२
॥ २३ ॥ शालाक्षोबालग्रहनिपीडितः ॥ ३ ॥ दुःखिताःकेचिदादायबालमप्राप्तयौवनम् ॥ कुलसर्वस्वभूतंवैरुदंतःशोकविह्वलाः ॥ ४ ॥ बालंमृतंगृहीत्वाथश्मशानाभिमु
खाःस्थिताः ॥ अंकेनैवचसंक्रम्यरुरुदुर्भृशदुःखिताः ॥ ५ ॥ शोचंतस्तस्यपूर्वोक्तान्भाषितांश्चासकृत्पुनः ॥ तंबालंभूतलेक्षिप्यप्रतिगंतुंनशक्नुयुः ॥ ६ ॥ तेषांरु
दितशब्देनगृध्रोभ्येत्यवचोब्रवीत् ॥ एकात्मजमिमंलोकेत्यक्त्वागच्छतमाचिरम् ॥ ७ ॥ इहपुंसांसहस्राणिस्त्रीसहस्राणिचैवह ॥ समानीतानिकालेनहित्वावैयां
तिबांधवाः ॥ ८ ॥ संपश्यतजगत्सर्वंसुखदुःखैरधिष्ठितम् ॥ संयोगोविप्रयोगश्चपर्यायेणोपलभ्यते ॥ ९ ॥ गृहीत्वायेचगच्छंतियेनयांतिचतान्मृतान् ॥ तेप्यायु
षःप्रमाणेनस्वेनगच्छंतिजंतवः ॥ १० ॥ अलंस्थित्वाश्मशानेऽस्मिन्गृध्रगोमायुसंकुले ॥ कंकालबहुलेरौद्रेसर्वप्राणिभयंकरे ॥ ११ ॥ नपुनर्जीवितःकश्चित्का
लधर्ममुपागतः ॥ प्रियोवायदिवाद्वेष्यःप्राणिनांगतिरीदृशी ॥ १२ ॥ सर्वेणखलुमर्तव्यंमर्त्यलोकेप्रसूयता ॥ कृतांतविहितेमार्गेमृतंकोजीवयिष्यति ॥ १३ ॥ क
र्मांतविरतेलोकेअस्तंगच्छतिभास्करे ॥ गम्यतांस्वमधिष्ठानंसुतस्नेहंविसृज्यवै ॥ १४ ॥ ततोगृध्रवचःश्रुत्वाप्राक्रोशंतस्तदानृप ॥ बांधवास्तेभ्यगच्छंतपुत्रमुत्सृ
ज्यभूतले ॥ १५ ॥ विनिश्चित्याथचतदाविक्रोशंतस्ततस्ततः ॥ मृतमित्येवगच्छंतोनिराशास्तस्यदर्शने ॥ १६ ॥ निश्चितार्थाश्चतेसर्वेसंत्यजंतःस्वमात्मजम् ॥ नि
राशाजीवितेतस्यमार्गमावृत्यधिष्ठिताः ॥ १७ ॥ ध्वांक्षपक्षसवर्णस्तुबिलान्निसृत्यजंबुकः ॥ गच्छमानान्स्मतानाहनिर्घृणाःखलुमानुषाः ॥ १८ ॥ आदित्योऽ
यंस्थितोमूढाःस्नेहंकुरुतमाभयम् ॥ बहुरूपोमुहूर्तश्चजीवत्यपिकदाचन ॥ १९ ॥ यूयंभूमौविनिक्षिप्यपुत्रस्नेहविनाकृताः ॥ श्मशानेसुतमुत्सृज्यकस्माद्गच्छत
निर्घृणाः ॥ २० ॥ नवोस्त्यस्मिन्सुतेस्नेहोबालेमधुरभाषिणि ॥ यस्यभाषितमात्रेणप्रसादमधिगच्छत ॥ २१ ॥ तेपश्यतसुतस्नेहोयादृशःपशुपक्षिणाम् ॥ नतेषां
धारयित्वातान्कश्चिदस्तिफलागमः ॥ २२ ॥ चतुष्पात्पक्षिकीटानांप्राणिनांस्नेहसंगिनाम् ॥ परलोकगतिस्थानांमुनियज्ञक्रियामिव ॥ २३ ॥ तेषांपुत्राभिरामा ॥ २३ ॥
णामिहलोकेपरत्रच ॥ नगुणोदृश्यतेकश्चित्प्रजाःसंधारयंतिच ॥ २४ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥३४ ॥ ३५॥३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ कृथाइतिवचनव्यत्ययश्छांदसः ॥ ३९ ॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥

अपश्यतांप्रियान्पुत्रान्तेषांशोकोनतिष्ठति ॥ नचपुष्णंतिसंवृद्धास्तेमातापितरौक्वचित् ॥ २५ ॥ मानुषाणांकुतःस्नेहोयेषांशोकोभविष्यति॥इमंकुलकरंपुत्रं
त्यक्त्वाक्वनुगमिष्यथ ॥ २६ ॥ चिरंमुंचतबाष्पंचचिरंस्नेहेनपश्यत॥ एवंविधानिहीष्टानिदुस्त्यजानिविशेषतः ॥ २७॥ क्षीणस्यार्थाभियुक्तस्यश्मशानाभिमु
खस्यच॥बांधवायत्रतिष्ठंतितत्रान्योनाधितिष्ठति॥ २८ ॥ सर्वस्यदयिताःप्राणाःसर्वःस्नेहंचविंदति॥ तिर्यग्योनिष्वपिसतांस्नेहंपश्यतयादृशम्॥ २९ ॥ त्यक्त्वा
कथंगच्छथेमंपद्मलोलायताक्षिकम्॥ यथानवोद्वाहकृतंस्नानमाल्यविभूषितम्॥ ३० ॥जंबुकस्यवचःश्रुत्वाकृपणंपरिदेवतः॥न्यवर्तंततदासर्वेशवार्थंतेस्मम
नुषाः॥ ३१ ॥ ॥गृध्रउवाच॥ ॥अहोबतनृशंसेनजंबुकेनाल्पमेधसा॥क्षुद्रेणोक्ताहीनसत्त्वामानुषाःकिंनिवर्तथ॥ ३२ ॥ पंचभूतपरित्यक्तंशून्यंकाष्ठत्वमा
गतम् ॥ कस्माच्छोचथतिष्ठंतमात्मानंकिंनशोचथ ॥ ३३ ॥ तपःकुरुतवैतीव्रंमुच्यध्वंयेनकिल्बिषात् ॥ तपसालभ्यतेसर्वंविलापःकिंकरिष्यति ॥ ३४॥ अनि
ष्टानिचभाग्यानिजातानिसहमूर्तिना ॥ येनगच्छतिबालोयंदत्त्वाशोकमनंतकम्॥ ३५ ॥ धनंगावःसुवर्णंचमणिरत्नमथापिच॥ अपत्यंचतपोमूलंतपोयोगा
च्चलभ्यते ॥ ३६ ॥ यथाकृताचभूतेषुप्राप्यतेसुखदुःखिता ॥ गृहीत्वाजायतेजंतुर्दुःखानिचसुखानिच ॥ ३७ ॥ नकर्मणापितुःपुत्रःपितावापुत्रकर्मणा॥ मा
र्गेणान्येनगच्छंतिबद्धाःसुकृतदुष्कृतैः॥ ३८ ॥ धर्मंचरतयत्नेननचाधर्मेमनःकृथाः॥ वर्त्तध्वंचयथाकालंदैवतेषुद्विजेषुच॥ ३९ ॥ शोकंत्यजतदैन्यंचसुतस्नेहान्नि
वर्तत॥ त्यज्यतामयमाकाशेततःशीघ्रंनिवर्तत॥ ४० ॥ यत्करोतिशुभंकर्मतथाकर्मसुदारुणम्॥ तत्कर्तैवसमश्नातिबांधवानांकिमत्रह॥ ४१ ॥ इहत्यक्त्वानति
ष्ठंतिबांधवाबांधवंप्रियम् ॥ स्नेहमुत्सृज्यगच्छंतिबाष्पपूर्णाविलेक्षणाः ॥ ४२ ॥ प्राज्ञोवायदिवामूर्खःसधनोनिर्धनोपिवा ॥ सर्वःकालवशंयातिशुभाशुभस
मन्वितः ॥ ४३ ॥ किंकरिष्यथशोचित्वामृतंकिमनुशोचथ ॥ सर्वस्यहिप्रभुःकालोधर्मतःसमदर्शनः ॥ ४४ ॥ यौवनस्थांश्चबालांश्चवृद्धान्गर्भगतानपि॥ स
र्वानाविशतेमृत्युरेवंभूतमिदंजगत्॥ ४५॥ ॥जंबुकउवाच॥ ॥अहोमंदीकृतःस्नेहोगृध्रेणेहाल्पबुद्धिना॥ पुत्रस्नेहाभिभूतानांयुष्माकंशोचतांभृशम्॥ ४६॥
समैःसम्यक्प्रयुक्तैश्चवचनैःप्रत्ययोत्तरैः॥ यद्गच्छतिजनश्चायंस्नेहमुत्सृज्यदुस्त्यजम्॥ ४७॥ अहोपुत्रवियोगेनमृतशून्योपसेवनात्॥ क्रोशतांसुभृशंदुःखंविव
त्सानांगवामिव॥ ४८॥ अद्यशोकंविजानामिमानुषाणांमहीतले॥ स्नेहंहिकारणंकृत्वाममाप्यश्रूण्यथापतन्॥ ४९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यत्नोहिसततंकार्यस्ततोदैवेनसिध्यति॥दैवंपुरुषकारश्चकृतांतेनोपपद्यते ॥ ५० ॥ अनिर्वेदःसदाकार्योनिर्वेदाद्धिकुतःसुखम्॥ प्रयत्नात्प्राप्यतेह्यर्थःकस्माद्गच्छ
॥२४॥ थनिर्दयम्॥५१॥आत्ममांसोपवृत्तंचशरीरार्धमयींतनुम्॥ पितॄणांवंशकर्तारंवनेत्यक्त्वाक्कयास्यथ॥५२॥अथवास्तंगतेसूर्येसंध्याकालउपस्थिते॥ ततोने १२
ष्यथवापुत्रंइहस्थावाभविष्यथ॥५३॥ ॥गृध्रउवाच॥ ॥अद्यवर्षसहस्रंमेसाग्रंजातस्यमानुषाः॥नचपश्यामिजीवंतंमृतंस्त्रीपुंनपुंसकम्॥५४॥मृतागर्भेषु
जायंतेजातमात्राम्रियंतिच॥चंक्रमंतोम्रियंतेचयौवनस्थास्तथापरे॥५५॥ अनित्यानीहभाग्यानिचतुष्पात्पक्षिणामपि ॥जंगमानांनगानांवाप्यायुरग्रेऽव
तिष्ठते ॥ ५६ ॥ इष्टदारवियुक्ताश्चपुत्रशोकान्वितास्तथा ॥ दह्यमानाःस्मशोकेनगृहंगच्छंतिनित्यशः ॥ ५७ ॥ अनिष्टानांसहस्राणितथेष्टानांशतानिच ॥
उत्सृज्येहप्रयातावैबांधवाभृशदुःखिताः॥५८ ॥त्यज्यतामेषनिस्तेजाःशून्यःकाष्ठत्वमागतः ॥ अन्यदेहविषक्तंहिशावंकाष्ठत्वमागतम्॥ ५९ ॥त्यक्तजीवस्यचै
वास्यकस्माद्धित्वानगच्छत॥ निरर्थकोह्ययंस्नेहोनिष्फलश्चपरिश्रमः ॥ ६० ॥ चक्षुर्भ्यांनचकर्णाभ्यांसंशृणोतिसमीक्षते ॥कस्मादेनंसमुत्सृज्यनगृहान्गच्छ
ताशुवै॥६१॥मोक्षधर्माश्रितैर्वाक्यैर्हेतुमद्भिःसुनिष्ठुरैः॥ मयोक्तागच्छतक्षिप्रंस्वंस्वमेवनिवेशनम् ॥ ६२ ॥ प्रज्ञाविज्ञानयुक्तेनबुद्धिसंज्ञाप्रदायिना ॥वचनं
श्राविताःनूनंमानुषाःसंन्यवर्तत॥६३ ॥ शोकोद्विगुणतांयातिदृष्ट्वास्मृत्वाचचेष्टितम् ॥ इत्येतद्वचनंश्रुत्वासंनिवृत्तास्तुमानुषाः ॥ अपश्यत्तंतदासुमंद्रुतमागत्यजं
बुकः॥६४॥ ॥जंबुकउवाच॥ ॥ इमंकनकवर्णाभंभूषणैःसमलंकृतम्॥ गृध्रवाक्यात्कथंपुत्रंत्यक्षध्वंपितृपिंडदम्॥६५॥ नस्नेहस्यचविच्छेदोविलापरुदितस्य
च॥ मृतस्यास्यपरित्यागात्तापोवैभविताध्रुवम्॥६६॥श्रूयतेजंबुकेशूद्रेहतेब्राह्मणदारकः॥जीवितोधर्ममासाद्यरामात्सत्यपराक्रमात्॥६७॥ तथाश्वेतस्यरा
जर्षेर्बालोदिष्टांतमागतः ॥ श्वेतेनधर्मनिष्ठेनमृतःसंजीवितःपुनः ॥ ६८ ॥ तथाकश्चिद्भवेत्सिद्धोमुनिर्वादेवतापिवा ॥ कृपणानामनुक्रोशंकुर्याद्वोरुदतामिह
॥६९॥इत्युक्तास्तेन्यवर्तंतशोकार्ताःपुत्रवत्सलाः ॥ अंकेशिरःसमाधायरुरुदुर्बहुविस्तरम् ॥ तेषांरुदितशब्देनगृध्रोभ्येत्यवचोब्रवीत्॥७०॥ ॥गृध्रउवाच
अश्रुपातपरिक्लिन्नःपाणिस्पर्शप्रपीडितः॥ धर्मराजप्रयोगाच्चदीर्घनिद्रांप्रवेशितः ॥ ७१ ॥ तपसापिहिसंयुक्ताधनवंतोमहाधियः ॥ सर्वेमृत्युवशंयांतितदिदं ॥२४॥
प्रेतपत्तनम्॥७२॥बालवृद्धसहस्राणिसदासंत्यज्यबांधवाः॥ दिनानिचैवरात्रीश्चदुःखंतिष्ठंतिभूतले॥७३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥

अलंनिर्बंधमागत्यशोकस्यपरिधारणे॥ अप्रत्ययंकुतोह्यस्यपुनरद्येहजीवितम्॥ ७४ ॥ मृतस्योत्सृष्टदेहस्यपुनर्देहोनविद्यते ॥ नैवमूर्तिप्रदानेनजंबुकस्यशतैर
पि॥ ७५ ॥ शक्यंजीवयितुंह्येषबालोवर्षशतैरपि॥ अथरुद्रःकुमारोवाब्रह्मावाविष्णुरेवच॥ ७६ ॥ वरमस्मैप्रयच्छेयुस्ततोजीवेदयंशिशुः॥ नैवबाष्पविमोक्षे
णनवाश्वासकृतेनच ॥ ७७॥ नदीर्घरुदितेनायंपुनर्जीवंगमिष्यति ॥ अहंचक्रोष्टुकश्चैवयूयंयेचास्यबांधवाः ॥ ७८॥ धर्माधर्मौगृहीत्वेहसर्वेवर्तामहेऽध्वनि॥
अप्रियंपरुषंचापिपरद्रोहंपरस्त्रियम्॥७९॥ अधर्ममनृतंचैवदूरात्प्राज्ञोविवर्जयेत्॥धर्मंसत्यंश्रुतंन्याय्यंमहतींप्राणिनांदयाम्॥८०॥अजिह्मत्वमशाठ्यंचयत्नतः
परिमार्गत॥ मातरंपितरंवापिबांधवान्सुहृदस्तथा॥ ८१ ॥ जीवतोयेनपश्यंतितेषांधर्मविपर्ययः॥ योनपश्यतिचक्षुर्भ्यांनिर्गतेचकथंचन ॥ ८२ ॥ तस्यनिष्ठाव
सानांतेरुदंतःकिंकरिष्यथ॥ इत्युक्तास्तेसुतंत्यक्त्वाभूमौशोकपरिप्लुताः ॥ दह्यमानाःसुतस्नेहात्प्रययुर्बांधवागृहम्॥ ८३॥ ॥जंबुकउवाच॥ ॥दारुणोमर्त्य
लोकोयंसर्वप्राणिविनाशनः॥ इष्टबंधुवियोगश्चतथेहाल्पंचजीवितम्॥ ८४॥ बह्वलीकमसत्यंचाप्यतिवादाप्रियंवदम्॥ इमंप्रेक्ष्यपुनर्भावंदुःखशोकविवर्धनम्
॥ ८५॥ नमेमानुषलोकोयंमुहूर्तमपिरोचते॥ अहोधिग्गृध्रवाक्येनयथैवाबुद्धयस्तथा ॥ ८६ ॥ कथंगच्छतनिःस्नेहाःसुतस्नेहंविसृज्यच॥प्रदीप्ताःपुत्रशोकेनसंनि
वर्ततमानुषाः॥ ८७॥ श्रुत्वागृध्रस्यवचनंपापस्येहाकृतात्मनः॥ सुखस्यानंतरंदुःखंदुःखस्यानंतरंसुखम्॥ ८८ ॥ सुखदुःखावृतेलोकेनेहास्त्येकमनंतरम्॥ इमं
क्षितितलेत्यक्त्वाबालंरूपसमन्वितम्॥ ८९ ॥ कुलशोभाकरंमूढाःपुत्रंत्यक्त्वाक्वयास्यथ॥ रूपयौवनसंपन्नंद्योतमानमिवश्रिया॥ ९० ॥ जीवंतमेवपश्यामिम
नसानात्रसंशयः॥ विनाशोनास्यनहिवैसुखंप्राप्स्यथमानुषाः॥ ९१ ॥पुत्रशोकाभितप्तानांमृतानामद्यवःक्षमम्॥ सुखसंभावनंकृत्वाधारयित्वासुखंस्वयम्॥
त्यक्त्वागमिष्यथक्वाद्यसमुत्सृज्याल्पबुद्धिवत्॥ ९२॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥तथाधर्मविरोधेनप्रियमिथ्याभिधायिना॥ श्मशानवासिनानित्यंरात्रिंमृगय
तानृप॥ ९३॥ ततोमध्यस्थतांनीतावचनैरमृतोपमैः॥ जंबुकेनस्वकार्यार्थंबांधवास्तस्यधिष्ठिताः॥ ९४॥ ॥गृध्रउवाच॥ ॥ अयंप्रेतसमाकीर्णोयक्षराक्ष
ससेवितः॥ दारुणःकाननोद्देशःकौशिकैरभिनादितः॥ ९५ ॥ भीमःसुघोरश्चतथानीलमेघसमप्रभः॥ अस्मिन्छवंपरित्यज्यप्रेतकार्याण्युपासत॥ ९६॥ भा
नुर्यावत्प्रयात्यस्तंयावच्चविमलादिशः॥ तावदेनंपरित्यज्यप्रेतकार्याण्युपासत॥ ९७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ नदंतिपरुषंस्वेनाःशिवाःक्रोशंतिदारुणम् ॥ मृगेंद्राःप्रतिनंदंतिरविरस्तंचगच्छति ॥ ९८ ॥ चिताधूमेननीलेनसंरज्यंतेचपादपाः ॥ श्मशानेचनिराहाराःप्रतिनर्दं १२
तिदेवताः ॥ ९९ ॥ सर्वेविकृतदेहाश्चाप्यस्मिन्देशेसुदारुणे ॥ युष्मान्प्रधर्षयिष्यंतिविकृतामांसभोजिनः ॥ १०० ॥ क्रूरश्चायंवनोद्देशोभयमद्यभविष्यति ॥ त्य
ज्यतांकाष्ठभूतोयंमृष्यतांजांबुकंवचः ॥ १ ॥ यदिजंबुकवाक्यानिनिष्फलान्यनृतानिच ॥ श्रोष्यथभ्रष्टविज्ञानास्ततःसर्वेविनंक्ष्यथ ॥ २ ॥ ॥ जंबुकउवाच ॥
स्थीयतांनेहभेतव्यंयावत्तपतिभास्करः ॥ तावदस्मिन्सुतेस्नेहादनिर्वेदेनवर्तत ॥ ३ ॥ स्वैरंरुदंतोविश्रब्धाश्चिरंस्नेहेनपश्यत ॥ स्थीयतांयावदादित्यःकिंचक्रव्या
दभापितैः ॥ ४ ॥ यदिगृध्रस्यवाक्यानितीव्राणिरभसानिच ॥ गृह्णीतमोहितात्मानःसुतोवोनभविष्यति ॥ ५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ गृध्रोस्तमित्याहगतोगतो
नेतिचजंबुकः ॥ मृतस्यतंपरिजनमूचतुस्तौक्षुधान्वितौ ॥ ६ ॥ स्वकार्यबद्धकक्षौतौराजन्गृध्रोऽथजंबुकः ॥ क्षुत्पिपासापरिश्रांतौशास्त्रमालंब्यजल्पतः ॥ ७ ॥ त
योर्विज्ञानविदुषोर्द्वयोर्मृगपतत्रिणाः ॥ वाक्यैरमृतकल्पैस्तैःप्रातिष्ठंतिव्रजंतिच ॥ ८ ॥ शोकदैन्यसमाविष्टारुदंतस्तस्थिरेतदा ॥ स्वकार्यकुशलाभ्यांतेसंभ्राम्यं
तेहनैपुणात् ॥ ९ ॥ तथातयोर्विवदतोर्विज्ञानविदुषोर्द्वयोः ॥ बांधवानांस्थितानांचाप्युपातिष्ठतशंकरः ॥ ११० ॥ देव्याप्रणोदितोदेवःकारुण्यार्द्रीकृतेक्षणः ॥
ततस्तानाहमनुजान्वरदोस्मीतिशंकरः ॥ ११ ॥ तेप्रत्यूचुरिदंवाक्यंदुःखिताःप्रणताःस्थिताः ॥ एकपुत्रविहीनानांसर्वेषांजीवितार्थिनाम् ॥ १२ ॥ पुत्रस्यनोजीव
दानाज्जीवितंदातुमर्हसि ॥ एवमुक्तःसभगवान्वारिपूर्णेनचक्षुषा ॥ १३ ॥ जीवितंस्मकुमारायप्रादाद्वर्षशतानिवै ॥ तथागोमायुगृध्राभ्यांप्राददत्क्षुद्विनाशनम्
॥ १४ ॥ वरंपिनाकीभगवान्सर्वभूतहितेरतः ॥ ततःप्रणम्यतेदेवंप्रायोहर्षसमन्विताः ॥ १५ ॥ कृतकृत्याःसुखंहृष्टाःप्रातिष्ठंततदाविभो ॥ अनिर्वेदेनदीर्घेणनिश्च
येनध्रुवेणच ॥ १६ ॥ देवदेवप्रसादाच्चक्षिप्रंफलमवाप्यते ॥ पश्यदैवस्यसंयोगंबांधवानांचनिश्चयम् ॥ १७ ॥ कृपणानांतुरुदतांकृतमश्रुप्रमार्जनम् ॥ पश्यचाल्पेन
कालेननिश्चयान्वेषणेनच ॥ १८ ॥ प्रसादंशंकरात्प्राप्यदुःखिताःसुखमाप्नुवन् ॥ तेविस्मिताःप्रहृष्टाश्चपुत्रसंजीवनात्पुनः ॥ १९ ॥ बभूवुर्भरतश्रेष्ठप्रसादाच्छंक ॥ २५ ॥
रस्यवै ॥ ततस्तेत्वरिताराजंस्त्यक्त्वाशोकंशिशूद्भवम् ॥ १२० ॥ विविशुःपुत्रमादायनगरंहृष्टमानसाः ॥ एषाबुद्धिःसमस्तानांचातुर्वर्ण्येनदर्शिता ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २२ ॥ ॥ इतिशां० आप० नै० भा० त्रिपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ बलिनःप्रत्यमित्रस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ यद्यापन्नोराजादैवेननानुगृह्यतेतदा

धर्मार्थमोक्षसंयुक्तमितिहासमिमंशृणु ॥ श्रुत्वामनुष्यःसततमिहामुत्रप्रमोदते ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीम० शां० आप० गृध्रगोमायुसंवादेकुमारसंजीवनेत्रिपंचाश
दधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ बलिनःप्रत्यमित्रस्यनित्यमासन्नवर्तिनः ॥ उपकारापकाराभ्यांसमर्थस्योद्यतस्यच ॥ १ ॥
मोहाद्विकत्थनामात्रैरसारोऽल्पबलोलघुः ॥ वाग्भिरप्रतिरूपाभिरभिद्रुत्यपितामह ॥ २ ॥ आत्मनोबलमास्थायकथंवर्तेतमानवः ॥ आगच्छतोतिक्रुद्धस्यतस्यो
द्धरणकाम्यया ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ संवादंभरतश्रेष्ठशाल्मलेःपवनस्यच ॥ ४ ॥ हिमवंतंसमासाद्यमहानासीद्वन
स्पतिः ॥ वर्षपूगाभिसंवृद्धःशाखीस्कंधीपलाशवान् ॥ ५ ॥ तत्रस्ममत्तमातंगाघर्मार्ताःश्रमकर्शिताः ॥ विश्रम्यंतिमहाबाहोतथान्याम्मृगजातयः ॥ ६ ॥ नल्वमात्र
परीणाहोघनच्छायोवनस्पतिः ॥ सारिकाशुकसंजुष्टःपुष्पवान्फलवानपि ॥ ७ ॥ सार्थिकावणिजश्चापितापसाश्चवनौकसः ॥ वसंतितत्रमार्गस्थाःसुरम्येनगस
त्तमे ॥ ८ ॥ तस्यताविपुलाःशाखादृष्ट्वास्कंधंचसर्वशः ॥ अभिगम्याब्रवीदेनंनारदोभरतर्षभ ॥ ९ ॥ अहोनुरमणीयस्त्वमहोचासिमनोहरः ॥ प्रियामहेत्वया
नित्यंतरुप्रवरशाल्मले ॥ १० ॥ सदैवशकुनास्तातमृगाश्चाथतथागजाः ॥ वसंतितवसंहृष्टामनोहरमनोहराः ॥ ११ ॥ तवशाखामहाशाखस्कंधांश्चविपुलां
स्तथा ॥ नवैप्रभग्नान्पश्यामिमारुतेनकथंचन ॥ १२ ॥ किंनुतेपवनस्तातप्रीतिमानथवासुहृत् ॥ त्वांरक्षतिसदायेनवनेत्रपवनोध्रुवम् ॥ १३ ॥ भगवान्पवनः
स्थानाद्वृक्षानुच्चावचानपि ॥ पर्वतानांचशिखराण्याचालयतिवेगवान् ॥ १४ ॥ शोषयत्येवपातालंवहन्गंधवहःशुचिः ॥ सरांसिसरितश्चैवसागरांश्चत
थैवच ॥ १५ ॥ संरक्षतित्वांपवनःसखित्वेननसंशयः ॥ तस्मात्त्वंबहुशाखोपिपर्णवान्पुष्पवानपि ॥ १६ ॥ इदंचरमणीयंतेप्रतिभातिवनस्पते ॥ यदिमेविह
गास्तातरमंतेमुदितास्त्वयि ॥ १७ ॥ एषांपृथक्समस्तानांश्रूयतेमधुरस्वरः ॥ पुष्पसंमोदनेकालेवाशतांसुमनोहरम् ॥ १८ ॥ तथेमेगर्जितानागाःस्वयूथकुल
शोभिताः ॥ घर्मार्तास्त्वांसमासाद्यसुखंविंदंतिशाल्मले ॥ १९ ॥ तथैवमृगजातीभिरन्याभिरभिशोभसे ॥ तथासर्वाधिवासैश्चशोभसेमेरुवद्द्रुम ॥ २० ॥

तमेवशरणीकुर्यात् यदितुवाक्शूरतयातेनसहविरोधंकरोतितदाकृत्स्नंस्वपरिग्रहंस्वयमेवत्यक्त्वास्वात्ममात्रंरक्षेत् एतत्पवनशाल्मलिसंवादाख्यायिकयादर्शयति अत्रापीत्यादिना ॥ ५ ॥ ६ ॥ नल्वःहस्तानां
शतचतुष्टयं परीणाहःस्थूलत्वंवैपुल्यमितियावत् शेषंसुगमं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२१॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिआपद्धर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभा० चतुःपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१५४॥ ॥७॥ अत्रबंधुत्वादितिएवमुक्त्वात्विति ततोनिश्चित्येतिचाऽध्यायत्रयंस्पष्टार्थं ॥ १ ॥

ब्राह्मणैश्चतपःसिद्धैस्तापसैःश्रमणैस्तथा ॥ त्रिविष्टपसमंमन्येतवायतनमेवहि ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीम०शां०आ०पवनशाल्मलिसंवादेचतुःपंचाशदधिकशत
तमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥७॥ ॥नारदउवाच॥ ॥बंधुत्वादथवासख्याच्छाल्मलेनात्रसंशयः॥ पालयत्येवसततंभीमःसर्वत्रगोऽनिलः॥१॥ न्यग्भावंपरमं
वायोःशाल्मलेत्वमुपागतः॥ तवाहमस्मीतिसदायेनरक्षतिमारुतः॥ २॥ नतंपश्याम्यहंवृक्षंपर्वतंवेश्मचेदृशम्॥ यंनवायुबलाद्भग्नंपृथिव्यामितिमेमतिः॥ ३॥
त्वंपुनःकारणैर्नूनंरक्ष्यसेशाल्मलेयथा॥ वायुनासपरीवारस्तेनतिष्ठस्यसंशयम्॥ ४॥ ॥शाल्मलिरुवाच॥ ॥नमेवायुःसखाब्रह्मन्नबंधुर्नचमेसुहृत्॥ परमेष्ठी
तथानैवयेनरक्षतिवानिलः॥ ५॥ ममतेजोबलंभीमंवायोरपिहिनारद ॥ कलामष्टादशींप्राणैर्नमेप्राप्नोतिमारुतः॥ ६॥ आगच्छन्परुषोवायुर्मयाविष्टंभितोब
लात् ॥ भंजन्द्रुमान्पर्वतांश्चयच्चान्यदपिकिंचन॥७॥ समयाबहुशोभग्नःप्रभंजन्वैप्रभंजनः॥ तस्मान्नबिभ्येदेवर्षेक्रुद्धादपिसमीरणात्॥ ८॥ ॥नारदउवाच॥
शाल्मलेविपरीतंतेदर्शनंनात्रसंशयः॥ नहिवायोर्बलेनास्तिभूतंतुल्यबलंक्वचित्॥ ९ ॥ इंद्रोयमोवैश्रवणोवरुणश्चजलेश्वरः॥ नैतेपितुल्यामरुतःकिंपुनस्त्वंवन
स्पते॥ १०॥ यच्चकिंचिदिहप्राणीचेष्टतेशाल्मलेभुवि॥ सर्वत्रभगवान्वायुश्चेष्टाप्राणकरःप्रभुः ॥ ११ ॥ एषचेष्टयतेसम्यक्प्राणिनःसम्यगायतः॥ असम्यगा
यतोभूयश्चेष्टतेविकृतंनृषु॥ १२॥ सत्वमेवंविधंवायुंसर्वसत्त्वभृतांवरम्॥ नपूजयसिपूज्यंतंकिमन्यद्बुद्धिलाघवात् ॥ १३ ॥ असारश्चापिदुर्मेधाःकेवलंबहुभाष
से ॥ क्रोधादिभिरवच्छन्नोमिथ्यावदसिशाल्मले ॥ १४ ॥ ममरोषःसमुत्पन्नस्त्वय्येवंसंप्रभाषति ॥ ब्रवीम्येषस्वयंवायोस्तवदुर्भाषितंबहु ॥ १५ ॥ चंदनैःस्यं
दनैःशालैःसरलैर्देवदारुभिः॥ वेतसैर्धन्वनैश्चापियेचान्येबलवत्तराः॥ १६ ॥ तैश्चापिनैवंदुर्बुद्धेक्षिप्तोवायुःकृतात्मभिः॥ तेपिजानंतिवायोश्चबलमात्मनएवच
॥ १७॥ तस्मात्त्वंवैनमस्यंतिश्वसनंतरुसत्तमाः॥ त्वंतुमोहान्नजानीषेवायोर्बलमनंतकम् ॥ १८॥ एवंतस्माद्गमिष्यामिसकाशंमातरिश्वनः॥ १९॥ ॥इतिश्री
महाभारतेशांति०आप०पवनशाल्मलिसंवादेपंचपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५५॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥एवमुक्त्वातुराजेंद्रशा
ल्मलिंब्रह्मवित्तमः॥ नारदःपवनेसर्वंशाल्मलेर्वाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥

॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥१७॥१८॥१९॥ ॥ इतिशां०आप०नैल०भा०पंचपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥७॥ एवमिति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३॥१४॥१५ ॥ १६ ॥ १७॥१८॥१९॥ ॥ इतिशांति०आप०नै०भा०षट्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१५६॥ ॥७॥ ततइति ॥१॥२॥३॥४॥

॥नारदउवाच॥ ॥हिमवत्पृष्ठजःकश्चिच्छाल्मलिःपरिवारवान् ॥ बृहन्मूलोबृहच्छायःसत्वांवायोऽवमन्यते ॥ २ ॥ बहुव्याक्षेपयुक्तानित्वामाहवचनानिसः ॥
नयुक्तानिमयावायोतानिवक्तुंतवाग्रतः॥३॥ जानामित्वामहंवायोसर्वप्राणभृतांवरम् ॥ वरिष्ठंचगरिष्ठंचक्रोधेवैवस्वतंयथा ॥ ४॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एतत्तु
वचनंश्रुत्वानारदस्यसमीरणः॥ शाल्मलिंतमुपागम्यक्रुद्धोवचनमब्रवीत्॥५॥ ॥वायुरुवाच॥ ॥शाल्मलेनारदोगच्छंस्त्वयोक्तोमद्विगर्हणम् ॥ अहंवायुःप्र
भावंतेदर्शयाम्यात्मनोबलम् ॥ ६ ॥ अहंत्वामभिजानामिविदितश्चासिमेद्रुम ॥पितामहःप्रजासर्गेत्वयिविश्रांतवान्प्रभुः ॥ ७॥ तस्यविश्रमणादेषप्रसादोमत्कृ
तस्तव ॥ रक्ष्यसेतेनदुर्बुद्धेनात्मवीर्याद्द्रुमाधम ॥ ८ ॥ यन्मांत्वमवजानीषेयथान्यंप्राकृतंतथा ॥दर्शयाम्येषचात्मानंयथामांनावमन्यसे ॥ ९ ॥ ॥ भीष्मउवाच
एवमुक्तस्ततःप्राहशाल्मलिःप्रहसन्निव ॥ पवनत्वंचमेक्रुद्धोदर्शयात्मानमात्मना ॥ १० ॥ मयिवैत्यज्यतांक्रोधःकिंमेक्रुद्धःकरिष्यसि ॥ नतेबिभेमिपवनय
द्यपित्वंस्वयंप्रभुः ॥ ११ ॥ बलाधिकोहंत्वत्तश्चनभीःकार्यामयातव ॥ येतुबुद्ध्याहिबलिनस्तेभवंतिबलीयसः ॥ १२ ॥ प्राणमात्रबलायेवैनैवतेबलिनोमताः॥
इत्येवमुक्तःपवनःश्वइत्येवाब्रवीद्वचः ॥ १३ ॥ दर्शयिष्यामितेतेजस्ततोरात्रिरुपागमत् ॥ अथनिश्चित्यमनसाशाल्मलिर्वातकारितम् ॥ १४ ॥पश्यमानस्तदा
त्मानमसमंमातरिश्वना ॥ नारदेयन्मयाप्रोक्तंवचनंप्रतितन्मृषा ॥ १५ ॥ असमर्थोह्यहंवायोर्बलेनबलवान्हिसः ॥ मारुतोबलवान्नित्यंयथावैनारदोब्रवीत्
॥ १६ ॥अहंतुदुर्बलोन्येभ्योवृक्षेभ्योनात्रसंशयः॥ किंतुबुद्ध्यासमोनास्तिमयाकश्चिद्वनस्पतिः॥ १७॥ तदहंबुद्धिमास्थायभयंमोक्ष्येसमीरणात् ॥ यदितांबुद्धि
मास्थायतिष्ठेयुःपर्णिनोवने ॥ १८ ॥ अरिष्टाःस्युःसदाक्रुद्धात्पवनान्नात्रसंशयः ॥ तेतुबालानजानंतियथावैतान्समीरणः ॥ समीरयतिसंक्रुद्धोयथाजाना
म्यहंतथा॥१९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०आप०पवनशाल्मलिसंवादेषट्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥१५६॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततोनि
श्चित्यमनसाशाल्मलिःक्षुभितस्तदा॥ शाखास्कंधान्प्रशाखाश्चस्वयमेवव्यशातयत् ॥ १ ॥ सपरित्यज्यशाखाश्चपत्राणिकुसुमानिच ॥ प्रभातेवायुमायांतंप्र
त्यैक्षतवनस्पतिः॥ २ ॥ ततःक्रुद्धःश्वसन्वायुःपातयन्वैमहाद्रुमान् ॥ आजगामाथतंदेशमास्तेयत्रसशाल्मलिः ॥ ३ ॥ तंहीनपर्णंपतिताग्रशाखंनिशीर्णपुष्पंप्र
समीक्ष्यवायुः॥ उवाचवाक्यंस्मयमानएवंमुदायुतःशाल्मलिमुग्रशाखम् ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इतिशां०आप०नै०भा०सप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ तदेवमापद्धर्मानुक्त्वारा
ज्ञामराज्ञांचसर्वापन्मूलभूतान्दोषानुत्पत्तिप्रतिबंधकान्गुणांश्चलोभाज्ञानदमतपःसत्यादीन्हेयानुपादेयांश्चक्रमेणाध्यायसप्तकेनाह पापस्ययदधिष्ठानमित्यादिना ॥ १ ॥ याहइवयाहोयासकर्ता ॥ २॥

वायुरुवाच॥ ॥अहमप्येवमेवत्वांकुर्वाणःशाल्मलेरुषा॥आत्मनायत्कृतंकृच्छ्रंशाखानामपकर्षणम्॥५॥हीनपुष्पाग्रशाखस्त्वंशीर्णांकुरपलाशकः॥आत्मदु
र्मंत्रितेनेहमद्वीर्यवशगःकृतः॥६॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वावचोवायोःशाल्मलिर्व्रीडितस्तदा॥ अतप्यतवचःस्मृत्वानारदोयत्तदाब्रवीत्॥७॥एवंहि
राजशार्दूलदुर्वलःसन्बलीयसा॥वैरमारभतेबालस्तप्यतेशाल्मलिर्यथा॥ ८ ॥तस्माद्वैरंनकुर्वीतदुर्वलोबलवत्तरैः॥ शोचेद्धिवैरंकुर्वाणोयथावैशाल्मलिस्तथा
॥ ९ ॥नहिवैरंमहात्मानोविवृण्वंत्यपकारिषु॥शनैःशनैर्महाराजदर्शयंतिस्मतेबलम्॥१०॥वैरंनकुर्वीतनरोदुर्बुद्धिर्बुद्धिजीविना॥बुद्धिर्बुद्धिमतोयातितृणेष्वि
वहुताशनः॥ ११ ॥नहिबुद्ध्यासमंकिंचिद्विद्यतेपुरुषेनृप॥तथाबलेनराजेंद्रनसमोस्तीहकश्चन॥ १२॥तस्मात्क्षमेतबालायजडांधबधिरायच ॥ बलाधिकाय
राजेंद्रतद्दृष्टंत्वयिशत्रुहन्॥ १३ ॥ अक्षौहिण्योदशैकाचसप्तचैवमहाद्युते ॥ बलेननसमाराजन्नर्जुनस्यमहात्मनः ॥ १४ ॥ निहताश्चैवभग्नाश्चपांडवेनयश
स्विना ॥ चरताबलमास्थायपाकशासनिनामृधे॥ १५॥ उक्ताश्चतेराजधर्माआपद्धर्माश्चभारत ॥ विस्तरेणमहाराजकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ १६ ॥ ॥इति
श्रीमहाभारतेशांति०आप०पवनशाल्मलिसंवादेसप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥१५७॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥पापस्ययदधिष्ठानंयतःपापं
प्रवर्तते॥एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंतत्त्वेनभरतर्षभ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥पापस्ययदधिष्ठानंतच्छृणुष्वनराधिप॥एकोलोभोमहाग्राहोलोभात्पापंप्रवर्तते॥२॥
अतःपापमधर्मश्चतथादुःखमनुत्तमम्॥ निकृत्यामूलमेतद्धियेनपापकृतोजनाः ॥ ३ ॥ लोभात्क्रोधःप्रभवतिलोभात्कामःप्रवर्तते॥ लोभान्मोहश्चमायाचमा
नस्तंभःपरासुता ॥ ४ ॥ अक्षमाह्रीपरित्यागश्रीनाशोधर्मसंक्षयः ॥ अभिध्याप्रख्यताचैवसर्वंलोभात्प्रवर्तते ॥ ५ ॥ अत्यागश्चातितर्षश्चविकर्मसुचयाःक्रि
याः॥कुलविद्यामदश्चैवरूपैश्वर्यमदस्तथा॥६॥सर्वभूतेष्वभिद्रोहःसर्वभूतेष्वसत्कृतिः॥सर्वभूतेष्वविश्वासःसर्वभूतेष्वनार्जवम्॥७॥

येनलोभेनजनाःपापकृतोभवंति ॥ ३ ॥ परासुतापराधीनप्राणत्वं ॥ ४ ॥ अभिध्याचिंता अप्रख्यताअप्रकीर्तिः ॥ ५ ॥ अत्यागादयोऽकार्यक्रियांताः सर्वेदोषाःलोभात्प्रवर्ततइतिपूर्वेणान्वयः ॥६॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥८॥९॥१०॥ जातौजन्मनि ॥११॥ योनपूरयितुंशक्यंइत्यादीनांसलोभोजेतव्यइतितृतीयेनान्वयः ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥ अल्पेऽपिधनादौबुद्धिर्येषांतेऽल्पबुद्धयोलुब्धाइत्यर्थः ॥१७॥ धर्मवैतंसिकाःधर्मव्याजेनेतरान्हिंसंतः ध्वजिनोधर्मख्यापकाः ॥१८॥ हेतुबलं येनकेनाप्युपायेनयस्यकस्यापिदेहिनः संतोषंजनयेत्प्राज्ञस्तदेवेश्वरपूजनमित्यागमबलेनअन्योन्यसंतोषहेतुतयापारदार्यादेरपिधर्मत्वं

हरणंपरवित्तानांपरदाराभिमर्शनम् ॥ वाग्वेगोमनसोवेगोनिंदावेगस्तथैवच ॥ ८ ॥ उपस्थोदरयोर्वेगोमृत्युवेगश्चदारुणः ॥ ईर्ष्यावेगश्चबलवान्मिथ्यावेगश्च दुर्जयः ॥ ९ ॥ रसवेगश्चदुर्वार्यःश्रोत्रवेगश्चदुःसहः ॥ कुत्साविकत्थामात्सर्यंपापंदुष्करकारिता ॥ १० ॥ साहसानांचसर्वेषामकार्याणांक्रियास्तथा ॥ जातौबाल्येचकौमारेयौवनेचापिमानवाः ॥ ११ ॥ नसंत्यजंत्यात्मकर्मयोनजीर्यतिजीर्यतः ॥ योनपूरयितुंशक्योलोभःप्राप्त्याकुरूद्वह ॥ १२ ॥ नित्यंगंभीरतोयाभिरापगाभिरिवोदधिः ॥ नप्रहृष्यतियोलोभैःकामैर्यश्चनतृप्यति ॥ १३ ॥ योनदेवैर्नगंधर्वैर्नासुरैर्नमहोरगैः ॥ ज्ञायतेनृपतत्त्वेनसर्वैर्भूतगणैस्तथा ॥ १४ ॥ सलोभःसह मोहेनविजेतव्योजितात्मना ॥ दंभोद्रोहश्चनिंदाचपैशुन्यंमत्सरस्तथा ॥ १५ ॥ भवंत्येतानिकौरव्यलुब्धानामकृतात्मनाम् ॥ सुमहांत्यपिशास्त्राणिधारयंतिबहुश्रुताः ॥ १६ ॥ छेत्तारःसंशयानांचक्लिश्यंतीहाल्पबुद्धयः ॥ द्वेषक्रोधप्रसक्ताश्चशिष्टाचारबहिष्कृताः ॥ १७ ॥ अंतःक्रूरावाङ्मधुराःकूपाश्छन्नास्तृणैरिव ॥ धर्मवैतंसिकाःक्षुद्रामुष्णंतिध्वजिनोजगत् ॥ १८ ॥ कुर्वतेचबहून्मार्गांस्तान्हेतुबलमाश्रिताः ॥ सतांमार्गान्विलुंपंतिलोभज्ञानेष्ववस्थिताः ॥ १९ ॥ धर्मस्यह्रियमाणस्यलोभग्रस्तैर्दुरात्मभिः ॥ यायाविक्रियतेसंस्थाततःसापिप्रपद्यते ॥ २० ॥ दर्पःक्रोधोमदःस्वप्नोहर्षःशोकोतिमानिता ॥ एतएवहिकौरव्यदृश्यंतेलुब्धबुद्धिषु ॥ २१ ॥ एतानशिष्टान्बुध्यस्वनित्यंलोभसमन्वितान् ॥ शिष्टांस्तुपरिपृच्छेथायान्वक्ष्यामिशुचिव्रतान् ॥ २२ ॥ येष्वावृत्तिभयंनास्तिपरलोकभयंनच ॥ नामिषेषुप्रसंगोस्तिनप्रियेष्वप्रियेषुच ॥ २३ ॥ शिष्टाचारःप्रियोयेषुदमोयेषुप्रतिष्ठितः ॥ सुखंदुःखंसमंयेषांसत्यंयेषांपरायणम् ॥ २४ ॥ दातारोनग्रहीतारोदयावंतस्तथैवच ॥ पितृदेवातिथेयाश्चनित्योद्युक्तास्तथैवच ॥ २५ ॥ सर्वोपकारिणोवीराःसर्वधर्मानुपालकाः ॥ सर्वभूतहिताश्चैवसर्वदेयाश्चभारत ॥ २६ ॥ नतेचालयितुंशक्याधर्मव्यापारकारिणः ॥ नतेषांभिद्यतेवृत्तंयत्पुरासाधुभिःकृतम् ॥ २७ ॥ नत्रासिनोनचपलानरौद्राःसत्पथेस्थिताः ॥ तेसेव्याःसाधुभिर्नित्यंयेष्वहिंसाप्रतिष्ठिता ॥ २८ ॥ कामक्रोधव्यपेतायेनिर्ममानिरहंकृताः ॥ सुव्रताःस्थिरमर्यादास्तानुपास्वचपृच्छच ॥ २९ ॥

वर्णयंतीतिभावः ॥ १९॥ संस्थास्थितिःविक्रियतेन्यथाभवतिसातथैवप्रपद्यतेप्रथांयाति ॥२०॥२१॥२३॥२३॥२४॥२५॥ सर्वप्राणपर्यंतमपिदेयंपरार्थेदातुंयोग्यंयेषांते ॥२६॥२७॥२८॥ पृच्छचधर्ममितिशेषः ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्रियाआहारादयः ॥ ३० ॥ गुह्यंगोपनीयंकंचित्पाखंडधर्मं ॥ ३१ ॥ अमोहइतिच्छेदः येषांव्रतमितिशेषः ॥३२॥३३॥३४ ॥ हेशुभहेभद्र सर्वेवाक्प्रलापाःगुणवंतोभवंतितान्देवान्प्रधानान् अन्येतुमू ढानांवाक्प्रलापाःअशुभेअशुभार्थमेवभवंतीतिशेषः लोभंजेतुकामेनसत्संगःकर्तव्यइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ॥ इतिशां०आप०नै०भा०टीकायांअष्टपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ७ ॥ अन

॥ २८ ॥ नधनार्थयशोर्थवाधर्मस्तेषांयुधिष्ठिर ॥ अवश्यंकार्यइत्येवशरीरस्यक्रियास्तथा ॥ ३० ॥ नभयंक्रोधचापल्येनशोकस्तेषुविद्यते ॥ नधर्मध्वजिनश्चैवनगुह्यं १२
कंचिदास्थिताः ॥ ३१ ॥ येष्वलोभस्तथामोहोयेचसत्यार्जवेस्थिताः ॥ तेषुकौंतेयरज्येथायेषांनभ्रश्यतेपुनः ॥ ॥ ३२ ॥ येनहृष्यंतिलाभेषुनालाभेषुव्यथंतिच ॥
निर्ममानिरहंकाराःसत्त्वस्थाःसमदर्शिनः ॥ ३३ ॥ लाभालाभौसुखदुःखेचताततप्रियाप्रियेमरणंजीवितंच ॥ समानियेषांस्थिरविक्रमाणांबुभुत्सतांसत्त्वपथे
स्थितानाम् ॥ ३४ ॥ धर्मप्रियांस्तान्सुमहानुभावान्दांतोप्रमत्तश्चसमर्चयेथाः ॥ दैवान्सर्वेगुणवंतोभवंतिशुभाशुभेवाक्प्रलापास्तथान्ये ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहा
भारतेशांति०आप०आपन्मूलभूतदोषकथनेअष्टपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अनर्थानामधिष्ठानमुक्तो
लोभःपितामह ॥ अज्ञानमपिवैतातश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ करोतिपापंयोज्ञानान्नात्मनोवेत्तिचक्षयम् ॥ प्रद्वेष्टिसाधुवृत्तांश्चसलोकस्यै
तिवाच्यताम् ॥ २ ॥ अज्ञानान्निरयंयातितथाज्ञानेनदुर्गतिम् ॥ अज्ञानात्क्लेशमाप्नोतितथापत्सुनिमज्जति ॥ ३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अज्ञानस्यप्रवृत्तिंचस्थानंवृ
द्धिक्षयोदयौ ॥ मूलंयोगंगतिंकालंकारणंहेतुमेवच ॥ ४ ॥ श्रोतुमिच्छामितत्त्वेनयथावदिहपार्थिव ॥ अज्ञानप्रसवंहीदंयद्दुःखमुपलभ्यते ॥ ५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥
रागोद्वेषस्तथामोहोहर्षःशोकोभिमानिता ॥ कामःक्रोधश्चदर्पश्चतंद्रीचालस्यमेवच ॥ ६ ॥ इच्छाद्वेषस्तथातापःपरवृद्ध्युपतापिता ॥ अज्ञानमेतन्निर्दिष्टंपापानां
चैवयाःक्रियाः ॥ ७ ॥ एतस्यवाप्रवृत्तेश्चवृद्ध्यादीन्यांश्चपृच्छसि ॥ विस्तरेणमहाराजश्रृणुतच्चविशेषतः ॥ ८ ॥ उभावेतौसमफलौसमदोषौचभारत ॥ अज्ञानं
चातिलोभश्चाप्येकंजानीहिपार्थिव ॥ ९ ॥ लोभप्रभवमज्ञानंवृद्धंभूयःप्रवर्धते ॥ स्थानेस्थानेभवेत्क्षीणमुपैतिविविधांगतिम् ॥ १० ॥

र्थानामिति ॥ १ ॥ वाच्यतांनिंद्यतां ॥ २ ॥ ३ ॥ अज्ञानस्यस्वरूपेणसहप्रवृत्त्यादयोद्वादशप्रश्नाः ॥ ४ ॥ ५ ॥ स्वरूपमाहद्वाभ्यां रागइति ॥ ६ ॥ कार्यैकारणोपचाराद्रागादयएवाज्ञानं पापानांक्रियाः
हिंसादयः ॥ ७ ॥ एतस्यएतत्प्रवृत्तेः प्रवृत्तिंतच्चत्रयंश्रृणु ॥ ८ ॥ मुख्यमज्ञानस्वरूपमाह उभाविति अत्रापिपूर्ववत्कारणेकार्योपचारः ॥ ९ ॥ लोभप्रभवंलोभात्तस्यप्रवृत्तिः लोभवृद्धौवृद्धिर्लोभस्थानेसाम्ये
स्थानंसमता लोभेक्षीणेक्षीणंभवतिउपैतिउदेतिलोभस्योदयेउदेतीत्यर्थः विविधांगतिंदुःखसंतापमोहादिरूपांप्रापयितुमितिशेषः तदेवंषण्णांप्रश्नानामुत्तरमुक्तं ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लोभस्याज्ञानात्मकस्यमूलंमोहोवैचित्यंकार्याकार्याप्रतिपत्तिरूपं एतेनैवमोहसंयोगएवाज्ञानयोगइत्यष्टमस्याप्युत्तरं कालात्मनानिमित्तेनाज्ञानस्यगतिःस्वर्गनरकनरसुरतिर्यग्रूपेतिनवमस्योत्तरं लोभस्य च्छेदभेदादिस्तस्यकालःयदालिप्स्यमानोर्थोविघ्नितोभवति तदैववैचित्यंरूपस्याज्ञानस्यकालइतिदशमस्योत्तरं कारणंनिदानंहेतुःफलं ॥११॥ तस्यकालस्यमूढस्यवा तदुभयमाह अज्ञानकारणाल्लोभःका

मूलंलोभस्यमोहोवैकालात्मगतिरेवच ॥ छिन्नेभिन्नेतथालोभेकारणंकालएवच ॥ ११ ॥ तस्याज्ञानाद्धिलोभोहिलोभादज्ञानमेवच ॥ सर्वदोषास्तथालोभा त्तस्माल्लोभंविवर्जयेत् ॥ १२ ॥ जनकोयुवनाश्वश्चवृषादर्भिःप्रसेनजित् ॥ लोभक्षयाद्दिवंप्राप्तास्तथैवान्येनराधिपाः ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षंतुकुरुश्रेष्ठत्यजलोभमिहात्म ना ॥ त्यक्त्वालोभंसुखंलोकेप्रेत्यचानुचरिष्यसि ॥ १४ ॥ ॥इतिश्रीम०शांति०आप०अज्ञानमाहात्म्येएकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ६ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥स्वाध्यायेकृतयत्नस्यनरस्यचपितामह ॥ धर्मकामस्यधर्मात्मन्किंनुश्रेयइहोच्यते ॥ १ ॥ बहुधादर्शनेलोकेश्रेयोयदिहमन्यसे ॥ अस्मिँल्लो केपरेचैवतन्मेब्रूहिपितामह ॥ २ ॥ महानयंधर्मपथोबहुशाखश्चभारत ॥ किंस्विदेवेहधर्माणामनुष्ठेयतमंमतम् ॥ ३ ॥ धर्मस्यमहतोराजन्बहुशाखस्यतत्त्वतः ॥ यन्मूलंपरमंताततत्सर्वंब्रूह्यशेषतः ॥ ४ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ हंततेकथयिष्यामियेनश्रेयोह्यवाप्स्यसि ॥ पीत्वामृतमिवप्राज्ञोज्ञानतृप्तोभविष्यसि ॥ ५ ॥ धर्म स्यविधयोनैकेयेवैप्रोक्तामहर्षिभिः ॥ स्वंस्वंविज्ञानमाश्रित्यदमस्तेषांपरायणम् ॥ ६ ॥ दमंनिःश्रेयसंप्राहुर्वृद्धानिश्चितदर्शिनः ॥ ब्राह्मणस्यविशेषेणदमोधर्मःसना तनः ॥ ७ ॥ दमात्तस्यक्रियासिद्धिर्यथावदुपलभ्यते ॥ दमोदानंतथायज्ञानधीतंचातिवर्तते ॥ ८ ॥ दमस्तेजोवर्धयतिपवित्रंचदमःपरम् ॥ विपाप्मातेजसायुक्तः पुरुषोविंदतेमहत् ॥ ९ ॥ दमेनसदृशंधर्मनान्यंलोकेषुशुश्रुम ॥ दमोहिपरमोलोकेप्रशस्तःसर्वधर्मिणाम् ॥ १० ॥ प्रेत्यचात्रमनुष्येंद्रपरमंविंदतेसुखम् ॥ दमेनहि समायुक्तोमहांतंधर्ममश्नुते ॥ ११ ॥ सुखंदांतःप्रस्वपितिसुखंचप्रतिबुध्यते ॥ सुखंपर्येतिलोकांश्चमनश्चास्यप्रसीदति ॥ १२ ॥ अदांतःपुरुषःक्लेशमभीक्ष्णंप्रति पद्यते ॥ अनर्थांश्चबहूनन्यान्प्रसृजत्यात्मदोषजान् ॥ १३ ॥ आश्रमेषुचतुर्ष्वाहुर्दममेवोत्तमंव्रतम् ॥ तस्यलिंगानिवक्ष्यामियेषांसमुदयोदमः ॥ १४ ॥ क्षमाधृति रहिंसाचसमतासत्यमार्जवम् ॥ इंद्रियाभिजयोदाक्ष्यंमार्दवंह्रीरचापलम् ॥ १५ ॥ अकार्पण्यमसंरंभःसंतोषःप्रियवादिता ॥ अविहिंसानसूयाचाप्येषांसमु दयोदमः ॥ १६ ॥ गुरुपूजाचकौरव्यदयाभूतेष्वपैशुनम् ॥ जनवादंमृषावादंस्तुतिनिंदाविसर्जनम् ॥ १७ ॥

र्यफलं एवंलोभादज्ञानमित्यंतयोरुत्तरं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ ॥इतिशां०आप०नै०भा०एकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ६ ॥ स्वाध्यायेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ दमःइं द्रियनियमः परायणंपराकाष्ठा अत्रैवसर्वेधर्माअंतर्भूताइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ पैशुनंदांतोनैवनिषेवतइत्युत्तरेणान्वयः स्तुतिनिंदयोरविसर्जनं ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 दर्पंगर्वंस्तंभंअविनयं ॥ १८ ॥ अल्पेषुअनित्यसुखेषु कथंचनब्रह्मलोकलाभेपिनपूर्यतेनतृप्तोभवति ॥ १९॥२०॥ २१॥२२॥२३॥ वर्त्मस्वाभाविकःपंथाः यदन्येषांविहितंतज्ज्ञानिनःस्वभावसिद्धमित्यर्थः
॥२४॥ निष्क्रम्यगृहादितिशेषः संन्यस्येत्यर्थः ॥२५॥२६॥ अवाचिनोतिभोगेनव्ययीकरोति नचसंचिनोतिसंगृह्णातितत्त्वज्ञस्यकर्माश्लेषस्मरणात् मैत्रायणंसर्वभूतेभ्योऽभयदानं ॥२७॥ अनेनदेवयानेना

॥ २९ ॥ कामंक्रोधंचलोभंचदर्पंस्तंभंविकत्थनम् ॥ रोषमीर्ष्यावमानंचनैवदांतोनिषेवते ॥ १८ ॥ अनिंदितोह्यकामात्मानाल्पेष्वर्थ्यनसूयकः ॥ समुद्रकल्पःसनरोनक
थंचनपूर्यते ॥ १९ ॥ अहंत्वयिममत्वंचमयितेषुतथाप्यहम् ॥ पूर्वसंबंधिसंयोगंनैतद्दांतोनिषेवते ॥ २० ॥ सर्वाग्राम्यास्तथारण्यायाश्चलोकेप्रवृत्तयः ॥ निंदांचै
वप्रशंसांचयोनाश्रयतिमुच्यते ॥ २१ ॥ मैत्रोथशीलसंपन्नःप्रसन्नात्मात्मविच्चयः ॥ मुक्तस्यविविधैःसंगैस्तस्यप्रेत्यफलंमहत् ॥ २२ ॥ सुवृत्तःशीलसंपन्नःप्रस
न्नात्मात्मविद्बुधः ॥ प्राप्येहलोकेसत्कारंसुगतिंप्रतिपद्यते ॥ २३ ॥ कर्मयच्छुभमेवेहसद्भिराचरितंचयत् ॥ तदेवज्ञानयुक्तस्यमुनेर्वर्त्मनहीयते ॥ २४ ॥ निष्क्रम्य
वनमास्थायज्ञानयुक्तोजितेंद्रियः ॥ कालाकांक्षीचरत्येवंब्रह्मभूयायकल्पते ॥ २५ ॥ अभयंयस्यभूतेभ्योभूतानामभयंयतः ॥ तस्यदेहाद्विमुक्तस्यभयंनास्ति
कुतश्चन ॥ २६ ॥ अवाचिनोतिकर्माणिनचसंप्रचिनोतिह ॥ समःसर्वेषुभूतेषुमैत्रायणगतिश्चरेत् ॥ २७ ॥ शकुनीनामिवाकाशेजलेवारिचरस्यच ॥ यथाग
तिर्नदृश्येतततथातस्यनसंशयः ॥ २८ ॥ गृहानुत्सृज्ययोराजन्मोक्षमेवाभिपद्यते ॥ लोकास्तेजोमयास्तस्यकल्पंतेशाश्वतीःसमाः ॥ २९ ॥ संन्यस्यसर्वकर्मा
णिसंन्यस्यविधिवत्तपः ॥ संन्यस्यविविधाविद्याःसर्वंसंन्यस्यचैवह ॥ ३० ॥ कामेशुचिरनावृत्तःप्रसन्नात्मात्मविच्छुचिः ॥ प्राप्येहलोकेसत्कारंस्वर्गंसमभिप
द्यते ॥ ३१ ॥ यच्चपैतामहंस्थानंब्रह्मराशिसमुद्भवम् ॥ गुहायांपिहितंनित्यंतद्दमेनाभिगम्यते ॥ ३२ ॥ ज्ञानारामस्यबुद्धस्यसर्वभूताविरोधिनः ॥ नावृत्तिभयमस्ती
हपरलोकभयंकुतः ॥ ३३ ॥ एकएवदमेदोषोद्वितीयोनोपपद्यते ॥ यदेनंक्षमयायुक्तमशक्तंमन्यतेजनः ॥ ३४ ॥ एकोस्यसुमहाप्राज्ञदोषःस्यात्सुमहान्गुणः ॥
क्षमयाविपुलालोकाःसुलभाहिसहिष्णुता ॥ ३५ ॥ दांतस्यकिमरण्येनतथाऽदांतस्यभारत ॥ यत्रैववनिवसेद्दांतस्तदरण्यंसचाश्रमः ॥ ३६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच
एतद्भीष्मस्यवचनंश्रुत्वाराजायुधिष्ठिरः ॥ अमृतेनैवसंतृप्तःप्रहृष्टःसमपद्यत ॥ ३७ ॥

न्येनवापथागतइतिनज्ञायते उत्क्रमणाभावात् ॥ २९ ॥
नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतेब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतिइतिश्रुतेरितिभावः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ कामेशुचिःसत्यकामइत्यर्थः अनावृत्तःसर्वत्रकामाचारभाक् तस्यसर्वेषुलोकेषुकामचारोभवतीतिश्रुतेः
शुचिस्त्यक्तकामःसत्कारंसत्यसंस्कारत्वादिगुणयोगेनसंमानंइहप्राप्यस्वर्गंअभिपद्यतेविदेहकैवल्यकाले ॥ ३१ ॥ गुहायांहृत्पुंडरीकेपैतामहंब्रह्मलोकाख्यं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३८॥ ॥इतिशांति० आप० नैल० भारतभा० षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥१६०॥ ॥७॥ ॥सर्वमिति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥ नेति मातरमतिक्रम्याश्रमोन सर्वेष्वप्याश्रमेषुमातापालनीयैव तत्त्याग

पुनश्चपरिपप्रच्छभीष्मंधर्मभृतांवरम् ॥ ततःप्रीतःसचोवाचतस्मैसर्वंकुरूद्वहः ॥ ३८ ॥ इति० शांति० आप० दमकथनेषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥
भीष्मउवाच॥ ॥सर्वमेतत्तपोमूलंकवयःपरिचक्षते ॥ नह्यतप्ततपामूढःक्रियाफलमवाप्नुते ॥ १ ॥ प्रजापतिरिदंसर्वंतपसैवासृजत्प्रभुः॥ तथैववेदानृषयस्तप
साप्रतिपेदिरे ॥ २ ॥ तपसैवससर्जान्नंफलमूलानियानिच ॥ त्रीँल्लोकांस्तपसासिद्धाःपश्यंतिसुसमाहिताः ॥ ३ ॥ औषधान्यगदादीनिक्रियाश्चविविधास्त
था॥ तपसैवहिसिद्ध्यंतितपोमूलंहिसाधनम्॥ ४ ॥ यद्दुरापंभवेत्किंचित्तत्सर्वंतपसोभवेत्॥ ऐश्वर्यमृषयःप्राप्तास्तपसैवनसंशयः ॥ ५ ॥ सुरापोसंमतादायीभ्रूण
हागुरुतल्पगः॥ तपसैवसुतप्तेननरःपापात्प्रमुच्यते॥ ६ ॥ तपसोबहुरूपस्यतैस्तैर्द्वारैःप्रवर्ततः॥ निवृत्त्यावर्तमानस्यतपोनानशनात्परम्॥ ७ ॥ अहिंसासत्यवचनं
दानमिंद्रियनिग्रहः॥ एतेभ्योहिमहाराजतपोनानशनात्परम् ॥ ८ ॥ नदुष्करतरंदानान्नातिमातरमाश्रमः॥ त्रैविद्येभ्यःपरंनास्तिसंन्यासःपरमंतपः॥ ९ ॥ इंद्रि
याणीहरक्षंतिस्वर्गधर्माभिगुप्तये॥ तस्मादर्थेचधर्मेचतपोनानशनात्परम् ॥ १० ॥ ऋषयःपितरोदेवामनुष्यामृगपक्षिणः॥ यानिचान्यानिभूतानिस्थावराणि
चराणिच॥ ११ ॥ तपःपरायणाःसर्वेसिद्ध्यंतितपसाचते॥ इत्येवंतपसादेवामहत्त्वंप्रतिपेदिरे ॥ १२ ॥ इमानीष्टविभागानिफलानितपसःसदा॥ तपसाशक्यते
प्राप्तुंदेवत्वमपिनिश्चयात्॥ १३ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआ० तपःप्रशंसायांएकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच
सत्यंधर्मप्रशंसंतिविप्रर्षिपितृदेवताः॥ सत्यमिच्छाम्यहंश्रोतुंतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ सत्यंकिंलक्षणंराजन्कथंवातदवाप्यते ॥ सत्यंप्राप्यभवेत्किंचकथंचै
वतदुच्यताम्॥ २॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ चातुर्वर्ण्यस्यधर्माणांसंकरोनप्रशस्यते ॥ अविकारितमंसत्यंसर्ववर्णेषुभारत॥ ३॥ सत्यंसत्सुसदाधर्मःसत्यंधर्मःस
नातनः॥ सत्यमेवनमस्येतसत्यंहिपरमागतिः ॥ ४ ॥ सत्यंधर्मस्तपोयोगःसत्यंब्रह्मसनातनम्॥ सत्यंयज्ञःपरःप्रोक्तःसर्वंसत्येप्रतिष्ठितम्॥ ५॥ आचारानिहस
त्यस्ययथावदनुपूर्वशः॥ लक्षणंचप्रवक्ष्यामिसत्यस्येहयथाक्रमम् ॥ ६ ॥ प्राप्यतेचयथासत्यंतच्चश्रोतुमिहार्हसि ॥ सत्यंत्रयोदशविधंसर्वलोकेषुभारत॥ ७॥
सत्यंचसमताचैवदमश्चैवनसंशयः॥ अमात्सर्यंक्षमाचैवह्रीस्तितिक्षानसूयता॥ ८ ॥ स्यसंन्यासिनोप्ययोगात् नास्तिदानसमागतिरितिपाठांतरेस्पष्टएवार्थः ॥९॥१०॥

॥११॥१२॥ इमानिनक्षत्रादीनि सुकृतांवाएतानिज्योतींषियन्नक्षत्राणीतिश्रुतेः॥१३॥ ॥इतिशां० आप० नै० भा० एकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥१६१॥ ॥७॥ सत्यमिति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥९॥सत्यादीनांपदानांत्रयोदशानांअर्थान्व्याचष्टे सत्यंनामेत्यादिना॥१०॥११॥१२॥१३॥अक्षमायाविषयेतथाक्षमायाइतिदृष्टांतार्थं ॥१४॥१५॥१६॥ असूयापरगुणेषुदोषदर्शनं तद्वत्तितिक्षायाअसंभ
वात्तितिक्षाव्याख्यानेनैवतद्याख्यानंसिद्धमितिनसापृथगुक्ता तद्याख्यानश्लोकोलुप्तइतिवातांव्याख्यायत्यागंव्याख्याति त्यागइति सूत्रश्लोकेत्यागोध्यानमितित्यागानुसंधानाख्यःपदद्वयोपात्तएकःपदा

 त्यागोध्यानमथार्यत्वंधृतिश्चसततंदया ॥ अहिंसाचैवराजेंद्रसत्याकारास्त्रयोदश ॥ ९ ॥ सत्यंनामाव्ययंनित्यमविकारितथैवच ॥ सर्वधर्माविरुद्धेनयोगेनै १२
तदवाप्यते ॥ १० ॥ आत्मनीष्टेतथानिष्टेरिपौचसमतातथा ॥ इच्छाद्वेषक्षयंप्राप्यकामक्रोधक्षयंतथा ॥ ११ ॥ दमोनान्यस्पृहानित्यंगांभीर्यंधैर्यमेवच ॥ अ
भयंरोगशमनंज्ञानेनैतदवाप्यते ॥ १२ ॥ अमात्सर्यंबुधाःप्राहुर्दानेधर्मेचसंयमः ॥ अवस्थितेननित्यंचसत्येनामत्सरीभवेत् ॥ १३ ॥ अक्षमायाःक्षमायाश्च
प्रियाणीहाप्रियाणिच ॥ क्षमतेसंमतःसाधुःसाध्वाप्नोतिचसत्यवाक् ॥ १४ ॥ कल्याणंकुरुतेबाढंधीमान्नग्लायतेक्वचित् ॥ प्रशांतवाङ्मनानित्यंह्रीस्तुधर्मा
दवाप्यते ॥ १५ ॥ धर्मार्थहेतोःक्षमतेतितिक्षाक्षांतिरुच्यते ॥ लोकसंग्रहणार्थंवैसातुधैर्येणलभ्यते ॥ १६ ॥ त्यागःस्नेहस्ययस्त्यागोविषयाणांतथैवच ॥ रागद्वे
षप्रहीणस्यत्यागोभवतिनान्यथा ॥ १७ ॥ आर्यतानामभूतानांयःकरोतिप्रयत्नतः ॥ शुभंकर्मनिराकारोवीतरागस्तथैवच ॥ १८ ॥ धृतिर्नामसुखेदुःखेयथा
नाप्नोतिविक्रियाम् ॥ तांभजेतसदाप्राज्ञोयइच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ १९ ॥ सर्वथाक्षमिणाभाव्यंतथासत्यपरेणच ॥ वीतहर्षभयक्रोधोधृतिमाप्नोतिपंडितः
॥ २० ॥ अद्रोहःसर्वभूतेषुकर्मणामनसागिरा ॥ अनुग्रहश्चदानंचसतांधर्मःसनातनः ॥ २१ ॥ एतेत्रयोदशाकाराःपृथक्सत्यैकलक्षणाः ॥ भजंतेसत्यमेवेह
बृंहयंतेचभारत ॥ २२ ॥ नांतःशक्योगुणानांचवक्तुंसत्यस्यपार्थिव ॥ अतःसत्यंप्रशंसंतिविप्राःसपितृदेवताः ॥ २३ ॥ नास्तिसत्यात्परोधर्मोनानृतात्पातकं
परम् ॥ श्रुतिर्हिसत्यंधर्मस्यतस्मात्सत्यंनलोपयेत् ॥ २४ ॥ उपैतिसत्याद्दानंहितथायज्ञाःसदक्षिणाः ॥ त्रेताग्निहोत्रंवेदाश्चयेचान्येधर्मनिश्चयाः ॥ २५ ॥ अश्वमे
धसहस्रंचसत्यंचतुलयाधृतम् ॥ अश्वमेधसहस्राद्धिसत्यमेवविशिष्यते ॥ २६ ॥ इतिश्रीम० शांति० आप० सत्यप्रशंसायांद्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥यतःप्रभवतिक्रोधःकामोवाभरतर्षभ ॥ शोकमोहौविधित्साचपरासुत्वंचतद्वद ॥ १ ॥ लोभोमात्सर्यमीर्ष्याचकुत्सासूयाकृपाभयम् ॥ एतत्सर्वं
महाप्राज्ञयाथातथ्येनमेवद ॥ २ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥त्रयोदशैतेतिबलाःशत्रवःप्राणिनांस्मृताः ॥ उपासंतेमहाराजसमंतात्पुरुषानिह ॥ ३ ॥ र्थः ॥१७॥१८॥१९॥सर्वथे
तिश्लोकेधृतिशब्देनोद्देशक्रमप्राप्तादयायाह्या ॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ ॥इतिशां० नै० भा० द्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१६२॥ यतः अज्ञानात् ॥१॥कृपाभयमित्यंतास्त्रयोदश ॥२॥३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥४॥५॥६॥ क्रोधादीनामुत्पत्तिस्थितिलक्षणानिव्याख्यातिलोभादित्यादिना लोभात्केनचिन्निमित्तेनोपहतात्क्रोधोभवति सचपरदोषैर्दृष्टैःउदीर्यतेउद्दीप्तोभवति ॥ ७ ॥ सक्षमयातिष्ठतेनिरुध्यतेविनिव र्ततेचेति एवंसर्वत्रद्रष्टव्यं ॥ ८ ॥ ९ ॥ परस्मिन्नसूयादोषदर्शनंतत्क्रोधाल्लोभाद्वाभवति दययानिवर्तते अत्रक्रोधादीनांव्युत्पादनप्रसंगेउद्देशक्रमोनादर्तव्यः असूयाचअवद्यदर्शनात्परस्मिन्दोषदर्शनात्एति उदेतितत्त्वज्ञानात्वस्तुनोनिर्दोषत्वज्ञानादसूयाधीमतांनिवर्ततइत्यनुषंगः सार्द्धश्लोकोयं ॥ १० ॥ मोहोविपरीतबुद्धिः ॥ ११ ॥ मोहइत्याकृष्यते विधित्साआरंभप्रावण्यं इदमुभयंविरुद्धानिकौलिका

एतेप्रमत्तंपुरुषमप्रमत्तास्तुदंतिच ॥ वृकाइवविलुंपंतिदृष्ट्वैवपुरुषंबलात् ॥ ४ ॥ एभ्यःप्रवर्ततेदुःखमेभ्यःपापंप्रवर्तते ॥ इतिमर्त्योविजानीयात्सततंपुरुषर्षभ ॥ ५ ॥ एतेषामुदयंस्थानंक्षयंचपृथिवीपते ॥ हंततेकथयिष्यामिक्रोधस्योत्पत्तिमादितः ॥ ६ ॥ यथातत्त्वंक्षितिपतेतदिहैकमनाःशृणु ॥ लोभात्क्रोधःप्रभवतिपरदोषै रुदीर्यते ॥ ७ ॥ क्षमयातिष्ठतेराजन्क्षमयाविनिवर्तते ॥ संकल्पाज्जायतेकामःसेव्यमानोविवर्धते ॥ ८ ॥ यदाप्राज्ञोविरमतेतदासद्यःप्रणश्यति ॥ परासूयाक्रो धलोभावंतराप्रतिमुच्यते ॥ ९ ॥ दययासर्वभूतानांनिर्वेदाद्विनिवर्तते ॥ अवद्यदर्शनादेतितत्त्वज्ञानाच्चधीमताम् ॥ १० ॥ अज्ञानप्रभवोमोहःपापाभ्यासात्प्रवर्त ते ॥ यदाप्राज्ञेषुरमतेतदासद्यःप्रणश्यति ॥ ११ ॥ विरुद्धानीहशास्त्राणियेपश्यंतिकुरूद्वह ॥ विधित्साजायतेतेषांतत्त्वज्ञानान्निवर्तते ॥ १२ ॥ प्रीत्याशोकःप्रभव तिवियोगात्तस्यदेहिनः ॥ यदानिरर्थकंवेत्तितदासद्यःप्रणश्यति ॥ १३ ॥ परासुताक्रोधलोभादभ्यासाच्चप्रवर्तते ॥ दययासर्वभूतानांनिर्वेदात्सानिवर्तते ॥ १४ ॥ सत्यत्यागात्तुमात्सर्यमहितानांचसेवया ॥ एतत्तुक्षीयतेतातसाधूनामुपसेवनात् ॥ १५ ॥ कुलाज्ज्ञानात्तथैश्वर्यान्मदोभवतिदेहिनाम् ॥ एभिरेवतुविज्ञातैःसच सद्यःप्रणश्यति ॥ १६ ॥ ईर्ष्याकामात्प्रभवतिसंहर्षाच्चैवजायते ॥ इतरेषांतुसत्त्वानांप्रज्ञयासाप्रणश्यति ॥ १७ ॥ विभ्रमाल्लोकबाह्यानांद्वेष्यैर्वाक्यैरसंमतैः ॥ कुत्सा संजायतेराजन्लोकान्प्रेक्ष्याभिशाम्यति ॥ १८ ॥ इतिकर्तुंनशक्तायेबलस्यायापकारिणे ॥ असूयाजायतेतीव्राकारुण्याद्विनिवर्तते ॥ १९ ॥ कृपणान्सततंदृष्ट्वा ततःसंजायतेकृपा ॥ धर्मनिष्ठांयदावेत्तितदाशाम्यतिसाकृपा ॥ २० ॥ अज्ञानप्रभवोलोभोभूतानांदृश्यतेसदा ॥ अस्थिरत्वंचभोगानांदृष्ट्वाज्ञात्वानिवर्तते ॥ २१ ॥

दिशास्त्राणियेपश्यंतितेषांजायते तत्त्वज्ञानात्सम्यग्वैदिकार्थज्ञानात्तत्रविश्वासाच्चनिवर्तते ॥ १२ ॥ पुत्रादिप्रियवस्तुनाशेशोकोजायते सचशोचतोपिपुनर्दुर्लभइतिनिरर्थकइतिज्ञानान्नश्यतीत्याह प्रीत्येति ॥ १३ ॥ परासुताअत्यंतंअकार्यपारवश्यं अभ्यासादसकृदावृत्तेःदययाक्रोधपरासुतानिवर्तते निर्वेदाद्वैराग्याल्लोभादिजेतिभेदः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ इतिकर्तुंयथायोग्यंप्रतीकारंकर्तुं ॥ १९ ॥ कृपापिचित्तोन्माथकरीनिद्वेषवद्धेयैवेत्यभिप्रेत्याह कृपणानिति ॥ २० ॥ अज्ञानप्रभवोलोभइत्यत्रलोभपदेनभयंग्राह्यं लोभस्यप्राग्व्याख्याततत्वात् कृपाभयमितिभयस्यापिप्रागुद्दिष्टत्वाच्च ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥२२॥ ॥ इतिशां० आ० नै० भा० त्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥७॥ ॥ आनृशंस्यंसतांधर्मइतियद्यपिसामान्यतोजानामितथापिनृशंसत्वेज्ञातेतदभावरूपमानृशंस्यंविशेषतःसुज्ञेयमतोनृशं
सस्यैवस्वरूपादिकंब्रूहीतिप्रश्नः ॥ १ ॥ २ ॥३॥ यस्यस्पृहाविधित्साचवध्यस्येनादिविषयागर्हितास्यात् योनिंदकोनिंद्यश्चदैवेनाहंवंचितोस्मियदीदृशंकुकर्मकरोमीतिबुध्यतेकरोतिवाकृत्यंसआत्महानृशं
सकृदितिचतुर्थेनान्वयः ॥ ४ ॥ दत्तमनुकीर्तयतीतिदत्तानुकीर्तिःस्वस्यवदान्यत्वप्रकाशकः (पाठांतरेकीर्तिशब्दःविश्वासपरइतियावत्) विषमःविद्वेषकर्ता क्षुद्रोनीचकर्मकारी नैकृतिकःस्नेहंप्रदर्श्यवं

एतान्येवजितान्याहुःप्रशमाच्चत्रयोदश॥ एतेहिधार्तराष्ट्राणांसर्वेदोषास्त्रयोदश॥ त्वयासत्यार्थिनानित्यंविजिताज्येष्ठसेवनात् ॥ २२ ॥ ॥इतिश्रीम० शांति
प० आप० लोभनिरूपणेत्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥१६३॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ आनृशंस्यंविजानामिदर्शनेनसतांसदा॥ नृशंसा
न्नविजानामितेषांकर्मचभारत॥ १ ॥ कंटकान्कूपमग्निंचवर्जयंतियथानराः॥ तथानृशंसकर्माणंवर्जयंतिनरानरम्॥ २ ॥ नृशंसोहिदहेद्व्यक्तंप्रेत्यचेहचभारत॥
तस्मात्त्वंब्रूहिकौरव्यतस्यधर्मविनिश्चयम्॥ ३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥स्पृहास्याद्गर्हिताचैवविधित्साचैवकर्मणाम्॥ आक्रोष्टाक्रुश्यतेचैववंचितोबुध्यतेसच
॥ ४॥ दत्तानुकीर्तिर्विषमःक्षुद्रोनैकृतिकःशठः॥असंविभागीमानीचतथासंगीविकत्थनः॥५॥सर्वातिशंकीपुरुषोबलीशःकृपणोऽथवा॥वर्गप्रशंसीसततमाश्रम
द्वेषसंकरी॥ ६ ॥ हिंसाविहारःसततमविशेषगुणागुणः ॥ बह्वलीकोमनस्वीचलुब्धोत्यर्थंनृशंसकृत् ॥ ७ ॥ धर्मशीलंगुणोपेतंपापमित्यवगच्छति ॥ आत्मशील
प्रमाणेननविश्वसितिकस्यचित्॥ ८ ॥ परेषांयत्रदोषःस्यात्तद्गुह्यंसंप्रकाशयेत् ॥ समानेष्वेवदोषेषुवृत्त्यर्थमुपघातयेत् ॥ ९ ॥ तथोपकारिणंचैवमन्यतेवंचितंप
रम्॥ दत्त्वापिचधनंकालेसंतपत्युपकारिणे ॥१०॥ भक्ष्यंपेयमथालेह्यंयच्चान्यत्साधुभोजनम्॥ प्रेक्षमाणेषुयोऽश्नीयान्नृशंसमितितंवदेत्॥ ११ ॥ ब्राह्मणेभ्यः
प्रदायाग्रंयःसुहृद्भिःसहाश्नुते॥ सप्रेत्यलभतेस्वर्गमिहचानंत्यमश्नुते॥ १२ ॥ एषतेभरतश्रेष्ठनृशंसःपरिकीर्तितः॥ सदाविवर्जनीयोहिपुरुषेणविजानता॥ १३ ॥
॥इतिश्रीमहाभारतेशां० आप० नृशंसाख्यानेचतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६४॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥हृतार्थोयक्ष्यमाणश्चसर्ववेदांतग
श्चयः॥ आचार्यपितृकार्यार्थंस्वाध्यायार्थमथापिच॥ १ ॥ एतेवैसाधवोदृष्टाब्राह्मणाधर्मभिक्षवः॥ निःस्वेभ्योदेयमेतेभ्योदानंविद्याचभारत॥ २ ॥

चकः शठःसत्यपिसामर्थ्येदारिद्र्यव्यंजकः॥५॥ बलीशःकाकइववंचकदृष्टिः आश्रमद्वेषःसंकरश्चास्यास्तीतिआश्रमद्वेषसंकरी॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥ ॥इतिशांति० आ० नै० भा० चतुःषष्ट्य
धिकशततमोऽध्यायः ॥१६४॥ ॥७॥ ॥ एवमापदांनिदानप्रतीकारादिकमुक्तं इदानींसामान्यतःसर्वासामापदांमूलंपापंतच्चाकृतप्रायश्चित्तानापद्रूपेणबाधतइतिसाधारणासाधारणंप्रायश्चितमाह
हृतार्थइत्यध्यायेन हृतार्थःचोरैर्लुंठितः ॥१॥ निःस्वोनिर्धनः ॥२॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अन्यत्रउक्तेभ्योन्यत्रापिब्राह्मणेषुअन्येभ्योऽब्राह्मणेभ्यः अकृतान्नंअपक्वान्नंविधीयते तेभ्योप्यकृतान्नंदेयमितिभावः ॥ ३ ॥४॥ ५ ॥ ब्राह्मणस्ययज्ञःएकेनांशेनहृयाद्यंगनाशेनप्रतिरुद्धःस्यात्तर्हितस्यवैश्य स्यतद्धनंपार्थिवोयज्ञार्थंहरेदितिद्वितीयेनसंबंधः ॥६॥७॥८॥९॥१०॥भक्तंएकाहपर्याप्तंधान्यं भक्तानिषडनश्नतःत्र्यहमुपोषितस्य ॥ ११॥१२॥ बालिश्यादित्यनेनक्षत्रियस्यैवसदोषइत्युक्तं ॥ १३॥१४॥

अन्यत्रदक्षिणादानंदेयंभरतसत्तम ॥ अन्येभ्योपिबहिर्वेदिचाकृतान्नंविधीयते ॥ ३ ॥ सर्वरत्नानिराजाहियथार्हंप्रतिपादयेत् ॥ ब्राह्मणाएववेदाश्चयज्ञाश्चबहुद क्षिणाः ॥ ४ ॥ अन्योन्यंविभवाचारायजंतेगुणतःसदा ॥ यस्यत्रैवार्षिकंभक्तंपर्याप्तंभृत्यवृत्तये ॥ अधिकंवापिविद्येतसससोमंपातुमर्हति ॥ ५ ॥ यज्ञश्चेत्प्रतिरुद्धः स्यादंशेनैकेनयज्वनः ॥ ब्राह्मणस्यविशेषेणधार्मिकेसतिराजनि ॥ ६ ॥ योवैश्यःस्याद्बहुपशुर्हीनक्रतुरसोमपः ॥ कुटुंबात्तस्यतद्वित्तंयज्ञार्थंपार्थिवोहरेत् ॥ ७ ॥ आहरेद्यनोकिंचित्कामंशूद्रस्यवेश्मनः ॥ नहियज्ञेषुशूद्रस्यकिंचिदस्तिपरिग्रहः ॥८॥ योनाहिताग्निःशतगुरयज्वाचसहस्रगुः ॥ तयोरपिकुटुंबाभ्यामाहरेदविचा रयन् ॥ ९ ॥ अदातृभ्योहरेद्वित्तंविख्याप्यनृपतिःसदा ॥ तथैवाचरतोधर्मोनृपतेःस्यादथाखिलः ॥ १० ॥ तथैवश्शृणुमेभक्तंभक्तानिषडनश्नतः ॥ अश्वस्तनविधा नेनहर्तव्यंहीनकर्मणः ॥ ११ ॥ खलात्क्षेत्रात्तथारामाद्यतोवाप्युपपद्यते ॥ आख्यातव्यंनृपस्यैतत्पृच्छतेऽपृच्छतेपिवा ॥ १२ ॥ नतस्मैधारयेद्दंडंराजाधर्मेणधर्म वित् ॥ क्षत्रियस्यतुबालिश्याद्ब्राह्मणःक्लिश्यतेक्षुधा ॥ १३ ॥ श्रुतशीलेसमाज्ञायवृत्तिमस्यप्रकल्पयेत् ॥ अथैनंपरिरक्षेतपितापुत्रमिवौरसम् ॥ १४ ॥ इष्टिंवैश्वा नरींनित्यंनिर्वपेदब्दपर्यये ॥ अनुकल्पःपरोधर्मोधर्मवादैस्तुकेवलम् ॥ १५ ॥ विश्वैर्देवैश्चसाध्यैश्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः ॥ आपत्सुमरणाद्भीतैर्विधिःप्रतिनिधीकृतः ॥ १६ ॥ प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तते ॥ नसांपरायिकंतस्यदुर्मतेर्विद्यतेफलम् ॥ १७ ॥ नब्राह्मणोनिवेदेतकिंचिद्राजनिवेदवित् ॥ स्ववीर्याद्राजवीर्याच्च स्ववीर्यंबलवत्तरम् ॥ १८ ॥ तस्माद्ब्राह्मःसदातेजोदुःसहंब्रह्मवादिनाम् ॥ कर्ताशास्ताविधाताचब्राह्मणोदेवउच्यते ॥ १९ ॥ तस्मिन्नाकुशलंब्रूयान्नशुष्कामीरये द्गिरम् ॥ क्षत्रियोबाहुवीर्येणतरेदापदमात्मनः ॥ २० ॥ धनैर्वैश्यश्शूद्रश्चमंत्रैर्होमैश्चवैद्विजः ॥ नैवकन्यानयुवतिर्नामंत्रज्ञोनबालिशः ॥ २१ ॥ परिवेष्टाग्निहोत्र स्यभवेन्नासंस्कृतस्तथा ॥ नरकंनिपतंत्येतेजुह्वानाःसचयस्यतत् ॥ तस्माद्वैतानकुशलोहोतास्याद्वेदपारगः ॥ २२ ॥

अब्दपर्ययेप्रत्यब्दंकर्तव्यस्यआग्रयणपशुसोमादेरकरणे धर्मवादैर्धर्मज्ञैरुक्तइतिशेषः ॥१५॥ अनुकल्पेमानमाह विश्वैरिति ॥१६॥ सांपरायिकंपारलौकिकंशठत्वात् ॥१७॥ ननिवेदेतअहंब्राह्मणोस्मीतिन निवेदयेत् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ परिवेष्टाआहुतिप्रक्षेप्ता कन्यायुवत्योःस्मार्ताग्निहोमेस्वयंपत्न्यपिवापुत्रःकुमार्यंतेवासीवेत्याश्वलायनवचनादधिकृतयोरत्रापिप्रसक्तेर्निषेधउक्तः ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२३॥२४॥२५॥आसनेमिथुनीभवंति संग्रामदाडिमेत्यादिलिंगानुशासनसूत्राद्धोमशब्दस्यनपुंसकत्वं सर्वेत्रयोपि॥२६॥उदपानःकूपः तदेकोदकेएककूपोपजीव्येइत्यर्थः ॥२७॥अभार्यांअपरिणीतांशय
नेबिभ्रद्ब्राह्मणःतथाशूद्रंवृद्धंमहानितिमन्यमानःतथाअब्राह्मणंक्षत्रियंवैश्यंवावृद्धंमन्यमानःतृणेषुयद्यासीतउपविष्टःसयथासंशुध्येततथाश्रृणुइतिसार्द्धार्थः॥२८॥विहरन्करोतीतिसंबंधः॥२९॥३०॥३१॥
॥३२॥३३॥ अनिर्देश्यानि बुद्धिपूर्वकानिचेदत्रप्रायश्चित्तंनास्तीत्यर्थः किंतर्हिमरणांतमेवप्रायश्चित्तमितिधारणानिश्चयः ॥३४॥३५॥ब्राह्मणीयोनितः अब्राह्मणोब्राह्मणीगमनादित्यर्थः ॥३६॥ याजना

॥३२॥ प्राजापत्यमदत्त्वाश्वमग्न्याधेयस्यदक्षिणाम् ॥ अनाहिताग्निरितिसप्रोच्यतेधर्मदर्शिभिः ॥ २३ ॥ पुण्यानियानिकुर्वीतश्रद्दधानोजितेंद्रियः ॥ अनाप्तदक्षिणैर्य
ज्ञैर्नयजेतकथंचन ॥ २४ ॥ प्रजाःपशूंश्चस्वर्गंचहंतियज्ञोत्यदक्षिणः ॥ इंद्रियाणियशःकीर्तिमायुश्चाप्यवकृंतति ॥ २५ ॥ उदक्यामासतेयेचद्विजाःकेचिदन
ग्नयः ॥ होमंचाश्रोत्रियंयेषांतेसर्वेपापकर्मिणः ॥ २६ ॥ उदपानोदकेग्रामेब्राह्मणोवृषलीपतिः ॥ उषित्वाद्वादशसमाःशूद्रकर्मैवगच्छति ॥ २७ ॥ अभार्यांश
यनेबिभ्रच्छूद्रंवृद्धंचवैद्विजः॥ अब्राह्मणंमन्यमानस्तृणेष्वासीतपृष्ठतः ॥ तथासंशुध्यतेराजन्श्रृणुचात्रवचोमम ॥ २८ ॥ यदेकरात्रेणकरोतिपापंनिकृष्टवर्णं
ब्राह्मणःसेवमानः॥ स्थानासनाभ्यांविहरन्व्रतीसन्त्रिभिर्वर्षैःशमयेदात्मपापम् ॥ २९ ॥ ननर्मयुक्तमनृतंहिनस्तिनस्त्रीषुराजन्नविवाहकाले ॥ नगुर्वर्थेनात्मनो
जीवितार्थेपंचानृतान्याहुरपातकानि ॥ ३० ॥ श्रद्दधानःशुभांविद्यांहीनादपिसमाप्नुयात् ॥ सुवर्णमपिचामेध्यादाददीताविचारयन् ॥ ३१ ॥ स्त्रीरत्नंदुष्कुला
च्चापिविषादप्यमृतंपिबेत्॥ अदूष्याहिस्त्रियोरत्नमापइत्येवधर्मतः ॥ ३२ ॥ गोब्राह्मणहितार्थंचवर्णानांसंकरेषुच ॥ वैश्योगृह्णीतशस्त्राणिपरित्राणार्थमात्मनः ॥
॥ ३३ ॥ सुरापानंब्रह्महत्यागुरुतल्पमथापिवा ॥ अनिर्देश्यानिमन्यंतेप्राणांतमितिधारणा ॥ ३४ ॥ सुवर्णहरणंस्तैन्यंविप्रस्वंचेतिपातकम् ॥ विहरन्मद्यपानाच्च
अगम्यागमनादपि ॥ ३५ ॥ पतितैःसंप्रयोगाच्चब्राह्मणीयोनितस्तथा ॥ अचिरेणमहाराजपतितोवैभवत्युत ॥ ३६ ॥ संवत्सरेणपततिपतितेनसहाचरन् ॥ या
जनाध्यापनाद्यौनान्नतुयानासनाशनात् ॥ ३७ ॥ एतानिहित्वातोन्यानिनिर्देश्यानीतिभारत ॥ निर्देश्यानेनविधिनाकालेनाव्यसनीभवेत् ॥ ३८ ॥ अन्नंवीर्यंग्र
हीतव्यंप्रेतकर्मण्यपातिते ॥ त्रिषुत्वेतेषुपूर्वेषुनकुर्वीतविचारणम् ॥ ३९ ॥ ॥३२॥

दित्रयेणसद्यःपततिनतुयानादिना तेनतुवर्षेणपततीत्यर्थः यौनंविवाहादिनासंबंधः ॥ ३७ ॥ एतानिपंचमहापापानि अन्यानितुनिर्देश्यानिसप्रायश्चित्तानि निर्देश्यविशोध्यअव्यसनीपुनःपापरुचिर्नस्यात्
॥ ३८ ॥ अन्नमिति पूर्वेषुत्रिषुसुरापब्रह्मघ्नगुरुतल्पगेषुमृतेषुप्रेतकर्मण्यपातितेपिदाहाद्यकरणेपिअन्नंवीर्यंहिरण्यंचगृहीतव्यं तेषुमृतेषुसपिंडानामाशौचाभावात्तेषांप्रेतकर्मनिषेधाच्चेतिभावः ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अमात्यादीन्पतितान्जल्पादेवधार्मिकस्तैःसहसंविदंनकुर्यात् यतस्तेप्रायश्चित्तानिनार्हंतीतियोजना प्रायश्चित्तान्यकुर्वाणैर्नैतैरर्हंतिसंविदमितिपाठांतरेतुसुगमं ॥ ४०॥ ब्रुवन्निति उपलक्षणमिदंदोषांतराणां ॥ ४१ ॥ दुष्यतीअप्रत्तापिमैथुनमिच्छंती ॥४२॥शेषंभागद्वयं अवगर्ह्यगालयित्वा विनिंघस्पृष्ट्वाऽर्धचंद्रादिनापनोद्य गुरुतरंशेषाद्प्यधिकंपातकंतस्यफलं ॥ ४३ ॥ तावत्शेषकालपर्यंतंप्रतिष्ठांनाधिगच्छ

अमात्यान्वागुरून्वापिजह्याद्धर्मेणधार्मिकः ॥ प्रायश्चित्तानिकुर्वांश्चनतैरर्हंतिसंविदम् ॥ ४० ॥ अधर्मकारीधर्मेणतपसाहंतिकिल्बिषम् ॥ ब्रुवंस्तेनइति स्तेनंतावत्प्राप्नोतिकिल्बिषम्॥ ४१॥अस्तेनंस्तेनइत्युक्त्वाद्विगुणंपापमाप्नुयात्॥ त्रिभागंब्रह्महत्यायाःकन्याप्राप्नोतिदुष्यती॥ ४२ ॥ यस्तुदूषयितातस्याःशेषंप्रा प्नोतिपाप्मनः ॥ ब्राह्मणानवगर्ह्येहस्पृष्ट्वागुरुतरंभवेत्॥४३॥वर्षाणांहिशतंतावत्प्रतिष्ठांनाधिगच्छति॥सहस्रंचैववर्षाणांनिपत्यनरकंवसेत्॥४४॥ तस्मान्नैवाव गर्ह्येतनैवजातुनिपातयेत्॥ शोणितंयावतःपांसून्संगृह्णीयाद्द्विजक्षतात् ॥ ४५ ॥ तावतीःससमाराजन्नरकेप्रतिपद्यते ॥ भ्रूणहाहवमध्येतुशुध्यतेशस्त्रपाततः ॥ ४६ ॥ आत्मानंजुहुयादग्नौसमिद्धेतेनशुध्यते ॥ सुरापोवारुणीमुष्णांपीत्वापापाद्विमुच्यते ॥४७॥ तयासकायेनिर्दग्धेमृत्युंवाप्राप्यशुध्यति ॥लोकांश्चल भतेविप्रोनान्यथालभतेहिसः ॥ ४८ ॥ गुरुतल्पमधिष्ठायदुरात्मापापचेतनः ॥ स्त्र्याकारांप्रतिमांलिंग्यमृत्युनासोभिशुध्यति ॥४९॥ अथवाशिश्नवृषणावा दायांजलिनास्वयम्॥ ५० ॥ नैर्ऋतींदिशमास्थायनिपतेत्सत्वजिह्मगः ॥ ब्राह्मणार्थेपिवाप्राणान्संत्यजेत्तेनशुध्यति ॥ ५१ ॥ अश्वमेधेनवापीष्ट्वाअथवागोस वेनवा ॥ अग्निष्टोमेनवासम्यगिहप्रेत्यचपूज्यते ॥ ५२ ॥ तथैवद्वादशसमाःकपालीब्रह्महाभवेत् ॥ ब्रह्मचारीभवेन्नित्यंस्वकर्मख्यापयन्मुनिः ॥ ५३ ॥एवंवा तपसायुक्तोब्रह्महासवनीभवेत् ॥ एवंतुसमभिज्ञातामात्रेयींवानिपातयेत् ॥ ५४ ॥ द्विगुणाब्रह्महत्यावैआत्रेयीनिधनेभवेत्॥ सुरापोनियताहारोब्रह्मचारीक्षि तीशयः॥ ५५ ॥ ऊर्ध्वंत्रिभ्योपिवर्षेभ्योयजेताग्निष्टुतापरम् ॥ ऋषभैकसहस्रंवागादत्त्वाशौचमाप्नुयात्॥ ५६॥ वैश्यंहत्वातुवर्षेद्वेऋषभैकशतंचगाः ॥ शूद्रंहत्वा ब्दमेवैकमृषभंचशतंचगाः॥ ५७ ॥ श्ववराहखरान्हत्वाशौद्रमेवव्रतंचरेत् ॥ मार्जारचाषमंडूकान्काकंव्यालंचमूषिकम् ॥ ५८ ॥ उक्तःपशुसमोदोषोराजन्प्रा णिनिपातनात्॥ प्रायश्चित्तान्यथान्यानिप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः॥ ५९॥

ति प्रेतत्वान्नमुच्यते ब्रह्महत्यायास्तृतीयांशद्वयस्ययावान्भोगस्तावंतंकालमित्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ आहवमध्येगोब्राह्मणरक्षार्थंसंग्रामेशस्त्रेणहतश्चेद्ब्रह्महाशुध्यते ॥४६॥४७॥ ४८ ॥ स्त्र्याकारांप्रतिमां संतप्तामितिशेषः लिंग्यआलिंग्य ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ सवनीत्रिषवणस्नायी आत्रेयींप्राप्तगर्भांस्त्रियं ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अल्पेपापेअबुद्धिपूर्वकृतेकीटवधादौशोचेतपश्चात्तापंकुर्यात् तावतैवतत्रशुद्धिरितिभावः अन्यत्रतुगोवधात् पृथक्एकैकस्योपपातकस्यप्रायश्चित्तंसंवत्सरंचरेत्॥६०॥६१॥ पूर्वश्लोकोक्तंनिराकर्तृपदंव्याचष्टे त्यजतीति॥६२॥ग्रासेतिसार्धः॥६३॥श्रेयांसंब्राह्मणंस्वपतिंहित्वायापापंस्ववर्णान्नीचवर्णप्रतिशयनंशय्यांनिगच्छति तस्याःदंडःश्वभिरिति॥६४॥६५॥अभिशस्तस्यप्रायश्चित्तंसद्योऽकुर्वतः ॥६६॥तस्यपतितस्यसहसेविनिसंसर्गिणिप्रायश्चित्तंतुकुचरःपृथिवीपर्यटनं॥६७॥६८॥६९ ॥ परिवेत्ताकनिष्ठःपरिवित्तयेज्येष्ठायभार्यांस्नुषात्वेनप्रयच्छेत् एतांस्वेनाभुक्तां तवैवेयंस्नुषेतिमानपूर्वकंसमर्पयेत् तदाज्ये

॥३३॥ अल्पेवाप्यथशोचेतपृथक्संवत्सरंचरेत्॥ त्रीणिश्रोत्रियभार्यायांपरदारेचद्वेस्मृते ॥ ६० ॥ कालेचतुर्थेभुंजानोब्रह्मचारीव्रतीभवेत् ॥ स्थानासनाभ्यांविहरेत्त्रि
रह्नाभ्युपयन्नपः॥ एवमेवनिराकर्तायश्चाग्नीनपविध्यति॥ ६१ ॥ त्यजत्यकारणेयश्चपितरंमातरंगुरुम्॥ पतितःस्यात्सकौरव्ययथाधर्मेषुनिश्चयः॥६२॥ ग्रासा
च्छादनमात्रंतुदद्यादितिनिदर्शनम्॥ भार्यायांव्यभिचारिण्यांनिरुद्धायांविशेषतः ॥ यत्पुंसःपरदारेषुतदेनांचारयेद्व्रतम् ॥ ६३ ॥ श्रेयांसंशयनंहित्वायान्यंपापं
निगच्छति ॥ श्वभिस्तामर्दयेद्राजासंस्थानेबहुविस्तरे ॥६४॥ पुमांसमुन्नयेत्प्राज्ञःशयनेतप्तआयसे ॥ अप्यादधीतदारूणितत्रदह्येतपापकृत् ॥ ६५ ॥ एष
दंडोमहाराजस्त्रीणांभर्तृव्यतिक्रमात् ॥ संवत्सरोभिशस्तस्यदुष्टस्यद्विगुणोभवेत् ॥ ६६ ॥ द्वेतस्यत्रीणिवर्षाणिचत्वारिसहसेविनि ॥ कुचरःपंचवर्षाणिचरेद्भै
क्ष्यंमुनिव्रतः॥ ६७॥ परिवित्तिःपरिवेत्तायाचैवपरिविद्यते ॥ पाणिग्राहस्त्वधर्मेणसर्वेतेपतिताःस्मृताः॥६८॥ चरेयुःसर्वएवैतेवीरहायद्व्रतंचरेत्॥ चांद्रायणं
चरेन्मासंकृच्छ्रंवापापशुद्धये ॥ ६९ ॥ परिवेत्ताप्रयच्छेततांस्नुषांपरिवित्तये॥ ज्येष्ठेनत्वभ्यनुज्ञातोयवीयानप्यनंतरम्॥ एवंचमोक्षमाप्नोतितौचसाचैवधर्मतः
॥७०॥ अमानुषीषुगोवर्ज्यमनावृष्टिर्नदुष्यति॥ अधिष्ठात्रवमंतारंपशूनांपुरुषंविदुः ॥७१ ॥ परिधायोर्ध्ववालंतुपात्रमादायमृन्मयम्॥ चरेत्सप्तगृहान्नित्यंस्व
कर्मपरिकीर्तयन् ॥ ७२ ॥ तत्रैवलब्धभोजीस्याद्द्वादशाहात्सशुध्यति॥ चरेत्संवत्सरंचापितद्व्रतंयेनकृंतति॥७३॥ भवेत्तुमानुषेष्वेवंप्रायश्चित्तमनुत्तमम्॥ दानं
वादानशक्तेषुसर्वमेतत्प्रकल्पयेत्॥ ७४॥ अनास्तिकेषुगोमात्रंदानमेकंप्रचक्षते॥ श्ववराहमनुष्याणांकुक्कुटस्यखरस्यच ॥७५॥ ॥३३॥

ष्ठानुज्ञातोयवीयाननंतरंतांस्वीकुर्यात् पाणिग्राहेणस्वदोषेक्षमापितेत्रयोपिपापान्मुच्यंतइतिसार्धश्लोकार्थः॥७०॥अमानुषीषुपशुजातिषु अनावृष्टिःअजीवनंहिंसेत्यर्थः दृश्यतेश्छिद्रिकर्मणइदंरूपं अनाधृष्टिरितिपाठेपिसएवार्थः ॥ ७१ ॥ ऊर्ध्ववालंचमरीपुच्छंपरिधायरंगेऽवतरन्ब्राह्मणएवैतत्प्रायश्चित्तंकुर्यात् ॥७२ ॥तत्रैवसप्तसुगृहेषु येनपरिधानेनहेतुभूतेनऊर्ध्ववालंयःकृंततिछिनत्तिसउक्तंव्रतंसंवत्सरंचरेत् ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ अनास्तिकेषुआस्तिकेषु ॥ ७५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ॥ इतिशांति०आप०नै०भारतभा०पंचषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६५॥ ॥७॥ ॥ कथांतरमिति कथांतरंआपद्धर्माणांसांगानांसमाप्तत्वात्कथायाअवसानंआसाद्यप्राप्य

मांसंमूत्रंपुरीषंचप्राश्यसंस्कारमर्हति ॥ ब्राह्मणस्तुसुरापस्यगंधमादायसोमपः ॥ ७६ ॥ अपरूयहंपिबेदुष्णांत्र्यहमुष्णंपयःपिबेत् ॥ त्र्यहमुष्णंपयःपीत्वावायु
भक्षोभवेत्र्यहम् ॥ ७७॥ एवमेतत्समुद्दिष्टंप्रायश्चित्तंसनातनम्॥ब्राह्मणस्यविशेषेणयदज्ञानेनसंभवेत् ॥७८॥ ॥इतिश्रीम०शांति०आप०प्रायश्चित्तीयेपंचष
ष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥१६५॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥कथांतरमथासाद्यखड्गयुद्धविशारदः॥नकुलःशरतल्पस्थमिदमाहपितामहम् ॥१॥ ॥नकुलउवा
च॥ ॥धनुःप्रहरणंश्रेष्ठमतीवात्रपितामह ॥ मनस्तुममधर्मज्ञखड्गएवसुसंशितः ॥२॥ विशीर्णेकार्मुकेराजन्प्रक्षीणेषुचवाजिषु ॥ खड्गेनशक्यतेयुद्धेसाध्वात्माप
रिरक्षितुम् ॥ ३॥ शरासनधरांश्चैवगदाशक्तिधरांस्तदा ॥एकःखड्गधरोवीरःसमर्थःप्रतिबाधितुम् ॥ ४॥ अत्रमेसंशयश्चैवकौतूहलमतीवच ॥ किंस्वित्प्रहरणंश्रेष्ठं
सर्वयुद्धेषुपार्थिव ॥ ५॥ कथंचोत्पादितःखड्गःकस्मैचार्थायकेनच ॥ पूर्वाचार्यंचखड्गस्यप्रब्रूहिप्रपितामह ॥६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वामा
द्रीपुत्रस्यधीमतः ॥ सतुकौशलसंयुक्तंसूक्ष्मचित्रार्थसंमतम् ॥७॥ ततस्तस्योत्तरंवाक्यंस्वरवर्णोपपादितम् ॥ शिक्षयाचोपपन्नायद्रोणशिष्यायभारत ॥८॥ उवा
चसतुधर्मज्ञोधनुर्वेदस्यपारगः ॥ शरतल्पगतोभीष्मोनकुलायमहात्मने ॥ ९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तत्त्वंश्शृणुष्वमाद्रेययदेतत्परिपृच्छसि ॥ प्रबोधितोस्मि
भवताधातुमानिवपर्वतः॥ १० ॥सलिलैकार्णवंतातपुरासर्वमभूदिदम्॥निष्प्रकंपमनाकाशमनिर्देश्यमहीतलम् ॥ ११ ॥तमसावृतमस्पर्शमतिगंभीरदर्शनम् ॥
निःशब्दंचाप्रमेयंचतत्रजज्ञेपितामहः ॥ १२ ॥ सोसृजद्वातमग्निंचभास्करंचापिवीर्यवान् ॥ आकाशमसृजच्चोर्ध्वमधोभूमिंचनैर्ऋतिम् ॥ १३ ॥ नभःसचंद्रता
रंचनक्षत्राणिग्रहांस्तथा ॥ संवत्सरानृतून्मासान्पक्षानथलवान्क्षणान् ॥ १४ ॥ ततःशरीरंलोकस्थंस्थापयित्वापितामहः ॥ जनयामासभगवान्पुत्रानुत्तमते
जसः ॥१५॥ मरीचिमृषिमत्रिंचपुलस्त्यंपुलहंक्रतुम् ॥ वसिष्ठांगिरसौचोभौरुद्रंचप्रभुमीश्वरम् ॥१६॥ प्राचेतसस्तथादक्षःकन्याषष्टिमजीजनत् ॥ तावैब्रह्मर्षयः
सर्वाःप्रजार्थंप्रतिपेदिरे ॥ १७ ॥ ताभ्योविश्वानिभूतानिदेवाःपितृगणास्तथा ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवरक्षांसिविविधानिच ॥ १८ ॥ पतत्रिमृगमीनाश्चप्लवंगाश्च
महोरगाः ॥तथापक्षिगणाःसर्वेजलस्थलविचारिणः ॥ १९ ॥ ॥ १ ॥ ममतुमनःखड्गेस्ति यतःसुसंशितःसम्यग्विनीतआत्माखड्गेनपरिरक्षितुंशक्यनेइतिद्वितीये

नान्वयः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ धातुमान्गैरिकवान्रुधिरोक्षितत्वात् ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पद्मानीवतारकायत्रलग्नास्तस्मिन्पद्मतारके अत्यंतमुच्छ्रितइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

उद्भिदःस्वेदजाश्चैवसांडजाश्चजरायुजाः॥ जज्ञेतातजगत्सर्वंतथास्थावरजंगमम् ॥ २० ॥भूतसर्गमिमंकृत्वासर्वलोकपितामहः ॥शाश्वतंवेदपठितंधर्मंप्रयुयु
जेततः॥ २१ ॥तस्मिन्धर्मेस्थितादेवाःसहाचार्यपुरोहिताः॥ आदित्यावसवोरुद्राःससाध्यामरुदश्विनः॥ २२॥ भृग्वत्र्यंगिरसःसिद्धाःकाश्यपाश्चतपोधनाः॥
वसिष्ठगौतमागस्त्यास्तथानारदपर्वतौ ॥ २३ ॥ ऋषयोवालखिल्याश्चप्रभासाःसिकतास्तथा ॥ घृतपाःसोमवायव्यावैश्वानरमरीचिपाः ॥ २४॥ अकृष्टाश्चैव
हंसाश्चऋषयोवाग्नियोनयः॥ वानप्रस्थाःपृश्नयश्चस्थिताब्रह्मानुशासने॥ २५ ॥दानवेंद्रास्त्वतिक्रम्यतत्पितामहशासनम् ॥ धर्मस्यापचयंचक्रुःक्रोधलोभस
मन्विताः॥ २६ ॥ हिरण्यकशिपुश्चैवहिरण्याक्षोविरोचनः ॥ शंबरोविप्रचित्तिश्चप्रह्लादोनमुचिर्बलिः ॥ २७ ॥ एतेचान्येचबहवःसगणादैत्यदानवाः ॥ धर्म
सेतुमतिक्रम्यरेमिरेधर्मनिश्चयाः॥ २८ ॥सर्वेतुल्याभिजातीयायथादेवास्तथावयम्॥इत्येवंधर्ममास्थायस्पर्धमानाःसुरर्षिभिः॥ २९ ॥नप्रियंनाप्यनुक्रोशंच
क्रुर्भूतेषुभारत ॥ त्रीनुपायानुपाक्रम्यदंडेनरुरुधुःप्रजाः ॥ ३० ॥ नजग्मुःसंविदंतैश्चदर्पादसुरसत्तमाः ॥अथवैभगवान्ब्रह्माब्रह्मर्षिभिरुपस्थितः ॥ ३१ ॥ तदा
हिमवतःशृंगेसुरम्येपद्मतारके ॥ शतयोजनविस्तारेमणिरत्नचयाचिते ॥ ३२ ॥ तस्मिन्गिरिवरेपुत्रपुष्पितद्रुमकानने ॥ तस्थौसविबुधश्रेष्ठोब्रह्मालोकार्थसि
द्धये॥ ३३ ॥ततोवर्षसहस्रांतेवितानमकरोत्प्रभुः ॥ विधिनाकल्पदृष्टेनयथावच्चोपपादितम् ॥ ३४ ॥ ऋषिभिर्यज्ञपटुभिर्यथावत्कर्मकर्तृभिः ॥ समिद्भिःपरिसं
कीर्णंदीप्यमानैश्चपावकैः॥ ३५॥कांचनैर्यज्ञभांडैश्चभ्राजिष्णुभिरलंकृतम्॥वृतंदेवगणैश्चैवप्रवरैर्यज्ञमंडलम्॥३६॥ तथाब्रह्मर्षिभिश्चैवसदस्यैरुपशोभितम्॥
तत्रघोरतमंवृत्तमृषीणांमेपरिश्रुतम् ॥ ३७ ॥ चंद्रमाविमलंव्योमयथाभ्युदिततारकम् ॥ विकीर्याग्निंतथाभूतमुत्थितंश्रूयतेतदा ॥ ३८ ॥ नीलोत्पलसवर्णाभंती
क्ष्णदंष्ट्रंकृशोदरम्॥प्रांशुंसुदुर्धर्षतरंतथैवद्यमितौजसम्॥३९॥तस्मिन्नुत्पतमानेचप्रचचालवसुंधरा॥महोर्मिकलितावर्तश्चुक्षुभेसमहोदधिः॥४०॥पेतुरुल्काम
होत्पाताःशाखाश्चमुमुचुर्द्रुमाः ॥ अप्रशांतादिशःसर्वाःपवनश्चाशिवोववौ॥ ४१ ॥ मुहुर्मुहुश्चभूतानिप्राव्यथंतभयात्तथा ॥ ततःसतुमुलंदृष्ट्वातंचभूतमुपस्थि ॥३५॥
तम्॥ ४२ ॥ महर्षिसुरगंधर्वानुवाचेदंपितामहः॥ मयैवंचिंतितंभूतमसिर्नाम्नैषवीर्यवान्॥ ४३ ॥रक्षणार्थायलोकस्यवधायचसुरद्विषाम्॥ ततस्तद्रूपमुत्सृज्यब
भौनिस्त्रिंशएवसः॥ ४४॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ त्रिकूटंत्रीणिकूटानिकपटानिपार्श्वयोरथेचतीक्ष्णधाररूपाणिपरविदारकाणियस्मिन् ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

विमलस्तीक्ष्णधारश्चकालांतकइवोद्यतः ॥ ततःसशितिकंठायरुद्रायार्षभकेतवे ॥ ४५ ॥ ब्रह्मादद्दावसितीक्ष्णमधर्मप्रतिवारणम् ॥ ततःसभगवान्रुद्रोमहर्षि
जनसंस्तुतः ॥ ४६ ॥ प्रगृह्यासिममेयात्मारूपमन्यच्चकारह ॥ चतुर्बाहुःस्पृशन्मूर्ध्नाभूस्थितोपिदिवाकरम् ॥ ४७ ॥ ऊर्ध्वदृष्टिर्महालिंगोमुखाज्ज्वालाःसमुत्सृज
न् ॥ विकुर्वन्बहुधावर्णान्नीलपांडुरलोहितान् ॥ ४८ ॥ बिभ्रत्कृष्णाजिनंवासोहेमप्रवरतारकम् ॥ नेत्रंचैकंललाटेनभास्करप्रतिमंवहन् ॥ ४९ ॥ शुशुभातेतिवि
मलेद्वेनेत्रेकृष्णपिंगले ॥ ततोदेवोमहादेवःशूलपाणिर्भगाक्षिहा ॥ ५० ॥ संप्रगृह्यतुनिस्त्रिंशंकालाग्निसमवर्चसम् ॥ त्रिकूटंचर्मचोद्यम्यसविद्युतमिवांबुदम् ॥
चचारविविधान्मार्गान्महाबलपराक्रमः ॥ ५१ ॥ विधुन्वन्नसिमाकाशेतथायुद्धचिकीर्षया ॥ तस्यनादंविनदतोमहाहासंचमुंचतः ॥ ५२ ॥ बभौप्रतिभयंरू
पंतदारुद्रस्यभारत ॥ तद्रूपधारिणंरुद्रंरौद्रकर्मचिकीर्षया ॥ ५३ ॥ निशम्यदानवाःसर्वेहृष्टाःसमभिदुद्रुवुः ॥ अश्मभिश्चाभ्यवर्षंतप्रदीप्तैश्चतथोल्मुकैः ॥ ५४ ॥
घोरैःप्रहरणैश्चान्यैःक्षुरधारैरयोमयैः ॥ ततस्तुदानवानीकंसंप्रणेतारमच्युतम् ॥ ५५ ॥ रुद्रंदृष्ट्वाबलोद्भूतंप्रमुमोहचचालच ॥ चित्रंशीघ्रपदत्वाच्चचरंतमसिपाणि
नम् ॥ ५६ ॥ तमेकमसुराःसर्वेसहस्रमितिमेनिरे ॥ छिंदन्भिंदन्रुजन्कृंतन्दारयन्पोथयन्नपि ॥ ५७ ॥ अचरद्वैरिसंघेषुदावाग्निरिवकक्षगः ॥ असिवेगप्रभग्ना
स्तेछिन्नबाहूरुवक्षसः ॥ ५८ ॥ संप्रकीर्णांत्रगात्राश्चपेतुरुर्व्यांमहाबलाः ॥ अपरेदानवाभग्नाःखड्गपाताववपीडिताः ॥ ५९ ॥ अन्योन्यमभिनर्दंतोदिशःसंप्रतिपे
दिरे ॥ भूमिंकेचित्प्रविविशुःपर्वतानपरेतथा ॥ ६० ॥ अपरेजग्मुराकाशमपरेंभःसमाविशन् ॥ तस्मिन्महतिसंवृत्तेसमरेभृशदारुणे ॥ ६१ ॥ बभूवभूःप्रतिभ
यामांसशोणितकर्दमा ॥ दानवानांशरीरैश्चपतितैःशोणितोक्षितैः ॥ ६२ ॥ समाकीर्णामहाबाहोशैलैरिवसकिंशुकैः ॥ सरुद्रोदानवान्हत्वाकृत्वाधर्मोत्तरंजग
त् ॥ ६३ ॥ रौद्रंरूपमथोत्क्षिप्यचक्रेरूपंशिवंशिवः ॥ ततोमहर्षयःसर्वेसर्वेदेवगणास्तथा ॥ ६४ ॥ जयेनाद्भुतकल्पेनदेवदेवंतथार्चयन् ॥ ततःसभगवान्रुद्रोदान
वक्षतजोक्षितम् ॥ ६५ ॥ असिंधर्मस्यगोप्तारंददौसत्कृत्यविष्णवे ॥ विष्णुर्मरीचयेप्रादान्मरीचिर्भगवानपि ॥ ६६ ॥ महर्षिभ्योददौखड्गमृषयोवासवायच ॥
महेंद्रोलोकपालेभ्योलोकपालास्तुपुत्रक ॥ ६७ ॥ मनवेसूर्यपुत्रायददुःखड्गंसुविस्तरम् ॥ ऊचुश्चैनंतथावाक्यंमानुषाणांत्वमीश्वरः ॥ ६८ ॥

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

असिनाधर्मगर्भेणपालयस्वप्रजाइति ॥ धर्मसेतुमतिक्रांताःस्थूलसूक्ष्मात्मकारणात् ॥ ६९ ॥ विभज्यदंडंरक्ष्यास्तुधर्मतोनयदृच्छया ॥ दुर्वाचानिग्रहोदंडोहि
॥ ३५॥ रण्यवहुलस्तथा ॥ ७० ॥ व्यंगताचशरीरस्यवधोवानल्पकारणात्॥ असेरेतानिरूपाणिदुर्वारादीनिनिर्दिशेत् ॥ ७१ ॥ असेरेवंप्रमाणानिपरिपाल्यव्यतिक्र १२
मात्॥ सविसृज्यायपुत्रंस्वंप्रजानामधिपंततः ॥ ७२ ॥ मनुःप्रजानांरक्षार्थंक्षुपायप्रददावसिम्॥ क्षुपाज्जग्राहचेक्ष्वाकुरिक्ष्वाकोश्चपुरूरवाः ॥ ७३॥ आयुश्च
तस्माल्लेभेतंनहुषश्चततोभुवि ॥ ययातिर्नहुषाच्चापिपूरुस्तस्माच्चलब्धवान् ॥ ७४ ॥ अमूर्तरयसस्तस्मात्ततोभूमिशयोनृपः ॥ भरतश्चापिदौष्यंतिर्लेभेभूमिशया
दसिम्॥ ७५॥ तस्माल्लेभेचधर्मज्ञोराजन्नैलविलस्तथा॥ ततस्त्वैलविलाल्लेभेधुंधुमारोनरेश्वरः॥ ७६॥ धुंधुमाराच्चकांबाजोमुचुकुंदस्ततोऽलभत् ॥ मुचुकुंदान्म
रुत्तश्चमरुत्तादपिरैवतः॥७७॥ रैवताद्युवनाश्वश्चयुवनाश्वात्ततोरघुः॥ इक्ष्वाकुवंशजस्तस्माद्धरिणाश्वःप्रतापवान्॥ ७८ ॥ हरिणाश्वादसिंलेभेशुनकःशुनकाद
पि॥ उशीनरोवैधर्मात्मातस्माद्भोजःसयादवः ॥ ७९ ॥ यदुभ्यश्चशिबिर्लेभेशिबेश्चापिप्रतर्दनः ॥ प्रतर्दनादष्टकश्चपृषदश्वोष्टकादपि ॥ ८० ॥ पृषदश्वाद्भरद्वा
जोद्रोणस्तस्मात्कृपस्ततः॥ ततस्त्वंभ्रातृभिःसार्धंपरमासिमवाप्तवान् ॥ ८१ ॥ कृत्तिकास्तस्यनक्षत्रमसेरग्निश्चदैवतम्॥ रोहिणीगोत्रमास्याप्यरुद्रश्चगुरुरुत्त
मः॥ ८२॥ असेरष्टौहिनामानिरहस्यानिनिबोधमे॥ पांडवेयसदायानिकीर्तयन्लभतेजयम्॥ ८३॥ असिर्विशसनःखड्गस्तीक्ष्णधारोदुरासदः॥ श्रीगर्भोविज
यश्चैवधर्मपालस्तथैवच॥ ८४॥ अग्र्यःप्रहरणानांचखड्गोमाद्रवतीसुते ॥ महेश्वरप्रणीतश्चपुराणेनिश्चयंगतः ॥ ८५ ॥ पृथुस्तूत्पादयामासधनुराद्यमरिंदमः॥
तेनेयंपृथिवीदुग्धासस्यानिसुबहून्यपि ॥ धर्मेणचयथापूर्वंवैन्येनपरिरक्षिता ॥ ८६ ॥ तदेतदार्षमाद्रेयप्रमाणंकर्तुमर्हसि ॥ असेश्चपूजाकर्तव्यासदायुद्धवि
शारदैः॥ ८७ ॥ इत्येषप्रथमःकल्पोव्याख्यातस्तेसुविस्तरात्॥ असेरुत्पत्तिसंसर्गोयथावद्भरतर्षभ ॥ ८८॥ सर्वथैतदिदंश्रुत्वाखड्गसाधनमुत्तमम्॥ लभतेपुरुषः
कीर्तिंप्रेत्यचानंत्यमश्नुते॥ ८९॥ ॥इ० शां० आ० खड्गोत्पत्तिकथनेषट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६६॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्तवतिभीष्मेतुतू
ष्णींभूतेयुधिष्ठिरः॥ पप्रच्छावसथंगत्वाभ्रातॄन्विदुरपंचमान्॥ १॥ ॥ ३५॥

॥८३॥८४॥८५॥८६॥८७॥८८॥८९॥ ॥इतिशां० आप० नै० भा० षट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥१६६॥ ॥७॥ एवंशूराणांसर्वापन्निवारणहेतुःखड्गोइतिखड्गोत्पत्त्यंताकथासर्वैःश्रुताअथेदानीमेकरूपे
प्युपदेष्टरिशिष्याःस्वस्वाभिप्रायानुसारेणैवशास्त्रतत्त्वंगृह्णंतीतिएतमर्थमाख्यायिकामुखेनदर्शयति इत्युक्तवतीत्यादिना आवसथंगृहं विदुरःपंचमोयेषुतान्स्वयंषष्ठःषड्योगजागीताइत्ययंषड्गीताध्यायः॥ १॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ॥ त्रिवर्गविजयायकामक्रोधलोभानांजयाय ॥ ३॥ ४ ॥ धर्मावतारत्वाद्धर्मशास्त्रानुसारिवाक्यंविदुरउवाच बाहुश्रुत्यमिति बाहुश्रुत्यंबह्वध्ययनं तपःस्वधर्माचरणं त्यागोदानं श्रद्धाआस्तिक्यं यज्ञक्रि
यासोमसंस्थादिः क्षमाआकुष्टस्यताडितस्यवानिर्विकारित्वं भावशुद्धिर्निष्कपटत्वं दयादीनेष्वनुजिघृक्षा सत्यंहिंसाशून्यंयथार्थवचनं संयमइंद्रियनिग्रहः एतादशआत्मनोधर्मस्यसंपदःऐश्वर्याणि॥ ५॥ ६॥
धर्मेचार्थेचकामेचलोभवृत्तिःसमाहिता ॥ तेषांगरीयान्कतमोमध्यमःकोलघुश्चकः ॥ २ ॥ कस्मिंश्चात्मानिधातव्यस्त्रिवर्गविजयायवै ॥ संहृष्टानैष्ठिकंवाक्यं
यथावद्वक्तुमर्हथ ॥ ३ ॥ ततोर्थगतितत्त्वज्ञःप्रथमंप्रतिभानवान् ॥ जगादविदुरोवाक्यंधर्मशास्त्रमनुस्मरन् ॥ ४ ॥ ॥ विदुरउवाच ॥ ॥ बाहुश्रुत्यंतपस्त्यागःश्र
द्धायज्ञक्रियाक्षमा ॥ भावशुद्धिर्दयासत्यंसंयमश्चात्मसंपदः ॥ ५ ॥ एतदेवाभिपद्यस्वमातेभूच्चलितंमनः ॥ एतन्मूलौहिधर्मार्थावेतदेकपदंहिमे ॥ ६ ॥ धर्मेणैव
र्षयस्तीर्णाधर्मेलोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ धर्मेणदेवाववृधुर्धर्मेचार्थःसमाहितः ॥ ७ ॥ धर्मोराजन्गुणःश्रेष्ठोमध्यमोह्यर्थउच्यते ॥ कामोयवीयानितिचप्रवदंतिमनीषि
णः ॥ ८ ॥ तस्माद्धर्मप्रधानेनभवितव्यंयतात्मना ॥ तथाचसर्वभूतेषुवर्तितव्यंयथात्मनि ॥ ९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ समाप्तवचनेतस्मिन्नर्थशास्त्रविशार
दः ॥ पार्थोधर्मार्थतत्त्वज्ञोजगौवाक्यंप्रचोदितः ॥ १० ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ कर्मभूमिरियंराजन्निहवार्ताप्रशस्यते ॥ कृषिर्वाणिज्यगोरक्षंशिल्पानिविविधा
निच ॥ ११ ॥ अर्थइत्येवसर्वेषांकर्मणामव्यतिक्रमः ॥ नत्वृतेऽर्थेनवर्तेतेधर्मकामाविितिश्रुतिः ॥ १२ ॥ विषयैरर्थवान्धर्ममाराधयितुमुत्तमम् ॥ कामंचचरितुंश
क्तोदुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥ १३ ॥ अर्थस्यावयवावेतौधर्मकामावितिश्रुतिः ॥ अर्थसिद्ध्याविनिर्वृत्तावुभावेतौभविष्यतः ॥ १४ ॥ तद्गतार्थंहिपुरुषंविशिष्टतरयो
नयः ॥ ब्रह्माणमिवभूतानिसततंपर्युपासते ॥ १५ ॥ जटाजिनधरादांताःपंकदिग्धाजितेंद्रियाः ॥ मुंडानिस्तंतवश्चापिवसंत्यर्थार्थिनःपृथक् ॥ १६ ॥ काषाय
वसनाश्चान्येश्मश्रुलाह्रीनिषेविणः ॥ विद्वांसश्चैवशांताश्चमुक्ताःसर्वपरिग्रहैः ॥ १७ ॥ अर्थार्थिनःसंतिकेचिदपरेस्वर्गकांक्षिणः ॥ कुलप्रत्यागमाश्चैकेस्वंस्वं
धर्ममनुष्ठिताः ॥ १८ ॥ आस्तिकानास्तिकाश्चैवनियताःसंयमेपरे ॥ अप्रज्ञानंतमोभूतंप्रज्ञानंतुप्रकाशिता ॥ १९ ॥ भृत्यान्भोगैर्द्विषोदंडैर्योयोजयतिसोर्थ
वान् ॥ एतन्मतिमतांश्रेष्ठमतंममयथातथम् ॥ अनयोस्तुनिबोधत्वंवचनंवाक्यकंठयोः ॥ २० ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोधर्मार्थकुशलौमाद्रीपुत्रावनंतरं
नकुलःसहदेवश्चवाक्यंजगदतुःपरम् ॥ २१ ॥ ॥ नकुलसहदेवावूचतुः ॥ ॥ आसीनश्चशयानश्चविचरन्नपिवास्थितः ॥ अर्थयोगंदृढंकुर्याद्योगैरुच्चावचैरपि ॥ २२ ॥
॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ एवंधर्मश्रैष्ठ्येविदुरेणप्रतिपादितेऽर्थश्रैष्ठ्यमर्जुनआह कर्मभूमिरिति ॥ ११ ॥ अव्यतिक्रमःमर्यादा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ निस्तंतवःनैष्ठिकब्रह्मचारिणः ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रज्ञानमर्थश्रैष्ठ्यविषयं ॥ १९ ॥ ॥ अनयोर्नकुलसहदेवयोः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ३ ॥ तद्विनिश्चितंत्वात्वांप्रतिअमृतसमंयथास्यात्तथामतौआवयोरितिशेषः॥२ ४॥ अनर्थस्यअर्थहीनस्य अधर्मिणःधर्महीनस्य ॥२ ५॥ धर्मरूपेणप्रदानेनविश्वस्तेषु अस्मद्वाक्येविश्वासवत्सु ॥ २ ६ ॥
धर्ममिति अत्रधर्मार्थयोःसमत्वेपिधर्मस्यपूर्वत्वाद्विदुरमतमेवैतदीषद्भेदेनदर्शितं॥२ ७॥२ ८॥कामस्यैवप्राधान्यंमन्वानोभीमसेनउवाच नकामइति ॥२ ९॥३ ०॥३ १॥३ २॥३ ३॥३ ४॥उदश्वितःतक्रात्॥३ ५॥

॥ ३६ ॥ अस्मिंस्तुवैविनिर्वृत्तेदुर्लभेपरमप्रिये॥ इहकामानवाप्नोतिप्रत्यक्षंनात्रसंशयः ॥ २३ ॥ योर्थोधर्मेणसंयुक्तोधर्मोयश्चार्थसंयुतः॥ तद्धित्वाऽमृतसंवादंतस्मादे १२
तौमतावित्॥ २४॥ अनर्थस्यनकामोस्तितथार्थोधर्मिणःकुतः॥ तस्माद्दुद्विजतेलोकोधर्मार्थाद्योबहिष्कृतः॥ २५ ॥ तस्माद्धर्मप्रदानेनसाध्योर्थःसंयतात्मना ॥
विश्वस्तेषुहिभूतेषुकल्पतेसर्वमेवहि॥२६॥धर्मंसमाचरेत्पूर्वंततोर्थंधर्मसंयुतम् ॥ ततःकामंचरेत्पश्चात्सिद्धार्थःसहितत्परम्॥२७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥विरेम
तुस्तुतद्वाक्यमुक्त्वातावश्विनोःसुतौ॥भीमसेनस्तदावाक्यमिदंवक्तुंप्रचक्रमे॥२८॥ ॥भीमसेनउवाच॥ ॥नाकामःकामयत्यर्थंनाकामोधर्ममिच्छति॥नाकामः
कामयानोस्तितस्मात्कामोविशिष्यते ॥ २९ ॥ कामेनयुक्ताऋषयस्तपस्येवसमाहिताः ॥ पलाशफलमूलादावायुभक्षाःसुसंयताः ॥ ३० ॥ वेदोपवेदेष्वपरे
युक्ताःस्वाध्यायपारगाः ॥ श्राद्धयज्ञक्रियायांचतथादानप्रतिग्रहे ॥ ३१ ॥ वणिजःकर्षकागोपाःकारवःशिल्पिनस्तथा ॥ देवकर्मकृतश्चैवयुक्ताःकामेनकर्म
सु॥ ३२॥ समुद्रंवाविशंत्यन्येनराःकामेनसंयुताः॥ कामोहिविविधाकारःसर्वंकामेनसंततम्॥ ३३॥ नास्तिनासीन्नाभविष्यद्भूतंकामात्मकात्परम्॥एतत्सारंम
हाराजधर्मार्थावत्रसंस्थितौ ॥ ३४ ॥ नवनीतंयथादध्नस्तथाकामोऽर्थधर्मतः ॥ श्रेयस्तैलंहिपिण्याकाद्घृतंश्रेयउदश्वितः ॥ ३५ ॥ श्रेयःपुष्पफलंकाष्ठात्कामो
धर्मार्थयोर्वरः ॥ पुष्पतोमध्विवरसःकामआभ्यांतथास्मृतः ॥ कामोधर्मार्थयोर्योनिःकामश्चाथतदात्मकः ॥ ३६ ॥ नाकामतोब्राह्मणाःस्वन्नमर्थान्नाकामतो
ददतिब्राह्मणेभ्यः ॥ नाकामतोविविधालोकचेष्टातस्मात्कामःप्राक्त्रिवर्गस्यदृष्टः ॥ ३७ ॥ सुचारुवेषाभिरलंकृताभिर्मदोत्कटाभिःप्रियदर्शनाभिः ॥ रमस्वयो
षाभिरुपेत्यकामंकामोहिराजन्परमोभवेन्नः ॥ ३८ ॥ बुद्धिर्ममैषापरिखास्थितस्यमाभूद्विचारस्तवधर्मपुत्र ॥ स्यात्संहितंसद्भिरफल्गुसारंममेतिवाक्यंपरमा
नृशंसम्॥ ३९॥ धर्मार्थकामाःसममेवसेव्यायोत्येकभक्तःसनरोजघन्यः॥ तयोस्तुदाक्ष्यंप्रवदंतिमध्यंसउत्तमोयोभिरतस्त्रिवर्गे॥ ४० ॥ ॥ ३६ ॥

॥३ ६॥अकामतःकामंविना केवलार्थात्स्वन्नंमृष्टान्नमस्तिनहिधनमस्तीतिमृष्टंभुज्यते अपितुरुच्यात्मकःकामोस्तीति अन्यथाज्वरितस्यापिमृष्टंदीयेत॥३ ७॥३ ८॥परिखास्थितस्यपरितःखातापरिखासर्व
तोमूलशोधइत्यर्थः तत्रस्थितस्यअनृशंसमनिष्ठुरं ॥ ३ ९ ॥ दाक्ष्यंअर्थहेतुत्वान्मध्यंमध्यमं अर्थात्कामउत्तमोधर्मोजघन्यइतिफलितं ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४१ ॥ लब्धंश्रुतंश्रवणंयैस्तेषांलब्धश्रुतां ॥ ४२ ॥ नैष्ठिकंसिद्धांतरूपं एतेनपूर्वेसर्वेपूर्वपक्षाएवेत्युक्तं ॥ ४३ ॥ यःपापादिपंचकेननिरतःसद्दुःखसुखादिसिद्धिर्यस्यतस्मात्सर्वकर्मद्वंद्वाद्विमुच्यते ॥ ४४ ॥
जातिर्जन्मस्मरणमतीतार्थस्म[illegible]नेनातीतत्वमात्रंलक्ष्यते जन्ममरणात्मकानीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ स्नेहेनेतिरागद्वेषयोरुपलक्षणं एतेनमुक्तेर्दुर्लभत्वमाह नचेति तथापिप्रार्थ्याचसेत्याह बुधाइति ॥ ४६ ॥
एतत्पदार्थमाह यथेत्यादिना ॥ ४७ ॥ अर्थंमोक्षं वित्तजानीत लोकहितायमोक्षाय त्रिवर्गहीनोपिगुह्यमर्थंरहस्यंज्ञानंविंदतेलभतेपूर्वोक्तोधिकारी ॥ ४८॥ ततोयुधिष्ठिरात् ततःपूर्वोक्तात्सर्वेषांवाक्यात्

प्राज्ञःसुहृच्चंदनसारलिप्तोविचित्रमाल्याभरणैरुपेतः ॥ ततोवचःसंग्रहविस्तरेणप्रोक्त्वाथवीरान्विरराममभीमः ॥ ४१ ॥ ततोमुहूर्तादथधर्मराजोवाक्यानिते
षामनुचिंत्यसम्यक् ॥ उवाचवाचावितथंस्मयन्वैलब्धश्रुतांधर्मभृतांवरिष्ठः ॥ ४२ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ निःसंशयंनिश्चितधर्मशास्त्राःसर्वेभवंतोविदित
प्रमाणाः ॥ विज्ञातुकामस्यममेहवाक्यमुक्तंयद्वैनैष्ठिकंतच्छ्रुतंमे ॥ इदंत्ववश्यंगदतोममापिवाक्यंनिबोधध्वमनन्यभावाः ॥ ४३ ॥ योवैनपापेनिरतोनपुण्येना
र्थेनधर्मेमनुजोनकामे ॥ विमुक्तदोषःसमलोष्टकांचनोविमुच्यतेदुःखसुखार्थसिद्धेः ॥ ४४ ॥ भूतानिजातिस्मरणात्मकानिजराविकारैश्चसमन्वितानि ॥ भू
यश्चतैस्तैःप्रतिबोधितानिमोक्षंप्रशंसंतिनतंचविद्मः ॥ ४५ ॥ स्नेहेनयुक्तस्यनचास्तिमुक्तिरितिस्वयंभूर्भगवानुवाच ॥ बुधाश्चनिर्वाणपराभवंतितस्मान्नकुर्यात्प्रि
यमप्रियंच ॥ ४६ ॥ एतत्प्रधानंचनकामकारोयथानियुक्तोस्मितथाकरोमि ॥ भूतानिसर्वाणिविधिर्नियुंक्तेविधिर्बलीयानितिवित्तसर्वे ॥ ४७ ॥ नकर्मणाप्नो
त्यनवाप्यमर्थंयद्भावितद्वैभवतीतिवित्त ॥ त्रिवर्गहीनोपिहिविंदतेर्थंतस्माददहोलोकहितायगुह्यम् ॥ ४८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तदग्र्यंवचनंमनोनु
गंसमस्तमाज्ञायततोहिहेतुमत् ॥ तदाप्रणेदुश्चजहर्षिरेचतेकुरुप्रवीरायचचक्रिरेऽजलिम् ॥ ४९ ॥ सुचारुवर्णाक्षरचारुभूषितांमनोनुगांनिर्धुतवाक्यकंटकाम् ॥
निशम्यतांपार्थिवपार्थभाषितांगिरंनरेंद्राःप्रशशंसुरेवते ॥ ५० ॥ सचापितान्धर्मसुतोमहामनास्तदाप्रतीतान्प्रशशंसवीर्यवान् ॥ पुनश्चपप्रच्छसरिद्वरासुतं
ततःपरंधर्ममहीनचेतसम् ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० षड्गीतायांसप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥
पितामहमहाप्राज्ञकुरूणांप्रीतिवर्धन ॥ प्रश्नंकंचित्प्रवक्ष्यामितन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

हेतुमदितिवा ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ इतिशां० आप० नै० भा० सप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यद्यपिसर्वेयथाप्रज्ञमुपदेशार्थंगृह्णंतितथापिसन्मित्रलाभःसर्वासांसंपदांहेतुर्दुर्मित्र
संबंधःसर्वासामापदांहेतुरितिसर्वपुरुषसाधारणोर्थःकृत्स्नायाराजनीतिश्चसारभूतइतितमेवव्युत्पादयतिप्रश्नोत्तरमुखेन पितामहमहाप्राज्ञेत्यादिना ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 आयत्यांपरिणामकाले तदात्वेचवर्तमानकाले क्षमाःहितायेतिशेषः ॥ २ ॥ मित्रस्यार्थादिभ्योंतरंगत्वमाह नहीति ॥ ३ ॥ ४ ॥ संधेयान्मित्रीकर्तुंयोग्यान् ॥ ५ ॥ अलसोनुद्योगी ॥ ६ ॥ दीर्घसूत्रश्चि

॥ ३७॥ कीदृशामानवाःसौम्याःकैःप्रीतिःपरमाभवेत् ॥ आयत्यांचतदात्वेचकेक्षमास्तान्वदस्वमे ॥ २ ॥ नहितत्रधनंस्फीतंनचसंबंधिबांधवाः ॥ तिष्ठंतियत्रसुहृदस्तिष्ठं १२
तीतिमतिर्मम ॥ ३ ॥ दुर्लभोहिसुहृच्छ्रोतादुर्लभश्चहितःसुहृत् ॥ एतद्धर्मभृतांश्रेष्ठसर्वंव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ संधेयान्पुरुषान्राजन्न
संधेयांश्चतत्त्वतः ॥ वदतोमेनिबोधत्वंनिखिलेनयुधिष्ठिर ॥ ५ ॥ लुब्धःक्रूरस्त्यक्तधर्मानिकृतिःशठएवच ॥ क्षुद्रःपापसमाचारःसर्वशंकीतथालसः ॥ ६ ॥ दीर्घसू
त्रोनृजुःक्रुष्टोगुरुदारप्रधर्षकः ॥ व्यसनेयःपरित्यागीदुरात्मानिरपत्रपः ॥ ७ ॥ सर्वतःपापदर्शीचनास्तिकोवेदनिंदकः ॥ संप्रकीर्णेंद्रियोलोकेयःकामंनिरतश्चरेत्
॥ ८ ॥ असत्योलोकविद्विष्टःसमयेचानवस्थितः ॥ पिशुनोथाकृतप्रज्ञोमत्सरीपापनिश्चयः ॥ ९ ॥ दुःशीलोथाकृतात्माचनृशंसःकितवस्तथा ॥ मित्रैरपकृतिर्नि
त्यमिच्छतेर्थंपरस्ययः ॥ १० ॥ ददतश्चयथाशक्तियोनतुष्यतिमंदधीः ॥ अधैर्यमपियोयुंक्तेसदामित्रंनरर्षभ ॥ ११ ॥ अस्थानक्रोधनोऽयुक्तोयश्चाकस्माद्विरु
ध्यते ॥ सुहृदश्चैवकल्याणानाशुत्यजतिकिल्बिषी ॥ १२ ॥ अल्पेप्यपकृतेमूढस्तथाज्ञानात्कृतेपिच ॥ कार्यसेवीचमित्रेषुमित्रद्वेषोनराधिप ॥ १३ ॥ शत्रुर्मित्रमु
खोयश्चजिह्मप्रेक्षीविलोचनः ॥ नविरज्यतिकल्याणेयःकुर्यात्तादृशंनरम् ॥ १४ ॥ पानपोद्वेषणःक्रोधीनिर्घृणःपरुषस्तथा ॥ परोपतापीमित्रध्रुक्तथाप्राणिवधेरतः
॥ १५ ॥ कृतघ्नश्चाधमोलोकेनसंधेयःकदाचन ॥ छिद्रान्वेषीह्यसंधेयःसंधेयानपिमेशृणु ॥ १६ ॥ कुलीनावाक्यसंपन्नाज्ञानविज्ञानकोविदाः ॥ रूपवंतोगुणोपे
तास्तथालुब्धाजितश्रमाः ॥ १७ ॥ सन्मित्राश्चकृतज्ञाश्चसर्वज्ञालोभवर्जिताः ॥ माधुर्यगुणसंपन्नाःसत्यसंधाजितेंद्रियाः ॥ १८ ॥ व्यायामशीलाःसततंकुलपु
त्राःकुलोद्वहाः ॥ दोषैःप्रमुक्ताःप्रथितास्तेग्राह्याःपार्थिवैर्नराः ॥ १९ ॥ यथाशक्तिसमाचाराःसंप्रतुष्यंतिहिप्रभो ॥ नास्थानेक्रोधवंतश्चनचाकस्माद्विरागिणः
॥ २० ॥ विरक्ताश्चनदुष्यंतिमनसाप्यर्थकोविदाः ॥ आत्मानंपीडयित्वापिसुहृत्कार्यपरायणाः ॥ विरज्यंतिनमित्रेभ्योवासोरक्तमिवाविकम् ॥ २१ ॥

॥ ३७ ॥

रकारी क्रुष्टोलोकनिंदितः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अयुक्तःअनवहितः ॥ १२ ॥ अज्ञानात्कृतेऽपकृतेकार्यार्थमेवसेवतेनतुधर्मार्थमितिकार्यसेवी ॥ १३ ॥ विलोचनःविपरीतदृष्टिः ॥ १४ ॥
॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ वासोरक्तमिवाविकंमेषकंबलः ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनर्थेनिर्धने क्रोधाद्विरागंनदर्शयंति युवतीषुचलोभमोहाभ्यांविरागंनदर्शयंतीतियोजना विरज्यंतीतिपूर्वश्लोकाद्विपरिणामेनानुषज्यते दोषांश्चलोभमोहादीनर्थेषुयुवतीषुचेतिपाठांतरंतुस्पष्टार्थं ॥२२॥
अभिमानानिसर्वतःप्रमाणानिशास्त्रादीनिस्पष्टार्थंप्रारब्धकर्मप्रापितंचार्थंचरंतिअनुसरंतिअनुषंगिणःआत्ममानरहिताः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५॥२६ ॥ कृतंउपकारंघ्नंतिवाचाऽपलापेनवातेकृतघ्नाःतएवउपक

क्रोधाच्चलो[illegible]मोहाभ्यांनानर्थेयुवतीषुच ॥ नदर्शयंतिसुहृदोविश्वस्ताधर्मवत्सलाः ॥ २२ ॥ लोष्टकांचनतुल्यार्थाःसुहृत्सुदृढबुद्धयः ॥ येचरंत्यभिमानानिस्ट
ष्टार्थमनुषंगिणः ॥ २३ ॥ संगृह्णंतःपरिजनंस्वाम्यर्थपरमाःसदा ॥ ईदृशैःपुरुषश्रेष्ठैर्यःसंधिंकुरुतेनृपः ॥ २४ ॥ तस्यविस्तीर्यतेराज्यंज्योत्स्नाग्रहपतेरिव ॥ शा
स्त्रनित्याजितक्रोधाबलवंतोरणेसदा ॥ २५ ॥ जन्मशीलगुणोपेताःसंधेयाःपुरुषोत्तमाः ॥ येचदोषसमायुक्तानराःप्रोक्तामयानघ ॥ २६ ॥ तेषामप्यधमारा
जन्कृतघ्नामित्रघातकाः ॥ त्यक्तव्यास्तुदुराचाराःसर्वेषामितिनिश्चयः ॥ २७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ विस्तरेणाथसंबंधंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ मित्रद्रो
हीकृतघ्नश्चयःप्रोक्तस्तद्वदस्वमे ॥ २८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ हंततेवर्तयिष्येहमितिहासंपुरातनम् ॥ उदीच्यांदिशियद्वृत्तंम्लेच्छेषुमनुजाधिप ॥ २९ ॥ ब्राह्म
णोमध्यदेशीयःकश्चिद्वैब्रह्मवर्जितः ॥ ग्रामंवृद्धियुतंवीक्ष्यप्राविशद्भैक्ष्यकांक्षया ॥ ३० ॥ तत्रदस्युर्धनयुतःसर्ववर्णविशेषवित् ॥ ब्रह्मण्यःसत्यसंधश्चदानेचनिर
तोभवत् ॥ ३१ ॥ तस्यक्षयमुपागम्यततोभिक्षामयाचत ॥ प्रतिश्रयंचवासार्थंभिक्षांचैवाथवार्षिकीम् ॥ ३२ ॥ प्रादात्तस्मैसविप्रायवस्त्रंचसदशंनवम् ॥ नारीं
चापिवयोपेतांभर्त्राविरहितांतथा ॥ ३३ ॥ एतत्संप्राप्यहृष्टात्मादस्योःसर्वंद्विजस्तथा ॥ तस्मिन्गृहवरेराजंस्तथारेमेसगौतमः ॥ ३४ ॥ कुटुंबार्थंचदास्याश्चसाहा
य्यंचाप्यथाकरोत् ॥ तत्रावसत्सवर्षांश्चसमृद्धेशबरालये ॥ ३५ ॥ बाणवेधेपरंयत्नमकरोच्चैवगौतमः ॥ चक्रांगान्सचनित्यंवैसर्वतोवनगोचरान् ॥ ३६ ॥ जघा
नगौतमोराजन्यथादस्युगणास्तथा ॥ हिंसापटुर्घृणाहीनःसदाप्राणिवधेरतः ॥ ३७ ॥ गौतमःसंनिकर्षेणदस्युभिःसमतामियात् ॥ तथातुवसतस्तस्यदस्युग्रामे
सुखंतदा ॥ ३८ ॥ अगमन्बहवोमासानिघ्नतःपक्षिणोबहून् ॥ ततःकदाचिदपरोद्विजस्तंदेशमागतः ॥ ३९ ॥ जटाचीराजिनधरःस्वाध्यायपरमःशुचिः ॥ विनीतो
नियताहारोब्रह्मण्योवेदपारगः ॥ ४० ॥

र्नाशकराःमित्रद्रुहः ॥ २७ ॥ संबंधंसंबध्यतेसज्जनेहातुमुपादातुंवाश्रुतमर्थयेनतंइतिहासं ॥ २८ ॥ २९ ॥ ब्रह्मवेदस्तदुक्तंकर्मचतद्विवर्जितः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ क्षयंगृहं ॥ ३२ ॥ वयोपेतांयुवतीं संधिरार्षः
भर्त्राविरहितांदासीमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ चक्रांगान्हंसान् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

१ विरज्यंतीत्यस्यविरागमितिसुबंतत्वेनविपरिणामः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ॥ इतिशां॰आ॰नै॰भा॰अष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

सब्रह्मचारीतद्देश्यःसखातस्यैवसुप्रियः ॥ तंदस्युग्राममगमद्यत्रासौगौतमोवसत् ॥ ४१ ॥ सतुविप्रगृहान्वेषीशूद्रान्नपरिवर्जकः ॥ ग्रामेदस्युसमाकीर्णेव्यचरत्सर्वतोदिशम् ॥ ४२ ॥ ततःसगौतमगृहंप्रविवेशद्विजोत्तमः ॥ गौतमश्चापिसंप्राप्तस्तावन्योन्येनसंगतौ ॥ ४३ ॥ चक्रांगभारस्कंधंतंधनुष्पाणिंधृतायुधम् ॥ रुधिरेणावसिक्तांगंगृहद्वारमुपागतम् ॥ ४४ ॥ तंदृष्ट्वापुरुषादाभमपध्वस्तंक्षयागतम् ॥ अभिज्ञायद्विजोव्रीडन्निदंवाक्यमथाब्रवीत् ॥ ४५ ॥ किमिदंकुरुषेमोहाद्विप्रस्त्वंहिकुलोद्वहः ॥ मध्यदेशपरिज्ञातोदस्युभावंगतःकथम् ॥ ४६ ॥ पूर्वान्स्मरद्विजज्ञातीन्प्रख्यातान्वेदपारगान् ॥ तेषांवंशेभिजातस्त्वमीदृशःकुलपांसनः ॥ ४७ ॥ अवबुध्यात्मनात्मानंसत्त्वंशीलंश्रुतंदमम् ॥ अनुक्रोशंचसंस्मृत्यत्यजवासमिमंद्विज ॥ ४८ ॥ सएवमुक्तःसुहृदातेनतत्रहितैषिणा ॥ प्रत्युवाचततोराजन्विनिश्चित्यतदार्तवत् ॥ ४९ ॥ निर्धनोस्मिद्विजश्रेष्ठनापिवेदविदप्यहम् ॥ वित्तार्थमिहसंप्राप्तंविद्धिमांद्विजसत्तम ॥ ५० ॥ त्वद्दर्शनात्तुविप्रेंद्रकृतार्थोस्म्यद्यवैद्विज ॥ आवांहिसहयास्यावःश्वोवसस्वाद्यशर्वरीम् ॥ ५१ ॥ सतत्रन्यवसद्विप्रोघृणीकिंचिदसंस्पृशन् ॥ क्षुधितश्छंद्यमानोपिभोजनंनाभ्यनंदत ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआपद्ध॰कृतघ्नोपाख्यानेअष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तस्यांनिशायांव्युष्टायांगतेतस्मिन्द्विजोत्तमे ॥ निष्क्रम्यगौतमोगच्छत्समुद्रंप्रतिभारत ॥ १ ॥ सामुद्रिकान्सवणिजस्ततोपश्यत्स्थितान्पथि ॥ सतेनसहसार्थेनप्रययौसागरंप्रति ॥ २ ॥ सतुसार्थोमहान्राजन्कस्मिंश्चिद्गिरिगह्वरे ॥ मत्तेनद्विरदेनाथनिहतःप्रायशोभवत् ॥ ३ ॥ सकथंचिद्भयात्तस्माद्विमुक्तोब्राह्मणस्तथा ॥ कांदिग्भूतोजीवितार्थीप्रदुद्रावोत्तरांदिशम् ॥ ४ ॥ सतुसार्थपरिभ्रष्टस्तस्माद्देशात्तथाच्युतः ॥ एकाकीव्यचरत्तत्रवनेकिंपुरुषोयथा ॥ ५ ॥ सपंथानमथासाद्यसमुद्राभिसरंतदा ॥ आससादवनंरम्यंदिव्यंपुष्पितपादपम् ॥ ६ ॥ सर्वर्तुकैराम्रवणैःपुष्पितैरुपशोभितम् ॥ नंदनोद्देशसदृशंयक्षकिन्नरसेवितम् ॥ ७ ॥ शालैस्तालैस्तमालैश्चकालागुरुवनैस्तथा ॥ चंदनस्यचमुख्यस्यपादपैरुपशोभितम् ॥ गिरिप्रस्थेषुरम्येषुतेषुतेषुसुगंधिषु ॥ ८ ॥ समंततोद्विजश्रेष्ठास्तत्राकूजंतवैतदा ॥ मनुष्यवदनाश्चान्येभारुंडाइतिविश्रुताः ॥ ९ ॥ भूलिंगशकुनाश्चान्येसामुद्राःपर्वतोद्भवाः ॥ सतान्यतिमनोज्ञानिविहगानांरुतानिवै ॥ १० ॥

तस्यामिति ॥ १ सामुद्रिकान्समुद्रोपतिगतान् ॥ २ ॥ ३ ॥ कांदिशंप्रयामीत्याकुलःकांदिग्भूतः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रम्येषुप्रदेशेषुमध्येएकत्र ॥ ११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥ ॥ इतिशां० आप० नै० भा० एकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥७॥ गिरमिति

श्रृण्वन्सुरमणीयानिविप्रोगच्छतगौतमः ॥ ततोपश्यत्सुरम्येषुसुवर्णसिकताचिते ॥ ११ ॥ देशेसमेसुखेचित्रेस्वर्गोद्देशसमेनृप ॥ श्रियाजुष्टंमहावृक्षंन्यग्रो
धंचसुमंडलम् ॥ १२ ॥ शाखाभिरनुरूपाभिर्भूयिष्ठंछत्रसंनिभम् ॥ तस्यमूलंचसंसिक्तंवरचंदनवारिणा ॥ १३ ॥ दिव्यपुष्पान्वितंश्रीमत्पितामहसमोपमम् ॥
तंदृष्ट्वागौतमःप्रीतोमनःकांतमनुत्तमम् ॥ १४ ॥ मेध्यंसुरगृहप्रख्यंपुष्पितैःपादपैर्वृतम् ॥ तमासाद्यमुदायुक्तस्तस्याधस्तादुपाविशत् ॥ १५ ॥ तत्रासीनस्यकौंतेय
गौतमस्यसुखःशिवः ॥ पुष्पाणिसमुपस्पृश्यप्रववावनिलःशुभः ॥ ह्लादयन्सर्वगात्राणिगौतमस्यतदानृप ॥ १६ ॥ सतुविप्रःप्रशांतश्चस्पृष्टःपुण्येनवायुना ॥
सुखमासाद्यसुष्वापभास्करश्चास्तमभ्ययात् ॥ १७ ॥ ततोस्तंभास्करेयातेसंध्याकालउपस्थिते ॥ आजगामस्वभवनंब्रह्मलोकात्खगोत्तमः ॥ १८ ॥ नाडीजं
घइतिख्यातोदयितोब्रह्मणःसखा ॥ बकराजोमहाप्राज्ञःकश्यपस्यात्मसंभवः ॥ १९ ॥ राजधर्मेतिविख्यातोबभूवाप्रतिमोभुवि ॥ देवकन्यासुतःश्रीमान्विद्वान्देव
समप्रभः ॥ २० ॥ मृष्टाभरणसंपन्नोभूषणैरर्कसंनिभैः ॥ भूषितःसर्वगात्रेषुदेवगर्भःश्रियाज्वलन् ॥ २१ ॥ तमागतंखगंदृष्ट्वागौतमोविस्मितोभवत् ॥ क्षुत्पिपा
सापरिश्रांतोहिंसार्थीचाभ्यवैक्षत ॥ २२ ॥ ॥ राजधर्मोवाच ॥ ॥ स्वागतंभवतोविप्रदिष्ट्याप्राप्तोसिमेगृहम् ॥ अस्तंचसवितायातःसंध्येयंसमुपस्थिता ॥ २३ ॥
ममत्वंनिलयंप्राप्तःप्रियातिथिरनिंदितः ॥ पूजितोयास्यसिप्रातर्विधिदृष्टेनकर्मणा ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआप० कृतघ्नोपाख्यानेएकोनसप्त
त्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥७॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ गिरंतांमधुरांश्रुत्वागौतमोविस्मितस्तदा ॥ कौतूहलान्वितोराजन्राजधर्माणमैक्षत ॥ १ ॥
॥ राजधर्मोवाच ॥ ॥ भोःकश्यपस्यपुत्रोहंमातादाक्षायणीचमे ॥ अतिथिस्त्वंगुणोपेतःस्वागतंतेद्विजोत्तम ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तस्मैदत्त्वाससत्कारंवि
धिदृष्टेनकर्मणा ॥ शालपुष्पमयींदिव्यांबृसींवैसमकल्पयत् ॥ ३ ॥ भगीरथरथाक्रांतदेशान्गंगानिषेवितान् ॥ येचरंतिमहामीनास्तांश्चतस्यान्वकल्पयत् ॥ ४ ॥
वह्निंचापिसुसंदीनंमीनांश्चापिसुपीवरान् ॥ सगौतमायातिथयेन्यवेदयतकाश्यपिः ॥ ५ ॥ भुक्तवंतंचतंविप्रंप्रीतात्मानंमहातपाः ॥ क्लमापनयनार्थंसपक्षाभ्या
मभ्यवीजयत् ॥ ६ ॥ ततोविश्रांतमासीनंगोत्रप्रश्नमपृच्छत ॥ सोब्रवीद्गौतमोस्मीतिब्रह्मनान्यदुदाहरत् ॥ ७ ॥ तस्मैपर्णमयंदिव्यंदिव्यपुष्पाधिवासितम् ॥ गंधा
ढ्यंशयनंप्रादात्सशिश्येतत्रवैसुखम् ॥ ८ ॥ अथोपविष्टंशयनेगौतमंधर्मराट्तदा ॥ पप्रच्छकाश्यपोवाग्मीकिमागमनकारणम् ॥ ९ ॥ ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥ १९॥ २० ॥ २१ ॥ श्येनचेष्टनाःश्येनवद्रुत्पतंतःशीघ्राइत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥इतिशां०आप०नै०भा०सप्तत्यधिकशततमो
ततोब्रवीद्गौतमस्तंदरिद्रोहंमहामते ॥ समुद्रगमनाकांक्षीद्रव्यार्थमितिभारत ॥ १० ॥ तंकाश्यपोब्रवीत्प्रीतोनोत्कंठांकर्तुमर्हसि ॥ कृतकार्योद्विजश्रेष्ठसद्रव्योया
॥ ३९ ॥ स्यसेगृहान् ॥ ११ ॥ चतुर्विधाह्यर्थसिद्धिर्बृहस्पतिमतंयथा ॥ पारंपर्यंतथादैवंकाम्यंमैत्रमितिप्रभो ॥ १२ ॥ प्रादुर्भूतोस्मितेमित्रंसुहृत्त्वंचममत्वयि ॥ सोहंत १२
थायतिष्यामिभविष्यसियथार्थवान् ॥ १३ ॥ ततःप्रभातसमयेसुखंदृष्ट्वाब्रवीदिदम् ॥ गच्छसौम्यपथानेनकृतकृत्योभविष्यसि ॥ १४ ॥ इतस्त्रियोजनंगत्वाराक्ष
साधिपतिर्महान् ॥ विरूपाक्षइतिख्यातःसखाममममहाबलः ॥ १५ ॥ तंगच्छद्विजमुख्यत्वंसमद्वाक्यप्रचोदितः ॥ कामानभीप्सितांस्तुभ्यंदातानास्त्यत्रसंशयः ॥ १६ ॥
इत्युक्तःप्रययौराजन्गौतमोविगतक्लमः ॥ फलान्यमृतकल्पानिभक्षयन्सयथेष्टतः ॥ १७ ॥ चंदनागुरुमुख्यानित्वक्पत्राणांवनानिच ॥ तस्मिन्पथिमहाराज
सेवमानोद्रुतंययौ ॥ १८ ॥ ततोमेरुव्रजंनामनगरंशैलतोरणम् ॥ शैलप्राकारवप्रंचशैलयंत्राकुलंतथा ॥ १९ ॥ विदितश्चाभवत्तस्यराक्षसेंद्रस्यधीमतः ॥ प्रहितः
सुहृदाराजन्प्रीयमाणःप्रियातिथिः ॥ २० ॥ ततःसराक्षसेंद्रःस्वान्प्रेष्यानाहयुधिष्ठिर ॥ गौतमोनगरद्वाराच्छीघ्रमानीयतामिति ॥ २१ ॥ ततःपुरवरात्तस्मात्पु
रुषाःश्येनचेष्टनाः ॥ गौतमेत्यभिभाषंतःपुरद्वारमुपागमन् ॥ २२ ॥ तेतमूचुर्महाराजराजप्रेष्यास्तदाद्विजम् ॥ त्वरस्वतूर्णमागच्छराजात्वांद्रष्टुमिच्छति ॥ २३ ॥
राक्षसाधिपतिर्वीरोविरूपाक्षइतिश्रुतः ॥ सत्वांत्वरतिवैद्रष्टुंतत्क्षिप्रंसंविधीयताम् ॥ २४ ॥ ततःसप्राद्रवद्विप्रोविस्मयाद्विगतक्लमः ॥ गौतमःपरमर्द्धितांपश्यन्परम
विस्मितः ॥ २५ ॥ तैरेवसहितोराज्ञोवेश्मतूर्णमुपाद्रवत् ॥ दर्शनंराक्षसेंद्रस्यकांक्षमाणोद्विजस्तदा ॥ २६ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशां०आप०कृतघ्नोपाख्यानेस
प्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७० ॥ ॥ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ततःसविदितोराज्ञःप्रविश्यगृहमुत्तमम् ॥ पूजितोराक्षसेंद्रेणनिषसादासनोत्तमे ॥ १ ॥ पृष्टश्च
गोत्रचरणंस्वाध्यायंब्रह्मचारिकम् ॥ नतत्रव्याजहारान्यद्गोत्रमात्राद्दृतेद्विजः ॥ २ ॥ ब्रह्मवर्चसहीनस्यस्वाध्यायोपरतस्यच ॥ गोत्रमात्रविदोराजानिवासंसमपृ
च्छत ॥ ३ ॥ ॥राक्षसउवाच ॥ ॥क्वतेनिवासःकल्याणकिंगोत्राब्राह्मणीचते ॥ तत्त्वंब्रूहिनभीःकार्याविश्वसस्वयथासुखम् ॥ ४ ॥ ॥गौतमउवाच ॥ ॥मध्यदेशप्र
सूतोहंवासोमेशबरालये ॥ शूद्रापुनर्भूर्भार्यामेसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ५ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ततोराजाविमम्रशेकथंकार्यमिदंभवेत् ॥ कथंवासुकृतंमेस्यादिति ॥ ३९ ॥
बुद्ध्यान्वचिंतयत् ॥ ६ ॥ अयंवैजन्मनाविप्रःसुहृत्तस्यमहात्मनः ॥ संप्रेषितश्चतेनायंकाश्यपेनममांतिकम् ॥ ७ ॥ ऽध्यायः ॥ १७० ॥ ततइति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

...२ ॥१४॥ ।वालंप्तांश्वंदनेन ॥ १५॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥१९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ इष्टतःइष्टंदेशं॥ २६ ॥ २७॥ २८ ॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥

तस्यप्रियंकरिष्यामिसहिमामाश्रितःसदा ॥ भ्रातामेबांधवश्चासौसखाचहृदयंगमः ॥ ८ ॥ कार्तिक्यामद्यभोक्तारःसहस्रंमेद्विजोत्तमाः ॥ तत्रायमपिभोक्ता
चदेयमस्मैचमेधनम् ॥ ९ ॥ सचाद्यदिवसःपुण्योत्यतिथिश्चायमागतः ॥ संकल्पितंचैवधनंकिंविचार्यमतःपरम् ॥ १० ॥ ततःसहस्रंविप्राणांविदुषांसमलंकृतम्
स्नातानामनुसंप्राप्तंसुमहत्क्षौमवाससाम् ॥ ११ ॥ तानागतान्द्विजश्रेष्ठान्विरूपाक्षोविशांपते ॥ यथार्हंप्रतिजग्राहविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ १२ ॥ बृस्यस्तेषांतुसं
न्यस्ताराक्षसेंद्रस्यशासनात् ॥ भूमौवरकुशाःस्तीर्णाःप्रेष्यैर्भरतसत्तम ॥ १३ ॥ तासुतेपूजिताराज्ञाविषण्णाद्विजसत्तमाः ॥ तिलदर्भोदकेनाथअर्चिताविधिव
द्विजाः ॥ १४ ॥ विश्वेदेवाःसपितरःसाग्नयश्चोपकल्पिताः ॥ विलिप्ताःपुष्पवंतश्चसुप्रचाराःसुपूजिताः ॥ १५ ॥ व्यराजंतमहाराजनक्षत्रपतयोयथा ॥ ततोजां
बूनदीःपात्रीर्वज्रांकाविमलाःशुभाः ॥ १६ ॥ वरान्नपूर्णाविप्रेभ्यःप्रादान्मधुघृतप्लुताः ॥ तस्यनित्यंसदाषाढ्यांमाघ्यांचबहवोद्विजाः ॥ १७ ॥ ईप्सितंभोजनवरं
लभंतेसत्कृतंसदा ॥ विशेषतस्तुकार्तिक्यांद्विजेभ्यःसंप्रयच्छति ॥ १८ ॥ शरद्व्यपायेरत्नानिपौर्णमास्यामितिश्रुतिः ॥ सुवर्णंरजतंचैवमणीनथचमौक्तिकान्
॥ १९ ॥ वज्रान्महाधनांश्चैववैदूर्याजिनरांकवान् ॥ रत्नराशीन्विनिक्षिप्यदक्षिणार्थंसभारत ॥ २० ॥ ततःप्राहद्विजश्रेष्ठान्विरूपाक्षोमहाबलः ॥ गृह्णीतरत्नान्ये
तानियथोत्साहंयथेष्टतः ॥ २१ ॥ येषुयेषुचभांडेषुभुक्तंवोद्विजसत्तमाः ॥ तान्येवादायगच्छध्वंस्ववेश्मानीतिभारत ॥ २२ ॥ इत्युक्तवचनेतस्मिन्राक्षसेंद्रेमहा
त्मनि ॥ यथेष्टंतानिरत्नानिजगृहुर्ब्राह्मणर्षभाः ॥ २३ ॥ ततोमहार्हास्तेसर्वैरत्नैरभ्यर्चिताःशुभैः ॥ ब्राह्मणामृष्टवसनाःसुप्रीताःस्मततोभवन् ॥ २४ ॥ ततस्तान्रा
क्षसेंद्रश्चद्विजानाहपुनर्वचः ॥ नानादेशगतान्राजन्राक्षसान्प्रतिषिध्यवै ॥ २५ ॥ अद्यैकंदिवसंविप्रानवोस्तीहभयंक्वचित् ॥ राक्षसेभ्यःप्रमोदध्वमिष्टतोयात
माचिरम् ॥ २६ ॥ ततःप्रदुद्रुवुःसर्वेविप्रसंघाःसमंततः ॥ गौतमोपिसुवर्णस्यभारमादायसत्वरः ॥ २७ ॥ कृच्छ्रात्समुद्वहन्भारंन्यग्रोधंसमुपागमत् ॥ न्यषीदच्चप
रिश्रांतःक्लांतश्चक्षुधितश्चसः ॥ २८ ॥ ततस्तमभ्यगाद्राजन्राजधर्माखगोत्तमः ॥ स्वागतेनाभिनंदंश्चगौतमंमित्रवत्सलः ॥ २९ ॥ तस्यपक्षाग्रविक्षेपैःक्लमंव्य
पनयत्खगः ॥ पूजांचाप्यकरोद्धीमान्भोजनंचाप्यकल्पयत् ॥ ३० ॥ सभुक्तवान्सुविश्रांतोगौतमोचिंतयत्तदा ॥ हाटकस्याभिरूपस्यभारोयंसुमहान्मया ॥ ३१ ॥
गृहीतोलोभमोहाभ्यांदूरंचगमनंमम ॥ नचास्तिपथिभोक्तव्यंप्राणसंधारणंमम ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इतिशां०आप०नै०भा०एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१७१॥ ॥७॥ अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ अनुबंधंपापदोषं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ तद्वतःहिंस्रधर्मा ॥८॥

किंकृत्वाधारयेयंवैप्राणानित्यभ्यचिंतयत् ॥ ततःसपथिभोक्तव्यंप्रेक्षमाणोनकिंचन ॥ ३३ ॥ कृतघ्नःपुरुषव्याघ्रमनसेदमचिंतयत् ॥ अयंबकपतिःपार्श्वेमांस

राशिःस्थितोमहान् ॥३४॥ इमंहत्वागृहीत्वाचयास्येहंसमभिद्रुतम् ॥३५॥ ॥इतिश्रीम०शां०आप०कृतघ्नोपाख्यानेएकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१७१॥

॥४०॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अथतत्रमहार्चिष्माननलोवातसारथिः॥ तस्याविदूरेरक्षार्थंखगेंद्रेणकृतोभवत् ॥१॥ सचापिपार्श्वेसुष्वापनिःश्वस्तोबकराट्तदा ॥कृतघ्नस्तु

सदुष्टात्मातंजिघांसुरथाग्रतः ॥ २ ॥ ततोलातेनदी[illegible]निःश्वस्तंनिजघानतम् ॥ निहत्यचमुदायुक्तःसोऽनुबंधंनदृष्टवान् ॥ ३ ॥ सतंविपक्षरोमाणंकृत्वाग्नावपचत्त

दा ॥ तंगृहीत्वासुवर्णंचययौद्रुततरंद्विजः ॥४॥ ततोन्यस्मिन्गतेचाह्निविरूपाक्षोब्रवीत्सुतम् ॥ नप्रेक्षेराजधर्माणमद्यपुत्रखगोत्तमम् ॥५॥ सपूर्वंसंध्यांब्रह्माणंवं

दितुंयातिसर्वदा ॥ मांवादृष्ट्वाकदाचित्सनगच्छतिगृहंखगः ॥ ६ ॥ उभेद्विरात्रिसंध्येवैनाभ्यगात्सममालयम् ॥ तस्मान्नशुध्यतेभावोममसज्ज्ञायतांसुहृत् ॥ ७ ॥

स्वाध्यायेनवियुक्तोहिब्रह्मवर्चसवर्जितः ॥ तद्वतस्तत्रमेशंकाहन्यात्तंसद्विजाधमः ॥ ८ ॥ दुराचारस्तुदुर्बुद्धिरिंगितैर्लक्षितोमया ॥ निष्कृपोदारुणाकारोदुष्टोदस्यु

रिवाधमः ॥ ९ ॥ गौतमःसगतस्तत्रतेनोद्विग्नंमनोमम ॥ पुत्रशीघ्रमितोगत्वाराजधर्मनिवेशनम् ॥ १० ॥ ज्ञायतांसविशुद्धात्मायदिजीवतिमाचिरम् ॥ सएवमु

क्तस्त्वरितोरक्षोभिःसहितोययौ ॥ ११ ॥ न्यग्रोधंतत्रचापश्यत्कंकालंराजधर्मणः ॥ सरुदन्नगमत्पुत्रोराक्षसेंद्रस्यधीमतः ॥ १२ ॥ त्वरमाणःपरंशक्त्यागौतमग्र

हणायवै ॥ ततोऽविदूरेजगृहुर्गौतमंराक्षसास्तदा ॥ १३ ॥ राजधर्मशरीरंचपक्षास्थिचरणोज्झितम् ॥ तमादायाथारक्षांसिद्रुतंमेरुव्रजंययुः ॥ १४ ॥ राज्ञश्चदर्श

यामासुःशरीरंराजधर्मणः ॥ कृतघ्नंपुरुषंतंचगौतमंपापकारिणम् ॥ १५ ॥ रुरोदराजातंदृष्ट्वासामात्यःसपुरोहितः ॥ आर्तनादश्चसुमहानभूत्तस्यनिवेशने

॥ १६ ॥ सस्त्रीकुमारंचपुरंबभूवास्वस्थमानसम् ॥ अथाब्रवीन्नृपःपुत्रंपापोयंवध्यतामिति ॥ १७ ॥ अस्यमांसैरिमेसर्वैविहरंतुयथेष्टतः ॥ पापाचारःपापकर्मापा

पात्मापापसाधनः ॥ १८ ॥ हंतव्योयंममतिर्भवद्भिरितिराक्षसाः ॥ इत्युक्ताराक्षसेंद्रेणराक्षसाघोरविक्रमाः ॥ १९ ॥ नैच्छंततंभक्षयितुंपापकर्माणमित्युत ॥ ॥४०॥

दस्यूनांदीयतामेषसाध्वद्यपुरुषाधमः ॥ २० ॥ इत्यूचुस्तेमहाराजराक्षसेंद्रंनिशाचराः ॥ शिरोभिःप्रणताःसर्वैव्याहरन्राक्षसाधिपम् ॥ २१ ॥ नदातुमर्हसित्वंनो

[illegible]किल्बिषम ॥ एवमस्त्विवितितानाहराक्षसेंद्रोनिशाचरान् ॥ २२ ॥ ॥९॥ १०॥११ ॥ कंकालंअस्थि ॥ १२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

...सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१७२॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥

दस्यूनांदीयतामेषकृतघ्नोघैवराक्षसाः॥ इत्युक्ताराक्षसास्तेनशूलपट्टिशपाणयः ॥ २३ ॥ कृत्वातंखंडशःपापंदस्युभ्यःप्रददुस्तदा॥ दस्यवश्चापिनैच्छंततमत्तुंपा
पकारिणम्॥ क्रव्यादाअपिराजेंद्रकृतघ्नंनोपभुंजते॥ २४॥ब्रह्मघ्नेचसुरापेचचौरेभग्नव्रतेतथा॥ निष्कृतिर्विहिताराजन्कृतघ्नेनास्तिनिष्कृतिः॥ २५॥ मित्रद्रो
हीकृतघ्नश्चनृशंसश्चनराधमः॥क्रव्यादैःकृमिभिश्चैवनभुज्यंतेहिताद्दशाः॥२६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० आप० कृतघ्नोपाख्यानेद्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्या
यः॥१७२॥ ॥ ७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततश्चितांबकपतेःकारयामासराक्षसः॥ रत्नैर्गंधैश्चबहुभिर्वस्त्रैश्चसमलंकृताम्॥१॥ ततःप्रज्वाल्यनृपतिर्बकराजं
प्रतापवान् ॥ प्रेतकार्याणिविधिवद्राक्षसेंद्रश्चकारह ॥ २॥ तस्मिन्कालेचसुरभिर्देवीदाक्षायणीशुभा ॥ उपरिष्टात्ततस्तस्यसाबभूवपयस्विनी ॥ ३॥ तस्याव
क्त्राच्युतःफेनःक्षीरमिश्रस्तदानघ॥ सोपतद्वैततस्तस्यांचितायांराजधर्मणः॥ ४॥ ततःसंजीवितस्तेनबकराजस्तदानघ ॥ उत्पत्यचसमीयायविरूपाक्षंबकाधिपः
॥ ५॥ ततोऽभ्ययाद्देवराजोविरूपाक्षपुरंतदा॥ प्राहचेदंविरूपाक्षंदिष्ट्यासंजीवितस्त्वया॥ ६॥ श्रावयामासचेंद्रस्तंविरूपाक्षंपुरातनम्॥ यथाशापःपुरादत्तोब्रह्म
णाराजधर्मणः॥ ७॥ यदाबकपतीराजन्ब्रह्माणंनोपसर्पति॥ ततोरोषादिदंप्राहखगेंद्रायपितामहः॥८॥ यस्मान्मूढोममसभांनागतोसौबकाधमः॥ तस्माद्वधं
सदुष्टात्मानचिरात्समवाप्स्यति ॥ ९ ॥ तदयंतस्यवचनान्निहतोगौतमेनवै॥ तेनैवामृतसिक्तश्चपुनःसंजीवितोबकः ॥ १० ॥ राजधर्माबकःप्राहप्रणिपत्यपुरं
दरम्॥ यदितेऽनुग्रहकृतामयिबुद्धिःसुरेश्वर॥ ११ ॥सखायंमेसुदयितंगौतमंजीवयेत्युत॥ तस्यवाक्यंसमादायवासवःपुरुषर्षभ॥ १२ ॥ सिक्त्वाऽमृतेनतंवि
प्रंगौतमंजीवयत्तदा॥ सभांडोपस्करंराजंस्तमासाद्यबकाधिपः॥ १३॥संपरिष्वज्यसुहृदंप्रीत्यापरमयायुतः॥ अथतंपापकर्माणंराजधर्माबकाधिपः ॥ १४॥
विसर्जयित्वासधनंप्रविवेशस्वमालयम्॥ यथोचितंचसबकोययौब्रह्मसदस्तथा॥१५॥ ब्रह्माचैनंमहात्मानमातिथ्येनाभ्यपूजयत्॥ गौतमश्चापिसंप्राप्यपुनस्तं
शबरालयम् ॥ शूद्रायांजनयामासपुत्रान्दुष्कृतकारिणः ॥ १६ ॥ शापश्चसुमहांस्तस्यदत्तःसुरगणैस्तदा ॥ कुक्षौपुनर्भ्वांःपापोयंजनयित्वाचिरात्सुतान्
॥ १७ ॥ निरयंप्राप्स्यतिमहत्कृतघ्नोयमितिप्रभो ॥ एतत्प्राहपुरासर्वंनारदोममभारत ॥ १८ ॥ संस्मृत्यचापिसुमहदाख्यानंभरतर्षभ ॥ मयापिभवतेसर्वंय
थावदनुवर्णितम् ॥ १९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुतःकृतघ्नस्ययशःकुतःस्थानंकुतःसुखम्॥ अश्रद्धेयःकृतघ्नोहिकृतघ्नेनास्तिनिष्कृतिः॥ २०॥ मित्रद्रोहोनकर्तव्यःपुरुषेणविशेषतः॥ मित्रध्रुङ्नरकंघोरमनंतंप्रति
पद्यते ॥ २१ ॥ कृतज्ञेनसदाभाव्यंमित्रकामेनचैवह॥ मित्राच्चलभतेसर्वंमित्रात्पूजांलभेतच ॥ २२ ॥ मित्राद्भोगांश्चभुंजीतमित्रेणापत्सुमुच्यते॥ सत्कारैरु
त्तमैर्मित्रंपूजयेतविचक्षणः॥ २३ ॥परित्याज्योबुधैःपापःकृतघ्नोनिरपत्रपः॥ मित्रद्रोहीकुलांगारःपापकर्मानराधमः ॥ २४ ॥ एषधर्मभृतांश्रेष्ठप्रोक्तःपापोम
यातव॥ मित्रद्रोहीकृतघ्नोवैकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि॥ २५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वातदावाक्यंभीष्मेणोक्तंमहात्मना॥ युधिष्ठिरःप्रीतमनावभू
वजनमेजय॥ २६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिआपद्धर्मपर्वणिकृतघ्नोपाख्यानेत्रिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १७३॥ ॥ ९॥
समाप्तंचापद्धर्मपर्व॥ अथमोक्षधर्मपर्व॥

॥४१॥

॥ शंभूयात्॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्रतेषुस्थानेषु ध्यानेन कर्मणिल्युट् ध्येयवस्तुनासंश्लिष्टमेकीभावंगतं अध्ययनसंश्लिष्टमितिप्राचीनपाठेप्रणवेनघंटानादवद्दतिदीर्घोच्चारितेनैकीभूतं एकाग्रमेकंध्येयमेवाग्रेविषयतयास्यस्फुरतिननु शब्दादयस्तदेकाग्र्यं तत्रोपायः पिंडीकृत्येति मनसाह्येवपश्यति मनसाश्रृणोतीत्यादिश्रुतेर्मनःकूर्मस्येवहींद्रियाण्यंगानितेनप्रसारितानिविषयान्स्पृशंतितेनैवगुरूक्तयुक्तिबलेनाकुंचितानिनस्पृशंति सेयमिंद्रियाणांमनोमात्रात्मनावस्थितिःपिंडीकारः ॥ ५ ॥ एतमेवस्पष्टयति शब्दमिति ॥ ६ ॥ पंचानांश्रोत्रादीनांवर्गंप्रमथ्नंतिव्याकुलयंतीतितथा एतानिशब्दादीनि ॥ ७ ॥ इंद्रियैःसहसंभूयभ्रांतंमनःसमादध्याद्ध्येयैकप्रवणंकुर्यात् किंकृत्वा पंचवर्गंमनसिसंगृह्य ततइतिपूर्वोक्तप्रत्याहारानंतर्यमुच्यते ॥ ८ ॥ विसंचारित्रिविषयसंचारशीलं पंचेंद्रियाणिविषयदेशेप्रापकाणिनिर्गमद्वाराणियस्यतत्पंचद्वारं चलाचलं

तत्रध्यानेनसंश्लिष्टमेकाग्रंधारयेन्मनः॥पिंडीकृत्येंद्रियग्राममासीनःकाष्ठवन्मुनिः॥ ५ ॥शब्दंनविंदेच्छ्रोत्रेणस्पर्शंत्वचानवेदयेत्॥रूपंनचक्षुषाविद्याज्जिह्वयानरसांस्तथा॥ ६॥घ्रेयाण्यपिचसर्वाणिजह्याद्ध्यानेनयोगवित्॥पंचवर्गप्रमाथीनिनेच्छेच्चैतानिवीर्यवान्॥ ७ ॥ ततोमनसिसंगृह्यपंचवर्गंविचक्षणः॥ समादध्यान्मनोभ्रांतमिंद्रियैःसहपंचभिः॥ ८॥विसंचारिनिरालंबंपंचद्वारंचलाचलम्॥पूर्वंध्यानपथेधीरःसमादध्यान्मनोंतरा॥ ९ ॥ इंद्रियाणिमनश्चैवयदापिंडीकरोत्ययम्॥एतद्ध्यानपथःपूर्वोमयासमनुवर्णितः॥ १० ॥ तस्यतत्पूर्वसंरुद्धमात्मनःषष्ठमांतरम्॥स्फुरिष्यतिसमुद्भ्रांताविद्युदंबुधरेयथा॥ ११ ॥ जलबिंदुर्यथालोलःपर्णस्थःसर्वतश्चलः॥एवमेवास्यचित्तंचभवतिध्यानवर्त्मनि॥ १२ ॥ समाहितंक्षणंकिंचिद्ध्यानवर्त्मनितिष्ठति॥पुनर्वायुपथंभ्रांतंमनोभवतिवायुवत्॥ १३ ॥ अनिर्वेदोगतक्लेशोगततंद्रिरमत्सरी॥समादध्यात्पुनश्चेतोध्यानेनध्यानयोगवित्॥ १४॥

चलेष्वपिविषयेष्वचलं नित्यमव्ययं अंतराहार्दाकाशे निरालंबंदेहाद्यालंबनशून्यंकृत्वाध्यानपथेचतुर्विधेध्यानालंबनेमनःसमादध्यात् ॥ ९ ॥ इंद्रियाणीति एषसमनस्केंद्रियपिंडीकरणलक्षणोध्यानपथःपूर्वोमुख्योविधित्सितः आलंबनंत्वविवक्षितमित्यर्थः ॥ १० ॥ एतावतापिनाकृतकृत्यतेत्याह तस्येति तस्यमनोबुद्धींद्रियपंचकाख्यसप्तांगस्याऽऽत्मनोजीवस्यषष्ठमांतरमंगंमनःपूर्वंसंनिरुद्धमपिस्फुरिष्यति अतिचांचल्येदृष्टांतोविद्युत् ॥ ११ ॥ १२ ॥ वायुपथंनाडीमार्गंप्राप्येतिशेषः मनोभ्रांतंभवतिनानाविधानिरूपाणिदृष्ट्वेतिशेषः तस्मिञ्छुक्लमुतनीलमाहुःपिंगलंहरितंलोहितंचेतियोगमार्गोऽनेकनाडीरूपश्रवणात् ॥ १३ ॥ गतक्लेशःप्राप्तश्रमोप्यनिर्वेदोयोगेनिर्वेदशून्यःस्यात् तथागततंद्रिर्निरालस्यः अमत्सरीपरोत्कर्षसहःस्यात् ध्यानेनध्येयाकारप्रत्ययप्रवाहेण ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विचारश्चेति प्रथमंसमादधानस्यप्रागननुष्ठितयोगस्ययोगिनआदितआदौविचारोविचाराख्यंध्यानंवि वेकाख्यंवितर्काख्यंवाउपजायतेऽधिकारभेदेन तथाहि मध्यमानांसूक्ष्मेमनःकल्पितेपीतांबरादिविग्रहे चेतसःप्रणिधानंविचारःसोऽपिद्विविधः सविचारनिर्विचारभेदात् तत्रयदाशब्दतदर्थोल्लेखपूर्वकंभावना प्रवर्ततेसआद्यः तदुल्लेखंविनाद्वितीयः अयमेवस्थूल ऽऽलंबनस्यवितर्कस्यसवितर्कनिर्वितर्काख्यस्यद्वैवि ध्येप्रकारेभेदोऽधमाधिकारियोग्यः ननुविचारेवितर्केवामानसिकीभौतिकीवामूर्तिरेवालंबनंतस्याश्चध्यानेनकीटभृंगवत्तत्सारूप्यमेवप्राप्यंनतुकैवल्यमिति तावनुपायाविति चेत् सत्यं द्विविधंध्यानंभावना प्रणिधानंच तत्राद्यंसिद्धंकल्पितंवाविषयमधिकृत्यप्रवर्ततेनवस्तुतत्त्वमवश्यमपेक्षते द्वितीयंतुयथागृह्य माणेमणौपरोपदिष्टस्वाज्ञाततद्गतविशेषावगतयेतदेव चक्षुर्यत्नेनप्रणिधीयतइतिप्रणिधानंवस्तुतत्त्वविष यंतत्रयथास्फटिकःस्वतःशुद्धोजपाकुसुमसांनिध्यान्मध्यमस्यतत्रैवरक्तःस्फटिकइत्यध्यासः अधमस्य स्फटिकांशप्रमोषेणतत्रैवपद्मरागत्वाध्यासः तत्रैवमूढतमस्यचंद्रिकायामिंद्रनीलत्वाध्यासः एवंचिदा त्मास्वतःशुद्धोमायासांनिध्यादीशः तत्रैवब्रह्मभावप्रमोषेसत्यविद्ययासूत्रात्माध्यासः तत्राप्यविद्याप्राबल्येसतिविराडध्यासः तत्रवस्तुनिचित्तंप्रणिधित्सतः क्रमेणोत्तरोत्तराध्यासनिवृत्तौपूर्वपूर्वोऽध्यासो ऽवतिष्ठते सर्वात्मनात्वज्ञाननिवृत्तौस्फटिकमणिवदनुपाध्यात्मतत्त्वंप्रकाशते तत्रविचारेणमूर्त्याकारं तांनीतेचित्तेमूर्तेरेकैकावयवत्यागेनस्मितमात्रंपदनखचंद्रमात्रंवाभावयेत ततस्तदपित्यक्त्वागुरूक्तयुक्त्या विराजिमनोधारयेत् ततउक्तक्रमेणनिर्गुणप्रतिपत्तिः तथावितर्कालंबनेस्थूलप्रतिमायांप्रणिधीयमानंचित्तंतत्त्वोपगंभवति तथाहि प्रतिमायाविराड्रूपेचेतनेपुंसिस्थाणुवदध्यस्तत्वेनाचेतनतांगतायास्तत्त्वंचै तन्यमेव तद्यथा तीव्राभिनिवेशेननिरीक्ष्यमाणंशुक्तिरजतंतिरोधीयते शुक्तिश्चप्रकाशते एवमीश्वरत्वेनचिंत्यमानायामूर्तेर्जडत्वंतिरोधीयतेचैतन्यंचाविर्भवति अतएवबाणादयःस्वाराध्यैःशिवादिभिःसह

विचारश्चविवेकश्चवितर्कश्चोपजायते ॥ मुनेःसमादधानस्यप्रथमंध्यानमादितः ॥ १५ ॥

व्यवहरंतीतिबहुलमुपाख्यायते तथाचेतनमूर्तेरपितत्त्वंविश्वरूपमेव तन्निरीक्षणेतदेवविश्वरूपमाविर्भवतियदपश्यद्यशोदाकृष्णमुखेयच्चार्जुनःकृष्णशरीरे तदिदंवितर्कजंप्रत्यक्षंप्रकृत्योक्तंयोगभाष्येतत्परं प्रत्यक्षंतच्चश्रुतानुमानयोर्बीजमिति तथानिर्विचारपरिपाकेपिसार्वज्ञ्यंसूचितं निर्विचारवैशारद्येऽध्यात्मप्रसादः ऋतंभरातत्रप्रज्ञेत्यादिना ततःपुनरुक्तक्रमेणनिर्गुणप्रतिपत्तिः तत्रयदादेहविस्मरणेनबाह्यमू र्त्याकारंचेतःसर्वात्मनाभवतितदाभृंगीभूतस्यकीटस्यकीटभावइवास्यजीवभावोनिवर्ततेकेवलमूर्त्याकारोभवति सेयंमहाविदेहानामधारणा यांप्रकृत्यसूत्रितं बहिरकल्पितावृत्तिर्महाविदेहाततःप्र काशावरणक्षयइति उक्तौविचारवितर्कौव्यक्तालंबनौमध्यमाधमयोग्यौ अव्यक्तालंबनावपिद्वौसानंदसास्मितावुत्तमात्युत्तमयोग्यौ तत्रगुरूक्तयुक्त्याऽव्यक्तेचित्तंधारयतोत्यंतंदेहविस्मरणेसत्यहमेवे दंसर्वोस्मीतिश्रुतिप्रसिद्धाःसार्वात्म्यासार्वकाम्यादयईश्वरगुणाउपतिष्ठंतेउत्तमस्यसोयंसानंदः तेषांप्रविलापनेनास्मितामात्रमवशिष्यतेसोयंसास्मितःसत्त्वपुरुषान्यताख्यातिसंज्ञोहृदयग्रंथिभेदोत्रविवेकश ब्देनोच्यतेसचात्युत्तमस्यपरवैराग्यवतोनष्टाशेषभोगवासनस्यैश्वर्याविर्भावंविनापिभवतीतिमुख्यः सानंदस्याप्यत्रैवांतर्भावंविवक्षित्वात्रितयमेवोक्तंविचारश्चविवेकश्चवितर्कश्चेति तदेतदव्यक्तमालंबनं निद्रादौजागरस्यांतेयोभावउपजायते तंभावंभावयन्प्राज्ञःसुखमक्षय्यमश्नुतइतिशास्त्रेस्पष्टमुक्तमपिगुरूपदेशंविनादुर्गमंक्लेशसाध्यंचदेहाभिमानवतां यथोक्तं क्लेशोधिकतरस्तेषामव्यक्तासक्तचेतसामिति एतेनप्राणालंबनागतिर्व्यक्ताव्यक्तोभयालंबनाज्ञेया एतासुचतसृष्वपियोगविधासुवितर्कस्थूलसूक्ष्मकारणचैतन्यैरनुगतोविचारःसूक्ष्मकारणचैतन्याभ्यामेव विवेकःकारणचैतन्याभ्यामेव निर्बीजस्तुकैव ल्यरूपःफलभूतइतिसाधनरूपेष्वेषुनगणितइत्यलंपल्लवितेन ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मनसेति तुरप्यर्थे समाधानंसमाधिंकारयेत्कुर्यादेव स्वार्थेणिच् तदेवाह नेति निर्वेदोयोगोनसेत्स्यतीत्युपरमोयोगात् ॥ १६ ॥ सउपरमोनकर्तव्यःकालक्रमेणावश्यंभावात्फलस्येतिसदृष्टांतमाह पांसि
ति करीषंशुष्कगोमयचूर्णं एतेषांराशयोजलेनसिक्तमात्राःसंतःपरिभावनंमूर्त्याद्याकारेणकल्पनंनयांतिनप्रामुवंति ॥ १७ ॥ बहुकालंजलेक्लिन्नाःसंतश्चिक्कणतांप्राप्यमूर्त्याद्याकारंग्रहीतुंशक्तास्तद्वच्चित्तंचि
रकालयोगेहृदयमग्नंतत्त्वाकारंकर्तुंशक्यमित्याह किंचिदिति अल्पस्नेहादभावितमपिचिरकालक्लेदात्संजातबहुलस्नेहंभावितुंशक्यमित्यर्थः ॥ १८ ॥ दार्ष्टांतिकेयोजयति एवमेवेति संपरिभावयेन्मूर्त्या
द्याकारंनयेत् क्रमशश्चमूर्तेरेकैकावयवत्यागक्रमेणतमपिचित्तस्याकारंसंहरेत् अयंभावः यत्रयत्रालंबनेस्थिरीभूतंचित्तंभवतितंतमाकारंपरित्यज्यसोपानारोहक्रमेणोत्तरमाकारंप्रविशेत् सर्वाकारोपरमे
तुप्रशमिष्यतिप्रशाम्यतिप्रकर्षेणशमंगच्छति निर्विकल्पंभवतीत्यर्थः तथाहि वितर्काद्विचारंगच्छेद्विचारादानंदमानंदादस्मितांततःकैवल्यमितिक्रमोयोगशास्त्रेप्रसिद्धः ॥ १९ ॥ स्वयमितिबुद्धिर्गृह्यते धीर्म

मनसाक्लिश्यमानस्तुसमाधानंचकारयेत् ॥ ननिर्वेदंमुनिर्गच्छेत्कुर्यादेवात्मनोहितम् ॥ १६ ॥ पांसुभस्मकरीषाणांयथावैराशयश्चिताः ॥ सहसावारिणासिक्ता नयांतिपरिभावनम् ॥ १७ ॥ किंचित्स्निग्धंयथाचस्याच्छुष्कचूर्णमभावितम् ॥ क्रमशस्तुशनैर्गच्छेत्सर्वंतत्परिभावनम् ॥ १८ ॥ एवमेवेंद्रियग्रामंशनैःसंपरिभाव येत् ॥ संहरेत्क्रमशश्चैवससम्यक्प्रशमिष्यति ॥ १९ ॥ स्वयमेवमनश्चैवंपंचवर्गंचभारत ॥ पूर्वंध्यानपथेस्थाप्यनित्ययोगेनशाम्यति ॥ २० ॥ नतत्पुरुषकारेणन चदैवेनकेनचित् ॥ सुखमेष्यतितत्तस्ययदेवंसंयतात्मनः ॥ २१ ॥ सुखेनतेनसंयुक्तोरंस्यतेध्यानकर्मणि ॥ गच्छंतियोगिनोह्येवंनिर्वाणंतन्निरामयम् ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०ध्यानयोगकथनेपंचनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ चातुराश्रम्यमुक्तं तेराजधर्मास्तथैवच ॥ नानाश्रयाश्चबहवइतिहासाःपृथग्विधाः ॥ १ ॥

नःपंचेंद्रियगणंचध्यानपथेपूर्वोक्तेनित्याभ्यस्तेनयोगेनस्थाप्यप्रविलाप्यदग्धेंधनानलवत्स्वयमपिशाम्यति यथोक्तं येनत्यजसितंत्यजेति ब्रह्माकाराचेतोवृत्तिःकतकरजोवद्वृत्त्यंतराणिशमयंतीस्वयमपि
शाम्यतीत्यर्थः ॥ २० ॥ नतदिति ऐहिकात्परमसुखात्सर्वांगसंपन्नात्सार्वभौमपदादामुष्मिकाद्धिरण्यगर्भपदाद्वानतत्प्राप्यंयत्संयतात्मनोनिरुद्धचित्तस्ययोगिनोभवति तथाचश्रुतिः समाधिनिर्धूतमलस्यचे
तसोनिवेशितस्यात्मनियत्सुखंभवेत् नशक्यतेवर्णयितुंगिरातदास्वयंतदंतःकरणेनगृह्यतइति ॥ २१ ॥ रंस्यतेतद्बुचिज्ञःस्वयमेवतत्ररतिंप्राप्स्यति नतत्प्राप्तौहठापेक्षेत्यर्थः निर्वाणंकैवल्यं निरामयंनिर्द्वैते
॥ २२ ॥ ॥ इतिशां०मो०नै०भा०पंचनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तत्रपूर्वंतत्राध्ययनसंश्लिष्टमेकाग्रंधारयेन्मनइत्येकांतेजप्यसहितंमनएकाग्रंकृत्वानिरुंध्यादि
त्युक्तं तत्रजपस्यश्रेष्ठ्यंविज्ञायतद्विधिफलादिकंश्रुतानुवादपूर्वकंपृच्छति चातुराश्रम्येति चतुर्णामाश्रमाणांहितंचातुराश्रम्यं तेतवउक्तंवचनंश्रुतमित्युत्तरश्लोकाद्विपरिणामेनापकृष्यते तेइतिसंबंधेषष्ठीन
कर्तृषष्ठी येननलोकाव्ययनिष्ठेतिप्रतिषेधप्रसक्तिःस्यात् इतिहासाःपुरावृत्तानि ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 कथातत्त्वावबोधकोवाक्यप्रबंधः ॥ २ ॥ ३ ॥ सांख्यंवेदांतविचारः योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः क्रियाःकर्माणि एतेषांविधिःप्रकाशनं किंजापकशब्देनविचारकृत्योगकृत्कर्मठोवाउच्यतइत्यर्थः ॥ ४ ॥
यज्ञविधिर्ब्रह्मयज्ञविधिः ॥ ५ ॥ अत्रेति अत्रजपविषये चकारान्मृत्युप्रभृतीनांग्रहणं पुरावृत्तंमयाप्रेवक्ष्यमाणं ॥ ६ ॥ सांख्ययोगौयावुक्तौतयोर्मध्येसांख्येजपक्रियात्यागएवेत्याह सांख्येतिसार्धेन संन्या
 सइति वेदांतेसांख्याख्ये तत्रहेतुमाह वेदेति चकारोहेत्वर्थः यतोवेदवादाःसर्वेब्रह्मण्यवस्थिताःपर्यवसन्नानतूपास्त्यादिविधिपराः यतःशांतानिवृत्तिप्रधानाः उपासनायाश्चमानसक्रियात्वात्तत्परत्वेवे
दांतानांशांतत्वंनयुज्येतेत्यर्थः नन्वाम्नायस्यक्रियार्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानामितिपरमर्षिणाऽक्रियार्थानांसिद्धार्थावबोधकानांराजासौगच्छतीत्यादिवाक्यानामानर्थक्योक्त्याऽप्रामाण्याभिधानादितित
त्राह निवृत्ताइति रज्जुरियंनसर्पइत्यादिवत्सिद्धार्थबोधकस्यापिवाक्यस्यभयकंपाद्यनर्थनिवर्तकत्वेनार्थवत्त्वोपपत्त्याप्रवृत्तिनैराकांक्ष्येणकृतार्थत्वोपपत्तेः तथाचमानांतरानवगतब्रह्मात्मैक्यरूपसिद्धार्थप

श्रुतास्त्वत्तःकथाश्चैवधर्मयुक्तामहामते ॥ संदेहोस्तितुकश्चिन्मेतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ २ ॥ जापकानांफलावाप्तिंश्रोतुमिच्छामिभारत ॥ किंफलंजपतामुक्तंक्कवा तिष्ठंतिजापकाः ॥ ३ ॥ जप्यस्यचविधिंकृत्स्नंवक्तुमर्हसिमेनघ ॥ जापकाइतिकिंचैतत्सांख्ययोगक्रियाविधिः ॥ ४ ॥ किंयज्ञविधिरेवैषकिमेतज्जप्यमुच्यते ॥ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वसर्वज्ञोह्यसिमेमतः ॥५॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ यमस्ययत्पुरावृत्तंकालस्यब्राह्मणस्यच ॥ ६ ॥ सांख्ययोगौतुयावुक्तौमुनिभिर्मोक्षदर्शिभिः ॥ संन्यासएववेदांतेवर्ततेजपनंप्रति ॥ वेदवादाश्चनिर्वृत्ताःशांताब्रह्मण्यवस्थिताः ॥ ७ ॥ सांख्ययोगौतुयावुक्तौमुनिभिः समदर्शिभिः ॥ मार्गौतावप्युभावेतौसंश्रितौनचसंश्रुतौ ॥ ८ ॥ यथासंश्रूयतेराजन्कारणंचात्रवक्ष्यते ॥ मनःसमाधिरत्रापितथेंद्रियजयःस्मृतः ॥ ९ ॥ सत्यमग्निपरीचारोविविक्तानांचसेवनम् ॥ ध्यानंतपोदमःक्षांतिरनसूयामिताशनम् ॥ १० ॥ विषयप्रतिसंहारोमितजल्पस्तथाशमः ॥ एषप्रवर्तकोयज्ञोनिवर्तकमथोश्रृणु ॥ ११ ॥ यथानिवर्ततेकर्मजपतोब्रह्मचारिणः ॥ एतत्सर्वमशेषेणयथोक्तंपरिवर्तयेत् ॥ १२ ॥

रत्वाद्वेदांतानांनतत्रजपापेक्षास्तीत्यर्थः ॥७॥ एवंब्रह्मात्मैक्यप्रमितौजपानपेक्षामुक्त्वाद्वयोरपिमार्गयोर्जपस्याऽऽराडुपकारित्वेनापेक्षांसाक्षात्कारोत्पत्तावनपेक्षांचाह सांख्येति संश्रितौजपमितिशेषः तथा
हि चित्तशुद्धिद्वारातत्त्वमसीतिवाक्यार्थज्ञानेआलंबनरूपत्वेनचयोगेप्रणवजपउपकरोतिनपरतःसाक्षात्काररूपफलोपकारित्वेन ॥८॥ एतदेवाह यथेत्यादिना अत्रापिमार्गद्वयेपि मनःसमाधिर्मनोनिग्र
हइंद्रियजयः ॥ ९ ॥ सत्यंप्रसिद्धं अग्निपरिचारोग्निपरिचर्या विविक्तानांशुद्धानामाहारादीनामेकांतदेशानांवा ध्यानंध्येयाकारप्रत्ययप्रवाहः तपआलोचनंविषयदोषदर्शनात्मकं दमोजितानामिंद्रिया
णांतत्त्वप्रतिपत्तियोग्यता ॥ १० ॥ विषयाणांविशेषेणबध्नतांकामादीनांप्रतिसंहारोजयः शमोनिगृहीतस्यमनसोविक्षेपराहित्यं एषइति एषमनःसमाध्यादिर्जपतःप्रवर्तकः कामनावतःस्वर्गादिजनकोज
पांगभूतोधर्मइत्यर्थः ॥ ११ ॥ निवर्तकंजपतोयज्ञंव्याचष्टे यथेति कर्मनिवृत्तिर्मोक्षःसयथासंपद्यतेसयज्ञोनिवर्तकइत्यर्थः कर्मनिवृत्तिप्रकारमाह एतदिति एतन्मनःसमाध्यादिपरिवर्तयेन्निष्कामानु
ष्ठानेनविपरीतंकुर्यात् ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतदेवाहार्थेन निवृत्तमिति विरतमित्यपिपाठः मार्गंविशिनष्टि व्यक्तंबाह्यमाभ्यंतरंवालंबनंयद्वितर्कविचारयोःप्रागुक्तंसूक्ष्मंस्थूलंच अव्यक्तंसानंदसास्मितयोरालंबनं ततोऽनाश्रयंनिर्विषयंशुद्धचिन्मात्र
मित्यर्थः ॥ १३ ॥ मार्गप्राप्तौहेतुमाह कुशेति कदंबमुकुलसदृशाद्धृदयपिंडात्प्रस्थितानाड्यःकुशवत्स्थूलमूलाःसूक्ष्माग्राअग्रैर्हृदयपिंडंस्पृशंत्योमूलैर्ब्रह्मांडमापूर्यतिष्ठंति तदिदमुक्तं कुशोच्चयनिषण्णइत्यध
स्तात्कुशहस्तइतिपुरस्तात् कुशैःशिखीत्युपरिष्टात् कुशैःपरिवृतइतिसमंतात् तस्मिन्कुशजालमध्येइतिहृदयपिंडेपिकुशैश्छन्नोयंपुरुषइतिप्रभाद्वाराप्रदीपस्येवास्यपुरुषस्यनाडीद्वाराब्रह्मांडव्याप्तिरस्तीति
श्रुतावपितावाअस्यैताहितानामनाड्यइत्युपक्रम्यतस्यवाएतस्यपुरुषस्यप्राचीदिक्प्राञ्चःप्राणादक्षिणादिग्दक्षिणेप्राणाइत्यादिनायमेवार्थोदर्शितः तथाचैतद्व्याख्यातंवार्तिके कदंबपुष्पवत्सैषादेवताहृदया
श्रया बहिर्गतासुनाडीषुविविक्ताहृदयादधि यथास्यनाड्यःपुंसःस्युरध्यात्मंसर्वतोगताः अधिभूतंतथैवास्यवायुमध्यःसमंतगाः एतस्मादेवनिःसृत्यशरीरात्सर्वतोगताः अधिभूतात्मनैवायंनाडीलक्षणवर्त्मना
आपूर्येदंजगत्सर्वंस्थितआध्यात्मिकःपुमानिति तथाचशरावपिहितप्रभावत्सर्वद्वारापिधानेहार्दाकाशेएकीभूतंप्रज्ञानमनादौसंसारेसमनुभूतनिखिलप्रपंचवासनावासितंतत्सर्वमवभासयतीतिचितःसार्वा

निवृत्तंमार्गमासाद्यव्यक्ताव्यक्तमनाश्रयम् ॥ १३ ॥ कुशोच्चयनिषण्णःसन्कुशहस्तःकुशैःशिखी ॥ कुशैःपरिवृतस्तस्मिन्मध्येछन्नःकुशैस्तथा ॥ १४ ॥ विषयेभ्यो
नमस्कुर्याद्विषयान्नचभावयेत् ॥ साम्यमुत्पाद्यमनसामनस्येवमनोदधत् ॥ १५ ॥ तद्धियाध्यायतिब्रह्मजपन्वैसंहितांहिताम् ॥ संन्यस्यत्यथवातांवैसमाधौपर्यव
स्थितः ॥ १६ ॥ ध्यानमुत्पादयत्यत्रसंहिताबलसंश्रयात् ॥ शुद्धात्मातपसादांतोनिवृत्तद्वेषकामवान् ॥ १७ ॥ अरागमोहोनिर्द्वंद्वोनशोचतिनसज्जते ॥ नकर्ताका
रणानांचनकार्याणामितिस्थितिः ॥ १८ ॥ नचाहंकारयोगेनमनःप्रस्थापयेत्क्वचित् ॥ नचार्थग्रहणेयुक्तोनावमानीनचाक्रियः ॥ १९ ॥ ध्यानक्रियापरोयुक्तो
ध्यानवान्ध्याननिश्चयः ॥ ध्यानेसमाधिमुत्पाद्यतदपित्यजतिक्रमात् ॥ २० ॥

त्म्यमुक्तंभवति ॥ १४ ॥ नमइतिबाह्यान्नचभावयेदित्यांतरांश्चविषयांस्त्यजेदित्युक्तं साम्यंजीवब्रह्मणोरैक्यं तत्रहेतुः मनस्येवमनःप्रविलापनं मनोहिनकूटस्थेलीयते तस्यतद्विकारत्वाभावात् नापिमाया
यांतस्यास्तुच्छत्वात् अतःपरिशेषात्स्वस्मिन्नेवतस्यलयइत्युक्तं ॥ १५ ॥ तद्धियासाम्यधियाप्रत्यगभेदेनेत्यर्थः ब्रह्मशुद्धबुद्धमुक्तत्वादिलक्षणं अहंदेहेंद्रियादिभिन्नोविशुद्धोस्मीतिभावयेदित्यर्थः संहितां
यथायोग्यंप्रणवगायत्र्यादिरूपां संन्यस्यतिचित्तस्थैर्यसंपत्तौसत्यां अथेत्यानंतर्ये वेत्यवधारणे ॥ १६ ॥ ध्यानमितिसार्धःश्लोकः ध्यानंध्येयाकारप्रत्ययप्रवाहं संहितायास्तदुत्पादकत्वेद्वारमाह शुद्धा
त्माशुद्धचित्तःतपसाविचारेण दांतोजितेंद्रियः निवृत्तद्वेषाणांसर्वभूताभयप्रदानांयोगिनांयःकामोब्रह्मावाप्तिविषयस्तद्वान् ॥ १७ ॥ कारणानांकर्मणां कार्याणांफलभोगानां ॥ १८ ॥ प्रस्थापयेत्सज्जीकुर्यात्
कचित्कर्मकर्तृत्वेभोगकर्तृत्वेवा ॥ १९ ॥ ध्यानक्रियैवपरोत्कृष्टत्वेनाभिमतायस्य ध्यानेश्रद्धावानित्यर्थः अतएवध्यानवान्ध्याननिष्ठः ध्यानद्वारकस्तत्त्वनिश्चयोयस्यसध्याननिश्चयः ध्यानेध्यानालंब
नेसमाधिंचित्तैकाग्र्यमुत्पाद्य तदप्यालंबनं ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्यांत्यक्तसर्वालंबनायां सर्वत्यागकृतोनिर्बीजसमाधिस्थस्यसुखंप्रत्यगानंदं विशतेइत्यपकृष्यते कोविशते योनिरिच्छोयोगफलेऽणिमादावपीच्छारहितः प्राणान्प्राणमनोबुद्धीद्रियात्मकंलिंगशरीरंलो
कांतरगतिसाधनंयस्त्यजतिसब्राह्मींतनुं सुखमितिसामानाधिकरण्यं तत्प्रविशतिननूत्क्रामति तथाचश्रुतिः योकामोनिष्कामआप्तकामोनतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतइति तस्यशुद्धब्रह्मविदाःअत्रा
त्मनिसमवनीयंतेएकीभावेनविलीयंतेइतिश्रुतिपदानामर्थः ॥ २१ ॥ ब्रह्मकायोब्रह्मस्वरूपसुखंतस्यनिषेवणंचेन्नेच्छतितर्ह्युत्क्रामति नजायतेनैवजन्मप्राप्नोति योगीस्वेच्छयाकैवल्यंवाब्रह्मलोकंवागच्छति
नतुसंसारंप्राप्नोतीत्यर्थः मार्गस्थोदेवयानमार्गस्थः श्रीमद्भागवतेप्येतद्दर्शितंयद्विप्रयास्यन्नृपपारमेष्ठ्यमित्यादिना ॥ २२ ॥ आत्मबुद्ध्यातत्त्वसाक्षात्कारेण विरजःरजोगुणयुक्तंकार्यब्रह्मभावरूपमापेक्षिक
मभृतं यथाहुः आभूतसंप्लवंस्थानममृतत्वंहिभाष्यतइति तदन्यद्विरजःआत्यंतिकममृतंसमास्थायसम्यगास्थायविषयीकृत्यशांतीभूतोनिष्कामोनिरामयोजरामरणवर्जितोविशुद्धंनिष्कलमात्मानंप्रतिप

सवैतस्यामवस्थायांसर्वत्यागकृतःसुखम् ॥ निरिच्छस्त्यजतिप्राणान्ब्राह्मींसंविशतेतनुम् ॥ २१ ॥ अथवानेच्छतेतत्रब्रह्मकायनिषेवणम् ॥ उत्क्रामतिचमार्गस्थो नैवक्वचनजायते ॥ २२ ॥ आत्मबुद्ध्यासमास्थायशांतीभूतोनिरामयः ॥ अमृतंविरजःशुद्धमात्मानंप्रतिपद्यते ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति ० मो ० पर्वणि जापकोपाख्यानेषण्णवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ गतीनामुत्तमप्राप्तिःकथिताजापकेष्विह ॥ एकैवैषा गतिस्तेषामुतयांत्यपरामपि ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुष्वावहितोराजन्जापकानांगतिंविभो ॥ यथागच्छंतिनिरयाननेकान्पुरुषर्षभ ॥ २ ॥ यथोक्तपूर्वंपूर्वंयोनानुतिष्ठतिजापकः ॥ एकदेशक्रियश्चात्रनिरयंसचगच्छति ॥ ३ ॥ अवमानेनकुरुतेनप्रीयतिनहृष्यति ॥ ईदृशोजापकोयातिनिरयंनात्रसंशयः ॥ ४ ॥ अहंकारकृतश्चैवसर्वेनिरयगामिनः ॥ परावमानीपुरुषोभवितानिरयोपगः ॥ ५ ॥ अभिध्यापूर्वकंजप्यंकुरुतेयश्चमोहितः ॥ यत्रास्यरागःपततितत्रतत्रोपपद्यते ॥ ६ ॥ अथैश्वर्यप्रवृत्तेषुजापकस्तत्ररज्यते ॥ सएवनिरयस्तस्यनासौतस्मात्प्रमुच्यते ॥ ७ ॥ रागेणजापकोजप्यंकुरुतेतत्रमोहितः ॥ यत्रास्यरागःपततितत्रतत्रोपपद्यते ॥ ८ ॥

द्यते ॥ २३ ॥ ॥ इतिशांति ० मो ० नै ० भा ० षण्णवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जापकानांयोगसिद्धिप्राप्तिद्वाराजरामरणराहित्यमिच्छयादेहत्यागोब्रह्मलोकंप्र
तिगमनंविशुद्धकैवल्यंचेत्युक्तमितोप्यन्याकाचित्तेषांगतिरस्तीतिपृच्छति गतीनामिति प्राप्तिर्गतिः ॥ १ ॥ इतोन्यागतयःपूर्वोक्तगतितोहीनाइतिसूचयंस्तासुनिरयपदंप्रयुंजानएवोत्तरयति शृणुष्वेति ॥ २ ॥
एकदेशेति अपूर्णांगजपपरइत्यर्थः ॥ ३ ॥ अवमानेनाश्रद्धया जपेप्रीत्यादिरहितः ॥ ४ ॥ अहंकारकृतोदर्पवंतः पुरुषोजापकः ॥ ५ ॥ अभिध्याफलाभिसंधिः यत्रफलेरागःप्रीतिस्तत्रतत्फलभोगनिर्मि
त्तमुपपद्यतेयोग्यंदेहंप्राप्नोति ॥ ६ ॥ ऐश्वर्यमणिमादिकंतस्यप्रवृत्तानिप्रवृत्तयस्तेषुप्रवर्तमानेष्वणिमादिष्वित्यर्थः सएवतत्ररागएव ॥ ६ ॥ तत्रैश्वर्यविषयेरागेणमोहितः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दुष्टाभोगासक्ताबुद्धिर्यस्यसदुर्बुद्धिः अकृतप्रज्ञोभोगानांदुरंतताज्ञानशून्यः ॥ ९ ॥ १० ॥ नसंपूर्णोनसंयुक्तइत्यस्याःविरक्तोपिहठेनत्यक्तभोगइत्यर्थः ॥ ११ ॥ अनिवृत्तंस्वाभाविकंअनागंतुकत्वात् अनिमित्तमितिपाठेपिसएवार्थः अव्यक्तंवाङ्मनसातीतं ब्रह्मणिप्रणवेस्थितंतद्द्वाराप्राप्यं तद्भूतोब्रह्मभावंगतः ॥१२॥ दुष्प्रज्ञानेनकामाक्रांतयाबुद्ध्या दोषारागादयः तदात्मकादुष्प्रज्ञानात्मकाः ॥ १३ ॥ ॥ इति शांति०मो०नै०भा०सप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१९७॥ ॥छ॥ ॥ निरयपदार्थंप्रसिद्धंगृहीत्वापृच्छति कीदृशमिति कौतूहलंशुभकर्तुरप्यशुभनिरयप्राप्तिरित्याश्चर्यं ॥ १ ॥ धर्ममूलंवेदः परमात्माचतावाश्रयौयस्य ॥ २ ॥ अमूनिवक्ष्यमाणानि परमात्मनांमहाबुद्धीनां देवानांदिव्यदेहानां संस्थानान्याकृतयः वर्णाः श्वेतपीताद्याः नानारूपाण्यनेकविधानि ॥ ३ ॥ आक्रीडाःक्रीडास्थानान्यु

दुर्बुद्धिरकृतप्रज्ञश्चलेमनसितिष्ठति ॥ चलामेवगतिंयातिनिरयंवानियच्छति ॥ ९ ॥ अकृतप्रज्ञकोबालोमोहंगच्छतिजापकः ॥ समोहान्निरयंयातितत्रगत्वाऽनुशोचति ॥ १० ॥ दृढग्राहीकरोमीतिजाप्यंजपतिजापकः ॥ नसंपूर्णोनसंयुक्तोनिरयंसोनुगच्छति ॥ ११ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अनिवृत्तंपरंयत्तदव्यक्तंब्रह्मणिस्थितम् ॥ तद्भूतोजापकःकस्मात्सशरीरमिहाविशेत् ॥ १२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ दुष्प्रज्ञानेननिरयाबहवःसमुदाहृताः ॥ प्रशस्तंजापकत्वंचदोषाश्चैतेतदात्मकाः ॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०जापकोपाख्यानेसप्तनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कीदृशंनिरयंयातिजापकोवर्णयस्वमे ॥ कौतूहलंहिराजन्मेतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ धर्मस्यांशप्रसूतोसिधर्मिष्ठोसिस्वभावतः ॥ धर्ममूलाश्रयंवाक्यंशृणुष्वावहितोनघ ॥ २ ॥ अमूनियानिस्थानानिदेवानांपरमात्मनाम् ॥ नानासंस्थानवर्णानिनानारूपफलानिच ॥ ३ ॥ दिव्यानिकामचारीणिविमानानिसभास्तथा ॥ आक्रीडाविविधाराजन्पद्मिन्यश्चैवकांचनाः ॥ ४ ॥ चतुर्णांलोकपालानांशुक्रस्याथबृहस्पतेः ॥ मरुतांविश्वदेवानांसाध्यानामश्विनोरपि ॥ ५ ॥ रुद्रादित्यवसूनांचतथान्येषांदिवौकसाम् ॥ एतेवैनिरयास्तातस्थानस्यपरमात्मनः ॥ ६ ॥ अभयंचानिमित्तंचनतत्क्लेशसमावृतम् ॥ द्वाभ्यांमुक्तंत्रिभिर्मुक्तमष्टाभिस्त्रिभिरेवच ॥ ७ ॥

द्यानानि ॥ ४ ॥ ५ ॥ परमात्मनःस्थानस्येतिपरमात्माभिन्नंस्थानमपेक्ष्येत्यर्थः ॥ ६ ॥ एतदेववर्णयतित्रिभिः अभयमिति अभयंनाशभयशून्यं यतोऽनिमित्तंस्वभावसिद्धं क्लेशाअविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशास्तैःसमावृतंचन असंगत्वादागंतुकमपिभयंतत्रनास्तीत्यर्थः द्वाभ्यांप्रियाप्रियाभ्यांमुक्तं अशरीरंवावसंतंनप्रियाप्रियेस्पृशतइतिश्रुतेः यतस्त्रिभिर्गुणैःप्रियाप्रियहेतुभिर्मुक्तं गुणातीतत्वमपिकुतः यतोष्टाभिःपुरीभिर्भूतेंद्रियमनोबुद्धिर्वासनाकर्मवायवः अविद्याचेत्यमुंवर्गमाहुःपुर्यष्टकंबुधाइत्युक्ताभिर्मुक्तं कार्यनिवृत्त्याकारणनिवृत्तिर्लक्ष्यतइत्यर्थः एतदपिकुतः त्रिभिर्ज्ञेयज्ञानज्ञातृभावैर्मुक्तं ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥३६॥ १२

इदमपिकुतः यतश्चतुर्लक्षणवर्जंलक्ष्यनेज्ञायतेविषयस्वरूपमेभिस्तानिलक्षणानिदृष्टिश्रुतिमतिविज्ञानयः रूपादिहीनत्वान्नप्रत्यक्षस्यविषयः गुणजातिक्रियाहीनत्वान्नशब्दस्य असंगत्वेनसंबंधाग्रहान्नानु
मानस्य सर्वसाक्षित्वेनाजडत्वाच्चनबुद्धेः तथाचश्रुतिः नदृष्टेर्द्रष्टारंपश्येर्नश्रुतेःश्रोतारंशृणुयात्नमतेर्मंतारमन्वीथानविज्ञातेर्विज्ञातारंविजानीयाइति चतुष्कारणवर्जितमुक्तैरेवदृष्ट्यादिविषयत्वकारणैरू
पादिमत्त्वादिभिर्वर्जितं तथाचश्रुतयः अस्थूलमनण्वित्याद्याःपरमात्मनिसर्वविशेषान्निषेधंति पूर्वंत्रद्वाभ्यांयुक्तमितिपाठेतुपूर्वार्धेनप्रियाप्रियादियोगमात्मन्यध्यारोप्योत्तरार्धेनतदपवादइतिध्येयं भ्रांत्या
प्रियादियुक्तमपितत्त्वतोनदर्शनादिविषयइत्यर्थः प्रहर्षइष्टविषयलाभजंसुखं आनंदस्तद्भोगजंसुखं ताभ्यांहीनमप्रहर्षमनानंदं शोकआंतरंदुःखं क्लमोबाह्यंदुःखं ताभ्यांहीनमशोकंविगतक्लमं ॥ ८ ॥ का
लइति संपद्यतेउत्पद्यते यस्त्वतीतानागतादिव्यवहारहेतुरखंडदंडायमानःकालोनामनित्यंतत्त्वांतरमस्ति तस्यचोपाधिर्जन्यवस्तुमात्रमितिवदंति तत्रउपाधयएवस्वस्यातीतत्वादिव्यवहारहेतवोभवंति किमं
तर्गडुनाकालेनेत्यभिप्रेत्योक्तं कालःसंपद्यतइति नप्रभुरित्याद्यंतशून्यंतद्वस्त्वितिदर्शितं ॥ ९ ॥ आत्मनःप्रतीचःकेवलतांत्रिपुट्याअभावेनैकाकितां तत्रपरमेस्थाने ॥ १० ॥ स्थानवरस्यस्थानवरापेक्षया

चतुर्लक्षणवर्जंतुचष्कारणवर्जितम् ॥ अप्रहर्षमनानंदमशोकंविगतक्लमम् ॥ ८ ॥ कालःसंपद्यतेतत्रकालस्तत्रनवैप्रभुः ॥ सकालस्यप्रभूराजन्स्वर्गस्यापितथे
श्वरः ॥ ९ ॥ आत्माकेवलतांप्राप्तस्तत्रगत्वानशोचति ॥ ईदृशंपरमंस्थानंनिरयास्तेचतादृशाः ॥ १० ॥ एतेतेनिरयाःप्रोक्ताःसर्वएवयथातथम् ॥ तस्यस्थानवरस्येह
सर्वेनिरयसंज्ञिताः ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० जापकोपाख्यानेअष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥
॥ कालमृत्युयमानांतेइक्ष्वाकोर्ब्राह्मणस्यच ॥ विवादोव्याहृतःपूर्वंतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ इक्ष्वा
कोःसूर्यपुत्रस्ययद्वृत्तंब्राह्मणस्यच ॥ २ ॥ कालस्यमृत्योश्चतथायद्वृत्तंतन्निबोधमे ॥ यथासतेषांसंवादोयस्मिन्स्थानेपिचाभवत् ॥ ३ ॥ ब्राह्मणोजापकःकश्चि
द्धर्मवृत्तोमहायशाः ॥ षडंगविन्महाप्राज्ञःपैप्पलादिःसकौशिकः ॥ ४ ॥ तस्यापरोक्षंविज्ञानंषडंगेषुबभूवह ॥ वेदेषुचैवनिष्णातोहिमवत्पादसंश्रयः ॥ ५ ॥ सोद्यं
ब्राह्मंतपस्तेपेसंहितांसंयतोजपन् ॥ तस्यवर्षसहस्रंतुनियमेनतथागतम् ॥ ६ ॥

॥ ११ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ आख्यायिकामुखेनजापकस्यवश्यायमादयोभवंतिसचस्वंपरं
चतारयतितेनचसत्यादिकंरक्षणीयंदंभादिकंचत्याज्यमितिनिरूपयत्यध्यायद्वयेन कालेत्यादिना आयुःपरिच्छेदिकादेवताकालः प्राणवियोजिकामृत्युः पुण्यापुण्यफलदायिकायमः ततं ॥ १ ॥ सूर्यपु
त्रस्ययमस्य ॥ २ ॥ ३ ॥ जापकोमंत्राध्ययनपरः षडंगानिशिक्षादीनिहृदयादीनिवावेत्तीतिषडंगवित् ॥ ४ ॥ अपरोक्षंतत्त्वदर्शनात्मकं ॥ ५ ॥ सोद्यंवादोर्थज्ञानं भासनोपसंभाषेतिसूत्रेवदेर्ज्ञानार्थत्वानु
वादात् तेनसहसोद्यं वदःसुपिक्यप्चेतिक्यप् यजादित्वात्संप्रसारणं ब्राह्मंब्राह्मणयोग्यं तपःस्वधर्मानुष्ठानं सोंत्यमितिपाठेंत्यमुत्तमं ॥ ६ ॥

॥३६॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

देव्यासावित्र्यादर्शितोदर्शनदानेनानुगृहीतः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ समाधिर्नियमः ॥ १३ ॥ निरयंस्वर्गंक्षयिणं यातायास्यसि यातागताः ॥ १४ ॥ अनिमित्तमजन्यं यज्जप्येमेरम तांमनइति ॥ १५ ॥ जपंजपंकुरु तेनकालादीनांतवभयंनास्तीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ दर्शयामासद्विजायात्मानंदर्शितवान् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ किंत्विति त्यक्त्वात्मनःशरीरमित्यनुप

सदेव्यादर्शितःसाक्षात्प्रीतास्मीतितदाकिल ॥ जप्यमावर्तयंस्तूष्णींनसतांकिंचिदब्रवीत् ॥ ७ ॥ तस्यानुकंपयादेवीप्रीतासमभवत्तदा ॥ वेदमाताततस्तस्यत ज्जप्यंसमपूजयत् ॥ ८ ॥ समाप्तजप्यस्तूत्थायशिरसापादयोस्तदा ॥ पपातदेव्याधर्मात्मावचनंचेदमब्रवीत् ॥ ९ ॥ दिष्ट्यादेविप्रसन्नात्वंदर्शनंचागतामम ॥ य दिचापिप्रसन्नासिजप्येमेरमतांमनः ॥ १० ॥ ॥सावित्र्युवाच॥ ॥किंप्रार्थयसिविप्रर्षेकिंचेष्टंकरवाणिते ॥ प्रब्रूहिजपतांश्रेष्ठसर्वंतत्तेभविष्यति ॥ ११ ॥ इत्युक्तःसतदादेव्याविप्रःप्रोवाचधर्मवित् ॥ जप्यंप्रतिममेच्छेयंवर्धत्वितिपुनःपुनः ॥ १२ ॥ मनसश्चसमाधिर्मेवर्धेताहरहःशुभे ॥ तत्तथेतिततोदेवीमधुरंप्रत्यभा षत ॥ १३ ॥ इदंचैवापरंप्राहदेवीतत्प्रियकाम्यया ॥ निरयंनैवयातात्वंयत्रयाताद्विजर्षभाः ॥ १४ ॥ यास्यसिब्रह्मणःस्थानमनिमित्तमनिंदितम् ॥ साधयेभविता चैतद्यत्त्वयाहमिहार्थिता ॥ १५ ॥ नियतोजपचैकाग्रोधर्मस्त्वांसमुपैष्यति ॥ कालोमृत्युर्यमश्चैवसमायास्यंतितेऽतिकम् ॥ १६ ॥ भविताचविवादोत्रतवतेषांच धर्मतः ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एवमुक्त्वाभगवतीजगामभवनंस्वकम् ॥ १७ ॥ ब्राह्मणोपिजपन्नास्तेदिव्यंवर्षशतंतथा ॥ सदादांतोजितक्रोधःसत्यसंधोनसूय कः ॥ १८ ॥ समाप्तेनियमेतस्मिन्नथविप्रस्यधीमतः ॥ साक्षात्प्रीतस्तदाधर्मोदर्शयामासतंद्विजम् ॥ १९ ॥ ॥धर्मउवाच॥ ॥द्विजातेपश्यमांधर्ममहंत्वांद्रष्टुमा गतः ॥ जप्यस्यास्यफलंयत्तत्संप्राप्तंतच्चमेशृणु ॥ २० ॥ जितालोकास्त्वयासर्वेयेदिव्यायेचमानुषाः ॥ देवानांनिलयान्साधोसर्वानुत्क्रम्ययास्यसि ॥ २१ ॥ प्रा णत्यागंकुरुमुनेगच्छलोकान्यथेप्सितान् ॥ त्यक्त्वात्मनःशरीरंचततोलोकानवाप्स्यसि ॥ २२ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥किंनुलोकैर्हिमेधर्मगच्छत्वंचयथासुखम् ॥ बहुदुःखसुखंदेहंनोत्सृजेयमहंविभो ॥ २३ ॥ ॥धर्मउवाच॥ ॥अवश्यंभोःशरीरंतेत्यक्तव्यंमुनिपुंगव ॥ स्वर्गमारोहभोविप्रकिंवावैरोचतेनघ ॥ २४ ॥

ज्यते अवतेशब्दंकरोतीत्युत् उङ्शब्दे जापकोहंबहुनादुःखेनमिश्रंसुखंयत्रतंदेहंदेहांतरंनसृजेयंकिंत्वनेनैवदेहेनमुक्तःस्यामित्यर्थः तस्योदितिनामसएषसर्वेभ्यःपाप्मभ्यउदितइतिश्रौतनिर्वचनादुत्सर्वपाप हीनोहंदेहंनसृजेयमितिवा कैवल्याधिकारित्वान्ममेतिभावः ॥ २३ ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अदेहमशरीरमात्मानंविनातंपरित्यज्यानात्मसुखेममरुचिःश्रद्धावानास्तीत्यहमिदंशरीरंनत्यक्ष्यामीत्यर्थः ॥२५॥ कृत्वालंमाकुर्वित्यर्थःअलंखल्वोःप्रतिषेधयोःप्राचांक्त्वेतिकृञःक्त्वा ॥२६॥ नवेति देहे नापिसहस्वर्गतिरल्पैवजपफलादितिभावः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥३८॥ जापकस्यामुष्मिकसुखेनिःस्पृहत्वंप्रदर्श्यैहिकसुखेपिनिस्पृहत्वमाख्या

॥३७॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥नरोचयेस्वर्गवासंविनादेहमहंविभो॥ गच्छधर्मनमेश्रद्धास्वर्गंगंतुंविनात्मना ॥ २५॥ ॥धर्मउवाच॥ ॥ अलंदेहेमनःकृत्वात्यक्त्वादेहं
सुखीभव ॥ गच्छलोकानरजसोयत्रगत्वानशोचसि॥ २६॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥ रमेजपन्महाभागकिंनुलोकैःसनातनैः ॥ सशरीरेणगंतव्यंमयास्व
र्गनवाविभो॥२७॥ ॥धर्मउवाच॥ ॥यदित्वंनेच्छसेत्यक्तुंशरीरंपश्यवैद्विज॥ एषकालस्तथामृत्युर्यमश्चत्वामुपागताः॥ २८॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ अथवैव
स्वतःकालोमृत्युश्चत्रितयंविभो॥ ब्राह्मणंतंमहाभागमुपगम्येदमब्रुवन्॥२९॥ ॥यमउवाच॥ ॥तपसोस्यसुतप्तस्यतथासुचरितस्यच॥फलप्राप्तिस्तवश्रेष्ठायमोहं
त्वामुपब्रुवे॥ ३०॥ ॥कालउवाच॥ ॥यथावदस्यजप्यस्यफलंप्राप्तमनुत्तमम्॥ कालस्तेस्वर्गमारोढुंकालोहंत्वामुपागतः॥ ३१॥ ॥मृत्युरुवाच॥ ॥मृत्युं
मांविद्धिधर्मज्ञरूपिणंस्वयमागतम्॥कालेनचोदितोविप्रत्वामितोनेतुमद्यवै॥ ३२॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥स्वागतंसूर्यपुत्रायकालायचमहात्मने॥ मृत्यवेचा
थधर्मायकिंकार्यंकरवाणिवः॥ ३३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अर्घ्यंपाद्यंचदत्त्वासतेभ्यस्तत्रसमागमे ॥ अब्रवीत्परमप्रीतःस्वशक्त्याकिंकरोमिवः॥ ३४ ॥ त
स्मिन्नेवाथकालेतुतीर्थयात्रामुपागतः॥ इक्ष्वाकुरगमत्तत्रसमेतायत्रतेविभो ॥ ३५ ॥ सर्वानेवतुराजर्षिःसंपूज्याथप्रणम्यच ॥ कुशलप्रश्नमकरोत्सर्वेषांराज
सत्तमः॥३६॥ तस्मैसोथासनंदत्त्वापाद्यमर्घ्यंतथैवच॥ अब्रवीद्ब्राह्मणोवाक्यंकृत्वाकुशलसंविदम्॥३७॥ स्वागतंतेमहाराजब्रूहियद्यदिहेच्छसि॥ स्वशक्त्याकिं
करोमीहतद्भवान्प्रब्रवीतुमाम्॥ ३८॥ ॥राजोवाच॥ ॥राजाहंब्राह्मणश्चत्वंयदाषट्कर्मसंस्थितः॥ददानिवसुकिंचित्तेप्रथितंतद्वदस्वमे॥ ३९॥ ॥ब्राह्मणउ
वाच॥ ॥द्विविधाब्राह्मणाराजन्धर्मश्चद्विविधःस्मृतः॥ प्रवृत्ताश्चनिवृत्ताश्चनिवृत्तोहंप्रतिग्रहात्॥४०॥ तेभ्यःप्रयच्छदानानियेप्रवृत्तानराधिप॥ अहंनप्रतिग्र
ह्णामिकिमिष्टंकिंददामिते॥ ब्रूहित्वंनृपतिश्रेष्ठतपसासाधयामिकिम्॥४१॥ ॥राजोवाच॥ ॥ क्षत्रियोहंनजानामिदेहीतिवचनंक्वचित्॥ प्रयच्छयुद्धमित्येवं ॥३७॥
वादिनःस्मोद्विजोत्तम॥ ४२॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥तुष्यसित्वंस्वधर्मेणतथातुष्टावयंनृप॥ अन्योन्यस्यांतरंनास्तियदिष्टंतत्समाचर ॥ ४३॥

यिकयैवज्ञापयति राजाहमिति प्रथितंस्वर्णरत्नादि वदस्वआज्ञापय यजनयाजनेअध्ययनाध्यापनेदानप्रतिग्रहौचेतिषट्कर्माणितेषांमध्येप्रतिग्रहस्यांतर्भावाद्दित्याशयः ॥ ३९ ॥ ४०॥४१॥४२॥४३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥ कृतमलं सर्वेण जपफलेन॥५१॥जज्जपितंजप्यंतस्येतिशेषः॥५२॥५३॥अपरवक्तव्यंवाक्यांतरंनाददेनांगीकुर्वे ॥ ५४ ॥ अभिसंधिःकामः निष्कामस्यजपस्यानंतं

राजोवाच॥ ॥स्वशक्त्याहंददानीतित्वयापूर्वमुदाहृतम्॥याचेत्वांदीयतांमह्यंजप्यस्यास्यफलंद्विज॥४४॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥युद्धंममसदावाणीयाचती
तिविकत्थसे॥नचयुद्धंमयासार्धंकिमर्थंयाचसेपुनः॥ ४५॥ ॥राजोवाच॥ ॥वाग्वज्राब्राह्मणाःप्रोक्ताःक्षत्रियाबाहुजीविनः॥वाग्युद्धंतदिदंतीव्रंममवि
प्रत्वयासह॥४६॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥सैवाद्यापिप्रतिज्ञामेस्वशक्त्याकिंप्रदीयताम्॥ब्रूहिदास्यामिराजेंद्रविभवेसतिमाचिरम्॥ ४७॥ ॥राजोवाच॥ ॥
यत्तद्वर्षशतंपूर्णंजप्यंवैजपतात्वया॥फलंप्राप्तंतत्प्रयच्छममदित्सुर्भवान्यदि॥ ४८॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥ परमंगृह्यतांतस्यफलंयज्जपितंमया ॥ अर्धंत्वम
विचारेणफलंतस्यत्ववाप्नुहि॥४९॥ अथवासर्वमेवेहमामकंजापकंफलम्॥राजन्प्राप्नुहिकामंत्वंयदिसर्वमिहेच्छसि॥ ५०॥ ॥राजोवाच॥ ॥कृतंसर्वेणभ
द्रंतेजप्यंयद्याचितंमया॥स्वस्तितेस्तुगमिष्यामिकिंचतस्यफलंवद॥५१॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥फलप्राप्तिंनजानामिदत्तंयज्जपितंमया॥ अयंधर्मश्चका
लश्चयमोमृत्युश्चसाक्षिणः॥५२॥ ॥राजोवाच॥ ॥अज्ञातमस्यधर्मस्यफलंकिंमेकरिष्यति॥फलंब्रवीषिधर्मस्यनचेज्जप्यकृतस्यमाम्॥प्राप्नोतुतत्फलं
विप्रोनाहमिच्छेससंशयम्॥५३॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥नाददेऽपरवक्तव्यंदत्तंचास्यफलंमया ॥ वाक्यंप्रमाणंराजर्षेममाद्यतवचैवहि॥ ५४ ॥ नाभि
संधिर्मयाजप्येकृतपूर्वःकदाचन॥जप्यस्यराजशार्दूलकथंवेत्स्याम्यहंफलम्॥५५॥ददस्वेतित्वयाचोक्तंददानीतिमयातथा॥नवाचंदूषयिष्यामिसत्यंरक्षस्थिरो
भव॥५६॥अथैवंवदतोमेद्यवचनंनकरिष्यसि॥ महानधर्मोभवितातवराजन्मृषाकृतः॥५७॥ नयुक्तंतुमृषावाणीत्वयावक्तुमरिंदम॥ तथामयाप्यभिहितंमि
थ्याकर्तुंनशक्यते॥५८॥संश्रुतंचमयापूर्वंददानीत्यविचारितम्॥तद्गृह्णीष्वाविचारेणयदिसत्येस्थितोभवान्॥ ५९॥ इहागम्यहिमांराजन्जाप्यंफलमया
चथाः॥तन्मेनिसृष्टंगृह्णीष्वभवसत्येस्थिरोपिच॥६०॥नायंलोकोस्तिनपरोनचपूर्वान्सतारयेत्॥कुतएवजनिष्यांस्तुमृषावादपरायणः॥६१॥नयज्ञफलादा
नानिनियमास्तारयंतिहि॥यथासत्यंपरेलोकेतथेहपुरुषर्षभ॥६२॥तपांसियानिचीर्णानिचरिष्यंतिचयत्तपः॥शतैःशतसहस्रैश्चतैःसत्यान्नविशिष्यते॥६३॥
सत्यमेकाक्षरंब्रह्मसत्यमेकाक्षरंतपः॥सत्यमेकाक्षरोयज्ञःसत्यमेकाक्षरंश्रुतम्॥६४॥

फलमितिभावः॥५५॥दूषयिष्यामिअन्यथाकरिष्यामि॥५६॥५७॥ ५८ ॥ ५९ ॥ मेमयानिसृष्टंदत्तं ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ नविशिष्यतेनविशेषःक्रियते॥६३॥एकःअतुल्यः अक्षरःविनाशी ॥ ६४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ देहीतिउक्त्वेतिशेषः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ नत्वच्छंदयामिप्रतिगृह्णीष्वेतिनप्रार्थितवानस्मि ॥ ७५ ॥ अविवादइति राहूपरागादौप्रतिग्रहमनिच्छति

सत्यंवेदेषुजागर्तिफलंसत्येपरंस्मृतम् ॥ सत्याद्धर्मोदमश्चैवसर्वंसत्येप्रतिष्ठितम् ॥६५॥ सत्यंवेदास्तथांगानिसत्यंविद्यास्तथाविधिः ॥व्रतचर्यातथासत्यमोंकारः सत्यमेवच ॥ ६६ ॥ प्राणिनांजननंसत्यंसत्यंसंततिरेवच ॥ सत्येनवायुरभ्येतिसत्येनतपतेरविः ॥ ६७ ॥ सत्येनचाग्निर्दहतिस्वर्गःसत्येप्रतिष्ठितः ॥ सत्यंयज्ञस्त पोवेदाःस्तोभामंत्राःसरस्वती॥६८॥तुलामारोपितोधर्मःसत्यंचैवेतिनःश्रुतम्॥समकक्षांतुलयतोयतःसत्यंततोऽधिकम् ॥६९॥यतोधर्मस्ततःसत्यंसर्वंसत्येनवर्ध ते॥ किमर्थमनृतंकर्मकर्तुंराजंस्त्वमिच्छसि ॥ ७० ॥ सत्येकुरुस्थिरंभावंमाराजन्ननृतंकृथाः॥ कस्मात्त्वमनृतंवाक्यंदेहीतिकुरुषेशुभम् ॥ ७१ ॥ यदिजप्यफलंद त्तंमयानैषिष्यसेनृप ॥ धर्मेभ्यःसंपरिभ्रष्टोलोकाननुचरिष्यसि ॥ ७२ ॥ संश्रुत्ययोनदित्सेतयाचित्वायश्चनेच्छति ॥ उभावानृतिकावेतौनमृषाकर्तुमर्हसि ॥ ७३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ योद्धव्यंरक्षितव्यंचक्षत्रधर्मःकिलद्विज ॥ दातारःक्षत्रियाःप्रोक्तागृह्णीयांभवतःकथम् ॥ ७४ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच ॥ ॥नत्वच्छंदयामि तेराजन्नापितेगृहमाव्रजम् ॥ इहागम्यतुयाचित्वानगृह्णीषेपुनःकथम् ॥ ७५ ॥ ॥ धर्मउवाच ॥ ॥ अविवादोऽस्तुयुवयोर्वित्तंमांधर्ममागतम् ॥ द्विजोदानफलैर्यु क्तोराजासत्यफलेनच ॥ ७६ ॥ ॥स्वर्गउवाच ॥ ॥ स्वर्गमांविद्धिराजेंद्ररूपिणंस्वयमागतम् ॥ अविवादोऽस्तुयुवयोरुभौतुल्यफलौयुवाम् ॥ ७७ ॥ ॥ राजो वाच ॥ कृतंस्वर्गेणमेकार्यंगच्छस्वर्गयथागतम् ॥ विप्रोयदीच्छतेगंतुंचीर्णंगृह्णातुमेफलम् ॥ ७८ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ बाल्येयदिस्यादज्ञानान्मयाहस्तःप्रसा रितः ॥ निवृत्तलक्षणंधर्ममुपासेसंहितांजपन् ॥ ७९ ॥ निवृत्तंमांचिराद्राजन्विप्रलोभयसेकथम् ॥ स्वेनकार्यंकरिष्यामित्वत्तोनेच्छेफलंनृप ॥ ८० ॥ तपःस्वाध्या यशीलोहंनिवृत्तश्चप्रतिग्रहात् ॥ ॥राजोवाच ॥ ॥यदिविप्रविसृष्टंतेजप्यस्यफलमुत्तमम् ॥ आवयोर्यत्फलंकिंचित्सहितंनौतदस्त्विह ॥ ८१ ॥ द्विजाःप्रतिग्रहे युक्तादातारोराजवंशजाः॥यदिधर्मःश्रुतोविप्रसहैवफलमस्तुनौ ॥ ८२ ॥ मावाभूत्सहभोज्यंनौमदीयंफलमाप्नुहि ॥ प्रतीच्छमत्कृतंधर्मंयदितेमय्यनुग्रहः ॥ ८३ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ ततोविकृतवेषौद्वौपुरुषौसमुपस्थितौ ॥ गृहीत्वान्योन्यमावेष्ट्यकुचैलावूचतुर्वचः ॥ ८४ ॥

ब्राह्मणेयत्प्रकारांतरेणदानंतद्दातुःफलावहंप्रतिग्रहीतुश्चनदोषकरमितिभावः तथाचस्मृतिः मनसापात्रमुद्दिश्यजलमध्येजलंक्षिपेत् दातातत्फलमाप्नोतिप्रतिग्राहीनदोषभागिति ॥ ७६ ॥ स्वर्गमिति पुण्य स्यदानेनपुण्यंवर्धतेनतुधनमिवदानेनहीयतइत्यर्थः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ द्वौपुरुषौकामक्रोधौ ॥ ८४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ प्रार्थनाहिराज्ञोननुरूपेतितस्यकामोविकृतसंज्ञः शांतिस्वभावस्यापिजापकस्ययाचित्वापिदीयमानंनगृह्णातीतिराजानंप्रतियःक्रोधःसविरूपसंज्ञः गोःफलंवाचंधेनुमुपासीतेतिश्रु तेर्धेनुसरूपायावाचः जपस्यफलमित्यर्थः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ धेनुर्वाक् विप्रायपरमेश्वराय धर्मप्राप्त्यर्थंनतुस्वार्थं ॥९२॥ ९३ ॥ ततोमेमया पशुद्वयदानेनमयाजपयज्ञफलंप्राप्तमिदानीमस्मा

नमेधारयसीत्येकोधारयामीतिचापरः॥ इहास्तिनौविवादोऽयमयंराजानुशासकः ॥ ८५ ॥ सत्यंब्रवीम्यहमिदंनमेधारयतेभवान्॥ अनृतंवदसीहत्वमृणंतेधारयाम्यहम्॥८६॥ तावुभौसुभृशंतप्तौराजानमिदमूचतुः॥ परीक्ष्यत्वंयथास्यावोनावामिहविगर्हितौ॥८७॥ ॥विरूपउवाच॥ ॥धारयामिनरव्याघ्रविकृतस्येहगोःफलम्॥ ददतश्चनगृह्णातिविकृतोमेमहीपते॥८८॥ ॥विकृतउवाच॥ ॥नमेधारयतेकिंचिद्विरूपोयंनराधिप॥ मिथ्याब्रवीत्ययंहित्वांसत्याभासंनराधिप॥८९॥ ॥राजोवाच॥ ॥विरूपकिंधारयतेभवानस्यब्रवीतुमे॥ श्रुत्वातथाकरिष्येहमितिमेधीयतेमनः ॥ ९० ॥ ॥ विरूपउवाच ॥ ॥ शृणुष्वावहितोराजन्यथैतद्धारयाम्यहम् ॥ विकृतस्यास्यराजर्षेनिखिलेननराधिप ॥ ९१ ॥ अनेनधर्मप्राप्त्यर्थंशुभादत्तापुरानघ ॥ धेनुर्विप्रायराजर्षेतपःस्वाध्यायशीलिने ॥ ॥ ९२ ॥ तस्याश्चायंमयाराजन्फलमभ्येत्ययाचितः॥ विकृतेनचमेदत्तंविशुद्धेनांतरात्मना ॥ ९३ ॥ ततोमेसुकृतंकर्मकृतमात्मविशुद्धये॥ गावौचकपिलेक्रीत्वावत्सलेबहुदोहने॥ ९४ ॥ तेचोंछवृत्तयेराजन्मयासमपवर्जिते॥ यथाविधियथाश्रद्धंतदस्याहंपुनःप्रभो॥९५॥ इहाद्यैवगृहीत्वातुप्रयच्छेद्विगुणंफलम्॥ एवंस्यात्पुरुषव्याघ्रकःशुद्धःकोत्रदोषवान्॥ ९६॥ एवंविवदमानौस्वस्त्वामिहाभ्यागतौनृप॥ कुरुधर्ममधर्मंवाविनयेनौसमादध ॥ ९७॥ यदिनेच्छतिमेदानंयथादत्तमनेनवै॥भवानत्रस्थिरोभूत्वामार्गेस्थापयिताघनौ॥९८॥ ॥राजोवाच॥ ॥दीयमानंनगृह्णासिऋणंकस्मात्त्वमद्यवै॥ यथैवतेभ्यनुज्ञातंतथागृह्णीष्वमाचिरम्॥९९॥ ॥विकृतउवाच॥ ॥धारयामीत्यनेनोक्तंददानीतितथामया ॥ नायंमेधारयत्यद्यगच्छतांयत्रवांछति॥ १००॥ ॥राजोवाच॥ ॥ददतोस्यनगृह्णासिविषमंप्रतिभातिमे॥ दंड्योहित्वंममतोनास्त्यत्रखलुसंशयः॥ १ ॥ ॥विकृतउवाच॥ ॥मयास्यदत्तंराजर्षेगृह्णीयांतत्कथंपुनः ॥काममत्रापराधोमेदंडमाज्ञापयप्रभो ॥ २ ॥ ॥ विरूपउवाच॥ ॥दीयमानंयदिमयानेषिष्यसिकथंचन॥ नियंस्यतित्वांनृपतिरयंधर्मानुशासकः॥ ३॥ ॥विकृतउवाच॥ ॥स्वंमयायाचितेनेहदत्तंकथमिहाद्यतत्॥ ॥गृह्णीयांगच्छतुभवानभ्यनुज्ञांददानिते॥ ४ ॥

त्तदहंनेच्छामीत्यर्थः ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ इहेति गृहीत्वापिपुनःप्रतिदानंकरिष्यामीत्यर्थः ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ धारयामीति अप्रतिग्रहेणैवाहमेतमनृणंकरोमीत्यर्थः ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ निक्षेपार्थंप्रतिग्रहप्रदानार्थं ॥ १२ ॥ १३ ॥ समंधानस्यप्रतिदानेनतुल्यमस्तु सहैवेति तवैवतुभ्यंमयाप्रतिदत्तमित्यर्थः ॥१४॥कामक्रोधाविति अत्रप्रतिग्र
हीतुरनधिकारित्वाद्दातुर्दानसममेवपुण्यं अन्यथापुण्यप्रदानेनबहुगुणापुण्यवृद्धिरेवस्यादितिभावः कारितःप्रवर्तितःत्वंपदार्थोराजात्रसंबोध्यः ॥१५॥नायमिति आख्यायिकातात्पर्यमाहत्वत्कृतेराज्ञोवो

॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥श्रुतमेतत्त्वयाराजन्ननयोःकथितंद्वयोः॥प्रतिज्ञातंमयायत्तेतद्गृहाणाविचारितम्॥५॥ ॥राजोवाच॥ ॥प्रस्तुतंसुमहत्कार्यमनयोर्गह्वरं यथा॥जापकस्यदृढीकारःकथमेतद्भविष्यति॥६॥यदितावन्नगृह्णामिब्राह्मणेनापवर्जितम्॥कथंनलिप्येयमहंपापेनमहताद्यवै॥७॥तौचोवाचसराजर्षिःकृ तकार्यौगमिष्यथः॥नेदानींमामिहासाद्यराजधर्मोभवेन्मृषा॥८॥स्वधर्मःपरिपाल्यस्तुराज्ञामितिविनिश्चयः॥विप्रधर्मश्चगहनोमामनात्मानमाविशत्॥९॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥गृहाणधारयेहंचयाचितंसंश्रुतंमया॥नचेद्ग्रहीष्यसेराजन्शपिष्येत्वांनसंशयः॥१०॥ ॥राजोवाच॥ ॥धिग्राजधर्मंयस्यायंकार्यस्ये हविनिश्चयः॥इत्यर्थंमेग्रहीतव्यंकथंतुल्यंभवेदिति॥११॥एषपाणिरपूर्वंमेनिक्षेपार्थंप्रसारितः॥यन्मेधारयसेविप्रतदिदानींप्रदीयताम्॥१२॥ ॥ब्राह्मणउवा च॥ ॥संहितांजपतायावान्गुणःकश्चित्कृतोमया॥ तत्सर्वंप्रतिगृह्णीष्वयदिकिंचिदिहास्तिमे ॥ १३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ जलमेतन्निपतितंममपाणौद्विजो त्तम ॥ सममस्तुसहैवास्तुप्रतिगृह्णातुवैभवान् ॥ १४ ॥ ॥ विरूपउवाच ॥ ॥ कामक्रोधौविद्धिनौत्वमावाभ्यांकारितोभवान् ॥ सहेतिचयदुक्तंतेसमालोका स्तवास्यच ॥ १५ ॥ नायंधारयतेकिंचिज्जिज्ञासात्वत्कृतेकृता ॥ कालोधर्मस्तथामृत्युःकामक्रोधौतथायुवाम् ॥ १६ ॥ सर्वमन्योन्यनिष्कर्षेनिघृष्टंपश्यतस्तव ॥ ग च्छलोकान्जितान्स्वेनकर्मणायत्रवांछसि ॥ १७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ जापकानांफलावाप्तिर्मयातेसंप्रदर्शिता ॥ गतिःस्थानंचलोकाश्चजापकेनयथाजि ताः॥ १८ ॥प्रयातिसंहिताध्यायीब्रह्माणंपरमेष्ठिनम्॥अथवाग्निंसमायातिसूर्यमाविशतेपिवा॥ १९ ॥ सतैजसेनभावेनयदितत्ररमत्युत॥गुणांस्तेषांसमाध त्तेरागेणप्रतिमोहितः॥ १२० ॥ एवंसोमेतथावायौभूम्याकाशशरीरगः॥सरागस्तत्रवसतिगुणांस्तेषांसमाचरन् ॥ २१ ॥

धार्थं ॥ १६ ॥ निघृष्टंपरीक्षितं ॥ १७ ॥ जापकानामिति गतिर्मुक्तिः स्थानंब्रह्मलोकः लोकाःसूर्यादिस्थानानि एतेयथाजितास्तथाकीर्तयिष्येइतिशेषः ॥१८॥ तेषुस्थानमाह प्रयातीति विरक्तस्यफ लमुक्त्वारागिणांलोकानाह अथवेति अग्निमग्निलोकं एवमुत्तरत्र ॥ १९ ॥ तैजसेनतेजोमयेनस्वमहरूपेण ॥१२०॥ भूमिशरीरेघनेपिगच्छति तथाआकाशशरीरेनिरालंबेपिगच्छति तेषांसूर्यादिलोकपा लानांगुणान्प्रकाशकत्वादीन् ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथेति तत्राग्न्यादौ तमेवपरमेष्ठिनमेव परमुत्कृष्टं अव्ययंमोक्षं कमतइच्छन्॥२२॥ अमृतात्परमेष्ठिभावात्आपेक्षिकामृतादमृतंकैवल्याख्यंमुख्यामृतं शांतीभूतःनिष्कामःनिरात्मवान्आत्माबुद्धिस्तद्वान्अहंकारस्तद्वर्जितः अतएवब्रह्मभूतःनिर्द्वंद्वःसुखदुःखाद्यतीतः निरामयःद्वैतदर्शनहीनः ॥ २३ ॥ ब्रह्मैवस्थानंब्रह्मस्थानं अनावर्तंआवृत्तिशून्यं ॥ २४ ॥ जापकानांपार्यंतिकफलमाह चतुर्भिरिति चतुर्भिः प्रत्यक्षागमानुमानचेतोभिःलक्षणैःलक्ष्यतेनेनेतिव्युत्पत्त्याज्ञापकैर्हीनंरूपगुणसंबंधजडत्वादिभिःपूर्वोक्तैर्विरहितं अतएवषड्भिरूर्मिभिःअशनापिपासाभ्यांप्राणधर्माभ्यांशोकमोहाभ्यांचित्तधर्माभ्यांजरामृत्युभ्यांदेहधर्माभ्यांचहीनंच तदन्यत्वात् अतएवप्राणाद्यात्मकषोडशकगणेनैवतेऽशनादयःसहितास्तैः प्राणाद्याश्चप्राणाच्छ्रद्धांखंवायुर्ज्योतिरापःपृथिवींद्रियंमनोन्नमन्नाद्वीर्यंतपोमंत्राःकर्मलोकेपुनामचे

अथतत्रविरागीसगच्छतित्वथसंशयं ॥ परमव्ययमिच्छन्सतमेवाविशतेपुनः॥ २२॥ अमृताच्चामृतंप्राप्तःशांतीभूतोनिरात्मवान्॥ ब्रह्मभूतःसनिर्द्वंद्वःसुखीशांतोनिरामयः॥ २३॥ ब्रह्मस्थानमनावर्तमेकमक्षरसंज्ञकम्॥ अदुःखमजरंशांतंस्थानंतत्प्रतिपद्यते॥ २४॥ चतुर्भिर्लक्षणैर्हीनंतथाषड्भिःसषोडशैः॥ पुरुषंतमतिक्रम्यआकाशंप्रतिपद्यते॥ २५॥ अथनेच्छतिरागात्मासर्वंतदधितिष्ठति ॥ यच्चप्रार्थयतेतच्चमनसाप्रतिपद्यते॥ २६॥ अथवाचेक्षतेलोकान्सर्वान्निरयसंज्ञितान्॥ निस्पृहःसर्वतोमुक्तस्तत्रैवरमतेसुखम्॥ २७॥ एवमेषामहाराजजापकस्यगतिर्यथा ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंकिंभूयःश्रोतुमर्हसि॥ १२८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्षधर्मप०जापकोपाख्यानेनवनवत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १९९॥ ॥ ७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥किमुत्तरंतदातौस्मचक्रतुस्तस्यभाषिते॥ब्राह्मणोवाथवाराजातन्मेब्रूहिपितामह ॥ १॥ अथवातौगतौतत्रयदेतत्कीर्तितंत्वया॥ संवादोवातयोःकोभूत्किंवातौतत्रचक्रतुः॥ २॥ ॥भीष्मउवाच ॥ तथेत्येवंप्रतिश्रुत्यधर्मंसंपूज्यचप्रभो ॥ यमंकालंचमृत्युंचस्वर्गंसंपूज्यचार्हतः॥ ३ ॥ पूर्वंयेचापरेतत्रसमेताब्राह्मणर्षभाः॥ सर्वान्संपूज्यशिरसाराजानंसोब्रवीद्द्विजः॥ ४॥ फलेनानेनसंयुक्तोराजर्षेगच्छमुख्यताम्॥ भवताचाभ्यनुज्ञातोजपेयंभूयएवह॥ ५॥ वरश्चममपूर्वंहिदत्तोदेव्यामहाबल॥ श्रद्धातेजपतोनित्यंभवत्विितिविशांपते॥ ६॥

तिश्रुत्युक्ताः आकाशंकारणंब्रह्मातिक्रम्यपुरुषमनुपाधिचिन्मात्रंप्रतिपद्यतइतिसंबंधः ॥२५॥ नेच्छति पुरुषप्राप्तिमितिशेषः सर्वंसर्वात्मकंतत्आकाशाख्यंकारणंअधितिष्ठतितदभिमानीभवति यच्चेत्यनेनस यदिपितृलोककामोभवति संकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीत्यादिश्रुतेरर्थःसत्यकामःसत्यसंकल्पश्चविद्वानितिदर्शितं॥२६॥अथवेति परवैराग्यवतःसर्वलोकत्यागोपिभवतीत्याह तत्रनिर्गुणे ॥२७॥१२८॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०नवनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ ॥ किमिति उत्तरंसमालोकास्तवास्यचेतिविरूपवाक्यश्रवणानंतरं तौइक्ष्वाकुपैप्पलादीतस्य विरूपस्यभाषितेवचनेविषये ॥ १ ॥ यदेतत्सद्योमुक्तिक्रममुक्तिलोकांतरप्राप्तिरितित्रयं ॥ २ ॥ अर्हतःपूज्यान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यदीति अफलातवयदियद्यपिमत्संफलस्यदत्तत्वात् तथापिजपप्रदानजपुण्येनैवतवफलवद्धेर्जातत्वात्जापकंजपार्जितंफलंत्वमपिप्राप्नुहीत्यर्थः ॥ ७ ॥ प्रयत्नःतुभ्यंजपदानार्थं नौआवयोः ॥८॥ व्यवसायंनिश्चयं ॥ ९ ॥ १० ॥ संयोगविधिःजीवब्रह्मैक्यप्रतिपादकावेदांताः स्तोभाःसामगीतिपूरणार्थानिअक्षराणिहायिहावुइत्यादीनि ॥ ११ ॥ १२ ॥१३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अथेति अन्योन्यविधिनापरस्परोपकारेणसहितौ एककालएवविषयाणांरूपादीनांप्रतिसंहारंप्रतीपंसंहारंविषयकारणीभूतेंद्रियसंहारेणैवसंहारं ॥ १६ ॥ तत्रक्रममाह प्राणेति मूलाधारात्कुंडलिनीमुत्थाप्यऊर्ध्वोर्ध्वचक्रजयक्रमेणमनसिहृदयेनाहतचक्रेस्थाप्यनिरुध्यतत्रस्थंमनःएकीभूतयोःप्राणापानयोःस्थाप्यंवशेकृत्वादधतुःधारयतइत्यर्थः ॥ १७ ॥ उपस्थितंउपस्थंकुरुतः तौउपस्थितकृतौ बद्धपद्मासनावित्यर्थः भ्रुवोरधः नासि

॥राजोवाच॥ ॥यद्येवमफलासिद्धिःश्रद्धाचजपितुंतव॥ गच्छविप्रमयासार्धंजापकंफलमाप्नुहि ॥ ७॥ ॥ ब्राह्मणउवाच॥ ॥कृतःप्रयत्नःसुमहान्सर्वेषांसंनिधाविह॥ सहतुल्यफलावावांगच्छावोयत्रनौगतिः ॥ ८ ॥ व्यवसायंतयोस्तत्रविदित्वात्रिदशेश्वरः ॥ सहदेवैरुपययौलोकपालैस्तथैवच॥ ९॥ साध्याश्वविश्वेमरुतोवाद्यानिसुमहांतिच॥ नद्यःशैलाःसमुद्राश्चतीर्थानिविविधानिच ॥ १० ॥ तपांसिसंयोगविधिर्वेदास्तोभाःसरस्वती॥ नारदःपर्वतश्चैवविश्वावसुर्हहाहूहूः॥ ११ ॥ गंधर्वश्चित्रसेनश्चपरिवारगणैर्युतः॥नागाःसिद्धाश्चमुनयोदेवदेवःप्रजापतिः॥१२॥ विष्णुःसहस्रशीर्षश्चदेवोचिंत्यःसमागमत् ॥ अवाद्यंतांतरिक्षेचभेर्यस्तूर्याणिवाविभो॥ १३ ॥ पुष्पवर्षाणिदिव्यानितत्रतेषांमहात्मनाम्॥ ननृतुश्चाप्सरःसंघास्तत्रतत्रसमंततः ॥१४॥ अथस्वर्गस्तथारूपीब्राह्मणंवाक्यमब्रवीत्॥ संसिद्धस्त्वंमहाभागस्त्वंचसिद्धस्तथानृप॥१५॥ अथतौसहितौराजन्नन्योन्यविधिनाततः॥ विषयप्रतिसंहारमुभावेवप्रचक्रतुः॥ १६॥ प्राणापानौतथोदानंसमानंव्यानमेवच ॥ एवंतौमनसिस्थाप्यदधतुःप्राणयोर्मनः ॥ १७॥ उपस्थितकृतौतौचनासिकाग्रमधोभ्रुवोः ॥भ्रुकुट्याचैवमनसाशनैर्धारयतस्तदा ॥१८॥ निश्चेष्टाभ्यांशरीराभ्यांस्थिरदृष्टीसमाहितौ॥ जितात्मानौतथाधायमूर्धन्यात्मानमेवच॥१९॥ तालुदेशमथोद्दाल्यब्राह्मणस्यमहात्मनः॥ ज्योतिर्ज्वालासुमहतीजगामत्रिदिवंतदा॥ २० ॥ हाहाकारस्तथादिक्षुसर्वेषांसुमहानभूत् ॥ तज्ज्योतिःस्तूयमानंस्मब्रह्माणंप्राविशत्तदा ॥ २१ ॥ ततःस्वागतमित्याहतत्तेजःप्रपितामहः॥ प्रादेशमात्रंपुरुषंप्रत्युद्गम्यविशांपते॥ २२॥

कार्यंपश्यंताविति शेषः स्वनासिकाग्रंस्वेनद्रष्टुमशक्यमतोयएवायमादर्शेपुरुषएतमेवाहंब्रह्मोपासेइतिश्रुतेःआदर्शस्थनासिकाग्रदर्शनंमाप्रसंजीतिभ्रुवोरधइतिविशेषणं तेननात्यंतंनिमीलिताक्षःस्यात्निद्राप्राप्तेः नापिउद्घाटिताक्षःस्यात् लोकदर्शनेनविक्षेपादित्युक्तं उपस्थाप्योदरेतौचेतिपाठेनौप्राणापानौ उदरेस्वाधिष्ठानेउपस्थाप्यमनसिचस्थाप्येतिपूर्वेणान्वयः ततश्चमनसासहतौप्राणापानौभ्रुकुट्यांभ्रुवोर्मध्येआज्ञाचक्रेधारयतः ॥ १८ ॥ तथाउक्तप्रकारेणजितात्मानौजितचित्तौआत्मानंचित्तंप्राणसहितंमूर्धनिधारयतइतिपूर्वेणान्वयः सुषुम्नामार्गेणेतिशेषः ॥ १९ ॥ तालुदेशंब्रह्मरंध्रं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

योगानांयोगिनां ॥ २३ ॥ योगस्ययोगिनः एतेभ्यएतेषांसभ्यानां समाहितंविहितं ॥ २४ ॥ उष्यतामिति अत्रचतुर्मुखास्येप्रवेशोक्त्याडुःखहेतुव्यष्टिलिंगवियोगोजापकस्यब्रह्मलोकंगतस्यसद्यएवभवतीत्युक्तं तत्रहेतुरचेतयदिति तस्यब्रह्मात्मैक्यंबोधितवानित्यर्थः अयमर्थोभगवद्गीतासुसंगृहीतः सर्वद्वाराणिसंयम्यमनोहृदिनिरुध्यच मूर्ध्न्याधायात्मनःप्राणमास्थितोयोगधारणां ओमित्येकाक्षरंब्रह्मव्याहरन्मामनुस्मरन् यःप्रयातिसमद्भावंयातिनास्त्यत्रसंशयइति इतरेतु ब्रह्मणासहतेसर्वेसंप्राप्तेप्रतिसंचरे परस्यांतेकृतात्मानःप्रविशंतिपरंपदमितिस्मृतेःकल्पांतेव्यष्टिलिंगान्मुच्यंतेइतिभेदः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ वयंत्रिदशेश्वरादयः त्वयाचतुर्मुखेन ॥ २८ ॥ वांछिनमनंतंसुखं ॥ २९ ॥ संहिताध्यायिनांफलमुक्त्वाषडंगाध्यायिनांमन्वादिस्मृत्यध्यायिनांचफलमाह महास्मृतिमिति ॥ ३० ॥ साधयेयुष्मदिष्टमिति

भूयश्चैवापरंप्राहवचनंमधुरंतदा ॥ जापकैस्तुल्यफलतायोगानांनात्रसंशयः ॥ २३ ॥ योगस्यतावदेतेभ्यःप्रत्यक्षंफलदर्शनम् ॥ जापकानांविशिष्टंतुप्रत्युत्थानंसमाहितम् ॥ २४ ॥ उष्यतांमयिचेत्युक्त्वाऽचेतयत्सततंपुनः ॥ अथास्यंप्रविवेशास्यब्राह्मणोविगतज्वरः ॥ २५ ॥ राजाप्येतेनविधिनाभगवंतंपितामहम् ॥ यथैवद्विजशार्दूलस्तथैवप्राविशत्तदा ॥ २६ ॥ स्वयंभुवमथोदेवा अभिवाद्यततोब्रुवन् ॥ जापकानांविशिष्टंतुप्रत्युत्थानंसमाहितम् ॥ २७ ॥ जापकार्थमयंयत्नोयदर्थंवयमागताः ॥ कृतपूजाविमौतुल्यौत्वयातुल्यफलाविमौ ॥ २८ ॥ योगजापकयोर्दृष्टंफलंसुमहदद्यवै ॥ सर्वांल्लोकानतिक्रम्यगच्छेतांयत्रवांछितम् ॥ २९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ महास्मृतिंपठेद्यस्तुतथैवानुस्मृतिंशुभाम् ॥ तावप्येतेनविधिनागच्छेतांमत्सलोकताम् ॥ ३० ॥ यश्चयोगेभवद्भक्तःसोपिनास्त्यत्रसंशयः ॥ विधिनानेनदेहांतेममलोकानवाप्नुयात् ॥ साधयेगम्यतांचैवयथास्थानानिसिद्धये ॥ ३१ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वासतदादेवस्तत्रैवांतरधीयत ॥ आमंत्र्यचततोदेवाययुःस्वंस्वंनिवेशनम् ॥ ३२ ॥ तेचसर्वेमहात्मानोधर्मंसत्कृत्यतत्रवै ॥ पृष्ठतोनुययूराजन्सर्वेसुप्रीतचेतसः ॥ ३३ ॥ एतत्फलंजापकानांगतिश्चैषाप्रकीर्तिता ॥ यथाश्रुतंमहाराजकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां० मो० जापकोपाख्यानेद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किंफलंज्ञानयोगस्यवेदानांनियमस्यच ॥ भूतात्माचकथंज्ञेयस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ मनोःप्रजापतेर्वादंमहर्षेश्चबृहस्पतेः ॥ २ ॥ प्रजापतिंश्रेष्ठतमंप्रजानांदेवर्षिसंघप्रवरोमहर्षिः ॥ बृहस्पतिःप्रश्नमिमंपुराणंपप्रच्छशिष्योथगुरुंप्रणम्य ॥ ३ ॥

शेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० द्विशततमोऽध्यायः ॥ २०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पूर्वत्रजापकप्रसंगाद्योगस्यापिश्रेयस्त्वमुक्तंयोगजापकयोर्दृष्टंफलंसुमहदद्यवाइति तथाउष्यतांमयिचेत्युक्त्वाचेतयत्सततंपुनरितिजपफलकालेब्रह्मबोधस्यापिद्वारत्वमुक्तमेवंयोगोपिज्ञानसहायएवोतज्ज्ञानफलकृदितिमत्वापृच्छति किमिति ज्ञानंविचारस्तत्सहितोयोगोज्ञानयोगस्तस्य विद्यामेतांयोगविधिंचकृत्स्नंतत्कारणंसांख्ययोगाभिपन्नमित्यादिर्लिंगादनयोःसमुच्चयावगमात् वेदानांचकिंफलं तथानियमस्याग्निहोत्रादेः भूतात्माजीवः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कारणंजगतइतिशेषः यत्रयन्निमित्तंविधिःकर्मकांडः ज्ञानेसतियत्फलंप्राप्यं मंत्रशब्दैर्वेदवाक्यैर्वाङ्मनसातीतत्वादप्रकाशितं ॥ ४ ॥ अर्थशास्त्रंत्रिवर्गशास्त्रं आगमोवेदः मंत्राइषेत्वादयोवेदांतर्गतास्त द्विद्भिर्नरैर्यज्ञादिभिःफलंसुखमुपास्यतेतत्किंवस्तुकथंकेनप्रकारेणवातस्यात्मनिर्भविताकवातत्सुखंदेशांतरेवाप्रत्यगात्मन्येववा ॥ ५ ॥ महीजाःस्थावरजंगमाः ॥ ६ ॥ ज्ञानंयतोयस्मिन्विषये ततोज्ञानात् तदर्थाज्ञानार्था मिथ्याप्रवृत्तिंतदज्ञात्वाप्रवृत्तिंतदवाप्तयेकथंनुकुर्यां ॥ ७ ॥ सोहंभगवोमंत्रविदेवास्मिनात्मविदितिश्रुतेर्ऋक्सामादिज्ञानेपिभूतप्रकृतिंवियदाद्युपादानमात्मानंनवेद्मि ॥ ८ ॥ सामान्यशब्दैरस्तीत्येवोपलब्धव्यइत्यादिभिः विशेषणैःसत्यंज्ञानमनंतंविज्ञानमानंदमित्यादिभिः ॥ ९ ॥ यत्रविधिःप्रवृत्तइत्यस्योत्तरमाह यदिति ॥ १० ॥ ज्ञानेफलंयदित्यस्योत्तरमाह इष्टमिति ॥ ११ ॥ यच्चार्थशास्त्रेत्यस्यो

यत्कारणंयत्रविधिःप्रवृत्तोज्ञानेफलंयत्प्रवदंतिविप्राः ॥ यन्मंत्रशब्दैरकृतप्रकाशंतदुच्यतांमेभगवन्यथावत् ॥ ४ ॥ यच्चार्थशास्त्रागममंत्रविद्भिर्यज्ञैरनेकैरथगोप्रदानैः ॥ फलंमहद्भिर्यदुपास्यतेचकिंतत्कथंवाभविताक्वातत् ॥ ५ ॥ महीमहीजाःपवनोंतरिक्षंजलौकसश्चैवजलंदिवंच ॥ दिवौकसश्चापियतःप्रसूतास्तदुच्यतांमेभगवन्पुराणम् ॥ ६ ॥ ज्ञानंयतःप्रार्थयतेनरोवैततस्तदर्थाभवतिप्रवृत्तिः ॥ नचाप्यहंवेदपरंपुराणंमिथ्याप्रवृत्तिंचकथंनुकुर्याम् ॥ ७ ॥ ऋक्सामसंघांश्चयजूंषिचापिच्छंदांसिनक्षत्रगतिंनिरुक्तम् ॥ अधीत्यचव्याकरणंसकल्पंशिक्षांचभूतप्रकृतिंनवेद्मि ॥ ८ ॥ समेभवान्शंसतुसर्वमेतत्सामान्यशब्दैश्चविशेषणैश्च ॥ समेभवान्शंसतुतावदेतज्ज्ञानेफलंकर्मणिवायदस्ति ॥ ९ ॥ यथाचदेहाच्च्यवतेशरीरीपुनःशरीरंचयथाभ्युपैति ॥ ॥ मनुरुवाच ॥ ॥ यद्यत्प्रियंयस्यसुखंतदाहुस्तदेवदुःखंप्रवदंत्यनिष्टं ॥ १० ॥ इष्टंचमेस्यादितरच्चनस्यादेतत्कृतेकर्मविधिःप्रवृत्तः ॥ इष्टंत्वनिष्टंचनमांभजेतेत्येतत्कृतेज्ञानविधिःप्रवृत्तः ॥ ११ ॥ कामात्मकाश्छंदसिकर्मयोगाएभिर्विमुक्तःपरमश्नुवीत ॥ नानाविधेकर्मपथेसुखार्थीनरःप्रवृत्तोनिरयंप्रयाति ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ इष्टंत्वनिष्टंचसुखासुखेचसाशीस्त्ववच्छंदतिकर्मभिश्च ॥ १२ ॥ ॥ मनुरुवाच ॥ ॥ एभिर्विमुक्तःपरमाविवेशएतत्कृतेकर्मविधिःप्रवृत्तः ॥ कामात्मकांश्छंदतिकर्मयोगएभिर्विमुक्तःपरमाददीत ॥ १३ ॥

त्तरमाह कामेति कामात्मकाःकामप्रधानाः छंदसिवेदे एभिःकामैः कर्मपथेवेदोक्तेलौकिकेवा निरयंस्वर्गंनरकंवाएतदाक्षिपत्यर्थेन इष्टमिति इष्टानिष्टेप्रियाप्रिये सुखदुःखे ततःसुखमिष्टंग्राह्यंदुःखमनिष्टं त्याज्यं साआशीःप्रार्थना साचकर्मभिरेनंप्रार्थयितारमवच्छंदतिपूरयतिव्याप्नोति एतावदेवपुरुषःप्रार्थयतेनान्यत्कर्मफलमस्तीत्यर्थः स्वर्गकामोयजेतश्येनेनाभिचरन्यजेतेत्यादेरुत्पत्तिशिष्टस्यतस्यैवफलत्वेनश्रवणात् ॥ १२ ॥ विविदिषंतियज्ञेनेत्यादिवाक्यादेभिःकामैर्विमुक्तःसन्कर्माण्यनुष्ठायपरंब्रह्मविविदिषोत्पत्त्यादिद्वाराप्रविशेत् एतदर्थमेवकर्मविधिःप्रवृत्तः स्वर्गादिफलश्रवणंतुकामात्मकानेव च्छंदति आवृणोति अतएभिःकामैर्विमुक्तःपरमेवाददीत ब्रह्मज्ञानार्थमेवकर्माण्यनुतिष्ठेन्नक्षुद्रफलार्थमित्यर्थः ॥ १३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किंश्येनादीन्यपिज्ञानार्थमनुष्ठेयानिनेत्याह आत्मेति आत्माचित्तं आदिभिःप्रथमैर्नित्यैरित्यर्थः इध्यमानोरागादिदोषापनयेनाऽऽदर्शवद्दीप्यमानोद्युतिमान्सदसद्विषयप्रकाशवानतएवसुखार्थीमुमुक्षुः परमत्यंतकर्मागोचरं निराशिषमित्यनेनसाशीस्त्ववच्छंदतीतिपरोक्तिर्निरस्ता अवैत्युपैतिस्ववृत्त्याव्याप्नोति ॥ १४ ॥ ननुबंधकानांकर्मणांकथंबंधनिवर्तकत्वंनहिसुरयाआचांतःशुध्यतीत्याशंक्याह प्रजाः स्रष्टाइति एतौमनःकर्मणीसंसारप्रदेअपिसत्पथौब्रह्मप्राप्तिमार्गौ कथंतदाह दृष्टमिति दृष्टंप्रत्यक्षंश्रुतिबोधितमित्यर्थः शाश्वतंचमोक्षहेतुरपि अंतवच्चक्षुद्रफलमपि तत्रमनसाक्रियमाणस्त्यागःफलत्यागएव शाश्वतत्वेकर्मणांकारणंनान्यत् स्वरूपेणत्यागइत्यर्थः ॥ १५ ॥ स्वेनेति यथाचक्षूरूपःप्रणेतानायकोनिशात्ययेरात्र्यंतेतमसाऽसंवृतात्माऽनावृतस्वरूपःसन्स्वेनात्मनातैजसेनवाआलोकेनवर्जनीयंकंटकादिकंपश्यत्येवंज्ञानंबुद्धिर्विज्ञानगुणेनविवेकेनयुक्तंसदशुभंपश्यति ॥ १६ ॥ दृष्टांतंविवृण्वन्ज्ञानफलस्यश्रैष्ठ्यमाह सर्पानिति उदपानंकूपं ॥ १७ ॥ ज्ञानपूर्वकंकृतंकर्मसफलमित्याह कृत्स्नइति

आत्मादिभिःकर्मभिरिध्यमानोधर्मेप्रवृत्तोद्युतिमान्सुखार्थी ॥ परंहितत्कर्मपथादपेतंनिराशिषंब्रह्मपरंत्ववैति ॥ १४ ॥ प्रजाःस्रष्टामनसाकर्मणाचद्वावेवैतौसत्पथौलोकजुष्टौ ॥ दृष्टंकर्मशाश्वतंचांतवच्चमनस्त्यागःकारणंनान्यदस्ति ॥ १५ ॥ स्वेनात्मनाचक्षुरिवप्रणेतानिशात्ययेतमसासंवृतात्मा ॥ ज्ञानंतुविज्ञानगुणेनयुक्तंकर्माशुभंपश्यतिवर्जनीयम् ॥ १६ ॥ सर्पान्कुशाग्राणितथोदपानंज्ञात्वामनुष्याःपरिवर्जयंति ॥ अज्ञानतस्तत्रपतंतिकेचिज्ज्ञानेफलंपश्ययथाविशिष्टम् ॥ १७ कृत्स्नस्तुमंत्रोविधिवत्प्रयुक्तोयज्ञायथोक्तास्त्विहदक्षिणाश्च ॥ अन्नप्रदानंमनसःसमाधिःपंचात्मकंकर्मफलंवदंति ॥ १८ ॥ गुणात्मकंकर्मवदंतिवेदास्तस्मान्मंत्रोमंत्रपूर्वंहिकर्म ॥ विधिर्विधेयंमनसोपपत्तिःफलस्यभोक्तातुतथाशरीरी ॥ १९ ॥ शब्दाश्चरूपाणिरसाश्चपुण्याःस्पर्शाश्चगंधाश्चशुभास्तथैव ॥ नरोनसंस्थानगतःप्रभुःस्यादेतत्फलंसिध्यतिकर्मलोके ॥ २० ॥

कर्मपंचात्मकं पंचमंत्रादयआत्मानोनिष्पादकायस्य तथासमाधिरैकाग्र्यंदेवताध्यानादौ यस्यैदेवतायैहविर्गृहीतंस्यात्तांध्यायेदितिश्रुतेः फलंफलवत् ॥ १८ ॥ कर्तृस्वभावभेदात्कर्मणांफलभेदमाह गुणेति गुणात्मकंसात्त्विकंराजसंतामसंचविधेयंकर्मेत्यर्थः तस्माद्धेतोर्मंत्रोपिगुणात्मकस्तत्रहेतुर्मंत्रपूर्वंहिकर्म तत्रसात्त्विकोमंत्रोऽग्निमीळेराजसइषेत्वोर्जेत्वा तामसःसर्वंप्रविध्यहृदयंप्रविध्येत्यादिः एवंविधिरपित्रिविधः आत्मकामोयजेत स्वर्गकामोयजेत अभिचरन्यजेतेत्यादिः कर्तृस्वभावभेदादपितद्भेदमाह मनसोपपत्तिःफलस्येति तथाहि यदेवविद्ययाकरोतिश्रद्धयोपनिषदातदेववीर्यवत्तरंभवतीतिविद्यादिमान्सात्त्विकःकर्ता विद्यादिहीनःकेवलंप्रवृत्तिमात्रपरोराजसः दंभाभिसंधिस्तामसः तेषांकर्मक्रमेणवीर्यवत्तरंवीर्यवन्निर्वीर्यंचभवति यथाफलस्योपपत्तिस्तथाफलस्यभोक्तापिसुखीदुःखीमूढश्चभवति ॥ १९ ॥ शब्दादयःकर्मफलंकर्मप्राप्येलोकेस्वर्गेसिध्यति नरःप्रभुरधिकारीज्ञानफलेइतिशेषः नसंस्थानगतइत्येकंपदं मरणमप्राप्तोजीवन्नेवस्यात् इहकृत्वाऽमुत्रभोक्तव्यमित्यदृष्टफलात्कर्मणोपेक्षया दृष्टफलंज्ञानमेवश्रेयइतिभावः ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुकर्मभ्यएवमोक्षःसिध्येत्किंज्ञानेनेत्यतआह यद्यदिति शरीरवताकृतंकर्मशरीरयुक्तेनैवभोक्तव्यंयतःकर्मफलस्यदुःखादेरायतनमाश्रयःशरीरंनत्वशरीरआत्माऽतोऽशरीरत्वलक्षणोमोक्षोनशारीरेणकर्मणा ॥ ४२॥
सिध्यतीत्यर्थः ॥ २१ ॥ तर्हिवाचिकेनजपादिनामानसिकेनध्यानादिनावामोक्षःसिध्यतांनेत्याह वाचेति वाङ्मनसाभ्यांकृतंकर्मतद्वत्तैवभोक्तव्यंनतुतदतीतंवस्तुगोचरयेदित्यर्थः ॥ २२ ॥ कर्मणिगुणःसत्त्वं
रजस्तमोवाकर्मगुणस्तं ॥ २३ ॥ अयथाप्रतिकूलंस्रोतःप्रवाहंजलवेगेनाभिपातीभवतिनत्विच्छया तथाकर्मपुरुषोप्युपैत्यनुवर्तते तत्रैवंसतिशुभेतोषोनत्वशुभेइतिमौढ्यमेवेत्यर्थः ॥ २४ ॥ एवंकर्मगति १२
॥ ४२॥ मुक्त्वाज्ञानंवक्ष्यामीतिप्रतिजानीते यतइति आत्मवंतोजितचित्ताजगद्व्यतिक्रम्ययत्तत्पदंयांति परंश्रेष्ठंयत् ॥ २५ ॥ यद्रसादिहीनमपितान्पंचप्रकारान्रसादीन्जनानांभोक्तॄणामर्थेससृजेउत्पादितवत् अ

यद्यच्छरीरेणकरोतिकर्मशरीरयुक्तःसमुपाश्नुतेतत्॥शरीरमेवायतनंसुखस्यदुःखस्यचाप्यायतनंशरीरम्॥ २१॥ वाचातुयत्कर्मकरोतिकिंचिद्वाचैवसर्वंसमु
पाश्नुतेतत्॥ मनस्तुयत्कर्मकरोतिकिंचिन्मनःस्थएवायमुपाश्नुतेतत्॥ २२ ॥ यथायथाकर्मगुणंफलार्थीकरोत्ययंकर्मफलेनिविष्टः ॥ तथातथायंगुणसंप्रयुक्तः
शुभाशुभंकर्मफलंभुनक्ति॥ २३॥ मत्स्योऽयथास्रोतइवाभिपातीतथाकृतंपूर्वमुपैतिकर्म॥ शुभेत्वसौतुष्यतिदुष्कृतेतुनतुष्यतेवैपरमःशरीरी ॥ २४॥ यतोजग
त्सर्वमिदंप्रसूतंज्ञात्वात्मवंतोव्यतियांतियत्तत्॥ यन्मंत्रशब्दैरकृतप्रकाशंतदुच्यमानंशृणुमेपरंयत् ॥ २५॥ रसैर्विमुक्तंविविधैश्चगंधैरशब्दमस्पर्शमरूपवच्च॥
अग्राह्यमव्यक्तमवर्णमेकंपंचप्रकारान्ससृजेप्रजानाम्॥ २६ ॥ नस्त्रीपुमान्नापिनपुंसकंचनसन्नचासत्सदसच्चतन्न ॥ पश्यंतियद्ब्रह्मविदोमनुष्यास्तदक्षरंनक्षरं
तीतिविद्धि॥ २७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०मनुबृहस्पतिसंवादेएकाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०१॥ ॥७॥ ॥ ॥मनुरुवाच॥ अक्ष
रात्खंततोवायुस्ततोज्योतिस्ततोजलम्॥जलात्प्रसूताजगतीजगत्यांजायतेजगत्॥ १॥

वर्णंलोहितशुक्लकृष्णवर्णंप्रधानंरजःसत्त्वतमोमयंतदन्यत् ॥ २६ ॥ सत्प्रधानपरमाण्वादि असत्शून्यं सदसदनिर्वचनीयंमायाशबलं अतएवाक्षरमपरिणामि नासदासीन्नोसदासीत्तदानींनासीद्रजो
नोव्योमापरोयदितिश्रुतावपिसृष्टेःप्राक्सदसद्रजःशब्दोदितानांप्रधानशून्यपरमाणूनांयुक्तिप्रसक्तानांपरव्योमशब्दितस्यमायाशबलस्यचजगत्कारणश्रुतिप्रसक्तस्यनिषेधात् ॥ २७ ॥ ॥ इतिशांति०
मो०नै०भा०एकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०१ ॥ ॥७॥ ॥ अक्षरान्मायासहायात् ननुनोव्योमापरोयदितिसृष्टेःप्राङ्मायाशबलस्यनिषेधात्कथम ॥ ४२॥
क्षरेमायासहायादितिविशेषणंदीयते सत्यं तुच्छयेनाभ्वपिहितंयदासीदिततत्रैववाक्यशेषेतुच्छेनमिथ्याभूतेनतमसाआभुव्यापकमपिहितमाच्छादितमित्युक्तेस्तमसश्चतुच्छत्वाभिधानात् सर्पेणरज्ज्वाइव
नपरमार्थतोऽक्षरस्यसद्वितीयत्वमितिज्ञेयं एवंचतुच्छज्ञानाद्वताच्छुक्तिखंडाद्रजतमिवाक्षरात्खाद्युत्पद्यतेइतिनकश्चिद्दोषः ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवमक्षरेजगदारोप्यापवदति एतैरिति पार्थिवैःशरीरैर्लवणोदकन्यायेनशरीरिणः जलंगत्वेतिसृष्टिविपरीतक्रमेणसंहारउक्तः तेजसःपवनंततोंतरिक्षंगत्वेतियोज्यं अंतरिक्षंभूताकाशं खात्ल्यब्लोपेपंचमी मायाशबलंखशब्दोदितमतीत्ययेभाविनोभावोऽक्षरंतद्येषामात्मत्वेनास्तितेनिर्विशेषंप्रत्यगात्मानंप्राप्तास्तेननिवर्तंतिनसंसरंतिकिंतुतेपरंमोक्षंप्राप्नुवंति येभाविनस्तेपरमाप्नुवंतीतिपाठेतु येनभाविनस्तेखात्खं प्राप्यनिवर्तंति येतुभाविनस्तेखादपिपरंयत्तदाप्नुवंतीतियोजना ॥२॥ एवंज्ञातस्यापिपरस्ययोगैकगम्यत्वंवक्तुंलक्षणमाह नोष्णमिति नशीतंनमृद्विति नाम्लंनकषायंनमधुरमितिचसंबंधः स्वभावःप्रमातृत्वा दिस्तद्वर्जं ॥ ३ ॥ कस्तर्हिरसादीनांवेदितेत्यतआह स्पर्शमिति तनुस्त्वगिंद्रियं त्वगादिभिस्तत्परंवस्तुनचगृह्णंति यद्यतोऽनध्यात्मविदआत्मानमधिकृत्यप्रवृत्तोयोगोऽध्यात्मंतदनभिज्ञाः ॥ ४ ॥ योगमेवा ह निवर्तयित्वेति गुरूक्तयुक्त्येतिशेषः नहिपुरुषकारेणशब्दात्श्रोत्रंनिवर्तयितुंशक्यं यथोक्तंवार्तिकेशांतोदांतउपरतस्तितिक्षुःसमाहितोभूत्वात्मन्येवात्मानंपश्येदितिश्रुतेर्व्याख्याने स्वातंत्र्यंयेषुकर्तुःस्यात्

एतैःशरीरैर्जलमेवगत्वाजलाच्चतेजःपवनोंतरिक्षम् ॥ खाद्वैनिवर्तंतिनभाविनस्तेमोक्षंचतेवैपरमाप्नुवंति॥२॥नोष्णंनशीतंमृदुनापितीक्ष्णंनाम्लंक षायंमधुरंनतिक्तम् ॥ नशब्दवन्नापिचगंधवत्तन्नरूपवत्तत्परमस्वभावम्॥३॥स्पर्शंतनुर्वेदरसंचजिह्वाघ्राणंचगंधान्श्रवणौचशब्दान्॥रूपाणिचक्षु र्नचतत्परंयद्गृह्णंत्यनध्यात्मविदोमनुष्याः॥ ४ ॥ निवर्तयित्वारसनांरसेभ्योघ्राणंचगंधाच्छ्रवणौचशब्दात्॥ स्पर्शात्त्वचंरूपगुणात्तुचक्षुस्ततःपरंपश्य तिस्वंस्वभावम्॥ ५॥ यतोगृहीत्वाहिकरोतियच्चयस्मिंश्चतामारभतेप्रवृत्तिम्॥ यस्मिंश्चयद्येनचयश्चकर्तायत्कारणंतेसमुदायमाहुः॥ ६ ॥

करणाकरणंप्रति तान्येवतुनिषिद्धानिकर्माणीहशमादिभिः अस्वातंत्र्यंतुयेषुस्यात्कर्तुःकर्मसुसर्वदा समाहितोक्त्याथेदानींतन्निरोधोविधीयते पिंडीकृत्येंद्रियग्रामंबुद्धावारोप्यनिश्चलं विषयांस्तत्स्थनीस्य क्त्वानिष्ठेच्चिदनुरोधतः एषोभ्युपायःसर्वत्रवेदांतेषुप्रतिष्ठितः तत्त्वमस्यादिवाक्योत्थज्ञानोत्पत्त्यर्थमादरादिति ततोनिवर्तकात्प्रमातुःपरंतदुपाधिभूतबुद्ध्यादेःपरंस्वंप्रत्यगभिन्नंस्वभावंस्वरूपसत्तांपश्यति ॥५॥ कोसौस्वभावइत्यतआह यतइति तेमुनयःसमुदायंकर्त्रादिसंघातंयत्कारणंयद्धेतुकमाहुस्तंस्वभावंपश्यतीतिपूर्वेणान्वयः समुदायमाह यःकर्ताप्रमातायेनज्ञानकर्मकरणेनयत्प्राप्यमुद्दिश्ययस्मिन्देशेका लेचयस्मिन्सुखेदुःखेवानिमित्तभूते तांतदनुकूलांप्रवृत्तिंयत्नमारभतेयच्चारभ्यतत्कर्मदर्शनगमनादिकंकरोति किंकृत्वाकरोति यतोरागद्वेषादितःअदृष्टादीश्वरेच्छातोवागृहीत्वाऽवलंब्येतियोजना ततश्चकर्ता कर्मकरणंदेशकालौसुखदुःखेप्रवृत्त्यारंभाख्योयत्नोगत्यादिकंरागादृष्टेश्वरादिकंचसमुदायस्तस्ययद्धेतुश्चिन्मात्रंतदेवस्वभावइत्यर्थः ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुकिंतत्कारणंयदपेक्ष्यनित्ययोरपिजीवेशयोःकार्यत्वमुच्यतेइत्याशंक्याह यद्वेति वाशब्दएवार्थे यदेवव्यापकमीश्वराख्यंसाधकंव्याप्यंजीवाख्यंचाभूत् उभयोर्विभुत्वेनित्यत्वेचतुल्यत्वेननियम्यनियामकभावोनस्यात् तथाचांतःप्रविष्टःशास्ताजनानांसर्वात्मेत्यादयःश्रुतयोनोरुपध्येरन् एकस्योभयात्मत्वेमानमाह मंत्रवदिति एकएवतुभूतात्माभूतेभूतेव्यवस्थितः एकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचंद्रवदितिमंत्रएवात्रप्रमाणमित्यर्थः भूतात्मानित्यात्माएकधेतिव्यापकत्वेन बहुधेतिसाधकत्वेन स्थास्यतीतिस्थाणुत्वंकूटस्थत्वापरपर्यायमुच्यते यआत्मकारीआत्मनैवैकाद्वितीयेनकरोतिसर्वमित्यात्मकारी तदात्मानंस्वयमकुरुतेत्यादिश्रुतेः तत्परंकारणं आनंदाद्ध्येवखल्विमानिभूतानिजायंतेइत्यादिश्रुतेरानंदमयाख्यईश्वरस्त्ववांतरकारणंशुद्धापेक्षयाकार्यमित्यर्थः तदिदमुक्तंकार्यमतोयदन्यदिति ॥७॥ एवंस्वभावस्यपरमकारणत्वमुक्त्वाज्ञानात्मतामप्याहत्रिभिः यथाहीति सुकृतैःसम्यगनुष्ठितैःपुण्यपापैः कर्मजैःपुण्यपापैः शुभाशुभेषुशरीरेषुजडेषु इदमजडंस्वभावाख्यंपरमकारणं ज्ञानंनित्यज्ञप्तिमात्रं निबद्धंशुभाशुभवज्जडाजडेअपिसहभवतोऽविरोधादित्यर्थः ॥ ८ ॥ यथेति यथावृक्षाग्रस्थोदीपोभूयांसंविषयमवभासयतिनतथावृक्षमूलस्थः एवंपंचेंद्रियरूपाश्चैतन्यप्रदीपयुक्तावृक्षाइवाप्रकाशाज्ञानदीपेनप्रदीप्ताःपरवं

यद्वाप्यभूद्व्यापकंसाधकंचयन्मंत्रवत्स्थास्यतिचापिलोके॥यःसर्वहेतुःपरमात्मकारीतत्कारणंकार्यमतोयदन्यत् ॥ ७ ॥ यथाहिकश्चित्सुकृतैर्मनुष्यःशुभाशुभंप्राप्नुतेथाविरोधात्॥एवंशरीरेषुशुभाशुभेषुस्वकर्मजैर्ज्ञानमिदंनिबद्धम्॥८॥यथाप्रदीप्तःपुरतःप्रदीपःप्रकाशमन्यस्यकरोतिदीप्यन्॥ तथेहपंचेंद्रियदीपवृक्षाज्ञानप्रदीप्ताःपरवंतएव॥ ९ ॥ यथाचराज्ञाबहवोह्यमात्याःपृथक्प्रमाणंप्रवदंतियुक्ताः॥ तद्वच्छरीरेषुभवंतिपंचज्ञानैकदेशाःपरमःसतेभ्यः॥१०॥यथार्चिषोग्नेःपवनस्यवेगोमरीचयोर्कस्यनदीषुचापः॥गच्छंतिचायांतिचसंचरंत्यतस्तद्वच्छरीराणिशरीरिणांतु॥ ११ ॥यथाचकश्चित्परशुंगृहीत्वाधूमंनपश्येज्ज्वलनंचकाष्ठे॥ तद्वच्छरीरोदरपाणिपादंछित्त्वानपश्यंतिततोयदन्यत् ॥ १२ ॥ तान्येवकाष्ठानियथाविमथ्यधूमंचपश्येज्ज्वलनंचयोगात्॥ तद्वत्सबुद्धिःसममिंद्रियात्माबुद्धःपरंपश्यतितंस्वभावम्॥ १३ ॥यथात्मनोंगंपतितंपृथिव्यांस्वप्नांतरेपश्यतिचात्मनोन्यत्॥ श्रोत्रादियुक्तःसुमनाःसबुद्धिर्लिंगात्तथागच्छतिलिंगमन्यत्॥ १४॥

तश्चित्प्रकाशाधीनतयाप्रकाशकृतः नस्वतइत्यर्थः तथाचश्रुतयः येनवागभ्युद्यतेयेनचक्षूंषिपश्यंतियेनाहुर्मनोमतमित्याद्याः॥९॥तेभ्यइंद्रियेभ्यः सज्ज्ञानरूपःस्वभावःपरमः ॥ १० ॥ अस्यज्ञानस्यनित्यत्वंसाधयति यथार्चिषइति शरीरेषुमनोद्वाराज्ञानंनिबद्धमपिशरीराण्येवनश्यंतिनज्ञानमित्यर्थः ॥ ११ ॥ उपाध्युपधेययोर्धीज्ञानयोरदृश्यत्वंसदृष्टांतमाहद्वाभ्यां यथाचेति गृहीत्वाव्यापारयित्वा ॥ १२ ॥ योगादुपायात्पश्यामीत्यनुभववन्निंद्रियात्माजीवःसबुद्धिःपरंबुद्धिंचसममेककालंपश्यतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ देहनाशोत्पत्त्यादिनाबुद्ध्युपाधिश्चिदात्मानबाध्यतेइत्याहद्वाभ्यां यथात्मनइति अंगंशरीरमन्यदात्मनःपृथक्कृत्वमांतरेस्वममध्येयथापश्यति समनाःसबुद्धिः मनोबुद्धियुक्तःश्रोत्रादिभिर्दशभिरिंद्रियैःपंचभिःप्राणैश्चसहितःसप्तदशात्मा मरणेआत्मनःशरीरंपृथक्कृत्वस्मात्पश्यन्नपितत्रात्मनोभिन्नत्वमजानन्शरीरांतरयुक्तोभवति लिंगात्स्थूलदेहात् लिंगंतदेवदेहांतरं ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संनिपातोमरणं फलसंनियोगात्सुखदुःखप्रदकर्मसंबंधात् अनेनलिंगेनशवीभूतेन अदृष्टोऽलक्षितः ॥ १५ ॥ एवमात्मनोबुद्धितादात्म्यभ्रांतिकृतंसंसारमुक्त्वावस्तुतोऽसंगत्वमाह नचक्षुषेतींद्रियाग्राह्यत्वमु क्त्वानस्पर्शमुपैतीत्यभोक्तृत्वद्वाराऽसंगत्वमुक्तंनचापीत्यकर्तृत्वद्वारा तेचक्षुराद्याः सपश्यतेतानितिसाक्षित्वमुक्तं साक्षिणोपिबुद्धिवृत्तिग्राह्यत्वात् कर्मव्यतिहारेतङ् फलद्वारातुनपश्यंतीत्युक्तं ॥ १६ ॥ असं गस्यापितप्तायःपिंडवद्धीतादात्म्यभ्रांत्यासंसारप्रतीतिरित्याह यथेति रूपपैंगल्यादिकं कश्चिदयःपिंडादिः तथापिसःवस्तुवृत्त्यादग्धृत्वपिंगलत्वाख्यमपरंरूपंगुणंवायथानबिभर्तितथैवतदस्याऽऽत्मनोरूपंचै तन्यंदेहेदृश्यते नतुदेहोवस्तुतश्चेतनः तथापिलोहगतंचतुष्कोणत्वादिकंवह्नाविवात्मनिदेहगतंदुःखादिकंप्रतीयतइत्यर्थः ॥ १७ ॥ उक्तदृष्टांतेनैवयद्यच्छरीरमात्माप्राप्नोतितस्यतस्यधर्मानात्मन्यभिमन्य तइत्याह तथेति अदृश्यंतटस्थैः तदाश्रयंदेहांतराश्रयं ॥ १८ ॥ अत्रप्रसंगात्पूर्वदेहत्यागंदेहांतरोपादानंचसप्रकारमाह खमितित्रिभिः शरीरीम्रियमाणःखाद्युपादानकैर्देहांशैःखादीनाविशते एवंश्रोत्रादयो पिसप्तदशनानाश्रयाःस्वस्वोपादानगाःसंतोपिकर्मसुपूर्वप्रज्ञासहितेषुवर्तमानाःश्लिष्टाःपंचगुणान्शब्दादीन्श्रयंते अयमर्थः स्थूलदेहनाशेपिकर्मणावबद्धंसप्तदशात्मकंलिंगंननश्यतिकिंतुदेहांतरंप्रविशतितृ

उत्पत्तिवृद्धिव्ययसंनिपातैर्नयुज्यतेसौपरमःशरीरी ॥ अनेनलिंगेनतुलिंगमन्यद्गच्छत्यदृष्टःफलसंनियोगात् ॥ १५ ॥ नचक्षुषापश्यतिरूपमात्मनोनचापिसंस्प र्शमुपैतिकिंचित् ॥ नचापितैःसाधयतेतुकार्यंतेतंनपश्यंतिसपश्यतेतान् ॥ १६ ॥ यथासमीपेज्वलतोनलस्यसंतापजंरूपमुपैतिकश्चित् ॥ नचापरंरूपगुणंबिभ र्तितथैवतदृश्यतिरूपमस्य ॥ १७ ॥ तथामनुष्यःपरिमुच्यकायमदृश्यमन्यद्विशतेशरीरम् ॥ विसृज्यभूतेषुमहत्सुदेहंतदाश्रयंचैवबिभर्तिरूपम् ॥ १८ ॥ खंवायुमग्निं सलिलंतथोर्वींसमंततोभ्याविशतेशरीरी ॥ नानाश्रयाःकर्मसुवर्तमानाःश्रोत्रादयःपंचगुणान्श्रयंते ॥ १९ ॥ श्रोत्रंखतोघ्राणमथोपृथिव्यास्तेजोमयंरूपमथो विपाकः ॥ जलाश्रयंतेजउक्तंरसंचवाय्वात्मकःस्पर्शकृतोगुणश्च ॥ २० ॥ महत्सुभूतेषुवसंतिपंचपंचेंद्रियार्थाश्चतथेंद्रियेषु ॥ सर्वाणिचैतानिमनोऽनुगानिबुद्धिं मनोन्वेतिमतिःस्वभावम् ॥ २१ ॥

णजलायुकान्यायेन तथाचश्रुतिः तमुत्क्रामंतंप्राणोनूत्क्रामतिप्राणमनूत्क्रामंतंसर्वेप्राणाअनूत्क्रामंतीति तंविद्याकर्मणीसमन्वारभेतेपूर्वप्रज्ञाचेति तद्यथातृणजलायुकातृणस्यांतंगत्वाऽन्यमाक्रममाक्रम्या त्मानमुपसंहरतीति ॥ १९ ॥ तत्रकिमिंद्रियंकस्यभूतस्यगुणंश्रयतेइतिव्यवस्थामाह श्रोत्रंखतःखस्यगुणंशब्दंश्रयतेइत्यनुषंगः पृथिव्यागुणंगंधंघ्राणंसंश्रयते विपाकश्चक्षूरूपतेजःपरिणामस्तेजोमयंरूपंश्रयते जलाश्रयंतेजोरसप्रकाशकंरसनेंद्रियंरसंसंश्रयते वाय्वात्मकःस्पर्शकृतःस्पर्शार्थंकृतइंद्रियविशेषस्त्वक्तमेववाय्वात्मकंगुणंस्पर्शंश्रयते शब्दादिवासनासहिताएवश्रोत्रादयःकर्मसुश्लिष्टाभवंतीत्यर्थः ॥ ॥ २० ॥ पंचानामिंद्रियाणामर्थाःशब्दादयोभूतेषुखादिषुवसंतितानिचपंचखादीनींद्रियेषुवसंति सर्वाणिचैतानिशब्दादीनिखादीनींद्रियाणिचमनोनुगानि मनोबुद्धिमन्वेति बुद्धिःस्वभावमन्वेति तेनइंद्रि याणिपराण्याहुरिंद्रियेभ्यःपरंमनः मनसस्तुपराबुद्धिर्योबुद्धेःपरतस्तुसइतिगीतासंगता ततश्चार्थानांकारणमिंद्रियाणितेषांमनस्तस्यबुद्धिस्तस्याश्चिदात्मेतिक्रमात्सर्ववासनावासितायांबुद्धौसर्वमस्तीतितद वियोगाच्चिदात्मापुनःपुनःसंसरतीत्यर्थः ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतदेवाह शुभेति स्वदेहेस्वकर्मार्जितेनूतनदेहेइंद्रियादीनितदेवकर्माऽऽददते यदैहिकादन्यत्पूर्वजन्मकृतं परावराण्यर्थबुद्ध्यादीनि पूर्वसंस्काराडुत्तरोत्तरदेहेकर्माणिकुर्वन्नमुच्यतइत्यर्थः ॥२२॥ नन्वेवमप
रिहार्यत्वाद्वासनासंततेरलंमोक्षाशयेत्याशंक्यानादिकालागतमपिभ्रमंतत्त्वधीःसमूलमुन्मूलयितुंक्षमतेइतिप्रतिपादयितुंसदृष्टांतंसंसारस्यभ्रमपूर्वकत्वमाह चलमिति यथादृष्टिपथंदृष्टिर्ज्ञानमनतिक्रांतंसम्य
क्प्रमितंवस्तुतस्यपंथाइवपंथाहानोपादानादिमार्गोयस्यतद्यथादृष्टिपथंभ्रांतिज्ञानंतच्चंचलंबाधविषयतयाअस्थिरंजनःपरैतिपराकृत्यैत्यवगच्छतिवस्तुतत्त्वं यथानौस्थोनौचांचल्यंतीरतरावारोपयतिनौस्थै
र्यंचतद्बाधितंभवत्येवंपरंपरमात्मानंकूटस्थमपिबुद्ध्युपधानात्कूटस्थमिवभासमानंबुद्धिमार्गंभ्रांतिजनकत्वरूपंधीनिरोधेनपराकृत्यपरतत्त्वमभ्येति एवंयथासूक्ष्मंपुस्तकाक्षरंमहद्रूपमिवमहत्तररूपमिवलो
चनोत्तेजनबलेनाभितोभाति तथासूक्ष्ममपिचिदात्मतत्त्वंबुद्धियोगात्स्थूलप्रपंचात्मनाभाति एवंयथारूपंस्वमुखप्रतिबिंबंस्वरूपंस्वस्यमुखस्यतत्त्वंस्वदृष्ट्ययोग्यमपिदर्पणआलोचयतेदर्शयत्येवमेकमेवप्र
त्यग्वस्तुस्वाज्ञानकल्पितधीदर्पणःपराग्भूतवियदाद्याकारेणावभासयति तत्रयथाउपनेत्रदर्पणयोरपायेक्षरस्थौल्यंमुखस्यदृश्यत्वंचापैत्येवंधीनिग्रहेचितःस्थूलत्वंदृश्यत्वंचापैति तदेवंकूटस्थस्यात्मनोविका
रित्वेसूक्ष्मस्यस्थूलत्वेदृग्रूपस्यदृश्यत्वेचक्रमेणदृष्टांतत्रयं एवंचानादिरपिभ्रांतिस्तत्त्वज्ञानेनपाश्चात्येनापिबाधितुंशक्या नचभ्रांतेरुन्मज्जनंसंभवति बुद्धेस्तत्त्वपक्षपातित्वात् तस्माद्भ्रांतिज्ञानापनयायाऽऽत्म

शुभाशुभंकर्मकृतंयदन्यत्तदेवप्रत्याददतेस्वदेहे ॥ मनोनुवर्ततिपरावराणिजलौकसःस्रोतइवानुकूलम् ॥ २२ ॥ चलंयथादृष्टिपथंपरैतिसूक्ष्मंमहद्रूपमिवाभिभा
ति॥स्वरूपमालोचयतेचरूपंपरंतथाबुद्धिपथंपरैति॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० मनुबृहस्पतिसं० द्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०२ ॥
॥ मनुरुवाच ॥ ॥ यदिंद्रियैस्तूपहितंपुरस्तात्प्राप्तान्गुणान्संस्मरतेचिराय ॥ तेष्विंद्रियेषूपहतेषुपश्चात्सबुद्धिरूपःपरमःस्वभावः ॥ १ ॥

ज्ञानेयतितव्यमितिभावः ॥ २३ ॥ ॥ इतिशांतिपर्व० मोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ननुयदुक्तंनिर्विकारस्यविकारित्वं
सूक्ष्मस्यस्थूलत्वमदृश्यस्यदृश्यत्वंचबुद्धियोगादितितन्न बुद्ध्यतिरिक्तस्यात्मनोनुपलंभादित्याशंक्याह यदिति आत्मेंद्रियमनोयुक्तंभोक्तेत्याहुर्मनीषिणइतिश्रुतेःसमनस्केंद्रियैरुपहितंयज्जीवचैतन्यंतच्चिरा
यबहुकालंपुरस्तात्पूर्वंप्राप्तान्गुणान्विषयान्कालांतरेसंस्मरतेबाल्येहमिदमन्वभूवमिति तदामनोरथकालेविषयेंद्रियसंनिकर्षाद्यभावाज्ज्ञेयज्ञानज्ञातृवासनावासिताबुद्धिरेवसर्वात्मतांप्राप्तातदन्येनचैत
न्येनावभास्यतेइत्यस्तिबुद्ध्याधिकश्चेतनइत्यर्थः ननुतदाइंद्रियाण्येवविषयवासनावासितानिबुद्ध्याप्रकाश्यंतइत्याशंक्याह तेष्विति इंद्रियेष्वप्युपहतेषुविलीनेषुशब्दाद्यग्रहात् पश्चात्स्वप्नकाले बुद्धेरूपंत्रि
पुटीज्ञेयज्ञानज्ञात्रात्मिकातद्वद्रूपमस्यसबुद्धिरूपः ससमानःसन्नुभौलोकावनुसंचरतिध्यायतीवलेलायतीवेतिश्रुतेः समानोबुद्धितादात्म्यंप्राप्तः परमःसर्वोत्कृष्टःस्वभावश्चिद्रूपआत्माबुद्धेरन्योस्त्येव अयं
भावः यथाजाग्रत्कालेघटचक्षुषोर्भास्यभासकयोर्व्यतिरिक्तःकूटस्थोनिर्विकारआदित्यःसत्तामात्रेणचक्षुषोनुग्रहंघटस्यचप्रकाशंकरोत्येवंस्वप्नेपिमातृमेयात्मनास्थितांबुद्धितदन्यउदासीनः प्रकाशोव
भासयेदिति तस्मादस्तिबुद्धेरन्यस्तत्तादात्म्यभ्रांत्याविकारित्वाद्याक्रांतआत्मेतिसिद्धं ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुमनोरथइवस्वप्नेपिवासनामयानींद्रियाणिसंत्येवातस्तत्राप्यविशिष्टंबुद्धेरेवभासकत्वं तथाचश्रुतिःस्वप्नावस्थांप्रकृत्याहअथोखल्वाहुर्जागरितदेशएवास्येति तच्चस्वप्नस्यजागररूपत्वमिंद्रियाणामसत्त्वे ऽनुपपन्नं इंद्रियैरर्थोपलब्धिर्जागरितमितिप्रसिद्धेरतोनमनोरथइवस्वप्नेपिबुद्ध्यतिरिक्तचेतनासिद्धिरित्याशंक्याह यथेति सपरमः युगपदेककालं अतुल्यकालमनेककालंच अतीतानागतंपदार्थजातंकृत्स्न मिहपरत्रवाजन्मनिदृष्टं अविशेषात्समंतान्सम्यगंतःसंनिधिर्येषांतान्संनिहितानींद्रियार्थान्शब्दादीन्नोपेक्षतेकिंतुप्रकाशयत्येव यथेतिहेतौ तथाचलंपरस्परव्यभिचार्यवस्थात्रयंसंचरते यतोविद्वान्सा क्षीतस्मात्सव्यावृत्तेभ्योऽनुवृत्तंभिन्नंकुसुमेभ्यःसूत्रमिवेतिन्यायादेकइत्यर्थः अयमर्थः स्वप्नावस्थायांह्यतीतमनागतंचवस्तुजातंयुगपत्संनिहितमिवदृश्यते तदेंद्रियाणांसत्त्वेऽतीतादिज्ञानंनस्यान्नह्यतीतादिना तेषांसंनिकर्षोस्ति असंनिकृष्टज्ञानेतुतदानीमिंद्रियसद्भावकल्पनाव्यर्था नहिरज्जूरगादिष्विवाधिष्ठानज्ञानार्थंतदाइंद्रियापेक्षास्त्यात्मनोबुद्धेर्वाधिष्ठानत्वेनाभिमतस्येंद्रियायोग्यत्वात् तस्मात्स्वप्नेधीरेवैका

यथेंद्रियार्थान्युगपत्समंतान्नोपेक्षतेकृत्स्नमतुल्यकालम्॥ तथाचलंसंचरतेसविद्वांस्तस्मात्सएकःपरमःशरीरी॥ २ ॥
रजस्तमःसत्त्वमथोतृतीयंगच्छत्यसौस्थानगुणान्विरूपान्॥ तथेंद्रियाण्याविशतेशरीरीहुताशनंवायुरिवेंधनस्थम्॥३॥

मातृमानमेयात्मनासतीतदन्येनसाक्षिणाभास्यते तस्याश्चावस्थात्रयंचलमित्यविशेषात्जाग्रेपिसैवमात्राद्याकारेतिपरिशिष्टएकएवसाक्षीशरीरीशरीरदर्शीतिज्ञेयमिति अथोखल्वितिश्रुतिस्तुपूर्वपक्षविष यैवेतिश्रुत्यर्थविदांप्रसिद्धं अन्यथाचायंपुरुषःस्वयंज्योतिरितिस्वप्नेआत्मनःस्वयंज्योतिष्ट्वज्ञापनार्थंप्रवृत्तस्यज्योतिर्ब्राह्मणस्यनिर्विषयत्वंस्यादितिदिक्॥ २ ॥ चलंसंचरतेइत्येतद्व्याचष्टे रजइति प्रत्येकंत्रि गुणात्मकानिजाग्रदादीनिबुद्धेःस्थानानितेषांगुणान्तद्गतसुखदुःखादीन् विरूपान्परस्परविलक्षणान् गच्छतिजानात्येव नभुंक्ते अवस्थांतरगतस्यदुःखादेरन्यत्रादर्शनात् तथाचश्रुतिःसयत्तत्रपश्यत्यतिपु ण्यंचपापंचानन्वागतस्तेनभवत्यसंगोह्ययंपुरुषइति अतोबुद्धेरेवदुःखादिभोक्तृत्वंततएवचकर्तृत्वंनत्वात्माभोक्ताऽकर्तावाकिंतूदासीनबोधमात्रएवेत्यर्थः इममेवन्यायमिंद्रियसंचारेप्यतिदिशति तथेति अव स्थापथेनेवेंद्रियपथेनापिबुद्धिरेवसुखादिभोक्त्रीत्यर्थः अत्रदृष्टांतः हुतेति यथाकाष्ठस्थोग्निरेवकाष्ठंदहतिनवायुः सत्वग्निंदीपयत्येव एवमिंद्रियस्थाधीरेवेंद्रियजंसुखादिकंभुंक्तेचितिस्तुबुद्धिंचेतयनएवन तुनदीयंसुखादिकंभुंक्तेइत्यर्थः॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंबुद्धेःपृथक्प्रसाधितमात्मतत्त्वंचक्षुराद्यगोचरमित्याह नचक्षुषेति रूपंस्वरूपंचक्षुषानपश्यति स्पर्शनंत्वगिंद्रियंनपश्यतिनस्पृशति रूपस्पर्शराहित्यात् अत्रहेतुः यतइंद्रियेंद्रियं प्राणस्यप्राणमुतचक्षुषश्च क्षुःश्रोत्रस्यश्रोत्रंमनसोयेमनोविदुरितिश्रुतेरिंद्रियप्रकाशकंनेंद्रियप्रकाश्यत्वंयातीत्यर्थः नहिदारुदाहकोग्निर्दारुदाह्योभवति इंद्रियाणामितिपाठेनिर्धारणेषष्ठी इंद्रियाणांमध्येस्पर्शनंयत्तदपिनपश्यतीतियो ज्यं श्रोत्रेणलिंग्यतेगम्यतइतिश्रोत्रगम्यमपिनअशब्दत्वात् एतच्चप्रमाणांतराणामप्युपलक्षणंकथंतर्हितस्यतंत्वौपनिषदंपुरुषंपृच्छामीत्युपनिषद्गम्यत्वंदृश्यतेत्वग्र्यया बुद्ध्येतिधीगम्यत्वंचश्रूयतइत्याशंक्याह श्रवणेनदर्शनंतथाक्तमिति तथाकथं येनपश्यतितद्विनश्यतीतितच्छब्दयोगाद्येनेत्यध्याहार्यं अयमर्थः आत्मावाअरेद्रष्टव्यःश्रोतव्योमंतव्योनिदिध्यासितव्यइत्यात्मदर्शनार्थत्वेनश्रवणादिकंविधीयतेतत्र विदिततत्त्वंपदार्थस्यतत्त्वमसीतिवाक्यादात्मनोब्रह्मभावावगतौवेदाअवेदाइतिवेदांतानामपिबाधःश्रूयते अन्यस्यतुवाक्यार्थध्यानेनतदवगतौमनसोपिलयःश्रूयते तावन्मनोनिरोद्धव्यंहृदियावत्क्षयंगतमिति तदिदमुक्तंयेनकरणेनशब्देनमनसावासर्वंपश्यत्यात्मानंतद्विनश्यतीति एवंश्रवणेनवेदांतवाक्यविचारेणाऽऽत्मनोदर्शनंतथाताद्दृशंप्रत्यस्तमितसमस्तक्रियाकारकादिद्वैतंकृतंविहितं तथाचश्रुतिः यत्रत्वस्यसर्व

नचक्षुषापश्यतिरूपमात्मनोनपश्यतिस्पर्शनमिंद्रियेंद्रियम्॥ नश्रोत्रलिंगंश्रवणेनदर्शनंतथाकृतंपश्यतितद्विनश्यति ॥ ४ ॥ श्रोत्रादीनिनपश्यंतिस्वंस्वमात्मानमात्मना॥ सर्वज्ञःसर्वदर्शीचसर्वज्ञस्तानिपश्यति॥ ५॥ यथाहिमवतःपार्श्वंपृष्ठंचंद्रमसोयथा॥ नदृष्टपूर्वंमनुजैर्नचतन्नास्तितावता ॥ ६ ॥ तद्वद्भूतेषुभूतात्मासूक्ष्मोज्ञानात्मवानसौ ॥ अदृष्टपूर्वश्चक्षुर्भ्यांनचासौनास्तितावता॥ ७॥ पश्यन्नपियथालक्ष्मजगत्सोमेनविंदति॥ एवमस्तिनचोत्पन्नंनचतन्नपरायणम् ॥८॥

मात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदित्यादि ॥ ४ ॥ श्रोत्रेति स्वंस्वमात्मानंनपश्यंतितत्रकिमुवक्तव्यंपरमात्मानंनपश्यंतीत्यर्थः सर्वश्चासौज्ञश्चेत्यद्वयचिन्मात्रत्वमुक्तं सर्वदर्शीतितस्यैवदृश्यद्रष्टात्मत्वमुक्तं पुनःसर्वज्ञइति दृश्यद्रष्ट्रोर्नित्यसंबंधश्चोक्तइत्यपौनरुक्त्यं॥५॥ एवमात्मनिसाधकंप्रमाणंप्रदर्श्यबाधकाभावमप्याह यथेत्यादिना॥६॥ज्ञानात्मवान्ज्ञानेनैवस्वरूपवान्ज्ञानस्वरूपइत्यर्थः॥ ७॥ आत्माप्रतीयमानोपिनप्रतीयतइतिसदृष्टांतमाह पश्यन्निति सोमेआदर्शतुल्येप्रतिबिंबितंजगल्लक्ष्मकलंकबुद्ध्यापश्यन्नपिनविंदतिइदंजगदेवचंद्रेदृश्यतइतिनजानाति एवमात्मज्ञानमस्ति यदाहुःनचायमेकांतेनाविषयः अस्मत्प्रत्ययविषयत्वादित्यपरोक्षत्वाच्चप्रत्यगात्मप्रसिद्धेरितिच तथापिब्रह्माभिन्नत्वेनाज्ञातत्वान्नचोत्पन्नंज्ञानमस्ति ननुयद्यात्मैवब्रह्मतर्हिसज्ज्ञातएव नचतज्ज्ञानेपिशोकादिनिवृत्तिरूपंफलंदृश्यतेऽतःकिंशास्त्रेणेत्याशंक्याह नचतन्नपरायणं तदात्मवेदनंनपरायणमितिनच तदेवपरायणमित्यर्थः तथाचश्रुतिः यदाचर्मवदाकाशंवेष्टयिष्यंतिमानवाः तदादेवमविज्ञायदुःखस्यांतोभविष्यतीतिज्ञातोपिभर्जुवदन्यथात्वेनगृहीतत्वात्सम्यग्ज्ञानायशास्त्रापेक्षास्तीत्यर्थः भर्जुःकिलराजवल्लभोदूरदेशस्थोभूत्सोन्यैरमात्यैर्भर्जुर्मृतोब्रह्मराक्षसोजातइतिराज्ञेज्ञापितंतंचसमीपगतंराजापश्यन्नपिधीदोषान्नपश्यतीत्येत्याचक्षतेवृद्धाः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अपिचादृष्टमपिपदार्थमनुमानेनजानंतीत्याह रूपेति स्थूलदृष्ट्यारूपवंतमपिदृक्षमुदयास्तमनेआद्यंतेमृन्मात्रत्वेनाऽरूपत्वाद्बुधाधियारूपंमृन्मात्रमेवसमनुपश्यंति यथाहुः आदावंतेचयन्नास्तिवर्तमाने पितत्तथेति तथातद्गताउदयास्तमयगतास्तद्दर्शिनःसवितुर्गतिंदूरत्वदोषात्प्रत्यक्षेणागृह्यमाणामपिदेशांतरप्राप्तिलिंगेनधियापश्यंति एवंदृश्यमानस्योसत्त्वेऽदृश्यमानस्यसत्त्वेचदृष्टांतद्वयमुक्तम्॥९॥दार्ष्टांतिक माह तथेति यथेदंतथादूरस्थंरविगतिवद्दुर्लक्ष्यंप्रकरणादात्मानंबुद्धिप्रदीपेनपूर्वोक्तरीत्यासमनुपश्यंतीत्यनुषज्यते प्रत्यासन्नंनिकटस्थमपिज्ञेयंप्रपंचंनिनीषंतिनेतुमिच्छंति किंप्रति ज्ञानाभिसंहितंज्ञानशब्दे नाभिसंहितंज्ञानशब्दाभिधेयंब्रह्म सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्म विज्ञानमानंदंब्रह्मेत्यादिश्रुतिभ्यस्तत्प्रति ब्रह्मणिप्रविलापयितुमिच्छंतीत्यर्थः ॥१०॥ एतच्चोपायेनैवसिध्यतीतिसदृष्टांतमाह नहीति ॥११॥ उपादानो पादेययोरभेदान्मृगेणमृगइवज्ञानेनस्वसजातीयेनज्ञेयंगृह्यतेवशीक्रियते भूम्येवदृक्षइत्यर्थः ॥१२॥ मूर्तिषुस्थूलदेहेषु मूर्तिस्थंलिंगदेहस्थं ज्ञेयमात्मानं ज्ञानेनधीवृत्त्या ॥१३॥ नन्वात्मनोधीवृत्तिविषयत्वे

रूपवंतमरूपत्वादुदयास्तमनेबुधाः॥ धियासमनुपश्यंतितद्गताःसवितुर्गतिम्॥ ९॥ तथाबुद्धिप्रदीपेननदूरस्थंसुविपश्चितः॥ प्रत्यासन्नंनिनीषंतिज्ञेयंज्ञानाभिसं हितम्॥ १०॥ नहिखल्वनुपायेनकश्चिदर्थोभिसिध्यति ॥ सूत्रजालैर्यथामत्स्यान्बध्नंतिजलजीविनः ॥ ११ ॥ मृगैर्मृगाणांग्रहणंपक्षिणांपक्षिभिर्यथा ॥ ग जानांचगजैरेवज्ञेयंज्ञानेनगृह्यते ॥ १२॥ अहिरेवह्यहेःपादान्पश्यतीतिहिनःश्रुतम् ॥ तद्वन्मूर्तिषुमूर्तिस्थंज्ञेयंज्ञानेनपश्यति ॥ १३॥ नोत्सहंतेयथावेत्तुमिंद्रियै रिंद्रियाण्यपि ॥ तथैवेहपराबुद्धिःपरंबोध्यंनपश्यति॥ १४॥ यथाचंद्रोह्यमावास्यामलिंगत्वान्नदृश्यते॥ नचनाशोस्यभवतितथाविद्धिशरीरिणम्॥ १५॥ क्षी णकोशोह्यमावास्यांचंद्रमानप्रकाशते॥तद्वन्मूर्तिविमुक्तोसौशरीरीनोपलभ्यते॥ १६॥यथाकाशांतरंप्राप्यचंद्रमाभ्राजतेपुनः॥तद्वल्लिंगांतरंप्राप्यशरीरीभ्राज तेपुनः॥ १७॥ जन्मवृद्धिःक्षयश्चास्यप्रत्यक्षेणोपलभ्यते ॥सातुचांद्रमसीवृत्तिर्नतुतस्यशरीरिणः॥ १८॥ उत्पत्तिवृद्धिवयसायथासइतिगृह्यते ॥ चंद्रएवत्वमा वास्यांतथाभवतिमूर्तिमान् १९॥

जडत्वापत्तिरित्याशंक्याह नोत्सहंतइति पराबुद्धिश्चरमाधीवृत्तिःपरंशुद्धंबोध्यंनपश्यतिघटवत् तथाचवृत्तिव्याप्तिरेवब्रह्मण्यस्तिनतुफलव्याप्तिरित्यर्थः यथोक्तं फलव्याप्यत्वमेवेहशास्त्रकृद्भिर्निराकृतं ब्र ह्मण्यज्ञाननाशायवृत्तिव्याप्तिरपेक्ष्यतइति ॥१४॥ वृत्तिरूपोपाधिलयेपिब्रह्मास्तिनतुशून्यशेषइतिसदृष्टांतमाह यथेति अमावास्यांसूर्येणसहवासंप्राप्य अलिंगत्वात्ज्ञापकोपाधिशून्यत्वात् तथाऽनष्टंश रीरिणंविद्धि ॥१५॥ कोशःस्थूलशरीरं मूर्त्यावृत्त्याविमुक्तः ॥१६॥ एवंसुप्तिसमाध्योरात्मनःसत्त्वमुक्त्वाव्युत्थानेलिंगेनापितदाह यथेति आकाशांतरमवकाशभेदं लिंगांतरमित्युक्तेःसमाधौपूर्वलिंगनाश उक्तः तथादृष्टिसृष्टिन्यायेनलिंगांतरोत्पत्तिरित्यर्थः ॥१७॥ जन्मेति चांद्रमसीचंद्रमंडलस्यवृत्तिर्धर्मः एवंशरीरस्यैवजन्मादिर्नात्मनइत्यर्थः ॥१८॥ तत्रपरमतेनयुक्तिमाह उत्पत्तीति उत्पत्त्यादिकालभेदा त्परिमाणादिभेदेनशरीरभेदेपिसएवायंदेवदत्तइतिशरीरिणऐक्यंप्रत्यभिज्ञायतेएवममावास्यामित्यदर्शनंलक्ष्यते तददर्शनंगतोपिमूर्त्तिमान्लब्धदेहश्चंद्रोप्येकएव बाल्याद्यवस्थांतरप्राप्ताविवदेहांतरप्राप्ताव पिएकएवदेहीत्यर्थः ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

देहदेहिनोःसंबंधोयंप्रतीयमानोपिकालत्रयेपिनास्तीत्याह नेति चिद्रूपंदेहिनमचिद्रूपोदेहःप्रकाशमंधकारइवस्प्रष्टुंत्यक्तुंवानशक्नोतीत्यर्थः ॥ २०॥ एवंसत्यपिदेहंविनानदेहिनःप्रकाशोनापिदेहिनंविनादेह
प्रकाशइतिसदृष्टांतमाहद्वाभ्यां यथेति तमोराहुरदृश्योपिदृश्येनार्कादिनायुक्तएवप्रकाशतेएवमात्मादेहेनेत्ययमहस्मीतिप्रकाशते देहाभावेतुसुषुप्तौनस्पष्टंप्रकाशतइत्यर्थः विनाशमेवापीतोभवतीत्या
दिश्रुतेः ॥ २१ ॥ यथेति दृष्टांतदार्ष्टांतिकयोर्व्यत्ययः यथाऽर्कवियुक्तोराहुर्नप्रकाशतेएवंचैतन्यमंतरेणजडोदेहोनप्रकाशतइत्यर्थः दार्ष्टांतिकेऽक्षरयोजनातु तद्वद्राहुवदप्रकाशमानंशरीरंस्वीयत्वेनयस्या
स्तीतितद्वच्छरीरश्चिदात्मातेनविनिर्मुक्तःशरीरीनोपलभ्यतइति स्वर्गीध्वस्तइत्यादौस्वर्गमात्रध्वंसइवशरीरमात्रानुपलंभोविवक्षितः अनयैवरीत्यापूर्वश्लोकेपिशरीरोपलंभेआत्मनोऽन्वयःप्रदर्शनीयः यथाश्रु
तरीत्याचोभयोरपिश्लोकयोरात्मोपलंभेशरीरान्वयव्यतिरेकौदर्शनीयौ ॥ २२ ॥ नन्वेवंमरणेशरीराभावादात्मनोप्यभावःस्यादित्याशंक्यतत्रापिशरीरांतरसंबंधोस्तीतिसदृष्टांतमाहयथेति अमावास्यांसूर्ये

नोपसर्पद्विमुंचद्वाशशिनंदृश्यतेतमः॥ विसृजंश्चोपसर्पंश्चतद्वत्पश्यशरीरिणम्॥ २०॥ यथाचंद्रार्कसंयुक्तंतमस्तदुपलभ्यते॥ तद्वच्छरीरसंयुक्तःशरीरीत्युपलभ्य
ते॥ २१॥ यथाचंद्रार्कनिर्मुक्तःसराहुर्नोपलभ्यते॥ तद्वच्छरीरनिर्मुक्तःशरीरीनोपलभ्यते॥ २२॥ यथाचंद्रोत्यमावास्यांनक्षत्रैर्युज्यतेगतः॥ तद्वच्छरीरनिर्मुक्तः
फलैर्युज्यतिकर्मणः॥ २३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशां०मो०मनुबृहस्पतिसंवादेऽभ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०३॥ ॥७॥ ॥मनुरुवाच॥ ॥
यथाव्यक्तमिदंशेतेस्वप्नेचरतिचेतनम्॥ ज्ञानमिंद्रियसंयुक्तंतद्वत्प्रेत्यभवाभवौ॥ १॥ यथांभसिप्रसन्नेतुरूपंपश्यतिचक्षुषा॥ तद्वत्प्रसन्नेंद्रियत्वाज्ज्ञेयंज्ञानेनपश्य
ति॥ २॥ सएवलुलितेतस्मिन्यथारूपंनपश्यति॥ तथेंद्रियाकुलीभावेज्ञेयंज्ञानेनपश्यति॥ ३॥ अबुद्धिरज्ञानकृताअबुद्ध्याकृष्यतेमनः॥ दुष्टस्यमनसःपंचसंप्र
दुष्यंतिमानसाः॥ ४॥ अज्ञानतृप्तोविषयेष्ववगाढोनतृप्यते॥ अदृष्टवच्चभूतात्माविषयेभ्योनिवर्तते॥ ५॥

णसहवासंगतश्चंद्रोस्माभिर्नक्षत्रयुक्तत्वेनसमयांतरेइवादृश्यमानोपितद्युक्तोस्त्येव एवमेकशरीरनिर्मुक्तआत्माकर्मणःफलभूतैःशरीरांतरैर्युज्यतएवेतिनशरीराभावादात्माभावोऽस्तिहेत्वभावादित्यर्थः॥ २३॥
॥इतिशांति०मो०नै०भा०ऽभ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०३ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥देहसंबंधस्यापरिहार्यत्वंश्रुत्वामुमुक्षोरुद्वेगोमाभूदितितन्निवृत्तिसाधनंयोगंवक्ष्यन्सदृष्टांतंदेहवि
योगप्रकारमाह यथेति यथाव्यक्तंस्थूलशरीरंशेते स्वप्नेचेतनंलिंगशरीरंप्रेत्यव्यक्ताद्वियुज्यचरतितद्वद्भवःसंसारस्तथाइंद्रियसंयुक्तंलिंगमपिशेते सुषुप्तौकेवलंज्ञानंप्रेत्यालिंगाद्वियुज्यचरतितद्वदभवोमोक्षइ
त्यर्थः ॥ १ ॥ ज्ञेयमात्मानंज्ञानेनबुद्ध्याआत्मज्ञानान्मुच्यते तच्चेंद्रियजयाद्भवतीत्यर्थः ॥ २ ॥ विपर्ययेबंधमाह सइति ज्ञानेबुद्धौनपश्यति ॥ ३ ॥ अबुद्धिरविद्याअनित्याशुचिदुःखानात्मसुदेहादिषुनित्य
सुखशुचित्वात्मबुद्धिर्विपर्ययरूपासाचाज्ञानजातयामनआकृष्यतेरागाद्याक्रांतंभवति पंचश्रोत्रादयः मानसामनःप्रधानाः ॥ ४ ॥ अज्ञानतृप्तौमोहपूर्णः अवगाढोऽत्यंतमग्नः अदृष्टवत्धर्माधर्मयुक्तंयथा ॥४६॥
स्यात्तथा भूतात्माजीवोविषयेभ्यःशब्दादिभ्योभोगार्थंनिवर्ततेमृतःपुनर्जायते ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अंतंनाशंगतमंतगतं द्वितीयाश्रितेतिसमासःतर्षस्तृष्णा ॥ ६ ॥ शाश्वतस्येतिभावप्रधानोनिर्देशः अन्यथासुखदुःखसाधनयोर्विपरीतं ॥ ७ ॥ प्रख्येस्वच्छे आत्मनिबुद्धौ ॥ ८ ॥ प्रसृतैर्विषयेष्वनुगतैर्नियतै र्निगृहीतैःइंद्रियैरूप्यंतेनिरूप्यंतेइतिइंद्रियरूपेभ्यःशब्दादिभ्योयच्छेत् आत्मानंइंद्रियसंज्ञंमनसैवनिगृह्णीयात्॥ ९॥ लवणोदकन्यायेनकारणेकार्यलयनियमादिंद्रियमनोबुद्धिज्ञानमहतांपूर्वपूर्वस्योत्तरोत्त रस्मिन्प्रविलयायतेषांकार्यकारणभावमाह इंद्रियेभ्यइति पूर्वकारणं ज्ञानंजीवात्मा महत्परमात्मा तथाचानेनैवक्रमेणश्रुतावपिइंद्रियादीनांप्रविलापनंदृश्यते यच्छेद्वाङ्मनसीप्राज्ञस्तद्यच्छेज्ज्ञानआत्मनि ज्ञानमात्मनिमहतिनियच्छेत्तद्यच्छेच्छांतआत्मनीति श्रुत्यर्थस्तुवाक्‌वाचंवागादिप्राज्ञेंद्रियाणिमनसिनियच्छेत् मनसीइतिदैर्घ्यंछांदसं वागादिव्यापारमुत्सृज्यमनोमात्रेणावतिष्ठेतेत्यर्थः मनोपिविषयविक ल्पाभिमुखंज्ञानशब्दोदितायांबुद्धौनियच्छेत् तांचमहत्यात्मनिभोक्तरिनियच्छेत् अस्मीत्येतावन्मात्रेणावतिष्ठेत तमपिशांतेपरस्मिन्नात्मनिपरस्यांकाष्ठायांअपास्तसमस्तविशेषेनियच्छेदिति॥ १०॥ प्रविला पनक्रमनियमायउत्पत्तिक्रममाह अव्यक्तादिति अव्यक्तात्‌शुद्धचिन्मात्रात् युक्तंव्यापृतं मनसःश्रोत्रादीनि श्रोत्रादिभ्यःशब्दादयःप्रसृताइत्यर्थः तथाचसुषुप्तौश्रोत्रंसर्वैःशब्दैःसहाप्येतिमनःसर्वैर्ध्यानैःसहा

तर्षच्छेदोनभवतिपुरुषस्येहकल्मषात् ॥ निवर्ततेतदातर्षःपापमंतगतंयदा ॥ ६ ॥ विषयेषुतुसंसर्गाच्छाश्वतस्यतुसंश्रयात् ॥ मनसाचान्यथाकांक्षन्परंनप्रतिप द्यते ॥ ७ ॥ ज्ञानमुत्पद्यतेपुंसांक्षयात्पापस्यकर्मणः ॥ यथादर्शतलेप्रख्येपश्यत्यात्मानमात्मनि ॥ ८ ॥ प्रसृतैरिंद्रियैर्दुःखीतैरेवनियतैःसुखी ॥ तस्मादिंद्रियरूपे भ्योयच्छेदात्मानमात्मना ॥ ९ ॥ इंद्रियेभ्योमनःपूर्वंबुद्धिःपरतराततः ॥ बुद्धेःपरतरंज्ञानंज्ञानात्परतरंमहत् ॥ १० ॥ अव्यक्तात्प्रसृतंज्ञानंततोबुद्धिस्ततोमनः ॥ म नःश्रोत्रादिभिर्युक्तंशब्दादीन्साधुपश्यति ॥ ११ ॥ यस्तांस्त्यजतिशब्दादीन्सर्वाश्चव्यक्तयस्तथा ॥ विमुंचेत्प्राकृतान्ग्रामांस्तान्मुक्त्वामृतमश्नुते ॥ १२ ॥ उद्यन्हि सवितायद्वत्सृजतेरश्मिमंडलम् ॥ सएवास्तमुपागच्छंस्तदेवात्मनियच्छति ॥ १३ ॥

प्येतीत्यात्मनिसविषयाणामिंद्रियमनआदीनांलयःप्रबोधेचएतस्मादात्मनःसर्वेप्राणायथायतनंविप्रतिष्ठंते प्राणेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतिप्राणशब्दितेभ्यइंद्रियेभ्योदेवानामादित्यादीनांतेभ्योलोकानांचो त्पत्तिःश्रूयते तस्मादुक्तएवशब्दार्थः ननुकिमर्थमयंक्रमोविवक्ष्यते असमाधौसमाधिभ्रमनिवृत्त्यर्थमितिब्रूमः तथाहि पूर्वपूर्वकक्षातःउत्तरोत्तरकक्षांप्रविविक्षतोयोगिनोनिरुध्यमानंचित्तंदैनंदिनलयाभ्या सात्लीयतेत्रस्तपक्षिवत् पूर्वावस्थांवासहसागच्छति तावेतौलयविक्षेपौहेयतयाश्रूयेते लयविक्षेपरहितंमनःकृत्वासुनिश्चलं यदायात्युन्मनीभावंतदातत्परमंपदमिति तत्रस्थूलप्रपंचात्सूक्ष्मंगच्छन्मध्येली नःसुषुप्तएव सूक्ष्मात्कारणंगच्छन्लीनोविदेहः कारणात्शुद्धंगच्छन्लीनःप्रकृतिलयः शुद्धंप्राप्तोजीवन्मुक्तः तत्राद्यःसंसार्येवमध्यमौक्रममुक्तिभाजौअंत्यःसद्योमुक्तिभागिति ॥ ११ ॥ तदेतदाह यस्ता निति त्यजतित्यजेत् व्यक्तयःव्यक्तीः शब्दाद्याश्रयभूतानिवियदादीनिकारणशरीराणिमुक्त्वाहार्दाकाशेभासमानानिविमुंचेत् प्राकृतान्प्रकृत्युत्थान्ग्रामान्ग्रामवदंतःकरणपांथस्यसंश्लेषस्थानानिस्थूल सूक्ष्मकारणशरीराणिमुक्त्वामृतंकैवल्यमश्नुते ॥ १२ ॥ प्राकृतान्ग्रामानित्यत्रसांख्याभिमताप्रकृतिर्माप्रसंजीतिआत्मनएवेंद्रियाद्युदयास्तमयावितिसदृष्टांतमाहद्वाभ्यां उद्यन्निति ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इंद्रियगुणान्इंद्रियभोग्यान्रूपादीन् आदृत्यअस्तंस्वरूपंगच्छतीतियोजना ॥१४॥ अस्यपुनःपुनर्देहावाप्तौहेतुमाह प्रणीतमिति प्रणीतंकर्मणाउपस्थापितंमार्गंविषयंकर्मणैवनीयमानःकर्मफलंसुखादिप्रा
प्नोति यतःप्रवृत्तंप्रवृत्तिप्रधानंधर्मंपुण्यपापात्मकंआप्तवान्कृतवान् आत्मविदितिपाठेप्रारब्धकर्ममात्रविषयोयंश्लोकः॥१५॥ एतत्परिहारार्थंनिवृत्तंधर्ममाह विषयाइति आहरणंआहारोविषयभोगस्तद्व
र्जितस्यविषयाःशब्दाद्यभिलाषाःविनिवर्तंतेपरंतुरसोवासनात्मकोननिवर्तते सोपिपरंआत्मानंदृष्ट्वाअवाप्तसकलकामस्यपुंसोनिवर्तते भोगेच्छांत्यक्त्वात्मानंपश्यतोविषयबंधोनिवर्ततइत्यर्थः॥१६॥ कर्मगु
णैःकर्माणिगुणभूतानियेषांतैर्विषयसंगैःमनसिमनःप्रधानेत्वंपदार्थेऽस्मितामात्रे तदामनोपीतिशेषः ब्रह्मसंपद्यते कुतः यतस्तत्रैवप्रलयंगतंभवति॥१७॥ ब्रह्मपदार्थमाह अस्पर्शनमिति स्पर्शादिहीनत्वात्स्प
र्शनादिक्रियानाश्रयं अनिंद्रियत्वात्श्रवणादिक्रियाहीनंअश्रृण्वानं अवितर्कमनुमानागम्यं ईदृशंपरंब्रह्मसत्त्वंबुद्धिःप्रविशते ॥ १८ ॥ अध्यायार्थमुपसंहरति मनसीति आकृतयोघटादिव्यक्तयःमनःसंक

अंतरात्मातथादेहमाविश्येंद्रियरश्मिभिः॥ प्राप्येंद्रियगुणान्पंचसोस्तमावृत्यगच्छति॥ १४ ॥ प्रणीतंकर्मणामार्गंनीयमानःपुनःपुनः ॥ प्राप्नोत्ययंकर्मफलंप्र
वृत्तंधर्ममाप्तवान्॥ १५॥ विषयाविनिवर्तंतेनिराहारस्यदेहिनः॥ रसवर्जंरसोप्यस्यपरंदृष्ट्वानिवर्तते॥ १६ ॥ बुद्धिःकर्मगुणैर्हीनायदामनसिवर्तते॥ तदासंपद्य
तेब्रह्मतत्रैवप्रलयंगतम्॥१७॥ अस्पर्शनमश्रृण्वानमनास्वादमदर्शनम्॥ अघ्राणमवितर्कंचसत्त्वंप्रविशतेपरम् ॥१८॥ मनस्याकृतयोमग्नामनस्त्वभिगतंम
तिम्॥ मतिस्त्वभिगताज्ञानंज्ञानंचाभिगतंपरम्॥१९॥इंद्रियैर्मनसःसिद्धिर्नबुद्धिंबुध्यतेमनः॥नबुद्धिर्बुध्यतेव्यक्तंसूक्ष्मंत्वेतानिपश्यति॥२०॥ ॥इतिश्रीमहाभार
तेशांति०मोक्ष०मनुबृहस्पतिसं०चतुरधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२०४॥ ॥७॥ ॥मनुरुवाच॥ ॥दुःखोपघातेशारीरेमानसेचाप्युपस्थिते॥
यस्मिन्नशक्यतेकर्तुंयत्नस्तंनानुचिंतयेत्॥ १ ॥ भैषज्यमेतद्दुःखस्ययदेतन्नानुचिंतयेत्॥ चिंत्यमानंहिचाभ्येतिभूयश्चापिप्रवर्तते॥ २ ॥ प्रज्ञयामानसंदुःखंह
न्याच्छारीरमौषधैः॥ एतद्विज्ञानसामर्थ्यंनबालैःसमतामियात्॥ ३ ॥

ल्पकृतत्वात्तत्रैवमग्नाभवंति तथाचाक्षपादाचार्यप्रणीतंसूत्रं दोषनिमित्तंरूपादयोविषयाःसंकल्पकृताइति एवंमनसोबुद्धौबुद्धेर्जीवेतस्यब्रह्मणिचलयइत्यर्थः॥१९॥ सिद्धिर्नैतिनकारःकाकाक्षिवदुभयत्र
संबध्यते कार्येणकारणाव्याप्तेरिंद्रियादयःस्वंस्वंकारणंनबुध्यंते सूक्ष्मंतुचिदात्मासर्वंपश्यति तदनुविद्धाउत्तरेतुस्वंस्वंकार्यंपश्यंतीत्यर्थः॥ २०॥ ॥इतिशांति०मोक्ष०नैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरधिक
द्विशततमोऽध्यायः॥ २०४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दुःखोपघातेइति दुःखरूपेउपघातेप्रागुक्तेयोगेविघ्नेसतिशारीरेव्याध्यादौमानसेशोकादौचयस्मिन्सतियत्नोयोगाभ्यासःकर्तुंनशक्यतेतंदुःखोपघातं
नानुचिंतयेत् अचिंतयैवतंपरिहरेदित्यर्थः॥ १ ॥ एतदेवाह भैषज्यमिति ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रज्ञामेवाह अनित्यमिति नगृध्येत् गर्धंनकुर्यात् ॥ ४ ॥ उपक्रमंप्रतीकारोपायं ॥ ५ ॥ मरणंभवति ॥ ६ ॥ तेब्रह्माभिगताः ॥ ७ ॥ पालनेचतेसुखंनेतिसंबंधः दुःखेनचदुःखेपिचसतिनाधिगम्यंतेकदाचित् ॥ ८ ॥ एवंदुःखनिवृत्त्युपायंवैराग्यमुक्त्वासुखप्राप्त्युपायंब्रह्मात्मज्ञानमाह ज्ञानमिति ज्ञानंब्रह्मज्ञेयमहंकारादिघटांतंतदात्मनाअभिनिर्वृत्तमविद्ययानिष्पन्नमतएवमनःज्ञानगुणंज्ञानस्यधर्मः कनकस्येवकटकं प्रज्ञाकरणैर्ज्ञानेंद्रियैःसंयुक्तंतद्यदाभवति ततोनंतरंबुद्धिर्विषयाकारावृत्तिर्भवति एतेनयदेतद्धृदयंमनश्चेत्युपक्रम्यसर्वाण्येवैतानिप्रज्ञानस्यनामधेयानिभवंत्येवब्रह्मैषइंद्रइत्यादिनाप्रज्ञाप्रतिष्ठाप्रज्ञानंब्रह्मेत्यंतेनकरणदेवताभूतभौतिकानामर्थानांप्रज्ञात्मत्वंप्रज्ञाप्रतिष्ठात्वंचहाटककटकन्यायेनोक्त्वातामेवप्रज्ञांब्रह्मेतिवदंत्याःश्रुतेरर्थोब्रह्माद्वैतंपादत्रयेणदर्शितं चतुर्थेनतत्कारणाविद्यावियोगहेतुर्बुद्धिरितिचोक्तं॥ ९॥बुद्धेर्निग्रहस्तदभिव्यक्तिहेतुरित्याह यदेति यदाकर्मगुणैःकर्मोत्थैःसंस्कारैःसहिताबुद्धिर्मनसिमननात्मिकायांधीवृत्तौवर्ततेतदात्मनापरिणमतेतदाब्रह्मप्रज्ञायते तादृशधीवृत्त्युदयेहेतुमाह ध्यानेति

अनित्यंयौवनंरूपंजीवितंद्रव्यसंचयः ॥ आरोग्यंप्रियसंवासोगृध्येत्तत्रनपंडितः॥ ४ ॥ नजानपतिकंदुःखमेकःशोचितुमर्हति॥ अशोचन्प्रतिकुर्वीतयदिपश्येदुपक्रमम् ॥ ५॥ सुखाद्बहुतरंदुःखंजीवितेनास्तिसंशयः॥ स्निग्धस्यचेंद्रियार्थेषुमोहान्मरणमप्रियम् ॥६॥ परित्यजतियोदुःखंसुखंवाप्युभयंनरः॥ अभ्येतिब्रह्मसोत्यंतंनतेशोचंतिपंडिताः ॥ ७॥ दुःखमर्थाहियुज्यंतेपालनेनचतेसुखम् ॥ दुःखेनचाधिगम्यंतेनाशमेषांनचिंतयेत् ॥ ८ ॥ ज्ञानंज्ञेयाभिनिर्वृत्तंविद्धिज्ञानगुणंमनः॥ प्रज्ञाकरणसंयुक्तंततोबुद्धिःप्रवर्तते॥ ९ ॥ यदाकर्मगुणोपेताबुद्धिर्मनसिवर्तते॥ तदाप्रज्ञायतेब्रह्मध्यानयोगसमाधिना ॥ १० ॥ सेयंगुणवतीबुद्धिर्गुणेष्वेवाभिवर्तते॥ अपरादभिनिःसृत्यगिरेःशृंगादिवोदकम् ॥ ११ ॥ यदानिर्गुणमाप्नोतिध्यानंमनसिपूर्वजम् ॥ तदाप्रज्ञायतेब्रह्मनिकषंनिकषेयथा ॥ १२ ॥ मनस्त्वपहृतंपूर्वमिंद्रियार्थनिदर्शकम् ॥ नसमक्षगुणापेक्षिनिर्गुणस्यनिदर्शकम् ॥ १३॥

ध्यानंयमनियमादिभिःपूर्वांगैःसहितंध्यानंध्येयाकारप्रत्ययसंततिःसएवयोगाख्यस्ततोनिष्पन्नेनसमाधिनाब्रह्माकारवृत्तिविशेषेण कर्मणोपेतेतिपाठेकर्मणोबाह्यविषयप्रकाशनादपेतेतिव्याख्येयं ॥ १०॥गुणवतीइंद्रियादिमती गुणेषुरूपादिषु अपरादज्ञानात् ॥११॥यदाअज्ञाननाशकाले ध्यानंध्येयंवस्तुमनसिधीवृत्तौप्राप्नोतिअभिव्यज्यते पूर्वजमित्यज्ञानस्यापिकारणं तस्मादव्यक्तमुत्पन्नमित्यादिस्मृतेः निकषेकषपाषाणेनिकषंस्वर्णरेखाप्रकर्षेणनिःसंशयंज्ञायते॥१२॥विषयत्वेननिकषवद्ब्रह्मप्रज्ञायतेचेज्जाड्यंब्रह्मणआपद्येतेत्याशंक्याह मनस्त्विति मनोऽखंडाकारावृत्तिः पूर्वमखंडचैतन्याभिव्यक्तेःप्रागेवापहृतमखंडप्रकाशेनतिरोभूतं कुतः यस्मादिंद्रियार्थानांशब्दादीनामेवतन्निदर्शकंतदप्यव्यवधानेनैवेत्याह समक्षमिंद्रियसन्निकृष्टंगुणंरूपाद्यपेक्षतेतत्तथाअतोहेतोर्निर्गुणस्यरूपादिहीनस्यतन्ननिदर्शकमतोनब्रह्मणोजाड्यापत्तिः ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उपसंहरति सर्वाणीति द्वाराणींद्रियाणि संवार्यपिधाय मनसिसंकल्पमात्रेणस्थितःसन्तमपिमनसिबुद्धौकृत्वाप्रविलाप्य एकाग्रतामस्मीत्यात्ममात्राकारतांप्राप्य तत्परंततएकाग्रतातःपरं ॥ १४ ॥ तमेतं लयक्रमंयुक्त्याप्युपपादयति यथेति गुणाःशब्दतन्मात्रादयोऽपंचीकृतभूतसंज्ञास्तेषांसुषुप्तौक्षयेसतितत्कार्याणिमहाभूतानिपंचीकृतस्थूलभूतानिनश्यंति तथाहिश्रुतिःकारणनाशपूर्वकत्वंकार्यनाशस्यदर्शयति सयथासैंधवखिल्यउदकेप्रास्तउदकमेवानुविलीयेतेति उदकंविलीनमनुखिल्योलीयतइतिश्रुत्यर्थः तथाचानुभवोजलप्रस्थेखिल्यप्रस्थप्रक्षेपेकरकाप्रक्षेपइवपरिमाणानतिरेकात्खिल्योपादानंजलंखिल्योपादानेरसतन्मात्रेविलीयतेनतुजलप्रस्थे तस्यतदनुपादानत्वात् तस्मात्सुष्ठूक्तंश्रुत्याजलनाशात्खिल्यनाशइतिस्मृत्याचगुणक्षयाद्भूतक्षयइति यथायंदृष्टांतस्तथामनस्यहंकारेलीयमानाबुद्धिःस्वकार्याणींद्रियाणिगृहीत्वैवलीयते॥१५॥ननुकारणेलीयमानंकार्यंस्वदोषेणकारणमपिदूषयेज्जलक्षिप्तलवणखिल्यइवजलंस्वरसेनेत्याशंक्याह यदेति बुद्धिर्व्यवसायोनिश्चयःसएवगुणोधर्मस्तेनोपेतापिअंतरेऽहंकारेचरतीतितथा यथाआकृत्यंतरोपेतमपिकुंडलंस्वर्णस्थमेवतद्वन्मनसियदाबुद्धिर्भवतितदासामनएवभवतिमधुरंजलंतुनखिल्यस्यकारणमितितेनतद्दूषणंविजातीयसंसर्गकृतमेवेत्यर्थः॥ १६॥ ननुत्रिगुणात्मकोमनःशब्दितोहंकारोविजातीयेनिर्गुणेलीयमानःस्वधर्मैणतदपिदूषयेदेवेत्याशंक्याह गुणवद्भिरिति ध्यानेनगुणःसत्त्वोत्कर्षाख्योयस्मिंस्तद्ध्यानगुणंमनोऽहंकारः गुणवद्भीरूपादिमद्भिर्विषयैःसहयदागु

सर्वाण्येतानिसंवार्यद्वाराणिमनसिस्थितः॥ मनस्येकाग्रतांकृत्वातत्परंप्रतिपद्यते॥ १४॥ यथामहांतिभूतानिनिवर्तंतेगुणक्षये॥ तथेंद्रियाण्युपादायबुद्धिर्मनसिवर्तते॥ १५॥ यदामनसिसाबुद्धिर्वर्ततेंतरचारिणी॥ व्यवसायगुणोपेतातदासंपद्यतेमनः॥ १६॥ गुणवद्भिर्गुणोपेतंयदाध्यानगुणंमनः॥ तदासर्वान्गुणान्हित्वानिर्गुणंप्रतिपद्यते॥ १७॥ अव्यक्तस्येहविज्ञानेनास्तितुल्यंनिदर्शनम्॥ यत्रनास्तिपदन्यासःकस्तंविषयमाप्नुयात्॥ १८॥

णोपेतंगुणान्सत्त्वादीन्मूलप्रकृतिमितियावत् तामव्यक्ताख्यामुपेतंप्राप्तंभवतितदासर्वान्गुणान्सर्वंगुणात्मकमव्यक्तमपिहित्वानिर्गुणंधृत्वाप्रविलाप्यनिर्गुणंप्रतिपद्यते यदिसत्त्वादयोनप्रविलाप्याःस्युस्तर्हितैप्रलीनंमनःसुप्तिप्रलययोरिवपुनरुन्मज्जेत्कारणस्यानाशात् नचादृष्टाख्यनिमित्तांतराभावान्नोन्मज्जतीतिवाच्यं श्रुतहान्यश्रुतकल्पनाप्रसंगात् तत्त्वमसीतिवाक्यार्थज्ञानात्कृतकृत्यत्वंश्रूयते ज्ञात्वादेवंसर्वपाशापहानिरितिश्रुतेः नत्वहंकारस्यप्रधानेप्रलयात्कृतकृत्यत्वं निमित्तमप्रयोजकमितितवसूत्रकृतैवादृष्टस्याऽप्रयोजकत्वाभिधानात् तस्मात्सत्त्वमपिप्रविलापनीयं नचगुणात्मकस्यतस्यनिर्गुणताभवत्युक्तदोषापातादतोरज्जूरगादिवद्बाधएवास्यप्रलयः तदिदमुक्तंमनोगुणान्हित्वानिर्गुणंप्रतिपद्यते गुणानुपादायेत्यर्थः हित्वेतिदधातेरूपंनतुजहातेः नहिकारणंमुक्त्वाकार्यस्यान्यप्राप्तिःसंभवतितस्मान्नमनोलयाधिष्ठानेब्रह्मणिमानसदोषप्रसक्तिरितिदिक्॥ १७ ॥अहंकाराद्युपादानंयदव्यक्ताख्यंगुणत्रयंतस्यस्वरूपंदुर्वचमित्याह अव्यक्तस्येति निदर्शनंदृष्टांतः अव्यक्तंनसत् नेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुत्याबाधात् नापिनरशृंगवदसत् तत्कार्यस्योपलंभात् नापिसदसद्विरोधात् तस्मादनिर्वचनीयमित्याह पदन्यासोवाग्व्यापारोयत्रनास्त्यतस्तत्रनिदर्शनमपिनास्तीत्यर्थः अतएवतद्वाप्तिरपिनसंभवतीत्याह कइति ॥ १८ ॥ ॥ ४८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अतःश्रवणादिजन्येनसाक्षात्कारेणैवात्मतत्त्वंनिश्चिनुयादित्याह तपसेति तपसाआलोचनेनध्यानजेनसाक्षात्कारेणअनुमानेनमननाख्ययुक्त्यनुसंधानेन गुणैःशमदमादिभिः जात्याजात्युचितस्वधर्मेण श्रुतेनवेदांतश्रवणेन विशुद्धेनांतरात्मनामनसापरमंब्रह्मनिनीषेत्ज्ञातुमिच्छेत् परमंशोधितत्वंपदार्थंब्रह्मतत्पदार्थंप्रतिप्रापयितुमिच्छेदितिवा नयतेर्द्विकर्मत्वात्॥१९॥उक्तविधयातत्त्वदर्शिनोंतर्बहिश्चतुल्यवद्भेदभानंनास्तीत्याह गुणहीनइति तंनिष्प्रपंचंमार्गंबहिरन्वयेनापिसम्यगनुवर्ततेअनुसरति द्वैतंतुपश्यन्नपिनपश्यतीत्यर्थः ननुबहिःकार्यात्मनाभेदोंतःकारणात्मनाऽभेदः यथासुवर्णंस्वरूपेणकुंडलादिरूपेणचाभिन्नंभिन्नंचेतिव्यपदेष्टुंशक्यंतद्वदिदमपिस्यात्किमितिबहिरपिभेदावभासःप्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्धोऽपलप्यतइतिचेन्न सयथासैंधवघनोऽनंतरोऽबाह्यःकृत्स्नोरसघनएवंवाअरेऽयमात्माऽनंतरोऽबाह्यःकृत्स्नःप्रज्ञानघनएवेत्यात्मनऐकरस्यश्रुतेः अंतरंकारणंबाह्यंकार्यंतयोरभावादयंकृत्स्नाप्रज्ञानमात्रइतिश्रुत्यर्थः बहिरपिज्ञेयेनशुद्धेनचिदात्मनासंमितं तत्रहेतुः गुणाभावात्मूलप्रकृतेस्तुच्छत्वात् प्रकृत्यावाचित्त्वा

तपसाचानुमानेनगुणैर्जात्याश्रुतेनच॥ निनीषेत्परमंब्रह्मविशुद्धेनांतरात्मना ॥ १९ ॥ गुणहीनोहितंमार्गंबहिःसमनुवर्तते ॥ गुणाभावात्प्रकृत्यावानिस्तर्क्यंज्ञेयसंमितम्॥ २० ॥ नैर्गुण्याद्ब्रह्मचाप्नोतिसगुणत्वान्निवर्तते॥ गुणप्रचारिणीबुद्धिर्हुताशनइवेंधने॥ २१ ॥ यथापंचविमुक्तानिइंद्रियाणिस्वकर्मभिः॥ तथाहिपरमंब्रह्मविमुक्तंप्रकृतेःपरम्॥ २२ ॥ एवंप्रकृतितःसर्वेप्रवर्ततेशरीरिणः॥ निवर्ततेनिवृत्तौचस्वर्गंचैवोपयांतिच॥ २३ ॥ पुरुषःप्रकृतिर्बुद्धिर्विषयाश्चेंद्रियाणिच ॥ अहंकारोभिमानश्चसमूहोभूतसंज्ञकः॥ २४ ॥

भाव्याद्वा तर्केकगम्याःप्रधानपरमाणुस्वभावशून्यवादास्तर्क्यास्तद्रहितंनिस्तर्क्यंतस्मादंतर्बहिरेकरसंब्रह्म एकस्मिन्वस्तुनिपरस्परविरुद्धयोर्भेदाभेदयोःसमानसत्ताकत्वंवक्तुमयुक्तमित्यवश्यहेयेन्यतरस्मिन्व्यभिचरितत्वाद्भेदएवहेयइतिनिर्विवादमैकात्म्यमित्याकरेविस्तरः ॥ २० ॥ बुद्धिर्नैर्गुण्यान्निर्विषयत्वाद्ब्रह्मप्राप्नोतिसगुणत्वात्सविषयत्वान्निवर्तते ब्रह्मणःसकाशादितिशेषः गुणेषुप्रचारिणी॥२१॥यथेतिसुषुप्तौयथाकार्यत्यागेनकारणाज्ञानात्मनावस्थानमेवंतुरीयेकारणत्यागेनचिन्मात्रात्मनावस्थानमपिसंभवतीतिभावः॥२२॥ एवमितिलौकिकदृष्टांताभिनयः प्रकृतितोऽज्ञानात् शरीरिणश्चिदाभासाजीवाख्याः निवृत्तावज्ञानस्य यथाऽज्ञानाच्छुक्तिरजतादाविवप्रवर्ततेकर्मसुतन्निवृत्तौनिवर्तते अनिवृत्तौतुस्वर्गंप्रवृत्तिफलं॥२३॥पुरुषोजीवः अभिमानइदमित्थमेवेतिधीर्विपर्ययोवा भूतसंज्ञाफलंविनाशित्वनिश्चयः ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुप्रवाहनित्यस्य वियदादेः कुतोविनाशइत्याशंक्याह एतस्येति एतस्यभूतसंघस्यआद्याप्रवृत्तिःप्रथमसर्गःप्रधानान्मायाशबलादव्याकृतादेव तदनंतरंमिथुनाद्बीजांकुरन्यायेनव्यक्तिमभिव्यक्तिं अविशे
षात्‌विशेषाःपंचमहाभूतानितदन्येअविशेषाःपंचतन्मात्राणिएकादशेंद्रियाणिअहंकारश्च जात्यभिप्रायमेकवचनं द्वितीयाप्रवृत्तिस्तुमिथुनादभिव्यक्तिंनियच्छतिनियमयतिनपुनर्याद‍ृच्छिकीसृष्टिरित्य
र्थःएवंचयथाघटशरावोदंचनादीनांविशेषाणामविशेषोमृन्मात्रमेवंवियदादिविशेषाणामप्यस्त्यविशेषःप्रधानमितिनप्रवाहनित्यत्वंसृष्टेरितिभावः ॥ २५ ॥ प्रकृतिंप्रलयकालेऽभ्येति विरक्तस्तुज्ञानवान्प्र
कृतिबाधेनात्मज्ञानवान्भवति मुच्यतत्यर्थः॥२६॥ ॥इतिशां०मोक्ष०नै०भा०पंचाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२०५॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धर्माद्उत्कृष्यतेश्रेयइत्युक्तंव्याकुर्वन्नुक्तम
र्थमुपसंहरति यदातैःपंचभिःपंचेत्यादिनाऽध्यायेन पंचभिःशब्दादिभिःस्वविषयैःसहपंचेंद्रियाणिमनसाकारणेनापिसहयुक्तानिनिगृहीतानि मनसेत्यत्रैवबुद्धेरपिग्रहणं श्रुतिश्च यदापंचावतिष्ठंतेज्ञानानि

एतस्याद्याप्रवृत्तिस्तुप्रधानात्संप्रवर्तते॥ द्वितीयामिथुनव्यक्तिमविशेषान्नियच्छति॥ २५॥ धर्माद्उत्कृष्यतेश्रेयस्तथाऽश्रेयोप्यधर्मतः॥ रागवान्प्रकृतिंह्येतिवि
रक्तोज्ञानवान्भवेत्॥२६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशां०मोक्ष०मनुबृहस्पतिसं०पंचाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२०५॥ ॥ ७ ॥ ॥मनुरुवाच॥ ॥यदातैःपं
चभिःपंचयुक्तानिमनसासह॥ अथतद्द्रक्ष्यतेब्रह्ममणौसूत्रमिवार्पितम्॥ १॥ तदेवचयथासूत्रंसुवर्णेवर्ततेपुनः॥ मुक्तास्वथप्रवालेषुमृन्मयेराजतेतथा॥ २॥
तद्वद्गोऽश्वमनुष्येषुतद्वद्धस्तिमृगादिषु॥ तद्वत्कीटपतंगेषुप्रसक्तात्मास्वकर्मभिः॥३॥येनयेनशरीरेणयद्यत्कर्मकरोत्ययम्॥ तेनतेनशरीरेणतत्तत्फलमुपाश्नुते॥ ४॥
यथाह्येकरसाभूमिरोषध्यर्थानुसारिणी॥ तथाकर्मानुगाबुद्धिरंतरात्मानुदर्शिनी॥ ५॥ ज्ञानपूर्वाभवेल्लिप्सालिप्सापूर्वाभिसंधिता॥ अभिसंधिपूर्वकंकर्मकर्म
मूलंततःफलम्॥ ६॥ फलंकर्मात्मकंविद्यात्कर्मज्ञेयात्मकंतथा॥ ज्ञेयंज्ञानात्मकंविद्याज्ज्ञानंसदसदात्मकम्॥ ७॥

मनसासह बुद्धिश्चनविचेष्टतितामाहुःपरमांगतिमिति आत्मानात्मनोरत्यंतविविक्तत्वंमणिसूत्रदृष्टांतेनोक्तं ॥ १ ॥ऐकात्म्यसिध्यर्थमनेनैवदृष्टांतेनसर्वत्रात्मव्याप्तिमाह तदेवेति ॥ २॥ प्रसक्तात्माआसक्त
चित्तःआसंगहेतुमाह स्वकर्मभिरिति ॥३॥येनयेनपित्र्येणदैवेनगांधर्वेणप्राजापत्येनवाप्राप्येणहेतुभूतेनयस्ययस्यदेहस्यप्राप्त्यर्थमित्यर्थः यद्यत्कर्मयज्ञादिकं॥४॥ कर्मभेदाद्देहविशेषयोगेदृष्टांतमाह यथेति
अंतरात्माअनुदर्शीसाक्षीयस्याःसातथासाक्षिप्रकाश्यापिप्राक्कर्मानुसारिण्येवबुद्धिर्भवतीत्यर्थः॥५॥ज्ञानपूर्वाबुद्धिपूर्वालिप्सारागस्ततोऽभिसंधिताऽभिसंधिमत्त्वमभिसंधिरितियावत् सचेदंसाधयेयमितिय
त्नस्ततःकर्मस्पंदस्ततःफलावाप्तिः ॥६ ॥फलमिति अनेनक्रमेणतत्तद्देहप्राप्त्यादिरूपंफलं कर्मात्मकंकर्मप्रभवं कर्मतुज्ञेयात्मकमहमर्थोद्भवं अहमर्थोपिज्ञानात्माजीवरूपःसोपिसदसदात्माचिज्जडरूपः॥७॥ ॥ ४९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ज्ञानानांचिज्जडग्रंथीनां फलानांदेहानां ज्ञेयानांबुद्धीनां कर्मणा... नतानांचक्षयांतेयत्फलमिवफलंआत्मतत्त्वप्रकाशः विद्ययाब्रह्माकारचरमांतःकरणवृत्त्याज्ञानंसाक्षात्कारोयस्यतद्विद्याज्ञानं दिव्यज्ञान मितिपाठेदिविहार्दाकाशाख्येकारणेब्रह्मणिभवंदिव्यंज्ञेयवस्तुनिप्रतिष्ठितंज्ञानं॥८॥ ज्ञेयस्वरूपमाह महदिति महत्त्रिविधपरिच्छेदशून्यमतएवपरमंमाबुद्धिःसापरादूरेभूतायस्मात्तत् भूतंनित्यसिद्धं आत्मस्थंबुद्धिस्थं गुणेषुविषयेषुबुद्धिर्येषां ॥ ९ ॥ महत्त्वंव्याचष्टे पृथिवीतित्रिभिः ॥ १० ॥ कालोऽव्यक्ताख्यंजगत्कारणं ॥ ११ ॥ वि... ...दुपादानोपादे... ब्रह्म ॥ १२ ॥ महत्त्वहेतुकंपरमत्वंव्याचष्टेऽनादित्वादितिद्वाभ्यां अव्ययोऽपक्षयशून्यः अंतवत्ज्ञातृज्ञेयविभागवत् यत्रान्यत्पश्यत्यन्यच्छृणोतितदल्पं अथयदल्पंतन्मर्त्यंतद्दुःखमितितस्यदुःख कारा... ...२ ॥ धामेवधामआश्रयःप्राप्यं गत्वाज्ञात्वा कालविषयादनित्याद्दुःखात्मकात् ॥ १४ ॥ गुणेष्विति एतेमुक्ताःशुद्धचिदात्मानोगुणेषुमानमेयव्यवहारेषुप्रकाशंतेज्ञानरूपेण मेयेषुवासत्त्वेनघटःसन्पटःसन्नित्येवंरूपेणसुखात्मनावा अतएवोक्तंअस्तिभातिप्रियंरूपंनाम

ज्ञानानांचफलानांचज्ञेयानांकर्मणांतथा॥क्षयांतेयत्फलंविद्याज्ञानंज्ञेयप्रतिष्ठितम्॥८॥महद्धिपरमंभूतंयत्प्रपश्यंतियोगिनः॥ अबुधास्तंनपश्यंतिह्यात्मस्थंगुणबुद्धयः॥ ९ ॥पृथिवीरूपतोरूपमपामिहमहत्तरम्॥अद्भ्योमहत्तरंतेजस्तेजसःपवनोमहान् ॥ १० ॥ पवनाच्चमहद्व्योमतस्मात्परतरंमनः ॥ मनसोमहतीबुद्धिर्बुद्धेःकालोमहान्स्मृतः॥ ११ ॥ कालात्सभगवान्विष्णुर्यस्यसर्वमिदंजगत्॥ नादिर्नमध्यंनैवांतस्तस्यदेवस्यविद्यते॥१२॥अनादित्वादमध्यत्वादनंतत्वाच्चसोव्ययः॥अत्येतिसर्वदुःखानिदुःखंह्येतवदुच्यते॥ १३ ॥तद्ब्रह्मपरमंप्रोक्तंतद्धामपरमंपदम्॥ तद्गत्वाकालविषयाद्विमुक्तामोक्षमाश्रिताः॥ १४॥ गुणेष्वेतेप्रकाशंतेनिर्गुणत्वात्ततःपरम्॥निवृत्तिलक्षणोधर्मस्तथानंत्यायकल्पते ॥१५॥ ऋचोयजूंषिसामानिशरीराणिव्यपाश्रिताः॥ जिह्वाग्रेषुप्रवर्तंतेयत्नसाध्याविनाशिनः ॥ १६ ॥नचैवमिष्यतेब्रह्मशरीराश्रयसंभवम्॥नयत्नसाध्यंतद्ब्रह्मनादिमध्यंनचांतवत्॥ १७॥ ऋचामादिस्तथासाम्नांयजुषामादिरुच्यते॥ अंतश्चादिमतांदृष्टोनत्वादिर्ब्रह्मणःस्मृतः॥ १८ ॥अनादित्वादनंतत्त्वात्तदनंतमथाव्ययम्॥अव्ययत्वाच्चनिर्दुःखंद्वंद्वाभावस्ततःपरम् ॥ १९॥

चेत्यंशपंचकं आद्यंत्रयंब्रह्मरूपंजगद्रूपंततोद्वयमिति ततोगुणेभ्यःपरमुत्कृष्टंब्रह्मनिर्गुणत्वादेव निवृत्तिलक्षणःशमदमोपरमादिरूपोधर्मोनिर्विकल्पकः सचज्ञातःसन्नानंत्यायमोक्षाय ॥ १५॥ ऋचइत्यध्ययनादिधर्मालक्ष्यंते शरीराणिलिंगशरीराणिव्यपाश्रितास्तत्संस्कारकत्वेनतद्गतानतुअनाधेयातिशयेचिदात्मनिगताः अतएवयत्नसाध्याविनाशिनश्च ॥ १६ ॥ ब्रह्मणितद्विपर्ययमाह नचेति शरीरमाश्रित्यसंभवआविर्भावोयस्यतत्तादृशमपियत्नसाध्यंनभवतिधर्मवद्यतोनादिमध्यं नैकधेतिवत्समासः ब्रह्मभावस्यसाध्यत्वेनिश्चितमनित्यत्वंस्यादित्यर्थः यद्वाशरीरंलिंगमाश्रयतेपुण्यापुण्यरूपेणेतिशरीराश्रयंशरीरात्संभवतिनादृशंचधर्मस्वरूपं ब्रह्मत्वशरीरंउदासीनंचेत्यर्थः ॥ १७ ॥ ऋचामिति ब्रह्मभावस्यादिमत्वेध्रुवंविनाशइतिभावः ॥ १८ ॥ अनादित्वादजन्यत्वादनंतत्वाद्ध्वंसशून्यत्वादतएवअनंतंव्यापकमव्ययंचव्योमवत् द्वंद्वानिमानापमानादीनि ॥ १९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नन्वयत्नसाध्यंनित्यंचात्मसुखंचेत्किमितितत्रसर्वैनरज्यंतत्याशंक्याह अदृष्टतइति अदृष्टंभाग्यंतदालंब्याऽनुपायादुपायाभावात् अत्रादृष्टतइतिचतुर्विधाध्यात्मिकतुष्ट्युपलक्षणं तथाकर्मणोविषयभो
गाख्यस्यप्रतिसंधिःप्रतीपःसंधिर्वियोगोविषयेभ्यउपरमइतियावत्रुतेनपंचविधाबाह्यातुष्टिरुक्ता तेनतुष्टिद्वयेनहेतुनोपायेष्वप्रवर्तमानाःपुरुषायेनोपायेनतत्पदंगच्छंतितन्नपश्यंति तुष्टयस्तूक्ताःसांख्यसप्त
त्यांआध्यात्मिकाश्चतस्रःप्रकृत्युपादानकालभाग्याख्याःबाह्याविषयोपरमात्पंचचतुष्टयोभिहिताइति अस्यार्थः शास्त्रात्प्रकृतिपुरुषयोर्विवेकोज्ञातस्तत्साक्षात्कारस्तुवृत्तिरूपःप्रकृतेःपरिणामःसचस्वयमेव
परिणामक्रमेणभविष्यतिकिंध्यानायासेनेतिप्रकृत्याख्यातुष्टिरंभइत्युच्यते एतावतापिनकृतकृत्यतासर्वस्याप्यनायासेनविवेकख्यात्यापत्तेरनर्थकःप्रव्रज्याविधिःस्यादतस्तन्मात्रेणकृतकृत्यताकिंध्यानेने
त्युपादानाख्यातुष्टिःसलिलमित्युच्यते प्रव्रज्यापिकालविशेषापेक्षैवकैवल्यहेतुरित्यलमुत्तप्तयेतितूष्णीमवस्थानंकालाख्यतुष्टिरोघइत्युच्यते कालोपिपूर्वपुण्यवशादेवविवेकसाक्षात्कारंमदालसापत्या
नांबालानामिवजनयिष्यतीतिकिंध्यानायासेनेतितुष्टिर्भागाख्याद्दृष्टिशब्देनोच्यते सैवेहमुख्यत्वाददृष्टतइत्यनेनगृहीताऽनयैवतत्पूर्वासांतुष्टीनामाक्षेपतोलाभादिति विषयाःपंच तेषुवैराग्याण्यपिपंच तत्र
धनार्जनेदुःखंदृष्ट्वायाउपरतिःसापारं राजचोरादिनाधननाशेदुःखंदृष्ट्वायासासुपारं भोगेनापिधननाशंदृष्ट्वायद्दुःखंतज्ज्ञायाउपरतिःसापारापारंभोगेपिक्षयित्वादिदोषदर्शनाद्याउपरतिः साऽनुत्तमांभःनानु
पहत्यभूतानिभोगःसंभवतीतिन्यायेनभोगेहिंसादोषदर्शनाद्याउपरतिःसाउत्तमांभः एवंविषयोपरमात्पंचतुष्टयोत्रकर्मप्रतिसंधिशब्देनोच्यंते एवंनवतुष्टयःतन्मात्रेणकृतकृत्यतांमन्वानस्योपायेष्वप्रवृत्तेरात्म

अदृष्टतोनुपायाच्चप्रतिसंधेश्चकर्मणः॥ नतेनमर्त्याःपश्यंतियेनगच्छंतितत्पदम्॥ २० ॥
विषयेषुचसंसर्गाच्छाश्वतस्यचदर्शनात्॥ मनसाचान्यदाकांक्षन्परंनप्रतिपद्यते॥ २१ ॥

दर्शनंनभवतीत्यर्थः ॥ २० ॥ कश्चित्तुष्टिनवकंजित्वाध्यानेनप्रवृत्तोपिध्यानजसिद्धिविपर्ययादप्यात्मतत्त्वंनपश्यतीत्याह विषयेषुचेति तत्रप्राणिनांस्वाभाविकोविषयेषुसंगःविषयाश्चहार्दाकाशाख्यब्र
ह्मलोकगताःशाश्वताःमधुमत्यांयोगभूमौस्थितस्ययोगिनःसंकल्पमात्रोपनताः तइमेसत्याःकामाअनृतापिधानादेहेनोपाधिनाच्छादिताः संकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीत्यादिश्रुतिभ्यः अतोहेतोरविर
क्तोयोगीमनसान्यद्योगैश्वर्यसुखमिच्छन्सकलकामनिर्धूननप्राप्यंपरंब्रह्मनप्रतिपद्यतेनसाक्षात्करोति अत्राऽन्यदित्यनेनसिद्धिविपर्ययोदर्शितः तत्रसिद्धयःसांख्यसप्तत्युक्ताः ऊहःशब्दोध्ययनंदुःखविघाता
स्त्रयःसुहृत्प्राप्तिः दानंचसिद्धयोष्टौसिद्धेःपूर्वोंकुशस्त्रिविधइति अस्यार्थः ऊहोवितर्कःश्रुतस्यार्थस्ययुक्त्याचिंतनंमननमित्यर्थः शब्दःशब्दजंज्ञानंमोक्षशास्त्रस्योपक्रमोपसंहारपर्यालोचनयातात्पर्यज्ञानं अ
ध्ययनमुपनिषद्ग्रंथस्यावाप्तिः आध्यात्मिकाधिभौतिकाधिदैविकभेदेनत्रिविधंदुःखमतस्तद्विघाताअपित्रयः ताश्चमुख्याःसिद्... नथासुहृत्प्राप्तिःपरविद्याप्रदसदाचार्यलाभः दानंचित्तशुद्धिजन्याविवेक
प्राप्तिःदैपृशोधनेइत्यस्यरूपं एताअष्टौसिद्धयःतत्रऊहशब्दाध्ययनसुहृत्प्राप्तयस्तारंसुतारंताराताररंम्यकंचेतिक्रमेणगीयंते दानार्थःश्चार्थः यद्यत्क...मुदितंप्रमोदोमुदितंमोदमानाइतिचगीयंते एतास्तुप्रज्ञाप्रासा
दसोपानभूताअपिकुयोगिनंप्राप्यविपर्यस्तफलाःस्युस्तदिदमुक्तंसिद्धेःपूर्वोंकुशस्त्रिविधःसिद्धेर्मोक्षकरिण्याअंकुशइवनिवारकस्त्रिविधेष्वंकोविद्यादिःपंचविधोविपर्ययःद्वितीयोऽशक्तिःसाचएकादशेंद्रियव
धाःसहबुद्धिवधैरशक्तिरुद्दिष्टेत्युक्ताबधिरत्वादयएकादशेंद्रियवधाः तुष्टीनांपूर्वोक्तानांसिद्धीनांचानुपदोक्तानांविपर्ययात्सप्तदशबुद्धिवधाः तत्रगोबलीवर्दन्यायेनतुष्टीःपृथक्कृत्यविपर्ययाशक्तितुष्टय
स्त्रिविधोंकुशोमनसाचान्यदाकांक्षन्नित्यनेनसूचितः ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्राप्यन्याकांक्षायांहेतुमाह गुणानिति गुणान्विषयान् यद्यस्मात्तत्तस्मात् परंनिर्विषयं गुणार्थिनःपुरुषाः ॥२२॥ अतिमौढ्याद्वाह्यगुणासक्तास्तुपरान्योगिगम्यान्विषयान्नामुवंतीत्याह गुणैरिति उभये षांतुल्यत्वेप्यांतरैर्गुणैर्ब्रह्मणःस्वरूपभूतैःसत्यकामत्वादिभिःपरमुपलक्ष्यतेधूमेनेवाग्निशाखाग्रेणेववाचंद्रकलामित्याह अनुमानादिति॥२३॥अत्रस्वानुभवंप्रमाणयति सूक्ष्मेणेति सूक्ष्मेणध्याननिशितेन दृश्य तेत्वग्र्ययाबुद्ध्यासूक्ष्मयासूक्ष्मदर्शिभिरितिश्रुतेः शब्दश्रोत्रगंधघ्राणादिषुप्रकाश्यप्रकाशकयोराकाशभूम्यादिरूपैकोपादानकत्वनियमाद्उपादानोपादेययोश्चाभेदाद्दृष्टादिरूपंमनएवचक्षुरादिरूपेणमनसा यथाग्रस्तेएवंद्रष्टृदृश्येअपिदर्शनमात्रोपादानेदर्शनादभिन्नेइत्यर्थः ॥ २४ ॥ ईदृगभेदग्रहेहेतुमनुभवमेवाह ज्ञानेनेति ज्ञानंब्रह्मात्माकाराधीवृत्तिस्तयाबुद्धिंदेहाद्यात्मभ्रमकलुषितांनिर्मलीकृत्यसर्वसंशय हीनांकृत्वा तथाचश्रुतिः भिद्यतेहृदयग्रंथिश्छिद्यंतेसर्वसंशयाः क्षीयंतेचास्यकर्माणितस्मिन्दृष्टेपरावरइति तथाबुद्ध्यामनोऽपिसंकल्पात्मकंसंकल्प्यसंकल्पकरूपेणस्वमादौस्थितमितिनिश्चित्यतथाजाग्रत्का

गुणान्यदिहपश्यंतितदिच्छंत्यपरेजनाः॥ परंनैवाभिकांक्षंतिनिर्गुणत्वाद्गुणार्थिनः॥ २२ ॥ गुणैर्यस्त्ववरैर्युक्तःकथंविद्यात्परान्गुणान्॥ अनुमानाद्धिगंतव्यंगुणै रवयवैःपरम्॥ २३॥ सूक्ष्मेणमनसाविद्मोवाचावक्तुंनशक्नुमः॥ मनोहिमनसाग्राह्यंदर्शनेनचदर्शनम्॥ २४॥ ज्ञानेननिर्मलीकृत्यबुद्धिंबुद्ध्यामनस्तथा॥ मनसा चेंद्रियग्राममक्षरंप्रतिपद्यते ॥ २५॥ बुद्धिप्रहीणोमनसासमृद्धोनिराशिषंनिर्गुणमभ्युपैति॥ परंत्यजंतीहविलोड्यमानाद्धुताशनंवायुरिवेंधनस्थम्॥ २६ ॥ गु णादानेविप्रयोगेचतेषांमनःसदाबुद्धिपरावराभ्याम्॥अनेनैवविधिनासंप्रवृत्तोगुणापायेब्रह्मशरीरमेति॥२७॥

लेपिमनसेंद्रियग्रामंशब्दादिसहितंमनोमात्रमितिनिश्चित्यविलोमक्रमेणाक्षरंक्षरतीतिव्युत्पत्त्याद्रष्टृदृश्येपरिणामितयाविकारीतद्भिन्नंचिन्मात्रंदर्शनंप्रतिपद्यते ॥ २५॥ बुध्याचरमवृत्त्याध्यानपरिपाकोत्थ याप्रहीणोनिर्वृत्तिकोमनसाविचारात्मकेनसमृद्धःपूर्वमितिशेषः श्रवणमननवानित्यर्थः निराशिषं आशीरप्राप्तप्रार्थनातद्रहितं स्वेनैवरूपेणपरमानंदत्वात् निर्गुणमात्मानमुपैतिप्राप्नोति विलोड्यमानाआशी भिराकुलीक्रियमाणायथावायुःकाष्ठांतर्गतंवह्निंनोद्दीपयतिकिंतुत्यजत्येवमेतेप्यंतस्थमात्मानंत्यजंतीत्यर्थः॥२६॥ उक्तमेवार्थंस्पष्टयति गुणेति विषयाणामादानेआभिमुख्येनखंडनेआत्मनिप्रविलापनेकृ तेसतिमनोबुद्धिपरायबुद्ध्यपेक्षयायत्परंब्रह्मतत्स्मैतत्प्राप्तयेभवति तेषांगुणानांविप्रयोगेपृथक्त्वेनग्रहणेसतिमनःसदासर्वस्मिन्नपियुगेबुद्ध्यवरायबुद्ध्यपेक्षयायदवरंबुद्धिकल्पितंब्रह्मलोकांतमैश्वर्यमवीच्यंतमनै श्वर्यंचतत्प्राप्तयेभवति अनेनप्रकारेणविधिनाबंधायविषयासक्तंमुक्त्यैनिर्विषयंमनइत्यादिवचनेनगुणापायेसंप्रवृत्तोब्रह्मशरीरंब्रह्मस्वरूपंप्राप्नोति शारीरमितिपाठेशारीरोजीवस्तयोर्ब्रह्मशारीरयोरभेदेसामा नाधिकरण्यं ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुलोकेचतुर्धाभेदोदृश्यते यथासुवर्णंकुंडलमितितयोरुपादानोपादेयभावेन यथावाशुक्लःपटइतितयोर्गुणगुणिभावेन यथावाशुक्तौरजतमित्यधिष्ठानाध्यस्तभावेन यथावासिंहोदेवदत्तइतितद्गतगुणयोगे
न नाद्यः ब्रह्मणोविकारित्वापत्त्याकूटस्थत्वनाशापत्तेः नद्वितीयः आश्रयनाशंविनागुणनाशासंभवान्मुक्तौजीवत्वनाशेब्रह्मणोपिनाशापत्तेः नतृतीयःमिथ्याभूतस्यजीवस्यमुक्त्यन्वयायोगात् परिशेषादंत्य
एवपक्षःशिष्यते तत्रापियथानंतंवैमनोनंताविश्वेदेवाइतिबहुत्वसाम्यान्मनसिविश्वेदेवसंपत्तिस्तथादेहादिबृंहकत्वयोगाज्जीवेऽपिब्रह्मशब्दः यद्वा योषावागौतमाग्निरित्यत्रस्त्रीरूपंप्रतीकमविद्यमानवत्कृत्वा
तत्राग्नेरुपासनं एवंजीवमविद्यमानवत्कृत्वातत्रब्रह्मोपास्यं यद्वा यथामनोब्रह्मेत्युपासीतेतिमनएवब्रह्मभावारोपेणोपास्यमेवंजीवेपिब्रह्मभावमारोप्यामृतत्वकामस्यात्मोपासनंविधीयतेआत्मेत्येवोपासीते
त्यादिश्रुतिष्वित्याशंक्याह अव्यक्तात्मेति अव्यक्तेतिवाङ्मनसागोचरत्वोक्त्यामनआदिवत्प्रतीकत्वादिकंनिरस्यते आत्मेतिव्यापकप्रत्यक्चैतन्यरूपत्वोक्त्याकीटभृंगवद्यत्नांतरस्यालभ्यत्वमुच्यते पुरुषइतिपु
रिशेतेइतिव्युत्पत्त्यागौणात्मत्वंनिरस्यते व्यक्तकर्मेतिदेहाद्युपाधियोगात्कर्मसमवायीवदृश्यते अतएवश्रूयते आराममस्यपश्यंतिनतंपश्यतिकश्चनेति अंतकालेसुप्तिप्रलयमोक्षाणामन्यतमकालेवाव्य
क्तएवातोस्यव्यक्तत्वमंतरालेऽवगतंमृषैव ततश्चाव्यक्तस्यात्मनोऽव्यक्तेनब्रह्मणासहलक्षणभेदाभावाद्भेदोनघटतइतिबिंबप्रतिबिंबन्यायेनौपाधिकएवतयोर्भेदःसचोपाधिभूतायाअविद्यायानिवृत्तौनिरव

अव्यक्तात्मापुरुषोव्यक्तकर्मासोऽव्यक्तत्वंगच्छतिह्यंतकाले॥ तैरेवायंचेंद्रियैवर्धमानैर्ग्लायद्भिर्वावर्ततेऽकामरूपः॥ २८॥
सर्वैरयंचेंद्रियैःसंप्रयुक्तोदेहंप्राप्तःपंचभूताश्रयःस्यात्॥ नासामर्थ्याद्गच्छतिकर्मणेहहीनस्तेनपरमेणाव्ययेन॥ २९॥

शेषेणलीयतइतियुक्तमुक्तंब्रह्मशारीरमेतीति नन्वेवंविधेआत्मनिकुतोदुःखित्वप्रतीतिरित्याशंक्याह तैरेवेति तैःप्रसिद्धैः अकामरूपइति च्छेदः जलसूर्यन्यायेनमृषैवात्मनिदुःखित्वादिभ्रमइत्याह ग्लायद्भिर्वा
वाशब्दउपमार्थे ग्लायन्निवाऽऽवर्ततेलोकद्वयेसंचरति घटाकाशवत् आर्षोविभक्तिव्यत्ययः तथाचसूत्रं अतएवचोपमासूर्यप्रतिकृतिकादिवदिति सूर्यप्रतिकृतिःप्रतिबिंबसूर्यः आदिपदाद्घटाकाशः तथा
चात्मनिभेदंगतिंचवारयंतिश्रुतयः यथाह्ययंज्योतिरात्माविवस्वानपोभिन्नाबहुधैकोऽनुगच्छन् उपाधिनाक्रियतेभेदरूपोदेवःक्षेत्रेष्वेवमजोयमात्मा घटसंवृतमाकाशंनीयमानेयथाघटे घटोनीयेतनाकाशं
तद्वज्जीवोनभोपमइत्यादयः ॥ २८ ॥ सर्वैरिति अयंचिदाभासोदेहंलिंगशरीरंप्राप्तःपंचभूतानिस्थूलदेहाकारेणपरिणतानि तदाश्रयश्चस्यात्अस्ति परमेणबिंबभूतेनांऽतर्यामिणाहीनःसन्नगच्छति गतिरुप
लक्षणंकिमपिकर्तुंनशक्नोतीत्यर्थः कुतः असामर्थ्यात् कुत्रकर्मणेकर्मकर्तुमित्यर्थः हइतिश्रौतींप्रसिद्धिंएषह्येवसाधुकर्मकारयतीत्यादिकांद्योतयति अयंभावः जलसूर्यघटाकाशयोश्चांचल्यगमनेइवात्मनि
दुःखित्वादिकंभासमानमपिपरमार्थतोनास्तिनाप्यस्यतत्परिहारेसामर्थ्यमस्तिउपाधिपक्षपातित्वात् उपाधेश्चप्राक्कर्मानुरोधीश्वरेच्छयाचेष्टाश्रयत्वात् अतोंतर्यामित्वंचेश्वरस्ययुक्तमिति ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननूपाध्यंतर्यामिणोरनादित्वान्नित्ययोःप्रवर्त्यप्रवर्तकयोःसतोःकथंचिदाभासस्यदुःखान्मुक्तिःस्यादित्याशंक्याह पृथ्व्येति यथान्यैरदृष्टोपिपृथिव्याअंतोस्ति अविभुद्रव्यत्वात् एवंदुःखसंततेरप्यंतोस्तिज न्यत्वात् यथावावायुरर्णवस्थंतृणादिकंयथाप्लवंयथाप्रवाहंवायुनेवलोड्यमानमितस्ततश्चाल्यमानंवायुरेवपरंपारंनयति एवंकर्मवायुभिरुह्यमानंसंसारसमुद्रस्थंजीवपोतंकर्माण्येवचित्तशुद्ध्यादिजननद्वा रापरंपारंनयंतीत्यर्थः यथोक्तं कर्मणैवहिसंसिद्धिमास्थिताजनकादयइति संसिद्धिंज्ञानयोग्यतां ॥३०॥ यथासूर्यरश्मीनामुदयास्तमयावेवंचैतन्यभासामपिस्तइत्याह दिवाकरइति गुणंरश्मिमंडलेनज गद्यापित्वंएवंजीवःसत्यांचित्तशुद्धौज्ञानोदयेसतिरात्रिंदिववत्संसारलयोदयौपश्यतीत्यर्थः निर्गतोविशेषवानूसुखित्वादिधर्मवानहंकारोयस्मात्सनिर्विशेषवान्॥३१॥प्रकरणार्थमुपसंहरति अनागतमिति अ नादौसंसारेसर्वमपिसुखंपुरुषस्यक्वचिज्जन्मनिप्राप्तमेवास्ति इदंत्वमृतत्वमनागतं आगतस्यनिवृत्त्ययोगात् स्वयंभुवमजन्यं जन्यस्यावश्यंविनाशित्वात् प्रभवत्यस्मान्निधीयतेलीयतेऽस्मिन्कार्यजातमिति

पृथ्व्यानरःपश्यतिनांतमस्याद्यंतश्चास्याभविताचेतिविद्धि॥ परंनयंतीहविलोड्यमानंयथाप्लवंवायुरिवार्णवस्थम्॥३०॥ दिवाकरोगुणमुपलभ्यनिर्गुणोयथा भवेदपगतरश्मिमंडलः॥तथाह्यसौमुनिरिहनिर्विशेषवान्सनिर्गुणंप्रविशतिब्रह्मचाव्ययम्॥३१॥अनागतंसुकृतवतांपरांगतिंस्वयंभुवंप्रभवनिधानमव्ययम् ॥सनातनंयदमृतमव्ययंध्रुवंनिचाय्यतत्परममृतत्वमश्नुते ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मो०मनुबृहस्पतिसं० षडधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०६॥

प्रभवनिधानं एवमप्यव्ययंप्रधानवन्नपरिणामिनित्यं परिणामिनोनाशावश्यंभावेननित्यत्वायोगात् सनातनंयदमृतं आदिमध्यांतशून्यंमोक्षस्वरूपं अनादिमध्यामृतमित्यपिपाठः अव्ययंनाशहीनं यतोध्रुवमविचाल्यंईदृशंप्रत्यगभिन्नंवस्तुनिचाय्यज्ञात्वातद्वेदप्रसिद्धंपरमगौणममृतत्वंमोक्षमश्नुतेप्राप्नोति अपामसोमममृताअभूमेतिकर्मप्राप्यमप्यमृतत्वंश्रूयते तच्चगौणं कर्मजस्यनित्यत्वायोगात् तद्यथेह कर्मचितोलोकःक्षीयतएवमेवामुत्रपुण्यचितोलोकःक्षीयतइतिश्रुतेश्च यथाहुः आभूतसंप्लवंस्थानममृतत्वंहिभाष्यतइति मुख्यममृतत्वंप्राप्तस्तुनपुनरावर्ततेसंसारमंडले तस्मात्सनातनादिविशेषणविशिष्टं नित्यंसुखंमोक्षाख्यंस्वतःसिद्धमप्यज्ञानादप्राप्तमिवकंठगतविस्मृतचामीकरवत्प्राप्यमज्ञानापगममात्रेणेतिसिद्धं ॥ ३२ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा० षडधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २०६ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पूर्वाध्यायांतेनिचाय्यतत्परममृतत्वमश्नुतेइतिब्रह्मसाक्षात्कारस्यमोक्षहेतुत्वमुक्तं तत्रनिर्गुणदर्शनंसगुणज्ञानपूर्वकमितिमत्वासंनिहितंश्रीकृष्णंप्रागेवमहर्षीणांमुखात्परमात्मायमितिजानन्राजामतिसंवादा यकृष्णतत्त्वंपृच्छति पितामहेत्यादिना नन्विहपुंडरीकाक्षपदेनविग्रहमुपलक्ष्यतत्राच्युतत्वादिविशेषणमसंगतं नहिकृष्णशरीरंपराद्दृष्टैरेवोत्पन्नमितिपक्षेपिपराद्दृष्टानांजन्मविनाशवत्त्वात्तत्कृतविग्रहस्यापित द्वत्त्वंप्रत्यांख्यातुंशक्यं विग्रहाविवक्षायांत्वस्माकमप्यच्युतत्वादिकंसमानमितिकिंपुंडरीकाक्षेतिविशेषणेनेतिचेत् अत्रब्रूमः भूबीजांकुरतरुफलोपमानिपंचपरमेश्वररूपाणिशुद्धशबलसूत्रविराड्विष्णुसंज्ञा नियथापृथिव्यामोषधयःसंभवंतीतिश्रौतदृष्टांतानुगुण्येनभूतुल्यायांचितितदनतिरिक्तावीजादितुल्यांमायाशबलादयःसंति तत्रवृक्षारूढमपिफलमनेकबीजगर्भत्वाद्वीजांकुरतरुभ्योमहत्तरं एवंविश्वाख्य विग्रहवद्ब्रह्माप्यनेकशबलादिगर्भत्वादीशसूत्रविराड्भ्योमहत्तरं अतएवच्छांदोग्ये आदित्यरूपंपुरुषंहिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेशइतिविग्रहधर्मैर्विशेषयित्वातस्यर्क्सामचगेष्णावितितदंगुलिपर्वत्वेनऋक्साम शब्दाभिहितःकृत्स्नःप्रपंचोनिरूपितः नचतस्यामूर्तेरनित्यत्वंशंक्यं देवानांकार्यसिद्ध्यर्थमाविर्भवतिसायदा उत्पन्नेतितदालोकेसानित्याप्यभिधीयतइतिजीवाद्दृष्टानुरोधेननित्यायाअपितस्याआविर्भावति

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥पितामहमहाप्राज्ञपुंडरीकाक्षमच्युतम्॥कर्तारमकृतंविष्णुंभूतानांप्रभवाप्ययम्॥१॥नारायणंहृषीकेशंगोविंदमपराजितम्॥तत्त्वेनभरत श्रेष्ठश्रोतुमिच्छामिकेशवम्॥ २॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥श्रुतोयमर्थोरामस्यजामदग्न्यस्यजल्पतः॥ नारदस्यचदेवर्षेःकृष्णद्वैपायनस्यच॥३॥ असितोदेवलस्ता तवाल्मीकिश्चमहातपाः॥ मार्कंडेयश्चगोविंदेकथयंत्यद्भुतंमहत् ॥ ४ ॥ केशवोभरतश्रेष्ठभगवानीश्वरःप्रभुः॥ पुरुषःसर्वमित्येवश्रूयतेबहुधाविभुः॥ ५॥ किंतु यानिविदुर्लोकेब्राह्मणाःशार्ङ्गधन्वनि ॥ महात्मनिमहाबाहोश्रृणुतानियुधिष्ठिर ॥ ६ ॥ यानिचाहुर्मनुष्येंद्रयेपुराणविदोजनाः॥ कर्माणित्विहगोविंदेकीर्तयिष्या मितान्यहम् ॥ ७॥ महाभूतानिभूतात्मामहात्मापुरुषोत्तमः॥ वायुर्ज्योतिस्तथाचापःखंचगांचान्वकल्पयत्॥ ८ ॥ सस्ट्वापृथिवींचैवसर्वभूतेश्वरःप्रभुः॥ अप्स्वे वभवनंचक्रेमहात्मापुरुषोत्तमः॥ ९॥

रोभावावेवोत्पत्तिलयशब्देनव्यवह्रीयेतेइत्येतस्यार्थस्यप्रतिपादकेनागमेनविरोधात् अत्रयद्वक्तव्यंतत्प्रागेवोक्तं तस्मात्पुंडरीकाक्षेप्यच्युतत्वादिकंविशेषणंयुज्यतएव तत्राच्युतंक्षयहीनं कर्तारमर्थात्कार्य मात्रस्य अकृतमुत्पत्तिहीनं विष्णुंव्यापकं वीजफलन्यायेनकारणस्यापिकारणत्वात् अतएवभूतानांवियदादीनांप्रभवाप्ययंयोनिं ॥१॥ अपराजितंदेहादिधर्मैर्जरादिभिरितिशेषः ॥२॥ जल्पतःजल्पाद्व चनात् ॥३॥ महत्माहात्म्यं ॥ ४ ॥ भगवान् ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यज्ञानस्ययशसःश्रियः वैराग्यस्यचधर्मस्यषण्णांभगइतींगनेत्युक्तरूपषड्गुणवान् ईश्वरोंतर्यामी प्रभुःराजवद्बहिःस्थित्वानियंता विभुर्व्या पकः ॥ ५ ॥ किंत्विति यानिकर्माणीत्युत्तरेणसंबंधः अनंतमपिहरेर्माहात्म्यंलेशतोवक्ष्येइतिभावः ॥ ६ ॥ ७ ॥ भूतात्मेत्यादिनाक्रमेणपदत्रयोक्तानांजीवेशशुद्धानांवाय्वादिमहाभूतकल्पकत्वंसामाना धिकरण्यादभेदश्चोक्तः ॥ ८ ॥ तत्रतत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिश्रुतामीक्षणादिप्रवेशांतामैशींसृष्टिमाह सइति चात्खादीन् अप्सु आपःपुरुषवचसइतिश्रुतेरब्बहुलेषुदेहेषु ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जाग्रदादिविमोक्षांतांजैवींसृष्टिमाह सर्वेत्यादिना तेजोमयःवासनामयः जाग्रद्वासनामयेस्वप्नद्रष्टरितैजसपदप्रयोगात् तस्मिन्नम्मयेदेहे संकर्षणमहंकारं ॥ १० ॥ मनसासहाऽकल्पयदितिपूर्वेणसंबंधः ससमनस्कोहंकारः सोऽहमित्यग्रेव्याहरत्ततोहंनामाभवदित्यहंकारसृष्टिमुक्त्वासोबिभेत्सनारमतेतितदनुवादेनभयारत्यादेर्मनोधर्मस्यश्रवणात्तत्सृष्टेस्तत्रविवक्षणात् सैषाब्रह्मणोतिसृष्टिर्यन्मर्त्यःसन्नमृतानसृजतेतिश्रुतिसाम्यादपिजीवसृष्टिप्रकरणमिदमित्यवसीयते ॥ ११ ॥ नाभ्यांपद्ममिति स्वप्नवद्बहिरिवभासमानमप्यंतरेवब्रह्मांडमस्तिमानसत्वात्तस्येतिदर्शितं नाभ्यामुपरितिष्ठति विश्वस्यायतनंमहदितिश्रुतेः ॥ १२ ॥ पुष्करेनाभिकमले अथयदिदमस्मिन्ब्रह्मपुरेदहरंपुंडरीकंवेश्मेत्यादिश्रुतेरांतरमेवपुष्करमिहप्रतिपत्तव्यंनबाह्यं ब्रह्मपुरेब्रह्मोपलब्धिस्थानेशरीरे दहरंसूक्ष्मं ससमनस्कोहंकारःपुष्करेस्थित्वाब्रह्मासर्वभूतस्रष्टासमभवदितिसंबंधः हृदयपुंडरीकादौनिरुद्धंमनएवसर्वेश्वरइत्यसकृदावेदितं ॥ १३ ॥ तस्मिन्निति एवंहृत्पुंडरीकेब्रह्मणआविर्भावेसति तमोगुणकार्यभूतोमधुर्नामलयापरनामायोगविघ्नदेनंदिनलयाभ्यासात्पूर्वजोनादिर्ब्रह्मग्रासायआविर्भवति ॥ १४ ॥ तमिति अपचितिमुन्नतिं पुरुषोत्तमश्चिदात्मा योगेऽपस्थितंलयंबोधेनैवशमयेदित्यर्थः एतच्चविक्षेपादेरप्युपलक्षणं यदाहुःसंप्रदायविदः लयेसंबोधयेच्चित्तंविक्षिप्तंशमयेत्पुनरित्यादि ॥ १५ ॥ तस्येत्यादिनाआंतरसृष्टिप्रपंचोयावदध्यायसमाप्ति सात्परमात्मातद्भक्तांसात्वतांयोगिनामित्यर्थः ॥ १६ ॥ ब्रह्मेति- मानसत्वंयोगिसृष्टेर्मूढसृष्टेश्चयद्यपितुल्यंतथापियोगिनांजितमनस्कत्वात्सृष्टिर्नदुःखदामूढानामतथात्वाद्दुःखदा ज्ञानाज्ञानकृतावेवहिमोक्षबंधावितिप्रसिद्धं अत्रद्वयाहप्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चततःकानीयसाएवदेवाज्यायसाअसुरास्तएषुलोकेष्वस्पर्धंतेतिश्रुत्यनुसारेणशमादयोदेवाःशास्त्रबलेननिष्पाद्यतयायत्नसाध्यत्वात्कनिष्ठाः कामादयोऽसुराःस्वाभाविकत्वाज्ज्येष्ठाः तेषामात्मानंमोचयितुंमोहपाशैर्बद्धुंचमिथःस्पर्धमानानांयदाविष्णवाख्यंसत्त्वंवर्द्धतेतदादेवानांजयोऽसुराणांपराजयश्चात्मविमोकहेतुर्भवतीत्याख्यायिकातात्पर्यं पदार्थःस्पष्टः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

सर्वतेजोमयस्तस्मिन्शयानःपुरुषोत्तमः ॥ सोऽग्रजंसर्वभूतानांसंकर्षणमकल्पयत् ॥ १० ॥ आश्रयंसर्वभूतानांमनसेतीहशुश्रुम ॥ सधारयतिभूतानिउभेभूतभविष्यती ॥ ११ ॥ ततस्तस्मिन्महाबाहौप्रादुर्भूतेमहात्मनि ॥ भास्करप्रतिमंदिव्यंनाभ्यांपद्ममजायत ॥ १२ ॥ सतत्रभगवान्देवःपुष्करेभ्राजयन्दिशः ॥ ब्रह्मासमभवत्तातसर्वभूतपितामहः ॥ १३ ॥ तस्मिन्नपिमहाबाहौप्रादुर्भूतेमहात्मनि ॥ तमसापूर्वजोजज्ञेमधुर्नाममहासुरः ॥ १४ ॥ तमुग्रमुग्रकर्माणमुग्रंकर्मसमास्थितम् ॥ ब्रह्मणोपचितिंकुर्वन्जघानपुरुषोत्तमः ॥ १५ ॥ तस्यतातवधात्सर्वेदेवदानवमानवाः ॥ मधुसूदनमित्याहुर्ऋषभंसर्वसात्वताम् ॥ १६ ॥ ब्रह्मातुससृजेपुत्रान्मानसान्दक्षसप्तमान् ॥ मरीचिमत्र्यंगिरसंपुलस्त्यंपुलहंक्रतुम् ॥ १७ ॥ मरीचिःकश्यपंतातपुत्रमग्रजमग्रजः ॥ मानसंजनयामासतैजसंब्रह्मवित्तमम् ॥ १८ ॥ अंगुष्ठात्ससृजेब्रह्मामरीचेरपिपूर्वजम् ॥ सोभवद्भरतश्रेष्ठदक्षोनामप्रजापतिः ॥ १९ ॥ तस्यपूर्वमजायंतदशतिस्रश्चभारत ॥ प्रजापतेर्दुहितरस्तासांज्येष्ठाभवदितिः ॥ २० ॥ सर्वधर्मविशेषज्ञःपुण्यकीर्तिर्महायशाः ॥ मारीचःकश्यपस्तातसर्वासामभवत्पतिः ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥२२॥२३॥२४॥ इतराःकश्यपस्त्रियः व्यजायंतव्यजनयंत ॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥ प्रध्यायाऽऽलोच्य समधुसूदनः पृथिवीमितिपृथिवीस्थसर्वभूतोपलक्षणं ॥३०॥ शतमनंतं ॥३१॥३२॥ धातारं

उत्पाद्यतुमहाभागस्तासामवरजादश॥ ददौधर्मायधर्मज्ञोदक्षएवप्रजापतिः ॥ २२ ॥ धर्मस्यवसवःपुत्रारुद्राश्चामिततेजसः ॥ विश्वेदेवाश्चसाध्याश्चमरुत्वंत
॥५२॥ श्चभारत ॥ २३ ॥ अपराश्चयवीयस्यस्ताभ्योन्याःसप्तविंशतिः ॥ सोमस्तासांमहाभागःसर्वासामभवत्पतिः॥ २४ ॥ इतरास्तुव्यजायंतगंधर्वांस्तुरगान्द्विजा १२
न्॥गाश्चकिंपुरुषान्मत्स्यानुद्भिज्जांश्चवनस्पतीन्॥ २५ ॥आदित्यानदितिर्जज्ञेदेवश्रेष्ठान्महाबलान्॥तेषांविष्णुर्वामनोभूद्गोविंदश्चाभवत्प्रभुः॥ २६ ॥तस्य
विक्रमणाच्चापिदेवानांश्रीर्व्यवर्धत॥दानवाश्चपराभूतादैतेयीचासुरीप्रजा ॥ २७ ॥ विप्रचित्तिप्रधानांश्चदानवानसृजद्दनुः॥ दितिस्तुसर्वानसुरान्महासत्वान
जीजनत्॥ २८ ॥ अहोरात्रंचकालंचयथर्तुंमधुसूदनः॥ पूर्वाह्णंचापराह्णंचसर्वमेवानुकल्पयत्॥ २९ ॥ प्रध्यायसोसृजन्मेघांस्तथास्थावरजंगमान्॥ पृथिवीं
सोसृजद्विश्वांसहितांभूरितेजसा ॥ ३० ॥ ततःकृष्णोमहाभागःपुनरेवयुधिष्ठिर ॥ ब्राह्मणानांशतंश्रेष्ठंमुखादेवासृजत्प्रभुः ॥ ३१ ॥ बाहुभ्यांक्षत्रियशतंवै
श्यानामूरुतःशतम्॥ पद्भ्यांशूद्रशतंचैवकेशवोभरतर्षभ॥ ३२ ॥ सएवंचतुरोवर्णान्समुत्पाद्यमहातपाः॥अध्यक्षंसर्वभूतानांधातारमकरोत्स्वयम्॥ ३३ ॥ वेद
विद्याविधातारंब्रह्माणममितद्युतिम्॥ भूतमातृगणाध्यक्षंविरूपाक्षंचसोऽसृजत्॥३४॥शासितारंचपापानांपितॄणांसमवर्तिनम्॥ असृजत्सर्वभूतात्मानिधिपं
चधनेश्वरम्॥ ३५॥ यादसामसृजन्नाथंवरुणंचजलेश्वरं॥ वासवंसर्वदेवानामध्यक्षमकरोत्प्रभुः॥३६॥यावद्यावदभूच्छ्रद्धादेहंधारयितुंनृणाम्॥ तावत्तावद
जीवंस्तेनासीद्यमकृतंभयम्॥ ३७॥ नचैषांमैथुनोधर्मोबभूवभरतर्षभ॥ संकल्पादेवचैतेषामपत्यमुपपद्यते॥ ३८ ॥ ततस्त्रेतायुगेकालेसंस्पर्शाज्जायतेप्रजा॥न
ह्यभून्मैथुनोधर्मस्तेषामपिजनाधिप ॥ ३९ ॥ द्वापरेमैथुनोधर्मःप्रजानामभवन्नृप॥ तथाकलियुगेराजन्द्वंद्वमापेदिरेजनाः ॥ ४० ॥ एषभूतपतिस्तातस्वध्यक्ष
श्चतथोच्यते॥ निरपेक्षांश्चकौंतेयकीर्तयिष्यामितच्छृणु ॥ ४१ ॥ दक्षिणापथजन्मानःसर्वेनरवरांध्रकाः॥ गुहाःपुलिंदाःशबराश्चूचुकामद्रकैःसह॥ ४२ ॥ उत्त
रापथजन्मानःकीर्तयिष्यामितानपि ॥ यौनकांबोजगांधाराःकिराताबर्बरैःसह॥ ४३॥ एतेपापकृतस्तातचरंतिपृथिवीमिमाम्॥ श्वपाकबलगृध्राणांसधर्माणो
नराधिप॥ ४४ ॥नैतेकृतयुगेतातचरंतिपृथिवीमिमाम्॥ त्रेताप्रभृतिवर्धंतेतेजनाभरतर्षभ॥ ४५॥ ॥५२॥

समष्ट्यहंकारं ॥३३॥ ततएवचतुर्मुखादयोजाताइत्याह वेदेत्यादिना ॥३४॥ समवर्तिनंयमं समवर्तीपरेतराडित्यमरः ॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥निरयमेवईक्षंतेतान् ॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४६ ॥ एवमिति प्रादुर्भूतोनित्यसिद्धएवसन्नूनत्वभूत्वाभूतः अतएवभूतोत्पत्तिरित्यध्यायनामसंगच्छते महात्मनाश्रीकृष्णेनहेतुना ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ विग्रहविशिष्टस्यकृष्णस्यप्रतिपादितंजगद्धेतुत्वमुप
संहरति एवमेषइति केवलमानुषोनअपितुपरमात्मैव अतएवअचिंत्यः ॥ ४९ ॥ ॥ इतिशांतिपर्व० मोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥

ततस्तस्मिन्महाघोरेसंध्याकालउपस्थिते ॥ राजानःसमसज्जंतसमासाद्येतरेतरम् ॥ ४६ ॥ एवमेषकुरुश्रेष्ठप्रादुर्भूतोमहात्मना ॥ देवंदेवर्षिराचष्टनारदःसर्वलोक
दृक् ॥ ४७ ॥ नारदोप्यथकृष्णस्यपरंमेनेनराधिप ॥ शाश्वतत्वंमहाबाहोयथावद्भरतर्षभ ॥ ४८ ॥ एवमेषमहाबाहुःकेशवःसत्यविक्रमः ॥ अचिंत्यःपुंडरीकाक्षो
नैषकेवलमानुषः ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० सर्वभूतोत्पत्तिकथनेसप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥
केपूर्वमासन्पतयःप्रजानांभरतर्षभ ॥ केचर्षयोमहाभागादिक्षुप्रत्येकशःस्मृताः ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ श्रूयतांभरतश्रेष्ठयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ प्रजानांप
तयोयेस्मिन्दिक्षुयेचर्षयःस्मृताः ॥ २ ॥ एकःस्वयंभूर्भगवानाद्योब्रह्मासनातनः ॥ ब्रह्मणःसप्तवैपुत्रामहात्मानःस्वयंभुवः ॥ ३ ॥ मरीचिरत्र्यंगिरसौपुलस्त्यःपुल
हःक्रतुः ॥ वसिष्ठश्चमहाभागःसदृशोवैस्वयंभुवा ॥ ४ ॥ सप्तब्रह्माणइत्येतेपुराणेनिश्चयंगताः ॥ अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिसर्वानेवप्रजापतीन् ॥ ५ ॥ अत्रिवंशसमुत्प
न्नोब्रह्मयोनिःसनातनः ॥ प्राचीनबर्हिर्भगवांस्तस्मात्प्राचेतसोदश ॥ ६ ॥ दशानांतनयस्त्वेकोदक्षोनामप्रजापतिः ॥ तस्यद्वेनामनीलोकेदक्षःकइतिचोच्यते ॥ ७ ॥
मरीचेःकश्यपःपुत्रस्तस्यद्वेनामनीस्मृते ॥ अरिष्टनेमिरित्येकेकश्यपेत्यपरेविदुः ॥ ८ ॥ अत्रेश्चैवौरसःश्रीमान्राजासोमश्चवीर्यवान् ॥ सहस्रंयश्चदिव्यानांयुगा
नांपर्युपासिता ॥ ९ ॥ अर्यमाचैवभगवान्येचास्यतनयाविभो ॥ एतेप्रदेशाःकथिताभुवनानांप्रभावनाः ॥ १० ॥ शशबिंदोश्चभार्याणांसहस्राणिदशाच्युत ॥
एकैकस्यांसहस्रंतुतनयानामभूत्तदा ॥ ११ ॥ एवंशतसहस्राणिदशतस्यमहात्मनः ॥ पुत्राणांचनतेकंचिदिच्छंत्यन्यंप्रजापतिम् ॥ १२ ॥ प्रजामाचक्षतेविप्राःपु
राणाःशाशबिंदवीम् ॥ सवृष्णिवंशप्रभवोमहावंशःप्रजापतेः ॥ १३ ॥

पूर्वंध्यानायकृष्णमाहात्म्यमुक्तंतत्रध्यानप्रतिपक्षाःकामादयआंतराःशत्रवःसंति तेषांप्रशमायपूर्वेषांगुरूणांस्मरणंकर्तव्यमित्येतदर्थोयमध्यायआरभ्यते असतोमासद्गमयतमसोमाज्योतिर्गमयेतिवेदेअ
भ्यारोहमंत्रदर्शनात्रचातुर्वर्ण्यसाधारण्येनयोगारोहायजप्तोयंसर्वदिग्गतान्विघ्नान्शमयतीतिदिशास्वस्तिकमित्यस्यनाम केपूर्वमासन्पतयइत्यादिरक्षरयोजनास्पष्टा ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥
॥ ८ ॥ ९ ॥ प्रदेशाःप्रदिशंतिआज्ञापयंतीतिप्रदेशाईशनशीलाइत्यर्थः प्रभावनाःप्रकर्षेणस्रष्टारश्च ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ स्वजात्स्वयंकामतोऽकामतश्चकृतात् अन्यसंसर्गजात् ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

एतेप्रजानांपतयःसमुद्दिष्टायशस्विनः ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामिदेवांस्त्रिभुवनेश्वरान् ॥ १४ ॥ भगोंशश्चार्यमाचैवमित्रोथवरुणस्तथा ॥ सविताचैवधाताचविवस्वां
श्चमहाबलः ॥ १५ ॥ त्वष्टापूषातथैवेंद्रोद्वादशोविष्णुरुच्यते ॥ इत्येतेद्वादशादित्याःकश्यपस्यात्मसंभवाः ॥ १६ ॥ नासत्यश्चैवदस्रश्चस्मृतोद्वावश्विनावपि ॥ मा
॥ ५४ ॥ र्तंडस्यात्मजावेतावष्टमस्यमहात्मनः ॥ १७ ॥ तेचपूर्वंसुराश्चेतिद्विविधाःपितरःस्मृताः ॥ त्वष्टुश्चैवात्मजःश्रीमान्विश्वरूपोमहायशाः ॥ १८ ॥ अजैकपादहिर्बु
ध्न्योविरूपाक्षोथरैवतः ॥ हरश्चबहुरूपश्चत्र्यंबकश्चसुरेश्वरः ॥ १९ ॥ सावित्रश्चजयंतश्चपिनाकीचापराजितः ॥ पूर्वमेवमहाभागावसवोष्टौप्रकीर्तिताः ॥ २० ॥
एतएवंविधादेवामनोरेवप्रजापतेः ॥ तेचपूर्वंसुराश्चेतिद्विविधाःपितरःस्मृताः ॥ २१ ॥ शीलयौवनतस्त्वन्यस्तथान्यःसिद्धसाध्ययोः ॥ ऋभवोमरुतश्चैवदेवानां
चोदितागणः ॥ २२ ॥ एवमेतेसमाम्नाताविश्वेदेवास्तथाश्विनौ ॥ आदित्याःक्षत्रियास्तेषांविशश्चमरुतस्तथा ॥ २३ ॥ अश्विनौतुस्मृतौशूद्रौतपस्युग्रेसमास्थि
तौ ॥ स्मृतास्त्वंगिरसोदेवाब्राह्मणाइतिनिश्चयः ॥ २४ ॥ इत्येतत्सर्वदेवानांचातुर्वर्ण्यंप्रकीर्तितम् ॥ एतान्वैप्रातरुत्थायदेवान्यस्तुप्रकीर्तयेत् ॥ २५ ॥ स्वजादन्यकृता
च्चैवसर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ यवक्रीतोथरैभ्यश्चअर्वावसुपरावसू ॥ २६ ॥ औशिजश्चैवकक्षीवान्बलश्चांगिरसःस्मृतः ॥ ऋषिर्मेधातिथेःपुत्रःकण्वोबर्हिषदस्तथा
॥ २७ ॥ त्रैलोक्यभावनास्तातप्राच्यांसप्तर्षयस्तथा ॥ उन्मुचोविमुचश्चैवस्वस्त्यात्रेयश्चवीर्यवान् ॥ २८ ॥ प्रमुचश्चेध्मवाहश्चभगवांश्चदृढव्रतः ॥ मित्रावरुणयोः
पुत्रस्तथागस्त्यःप्रतापवान् ॥ २९ ॥ एतेब्रह्मर्षयोनित्यमास्थितादक्षिणांदिशम् ॥ उषंगुःकवषोधौम्यःपरिव्याधश्चवीर्यवान् ॥ ३० ॥ एकतश्चद्वितश्चैवत्रितश्चैवम
हर्षयः ॥ अत्रेःपुत्रश्चभगवांस्तथासारस्वतःप्रभुः ॥ ३१ ॥ एतेचैवमहात्मानःपश्चिमामाश्रितादिशम् ॥ आत्रेयश्चवसिष्ठश्चकाश्यपश्चमहानृषिः ॥ ३२ ॥ गौतमोथ
भरद्वाजोविश्वामित्रोऽथकौशिकः ॥ तथैवपुत्रोभगवानृचीकस्यमहात्मनः ॥ ३३ ॥ जमदग्निश्चसप्तैतेउदीचीमाश्रितादिशम् ॥ एतेप्रतिदिशंसर्वेकीर्तितास्तिग्मते
जसः ॥ ३४ ॥ साक्षिभूतामहात्मानोभुवनानांप्रभावनाः ॥ एवमेतेमहात्मानःस्थिताःप्रत्येकशोदिशम् ॥ ३५ ॥ एतेषांकीर्तनंकृत्वासर्वपापात्प्रमुच्यते ॥ यस्यांय ॥ ५४ ॥
स्यांदिशिह्येतेतांदिशंशरणंगतः ॥ ३६ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३७ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०अष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंस्वस्त्ययनपूर्वकंकृष्णंध्यायतःपुरुषस्यांतराविर्भूतःकृष्णोहृद्गतान्कामादीन्योगप्रतिपक्षान्नाशयतीत्यंतर्भूमिविक्रीडनाख्येस्मिन्नध्यायेवराहाख्यायिकामुखेनप्रतिपाद्यते पितामहमहाप्राज्ञेत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ पृथिवींबुद्धिंवासनारूपबीजानांक्षेत्रभूतां दानवैःकामक्रोधाद्यैरभिसंस्तीर्णांसर्वतोव्याप्तां ॥ १० ॥ ११ ॥१२॥ १३ ॥ वराहरूपिणंवरंचतदहश्चेतिव्युत्पत्त्याश्रेष्ठक्रतुर्योगस्तद्रूपयितुमाविर्भवितुंशीलमस्यतं अहःशब्दस्यक्रतुवा

मुच्यतेसर्वपापेभ्यःस्वस्तिमांश्चगृहान्व्रजेत् ॥३७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष० प०दिशास्वस्तिकंनामअष्टाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२०८॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञयुधिसत्यपराक्रम ॥ श्रोतुमिच्छामिकार्त्स्न्येनकृष्णमव्ययमीश्वरम् ॥१॥ यच्चास्यतेजःसुमहद्यच्चकर्मपुराकृतम् ॥ तन्मेसर्वंयथातत्त्वंब्रूहित्वंपुरुषर्षभ ॥ २ ॥ तिर्यग्योनिगतोरूपंकथंधारितवान्प्रभुः ॥ केनकार्यनिसर्गेणतमाख्याहिमहाबल ॥३॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ पुराहंमृगयांयातोमार्कंडेयाश्रमेस्थितः ॥ तत्रापश्यंमुनिगणान्समासीनान्सहस्रशः ॥ ४ ॥ ततस्तेमधुपर्केणपूजांचक्रुरथोमयि ॥ प्रतिगृह्यचतांपूजांप्रत्यनंदमृषीनहम् ॥ ५ ॥ कथैषाकथितातत्रकश्यपेनमहर्षिणा ॥ मनःप्रह्लादिनींदिव्यांतामिहैकमनाःशृणु ॥ ६ ॥ पुरादानवमुख्याहिक्रोधलोभसमन्विताः ॥ बलेनमत्ताःशतशोनरकाद्यामहासुराः ॥ ७ ॥ तथैवचान्येबहवोदानवायुद्धदुर्मदाः ॥ नसहंतेस्मदेवानांसमृद्धिंतामनुत्तमाम् ॥ ८ ॥ दानवैरर्द्यमानास्तुदेवादेवर्षयस्तथा ॥ नशर्मलेभिरेराजन्विशमानास्ततस्ततः ॥ ९ ॥ पृथिवीमार्तरूपांतेसमपश्यन्दिवौकसः ॥ दानवैरभिसंस्तीर्णांघोररूपैर्महाबलैः ॥ १० ॥ भारार्तामप्रहृष्टांचदुःखितांसंनिमज्जतीं ॥ अथादितेयाःसंत्रस्ताब्रह्माणमिदमब्रुवन् ॥ ११ ॥ कथंशक्ष्यामहेब्रह्मन्दानवैरभिमर्दनम् ॥ स्वयंभूस्तानुवाचेदंनिसृष्टोत्रविधिर्मया ॥ १२ ॥ तेवरेणाभिसंपन्नाबलेनचमदेनच ॥ नावबुध्यंतिसंमूढाविष्णुमव्यक्तदर्शनम् ॥ १३ ॥ वराहरूपिणंदेवमधृष्यममरैरपि ॥ एषवेगेनगत्वाहियत्रतेदानवाधमाः ॥ १४ ॥ अंतर्भूमिगताघोरानिवसंतिसहस्रशः ॥ शमयिष्यतितच्छ्रुत्वाजहृषुःसुरसत्तमाः ॥ १५ ॥ ततोविष्णुर्महातेजावाराहंरूपमास्थितः ॥ अंतर्भूमिंसंप्रविश्यजगामदितिजान्प्रति ॥ १६ ॥ दृष्ट्वाचसहिताःसर्वेदैत्याःसत्त्वममानुषम् ॥ प्रसह्यतरसासर्वेसंतस्थुःकालमोहिताः ॥ १७ ॥

चित्वमङ्कःखःकृताविल्यादिषुदृष्टं दानवाःकामक्रोधादयः ॥ १४ ॥ अंतर्भूमिगतादेहस्थाः ॥ १५ ॥ विष्णुःसत्त्वं वाराहंयागात्मकं ॥ १६ ॥ सत्त्वंप्रत्वगुणंविष्णुं अमानुषंदिव्यं व्यवहितादिप्राहकत्वात् संतस्थुर्नाशंगताः संपूर्वस्यतिष्ठतेःसमाप्तिवाचित्वात् ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नाशक्रममेवाह ततस्तइति ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ सनात्सततमनितिभक्तानुग्रहार्थंचेष्टतइतिसनातनः सनादनइत्यपेक्षितेदकारस्थानेतकारोनैरुक्तः नादेन

॥५५॥ ततस्तेसमभिद्रुत्यवराहंजगृहुःसमम् ॥ संक्रुद्धाश्चवराहंतंव्यकर्षंतसमंततः ॥ १८ ॥ दानवेंद्रामहाकायामहावीर्यबलोच्छ्रिताः ॥ नाशक्नुवंश्चकिंचित्तेतस्यकर्तुंत
दाविभो ॥ १९ ॥ ततोगच्छन्विस्मयंतेदानवेंद्राभयंतथा ॥ संशयंगतमात्मानंमेनिरेचसहस्रशः ॥ २० ॥ ततोदेवाधिदेवःसयोगात्मायोगसारथिः ॥ योगमा
स्थायभगवांस्तदाभरतसत्तम ॥ २१ ॥ विननादमहानादंक्षोभयन्दैत्यदानवान् ॥ सन्नादितायेनलोकाःसर्वाश्चैवदिशोदश ॥ २२ ॥ तेनसन्नादशब्देनलोका
नांक्षोभआगमत् ॥ संत्रस्ताश्चभृशंलोकेदेवाःशक्रपुरोगमाः ॥ २३ ॥ निर्विचेष्टंजगच्चापिबभूवातिभृशंतदा ॥ स्थावरंजंगमंचैवतेननादेनमोहितम् ॥ २४ ॥ तत
स्तेदानवाःसर्वेतेननादेनभीषिताः ॥ पेतुर्गतासवश्चैवविष्णुतेजःप्रमोहिताः ॥ २५ ॥ रसातलगतश्चापिवराहस्त्रिदशद्विषाम् ॥ खुरैर्विदारयामासमांसमेदोस्थिसं
चयान् ॥ २६ ॥ नादेनतेनमहतासनातनइतिस्मृतः ॥ पद्मनाभोमहायोगीभूताचार्यःसभूतराट् ॥ २७ ॥ ततोदेवगणाःसर्वेपितामहमुपाद्रवन् ॥ तत्रगत्वामहा
त्मानमूचुश्चैवजगत्पतिम् ॥ २८ ॥ नादोयंकीदृशोदेवनैतंविद्मवयंप्रभो ॥ कोसौहिकस्यवानादोयेनविह्वलितंजगत् ॥ २९ ॥ देवाश्चदानवाश्चैवमोहितास्तस्यते
जसा ॥ एतस्मिन्नंतरेविष्णुर्वाराहंरूपमास्थितः ॥ उदतिष्ठन्महाबाहोस्तूयमानोमहर्षिभिः ॥ ३० ॥ ॥ पितामहउवाच ॥ ॥ निहत्यदानवपतीन्महावर्ष्मामहा
बलः ॥ एषदेवोमहायोगीभूतात्माभूतभावनः ॥ ३१ ॥ सर्वभूतेश्वरोयोगीमुनिरात्मातथात्मनः ॥ स्थिरीभवतकृष्णोयंसर्वविघ्नविनाशनः ॥ ३२ ॥ कृत्वाकर्माति
साध्वेतदशक्यममितप्रभः ॥ समायातःस्वमात्मानंमहाभागोमहाद्युतिः ॥ ३३ ॥ पद्मनाभोमहायोगीमहात्माभूतभावनः ॥ नसंतापोनभीःकार्याशोकोवासुर
सत्तमाः ॥ ३४ ॥ विधिरेषप्रभावश्चकालःसंक्षयकारकः ॥ लोकान्धारयतातेननादोमुक्तोमहात्मना ॥ ३५ ॥ सएषहिमहाबाहुःसर्वलोकनमस्कृतः ॥ अच्युतः
पुंडरीकाक्षःसर्वभूतादिरीश्वरः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्षधर्मप० अंतर्भूमिविक्रीडनंनामनवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥५५॥

सहवर्तमानःसनातनइतियोगस्यदर्शितत्वात् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ महावर्ष्मामहाकायः ॥ ३१ ॥ आत्मापारमार्थिकंस्वरूपं आत्मनोजीवस्य ॥ ३२ ॥ स्वमात्मानंप्रत्यग्याथात्म्यंसमायातः
प्राप्तः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ एषजीवः अतएवसंतापादिकंनकार्यंतन्मूलस्यात्मादर्शनस्यनष्टत्वादितिभावः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० नवाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २०९ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवमध्यायत्रयेणेश्वरप्रणिधानमुक्तंयेनशीघ्रतरंयोगःसिध्यतियोगांतरायाश्चव्याधिदुःखादयोनश्यंत्यथेदानींप्रधानभूतंयोगमेवजिज्ञासुःपृच्छति योगंमेइति परमंसबीजयोगात्परमंनिर्बीजयोगंमोक्षस्यहेतुं मोक्षंमेइतिपाठेउपायोपेयविषयौद्वौप्रश्नौ तंसयोगंमोक्षं ॥ १ ॥ २ ॥ कश्चिदितिश्लोकाभ्यांक्रमेणगुरुशिष्ययोर्गुणादर्शिताः ॥ ३ ॥ ४॥ त्वंचाऽहंचकुतउपादानात्कुतोवानिमित्तादुत्पन्नौस्वस्तद्ब्रूहि यत्परंश्रेष्ठमुपादानंनिमित्तंचनतुमातृपितृवत्पुण्यापुण्यवच्चांतरालिकं ॥ ५ ॥ भूतेषुपंचसूपादानकारणेषुसमेषुसत्सुविपरीताविषमाःकथंक्षयोदयानिवर्तंतेनितरांवर्तंते वेदेषुयद्वाक्यंवर्णधर्मव्यवस्थापरं ब्राह्मणोबृहस्पतिसवेनयजेत राजाराजसूयेनयजेत वैश्योवैश्यस्तोमेनयजेत तस्माच्छूद्रोयज्ञेऽनवक्लृप्तइत्यादि लौकिकंस्मृतिवाक्यंतादृशंव्यापकंसर्ववर्णाश्रमसाधारणंनहिंस्यात्सर्वभूतानीत्यादि इदमपि

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ योगंमेपरमंतातमोक्षस्यवदभारत ॥ तमहंतत्त्वतोज्ञातुमिच्छामिवदतांवर ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥संवादंमोक्षसंयुक्तंशिष्यस्यगुरुणासह॥२॥ कश्चिद्ब्राह्मणमासीनमाचार्यमृषिसत्तमम्॥ तेजोराशिंमहात्मानंसत्यसंधंजितेंद्रियम्॥३॥ शिष्यःपरममेधावीश्रेयोर्थीसुसमाहितः॥ चरणावुपसंगृह्यस्थितःप्रांजलिरब्रवीत्॥ ४ ॥ उपासनात्प्रसन्नोसियदिवैभगवन्मम ॥ संशयोमेमहान्कश्चित्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि॥ कुतश्चाहंकुतश्चत्वंतत्सम्यग्ब्रूहियत्परम्॥५॥ कथंचसर्वभूतेषुसमेषुद्विजसत्तम॥ सम्यग्वृत्तानिवर्तंतेविपरीताःक्षयोदयाः॥ ६॥ वेदेषुचापियद्वाक्यंलौकिकंव्यापकंचयत्॥ एतद्विद्वन्यथातत्त्वंसर्वंव्याख्यातुमर्हसि॥७॥ ॥गुरुरुवाच॥ ॥श्रृणुशिष्यमहाप्राज्ञब्रह्मगुह्यमिदंपरम्॥ अध्यात्मंसर्वविद्यानामागमानांचयद्वसु॥ ८ ॥ वासुदेवःपरमिदंविश्वस्यब्रह्मणोमुखम्॥ सत्यंज्ञानमथोयज्ञस्तितिक्षादमआर्जवम्॥९॥पुरुषंसनातनंविष्णुंयंतंवेदविदोविदुः॥सर्गप्रलयकर्तारमव्यक्तंब्रह्मशाश्वतम्॥ १० ॥ तदिदंब्रह्मवार्ष्णेयमितिहासंश्रृणुष्वमे॥ ब्राह्मणोब्राह्मणैःश्राव्योराजन्यःक्षत्रियैस्तथा॥११॥ वैश्योवैश्यैस्तथाश्राव्यःशूद्रःशूद्रैर्महामनाः॥ माहात्म्यंदेवदेवस्यविष्णोरमिततेजसः॥ १२ ॥ अर्हस्त्वमसिकल्याणंवार्ष्णेयंश्रृणुयत्परम्॥ कालचक्रमनाद्यंतंभावाभावस्वलक्षणम्॥ १३ ॥

कथं हेतुसाम्येपिकार्यवैषम्येकिंबीजंतद्ब्रूहीत्यर्थः श्लोकद्वयमेकंवाक्यं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ब्रह्मगुह्यंवेदगोप्यं वसुधनंतद्वद्रक्षणीयमुपकारकंवा ॥ ८ ॥ ब्रह्मणोमुखंवेदादिःप्रणवः उपायोपेययोरभेदात्प्रणवादीनां वासुदेवत्वं ॥९॥ उपेयस्वरूपमाह पुरुषमिति ॥१०॥एतदेवायंकृष्णइत्याह तदिति वार्ष्णेयंवृष्णिषुकृतावतारं इतिहासंतत्स्वरूपप्रकाशनपरंग्रंथं ॥११॥१२॥वार्ष्णेयंकृष्णाख्यानंयत्परंकालचक्रंनत्ववांचीनंसंवत्सराख्यंतत्केशवंवदंतीत्युत्तरेणान्वयः भावाभावौसृष्टिप्रलयौस्वलक्षणंस्वरूपज्ञापकौयस्य अध्यारोपापवादाभ्यांनिष्प्रपंचंनिरूप्यतइतिन्यायेनैवज्ञातुंशक्यंनतुश्रृंगग्राहिकयागवाश्ववदित्यर्थः॥१३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वभूतेशे यस्मिन्त्रैलोक्यं चक्रवच्चक्रारूढपिपीलिकावत्परवशत्वेन परिवर्तते केशैरिव चिद्रश्मिभिर्भातिसर्वं व्याप्नोतीति केशवस्तं पुरुषर्षभं पुरुषा अन्नमयादयः पंच तेषामृषभं श्रेष्ठमुत्तमं षष्ठमित्यर्थः ॥ १४॥ पितॄनिति अव्ययोऽपरिणामी ॥ १५ ॥ तथैवेति वेदकर्तृत्वं ब्रह्मणो महतो भूतस्य निःश्वसितमेतद्यदृग्वेदइत्यादिश्रुतिसिद्धं वाचाविरूपनित्ययेतिवेदनित्यत्ववचनं तु वर्णपदाद्यानुपूर्व्यविभ्रंशमात्रपरं प्रलीयते स्मिन्महदादिकार्यं सप्रलयस्तं प्रकरोतीति प्रकृतिस्तां लयोत्पत्तिस्थानं मायाशबलमपिसस्तृजे इत्यर्थः तथाच श्रुतिर्नासदासीन्नोसदासीत्तदानीं नासीद्रजो नो व्योमापरोयदितिसदसद्रजःशब्दितानां प्रधानशून्यपरमाणूनामानुमानिकानामिवश्रौतस्यपरव्योम्नोपिमायाशबलापरनाम्नः सृष्टेः प्रागभावं वदंतीतस्यापिजन्यत्वं दर्शयति मायायास्तु च्छत्वाद्ब्रह्मणश्चासंगत्वान्न तयोरेकीभावलक्षणं नान्विकंशाबल्यं संभवति तुच्छयेनाभ्वपिहितं यदासीत् असंगोह्ययं पुरुषइतिश्रुतिभ्यां तस्मात्सृष्टेः प्राङ्मायाशबलं ब्रह्मासीदित्युक्तिर्मायायांस्थित्वैवयुक्तानतुवस्तुवृत्त्या यथोक्तं अस्याविद्येत्यविद्यायामेवासित्वाप्रकल्प्यतइति अतो

त्रैलोक्यंसर्वभूतेशेचक्रवत्परिवर्तते ॥ यत्तदक्षरमव्यक्तममृतंब्रह्मशाश्वतम् ॥वदंतिपुरुषव्याघ्रकेशवंपुरुषर्षभम्॥ १४॥पितॄन्देवानृषींश्चैवतथावैयक्षराक्षसान्॥ नागासुरमनुष्यांश्चसृजतेपरमोव्ययः॥ १५॥ तथैववेदशास्त्राणिलोकधर्मांश्चशाश्वतान्॥ प्रलयंप्रकृतिंप्राप्य युगादौसृजतेपुनः॥ १६॥ यथर्तावृतुलिंगानिनानारूपाणिपर्यये॥ दृश्यंतेतानितान्येवतथाभावायुगादिषु॥ १७॥ अथयद्यदा भातिकालयोगाद्युगादिषु॥ तत्तदुत्पद्यतेज्ञानंलोकयात्राविधानजम्॥ १८॥ युगांतेऽन्तर्हितान्वेदान्सेतिहासान्महर्षयः ॥ लेभिरेतपसापूर्वमनुज्ञाताःस्वयंभुवा ॥ १९॥ वेदविद्वेदभगवान्वेदांगानिबृहस्पतिः ॥ भार्गवोनीतिशास्त्रंतुजगाद जगतोहितम्॥ २०॥ गांधर्वंनारदोवेदभरद्वाजोधनुर्ग्रहम्॥देवर्षिचरितंगार्ग्यःकृष्णात्रेयश्चिकित्सितम्॥ २१॥ न्यायतंत्राण्यनेकानितैस्तैरुक्तानिवादिभिः॥ हेत्वागमसदाचारैर्यदुक्तंतदुपास्यताम्॥ २२॥ अनाद्यंतत्परंब्रह्मनदेवानर्षयोविदुः॥एकस्तद्वेदभगवान्धातानारायणःप्रभुः॥ २३॥

युक्तमुक्तं प्रकृतिंसृजनेइति रज्जूरगवत्प्रतीतिसमकालायाएवतत्सृष्टेरुपगमादिनिदिक् ॥ १६ ॥ यथेति प्रत्यब्दं यथावसंते आम्रवृक्षा ग्रीष्मे मल्लिका वर्षासु कदंबा नियमेन पुष्पिता भवंत्येवं ब्रह्महरविष्ण्वादिषु प्रतिकल्पं सृष्टिप्रलयस्थितिकर्तृत्वं तदातदा आविर्भवति ॥ १७ ॥ एतदेव व्याचष्टे अथेति तत्तत्तस्मिंस्तस्मिन्विषये लोकयात्राव्यवहारस्तस्य विधानं प्रमाणेन प्रमेयख्यापनं तज्जं तेन सोपाधिकमेवज्ञानमुत्पद्यते नेन निरुपाधिकमित्युक्तं भवति ॥ १८ ॥ युगांते युगादौ अंतर्हितान्पूर्वयुगेये ऽभूवंस्तान् अनुज्ञाता उपदिष्टाः स्वयंभुवा ब्रह्मणा ॥ १९॥ वेदविद्भगवान्ब्रह्मा वेदांगानि बृहस्पतिर्वेदेतिसंबंधः ॥ २० ॥ २१ ॥ न्यायतंत्राणि तार्किकवैशेषिककापिलपातंजलादीनि हेतुर्युक्तिः आगमो वेदः सदाचारः प्रत्यक्षं तैः प्रमाणैः कृत्वा एतैर्मुनिभिर्यद्ब्रह्म उक्तं तदुपास्यताम मुख्यत्वात्तदुपास्यमेव नवेदांतविज्ञेयमित्यर्थः तथाचोपास्यस्याब्रह्मत्वं श्रुतिराह तदेव ब्रह्मत्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासतइति ॥ २२ ॥ अनाद्यं नास्ति आद्यं कारणं यस्य तत् यद्वा आदौ विदिनमाद्यं तदन्यदनाद्यं सर्गादावविदितमित्यर्थः कथं तर्हि देवानविदुरित्यत आह एकइत्यादि ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २४ ॥ ब्रह्मज्ञानस्याऽऽत्यंतिकदुःखनिवर्तकत्वमुक्त्वाध्यारोपापवादन्यायेनब्रह्मनिरूपयति पुरुषेति पुरुषेणाऽधिष्ठितानालोचितान् सोकामयतबहुस्यांप्रजायेयेतिश्रुतेः तेनसांख्याभिमतंप्रकृतेःस्वातंत्र्यंनिरस्तं अचेतनेचेतनानधिष्ठितेशकटादौप्रवृत्त्यदर्शनाच्चयुक्तंनत् सूयतेप्रसवोन्मुखीजायते भावान्महदादीन् हेतुर्धर्माधर्मौताभ्यांयुक्तमतएवसर्गादावपितारतम्यंयुक्तं अतईशात् हेतुयुक्तमितिसांख्यमतंप्रकृतेर्धर्माद्यप्रवर्त्यत्वंनिरस्तं तेषांहिजलवत्स्वतःप्रवर्तमानायाःप्रकृतेःपापंसुखपरिणामंप्रतिबध्नातिपुण्यंचदुःखपरिणामं तत्रान्यतरेणान्यतरस्यस्वोदयेप्रतिबंधशक्तिरपनीयतइति ॥ २५ ॥ दीपादिति हेतुयुक्तमित्यत्रापिवर्तते तैलवर्त्यादिहेतौसतियथादीपादनेकेदीपाःप्रभवंतीत्येवमदृष्टोपग्रहात्प्रकृतिर्महदादिकार्यंसूयतेदीपवदानंत्याच्चनापचीयते ईशादृष्टाभ्यांप्रकृतिःप्रवर्त्यतइतिश्लोकद्वयतात्पर्यं ॥ २६ ॥ स्पष्टिकममाहाव्यक्तादिति कर्मजेतिईशादपिकर्मप्राबल्यंदृश्यते तस्यकर्मापेक्षयैवसदसत्फलदत्वात् बुद्धिर्महत्तत्त्वं तथाचसर्गादौकर्मैवप्रकृतिंप्रवर्तयतीत्यर्थः आकाशादिपदैःशब्दतन्मात्रादीनिज्ञेयानि ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ अतःपुरुषाधिष्ठितप्रकृत्याद्यष्टकात् विषयाइतिशब्दाद्याश्रयाःस्थूलाकाशादयः वाय्वाकाशयोरपिस्पर्शशब्दलिंगानुमेयतयाविषयत्वं ॥ २९ ॥ वाक्कर्मणीत्यत्रवागिंद्रियं कर्मशब्देनसर्वेषामिं

नारायणादृषिगणास्तथामुख्याःसुरासुराः ॥ राजर्षयःपुराणाश्चपरमंदुःखभेषजं ॥ २४ ॥ पुरुषाधिष्ठितान्भावान्प्रकृतिःसूयतेयदा ॥ हेतुयुक्तमतःपूर्वंजगत्सं परिवर्तते ॥ २५ ॥ दीपादन्येयथादीपाःप्रवर्तंतेसहस्रशः ॥ प्रकृतिःसूयतेतद्वदानंत्यान्नापचीयते ॥ २६ ॥ अव्यक्तात्कर्मजाबुद्धिरहंकारंप्रसूयते ॥ आकाशंचा प्यहंकाराद्वायुराकाशसंभवः ॥ २७ ॥ वायोस्तेजस्ततश्चापअद्भ्योथवसुधोद्गता ॥ मूलप्रकृतयोह्यष्टौजगदेतास्ववस्थितं ॥ २८ ॥ ज्ञानेंद्रियाण्यतःपंचपंचकर्मेंद्रियाण्यपि ॥ विषयाःपंचचैकंचविकारेषोडशंमनः ॥ २९ ॥ श्रोत्रंत्वक्चक्षुषीजिह्वाघ्राणंज्ञानेंद्रियाण्यथ ॥ पादौपायुरुपस्थश्चहस्तौवाक्कर्मणीअपि ॥ ३० ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधस्तथैवच ॥ विज्ञेयंव्यापकंचित्तंतेषुसर्वगतंमनः ॥ ३१ ॥ रसज्ञानेतुजिह्वेयंव्याहृतेवाक्तथोच्यते ॥ इंद्रियैर्विविधैर्युक्तंसर्वंव्यक्तंमनस्तथा ॥ ३२ ॥ विद्यात्तुषोडशैतानिदैवतानिविभागशः ॥ देहेषुज्ञानकर्त्तारमुपासीनमुपासते ॥ ३३ ॥

द्रियाणांकर्माणिवचनादानगतिविसर्गानंदाख्यानिज्ञेयानि ॥ ३० ॥ शब्दइति शब्दादयश्चित्तमितिविज्ञेयं चित्तमात्रोपादानाइत्यर्थः यदाहुर्भगवंतोऽक्षपादाचार्याःदोषनिमित्तंरूपादयोविषयाःसंकल्पकृता इति प्रमेयस्यचित्तमात्रत्वमुक्त्वाप्रमाणस्यापितदाह तेष्विति तेषुशब्दादिष्वपिसर्वेषुगतंश्रोत्रादिरूपेणोपगतंमनएव ॥ ३१ ॥ एतदेवस्पष्टयति रसेति रसज्ञानेमनएवइयंजिह्वेत्यर्थः मनसाह्येवपश्यतिमनसा शृणोतीत्यादिश्रुतेः व्याहृतेशब्दप्रयोगे इदंद्वयंज्ञानकर्मेंद्रियपंचकद्वयस्योपलक्षणमित्याह इंद्रियैरिति सर्वमांतरंबुद्धिसुखदुःखादि बाह्यंविषयच्छशब्दादि तथाव्यक्तंमहदादिघटांतंमनएव तथाचश्रुतिः असतोऽधिमनोऽसृज्यतमनःप्रजापतिमसृजनप्रजापतिःप्रजाअसृजत तद्वाइदंमनस्येवपरमंप्रतिष्ठितंयदिदंकिंचेति ॥ ३२ ॥ षोडश दशेंद्रियाणिमनःपंचभूतानि ज्ञानकर्तारंविज्ञानात्मानमुपासीनमर्थात्परात्मानं तस्यापिसंहतत्वेनाऽसंहतपुरुषशेषत्वात् ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रसात्मकत्वात्सोमोजलंतस्यगुणःकार्यंजिह्वागंधोगंधग्राहकंघ्राणंग्राह्यग्राहकयोरभेदात्स्पर्शस्पर्शनेंद्रियं जिह्वादीनांजलादिकार्यत्वंतद्गतरसादिग्राहकत्वाद्ग्राह्यग्राहकयोःसमानजातीयत्वनियमोऽनेनसूचि
तः॥३४॥ सत्त्वगुणंसत्त्वकार्यं अव्यक्तजंप्रधानकार्यं सर्वेषांभूतानामात्मभूतईश्वरस्तत्स्थमुपाधित्वेनतत्रस्थितंसर्वांतरंगंसत्त्वंजानीयात् सत्त्वविशिष्टस्यज्ञेयत्वेपिचिद्विवेकेपरिशेषादचितःसत्त्वस्यैवज्ञेयत्वम
स्तीतिसत्त्वमेवबुध्येतेत्युक्तं॥३५॥ एतेसत्त्वादयईशादयोवा विरजसंसर्वप्रवृत्तिशून्यंकूटस्थं ॥३६॥ नवज्ञानेंद्रियपंचकं बुद्धिमनसीदेहप्राणौचद्वाराणिविषयप्रापकाणियस्मिन्तन्नवद्वारं भावैःशब्दादिभिः
॥३७॥ अजरामरइतिदेहधर्मास्पर्शउक्तः व्यक्तंमूर्तमव्यक्तममूर्तंतदुभयात्मनाउपदिश्यते वेदद्वेवावब्रह्मणोरूपेमूर्तंचैवामूर्तंचेत्यादिनायःसव्यक्ताव्यक्तोपदेशःकार्यकारणात्मातद्वान्तदधिष्ठानभूतोनेनिनेती
त्यागमविषयः एवंविधोपिव्यापकःकारणात्मा सगुणोयःसर्वज्ञइत्यादिश्रुतेःसार्वज्ञ्यादिगुणयुक्तः सूक्ष्मोदुर्लक्ष्यः सर्वाणिभूतानिगुणाश्चसत्त्वादयस्तेषामाश्रयोधिष्ठानं ॥३८॥ यथेति उपाधिवशान्मह

तद्वत्सोमगुणाजिह्वागंधस्तुपृथिवीगुणः॥ श्रोत्रंनभोगुणंचैवचक्षुरग्नेर्गुणस्तथा ॥ स्पर्शंवायुगुणंविद्यात्सर्वभूतेषुसर्वदा ॥ ३४ ॥ मनःसत्त्वगुणंप्राहुःसत्त्वमव्य
क्तजंतथा॥ सर्वभूतात्मभूतस्थंतस्माद्बुध्येतबुद्धिमान् ॥ ३५॥ एतेभावाजगत्सर्ववहंतिसचराचरं ॥ श्रितविरजसंदेवंयमाहुःप्रकृतेःपरं॥ ३६॥ नवद्वारंपुरंपु
ण्यमेतैर्भावैःसमन्वितं ॥ व्याप्यशेतेमहानात्मातस्मात्पुरुषउच्यते ॥ ३७॥ अजरःसोमरश्चैवव्यक्ताव्यक्तोपदेशवान्॥ व्यापकःसगुणःसूक्ष्मःसर्वभूतगुणाश्रयः
॥ ३८ ॥ यथादीपःप्रकाशात्माह्रस्वोवायदिवामहान्॥ ज्ञानात्मानंतथाविद्यात्पुरुषंसर्वजंतुषु॥ ३९॥ श्रोत्रंवेदयतेवेद्यंसश्रृणोतिसपश्यति ॥ कारणंतस्यदेहोयं
सकर्तासर्वकर्मणाम्॥ ४० ॥ अग्निर्दारुगतोयद्वद्भिन्नेदारौनदृश्यते॥ तथैवात्माशरीरस्थोयोगेनैवानुदृश्यते॥ ४१ ॥ अग्निर्यथाह्युपायेनमथित्वादारुदृश्यते ॥ त
थैवात्माशरीरस्थोयोगेनैवात्रदृश्यते॥ ४२ ॥ नदीष्वापोयथायुक्तायथासूर्येमरीचयः॥ संततत्वाद्यथायांतितथादेहाःशरीरिणाम्॥ ४३॥ स्वप्नयोगेयथैवात्मा
पंचेंद्रियसमायुतः॥ देहमुत्सृज्यवैयातितथैवात्मोपलभ्यते॥ ४४॥ कर्मणाबाध्यतेरूपंकर्मणाचोपलभ्यते॥ कर्मणानीयतेन्यत्रस्वकृतेनबलीयसा ॥ ४५॥

स्वमल्पत्वंवाप्राप्तोपिदीपवत्सर्वजंतुषुसएवेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ येनश्रोत्रंवेद्यंस्वविषयंशब्दंवेदयतेसएवश्रृणोति एवंपश्यतीत्यादिष्वपियोज्यंयेनश्रोत्रंश्रृणोतिहियेनचक्षुश्चपश्यतीत्यादिश्रुतिभ्यः अयंदेहस्तुतस्य
शब्दादिवेदनस्यकारणंनिमित्तंनतुवेत्ताकिंतुसएवकर्ता ॥४०॥ एवंविधस्यापिदेहेकुतोनुपलंभइत्याशंक्योपायाभावादित्याह अग्निरिति दारुभेदेकृतेपिनदृश्यते अयोगेयोगाभावेसतिनैवानुदृश्यते ॥४१॥
व्यतिरेकमुक्त्वाऽन्वयमाह दारुदारुणियोगेनैवनान्येनोपायेन ॥४२॥ योगाभावेदेहसंबंधोनविच्छिद्यतइत्याह नदीष्विति ॥४३॥ देहांतरप्रवेशोपिनशालाचैत्रवत्किंतुस्वप्नवदित्याह स्वप्नेति तथैवमर
णांतेदेहमुत्सृज्यदेहांतरंप्राप्नोतीत्युपलभ्यतेशास्त्रदृष्ट्यायोगेनवाज्ञायते ॥४४॥ केनहेतुनादेहांतरंयातीतितत्राह कर्मणेति रूपंप्राचीनंशरीरंबाध्यतेनतुनिवर्तते भ्रांतिगृहीतस्यघटवन्निवृत्त्ययोगात् ॥ ४५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतदेवविशदयितुंप्रतिजानीते सत्विति ॥ ४६ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रतिज्ञातंनिरूपयति चतुरिति नव्यक्तःप्रभवोदेहांतरप्राप्तिर्येषां अव्यक्तंनिधनंपूर्वदेहवियोगोयेषां स्वप्नवत्पूर्वापरदेहत्यागयोगौनगृहात्गृहांतरप्रवेशवत्स्पष्टावित्यर्थः अत्रहेतुमाहार्धेन अव्यक्तेति यतोनव्यक्तंलक्षणंज्ञापकमस्यतादृशमतोऽव्यक्तलक्षणं अत्रहेतुः अव्यक्तात्मात्मकमव्यक्तोयआत्मातदात्मकंद्वितीयेंदुवत्तत्रैवकल्पितं अतस्तत्कल्पितेप्रभवनिधनेअप्यव्यक्तेएवेत्यर्थः ॥ १ ॥ नन्वेवंमध्येपिदेहादिरव्यक्तएवस्यादाद्यंतयोरव्यक्तत्वादित्यतआह यथेति प्रागूर्ध्वंचाव्यक्तोप्यश्वत्थोमध्येव्यक्तोभवति एवमव्यक्तान्मनसःसंभवोव्यक्तिर्दृश्यस्येत्यर्थः ॥ २ ॥ अभीति यथायस्कांतंलोहचुंबकपाषाणंप्रत्यचेतनमप्ययोलोहमभिमुखंगच्छति एवंदेहंव्यक्तिगतमनुस्वभावःपूर्वसंस्कारोहेतुर्येषांकर्मणांतज्जाधर्माधर्मादयोभावाअर्थाअभिद्रवंति यच्चान्यदपिईदृशमविद्यादिकंतदप्यभिद्रवति ॥ ३ ॥ इममेवन्यायमन्यत्राप्यतिदिशति तद्वदिति अव्यक्तजाअविद्यो

सतुदेहाद्यथादेहंत्यक्त्वान्यंप्रतिपद्यते॥तथान्यंसंप्रवक्ष्यामिभूतग्रामंस्वकर्मजम् ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्ष०वार्ष्णेयाध्यात्मकथनेदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ चतुर्विधानिभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ अव्यक्तप्रभवान्याहुरव्यक्तनिधनानिच ॥ अव्यक्तलक्षणंविद्यादव्यक्तात्मात्मकंमनः ॥ १ ॥ यथाश्वत्थकणीकायामंतर्भूतोमहाद्रुमः ॥ निष्पन्नोदृश्यतेव्यक्तमव्यक्तात्संभवस्तथा ॥ २ ॥ अभिद्रवत्ययस्कांतमयोनिश्चेतनंयथा ॥ स्वभावहेतुजाभावायद्वदन्यदपीदृशम् ॥ ३ ॥ तद्वदव्यक्तजाभावाःकर्तुःकारणलक्षणाः ॥ अचेतनश्चेतयितुःकारणादभिसंहताः ॥ ४ ॥ नभूर्नखंद्यौर्भूतानिनर्षयोनसुरासुराः ॥ नान्यदासीदृतेजीवमासेदुर्नतुसंहतम् ॥ ५ ॥ पूर्वंनित्यंसर्वगतंमनोहेतुमलक्षणम् ॥ अज्ञानकर्मनिर्दिष्टमेतत्कारणलक्षणम् ॥ ६ ॥

स्थाभावाःकामकर्मवासनादेहेंद्रियादयश्चाचेतनाअभितःसंहताः एवंकर्तुश्चेतनस्यकारणलक्षणाःकारणंब्रह्मलक्षयंतितेकारणाद्ब्रह्मणःसकाशात्सत्त्वचित्त्वानंदत्वादयोपिभावाअभिसंगताः यथापूर्वंकृत्स्नोप्यात्मानात्मगुणगणोदेहांतरप्राप्तौसंहन्यतइत्यर्थः ॥ ४ ॥ ननुशुक्रशोणितसंयोगादिक्रमेणदेहवृद्ध्यादिकंदृश्यतेतत्कथंस्वप्नदेहवदाकस्मिकीदेहांतरप्राप्तिरित्याशंक्याह नभूरितिद्वाभ्यां जीवंचिद्धातुंविनाश्वादयोवाकृपयःप्राणाः प्राणावाकृपयइतिश्रुतेः सुरासुराःशमकामादयइत्येवमादिकमन्यन्नैवासीत्प्रागुत्पत्तेः संहतमज्ञानोपाधिंजीवमेतेराजानंभृत्याइवनाप्यासेदुःपश्चादपिनासादितवंतः श्वादयोनित्यंजीवेनासंगताइत्यर्थः ॥ ५ ॥ कथंतर्हितत्संबंधस्यजीवेप्रतीतिरतआह पूर्वमिति एतज्जीवेश्वादितादात्म्यमज्ञानकर्ममायाकार्यमितिनिर्दिष्टंवेदेइंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतेइत्यादौ पूर्वमनादि नित्यमज्ञानेसत्यनुच्छेद्यं सर्वगतंविद्वदविद्वत्साधारणंव्यवहारकाले यथोक्तं पश्वादिभिश्चाविशेषादिति मनोहेतुंमनोजन्यं अलक्षणमनिर्वचनीयं कारणंपूर्ववासनासैवलक्षणंविशेषतोज्ञापकंयस्यप्राग्भवीयवासनावशादेवतत्तन्नृपश्वादिदेहतादात्म्यमात्मनःप्रतीयते यथास्वप्नेऽराज्ञोपिराजास्मीतिप्रतीतिस्तद्वद्बालस्यापिबालोऽस्मीतिदेहांतरप्राप्तौप्रतीतिर्जायतइत्यर्थः ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततश्चकिमित्यतआह तदिति तज्जीवस्वरूपंकारणैर्वासनाभिर्युक्तं कार्यस्यकर्मणःसंग्रहंकारयतितथा जीवःप्राग्वासनावशात्कर्मणिप्रवर्ततइत्यर्थः येनसंग्रहेणतत्तादात्म्यंवर्ततेऽनुवर्तते वासनावशात्कर्म कर्मवशाच्चवासनाइतिचक्रंचक्रवदनवरतप्रवाहं ॥ ७॥ अव्यक्तंधीवासनादंदनाभिवदंनरंगंयस्य व्यक्तंदेहेंद्रियादिअराःनाभिनेमिसंधानकाष्ठानितद्वहिरंगंयस्य विकारोज्ञानक्रियादिःपरिमंडलंनेमिस्तद्व त्व्यापकं स्निग्धंरंजनात्मकंरजःअक्षइवचालकंयस्य चक्रंजन्ममरणप्रवाहसंघातः क्षेत्रज्ञेनाधिष्ठितं ध्रुवमविचाल्यंवर्तते ॥ ८ ॥ स्निग्धत्वाद्रजोगुणाक्रांतत्वात् तिलपीडैस्तैलिकैः भोगैःसुखदुःखयोगैः ॥ ९ ॥ कर्मेति तत्संघातात्मकंचक्रंतर्षात्फलतृष्णयाऽहंकारोऽभिमानस्तत्परिग्रहात्तेनस्वीकृतंसत्कर्मकुरुते कार्यकारणसंयोगेदेहाज्ञानयोगेआगामिनिसहेतुःतत्कर्मकारणं विधेयापेक्षंपुंस्त्वं उपपादितः समर्थितः ॥ १० ॥ ननुकारणाभिन्नंकार्यमितिसांख्याः नहिकुंडलंकनकादन्यत्किंतुकनकमेवसंस्थानविशेषविशिष्टंकुंडलमित्युच्यते तथाकारणात्कार्यंभिन्नमभिन्नंचेत्यौडुलोमिरुक्तमिष्यतएवंभावा दित्यौडुलोमिरितिशास्त्रेतदनुवादात् प्रपंचःकार्यावस्थायांब्रह्मणोभिन्नोपिकारणावस्थायामभिन्नइतिसूत्रार्थः अस्मिन्मतेपिकारणांशेनकार्यस्यकारणादभेदोस्ति येतुकार्यकारणयोर्गवाश्ववद्भेदमिच्छं

तत्कारणैर्हिसंयुक्तंकार्यसंग्रहकारकम् ॥ येनैतद्वर्ततेचक्रमनादिनिधनंमहत् ॥ ७॥ अव्यक्तनाभंव्यक्तारंविकारपरिमंडलम् ॥ क्षेत्रज्ञाधिष्ठितंचक्रंस्निग्धाक्षंवर्ततेध्रुवम् ॥ ८ ॥ स्निग्धत्वात्तिलवत्सर्वंचक्रेस्मिन्पीड्यतेजगत् ॥ तिलपीडैरिवाक्रम्यभोगैरज्ञानसंभवैः ॥ ९ ॥ कर्मतत्कुरुतेतर्षादहंकारपरिग्रहात् ॥ कार्यकारणसंयोगेसहेतुरुपपादितः ॥ १० ॥ नाभ्येतिकारणंकार्यंनकार्यंकारणंतथा ॥ कार्यव्यक्तेनकरणेकालोभवतिहेतुमान् ॥ ११ ॥ हेतुयुक्ताःप्रकृतयोविकाराश्चपरस्परम् ॥ अन्योन्यमभिवर्ततेपुरुषाधिष्ठिताःसदा ॥ १२ ॥

तितेषामपितयोरपृथक्सिद्धत्वमस्त्वतोमहद्योरिवनकार्यकारणयोःसंयोगःकर्मनिमित्तोयुज्यतइत्याशंक्यविवर्तवादाश्रयेणपरिहरति नाभ्येतीति रज्जूरगयोरिवकार्यकारणयोर्विषमसत्ताकत्वादन्योन्य स्मिन्प्रवेशःकनककुंडलादिवन्नघटतइत्यर्थः नात्येतीतिपाठेपिनातिक्रामतिनव्याप्नोतीत्यर्थः कुतस्तर्हिगवाश्ववदत्यंतभिन्नयोःकार्यकारणभावइत्याशंक्याह कार्यव्यक्तेनकरणेइति भावेनिष्ठा हेतौतृतीया अधिकरणेल्युट् करणेअधिष्ठाने कार्याभिव्यक्तयेहेतुमानदृष्टादिसहायांतरवान्कालोभवतिप्रभवति अयंभावः नमृद्घटन्यायेनप्रतीचिप्रपंचाभिव्यक्तयेकारकव्यापारोऽपेक्ष्यतेकिंतुभोगप्रदकर्मोद्बोध हेतुःकालएवरज्ज्वामिवोरगोत्पत्ताविति कार्याणांतूपकरणेइतिपाठेतुउपकरणेसत्ताप्रदानरूपोपकारेकालएवप्रभवतिनकारकव्यापारइत्यर्थः तथाचनिरधिष्ठानकभ्रमासंभवादधिष्ठानाध्यस्तयोःसत्यमि थ्यावस्तुनोरत्यंतभेदेपिकार्यकारणभावोयुज्यतइत्यर्थः ॥ ११ ॥ एवमधिष्ठानाध्यस्तयोःसंबंधेकर्महेतुरित्युक्त्वाऽध्यस्तानामपिप्रकृत्यादीनांमिथःसंयोगेकर्मैवहेतुरित्याह हेत्विति हेतुयुक्ताःकर्मयुक्ताः अभिवर्ततेसंहन्यंते प्रकृतयोष्टौविकाराःषोडशेतिचतुर्विंशतिःपूर्वोक्ताः ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंदेहांतरप्राप्तिंव्युत्पादनप्रसंगात्कृत्स्नस्यकार्यस्यब्रह्मविवर्तत्वमुक्त्वाप्रकृतमनुसरति राजसैरिति च्युतःपूर्वदेहाद्विभ्रष्टोजीवः भावैःप्राणैर्भूतसूक्ष्मैःसंस्कारैःसमन्वितइत्येकदेशोप्यपकृष्यते हेतुनाकर्मणा बलेनपूर्वप्रज्ञयाविद्ययाचसमन्वितः क्षेत्रज्ञंपरमात्मानमनुलक्ष्ययातिलोकांतरंप्रति प्राज्ञेनात्मनासंपरिष्वक्तउत्सर्जन्यातितंविद्याकर्मणीसमन्वारभेतेपूर्वप्रज्ञाच तमुत्क्रामंतंप्राणोनूत्क्रामति प्राणमनूत्क्रामंतं सर्वेप्राणाअनूत्क्रामंतीतिश्रुतिभ्यः ॥ १३ ॥ नाभ्येतीतिश्लोकोक्तेकार्यकारणयोरध्यस्ताधिष्ठानत्वेदेहदेहिनोरप्याह नचेति तैःरजःसत्त्वतमोजैर्देहेंद्रियभूतसूक्ष्माख्यैर्भावैः हेतुबलाभ्यांचपूर्वोक्ताभ्यांनस्पृश्यते अध्यस्तधर्माणामधिष्ठानेऽनन्वयात् तेनदेहिनातेभावादयोपिनस्पृश्यंते असंगत्वात् यथावायौसरजस्कत्वंभ्रांत्यानीरजस्कत्वंस्वतएवमात्मनिदेहादिसंगासंगौ ॥ १४ ॥ एतयोर्वायुरजसोरंतरंपृथग्भावः अभ्यासाद्देहादितादात्म्याभ्यासात् प्रकृतिंशुद्धंस्वरूपं नगच्छेन्नजानीयात् ॥ १५ ॥ अणुरात्मास्वभावबद्धइतिकेचित् देहसमितइत्यन्ये विभुरपिस्वभावबद्धइत्यपरे असंगइत्यपरे तत्रकिंमतमुपादेयंकिंहेयमित्येतंसंदेहं ऋषिर्मंत्रःअनश्नन्नन्योअभिचाकशीति असंगोह्ययंपुरुषइत्यादिः अच्छिनत् ननुस्वर्गकामोयजेतेतिसंगित्वमपिश्रूयतेतत्कथमसंगत्वनिश्चयइत्याशंक्याहतथेति कृतंक्रियया

राजसैस्तामसैर्भावैश्च्युतोहेतुबलान्वितः ॥ क्षेत्रज्ञमेवानुयातिपांसुर्वातेरितोयथा ॥ १३ ॥ नचतैःस्पृश्यतेभावैर्नतेतेनमहात्मना ॥ सरजस्कोऽरजस्कश्चनैव वायुर्भवेद्यथा ॥ १४ ॥ तथैतदंतरंविद्यात्सत्त्वक्षेत्रज्ञयोर्बुधः ॥ अभ्यासात्सतथायुक्तोनगच्छेत्प्रकृतिंपुनः ॥ १५ ॥ संदेहमेतमुत्पन्नमच्छिनद्भगवानृषिः ॥ तथा वार्तांसमीक्षेतकृतलक्षणसंमिताम् ॥ १६ ॥ बीजान्यग्न्युपदग्धानिनरोहंतियथापुनः ॥ ज्ञानदग्धैस्तथाक्लेशैर्नात्मासंपद्यतेपुनः ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति॰मो॰वार्ष्णेयाध्यात्मकं॰एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ प्रवृत्तिलक्षणोधर्मोयथासमुपलभ्यते ॥ तेषां विज्ञाननिष्ठानामन्यत्तत्त्वंनरोचते ॥ १ ॥ दुर्लभावेदविद्वांसोवेदोक्तेषुव्यवस्थिताः ॥ प्रयोजनंमहत्त्वात्तुमार्गमिच्छंतिसंस्तुतम् ॥ २ ॥

निष्पादितंयल्लक्षणंमूर्द्धाभिषिक्तत्वादितेनसंमितांतदनुरोधिनींवार्तां सुखदुःखप्राप्तिपरिहारोपायभूतांक्रियांसमीक्षेततद्वदात्मानंक्रियाविष्टंकर्तारमीक्षेत यथादेहातिरिक्तमात्मानंजानन्नेवराजाराजसूयेन स्वाराज्यकामोयजेतेतिवाक्याद्देहसंमितंकृत्रिमंमूर्धाभिषिक्तत्वरूपलक्षणंराजसूयाधिकारिविशेषणंक्रियाकालेऽपेक्षते एवंकर्त्तृत्वादिविशेषणंमुमुक्षुरपिविद्यासाधनकालेफलकालेतुराजादेहमिवमुमुक्षुःकर्तृत्वाद्युज्झतीतिभावः ॥ १६ ॥ एतद्विज्ञानफलंमोक्षमाह बीजानीति क्लेशैरविद्यादिभिः ॥ १७ ॥ ॥ इतिशांति॰मो॰नै॰भा॰एकादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अस्मिन्नध्यायेक्लेशोदयलयहेतूहानायोपादानायचप्रदर्श्येते प्रवृत्तीत्यादिना तेषांकर्मनिष्ठानांयथाधर्मःसमुपलभ्यतेतथाविज्ञाननिष्ठानांविज्ञानादन्यन्नरोचते ॥ १ ॥ वेदोक्तेष्वग्निहोत्रादिषुशमादिषुचयथाधिकारंव्यवस्थिताःनिष्ठावंतःप्रयोजनंस्वर्गमोक्षौतयोर्मध्येसंस्तुतंप्रशस्ततरंमोक्षमार्गंनिवृत्तिरूपंमहत्त्वादिच्छंति बुद्धिमत्तराइतिशेषः ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुजरामर्यमग्निहोत्रंभस्मांतंशरीरमित्यादयोयावज्जीवंकर्मानुष्ठापकाविधयउपरुध्येरन्निवृत्तिमार्गादरेइत्याशंक्याह सद्भिरिति एतद्धस्मवैतत्पूर्वेविद्वांसोमहाशालामहाश्रोत्रियाअग्निहोत्रंनजुहुवांचक्रिरइत्यादिश्रुतेरेतत्कर्मत्यागात्मकंवृत्तंनानिंद्यं आरुरुक्षोर्मुनेर्योगंकर्मकारणमुच्यते योगारूढस्यतस्यैवशमःकारणमुच्यतइतिभगवतैवप्रवृत्तिनिवृत्तिमार्गयोरधिकारभेदेनव्यवस्थापितत्वात् इयंनिवृत्त्यालिकापरांगतिंमोक्षं॥३॥ एतदभावेऽनिष्टमाह शरीरेति शरीरवान्शरीराभिमानवान् ॥४॥ देहयापनंदेहसंबंधविच्छेदमशरीरताख्यंमोक्षं तत्रोपायमाह कर्मणेति विवरमात्मविविदिषाख्यंद्वारं शुभान्स्वर्गादीन्कर्मफलभूतान्नाप्नुयात्नस्वीकुर्यात् फलत्यागपूर्वकंचित्तशुद्ध्यर्थंकर्माण्येवाचरेदित्यर्थः ॥ ५ ॥ चित्तशुद्ध्यभावेदोषमाह लोहेति विपक्वंपाकहीनं भावेनिष्ठा अविपक्वकषायेपुंसिआख्याउपदेशोयस्या

सद्भिराचरितत्वात्तुवृत्तमेतदगर्हितम् ॥ इयंसाबुद्धिरभ्येत्ययययातिपरांगतिम् ॥३॥ शरीरवानुपादत्तेमोहात्सर्वान्परिग्रहान् ॥ क्रोधलोभादिभिर्भावैर्युक्तोराजसतामसैः ॥ ४ ॥ नाशुद्धमाचरेत्तस्मादभीप्सन्देहयापनम् ॥ कर्मणाविवरंकुर्वन्नलोकानाप्नुयाच्छुभान् ॥ ५ ॥ लोहयुक्तंयथाहेमविपक्वंनविराजते ॥ तथाऽपक्वकषायाख्यंविज्ञानंनप्रकाशते ॥ ६ ॥ यश्चाधर्मंचरेल्लोभात्कामक्रोधावनुप्लुवन् ॥ धर्म्यंपंथानमाक्रम्यसानुबंधोविनश्यति ॥ ७ ॥ शब्दादीन्विषयांस्तस्मान्नसंरागादयंव्रजेत् ॥ क्रोधोहर्षोविषादश्चजायंतेहपरस्परात् ॥ ८ ॥ पंचभूतात्मकेदेहेसत्त्वेराजसतामसे ॥ कमभिष्टुवतेचायंकंवाक्रोशतिकिंवदन् ॥ ९ ॥ स्पर्शरूपरसाद्येषुसंगंगच्छंतिबालिशाः ॥ नावगच्छंतिविज्ञानादात्मानंपार्थिवंगुणम् ॥ १० ॥ मृन्मयंशरणंयद्वन्मृदैवपरिलिप्यते ॥ पार्थिवोयंतथादेहोमृद्विकारान्ननश्यति ॥ ११ ॥ मधुतैलंपयःसर्पिर्मांसानिलवणंगुडः ॥ धान्यानिफलमूलानिमृद्विकाराःसहांभसा ॥ १२ ॥ यद्वत्कांतारमातिष्ठन्नौत्सुक्यंसमनुव्रजेत् ॥ ग्राम्यमाहारमादद्यादस्वाद्वपिहियापनम् ॥ १३ ॥ तद्वत्संसारकांतारमातिष्ठन्श्रमतत्परः ॥ यात्रार्थमद्यादाहारंव्याधितोभेषजंयथा ॥ १४ ॥

जितरागादिदोषेउक्तमित्यर्थः ॥ ६ ॥ कषायाणामपाकेदोषमाह यश्चेति अनुप्लवन्ननुसरन् आक्रम्योपमृद्य उत्क्रम्येतिपाठःस्वच्छः ॥७॥ संरागोरागाधिक्यं व्रजनेदोषमाह क्रोधइति क्रोधोराजसःहर्षःसात्त्विकोविषादस्तामसः ॥ ८ ॥ अभिष्टुवतेअभिष्टौति चितोविकारित्वाद्विकारिणश्चचेतसोजडत्वात्स्तुत्याक्रोशौनिरास्पदावित्यर्थः ॥ ९ ॥ विज्ञानाद्विपर्ययबुद्धेः आत्मानंदेहं पार्थिवंपृथ्वीविकारंगुणं ॥ १० ॥ देहस्यपार्थिवत्वेयुक्तिमाहद्वाभ्यां मृन्मयमिति शरणंगृहं मृद्विकारमन्नादिकंप्राप्यनननश्यतिजीवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ मृद्विकारानाह मध्विति ॥ १२ ॥ कांतारमातिष्ठन्संन्यासी औत्सुक्यंमिष्टान्नादौरागं नसमनुव्रजेत् आहारमन्नं यापनंदेहनिर्वाहकं ॥ १३ ॥ संन्यासिवद्गृहिणापिविरक्तेनस्थेयमित्याह तद्वदिति संसारोगृहं यात्रार्थंवेदांतश्रवणादिनिर्वाहार्थंनत्विंद्रियप्रीत्यर्थं ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंद्वयोरपिमिष्टान्नादौवैराग्यमुपपाद्याश्रमद्वयसाधारणान्मोक्षधर्मानाह सत्येति सत्यंयथार्थभाषणं शौचंमृज्जलाभ्यांबाह्यंभावशुद्धिरांतरमितिद्विविधं आर्जवमकौटिल्यं त्यागोवैराग्यं वर्चोऽध्ययनादिजंतेजस्तेनतत्कारणंलक्ष्यं विक्रमोमनोजयेशौर्यंबुद्ध्याश्रवणजन्यया धृत्याक्लेशकालेपिचित्तविधारकयत्नेन मनसाक्रियमाणेनतपसासाध्वसाधुनोरालोचनेन भावान्समीक्ष्येत्युत्तरेणान्वयः॥१५॥ संभवेतयथाक्रममितिपाठेयथाक्रमंसंसारीचेत्कामादिनामुमुक्षुश्चेच्छमादिनासंभवेतसंयुज्येतेत्यर्थः अदीनात्मोदारचित्तः ॥ १६ ॥ विपक्षेदंडमाह सत्त्वेनेति ॥ १७ ॥ अज्ञानात्प्रभवउत्पत्तिर्यस्यतं ॥१८॥ महेति ईश्वरादिकंसर्वमहंकारकल्पितमित्यर्थः ॥१९॥ नन्वेतदहंकारकल्पितंचेत्स्वप्नवन्नित्यमभिनवसंस्थानंस्यादित्याशंक्यपूर्वसंस्कारानुरोधात्समानरूपमेवकल्प्यतेइतिसदृष्टांतमाह यथेति भूतेतिभूतें

सत्यशौचार्जवत्यागैर्वर्चसाविक्रमेणच॥क्षांत्याधृत्याचबुद्ध्याचमनसातपसैवच ॥ १५ ॥ भावान्सर्वानुपावृत्तान्समीक्ष्यविषयात्मकान् ॥ शांतिमिच्छन्नदीनात्मासंयच्छेदिंद्रियाणिच॥१६॥ सत्त्वेनरजसाचैवतमसाचैवमोहिताः॥ चक्रवत्परिवर्तंतेह्यज्ञानाज्जंतवोभृशम्॥१७॥ तस्मात्सम्यक्परीक्षेतदोषानज्ञानसंभवान्॥ अज्ञानप्रभवंदुःखमहंकारंपरित्यजेत्॥ १८॥ महाभूतानींद्रियाणिगुणाःसत्त्वंरजस्तमः॥ त्रैलोक्यंसेश्वरंसर्वमहंकारेप्रतिष्ठितम् ॥ १९ ॥ यथेहनियतःकालोदर्शयत्यार्तवान्गुणान्॥ तद्वद्भूतेष्वहंकारंविद्यात्कर्मप्रवर्तकम्॥२०॥संमोहकंतमोविद्यात्कृष्णमज्ञानसंभवम्॥प्रीतिदुःखनिबद्धांश्चसमस्तांस्त्रीनथोगुणान्॥ २१ ॥ सत्त्वस्यरजसश्चैवतमसश्चनिबोधतान्॥ प्रसादोहर्षजाप्रीतिरसंदेहोधृतिःस्मृतिः॥ एतान्सत्त्वगुणान्विद्यादिमान्राजसतामसान्॥ ॥ २२ ॥ कामक्रोधौप्रमादश्चलोभमोहौभयंक्लमः॥ विषादशोकावरतिर्मानदर्पावनार्यता॥ २३ ॥ दोषाणामेवमादीनांपरीक्ष्यगुरुलाघवम्॥ विमृशेदात्मसंस्थानमेकैकमनुसंततम्॥ २४॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥केदोषामनसात्यक्ताःकेबुद्ध्याशिथिलीकृताः॥केपुनःपुनरायांतिकेमोहादफलाइव॥ २५॥केषांबलाबलंबुद्ध्याहेतुभिर्विमृशेद्बुधः॥ एषमेसंशयस्तातमेब्रूहिपितामह॥ २६॥

द्रियादीनामुपलक्षणं ॥ २० ॥ त्रिगुणात्मकस्याहंकारस्यगुणकार्याणिविभजते संमोहकमिति कृष्णमंधकारवदप्रकाशात्मकं प्रीतिदुःखेक्रमात्सात्त्विकराजसे ॥२१॥ तान्कार्यभूतान्विशेषगुणान् ॥२२॥ कामादयोराजसाः विषादादयस्तामसाः ॥ २३ ॥ अस्यविभागस्यप्रयोजनमाह दोषाणामिति आत्मनिसंस्थानंस्थितिमेकैकंप्रत्येकमनुलक्षीकृत्यविमृशेत्कोदोषःक्रियान्क्षीणःक्रियान्शिष्टइतिनित्यमालोचयेदित्यर्थः ॥ २४ ॥ त्यक्ताःपूर्वैर्मुमुक्षुभिरितिशेषः केपुनरिति अपरिहार्याइत्यर्थः पंचात्रप्रश्नाः अफलाआगताअपिनिष्फलाइत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दोषैरितिसार्धश्लोकएकंवाक्यं मूलात्मूलमज्ञानंतदारभ्य अवच्छिन्नैर्लूनैः मूलच्छेदेनैवदोषांश्छिंद्यात्ततश्चतेपश्चाच्छिन्नमूलतरुविलसितवत्कंचित्कालमनुवर्तमानाअप्यफलाएवेत्यर्थः मूलच्छेदेउपायं
सदृष्टांतमाह विनाशयतीति संभूतमुत्पन्नमयस्मयंलोहनिगडं अयोवास्यधारामयं एवंकृतात्माध्यानसंस्कृताबुद्धिस्तामसैर्विपर्यासरूपैरविद्यादिदोषैःसहजैरनादिभिःसहनश्यतितान्नाशयित्वास्वयमपिकृत
करजोवच्छाम्यति अत्रवास्यधारानिगडंछित्त्वास्वयमपिनश्यतीतिविवक्षयादृष्टांतदार्ष्टांतिकयोःसाम्यं॥२७॥ चतुर्थप्रश्नोत्तरमुक्त्वातृतीयप्रश्नोत्तरंपादत्रयेणाह राजसमिति शुद्धात्मकंसत्त्वं तच्चाकल्म
षं काममोहराहित्यात् गुणत्रयंदेहिनांदेहप्राप्तौबीजं आत्मवतोजितचित्तस्यतुसत्त्वंसमंब्रह्मतत्प्रापकं निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिसमशब्दस्यब्रह्मणिप्रयोगात् ॥ २८ ॥ प्रथमप्रश्नोत्तरमाह तस्मादिति सत्त्वंबुद्धिः
॥ २९ ॥ अथवेति आत्मादानायबुद्धिवशीकारायविहितंमंत्रवन्मंत्रयुक्तंयज्ञादिकंकर्मकेचिद्दुष्कृतमितिब्रूयुःसांख्याः पशुबीजादिहिंसामिश्रत्वात् तस्माज्जपादिरेवहिंसाहीनोधीशुद्ध्युपायःश्रेयानितिभावः
अत्रायंसांख्यवृद्धानामभिप्रायः नहिंस्यात्सर्वभूतानीतिनिषेधःपुरुषार्थोनतुक्रत्वर्थः येनास्याग्नीषोमीयंपशुमालभेतेत्यनेनसमानविषयत्वंस्यात् यथाआहवनीयेजुहोतीतिहोमार्थस्याहवनीयस्यपदेजुहो
तीतिहोमार्थेनैवपदेनापवादस्तद्वत् नचपुरुषार्थस्यसतःक्रत्वर्थत्वमपिनिषेधस्यवक्तुंयुक्तंकर्त्रधिकरणविरोधात् तत्रहिपुरुषार्थेनानृतंवदेदितिनिषेधेसत्यपिदर्शपूर्णमासप्रकरणेपुनःक्रत्वर्थतयानानृतंवदेदित्य
नृतवदनंनिषिध्यतेक्रतुमध्येकारणविशेषात्पुरुषार्थनिषेधोल्लंघनेतुक्रतुवैकल्यंमाभूदितितस्माद्भिन्नविषयत्वाद्धिंसाविधितन्निषेधशास्त्रयोःपरिहृत्यापवादमुत्सर्गाःप्रवर्ततइत्यस्यन्यायस्याप्रवृत्तिः अधिकारि

भीष्मउवाच॥ ॥दोषैर्मूलादवच्छिन्नैर्विशुद्धात्माविमुच्यते ॥ विनाशयतिसंभूतमयस्मयमयोयथा ॥ तथाकृतात्मासहजैर्दोषैर्नश्यतितामसैः॥ २७॥ राजसं
तामसंचैवशुद्धात्मकमकल्मषम्॥ तत्सर्वंदेहिनांबीजंसत्त्वमात्मवतःसमम्॥ २८॥ तस्मादात्मवतावर्ज्यंरजश्चतमएवच॥ रजस्तमोभ्यांनिर्मुक्तंसत्त्वंनिर्मलतामि
यात्॥ २९॥ अथवामंत्रवद्ब्रूयुरात्मादानायदुष्कृतम्॥ सवैहेतुरनादानेशुद्धधर्मानुपालने॥ ३०॥

भेदादर्पितत्रतदप्रवृत्तिः गृहासक्तोहिहिंसाशास्त्रेऽधिक्रियतेनतुविरक्तः तस्य
यदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेदितिप्रव्रज्याविधानात् नचगृहाश्रमोपिनित्यः तस्यरागतःप्राप्तत्वाद्ब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेदितिविधिविरोधाच्च तस्माद्यथाश्येनेनाभिचरन्यजेतेतिशास्त्राच्छत्रुमारणकामस्यश्ये
नोविधीयमानोहिंसात्मकफलद्वारानहिंस्यादितिशास्त्रंनिरुंधेतद्वत्स्वर्गपश्वादिकामस्यगृहमेधिनोज्योतिष्टोमेनस्वर्गकामोयजेतचित्रयायजेतपशुकामइत्यादिविधिःपशुबीजादिहिंसात्मकसाधनद्वारानहिं
स्यादितिशास्त्रंनिरुणद्धितनतश्चपुरुषःप्रत्यवैति यथोक्तं दृष्टवदानुश्रविकःसह्यविशुद्धिक्षयातिशययुक्तइति यथादृष्टःसुखोपायोदोषादियुक्तएवंवैदिकोपीतिसांख्यकारिकार्थः स्वमतमाह सवैइति सैवेतिपा
ठेपिसैषदाशरथीतिवत्संधिः सःमंत्रवानूयज्ञादिधर्मःअनादानेवैराग्येहेतुर्निमित्तंभवतिचित्तशुद्धिद्वारानित्यानित्यवस्तुविवेकादिप्रनाड्याभवति तथाशुद्धधर्मःशमादिस्तस्यापिरक्षणेसएवयज्ञादिधर्मोभवति
अयमर्थः विविदिषंतियज्ञेनेत्यादिश्रुतेरश्वेनजिगमिषतीत्यादौगतावश्वस्येवविद्यायांयज्ञादीनांहिंसायुक्तधर्माणांसाधनत्वंगम्यते तथाशांतोदांतइत्यादिनानिवृत्तिरूपस्याप्यहिंसादेर्धर्मस्यविद्यासाधनत्वंग
म्यते यथाद्वावश्वौरथेनियुक्तावविरुद्धदिक्क्रियौसंतावेवेष्टंदेशंरथिनंनयतोनतुनयोरन्यतरस्येषदपिविरुद्धदिक्क्रियत्वे एवंयज्ञईषदप्यहिंसाशास्त्रविरोधीचेत्तेनसहैकार्थ्यंनभजेदितियज्ञादिव्यतिरिक्तहिं
सायाएवाहिंसाशास्त्रेणानर्थहेतुताबोध्यतइति तथाचसूत्रं सर्वापेक्षाचयज्ञादिश्रुतेरश्ववदिति यस्तुकाम्योयज्ञस्तस्यास्त्वंशतोदोषहेतुत्वंननःकिंचिच्छिन्नं स्वल्पःसंकरःसपरिहारःसप्रत्यवमर्शइतिसांख्याचा
र्यवचनमपितद्विषयमेवपुण्येकर्मणिस्वल्पोहिंसाजन्योऽधर्मसंकरःस्वल्पेनापिप्रायश्चित्तेनपरिहर्तुंशक्योऽपरिहार्येवाफलकालेसोढुंशक्यःसुखसमुद्रमग्नोहिदुःखकणिकांसोढुमर्हतीतिसर्वमनवद्यं ॥३०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वैदिकेपिकर्मणिराजसंतामसंकामक्रोधादिहेतुकंत्याज्यंसात्त्विकंसेव्यमित्याहश्लोकत्रयेण रजसेति अधर्मैतिच्छेदः लौकिकंतुराजसंतामसंचकर्मसुतरांत्याज्यमितिभावः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सात्त्विकंतुमुमुक्षूणांपथ्यमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ पूर्वाध्यायांतिमंश्लोकत्रयंव्याख्यातुमयमध्यायआरभ्यते रजसेति रजस्तमसोःकार्यंमोहोविपर्ययोऽनात्मन्यात्मबुद्धिः अज्ञानस्यहिद्वेशक्तीआवरणशक्तिर्विक्षेपशक्तिश्च तत्राद्ययावस्तुस्वरूपंरज्ज्वाद्याव्रियते द्वितीययासर्पादिस्वरूपंविक्षिप्यते तेउभेअत्रक्रमेणतमोरजःशब्दाभ्यामुच्येते मोहजाःक्रोधादयः ॥ १ ॥ शुद्धेःफलंजीवब्रह्मात्मैक्यज्ञानमित्याह परममिति परममात्यंतिकंपरंब्रह्मकोशपंचकातीतं

रजसाऽधर्मयुक्तानिकार्याण्यपिसमाप्नुते ॥ अर्थयुक्तानिचात्यर्थंकामान्सर्वांश्चसेवते॥ ३१॥ तमसालोभयुक्तानिक्रोधजानिचसेवते॥ हिंसाविहाराभिरतस्तंद्रीनिद्रासमन्वितः॥ ३२॥ सत्त्वस्थःसात्त्विकान्भावान्शुद्धान्पश्यतिसंश्रितः॥ सदेहीविमलःश्रीमान्श्रद्धाविद्यासमन्वितः॥ ३३॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० वार्ष्णेयाध्यात्मकथनेद्वादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ रजसासाध्यतेमोहस्तमसाभरतर्षभ॥ क्रोधलोभौभयंदर्पएतेषांसादनाच्छुचिः ॥ १॥ परमंपरमात्मानंदेवमक्षयमव्ययम्॥ विष्णुमव्यक्तसंस्थानंविदुस्तंदेवसत्तमम्॥२॥ तस्यमायापिनद्धांगानष्टज्ञानाविचेतसः॥ मानवाज्ञानसंमोहात्ततःक्रोधंप्रयांतिवै ॥ ३ ॥ क्रोधात्काममवाप्याथलोभमोहौचमानवाः ॥ मानदर्पावहंकारमहंकारात्ततःक्रियाः ॥ ४॥ क्रियाभिःस्नेहसंबंधात्स्नेहाच्छोकमनंतरम्॥ सुखदुःखक्रियारंभाज्जन्माजन्मकृतक्षणाः॥ ५॥ जन्मतोगर्भवासंतुशुक्रशोणितसंभवम्॥ पुरीषमूत्रविक्लेदंशोणितप्रभवाविलम् ॥ ६ ॥ तृष्णाभिभूतस्तैर्बद्धस्तानेवाभिपरिप्लवन् ॥ संसारतंत्रवाहिन्यस्तत्रबुध्येतयोषितः॥७॥ प्रकृत्याःक्षेत्रभूतास्तानराःक्षेत्रज्ञलक्षणाः॥ तस्मादेवाविशेषेणनरोतीयाद्विशेषतः॥ ८॥

तं आत्मानंप्रत्यंचं परमात्मानमात्मानमितिपाठांतरंस्पष्टार्थं अक्षयंनाशहीनमव्ययंह्रासहीनंविदुःप्राज्ञःशुचयइति इदानींतनोपिशुचिर्विदतीत्यर्थः ॥ २ ॥ पिनद्धांगारूपादिभिर्जडीकृतेंद्रियाः अतएवनष्टज्ञानास्ततोविचेतसोनिर्विवेकाः ज्ञानसंमोहाद्बुद्धिवैक्लव्याद्ब्रह्माज्ञानाद्वा क्रोधंविक्षिप्तचित्ततां॥३॥ मानआत्मनिपूज्यताबुद्धिः दर्पउच्छृंखलत्वं अहंकारःपरेषांतुच्छीकरणं॥४ ॥ जन्माजन्मकृतक्षणाः जन्ममरणयोःकृतस्वीकाराः ॥ ५ ॥ ६ ॥ तैःक्रोधादिभिर्बद्धस्तानभितःपरिप्लवंस्तर्तुमिच्छन् हेतौशतृप्रत्ययः प्रथमंयोषितोहेयत्वेनजानीयात् यतस्ताःसंसारपटस्यतंत्रमिवतंत्रंतंतुवितानंतंतुवायवद्वहंति ॥ ७ ॥ यथाप्रकृतिःक्षेत्रज्ञंवध्नात्येवमेताअपत्योत्पत्तिक्षेत्रभूताजीवंबध्नंतीत्यर्थः अतीयादतिक्रामेत् संन्यसेदित्यर्थः नचाभीयुरितिपाठेनानुसरेयुरित्यर्थः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शत्रुमारणार्थंमंत्रमयीशक्तिः कृत्यासैवएताः रजसिरजोगुणेंतर्हितासूक्ष्मरूपेणमृदिघटाइवस्थिता इंद्रियाणांमूर्तिरिंद्रियैःकल्पितेत्यर्थः ॥९॥ तदात्मकात्स्त्रीप्रधानात् एतेनसार्धश्लोकेनदोषनिमित्तंरूपाद
योविषयाःसंकल्पकृताइतिगौतमसूत्रार्थोदर्शितः अस्वसंज्ञान्मानुषेतिसंज्ञाहीनान् कृमीन्यूकालिक्षादीन् अस्वकाननात्मान् ॥ १० ॥ शुक्रतोरेतोरूपात्स्नेहाद्द्वांशतःपुत्राः रसतःस्वेदरूपात्स्नेहाद्यूका
दयः एषाजंतूत्पत्तिःस्वभाववादेऽदृष्टवादेचसमानैवेत्यर्थः ॥ ११ ॥ एवंहेयमुक्त्वाज्ञेयमाह रजइति प्रवृत्तिप्रकाशात्मकेरजःसत्त्वेतमसिलीयेते तच्चतमोऽज्ञानाख्यंज्ञानाधिष्ठानमधिष्ठानभूतेज्ञानेऽध्यस्तंस

कृत्यात्येताघोररूपामोहयंत्यविचक्षणान् ॥रजस्यंतर्हितामूर्तिरिंद्रियाणांसनातनी ॥ ९ ॥ तस्मात्तदात्मकाद्रागाद्बीजाज्जायंतिजंतवः ॥ स्वदेहजानस्वसंज्ञान्
यद्वदंगात्कृमींस्त्यजेत् ॥ स्वसंज्ञानस्वकांस्तद्वत्सुतसंज्ञान्कृमींस्त्यजेत् ॥ १० ॥ शुक्रतोरसतश्चैवदेहाज्जायंतिजंतवः ॥ स्वभावात्कर्मयोगाद्वातानुपेक्षेतबुद्धिमा
न् ॥ ११ ॥ रजस्तमसिपर्यस्तंसत्त्वंचरजसिस्थितम् ॥ज्ञानाधिष्ठानमव्यक्तंबुद्ध्यहंकारलक्षणम् ॥ १२ ॥ तद्बीजंदेहिनामाहुस्तद्बीजंजीवसंज्ञितम् ॥ कर्मणाकालयु
क्तेनसंसारपरिवर्तनम् ॥ १३ ॥ रमत्ययंयथास्वप्नेमनसादेहवानिव ॥ कर्मगर्भैर्गुणैर्देहीगर्भेतदुपलभ्यते ॥ १४ ॥ कर्मणाबीजभूतेनचोद्यतेयद्यदिंद्रियम् ॥ जायतेतद
हंकाराद्रागयुक्तेनचेतसा ॥ १५ ॥ शब्दरागाच्छ्रोत्रमस्यजायतेभावितात्मनः ॥ रूपरागात्तथाचक्षुर्घ्राणंगंधचिकीर्षया ॥ १६ ॥ स्पर्शनेत्वक्तथावायुःप्राणापान
व्यपाश्रयः ॥ व्यानोदानौसमानश्चपंचधादेहयापनम् ॥ १७ ॥ संजातैर्जायतेगात्रैःकर्मजैर्ब्रह्मणावृतः ॥ दुःखाद्यंतैर्दुःखमध्यैर्नरःशारीरमानसैः ॥ १८ ॥

बुद्ध्यहंकारयोर्लक्षणंज्ञापकंभवति ॥ १२ ॥ तद्बुध्यहंकारविशिष्टमज्ञानंदेहिनांजीवानांदेहप्राप्तौबीजं तस्यसकार्यस्याज्ञानस्यबीजमधिष्ठानभूतंज्ञानंतदेवजीवसंज्ञितंदेहिशब्दवाच्यं तज्ज्ञानंबीजसंज्ञितमि
तिपाठेतत्अज्ञानविशिष्टंज्ञानंबीजमीश्वरस्तत्संज्ञं ऐश्वर्यमेवाह कर्मणेति ॥ १३ ॥ अयंजीवईश्वरोवा गर्भेमातुरुदरे ॥ १४ ॥ तत्रमांसपिंडभूतोसौपूर्ववासनावशाद्यंयंविषयंस्मरतितत्तद्ग्राहकमिंद्रियम
स्याविर्भवतीत्याह कर्मणेत्यादिना ॥ १५ ॥ घ्राणंगंधचिकीर्षयेतिएतस्यैववासनावशात्स्रष्टृत्वंदर्शितं ॥ १६ ॥ यापनंदेहयात्रानिर्वाहः ॥ १७ ॥ संजातैःसम्यङ्निष्पन्नैः गात्रैःश्रोत्रादिभिःकृत्वानरोवर्म
णाशरीरेणवृतःसन्जायते ब्रह्मणासहेतिपाठांतरं ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दुःखाद्यैरित्येतद्व्याचष्टे दुःखमिति उपादानाद्देहेंद्रियादीनांगर्भेंगीकारात् अभिमानाज्जन्मानंतरंदुःखंदेहवद्वर्धते एवंत्यागान्मरणादपिवर्धतेऽतस्तेभ्योहेतुभ्योनिरोधोदुःखस्यस्यात्कर्तव्योयतोनिरोधज्ञो विमुच्यते ॥१९॥ रजस्यंतर्हितामूर्तिरिंद्रियाणामित्युपक्रांतमिंद्रियाणांरजोमात्रत्वमुपसंहरति इंद्रियाणामिति परीक्ष्येति रजोरूपप्रवृत्तिनिरोधेनेंद्रियनिरोधाद्दुःखनिरोधोभवतीत्यर्थः ॥२०॥ अतर्पुलंतृष्णाहीनं ज्ञानेंद्रियाणिनोपसर्पंतिनव्याप्नुवंति इंद्रियार्थान्प्राप्यापीतिशेषः तत्फलमाह हीनैरिति हीनैःक्षीणैः करणैरिंद्रियैः ॥ २१ ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० त्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१३ ॥ ॥ अत्रेंद्रियजयेज्ञानात्ज्ञानंप्राप्यचरन्शमादीननुतिष्ठन् ॥ १ ॥ पुरुषोमनुष्यः द्विजास्त्रैवर्णिकाः मंत्रदर्शिनोब्राह्मणाः ॥२॥ तत्त्वार्थंप्रतिगतोनिश्चयोयेषां ॥ ३ ॥ ज्ञानविदोब्रह्मविदः ॥ ४॥

दुःखंविद्यादुपादानादभिमानाच्चवर्धते ॥ त्यागात्तेभ्योनिरोधःस्यान्निरोधज्ञोविमुच्यते ॥ १९ ॥ इंद्रियाणांरजस्येवप्रलयप्रभवावुभौ ॥ परीक्ष्यसंचरेद्विद्वान्यथावच्छास्त्रचक्षुषा ॥ २० ॥ ज्ञानेंद्रियाणींद्रियार्थान्नोपसर्पंत्यतर्षुलम् ॥ हीनैश्चकरणैर्देहीनदेहंपुनरर्हति ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिवार्ष्णेयाध्यात्मकथनेत्रयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्रोपायंप्रवक्ष्यामियथावच्छास्त्रचक्षुषा ॥ तत्त्वज्ञानाच्चरन्राजन्प्राप्नुयात्परमांगतिम् ॥ १ ॥ सर्वेषामेवभूतानांपुरुषःश्रेष्ठउच्यते ॥ पुरुषेभ्योद्विजानाहुर्द्विजेभ्योमंत्रदर्शिनः ॥ २ ॥ सर्वभूतात्मभूतास्ते सर्वज्ञाःसर्वदर्शिनः ॥ ब्राह्मणावेदशास्त्रज्ञास्तत्त्वार्थगतनिश्चयाः ॥ ३ ॥ नेत्रहीनोयथाह्येकःकृच्छ्राणिलभतेऽध्वनि ॥ ज्ञानहीनस्तथालोकेतस्माज्ज्ञानविदोऽधिकाः ॥ ४ ॥ तांस्तानुपासतेधर्मान्धर्मकामायथागमम् ॥ नत्वेषामर्थसामान्यमंतरेणगुणानिमान् ॥ ५ ॥ वाग्देहमनसांशौचंक्षमासत्यंधृतिःस्मृतिः ॥ सर्वधर्मेषुधर्मज्ञाज्ञापयंतिगुणाञ्छुभान् ॥ ६ ॥ यदिदंब्रह्मणोरूपंब्रह्मचर्यमितिस्मृतम् ॥ परंतत्सर्वधर्मेभ्यस्तेनयांतिपरांगतिम् ॥ ७ ॥ लिंगसंयोगहीनंयच्छब्दस्पर्शविवर्जितम् ॥ श्रोत्रेणश्रवणंचैवचक्षुषाचैवदर्शनम् ॥ ८ ॥

एवमुपायज्ञान्प्रशस्यतद्गुणानाह तांस्तानिति यथागमंयथाशास्त्रंतांस्तानिष्टापूर्तादीन् अर्थसामान्यंफलसाम्यंमोक्षाख्यंनिरतिशयं इमान्वक्ष्यमाणान् ॥ ५ ॥ गुणानेवाह वागिति अनृतहिंसाकामादिराहित्यंवागादीनांशौचं सर्वेषुप्रवृत्तिनिवृत्त्यात्मकेषुधर्मेषु ॥ ६ ॥ ब्रह्मणिचर्याब्रह्मचर्यंयोगधर्मः ब्रह्मणोरूपंब्रह्मप्रापकत्वात्तदभिन्नं परांगतिंमोक्षं ॥ ७ ॥ गतिमेवविशिनष्टि लिंगमिति लिंगंपंचप्राणमनोबुद्धिदशेंद्रियसंघातरूपं तेनयत्रसंयोगोनास्त्यतएवशब्दादिहीनंश्रोत्रेणोपाधिनातदेवश्रवणंशब्दानुभवरूपमेवरूपाद्यनुभवात्मकं तथाचशब्दादीनांव्यभिचारित्वाद्यत्केवलानुभवरूपंतदेवमुख्यंब्रह्म निर्विकल्पकावस्थापरब्रह्मप्रापिकेत्यर्थः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वाचासंभाषाकथनंप्रवृत्तंयस्मिन्तत्तथाभूतंयद्ब्रह्मचर्यंतन्मनोमनोमात्रेणावस्थानं परिवर्जितंविषयेंद्रियहीनं शब्देनवक्तुंयोग्यासविकल्पकावस्थेत्यर्थः यद्बुध्याश्रवणमननोत्थयाअध्यवसीयीतनिश्चिनुयात् निर्विचिकित्संपरोक्षज्ञानमित्यर्थः ॥ ९ ॥ ब्रह्मचर्याणांक्रमेणफलमाह सम्यगिति ब्रह्मैवलोकस्तंमोक्षं सुरान्सत्यलोकं कन्यसींकनीयसीं ॥१०॥ संप्रदीप्तंसमुत्पन्नं उदीर्णंवृद्धिंगतंरजःकामादिरूपं॥११॥ रजोरागः ॥१२ ॥ कृच्छ्रं त्र्यहंप्रातस्त्र्यहंसायंत्र्यहमद्यादयाचितं त्र्यहंपरंचनाश्नीयात्प्राजापत्योयमुच्यतइत्यादिनोक्तलक्षणं महार्त्तिःशुक्रवृद्ध्यात्यंतंपीडितः अह्नस्त्रिरितिवापाठः स्वप्नेचरेतःस्रावेप्सुमग्नः अघमर्षणमृतंचसत्यंचेत्यृक्त्रयं ॥ १३ ॥रागयुक्तेनेत्यपपाठः मनसानिर्दहेदितिसंबंधः ॥ १४ ॥ कुणपेतिशरीरांतर्गतंमलांघ्रंतद्यथादृढबंधनमेवंदेहआत्मनोदृढबंधनमित्यर्थः ॥ १५ ॥ शिरानाड्यस्ता

वाक्संभाषाप्रवृत्तंयत्तन्मनःपरिवर्जितम् ॥ बुद्ध्याचाध्यवसीयीतब्रह्मचर्यमकल्मषम् ॥९॥सम्यग्वृत्तिर्ब्रह्मलोकंप्राप्नुयान्मध्यमःसुरान् ॥ द्विजाग्र्योजायतेविद्वान्कन्यसींवृत्तिमास्थितः ॥ १० ॥ सुदुष्करंब्रह्मचर्यमुपायंतत्रमेशृणु ॥ संप्रदीप्तमुदीर्णंचनिगृह्णीयाद्द्विजोरजः ॥११॥ योषितांनकथाश्राव्यानिरीक्ष्यानिरंबराः ॥ कथंचिद्दर्शनादासांदुर्बलानांविशेद्रजः ॥ १२ ॥ रागोत्पन्नश्चरेत्कृच्छ्रंमहार्त्तिःप्रविशेदपः ॥ मग्नःस्वप्नेचमनसात्रिर्जपेदघमर्षणम् ॥ १३ ॥ पाप्मानंनिर्दहेदेवमंतर्भूतरजोमयम् ॥ ज्ञानयुक्तेनमनसासंततेनविचक्षणः ॥१४॥ कुणपामेध्यसंयुक्तंयद्वदच्छिद्रबंधनम् ॥ तद्वद्देहगतंविद्यादात्मानंदेहबंधनम् ॥१५॥वातपित्तकफास्रक्त्वङ्मांसंस्नायुमस्थिच ॥ मज्जांदेहंशिराजालैस्तर्पयंतिरसान्नृणाम् ॥१६॥ दशविद्याद्धमन्योत्रपंचेंद्रियगुणावहाः ॥याभिःसूक्ष्माःप्रतायंतेधमन्योन्याःसहस्रशः ॥ १७ ॥ एवमेताःशिरानद्योरसोदादेहसागरम् ॥ तर्पयंतियथाकालमापगाइवसागरम् ॥ १८ ॥ मध्येचहृदयस्यैकाशिरातत्रमनोवहा ॥ शुक्रंसंकल्पजंनॄणांसर्वगात्रैर्विमुंचति ॥ १९ ॥ सर्वगात्रप्रतायिन्यस्तस्याह्यनुगताःशिराः ॥ नेत्रयोःप्रतिपद्यंतेवहंत्यस्तैजसंगुणम् ॥ २० ॥ पयस्यंतर्हितंसर्पिर्यद्वन्निर्मथ्यतेखजैः ॥ शुक्रंनिर्मथ्यतेतद्वद्देहसंकल्पजैःखजैः ॥ २१ ॥

सांजालैः ॥ १६ ॥ दशवातादिदशकवहाः धमन्योनाड्यः पंचस्विंद्रियेषुगुणंस्वस्वविषयग्रहणपाटवमन्नरसार्पणद्वाराआवहंतीतितथा याभिरश्वत्थपर्णशंकुतुल्याभिः ॥ १७ ॥ १८ ॥ हृदयस्यकदंबकुसुमाकारस्यमांसपिंडस्यमध्येमनोवहा अन्नमयंहिसौम्यमनइतिश्रुतेरन्नरसैर्हृदयांतर्वर्तिमनःप्रीणनकरीनाडी यथोक्तं अश्वत्थपत्रनाडीवद्द्विसप्ततिशताधिका नाडीमनोवहेत्युक्तंयोगशास्त्रविशारदैरिति साहिसर्वगात्रेभ्यःशुक्रमादायोपस्थोन्मुखंकरोति ॥ १९ ॥ एकाशिराकथंगात्रैःसंबद्धेत्यतआह सर्वगात्रेति तैजसंगुणमूष्माणं ॥ २० ॥ खजैर्मंथनदंडैः देहस्थात्संकल्पात्खेभ्यइंद्रियेभ्यश्चजातैःसंकल्पजैःखजैःस्त्रीदर्शनस्पर्शनादिभिः ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुक्रंसंकल्पजमित्येतदुपपादयति स्वप्नेपीति स्त्रीसंगाभावेपिसंकल्पजंरजःस्त्रीरागोयथाअभ्येतितथैवमनोवहानाडीशुक्रंसृजति ॥२२॥ त्रीणिअन्नरसोमनोवहानाडीसंकल्पश्चेतिबीजानियस्य तत्त्रीजमि त्यपपाठः ॥ २३ ॥ भूतानांशुक्रोद्रेकादनुलोमप्रतिलोमगमनाद्वर्णसंकरकारिकांविद्युर्विचारयेयुः विचार्यविरागादग्धदोषानिर्वासनाः ॥ २४ ॥ देहानवाप्त्यावनुष्ठेयांतरमाह गुणानामिति मनसैवगुणसा म्यंनिर्विकल्पत्वमागम्ययोगबलेनासाद्यमनोवहंसत्यलोकप्रदंपूर्वोक्तंसुषुम्नाख्यनाडीमार्गंप्रत्यंतकालेप्राणान्नुदन्प्रेरयन्विमुच्यते कःयोदेहकर्मादेहनिर्वाहमात्रार्थंकर्मयस्य बाह्यप्रवृत्तिशून्यइत्यर्थः ॥२५॥ देहबंधच्छेदेयोगमार्गंक्रममुक्तिदमुक्त्वाजीवन्मुक्तिकरंज्ञानमार्गमाहभवितेति मनसोविश्वात्मकस्यज्ञानंभविताभविष्यति कीदृशंतत्ज्ञानंमनएवप्रजायतइतिस्वप्नइवसर्वंविषयाकारंभवतीति एतज्ज्ञानवतः फलमाह मंत्रसिद्धंप्रणवोपास्तिसिद्धंमनोनित्यमनादिमायामात्रंसत्विरजंनिर्वासनंज्योतिष्मत्प्रकाशवत्सर्वज्ञंसर्वशक्तिचभवति यथोक्तंवासिष्ठे विगतवासनमाशुविपाशतामुपगतंमनआत्मतयोक्तिंयदभि

स्वप्नेप्येवंयथाभ्येतिमनःसंकल्पजंरजः ॥ शुक्रंसंकल्पजंदेहात्सृजत्यस्यमनोवहा ॥ २२ ॥ महर्षिर्भगवानत्रिर्वेदतच्छुक्रसंभवम् ॥ त्रिबीजमिंद्रदैवत्यंतस्मादिंद्रियमुच्यते ॥ २३ ॥ येवैशुक्रगतिंविद्युर्भूतसंकरकारिकाम् ॥ विरागादग्धदोषास्तेनाप्नुयुर्देहसंभवम् ॥ २४ ॥ गुणानांसाम्यमागम्यमनसैवमनोवहम् ॥ देहकर्मानुदन्प्राणानंतकालेविमुच्यते ॥ २५ ॥ भवितामनसोज्ञानंमनएवप्रजायते ॥ ज्योतिष्मद्विरजोनित्यंमंत्रसिद्धंमहात्मनाम् ॥ २६ ॥ तस्मात्तदभिघातायकर्मकुर्यादकल्मषम् ॥ रजस्तमश्चहित्वेहयथेष्टांगतिमाप्नुयात् ॥ २७ ॥ तरुणाधिगतंज्ञानंजरादुर्बलतांगतम् ॥ विपक्वबुद्धिःकालेनआदत्तेमानसंबलम् ॥ २८ ॥ सुदुर्गमिव पंथानमतीत्यगुणबंधनम् ॥ यथापश्येत्तथादोषानतीत्यामृतमश्नुते ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिवार्ष्णेयाध्यात्मकथनेचतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ दुरंतेष्विंद्रियार्थेषुसक्ताःसीदंतिजंतवः ॥ येत्वसक्तामहात्मानस्तेयांतिपरमांगतिम् ॥ १ ॥ जन्ममृत्युजरादुःखैर्व्याधिभिर्मानसक्लमैः ॥ दृष्ट्वैवसंततंलोकंघटेन्मोक्षायबुद्धिमान् ॥ २ ॥ वाङ्मनोभ्यांशरीरेणशुचिःस्यादनहंकृतः ॥ प्रशांतोज्ञानवान्भिक्षुर्निरपेक्षश्चरेत्सुखम् ॥ ३ ॥ अथवामनसःसंगंपश्येद्भूतानुकंपया ॥ तत्राप्युपेक्षांकुर्वीतज्ञात्वाकर्मफलंजगत् ॥ ४ ॥ यत्कृतंस्याच्छुभंकर्मपापंवायदिवाश्नुते ॥ तस्माच्छुभानिकर्माणिकुर्याद्वाग्बुद्धिकर्मभिः ॥ ५ ॥

वांछतितद्भवतिक्षणात्सकलशक्तिमयोहिमहेश्वरइति ॥ २६ ॥ तदभिघातायमनोनाशाय अकल्मषंनिवृत्तिरूपं यथांयेनप्रकारेण इष्टांगतिंमोक्षं ॥ २७ ॥ जरयादुर्बलतातां तृतीयातत्कृतार्थेनेतिसमासः मानसंबलंसंकल्पमादत्तेसंहरति कालेपूर्वभाग्येननतुदृष्टयोग्यतया ॥२८॥ गुणादेहेंद्रियादयस्तदेवबंधनं ॥ २९ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पूर्वोक्तबंधनेऽन्मतेचाधिकारिभेदानाह दुरंतेष्विति ॥ १ ॥ क्लमैःक्लेशैःसंततंव्याप्तंदृष्ट्वैवनतुममेदानींक्लेशोनास्तीत्युपेक्षेत ॥ २ ॥ घटनमेवाहाघ्यायेनवागिति ॥ ३ ॥ अथवेत्यप्यर्थे भूतानुकंपयापिमनसःसंगंबंधंपश्येत् यथोक्तं कृपयापिकृतःसंगःपतनायैवयोगिनां इतिसंदर्शयन्नाहभरतस्यैणपोषणमिति ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुभंकर्माहाहिंसेति ॥६॥ बुद्ध्येदंसर्वंयदयमात्मेतिशास्त्रोत्थयासमाहितंस्थिरंरागद्वेषशून्यमेनमहिंसादिरूपं ॥ ७ ॥ ८ ॥ अशुभंवर्ज्यमित्याहसार्धेन नापेति नापध्यायेत्परानिष्टंनचिंतयेत् अबद्धंस्वस्यायोग्यंराज्यादिरंकोनस्पृहयेत् असन्नष्टंभाविवास्त्रीपुत्रादिकंनचिंतयेत् अथामोघेतियत्नस्यावश्यंभाविफलत्वंसूचितं ज्ञानेज्ञानसाधनेऽमानित्वादौश्रवणादौच वाचामोघप्रयासेनेतिपाठेवाचावेदांतवाक्येन अवागोघप्रयोगेणेतिपाठेवागितिवागादींद्रियव्यापारोलक्ष्यते ओघइतिकालपरिणाममपेक्ष्यऋतुलिंगवत्स्वयमेवज्ञानाख्यचित्तपरिणामोभविष्यतिकिमुत्तत्नतयेत्युपदेशेयाश्रेयोबुद्धिःसाकालाख्यातुष्टिरोघशब्दार्थः तदुभयंयत्रनास्तितादृशोयमनियमादीनांयोगांगानांप्रयोगस्तेनतत्ज्ञानंप्रवर्तते॥ ९ ॥ सद्वाक्यंविवक्षतापुरुषेणेदृग्वक्तव्यं ईदृक्कथं यदहिंस्रांवाचंवदेदितिद्वयोःसंबंधः ॥ १० ॥ कल्कापेतांशाठ्य

अहिंसासत्यवचनंसर्वभूतेषुचार्जवम्॥ क्षमाचैवाप्रमादश्चयस्यैतेससुखीभवेत् ॥ ६ ॥ तस्मात्समाहितंबुद्ध्यामनोभूतेषुधारयेत्॥ यश्चैनंपरमंधर्मंसर्वभूतसुखावहम्॥ ७ ॥ दुःखान्निःसरणंवेदसर्वज्ञःससुखीभवेत्॥ तस्मात्समाहितंबुद्ध्यामनोभूतेषुधारयेत् ॥ ८ ॥ नापध्यायेन्नस्पृहयेन्नाबद्धंचिंतयेदसत्॥ अथामोघप्रयत्नेनमनोज्ञानेनिवेशयेत्॥ वाचामोघप्रयासेनमनोज्ञंतत्प्रवर्तते ॥ ९ ॥ विवक्षताचसद्वाक्यंधर्मंसूक्ष्ममवेक्षता ॥ सत्यांवाचमहिंस्रांचवदेदनपवादिनीम् ॥ ॥ १० ॥ कल्कापेतामपरुषामनृशंसामपैशुनाम्॥ ईदृगल्पंचवक्तव्यमविक्षिप्तेनचेतसा ॥ ११ ॥ वाक्प्रबद्धोहिसंसारोविरागाद्व्याहरेद्यदि ॥ बुद्ध्याप्यनुगृहीतेनमनसाकर्मतामसम्॥ १२ ॥ रजोभूतैर्हिकरणैःकर्मणिप्रतिपद्यते॥ सदुःखंप्राप्यलोकेस्मिन्नरकायोपपद्यते॥ तस्मान्मनोवाक्शरीरैराचरेद्धैर्यमात्मनः॥ १३ ॥ प्रकीर्णमेषभारंहियद्वद्धार्येतदस्युभिः॥ प्रतिलोमांदिशंबुद्ध्वासंसारमबुधास्तथा॥ १४॥ तमेवचयथादस्युःक्षिप्त्वागच्छेच्छिवांदिशम्॥ तथारजस्तमःकर्माण्युत्सृज्यप्राप्नुयाच्छुभम्॥ १५॥ निःसंदिग्धमनीहोवैमुक्तःसर्वपरिग्रहैः॥ विविक्तचारीलघ्वाशीतपस्वीनियतेंद्रियः॥१६॥ ज्ञानदग्धपरिक्लेशःप्रयोगरतिरात्मवान्॥ निष्प्रचारेणमनसापरंतदधिगच्छति॥ १७ ॥

नहीनां॥ ११ ॥ संसारऐहिकआमुष्मिकोऽर्थःसर्वोवाचैवप्रबद्धोस्त्यतःसाध्वीमेववाचंवदेत् वैराग्यंचेत्तामसंहिंसादिकंकर्मापिस्वीयंव्याहरेत् पुण्यंपापंवाकर्मस्वमुखेनप्रकाशितंचेन्नश्यतीतिभावः ॥ १२ ॥ रजोभूतैः प्रवृत्तिपरैः फलितमाहार्धेन तस्मादिति ॥ १३ ॥ सदृष्टांतंकर्मसंन्यासमाह प्रकीर्णेतिद्वाभ्यां आमिषभारंवहंतश्चोरागम्यांदिशंराजकीयाद्यवरोधात्प्रतिकूलांबुद्ध्वाआमिषंत्यक्त्वान्यांदिशंगच्छंतोयथानबध्यंते एवमाविद्यकंकर्मादायकामाद्यभिमुखःसंसारभयंबुद्ध्वाकर्माणित्यजन्नबध्यतेइतितात्पर्यं प्रकीर्णमेषोविशस्तमेषः आमिषमित्यर्थः तस्यभारः क्लीबत्वमार्षं॥ १५॥ अनीहश्चेष्टाशून्यः तपस्वीमनसश्चेंद्रियाणांचैकाग्र्यंपरमंतपस्तद्वान् ॥ १६ ॥ प्रयोगोयोगांगानामनुष्ठानंतत्ररतिःप्रीतिर्यस्य निष्प्रचारेणनिरुद्धेन बुद्धिश्चनविचेष्टतितामाहुःपरमांगतिमितिश्रुतेः ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आत्मवान्बुद्धिमान् बुद्धिमहंब्रह्मास्मीतिवाक्यजांधीवृत्तिं मनःसंकल्पविकल्पात्मकं बुद्ध्यातयावृत्त्या मनसाविषयान्शब्दादीन् तेषांविशेषणमात्मनइति मनोरूपानित्यर्थः ॥ १८ ॥ योगावांतरफलमाह निगृहीतेति तत्तस्यामवस्थायांदेवताइंद्रियाणितंयोगिनमीश्वरंयांतिप्रविशंति एतेनततउत्पन्नत्वमपिज्ञेयं ॥ १९ ॥ ताभिर्देवताभिःसंयुक्तमैकात्म्यंगतंमनोयस्यधीमात्रेणस्थायिनः सत्त्वेधीमात्रे ब्रह्मभूयायब्रह्मभावाय भुवोभावेइतिक्यप् ॥ २० ॥ नप्रवर्त्तेतयोगैश्वर्यं नप्रकाशेतेतिपाठेऐश्वर्येणयोगीविदितोनभवेत् योगतंत्रैर्निरोधप्रधानैरेवयत्नैरुपक्रमेत् सत्यसंकल्पादीन्नभावयेत्किंत्वस्थूलत्वादीनेवेत्यर्थः ननुकथमेकस्यात्मवस्तुनःसगुणत्वंनिर्गुणत्वंचेत्यतआह येनेति तंत्रंतंत्रप्रतिपाद्यंयोगंतंत्रयुतःअनुतिष्ठतःयेनरूपेणविशिष्टावृत्तिःस्यात्तत्तदाचरेत् सविशेषत्वंवृत्त्युपाधिकृतंस्वतस्तुनिर्विशेषत्वमेवेतिभावः ॥ २१ ॥ कणेति कणादीनपिभक्षयेन्नतुयोगैश्वर्यमुपजीवेतेत्यर्थः कुल्माषाःपक्वमाषाः यावकंयवचूर्णजंजलोष्मपक्वं सक्तवःसक्तून् ॥ २२ ॥ २३ ॥ प्रवृत्तंकर्मतदनुरोधेनयोगेंऽतरायंनकुर्यात् ज्ञानान्वितं

धृतिमानात्मवान्बुद्धिंनिगृह्णीयादसंशयम् ॥ मनोबुद्ध्यानिगृह्णीयाद्विषयान्मनसात्मनः ॥१८॥ निगृहीतेंद्रियस्यास्यकुर्वाणस्यमनोवशे ॥ देवतास्ताःप्रकाशंतेहृष्टायांतितमीश्वरम् ॥ १९ ॥ ताभिःसंयुक्तमनसोब्रह्मतत्संप्रकाशते ॥ शनैश्चापगतेसत्त्वेब्रह्मभूयायकल्पते ॥ २० ॥ अथवानप्रवर्तेतयोगतंत्रैरुपक्रमेत् ॥ येनतंत्रयतस्तंत्रंवृत्तिःस्यात्तत्तदाचरेत् ॥ २१ ॥ कणकुल्माषपिण्याकशाकयावकसक्तवः ॥ तथामूलफलंभैक्ष्यंपर्यायेणोपयोजयेत् ॥ २२ ॥ आहारनियमंचैवदेशेकालेचसात्विकम् ॥ तत्परीक्ष्यानुवर्तेततत्प्रवृत्त्यनुपूर्वकम् ॥ २३ ॥ प्रवृत्तंनोपरुंधेतशनैरग्निमिवेंधयेत् ॥ ज्ञानान्वितंतथाज्ञानमर्कवत्संप्रकाशते ॥ २४ ॥ ज्ञानाधिष्ठानमज्ञानंत्रींल्लोकानधितिष्ठति ॥ विज्ञानानुगतंज्ञानमज्ञानेनापकृष्यते ॥ २५ ॥ पृथक्त्वात्संप्रयोगाच्चनासूयुर्वेदशाश्वतम् ॥ सतयोरपवर्गज्ञोवीतरागोविमुच्यते ॥ २६ ॥ वयोतीतोजरामृत्यूजित्वाब्रह्मसनातनम् ॥ अमृतंतदवाप्नोतियत्तदक्षरमव्ययम् ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिवार्ष्णेयाध्यात्मकथनेपंचदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

कर्मक्रमेणइंधयेद्वर्धयेत् तथाकुर्वतोज्ञानंब्रह्मप्रकाशते ॥ २४ ॥ नन्वात्माभिन्नस्यज्ञानस्याप्रकाशायोगात्कथंप्रकाशतइत्युक्तिरतआह ज्ञानेति त्रींल्लोकान्जाग्रदादीन् विज्ञानंबुद्धिस्तदनुगतं सधीःस्वमोभूत्वाध्यायतीवलेलायतीवेत्यादिश्रुतेः अज्ञानेनानात्मादावात्मादिबुद्धिरूपेणविपर्ययेणप्रकाशमानमपिज्ञानमवस्थात्रयकालुष्याद्प्रकाशमानमिवेत्यर्थः ॥ २५ ॥ ननुसांशमंशतःप्रकाशतेननुनिरंशमतोस्यसर्वात्मनाऽप्रकाशःप्रकाशोवावाच्यइत्याशंक्याह पृथक्त्वादिति अवस्थात्रयातीतमपितत्संप्रयुक्तत्वेनगृह्णन्नसूयुःशाश्वतमनुपाधिमात्मानंदूषयन्तंनवेद तयोःपृथक्त्वापृथक्त्वयोरपवर्गपर्यंतं रूपवृत्तेतिपाठेरूपवृत्तंस्वभावरूपमवाध्यत्वेनवाध्यत्वेनचजानन् ॥ २६ ॥ वयोतीतोजितकालः ततोवीतजरामृत्युर्ज्ञात्वेतिपाठांतरंसुगमं ॥ २७ ॥ ॥ इतिशां० मो० नै० भा० पंचदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पूर्वत्रयोगैश्वर्यमनुभूयाननुभूयवाब्रह्मप्रविशेदित्युक्तंतत्रैश्वर्यानुभवंनिंदितुमारभते निष्कल्मषमिति निष्कामंब्रह्मचर्ययोगं निद्राअविद्यामोहकत्वात्त्याज्या स्वप्नेति तस्यत्रयआवसथास्त्रयःस्वप्नाइतिश्रुते
जाग्रत्स्वप्नाविवयोगैश्वर्यमपिसंप्रज्ञातकालिकंस्वप्नएवतत्रदोषादेवांगनामंत्रणादयस्तान् ॥ १ ॥ स्वप्नेद्विविधेपि देहीयोगीअयोगीवा ॥ २ ॥ उक्तनिद्राप्रतियोगिजागरणमाह ज्ञानाभ्यासादिति तच्चिंत
नंतत्कथनमन्योन्यंतत्प्रबोधनं एतदेकपरत्वंचज्ञानाभ्यासंविदुर्बुधाइत्युक्तविधाज्ज्ञानाभ्यासात् जिज्ञासाविचारोर्थःप्रयोजनमस्यतज्जागरणमनंतरमनवरतं ज्ञाततत्त्वस्यतुमुख्यंजागरणमित्याह विज्ञाने
ति ॥ ३ ॥ अत्राहपूर्वपक्षीनिशेषः स्वप्नेदृश्यमानोयंदेहादिर्भावःपदार्थःकोनु नुर्वितर्कै किंसत्योऽसत्योवेतिविकल्प्याद्येबाधानुपपत्तिरितिसूचयति विषयवानिवेति इवकारेणवस्तुतोनविषयवानित्यर्थः
ननुयथोपरिस्थोर्कोजलेऽधस्थइवाभातितद्वज्जाग्रद्देहादिरेवान्यथास्वप्नेभातीतिनतावतास्वप्नस्यानिर्विषयत्वमित्याशंक्याह प्रलीनैरिति दृष्टांतेजलोपरिसंहत्यस्थितेनार्कतेजसाप्रतिहतंचाक्षुषंतेजोऽप्रवि
लीनंप्रतिस्रोतःप्रवृत्तंसदुपरिस्थमप्यर्कंप्राक्प्रवृत्तिसंस्कारादधइवविषयीकरोति अत्रत्विंद्रियाणिविलीनानीतिभेदः अन्यथाप्रतिबिंबभ्रमसमयेपुरोवर्त्तिद्रव्यांतरवद्बाह्यदेशादिकमपिस्वप्नेदृश्येत तस्मात्स्वा

॥भीष्मउवाच॥ ॥निष्कल्मषंब्रह्मचर्यमिच्छताचरितुंसदा॥निद्रासर्वात्मनात्याज्यास्वप्नदोषानवेक्षता॥ १ ॥ स्वप्नेहिरजसादेहीतमसाचाभिभूयते॥ देहांतर
मिवापन्नश्चरत्यपगतस्पृहः॥ २ ॥ ज्ञानाभ्यासाज्जागरणंजिज्ञासार्थमनंतरम्॥विज्ञानाभिनिवेशात्तुसजागर्त्यनिशंसदा॥ ३ ॥ अत्राहकोन्वयंभावःस्वप्नेविष
यवानिव॥प्रलीनैरिंद्रियैर्देहीवर्ततेदेहवानिव॥ ४ ॥ अत्रोच्यतेयथाह्येतद्वेदयोगेश्वरोहरिः॥ तथैतदुपपन्नार्थंवर्णयंतिमहर्षयः॥ ५ ॥ इंद्रियाणांश्रमात्स्वप्नमा
हुःसर्वगतंबुधाः॥ मनसस्त्वप्रलीनत्वात्तत्तदाहुर्निदर्शनम्॥ ६ ॥ कार्यव्यासक्तमनसःसंकल्पोजाग्रतोह्यपि॥ यद्वन्मनोरथैश्वर्यंस्वप्नेतद्वन्मनोगतम्॥ ७ ॥ संसारा
णामसंख्यानांकामात्मातदवाप्नुयात्॥ मनस्यंतर्हितंसर्वंसवेदोत्तमपूरुषः॥ ८ ॥

प्नोभावोनसत्यइत्यर्थः नाप्यसत्यः असत्यस्यशशश्रृंगादेर्भानायोगात् ॥ ४ ॥ एवंयुक्त्यानिरुद्धगतिकःसिद्धांत्यनुभवबलेनैवोत्तरयति अत्रोच्यतइति योगेश्वरइतिहरिरितिचहेतुगर्भविशेषणद्वयं योगिसं
कल्पमात्रएवस्वाप्नोभावोवस्तुवृत्त्यातुतदभावएवेतिभावः एतद्यथाहरिर्वेदतथामहर्षयोवर्णयंति उपपन्नार्थंयुक्तिमच्चैतदित्यर्थः संकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीतिश्रुतेर्यथायोगिसंकल्पजंपित्रादिकंतथा
ऽस्मत्संकल्पजंरथादिकमितिसुवचमित्याशयः ॥ ५ ॥ सर्वगतंसर्वप्राणिप्रसिद्धं इंद्रियाणामुपरमेसंकल्पस्वभावस्यमनसोनुपरमःस्वप्नइत्यर्थः तत्तस्मिन्स्वप्नेविषये तत्प्रसिद्धंवक्ष्यमाणंनिदर्शनंदृष्टांतः ॥ ६ ॥
तमेवाह कार्यइति मनोरथवृत्तिवत्स्वाप्नवृत्तिरपिसंकल्पमात्रशरीरातथाप्याद्येइंद्रियैर्विक्षेपात्सम्यङ्नप्रतिभासःस्वप्नेतदभावाज्जाग्रद्वदर्थानांसम्यग्भानमितिविशेषइत्यर्थः ॥ ७ ॥ स्वप्नादेर्मनोगतत्वंव्याचष्टे
संसाराणामिति प्राचीनानंतजन्मजसंस्कारात्कामात्माविषयासक्तचित्तस्तत्स्वप्नाद्यैश्वर्यमवाप्नुयात् कथंतदवाप्तिरतआह सउत्तमपूरुषोऽसंहतःसाक्षीमातृमानमेयाकारंमनोवेदप्रकाशयति नविक्रियारू
पंभोक्तृत्वंसाक्षिणोऽपितुसाक्ष्यप्रकाशकत्वमात्रं यस्तुविक्रियावान्प्रमातासदृश्यकोटिस्थएवनतुसाक्षीत्यर्थः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गुणानांसत्त्वादीनांमध्येयद्यत्कर्मणाप्राचीनेनसत्त्वंरजस्तमोवाउपस्थितंभवति येनचकर्मणाभावितंसंस्कृतंमनोयदाभवतितदाभूतानिसूक्ष्माणितत्तच्छंसंतितंतंहस्त्याद्याकारंस्वप्नेनिवेदयंतीत्यर्थः ॥ ९॥ ततआकारदर्शनानंतरं आनंतर्यफलोदयमनंतरमेवसुखाद्युदयंयथास्यात्तथासमुपसर्पंति ॥ १०॥ असंबुद्ध्याऽज्ञानात् वाताद्युत्तरान्त्रिधातुकान्देहान्पश्यंति तद्देहदर्शनांतंदुरत्ययंप्राग्वासनाप्राबल्याद्योगंविनाऽपरिहार्यं ॥ ११ ॥ तत्तत्तस्मिंस्तस्मिन् ॥ १२ ॥ व्यापकमुपादानत्वादप्रतिघातशून्यं तत्रहेतुः आत्मप्रभावात्तमात्मानंदेवताआकाशाद्याः आत्मज्ञानात्सार्वज्ञ्यंसार्वात्म्यंचप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ एवंस्वप्नावस्थामुक्त्वासुषुप्त्यवस्थामाह मनसीतिसार्धेन द्वारंस्वप्नदर्शनेद्वारभूतंस्थूलंदेहंमनस्यंतर्हितमास्थायतत्रैवदेहेस्वपितिस्वमात्मानमपितिगच्छति कुत्रअस्मिन्नव्यक्तेसदसदात्मकेमायाशबले निदर्शनंनिश्चितदर्शनंसाक्षिरूपं तदेवसर्वेषांभूतानामात्मभूतोऽहंकारस्तत्रप्रतिबिंबात्मनातिष्ठतीतितथा अध्यात्मगुणमात्माऽहंकारःगुणाश्चप्रकृतिरूपास्तेषामुपरीत्यध्यात्मगुणं अहंकारादिगुणैरस्पृष्टंबिंबात्मकत्वात्सुषु

गुणानामपियद्येतत्कर्मणाचाप्युपस्थितम् ॥ तत्तच्छंसंतिभूतानिमनोयद्भावितंयथा॥९॥ ततस्तमुपसर्पंतिगुणाराजसतामसाः॥ सात्त्विकावायथायोगमानंतर्यफलोदयम्॥१०॥ततःपश्यंत्यसंबुद्ध्यावातपित्तकफोत्तरान्॥ रजस्तमोगतैर्भावैस्तदप्याहुर्दुरत्ययम्॥११॥प्रसन्नैरिंद्रियैर्यद्यत्संकल्पयतिमानसम्॥तत्तत्स्वप्नेप्युपगतेमनोद्दृष्यन्निरीक्षते॥१२॥ व्यापकंसर्वभूतेषुवर्ततेप्रतिघंमनः॥ आत्मप्रभावात्तंविद्यात्सर्वाह्यात्मनिदेवताः॥१३॥ मनस्यंतर्हितंद्वारंदेहमास्थायमानुषं॥ यद्यत्सदसदव्यक्तंस्वपित्यस्मिन्निदर्शनम्॥सर्वभूतात्मभूतस्थंतमध्यात्मगुणंविदुः॥१४॥ लिप्सेतमनसायश्चसंकल्पादैश्वरंगुणम्॥ आत्मप्रसादंतंविद्यात्सर्वाह्यात्मनिदेवताः॥ १५॥ एवंहितपसायुक्तमर्कवत्तमसःपरम्॥ त्रैलोक्यप्रकृतिर्देहीतमसोंतेमहेश्वरः॥ १६ ॥ तपोह्यधिष्ठितंदेवैस्तपोघ्नमसुरैस्तमः॥ एतद्देवासुरैर्गुप्तंतदाहुर्ज्ञानलक्षणम्॥ १७॥ सत्त्वंरजस्तमश्चेतिदेवासुरगुणान्विदुः॥ सत्त्वंदेवगुणंविद्यादितरावासुरौगुणौ॥ १८॥

प्तौशुद्धेसाक्षिण्येवाहंकारादयोलीयंतेइत्यर्थः ॥ १४ ॥ दृष्टांतभूतेस्वप्नसुषुप्तीउक्त्वादार्ष्टांतिकेसबीजनिर्बीजावस्थेयोगिगम्येतत्राद्यांसंप्रज्ञातावस्थामाह लिप्सेतेति ऐश्वरंगुणज्ञानवैराग्यैश्वर्यधर्मेष्वन्यतममात्मप्रसादंचित्तप्रसादं शुद्धंमनएवईश्वरइत्यर्थः ॥ १५ ॥ तपसाविषयाद्यालोचनेनयुक्तंमनएवंभूतंभवति तमसःपरंप्राप्तंतुमनःअर्कवज्ज्ञप्तिमात्रमेवभवति तत्रोभयविधब्रह्मभावदेहिनआह त्रैलोक्येतिदेहीजीवस्त्रैलोक्यप्रकृतिः कारणंब्रह्मेत्यर्थः कारणीभूततमसोंतेतुसएवमहेश्वरः शुद्धब्रह्मभूतएवेत्यर्थः यथोक्तं सोपाधिर्निरुपाधिश्चद्वेधाब्रह्मविदुच्यते सोपाधिकःस्यात्सर्वात्मानिरुपाख्योनुपाधिकइति ॥ ॥ १६ ॥ तपइति अग्निहोत्रादिकंतपः तमदंभदर्पादि एतद्ब्रह्मतुदेवासुरैर्हेतुभूतैरजस्तमोमयैर्नप्राप्यमितिगुप्तंप्रजापतिना कीदृशंज्ञानलक्षणंज्ञानस्वरूपं ॥ १७ ॥ इममेवविभागंविभजतेसत्त्वमिति ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तत्परमंतेभ्यःसात्त्विकासात्त्विकेभ्योभावेभ्यउत्कृष्टं ज्ञानमेवनतुज्ञेयं अमृतंज्ञानांतराबाध्यं ज्योतिःस्वप्रकाशमक्षरंव्यापकं भावितात्मानःध्यानादिनाशोधितचित्ताः ॥ १९ ॥ उपसंहरति हेतुमदिति ज्ञान चक्षुपातत्त्वदर्शिनाएतावद्वाच्यवस्त्यासगुणंलक्षणयाचनिर्गुणं हेतुमद्युक्तियुक्तंयथास्यात्तथाआख्यातुंशक्यंनतुशृंगग्राहिकयाप्रदर्शयितुं श्रवणमननाभ्यांविदितशाब्दयुक्तितत्त्वस्यप्रत्याहारेणविषयेभ्यइं द्रियाणामाकर्षणेनब्रह्मवेदितुंशक्यंयोगांगेषुप्रत्याहारएवदुःशकइतरत्सुसंपादमतोब्रह्मप्राप्तिकामेनेंद्रियाणिजेतव्यानीत्यर्थः ॥२०॥ ॥इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२१६॥ उक्तंवक्ष्यमाणंचसाधनजातंसमुच्चिनोति नसइति धर्ममितिपाठेअयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमितियाज्ञवल्क्योक्तलक्षणंधर्मं चतुष्टयंपूर्वोक्तंदृष्टांतभूतंस्वप्नसुषुप्त्याख्यंद्वयंदार्ष्टांतिकंचसगुणनिर्गुणब्रह्म भावाख्यंद्वयमितिचतुष्टयं व्यक्तंदृश्यं अव्यक्तंचिदात्मा यत्तत्त्वमनारोपितंरूपंयस्यतत्परमर्षिणानारायणेन ॥१॥ व्यक्ताव्यक्तयोस्तत्त्वंस्वरूपतःफलतश्चाहद्वाभ्यां व्यक्तमिति ऋषिर्वेदःसएवनारायणवा

ब्रह्मतत्परमंज्ञानममृतंज्योतिरक्षरम् ॥ येविदुर्भावितात्मानस्तेयांतिपरमांगतिम् ॥ १९ ॥ हेतुमच्छक्यमाख्यातुमेतावज्ज्ञानचक्षुषा ॥ प्रत्याहारेणवाशक्यमक्षरं ब्रह्मवेदितुम् ॥ २० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मो०वार्ष्णेयाध्यात्मकथनेषोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१६ ॥ ॥ ध ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ नसवेदपरंब्रह्मयोनवेदचतुष्टयम् ॥व्यक्ताव्यक्तंचयत्तत्त्वंसंप्रोक्तंपरमर्षिणा ॥१॥व्यक्तंमृत्युमुखंविद्यादव्यक्तममृतंपदम् ॥ प्रवृत्तिलक्षणंधर्ममृषिर्नारायणोब्रवीत् ॥ २॥ तत्रैवावस्थितंसर्वंत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥निवृत्तिलक्षणंधर्ममव्यक्तंब्रह्मशाश्वतम् ॥३ ॥ प्रवृत्तिलक्षणंधर्मंप्रजापतिरथाब्रवीत् ॥प्रवृत्तिःपुनरावृत्तिर्निवृत्तिःपरमागतिः ॥ ४ ॥ तांगतिंपरमामेतिनिवृत्तिपरमोमुनिः ॥ ज्ञानतत्त्वपरोनित्यंशुभाशुभनिदर्शकः ॥ ५॥ तदेवमेतौविज्ञेयावव्यक्तपुरुषावुभौ ॥ अव्यक्तपुरुषाभ्यांतुयत्स्यादन्यन्महत्तरम् ॥ ६ ॥ तंविशेषमवेक्षेतविशेषेणविचक्षणः ॥ अनाद्यंतावुभावेतावलिंगौचाप्युभावपि ॥ ७ ॥ उभौनित्यावविचलौमहद्भ्यश्चमहत्तरौ ॥ सामान्यमेतदुभयोरेवंह्यन्यद्विशेषणम् ॥ ८ ॥

क्यत्वान्नारायणः ॥ २॥ ब्रह्मांडाधिपत्यांतंसर्वंकर्मफलांतर्भूतमित्यर्थः निवृत्तिर्देहेंद्रियाहंकारांतानांबाधस्तल्लक्षणोधर्मस्तुब्रह्मैव ॥ ३ ॥ प्रजापतिःस्रष्टारजोमयत्वात् ॥ ४ ॥ तांएषोस्यपरमआनंदएषास्य परमासंपदितिश्रुतिप्रसिद्धांकैवल्यावस्थांशुभाशुभेमुक्तिसंसारौनिश्चयेनद्रष्टुमिच्छन् तुमुन्ण्वुलौक्रियायांक्रियार्थायामितिण्वुल् ज्ञानतत्त्वंचिदात्मतत्त्वंतद्विचारपरोनित्यंस्यात् ॥५॥ तत्तत्रतत्त्वविचारेक र्तव्येएवंवक्ष्यमाणंप्रकारंजानीयात् अव्यक्तंप्रधानंपुरुषःक्षेत्रज्ञोजीवोमहत्तरंईश्वरः प्रधानक्षेत्रज्ञपतिर्गुणेशइतिश्रुतिप्रसिद्धंत्रयं ॥ ६ ॥ तेषुयन्महत्तरंतंविशेषंक्लेशादिभिरपरामृष्टतयाविशिष्टंपरमात्मानम वेक्षेतसाक्षात्कुर्यात् विशेषेणबाध्यत्वाबाध्यत्वलक्षणेनवैपरीत्येन विशेषमेवाहानादीति उभौप्रधानक्षेत्रज्ञौ अनादीअनंतौ अलिंगौमानांतराविषयौ ॥७॥ नित्यौमूढस्यापरिहार्यौ एवमादिपुंप्रकृत्योःसा धर्म्यं विशेषणंव्यावर्तकंवैधर्म्यंत्वेवंविद्यात् ॥ ८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंकथंतदाह प्रकृत्येति अप्रसवधर्मानिर्गुणश्चपुरुषइतिविपरीतं ॥ ९ ॥ विकाराणांमहदादीनांद्रष्टारंनतुदृश्यं एवंप्रधानक्षेत्रज्ञयोःसाधर्म्यवैधर्म्येउक्त्वाक्षेत्रज्ञेश्वरयोरपिसाधर्म्यमाह अग्राह्याविति अग्रा
ह्यौयतःपुरुषौचिद्रूपौ अलिंगौलिंग्यतेज्ञाप्यतेनेनेतिगुणादिकंप्रतिसंबंधिलिंगंतद्राहित्यादसंहतावत्यंतविविक्तौ ॥ १०॥ नन्वलिंगयोर्जीवेशयोर्लिगभेदप्रयुक्तोभेदःकुतःस्यादित्याशंक्यौपाधिकस्तयोर्भेदोन
स्वतइत्याशयेनाह संयोगेति संयोगोदृग्दृश्यसंबंधोलक्षणंज्ञापकमुत्पत्तिराविर्भावहेतुश्चयस्यससंयोगलक्षणोत्पत्तिः कर्त्तेतिकर्तुर्बुद्धौचित्प्रतिबिंबत्वंलक्षणमुक्तं ननुबुद्धिरेवचिच्छायापन्नाकर्त्रीकिंतदुभये
तरेणकर्त्रेत्याशंक्याह कर्मनिर्वृत्तिरिति कर्मणांशास्त्रीयाणांलौकिकानांचनिर्वृत्तिर्निष्पत्तिर्यस्मात् अयमर्थः कर्ताशास्त्रार्थवत्त्वादितिन्यायेनविधिनिषेधशास्त्राक्षिप्तःकश्चिन्नियोज्यस्तावदस्ति सचनबुद्धिः
तस्याःकाष्ठलोष्टसमत्वेनानियोज्यत्वात् नापिपुरुषः अकर्तृत्वात् अतःशास्त्राद्यर्थवत्त्वायतदुभयसंयोगजःकर्तावश्यंप्रधानेश्वरव्यतिरिक्तलक्षणोभ्युपेयइति सकर्तायद्यद्यथायथाकरणैरिंद्रियादिभिःसा
धनैर्विचेष्टतेकर्मकुरुतेतथातथातत्तद्योनिप्रदेनकर्मणासहितोगृह्यते अतःसमानेपिदृग्दृश्यसंयोगेदृश्योपाधिस्वरूपभेदात्कर्तृभेदइत्यर्थः एवंचकर्ताव्यवहारतस्तृतीयोपिपरमार्थतोदृक्कोटिरेवनतुदृश्यकोटिरि

प्रकृत्यासर्गधर्मिण्यातथात्रिगुणधर्मया ॥ विपरीतमतोविद्यात्क्षेत्रज्ञस्यस्वलक्षणम् ॥ ९॥ प्रकृतेश्चविकाराणांद्रष्टारमगुणान्वितम् ॥ अग्राह्यौपुरुषावेतावलिं
गत्वादसंहतौ ॥ १० ॥ संयोगलक्षणोत्पत्तिःकर्मणागृह्यतेयथा ॥ करणैःकर्मनिर्वृत्तिःकर्तायद्यद्विचेष्टते ॥ कीर्त्यतेशब्दसंज्ञाभिःकोहमेषोप्यसाविति ॥ ११ ॥
उष्णीषवान्यथावस्त्रैस्त्रिभिर्भवतिसंवृतः ॥ संवृतोयंतथादेहीसत्त्वराजसतामसैः ॥ १२॥ तस्माच्चतुष्टयंवेद्यमेतैर्हेतुभिरावृतम् ॥ यथासंज्ञोह्ययंसम्यगंतकालेनमुह्य
ति ॥ १३ ॥ श्रियंदिव्यामभिप्रेप्सुर्वर्ष्मवान्मनसाशुचिः ॥ शारीरैर्नियमैरुग्रैश्चरेन्निष्कल्मषंतपः ॥ १४ ॥

निदृष्टांतमुखेनाहार्धेन कीर्त्यतइति यथास्वस्यकौंतेयत्वमजानानःकर्णःकःकौंतेयइतिपृच्छतिसएवसूर्येणप्रबोधितोऽहंकौंतेयइतिवक्ति एवमज्ञःकिंब्रह्मेतिपृच्छतिज्ञस्त्वहंब्रह्मेतिजानाति एवमेकस्मिन्नपिव
स्तुन्युपाधिभेदाज्ज्ञानाज्ञानकृतभेदाद्द्विभिन्नौशब्दप्रत्ययौभवतः संज्ञाप्रत्ययः एवंदृश्येप्येषोसावितिसामीप्यासामीप्यकृतौशब्दप्रत्ययावेकत्रापिभिन्नौभवतएवंजीवेशाविति॥ ११॥ननुविनिगमकाभावाद्दृ
श्यकोटिरेवकर्ताकथंनेत्याशंक्याह उष्णीषवानिति वस्त्रैर्वस्त्रवदाच्छादकैस्त्रिभिःस्थूलसूक्ष्मकारणदेहैः यथोष्णीष्युष्णीषादन्यएवंदेहीगुणेभ्योन्यइत्यर्थः नहिप्रतिबिंबमुखंदर्पणेदृश्यमानमपिदर्पणकोटिग
तंतथाजीवोपीतिभावः ॥ १२ ॥ चतुष्टयंद्वेपुंप्रधानयोःसाधर्म्यवैधर्म्येद्वेजीवेश्वरयोश्चसाधर्म्यइति एतैःपूर्वोक्तैरनाद्यंतत्वेनचिज्जडत्वेनाऽसंहतत्वेनकर्तृत्वेनचेतिचतुर्भिर्हेतुभिरावृतमपिमयासम्यग्व्याख्या
तमित्यर्थः यथासंज्ञउक्तविधंज्ञानमनतिक्रांतःअंतकालेसिद्धांतसमये ॥ १३ ॥ एतच्चतुष्टयंज्ञात्वायत्कर्तव्यंतदाह श्रियमिति दिव्यांदिविहार्दाकाशेब्रह्मणिभवां वर्ष्मवान्देहवान् शारीरैःशरीरनिर्वर्त्यैर्नि
यमैःशौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानाख्यैःनिष्कल्मषंनिष्कामंतपोयोगं ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 तपसायोगेनतद्बलेनेत्यर्थः अंतर्भूतेनांतरेणनतुसर्मित्कुशाज्यपद आदिवाह्यद्रव्यसाध्येनभास्वताचैतन्यप्रकाशवतादिविहार्दाकाशेसूर्यादिकंतपसायोगेनभासते यावान्वाअयमाकाशस्तावानेषोंतर्हृदयआ
काशउभेअस्मिन्द्यावापृथिवीअंतरेवसमाहितेउभावग्निश्चवायुश्चसूर्याचंद्रमसावित्यादिश्रुतेःसर्वस्यतदंतर्गतत्वावगमात् अतएवयोगिनांव्यवहितादिसाक्षात्कारउपपद्यते ॥ १५ ॥ प्रकाशोविकसनंफल
मित्यर्थः तपसोयोगस्य संशब्दितंयोगिनस्तंप्रपश्यंतिभगवंतंसनातनमितिसर्वत्रख्यातंज्ञानहेतुत्वेन तस्यस्वलक्षणमसाधारणंरूपं रजस्तमोघ्नंप्रवृत्त्यावरणयोर्नाशकं कर्मवैराग्यपूर्वकंवेदांतश्रवणं ॥ १६ ॥
 तपोविशेषावाह ब्रह्मेति ॥ १७ ॥ १८ ॥ वैमनस्यंवैराग्यं विषयेशब्दादौ करणानींद्रियाणि अस्यशिष्टान्नभुजः तन्मात्रमाहारमात्रंनतुधनादिकंशिष्टेभ्योप्याददात् ॥ १९ ॥ एवंविधसाधनसंपत्त्यभा
वेपिमोक्षेउपायांतरमस्तीत्याह अंतेति तत्ज्ञानमंतकालेबलोत्कर्षात्कुर्यात् यज्ज्ञानंयोगयुक्तेनमनसाशनैरुपपद्यतेइत्यन्वयः अयमाशयः आदिपर्वणिविष्ण्वनुग्रहाद्देवाअमृतंलेभिरे राहुस्तुच्छलेनामृता
र्थीदेवपंक्तिस्थोदेहभेदेनसहैवतद्लेभेइत्युपाख्यातं तत्राख्यायिकानांस्वार्थेतात्पर्याभावात्ततःकश्चिद्विधेयोर्थउन्नेयः सचयथोक्तसाधनानुष्ठानात्सात्त्विकामुक्तिभाजःस्युः असात्त्विकोपिमोक्षक्षेत्रेमरण

त्रैलोक्यंतपसाव्याप्तमंतर्भूतेनभास्वता ॥ सूर्यश्चचंद्रमाश्चैवभासतस्तपसादिवि ॥ १५ ॥ प्रकाशस्तपसोज्ञानंलोकेसंशब्दितंतपः ॥ रजस्तमोघ्नंयत्कर्मतपसस्त
त्स्वलक्षणम् ॥ १६ ॥ ब्रह्मचर्यमहिंसाचशारीरंतपउच्यते ॥ वाङ्मनोनियमःसम्यङ्मानसंतपउच्यते ॥ १७ ॥ विधिज्ञेभ्योद्विजातिभ्योग्राह्यमन्नंविशिष्यते ॥ आ
हारनियमेनास्यपाप्माशाम्यतिराजसः ॥ १८ ॥ वैमनस्यंचविषयेयांत्यस्यकरणानिच ॥ तस्मात्तन्मात्रमादद्याद्यावदत्रप्रयोजनम् ॥ १९ ॥ अंतकालेबलोत्क
र्षाच्छनैःकुर्यादनातुरः ॥ एवंयुक्तेनमनसाज्ञानंयदुपपद्यते ॥ २० ॥ रजोवर्ज्योप्ययंदेहीदेहवाञ्छब्दवच्चरेत् ॥ कार्यैरव्याहतमतिर्वैराग्यात्प्रकृतौस्थितः ॥ २१ ॥

कालेमुक्तिमाप्नोतीति तथाआश्वमेधिकेसंवर्तमरुत्तीयेकाश्यांवसतःसंवर्तस्यशवदर्शनेनशिवदर्शनसिद्धिःसूचिता तेनकाश्यांमृतस्यशिवत्वेनतत्प्रतिमावत्तच्छरीरस्यलिंगत्वंसूच्यते तथेहापिबलोत्कर्षादंत
कालेज्ञानंकुर्यादित्युच्यते तेनसर्वेणैतेनवाक्यसंदर्भेणाऽत्रहिजंतोःप्राणेषूत्क्रममाणेषुरुद्रस्तारकंब्रह्मव्याचष्टेयेनासावमृतीभूत्वामोक्षीभवतितस्मादविमुक्तमेवनिषेवेताविमुक्तंनविमुंचेदित्यस्याःश्रुतेरर्थःका
श्यांम्रियमाणस्यरुद्रमुखात्तारकोपदेशप्राप्त्यामुक्तिप्राप्तिरितिसमस्तपुराणोपबृंहितःसूचितइतिगम्यते बलोत्कर्षादतियत्नेनकाश्यांवासादंतकालेज्ञानंकुर्यादीशोपदेशात्संपादयेत् ॥ २० ॥ एवंमोक्षेसाधनांत
रमुक्त्वाआपेक्षिकत्वमप्याह रजइति अयंदेहीरजोवर्ज्योबाह्येंद्रियप्रवृत्तिशून्यःसमाधौसंत्यक्तस्थूलदेहोपिदेहीपुरुषोदेहवान्भूत्वाशब्दवत्शब्दादिमत्कार्यंसूक्ष्मशरीरंचरेदनुचरेत् यस्तुकार्यैरव्याहतम
तिःसवैराग्यात्सूक्ष्मभोगेष्वपिनिस्पृहःप्रकृतौलीयतेनतुप्रकृतेःपरंपुरुषंप्राप्नोति अयंभावः स्थूलसूक्ष्मकारणशरीरैर्मुक्तोयोगीसद्योमोक्षमश्नुते स्थूलमात्रविहीनोविदेहःस्थूलसूक्ष्माभ्यांविहीनःप्रकृतिलयः
एतौहिसुषुप्तिस्थवदुत्तरकक्ष्यांप्रविविक्षंतौमध्येलयेनाभिभूतौनिर्विकल्पंपदमनुभवतइव अतएवतयोरसंप्रज्ञातःसंसारहेतुः तथाचसूत्रितं भवप्रत्ययोविदेहप्रकृतिलयानामिति ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आदेहाद्देहपातावधि अप्रमादादनवधानत्वाद्यभावात् देहानांस्थूलसूक्ष्मकारणानामंताद्बाधाद्विशेषेणसद्यएवमुच्यते पूर्वौतुकममुक्तिभाजावित्याह हेत्विति हेतुर्मूलाज्ञानंतदनाशाद्विदेहादीनामन्येषांच भूतानांकर्माविनाशस्ततःसर्गप्रलयौजन्ममरणेस्तइत्यर्थः ॥ २२ ॥ परप्रत्ययसर्गेशुद्धब्रह्मसाक्षात्कारोदयेनियतिर्धर्माधर्मौनानुवर्तते शुद्धब्रह्मविदस्तदधिगमउत्तरपूर्वाघयोरश्लेषविनाशावितिन्यायेनपूर्व पापस्यनाशउत्तरस्यासंश्लेषश्च भवतीत्यागामिजन्मकारणाभावान्मुक्तिरित्यर्थः परप्रत्ययाभावेसंसारानर्थयोगइत्याह भावेति येविपर्ययमनात्मसुप्रकृत्यादिदेहांतेष्वन्यतमस्मिंस्तत्समुदायेवाआत्मबुद्धिं कृत्वाआसतेभावानांमहदादीनामंतप्रभवयोर्नाशोदययोरेवप्रज्ञाबुद्धिर्येषांतेतथाभवंति विपर्यस्तमतीनांमोक्षकथापिनास्तीत्यर्थः ॥२३॥ धृत्याआसनाद्यप्रच्युत्यादेहान्धारयंतोयोगिनः बुद्ध्यासंक्षिप्तंवि षयेभ्यः प्रत्याहृतंचेतोयैस्ते स्थानेभ्योऽक्ष्यादिभ्यइंद्रियगोलकेभ्योध्वंसमानाश्च्युतास्त्यक्तान्नमयकोशाः सूक्ष्मत्वादन्नमयापेक्षया ननुवस्तुतस्तान्प्राणेंद्रियादीनुपासतेआत्मत्वेनाचिंतयंति यथोक्तंपुराणां तरे दशमन्वंतराणीहतिष्ठंतींद्रियचिंतकाः भौतिकास्तुशतंपूर्णंसहस्रंत्वाभिमानिकाः बौद्धादशसहस्राणितिष्ठंतिविगतज्वराः पूर्णंशतसहस्रंतुतिष्ठंत्यव्यक्तचिंतकाः पुरुषंनिर्गुणंप्राप्यकालसंख्यानविद्यतइति ब्रह्मलोकेएतेसर्वेतिष्ठंतीत्यर्थः ॥ २४ ॥ यस्मादेवंतस्माद्यथागमं इंद्रियेभ्यःपराह्यर्थाअर्थेभ्यश्चपरंमनः मनसस्तुपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मामहान्परः महतःपरमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषःपरः पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठा

आदेहादप्रमादाच्चदेहांताद्विप्रमुच्यते ॥ हेतुयुक्तःसदासर्गौभूतानांप्रलयस्तथा ॥ २२ ॥ परप्रत्ययसर्गेतुनियतिर्नानुवर्तते ॥ भावांतप्रभवप्रज्ञाआसतेयेविपर्ययम् ॥२३॥ धृत्यादेहान्धारयंतोबुद्धिसंक्षिप्तचेतसः ॥ स्थानेभ्योध्वंसमानाश्चसूक्ष्मत्वात्तानुपासते ॥ २४ ॥ यथागमंचगत्वावैबुद्ध्यातन्नैवबुध्यते ॥ देहांतंकश्चिदन्वास्तेभावितात्मानिराश्रयम् ॥ २५ ॥ युक्तंधारणयासम्यक्सतःकेचिदुपासते ॥ अभ्यस्यंतिपरंदेवंविद्युत्संशब्दिताक्षरम् ॥ २६ ॥

सापरागतिरितीमंवेदमनतिक्रम्यततस्ततःपरंपरंस्थानंगत्वातत्रपरस्यांकाष्ठायांविषयेस्वयमेवबुद्ध्याधीवृत्त्याबुध्यतेजानातिपरांकाष्ठां देहांतमव्यक्तादपिपरं एतेनाव्यक्तात्पुरुषःपरइतिश्रौतमव्यक्तपदंदेहपरं नतुसांख्याभिमताव्यक्तपरमितिव्याख्यातं आनुमानिकाधिकरणेचैतत्स्पष्टं तंदेहांतंकश्चिदेवभावितात्मायोगशोधितमतिरन्वास्तेऽमुंशास्त्राचार्योपदेशमनुप्राप्यास्तेनिराश्रयंस्वमहिमप्रतिष्ठंपराकाष्ठारूप त्वात् ॥ २५ ॥ युक्तमिति धारणयाधारणाविषयेणमूर्तब्रह्मणाकृष्णादिनायुक्तंतादात्म्यसंबंधेनसेव्यसेवकभावेनवायुक्तंनिबद्धमात्मानंकश्चिदुपास्ते सतइतिकर्मणिषष्ठी अविद्याशबलंकेचिदुपासते अप रेपरंशबलादुत्कृष्टंनिर्गुणंब्रह्माऽभ्यस्यंतिपुनःपुनरनुभवविषयतामापादयंति विद्युत्संशब्दितंसकृद्विभातोह्येषब्रह्मलोकइतिश्रुतेर्विद्युद्वत्सकृद्विभातत्वेनविद्युत्संशब्दितंकेनेषितमित्युपनिषत्प्रसिद्धमिदंविशे षणं अक्षरमपरिणामि ननुदेहांतपदेनैवैतदुक्तं सत्यं तत्रज्ञेयत्वेनोक्तमिहतूपास्यत्वेनोच्यते कःपुनरेतावताभेदः शृणु आद्येश्रवणादिप्रणाल्याध्यस्तानात्मनिरसनेनात्मतत्त्वावाप्तिःसर्पबाधेनेवरज्ज्ववग तिः द्वितीयेतुमूलप्रमाणाभावेपितवपाणौपंचरत्नानीतिवदतोवाक्यंकदाचित्संवाद्यनेतद्वत्त्वंब्रह्मासीतिगुरुवाक्येविश्वासमात्रात्प्रवृत्तआत्मनोब्रह्मभावंचिंतयंस्तमनुभवति सेयंसंवादिभ्रमवदुपास्तिर्ब्रह्मसाक्षा त्कारफलेति ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अंतेति तपसाऽविमुक्तोपासनेनांऽतकालेउपासंतेब्रह्मशमुवंति असगताविस्यस्यरूपं एतेपंचयथायोगंपरमानिर्विशेषांगतिंक्रमेणसद्योवागच्छंति ॥ २७ ॥ सूक्ष्ममिति विशेषणंव्यावर्तकमुपाधिभूतंतेषांसो
पाधिकब्रह्मणामवेक्षेतहेलनयाहेयत्वेनपश्येत् यथोक्तंकल्पतरौ निर्विशेषंपरंब्रह्मसाक्षात्कर्तुमनीश्वराः येमंदास्तेनुकंप्यंतेसविशेषनिरूपणैः स्थिरीकृतेमनस्येषांसगुणब्रह्मचिंतनात् तदेवाविर्भवेत्साक्षादपे
॥६७॥ तोपाधिकल्पनमिति देहांतमव्यक्तलयाधिष्ठानं देहंत्विति पाठेअव्यक्तमेव परमंचरमंविशेषणं नततःपरमन्यज्ज्ञेयमस्तीत्यर्थः विमुक्तमपरिग्रहमित्यादिपादोनश्लोकएकंवाक्यं विमुक्तंस्थूलदेहाध्यासही १२

अंतकालेप्युपासंतेतपसादग्धकिल्बिषाः॥ सर्वएतेमहात्मानोगच्छंतिपरमांगतिम्॥२७॥ सूक्ष्मंविशेषणंतेषामवेक्षेच्छास्त्रचक्षुषाम्॥ देहांतंपरमंविद्याद्विमुक्तम
परिग्रहम्॥ २८॥ अंतरिक्षादन्यतरंधारणासक्तमानसम्॥ मर्त्यलोकाद्विमुच्यंतेविद्यासंसक्तचेतसः॥ २९॥ ब्रह्मभूताविरजसस्ततोयांतिपरांगतिम्॥ एवमेकायनं
धर्ममाहुर्वेदविदोजनाः॥ ३०॥ यथाज्ञानमुपासंतःसर्वेयांतिपरांगतिम्॥ कषायवर्जितंज्ञानंयेषामुत्पद्यतेऽचलम्॥ यांतितेपिपराँल्लोकान्विमुच्यंतेयथाबलम्
॥ ३१॥ भगवंतमजंदिव्यंविष्णुमव्यक्तसंज्ञितम्॥ भावेनयांतिशुद्धायेज्ञानतृप्तानिराशिषः॥ ३२॥ ज्ञात्वात्मस्थंहरिंचैवननिवर्तंतितेव्ययाः॥ प्राप्यतत्परमंस्था
नंमोदंतेक्षरमव्ययम्॥ ३३॥ एतावदेतद्विज्ञानमेतदस्तिचनास्तिच॥ तृष्णाबद्धंजगत्सर्वंचक्रवत्परिवर्तते॥ ३४॥ बिसतंतुर्यथैवायमंतस्थःसर्वतोबिसे॥ तृष्णा
तंतुरनाद्यंतस्तथादेहगतःसदा॥ ३५॥ सूच्यासूत्रंयथावस्त्रेसंसारयतिवायकः॥ तद्वत्संसारसूत्रंहितृष्णासूच्यानिबद्ध्यते॥ ३६॥ विकारंप्रकृतिंचैवपुरुषंचसना
तनम्॥ योयथावद्विजानातिसवितृष्णोविमुच्यते॥ ३७॥

नंअपरिग्रहंसंन्यासिनं ॥ २८ ॥ धारणासक्तमानसंयोगिनं अंतरिक्षादंतरिक्षंहार्दाकाशस्तमारभ्याऽन्यतरमीशंसूत्रात्मानंवाविद्यादित्यर्थः मर्त्येति यत्किंचिच्छ्रौतोपास्तियुक्तामर्त्यदेहाद्विमुच्यंते ॥ २९ ॥
ततआरोहक्रमेणपरांगतिंयांति एकायनमेकंब्रह्मैवायनंप्राप्तिस्थानंयस्मिन् ॥ ३० ॥ कषायेति रागादिहीनमचलंयेषांशास्त्रीयंपरोक्षमपिज्ञानमुत्पद्यतेतेपियथाबलंयथावैराग्यंमुच्यंते ॥ ३१ ॥ भगवंतं ॥६७॥
सर्वैश्वर्यवंतं ॥ ३२ ॥ आत्मस्थंकोशपंचकांतर्गतं ॥ ३३ ॥ संक्षेपेणज्ञेयंहेयंचाह एतावदिति अस्तिचनास्तिचेत्यनेनरज्जूरगादिवज्जगद्भ्रांताभ्रांतयोरस्तिचनास्तिचेत्यनिर्वचनीयमित्युक्तं जगन्मिथ्यात्वंज्ञे
यंतृष्णाचत्याज्येत्यर्थः ॥ ३४ ॥ बिसंमृणालं ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ तृष्णात्यागोपायमाह विकारमिति कार्यंकारणंशुद्धंचजानन्वितृष्णोभूत्वाविमुच्यते ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रकाशंस्पष्टं अमृतंमोक्षसाधनं ॥ ३८ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०सप्तदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१७ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ पूर्वंसंक्षेपेणपुंप्रकृत्योर्वैधर्म्यमुक्तंतद्विवरणायपंचशिखवाक्यमध्यायद्वयमारभते तत्रतृष्णात्यागोमुख्यंमुक्तिसाधनंसचराज्ञांदुःशकइतिमन्वानोमिथिलायांप्रदग्धायांनमेकिंचनदह्यतीतिपूर्वोक्तंस्वमतविरुद्धंजनकवचनंस्मरंस्तद्वृत्तंपृच्छति केनेति ॥ १ ॥ महत्सुखं मोक्षं ॥ २ ॥ जनकोजनकवंश्यः नाम्नाजनदेवः ऊर्ध्वंदेहादित्यूर्ध्वदेहमशरीरंब्रह्मतत्प्राप्तिकराणामौर्ध्वदेहिकानांविचिंतनेयुक्तोऽवहितआसीत् ॥ ३ ॥ धर्मानुपासनामार्गान् पाठांतरेपाषंडालोकायतादयस्तेषांवादिनःप्रतिभटत्वेनजेतारः पाषंडवासिनइतिपाठेपाषंडान्वासयंतिआच्छादयंतितिरस्कुर्वंतितेतथा ॥ ४ ॥ तत्रकेचित्पाषंडादेहनाशादात्मनाशमिच्छंति अन्येपुनर्देहस्यैवनाशंनेच्छंति तत्राद्येजगद्वैचित्र्यानुपपत्तिमंत्येप्रत्यक्षविरोधंचोद्भावयतांतेषांप्रेत्यभावेअस्माद्देहादुत्क्रम्यभावेसत्तायांप्रेत्यजातौजन्मांतरलाभेचविषयेविनिश्चयेसभूयिष्ठंनतुष्यति यतआगमस्थः तत्रतार्किकाणांविभूनामात्मनांपूर्वदे

प्रकाशंभगवानेतदृषिर्नारायणोऽमृतम् ॥ भूतानामनुकंपार्थंजगादजगतोगतिः ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०वार्ष्णेयाध्यात्मकथनेसप्तदशाधिकद्विशततमोध्यायः ॥ २१७ ॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ केनवृत्तेनवृत्तज्ञजनकोमिथिलाधिपः ॥ जगाममोक्षंमोक्षज्ञोभोगानुत्सृज्यमानुषान् ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ येनवृत्तेनधर्मज्ञःसजगाममहत्सुखम् ॥ २ ॥ जनकोजनदेवस्तुमिथिलायांजनाधिपः और्ध्वदेहिकधर्माणामासीद्युक्तोविचिंतने ॥ ३ ॥ तस्यस्मशतमाचार्यावसंतिसततंगृहे ॥ दर्शयंतःपृथग्धर्मान्नानाश्रमनिवासिनः ॥ ४ ॥ सतेषांप्रेत्यभावेचप्रेत्यजातौविनिश्चये ॥ आगमस्थःसभूयिष्ठमात्मतत्त्वेनतुष्यति ॥ ५ ॥ तत्रपंचशिखोनामकापिलेयोमहामुनिः ॥ परिधावन्महींकृत्स्नांजगाममिथिलामथ ॥ ६ ॥ सर्वसंन्यासधर्माणांतत्त्वज्ञानविनिश्चये ॥ सुपर्यवसितार्थश्चनिर्द्वंद्वोनष्टसंशयः ॥ ७ ॥ ऋषीणामाहुरेकंतंयंकामानावृतंनृषु ॥ शाश्वतंसुखमत्यंतमन्विच्छंतंसुदुर्लभम् ॥ ८ ॥ यमाहुःकपिलंसांख्याःपरमर्षिप्रजापतिम् ॥ समन्येतेनरूपेणविस्मापयतिहिस्वयम् ॥ ९ ॥ आसुरेःप्रथमंशिष्यंयमाहुश्चिरजीविनम् ॥ पंचस्रोतसियःसत्रमास्तेवर्षसहस्रिकम् ॥ १० ॥

हेंद्रियवियोगोमरणमपूर्वदेहेंद्रियसंबंधोजन्मेतिविनिश्चयः सांख्यानांत्वात्मनांकरणानांचविभूनामेवसतांअरण्यामग्नेरिवतत्रतत्रवृत्तिलाभोजन्मवृत्तिविलयोमृत्युरितिविनिश्चयः तथाकर्ताभोक्ताविभुरात्मेतिपूर्वेषामात्मतत्त्वंपरेषांतुभोक्तैवनकर्तेति तत्रापाषंडत्वात्किंचित्तुष्यन्नपिभूयिष्ठंनतुष्यति आगमविरोधात् आगमोहिस्वप्नवत्पूर्वदेहनाशोत्तरदेहप्राप्तीवदति आत्मानंचाकर्तारमभोक्तारमेकंच नतेषामितिपाठेआत्मतत्त्वेनेतितृतीया ॥ ५ ॥ कापिलेयःकपिलायाःपुत्रः परिधावन्एकत्रवासमकुर्वन् ॥ ६ ॥ सुपर्यवसितार्थःसम्यङ्निश्चितप्रयोजनः ॥ ७ ॥ कामैरनावृतं कामादवसितमितिपाठेयदृच्छयास्थितं नृपुसुखंअन्विच्छंतं स्थापयितुमितिशेषः ॥ ८ ॥ सकपिलस्तेनपंचशिखसंज्ञे तत्प्रशिष्यत्वात्तत्तुल्यत्वं ॥ ९ ॥ पंचस्रोतांसिविषयकेदारप्रणालिकायस्य तस्मिन्मनसि मानसंसत्रमित्यर्थः ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

यत्रयत्समीपे कापिलंकपिलमतानुसारि मंडलंमुनिसमूहंप्रतिपरमार्थंयोन्यवेदयदित्युत्तरेणसंबंधः पंचस्रोतसिमनसिनिष्णातःऊहापोहकौशलवान् पंचरात्रोनामविष्णुत्वप्रापकःक्रतुः पुरुषोहवैनारायणो ऽकामयतात्यतिष्ठेयꣳसर्वाणिभूतान्यहमेवेदꣳसर्वꣳस्यामिति सएतंपंचरात्रंपुरुषमेधंयज्ञक्रतुमपश्यदितिशतपथोक्तस्तत्रविशारदोऽनुष्ठिताखिलकर्मेत्यर्थः ॥ ११ ॥ पंचअन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानम यानंदमयान्कोशान्मिथआत्मनश्चविविक्तान्जानातीतिपंचज्ञः अतएवपंचकृत् पंचतद्विषयाण्युपासनानि भृगुर्वैवारुणिरित्यस्यामुपनिषदिसतपस्तप्त्वाऽन्नंब्रह्मेतिव्यजानादित्यादिविहितानिकरोतिस पंचकृत् पंचशांतोदांतउपरतस्तितिक्षुःसमाहितोभूत्वात्मन्येवात्मानंपश्यतीतिश्रुताःशांत्यादयोगुणायस्मिन्सपंचगुणः ततश्चब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेः पंचभ्योतिरिच्यमानत्वात्शिखेवेतिपंचशिखंपुच्छं ब्रह्मतज्ज्ञत्वान्मुनिरपिपंचशिखः ननुपंचकृत्कथंषष्ठज्ञःस्यादितिचेत् शृणु यथान्नमयंविकारमुपासीनस्तत्प्रकृतिमन्नंविराडाख्यमेति एवंमाययाविकृतमानंदमानंदमयाख्यमुपास्याविकृतमानंदंतत्प्रकृ

यत्रचासीनमागम्यकापिलंमंडलंमहत् ॥ पंचस्रोतसिनिष्णातःपंचरात्रविशारदः ॥ ११ ॥ पंचज्ञःपंचकृत्पंचगुणःपंचशिखःस्मृतः ॥ पुरुषावस्थमव्यक्तंपरमार्थं न्यवेदयत् ॥ १२ ॥ इष्टसत्रेणसंपृष्टोभूयश्चतपसासुरिः ॥ क्षेत्रक्षेत्रज्ञयोर्व्यक्तिंबुबुधेदेवदर्शनः ॥ १३ ॥ यत्तदेकाक्षरंब्रह्मनानारूपंप्रदृश्यते ॥ आसुरिर्मंडलेतस्मि न्प्रतिपेदेतदव्ययम् ॥ १४ ॥ तस्यपंचशिखःशिष्योमानुष्याःपयसाभृतः ॥ ब्राह्मणीकपिलानामकाचिदासीत्कुटुंबिनी ॥ १५ ॥ तस्याःपुत्रत्वमागम्यस्त्रियाःसपिब तिस्तनौ ॥ ततःसकापिलेयत्वंलेभेबुद्धिंचनैष्ठिकीम् ॥ १६ ॥ एतन्मेभगवानाहकापिलेयस्यसंभवम् ॥ तस्यतत्कापिलेयत्वंसर्ववित्त्वमनुत्तमम् ॥ १७ ॥ सामान्यं जनकंज्ञात्वाधर्मज्ञोज्ञानमुत्तमम् ॥ उपेत्यशतमाचार्यान्मोहयामासहेतुभिः ॥ १८ ॥ जनकस्त्वभिसंरक्तःकापिलेयानुदर्शनात् ॥ उत्सृज्यशतमाचार्यान्पृष्ठतोनु जगामतम् ॥ १९ ॥ तस्मैपरमकल्यायप्रणतायचधर्मतः ॥ अब्रवीत्परमंमोक्षंयत्तत्सांख्येभिधीयते ॥ २० ॥

तिमेतीतिनषष्ठोपास्तिःपृथग्वक्तव्याषष्ठज्ञानाय तस्यपंचमोपास्तिफलत्वात् तदेतदाह पुरुषेति पुरुषाअन्नमयादयःपंचअवसन्नतयाबाधिततयातिष्ठंतीत्यस्मिन्नितिपुरुषावस्थं अतएवशिरआद्यवयवरहि तत्वादव्यक्तमबाध्यत्वाच्चपरमार्थमबोधयत् ॥ १२ ॥ तस्यापिगुरुमाहेष्टेत्यादिना इष्टसत्रेणआत्मयज्ञेन हेतौतृतीया अध्ययनेनवसतीतिवत् सम्यक्पृष्टःप्रश्नोयस्यससंपृष्टः आत्मज्ञानार्थंकृतप्रश्नइत्यर्थः व्यक्तिंबाध्यत्वाबाध्यत्वेनस्पष्टतां देवदर्शनःदिव्यदृष्टिरित्यर्थः ॥ १३ ॥ सांख्यसंमतंगुणपुरुषांतरज्ञानात्कैवल्यंप्रधानंचोपादानमितिपक्षंनिरस्यति यत्तदिति अक्षरमेवजगदुपादानतयानानारूपंनतुक्षरंप्र धानं अव्ययंब्रह्मैवप्रतिपेदेज्ञातवान्नतुगुणपुरुषांतरं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ भगवान्मार्कंडेयःसनत्कुमारोवा ॥ १७ ॥ सामान्यंसर्वैष्वाचार्येषुसमबुद्धिं ॥ १८ ॥ अभिसंरक्तोभक्तः ॥ १९ ॥ कल्यायसम र्थाय सांख्येउपनिषत्कांडे विधीयतेअपूर्वतयाज्ञाप्यतेनतुयुक्त्याउन्नीयते ॥ २० ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जातिर्जन्म कर्मयागादि सर्वंब्रह्मलोकांतं तेषुनिर्वेदोदुःखरूपत्वाद्दोषयुक्तत्वात्क्षयिष्णुत्वाच्च ॥२१॥ तंमोहमब्रवीदितिपूर्वेणान्वयः तंकं यस्यमोहस्यार्थंकर्मतत्फलंचकांक्षते अनाश्वासिकमविश्वसनीयं शुक्तिरजताद्यसद्विषयप्रदर्शकत्वात् विनाशिचंचलंध्वंसिनमनियतकालंच अध्रुवंसत्त्वेनासत्त्वेनवानिश्चितं ॥ २२ ॥ तमिममेतस्मिंस्तद्बुद्धिलक्षणंमोहंविवरीतुंलोकायतानांमतमुपन्यस्यति दृश्यमानेइत्यादिना तेहिपार्थिवाप्यतैजसवायवीयाःपरमाणवःखरस्नेहोष्णेरणस्वभावाःस्वयमेवदेहाद्याकारेणसंहन्यमानामदशक्तिवच्चैतन्यंजनयंतिदेहेएवनतुघटादौस्वभावादितिसंतमात्मानंनास्तीत्याहुः असंतंचदेहंसंतमाहुस्तदेतदाह विनाशेदेहरूपात्मध्वंसेप्रत्यक्षेसतिदेहात्परमात्मतत्त्वमागमप्रमाणादप्यस्तीतिब्रुवन्लोकविरुद्धागमप्रामाण्यवादीपराजितएवेत्यर्थः॥२३॥ननुदेहस्यैवात्मत्वेस्वर्गकामोयजेतेत्यादयःपरलोकफलाश्चोदनाउपरुद्धेरन्नित्याशंक्याहानात्मेतिद्वाभ्यां आत्मनोमृत्युरनात्मास्वरूपाभावएव क्लेशोदुःखंजरावयोहानिरामयोरोगश्चाऽऽत्मनोमृत्युरेवांऽशेनस्वरूपनाशः गृहस्येवदुर्बलंदुर्बलमंगंपूर्वंपूर्वंतरं

जातिनिर्वेदमुक्त्वासकर्मनिर्वेदमब्रवीत् ॥ कर्मनिर्वेदमुक्त्वाचसर्वनिर्वेदमब्रवीत् ॥ २१ ॥ यदर्थंधर्मसंसर्गःकर्मणांचफलोदयः॥ तमनाश्वासिकंमोहंविनाशिचलमध्रुवम् ॥ २२ ॥ दृश्यमानेविनाशेचप्रत्यक्षेलोकसाक्षिके ॥ आगमात्परमस्तीतिब्रुवन्नपिपराजितः ॥ २३ ॥ अनात्माह्यात्मनोमृत्युःक्लेशोमृत्युर्जरामयः॥ आत्मानंमन्यतेमोहात्तदसम्यक्परंमतम् ॥२४॥ अथचेदेवमप्यस्तियल्लोकेनोपपद्यते॥ अजरोयममृत्युश्चराजासौमन्यतेयथा ॥२५॥ अस्तिनास्तीतिचाप्येतत्तस्मिन्नसतिलक्षणे॥ किमधिष्ठायतद्ब्रूयाल्लोकयात्राविनिश्चयम् ॥२६॥ प्रत्यक्षंह्येतयोर्मूलंकृतांतैतिह्ययोरपि ॥ प्रत्यक्षेनागमोभिन्नःकृतांतोवानकिंचन ॥२७॥

श्यतिसोंऽशेनगृहनाशएवमिंद्रियादिनाशेनाप्यंशतआत्मैवनश्यतीत्यर्थः एवंसतियआत्मानंमोहात्परंदेहादन्यंमन्यतेतन्मतमसम्यक् ॥ २४ ॥ स्वर्गकामचोदनातुयथाराज्ञोजरत्वामरत्वाद्याशीरुपचारएवंदृष्टसुखेएवस्वर्गोपचारः तस्माद्धूमएवाग्नेर्दिवादृशेनार्चिः तस्मादर्चिरेवाग्नेर्नक्तंददृशेनधूमइत्यादिवत्प्रत्यक्षविरुद्धाश्रुतिर्नस्वार्थेप्रमाणमित्याहाथेति तथाऽग्निहोत्रादेर्वैयर्थ्यमुदाहरंति अग्निहोत्रंत्रयीधर्मस्त्रिदंडंभस्मगुंठनं बुद्धिपौरुषहीनानांजीविकेतिबृहस्पतिरिति ॥ २५ ॥ एवंप्रत्यक्षविरोधाच्छ्रुतिप्रामाण्यंदूषयित्वाव्याप्त्यग्रहादनुमानस्यापितद्दूषयति अस्तिनास्तीति तथाचंद्रतारकेगत्यभावोस्तिनास्तीतिसंशयेस्तिगत्यनुपलब्धेरितिप्राप्तेनास्तिदेशांतरप्राप्तेरित्यनुमानेनयद्गत्यादिसाधनंतदप्यसतिलक्षणेज्ञापकेहेतौशतशः सहचरितयोरपिव्यभिचारदर्शनादसतिकिंलिंगमधिष्ठायाऽऽलंब्यलोकयात्रायाव्यवहारस्यविनिश्चयंब्रूयान्नकिमपीत्यर्थः ॥ २६ ॥ कृतांतैतिह्ययोरनुमानागमयोः भिन्नःबाधितः नकिंचनप्रमाणमित्यर्थः ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

फलितमाह यत्रेति यत्रकुत्राप्यनुमानेईशादृष्टनित्यात्मान्यतमसाधकेसाध्यसिद्धिंभावयतःकृतंअलं भावनयालमित्यर्थः उक्तविधयानुमानस्याप्रमाणत्वात् शरीरस्यशरीरात् ॥ २८ ॥ अनुमानस्यप्रामा
ण्योपगमेतुततएवदेहादनन्यात्मसिद्धिरित्याह रेतइति यथासमानेपिभूतचतुष्टयसंयोगेवटकणिकायांवटपत्रपुष्पफलमूलत्वगादिरूपरसादयोंतर्हिताएवंतत्तद्रेतसिसमानेप्युपष्टंभकभागेमनोबुद्ध्यहंकारचि
त्तशरीराकारगुणादयोंतर्हिताःसंतआविर्भवंति यथावाएकस्मादेवधेनूपभुक्तातृणोदकात्पयःसर्पिषीपृथक्स्वभावेयथावाबहुद्रव्यकल्कादृद्वित्रिरात्रमधिवासितान्मदशक्तिरुत्पद्यतएवंरेतसउपलभ्योपलब्ध्यां
शौवाभूतसंयोगाद्वाचैतन्यंजन्यते जातिर्जन्माग्न्यादेः यथावाकाष्ठद्वयसंश्लेषात्तत्प्रकाशकोग्निर्जायतएवंभूतयोगादपितत्प्रकाशकंचैतन्यमुत्पद्यतेइतिजडद्वयादजडोत्पत्तौदृष्टांतांतरंपराभिमतं स्मृतिरितिय
थातर्कमतेजडयोरप्यात्ममनसोर्योगादजडंस्मृत्यादिरूपंज्ञानंजायतेतद्वदत्रापिभविष्यति एवमुत्पन्नंचैतन्यमयस्कांतमणिर्लोहमिवेंद्रियसंघातंचालयिष्यति कार्यवैचित्र्यमपिपार्थिवांशगतजातिभेदादेव
भविष्यति सूर्यकांतयोगादेवसूर्यरश्मयोऽग्निंसुवतेनपृथ्व्यंतरयोगात्तद्वत्तत् एवंभोक्तृत्वंवह्नेर्जलशोषकत्ववत्संघातस्यैवयुज्यतेइतियुक्तंशरीरादन्योजीवोनास्तीति ॥२९॥ एतद्दूषयति प्रेतीति प्रेतीभूतेदेहे

यत्रयत्रानुमानेस्मिन्कृतंभावयतोपिच ॥ नान्योजीवःशरीरस्यनास्तिकानांमतेस्थितः ॥ २८ ॥ रेतोवटकणीकायांघृतपाकाधिवासनम् ॥ जातिःस्मृतिरयस्कांतःसूर्यकांतोंबुभक्षणम् ॥ २९ ॥ प्रेतीभूतेत्ययश्चैवदेवताद्युपयाचनम् ॥ मृतेकर्मनिवृत्तिश्चप्रमाणमितिनिश्चयः ॥ ३० ॥ नन्वेतेहेतवःसंतियेकेचिन्मूर्तिसंस्थिताः अमूर्तस्यहिमूर्तेनसामान्यंनोपपद्यते ॥ ३१ ॥

चैतन्यात्ययोदेहातिरिक्तात्माऽस्तित्वेप्रमाणमित्यध्याहृत्ययोज्यं यदिदेहश्चेतनःस्यात्तर्हिमृतेपिदेहेचैतन्यमुपलभ्येतातोनदेहधर्मश्चैतन्यमित्यर्थः प्रेत्यभूतात्ययइतिपाठे मृत्वाभूतनाशःयस्मिन्सतिदेहोनन
श्यति असतिचनश्यतिसदेहादन्यइत्यर्थः तथाशीतज्वरनिवृत्त्यर्थंमंत्रप्रतिपाद्यादेवतालोकायतिकेनप्रार्थ्यतेसाचेद्भूतमयीस्यात्तर्हिघटादिवद्दृश्येत सूक्ष्मशरीरस्यलोकांतरसंचारक्षमस्यास्वीकारात् आदिप
दाद्भूतावेशोपिग्राह्यः यस्मिन्शरीरेभूतांतरमाविशतितदातद्देहपीडयामुख्योदेहपतिर्नबाध्यतेकिंत्वाविष्टएवतदानींतस्यैवदेहाभिमानात् तदपगमेतुमुख्यएवबाध्यतेऽतोनदेहआत्मादृष्टविरोधादित्यर्थःमृतेक
र्मनिवृत्तिःकृतनाशः चाद्युत्पत्तावकृताभ्यागमश्चदोषइत्यर्थः ॥ ३० ॥ एवंस्वमतेसाधकान्युक्त्वापरोक्तान्हेतूनाभासयति नन्वेतइति मूर्तिसंस्थिताजडमेवाग्न्यादिकमितिसर्वेपूर्वोक्ताहेतवोजडाज्जडसिद्धा
वेवपर्यवस्यंतिनत्वजडसिद्धौ हियस्मान्मूर्तादमूर्तस्यज्ञानस्योत्पत्तौपृथिव्यादिचतुष्टयादाकाशोप्युत्पद्येतेत्यर्थः सामान्यंसादृश्यंकार्यस्यकारणेनसहावगतंमृद्घटादौनतुमूर्तामूर्तयोरत्यंतविलक्षणयोस्तदुपप
द्यते यदपितर्कमतंजडयोरात्ममनसोर्योगादजडंज्ञानमुत्पद्यतेतदपिदृश्याद्दृष्टजन्मासंभवात्प्रत्याख्येयमेव ॥ ३१ ॥ ॥६९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंलोकायतमतंनिरस्यसौगतमतंनिरसितुमुपन्यस्यति अविद्येत्यादिभिस्त्रिभिः तेहिलोकायताभिमतात्संघाताद्बाह्यादन्यमाध्यात्मिकंसंघातंरूपविज्ञानवेदनासंज्ञासंस्काराख्यपंचस्कंधात्मकमैहिकामु
ष्मिकव्यवहारास्पदमभ्युपगच्छंत्यतोनतेषांप्रेतीभूतात्ययादयोदोषाःसंति यद्यप्येतेषामपीतरवत्स्थिरोभोक्ताप्रशासितावाचेतनःसंहंतानास्तितथापिअविद्या १ संस्कारो २ विज्ञानं ३ नाम ४ रूपं
५ षडायतनं ६ स्पर्शो ७ वेदना ८ तृष्णो ९ पादानं १० भवो ११ जाति १२ जरा १३ मरणं १४ शोकः १५ परिदेवना १६ दुःखं १७ दुर्मनस्ता १८ इत्यष्टादशकचित्संक्षेपेणकचिद्विस्तरेणचो
क्ताःसर्वेषांसौगतानामप्रत्याख्येयाःपूर्वपूर्वेउत्तरेषांनिमित्तभूताघटीयंत्रवदावर्तमानाःसंघातंस्वाश्रयतयाक्षिपंति षडायतनंशरीरंचेत्यस्यस्कंधपंचकस्यतदुपादानस्यषष्ठस्यचित्तस्यचाऽऽश्रयभूतत्वात् एवं
चसंघातोत्पत्तेर्लौकियात्रायाश्चनिर्वाहेसतिनस्थिरआत्माऽभ्युपेयइतिवदंति तत्राविद्यास्वशब्दोपात्ताकर्मचेष्टालोभमोहशब्दैःसंस्कारोपादानतृष्णादुर्मनस्ताः इतरेदोषपदेनसंगृहीताः केचित्सौगताअविद्या

अविद्याकर्मचेष्टानांकेचिदाहुःपुनर्भवे ॥ कारणंलोभमोहौतुदोषाणांतुनिषेवणम् ॥ ३२ ॥ अविद्यांक्षेत्रमाहुर्हिकर्मबीजंतथाकृतम् ॥ तृष्णासंजननंस्नेहएषतेषांपु
नर्भवः ॥ ३३ ॥ तस्मिन्गूढेचदग्धेचभिन्नेमरणधर्मिणि ॥ अन्योस्माज्जायतेदेहस्तमाहुःसत्वसंक्षयम् ॥ ३४ ॥ यदास्वरूपतश्चान्योजातितःशुभतोऽर्थतः ॥ कथ
मस्मिन्सइत्येवंसर्ववास्यादसंहितम् ॥ ३५ ॥ एवंसतिचकाप्रीतिर्दानविद्यातपोबलैः ॥ यदस्याचरितंकर्मसर्वमन्यत्प्रपद्यते ॥ ३६ ॥ अपिह्ययमिहैवान्यैःप्राकृतै
र्दुःखितोभवेत् ॥ सुखितोदुःखितोवापिदृश्याद्दृश्यविनिर्णयः ॥ ३७ ॥

दिकंपुनर्भवेदेहांतरप्राप्तौकारणमाहुरितियोजना ॥ ३२ ॥ एतदेवस्पष्टयत्यविद्यामिति अविद्यांक्षेत्रंपूर्वकृतंकर्मबीजंतृष्णास्नेहाश्रयजलरूपा एषएवंप्रकारकस्तेषामविद्यादीनांपुनर्भवःपुनःपुनरुत्पत्तिप्रकारः
॥ ३३ ॥ तस्मिन्नविद्यादिकलापेगूढेसुप्तिप्रलययोःसंस्कारात्मनास्थितेनिमित्तभूतेसति एकस्मिन्मरणधर्मिणिदेहेभिन्नेविनष्टेप्यन्योस्मात्तत्तएवाविद्यादेर्देहोन्योजायते तस्मिन्ज्ञानेनदग्धेचसतिदेहनाशात्सत्व
संक्षयंमोक्षमाहुः सत्वस्यधीधातोःसंक्षयःसम्यगैश्वर्यंनिर्विषयप्रवाहित्वंकैवल्यमित्याहुः ॥ ३४ ॥ एतद्दूषयति यदेति स्वरूपतोन्यत्वंमुक्तावपिक्षणिकानांविज्ञानादीनां यदाचजातितःआलयविज्ञानंबाह्यवि
ज्ञानमितितेषामन्यत्वं यदाचशुभतःशुभाशुभतःपुण्यपापतोऽर्थतोबंधमोक्षतोविज्ञानानांपृथक्त्वंतदाबाह्येकथंसोयमित्यभेदप्रत्यभिज्ञानं प्राग्दृष्टस्यघटस्येववार्तमानिकादन्यत्वात् एवमसंहितमनभिसंहितं
भोगमोक्षादिकथंवास्यात् अन्योमुमुक्षुरन्यःसाधनाविष्टोऽन्योमुक्तइत्यापत्तेः ॥ ३५ ॥ एवंचसतिदानाद्यप्यनर्थकंफलभोगकालेदातुरभावादित्याह एवमिति अन्येनविज्ञानेनाचरितमन्यद्विज्ञानांतरंप्रतिप
वर्ततेफलंदातुंगच्छति ॥ ३६ ॥ इष्टापत्तिमाशंक्याहापीति अन्यत्वाविशेषाच्चैत्रपुण्यैरपिमैत्रःसुखीभवेदित्यर्थोदृश्यःस्पष्टः ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तथाहीति चैत्रज्ञानान्मैत्रज्ञानंपृथग्विसदृशंयेनवैजात्येनैतत्पूर्वश्लोकोक्तंदूषणंनोपपद्यतेऽतश्चैत्रज्ञानधारैवसजातीयाविवक्षितेतिचेत्तर्हुत्पद्यमानस्यसदृशज्ञानस्यकिमुपादानं नतावत्पूर्वज्ञानं तस्यक्षणिकत्वेनोत्तरोत्पादेव्यापारायोगात् तन्नाशश्चेन्मुसलैर्हताच्छरीरादप्यन्यच्छरीरंपुनर्भवेत् ॥ ३८ ॥ किंचकृत्वादिवज्जातोपिमोक्षःपुनःपुनरागत्यनिवर्ततज्ञानधारायाआनंत्यादित्याह ऋत्विति तिष्यःकलिरितियुगानामुपलक्षणं बहुदोषग्रस्तत्वात्क्षणिकविज्ञानवादोऽनुपपन्नइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ अस्तुतर्हिविज्ञानानामाश्रयःस्थिरःकश्चिदात्मेतितर्कमतमाशंक्याह जरयेति उपयन्नपयन्धर्मोविकरोतिहिधर्मिणमितिन्यायेनानित्यधर्माश्रयस्यधर्मिणोध्रुवमपक्षयादिनानाशइत्यर्थः ॥ ४० ॥ अनित्यधर्माश्रयोप्याकाशादिवन्ननश्यतीत्याशंक्येंद्रियवन्नश्यत्येवेत्याह इंद्रियाणीति मनसोनाशःसांख्यसंमतःप्रोक्तः ॥४१॥

तथाहिमुसलैर्हन्युःशरीरंतत्पुनर्भवेत् ॥ पृथग्ज्ञानंयदन्यच्चयेनैतन्नोपपद्यते ॥ ३८ ॥ ऋतुसंवत्सरौतिष्यःशीतोष्णेथप्रियाप्रिये ॥ यथातीतानिपश्यंतिताहृशःसत्वसंक्षयः ॥ ३९ ॥ जरयाभिपरीतस्यमृत्युनाचविनाशिना ॥ दुर्बलंदुर्बलंपूर्वंगृहस्येवविनश्यति ॥ ४० ॥ इंद्रियाणिमनोवायुःशोणितंमांसमस्थिच ॥ आनुपूर्व्याविनश्यंतिस्वंधातुमुपयांतिच ॥ ४१ ॥ लोकयात्राविघातश्चदानधर्मफलागमे ॥ तदर्थंवेदशब्दाश्चव्यवहाराश्चलौकिकाः ॥ ४२ ॥ इतिसम्यङ्मनस्येतेबहवःसंतिहेतवः ॥ एतदस्तीदमस्तीतिनार्किंचित्प्रतिदृश्यते ॥ ४३ ॥ तेषांविमृशतामेवतत्तत्समभिधावताम् ॥ क्वचिन्निविशतेबुद्धिस्तत्रजीर्यतिवृक्षवत् ॥ ४४ ॥ एवमर्थैरनर्थैश्चदुःखिताःसर्वजंतवः ॥ आगमैरपकृष्यंतेहस्तिपैर्हस्तिनोयथा ॥ ४५ ॥ अर्थांस्तथात्यंतसुखावहांश्चलिप्संतएतेबहवोविशुष्काः ॥ महत्तरंदुःखमनुप्रपन्नाहित्वामिषंमृत्युवशंप्रयांति ॥ ४६ ॥ विनाशिनोह्यध्रुवजीवितस्यकिंबंधुभिर्मित्रपरिग्रहैश्च ॥ विहाययोगच्छतिसर्वमेवक्षणेनगत्वाननिवर्त्ततेच ॥ ४७ ॥ भूव्योमतोयानलवायवोपिसदाशरीरंप्रतिपालयंति ॥ इतीदमालक्ष्यरतिःकुतोभवेद्विनाशिनोप्यस्यनशर्मविद्यते ॥ ४८ ॥ इदमनुपधिवाक्यमच्छलंपरमनिरामयमात्मसाक्षिकम् ॥ नरपतिरभिवीक्ष्यविस्मितःपुनरनुयोक्तुमिदंप्रचक्रमे ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्ष॰पंचशिखवाक्येपाषंडखंडनंनाम अष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१८ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥

अस्तुतर्हिबुद्ध्यादिगुणानामनाश्रयःशुद्धस्तर्ह्यकर्तुरभोक्तुश्चतस्यदानादिफलाप्राप्तौदानादिवैयर्थ्यं ततश्चसर्वस्याप्यात्मसुखार्थस्यलोकवेदव्यवहारस्योच्छेदइत्यर्थः ॥४२॥ इतीति मनःप्रभवेष्वनेकेषुतर्केषुयुक्त्यान्यतरोपिनिर्धारयितुंनशक्यतइतिभावः ॥ ४३ ॥ विमृशतांविचारयतां ॥ ४४ ॥ निर्णायकंमानमाह एवमिति ॥ ४५ ॥ वेदोदितज्ञानेऽग्रेविवक्षितेश्रोतुरधिकारसंपत्तिंविधत्ते अर्थानित्यादिना ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ रतिःशरीरे ॥ ४८ ॥ अनुपधिभ्रमविप्रलंभादिरहितं वेदमूलकत्वात् अच्छलंवैदिककर्मकांडवन्नमायामूलकं अनुयोक्तुंपूर्वपक्षंकर्तुं ॥ ४९ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्ष॰नैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २१८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जनकइति ज्ञपितोनिशामितः निशामनेमित्वात्ह्रस्वत्वं एतदस्तीदमस्तीतिनकिंचित्प्रतिदृश्यतइत्यनेकमतोपन्यासपूर्वकंजगतोऽनिर्वचनीयत्वंश्रावितः सांपरायेमरणे भवाभवौसंसारमोक्षौ ॥ १ ॥ ननुय दिसत्त्वासत्त्वाभ्यामनिर्वचनीयःसंसारस्तर्हिरज्जूरगवन्निस्तत्त्वस्यतस्यविनाशाययत्नोनिष्फलोनित्यनष्टत्वात्तस्येतिशंकते भगवन्निति प्रेत्यप्रमातृत्वादेरुद्धृत्य संज्ञाविशेषविज्ञानं सुप्तिमूर्च्छावदत्यंतविस्मृति रूपेमोक्षेऽपिनास्तिचेज्ज्ञानाज्ञानकृतोनकश्चिद्विशेषोस्ति ॥ २ ॥ ततश्चयत्ननैष्फल्यमित्याशंक्याह सर्वमिति उच्छेदनिष्ठमात्मनाशपर्यवसायिसर्वंयमनियमादि ॥ ३ ॥ असंसर्गइति यदिमोक्षेभूतेषुदि व्यांगनादिषुसंसर्गोनास्तिसन्नपिसंसर्गःस्वर्गवद्विनाशिष्वेवचेत्स्यात्तर्ह्यतिशयाभावात्कस्मैफलायकोत्रतत्त्वतोनिश्चयःक्रियेत क्रियमाणोवाकथंकल्पेतघटेत तस्मादविनाशिस्वर्गसुखमेवमोक्षःसचनिर्वच नीयएवेत्याशयः ॥ ४ ॥ कविःक्रांतदर्शी ॥ ५ ॥ विज्ञानघनएवैतेभ्योभूतेभ्यःसमुत्थायतान्येवानुविनश्यतिनप्रेत्यसंज्ञास्तीति देहाद्युत्थितस्यउपाधिविशिष्टस्वरूपस्यनाशाद्विशेषविज्ञानाभावेयाज्ञव

भीष्मउवाच॥ ॥जनकोजनदेवस्तुज्ञपितःपरमर्षिणा॥ पुनरेवानुपप्रच्छसांपरायेभवाभवौ॥ १ ॥ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ भगवन्यदिनप्रेत्यसंज्ञाभवतिक स्यचित्॥एवंसतिकिमज्ञानंज्ञानंवाकिंकरिष्यति ॥ २ ॥ सर्वमुच्छेदनिष्ठंस्यात्पश्यचैतद्द्विजोत्तम॥ अप्रमत्तःप्रमत्तोवाकिंविशेषंकरिष्यति ॥ ३ ॥ असंसर्गोहि भूतेषुसंसर्गोवाविनाशिषु॥कस्मैक्रियेतकल्प्येतनिश्चयःकोत्रतत्त्वतः॥ ४॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तमसाहिप्रतिच्छन्नंविभ्रांतमिवचातुरम्॥पुनःप्रशमयन्वा क्यैःकविःपंचशिखोब्रवीत्॥५॥उच्छेदनिष्ठानेहास्तिभावनिष्ठानविद्यते॥अयंह्यपिसमाहारःशरीरेंद्रियचेतसाम्॥वर्ततेपृथगन्योन्यमप्यपाश्रित्यकर्मसु॥ ६॥ धातवःपंचभूतेषुखंवायुर्ज्योतिषोधरा॥तेस्वभावेनतिष्ठंतिवियुज्यंतेस्वभावतः॥ ७॥

ल्क्येनोक्तेमैत्रेयीआत्मोच्छेदबुद्ध्याअत्रैवमाभगवानमूमुहदितितमुपालब्धवतीनवाअरेमोहंप्रब्रवीमीत्यादिनापुनर्याज्ञवल्क्येनबोधिता तद्वदिहापिव्याकुलंराजानमाश्वासयत्यर्धेन उच्छेदेति उच्छेदनि ष्ठानाशेपर्यवसानंननापिभावनिष्ठाविशेषेपर्यवसानमस्तिकिंत्वविद्ययाआत्मन्यारोपितंबुद्धींद्रियादिकंरज्जूरगवत्केवलमपोह्यतेतावतैवानर्थनिवृत्तिःस्वरूपानंदस्यचकंठगतविस्मृतचामीकरवत्प्राप्तिरितिक तकल्पनास्यनस्तदर्थोयत्नोननिष्फलइतिभावः तथाचश्रुतिः अविनाशीवाअरेयमात्मानुच्छित्तिधर्मामात्रासंसर्गस्त्वस्यभवतीति मात्राप्रमात्रा अनर्थश्चप्रमातृताप्रमुखंकर्तृत्वभोक्तृत्वमितितदसंसर्गोमोक्ष इतिप्रतिपादयत्यात्मनिदेहाद्यध्यारोपमेवाहायमित्यादिना समाहारःसंघातःअस्मिन्त्रिकन्यतरनाशेपिसंघातनाशइत्यन्योन्यमपाश्रित्येत्यस्यार्थः ॥ ६ ॥ शरीरादीनामनात्मत्वंवक्तुंतत्प्रकृतीराह धातव इति धीयतेनिलीयतेकार्यमेष्विनिधातवउपादानानि ज्योतिषोधरेत्यनयोर्मध्येजलमित्यपिज्ञेयं पंचधातोयमितिपाठांतरंसुगमं स्वभावेनेतिसांख्यमताभिप्रायेणतेषांहीश्वरकालयोरभावाज्जीवानांचो दासीनत्वाददृष्टस्यचकार्यत्वेनकारणाप्रवर्तकत्वात्स्वभावतएवगुणानांप्रवृत्तिरितिमतं ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रवृत्तानिभूतानिशरीराकारेणपरिणमंतेइत्याहाकाशइति यानिखानिसआकाशःयःप्राणःसवायुः यऊष्मासोऽग्निः यल्लोहितादिस्नेहवत्तदापःयत्कठिनमस्थ्यादितत्पृथिवीत्यर्थः नैकधेतिजरायुजादिभेदे
न ॥ ८ ॥ शरीरोत्पत्तिमुक्त्वाइंद्रियोत्पत्तिमाह ज्ञानेति शरीरेबुद्धिर्जाठरःप्राणश्चसर्वकर्मसंग्राहकोगणः कुतः यतोत्रइंद्रियाद्यष्टकंनिःसृतं अर्थाःशब्दादयःस्वभावोर्थप्रकाशकत्वं चेतनाघटाद्याकारावृ
त्तिः मनःसंकल्पादिरूपमेतत्ज्ञानकार्यं वायुकार्यंतुप्राणापानौतौचव्यानादीनामप्युपलक्षणं विकारोऽशितपीतादिपाचनेनेंद्रियादीनामाप्यायनादिर्जाठरकार्यं ॥ ९ ॥ श्रवणंश्रोत्रं स्पर्शनंत्वगिंद्रियं ना
साघ्राणंचित्तंपूर्वकारणंयस्यार्थगणस्यतंचित्तपूर्वंचित्तमात्रोपादानकं गताःप्राप्ताः गुणाःगुणकार्यभूताः ॥१०॥ विज्ञानसंयुक्ताचित्प्रतिबिंबगर्भाचेतनावृत्तिः विषयस्योपादेयत्वहेयत्वोपेक्षणीयत्वैस्त्रिविधा
॥ ११ ॥ मूर्तयःरूपाश्रयद्रव्याणि वाय्वाकाशयोरमूर्तत्वश्रुतेर्बाह्येंद्रियाग्राह्यत्वात् पंचशब्दाद्याःमूर्तिभिःसहषड्गुणाविषयाः ज्ञानंप्रमातस्यसिद्धयेविषयकरणयोगाद्धितज्जायते ॥ १२ ॥ किंचतेषुश्रो

॥७१॥ आकाशोवायुरूष्माचस्नेहोयश्चापिपार्थिवः ॥ एषपंचसमाहारःशरीरमपिनैकधा ॥ ८ ॥ ज्ञानमूष्माचवायुश्चत्रिविधःकार्यसंग्रहः ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थाश्चस्व
भावश्चेतनामनः ॥ प्राणापानौविकारश्चधातवश्चात्रनिःसृताः ॥ ९ ॥ श्रवणंस्पर्शनंजिह्वादृष्टिर्नासातथैवच ॥ इंद्रियाणीतिपंचैतेचित्तपूर्वंगतागुणाः ॥ १० ॥
तत्रविज्ञानसंयुक्तात्रिविधाचेतनाध्रुवा ॥ सुखदुःखेतियामाहुरदुःखामसुखेतिच ॥ ११ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधश्चमूर्तयः ॥ एतेत्वामरणात्पंचषड्गुणाज्ञा
नसिद्धये ॥ १२ ॥ तेषुकर्मविसर्गश्चसर्वतत्त्वार्थनिश्चयः ॥ तमाहुःपरमंशुक्रंबुद्धिरित्यव्ययंमहत् ॥ १३ ॥ इमंगुणसमाहारमात्मभावेनपश्यतः ॥ असम्यग्दर्शनै
र्दुःखमनंतंनोपशाम्यति ॥ १४ ॥ अनात्मेतिचयद्दृष्टंतेनाहंनममेत्यपि ॥ वर्ततेकिमधिष्ठानात्प्रसक्तादुःखसंततिः ॥ १५ ॥

त्रादिषु कर्मस्वर्गसाधनं विसर्गःसंन्यासोब्रह्मलोकदः संन्यासाद्ब्रह्मणःस्थानमितिस्मृतेःसर्वतत्त्वार्थनिश्चयोमोक्षहेतुः तंतत्त्वनिश्चयं परमंश्रेष्ठं शुक्रंमोक्षबीजं बुद्धिरित्यव्ययं मोक्षदत्वादव्ययमितिचाहुः मह
द्ब्रह्मतत्प्रदत्वात् ॥ १३ ॥ ॥ इममिति अस्मिन्संघातेअनात्मनिआत्मबुद्धिरनर्थहेतुरित्यर्थः ॥ १४ ॥ एवमध्यारोपमुक्त्वापवादमाहानात्मेत्यादिना इतियद्दृष्टंतदनात्मेतिसंबंधः स्वात्मनिवृत्तिविरोधादि
दंतयायद्दृष्टमहंकारादितत् आत्मानेत्यर्थः नहिदृश्यंद्रष्टुरात्मेतियुक्तं तेनकारणेनअहमितिममेतिचनवर्तते यद्यत्राभेदेनप्रतीयेततन्मिथ्यायथाशुक्तिरजतं अहंकारदेहेंद्रियादिकंचात्मन्यभेदेनप्रतीयतेऽयमह
मस्मिकाणोहंगौरोहमित्यतोमिथ्याततस्तत्संबंधिममकारास्पदंपुत्रादिकमपिमिथ्या अतोहमितिममेतिचनवर्ततइतियुक्तमुक्तं अनात्मेतिह्यनिष्ठंचनाहंनचममेत्यपीतिपाठेइतिहिइदमित्येवमाकाराप्रतीतिरै ॥७१॥
तिह्यं स्वार्थेञ्यः तत्रनिष्ठापरिसमाप्तिर्यस्यतद्विषयइत्यर्थः ससर्वोप्यनात्मातोहमितिनवर्ततेममेत्यपिनवर्ततइतियोजना पाठांतरंत्वनाकरं एवंसतियाप्रसक्ताप्रतीयमानादुःखसंततिःसाकिमधिष्ठाना आत्म
नोसंगत्वात् अहंकारस्यचमिथ्यात्वाद्रज्जूरगभीषणत्ववन्निरधिष्ठानैव यादृशोयक्षस्तादृशोबलिरितिन्यायेनाहंकारवन्मिथ्यैवेत्यर्थः ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रेति हंतिर्गुणनार्थेज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धः सम्यग्वधोगुणनं पुनःपुनरभ्यस्यंतेतत्त्वान्यस्मिन्निति सम्यग्वधोनामसांख्यशास्त्रं सम्यङ्मनइतिपाठेसम्यक्संदेहनिर्मुक्तमनोयेनेतितदेव त्यागप्रधानंशास्त्रंत्यागशा स्त्रं ॥१६॥ तदेवाह त्यागइति युक्तानांमुक्त्यर्थंनित्योद्युक्तानांपुंसांसर्वकर्मत्यागएवनित्यंमतः कर्मणामितिधनादेरप्युपलक्षणं येतुमिथ्याविनीतास्त्यागंविनाशांत्यादिपरास्तेषांक्लेशोऽविद्यादिरूपोमतः॥ १७॥ सर्वशास्त्रतात्पर्यंत्यागेएवेत्याह द्रव्येति द्रव्यादित्यागनिमित्तंयज्ञकर्मादीन्युपदिशंतीतिशेषः सर्वत्यागनिमित्तंयोगमुपदिशंति यतःसात्यागस्यसमापनासमाप्तिःपराकाष्ठेत्यर्थः ॥१८॥ तस्येति अयंवक्ष्यमा णोयोगोऽद्वैधःप्रकारभेदशून्यः तथाचत्यागस्यैवप्राधान्यंभाल्लविशाखिनःसमामनंति त्यागएवहिसर्वेषांमोक्षसाधनमुत्तमं त्यजतैवहितज्ज्ञेयंत्यक्तुःप्रत्यक्परंपदमिति अन्यथात्यागाभावे ॥ १९ ॥ त्याज्यं गणमाह पंचेति चेतसिबुद्धौसंतीतिबुद्धित्यागेसर्वाणित्यक्तानिस्युरितिभावः बलंप्राणशक्तिः ॥२०॥ शेफःशिश्नं पायुर्गुदं ॥२१॥ पंचान्वितंमनइतिबुद्ध्याबुद्ध्याविसृजेन्मनस्त्यजेत् मनस्त्यागेसविषयाणांक

अत्रसम्यग्वधोनामत्यागशास्त्रमनुत्तमम् ॥ शृणुयत्तवमोक्षायभाष्यमाणंभविष्यति॥ १६॥ त्यागएवहिसर्वेषांयुक्तानामपिकर्मणाम् ॥ नित्यंमिथ्याविनीतानां क्लेशोदुःखवहोमतः॥ १७ ॥ द्रव्यत्यागेतुकर्माणिभोगत्यागेव्रतान्यपि ॥ सुखत्यागेतपोयोगंसर्वत्यागेसमापना॥ १८ ॥ तस्यमार्गोयमद्वैधःसर्वत्यागस्यदर्शि तः॥ विप्रहाणायदुःखस्यदुर्गतिस्त्वन्यथाभवेत्॥ १९ ॥ पंचज्ञानेंद्रियाण्युक्त्वामनःषष्ठानिचेतसि ॥ बलषष्ठानिवक्ष्यामिपंचकर्मेंद्रियाणितु॥ २० ॥ हस्तौकर्मे द्रियंज्ञेयमथपादौगतींद्रियम् ॥ प्रजननानंदयोःशेफोनिसर्गेपायुरिंद्रियम्॥ २१॥ वाक्शब्दविशेषार्थमितिपंचान्वितंविदुः॥ एवमेकादशैतानिबुद्ध्याशुविसृजेन्म नः॥ २२ ॥ कर्णौशब्दश्चचित्तंचत्रयःश्रवणसंग्रहे ॥ तथास्पर्शेतथारूपेतथैवरसगंधयोः ॥ २३ ॥ एवंपंचत्रिकाह्येतेगुणास्तदुपलब्धये॥ येनायंत्रिविधोभावः पर्यायात्समुपस्थितः॥ २४ ॥ सात्त्विकोराजसश्चापितामसश्चापितेत्रयः ॥ त्रिविधावेदनायेषुप्रसूताःसर्वसाधनाः ॥ २५ ॥ प्रहर्षःप्रीतिरानंदःसुखंसंशांतचित्त ता॥ अकुतश्चित्कुतश्चिद्वाचिंतितःसात्त्विकोगुणः॥ २६ ॥

र्मेंद्रियाणांत्यागोबुद्धित्यागेसमनस्कानांज्ञानेंद्रियाणांचत्यागःसिद्धइतिप्रघट्टकार्थः ॥ २२ ॥ एतमेवस्पष्टयति कर्णावित्यादिना कर्णौश्रोत्रंकरणं शब्दोविषयः चित्तंकर्ता श्रवणंक्रिया ॥ २३ ॥ पंचत्रि काः सर्वाण्यपिविषयकरणद्वंद्वानिसमनस्कानीतित्रिकाइत्युक्तं एतेगुणास्तत्तदुपलब्धयेशब्दादिज्ञानाभिव्यक्तयेभवंति येनाऽनुभवाभिव्यंजनेननिमित्तेनायंत्रिविधोभावःकरणकर्मकर्तृरूपःपर्यायात्पृ थगर्थतयास्ति ॥ २४ ॥ त्रैविध्यमेवाह सात्त्विकइति वेदनाःअनुभवाःसर्वान्प्रहर्षादीन्साधयंतीतिसर्वसाधनाः ॥ २५॥ इष्टश्रवणदर्शनप्राप्तिपरिष्वंगजानिसुखानिप्रहर्षप्रीत्यानंदसुखशब्दितानि संशांत चित्तताअभुक्तेभुक्तेवानुत्सुकता अकुतश्चिद्वैराग्यात्स्वतएव कुतश्चिदितिइष्टलाभात् चिंतितोविचारितः चित्ततइतिपाठेचित्तजः ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अक्षमेतिच्छेदः हेत्वितिपूर्ववत् ॥ २७ ॥ कथंचिदितिहेत्वहेतुभिरित्यर्थः ॥ २८ ॥ अपेक्षेतेत्युक्तेउत्तरयोर्हेयत्वमुक्तं ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ एवंशब्दादीनांश्रोत्रादीनांचत्रिगुणात्मकचित्तमात्रत्वमुक्तंचित्तत्यागेनैवगुणकरणविषयाणांत्यागोभवतीतिज्ञानायेदानींवियदादिभ्योऽनन्यत्वंशब्दश्रोत्रादीनामुच्यतेतत्प्रविलापनेनैववियदादिप्रविलापनंभवत्वित्येतदर्थं श्रोत्रमितिद्वाभ्यां आकाशाश्रितंश्रोत्रमाकाशाख्यंभूतमेव कर्णशष्कुल्यवच्छेदेननभसएवश्रोत्रत्वात् एवंश्रोत्राश्रितःशब्दोपिपरंपरयाभूतमेव एवंसतिशब्दविज्ञानेउभयंव्योमश्रोत्रेविज्ञानस्यविषयौन नहिशब्दंजानताश्रोत्राकाशावपिज्ञायेतेतर्सज्ञातावेवतौभवेतांकिंनश्छिन्नमित्याशंक्याह इतरस्यविज्ञानादन्यस्याज्ञानस्यवाविषयौश्रोत्राकाशौनभवतः शब्दस्यतदुभयानन्यत्वात् नहिघटरूपादिवदाश्रयान्निष्कृष्टयोःशब्दश्रोत्रयोराकाशगुणकार्ययोर्ग्रहणंप्रविलापनंवाकर्तुंशक्यंतस्मात्श्रोत्रादिप्रविलापनेनैवतदनन्यस्यशब्दाकाशादेरपिप्रविलापनंयुक्तं श्रोत्रादीनांचचित्तादनन्यत्वात् तानिशब्दाकाशादीन्यपिस्मरणात्मकंचित्तमेव चित्तमपिमनसो

अतुष्टिःपरितापश्चशोकोलोभस्तथाऽक्षमा ॥ लिंगानिरजसस्तानिदृश्यंतेहेत्वहेतुतः॥ २७॥ अविवेकस्तथामोहःप्रमादःस्वप्नतंद्रिता ॥ कथंचिदपिवर्तंतेविविधास्तामसागुणाः ॥ २८ ॥ अत्रयत्प्रीतिसंयुक्तंकायेमनसिवाभवेत्॥ वर्ततेसात्त्विकोभावइत्यपेक्षेततत्तथा ॥ २९ ॥ यत्त्वसंतोषसंयुक्तमप्रीतिकरमात्मनः॥ प्रवृत्तंरजइत्येवंततस्तदभिचिंतयेत् ॥ ३० ॥ अथयन्मोहसंयुक्तंकायेमनसिवाभवेत् ॥ अप्रतर्क्यमविज्ञेयंतमस्तदुपधारयेत् ॥ ३१ ॥ श्रोत्रंव्योमाश्रितंभूतंशब्दःश्रोत्रंसमाश्रितः॥ नोभयंशब्दविज्ञानेविज्ञानस्येतरस्यवा॥ ३२॥ एवंत्वक्चक्षुषीजिह्वानासिकाचेतिपंचमी॥ स्पर्शेरूपेरसेगंधेतानिचेतोमनश्चतत् ॥ ३३ ॥ स्वकर्मयुगपद्भावोदशस्वेतेषुतिष्ठति॥ चित्तमेकादशंविद्धिबुद्धिर्द्वादशमीभवेत्॥ ३४॥

ध्यवसायात्मकादनन्यदितिधीमात्रं सर्वंमनसिलीनेलीनंभवतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ सर्वेषांमनोमात्रत्वेयुक्तिमाह स्वकर्मेति एतेषुदशसुविषयेंद्रियपंचकद्वयेएकादशंचित्तमनुगतंतिष्ठतीतिविद्धि घटशरावादिष्विवमृत्स्ना अत्रहेतुःस्वकर्मयुगपद्भावइति पंचम्यर्थेप्रथमा स्वेषामिंद्रियविषयाणांकर्माणिश्रवणस्पर्शनदर्शनादीनितेषांयौगपद्यात्सुप्तोत्थितमात्रस्यपुंसोलब्धात्मकंमनोयुगपदुपस्थितान्शब्दादीननुभवति तच्चतेषांमनआत्मकत्वाभावेनसंगच्छते उपादानंहिस्वकार्यैर्युगपत्संगतंभवत्यनुपादानंतुक्रमेणेतिस्पष्टं येतुयुगपज्ज्ञानानुपलब्धिर्मनसोलिंगमितिज्ञानायौगपद्यमेवानुपादानस्यमनसःसाधकंलिंगमाहुस्तेषांगंगाह्रदनिमग्नस्ययुगपत्सर्वांगीणशैत्यानुभवेनहेतोर्बाधइत्यास्तांतावत् चित्तस्यापिव्यापिकाबुद्धिर्द्वादशमीद्वादशी आर्षोमट्प्रत्ययः ॥ ३४॥ ॥७२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेषांद्वादशानामात्मन्यारोपितानामयुगपद्भावोद्रष्टृदृश्योपरक्तंचित्तंसर्वार्थमितियोगप्रसिद्धं चित्तस्यंसर्वार्थत्वमिहबुद्ध्यादियुगपद्भावइत्युच्यते तदन्योविशेषविज्ञानराहित्यलक्षणोज्ञातृज्ञेयज्ञानयौगपद्या भावस्तामसोनिद्रारूपतमोमयःसुषुप्तिकालीनस्तस्मिन्सत्यप्यात्मनउच्छेदोनास्ति उत्थितस्यसुखमहमस्वाप्समित्यादिपरामर्शात् सतासोम्यतदासंपन्नोभवतीतिसुषुप्तौब्रह्मसंपत्तिश्रवणात् सएवतुकर्मानुस्मृतिशब्दविधिभ्यइतिन्यायाच्चायुगपद्भावएवआत्मनोवास्तवंतत्त्वंयुगपद्भावस्तुस्वप्नवदज्ञानकृतइत्याह आस्थितइति लौकिकोनतुपारमार्थिकः ॥३५॥ व्यावहारिकंयुगपद्भावमुक्त्वाप्रातिभासिकंस्वाप्नकालिकंतमाहेंद्रियाणीति पूर्वंश्रुतंश्रवणक्रियासाचस्पर्शनादीनामप्युपलक्षणंतयाशब्दादीनामागमःप्राप्तिःपूर्वानुभववासनातइत्यर्थः सूक्ष्माणींद्रियाण्येकादशदृष्ट्वाचिंतयन्विषयसंगंभावयन् नापुरुषःस्वप्नदर्शीत्रिभिर्गुणैःसत्त्वादिभिर्युक्तोऽनुपर्येतिजाग्रदवस्थामनुसंचरतिस्वप्ने कायेइत्युत्तरादपकृष्यते स्वेशरीरेयथाकामंपरिवर्ततइतिश्रुतेः ॥ ३६ ॥ तमोपहतंतमोगुणेनाभिभूतंचित्तंप्रवृत्तिप्रकाशात्मकमाशुसंहारंशीघ्रंसंहृत्यअध्रुवंमोक्षवदानंत्यहीनमुपरमंपूर्वोक्तयुगपद्भावस्योच्छेदंकरोतितत्सुखंतामसमज्ञानप्रधानंशरीरएवसुषुप्तावनुभूयते ॥ ३७ ॥ सुषुप्तिसादृश्यंकैवल्यस्याह यद्यदिति यत्सुखमागमसंयुक्त

तेषामयुगपद्भावउच्छेदोनास्तितामसे॥ आस्थितोयुगपद्भावोव्यवहारःसलौकिकः ॥ ३५ ॥ इंद्रियाण्यपिसूक्ष्माणिदृष्ट्वापूर्वश्रुतागमात् ॥ चिंतयन्नानुपर्येति त्रिभिरेवान्वितोगुणैः॥ ३६ ॥ यत्तमोपहतंचित्तमाशुसंहारमध्रुवम्॥ करोत्युपरमंकायेतदाहुस्तामसंबुधाः॥ ३७॥ यद्यदागमसंयुक्तंनकृच्छ्रमनुपश्यति ॥ अथ तत्राप्युपादत्तेतमोव्यक्तमिवानृतम्॥ ३८ ॥ एवमेषप्रसंख्यातःस्वकर्मप्रत्ययोगुणः॥ कथंचिद्वर्ततेसम्यक्केषांचिद्वानिवर्तते ॥ ३९ ॥ एतदाहुःसमाहारंक्षेत्रमध्यात्मचिंतकाः॥ स्थितोमनसियोभावःसवैक्षेत्रज्ञउच्यते॥ ४० ॥ एवंसतिकउच्छेदःशाश्वतोवाकथंभवेत् ॥ स्वभावाद्वर्तमानेषुसर्वभूतेषुहेतुतः ॥ ४१ ॥

मानंदोब्रह्मेतिवेदबोधितंयद्यस्मिन्कृच्छ्रंद्वैतदुःखंनानुपश्यति नकिंचिदनुशाम्यतीतिपाठांतरेयत्रनकिंचित्सुखंदुःखंवाज्ञाताज्ञेयंवास्तिकिंतुदग्धेंधनानलवदाचार्योपदेशमनुशाम्यत्येव तत्रतस्मिन्नपिसुखेअव्यक्तमनृतंतमउपादत्तइव वस्तुतस्तुतमोनास्तितथापिद्वैतदर्शनाभावसाम्येनावृतमव्यक्तंच ज्ञात्रादिविभागाभावात् ॥ ३८ ॥ एवंसुषुप्तिवन्मोक्षेप्येषोहंकारादिघटांतोदृश्यमानोगुणोभोग्यवर्गःस्वकर्मप्रत्ययःकर्महेतुकाविर्भावःप्रसंख्यातःप्रत्याख्यातःकेषांचिदविद्यावतांवज्रपंजरवद्वर्तते केषांचिद्विद्यावतांकालत्रयेपिनस्यस्ति ॥ ३९॥ एतत्एतंसमाहारंसंघातंक्षेत्रमाहुः एतदितिविधेयापेक्षंक्लीबत्वं मनसिसंघातबीजभूतेयोभावोयासत्तासक्षेत्रज्ञः शुक्तिरजतवदध्यस्तस्यमनसःसत्तास्फूर्तिप्रदः ॥ ४० ॥ एवमिति सर्वेषुभूतेषुचतुर्विधेषु हेतुतःअनाद्यविद्याकामकर्मवशतः स्वभावात्सत्यानृतयोरात्माऽनात्मनोर्मिथुनीकरणात् व्यवहारेवर्तमानेषुसत्सुकउच्छेदउच्छेदवान् कोवाशाश्वतःस्यात् नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतइतिन्यायेनासतःसंघातस्यस्वरूपाभावादेवनोच्छेदप्रसंगः अतएवशाश्वतत्वंचास्यनेत्यर्थः यद्वा शाश्वतआत्मावाकथमुच्छेदवान्भवेदितियापूर्वंत्वयाआत्मोच्छेदशंकाकृतासानिरालंबनेत्यर्थः एतेनपुंप्रकृत्योरत्यंतवैधर्म्यमुपपादितं ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 यथेति नद्योनदाश्चव्यक्तीःरूपाणिनामचजहतित्यजंति नदाश्चतानदीर्नियच्छंतिस्ववशेकुर्वंति यथाक्षुद्रनदीमहानद्यांनामरूपेजहातिमहानदीचसमुद्रेलीयतेतद्वत्सत्त्वस्यमहदादिघटांतात्मनास्थितस्योत्प
त्तिविपरीतक्रमेणसंक्षयःस्थूलंसूक्ष्मेलीयतेसूक्ष्मंकारणेतच्चशुद्धेइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ प्रतिसंयुक्तेउपाधिमिश्रेजीवेसर्वतःसर्वात्मनादर्पणस्थमुखवत्गृह्यमाणेसतिप्रेत्यभावेउपाध्यपायेसंज्ञाअयमहंदेवदत्तो
स्मीतितद्ग्रहणंकुतःस्यान्नकुतश्चिन्नापिग्रहणाभावान्मुखस्येवात्मनउच्छेदोप्यस्तीतिनोक्तशंकावकाशइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ विद्याफलमाह इमामिति वेदशास्त्रतःअन्विच्छतिशमादिपरोभवति बिसस्यमृणा
 लस्य ॥ ४४ ॥ पाशैःस्नेहकर्मनिमित्तैः तेषांग्रहणंप्रजेत्यादिना अलिंगःपंचप्राणमनोबुद्धिदशेंद्रियात्मकलिंगहीनः ॥ ४५ ॥ श्रुतिप्रमाणंतत्त्वमसीतिवाक्यं आगमोक्तंमंगलं साधनंशमादिः निमित्तेमो

यथार्णवगतानद्योव्यक्तीर्जहतिनामच॥नदाश्चतानियच्छंतितादृशःसत्त्वसंक्षयः॥४२॥एवंसतिकुतःसंज्ञाप्रेत्यभावेपुनर्भवेत्॥जीवेचप्रतिसंयुक्तेगृह्यमाणे
चसर्वतः॥४३॥इमांचयोवेदविमोक्षबुद्धिमात्मानमन्विच्छतिचाप्रमत्तः॥नलिप्यतेकर्मफलैरनिष्टैःपत्रंबिसस्येवजलेनसिक्तम्॥४४॥दृढैर्हिपाशैर्बहुभिर्वि
मुक्तःप्रजानिमित्तैरपिदैवतैश्च॥यदाह्यसौसुखदुःखेजहातिमुक्तस्तदाग्र्यांगतिमेत्यलिंगः॥४५॥श्रुतिप्रमाणागममंगलैश्चशेतेजरामृत्युभयादभीतः॥क्षीणे
चपुण्येविगतेचपापेततोनिमित्तेचफलेविनष्टे॥अलेपमाकाशमलिंगमेवमास्थायपश्यंतिमहत्यसक्ताः॥४६॥यथोर्णनाभिःपरिवर्तमानस्तंतुक्षयेतिष्ठतिपा
त्यमानः॥तथाविमुक्तःप्रजहातिदुःखंविध्वंसतेलोष्टइवाद्रिमृच्छन्॥४७॥यथारुरुःशृंगमथोपुराणंहित्वात्वचंवाप्युरगोयथाच॥विहायगच्छत्यनवेक्षमा
णस्तथाविमुक्तोविजहातिदुःखम्॥४८॥द्रुमंयथावाप्युदकेपतंतमुत्सृज्यपक्षीनिपतत्यसक्तः॥तथाह्यसौसुखदुःखेविहायमुक्तःपरार्ध्यांगतिमेत्यलिंगः॥४९॥
अपिचभवतिमैथिलेनगीतंनगरमुपाहितमग्निनाभिवीक्ष्य॥नखलुममहिदह्यतेत्रकिंचित्स्वयमिदमाहकिलस्मभूमिपालः॥५०॥इदममृतपदंनिशम्यराजास्व
यमिहपंचशिखेनभाष्यमाणम्॥निखिलमभिसमीक्ष्यनिश्चितार्थःपरमसुखीविजहारवीतशोकः॥५१॥

होत्थेफलेसुखदुःखात्मके महतिबुद्धितत्त्वेऽस्मितामात्रेपश्यंति तत्रैवहिसांख्यानांगुणपुरुषांतरज्ञानमस्माकंचप्रतीचोब्रह्मभावागमःप्रसिद्धः असक्ताविरक्ताःआकाशंहार्दाकाशाख्यंसगुणंब्रह्मास्थायाऽऽश्रि
त्यअलिंगंनिर्गुणंपश्यंतीतियोजना ॥ ४६ ॥ यथेति ऊर्णनाभिर्लूताकीटस्तंतुक्षयेतंतुमयेगृहेयथातिष्ठतितथैवपात्यमानोऽविद्यावशोजीवःकर्मतंतुगृहेतिष्ठति तथाचोर्णनाभिस्तंतुक्षयंप्रजहाति एवंविमु
क्तोपिहानेफलमाह दुःखंविध्वंसतइति दृष्टांतोलोष्टइति पांसुपिंडःअद्रिंपाषाणंऋच्छन्वेगेनप्राप्नुवन् ॥ ४७ ॥ रुरुर्मृगभेदः ॥४८॥ परार्ध्यांश्रेष्ठां ॥४९॥केनवृत्तेनवृत्तज्ञोजनकोमिथिलाधिपइतियुधिष्ठिर
प्रश्नबीजमुपन्यस्यति अपिचेति ॥ ५० ॥ ५१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अवेक्षतेअर्थतःपर्यालोचयति कपिलंकपिलप्रशिष्यंपंचशिखं॥ ५२ ॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१९ ॥ ॥७॥
किंकुर्वन्सुखमाप्नोतिकिंकुर्वन्दुःखमाप्नुयादित्यारभ्यआद्यंतंसर्वभूतानांज्ञातुमिच्छामिकौरवेत्यतःप्राक्तनीएकादशाध्यायीउक्तवक्ष्यमाणस्वरूपज्ञानलाभार्थासाधनसंपद्विधानार्थाप्रायेणस्पष्टार्थातथा
पिविपमाणिपदान्यत्रव्याख्यायंते॥ १ ॥ श्रुतिसमाधयोवेदद्रष्टारः॥ २ ॥ दमोबाह्येंद्रियनिग्रहस्तद्वर्जितःअदांतः॥ ३ ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ तीक्ष्णोराजसः अमित्रान्कामादीन्॥ ६ ॥ क्रव्याद्भ्योव्याघ्रादि

इमंहियःपठतिमोक्षनिश्चयंमहीपतेसततमवेक्षतेतथा॥ उपद्रवान्नानुभवत्यदुःखितःप्रमुच्यतेकपिलमिवैत्यमैथिलः॥ ५२ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मो
क्ष०पंचशिखवाक्यंनामएकोनविंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २१९॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥किंकुर्वन्सुखमाप्नोतिकिंकुर्वन्दुःखमाप्नु
यात्॥ किंकुर्वन्निर्भयोलोकेसिद्धश्चरतिभारत॥१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥दममेवप्रशंसंतिवृद्धाःश्रुतिसमाधयः॥ सर्वेषामेववर्णानांब्राह्मणस्यविशेषतः॥ २॥
नादांतस्यक्रियासिद्धिर्यथावदुपपद्यते ॥ क्रियातपश्चसत्यंचदमेसर्वंप्रतिष्ठितम्॥ ३ ॥ दमस्तेजोवर्धयतिपवित्रंदमउच्यते॥ विपाप्मानिर्भयोदांतःपुरुषोविंद
तेमहत्॥ ४॥ सुखंदांतःप्रस्वपितिसुखंचप्रतिबुध्यते॥ सुखंलोकेविपर्येतिमनश्चास्यप्रसीदति ॥ ५ ॥ तेजोदमेनध्रियतेतत्रतीक्ष्णोधिगच्छति॥ अमित्रांश्चबहू
न्नित्यंपृथगात्मनिपश्यति॥ ६॥ क्रव्याद्भ्यइवभूतानामदांतेभ्यःसदाभयम्॥ तेषांविप्रतिषेधार्थंराजासृष्टःस्वयंभुवा॥ ७ ॥ आश्रमेषुचसर्वेषुदमएवविशिष्यते॥
यच्चतेषुफलंधर्मेभूयोदांतेतदुच्यते॥ ८॥ तेषांलिंगानिवक्ष्यामियेषांसमुदयोदमः॥ अकार्पण्यमसंरंभःसंतोषःश्रद्दधानता॥ ९॥ अक्रोधआर्जवंनित्यंनातिवा
दोभिमानिता॥ गुरुपूजानसूयाचदयाभूतेष्वपैशुनम्॥१०॥ जनवादमृषावादस्तुतिनिंदाविवर्जनम्॥ साधुकामश्चस्पृहयेन्नायतिंप्रत्ययेषुच॥ ११॥ अवैररु
त्सूपचारःसमोनिंदाप्रशंसयोः॥ सुवृत्तःशीलसंपन्नःप्रसन्नात्मात्मवान्प्रभुः॥ १२॥

भ्योमांसभक्षकेभ्यः॥ ७ ॥भूयोऽधिकं॥ ८ ॥लिंगानिस्वरूपाणि समुदेत्यस्मादितिसमुदयोहेतुः अकार्पण्यमदीनत्वं असंरंभोभिनिवेशाभावः॥ ९॥अतिवादोलौकिकार्थभाषणं अभिमानितागर्वः ॥१०॥ ज
नवादोराजादिवार्ता साधुकामोमोक्षार्थी प्रत्ययेषुसुखदुःखाद्यनुभवेषु आयतिमुत्तरकालं नस्पृहयेत् प्राप्तंसुखादिकंभुंजीतनतुकालांतरीयौतज्जौहर्षविषादौचिंतनीयावित्यर्थः नायतिंप्रत्ययोवृष्वितिपा
ठेफलसंवादेनविश्वस्तोवृष्व्यादरंनकुर्यात् किंतुप्रागेवाकृतकार्येषुसाधुष्वविश्वासोनकर्तव्यइत्यर्थः ॥११॥सूपचारःशाठ्यवर्जितादरःप्रसन्नात्माशुद्धचित्तः आत्मवान्धृतिमान् प्रभुर्जितकामादिदोषः॥१२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दुर्गमंदुष्कालेदुर्लभमन्नादिप्रापयन्दयावानित्यर्थः ॥ १३ ॥ स्मेतिपृथक्पदं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥१९॥ २० ॥ ॥इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२२०॥
भूतानामभयंयतइत्यहिंसाविधिः किमग्नीषोमीयंपशुमालभेतसुराग्रहंगृह्णातीतिवैदिकंब्राह्मणंकर्मप्रवर्तनावाक्यं तथाप्रीणयेच्चंडिकांभक्त्यामांसेनसुरयान्नृपेत्यवैदिकंब्राह्मणं सविधिः किमेताभ्यांविरुध्यतेन
वेतिप्रश्नार्थः द्विजातयस्त्रैवर्णिकाः व्रतंयज्ञदीक्षामंत्रदीक्षाचतद्युक्ताः हविर्देवताशेषं अन्नमदनीयंमांसमद्यादि ब्राह्मणंपूर्वोक्तंद्विविधंतत्रोक्तोयःकामःस्वर्गपुत्रादिस्तस्मै यत्भुंजतेतदिदंकथंयुक्तमयुक्तंवेति

प्राप्यलोकेचसत्कारंस्वर्गेवैप्रेत्यगच्छति॥ दुर्गमंसर्वभूतानांप्रापयन्मोदतेसुखी॥ १३॥ सर्वभूतहितेयुक्तोनस्मयोद्विषतेजनम्॥ महाह्रदइवाक्षोभ्यःप्रज्ञातृप्तःप्र
सीदति॥ १४॥ अभयंयस्यभूतेभ्यःसर्वेषामभयंयतः॥ नमस्यःसर्वभूतानांदांतोभवतिबुद्धिमान्॥ १५॥ नहृष्यतिमहत्यर्थेव्यसनेचनशोचति॥ सवैपरिमित
प्रज्ञःसदांतोद्विजउच्यते॥ १६॥ कर्मभिःश्रुतसंपन्नःसद्भिराचरितःशुचिः॥ सदैवदमसंयुक्तस्तस्यभुंक्तेमहाफलम्॥ १७॥ अनसूयाक्षमाशांतिःसंतोषःप्रियवादि
ता॥ सत्यंदानमनायासोनैषमार्गोदुरात्मनाम्॥१८॥ कामक्रोधौचलोभश्चपरस्येर्ष्याविकत्थना॥ कामक्रोधौवशेकृत्वाब्रह्मचारीजितेंद्रियः॥ १९॥ विक्रम्य
घोरेतमसिब्राह्मणःसंशितव्रतः॥ कालाकांक्षीचरेल्लोकान्निरपायइवात्मवान्॥ २०॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० दमप्रशंसायांविंशत्यधिकद्विशतत
मोऽध्यायः॥ २२०॥ ॥ छ॥ ॥ छ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ द्विजातयोव्रतोपेतायदिदंभुंजतेहविः॥ अन्नंब्राह्मणकामायकथमेतत्पितामह॥ १॥
॥ भीष्मउवाच॥ ॥ अवेदोक्तव्रतोपेताभुंजानाःकार्यकारिणः॥ वेदोक्तेषुचभुंजानाव्रतलुब्धायुधिष्ठिर॥ २॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ यदिदंतपइत्याहुरुपवासं
पृथग्जनाः॥ एतत्तपोमहाराजउताहोकिंतपोभवेत्॥ ३॥ ॥ भीष्मउवाच॥ मासपक्षोपवासेनमन्यंतेयत्तपोजनाः॥ आत्मतंत्रोपघातस्तुनतपस्तत्सतांम
तम्॥ ४॥ त्यागश्चसंनतिश्चैवशिष्यतेतपउत्तमम्॥ सदोपवासीसभवेद्ब्रह्मचारीसदाभवेत्॥५॥ मुनिश्चस्यात्सदाविप्रोदैवतंचसदाभवेत्॥ कुटुंबिकोधर्मकामः
सदाऽस्वप्नश्चभारत॥ ६॥

पदार्थः॥ १॥ अवेदोक्तेति भुंजानाअभोज्यंमांसादीतिशेषः कार्यकारिणःकामाचारवंतः इहैवपतिताइत्यर्थः व्रतलुब्धादीक्षोक्तफलानुरागिणःस्वर्गंप्राप्यपतिष्यंतीत्यर्थः लुब्धाइनिपाठेव्रतविधिनावंचिता
इत्यर्थः॥ २ ॥ एवंपरपीडाकरंयागादिकंविनिंद्यदेहपीडाकरमपिधर्मंमुमुक्षूणामनुपादेयंनिंदतिप्रश्नोत्तराभ्यां यदिति ॥ ३ ॥ आत्मतंत्रमात्मविद्यातस्याउपघातोविघ्नः॥ ४ ॥ आत्मविद्योपकारकंतपआह
त्यागइति भूतभयंकरकर्मसंन्यासस्त्यागः संनतिर्भूताराधनं असंन्यासिनामपिमार्गमाह सदेति सकुटुंबिकोपिसदोपवासीत्यादिविशेषणवान्भवेत्॥ ५ ॥ धर्मकामःनतुफलकामः अस्वप्नइतिच्छेदः॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७ ॥ अतिथिर्वैश्वदेवांतेप्राप्तः देवतावद्द्विजानांपूजकः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ वृथादेवपितृशेषंविना अस्वपन्निति च्छेदः ॥ १२ ॥ १३ ॥ अभुक्तवत्स्वतिथ्यादिषुनाश्नानःअनश्नन् ॥ १४ ॥ १५॥
॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० एकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यदिति इदंसदोपवासीस्यादित्यादिनाविहितंकर्म ॥१॥ तस्यकर्ता अस्तिर्भवत्य

अमांसादीसदाचस्यात्पवित्रश्चसदाभवेत् ॥ अमृताशीसदाचस्याद्देवतातिथिपूजकः ॥ ७ ॥ विघसाशीसदाचस्यात्सदाचैवातिथिव्रतः ॥ श्रद्दधानःसदाचस्या
द्देवताद्विजपूजकः ॥ ८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंसदोपवासीस्याद्ब्रह्मचारीकथंभवेत् ॥ विघसाशीकथंचस्यात्सदाचैवातिथिव्रतः ॥ ९ ॥ ॥ भीष्मउवाच
अंतराप्रातराशंचसायमाशंतथैवच ॥ सदोपवासीसभवेद्योनभुंक्तेंतरापुनः ॥ १० ॥ भार्यांगच्छन्ब्रह्मचारीऋतौभवतिवैद्विजः ॥ ऋतवादीभवेन्नित्यंज्ञाननि
त्यश्चयोनरः ॥ ११ ॥ नभक्षयेद्वृथामांसममांसाशीभवत्यपि ॥ दाननित्यःपवित्रश्चअस्वप्नश्चदिवाऽस्वपन् ॥ १२ ॥ भृत्यातिथिषुयोभुंक्तेभुक्तवत्सुसदासदा ॥ अ
मृतंकेवलंभुंक्तेइतिविद्धियुधिष्ठिर ॥ १३ ॥ अभुक्तवत्सुनाश्नानःसततंयस्तुवैद्विजः ॥ अभोजनेनतेनास्यजितःस्वर्गोभवत्युत ॥ १४ ॥ देवताभ्यःपितृभ्यश्चभृत्ये
भ्योतिथिभिःसह ॥ अवशिष्टंतुयोश्नातितमाहुर्विघसाशिनम् ॥ १५ ॥ तेषांलोकाह्यपर्यंताःसदनेब्रह्मणासह ॥ उपस्थिताश्चाप्सरोभिःपरियांतिदिवौकसः ॥ १६ ॥
देवताभिश्चयेसार्धंपितृभ्यश्चोपभुंजते ॥ रमंतेपुत्रपौत्रैश्चतेषांगतिरनुत्तमा ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० अमृतप्राश्निकोनामएकविंशत्यधि
कद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यदिदंकर्मलोकेऽस्मिन्शुभंवायदिवाशुभम् ॥ पुरुषंयोजयत्येवफलयोगेनभारत ॥ १ ॥ कर्ता
स्तितस्यपुरुषउताहोनेतिसंशयः ॥ एतदिच्छामितत्त्वेनत्वत्तःश्रोतुंपितामह ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ प्रह्लादस्यचसंवा
दमिंद्रस्यचयुधिष्ठिर ॥ ३ ॥ असक्तंधूतपाप्मानंकुलेजातंबहुश्रुतम् ॥ अस्तब्धमनहंकारंसत्त्वस्थंसमयेरतम् ॥ ४ ॥ तुल्यनिंदास्तुतिंदांतंशून्यागारनिवासिनम् ॥ चरा
चराणांभूतानांविदितप्रभवाव्ययम् ॥ ५ ॥ अक्रुध्यंतमहृष्यंतमप्रियेषुप्रियेषुच ॥ कांचनेवाथलोष्टेवाउभयोःसमदर्शनम् ॥ ६ ॥

र्थं पुरुषस्तस्यकर्ताभवतिनवेतिप्रश्नार्थः कर्तेतिकाणादाः अकर्तेतिकापिलाःआद्येमोक्षानुपपत्तिः स्वाभाविकस्यकर्तृत्वस्यवह्न्यौष्ण्यवदाश्रयनाशमंतरेणाविनाशात् अंत्येशास्त्रानर्थक्यापत्तिःजडस्याप्रे
र्यत्वाच्चेतनस्याकर्तृत्वाच्चसंशयः ॥ २ ॥ ३ ॥ तत्त्वविदांलक्षणमेवज्ञानसाधनमितिप्रह्लादंविशिनष्टि असक्तमित्यादिना असक्तंफलेच्छारहितं अस्तब्धंअनलसं अनहंकारंवीतगर्वं सत्त्वस्थंसात्त्विकं अत
एवसमयेस्वोचितेशमादौधर्मेरतं ॥ ४ ॥ विदितःप्रभवश्चासावव्ययश्चेत्यपरिणाम्युपादानभूतःपरमात्मायेनतं ॥ ५ ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आत्मनिप्रतीचि श्रेयस्यानंदरूपे ज्ञानेचिन्मात्रे धीरंकुतर्कानभिभूतं अतएवनिश्चितनिश्चयं परोहिरण्यगर्भोऽवरोनीचोयस्मादीश्वरात्तज्ज्ञं अतएवसर्वज्ञं आत्मनोवाअरेदर्शनेनेदंसर्वंविदितमित्यात्मज्ञाना त्सार्वज्ञ्यश्रुतेः समंनिर्विशेषंतद्दर्शनवंतं ॥ ७ ॥ बुभुत्समानःसंबोद्धुमिच्छन् ॥ ८ ॥ भवतित्वयि अनपगान्स्थिरान् ॥ ९ ॥ बालजनैःसमारागद्वेषादिराहित्यात् मन्यमानोजानन्नात्मज्ञानार्थंकिंश्रेयःप्रशस्त तरंसाधनं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ अत्रसांख्यमतमादायकर्तृत्वंनिराकरोति प्रवृत्तिमित्यादिना प्रवर्ततइतिप्रवृत्तिः निवर्ततइतिनिवृत्तिः पुरुषस्यभोगापवर्गौसाधयितुमनुलोमप्रतिलोमपरिणामवती मूलप्रकृतिस्तांकर्तृकरणक्रियारूपामात्मनोन्यांयोनबुध्यतेतस्यात्मनिबुद्धिधर्मान्कर्तृत्वादीनारोपयतःस्तंभोभवेन्नत्वात्मानमनुपश्यतः तथाचश्रुतिः तत्रकोमोहःकःशोकएकत्वमनुपश्यतइति ॥१४॥ रथा दिवदचेतनाप्रकृतिरधिष्ठातारंविनाकथंप्रवर्तेतेत्याशंक्याह स्वभावादिति यथावत्सोत्पत्तेःप्रागेवतद्वृद्धिनिमित्तंक्षीरंरुधिरपूर्णोपिगवामूधसिप्रवर्तते नचतदावात्सल्यादिकंतत्प्रवर्तकमस्ति वत्सस्यैवाजातत्वात्

आत्मनिश्रेयसिज्ञानेधीरंनिश्चितनिश्चयम् ॥ परावरज्ञंभूतानांसर्वज्ञंसमदर्शनम् ॥७॥शक्रःप्रह्लादमासीनमेकांतेसंयतेंद्रियम् ॥बुभुत्समानस्तत्प्रज्ञामभिगम्येद मब्रवीत् ॥ ८ ॥ यैःकश्चित्संमतोलोकेगुणैःस्यात्पुरुषोनृषु ॥ भवत्यनपगान्सर्वांस्तान्गुणान्लक्षयामहे ॥ ९ ॥ अथतेलक्ष्यतेबुद्धिःसमाबालजनैरिह ॥ आत्मानंम न्यमानःसन्श्रेयःकिमिहमन्यसे ॥ १० ॥ बद्धःपाशैश्च्युतःस्थानाद्द्विषतांवशमागतः ॥ श्रियाविहीनःप्रह्लादशोचितव्येनशोचसि ॥ ११ ॥ प्रज्ञालाभात्तुदैतेयउता होधृतिमत्तया ॥ प्रह्लादसुस्थरूपोसिपश्यन्व्यसनमात्मनः ॥ १२ ॥ इतिसंचोदितस्तेनधीरोनिश्चितनिश्चयः ॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचास्वांप्रज्ञामनुवर्णयन् ॥ १३ ॥ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ ॥ प्रवृत्तिंचनिवृत्तिंचभूतानांयोनबुध्यते ॥ तस्यस्तंभोभवेद्बाल्यान्नास्तिस्तंभोनुपश्यतः ॥ १४ ॥ स्वभावात्संप्रवर्तंतेनिवर्तंतेतथैवच ॥ सर्वेभा वास्तथाभावाःपुरुषार्थोनविद्यते ॥ १५ ॥ पुरुषार्थस्यचाभावेनास्तिकश्चिच्चकारकः ॥ स्वयंनकुर्वतस्तस्यजातुमानोभवेदिह ॥ १६ ॥

जातेतुवत्सेवात्सल्यंत्वरयतांनामप्रवृत्तिस्तुक्षीरस्वाभाविक्येव तद्वत्सर्वेभावाभावाःस्वभावादेवप्रकृतितएवसंप्रवर्ततेनास्तिप्रवर्तकापेक्षेत्यर्थः नन्वेवंजितंसांख्यैरित्याशंक्याह भावामहदाद्याअभावास्तेषांप्र लयाश्च पुरुषार्थोनविद्यतइति पुरुषार्थोभोगापवर्गात्मकःसआत्मनिनास्ति नहिप्रकृतिःकर्त्रीपुरुषोभोक्तेतिवदामोयेनसिद्धांताद्भ्रश्येम शास्त्रफलंप्रयोक्तरितल्लक्षणत्वादितिन्यायंनचपश्यामःकिंतुयाकर्त्री सैवभोक्त्री आत्मनितुभोक्तृत्वंजलचांचल्यवद्भ्रांतिरितिवदामः ॥१५॥ नन्वयस्कांतमणिवत्पुरुषस्योदासीनस्यापिसत्तामात्रेणप्रवर्तकत्वमस्त्वित्याशंक्याह पुरुषार्थस्येति भोगापवर्गयोरभावेकारकःकार यिताकथंस्यात् सत्तामात्रेणकारयितृत्वमपिविक्रियमाणसत्त्वाधीनंविक्रियाचनरज्जूरगायमानायाःप्रकृतेर्वास्तवीसंभवतीतिनकारकत्वमात्मनः ततश्चनकुर्वतःअकुर्वतस्तस्येहदेहादौस्वयंमानोऽहमित्य भिमानोभवेत् अविद्ययेतिशेषः ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कस्तावतादोषइत्यतआह यइति ॥ १७॥ आत्मनःकर्तृत्वेदृष्टविरोधमाह यदीत्यादिना ॥ १८ ॥ नन्वदृष्टानुकूल्याभावादारंभविघातइत्यतआहानिष्टस्येति हितार्थंयतमानानांस्वतंत्राणामप्यनिष्टादृष्टो त्पत्तिरप्ययुक्तैवेतिभोक्तृत्वसमनियतस्यकर्तृत्वस्याभावेभोक्तृत्वस्याप्यभावइत्यर्थः ॥ १९ ॥ ईशःकालश्चेतिस्वभावस्यैवनामांतरमित्यभिप्रेत्याहानिष्टस्येति यथानिष्टनिष्पत्तिरिष्टतिरोधानंचायत्नतएव स्वभावादापतत्येवमन्यदपीत्यर्थः नहिस्वभावजमदृष्टंस्वभावप्रवर्तकंभवति कार्यस्यकारणाप्रवर्त्तकत्वादितिभावः ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रकृतेःस्वातंत्र्यमुपसंहरतिद्वाभ्यां स्वभावेति गुणाःसुखदुःखादयः मा नकारणमहंसुखीकर्ताभोक्ताचेत्यभिमानहेतुर्नकिमपीत्यर्थः ॥ २२ ॥ आत्मप्रतिष्ठामोक्षः प्रज्ञाआत्मज्ञानं तदपिस्वभावादेवबंधस्यैवासत्त्वात्तत्प्रतियोगिनीमुक्तिरप्यज्ञानादेवेत्यर्थः तथाचश्रुतिः ननिरो धोनचोत्पत्तिर्नबद्धोनचसाधकः नमुमुक्षुर्नवैमुक्तइत्येषापरमार्थतेति ॥ २३॥ ननुपर्जन्यवदीशकालस्थानीयाप्रकृतिःसाधारणंकारणंकर्मतुबीजवदसाधारणमितिशंकते कर्मजमिति एतन्निरासंप्रतिजानी

यस्तुकर्तारमात्मानंमन्यतेसाध्वसाधुवा॥तस्यदोषवतीप्रज्ञाअतत्त्वज्ञेतिमेमतिः॥ १७॥यदिस्यात्पुरुषःकर्ताशक्रात्मश्रेयसेध्रुवम् ॥ आरंभास्तस्यसिध्येयुर्नतु
जातुपराभवेत्॥ १८ ॥ अनिष्टस्यहिनिर्वृत्तिरनिवृत्तिःप्रियस्यच ॥ लक्ष्यतेयतमानानांपुरुषार्थस्ततःकुतः ॥ १९ ॥ अनिष्टस्याभिनिर्वृत्तिमिष्टसंवृतिमेवच॥
अप्रयत्नेनपश्यामःकेषांचित्तत्स्वभावतः॥ २० ॥ प्रतिरूपतराःकेचिद्दृश्यंतेबुद्धिमत्तराः॥ विरूपेभ्योल्पबुद्धिभ्योलिप्समानाधनागमम्॥ २१ ॥स्वभावप्रेरिताःस
र्वेनिविशंतेगुणायदा॥शुभाशुभास्तदातत्रकस्यकिंमानकारणम्॥ २२ ॥स्वभावादेवतत्सर्वमितिमेनिश्चितामतिः॥आत्मप्रतिष्ठाप्रज्ञावाममनास्तिततोन्यथा
॥ २३ ॥कर्मजंत्विहमन्यंतेफलयोगंशुभाशुभम्॥कर्मणांविषयंकृत्स्नमहंवक्ष्यामितच्छृणु॥ २४ ॥ यथावेदयतेकश्चिदोदनंवायसोव्वदन्॥ एवंसर्वाणिकर्मा
णिस्वभावस्यैवलक्षणम्॥ २५ ॥विकारानेवयोवेदनवेदप्रकृतिंपराम्॥तस्यस्तंभोभवेद्बाल्यान्नास्तिस्तंभोनुपश्यतः॥ २६ ॥ स्वभावभाविनोभावान्सर्वानिवेह
निश्चयात्॥बुध्यमानस्यदर्पोवामानोवाकिंकरिष्यति॥ २७॥वेदधर्मविधिंकृत्स्नंभूतानांचाप्यनित्यताम्॥तस्माच्छक्रनशोचामिसर्वंह्येवेदमंतवत् ॥ २८॥

ते कर्मणामिति विषयंविशेषकार्यं ॥२४॥ तदेवाह यथेति काकोन्नमिवकर्माणिस्वभावंप्रकाशयंति नतुवर्तयंतीत्यर्थः लक्षणंज्ञापकानि असाधारणोधर्मइतियावत् अयंभावः तंतवएवपटस्यकारणंतद्ग तशौक्ल्यादिकंतुपटगतवैचित्र्यस्य एवंस्वभावएवजन्यमात्रहेतुस्तद्गतंधर्मादिकंतद्वैचित्र्येऽसाधारणोहेतुः एतदेवोक्तंयोगैः निमित्तमप्रयोजकंप्रकृतीनामावरणभेदस्तुततःक्षेत्रिकवदिति धर्मादिर्गुणानांन प्रवर्तकः किंतुनेनगुणप्रवाहस्याधर्मस्रोतः खिलीकुर्वताधर्मस्रोतसआवरणंदूरीक्रियतेइतिसूत्रार्थः एतदेवकर्मणांस्वभावज्ञापकत्वमिति ॥ २५ ॥ फलितमाह विकारानिति विकारान्धर्मान् परांप्रकृ तिमर्वाचीनत्रिगुणमयप्रकृत्यपेक्षयाश्रेष्ठांप्रकृतिमुपादानंब्रह्मयोनवेदतस्यकर्मप्रधानस्यभेददर्शिनःस्तंभोभवति नत्वनुपश्यतःपरांप्रकृतिं ॥ २६ ॥ ब्रह्मविदःकुतःस्तंभोनास्तीत्याशंक्यप्रकृतिरेवकर्त्रीनत्वात्मे तिबोधादित्याह स्वभावेति कर्तृत्वाभिमानोहिदर्पादेःकारणंतदभावाद्दर्पाद्यभावइत्यर्थः ॥ २७ ॥ यस्माद्वेदज्ञानामिसर्वमंतवदितितस्मान्नशोचामीत्यर्थः ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शोकाभावेहेतुमाह निर्ममइति मुक्तबंधनोनिर्वासनःस्वस्थः स्वरूपप्रतिष्ठः अव्यपेतोदेहाद्यनभिमानेनस्वरूपादप्रच्युतःभूतानांप्रभवाप्ययौपरंब्रह्म ॥ २९ ॥ लोकमात्मानं अव्ययंनिरपायं ॥ ३० ॥ प्रकृतौविश्वकर्त्र्यां विकारेधर्माधर्मफलयोःसुखदुःखयोः ममद्वेष्टारमहंनपश्यामि यश्चममायतेममेवाऽऽचरतिपुत्रमित्रादिरात्मीयस्तंचनपश्यामि ॥ ३१ ॥ ऊर्ध्वंस्वर्गं अवाक्पातालं तिर्यक्मर्त्यलोकं नकामयेकचित्काले तत्रहेतुर्नहीति ज्ञेयेविज्ञानेकर्म पाठांतरेशर्मवानविद्यतेइतिनहिकिंतुज्ञानेएवनविद्यतेइतियोजना विज्ञानेबुद्धौज्ञानेचिदात्मनि आत्मनोधर्माधर्मतत्फलाश्रयत्वाभावादहंनकिमपिकामये

॥ ७६ ॥ निर्ममोनिरहंकारोनिराशीर्मुक्तबंधनः॥ स्वस्थोव्यपेतःपश्यामिभूतानांप्रभवाप्ययौ॥ २९ ॥ कृतप्रज्ञस्यदांतस्यवितृष्णस्यनिराशिषः॥ नायासोविद्यतेशक्रपश्यतोलोकमव्ययम्॥ ३० ॥ प्रकृतौचविकारेचनमेप्रीतिर्नचद्विषे॥ द्वेष्टारंचनपश्यामियोमामद्यममायते ॥ ३१ ॥ नोर्ध्वंनावाङ्नतिर्यक्चनक्वचिच्छक्रकामये॥ नहिज्ञेयेनविज्ञानेनज्ञानेकर्मविद्यते॥ ३२॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥येनैषालभ्यतेप्रज्ञायेनशांतिरवाप्यते॥ प्रब्रूहितमुपायंमेसम्यक्प्रह्लादपृच्छतः॥३३॥ ॥प्रह्लाद उवाच॥ ॥आर्जवेनाप्रमादेनप्रसादेनात्मवत्तया॥ वृद्धशुश्रूषयाशक्रपुरुषोलभतेमहत्॥ ३४ ॥ स्वभावाल्लभतेप्रज्ञांशांतिमेतिस्वभावतः॥ स्वभावादेवतत्सर्वंयत्किंचिदनुपश्यसि॥ ३५ ॥ इत्युक्तोदैत्यपतिनाशक्रोविस्मयमागमत्॥ प्रीतिमांश्चतदाराजंस्तद्वाक्यंप्रत्यपूजयत्॥ ३६॥ सतदाभ्यर्च्यदैत्येंद्रंत्रैलोक्यपतिरीश्वरः॥ असुरेंद्रमुपामंत्र्यजगामस्वंनिवेशनम्॥३७॥ ॥इतिश्रीम०शां०मोक्ष०शक्रप्रह्लादसंवादोनामद्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२२२॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ययाबुद्ध्यामहीपालोभ्रष्टश्रीर्विचरेन्महीम्॥ कालदंडविनिष्पिष्टस्तन्मेब्रूहिपितामह॥ १॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ वासवस्यचसंवादंबलेर्वैरोचनस्यच॥ २॥ पितामहमुपागम्यप्रणिपत्यकृतांजलिः॥ सर्वानेवासुरान्जित्वाबलिंपप्रच्छवासवः॥३॥ यस्यस्मददतोवित्तंनकदाचनहीयते॥ तंबलिंनाधिगच्छामिब्रह्मन्नाचक्ष्वमेबलिम्॥ ४ ॥ सवायुर्वरुणश्चैवसरविःसचचंद्रमाः॥ सोग्निस्तपतिभूतानिजलंचसभवत्युत ॥ ५॥ तंबलिंनाधिगच्छामिब्रह्मन्नाचक्ष्वमेबलिम्॥ सएवत्वस्तमयतेसस्मविद्योततेदिशः॥६ ॥

इत्यर्थः ॥ ३२ ॥ प्रज्ञाज्ञानं शांतिस्तत्फलं ॥ ३३ ॥ प्रसादेनबुद्धेर्नैर्मल्येन आत्मवत्तयाजितेंद्रियतया महत्मोक्षं ॥ ३४ ॥ अनात्मनःकर्तृत्वमुपपाद्योपसंहरति स्वभावादेवेति विद्यामुक्तिश्चमायिक्येवेत्यर्थः यथोक्तंश्रीमद्भागवते विद्याविद्येममतनूविद्ध्युद्धवशरीरिणां मोक्षबंधकरीआद्येमाययामेविनिर्मितेइति ममममायाविनः॥ ३५ ॥३६ ॥ ३७ ॥ ॥इतिशांति०नै०भा०द्वाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २२२ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ इंद्रियनिग्रहोहंकर्तृत्वाभिमानत्यागश्चकार्यइत्यध्यायद्वयेनोक्त्वासंपदांचांचल्यात्तत्प्राप्तिनाशयोर्हर्षशोकौनकर्तव्यावित्याख्यायिकामुखेनाध्यायत्रयेणाह ययाबुद्ध्येत्यादिना कालदंडविनिष्पिष्टोविपद्ग्रस्तः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ स्ववीर्यख्यापनायबलिंस्तौति यस्येत्यादिना ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७ ॥ ८ ॥ गोषुवृषभेषु ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अकृष्टपच्याकर्षणंविनाधान्यप्रसूः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ यदाचेति सूक्ष्मायःस्थूल

सवर्षतिस्मवर्षाणियथाकालमतंद्रितः॥ तंबलिंनाधिगच्छामिब्रह्मन्नाचक्ष्वमेबलिम्॥ ७॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥नैतत्तेसाधुमघवन्यदेनमनुपृच्छसि॥ पृष्टस्तुनानृतंब्रूयात्तस्माद्वक्ष्यामितेबलिम्॥ ८॥ उष्ट्रेषुयदिवागोषुखरेष्वश्वेषुवापुनः॥ वरिष्ठोभविताजंतुःशून्यागारेशचीपते॥ ९॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥यदिस्मबलिनाब्रह्मन्शून्यागारेसमेयिवान्॥ हन्यामेनंनवाहन्यांतद्ब्रह्मन्ननुशाधिमाम्॥ १०॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥मास्मशक्रबलिंहिंसीर्नबलिर्वधमर्हति॥न्यायस्तुशक्रप्रष्टव्यस्त्वयावासवकाम्यया ॥ ११ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एवमुक्तोभगवतामहेंद्रःपृथिवींतदा॥ चचारैरावतस्कंधमधिरुह्यश्रियावृतः ॥ १२ ॥ ततोददर्शसबलिंखरवेषेणसंवृतम्॥ यथाख्यातंभगवताशून्यागारकृतालयम्॥ १३॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥खरयोनिमनुप्राप्तस्तुषभक्षोसिदानव॥ इयंतेयोनिरधमाशोचस्याहोनशोचसि॥ १४॥ अदृष्टंवतपश्यामिद्विषतांवशमागतम्॥ श्रियाविहीनंमित्रैश्चभ्रष्टवीर्यपराक्रमम्॥ १५॥ यत्तद्यानसहस्रैस्त्वंज्ञातिभिःपरिवारितः॥लोकान्प्रतापयन्सर्वान्यास्यस्मानवितर्कयन्॥ १६ ॥ त्वन्मुखाश्चैवदैतेयाव्यतिष्ठंस्तवशासने॥ अकृष्टपच्याचमहीतवैश्वर्येबभूवह॥ १७॥ इदंचतेद्यव्यसनंशोचस्याहोनशोचसि॥ यदातिष्ठःसमुद्रस्यपूर्वकूलेविलेलिहन् ॥ १८ ॥ज्ञातीन्विभजतोवित्तंतदासीत्तेमनःकथम्॥ यत्तेसहस्रसमितानन्नृतुर्देवयोषितः॥ १९ ॥ बहूनिवर्षपूगानिविहारेदीप्यतःश्रिया ॥ सर्वाःपुष्करमालिन्यःसर्वाःकांचनसप्रभाः ॥ २० ॥ कथमद्यतदाचैवमनस्तेदानवेश्वर ॥ छत्रंतवासीत्सुमहत्सौवर्णंरत्नभूषितम् ॥ २१ ॥ ननृतुस्तत्रगंधर्वाःषट्सहस्राणिसप्तधा॥ यूपस्तवासीत्सुमहान्यजतःसर्वकांचनः॥ २२ ॥ यत्राददःसहस्राणिअयुतानांगवांदश॥ अनंतरंसहस्रेणतदासीद्दैत्यकामतिः॥ २३ ॥ यदाचपृथिवींसर्वांयजमानोऽनुपर्यगाः॥ शम्याक्षेपेणविधिनातदासीत्किंनुतेहृदि ॥ २४ ॥ नतेपश्यामिभृंगारंनच्छत्रंव्यजनेनच॥ ब्रह्मदत्तांचतेमालांनपश्याम्यसुराधिप॥ २५॥ ॥बलिरुवाच॥ ॥नत्वंपश्यसिभृंगारंनच्छत्रंव्यजनेनच॥ ब्रह्मदत्तांचमेमालांनत्वंद्रक्ष्यसिवासव॥ २६॥ गुहायांनिहितानित्वंममरत्नानिपृच्छसि॥ यदामेभविताकालस्तदात्वंतानिद्रक्ष्यसि॥ २७॥

मूलःषट्त्रिंशदंगुलोदंडःशम्यासाबलवताक्षिप्तायावद्दूरेपतेत्तावदेकंदेवयजनं एवंसर्वापिपृथिवीशम्याप्रक्षेपविमिता तवदेवयजनानामपर्याप्ताभूदित्यर्थः पर्यगाःपरिहृत्यगतवान् ॥ २४ ॥ भृंगारःकनकालुकाख्यःसौवर्णउदपात्रविशेषः ॥ २५ ॥ २६ ॥ गुहायांमूलप्रकृतौ निहितान्यंतर्हितानि ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष० नै० भा० त्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पुनरिति प्रव्याहारायप्रकटोक्तये ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ५ ॥ इदंखरत्वंनममापराधादपितुकालपर्ययादित्यर्थः ॥ ६ ॥ जीवितंजीवत्यनेनेतिलिंगं शरीरंस्थूलं जात्यास्वभावेन देहाःस्थूलसूक्ष्मभेदेनद्विविधाः तृणजलायुकान्यायेनमरणेपिलिंगस्यस्थूलदेहांतरसंगतेरपरिहृतत्वात्स्थूलवल्लिंगमप्यन्नेनाप्याय्यते अन्नमयंहिसोम्यमनआपोमयःप्राणस्तेजोमयीवागितिश्रुतेः विनश्यतःमोक्षे अयमर्थः स्थूलसूक्ष्मदेहधर्मैर्गर्दभत्वाशनायादिमत्त्वप्रभृतिभिर्दृ

नत्वेतदनुरूपंतेयशसोवाकुलस्यच ॥ समृद्धार्थोऽसमृद्धार्थंयन्मांकत्थितुमिच्छसि ॥ २८ ॥ नहिदुःखेषुशोचंतेनप्रहृष्यंतिचर्द्धिषु ॥ कृतप्रज्ञाज्ञानतृप्ताःक्षांताःसंतो मनीषिणः ॥ २९ ॥ त्वंतुप्राकृतयाबुद्ध्यापुरंदरविकत्थसे ॥ यदाहमिवभावीस्यास्तदानैवंवदिष्यसि ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०बलिवासवसंवादोनामत्रयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ पुनरेवतुतंशक्रःप्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ निःश्वसंतंयथानागंप्रव्याहारायभारत ॥ १ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ यत्तद्यानसहस्रेणज्ञातिभिःपरिवारितः ॥ लोकान्प्रतापयन्सर्वान्यास्यस्मानविवर्कयन् ॥ २ ॥ दृष्ट्वासुरूपणांचेमामवस्थामात्मनोबले ॥ ज्ञातिमित्रपरित्यक्तःशोचस्याहोनशोचसि ॥ ३ ॥ प्रीतिंप्राप्यातुलांपूर्वंलोकांश्चात्मवशेस्थितान् ॥ विनिपातमिमंवाद्यंशोचस्याहोनशोचसि ॥ ४ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ अनित्यमुपलक्ष्येहकालपर्यायधर्मतः ॥ तस्माच्छक्रनशोचामिसर्वंह्येवेदमंतवत् ॥ ५ ॥ अंतवंतइमेदेहाभूतानांचसुराधिप ॥ तेनशक्रनशोचामिनापराधादिदंमम ॥ ६ ॥ जीवितंचशरीरंचजात्यैवसहजायते ॥ उभेसहविवर्धेतेउभेसहविनश्यतः ॥ ७ ॥ नहीदृशमहंभावमवशःप्राप्यकेवलम् ॥ यदेवमभिजानामिकाव्यथामेविजानतः ॥ ८ ॥ भूतानांनिधनंनिष्ठास्रोतसामिवसागरः ॥ नैतत्सम्यग्विजानंतोनरामुह्यंतिवज्रधृक् ॥ ९ ॥ येत्वेवंनाभिजानंतिरजोमोहपरायणाः ॥ तेकृच्छ्रंप्राप्यसीदंतिबुद्धिर्येषांप्रणश्यति ॥ १० ॥ बुद्धिलाभात्तुपुरुषःसर्वंतुदतिकिल्बिषम् ॥ विपाप्मालभतेसत्त्वंसत्त्वस्थःसंप्रसीदति ॥ ११ ॥ ततस्तुयेनिवर्तंतेजायंतेवापुनःपुनः ॥ कृपणाःपरितप्यंतेतैरर्थैरभिचोदिताः ॥ १२ ॥ अर्थसिद्धिमनर्थंचजीवितंमरणंतथा ॥ सुखदुःखफलेचैवनद्वेष्मिनचकामये ॥ १३ ॥

श्यैर्द्रष्टाहंतत्तोविविक्तमात्मानंजानन्नव्याकुलीभवामीत्यर्थः ॥ ७ ॥ एतदेवाह नहीति ईदृशंभावंगार्दभदेहंप्राप्याहंविवशोदेहधर्मैःपराभूतोनास्मीतियोजना एवमात्मनोऽसंगत्वं ॥ ८ ॥ भूतानांस्थूलसूक्ष्माणांनिधनंमरणंनिष्ठापरागतिः नत्वात्मनःनमुंह्यतीतिसंबंधः ॥ ९ ॥ मूढोनश्यत्यमूढस्तरतीत्याहद्वाभ्यां येत्विति ॥ १० ॥ सत्त्वस्थोबुद्धिमान् संप्रसीदतिमोहजंकालुष्यंत्यजति ॥ ११ ॥ ततःसत्त्वान्निवर्तंते रजस्तमोभ्यामभिभूयंतइत्यर्थः अर्थैःकामादिभिः ॥ १२ ॥ ॥ स्वस्यतद्वैलक्षण्यमाह अर्थेति ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रयुक्तिमाह हतमिति हतंनिर्जीवंदेहंहंतिनतुजीवं एतेनदेहस्यात्मत्वंनिरस्तं योहंतिदेहादन्योहंहंतेत्यभिमानीकर्तासोपिहतएव दृश्यत्वाद्देहवदात्मत्वेनप्रतीयमानोपिजडएव उभौयोहंतिबुद्ध्यात्मवादी योहतोदेहात्मवादी ॥ १४ ॥ हंतीतिहत्वा जयतीतिजित्वा उभयत्राप्यन्येभ्योपिदृश्यंतइतिक्वनिप् तुगागमः आद्येऽनुनासिकलोपोधिकः हंताजेताचपुरुषाधसोधीतादात्म्यापन्नःकर्तृत्वाभिमानीपुरुषाभासोनतुमुख्यःपुरुषःसह्यकर्तैव योहिकर्ताधीधातुःसएवकरोतितद्धननादिकं ॥ १५ ॥ जगत्कर्तृत्वमपिपुरुषेनास्तीत्याह कोहीति तल्लोकयूथं तेनजनिमतामनसाकृतं तस्यमनसोपिकर्तापरः ॥ १६ ॥ तमेवाह पृथिवीति मनोपिपांचभौतिकमित्यर्थः भूतानिस्थूलसूक्ष्मशरीराणि ॥ १७ ॥

हतंहंतिहतोह्येवयोनरोहंतिकंचन ॥ उभौतौनविजानीतोयश्चहंतिहतश्चयः ॥ १४ ॥ हत्वाजित्वाचमघवन्यःकश्चित्पुरुषायते ॥ अकर्ताह्येवभवतिकर्ताह्येवकरोतितत् ॥ १५ ॥ कोहिलोकस्यकुरुतेविनाशप्रभवावुभौ ॥ कृतंहितत्कृतेनैवकर्तातस्यापिचापरः ॥ १६ ॥ पृथिवीज्योतिराकाशमापोवायुश्चपंचमः ॥ एतद्योनीनिभूतानितत्रकापरिदेवना ॥ १७ ॥ महाविद्योल्पविद्यश्चबलवान्दुर्बलश्चयः ॥ दर्शनीयोविरूपश्चसुभगोदुर्भगश्चयः ॥ १८ ॥ सर्वंकालःसमादत्तेगंभीरःस्वेनतेजसा ॥ तस्मिन्कालवशंप्राप्तेकाव्यथामेविजानतः ॥ १९ ॥ दग्धमेवानुदहतिहतमेवानुहन्यते ॥ नश्यतेनष्टमेवाग्रेलब्धव्यंलभतेनरः ॥ २० ॥ नास्यद्वीपःकुतःपारोनावारःसंप्रदृश्यते ॥ नांतमस्यप्रपश्यामिविधेर्दिव्यस्यचिंतयन् ॥ २१ ॥ यदिमेपश्यतःकालोभूतानिनविनाशयेत् ॥ स्यान्मेहर्षश्चदर्पश्चक्रोधश्चैवशचीपते ॥ २२ ॥ तुषभक्षंतुमांज्ञात्वाप्रविविक्तजनेगृहे ॥ विभ्रतंगार्दभंरूपमागत्यपरिगर्हसे ॥ २३ ॥ इच्छन्नहंविकुर्यांहिरूपाणिबहुधात्मनः ॥ विभीषणानियानीक्ष्यपलायेथास्त्वमेवमे ॥ २४ ॥ कालःसर्वंसमादत्तेकालःसर्वंप्रयच्छति ॥ कालेनविहितंसर्वंमाकृथाःशक्रपौरुषम् ॥ २५ ॥ पुरासर्वंप्रव्यथितंमयिक्रुद्धेपुरंदर ॥ अवैमित्वस्यलोकस्यधर्मंशक्रसनातनम् ॥ २६ ॥ त्वमप्येवमवेक्षस्वमात्मनाविस्मयंगमः ॥ प्रभवश्चप्रभावश्चनात्मसंस्थःकदाचन ॥ २६ ॥ कौमारमेवतेचित्तंतथैवाद्ययथापुरा ॥ समवेक्षस्वमघवन्बुद्धिंविंदस्वनैष्ठिकीम् ॥ २८ ॥

महाविद्यइति विद्यावत्त्वबलवत्त्वादयोमनोदेहयोर्भौतिकयोर्विकारादधिक्षीरादिवत्कालैकनिर्वर्त्यानत्वात्मसंबंधिनइतिजानतोममनव्यथास्तीतिश्लोकद्वयार्थः ॥ १८ ॥ तस्मिन्धीदेहविकारेपूर्वोक्ते ॥ १९ ॥ दग्धंकालात्मनेश्वरेणाऽनुदहतिवह्न्यादिः मयाहतांस्त्वंजहिमाव्यथिष्ठाइत्यादिस्मृतेः एवमग्रेपि ॥ २० ॥ अस्यकालस्यविधेर्विधातुः दिव्यस्यपुण्यपापेतरस्य ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ईक्ष्यदृष्ट्वा ॥ २४ ॥ २५ ॥ धर्मंवृद्धिह्रासवत्त्वं ॥ २६ ॥ प्रभवऐश्वर्यं प्रभावस्तदाविष्करणं नात्मसंस्थोनाऽऽत्माधीनः ॥ २७ ॥ कौमारंबालस्येवाज्ञंतवचित्तं ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ २९ ॥ ३० ॥ शास्तुरीश्वरस्य ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ नर्द्धिःऋद्ध्यभावः नैकधेतिवत्समासः पर्यायःकालक्रमस्तेनकृतं कर्माण्यपिकालमनुरुध्यैवफलंतिबीजानीवपर्जन्यंनतुस्वतइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ एवंममगर्दभत्वादिकंनैवस्यादितिशेषः नचेदित्यादितत्रोपपत्तिः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ द्वादशानांअरुणोमाघमासेतुसूर्योवैफाल्गुनेतथेत्युक्तरूपाणां ॥४१॥ उद्वहामिमेघोभूत्वा

देवामनुष्याःपितरोगंधर्वोरगराक्षसाः ॥ आसन्सर्वेममवशेतत्सर्ववेत्थवासव ॥ २९ ॥ नमस्तस्यैदिशेप्यस्तुयस्यांवैरोचनोबलिः॥ इतिमामभ्यपद्यंतबुद्धिमात्सर्यमोहिताः ॥ ३० ॥ नाहंतदनुशोचामिनात्मभ्रंशंशचीपते ॥ एवंमेनिश्चिताबुद्धिःशास्तुस्तिष्ठाम्यहंवशे ॥ ३१ ॥ दृश्यतेहिकुलेजातोदर्शनीयःप्रतापवान् ॥ दुःखंजीवन्सहामात्योभवितव्यंहितत्तथा ॥ ३२ ॥ दौष्कुलेयस्तथामूढोदुर्जातःशक्रदृश्यते ॥ सुखंजीवन्सहामात्योभवितव्यंहितत्तथा ॥ ३३ ॥ कल्याणीरूपसंपन्नादुर्भगाशक्रदृश्यते ॥ अलक्षणाविरूपाचसुभगादृश्यतेपरा ॥ ३४ ॥ नैतदस्मत्कृतंशक्रनैतच्छक्रत्वयाकृतम् ॥ यत्त्वमेवंगतोवज्रिन्यच्चाप्येवंगतावयम् ॥ ३५
नकर्मभविताप्येतत्कृतंममशतक्रतो ॥ ऋद्धिर्वाप्यथवानर्द्धिःपर्यायकृतमेवतत् ॥ ३६ ॥ पश्यामित्वांविराजंतंदेवराजमवस्थितम् ॥ श्रीमंतंद्युतिमंतंचगर्जमानंममोपरि ॥ ३७ ॥ एवंनैवनचेत्कालोमामाक्रम्यस्थितोभवेत् ॥ पातयेयमहंत्वाद्यसवज्रमपिमुष्टिना ॥ ३८ ॥ नतुविक्रमकालोयंशांतिकालोयमागतः ॥ कालःस्थापयतेसर्वंकालःपचतिवैतथा ॥ ३९ ॥ मांचेदभ्यागतःकालोदानवेश्वरपूजितम् ॥ गर्जंतंप्रतपंतंचकमन्यंनागमिष्यति ॥ ४० ॥ द्वादशानांतुभवतामादित्यानांमहात्मनाम् ॥ तेजांस्येकेनसर्वेषांदेवराजधृतानिमे ॥ ४१ ॥ अहमेवोद्वहाम्यापोविसृजामिचवासव ॥ तपामिचैवत्रैलोक्यंविद्योताम्यहमेवच ॥ ४२ ॥ संरक्षामिविलुंपामिददाम्यहमथाददे ॥ संयच्छामिनियच्छामिलोकेषुप्रभुरीश्वरः ॥ ४३ ॥ तदद्यविनिवृत्तंमेप्रभुत्वममराधिप ॥ कालसैन्यावगाढस्यसर्वंनप्रतिभातिमे ॥ ४४ ॥ नाहंकर्तानचैवत्वंनान्यःकर्ताशचीपते ॥ पर्यायेणहिभुज्यंतेलोकाःशक्रयदृच्छया ॥ ४५ ॥

सूर्योभूत्वाशोषयामीतिवार्थः आपःअपः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ कालसैन्यंमासार्धमासादि ॥ ४४ ॥ नाहमितिजीवस्यनत्वमितितटस्थेश्वरस्यनान्यइतिप्रकृतेश्चकर्तृत्वंनिषिद्धं पर्यायेणकालक्रमेणभुज्यंतेपाल्यंतेसंह्रियंतेवा ॥ ४५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कोसौकालस्तमाह मासेति मासाद्युपलक्षितस्तार्किकाभिमतद्रव्यविशेषःकालस्तस्यवेश्मेवाधिष्ठानंमायाशबलंब्रह्मेत्यर्थः अहःसंज्ञैरात्रिसंज्ञैश्चक्रतुभिःसंवृतं नवैतान्यहानिभवंति नववैप्राणाः नवसुवर्गलोकाः नवस्वेवतत्सुवर्गेषुलोकेषुप्रतितिष्ठंतोयंतिप्रतितिष्ठंतिहवैयएताराात्रीरूपयंतीत्यार्थवादिकफलवताकर्मकांडेनगूहितमित्यर्थः उक्तंचभगवता यामिमांपुष्पितांवाचमित्यादिना एवमपिक्रतुद्वारमृतवोवसंताद्याः ब्राह्मणोग्निमादधीत वसंतेवसंतेज्योतिषायजेतेतिवसंतादिकालविहिताधानज्योतिष्टोमादिकंकर्मैवद्वारंप्राप्तिसाधनंयस्यतदृतुद्वारं वायुःसूत्रात्मा वायुर्वैगौतमतत्सूत्रंवायुनावैगौतमतत्सूत्रेणायंचलोकःपरश्चलोकःसर्वाणिचभूतानिसंदृब्धानीतिश्रुतिप्रसिद्धः मुखमिवप्रथमप्राप्यंयस्यतद्वायुमुखं वर्षमुखमितिपाठेवर्षतीतिवर्षोधर्ममेघाख्यंध्यानंतदेवमुखंयस्यनिर्विषयध्यानैकगम्यंकालमाहुरितिप्रसिद्धेनविशेषेणक्रिययासंबंधः तंमामायुरमृतमित्युपास्वेतिश्रुतेरायुर्ब्रह्मतत्प्रतिपादकोवेदउपनिषत्तद्विदः ॥ ४६ ॥ आहुरिति इदंसर्वंकालाख्यंब्रह्मेत्याहुः इदंसर्वंयदयमात्माब्रह्मैवेदंसर्वमित्यागमबलेनतद्ब्रह्मचिंत्यंध्येयमितिकेचिज्जैमिन्यादयआहुर्मनीषयाबुद्ध्यैवनतुशास्त्रबलेन अस्त्विदंसर्वंब्रह्मनतुप्रत्यगभिन्नत्वेनतदुपास्यंकिंतुवस्तुतत्त्वमेवतत्तथाज्ञेयमित्यर्थः तदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासतइतिश्रुत्याऽसकृदुपास्यस्यब्रह्मभावनिषेधात् ननुज्ञेयत्वमपिब्रह्मणोनिषिद्धंयन्मनसानमनुतइत्यादिश्रुत्येत्यतआह अस्याइति अस्याश्चिंतायाःपंचैवचिंत्यान्विषयानन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमयान्को

मासमासार्धवेश्मानमहोरात्राभिसंवृतम्॥ ऋतुद्वारंवायुमुखमायुर्वेदविदोजनाः॥ ४६॥ आहुःसर्वमिदंचिंत्यंजनाःकेचिन्मनीषया॥
अस्याःपंचैवचिंतायाःपर्येष्यामिचपंचधा॥ ४७॥ गंभीरंगहनंब्रह्ममहत्तोयार्णवंयथा॥ अनादिनिधनंचाहुरक्षरंक्षरमेवच॥ ४८॥

शान्पंचधाप्रत्येकंपंचप्रकारान्पक्षद्वयशिरोमध्यदेशपुच्छाख्यपंचावयवविशिष्टान्पर्येष्यामिश्रुतावगच्छामि तथाहिश्रूयंते सवाएषपुरुषोन्नरसमयः तस्येदमेवशिरः अयंदक्षिणःपक्षः अयमुत्तरःपक्षः अयमात्मा इदंपुच्छंप्रतिष्ठेतिप्रतिपुरुषंशिरआदयःपंचावयवाः तदयमर्थः यज्ज्ञेयंयच्चोपास्यंनतद्ब्रह्म अनात्मत्वात् आत्माहिब्रह्म कथंतर्हीदंसर्वंयदयमात्मेति बाधायांसामानाधिकरण्यमिदमितिभ्रमःयद्रजतमभात्साशुक्तिरितिवत् अपिचाहुर्वृद्धाः योयंस्थाणुःपुमानेषपुंधियास्थाणुधीरिवब्रह्मास्मीतिधियाशेषाहंबुद्धिर्विनिवर्त्यतइति अशेषाहंबुद्धिःसमष्ट्यहंकारः पूर्वोक्तरीत्यायथास्फटिकेलौहित्यपद्मरागत्वेंद्रनीलत्वान्यध्यस्यन्नुत्तरोत्तररूपबोधेपूर्वपूर्वरूपमेवतात्त्विकंमन्यते एवंशुद्धचैतन्येईशसूत्रविराजोध्यस्तास्तत्रदेहपरिच्छेदाभिमाननिवृत्तौविराडस्मीत्यध्यासोवशिष्यते तन्निवृत्तौसूत्रात्मास्मीति तस्यापि निवृत्तावीशोस्मीति तस्यापिनिवृत्तौवाङ्मनसातीतंकिंचित्सन्मात्रंसुषुप्तिसदृशंशिष्यतेइति ॥ ४७ ॥ तदेतदाह गंभीरमिति गंभीरंतर्कागम्यं गहनंशास्त्रतोधिगतमपिदुष्प्रवेशं ब्रह्मत्रिविधपरिच्छेदशून्यं महत्तोयार्णवंपारावारशून्यार्णवतुल्यं सलिलएकोद्रष्टाऽद्वैतोभवतीतिश्रुत्यातादृशसलिलेनोपमितमेकरसमित्यर्थः क्षरंशुक्तिरिवरजतरूपेणस्वतोजन्मनाशशून्यमपिजगद्रूपेणक्षरं अक्षरंजीवरूपेण निर्विशेषमेववस्त्वविद्ययासर्वविशेषयुक्तंभवतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतदेवाह सत्त्वेष्विति यथादर्पणेषुमुखंप्रविश्यस्वरूपस्यागमकमपिगमकंभवति एवंसत्त्वेषुबुद्धिसत्त्वेषुचित्प्रतिबिंबरूपेणाविश्यालिंगंनिरुपाधिचैतन्यस्यज्ञापिकंभवति जीवस्यैवानुपाधिकंरूपंब्रह्मेत्यर्थः
अतएवध्रुवमुपाधिधर्मास्पर्शिनं ॥ ४९ ॥ भूतानामिति चित्ताद्याकारपरिणतपंचमहाभूतसंबंधिनंविपर्यासंसच्चिदानंदानंतविपरीतमनृतजडदुःखपरिच्छिन्नाख्यंदुर्भगत्वंभगवानप्यविद्ययाऽऽत्मनिमन्यते
नह्येतावदविद्याप्रकाशितंदुःखित्वादिरूपमात्मनोगम्यंनित्यज्ञातत्वात्तस्य किंतुयस्मात्प्रतीचोरूपात्पुनरन्योब्रह्मारुद्रोविष्णुर्वानप्रभवेत्तदेवात्मनोरूपमतएवचानन्याधिपतिरितिन्यायात्॥५०॥गतिमिति अ
गत्वाअप्राप्य नित्यप्राप्तत्वादितिभावः अहेयत्वमविकारित्वंचोत्तरार्धार्थः॥५१॥ इंद्रियाणीतिचित्तवृत्तिमात्रोपलक्षणं पंचधापंचभिःप्रमाणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृत्याख्यैःप्रकारैः एनमिंद्रियाद्यगम्यं

सत्त्वेषुलिंगमाविश्यनिर्लिंगमपितत्स्वयम्॥मन्यंतेध्रुवमेवैनंयेजनास्तत्त्वदर्शिनः॥४९॥भूतानांतुविपर्यासंकुरुतेभगवानिति॥ नह्येतावद्भवेद्गम्यंनयस्मात्प्रभवे
त्पुनः॥५०॥ गतिंहिसर्वभूतानामगत्वाक्कगमिष्यति॥ योधावतानहातव्यस्तिष्ठन्नपिनहीयते॥५१॥ तमिंद्रियाणिसर्वाणिनानुपश्यंतिपंचधा॥ आहुश्चैनंके
चिदग्निंकेचिदाहुःप्रजापतिम्॥५२॥ ऋतून्मासार्धमासांश्चदिवसांश्चक्षणांस्तथा॥ पूर्वाह्णमपराह्णंचमध्याह्नमपिचापरे॥५३॥ मुहूर्त्तमपिचैवाहुरेकंसंतमने
कधा॥ तंकालमितिजानीहियस्यसर्वमिदंवशे॥५४॥ बहूनींद्रसहस्राणिसमतीतानिवासव॥ बलवीर्योपपन्नानियथैवत्वंशचीपते॥५५॥ त्वामप्यतिबलं
शक्रदेवराजंबलोत्कटम्॥ प्राप्तेकालेमहावीर्यःकालःसंशमयिष्यति॥५६॥ यइदंसर्वमादत्तेतस्माच्छक्रस्थिरोभव॥ मयात्वयाचपूर्वैश्चनसशक्योतिवर्तितुं
॥५७॥ यामेतांप्राप्यजानीषेराज्यश्रियमनुत्तमाम्॥ स्थितामयीतितन्मिथ्यानैषाह्येकत्रतिष्ठति॥५८॥ स्थिताहींद्रसहस्रेषुत्वद्विशिष्टतमेष्वियम्॥ मांचलोला
परित्यज्यत्वामगाद्विबुधाधिप॥५९॥ मैवंशक्रपुनःकार्षीःशांतोभवितुमर्हसि॥ त्वामप्येवंविधंज्ञात्वाक्षिप्रमन्यंगमिष्यति॥६०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशां
ति०मोक्ष०बलिवासवसंवादेचतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२२४॥ ॥७॥ ॥७॥

केचिदौपनिषदाअग्निंअयमग्निर्वैश्वानरोयोयमंतःपुरुषेअहंवैश्वानरोभूत्वेत्यादिश्रुतिस्मृतिप्रसिद्धंजाठरेआरोप्योपास्यमाहुः अपरेकर्मपरायणाःप्रजापतिंसंवत्सरःप्रजापतिरितिश्रुतंकालाभिमानिनंसूत्रा
त्मानंसर्वकर्मसंतर्पणीयंप्रतिनियतकालसर्वफलप्रदातारंऋतुमासाद्यभिमानिदेवतात्मानमाहुरेकंसंतमनेकधाआहुः तथाचश्रुतिः सुपर्णंविप्राःकवयोवचोभिरेकंसंतंबहुधाकल्पयंतीत्याद्या तद्यदिदमाहुरमुंय
जामुंयजेत्येतस्यैवसाविसृष्टिरित्याद्याच श्लोकत्रयं॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥ ॥इतिशांति०मो०नै०भा०चतुर्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२२४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीदर्पशमनायश्रियश्चांचल्यमाख्यायिकामुखेनाह प्रसंगाच्चश्रीदान्श्रीघ्नांश्चधर्मान्कथयति शतक्रतुरित्यध्यायेन ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥१४॥

भीष्मउवाच॥ शतक्रतुरथापश्यद्बलेर्दीप्तांमहात्मनः ॥ स्वरूपिणींशरीराद्धिनिष्क्रामंतींतदाश्रियम् ॥ १ ॥ तांदृष्ट्वाप्रभयादीप्तांभगवान्पाकशासनः॥ विस्म
योत्फुल्लनयनोबलिंपप्रच्छवासवः ॥ २ ॥ ॥शक्रउवाच ॥ बलेकेयमपक्रांतारोचमानाशिखंडिनी ॥ त्वत्तःस्थितासकेयूरादीप्यमानास्वतेजसा ॥ ३ ॥ ॥ब
लिरुवाच ॥ ॥नहीमामासुरींवेद्मिनदैवींचनमानुषीम् ॥ त्वमेनांपृच्छवामावायथेष्टंकुरुवासव ॥ ४ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥कात्वंबलेरपक्रांतारोचमानाशि
खंडिनी ॥अजानतोममाचक्ष्वनामधेयंशुचिस्मिते ॥ ५ ॥ कात्वंतिष्ठसिमामेवंदीप्यमानास्वतेजसा ॥ हित्वादैत्यवरंसुभ्रुतन्ममाचक्ष्वपृच्छतः ॥ ६ ॥ ॥श्रीरु
वाच ॥ ॥नमांविरोचनोवेदनायंवैरोचनोबलिः॥ आहुर्मांदुःसहेत्येवंविधित्सेतिचमांविदुः॥ ७ ॥ भूतिर्लक्ष्मीतिमामाहुःश्रीरित्येवंचवासव॥ त्वंमांशक्रनजानी
षेसर्वेदेवानमांविदुः ॥ ८ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ किमिदंत्वंममकृतेउताहोबलिनःकृते ॥दुःसहेविजहास्येनंचिरसंवासिनीसती ॥ ९ ॥ ॥श्रीरुवाच ॥ ॥नोधा
तानविधातामांविदधातिकथंचन ॥ कालस्तुशक्रपर्यागान्मैनंशक्रावमन्यथाः ॥ १० ॥ ॥शक्रउवाच ॥ ॥कथंत्वयाबलिस्त्यक्तःकिमर्थंवाशिखंडिनि ॥ कथं
चमांनजह्यास्त्वंतन्मेब्रूहिशुचिस्मिते ॥ ११ ॥ ॥श्रीरुवाच॥ ॥सत्येस्थितास्मिदानेचव्रतेतपसिचैवहि ॥ पराक्रमेचधर्मेचपराचीनस्ततोबलिः ॥ १२ ॥ ब्रह्मण्यो
यंपुराभूत्वासत्यवादीजितेंद्रियः॥ अभ्यसूयद्ब्राह्मणानामुच्छिष्टश्चास्पृशद्घृतम् ॥ १३ ॥ यज्ञशीलःसदाभूत्वामामेवयजतेस्वयम् ॥ प्रोवाचलोकान्मूढात्माकाले
नोपनिपीडितः ॥ १४ ॥ अपाकृताततःशक्रत्वयिवत्स्यामिवासव ॥ अप्रमत्तेनधार्यास्मितपसाविक्रमेणच ॥ १५ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ नास्तिदेवमनुष्येषुसर्व
भूतेषुवापुमान् ॥ यस्त्वामेकोविषहितुंशक्नुयात्कमलालये ॥ १६ ॥ ॥ श्रीरुवाच ॥ ॥ नैवदेवोनगंधर्वोनासुरोनचराक्षसः ॥ योमामेकोविषहितुंशक्तःकश्चि
त्पुरंदर ॥ १७ ॥ ॥शक्रउवाच ॥ ॥ तिष्ठेथामयिनित्यंत्वंयथातद्ब्रूहिमेशुभे ॥ तत्करिष्यामितेवाक्यमृतंतद्वक्तुमर्हसि ॥ १८ ॥ ॥ श्रीरुवाच ॥ ॥ स्थास्यामिनि
त्यंदेवेंद्रयथात्वयिनिबोधतत् ॥ विधिनावेददृष्टेनचतुर्धाविभजस्वमाम् ॥ १९ ॥ ॥शक्रउवाच ॥ ॥ अहंवैत्वांनिधास्यामियथाशक्तियथाबलम् ॥ नतुमेतिक्रमः
स्याद्वैसदालक्ष्मितवांतिके ॥ २० ॥ भूमिरेवमनुष्येषुधारिणीभूतभाविनी ॥ सातेपादंतितिक्षेतसमर्थाहीतिमेमतिः ॥ २१ ॥ ॥ श्रीरुवाच ॥ ॥ एषमेनिहितःपा
दोयोयंभूमौप्रतिष्ठितः ॥ द्वितीयंशक्रपादंमेतस्मात्सुनिहितंकुरु ॥ २२ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥२७ ॥ २८ ॥ वित्तंतीर्थादिपुण्यंयज्ञादिधर्मोविद्याचेतिश्रियश्चत्वारःपादाभूमौजलेऽग्नौविद्वत्सुचनिहितास्तेषामुपघातःस्तेयकामाशौचाशमैः ॥ २१ ॥ यावत्पुरस्तादिति
मेरोःपृष्ठेमध्येब्रह्मलोकःप्राच्यादिचतुर्दिक्षिंवद्रयमवरुणकुबेराणांपुर्यश्चमेरुंप्रदक्षिणीकुर्वताआदित्येनभास्यन्ते तत्रभास्यापेक्षंभासकत्वमतोयस्याःपुर्याउच्छेदस्तत्रादित्योनतपतीतिव्यवहारः तथासूर्यस्यो
॥८०॥ दयस्तद्देशवासिनांदर्शनमदर्शनंचास्तमयः तत्रप्राच्यामुदितःप्रतीच्यानामस्तंगतउदीच्यानांमध्यंदिनगतोदाक्षिणात्यानांतदामध्यरात्रमितिचव्यवहारः एवंदक्षिणादिष्वपिज्ञेयं एवंसतियदाप्राच्यांतपनितदा
मेरुप्रदक्षिणायास्तुल्यत्वादितरास्वपितपत्येव तेनयावत्प्राच्यांतपतितावदेवदक्षिणस्यामितिवदताप्राच्याउच्छेदोयावताकालेनततोद्विगुणितेनकालेनदक्षिणस्याउच्छेदउक्तोभवति एवमुत्तरयोस्तथाचब्रह्म १२
णोदिनस्यषोडशधाविभक्तस्यप्रथमेनांशेनैंद्र्याउच्छेदोद्वाभ्यांसंयमिन्याश्चतुर्भिर्वारुण्याअष्टाभिरुदीच्याउच्छेदस्तदाद्रष्टॄणामभावात्सूर्यस्यदर्शनादर्शनरूपावुदयास्तमयौनस्तःकिंतुमध्यंदिनएवसंततंब्र

॥शक्रउवाच॥ ॥आपएवमनुष्येषुद्रवंत्यःपरिचारिणीः॥तास्तेपादंतितिक्षंतामलमापस्तितिक्षितुम् ॥ २३॥ ॥ श्रीरुवाच॥ ॥ एषमेनिहितःपादोयोयमप्सु
प्रतिष्ठितः॥तृतीयंशक्रपादंमेतस्मात्सुनिहितंकुरु॥ २४॥ ॥शक्रउवाच ॥ ॥ यस्मिन्वेदाश्चयज्ञाश्चयस्मिन्देवाःप्रतिष्ठिताः॥तृतीयंपादमग्निस्तेसुधृतंधारयि
ष्यति॥ २५॥ ॥श्रीरुवाच॥ ॥ एषमेनिहितःपादोयोयमग्नौप्रतिष्ठितः ॥ चतुर्थंशक्रपादंमेतस्मात्सुनिहितंकुरु ॥ २६॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥ येवैसंतोमनुष्येषु
ब्रह्मण्याःसत्यवादिनः॥तेतेपादंतितिक्षंतामलंसंतस्तितिक्षितुं॥ २७॥ ॥श्रीरुवाच॥ ॥एषमेनिहितःपादोयोयंसत्सुप्रतिष्ठितः ॥ एवंहिनिहितांशक्रभूतेषुपरि
धत्स्वमां॥ २८॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥भूतानामिहयोवैत्वांमयाविनिहितांसतीम् ॥ उपहन्यात्समेधृष्यस्तथाशृण्वंतुमेवचः ॥ ततस्त्यक्तःश्रियाराजादैत्यानांब
लिरब्रवीत्॥ २९॥ बलिरुवाच॥ ॥यावत्पुरस्तात्प्रतपेत्तावद्वैदक्षिणांदिशम् ॥ पश्चिमांतावदेवापितथोदीचींदिवाकरः ॥ ३० ॥ तथामध्यंदिनेसूर्योनास्तमे
तियदातदा॥पुनर्देवासुरंयुद्धंभाविजेतास्मिवस्तदा ॥ ३१ ॥ सर्वलोकान्यदादित्यएकस्थस्तापयिष्यति ॥ तदादेवासुरेयुद्धेजेताहंत्वांशतक्रतो ॥ ३२ ॥ ॥ श
क्रउवाच॥ ॥ब्रह्मणास्मिसमादिष्टोनहंतव्योभवानिति॥तेनतेहंबलेवज्रंनविमुंचामिमूर्धनि॥ ३३॥

ह्मलोकंप्रकाशयतिनपुर्यंतरं तदातद्भावात् तदेतदाह एकस्थोब्रह्मलोकस्थः सर्वाँल्लोकान्मेरुपृष्ठादधस्तनांस्तापयति तदाब्रह्मणोमध्याह्नावसानेवर्तमानवैवस्वतमनोरधिकारच्युतौसत्यांभविष्येसाव
र्णिकमनौबलिरिंद्रोभविष्यति यद्वा वैवस्वतमन्वंतरमेवाष्टधाविभज्यतदंतेउक्तक्रमेणसर्वपुर्युच्छेदेसतिमन्वंतरांतरेबलिरिंद्रोभविष्यतीतिज्ञेयं तदिदमुक्तं यावत्पुरस्तात्प्रतपेदित्यादिनाश्लोकत्रयेण अयंलो
कनाशक्रमश्छांदोग्येमधुविद्यायांयावदादित्यःपुरस्तादुदेतापश्चादस्तमेताद्विस्तावद्दक्षिणउदेतोत्तरतोस्तमेतेत्यादिनादर्शितःसएवात्रबलिनास्वराज्यकालकथनायोदीर्यते ॥३०॥३१॥३२॥ तत्रमन्वंतरस्या ॥८०॥
ष्टमांशकालेनस्वराज्योच्छेदंश्रुत्वाकुपितःकर्मफलस्येंद्रपदस्यानित्यतांमन्वानइंद्रःपरुषोक्तिपूर्वकंतद्दूषयति ब्रह्मणेत्यादिना ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मध्यमास्थितःसन्नैवतपिता॰पुरीचतुष्टयोच्छेदोनैवभवितेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ अजस्रंसत्येनकर्मणा तथाहि कर्मठाःप्राहुर्नकदाचिदनीदृशंजगदिति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ एवमुक्तस्त्विति अयंभावः एकसप्तत्याच
तुर्युगैरेकोमनुर्नश्यति तस्येदानीमष्टाविंशतितमोयुगपर्यायोऽनुवर्तते तत्रोक्तरीत्याचतुर्थांशेनैंद्रीसंयमिन्योरुच्छेदोजातएव वारुण्याअपिक्षयकालःप्रवृत्तः उदीच्यास्तुनप्रवृत्तइत्याशयेनेंद्रउदीचींगतोब
लिस्तुभ्रष्टश्रीस्तादृशीमेवदक्षिणांगतोनतुपूर्वां तस्याभ्रष्टैश्वर्यत्वेपिशत्रुसंनिहितत्वादिति ॥३७॥ननुपुराणांतरेचतस्त्रणामपिपुरीणांसहैवोच्छेदोदृश्यतेनोक्तक्रमेणेत्याशंक्याह इत्येतदिति अनहंकारइतिसंज्ञा

यथेष्टंगच्छदैत्येंद्रस्वस्तितेस्तुमहासुर ॥ आदित्योनैवतपिताकदाचिन्मध्यतःस्थितः ॥ ३४ ॥ स्थापितोह्यस्यसमयःपूर्वमेवस्वयंभुवा ॥ अजस्रंपरियात्येषसत्ये
नावतपन्प्रजाः ॥ ३५ ॥ अयनंतस्यषण्मासानुत्तरंदक्षिणंतथा ॥ येनसंयातिलोकेषुशीतोष्णेविसृजन्रविः ॥ ३६ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तुदैत्येंद्रोब
लिरिंद्रेणभारत ॥ जगामदक्षिणामाशामुदीचींतुपुरंदरः ॥ ३७ ॥ इत्येतद्बलिनागीतमनहंकारसंज्ञितम् ॥ वाक्यंश्रुत्वासहस्राक्षःखमेवारुरुहेतदा ॥ ३८ ॥ ॥इति
श्रीमहाभारतेशांति०मो०प०श्रीसंनिधानोनामपंचविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥
अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ शतक्रतोश्चसंवादंनमुचेश्चयुधिष्ठिर ॥ १ ॥ श्रियाविहीनमासीनमक्षोभ्यमिवसागरम् ॥ भवाभवज्ञंभूतानामित्युवाचपुरं
दरः ॥ २ ॥ बद्धःपाशैश्च्युतःस्थानाद्द्विषतांवशमागतः ॥ श्रियाविहीनोनमुचेशोचस्याहोनशोचसि ॥ ३ ॥ ॥नमुचिरुवाच॥ ॥ अनिवार्येणशोकेनशरीरंचोपत
प्यते ॥ अमित्राश्चप्रहृष्यंतिशोकेनास्तिसहायता ॥ ४ ॥ तस्माच्छक्रनशोचामिसर्वंह्येवेदमंतवत् ॥ संतापाद्भ्रश्यतेरूपंसंतापाद्भ्रश्यतेश्रियः ॥ ५ ॥ संतापाद्भ्रश्य
तेचायुर्धर्मश्चैवसुरेश्वर ॥ विनीयखलुतद्दुःखमागतंवैमनस्यजम् ॥ ६ ॥ ध्यातव्यंमनसाहृद्यंकल्याणंसंविजानता ॥ यदायदाहिपुरुषःकल्याणेकुरुतेमनः ॥ तदात
स्यप्रसिध्यंतिसर्वार्थानात्रसंशयः ॥ ७ ॥

मात्रंवाक्यस्यकिंतुकिंचित्साहंकारमेवेत्यर्थः एवंचात्रत्रयःपक्षाउपन्यस्ताःनिरहंकारस्ययुगपत्सर्वोच्छेदःपुराणांतरसंमतः साहंकारस्येंद्रस्यतुनकदाचित्पुर्युच्छेदोस्ति यथोक्तंवासिष्ठे यत्राहंत्वंजगत्तत्रपूर्व
मागत्यतिष्ठति त्रसरेणूदरेपींद्रःपश्यतिस्मजगत्त्रयमिति साहंकारस्यापिविवेकिनोबलेःक्रमिकनाशयुक्तंजगदितिश्रुत्वोदीचींप्राप्यश्रुतियुक्तिबलेनपर्यालोच्यखंहार्दाकाशमारुरोह ॥ ३८ ॥ ॥ इतिशांति
पर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अत्रैवअनहंकारत्वेएव ॥ १ ॥ भवाभवज्ञमुत्पत्तिप्रलयज्ञं ॥ २ ॥ ३ ॥ सहायता शो
कस्यदुःखापनोदहेतुत्वंनास्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥ श्रियःसकाशात् ॥ ५ ॥ विनीयनिरस्य ॥ ६ ॥हृद्यंहृत्स्थंस्वरूपं कल्याणंमोक्षं ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एकइति अंतर्यामिस्वरूपमेवकल्याणमित्यर्थः प्रवणान्निम्नदेशात् ॥ ८ ॥ भवाभवौबंधमोक्षौ भावाभावाविंतिपाठेसत्यानृतौ तावेवाभिजानंस्तयोरपिमध्येश्रेयोमोक्षंगुरुतरत्वेनजानन्नपिनकरोमिश्रव णाद्यभ्यासेननसंपादयामि परास्वधर्म्यासुनिमित्तभूतासु कुर्वन्कर्माणि नियुक्तःशास्त्रा ॥ ९ ॥ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ पर्यायैःकालक्रमागतैःसुखदुःखैः द्वेष्टादुःखस्य कर्तृत्वाभिमानएवदुःखमित्यर्थः ॥ १३ ॥ आपदःकान्पुरुषान्नोपनमंतिनानुसरंत्यपितुसर्वानेव परावरज्ञाःसदसद्वस्तुविदः नसंभ्रमंतिनबिभ्यति ॥ १४ ॥ नाभिपद्यतेनसज्जते अतिकृच्छ्रव्यसनेषुदुर्निवार्येषुदुःखेषु ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रणुदन्

एकःशास्तानद्वितीयोस्तिशास्तागर्भेशयानंपुरुषंशास्तिशास्ता ॥ तेनानुयुक्तःप्रवणादिवोदकंयथानियुक्तोऽस्मितथावहामि ॥ ८ ॥ भवाभवौत्वभिजानन्गरी योज्ञानाच्छ्रेयोनतुतद्वैकरोमि ॥ आशासुधर्म्यासुपरासुकुर्वन्यथानियुक्तोस्मितथावहामि ॥ ९ ॥ यथायथास्यप्राप्तव्यंप्राप्नोत्येवतथातथा ॥ भवितव्यंयथा यच्चभवत्येवतथातथा ॥ १० ॥ यत्रयत्रैवसंयुक्तोधात्रागर्भेपुनःपुनः ॥ तत्रतत्रैववसतिनयत्रस्वयमिच्छति ॥ ११ ॥ भावोयोयमनुप्राप्तोभवितव्यमिदंमम ॥ इतियस्यसदाभावोनसमुह्येत्कदाचन ॥ १२ ॥ पर्यायैर्हन्यमानानामभियोक्तानविद्यते ॥ दुःखमेतत्तुयद्द्वेष्टाकर्ताहमितिमन्यते ॥ १३ ॥ ऋषींश्चदेवांश्चमहासु रांश्चत्रैविद्यवृद्धांश्चवनेमुनींश्च ॥ कान्नापदोनोपनमंतिलोकेपरावरज्ञास्तुनसंभ्रमंति ॥ १४ ॥ नपंडितःक्रुध्यतिनाभिपद्यतेनचापिसंसीदतिनप्रहृष्यति ॥ नचा र्थकृच्छ्रव्यसनेषुशोचतेस्थितःप्रकृत्याहिमवानिवाचलः ॥ १५ ॥ यमर्थसिद्धिःपरमानमोहयेत्तथैवकालेव्यसनंनमोहयेत् ॥ सुखंचदुःखंचतथैवमध्यमंनिषेव तेयःसधुरंधरोनरः ॥ १६ ॥ यांयामवस्थांपुरुषोधिगच्छेत्तस्यांरमेतापरितप्यमानः ॥ एवंप्रवृद्धंप्रणुदन्मनोजंसंतापमायासकरंशरीरात् ॥ १७ ॥ नतत्सदःसत्प रिषत्सभाचसाप्राप्ययांनकुरुतेसदाभयम् ॥ धर्मतत्त्वमवगाह्यबुद्धिमान्योभ्युपैतिसधुरंधरःपुमान् ॥ १८ ॥ प्राज्ञस्यकर्माणिदुरन्वयानिनवैप्राज्ञोमुह्यतिमोह काले ॥ स्थानाच्च्युतश्चेन्नमुमोहचोत्तमस्तावत्कृच्छ्रामापदंप्राप्यवृद्धः ॥ १९ ॥

दूरीकुर्वन् ॥ १७ ॥ विवेकदौर्लभ्यमाह नतदिति श्रौतस्मार्तलौकिकन्यायान्यायविवेचकाजनसमाजाःसदःपर्षत्सभाख्याः भयंधर्मविप्लवजं धुरंधरःसभ्यश्रेष्ठः धर्मतत्त्वमपिदुरवगाहंकिमुतब्रह्मतत्त्वमिति भावः ॥ १८ ॥ दुरन्वयानिदुर्ज्ञेयोदर्काणि नमुमोहगौतमइतिपाठेअहल्याजारस्येंद्रस्यत्रपाजननार्थंममोंद्घाटनं गौतमस्यचदारापहारेपिधैर्यवर्णनं स्थानादहल्यायाःशप्तत्वेनशिलारूपत्वात्गार्हस्थ्याच्च्यु तः नत्वत्सदृशोहमजितचित्तोस्मिकिंतुगौतमवज्जितचित्तोस्मीतिभावः ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अलभ्यंचित्तस्वास्थ्यं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मग्नस्यव्यसनेकृच्छ्रइत्यादिना ऽ

नमंत्रबलवीर्येणप्रज्ञयापौरुषेणच ॥ नशीलेननवृत्तेनतथानैवार्थसंपदा ॥ अलभ्यंलभतेमर्त्यस्तत्रकापरिदेवना ॥ २० ॥ यदेवमनुजातस्यधातारोविदधुःपु
रा ॥ तदेवानुचरिष्यामिकिंमेमृत्युःकरिष्यति ॥ २१ ॥ लब्धव्यान्येवलभतेगंतव्यान्येवगच्छति ॥ प्राप्तव्यान्येवचाप्नोतिदुःखानिचसुखानिच ॥ २२ ॥ एतद्विदित्वा
कात्स्न्र्येनयोनमुह्यतिमानवः ॥ कुशलीसर्वदुःखेषुसवैसर्वधनोनरः ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० शक्रनमुचिसंवादोनामषड्विंशत्यधिकद्वि
शततमोऽध्यायः ॥ २२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ मग्नस्यव्यसनेकृच्छ्रेकिंश्रेयःपुरुषस्यहि ॥ बंधुनाशेमहीपालराज्यनाशेथवापुनः ॥ १ ॥ त्वंहिनःपर
मोवक्तालोकेस्मिन्भरतर्षभ ॥ एतद्भवंतंपृच्छामितन्मेत्वंवक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ पुत्रदारैःसुखैश्चैवविप्रयुक्तस्यधनेनवा ॥ मग्नस्यव्यसनेकृच्छ्रे
धृतिःश्रेयस्करीनृप ॥ ३ ॥ धैर्येणयुक्तंसततंशरीरंनविशीर्यते ॥ विशोकतासुखंधत्तेधत्तेचारोग्यमुत्तमम् ॥ ४ ॥ आरोग्याच्चशरीरस्यसपुनर्विंदतेश्रियम् ॥ यश्चप्राज्ञो
नरस्तातसात्त्विकींवृत्तिमास्थितः ॥ ५ ॥ तस्यैश्वर्यंचधैर्यंचव्यवसायश्चकर्मसु ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ ६ ॥ बलिवासवसंवादंपुनरेवयुधिष्ठिर ॥
वृत्तेदेवासुरेयुद्धेदैत्यदानवसंक्षये ॥ ७ ॥ विष्णुक्रांतेषुलोकेषुदेवराजेशतक्रतौ ॥ इज्यमानेषुदेवेषुचातुर्वर्ण्येव्यवस्थिते ॥ ८ ॥ समृद्ध्यमानेत्रैलोक्येप्रीतियुक्तेस्व
यंभुवि ॥ रुद्रैर्वसुभिरादित्यैरश्विभ्यामपिचर्षिभिः ॥ ९ ॥ गंधर्वैर्भुजगेंद्रैश्चसिद्धैश्चान्यैर्वृतःप्रभुः ॥ चतुर्दंतंसुदांतंचवारणेंद्रंश्रियावृतम् ॥ आरुह्यैरावणंशक्रस्त्रैलो
क्यमनुसंययौ ॥ १० ॥ सकदाचित्समुद्रांतेकस्मिंश्चिद्गिरिगह्वरे ॥ बलिंवैरोचनिंवज्रीददर्शोपससर्पच ॥ ११ ॥ तमैरावतमूर्धस्थंप्रेक्ष्यदेवगणैर्वृतम् ॥ सुरेंद्रमिंद्रंदै
त्येंद्रोनशुशोचनविव्यथे ॥ १२ ॥ दृष्ट्वातमविकारस्थंतिष्ठंतंनिर्भयंबलिम् ॥ अधिरूढोद्विपश्रेष्ठमित्युवाचशतक्रतुः ॥ १३ ॥ दैत्यनव्यथसेशौर्यादथवावृद्धसेवया ॥
तपसाभावितत्वाद्वासर्वथैतत्सुदुष्करम् ॥ १४ ॥ शत्रुभिर्वशमानीतोहीनःस्थानादनुत्तमात् ॥ वैरोचनेकिमाश्रित्यशोचितव्येनशोचसि ॥ १५ ॥ श्रैष्ठ्यंप्राप्यस्वजा
तीनांमहाभोगाननुत्तमान् ॥ हृतस्वरत्नराज्यस्त्वंब्रूहिकस्मान्नशोचसि ॥ १६ ॥ ईश्वरोहिपुराभूत्वापितृपैतामहेपदे ॥ तत्त्वमद्यहृतंदृष्ट्वासपत्नैःकिंनुशोचसि ॥ १७ ॥

ध्यायेनविपदिधैर्यमेवश्रेयइतिपुनर्बलिवासवसंवादाख्यायिकामुखेनप्रदर्श्यते ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

बद्धश्ववारुणैःपाशैर्वज्रेणचसमाहतः॥ हृतदारोहृतधनोब्रूहिकिस्मान्नशोचसि ॥ १८ ॥ नष्टश्रीर्विभवभ्रष्टोयन्नशोचसिदुष्करम्॥ त्रैलोक्यराज्यनाशेहिकोन्यो
जीवितुमुत्सहेत्॥१९॥ एतच्चान्यच्चपरुषंब्रुवंतंपरिभूयतम्॥ श्रुत्वासुखमसंभ्रांतोबलिर्वैरोचनोब्रवीत्॥ २०॥ ॥बलिरुवाच॥ ॥ निगृहीतेमयिभृशंशक्रकिं
कत्थितेनते॥ वज्रमुद्यम्यतिष्ठंतंपश्यामित्वांपुरंदर ॥ २१ ॥ अशक्तःपूर्वमासीस्त्वंकथंचिच्छक्ततांगतः ॥ कस्त्वदन्यइमांवाचंसुक्रूरांवक्तुमर्हति॥ २२॥ यस्तुश
त्रोर्वशस्थस्यशक्तोपिकुरुतेदयाम्॥ हस्तप्राप्तस्यवीरस्यतंचैवपुरुषंविदुः॥२३॥ अनिश्चयोहियुद्धेषुद्वयोर्विवदमानयोः॥ एकःप्राप्नोतिविजयमेकश्चैवपराजयम्
॥ २४॥ माचतेभूत्स्वभावोयमितितेदेवपुंगव ॥ ईश्वरःसर्वभूतानांविक्रमेणजितोबलात्॥ २५ ॥ नैतदस्मत्कृतंशक्रनैतच्छक्रकृतंत्वया ॥ यत्त्वमेवंगतोवज्रिन्य
द्वाप्येवंगतावयम्॥२६॥ अहमासंयथाद्यत्वंभविताव्त्वंयथावयम्॥ मावमंस्थामयाकर्मदुष्कृतंकृतमित्युत ॥ २७॥ सुखदुःखेहिपुरुषःपर्यायेणाधिगच्छति॥ प
र्यायेणासिशक्रत्वंप्राप्तःशक्रनकर्मणा॥२८॥ कालःकालेनयतिमांत्वांचकालोनयत्ययम्॥तेनाहंत्वंयथानाद्यत्वंचापिनयथावयम्॥२९॥ नमातृपितृशुश्रूषान
चदैवतपूजनम्॥ नान्योगुणसमाचारःपुरुषस्यसुखावहः॥३०॥ नविद्यानतपोदानंनमित्राणिनबांधवाः॥ शक्नुवंतिपरित्रातुंनरंकालेनपीडितम्॥३१॥ नागा
मिनमनर्थंहिप्रतिघातशतैरपि ॥ शक्नुवंतिप्रतिव्योढुम्ऋतेबुद्धिबलान्नराः ॥ ३२॥ पर्यायैर्हन्यमानानांपरित्रातानविद्यते॥ इदंतुदुःखंयच्छक्रकर्ताहमितिमन्यसे
॥ ३३॥ यदिकर्ताभवेत्कर्तानक्रियेतकदाचन ॥ यस्मात्तुक्रियतेकर्तातस्मात्कर्ताप्यनीश्वरः ॥ ३४ ॥ कालेनाहंत्वामजयंकालेनाहंजितस्त्वया॥ गंतागतिमतां
कालःकालःकलयतिप्रजाः॥ ३५॥इंद्रप्राकृतयाबुद्ध्याप्रलयंनावबुध्यसे ॥ केचित्त्वांबहुमन्यंतेश्रैष्ठ्यंप्राप्तंस्वकर्मणा॥ ३६ ॥कथमस्मद्विधोनामजानन्लोकप्र
वृत्तयः॥ कालेनाभ्याहतःशोचेन्मुह्येद्वाप्यथविभ्रमेत्॥ ३७॥ नित्यंकालपरीतस्यममवामद्विधस्यवा॥ बुद्धिर्व्यसनमासाद्यभिन्नानौरिवसीदति॥ ३८॥ अहं
चत्वंचयेचान्येभविष्यंतिसुराधिपाः॥ तेसर्वेशक्रयास्यंतिमार्गमिंद्रशतैर्गतम्॥ ३९ ॥त्वामप्येवंसुदुर्धर्षंज्वलंतंपरयाश्रिया॥ कालेपरिणतेकालःकालयिष्यति
मामिव॥ ४०॥ बहूनींद्रसहस्राणिदैवतानांयुगेयुगे॥ अभ्यतीतानिकालेनकालोहिदुरतिक्रमः ॥ ४१ ॥ इदंतुलब्ध्वासंस्थानमात्मानंबहुमन्यसे॥ सर्वभूतभ
वंदेवंब्रह्माणमिवशाश्वतम्॥ ४२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नचेदमचलंस्थानमनंतंवापिकस्यचित्॥ त्वंतुबालिशयाबुद्ध्याममेदमितिमन्यसे॥४३॥ अविश्वस्तेविश्वसिषिमन्यसेवाऽध्रुवेध्रुवम्॥ नित्यंकालपरीतात्माभव
त्येवंसुरेश्वर॥ ४४॥ ममेयमितिमोहात्त्वंराजश्रियमभीप्ससि॥ नेयंतवनचास्माकंनचान्येषांस्थिरासदा॥ ४५॥ अतिक्रम्यबहूनन्यांस्त्वयितावदियंगता॥
कंचित्कालमियंस्थित्वात्वयिवासवचंचला॥ ४६॥ गौर्निवासमिवोत्सृज्यपुनरन्यंगमिष्यति॥ राजलोकाह्यतिक्रांतायान्नसंख्यातुमुत्सहे॥ ४७॥ त्वत्तोबहुत
राश्चान्येभविष्यंतिपुरंदर॥ सवृक्षौषधिरत्नेयंसहसत्त्ववनाकरा॥ ४८॥ तानिदानींनपश्यामियैर्भुक्तेयंपुरामही॥ पृथुरैलोमयोभौमोनरकःशंबरस्तथा॥ ४९॥
अश्वग्रीवःपुलोमाचस्वर्भानुरमितध्वजः॥ प्रह्लादोनमुचिर्दक्षोविप्रचित्तिर्विरोचनः॥ ५०॥ ह्रीनिषेवःसुहोत्रश्चभूरिहापुष्पवान्वृषः॥ सत्येपुर्ऋषभोबाहुःक
पिलाश्वोविरूपकः॥५१॥ बाणःकार्तस्वरोवह्निर्विश्वदंष्ट्रोथनैर्ऋतिः॥ संकोचोथवरीताक्षोवराहाश्वोरुचिप्रभः॥ ५२॥ विश्वजित्प्रतिरूपश्चवृषांडोविष्करोम
धुः॥ हिरण्यकशिपुश्चैवकैटभश्चैवदानवः॥ ५३॥ दैतेयादानवाश्चैवसर्वेतेनैर्ऋतैःसह॥ एतेचान्येचबहवःपूर्वेपूर्वतराश्चये॥ ५४॥ दैत्येंद्रादानवेंद्राश्चयांश्चा
न्याननुशुश्रुम॥बहवःपूर्वदैत्येंद्राःसंत्यज्यपृथिवींगताः॥ ५५॥ कालेनाभ्याहताःसर्वेकालोहिबलवत्तरः॥ सर्वैःक्रतुशतैरिष्टंनत्वमेकःशतक्रतुः॥५६॥ सर्वेध
र्मपराश्चासन्सर्वेसततसत्रिणः॥ अंतरिक्षचराःसर्वेसर्वेभिमुखयोधिनः॥ ५७॥ सर्वेसंहननोपेताःसर्वेपरिघबाहवः॥ सर्वेमायाशतधराःसर्वेतेकामरूपिणः
॥५८॥ सर्वेसमरमासाद्यनश्रूयंतेपराजिताः॥ सर्वेसत्यव्रतपराःसर्वेकामविहारिणः॥ ५९॥ सर्वेवेदव्रतपराःसर्वेचैवबहुश्रुताः॥ सर्वेसंमतमैश्वर्यमीश्वराः
प्रतिपेदिरे॥६०॥ नचैश्वर्यमदस्तेषांभूतपूर्वोमहात्मनाम्॥ सर्वेयथार्हदातारःसर्वेविगतमत्सराः॥६१॥ सर्वेसर्वेषुभूतेषुयथावत्प्रतिपेदिरे॥ सर्वेदाक्षायणीपु
त्राःप्राजापत्यामहाबलाः॥ ६२॥ ज्वलंतःप्रतपंतश्चकालेनप्रतिसंहृताः॥ त्वंचैवेमांयदाभुक्त्वापृथिवींत्यक्ष्यसेपुनः॥ ६३॥ नशक्ष्यसितदाशक्रनियंतुंशोकमा
त्मनः॥ मुंचेच्छांकामभोगेषुमुंचेमंश्रीभवंमदम्॥ ६४॥ एवंस्वराज्यनाशेत्वंशोकंसंप्रसहिष्यसि॥ शोककालेशुचोमात्वंहर्षकालेचमाहृषः॥ ६५॥ अतीताना
गतंहित्वाप्रत्युत्पन्नेनवर्तय॥ मांचेदभ्यागतःकालःसदायुक्तमतंद्रितः॥ ६६॥ क्षमस्वनचिरादिंद्रत्वामप्युपगमिष्यति॥ त्रासयन्निवदेवेंद्रवाग्भिस्तक्षसिमामि
ह॥६७॥ संयतेमयिनूनंत्वमात्मानंबहुमन्यसे॥ कालःप्रथममायान्मांपश्चात्त्वामनुधावति॥६८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तेनगर्जसिदेवेंद्रपूर्वंकालहतेमयि॥ कोहिस्थातुमलंलोकेममक्रुद्धस्यसंयुगे॥ ६९ ॥ कालस्तुबलवान्प्राप्तस्तेनतिष्ठसिवासव ॥ यत्तद्वर्षसहस्रांतंतूर्णंभवितुमर्हति॥
॥८३॥ ॥ ७० ॥ यथामेसर्वगात्राणिनसुस्थानिमहौजसः॥ अहमैंद्राच्च्युतःस्थानात्त्वमिंद्रःप्रकृतोदिवि ॥ ७१ ॥ सुचित्रेजीवलोकेस्मिन्नुपास्यःकालपर्ययात् ॥ किंहिकृ १२
त्वात्वमिंद्रोद्यकिंवाकृत्वावयंच्युताः॥ ७२ ॥ कालःकर्ताविकर्ताचसर्वमन्यदकारणम् ॥ नाशंविनाशमैश्वर्यंसुखंदुःखंभवाभवौ ॥ ७३ ॥ विद्वान्प्राप्यैवमत्यर्थं
नप्रहृष्येन्नचव्यथेत्॥ त्वमेवहींद्रवेत्थास्मान्वेदाहंत्वांचवासव ॥ ७४ ॥ किंकत्थसेमांकिंचत्वंकालेननिरपत्रप॥ त्वमेवहिपुरावेत्थयत्तदापौरुषंमम॥ ७५॥ स
मरेषुचविक्रांतंपर्याप्तंतन्निदर्शनम्॥ आदित्याश्चैवरुद्राश्चसाध्याश्चवसुभिःसह ॥ ७६ ॥ मयाविनिर्जिताःपूर्वंमरुतश्चशचीपते ॥ त्वमेवशक्रजानासिदेवासुर
समागमे॥ ७७॥ समेताविबुधाभग्नास्तरसासमरेमया ॥ पर्वताश्चासकृत्क्षिप्ताःसवनाःसवनौकसः ॥ ७८ ॥ सटंकशिखराभग्नाःसमरेमूर्ध्नितेमया॥ किंनुश
क्यंमयाकर्तुंकालोहिदुरतिक्रमः॥ ७९ ॥ नहित्वांनोत्सहेहंतुंसवज्रमपिमुष्टिना॥ नतुविक्रमकालोयंक्षमाकालोयमागतः ॥ ८० ॥ तेनत्वांमर्षयेशक्रदुर्मर्षणत
रस्त्वया॥ तंमांपरिणतेकालेपरीतंकालवह्निना॥ ८१ ॥ नियतंकालपाशेनबद्धंशक्रविकत्थसे ॥ अयंसपुरुषःश्यामोलोकस्यदुरतिक्रमः ॥ ८२ ॥ बद्धातिष्ठति
मांरौद्रःपशुंरशनयायथा॥ लाभालाभौसुखंदुःखंकामक्रोधौभवाभवौ ॥ ८३ ॥ वधबंधप्रमोक्षंचसर्वंकालेनलभ्यते ॥ नाहंकर्तानकर्तात्वंकर्तायस्तुसदाप्रभुः
॥ ८४ ॥ सोयंपचतिकालोमांवृक्षेफलमिवागतम्॥ यान्येवपुरुषःकुर्वन्सुखैःकालेनयुज्यते ॥ ८५ ॥ पुनस्तान्येवकुर्वाणोदुःखैःकालेनयुज्यते ॥ नचकालेनकाल
ज्ञःस्पृष्टःशोचितुमर्हति ॥ ८६ ॥ तेनशक्रनशोचामिनास्तिशोकेसहायता ॥ यदाहिशोचतःशोकोव्यसनंनापकर्षति ॥ ८७ ॥ सामर्थ्यंशोचतोनास्तीत्यतोहंना
द्यशोचिमि॥ एवमुक्तःसहस्राक्षोभगवान्पाकशासनः ॥ ८८ ॥ प्रतिसंहृत्यसंरंभमित्युवाचशतक्रतुः॥ सवज्रमुद्यतंबाहुंदृष्ट्वापाशांश्चवारुणान्॥ ८९ ॥ कस्ये
हनव्यथेद्बुद्धिर्मृत्योरपिजिघांसतः॥ सातेनव्यथतेबुद्धिरचलातत्त्वदर्शिनी ॥ ९० ॥ ध्रुवंनव्यथसेद्यत्वंधैर्यात्सत्यपराक्रम ॥ कोहिविश्वासमर्थेषुशरीरेवाशरीर
भृत्॥ ९१ ॥ कर्तुमुत्सहतेलोकेदृष्ट्वासंप्रस्थितंजगत्॥ अहमप्येवमेवैनंलोकंजानाम्यशाश्वतम्॥ ९२ ॥ कालाग्नावाहितंघोरेगुह्येसततगेक्षरे ॥ नचात्रपरिहारो ॥८३॥
स्तिकालस्पृष्टस्यकस्यचित्॥ ९३ ॥ सूक्ष्माणांमहतांचैवभूतानांपरिपच्यताम्॥ अनीशस्याप्रमत्तस्यभूतानिपचतःसदा॥ ९४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

अनिवृत्तस्यकालस्यक्षयंप्राप्तोनमुच्यते ॥ अप्रमत्तःप्रमत्तेषुकालोजागर्तिदेहिषु ॥ ९५ ॥ प्रयत्नेनाप्यपक्रांतोदृष्टपूर्वोनकेनचित् ॥ पुराणःशाश्वतोधर्मःसर्वप्रा
णभृतांसमः ॥ ९६ ॥ कालोनपरिहार्यश्चनचास्यास्तिव्यतिक्रमः॥ अहोरात्रांश्चमासांश्चक्षणान्काष्ठालवान्कलाः ॥ ९७॥ संपीडयतियःकालोवृद्धिंवार्धुषिको
यथा॥ इदमद्यकरिष्यामिश्वःकर्तास्मीतिवादिनम्॥ ९८॥ कालोहरतिसंप्राप्तोनदीवेगइवद्रुमम् ॥ इदानींतावदेवासौमयादृष्टःकथंमृतः॥ ९९॥ इतिकालेनह्रिय
तांप्रलापःश्रूयतेनृणाम् ॥ नश्यंत्यर्थास्तथाभोगाःस्थानमैश्वर्यमेवच॥ १००॥ जीवितंजीवलोकस्यकालेनागम्यनीयते॥उच्छ्रायाविनिपातांताभावोभावःसए
वच ॥ १ ॥ अनित्यमध्रुवंसर्वंव्यवसायोहिदुष्करः ॥ सातेनव्यथतेबुद्धिरचलातत्त्वदर्शिनी ॥ २ ॥ अहमासंपुराचेतिमनसापिनबुध्यते ॥ कालेनाक्रम्यलोके
स्मिन्पच्यमानेवलीयसा॥ ३॥ अज्येष्ठमकनिष्ठंचक्षिप्यमाणोनबुध्यते॥ ईर्ष्याभिमानलोभेषुकामक्रोधभयेषुच॥ ४॥स्पृहामोहाभिमानेषुलोकः सक्तोविमु
ह्यति॥ भवांस्तुभावतत्त्वज्ञोविद्वान्ज्ञानतपोन्वितः॥ ५॥ कालंपश्यतिसुव्यक्तंपाणावामलकंयथा ॥ कालचारित्रतत्त्वज्ञःसर्वशास्त्रविशारदः॥ ६॥ विवेचनेकृ
तात्मासिस्पृहणीयोविजानताम्॥ सर्वलोकोह्ययंमन्येबुद्ध्यापरिगतस्त्वया॥७॥ विहरन्सर्वतोमुक्तोनक्वचित्परिषज्जते॥ रजश्चहितमश्चत्वांस्पृशतेनजितेंद्रियम्
॥ ८ ॥ निष्प्रीतिंनष्टसंतापमात्मानंत्वमुपाससे ॥ सुहृदंसर्वभूतानांनिर्वैरंशांतमानसम्॥९॥ दृष्ट्वात्वांममसंजातात्वय्यनुक्रोशिनीमतिः॥ नाहमेतादृशंबुद्धंहंतु
मिच्छामिबंधने॥ ११०॥ आनृशंस्यंपरोधर्मोह्यनुक्रोशश्चमेत्वयि॥ मोक्ष्यंतेवारुणाःपाशास्तवेमेकालपर्ययात्॥ ११॥ प्रजानामुपचारेणस्वस्तितेस्तुमहासु
र॥ यदाश्वश्रूंस्नुषांवृद्धांपरिचारेणयोक्ष्यते॥ १२॥ पुत्रश्चपितरंमोहात्प्रेषयिष्यतिकर्मसु॥ ब्राह्मणैःकारयिष्यंतिवृषलाःपादधावनम्॥ १३॥ शूद्राश्चब्राह्मणींभा
र्यामुपयास्यंतिनिर्भयाः॥ वियोनिषुविमोक्ष्यंतिबीजानिपुरुषायदा ॥ १४ ॥ संकरंकांस्यभांडैश्चबलिंचैवकुपात्रकैः ॥ चातुर्वर्ण्यंयदाकृत्स्नममर्यादंभविष्यति
॥ १५॥ एकैकस्तेतदापाशःक्रमशःपरिमोक्ष्यते॥ अस्मत्तस्तेभयंनास्तिसमयंप्रतिपालय ॥ सुखीभवनिराबाधःस्वस्थचेतानिरामयः ॥ १६ ॥ तमेवमुक्त्वाभग
वाञ्छतक्रतुःप्रतिप्रयातोगजराजवाहनः ॥ विजित्यसर्वानसुरान्सुराधिपोननंदहर्षेणबभूवचैकराट् ॥ १७॥ महर्षयस्तुष्टुवुरंजसाचतंवृषाकपिंसर्वचराचरेश्व
रम् ॥ हिमापहोहव्यमुवाहचाध्वरेतथामृतंचार्पितमीश्वरोपिहि ॥ १८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ११९ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० सप्तविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पूर्वरूपाणीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

द्विजोत्तमैःसर्वगतैरभिष्टुतोविदीप्ततेजागतमन्युरीश्वरः॥ प्रशांतचेतामुदितःस्वमालयंत्रिविष्टपंप्राप्य मुमोदवासवः॥ ११९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०
 मोक्ष०प०बलिवासवसंवादेसप्तविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २२७॥ ॥ ७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ पूर्वरूपाणिमेराजन्पुरुषस्यभविष्य
तः॥ पराभविष्यतश्चैवतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ मनएवमनुष्यस्यपूर्वरूपाणिशंसति॥ भविष्यतश्चभद्रंतेतथैवनभविष्यतः॥ २ ॥ अत्रा
प्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ श्रियाशक्रस्यसंवादंतंनिबोधयुधिष्ठिर॥३ ॥ महतस्तपसोव्युष्ट्यापश्यँल्लोकौपरावरौ॥सामान्यमृषिभिर्गत्वाब्रह्मलोकनिवा
सिभिः॥ ४ ॥ ब्रह्मेवामितदीप्तौजाःशांतपाप्मामहातपाः॥ विचचारयथाकामंत्रिषुलोकेषुनारदः ॥५॥ कदाचित्प्रातरुत्थायपिस्पृक्षुःसलिलंशुचि ॥ ध्रुवद्वारभवां
गंगांजगामावततारच ॥ ६ ॥ सहस्रनयनश्चापिवज्रीशंबरपाकहा ॥ तस्यादेवर्षिजुष्टायास्तीरमभ्याजगामह ॥ ७॥ नावाप्लुत्ययतात्मानौकृतजप्यौसमासतः॥
नद्याःपुलिनमासाद्यसूक्ष्मकांचनवालुकम् ॥ ८ ॥ पुण्यकर्मभिराख्यातादेवर्षिकथिताःकथाः ॥ चक्रतुस्तौतथासीनौमहर्षिकथितास्तथा॥ ९ ॥ पूर्ववृत्तव्यपेतानि
कथयंतौसमाहितौ॥ अथभास्करमुद्यंतंरश्मिजालपुरस्कृतम्॥१०॥ पूर्णमंडलमालोक्यतावुत्थायोपतस्थतुः॥ अभितस्तूदयंतंतमर्कमर्कमिवापरम्॥११॥आ
काशेददृशेज्योतिरुद्यतार्चिःसमप्रभम्॥ तयोःसमीपंतंप्राप्तंप्रत्यदृश्यतभारत॥१२॥तत्सुपर्णार्करचितमास्थितंवैष्णवंपदम्॥भाभिरप्रतिमंभातित्रैलोक्यमवभा
सयत्॥ १३ ॥ तत्राभिरूपशोभाभिरप्सरोभिःपुरस्कृताम् ॥ बृहतीमंशुमत्प्रख्यांबृहद्भानोरिवार्चिषम्॥ १४ ॥ नक्षत्रकल्पाभरणांतांमौक्तिकसमस्रजम् ॥ श्रियं
ददृशातुःपद्मांसाक्षात्पद्मदलस्थिताम्॥ १५॥ सावरुह्यविमानाग्र्यादंगनानामनुत्तमा॥ अभ्यागच्छत्त्रिलोकेशंदेवर्षिंचापिनारदम्॥ १६ ॥ नारदानुगतःसाक्षा
न्मघवांस्तामुपागमत्॥ कृतांजलिपुटोदेवींनिवेद्यात्मानमात्मना ॥ १७ ॥ चक्रेचानुपमांपूजांतस्याश्चापिससर्ववित् ॥ देवराजःश्रियंराजन्वाक्यंचेदमुवाचह
॥१८॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥ कात्वंकेनचकार्येणसंप्राप्ताचारुहासिनि॥ कुतश्चागम्यतेसुभ्रुगंतव्यंक्वचतेशुभे ॥१९॥ ॥श्रीरुवाच॥ ॥ पुण्येषुत्रिषुलोकेषुसर्वे
स्थावरजंगमाः॥ ममात्मभावमिच्छंतोयतंतेपरमात्मना॥ २०॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

साहंवैपंकजेजातासूर्यरश्मिविबोधिते ॥ भूत्यर्थंसर्वभूतानांपद्माश्रीःपद्ममालिनी ॥ २१ ॥ अहंलक्ष्मीरहंभूतिःश्रीश्चाहंबलसूदन ॥ अहंश्रद्धाचमेधाचसंन
तिर्विजितिःस्थितिः॥ २२ ॥ अहंधृतिरहंसिद्धिरहंत्वद्भूतिरेवच ॥ अहंस्वाहास्वधाचैवसंनतिर्नियतिःस्मृतिः॥ २३ ॥ राज्ञांविजयमानानांसेनाग्रेषुध्वजेषुच ॥ नि
वासेधर्मशीलानांविषयेषुपुरेषुच ॥ २४ ॥ जितकाशिनिशूरेचसंग्रामेष्वनिवर्तिनि ॥ निवसामिमनुष्येंद्रेसदैवबलसूदन॥ २५॥ धर्मनित्येमहाबुद्धौब्रह्मण्येस
त्यवादिनि॥ प्रश्रितेदानशीलेचसदैवनिवसाम्यहम्॥२६॥ असुरेष्ववसंपूर्वंसत्यधर्मनिबंधना॥ विपरीतांस्तुतान्बुद्धात्वयिवासमरोचयम्॥ २७॥ ॥शक्रउ
वाच॥ ॥कथंवृत्तेषुदैत्येषुत्वमवात्सीर्वरानने॥ दृष्ट्वाचकिमिहागास्त्वंहित्वादैतेयदानवान्॥ २८॥ ॥श्रीरुवाच॥ ॥स्वधर्ममनुतिष्ठत्सुधैर्यादचलितेषुच॥स्व
र्गमार्गाभिरामेषुसत्त्वेषुनिरताह्यहम्॥ २९॥ दानाध्ययनयज्ञेज्यापितृदैवतपूजनम्॥गुरूणामतिथीनांचतेषांसत्यमवर्तत॥३०॥सुसंमृष्टगृहाश्चासन्जितस्त्रीका
हुताग्नयः॥ गुरुशुश्रूषकादांताब्रह्मण्याःसत्यवादिनः॥ ३१ ॥श्रद्दधानाजितक्रोधादानशीलानसूयवः॥ भृतपुत्राभृतामात्याभृतदाराह्यनीर्षवः ॥ ३२ ॥ अम
र्षेणनचान्योन्यंस्पृहयंतेकदाचन ॥ नचजातूपतप्यंतिधीराःपरसमृद्धिभिः ॥ ३३॥ दातारःसंगृहीतारआर्याःकरुणवेदिनः ॥ महाप्रसादाऋजवोदृढभक्ताजितें
द्रियाः॥ ३४॥ संतुष्टभृत्यसचिवाःकृतज्ञाःप्रियवादिनः ॥ यथार्हमानार्थकराह्रीनिषेवायतव्रताः ॥ ३५॥ नित्यंपर्वसुसुस्नाताःस्वनुलिप्ताःस्वलंकृताः ॥ उपवास
तपःशीलाःप्रतीताब्रह्मवादिनः ॥ ३६॥ नैनानभ्युदियात्सूर्योनचाप्यासन्प्रगेशयाः ॥ रात्रौदधिचसक्तूंश्चनित्यमेवव्यवर्जयन्॥ ३७ ॥ कल्यंघृतंचान्ववेक्षन्प्र
यताब्रह्मवादिनः ॥ मंगल्यान्यपिचापश्यन्ब्राह्मणांश्चाप्यपूजयन्॥ ३८ ॥सदाहिवदतांधर्मंसदाचाप्रतिगृह्णताम्॥ अर्धंचरात्र्याःस्वपतांदिवाचास्वपतांतथा
॥ ३९॥ कृपणानाथवृद्धानांदुर्बलातुरयोषिताम्॥दयांचसंविभागंचनित्यमेवान्वमोदताम्॥४०॥त्रस्तंविषण्णमुद्विग्नंभयार्तंव्याधितंकृशम्॥ हृतस्वंव्यसनार्तंच
नित्यमाश्वासयंतिते॥ ४१॥ धर्ममेवान्ववर्ततनहिंसंतिपरस्परम्॥ अनुकूलाश्चकार्येषुगुरुवृद्धोपसेविनः ॥ ४२॥ पितॄन्देवातिथींश्चैवयथावत्तेभ्यपूजयन्॥ अ
वशेषाणिचाश्नंतिनित्यंसत्यतपोधृताः॥ ४३॥ नैकेश्नंतिसुसंपन्नंनगच्छंतिपरस्त्रियम्॥सर्वभूतेष्ववर्ततयथात्मनिदयांप्रति ॥ ४४॥ नैवाकाशेनपशुषुवियोनौ
चनपर्वसु॥ इंद्रियस्यविसर्गंतेरोचयंतिकदाचन॥ ४५॥ नित्यंदानंतथादाक्ष्यमार्जवंचैवनित्यदा॥ उत्साहोथानहंकारःपरमंसौहृदंक्षमा॥ ४६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सत्यंदानंतपःशौचंकारुण्यंवागनिष्ठुरा ॥ मित्रेषुचानभिद्रोहःसर्वंतेष्वभवत्प्रभो ॥ ४७ ॥ निद्रातंद्रीरसंप्रीतिरसूयाथानवेक्षिता॥ अरतिश्चविषादश्चस्पृहाचा
 प्यविशन्नतान् ॥ ४८ ॥ साहमेवंगुणेष्वेवदानवेष्ववसंपुरा ॥ प्रजासर्गमुपादायनैकंयुगविपर्ययम् ॥ ४९ ॥ ततःकालविपर्यासेतेषांगुणविपर्ययात् ॥ अपश्यंनि
र्गतंधर्मंकामक्रोधवशात्मनाम् ॥ ५० ॥ सभासदांचवृद्धानांसतांकथयतांकथाः ॥ प्राहसन्नभ्यसूयंश्चसर्ववृद्धान्गुणावराः ॥ ५१ ॥ युवानश्चसमासीनावृद्धान १२
पिगतान्सतः ॥ नाभ्युत्थानाभिवादाभ्यांयथापूर्वमपूजयन् ॥ ५२ ॥ वर्तयन्त्येवपितरिपुत्राःप्रभवतेतथा ॥ अभृत्याभृत्यतांप्राप्यख्यापयंत्यनपत्रपाः ॥ ५३ ॥ त
थाधर्मादपेतेनकर्मणागर्हितेनये ॥ महतःप्राप्नुवंत्यर्थांस्तेषांतत्राभवत्स्पृहा ॥ ५४ ॥ उच्चैश्चाभ्यवदन्रात्रौनीचैस्तत्राग्निरज्वलत् ॥ पुत्राःपितॄनत्यचरन्नार्यश्चा
त्यचरन्पतीन् ॥ ५५ ॥ मातरंपितरंवृद्धमाचार्यमतिथिंगुरुम् ॥ गुरुत्वान्नाभ्यनंदंतकुमारान्नान्वपालयन् ॥ ५६ ॥ भिक्षांबलिमदत्त्वाचस्वयमन्नानिभुंजते ॥ अ
निर्वापसंविभज्याथपितृदेवातिथीन्गुरून् ॥ ५७ ॥ नशौचमनुरुध्यंततेषांसूदजनास्तथा ॥ मनसाकर्मणावाचाभक्ष्यमासीदनावृतम् ॥ ५८ ॥ विप्रकीर्णानिधान्या
निकाकमूषिकभोजनम् ॥ अपावृतंपयोतिष्ठदुच्छिष्टाश्चास्पृशन्घृतम् ॥ ५९ ॥ कुद्दालंदात्रपिटकंप्रकीर्णंकांस्यभाजनम् ॥ द्रव्योपकरणंसर्वंनान्ववैक्षत्कुटुंबिनी
॥ ६० ॥ प्राकारागारविध्वंसान्नस्मतेप्रतिकुर्वते ॥ नाद्रियंतेपशून्बद्धायवसेनोदकेनच ॥ ६१ ॥ बालानांप्रेक्षमाणानांस्वयंभक्ष्यमभक्षयन् ॥ तथाभृत्यजनंसर्व
मसंतर्प्यचदानवाः ॥ ६२ ॥ पायसंकृसरंमांसमपूपानथशष्कुलीः ॥ अपाचयन्नात्मनोर्थेवृथामांसान्यभक्षयन् ॥ ६३ ॥ उत्सूर्यशायिनश्चासन्सर्वेचासन्प्रगे
निशाः ॥ अवर्तन्कलहाश्चात्रदिवारात्रंगृहेगृहे ॥ ६४ ॥ अनार्याश्चार्यमासीनंपर्युपासन्नतत्रह ॥ आश्रमस्थान्विधर्मस्थाःप्राद्विषंतपरस्परम् ॥ ६५ ॥ संकराश्चा
भ्यवर्तंतनचशौचमवर्तत ॥ येचवेदविदोविप्राविस्पष्टमनृचश्चये ॥ ६६ ॥ निरंतरविशेषास्तेबहुमानावमानयोः ॥ हारमाभरणंवेषंगतंस्थितमवेक्षितम् ॥ ६७ ॥
असेवंतभुजिष्यावैदुर्जनाचरितंविधिम् ॥ स्त्रियःपुरुषवेषेणपुंसःस्त्रीवेषधारिणः ॥ ६८ ॥ क्रीडारतिविहारेषुपरांमुदमवाप्नुवन् ॥ प्रभवद्भिःपुरादायानर्हेभ्यःप्रति
पादितान् ॥ ६९ ॥ नाभ्यवर्तंतनास्तिक्याद्वर्तंतःसंभवेष्वपि ॥ मित्रेणाभ्यर्थितंमित्रमर्थसंशयितेक्वचित् ॥ ७० ॥ वालकोट्यग्रमात्रेणस्वार्थेनाघ्नततद्वसु ॥ पर
स्वादानरुचयोविपणव्यवहारिणः ॥ ७१ ॥ अदृश्यंतार्यवर्णेषुशूद्राश्चापितपोधनाः ॥ अधीयंतेव्रताःकेचिद्वृथाव्रतमथापरे ॥ ७२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७३ ॥ ७४ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥

अशुश्रूषुर्गुरोःशिष्यःकश्चिच्छिष्यसखोगुरुः ॥ पिताचैवजनित्रीचश्रांतौवृत्तोत्सवाविव ॥-अप्रभुत्वेस्थितौवृद्धावन्नंप्रार्थयतःसुतान् ॥ ७३ ॥ तत्रवेदविदःप्रा
ज्ञागांभीर्येसागरोपमाः ॥ ७४ ॥ कृष्यादिष्वभवन्सक्तामूर्खाःश्राद्धान्यभुंजत ॥ प्रातःप्रातश्चसुप्रश्नंकल्पनंप्रेषणक्रियाः ॥ ७५ ॥ शिष्यानप्रहितास्तेषामकुर्वन्
गुरवःस्वयम् ॥ श्वश्रूश्वशुरयोरग्रेवधूःप्रेष्यानशासत ॥ ७६ ॥ अन्वशासच्चभर्तारंसमाहूयाभिजल्पति ॥ प्रयत्नेनापिचारक्षच्चित्तंपुत्रस्यवैपिता ॥ ७७ ॥ व्यभज
च्चापिसंरंभाद्दुःखवासंतथावसत् ॥ अग्निदाहेनचोरैर्वाराजभिर्वाहृतंधनम् ॥ ७८ ॥ दृष्ट्वाद्वेषात्प्राहसंतसुहृत्संभाविताद्यपि ॥ कृतघ्नानास्तिकाःपापागुरुदाराभिम
र्शिनः ॥ ७९ ॥ अभक्ष्यभक्षणरतानिर्मर्यादाहतत्विषः ॥ तेष्वेवमादीनाचारानाचरत्सुविपर्यये ॥ ८० ॥ नाहंदेवेंद्रवत्स्यामिदानवेष्वितिमेमतिः ॥ तन्मांस्वयम
नुप्राप्तामभिनंदशचीपते ॥ ८१ ॥ त्वयार्चितांमांदेवेशपुरोधास्यंतिदेवताः ॥ यत्राहंतत्रमत्कांतामद्विशिष्टामदर्पणाः ॥ ८२ ॥ सप्तदेव्योजयाष्टम्योवासमेष्यंतितेष्ट
धा ॥ आशाश्रद्धाधृतिःक्षांतिर्विजितिःसंनतिःक्षमा ॥ ८३ ॥ अष्टमीवृत्तिरेतासांपुरोगापाकशासन ॥ ताश्चाहंचासुरांस्त्यक्त्वायुष्मद्विषयमागताः ॥ ८४ ॥ त्रिद
शेषुनिवत्स्यामोधर्मनिष्ठांतरात्मसु ॥ इत्युक्तवचनांदेवींप्रीत्यर्थंचननंदतुः ॥ ८५ ॥ नारदश्चात्रदेवर्षिर्वृत्रहंताचवासवः ॥ ततोऽनलसखोवायुःप्रववौदेववर्त्म
सु ॥ ८६ ॥ इष्टगंधःसुखस्पर्शःसर्वेंद्रियसुखावहः ॥ शुचौवाभ्यर्थितेदेशेत्रिदशाःप्रायशःस्थिताः ॥ ८७ ॥ लक्ष्मीसहितमासीनंमघवंतंदिदृक्षवः ॥ ८८ ॥ ततोदि
वंप्राप्यसहस्रलोचनःश्रियोपपन्नःसुहृदामहर्षिणा ॥ रथेनहर्यश्वयुजासुरर्षभःसदःसुराणामभिसत्कृतोययौ ॥ ८९ ॥ अथेंगितंवज्रधरस्यनारदःश्रियश्चदेव्या
मनसाविचारयन् ॥ श्रियैशशंसामरदृष्टपौरुषःशिवेनतत्रागमनंमहर्षिभिः ॥ ९० ॥ ततोऽमृतंद्यौःप्रववर्षभास्वतीपितामहस्यायतनेस्वयंभुवः ॥ अनाहताद्दुंदु
भयोथनेदिरेतथाप्रसन्नाश्चदिशश्चकाशिरे ॥ ९१ ॥ यथर्तुसस्येषुववर्षवासवोनधर्ममार्गाद्विचचालकश्चन ॥ अनेकरत्नाकरभूषणाचभूःसुघोषघोषाभुवनौक
सांजये ॥ ९२ ॥ क्रियाभिरामामनुजामनस्विनोबभुःशुभेपुण्यकृतांपथिस्थिताः ॥ नरामराःकिन्नरयक्षराक्षसाःसमृद्धिमंतःसुमनस्विनोभवन् ॥ ९३ ॥ नजा
त्वकालेकुसुमंकुतःफलंपपातवृक्षात्पवनेरितादपि ॥ रसप्रदाःकामदुघाश्चधेनवोनदारुणावाग्विचचारकस्यचित् ॥ ९४ ॥ इमांसपर्यांसहसर्वकामदैःश्रियाश्च
शक्रप्रमुखैश्चदैवतैः ॥ पठंतियेविप्रसदःसमागताःसमृद्धकामाःश्रियमाप्नुवंतिते ॥ ९५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वयाकुरूणांवरयत्प्रचोदितंभवाभवस्येहपरंनिदर्शनम्॥ तदद्यसर्वंपरिकीर्तितंमयापरीक्ष्यतत्त्वंपरिगंतुमर्हसि ॥ ९६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०श्री
॥८६॥ वासवसंवादोनामएकोनत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २२९॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ किंशीलःकिंसमाचारःकिंविद्यःकिंपराक्रमः ॥ प्राप्नोति
ब्रह्मणःस्थानंयत्परंप्रकृतेर्ध्रुवम्॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥मोक्षधर्मेषुनियतोलघ्वाहारोजितेंद्रियः॥ प्राप्नोतिब्रह्मणःस्थानंतत्परंप्रकृतेर्ध्रुवम्॥ २ ॥ अत्राप्युदाह १२
रंतीममितिहासंपुरातनम्॥ जैगीषव्यस्यसंवादमसितस्यचभारत॥ ३॥जैगीषव्यंमहाप्रज्ञंधर्माणामागतागमम्॥अक्रुध्यंतमहृष्यंतमसितोदेवलोब्रवीत्॥४॥
॥देवलउवाच॥ ॥नप्रीयसेवंद्यमानोनिंद्यमानोनकुप्यसे॥कातेप्रज्ञाकुतश्चैषाकिंतेतस्याःपरायणम्॥५॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इतितेनानुयुक्तःसतमुवाचमहात
पाः॥महद्वाक्यमसंदिग्धंपुष्कलार्थपदंशुचि॥६॥ ॥जैगीषव्यउवाच॥ ॥यागतिर्यापराकाष्ठायाशांतिःपुण्यकर्मणाम्॥तांतेहंसंप्रवक्ष्यामिमहतीमृषिसत्तम॥७॥
निंदत्सुचसमानित्यंप्रशंसत्सुचदेवल॥ निह्नवंतिचयेतेषांसमयंसुकृतंचयत्॥ ८॥ उक्ताश्चनवदिष्यंतिवक्तारमहितेहितम्॥ प्रतिहंतुंनचेच्छंतिहंतारंवैमनीषिणः
॥ ९ ॥नाप्राप्तमनुशोचंतिप्राप्तकालानिकुर्वते॥ नचातीतानिशोचंतिनचैवप्रतिजानते ॥ १० ॥ संप्राप्तायांचपूजायांकामादर्थेषुदेवल ॥ यथोपपत्तिंकुर्वंतिश
क्तिमंतःकृतव्रताः॥ ११ ॥पक्वविद्यामहाप्राज्ञाजितक्रोधाजितेंद्रियाः॥ मनसाकर्मणावाचानापराध्यंतिकर्हिचित्॥ १२ ॥ अनीर्षवोनचान्योन्यंविहिंसंतिकदा
चन॥ नचजातूपतप्यंतेधीराःपरसमृद्धिभिः॥ १३॥ निंदाप्रशंसेचात्यर्थंनवदंतिपरस्ययें॥ नचनिंदाप्रशंसाभ्यांविक्रियंतेकदाचन ॥ १४ ॥ सर्वतश्चप्रशांताये
सर्वभूतहितेरताः॥ नक्रुध्यंतिनहृष्यंतिनापराध्यंतिकर्हिचित्॥ १५ ॥ विमुच्यहृदयग्रंथिंचंक्रमंतियथासुखम्॥ नयेषांबांधवाःसंतियेचान्येषांनबांधवाः॥१६॥
अमित्राश्चनसंत्येषांयेचामित्रानकस्यचित्॥ यएवंकुर्वतेमर्त्याःसुखंजीवंतिसर्वदा ॥ १७॥ येधर्मंचानुरुद्ध्यंतेधर्मज्ञाद्विजसत्तम ॥ येत्यतोविच्युतामार्गात्तेहृ
ष्यंत्युद्विजंतिच॥ १८ ॥आस्थितस्तमहंमार्गमसूयिष्यामिकंकथम्॥ निंद्यमानःप्रशस्तोवाहृष्येहंकेनहेतुना ॥ १९ ॥ यद्यदिच्छंतितत्तस्मादपिगच्छंतुमानवाः॥
नमेनिंदाप्रशंसाभ्यांह्रासवृद्धीभविष्यतः॥ २० ॥अमृतस्येवसंतृप्येदवमानस्यतत्त्ववित्॥ विषस्येवोद्विजेन्नित्यंसंमानस्यविचक्षणः॥ २१ ॥ अवज्ञातःसुखं ॥८६॥
शेतेइहचामुत्रचाभयम्॥ विमुक्तःसर्वदोषेभ्योयोवमंतासबुध्यते॥ २२॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥२२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

परांगतिंचयेकेचित्प्रार्थयंतिमनीषिणः॥ एतद्व्रतंसमाहृत्यसुखमेधंतितेजनाः॥ २३॥ सर्वतश्चसमाहृत्यक्रतून्सर्वान्जितेंद्रियः॥ प्राप्नोतिब्रह्मणःस्थानंयत्परंप्र
कृतेर्ध्रुवम्॥ २४॥ नास्यदेवानगंधर्वानपिशाचानराक्षसाः॥ पदमन्ववरोहंतिप्राप्तस्यपरमांगतिम्॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिप०मोक्ष०प०जैगीष
व्यासितंसंवादेत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २३० ॥ ॥७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ प्रियःसर्वस्यलोकस्यसर्वसत्त्वाभिनंदिता॥ गुणैःसर्वै
रुपेतश्चकोन्वस्तिभुविमानवः॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामिपृच्छतोभरतर्षभ ॥ उग्रसेनस्यसंवादंनारदेकेशवस्यच ॥ २ ॥ ॥ उग्रसेन
उवाच॥ ॥ यस्यसंकल्पतेलोकोनारदस्यप्रकीर्तने ॥ मन्येसगुणसंपन्नोब्रूहितन्ममपृच्छतः॥ ३ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ कुकुराधिपयान्मन्येश्शृणुतान्मेविव
क्षतः॥ नारदस्यगुणान्साधून्संक्षेपेणनराधिप ॥ ४ ॥ नचारित्रनिमित्तोस्याहंकारोदेहतापनः ॥ अभिन्नश्रुतचारित्रस्तस्मात्सर्वत्रपूजितः॥ ५॥ अरतिःक्रोध
चापल्येभयंनैतानिनारदे॥ अदीर्घसूत्रःशूरश्चतस्मात्सर्वत्रपूजितः॥ ६ ॥ उपास्योनारदोबाढंवाचिनास्यव्यतिक्रमः ॥ कामतोयदिवालोभात्तस्मात्सर्वत्रपूजि
तः॥ ७॥ अध्यात्मविधितत्त्वज्ञःक्षांतःशक्तोजितेंद्रियः॥ ऋजुश्चसत्यवादीचतस्मात्सर्वत्रपूजितः ॥ ८ ॥ तेजसायशसाबुद्ध्याज्ञानेनविनयेनच ॥ जन्मनातपसा
वृद्धस्तस्मात्सर्वत्रपूजितः॥ ९ ॥ सुशीलःसुखसंवेशःसुभोजःस्वादरःशुचिः॥ सुवाक्यश्चाप्यनीर्ष्यश्चतस्मात्सर्वत्रपूजितः॥ १० ॥ कल्याणंकुरुतेबाढंपापमस्मि
न्नविद्यते ॥ नप्रीयतेपरानर्थैस्तस्मात्सर्वत्रपूजितः॥ ११ ॥ वेदश्रुतिभिराख्यानैरर्थानभिजिगीषति ॥ तितिक्षुरनवज्ञातस्तस्मात्सर्वत्रपूजितः॥ १२॥ समत्वाच्चप्रि
योनास्तिनाप्रियश्चकथंचन ॥ मनोनुकूलवादीचतस्मात्सर्वत्रपूजितः ॥ १३ ॥ बहुश्रुतश्चित्रकथःपंडितोलालसोऽशठः ॥ अदीनोऽक्रोधनोऽलुब्धस्तस्मात्सर्व
त्रपूजितः ॥ १४ ॥ नार्थेधनेवाकामेवाभूतपूर्वोस्यविग्रहः॥ दोषाश्चास्यसमुच्छिन्नास्तस्मात्सर्वत्रपूजितः ॥ १५ ॥ दृढभक्तिरनिंद्यात्माश्रुतवानानृशंसवान्॥
वीतसंमोहदोषश्चतस्मात्सर्वत्रपूजितः ॥ १६ ॥ असक्तःसर्वसंगेषुसक्तात्मेवचलक्ष्यते ॥ अदीर्घसंशयोवाग्मीतस्मात्सर्वत्रपूजितः ॥ १७ ॥ समाधिर्नास्यका
मार्थैनात्मानंस्तौतिकर्हिचित्॥ अनीर्षुर्मृदुसंवादस्तस्मात्सर्वत्रपूजितः ॥ १८ ॥ लोकस्यविविधंचित्तंप्रेक्षतेचाप्यकुत्सयन् ॥ संसर्गविद्याकुशलस्तस्मात्सर्वत्र
पूजितः॥ १९॥ नासूयत्यागमंकंचित्स्वनयेनोपजीवति॥ अवंध्यकालोवश्यात्मातस्मात्सर्वत्रपूजितः॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०एकत्रिंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंनानाख्यानमुखेनोक्तमधिकारिणःस्वरूपंश्रुत्वात्मनितत्त्वज्ञाना
धिकारंपश्यन्भृगुभरद्वाजसंवादादौपूर्वंसंक्षेपेणश्रुतमेवार्थंविस्तरेणश्रोतुमिच्छन्युधिष्ठिरउवाच आद्यंतमिति आदिंसंसारहेतुं अंतंलयस्थानं भूतानांजीवानां अभिन्ननिमित्तोपादानत्वसूचनार्थःसमासः
साक्षाच्चोभयाम्नानात् तदात्मानंस्वयमकुरुतेतिन्यायेनश्रुत्याचब्रह्मणस्तथात्वप्रतिपादनात् किंलक्षणंब्रह्मेतिध्यानकर्मणीतत्प्राप्त्यावंतरंगबहिरंगसाधने कालं कलिःशयानोभवतिसंजिहानस्तुद्वापरः उत्ति
ष्ठंस्त्रेताभवतिकृतंसंपद्यतेचरन्नितिश्रुतिप्रसिद्धंचतुर्विधंजीवंलोकतत्त्वंलोकस्यवास्तवंरूपंभूतानांवियदादीनामागतिमुद्गमस्थानंगतिंप्रवेशस्थानमूर्णनाभिमिवतंतुजालस्यतदेतत्सर्वंज्ञातुमिच्छामि श्रुत्यर्थ

कृतश्रमःकृतप्रज्ञोनचतृप्तःसमाधितः ॥ नित्ययुक्तोप्रमत्तश्चतस्मात्सर्वत्रपूजितः ॥ २१ ॥ नापत्रपश्चयुक्तश्चनियुक्तःश्रेयसेपरैः ॥ अभेत्तापरगुह्यानांतस्मात्स
र्वत्रपूजितः ॥ २२ ॥ नहृष्यत्यर्थलाभेषुनालाभेतुव्यथत्यपि ॥ स्थिरबुद्धिरसक्तात्मातस्मात्सर्वत्रपूजितः ॥ २३ ॥ तंसर्वगुणसंपन्नंदक्षंशुचिमनामयम् ॥ कालज्ञं
चप्रियज्ञंचकःप्रियंनकरिष्यति ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिप०मोक्ष०प०वासुदेवोग्रसेनसंवादेएकत्रिंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३१ ॥ ॥ ७ ॥
॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ आद्यंतंसर्वभूतानांज्ञातुमिच्छामिकौरव ॥ ध्यानंकर्मचकालंचतथैवायुर्युगेयुगे ॥ १ ॥ लोकतत्त्वंचकार्त्स्न्येनभूतानामागतिंगतिम् ॥ स
र्गश्चनिधनंचैवकुतएतत्प्रवर्तते ॥ २ ॥ यदितेऽनुग्रहेबुद्धिरस्मास्विहसतांवर ॥ एतद्भवंतंपृच्छामितद्भवान्प्रब्रवीतुमे ॥ ३ ॥ पूर्वंहिकथितंश्रुत्वाभृगुभाषितमुत्तम
म् ॥ भरद्वाजस्यविप्रर्षेस्ततोमेबुद्धिरुत्तमा ॥ ४ ॥ जातापरमधर्मिष्ठादिव्यसंस्थानसंस्थिता ॥ ततोभूयस्तुपृच्छामितद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥
अत्रतेवर्तयिष्येऽहमितिहासंपुरातनम् ॥ जगौयद्भगवान्व्यासःपुत्रायपरिपृच्छते ॥ ६ ॥ अधीत्यवेदानखिलान्सांगोपनिषदस्तथा ॥ अन्विच्छन्नैष्ठिकंकर्मधर्म
नैपुणदर्शनात् ॥ ७ ॥ कृष्णद्वैपायनंव्यासंपुत्रोवैयासकिःशुकः ॥ पप्रच्छसंदेहमिमंछिन्नधर्मार्थसंशयम् ॥ ८ ॥

स्तुशयनोऽविद्यावृतःपुमान्कलिरित्युच्यते संजिहानोविषयेषुजातवैराग्यःसन्नविद्यांसम्यक्हातुमिच्छन्मुमुक्षुर्द्वापरइत्युच्यते उत्तिष्ठन्शमाद्यनुष्ठानायसज्जीभवन्त्रेतेत्युच्यते चरन्शमादिकमाचरन्कृतंकृत
युगंभवतिपुमानेवेत्यर्थः धर्मतारतम्याच्चायुस्तारतम्यंयुगेयुगेपुंसिपुंसिज्ञेयं सार्धः ॥ १ ॥ सर्गनिधनेभौतिकानांजरायुजादीनांचतुर्मुखादिरवांतरकारणमपिकिंब्रह्मैवततोन्यद्वेत्यभिप्रायः ॥ २ ॥ ३ ॥ पौनरु
क्त्यमाशंक्याह पूर्वंहीति ॥ ४ ॥ परमधर्मिष्ठायोगधर्मनिष्ठाबुद्धिर्मेजातेतिपूर्वेणान्वयः दिव्यसंस्थानसंस्थिताअलौकिकस्वरूपनिष्ठावती भूयोधिकंविस्तरेणेत्यर्थः तथाचसंक्षेपेणश्रुतस्यापिविस्तरार्थंपु
नःप्रश्नइत्यपौनरुक्त्यं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ संदेहंसंदेहविषयंप्रश्नसमूहं छिन्नधर्मार्थसंशयंव्यासं ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्त्वंपदार्थौपृच्छति भूतेति कर्तारमीश्वरमेवसंतं कालस्यपूर्वौदाहृतश्रुत्युक्तस्यशयानसंजिहानोत्तिष्ठत्संचरद्रूपवतोजीवस्यज्ञानेनशयानत्वादिधर्मज्ञानेन निष्ठाअधंतमआदिरूपप्राप्तिःसंजातास्यतंकाल
ज्ञानेननिष्ठितं ईशोप्यविद्ययाजीवतांगतःकेनधर्मेणकीदृशंभावमश्नुतइतिप्रश्नार्थः तत्त्वमस्यादिवाक्याध्येतृप्रसिद्धमेवजीवब्रह्माभेदमनुवदतिप्रष्टा कस्मिन्नुभगवोविज्ञातेसर्वमिदंविज्ञातंभवतीत्याथर्वणे
एकविज्ञानात्सर्वविज्ञानप्रसिद्ध्यनुवादवत् ब्राह्मणोब्रह्मबुभूषुर्धर्माधर्माभ्यांमुक्तिमिच्छन् ॥ ९ ॥ सर्वज्ञोब्रह्मज्ञः ॥१०॥ भूतग्रामकर्तुःस्वरूपंतावदाह अनाद्यंतमिति दिव्यंद्योतमानंचिन्मात्रं ब्रह्मत्रिविधपरि
च्छेदशून्यंवस्तु अग्रेसृष्टेःप्राक्संप्रवर्तते मायाशबलाज्जगदाद्यंतरूपाद्यवच्छिनत्तिअनाद्यंतमिति अजमजरमव्ययमितियास्कोक्तान्जायतेऽस्तिवर्धतेविपरिणमतेऽपक्षीयतेनश्यतिचेतिषड्भावविकारांश्चि
तौनिषेधति अतएवध्रुवमविकारं अप्रतर्क्यंकारणंहिकार्येणानुमीयते नचैतत्तथा अतएवाविज्ञेयंवृत्तेरप्यविषयः कथंतर्हिदृश्यतेत्वग्र्ययाबुद्ध्येतिश्रुतिर्ब्रह्मणोबुद्धिगम्यत्वमाह उच्यते स्वमुखस्यस्वदृश्यत्वं
यथादर्पणद्वारानस्वतः एवंब्रह्मणोपिधीप्रतिबिंबितस्यधियोदृश्यत्वेनैवदृश्यत्वंनस्वतइतिगृहाण कारणत्वादिकंतुब्रह्मण्याविद्याकमविद्यादशायांस्थित्वैवकल्प्यतइत्यर्थः एतच्चाक्षिप्यसमाहितंवार्तिके नन्व
विद्यावदिष्टंचेद्ब्रह्मदोषोमहानयं निरविद्येचविद्यायाआनर्थक्यंप्रसज्यते न अस्याविद्येत्यविद्यायामेवासित्वाप्रकल्पते ब्रह्मद्वारात्वविद्येयंनकथंचनयुज्यतेइति श्रुतिश्च नासदासीन्नोसदासीत्तदानींनासीद्र

॥ श्रीशुकउवाच ॥ ॥ भूतग्रामस्यकर्तारंकालज्ञानेननिष्ठितम् ॥ ब्राह्मणस्यचयत्कृत्यंतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तस्मैप्रोवाचतत्सर्वंपितापु
त्रायपृच्छते ॥ अतीतानागतेविद्वान्सर्वज्ञःसर्वधर्मवित् ॥ १० ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अनाद्यंतमजंदिव्यमजरंध्रुवमव्ययम् ॥ अप्रतर्क्यमविज्ञेयंब्रह्माग्रेसंप्रवर्त
ते ॥ ११ ॥ काष्ठानिमेषादशपंचचैवत्रिंशत्तुकाष्ठागणयेत्कलांताम् ॥ त्रिंशत्कलश्चापिभवेन्मुहूर्तोभागःकलायादशमश्चयःस्यात् ॥ १२ ॥

जोनोव्योमापरोयदिति सृष्टेःप्राग्वस्तुवृत्तमनुरुध्याऽसत्सद्रजःशब्दितानामानुमानिकानांशून्यप्रधानपरमाणूनामिवश्रौतस्यपरव्योमशब्दितस्यजगत्कारणस्याप्यसत्त्वमाह तस्माद्युक्तमेवब्रह्मण्यनाद्यंत
त्वादिविशेषणं ॥११॥ कालज्ञानेननिष्ठितमितिद्वितीयप्रश्नोत्तरमाह काष्ठेति अत्रतस्माद्व्यक्तात्मकंमनइत्युपसंहारात् कलाकाष्ठादिव्यंजकंयद्व्यक्तंसूर्यादिपदार्थजातंतत्सर्वंमनोमात्रमित्यवगतेः कृतत्रेतादि
रूपमपितद्देवसत्त्वादिगुणतारतम्यात् तथामानुषपैतृकदैवब्राह्माणामहोरात्राणामुत्तरोत्तरंप्रमाणाधिक्यमपिसत्त्वोत्कर्षादेव तदप्यस्मद्दृष्ट्यपेक्षमेव तत्रत्यानांतुतदस्मदीयघटीमात्रमेव एतदेवरैवत्यर्थंवरार्थि
नारैवतकेनब्रह्मलोकस्थेनमुहूर्तमात्रत्वेनानुभूतःकालोलौकिकानामनेकसंवत्सरसंमितोव्यतीतइत्युपाख्यानेनव्यक्तीकृतंपुराणेषु तस्मात्स्वस्वदृष्ट्यासर्वोपिसुखीस्वल्पायुर्दुःखीचिरायुः साधारणदृष्ट्यातुपापि
नामल्पमायुःकलिप्राधान्यात् इतरेषांद्वापरादिप्राधान्यादधिकमितिविवेकः तस्मात्कालजयार्थंमनोनिग्रहेणात्मैवशरणीयइत्यध्यायतात्पर्यं अक्षरार्थस्तु भागःभगःसूर्यस्तत्संबंधी कलायादशमोंशस्तेन
सहितःत्रिंशत्कलोमुहूर्तः सचसूर्यस्योदयादुदयांतरपर्यंतंयावान्कालस्तस्यषोडशोंऽशःपादोननाडीचतुष्टयात्मकः तस्यापिदशमांशःसार्धद्वाविंशतिपलात्मकः एतेनअष्टादशनिमेषास्तुकाष्ठात्रिंशत्तुताःक
लाः त्रिंशत्कलोमुहूर्तस्तुत्रिंशद्रात्र्यहनीतुतेइत्यादिलोकप्रसिद्धक्रमःप्रतिमुहूर्तंसार्धपलाधिक्यात्स्थूलइतिज्ञेयं कलातुषोडशोभागइत्यमरः अन्येतुकाष्ठात्रयाधिकात्रिंशत्कलामुहूर्तइतिव्याचख्युः ॥१२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ तावच्छतीचतुःशती तथाविधश्चतुःशतात्मकःकालःसंध्यायुगयोरंतरं सध्यांशोयुगांतरयोरंतरं ॥ २० ॥ २१ ॥ एततूकालाख्यंचतुर्युगात्मकंजीव स्वरूपंशाश्वतमाद्यंतशून्यंमनोरूपोपाधियोगाच्चतुर्विधमपिस्वरूपतःसर्वविकारहीनंब्रह्मैवास्तीत्यर्थः ॥ २२ ॥ कृतेयुगे युज्यतेवासनावरत्रयाबध्यतेस्मिन्पुरुषपशुरितियुगंस्वधर्मस्तस्मिन्कृतेसाकल्येननि ष्पादिते तस्यकृतयुगात्मनःपुरुषस्य अधर्मेणश्येनाद्यभिचारकर्मणा आगमउपदेशवाक्यं सचपरइतिविशेषणाद्वेदएव ॥ २३ ॥ चौर्यंचकानृतंचकुत्सितमनृतंवेदविरुद्धंहिंसादिकर्म तेनवैदिकंकर्माप्यंतेवं

त्रिंशन्मुहूर्तंतुभवेदहश्चरात्रिश्चसंख्यामुनिभिःप्रणीता ॥ मासःस्मृतोराव्यहनीचत्रिंशत्संवत्सरोद्वादशमासउक्तः ॥ १३ ॥ संवत्सरंद्वेत्वयनेवदंतिसंख्याविदोद क्षिणमुत्तरंच ॥ १४ ॥ अहोरात्रेविभजतेसूर्योमानुषलौकिके ॥ रात्रिःस्वप्नायभूतानांचेष्टायैकर्मणामहः ॥ १५ ॥ पित्र्येराव्यहनीमासःप्रविभागस्तयोःपुनः ॥ शुक्लोहःकर्मचेष्टायांकृष्णःस्वप्नायशर्वरी ॥ १६ ॥ दैवेराव्यहनीवर्षंप्रविभागस्तयोःपुनः ॥ अहस्तत्रोदगयनंरात्रिःस्याद्दक्षिणायनम् ॥ १७ ॥ येतेराव्यहनीपूर्वंकी र्तितेजीवलौकिके ॥ तयोःसंख्यायवर्षाग्रंब्राह्मेवक्ष्याम्यहःक्षपे ॥ १८ ॥ पृथक्संवत्सराग्राणिप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ कृतेत्रेतायुगेचैवद्वापरेचकलौतथा ॥ १९ ॥ चत्वार्याहुःसहस्राणिवर्षाणांतत्कृतंयुगम् ॥ तस्यतावच्छतीसंध्यासंध्यांशश्चतथाविधः ॥ २० ॥ इतरेषुससंध्येषुसंध्यांशेषुततस्त्रिषु ॥ एकपादेनहीयंतेसहस्राणि शतानिच ॥ २१ ॥ एतानिशाश्वतान्लोकान्धारयंतिसनातनान् ॥ एतद्ब्रह्मविदांतातविदितंब्रह्मशाश्वतम् ॥ २२ ॥ चतुष्पात्सकलोधर्मःसत्यंचैवकृतेयुगे ॥ नाध र्मेणागमःकश्चित्परस्तस्यप्रवर्तते ॥ २३ ॥ इतरेष्वागमाद्धर्मःपादशस्त्ववरोप्यते ॥ चौर्यकानृतमायाभिरधर्मश्चोपचीयते ॥ २४ ॥ अरोगाःसर्वसिद्धार्थाश्चतुर्व र्षशतायुषः ॥ कृतेत्रेतायुगेत्वेषांपादशोह्रसतेवयः ॥ २५ ॥ वेदवादाश्चानुयुगंह्रसंतीतीहनःश्रुतम् ॥ आयूंषिचाशिषश्चैववेदस्यैवचयत्फलम् ॥ २६ ॥ अन्येकृतयु गेधर्मास्त्रेतायांद्वापरेऽपरे ॥ अन्येकलियुगेनृणांयुगह्रासानुरूपतः ॥ २७ ॥ तपःपरंकृतयुगेत्रेतायांज्ञानमुत्तमम् ॥ द्वापरेयज्ञमेवाहुर्दानमेकंकलौयुगे ॥ २८ ॥ एतां द्वादशसाहस्रींयुगाख्यांकवयोविदुः ॥ सहस्रपरिवर्तंतद्ब्राह्मंदिवसमुच्यते ॥ २९ ॥

धयोग्यत्वादनृतमेवेतिदर्शितं मायाशाठ्यादिरूपा उपचीयंतेवर्धते ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ तपःपरंपरविद्या ज्ञानमपरविद्या तेचअथपरायया तदक्षरमधिगम्यतेयत्तदद्दश्यमग्राह्ममित्यादिनातत्रापरा ऋग्वेदोयजुर्वेदइत्यादिनाथर्वणेप्रसिद्धे ॥ २८ ॥ एतामिति अत्रकृतादिषुचतुस्त्रिद्व्येकक्रमेणधर्मस्यदशपादाअधर्मस्यषट् एतेषामपियुगकालाल्पत्वबहुत्वाभ्यांफलतश्चतुर्युग्यांपादमात्रमधर्मःपादत्रयंध र्मः सेयंसहस्रगुणिताब्राह्मंदिनंतावत्येवब्राह्मीरात्रिश्चेतिवदताथयत्रान्यत्पश्यतितदल्पंतन्मर्त्यमितिश्रुतेर्ब्राह्मंपदमपिदिवाद्वैतदुःखेनरात्रावज्ञानशेषेणचानुविद्धत्वात्क्षयिष्णुत्वाच्चक्षुद्रमेवेतिदर्शितं ॥ २९ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तदादौदिनादौध्यानमाविश्ययोगनिद्रयासुप्त्वानात्विंद्रियाणांजाड्येन ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इममेवसृष्टिप्रलयप्रकारमस्मदादिष्वप्यतिदिशति प्रतिबुद्धइति अक्षय्यंक्षेतुमशक्यंस्वतोनिर्विकारस्वरूपमपिब्रह्माजी वःक्षपाक्षयेनिद्रानाशेसतिप्रतिबुद्धःसन्विकुरुतेमाययाविकारयुक्तंकरोति चकारोहेत्वर्थः तस्मान्महद्भूतमहंकारंसृजते तस्मादहंकाराद्व्यक्तात्मकंवियदाद्यात्मकंमनश्चसृजते मनोमात्रमेवकालाकाशादिकं सुप्तिप्रबोधावेवचसृष्टिप्रलयावित्यर्थः तथाचश्रुतिः सयदास्वपितितदैनंवाक्सर्वैर्नामभिःसहाप्येतीतिचक्षुःसर्वैरूपैःसहाप्येतीत्यादिनासुषुप्तौप्रत्यगात्मनिनामरूपप्रपंचप्रलयमुक्त्वाथयदाप्रबुध्येतएतस्मादा त्मनःसर्वेप्राणायथायतनंविप्रतिष्ठंतेप्राणेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतिप्रबोधेचततएवप्राणदेवलोकशब्दितानामाध्यात्मिकाधिदैविकाधिलौकिकप्रपंचानामुत्पत्तिंदर्शयति ॥ ३२ ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० द्वात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ननुप्राक्सिद्धमज्ञातसत्ताकंजगत्समनस्केंद्रियसन्निकर्षाद्दृश्यतेह्यस्तनएवायंघटइतिप्रत्यभिज्ञायतेचतत्कथंमनोमात्रमित्याशं

रात्रिमेतावतींचैवतदादौविश्वमीश्वरः ॥ प्रलयेध्यानमाविश्यसुप्त्वासोंऽतेविबुध्यते ॥ ३० ॥ सहस्रयुगपर्यंतमहर्यद्ब्रह्मणोविदुः ॥ रात्रिंयुगसहस्रांतांतेहोरात्र विदोजनाः ॥ ३१ ॥ प्रतिबुद्धोविकुरुतेब्रह्माक्षय्यंक्षपाक्षये ॥ सृजतेचमहद्भूतंतस्माद्व्यक्तात्मकंमनः ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणि शुकानुप्रश्नेद्वात्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ ब्रह्मतेजोमयंशुक्रंयस्यसर्वमिदंजगत् ॥ एकस्यभूतंभूत स्यद्वयंस्थावरजंगमम् ॥ १ ॥ अहर्मुखेविबुद्धःसन्सृजतेऽविद्ययाजगत् ॥ अग्रएवमहद्भूतमाशुव्यक्तात्मकंमनः ॥ २ ॥ अभिभूयेहचार्चिष्मद्व्यसृजत्सप्तमानसा न् ॥ दूरगंबहुधागामिप्रार्थनासंशयात्मकम् ॥ ३ ॥

क्याह ब्रह्मेति मनोमहान्मतिर्ब्रह्मापूर्बुद्धिःख्यातिरीश्वरः प्रज्ञासंविच्चितिश्चैवस्मृतिश्चपरिपठ्यते पर्यायवाचकाःशब्दामनसःपरिकीर्तिताइतिस्मृतेर्ब्रह्ममहत्तत्वंसूक्ष्मबुद्धिः तच्चतेजोमयंसूक्ष्मवासनामयं सएता स्तेजोमात्राःसमभ्याददानइत्यादौवासनासुतेजःशब्दप्रयोगात् तदेवशुक्रंबीजंविद्धीतिशेषः यस्यबीजस्यएकस्यद्रव्यांतरवर्जितस्यभूतस्यजनिमतः पंचम्यर्थेषष्ठी यस्मादिदंजगद्भूतमुद्भूतंस्थावरंस्थास्नुनित्यं चेतनंजंगमंविनाश्यनित्यमचेतनंस्वमेइववासनामयंजगन्मनस्येवस्थितंपूर्वपूर्वसंस्कारवशादिदमितिज्ञायतेतदिदमितिप्रत्यभिज्ञायतेचेत्यर्थः ॥ १ ॥ अहरिति अविद्ययेतिमहत्तत्त्वस्यापिकारणमुक्तं सृष्टिक्रम माहाग्रेइति अग्रेसर्वादौमहन्महत्तत्त्वंभूतमुद्भूतंतदेवाऽऽशुशीघ्रंव्यक्तात्मकंवियदादिरूपंसन्मनइत्युच्यते आशुइतिसांख्याभिमतःसृष्टिक्रमोनिरस्तः युगपत्सृष्टिरेवहिशास्त्रतत्त्वमितिदृष्टिसृष्टिवादिनांघंटाघो षः ॥ २ ॥ अभिभूयेतिसार्द्धश्लोकः मनःकर्तृअर्चिष्मत्प्रकाशकंचिदात्मानमभिभूयआवृत्यमानसान्सप्तव्यसृजत् अर्चिष्मानितिपाठेत्वीश्वरःमानसान्पूर्वसर्गांतेऽभिभूयोत्तरसर्गादौव्यसृजदितिज्ञेयं मनः प्रथमंसिसृक्षयाबहुस्यांप्रजायेयेतिश्रुतिसिद्धयाप्रार्थनारूपयाऽनेनमनसोरूपांतरेणेतिद्वितीयत्वमुक्तं विकुरुतेविविधाकारांकुरुते आकाशादयःपंचेतिसप्तमानसाः ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥७॥ गुणाइति आकाशादयःपंचक्रमेणैकद्वित्रिचतुःपंचगुणयुक्ताइत्यर्थः तेषांभूतानांमध्येयद्भूतंयावत्कालपर्यंतंयथायेनप्रकारेणवर्ततेतद्भूतं एकस्तच्छब्दस्तावच्छब्दार्थः तावत्कालपर्यं
तंतावद्गुणंस्मृतं अत्रपूर्वार्द्धोक्ताव्यवस्थासूक्ष्मभूतेष्वेवज्ञेया स्थूलेषुतुपंचीकरणादूर्ध्वंसर्वाण्यपिपंचगुणानि त्रिवृत्करणपक्षेचआकाशवायूक्रमेणैकद्विगुणावितराणिपंचगुणान्येवेत्याशयः तत्रपंचीकरणं
 त्वाकाशादीन्प्रत्येकंद्वेधाविभज्यैकस्मिन्भागेस्वेतरभूतचतुष्टयस्याऽर्धीकृतस्यचतुरश्चतुर्थांशान्प्रक्षिप्यैकैकंस्थूलभूतंभवति तथात्रिवृत्करणं तेजोबन्नानिप्रत्येकंद्वेधाविभज्यैकस्मिन्नर्धेस्वेतरयोरर्धार्धंप्रक्षि
पेदिति एवंसंकीर्णेष्वप्याकाशादिसंज्ञाःस्वभागाधिक्यादितिज्ञेयं ॥८॥ ननुपंचीकरणपक्षेकथमाकाशेगंधाद्यनुपलंभःकथंवात्रिवृत्करणपक्षेवायौगंधोपलंभइत्याशंक्याद्येस्थूलाकाशस्याप्रत्यक्षत्वेनतद्गतगं

मनःसृष्टिंविकुरुतेचोद्यमानंसिसृक्षया ॥ आकाशंजायतेतस्मात्तस्यशब्दंगुणंविदुः ॥ ४ ॥ अकाशात्तुविकुर्वाणात्सर्वगंधवहःशुचिः ॥ बलवान्जायतेवायु
स्तस्यस्पर्शोगुणोमतः॥ ५ ॥ वायोरपिविकुर्वाणाज्ज्योतिर्भवतिभास्वरम् ॥ रोचिष्णुजायतेशुक्लंतद्रूपगुणमुच्यते ॥६॥ ज्योतिषोपिविकुर्वाणाद्भवंत्यापोरसात्मि
काः॥ अद्भ्योगंधस्तथाभूमिःसर्वेषांसृष्टिरुच्यते ॥ ७॥ गुणाःसर्वस्यपूर्वस्यप्राप्नुवंत्युत्तरोत्तरम् ॥ तेषांयावद्यथायच्चतत्तत्तावद्गुणंस्मृतम् ॥ ८ ॥ उपलभ्याप्सुचेद्गंधं
केचिद्ब्रूयुरनैपुणात्॥ पृथिव्यामेवतंविद्यादपांवायोश्चसंश्रितम्॥९॥एतेसप्तविधात्मानोनानावीर्याःपृथक्पृथक्॥नाशक्नुवन्प्रजाःस्रष्टुमसमागम्यकृत्स्नशः॥१०
तेसमेत्यमहात्मानोह्यन्योन्यमभिसंश्रिताः॥शरीराश्रयणंप्राप्तास्ततःपुरुषउच्यते ॥ ११ ॥ शरीरंश्रयणाद्भवतिमूर्तिमत्षोडशात्मकम्॥ तमाविशंतिभूतानिम
हांतिसहकर्मणा॥ १२॥

धादीनामप्यप्रत्यक्षत्वमित्यभिसंधायद्वितीयंप्रत्याह उपलभ्येति अप्स्वितिदृष्टांतार्थं यथाप्सुएलालवंगादिगंधउपलभ्यतेएवंवायावप्यागंतुकद्रव्यसंपर्कजएवगंधानुभवोनत्वाजानसिद्धद्रव्यसंपर्कजइत्य
र्थः अनैपुणादितिमूर्खाणामेवायंपूर्वपक्षोनविदुषांकाणादादीनां तेहियुक्तिबलेनैववायौगंधाभावंनिश्चिन्वंतीतिदर्शितं ॥९ ॥ सप्तमनःसिसृक्षाशब्दितौमहदहंकारौसूक्ष्माकाशादयश्च असमागम्याऽमिलि
त्वा ॥ १० ॥ महात्मानोव्यापकाःसमेत्यत्रिदंडविष्टंभवदन्योन्यबलमाश्रित्यैकीभूयेत्यर्थः पूरितिशरीरस्यनामतत्रवसतीतिपुरुषइत्यवयवार्थः ॥ ११ ॥ षोडशपंचस्थूलभूतानिसमनस्कान्येकादशेंद्रिया
णिचतदात्मकंशरीरं षोडशानांसृष्टिस्तुव्यक्तात्मकंमनइतिमनःसृष्ट्यैवोक्तेतिनतेषांपृथक्सिद्धिस्तार्किकाभिमतामंतव्या नषोडशात्मकंपुरुषंतदितिपाठेस्थूलशरीरापेक्षयाक्लीबत्वं भूतानिसूक्ष्माणिमहांति
महत्तत्वानिभुक्तावशिष्टकर्मसहितानीतिबहुत्वंप्रतिपुरुषंमहदादीनांभिन्नत्वप्रतिपादनार्थं तेनतत्तत्पुरुषीयासूक्ष्मबुद्धिरेवकर्माश्रयस्तदुपलक्षितोऽहंकारश्चेतिज्ञेयं ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंस्थूलेशरीरेलिंगशरीरस्यप्रवेशमुक्त्वातत्रचैतन्यप्रवेशमाह सर्वेति आदिकर्तासर्वभूतानिस्वोपाधिमायैकदेशभूतानिउपादायतमाविशतीतिविपरिणामेनानुषज्यतेएतेनतत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिश्रुतेरर्थोदर्शितः तपसोज्ञानमयस्यालोचनस्यचरणायतथाचश्रुतिःपरमेश्वरस्यतत्तदुपाध्यनुसरणंस्वस्वरूपज्ञानार्थमेवेत्याह रूपंरूपंप्रतिरूपोबभूवतदस्यरूपंप्रतिचक्षणायेति तमेवउपाधिंप्रविश्यजीवभावमापन्नं प्रजापतिंब्रह्मेत्याहुःतत्त्वमसीत्यादयःश्रुतयः॥ १३॥तत्रहेतुमाह सर्वैइति सशरीरांतस्थोवैएवततःशरीरप्रवेशानंतरं एतेनतदनुप्रविश्य सच्चत्यच्चाभवदित्यादिसत्यंचानृतंचसत्यमभवदित्यंतायाःश्रुतेरर्थोदर्शितः सत्पृथिव्यप्तेजांसित्यत्वाय्वाकाशौसत्यानृतेघटरज्जूरगादिसत्यंब्रह्मैवाभवदितिश्रुतिपदानामर्थःएवमैश्वरींभूतमयींजैवींचधीमयीमितिद्विविधांसृष्टिमभिप्रेत्योक्तमभियुक्तैःअन्यामांसमयीयोषिदन्याकाचिन्मनोमयीति घटौमृन्मयधीमयाविितिच तथासृष्टिद्वयवत्प्रलयद्वयमपिविदुषोविदेहकैवल्यकालेश्रूयतेगताःकलाःपंचदशप्रतिष्ठाइति एवमेवास्यपरिद्रष्टुरिमाःषोडशकलाःपुरुषायणाःपुरुषंप्राप्यास्तंयंतीतिचकलाःप्राणाच्छ्रद्धांखंवायुर्ज्योतिरापःपृथिवींद्रियमित्याद्याःतत्रैशींव्यावहारिकींदृष्टिसृष्टिमभिप्रेत्यप्रतिष्ठासुवाय्वादिषुतत्तदुपादानेषुप्राणादीनांप्रलयःपुरुषांतरप्रतीत्याउक्तः विद्वत्प्रतीत्यातुजैवींप्रातिभासिकींदृष्टिसृष्टिमभिप्रेत्यपुरुषएवकलाप्रलयउक्तःतस्माद्युक्तमुक्तंसृष्टिद्वयं॥ १४॥वयःपक्षीअव्ययंआकाशादिव्ययंघटादिअपक्षयधर्मि॥ १५॥तेषांनरकिन्नरादीनांप्राक्सृष्ट्यांऐश्यांजैव्यांवायथाहिंस्रस्याद्यापिहिंस्रत्वैवदृश्यते एवंपूर्वकल्पेहिंस्रस्यपुनःकल्पांतरेपिहिंस्रत्वमेवानुवर्ततेसूर्याचंद्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयत्दिवंचपृथिवींचांतरिक्षमथोस्वरितिश्रुतिरपिपूर्वकल्पसरूपामेवैश्वरीमपिसृष्टिमाहन्यायोपिसमाननामरूपत्वाच्चवृत्तावप्यविरोधइति प्रतिकल्पमिंद्रादीनांनामानिरूपाणिकर्माणिचसमानान्येवअतस्तद्वाचिनांवैदिकशब्दानांव्रीह्यादिशब्दवज्जातिवाचित्वेनानाधुनिकत्वेनवेदस्यनित्यत्वंनविरुध्यतेइतिसूत्रार्थःप्रतिकल्पंसृष्टिवैरूप्येतुकृतहानाकृताभ्यागमौप्रसज्येतामित्येवकारार्थः॥ १६॥ १७॥महाभूतेष्विति धाताजगदिंद्रजालविस्तारयितानानात्वंशुक्तिरजतवत्प्रतिपुरुषंभिन्नत्वंमहाभूतेपुवियदादिपुइंद्रियार्थेपुरूपादिपुमूर्तिपुद्रव्याकृतिपुभूतानांजीवानांविनियोगंभोक्तृभोग्यभावेनसंबंधंसर्वदृष्टांतार्थमिदंयथासुखाद्यनुभवःप्रतिपुरुषंनानाएवमनुभवविषयोपिमहाभूतादिर्नानेत्यर्थः॥ १८॥

सर्वभूतान्युपादायतपसश्चरणायहि॥ आदिकर्तासभूतानांतमेवाहुःप्रजापतिं ॥ १३ ॥ सर्वैस्सृजतिभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ ततःसस्सृजतिब्रह्मादेवर्षिपितृमानवान्॥ १४॥ लोकान्नदीःसमुद्रांश्चदिशःशैलान्वनस्पतीन्॥ नरकिन्नररक्षांसिवयःपशुमृगोरगान्॥अव्ययंचव्ययंचैवद्वयंस्थावरजंगमम्॥ १५॥ तेषांयेयानिकर्माणिप्राक्सृष्ट्यांप्रतिपेदिरे ॥ तान्येवप्रतिपाद्यंतेसृज्यमानाःपुनःपुनः ॥ १६ ॥ हिंस्राहिंस्रेमृदुक्रूरेधर्माधर्मावृतानृते ॥ तद्भाविताःप्रपद्यंतेतस्मात्तत्तस्यरोचते॥ १७॥ महाभूतेषुनानात्वमिंद्रियार्थेषुमूर्त्तिषु॥ विनियोगंचभूतानांधातैवविदधात्युत॥ १८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धातैवेत्येवकारव्यावर्त्यान्परपक्षानुपन्यस्यतिकेचिदितिकर्मस्त्वेवपुरुषस्यसामर्थ्यमस्तीतिकर्मैवप्रधानमितिमीमांसकाःदैवंआदित्याद्याग्रहाएवसदसत्फलदातारइतिदैवज्ञाः स्वभावएवेतिस्वभाववादिनोबा
ह्याः ॥ १९॥ एतेषांसमुच्चयमतमाह पौरुषमिति अपृथग्भूताइतिच्छेदः दैवंकर्मचस्वभावानुगृहीतंफलायवर्ततेऽतस्त्रयएतेसमुदितानतुतेषांविवेकंपृथग्भावंएकैकस्यप्राधान्यंइच्छंतिकेचन॥२०॥आर्हतमतमा
ह एतमितिश्लोकपादत्रयेणएतंविषयंभूतादीनांनानात्वेकिंकारणमितिचिंतायाविषयमेवमितिविशिष्यनब्रूयुः ननिर्वक्तुंशक्यमित्यर्थः एवंनचेत्यपिनब्रूयुः अनिर्वाच्यत्वमपिनेत्यर्थः नन्वेकैकश्येनकर्मदैव
योःकारणत्वंसुवचंदुर्वचंवास्तुसमुच्चितयोस्तुसुवचमित्याशंक्याह उभेचनब्रूयुरिति अस्तुतर्हितयोरपिदुर्वचमित्याशंक्याह अनुभेचनब्रूयुरिति उभयव्यतिरिक्तमपिकारणंनेत्यर्थः कर्मस्थाइत्यार्हतानांयोगि
कंनाम तेहिकर्माष्टकवशादेवजीवानांबंधस्तप्तशिलारोहणादिनानिर्जराख्येनधर्मेणैवचमोक्षइतिवदंति सिद्धांतमाह सत्त्वस्थाःसमदर्शिन इतिअयमर्थःश्रुतौकिंकारणंब्रह्मेत्युपक्रम्यकालः स्वभावोनियति
र्यदृच्छाभूतानियोनिःपुरुषइतिचिंत्यमितिकालइतिदैवज्ञानांस्वभावइतिपरिणामवादिनांसांख्यानांनियतिरितिकर्मवादिनांमीमांसकानांयदृच्छेत्यनियमवादिनामार्हतानांभूतानीतिलोकायतानांपुरुषइति
तटस्थेश्वरवादिनांचजगत्कारणविषयेमतान्युपन्यस्यतेध्यानयोगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामित्यनुभवबलेनसिद्धांतःकृतःदेवःप्रकाशमानोयआत्माप्रत्यग्वस्तुतद्गतांशक्तिमेवकारणमाहुः स्व

केचित्पुरुषकारंतुप्राहुःकर्मसुमानवाः॥दैवमित्यपरेविप्राःस्वभावंभूतचिंतकाः ॥ १९ ॥ पौरुषंकर्मदैवंचफलवृत्तिस्वभावतः ॥ त्रयएतेऽपृथग्भूतानविवेकंतुके
चन ॥ २० ॥ एतमेवचनैवंचनचोभेनानुभेनच॥कर्मस्थाविषयंब्रूयुःसत्त्वस्थाःसमदर्शिनः ॥ २१ ॥ ततोनिःश्रेयसंजंतोस्तस्यमूलंशमोदमः ॥ तेनसर्वानवाप्नो
तियान्कामान्मनसेच्छति ॥ २२ ॥ तपसातदवाप्नोतियद्भूत्वास्सृजतेजगत् ॥ सतद्भूतश्चसर्वेषांभूतानांभवतिप्रभुः ॥ २३ ॥ ऋषयस्तपसावेदानध्यैषंतदिवानि
शम् ॥ अनादिनिधनाविद्यावागुत्सृष्टास्वयंभुवा॥ २४॥

गुणैःसत्त्वरजस्तमोभिर्युक्तामपिपरीक्षादशायांनितरांगूढांतस्याःकार्यमात्मनोजगद्भानंप्रत्यक्षंसातुनप्रत्यक्षारज्जूरगहेत्वज्ञानवदितिश्रुत्यर्थस्तदेतदाहसत्त्वस्थाःरजस्तमोरहितेंऽतःकरणेसत्त्वेसंप्रज्ञातावस्थायां
तिष्ठंतितेसत्त्वस्थायोगिनःसमंब्रह्मैवकारणत्वेनद्रष्टुंशीलंयेषांतेसमदर्शिनःब्रह्मैवकारणमितिपश्यंतीत्यर्थः ॥२१॥ ब्रह्मप्राप्तेःसाधनंफलंचाह सार्धद्वाभ्यां तपइति तपोयोगः निःश्रेयसंमोक्षहेतुःशमोमनोनिग्र
हः दमोबाह्येंद्रियनिग्रहः तेनतपसा तथाचश्रुतिर्योगिनांसर्वकामावाप्तिंदर्शयति विशुद्धसत्त्वःकामयतेयांश्चकामांस्तंतंलोकंजयतेतांश्चकामानिति जायतेप्राप्नोति कामान्विषयान् ॥२२॥ तपसेति तत्त्व
तद्दर्शनंब्रह्मभावःसर्वैश्वरत्वंचयोगस्यैवफलमित्यर्थः ॥२३ ॥ अध्यैषंतप्राग्जन्मन्यधीतान्योगबलेनैवस्मृतवंतः अनादीतिश्लोकस्यउत्तरार्धंआदौवेदमयीदिव्यायतःसर्वाःप्रवृत्तयइतिज्ञेयं क्वचित्तदर्शने
पिशारीरकसूत्रभाष्यादौपुस्तकांतरेषुचदर्शनात्स्वयंभुवायोब्रह्माणंविदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मैइतिश्रुतेःपरमेश्वराल्लब्धवेदेनउत्सृष्टाशिष्यप्रशिष्यसंप्रदायक्रमेणप्रवर्तिता ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ वेदशब्देभ्यएवेति लोकेहिदृष्टादृष्टद्वारकंशब्दानामर्थकारणत्वंक्लृप्तं यथाविष्णवादिमूर्तिसिसृक्षतःशिल्पिनस्तदाकृतिप्रतिपादकागमस्मरणंमूलं यथावा तक्षकदष्टंवटंजीवयितुमिच्छतोविषघ्नमंत्रोच्चारणं इंद्रजालपुरंसिसृक्षतोवाशाबरमंत्रोच्चारणमेवमिहापिसभूरितिव्याहरन्सभूमिमसृजतेतिश्रुत्यादृष्टद्वारैवार्थोत्पत्तिंप्रतिशब्दस्यहेतुत्वमुक्तं तथाएतइतिवैप्रजापतिर्देवानसृजत असृग्रमितिमनुष्यान् इंदवइतिपितॄन् तिरःपवित्रमितिग्रहान् आशवइतिस्तोत्रं विश्वानीतिशस्त्रं अभिसौभगायेत्यन्याःप्रजाइतिश्रुतेस्तत्तत्पदोच्चारणतएवदेवादिसृष्टिर्गम्यतेनतुतत्तदर्थस्मारकत्वरूपदृष्टद्वारेति सर्वथापिवेदशब्दादेवसृष्टिरित्यर्थः शर्वर्यंतेसर्गादावित्यर्थः ॥ २६ ॥ नामेति आत्मसिद्धिरात्मनोमुक्तिर्दशभिःक्रमैःसाधनैर्नामादिभिःसहितावेदेषुप्रोच्यते तत्रनामवाऋग्वेदइत्यादिश्रुतेर्नामेतिवेदाध्ययनं भेदःअर्धोवाएषआत्मनोयत्पत्नीतिश्रुतेःपूर्वंकृत्स्नस्यसतोदारकरणेनार्धत्वसंपादनं गार्हस्थ्यमितियावत् तपःकृच्छ्रचांद्रायणादिवानप्रस्थाश्रमइत्यर्थः कर्मसंध्योपासनादिसर्वाश्रमसाधारणं यज्ञोज्योतिष्टोमादिः आख्याकीर्तिकरंतटाकारामाद्यापूर्ताख्यं आलोकआलोचनंमानसोध्यानादिधर्मः सचत्रिविधः यज्ञांगेष्वश्वादिषुउषावाअश्वस्यमेध्यस्यशिरइत्यादिशास्त्रविहिताविराडादिसृष्टिरेका अध्यात्मंजाठरादिप्रतीकेषुवैश्वानराख्यकारणब्रह्मदृष्टिरपराविधा दहराद्यहंग्रहोपास्त्याशुद्धस्वरूपावगतिस्तृतीया ततश्वसिद्धिःकैवल्याख्याजीवतएवमुक्तिरितिदशभिःक्रमैःक्रम्यतेउल्लंघ्यतेसंसारदुःखमेभिस्तैः ॥ २७ ॥ इतोप्यंतरं

ऋषीणांनामधेयानियाश्ववेदेषुसृष्टयः ॥ नानारूपंचभूतानांकर्मणांचप्रवर्तनम् ॥ २५ ॥ वेदशब्देभ्यएवादौनिर्मिमीतेसईश्वरः ॥ नामधेयानिचर्षीणांयाश्ववेदेषुसृष्टयः ॥ शर्वर्यंतेसुजातानामन्येभ्योविदधात्यजः ॥ २६ ॥ नामभेदतपःकर्मयज्ञाख्यालोकसिद्धयः ॥ आत्मसिद्धिस्तुवेदेषुप्रोच्यतेदशभिःक्रमैः ॥ २७ ॥ यदुक्तंवेदवादेषुगहनंवेददर्शिभिः ॥ तदंतेषुयथायुक्तंक्रमयोगेनलक्ष्यते ॥ २८ ॥ कर्मजोयंपृथग्भावोद्वंद्वयुक्तोपिदेहिनः ॥ तमात्मसिद्धिर्विज्ञानाज्जहातिपुरुषोबलात् ॥ २९ ॥ द्वेब्रह्मणीवेदितव्येशब्दब्रह्मपरंचयत् ॥ शब्दब्रह्मणिनिष्णातःपरंब्रह्माधिगच्छति ॥ ३० ॥

गंमोक्षसाधनमाह यदुक्तमिति गहनंदुरवगाहंब्रह्मवेदवादेषुवेदोक्तकर्मसुप्रस्तावादिदेवतात्वेनोक्तं तदंतेषुवेदवादांतेषूपनिषत्सुचयथायुक्तंविस्पष्टतरमुक्तंतद्ब्रह्मक्रमयोगेनपूर्वोक्तेननामादिदशकेनलक्ष्यते तत्त्वमस्यादिवाक्येभ्यस्तत्त्वंपदवाच्यार्थयोर्विशेषणांशभूतमायांतःकरणांशप्रहाण्यासोयंदेवदत्तइत्यत्रतदेतद्देशकालरूपविशेषणांशप्रहाण्याऽखंडंदेवदत्तस्वरूपमिवप्रत्यगभिन्नंब्रह्मलक्ष्यतेनतुशब्देनश्टंगग्राहिकयाअयंगौरयंमहिषइतिवदावेद्यते यतोवाचोनिवर्तंतइतिश्रुतेर्ब्रह्मणोऽपदार्थत्वादवाक्यार्थत्वाच्च ॥ २८ ॥ तत्रब्रह्मणोलक्ष्यंस्वरूपंदर्शयति कर्मजइति देहिनःदेहाभिमानिनोजीवस्यपृथग्भावःपृथक्त्वंद्वैतदर्शनमितियावत् तत्कर्मजंकर्मोपरमेसुप्तौसमाधौचनास्तीत्यर्थः द्वंद्वैःसुखदुःखशीतोष्णमानापमानादिभिर्युक्तं तंचपृथक्भावमात्मसिद्धिरात्ममोक्षरूपःपुरुषः एतेनमुक्तमोक्षयोरभेदवचनेनानागंतुकंस्वस्वरूपमात्रंमुक्तिरित्युक्तं विज्ञानात्सम्यग्वाक्यजाज्ज्ञानात्जहातिज्ञातृज्ञानज्ञेयभावंरूपभेदंत्यजतीत्यर्थः ॥ २९ ॥ भेदत्यागोपायमाह द्वेइति शब्दब्रह्मप्रणवः निष्णातःप्रणवोपास्तिकुशलः परंमात्रात्रयातीतंतुरीयं ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रणवोपास्तिमेवेतरनिंदापूर्वकंस्तौति आलंभेति आलंभःपशुहिंसा हविर्व्रीह्यादिकं परिचारस्त्रैवर्णिकसेवा तपोब्रह्मोपासनं ॥ ३१ ॥ विधिरप्रवृत्तप्रवर्तनं तच्चत्रेतायामेवनतुकृते स्वतएवतत्रतत्सिद्धेः अत्र धर्ममनुतिष्ठन्पुरुषःकृतंधर्मानुष्ठानमारभमाणस्त्रेताआरब्धुमिच्छन्द्वापरस्तद्विमुखःकलिरितिपूर्वोदाहृतश्रुत्यर्थोनविस्मर्तव्यः ॥ ३२ ॥ त्रेतायुगेइत्येतंश्लोकंव्याचष्टेऽपृथगित्यादिना पृथग्धर्मःपृथक्त्वंभेद स्तद्वंतःपृथग्धर्मिणोद्वैतिनस्तदन्येऽपृथग्धर्मिणोऽद्वैतनिष्ठामर्त्यास्तपएवयोगमेवकृतयुगेऽनुतिष्ठंतीतिशेषः ऋगादीनिकाम्याइष्टीश्चसौर्यंचरुंनिर्वपेद्ब्रह्मवर्चसकामइतिशास्त्रोक्ताःपृथक्तपोभिरालोचनैर्दृष्ट्वात त्फलमनात्मभूतस्वर्गादिरूपंदृष्ट्वातत्परित्यज्ययोगपराएवबभूवुरित्यर्थः॥३३॥ त्रेतायांधर्मेनृणांस्वतःप्रवृत्त्यभावात्तत्रसंयंतारोधर्मशास्तारोवेदाश्चसंहतायज्ञाद्यनुष्ठापनायसंनद्धाआसन्नितिसार्धश्लोकार्थः ॥ ३४ ॥ संरोधादितिसार्धःस्पष्टार्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ कृतादिशब्दानांकालवाचित्वंसिद्धवत्कृत्याह कृतेइति कृतयुगेयश्चतुष्पाद्धर्मउक्तःसइदानीमपिब्राह्मणेषुदृश्यतेऽतस्तेएवकृतयुगरूपाइतिभावः आ

आलंभयज्ञाःक्षत्राश्चहविर्यज्ञाविशःस्मृताः ॥ परिचारयज्ञाःशूद्रास्तुतपोयज्ञाद्विजातयः ॥ ३१ ॥ त्रेतायुगेविधिस्त्वेषयज्ञानांनकृतेयुगे ॥ द्वापरेविप्लवंयांति
यज्ञाःकलियुगेतथा ॥ ३२ ॥ अपृथग्धर्मिणोमर्त्याऋक्सामानियजूंषिच ॥ काम्याइष्टीःपृथग्दृष्ट्वातपोभिस्तपएवच॥ ३३॥ त्रेतायांतुसमस्तायेप्रादुरासन्म
हाबलाः॥ संयंतारःस्थावराणांजंगमानांचसर्वशः॥ ३४ ॥ त्रेतायांसंहतावेदायज्ञावर्णाश्रमास्तथा ॥ संरोधादायुषस्त्वेतेव्यस्यंतेद्वापरेयुगे ॥ ३५ ॥ दृश्यंतेन
चदृश्यंतेवेदाःकलियुगेऽखिलाः॥ उत्सीदंतेसयज्ञाश्चकेवलाधर्मपीडिताः ॥ ३६ ॥ कृतेयुगेयस्तुधर्मोब्राह्मणेषुप्रदृश्यते ॥ आत्मवत्सुतपोवत्सुश्रुतवत्सुप्रतिष्ठितः
॥ ३७॥ सधर्मंव्रतसंयोगंयथाधर्मंयुगेयुगे ॥ विक्रियंतेस्वधर्मस्थावेदवादायथागमम् ॥ ३८ ॥ यथाविश्वानिभूतानिवृष्ट्याभूयांसिप्रावृषि ॥ सृज्यंतेजंगमस्था
नितथाधर्मायुगेयुगे॥ ३९ ॥ यथर्तुष्वृतुलिंगानिनानारूपाणिपर्यये ॥ दृश्यंतेतानितान्येवतथाब्रह्महरादिषु ॥ ४० ॥ विहितंकालनानात्वमनादिनिधनंतथा॥
कीर्तितंतत्पुरस्तात्तेतत्सूतेचात्तिचप्रजाः॥ ४१ ॥

त्मवत्सुजितचित्तेषु तपोवत्सुयोगनिष्ठेषु श्रुतवत्सुवेदांतश्रवणादिमत्सु ॥३७॥ त्रेतायुगव्यवहारमाह सधर्मेति यथाधर्ममाचाराद्यनतिक्रम्यस्वधर्मस्थाःअग्निहोत्रादिपराःयेवेदान्वदंतितेवेदवादाःवैदिकाः य थागमंवेदोक्तप्रमाणेन धर्मोयज्ञादिस्तत्सहितंव्रतमेकादश्युपवासादिसंयोगस्तीर्थक्षेत्रप्राप्त्यादितत्सर्वंतैर्विक्रियतेकामपूर्वकंक्रियते वैदिकाअपिस्वर्गकामाएवयक्ष्यंतेद्वापरेपुत्रादिकामाएवकलौशत्रुमरणा दिकामाएवेतियुगेयुगेइत्यस्यार्थः ॥३८॥ तिष्ठंतीतिस्थानिस्थावराणिजंगमानिचस्थानिचजंगमस्थानि भूयांसिवृद्धिमत्तराणि तथायुगेयुगेधर्माअधर्माश्चवर्धंतेह्रसंतिच॥ ३९॥ऋतुलिंगानिशीतोष्णादीनि ब्रह्महरादिष्वपिसृष्टिसंहारसामर्थ्यानिवर्धंतेह्रसंतिचेत्यर्थः ॥४०॥ कालनानात्वंचतुर्युगात्मकस्यपुरुषस्यनानात्वंधर्मादिवृद्धिभेदेनपृथक्त्वंतच्चानादिनिधनंसतत्प्रजाःसूतेवर्धयत्यत्तिचसंहरतिच ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दधातीति यानिभूतानिचतुर्विधानिस्वभावेनैवद्वंद्वयुक्तानिसुखदुःखादिमंतिवर्ततेतेषांभूतानांसमयःकालःस्थानमधिष्ठानंमतं सएवचतानिभूतानिदधातिधारयतिपोषयतिच तथासएवभूतानिभवति स्वय मेवभूतात्मेत्यर्थः॥ ४२॥सर्गेति समयएवसर्गादिकंदधाति भवतीतिचानुषज्यते नकेवलंभूतात्मैवकालोऽपितुसर्गाद्यात्मापीत्यर्थः सर्गःसृष्टिः कालोदर्शादिः क्रियायज्ञश्राद्धादिः वेदास्तत्प्रकाशकाः कर्तात दनुष्ठाताकार्यंदेहादिपरिस्पंदः क्रियाफलंस्वर्गः सर्वमेतत्कालात्मापुरुषएवेत्यर्थः तथाचश्रुतिः पुरुषएवेदंसर्वमिति ॥ ४३ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०त्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २३३ ॥

दधातिभवतिस्थानंभूतानांसमयोमतम्॥ स्वभावेनैववर्ततेद्वंद्वयुक्तानिभूरिशः ॥ ४२ ॥ सर्गकालक्रियावेदाःकर्ताकार्यंक्रियाफलम्॥ प्रोक्तंतेपुत्रसर्वंवैयन्मांत्वं परिपृच्छसि ॥ ४३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेत्रयस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २३३॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ व्यासउवाच॥ ॥प्रत्याहारंतुवक्ष्यामिशर्वर्यादौगतेहनि ॥ यथेदंकुरुतेध्यात्मंसुसूक्ष्मंविश्वमीश्वरः ॥ १ ॥ दिविसूर्यस्तथासप्तदहंतिशिखिनोऽर्चिषः ॥ सर्वमेत त्तदार्चिर्भिःपूर्णंजाज्वल्यतेजगत् ॥ २ ॥ पृथिव्यांयानिभूतानिजंगमानिध्रुवाणिच ॥ तान्येवाग्रेप्रलीयंतेभूमित्वमुपयांतिच ॥ ३ ॥ ततःप्रलीनेसर्वस्मिन्स्था वरेजंगमेतथा॥ निर्वृक्षानिस्तृणाभूमिर्दृश्यतेकूर्मपृष्ठवत् ॥ ४ ॥ भूमेरपिगुणंगंधमापआददतेयदा ॥ आत्तगंधातदाभूमिःप्रलयत्वायकल्पते॥ ५॥ आपस्तत्र प्रतिष्ठंतिऊर्मिमत्योमहास्वनाः॥ सर्वमेवेदमापूर्यतिष्ठंतिचचरंतिच ॥ ६ ॥ अपामपिगुणंतातज्योतिराददतेयदा॥ आपस्तदात्वात्तगुणाज्योतिःषूपरमंतिवै ॥ ७॥ यदादित्यंस्थितंमध्येगूहंतिशिखिनोर्चिषः॥ सर्वमेवेदमर्चिर्भिःपूर्णंजाज्वल्यतेनभः॥८॥ ज्योतिषोपिगुणंरूपंवायुराददतेयदा ॥प्रशाम्यतिततोज्योतिर्वायुर्दोधूय तेमहान् ॥ ९ ॥ ततस्तुस्वनमासाद्यवायुःसंभवमात्मनः॥ अधश्चोर्ध्वंचतिर्यक्चदोधवीतिदिशोदश ॥ १० ॥ वायोरपिगुणंस्पर्शमाकाशंग्रसतेयदा॥ प्रशाम्यति तदावायुःखंतुतिष्ठतिनादवत्॥ ११ ॥ अरूपमरसस्पर्शमगंधंनचमूर्तिमत् ॥ सर्वलोकप्रणदितंखंतुतिष्ठतिनादवत्॥ १२ ॥

क्रमप्राप्तंप्रलयमाह प्रत्याहारमिति प्रतीपमुत्पत्तिक्रमविपरीतमाहरणंप्रत्याहरः ईश्वरःकालात्मा अध्यात्ममात्मनि सुसूक्ष्मंकारणावस्थं ॥ १ ॥ संकर्षणमुखोद्भूतस्यशिखिनोग्नेरर्चिषःसप्तेतिसंबंधः अर्चि र्भिःसौरीभिराग्नेयीभिश्चज्वालाभिः ॥ २ ॥ ध्रुवाणिस्थावराणि ॥ ३ ॥ ४ ॥ गंधंकाठिन्यहेतुं घृतवद्भूमिःकाठिन्यंत्यक्त्वाजलमात्रंभवतीत्यर्थः प्रलयत्वायकारणभावाय ॥ ५ ॥ ६ ॥ आपोप्यात्तगुणा अग्निनाशोषितरसाअग्निमात्रंभवंति ॥ ७ ॥ ८ ॥ रूपंवायुराददते आङ्पूर्वस्यददादानेइत्यस्यरूपं ॥ ९ ॥ स्वनंशब्दतन्मात्रं ॥ १० ॥ नादःशब्दस्यपूर्वरूपंवर्णविभागहीनं ॥ ११ ॥ सर्वेषुलोकेषुवाय्वा दिषुदृश्येषुप्रणदितंशब्दोयस्यतत्तथा ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

मनसःसकाशाद्व्यक्तंस्फुटीभूतंशब्दंमनोग्रसति अतोमनएवाऽभिव्यक्तात्मकंशब्दादिस्थूलसर्वंदृश्यरूपं स्वतस्त्वव्यक्तंसूक्ष्मं एषमनोऽवसानःप्रतिसंचरःप्रलयः ब्राह्मःविराट्संबंधी मनःप्रजापतिमसृजतेतिश्रुतेःमनःकल्पितोविराण्मनस्येवलीयतइत्यर्थः ॥ १३ ॥ सूत्रात्मप्रलयमाह तदात्मगुणमितिद्वाभ्यां तद्विराडुपादानमस्मदीयंपरिच्छेदाभिमानिमनोमुख्यंकर्म आत्मगुणंनिःसीमज्ञानवैराग्यैश्वर्यधर्मात्मकंगौणंकर्माऽऽविश्य अंतर्भावितण्यर्थोयं प्रवेश्यग्रसतिचंद्रमाःहैरण्यगर्भीयंसमष्टिमनः एवंव्यष्टिमनस्युपरतेसतिकुत्रचंद्रमस्यधिष्ठानेततश्चोपतिष्ठतेएनंपुरुषं आत्मगुणइतिशेषः अयमर्थः द्वेब्रह्मणीवेदितव्ये इत्युपक्रमात्परब्रह्मप्राप्तिकामःप्रणवाख्यमपरंब्रह्मोपासीनोभूतशुद्ध्यावुक्तक्रमेणस्थूलभूतात्मकंविराजमकारार्थंसंहृत्यसर्वात्मनास्थूलदेहंविस्मृत्यमनोमात्रेणावस्थायेतियावत्तच्चमुक्तवंधनंमनश्चंद्रसंज्ञमुकारार्थंतांप्रतिपन्नंसदैश्वर्ययुक्तंभवति यथोक्तं विगतवासनमाशुविपाशतामुपगतंमनआत्मतयोदितं यदभिवांछतितद्भवतिक्षणात्सकलशक्तिमयोहिमहेश्वरइतीति ॥ १४ ॥ तंतुचंद्राख्यसमष्टिमनउपाधिसंकल्पंसंकल्पमात्रशरीरमुकारार्थंमहताकालेनवशीकुरुतेमकारार्थेकारणेप्रविलापयतियोगी यतःससंकल्पश्चित्तंविचारात्मिकांचेतोवृत्तिंग्रसत्यतःसंकल्पनिरोधोदुःशकः तच्चसंकल्पवशीकरणंमकारार्थत्वेनाहमेवेदंसर्वोस्मीत्येवंरूपेणावस्थानमेवज्ञानमनुत्तमंश्रेष्ठं ॥ १५ ॥ ईशस्यापिलयमाहद्वाभ्यां कालइति कालोऽर्धमात्रार्थःशोधितत्वंपदार्थःअस्मीत्येतावन्मात्रप्रत्ययात्मा विज्ञानमुक्तलक्षणंसार्वात्म्या

आकाशस्यगुणंशब्दमभिव्यक्तात्मकंमनः॥ मनसोव्यक्तमव्यक्तंब्राह्मःसंप्रतिसंचरः ॥ १३॥ तदात्मगुणमाविश्यमनोग्रसतिचंद्रमाः॥ मनस्युपरतेचापिचंद्रमस्युपतिष्ठते॥ १४॥ तंतुकालेनमहतासंकल्पंकुरुतेवशे॥ चित्तंग्रसतिसंकल्पस्तच्चज्ञानमनुत्तमम्॥ १५॥ कालोगिरतिविज्ञानंकालंबलमितिश्रुतिः॥ बलंकालोग्रसतितुतंविद्याकुरुतेवशे॥ १६॥ आकाशस्यतदाघोषंतंविद्वान्कुरुतेत्मनि॥ तदव्यक्तंपरंब्रह्मतच्छाश्वतमनुत्तमम्॥ एवंसर्वाणिभूतानिब्रह्मैवप्रतिसंचरः॥ १७॥

नुभवात्मकमीशंगिरतिगिलतिग्रसतीत्यर्थः कालमपिबलाख्याशक्तिर्ग्रसति अयमर्थः अर्धमात्रायाःपरतोबिंदुनादशक्तिशांताख्याश्चतस्रोऽवस्थाः तत्राकारउकारमकारानपेक्ष्याऽर्धमात्रातुरीयंतामप्यपेक्ष्यशक्तिर्व्युत्थानवतीजीवन्मुक्त्याख्यातुरीया शांतातुविदेहकैवल्यंपुनरुत्थानाभावान्नगणनीया तथाचईश्वरग्रासस्तुरीयतुरीयइतिश्रुतिः अस्याअर्थः विश्वतैजसप्राज्ञतुरीयेष्वकारोकारमकारार्धमात्रार्थेषुप्रत्येकमेकैकस्मिन्विश्वादिचतुष्टयमस्तितेनषोडशभेदाभवंति तत्रतुरीयोव्यक्तरूपोजागरणंबिंदुनादशक्तयउत्तरोत्तरंसूक्ष्मत्वात्स्वप्नसुषुप्तितुरीयरूपाःतत्रमकारार्थस्यईश्वरस्यग्रासस्तुरीयोर्धमात्रातस्यापितुरीयःशक्तिरितिसाशक्तिरिहबलशब्देनोच्यते बिंदुनादयोःकालेएवांतर्भावंविवक्षित्वाकालंबलमित्युक्तं अत्रशंकते बलंकालोग्रसतित्वितितुशब्दउक्तार्थनिवारणार्थः अस्मीतिजीवानुभवेनब्रह्मणोपलापःक्रियतइत्यर्थः उत्तरमाह तमिति तंकालंविद्यानेहनानास्तिकिंचनेतिशास्त्ररूपाअस्मीत्यस्यापिबाधिकासुषुप्त्यादिदृष्टांतेनवशेकुरुते अस्मिताप्रलयस्यसुषुप्त्यादौप्रत्यक्षत्वान्नतद्विशिष्टआत्मेत्यर्थः ॥ १६ ॥ विद्याक्रममाह आकाशस्येति यदाविद्याकालंवशेकुरुतेतदाआकाशस्यगुणंघोषंनादमर्धमात्राबिंदुनादक्रमेणतुरीयस्यतृतीयमीश्वरमात्मनितुरीयेकुरुतेप्रविलापयति तद्घोषलयाधिष्ठानमव्यक्तंघोषादप्यतीतत्वात् परंघोषांतशब्दब्रह्मापेक्षयाश्रेष्ठं तदेवचशाश्वतंनित्यनिर्मुक्तं अनुत्तमंनास्त्युत्तमंचरमंयस्मात्तत्तथा पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागतिरितिश्रुतेः एवमिति एवंप्रतिसंचरःप्रलयउक्तःतत्स्वरूपंतुसर्वाणिभूतानिब्रह्मैवेतिबाधायांसामानाधिकरण्यं रज्जूरगवदीश्वरांतसर्वभूतबाधेनब्रह्मैवावशिष्यतेसप्रलयोनतुघटध्वंसवन्निवृत्तिमात्रं ॥ १७ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०षट्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथाऽतीतानंतराध्यायद्वयोक्तसाधनसंपत्तेरनंतरमेतद्वक्ष्यमाणंशांत्याख्यंकैवल्यंचेद्रोचयेत्तर्हिज्ञानवान्भवेत् एवंमुमुक्षावान्ज्ञानंसाधयेदितिवदताबंधस्याज्ञानकार्यत्वेनमिथ्यात्वंदर्शितं यतोज्ञानमज्ञानस्यैवनिवर्तकंतन्निवृत्तौतत्कृतस्यबंधस्यनिवृत्तिःसंभाव्यतेनतुबंधसत्यत्वपक्षे तथाचश्रुतिः तदन्वेष्टव्यंतद्वावविजिज्ञासितव्यमिति आत्मजिज्ञासासिद्ध्याक्षिप्तमावरणमनुवाद्यतस्यमिथ्यात्वंप्रसिद्धिविधयैवाह एतंब्रह्मलोकंनविदंत्यनृतेनहिप्रत्यूढाइति तथाऽसंगोह्ययंपुरुषइतिच तथाचासंगस्यापिसंगित्वभानंमिथ्यैवसत्ज्ञाननिवर्त्यंभविष्यतीतियुक्तमुक्तंचेदेतद्रोचयेत्तर्हिज्ञानवान्भवेदिति ज्ञानप्लवहीनःसंसारस्रोतसाउह्यमानऊर्ध्वाधोगतीर्गच्छतीत्यर्थः एतेनाथातोब्रह्मजिज्ञासेतिसूत्रपदानामर्थःसाधनसंपत्त्यनंतरंबंधस्यमिथ्यात्वात्तन्निवृत्त्यर्थंब्रह्मजिज्ञास्यमित्येवंरूपोदर्शितः ॥ १ ॥ प्रज्ञयाध्यानजसाक्षात्कारेण ॥२॥ छिन्नदोषोरागादिहीनः अत

वर्तेततपुगृहवानक्रुध्यन्ननसूयकः ॥ पंचभिःसततंयज्ञैर्विघसाशीयजेतच ॥ २५ ॥ सतांधर्मेणवर्तेतक्रियांशिष्टवदाचरेत् ॥ असंरोधेनलोकस्यवृत्तिंलिप्सेदगर्हिताम् ॥ २६ ॥ श्रुतविज्ञानतत्त्वज्ञःशिष्टाचारोविचक्षणः ॥ स्वधर्मेणक्रियावांश्चकर्मणासोप्यसंकरः ॥ २७ ॥ क्रियावान्श्रद्दधानोहिदांतःप्राज्ञोनसूयकः ॥ धर्माधर्मविशेषज्ञःसर्वंतरतिदुस्तरम् ॥ २८ ॥ धृतिमानप्रमत्तश्चदांतोधर्मविदात्मवान् ॥ वीतहर्षमदक्रोधोब्राह्मणोनावसीदति ॥ २९ ॥ एषापुरातनीवृत्तिर्ब्राह्मणस्यविधीयते ॥ ज्ञानवत्त्वेनकर्माणिकुर्वन्सर्वत्रसिध्यति ॥ ३० ॥ अधर्मंधर्मकामोहिकरोतिह्यविचक्षणः ॥ धर्मंवाधर्मसंकाशंशोचन्निवकरोतिसः ॥ ३१ ॥ धर्मंकरोमीतिकरोत्यधर्ममधर्मकामश्चकरोतिधर्मम् ॥ उभेबलःकर्मणीनप्रजानन्सजायतेम्रियतेचापिदेही ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मप०शुकानुप्रश्नेषट्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अथचेद्रोचयेदेतद्रुह्येतस्रोतसायथा ॥ उन्मज्जंश्चनिमज्जंश्चज्ञानवान्प्लववान्भवेत् ॥ १ ॥ प्रज्ञयानिश्चिताधीरास्तारयंत्यबुधान्प्लवैः ॥ नाबुधास्तारयंत्यन्यानात्मानंवाकथंचन ॥ २ ॥ छिन्नदोषोमुनिर्योगान्मुक्तोयुंजीतद्वादश ॥ देशकर्मानुरागार्थानुपायापायनिश्चयः ॥ ३ ॥ चक्षुराहारसंहारैर्मनसादर्शनेनच ॥

एवयोगात्स्त्र्यादिसंगाद्द्वादशदेशादीन्योगसहायान्वक्ष्यमाणान्युंजीतसमादध्यात् अनुसरेदित्यर्थः तत्रदेशयोगः समेशुचौशर्करवह्निवालुकाविवर्जितेशब्दजलाश्रयादिभिः मनोऽनुकूलेनतुचक्षुपीडनेगुहानिवाताश्रयणेनयोजयेदितिश्रुत्युक्तः कर्मयोगः युक्ताहारविहारस्ययुक्तचेष्टस्यकर्मसु युक्तस्वमावबोधस्ययोगोभवतिदुःखहेतिगीतोक्तः अनुरागःसच्छिष्यः अर्थोद्रव्यं एधोदकाद्याहारणायासादिचिंतानिरासार्थांवितयोर्योगौ उपायआसनादियोगस्त्रिरुन्नतंस्थाप्यसमंशरीरमित्यादिश्रुतिप्रसिद्धः अपायोरागाद्यपचयः निश्चयोगुरुवेदवाक्यादौफलावश्यंभावबुद्धिः निश्चयइतिसुपांसुलुगितिभिसःस्वादेशः उपायापायनिश्चयैश्चक्षुरादिभिश्चसहितान्देशादीन्द्वादशयुंजीतेतिपूर्वेणसंबंधः चक्षुश्चक्षुरादीनि आहारःआहारशुद्धौसत्त्वशुद्धिरितिश्रुतिप्रसिद्धः संहारःस्वाभाविकविषयप्रवृत्तिसंकोचः मनःसंकल्पविकल्पात्मकंदर्शनंजन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनमेतानिद्वादशमुमुक्षुरनुसरेदित्यर्थः सार्धः ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्रयीमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मप्रायभवेनब्रह्मकार्यभूतेन ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अवदाते

॥ व्यासउवाच ॥ ॥ त्रयींविद्यामवेक्षेतवेदेपूक्तामथांगतः ॥ ऋक्सामवर्णाक्षरतोयजुषोथर्वणस्तथा ॥ १ ॥ तिष्ठत्येतेषुभगवान्षट्सुकर्मसुसंस्थितः ॥ वेदवा
देषुकुशलाह्यध्यात्मकुशलाश्चये ॥ २ ॥ सत्त्ववंतोमहाभागाःपश्यंतिप्रभवाप्ययौ ॥ एवंधर्मेणवर्तेतक्रियांशिष्टवदाचरेत् ॥ ३ ॥ असंरोधेनभूतानांवृत्तिंलिप्सेत
वैद्विजः ॥ सद्भ्यआगतविज्ञानःशिष्टःशास्त्रविचक्षणः ॥ ४ ॥ स्वंधर्मेणक्रियालोकेकर्मसत्त्वस्थसंचरः ॥ तिष्ठतेतेषुगृहवान्षट्सुकर्मसुसद्द्विजः ॥ ५ ॥ पंचभिःसततं
यज्ञैःश्रद्दधानोयजेतच ॥ धृतिमानप्रमत्तश्चदांतोधर्मविदात्मवान् ॥ ६ ॥ वीतहर्षमदक्रोधोब्राह्मणोनावसीदति ॥ दानमध्ययनंयज्ञस्तपोह्रीरार्जवंदमः ॥ ७ ॥ ए
तैर्वर्धयतेतेजःपाप्मानंचापकर्षति ॥ धूतपाप्माचमेधावीलघ्वाहारोजितेंद्रियः ॥ ८ ॥ कामक्रोधौवशेकृत्वानिनीषेद्ब्रह्मणःपदम् ॥ अग्नींश्चब्राह्मणांश्चार्चेद्देवताःप्रण
मेतच ॥ ९ ॥ वर्जयेदुशतींवाचंहिंसांचाधर्मसंहिताम् ॥ एषापूर्वगतावृत्तिर्ब्राह्मणस्यविधीयते ॥ १० ॥ ज्ञानागमेनकर्माणिकुर्वन्कर्मसुसिध्यति ॥ पंचेंद्रियजलां
घोरांलोभकूलांसुदुस्तराम् ॥ ११ ॥ मन्युपंकामनाधृष्यांनदींतरतिबुद्धिमान् ॥ कालमभ्युद्यतंपश्येन्नित्यमत्यंतमोहनम् ॥ १२ ॥ महताविधिदृष्टेनबलेनाप्रतिघाति
ना ॥ स्वभावस्रोतसावृत्तमुह्यतेसततंजगत् ॥ १३ ॥ कालोदकेनमहतावर्षावर्तेनसंततम् ॥ मासोर्मिणर्तुवेगेनपक्षोलपतृणेनच ॥ १४ ॥ निमेषोन्मेषफेनेनअहो
रात्रजलेनच ॥ कामग्राहेणघोरेणवेदयज्ञप्लवेनच ॥ १५ ॥ धर्मद्वीपेनभूतानांचार्थकामजलेनच ॥ ऋतवाङ्मोक्षतीरेणविहिंसातरुवाहिना ॥ १६ ॥ युगह्रदौ
घमध्येनब्रह्मप्रायभवेनच ॥ धात्रासृष्टानिभूतानिकृष्यंतेयमसादनम् ॥ १७ ॥ एतत्प्रज्ञामयैर्धीरानिस्तरंतिमनीषिणः ॥ प्लवैरप्लववंतोहिकिंकरिष्यंत्यचेतसः
॥ १८ ॥ उपपन्नंहियत्प्राज्ञोनिस्तरेन्नेतरोजनः ॥ दूरतोगुणदोषौहिप्राज्ञःसर्वत्रपश्यति ॥ १९ ॥ संशयंसतुकामात्माचलचित्तोल्पचेतनः ॥ अप्राज्ञोनतरत्येनं
योह्यास्तेनसगच्छति ॥ २० ॥ अप्लवोहिमहादोषंमुह्यमानोनियच्छति ॥ कामग्राहगृहीतस्यज्ञानमप्यस्यनप्लवः ॥ २१ ॥ तस्मादुन्मज्जनस्यार्थेप्रयतेतविचक्ष
णः ॥ एतदुन्मज्जनंतस्ययदयंब्राह्मणोभवेत् ॥ २२ ॥ अवदातेषुसंजातस्त्रिसंदेहस्त्रिकर्मकृत् ॥ तस्मादुन्मज्जनेतिष्ठेत्प्रज्ञयानिस्तरेद्यथा ॥ २३ ॥ संस्कृतस्यहिदांत
स्यनियतस्ययतात्मनः ॥ प्राज्ञस्यानंतरासिद्धिरिहलोकेपरत्रच ॥ २४

षुशुद्धेषुकुलेष्वितिशेषः त्रिष्वध्यापनयाजनप्रतिग्रहेषुसंदेहवांस्तत्राप्रवृत्तइत्यर्थः त्रिकर्मकृत्स्वाध्याययजनदानकृत् ॥ २३ ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥९३॥ अनुनीययथाकामंसत्यसंधोमहाव्रतः ॥ स्वैःप्राणैर्ब्राह्मणप्राणान्परित्रायदिवंगतः ॥ १६ ॥ रंतिदेवश्चसांकृत्योवसिष्ठायमहात्मने ॥ अपःप्रदायशीतोष्णाना १२
कपृष्ठेमहीयते॥ १७॥ आत्रेयश्चेंद्रदमनोह्यर्हतेविविधंधनम्॥दत्त्वालोकान्ययौधीमाननंतान्समहीपतिः॥१८॥शिबिरौशीनरोंगानिसुतंचप्रियमौरसम्॥ब्राह्म
णार्थमुपाहृत्यनाकपृष्ठमितोगतः ॥ १९॥प्रतर्दनःकाशिपतिःप्रदायनयनेस्वके ॥ब्राह्मणायातुलांकीर्तिमिहचामुत्रचाश्नुते ॥ २० ॥ दिव्यमष्टशलाकंतुसौवर्णं
परमर्धिमत्॥छत्रंदेवावृधोदत्त्वासराष्ट्रोभ्यपतद्दिवम्॥२१॥सांकृतिश्चतथात्रेयःशिष्येभ्योब्रह्मनिर्गुणम् ॥ उपदिश्यमहातेजागतोलोकाननुत्तमान्॥२२॥ अंब
रिषोगवांदत्त्वाब्राह्मणेभ्यःप्रतापवान्॥ अर्बुदानिदशैकंचसराष्ट्रोभ्यपतद्दिवम्॥ २३॥ सावित्रीकुंडलेदिव्येशरीरंजनमेजयः॥ ब्राह्मणार्थेपरित्यज्यजग्मतुर्लोक
मुत्तमम्॥२४॥सर्वरत्नंवृषादर्भिर्युवनाश्वःप्रियाःस्त्रियः॥रम्यमावसथंचैवदत्त्वास्वर्लोकमास्थितः॥२५॥ निमीराष्ट्रंचवैदेहोजामदग्न्योवसुंधराम्॥ब्राह्मणेभ्योद
दौचापिगयश्चोर्वींसपत्तनाम्॥ २६॥ अवर्षतिचपर्जन्येसर्वभूतानिभूतकृत्॥वसिष्ठोजीवयामासप्रजापतिरिवप्रजाः॥ २७॥ करंधमस्यपुत्रस्तुकृतात्मामरुत
स्तथा॥कन्यामंगिरसेदत्त्वादिवमाशुजगामह॥ २८॥ ब्रह्मदत्तश्चपांचाल्योराजाबुद्धिमतांवरः ॥निधिंशंखंद्विजाग्र्येभ्योदत्त्वालोकानवाप्तवान्॥ २९॥राजा
मित्रसहश्चापिवसिष्ठायमहात्मने॥मदयंतींप्रियांदत्त्वातयासहदिवंगतः॥३०॥सहस्रजिच्चराजर्षिःप्राणानिष्टान्महायशाः ॥ ब्राह्मणार्थंपरित्यज्यगतोलोका
ननुत्तमान्॥ ३१॥ सर्वकामैश्चसंपूर्णंदत्त्वावेश्महिरण्मयम्॥ मुद्गलायगतःस्वर्गंशतद्युम्नोमहीपतिः॥ ३२॥ नाम्नाचद्युतिमान्नामशाल्वराजःप्रतापवान्॥ दत्त्वा
राज्यमृचीकायगतोलोकाननुत्तमान्॥ ३३ ॥ लोमपादश्चराजर्षिःशांतांदत्त्वासुतांप्रभुः॥ ऋश्यशृंगायविपुलैःसर्वकामैरयुज्यत ॥ ३४॥ मदिराश्वश्चराजर्षिर्द
त्वाकन्यांसुमध्यमाम्॥ हिरण्यहस्तायगतोलोकान्देवैरभिष्टुतान्॥ ३५॥ दत्त्वाशतसहस्रंतुगवांराजाप्रसेनजित्॥ सवत्सानांमहातेजागतोलोकाननुत्तमान्
॥ ३६ ॥एतेचान्येचबहवोदानेनतपसैवच ॥ महात्मानोगताःस्वर्गंशिष्टात्मानोजितेंद्रियाः॥ ३७॥तेषांप्रतिष्ठिताकीर्तिर्यावत्स्थास्यतिमेदिनी॥ दानयज्ञप्रजा ॥९३॥
सर्गैरेतेहिदिवमाप्नुवन् ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेपंचत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३५॥ ॥ ७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतदेवशास्त्रप्रतिपाद्यंवस्तुतत्त्वमित्याह यथावदिति बोध्यंबोधयितुंयोग्यमन्वर्थनामानंशिष्यं विद्यामयमत्यौत्कंठ्येनविद्यार्थित्वात् विद्यामयंदृष्ट्वाज्ञात्वाकीर्तितं ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेःपरमात्मवित्त्वा योगिनःपरमात्मानइतिदर्शयितुंपरमात्मभिरितितद्विशेषणं ॥ १८ ॥ उपसंहरति एवमिति विस्तारसंक्षेपौसृष्टिप्रलयावुक्ताविति शेषः ब्रह्माव्यक्तेप्रणवप्रत्यगात्मानावुपायोपेयौ पुनःपुनर्युगसहस्रांतेरात्रिस्त

यथावत्कीर्तितंसम्यगेवमेतदसंशयम् ॥ बोध्यंविद्यामयंदृष्ट्वायोगिभिःपरमात्मभिः ॥ १८ ॥ एवंविस्तारसंक्षेपौब्रह्माव्यक्तेपुनःपुनः ॥ युगसाहस्रयोरादावहोरात्र स्तथैवच ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेचतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ भूतग्रामेनियुक्तंयत्तदेतत्कीर्तितंमया ॥ ब्राह्मणस्यतुयत्कृत्यंतत्तेवक्ष्यामितच्छृणु ॥ १ ॥ जातकर्मप्रभृत्यस्यकर्मणांदक्षिणावताम् ॥ क्रियास्यादासमावृत्तेराचा र्येवेदपारगे ॥ २ ॥ अधीत्यवेदानखिलान्गुरुशुश्रूषणेरतः ॥ गुरूणामनृणोभूत्वासमावर्तेतयज्ञवित् ॥ ३ ॥ आचार्येणाभ्यनुज्ञातश्चतुर्णामेकमाश्रमम् ॥ आविमो क्षाच्छरीरस्यसोवतिष्ठेद्यथाविधि ॥ ४ ॥ प्रजासर्गेणदारैश्चब्रह्मचर्येणवापुनः ॥ वनेगुरुसकाशेवायतिधर्मेणवापुनः ॥ ५ ॥ गृहस्थस्त्वेषधर्माणांसर्वेषांमूलमु च्यते ॥ यत्रपक्वकषायोहिदांतःसर्वत्रसिध्यति ॥ ६ ॥ प्रजावान्श्रोत्रियोयज्वामुक्तएवऋणैस्त्रिभिः ॥ अथान्यानाश्रमान्पश्चात्पूतोगच्छेतकर्मभिः ॥ ७ ॥ यत्पृथि व्यांपुण्यतमंविद्यात्स्थानंतदावसेत् ॥ यतेततस्मिन्प्रामाण्यंगंतुंयशसिचचोत्तमे ॥ ८ ॥ तपसावासुमहताविद्यानांपारणेनवा ॥ इज्ययावाप्रदानैर्वाविप्राणांवर्धते यशः ॥ ९ ॥ यावदस्यभवत्यस्मिन्कीर्तिर्लोकेयशस्करी ॥ तावत्पुण्यकृताँल्लोकाननंतान्पुरुषोश्नुते ॥ १० ॥ अध्यापयेदधीयीतयाजयेतयजेतवा ॥ नवृथाप्रतिगृ ह्णीयान्नचदद्यात्कथंचन ॥ ११ ॥ याज्यतःशिष्यतोवापिकन्यायावाधनंमहत् ॥ यदागच्छेद्यजेद्दद्यान्नैकोऽश्नीयात्कथंचन ॥ १२ ॥ गृहमावसतोह्यस्यनान्य त्तीर्थंप्रतिग्रहात् ॥ देवर्षिपितृगुर्वर्थंवृद्धातुरबुभुक्षताम् ॥ १३ ॥ अंतर्हितारितप्तानांयथाशक्तिबुभूषताम् ॥ द्रव्याणामतिशक्त्यापिदेयमेषांकृतादपि ॥ १४ ॥ अर्ह तामनुरूपाणांनादेयंह्यस्तिकिंचन ॥ उच्चैःश्रवसमप्यश्वंप्रापणीयंसतांविदुः ॥ १५ ॥

थैवाहश्च ॥ १९ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अस्यैवार्थस्यवैशद्यायविस्तरेणसांख्ययोगौविवक्षुं स्तदधिकारिणंनिरूपयत्यध्यायद्वयेन भूतग्रामेनियुक्तंयदित्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कृतात्पक्वान्नादपि ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंद्वादशविशेषणविशिष्टस्याधिकारिणोयत्कर्तव्यंतदाह यच्छेदिति वागादिन्बाह्येंद्रियव्यापारमुत्सृज्यमनोमात्रेणावतिष्ठेत मनोपिविषयविकल्पाभिमुखमध्यवसायस्वभावयाबुद्ध्यानियच्छेत् बुद्धिमात्रेणावतिष्ठेतेत्यर्थः इदमेवोक्तमंज्ञानमिंद्रियमनोतिरिक्तकर्त्रात्मविषयं तेनज्ञानेनसूक्ष्मतमयाबुद्ध्याआत्मानंबुद्धिविविक्तंयच्छेत् बुद्धिमप्यात्मनिप्रविलापयेदित्यर्थः कः यःशांतिंकैवल्यमात्मनइच्छेत् एतेनयच्छेद्वाङ्मनसीप्राज्ञस्तयच्छेज्ज्ञानआत्मनि ज्ञानमात्मनिमहतितद्यच्छेच्छांतआत्मनीत्यस्याःश्रुतेरर्थोदर्शितः अत्रश्रुत्युक्तायामहदाख्यसमष्टिबुद्धेरपिबुद्धिशब्देनैवसंग्रहः अन्यत्समानं योगफलमाहएतेषामिति वागादीनामनुद्रष्टाशांतात्मायेनज्ञातःसपुरुषःसाधुरसाधुर्वामुच्यतएवेतिसार्धश्लोकद्वयार्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ एवंपूर्वश्लोकोक्तप्रकारेण एवमंततःशांतात्मप्राप्यवधियोगंजिज्ञासमानोपि

यच्छेद्वाङ्मनसीबुद्ध्यायइच्छेज्ज्ञानमुत्तमम् ॥ ४ ॥ ज्ञानेनयच्छेदात्मानंयइच्छेच्छांतिमात्मनः ॥ एतेषांचेदनुद्रष्टापुरुषोपिसुदारुणः ॥ ५ ॥ यदिवासर्ववेदज्ञोयदिवाप्यनृचोद्विजः ॥ यदिवाधार्मिकोयज्वायदिवापापकृत्तमः ॥ ६ ॥ यदिवापुरुषव्याघ्रोयदिवाक्लेशधारितः ॥ तरत्येवंमहादुर्गंजरामरणसागरम् ॥ ७ ॥ एवंह्येतेनयोगेनयुंजानोह्येवमंततः ॥ अपिजिज्ञासमानोपिशब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ८ ॥ धर्मोपस्थोह्रीवरूथउपायापायकूबरः ॥ अपानाक्षःप्राणयुगःप्रज्ञायुर्जीवबंधनः ॥ ९ ॥ चेतनाबंधुरश्चारुश्चाचारग्रहनेमिमान् ॥ दर्शनस्पर्शनवहोघ्राणश्रवणवाहनः ॥ १० ॥ प्रज्ञानाभिःसर्वतंत्रप्रतोदोज्ञानसारथिः ॥ क्षेत्रज्ञाधिष्ठितोधीरःश्रद्धादमपुरःसरः ॥ ११ ॥ त्यागसूक्ष्मानुगःक्षेम्यःशौचगोध्यानगोचरः ॥ जीवयुक्तोरथोदिव्योब्रह्मलोकेविराजते ॥ १२ ॥ अथसंत्वरमाणस्यरथमेवंयुयुक्षतः ॥ अक्षरंगंतुमनसोविधिंवक्ष्यामिशीघ्रगं ॥ १३ ॥

किमुतानुतिष्ठन्शब्दब्रह्मकर्मकांडमतिक्रम्यप्रवर्तते परोक्षज्ञानवानपिस्वकर्मत्यागजंदोषंनप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ८ ॥ अक्षरंब्रह्मप्राप्तुकामस्यरथरूपकेणयोगमुपायमुपदिशंस्तदंगानिबाह्यान्याह धर्मोपस्थइत्यादिना धर्मोयज्ञादिस्तदेवोपस्थंज्ञानसारथेरुपवेशनस्थानंयस्य ह्रीरकार्यान्निवृत्तिःसैववरूथंरथगुप्तिर्यस्य उपायापायौप्रागुक्तौकूबरौधूर्दंडौयस्य ॥ ९ ॥ चेतनासावधानतासैवबंधुरःफलकद्वयसंश्लेषः आचारःशीलंतस्यग्रहोंगीकारः दर्शनादिचतुष्टयंवाहनमश्वादिरूपं ॥ १० ॥ प्रज्ञाशमादिप्रावण्यं नाभिर्मध्यमभागोरथिनउपवेशनस्थानं तंत्रंशास्त्रं ज्ञानंतदर्थनिश्चयः ॥ ११ ॥ सूक्ष्मानुगश्चेटःसंनिपत्योपकारी शौचमार्गेणैवगच्छतीतिशौचगः ध्यानंध्येयैकताननतासैवगोचरःप्राप्योर्थोयस्य जीवयुक्तोजीवेनमुमुक्षुणायुक्तोयोजितः ब्रह्मैवलोकस्तत्समीपे ॥ १२ ॥ रथंयोगं विधिमंतरंगसाधनं ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

समेति देशबंधश्चित्तस्यधारणेतिसूत्रितंएकस्मिन्विषयेचित्तस्यस्थापनंधारणासाचविषयभेदादनेकधेतिसप्तधारणाइत्युक्तं वाग्यतइतियमनियमादीनामुपलक्षणं पृष्ठतोविप्रकृष्टतराश्चंद्रसूर्यध्रुवमंडलादि धारणाः पार्श्वतःकिंचित्संनिकृटानासाग्रभ्रूमध्यकंठकूपादिधारणाअन्याःसंति तथापिताःप्रधारणाः प्रशिष्यप्रपौत्रादिशब्दवदत्रप्रशब्दार्थः ताःव्यवहिताइति अत्यंतमव्यवहिताःसप्तैवधारणाइत्यर्थः अत्र पुराणांतरे दशमन्वंतराणीहतिष्ठंतींद्रियचिंतकाः भौतिकास्तुशतंपूर्णंसहस्रंत्वाभिमानिकाः बौद्धादशसहस्राणितिष्ठंतिविगतज्वराः पूर्णंशतसहस्रंतुतिष्ठंत्यव्यक्तचिंतकाइतिभूतेष्वभिमानाख्याहंकारेऽव्यक्ते चेतिसप्तकापेक्षयेंद्रियबुद्धिधारणेअधिकेउक्तेतेअप्यहंकारधारणायामंतर्भवतः ॥ १४ ॥ क्रमशइति पयःपयसोजलस्य षष्ठ्यर्थेप्रथमा बुद्धितोबुद्ध्यातत्रतत्रविषयेस्थिरयातत्तदैश्वर्यंप्रतिपद्यते अत्र पृथ्व्यादिधारणानांस्थानबीजदेवतायोगियाज्ञवल्क्योक्ताज्ञेयाः यथा पादादिजानुपर्यंतंपृथिवीस्थानमनुते आजानोःपायुपर्यंतमपांस्थानंप्रकीर्तितं आपायोर्हृदयांतंयद्वह्निस्थानंतदुच्यते हृन्मध्यात्तुभ्रुवोर्मध्यंयावद्वायुकुलंभवेत् आभ्रूमध्यात्तुमूर्धांतमाकाशमितिचोच्यते पृथिव्यांवायुमास्थायलकारेणसमन्वितं ध्यायंश्चतुर्मुखाकारंब्रह्माणंसृष्टिकारणं धारयेत्पंचघटिकाःपृथिवीजयमाप्नुयात् वारुणेवा

समयाधारणाःकृत्स्नावाग्यतःप्रतिपद्यते॥ पृष्ठतःपार्श्वतश्चान्यास्तावत्यस्ताःप्रधारणाः ॥ १४॥ क्रमशःपार्थिवंयच्चवायव्यंखंतथापयः॥ ज्योतिषोयत्तदैश्वर्यमहंकारस्यबुद्धितः॥ अव्यक्तस्यतथैश्वर्यंक्रमशःप्रतिपद्यते॥ १५॥ विक्रमाश्चापियस्यैतेतथायुक्तेषुयोगतः॥ तथायोगस्ययुक्तस्यसिद्धिमात्मनिपश्यतः॥ १६॥

युमारोप्यवकारेणसमन्वितं स्मरन्नारायणंदेवंचतुर्बाहुंशुचिस्मितं शुद्धस्फटिकसंकाशंपीतवाससमच्युतं धारयेत्पंचघटिकाःसर्वरोगैःप्रमुच्यते वह्नावनिलमारोप्यरेफाक्षरसमन्वितं त्र्यक्षंवरप्रदंरुद्रंतरुणादित्यसंनिभं भस्मोद्धूलितसर्वांगंसुप्रसन्नमनुस्मरन् धारयेद्घटिकाःपंचवह्निनासौनदह्यते मारुतंमरुतांस्थानेवर्णदेवसमन्वितं धारयेत्पंचघटिकावायुवद्व्योमगोभवेत् वर्णोयकारः देवईश्वरः रूपंरुद्रवत् आकाशेवायुमारोप्यहकारोपरिशंकरं बिंदुरूपंमहादेवंव्योमाकारंसदाशिवं चित्तेनचिंतयेत्स्वस्थंमुहूर्तमपिधारयेत् अत्रलकारादिबीजस्थानेष्वकारोकारमकारार्धमात्राबिंदून्न्यसेत् अव्यक्तधारणायांषष्ठ्यांनादं तदंतेशुद्धंब्रह्मैवशिष्यते तथाचतत्रैवोपसंहृतं त्वंतस्मात्प्रणवेनैवप्राणायामैस्त्रिभिस्त्रिभिः ब्रह्मादिकार्यरूपाणिस्वेस्वेसंहृत्यकारणे विशुद्धचेतसापश्यनादांतेपरमेश्वरमिति अहंकारधारणास्वरूपंतुस्थूलदेहासंगेनाहमेवेदंसर्वोस्मीत्यभिमानः अस्यैवतत्त्वमस्यादिवाक्यजांविद्यांविनाप्रलयाऽव्यक्तधारणा ॥ १५ ॥ विक्रमाइति योगतउपायतः युक्तेषुयोगेप्रवृत्तेषुयोगिनएतेवक्ष्यमाणाविक्रमाअनुभवक्रमाः यथायेनप्रकारेणभवंतितथावक्ष्यामीतिशेषः आत्मनिदेहाभ्यंतरेपश्यतोध्यायतःपुरुषस्ययुक्तस्ययोगस्यसिद्धिंसम्यक्प्रयुक्तयोगसंबंधिनींसिद्धिंभूजयादिकां वक्ष्यामीतिशेषः ॥ १६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्रविक्रमानाह निर्मुच्यमानइत्यादिना पश्यतःप्रत्यगात्मनइमानिवक्ष्यमाणानिरूपाणिनिर्मुच्यमानोगुरूक्तयुक्त्यास्थूलदेहाध्यासंत्यजन्सूक्ष्मत्वात्पश्यतीतिशेषः नत्वविमुच्यमानःस्थूलदृष्टिः शैशिरोधूमो ऽवश्यायोनीहाराख्योनभःसंश्रयतइत्यनेनतस्यभुवनकोशेव्याप्तिर्दर्शिता अत्रायंप्रयोगः शमादिसंपन्नोविविक्तेदेशेस्थिरसुखमासनमध्यासीनःप्राणायामपुरःसरंगुरूक्तयुक्त्यास्थूलदेहाऽसंगेनपादादिजानु पर्यंतेभूस्थानेचित्तंधारयतःस्थानतिरोधानपूर्वकंनीहारमात्रमवभासतेयथारज्जूरगेचक्षुर्धारयतउरगतिरोधानेनरज्जुमात्रं तदालुप्ताधरभागोजानूपरिष्टात्तनएवदेहोनीहारमग्नोऽसंदिग्धाविपर्यस्ततयाभाति सोयंभूमिजयः अस्मिन्सिद्धेजान्वादिपाय्वंतेजलस्थानेचित्तंधारयतोधूमःस्थानंचतिरोधीयते पायूर्ध्वभागमात्रंचकल्पांतार्णवमग्नंपूर्ववद्भाति तदिदंद्वयंजलेभूमिसंहारोजलजयश्चेत्युच्यते एवमुत्तरत्रापि भूतसंहारजयौज्ञेयौ ॥१७॥१८॥ आत्मनिदेहाभ्यंतरेवह्निरूपंप्रकाशतेलोहितांधकारमग्नोभवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ तस्मिन्निति अस्ययोगिनः अजतिगच्छतिक्षिपतिवावृक्षानित्यजोवायुः पीतशस्त्रःपीतशस्त्र वत्पीतानिर्गिलितानिशस्त्रवद्विच्छेदकत्वाद्वृक्षागारपर्वतादीनिशस्त्राणियेनतद्वत् गिलिताखिलभूजलतेजोरूपःकेवलेनभसिसंततंदोधूयमानःप्रकाशतेइत्यर्थः तदेवोक्तंप्राक् वायुर्दोधूयतेमहान् तदानिराश्र

निर्मुच्यमानःसूक्ष्मत्वाद्रूपाणीमानिपश्यतः ॥ शैशिरस्तुयथाधूमःसूक्ष्मःसंश्रयतेनभः ॥ १७ ॥ तथादेहाद्विमुक्तस्यपूर्वरूपंभवत्युत ॥ अथधूमस्यविरमेद्वितीयंरूपदर्शनम् ॥ १८ ॥ जलरूपमिवाकाशेतथैवात्मनिपश्यति ॥ अपांव्यतिक्रमेचास्यवह्निरूपंप्रकाशते ॥ १९ ॥ तस्मिन्नुपरतेऽजोस्यपीतशस्त्रःप्रकाशते ॥ ऊर्णारूपसवर्णस्यतस्यरूपंप्रकाशते ॥ २० ॥ अथश्वेतांगतिंगत्वावायव्यंसूक्ष्ममप्युत ॥ अशुक्लंचेतसःसौक्ष्म्यमप्युक्तंब्राह्मणस्यवै ॥ २१ ॥ एतेष्वपिहिजातेषुफलजातानिमेशृणु ॥ जातस्यपार्थिवैश्वर्यैःसृष्टिरत्रविधीयते ॥ २२ ॥ प्रजापतिरिवाक्षोभ्यःशरीरात्सृजतेप्रजाः ॥ अंगुल्यंगुष्ठमात्रेणहस्तपादेनवातथा ॥ २३ ॥

यमूर्णातंतोर्यद्रूपमतिलघुतेनसवर्णस्यसमानरूपस्य ऊर्णातंतुवन्निरालंबनेंतरिक्षेस्थितस्यवायुवशस्येत्यर्थः तस्ययोगिनोपिरूपंहृन्मध्यादारभ्योपरितनंप्रकाशतेनत्वन्यत्किंचिद्वाय्वाकाशव्यतिरिक्तं ॥२०॥ अथतेजःसंहारवायुजयानंतरंवायव्यंवायुसंबंधिसूक्ष्मंरूपादिहीनंस्वरूपंकर्तृश्वेतांप्रवृत्त्यावरणरूपरजस्तमोमलशून्यत्वात्प्रकाशमयत्वाच्चस्वच्छां गतिःगम्यतेतत्त्वंप्राप्यतेनयेतिभ्रूमध्यादिमूर्धांतमाकाश स्थानंगतिस्तांगत्वातत्रविलयंप्राप्याऽशुक्लंनीलरूपंसुषिरमाकाशमात्रंस्थानलयपूर्वकंपूर्ववत्प्रकाशतइतिपूर्वेणान्वयः तदिदमशुक्लंचेतसःसौक्ष्म्यं सौख्यमितिपाठेप्रसादकरं ब्राह्मणस्यब्रह्मबुभूषोरुक्तंशास्त्रे अपिःपादपूरणार्थः अव्यक्तमितिपाठेलोकाप्रसिद्धंयोगैकगम्यंसेयंव्योमसंविद्वायुलयआकाशजयश्चेत्युच्यते अयमेवतांत्रिकाणांभूतशुद्धिप्रकारःसंप्रदायापरिज्ञानाद्यथावदिदानींतनैर्नानुष्ठीयते ॥२१॥ पृथ्व्याप्यतेजोऽनिलखेसमुत्थितेपंचात्मकेयोगगुणेप्रवृत्ते नतस्यरोगोनजरानमृत्युःप्राप्तस्ययोगाग्निमयंशरीरमितिश्रुत्युक्तंपंचभूतजयफलंपृथिवीवायुराकाशआपोज्योतींषीतिश्रुत्यंतरोक्तक्रमेणोपबृंहयति एतेष्वित्यादिना जातस्यसिद्धस्य ॥ २२ ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आकाशभूतत्वेहेतुःसवर्णत्वादिति आकाशवत्सर्वगतश्चनित्यइतिश्रुतेराकाशेनसमानरूपत्वात् वर्णतआकृतितोगुह्यतेपिधीयते अरूपत्वादेवांतर्धानशक्तिमपिप्राप्नोतीत्यर्थः जलजयफलमाह कामादिति इ
च्छयाआशयान्वाजलस्यवापीकूपतटाकादीन्पिबत्यगस्त्यवत् ॥ २४ ॥ नचेति आकाशजयेआकृतेरेवाऽऽकाशभूततयापिधानं अत्रतुसत्यामप्याकृतौअदृश्यत्वमुच्यते उक्तक्रमेणभूजयंविनावापू
र्वोक्ताहंकारधारणयाऽहंकारेविजितेनांतरीयकत्वेनैवाकाशाद्योजिताःस्युरित्यर्थः ॥ २५ ॥ षण्णामिति पंचभूतान्यहंकारश्चतेषामात्मभूतायांबुद्धौ एतेनाहंकाराद्बुद्धेरव्यतिरेकउक्तः तेनसप्तैवधारणाः
॥ ९६ ॥ प्रभवत्यैश्वर्यवान्भवतिनिर्दोषप्रतिभासंशयविपर्ययशून्यंज्ञानं सर्वैश्वरःसर्वज्ञश्चभवतीत्यर्थः ॥ २६ ॥ व्यक्तंबुद्ध्यादिरूपमात्मानमव्यक्तमव्यक्तत्वेनजीवंजगत्कारणंब्रह्मभावेनजानातीत्यर्थः ॥२७॥ अव्य १२
क्तमयीमव्यक्तप्रधानां मेमत्तःपूर्वमव्यक्तबोधात्प्राक्व्यक्तंनिबोध ॥ २८ ॥ पंचेति मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याःप्रकृतिविकृतयःसप्त षोडशकस्तुविकारोनप्रकृतिर्नविकृतिःपुरुषइतिसांख्योक्तानितत्त्वा

पृथिवींकंपयत्येकोगुणोवायोरितिश्रुतिः ॥ आकाशभूतश्चाकाशेसवर्णत्वात्प्रकाशते ॥ वर्णतोगुह्यतेचापिकामात्पिबतिचाशयान् ॥ २४ ॥ नचास्यतेजसां
रूपंदृश्यतेशाम्यतेतथा ॥ अहंकारेस्यविजितेपंचैतेस्युर्वशानुगाः ॥ २५ ॥ षण्णामात्मनिबुद्धौचजितायांप्रभवत्यथ ॥ निर्दोषप्रतिभाह्येनंकृत्स्नासमभिवर्तते
॥ २६ ॥ तथैवव्यक्तमात्मानमव्यक्तंप्रतिपद्यते ॥ यतोनिःसरतेलोकोभवतिव्यक्तसंज्ञकः ॥ २७ ॥ तत्राव्यक्तमयींविद्यांशृणुत्वंविस्तरेणमे ॥ तथाव्यक्तमयंचैव
सांख्येपूर्वंनिबोधमे ॥ २८ ॥ पंचविंशतितत्त्वानितुल्यान्युभयतःसमं ॥ योगेसांख्येपिचतथाविशेषंतत्रमेशृणु ॥ २९ ॥ प्रोक्तंतद्व्यक्तमित्येवजायतेवर्धतेचयत् ॥
जीर्यतेम्रियतेचैवचतुर्भिर्लक्षणैर्युतं ॥ ३० ॥ विपरीतमतोयत्तुतदव्यक्तमुदाहृतं ॥ द्वावात्मानौचवेदेषुसिद्धांतेष्वप्युदाहृतौ ॥ ३१ ॥ चतुर्लक्षणजंत्वाद्यंचतुर्वर्गं
प्रचक्षते ॥ व्यक्तमव्यक्तजंचैवतथाबुद्धमचेतनम् ॥ सत्त्वंक्षेत्रज्ञइत्येतद्द्वयमप्यनुदर्शितम् ॥ ३२ ॥

नियोगेपातंजलीयेसांख्येवेदांतविचारेचतुल्यानि विशेषंशास्त्रभेदप्रयोजकं ॥ २ ३ ॥ तत्रव्यक्तलक्षणमाह प्रोक्तमिति तच्चमहदादिविकारांतंत्रयोविंशकं ॥३०॥ विपरीतंजन्मवृद्ध्यादिहीनं अव्यक्तंचतुर्वि
शंएतेभ्योन्यमेकमेवजीवात्मानंप्रतिशरीरंभिन्नमितिसांख्यामन्यंतेततोविशेषमाह द्वाविति द्वौजीवेश्वरौ वेदेषुकर्मकांडेषु यजमानोयष्टव्यश्च तेनयष्टव्यदेवतायाश्चेतनत्वमनिच्छंतोमीमांसकाःपरास्ताःसि
द्धांतेषुवेदांतेषूदाहृतौजीवब्रह्मरूपौ ॥ ३१ ॥ कार्योपाधिरयंजीवःकारणोपाधिरीश्वरइतिश्रुत्यनुसारेणजीवेश्वरविभागमाह चतुरिति चतुर्लक्षणंजन्मादिविकारवन्महदहंकारपंचतन्मात्रैकादशेंद्रियपंच
भूतानितज्जंतदुपाधिकंचतुर्वर्गार्थिनं व्यक्तंजीवं अव्यक्तजंमायोपाधिमीश्वरं तथेति तदुभयमपिबुद्धमचेतनंच चिदचिदात्मकमित्यर्थः अथजलचंद्रन्यायेनप्रतिबिंबोजीवोबिंबचैतन्यमीश्वरइतिद्वासुप
र्णासयुजासखायेत्यादिश्रुतिसंमतंजीवेश्वरविभागमाह सत्त्वमिति सत्त्वंबुद्धिः क्षेत्रज्ञश्चिदात्मा तदेतत्सत्त्वंयेनस्वमंपश्यत्यथयोयंशारीरउपद्रष्टासक्षेत्रज्ञस्तावेतौसत्त्वक्षेत्रज्ञाविति पैंगिरहस्यब्राह्मणेव्याख्याना ॥ ९६ ॥
त् यद्यपितृतीययाकरणत्वेननिर्दिष्टस्याचेतनस्यसत्त्वस्यभोक्तृत्वंनघटतेनाप्युपद्रष्टुःक्षेत्रज्ञस्यनिर्विकारस्यतथापितयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्तीतिसत्त्वस्यभोक्तृत्वश्रुत्यन्यथानुपपत्त्याचैतन्यानुविद्धत्वंवक्तव्यं
यथाह्ययंज्योतिरात्माविवस्वानपोभिन्नाबहुधैकोनुगच्छन् उपाधिनाक्रियतेभेदरूपोदेवःक्षेत्रेष्वेवमजोयमात्मेतिश्रुत्यंतराच्च एतद्द्वयंजीवेश्वरविभागेप्रकारद्वयमपिदर्शितंश्रुत्या ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनयोःपक्षयोःक्रमेणमूढामूढदृष्टिभेदेनव्यवस्थामाह द्वाविति विषयाद्घटादिविषयमारभ्यप्रतिसंहारउत्पत्तिक्रमवैपरीत्येनसंप्रविलापनंकर्तव्यमितिसांख्यानामौपनिषदानांलक्ष्यतेनेनेतिलक्षणंशास्त्रं अय मर्थः मूढानांतात्त्विकएवजीवेश्वरादिभेदोबुद्धानांतुबिंबप्रतिबिंबभावेनेतिप्रतिबिंबोपाधेःसत्त्वस्यप्रविलयेचिन्मात्रमेवशिष्यतइति॥ ३ ३॥एवंज्ञाततत्त्वस्यजीवन्मुक्तस्यलक्षणान्याह निर्ममइत्यादिना ॥ ३ ४॥ ध्यातिध्यायति वाग्दंडःपारुष्यं कर्मतादृशमेवाहिंस्रं तथामनोपिपरानिष्टार्थितेषां ॥ ३ ५ ॥ ब्रह्माणंचतुर्मुखं ॥ ३ ६ ॥ कृतीकार्यवान् निराकृतिस्तुच्छवेषः नविक्षिप्तःसंपादितोमनोरथोयस्यसंतथानभव तिसत्यसंकल्पइत्यर्थः ॥ ३ ७ ॥ ३ ८ ॥ ३ ९॥योगमतेविशेषंवक्तुंप्रतिजानीते यथेति योगैश्वर्यमणिमादिपरमार्थभूतंसदतिक्रांतस्तदुल्लंघ्यगतःपरवैराग्यबलेननतुतत्त्वज्ञानबलेनानृतंसत्सांख्यइवशुक्तिरजत

द्वावात्मानौचवेदेषुविषयेष्वनुरज्यतः॥ विषयात्प्रतिसंहारःसांख्यानांविद्धिलक्षणम्॥ ३ ३ ॥ निर्ममश्चानहंकारोनिर्द्वंद्वश्छिन्नसंशयः ॥ नैवक्रुध्यतिनद्वेष्टिनानृता भाषतेगिरः॥ ३ ४॥ आक्रुष्टस्ताडितश्चैवमैत्रेणध्यातिनाशुभम्॥ वाग्दंडकर्ममनसांत्रयाणांचनिवर्तकः॥ ३ ५॥ समःसर्वेषुभूतेषुब्रह्माणमभिवर्तते ॥ नैवेच्छति नचानिच्छोयात्रामात्रव्यवस्थितः॥ ३ ६ ॥ अलोलुपोऽव्यथोदांतोनकृतीननिराकृतिः॥ नास्येंद्रियमनेकाग्रंनाविक्षिप्तमनोरथः ॥ ३ ७ ॥ सर्वभूतसदृङ्मैत्रःसम लोष्टाश्मकांचनः॥ तुल्यप्रियाप्रियोधीरस्तुल्यनिंदात्मसंस्तुतिः॥ ३ ८॥ अस्पृहःसर्वकामेभ्योब्रह्मचर्यदृढव्रतः॥ अहिंस्रःसर्वभूतानामीदृक्सांख्योविमुच्यते॥ ३ ९॥ यथायोगाद्विमुच्यंतेकारणैर्यैर्निबोधतत्॥ योगैश्वर्यमतिक्रांतोयोनिष्क्रामतिमुच्यते ॥ ४० ॥ इत्येषाभावजाबुद्धिःकथितातेनसंशयः॥ एवंभवतिनिर्द्वंद्वोब्रह्मा णंचाधिगच्छति ॥ ४ १ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेसप्तत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २ ३ ७॥

वद्बाधितवान्निष्क्रामतिवृत्तिसारूप्यादपसरतिनतुवृत्तिमूलमज्ञानमुच्छिनत्ति अयमर्थः अस्माकंमिथ्याज्ञानोद्भवोदेहेंद्रियादिःप्रपंचोविद्ययाऽज्ञानबाधेसतिबाध्यतेरज्जूरगादिवत् योगानांतुसत्यात्प्रधानत उत्पन्नःप्रपंचःसत्यस्तदाकाराश्चित्तस्यवृत्तयोपिसत्याः वृत्तिसारूप्यंचचैतन्यस्यसत्यमेव तत्रवृत्तीनांनिरोधेचितस्तदाकारतापिनिवर्तते तथाचसूत्रितं योगश्चित्तवृत्तिनिरोधस्तदाद्रष्टुःस्वरूपेऽवस्थानंवृत्ति सारूप्यमितरत्रेति सोयंसांख्ययोगयोर्विशेषोयथाप्रतिज्ञमुपपादितः ॥ ४० ॥ उपसंहरति इतीति भावोवक्तृविवक्षातद्विशेषजाबुद्धिः फलतस्तुनतयोर्भेदोऽस्तीतिभावः यथोक्तंभगवता यत्सांख्यैःप्राप्य तेस्थानंतद्योगैरपिगम्यते एकंसांख्यंचयोगंचयःपश्यतिसपश्यतीति ब्रह्माणंपरंब्रह्म पुंस्त्वमार्षं॥ ४ १॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २ ३ ७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सांख्ययोगपक्षयोर्मध्येसांख्यमेवश्रेयइत्याह अथेति शास्त्राचार्योपदेशजंपरोक्षज्ञानरूपंप्लवंसंसारसमुद्रतरणसाधनंगृहीत्वाधीरोध्यानवानात्मनःशांतिमोक्षहेतुंज्ञानमेवाश्रयेत् तमेवधीरोविज्ञायप्रज्ञांकुर्वीतब्राह्मणइतिश्रुतेर्ज्ञानंशास्त्रतःसंपाद्यतन्निष्ठोभवेदित्यर्थः॥ १ ॥ अत्रज्ञानशब्दार्थंपृच्छति किमिति तत्संश्रयणीयंज्ञानंकिंविद्यांरज्जूरगादिन्यायेनाविद्यामात्रनिरासेनवस्तुतत्त्वज्ञापिकांधीवृत्तिंवाब्रूपेउतप्रवृत्तिलक्षणोध्यानेनकीटभृंगवद्ध्येयसारूप्यप्रापकोधर्मइतिवाआत्मोच्छेदलक्षणाशून्यवादिलौकायतिकयोःसंमतानिवृत्तिरितिवातद्वद यथायेनप्रकारेणद्वयंजन्ममरणादिनिस्तरतेतथावदेति ॥ २ ॥ अत्राहमित्यनुभवेजडोहंकारस्तत्प्रकाशश्चप्रथेतेनदुभयमात्मेतिभाट्टाः अहमर्थएवात्माप्रकाशस्तस्यगुणःसचत्रिक्षणावस्थायीतितार्किकाः नित्यप्रकाशएवात्माऽहमर्थोऽनात्मेतिसांख्याः तत्राप्यात्मानात्मानौद्वावपितात्त्विकावितिबहवः अनात्मैवस्थिरश्चिदात्मातुदेहनाशेनश्यतीतिलोकायतिकाः आत्मैवसत्योऽनात्मामृषेतिवेदांतवादाः द्वयमपिनास्तीतिशून्यवादिनः एवमात्माभावेसतिज्ञानानर्थक्यंस्यादित्यंत्यंतावद्दूषयति यस्त्विति यस्तुभावमधिष्ठानसत्तांविनास्वभावेनैवाहंकारादिकंस्वरूपेणैवंभातीतिपश्यन्निरधिष्ठानकांस्वाभाविकींजगद्भ्रांतिंवदन्सर्वान्शिष्यान्प्रज्ञयामुक्ताःऊहापोहकौशलेनरहिताःहेत

व्यासउवाच॥ ॥अथज्ञानप्लवंधीरोगृहीत्वाशांतिमात्मनः॥उन्मज्जंश्चनिमज्जंश्चज्ञानमेवाभिसंश्रयेत्॥ १ ॥ ॥ शुकउवाच॥ ॥ किंतज्ज्ञानमथोविद्यांयथानिस्तरतेद्वयम्॥प्रवृत्तिलक्षणोधर्मोनिवृत्तिरितिवावद॥२॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ यस्तुपश्यन्स्वभावेनविनाभावमचेतनः॥ पुष्यतेचपुनःसर्वान्प्रज्ञयामुक्तहेतुकान्॥ ३ ॥ येषांचैकांतभावेनस्वभावात्कारणंमतम्॥पूत्वातृणमिषीकांवातेलभंतेनकिंचन॥ ४ ॥ येचैनंपक्षमाश्रित्यनिवर्तंत्यल्पमेधसः॥ स्वभावंकारणंज्ञात्वानश्रेयःप्राप्नुवंतिते॥५॥स्वभावोहिविनाशायमोहकर्ममनोभवः॥ निरुक्तमेतयोरेतत्स्वभावपरिभावयोः॥६॥

वोयुक्तयोयेषांतान्निर्बुद्धीनित्यर्थः प्रज्ञयेतितृतीयायाआर्षोऽलुक् पुष्यतेपुष्णातितादृशेनबोधेनरंजयतिअचेतनोमूढःसनकिंचनतत्त्वंलभतेइत्युत्तरेणान्वयः निरधिष्ठानकभ्रमासंभवाच्छून्यवादोत्यंतंहेयइतिभावः॥३॥एवंनैरात्म्यवादंदूषयित्वात्मोच्छेदवादंलोकायतमतंदूषयति येषामितियेषांलोकायतानामेकांतभावेनदृढत्वेनस्वभावादेवक्षीरादिकंदध्यादेःकारणंनत्वीशादृष्टाद्यनुग्रहादीशादिसत्त्वेप्रमाणाभावात्प्रत्यक्षेणचतेषामदृष्टत्वादितिमतं तेकिंतृणंमुंजंपूत्वासंशोध्यतदंतर्गतांप्रागदृष्टामिषीकामपिकिंवानलभंतेइतिकाक्कादृष्टविरुद्धवादित्वंतेषामुक्तं चनशब्दोप्यर्थोभिन्नक्रमश्च नह्यदर्शनमात्रेणवस्त्वभावोनिश्चेतुंशक्यःमुंजांतस्थेपीकायाअप्यसत्त्वापत्तेः श्रुतिश्चमुंजेषीकादृष्टांतेनैवदेहादन्यमात्मानमाह तंस्वाच्छरीरात्प्रवृहेन्मुंजादिवइषीकांधैर्येणेति श्रुत्वानृणामृषीणांवेतिपाठेतेश्रवणपूर्वकंकिंचित्तत्त्वंनलभंतेऽपितुस्वयमेवानुपासिताचार्याइत्थंकल्पयंतीत्यर्थः॥४॥स्वभावादेवशून्येजगद्भ्रांतिःस्वभावादेवचदेहाद्युत्पत्तिरितिपक्षद्वयमप्यनर्थकमित्याह येचेति॥५॥तदेवदूषयति स्वभावोहीति मोहकर्ममोहकार्यंयन्मनस्तद्भवः मूढैर्मनसाकल्पितइत्यर्थः स्वस्यैवभावःसत्ताकारणमितिएकःपक्षः परितःस्वस्येतरेषांचभावःकारणमित्यन्यः एतयोःस्वभावपरिभावयोर्निरुक्तंनिर्वचनंतत्त्वमेतद्वक्ष्यमाणंश्रृण्वितिशेषः॥६॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वभावादेवक्षीरदधिन्यायेनसर्वोत्पत्तौकृष्यादिर्यत्नःप्रज्ञाकौशलंचानर्थकंस्यादित्याह कृष्यादीत्यादिना ॥ ७ ॥ गदानांरोगाणां अगदस्यौषधस्य अनुष्ठिताःप्रयोजिताः ॥ ८ ॥ तुल्यलक्षणाःप्रज्ञाधिक्यादैश्वर्याधिक्यभाजः ॥ ९ ॥ भूतानांपरंरूपंचिदात्माअवरंमायातदुभयंज्ञानेनधीवृत्त्यैवबाध्याद्रूपयोपलभ्यतेज्ञायते विषयाधीवृत्त्या परागतिर्लयस्थानं ॥ १० ॥ एवंधीमयौसृष्टिप्रलयावुक्त्वा व्यावहारिकौतावाहविद्वत्प्रशंसार्थं भूतानामिति जरायुजंमनुष्यपश्वादि अंडजंपक्षिसर्पादि उद्भिज्जंतृणवनस्पत्यादि स्वेदजंयूकालिक्षादि ॥ ११ ॥ यद्यस्माद्विशेष्यविशेषंकृत्वायाचेष्टासाविशिष्येत

कृष्यादीनीहकर्माणिसस्यसंहरणानिच ॥ प्रज्ञावद्भिःप्रकॢप्तानियानासनगृहाणिच ॥ ७ ॥ आक्रीडानांगृहाणांचगदानामगदस्यच ॥ प्रज्ञावंतःप्रयोक्तारोज्ञानवद्भिरनुष्ठिताः ॥ ८ ॥ प्रज्ञासंयोजयत्यर्थैःप्रज्ञाश्रेयोधिगच्छति ॥ राजानोभुंजतेराज्यंप्रज्ञयातुल्यलक्षणाः ॥ ९ ॥ परावरंतुभूतानांज्ञानेनैवोपलभ्यते ॥ विद्ययातातसृष्टानांविद्यैवेहपरागतिः ॥ १० ॥ भूतानांजन्मसर्वेषांविविधानांचतुर्विधम् ॥ जरायुजांडजोद्भिज्जस्वेदजंचोपलक्षयेत् ॥ ११ ॥ स्थावरेभ्योविशिष्टानिजंगमान्युपधारयेत् ॥ उपपन्नंहियच्चेष्टाविशिष्येतविशेष्यया ॥ १२ ॥ आहुर्वैबहुपादानिजंगमानिद्वयानितु ॥ बहुपाद्भ्योविशिष्टानिद्विपादानिबहून्यपि ॥ १३ ॥ द्विपदानिद्वयान्याहुःपार्थिवानीतराणिच ॥ पार्थिवानिविशिष्टानितानिह्यन्नानिभुंजते ॥ १४ ॥ पार्थिवानिद्वयान्याहुर्मध्यमान्युत्तमानितु ॥ मध्यमानिविशिष्टानिजातिधर्मोपधारणात् ॥ १५ ॥ मध्यमानिद्वयान्याहुर्धर्मज्ञानीतराणिच ॥ धर्मज्ञानिविशिष्टानिकार्याकार्योपधारणात् ॥ १६ ॥ धर्मज्ञानिद्वयान्याहुर्वेदज्ञानीतराणिच ॥ वेदज्ञानिविशिष्टानिवेदोह्येषुप्रतिष्ठितः ॥ १७ ॥ वेदज्ञानिद्वयान्याहुःप्रवक्तॄणीतराणिच ॥ प्रवक्तॄणिविशिष्टानिसर्वधर्मोपधारणात् ॥ १८ ॥ विज्ञायंतेहियैर्वेदाःसधर्माःसक्रियाफलाः ॥ सधर्मानिखिलावेदाःप्रवक्तृभ्योविनिःसृताः ॥ १९ ॥ प्रवक्तॄणिद्वयान्याहुरात्मज्ञानीतराणिच ॥ आत्मज्ञानिविशिष्टानिजन्माजन्मोपधारणात् ॥ २० ॥ धर्मद्वयंहियोवेदससर्वज्ञःससर्ववित् ॥ सत्यागीसत्यसंकल्पःसत्यःशुचिरथेश्वरः ॥ २१ ॥ ब्रह्मज्ञानप्रतिष्ठंहितंदेवाब्राह्मणंविदुः ॥ शब्दब्रह्मणिनिष्णातंपरेचकृतनिश्चयम् ॥ २२ ॥ अंतस्थंचबहिष्ठंचसाधियज्ञाधिदैवतम् ॥ ज्ञानान्विताहिपश्यंतितेदेवास्ताततेद्विजाः ॥ २३ ॥

विशिष्टंकुर्यात् वृक्षादीनांपूर्वोक्तरीत्यादर्शनादिमत्त्वेपिप्रत्यक्षेणदर्शनादिमंतोजंगमास्ततःश्रेष्ठाइत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ पार्थिवानिपृथिवीचराणिमानुषाणि इतराणिखेचराणि ॥ १४ ॥ १५ ॥ उत्तमानिनिर्णेतुंमध्यमेष्वेवावांतरतारतम्यमाह मध्यमानीत्यादिनाआत्मज्ञानिविशिष्टानीत्यंतेन ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ धर्मद्वयंप्रवृत्तिनिवृत्तिरूपं ॥ २१ ॥ तत्रापिब्रह्मज्ञानेप्रतिष्ठासमाप्तिर्यस्यनतुप्रवृत्तिधर्मे शब्दब्रह्मणिवेदशास्त्रे ॥ २२ ॥ अंतस्थंपरचित्तस्थं बहिष्ठंव्यवहितादि तेज्ञानान्विताद्विजादेवाश्च अन्येनामब्राह्मणाअसुराश्चेत्यर्थः ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० अष्टत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३८ ॥ ॥छ॥ ॥ आत्मज्ञानंविनाकर्मापिकृतमंतवदेवभवतियोवाएतदक्षरंगार्ग्यविदित्वास्मिँल्लोकेयजतिददाति
तपस्तप्यतेऽपिबहूनिवर्षसहस्राण्यंतवदेवास्यभवतीतिश्रुतेः अतआत्मानंजिज्ञास्यंज्ञात्वातत्प्राप्त्यर्थंकर्माणिकुर्वीत विविदिषंतियज्ञेनेत्यादिश्रुतेरित्याह एषेति वृत्तिर्वर्तनं पूर्वतरानित्या एषनित्योमहिमाब्राह्म
णस्येतिश्रुतेः ॥ १ ॥ तत्रकर्मणिसंशयश्चेन्नभवेत्तर्हिकर्मकृतंसत्सिद्धयेभवति संशयस्वरूपंविवृणोति किंत्विति किंकर्मस्वभावोनित्यमेवोतज्ञानंज्ञानजनकत्वेनकर्मकाम्यंवेत्यर्थः नित्यंचेन्नकाम्यंस्यात्का
म्यंचेन्नतदकरणेप्रत्यवायःस्यादितिभावः ॥ २ ॥ तत्रतस्मिन्संशयेसति पुरुषंप्रतिब्रह्मोद्देशेनज्ञानंज्ञानजनकंचेत्कर्मस्यात्तर्हिसएववेदविधिर्नित्यविधिरपिस्यात् आत्मविविदिषार्थैरपिकर्मभिर्नित्यप्रयोग

तेषुविश्वमिदंभूतंसर्वंचजगदाहितम् ॥ तेषांमाहात्म्यभावस्यसदृशंनास्तिकिंचन ॥ २४ ॥ आद्यंतेनिधनंचैवकर्मचातीत्यसर्वशः ॥ चतुर्विधस्यभूतस्यसर्वस्ये
शाःस्वयंभुवः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेअष्टत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३८ ॥ ॥छ॥ ॥ व्या
सउवाच ॥ ॥ एषापूर्वतरावृत्तिर्ब्राह्मणस्यविधीयते ॥ ज्ञानवानेवकर्माणिकुर्वन्सर्वत्रसिध्यति ॥ १ ॥ यत्रचेन्नभवेदेवंसंशयःकर्मसिद्धये ॥ किंतुकर्मस्वभावो
यंज्ञानंकर्मेतिवापुनः ॥ २ ॥ तत्रवेदविधिःसस्याज्ज्ञानंचेत्पुरुषंप्रति ॥ उपपत्त्युपलब्धिभ्यांवर्णयिष्यामितच्छृणु ॥ ३ ॥ पौरुषंकारणंकेचिदाहुःकर्मसुमानवाः ॥
दैवमेकेप्रशंसंतिस्वभावमपरेजनाः ॥ ४ ॥ पौरुषंकर्मदैवंचकालवृत्तिस्वभावतः ॥ त्रयमेतत्पृथग्भूतमविवेकंतुकेचन ॥ ५ ॥

स्यापिसिद्धिरस्तीत्यर्थः अत्रहेतुद्वयमुपपत्तेरुपलब्धेश्चेति यथाकाम्योपिदारसंग्रहःक्रत्वर्थोपिभवति नहिकामार्थमन्यास्त्रीक्रत्वर्थमन्यास्त्रीपरिणेयेत्युपपद्यते उपलभ्यतेचसंयोगपृथक्त्वन्यायेननित्य
स्यापिखादिरत्वादेःकाम्यत्वंतच्चोदाहृतं तत्कर्मणामुभयार्थत्वेनप्राधान्यंवर्णयिष्याम्यहंत्वंचशृणु ॥ ३ ॥ स्वभाववादनिरासमुपक्रांतमुपसंहरिष्यन्मतांतराण्युपन्यस्यति केचिदिति पौरुषमिहजन्मांतरे
वाकृतंकर्म दैवंग्रहाःकालइतियावत् स्वभावःस्वरूपमात्रं ॥ ४ ॥ इतिक्रमेणमीमांसकस्यदैवज्ञस्यशून्यवादिलोकायतयोश्चमतान्युपन्यस्यैतेषांविकल्पसमुच्चयावाह पौरुषमिति पौरुषंदैवंचकर्मदृष्टादृष्ट
यत्नःस्वभावमनुसृत्यकर्मकालौफलदावित्यर्थः अविवेकंसमुच्चयं पृथक्भूतमेकमेवप्रधानं नत्वितरावित्यर्थः ॥ ५ ॥ ॥ ९८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आर्हतमतआह एतदिति तैर्हिस्यादस्ति स्यान्नास्ति स्यादस्तिचनास्तिच स्यादस्तिचावक्तव्यः स्यान्नास्तिचावक्तव्यः स्यादस्तिचनास्तिचावक्तव्यः स्यादवक्तव्य इतिसप्तभंगीनयःसर्वत्रयोज्यते अतएत
देवमितिस्यादस्तीत्युक्तं चात्एतन्नएवंचनेतिसंबंधेनस्यान्नास्तिस्यादवक्तव्यइतिचोक्तं नचोभेइत्यनेनस्यादस्तिचनास्तिचस्यादस्तिचनास्तिचावक्तव्यइतिचोक्तं नानुभेइतिस्यादस्तिचावक्तव्यःस्यान्ना
स्तिचावक्तव्यइतिचोक्तं कर्मस्थाआर्हताविषयंघटादिएतदेवमस्तीत्यादिब्रूयुरितिसंबंधः एतेषुपक्षेषुकृतहानाकृताभ्यागमप्रसंगात्स्वभावमात्रपक्षस्तुच्छः बंधमोक्षादिवस्तुमात्रस्वरूपस्यास्तिनास्तीत्यादि
विकल्पग्रस्तत्वेनानवधारणात्मकआर्हतपक्षोपितुच्छएव परिशेषात्समुच्चयपक्षएवश्रेयान्व्यवहारे परमार्थस्तुसत्त्वस्थायोगिनःसमदर्शिनोब्रह्मैवकारणत्वेनपश्यंति ॥ ६ ॥ त्रेतायामिति पापानुवेधादेवात्र

एतदेवंचनैवंचनचोभेनानुभेतथा ॥ कर्मस्थाविषयंब्रूयुःसत्त्वस्थाःसमदर्शिनः ॥ ६ ॥ त्रेतायांद्वापरेचैवकलिजाश्चससंशयाः ॥ तपस्विनःप्रशांताश्चसत्त्वस्थाश्च
कृतेयुगे ॥ ७ ॥ अपृथग्दर्शनाःसर्वेऋक्सामसुयजुःषुच ॥ कामद्वेषौपृथक्कृत्वातपःकृतउपासते ॥ ८ ॥ तपोधर्मेणसंयुक्तस्तपोनित्यःसुसंशितः ॥ तेनसर्वानवाप्नो
तिकामान्यान्मनसेच्छति ॥ ९ ॥ तपसातदवाप्नोतियद्भूत्वासृजतेजगत् ॥ तद्भूतश्चततःसर्वभूतानांभवतिप्रभुः ॥ १० ॥ तदुक्तंवेदवादेषुगहनंवेददर्शिभिः ॥ वेदां
तेषुपुनर्व्यक्तंकर्मयोगेनलक्ष्यते ॥ ११ ॥ आलंभयज्ञाःक्षत्राश्चहविर्यज्ञाविशःस्मृताः ॥ परिचारयज्ञाःशूद्राश्चजपयज्ञाद्विजातयः ॥ १२ ॥ परिनिष्ठितकार्यो
हिस्वाध्यायेनद्विजोभवेत् ॥ कुर्यादन्यन्नवाकुर्यान्मैत्रोब्राह्मणउच्यते ॥ १३ ॥ त्रेतादौकेवलावेदायज्ञावर्णाश्रमास्तथा ॥ संरोधादायुषस्त्वेतेव्यस्यंतेद्वापरेयुगे
॥ १४ ॥ द्वापरेविप्लवंयांतिवेदाःकलियुगेतथा ॥ दृश्यंतेनापिदृश्यंतेकलेरंतेपुनःकिल ॥ १५ ॥ उत्सीदंतिस्वधर्माश्चतत्राधर्मेणपीडिताः ॥ गवांभूमेश्चयेचापामोष
धीनांचयेरसाः ॥ १६ ॥ अधर्मांतर्हितावेदावेदधर्मास्तथाश्रमाः ॥ विक्रियंतेस्वधर्मस्थाःस्थावराणिचराणिच ॥ १७ ॥ यथासर्वाणिभूतानिवृष्टिर्भौमानिवर्ष
ति ॥ सृजतेसर्वतोंगानितथावेदायुगेयुगे ॥ १८ ॥

श्रौतेमतेसंशयोभवतीत्यर्थः प्रशांतानिःसंशयाः ॥ ७ ॥ अपृथगिति वेदत्रयेपिभेदमपश्यंतःकामादीन्पृथक्कृत्यतपोज्ञानमुपासतेश्रयंति ॥ ८ ॥ अतोज्ञातारमेवस्तौति तपइति ॥ ९ ॥ यद्भूत्वाब्रह्मभूत्वातद्ब्र
तोब्रह्मभूतः ॥ १० ॥ किंतज्ज्ञानमितिज्ञानशब्देनविद्यावाकर्मजोऽतिशयोवाआत्मनाशोवेतिपृष्टं तत्रांत्यःस्वभाववादनिरासेननिरस्तः आद्येप्रमाणंप्रदर्शयन्मध्यमंनिरस्यति तदिति तद्ब्रह्मवेदवादेषुकर्मकां
डेष्वपिप्रस्तावादिदेवतात्वेनोक्तंतथापिगहनमज्ञातमेवतत्रवेददर्शिभिरपि वेदांतेषुतुतदेवपुनर्विद्यैकप्राप्यंब्रह्मव्यक्तमुक्तं कर्मयोगेभावनाद्यात्मकेयोगेतन्नलक्ष्यते नह्युपासनयाकीटभृंगन्यायेनब्रह्मभावस्य
प्राप्यत्वंवक्तुंयुक्तं जन्यत्वेनानित्यत्वापातादित्यर्थः ॥ ११ ॥ प्रमेयसिद्ध्यर्थंब्रह्मणिप्रमाणभूतंवेदंस्तौति आलंभेत्यादिना ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ स्वधर्मस्थाआश्रमाविक्रियंतेभृतकाध्या
पनकृतुजन्यपुण्यसमर्पणादिना ॥ १७ ॥ वर्षतिपुष्णाति अंगानियोगांगानियमादीनि वेदाध्यायिनंपुष्यंतीत्यर्थः ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कालनानात्वंकालोजीवस्तस्यनानात्वंकृतत्रेतादिरूपेण तथाहि सत्कर्मपराङ्मुखःशयानःपुरुषःकलिरित्युच्यते अधर्मंहातुमिच्छन्संजिहानोद्वापरः धर्ममनुष्ठातुमुद्युक्तउत्तिष्ठंस्त्रेता धर्मंचरन्कृतंभवति तथाचश्रुतिः कलिःशयानोभवतिसंजिहानस्तुद्वापरः उत्तिष्ठंस्त्रेताभवतिकृतंसंपद्यतेचरन्निति सचकालोऽनादिनिधनःप्रजाःसूतेऽत्तिचेतिजीवस्यतत्पदार्थाभेदउक्तः ॥ १९ ॥ यच्चेदंकालाख्यं भूतानांप्रभव उत्पत्तिः स्थानंपोषणं संयमःप्रलयः यमोनियंतांतर्यामी यत्रवर्ततेभूतानिस्वभावेनब्रह्मभावेननतुविकृतेनरूपेण ॥ २० ॥ कालएवसर्गादिकं तेनज्ञानंनामविद्यैवप्रतीचोऽज्ञानकृतजीवत्वबाधेनब्रह्मभावप्रकाशिकानत्वात्मन्यतिशयअत्मोच्छेदोवेत्यध्यायद्वयेनस्पष्टीकृतं ॥ २१ ॥ ॥ इतिशां० मोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३९ ॥ ॥ ७ ॥

निश्चितंकालनानात्वमनादिनिधनंचयत् ॥ कीर्तितंयत्पुरस्तान्मेसूतेयच्चात्तिचप्रजाः ॥ १९ ॥ यच्चेदंप्रभवःस्थानंभूतानांसंयमोयमः ॥ स्वभावेनैववर्त्ततेद्वंद्वसृष्टानिभूरिशः ॥ २० ॥ सर्गःकालोधृतिर्वेदाःकर्ताकार्यंक्रियाफलम् ॥ एतत्तेकथितंतातयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेएकोनचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तोभिप्रशस्यैतत्परमर्षेस्तुशासनम् ॥ मोक्षधर्मार्थसंयुक्तमिदंप्रष्टुंप्रचक्रमे ॥ १ ॥ ॥ शुकउवाच ॥ ॥ प्रज्ञावान्श्रोत्रियोयज्वाकृतप्रज्ञोनसूयकः ॥ अनागतमनैतिह्यंकथंब्रह्माधिगच्छति ॥ २ ॥ तपसाब्रह्मचर्येणसर्वत्यागेनमेधया ॥ सांख्येवायदिवायोगएतत्पृष्टोवदस्वमे ॥ ३ ॥ मनसश्चेंद्रियाणांचयथैकाग्र्यमवाप्यते ॥ येनोपायेनपुरुषैस्तत्त्वंव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ नान्यत्रविद्यातपसोर्नान्यत्रेंद्रियनिग्रहात् ॥ नान्यत्रसर्वसंत्यागात्सिद्धिंविंदतिकश्चन ॥ ५ ॥ महाभूतानिसर्वाणिपूर्वसृष्टिःस्वयंभुवः ॥ भूयिष्ठंप्राणभृद्ग्रामेनिविष्टानिशरीरिषु ॥ ६ ॥ भूमेर्देहोजलात्स्नेहोज्योतिषश्चक्षुषीस्मृते ॥ प्राणापानाश्रयोवायुःखेष्वाकाशंशरीरिणाम् ॥ ७ ॥

एवंज्ञानपदार्थव्याख्यानप्रसंगादात्मनोऽनाधेयातिशयत्वमुक्तं तच्चनकर्त्रात्मपक्षेउच्छेदपक्षेवायुज्यते अतःपरिशेषादसंगात्मवादिनोःसांख्ययोगयोरेवव्यवतिष्ठतइतितयोरेवविभागार्थमध्यायद्वयमारभ्यते इत्युक्तइत्यादि ॥ १ ॥ अनागतंप्रत्यक्षानुमानाभ्यामज्ञातं अनैतिह्यंयूपाहवनीयादिवदलौकिकमपीदमित्थमितिवेदेनापिननिर्देश्यं ॥ २ ॥ ३ ॥ यथायत्प्रकारकमैकाग्र्यं ॥ ४ ॥ विद्यादिपदैःक्रमेणाश्रमचतुष्टयधर्माउक्ताः ॥ ५ ॥ स्वयंभुवईश्वरस्यमहाभूतानिपूर्वसृष्टिः तानिचप्राणभृद्ग्रामेजीवसंघेशरीरिषुशरीराभिमानिषुमूढजीवेषुभूयिष्ठंनिविष्टानि तैरात्मत्वेनगृहीतानीत्यर्थः पृथक्सृष्टिरितिपाठे भौतिकसृष्टेःपृथगेवभूतसृष्टिस्ततःप्राचीनत्वादितिसएवार्थः ॥ ६ ॥ खेषुनासादिरंध्रेषु ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

योगमतेआत्माभोक्तैवनतुकर्त्ता सांख्यमतेतुनभोक्तानापिकर्त्तेति तत्राद्यंदूषयत्युत्तरस्यैवसिद्धांतत्वंज्ञापयितुं क्रांतेइति क्रांतेपादेंद्रियेबलेपाण्यींद्रियेचविष्णुशक्रौतत्वयोक्तारौतिष्ठतः भटाइवराजकीयरथ शकटादौ तत्रयथाभटगतंजयपराजयादिरथगतंह्रासवृद्ध्यादिचराजाआत्मन्यभिमानाद्ध्यारोपयतितद्वच्चिदात्मादेवतेंद्रियगतंभोक्तृत्वखंजत्वादिकमविद्ययास्वस्मिन्नारोपयत्यहंभोग्यहंखंजइति यथाच पराजयोनभृत्येतदभिमानाभावादेवंभोगोपिविष्ण्वादौनास्ति आत्मनित्वविद्ययैवतद्भावनमितिसिद्धमात्मनोऽकर्तृत्वमभोक्तृत्वंच नन्वात्मैवकर्ताभोक्ताचास्तुकिमंतर्गडुभिर्विष्ण्वादिभिरितिचेन्न अनिर्मो क्षापत्तेः स्वाभाविकस्यकर्तृत्वादेर्वह्न्यौष्ण्यवदाश्रयनाशमंतरेणनाशायोगाच्च कर्णौस्थानं श्रोत्रमिंद्रियं दिशोदेवताः जिह्वास्थानं वागिंद्रियं सरस्वतीदेवता एतच्चान्येषामपिस्थानादीनामुपलक्षणं ॥ ८॥ दर्शयंतितानिदर्शनीयानि कर्त्तरिकृत्यः तानिचतानींद्रियाणिचेतिसमासः विभक्तिलोपआर्षः आहारःशब्दादिग्रहः ॥ ९ ॥ इंद्रियेभ्यएवेंद्रियार्थान्कूर्मांगवत्पृथग्भूतान्विद्यात् ॥ १० ॥ मनःकर्तृ यंता

क्रांतेविष्णुर्बलेशक्रःकोष्ठेग्निर्भोक्तुमिच्छति ॥ कर्णयोःप्रदिशःश्रोत्रंजिह्वायांवाक्सरस्वती ॥ ८ ॥ कर्णौत्वक्चक्षुषीजिह्वानासिकाचैवपंचमी ॥ दर्शनीयेंद्रियोक्ता निद्वाराण्याहारसिद्धये ॥ ९ ॥ शब्दःस्पर्शस्तथारूपंरसोगंधश्चपंचमः ॥ इंद्रियार्थान्पृथग्विद्यादिंद्रियेभ्यस्तुनित्यदा ॥ १० ॥ इंद्रियाणिमनोयुक्तेवश्यान्यंतेववा जिनः ॥ मनश्चापिसदायुक्तेभूतात्माहृदयाश्रितः ॥ ११ ॥ इंद्रियाणांतथैवैषांसर्वेषामीश्वरंमनः ॥ नियमेचविसर्गेचभूतात्मामानसस्तथा ॥ १२ ॥ इंद्रियाणींद्रि यार्थाश्चस्वभावश्चेतनामनः ॥ प्राणापानौचजीवश्चनित्यंदेहेषुदेहिनाम् ॥ १३ ॥ आश्रयोनातिसत्त्वस्यगुणाःशब्दोनचेतना ॥ सत्त्वंहितेजःसृजतिनगुणान्वैकथं चन ॥ १४ ॥

सारथिः भूतात्माबुद्ध्युपाधिर्जीवः ॥ ११ ॥ एषांशब्दादीनां ईश्वरमुत्पत्तिस्थितिलयहेतुः नियमेसंहारे विसर्गेस्त्रष्टौ ॥ १२ ॥ इंद्रियार्थाघटादयः स्वभावःशीतोष्णादिधर्मः चेतनाधीवृत्तिः देहेषुहृदयगुहा यामेववर्तंते स्वप्नइवकर्मोदयेततएवाविर्भवंतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ ननुदेहस्यापींद्रियार्थत्वाद्देहांतर्गतबुद्धौस्थितिःस्वस्कंधारोहणन्यायमनुसरतीत्याह आश्रयइति सत्त्वस्यबुद्धेराश्रयोयःप्रागुक्तोदेहःसोपिना स्ति स्वप्नदेहवत्तस्यापिप्रतिभानमात्रत्वात् कस्तर्हिसत्त्वस्याश्रयःकिंचतस्यरूपमतआह गुणाइति त्रिगुणात्मिकामूलप्रकृतिरेवसत्त्वविकारस्यवाचारंभणंविकारोनामधेयमितिश्रुतेःशब्दमात्रस्वरूपस्यसत्त्व स्याश्रयइत्यर्थः नतुचेतनासत्त्वस्याश्रयःस्वरूपंवा असंगत्वादविकारत्वाच्च ननुगुणाबुद्धेरेवधर्माःसंतु तथाचसात्त्विकोयंराजसोयमितितेषांतदुपाधिकेपुरुषेव्यपदेशोयुज्यतइत्याशंक्याह सत्त्वंहीति तेजो वासनासत्त्वंसृजतिनतुगुणान् अनादिवासनाहिसत्त्वस्यकारणंसाचत्रिगुणात्मिकेतिनसत्त्वकार्यत्वंगुणानांघटते सात्त्विकोयमित्यादिर्व्यपदेशस्तुपरंपरयापियुज्यतइतिभावः ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समदर्शंचिदात्मानं षोडशभिःपंचेंद्रियार्थाःस्वभावादयश्चषट्तैः मनीषीमनोनिग्रहशीलः आत्मनिबुद्धौ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अशरीरंस्थूलसूक्ष्मकारणशरीररहितं ॥ १७ ॥ मर्त्येषुमरणधर्मवत्सुअनु पश्यतिगुरुवेदवाक्यमनुं ब्रह्मभूयसेनिर्विशेषब्रह्मभावाय ॥ १८ ॥ अभिजनःशिष्यकुलादिः समंब्रह्मैवपश्यंतितेसमदर्शिनः ॥ १९ ॥ एतदेवप्रसिद्धिविधयाआह सहीति ध्रुवेषुस्थावरेषु ॥ २० ॥ योगफलमाह सर्वभूतेष्विति संप्रज्ञातेसोपाधिकावस्थायांसर्वभूतेष्वात्मानमनुस्यूतंपश्यति अहमेवेदंसर्वोस्मीत्यनुभवतीत्यर्थः आत्मनिनिष्कलेअसंप्रज्ञातावस्थायांसर्वभूतान्यात्मन्येवविलीनानिपश्यति तत्केन कंपश्येदितिश्रुतेः तथाचद्विविधोब्रह्मभावउक्तोभवति सचोक्तः सोपाधिर्निरुपाधिश्चद्वेधाब्रह्मविदुच्यते सोपाधिकःस्यात्सर्वात्मानिरुपाख्योनुपाधिकइति ॥२१॥ वेदस्यआत्माशब्दःसआत्मनिस्वस्वरूपे यावान्देशतःकालतश्चयावत्प्रमाणोस्तितावानात्माजीवःसर्वोपि वाचोविषयआत्मेत्यर्थः सचपरात्मन्यधिष्ठानेस्वस्वरूपे तथाचश्रुतिः यावद्ब्रह्मविष्ठितंतावतीवागिति विष्ठितंविविधाकारेणस्थितं ॥ २२ ॥

एवंसप्तदशंदेहेवृतंषोडशभिर्गुणैः॥ मनीषीमनसाविप्रःपश्यत्यात्मानमात्मनि ॥ १५॥ नह्ययंचक्षुषादृश्योनचसर्वैरपींद्रियैः ॥ मनसातुप्रदीपेनमहानात्माप्रकाशते॥ १६॥ अशब्दस्पर्शरूपंतदरसागंधमव्ययम्॥ अशरीरंशरीरेषुनिरीक्षेतनिरिंद्रियम्॥ १७॥ अव्यक्तंसर्वदेहेषुमर्त्येषुपरमाश्रितम्॥ योनुपश्यतिसप्रेत्यकल्पते ब्रह्मभूयसे॥ १८॥ विद्याभिजनसंपन्नेब्राह्मणेगविहस्तिनि॥ शुनिचैवश्वपाकेचपंडिताःसमदर्शिनः ॥ १९ ॥ सहिसर्वेषुभूतेषुजंगमेषुध्रुवेषुच ॥ वसत्येकोमहानात्मायेनसर्वमिदंततम्॥ २०॥ सर्वभूतेषुचात्मानंसर्वभूतानिचात्मनि॥ यदापश्यतिभूतात्माब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ २१ ॥ यावानात्मनिवेदात्मातावानात्मापरात्मनि॥ यएवंसततंवेदसोमृतत्वायकल्पते॥ २२॥ सर्वभूतात्मभूतस्यविभोर्भूतहितस्यच॥ देवापिमार्गेमुह्यंतिअपदस्यपदैषिणः॥ २३॥ शकुंतानामिवाकाशेमत्स्यानामिवचोदके॥ यथागतिर्नदृश्येतत्तथाज्ञानविदांगतिः॥ २४॥ कालःपचतिभूतानिसर्वाण्येवात्मनात्मनि॥ यस्मिंस्तुपच्यतेकालस्तंवेदेहनकश्चन॥ २५॥ नतदूर्ध्वंनतिर्यक्चनाधोनचपुनःपुनः॥ नमध्येप्रतिगृह्णीतेनैवकिंचित्कुतश्चन॥ २६ ॥

सर्वेषांभूतानामात्मभूतस्यप्रत्यग्रूपस्य विभोःआकाशतुल्यस्य परिच्छेदाभिमानिनामेवदेवयानःपितृयाणोऽन्योवामार्गोस्ति अतस्तस्यमार्गेऽन्वेषणीयेदेवाअपिमुह्यंति देवापीत्यपेरार्षःसंधिर्व्यवहितक्रियासंबंधश्च अपदस्यमार्गरहितस्य पदैषिणोब्रह्मबुभूषोः तथाचश्रुतिः नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंते ब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतीति अत्रैवस्वात्मन्येवसमवनीयंतेएकीभावेनलीयंते अस्यपरिद्रष्टुरिमाःषोडशकलाःपुरुषायणाःपुरुषंप्राप्यास्तंगच्छंतीतिश्रुत्यंतराच्चविदुष्येवप्राणमनःप्रभृतीनांकलानांप्रत्ययोध्यवसेयः ॥ २३ ॥ एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति शकुंतानामिति ज्ञानविदांब्रह्मविदां ॥ २४ ॥ कालउक्तरूपोजीवः पचतिजरयति पच्यतेजीर्यते यस्मिंस्तंपरमात्मानं ॥ २५ ॥ तन्मुक्तस्वरूपं प्रतिगृह्णीतेविषयीकरोति एतेनदेशविशेषप्राप्तिर्मुक्तिरितिपक्षःपरास्तः ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अंतस्थामुक्तस्वरूपांतर्गताः एषांलोकानांमध्येबाह्यंकिंचित्स्थानंनास्तियद्गतिप्राप्यंस्यात् ॥ २७ ॥ अंतंसंनिधिमनंतत्वात्तस्य ॥ २८ ॥ कारणस्यज्ञेयंस्वरूपमाह तस्मादितिसार्धाभ्यां ॥ २९ ॥ ३० ॥ कालःपचतीत्यादिभिःषड्भिःश्लोकैर्ब्रह्मणःप्रत्यगात्मत्वादविषयत्वात्सर्वलोकाश्रयत्वादनंतत्वात्सूक्ष्मत्वाद्विभुत्वाच्चब्रह्मविदांदेशांतरप्राप्तिर्नास्तीत्युक्त्वाप्रकारांतरेणाप्येतदाह अक्षरमिति अक्षरमविनाशिचै तन्यं क्षरंविनाशिजडं सर्वेषुभूतेषुस्थावरजंगमशरीरेषु क्षरःक्षरत्वं ॥ ३१ ॥ नवमहदहंकारपंचतन्मात्राण्यविद्याकर्मचेतिकामस्याहंकारधर्मस्यतद्ग्रहेणैवग्रहइतिनवैवगतिद्वाराणियस्मिंस्तन्नवद्वारंपुरंग त्वाप्राप्येशोपिहंसोहंतिगच्छतीतिहंसोगतिमान्भवति सईक्षांचक्रेकस्मिंस्त्वहमुत्क्रांतेउत्क्रांतोभविष्यामिकस्मिन्वाप्रतिष्ठितेप्रतिष्ठास्यामीतिसप्राणमसृजतेतिपरस्मिन्प्राणोपाधिकस्यैवगमनस्यश्रवणात् नि

सर्वेतस्थाइमेलोकावाह्यमेषांनकिंचन ॥ यद्यजस्रंसमागच्छेद्यथावाणोगुणच्युतः ॥ २७ ॥ नैवांतंकारणस्येयाद्यद्यपिस्यान्मनोजवः ॥ तस्मात्सूक्ष्मात्सूक्ष्मतरं नास्तिस्थूलतरंततः ॥ २८ ॥ सर्वतःपाणिपादंतत्सर्वतोक्षिशिरोमुखम् ॥ सर्वतःश्रुतिमल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठति ॥ २९ ॥ तदेवाणोरणुतरंतन्महद्भ्योमहत्तरम् ॥ तदंतः सर्वभूतानांध्रुवंतिष्ठन्नदृश्यते ॥ ३० ॥ अक्षरंचक्षरंचैवद्वैधीभावोयमात्मनः ॥ क्षरःसर्वेषुभूतेषुदिव्यंतम्मृतमक्षरम् ॥ ३१ ॥ नवद्वारंपुरंगत्वाहंसोहिनियतोवशी ॥ ईशःसर्वस्यभूतस्यस्थावरस्यचरस्यच ॥ ३२ ॥ हानिभंगविकल्पानांनवानांसंचयेनच ॥ शरीराणामजस्याहुर्हंसत्वंपारदर्शिनः ॥ ३३ ॥ हंसोक्तंचाक्षरंचैवकू टस्थंयत्तदक्षरम् ॥ तद्विद्वानक्षरंप्राप्यजहातिप्राणजन्मनी ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽ ध्यायः ॥ २४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ पृच्छतस्तवसत्पुत्रयथावदिहसत्त्वतः ॥ सांख्यज्ञानेनसंयुक्तंयदेतत्कीर्तितंमया ॥ १ ॥

यतोऽचंचलः वशीउपाधिदोषानभिभूतः ईशोनियंता ॥ ३२ ॥ पुरंगत्वाहंसोभवतीत्येतद्विवृणोति हानीति अजस्यपरमेश्वरस्यशरीराणांशरीरांतर्गतानांनवानांपूर्वोक्तमहदादीनांसंबंधिनोयेहान्यादयस्ते षांसंचयेनसंग्रहेणहंसत्वमाहुःपारदर्शिनस्तत्त्वविदः हानिर्गतिः ओहाङ्गतावित्यस्यरूपं भंगोदुःखित्वादिकं विकल्पोमनुष्योयंपशुरयंदक्षोयमितिविविधकल्पनाच हंसत्वमित्युपलक्षणंभंगादेरपि ॥ ३३ ॥ एवमात्मनःक्षराक्षरयोरुत्पत्तिमक्षरस्यक्षरद्वारकंगत्यादिकंचेत्युक्त्वातत्त्वमसिवाक्यार्थंप्रतिपादनपुरःसरंविदुषउपाध्यभावाद्गत्यभावमाह हंसेति हंसपदेनोक्तंयदक्षरंजीवाख्यंतत्कूटस्थमेवाक्षरंनत्वन्यत् कूटस्थमक्षरमन्यद्धंसाख्यमक्षरमितिभेदोस्तिअयमात्माअहंब्रह्मास्मीत्यादिश्रुतिशतेभ्यः तत्तस्माद्धेतोर्विद्वान्हंसोऽक्षरंकूटस्थमात्मानंप्राप्यप्राणमुत्क्रांत्यादिसाधनेउपाधिंजन्मचजहाति जन्महेतोरविद्या यानाशात् ॥ ३४ ॥ ॥ इतिशांति॰मो॰नै॰भा॰चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंसांख्यतत्त्वमुक्त्वायोगिनांयत्कृत्यंतद्वक्तुंप्रतिजानीते पृच्छतइति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुज्ञानादेवतुकैवल्यंनान्यःपंथाविद्यतेऽयनायेतिश्रुतेःसांख्यादन्योमोक्षमार्गोनास्तितत्किंस्वातंत्र्येणयोगकृत्यनिरूपणेनेत्याशंक्ययोगमतेज्ञानशब्दार्थमाह एकत्वमिति घटादिवृत्तिद्वारमिंद्रियाणिदुःखा दिवृत्तिद्वारंमनः तेषामेकत्वंबुद्धिमात्रेणावस्थानंबुद्धिवृत्तिनिरोधइतियावत् एतदेवज्ञानमनुत्तमंश्रेष्ठमित्यर्थः नान्यदहंब्रह्मास्मीतिधीवृत्तिरूपं तथाचश्रुतिः तावन्मनोनिरोद्धव्यंहृदियावत्क्षयंगतं एतज्ज्ञानं चध्यानंचशेषोन्योग्रंथविस्तरइति॥२॥ बोद्धव्यंगुरुमुखादवगंतव्यं आचार्यवान्पुरुषोवेदेतिश्रुतेः तेनसुषुप्तौघटदुःखादिवृत्त्यभावेनज्ञानत्वंप्रसक्तंतन्निरस्तं आनंदभुक्चेतोमुखःप्राज्ञइतिश्रुतेस्तत्रापिनिद्राहृ पायाधीवृत्तेःसत्त्वात् प्राज्ञःसुषुप्तः उपशांतोजितचित्तः दांतोजितबाह्येंद्रियः अध्यात्मशीलीध्याननिष्ठः आत्मारामआत्मनिरतिमान् बुद्धोज्ञातशास्त्रतत्त्वः शुचिकर्मायमनियमादिमान् ॥ ३ ॥ समुच्छिद्य

योगकृत्यंतुतेकृत्स्नंवर्तयिष्यामितच्छृणु॥ एकत्वंबुद्धिमनसोरिंद्रियाणांचसर्वशः ॥ २ ॥ आत्मनोव्यापिनस्तातज्ञानमेतदनुत्तमम्॥ तदेतदुपशांतेनदांतेनाध्यात्मशीलिना॥ ३ ॥ आत्मारामेणबुद्धेनबोद्धव्यंशुचिकर्मणा ॥ योगदोषान्समुच्छिद्यपंचयान्कवयोविदुः॥ ४ ॥ कामंक्रोधंचलोभंचभयंस्वप्नंचपंचमम्॥ क्रोधंशमेनजयतिकामंसंकल्पवर्जनात्॥ ५ ॥ सत्त्वसंसेवनाद्धीरोनिद्रामुच्छेत्तुमर्हति ॥ धृत्याशिश्नोदरंरक्षेत्पाणिपादंचचक्षुषा ॥ ६ ॥ चक्षुःश्रोत्रेचमनसामनोवाचंचकर्मणा॥ अप्रमादाद्भयंजह्याद्दंभंप्राज्ञोपसेवनात्॥ ७॥ एवमेतान्योगदोषान्जयेन्नित्यमतंद्रितः॥ अग्नींश्चब्राह्मणांश्चार्चेद्देवताःप्रणमेतच ॥ ८ ॥ वर्जयेदुशतींवाचंहिंसायुक्तांमनोनुदाम्॥ब्रह्मतेजोमयंशुक्रंयस्यसर्वमिदंरसः॥९॥ एतस्यभूतंभव्यस्यदृष्टंस्थावरजंगमम् ॥ ध्यानमध्ययनंदानंसत्यंह्रीरार्जवंक्षमा ॥ १० ॥ शौचमाचारसंशुद्धिरिंद्रियाणांचनिग्रहः॥ एतैर्विवर्धतेतेजःपाप्मानंचापकर्षति ॥ ११ ॥

बोद्धव्यमितिपूर्वेणान्वयः ॥ ४ ॥५ ॥ सत्त्वेनबुद्ध्यासंसेवनंपरिशीलनमर्थानांतेन धृत्याधैर्येण शिश्नोदरंव्यभिचारादिभ्यः पाणिपादंकंटकादिभ्यः ॥६ ॥ चक्षुःश्रोत्रेसाभिलाषपरस्त्रीदर्शनादिभ्यः मनोवाचं दुर्ध्यानादिभ्यः कर्मणायज्ञादिना एतदेवाहाप्रमादादिति दंभंलोभमूलं ॥७॥ ८ ॥ उशतींकामप्रधानांविटगोष्ठीरित्यर्थः मनोनुदांमनोभंगकारिणीं ननुब्रह्मज्ञानादेवमुक्तिःप्रसिद्धानतुधीनिरोधमात्रादित्याशंक्यब्रह्मशब्दार्थमाह ब्रह्मेति शुक्रंबीजभूतंप्रधानं तेजोमयंप्रकाशात्मकसत्त्वगुणप्रधानंमहत्तत्त्वाख्यं तदेवब्रह्मनततोन्यत् यस्यशुक्रस्यरसःसारः ॥ ९ ॥ भव्यस्यजन्मवतःएतस्यदृष्टमीक्षणं एतेनसदेवसोम्येदमग्रआसीत् तदैक्षतबहुःस्यांप्रजायेयेति ऐतदात्म्यमिदंसर्वमित्यस्याःश्रुतेरर्थःप्रधानमेकमेवसत्सत्त्वोद्रेकादीक्षणकर्तृत्वेनमहत्तत्वात्मकंभूत्वाईक्षणद्वारासर्वात्मकत्वंगतमितिदर्शितः अस्यध्यानेनाध्ययनादिनाचसत्त्वोत्कर्षेसतिपापनाशः सर्वकामावाप्तिस्तत्त्वज्ञानंचजायतइत्याहद्वाभ्यां ध्यानमित्यादि ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समोरागद्वेषशून्यः लब्धालब्धेनेति यदृच्छालाभसंतुष्टइत्यर्थः ॥ १२ ॥ तेजस्वीसत्त्ववान् ब्रह्मणोमहत्तत्त्वस्यपदंलयस्थानंप्रकृतिंनिनीषेद्वशीकर्तुमिच्छेत् ॥ १३ ॥ ऐकाग्र्यंविषयेभ्योनिरोधंकृत्वाआत्म निबुद्धौमनोधारयेत् संकल्पात्मकंमनोनिरुंध्यादित्यर्थः ॥ १४ ॥ इंद्रियाणामनिरोधेदोषमाह जंतोरिति प्रज्ञाशास्त्रजाबुद्धिः स्रवतेविषयप्रावण्यात्क्षीयते दृतेश्चर्मकोशस्य ॥ १५ ॥ मनइति इंद्रियाणांनि ग्रहोमनोनिग्रहपूर्वकएवेत्यर्थः कुमीनंजालदंशक्षमंमीनं ॥ १६ ॥ ततइति संकल्पत्यागएवमनसआत्मनिबुद्धौधारणंनाम ॥ १७ ॥ संधायध्येयवस्तुनोऽभिसंधानंकृत्वानतुसुप्ताविवतमोग्रस्तत्वेनमनसि स्थापयेत् आत्मनिबुद्धौ ॥१८॥ प्रसीदंतिसंकल्पजंकालुष्यंत्यजंति तत्रहेतुः संस्थायनाशंप्राप्य वह्नयौष्ण्यवत्स्वरूपनाशानुविनाश्येवेंद्रियाणांकालुष्यमित्यर्थः ब्रह्ममहत्तत्त्वंप्रकाशतेनिर्विषयवेदनमस्मीत्ये

सिध्यंतिचास्यसर्वार्थाविज्ञानंचप्रवर्तते ॥ समःसर्वेषुभूतेषुलब्धालब्धेनवर्तयन् ॥ १२ ॥ धूतपाप्मातुतेजस्वीलघ्वाहारोजितेंद्रियः ॥ कामक्रोधौवशेकृत्वानिनी षेद्ब्रह्मणःपदम् ॥ १३ ॥ मनसश्चेंद्रियाणांचकृत्वैकाग्र्यंसमाहितः ॥ पूर्वरात्रापरार्धेचधारयेन्मनआत्मनि ॥ १४ ॥ जंतोःपंचेंद्रियस्यास्ययदेकंछिद्रमिंद्रियम् ॥ त तोऽस्यस्रवतेप्रज्ञादृतेःपादादिवोदकम् ॥ १५ ॥ मनस्तुपूर्वमादद्यात्कुमीनमिवमत्स्यहा ॥ ततःश्रोत्रंततश्चक्षुर्जिह्वाघ्राणंचयोगवित् ॥ १६ ॥ ततएतानिसंयम्यम नसिस्थापयेद्यतिः ॥ तथैवापोह्यसंकल्पान्मनोह्यात्मनिधारयेत् ॥ १७ ॥ पंचेंद्रियाणिसंधायमनसिस्थापयेद्यतिः ॥ यदैतान्यवतिष्ठंतिमनःषष्ठान्यथात्मनि ॥ ॥ १८ ॥ प्रसीदंतिचसंस्थायतदाब्रह्मप्रकाशते ॥ विधूमइवदीप्तार्चिरादित्यइवदीप्तिमान् ॥ १९ ॥ वैद्युतोऽग्निरिवाकाशेदृश्यतेत्मातथात्मनि ॥ सर्वस्तत्रससर्वत्र व्यापकत्वाच्चदृश्यते ॥ २० ॥ तंपश्यंतिमहात्मानोब्राह्मणायेमनीषिणः ॥ धृतिमंतोमहाप्राज्ञाःसर्वभूतहितेरताः ॥ २१ ॥ एवंपरिमितंकालमाचरन्संशितव्रतः ॥ आसीनोहिरहस्येकोगच्छेदक्षरसाम्यताम् ॥ २२ ॥ प्रमोहोभ्रमआवर्तोघ्राणंश्रवणदर्शने ॥ अद्भुतानिरसस्पर्शेशीतोष्णेमारुताकृतिः ॥ २३ ॥ प्रतिभामुपसर्गा श्चाप्युपसंगृह्ययोगतः ॥ तांस्तत्त्वविदनादृत्यआत्मन्येवनिवर्तयेत् ॥ २४ ॥

तावत्प्रत्ययमात्रंसएवब्रह्मप्रकाशोयोगानांसत्त्वपुरुषान्यताख्यातिःशुद्धत्वंपदार्थसाक्षात्कारः ॥ १९ ॥ आत्माशुद्धत्वंपदार्थः आत्मनिसूक्ष्मबुद्धावस्मितामात्रायां सर्वोहंकारादिर्विकारस्तत्रमहत्यात्मनिस चमहानात्माकारणत्वेनव्यापकत्वादेवसर्वत्रेत्यर्थः ॥२०॥२१॥ परिमितंषण्मासमात्रं तथाचश्रुतिः षड्भिर्मासैस्तुयुक्तस्यनित्ययुक्तस्ययोगिनः आनंदःपरमोगुह्यःसम्यग्योगःप्रवर्ततइति संशितव्रतःसम्यक्ती क्ष्णनियमः रागादिच्छेदकत्वमिहशीतत्वं अक्षरमस्मितानिर्मुक्तंशुद्धात्मस्वरूपंतेनसाम्यतांसमतांलक्षणभेदाभावं स्वार्थेष्यञ् ॥ २२ ॥ योगविघ्नानाह प्रमोहइति प्रमोहोलयः भ्रमोविक्षेपः आवर्तउभया स्पर्शीकषायः घ्राणेतिदिव्यगंधादिग्रहणंच मारुताकृतिरितिशीघ्रगतिरदर्शनसिद्धिराकाशगमनंचेत्युक्तं ॥ २३ ॥ प्रतिभांसकलशास्त्रार्थभानं उपसर्गादिव्यांगनासंगादयस्तांश्चोपसंगृह्ययोगबलेनलब्ध्वा अनादृत्यचाऽऽत्मनिबुद्धावेवनिवर्तयेत्संहरेत् बुद्धिकल्पितत्वात्तेषांतत्रैवसंहारस्ययुक्तत्वात् ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

त्रैकाल्येप्रातःपूर्वरात्रेऽपररात्रेच चैत्येबद्धमूलतरौ वृक्षाग्रेषुवृक्षपुरतः ॥ २५ ॥ कोष्ठेहृदयपुंडरीके एकाग्रंयथास्यात्तथानित्यंवस्तु भांडधनाद्युपकरणंतन्मनाः भांडमिवनित्यमनानित्यंचिंतयेत् ॥ २६ ॥ ये
नोपायेनपूर्वोक्तेनव्यक्तालंबनेनाऽव्यक्तालंबनेनवा ॥२७॥२८॥ नाभिष्वजेन्नपरिगृह्णीयात् परिग्रहोहिदुःखायेत्युक्तेः ॥ २९ ॥ अपवादयेन्निंदेत् स्वार्थेणिच् ॥ ३० ॥ मातरिश्वनोवायोःसधर्मातुल्य
धर्माऽसंगोऽनिकेतश्च ॥ ३१ ॥ शब्दब्रह्मप्रणवः अतिवर्ततेस्वार्थापरोक्षीकरणेनात्यंतंप्रकाशते ॥ ३२ ॥ प्रजाःकांचनलाभार्थेवेदनार्त्तादृष्ट्वाएतस्मिन्वित्तार्जनादिमार्गेविरतोविरक्तोविरमेद्वित्तार्जना

कुर्यात्परिचयंयोगेत्रैकाल्येनियतोमुनिः॥ गिरिशृंगेतथाचैत्येवृक्षाग्रेषुचयोजयेत्॥ २५ ॥ संनियम्येंद्रियग्रामंकोष्ठेभांडमनाइव ॥ एकाग्रंचिंतयेन्नित्यंयोगा
न्नोद्वेजयेन्मनः॥ २६ ॥ येनोपायेनशक्येतसंनियंतुंचलंमनः ॥ तंत्रयुक्तोनिषेवेतनचैवविचलेत्ततः ॥ २७ ॥ शून्यागिरिगुहाश्चैवदेवतायतनानिच॥ शून्यागा
राणिचैकाग्रोनिवासार्थमुपक्रमेत् ॥ २८ ॥ नाभिष्वजेत्परंवाचाकर्मणामनसापिवा ॥ उपेक्षकोयताहारोलब्धालब्धेसमोभवेत् ॥ २९ ॥ यश्चैनमभिनंदेतय
श्चैनमपवादयेत्॥ समस्तयोश्चाप्युभयोर्नाभिध्यायेच्छुभाशुभम्॥ ३० ॥ नप्रहृष्येतलाभेषुनालाभेषुचचिंतयेत्॥ समःसर्वेषुभूतेषुसधर्मामातरिश्वनः ॥ ३१ ॥
एवंस्वस्थात्मनःसाधोःसर्वत्रसमदर्शिनः॥ षण्मासान्नित्ययुक्तस्यशब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ३२ ॥ वेदनार्ताःप्रजादृष्ट्वासमलोष्टाश्मकांचनः॥ एतस्मिन्विरतोमार्गे
विरमेन्नचमोहितः॥ ३३ ॥ अपिवर्णावकृष्टस्तुनारीवाधर्मकांक्षिणी॥ तावप्येतेनमार्गेणगच्छेतांपरमांगतिम् ॥ ३४ ॥ अजंपुराणमजरंसनातनंयदिंद्रियैरुप
लभेतनिश्चलैः॥ अणोरणीयोमहतोमहत्तरंतदात्मनापश्यतिमुक्तमात्मवान्॥ ३५ ॥

दिभ्योनचमोहितोभवेत् ॥ ३३ ॥ श्रद्धावानेवात्राधिकारीत्याह अपीति वर्णावकृष्टःशूद्रः एतेनतत्त्वमस्यादिवाक्यार्थविचारात्मकेसांख्येत्रैवर्णिकाएवाधिकारिणोमनोनिरोधाख्येयोगमार्गेतुस्त्रीशूद्राद
योप्यधिकारिणइतिगम्यते ॥ ३४ ॥ योगविद्यामुपसंहरति अजमिति इंद्रियैर्मनोबुद्धियुक्तैर्निश्चलैःसद्भिरुपलक्षितंयन्नामरूपातीतंस्वरूपंतदेवाजंजन्महीनंयतःपुराणंपुरापिनवमतएवाऽजरंसर्वभावविका
रहीनमतःसनातनंनित्यमेकरूपंवस्तुउपलभेततद्वस्तुअणोरप्यणीयःदुर्लक्ष्यमित्यर्थः महतोपिमहत्तरमनंतमित्यर्थः ततूआत्मनाबुद्ध्यामुक्तमात्मवान्जितचित्तःपश्यति एतेनयदापंचावतिष्ठंतेज्ञानानिमनसा ॥१०२॥
सह बुद्धिश्चनविचेष्टतितामाहुःपरमांगतिं तांयोगमितिमन्यंतेस्थिरामिंद्रियधारणां अप्रमत्तस्तदाभवतियोगोहिप्रभवाप्ययाविति श्रुतेरर्थोदर्शितः ॥ ३५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सांख्यविद्यामुपसंहरति इदमिति अनुदृश्यगुरुवचनमनुशब्दतोऽर्थतश्चज्ञात्वाऽवेक्ष्यस्वयंचयुक्त्यापरीक्ष्येमांशास्त्रप्रसिद्धांपरमेष्ठिसाम्यतांचतुर्मुखसमतांप्रयांति आभूतगतिंभूतसंप्लवपर्यंतंब्रह्मलोकेब्रह्मणा
सहसमानभोगभाजोभूत्वाब्रह्मणासहमुच्यंते मनीषिणःशुद्धचित्ताः निर्विचिकित्सपरोक्षज्ञानस्यैवैतत्फलमपरोक्षज्ञानिनामक्षरसाम्यतायाःप्रागुक्तत्वात् एतेनवेदांतविज्ञानसुनिश्चितार्थाःसंन्यासयोगाद्यत
यःशुद्धसत्त्वाः तेब्रह्मलोकेनुपरांतकालेपरामृतात्परिमुच्यंतिसर्वेइतिश्रुतेरर्थोदर्शितः परांतकालेब्रह्मणोमोक्षकालेतन्मुक्त्यैवमुच्यंते ॥ ३६ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्ष०नै०भा०एकचत्वारिंशदधिकद्विश
ततमोऽध्यायः ॥२४१॥ ॥४॥ ॥ समाप्ताब्रह्मविद्यातस्याःकर्मभिःसमंसमुच्चयंखंडयति यदिदमिति कुर्वन्नेवेहकर्माणिजिजीविषेच्छतंसमाइति नकर्मणानप्रजयाधनेनत्यागेनैकेअमृतत्वमानशुरितिक

इदंमहर्षेर्वचनंमहात्मनोयथावदुक्तंमनसानुदृश्यच ॥ अवेक्ष्यचेमांपरमेष्ठिसाम्यतांप्रयांतिचाभूतगतिंमनीषिणः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मो
क्ष०शुकानुप्रश्नेएकचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शुकउवाच ॥ ॥ यदिदंवेदवचनंकुरुकर्मत्यजेतिच ॥ कांदिशंविद्ययायांतिकां
चगच्छंतिकर्मणा ॥ १ ॥ एतद्वैश्रोतुमिच्छामितद्भवान्प्रब्रवीतुमे ॥ एतच्चान्योन्यवैरूप्येवर्तेतेप्रतिकूलतः ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंपराशर
सुतःसुतम् ॥ कर्मविद्यामयावेतौव्याख्यास्यामिक्षराक्षरौ ॥ ३ ॥ यांदिशंविद्ययायांतियांचगच्छंतिकर्मणा ॥ शृणुष्वैकमनावत्सगह्वरंह्येतदंतरम् ॥ ४ ॥ अस्तिध
र्मइतिप्रोक्तंनास्तीत्यत्रैवयोवदेत् ॥ तस्यपक्षस्यसदृशमिदंममभवेद्यथा ॥ ५ ॥ द्वाविमावथपंथानौयत्रवेदाःप्रतिष्ठिताः ॥ प्रवृत्तिलक्षणोधर्मोनिवृत्तौचसुभा
षितः ॥ ६ ॥ कर्मणाबध्यतेजंतुर्विद्ययातुप्रमुच्यते ॥ तस्मात्कर्मनकुर्वंतियतयःपारदर्शिनः ॥ ७ ॥ कर्मणाजायतेप्रेत्यमूर्तिमान्षोडशात्मकः ॥ विद्ययाजायतेनि
त्यमव्यक्तंह्यव्ययात्मकम् ॥ ८ ॥ कर्मत्वेकप्रशंसंतिस्वल्पबुद्धिरतानराः ॥ तेनतेदेहजालानिरमयंतउपासते ॥ ९ ॥ येतुबुद्धिंपरांप्राप्ताधर्मनैपुण्यदर्शिनः ॥ नतेक
र्मप्रशंसंतिकूपंनद्यांपिबन्निव ॥ १० ॥ कर्मणःफलमाप्नोतिसुखदुःखेभवाभवौ ॥ विद्ययातदवाप्नोतियत्रगत्वानशोचति ॥ ११ ॥ यत्रगत्वानम्रियतेयत्रगत्वा
नजायते ॥ नपुनर्जायतेयत्रयत्रगत्वानवर्तते ॥ १२ ॥

र्मकरणत्यागविधीपरस्परविरोधादेककार्यकारित्वमलभमानौविसदृशकार्यांगत्वंप्रतिपद्येतेऽतःपृच्छति कामिति ॥१॥२॥ क्षराक्षरौनश्वरानश्वरौमार्गाविति शेषः ॥३॥ गह्वरमाकाशमिवानंतं एतदंतरमेतयोरं
तरं॥४॥ आस्तिकनास्तिकयोरिवपृच्छ्यमानंतारतम्यंयथास्तिकस्यक्लेशावहंतद्वदेतन्ममेत्यर्थः॥५॥ द्वाविति निवृत्तावात्मदर्शनेचधर्मःसुभाषितःआत्यंतिकोधर्मःसउक्तः अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमि
ति॥६॥७॥ षोडशात्मकोदेहःप्रेत्यमृत्वापुनर्जायतेउत्पद्यते विद्ययानित्यमव्यक्तंद्वैतभिन्नंजायतेआविर्भवति॥८॥ रमयंतःस्त्र्यादीन्रंजयंतस्तद्वासनावासिताःदेहशतानिप्राप्नुवंति ॥९॥१०॥११॥ यत्रेति यत्रनि
विशेषेब्रह्मणिगत्वाप्रविश्यनजायतेअयमहमस्मीतिनजानात्यात्मानं तत्रहेतुर्नवर्ततेगंता विशेषविज्ञानाभावाज्जीवएवनश्यति तथाचश्रुतिः विज्ञानघनएवैतेभ्योभूतेभ्यःसमुत्थायतान्येवानुविनश्यतीति॥१२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नवर्ततेइत्यत्रापिहेतुमाह यत्रेति यत्रयस्यामवस्थायां तद्ब्रह्माऽवियोगिजीवेश्वरभेदेनवियोगवन्नभवति उपाध्यभावेनब्रह्माभेदादेववर्त्ततेनतुस्वरूपनाशादित्यर्थः अविनाशीवाअरेयमात्माऽनुच्छित्तिधर्मा मात्राऽसंसर्गस्त्वस्यभवतीतिश्रुतेः मीयंतेविषयाअनयासामात्राऽंतःकरणवृत्तिस्तयाअसंसर्गइतिश्रुत्यर्थः सूत्रप्रणवप्रकृतिभ्योव्यवच्छिनत्ति परममव्यक्तमचलमिति ध्रुवंकूटस्थंनित्यं अव्याकृतमविस्पष्टं अनायासमक्लेशप्राप्यंप्रत्यगात्मत्वात् अव्यक्तमहंकारादन्यत् अमृतमितिपाठेपिसएवार्थः व्यक्तआविर्भावतिरोभाववांश्चाहंकारएवततोन्यद्ब्रह्मेत्यर्थः ॥ १३॥ द्वंद्वैःसुखदुःखादिभिः मानसेनकर्मणासंकल्पेन ॥१४॥ चंद्रमसंकर्ममयानांमध्येउत्कृष्टतमंसंवत्सराख्यंप्रजापतिमुपचयापचयवंतंप्रतिमासंदर्शेकलामात्रशेषंतद्वदन्येषामपिकर्ममयानामैश्वर्यमित्यर्थः ॥१५ ॥ दृष्टांतेप्रमाणमाह तदेतदिति ऋषिणा बृहदारण्यकदर्शिनायाज्ञवल्क्येन सएषसंवत्सरःप्रजापतिःषोडशकलस्तस्यरात्रयएवपंचदशकलाध्रुवैवास्यषोडशीकलासारात्रिभिरेवावपूर्यतेऽपचक्षीयतेसोमावास्यांरात्रिमेतयाषोडश्याकलयासर्वमि

यत्रतद्ब्रह्मपरममव्यक्तमचलंध्रुवम् ॥ अव्याकृतमनायासमव्यक्तंचावियोगिच ॥ १३॥ द्वंद्वैर्नयत्रबाध्यंतेमानसेनचकर्मणा ॥ समाःसर्वत्रमैत्राश्चसर्वभूतहितेरताः ॥ १४ ॥ विद्यामयोन्यःपुरुषस्तातकर्ममयोपरः ॥ विद्धिचंद्रमसंदर्शेसूक्ष्मयाकलयास्थितम् ॥ १५ ॥ तदेतदृषिणाप्रोक्तंविस्तरेणानुमीयते ॥ नवजंशशिनंदृष्ट्वावक्रतंतुमिवांबरे ॥ १६ ॥ एकादशविकारात्माकलासंभारसंभृतः ॥ मूर्तिमानितितंविद्धितातकर्मगुणात्मकम् ॥ १७ ॥ देवोयःसंश्रितस्तस्मिन्नब्बिंदुरिवपुष्करे ॥ क्षेत्रज्ञंतंविजानीयान्नित्यंयोगजितात्मकम् ॥ १८ ॥ तमोरजश्चसत्त्वंचविद्धिजीवगुणात्मकम् ॥ जीवमात्मगुणंविद्यादात्मानंपरमात्मनः ॥ १९ ॥

दंप्राणभृदनुप्रविश्यततःप्रातर्जायतइतिदृष्टांतमुक्त्वायोवैसंवत्सरःप्रजापतिःषोडशकलःअयमेवसयोयमेवंवित्पुरुषस्तस्यवित्तमेवपंचदशकलाआत्मैवास्यषोडशीकलासवित्तेनैवावपूर्यतेपचक्षीयतइतिदार्ष्टांतिकंप्रोक्तं अनुमीयतेचचंद्रगतौवृद्धिह्रासौकर्मपूर्वकावस्मदीयवृद्धिह्रासवदिति ॥ १६ ॥ एकादशेति वैराजंमनश्चंद्रस्तत्राऽस्मदीयंमनः मनसाह्येवपश्यतीत्यादिश्रुतेर्मनएकादशेंद्रियात्मकंतद्वद्वैराजमप्यतस्तत्ररायत्रइवात्रवित्ताख्यंकर्मैवकलास्तासांसंभारेणसंभृतोमनोमयःसूत्रात्माऽस्मदादिभिश्चमूर्त्तिमानितिहेतोस्तंविराजंव्यष्टिजीवंचकर्मगुणात्मकंत्रिगुणात्मककर्मफलभूतंचंद्रवद्वृद्धिभासभाजंविद्धि ॥ १७ ॥ तस्मिन्जीवोपाधिभूतेमनसिचदेवोद्योतनवान्चित्प्रकाशस्तंक्षेत्रज्ञंपरमात्मानंविजानीयात् अयमेवसयोयमेवंविदित्यनुपदोदाहृतश्रुतेरुपाधिद्वयस्थएकएवक्षेत्रज्ञइत्यर्थः योगेनजितोनिरुद्धआत्माचित्तंयेनतंजीवंक्षेत्रज्ञंविजानीयादितियोजना ॥ १८ ॥ तमइति तमआदिकंत्रयंजीवस्यविज्ञानमयकोशस्यगुणाःकर्तृत्वादयः विज्ञानंयज्ञंतनुतइत्यादिश्रुतेः तदात्मकंगुणत्रयमेवकर्त्रादिधर्मकंनत्वात्मेत्यर्थः जीवंविज्ञानमात्मगुणंचिदाभासगुणश्चैतन्यंतद्युक्तंविद्धि आत्मानंचिदाभासंपरमात्मनोगुणैर्ज्ञानैश्वर्यादिभिर्युक्तंविद्धीत्यध्याहृत्ययोज्यं चिदचिदात्माजीवोऽचिदंशत्यागेनब्रह्मैवेत्यर्थः ॥ १९ ॥ ॥१०३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अध्यायार्थमुपसंहरति सचेतनमिति चेतनयासहितंस्वयमचेतनंदेहंजीवगुणंजीवगुणेनचैतन्येनयुक्तंवदंति यतःसजीवश्चेष्टतेनतुदेहः जीवयतेचेतयतेचदेहंनतुदेहःस्वयंचेतनः ततोजीवादपिपरंतंवदंति यःस
प्तभुवनानिभूर्भुवआदीनिप्राकल्पयत्परमात्माप्रत्यगात्मत्वात् ब्रह्मनग्रामादिवत्क्रियाप्राप्यमितिज्ञानकर्मणोर्ब्रह्मप्राप्तौसमसमुच्चयोनघटतइत्यर्थः ॥ २० ॥ ॥इतिशांति०मो०नै०भा०द्विचत्वारिंशदधिक
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २४२ ॥ ॥७॥ ॥ स्वबोधख्यापनार्थंवृत्तमनुवदति क्षरादिति क्षरात्प्रधानाद्यःसर्गश्चतुर्विंशतितत्त्वात्मकःसाधारणःसआत्मनईशादितिश्रुतं तथासगुणानिसविषाणींद्रियाणिबु
द्ध्येयदैश्वर्यंसामर्थ्यंतत्कृतोऽनिसर्गउत्कृष्टस्सृष्टिस्तत्तत्पुरुषकृतोऽसाधारणःअयंचबंधकत्वेनप्रधानःश्रेष्ठः ऐशीजैवीचेतिद्विविधास्सृष्टिस्तत्रजैवीधीमयीसृष्टिर्बंधहेतुर्नत्वैशीभूतमयीतिप्राक्श्रुतमित्यर्थः ॥ १ ॥

सचेतनंजीवगुणंवदंतिसचेष्टतेजीवयतेचसर्वम्॥ततःपरंक्षेत्रविदोवदंतिप्राकल्पयद्योभुवनानिसप्त॥ २०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०शुकानुप्रश्नेद्वि
चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २४२॥ ॥७॥ ॥शुकउवाच॥ ॥क्षरात्प्रभृतियःसर्गःसगुणानींद्रियाणिच ॥ बुद्ध्यैश्वर्यातिसर्गोयंप्रधानश्चात्म
नःश्रुतम्॥१॥भूयएवतुलोकेस्मिन्सद्वृत्तिंकालहैतुकीम्॥ यथासंतःप्रवर्त्तंतेतदिच्छाम्यनुवर्त्तितुम्॥२॥ वेदेवचनमुक्तंतुकुरुकर्मत्यजेतिच॥कथमेतद्विजानीयांत
त्वव्याख्यातुमर्हसि॥३॥लोकवृत्तांततत्त्वज्ञःपूतोहंगुरुशासनात्॥कृत्वाबुद्धिंविमुक्तात्माद्रक्ष्याम्यात्मानमव्ययम्॥४॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥यथावैविहितावृत्तिःपु
रस्ताद्ब्रह्मणास्वयम्॥एषापूर्वतरैःसद्भिराचीर्णापरमर्षिभिः॥५॥ब्रह्मचर्येणवैलोकाञ्जयंतिपरमर्षयः॥आत्मनश्चततःश्रेयांस्यन्विच्छन्मनसात्मनि॥६॥ वनेमूल
फलाशीचतप्यन्सुविपुलंतपः॥ पुण्यायतनचारीचभूतानामविहिंसकः॥ ७॥ विधूमेसन्नमुसलेवानप्रस्थप्रतिश्रये॥ कालेप्राप्तेचरन्भैक्ष्यंकल्पतेब्रह्मभूयसे॥८॥

सद्वृत्तिंसतामाचारं कालहैतुकींयुगानुसारिणीं अनुवर्तितुंपुनःश्रोतुं ॥ २ ॥ कुरुकर्मत्यजेतिश्रुत्योरेतदेतमविरोधंचकथंविजानीयांविषयविभागेनविविच्यकथंजानीयां ॥ ३ ॥ लोकवृत्तांतोलोकरीतिःत
स्यतत्त्वंधर्माधर्ममूलकत्वंतज्ज्ञः पूतोधर्मानुष्ठानेन बुद्धिंकृत्वासंस्कृत्य विमुक्तात्मात्यक्तदेहः ॥ ४ ॥ तत्रमास्तुकर्मणांज्ञानेनसहसमुच्चयःक्रमसमुच्चयस्तुभविष्यतीत्याशयमाह यथेति एषाकर्मभिर्बुद्धिसं
स्कृत्यतयात्मदर्शनमित्येवंरूपा ॥ ५ ॥ श्रेयांसिश्रेयोहेतून्यज्ञादीनन्विच्छन् विविदिषंतियज्ञेनेतिश्रुतेः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ९ ॥ बुद्धिंकृत्वाऽऽत्मानंद्रक्ष्यामीतिस्वाभिप्रायंद्रढयितुंपृच्छति यदिदमिति कुरुकर्मत्यजेतिवाक्यद्वयमपिप्रमाणंचेद्विरुद्धयोर्वाक्ययोरशास्त्रत्वमप्रमाणंचेत्सुतरांमशास्त्रत्वमतोऽनयोःशास्त्रयोःप्रामाण्य
सिद्ध्यर्थंव्यवस्थावक्तव्येत्याशयः ॥ १० ॥ ११ ॥ तद्वाक्यंकृत्वाबुद्धिंविमुक्तात्माद्रक्ष्याम्यात्मानंमात्मनीतिकर्मणांचित्तसंस्कारार्थत्ववचनंपूजयन्सिद्धांतत्वेनमानयंश्चातुराश्रम्यधर्मानेवगंधवत्याःयोज

 निस्तुतिर्निर्नमस्कारःपरित्यज्यशुभाशुभे ॥ अरण्येविचरैकाकीयेनकेनचिदाशितः ॥ ९ ॥ ॥ शुकउवाच ॥ ॥ यदिदंवेदवचनंलोकवादेविरुध्यते॥प्रमाणेवा
प्रमाणेचविरुद्धेशास्त्रताकुतः॥ १० ॥ इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामिप्रमाणंतूभयंकथम् ॥ कर्मणामविरोधेनकथंमोक्षःप्रवर्तते ॥ ११ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःप्र
त्युवाचेदंगंधवत्याःसुतःसुतम् ॥ ऋषिस्तत्पूजयन्वाक्यंपुत्रस्यामिततेजसः॥१२॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ ब्रह्मचारीगृहस्थश्चवानप्रस्थोथभिक्षुकः॥यथोक्तचारि
णःसर्वेगच्छंतिपरमांगतिम् ॥ १३ ॥ एकोवाप्याश्रमानेतान्योनुतिष्ठेद्यथाविधि ॥ अकामद्वेषसंयुक्तःसपरत्रविधीयते ॥ १४ ॥ चतुष्पदीहिनिःश्रेणीब्रह्मण्येषा
प्रतिष्ठिता ॥ एतामारुह्यनिःश्रेणींब्रह्मलोकेमहीयते ॥ १५ ॥ आयुषस्तुचतुर्भागंब्रह्मचार्यनसूयकः ॥ गुरौवागुरुपुत्रेवावसेद्धर्मार्थकोविदः ॥ १६ ॥ जघन्यशायी
पूर्वस्यादुत्थायगुरुवेश्मनि ॥ यच्चशिष्येणकर्तव्यंकार्यंदासेनवापुनः ॥ १७ ॥ कृतमित्येवतत्सर्वंकृत्वातिष्ठेतपार्श्वतः ॥ किंकरःसर्वकारीस्यात्सर्वकर्मसुकोविदः
॥ १८ ॥ कर्मातिशेषेणगुरावध्येतव्यंबुभूषता ॥ दक्षिणोनपवादीस्यादाहूतोगुरुमाश्रयेत् ॥ १९ ॥ शुचिर्दक्षोगुणोपेतोब्रूयादिष्टमिवांतरा ॥ चक्षुषागुरुमव्यग्रो
निरीक्षेतजितेंद्रियः॥ २० ॥ नाभुक्तवतिचाश्नीयादपीतवतिनोपिबेत् ॥ नातिष्ठतितथासीतनासुप्तेप्रस्वपेतच ॥ २१ ॥ उत्तानाभ्यांचपाणिभ्यांपादावस्यमृदुस्प
शेत् ॥ दक्षिणंदक्षिणेनैवसव्यंसव्येनपीडयेत् ॥ २२ ॥ अभिवाद्यगुरुंब्रूयादधीष्वभगवन्निति ॥ इदंकरिष्येभगवन्निदंचापिकृतंमया ॥ २३ ॥ ब्रह्मंस्तदपिकर्ता
स्मियद्भवान्वक्ष्यतेपुनः ॥ इतिसर्वमनुज्ञाप्यनिवेद्यचयथाविधि ॥ २४ ॥ कुर्यात्कृत्वाचतत्सर्वमाख्येयंगुरवेपुनः ॥ यांस्तुगंधान्रसान्वापिब्रह्मचारीनसेवते
॥ २५ ॥ सेवेततान्समावृत्तइतिधर्मेषुनिश्चयः ॥ येकेचिद्विस्तरेणोक्तानियमाब्रह्मचारिणः ॥ २६ ॥ तान्सर्वानाचरेन्नित्यंभवेच्चानपगोगुरोः ॥ सएवंगुरवेप्रीति
मुपहृत्ययथाबलम् ॥ २७ ॥

नगंधायाःसुतोव्यासउवाच ॥ १२ ॥ ब्रह्मचारीति परमांगतिंमोक्षं तेनसमुच्चितानामसमुच्चितानांवाआश्रमधर्माणांतत्त्वजिज्ञासाहेतुत्वमुक्तं ॥ १३ ॥ परत्रब्रह्मणिविषयेविधीयतेज्ञातुंयोग्यःक्रियते ॥ १४ ॥ च
तुष्पदीचातुराश्रम्यरूपा ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ कर्मातिशेषेणनिःशेषंकर्मकृत्वेत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ अभुक्तवतिगुरावितिशेषः ॥ २१ ॥ २२ ॥ अधीष्वाध्यापय ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ समा
वृत्तःसमापितब्रह्मचर्यकृत्यः ॥ २६ ॥ अनपगःसमीपस्थः ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० त्रिचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ क्रमप्राप्तान्गृहस्थधर्मानाह द्वितीयमिति ॥ १ ॥ वृत्तयोजीविकाः ॥ २ ॥
कापोतीमुंछवृत्तिं ॥ ३ ॥ षट्यजनयाजनाध्ययनाध्यापनदानप्रतिग्रहाःकर्मयस्य एकोगृहस्थः त्रिभिर्यजनाध्ययनदानैः अन्योवानप्रस्थः द्वाभ्यांदानाध्ययनाभ्यां ब्रह्मसत्रेप्रणवोपास्तौ ॥ ४ ॥ अत्र

आश्रमादाश्रमेष्वेवशिष्योवर्तेतकर्मणा ॥ वेदव्रतोपवासेनचतुर्थेचायुषोगते ॥ २८ ॥ गुरवेदक्षिणांदत्त्वासमावर्तेद्यथाविधि ॥ २९ ॥ धर्मलब्धैर्युतोदारैरग्नीनु
त्पाद्ययत्नतः ॥ द्वितीयमायुषोभागंगृहमेधीभवेद्व्रती ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० शुकानुप्रश्नेत्रिचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४३ ॥
॥ व्यासउवाच ॥ ॥ द्वितीयमायुषोभागंगृहमेधीगृहेवसेत् ॥ धर्मलब्धैर्युतोदारैरग्नीनाहृत्यसुव्रतः ॥ १ ॥ गृहस्थवृत्तयश्चैवचतस्रःकविभिःस्मृताः ॥ कुसूलधान्यः
प्रथमःकुंभधान्यस्त्वनंतरम् ॥ २ ॥ अश्वस्तनोथकापोतीमाश्रितोवृत्तिमाहरेत् ॥ तेषांपरःपरोज्यायान्धर्मतोधर्मजित्तमः ॥ ३ ॥ षट्कर्मावर्तयत्येकस्त्रिभिरन्यःप्रव
र्तते ॥ द्वाभ्यामेकश्चतुर्थस्तुब्रह्मसत्रेव्यवस्थितः ॥ ४ ॥ गृहमेधिव्रतान्यत्रमहांतीहप्रचक्षते ॥ नात्मार्थेपाचयेदन्नंनवृथाघातयेत्पशून् ॥ ५ ॥ प्राणीवायदिवाप्रा
णीसंस्कारंयजुषार्हति ॥ नदिवाप्रस्वपेज्जातुनपूर्वापररात्रिषु ॥ ६ ॥ नभुंजीतांतराकालेनानृतावाह्वयेत्स्त्रियम् ॥ नास्यानश्नन्गृहेविप्रोवसेत्कश्चिदपूजितः ॥ ७ ॥
तथास्यातिथयःपूज्याहव्यकव्यवहाःसदा ॥ वेदविद्याव्रतस्नाताःश्रोत्रियावेदपारगाः ॥ ८ ॥ स्वधर्मजीविनोदांताःक्रियावंतस्तपस्विनः ॥ तेषांहव्यंचकव्यंचाप्य
र्हणार्थंविधीयते ॥ ९ ॥ नखरैःसंप्रयातस्यस्वधर्मज्ञापकस्यच ॥ अपविद्धाग्निहोत्रस्यगुरोर्वालीककारिणः ॥ १० ॥ संविभागोत्रभूतानांसर्वेषामेवशिष्यते ॥ त
थैवापचमानेभ्यःप्रदेयंगृहमेधिना ॥ ११ ॥ विघसाशीभवेन्नित्यंनित्यंचामृतभोजनः ॥ अमृतंयज्ञशेषंस्याद्भोजनंहविषासमम् ॥ १२ ॥ भृत्यशेषंतुयोश्नातितमा
हुर्विघसाशिनम् ॥ विघसंभृत्यशेषंतुयज्ञशेषमथामृतम् ॥ १३ ॥ स्वदारनिरतोदांतोह्यनसूयुर्जितेंद्रियः ॥ ऋत्विक्पुरोहिताचार्यैर्मातुलातिथिसंश्रितैः ॥ १४ ॥ वृ
द्धबालातुरैर्वैद्यैर्ज्ञातिसंबंधिबांधवैः ॥ मातापितृभ्यांजामीभिर्भ्रात्रापुत्रेणभार्यया ॥ १५ ॥ दुहित्रादासवर्गेणविवादंनसमाचरेत् ॥ एतान्विमुच्यसंवादान्सर्व
पापैर्विमुच्यते ॥ १६ ॥

गार्हस्थ्ये ॥ ५ ॥ प्राणीछागादिः अप्राणीअश्वत्थादिः यजुषाछेदनमंत्रेणैवकर्त्वर्थमेवसंस्कारमर्हतिनतुभक्षणमात्रार्थं ॥ ६ ॥ अंतराभोजनद्वयमध्ये स्त्रियंमैथुनायेतिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ नखरैर्नखैः दं
भार्थंनखलोमधरस्य अपविद्धमविधिनात्यक्तमग्निहोत्रंयेनतस्य एवंविधानांचांडालादीनांचभूतानामत्रगार्हस्थ्येसंविभागोस्ति ॥ १० ॥ अपचमानेभ्योब्रह्मचारिसंन्यासिभ्यः ॥ ११ ॥ विघसामृतेव्या
ख्याति अमृतमिति ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ जामीभिःसगोत्रस्त्रीभिः ॥ १५ ॥ संवादानंशाद्यर्थकलहान् ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जितोंऽशाद्ययावितः आचार्यादयःसम्यगाराधिताब्रह्मलोकादीनृप्रतिनयंतीत्याहाचार्यइतिसार्धाभ्यां ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ भ्रातेति एतेस्वदेहवत्पोषणीयाइत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ नचेति अर्थाशयाऽग्निहोत्रादीन्नकुर्यात् तिस्रोवक्ष्यमाणाःकुंभधान्यमुंछशिलंकापोतींचतासांपरमुत्तरमुत्तरंश्रेयः ॥ २२ ॥ चातुराश्रम्यमध्येपिपरंपरंश्रेयः परस्परमित्यपपाठः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ चक्रधराश्चक्रवर्त्तिनोमांधात्रादयस्तल्लोकानांसदृशींगतिंतत्तुल्यतां ॥ २६ ॥ सुपुष्पितोरमणीयः ॥२७॥ एषागार्हस्थ्यं योनिःस्वर्गस्यकारणं यस्मात्तस्माद्द्वितीयंगार्हस्थ्यं ॥ २८ ॥ गृहपतिनां कृत्स्नत्वमापि गृहस्थेभ्यःश्रेष्ठं

एतैर्जितस्तुजयतिसर्वाँल्लोकान्नसंशयः॥ आचार्योब्रह्मलोकेशःप्राजापत्येपिताप्रभुः॥ १७॥ अतिथिस्त्विंद्रलोकस्यदेवलोकस्यचर्त्विजः ॥ जामयोप्सरसांलोकेवैश्वदेवेतुज्ञातयः॥ १८॥ संबंधिबांधवादिक्षुपृथिव्यांमातृमातुलौ॥ वृद्धबालातुरकृशास्त्वाकाशेप्रभविष्णवः ॥ १९ ॥ भ्राताज्येष्ठःसमःपित्राभार्यापुत्रःस्वकातनुः॥ छायास्वादासवर्गश्चदुहिताकृपणंपरम्॥ २०॥ तस्माद्देतैरधिक्षिप्तःसहेन्नित्यमसंज्वरः॥ गृहधर्मपरोविद्वान्धर्मशीलोजितक्लमः ॥ २१॥ नचार्थबद्धःकर्माणिधर्मवान्कश्चिदाचरेत्॥ गृहस्थवृत्तयस्तिस्रस्तासांनिःश्रेयसंपरम्॥ २२॥ परंपरंतथैवाहुश्चातुराश्रम्यमेवतत्॥ यथोक्तानियमास्तेषांसर्वंकार्यंबुभूषता ॥ २३॥ कुंभधान्यैरुंछशिलैःकापोतींचास्थितास्तथा॥ यस्मिंश्चैतेवसंत्यर्हास्तद्राष्ट्रमभिवर्धते ॥ २४ ॥ पूर्वान्दशदशपरान्पुनातिचपितामहान् ॥ गृहस्थवृत्तीश्चाप्येतावर्तयेद्योगतव्यथः॥ २५॥ सचक्रधरलोकानांसदृशीमाप्नुयाद्गतिम्॥ जितेंद्रियाणामथवागतिरेषाविधीयते ॥ २६ ॥ स्वर्गलोकोगृहस्थानामुदारमनसांहितः॥ स्वर्गोविमानसंयुक्तोवेददृष्टःसुपुष्पितः॥ २७॥ स्वर्गलोकोगृहस्थानांप्रतिष्ठानियतात्मनाम्॥ब्रह्मणाविहितायोनिरेषायस्माद्विधीयते॥ द्वितीयंक्रमशःप्राप्यस्वर्गलोकेमहीयते॥२८॥अतःपरंपरममुदारमाश्रमंतृतीयमाहुस्त्यजतांकलेवरम्॥वनौकसांगृहपतिनामनुत्तमंशृणुष्वसंश्लिष्टशरीरकारिणाम्॥२९॥

॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० शुकानुप्रश्नेचतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २४४॥ ॥ ७॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥प्रोक्तागृहस्थवृत्तिस्तेविहितायामनीषिभिः॥ तदनंतरमुक्तंयत्तन्निबोधयुधिष्ठिर॥ १ ॥ क्रमशस्त्ववधूयैनांतृतीयांवृत्तिमुत्तमाम्॥ संयोगव्रतखिन्नानांवानप्रस्थाश्रमौकसाम्॥ २॥

संश्लिष्टमस्थिचर्ममात्रसंश्लेषवत्तत्त्वतच्छरीरंचतस्यकारिणांशरीरशोषकाणामित्यर्थः ॥ २९ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० चतुश्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रोक्तेति प्रकर्षेणोक्ताप्रोक्ताशास्त्रे ॥ १ ॥ एनांगृहस्थवृत्तिमवधूयतिरस्कृत्य कां तृतीयांकापोतींवृत्तिमपि संयोगःसहधर्मचारिणीसंयोगस्तत्रयद्व्रतंतेनखिन्नानां वानप्रस्थाश्रमओकआश्रयोयेषांतेषांवृत्तिःश्रूयतामितिद्वयोःसंबंधः ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वेलोकाआश्रमाश्वाऽऽलायेषां संविभागशमादिमयत्वात्सर्वाश्रमफलमत्रैवांतर्भूतमित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अत्रापिवनेपि पंचसुमहायज्ञेषुअग्निहोत्रंदर्शपूर्णमासौचातुर्मास्यानिपशुःसोमइत्येतेषुवा ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ चतुर्थश्चतुर्थाश्रमेविहितऔपनिषदःशांतोदांतउपरतस्तितिक्षुःसमाहितोभूत्वात्मन्येवात्मानंपश्यतीत्याद्युपनिषदिविदितोधर्मःसाधारणः सर्वेष्वाश्रमे

श्रूयतांपुत्रभद्रंतेसर्वलोकाश्रमात्मनाम्॥प्रेक्षापूर्वंप्रवृत्तानांपुण्यदेशनिवासिनाम् ॥३॥ ॥व्यासउवाच ॥ ॥ गृहस्थस्तुयदापश्येद्वलीपलितमात्मनः॥अपत्यस्यै वचापत्यंवनमेवतदाश्रयेत् ॥ ४ ॥ तृतीयमायुषोभागंवानप्रस्थाश्रमेवसेत् ॥ तानेवाग्नीन्परिचरेद्यजमानोदिवौकसः ॥ ५ ॥ नियतोनियताहारःषष्ठभक्तोप्रम त्तवान् ॥ तदग्निहोत्रंतागावोयज्ञांगानिचसर्वशः ॥ ६ ॥ अफालकृष्टंव्रीहियवंनीवारंविघसानिच ॥ हवींषिसंप्रयच्छेतमखेष्वत्रापिपंचसु ॥ ७॥ वानप्रस्थाश्र मेप्येताश्चतस्रोवृत्तयःस्मृताः॥ सद्यःप्रक्षालकाःकेचित्केचिन्मासिकसंचयाः॥ ८ ॥ वार्षिकंसंचयंकेचित्केचिद्द्वादशवार्षिकम् ॥ कुर्वंत्यतिथिपूजार्थंयज्ञतंत्रार्थमे ववा ॥ ९ ॥ अभ्रावकाशावर्षासुहेमंतेजलसंश्रयाः॥ ग्रीष्मेचपंचतपसःशश्वच्चमितभोजनाः॥ १० ॥ भूमौविपरिवर्तंतेतिष्ठंतिप्रपदैरपि ॥ स्थानासनैर्वर्तयंतिस वनेष्वभिषिंचते ॥ ११ ॥ दंतोलूखलिकाःकेचिदश्मकुट्टास्तथापरे ॥ शुक्लपक्षेपिबंत्येकेयवागूंक्वथितांसकृत् ॥ १२ ॥ कृष्णपक्षेपिबंत्यन्येभुंजतेवायथागतम् ॥ मू लैरेकेफलैरेकेपुष्पैरेकेदृढव्रताः॥ १३ ॥ वर्तयंतियथान्यायंवैखानसगतिंश्रिताः ॥ एताश्चान्याश्चविविधादीक्षास्तेषांमनीषिणाम् ॥ १४ ॥ चतुर्थश्चौपनिषदोध र्मःसाधारणःस्मृतः॥ वानप्रस्थाद्गृहस्थाच्चततोन्यःसंप्रवर्तते ॥ १५॥ अस्मिन्नेवयुगेतातविप्रैःसर्वार्थदर्शिभिः॥ अगस्त्यःसप्तऋषयोमधुच्छंदोघमर्षणः॥ १६॥ सांकृतिःसुदिवातंडिर्यथावासोकृतश्रमः॥ अहोवीर्यस्तथाकाव्यस्तांड्योमेधातिथिर्बुधः ॥ १७ ॥ वलवान्कर्णनिर्वाकःशून्यपालःकृतश्रमः ॥ एनंधर्मंकृतवंतस्त तःस्वर्गमुपागमन् ॥ १८ ॥ तातप्रत्यक्षधर्माणस्तथायायावरागणाः ॥ ऋषीणामुग्रतपसांधर्मनैपुणदर्शिनाम् ॥ १९ ॥ अन्येचापरिमेयाश्चब्राह्मणावनमाश्रि ताः॥ वैखानसावालखिल्याःसैकताश्चतथापरे ॥ २० ॥ कर्मभिस्तेनिरानंदाधर्मनित्याजितेंद्रियाः॥ गताःप्रत्यक्षधर्माणस्तेसर्वेवनमाश्रिताः॥ २१ ॥अनक्षत्रा स्त्वनाधृष्याद्दृश्यंतेज्योतिषांगणाः॥ जरयाचपरिघ्नूनोव्याधिनाचप्रपीडितः॥ २२ ॥

पुअन्योऽसाधारणः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रत्यक्षोधर्मोधर्मफलंसत्यसंकल्पत्वादिकंयेषांतेप्रत्यक्षधर्माणः ॥ १९ ॥ २० ॥ निरानंदाःकृच्छ्रचांद्रायणादिपरत्वात् ॥ २१ ॥ अनक्षत्राःनक्षत्रम हताराभ्योऽन्येऽपांतरतमःप्रभृतयः अनाधृष्यानिर्भयाः ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सद्यस्कारामेकाहसाध्यामिष्टिं प्राजापत्यां निधातर्वा वा सर्ववेदसदक्षिणां सर्वस्वदक्षिणां सर्वान्वेदान्सदक्षिणानित्यपपाठः ॥ २३ ॥ आत्मयाजीजीवच्छ्राद्धादिकृत् आत्मरतिरात्मनिष्ठः संधिरार्षः आत्मक्रीडश्चाऽऽत्मसंश्रयश्चनतु स्त्र्यादिक्रीडोराजाद्याश्रयः ॥ २४ ॥ तीव्रतरवैराग्याभावेतुपक्षांतरमाह साद्यस्कान्सद्यएवक्रियंतेतान्ब्रह्मयज्ञादीन् इष्टीश्चदर्शपूर्णमासमित्रविंदादीस्ताभिस्तावद्यजेत् यदैवयस्मिन्नेवकालेयाजिनांयज्वनांयज्ञात्कर्ममयाद्दन्यात्मनीज्याआत्मयज्ञोयोगाभ्यासःप्रवर्ततेतावदेवतान्कुर्यादित्यर्थः यथोक्तंभगवता आरुरुक्षोर्मुनेर्योगंकर्मकारणमुच्यते योगारूढस्यतस्यैवशमःकारणमुच्यतइति ॥ २५ ॥ आत्मनीज्यायाःस्वरूपमाह त्रीनिति हृदयंगार्हपत्योमनोन्वाहार्यपचनआस्यमाहवनीयइतिवैश्वानरविद्योक्तप्रकारेण आत्ममोक्षणाद्देहपातावध्यात्मनिदेहेएवाग्नीन्यजेत् प्राणाग्निहोत्रविधिना तद्यद्भक्तंप्रथममागच्छेत्तद्धोमीयंसयांप्रथमामाहुतिंजुहुयात्तांजुहुयात्प्राणायस्वाहेत्यादिश्रुतेर्यजुषउच्चारणानंतरंपंचग्रासान्प्राश्नीयात् पड्वा अकुत्सयन्नन्नमनिंदन् ॥ २६ ॥ वाप्यवापयि

चतुर्थेचायुपःशेषेवानप्रस्थाश्रमंत्यजेत् ॥ सद्यस्कारांनिरूप्येष्टिंसर्ववेदसदक्षिणाम् ॥ २३ ॥ आत्मयाजीसोत्मरतिरात्मक्रीडात्मसंश्रयः ॥ आत्मन्यग्नीन्समारोप्य त्यक्त्वासर्वपरिग्रहान् ॥ २४ ॥ साद्यस्कांश्चयजेद्यज्ञानिष्टीश्चैवेहसर्वदा ॥ यदैवयाजिनांयज्ञादात्मनीज्याप्रवर्तते ॥ २५ ॥ त्रींश्चैवाग्नीन्यजेत्सम्यगात्मन्येवात्ममोक्षणात् ॥ प्राणेभ्योयजुषःपंचषट्प्राश्नीयादकुत्सयन् ॥ २६ ॥ केशलोमनखान्वाप्यवानप्रस्थोमुनिस्ततः ॥ आश्रमादाश्रमंपुण्यंपूतोगच्छतिकर्मभिः ॥ २७ ॥ अभयंसर्वभूतेभ्योदत्त्वायःप्रव्रजेद्द्विजः ॥ लोकास्तेजोमयास्तस्यप्रेत्यचानंत्यमश्नुते ॥ २८ ॥ सुशीलवृत्तोव्यपनीतकल्मषोनचेहनामुत्रचकर्तुमीहते ॥ अरोषमोहोगतसंधिविग्रहोभवेदुदासीनवदात्मविन्नरः ॥ २९ ॥ यमेषुचैवानुगतेषुनव्यथेत्स्वशास्त्रसूत्राहुतिमंत्रविक्रमः ॥ भवेद्यथेष्टागतिरात्मवेदिनिनसंशयोधर्मपरेजितेंद्रिये ॥ ३० ॥ ततःपरंश्रेष्ठमतीवसद्गुणैरधिष्ठितंत्रीनधिवृत्तिमुत्तमम् ॥ चतुर्थमुक्तंपरमाश्रमंशृणुप्रकीर्त्यमानंपरमंपरायणम् ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते शांति०मोक्ष०शुकानुप्रश्नेपंचचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

त्वा ॥ २७ ॥ २८ ॥ नचेहनामुत्रचेहलोकनिमित्तंपरलोकनिमित्तंवाकर्तुंकर्मानुष्ठातुमीहतेइच्छति ॥ २९ ॥ यमेष्वहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहाख्येषु चात्शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानाख्येषुनियमेषु स्वशास्त्रेति स्वस्यसंन्यासविधेःशास्त्रंतत्रस्थंसूत्रंलोकानिमंलोकममुंचपरित्यज्यात्मानमन्विच्छेदित्येवंरूपं आहुतिमंत्रःशिखांयज्ञोपवीतमित्येतत्सर्वंभूःस्वाहेत्यप्सुप्रक्षिप्येतिश्रुतिनिर्दिष्टः तत्रोक्तयत्रापिविक्रमःपराक्रमोयस्यसतथा यथेष्टाचिरजीवितावासद्योमुक्तिर्वाक्रममुक्तिर्वाइच्छयाभवतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ त्रीनाश्रमानपेक्ष्याधिष्ठितमधिकत्वेनस्थितं यतोधिवृत्तिमधिकाशमाद्यात्मिकावृत्तिर्यस्मिंस्तंपरमंमोक्षहेतुत्वात् ॥ ३१ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०पंचचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥१०६॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पूर्वत्रसाद्यस्कांश्वयजेद्यज्ञानितिश्लोकद्वयेनवानप्रस्थस्यापिवैश्वानरात्मोपासनमुक्तंतत्कर्मंव्यग्रस्यदुःशकमितिमन्वानःपृच्छति वर्तमानइति यथायथावत् आत्माकथंयोक्तव्यः संधिरार्षः परंवेद्यंब्रह्म॥ १॥ उत्तरमाहार्धेन प्राप्येति एताभ्यामाश्रमाभ्यांब्रह्मचर्यगार्हस्थ्याभ्यांसंस्कारंचित्तशुद्धिंप्राप्यात्मायोक्तव्यइतिपूर्वेणान्वयः चित्तशुद्धौसत्यांवानप्रस्थाद्याश्रमेपियोगमभ्यस्येदित्यर्थः ऋजुमार्गमाह यदिति सार्धेन ॥ २ ॥ कषायंचित्तदोषंपाचयित्वाविश्लथंकृत्वा स्थानेष्वाश्रमेष्वनुत्तमं इदंमतंश्रेष्ठमित्यर्थः ॥ ३ ॥ एवंवक्ष्यमाणरीत्या धर्मंयोगं ॥ ४ ॥ पश्यन्नात्मदृङ्नजहातिकिंचित्पदार्थं सर्वव्यापित्वात्

श्रीशुकउवाच॥ ॥ वर्तमानस्तथैवात्रवानप्रस्थाश्रमेयथा॥ योक्तव्योत्माकथंशक्त्यावेद्यंवैकांक्षतापरम्॥१॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥प्राप्यसंस्कारमेताभ्यामाश्रमाभ्यांततःपरम्॥ यत्कार्यंपरमार्थंतुतदिहैकमनाःशृणु॥ २ ॥ कषायंपाचयित्वाशुश्रेणिस्थानेषुचत्रिषु॥ प्रव्रजेच्चपरंस्थानंपारिव्राज्यमनुत्तमम्॥ ३ ॥ तद्भवानेवमभ्यस्यवर्ततांश्रूयतांतथा ॥ एकएवचरेद्धर्मंसिद्ध्यर्थमसहायवान्॥ ४ ॥ एकश्चरतियःपश्यन्नजहातिनहीयते ॥ अनग्निरनिकेतश्चग्राममन्नार्थमाश्रयेत्॥५॥ अश्वस्तनविधातास्यान्मुनिर्भावसमाहितः॥ लघ्वाशीनियताहारःसकृदन्ननिषेविता ॥ ६ ॥ कपालंवृक्षमूलानिकुचैलमसहायता॥ उपेक्षासर्वभूतानामेतावद्भिक्षुलक्षणम्॥ ७॥ यस्मिन्वाचःप्रविशंतिकूपेत्रस्ताद्विपाइव ॥ नवक्तारंपुनर्यांतिसकैवल्याश्रमेवसेत्॥८॥ नैवपश्येन्नशृणुयादवाच्यंजातुकस्यचित्॥ ब्राह्मणानांविशेषेणनैवब्रूयात्कथंचन॥ ९ ॥ यद्ब्राह्मणस्यकुशलंतदेवसततंवदेत् ॥ तूष्णीमासीतनिंदायांकुर्वन्भैषज्यमात्मनः ॥ १० ॥ येनपूर्णमिवाकाशंभवत्येकेनसर्वदा॥ शून्यंयेनजनाकीर्णंतंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ ११ ॥ येनकेनचिदाच्छन्नोयेनकेनचिदाशितः॥ यत्रक्वचनशायीचतंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ १२॥ अहेरिवगणाद्भीतःसौहित्यान्नरकादिव ॥ कुणपादिवचस्त्रीभ्यस्तंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ १३ ॥ नक्रुध्येन्नप्रहृष्येच्चमानितोमानितश्चयः॥ सर्वभूतेष्वभयदस्तंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ १४ ॥ नाभिनंदेतमरणंनाभिनंदेतजीवितम्॥ कालमेवप्रतीक्षेतनिदेशंभृतकोयथा॥ १५॥

नहीयतेमोक्षसुखात्॥ ५ ॥ भावसमाहितश्चित्तसमाधानवान्॥६॥ कपालंपानपात्रं विवर्णंकाषायवस्त्रंकुचैलमित्युच्यते उपेक्षाप्रीतिद्वेषराहित्यं ॥ ७ ॥ यस्मिन्निति आक्रुश्यमानोनाक्रोशेदित्यर्थः॥८॥ एतदेवाह नैवेति ॥ ९ ॥ भैषज्यंभवरोगचिकित्सां ॥ १० ॥ येनसंप्रज्ञातेऽहमेवेदंसर्वोस्मीतिपश्यतायेनरूपादीनगृह्णताचजनपूर्णमपिस्थानंशून्यमिवभवति ब्राह्मणंब्रह्मिष्ठं ॥ ११ ॥ १२ ॥ अहेःसर्पात् गणाज्जनसमूहात् सौहित्यान्मृष्टान्नजनिततृप्तेः ॥ १३ ॥ १४ ॥ निदेशमाज्ञां ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभ्याहतंदोषाक्रांतंनिरमित्रस्याजातशत्रोः ॥ १६ ॥ सर्वभूतेभ्योयस्येतिशेषः ॥ १७ ॥ निर्भयत्वमुक्त्वाकृत्स्नानंदप्राप्तिमप्याह यथेति नागपदेहस्तिपदे पदगामिनांनृपश्वादीनांपदान्यपिधीयंतेतिरोधी
 यंते तथेंद्रादीनांपदजातानिस्थानानि कौंजरेकुंपृथिवींशरीररूपांजरयतीतिकुंजरःसमाधिस्थोयोगीतस्यस्थानेकौंजरेपदे यथाकृतायविजितायाधरेऽयाःसंयंत्येवमेवैनंसर्वंतदभिसमेतियत्किंचप्रजाःसा
धुकुर्वंतियस्तद्वेदेतिश्रुतेः कृतायश्चतुरंकपाशः तत्रत्रिद्व्येकांकानामिवयोगेकृत्स्नकर्मफलानामंतर्भावइतिश्रुत्यर्थः॥१८॥ दार्ष्टांतिकंविवृणोतिएवमिति एवंदृश्यमानप्रकारंधर्मार्थं अहिंसायांसर्वभूताभयदा
नरूपेसंन्यासयोगे ॥ १९ ॥२०॥ प्रज्ञानमात्मानुभवस्तेनतृप्तस्य मृत्युरूपोभावस्तस्यातिगोऽतिक्रम्यगंतानभवतिकिंतुसएवमृत्युमतिक्रामतीत्यर्थः सयथाश्मानमाखणमृत्वालोष्टोविध्वंसेतैवंहैवतेविष्वंचो

अनभ्याहतचित्तःस्यादनभ्याहतवाग्भवेत्॥निर्मुक्तःसर्वपापेभ्योनिरमित्रस्यकिंभयम्॥१६॥अभयंसर्वभूतेभ्योभूतानामभयंयतः ॥ तस्यमोहाद्विमुक्तस्यभयं
नास्तिकुतश्चन॥१७॥ यथानागपदेऽन्यानिपदानिपदगामिनाम्॥ सर्वाण्येवापिधीयंतेपदजातानिकौंजरे॥१८॥ एवंसर्वमहिंसायांधर्मार्थमपिधीयते॥ अमृतः
सनित्यंवसतियोहिंसांनप्रपद्यते॥१९॥ अहिंसकःसमःसत्योधृतिमान्नियतेंद्रियः॥ शरण्यःसर्वभूतानांगतिमाप्नोत्यनुत्तमाम्॥२०॥एवंप्रज्ञानतृप्तस्यनिर्भयस्य
निराशिषः॥नमृत्युरतिगोभावःसमृत्युमधिगच्छति॥२१॥ विमुक्तंसर्वसंगेभ्योमुनिमाकाशवत्स्थितम्॥ अस्वमेकचरंशांतंतंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ २२॥ जीवि
तंयस्यधर्मार्थंधर्मोहर्यर्थमेवच॥ अहोरात्राश्चपुण्यार्थंतंदेवाब्राह्मणंविदुः॥२३॥ निराशिषमनारंभंनिर्नमस्कारमस्तुतिम्॥ निर्मुक्तंबंधनैःसर्वैस्तंदेवाब्राह्मणंवि
दुः॥२४॥ सर्वाणिभूतानिसुखेरमंतेसर्वाणिदुःखस्यभृशंत्रसंते॥ तेषांभयोत्पादनजातखेदःकुर्यान्नकर्माणिहिश्रद्दधानः॥२५॥

विनेशुरितिश्रुतेः कृत्वाप्राप्यतेकामादयोऽसुरामृत्युरूपाइतिश्रुत्यर्थः आखणःखननायोग्यः स्वार्थेतद्धितः णत्वमार्षं ॥ २१ ॥ संगेभ्यःस्थूलसूक्ष्मकारणशरीरेष्वहमित्यभिमानेभ्यः आकाशवन्निर्विषय
त्वात् शून्यवदस्वंनिर्दृश्यं अतएवैकचरंज्ञातृज्ञेयशून्यज्ञानमात्रं ॥ २२ ॥ यस्यकृतकृत्यस्यजीवन्मुक्तस्यजीवितंधर्मार्थंधर्ममेघाख्यनिर्विकल्पसमाधिजपुण्योत्पत्त्यर्थं तथाचश्रुतिः क्षणमेकंक्रतुशतस्यच
तुःसमत्यायत्फलंतदवाप्नोतीति धर्ममेघस्यफलमाह सोपिधर्मोहर्यर्थंहरंतितेहरयस्तत्समीपवर्त्तिनस्तेषामर्थं योगिनोहिपुण्यंतद्भक्ताहरंति तस्यपुत्रादायमुपयंतिसुहृदःसाधुकृत्यांद्विषंतःपापकृत्यामितिश्रुतेः
अहिंसाप्रतिष्ठायांतत्संनिधौवैरत्यागइत्यन्यनिष्ठंयोगांगफलंस्मर्यतेच रत्यर्थमितिपाठेपरेषांसुखार्थं अहोरात्राःसमाधयोव्युत्थानानिच पुण्यार्थंलोकशिक्षार्थं ॥ २३ ॥ निरिति स्तुतिनमस्कारजन्यसु
खासंगिनमित्यर्थः बंधनैर्वासनाभिः ॥ २४ ॥ सर्वाणीति कर्ममात्रंहिंसाकरमतस्त्याज्यमित्यर्थः ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अधितिष्ठत्यधिकत्वेनवर्तते तीक्ष्णांतनुंहिंसामयंधर्मं सोनंत्यंसआनंत्यंमोक्षं यतःप्रजाभ्यःप्रजानामभयं ॥ २६ ॥ आनंत्यावाप्त्युपायभूतांत्रींश्चैवाग्नीन्यजेदितिपूर्वाध्यायेसूत्रितांवैश्वानरविद्यामनुवर्तयंतिउत्तानइत्यादिना वानप्रस्थइवोत्तानेव्यात्तेआस्येमुखेप्राणायस्वाहेत्यादिमंत्रैः पंचषड्वाआहुतीर्नजुहोतिकिंतर्हिंप्राणानेवेंद्रियमनआदीनात्मयाजीआत्मनिजुहोतिप्रविलापयतीत्युत्तरेणसंबंधः तत्प्रकारमाह लोकस्येति लोकस्यचराचरस्यजंतोर्नाभिःजगतस्त्रैलोक्यात्मनोवैश्वानरस्यप्रतिष्ठास्थानं अधोनिष्ट्याविर्तस्यांतेनाभ्यामुपरितिष्ठति ज्वालमालाकुलंभातिविश्वस्यायतनंमहदितिश्रुतेः निष्ट्याःहृदयकपाटात् विश्वस्यवैश्वानरस्य प्रकारांतरेणायतनांतरमाह तस्यांगमंगानीति तस्यलोकस्यांगंमूर्धादिचुबुकांतं अंगानिवैश्वानरावयवामूर्धानमुपादिशन्नुवाचैषवाप्रतिष्ठावैश्वानरइत्यादिनाचुबुकमुपदिशन्नुवाचैषवैप्रतिष्ठावैश्वानरइत्यंतेनग्रंथेनश्रुत्यादर्शिताः नाभ्यादिनिष्ट्यंतेदेशेवाचुबुकादिमूर्धांतदेशेवात्रैलोक्यात्मानंवैश्वानरमुपासीतेतिपक्षद्वयमुपन्यस्तं एतच्चकृताकृतंवैकल्पिकंनतुसमुच्चितं तात्पर्यमाहवैश्वानरःसर्वमिदमिति प्रपेदेप्रतिपत्तव्यमित्यर्थः ॥ २७ ॥ यस्त्वेतमेवंप्रादेशमात्रमभिविमानमात्मानंवैश्वानरमुपास्तेससर्वेषुलोकेषुसर्वेषुभूतेषुसर्वेष्वात्मस्वन्नमत्तीत्यस्याःश्रुतेरर्थमाह प्रादेशेति हृदिनाभ्या

दानंहिभूताभयदक्षिणायाःसर्वाणिदानान्यधितिष्ठतीह ॥ तीक्ष्णांतनुंयःप्रथमंजहातिसोनंत्यमाप्नोत्यभयंप्रजाभ्यः ॥ २६ ॥ उत्तानआस्येनहविर्जुहोतिलोकस्यनाभिर्जगतःप्रतिष्ठा ॥ तस्यांगमंगानिकृताकृतंचवैश्वानरःसर्वमिदंप्रपेदे ॥ २७॥ प्रादेशमात्रेहृदिनिःसृतंयत्तस्मिन्प्राणानात्मयाजीजुहोति ॥ तस्याग्निहोत्रंहुतमात्मसंस्थंसर्वेषुलोकेषुसदेवकेषु॥ २८ ॥ देवंत्रिधातुंत्रिवृतंसुपर्णंयेविद्युरग्र्यांपरमात्मतांच ॥ तेसर्वलोकेषुमहीयमानादेवाःसमर्त्याःसुकृतंवदंति॥२९॥ वेदांश्चवेद्यंतुविधिंचकृत्स्नमथोनिरुक्तंपरमार्थतांच॥ सर्वंशरीरात्मनियःप्रवेदतस्यैवदेवाःस्पृहयंतिनित्यम् ॥३०॥

दिहृदयपर्यंतेदेशेप्रादेशसंमितेनिःसृतमाविर्भूतमितिश्रौतस्यप्रादेशमात्रपदस्यार्थः तस्मिंश्चिन्मात्रेप्राणोपलक्षितंकृत्स्नंप्रपंचमात्मयाजीयोगीजुहोतिप्रविलापयतियस्तस्याग्निहोत्रंप्राणाग्निहोत्रमात्मसंस्थंदेहस्थितंहृदयंगार्हपत्यइत्यादिनोक्तप्रकारंसर्वेषुलोकेषुहुतंभवति तस्यसर्वात्मकत्वात्तेनयद्वदानंगृहीतंतेनावदानेनसर्वंब्रह्मांडंतृप्यतीत्यर्थः तद्यद्भक्तंप्रथममागच्छेदित्यादिनाग्रंथेनश्रुतौचैतदुपपादितं ॥ २८ ॥ एवंप्रणवमात्रासुप्रथममकारार्थंवैश्वानरमुपासीनायेतेदेवंत्रिधातुंद्योतमानंसूक्ष्मतेजोवन्नात्मकंसूत्रात्मानमुकारार्थंविद्युः तथात्रिवृतंत्रिभिर्गुणैर्वृतंसुपर्णमीश्वरंमायोपाधिंमकारार्थमग्र्यांसूक्ष्मतमांपरमोनिरुपाधिरात्माप्रत्यक्स्वरूपंतद्भावंचविद्युः अतएवतेषांसुकृतंदेवादयोवदंतिप्रशंसंति व्रजंतीतिपाठेसुकृतंब्रह्मानंदं यद्वैतत्सुकृतंरसोवैसइतिश्रुतेः ॥ २९ ॥ विद्याफलमाह वेदानिति वेद्यंवियदादिविधिंकर्मकांडंनिरुक्तंशब्दैकगम्यंपरलोकादि परमार्थतांसत्यस्वभावतांचात्मनः एतत्सर्वंशरीरात्मनिप्रत्यग्रूपेएवास्तीतियोवेदतस्यतमेवसर्वेश्वरंदेवाःसेवितुंस्पृहयंति ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अस्यसुपर्णत्वंव्याचष्टे भूमाविति अप्रमेयंप्रत्यगात्मत्वात् हिरण्मयंचिन्मयं अंडजंब्रह्मांडांतराविर्भूतं अंडमध्येपिंडस्यमध्येहृदंबुजे भोग्यात्मनिशरीरे अंतरिक्षेहार्दाकाशेमायायां एवंचदेहपुंडरीकंमायाख्य मुपाधित्रयमाधारत्वेनाधेयाद्ब्रह्मणःपृथगुक्तंभवति अथयदिदमस्मिन्ब्रह्मपुरेदहरंपुंडरीकंवेश्मदहरोस्मिन्नंतराकाशस्तस्मिन्यदंतस्तदन्वेष्टव्यमितिश्रुतेः रश्मिभिरिवप्रसृमरैश्चक्षुःश्रोत्रादिभिर्दीप्तोजीवभावं गमितः पतत्रिणंबहुपतत्रस्थानीयाभिरंगदेवताभिर्युक्तं यस्याग्निरास्यंखंमूर्धाद्यौर्नाभिश्चरणौक्षितिरित्यादिभिर्युक्तं पक्षिणमिवासंगंमोदप्रमोदाख्यवृत्तिविशेषरूपपक्षद्वयवंतंवाजीवप्रत्यग्भूतंब्रह्महिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्मनामेतिश्रुतंतत्त्वतोयोवेदतंदेवावदंतीतिपूर्वेणान्वयः ॥ ३१ ॥ विवर्तनमायुःक्षपणं षड्ऋतवोनाभयोयस्य द्वादशमासाअरायस्मिन् शोभनानिदर्शसंक्रमादीनिपर्वाणियत्र आस्योपरिभक्ष्यमिव विश्वंयाति गुहायांबुद्धौ ॥ ३२ ॥ संप्रसीदत्यस्मिन्निति संप्रसादःसुषुप्तंतदेवजगतःशरीरंमूलकारणत्वात् यथोक्तं सुषुप्ताख्यंतमोऽज्ञानंयद्बीजंस्वप्नबोधयोरिति सर्वान्लोकांश्चस्थूलसूक्ष्मानधिगच्छतिव्याप्नो तिकारणत्वादेवतस्मिन्संप्रसादाभिन्नेस्थूलसूक्ष्मदेहद्वयेसजीवोदेवान्प्राणादींस्तर्पयति तेचदेवाअस्यआस्यंमुखंप्राप्यएनंतर्पयंतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः सयांप्रथमामाहुतिंजुहुयात्तांजुहुयात्प्राणायस्वाहेतिप्रा

भूमावसक्तंदिविचाप्रमेयंहिरण्मयंयोंडजमंडमध्ये॥ पतत्रिणंपक्षिणमंतरिक्षेयोवेदभोग्यात्मनिरश्मिदीप्तः ॥ ३१ ॥ आवर्तमानमजरंविवर्तनंषण्णाभिकंद्वादशारंसुपर्व॥ यस्येदमास्योपरियातिविश्वंतत्कालचक्रंनिहितंगुहायाम्॥ ३२॥ यःसंप्रसादोजगतःशरीरंसर्वान्सलोकानधिगच्छतीह॥ तस्मिन्हितंतर्पयतीहदेवांस्तेवैतृप्तास्तर्पयंत्यास्यमस्य॥३३॥ तेजोमयोनित्यमयःपुराणोलोकाननंतानभयानुपैति॥भूतानियस्मान्नत्रसंतेकदाचित्सभूतानांनत्रसतेकदाचित्॥३४॥ अगर्हणीयोनचगर्हतेन्यान्सवैविप्रःपरमात्मानमीक्षेत् ॥ विनीतमोहोव्यपनीतकल्मषोनचेहनामुत्रचसोन्नमर्छति॥३५॥

णस्तृप्यतिप्राणेतृप्यतिचक्षुस्तृप्यतिचक्षुषितृप्यत्यादित्यस्तृप्यतिआदित्येतृप्यतिद्यौस्तृप्यतिदिवितृप्यंत्यांयत्किंचद्यौश्चादित्यश्चाधितिष्ठतस्तत्तृप्यतितस्यानुतृप्तिंतृप्यतिप्रजयापशुभिरन्नाद्येनतेजसाब्रह्मव र्चसेनेतीति ॥ ३३ ॥ यःपूर्वोक्तामग्र्यांपरमात्मतामप्राप्यत्रिधातुकेसोपाधिकेएवरूपेतिष्ठतितस्यगतिमाह तेजोमयइति तेषुब्रह्मलोकेषुपराःपरावतोवसंतीतिश्रुताविवेहापिलोकानितिबहुत्वंकार्यब्रह्मलोक गतप्रदेशभेदापेक्षया तेनकार्यब्रह्मलोकंगच्छतीत्यर्थः अतएवकठवल्लीषुनिर्गुणविद्याप्रकरणेपिगतिराम्नायते शतंचैकाचहृदयस्यनाड्यस्तासांमूर्धानमभिनिःसृतैका तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेतिविष्वङ्ङन्याउ त्क्रमणेभवंतीतितत्राप्ययमेवश्रुतेराशयोनतुपरब्रह्मविदामर्चिरादिगतिरस्तीतितत्रगत्याम्नानमितिव्यक्तमाकरे॥ ३४ ॥ परमात्मतांप्राप्तस्यतुनेहामुत्रवाभोगोस्तितद्धेतोर्मूलाज्ञानस्यनाशादित्याह अगर्हणी यइति विनीतमोहोनष्टाज्ञानः अतएवव्यपनीतंनष्टंकल्मषंस्थूलसूक्ष्मदेहद्वयंयस्य अन्नमदनीयंभोग्यंलोकं अर्छतिगच्छति नतस्यप्राणाउत्क्रामंतीतितस्यगत्यभावश्रुतेः ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अस्यजीवन्मुक्तावस्थामाह अरोषेति नस्तःप्रियाप्रियेयस्यसोऽप्रियाप्रियः उदासीनवन्नतुप्रीत्यप्रीतियुक्तंचरन्भुंजानोभोगान् ॥ ३६ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेष
ट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२४६॥ ॥ विस्तरेणससाधनांब्रह्मविद्यामुक्त्वासंक्षेपेणकठवल्लीनामर्थंसंगृह्णन्नुपसंहरति प्रकृत्याइति विकारादेहेंद्रियमनांसितैरधिष्ठितोऽधिष्ठातृत्वंकर्तृत्वभोक्तृ
त्वभावंप्रापितः आत्मेंद्रियमनोयुक्तंभोक्तेत्याहुर्मनीषिणइतिश्रुतेः ॥ १ ॥ जडत्वाच्चक्षुरादयआत्मानंनभासयंत्यात्मातुचेतनत्वात्तानेवभासयति नचक्षुषागृह्यतेनापिवाचा तस्यभासासर्वमिदंविभातीति
श्रुतिभ्यामित्याह तैश्चेति कार्यंविषयदेशंप्रतिगमनं ॥२॥ परत्वंसूक्ष्मत्वंकारणत्वंचांतरत्वंच ननुइंद्रियाणिहयानाहुर्विषयांस्तेषुगोचरानितित्रैवकठवल्ल्यामिंद्रियेभ्योर्थानांबाह्यत्वंश्रूयतेतत्कथमिंद्रियेभ्यः
परेह्यर्थाइतितद्विरुद्धमुच्यते सत्यं व्यवहारतस्त्वित्थमेव परमार्थतस्तुसंकल्पमात्रकृताविषयाः संकल्पश्चमनोधर्मइंद्रियेभ्यआंतरइतिनकिंचिदवद्यं तथाचाक्षपादसूत्रं दोषनिमित्तंरूपादयोविषयाःसंकल्प

अरोषमोहःसमलोष्टकांचनःप्रहीणकोशोगतसंधिविग्रहः ॥ अपेतनिंदास्तुतिरप्रियाप्रियश्चरन्नुदासीनवदेषभिक्षुकः ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०
मोक्ष० शुकानुप्रश्नेषट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ प्रकृत्यास्तुविकारायेक्षेत्रज्ञस्तैरधि
ष्ठितः ॥ नचैनंतंप्रजानंतिसतुजानातितानपि ॥ १ ॥ तैश्चैवंकुरुतेकार्यंमनःषष्ठैरिहेंद्रियैः ॥ सुदांतैरिवसंयंताद्दृढैःपरमवाजिभिः ॥ २ ॥ इंद्रियेभ्यःपरेह्यर्थाअर्थे
भ्यःपरमंमनः ॥ मनसस्तुपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मामहान्परः ॥ ३ ॥ महतःपरमव्यक्तमव्यक्तात्परतोऽमृतम् ॥ अमृतान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागतिः ॥ ४ ॥ एवंसर्वेषु
भूतेषुगूढोत्मानप्रकाशते ॥ दृश्यतेत्वग्र्ययाबुद्ध्यासूक्ष्मयासूक्ष्मदर्शिभिः ॥ ५ ॥ अंतरात्मनिसंलीयमनःषष्ठानिमेधया ॥ इंद्रियार्णींद्रियार्थांश्चबहुचिंत्यमचिंतय
त् ॥ ६ ॥ ध्यानेनोपरमंकृत्वाविद्यासंपादितंमनः ॥ अनीश्वरःप्रशांतात्माततोर्छत्यमृतंपदम् ॥ ७ ॥ इंद्रियाणांतुसर्वेषांवश्यात्माचलितस्मृतिः ॥ आत्मनःसंप्रदा
नेनमर्त्योमृत्युमुपाश्नुते ॥ ८ ॥

कृताइतिअर्थेभ्योमनस्तत्कल्पकं मनसोपिबुद्धिर्निश्चयात्मिकापरा ततोपिपरंमहानात्माशुद्धत्वंपदार्थःसएवहैरण्यगर्भीबुद्धिः ॥ ३ ॥ ततःपरंमहतउपादानमव्यक्ताख्यमज्ञानंनतुकापिलाभिमतंप्रधानं आ
नुमानिकाधिकरणेतस्याव्यक्तशब्दार्थत्वनिरासात् ननुतत्रसूक्ष्मंशरीमव्यक्तशब्देनोक्तंतदेवास्माकमज्ञानं आदित्यवर्णंतमसःपरस्तादितिश्रुतेः पुरुषादव्यवहितममृतंचिदात्मा ॥ ४ ॥ एवमनेनप्रकारेणभूतेषु
शरीराकारेषुआत्माऽनेककंचुकाक्रांततयागूढःसन्ननौपाधिकेनरूपेणप्रकाशते तर्हितत्सत्त्वेकिंमानमतआह दृश्यतेत्विति अग्रमिवाग्र्यातीक्ष्णातया सूक्ष्मयेतितस्यैवव्याख्यानं सूक्ष्मदर्शिभिर्ब्रह्मदर्शनशीलै
र्योगिभिः ॥ ५ ॥ इंद्रियार्णींद्रियार्थांश्चमेधयाबुद्ध्याअंतरात्मनिमहत्तत्त्वेसंलीयविलाप्यबहुचिंत्यंध्येयध्यानध्यातृरूपंत्रयमचिंतयत् ॥ ६ ॥ ध्यानेनतदेकताननतया विद्यासंपादितमहंब्रह्मास्मीतिवाक्य
जधीवृत्त्याविद्ययासंस्कृतं उपरममुपरतंकृत्वा अनीश्वरईशभावमपिप्रविलाप्यातएवप्रकर्षेणशांतात्मामुक्तचित्तोऽमृतंकैवल्यमर्छतिप्राप्नोति ॥ ७ ॥ विपक्षेदोषमाह इंद्रियाणांवश्यात्माइंद्रियैर्हृतचित्तः
आत्मनःसंप्रदानेनकामादिभ्यःसमर्पणेनमर्त्योयंमृत्युमश्नुते ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उपसंहरति आहत्येति आहत्यविनाश्य सत्त्वेसूक्ष्मायांबुद्धौ चित्तंस्थूलबुद्धिं कालंजरपर्वतवदप्रकंप्यो भवेत् कालंक्षणमुहूर्तादिरूपंजरयतिनाशयतितथा आत्मविदेवकालंनाशयतिनतुतंकालइत्यर्थः॥९॥ प्रसादेनद्वैतदर्शनाभावरूपेणनैर्मल्येन शुभाशुभंपुण्यपापं पुण्यस्यापिबंधकत्वेनमोक्षापेक्षयापापत्वं तथाचजापकोपाख्यानेइंद्रादिलोकानामपिनरकत्वमुक्तं प्रसन्नात्माशुद्धचित्तआत्मनिस्वरूपेस्थित्वा द्वैतदर्शनकालीनंदृत्तिसारूप्यंपरित्यज्यसुखमत्यंतमंतमतिक्रांतंत्रिविधपरिच्छेदशून्यमश्नुते॥ १०॥ स्वमेसुषुप्तौ तथाहिद्वैतादर्शनंसुप्तिकैवल्ययोस्तुल्यवदाम्नायतेमाध्यंदिनैः यद्वैतन्नपश्यतिपश्यन्वैतन्नप श्यतिनहिद्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतेऽविनाशित्वान्नतुतद्वितीयमस्तिततोन्यद्यद्विभक्तंपश्येदित्यादिना अनूदितंचैतत्सूत्रकारेण स्वाप्ययसंपत्त्योरन्यतरापेक्षमाविष्कृतंहीति स्वाप्ययःसुषुप्तं संपत्तिःकैवल्यं

आहत्यसर्वसंकल्पान्सत्त्वेचित्तंनिवेशयेत्॥ सत्त्वेचित्तंसमावेश्यततःकालंजरोभवेत्॥९॥चित्तप्रसादेनयतिर्जहातीहशुभाशुभम्॥ प्रसन्नात्मात्मनिस्थित्वासु खमत्यंतमश्नुते ॥ १० ॥ लक्षणंतुप्रसादस्ययथास्वप्नेसुखंस्वपेत्॥ निवातेवायथादीपोदीप्यमानोनकंपते ॥ ११ ॥ एवंपूर्वापरेकालेयुंजन्नात्मानमात्मनि॥ल घ्वाहारोविशुद्धात्मापश्यत्यात्मानमात्मनि॥ १२॥ रहस्यंसर्ववेदानामनैतिह्यमनागमम्॥ आत्मप्रत्ययिकंशास्त्रमिदंपुत्रानुशासनम्॥१३॥धर्माख्यानेषुसर्वेषु सत्याख्यानेचयद्वसु॥ दशेदमृक्सहस्राणिनिर्मथ्यामृतमुद्धृतम्॥ १४॥ नवनीतंयथादध्नःकाष्ठादग्निर्यथैवच ॥ तथैवविदुषांज्ञानंपुत्रहेतोःसमुद्धृतम्॥१५॥स्नात कानामिदंशास्त्रंवाच्यंपुत्रानुशासनम्॥ तदिदंनाप्रशांतायनादांतायातपस्विने॥ १६ ॥ नावेदविदुषेवाच्यंतथानानुगतायच ॥ नासूयकायानृजवेनचानिर्दिष्ट कारिणे॥ १७॥ नतर्कशास्त्रदग्धायतथैवपिशुनायच॥ श्लाघिनेश्लाघनीयायप्रशांतायतपस्विने॥ १८ ॥ इदंप्रियायपुत्रायशिष्यायानुगतायच ॥रहस्यधर्मं वक्तव्यंनान्यस्मैतुकथंचन॥१९॥ यद्यप्यस्यमहींदद्याद्रत्नपूर्णामिमांनरः॥ इदमेवततःश्रेयइतिमन्येततत्त्ववित्॥ २० ॥ अतोगुह्यतरार्थंतदध्यात्ममतिमानुषम्॥ यत्तन्महर्षिभिर्दृष्टंवेदांतेषुचगीयते ॥ २१ ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामियन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥ २२ ॥यच्चतेमनसिवर्ततेपरंयत्रचास्तितवसंशयःक्वचित्॥श्रूयतामयम हंतवाग्रतःपुत्रकिंहिकथयामितेपुनः॥ २३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०शुकानुप्रश्नेसप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २४७॥

अनयोरन्यतरदपेक्ष्यद्वैतादर्शनमाविष्कृतंश्रुत्याक्वचित्षष्ठाध्यायादौसुषुप्तिमपेक्ष्यमैत्रेयिब्राह्मणादौकैवल्यमपेक्ष्येतिसूत्रार्थः॥ ११ ॥ १२ ॥ अनैतिह्यंनकेवलमनुमानतः अनागममागममात्रतोवागम्यं किं त्वनुभवगम्यमित्यर्थः॥ १३ ॥ वसुधनंसारभूतं दशकिंचिदधिकानिऋक्सहस्राणि तथाचोक्तंशाकलके ऋचांदशसहस्राणिऋचांपंचशतानिच ऋचामशीतिःपादश्चैतत्पारायणमुच्यतइति सर्ववेदश्रेष्ठाट् ग्वेदादयंसारउद्धृतइत्यर्थः॥ १४॥ १५॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२ ॥२३॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२४७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अध्यात्ममिति आत्मापुर्यष्टकंतच्चकर्मेंद्रियाणि १ ज्ञानेंद्रियाणि २ मनआदिचतुष्टयं ३ पंचप्राणाः ४ पंचभूतानि ५ कामः ६ कर्म ७ अविद्याचेति ८ पुनरितिशतकृत्वोपिपथ्यंवेदितव्यमितिन्यायेन विस्तरार्थंचोच्यते यथेतिसप्रकारंवेद ॥ १ ॥ २ ॥ भूतानांजरायुजादीनां सागरोर्मिन्यायेनप्रतिजीवंभूम्यादयःपृथक्कल्पिताःसंतीत्यर्थः ॥३ ॥ एतदेवदृष्टांतांतरपूर्वकमाह प्रसार्येति यवीयःस्वल्पेषुशरीराकारेषुमहाभूतेषुस्थित्वाविकुर्वतेसृष्टिलयाख्यंविकारंजनयंति ॥४॥ अंतःशरीरेएवस्वप्नवद्ब्रह्मांडोदयप्रलयौभवतइतिफलितमाह इतीति तन्मयमल्पभूतमयं तस्मिन्शरीरांतःस्थे तथासृष्टिप्रलयादिकंनिर्दिश्यतेइहैवांतःशरीरेसोम्यसपुरुषोयस्मिन्नेताःषोडशकलाःप्रभवंतीतिश्रुत्या ॥ ५ ॥ यद्यपिसर्वस्मिन्शरीरेपंचैवभूतानितथापिशरीरेषुसुरनरतिर्यगादिरूपेणवैषम्यमकरोत् तत्रहेतुः यस्मिन्कर्मणिनिमित्तेस

॥ शुकउवाच ॥ ॥ अध्यात्मंविस्तरेणेहपुनरेववदस्वमे ॥ यदध्यात्मंयथावेदभगवन्नृषिसत्तम ॥ १ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अध्यात्मंयदिदंतातपुरुषस्येहपठ्यते ॥ तत्तेहंवर्तयिष्यामितस्यव्याख्यामिमांशृणु ॥ २ ॥ भूमिरापस्तथाज्योतिर्वायुराकाशएवच ॥ महाभूतानिभूतानांसागरस्योर्मयोयथा ॥ ३ ॥ प्रसार्येहयथांगानिकूर्मःसंहरतेपुनः ॥ तद्वन्महांतिभूतानियवीयःसुविकुर्वते ॥ ४ ॥ इतितन्मयमेवेदंसर्वंस्थावरजंगमम् ॥ सर्गेचप्रलयेचैवतस्मिन्निर्दिश्यतेतथा ॥ ५ ॥ महाभूतानिपंचैवसर्वभूतेषुभूतकृत् ॥ अकरोत्तातवैषम्यंयस्मिन्यदनुपश्यति ॥ ६ ॥ ॥ शुकउवाच ॥ ॥ अकरोद्यच्छरीरेषुकथंतदुपलक्षयेत् ॥ इंद्रियाणिगुणाःकेचित्कथंतानुपलक्षयेत् ॥ ७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ एतत्तेवर्तयिष्यामियथावदनुपूर्वशः ॥ शृणुतत्त्वमिहैकाग्रोयथातत्त्वंयथाचतत् ॥ ८ ॥ शब्दःश्रोत्रंतथाखानित्रयमाकाशसंभवम् ॥ प्राणश्चेष्टातथास्पर्शएतेवायुगुणास्त्रयः ॥ ९ ॥ रूपंचक्षुर्विपाकश्चत्रिधाज्योतिर्विधीयते ॥ रसोथरसनंस्नेहोगुणास्त्वेतेत्रयोंऽभसः ॥ १० ॥ घ्रेयंघ्राणंशरीरंचभूमेरेतेगुणास्त्रयः ॥ एतावानिंद्रियग्रामैर्व्याख्यातःपांचभौतिकः ॥ ११ ॥ वायोःस्पर्शोरसोद्भ्यश्चज्योतिषोरूपमुच्यते ॥ आकाशप्रभवःशब्दोगंधोभूमिगुणःस्मृतः ॥ १२ ॥

नियदनुपश्यतिअंतकाले यंयंवापिस्मरन्भावंत्यजत्यंतेकलेवरं तंतमेवैतीतिस्मृतेः ॥ ६ ॥ शरीरेषुशरीरावयवेषुबुद्धींद्रियादिषुयद्वैषम्यंकानिचिदिंद्रियाणिकेचिद्गुणाःशब्दादयइत्येवमादितत्कथमितिस्वरूपतोगुणतश्चभेदंकथंशब्दद्वयेनपृच्छतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ तदेववक्तुंप्रतिजानीते यथातत्त्वंयथाचतदिति ॥ ८ ॥ शब्दश्रोत्रदेहच्छिद्राणिस्वरूपतोभिन्नानि विषयत्वंकरणत्वंतदुभयाश्रयत्वंचेतिगुणतोभिन्नानिएवमग्रेपिज्ञेयं स्पर्शःस्पर्शनेंद्रियं वायुगुणावायुविकाराः ॥ ९ ॥ विपाकोजाठरः ॥ १० ॥ शरीरंकठिनांशबाहुल्यात्पार्थिवं इंद्रियग्रामैःसहपांचभौतिकोविकारः ॥ ११ ॥ स्पर्शादयोवाय्वादीनांगुणास्तद्विकारैःस्पर्शनादींद्रियैर्गृह्यंते ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 मनःसंकल्पविकल्पात्मकं बुद्धिर्निश्चयात्मिका स्वभावःपूर्ववासनास्वयोनिर्भूतान्येवातस्तानिसर्वाण्यपिभूतोत्थान्येव अत्रहेतुमाह नेति गुणेभ्यःसत्त्वादिभ्यःपरंश्रोत्रादिकार्यस्वरूपमागताःप्राप्ताःसंतोगु
णान्शब्दादीन्नातिवर्तंते अत्रायमाशयः यदिंद्रियंयस्यार्थस्यग्राहकंतद्ग्राह्यसजातीयगुणाश्रयइतिनियमश्चक्षूरूपादौदृष्टइतिमनोबुद्ध्यहंकाराःपंचानामपिग्राहकाइतिपंचगुणाश्रयत्वात्पांचभौतिकाः ॥
॥ १३ ॥ समनस्कानींद्रियाणिबुद्धिमात्रमेवेत्याह यथेति ॥ १४ ॥ यदिति ऊर्ध्वमित्यादिनाकृत्स्नंशरीरंयत्पश्यतिइदमहमितियद्दर्शनमेतस्मिन्कृत्येकरणीयेबुद्धिर्वर्तते देहेअहमित्यनुभवोविषयोबुद्धेः

स्वरूपमित्यर्थः ॥१५॥ गुणान्शब्दादीन् भावप्रधानोनिर्देशः बुद्धिरेवशब्दाचात्मतामतिशयेननीयते कर्मकर्तरिप्रयोगः बुद्ध्यभावेविषयाइंद्रियाणिचनप्रथंतेऽतस्तदुभयंबुद्धिरेवेत्यर्थः ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥

मनोबुद्धिःस्वभावश्चत्रयएतेस्वयोनिजाः ॥ नगुणानतिवर्तंतेगुणेभ्यःपरमागताः ॥ १३ ॥ यथाकूर्मइहांगानिप्रसार्यविनियच्छति ॥ एवमेवेंद्रियग्रामंबुद्धिःस्त्र
ष्टानियच्छति ॥ १४ ॥ यदूर्ध्वंपादतलयोरवाङ्मूर्ध्नश्चपश्यति ॥ एतस्मिन्नेवकृत्येतुवर्ततेबुद्धिरुत्तमा ॥ १५ ॥ गुणान्नेनीयतेबुद्धिर्बुद्धिरेवेंद्रियाण्यपि ॥ मनःष
ष्ठानिसर्वाणिबुद्ध्यभावेकुतोगुणाः ॥ १६ ॥ इंद्रियाणिनरेपंचषष्ठंतुमनउच्यते ॥ सप्तमींबुद्धिमेवाहुःक्षेत्रज्ञंपुनरष्टमम् ॥ १७ ॥ चक्षुरालोचनायैवसंशयंकुरुतेम
नः ॥ बुद्धिरध्यवसानायसाक्षीक्षेत्रज्ञउच्यते ॥ १८ ॥ रजस्तमश्चसत्त्वंचत्रयएतेस्वयोनिजाः ॥ समाःसर्वेषुभूतेषुतान्गुणानुपलक्षयेत् ॥ १९ ॥ तत्रयत्प्रीतिसंयु
क्तंकिंचिदात्मनिलक्षयेत् ॥ प्रशांतमिवसंशुद्धंसत्त्वंतदुपधारयेत् ॥ २० ॥ यत्तुसंतापसंयुक्तंकायेमनसिवाभवेत् ॥ प्रवृत्तंरजइत्येवंतत्रचाप्युपलक्षयेत् ॥ २१ ॥
यत्तुसंमोहसंयुक्तमव्यक्तविषयंभवेत् ॥ अप्रतर्क्यमविज्ञेयंतमस्तदुपधार्यताम् ॥ २२ ॥ प्रहर्षःप्रीतिरानंदःसाम्यंस्वस्थात्मचित्तता ॥ अकस्माद्यदिवाकस्माद्वर्तंते
सात्त्विकागुणाः ॥ २३ ॥ अभिमानोमृषावादोलोभोमोहस्तथाक्षमा ॥ लिंगानिरजसस्तानिवर्तंतेहेत्वहेतुतः ॥ २४ ॥ तथामोहःप्रमादश्चनिद्रातंद्राप्रबोधिता ॥
कंथचिदभिवर्तंतेविज्ञेयास्तामसागुणाः ॥ २५ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० शुकानुप्रश्नेअष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥

चक्षुरिति इदंरूपमितिज्ञानेयथाचक्षुःकरणं एवमिदमित्थंनवेत्यांतरेज्ञानेइदमित्थमेवेतिज्ञानेचमनोबुद्धीकरणे तेषांज्ञानानांद्रष्टातुसाक्षीततःपृथगित्यर्थः ॥ १८ ॥ रजइति स्वयोनिजास्तत्तत्संस्कारसचि
वाच्चित्तादाविर्भूताः अतएवचित्तंतज्जाश्चार्थेंद्रियादयःसर्वेत्रिगुणात्मकाएवेतिमतं सर्वेषुसुरनरादिषुतान्गुणान्कार्यद्वाराउपलक्षयेत् ॥ १९ ॥ कार्याण्येवाह तत्रेत्यादिना ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥
हेतुतःकारणात् अहेतुतोऽकस्मात् ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २४८ ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंबुद्धेःस्वाभाविकंत्रिगुणात्मत्वमुक्त्वाकर्मजंत्रैविध्यमाह मनइति विसृजतेसंकल्पमात्रेणभावंपदार्थंविविधमुत्पादयति बुद्धिरध्यवसायिनीतंपदार्थंबुद्धिर्निश्चिनोतीदमित्थमेवेति हृदयमहंकारंप्रियमनुकूलमप्रियंप्रतिकूलंचवेद ॥ १ ॥ अतएवेंद्रियेभ्योऽर्थाविषयाःपराःसूक्ष्माः संकल्पजत्वात् तेभ्योमनःपरं तदुपादानत्वात् ततोऽपिबुद्धिःपरा निश्चयात्मकत्वात् ततोप्यात्मापरः अदृश्यत्वेनप्रत्यक्तमत्वात् ॥ २ ॥ जंतोर्व्यावहारिकआत्माबुद्धिः सायदाभावंघटादिंविविधाकारंकुरुतेतदासामनइत्युच्यते ॥ ३ ॥ पृथग्भावात्पृथग्विषयत्वात् विक्रियतेविकारंप्राप्नोति तानेवविकारानाह शृण्वतीति ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ व्यासउवाच ॥ ॥ मनोविसृजतेभावंबुद्धिरध्यवसायिनी ॥ हृदयंप्रियाप्रियेवेदत्रिविधाकर्मचोदना ॥ १ ॥ इंद्रियेभ्यःपराह्यर्थाअर्थेभ्यःपरमंमनः ॥ मनसस्तुपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मापरोमतः ॥ २ ॥ बुद्धिरात्मामनुष्यस्यबुद्धिरेवात्मनात्मनि ॥ यदाविकुरुतेभावंतदाभवतिसामनः ॥ ३ ॥ इंद्रियाणांपृथग्भावाद्बुद्धिर्विक्रियतेह्यतः ॥ शृण्वतीभवतिश्रोत्रंस्पृशतीस्पर्शउच्यते ॥ ४ ॥ पश्यतीभवतेदृष्टीरसतीरसनंभवेत् ॥ जिघ्रतीभवतिघ्राणंबुद्धिर्विक्रियतेपृथक् ॥ ५ ॥ इंद्रियाणितुतान्याहुस्तेष्वदृश्योधितिष्ठति ॥ तिष्ठतीपुरुषेबुद्धिस्त्रिषुभावेषुवर्तते ॥ ६ ॥ कदाचिल्लभतेप्रीतिंकदाचिदपिशोचति ॥ नसुखेननदुःखेनकदाचिदिहयुज्यते ॥ ७ ॥ सेयंभावात्मिकाभावांस्त्रीनेतानतिवर्तते ॥ सरितांसागरोभर्तामहावेलामिवोर्मिमान् ॥ ८ ॥ यदाप्रार्थयतेकिंचित्तदाभवतिसामनः ॥ अधिष्ठानानिवैबुद्ध्यांपृथगेतानिसंस्मरेत् ॥ इंद्रियाण्येवमेध्यानिविजेतव्यानिकृत्स्नशः ॥ ९ ॥ सर्वाण्येवानुपूर्व्येणयद्यदानुविधीयते ॥ अविभागगताबुद्धिर्भावेमनसिवर्तते ॥ १० ॥

तानिबुद्धेर्विकारान् अदृश्यश्चिदात्मा भावेषुसात्त्विकादिषु ॥ ६ ॥ तानेवाह कदाचिदिति प्रीतिशोकोभयाभावाःक्रमेणसात्त्विकराजसतामसाः ॥ ७ ॥ एतान्भावानतिवर्ततेबुद्धिः सरितांवेगान्सागरोर्मिरिवनिरोधत्ते निरोधकालेइत्यर्थः ॥ ८ ॥ यदेति अधिष्ठानानींद्रियगोलकानिबुद्ध्यामेवांतर्भूतानिपरस्परंपृथग्भूतानि मेधारूपादिज्ञानंतत्रहितानिमेध्यानि ॥ ९ ॥ सर्वाणीति यदिंद्रियंयदाअनुविधीयते बुद्ध्यानुगतंभवतितदापूर्वमविभागगताअपृथग्भूतापिबुद्धिःपश्चान्मनसिसंकल्पात्मकेभावेघटादौवर्तते बुद्ध्यानुगृहीतमिंद्रियंसंकल्पजंघटंगृह्णात्येवंरूपादीनानुपूर्व्येणनतुयौगपद्येन ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भावाःसात्त्विकादयः त्रिषुमनोबुद्ध्यहंकारेषु अन्वर्थाअर्थमनुसृत्यवर्ततंतइत्यन्वर्थाः एकस्मिंस्त्र्यादिपिंडेभर्तुःप्रीतिःसपत्न्याद्वेषस्तामविंदतश्चैत्रस्यमोहइत्यांतराएवभावाविषयदर्शनेनाविर्भवंतीत्यर्थः इतए
वानुभववैषम्याद्विषयएवत्रिगुणात्मेतिकापिलाःप्राहुस्तन्मंदं नहिस्त्रीपिंडेसदैवभर्त्रादीनांप्रीत्यादयोनुवर्ततेयेनतान्प्रतितेषांसत्त्वाद्यात्मत्वंनियम्येत नह्येकःपदार्थएकमेवभोक्तारंप्रतिकदाचिदसत्त्वात्माकदा
चित्सत्त्वात्मेतियुक्तं नहिहिमग्रीष्मयोःप्रीत्यप्रीतिविषयोपिवह्निर्दाहात्म्यमतिवर्तते तस्माद्बुद्ध्यादयएवसत्त्वाद्यात्मानोनत्वर्थाःरज्जूरगादिवदनिर्वचनीयत्वात्तेषां नहिव्यवहितघटादिसत्त्वेप्रत्यक्षंक्रमते तस्य
तत्रासामर्थ्यात् नाप्यनुमानं वह्निधूमन्यायेनतत्सत्त्वसाधकस्यानियतस्यलिंगस्याभावात् नापिलोकवाक्यं तस्याप्रामाण्यादिदोषशंकाकलंकितत्वात् नापिवेदवाक्यं नेहनानास्तिकिंचनेतिसर्वसत्ताग्रासि
नोवेदस्ययत्किंचित्पदार्थसत्त्वासाधकत्वात् नन्वविमुक्तंवैकुरुक्षेत्रंदेवानांदेवयजनंसर्वेषांभूतानांब्रह्मसदनमत्रहिजंतोःप्राणेषूत्क्रममाणेषुरुद्रस्तारकंब्रह्मव्याचष्टे येनासावमृतीभूत्वामोक्षीभवतितस्मादविमु
क्तमेवनिषेवेताविमुक्तंनविमुंचेदित्यादिश्रुतेरविमुक्तादीनांसद्भावंप्रभावंतदविमोकंचप्रकाशयंत्याःकागतिः अज्ञातवस्तुनःसत्त्वाभावेकर्मोपास्तिकांडयोरुच्छेदापत्तेरितिचेन्न अविद्यावद्विषयत्वात्तयोः य
थास्वाप्नेरज्जूरगभ्रमेऽपनीतेरज्जुःसत्यासर्पोमृषेतिसत्यासत्यविभागआभिमानिकोऽविद्यापेक्षःपरमार्थतस्तयोर्मिथ्यात्वाविशेषेप्यनुवर्ततेतद्वदित्यवेहि तस्मादविद्यावतांवज्रपंजरायितमपिजगद्विद्यावतांदृष्टि

येचैवभावावर्ततेसर्वएष्वेवतेत्रिषु ॥ अन्वर्थाःसंप्रवर्ततेरथनेमिमराइव ॥ ११ ॥
प्रदीपार्थंमनःकुर्यादिंद्रियैर्बुद्धिसत्तमैः ॥ निश्चरद्भिर्यथायोगमुदासीनैर्यदृच्छया ॥ १२ ॥

समसमयमात्रमेवेतियुक्तमुक्तंबुद्ध्यादयएवसत्त्वाद्यात्मानोनत्वर्थाइति ॥ ११ ॥ नन्वर्थानांस्वरूपसत्त्वाभावेकथमिंद्रियसंनिकर्षादितज्जंघटादिज्ञानंवास्यादित्याशंक्याह प्रदीपार्थमिति इंद्रियैःकरणैः बु
द्धिसत्तमैर्हेतुभिः इयमत्रप्रक्रिया त्रिविधंसत्त्वं शुक्तिरजतादीनांप्रातिभासिकंघटादीनांव्यावहारिकंब्रह्मणःपारमार्थिकंचेतिक्रमेणतानिसत्सत्तरसत्तमानि तत्रसत्तमब्रह्माभिन्नत्वाद्विषयाअपिसत्तमाइत्यु
च्यंते बुद्धिसत्तमैरितिबुद्धिस्थविषयसिद्ध्यर्थं अध्ययनेनवसतीतिवत्तृतीया इंद्रियैरश्मिभूतैर्मनःप्रदीपार्थंसत्तमावरकाज्ञाननाशंकुर्यात् ततःस्वतःप्रकाशमानेसत्तमेविषयाअध्यस्यंते यथेंद्रियैःशुक्तीदमं
शावरकाज्ञानेनाशितेशुक्तिर्बुद्धिस्थरजतभावेनशुक्त्यनतिरिक्तेनभाति इंद्रियान्वयव्यतिरेकयोरधिष्ठानग्रहएवोपक्षयः एवंघटाद्यध्यासेपींद्रियद्वारामनसासत्तमावरकाज्ञानेनाशितेस्वतःप्रकाशमानंसत्तमं
बुद्धिस्थवियदादिभावेनसत्तमाऽनन्येनभाति अतइंद्रियंसत्तमस्यैवग्रहार्थं वियदादिकंतुरज्ज्वामुरगवदविद्यामात्रभातंसाक्षिमात्रभातंवा तथाचश्रुतिस्तमेवभांतमनुभातिसर्वमित्यधिष्ठानभानमन्वध्यस्त
स्यघटादेर्भानमाह लोकेपिघटानुभवःपटानुभवइत्यादावनुभवशब्दःप्राप्त्यर्थस्यभवतेर्ज्ञानार्थत्वेनपाश्चात्यप्रकाशवाचकोऽनुशब्दसामर्थ्यात्पूर्वंतरमधिष्ठानप्रकाशमाक्षिपति इममेवतार्किकानिर्विकल्पकं
ज्ञानमित्याचक्षतेभाषांतरेण तथाचविषयाणांस्वरूपसत्त्वाभावेपिरज्जूरगवदविद्ययाप्रकाशउपपद्यतेइतिसर्वमवदातं ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतज्ज्ञानफलमाह एवमिति इदंजगदेवंस्वभावंबुद्धिमात्रकल्पितमितिजानन्नमुह्यति नहिस्वाप्नधननाशादिनाप्रबुद्धःशोकादिकंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ नन्वेवंघटमात्रविदाप्यधिष्ठानब्रह्मज्ञातमेवेतिकिंश्र वणादिनेत्याशंक्याह नचेति कामगोचरैःकाम्यमानविषयगोचरैः अनर्घैर्निर्दोषैरपींद्रियैः आत्मास्वरूपेणज्ञातएवपुरुषार्थोनपररूपेण नहिरजतात्मनाज्ञाताशुक्तिःशुक्तिकार्यायप्रभवतितद्वत् दुष्करैर्दुष्कृ तिभिरकृतात्मभिरशोधितचित्तैःपुरुषैः ॥ १४ ॥ कथंतर्ह्यात्माज्ञेयइत्यतआह तेषामिति आकृतिर्घटादिरूपं ॥ १५ ॥ भवतेप्राप्नोति कंठगतविस्मृतचामीकरवदज्ञानापगममात्रलभ्यआत्मेत्यर्थः ॥ १६॥ विद्याफलमाह यथेति गुणदोषैःपुण्यपापैःप्राकृतैः ॥ १७ ॥ क्रियमाणैरपिनलिप्यतइत्याह एवमिति विषयांश्चरन्नपिनलिप्यते तत्रहेतुरसज्जमानइति सर्वेषुपुत्रादिष्वप्यसज्जमानस्तन्नाशादिजैःशोकादि

एवंस्वभावमेवेदमितिविद्वान्नमुह्यति॥ अशोचन्नप्रहृष्यन्हिनित्यंविगतमत्सरः॥ १३॥ नचात्माशक्यतेद्रष्टुमिंद्रियैःकामगोचरैः ॥ प्रवर्तमानैरनघैर्दुष्करैरकृ तात्मभिः॥ १४॥ तेषांतुमनसारश्मीन्यदासम्यङ्नियच्छति॥ तदाप्रकाशतेऽस्यात्मादीपदीप्तायथाकृतिः ॥ १५ ॥ सर्वेषामेवभूतानांतमस्यपगतेयथा॥ प्रका शंभवतेसर्वंतथेदमुपधार्यताम्॥ १६॥ यथावारिचरःपक्षीनलिप्यतिजलेचरन्॥ विमुक्तात्मातथायोगीगुणदोषैर्नलिप्यते॥ १७॥ एवमेवकृतप्रज्ञोनदोषैर्विष यांश्चरन्॥ असज्जमानःसर्वेषुकथंचननलिप्यते॥ १८॥ त्यक्त्वापूर्वकृतंकर्मरतिर्यस्यसदात्मनि॥ सर्वभूतात्मभूतस्यगुणवर्गेष्वसज्जतः॥ १९॥ सत्त्वमात्माप्र सरतिगुणान्वापिकदाचन॥ नगुणाविदुरात्मानंगुणान्वेदससर्वदा॥ २०॥ परिद्रष्टागुणानांचपरिस्रष्टायथातथम्॥ सत्त्वक्षेत्रज्ञयोरेतदंतरंविद्धिसूक्ष्मयोः॥ २१॥ सृजतेत्रगुणानेकएकोनसृजतेगुणान्॥ पृथग्भूतौप्रकृत्यातौसंप्रयुक्तौचसर्वदा ॥ २२॥ यथामत्स्योद्भिरन्यःस्यात्संप्रयुक्तौतथैवतौ ॥ मशकोदुंबरौवापिसंप्र युक्तौयथासह॥ २३॥ इषीकावायथामुंजेपृथक्चसहचैवच ॥ तथैवसहितावेतावन्योन्यस्मिन्प्रतिष्ठितौ॥ २४॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०शु०एको नपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २४९॥ ॥ ७॥ ॥ व्यासउवाच॥ ॥ सृजतेतुगुणान्सत्त्वंक्षेत्रज्ञस्त्वधितिष्ठति॥ गुणान्विक्रियतःसर्वानु दासीनवदीश्वरः॥ १॥ स्वभावयुक्तंतत्सर्वंयदिमान्सृजतेगुणान्॥ ऊर्णनाभिर्यथासूत्रंसृजतेतद्गुणांस्तथा॥ २॥

भिर्नलिप्यते एवंदेहासंगीदेहकृतैरपिकर्मभिर्नलिप्यतइत्यर्थः ॥१८॥ संन्यासपूर्वकमात्मध्यानशीलस्यसार्वात्म्यंप्राप्तस्यभोग्यानासक्तस्यबुद्धींद्रियाण्यात्माकाराण्येवभवंतितथापिचिदचितोर्विभागएवा स्तिनत्वैक्यंभवतीत्याहद्वाभ्यां त्यक्त्वेति॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥शेषंप्राग्व्याख्यातं॥ २४॥ ॥इतिशां०मो०नै०भा०एकोनपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२४९॥ ॥७॥ ॥सृजतइति गुणान्विषया न् गुणान्सत्त्वादीन् विक्रियतःविकारंभजमानान् अनुलक्ष्य उदासीनस्याप्यधिष्ठातृत्वमयस्कांतमणिवज्ज्ञेयं ॥ १ ॥ एतदेवाह स्वभावेति अभिन्ननिमित्तोपादानत्वसूचनायोर्णनाभिदृष्टांतः॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतेगुणाःप्रध्वस्तास्तत्त्वज्ञानेनदर्शनंगताःसंतोननिवर्तंतेघटादिवन्ननश्यंतिकिंतुरज्जूरगादिवद्बाधएवात्रप्रध्वंसपदार्थइत्यर्थः तत्रहेतुः प्रवृत्तिर्नोपलभ्यतेइति निवृत्तस्यहिघटादेःकपालादिरूपेणप्रवृत्तिर्लभ्यतेऽत्रघटोध्वस्तइति इहतुनादृक्प्रवृत्त्यदर्शनान्निरन्वयनाशएवगुणानामित्यर्थः एकेमुख्याः अपरेतार्किकाः निवृत्तिरात्यंतिकीदुःखानामात्मगुणानांनिवृत्तिर्भवतीत्याहुः एवंसांख्यादयोऽपिसंसारहेतोर्दृग्दृश्यसंयोगस्यानादिभावस्यापिनाशमिच्छंति ॥३॥ एवंनिवृत्तिबाधपक्षौसंप्रधार्ययुक्त्यालोच्ययथामतिनिश्चिनुयात्सिद्धांतंकुर्यात् एतदनुरोधेनैवगर्भशयः जन्मादिलाभोपिबाधपक्षेआध्यासिकोनिवृत्तिपक्षेतात्त्विकइति ॥४॥ अनादीति हिशब्दोनित्यानित्ययोर्धर्मधर्मिभावासंभवप्रसिद्धिद्योतकः उपयन्नपयन्धर्मोविकरोतिहिधर्मिणमितिन्यायेनदुःखादिधर्मिणिविकारिणिनित्यत्वासंभवाद्घटेयावद्रूपनाशादर्शनेनात्मनियावद्दुःखनाशलक्षणमोक्षस्याप्यसंभवाच्चसाधीयानयंपक्षइत्याशयः॥५॥बुद्धिधर्माश्चिंतादयस्तत्प्रधानंबुद्धिचिंतामयं ध्यायतीवलेलायतीवेत्यादिश्रुतेः दृढंकर्माभेद्यमनित्यंविद्याविनाश्यं

प्रध्वस्तानानिवर्तंतेप्रवृत्तिर्नोपलभ्यते॥ एवमेकेव्यवस्यंतिनिवृत्तिरितिचापरे॥ ३ ॥ उभयंसंप्रधार्यैतदध्यवस्येद्यथामति ॥ अनेनैवविधानेनभवेद्गर्भशयोमहान्॥ ४॥ अनादिनिधनोह्यात्मातंबुद्ध्वाविचरेन्नरः॥ अक्रुध्यन्नप्रहृष्यंश्चनित्यंविगतमत्सरः ॥५ ॥ इत्येवंहृदयग्रंथिंबुद्धिचिंतामयंदृढम्॥ अनित्यंसुखमासीतअशोचंश्छिन्नसंशयः॥ ६॥ताम्येयुःप्रच्युताःपृथ्व्यायथापूर्णांनदींनराः॥ अवगाढाह्यविद्वांसोविद्धिलोकमिमंतथा ॥ ७ ॥ नतुताम्यतिवैविद्वान्स्थलेचरतितत्त्ववित्॥ एवंयोविंदतेत्मानंकेवलंज्ञानमात्मनः॥ ८॥ एवंबुद्ध्वानरःसर्वंभूतानामागतिंगतिम्॥ समवेक्ष्यचवैषम्यंलभतेशममुत्तमम्॥ ९ ॥ एतद्वैजन्मसामर्थ्यंब्राह्मणस्यविशेषतः॥ आत्मज्ञानंशमश्चैवपर्याप्तंतत्परायणम्॥१०॥ एतद्बुद्ध्वाभवेच्छुद्धःकिमन्यद्बुद्धलक्षणम् ॥ विज्ञायैतद्विमुच्यंतेकृतकृत्यामनीषिणः॥११॥ नभवतिविदुषांमहद्भयंयदविदुषांसुमहद्भयंपरत्र ॥ नहिगतिरधिकास्तिकस्यचिद्भवतिहियाविदुषःसनातनी ॥ १२॥ लोकमातुरमसूयतेजनस्तत्तदेवचनिरीक्ष्यशोचते॥ तत्रपश्यकुशलानशोचतोयेविदुस्तदुभयंकृताकृतम्॥१३॥

छित्त्वेतिशेषः ॥ ६ ॥ पृथ्व्याःसकाशान्नदींप्रतिच्युताअविद्वांसस्तरणविद्याहीनाउन्मज्जननिमज्जनैस्ताम्येयुःक्लिश्येयुः ॥ ७ ॥ सार्धश्लोकेनदृष्टांतमुक्त्वादार्ष्टांतिकमाहार्धेन एवमिति आत्मनःस्वस्यात्मानंप्रत्यंचंतस्यस्वरूपलक्षणंकेवलंज्ञानमितिशुद्धचिन्मात्रमित्यर्थः॥ ८ ॥ शमंसुखं ॥ ९ ॥ जन्मसामर्थ्यंलब्धजन्ममनोयथोक्ताचारवतोऽवश्यंभावीत्यर्थः पर्याप्तंपूर्णं परायणंमोक्षप्रापकं ॥ १० ॥ शुद्धःपुण्यपापहीनः ॥ ११ ॥ भयमधःपातजं याविदुषोगतिस्ततोधिकाकस्यचिद्गतिर्नास्ति ॥ १२ ॥ लोक्यतइतिलोकोभोग्यंस्त्र्यादिस्तमातुरंदोषाक्रांतंजनःअसूयतेदोषेणपश्यति भोगवैकल्यात् तथातत्तदेवलोकस्यातुरत्वंनिरीक्ष्यशोचतेच तत्रेति बुद्धाबुद्धयोर्महद्वैलक्षण्यमित्यर्थः येपुरुषास्तदुभयंशोकाशोकरूपंकृताकृतंक्रमेणारोपितानारोपितमितिविदुस्तेकुशलाइत्यर्थः ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किमनेनकौशलेनेत्यतआह यदिति इहलोकेकुर्वतोयन्निष्कामंकर्मतत्प्राचीनकर्मणांनाशकं नहिकर्मणासर्वकर्मोच्छेदोस्तीत्यर्थः किंतुतदुभयमिहजन्मनिपूर्वजन्मनिचकृतंकर्मतस्यविदुषःप्रियमप्रियंवा नजनयतीत्यतोविद्यासंपादनीयेतिभावः नैनंकृताकृतेतपतः नलिप्यतेकर्मणापापकेनेत्यादिश्रुतिभ्यः ॥ १४ ॥ ॥ इतिशां० मो० नै० भा० पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५० ॥ ॥ ७ ॥
विद्याप्रापकंधर्मंपृच्छति यस्मादिति ॥ १ ॥ अश्वमेधादिर्माभूदितिनिवृत्तिधर्मलक्षणायाह विशिष्टमिति ॥ २ ॥ निष्पतिष्णूनिनिष्पतनशीलानिसंनियम्यैकाग्र्यंकुर्यादितिसंबंधः ॥ ३ ॥ ४ ॥ बहुचिंत्यं

यत्करोत्यनभिसंधिपूर्वकंतच्चनिर्णुदतितत्पुराकृतम् ॥ नप्रियंतदुभयंनचाप्रियंतस्यतज्जनयतीहकुर्वतः ॥ १४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० शुकानुप्रश्ने पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शुकउवाच ॥ ॥ यस्माद्धर्मात्परोधर्मोविद्यतेनेहकश्चन ॥ योविशिष्टश्चधर्मेभ्यस्तंभवान्प्रब्रवीतुमे ॥ १ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ धर्मंतेसंप्रवक्ष्यामिपुराणमृषिभिःकृतम् ॥ विशिष्टंसर्वधर्मेभ्यस्तमिहैकमनाःशृणु ॥ २ ॥ इंद्रियाणिप्रमाथीनिबुद्ध्यासंयम्ययत्नतः ॥ सर्वतोनिष्पतिष्णूनिपितावालानिवात्मजान् ॥ ३ ॥ मनसश्चेंद्रियाणांचाप्यैकाग्र्यंपरमंतपः ॥ तज्ज्यायःसर्वधर्मेभ्यःसधर्मःपरउच्यते ॥ ४ ॥ तानिसर्वाणिसंधायमनःषष्ठानिमेधया ॥ आत्मतृप्तइवासीतबहुचिंत्यमचिंतयन् ॥ ५ ॥ गोचरेभ्योनिवृत्तानियदास्थास्यंतिवेश्मनि ॥ तदात्वमात्मनात्मानंपरंद्रक्ष्यसिशाश्वतम् ॥ ६ ॥ सर्वात्मानंमहात्मानंविधूममिवपावकम् ॥ तंपश्यंतिमहात्मानोब्राह्मणायेमनीषिणः ॥ ७ ॥ यथापुष्पफलोपेतोबहुशाखोमहाद्रुमः ॥ आत्मनोनाभिजानीतेक्वमेपुष्पंक्वमेफलम् ॥ ८ ॥ एवमात्मानजानीतेक्वगमिष्येकुतस्त्वहम् ॥ अन्योह्यत्रांतरात्मास्तियःसर्वमनुपश्यति ॥ ९ ॥ ज्ञानदीपेनदीप्तेनपश्यत्यात्मानमात्मनि ॥ दृष्ट्वात्वमात्मनात्मानंनिरात्माभवसर्ववित् ॥ १० ॥ विमुक्तःसर्वपापेभ्योमुक्तत्वचइवोरगः ॥ परांबुद्धिमवाप्येहविपाप्माविगतज्वरः ॥ ११ ॥ सर्वतःस्रोतसंघोरांनदींलोकप्रवाहिनीम् ॥ पंचेंद्रियग्राहवतींमनःसंकल्परोधसम् ॥ १२ ॥ लोभमोहतृणच्छन्नांकामक्रोधसरीसृपाम् ॥ सत्यतीर्थानृतक्षोभांक्रोधपंकांसरिद्वराम् ॥ १३ ॥ अव्यक्तप्रभवांशीघ्रांदुस्तरामकृतात्मभिः ॥ प्रतरस्वनदींबुद्ध्याकामग्राहसमाकुलाम् ॥ १४ ॥ संसारसागरगमांयोनिपातालदुस्तराम् ॥ आत्मकर्मोद्भवांतातजिह्वावर्तांदुरासदाम् ॥ १५ ॥ यांतरंतिकृतप्रज्ञाधृतिमंतोमनीषिणः ॥ तांतीर्णःसर्वतोमुक्तोविधूतात्मात्मविच्छुचिः ॥ १६ ॥

त्रिपुटीं ॥ ५ ॥ गोचरेभ्योबाह्याभ्यंतरविषयेभ्यः वेश्मनिपरस्मिन्ब्रह्मणिसर्वाधिष्ठाने ॥ ६ ॥ विधूममिवनिरुपाधिं ब्राह्मणाब्रह्मविदः ॥ ७ ॥ ८ ॥ आत्माबुद्धिरचेतनत्वाद्वृक्षवत् सर्वंबुद्ध्यादिकं ॥ ९ ॥ ज्ञानदीपेनब्रह्माकारांतःकरणवृत्त्या आत्मानंब्रह्म आत्मनिदेहे आत्मनेतिपाठेआत्मनाज्ञानदीपेनेतिसामानाधिकरण्यं निरात्मानिरुपाधिः ॥ १० ॥ विपाप्मेतिदेहांतरसंबंधनिरासः विगतज्वरइतिजीवन्मुक्तिसुखवान् ॥ ११ ॥ सर्वतःस्रोतसंअनेकधाप्रवहंतीं नदींसंसारनदीं लोकान्प्रवाहयंतीं रोधस्तीरं ॥ १२ ॥ १३ ॥ बुद्ध्याज्ञानेन ॥ १४ ॥ योनिर्वासना ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्रह्मभूयान्ब्रह्मैव ॥ १७ ॥ भूतान्यज्ञानिनिशामयपश्य पर्वतस्थोज्ञानपर्वतारूढः यथोक्तं प्रज्ञाप्रासादमारुह्यह्यशोच्यःशोचतोजनान् भूमिष्ठानिवशैलस्थःसर्वान्प्राज्ञोनुपश्यतीति ॥ १८ ॥ एनंयोगेनाज्ञाननदीतरणरूपं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ नैवेति पुंमानेतद्ब्रह्मरुयादिरूपेणनवेदनामरूपशून्यत्वात् भूतभव्ययोर्भवउत्पत्तिःकारणंतदात्मकं ॥ २२॥ अभवोऽनुत्पत्तिरात्मातस्यप्रतिपत्त्यर्थं एतद्धर्ममेषयोगधर्मः ॥ २३ ॥ यद्यपितंत्रभेदेनजगदुत्पत्तिप्रकाराभिद्यंतेतथापिशमादिसंपन्नस्यसर्वधर्मास्पर्शिसुषुप्तावस्थासदृशसुखदुःखसंपर्कशून्यतयाऽवस्थानंमुक्तिरितिसर्ववादिसंमतं वादिनोदेहनाशोवाशून्यभावोवादुःखनाशोवालिंगभंगोवाःविद्यानिवृत्तिर्वास्वरूपप्रतिष्ठाचितिशक्तिर्वापरमानंदावाप्तिर्वेतिशब्दतएवविकल्पयंतितदेतदभिसंधायाह यथेति यथासर्वाणिमतानियेनप्रकारेणमुक्तौपर्यवस्यंतितथातेनैवप्र

उत्तमांबुद्धिमास्थायब्रह्मभूयान्भविष्यसि॥ संतीर्णःसर्वसंसारात्प्रसन्नात्माविकल्मषः ॥ १७॥ भूमिष्ठानीवभूतानिपर्वतस्थोनिशामय ॥ अक्रुध्यन्नप्रहृष्यंश्चनन्नृशंसमतिस्तथा ॥ १८ ॥ ततोद्रक्ष्यसिसर्वेषांभूतानांप्रभवाप्ययौ ॥ एनंवैसर्वभूतेभ्योविशिष्टंमेनिरेबुधाः ॥ धर्मंधर्मभृतांश्रेष्ठामुनयस्तत्त्वदर्शिनः॥ १९॥ आत्मनोव्यापिनोज्ञानमिदंपुत्रानुशासनम्॥ प्रयतायप्रवक्तव्यंहितायानुगतायच॥ २० ॥आत्मज्ञानमिदंगुह्यंसर्वगुह्यतमंमहत् ॥ अब्रुवंयदहंतातआत्मसाक्षिकमंजसा॥ २१ ॥ नैवस्त्रीनपुमानेतन्नैवचेदनपुंसकम्॥ अदुःखमसुखंब्रह्मभूतभव्यभवात्मकम्॥ २२ ॥नैतज्ज्ञात्वापुमान्स्त्रीवापुनर्भवमवाप्नुते॥ अभवप्रतिपत्त्यर्थमेतद्धर्मंविधीयते॥ २३ ॥ यथामतानिसर्वाणितथैतानियथातथा॥ कथितानिमयापुत्रभवंतिनभवंतिच॥ २४ ॥ तत्प्रीतियुक्तेनगुणान्वितेनपुत्रेणसत्पुत्रदमान्वितेन॥ पृष्टोहिसंप्रीतिमनायथार्थंब्रूयात्सुतस्येहयदुक्तमेतत् ॥ २५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेएकपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २५१॥ ॥ ७॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥गंधान्रसान्नानुरुंध्यात्सुखंवानालंकारांश्चाप्नुयात्तस्यतस्य ॥ मानंचकीर्तिंचयशश्चनेच्छेत्सवैप्रचारःपश्यतोब्राह्मणस्य॥ १ ॥ सर्वान्वेदानधीयीतशुश्रूषुर्ब्रह्मचर्यवान्॥ ऋचोयजूंषिसामानियोवेदनसवैद्विजः॥ २ ॥

कारेणमदीयान्येतानिवचांसिमुक्तौपर्यवस्यंतीति मया यथातथेतिभावप्रधानोनिर्देशः याथातथ्येनकथितानीत्यर्थः हेपुत्रतानिमतानिभवंति फलतोविरोधाभावात् नभवंतिचनिर्वक्तुमशक्यत्वात् तस्मात्सर्वैरपितांत्रिकैरिदंशास्त्रमुपादेयमितिसिद्धं ॥ २४ ॥ तदिति तस्मादुक्तविशेषणवताऽधिकारिणापृष्टोगुरुःप्रीतिपूर्वकमिदंवदेदित्यर्थः ॥ २५ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०एकपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५१ ॥ गंधान्रसानित्याद्यध्यायःसाधनविधानार्थंजीवन्मुक्तलक्षणख्यापनार्थंच नानुरुंध्यान्नानुसरेत् नापितस्यतस्यगंधादेरलंकारानूवर्जनानिचप्राप्नुयात् गंधादिरागद्वेषौनकार्यौकिंतूदासीनैवेत्यर्थः प्रचारोव्यवहारः पश्यतोविदुषः ॥ १ ॥ द्विजोमुख्योब्राह्मणः ॥ २ ॥ ॥११३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कस्तर्हिद्विजइत्यतआह ज्ञातिवदिति योदयालुर्ब्रह्मवित्सएववेदविद्यश्चाकामआत्मज्ञानेनतृप्तोजातुकदाचिन्नम्रियते तथाचश्रुतिः योकामोनिष्कामआप्तकामःस्यान्नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयं तेब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतीति तेनाकामत्वेनद्विजोनेतिनचकिंतुद्विजएव योनिर्दयःसकामश्चनासौवेदविन्नब्राह्मणश्चेतिभावः ॥ ३ ॥ अविधानाद्द्वयानैष्काम्ययोरननुसरणात् ॥ ४ ॥ एतदेवविवृणोति यदेत्या दिना ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ समुद्रेऽन्याआपइवयत्रपुंसिकामालीयंतेसमोक्षभाङ्नतुकामकामोविषयाभिलाषी ॥ ९ ॥ तेषांसर्वेषुलोकेषुकामचारोभवतीतिश्रुतेर्ब्रह्मविदेवपूर्णकामोनत्वन्यइत्याहार्धे न सइति सःविद्वान्कामैःसंकल्पमात्रोपनतैःकांतोमनोहरः नतुकामकामःस्वर्गाद्यर्थी कुतः सवाइति स्वर्गप्राप्यसंयोगाविप्रयोगांताइतिनियमेनततोभ्रश्यतइतिभावः ॥ १० ॥ उपनिषद्रहस्यं सत्यंहितक रंवाक्यं उत्तरोत्तराभावेपूर्वंपूर्वंव्यर्थमित्यर्थः ॥ ११ ॥ स्वर्गःसगुणब्रह्मभावः शमोनिर्गुणब्रह्मभावः ॥ १२ ॥ क्लेदनमिति संतोषाद्धेतोःसत्त्वंबुद्धिप्रसादमिच्छसिइच्छेत पंचमलकारोयं एतदेवसत्त्वंशांतिलक्ष

ज्ञातिवत्सर्वभूतानांसर्ववित्सर्ववेदवित् ॥ नाकामोम्रियतेजातुनतेननचवैद्विजः ॥ ३ ॥ इष्टीश्चविविधाःप्राप्यक्रतूंश्चैवाप्तदक्षिणान् ॥ प्राप्नोतिनैवब्राह्मण्यमवि धानात्कथंचन ॥ ४ ॥ यदाचायंनबिभेतियदाचास्मान्नबिभ्यति ॥ यदानेच्छतिनद्वेष्टिब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ ५ ॥ यदानकुरुतेभावंसर्वभूतेषुपापकम् ॥ कर्मणामन सावाचाब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ ६ ॥ कामबंधनमेवैकंनान्यदस्तीहबंधनम् ॥ कामबंधनमुक्तोहिब्रह्मभूयायकल्पते ॥ ७ ॥ कामतोमुच्यमानस्तुधूम्राभ्रादिवचंद्रमाः ॥ विरजाःकालमाकांक्षन्धीरोधैर्येणवर्तते ॥ ८ ॥ आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठंसमुद्रमापःप्रविशंतियद्वत् ॥ तद्वत्कामायंप्रविशंतिसर्वेसशांतिमाप्नोतिनकामकामः ॥ ९ ॥ सकामकांतोनतुकामकामःसवैकामात्स्वर्गमुपैतिदेही ॥ १० ॥ वेदस्योपनिषत्सत्यंसत्यस्योपनिषद्दमः ॥ दमस्योपनिषद्दानंदानस्योपनिषत्तपः ॥ ११ ॥ तपसोपनिषत्त्यागस्त्यागस्योपनिषत्सुखम् ॥ सुखस्योपनिषत्स्वर्गःस्वर्गस्योपनिषच्छमः ॥ १२ ॥ क्लेदनंशोकमनसोःसंतापंतृष्णयासह ॥ सत्त्वमिच्छसिसंतोषा च्छांतिलक्षणमुत्तमम् ॥ १३ ॥ विशोकोनिर्ममःशांतःप्रसन्नात्माविमत्सरः ॥ षड्भिर्लक्षणवानेतैःसमग्रःपुनरेष्यति ॥ १४ ॥ षड्भिःसत्त्वगुणोपेतैःप्राज्ञैरधिगतंत्रिभिः ॥ येविदुःप्रेत्यचात्मानमिहस्थंतंगुणंविदुः ॥ १५ ॥

णंमोक्षस्यसूचकं कीदृशंसत्त्वं तृष्णयासहशोकमनसोःसंकल्पःसंशयोवात्रमनःशब्दार्थः संतापंसंताप्यक्लेदनंविक्लित्तिकरणं तंडुलस्येवपाचकमित्यर्थः संतापमितिणमुलंतं ॥ १३ ॥ षड्भिःसंतोषसहितैर्वि शोकत्वादिभिःसमग्रोज्ञानतृप्तः ॥ १४ ॥ एवंमुक्तलक्षणमुक्त्वामुक्तिसाधनमाह षड्भिरिति फलभूतत्वात्सुखस्वर्गवर्जंपूर्वोक्तैःसत्यदमदानतपस्त्यागशमाख्यैरुपनिषत्संज्ञैः सत्यादिषुराजसतामसत्वेअपिसं भावितेअतस्तद्व्यावृत्तयेसत्त्वगुणोपेतैरिति त्रिभिश्चश्रवणमनननिदिध्यासनैरागमानुमानानुभवैर्वाधिगतमात्मानमिहस्थंशरीरांतस्थंप्रेत्यजीवत्येवदेहेदेहाभिमानाद्व्युत्थाययेविदुर्जानीयुस्तेतंगुणंपूर्वोक्तंमुक्त लक्षणंविदुःप्राप्नुयुः ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अकृत्रिममजन्यमतएवाऽसंहार्यं प्राकृतंस्वभावसिद्धं निरुपस्कृतंगुणाधानमलापकर्षणात्मकसंस्कारहीनं अध्यात्ममात्मनिदेहेसुकृतंब्रह्मतस्मात्तत्सुकृतमुच्यतइतिश्रुतिप्रसिद्धंप्राप्तःसुखमव्ययमश्नुते यद्वा
अध्यात्मयंयंयःप्राप्तःसोपिध्यानादिक्रमेणाव्ययंसुखमश्नुते यंयेप्युपनिषद्रूपेनित्यत्वादकृत्रिमत्वमसंहार्यत्वंच प्राकृतंवाक्यार्थमर्यादास्वरसतोऽर्थप्रत्यायकं निरुपस्कृतंद्वैतिनामिवहठानाकृष्टार्थं एतेनप
रोक्षज्ञानस्यापिपुण्यवृद्धिहेतुतयाक्रममुक्त्यर्थत्वमुक्तं तथाचस्मृतिः दिनेदिनेतुवेदांतश्रवणाद्भक्तिसंयुतात् गुरुशुश्रूषयालब्धात्कृच्छ्राशीतिफलंलभेदिति ॥ १६ ॥ नकेवलंशास्त्रीयज्ञानमात्रान्मुक्तिःकिंतु
साधनांतरापेक्षाप्यस्तीत्याह निष्प्रचारमिति अन्यथामनोनिरोधाभावे नशक्याप्राप्तुमितिशेषः ॥ १७ ॥ येनब्रह्मणा ॥ १८ ॥ संगुप्तानिप्रमादात्सम्यग्रक्षितानिद्वाराणींद्रियाण्यपिधायनिरुध्यविचिंत
यन्ध्यायन् ॥ १९ ॥ अन्वेतिवर्धते ॥ २० ॥ अविशेषाणीति विशेषाविशेषलिंगमात्रालिंगानिगुणपर्वाणीतियोगोक्तेषुगुणावयवेषु विशेषाःस्थूलपृथिव्यादयएकादशेंद्रियाणिच अविशेषःपंचतन्मात्रा

अकृत्रिममसंहार्यंप्राकृतंनिरुपस्कृतम्॥ अध्यात्मंसुकृतंप्राप्तःसुखमव्ययमश्नुते॥ १६॥ निष्प्रचारंमनःकृत्वाप्रतिष्ठाप्यचसर्वशः॥ यामयंलभतेतुष्टिंसानशक्या
त्मनोन्यथा॥ १७॥ येनतृप्यत्यभुंजानोयेनतृप्यत्यवित्तवान्॥ येनास्नेहोबलंधत्तेयस्तंवेदसवेदवित् ॥ १८ ॥ संगुप्तान्यात्मनोद्वाराण्यपिधायविचिंतयन्॥ यो
ह्यास्तेब्राह्मणःशिष्टःसआत्मरतिरुच्यते॥ १९॥ समाहितंपरेतत्त्वेक्षीणकाममवस्थितम्॥ सर्वतःसुखमन्वेतिवपुश्चांद्रमसंयथा॥ २०॥ अविशेषाणिभूतानिगु
णांश्चजहतोमुनेः॥ सुखेनापोह्यतेदुःखंभास्करेणतमोयथा॥ २१॥ तमतिक्रांतकर्माणमतिक्रांतगुणक्षयम्॥ ब्राह्मणंविषयाश्लिष्टंजरामृत्यूनविंदतः॥ २२॥
सयदासर्वतोमुक्तःसमःपर्यवतिष्ठते॥ इंद्रियाणींद्रियार्थांश्चशरीरस्थोतिवर्तते॥ २३॥ कारणंपरमंप्राप्यअतिक्रांतस्यकार्यताम्॥ पुनरावर्तनंनास्तिसंप्राप्तस्यप
रंपदम्॥ २४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेद्विपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२५२॥ ॥७॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥द्वंद्वा
निमोक्षजिज्ञासुरर्थधर्मावनुष्ठितः॥ वक्तागुणवताशिष्यःश्राव्यःपूर्वमिदंमहत्॥ १॥

णिबुद्धिश्च लिंगमात्रंमहत्तत्त्वं अलिंगंप्रधानं तत्रपूर्वपूर्वत्यागेनउत्तरमुत्तरंप्रतिपद्यमानोयोगीगुणानपित्यजति तत्राविशेषाणिभूतानीतिपंचतन्मात्राणिगुणाइतिमहदव्यक्तंचजहतोमुनेस्त्यजतामुनिनादुःखं
संसाराख्यमपोह्यते सविशेषाणीतिपाठेभूतशब्देनपंचतन्मात्राण्येवस्वकार्यस्थूलभूतसहितानीत्यर्थः ॥ २१॥ अतिक्रांतंबाधितंगुणक्षयंगुणैश्वर्यंयेनतं विषयैरश्लिष्टं ॥ २२ ॥ मुक्तोविरक्तः समोरागद्वेषशू
न्यः पर्यवतिष्ठतेस्थिरोभवति शरीरस्थोजीवन्नेवसर्वार्थानतिक्रम्यवर्तते ॥ २३ ॥ परमंकारणंनिर्गुणंब्रह्म कार्यतामव्यक्ततां ॥ २४ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनै०भा०द्विपंचाशदधिक
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विस्तरेणोक्तमध्यात्मंसुखसंग्रहार्थंसंक्षिपति द्वंद्वानीत्यादिनाध्यायेन द्वंद्वानिमानापमानादीनि अर्थधर्मौचाधिष्ठितोविपु
रुषोयदिमोक्षार्थीस्यात्तर्हिसइदंमहदध्यात्मंश्राव्यः ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भूतेषुजरायुजादिषु पंचसुपंचात्मकेषु एतेनभावाभावकालानामपिभौतिकत्वमुक्तं ननुपंचभ्योभूतेभ्योऽधिकानिकालदिगात्ममनांसिचत्वारिद्रव्याणिगुणाश्चतुर्विंशतिः कर्मसामान्यविशेषसमवायाश्च भावपदार्थाःसप्तमोऽभावपदार्थश्चेतिकाणादामन्यंतेतत्कथंसर्वस्यपंचात्मकत्वंप्रतिज्ञायतइतिचेत् अत्रोच्यते नतावत्कालोनामपदार्थांतरमतीतानागतत्वादिव्यवहारहेतुःकिंचिदस्ति नूतनत्वपुराणत्वादिव द्रव्यगताभिरेवातीतत्वाद्यवस्थाभिस्तादृग्व्यवहारोपपत्तेः नापिदिक् आकाशेएवसूर्योपाधिकीप्राच्यादिकल्पनेत्युपगमात् नापिमनस्तस्यइंद्रियत्वेनश्रोत्रादिवद्ग्राह्यसजातीयगुणाश्रयत्वस्यावश्यंवक्तव्य त्वेनपांचभौतिकत्वात् पराभिमतमनसस्तुग्राह्यसजातीयगुणानाश्रयत्वेनदिक्कालवन्नेंद्रियत्वंयुज्यते गुणाअपिआश्रयान्नातिरिच्यंतेइतिनपृथक्पदार्थः तथाद्रव्यस्यैवस्वास्थ्यप्रच्युतिःपरिस्पंदात्माऽवस्थाविशेषःकर्मेतिनतदपिपृथक्पदार्थः तथासत्सदितिव्यवहारविषयत्वस्यस्वकल्पितस्यसामान्यादिषुसद्भावेप्यनवस्थादिदोषभयात्तेभ्योव्यावृत्तंद्रव्यगुणकर्मस्वेवानुगतंसामान्यमित्यप्यसत् अधिष्ठानसत्त्वेनैव

आकाशंमारुतोज्योतिरापःपृथ्वीचपंचमी ॥ भावाभावौचकालश्चसर्वभूतेषुपंचसु ॥ २ ॥ अंतरात्मकमाकाशंतन्मयंश्रोत्रमिंद्रियम् ॥ तस्यशब्दंगुणंविद्यान्मूर्तिशास्त्रविधानवित् ॥३॥ चरणंमारुतात्मेतिप्राणापानौचतन्मयौ ॥ स्पर्शनंचेंद्रियंविद्यात्तथास्पर्शंचतन्मयम् ॥४॥ तापःपाकःप्रकाशश्चज्योतिश्चक्षुश्चपंचमम् ॥ तस्यरूपंगुणंविद्यात्ताम्रगौरासितात्मकम् ॥ ५ ॥ प्रक्लेदःक्षुद्रतास्नेहइत्यपामुपदिश्यते ॥ असृङ्मज्जाचयच्चान्यत्स्निग्धंविद्यात्तदात्मकम् ॥ ६ ॥ रसनंचेंद्रियंजिह्वारसश्चापांगुणोमतः ॥ संघातःपार्थिवोधातुरस्थिदंतनखानिच ॥ ७ ॥ श्मश्रुरोमचकेशाश्चशिरास्नायुचचर्मच ॥ इंद्रियंघ्राणसंज्ञातंनासिकेत्यभिसंज्ञिता ॥ ८ ॥ गंधश्चैवेंद्रियार्थोयंविज्ञेयःपृथिवीमयः ॥ उत्तरेषुगुणाःसंतिसर्वसत्त्वेषुचोत्तराः ॥ ९ ॥

सत्सदितिव्यवहारस्योपपत्तौसत्यामननुगतस्यतस्यकल्पनायाअनौचित्यात् नित्यद्रव्यवृत्तयोनंताविशेषाइत्युपगमस्त्वैकात्म्येनित्यद्रव्याणामेवाभावान्निरालंबनोमानांतरासिद्धश्च समवायवद्रूपादिकमपि समवायंविनैवद्रव्येस्थास्यतीतिसमवायकल्पनाप्यनर्थिका यथाघटःपटान्योन्याभावः एवंभूतलंघटसंसर्गाभावोपिभविष्यति तथाचोक्तं भावांतरमभावोहिकयाचित्तुव्यपेक्षयेति प्रागभावप्रध्वंसाभावयोस्त्वसत्प्रतियोगिकत्वादेवासिद्धिः सद्यामभावोनिरूप्यतइतिन्यायेनतन्निरूपकाभावात् तस्मादभौतिकःपदार्थएवनास्तीतियुक्तमुक्तंभावाभावकालानामपिपंचात्मकत्वं ॥ २ ॥ अंतरात्मकंअवकाशात्मकंमूर्तिःशरीरंतस्यशास्त्रंस्वरूपप्रकाशकंविधानंवेदवाक्यंतद्विन्मूर्तिशास्त्रविधानवित् ॥३॥ चरणंगमनं मारुतात्मकंवायुधर्मत्वात्तदात्मकं ॥ ४ ॥ पाकोऽन्नादेः प्रकाशोदीपादेः ज्योतिःऊष्मा ॥ ५ ॥ क्षुद्रताअंतःप्रविश्यपार्थिवावयवसंयोगश्लथीकरणेनसूक्ष्मता ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ उत्तरेषुभूतेषुपूर्वभूतगुणाःसंति तेनशब्दएवाकाशेशब्दस्पर्शौवायौशब्दस्पर्शरूपाणितेजसिशब्दस्पर्शरूपरसाःसलिलेतएवसगंधाःपृथिव्यामिति तथासर्वसत्त्वेषुसर्वप्राणिषुउत्तरागुणाःअविद्याकामकर्माख्याः तथाचोक्तं तमःप्रधानःक्षेत्राणांचित्प्रधानश्चिदात्मनां परःकारणतामेतिभावनाज्ञानकर्मभिरिति ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतैर्भावनाज्ञानकर्मभिर्वाक्यशेषेदृष्टैःसहनवमंमनः ॥ १० ॥ व्यवसायात्मिकानिश्चयात्मिका व्याकरणंसंशयः सःअनंतात्माकर्मानुमानात् सुखदुःखलिंगेनकर्मणामाश्रयत्वेनानुमेयोजीवः ॥ ११ ॥ एभिरिति कालःकृतत्रेताद्वापरकलिरूपोजीवस्तदात्मकैःपुण्यापुण्यादिसंस्कारात्मभिःएभिःभावैर्भावनाभिःसर्वंप्राणिजातंसमन्वितंयःपश्यतिस्वरूपतस्त्वकलुषमितिजानातिसःसमोहंसकामंकर्मनानुवर्तते ज्ञातात्मतत्त्वतयानिष्कामोभवतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० त्रिपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५३ ॥ ॥७॥ ॥ एवंपंचभूतानिअविद्याकामकर्माणिमनोबुद्धी चेतिदशकःक्षेत्रंततोन्यएकादशोऽनंतात्मासचलिंगात्मैवेतिभ्रमोमाभूदितितस्यापिदशकांतर्गतत्वंसाधयति शरीरादित्यादिना स्थूलशरीराद्विप्रमुक्तमपिशरीरिणंसूक्ष्मशरीरवंतं अतएवसूक्ष्मभूतंदुर्लक्ष्यं

पंचानांभूतसंघानांसंततिंमुनयोविदुः ॥ मनोनवममेषांतुबुद्धिस्तुदशमीस्मृता ॥ १० ॥ एकादशस्त्वनंतात्मासससर्वःपरउच्यते ॥ व्यवसायात्मिकाबुद्धिर्मनोव्याकरणात्मकम् ॥ कर्मानुमानाद्विज्ञेयःसजीवःक्षेत्रसंज्ञकः ॥ ११ ॥ एभिःकालात्मकैर्भावैर्यःसर्वैःसर्वमन्वितम् ॥ पश्यत्यकलुषंकर्मससमोहंनानुवर्तते ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० शुकानुप्रश्नेत्रिपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५३ ॥ ॥७॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ शरीराद्विप्रमुक्तंहिसूक्ष्मभूतंशरीरिणम् ॥ कर्मभिःपरिपश्यंतिशास्त्रोक्तैःशास्त्रवेदिनः ॥ १ ॥ यथामरीच्यःसहिताश्चरंतिसर्वत्रतिष्ठंतिचदृश्यमानाः ॥ देहैर्विमुक्तानिचरंतिलोकांस्तथैवसत्त्वान्यतिमानुषाणि ॥ २ ॥ प्रतिरूपंयथैवाप्सुतापःसूर्यस्यलक्ष्यते ॥ सत्त्ववत्सुतथासत्त्वंप्रतिरूपंसपश्यति ॥ ३ ॥ तानिसूक्ष्माणिसत्त्वानिविमुक्तानिशरीरतः ॥ स्वेनसत्त्वेनसत्त्वज्ञाःपश्यंतिनियतेंद्रियाः ॥ ४ ॥ स्वपतांजाग्रतांचैषसर्वेषामात्मचिंतितम् ॥ प्रधानाद्वैधमुक्तानांजहतांकर्मजंरजः ॥ ५ ॥ यथाहनितथारात्रौयथारात्रौतथाहनि ॥ वशेतिष्ठतिसत्त्वात्मासततंयोगयोगिनाम् ॥ ६ ॥

शास्त्रोक्तैःकर्मभिर्योगानुष्ठानैः पश्यंतिशास्त्रज्ञायोगिनः लिंगात्मानंसमाधौसाक्षात्कुर्वंतीत्यर्थः ॥ १ ॥ लिंगदेहसत्त्वेविद्वदनुभवंप्रमाणमुक्त्वायुक्तिमप्याह यथेति यथागगनोदरेसूर्यमरीचिकानिविडाःसंत्योपिस्थूलदृष्ट्यानगृह्यंते गुरूक्तयुक्त्यातुदृश्यमानास्ताएवातिविस्पष्टंगृह्यंते तथादेहैःस्थूलैर्विमुक्तानिरहितानिसत्त्वानिस्थूलदृष्ट्यानदृश्यंतइत्यर्थः लोकांश्चरंतीतिशत्रंतं ॥ २ ॥ प्रतिरूपंप्रत्युपाधि सूर्यस्यतापोरश्मिमंडलमप्सुलक्ष्यतेएवंसत्त्ववत्सुजीववद्देहेषुसत्त्वंसत्त्वप्रधानंलिंगंप्रतिरूपंप्रतिव्यक्तिसयोगीपश्यति ॥ ३ ॥ एतदेवाह तानीति ॥ ४ ॥ सर्वेषांयोगयोगिनांयोगंयुंजतांसत्त्वात्मालिंगदेहोवशेतिष्ठतियथेष्टंपरशरीरप्रवेशादावपियोग्योभवति आत्मनिचिंतितंकल्पितंकर्मजंरजः कामादिव्यसनंजहतां प्रधानस्यजगत्कारणस्याद्वैधमपृथग्भावस्तादात्म्यंयोगैश्वर्यंततोऽपिमुक्तानांसर्वास्ववस्थासुसर्वकालेषुचयोगिनांलिंगदेहोवशेतिष्ठतीतिद्वयोःसंबंधः ॥ ५ ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेषामिति तेषांयोगिनां भूतात्माजीवःसततंसर्वदा सूक्ष्मैःसप्तभिर्गुणैर्गुणकार्यैर्महदहंकारपंचतन्मात्राख्यैर्युतोनित्यंचरिष्णुरिंद्रादिलोकेषुसंचरणशीलः सदाऽनित्यःकालत्रयेपिमिथ्यात्वादनित्योबाधितोव्यवहारतोऽजरामरश्चभवति ॥७॥ एवंयोगिनांसूक्ष्मदेहापरोक्ष्यमुक्तंमूढानामपितदस्तीत्याह मनइति मनोबुद्धिभ्यांपराभूतोजितःस्वप्नेष्वपिस्वदेहंपरदेहंचस्थूलादन्यंवेत्तीतितथा ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ एवंस्वप्नइवगर्भेशयनंप्राप्तोऽपितत्रत्यैर्जाठराग्न्यादिभिर्दुःखंनाप्नोतितद्दृष्ट्यातत्राग्न्यादेरभावादित्याह अहेति अहेतिप्रसिद्धार्थमव्ययं ऊष्माजाठरीयस्तदंतर्गतः ॥ ११ ॥ अस्यैवदुर्ज्ञेयत्वमाह तमिति तमेतमात्मानं अतितेजाःपरमेश्वरस्तस्यांशमिवांशं मूर्तिषुदेहेषु ॥ १२ ॥ कथंतर्ह्यात्मप्राप्तिरतआह योगेति अनुच्छ्वासान्यचेतनानिस्थूलशरीराणि अमूर्तानिसूक्ष्मशरीराणि वज्रोपमानिब्राह्मप्रलयेऽप्यविनाशीनिकारणशरीराणि अतिक्रामंतीतिशेषः केतमात्मानंयेपरीप्सवःप्राप्तुमिच्छवोभवंति योगेनदेहत्रयमुल्लंघयतामात्मप्राप्तिरित्यर्थः ॥१३॥ आश्रमकर्मसुकर्मच्छिद्रेषु एतन्मदुक्तंवाक्यं योगंयोगप्रधानं शांडि

तेषांनित्यंसदानित्योभूतात्मासततंगुणैः॥ सप्तभिस्त्वन्वितःसूक्ष्मैश्चरिष्णुरजरामरः॥ ७॥ मनोबुद्धिपराभूतःस्वदेहपरदेहवित्॥ स्वप्नेष्वपिभवत्येषविज्ञातासुखदुःखयोः॥ ८॥ तत्रापिलभतेदुःखंतत्रापिलभतेसुखं॥ क्रोधलोभौतुतत्रापिकृत्वाव्यसनमर्छति॥ ९॥ प्रीणितश्चापिभवतिमहतोर्थानवाप्यहि॥ करोतिपुण्यंतत्रापिजीवन्निवचपश्यति॥ १०॥ अहोष्मांतर्गतश्चापिगर्भत्वंसमुपेयिवान्॥ दशमासान्वसन्कुक्षौनैषोन्नमिवजीर्यते॥ ११॥ तमेतमतितेजोंशंभूतात्मानंहृदिस्थितं॥ तमोरजोभ्यामाविष्टानानुपश्यंतिमूर्तिषु॥ १२॥ योगशास्त्रपराभूत्वातमात्मानंपरीप्सवः॥ अनुच्छ्वासान्यमूर्तानियानिवज्रोपमान्यपि॥ १३॥ पृथग्भूतेषुसृष्टेषुचतुर्थाश्रमकर्मसु॥ समाधौयोगमेवैतच्छांडिल्यःशममब्रवीत्॥ १४॥ विदित्वासप्तसूक्ष्माणिषडंगंचमहेश्वरं॥ प्रधानविनियोगज्ञःपरंब्रह्मानुपश्यति॥ १५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० शुकानुप्रश्नेचतुष्पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २५४॥

ल्योमुनिरब्रवीत् कीदृशंयोगं समाधौशमंसमाधिकालीनंकारणभावात्परभूतंशमंसर्ववृत्त्युपशमात्मकं तत्रसंन्यासिनांध्यानार्थएवसंन्यासइतरेषामाश्रमिणामपिकर्मच्छिद्रेषुध्यानंविहितमेवेत्यर्थः सोयंशमश्छांदोग्येपिशांडिल्यब्राह्मणेसर्वंखल्विदंब्रह्मतज्जलानितिशांतउपासीतेत्यादिनाविहितः तत्रब्रह्मणएवजायतेतत्रैवलीयतेतेनैवाऽनितिचेष्टतेचेतितज्जलानितिहेतोर्यतःसर्वंब्रह्मनउत्पन्नमतोब्रह्मैव अतऐकात्म्यदर्शित्वेनरागद्वेषादिशून्यतयाशांतोभूत्वाउपासीतेतिश्रुत्यर्थः ॥ १४ ॥ उपसंहरति विदित्वेति सप्तसूक्ष्माणिइंद्रियार्थमनोबुद्धिमहत्तत्त्वाव्यक्तपुरुषान्शास्त्रतोविदित्वा षडंगंमहेश्वरंजगत्कारणंयोगबलेनविदित्वा षडंगानितु सर्वज्ञतातृप्तिरनादिबोधःस्वतंत्रतानित्यमलुप्तदृष्टिः अनंतशक्तिश्चविभोर्विभुज्ञाःषडाहुरंगानिमहेश्वरस्येतिवायुपुराणोक्तानि प्रधानंत्रिगुणात्मकमज्ञानंतस्यविनियोगोविपरिणामइदंजगदितिजानन् परंब्रह्मशाखाग्रस्थानीयादीश्वरादांतरंचंद्रस्थानीयं अनुगुरुवेदवाक्यमनु ध्यानेनपश्यतिसाक्षात्करोति ॥१५॥ ॥इतिशांति० मो० नै० भा० चतुष्पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२५४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवमध्यायद्वयेनस्थूलसूक्ष्मशरीराभ्यामात्मानंविविच्यमूलाज्ञानादपितंविवेक्तुमारभते हृदीति हृदयक्षेत्रे मोहोवैचित्यंतदेवसंचयोबीजंतस्मात्संभवोयस्य विधित्साकर्तुमिच्छा परिषिच्यतेस्मिन्निति परिषेचनमालवालं ॥ १ ॥ आधारोमूलं परिषिच्यतेनेनेतिपरिषेचनंजलं ॥ २ ॥ ३ ॥ तत्फलंरत्यादितदिच्छवः आयसैर्लौहमयवद्दृढैःपाशैर्बंधकैःशरीरैर्वासनाभिर्वा ॥ ४ ॥ वासनाजित्वाकाममपकर्षतिनिकृंततिदुःखयोःसुखदुःखयोःवैषयिकसुखमपिदुःखमेवेतिमत्वादुःखयोरित्युक्तं त्यजमानस्त्यजंस्त्यक्तुमिच्छन् हेतौशानच् ॥५॥ येनकृयादिनाहेतुनातंकामपादपंसंरोहतिवर्धयतिसएवकृयादिस्तंवर्धकंहंति ॥

॥ ६ ॥ मूलमज्ञानं साम्येननिर्विकल्पसमाधिना एतेनतार्किकाणामात्मत्वेनाभिमतादानंदमयाख्यादज्ञानादप्यन्यआत्मेतिकारणादपिविवेकोदर्शितः ॥ ७ ॥ बंधंबंधकत्वं वधमितिपाठेत्यागं ॥ ८ ॥ अथिमाध्यायेविद्यांविवक्षंस्तन्निर्वर्त्यंसंसारंपूर्वोक्ताज्ञानकृतंकुराज्यरूपकेणाह शरीरंपुरमित्यादिना भोगायतनत्वाच्छरीरंपुरं भोगजसुखाभिमानित्वाद्बुद्धिःस्वामिनी तत्त्वबुद्धेर्निश्चयात्मिकायाबुद्धेःस्वामि

व्यासउवाच ॥ हृदिकामद्रुमश्चित्रोमोहसंचयसंभवः ॥ क्रोधमानमहास्कंधोविधित्सापरिषेचनः ॥ १ ॥ तस्यचाज्ञानमाधारःप्रमादःपरिषेचनं ॥ सोऽभ्यसूयापलाशोहिपुरादुष्कृतसारवान् ॥ २ ॥ संमोहचिंताविटपःशोकशाखोभयांकुरः ॥ मोहनीभिःपिपासाभिर्लताभिरनुवेष्टितः ॥ ३ ॥ उपासतेमहावृक्षंसुलुब्धास्तत्फलेप्सवः ॥ आयसैःसंयुताःपाशैःफलदंपरिवेष्ट्यतम् ॥४॥ यस्तान्पाशान्वशेकृत्वातंवृक्षमपकर्षति ॥ गतःसदुःखयोरंतंत्यजमानस्तयोर्द्वयोः ॥ ५ ॥ संरोहत्यकृतप्रज्ञःसदायेनहिपादपं ॥ सतमेवततोहंतिविषग्रंथिरिवातुरम् ॥६॥ तस्यानुगतमूलस्यमूलमुद्ध्रियतेबलात् ॥ योगप्रसादात्कृतिनासाम्येनपरमासिना ॥ ७ ॥ एवंयोवेदकामस्यकेवलस्यनिवर्तनं ॥ बंधंवैकामशास्त्रस्यसदुःखान्यतिवर्तते ॥ ८ ॥ शरीरंपुरमित्याहुःस्वामिनीबुद्धिरिष्यते ॥ तत्त्वबुद्धेःशरीरस्थंमनोनामार्थचिंतकं ॥ ९ ॥ इंद्रियाणिमनःपौरास्तदर्थंतुपराकृतिः ॥ तत्रद्वौदारुणौदोषौतमोनामरजस्तथा ॥ तदर्थमुपजीवंतिपौराःसहपुरेश्वरैः ॥ १० ॥ अद्वारेणतमेवार्थंद्वौदोषावुपजीवतः ॥ तत्रबुद्धिर्हिदुर्धर्षामनःसामान्यमश्नुते ॥ ११ ॥

न्याअर्थचिंतकममात्यस्थानीयंमनः विचारपरत्वात् ॥ ९॥ बुद्धेर्भोगार्थंविषयधनमर्पयंतींद्रियाणिपौराः तेचमनसाऽमात्येनप्रवर्त्याइतिमनःपौराइत्युच्यंते तदर्थंतेषामिंद्रियपौराणांपालनार्थंमनसःपराकृतिर्महतीक्रियाप्रवृत्तिर्यज्ञदानक्षेत्रारामादिर्दृष्टादृष्टार्थसाधिका तत्रकृतौद्वौदोषौरजस्तमसीराजसतामसाहंकारौदारुणौक्रियाफलमन्यथयंतौचित्तामात्यस्यकालुष्यंकुर्वंतौ तमेवार्थंक्रियाफलंसुखदुःखं मनसाऽमात्येनसदोषेणनिर्मितंपौराउपजीवंतिश्रयंति पुरेश्वरैर्मनोबुद्ध्यहंकारैःसह ॥ १० ॥ एवंसत्यद्वारेणाऽविहितेननिषिद्धेनचमार्गेणपारदार्यादिनाराजसतामसाहंकारौकर्तारौतंसुखादिरूपमप्यर्थमुपजीवतःतत्रएवंसतिदुर्धर्षापिबुद्धिःशुद्धसत्त्वमयत्वेनरजस्तमसोरवशत्वात्सापिदोषकलुषितेनमनसासहसमानत्वंभजते मनसःप्रधानत्वात् एवंबुद्धिरपिसदोषत्वेन ययाधर्ममधर्मंचकार्यंचाकार्यमेवच अयथावत्प्रजानातिबुद्धिःसापार्थराजसी अधर्मंधर्ममितियामन्यतेतमसावृता सर्वार्थान्विपरीतांश्चबुद्धिःसापार्थतामसीतिभगवदुक्तरूपवतीभवति ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततोपिकिंस्यादित्यतआह पौराइति दुष्टेमनसींद्रियाण्यपिदुष्टानिभूत्वानकचित्स्थैर्यंलभंते एवंबुद्धिरपिदुष्टासतीयदर्थंयमर्थंधनपुत्रादिकंहितमित्यध्यवस्यतिसएवानर्थोदुःखदायीभूत्वापरिषीदतिनश्यति ॥ १२ ॥ नष्टोप्यर्थोदुःखदइत्याह यदिति यद्बुद्धिसहितंमनः अर्थनाशादूर्ध्वमध्यास्तेस्मरतितन्मनोपिपरिषीदति मनस्तापेनबुद्धिरपितप्यतइत्याह पृथगिति संकल्परूपेणमनोयदाबुद्धेःसकाशात्पृथग्भवतितदातत्केवलंमनइत्युच्यते वस्तुतस्तुतदेवबुद्धिरतस्तत्तापेनबुद्धिरपितप्यतइत्यर्थः ॥ १३ ॥ बुद्धिमनसोरनात्मनोस्तापेआत्मनःकिंनष्टमतआहसार्धेन तत्रेति एनमात्मानंतत्रबुद्धौविधृतंप्रतिबिंबरूपेण स्थापितंरजोबुद्धिगतोरजोगुणोदुःखैकफलदःपर्यवतिष्ठतेव्याप्नोति तथाचबुद्धिधर्माःपरिच्छेदपरितापादयस्तदुपहितेआत्मनिभांतीत्यर्थः बुद्धेर्गुणेनात्मगुणेनचैवह्यारायमात्रोह्यवरोपिदृष्टःसहिस्वप्नोभूत्वाध्यायतीवलेलायतीवेत्यादिश्रुतिभ्यस्तैर्बुद्धिगुणैरात्मापितप्यतएवेति फलितमाह तदिति तत्तस्माद्धेतोःमनोरजसासहसख्यंकुरुतेप्रवृत्त्युन्मुखंसंभवतीत्यर्थः ततःकिमतआह संगतंमनउपाधिकंतमात्मानंपौरंजनमिंद्रियाणिचादायस्ववशेकृत्वामनःकर्तृरजसेरजःफलायदुःखायप्रयच्छति यथादुष्टोमात्योराजानंपौरंजनंचस्वाधीनंकृत्वाशत्रवेऽर्पयतितद्वद्राजसेनमनसाआत्माबुद्धिरिंद्रियाणिचबद्धानीत्यर्थः॥१४

पौराश्चापिमनस्त्रस्तास्तेषामपिचलास्थितिः ॥ यदर्थंबुद्धिरध्यास्तेसोऽनर्थःपरिषीदति ॥ १२ ॥ यदर्थंपृथगध्यास्तेमनस्तत्परिषीदति ॥ पृथग्भूतंमनोबुद्ध्यामनो भवतिकेवलम् ॥१३॥ तत्रैनंविधृतंशून्यंरजःपर्यवतिष्ठते ॥ तन्मनःकुरुतेसख्यंरजसासहसंगतम् ॥ तंचादायजनंपौरंरजसेसंप्रयच्छति ॥१४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०शुकानुप्रश्नेपंचपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥भूतानांपरिसंख्यानंभूयःपुत्रनिशामय॥ द्वैपायनमुखाद्भ्रष्टंश्लाघयापरयानघ ॥ १ ॥ दीप्तानलनिभःप्राहभगवान्धूमवर्चसे ॥ ततोहमपिवक्ष्यामिभूयःपुत्रनिदर्शनम् ॥ २ ॥ भूमेःस्थैर्यंगुरुत्वंचकाठिन्यंप्रसवार्थता ॥ गंधोगुरुत्वंशक्तिश्चसंघातःस्थापनाधृतिः ॥ ३ ॥

॥ इतिशांति०मो०नै०भा०पंचपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५५ ॥ ॥७॥ ॥ एवंप्रस्तुतस्यबंधस्यमोक्षार्थंव्यासेनोक्तमुपायंवक्तुंप्रतिजानीतेभीष्मः भूतानामिति चिदात्मोपाधिभूतानांखादीनांपरिसंख्यानंनिवारणंभूयइतिप्रागुक्तमेवाध्यात्मंपुनःश्लाघयाधन्योहमीदृशमध्यात्मंज्ञातवानितिबुद्ध्यानिशामयशृणु ॥ १ ॥ दीप्तेति अज्ञानेनानावृतोवह्निनिभः आवृतोधूमतुल्यः निदर्शनंनिश्चितंशास्त्रमज्ञानापनोदकं ॥ २ ॥ एतद्वैतदक्षरंगार्गिब्राह्मणाअभिवदंत्यस्थूलमनण्वह्रस्वमदीर्घमित्यादिश्रुत्याब्रह्मणिनिषिद्धानांचतुर्विधपरिमाणादिगुणानामाश्रयोभूतान्येवेत्यात्मनोनिर्गुणत्वसिद्ध्यर्थंभूम्यादिगुणान्विभजते भूमेरिति स्थैर्यमचांचल्यं गुरुत्वंपतनप्रतियोगीगुणः प्रसवोधान्याद्युत्पत्तिस्तदर्थता गुरुत्वंप्रथमानतापिंडपुष्टिः शक्तिर्गंधग्रहणसामर्थ्यं संघातःश्लिष्टावयवत्वं स्थापनामनुष्याद्याश्रयत्वं धृतिःपांचभौतिकेमनसियोधृत्यंशःसपार्थिवःस्थैर्यशब्देनैवोपात्तइतिधृतिशब्देनात्रभूतांतरप्रवेशस्थानत्वमुच्यते ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जिह्वारसनेंद्रियं विस्यंदनंप्रस्रवणं चाद्भिमकरकादिरूपेणसंघातश्च भौमानांतंडुलादीनांश्रपणंपाचनं ॥ ४ ॥ ज्योतिर्ज्वलनकर्म लघुःशीघ्रगामित्वं ॥ ५ ॥ अनियमस्पर्शोऽनुष्णाशीतस्पर्शः वादस्थानं वागिंद्रियगोलकानि स्वतंत्रतागमनादौ मोक्षोमूत्रादेः कर्मउत्क्षेपणादि चेष्टाश्वासप्रश्वासादिः आत्मताप्राणरूपेणचिदुपाधित्वं भवोजन्ममरणे ॥ ६ ॥ अनाश्रयमाश्रयत्वाभावः अनालंबनमाश्रयांतरशून्यत्वं अव्यक्तंरूपस्पर्शशून्यत्वात् अविकारिताद्रव्यांतरानारंभकत्वं ॥ ७ ॥ भूतत्वंश्रोत्रेंद्रियोपादानत्वात् विकृतानिदेहांतर्गतच्छिद्राणि अत्रभूतत्वविकृतत्वादयोभूतांतरेपिसंभवंतीतिअधिकगुणत्वंतत्रास्तितथापिगुणाःपंचाशदेवपंचाशतमित्यार्षं पंचभूतात्मभाविताःपंचानांभूतानामात्माप्रातिस्विकंस्वरूपंतत्रलक्षिताः ॥ ८ ॥ धैर्योपपत्तिरूहापोहकौशलं व्यक्तिःस्मरणं विसर्गोविपरीतःसर्गोभ्रांतिः कल्प

अपांशैत्यंरसःक्लेदोद्रवत्वंस्नेहसौम्यता॥ जिह्वाविस्यंदनंचापिभौमानांश्रपणंतथा ॥ ४ ॥ अग्नेर्दुर्धर्षताज्योतिस्तापःपाकःप्रकाशनम् ॥ शोकोरागोलघुस्तैक्ष्ण्यंसततंचोर्ध्वभासिता ॥ ५ ॥ वायोरनियमस्पर्शोवादस्थानंस्वतंत्रता ॥ बलंशैघ्र्यंचमोक्षंचकर्मचेष्टात्मताभवः ॥ ६ ॥ आकाशस्यगुणःशब्दोव्यापित्वंछिद्रतापिच ॥अनाश्रयमनालंबमव्यक्तमविकारिता ॥ ७॥ अप्रतीघातिताचैवभूतत्वंविकृतानिच॥ गुणाःपंचाशतंप्रोक्ताःपंचभूतात्मभाविताः ॥ ८ ॥ धैर्योपपत्तिर्व्यक्तिश्चविसर्गःकल्पनाक्षमा॥ सदसच्चाशुताचैवमनसोनववैगुणाः ॥ ९ ॥ इष्टानिष्टविपत्तिश्चव्यवसायःसमाधिता ॥ संशयःप्रतिपत्तिश्चबुद्धेःपंचगुणान्विदुः ॥ १० ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथंपंचगुणाबुद्धिःकथंपंचेंद्रियागुणाः॥ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वसूक्ष्मज्ञानंपितामह॥ ११ ॥

नामनोरथवृत्तिः क्षमाप्रसिद्धा सत्वैराग्यादि असत्रागद्वेषादि आशुताअस्थिरत्वं ॥९॥ इष्टानिष्टानांवृत्तिविशेषाणांविपत्तिर्नाशोनिद्रारूपावृत्तिरित्यर्थः व्यवसायउत्साहः समाधिताचित्तस्थैर्यंनिरोधइत्यर्थः संशयःकोटिद्वयस्पृग्ज्ञानं प्रतिपत्तिःप्रत्यक्षादिप्रमाणवृत्तिः ॥ १० ॥ अत्रबुद्धिमनसीएकीकृत्यशंकते कथमिति ननुभूम्यादीनांजडानांस्थैर्यादयोजडाएवगुणाइतियुक्तं इंद्रियमनसांतुपश्याम्यहंदुःख्यहंजानाम्यहमित्यात्माभेदेनप्रतीयमानानांकथमनात्मत्वं अनात्मत्वेवाकथंतद्गुणानांधैर्योपपत्त्यादीनांप्रतिपत्त्यंतानांज्ञानरूपत्वं नहिजडानामजडागुणाःसंभवंतीत्यैंद्रियागुणारूपादिप्रकाशाइतिबुद्धिगुणानामेवावयुत्यानुवादः ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रोत्तरंयदेतद्धृदयंमनश्चेत्यादिप्रज्ञानंब्रह्मेत्यंतांश्रुतिमनुसरन्नाह आहुरिति ननुपंचाशद्भूतगुणाःपंचबुद्धिगुणाइतिपंचपंचाशद्वा चतुर्दशानुपदोक्ताबुद्धिगुणाइतिपक्षेचतुःषष्टिर्वाबुद्धिगुणाःस्युरित्याशंक्याह भूतविशिष्टाःपंचभूतान्यपिबुद्धेरेवगुणाःपूर्वैचपंचपंचाशदितिषष्टिंबुद्धिगुणानाहुः तेचनित्येनचैतन्येनविषक्तामिश्रिताः जडानामपिवृत्तीनांचिदनुबंधेनैवज्ञानरूपत्वव्यवहारइतिनकश्चिद्दोषइतिभावः वृत्तिभिश्चैतन्यस्यसंबंधोजतुकाष्ठवन्माभूदित्याशयेनाह भूतेति भूतानिपंचतद्विभूतयश्चमनोबुद्धिभ्यांसहउक्ताःषट्षष्टिरित्येकसप्ततिंपदार्थानक्षरेणब्रह्मणाप्रशासित्रासृष्टानूवदंतिवेदाःसर्वंखल्विदंब्रह्मतज्जलानितीत्यादयः नन्वक्षरस्यसर्वस्रष्टृत्वेपरिणामित्वंस्यादित्याशंक्याह पुत्रननित्यंतदिहवदंतीति तत्स्रष्टृत्वमक्षरस्याक्षरत्वादपरिणामित्वादेवनित्यंन यथाक्षीरस्यनित्यंदधिस्रष्टृत्वंतद्वन्नाकिंतर्हिशुक्तिकायांरजतंप्रतिकादाचित्कंदृष्टिसमसमयंचितोविश्वस्रष्टृत्वमित्यर्थः एवंचचितोपरिणामित्वात्तज्जंजगद्रज्जूरगवन्मृषैवेतिब्रह्माद्वैतंसिध्यतीतिभावः तथाचश्रुतिः अजायमानोबहुधाविजायतइति जन्मादिभाव

भीष्मउवाच ॥ आहुःषष्टिंबुद्धिगुणान्वैभूतविशिष्टान्नित्यविषक्ताः ॥ भूतविभूतीश्चाक्षरसृष्टाःपुत्रननित्यंतदिहवदंति ॥ १२ ॥ तत्पुत्रचिंताकलिलंतदुक्तमनागतंवैतवसंप्रतीह ॥ भूतार्थतत्त्वंतदवाप्यसर्वंभूतप्रभावाद्भवशांतबुद्धिः ॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिशुकानुप्रश्नेषट्पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यइमेपृथिवीपालाःशेरतेपृथिवीतले ॥ पृतनामध्यएतेहिगतसंज्ञामहाबलाः ॥ १ ॥ एकैकशोभीमबलानागायुतबलास्तथा ॥ एतेहिनिहताःसंख्येतुल्यतेजोबलैर्नरैः ॥ २ ॥ नैषांपश्यामिहंतारंप्राणिनांसंयुगेपरम् ॥ विक्रमेणोपसंपन्नास्तेजोबलसमन्विताः ॥ ३ ॥ अथचेमेमहाप्राज्ञाःशेरतेहिगतासवः ॥ मृताइतिचशब्दोयंवर्तत्येषुगतासुषु ॥ ४ ॥ इमेमृतानृपतयःप्रायशोभीमविक्रमाः ॥ तत्रमेसंशयोजातःकुतःसंज्ञामृताइति ॥ ५ ॥ कस्यमृत्युःकुतोमृत्युःकेनमृत्युरिहप्रजाः ॥ हरत्यमरसंकाशतन्मेब्रूहिपितामह ॥ ६ ॥

विकारमलभमानएवबहुरूपोभवतीतिश्रुत्यर्थः ॥ १२ ॥ इदमेवमदुक्तंवेदसंमतमित्याह तदिति तत्तस्मिन्पूर्वश्लोकोक्तेजगदुत्पत्त्यादिविषयेयत्तवतुभ्यमनागतमनागमंवेदविरुद्धमुक्तमन्यैर्वादिभिस्तच्चिंताकलिलंविचारतोदुष्टंयौक्तिकैरुक्तमपियुक्तिविरुद्धमेवश्रौतमेव मतंयुक्तिमत्तरमित्यर्थः त्वंतुसंप्रतिइहलोकेतन्मदुक्तंभूतार्थस्यनित्यसिद्धस्यब्रह्मणस्तत्त्वंयाथात्म्यंसर्वंकृत्स्नमवाप्यभूतप्रभावाद्ब्रह्मैश्वर्यात् ल्यब्लोपेपंचमी तत्राप्यशांतानिर्वृत्तिकाबुद्धिर्यस्यतथाभव ॥ १३ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० षट्पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ननुशांतबुद्धित्वैवश्रेयश्चेन्मृत्युरत्यंतविस्मृतिरितिस्मृतेःसामरणेस्वयमेवभवतिकिंसाधनायासेनेत्याशंक्यग्रामाद्ग्रामांतरप्राप्तिवन्मृत्युजन्मनीनतुस्वरूपनाशोदयौ कृतहानाकृताभ्यागमादिदोषप्रसक्तेः स्मृतिस्तुस्थूलदेहमात्रविस्मरणपरेतिनिर्णयार्थंमृत्युप्रजापतिसंवादमारभते यइमेपृथिवीपालाइत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ वर्त्ततिवर्त्तते ॥ ४ ॥ ५ ॥ कस्येति स्थूलस्यसूक्ष्मस्यवादेहस्याऽऽत्मनएववेति कुतःपुरुषात् केननिमित्तेन ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आख्यायिकामुखेनकुतइत्यस्योत्तरंतावदाह पुरेत्यादिना ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ खेभ्यइंद्रियच्छिद्रेभ्यः ॥ १६ ॥ खंखस्थंग्रहनक्षत्रादि ॥ १७ ॥ ध्रुवाणिध्रुवा द्यौर्ध्रुवापृथिवीत्यादिश्रुतेर्द्युपृथिव्यादीनि ॥ १८ ॥ अध्वरः ध्वृहिंसायां अहिंसैवजटाइवशिरसिधार्यत्वेनमान्यायस्यसोऽध्वरजटोदयालुः हरिजटइतिपाठेऽपिहरिशब्देनतद्गुणःपालकत्वमालक्ष्यपूर्ववदे

॥भीष्मउवाच॥ ॥पुराकृतयुगेतातराजाह्यासीदकंपनः ॥सशत्रुवशमापन्नःसंग्रामेक्षीणवाहनः ॥ ७ ॥ तस्यपुत्रोहरिर्नामनारायणसमोबले ॥ सशत्रुभिर्ह
तःसंख्येसबलःसपदानुगः ॥ ८ ॥ सराजाशत्रुवशगःपुत्रशोकसमन्वितः ॥ यदृच्छयाशांतिपरोददर्शभुविनारदम् ॥ ९ ॥ तस्मैससर्वमाचष्टयथावृत्तंजनेश्वरः ॥ श
त्रुभिर्ग्रहणंसंख्येपुत्रस्यमरणंतथा ॥ १० ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वानारदोथतपोधनः ॥ आख्यानमिदमाचष्टपुत्रशोकापहंतदा ॥ ११ ॥ ॥नारदउवाच ॥ ॥ राजन्
शृणुसमाख्यानमद्येदंबहुविस्तरम् ॥ यथावृत्तंश्रुतंचैवमयेदंवसुधाधिप ॥ १२ ॥ प्रजाःसृष्ट्वामहातेजाःप्रजासर्गेपितामहः ॥ अतीववृद्धाबहुलानामृष्यतपुनःप्र
जाः ॥ १३ ॥ नह्यंतरमभूत्किंचित्क्वचिज्जंतुभिरच्युत ॥ निरुच्छ्वासमिवोन्नद्धंत्रैलोक्यमभवन्नृप ॥ १४ ॥ तस्यचिंतासमुत्पन्नासंहारंप्रतिभूपते ॥ चिंतयन्नाध्य
गच्छच्चसंहारेहेतुकारणम् ॥ १५ ॥ तस्यरोषान्महाराजखेभ्योऽग्निरुदतिष्ठत ॥ तेनसर्वादिशोराजन्ददाहसपितामहः ॥ १६ ॥ ततोदिवंभुवंखंचजगच्चसचराचरं
ददाहपावकोराजन्भगवत्कोपसंभवः ॥ १७ ॥ तत्रादह्यंतभूतानिजंगमानिध्रुवाणिच ॥ महताक्रोधवेगेनकुपितेप्रपितामहे ॥ १८ ॥ ततोऽध्वरजटःस्थाणुर्वेदा
ध्वरपतिःशिवः ॥ जगामशरणंदेवोब्रह्माणंपरवीरहा ॥ १९ ॥ तस्मिन्नभिगतेस्थाणौप्रजानांहितकाम्यया ॥ अब्रवीत्परमोदेवोज्वलन्निवतदाशिवम् ॥ २० ॥ क
रवाण्यद्यकंकामंवरार्होसिमतोमम ॥ कर्ताह्यस्मिप्रियंशंभोतवयद्धृदिवर्तते ॥ २१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिप० मोक्ष० मृत्युप्रजापतिसंवादोपक्रमेसप्त
पंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५७ ॥ ॥७॥ ॥स्थाणुरुवाच॥ ॥प्रजासर्गनिमित्तंमेकार्यवत्तामिमांप्रभो ॥ विद्धिसृष्टास्त्वयाहीमामाकुप्यासांपि
तामह ॥ १ ॥ तवतेजोग्निनादेवप्रजादह्यंतिसर्वशः ॥ तादृष्ट्वाममकारुण्यंमाकुप्यासांजगत्प्रभो ॥ २ ॥ ॥प्रजापतिरुवाच ॥ ॥ नकुप्येनचमेकामोनभवेयुःप्र
जाइति ॥ लाघवार्थंधरण्यास्तुततःसंहारइष्यते ॥ ३ ॥ इयंहिमांसदादेवीभारार्तासमचोदयत् ॥ संहारार्थंमहादेवभारेणाप्सुनिमज्जति ॥ ४ ॥ यदाहंनाधिगच्छा
मिबुद्ध्याबहुविचारयन् ॥ संहारमासांवृद्धानांततोमांक्रोधआविशत् ॥ ५ ॥

वार्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० सप्तपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ प्रजेति कार्यवत्तामर्थित्वं माकुप्यकोपंमाकुरु आसांआसु ॥ १ ॥ २ ॥ न भवेयुर्नश्येयुः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ उलपमपितृणविशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अधिदैवेअहंकाराधिष्ठातृत्वे ॥ ११ ॥ आवृत्तिजाःप्रजायाचामियाचे आवृत्त्याजाताः मृत्वामृत्वापुनर्जायंतामित्यर्थः ॥ १२ ॥ संनिजग्राहसंहृतवान् ॥ १३ ॥ प्रवृत्तिंजन्म निवृत्तिंमरणं अनेननात्यंतंप्रजानामुच्छेदोनाप्यत्यंतंभूमेर्भारइतिदर्शितं ॥ १४ ॥ विश्वेभ्यःसर्वेभ्यः ॥ १५ ॥ १६ ॥ उभौब्रह्मरुद्रौ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

॥ स्थाणुरुवाच ॥ ॥ संहारार्थंप्रसीदस्वमाक्रुधोविबुधेश्वर ॥ माप्रजाःस्थावरंचैवजंगमंचव्यनीनशत् ॥ ६ ॥ पल्वलानिचसर्वाणिसर्वंचैवतृणोलपम् ॥ स्थावरं जंगमंचैवभूतग्रामंचतुर्विधम् ॥ ७ ॥ तदेतद्भस्मसाद्भूतंजगत्सर्वमुपप्लुतम् ॥ प्रसीदभगवन्साधोवरएषवृतोमया ॥ ८ ॥ नष्टानपुनरेष्यंतिप्रजाह्येताःकथंचन ॥ तस्मान्निवर्ततामेतत्तेनस्वेनैवतेजसा ॥ ९ ॥ उपायमन्यंसंपश्यभूतानांहितकाम्यया ॥ यथामीजंतवःसर्वेनदह्येरन्पितामह ॥ १० ॥ अभावंहिनगच्छेयुरुच्छिन्नप्रजनाःप्रजाः ॥ अधिदैवेनियुक्तोस्मित्वयालोकेश्वरेश्वर ॥ ११ ॥ त्वद्भवंहिजगन्नाथएतत्स्थावरजंगमम् ॥ प्रसाद्यत्वांमहादेवयाचाम्यावृत्तिजाःप्रजाः ॥ १२ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ श्रुत्वातुवचनंदेवःस्थाणोर्नियतवाङ्मनाः ॥ तेजस्तत्संनिजग्राहपुनरेवांतरात्मनि ॥ १३ ॥ ततोऽग्निमुपसंगृह्यभगवाँल्लोकपूजितः ॥ प्रवृत्तिंचनिवृत्तिंचकल्पयामासवैप्रभुः ॥ १४ ॥ उपसंहरतस्तस्यतमग्निंरोषजंतदा ॥ प्रादुर्बभूवविश्वेभ्यःखेभ्योनारीमहात्मनः ॥ १५ ॥ कृष्णरक्तांबरधराकृष्णनेत्रतलांतरा ॥ दिव्यकुंडलसंपन्नादिव्याभरणभूषिता ॥ १६ ॥ साविनिःसृत्यवैखेभ्योदक्षिणामाश्रितादिशम् ॥ ददृशातेचतांकन्यांदेवौविश्वेश्वरावुभौ ॥ १७ ॥ तामाहूयतदादेवोलोकानामादिरीश्वरः ॥ मृत्योइतिमहीपालजहिचेमाःप्रजाइति ॥ १८ ॥ त्वंहिसंहारबुद्ध्यामेचिंतितारुषितेनच ॥ तस्मात्संहरसर्वास्त्वंप्रजाःसजडपंडिताः ॥ १९ ॥ अविशेषेणचैवत्वंप्रजाःसंहरकामिनि ॥ ममत्वंहिनियोगेनश्रेयःपरमवाप्स्यसि ॥ २० ॥ एवमुक्तातुसादेवीमृत्युःकमलमालिनी ॥ प्रदध्यौदुःखिताबालासाश्रुपातमतीवच ॥ २१ ॥ पाणिभ्यांचैवजग्राहतान्यश्रूणिजनेश्वरः ॥ मानवानांहितार्थायययाचेपुनरेवह ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिमृत्युप्रजापतिसंवादेअष्टपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ विनीयदुःखमबलासात्मनैवायतेक्षणा ॥ उवाचप्रांजलिर्भूत्वातमेवावर्जितातदा ॥ १ ॥

॥ २१ ॥ पाणिभ्यामश्रूणिजग्राह मृत्योरश्रुपातेयुगपत्सर्वभूतक्षयोमांभूदितिभावः ॥ २२ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० अष्टपंचाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विनीयप्रमार्ज्यआवर्जिताऋजुभूता ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्रियान्पुत्रानित्यस्यनहरेयमितिपूर्वेणान्वयः तत्रहेतुः येषांसंबंधिनोमृतास्तेयद्यपध्यास्यंतिशप्स्यंतेतर्हितेषांतेभ्योबिभेम्यहं ॥ ५ ॥ बलवद्भृत्यंतं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

त्वयासृष्टाकथंनारीमादृशीवदतांवर ॥ रौद्रकर्माभिजायेतसर्वप्राणिभयंकरी ॥ २ ॥ बिभेम्यहमधर्मस्यधर्म्यमादिशकर्ममे ॥ त्वंमांभीतामवेक्षस्वशिवेनेक्ष
 स्वचक्षुषा ॥ ३ ॥ बालान्वृद्धान्वयस्थांश्चनहरेयमनागसः ॥ प्राणिनःप्राणिनामीशनमस्तेऽस्तुप्रसीदमे ॥ ४ ॥ प्रियान्पुत्रान्वयस्यांश्चभ्रातॄन्मातॄःपितॄनपि ॥ अप १२
ध्यास्यंतियद्येवंमृतास्तेषांबिभेम्यहम् ॥ ५ ॥ कृपणाश्रुपरिक्लेदोदहेन्मांशाश्वतीःसमाः ॥ तेभ्योहंबलवद्भीताशरणंत्वामुपागता ॥ ६ ॥ यमस्यभवनेदेवपात्यंतेपाप
कर्मिणः ॥ प्रसादयेत्वांवरदप्रसादंकुरुमेप्रभो ॥ ७ ॥ एतदिच्छाम्यहंकामंत्वत्तोलोकपितामह ॥ इच्छेयंत्वत्प्रसादार्थंतपस्तप्तुंमहेश्वर ॥ ८ ॥ ॥ पितामहउवाच ॥
मृत्योसंकल्पितामेत्वंप्रजासंहारहेतुना ॥ गच्छसंहरसर्वास्त्वंप्रजामाचविचारय ॥ ९ ॥ एतदेवमवश्यंहिभवितानैतदन्यथा ॥ क्रियतामनवद्यांगियथोक्तंमद्वचो
नघे ॥ १० ॥ एवमुक्तामहाबाहोमृत्युःपरपुरंजय ॥ नव्याजहारतस्थौचप्रह्वाभगवदुन्मुखी ॥ ११ ॥ पुनःपुनरथोक्तासागतसत्त्वेवभामिनी ॥ तूष्णीमासीत्ततोदेवो
देवानामीश्वरेश्वरः ॥ १२ ॥ प्रससादकिलब्रह्मास्वयमेवात्मनात्मनि ॥ स्मयमानश्चलोकेशोलोकान्सर्वानवैक्षत ॥ १३ ॥ निवृत्तरोषेतस्मिंस्तुभगवत्यपराजिते ॥
साकन्याथजगामास्यसमीपादितिनःश्रुतम् ॥ १४ ॥ अपसृत्याप्रतिश्रुत्यप्रजासंहरणंतदा ॥ त्वरमाणेवराजेंद्रमृत्युर्धेनुकमभ्यगात् ॥ १५ ॥ सातत्रपरमंदेवीत
पोऽचरतदुश्चरम् ॥ समात्येकपदेतस्थौदशपद्मानिपंचच ॥ १६ ॥ तांतथाकुर्वतींतत्रतपःपरमदुश्चरम् ॥ पुनरेवमहातेजाब्रह्मावचनमब्रवीत् ॥ १७ ॥ कुरुष्वमेव
चोमृत्योतदनादृत्यसत्वरा ॥ तथैवैकपदेतातपुनरन्यानिसप्तसा ॥ १८ ॥ तस्थौपद्मानिषट्चैवपंचद्वेचैवमानद ॥ भूयःपद्मायुतंतातमृगैःसहचचारसा ॥ १९ ॥ द्वेचा
युतेनरश्रेष्ठवाय्वाहारामहामते ॥ पुनरेवततोराजन्मौनमातिष्ठदुत्तमम् ॥ २० ॥ अप्सुवर्षसहस्राणिसप्तचैकंचपार्थिव ॥ ततोजगामसाकन्याकौशिकींनृपसत्त
म ॥ २१ ॥ तत्रवायुजलाहाराचचारनियमंपुनः ॥ ततोययौमहाभागागंगांमेरुंचकेवलम् ॥ २२ ॥ तस्थौदार्विवनिश्चेष्टाप्रजानांहितकाम्यया ॥ ततोहिमवतोमू
र्ध्नियत्रदेवाःसमीजिरे ॥ २३ ॥ तत्रांगुष्ठेनराजेंद्रनिखर्वमपरंततः ॥ तस्थौपितामहंचैवतोषयामासयत्नतः ॥ २४ ॥ ततस्तामब्रवीत्तत्रलोकानांप्रभवाप्ययः ॥ किमि
दंवर्ततेपुत्रिक्रियतांममतद्वचः ॥ २५ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अप्रतिश्रुत्याऽनंगीकृत्य धेनुकंगोतीर्थंमायांतर्वर्ति ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ कौशिकींगंडकींनदीं ॥ २१ ॥ २२ ॥ दार्विवस्थाणुरिव ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २६ ॥ निगृह्यहठंकृत्वा ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ अपध्यास्यंतीत्युक्तंतत्राह नत्वामिति त्वयिदोषंनवदिष्यंतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ पुरुषेष्विति रूपंरूपंप्रतिरूपोबभूवेतिश्रुतेःसर्वेषांप्रतिरूपंब्रह्मतत्त्वंचतद्भावम प्राप्तस्यनभवतीति ब्रह्मभावंप्राप्स्यसीत्यर्थः तेनचनहवाएवंविदिपापंकर्मश्लिष्यतइतिश्रुतेर्ब्रह्मज्ञायास्तेपापलेपोपिनभविष्यतीतिभावः ॥ ३१ ॥ यावद्देहपातंक्रोधवेगंधारयितुमशक्ततयाहिंस्रस्यब्रह्मनि ष्ठापिनश्यतिततश्चपापलेशोऽपिप्रसक्तइत्यभिप्रेत्याह सैवमिति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ कालयिष्यंतिमारयिष्यंति ॥३४॥ तवापिमारकत्वंमरणनिदानयोःकामक्रोधयोःप्रेरकत्वेनेत्याह सर्वेषामिति नन्वेवमपि प्रयोजकेमयिपापसंबंधःप्रसक्तइत्याशंक्याह एवमिति एवंकुर्वतींत्वांप्रतिधर्मोपिनिमित्ततयाउपैष्यति प्राणिकर्मानुरोधेनकामक्रोधोद्भावनद्वाराभूतानिमारयंत्यास्तवनदोषोऽस्तियतस्त्वंतुल्यवृत्तिःरागद्वेष

ततोब्रवीत्पुनर्मृत्युर्भगवंतंपितामहम्॥ नहरेयंप्रजादेवपुनश्चाहंप्रसादये ॥ २६ ॥ तामधर्मभयाद्भीतांपुनरेवप्रयाचतीम्॥ तदाब्रवीद्देवदेवोनिगृह्येदंवचस्ततः ॥ २७ ॥ अधर्मोनास्तितेमृत्योसंयच्छेमाःप्रजाःशुभे॥ मयाप्युक्तंमृषाभद्रेभवितानेहकिंचन ॥ २८ ॥ धर्मःसनातनश्चत्वामिहैवानुप्रवेक्ष्यति ॥ अहंचविबुधाश्चैवत्वद्धितेनिरताःसदा ॥ २९ ॥ इममन्यंचतेकामंददानिमनसेप्सितम्॥ नत्वांदोषेणयास्यंतिव्याधिसंपीडिताःप्रजाः ॥ ३० ॥ पुरुषेषुस्वरूपेणपुरुषस्त्वंभविष्यसि॥ स्त्रीषुस्त्रीरूपिणीचैवतृतीयेषुनपुंसकम्॥ ३१ ॥ सैवमुक्तामहाराजकृतांजलिरुवाचह ॥पुनरेवमहात्मानंनेतिदेवेशमव्ययम्॥३२॥तामब्रवीत्तदादेवोमृत्योसंहरमानवान् ॥ अधर्मस्तेनभवितातथाध्यास्याम्यहंशुभे ॥ ३३ ॥ यानश्रुबिंदून्पतितानपश्यंयेपाणिभ्यांधारितास्तेपुरस्तात् ॥ तेव्याधयोमानवान्घोररूपाःप्राप्तेकालेकालयिष्यंतिमृत्यो ॥ ३४ ॥ सर्वेषांत्वंप्राणिनामंतकालेकामक्रोधौसहितौयोजयेथाः ॥ एवंधर्मस्त्वामुपैष्यत्यमेयोनचाधर्मंलप्स्यसेतुल्यवृत्तिः ॥ ३५ ॥ एवंधर्मंपालयिष्यस्यथोत्वंनचात्मानंमज्जयिष्यस्यधर्मे॥ तस्मात्कामंरोचयाभ्यागतंत्वंसंयोज्याथोसंहरस्वेहजंतून् ॥ ३६ ॥ सावैतदामृत्युसंज्ञापदेशाद्भीताशापाद्बाढमित्यब्रवीत्तं॥ अथोप्राणान्प्राणिनामंतकालेकामक्रोधौप्राप्यनिर्मोह्यहंति ॥ ३७ ॥ मृत्योर्येतेव्याधयश्चाश्रुपातामनुष्याणांरुज्यतेयैःशरीरम्॥ सर्वेषांवैप्राणिनांप्राणनांतेतस्माच्छोकंमाकृथाबुध्यबुद्ध्या ॥ ३८ ॥ सर्वेजीवाःप्राणिनांप्राणनांतेगत्वावृत्ताःसंनिवृत्तास्तथैव॥ एवंसर्वेमानवाःप्राणनांतेगत्वावृत्तादेववद्राजसिंह॥ ३९ ॥

शून्यासि तथाचसूत्रितं वैषम्यनैर्घृण्येनसापेक्षत्वादिति परमेश्वरस्य विषमांसृष्टिंकुर्वतोवैषम्यादिदोषोनास्तिकुतस्तत्त्वप्राणिकर्मसापेक्षत्वाद्वैषम्यस्येतिसूत्रार्थः ॥३५॥ अभ्यागतमधिकाररोचयकामंसंयोज्यजंतून्संहरस्वेतियोजना ॥ ३६ ॥ प्राप्यप्रापय्य ॥ ३७॥ प्राणनांतेजीवनांते बुध्यजानीहि ॥ ३८ ॥ सर्वेइति देवाइंद्रियाणिप्राणनांते स्वव्यवहारांतेजाग्रदवसाने सद्वस्तुगत्वा सतासोम्यतदासंपन्नोभवतीतिश्रुतेःसुषुप्तौब्रह्माभेदंप्राप्यजागरेपुनरावृत्तास्तथैवपुनर्निवृत्ताइति तथावस्थाभेदेदृष्टएवंदेहभेदेपिप्राणनांतेजीवनांतेपरलोकंगत्वाआवृत्तादेववत्पुनर्वृत्ताश्चभवंति सुप्तिप्रबोधवत्कर्मोपरमोद्भवकृतेजन्ममरणेइत्यर्थः एतेनकेनमृत्युरित्यस्योत्तरमुक्तं ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कस्यमृत्युरित्यस्योत्तरमाह वायुरिति वायुःपंचवृत्तिःप्राणः देहभेदेदेहनाशे देवानामिंद्रियाणांदेवोराजा नानावृत्तिर्नानादेहगतः एतेनदेहस्यैवमृत्युर्नप्राणानामात्मनोवा ॥४०॥ सर्वेइति देवाःक्षीणपुण्याम र्त्यत्वंमर्त्याश्चकृतपुण्यादेवत्वंप्राप्नुवंतीत्यर्थः॥४१॥४२॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०एकोनषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५९॥ ॥७॥ ॥ एवंप्राणिनांकर्माधीनोमृत्युर्व्याधिसंबंधःसंततइति ज्ञात्वातन्निवृत्तिंधर्ममूलांमन्वानोधर्मतत्त्वेप्यार्यजैनम्लेच्छागमानांनानापथत्वेनसंदिहानोधर्मस्वरूपंलक्षणप्रमाणाभ्यांजिज्ञासमानःपृच्छति इमेवैइति ॥१॥२॥ तत्रचोदनालक्षणोर्थोधर्मइतिस्मृतेर्मुख्यं धर्मस्यलक्षणंवेदएवइतरदपितन्मूलतयाधर्मलक्षणंनस्वतइतिसिद्धंपूर्वतंत्रे कवयोविद्वांसोऽर्थंप्रयोजनमेवधर्मलक्षणमाहुः यथोक्तं परिनिर्मथ्यवाग्जालमिदमेवसुनिश्चितं नोपकारात्परंपुण्यंनापकारादघं

वायुर्भीमोभीमनादोमहौजाःससर्वेषांप्राणिनांप्राणभूतः ॥ नानावृत्तिर्देहिनांदेहभेदेतस्माद्वायुर्देवदेवोविशिष्टः ॥ ४० ॥ सर्वेदेवामर्त्यसंज्ञाविशिष्टाःसर्वेमर्त्या देवसंज्ञाविशिष्टाः॥ तस्मात्पुत्रंमाशुचोराजसिंहपुत्रःस्वर्गंप्राप्यतेमोदतेह ॥ ४१ ॥ एवंमृत्युर्देवसृष्टाप्रजानांप्राप्तेकालेसंहरंतीयथावत् ॥ तस्याश्चैवव्याधयस्तेश्रु पाताःप्राप्तेकालेसंहरंतीहजंतून् ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां०मोक्ष०मृत्युप्रजापतिसंवादेएकोनषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २५९ ॥ ॥७॥ ॥ युधि ष्ठिरउवाच ॥ ॥ इमेवैमानवाःसर्वेधर्मंप्रतिविशंकिताः ॥ कोयंधर्मःकुतोधर्मस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ धर्मस्त्वयमिहार्थःकिममुत्रार्थोपिवाभवेत् ॥ उभयार्थो हिवाधर्मस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सदाचारःस्मृतिर्वेदास्त्रिविधंधर्मलक्षणम् ॥ चतुर्थमर्थमित्याहुःकवयोधर्मलक्षणम् ॥३॥ अपित्युक्तानि धर्म्याणिव्यवस्यंत्युत्तरावरे ॥ लोकयात्रार्थमेवेहधर्मस्यनियमःकृतः ॥ ४ ॥ उभयत्रसुखोदर्कइहचैवपरत्रच ॥ अलब्ध्वानिपुणंधर्मंपापःपापेनयुज्यते ॥ ५ ॥ नचपापकृतःपापान्मुच्यंतेकेचिदापदि ॥ अपापवादीभवतियथाभवतिधर्मकृत् ॥ धर्मस्यनिष्ठात्वाचारस्तमेवाश्रित्यभोत्स्यसे ॥ ६ ॥ यथाधर्मसमाविष्टोधनं गृह्णातितस्करः ॥ रमतेनिर्हरंस्तेनःपरवित्तमराजके ॥ ७ ॥ यदास्यतद्धरंत्यन्येतदाराजानमिच्छति ॥ तदातेषांस्पृहयतेयेवैतुष्टाःस्वकैर्धनैः ॥ ८ ॥

परमिति अधर्मलक्षणमपकारइत्यपिप्रश्लेषेणध्येयं ॥३॥ एतदेवविवृणोति अपीति धर्म्याणिधर्मायहितानिकर्माण्युत्तरावरेव्यवस्यंतिन्यूनाधिकभावेनविपरीतंचनिश्चिन्वंति तथाहि गार्हस्थ्येपिमोक्षो स्त्यलसाःसंन्यासमिच्छंतित्यागेनैवमोक्षोविषयलंपटागार्हस्थ्यमिच्छंतीतिकस्तर्ह्यत्रनिर्णयइत्याशंक्याह लोकेति लोकव्यवहारमनुरुध्यायंनियमःकृतः यथाऽविक्षिप्तचित्तस्यपुरुषधौरेयस्यगार्हस्थ्येपिज नकवसिष्ठादिवन्मोक्षोस्ति अन्यस्यवेदांतश्रवणादौदृष्टविक्षेपनिवृत्त्यर्थःसंन्यासइति ॥ ४ ॥ इहवापरत्रोभयत्रवाधर्मःफलतीतिप्रश्नस्योत्तरमाह उभयत्रेति ॥५॥ नैपुण्यमेवाह नचेति केचिदित्याहुरिति शेषः आपदितुयथापापवाद्यप्यपापवादीभवति अधर्मकृदपिधर्मकृद्भवति तथैवोक्तमापद्धर्मेषुकर्णपर्वणिवायुधिष्ठिरंजिघांसोरर्जुनस्यबोधायभगवतासत्यवादिनोहिंस्रस्यचाख्यानमुक्तंतदिहानुसंधेयं भोत्स्यसेज्ञास्यसि ॥ ६ ॥ पुरुषःपरपापमेवपश्यतिप्रकाशयतिनचस्वीयमितिसदृष्टांतमाह यथेतित्रिभिः ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९ ॥ यद्यप्येवंतथापिसत्यमेवश्रेयइत्याह सत्यस्येति ॥ १० ॥ पापिनामपिसत्यमत्याज्यमित्याहसार्धेन अपीति सत्यंशपथं ॥ ११ ॥ अधृतिंसमयत्यागं ॥ १२ ॥ तंपूर्वार्धोक्तंधर्मं नियतिदौर्बल्यंदं वप्रातिकूल्यं तदात्वेषामेवसधर्मोरोचते ॥ १३ ॥ रुचौहेत्वंतरमाह नहीति उपसंहरति तस्मादिति अनार्जवेंकौटिल्ये ॥ १४ ॥ १५ ॥ मृगइव आचरितंस्तेन शठःपरमपिशठंमन्यतेइत्यर्थः ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ उक्तन्यायमन्यत्राप्यतिदिशति दातव्यमिति कृपणैर्निर्धनैः ॥ १८ ॥ १९ ॥ सामान्यतोधर्मलक्षणमाह यदन्यैरिति ॥ २० ॥ यइति अन्यस्यभार्यायामितिशेषः उपपतिर्जारःकंकिंवक्तुमर्हं

अभीतःशुचिरभ्येतिराजद्वारमशंकितः ॥ नहिदुश्चरितंकिंचिदंतरात्मनिपश्यति ॥ ९ ॥ सत्यस्यवचनंसाधुनसत्याद्विद्यतेपरम् ॥ सत्येनविधृतंसर्वंसर्वंसत्येप्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥ अपिपापकृतोरौद्राःसत्यंकृत्वापृथक्पृथक् ॥ अद्रोहमविसंवादंप्रवर्ततेतदाश्रयाः ॥ ११ ॥ तेचेन्मिथोधृतिंकुर्युर्विनश्येयुरसंशयम् ॥ नहर्तव्यंपरधनमितिधर्मःसनातनः ॥ १२ ॥ मन्यंतेबलवंतस्तंदुर्बलैःसंप्रवर्तितम् ॥ यदानियतिदौर्बल्यमथैषामेवरोचते ॥ १३ ॥ नह्यत्यंतंबलवंतोभवंतिसुखिनोपिवा ॥ तस्मादनार्जवेबुद्धिर्नकार्यातेकदाचन ॥ १४ ॥ असाधुभ्योस्यनभयंनचौरेभ्योनराजतः ॥ अकिंचित्कस्यचित्कुर्वन्निर्भयःशुचिरावसेत् ॥ १५ ॥ सर्वतःशंकतेस्तेनोमृगोग्राममिवेयिवान् ॥ बहुधाचरितंपापमन्यत्रैवानुपश्यति ॥ १६ ॥ मुदितःशुचिरभ्येतिसर्वतोनिर्भयःसदा ॥ नहिदुश्चरितंकिंचिदात्मनोन्येषुपश्यति ॥ १७ ॥ दातव्यमित्ययंधर्मउक्तोभूतहितेरतैः ॥ तंमन्यंतेधनयुताःकृपणैःसंप्रवर्तितम् ॥ १८ ॥ यदानियतिकार्पण्यमथैषामेवरोचते ॥ नह्यत्यंतंधनवंतोभवंतिसुखिनोपिवा ॥ १९ ॥ यदन्यैर्विहितंनेच्छेदात्मनःकर्मपूरुषः ॥ नतत्परेषुकुर्वीतजानन्नप्रियमात्मनः ॥ २० ॥ योन्यस्यस्यादुपपतिःसकंकिंवक्तुमर्हति ॥ यदन्यस्यततःकुर्यान्नमृष्येदितिमेमतिः ॥ २१ ॥ जीवितुंयःस्वयंचेच्छेत्कथंसोन्यंप्रघातयेत् ॥ यद्यदात्मनिचेच्छेततत्परस्यापिचिंतयेत् ॥ २२ ॥ अतिरिक्तैःसंविभजेद्भोगैरन्यानकिंचनान् ॥ एतस्मात्कारणाद्धात्राकुसीदंसंप्रवर्तितम् ॥ २३ ॥ यस्मिंस्तुदेवाःसमयेसंतिष्ठेरंस्तथाभवेत् ॥ अथवालाभसमयेस्थितिर्धर्मेपिशोभना ॥ २४ ॥ सर्वंप्रियाभ्युपगतंधर्ममाहुर्मनीषिणः ॥ पश्यैतंलक्षणोद्देशंधर्माधर्मेयुधिष्ठिर ॥ २५ ॥

ति स्वस्यैवदुष्टत्वात् यद्यदि अन्यस्यान्यं ततस्तस्मिन्नेवऔपपत्येविषयेकुर्यात्दृग्गोचरीकुर्यात्तदानमृष्येदितियोजना अन्यस्येतिद्वितीयार्थेषष्ठी ॥ २१ ॥ २२ ॥ अतिरिक्तैरावश्यकाधिकैर्भोगैर्भोगसाधनैर्धनादिभिः कुसीदंवृद्ध्यर्थंधनप्रयोगःसदीनपोषणार्थमेवकार्योनधनमात्रवृद्ध्यर्थं ॥ २३ ॥ समयेसन्मार्गेसंतिष्ठेरन्संमुखाभवेयुस्तथातन्मार्गाचरणशीलोदमदानदयापरोभवेदित्यर्थः तत्रदानेविशेषमाह अथवेति धर्मेयज्ञदानादौ ॥ २४ ॥ प्रियेणसाम्नानतुहिंसयाअभ्युपगतं प्राप्तंप्रियाभ्युपगतं पश्याऽऽलोचय लक्षणोद्देशंलक्षणकीर्तनं एवंयदात्मनःप्रियंतदन्येषुकर्तव्यंयन्नतन्नेत्येवंविधं ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लोकेति दयाप्रधानमित्यर्थः सूक्ष्मधर्मार्थंसूक्ष्मधर्मलाभायनियतंनियमितं ॥ २६ ॥ अनार्जवेकौटिल्ये ॥ २७ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६० ॥ ॥ ७ ॥
अत्रप्रत्यवतिष्ठतेसूक्ष्ममिति ब्रह्मलक्षणंचोदनालक्षणंवेदैकबोध्यंधर्मजातं प्रतिभास्फूर्तिःसाचानुमानलक्षणा त्वदुक्तंयुक्तिविरुद्धमित्यर्थः ॥ १ ॥ निग्रहात्कुतर्कग्रहेण ॥ २ ॥ इमानिभूतानिशरीरवंति हि
 प्रसिद्धं स्वेनस्वयमेवाऽऽत्मानंप्राणयंतिजीवयंतिसृजंत्युत्तारयंतिदेहाकाराद्व्यावयंति तथाचश्रुतिः अन्नाद्ध्येवखल्विमानिभूतानिजायंते अन्नेनजातानिजीवंति अन्नंप्रयंत्यभिसंविशंतीति त्वयाहिपरस्य
सुखदुःखोत्पादनेनजातौधर्माधर्मौस्वस्यापिकालांतरेसुखदुःखप्रदौभवतइत्युक्तंतत्केवलंपरिपाठेनाऽऽम्नायमात्रेणननिश्चेतुंशक्यं अन्नस्यैवजन्मसुखादिहेतुत्वदर्शनाद्दृष्टेनैवकारणेनस्वाभाविकेनधर्मेणजग
द्वैचित्र्यसिद्धेर्वैदिकधर्मस्यादृष्टस्यकल्पनायाअनुदयाच्चेत्याशयः ॥ ३ ॥ व्यवस्थित्यभावादपिवैदिकधर्मोदुर्ज्ञेयइत्याहान्यइति आपदामानंत्यात्तद्धर्माअप्यनंताइतिदुर्ज्ञेयएवधर्मइत्याह आपदस्त्विति

लोकसंग्रहसंयुक्तंविधात्राविहितंपुरा ॥ सूक्ष्मधर्मार्थनियतंसतांचरितमुत्तमम् ॥ २६ ॥ धर्मलक्षणमाख्यातमेतत्तेकुरुसत्तम ॥ तस्मादनार्जवेबुद्धिर्नतेकार्याक
थंचन ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० धर्मलक्षणेषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सूक्ष्मंसाधुस
मुद्दिष्टंनियतंब्रह्मलक्षणम् ॥ प्रतिभात्वस्तिमेकाचित्तांब्रूयामनुमानतः ॥ १ ॥ भूयांसोहृदयेयेमेप्रश्नास्तेव्याहृतास्त्वया ॥ इदंत्वन्यत्प्रवक्ष्यामिनराजन्निग्रहादिव
॥ २ ॥ इमानिहिप्राणयंतिसृजंत्युत्तारयंतिच ॥ नधर्मःपरिपाठेनशक्योभारतवेदितुम् ॥ ३ ॥ अन्योधर्मःसमस्थस्यविषमस्थस्यचापरः ॥ आपदस्तुकथंशक्याःपरि
पाठेनवेदितुम् ॥ ४ ॥ सदाचारोमतोधर्मःसंतस्त्वाचारलक्षणाः ॥ साध्यासाध्यंकथंशक्यंसदाचारोह्यलक्षणः ॥ ५ ॥ दृश्यतेहिधर्मरूपेणाधर्मंप्राकृतश्चरन् ॥ धर्मं
चाधर्मरूपेणकश्चिदप्राकृतश्चरन् ॥ ६ ॥ पुनरस्यप्रमाणंहिनिर्दिष्टंशास्त्रकोविदैः ॥ वेदवादाश्चानुयुगंह्रसंतीतीहनःश्रुतम् ॥ ७ ॥ अन्येकृतयुगेधर्मास्त्रेतायांद्वापरेप
रे ॥ अन्येकलियुगेधर्मायथाशक्तिकृताइव ॥ ८ ॥ आम्नायवचनंसत्यमित्ययंलोकसंग्रहः ॥ आम्नायेभ्यःपुनर्वेदाःप्रसृताःसर्वतोमुखाः ॥ ९ ॥

तस्मादव्यवस्थितरूपस्यवैदिकधर्मस्यनधर्मत्वमित्याशयः ॥ ४ ॥ सतामाचारोधर्मोधर्माचरणाच्चसत्त्वमित्यन्योन्याश्रयेणलक्ष्यलक्षणयोःसाध्यासाध्ययोरविवेकादपिनसदाचारोपिधर्मेमानमित्याह स
दाचारइति ॥ ५ ॥ दृश्यतेहीति अथास्यवेदमुपश्रृण्वतस्त्रपुजतुभ्यांश्रोत्रपूरणमित्यादिनिषेधेश्रूयमाणेपिप्राकृताःशूद्रामुमुक्षवोवेदांतान्धर्मबुद्ध्याश्रृण्वंति अगस्त्यादिरप्राकृतोपिबहुहिंसाकरंदंडकारण्यशा
पात्स्यमधर्मंचकार अतोभ्रष्टेषुशिष्टलक्षणदर्शनाच्छिष्टेषुचभ्रष्टलक्षणदर्शनात्सदाचारोपिदुर्निर्णयइत्यर्थः ॥ ६ ॥ कालभेदेनधर्ममन्यथयंतोवेदाअप्यश्रद्धेयाअनवस्थितत्वादित्याह वेदेति ॥ ७ ॥ ८ ॥
लोकसंग्रहोलोकरंजनमात्रं वेदयंत्याम्नायार्थमितिवेदाःस्मृतयः ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेआम्नायाः अत्रस्मृतिषु प्रमाणंप्रमाणत्वं प्रमाणंश्रुतिर्निरपेक्षत्वात् अप्रमाणंस्मृतिर्मूलश्रुतिसापेक्षत्वात् तयोःपरस्परविरोधेऔदुंबरीसर्वावेष्टयितव्या औदुंबरींस्पृष्ट्वोद्गायेदिति तत्रवेष्टनस्मृतिःसापेक्षत्वाद प्रमाणंचेत्तत्सामान्यात्सर्वापिस्मृतिरप्रमाणंततश्चतन्मूलभूतायाःश्रुतेरप्यप्रमाणत्वेनंविनिगमनाविरहात्प्रत्यक्षाप्रत्यक्षयोरपिश्रुत्योरप्रामाण्यमित्याह प्रमाणेपीति ॥ १० ॥ धर्मस्येति संस्थास्वरूपं जनमेज याश्वमेधेइंद्रापराधादश्वमेधसंस्थालोपोदृष्टः ॥ ११ ॥ स्वयंविद्मनवाविद्मउक्तंवावेदितुंशक्यंनवा दुर्ज्ञेयंधर्मतत्वमित्यर्थः ॥ १२ ॥ प्रथमंकर्मकांडेअक्षय्यंहवैचातुर्मास्ययाजिनःसुकृतंभवति अपामसोम ममृताअभूमेत्यादिश्रुतेर्गंधर्वनगरवदद्भुतइवदृश्यते कविभिरन्वीक्ष्यमाणःयत्कृतकंतदनित्यंकार्यत्वाद्घटवत् तद्यथेहकर्मचितोलोकःक्षीयतएवमेवामुत्रपुण्यचितोलोकःक्षीयतइत्युपपत्तिपूर्वकमुपनिषत्सुईक्ष्य

तेचेत्सर्वप्रमाणंवैप्रमाणंह्यत्रविद्यते ॥ प्रमाणेप्यप्रमाणेनविरुद्धेशास्त्रताकुतः ॥ १० ॥ धर्मस्यक्रियमाणस्यबलवद्भिर्दुरात्मभिः ॥ यायाविक्रियतेसंस्थाततः सापिप्रणश्यति ॥ ११ ॥ विद्मचैवंनवाविद्मशक्यंवावेदितुंनवा ॥ अणीयान्क्षुरधारायागरीयानपिपर्वतात् ॥ १२ ॥ गंधर्वनगराकारःप्रथमंसंप्रदृश्यते ॥ अन्वीक्ष्यमाणःकविभिःपुनर्गच्छत्यदर्शनम् ॥ १३ ॥ निपानानीवगोभ्योपिक्षेत्रेकुल्येचभारत ॥ स्मृतिर्हिशाश्वतोधर्मोविप्रहीणोनदृश्यते ॥ १४ ॥ कामादन्येच्छयाचान्येकारणैरपरैस्तथा ॥ असंतोपिवृथाचारंभजंतेवहवोपरे ॥ १५ ॥ धर्मोभवतिसक्षिप्रंप्रलापस्त्वेवसाधुषु ॥ अथैतानाहुरुन्मत्तानपिचावहसंत्युत ॥ १६ ॥ महाजनाह्युपावृत्ताराजधर्मसमाश्रिताः ॥ नहिसर्वहितःकश्चिदाचारःसंप्रवर्तते ॥ १७ ॥ तेनैवान्यःप्रभवतिसोपरंबाधतेपुनः ॥ दृश्यतेचैवसपुनस्तुल्यरूपोयदृच्छया ॥ १८ ॥ येनैवान्यःप्रभवतिसोपरानपिबाधते ॥ आचाराणामनैकाग्र्यंसर्वेषामुपलक्षयेत् ॥ १९ ॥

माणःअदर्शनंयाति तुच्छइवभवति ॥ १३ ॥ निपीयतेपशुभिर्जलमस्मिन्निति निपानंवाप्यादिसमीपस्थःक्षुद्रजलाधारः कुल्यावाकेदारान्प्रतिनीयमानायथासद्यःशुष्यतिएवंशाश्वतोवैदिकोधर्मोविप्रहीणः सन्कलेरंतेनदृश्यतेइनिस्मृतिरस्तिभविष्यविषया ॥ १४ ॥ विप्रहीणत्वमेवोपपादयति कामादिति कामात्काम्याग्निहोत्रादिः अन्येच्छयाभृतकाध्यापनादिःअपरैःकारणैर्यज्ञाद्युद्देशेनधनलाभार्थंव्रतादिः असंतोदांभिकाः वृथाश्रद्धाराहित्यात् ॥ १५ ॥ सकामादिमद्भिःकृतोधर्मोभवतिमूढदृष्ट्यासाधुषुचधर्मःप्रलापमात्रंधर्मोनास्तीतिवदंतिमूढाः प्रलापमेवाहाथेति ॥ १६ ॥ महाजनाःद्रोणाचार्यादयःब्रह्म कर्मादेरसुरकार्यंनस्यात्अनादरेशिष्टाचारव्याकोपइतिभावः ॥ १७ ॥ तेनैवआचारेणैव अन्योविश्वामित्रादिः अपरंजामदग्न्यादिकं सःआचरवान्तुल्यरूपोवसिष्ठादिः ॥ १८ ॥ उक्तानुवादपूर्वकमाचाराणामनैकाग्र्यंव्यभिचारित्वमाह येनैवेति ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

एवंश्रुतिस्मृतिसदाचाराणामप्रामाण्यमुक्त्वास्वमतमाह चिराभिपन्नइति अनाद्यविगानप्रवृत्तेनस्वभावेनैवसुखदुःखकार्याकार्यव्यवस्थानश्रुत्यादिप्रमाणकेनधर्मेणेत्यर्थः संस्थामर्यादा ॥ २० ॥ ॥इति शांति० मो० नै० भा० एकषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६१॥ ॥७॥ ॥ अत्रेति अत्रसुखादिव्यवस्थायांस्वभावएवनियामकउतधर्मइतिविमर्शेतुलाधारवाक्यानिधर्मप्रमाणत्वेनोदाहरंती

॥१२२॥ चिराभिपन्नःकविभिःपूर्वंधर्मउदाहृतः॥ तेनाचारेणपूर्वेणसंस्थाभवतिशाश्वती॥ २०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्ष० धर्मप्रामाण्याक्षेपेएकषष्ट्य १२

धिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २६१॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ तुलाधारस्यवाक्यानिधर्मेजाजलिनासह॥ १॥वने

वनचरःकश्चिज्जाजलिर्नामवैद्विजः॥ सागरोद्देशमागम्यतपस्तेपेमहातपाः ॥ २॥ नियतोनियताहारश्चीराजिनजटाधरः॥ मलपंकधरोधीमान्बहून्वर्षगणान्मु

निः॥ ३॥ सकदाचिन्महातेजाजलवासोमहीपते॥ चचारलोकान्विप्रर्षिःप्रेक्षमाणोमनोजवः॥ ४॥ सचिंतयामासमुनिर्जलवासेकदाचन ॥ विप्रेक्ष्यसागरां

तांवैमहींसवनकाननाम्॥ ५॥ नमयासदृशोस्तीहलोकेस्थावरजंगमे॥ अप्सुवैहायसंगच्छेन्मयायोन्यःसहेतिवै॥ ६॥ अदृश्यमानोरक्षोभिर्जलमध्येवदंस्तथा॥

अब्रुवंश्चपिशाचास्त्वंनैवंत्वंवक्तुमर्हसि॥ ७॥ तुलाधारोवणिग्धर्मावाराणस्यांमहायशाः॥ सोप्येवंनार्हतेवक्तुंयथात्वंद्विजसत्तम ॥ ८ ॥ इत्युक्तोजाजलिर्भूतैः

प्रत्युवाचमहातपाः॥ पश्येयंतमहंप्राज्ञंतुलाधारंयशस्विनम्॥ ९ ॥ इतिब्रुवाणंतमृषिंरक्षांस्युद्धृत्यसागरात्॥ अब्रुवन्गच्छपंथानमास्थायेमंद्विजोत्तम॥ १०॥

इत्युक्तोजाजलिर्भूतैर्जगामविमनास्तदा॥ वाराणस्यांतुलाधारंसमासाद्याब्रवीदिदम्॥ ११ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥किंकृतंदुष्करंतातकर्मजाजलिनापुरा॥

येनसिद्धिंपरांप्राप्तस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १२ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अतीवतपसायुक्तोघोरेणसबभूवह ॥ तथोपस्पर्शनरतःसायंप्रातर्महातपाः ॥ १३॥

अग्नीन्परिचरन्सम्यक्स्वाध्यायपरमोद्विजः॥ वानप्रस्थविधानज्ञोजाजलिर्ज्वलितःश्रिया ॥ १४॥ वनेतपस्यतिष्ठत्सनचधर्ममवैक्षत॥ वर्षास्वाकाशशायी

चहेमंतेजलसंश्रयः ॥ १५ ॥ वातातपसहोग्रीष्मेनचधर्मममविंदत ॥ दुःखशय्याश्चविविधाभूमौचपरिवर्तते ॥ १६॥ ततःकदाचित्समुनिर्वर्षास्वाकाशमास्थि

तः॥ अंतरिक्षाज्जलंमूर्ध्नाप्रत्यगृह्णान्मुहुर्मुहुः॥ १७॥ अथतस्यजटाःक्लिन्नाबभूवुर्ग्रथिताःप्रभो॥ अरण्यगमनान्नित्यंमलिनोऽमलसंयुतः ॥ १८॥ ॥१२२॥

त्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ जलवासेमहींविप्रेक्ष्यतपोबलाद्दूरदर्शनादिसिद्धिंप्राप्येत्यर्थः ॥ १५ ॥ वैहायसमाकाशगतंग्रहनक्षत्रादिगच्छेदवगच्छेत् मयासहगच्छेयःसोन्यःकोस्तीतियोज्यं॥६॥७॥८॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ उपस्पर्शनरतःस्नानाचमनरतः ॥ १३ ॥ श्रियावेदविद्यया ॥ १४ ॥ नचधर्ममवैक्षतधर्मवानस्मीतिमाननंप्रापेत्यर्थः ॥ १५॥ १६ ॥ १७॥ अमलसंयुतःनिष्पापः॥ १८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥१९॥२०॥उपप्रैक्षतोपेक्षांचक्रे नवारितवानित्यर्थः॥२१॥२२॥२३॥प्राजापत्येनगर्भाधानविधिना॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥कालसमयेकालमर्यादायांसत्यां तेशकुंतकाःपक्षिणःपक्षवंतोबभूवुः॥२९॥

सकदाचिन्निराहारोवायुभक्षोमहातपाः॥ तस्थौकाष्ठवदव्यग्रोनचचालचकर्हिचित्॥१९॥ तस्यस्मस्थाणुभूतस्यनिर्विचेष्टस्यभारत॥ कुलिंगशकुनौराजन्नीडंशिरसिचक्रतुः॥ २० ॥ सतौदयावान्ब्रह्मर्षिरुपप्रैक्षतदंपती ॥ कुर्वाणौनीडकंतत्रजटासुतृणतंतुभिः॥ २१ ॥ यदानसचलत्येवस्थाणुभूतोमहातपाः॥ ततस्तौसुखविश्वस्तौसुखंतत्रोषतुस्तदा॥ २२ ॥ अतीतास्वथवर्षासुशरत्कालउपस्थिते ॥ प्राजापत्येनविधिनाविश्वासात्काममोहितौ ॥ २३॥ तत्रापातयतांराजन्शिरस्यंडानिखेचरौ॥ तान्यबुध्यततेजस्वीसविप्रःसंशितव्रतः॥ २४॥ बुद्धाचसमहातेजानचचालचजाजलिः ॥ धर्मेकृतमनानित्यंनाधर्मंसत्वरोचयत्॥ २५॥ अहन्यहनिचागत्यततस्तौतस्यमूर्धनि ॥ आश्वासितौनिवसतःसंप्रहृष्टौतदाविभो ॥ २६॥ अंडेभ्यस्त्वथपुष्टेभ्यःप्राजायंतशकुंतकाः॥ व्यवर्धंतचतत्रैवनचाकंपतजाजलिः॥ २७॥ सरक्षमाणस्त्वंडानिकुलिंगानांधृतव्रतः॥ तथैवतस्थौधर्मात्मानिर्विचेष्टःसमाहितः ॥ २८॥ ततस्तुकालसमयेबभूवुस्तेथपक्षिणः ॥ बुबुधेतांस्तुसमुनिर्जातपक्षान्कुलिंगकान्॥ २९ ॥ ततःकदाचित्तांस्तत्रपश्यन्पक्षीन्यतव्रतः॥ बभूवपरमप्रीतस्तदामतिमतांवरः ॥ ३० ॥ तथातानपिसंवृद्धान्दृष्ट्वाचाप्नुवतांमुदम्॥ शकुनौनिर्भयौतत्रऊषतुश्चात्मजैःसह ॥ ३१ ॥ जातपक्षांश्चसोऽपश्यदुड्डीनान्पुनरागतान्॥ सायंसायंद्विजान्विप्रोनचाकंपतजाजलिः॥ ३२॥ कदाचित्पुनरभ्येत्यपुनर्गच्छंतिसंततम्॥ त्यक्तामातापितृभ्यांतेनचाकंपतजाजलिः॥ ३३॥ तथातेदिवसंचापिगत्वासायंपुनर्नृप॥ उपावर्तंततत्रैवनिवासार्थंशकुंतकाः॥ ३४॥ कदाचिद्दिवसान्पंचसमुत्पत्यविहंगमाः॥ षष्ठेऽहनिसमाजग्मुर्नचाकंपतजाजलिः ॥ ३५॥ क्रमेणचपुनःसर्वेदिवसान्सुबहूनथ ॥ नोपावर्तंतशकुनाजातप्राणाःस्मतेयदा॥ ३६॥ कदाचिन्मासमात्रेणसमुत्पत्यविहंगमाः ॥ नैवागच्छंस्ततोराजन्प्रातिष्ठतसजाजलिः ॥ ३७ ॥ ततस्तेषुप्रलीनेषुजाजलिर्जातविस्मयः॥ सिद्धोस्मीतिमतिंचक्रेततस्तंमानआविशत्॥ ३८॥ सतथानिर्गतान्दृष्ट्वाशकुंतान्नियतव्रतः॥ संभावितात्मासंभाव्यभृशंप्रीतमनाभवत्॥ ३९॥ सनद्यांसमुपस्पृश्यतर्पयित्वाहुताशनम्॥ उदयंतमथादित्यमुपातिष्ठन्महातपाः॥ ४०॥ संभाव्यचटकान्मूर्ध्निजाजलिर्जपतांवरः ॥ आस्फोटयत्तथाकाशेधर्मःप्राप्तोमयेतिवै॥ ४१ ॥ अथांतरिक्षेवागासीत्तांचशुश्रावजाजलिः॥ धर्मेणनसमस्त्वंवैतुलाधारस्यजाजले॥ ४२॥

पक्षीन् आर्षोमत्वर्थीयइः ॥३०॥३१॥ द्विजान्शकुंतान्॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥ प्रलीनेषुप्रडीनेषु मानोगर्वः ॥३८॥३९॥४०॥ संभाव्यवर्धयित्वा आस्फोटयद्बाहुशब्दमकरोत्॥ ४१॥४२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ भांडंमूलधनंतेनजीवनंयस्य स्याद्भांडमश्वाभरणामत्रेमूलवणिग्धनइतिविश्वः ॥ ४६ ॥ आयानागच्छन् ॥ ४७ ॥ सागरानूपंसागरसमीपस्थंसजलंप्रदेशं संज्ञांधर्मवानहमिति ज्ञानं ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ चारीमाहारार्थंसंचरणं ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० द्विषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥२६२॥ ॥ ७ ॥ ॥ इतीति ॥ १ ॥ वाणिजवणिक्पुत्रेतिसा

वाराणस्यांमहाप्राज्ञस्तुलाधारःप्रतिष्ठितः ॥ सोप्येवंनार्हतेवक्तुंयथात्वंभाषसेद्विज ॥ ४३ ॥ सोमर्षवशमापन्नस्तुलाधारदिदृक्षया ॥ पृथिवीमचरद्राजन्यत्र सायंगृहोमुनिः॥ ४४ ॥ कालेनमहतागच्छत्सतुवाराणसींपुरीम् ॥ विक्रीणंतंचपण्यानितुलाधारंददर्शसः॥ ४५॥ सोपिदृष्ट्वैवतंविप्रमायांतंभांडजीवनः ॥ समुत्थायसुसंहृष्टःस्वागतेनाभ्यपूजयत् ॥ ४६ ॥ ॥ तुलाधारउवाच ॥ ॥आयानेवासिंविदितोममब्रह्मन्नसंशयः॥ ब्रवीमियत्तुवचनंतच्छृणुष्वद्विजोत्तम ॥ ४७॥ सागरानूपमाश्रित्यतपस्तप्तंत्वयामहत् ॥ नचधर्मस्यसंज्ञांत्वंपुरावेत्थकथंचन ॥ ४८ ॥ ततःसिद्धस्यतपसातवविप्रशकुंतकाः ॥ क्षिप्रंशिरस्यजायंततेचसंभाविताास्त्वया ॥ ४९ ॥ जातपक्षायदातेचगताश्चारीमितस्ततः॥ मन्यमानस्ततोधर्मंचटकप्रभवंद्विज ॥ ५० ॥ खेवाचंत्वमथाश्रौषीर्मांप्रतिद्विजसत्तम ॥ अमर्षवशमापन्नस्ततःप्राप्तोभवानिह ॥ करवाणिप्रियंकिंतेतद्ब्रूहिद्विजसत्तम ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० तुलाधारजाजलिसंवादेद्विषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २६२॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतदातेनतुलाधारेणधीमता ॥ प्रोवाचवचनंधीमान्जाजलिर्जपतांवरः ॥ १ ॥ ॥ जाजलिरुवाच ॥ ॥ विक्रीणतःसर्वरसान्सर्वगंधांश्चवाणिज ॥ वनस्पतीनोषधीश्चतेषांमूलफलानिच ॥ २ ॥ अध्यगानैष्ठिकींबुद्धिंकुतस्त्वमिदमागतम् ॥ एतदाचक्ष्वमेसर्वंनिखिलेनमहामते ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुलाधारोब्राह्मणेनयशस्विना ॥ उवाचधर्मसूक्ष्माणिवैश्योधर्मार्थतत्त्ववित् ॥४॥ ॥ तुलाधारउवाच ॥ ॥ वेदाहंजाजलेधर्मंसरहस्यंसनातनम् ॥ सर्वभूतहितंमैत्रंपुराणंयंजनाविदुः ॥ ५॥ अद्रोहेणैवभूतानामल्पद्रोहेणवापुनः ॥ यावृत्तिःसपरोधर्मस्तेनजीवामिजाजले ॥ ६ ॥ परिच्छिन्नैःकाष्ठतृणैर्मयेदंशरणंकृतम् ॥ अलक्तंपद्मकंतुंगंगंधांश्चोच्चावचांस्तथा ॥ ७ ॥ रसांश्चतांस्तान्विप्रर्षेमद्यवर्ज्यान्बहूनहम् ॥ क्रीत्वावैप्रतिविक्रीणेपरहस्तादमायया ॥ ८ ॥

धिक्षेपमाह अपण्यविक्रेतृत्वाद्दोषवानपीत्यर्थः ॥ २ ॥ अध्यगाःअधिगतवानसि ॥ ३ ॥ ४ ॥ धर्मरहस्यमेवाह सर्वभूतहितमिति ॥ ५ ॥ अल्पद्रोहेण आपदिवानानुपहत्यभूतानिभोगःसंभवतीतिन्यायेनाद्रोहेणवृत्त्यसंभवाद्वा ॥ ६ ॥ अलक्तंलाक्षारससारं पद्मकंतुंगंचकाष्ठविशेषौ कस्तूर्यादीन्गंधान् ॥ ७ ॥ रसान्लवणादीन् क्रीत्वैवनतुस्वयमुत्पाद्य ॥ ८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुलाक्षालवणमांसानिपतनीयानिविक्रयेइतिलाक्षादिविक्रयेदोषस्मृतेस्तद्वतःकथंधार्मिकत्वमित्याशंक्याह सर्वेषामिति अयमर्थः लोकेहिउपकारिणंप्रत्युपकुर्वंतिअद्रोहिणेनद्रुह्यंतिचेत्युत्सर्गःतत्सामा न्यादैहिकौउपकारापकारौजन्मांतरेपिसुखदुःखप्रदानायप्रभवतोनत्वाकस्मिकंकस्यचित्सुखंदुःखंवास्तिजन्मांतरीयंकारणंविनेत्यनुमीयतेऽतःस्वभाववादस्तावदयुक्तएव श्रुत्यादीनांधर्मेप्रामाण्यमपिवक्ष्य माणरीत्यायुज्यतएवेति ॥९॥१०॥ आकाशस्यअभ्रपटलस्य चित्रतांविविधाकारत्वं ॥ ११ ॥१२ ॥ अपिहितद्वाराआच्छादितेंद्रियगोलकाः ॥ १३ ॥ १४॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ विपक्षेदोषमाह य स्मादिति ॥ १८ ॥ मानःपथःपित्र्यान्मानवादधिदूरंनैष्टपरावतइतिमंत्रलिंगात्कुलाचारस्यप्रामाण्यंगम्यतेतदप्यस्मास्वस्तीत्याह यथावदिति अहिंस्राणामितिहिंसामयःकुलाचारोप्यप्रमाणमित्युक्तं मंत्रा र्थस्तुपित्र्यात्पित्रादिसंसेवितान्मानवात्मनुर्मंत्रस्तत्प्रकाशितात् वेदाविरुद्धादित्यर्थः पथोमार्गान्नोस्मान्दूरंमानैष्टनयतपरावतःबह्वायुष्मतोस्मानिति ॥ १९ ॥ शिष्टाचारंप्रमाणयति प्रनष्टइतिद्वाभ्यां

सर्वेषांयःसुहृन्नित्यंसर्वेषांचहितेरतः॥कर्मणामनसावाचासधर्मंवेदजाजले ॥ ९ ॥ नानुरुध्येविरुध्येवानद्वेष्मिनचकामये ॥ समोहंसर्वभूतेषुपश्यमेजाजले व्रतम् ॥ तुलामेसर्वभूतेषुसमातिष्ठतिजाजले ॥१०॥ नाहंपरेषांकृत्यानिप्रशंसामिनगर्हये ॥ आकाशस्येवविप्रेंद्रपश्यन्लोकस्यचित्रताम् ॥ ११ ॥ इतिमांत्वंवि जानीहिसर्वलोकस्यजाजले ॥ सममतिमतांश्रेष्ठसमलोष्टाश्मकांचनम् ॥ १२ ॥ यथांधबधिरोन्मत्ताउच्छ्वासपरमाःसदा ॥ देवैरपिहितद्वाराःसोपमापश्यतोम म ॥ १३ ॥ यथावृद्धातुरकृशानिःस्पृहाविषयान्प्रति ॥ तथार्थकामभोगेषुममापिविगतास्पृहा ॥ १४ ॥ यदाचायंनबिभेतियदाचास्मान्नबिभ्यति ॥ यदानेच्छति नद्वेष्टिब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ १५ ॥ यदानकुरुतेभावंसर्वभूतेषुपापकम् ॥ कर्मणामनसावाचाब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ १६ ॥ नभूतोनभविष्योस्तिनचधर्मोस्तिकश्चन ॥ योऽभयःसर्वभूतानांसप्राप्नोत्यभयंपदम् ॥ १७ ॥ यस्मादुद्विजतेलोकःसर्वोमृत्युमुखादिव ॥ वाक्क्रूराद्दंडपरुषात्सप्राप्नोतिमहद्भयम् ॥ १८ ॥ यथावद्वर्तमानानांवृ द्धानांपुत्रपौत्रिणाम् ॥ अनुवर्तामहेवृत्तमहिंस्राणांमहात्मनाम् ॥ १९ ॥ प्रनष्टःशाश्वतोधर्मःसदाचारेणमोहितः ॥ तेनवैद्यस्तपस्वीवाबलवान्वाविमुह्यते ॥ २० ॥

शाश्वतःशश्वद्भवःपरंपरयावेदमूलकत्वादनादिर्धर्मःशिष्टाचारःसप्रनष्टः यतःसदाचारेणक्वचिदंशेविरुद्धेनमोहितःमोहंप्रापितः यथाअवर्त्याशुनआंत्राणिपेचे यःपूजयितुंपितृदेवमनुष्यान्पेचआंत्राणिशुनइ तिश्रुतिस्मृतिभ्यांवामदेवस्यश्रेष्ठतमस्यापिवीभत्सआचारआपदिश्वमांसभक्षणरूपःप्रदर्शितः पुराणेवाऋषभादीनांमहायोगिनामाचारंदृष्ट्वाआर्हतादयोमोहिताःपाषंडमार्गमनुगताइत्युक्तं तेनमोहरूपेण कारणेनवैद्योविद्यावान् तपस्वीजितेंद्रियः बलवान्जितकामक्रोधःसोपिविमुह्यते विमुच्यतइतिपाठेतेनसदाचारेणेत्यर्थः अयंभावः सर्वनाशेसमुत्पन्नेह्यर्धंत्यजतिपंडितः अर्धनाशेसमुत्पन्नेसर्वंत्यजतिदुर्मति रितिन्यायेनमूढाःशिष्टाचारमंशेविगीतंदृष्ट्वाकृत्स्नमपित्यजंतिस्वभाववादंचानुरुध्यंते बुद्धास्तुश्रुत्यंतरविरुद्धंविरुद्धांशमात्रंत्यक्त्वातेनैवसदाचारेणमुच्यंतइति ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतदवाह आचारादिति धर्ममोक्षोपयोगिनमधिकारं उपसंहरति एवमिति साधुभिश्चीर्णंधर्मंयश्चरेत्सधर्ममाप्नुयादित्यन्वयः ॥ २१॥ नद्यामिति नदीप्रवाहेणकाष्ठानामिवकर्मप्रवाहेणपितृपुत्रादीनांसंयोगवियोगावित्याशयः ॥ २२ ॥ २३ ॥ लोकस्यकर्माधीनत्वात्सुखार्थीनकंचिदुद्वेजयेदित्याह यस्मादिति एतत्फलमाह अभयमिति ॥ २४ ॥ विपक्षेदोषमाह यस्मादिति वृकःहिंस्रपशुः दृष्टांतवडवाग्निः ॥२५॥अयमभयदानलक्षणः यतस्ततःसर्वोपायसाध्यःसहायादिसाध्योबंदीमोचनादिरूपः सुभगःऐश्वर्यहेतुः परःपरलोकहेतुश्च ॥ २६ ॥ ततोऽभयदानात् तान्सहायादियुक्तान्प्रवदंतिप्रकृष्टान्वदंति ते चयदिअल्पहृल्लेखाःअल्पंवाऽसुखंहृदिलेखेवप्रतिष्ठितंयेषांतेबहिर्मुखाःकीर्त्यर्थमभयदानंकुर्युःयेपटवःकुशलाः कृत्स्नंब्रह्मतन्मूलकएवतदर्थमेवाभयदानमितिनिर्णयोयेषां अभयदानंसर्वेषांसंमतमित्यर्थः

आचाराज्जाजलेप्राज्ञःक्षिप्रंधर्ममवाप्नुयात् ॥ एवंयःसाधुभिर्दांतश्चरेदद्रोहचेतसा ॥ २१ ॥ नद्यांचेहयथाकाष्ठमुह्यमानंयदृच्छया ॥ यदृच्छयैवकाष्ठेनसंधिंगच्छेतकेनचित् ॥ २२ ॥ तत्रापराणिदारूणिसंसृज्यंतेपरस्परम् ॥ तृणकाष्ठकरीषाणिकदाचिन्नसमीक्षया ॥ २३ ॥ यस्मान्नोद्विजतेभूतंजातुकिंचित्कथंचन ॥ अभयंसर्वभूतेभ्यःसप्राप्नोतिसदामुने ॥ २४ ॥ यस्मादुद्विजतेविद्वन्सर्वलोकोवृकादिव ॥ क्रोशतस्तीरमासाद्ययथासर्वेजलेचराः ॥ २५ ॥ एवमेवायमाचारःप्रादुर्भूतोयतस्ततः ॥ सहायवान्द्रव्यवान्यःसुभगोथपरस्तथा ॥ २६ ॥ ततस्तानेवकवयःशास्त्रेषुप्रवदंत्युत ॥ कीर्त्यर्थमल्पहृल्लेखाःपटवःकृत्स्ननिर्णयाः ॥ २७ ॥ तपोभिर्यज्ञदानैश्चवाक्यैःप्रज्ञाश्रितैस्तथा ॥ प्राप्नोत्यभयदानस्ययद्यत्फलमिहाश्नुते ॥ २८ ॥ लोकेयःसर्वभूतेभ्योददात्यभयदक्षिणाम् ॥ ससर्वयज्ञैरीजानःप्राप्नोत्यभयदक्षिणाम् ॥ २९ ॥ नभूतानामहिंसायाज्ज्यायान्धर्मोस्तिकश्चन ॥ यस्मान्नोद्विजतेभूतंजातुकिंचित्कथंचन ॥ सोभयंसर्वभूतेभ्यःसंप्राप्नोतिमहामुने ॥ ३० ॥ यस्मादुद्विजतेलोकःसर्पाद्वेश्मगतादिव ॥ नसधर्ममवाप्नोतिइहलोकेपरत्रच ॥ ३१ ॥ सर्वभूतात्मभूतस्यसर्वभूतानिपश्यतः ॥ देवापिमार्गेमुह्यंतिअपदस्यपदैषिणः ॥ ३२ ॥ दानंभूताभयस्याहुःसर्वदानेभ्यउत्तमम् ॥ ब्रवीमितेसत्यमिदंश्रद्दधस्वचजाजले ॥ ३३ ॥ सएवसुभगोभूत्वापुनर्भवतिदुर्भगः ॥ व्यापत्तिंकर्मणांदृष्ट्वाजुगुप्संतिजनाःसदा ॥ ३४ ॥

॥ २७ ॥ तपआदिभिर्यद्यत्फलमश्नुतेतदभयदानस्याभयदानेनप्राप्नोति ॥ २८ ॥ एतदेवप्रशंसति लोकेइत्यादिना ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अभयदानस्यपार्यंतिकंफलमाह सर्वेति सर्वेषांभूतानामात्मभूतस्यप्रत्यगात्मनःआत्माह्येषांसभवतियत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदित्यादिश्रुतिप्रसिद्धानिर्विकल्पकावस्थाउक्ता सर्वभूतानिपश्यतइतिआत्मनोवाअरेदर्शनेनश्रवणेनमत्याविज्ञानेनेदंसर्वंविदितमितिप्रसिद्धसार्वज्ञ्यफलासविकल्पावस्थाउक्ता अतएवास्यविभुत्वेनगगनस्येवगत्यभावाद्देवाअपि संधिरार्षः मार्गेमुह्यंति पदंब्रह्मलोकादितद्रहितस्य पदैषिणोदेवाः ॥ ३२ ॥ अभयदानश्रैष्ठ्यमुपसंहरति दानमिति ॥ ३३ ॥ अस्यैवस्तुत्यर्थंकाम्यंकर्मक्षयिष्णुत्वेननिंदति सएवेति सुभगःस्वर्गी व्यापत्तिंनाशं कर्मणांकर्मफलानांस्वर्गादीनां ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अकारणःकारणमनुष्ठानप्रयोजकंफलंतद्धीनः सूक्ष्मोऽभयदानात्मकः भूतंब्रह्मभव्यंस्वर्गादिउभयार्थमेव धर्माणांशमादीनांयज्ञादीनांचप्रवचनमध्ययनंवेदेकृतंअतःस्थूलधर्माद्यज्ञादेरन्यःसूक्ष्मधर्मोऽस्तीति भावः ॥ ३५ ॥ कुतःसूक्ष्मधर्मोदुर्ज्ञेयःयतोवहुनिह्नवःसप्तदशप्राजापत्यानूपशूनालभतेसप्तदशःप्रजापतिःप्रजापतेराप्त्याइत्यादिविधयःश्रेयःसाधनत्वेनहिंसामुपदिशंतोऽहिंसाशास्त्रमुपमृद्नंतीत्यर्थः तर्हितद्प्रमाणमेवेत्याशंक्याह उपलभ्येति उक्षाणंवावेहतंवाक्षदंते महोक्षंवामहाजंवाश्रोत्रियायोपकल्पयेदितिश्रुतिस्मृतिविहितोमधुपर्केगवालंभएकआचारः मागामनागामदितिंवधिष्ठेतिमंत्रलिंगावगतोगवोत्सर्गविधिस्तद्विरुद्धोऽन्यआचारः तत्राऽनागामितिविशेषणात्क्रत्वर्थहिंसाविधेरहिंसाविधिर्ज्यायानितिगम्यते अनागस्त्वस्यप्राजापत्यपशुष्वपितुल्यत्वादित्यास्तांतावत् ॥ ३६ ॥ यदुक्तमलक्तपद्मकादीन्य

अकारणोहिनैवास्तिधर्मःसूक्ष्मोहिजाजले ॥ भूतभव्यार्थमेवेहधर्मप्रवचनंकृतं ॥ ३५ ॥ सूक्ष्मत्वान्नसविज्ञातुंशक्यतेबहुनिह्नवः ॥ उपलभ्यांतराचान्यानाचारानवबुध्यते ॥ ३६ ॥ येचच्छिंदंतिवृषणान्येचभिंदंतिनस्तकान् ॥ वहंतिमहतोभारान्बध्नंतिदमयंतिच ॥ ३७ ॥ हत्वासत्त्वानिखादंतितान्कथंनविगर्हसे ॥ मानुषामानुषानेवदासभावेनभुंजते ॥ ३८ ॥ वधबंधनिरोधेनकारयंतिदिवानिशं ॥ आत्मनश्चापिजानातियद्दुःखंवधबंधने ॥ ३९ ॥ पंचेंद्रियेषुभूतेषुसर्ववसतिदैवतं ॥ आदित्यश्चंद्रमावायुर्ब्रह्माप्राणःक्रतुर्यमः ॥ ४० ॥ तानिजीवानिविक्रीयकामृतेषुविचारणा ॥ अजोऽग्निर्वरुणोमेषःसूर्योऽश्वःपृथिवीविराट् ॥ ४१ ॥ धेनुर्वत्सश्चसोमोवैविक्रीयैतन्नसिध्यति ॥ कातैलेकाघृतेब्रह्मन्मधुन्यप्स्वौषधेषुवा ॥ ४२ ॥ अदंशमशकेदेशेसुखसंवर्धितान्पशून् ॥ तांश्चमातुःप्रियान्जानन्नाक्रम्यवहुधानराः ॥ ४३ ॥ वहुदंशाकुलान्देशान्नयंतिवहुकर्दमान् ॥ वाहसंपीडिताधुर्याःसीदंत्यविधिनापरे ॥ ४४ ॥ नमन्येभ्रूणहत्यापिविशिष्टातेनकर्मणा ॥ कृषिंसाध्वितिमन्यंतेसाचवृत्तिःसुदारुणा ॥ ४५ ॥ भूमिंभूमिशयांश्चैववहंतिकाष्ठमयोमुखं ॥ तथैवानडुहोयुक्तान्समवेक्षस्वजाजले ॥ ४६ ॥ अघ्न्याइतिगवांनामकएताहंतुमर्हति ॥ महच्चकाराकुशलंवृषंगांवाऽलभेत्तुयः ॥ ४७ ॥ ऋषयोयतयोह्येतन्नहुषेप्रत्यवेदयन् ॥ गांमातरंचाप्यवधीर्वृषभंचप्रजापतिं ॥ ४८ ॥

पण्यानिविक्रीणासीतितत्राह येचेति नस्तकान्नासागर्भान् वहंतिवाहयंति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अविधिनां क्रत्वर्थापिहिंसादोषावहाकिमुताऽक्रत्वर्थेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ एतदेवाह नमन्येइति ॥ ४५ ॥ भूमिशयान्सर्पादीन् अयोमुखंकाष्ठंलांगलं ॥ ४६ ॥ आप्यायध्वमघ्न्यादेवभागमितिश्रुतिप्रसिद्धमघ्न्याइतिगवांनाम नहंतुंशक्याअघ्न्याइतियोगाद्गवामवध्यत्वंश्रौतमित्यर्थः चकारकृतवान् आलभेद्धिंस्यात् पृषध्रोगांलभन्निवेतिपाठेगांगोजातीयांपृषध्रवाणोलभन्स्पृशन्निव व्याघ्रभ्रांत्यानिसृष्टोबाणोगविपतितोनतुगविविसृष्टइत्यर्थः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शतमिति यथेंद्रस्यब्रह्महत्यानार्यादिपुरजआदिरूपेणक्षिप्ताएवंनहुषकृतागोवृषहत्यासर्वभूतेष्वेकाधिकशतरोगरूपेणक्षिप्तेत्यर्थः ॥ ४९ ॥ भ्रूणहमिति ब्राह्मणाश्चैवगावश्चकुलमेकंद्विधाकृतं एकत्रमंत्रा
स्तिष्ठंतिहविरेकत्रतिष्ठतीतिस्मृतेर्गवांब्राह्मणेनसहसमानवंशत्वाद्गोघ्नोपिभ्रूणहैवेत्यर्थः ॥ ५० ॥ एवमुक्त्वापितपसाध्यानेनतंप्रत्यवेदयन्प्रतीपमवेदयन् हंतारमपिधीपूर्वमहंतारंनहुषंध्यानबलेनज्ञात्वातथैव
 लोकेपिप्रमादात्कृतोपिगोवधोव्याधिरूपेणसर्वलोकापकारायाभूत्किमुतबुद्धिपूर्वंकृतइतिज्ञापितवंतइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ केवलेति मधुपर्कादौगवाद्यालंभःपूर्वैःकृतइत्यंधपरंपरामात्रात्करोषिनतुतत्त्वबुद्ध्या
॥ ५२ ॥ कारणाद्धेतुतः येनभूतानामभयंसधर्मइतिजानीयान्नगतानुगतिकःस्यादित्यर्थः ॥ ५३ ॥ प्रियाप्रियंहर्षविषादौतौर्हिंहिंसायांप्रवर्तयतः तथाचापस्तंबः हृष्टोदृप्यतिदृप्तोधर्ममतिक्रामतिधर्माति

अकार्यंनहुषाकार्षीर्लप्स्यामस्त्वत्कृतेव्यथां॥ शतंचैकंचरोगाणांसर्वभूतेष्वपातयन्॥ ४९ ॥ ऋषयस्तेमहाभागाःप्रजास्वेवहिजाजले॥भ्रूणहंनहुषंत्वाहुर्नते
होष्यामहेहविः॥५०॥ इत्युक्त्वातेमहात्मानःसर्वेतत्त्वार्थदर्शिनः॥ऋषयोयतयःशांतास्तपसाप्रत्यवेदयन्॥५१॥ ईदृशानशिवान्घोरानाचारानिहजाजले॥
केवलाचरितत्वात्तुनिपुणोनाववुध्यसे॥५२॥कारणाद्धर्ममन्विच्छेन्नलोकचरितंचरेत्॥ योहन्याद्यश्चमांस्तौतितत्रापिश्रृणुजाजले ॥ ५३॥ समौतावपिमे
स्यातांनहिमेस्तिप्रियाप्रियम्॥एतदीदृशकंधर्मंप्रशंसंतिमनीषिणः॥५४॥उपपत्त्याहिसंपन्नोयतिभिश्चैवसेव्यते॥सततंधर्मशीलैश्चनिपुणेनोपलक्षितः॥५५॥
इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०तुलाधारजाजलिसंवादेत्रिषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२६३॥ ॥७॥॥ ॥जाजलिरुवाच॥ ॥ अयंप्रवर्ति
तोधर्मस्तुलाधारयतात्वया॥स्वर्गद्वारंचवृत्तिंचभूतानामवरोत्स्यते॥१॥ कृष्याद्यन्नंप्रभवतिततस्त्वमपिजीवसि॥ पशुभिश्चौषधीभिश्चमर्त्याजीवंतिवाणिज
॥२॥ ततोयज्ञःप्रभवतिनास्तिक्यमपिजल्पसि॥ नहिवर्तेदयंलोकोवार्तामुत्सृज्यकेवलाम्॥३॥ ॥तुलाधारउवाच॥ ॥वक्ष्यामिजाजलेवृत्तिंनास्मिब्राह्मण
नास्तिकः॥ नयज्ञंचविनिंदामियज्ञवित्तुसुदुर्लभः॥४॥नमोब्राह्मणयज्ञाययेचयज्ञविदोजनाः॥ स्वयज्ञंब्राह्मणाहित्वाक्षत्रयज्ञमिहास्थिताः॥५॥

क्रमान्नश्यतीति क्रुद्धोहन्यात्पितॄनपीतितस्मात्सर्वभूताभयप्रदानमेवमहान्धर्मइत्याशयः ॥ ५४ ॥ सेव्यतेधर्मः निपुणेनचक्षुषोपलक्षितश्च ॥ ५५॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभार
तभावदीपेत्रिषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ येचच्छिंदंतिवृषणानित्यादिनाकर्षिंदूषयतात्वयालोकद्वयंनाशितमित्याह अयमिति ॥ १ ॥ २ ॥ नास्तिक्यंहिंसात्मकत्वेनयज्ञनिंदा
॥ ३ ॥ वृत्तिमहिंस्रांजीविकांवक्ष्यामिवच्मि अस्मद्वृत्त्यावानप्रस्थवृत्त्यावन्येनवाजीविकायाःसंभवात्किंहिंसात्मकयाकृष्येतिभावः नचकृषिद्रोहमात्रान्नास्तिक्यंयज्ञनिंदावाकृताभवतीत्याह नास्मी
ति तथापियज्ञवित्यज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेर्योयज्ञभोक्तारंपरमात्मानंवेदसदुर्लभः॥४॥ब्राह्मणानांब्रह्मविदांयज्ञोब्रह्माग्नौजीवहविषस्त्यागस्तस्मैयोगायेत्यर्थः स्वयज्ञंयोगं क्षत्रयज्ञंहिंसामयंज्योतिष्टोमादि॥५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षत्रयज्ञंविशिनष्टि लुब्धैरिति हेब्रह्मन् आस्तिकैर्वेदप्रामाण्यवादिभिः वेदवादान्अर्थवादान्तेषांस्तुतिमात्रेतात्पर्यमित्यविज्ञाय सत्यवदाभासमानंस्वरूपतःअनृतंआविद्यकब्राह्मण्याद्यध्यासमूलत्वात्लुब्धैःसंप्रवर्तितं तथाचश्रुतिः नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरंतीति अज्ञानेनआवृताः जल्प्याअर्थवादगिरा असुतृपःप्राणपोषकाः उक्थशासःकर्मानुशासनपराः ॥ ६ ॥ इदमिति यज्ञआयुष्मान्सदक्षिणाभिरायुष्मान् प्राचीदिग्घोतुर्दक्षिणाध्वर्योरित्यादिश्रुतिस्मृतिविहितादक्षिणादेया षट्देयाद्वादशदेयाइतितादृशश्चदक्षिणावानयंयज्ञःप्रशस्यते अन्यथाअतोयज्ञादेवस्तैन्यंलुब्धस्ययजमानस्यसामर्थ्येसतियथोक्तदक्षिणामददतःप्रकर्षेणभवति विकर्माणितस्यकर्माणिविपरीतान्यश्रेयस्कराणिचभवंति यथोक्तं प्रभुःप्रथमकल्पस्ययोनुकल्पेनवर्तते सनाप्नोतिफलंतस्यपरत्रेतिश्रुतिःस्मृतिरिति नास्तियज्ञसमोरिपुरितिच ॥ ७ ॥ एवंक्षत्रयज्ञंनिंदित्वाब्राह्मणयज्ञस्वरूपमाह यदेवेति सुकृतंसुकृतार्जितंहव्यं तदेवत्रिविधमाह नमइति नमस्कारात्मकेनहविषेतिसामानाधिकरण्यं योनमसास्वध्वरइतियज्ञोवैनमइतिहिब्राह्मणंभवतीतिश्रुतिस्मृतिभ्यांनमस्कारस्यैवयज्ञत्वावगतेः तथास्वाध्यायैर्हविषेतिसंबंधः वयमग्नेअर्वतावासुवीर्यंब्रह्मणावाचितयेमाजनाँअतीतिवेदस्यापियज्ञत्वश्रुतेः अर्वताअश्वे

लुब्धैर्वित्तपरैर्ब्रह्मन्नास्तिकैःसंप्रवर्तितम् ॥ वेदवादानविज्ञायसत्याभासमिवानृतम् ॥ ६ ॥ इदंदेयमिदंदेयमितिचायंप्रशस्यते ॥ अतस्तैन्यंप्रभवतिविकर्माणिच जाजले ॥ ७ ॥ यदेवसुकृतंहव्यंतेनतुष्यंतिदेवताः ॥ नमस्कारेणहविषास्वाध्यायैरौषधैस्तथा ॥ पूजास्यादेवतानांहियथाशास्त्रनिदर्शनम् ॥ ८ ॥ इष्टापूर्तादसाधूनांविगुणाजायतेप्रजा ॥ लुब्धेभ्योजायतेलुब्धःसमेभ्योजायतेसमः ॥ ९ ॥ यजमानायथात्मानमृत्विजश्चतथाप्रजाः ॥ यज्ञात्प्रजाप्रभवतिनभसोंभइवामलम् ॥ १० ॥ अग्नौप्रास्ताहुतिर्ब्रह्मन्नादित्यमुपगच्छति ॥ आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाः ॥ ११ ॥

नब्रह्मणावेदेनवाऽग्नेत्वांचिंतयेमजानीम तथाचाश्वमेधतुल्यत्वंब्रह्मयज्ञस्योक्तं आश्वलायनगृह्येपिआतेअग्नऋचाहविर्हृदातष्टंभरामसि तेतेभवंतूक्षणऋषभासोवशाउतेत्येतएवउक्षाणश्चऋषभाश्चवशाश्चभवंतियइमंस्वाध्यायमधीयतइति तथाऔषधैर्व्रीहियवादिभिःपशुभ्योवैमेधाउदक्रामंस्तौव्रीहिश्चैवयवश्चभूतावजायेतांतस्मादाहुः पुरोडाशसत्रंलोक्यमितिचतयोर्हविष्ट्वावगमात्पुरुषाश्वगोऽजानांपशूनाममेध्यत्वश्रुतेश्चतएतउत्क्रांतमेधाअमेध्याःपशवइति तथाचैतैस्त्रिभिर्हविर्भिर्देवतापूजायज्ञाख्याकर्तव्येतिशास्त्रेवेदेनिदर्शनंप्रत्यायकंवचनमस्तितदप्युदाहृतमेव ॥८॥ ननुइष्टान्भोगान्हिवोदेवादास्यंतेयज्ञभाविताइतिभगवतायज्ञानांधनपुत्रादिप्राप्त्यर्थत्वोक्तेःकिंतैर्मोक्षानुपयोगिभिरित्याशंक्याह इष्टेति इष्टंइष्टिपशुसोमादि आपूर्तंतटाकारामादि असाधूनांकामनावतांयज्ञात्तादृगेवलुब्धमपत्यंभवति. समेभ्योरागद्वेषशून्येभ्यइष्टादिकर्तृभ्योऽनीप्सितापितादृशीप्रजाजायतइत्यर्थः ॥ ९ ॥ अंत्यमर्धंव्याचष्टे यजमानाइति ऋत्विजोयजमानाश्चयथाआत्मानंसकाममकामंवापश्यंतितथाउभयेषामपिप्रजाभवति तथाहि ऋत्वंगोपासनस्यऋत्विक्कर्तृकस्यापिफलंउभयगामिदृष्टं आत्मनेवायजमानायवायंकामंकामयतेतमागायानीति ॥ १० ॥ यज्ञस्यप्रजाहेतुत्वेमनुवाक्यंप्रमाणयति अग्नाविति ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्मात्‌यज्ञात्‌ सुनिष्ठितायज्ञमात्रनिष्ठानतुकामपराः पूर्वेविनाविफलाभिसंधिंसर्वान्कामान्नांतरीयकतयालेभिरे यथोक्तमापस्तंबेन तद्यथाम्रेफलार्थेनिर्मितेच्छायागंधइत्यनूत्पद्येतेएवंधर्मंचर्यमाणमर्था अनूत्पद्यंतइति एतदेवाह अकृष्टेति यथाचकर्षणाभावान्नगवांभुवोभूमिशयानांवाहिंसाभावति अभवन्फलपुष्पवत्यइतिशेषः आशीर्भिर्जगतःशुभानुध्यानेन ॥ १२ ॥ नतेइति यज्ञानांस्वाभाविकत्वा दात्मनश्चाऽनाधेयातिशयत्वान्नकर्मणःफलंकर्तरिपश्यंति शंकमानायज्ञेफलमस्तिनवेतिसंदिहानाः ॥ १३ ॥ असाधवः धूर्ताः दांभिकाः सस्मेत्यादिसार्धः अप्रमाणेनकुतर्केणप्रमाणंवेदंअशुभंकुर्यात्सः पापकृतांलोकान्गच्छेत्स्मेत्यन्वयः सचसदैवाकृतप्रज्ञोभवतिनकदाचिदपिमुच्यतइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ एवंश्लोकत्रयेणफलाभिसंधिशून्यंकर्मप्रशस्यदांभिककुतार्किकौचानिंदितौइदानींविद्वदभिसंधि माह कर्तव्यमिति कर्मेत्युत्तरश्लोकादपकृष्यते कर्मकर्तव्यंनित्यमित्येवकर्तव्यं कुतोनित्यंयतःवैइतिनिश्चितंब्राह्मणोवेदनिष्ठःभयंवेत्ति कर्माकरणेइतिशेषः ब्राह्मणशब्दार्थमाह ब्रह्मेति लोकेऋत्विग्घवि र्मंत्राग्न्यादिरूपेणब्रह्मैववर्ततेइतियोवेत्तिकर्तव्यतांकर्तुमर्हतांआत्मनिचयोवर्णाध्यासपूर्वकंकर्तृत्वंचपुनर्नैववेत्तिसब्राह्मणइत्यर्थः कर्तृत्वाभिमानंफलाभिलाषंचत्यक्त्वाकर्मांगेषुब्रह्मदृष्टिंकुर्वाणाःअशनपा नादाविवस्वरसेनैवकर्माणिकुर्वंतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ यदुक्तमतःस्तैन्यंप्रभवतीतिविगुणात्कर्मणोदोषोस्तीतितत्राह विगुणमिति एवंविदोब्राह्मणस्यविगुणमपिकर्मज्यायः तथाचानुशुश्रुमवेदे यदुचैवास्मिन्

तस्मात्सुनिष्ठिताःपूर्वेसर्वान्कामांश्चलेभिरे॥ अकृष्टपच्यापृथिवीआशीर्भिर्वीरुधोभवन् ॥ १२ ॥ नतेयज्ञेष्वात्मसुवाफलंपश्यंतिकिंचन॥ शंकमानाःफलंयज्ञे येयजेरन्कथंचन ॥ १३ ॥ जायंतेसाधवोधूर्तालुब्धावित्तप्रयोजनाः ॥ सस्मपापकृतांलोकान्गच्छेदशुभकर्मणा ॥ १४ ॥ प्रमाणमप्रमाणेनयःकुर्यादशुभंन रः॥ पापात्मासोऽकृतप्रज्ञःसदैवेहद्विजोत्तम॥ १५॥ कर्तव्यमितिकर्तव्यंवेत्तिवैब्राह्मणोभयम्॥ ब्रह्मैववर्ततेलोकेनैवकर्तव्यतांपुनः ॥ १६॥ विगुणंचपुनःकर्मज्या यइत्यनुशुश्रुम ॥ सर्वभूतोपघातश्चफलभावेचसंयमः॥ १७॥ सत्ययज्ञादमयज्ञाअर्थलुब्धार्थतृप्तयः ॥ उत्पन्नत्यागिनःसर्वेजनाआसन्नमत्सराः॥ १८ ॥ क्षेत्र क्षेत्रज्ञतत्त्वज्ञाःस्वयज्ञपरिनिष्ठिताः॥ ब्राह्मंवेदमधीयंतस्तोषयंत्यपरानपि॥१९ ॥

शव्यंकुर्वंतियदिचनार्चिषमेवाभिसंभवंतीति अंत्येष्ट्यभावेपिविदुषोर्चिरादिगतिरस्त्येवकिमुततत्रांगवैगुण्येइतिश्रुत्यर्थः किंचैवंविदःकर्मणिसर्वैर्भूतैःश्वसूकरादिभिरमेध्यपशुभिरुपघातोपिज्यायान् आ त्मानुसंधानहेतुत्वात् नतुमूढस्यसांगमपिकर्मज्यायइतिभावः तथाफलभावेउपघातफलस्यइदंमेकर्मानेनोपघातेननष्टमितिबुद्धिस्तत्सत्त्वेसंयमःप्रायश्चित्तमुक्तंनान्यथा चकारोहेत्वर्थः तथाचाम्नातमैतरे यके तदाहुर्यस्यगार्हपत्याहवनीयावंतरेणानोवारथोवाश्वोवाप्रतिपद्येतकातत्रप्रायश्चित्तिरितिनैनन्मनसिकुर्यादित्याहुरात्मन्यस्यहिताभवंतीतितच्चेन्मनसिकुर्वीतगार्हपत्यादविच्छिन्नामुदकधारांहरेत्तं तुंतन्वन्रजसोभानुमन्विहीत्याहवनीयात्सातत्रप्रायश्चित्तिरिति अनःशकटं एनत्‌एतत्‌ अस्ययजमानस्य आत्मनिस्वरूपे हियस्मात्‌ तातानिअनआदीनि सुपांसुलुगितिसुपोडादेशः ॥ १७ ॥ एवंविदुषः कर्मयज्ञंप्रशस्ययज्ञांतरमप्याहशिष्टाचारप्रदर्शनमुखेन सत्येति अर्थलुब्धाःपरमपुरुषार्थेलोभवंतःअर्थेषुधनेषुविषयेतृप्तिर्येषांते वैराग्यतृप्ताइत्यर्थः परमपुरुषार्थेनैवतृप्ताइतिवा उत्पन्नत्यागिनः श्वस्तन संग्रहमकुर्वंतः अमत्सराइतिच्छेदः ॥ १८ ॥ स्वयज्ञोयोगः ब्राह्मंवेदंप्रणवं ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कथंतोषयंतीत्यतआहाखिलमिति सर्वंब्रह्मप्रणवः कार्यकारणोभयरूपत्वात् एतद्वैसत्यकामपरंचापरंचब्रह्मयदोंकारइतिश्रुतेः तदखिलंदैवतंसर्वदेवतात्मकं वाच्यवाचकयोरभेदात् ओंकारःसर्वदैवत्यइत्यनुक्रमणिकायांकात्यायनवचनाच्च तच्चब्रह्मणिब्रह्मविदिस्थितं अतस्तृप्यतोऽश्नतोब्रह्मविदस्तृप्तस्यच सप्तम्यर्थेषष्ठी ब्रह्मविदितृप्तेसतिदेवाविराडवयवभूताआदित्यादयस्तुष्यंति तथाचोक्तंछांदोग्ये प्राणेतृप्यतिचक्षुस्तृप्यतिचक्षुषितृप्यत्यादित्यस्तृप्यतीत्यादि भुंजानोपिविद्वान्विश्वंतर्पयतिकिमुतयजमानइत्याशयः ॥२०॥ किंचनरसांतरंनाभिनंदतिदृष्ट्वानतुष्यति ॥ २१ ॥ ईदृक्प्रज्ञालाभेहेतुमाह धर्मेति धर्माधाराधर्मैकाश्रयाः धर्मसुखाःधर्मेणैवसुखंयेषां कृत्स्नंकार्याकार्यंव्यवसितंनिश्चितंयैःईदृशावयंस्मः नःअस्माकंतत्त्वतःस्वरूपात्बुद्धौचिदाभासात्मकात्सूत्रात्मकप्राणसंज्ञात्भूयःबहुतरंविश्वव्यापकत्वात्प्राणएवसर्वापेक्षयाभूयान्ततोपिबहुतरः प्राणाद्युत्पत्तिस्थानंभूतात्मास्तीतिप्राज्ञः कर्मभिःशुद्धांतःकरणईक्षतेआलोचयति ॥ २२ ॥ तितीर्षवोयत्रगत्वानशोचंतितत्ब्रह्मणःस्थानंसात्त्विकाःप्राप्नुवंती

अखिलंदैवतंसर्वंब्रह्मब्रह्मणिसंश्रितम् ॥ तुष्यंतितृप्यतोदेवास्तृप्ताऽतृप्तस्यजाजले ॥ २० ॥ यथासर्वरसैस्तृप्तोनाभिनंदतिकिंचन ॥ तथाप्रज्ञानतृप्तस्यनित्यतृप्तिःसुखोदया ॥ २१ ॥ धर्माधाराधर्मसुखाःकृत्स्नव्यवसितास्तथा ॥ अस्तिनस्तत्त्वतोभूयइतिप्राज्ञस्त्ववेक्षते ॥ २२ ॥ ज्ञानविज्ञानिनःकेचित्परंपारंतितीर्षवः ॥ अतीवपुण्यदंपुण्यंपुण्याभिजनसंहितम् ॥ २३ ॥ यत्रगत्वानशोचंतिनच्यवंतिव्यथंतिच ॥ तेतुतद्ब्रह्मणःस्थानंप्राप्नुवंतीहसात्त्विकाः ॥ २४ ॥ नैवतेस्वर्गमिच्छंतिनयजंतियशोधनैः ॥ सतांवर्त्मानुवर्ततेयजंतेचाविहिंसया ॥ २५ ॥ वनस्पतीनोषधीश्चफलंमूलंचतेविदुः ॥ नचैतान्नृत्विजोलुब्धायाजयंतिफलार्थिनः ॥ २६ ॥ स्वमेवचार्थंकुर्वाणायज्ञंचक्रुःपुनर्द्विजाः ॥ परिनिष्ठितकर्माणःप्रजानुग्रहकाम्यया ॥ २७ ॥ तस्मात्तान्नृत्विजोलुब्धायाजयंत्यशुभान्नरान् ॥ प्रापयेयुःप्रजाःस्वर्गेस्वधर्माचरणेनवै ॥ इतिमेवर्ततेबुद्धिःसमासर्वत्रजाजले ॥ २८ ॥

तिद्वयोःसंबंधः ज्ञानंशास्त्रजंविज्ञानमनुभवस्तद्वंतः ॥ २३ ॥ २४ ॥ नैवेति तेतितीर्षवः तस्यनाममहद्यशइतिश्रुतेर्यशोब्रह्म धनैर्धनसाध्यैःकर्मभिःसतांवर्त्मयोगमनुवर्तंते यजंतेचाविहिंसया ॥ २५ ॥ विदुःहविष्ट्वेन एतान्निर्धनान् ऋत्विजोनयाजयंति यतःफलार्थिनोधनार्थिनः ॥ २६ ॥ कथंतर्हितेयज्ञंसंपादयंतीत्यतआह स्वमेवेति स्वमात्मानमेवअर्थंयज्ञोपकरणसामग्रींसंकल्पसमकालोत्थांकुर्वणामानसिकंयज्ञंचक्रुः तथाचोपबृंहितंत्रिताख्यायिकयाप्रागेव मंत्रलिंगंच त्रितःकूपेवहितोदेवान्हवतऊतयइति ऊतयेयज्ञसंतत्यविच्छेदाय परिनिष्ठितंसमापितंकर्मयैस्तेतथाभूताअपिलोकानुग्रहार्थंमानसैर्यज्ञैर्यजंतेइत्यर्थः ॥ २७ ॥ यस्मादेवंविधान्लुब्धाऋत्विजोनयाजयंतितेचतान्नेच्छंतितस्मात्तानेवाशुभान्मोक्षेच्छारहितांस्तेलुब्धाऋत्विजोयाजयंतीत्याह तस्मादिति इतरेतुसाधवःस्वधर्माचरणेनपरानुपकुर्वंतिनतुधर्मफलंकामयंतेसमबुद्धित्वादित्याह प्रापयेयुरिति इतीतिइतिहेतोःसदसद्वृत्त्योर्विभिन्नत्वादहंसद्वृत्तमेवानुसरामीत्यर्थः ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यानीति यानिमार्गदैवतानिधूमराव्यादीनिपुनरावृत्तिप्रदमार्गप्रदर्शकानिअर्चिरहरादीनिअपुनरावृत्तिप्रदमार्गप्रदर्शकानिवा प्राज्ञाःकर्मठाउपासकावा इज्यंतियजंते तेनयजनेन तंयथायथोपासतेतथे तःप्रेत्यभवंतीतिश्रुतेस्तेयजमानाःयथाभावनंतेनतेनदेवयानेनयथामार्गेण अत्रपितृयाणोपिदेवयानपदेनोच्यते तेपितृलोकंदेवलोकंवायांति कर्मणापितृलोकोविद्ययादेवलोकइतिश्रुतेः॥२९॥ तस्यदेवयानेनगतस्यापिएकस्यकर्मठस्यावृत्तिरस्ति अथैतमेवाध्वानंपुनर्निवर्तंतइतिधूमादिमार्गेणगतानामावृत्तिश्रुतेः मनीषिणोमनोरोधशीलस्योपासकस्यनास्त्यावृत्तिःनचपुनरावर्ततइत्यर्चिरादिमार्गगतानामनावृत्तिश्रुतेः उभौकर्मठोपासकौ देवैःधूमाग्न्यादिभिरातिवाहिकैःसहयांत्यस्मिन्नितिदेवयानस्तेनदिव्येनमार्गेणयद्यप्युभावपिगच्छतस्तथापिसंकल्पभेदात्तयोरावृत्त्यनावृत्तीभवतइतिमहद्वैलक्षण्यमित्याशयः ॥ ३० ॥ विदुषांसत्यसंकल्पानामैश्वर्यमाह स्वयमिति अनडुहइत्युपलक्षणं सर्वमेषांसौभर्यादीनामिवसंकल्पेनैवसिध्यतीत्यर्थः उस्राधेनवः ॥ ३१ ॥ तेषांक्रतवोपिमानसिकाएवेत्याहार्धेन स्वयमिति सिद्धसंकल्पत्वाद्यूपदक्षिणादीन्मनसैवसृजंतीत्यर्थः ततश्चकिमित्यतआह यइति भावितात्मायोगाभ्यासशोधितचित्तःसमधुपर्केगांआलब्धुंहिंसितुमर्हति नकर्मणालिप्यतेपापकेनेतिविदुषिदोषालेपश्रुतेः

यानियज्ञेष्विहेज्यंतिसदाप्राज्ञाद्विजर्षभाः॥ तेनतेदेवयानेनपथायांतिमहामुने ॥ २९ ॥ आवृत्तिस्तस्यचैकस्यनास्त्यावृत्तिर्मनीषिणः ॥ उभौतौदेवयानेनगच्छतोजाजलेयथा॥ ३० ॥ स्वयंचैषामनडुहोयुज्यंतिचवहंतिच ॥ स्वयमुस्राश्चदुह्यंतेमनःसंकल्पसिद्धिभिः ॥ ३१ ॥ स्वयंयूपानुपादायवजंतेस्वाप्तदक्षिणैः॥ यस्तथाभावितात्मास्यात्सगामालब्धुमर्हति ॥ ३२॥ ओषधीभिस्तथाब्रह्मन्यजेरंस्तेनतादृशाः ॥ इतित्यागंपुरस्कृत्यतादृशंप्रब्रवीमिते ॥ ३३ ॥ निराशिषमनारंभंनिर्नमस्कारमस्तुतिम् ॥ अक्षीणंक्षीणकर्माणंतंदेवाब्राह्मणंविदुः॥ ३४॥ नश्रावयन्नचयजन्नददद्ब्राह्मणेषुच ॥काम्यांवृत्तिंलिप्समानःकांगतिंयातिजाजले॥इदंतुदैवतंकृत्वायथायज्ञमवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥ ॥जाजलिरुवाच॥ ॥ नवैमुनीनांशृणुमःस्मतत्त्वंपृच्छामितेवाणिजकष्टमेतत् ॥ पूर्वेपूर्वेचास्यनावेक्षमाणानातःपरंतमृषयःस्थापयंति॥३६॥यस्मिन्नेवात्मतीर्थेनपशवःप्राप्नुयुर्मखम्॥अथस्मकर्मणाकेनवाणिजप्राप्नुयात्सुखम्॥शंसमेतन्महाप्राज्ञभृशंवैश्रद्दधामिते॥३७॥

॥ ३२ ॥ इतरस्तुपशुवीजादिवधात्प्रत्यवैत्येवेत्याह नतादृशाइति मूढाःनगवौषधादिभिर्यष्टुमर्हाइत्यर्थः इतीति यस्मात्त्यागिनामीदृङ्माहात्म्यंतस्माद्धेतोरित्यर्थः ॥ ३३ ॥ संक्षेपेणत्यागिनोलक्षणमाह निराशिषमिति ॥ ३४ ॥ कांगतिंयाति तस्मादाहुरयजमानमददानमासुरोबतेतिश्रुतेःसआसुरःकामपिगतिंदेवमार्गंपितृमार्गंवानयातीत्यर्थः कथंतर्हिगतिंयांतीत्यतआहार्धेन इदमिति इदंनिराशिषमिति श्लोकोक्तलक्षणंदैवतंदैवतमिवसेवनीयंकृत्वायथायथावत्यज्ञंपरमात्मानं यज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः अवाप्नुयात् ॥ ३५॥ मुनीनांस्वयंयूपानुपादाययजंतेस्वाप्तदक्षिणैरित्युक्तरूपाणामात्मयाजिनांएतत्तत्त्वंरहस्यंनस्मशृणुमोनश्रुतवंतोवयं यतःकष्टंगहनंअतस्त्वांपृच्छामि अस्ययोगधर्मस्य नावेक्षमाणाःनआलोचनंकृतवंतः अवेक्षमाणाअपिअतःपरमपितंधर्मंनस्थापयंतिलोकेनप्रवर्त्तयंतिरहस्यत्वादेव ॥३६॥ यस्मिन्नितिविभक्तिप्रतिरूपकमव्ययंयद्यर्थे एवएवं यद्येवंत्वदुक्तप्रकारेणआत्मतीर्थेआत्मैवतीर्थंयज्ञभूमिस्तत्रपशवःपशुप्रायाःमंदमतयोमखंमानसिकंक्रतुंनप्राप्नुयुः तत्प्राप्तेर्बहुपुण्यसाध्यत्वात् अथतर्हि प्राप्नुयात्प्राप्नुयुः वचनव्यत्ययआर्षः तत्कर्म तेतववाक्यमितिशेषः ॥ ३७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उतेति एकउतशब्दोऽधिकविवक्षायामन्योऽप्यर्थे किंचयेषांदांभिकानांयज्ञाअपिश्रद्धादिराहित्यादयज्ञाभवंतितेक्वचिदंतर्बर्हिर्वामखंनार्हंति श्रद्दधानानांत्वेकयागवैववाय्यक्रतुसिद्धिरित्याह आज्येनेति दर्शपूर्णमासयोःश्रूयते सर्वस्मैवाएतद्यज्ञायगृह्यंतेयद्ध्रुवायामाज्यं ऐंद्रंपयोऽमावास्यायांऐंद्रंदध्यमावास्यायां आधानप्रकारेणचद्वादशगृहीतेनस्रुचंपूरयित्वासप्तवत्यापूर्णाहुतिंजुहोतीति आज्येनेतिशेषः सप्तते अग्नेसमिधइत्यृचा विशेषतइतिश्रौतमखोदर्शितः तत्राशक्तानांतुवालैर्गोपुच्छेपितृतर्पणादिना शृंगेणगोशृंगेणाभिषेकादिना पादेनेतिपादरजसेत्यर्थः एतेषांगोस्पर्शनादीनांचसद्यःपापनाशकत्वंपरलोकप्रदत्वंचस्मृत्युक्तंदर्शितं ॥ ३८ ॥ ननुपत्न्यभावेविशेषवान्श्रौतोमखःकथंस्यादित्यतआह पत्नीमिति अनेनपशुहिंसारहितेनाऽऽज्यादिसाध्यक्रतुविधिनाऽऽज्यादिद्रव्यंदेवतार्थेविनियोजयन् हेतौशतृप्रत्ययः विनियोगहेतोःपत्नींचमानसीमेवकरोति श्रद्धामितिशेषः तस्मादपत्नीकोग्निहोत्रमाहरेत्तस्मादपत्नीकस्याधानंकुर्वंतीत्युक्त्वाश्रद्धापत्नीसत्यंयजमानइतिबह्वृचब्राह्मणेऽपत्नीकस्याग्निहोत्राधानादौ

तुलाधारउवाच ॥ ॥ उतयज्ञाउतायज्ञामखंनार्हंतितेक्वचित् ॥ आज्येनपयसादध्नापूर्णाहुत्याविशेषतः ॥ वालैःशृंगेणपादेनसंभरत्येवगौर्मखम् ॥ ३८ ॥ पत्नींचानेनविधिनाप्रकरोतिनियोजयन् ॥ इष्टंतुदैवतंकृत्वायथायज्ञमवाप्नुयात् ॥ ३९ ॥ पुरोडाशोहिसर्वेषांपशूनांमेध्यउच्यते ॥ सर्वानद्यःसरस्वत्यःसर्वेपुण्याःशिलोच्चयाः ॥ ४० ॥ जाजलेतीर्थमात्मैवमास्मदेशातिथिर्भव ॥ एतानीदृशकान्धर्मानाचरन्निहजाजले ॥ कारणैर्धर्ममन्विच्छन्सलोकानाप्नुतेशुभान् ॥ ४१ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतानीदृशकान्धर्मांस्तुलाधारःप्रशंसति ॥ उपपत्त्याभिसंपन्नान्नित्यंसद्भिर्निषेवितान् ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणितुलाधारजाजलिसंवादेचतुःषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तुलाधारउवाच ॥ ॥ सद्भिर्वायदिवासद्भिःपंथानमिममास्थितम् ॥ प्रत्यक्षंक्रियतांसाधुततोज्ञास्यसितद्यथा ॥ १ ॥ एतेशकुंतावहवःसमंताद्विचरंतिह ॥ तवोत्तमांगेसंभूताःश्येनाश्चान्याश्चजातयः ॥ २ ॥

श्रद्धायाःपत्नीत्वदर्शनात् इष्टं भावेक्तः यागमेवदैवतवदत्यंतंसेवनीयंकृत्वायथायथावद्यज्ञंविष्णुंप्राप्नुयात् ॥ ३९ ॥ तत्रयागविशेषंनियमयति पुरोडाशोहीति हिशब्देनतएतउत्क्रांतमेधाअमेध्याःपशवइतिपशूनाममेध्यत्वंतस्मादाहुःपुरोडाशसत्रंलोक्यमितिपुरोडाशसत्रप्राशस्त्यंचश्रुतिप्रसिद्धंद्योत्यते मेधोयज्ञस्तदर्होमेध्यः सर्वेषांवाएषपशूनांमेधेनयजतेयःपुरोडाशेनयजतइतिश्रुतेः मूलेपशूनामितिनिर्धारणेषष्ठी पशूनाममेध्यत्वात्पुरोडाशस्यचापशुत्वात् तेनपशुसंबंधीयोमेधस्तदर्हःपुरोडाशइतिश्रुत्यनुसारेणस्वत्यर्थोवर्णनीयः एवंश्रद्धावतामविदुषांयज्ञमुक्त्वाविदुषांयज्ञमाह सर्वाइति ॥ ४० ॥ तीर्थंयज्ञभूमिः यत्रैवात्मसमाधानंतत्रैवसर्वाणितीर्थानिसंतीत्यर्थः तीर्थमितियज्ञाद्युपलक्षणं ईदृशकानहिंस्रान् कारणैरर्थित्वसमर्थत्वविद्वत्त्वतारतम्यैः ॥ ४१ ॥ उपपत्त्यायुक्त्या ॥ ४२ ॥ ॥ इतिशां०मो०नैलकंठीयेभारतभाव० चतुःषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंश्रुत्यविरोधेनाहिंसात्मकोधर्मःप्रतिपादितस्तत्रदृष्टप्रत्ययोत्पादनपूर्वकंश्रद्धांद्रढयितुमारभते सद्भिरिति क्रियतांकुरु पंथानमातिष्ठअस्यफलंचत्वयाप्रत्यक्षंक्रियतामित्यध्याहृत्यवायोज्यं आहूयतत्फलंयथातथाज्ञास्यसीतिचतुर्थेनसंबंधः ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ततस्ततःतेषुतेषुनीडेषु प्रवेशायश्लिष्टान्संकुचितहस्तपादान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ वाचमुच्चारयंति निःशंकंप्रत्युत्तरंप्रयच्छंतीत्यर्थः तत्रहेतुः धर्मस्याऽहिंसात्मकस्यसंबंधिनोवचनात्प्रियवचनादित्यर्थः ॥ ५ ॥ एव महिंसाधर्मेप्रत्ययमुत्पाद्यफलितमाह अहिंसादीति हिंसाआदिपदार्थः इहपरत्रचप्रत्यक्षफलमितिशेषः तत्रहिफलमनुभवेनदर्शयित्वाहिंसाफलमाह श्रद्धामिति हिंसाश्रद्धांविश्वासंनिहंतीत्यध्याहृत्ययोज्यं तंविश्वासघातिनं ॥ ६ ॥ समानांलाभालाभयोस्तुल्यानां संयतानांदांतानां सुचेतसांशांतानां यज्ञःकर्तव्यइत्येवाभिसंधायकुर्वतांयज्ञमनुतिष्ठतांनतुकर्तृत्वाभिमानंफलंचाभिसंधायेतिएवार्थः तेषांयज्ञोजातुकदाचिन्नेष्यतइतिनिर्किल्विष्यतएव ॥ ७ ॥ श्रद्धांस्तौति श्रद्धेत्यादिना विवस्वान्प्रकाशरूपश्चिदात्मातत्संबंधिनीवैवस्वतीब्रह्मविषयिणीतियावत् सेयंसूर्यस्यसूर्यवत्प्रकाशधर्मिणःसत्त्वस्यदुहितेवदु

आहूयैनान्महाब्रह्मन्विशमानांस्ततस्ततः ॥ पश्येमान्हस्तपादैश्चश्लिष्टान्देहेषुसर्वशः ॥ ३ ॥ संभावयंतिपितरंत्वयासंभाविताःखगाः ॥ असंशयंपितावैत्वंपुत्रानाहूयजाजले ॥ ४ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततोजाजलिनातेनसमाहूताःपतत्रिणः॥ वाचमुच्चारयंतिस्मधर्मस्यवचनात्किल ॥ ५ ॥ अहिंसादिकृतंकर्मइहचैव परत्रच ॥ श्रद्धांनिहंतिवैब्रह्मन्साहताहंतितंनरम् ॥ ६ ॥ समानांश्रद्दधानानांसंयतानांसुचेतसाम् ॥ कुर्वतांयज्ञइत्येवनयज्ञोजातुनेष्यते ॥ ७ ॥ श्रद्धावैवस्वतीसेयं सूर्यस्यदुहिताद्विज ॥ साऽवित्रीप्रसवित्रीचबहिर्वाङ्मनसीततः ॥ ८ ॥ वाग्वृद्धंत्रायतेश्रद्धामनोवृद्धंचभारत ॥ श्रद्धावृद्धंवाङ्मनसीनकर्मत्रातुमर्हति ॥ ९ ॥ अत्रगाथाब्रह्मगीताःकीर्तयंतिपुराविदः ॥ शुचेरश्रद्दधानस्यश्रद्दधानस्यचाशुचेः ॥ १० ॥ देवावित्तममन्यंतसदृशंयज्ञकर्मणि ॥ श्रोत्रियस्यकदर्यस्यवदान्यस्यचवार्धुषेः ॥ ११ ॥ मीमांसित्वोभयंदेवाःसममन्नमकल्पयन् ॥ प्रजापतिस्तानुवाचविषमंकृतमित्युत ॥ १२ ॥ श्रद्धापूतंवदान्यस्यहतमश्रद्धयेतरत् ॥ भोज्यमन्नंवदान्यस्यकदर्यस्यनवार्धुषेः ॥ १३ ॥ अश्रद्दधानएवैकोदेवानांनार्हतेहविः ॥ तस्यैवान्नंनभोक्तव्यमितिधर्मविदोविदुः ॥ १४ ॥ अश्रद्धापरमंपापंश्रद्धापापप्रमोचनी ॥ जहातिपापंश्रद्धावान्सर्पोजीर्णामिवत्वचम् ॥ १५ ॥ ज्यायसीयापवित्राणांनिवृत्तिःश्रद्धयासह ॥ निवृत्तशीलदोषोयःश्रद्धावान्पूतएवसः ॥ १६ ॥ किंतस्यतपसाकार्यंकिंवृत्तेनकिमात्मना ॥ श्रद्धामयोऽयंपुरुषोयोयच्छ्रद्धःसएवसः ॥ १७ ॥

हितासात्त्विकीत्यर्थः सैवचश्रद्धाअवित्रीपालयित्री प्रसवित्रीविशुद्धजन्मप्रदा तथावाङ्मनसयोरपिसांतरंगं निश्चयात्मिकाहिश्रद्धा संकल्पात्मकंसंशयात्मकंमनस्ततोबहिरंगं ततोपिबाह्यतरावाणी जपध्याननजधर्मापेक्षयाश्रद्धैवश्रेष्ठेत्यर्थः ॥ ८ ॥ एतदेवाह वाग्वृद्धमिति वाचास्वरवर्णविपर्यासेनयद्वृद्धंछिन्नंनष्टंमंत्राद्युच्चारणेतच्छ्रद्धात्रायतेसमाधत्ते मनसाव्यग्रेणयन्नष्टंदेवताध्यानादितच्छ्रद्धाहीनंतुव्यर्थमेवकर्माऽतोनत्रातुमर्हतिकंचित् ॥ ९ ॥ श्रद्धाशुचित्वयोःश्रद्धाधिकेत्यत्राख्यायिकामाहात्रेति ॥ १० ॥ कदर्यस्यकृपणस्य वार्द्धुषेर्धान्यविक्रयिणः ॥ ११ ॥ मीमांसित्वाविचार्य ॥ १२ ॥ १३ ॥ हविर्दातुमितिशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ निवृत्तःशीलदोषआचारलांछनंरागादिर्यस्यसनिर्दोषशीलवान् ॥ १६ ॥ यत्त्यासात्त्विकीराजसीतामसीवाश्रद्धायस्यसयच्छ्रद्धः सएवससात्त्विकोराजसस्तामसोवा ॥ १७ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धर्मदर्शनाख्यान्मुनेर्धर्मंवयंप्राप्तवंतः ॥ १८ ॥ श्रद्धावान्वेदवाक्ये श्रद्दधानस्तदर्थमनुष्ठातुंममेदंश्रेयइतिनिश्चयवान् धर्मोधर्मात्मा गरीयान्श्रेष्ठतरः ॥ १९ ॥ अचिरेणाऽल्पेन दिवंहार्दाकाशाख्यंब्रह्म विहरेतांसत्यकामःसत्यसंकल्पइतिश्रुतेर्योगैश्वर्येणक्रीडामकुरुतां स्वंस्वंस्थानंवासदेशंस्वकर्मभिः परिवर्जितमर्जितमुपागम्येतिसार्धः ॥ २० २१ ॥ २२ ॥यथौपम्योपदेशेनयथावद्दृष्टांतकीर्तनेन ॥ २३ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६५ ॥ ॥७॥ ॥एवंतुलाधारवाक्यैरहिंसात्मकस्यधर्मस्यश्रैष्ठ्यमुपपाद्यतस्यैवस्तुतयेहिंसा

इतिधर्मःसमाख्यातःसद्भिर्धर्मार्थदर्शिभिः ॥ वयंजिज्ञासमानास्तुसंप्राप्ताधर्मदर्शनात् ॥ १८ ॥ श्रद्धांकुरुमहाप्राज्ञततःप्राप्स्यसियत्परम् ॥ श्रद्धावान्श्रद्दधानश्चधर्मश्चैवहिजाजले ॥ स्ववर्त्मनिस्थितश्चैवगरीयानेवजाजले ॥ १९ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततोचिरेणकालेनतुलाधारःसएवच ॥ दिवंगत्वामहाप्राज्ञौविहरेतांयथासुखम् ॥ २० ॥ स्वंस्वंस्थानमुपागम्यस्वकर्मपरिवर्जितम् ॥ एवंबहुविधार्थंचतुलाधारेणभाषितम् ॥ २१ ॥ सम्यक्चेदमुपालब्धोधर्मश्चोक्तःसनातनः ॥ तस्यविख्यातवीर्यस्यश्रुत्वावाक्यानिसद्द्विजः ॥ २२ ॥ तुलाधारस्यकौंतेयशांतिमेवान्वपद्यत ॥ एवंबहुमतार्थंचतुलाधारेणभाषितम् ॥ यथौपम्योपदेशेनकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ २३ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० तुलाधारजाजलिसंवादेपंचषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६५ ॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ प्रजानामनुकंपार्थंगीतंराज्ञाविचरख्नुना ॥ १ ॥ छिन्नस्थूणंवृषंदृष्ट्वाविलापंचगवांभृशम् ॥ गोग्रहेयज्ञवाटस्यप्रेक्षमाणःसपार्थिवः ॥ २ ॥ स्वस्तिगोभ्योस्तुलोकेषुततोनिर्वचनंकृतम् ॥ हिंसायांहिप्रवृत्तायामाशीरेषातुकल्पिता ॥ ३ ॥ अव्यवस्थितमर्यादैर्विमूढैर्नास्तिकैर्नरैः ॥ संशयात्मभिरव्यक्तैर्हिंसासमनुवर्णिता ॥ ४ ॥

त्मकंधर्मंनिंदत्याख्यायिकामुखेन अत्रापीत्यादिना प्रजानांपुरुषादिपशूनां ॥ १ ॥ छिन्नाविशस्तास्थूणाप्रतिमाशरीरंयस्यतं स्थूणायसिस्मृता प्रतिमायांगृहस्तंभइतिविश्वः गोग्रहेगवालंभवतियज्ञे यज्ञवाटस्य कर्मणिषष्ठी यज्ञवाटस्थान्ब्राह्मणान्निर्दयान्प्रेक्षमाणः ॥ २ ॥ निश्चितंवचनंनिर्वचनं एषास्वस्तिगोभ्योस्त्विति ॥ ३ ॥ तदेवाह अव्यवस्थितेत्यादिना हिंस्रःक्षत्रयज्ञस्तदन्योब्राह्मणयज्ञइतिमर्यादा अव्यवस्थिताविचलितामर्यादायेषांतैः यतोविमूढैः तत्रापिहेतुर्नास्तिकैर्नास्तिब्रह्मेतिवदद्भिः संशयात्मभिः आत्मादेहोऽन्योवा अन्योपिकर्ताऽकर्तावा अकर्ताप्येकोनेकोवा एकोपिसंगवानसंगोवाइत्यादिरूपःसंशयस्तद्वानात्माचित्तंयेषांतैः अव्यक्तैर्यज्ञादिद्वारैवख्यातिमिच्छद्भिरितिभावः हिंसाकृतौपश्वालंभःश्रेष्ठःकृतः ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वेति बहिर्वेद्यामिवसर्वकर्मसुज्योतिष्टोमादिष्वपिनराःकामकारादेवपशून्हिंसंतिनतुशास्त्रात् यतोधर्मात्मामनुःसर्ववेदार्थतत्त्वविदहिंसामेवाऽब्रवीत्प्रशशंस ननुवसंतेवसंतेज्योतिषायजेतप्रतिसंवत्सरंसोमइ
तिश्रुतिस्मृतिभ्यांनित्यत्वेनविहितेषुज्योतिष्टोमादिषुविहितःपश्वालंभःकथंकामकारःस्यात् जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवाजायते ब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्रजयापितृभ्यइत्यृणश्रुतेश्चानधीत्या
निष्ट्वाप्रजामनुत्पाद्यचकथमनृणोवास्यात् अनाहिताग्नितायाश्चोपपातकेषुस्मरणात् कृताधानस्यसमर्थस्यक्रत्वनारंभोवाकथंस्यादितिचेन्न गार्हस्थ्यस्यैवकामकारत्वेनतन्मूलकानामाधानादीनामपितथा
त्वाज्जायमानोवैइत्यत्रापिनोत्पद्यमानइत्यर्थःकिंतुगृहस्थोऽधिकारीवासंपद्यमानइतिव्याख्येयं अन्यथापित्रादिष्वकृताधानेषुपुत्रादीनामनाहिताग्निताजनितदोषभाक्त्वोपपत्तेः किंचयदहरेवैनंश्रद्धोप
नमेद्थादधीताथयजेतेतिशतपथश्रुतेराधानादिविधिषुश्रद्धावानधिकारी श्रद्धाचाधीतसांगवेदस्याऽऽपातप्रतिपन्नवेदार्थस्यप्लवाह्येतेअदृढायज्ञरूपाअष्टादशोक्तमवरंयेषुकर्म एतच्छ्रेयोयेभिनंदंतिमूढा
जरामृत्युंतेपुनरेवाविशंतीत्यादिश्रुत्याषोडशऋत्विग्योयजमानःपत्नीचेत्यष्टादशतैर्निष्पाद्यानांयज्ञानामदृढत्वंतत्कर्तॄणांचमूढत्वंदर्शयंत्याज्योतिष्टोमादिभ्योहिंसावद्भ्योयज्ञेभ्यःप्रागेवापनीतातथाचवसंतेवसंते
ज्योतिषायजेतेतिविधितोनिंदार्थवादानुमितनिषेधाच्चातिरात्रेषोडशिनंगृह्णातिनातिरात्रेषोडशिनंगृह्णातीतिविहितप्रतिषिद्धत्वात्षोडशिग्रहणवज्ज्योतिष्टोमोऽपिकृताकृतएवेति अश्रद्दधानस्यतत्रप्रवृत्तिः

सर्वकर्मस्वहिंसाहिधर्मात्मामनुरब्रवीत्॥ कामकाराद्विहिंसंतिबहिर्वेद्यांपशून्नराः ॥ ५॥ तस्मात्प्रमाणतःकार्योधर्मःसूक्ष्मोविजानता ॥ अहिंसासर्वभूतेभ्योधर्मे भ्योज्यायसीमता॥ ६ ॥ उपोष्यसंशितोभूत्वाहित्वावेदकृताःश्रुतीः॥ आचारइत्यनाचारःकृपणाःफलहेतवः ॥ ७॥ यदियज्ञांश्चवृक्षांश्चयूपांश्चोद्दिश्यमानवाः॥ वृथामांसंनखादंतिनैषधर्मःप्रशस्यते॥८॥ सुरांमत्स्यान्मधुमांसमासवंकृसरौदनम्॥धूर्तैःप्रवर्तितंह्येतन्नैतद्वेदेषुकल्पितम्॥९॥मानान्मोहाच्चलोभाच्चलौल्यमेत त्प्रकल्पितम्॥ विष्णुमेवाभिजानंतिसर्वयज्ञेषुब्राह्मणाः ॥ १० ॥ पायसैःसुमनोभिश्चतस्यापियजनंस्मृतम्॥ यज्ञियाश्चैवयेवृक्षावेदेषुपरिकल्पिताः ॥ ११ ॥

कामकारकृतैव नचोपनिषदध्ययनात्प्रागेवज्योतिष्टोमेप्रवृत्तिःसंभवतियेननिंदाश्रवणात्प्राक्तत्रश्रद्धाआवश्यकत्वबुद्धिश्चसंभाव्येत स्वाध्यायोध्येतव्यइतिब्रह्मचर्यएवार्थज्ञानपर्यंतस्योपनिषदध्ययन
स्यसिद्धत्वात् ननुकांडद्वयाध्याय्यपिकर्मकांडएवश्रद्धावानहमस्मिनज्ञानकांडेइतिचेत्तर्हिमोहसर्पदष्टस्यतवकर्मनिंबंमधुरीकुर्वतस्तत्त्वज्ञानसितेयंतिक्तायतांननःकिंचिच्छिन्नं सर्वथाप्यज्ञानात्कामकारकृ
ताहिंस्रकर्मणिप्रवृत्तिरितिसिद्धं तस्मादुक्तविधएवश्लोकार्थः॥५॥प्रमाणतःप्रमाणयोर्बलाबलंविजानतासूक्ष्मोधर्मःकार्यः तमेवाह अहिंसेति॥६॥गृहस्थस्यपंचसूनानामपरिहार्यत्वात्कथमहिंसाकार्येत्यत
आह उपोष्येति उपसमीपेग्रामस्यवासंकृत्वाभिक्षार्थंग्रामंप्रविशेदितिविधेःसंन्यस्येत्यर्थः संशितस्तीक्ष्णव्रतोभूत्वावेदेनकृताःश्रुतीःफलश्रुतीःअक्षय्यंहवैचातुर्मास्ययाजिनःसुकृतंभवतीत्याद्याहित्वाआचा
रइतिबुद्ध्याऽनाचारोगृहस्थाचारहीनःस्यात् पुरुषस्येदमेवश्रेयइतिबुद्ध्यानैष्कर्म्यंश्रयेदित्यर्थः कृपणाःक्षुद्राः फलमेवकर्मणिप्रवृत्तौहेतुःकारणंयेषांतथाभूताः ॥७॥एतदेवकर्मनिंदयास्तौति यदीति यज्ञा
दिपरामानवावृथामांसंनखादंतिइतियःसएषधर्मोनप्रशस्यते॥८॥वैदिकंधर्मनिंदित्वाकामकारकृतंकर्मनिंदति सुरामितिसार्धेन आसवंमद्यं कृसरौदनंतिलमिश्रौदनं॥९॥एवंनिरस्ताखिलदोषोविष्णुमात्मान
मेवश्रयेदित्याह विष्णुमिति ॥१० ॥ तस्यार्चनार्थंचनशक्तेरिवसुरामांसाद्यपेक्षितमित्याह पायसैरिति ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चोक्षैर्विशुद्धैः ॥ १२ ॥ आपदःशरीरंशोषयंतिशरीरंचापदांनाशमिच्छत्यतोऽत्यंतंहिंसाशून्यस्यकथंशरीरनिर्वाहइत्याह शरीरमिति ॥ १३ ॥ यथेति शरीराविरोधेनैवधर्मंचरेन्नतुधर्मानुरोधेनशरीरंनाशयेत् ॥ १४ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०षट्षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमहिंसाधर्मस्यावश्यानुष्ठेयत्वमुक्त्वाकदाचित्परनिर्बंधाद्धिंसामुपस्थितांकालविलंबादिनाप

यच्चापिकिंचित्कर्तव्यमन्यच्चोक्षैःसुसंस्कृतम् ॥ महत्सत्त्वैःशुद्धभावैःसर्वंदेवार्हमेवतत् ॥ १२ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥शरीरमापदश्चापिविवदंत्यविहिंसतः॥कथंयात्राशरीरस्यनिरारंभस्यसेत्स्यते ॥ १३ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥यथाशरीरंनग्लायेन्नेयान्मृत्युवशंयथा ॥ तथाकर्मसुवर्तेतसमर्थोधर्ममाचरेत् ॥ १४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिविचख्नुगीतायांषट्षष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंकार्यंपरीक्षेतशीघ्रंवाथचिरेणवा ॥ सर्वथाकार्यदुर्गेऽस्मिन्भवान्नःपरमोगुरुः ॥ १ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ चिरकारेस्तुयत्पूर्ववृत्तमांगिरसेकुले ॥ २ ॥ चिरकारिकभद्रंतेभद्रंतेचिरकारिक ॥ चिरकारीहिमेधावीनापराध्यतिकर्मसु ॥ ३ ॥ चिरकारीमहाप्राज्ञोगौतमस्याभवत्सुतः ॥ चिरेणसर्वकार्याणिविमृश्यार्थान्प्रपद्यते ॥ ४ ॥ चिरंसचिंतयत्यर्थांश्चिरंजाग्रच्चिरंस्वपन् ॥ चिरंकार्याभिपत्तिंचचिरकारीतथोच्यते ॥ ५ ॥ अलसग्रहणंप्राप्तोदुर्मेधावीतथोच्यते ॥ बुद्धिलाघवयुक्तेनजनेनादीर्घदर्शिना ॥ ६ ॥ व्यभिचारेतुकस्मिंश्चिद्व्यतिक्रम्यापरान्सुतान् ॥ पित्रोक्तःकुपितेनाथजहीमांजननीमिति ॥ ७ ॥ इत्युक्त्वासतदाविप्रोगौतमोजपतांवरः ॥ अविमृश्यमहाभागोवनमेवजगामसः ॥ ८ ॥ सतथेतिचिरेणोक्त्वास्वभावाच्चिरकारिकः ॥ विमृश्यचिरकारित्वाच्चिंतयामासवैचिरम् ॥ ९ ॥ पितुराज्ञांकथंकुर्यांनहन्यांमातरंकथम् ॥ कथंधर्मच्छलेनास्मिन्निमज्जेयमसाधुवत् ॥ १० ॥ पितुराज्ञापरोधर्मःस्वधर्मोमातृरक्षणम् ॥ अस्वतंत्रंचपुत्रत्वंकिंतुमांनानुपीडयेत् ॥ ११ ॥ स्त्रियंहत्वामातरंचकोहिजातुसुखीभवेत् ॥ पितरंचाप्यवज्ञायकःप्रतिष्ठामवाप्नुयात् ॥ १२ ॥

रिहरेदितिप्रश्नपूर्वकमाख्यायिकामुखेनाह कथंकार्यमित्यादिना कार्यदुर्गेगुर्वादिवचनादवश्यकर्तव्येहिंसामयत्वेनदुष्करेचसतीत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ चिरकारिनामनिर्वक्ति चिरमिति कार्याभिपत्तिःकार्याधिगमः तथानेनहेतुनाचिरकारीत्युच्यते ॥ ५ ॥ गृह्यतेउपादीयतेलोकेनेनेतिग्रहणंनामधेयं अलसइतिग्रहणमलसग्रहणंप्राप्तः लाघवंनीचता जनेनोच्यतइतिसंबंधः ॥ ६ ॥ पित्रागौतमेन इमांजननीमहल्यां ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ धर्मच्छलेधर्मसंकटे ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

युक्तमुचितं क्षमंसुखानुष्ठेयं इहतुद्वावपिधर्मौपरस्परविरुद्धौममयुक्तक्षमौकथमहमेतौनातिवर्तेतमामतिशयेननातिवर्तै किमेत्तिङव्ययघादितितिङंतात्तमपआम् ॥ १३ ॥ गोत्रस्यनाम्नः ॥१४॥ बुध्येजा
नामि संभवमुत्पत्तिहेतुं ॥ १५ ॥ जातकर्मणिअश्माभवपरशुर्भवेतिप्राह अश्मेवाच्छेद्योभवपरशुरिवमदीयेषुशत्रुषुच्छेदकोभवेतिमंत्रपदार्थः उपकर्मओपनयनात्प्रवासादेत्यपुत्रस्यशिरःपरिगृह्यजपती

 अनवज्ञापितुर्युक्ताधारणंमातृरक्षणम् ॥ युक्तक्षमावुभावेतौनातिवर्तेतमांकथम् ॥ १३ ॥ पितात्म्यात्मानमाधत्तेजायायांजज्ञिवानिति ॥ शीलचारित्रगोत्रस्य
धारणार्थंकुलस्यच ॥ १४ ॥ सोहंमात्रास्वयंपित्रापुत्रत्वेप्रकृतःपुनः ॥ विज्ञानंमेकथंनस्याद्वौबुध्येचात्मसंभवम् ॥ १५ ॥ जातकर्मणियत्प्राहपितायच्चोपकर्मणि
पर्याप्तःसद्दृढीकारःपितुर्गौरवनिश्चये ॥ १६ ॥ गुरुरग्र्यःपरोधर्मःपोषणाध्यापनान्वितः ॥ पितायदाहधर्मःसवेदेष्वपिसुनिश्चितः ॥ १७ ॥ प्रीतिमात्रंपितुःपुत्रःसर्वंपु
त्रस्यवैपिता ॥ शरीरादीनिदेयानिपितात्वेकःप्रयच्छति ॥ १८ ॥ तस्मात्पितुर्वचःकार्यंनविचार्यंकदाचन ॥ पातकान्यपिपूयंतेपितुःशासनकारिणः ॥ १९ ॥ भो
ग्येभोज्येप्रवचनेसर्वलोकनिदर्शने ॥ भर्त्राचैवसमायोगेसीमंतोन्नयनेतथा ॥ २० ॥ पिताधर्मःपितास्वर्गःपिताहिपरमंतपः ॥ पितरिप्रीतिमापन्नेसर्वाःप्रीयंति
देवताः ॥ २१ ॥ आशिषस्ताभजंत्येनंपुरुषंप्राहयत्पिता ॥ निष्कृतिःसर्वपापानांपितायच्चाभिनंदति ॥ २२ ॥ मुच्यतेबंधनात्पुष्पंफलंवृक्षात्प्रमुच्यते ॥ क्लिश्यन्नपि
सुतंस्नेहैःपितापुत्रंनमुंचति ॥ २३ ॥ एतद्विचिंतितंतावत्पुत्रस्यपितृगौरवम् ॥ पितानाल्पतरंस्थानंचिंतयिष्यामिमातरम् ॥ २४ ॥ योह्ययंमयिसंघातोमर्त्यत्वेपांच
भौतिकः ॥ अस्यमेजननीहेतुःपावकस्ययथारणिः ॥ २५ ॥ मातादेहारणिःपुंसांसर्वस्यार्तस्यनिर्वृतिः ॥ मातृलाभेसनाथत्वमनाथत्वंविपर्यये ॥ २६ ॥ नचशोच
तिनाप्येनंस्थाविर्यमपकर्षति ॥ श्रियाहीनोपियोगेहमंबेतिप्रतिपद्यते ॥ २७ ॥ पुत्रपौत्रोपपन्नोपिजननींयःसमाश्रितः ॥ अपिवर्षशतस्यांतेसद्विहायनवच्चरेत्
॥ २८ ॥ समर्थंवासमर्थंवाकृशंवाप्यकृशंतथा ॥ रक्षत्येवसुतंमातानान्यःपोष्टाविधानतः ॥ २९ ॥ तदासवृद्धोभवतितदाभवतिदुःखितः ॥ तदाशून्यंजगत्तस्यय
दामात्राविमुज्यते ॥ ३० ॥ नास्तिमातृसमाच्छायानास्तिमातृसमागतिः ॥ नास्तिमातृसमंत्राणंनास्तिमातृसमाप्रिया ॥ ३१ ॥

तिगृह्यविहितसर्वसंस्कारबहिर्भूतत्वादिदमुपकर्म तथाआत्मावैपुत्रनामासीतिप्राह पितुःपालयितुः एवंपितुराशिषमात्मभावंचदधतोगौरवंनिश्चितमित्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ भोग्येवस्त्रादौ
भोज्येऽन्नादौ प्रवचनेवेदाध्ययने लोकनिदर्शनेलौकिकशिक्षायां भर्त्रेतिगर्भाधानादिसर्वसंस्कारोपलक्षणं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ निर्वृतिःसुखंतत्कर्त्री ॥ २६ ॥ हेअंबइत्युक्त्वा
॥ २७ ॥ द्विहायनवद्द्विवर्षवान्भवेत् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वीरसूर्वीरपुत्रसूः ॥ ३२ ॥ मातैवशुश्रूस्तामनंतरमव्यवहितमात्मनोदेहंसचेतनावान्नहन्यात् सकः यस्यशिरःसुषिरंमेदोमज्जादिनारिक्तंशुष्कालाबुवत्पथिपतितंतद्विपरीतमसुषिरंस्यात् ॥ ३३ ॥ प्राण उपस्थेंद्रियंतत्संश्लेषेमैथुनेइत्यर्थः अभिसंधिःपुत्रोमेगौरोजायेतवेदमब्रुवीतसर्वमायुरित्यादिश्रुत्याप्रदर्शितोभिलाषःकृतोदंपतीभ्यामेव तमभिलाषंमातापितावाउभौवाकुरुतस्तत्रभूतार्थौयाथार्थ्यंमातर्येव तत्कर्तृत्वंस्थितंनिष्ठितंपितरितुसोभिलाषःपाक्षिकोभवतीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ भरणमात्रेणगर्भधारणमात्रेणसंबंधेनमातापुत्रेप्रीतिमाह्लादंस्नेहमासक्तिंचकरोति अतःप्रत्युपकारायतस्यामपिप्रीतिस्नेहौपुत्रेण कार्यावित्यर्थः वस्तुतस्तुपितुरेवप्रजाः यथोक्तंप्रागेव माताभस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसइति भस्त्राचर्मकोशः पितुराज्ञाऽनुल्लंघनीयेतिभावः ॥ ३५ ॥ ननुनचैतद्विद्मोब्राह्मणाःस्मोवयमब्राह्मणावेतिश्रुतेः पितृत्वेएवसंशयात्कथंतदाज्ञानुल्लंघनीयेत्यतआह पाणीति धर्मेचार्थेचकामेचनातिचरामीतिप्रतिज्ञापूर्वकंस्वयंपाणिग्रहंकृत्वायदिपुरुषाःस्त्रियःपरदारान्प्रतियास्यंतितर्हितेयाच्यतांप्रार्थनीयतांपूज्यतामि

कुक्षिसंधारणाद्धात्रीजननाज्जननीस्मृता॥अंगानांवर्धनादंबावीरसूत्वेनवीरसूः ॥ ३२ ॥ शिशोःशुश्रूषणाच्छुश्रूर्मातादेहमनंतरम् ॥ चेतनावान्नरोहन्याद्यस्य नासुषिरंशिरः॥ ३३॥ दंपत्योःप्राणसंश्लेषेयोभिसंधिःकृतःकिल॥ तंमाताचपिताचेतिभूतार्थोमातरिस्थितः॥३४॥ माताजानातियद्गोत्रंमाताजानातियस्य सः॥ मातुर्भरणमात्रेणप्रीतिःस्नेहःपितुःप्रजाः॥३५॥ पाणिबंधंस्वयंकृत्वासहधर्ममुपेत्यच॥ यदायास्यंतिपुरुषाःस्त्रियोनार्हंतियाच्यताम्॥३६॥ भरणाद्धिस्त्रियो भर्तापात्याच्चैवस्त्रियःपतिः॥ गुणस्यास्यनिवृत्तौतुनभर्तानपुनःपतिः॥ ३७॥ एवंस्त्रीनापराध्नोतिनरएवापराध्यति॥ व्युच्चरंश्चमहादोषंनरएवापराध्यति ॥ ३८॥ स्त्रियाहिपरमोभर्तादैवतंपरमंस्मृतं ॥ तस्यात्मनातुसदृशमात्मानंपरमंददौ ॥ ३९ ॥ नापराधोस्तिनारीणांनरएवापराध्यति ॥ सर्वकार्यापराध्यत्वान्नापराध्यं तिचांगनाः॥ ४०॥

नियावत् नार्हंतिधर्मत्यागात् अयमाशयः यंएवंविधःपितासोऽज्ञातत्वादशिष्टत्वाच्चनानुरोध्योममतुपितासतीपतिरनुरोध्यएवेति ॥ ३६ ॥ किंतर्हिपित्राज्ञयामाताहंतव्येत्याशंक्याह भरणादिति पत्युर्भावः कर्मवापात्यंपालयितृत्वंतस्मात् तथाचभार्यांपत्नींचप्राणैर्वियोजयितुमिच्छतोस्यभर्तृत्वादिगुणशून्यस्योन्मत्तस्येववचनान्मातरंनर्हिंसिष्येइत्याशयः॥३७॥ननुव्यभिचारिणीस्त्रीहंतव्यैवान्यथाकुलसंकरा पत्तेरित्याशंक्याह एवमिति एवमपीत्यर्थः व्युच्चरन्नाचरन् महादोषंपारदार्यं यदिप्रार्थयितैवनस्यात्तर्हिनायंदोषःप्रसज्ज्येतातःप्रथमप्रवृत्तेपुंस्येवायंदोषइत्यर्थः॥३८॥ननुस्त्रियाअपितदनुमोदनादपराधोस्त्ये वेत्याशंक्याह स्त्रियाहीति तस्याऽऽत्मनाशरीरेणसदृशामिंद्रमालक्ष्येतिशेषः आत्मानंशरीरंपरमंश्रेष्ठंददौ स्वपतिवेषेणागतायपरस्मैपतिबुद्ध्याशरीरंप्रयच्छंत्याममामातुर्नव्यभिचारदोषोस्ति गर्भानुत्पत्तेःकुल संकराभावाच्चनेयंवध्येत्यर्थः॥३९॥उपसंहरति नापराधइति किंचसर्वेषुकार्येष्वपराध्यत्वादनुरोध्यत्वादल्पबलत्वेनसर्वथापुरुषाधीनत्वात् तथाचबलात्कारकृतेव्यभिचारादौस्त्रियोनापराध्यंतीत्यर्थः॥४०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यश्चनेति चनशब्दोऽप्यर्थे योपिमैथुनजन्यतृप्तयेनिर्देशोवचनमुक्तंइंद्रप्रतीतिशेषः एवंह्युपाख्यायते त्वष्टुःपुत्रस्त्रिशिराइंद्रेणहतस्तद्धत्यायास्तृतीयांशःस्त्रीषुरजोरूपेणस्थापितोद्वौदक्षभूम्योर्निर्यासोषररूपौ स्थापितौतदास्त्रीभिर्वरःप्रार्थितः काममाविजनितोःसंभवामेति अस्माकंजननपर्यंतंपुरुषसंगोस्त्विति सोयंनिर्देशःस्त्रियाउक्तः तस्यतंस्मारयतःस्वहत्यांशनिधानेनतत्स्मरणप्रयोजकस्येंद्रस्यैवव्यक्तमधर्मोन तुममआतुरत्रसंशयोनास्ति तस्मादिंद्रस्यापराधान्ममआतुर्वधोनन्याय्यइतिभावः ॥ ४१ ॥ यावत्कुत्स्नांनारीमवध्यांजानीयुस्तत्रापिमातरंतत्रापिगौरवेपातिव्रत्यधर्मेस्थितां पशवोपिपशुप्रायाअपि किंमु तमादृशाइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ समावायःसमूहः पितुस्तोषणेनस्वर्गप्राप्तिरित्यर्थः मर्त्यानांदेवतानांचसमावायंमातरंस्नेहादभ्येतीतितियोजना मातात्वदृष्टद्वारालोकद्वयप्रदाइहलोकपालयित्रीचेतिभावः ॥४३॥

यश्चनोक्तोथनिर्देशस्त्रियामैथुनतृप्तये ॥ तस्यस्मारयतोव्यक्तमधर्मोनास्तिसंशयः ॥ ४१ ॥ एवंनारींमातरंचगौरवेचाधिकेस्थितां ॥ अवध्यांतुविजानीयुःपश वोप्यविचक्षणाः ॥ ४२ ॥ देवतानांसमावायमेकस्थंपितरंविदुः ॥ मर्त्यानांदेवतानांचस्नेहादभ्येतिमातरम् ॥ ४३ ॥ एवंविमृशतस्तस्यचिरकारितयाबहु ॥ दीर्घः कालोव्यतिक्रांतस्ततोस्याभ्यागमत्पिता ॥ ४४ ॥ मेधातिथिर्महाप्राज्ञोगौतमस्तपसिस्थितः ॥ विमृश्यतेनकालेनपत्न्याःसंस्थाव्यतिक्रमम् ॥ ४५ ॥ सोब्रवीद्दृश संतप्तोदुःखेनाश्रूणिवर्तयन् ॥ श्रुतधैर्यप्रसादेनपश्चात्तापमुपागतः ॥ ४६ ॥ आश्रमंममसंप्राप्तस्त्रिलोकेशःपुरंदरः ॥ अतिथिव्रतमास्थायब्राह्मणंरूपमास्थितः ॥ ४७ ॥ समयासांत्वितोवाग्भिःस्वागतेनाभिपूजितः ॥ अर्घ्यंपाद्यंयथान्यायंमयाचप्रतिपादितः ॥ ४८ ॥ परवानस्मिचेत्युक्तःप्रणयिष्यतितेनच ॥ अत्रचाकु शलेजातेस्त्रियानास्तिव्यतिक्रमः ॥ ४९ ॥ एवंनस्त्रीनचैवाहंनाध्वगस्त्रिदशेश्वरः ॥ अपराध्यतिधर्मस्यप्रमादस्त्वपराध्यति ॥ ५० ॥ ईर्ष्याजंव्यसनंप्राहुस्तेनचैवो र्ध्वरेतसः ॥ ईर्ष्ययात्वहमाक्षिप्तोमग्नोदुष्कृतसागरे ॥ ५१ ॥ हत्वासाध्वींचनारींचव्यसनित्वाच्चवासिताम् ॥ भर्तव्यत्वेनभार्यांचकोनुमांतारयिष्यति ॥ ५२ ॥ अंत रेणमयाज्ञप्तश्चिरकारीत्युदारधीः ॥ यद्यद्यचिरकारीस्यात्समांत्रायेतपातकात् ॥ ५३ ॥

॥ ४४ ॥ तेनतावताकालेन संस्थाव्यतिक्रमंमरणानौचित्यं ॥ ४५ ॥ श्रुतमध्ययनं धैर्यंक्रोधादिजयेस्थैर्यं तयोःप्रसादेन ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ सांत्वितोविश्रांतिंप्रापितः प्रतिपादितःप्रापितः ॥ ४८ ॥ परवान् त्वयाहंनाथवानस्मीत्युक्तस्तेनसांत्वनादिनातृप्तःसन्प्रणयिष्यतिमयिप्रणयंकरिष्यति अत्रास्मिन्नर्थेचिंतितेसति अकुशलेइंद्रलौल्येनस्त्रीदूषणेजातेविषयेस्त्रियाअहल्यायाव्यतिक्रमोनास्ति ॥ ४९ ॥ अध्वगइतिस्वर्गमार्गेणगच्छतेंद्रेणाहल्यांदृष्ट्वामोहंप्राप्तेनैतत्कृतमितिसूचितं धर्मस्ययोगधर्मसंबंधी प्रमादोऽनवधानता इंद्रस्यानपराधत्वंद्वेषराहित्यान्मुनिनेहोक्तंनतुव्यवहारतः ॥ ५० ॥ तेनप्रमादेनहे तुनाऊर्ध्वरेतसोमुनयः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ अंतरेणप्रमादेन ॥ ५३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ निराकारांलज्जयापाषाणभूतां पुराणांतरेगौतमशापेनैवपाषाणभूतामितिस्मर्यते ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

चिरकारिकभद्रंतेभद्रंतेचिरकारिक॥ यद्यद्यचिरकारीत्वंततोसिचिरकारिकः॥ ५४॥ त्राहिमांमातरंचैवतपोयच्चार्जितंमया॥ आत्मानंपातकेभ्यश्चभवाद्यचिर
कारिकः ॥ ५५ ॥ सहजंचिरकारित्वमतिप्रज्ञतयातव ॥ सफलंतत्तथातेस्तुभवाद्यचिरकारिकः ॥ ५६॥ चिरमाशंसितोमात्राचिरंगर्भेणधारितः॥ सफलंचिर
कारित्वंकुरुत्वंचिरकारिक ॥५७॥ (चिरायतेचसंतापाच्चिरंस्वपितिधारितः ॥ आवयोश्चिरसंतापादवेक्ष्यचिरकारिक) ॥५८॥ एवंसदुःखितोराजन्महर्षिगौ
तमस्तदा॥ चिरकारिंददर्शाथपुत्रंस्थितमथांतिके ॥ ५९ ॥ चिरकारीतुपितरंदृष्ट्वापरमदुःखितः॥ शस्त्रंत्यक्त्वाततोमूर्ध्नाप्रसादायोपचक्रमे॥ ६० ॥ गौतमस्तंत
तोदृष्ट्वाशिरसापतितंभुवि॥ पत्नींचैवनिराकारांपरामभ्यागमन्मुदम्॥ ६१ ॥ नहिसातेनसंभेदंपत्नीनीतामहात्मना॥ विजनेचाश्रमस्थेनपुत्रश्चापिसमाहितः
॥ ६२ ॥ हन्याइतिसमादेशःशस्त्रपाणौसुतेस्थिते ॥ विनीतेप्रसवत्यर्थेविवासेचात्मकर्मसु ॥ ६३ ॥ बुद्धिश्चासीत्सुतंदृष्ट्वापितुश्चरणयोर्नतम्॥ शस्त्रग्रहणचापल्यं
संवृणोतिभयादिति॥ ६४॥ ततःपित्राचिरंस्तुत्वाचिरंचाघ्रायमूर्धनि ॥ चिरंदोर्भ्यांपरिष्वज्यचिरंजीवेत्युदाहृतः ॥ ६५ ॥ एवंसगौतमःपुत्रंप्रीतिहर्षगुणैर्युतः॥
अभिनंद्यमहाप्रज्ञइदंवचनमब्रवीत्॥ ६६ ॥ चिरकारिकभद्रंतेचिरकारीचिरंभव ॥ चिराययदितेसौम्यचिरमस्मिनदुःखितः ॥ ६७ ॥ गाथाश्चाप्यब्रवीद्विद्वान्
गौतमोमुनिसत्तमः॥ चिरकारिषुधीरेषुगुणोद्देशसमाश्रयाः॥ ६८ ॥ चिरेणमित्रंबध्नीयाच्चिरेणचकृतंत्यजेत्॥ चिरेणहिकृतंमित्रंचिरंधारणमर्हति॥ ६९ ॥ रा
गेदर्पेचमानेचद्रोहेपापेचकर्मणि॥ अप्रियेचैवकर्तव्येचिरकारीप्रशस्यते॥ ७० ॥ बंधूनांसुहृदांचैवभृत्यानांस्त्रीजनस्यच ॥ अव्यक्तेष्वपराधेषुचिरकारीप्रशस्य
ते॥ ७१ ॥ एवंसगौतमस्तत्रप्रीतःपुत्रस्यभारत ॥ कर्मणातेनकौरव्यचिरकारितयातथा ॥ ७२ ॥ एवंसर्वेषुकार्येषुविमृश्यपुरुषस्ततः ॥ चिरेणनिश्चयंकृत्वाचिरं
नपरितप्यते॥ ७३॥ चिरंधारयतेरोषंचिरंकर्मनियच्छति ॥ पश्चात्तापकरंकर्मनकिंचिदुपपद्यते ॥ ७४ ॥ चिरंवृद्धानुपासीतचिरमन्वास्यपूजयेत्॥ चिरंधर्मंनि
षेवेतकुर्याच्चान्वेषणंचिरम्॥ ७५॥ चिरमन्वास्यविदुषश्चिरंशिष्टान्निषेव्यच॥ चिरंविनीयचात्मानंचिरंयात्यनवज्ञताम्॥ ७६ ॥ ब्रुवतश्चपरस्यापिवाक्यंधर्मोप
संहितम्॥ चिरंपृष्टोऽपिचब्रूयाच्चिरंनपरितप्यते॥ ७७॥

॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७८ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०सप्तषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमहिंसैवधर्मोहिंसैवचपापमितिस्थितेदंड्यानदंडयतोराज्ञःकथमहिंस्रत्वंस्या
ददंडयतोवाकथंप्रजासंरक्षणंस्यादितिपृच्छति कथमिति ॥ १ ॥ २ ॥ अव्याहृतंदंड्यानामप्यदंड्यत्वंप्राक्केनचिदनुक्तं वधाय वध्येष्वितिशेषः ॥ ३ ॥ वधोनामसचधर्मइतिवदतोव्याघातइत्यर्थः ॥ ४ ॥
॥ ५ ॥ संकरमेवाह ममेति लोकयात्रातीर्थगमनवाणिज्यादिव्यवहारः कलौयुगेअधर्मप्रधानेकालेवेत्थचेदहिंसयाप्यसंकरप्रकारमितिशेषः नोऽस्मभ्यंशंसकथय ॥६॥ त्रयःक्षत्रविट्शूद्राःब्राह्मणाधीनाः

उपास्यबहुलास्तस्मिन्नाश्रमेसुमहातपाः॥ समाःस्वर्गगतोविप्रःपुत्रेणसहितस्तदा ॥ ७८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां०मोक्ष०चिरकारिकोपाख्यानेसप्तषष्ट्य
धिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंराजाप्रजारक्षेन्नचकिंचित्प्रघातयेत् ॥ पृच्छामित्वांसतांश्रेष्ठतन्मेब्रूहिपितामह
॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ द्युमत्सेनस्यसंवादंराज्ञासत्यवतासह ॥ २ ॥ अव्याहृतंव्याजहारसत्यवानितिनःश्रुतम् ॥
वधायोन्नीयमानेषुपितुरेवानुशासनात् ॥ ३ ॥ अधर्मतांयातिधर्मोयात्यधर्मश्चधर्मताम् ॥ वधोनामभवेद्धर्मोनैतद्भवितुमर्हति ॥ ४ ॥ ॥ द्युमत्सेनउवाच ॥
अथचेदवधोधर्मोधर्मःकोजातुचिद्भवेत् ॥ दस्यवश्चेन्नहन्येरन्सत्यवन्संकरोभवेत् ॥ ५ ॥ ममेदमितिनास्यैतत्प्रवर्तेतकलौयुगे ॥ लोकयात्रानचैवस्यादथचेद्वे
त्थशंसनः ॥ ६ ॥ ॥ सत्यवानुवाच ॥ ॥ सर्वएतेत्रयोवर्णाःकार्याब्राह्मणबंधनाः ॥ धर्मपाशनिबद्धानामन्योप्येवंचरिष्यति ॥ ७ ॥ योयस्तेषामपचरेत्तमाचक्षी
तवैद्विजः ॥ अयंमेनशृणोतीतितस्मिन्राजाप्रधारयेत् ॥ ८ ॥ तत्त्वाभेदेनयच्छास्त्रंतत्कार्यंनान्यथाविधम् ॥ असमीक्ष्यैवकर्माणिनीतिशास्त्रंयथाविधि ॥ ९ ॥ दस्यू
न्निहंतिवैराजाभूयसोवाप्यनागसः ॥ भार्यामातापितापुत्रोहन्यंतेपुरुषेणते ॥ परेणापकृतोराजातस्मात्सम्यक्प्रधारयेत् ॥ १० ॥ असाधुश्चैवपुरुषोलभतेशील
मेकदा ॥ साधोश्चापिह्यसाधुभ्यःशोभनाजायतेप्रजा ॥ ११ ॥ नमूलघातःकर्तव्योनैषधर्मःसनातनः ॥ अपिस्वल्पवधेनैवप्रायश्चित्तंविधीयते ॥ १२ ॥

कार्याः धर्मपाशनिबद्धानांतेषुधर्मपाशेननिबद्धेषुसत्सु अन्योपिप्रतिलोमानुलोमजातःसूतमागधादिरेवंत्रैवर्णिकवच्चरिष्यतिधर्मं ॥ ७ ॥ अपचरेद्ब्राह्मणवचनमतिक्रामेत् प्रधारयेद्दंडं ॥ ८ ॥ तत्त्वात्मक
त्वात्तत्त्वंशरीरं सत्त्वेतिपाठेजंतुस्तस्याभेदेनाऽविनाशेनयत्प्रवृत्तंशास्त्रंतत्कार्यं एतदेवव्यतिरेकमुखेनाह नेति कर्मादीन्यसमीक्ष्यसम्यगनालोच्यान्यथाविधंविपरीतप्रकारंछेदात्मकंशासनंनकार्यमितियो
ज्यं ॥ ९ ॥ यतःएकस्मिंश्चोरेहतेतत्संबंधिनामनागसांबहूनांवधोभवतीत्याह दस्यूनिति पुरुषेणहतेनतेभार्यादयः यस्मादेकस्यापराधेनबहूनांवधोनुचितस्तस्मात्सम्यक्प्रधारयेद्विचारयेत् ॥ १० ॥ तमेवा
हासाधुश्चेति साधोःसकाशाच्छीलंलभते ॥ ११ ॥ फलितमाह नमूलेति यतोमूलघातोनैवधर्मः ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उद्वेजनं सर्वस्वापहरणादिभयप्रदर्शनेनपरंतुचोरस्यवधेनतेतदीयाभार्यादयोनक्लिश्याद्वृत्तिलोपेनक्लेशंनप्रापणीयाः ॥ १३ ॥ यदेति तेदस्यवः ॥ १४ ॥ बिभ्रदिति संन्यासिनोपिशास्याइत्यर्थः ॥ १५ ॥ गरीयांसमपिशास्युरितिशेषः पुनःपुनरपराधेयदाकृतेतदातेविसर्गनार्हंति प्रथमापराधेइवेतिव्यतिरेकदृष्टांतः ॥१६॥ यत्रयत्रसमयेमर्यादायांसंयंतुंनियंतुं ॥१७॥ धर्मोल्लंघनेप्यहन्यमानेषुचोरेषु पूर्वेपूर्वकाले ॥ १८ ॥ सुशास्यत्वेहेतूनाह मृदवइति ॥१९॥ अद्यकलौ एकस्मिन्हतेपीतरेनत्रस्यंतीत्यर्थः अतःसर्वेपिचोरपक्षीयाहंतव्याएवेत्याशयः॥ २० ॥ नैवेति कःकस्येहेतिगतएवप्रश्नः नकश्चनकस्यापीत्युत्तरं च दस्युवधेतद्भार्यादीनांवधोनास्तीत्यर्थः संबंधाभावात् ॥२१॥ चोरेषुमर्यादाकरणमपिनसंभवतीत्याह पद्ममिति पद्मंशवालंकारमादत्ते पिशाचात्पिशाचोपहतादादत्तेचैलादिकमितिशेषः कीदृशंसमयदैवतंदेवताशपथादिरूपं यःकश्चिन्मूढोनतुप्राज्ञइत्यर्थः ॥२२॥ साधून्कर्तुमितिशेषः भूतंभव्यायोपदिश्यतइतिन्यायेनसिद्धंपश्वादिकंसाध्यायकर्मणेभवतीतिभूतभव्यशब्देनक्रतुःकस्यचित्क्रतोर्लाभेनतेषा

उद्वेजनेनवंधेनविरूपकरणेनच ॥ वधदंडेनतेक्लिश्यानपुरोहितसंसदि ॥१३॥ यदापुरोहितंवातेपर्येयुःशरणैषिणः ॥करिष्यामःपुनर्ब्रह्मन्नपापमितिवादिनः ॥१४॥ तदाविसर्गमर्हाःस्युरितीदंधातृशासनम् ॥ बिभ्रद्दंडाजिनंमुंडोब्राह्मणोर्हतिशासनम् ॥१५॥गरीयांसोगरीयांसमपराधेपुनःपुनः ॥तदाविसर्गमर्हंतिनयथाप्रथमे तथा ॥१६॥ ॥द्युमत्सेनउवाच ॥ ॥ यत्रयत्रैवशक्येरन्संयंतुंसमयेप्रजाः ॥ सतावान्प्रोच्यतेधर्मोयावन्नप्रतिलंघ्यते ॥ १७॥ अहन्यमानेषुपुनःसर्वमेवपराभवेत् ॥ पूर्वेपूर्वतरेचैवसुशास्याव्यभवन्जनाः ॥ १८ ॥ मृदवःसत्यभूयिष्ठाअल्पद्रोहाल्पमन्यवः ॥ पुराधिग्दंडएवासीद्वाग्दंडस्तदनंतरम् ॥ १९ ॥ आसीदादानदंडोपिवधदंडोद्यवर्तते ॥ वधेनापिनशक्यंतेनियंतुमपरेजनाः ॥ २० ॥ नैवदस्युर्मनुष्याणांनदेवानामितिश्रुतिः ॥ नगंधर्वपितॄणांचकःकस्येहनकश्चन ॥ २१ ॥ पद्मंश्मशानादादत्तेपिशाचाच्चापिदैवतम् ॥ तेषुयःसमयंकश्चित्कुर्वीतहतबुद्धिषु ॥२२॥ ॥सत्यवानुवाच ॥ ॥तान्नशक्नोषिचेत्साधून्परित्रातुमहिंसया ॥ कस्यचिद्भूतभव्यस्यलाभेनांतंतथाकुरु ॥ २३ ॥ राजानोलोकयात्रार्थंतप्यंतेपरमंतपः ॥ तेऽपत्रपंतितादृग्भ्यस्तथावृत्ताभवंतिच ॥ २४ ॥ वित्रास्यमानाःसुकृतोनकामान्घ्नंतिदुष्कृतीन् ॥ सुकृतेनैवराजानोभूयिष्ठंशासतेप्रजाः ॥ २५ ॥

मंतंनाशंकुरु तथाहिसर्वमेधेब्रह्मणेब्राह्मणमालभेतेत्यादिनासर्वजातीयानांसर्वकर्मणांचनराणामालंभउक्तः तथाचराजाबहून्वध्यान्निरोध्यकालेसर्वमेधेआलभेतेत्यर्थः तेनपापिष्ठाअपियज्ञपशूभूयस्वर्गं यांति पशुर्वैनीयमानःसमृत्युंप्रापश्यत्सदेवान्नान्वकामयतैतुंतंदेवाअब्रुवन्नेहिस्वर्गंवैत्वालोकंगमयिष्यामइतिसतथेत्यब्रवीदितिश्रुतेः वध्यानपिक्रतुप्रवेशेनोपकुर्यादेवेतिभावः ॥२३॥ तेराजानस्तादृग्भ्यःस्तेनेभ्योऽपत्रपंतेममापिराज्येस्तेनइतिलज्जांकुर्वंतेऽतस्तथावृत्तालोकयात्रार्थंप्रजानांनिर्दोषत्वंकामयानाःपितरइवतपस्विनोभवंति तथाचराजानःप्रतिजानतेछांदोग्ये नमेस्तेनोजनपदेनकदर्योनमद्यपः नानाहिताग्निर्नाविद्वान्नस्वैरीस्वैरिणीकुतइति ॥ २४ ॥ वित्रास्यमानाइति त्रासेनैवप्रजाःसाध्व्योभवंतिनतुराजानोदुष्कृतीन्दुष्टान्कामात्घ्नंत्यपितुक्रतुप्रयोजनेनैवघ्नंत्येवंचसुकृतेनैवप्रजाःशासते ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंविधेराज्ञियद्यदाचरतिश्रेष्ठस्तत्तदेवेतरेजनाइतिन्यायेनोत्तरोत्तरंप्रजाःश्रेयस्याभवंतीत्याह श्रेयसइति ॥२६॥ राज्ञास्वचित्तंजित्वैवप्रजाःशास्याअन्यथाताएवैनमुपहसंतीत्याह आत्मानमिति ॥ २७ ॥ ॥ २८ ॥ दुष्कृतंदुष्टकर्मकारिणं अनंतरानूपुत्रसोदर्यादीन् ॥ २९ ॥ विपक्षेदोषमाह यत्रेति यत्रराज्ये अर्छतिप्राप्नोति ॥ ३० ॥ स्वोक्तेःसांप्रदायिकत्वमाह इतीति ॥ ३१ ॥ आश्वासयद्भिःप्रजाइतिशेषः एतद्भूमंडलंप्रथमकल्पेनमुख्येनाहिंसामयेनदंडेनजयेद्वशीकुर्यात्धिग्दंडंवाग्दंडमादानदंडंवधदंडंचयुगक्रमेणप्रजासुप्रवर्तयेदितितात्पर्यं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अथेति निर्दिश्यनिश्चित्य तपोदंडं राजभिः

श्रेयसःश्रेयसोप्येवंवृत्तंलोकोनुवर्तते ॥ सदैवहिगुरोर्वृत्तमनुवर्ततिमानवाः ॥ २६ ॥ आत्मानमसमाधायसमाधित्सतियःपरान् ॥ विषयेष्विंद्रियवशंमानवाः प्रहसंतितम् ॥२७॥ योराज्ञोदंभमोहेनकिंचित्कुर्यादसांप्रतम् ॥ सर्वोपायैर्नियम्यःसतथापापान्निवर्तते ॥२८॥आत्मैवादौनियंतव्योदुष्कृतंसंनियच्छता॥ दंडयेच्चमहादंडैरपिबंधूननंतरान् ॥ २९॥ यत्रवैपापकृन्नीचोनमहद्दुःखमर्छति ॥ वर्धंतेतत्रपापानिधर्मोह्रसतिचध्रुवम् ॥ ३० ॥ इतिकारुण्यशीलस्तुविद्वान्वैब्राह्मणोन्वशात् ॥ इतिचैवानुशिष्टोस्मिपूर्वैस्तातपितामहैः ॥ ३१ ॥ आश्वासयद्भिःसुभृशमनुक्रोशात्तथैवच ॥ एतत्प्रथमकल्पेनराजाकृतयुगेजयेत् ॥ ३२ ॥ पादोनेनापिधर्मेणगच्छेत्त्रेतायुगेतथा ॥ द्वापरेतुद्विपादेनपादेनत्वधरेयुगे ॥ ३३ ॥ तथाकलियुगेप्राप्तेराज्ञोदुश्चरितेनह ॥ भवेत्कालविशेषेणकलाधर्मस्यषोडशी ॥ ३४॥ अथप्रथमकल्पेनसत्यवन्संकरोभवेत् ॥ आयुःशक्तिंचकालंचनिर्दिश्यतपआदिशेत् ॥ ३५ ॥सत्यायहियथानेहजह्याद्धर्मफलंमहत् ॥ भूतानामनुकंपार्थंमनुःस्वायंभुवोब्रवीत् ॥ ३६ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति॰मोक्षधर्मपर्वणिद्युमत्सेनसत्यवत्संवादेअष्टषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६८ ॥ ॥ ७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अविरोधेनभूतानांयोगःषाड्गुण्यकारकः॥ यःस्यादुभयभाग्धर्मस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥

कृतदंडास्तुशुध्यंतिमलिनाजनाइतिदंडस्यापितपोवच्छुद्धिहेतुत्वस्मृतेः ॥ ३५ ॥ उक्तेर्थेप्रमाणमाह सत्यायेति सत्यायब्रह्मप्राप्तयेहिप्रसिद्धं महद्धर्मफलंज्ञानं स्वर्गादेःक्षुद्रत्वात् यथायेनप्रकारेणेहनजह्यात्तादृशमहिंसाख्यंधर्ममनुरब्रवीत् ॥ ३६ ॥ ॥ इतिशांति॰मो॰नै॰भा॰अष्टषष्ट्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वृत्तमनूयपृच्छति अविरोधेनेति राज्ञामप्यहिंसाप्रधानःषाड्गुण्यकारकःषड्गुणाऐश्वर्यादयोयैर्भगवच्छब्दभाग्भवति उत्पत्त्यादयःप्रकृतिगुणावा तेषांसमूहःषाड्गुण्यंतस्यकारकोहेतुर्योगउक्तइतिशेषः ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यज्ञानस्ययशसःश्रियः वैराग्यस्यचधर्मस्यषण्णांभगइतींगना उत्पत्तिंचविनाशंचभूतानामागतिंगतिं वेत्तिविद्यामविद्यांचसवाच्योभगवानिति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उभयभाक्त्वमेवविवृणोति गार्हस्थ्यस्येति गार्हस्थ्येपंचसूनाअनिवार्याः योगेतुहिंसासर्वात्मनात्याज्या अदूरेसमीपेएककार्यार्थत्वेनसंप्रस्थितयोःप्रवृत्तयोः न्यायागतधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः श्राद्धकृत्सत्यवादीचगृहस्थोपिविमुच्यते प्राणायामैर्दहेद्देनोधारणाभिश्चकिल्बिषान् प्रत्याहारेणसंसर्गान्ध्यानेनानैश्वरान्गुणानितिस्मृतिभ्यां गुणानूजीवत्वादीन् अतस्तुल्यार्थयोरेतयोर्मध्येकिंस्विच्छ्रेयः ॥ २ ॥ उभौगार्हस्थ्ययोगधर्मौ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अत्रेति अक्षराधिक्यमार्षं॥५॥ तद्यथैवादोमनुष्यराजआगतेन्यस्मिन्वार्हत्युक्षाणंवावेहतंवाक्षदंतइतिश्रुतिमनुपश्यंस्त्वष्टुस्त्वष्ट्रेगृहागतायमधुपर्केगामालेभे वेहतंवंध्यांगां क्षदंतेहिंसंति ॥ ६ ॥ नियुक्तांहंतुंपुरस्कृतांदृष्ट्वावेदाइत्यब्रवीदितिद्वयोःसंबंधः दृष्ट्वेत्यस्याध्याहारश्च ॥ ७ ॥ वेदाइतिगर्हायांप्लुतिः ॥ ८ ॥ प्रविश्ययोगबलेनेत्यर्थः यतिंकपिलमुनिं हंहोइतिवि

गार्हस्थ्यस्यचधर्मस्ययोगधर्मस्यचोभयोः॥ अदूरसंप्रस्थितयोःकिंस्विच्छ्रेयःपितामह ॥ २॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ उभौधर्मौमहाभागावुभौपरमदुश्चरौ ॥ उभौमहाफलौतौतुसद्भिराचरितावुभौ ॥ ३ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामिप्रामाण्यमुभयोस्तयोः ॥ शृणुष्वैकमनाःपार्थच्छिन्नधर्मार्थसंशयम् ॥ ४ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ कपिलस्यगोश्चसंवादंतन्निबोधयुधिष्ठिर ॥ ५ ॥ आम्नायमनुपश्यन्हिपुराणंशाश्वतंध्रुवम् ॥ नहुषःपूर्वमालेभेत्वष्टुर्गामितिनःश्रुतम् ॥ ६ ॥ तांनियुक्तामदीनात्मासत्त्वस्थःसंयमेरतः ॥ ज्ञानवान्नियताहारोददर्शकपिलस्तया ॥ ७ ॥ सबुद्धिमुत्तमांप्राप्तोनैष्ठिकीमकुतोभयाम् ॥ सतीमशिथिलांसत्यांवेदा३ इत्यब्रवीत्सकृत् ॥ ८ ॥ तांगामृषिःस्यूमरश्मिःप्रविश्ययतिमब्रवीत् ॥ हंहोवेदा३यदिमताधर्माःकेनापरेमताः ॥ ९ ॥ तपस्विनोधृतिमंतःश्रुतिविज्ञानचक्षुषः ॥ सर्वमार्षंहिमन्यंतेव्याहृतंविदितात्मनः ॥ १० ॥ तस्यैवंगततृष्णस्यविज्वरस्यनिराशिषः ॥ काविवक्षास्तिवेदेषुनिरारंभस्यसर्वतः ॥ ११ ॥ ॥ कपिलउवाच ॥ ॥ नाहंवेदान्विनिंदामिनविवक्ष्यामिकर्हिचित् ॥ पृथगाश्रमिणांकर्माण्येकार्थानीतिनःश्रुतम् ॥ १२ ॥ गच्छत्येवपरित्यागीवानप्रस्थश्चगच्छति ॥ गृहस्थोब्रह्मचारीचउभौतावपिगच्छतः ॥ २३ ॥

स्मयेवेदायदिमताःगर्हितत्वेनसंमताः अत्रापिगर्हार्थायाःप्लुतेरनुवादः अपरेहिंसाशून्याधर्माःकेनमताः प्रामाण्यमप्रामाण्यंवाकर्मज्ञानकांडयोस्तुल्यमतोनान्यतरन्निंदेत्प्रशंसेद्वेतिभावः ॥ ९ ॥ तपस्विनः आर्षमन्यंते किंविदितात्मनःनित्यज्ञानवतःपरमेश्वरस्यव्याहृतं अस्यमहतोभूतस्यनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदइतिश्रुतेर्निःश्वासवदयत्नोच्चारितंचवेदं अतोऽत्रैकमप्यक्षरमप्रमाणीकर्तुमशक्यमित्यर्थः ॥ १० ॥ नुएषह्येवसाधुकर्मकारयतितंयमेभ्योलोकेभ्यउन्निनीषतेएषह्येवासाधुकर्मकारयतितंयमधोनिनीषतइतिश्रुत्यासतांमुक्तिमसतांबंधंचदातुंविवक्षाभेदेनज्ञानकर्मकांडेप्रवृत्तेइत्याशंक्याह तस्येति तस्यईश्वरस्यगततृष्णस्यफलाशाहीनस्य विज्वरस्यद्वेषहीनस्य निराशिषःनीरागस्य निरारंभस्यावाप्तसकलकामत्वात् नवैषम्यविवक्षयावेदवचनंसंभवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ नाहमिति विवक्ष्यामिविषमानूवक्ष्यामि ॥ १२ ॥ एकार्थत्वमाह गच्छत्येवेति परित्यागीसंन्यासी गच्छत्येवपरंपदमितिशेषः ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

देवयानाःदेवमात्मानंयांत्येभिरितितथाभूताश्चत्वारआश्रमाः एषांज्यायस्त्वकनीयस्त्वरूपंबलाबलंफलेषुनिमित्तेषूक्तं यथोक्तं संन्यासीमोक्षमाप्नोतिब्रह्मलोकंवनीतथा स्वर्लोकमृषिलोकंचगृहस्थब्रह्म
चारिणाविति ॥ १४ ॥ आरभेतसर्वार्थान्स्वर्गादिप्रदान्यज्ञादीनितिवैदिकंमतं यथोक्तमापस्तंबेन त्रैविद्यवृद्धानांतुवेदाःप्रमाणमितिनिष्ठातत्रयानिश्रूयंतेव्रीहियवपश्वाज्यपयःकपालपत्नीसंबद्धान्युच्चैर्नी
चैःकार्यमितितैर्विरुद्धआचारोऽप्रमाणमितिमन्यंते अथापिप्रजापतेर्वचनं त्रयींविद्यांब्रह्मचर्यंप्रजातिंश्रद्धांतपोयज्ञमनुप्रदानं यएतानिकुर्वंतेतैरित्सहस्मोरजोभूताध्वंसतेन्यत्प्रशंसन्नितीति श्रुतिश्चभस्मांतं
शरीरमितिआमरणमग्निसाध्यकर्मानुष्ठानंकर्तव्यमितिदर्शयति तथान्यत्रप्रकरणांतरेनारभेतकर्माणीतिशेषः तथाचवार्तिककारोदाहृतंभाल्लविशाखावचनं त्यागएवहिसर्वेषांमोक्षसाधनमुत्तमं त्यजतैवहि
विज्ञेयंत्यक्तुःप्रत्यक्परंपदमिति नैष्ठिकीत्यनेनैतस्याःसिद्धांतत्वंदर्शितं ॥ १५ ॥ तदेवाहार्धेन अनारंभेइति अत्रशंकतेर्धेन एवमिति कर्मतत्त्यागविध्योर्बलाबलंदुर्ज्ञेयं उभयत्रनिंदास्तुत्योस्तुल्यत्वादिति
भावः ॥ १६ ॥ एतद्दूषयति यद्यत्रेति अहिंसायाःपरमहिंसातोऽन्यत्यत्किंचित्हिंसाशास्त्रंआगमशास्त्रेभ्यःऋतेयदिप्रत्यक्षंदृष्टफलंमतंयुक्त्यायद्वातत्पश्यसिअनुभवेनतर्हिब्रूहि अयंभावः योगफ
लंप्रत्यक्षंयथोक्तमापस्तंबेन अथापिसंकल्पसिद्धयोभवंतियथावर्षंप्रजादानंदूरेदर्शनंमनोजवतायच्चान्यदेवंयुक्तंतस्मात्श्रुतितःप्रत्यक्षफलत्वाच्चविशिष्टानाश्रमानेतानेकेब्रुवतइति अनुमानगम्यंच तथा

देवयानाहिपंथानश्चत्वारःशाश्वतामताः॥ एषांज्यायःकनीयस्त्वंफलेषूक्तंबलाबलम्॥ १४॥ एवंविदित्वासर्वार्थानारभेतेतिवैदिकम्॥ नारभेतेतिचान्यत्रनैष्ठि
कीश्रूयतेश्रुतिः॥ १५॥ अनारंभेऽप्यदोषःस्यादारंभेदोषउत्तमः॥एवंस्थितस्यशास्त्रस्यदुर्विज्ञेयंबलाबलम्॥१६॥यद्यत्रकिंचित्प्रत्यक्षमहिंसायाःपरंमतम्॥ ऋते
त्वागमशास्त्रेभ्योब्रूहितद्यदिपश्यसि॥ १७॥

हि नीहारेणप्रावृताअनृतेनहिप्रत्यूढाइत्यादिश्रुतिभ्योरज्जूरगस्येवबंधस्यमिथ्याज्ञानकार्यत्वंसिद्धं ततोज्ञानमात्रापनोद्यत्वंयुक्तं नहिरज्जूरगभीतस्यभयनिवृत्तिर्गंगास्नानसहस्रेणापिभवत्यधिष्ठानसाक्षात्कार
जनिततद्बाधमंतरेण स्मृतिश्च भिद्यतेहृदयग्रंथिश्छिद्यंतेसर्वसंशयाः क्षीयंतेचास्यकर्माणितस्मिन्दृष्टेपरावरइति तथाच यथाप्रत्यक्षानुमानागमगम्यंतत्त्वज्ञानफलंकर्मफलंतुश्रुत्यैकगम्यंनतत्रप्रत्यक्षानुमा
नेसंक्रमतइतिकर्मतत्त्यागविध्योर्बलाबलंसुज्ञेयमेव यत्तुआपस्तंबेनोक्तं तत्रयेपुण्यकृतस्तेषांप्रकृतयःपराज्वलंत्यउपलभ्यंतइतिताराख्पिणांकर्मकृतामपिप्रत्यक्षंज्योतिर्मयत्वमिति तदपिश्रौतमेव नहिसुकृ
तांवाएतानिज्योतींषियन्नक्षत्राणीतिश्रुतिमंतरेणतेषांचेतनत्वमध्यवसातुंशक्यं अचेतनत्वंतुजैमिनिसंमतमित्यास्तांतावत् यत्तुतेनैवस्यात्तुकर्मावयवेनतपसावाकश्चित्सशरीरोंतवंतंलोकंजयति संकल्पसि
द्धिश्चस्यान्नतुतज्ज्यैष्ठ्यमाश्रमाणामितिज्ञानफलस्यप्रत्यक्षत्वमभ्युपेत्यापितत्साधकाश्रमस्यज्यैष्ठ्यंनिषिद्धं यच्चगौतमेन ऐकाश्रम्यंत्वाचार्याःप्रत्यक्षविधानाद्गार्हस्थ्यस्येतिभस्मांतंशरीरंकुटुंबेशुचौदेशेस्वा
ध्यायमधीयानइतिप्रत्यक्षश्रुतिमूलकतयागार्हस्थ्यस्यज्यैष्ठ्यमुक्तं तत्सर्वंनहिनिंदानिंद्यंनिंदितुंप्रवर्ततेऽपितुविधेयंस्तोतुमितिन्यायेनज्ञानानधिकारिणामाश्रमधर्मेषुश्रद्धोत्पादनार्थमितिद्रष्टव्यमिति ॥१७॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रप्रत्यवतिष्ठते स्वर्गेति यागविधावुद्देश्यस्यस्वर्गस्यस्वरूपाविवक्षायांकृत्स्नंशास्त्रमनर्थकंस्यादित्यर्थः प्रतायतेप्रतन्यते ॥ १८ ॥ ननुस्वर्गोनास्तीतिनब्रूमः किंतुहिंसायुक्तंतत्साधनंनिंद्यमइत्याशंक्यप्राणवि धायांसहोवाचकिंमेन्नंभविष्यतीति यत्किंचिदिदमाश्वभ्यआशकुनिभ्यइतिश्रुतिंप्रत्यक्षंचसर्वस्यान्नत्वेप्रमाणयति अजश्चेतिसार्धेन मेषोमुंडशिराः ग्राम्याओषधयोयवाद्याः यस्ययदन्नंतद्भक्षणेतस्यदोषो नास्तीतिभावः ॥ १९ ॥ यदेवंतदाश्रौतेकर्मणिहिंसादोषःकैमुतिकन्यायनिरस्तइत्याशयेनाह पशवइति ॥ २० ॥ २१॥ अन्योन्यवराःपरस्परापेक्षयाश्रेष्ठाः सप्तधासप्तधेतिधाञ्आवृत्तिः तेचगौरजोमनु जोश्वश्चमेषाश्वतरगर्दभाः ग्राम्याःसप्तसमाख्याताःपशवःसाधुवेदिभिः सिंहाव्याघ्रावराहाश्चमहिषावारणास्तथा ऋक्षाश्चवानराश्चैवसप्तारण्याःप्रकीर्तिताइति उत्तममितिसंज्ञासंजातायस्य पुरुषोवावसु कृतमितिश्रुतेरुत्तमसंज्ञितंपुरुषाख्यमपियज्ञेषूपाकृतंविनियुक्तंपुरुषंवैदेवाःपशुमालभंतेतिविदाःप्राहुस्तच्चशिष्टैरादृतं पुरुषोहवैनारायणोकामयतात्यतिष्ठेयंसर्वाणिभूतान्यहमेवेदंसर्वंस्यामिति सएतंपुरुषमेधं

॥ स्यूमरश्मिरुवाच ॥ ॥ स्वर्गकामोयजेतेतिसततंश्रूयतेश्रुतिः ॥ फलंप्रकल्प्यपूर्वंहितततोयज्ञःप्रतायते ॥ १८ ॥ अजश्चाश्वश्चमेषश्चगौश्चपक्षिगणाश्चये ॥ ग्राम्यारण्याश्चौषधयःप्राणस्यान्नमितिश्रुतिः ॥१९॥ तथैवान्नंत्यहरहःसायंप्रातर्निरूप्यते ॥ पशवश्चाथधान्यंचयज्ञस्यांगमितिश्रुतिः ॥ २० ॥ एतानिसहयज्ञेन प्रजापतिरकल्पयत् ॥ तेनप्रजापतिर्देवान्यज्ञेनायजतप्रभुः ॥ २१ ॥ तदन्योन्यवराःसर्वेप्राणिनःसप्तसप्तधा ॥ यज्ञेषूपाकृतंविश्वंप्राहुरुत्तमसंज्ञितम् ॥ २२ ॥ एतच्चैवाभ्यनुज्ञातंपूर्वैःपूर्वतरैस्तथा ॥ कोजातुनविचिन्वीतविद्वान्स्वांशक्तिमात्मनः ॥ २३ ॥ पशवश्चमनुष्याश्चद्रुमाश्चौषधिभिःसह ॥ स्वर्गमेवाभिकांक्षंतेनचस्वर्गस्ततोमखात् ॥ २४ ॥ ओषध्यःपशवोवृक्षावीरुदाज्यंपयोदधि ॥ हविर्भूमिर्दिशःश्रद्धाकालश्चैतानिद्वादश ॥ २५ ॥ ऋचोयजूंषिसामानियजमानश्चषोडश ॥ अग्निर्ज्ञेयोगृहपतिःससप्तदशउच्यते ॥ २६ ॥ अंगान्येतानियज्ञस्ययज्ञोमूलमितिश्रुतिः ॥ आज्येनपयसादध्नाशकृतामिक्षयात्वचा ॥ २७ ॥

पंचरात्रंयज्ञक्रतुमपश्यदितिश्रुतेः पूर्वैर्ब्रह्मादिभिःपूर्वतरैर्नारायणादिभिः यत्रसर्वोत्कृष्टःपुरुषोपिश्रुतितआचाराच्चहिंस्यतेतत्रकाकथाइतरेषामितिभावः सार्धः ॥२२॥ स्वांशक्तिंविद्वान्मयेदमजस्याश्वस्यपुरुषस्यवाआलंभनंकर्तुंशक्यमितिजानन् कःपुमानात्मनोजीवान्नविचिन्वीतनविवेचयेत् आलंभार्थमितिशेषः किंतुसर्वोप्यास्तिकःस्वस्यशक्यंक्रतुंकुर्यादेवेत्यर्थः ॥ २३ ॥ नचात्रहिंसादोषोऽस्तिप्रत्युतस्वर्गार्थिनापश्वादीनांनवाउएतन्म्रियसेनरिष्यसिदेवाँइदेषिपथिभिःसुगेभिरितिमंत्रवर्णादयमुपकारएवेत्याह पशवश्चेति मखात्मखंविनास्वर्गस्ततोविस्तृतोनास्ति जपादिजःस्वर्गःस्वल्पइतिभावः नरिष्यसिन हिंस्यसे देवाँइतदेवानेव ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ यज्ञोमूलं लोकस्थितेरितिशेषः श्रुतिर्यज्ञाद्भवतिपर्जन्यइत्यादिर्भगवद्वचनरूपा वेदस्यापीश्वरकर्तृकत्वाभ्युपगमेनभगवद्गीतानामुपनिषदामपिसमानकर्तृकत्वेनश्रुतित्वौचित्यात् शकृतागोमयेन आमिक्षयादधिमिश्रेणपयसा त्वचाआनडुहेचर्मणिनिर्वापादेर्विधानात् शेषंव्याख्यातं ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २८ ॥ संहृत्यगुणोपसंहारन्यायेनैकीकृत्य आरभंतैवयज्ञमितिभावः ॥ २९ ॥ ३० ॥ हिंसारंभयोरुपपादितमदोषत्वमुपसंहरति नेति फलार्थिनामेवहिंसारंभौदोषावहौनत्वफलार्थिनांममेदमावश्यक मितिबुद्ध्यायज्ञमनुतिष्ठतामित्यर्थः ॥ ३१ ॥ यज्ञांगान्योषध्यादीनि यज्ञोक्तानियूपदार्वादिवत्समासः विधियुक्तान्यलौकिकानियूपाहवनीयादीनि विधिनोच्छ्रयणप्रणयनादिरूपेण धारयंतिस्वस्वकार्ये परस्परमुपकुर्वंतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ ब्राह्मणस्यक्रियायांप्रवर्तकस्यवाक्यस्य॥३३॥ ब्राह्मणप्रभवोवेदविप्रोद्भवः नपुंसकमनपुंसकेनेत्येकशेषपूर्वकोयंसमासः ॥ ३४ ॥ ब्रह्मणोवेदस्य तस्मात्प्रणवपूर्विकायज्ञा

वालैः श्रृंगेणपादेनसंभवत्येवगौर्मखम्॥ एवंप्रत्येकशःसर्वंयद्यदस्यविधीयते॥ २८ ॥ यज्ञंवहंतिसंभूयसहर्त्विग्भिःसदक्षिणैः ॥ संहृत्यैतानिसर्वाणियज्ञंनिर्वर्तयंत्युत॥ २९ ॥ यज्ञार्थानिहिसृष्टानियथार्थाश्रूयतेश्रुतिः॥ एवंपूर्वतराःसर्वेप्रवृत्ताश्चैवमानवाः ॥ ३० ॥ नहिनस्तिनारभतेनाभिद्रुह्यतिकिंचन॥ यज्ञोयष्टव्यइत्येवयोयजत्यफलेप्सया॥ ३१ ॥ यज्ञांगान्यपिचैतानियज्ञोक्तान्यनुपूर्वशः॥ विधिनाविधियुक्तानिधारयंतिपरस्परम् ॥ ३२ ॥ आम्नायमार्षंपश्यामियस्मिन्वेदाःप्रतिष्ठिताः॥ तंविद्वांसोऽनुपश्यंतिब्राह्मणस्यानुदर्शनात् ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणप्रभवोयज्ञोब्राह्मणार्पणएवच ॥ अनुयज्ञंजगत्सर्वंयज्ञश्चानुजगत्सदा ॥ ३४ ॥ ओमितिब्रह्मणोयोनिर्नमःस्वाहास्वधावषट्॥ यस्यैतानिप्रयुज्यंतेयथाशक्तिकृतान्यपि ॥ ३५ ॥ नतस्यत्रिषुलोकेषुपरलोकभयंविदुः ॥ इतिवेदावदंतीहसिद्धाश्चपरमर्षयः॥ ३६ ॥ ऋचोयजूंषिसामानिस्तोभाश्चविधिचोदिताः॥ यस्मिन्नेतानिसर्वाणिभवंतीहसवैद्विजः ॥ ३७ ॥ अग्न्याधेयेयद्भवतियच्चसोमेसुतेद्विज॥ यच्चेतरैर्महायज्ञैर्वेदतद्भगवान्पुनः॥ ३८ ॥ तस्माद्ब्रह्मन्यजेच्चैवयाजयेच्चाविचारयन्॥ यजतःस्वर्गविधिनाप्रेत्यस्वर्गफलंमहत् ॥ ३९ ॥

दिक्रियाकर्तव्येत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ स्तोभाःसामपूरकाक्षराणिहायिहावुइत्यादीनि ॥ ३७ ॥ मानुषाद्दैव्यमुपैमीतिमंत्रवर्णादाधानकृदिहैवदेवभावंप्राप्नोति सोमंसुनोतिभवतिद्युमाँअहेतिमंत्रवर्णात् सोमंसुन्वंतःस्वर्गाधिपत्यंप्राप्नुवंतीत्येवमादितद्भगवान्ज्ञानैश्वर्यसंपन्नतमोभवानेववेद ॥ ३८ ॥ स्वर्गविधिनास्वर्गप्रदज्योतिष्टोमादिनायतःप्रेत्यमहत्स्वर्गफलंभवति ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वेदवादविदः योवेदगतानर्थवादान्वेदतस्योभयंफलसमर्पकमर्थवादद्वयंप्रमाणंस्तुत्यर्थत्वेनेत्यर्थः यथायस्यपर्णमयीजुहूर्भवतिनसपापंश्लोकंशृणोतीतिफलंक्रत्वंगजुहूसंबंधादविवक्षितत्वार्थंकिंतुलक्षणया
स्तुतिमात्रपरं एवंसर्वांश्चलोकानाप्नोतिसर्वांश्चकामान्यस्तमात्मानमनुविद्यविजानातीत्यात्मज्ञानफलमपिज्ञेयं ननुलोकवेदसाधारणस्यकर्त्रात्मनोजुहूवदव्यभिचरितक्रतुसंबंधाभावात्कथंतज्ज्ञानफलस्य
जुहूफलवदर्थवादत्वं उच्यते देहातिरिक्तआत्मावेदैकगम्योयूपाहवनीयादिवदलौकिकोस्ति तस्यचक्रतुसंबंधोनव्यभिचरति आमुष्मिकव्यवहारमात्रस्यतत्सापेक्षत्वात् ऐहिकव्यवहारेचतदनपेक्षणाद्देहात्म
वादेपितदुपपत्तेः यद्यपिजातपुत्रःकृष्णकेशोऽग्नीनादधीतेत्यादिविशेषणमात्रस्यपत्न्यादिवल्लोकवेदसाधारणत्वेऽपिफलभोक्तुर्नतथात्वमस्ति तस्माज्जुहूवत्स्वर्गकामस्याप्यव्यभिचरितक्रतुसंबंधात्साप्तदश्या
दिवदनारभ्याधीतमपितज्ज्ञानंक्रतुप्रवेशंलभतेतत्फलस्यचार्थवादत्वमितियुक्तमुत्पश्यामः तथाचसूत्रं शेषत्वात्पुरुषार्थवानिरिदोयथान्येष्विितिजैमिनिरिति यत्तुविद्याफलंप्रत्यक्षमितितत्राप्युक्तमापस्तंबेनबु
द्धेक्षेमप्रापणंतच्छास्त्रैर्विप्रतिषिद्धं बुद्धेचेत्क्षेमप्रापणमिहैवनदुःखमुपलभेतेति बुद्धेआत्मनिज्ञातेक्षेमप्रापणमानंदप्राप्तिर्नास्ति ज्ञातात्मतत्त्वस्यापिदुःखोपलंभात् अयुक्तंचतत् रजोभूत्वाध्वंसतेन्यत्प्रशंसन्नि
तिकर्ममार्गादन्यज्ज्ञानंप्रशंसतोनिंदाश्रवणात् तस्माज्जुह्वात्मज्ञानफलयोःसमानमर्थवादत्वमितिपूर्वःपक्षः ॥ ४० ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणि॰नैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनसप्तत्यधिकद्वि

नायंलोकोस्त्ययज्ञानांपरश्चेतिविनिश्चयः ॥ वेदवादविदश्चैवप्रमाणमुभयंतदा ॥ ४० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति॰मोक्ष॰गोकपिलीयेएकोनसप्तत्यधिक
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २६९॥ ॥ ७॥ ॥कपिलउवाच॥ ॥एतावदनुपश्यंतियतयोयांतिमार्गगाः॥नैषांसर्वेषुलोकेषुकश्चिदस्तिव्यतिक्रमः ॥ १॥

शततमोऽध्यायः ॥ २६९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अत्रोत्तरमाह एतावदिति यतयोयमनियमादिमंतोयांतिप्रकरणाद्दात्मानंप्राप्नुवंति तेमार्गगाःप्रागेवशुद्धात्मप्राप्तेर्मार्गेसविशेषावस्थायांस्थिताएतावद्द
श्यत्वेनपरिच्छिन्नंब्रह्मांडंपार्यंतिकंकर्मफलमनुपश्यंतिगुरुशास्त्रोपदेशमनुंसाक्षात्कुर्वंति तथाचश्रुतिर्ब्रह्मविदाप्नोतिपरमितिमहत्फलमुपक्षिप्ययोवेदनिहितंगुहायांपरमेव्योमन्सोश्नुतेसर्वान्कामान्सहेतिशरी
रगुहास्थंसत्यादिलक्षणंब्रह्मयोवेदसःपरमेव्योमन्नव्याकृतावस्थांगतःसर्वकामभाग्भवतीतिचदर्शयति ननुफलश्रुतेरर्थवादत्वमुक्तमित्याशंक्याह नैषामिति एषांयतीनांसर्वेषुलोकेषुभोग्यपदार्थेषुकश्चिद्व्यति
क्रमोमिथ्यासंकल्पत्वंनास्ति संकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंति संकल्पादेवतुतच्छ्रुतेरितिश्रुतिन्यायाभ्यां तथाहि छांदोग्येसर्वांश्चलोकानाप्नोतिसर्वांश्चकामानितिप्रजापतिनाआत्मज्ञानफलमुपन्यस्तंतदेवो
द्दिश्येंद्रविरोचनौप्रजापतौब्रह्मचर्यमूषतुः तंवाएतंदेवाआत्मानमुपासते तस्मात्तेषांसर्वेचलोकाःसर्वेचकामाआप्ताइतिपरकृतिसरूपार्थवादेनसिद्धवन्निर्दिष्टं एतस्याविवक्षायांकृत्स्नंकर्मफलमप्यविवक्षितं
स्यात् न्यायसाम्यात् प्राकरणिकफलत्वाच्च ननूक्तंदेहादन्यस्यकर्त्रात्मनोजुह्वाइवनित्यःक्रतुसंबंधइति सत्यं तथापिअन्यत्रधर्मादन्यत्राधर्मात्योशनायापिपासेशोकंमोहंजरांमृत्युमत्येतीतिविदितवेदांत
वेद्यस्यधर्माद्यतीतस्याशनायादिरहितस्याऽऽत्मनोज्ञानंनकर्मांगत्वंप्रतिपद्यते यत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदितितदधिगमेद्वैतोपमर्दश्रवणात् तस्मान्नात्मज्ञानफलस्यार्थवादत्वंपर्णमयीदृष्टांतेनयु
ज्यतेतथाचसूत्रं अधिकोपदेशात्तुबादरायणस्यैवंतद्दर्शनादिति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

यत्तुबुद्धेचेत्क्षेमप्रापणमिहैवनदुःखमुपलभेतेत्यार्षवचनमुदाहृतंतत्राह निर्द्वंद्वाइति निर्द्वंद्वाःशीतोष्णादिजहर्षविषादशून्याः अतएवनिर्नमस्काराःनकंचिन्नमस्कुर्वंति यतोनिराशीर्बंधनाःप्रार्थनापाशशून्याःयतःपापेभ्योवासनाहेतुभ्योविमुक्ताः शुचयःस्वभावशुद्धाः अमलाआगंतुकदोषशून्याः यतएवंविधाभरतसंवर्तादयोबहवउपलभ्यंतेऽतआपस्तंबोक्तिर्ज्ञानानधिकारिणांकर्मणिश्रद्धोत्पादनार्था अन्यथापूर्वोदाहृतेनतदीयेनज्ञानफलाभ्युपगमवचनेनविरोधःस्यात् एतेनगौतमोक्तिरप्यैकाश्रम्यपराव्याख्यातावेदितव्या ॥२॥३॥ लोकाःलोक्यंतइतिलोकाःकाम्यमानाविषयाः सनातनानित्यसिद्धाः तएतेसत्याःकामाअनृतापिधानाइतिश्रुतेः अनृतंदेहादितादात्म्याध्यासः गार्हस्थ्येअसत्यस्वर्गादिप्रदकर्माधिकारनिमित्तेकिमपिप्रयोजनंनास्ति नहिप्राप्तसाम्राज्योभिक्षामन्विच्छति॥४॥ननुतथापिकैकेयजनकादीनांगार्हस्थ्यएवविद्वत्त्वदर्शनात्कर्मसमुच्चितैवविद्याफलायभवतीत्यभिप्रेत्याह यदीति यदिएषानिर्द्वंद्वादिविशेषणवत्त्वैवज्ञाननिष्ठातर्हिंसागार्हस्थ्यमंतरेणनभवति प्रवर्ततेएनांनिष्ठांदातुंसमर्थोभवति ॥

निर्द्वंद्वानिर्नमस्कारानिराशीर्बंधनाबुधाः॥ विमुक्ताःसर्वपापेभ्यश्चरंतिशुचयोऽमलाः॥ २॥ अपवर्गेथसंत्यागेबुद्धौचकृतनिश्चयाः ॥ ब्रह्मिष्ठाब्रह्मभूताश्चब्रह्मण्येवकृतालयाः॥ ३ ॥ विशोकानष्टरजसस्तेषांलोकाःसनातनाः॥ तेषांगतिंपरांप्राप्यगार्हस्थ्येकिंप्रयोजनं॥ ४॥ ॥स्यूमरश्मिरुवाच॥ ॥ यद्येषापरमाकाष्ठा यद्येषापरमागतिः॥ गृहस्थानव्यपाश्रित्यनाश्रमोन्यःप्रवर्तते ॥ ५॥ यथामातरमाश्रित्यसर्वेजीवंतिजंतवः॥ एवंगार्हस्थ्यमाश्रित्यवर्ततइतराश्रमाः ॥ ६ ॥ गृहस्थएवयजतेगृहस्थस्तप्यतेतपः॥ गार्हस्थ्यमस्यधर्मस्यमूलंयत्किंचिदेजते ॥ ७ ॥ प्रजनाद्यभिनिर्वृत्ताःसर्वेप्राणभृतोजनाः ॥ प्रजनंचाप्युतान्यत्रनकथंचनविद्यते ॥ ८ ॥ यास्तुस्युर्बर्हिरोषध्योबहिरन्यास्तथाद्रिजाः ॥ ओषधिभ्योबहिर्यस्मात्प्राणात्कश्चिन्नदृश्यते ॥ ९ ॥ कस्यैषावाग्भवेत्सत्यामोक्षोनास्तिगृहादिति ॥ अश्रद्दधानैरप्राज्ञैःसूक्ष्मदर्शनवर्जितैः॥ १० ॥ निराशैरलसैःश्रांतैस्तप्यमानैःस्वकर्मभिः॥ शमस्योपरमोदृष्टःप्रव्रज्यायामपंडितैः॥ ११ ॥

॥५॥६॥ एजते एजृकंपने यत्किंचित्सुखार्थीचेष्टतेतस्यधर्मफलस्यसुखस्यमूलंगार्हस्थ्यमेव ॥७॥ जनायेनप्रजनादिनाप्रजोत्पादनादिनाअभिनिर्वृत्ताःसर्वतःसुखिनोभवंतितत्प्रजनंप्रजनाद्यन्यत्राश्रमांतरे नास्ति ॥ ८ ॥ यास्त्विति बर्हींषितृणानिओषध्योधान्यानिबहिरन्याओषध्योऽद्रिजाःसोमपूतिकाद्यायास्तासामपिमूलंवृष्ट्यादिगार्हस्थ्यमेवेतिव्यवहितातीतेनसंबंधः तथाह्याह अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइति ओषधिभ्यःप्राणादितिसमानाधिकरणेपंचम्यौ ओषध्यात्मकात्प्राणाद्बहिर्नकश्चिद्दृश्यते अतोविश्वोत्पत्त्यादिहेतुर्गार्हस्थ्यमेवेतिभावः ॥ ९ ॥ तथापिमोक्षसाधनत्वंगार्हस्थ्यस्यनास्तीत्याशंक्याह कस्येति ॥ १० ॥ निराशैःअप्रतिष्ठैःकाणत्वादिदोषाद्गार्हस्थ्यंकर्तुमशक्तैरित्यर्थः अतएवस्वकर्मभिःकाणत्वादिप्रदैःप्राक्तनैस्तप्यमानैः ॥ ११ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्राह्मणःवेदवित् ॥ १२ ॥ अविश्रंभेषुमानांतरागम्येषुस्वर्गादिषुविश्रंभेषुऐहिकेषुवृष्ट्यादिषुसाध्येषुमंत्राएवसाधयितुंप्रवर्तंते ॥ १३ ॥ दाहइति मृतस्यदाहादिकंपितरोमंत्राश्चानुमन्यंतइतिद्वयोःसंबंधः त्रमेनमग्नेविदहइतिदाहंप्रकाशयतिमंत्रः संगच्छस्वपितृभिःसंयमेनेष्टापूर्तेनपरमेव्योमन् हित्वायावद्यंपुनरस्तमेहिसंगच्छस्वतन्वासुवर्चाइतिमंत्रेऽवद्यंजीर्णदेहंहित्वायहित्वा आर्षःक्त्वोयक् पितृभिर्यमेन इष्टादिफलेनचस्वर्गेसंगतिंसंप्राप्यपुनरस्तंगृहंपौत्ररूपेणप्रपौत्ररूपेणवाएहितन्वादेहेनसंगच्छेतिपुनर्देहप्राप्तिःप्रकाश्यते तदिदंपुनःसंश्रयणं देहस्येतिशेषः तस्मिन्निमित्तेदाहइतिसंबंधः देहेपुनःसंश्रितेसतिमृत स्यतृप्तयेपात्रभोजनेपीयतइतिपात्रंजलंभोजनंचतेउभेतर्पणनित्यश्राद्धादिरूपेणदेये तथागवांवैतरण्यादीनांदानंपशूनांवागोवृषादीनामुत्सर्गः।पिंडानांवाप्सुमज्जनंक्रियते एतत्सर्वंमंत्रमूलंनह्यशरीरस्यमुक्त स्योपकारायभवतीतिनतादृशोऽशरीरतालक्षणोमोक्षोस्ति ॥ १४ ॥ १५ ॥ अत्रैवहेत्वंतरमाह ऋणवंतइति तथाचश्रुतिः जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवाजायतेब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्रजया

त्रैलोक्यस्यैवहेतुर्हिमर्यादाशाश्वतीध्रुवा ॥ ब्राह्मणोनामभगवान्जन्मप्रभृतिपूज्यते ॥ १२ ॥ प्राग्गर्भाधानान्मंत्राहिप्रवर्तंतेद्विजातिषु ॥ अविश्रंभेषुवर्तंतेविश्रंभेष्वप्यसंशयं ॥ १३ ॥ दाहेपुनःसंश्रयणेसंश्रितेपात्रभोजने ॥ दानेगवांपशूनांवापिंडानामप्सुमज्जने ॥ १४ ॥ अर्चिष्मंतोबर्हिषदःक्रव्यादाःपितरस्तथा ॥ मृतस्याप्यनुमन्यंतेमंत्रामंत्राश्चकारणं ॥ १५ ॥ एवंक्रोशत्सुवेदेषुकुतोमोक्षोस्तिकस्यचित् ॥ ऋणवंतोयदामर्त्याःपितृदेवद्विजातिषु ॥ १६ ॥ श्रियाविहीनैरलसैःपंडितैःसंप्रवर्तितं ॥ वेदवादापरिज्ञानंसत्याभासमिवानृतं ॥ १७ ॥ नवैपापैर्ह्रियतेकृष्यतेवायोब्राह्मणोयजतेवेदशास्त्रैः ॥ ऊर्ध्वंयज्ञैःपशुभिःसार्धमेतिसंतर्पितस्तर्पयतेचकामैः ॥ १८ ॥ नवेदानांपरिभवान्नशाठ्येननमायया ॥ महत्प्राप्नोतिपुरुषोब्रह्मणिब्रह्मविंदति ॥ १९ ॥

पितृभ्यइति ॥ १६ ॥ वेदवादानांप्रजामनुप्रजायसेतदुतेमर्त्यामृतमितिसंतत्यविच्छेदस्यैवामृतत्वंवदतांनपरिज्ञानंयस्मिंस्तत्सत्याभासमनृतमशरीरतालक्षणंमोक्षस्वरूपंदर्शितं ॥ १७ ॥ प्रतिपादितमर्थमुपसंहरति नवाइतिद्वाभ्यां ॥ १८ ॥ परिभवात्वेदोक्तकर्मानादरात् ब्रह्मणिवैदिककर्मणि ब्रह्मयआत्माऽपहतपाप्माविजरोविमृत्युर्विशोकोविजिघत्सोऽपिपासःसत्यकामःसत्यसंकल्पइत्यष्टगुणयुक्तंप्राप्नोति तथाचसूत्रंब्राह्मेणजैमिनिरुपन्यासादिभ्यइति ब्राह्मेणअपहतपाप्मत्वादिगुणाष्टकवतारूपेणमुक्तःसंपद्यते कुतः उपन्यासादिभ्यःउपन्यासोऽज्ञातज्ञापनं उद्देशः सिद्धवद्व्यपदेशश्चादिपदार्थः तेचप्राग्व्याख्याताः तथाचाग्निहोत्रादिकर्मसमुच्चितादुपासनारूपात्ज्ञानान्मोक्षःसचगार्हस्थ्येएवसिध्यतीतिनिष्कृष्टोर्थः जैमिनिमतेसृष्टिप्रलययोरभावात् इमंमानवमावर्तंनावर्तंतइतिदेवयानेनपथागतानामनावृत्तिश्रुतेश्चसगुणभावएवनित्यः वस्तुतस्तुइममितिविशेषणात्मानवांतरेतएवबीजभूताआवर्तंतइतिगम्यते तथाचपुनरस्तमेहीतिप्रागुक्तमंत्रलिंगंसंगच्छते आपस्तंबवचनंचआभूतसंप्लवात्तेस्वर्गजितःपुनःसर्गेबीजार्थाभवंतीति ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्रयदुक्तंकर्मभिरेवचेष्टादिकंकरोतितदंगीकरोति दर्शचेति चित्तशुद्ध्यर्थिनाएतान्येवकर्माण्यनुष्ठेयानिनपुनर्हिंस्राणिपशुबंधादीनीतिभावः ॥ २० ॥ यत्पुनःसंन्यासोऽलसैःकल्पितइतितत्राह अनारंभाइति येकर्माणिनारभंतेसंन्यसंतितएवसुतरांधैर्यवंतः वैराग्यबलेनजितकामत्वात् अतएवशुचयोरागादिमलरहिताब्रह्मेतिसंज्ञांप्राप्ताः ब्रह्मज्ञाइत्यर्थः ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेःयत्तुऋणत्रयवान्नमुच्यतइतितत्राह ब्रह्मणैवसाक्षात्कृतेनतेसंन्यासिनोदेवान्देवऋषिपितॄनन्यानिहविःस्वाध्यायप्रजाख्यानिइच्छंतितादृशांस्तर्पयंति क्षणमेकंक्रतुशतस्यचतुःसप्तत्यायत्फलंतदवाप्नोतीत्यल्पकालकृतस्यापिध्यानस्यमहाफलत्वात् ॥ २१ ॥ यदुक्तमूर्ध्वंयज्ञैःपशुभिःसार्धमेतीतितन्नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतइतिश्रुत्युक्तेनब्रह्मविदांगत्यभावेनविरुद्धमित्याशयवानाह सर्वेति नहिसार्वात्म्यंसार्वज्ञ्यंचप्राप्तस्यगतिर्भोगोवायुज्यतेऽतस्तस्यमार्गेदेवाअपिमुह्यंति अपदस्यपद्यतेगम्यतेवस्तुस्वरूपमेभिरितिपदानिगुणास्तद्रहितस्य पदैषिणःगुणकामादेवाः एतेनमुक्तस्यसोपाधिकावस्थायांसार्वात्म्यंवास्तवंतुचिन्मात्रत्वमितिदर्शितं तथाचसूत्रं एवमप्युपन्यासात्पूर्वभावादविरोधंबादरायणइति सगुणैकांतवादीजैमिनिःनिर्गुणैकांतवादीऔडुलोमिः अवस्थाभेदेनउभयमुपगच्छतोबादरायणस्यत्वविरोधइ

कपिलउवाच॥ ॥दर्शंचपौर्णमासंचअग्निहोत्रंचधीमतः॥ चातुर्मास्यानिचैवासंस्तेषुधर्मःसनातनः॥ २०॥ अनारंभाःसुधृतयःशुचयोब्रह्मसंज्ञिताः॥ब्रह्मणैवस्मतेदेवांस्तर्पयंत्यमृतैषिणः॥ २१॥ सर्वभूतात्मभूतस्यसर्वभूतानिपश्यतः॥ देवापिमार्गेमुह्यंतिअपदस्यपदैषिणः॥ २२॥ चतुर्द्वारंपुरुषंचतुर्मुखंचतुर्धाचैनमुपयातिवाचा॥ बाहुभ्यांवाचउदरादुपस्थात्तेषांद्वारंद्वारपालोबुभूषेत्॥ २३॥ नाक्षैर्दीव्येन्नाददीतान्यवित्तंनवायोनीयस्यशृतंप्रगृह्णात्॥ क्रुद्धोनचैवप्रहरेतधीमांस्तथास्यतत्पाणिपादंसुगुप्तम्॥ २४॥ नाक्रोशमृच्छेन्नवृथावदेच्चनपैशुनंजनवादंचकुर्यात्॥ सत्यव्रतोमितभाषोऽप्रमत्तस्तथास्यवाग्द्वारमथोसुगुप्तम्॥ ॥ २५॥ नानाशनःस्यान्नमहाशनःस्यादलोलुपःसाधुभिरागतःस्यात्॥ यात्रार्थमाहारमिहाददीततथाऽस्यस्याज्जाठरीद्वारगुप्तिः॥ २६॥

तिभावः तदिदंद्वयंसर्वभूतात्मभूतस्येत्यपदस्येतिविशेषणाभ्यांदर्शितं ॥ २२ ॥ ननुकथमात्मनोद्वैरूप्यंकथंवातत्रदेवानामपिमोहइत्याशंक्याह चतुर्द्वारमिति एनंसर्वात्मानमपदंपुरुषंशरीरांतःस्थंवाचागुरूपदेशेनचतुर्धाविराट्सूत्रांतर्यामिशुद्धरूपेण उपयातिअवगच्छति अतःसोपाधिकाऽनुपाधिकरूपेणात्मनोद्वैविध्यंयुक्तं ननुसर्वेषामात्मत्वात्सर्वदैवायमवगतएवास्तीत्याशंक्याह चतुर्द्वारंचत्वारिबाह्वादीनिद्वाराणीवपिधायकानियस्यतंचत्वारिदेहेंद्रियमनोबुद्ध्याख्यानिमुखानीवभोगसाधनानियस्यतं आत्मापिकर्मादिभिरावृतत्वाद्बोक्तृत्वादिरूपेणअन्यथाग्रहणादावृतएवेत्यर्थः बाहुभ्यामितिकर्मोपलक्षणं भोगप्रदेनकर्मणेत्यर्थः हेत्वर्थेपंचम्यः वाचइतिकर्मकांडतंत्रांतरीयसिद्धांतानांग्रहणं उदरोपस्थयोरपिविपरीतप्रवृत्तिहेतुतयाआत्माऽऽवरकत्वं एतैश्चतुर्भिर्निमित्तैस्तेषांदेवानामपिद्वारपिधानमस्ति दृस्थगनेअस्माद्भावेघञ् अतोद्वारपालोत्राह्वादीनांपालकोविनियंताबुभूषेतभवितुमिच्छेत् ॥ २३ ॥ नियमनप्रकारमाह नाक्षैरित्यादिना अयोनीयस्यनास्तियोनीयंयोनिसंबंधोयस्यसतथातस्यशृतंहविर्नप्रगृह्णात्नप्रतिगृह्णीयात् पंचमलकारोयंलिङर्थेलेट् योनिसंबंधायोग्यंनतुयाजयेदित्यर्थः तथाचस्मृतिः यथाकन्यातथाहविरिति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नेति हेवीरयुधिष्ठिरपत्नींयज्ञसंबंधवर्तीनारींनविहरेतनविभजेत तदुपरिरूयंतरकरणेनधर्मार्थकामेषुतांविभागवर्तीनकुर्यात् तथोक्तमापस्तंबेन धर्मप्रजासंपन्नेदारेनान्यांकुर्वीतान्यतराभावेकार्याप्रागंग्न्या
धेयादाधानेसतिहिकर्मभिःसंबध्यतइति भार्याव्रतंपरस्त्रीवर्जनं ॥ २७ ॥ २८ ॥ मोघानिनिष्फलानि सर्वाणितपआदीनि ॥ २९ ॥ ३० ॥ अननुध्यायन्सुखंदुःखंवा ॥ ३१ ॥ प्रकृतिर्ब्रह्म विकृतिर्द्वैतं
॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ईदृशंब्राह्मण्यमज्ञात्वामूढाःकर्मसुसज्जंतेयोगंचावमन्यंतेइत्याह नेतिचतुर्भिः दानादिक्रियायाःफलंचित्तशुद्धिस्तामंतरेणविनानअनुजानंतिगुर्वादिभिरुक्तंनानुबुध्यंते ब्राह्मण्यमितिशेषः
अन्यत्स्वर्गादि ॥ ३४ ॥ यमाश्रित्यसंश्रितानामाश्रमाणांस्वकर्मभिःसहितंतपःवेदांतश्रवणाद्यात्मकमात्मालोचनंघोरत्वंसंसारमूलाज्ञानदाहकत्वमागतंभवतितंसदाचारंचरितुमशक्नुवंतएतानिविगुणान्यनै
कांतिकानिव्यभिचारीणिपश्यंतीतित्रयाणांसंबंधः पुराणमनादिं शाश्वतंमुमुक्षूणांनित्यानुष्ठेयं ध्रुवमव्यभिचारिफलं ॥ ३५ ॥ अप्रमादःसावधानता अपराभवःकामाद्यनाक्रांतता ॥ ३६ ॥ फलवंतिप्र

नवीरपत्नींविहरेतनारींनचापिनारीमनृतावाह्वयीत ॥ भार्याव्रतंह्यात्मनिधारयीततथास्योपस्थद्वारगुप्तिर्भवेत ॥ २७ ॥ द्वाराणियस्यसर्वाणिसुगुप्तानिमनी
षिणः ॥ उपस्थमुदरंबाहूवाक्चतुर्थीभवेद्द्विज ॥ २८ ॥ मोघान्यगुप्तद्वारस्यसर्वाण्येवभवंत्युत ॥ किंतस्यतपसाकार्यंकिंयज्ञेनकिमात्मना ॥ २९ ॥ अनुत्तरीयवसन
मनुपस्तीर्णशायिनम् ॥ बाहूपधानंशाम्यंतंतंदेवाब्राह्मणंविदुः ॥ ३० ॥ द्वंद्वारामेषुसर्वेषुयएकोरमतेमुनिः ॥ परेषामननुध्यायंस्तंदेवाब्राह्मणंविदुः ॥ ३१ ॥ येनसर्व
मिदंबुद्धंप्रकृतिर्विकृतिश्चया ॥ गतिज्ञःसर्वभूतानांतंदेवाब्राह्मणंविदुः ॥ ३२ ॥ अभयंसर्वभूतेभ्यःसर्वेषामभयंयतः ॥ सर्वभूतात्मभूतोयस्तंदेवाब्राह्मणंविदुः
॥ ३३ ॥ नांतरेणानुजानंतिदानयज्ञक्रियाफलम् ॥ अविज्ञायचतत्सर्वमन्यद्रोचयतेफलम् ॥ ३४ ॥ स्वकर्मभिःसंश्रितानांतपोघोरत्वमागतम् ॥ तंसदाचारमाश्रित्य
पुराणंशाश्वतंध्रुवम् ॥ ३५ ॥ अशक्नुवंतश्चरितुंकिंचिद्धर्मेषुसूत्रितम् ॥ निरापद्धर्मआचारोह्यप्रमादोपराभवः ॥ ३६ ॥ फलवंतिचकर्माणिव्युष्टिमंतिध्रुवाणिच ॥ वि
गुणानिचपश्यंतितथानैकांतिकानिच ॥ ३७ ॥ गुणाश्चात्रसुदुर्ज्ञेयाज्ञाताश्चात्रसुदुष्कराः ॥ अनुष्ठिताश्चांतवंतइतित्वमनुपश्यसि ॥ ३८ ॥ ॥ स्यूमरश्मिरुवाच ॥
यथाचवेदप्रामाण्यंत्यागश्चसफलोयथा ॥ तौपंथानावुभौव्यक्तौभगवंस्तद्ब्रवीहिमे ॥ ३९ ॥

त्यक्षफलानि कर्माणियमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाध्याख्यानि व्युष्टिःपारमैश्वर्यंतद्वंति ध्रुवाण्यविनाशीन्यपि विगुणानियज्ञादिकर्मत्यागान्निष्फलानि अनैकांतिकानिचेतिपश्यं
ति ॥ ३७ ॥ गुणाःगुणकार्याणियज्ञादीनि यज्ञादीनामंतवत्फलत्वंजानन्ज्ञाननिष्ठामेवश्रयस्वेतिभावः ॥ ३८ ॥ एवंश्रद्धोपपत्तिभ्यांकर्मतत्त्यागदिशोराकृष्यमाणतयान्यतरस्यश्रेयस्त्वेसंदिहानःस्यूमर
श्मिःपृच्छति यथाचेति कुरुकर्मत्यजेतिचेतिपरस्परविरुद्धंपक्षद्वयमुपदिशतोवेदस्यप्रामाण्यंयथानिर्वहेत् यथाचत्यागश्चादत्यागः एतौपक्षौव्यक्तौकुर्वन्नेवेहकर्माणिजिजीविषेच्छतंसमाःत्यजतेवहित
ज्ञेयंत्यक्तुःप्रत्यक्परंपदमितिश्रुतिभ्यांविस्पष्टमुक्तौ भगवन्सर्वैश्वर्यज्ञानादिसंपन्न तत्तयोस्तत्त्वंमेमसंब्रवीहि ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अत्रानुभवमेवप्रमाणयन्नुत्तरमाह प्रत्यक्षमिति सतःपंथाब्रह्मप्राप्तिमार्गोयोगस्तत्रस्थिताःसंतोभवंतइहजीवत्येवदेहेप्रत्यक्षंपश्यंतुपरीक्षयंतु विधौलेट् किंतत्परीक्षणीयंप्रत्यक्षंघटंप्रत्यक्षीकरोमिघटंप्रत्यक्षे
णपश्यामीतिविषयकरणयोरपिप्रत्यक्षशब्दप्रयोगादितितत्राह प्रत्यक्षमिति यद्भवंतःकर्मठाउपासतेप्रार्थयंते तत्प्रत्यक्षंसुखाद्यनुभवरूपमत्रास्मिन्लोकेकिंकिंस्वरूपमस्तीति ॥४०॥ तत्रसुखाद्यनुभवंपरी
क्षितुमशक्तःप्रतिवादित्वंपरित्यज्यशिष्यत्वेनकपिलमनुसरन्स्यूमरश्मिरुवाच स्यूमेति इहागतोगविप्रविष्टः विवक्षयास्वपक्षनिर्वाहेच्छया वहतेरिदंरूपं नप्रातिभट्येनेत्यर्थः॥४१॥ संशयंकिंविषयात्मकं
॥१३८॥ प्रत्यक्षंज्योतिष्टोमादिप्राप्यं उतइंद्रियमनोबुद्ध्याख्यकरणात्मकं आद्ये एकस्यांयुवत्यांकामुकसंपत्योरागद्वेषदर्शनेनविषयस्यसुखरूपत्वानियमेनकाम्यत्वायोगात् अंत्ये सुखकरणत्वादेवतेषांसुखत्वाभा १२
वेनाकाम्यत्वात् अथस्वरूपसुखाभिव्यक्तयेकरणपाटवमेवकाम्यंतदाविरक्तानांविनापिविषयंसुखसिद्धेःस्वर्गकामादिपदवैयर्थ्यं पराभिमतचित्तसंस्कारपक्षानतिरेकादित्यन्यतरानिर्णयात्संशयस्यघोरत्वं
विशेषंजिज्ञासुःकपिलोक्तिमनुवदति प्रत्यक्षमिति विषयःप्रत्यक्षं बुद्धिःप्रत्यक्षतरं प्रत्यक्षतमंतुकिंबुद्धिविशिष्टश्चिदाभासःउतबुद्धिनिष्कृष्टोऽन्यःकश्चिदात्मेति यंभवंतउपासतेतंमेब्रुवंत्वितिविपरिणामेनानुषं

॥कपिलउवाच॥ ॥प्रत्यक्षमिहपश्यंतिभवंतःसत्पथेस्थिताः॥प्रत्यक्षंतुकिमत्रास्तियद्भवंतउपासते॥४०॥ ॥स्यूमरश्मिरुवाच॥ ॥स्यूमरश्मिरहंब्रह्मन्जिज्ञा
सार्थमिहागतः॥श्रेयस्कामःप्रत्यवोचमार्जवान्नविवक्षया॥४१॥इमंचसंशयंघोरंभगवान्प्रब्रवीतुमे॥ प्रत्यक्षमिहपश्यंतोभवंतःसत्पथेस्थिताः॥ किमत्रप्र
त्यक्षतमंभवंतोयदुपासते॥४२॥अन्यत्रतर्कशास्त्रेभ्यआगमार्थंयथागमम्॥आगमोवेदवादास्तुतर्कशास्त्राणिचागमः॥४३॥यथाश्रममुपासीतआगमस्त
त्रसिध्यति॥सिद्धिःप्रत्यक्षरूपाचदृश्यस्त्यागमनिश्चयात्॥४४॥

जनीयं॥४२॥ स्वमतमाह अन्यत्रेति तर्कैकप्रधानानिवेदविरोधीनिलोकायतार्हतसौगतकापालिकादिशास्त्राणितेभ्योन्यत्रतानिवर्जयित्वाआगमस्यार्थंयथायथावदगममधिगतवानस्मि तत्राऽऽगमः
किंपाशुपतपांचरात्रादिरित्येतांशंकांनिरस्यति आगमइति तर्कशास्त्राणिवेदार्थनिर्णायकानिपूर्वोत्तरमीमांसेसांख्यपातंजलेच यत्रवेदस्यस्वतःप्रामाण्यमास्थीयतेनानुमानांतरसंवादसापेक्षं॥४३॥ तान्ये
तानियथाश्रममाश्रमधर्ममनतिक्रम्योपासीत तत्राप्यागमोमीमांसाद्वयोपगृहीतःसिध्यति सांख्यपातंजलेत्वंशतोवेदविरोधान्नसिध्यतः तथाहि सांख्यैरहिंसैवप्रशस्यते पातंजलैश्चचित्तनिरोधएव तावुभौ
यागाद्यनुष्ठानप्रतिबंधकावतोनसिध्यतः ननुपृथ्व्याप्यतेजोऽनिलखेसमुत्थितेपंचात्मकेयोगगुणेप्रवृत्ते नतत्ररोगोनजरानमृत्युःप्राप्तस्ययोगाग्निमयंशरीरमितिपंचभूतजयाद्योगिनामप्यजरत्वामरत्वादिसि
द्धिःप्रत्यक्षागममूलादृश्यते सत्यं प्रतिक्षणपरिणामिनोजन्मवतःशरीरस्याजरत्वामरत्वेप्रत्यक्षानुमानविरुद्धे अतोयाप्रत्यक्षस्यरूपमिवरूपंयस्याइतिप्रत्यक्षाविरुद्धाचादनुमानाविरुद्धाचआगमनिश्चयादृ ॥१३८॥
श्यतिदृश्यतेगत्यागतिदिव्यभोगप्राप्त्यादिरूपासैवसिद्धिरिति॥४४॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवमुपन्यस्तंस्वमतंपरमतजिज्ञासयानिंदति नौर्नावीति यथानाविनिबद्धानौःस्रोतसाह्रियमाणानतारयत्येवमंधपरंपरयाकर्मनौकांसनिबंधनांपूर्वपूर्वकर्मवासनाबंधवतीमाश्रितावयंजन्मजरामृत्युप्रवाहंन तर्तुंक्षमाइत्यर्थः फलितमाह एतदिति एतत्प्रत्यक्षतमं उपपन्नउपसन्नःशिष्योस्म्यधिकार्यस्मीतिवा अधीष्वध्यापय ॥ ४५ ॥ ननुतरतिशोकमात्मविदितित्वयाप्यधीतमस्त्येव निर्द्वंद्वानिर्नमस्काराइत्या दिनामयाप्युक्तंचकिमतःपरमध्यापयितव्यमित्याशंक्यतत्रप्रत्यक्षविरोधमुपन्यस्यति नैवेति नापुरुषः निर्विधित्सश्चिकीर्षाशून्यः आवृत्तःसंगविमुखः अपवृत्तोनिष्कर्मा ॥ ४६ ॥४७॥ एकंसर्वेषामीप्सितं सुखमालंबमानानांसुखार्थिनांवर्णादीनांनिर्णयेसिद्धांतेकिंसुखंनिरामयमपचयहीनंतदधीहीतिपूर्वेणसंबंधः ॥ ४८ ॥ अत्रोत्तरमाह यद्यदिति वैदिकमवैदिकंयद्यच्छास्त्रंयस्ययस्यमोक्षशास्त्रस्यार्थमाच रतेसम्यगनुतिष्ठति भावकर्मणोरितिकर्मणितङ् तत्तदर्थ्यमर्थात्प्रयोजनादनपेतंसफलं एतत्प्रसिद्धमेवेत्याह यस्येति अयंभावः सर्वंज्ञानंधर्मिण्यभ्रांतंप्रकारेतुविपर्ययइतिन्यायेनसर्वेषांघटस्वरूपेतत्साक्षात्कार

नौर्नावीवनिबद्धाहिस्रोतसासनिबंधना ॥ ह्रियमाणाकथंविप्रकुबुद्धींस्तारयिष्यति ॥ एतद्ब्रवीतुभगवानुपपन्नोस्म्यधीहिभो ॥ ४५ ॥ नैवत्यागीनसंतुष्टोनाशोकोननिरामयः ॥ नानिर्विधित्सोनावृत्तोनापवृत्तोऽस्तिकश्चन ॥ ४६ ॥ भवंतोपिचहृष्यंतिशोचंतिचयथावयम् ॥ इंद्रियार्थाश्चभवतांसमानाःसर्वजंतुषु ॥ ४७ ॥ एवंचतुर्णांवर्णानामाश्रमाणांप्रवृत्तिषु ॥ एकमालंबमानानांनिर्णयेकिंनिरामयम् ॥ ४८ ॥ ॥ कपिलउवाच ॥ ॥ यद्यदाचरतेशास्त्रमर्थ्यंसर्वप्रवृत्तिषु ॥ यस्ययत्त्यनुष्ठानंतत्रतत्रनिरामयम् ॥ ४९ ॥ ज्ञानंप्लावयतेसर्वंयोज्ञानंह्यनुवर्तते ॥ ज्ञानादपेत्ययावृत्तिःसाविनाशयतिप्रजाः ॥ ५० ॥ भवंतोज्ञानिनोव्यक्तंसर्वतश्चनिरामयाः ॥ ऐकात्म्यंनामकश्चिद्धिकदाचिदुपपद्यते ॥ ५१ ॥ शास्त्रंह्यबुद्ध्वातत्त्वेनकेचिद्वादबलाज्जनाः ॥ कामद्वेषाभिभूतत्वादहंकारवशंगताः ॥ ५२ ॥

साधनेचक्षुरुन्मीलनादौचनविगानमेवमात्मनिवादिविप्रतिपत्त्यानेकेषुविकल्पेषुशून्यंक्षणिकविज्ञानं कर्ताभोक्तेत्यादिषुसत्स्वपिमोक्षेतत्स्वरूपंनिरस्ताशेषविषयदर्शनंतत्साधनंचशमदमोपरमतितिक्षाश्रद्धा समाधानात्मकमविगीतं एवंव्यावहारिकप्रक्रियायांविगानेपिफलसाधनयोरविगानात् यत्रयत्रमतेस्थित्वाऽस्यशमाद्यनुष्ठानंसंपद्यतेतेनतत्रतत्रनिरामयंसर्वदोषशून्यंस्वरूपंलभ्यते एतेनान्यत्रतर्कशास्त्रेभ्य इतिपूर्वबाद्युक्तंशास्त्रांतरविगानमुपादेयांशस्याविज्ञानादेवेत्युक्तं उक्तंचव्यावहारिकप्रक्रियाणांसर्वासामविगीतत्वमनवस्थितत्वंच ययायया भवेत्पुंसांव्युत्पत्तिःप्रत्यगात्मनि सासैवप्रक्रियाज्ञेयासाध्वीसा चानवस्थितेति ॥ ४९ ॥ ज्ञानमिति यथोक्तसाधनानुष्ठानादुत्पन्नंज्ञानंसर्वंसंसारंनाशयति कस्य योज्ञानंह्यनुवर्ततेतस्य ज्ञानंविनायावैदिक्यपिवृत्तिःसाप्रजानाशयतिजन्ममरणप्रवाहपातनेनक्लेशयति ॥ ५० ॥ एकएवद्वैतदर्शनहीनआत्मायत्रभवतितदैकात्म्यंनामज्ञानंभवतांज्ञानिनांमध्येकश्चिदुपपद्यतेउपसन्नोभूत्वाप्राप्नोतिनैवेत्यर्थः शमाद्यभावात् ॥ ५१ ॥ अतःसर्वेयूयंभ्रांता इत्याह शास्त्रंहीत्यादिना ॥ ५२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्रह्मत्रिविधपरिच्छेदशून्यंवस्तुतस्यस्तेनाअपलापकर्तारः निरारंभाःशमाद्यारंभशून्याः ॥ ५३ ॥ नैर्गुण्यंफलाभावं गुणानूज्ञानैश्वर्यादीन् नाऽनुयुंजतेआत्मसंवेद्यतामापाद्यपरेषुनयोजयंति पाषाणवत्स्वयं मज्जंतोनान्यमुद्धर्तुंशक्नुवंतीत्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ संयमेधारणाध्यानसमाध्यात्मके समयेइतिपाठेसिद्धांते ॥ ५६ ॥ एतत्कर्मणांप्राशस्त्यंसंन्यासस्याप्राशस्त्यंच प्रवृत्तयोवाचांविलासाः ॥५७ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ व्यक्तंप्रत्यक्षसिद्धंतदेवमन्यंतइतिदृष्टमात्रपराः अतएवशास्त्रादपेतमिहलोकमेवपश्यंति शास्त्रदोषानूशास्त्रोक्तानूकृतहानाकृताभ्यागमादिदोषानन्याय्यमवैदिकंचमतमाश्रित्ययथालोकायताः शोचंतितथावयमपिशोचामइत्यर्थः अत्रहेतुमाह इंद्रियार्थाइति शीतोष्णादीनांस्पर्शःसर्वेषांसुखादिप्रदःपशुपामरपंडितानांतुल्यरूपइत्यर्थः ॥ ६० ॥ एव्रमितिद्वयोःसंबंधः एकसुखार्थिनांवर्णादीनाम

याथातथ्यमविज्ञायशास्त्राणांशास्त्रदस्यवः॥ ब्रह्मस्तेनानिरारंभादंभमोहवशानुगाः॥ ५३ ॥ नैर्गुण्यमेवपश्यंतिनगुणाननुयुंजते ॥ तेषांतमःशरीराणांतमएव परायणम्॥ ५४॥ योयथाप्रकृतिर्जंतुःप्रकृतेःस्याद्वशानुगः॥ तस्यद्वेषश्चकामश्चक्रोधोदंभोनृतंमदः॥ नित्यमेवाभिवर्त्तंतेगुणाःप्रकृतिसंभवाः ॥ ५५ ॥ एवंध्यात्वानुपश्यंतःसंत्यजेयुःशुभाशुभम्॥ परांगतिमभीप्संतोयतयःसंयमेरताः॥ ५६॥ ॥स्यूमरश्मिरुवाच॥ ॥सर्वमेतन्मयाब्रह्मनूशास्त्रतःपरिकीर्तितम्॥नह्यविज्ञायशास्त्रार्थंप्रवर्ततेप्रवृत्तयः॥ ५७॥ यःकश्चिन्न्याय्यआचारःसर्वंशास्त्रमितिश्रुतिः॥ यदन्याय्यमशास्त्रंतदित्येषाश्रूयतेश्रुतिः ॥ ५८॥ नप्रवृत्तिर्ऋतेशास्त्रात्काचिदस्तीतिनिश्चयः ॥ यदन्यद्वेदवादेभ्यस्तदशास्त्रमितिश्रुतिः॥ ५९॥ शास्त्रादपेतंपश्यंतिबहवोव्यक्तमानिनः॥ शास्त्रदोषान्नपश्यंतिशोचंतिचयथावयम् ॥ इंद्रियार्थाश्चभवतांसमानाःसर्वजंतुषु॥ ६०॥ एवंचतुर्णांवर्णानामाश्रमाणांप्रवृत्तिषु॥ एकमालंबमानानांनिर्णयेसर्वतोदिशम्॥ ६१॥ आनंत्यंवदमानेनशक्तेनावर्जितात्मना॥ अविज्ञानहतप्रज्ञाहीनप्रज्ञास्तमोवृताः॥ ६२॥ शक्यंत्वेकेनयुक्तेनकृतकृत्येनसर्वशः॥ पिंडमात्रंव्यपाश्रित्यचरितुंविजितात्मना ॥ ६३ ॥ वेदवादंव्यपाश्रित्यमोक्षोस्तीतिप्रभाषितुम्॥ अपेतन्यायशास्त्रेणसर्वलोकविगर्हिणा॥ ६४॥ इदंतुदुष्करंकर्मकुटुंबमभिसंश्रितम् ॥ दानमध्ययनंयज्ञःप्रजासंतानमार्जवम्॥ ६५॥ यद्येतदेवंकृत्वापिनविमोक्षोस्तिकस्यचित्॥ धिक्कर्तारंचकार्यंचश्रमश्चायंनिरर्थकः॥ ६६ ॥

ध्येवयंत्वयाआत्मनाचित्तेनआवर्जिताःशांतिंनीताः संधिरार्षः कीदृशेनत्वया निर्णयेसिद्धांतेसर्वतोदिशंसर्वतःप्रकारंसर्वशास्त्रसिद्धांतत्वेनाऽऽनंत्यंवदमानेनयद्यदाचरतेशास्त्रमित्यत्रप्राग्व्याख्यातरीत्याप्रकाशयता भासनोपसंभाषेतिवदेर्भासनार्थेतङ् शक्तेनोहापोहकुशलेन कीदृशावयं अविज्ञानेनाऽऽत्माननुभवेनहताप्रज्ञास्वरूपनिष्ठायेषां अतएवहीनेविषयेएवप्रज्ञाधीर्येषां एतयोरावरणविक्षेपयोःकारणमाहतमोवृताइति ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ यद्यपित्वयेयंनिष्ठोक्तातथापिदुष्करेत्याह शक्यंत्वितिद्वयेन येनसर्वशःसर्वतोदिशंचरितुंशक्यंतेनमोक्षोस्तीतिप्रभाषितुंयुक्तमित्यध्याहृत्यव्यवहितेनयोज्यं संन्यासंविनामोक्षोदुष्प्रापइत्यर्थः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ अत्रानुपपत्तिमाहसार्धद्वयेन इदंत्विति कर्मकांडस्यवैयर्थ्यंप्रतिपत्तॄणांनास्तिक्यंचास्मिन्मतेस्यादित्यर्थः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ॥१३९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतस्यकर्मकांडस्य आनंत्यमानंत्यहेतुत्वं अयंभावः कर्मज्ञानकांडयोःपार्थगर्थ्येवेदस्यैकस्मिन्नर्थेपर्यवसानाभावाद्वाक्यभेदःस्यात् सचसंभवत्येकवाक्यत्वेवाक्यभेदोहिनेष्यतइतिन्यायेनायुक्तः अतःकर्मकांडस्यैवज्ञानकांडशेषत्वंवाच्यं वैपरीत्यस्यप्रागेवनिरस्तत्वादिति ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ॥ इतिशांति॰मो॰नै॰भा॰सप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ कर्मणांज्ञानांगत्वंविवक्षुस्तद्वैयर्थ्यशंकांतावत्परिहरत्यर्द्धेन वेदाइति शब्दब्रह्मकर्मोपास्तिकांडः परंब्रह्मप्रत्यगात्मा ॥ १ ॥ तत्रगर्भाधानमारभ्यकर्मकांडोज्ञानशेषत्वंभजतइत्याह शरीरमिति वेदेउपनिषत्कांडेयत्तनुंशरीरंकुरुतेगर्भाधानविधिनोत्पादयति विष्णुर्योनिंकल्पयतुत्वष्टारूपाणिपिंशतु आसिंचतुप्रजापतिर्धातागर्भंदधातुतइत्यादिमंत्रैस्तं च्छरीरमेवकुरुतेसंस्कुरुते विष्ण्वादिदेवतास्मरणपूर्वकमाहितेगर्भेविष्ण्वादिवज्ज्ञानैश्वर्यसंपन्नएवजीवआविर्भवति शरीरसंस्कारेणशरीराभिमानिनःस्वास्थ्यदर्शनात् ॥ २ ॥ अत्रैववैदिकप्रसिद्धिमाह कृतेति कृतंश्रौतस्मार्तसंस्कारैःपित्रासंस्कृतंशुद्धंचाध्ययनादिनाशरीरंयस्य

नास्तिक्यमन्यथाचस्याद्वेदानांपृष्ठतःक्रिया ॥ एतस्यानंत्यमिच्छामिभगवन्श्रोतुमंजसा ॥ ६७ ॥ तत्त्वंवदस्वमेब्रह्मन्नुपसन्नोस्म्यधीहिभोः ॥ यथातेविदितोमोक्षस्तथेच्छाम्युपशिक्षितुम् ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति॰मोक्ष॰गोकपिलीयेसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७० ॥ ॥ ५ ॥ ॥ कपिलउवाच ॥ ॥ वेदाःप्रमाणंलोकानांनवेदाःपृष्ठतःकृताः ॥ द्वेब्रह्मणीवेदितव्येशब्दब्रह्मपरंचयत् ॥ १ ॥ शब्दब्रह्मणिनिष्णातःपरंब्रह्माधिगच्छति ॥ शरीरमेतत्कुरुतेयद्वेदेकुरुतेतनुम् ॥ २ ॥ कृतशुद्धशरीरोहिपात्रंभवतिब्राह्मणः ॥ आनंत्यमत्रबुध्येदंकर्मणांतद्ब्रवीमिते ॥ ३ ॥ अनागममनैतिह्यंप्रत्यक्षंलोकसाक्षिकम् ॥ धर्मइत्येवयेयज्ञान्वितन्वंतिनिराशिषः ॥ ४ ॥ उत्पन्नत्यागिनोलुब्धाःकृपासूयाविवर्जिताः ॥ धनानामेषवैपंथास्तीर्थेषुप्रतिपादनम् ॥ ५ ॥ अनाश्रिताःपापकर्मकदाचित्कर्मयोगिनः ॥ मनःसंकल्पसंसिद्धाविशुद्धज्ञाननिश्चयाः ॥ ६ ॥ अक्रुध्यंतोऽनसूयंतोनिरहंकारमत्सराः ॥ ज्ञाननिष्ठास्त्रिशुक्लाश्चसर्वभूतहितेरताः ॥ ७ ॥

सब्राह्मणःपात्रंब्रह्मविद्यायायोग्यंभवति तत्रश्रौतःसंस्कारोजातेष्ट्यादिः यस्मिन्जातएतामिष्टिंनिर्वपतिपूतएवसतेजस्व्यन्नादइंद्रियावीपशुमान्भवतीतिश्रुत्युक्तफलकः स्मृत्यंतरेयस्यैतेअष्टाचत्वारिंशत्संस्काराःसब्रह्मणःसायुज्यंसरूपतांसलोकतांजयतीति महायज्ञैश्चयज्ञैश्चब्राह्मीयंक्रियतेतनुरितिच एतेनज्ञानशेषत्वंकर्मकांडस्योक्तंभवति कर्मणांफलमानंत्यंमोक्षोपयोगिचित्तशुद्धिरूपमत्राऽस्मिन्नेवलोकेप्रत्यक्षंबुध्याजानीहि नहिचित्तशुद्धिःस्वसाक्षिकीस्वर्गवद्दैवैकगम्यापर्वतवह्निवदनुमेयावेतिवक्तुंशक्यं ॥ ३ ॥ तदेतदाह अनागममनैतिह्यमिति येनक्रमेणकर्मणामानंत्यहेतुत्वंस्यात्तमाह धर्मइति निराशिषोनिष्कामाः ॥ ४ ॥ उत्पन्नत्यागिनोधनसंग्रहशून्याः कृपासूयाभ्यांरागद्वेषौलक्ष्यौतद्वर्जिताः तीर्थेषुसत्पात्रेषु ॥ ५ ॥ तल्लक्षणं अनाश्रिताइति अग्निहोत्रादिमंतःसर्वदापापकर्मानाश्रितास्तेतीर्थभूताइत्यर्थः एवंधर्ममनुतिष्ठंतईदृशाभवंतीत्याह मनइत्यादिद्वाभ्यां विशुद्धंनिर्विषयंज्ञानंब्रह्मतत्रनिश्चयोयेषां ॥ ६ ॥ ज्ञानेज्ञानोपायेश्रवणमनननिदिध्यासनाख्येनिष्ठायेषांते त्रिशुक्लाजन्मकर्मविद्याचेतित्रीणिशुक्लानिशुद्धानियेषांते ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 अभ्युक्रांताआदरवंतः राजानोजनकादयः ब्राह्मणायाज्ञवल्क्यादयः ॥ ८ ॥ प्रत्यक्षोधर्मोधर्मफलंसत्यसंकल्पत्वादिकंयेषांते परंसोपाधिकंब्रह्मअवरंनीचंयस्मात्तस्मिन्निरुपाधिकेब्रह्मणि ॥ ९ ॥ १० ॥
॥ ११ ॥ मात्रांमीयंतेविषयाअनयेतिमांचावुद्धिस्तांनानुरुध्यंतेअपितुशास्त्रमेवानुरुध्यंते धर्मेच्छलंवंचनां ॥ १२ ॥ छलाभावमेवाह यएवेति ॥ १३ ॥ दुर्बलात्मनोऽशक्तस्य ॥ १४ ॥ १५ ॥ तेषांय
 ज्ञादिकंसर्वमानंत्यमासीदितितृतीयेनान्वयः ॥ १६ ॥ १७ ॥ शंसितानांप्रख्यातानां ॥१८॥ आनंत्यंब्रह्म शाश्वतीश्रुतिर्गीताब्रह्मार्पणंब्रह्महविरित्यादिः ॥ १९ ॥ संभृतानांपूर्णानां घोरत्वमविद्यानिवर्तन

आसन्गृहस्थाभूयिष्ठाअभ्युत्क्रांताःस्वकर्मसु ॥ राजानश्चतथायुक्ताब्राह्मणाश्चयथाविधि ॥८॥ समाह्यार्जवसंपन्नाःसंतुष्टाज्ञाननिश्चयाः ॥प्रत्यक्षधर्माःशुच
यःश्रद्दधानाःपरावरे ॥ ९ ॥ पुरस्ताद्भावितात्मानोयथावच्चरितव्रताः ॥ चरंतिधर्मंकृच्छ्रेपिदुर्गेचैवापिसंहताः ॥ १० ॥ संहत्यधर्मंचरतांपुरासीत्सुखमेवतत् ॥ ते
षांनासीद्विधातव्यंप्रायश्चित्तंकथंचन ॥ ११ ॥ सत्यंहिधर्ममास्थायदुराधर्षतमामताः ॥ नमात्रामनुरुध्यंतेनधर्मंच्छलमंततः ॥ १२ ॥ यएवप्रथमःकल्पस्तमेवा
भ्याचरन्सह ॥ तेषांनासीद्विधातव्यंप्रायश्चित्तंकदाचन ॥ १३ ॥ तस्मिन्विधौस्थितानांहिप्रायश्चित्तंनविद्यते ॥ दुर्बलात्मनउत्पन्नंप्रायश्चित्तमितिश्रुतिः ॥ १४ ॥
एवंवहुविधाविप्राःपुराणायज्ञवाहनाः ॥ त्रैविद्यवृद्धाःशुचयोवृत्तवंतोयशस्विनः ॥ १५ ॥ यजंतोऽहरहर्यज्ञैर्निराशीर्बंधनाबुधाः ॥ तेषांयज्ञाश्चवेदाश्चकर्माणि
चयथागमम् ॥ १६ ॥ आगमाश्चयथाकालंसंकल्पाश्चयथाक्रमम् ॥ अपेतकामक्रोधानांदुश्चराचारकर्मणाम् ॥ १७ ॥ स्वकर्मभिःशंसितानांप्रकृत्याशंसितात्मना
म् ॥ ऋजूनांशमनित्यानांस्वेषुकर्मसुवर्ततम् ॥ १८ ॥ सर्वमानंत्यमेवासीदितिनःशाश्वतीश्रुतिः ॥ तेषामदीनसत्त्वानांदुश्चराचारकर्मणाम् ॥ १९ ॥ स्वकर्मभिःसंभृ
तानांतपोघोरत्वमागतम् ॥ तंसदाचारमाश्चर्यंपुराणंशाश्वतंध्रुवम् ॥ २० ॥ अशक्नुवद्भिश्चरितुंकिंचिद्धर्मेषुसूक्ष्मताम् ॥ निरापद्धर्मआचारोह्यप्रमादोऽपराभवः ॥
॥ २१ ॥ सर्ववर्णेषुजातेषुनासीत्कश्चिद्व्यतिक्रमः ॥ व्यस्तमेकंचतुर्धाहिब्राह्मणाआश्रमंविदुः ॥ २२ ॥

क्षमत्वं तमितिसार्धश्लोकद्वयमेकंवाक्यंपाठक्रममननुरुध्यार्थक्रमेणव्याख्येयं यःसदाचारःसतामापद्धर्माचारादन्यआचारःससदाचारइतिसदाचारलक्षणं सच अप्रमादःसावधानता अपराभवःकाम
क्रोधादिभिरनभिभूतता यत्रचपुराव्यतिक्रमःअपूज्यपूजनंपूज्यानामपूजनंचेत्यादिर्नासीत् तंसदाचारमेकमाश्रमंसंतंचतुर्धाव्यस्तंब्राह्मणाआहुः कैर्व्यस्तं धर्मेषुसूक्ष्मतांसूक्ष्मंधर्ममाचरितुमशक्नुवद्भिः तथा
हि मानसिकंव्यभिचारंवारयितुमक्षमैर्ब्रह्मचारिभिर्गार्हस्थ्यमाश्रितं तत्रकृतैर्यज्ञादिभिःकषायेष्वीषत्पक्वेषुवैराग्यबहुलंवानप्रस्थ्यमास्थितं तेष्वेवसम्यक्पक्वेषुपारिव्राज्यमित्यारोहक्रमेणचातुराश्रम्यं
स्थितमित्यर्थः शेषंव्याख्यातं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तमितिसार्धःश्लोकः तंसदाचारंसंतोगृहेभ्योनिष्क्रम्यैवसंन्यासंकृत्वैवविधिवत्प्राप्यपरमांगतिंगच्छंति विधिवदित्यादिसर्वत्रयोज्यं चतुर्ष्वप्याश्रमेषूक्तरूपसदाचारवतांमोक्षोस्तीत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ सं
तोपाद्वैराग्यादानंत्यंब्रह्मभावंप्राप्ताःअगस्त्यवसिष्ठादयः ॥ २५ ॥ तादृशाआधिकारिकायद्यागच्छंतिसंसारंतथापिपापैर्योनिप्रवेशजैर्दुःखैर्नलिप्यंते गृहाद्गृहांतरप्रवेशवदैच्छिकस्तेषांदेहांतरप्रवेशः यथा
म्नातमनुक्रमणिकायां मित्रावरुणयोर्दीक्षितयोरुर्वशीमप्सरसंदृष्ट्वावासतीवरेकुंभेरेतोपतत्ततोगस्त्यवसिष्ठावजायेतामिति वसतीवर्यःसोमाभिषवार्थाआपस्तत्संबंधिनिवासतीवरे तेषांशुद्धब्रह्मविदामपिहि
रण्यगर्भस्येवयावदधिकारसमाप्तिर्नविदेहकैवल्यमस्ति यावदधिकारमवस्थितिराधिकारिकाणामितिन्यायात् ननुकार्तिक्यांकृत्तिकायोगेयःकुर्यात्स्वामिदर्शनं सप्तजन्मभवेद्विप्रोधनाढ्योवेदपारगइत्ये
कंकर्मानेकजन्मारंभकंदृष्टं तत्रप्रथमेस्मिन्नेवजन्मनितत्त्वज्ञानोदयेपिप्रारब्धकर्मणांभोगादेवक्षयइतिन्यायेनप्रारब्धकर्मबलादन्यानिषट्जन्मान्यनिवार्याण्येवेत्याशंक्याह कर्मयोनितइति अत्रेदंविचार्यं

तंसंतोविधिवत्प्राप्यगच्छंतिपरमांगतिम् ॥ गृहेभ्यएवनिष्क्रम्यवनमन्येसमाश्रिताः ॥ २३ ॥ गृहमेवाभिसंश्रित्यततोन्येब्रह्मचारिणः ॥ तएतेदिविदृश्यंतेज्योतिर्भूता
द्विजातयः ॥ २४ ॥ नक्षत्राणीवधिष्ण्येषुबहवस्तारकागणाः ॥ आनंत्यमुपसंप्राप्ताःसंतोषादितिवैदिकम् ॥ २५ ॥ यद्यागच्छंतिसंसारंपुनर्योनिषुतादृशाः ॥ नलि
प्यंतेपापकृत्यैःकदाचित्कर्मयोनितः ॥ २६ ॥ एवमेवब्रह्मचारीशुश्रूषुर्घोरनिश्चयः ॥ एवंयुक्तोब्राह्मणःस्यादन्योब्राह्मणकोभवेत् ॥ २७ ॥ कर्मैवंपुरुषस्याहशुभं
वायदिवाशुभम् ॥ एवंपक्वकपायाणामानंत्येनश्रुतेनच ॥ २८ ॥ सर्वमानंत्यमासीद्वैएवंनःशाश्वतीश्रुतिः ॥ तेषामपेततृष्णानांनिर्णिक्तानांशुभात्मनाम् ॥ २९ ॥

तेकिंसप्तजन्मानितेषुचगर्भवासादीनिदुःखान्यशनपानादिजन्यानिसुखानिचकिमेकमेवस्वामिदर्शनाख्यंकर्मप्रापयत्युतकर्मांतरसमवेतं आद्येइष्टसाधनबुद्ध्यानुष्ठितस्यतस्यगर्भवासाद्यनिष्टप्रापकत्वेशास्त्र
स्याऽनर्थकरत्वंस्यात् अंत्येतत्त्वज्ञानेनकर्मांतरनाशेसतिजन्मायोगाद्दर्शनशास्त्रानर्थक्यंस्यात्तस्माज्जातस्यहिध्रुवोमृत्युर्ध्रुवंजन्ममृतस्यचेतिशास्त्रादविच्छिन्नेजन्ममरणप्रवाहेसप्तसुजन्मसुविप्रत्वादियोगोदर्श
नफलंनतुसप्तजन्मान्यपि तस्माद्युक्तमुक्तंप्रारब्धकर्मोपस्थापितयोनिप्रवेशनिमित्ततःपापकृत्यैःपापफलैर्दुःखैस्तेनलिप्यंतइति ॥ २६ ॥ ब्राह्मणोब्रह्मवित्त्वेनयथार्थनामा अन्योब्राह्मणकोब्राह्मणप्रतिकृतिः
दारुगजवन्नाममात्रधारीत्यर्थः ॥ २७ ॥ एवंब्राह्मणइतिब्राह्मणकइतिचकर्मसदसद्रूपंपुरुषस्यनामआह एवंनिष्कामकर्मप्रनाड्याआनंत्येनत्वंपदार्थसाक्षात्कारजेन श्रुतेनतत्त्वमसिवाक्यार्थज्ञानेन ॥ २८ ॥
सर्वंकृत्स्नमानंत्यंप्राक्श्रुतादीश्वरोमदन्यःकश्चिदस्तीतिशंकयासमाधौपरिदृश्यमानमप्यानंत्यमसर्वमभूतश्रुतानंतरंतुसर्वमित्यर्थः आसीदित्यनेनसर्वानंत्यस्याकृत्रिमत्वमुक्तं शाश्वतीश्रुतिःक्षेत्रज्ञंचापिमांवि
द्धीति तत्त्वमसीतिचजीवस्यसिद्धवद्ब्रह्मभावकीर्तनात् निर्णिक्तानांविशुद्धानां शुभात्मनांमोक्षबुद्धीनां ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चतुर्थः जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यभिमानिविश्वतैजसप्राज्ञानपेक्ष्य चतुर्थो निर्विशेषः परमात्मा तद्विषयिणी या उपनिषत् विद्या तदर्थो धर्मः शमदमोपरमतितिक्षाश्रद्धासमाध्यात्मकः साधारणो वर्णाश्रमाणामिति शेषः संसिद्धैः शुद्धचित्तैः नियतात्मभिः निरुद्धचित्तैः नित्यं तुरीयं ब्रह्म साध्यते प्राप्यते ज्ञानं शास्त्रीयं श्रवणमपि निर्विक्षेपे संन्यासे एव भवतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ अपवर्गप्रदा मतिर्विद्या ब्रह्मसाक्षात्काररूपा तद्वृत्तिर्यस्मिन्निति तिनित्यआवश्यकः एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्येति श्रुतेः सनातनः संप्रदायागतः ॥ ३१ ॥ साधारण आश्रमांतरधर्मसंमिश्रः यथाबलं यथावैराग्यं गच्छतां गच्छतामिति पुरुषमात्रस्य वणिग्व्याधादेरपि क्षेमं क्षेमहेतुः दुर्बलो रागी ज्ञानफलमुपसंहरति ब्रह्मण इत्यर्धेन ॥ ३२ ॥ मात्राभिर्धनैः त्यागं संन्यासं गार्हस्थ्ये संन्यासे वा यथोक्ताचारवतां यद्यपि निवृत्तिधर्मस्तुल्यस्तथापि प्रेत्यभावे मरणे कः स्वर्गजित्तमः ॥३३॥३४॥

चतुर्थोपनिषद्धर्मः साधारण इति स्मृतिः ॥ संसिद्धैः साध्यते नित्यं ब्राह्मणैर्नियतात्मभिः ॥ ३० ॥ संतोषमूलस्त्यागात्मा ज्ञानाधिष्ठानमुच्यते ॥ अपवर्गमतिर्नित्यो यतिधर्मः सनातनः ॥ ३१ ॥ साधारणः केवलो वा यथाबलमुपासते ॥ गच्छतां गच्छतां क्षेमं दुर्बलोऽत्रावसीदति ॥ ब्रह्मणः पदमन्विच्छन्संसारान्मुच्यते शुचिः ॥ ३२ ॥ स्यूमरश्मिरुवाच ॥ ॥ ये भुंजते ये ददते यजंतेऽधीयते च ये ॥ मात्राभिरुपलब्धाभिर्ये वा त्यागं समाश्रिताः ॥ ३३ ॥ एतेषां प्रेत्यभावे तु कतमः स्वर्गजित्तमः ॥ एतदाचक्ष्व मे ब्रह्मन्यथातत्त्वेन पृच्छतः ॥ ३४ ॥ ॥ कपिल उवाच ॥ ॥ परिग्रहाः शुभाः सर्वे गुणतामभ्युपागताः ॥ न तु त्यागसुखं प्राप्ता एतत्त्वमपि पश्यसि ॥ ३५ ॥ स्यूमरश्मिरुवाच ॥ ॥ भवंतो ज्ञाननिष्ठा वै गृहस्थाः कर्मनिश्चयाः ॥ आश्रमाणां च सर्वेषां निष्ठायामैक्यमुच्यते ॥ ३६ ॥ एकत्वेन पृथक्त्वेन विशेषो नात्र दृश्यते ॥ तद्यथावद्यथान्यायं भगवान्प्रब्रवीतु मे ॥ ३७ ॥ ॥ कपिल उवाच ॥ ॥ शरीरपक्तिः कर्माणि ज्ञानं तु परमा गतिः ॥ कषाये कर्मभिः पक्वे रसज्ञाने च तिष्ठति ॥ ३८ ॥ आनृशंस्यं क्षमा शांतिरहिंसा सत्यमार्जवम् ॥ अद्रोहोऽनभिमानश्च ह्रीस्तितिक्षा शमस्तथा ॥ ३९ ॥ पंथानो ब्रह्मणस्त्वेते एतैः प्राप्नोति यत्परम् ॥ तद्विद्वाननुबुध्येत मनसा कर्मनिश्चयम् ॥ ४० ॥ यां विप्राः सर्वतः शांता विशुद्धा ज्ञाननिश्चयाः ॥ गतिं गच्छंति संतुष्टास्तामाहुः परमां गतिम् ॥ ४१ ॥

परीति द्वयोर्मोक्षे समाने पि त्यागी दृष्टसुखं बहु प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ऐक्यं मोक्षैकफलत्वं ॥ ३६ ॥ एकत्वेन ज्ञानकर्मणोः समप्राधान्येन पृथक्त्वेन प्रधानगुणभावेन ॥ ३७ ॥ शरीरपक्तिः स्थूलसूक्ष्मशरीरशुद्धिः कर्माणि कर्मप्रयोज्या साध्यसाधनयोरभेदोपचारः ज्ञानं तुशब्दः पूर्ववैलक्षण्यसूचनार्थः मोक्षसाधनमित्यर्थः तत्र क्रममाह कषाये इति चित्तदोषे कर्मभिः पाचिते सति रसः प्रीतिर्ब्रह्मानंदस्तस्य ज्ञाने शास्त्रजे तिष्ठति सति ॥ ३८ ॥ आनृशंस्यादयः प्रवर्तंते तैश्च परं ब्रह्म प्राप्नोति आनृशंस्यं भूतदया क्षमा अभिभवेप्यविक्षिप्तचित्तता शांतिर्मनोजयः सत्यं यथार्थभाषणं आर्जवमवक्रत्वं शमः कर्मभ्य उपरतिः ॥ ३९ ॥ कर्मनिश्चयं कर्मफलनिश्चयं कषायपक्तिमनु वैराग्याद्युत्पत्तिमनु संजातां बुध्येत ॥ ४० ॥ यामिति परमगतेर्लक्षणं ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यत्रतेवेदाः वेदितव्यंकर्मब्रह्मस्वरूपं. यथास्थितिंकर्मणामनुष्ठानंब्रह्मणश्चज्ञानंप्राप्याऽनहंकारेणावस्थानंचदृश्यतेसएववेदवित् अन्यस्तुवातरेचकोभस्त्रापरनामाचर्मकोशः वातवेटकइतिगौडाःपठंति व्या चक्षतेचवातवशाद्वेटकोभाषकः वेटपरिभाषणेइतिधातुः॥ ४२ ॥ मानंमेयंमातृस्थितिंचवेदादिपदोपात्तांक्रमेणव्युत्पादयति सर्वमित्यादिनाऽध्यायशेषेण अस्तिवर्तमानं नास्त्यतीतानागतंतस्यसर्वस्यनि ष्ठास्वरूपं॥ ४३॥ मानमुक्त्वामेयमाह एषैवेति सर्वत्रसर्वेषुशास्त्रेष्वेषाएकैवनिष्ठा कासौ एतज्जगदस्तिचप्रतीतिकाले नास्तिचबाधकाले ननुघटादिरपिस्थितिकालेस्तिप्राक्प्रध्वंसाभावकालेनास्तीत्याशं कानिरासायचकारद्वयेनसमानकालिकमस्तित्वनास्तित्वधर्मद्वयंसमुच्चिनोति तेनबुद्धानांप्रतीयमानमपिमायापुरवन्नास्त्येव अबुद्धानांचतत्त्वतोऽत्यंतासदपिवज्रपंजरवद्दृढतरमस्त्येव एतदेवविवृणोति एत दिति विजानतस्तत्त्वज्ञस्यैतत्परिदृश्यमानंवियदादि अंतंचमध्यंच अनुवाद्यापेक्षंक्लीबत्वं अंतश्चमध्यश्च अंतोनिर्विशेषंलयस्थानं मध्यःसविशेषंलयस्थानं सत्सूत्राख्यं वस्तुतस्त्वसदिति एतदुक्तंभवति एतद्विराजंरूपंशुद्धाद्ब्रह्मणोनन्यदेवरजतमिवशुक्तेः एतन्मायाशबलादप्यनन्यत्कुंडलमिवकनकात् एतत्सूक्ष्मादप्यनन्यत्उपनेत्रदृशःस्थूलाक्षरमिवसूक्ष्मात् तेनैतदसदज्ञानमात्रमनिर्वचनीयमिति नन्वेक एवमायाश्रीसर्वलयस्थानमस्तुकिमितिततोन्यन्निर्मायंकल्प्यतेइतिचेच्छ्रुतिप्रामाण्यादितिब्रूमः तथाहिश्रुतिः सयथासर्वासामपांसमुद्रएकायनमेवंसर्वेषांरूपाणांचक्षुरेकायनमित्यप्समुद्रदृष्टांतेनकार्यलया

वेदांश्चवेदितव्यंचविदित्वाचयथास्थितिम् ॥ एवंवेदविदित्याहुरतोन्योवातरेचकः॥ ४२ ॥ सर्वंविदुर्वेदविदोवेदेसर्वंप्रतिष्ठितम् ॥ वेदेहिनिष्ठासर्वस्ययद्यदस्तिच नास्तिच ॥ ४३॥ एषैवनिष्ठासर्वत्रयत्तदस्तिचनास्तिच॥ एतदंतंचमध्यंचसच्चाऽसच्चविजानतः॥ ४४॥ समाप्तंत्यागइत्येवसर्ववेदेषुनिष्ठितम्॥ संतोषइत्यनुग तमपवर्गेप्रतिष्ठितम् ॥ ४५॥ ऋतंसत्यंविदितंवेदितव्यंसर्वस्यात्मास्थावरंजंगमंच ॥सर्वंसुखंयच्छिवमुत्तरंचब्रह्माव्यक्तंप्रभवश्चाव्ययंच॥ ४६ ॥

धिष्ठानंमायाविनमुक्त्वासयथासैंधवखिल्यउदकेप्रास्तउदकमेवानुविलीयतइतिलवणोदकदृष्टांतेनकार्यकारणोभयलयाधिष्ठानंचिन्मात्रंदर्शयति यथाउदकेप्रास्तःसैंधवखिल्यस्तत्रत्योपादानभूतमुदकं विलीयतेनतुकरकावत्स्वरूपमात्रेणपरिमाणानतिरेकादेवंकार्यकारणेशुद्धेब्रह्मणिलीयेतेइतिश्रुत्यर्थः॥ ४४॥ एवंविदःसमाधिव्युत्थानयोःस्थितिमाह समाप्तमिति त्यागइत्येवक्षेत्रारामगृहपशुपत्नीपुत्रशरी रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्यहंकारांतानांत्यागेनिर्विकल्पसमाधौसत्येवसम्यगाप्तंभवति एतदेवसर्ववेदार्थः यथोक्तंवासिष्ठे निर्विकल्पसमाधिर्हिसिद्धांतःसर्ववाङ्मयइति अपिसंराधनेप्रत्यक्षानुमानाभ्यामितिसूत्रं च संराधनेसमाधौ प्रत्यक्षंश्रुतिः प्रामाण्यंप्रत्यनपेक्षत्वात् अनुमानंस्मृतिः मूलसापेक्षत्वात् दृश्यतेत्वग्र्ययाबुद्ध्यायोगिनस्तंप्रपश्यंतीतिश्रुतिस्मृतिभ्यांसमाधावात्मनःसम्यग्दर्शनंभवतीतिसूत्रार्थः व्युत्थाना वस्थामाह संतोषइति श्रुतौहि तेयेशतंमानुषाआनंदाः सएकोमनुष्यगंधर्वाणामानंदः श्रोत्रियस्यचाकामहतस्येत्यादिनोत्तरोत्तरशतगुणेषुमानुषानंदादिब्रह्मानंदांतेष्वानंदेषुश्रोत्रियत्वाकामहतत्वयोरनुग मोदृष्टः तत्रश्रोत्रियत्वंसर्वत्रसमानं अकामहतत्वोत्कर्षादेवचानंदोत्कर्षस्तस्यैवसंतोषशब्दितस्यसर्वानंदेष्वनुगतस्यपराकाष्ठाव्युत्थितेब्रह्मविदिज्ञेयेत्यर्थः॥ ४५॥ अपवर्गस्वरूपमाह ऋतमिति ऋतमबाधि तं सत्यंसच्चत्यच्चेतिसत्त्यंमूर्तामूर्तप्रपंचात्मकं तदधिष्ठानत्वात् यतःसर्वस्यात्माऽतोविदितं यतःस्थावरंजंगमंचतत्तद्देहतादात्म्यापन्नमतोवेदितव्यं सर्वमविकलंसुखं दुःखासंभिन्नंसुखमित्यर्थः उत्तरंसर्वोत्कृ ष्टंशिवंशांतमद्वैतंतुरीयमित्यर्थः शिवमद्वैतंचतुर्थंमन्यंतइतिश्रुतेः ब्रह्मत्रिविधपरिच्छेदशून्यं अव्यक्तस्यप्रभवआविर्भावोयस्मात्तदीशस्याप्यधिष्ठानं अव्ययंअपरिणामित्वान्नित्यं चादसंगं॥ ४६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रकरणार्थमुपसंहरति तेजइति तेजः इंद्रियजयेसामर्थ्यं क्षमाअपकारिष्वपिक्रोधानुत्पत्तिः शांतिर्निष्कामत्वेनसर्वस्मात्कर्तव्यादुपरमः एतत्त्रयमनामयंशुभंनिर्दुःखस्यसुखस्यप्राप्तौहेतुः तथेतिप्राप्यप्रापक
स्वरूपविभागार्थः तथाविधं नास्तिविधोविधानंकर्तव्यतायत्रतद्विधमकृत्रिमं व्योमजगत्कारणंव्योमवदसंगंवा सनातनंनित्यैकरूपं ध्रुवमविनाशि एतैस्तेजआदिभिस्त्रिभिःकारणैर्यद्गम्यतेअधिगम्यतेऽ
 ज्ञानापनोदेसति कैः बुद्धिनेत्रैःपुरुषैः तस्मैब्रह्मणेनमइतिविद्यायावीर्यवत्त्वायप्रचयगमनायचनमस्करोतिभगवान्कपिलः ब्राह्मणायब्रह्मविदभिन्नाय ॥४७॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्ष०नै०भा०एकसप्तत्य

तेजःक्षमाशांतिरनामयंशुभंतथाविधंव्योमसनातनंध्रुवम् ॥ एतैःसर्वैर्गम्यतेबुद्धिनेत्रैस्तस्मैनमोब्रह्मणेब्राह्मणाय ॥ ४७ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशां०मो०गोक
पिलीयेएकसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥धर्ममर्थंचकामंचवेदाःशंसंतिभारत ॥ कस्यलाभोविशिष्टोत्रतन्मे
ब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥अत्रतेवर्तयिष्यामिइतिहासंपुरातनम् ॥ कुंडधारेणयत्प्रीत्याभक्तायोपकृतंपुरा ॥ २ ॥ अधनोब्राह्मणःकश्चित्कामाद्धर्म
मवैक्षत ॥ यज्ञार्थसततोर्थार्थीतपोतप्यतदारुणम् ॥ ३ ॥ सनिश्चयमथोकृत्वापूजयामासदेवताः ॥ भक्त्यानचैवाध्यगच्छद्धनंसंपूज्यदेवताः ॥ ४ ॥ ततश्चिंतामनु
प्राप्तःकतमद्दैवतंतुतत् ॥ यन्मेद्रुतंप्रसीदेतमानुषैरजडीकृतम् ॥ ५ ॥ सोथसौम्येनमनसादेवानुचरमंतिके ॥ प्रत्यपश्यज्जलधरंकुंडधारमवस्थितम् ॥ ६ ॥ दृष्ट्वैवतंम
हाबाहुंतस्यभक्तिरजायत ॥ अयंमेधास्यतिश्रेयोवपुरेतद्धितादृशम् ॥ ७ ॥ संनिकृष्टश्चदेवस्यनचान्यैर्मानुषैर्वृतः ॥ एषमेदास्यतिधनंप्रभूतंशीघ्रमेवच ॥ ८ ॥ ततो
धूपैश्चगंधैश्चमाल्यैरुच्चावचैरपि ॥ बलिभिर्विविधाभिश्चपूजयामासतंद्विजः ॥ ९ ॥ ततस्त्वल्पेनकालेनतुष्टोजलधरस्तदा ॥ तस्योपकारनियतामिमांवाचमुवा
चह ॥ १० ॥ ब्रह्मघ्नेचसुरापेचचौरेभग्नव्रतेतथा ॥ निष्कृतिर्विहितासद्भिःकृतघ्नेनास्तिनिष्कृतिः ॥ ११ ॥ आशायास्तनयोऽधर्मःक्रोधोऽसूयासुतःस्मृतः ॥ लोभः
पुत्रोनिकृत्यास्तुकृतघ्नोनार्हतिप्रजाम् ॥ १२ ॥ ततःसब्राह्मणःस्वप्नेकुंडधारस्यतेजसा ॥ अपश्यत्सर्वभूतानिकुशेषुशयितस्तदा ॥ १३ ॥ शमेनतपसाचैवभक्त्याच
निरुपस्कृतः ॥ शुद्धात्माब्राह्मणोरात्रौनिदर्शनमपश्यत ॥ १४ ॥ मणिभद्रंसतत्रस्थंदेवतानांमहाद्युतिम् ॥ अपश्यतमहात्मानंव्यादिशंतंयुधिष्ठिर ॥ १५ ॥

धिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मोक्षधर्माननुष्ठातुमशक्तस्यत्रिवर्गेकःश्रेष्ठतमइतिपृच्छति धर्ममिति ॥ १ ॥ तत्राख्यायिकापूर्वकंधर्मस्यप्राधान्यमाहात्रेत्यादिना कामाद्धर्ममवैक्षतफलका
मनयाधर्मंकरिष्यामीतिचिंतितवान् धर्मश्चार्थसाध्यइत्यर्थार्थीघोरंतपोऽतप्यत ॥२॥३॥४॥५॥ जलधरंमेघं कुंडधारंनामतः ॥६॥ धास्यतिविधास्यति ॥७॥८॥९ ॥ उपकारेनियमेनप्रवर्तयंतीमुपकारनिय
तां ॥१०॥११॥१२॥ तेजसाप्रभावेन ॥ १३ ॥ निरुपस्कृतोभोगवर्जितः निदर्शनंकुंडधारभक्तेःप्रत्ययं ॥ १४ ॥ व्यादिशंतंदेवेभ्यःफलयाचकान्निवेदयंतंदेवाज्ञयायाचकेभ्यःफलानिसमर्पयंतंवा ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अशुभेषुकर्मसूपस्थितेषुप्राग्दत्तमपिराज्यादिकंप्रच्छिंदंतिहरंति ॥ १६ ॥ भूमौपतितोब्राह्मणहितार्थी ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ धर्मेधर्मेनिमि

तत्रदेवाःप्रयच्छंतिराज्यानिचधनानिच ॥ शुभैःकर्मभिरारब्धाःप्रच्छिंदंत्यशुभेषुच ॥ १६ ॥ पश्यतामथयक्षाणांकुंडधारोमहाद्युतिः ॥ निपत्यपतितोभूमौदेवा
नांभरतर्षभ ॥ १७ ॥ ततस्तदेववचनान्मणिभद्रोमहामनाः ॥ उवाचपतितंभूमौकुंडधारकिमिष्यते ॥ १८ ॥ ॥ कुंडधारउवाच ॥ ॥ यदिप्रसन्नादेवामेभक्तोयं
ब्राह्मणोमम ॥ अस्यानुग्रहमिच्छामिकृतंकिंचित्सुखोदयम् ॥ १९ ॥ ततस्तंमणिभद्रस्तुपुनर्वचनमब्रवीत् ॥ देवानामेववचनात्कुंडधारंमहाद्युतिम् ॥ २० ॥ ॥ म
णिभद्रउवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेकृतकृत्यःसुखीभव ॥ धनार्थीयदिविप्रोयंधनमस्मैप्रदीयताम् ॥ २१ ॥ यावद्धनंप्रार्थयतेब्राह्मणोऽयंसखातव ॥ देवानांशा
सनात्तावदसंख्येयंददाम्यहम् ॥ २२ ॥ विचार्यकुंडधारस्तुमानुष्यंचलमध्रुवम् ॥ तपसेमतिमाधत्तब्राह्मणस्ययुधिष्ठिर ॥ २३ ॥ ॥ कुंडधारउवाच ॥ ॥ नाहंधनानि
याचामिब्राह्मणायधनप्रद ॥ अन्यमेवाहमिच्छामिभक्तायानुग्रहंकृतम् ॥ २४ ॥ पृथिवींरत्नपूर्णांवामहद्वारत्नसंचयम् ॥ भक्तायनाहमिच्छामिभवेदेषतुधार्मिकः
॥ २५ ॥ धर्मेस्यरमतांबुद्धिर्धर्मंचैवोपजीवतु ॥ धर्मप्रधानोभवतुममैषोनुग्रहोमतः ॥ २६ ॥ ॥ मणिभद्रउवाच ॥ ॥ सदाधर्मफलंराज्यंसुखानिविविधानिच ॥
फलान्येवायमश्नातुकायक्लेशविवर्जितः ॥ २७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततस्तदेवबहुशःकुंडधारोमहायशाः ॥ अभ्यासमकरोद्धर्मेततस्तुष्टास्तुदेवताः ॥ २८ ॥
॥ मणिभद्रउवाच ॥ ॥ प्रीतास्तेदेवताःसर्वाद्विजस्यास्यतथैवच ॥ भविष्यत्येषधर्मात्माधर्मेचाधास्यतेमतिः ॥ २९ ॥ ततःप्रीतोजलधरःकृतकार्योयुधिष्ठिर ॥ ई
प्सितंमनसोलब्ध्वावरमन्यैःसुदुर्लभम् ॥ ३० ॥ ततोऽपश्यतचीराणिसूक्ष्माणिद्विजसत्तमः ॥ पार्श्वतोभ्याशतोन्यस्तान्यथनिर्वेदमागतः ॥ ३१ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥
अयंनसुकृतंवेत्तिकोन्वन्योवेत्स्यतेकृतम् ॥ गच्छामिवनमेवाहंवरंधर्मेणजीवितुम् ॥ ३२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ निर्वेदाद्देवतानांचप्रसादात्सद्विजोत्तमः ॥ वनंप्र
विश्यसुमहत्तपआरब्धवांस्तदा ॥ ३३ ॥ देवतातिथिशेषेणफलमूलाशनोद्विजः ॥ धर्मेचास्यमहाराजदृढाबुद्धिरजायत ॥ ३४ ॥ त्यक्त्वामूलफलंसर्वंपर्णाहारोभ
वद्विजः ॥ पर्णंत्यक्त्वाजलाहारःपुनरासीद्द्विजस्तदा ॥ ३५ ॥

त्तं अभ्यासंपुनःपुनर्धर्ममेवविप्रार्थमयाचत तेनकामस्तदर्थौधर्मोऽर्थश्चेतित्रयमपितुच्छंनिष्कामधर्मएवश्रेयानित्याख्यायिकातात्पर्यमुक्तंभवति ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ चीराण्यपश्यतोपादेयत्वेनैक्षत
विरक्तोभूदित्यर्थः शेषंस्पष्टार्थं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वायुभक्षस्ततःपश्चाद्द्वन्द्वर्गगणानभूत् ॥ नचास्यक्षीयतेप्राणस्तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३६ ॥ धर्मेचश्रद्दधानस्यतपस्युग्रेचवर्ततः ॥ कालेनमहतातस्यदिव्यादृष्टिर १२
॥ १४३ ॥ जायत ॥ ३७ ॥ तस्यवुद्धिःप्रादुरासीद्यदिदद्यामहंधनम् ॥ तुष्टःकस्यचिदेवेहमिथ्यावाङ्नभवेन्मम ॥ ३८ ॥ ततःप्रहृष्टवदनोभूयआरब्धवांस्तपः ॥ भूयश्चाचिंतयत्सि
द्धोयत्परंसोभिमन्यते ॥ ३९ ॥ यदिदद्यामहंराज्यंतुष्टोवैयस्यकस्यचित् ॥ सभवेदचिराद्राजानमिथ्यावाग्भवेन्मम ॥ ४० ॥ तस्यसाक्षात्कुंडधारोदर्शयामास
भारत ॥ ब्राह्मणस्यतपोयोगात्सौहृदेनाभिचोदितः ॥ ४१ ॥ समागम्यसतेनाथपूजांचक्रेयथाविधि ॥ ब्राह्मणःकुंडधारस्यविस्मितश्चाभवन्नृप ॥ ४२ ॥ ततोत्र
वीत्कुंडधारोदिव्यंतेचक्षुरुत्तमम् ॥ पश्यराज्ञांगतिंविप्रलोकांश्चैवतुचक्षुषा ॥ ४३ ॥ ततोराजसहस्राणिमग्नानिनिरयेतदा ॥ दूरादपश्यद्विप्रःसदिव्ययुक्तेनचक्षुषा
॥ ४४ ॥ ॥ कुंडधारउवाच ॥ ॥ मांपूजयित्वाभावेनयदित्वंदुःखमाप्नुयाः ॥ कृतंमयाभवेत्किंतेकश्चतेनुग्रहोभवेत् ॥ ४५ ॥ पश्यपश्यचभूयस्त्वंकामानिच्छेत्कथं
नरः ॥ स्वर्गद्वारंहिसंरुद्धंमानुषेषुविशेषतः ॥ ४६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततोपश्यत्सकामंचक्रोधंलोभंभयंमदम् ॥ निद्रांतंद्रींतथालस्यमावृत्यपुरुषान्स्थितान्
॥ ४७ ॥ ॥ कुंडधारउवाच ॥ ॥ एतैर्लोकाःसुसंरुद्धादेवानांमानुषाद्भयं ॥ तथैवदेववचनाद्विघ्नंकुर्वंतिसर्वशः ॥ ४८ ॥ नदेवैरननुज्ञातःकश्चिद्भवतिधार्मिकः ॥
एपशक्तोसितपसादातुंराज्यंधनानिच ॥ ४९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःप्रपातशिरसाब्राह्मणस्तोयधारिणे ॥ उवाचचैनंधर्मात्मामहान्मेनुग्रहःकृतः ॥ ५० ॥
कामलोभानुवंधेनपुरातेयदसूयितम् ॥ मयास्नेहमविज्ञायतत्रमेक्षंतुमर्हसि ॥ ५१ ॥ क्षांतमेवमयेत्युक्त्वाकुंडधारोद्विजर्षभम् ॥ संपरिष्वज्यवाहुभ्यांतत्रैवांतरधीय
त ॥ ५२ ॥ ततःसर्वांस्तदालोकान्ब्राह्मणोनुचचारह ॥ कुंडधारप्रसादेनतपसासिद्धिमागतः ॥ ५३ ॥ विहायसाचगमनंतथासंकल्पितार्थता ॥ धर्माच्छक्त्यात
थायोगाद्याचैवपरमागतिः ॥ ५४ ॥ देवताब्राह्मणाःसंतोयक्षामानुषचारणाः ॥ धार्मिकान्पूजयंतीहनधनाढ्यान्नकामिनः ॥ ५५ ॥ सुप्रसन्नाहितेदेवायत्तेधर्मेर
तामतिः ॥ धर्मेसुखकलाकाचिद्धर्मेतुपरमंसुखम् ॥ ५६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०कुंडधारोपाख्यानेद्विसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७२ ॥ ॥ १४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निष्कामधर्मस्यश्रैष्ठ्यमुक्तंतद्धिंसाशून्यस्यैवतस्येतिवक्तुंहिंस्रयज्ञनिंदार्थोयमध्यायआरभ्यते बहूनामिति एकंचित्तशुद्धिरीश्वरप्रीतिर्वातदर्थानांमध्येधर्मार्थंयोयज्ञःसमाहितोविनियुक्तःसकथंकीदृक्स्व रूपःस्यात् सुखार्थार्थंस्वर्गार्थंधनार्थंचयोनभवति तदर्थोहिहिंसांनानुरुध्यतेऽतोधर्ममात्रार्थस्ययज्ञस्यस्वरूपंब्रूहीत्यर्थः॥ १ ॥ उंछवृत्तेर्ब्राह्मणस्येतिसंबंधः ॥२॥ यज्ञंविष्णुं यज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः समादधे समाहितोऽवहितोभूत् ॥३॥ श्यामाकमशनमदनीयं सूर्यपर्णीसुवर्चलेतिशाकविशेषौ त्रयमेतद्वन्यंयज्ञियद्रव्यं ॥४॥ उपगम्यप्राप्य वनेवानप्रस्थाश्रमे यदन्नःपुरुषोभवतितदन्नास्तस्यदेवताइतिश्रुतेरर्थ माहापीति ॥ ५ ॥ पुष्करधारिणीनामतः सत्येसत्यसंज्ञेभर्तरिवक्ष्यमाणरीत्याहिंसाप्रधानेनयज्ञेनयष्टुमिच्छंतिनानुविधीयतेहिंसायज्ञमश्रेयस्त्वेनमन्यमानाअनुविधानमानुकूल्यंनकरोति ॥६॥ तथापिशापा द्भीतासतीभर्तुःस्वभावमनुरुध्यास्तेइत्यर्थः मायूरेति मयूरपिच्छैःसंनिवेशविशेषेणगुंफितैस्तस्यावस्त्रंवर्णितंविस्तारितं जीर्णेतिस्वयंगलितत्वंपर्णानांपिच्छानांच॥ ७ ॥ अकामयायज्ञंयज्ञफलंवाऽनिच्छंत्या

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥बहूनांयज्ञतपसामेकार्थानांपितामह॥धर्मार्थंनसुखार्थार्थंकथंयज्ञःसमाहितः॥१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्रतेवर्तयिष्यामिनारदेना नुकीर्तितम्॥उंछवृत्तेःपुरावृत्तंयज्ञार्थेब्राह्मणस्यच॥२॥ ॥नारदउवाच॥ ॥राष्ट्रेधर्मोत्तरेश्रेष्ठेविदर्भेष्वभवद्द्विजः॥उंछवृत्तिर्ऋषिःकश्चिद्यज्ञंयष्टुंसमादधे ॥३॥श्यामाकमशनंतत्रसूर्यपर्णीसुवर्चला॥तिक्तंचविरसंशाकंतपसास्वादुतांगतम्॥४॥उपगम्यवनेशुद्धिंसर्वभूताविहिंसया॥अपिमूलफलैरिष्टोयज्ञःस्व र्ग्यःपरंतप॥५॥तस्यभार्याव्रतकृशाशुचिःपुष्करधारिणी॥यज्ञपत्नीसमानीतासत्येनानुविधीयते॥६॥सातुशापपरित्रस्तातत्स्वभावानुवर्तिनी॥मायूरजीर्ण पर्णानांवस्त्रंतस्याश्चवर्णितम्॥७॥अकामयाकृतस्तत्रयज्ञोहोत्रनुशासनात्॥शुक्रस्यपुनराज्ञाभिःपर्णादोनामधर्मवित्॥८॥तस्मिन्वनेसमीपस्थोमृगोभूत्स हवासिकः॥वचोभिरब्रवीत्सत्यंत्वयेदंदुष्कृतंकृतम्॥९॥यदिमंत्रांगहीनोयंयज्ञोभवतिवैकृतः॥मांभोःप्रक्षिपहोत्रेत्वंगच्छस्वर्गमनिंदितः॥१०॥ततस्तुयज्ञेसा वित्रीसाक्षात्तंसंन्यमंत्रयत्॥निमंत्रयंतीप्रत्युक्तानहन्यांसहवासिनं॥११॥एवमुक्तानिवृत्तासाप्रविष्टायज्ञपावकं॥किंनुदुश्चरितंयज्ञेदिदृक्षुःसारसातलं॥२१॥

पुष्करमालिन्याहोतुर्भर्तुरनुशासनाद्यज्ञःकृतः एतेनभार्यायाअपिकर्तृत्वमुक्तंनत्वंगत्वमात्रं शुक्रस्येति आज्ञाभिरसकृत्कृतयाआज्ञया आजातिरितिपाठेवंशजः ॥ ८ ॥ सहवासिकोयजमानस्यसत्यसंज्ञ स्यप्रतिवेशीसमृगोभून्मृगोभूत्वाचसत्यंमुनिमब्रवीत् दुष्कृतमिति यथायवमयेपुरोडाशेव्रीहीणांमेधसुमनस्यमानइतिमंत्रस्यलिंगाभावाल्लोपः यथावाज्योतिष्टोमेआनुबंध्यायांगोपशोःस्थानेपश्वभावेप यस्येत्याश्वलायनाद्युपदिष्टायांपयस्यायांहृदयाद्यवदानलोपोमंत्रलोपश्च एवंसतिसामर्थ्येमंत्रांगहीनंयज्ञंकुर्वतांदुष्कृतंभवतीत्यर्थः ॥ ९ ॥ ननुदरिद्रेणमयापशुःक्वेतुंनशक्यतेऽतोनुकल्पेनैवश्यामाकचरुणा पशुकार्यंक्रियतइत्याशंक्याह यदीति होत्रेहूयतेस्मिन्निितिव्युत्पत्त्याअग्नौ मांपर्णादंमृगभूतं ॥ १० ॥ सावित्रीसवितृमंडलाधिष्ठात्रीदेवताप्रत्यक्षमेत्यसंन्यमंत्रयत्मदर्थेऽयंपशुरग्नौहोतव्यइत्युक्तवती प्रत्यु क्ताप्रत्याख्याता तत्रहेतुः नहन्यामिति ॥ ११ ॥ रसातलंदिदृक्षुःसायज्ञपावकंप्रविष्टेतिसंबंधः यज्ञेदुश्चरितंदुष्टमाचरितंकिंन्विितिसमीपवर्तिमूढजनोत्प्रेक्षानिर्देशः ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सत्यंसत्यसंज्ञं अयाचतमामग्नौप्रक्षिपेतिप्रार्थितवान् ततोहिंसायांदोषंपश्यतापर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजंतीतिशास्त्रदृष्ट्यासत्येनसमृगःपरिष्वज्यस्पृष्ट्वा एतेनाऽऽलंभादिपर्यग्निकरणांतंलक्ष्यते तावत्कृत्वासंदि
ष्टआज्ञप्तः ॥ १३ ॥ सहरिणआत्मनोवधमात्रेणस्वस्यस्वर्गतिंपश्यन् ॥ १४ ॥ १५ ॥ ततइति पशूनांयजमानानांचसहैवस्वर्गतिंस्पृहालग्नेनेदृशंसुखंमेभूयादितिस्पृहयालग्नेनविषयेषुमग्नेनचक्षुषादृष्ट्वामृगंच
स्वर्गार्थिनमालोक्यहिंसायांकृतायामेवस्वर्गवासंप्राप्नोतीतिसमर्थयत्समर्थितवानितिसंबंधः ॥ १६ ॥ सत्विति केनचिन्निमित्तेनमृगतांप्राप्तोधर्मस्तस्यनिमित्तस्यनिष्कृतिंप्रतीकारमाधत्तस्वात्मानंमोचित
वान्नत्वसौयज्ञस्यसमीचीनोविधिर्हिंसामयत्वात् ॥ १७ ॥ अनुभावेनपशुंहत्वास्वर्गंप्राप्स्यामीत्यभिप्रायेण यज्ञियायज्ञायहिता ॥ १८ ॥ ननुधर्मस्यापीदृक्छलकरणमयुक्तमित्याशंक्याह ततइति या
जयत अदभावआर्षः याजितवान् भार्यायाःपुष्करधारिण्याहिंसामययज्ञमनिच्छंत्याः ॥ १९ ॥ तथातेनस्वर्गप्रदत्वेनरूपेणहितः सत्यवादिनांब्रह्मवादिनांत्वसौनोधर्मः योधर्मइतिपाठे तेतुभ्यंसत्यंवक्ष्या

सतुबद्धांजलिंसत्यमयाचद्धरिणःपुनः ॥ सत्येनसपरिष्वज्यसंदिष्टोगम्यतामिति ॥ १३ ॥ ततःसहरिणोगत्वापदान्यष्टौन्यवर्तत ॥ साधुहिंसयमांसत्यहतोया
स्यामिसद्गतिम् ॥ १४ ॥ पश्यत्वप्सरसोदिव्यामयादत्तेनचक्षुषा ॥ विमानानिविचित्राणिगंधर्वाणांमहात्मनाम् ॥ १५ ॥ ततःससुचिरंदृष्ट्वास्पृहालग्नेनचक्षुषा ॥
मृगमालोक्यहिंसायांस्वर्गवासंसमर्थयत् ॥ १६ ॥ सतुधर्मोमृगोभूत्वाबहुवर्षोषितोवने ॥ तस्यनिष्कृतिमाधत्तनत्वसौयज्ञसंविधिः ॥ १७ ॥ तस्यतेनानुभावेनमृ
गहिंसात्मनस्तदा ॥ तपोमहत्समुच्छिन्नंतस्माद्धिंसानयज्ञिया ॥ १८ ॥ ततस्तंभगवान्धर्मोयज्ञंयाजयतस्वयम् ॥ समाधानंचभार्यायालेभेसतपसापरम् ॥ १९ ॥
अहिंसासकलोधर्मोहिंसाधर्मस्तथाहितः ॥ सत्यंतेहंप्रवक्ष्यामिनोधर्मःसत्यवादिनाम् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां० मोक्ष० यज्ञनिंदानामत्रिसप्तत्यधिक
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २७३ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंभवतिपापात्माकथंधर्मंकरोतिवा ॥ केननिर्वेदमादत्तेमोक्षंवाकेनगच्छति ॥ १ ॥
॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ विदिताःसर्वधर्मास्तेस्थित्यर्थंत्वंतुपृच्छसि ॥ शृणुमोक्षंसनिर्वेदंपापंधर्मंचमूलतः ॥ २ ॥ विज्ञानार्थंहिपंचानामिच्छापूर्वंप्रवर्तते ॥ प्राप्यैकं
जायतेकामोद्वेषोवाभरतर्षभ ॥ ३ ॥ ततस्तदर्थंयततेकर्मचारभतेमहत् ॥ इष्टानांरूपगंधानामभ्यासंचचिकीर्षति ॥ ४ ॥

मि किंतत्सत्यंयःसत्यवादिनांधर्मः यइतिविधेयापेक्षंपुंस्त्वं अत्राख्यायिकातात्पर्यंपशुंकार्येश्यामाकादिविकारांश्चरुपुरोडाशादीन्कुर्यादितिगम्यते तथाचगृह्ये अथश्वोभूतेष्टकाःपशुनास्थालीपाकेनवेति
पशुस्थानेस्थालीपाकोपिविधीयते एवमन्यत्रपुरोडाशामिक्षादीनामपिपशुस्थानेविधानमवगंतव्यं तस्मान्नहिंसायज्ञःश्रेयानितियज्ञनिंदेत्यध्यायनाम तत्रहिंसायज्ञनिंदेत्यवगंतव्यं ॥ २० ॥ ॥ इतिशांति० ॥ १४४॥
मो०नै०भा० त्रिसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७३ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ अहिंसाधर्मएववैराग्योत्पादनद्वारांमोक्षहेतुरितिनिश्चित्यधर्मविरोधिनःपापस्योत्पत्तिपरिहारायेतरस्योपादानायजिज्ञा
सते कथमिति ॥ १ ॥ २ ॥ पंचानांशब्दादीनामेकंप्राप्यतत्ररागद्वेषौजायेतेइत्यर्थः ॥ ३ ॥ तदर्थंकाम्यस्यप्राप्तयेद्वेष्यस्यहानायच अभ्यासंपुनःपुनःसेवनं ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५ ॥ ६ ॥ व्याजेनकपटेन अर्थमर्थजातं ॥ ७ ॥ पापंपित्रादिद्रोहं ॥ ८ ॥ न्यायसंबद्धमाहारेव्यवहारेचत्यक्तलज्जःसुखीभवेदित्यादि त्रिविधःकायिकोवाचिकोमानसश्च ॥ ९ ॥ पापंपरानिष्टं

ततोरागःप्रभवतिद्वेषश्चतदनंतरम् ॥ ततोलोभःप्रभवतिमोहश्चतदनंतरम् ॥ ५ ॥ लोभमोहाभिभूतस्यरागद्वेषान्वितस्यच ॥ नधर्मेजायतेबुद्धिर्व्याजाद्धर्मंकरोति
च ॥ ६ ॥ व्याजेनचरतेधर्ममर्थंव्याजेनरोचते ॥ व्याजेनसिध्यमानेषुधनेषुकुरुनंदन ॥ ७ ॥ तत्रैवकुरुतेबुद्धिंततःपापंचिकीर्षति ॥ सुहृद्भिर्वार्यमाणोपिपंडितैश्चा
पिभारत ॥ ८ ॥ ॥ उत्तरंन्यायसंबद्धंब्रवीतिविधिचोदितम् ॥ अधर्मस्त्रिविधस्तस्यवर्धतेरागमोहजः ॥ ९ ॥ पापंचिंतयतेचैवप्रब्रवीतिकरोतिच ॥ तस्याधर्मप्रवृत्तस्य
दोषान्पश्यंतिसाधवः ॥ १० ॥ एकशीलाश्चमित्रत्वंभजंतेपापकर्मिणः ॥ सनेहसुखमाप्नोतिकुतएवपरत्रवै ॥ ११ ॥ एवंभवतिपापात्माधर्मात्मानंतुमेशृणु ॥
यथाकुशलधर्मासकुशलंप्रतिपद्यते ॥ १२ ॥ कुशलेनैवधर्मेणगतिमिष्टांप्रपद्यते ॥ यएतान्प्रज्ञयादोषान्पूर्वमेवानुपश्यति ॥ १३ ॥ कुशलःसुखदुःखानांसाधूंश्चा
प्यथसेवते ॥ तस्यसाधुसमाचाराद्भ्यासाच्चैववर्धते ॥ १४ ॥ प्रज्ञाधर्मेचरमतेधर्मंचैवोपजीवति ॥ सोथधर्माद्वाप्तेषुधनेषुकुरुतेमनः ॥ १५ ॥ तस्यैवसिंचते
मूलंगुणान्पश्यतियत्रवै ॥ धर्मात्माभवतिह्येवंमित्रंचलभतेशुभम् ॥ १६ ॥ समित्रधनलाभात्तुप्रेत्यचेहचनंदति ॥ शब्देस्पर्शेरसेरूपेतथागंधेचभारत ॥ १७ ॥ प्रभु
त्वंलभतेजंतुर्धर्मस्यैतत्फलंविदुः ॥ सतुधर्मफलंलब्ध्वानहृष्यतियुधिष्ठिर ॥ १८ ॥ अतृप्यमाणोनिर्वेदमादत्तेज्ञानचक्षुषा ॥ प्रज्ञाचक्षुर्यदाकामेरसेगंधेनरज्यते
॥ १९ ॥ शब्देस्पर्शेतथारूपेनचभावयतेमनः ॥ विमुच्यतेतदाकामान्नचधर्मंविमुंचति ॥ २० ॥ धर्मंत्यागेचयततेदृष्ट्वालोकंक्षयात्मकम् ॥ ततोमोक्षाययततेनानु
पायादुपायतः ॥ २१ ॥ शनैर्निर्वेदमादत्तेपापंकर्मजहातिच ॥ धर्मात्माचैवभवतिमोक्षंचलभतेपरम् ॥ २२ ॥ एतत्तेकथितंतातयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ पापंधर्मस्त
थामोक्षोनिर्वेदश्चैवभारत ॥ २३ ॥

॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ कुशलंकल्याणंपरहितमित्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ सुखदुःखानांविवेचनेकुशलश्चतुरः ॥ १४ ॥ १५ ॥ मूलंसिंचतेयत्रवैगुणान्पश्यतितदेववर्धयति ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रभुत्वंसंकल्पसिद्धत्वं ॥ १८ ॥
निर्वेदंवैराग्यं ॥ १९ ॥ भावयतेचिंतावशंकरोति ॥ २० ॥ धर्मत्यागेधर्मफलस्यस्वर्गादेस्त्यागे नानुपायादुपायाननुष्ठानात्किंतूपायतएव ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २४ ॥ ॥इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०चतुःसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७४ ॥ ॥७॥ ॥उपायस्वरूपंप्रश्नपूर्वकंवक्तुमारभते मोक्षइति ॥ १ ॥ सर्वार्थंसर्वमर्थंधर्मादिंमोक्षमे
वबा प्राज्ञअर्थग्रहणसमर्थं निपुणंश्रुतार्थपरीक्षयाक्षमंनिदर्शनंप्रत्ययःमोक्षेस्वबुद्धिसाक्षिकउपायइत्यर्थः ॥ २ ॥ तत्रोपायोद्विविधःप्रवृत्तिरूपोनिवृत्तिरूपश्च तयोर्दृष्टांतमुखेनवैलक्षण्योपपादनपूर्वकंमोक्षे
हेतुहेतुमद्भावमाह करणेइति साध्येधर्मेचिकीर्षाबुद्धिरुत्पद्यतेसिद्धेतुब्रह्मण्यावरणापगमेनज्ञानमात्रमितिघटदृष्टांतेनैवज्ञेयमित्यर्थः एवंधर्मेषुमोक्षधर्मेषुशमदमादिषुनिवृत्तिरूपेष्वालोकवद्वस्तुतत्त्वाभिव्यं
जकेष्वन्यत्प्रवृत्तिरूपोधर्मःकारणंन तस्योपयोगंविशेषणेनैवाह धर्माभ्युपायेषुधर्मोयागादिःसएवाभ्युपायोयेषांतेषु निष्कामस्ययागादिश्चित्तशुद्धिद्वारानिवृत्तिहेतुर्भवतीत्यर्थः ॥ ३ ॥ एवंप्रवृत्तिनिवृ
त्तिधर्मयोर्हेतुर्हेतुमद्भावेप्यत्यंतवैलक्षण्यंदृष्टांतेनैवाह पूर्वेइति ॥४॥ निवृत्तिंधर्मस्यपराकाष्ठासर्ववृत्तिनिरोधरूपोयोगस्तंविवक्षंस्तादृशानिक्षमादीनित्रयोविंशतिसाधनानिपृथक्प्रयोजनवंतिनिर्दिशति क्ष

तस्माद्धर्मेप्रवर्तेथाःसर्वावस्थंयुधिष्ठिर॥ धर्मेस्थितानांकौंतेयसिद्धिर्भवतिशाश्वती ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्ष०चतुःप्राश्निकोनामचतुः
सप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २७४॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ मोक्षःपितामहेनोक्तउपायान्नानुपायतः॥ तमुपायंयथान्यायंश्रोतुमिच्छा
मिभारत॥ १॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥त्वय्येवैतन्महाप्राज्ञयुक्तंनिपुणदर्शनम्॥ येनोपायेनसर्वार्थंनित्यंमृगयसेनघ ॥२॥ करणेघटस्ययाबुद्धिर्घटोत्पत्तौनसाम
ता॥एवंधर्माभ्युपायेषुनान्यद्धर्मेषुकारणम्॥ ३॥ पूर्वेसमुद्रेयःपंथाःसनगच्छतिपश्चिमम्॥एकःपंथाहिमोक्षस्यतन्मेविस्तरतःशृणु॥ ४॥ क्षमयाक्रोधमुच्छिंद्या
त्कामंसंकल्पवर्जनात्॥ सत्त्वसंसेवनाद्धीरोनिद्रांचच्छेत्तुमर्हति॥ ५॥ अप्रमादाद्भयंरक्षेच्छ्वासंक्षेत्रज्ञशीलनात्॥ इच्छांद्वेषंचकामंचधैर्येणविनिवर्तयेत्॥ ६॥
भ्रमंसंमोहमावर्तमभ्यासाद्विनिवर्तयेत्॥ निद्रांचप्रतिभांचैवज्ञानाभ्यासेनतत्त्ववित् ॥ ७॥ उपद्रवांस्तथारोगान्हितजीर्णमिताशनात्॥ लोभंमोहंचसंतोषा
द्विषयांस्तत्त्वदर्शनात्॥ ८॥ अनुक्रोशादधर्मंचजयेद्धर्ममवेक्षया॥ आयत्याचजयेदाशामर्थंसंगविवर्जनात्॥ ९॥

मयेत्यादिना सत्त्वसंसेवनादालस्यादित्यागपूर्वकंसात्त्विकभगवद्ध्यानादिधर्मसेवनात् ॥५॥ अप्रमादात्सावधानतया भयंलोकापवादजं लज्जामित्यर्थः श्वासंप्राणंचेष्टां क्षेत्रज्ञस्त्वंपदार्थस्तस्यशीलनाद्धेतोः
तत्रमनसोधारणयेत्यर्थः रक्षेन्निरुंध्यादितिपूर्वेणान्वयः प्राणान्प्रपीड्येहसयुक्तचेष्टःक्षीणेप्राणेनासिकयोच्छ्वसीत दुष्टाश्वयुक्तमिववाहमेनंविद्वान्मनोधारयतेप्रमत्तइतिवायुजयस्यमनोधारणार्थत्वश्रुतेः का
मंरूपाभिलाषं ॥ ६ ॥ भ्रमंविपरीतज्ञानं संमोहःअज्ञानं आवर्तमासमंताद्वर्ततइतिव्युत्पत्त्याऽनेककोटिस्पर्शिनंसंशयं अभ्यासात्तत्त्वाभ्यासात् निद्रामननुसंधानं प्रतिभामन्यानुसंधानंच ज्ञानाभ्यासेन त
च्चिंतनंतत्कथनमन्योन्यंतत्प्रबोधनं एतदेकपरत्वंचज्ञानाभ्यासंविदुर्बुधाइत्युक्तलक्षणेन ॥ ७ ॥ उपद्रवान्श्लेष्माजीर्णादीन् रोगान्ज्वरातिसारादीन् हितंदाहाद्यनुत्पादकं जीर्णंसात्म्यतांप्राप्तंतत्त्वंविषया
णांरूपमनर्थकरत्वंतद्दर्शनात् ॥ ८ ॥ अनुक्रोशात्कृपातः अवेक्षयापरिपालनेन आयत्याउत्तरकालेन संगोऽभिलाषः ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

योगेनवायुनिग्रहेण मानंचित्तसमुन्नतिं ॥ १०॥ उत्थानेनोद्योगेन तंद्रीमालस्यं वितर्कंविपरीततर्कं निश्चयाच्छ्रुतिविश्वासात् शौर्येणषड्वर्गजयसामर्थ्येन भयंसंसारं ॥ ११॥ अंगान्युक्त्वाप्रधानंयोगमाह यच्छेदिति निद्रायामिवयुगपत्सर्वलयोमाभूदित्यनुष्ठेयंलयक्रममनुरुध्यवागादिबाह्येंद्रियव्यापारमुत्सृज्यमनोमात्रेणावतिष्ठेत मनोपिविषयविकल्पाभिमुखमध्यवसायस्वरूपायांबुद्धौधारयेत् तदिदमुक्तंय च्छेद्वाङ्मनसीबुद्ध्येति तांबुद्धिंज्ञानचक्षुषाशुद्धत्वंपदार्थबोधेनसमंष्टिबुद्ध्यावा ज्ञानंशुद्धंत्वंपदार्थमप्यात्मावबोधेनायमात्माब्रह्मेत्यवबोधेनवाक्यजवृत्त्यायच्छेत् आत्मानंधीवृत्तिमप्यात्मनापरमचैतन्यप्र काशेननियच्छेत् इंद्रियाणिमनसिमनोबुद्धौबुद्धिंत्वंपदार्थेतंब्रह्माकारवृत्तौतांशुद्धात्मनिचेतिक्रमेणप्रविलाप्यस्वरूपात्मनावतिष्ठेतेत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥१६॥ निनीषेन्नेतुमिच्छेदात्मानं कु

अनित्यत्वेनचस्नेहंक्षुधांयोगेनपंडितः॥ कारुण्येनात्मनोमानंतृष्णांचपरितोषतः॥ १०॥ उत्थानेनजयेत्तंद्रींवितर्कंनिश्चयाज्जयेत्॥ मौनेनबहुभाष्यंचशौर्येण चभयंत्यजेत्॥ ११॥ यच्छेद्वाङ्मनसीबुद्ध्यातांयच्छेज्ज्ञानचक्षुषा॥ ज्ञानमात्मावबोधेनयच्छेदात्मानमात्मना॥ १२॥ तदेतदुपशांतेनबोद्धव्यंशुचिकर्मणा॥ योगदोषान्समुच्छिद्यपंचयान्कवयोविदुः॥ १३॥ कामंक्रोधंचलोभंचभयंस्वप्नंचपंचमम्॥ परित्यज्यनिषेवेतयतवाग्योगसाधनान्॥ १४॥ ध्यानमध्ययनंदा नंसत्यंह्रीरार्जवंक्षमा॥ शौचमाहारतःशुद्धिरिंद्रियाणांचसंयमः॥ १५॥ एतैर्विवर्धतेतेजःपाप्मानमुपहंतिच॥ सिध्यंतिचास्यसंकल्पाविज्ञानंचप्रवर्तते॥ १६॥ धूतपापःसतेजस्वीलघ्वाहारोजितेंद्रियः॥ कामक्रोधौवशेकृत्वानिनीषेद्ब्रह्मणःपदम्॥ १७॥ अमूढत्वमसंगित्वंकामक्रोधविवर्जनम्॥ अदैन्यमनुदीर्णत्वमनुद्वेगो व्यवस्थितिः॥ १८॥ एषमार्गोहिमोक्षस्यप्रसन्नोविमलःशुचिः॥ तथावाक्कायमनसांनियमःकामतोऽन्यथा॥ १९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०यो गाचारानुवर्णनंनामपंचसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २७५॥ ॥ ७॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ नारदस्यचसंवा दंदेवलस्यासितस्यच॥ १॥ आसीनंदेवलंवृद्धंबुद्ध्वाबुद्धिमतांवरम्॥ नारदःपरिपप्रच्छभूतानांप्रभवाप्ययम्॥ २॥

त्र ब्रह्मणःपदंपदनीयंयत्रब्रह्माचतुर्मुखोविलीयतेतत्स्थानं राहोःशिरइतिवद्भेदेभेदोपचारात्षष्ठी ॥ १७॥ अमूढत्वंवेदांतश्रवणाद्यभ्यासात् असंगित्वंवैराग्यात् कामक्रोधविवर्जनंसंतोषक्षमादार्ढ्यात् अ दैन्यंपरिपूर्णकामता अनुदीर्णत्वंदर्पाहंकारराहित्यं अनुद्वेगोनिर्भयत्वं अव्यवस्थितिरनिकेतत्वं ॥१८॥ कामतोऽन्यथाकामवैपरीत्येननियमोयोगोनिष्कामःकर्तव्यः योगजसिद्धीर्नेच्छेदित्यर्थः ॥ १९ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०पंचसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अत्रैवनिनीषेद्ब्रह्मणःपदमित्यत्रोक्तेब्रह्मणःपदेविषयेएव ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुतइत्यवांतरकारणप्रश्नः कमभ्येतीतिपार्यंतिकोपादानकारणप्रश्नः ॥ ३ ॥ आद्यस्योत्तरमाह येभ्यइति भूतानिजरायुजादीनि कालेकर्मोद्भवसमये भावोभावनानिखिलप्राणिधीवासनातयाप्रचोदितः प्रेरितःपरमात्मा महाभूतानिखादीनि ॥ ४ ॥ कःसृजतिकश्चास्यप्रवर्तकोभावइत्यतआह तेभ्यइति कालश्चतुर्युगात्मा अधर्मैरतोऽधर्मंतित्यक्षुर्धर्मारंभीधर्मैरतइतिचतुर्विधःकलिद्वापरत्रेताकृतयुगसंज्ञोजीवआत्माबुद्धिस्तयाप्रचोदितः एतेभ्यःकालबुद्धिमहाभूतेभ्यः परंचेतनमीशमचेतनंप्रधानंवान्यदस्तीतियोब्रूयात्सोऽसद्लीकंब्रूयात् नान्योऽतोस्तिद्रष्टेतिद्रष्ट्रंतरनिषेधश्रुतेः तुच्छ्येनाभ्वपिहितंयदासीत्तमसस्तन्महिनाजायतैकमितितुच्छाज्ञानमाहात्म्याद्बुद्ध्यादिरूपेणब्रह्मैवाजायतेतिश्रुतेर्दृश्यमानकार्यमेवास्तिनतुपरीक्षायांतिरोधीयमानंकारणमस्तिरज्जूरगोपादानाज्ञानवदतोऽन्येषांनित्यानुमेयत्वेनाभि

॥नारदउवाच॥ ॥कुतःसृष्टमिदंविश्वंब्रह्मन्स्थावरजंगमम्॥प्रलयेचकमभ्येतितद्भवान्प्रब्रवीतुमे॥३॥ ॥असितउवाच॥ ॥येभ्यःसृजतिभूतानिकालेभावप्रचोदितः॥महाभूतानिपंचेतितान्याहुर्भूतचिंतकाः॥४॥तेभ्यःसृजतिभूतानिकालआत्मप्रचोदितः॥एतेभ्योयःपरंब्रूयादसद्ब्रूयादसंशयम्॥५॥विद्धि नारदपंचैतान्शाश्वतानचलान्ध्रुवान्॥महतस्तेजसोराशीन्कालषष्ठान्स्वभावतः॥६॥

मतंप्रधानंतटस्थेश्वरश्चतदुभयंदृश्याद्द्रष्टुश्चान्यदचेतनंचेतनंवानास्तीतिस्पष्टं ॥ ५ ॥ एतान्खादीन् अचलान्परिणामशून्यान् ध्रुवानाद्यंतशून्यान् स्वप्नघटइवाजातत्वादेवत्वनाद्यंतवत्त्वदृष्टिर्भूतेषुभ्रांतिरेवेत्यर्थः जातएवनजायतेमायामात्रमिदंद्वैतमितिश्रुत्याच योलोकदृष्ट्याजातोघटादिःसएवपरमार्थतोनजायतेस्वप्नघटवदित्याद्यश्रुतेरर्थः द्वितीयायास्तुस्पष्टएवार्थः महतोमहत्तत्त्वाख्यस्यबुद्धिसूक्ष्मस्यतेजसः सत्त्वप्राधान्येनप्रकाशमयस्य राशीनिवराशीन्कार्याणिविद्धि कालउक्तरूपोजीवःसएवषष्ठोयेषांतान् स्वभावतइतिपूर्वकल्पादिप्राधान्येन ॥ ६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तानेवाह आपइति महत्तत्त्वस्यापिभौतिकत्वात्सात्मकेभ्योभूतेभ्यःपरमुत्कृष्टंकिमपितत्त्वंनासीत् उपपत्त्याश्रौतयुक्त्यालौकिकानुमानेनवाकश्चित्तदस्तीतियदिब्रूयात्तर्हिअंतेअसदज्ञानमेवब्रूयात् तथाहि दुःखस्यमूलंशरीरंतस्यापिकारणंकर्म कर्मण्यपिप्रवर्तकोरागादिर्दोषःसचाज्ञानादेवभवतीतिश्रौतीउपपत्तिस्तामसूत्रयद्भगवानक्षपादः दुःखजन्मप्रवृत्तिदोषमिथ्याज्ञानानामुत्तरोत्तरापायेतदनंतराभावादपवर्गइति तस्मान्मूलकारणमज्ञानमेव ननुसंसारकारणमज्ञानमस्तु तस्यवियदादिप्रपंचकारणत्वेकिंमानमितिचेत् अत्रपृच्छामः किंतदज्ञानंयत्संसारकारणमुच्यते नतावज्ज्ञानाभावमात्रं तस्यसुषुप्तावपिसत्त्वेनदोषाद्यजनकत्वात् अभावाद्भावोत्पत्त्यसंभवाच्च नापिसंशयज्ञानं अनवधारणात्मकस्यतस्यप्रवृत्त्याद्यनुपयोगित्वात् तस्मादतस्मिंस्तद्बुद्धिरूपविपरीतज्ञानंतत्रानात्मनिदेहादावात्मबुद्धिरूपंसंसारकारणमितिवाच्यं नचासिंहोमाणवकइत्यादौमाणवकेसिंहत्वबुद्धिरस्तिप्रयोक्तृप्रतिपत्तृभ्यांसिंहमाणवकयोर्भेदस्यप्रतिपन्नत्वात् अस्मिंस्तच्छब्दप्रयोगमात्रं तत्तुमाणवकेसिंहगतक्रौर्यादिसंबंधप्रत्यायकंगौणमितिप्रसिद्धं देहादिस्तुशुक्तिरजतवदात्मनितादात्म्येनाध्यस्तइतिकृशोहंगौरोहमितितत्रदेहधर्मस्यगौरत्वादेःप्रत्ययोनगौणः सिंहमाणवकयोरिवदेहात्मनोर्भेदस्यलोकाप्रसिद्धत्वात् ननुमास्तुतयोर्भेदप्रसिद्धिः तथापिस्फटिकलौहित्यन्यायेनधर्ममात्राध्यासेनैवकृशोहमित्यादिव्यवहारोपपत्तावात्मनिकिंदेहाद्यध्यासकल्पनयेतिचेत् किमहमर्थमेवात्मानंब्रूषेउततोन्यं आद्येइष्टापत्तेः नहिजडयोर्देहाहमोरन्यधर्मस्यान्यत्राध्यासेकिंचिदस्माकंहीयते अहमर्थस्यचैतन्याश्रयत्वेनाजडत्वंत्वाकरएवदृश्यत्वादिनाहेतुनानात्मत्वादेवनिरस्तं अंत्ये निःसंगस्यससंगेनकूटस्थस्यविकारिणा आत्मनोऽनात्मनायोगोवास्तवोनो

आपश्चैवांतरिक्षंचपृथिवीवायुपावकौ ॥ नासीद्धिपरमंतेभ्योभूतेभ्योमुक्तसंशयम् ॥ ७॥ नोपपत्त्यानवायुक्त्यात्वसद्ब्रूया
दसंशयम्॥ वेत्थैतानभिनिर्वृत्तान्षडेतेयस्यराशयः॥ ८ ॥ पंचैवतानिकालश्चभावाभावौचकेवलौ॥ अष्टौभूतानिभूतानां
शाश्वतानिभवात्ययौ॥ ९ ॥ अभावंयांतितेष्वेवतेभ्यश्चप्रभवंत्यपि॥ विनष्टोप्यनुतान्येवजंतुर्भवतिपंचधा॥ १० ॥

पपद्यतइतिवृद्धवचनात्शुक्तिरजतवदनिर्वचनीयएवतयोरज्ञानकृतःसंबंधइत्यज्ञानमेवांतेशरणीकरणीयं तथाचस्वप्नवदज्ञानेनैवसर्वव्यवहारोपपत्तौवियदादीनांपृथक्सत्त्वकल्पनंगरीयस्तरमित्युपेक्षणीयं तस्माद्युक्तमुक्तमसद्ब्रूयादसंशयमिति आसिद्धेःपरममितिपाठेतुयावन्मोक्षंभूतेभ्यःपरममधिकंनोपपत्त्यानवायुक्त्याकश्चिद्ब्रूयात् यदिब्रूयात्तर्ह्यसदज्ञानमेवब्रूयात् मोक्षेतुनवाभूतानिनाप्यज्ञानमितिभावः असिद्धिःपरमेतेभ्यइतिपाठेपिएतेभ्यःपरमस्तीतियत्तत्रासिद्धिःप्रमाणाभावः यतःनोपपत्त्यानवायुक्त्यातद्ब्रूयात्किंत्वसदेवब्रूयादितियोज्यं सार्धः ॥७॥ एतान्षडभिनिर्वृत्तान्सर्वत्रकार्येऽनुगतान्वेत्थजानीषेयस्यचैतेराशयःकार्याणितदसच्छब्दवाच्यमज्ञानंचवेत्थ अहमज्ञइत्यनुभवोनीहारेणप्रावृताजल्प्याचेतिश्रुतिश्चाज्ञानसद्भावेप्रमाणमस्तीतिभावः ॥ ८ ॥ भावोभावनंपूर्वसंस्कारः अभावोऽज्ञानं भावांतरमभावोहिकयाचित्तुव्यपेक्षयेतिन्यायेनतदपिभावरूपमेवनतुसप्तमपदार्थरूपमित्युक्तंप्रागेव कालोजीवःपंचभूतानिचेत्यष्टौभूतान्यनादीनिशाश्वतान्यखंडदंडायमानानिभूतानांस्थावरजंगमानांभवात्ययावुत्पत्तिलयस्थानानि ॥ ९ ॥ एतदेवव्याचष्टेःभावमिति ननुस्थावरजंगमदेहावयवानांभूम्यादीनांस्वस्वकारणेलयोयुज्यते जीवस्यतुलयस्थानंनास्तिनान्योतोस्तिद्रष्टेतिद्रष्ट्रंतरनिषेधादतआह विनष्टइति तान्येवभूतानिनष्टान्यनुलक्षीकृत्यजंतुरपिपंचधाभूत्वानष्टोपिभवति विज्ञानघनएवैतेभ्योभूतेभ्यःसमुत्थायतान्येवानुविनश्यतीतिजलचंद्रन्यायेनोपाधिभूतभूतनाशेनतन्नाशस्यापिश्रवणात् ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पंचधात्वमेवविवृणोति तस्येत्यादिना ॥११॥ इंद्रियार्थानांशब्दादीनां ज्ञानानिज्ञानकरणानि ॥ १२ ॥ पंचइंद्रियाणिपंचसुरूपादिषुपंचधादर्शनादिक्रियारूपेणवर्त्तमानानेतान्गुणानेवोपपत्त्यायुक्त्याविद्धि अयमर्थः प्रकाश्यप्रकाशकयोर्गंधघ्राणयोःपार्थिवत्वमेवैकजातीयत्वावगमाद्विषयपंचकप्रकाशंमनःपंचभूतात्मकंतत्प्रवर्त्तकोविज्ञानमयोपितादृशएवतस्यैवपूर्वापरीभावोदर्शनादिक्रिया अतःद्रष्टृदर्शनदृश्यानांत्रयाणामपिगुणात्मत्वमुपपन्नमिति ॥१३॥ रूपमिति तद्गुणाःउपलब्धुर्विज्ञानमयस्यगुणाः पंचधाभूतेनतेनैवोपलब्ध्राउपलभ्यंते इंद्रियैःकरणैः ॥१४॥ उपलब्धुःस्वरूपमाह रूपमितिसार्धत्रयेण मनःसहितानींद्रियाणीतिज्ञेयं क्षेत्रज्ञोविज्ञानात्मा क्षेत्रंचज्ञश्चतयोःसमाहारः अथवाक्षेत्रयुक्तोज्ञःक्षेत्रज्ञःबुद्धिविशिष्टश्चेतनइत्यर्थः ॥१५॥ क्षेत्रात्क्षेत्रज्ञंविविनक्ति चित्तमिति ॥ १६ ॥ चित्तादीनंतःक

तस्यभूमिमयोदेहःश्रोत्रमाकाशसंभवम्॥ सूर्याच्चक्षुरसुर्वायोरद्भ्यस्तुखलुशोणितम्॥ ११ ॥ चक्षुषीनासिकाकर्णौत्वक्जिह्वेतिचपंचमी॥इंद्रियाणींद्रियार्थानां ज्ञानानिकवयोविदुः ॥ १२ ॥ दर्शनंश्रवणंघ्राणंस्पर्शनंरसनंतथा ॥ उपपत्त्यागुणान्विद्धिपंचपंचसुपंचधा॥ १३ ॥ रूपंगंधोरसःस्पर्शःशब्दश्चैवाथतद्गुणाः॥ इंद्रियैरुपलभ्यंतेपंचधापंचपंचभिः॥ १४॥ रूपंगंधंरसंस्पर्शंशब्दंचैवाथतद्गुणान्॥ इंद्रियाणिनबुध्यंतेक्षेत्रज्ञस्तैस्तुबुध्यते ॥ १५ ॥ चित्तमिंद्रियसंघातात्परंतस्मात्परंमनः॥ मनसस्तुपराबुद्धिःक्षेत्रज्ञोबुद्धितःपरः॥ १६॥ पूर्वंचेतयतेजंतुरिंद्रियैर्विषयान्पृथक्॥ विचार्यमनसापश्चादथबुद्ध्याव्यवस्यति ॥ इंद्रियैरुपलब्धार्थान्बुद्धिमांस्तुव्यवस्यति॥१७॥चित्तमिंद्रियसंघातंमनोबुद्धिस्तथाष्टमी॥अष्टौज्ञानेंद्रियाण्याहुरेतान्यध्यात्मचिंतकाः॥१८॥ पाणिपादंचपायुश्चमेहनंपंचमंमुखम्॥इतितंशब्द्यमानानिशृणुकर्मेंद्रियाण्यपि॥१९॥ जल्पनाभ्यवहारार्थंमुखमिंद्रियमुच्यते॥गमनेंद्रियंतथापादौकर्मणःकरणेकरौ ॥ २० ॥ पायूपस्थंविसर्गार्थमिंद्रियेतुल्यकर्मणी॥ विसर्गेचपुरीषस्यविसर्गेचापिकामिके ॥ २१॥ बलंषष्ठंषडेतानिवाचासम्यग्यथामम॥ ज्ञानचेष्टेंद्रियगुणाःसर्वेषांशब्दितामया॥२२॥

रणवृत्तिभेदान्व्याचष्टे पूर्वमिति चेतयतेजानाति सामान्यतइदमितिज्ञानमनवधृतविशेषंचित्तमिति पृथगितिकोटिद्वयमुपन्यस्ययद्विचारात्मकंज्ञानमिदंवाइदंवेतितन्मनोव्यवस्यतिनिश्चिनोतिययासाबुद्धिः यइंद्रियैरर्थान्व्यवस्यतिसउपलब्धाबुद्धिमान्बुद्ध्युपहितः ॥ १७ ॥ इंद्रियसंघातंश्रोत्रादिपंचकं एतेनबुद्धेरिंद्रियत्वादुपलब्धाततोऽपिनिष्कृष्टोऽनुपाधिचिन्मात्रस्वरूपःक्षेत्रज्ञोदर्शितोभवति ॥ १८ ॥ मेहनंशिश्नं मुखंवागिंद्रियमदनसाधनंच ॥ १९ ॥ एतेषांविषयानाह जल्पनेति ॥ २० ॥ पायूपस्थमितिपूर्वार्धस्योत्तरार्धंव्याख्यानं ॥ २१ ॥ बलमिति पंचवृत्तिःप्राणः यथाममतथासर्वेषां एतानिषडितिमयावाचाउक्तानीतिशेषः चेष्टाकर्मयथागमंसंशब्दितामयाइतिपाठेस्पष्टोऽर्थः तेनसामान्याकरणवृत्तिःप्राणाद्यावायवःपंचेतिसांख्यानांसंमतःप्राणस्येंद्रियानतिरेकपक्षःपरास्तः निर्विशेषंनसामान्यमितिन्यायेनसुषुप्तौसर्वेंद्रियोपरमेप्राणानुपलंभापत्तेः तुल्यन्यायेनतथामनसोऽप्यानिंद्रियत्वापत्तेः ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंजाग्रदवस्थापरीक्षिता सुषुप्तिस्वप्नयोःस्वरूपमाह इंद्रियाणामिति इंद्रियाण्यष्टौचित्तमनोबुद्धिसहितानिप्राणव्यतिरिक्तानिपंचकर्मेंद्रियाणिच तेषांसंत्यागात्त्यक्तवास्यस्तत्क्षेवस्वरूपमात्रेणतदाक्षेत्रज्ञ आस्तइत्यर्थः नरइतिमूलाज्ञाननाशाभावाज्जीवत्वंदर्शितं ॥ २३ ॥ अव्युपरतमितिच्छेदः ॥ २४ ॥ ननुस्वप्नेविषयाणामभावात्कथंतद्धानमतआह सात्त्विकाइति येभावाभाव्यंतेचिंत्यंतइतिभावावासना मयाविषयायेजाग्रत्प्रसिद्धास्तानेवसात्त्विकादीन्कर्मयुक्तान्भोगप्रदकर्मयुक्तान्प्रशंसंति स्वप्नेपीतिशेषः जाग्रद्वासनाएवकर्मोद्भवेस्वप्नेपिभांतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ एतदेवाह आनंदइति आनंदःसुखं कर्मणांसिद्धिरैश्वर्यं प्रतिपत्तिर्ज्ञानं परागतिःपरंवैराग्यंधर्मोवा धर्मोज्ञानंविरागऐश्वर्यं सात्त्विकमेतद्रूपमितिसम्रत्युक्तेः सात्त्विकस्यपुरुषस्यस्मृतिर्निमित्तानिहेतुभूतानानंदादीन्भावान्वासनाःसंश्रयते सात्त्विकःपुमान् जाग्रद्वासनाहेतुकानानंदादीन्स्वप्नेस्मरतीतिभावः ॥ २६ ॥ सात्त्विकस्येत्युपलक्षणत्वेनव्याचष्टे जंतुष्विति सात्त्विकेषुराजसेषुतामसेषुवाजंतुष्वेकतमेषुयेषुकेषुचिद्येभावायावासनाविधिंकर्मगतिमास्थि

इंद्रियाणांस्वकर्मभ्यःश्रमादुपरमोयदा ॥ भवतींद्रियसंत्यागादथस्वपितिवैनरः ॥ २३ ॥ इंद्रियाणांव्युपरमेमनोऽव्युपरतंयदि ॥ सेवतेविषयानेवतंविद्यात्स्वप्नदर्शनम् ॥ २४ ॥ सात्त्विकाश्चैवयेभावास्तथातामसराजसाः ॥ कर्मयुक्तान्प्रशंसंतिसात्त्विकानितरांस्तथा ॥ २५ ॥ आनंदःकर्मणांसिद्धिःप्रतिपत्तिःपरागतिः ॥ सात्त्विकस्यनिमित्तानिभावान्संश्रयतेस्मृतिः ॥ २६ ॥ जंतुष्वेकतमेष्वेवंभावायेविधिमास्थिताः ॥ भावयोरीप्सितंनित्यंप्रत्यक्षंगमनंतयोः ॥ २७ ॥ इंद्रियाणिचभावाश्चगुणाःसप्तदशस्मृताः ॥ तेषामष्टादशोदेहीयःशरीरेसशाश्वतः ॥ २८ ॥

तास्तानेवभावान्स्मृतिःसंश्रयतइतिपूर्वेणसंबंधः सात्त्विकादिसंस्कारेष्वन्यतमःप्राक्कर्मोपोद्बलितःस्वप्नेतादृशान्भावान्स्मारयतीत्यर्थः स्मृतिरूपमपितज्ज्ञानंभोगप्रदकर्मवशादेवप्रत्यक्षवदवभातीतिभावः जाग्रत्स्वप्नयोरुपपादनफलंदर्शयति भावयोरिति द्वित्वंजात्यभिप्रायं जाग्रद्भावजातीयस्यस्वाप्नभावजातीयस्यचगमनमपसरणंजागरीयभावस्यस्वप्नेस्वाप्नस्यजागरेचद्वयस्यापिसुषुप्तौप्रत्यक्षंदृष्टंतदेवनित्यमपुनरावृत्तिस्वभावमीप्सितं नित्यासुषुप्तिरेवमुक्तिःसैवापेक्षितव्या उच्छेदशीलयोर्भावयोरात्यंतिकोच्छेदस्यापिसंभवादित्यर्थः ॥ २७ ॥ वह्न्यौष्ण्यवदात्मनितयोरनुच्छेदमाशंक्याह इंद्रियाणीति पूर्वोक्तानिचतुर्दशेंद्रियाणि त्रयःसात्त्विकादयोभावाः एतेसप्तदशगुणाभोक्तुरष्टादशस्यात्मनोभोग्याअतोभोक्तृभोग्ययोःस्वस्वामिभावसंबंधोवह्न्यौष्ण्यवत्तादात्म्याभावादुच्छेद्योभवतीत्यर्थः शरीरेसप्तदशात्मिकायामविद्यायांप्रविष्टोयोष्टादशःसशाश्वतोभोक्तेत्यर्थः ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुभोक्तुर्विक्रियावतःकथंशाश्वतत्वमित्याशंक्याह अथवेति अविद्ययासहितास्तेअष्टादशगुणाभोग्याएव भोक्तुरप्यविद्ययासंहतत्वात्पारार्थ्यमस्त्यतःसोपिभोग्यवर्गांतर्भूतइत्यर्थः शरीरिणांचिदात्म
नांयस्यानुभवस्यार्थेभोक्ताभोग्यमिच्छतिससर्वशेषीपरमप्रेमास्पदंतस्यैवैतेष्टादशभोग्याः बहुत्वंभोक्तृभेदकृतानुभवभेदाभिप्रायं शरीरिणामितिकर्मणिषष्ठी भोक्तादयोनुभवाश्रिताः अस्यानुभवस्यसत्त्वे
प्रमाणमाह तद्वियोगेहीति यतोनुभवाभावेसाविद्यास्तेनसंति प्रमात्रादिभावाभावसाधकस्यानुभवस्याभावेप्रमात्रादयएवनसिध्यंत्यतःसप्रसिद्धतरइत्यर्थः यथोक्तंवार्तिके प्रमाणमप्रमाणंचप्रमाभावस्तथै
वच यदाश्रिताःप्रवर्तंतेतदासंभावनाकुतइति अप्रमाणंमातृमेयात्मकं ॥ २९ ॥ नन्वनुभवोपिनप्रमोदास्पदंदुःखानुभवस्यापिप्रार्थ्यत्वापत्तेरित्यतआहाथवेति संनिपातएकीभावः शरीरंस्थूलसूक्ष्मभेदेनद्वि
विधं एकोऽनुभवःशरीरिणाभोक्तासहदशचाष्टौचेत्यष्टादशपूर्वोक्तागुणाःऊष्मणाजाठराग्निनासहविंशोविंशतेर्गणः अयंकृत्स्नोपिपांचभौतिकःसंघातः अत्रानुभवस्यधीवृत्तिरूपत्वंवृत्तिवृत्तिमतोर्भेदंचवि
वक्षित्वासंघातमध्येपाठः तेनवृत्तिरूपोऽनुभवःक्षेत्रज्ञइतिशंकांपरास्ययोमातृमानमेयप्रमाणानांतदाभासानांतदभावानांचप्रकाशकोयोऽखंडसंविद्रूपोनुभवःसक्षेत्रज्ञइतिस्थितं ॥ ३० ॥ अस्यैवदेहेप्रवेशा

अथवासशरीरास्तेगुणाःसर्वेशरीरिणाम्॥संश्रितास्तद्वियोगेहिसशरीरानसंतिते॥२९॥अथवासंनिपातोयंशरीरंपांचभौतिकम्॥एकश्चदशचाष्टौचगुणाःसह
शरीरिणा॥ऊष्मणासहविंशोवासंघातःपांचभौतिकः॥३०॥महान्संधारयत्येतच्छरीरंवायुनासह॥तस्यप्रभावयुक्तस्यनिमित्तंदेहभेदने॥३१॥यथैवोत्प
द्यतेकिंचित्पंचत्वंगच्छतेतथा॥पुण्यपापविनाशांतेपुण्यपापसमीरितः॥देहंविशतिकालेनततोऽयंकर्मसंभवम्॥३२॥हित्वाहित्वाह्ययंप्रैतिदेहाद्देहंकृताश्रयः॥
कालसंचोदितःक्षेत्रीविशीर्णाद्वागृहाद्गृहम्॥३३॥तत्रनैवानुतप्यंतेप्राज्ञानिश्चितनिश्चयाः॥कृपणास्त्वनुतप्यंतेजनाःसंबंधदर्शिनः॥३४॥

दिकमाह महानित्यादिना महानेकविंशतितमउक्तविधोऽनुभवोवायुनाप्राणेनोपकरणेनसहशरीरंविंशात्मकंक्षेत्रंधारयति ननुतत्प्राणेप्रपन्नउदतिष्ठदितिप्राणस्यैवमुख्यंशरीरधारकत्वमुच्यतइत्याशंक्याह
तस्येति तस्यमहतोनिमित्तमुपकरणंदेहभेदनेदेहनाशे यथाघटनाशेमुद्गरोनिमित्तमात्रंभेत्तातुपुरुषएवंमहानेवधारयितादेहस्यवायुस्तुनिमित्तमात्रं निमित्तमात्रपरतयाचश्रुतिरप्युपपन्नैवेतिनकश्चिद्दोषः त
थाचश्रुत्यंतरं नप्राणेननापानेनमर्त्योजीवतिकश्चन इतरेणतुजीवंतियस्मिन्नेतावुपाश्रितावितिप्रभावयुक्तस्येत्यनेनअपाणिपादोजवनोग्रहीतापश्यत्यचक्षुःसशृणोत्यकर्णः सवेत्तिवेद्यंनतुतस्यास्तिवेत्तातमा
हुरग्र्यंपुरुषंमहांतं परास्यशक्तिर्विविधैवश्रूयतेस्वाभाविकीज्ञानबलक्रियाचेत्यादिश्रुत्यर्थोदर्शितः ॥ ३१ ॥ एवंप्रविष्टस्यदेहनाशोत्पत्तीअनुनाशोत्पत्तीअपिस्तइत्याह यथैवेतिसार्धेन यथैवर्किंचिद्घटा
दिकमुत्पद्यतेनश्यतिचतथैवायंप्रारब्धपुण्यपापविनाशांतेपंचत्वंगच्छति संचितपुण्यपापाभ्यांसमीरितःकालेनदेहंदेहांतरंविशति ॥ ३२ ॥ कृताश्रयोऽविद्याकामकर्मभिर्निष्पादितदेहांतरः वाशब्दइवार्थे
॥ ३३ ॥ तत्रदेहसंबंधकृतेमरणादौसतिसंबंधदर्शिनआत्मनोऽनात्मनादेहपुत्रादिनासंबंधंवस्तुतोऽविद्यमानमपिभ्रांत्यापश्यंतः ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पुत्रादिसंबंधंतावन्निषेधति नहीति ॥ ३५ ॥ देहादिसंबंधंनिषेधति नैवेति कदाचित्विद्यया कर्मदाहेसतिपरमांगतिंमोक्षंयाति ॥३६॥ तथापिप्रारब्धकर्मणामवश्यभोक्तव्यत्वमाह पुण्येति ॥ ३७ ॥ संचितकर्मणांज्ञानेनैवदाहइत्याह पुण्येति तत्क्षयेपुण्यपापक्षयेसति अस्यजीवस्यब्रह्मभावेब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतिसिद्धेब्रह्मविद्ययाव्यक्तीभूतेसतिपरांगतिंकैवल्यंपश्यंतिपंडिताःशास्त्रदृष्ट्यानत्वन्यस्यकैवल्यमन्येनद्रष्टुंशक्यतइति ॥३८॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०पंचसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७५॥ ॥७६॥ ॥ उक्तविधज्ञानप्रतिबंधिकासर्वानर्थहेतुस्तृष्णाममतात्यागेननाशनीयेत्याह भ्रातरइत्यादिनाध्यायेन ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अर्थाःब्रह्मलोकांताविषयाः समृद्धाःसंपन्नाः हिप्रसिद्धं विजानतांविवेकिनांदुःखमेव यदाहभगवान्पतंजलिः परिणामतापसंस्कारदुःखैर्गुणवृत्तविरोधा

नत्वयंकस्यचित्कश्चिन्नास्यकश्चनविद्यते ॥ भवत्येकोह्ययंनित्यंशरीरसुखदुःखकृत् ॥ ३५ ॥ नैवसंजायतेजंतुर्नचजातुविपद्यते ॥ यातिदेहमयंमुक्त्वाकदाचित्परमांगतिम् ॥ ३६ ॥ पुण्यपापमयंदेहंक्षपयन्कर्मसंक्षयात् ॥ क्षीणदेहःपुनर्देहीब्रह्मत्वमुपगच्छति ॥ ३७ ॥ पुण्यपापक्षयार्थंहिसांख्यज्ञानंविधीयते ॥ तत्क्षयेह्यस्यपश्यंतिब्रह्मभावेपरांगतिं ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभा०शां०मो०नारदासितसंवादेपंचसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७५ ॥ ॥ ७६ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भ्रातरःपितरःपौत्राज्ञातयःसुहृदःसुताः ॥ अर्थहेतोर्हताःक्रूरैरस्माभिःपापकर्मभिः ॥ १ ॥ येयमर्थोद्भवातृष्णाकथमेतांपितामह ॥ निवर्तयेयंपापानितृष्णयाकारितावयं ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ गीतंविदेहराजेनमांडव्यायानुपृच्छते ॥ ३ ॥ सुसुखंबतजीवामियस्यमेनास्तिकिंचन ॥ मिथिलायांप्रदीप्तायांनमेदह्यतिकिंचन ॥ ४ ॥ अर्थाःखलुसमृद्धाहिबाढंदुःखंविजानताम् ॥ असमृद्धास्त्वपिसदामोहयंत्यविचक्षणान् ॥ ५ ॥ यच्चकामसुखंलोकेयच्चदिव्यंमहत्सुखम् ॥ तृष्णाक्षयसुखस्यैतेनार्हतःषोडशींकलाम् ॥ ६ ॥ यथैवशृंगंगोःकालेवर्धमानस्यवर्धते ॥ तथैवतृष्णावित्तेनवर्धमानेनवर्धते ॥ ७ ॥ किंचिदेवममत्वेनयदाभवतिकल्पितम् ॥ तदेवपरितापायनाशेसंपद्यतेपुनः ॥ ८ ॥ नकामाननुरुध्येतदुःखंकामेषुवैरतिः ॥ प्राप्यार्थमुपयुंजीतधर्मंकामान्विसर्जयेत् ॥ ९ ॥

च्चदुःखमेवसर्वंविवेकिनइति परिणामेदुःखंविनश्यद्वस्थःपुत्रादिर्दुःखंददाति विद्यमानोपिचैत्रपुत्रवन्नायंगुणवानितितापयन्दुःखंददाति गुणवान्विनष्टोपिहापुत्रइतिस्मृत्वास्मृत्वादुःखसंस्कारोद्बोधनेन दुःखंददाति सर्वथारमणीयेपितस्मिन्चलंगुणवृत्तमितिन्यायेनप्रतिक्षणपरिणामितयाचित्तस्यसूक्ष्मंराजसंतामसंदुःखमोहहेतुंपरिणामंयोगिनएवजानंतिनतुमंदाः अंतःसंज्ञाःस्थावरवद्दारसहामूढास्तद्दुःखमितिविद्रवंते अक्षिमात्रकल्पोहिविद्वान्अत्यंतदुःखलेशेनाप्युद्विजतेऽतोविवेकिनःसर्वंब्रह्मलोकांतंदुःखमेवेतिसूत्रार्थसंक्षेपः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ प्राप्येति धर्मार्थमपिवित्तंनलिप्सेत यथोक्तं धर्मार्थंयस्यवित्तेहावरंतस्यनिरीहता प्रक्षालनाद्धिपंकस्यदूरादस्पर्शनंवरमिति धर्ममपिअर्थंप्राप्यैवउपयुंजीत कामांस्तुअर्थंप्राप्यापिविसर्जयेदेव ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 आत्मनासोपमःआत्मौपम्येनसर्वेषांसुखमिच्छेत् दुःखंचनेच्छेदित्यर्थः सर्वंपुण्यपापसंचयं ॥ १० ॥ ततोपिकिमतआह उभेइति सत्यानृतेजाग्रत्स्वप्नौशोकानंदौइष्टवियोगसंयोगजौत्यक्त्वा कुतः यस्मा
त्प्रियाप्रियेइष्टानिष्टेएवतन्मूलभूतेत्यजति तेनचभयंसंसारं अभयमैश्वर्यं प्रशांतोनिर्विकल्पः निरामयोनिर्द्वंद्वः ॥ ११ ॥ १२ ॥ चारित्रंसदाचारं ॥ १३ ॥ १४ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०षट्सप्त

 विद्वान्सर्वेषुभूतेषुआत्मनासोपमोभवेत् ॥ कृतकृत्योविशुद्धात्मासर्वंत्यजतिचैवह ॥ १० ॥ उभेसत्यानृतेत्यक्त्वाशोकानंदौप्रियाप्रिये ॥ भयाभयंचसंत्यज्यस
प्रशांतोनिरामयः ॥ ११ ॥ यादुस्त्यजादुर्मतिभिर्यानजीर्यतिजीर्यतः ॥ योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतःसुखम् ॥ १२ ॥ चारित्रमात्मनःपश्यंश्चंद्रशुद्ध
मनामयं ॥ धर्मात्मालभतेकीर्तिंप्रेत्यचेहयथासुखम् ॥ १३ ॥ राज्ञस्तद्वचनंश्रुत्वाप्रीतिमानभवद्द्विजः ॥ पूजयित्वाचतद्वाक्यंमांडव्योमोक्षमाश्रितः ॥ १४ ॥ ॥ इ
तिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० मांडव्यजनकसंवादेषट्सप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ अतिक्रामतिकालेऽस्मिन्
सर्वभूतभयावहे ॥ किंश्रेयःप्रतिपद्येततन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ पितुःपुत्रेणसंवादंतंनिबोधयुधिष्ठि
र ॥ २ ॥ द्विजातेःकस्यचित्पार्थस्वाध्यायनिरतस्यवै ॥ पुत्रोबभूवमेधावीमेधावीनामनामतः ॥ ३ ॥ सोब्रवीत्पितरंपुत्रःस्वाध्यायकरणेरतम् ॥ मोक्षधर्मेष्वकुश
लंमोक्षधर्मविचक्षणः ॥ ४ ॥ ॥ पुत्रउवाच ॥ ॥ धीरःकिंस्वित्तातकुर्यात्प्रजानन्क्षिप्रंह्यायुर्भ्रश्यतेमानवानाम् ॥ पितस्तथाख्याहियथार्थयोगंममानुपूर्व्यायेन
धर्मंचरेयम् ॥ ५ ॥ ॥ पितोवाच ॥ ॥ अधीत्यवेदान्ब्रह्मचर्येषुपुत्रपुत्रानिच्छेत्पावनार्थंपितॄणाम् ॥ अग्नीनाधायविधिवच्चेष्टयज्ञोवनंप्रविश्याथमुनिर्बुभूषेत् ॥ ६ ॥
पुत्रउवाच ॥ ॥ एवमभ्याहतेलोकेसर्वतःपरिवारिते ॥ अमोघासुपतंतीषुकिंधीरइवभाषसे ॥ ७ ॥ ॥ पितोवाच ॥ ॥ कथमभ्याहतोलोकःकेनवापरिवारितः ॥
अमोघाःकाःपतंतीहकिंनुभीषयसीवमाम् ॥ ८ ॥ ॥ पुत्रउवाच ॥ ॥ मृत्युनाभ्याहतोलोकोजरयापरिवारितः ॥ अहोरात्राःपतंतीमेतच्चकस्मान्नबुध्यसे ॥ ९ ॥
यदाहमेवजानामिनमृत्युस्तिष्ठतीतिह ॥ सोहंकथंप्रतीक्षिष्येज्ञानेनापिहितश्चरन् ॥ १० ॥ रात्र्यांरात्र्यांव्यतीतायामायुरल्पतरंयदा ॥ गाधोदकेमत्स्यइवसुखं
विंदेतकस्तदा ॥ ११ ॥ पुष्पाणीवविचिन्वंतमन्यत्रगतमानसम् ॥ अनवाप्तेषुकामेषुमृत्युरभ्येतिमानवम् ॥ १२ ॥

त्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तृष्णात्यागिनाचत्वारआश्रमायथाक्रमंसेव्यानवेतिपृच्छति अतिक्रामतीति ॥ १ ॥ क्रमानुष्ठानमनियतायुषामशक्यमतोयत्रकुत्रचिदा
श्रमेस्थितैःमोक्षपरैर्भवितव्यमितिवक्ष्यन्पूर्वोक्तमेवेतिहासंप्रस्तौति अत्रापीति ॥ २ ॥ स्वाध्यायनिरतस्यकेवलाध्ययननिरतस्य ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

श्वःकार्यमद्यकुर्वीतपूर्वाह्णेचापराह्णिकम् ॥ नहिप्रतीक्षतेमृत्युःकृतंवास्यनवाकृतम् ॥ १३ ॥ अद्यैवकुरुयच्छ्रेयोमात्वांकालोत्यगान्महान् ॥ कोहिजानातिकस्या
द्यमृत्युकालोभविष्यति ॥ १४ ॥ अकृतेष्वेवकार्येषुमृत्युर्वैसंप्रकर्षति ॥ युवैवधर्मशीलःस्यादनिमित्तंहिजीवितम् ॥ १५ ॥ कृतेधर्मेभवेत्प्रीतिरिहप्रेत्यचशाश्वती ॥
मोहेनहिसमाविष्टःपुत्रदारार्थमुद्यतः ॥ १६ ॥ कृत्वाकार्यमकार्यंवातुष्टिमेषांप्रयच्छति ॥ तंपुत्रपशुसंपन्नंव्यासक्तमनसंनरम् ॥ १७ ॥ सुप्तंव्याघ्रंमहौघोवामृत्यु
रादायगच्छति ॥ संचिन्वानकमेवैनंकामानामवितृप्तकम् ॥ १८ ॥ वृकीवोरणमासाद्यमृत्युरादायगच्छति ॥ इदंकृतमिदंकार्यमिदमन्यत्कृताकृतम् ॥ १९ ॥ एव
मीहासमायुक्तंमृत्युरादायगच्छति ॥ कृतानांफलमप्राप्तंकार्याणांकर्मसंगिनाम् ॥ २० ॥ क्षेत्रापणगृहासक्तंमृत्युरादायगच्छति ॥ दुर्बलंबलवंतंचप्राज्ञंशूरं
जडंकविम् ॥ २१ ॥ अप्राप्तसर्वकामार्थंमृत्युरादायगच्छति ॥ मृत्युर्जराचव्याधिश्चदुःखंचानेककारणम् ॥ २२ ॥ असंत्याज्यंयदामर्त्यैःकिंस्वस्थइवतिष्ठसि ॥
जातमेवांतकोंतायजराचाभ्येतिदेहिनम् ॥ २३ ॥ अनुषक्ताद्वयेनैतेभावाःस्थावरजंगमाः ॥ नमृत्युसेनामायांतींजातुकश्चित्प्रबाधते ॥ २४ ॥ बलात्सत्यमृतेत्वेकं
सत्येह्यमृतमाश्रितम् ॥ मृत्योर्वागृहमेतद्वैयाग्रामेवसतोरतिः ॥ २५ ॥ देवानामेषवैगोष्ठोयदरण्यमितिश्रुतिः ॥ निबंधनीरज्जुरेषायाग्रामेवसतोरतिः ॥ २६ ॥
छित्त्वैनांसुकृतोयांतिननांछिंदंतिदुष्कृतः ॥ योनहिंसतिसत्त्वानिमनोवाक्कर्महेतुभिः ॥ २७ ॥ जीवितार्थापनयनैःप्राणिभिर्नसबध्यते ॥ तस्मात्सत्यव्रताचारः
सत्यव्रतपरायणः ॥ २८ ॥ सत्यकामःसमोदांतःसत्येनैवांतकंजयेत् ॥ अमृतंचैवमृत्युश्चद्वयंदेहेप्रतिष्ठितम् ॥ २९ ॥ मृत्युरापद्यतेमोहात्सत्येनापद्यतेऽमृतम् ॥
सोहंसत्यमहिंसार्थीकामक्रोधबहिष्कृतः ॥ ३० ॥ समाश्रित्यसुखंक्षेमीमृत्युंहास्याम्यमृत्युवत् ॥ शांतियज्ञरतोदांतोब्रह्मयज्ञेस्थितोमुनिः ॥ ३१ ॥ वाङ्मनःक
र्मयज्ञश्चभविष्याम्युदगायने ॥ पशुयज्ञैःकथंहिंस्रैर्मादृशोयष्टुमर्हति ॥ ३२ ॥ अंतवद्भिरुतप्राज्ञःक्षत्रयज्ञैःपिशाचवत् ॥ आत्मन्येवात्मनाजातआत्मनिष्ठोप्र
जःपितः ॥ ३३ ॥ आत्मयज्ञोभविष्यामिनमांतारयतिप्रजा ॥ यस्यवाङ्मनसीस्यातांसम्यक्प्रणिहितेसदा ॥ ३४ ॥ तपस्त्यागश्चयोगश्चसतैःसर्वमवाप्नुयात् ॥
नास्तिविद्यासमंचक्षुर्नास्तिविद्यासमंफलम् ॥ ३५ ॥ नास्तिरागसमंदुःखंनास्तित्यागसमंसुखम् ॥ ३६ ॥ नैतादृशंब्राह्मणस्यास्तिवित्तंयथैकतासमतासत्यताच ॥
शीलस्थितिर्दंडविधानमार्जवंततस्ततश्चोपरमःक्रियाभ्यः ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०सप्तसप्तत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तृष्णांत्यक्त्वाशीघ्रंमोक्षमिच्छेदितिश्रुत्वामोक्षसाधनानिपृच्छति किंशीलइति शीलंसुस्व
भावः आचरणमाचारः विद्याज्ञानं परायणंअत्यंतंप्राप्यं कार्यंब्रह्मलोकव्याद्दत्तयेयत्परमिति ॥ १॥ क्रमेणोत्तरं मोक्षधर्मेषुनिरतःअध्यात्मविद्यापरिशीलनशीलः लघ्वाहारःहितंमितंमेध्यंचान्नादिकंस्वीकु
र्वन् द्वयोरेकमुत्तरंजितेंद्रियइति इंद्रियजयएवमहतीविद्यामुमुक्षूणांशरणंच प्रकृतेःपरंनिर्विशेषं अतएवध्रुवंअविचलं ॥ २ ॥ समोरागद्वेषहीनःसमुपोढेषुउपस्थितेष्वपिपरिव्रजेत् गृहंत्यक्त्वामोक्षाश्रमंकुर्या
त् ॥ ३॥ परिव्राट्धर्मानाह नचक्षुषेत्यादिना ॥ ४॥ मैत्रायणगतःमित्रःसूर्यस्तस्येदंमैत्रंतदयनंगमनंतच्चमैत्रायणंतत्रगतःसूर्यवत्प्रत्यहंविभिन्नमार्गः अनिकेतयामैकरात्रविधिनाचरेदित्यर्थः ॥ ५ ॥ कंचनउद्दि

किंतेधनैर्बांधवैर्वापिकिंतेकिंतेदारैर्ब्राह्मणयोमरिष्यसि॥आत्मानमन्विच्छगुहांप्रविष्टंपितामहास्तेक्वगताःपिताच॥३८॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥पुत्रस्यैतद्वचः
श्रुत्वातथाकार्षीत्पितानृप॥तथात्वमपिवर्तस्वसत्यधर्मपरायणः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिपितापुत्रसं० सप्तसप्तत्यधिकद्विश
ततमोऽध्यायः ॥ २७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ किंशीलःकिंसमाचारःकिंविद्यःकिंपरायणः॥ प्राप्नोतिब्रह्मणःस्थानंयत्परंप्रकृतेर्ध्रुवम् ॥ १ ॥
भीष्मउवाच ॥ मोक्षधर्मेषुनिरतोलघ्वाहारोजितेंद्रियः॥ प्राप्नोतिपरमंस्थानंयत्परंप्रकृतेर्ध्रुवम् ॥ २ ॥ स्वगृहादभिनिःसृत्यलाभेऽलाभेसमोमुनिः ॥ समुपोढेषु
कामेषुनिरपेक्षःपरिव्रजेत् ॥ ३ ॥ नचक्षुषानमनसानवाचादूषयेदपि॥ नप्रत्यक्षंपरोक्षंवादूषणंव्याहरेत्क्वचित् ॥ ४ ॥ नहिंस्यात्सर्वभूतानिमैत्रायणगतश्चरेत् ॥
नेदंजीवितमासाद्यवैरंकुर्वीतकेनचित् ॥ ५ ॥ अतिवादांस्तितिक्षेतनाभिमन्येतकंचन॥ क्रोध्यमानःप्रियंब्रूयादाक्रुष्टःकुशलंवदेत् ॥ ६ ॥ प्रदक्षिणंचसव्यंचग्राम
मध्येचनाचरेत् ॥ भैक्षचर्यामनापन्नोनगच्छेत्पूर्वकेतितः ॥ ७ ॥ अवकीर्णःसुगुप्तश्चनवाचाह्यप्रियंवदेत् ॥ मृदुःस्यादप्रतिक्रूरोविस्रब्धःस्यादकत्थनः॥ ८ ॥ वि
धूमेन्यस्तमुसलेव्यंगारेभुक्तवज्जने ॥ अतीतपात्रसंचारेभिक्षांलिप्सेतवैमुनिः ॥ ९ ॥ प्राणयात्रिकमात्रःस्यान्मात्रालाभेष्वनादृतः ॥ अलाभेनविहन्येतलाभ
श्चैवंनहर्षयेत् ॥ १० ॥ लाभंसाधारणंनेच्छेन्नभुंजीताभिपूजितः॥ अभिपूजितलाभंहिजुगुप्सेतैवतादृशः ॥ ११ ॥

श्चनाभिमन्येतअभिमानमहंकारंदर्पंनकुर्यात् ॥ ६ ॥ ग्राममध्येजनसमाजेप्रदक्षिणंअनुकूलंसव्यंप्रतिकूलंवानाचरेत् भिक्षार्थंचर्याअनेकगृहाटनंअनापन्नःअकुर्वन्नित्यर्थः पूर्वकेतितःप्राङ्निमंत्रितोनगच्छे
द्भोजनार्थमितिशेषः ॥ ७ ॥ अवकीर्णःमूढैःपांसुभिश्छन्नःधिक्कृतइत्यर्थः तथापिसुगुप्तःअचपलःस्वधर्मेनिष्ठावान् यथोक्तं तथाचरेतवैयोगीसतांधर्ममदूषयन् जनायथावमन्येरन्गच्छेयुर्नैवसंगतमिति मृ
दुःदयावान् अप्रतिक्रूरःक्रूरंजिघांसंतंप्रत्यपिक्रूरोनस्यात् विस्रब्धोनिर्भयः अविकत्थनःधन्योहमितिश्लाघामकुर्वन् ॥ ८ ॥ यदापात्राणांपरिवेषणपात्रहस्तानांसंचारेअतीतेसतीतिद्दत्तेशरावसंपातेइत्य
नेनैतदेवोक्तं ॥ ९ ॥ मात्राआहारपूर्तिः तत्राप्यनादृतःकिमुतवस्त्रादौ अलाभेसतिनविहन्येतहिंसितोनस्यात् ॥ १० ॥ साधारणंसर्वयोग्यंसक्तंदनादिलाभं ॥ ११ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अन्नदोषान्पर्युषितत्वादीन् शय्येति एकांतशय्यामासनमुपवेशनंचकांक्षेतेत्यर्थः ॥ १२ ॥ विविक्तमेवाह शून्येति अन्यांपैशाचीं अन्यत्रात्मनि ॥ १३ ॥ अनुरोधोयोगस्य विरोधःसंगस्य ताभ्यांसमो ब्रह्मस्यात् निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिगीता अचलउत्क्रांतिगत्यागतिशून्यः ध्रुवःकूटस्थः नानुरुध्येतनकांक्षेतकर्मणादयाद्वेषादिना ॥ १४ ॥ १५ ॥ अभ्यस्तंपुनःपुनर्यथास्यात्तथाभौतिकंतत्त्वजातमात्मनोदेहें द्रियादिपश्यन्ननात्मत्वेनालोचयन् भूतानांचान्येषां पक्वेनभक्तादिना अपक्वेनमूलादिना वर्तयन्जीविकांकुर्वन् पक्षापक्षेणेतिपाठे मित्रामित्रसमूहेनवर्तयन्मित्रवदमित्रमपिपश्येदित्यर्थः आत्मनाहेतुना आत्मलाभार्थमित्यर्थः अध्ययनेनवसतीतिवत् ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ अनपाश्रितःसंगमकुर्वन् अपूर्वचारकःपूर्वाश्रमीयेषुदेशाग्रामादिषुचरतीतितदन्यः ॥ १९ ॥ नसंसृज्येततयोर्गृहेनवसेत् अज्ञातंपूर्वम

नचान्नदोषान्निंदेतनगुणानभिपूजयेत् ॥ शय्यासनेविविक्तेचनित्यमेवाभिपूजयेत् ॥ १२ ॥ शून्यागारंवृक्षमूलमरण्यमथवागुहाम् ॥ अज्ञातचर्यांगत्वान्यांतोन्यत्रैवसंविशेत् ॥ १३ ॥ अनुरोधविरोधाभ्यांसमःस्यादचलोध्रुवः ॥ सुकृतंदुष्कृतंचोभेनानुरुध्येतकर्मणा ॥ १४ ॥ नित्यतृप्तःसुसंतुष्टःप्रसन्नवदनेंद्रियः ॥ विभीर्जप्यपरोमौनीवैराग्यंसमुपाश्रितः ॥ १५ ॥ अभ्यस्तंभौतिकंपश्यन्भूतानामागतिंगतिम् ॥ निस्पृहःसमदर्शीचपक्वापक्वेनवर्तयन् ॥ आत्मनायःप्रशांतात्मा लघ्वाहारोजितेंद्रियः ॥ १६ ॥ वाचोवेगंमनसःक्रोधवेगंहिंसावेगमुदरोपस्थवेगम् ॥ एतान्वेगान्विषहेद्वैतपस्वीनिंदाचास्यहृदयंनोपहन्यात् ॥ १७ ॥ मध्यस्थएव तिष्ठेतप्रशंसानिंदयोःसमः ॥ एतत्पवित्रंपरमंपरिव्राजकआश्रमे ॥ १८ ॥ महात्मासर्वतोदांतःसर्वत्रैवानपाश्रितः ॥ अपूर्वचारकःसौम्योअनिकेतःसमाहितः ॥ १९ ॥ वानप्रस्थगृहस्थाभ्यांनसंसृज्येतकर्हिचित् ॥ अज्ञातलिप्संलिप्सेतनचैनंहर्षआविशेत् ॥ २० ॥ विजानतांमोक्षएषश्रमःस्यादविजानताम् ॥ मोक्षयानमिदंकृत्स्नंविदुषांहारितोब्रवीत् ॥ २१ ॥ अभयंसर्वभूतेभ्योदत्वायःप्रव्रजेद्गृहात् ॥ लोकास्तेजोमयास्तस्यतथानंत्यायकल्पते ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० हारीतगीतायांएकोनाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ धन्याधन्याइतिजनाःसर्वेऽस्मान्प्रवदंत्युत ॥ नदुःखिततरःकश्चित्पुमानस्माभिरस्तिह ॥ १ ॥ लोकसंभावितैर्दुःखंयत्प्राप्तंकुरुसत्तम ॥ प्राप्यजातिंमनुष्येषुदेवैरपिपितामह ॥ २ ॥

कृत्स्नमाहारादिलिप्सित्वैवेत्यज्ञातलिप्संलिप्सेतलब्धुमिच्छेत् कषादित्वादनुप्रयोगः समूलकाषंकषतीतिवत् ॥ २० ॥ मोक्षसाधनमेषसंन्यासधर्मः मोक्षयानंमोक्षप्रापकं ॥ २१ ॥ लोकाविषयाः तेजोमयास्तैजसांतःकरणमयाः सत्यकामःसत्यसंकल्पइतिश्रुतेः तथाविदेहकैवल्यकालेआनंत्यायवाङ्मनसातीतप्रत्यगात्मप्राप्तयेकल्पतेप्रव्रज्येतिशेषः ॥ २२ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० एकोनाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २७९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उक्तःसंन्यासोदेवतांशभूतैःसार्वभौमैर्भगवद्भक्तैरपिप्रार्थ्यतइत्येतद्दर्शयितुंयुधिष्ठिरप्रश्नमाह धन्याइति ॥ १ ॥ देवैर्धर्मादिभिर्बीजप्रदैः जातिंजन्मप्राप्यापि यद्यस्मादस्माभिरपिदुःखंप्राप्तमतःशरीराणांधारणंदुःखमित्युत्तरेणान्वयः ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यतएतद्दुःखमतोदुःखसंज्ञकंदुःखनाशकंसंन्यासंकदाकरिष्यामः मारणतोषणनिशामनेषुज्ञेतिसूत्रेजानातेर्मारणार्थत्वानुवादात्पशुंसंज्ञपयतीतिब्राह्मणदर्शनाच्चसंज्ञपयतेण्वुंलिणेरणिटीतिणिलोपेनिमित्तापा येनैमित्तिकस्याप्यपायइतिन्यायेनपुङ्निवृत्तिः ॥ ३ ॥ सप्तदशभिःपंचप्राणाद्वैमनोबुद्धीदशज्ञानकर्मेंद्रियाणितैः हेतुभूतैर्मुक्तिविरोधितयासंसारवर्धकैः पंचभिःकामंक्रोधंचलोभंचभयंस्वप्नंचपंचममितिश्रा गुक्तैर्योगदोषैः इंद्रियार्थैःशब्दादिभिः गुणैःसत्त्वादिभिः अष्टाभिःपंचस्थूलभूतानिअविद्याहंकारकर्माणिचेतिअष्टत्रिंशतागणेनविमुक्ताः॥४॥पुनर्भावंजन्मगमिष्यामःपारिव्राज्यंकरिष्यामः॥५॥ एवंदुःखा तुरंराजानंदुःखस्यांतवत्तांबोधयन्नाश्वासयति नास्तीति अनंतंनास्तिदुःखमितिशेषः अस्त्येवदुःखांताख्योमोक्षइत्यर्थः यतःसर्वसंख्यानंपरिच्छेदस्तस्यंविषयः ननुप्रलयेपिसर्वस्यांतोस्तिनतावतासंसारनिवृ त्तिरस्त्यतआह पुनर्भावोभावोभवनंपुनर्जन्मसोपिविख्यातोंऽतवत्त्वेन नसपुनरावर्ततइतिश्रुत्यासर्ववादिसंप्रतिपत्त्याचप्रसिद्धोंऽतः ननुतथाप्यैश्वर्यलुब्धैरस्माभिःसकथंप्राप्तुंशक्यइत्यतआह नास्तिकिंचि दिहाचलमिति अतोन्यदार्तमितिश्रुतेरैश्वर्यस्याप्यंतोभविष्यतीत्यर्थः॥६॥एषऐश्वर्यंदोषइतिमन्यसेतदपिनेतिनच तत्रहेतुः प्रसंगतऐश्वर्यस्यापिसंगहेतुत्वेनमोक्षप्रतिबंधकत्वात्तथापिधर्मज्ञायूयमुद्योगाच्छ्र

कदावयंकरिष्यामःसंन्यासंदुःखसंज्ञकम् ॥ दुःखमेतच्छरीराणांधारणंकुरुसत्तम ॥३॥ विमुक्ताःसप्तदशभिर्हेतुभूतैश्चपंचभिः॥ इंद्रियार्थैर्गुणैश्चैवअष्टाभिश्चपि तामह ॥ ४ ॥ नगच्छंतिपुनर्भावंमुनयःसंशितव्रताः ॥ कदावयंगमिष्यामोराज्यंहित्वापरंतप ॥ ५॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥नास्त्यनंतंमहाराजसर्वसंख्यानगोच रः॥पुनर्भावोपिविख्यातोनास्तिकिंचिदिहाचलम् ॥ ६ ॥ नचापिमन्यसेराजन्नेषदोषःप्रसंगतः॥ उद्योगादेवधर्मज्ञाःकालेनैवगमिष्यथ॥ ७॥ नेशोऽयंसततंदेही नृपतेपुण्यपापयोः॥ततएवसमुत्थेनतमसारुध्यतेपिच॥ ८॥ यथांजनमयोवायुःपुनर्मानःशिलंरजः ॥ अनुप्रविश्यतद्वर्णोदृश्यतेरंजयन्दिशः ॥ ९ ॥ तथाकर्म फलैर्देहीरंजितस्तमसावृतः॥ विवर्णोवर्णमाश्रित्यदेहेषुपरिवर्तते॥ १०॥

माद्यभ्यासादेवकालेनकियतापिगमिष्यथप्राप्स्यथ मोक्षमितिशेषः बहूनांजन्मनामंतेज्ञानवान्मांप्रपद्यतइतिगीतावचनात् ॥ ७ ॥ किंचायंजीवःपुण्यपापयोःसुखदुःखयोर्नैशेनईष्टे ततएवसुखदुःखोत्थेनै वतमसारागद्वेषात्मकेनाज्ञानेनरुध्यते दैवप्रापिताभ्यांसुखदुःखाभ्यामनुद्विग्नोमोक्षार्थमुद्योगंकुर्यादेवेत्यर्थः ॥ ८ ॥ सुखदुःखयोरुच्छेद्यत्वंदर्शयितुमात्मधर्मत्वंदृष्टांतपूर्वकंव्युदस्यति यथेतिद्वाभ्यां अंजन मयःकज्जलप्रचुरः मनःशिलायाइदंमानःशिलंरक्तपीतंरजः यथास्वयमरूपोपिवायुरंजनादिसंबंधात्तद्वर्णवानिवभूत्वास्वयोर्निर्दिक्शब्दितमाकाशंचतद्वर्णवंतमिवकरोत्येवंतमसाद्यतोऽविद्योपाधिःसमष्टि जीवःस्वयंविवर्णोरागादिराहित्याद्दोषास्पृगपिदेहद्वयसंबंधात्तद्धर्मैर्गौरत्वकाणत्वसुखित्वादिभिस्तद्वानिवभूत्वास्वयोनिमंतर्यामिणमवर्णंत्रिगुणातीतमप्याश्रित्यव्याप्यतद्वंतमिवकृत्वादेहेषुभ्रमति बिंबप्रति बिंबयोरनन्यत्वात्प्रतिबिंबगतंकंपादिकंवस्तुतोबिंबएवावभासतेएवंजीवगतोपिसंसारोब्रह्मण्येवास्ति तयोरभेदात् अतोदुःखादेरात्मधर्मत्वाभावात्सुखेनोच्छेद्यत्वंस्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुदेहात्मयोगोऽनादित्वाद्दुरुच्छेद्यइत्याशंक्याह ज्ञानेनेति तमःअतस्मिंस्तद्बुद्धिरूपोविपर्ययःसचआत्मन्यसंगेपिदुःखित्वादिभ्रमोऽज्ञानजोज्ञानेननश्यतियदातदाप्रकाशतेब्रह्मसनातनंसदैकरूपं अनादिरपिदेहात्मयोगोभ्रांत्यात्मकस्तत्त्वज्ञानेनोच्छेत्तुंशक्यइत्यर्थः ॥ ११ ॥ तच्चसनातनंब्रह्मअयत्नसाध्यंकर्मप्राप्यंन अनित्यत्वापत्तेः कर्मजंह्युत्पाद्यमाप्यंसंस्कार्यंविकार्यंवास्यात् नहिसंयवनेनपिंडइवोपास्याब्रह्मोत्पाद्यं अनित्यत्वापत्तेः नापिग्रामवद्गमनेनप्राप्यमात्मत्वात् अन्यत्वेघटवज्जडत्वापत्तेः नापिव्रीहिवदवघातेनोपास्यादोषापनयेनसंस्कार्यं असंगत्वात्संगित्वेवह्न्यौष्ण्यवत्तदनिवृत्त्यापत्तेः नापिविकार्यंक्षीरादिवद्विकारयुक्तस्यानित्यत्वापत्तेः अतोज्ञानेनाज्ञानापनोदेसतिकंठगतविस्मृतचामीकरवत्सिद्धमपिसाध्यमिवोच्यते तस्माद्युक्तमुक्तमयत्नसाध्यमिति येइति अत्रविद्वदनुभवएवप्रमाणमितिभावः नशाम्यंतिब्रह्मोपासनान्नोपरमंते उद्योगिनोऽवश्यंब्रह्मप्राप्तिरतस्त्वयोद्योगवताभवितव्यमितिभावः ॥ १२ ॥ १३ ॥ केवलांसंगहीनां ॥ १४ ॥ १५ ॥ सत्येनाऽबाधितार्थेनवेदवाक्येन तपसामननध्या

ज्ञानेनहियदाजंतुरज्ञानप्रभवंतमः ॥ व्यपोहतितदाब्रह्मप्रकाशतिसनातनम् ॥ ११ ॥ अयत्नसाध्यंमुनयोवदंतियेचापिमुक्तास्तउपासितव्याः ॥ त्वयाचलोकेनचसामरेणतस्मान्नशाम्यंतिमहर्षिसंघाः ॥ १२ ॥ अस्मिन्नर्थेपुरागीतंशृणुष्वैकमनानृप ॥ यथादैत्येनवृत्रेणभ्रष्टैश्वर्येणचेष्टितम् ॥ १३ ॥ निर्जितेनासहायेनहृतराज्येनभारत ॥ अशोचताशत्रुमध्येबुद्धिमास्थायकेवलाम् ॥ १४ ॥ भ्रष्टैश्वर्यंपुरावृत्रमुशनावाक्यमब्रवीत् ॥ काच्चित्पराजितस्याद्यनव्यथातेस्तिदानव ॥ १५ ॥ वृत्रउवाच ॥ ॥ सत्येनतपसाचैवविदित्वासंशयंत्व्यहम् ॥ नशोचामिनहृष्यामिभूतानामागतिंगतिम् ॥ १६ ॥ कालसंचोदिताजीवामज्जंतिनरकेऽवशाः ॥ परितुष्टानिसर्वाणिदिव्यान्याहुर्मनीषिणः ॥ १७ ॥ क्षपयित्वातुतंकालंगणितंकालचोदिताः ॥ सावशेषेणकालेनसंभवंतिपुनःपुनः ॥ १८ ॥ तिर्यग्योनिसहस्राणिगत्वानरकमेवच ॥ निर्गच्छंत्यवशाजीवाःकामबंधनबंधनाः ॥ १९ ॥ एवंसंसरमाणानिजीवान्यहमदृष्टवान् ॥ यथाकर्मतथालाभइतिशास्त्रनिदर्शनम् ॥ २० ॥ तिर्यग्गच्छंतिनरकंमानुष्यंदैवमेवच ॥ सुखदुःखेप्रियेद्वेष्येचरित्वापूर्वमेवह ॥ २१ ॥

नात्मकेनात्मालोचनेनच आगतिंसंसारं गतिंमोक्षमसंशयंविदित्वा नशोचामिनहृष्यामि तथाच मत्वाधीरोहर्षशोकौजहातीतिश्रुतिः ॥ १६ ॥ कालेति युगचतुष्टययोग्याःपुण्यपापाख्याधर्मालक्ष्यंतेकेचिन्नरकेकानिचिद्भूतानिदिव्यानिस्वर्गार्हाणि ॥ १७ ॥ क्षपयित्वाभोगेनस्वर्गेनरकेवातंकालंनीत्वापुण्यापुण्येसमाप्य ताभ्यामेवनृतिर्यगादियोनिप्रापकाभ्यांचोदिताःसंतःपुनःपुनर्भवंति कालचोदिताइत्यस्यव्याख्यानंसावशेषेणकालेनेति ॥ १८ ॥ कामबंधनबंधनाःकामपाशबद्धाः ॥ १९ ॥ जीवानिजीववंतिभूतानि अदृष्टवान्नदृष्टमदृष्टंव्यवहितमतीतमनागतादिचतद्वान्तिगच्छतिप्राप्नोतीतिजानातीत्यदृष्टवानतींद्रियज्ञानीअहंवेद्मीतिशेषः संसरतोजीवान् शास्त्रनिदर्शनंशास्त्रप्रत्ययंचजानामीत्यर्थः ॥ २० ॥ एतदेवाह तिर्यगिति चरित्वानादृशंकर्मकृत्वासुखादिकंप्रपद्यतेइतिसार्धेनसंबंधः कृतांतविधिसंयुक्तोयमयातनांते ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गतमिति यावत्संपातमुषित्वाथैतमेवाध्वानंपुनर्निवर्तंतइतिश्रुतेः संपतत्यनेनेतिसंपातःकर्मयावत्तावत्कालंस्थित्वापुनरत्रयथागतमायांतीति सर्वदेतिजन्ममरणप्रवाहस्यानंत्यमुक्तं ॥ २२ ॥ एतज्ज्ञात्वाज्ञंमत्येवे तिवक्तुमध्वनोविशेषणं कालेति कर्ममानेनमितं तेननैष्कर्म्यंश्रयतोनायमध्वास्तीतिदर्शितं. एवंसृष्टिस्थित्योःपरायणंपरमात्मानंभाषमाणंकथयंतंतंवृत्रंप्रतिभगवानुशनाशुक्राचार्योऽसुरयोनिजातस्यापी दृशंज्ञानमित्याश्चर्यंमत्वातद्बुद्धिपरीक्षार्थंप्रत्यभाषत दुष्टप्रलापानसुरभावविनाशकाननर्थकान्वादानसुरोभूत्वाकथंभाषसइति ॥ २३ ॥ २४ ॥ गंधाद्यादानंतदाश्रयोपमर्दन अवधींहिंसितवान् ॥ २५ ॥ वैहायसचरोविमानेनगच्छन् ॥ २६ ॥ २७ ॥ युयुत्सुनायोद्धुमिच्छुना ततस्तत्रयुद्धकाले मेमया भगवान्सर्वैश्वर्यसंपन्नोदृष्टइंद्रसाहाय्यार्थमागतःसन्नवलोकितः हरिःपापहर्ता नारायणोनारस्यजीवसं

कृतांतविधिसंयुक्तःसर्वौलोकःप्रपद्यते ॥ गतंगच्छंतिचाध्वानंसर्वभूतानिसर्वदा ॥ २२ ॥ कालसंख्यानसंख्यातंसृष्टिस्थितिपरायणम् ॥ तंभाषमाणंभगवानुशनाप्रत्यभाषत ॥ धीमन्दुष्टप्रलापांस्त्वंतातकस्मात्प्रभाषसे ॥ २३ ॥ ॥ वृत्रउवाच ॥ ॥ प्रत्यक्षमेतद्भवतस्तथान्येषांमनीषिणाम् ॥ मयायज्जयलुब्धेनपुरातप्तंमहत्तपः ॥ २४ ॥ गंधानादायभूतानांरसांश्चविविधानपि ॥ अवधंत्रीन्समाक्रम्यलोकान्वैस्वेनतेजसा ॥ २५ ॥ ज्वालामालापरिक्षिप्तोवैहायसचरस्तथा ॥ अजेयःसर्वभूतानामासंनित्यमपेतभीः ॥ २६ ॥ ऐश्वर्यंतपसाप्राप्तंभ्रष्टंतच्चस्वकर्मभिः ॥ धृतिमास्थायभगवन्नशोचामिततस्त्वहम् ॥ २७ ॥ युयुत्सुनामहेंद्रेणपुंसासार्धंमहात्मना ॥ ततोमेभगवान्दृष्टोहरिर्नारायणःप्रभुः ॥ २८ ॥ वैकुंठःपुरुषोनंतःशुक्लोविष्णुःसनातनः ॥ मुंजकेशोहरिश्मश्रुःसर्वभूतपितामहः ॥ २९ ॥ नूनंतुतस्यतपसःसावशेषमिहास्तिवै ॥ यदहंप्रष्टुमिच्छामिभगवन्कर्मणःफलम् ॥ ३० ॥

घस्याऽयनंलयस्थानं पुंस्त्वंलोकात् प्रभुरंतर्यामी ॥ २८ ॥ वैकुंठोविकुंठायाअपत्यंविकुंठानाभासुरींद्रतुल्यंपुत्रमिच्छंतीमहत्तपस्तेपेतस्याःस्वयमेवेंद्रःपुत्रोजज्ञइत्यनुक्रमणिकावाक्यात् विकुंठनंभूतानां मेलनंकरोतीतिविकुंठः स्वार्थेतद्धितः तथाचनामनिर्वचनाध्यायेवक्ष्यति संश्लेषितामयाभूमिरद्भिर्व्योमाचवायुना वायुनाचैवतेजश्चवैकुंठत्वंततोममेतिविद्यासागरीये पुरुषःपूर्णः यतोऽनंतस्त्रिविधपरिच्छे दशून्यः शुक्लःशुद्धः विष्णुर्व्यापनशीलः सनातनःकूटस्थः मुंजकेशोमुंजवत्पीतकेशः हरिश्मश्रुःपिंगलश्मश्रुः हिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेशइतिश्रुतेः सर्वभूतानिविराट्तस्यपितामायावीतस्यापिपिताशुद्धंब्रह्म ॥ २९ ॥ तस्यप्रासंगिकस्यविष्णुदर्शनात्मकस्यतपसइंद्रविजयत्रैलोक्याधिपत्यहेतोःसावशेषंकर्मगतिजिज्ञासोत्पादकंशेषंकिंचिदस्तीत्याह. नूनमिति ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

महदैश्वर्यंब्रह्मवर्णेब्राह्मणादिधर्मे उत्तममैश्वर्यंब्राह्ममैश्वर्यंनिवर्ततेचंकथं अयमर्थः सर्वा
पः नचपुनरावर्तनइतिश्रुतिव्याकोपश्च अनंतंचेत्अस्थूलमनणुइत्यादिनिर्विशेषब्रह्मप्रतिप
त्यर्थः शाश्वतोब्रह्मभूत्वेतिशेषः किंफलंशाश्वतप्रापकंज्ञानंयज्ञादिफलं ॥ ३२ ॥ कर्मणायइ

ऐश्वर्यंवैमहद्ब्रह्मवर्णेकस्मिन्प्रतिष्ठितम् ॥ निवर्ततेचापिपुनःकथमैश्वर्यमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ कस्माद्भूतानिजीवंतिप्रवर्ततेयथापुनः ॥ किंवाफलंपरंप्राप्यजीवस्तिष्ठति
शाश्वतः ॥ ३२ ॥ केनवाकर्मणाशक्यमथज्ञानेनकेनवा ॥ तदवाप्तुंफलंविप्रतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३३ ॥ इतीदमुक्तःसमुनिस्तदानींप्रत्याहयत्तच्छृणुराजसिं
ह ॥ मयोच्यमानंपुरुषर्षभत्वमनन्यचित्तःसहसोदरीयैः ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिवृत्रगीतासुअशीत्यधिकद्विशततमोऽध्या
यः ॥ २८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उशनोवाच ॥ ॥ नमस्तस्मैभगवतेदेवायप्रभविष्णवे ॥ यस्यपृथ्वीतलंतातसाकाशंबाहुगोचरः ॥ १ ॥ मूर्धायस्यत्वनंतंच
स्थानंदानवसत्तम ॥ तस्याहंतेप्रवक्ष्यामिविष्णोर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥ २ ॥ तयोःसंवदतोरेवमाजगाममहामुनिः ॥ सनत्कुमारोधर्मात्मासंशयच्छेदनायवै ॥ ३ ॥
सपूजितोऽसुरेंद्रेणमुनिनोशनसातथा ॥ निषसादासनेराजन्महार्हेमुनिपुंगवः ॥ ४ ॥ तमासीनंमहाप्रज्ञमुशनावाक्यमब्रवीत् ॥ ब्रूह्यस्मैदानवेंद्रायविष्णोर्माहा
त्म्यमुत्तमम् ॥ ५ ॥ सनत्कुमारस्तुततःश्रुत्वाप्राहवचोर्थवत् ॥ विष्णोर्माहात्म्यसंयुक्तंदानवेंद्रायधीमते ॥ ६ ॥ शृणुसर्वमिदंदैत्यविष्णोर्माहात्म्यमुत्तमम् ॥ विष्णौज
गत्स्थितंसर्वमितिविद्धिपरंतप ॥ ७ ॥ सृजत्येषमहाबाहोभूतग्रामंचराचरम् ॥ एषचाक्षिपतेकालेकालेविसृजतेपुनः ॥ ८ ॥ अस्मिन्गच्छंतिविलयमस्माच्चप्र
भवंत्युत ॥ नैषज्ञानवताशक्यस्तपसानैवचेज्यया ॥ संप्राप्तुमिंद्रियाणांतुसंयमेनैवशक्यते ॥ ९ ॥

ततमोऽध्यायः ॥ २८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दुर्वहंप्रश्नभारंनिर्वोढुंहरिंशरणीकरोति नमइति तलमधोभागः साकाशमाकाशसहितंसर्वमुपरितनं बाहुगोचरोमध्यस्थमित्यर्थः ॥ १ ॥ अनंतंस्थानं
मोक्षः ॥ २ ॥ विष्णनुपहमाह तयोरिति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ माहात्म्यंमहांश्चासौआत्माचतस्यभावःविष्णोर्जगज्जन्मादिकर्तृत्वंप्रत्यगभिन्नत्वंचशृणु उत्तमंतच्छ्रवणस्यमोक्षदत्वात् तदेवाह विष्णौज
गत्कनकेकुंडलमिवस्थितंविद्धि चेतनाचेतनंसर्वंविष्णुरेवेत्यर्थः ॥ ७ ॥ एतदेवव्युत्पादयति सृजतीति ॥ ८ ॥ निमित्तत्वमुक्त्वाउपादानत्वमाहार्धेन अस्मिन्निति कार्यंयत्रलीयतेयतश्चोद्भवतितदुपादान
मित्यर्थः एवमभिन्ननिमित्तोपादानत्वलक्षणंजगत्कारणत्वंविष्णोरुक्तं तस्यदुर्ज्ञेयत्वमाह नेति संयमेनयोगेन ॥ ९ ॥

णान्वयः इंद्रियादीनांनिरोधेहिजगत्तत्त्वंसम्यक्स्फुरतितेनापदांकल्पितत्वस्फुटीभवनांतभावः ॥ ४६ ॥ प्रतात भावस्वंथपुप्रामर
र्मानाःपदार्थाइत्यर्थव्यपकृष्टेषुदेशतःकालतश्चव्यवहितेष्वतीतानागतदूरस्थेषु दर्शनस्यासंभवेचज्ञातेसतितद्विधोनानुशोचतीष्टानिष्टसंय

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संयमेनैवेत्येवशब्देनयज्ञादीनामात्मप्राप्तावसाधनत्वंमाभूदित्याह बाह्येइति यःपुमान्बाह्येयज्ञादौविविदिषंतियज्ञेनेत्यादिश्रुतेर्विविदिषाहेतौ आभ्यंतरेशांतोदांतउपरतस्तितिक्षुःसमाहितोभूत्वात्मन्येवात्मानं पश्यतीतिश्रुतेर्दर्शनहेतुत्वेनांतरंगेसमाधौ मनसिसंकल्पेचइदंमेऽनेनांगंसंस्क्रियतइतिस्फुटेरात्मविविदिषांचित्तसंस्कारान्यतराभिसंधौचबुद्ध्यानिश्चयेनस्थितोनिष्ठावान् तानिबाह्ययज्ञादीनिनिर्मलीकुरुते तैश्चि त्तंशोधयतीत्यर्थः सोऽमुत्रदेहाभिमानत्यागलभ्येआत्मलोकेगत्वाआनंत्यंमोक्षमश्नुते ॥ १० ॥ निर्मलीकरणेदृष्टांतांतरमाह यथेति हिरण्यकर्तास्वर्णकारः ॥ ११ ॥ जातिशतैर्जन्मशतैः अनेनयज्ञादिना शमादिनाअतियत्नेनत्वेकजातौएकजन्मन्यपि ॥१२॥ दृष्टांतांतरमाह लीलयेति ॥१३ ॥ ननुकर्मसुक्रियमाणेष्वपिचित्तशुद्धिर्नदृश्यतेऽतस्तत्करणंव्यर्थमित्याशंक्यदृष्टांतपूर्वकमावृत्त्याफलंसिध्यतीत्या हत्रिभिः यथाचेति ॥ १४ ॥१५॥ युक्तोयोजितः गुणैःसत्त्वाद्यैःप्रसंगिषुरूत्यादिसंगिषुदोषः अभ्यासजेनबाह्याभ्यंतरसाधनानांपुनःपुनरावृत्त्युत्थेन ॥ १६ ॥ रक्तानिजीवजातानीतिशेषः कर्मविशेषानूरा

बाह्येचाभ्यंतरेचैवकर्मणोर्मनसिस्थितः॥ निर्मलीकुरुतेबुद्ध्यासोमुत्रानंत्यमश्नुते ॥ १० ॥ यथाहिरण्यकर्तावैरूप्यमग्नौविशोधयेत् ॥ बहुशोतिप्रयत्नेनमहता त्मकृतेनह॥ ११ ॥ तद्वज्जातिशतैर्जीवःशुध्यतेऽनेनकर्मणा ॥ यत्नेनमहताचैवाप्येकजातौविशुध्यते ॥ १२ ॥ लीलयाल्पंयथागात्रात्प्रमृज्यादात्मनोरजः॥ बहु यत्नेनमहतादोषनिर्हरणंतथा॥१३॥ यथाचाल्पेनमाल्येनवासितंतिलसर्षपम्॥ नमुंचतिस्वकंगंधंतद्वत्सूक्ष्मस्यदर्शनम्॥१४॥ तदेवबहुभिर्माल्यैर्वास्यमानंपुनः पुनः॥ विमुंचतिस्वकंगंधंमाल्यगंधेचतिष्ठति ॥ १५॥ एवंजातिशतैर्युक्तोगुणैरेवप्रसंगिषु॥ बुद्ध्यानिवर्ततेदोषोयत्नेनाभ्यासजेनह ॥ १६॥ कर्मणास्वनुरक्तानि विरक्तानिचदानव॥ यथाकर्मविशेषांश्चप्राप्नुवंतितथाशृणु ॥ १७॥ यथावत्संप्रवर्ततेयस्मिंस्तिष्ठतिवाविभो॥ तत्तेनुपूर्व्याव्याख्यास्येतदिहैकमनाःशृणु॥ १८॥ अनादिनिधनःश्रीमान्हरिर्नारायणःप्रभुः॥ देवःसृजतिभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ १९ ॥ सर्वैसर्वेषुभूतेषुक्षरश्चाक्षरएवच ॥ एकादशविकारात्माजगत्पि बतिरश्मिभिः॥ २० ॥

गविरागहेतून् ॥ १७ ॥ यथावाकर्मणिप्रवर्ततेऽविद्यादशायां यस्मिन्निमित्तेतिष्ठंतिकर्मभ्योनिवर्ततेविद्यायांसत्यां आनुपूर्व्येतिच्छेदः पूर्वरूपमार्षं ॥ १८ ॥ एवंसाधनाभिमुखीकृतस्यज्ञेयमाह अनादीति अनादिनिधनःनित्यः द्योततइतिदेवश्चिन्मात्रः ननुनित्यज्ञानंनास्त्येवघटज्ञानंजातंपटज्ञानंनष्टमित्यनुभवादित्याशंक्याह श्रीमानिति श्रीयतेआश्रीयतइतिश्रीरुपाधिस्तद्वान् घटाकाशवदौपाधिकावुत्प त्तिलयौनतुस्वतइत्यर्थः हरिःसंहर्ता नारायणःसर्वाश्रयः प्रभुःसर्वनियंता ॥ १९ ॥ अस्यैवसार्वात्म्यंवक्तुंनवविधसर्गोपादानत्वमाह सवाइति सर्वेषुभूतेषुशरीरिषु क्षरःसंघातः अक्षरोजीवः एकादशइंद्रि याणि पिबतिगृह्णाति रश्मिभिरिंद्रियैः अत्रक्षरइतिमहतःसर्गःप्रथमउक्तः भूतेष्वितिभूतसर्गोद्वितीयउक्तः एकादशेतिवैकारिकस्तृतीयऐंद्रियकःसर्गउक्तः तएतेत्रयःप्राकृताःसर्गाः यथोक्तंवैष्णवे प्रथमोम हतःसर्गोविज्ञेयोब्रह्मणस्तुयः तन्मात्राणांद्वितीयस्तुभूतसर्गोहिसस्मृतः वैकारिकस्तृतीयस्तुसर्गऐंद्रियकःस्मृतः इत्येषप्राकृतःसर्गःसस्मृतोबुद्धिपूर्वकइति ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ऐकात्म्यसिद्धयेनारायणावयवत्वेनकृत्स्नंजगन्निरूपयति पादावित्यादिना दिवंस्वर्लोकं ॥ २१ ॥ तेजोमयश्चाक्षुषः मनश्चंद्रमसीत्यादावाधाराधेयभावोगंगायांजलमितिवद्भेदविवक्षयाज्ञेयः बुद्धिर्मह त्तत्वंज्ञानगतावृत्तिरूपज्ञानाकारा रसस्त्वप्सुप्रतिष्ठितः आपोरसनेत्यर्थः ॥ २२ ॥ अनंतराःसंनिहिताः नेत्राभ्यांनेत्ररश्मिभिर्निर्वृत्तमितिशेषः पादयोःपादावेवभूः ॥ २३ ॥ रजइति एतेगुणावक्ष्यमाणवि धयापट्प्रकारानारायणाख्यचैतन्यानुविद्धतयातदात्मानःषड्विधजीवसंज्ञाभवंति आश्रमाणामितिसंधिरार्षः कर्मणोजपादेःफलंतत्प्राप्तिरेव सर्वस्यसुकृतस्यफलंसप्तस्वर्गात्मकंसुखमित्यर्थः ॥ २४ ॥ अक र्मणोनैष्कर्म्यस्यसंन्यासस्यफलंमोक्षः छंदांसिमंत्रादयः अक्षरंप्रणवः ॥ २५ ॥ बहवोवर्णाआश्रमाश्चाऽऽश्रयोयस्य परमोधर्मआत्मदर्शनं यथोक्तंयाज्ञवल्क्येन इज्याचारदमाहिंसादानस्वाध्यायकर्म णां अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमिति तपःकृच्छ्रचांद्रायणादि तत्फलमप्ययमेवेत्यर्थः सत्कार्यं असत्कारणं ॥ २६ ॥ श्रुतिर्मंत्राः शास्त्रंशास्तीतिशास्त्रंप्रवर्तनावाक्यंब्राह्मणं ग्रहाऐंद्रवायवाद्याःसोम

पादौतस्यमहींविद्धिमूर्धानंदिवमित्युत ॥ बाहवस्तुदिशोदैत्यश्रोत्रमाकाशमेवच ॥ २१ ॥ तस्यतेजोमयःसूर्योमनश्चंद्रमसिस्थितम् ॥ बुद्धिर्ज्ञानगतानित्यंरसस्त्व प्सुप्रतिष्ठितः ॥ २२ ॥ भ्रुवोरनंतरास्तस्यग्रहादानवसत्तम ॥ नक्षत्रचक्रंनेत्राभ्यांपादयोर्भूश्चदानव ॥ २३ ॥ रजस्तमश्चसत्त्वंचविद्धिनारायणात्मकम् ॥ सोश्रमा णांफलंतातकर्मणस्तत्फलंविदुः ॥ २४ ॥ अकर्मणःफलंचैवसएवपरमव्ययः ॥ छंदांसियस्यरोमाणिह्यक्षरंचसरस्वती ॥ २५ ॥ बह्वाश्रयोबहुमुखोधर्मोहृदिस माश्रितः ॥ सब्रह्मपरमोधर्मस्तपश्चसदसच्चसः ॥ २६ ॥ श्रुतिशास्त्रग्रहोपेतःषोडशर्त्विक्क्रतुश्चसः ॥ पितामहश्चविष्णुश्चसोश्विनौसपुरंदरः ॥ २७ ॥ मित्रोथवरु णश्चैवयमोथधनदस्तथा ॥ तेपृथग्दर्शनास्तस्यसंविदंतितथैकताम् ॥ एकस्यविद्धिदेवस्यसर्वंजगदिदंवशे ॥ २८ ॥ नानाभूतस्यदैत्येंद्रतस्यैकत्वंवदत्ययम् ॥ जंतुःप श्यतिविज्ञानात्ततोब्रह्मप्रकाशते ॥ २९ ॥

पात्राणि षोडशऋत्विजः ब्रह्माब्राह्मणाच्छंस्याग्नीध्रःपोताएतेसर्ववेदीयाः होतामैत्रावरुणोच्छावाकोग्रावस्तोताएतेऋग्वेदिनः अध्वर्युःप्रतिप्रस्थातानेष्टोन्नेताएतेयाजुषाः उद्गाताप्रस्तोताप्रतिहर्तासुब्रह्मण्य एतेसामगाः ॥ २७ ॥ तेऋत्विजःपृथग्दर्शनाअर्पींद्रान्महेंद्रोन्योऽग्नेर्वैश्वानरोऽन्यइतिशास्त्रेणपृथक्पितामहादीन्कर्मपृथक्त्ववशात्पश्यंतोपितस्यैकतांतथाकारणत्वेनसंविदंति तथाचकात्यायनः कर्मपृथ क्त्वाद्धिपृथगभिधानाःस्तुतयोभवंत्येकैववामहात्मादेवतेति श्रुतिरपितद्यदिदमाहुरमुंयजामुंयजेत्येतस्यैवसाविसृष्टिरिति ॥ २८ ॥ नानेति अयमितिबुद्धिस्थआम्नायःपरान्दृश्यते सचैकंसंतंबहुधाकल्पयं ति योदेवानांनामधाएकएवेत्यादिः अनुभवेनैवंतज्जनोजानातीत्याह जंतुरिति विज्ञानाद्धस्त्यासोपाधिकावस्थायांसार्वात्म्यंपश्यति वृत्तिविलयेतुब्रह्माद्वैतं ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ब्रह्मप्राप्तेरतिदौर्लभ्यमाह संहारेति संहरत्यस्मिन्विक्षिपत्यस्मिन्निति व्युत्पत्त्यासंहारविक्षेपशब्दाभ्यांजगल्लयोदयकालःकल्पसंज्ञकउच्यते तस्यसहस्रकोटीः कालाध्वनोरत्यंतसंयोगेइतिद्वितीया तावत्का
लपर्यंतंकेचिज्जीवास्तिष्ठंतिस्थावराभूत्वाआसते प्रचरंतिजंगमाभवंतिचान्ये तत्राप्येकैकस्यकल्पस्यातिप्रमाणत्वंभंग्यंतरेणाह प्रजाविसर्गस्येति पारिमाण्यं स्वार्थेतद्धितः बहूनीत्यसंख्येयत्वमुक्तं ॥३०॥
वापीत्येतद्व्याचष्टे वाप्यइतिद्वाभ्यां योजनविस्तृताः पंचशताइतिवाक्यशेषाद्विस्तारयोजनसंख्याज्ञेया आयामतोदैर्घ्यतोयोजनतःपंचशताइतिसंबंधः शताइतिलिंगव्यत्ययआर्षः पंचशतंयोजनानीत्यर्थः
अवगाढानास्तिवगाढोऽवगाहोयासांताः दुरवगाहाइत्यर्थः भागुरिमतेनावेत्युपसर्गस्याकारलोपंकृत्वानञ्समासः अतएवप्रत्येकशःप्रवृद्धाः ॥ ३१ ॥ वाप्याइति अयमर्थः यदिवालकोट्याकेशाग्रेणैकैक
स्मिन्दिवसेएकएकएवाबिंदुरुद्ध्रियेतनद्वितीयः तेनक्रमेणैकैकवाप्याउच्छोषणेनबहुसहस्रवाप्युच्छेदःस्यात्तर्हिसंसारस्यापिविनाज्ञानमुच्छेदःस्यात् एकस्यमुक्त्यैकस्यविसर्गस्यनाशेप्यनंताजीवाःसंतीतिस
र्वथापिसंसारस्यानुच्छेदएव तथोक्तंभगवता नांतोनचादिर्नचसंप्रतिष्ठेति ॥ ३२ ॥ एवंमुक्तिदौर्लभ्यायसंसारस्यानंत्यमुक्तमिदानींरजःसत्त्वंतमश्चैवविद्धिनारायणात्मकमितिपूर्वोक्तंगुणत्रयंरंजकत्वस्वच्छ

संहारविक्षेपसहस्रकोटीस्तिष्ठंतिजीवाःप्रचरंतिचान्ये॥प्रजाविसर्गस्यचपारिमाण्यंवापीसहस्राणिबहूनिदैत्य॥ ३ ० ॥वाप्यःपुनर्योजनविस्तृतास्ताःक्रोशंचगं
भीरतयावगाढाः॥आयामतःपंचशताश्चसर्वाःप्रत्येकशोयोजनतःप्रवृद्धाः॥३१॥वाप्याजलंक्षिप्यतिवालकोट्यात्वह्नासकृच्चाप्यथनद्वितीयम्॥तासांक्षयेवि
द्धिपरंविसर्गंसंहारमेकंचतथाप्रजानाम्॥३२॥षड्जीववर्णाःपरमंप्रमाणंकृष्णोधूम्रोनीलमथास्यमध्यं॥रक्तंपुनःसह्यतरंसुखंतुहारिद्रवर्णंसुसुखंचशुक्लं॥३३॥

त्वमलिनत्वसाम्याद्रक्तश्वेतकृष्णशब्दैर्विवक्षित्वातेषांभागभेदेनषड्रूपाणिप्रकल्प्यंते तथाहि त्रिदंडविष्टंभवद्गुणत्रयमन्योन्यव्यतिरेकेणनतिष्ठति तत्रयदातमसआधिक्यंसत्त्वरजसोर्न्यूनत्वसमत्वेतदाकृष्णो
वर्णःअंत्ययोर्वैपरीत्येधूम्रः तथारजसआधिक्येसत्त्वतमसोर्न्यूनत्वसमत्वेनीलवर्णः अंत्ययोर्वैपरीत्येमध्यंमध्यमोवर्णः तच्चरक्तंलोकानांसह्यतरं लोकानांप्रवृत्तिकुशलानाममूढानांसाहसिकानांसत्त्वस्याधि
क्येरजस्तमसोर्न्यूनत्वसमत्वेहारिद्रःपीतवर्णस्तच्चसुखकरं अंत्ययोर्वैपरीत्येशुक्लंतच्चात्यंतसुखकरं ततःकृष्णोमुख्यसर्गःस्थावरश्चतुर्थः धूम्रस्तैर्यग्योन्यःपंचमः पीतोदेवसर्गःषष्ठः नीलोमानुषसर्गःसप्तमः मध्य
मोनुग्रहसर्गोऽष्टमः शुक्लःकौमारसर्गोनवमः यथोक्तंवैष्णवे मुख्यसर्गश्चतुर्थस्तुमुख्यावैस्थावराःस्मृताः तिर्यक्स्रोतस्तुयःप्रोक्तस्तैर्यग्योन्यःसउच्यते तदूर्ध्वस्रोतसांषष्ठोदेवसर्गस्तुसस्मृतः ततोर्वाक्स्रोतसांसर्गः
सप्तमःसतुमानुषः मध्यमोनुग्रहःसर्गःसात्त्विकस्तामसश्चसः पंचैतेवैकृताःसर्गाःप्राकृतास्तुत्रयःस्मृताः प्राकृतावैकृताश्चैवकौमारोनवमःस्मृतः अत्रानुग्रहशब्देनद्व्याहप्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चेतिश्रुतिप्रसि
द्धाःशमकामादिचेतोवृत्त्यनुग्राहिकादेवताउच्यंते सचानुग्रहोजातिभेदाद्भिन्नः यथोक्तंवायुपुराणे अष्टमोनुग्रहःसर्गःसचतुर्धाव्यवस्थितः विपर्ययेणवाशक्त्यासिद्ध्यातुष्ट्यातथैवच स्थावरेषुविपर्यासस्ति ॥ १५५ ॥
र्यग्योनिषुशक्तितः सिद्ध्यात्मनामनुष्येषुतुष्ट्यादेवेषुकृत्स्नशइति ॥ ३३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

परंत्विति एतेषुसर्गेषुशुक्लंकौमारसर्गः रागद्वेषराहित्यात् विमलंनिष्पापमतएवविशोकं विशोकत्वमपिकुतः यतोगतक्लमंप्रवृत्त्याख्यश्रमहीनं सिध्यतिमोक्षंसाधयति एतच्चात्यंतदुर्लभमित्याह गत्वेति योनिप्रभवाणिजन्मानिनत्वयोनिजानिधृष्टद्युम्नादिवत् तेषांह्यधिकारिकाणांनेतरवद्योनिजंजन्म गत्वाप्राप्य यथोक्तं मनुष्याणांसहस्रेषुकश्चिद्यततिसिद्धये यततामपिसिद्धानांकश्चिन्मांवेत्तितत्त्वतइति ॥३४॥ यांसिद्धिंजीवउपैतितांव्याचष्टे गतिमिति शुभंदर्शनंसच्छास्त्रंगत्वाप्राप्यदेवइंद्रोयांगतिंदर्शनमात्मानुभवात्मिकामाहउक्तवान् सैवशुक्लवर्णभृतांसिद्धिरित्यर्थः तथाचश्रुतिः सएतमेवपुरुषंब्रह्मततममपश्यदिदमदर्शमिति तस्मादिदंद्रोनामेदंद्रोहवैनामतमिदंद्रंसंतमिंद्रइत्याचक्षतेइति ततमंतततममित्येकस्यतकारस्यछांदसोलोपः इदंब्रह्म अदर्शमपश्यं एतेनेदमिहवाक्यंप्रमाणत्वेनदर्शितं इदमेवान्यच्चापितुल्यमित्याह गतिरिति वर्णःसत्त्वादितारतम्यं वर्णोपिकालकृतः कालःप्रागुक्तश्चतुर्युगात्माजीवोधर्मैरतोधर्ममालंबमानोऽधर्माद्व्यावृत्तोऽधर्मैरतइतिक्रमेणकृतत्रेताद्वापरकलिसंज्ञः तथाचजीवस्यप्राग्भवीयसंस्कारवशाद्यादृशःसत्त्वाद्याविर्भावस्तादृशीगतिरित्यर्थः॥३५॥शतमिति सेयंजीवगुणस्यगतिःपरापार्यंतिकीदशानामिंद्रियाणामंतःकरणचतुष्टयस्यचकरणगणस्यभेदाच्चतुर्दशसंख्याकासतीतावंतिशतानिसहस्रा

परंतुशुक्लंविमलंविशोकंगतक्लमंसिध्यतिदानवेंद्र ॥ गत्वातुयोनिप्रभवाणिदैत्यसहस्रशःसिद्धिमुपैतिजीवः ॥ ३४ ॥ गतिंचयांदर्शनमाहदेवोगत्वाशुभंदर्शनमेवचापि ॥ गतिःपुनर्वर्णकृताप्रजानांवर्णस्तथाकालकृतोऽसुरेंद्र ॥ ३५ ॥ शतंसहस्राणिचतुर्दशेहपरागतिर्जीवगुणस्यदैत्य ॥ आरोहणंतत्कृतमेवविद्धिस्थानंतथानिःसरणंचतेषाम् ॥ ३६ ॥ कृष्णस्यवर्णस्यगतिर्निकृष्टासज्जतेनरकेपच्यमानः॥ स्थानंतथादुर्गतिभिस्तुतस्यप्रजाविसर्गान्सुबहून्वदंति ॥ ३७ ॥ शतंसहस्राणिततश्चरित्वाप्राप्नोतिवर्णंहरितंतुपश्चात् ॥ सचैवतस्मिन्निवसत्यनीशोयुगक्षयेतपसासंवृतात्मा ॥ ३८ ॥ सवैयदासत्त्वगुणेनयुक्तस्तमोव्यपोहन्घटतेस्वबुद्ध्या ॥ सलोहितंवर्णमुपैतिनीलान्मनुष्यलोकेपरिवर्ततेच ॥ ३९ ॥

णिशतसहस्राणिलक्षाणिवाविषयभेदाद्भवति तथाहि विषयभेदाद्वृत्तिभेदंश्रुतिराह अयंवैहरयोयंवैदशचशतानिचसहस्राणिचप्रयुतानिचेत्यादि आरोहणमुपर्युपरिसोपानारोहक्रमेणोर्ध्वगतिः तैरेवचतुर्दशभिःसत्त्वतारतम्यप्रधानैःकृतंतत्कृतं स्थानंचतेषुतेषुपदेषुस्थैर्यं तथानिःसरणंतेभ्यःपदेभ्यश्च्युतिः तेषांजीवानांतत्कृतैव तस्मादेतेचतुर्दशसात्त्विकमार्गप्रवणाःकार्याइत्यर्थः॥३६॥अन्यथादोषमाह कृष्णस्येति कृष्णस्यस्थावरत्वप्रापकस्यवर्णस्यनिकृष्टानीचागतिः यतःसभावीस्थावरोनरकेनरकप्रदेकर्मणिसज्जतेऽतोनरकेपच्यमानएवास्ते तत्रैवतस्यस्थानंस्थितिःदुर्गतिभिःतैरेवचतुर्दशभिर्दुर्मार्गप्रवृत्तैर्भवति स्थानावधिमाह सुबहूनिति प्रजाविसर्गान्कल्पान् ॥ ३७ ॥ सुबहूनित्यस्यव्याख्या शतंसहस्राणिलक्षमित्यर्थः हरितंधूम्रंतिर्यग्योनित्वं अनीशोदीनःशीतवाताद्यर्दितःसर्वतोमृत्युभयदर्शीच युगक्षयेपापभोगक्षये इदंहिवर्णद्वयंकेवलाभोगभूमिरेवाऽतोत्रभोगेनक्षपितकलुषस्यदैवात्प्राचीनपुण्योदयेसतिजीवस्तपसाविवेकेनसंवृतात्माव्यावृत्तचित्तोभूत्वा ॥ ३८ ॥ सत्त्वगुणेनयुक्तःसन्बुद्ध्यातमोगुणप्रवृत्तिंदूरीकुर्वन्घटतेयततेश्रेयसेतदासर्वोत्कर्षेसतिलोहितमष्टममनुष्यसर्गमुपैतिशमकामाद्यभिमानिदेवताभावंप्राप्नोतीत्यर्थः सत्त्वापकर्षेतुनीलान्नीलत्वंप्राप्यमनुष्यलोकेपरिवर्तनेगतागतंकरोति चकारोवाशब्दस्यार्थे ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सनीलत्वंप्राप्तः तत्रमानुषलोके संहारविसर्गकल्पं बंधनैर्विधिनिषेधनिगडैःक्लिश्यमानस्तपोवृद्धिंकुर्वाणोहारिद्रंपष्ठंसर्गंदेवताभावमुपैति तत्रापिसंहारंविक्षेपशतेकल्पशतेजातेसति व्यतीतेव्यतिगच्छति कर्म व्यतिहारेतङ् गतिकांत्यर्थस्यवीधातोरंतःप्रश्लिष्टस्यइंधातोर्व्यतिपूर्वस्येदंरूपं तथाचदेवोभूत्वामनुष्यत्वमुपैतिमानुषश्चभूत्वादेवत्वमुपैतीत्यर्थः॥४०॥एतदेवाह हारिद्रेत्यादिना देवःसहस्रशःकल्पान्संचरन्न प्यविप्रमुक्तोविषयवियोगहीनोनिरयेचसंवर्तकृतानिकल्पेकल्पेकृतानिफलानिभुंजानोगतीःसंचरंस्तिष्ठतीतिपूर्वेणान्वयः गतिसंख्यादशपंचचत्वारिचेत्येकोनविंशतिसहस्राणि अयमर्थः एकोनविंशतिमु खःप्रविविक्तभुगितिश्रुतेः स्वप्नोपमेस्वर्गेपिदशेंद्रियाणिपंचप्राणामनआदिचतुष्टयंचेत्येकोनविंशतिर्जाग्रद्वासनामयानिभोगसाधनानिवर्ततेतान्येवपूर्ववत्तावंतिशतानिसहस्राणिचभवंति अत्रदिव्योपिभोगो रागहेतुत्वात्पुण्यक्षेपकत्वादनित्यत्वाच्चनिरयएवेतिस्वर्गोपिनिरयभोगउक्तः ततश्चैनंनरंनिरयाद्भोगप्रदकर्मणःसकाशात्तुविमुक्तंविद्धि स्वर्गोपिक्षयवानित्यर्थः अन्येष्वपिसंभवेषुस्थावरतैर्यग्योन्यादिषुमानुष वर्ज्येषु तस्मात्तिर्यक्सर्गवद्देवसर्गोपिभोगभूमित्वाद्धेयएवेतिभावः ॥ ४१॥४२॥ व्यतीतेइत्यस्यार्थंस्पष्टयति सइति देवामानुषत्वंमानुषाश्चदेवत्वंभजंतइत्यर्थः अमृतत्वं अष्टौपूर्वोक्तानिश्रोत्रत्वक्चक्षुजि

सतत्रसंहारविसर्गमेकंस्वधर्मजैर्बंधनैःक्लिश्यमानः॥ ततःसहारिद्रमुपैतिवर्णंसंहारविक्षेपशतेव्यतीते ॥ ४० ॥ हारिद्रवर्णस्तुप्रजाविसर्गात्सहस्रशस्तिष्ठतिसंच रन्वै॥ अविप्रमुक्तोनिरयेचदैत्यततःसहस्राणिदशापराणि ॥ ४१ ॥ गतीःसहस्राणिचपंचतस्यचत्वारिसंवर्तकृतानिचैव ॥ विमुक्तमेनंनिरयाच्चविद्धिसर्वेषुचा न्येषुचसंभवेषु॥ ४२ ॥ सदेवलोकेविहरत्यभीक्ष्णंततश्च्युतोमानुषतामुपैति ॥ संहारविक्षेपशतानिचाष्टौमर्त्येषुतिष्ठत्यमृतत्वमेति ॥ ४३ ॥ सोस्मादथभ्रश्यति कालयोगात्कृष्णेतलेतिष्ठतिसर्वकृष्टे ॥ यथात्वयंसिध्यतिजीवलोकस्तत्तेभिधास्याम्यसुरप्रवीर ॥ ४४ ॥ दैवानिसव्यूहशतानिसप्तरक्तोहरिद्रोथतथैवशुक्लः ॥ संश्रित्यसंधावतिशुक्लमेतमष्टावरानर्च्यतमान्सलोकान् ॥ ४५ ॥

ह्वाघ्राणचित्तमनोबुद्ध्याख्यानिज्ञानेंद्रियाणि दृष्टिस्तृष्टिमाश्रित्यतान्येवस्वस्वविषयलयोदयकारणानीतिविषयभेदात्तान्येवशतानिसहस्राणिवालयोदयान्मर्त्येषुयस्तिष्ठतिसउपैतीत्यन्वयः॥४३॥ सोऽस्मात् संकल्पकृताल्लयोदयप्रवाहात्कालःकलिरूपस्तद्योगाच्चप्रभ्रश्यकृष्णेतलेतलवदधोगतेसर्वकृष्टेसर्वेभ्योनीचेस्थावरेतिष्ठति अयमारोहावरोहप्रवाहपतितःसिध्यतिमुच्यते ॥ ४४ ॥ भक्त्युपायमेवाह दैवानी तिसमुमुक्षुःसप्तव्यूहशतानिदैवानिसंश्रित्यरक्तादिक्रमेणांऽतेशुक्लएवसन्नवरांल्लोकान्संधावतीतिसंबंधः एकस्यानेकधाभावोव्यूहः बुद्धेःश्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणमनोबुद्धिरूपेणसप्तधाभूतायास्तत्तदिंद्रियवृ त्तिभेदात्व्यूहानांशतानिसहस्राणिवापूर्ववद्भवंति तत्रदैवानिसात्त्विकानिशमदमादीन्येवसंश्रित्यप्रथमंरक्तःशमाद्यभिमानिदेवतारूपोऽत्यंतंशमादिमान्भवति ततोहारिद्रोदैवस्ततःशुक्लःकौमारोबालवद्रागद्वे षशून्योभवति ततअष्टावरान् अष्टौपुर्यःअवराअनुत्कृष्टाःपश्चाद्भूतावायेषुतान्सगुणात्स्वरूपान्लोकान् अर्च्यतमान्धूम्रादिमार्गंप्राप्यचंद्रलोकादर्च्यादर्च्यतरोऽर्चिरादिमार्गंप्राप्योब्रह्मलोकस्ततोप्यर्च्यतमा न्ज्ञौनकप्राप्यलोकान्योगफलभूतान् तस्याभिध्यानात्तृतीयंदेहभेदेविश्वैश्वर्यंकेवलआप्तकामइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंतृतीयमैश्वर्यंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ४५॥ ॥ १५५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अष्टावरानित्येतद्याचष्टे अष्टाविति शतशब्दार्थःप्राग्वत् अयमर्थः सप्तांगएकोनविंशतिमुखइतिजाग्रत्स्वप्नयोस्तुल्यवच्छ्रवणात्सप्तजाग्रदवस्थापंचभूतात्मकःस्थूलदेहःशब्दादिपंचकंचाऽस्यद्रष्टुरंगमिवांगंस्वरूपभूतमप्यविद्यादर्पणेनमुखवत्पराकृत्वंप्रापितस्यसतःप्राप्तयेएकोनविंशतिर्दशेंद्रियाणिप्राणपंचकंमनोबुद्ध्यहंकारचित्तचतुष्टयंचेतिमुखानीवप्राप्तिद्वाराणि अविद्याकामकर्मात्मकस्त्रिशकःसंघातोजाग्रद्वत्स्वप्नेपितुल्यइतियान्यष्टावुक्तानितान्येवषष्टिशतानीतियोजना यदात्वविद्यादित्रयंत्रिशकात्पृथग्गण्यतेतदापिसर्वेषामावृत्त्याषट्षष्टिः सुषुप्तौचआनंदभुक्चेतोमुखइतिश्रुतेर्भोग्यआनंदोभोगसाधनंचेतिद्वयंचेत्षट्षष्टिस्तदात्वजुतरएवार्थः एतानिमहाद्युतीनांपूर्णप्रकाशानामात्मविदांमनोविरुद्धानिमनसैवविशेषेणरुद्धानि मूढदृष्ट्यापृथग्भूतान्यपिविदुषांमनोमात्राण्येवेत्यर्थः सेयंशुक्लस्यवर्णस्यगतिःसंक्षेपेण त्रीणिजाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्याख्यानिरुद्धानिचेच्छिवमद्वैतंचतुर्थंमन्यंते सआत्मासविज्ञेयइतिश्रुतिप्रसिद्धस्यतुर्यस्यप्राप्तिः एवशब्देनत्रयरोधात्मिकैवतुर्यप्राप्तिस्तुर्यस्यप्रत्यक्त्वेनाप्राप्यत्वात् ॥४६॥ एवंविदोजीवन्मुक्तस्यापिप्रारब्धकर्मभोगस्यापरिहार्यत्वमाह संहारेति एकंसंहारविक्षेपशतमनिष्टंवसतीति एकंभोगायारब्धंजन्मदृष्टिसृष्ट्यभिप्रायेणलयोदयशतात्मकमिहदेहेवसतीत्यध्याहृत्ययोज्यं अस्यैवयोगिनःक्रममुक्तिमाह चत्वारीति अनीशोयोगैश्वर्योपस्थापितान्दिव्यान्भोगांस्त्यक्तुमसमर्थोयोग्यन्यानिचत्वारिमहर्जनस्तपःसत्यलोकाख्यानियोगबलतारम्येनैश्वर्यतारतम्यवंतिक्रममुक्तिस्थानानिवसत्यधिवसति वासेनिमित्तमाह षष्ठस्येति यागतिःसत्त्वशुद्ध्यात्मिकातस्याःसिद्धावप्यसिद्धस्यशुद्धब्रह्मसाक्षात्कारेणजीवन्मुक्ततामप्राप्तस्यगतक्लमस्यनष्टरागादिदोषस्य योगसिद्धोपिब्रह्मात्मैक्यज्ञानात्क्रममुक्तिभाग्भवतीत्यर्थः ॥ ४७ ॥ योगभ्रष्टगतिमाह सप्तेति अनीशःसम्यग्योगमनुष्ठातुमशक्तः तत्रपरोक्षत्वेननिर्दिष्टेस्वर्गलोके सप्तपूर्वोक्तानिश्रोत्रादिपंचकंमनोबुद्धीचतान्युत्तराणिसत्त्वोत्कर्षबलेनोत्कृष्टानियस्मिन्नादृशंसंहारविक्षेपशतंसशेषंकर्मशेषसहितं ध्येयब्रह्मसाक्षात्कारेहितद्यथैषीकातूलमग्नौप्रोतंप्रदूयेतैवंहास्यसर्वेपाप्मानःप्रदूयंतइतिनिःशेषपापदाहश्रुतेस्ततःप्रागारब्धयोगस्ययोगिनःकर्मशेषमस्तीतियुक्तंशुद्धकर्मासन्योगीप्राग्योगसिद्धेर्न्दतश्चेद्ध्रुवोलोकंस्वर्लोकंचगच्छतीत्यर्थः ततश्चमानुषंजन्मप्राप्यमहान्कुलशीलविद्यादिनापूज्योभवति ॥ ४८ ॥

अष्टौचषष्टिंचशतानिचैवमनोविरुद्धानिमहाद्युतीनाम् ॥ शुक्लस्यवर्णस्यपरागतिर्यात्रीण्येवरुद्धानिमहानुभाव ॥ ४६ ॥ संहारविक्षेपमनिष्टमेकंचत्वारिचान्यानिवसत्यनीशः ॥ षष्ठस्यवर्णस्यपरागतिर्यासिद्धावसिद्धस्यगतक्लमस्य ॥ ४७ ॥ सप्तोत्तरंतत्रवसत्यनीशःसंहारविक्षेपशतंसशेषम् ॥ तस्मादुपावृत्यमनुष्यलोकेततोमहान्मानुषतामुपैति ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्मान्मानुषाद्भावादुपावृत्त्यनिष्क्रम्याऽयेउत्तरमुत्तरंभूतसर्गंप्रतिगंतुंसंतिष्ठतिप्रस्थानंकरोति पूर्वाभ्यासवशादुत्तरोत्तरांयोगभूमिकामारोहतीत्यर्थः सएवंप्रतिष्ठमानःसप्तकृत्वःसप्तवारंलोकान्परैतिपर्यटति
संहारविक्षेपयोःसमाधिव्युत्थानाभ्यांकृतःसंवादितःप्रभावऐश्वर्यंयेनसः अयमर्थः प्रथमांभूमिमारूढोयोगीमृतःस्वर्गंप्राप्यततश्च्युतःसार्वभौमोराजाभवति एवंसोयंभूलोकजयः एवमुत्तरोत्तरयोगकला
लब्ध्वाउत्तरमुत्तरंलोकंजयति अंतेब्रह्मलोकंसप्तमंप्राप्यापिपुनरावर्ततेयदिध्येयवस्तुन्यहंमहंनकुर्वीत तंकुर्वंस्तुब्रह्मणासहैवमुच्यते तत्रप्रमाणानि प्राप्यपुण्यकृतांलोकानुषित्वाशाश्वतीःसमाः शुचीनांश्रीम
॥ १५६ ॥ तांगेहेयोगभ्रष्टोभिजायते तत्रतंबुद्धिसंयोगंलभतेपौर्वदेहिकं यततेचततोभूयःसंसिद्धौकुरुनंदनेतिगीता आब्रह्मभुवनाल्लोकाःपुनरावर्तिनोर्जुनेतिच ब्रह्मणासहतेसर्वेसंप्राप्तेप्रतिसंचरे परस्यांतेकृतात्मानःप्र १२
विशंतिपरंपदमितिच॥ ४९॥सप्तेति एवशब्दोभिन्नक्रमः संहारमितिणमुलंतं सप्तभूरादिसत्यलोकांतांल्लोकान्मनोबुद्धिसहितानिज्ञानेंद्रियाणिवासंहृत्यैवबोधेनबाधित्वाजीवलोकेसंतिष्ठतिसम्यङ्मोहशोका
भावादास्ते संहारेबीजमुपप्लवानिसंभाव्यतेषांबुद्ध्यादीनांभूरादीनांवादुःखरूपत्वंनिश्चित्यततोदेहांतेअव्ययमपरिणामिस्थानमतएवानंतंत्रिविधपरिच्छेदशून्यंशुद्धंब्रह्मएतिप्राप्नोति तत्तुस्थानंकेचिद्देवस्यम

तस्मादुपावृत्यततःक्रमेणसोग्रेणसंतिष्ठतिभूतसर्गम् ॥ ससप्तकृत्वश्चपरैतिलोकान्संहारविक्षेपकृतप्रभावः ॥ ४९ ॥ सप्तैवसंहारमुपप्लवानिसंभाव्यसंतिष्ठतिजी
वलोके ॥ ततोऽव्ययंस्थानमनंतमेतिदेवस्यविष्णोरथब्रह्मणश्च ॥ शेषस्यचैवाथनरस्यचैवदेवस्यविष्णोःपरमस्यचैव ॥ ५० ॥ संहारकालेपरिदग्धकायाब्रह्मा
णमायांतिसदाप्रजाहि ॥ चेष्टात्मनोदेवगणाश्चसर्वेयेब्रह्मलोकादपराःस्मतेपि ॥ ५१ ॥ प्रजाविसर्गंतुसशेषकालेस्थानानिस्वान्येवसरंतिजीवाः ॥ निःशेषतस्त
त्पदंयांतिचांतेसर्वेदेवायेसदृशामनुष्याः ॥ ५२ ॥

हादेवस्यसंबंधिकैलासमितिवदंतिशांभवाः विष्णोर्वैकुंठमितिवैष्णवाः ब्रह्मणोब्रह्मलोकइतिहैरण्यगर्भाः शेषस्याऽनंतस्येतितद्भक्ताः नरस्यजीवस्यैवतत्परंस्थानमितिसांख्याः देवस्यद्योतमानस्यचिन्मात्रस्य
विष्णोर्व्यापकस्यपरब्रह्मणस्तुर्यमूर्तेस्स्वरूपस्यपरमस्येतितद्विष्णोःपरमंपदमितिश्रुतिप्रसिद्धमित्यौपनिषदाः ॥ ५० ॥ एवंशब्दजान्विकल्पान्मोक्षेउपन्यस्यसर्ववादिसंमतंवस्तुवृत्तमाह संहारेति परितःसर्वा
त्मनादग्धबोधेनभस्मीकृताःकायाःस्थूलसूक्ष्मकारणदेहायाभिस्ताः ब्रह्माणंब्रह्म पुंस्त्वमार्षं देवगणाइंद्रियाणि येब्रह्मस्वरूपाल्लोकादपराअर्वाचीनाःप्रकृत्यादयस्तेपिपरिदग्धकायाःसंहारकालेमोक्षेब्रह्मप्रा
मुवंति ॥ ५१ ॥ एवमात्मबोधजमात्यंतिकंप्रलयमुक्त्वाऽवांतरप्रलयमाह प्रजेति प्रलयकालेआसन्नतरेयेदेवत्वंप्राप्ताअभुक्तकृत्स्नकर्मफलास्तेपूर्वकल्पार्जितानिस्वानिस्थानानिकल्पांतरेपिसरंतिलभंते ॥ १५६ ॥
सर्वेषांकल्पानांपूर्वपूर्वकल्पसादृश्यात् सूर्याचंद्रमसौधातायथापूर्वमकल्पयदितिश्रुतेश्च येत्वंतेकल्पांतेनिःशेषतःनिःशेषितकालास्तेस्वर्गनाशेइतरवन्मनुष्यत्वमेवयांतीत्यर्थः प्रलयशतेनापिकृतंकर्मननश्य
तितत्त्वज्ञानमंतरेणेतिभावः ॥ ५२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विधिमदृष्टंपुण्यपापंतत्फलंयांतिप्राप्नुवंति एकस्मिन्नपिकल्पेअसकृद्दारोहावरोहौवर्तेतेऽतःसंसारभीरुणातत्त्वज्ञानमेवाश्रयणीयमितिभावः ॥ ५३ ॥ एवंसपरिकरांब्रह्मविद्यामुक्त्वातद्वतोदृष्टिमाह सइ
ति सब्रह्मवित् यावत्सशेषभुक् शेषंप्रारब्धकर्मतदपरित्यज्यभुंक्तेइतिसशेषभुगस्ति तावत्तदंगेषुतत्स्वरूपेएवप्रजाःसर्वास्तेशुक्लेदेव्यौपरापरविद्येचवर्तंतइतिशेषः ब्रह्मविदोविशुद्धकैवल्यावधिकृत्स्नंजगदस्ति
अनंतरंनास्तीत्यर्थः अत्रकिंमानमतआह विशुद्धभावोयोगसंशोधितचित्तोभूत्वासंयम्यधारणाध्यानसमाध्यात्मकंसंयममनुष्ठाय एतत्परिदृश्यमानंवियदादिपंचेंद्रियरूपमित्येवविद्धीतिशेषः तथाहि प्रा
णेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतींद्रियेभ्यःसाक्षात्परंपरयाचदेवानांलोकानांचसृष्टिःश्रूयते स्वप्नमायेंद्रजालवदुपपद्यतेचैतज्जगतःप्रतिभासमात्रत्वमित्युपपादितमधस्तात् ॥५४॥ उपसंहरति शुद्धामिति शुद्धां
निरवद्यांपरमांगतिंशुद्धचिन्मात्रभावंशुद्धेनमनसाविचिन्वन्श्रवणमननध्यानाभ्यांसैज्ञातुमिच्छन्परैतिद्वैतजालंपरावृत्यएतिप्राप्नोति ततोब्रह्मसाक्षात्कारानंतरमव्ययंस्थानंमोक्षमुपैति यामवस्थाप्यत्वम

येतुच्युताःसिद्धलोकात्क्रमेणतेषांगतिंयांतियथानुपूर्व्या ॥ जीवाःपरेतद्बलतुल्यरूपाःस्वंस्वंविधिंयांतिविपर्ययेण ॥ ५३ ॥ सयावद्देवास्तिसशेषभुक्तेप्रजाश्चदे
व्यौचतथैवशुक्ले ॥ तावत्तदंगेषुविशुद्धभावःसंयम्यपंचेंद्रियरूपमेतत् ॥ ५४ ॥ शुद्धांगतिंतांपरमांपरैतिशुद्धेननित्यंमनसाविचिन्वन् ॥ ततोव्ययंस्थानमुपैतिब्र
ह्मदुष्प्रापमभ्येतिसशाश्वतंवै ॥ ५५ ॥ इत्येतदाख्यातमहीनसत्त्वनारायणस्येहबलंमयाते ॥ ५६ ॥ ॥ वृत्रउवाच ॥ ॥ एवंगतेमेनविषादोस्तिकश्चित्सम्यक्चपश्या
मिवचस्तथैतत् ॥ श्रुत्वातुतेवाचमदीनसत्त्वविकल्मषोस्म्यद्यतथाविपाप्मा ॥ ५७ ॥ प्रवृत्तमेतद्भगवन्महर्षेमहाद्युतेश्चक्रमनंतवीर्यम् ॥ विष्णोरनंतस्यसनातनंत
त्स्थानंसर्गायत्रसर्वेप्रवृत्ताः ॥ सवैमहात्मापुरुषोत्तमोवैतस्मिन्जगत्सर्वमिदंप्रतिष्ठितम् ॥ ५८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वासकौंतेयवृत्रःप्राणानवासृजत् ॥ यो
जयित्वातथात्मानंपरंस्थानमवाप्तवान् ॥ ५९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अयंसभगवान्देवःपितामहजनार्दनः ॥ सनत्कुमारोवृत्रायययत्तदाख्यातवान्पुरा ॥ ६० ॥

स्त्वित्यतआह ब्रह्म नहित्रिविधपरिच्छेदशून्यस्यगगनस्येवप्राप्यत्वंसंभवति अथापिदुष्प्रापमविद्यादिनाव्यवधानात् शाश्वतंनित्यंप्राप्तमप्यभ्येतिकंठगतचामीकरवदित्यर्थः तथाचश्रुतयोब्रह्मवाइदम
यआसीत्तदात्मानमेवावेदहंब्रह्मास्मीति ब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतितत्त्वमस्ययमात्माब्रह्मेत्यादयःसिद्धवद्ब्रह्मभावंजीवस्योपदिशंति ॥ ५५ ॥ हेअहीनसत्त्व ॥ ५६ ॥ एवमुक्तप्रकारेणगतेजगतोमनोमात्रत्वेस्थिते
सति वचोवचोर्थंब्रह्माद्वैतं विकल्मषोनिरवद्यः विपाप्माशोकमोहहीनः ॥ ५७ ॥ श्रुतंविष्णुमाहात्म्यमनुसंधत्ते प्रवृत्तमितिसार्धेन ॥ ५८ ॥ एवमिति इंद्रेणसहयुध्यन् अंतकालेप्रवृत्तमेतदित्यादिसार्ध
श्लोकेनविष्णुमनुसंधायाऽऽत्मानंब्रह्मणियोजयित्वा ॥ ५९ ॥ अयंसइतिपुरोवर्तिनंकृष्णमंगुल्यानिर्दिशति श्रीकृष्णएवसर्वशास्त्रप्रतिपाद्यइत्यर्थः ॥ ६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

राजवन्मूर्तिमांस्तटस्थईश्वरइतियुधिष्ठिरस्यभ्रमोमाभूदितिभीष्मउवाच मूलेति मूलमधिष्ठानंतद्वन्निर्विकारेणरूपेणतिष्ठनीतिमूलस्थायी योधिष्ठानचिद्रूपःसमहादेवोमहान्चिदात्मामायानिष्कृष्टोभूस्था
नीयःप्रथमःसएवमायाशबलोभगवान्षड्विधैश्वर्यवान्कारणात्माभवति बीजस्थानीयश्चिदचिदुभयात्माद्वितीयःसोपिस्वेनस्वकीयेनतेजसोपलक्षितस्तैजसाख्यकार्यब्रह्मतांप्राप्तस्तृतीयोवृक्षस्थानीयोभवति
तत्स्थस्तस्मिन्ब्रह्मांडरूपेकार्येतिष्ठन्नयंश्रीकृष्णोऽनेकब्रीजगर्भफलस्थानीयश्चतुर्थः तान्भावान्कार्यकारणरूपान्वृक्षबीजाभावान्सृजति महामनाःमहत्परिच्छेदाभिमानशून्यंसत्यसंकल्पादिगुणकंमनोय
स्यसतथा ॥ ६१ ॥ अस्यरूपमाह तुरीयेति तस्यमूलस्थायिनश्चिन्मात्रस्यतुरीयार्धेनाऽष्टमांशेननिष्पन्नमिमंमूर्तिमंतंकेशवंविद्धि अच्युतमितिमूर्तिमतएवयावद्विद्यंनित्यत्वमुक्तं तथाहि मूलस्थायि
पूर्णचैतन्यंभगवतिमायांशस्यसमप्राधान्यादर्धं तेजसेत्वाविद्यकेसमष्टिकार्येबीजांशस्यार्धस्यैवसत्त्वात्तुरीयांशश्चैतन्यस्यास्ति व्यष्टिकार्येतुपरिच्छिन्नेदेहाद्यभेदाभिमानादष्टमांशश्चैतन्यस्यास्ति तदिदमु
क्तंतुरीयार्धेनतस्येमंविद्धीति नन्वेवमस्मदादितुल्यएवायमितितमुद्दिश्याऽयंसभगवानितियुधिष्ठिरोक्तिरयुक्ता उपाध्यंशाविवक्षायांत्वस्माकमपितथात्वमस्तीत्याशंक्याह तुरीयार्धेनेति पूर्वोक्तरीत्याकृष्णे
पक्वफलाभेईशादिस्रष्टृत्वंयुक्तमपक्वफलाभेष्वस्मासुत्वनीशत्वंस्फुटमितिनतेनसहास्माकंसाम्यप्रसंगः ॥ ६२ ॥ एतदेवकार्यकारणयोर्लयप्रतिपादनेनद्रढयति अर्वागितिसार्धेन अर्वाक्स्थितःस्थायोसमष्टि

॥भीष्मउवाच ॥ ॥मूलस्थायीमहादेवोभगवान्स्वेनतेजसा ॥ तत्स्थःसृजतितान्भावान्नानारूपान्महामनाः ॥६१॥ तुरीयार्धेनतस्येमंविद्धिकेशवमच्युतम्॥
तुरीयार्धेनलोकांस्त्रीन्भावयत्येवबुद्धिमान् ॥ ६२ ॥ अर्वाक्स्थितस्तुयःस्थायीकल्पांतेपरिवर्तते॥ सशेतेभगवानप्सुयोसावतिबलःप्रभुः॥तान्विधाताप्रसन्ना
त्मालोकांश्चरतिशाश्वतान्॥६३॥सर्वाण्यशून्यानिकरोत्यनंतःसनातनःसंचरतेचलोकान्॥ सचानिरुद्धःसृजतेमहात्मातत्स्थंजगत्सर्वमिदंविचित्रम्॥६४॥

कार्यात्मातृतीयोऽस्मदादिशरीरापेक्षयानित्योपिकल्पांतेपरिवर्ततेनश्यतीत्यर्थः यस्तुभगवान्द्वितीयोऽतिबलोनेकब्रह्मांडलयोदयबीजभूतःप्रभुरंतर्यामीसोपिअप्स्वापइवापस्तासु सलिलएकोद्रष्टाऽद्वैतोभ
वतीतिश्रुत्यापरावरवर्जितसलिलात्मत्वेननिरूपितेअखंडैकरसेब्रह्मणिशेतेलीयते ईश्वरस्यास्यानित्यत्वंव्यवहारापेक्षयैवोच्यतेनतुपरमार्थतइतिनतद्वयोक्तिरसंगता तानित्यनुवाद्यमप्शब्दमपेक्ष्यबहुत्वंविधे
यलोकापेक्षंपुंस्त्वंच तमखंडैकरसंलोकमात्मानंशाश्वतंनित्यप्राप्तमेवविधाताचतुर्मुखःप्रसन्नात्माशुद्धचित्तःसन्नविद्यापनयमात्रेणचरतिगच्छतिप्राप्नोति ब्रह्मादीनांचेतनानामपितदेवलयस्थानमित्यर्थः
॥ ६३ ॥ सोयमनंतःपरमात्मासर्वाणिकारणानिचाशून्यानिस्वसत्तास्फूर्तिप्रदानेनपूर्णानिकरोति सनातनःसर्वदैकरूपोपिमायिकउपाधिविशिष्टेनरूपेणश्रीकृष्णात्मनालोकान्संचरते सचैवंभूतोप्यस्मदादि
वदुपाधिधर्मेणननिरुध्यतेतोऽनिरुद्धोहंकारःसन्जगत्सृजते महात्मासर्वाधारत्वयोग्यः तथाचश्रुतिः अस्मान्मायीसृजतेविश्वमेतत्तस्मिंश्चान्योमाययासंनिरुद्धइतिस्रष्टुर्मायासंनिरुद्धादन्यत्वमाह तत्स्थं
बीजेतरुरिवफलेबीजानीवपरमात्मनिकृष्णेसर्वंजगदस्ति तथाचश्रुतिः हिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेशइति विग्रहधर्मवंतमीश्वरमुपदिश्यइयमेवर्गग्निः सामेत्यृक्सामात्मनानिरूपितंप्रपंचंतस्यर्क्सामचगेष्णावि
तितदंगुलिपर्वत्वेननिर्दिशति अतस्तत्स्थंजगद्गंगातरंगन्यायेनयुक्तं ॥ ६४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंब्रह्मविद्यांश्रुत्वातत्रस्वस्याधिकारोस्तिनास्तिवेतिसंदिहानःपृच्छति वृत्रेणेति त्मनःआत्मनः तस्मादात्मगतिदर्शनात् ॥ ६५ ॥ शुक्लाभिजातीयःशुक्लवंश्यः साध्यःसाध्यसंज्ञकोदेवइतिनावर्तते ॥ ६६ ॥
हारिद्रवर्णेसत्त्वाधिक्येतमःसाम्येरजसोल्पत्वेचषष्ठेदेवतासर्गेउक्ते तथारक्तेरजसआधिक्येसत्त्वस्यसाम्येतमसोन्यूनत्वेचमध्यमेनुग्रहसर्गेचवर्तमानः तमोरजसोःसाम्यात्कदाचिदावरणस्यप्रवृत्तेर्वाउद्रेकः
स्यात्तेनततस्तिर्यगादिसंभाव्यते ॥ ६७॥ वयंतुहारिद्राश्च्युताःकेवलरजःप्रधानेरक्तेवर्तमानानीलांमानुषींवाकृष्णांततोप्यधमांतिर्यग्गतिंवा कृष्णयासहितामधमांकृष्णाधमां ॥ ६८ ॥ एवंभीतंयुधिष्ठिरमा

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥वृत्रेणपरमार्थज्ञदृष्टामन्येत्मनोगतिः॥ शुभातस्मात्ससुखितोनशोचतिपितामह ॥ ६५ ॥ शुक्लःशुक्लाभिजातीयःसाध्योनावर्ततेनघ॥
तिर्यग्गतेश्चनिर्मुक्तोनिरयाच्चपितामह ॥ ६६ ॥ हारिद्रवर्णेरक्तेवावर्तमानस्तुपार्थिव ॥ तिर्यगेवानुपश्येतकर्मभिस्तामसैर्वृतः ॥ ६७ ॥ वयंतुभृशमापन्नारक्ता
दुःखसुखेऽसुखे॥कांगतिंप्रतिपत्स्यामोनीलांकृष्णाधमामथ॥६८॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥शुद्धाभिजनसंपन्नाःपांडवाःसंशितव्रताः॥विहृत्यदेवलोकेषुपुन
र्मानुपमेष्यथ ॥ ६९ ॥ प्रजाविसर्गंचसुखेनकालेप्रत्येत्यदेवेषुसुखानिभुक्त्वा ॥ सुखेनसंयास्यथसिद्धसंख्यांमावोभयंभूद्विमलाःस्थसर्वे॥७०॥ ॥इतिश्री
महाभारतेशांति०मोक्ष०वृत्रगीता०एकाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २८१॥ ॥ ७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अहोधर्मिष्ठताताततवृत्रस्यामिततेजसः॥
यस्यविज्ञानमतुलंविष्णोर्भक्तिश्चतादृशी ॥ १ ॥ दुर्विज्ञेयंपदंताताविष्णोरमिततेजसः ॥ कथंवाराजशार्दूलपदंतुज्ञातवानसौ॥ २॥भवताकथितंत्वेतच्छ्रद्दधे
चाहमच्युतम्॥ भूयस्तुमेसमुत्पन्नाबुद्धिरव्यक्तदर्शनात्॥ ३॥कथंविनिहतोवृत्रःशक्रेणपुरुषर्षभ॥धार्मिकोविष्णुभक्तश्चतत्त्वज्ञश्चपदान्वये॥ ४॥एतन्मेसंशयं
ब्रूहिपृच्छतेभरतर्षभ॥ वृत्रस्तुराजशार्दूलयथाशक्रेणनिर्जितः॥ ५॥यथाचैवाभवद्युद्धंतच्चाचक्ष्वपितामह॥ विस्तरेणमहाबाहोपरंकौतूहलंहिमे॥ ६॥ ॥भी
ष्मउवाच॥ ॥रथेनेंद्रःप्रयातोवैसार्धंदेवगणैःपुरा॥ददर्शाथाग्रतोवृत्रंधिष्ठितंपर्वतोपमम्॥ ७॥ योजनानांशतान्यूर्ध्वंपंचोच्छ्रितमरिंदम॥ शतानिविस्तरेणा
थत्रीण्येवाभ्यधिकानिवै॥ ८॥तत्प्रेक्ष्यतादृशंरूपंत्रैलोक्येनापिदुर्जयम्॥ वृत्रस्यदेवाःसंत्रस्तानशांतिमुपलेभिरे॥ ९॥शक्रस्यतुतदाराजन्नूरुस्तंभोव्यजायत॥
भयाद्वृत्रस्यसहसादृष्ट्वातद्रूपमुत्तमम्॥ १०॥

श्वासयति शुद्धेति हेपांडवायूयंसंपन्नाःस्थ ॥ ६९ ॥ सिद्धसंख्यांसिद्धेषुगणनां ॥ ७० ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०एकाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अहोइति
॥ १ ॥ पदंस्थानं पदंपदनीयं ॥ २ ॥ वृत्रवधख्यापकेत्वद्वचसिश्रद्धाचवैष्णवस्यवृत्रस्यवधानर्हत्वंचेतिविरुद्धकोटिद्वयेनव्यक्तंस्पष्टमन्यतरकोटिनिश्चायकंदर्शनंव्यक्तदर्शनंतदभावादव्यक्तदर्शनात् ॥ ३ ॥
पदान्वयेवेदांतवाक्यार्थविचारे ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततोनादःसमभवद्वादित्राणांचनिःस्वनः ॥ देवासुराणांसर्वेषांतस्मिन्युद्धेह्युपस्थिते ॥ ११ ॥ अथवृत्रस्यकौरव्यदृष्ट्वाशक्रमवस्थितम् ॥ नसंभ्रमोनभीःकाचिदा
॥ १५८॥ स्थावासमजायत ॥ १२ ॥ ततःसमभवद्युद्धंत्रैलोक्यस्यभयंकरम् ॥ शक्रस्यचसुरेंद्रस्यवृत्रस्यचमहात्मनः ॥ १३ ॥ असिभिःपट्टिशैःशूलैःशक्तितोमरमुद्गरैः ॥ शि १२
लाभिर्विविधाभिश्चकार्मुकैश्चमहास्वनैः ॥ १४ ॥ शस्त्रैश्चविविधैर्दिव्यैःपावकोल्काभिरेवच ॥ देवासुरैस्ततःसैन्यैःसर्वमासीत्समाकुलम् ॥ १५ ॥ पितामहपुरोगा
श्चसर्वेदेवगणास्तथा ॥ ऋषयश्चमहाभागास्तद्युद्धंद्रष्टुमागमन् ॥ १६ ॥ विमानाग्र्यैर्महाराजसिद्धाश्चभरतर्षभ ॥ गंधर्वाश्चविमानाग्र्यैरप्सरोभिःसमागमन् ॥
॥ १७ ॥ ततोंतरिक्षमावृत्यवृत्रोधर्मभृतांवरः ॥ अश्मवर्षेणदेवेंद्रंसमाकिरदतिद्रुतम् ॥ १८ ॥ ततोदेवगणाःक्रुद्धाःसर्वतःशरवृष्टिभिः ॥ अश्मवर्षमपोहंतवृत्रप्रे
रितमाहवे ॥ १९ ॥ वृत्रस्तुकुरुशार्दूलमहामायोमहाबलः ॥ मोहयामासदेवेंद्रंमायायुद्धेनसर्वशः ॥ २० ॥ तस्यवृत्रार्दितस्याथमोहआसीच्छतक्रतोः ॥ रथंतरेण
तंतत्रवसिष्ठःसमबोधयत् ॥ २१ ॥ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥ देवश्रेष्ठोसिदेवेंद्रदैत्यासुरनिबर्हण ॥ त्रैलोक्यबलसंयुक्तःकस्माच्छक्रविषीदसि ॥ २२ ॥ एषब्रह्माच
विष्णुश्चशिवश्चैवजगत्पतिः ॥ सोमश्चभगवान्देवःसर्वेचपरमर्षयः ॥ २३ ॥ माकार्षीःकश्मलंशक्रकश्चिदेवेतरोयथा ॥ आर्यांयुद्धेमतिंकृत्वाजहिशत्रून्सुरा
धिप ॥ २४ ॥ एषलोकगुरुस्त्र्यक्षःसर्वलोकनमस्कृतः ॥ निरीक्षतेत्वांभगवांस्त्यजमोहंसुराधिप ॥ २५ ॥ एतेब्रह्मर्षयश्चैवबृहस्पतिपुरोगमाः ॥ स्तवेनशक्रदिव्येनस्तु
वंतित्वांजयायवै ॥ २६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवंसंबोध्यमानस्यवसिष्ठेनमहात्मना ॥ अतीववासवस्यासीद्बलमुत्तमतेजसः ॥ २७ ॥ ततोबुद्धिमुपागम्यभ
गवान्पाकशासनः ॥ योगेनमहतायुक्तस्तांमायांव्यपकर्षत ॥ २८ ॥ ततोंगिरःसुतःश्रीमांस्तेचैवसुमहर्षयः ॥ दृष्ट्वावृत्रस्यविक्रांतमुपागम्यमहेश्वरम् ॥ २९ ॥ ऊ
चुर्वृत्रविनाशार्थंलोकानांहितकाम्यया ॥ ततोभगवतस्तेजोज्वरोभूत्वाजगत्पतेः ॥ ३० ॥ समाविशत्तदारौद्रोवृत्रंलोकपतिंतदा ॥ विष्णुश्चभगवान्देवःसर्वलो
काभिपूजितः ॥ ३१ ॥ ऐंद्रंसमाविशद्वज्रंलोकसंरक्षणेरतः ॥ ततोबृहस्पतिर्धीमानुपागम्यशतक्रतुम् ॥ वसिष्ठश्चमहातेजाःसर्वेचपरमर्षयः ॥ ३२ ॥ तेसमासाद्यव
रदंवासवंलोकपूजितम् ॥ ऊचुरेकाग्रमनसोजहिवृत्रमितिप्रभो ॥ ३३ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ एषवृत्रोमहान्शक्रबलेनमहतावृतः ॥ विश्वात्मासर्वगश्चैवबहु ॥ १५८ ॥
मायश्चविश्रुतः ॥ ३४ ॥ तदेनमसुरश्रेष्ठंत्रैलोक्येनापिदुर्जयम् ॥ जहित्वंयोगमास्थायमावमंस्थाःसुरेश्वर ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८२ ॥ ॥७॥ ॥७॥

अनेनहितपरस्तंबलार्थममराधिप ॥ षष्टिंवर्षसहस्राणिब्रह्माचास्मैवरंददौ ॥ ३६ ॥ महत्त्वंयोगिनांचैवमहामायत्वमेवच ॥ महाबलत्वंचतथातेजश्चाग्र्यंसुरे
श्वर ॥ ३७ ॥ एतत्त्वांमामकंतेजःसमाविशतिवासव ॥ व्यग्रमेनंत्वमप्येनंवज्रेणजहिदानवम् ॥ ३८ ॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥भगवंस्त्वत्प्रसादेनदितिजंसुदुरास
दम् ॥ वज्रेणनिहनिष्यामिपश्यतस्तेसुरर्षभ ॥ ३९ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥आविश्यमानेदैत्येतुज्वरेणाथमहासुरे ॥ देवतानामृषीणांचहर्षान्नादोमहानभूत् ॥ ४० ॥
ततोदुंदुभयश्चैवशंखाश्चसुमहास्वनाः ॥ मुरजाडिंडिभाश्चैवप्रावाद्यंतसहस्रशः ॥ ४१ ॥ असुराणांतुसर्वेषांस्मृतिलोपोमहानभूत् ॥ मायानाशश्चबलवान्क्षणे
नसमपद्यत ॥ ४२ ॥ तथाविष्टमथोज्ञात्वाऋषयोदेवतास्तथा ॥ स्तुवंतःशक्रमीशानंतथाप्राचोदयन्नपि ॥ ४३ ॥ रथस्थस्यहिशक्रस्ययुद्धकालेमहात्मनः ॥ ऋषि
भिस्तूयमानस्यरूपमासीत्सुदुर्दृशम् ॥ ४४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० वृत्रवधेद्व्यशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८२ ॥ ॥७॥ ॥७॥
भीष्मउवाच ॥ ॥वृत्रस्यतुमहाराजज्वराविष्टस्यसर्वशः ॥ अभवन्यानिलिंगानिशरीरेतानिमेशृणु ॥ १ ॥ ज्वलितास्योभवद्घोरोवैवर्ण्यंचागमत्परम् ॥ गात्रकंप
श्चसुमहान्श्वासश्चाप्यभवन्महान् ॥ २ ॥ रोमहर्षश्चतीव्रोभून्निःश्वासश्चमहान्नृप ॥ शिवाचाशिवसंकाशातस्यवक्त्रात्सुदारुणा ॥ ३ ॥ निष्पपातमहाघोरास्मृ
तिःसातस्यभारत ॥ उल्काश्चज्वलितास्तस्यदीप्ताःपार्श्वेप्रपेदिरे ॥ ४ ॥ गृध्राःकंकाबलाकाश्चवाचोमुंचन्सुदारुणाः ॥ वृत्रस्योपरिसंसृष्टाश्चक्रवत्परिबभ्रमुः ॥ ५ ॥
ततस्तंरथमास्थायदेवाप्यायितआहवे ॥ वज्रोद्यतकरःशक्रस्तंदैत्यंसमवैक्षत ॥ ६ ॥ अमानुषमथोनादंसमुमोचमहासुरः ॥ व्यजृंभच्चैवराजेंद्रतीव्रज्वरसम
न्वितः ॥ ७ ॥ अथास्यजृंभतःशक्रस्ततोवज्रमवासृजत् ॥ सवज्रःसुमहातेजाःकालाग्निसदृशोपमः ॥ ८ ॥ क्षिप्रमेवमहाकायंवृत्रंदैत्यमपातयत् ॥ ततोनादःस
मभवत्पुनरेवसमंततः ॥ ९ ॥ वृत्रंविनिहतंदृष्ट्वादेवानांभरतर्षभ ॥ वृत्रंतुहत्वामघवादानवारिर्महायशाः ॥ १० ॥ वज्रेणविष्णुयुक्तेनदिवमेवसमाविशत् ॥ अ
थवृत्रस्यकौरव्यशरीरादभिनिःसृता ॥ ११ ॥ ब्रह्मवध्यामहाघोरारौद्रालोकभयावहा ॥ करालदशनाभीमाविकृताकृष्णपिंगला ॥ १२ ॥ प्रकीर्णमूर्धजाचैव
घोरनेत्राचभारत ॥ कपालमालिनीचैवकृत्येवभरतर्षभ ॥ १३ ॥

वृत्रस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ यस्त्वमिति यआहिताग्निरधिकारी बीजैःपुरोडा

रुधिरार्द्रांचधर्मज्ञचीरवल्कलवासिनी ॥ साभिनिष्क्रम्यराजेंद्रतादृग्रूपाभयावहा ॥ १४ ॥ वज्रिणंमृगयामासतदाभरतसत्तम ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यवृत्रहा

कुरुनंदन ॥ १५ ॥ स्वर्गायाभिमुखःप्रायाल्लोकानांहितकाम्यया ॥ साविनिःसरमाणंतुदृष्ट्वाशक्रंमहौजसम् ॥ १६ ॥ जग्राहवध्यादेवेंद्रंसुलग्नाचाभवत्तदा ॥ सहि

तस्मिन्समुत्पन्नेब्रह्मवध्याकृतेभये ॥ १७ ॥ नलिन्याबिसमध्यस्थउवासाब्दगणान्बहून् ॥ अनुसृत्यंतुयत्नात्सतयावैब्रह्महत्यया ॥ १८ ॥ तदागृहीतःकौरव्यनि

स्तेजाःसमपद्यत ॥ तस्याव्यपोहनेशक्रःपरंयत्नंचकारह ॥ १९ ॥ नचाशकत्तांदेवेंद्रोब्रह्मवध्यांव्यपोहितुम् ॥ गृहीतएवतुतयादेवेंद्रोभरतर्षभ ॥ २० ॥ पितामहमुपाग

म्यशिरसाप्रत्यपूजयत् ॥ ज्ञात्वागृहीतंशक्रंसद्विजप्रवरवध्यया ॥ २१ ॥ ब्रह्मासचिंतयामासतदाभरतसत्तम ॥ तामुवाचमहाबाहोब्रह्मवध्यांपितामहः ॥ २२ ॥

स्वरेणमधुरेणाथसांत्वयन्निवभारत ॥ मुच्यतांत्रिदशेंद्रोयंमत्प्रियंकुरुभाविनि ॥ २३ ॥ ब्रूहिकिंतेकरोम्यद्यकामंकिंत्वमिहेच्छसि ॥ २४ ॥ ॥ ब्रह्मवध्योवाच ॥

त्रिलोकपूजितेदेवप्रीतेत्रैलोक्यकर्तरि ॥ कृतमेवहिमन्यामिनिवासंतुविधत्स्वमे ॥ २५ ॥ त्वयाकृतेयंमर्यादालोकसंरक्षणार्थिना ॥ स्थापनावैसुमहतीत्वयादे

वप्रवर्तिता ॥ २६ ॥ प्रीतेतुत्वयिधर्मज्ञसर्वलोकेश्वरप्रभो ॥ शक्रादपगमिष्यामिनिवासंसंविधत्स्वमे ॥ २७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तथेतितांप्राहतदाब्रह्मवध्यां

पितामहः ॥ उपायतःसशक्रस्यब्रह्मवध्यांव्यपोहत ॥ २८ ॥ ततःस्वयंभुवाध्यातस्तत्रवह्निर्महात्मना ॥ ब्रह्माणमुपसंगम्यततोवचनमब्रवीत् ॥ २९ ॥ प्राप्तोस्मि

भगवन्देवत्वत्सकाशमनिंदित ॥ यत्कर्तव्यंमयादेवतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ३० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ बहुधाविभजिष्यामिब्रह्मवध्यामिमामहम् ॥ शक्रस्याघवि

मोक्षार्थंचतुर्भागंप्रतीच्छवै ॥ ३१ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ ममामोक्षस्यकोंऽतोवैब्रह्मन्ध्यायस्ववैप्रभो ॥ एतदिच्छामिविज्ञातुंतत्त्वतोलोकपूजित ॥ ३२ ॥

ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यस्त्वांज्वलंतमासाद्यस्वयंवैमानवःक्वचित् ॥ बीजौषधिरसैर्वह्नेनयक्ष्यतितमोवृतः ॥ ३३ ॥ तमेषायास्यतिक्षिप्रंतत्रैवचनिवत्स्यति ॥ ब्रह्मवध्या

हव्यवाहव्येतुतेमानसोज्वरः ॥ ३४ ॥ इत्युक्तःप्रतिजग्राहतद्वचोहव्यकव्यभुक् ॥ पितामहस्यभगवांस्तथाचतदभूत्प्रभो ॥ ३५ ॥ ततोवृक्षौषधितृणंसमाहूयपि

तामहः ॥ इममर्थंमहाराजवक्तुंसमुपचक्रमे ॥ ३६ ॥ ततोवृक्षौषधितृणंतथैवोक्तंयथातथम् ॥ व्यथितंवह्निवद्राजन्ब्रह्माणमिदमब्रवीत् ॥ ३७ ॥

शादिना ओषधिरसैःसोमेनपयआदिभिर्वा ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ब्रह्मविदांवधइंद्रस्याप्यत्यंतदुःखदोनाशहेतुश्चभवती

अस्माकंब्रह्मवध्यायाःकौंतोलोकपितामह॥ दैवेनाभिहतानस्मान्नपुनर्हंतुमर्हसि ॥ ३८ ॥ वयमग्निंतथाशीतंवर्षंचपवनेरितम् ॥ सहामःसततंदेवतथाच्छेदन
भेदने॥ ३९ ॥ ब्रह्मवध्यामिमामद्यभवतःशासनाद्वयम् ॥ ग्रहीष्यामस्त्रिलोकेशमोक्षंचिंतयतांभवान् ॥ ४० ॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥पर्वकालेतुसंप्राप्तेयोवैछेदनभे
दनम् ॥ करिष्यतिनरोमोहात्तमेषानुगमिष्यति ॥ ४१ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततोवृक्षौषधितृणमेवमुक्तंमहात्मना ॥ब्रह्माणमभिसंपूज्यजगामाशुयथागतम्
॥ ४२ ॥ आहूयाप्सरसोदेवस्ततोलोकपितामहः॥ वाचामधुरयाप्राहसांत्वयन्निवभारत ॥ ४३ ॥ इयमिंद्रादनुप्राप्ताब्रह्मवध्यावरांगनाः ॥ चतुर्थमस्याभागां
शंमयोक्ताःसंप्रतीच्छत ॥ ४४ ॥ ॥अप्सरसऊचुः॥ ॥ग्रहणेकृतबुद्धीनांदेवेशतवशासनात् ॥ मोक्षंसमयतोस्माकंचिंतयस्वपितामह ॥ ४५ ॥ ॥ब्रह्मोवाच॥
रजस्वलासुनारीषुयोवैमैथुनमाचरेत् ॥ तमेषायास्यतिक्षिप्रंव्येतुवोमानसोज्वरः॥ ४६ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ तथेतिहृष्टमनसइत्युक्त्वाप्सरसांगणाः ॥ स्वा
निस्थानानिसंप्राप्यरेमिरेभरतर्षभ ॥ ४७ ॥ ततस्त्रिलोककृद्देवःपुनरेवमहातपाः॥ अपःसंचिंतयामासध्यातास्ताश्चाप्यथागमन् ॥ ४८ ॥ तास्तुसर्वाःसमागम्य
ब्रह्माणममितौजसम् ॥ इदमूचुर्वचोराजन्प्रणिपत्यपितामहम् ॥ ४९ ॥ इमाःस्मदेवसंप्राप्तास्त्वत्सकाशमरिंदम ॥ शासनात्तवलोकेशसमाज्ञापयनःप्रभो॥ ५० ॥
॥ब्रह्मोवाच ॥ ॥इयंवृत्रादनुप्राप्तापुरुहूतंमहाभया ॥ ब्रह्मवध्याचतुर्थांशमस्यायूयंप्रतीच्छत ॥ ५१ ॥ ॥ आपऊचुः॥ ॥एवंभवतुलोकेशयथावदसिनःप्र
भो॥ मोक्षंसमयतोऽस्माकंसंचिंतयितुमर्हसि ॥ ५२ ॥ त्वंहिदेवेशसर्वस्यजगतःपरमागतिः॥ कोन्यःप्रसादोहिभवेद्यन्नःकृच्छ्रात्समुद्धरेत् ॥ ५३ ॥ ॥ ब्रह्मोवा
च ॥ ॥अल्पाइतिमतिंकृत्वायोनरोबुद्धिमोहितः॥ श्लेष्ममूत्रपुरीषाणियुष्मासुप्रतिमोक्ष्यति ॥ ५४ ॥ तमियंयास्यतिक्षिप्रंतत्रैववचनिवत्स्यति ॥ तथावोभवि
तामोक्षइतिसत्यंब्रवीमिवः॥ ५५ ॥ ततोविमुच्यदेवेंद्रंब्रह्मवध्यायुधिष्ठिर ॥ यथाविसृष्टंतंवासमगमद्देवशासनात् ॥ ५६ ॥ एवंशक्रेणसंप्राप्ताब्रह्मवध्याजना
धिप ॥ पितामहमनुज्ञाप्यसोश्वमेधमकल्पयत् ॥ ५७ ॥ श्रूयतेचमहाराजसंप्राप्तावासवेनवै ॥ ब्रह्मवध्याततःशुद्धिंहयमेधेनलब्धवान् ॥ ५८ ॥ समवाप्यश्रियं
देवोहत्वारींश्चसहस्रशः॥ प्रहर्षमतुलंलेभेवासवःपृथिवीपते ॥ ५९ ॥ वृत्रस्यरुधिराच्चैवशिखंडाःपार्थजज्ञिरे ॥द्विजातिभिरभक्ष्यास्तेदीक्षितैश्चतपोधनैः॥ ६० ॥
सर्वावस्थंत्वमप्येषांद्विजातीनांप्रियंकुरु ॥ इमेहिभूतलेदेवाःप्रथिताःकुरुनंदन ॥ ६१ ॥

त्यध्यायतात्पर्यं ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८३ ॥ ॥ ध ॥ ॥ प्रसंगात्ज्वरोत्पत्तिंपृच्छतिपितामहे

एवंशक्रेणकौरव्यबुद्धिसौक्ष्म्यान्महासुरः॥उपायपूर्वंनिहतोवृत्रोत्यमिततेजसा॥६२॥एवंत्वमपिकौंतेयपृथिव्यामपराजितः॥ भविष्यसियथादेवःशतक्रतु
रमित्रहा॥६३॥येतुशक्रकथांदिव्यामिमांपर्वसुपर्वसु॥विप्रमध्येवदिष्यंतिनतेप्राप्स्यंतिकिल्बिषम्॥६४॥ इत्येतद्वृत्रमाश्रित्यशक्रस्यात्यद्भुतंमहत्॥ कथि
तंकर्मतेतातकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि॥६५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०ब्रह्महत्याविभागेत्र्यशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २८३॥ ॥ध॥यु
धिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद॥अस्मिन्वृत्रवधेदेवविवक्षाममजायते॥१॥ज्वरेणमोहितोवृत्रःकथितस्तेजनाधिप॥ निहतोवास
वेनेहवज्रेणेतितदानघ ॥ २ ॥ कथमेषमहाप्राज्ञज्वरःप्रादुर्बभौकुतः ॥ ज्वरोत्पत्तिंनिपुणतःश्रोतुमिच्छाम्यहंप्रभो ॥ ३ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ शृणुराजन्ज्वर
स्येमंसंभवंलोकविश्रुतम्॥विस्तरंचास्यवक्ष्यामियादृशश्चैवभारत॥४॥पुरामेरोर्महाराजशृंगंत्रैलोक्यपूजितम्॥ज्योतिष्कंनामसावित्रंसर्वरत्नविभूषितम्॥५॥
अप्रमेयमनाधृष्यंसर्वलोकेषुभारत ॥तत्रदेवोगिरितटेहेमधातुविभूषिते ॥ ६ ॥ पर्यंकइवविभ्राजन्नुपविष्टोबभूवह॥शैलराजसुताचास्यनित्यंपार्श्वेस्थिताब
भौ॥ तथादेवामहात्मानोवसवश्चामितौजसः॥ ७॥तथैवचमहात्मानावश्विनौभिषजांवरौ ॥ तथावैश्रवणोराजागुह्यकैरभिसंवृतः ॥ ८ ॥ यक्षाणामीश्वरः
श्रीमान्कैलासनिलयःप्रभुः ॥ उपासंतमहात्मानमुशनाचमहामुनिः॥ ९ ॥सनत्कुमारप्रमुखास्तथैवचमहर्षयः ॥ अंगिरःप्रमुखाश्चैवतथादेवर्षयोपरे ॥ १० ॥
विश्वावसुश्चगंधर्वस्तथानारदपर्वतौ ॥ अप्सरोगणसंघाश्चसमाजग्मुरनेकशः॥ ११ ॥ ववौसुखःशिवोवायुर्नानागंधवहःशुचिः ॥ सर्वर्तुकुसुमोपेताःपुष्पवं
तोद्रुमास्तथा॥ १२ ॥तथाविद्याधराश्चैवसिद्धाश्चैवतपोधनाः ॥ महादेवंपशुपतिंपर्युपासंतभारत ॥ १३ ॥ भूतानिचमहाराजनानारूपधराण्यथ ॥राक्षसा
श्चमहारौद्राःपिशाचाश्चमहाबलाः॥ १४ ॥ बहुरूपधराहृष्टानानाप्रहरणोद्यताः ॥ देवस्यानुचरास्तत्रतस्थिरेचानलोपमाः ॥ १५ ॥ नंदीचभगवांस्तत्रदेवस्या
नुमतेस्थितः॥प्रगृह्यज्वलितंशूलंदीप्यमानःस्वतेजसा ॥ १६ ॥ गंगाचसरितांश्रेष्ठासर्वतीर्थजलोद्भवा ॥ पर्युपासततंदेवंरूपिणीकुरुनंदन ॥ १७ ॥सएवंभग
वांस्तत्रपूज्यमानःसुरर्षिभिः॥देवैश्चसुमहातेजामहादेवोव्यतिष्ठत॥ १८॥

त्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

कस्यचित्त्वथकालस्यदक्षोनामप्रजापतिः ॥ पूर्वोक्तेनविधानेनयक्ष्यमाणोन्वपद्यत ॥ १९ ॥ ततस्तस्यमखंदेवाःसर्वेशक्रपुरोगमाः ॥ गमनायसमागम्यबुद्धिमा
पेदिरेतदा ॥ २० ॥ तेविमानैर्महात्मानोज्वलनार्कसमप्रभैः ॥ देवस्यानुमतेगच्छन्गंगाद्वारमितिश्रुतिः ॥ २१ ॥ प्रस्थितादेवतादृष्ट्वाशैलराजसुतातदा ॥ उवाच
वचनंसाध्वीदेवंपशुपतिंपतिम् ॥ २२ ॥ भगवन्क्वनुयांत्येतेदेवाःशक्रपुरोगमाः ॥ ब्रूहितत्त्वेनतत्त्वज्ञसंशयोमेमहानयम् ॥ २३ ॥ ॥महेश्वरउवाच ॥ ॥ दक्षोनाम
महाभागेप्रजानांपतिरुत्तमः ॥ हयमेधेनयजतेतत्रयांतिदिवौकसः ॥ २४ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ यज्ञमेतंमहादेवकिमर्थंनाधिगच्छसि ॥ केनवाप्रतिषेधेनगम
नंतेनविद्यते ॥ २५ ॥ ॥महेश्वरउवाच ॥ ॥सुरैरेवमहाभागेपूर्वमेतदनुष्ठितम् ॥ यज्ञेषुसर्वेषुममनभागउपकल्पितः ॥ २६ ॥ पूर्वोपायोपपन्नेनमार्गेणवरवर्णिनि ॥
नमेसुराःप्रयच्छंतिभागंयज्ञस्यधर्मतः ॥ २७ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वभूतेषुप्रभावाभ्यधिकोगुणैः ॥ अजय्यश्चाप्यधृष्यश्चतेजसायशसाश्रिया
॥ २८ ॥ अनेनतेमहाभागप्रतिषेधेनभागतः ॥ अतीवदुःखमुत्पन्नंवेपथुश्चममानघ ॥ २९ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥एवमुक्त्वातुसादेवीतदापशुपतिंपतिम् ॥ तूष्णीं
भूताभवद्राजन्दह्यमानेनचेतसा ॥ ३० ॥ अथदेव्यामतंज्ञात्वाहृद्गतंयच्चिकीर्षितम् ॥ससमाज्ञापयामासतिष्ठत्वमितिनंदिनम् ॥ ३१ ॥ ततोयोगबलंकृत्वासर्वयो
गेश्वरेश्वरः ॥ तंयज्ञंसमहातेजाभीमैरनुचरैस्तदा ॥ ३२ ॥ सहसाघातयामासदेवदेवःपिनाकधृक् ॥ केचिन्नादानमुंचंतकेचिद्धासांश्चचक्रिरे ॥ ३३ ॥ रुधिरेणापरे
राजंस्तत्राग्निंसमवाकिरन् ॥ केचिद्यूपान्समुत्पाट्यबभ्रमुर्विकृताननाः ॥ ३४ ॥ आस्यैरन्येचाग्रसंततथैवपरिचारकान् ॥ ततःसयज्ञोनृपतेवध्यमानःसमंत
तः ॥ ३५ ॥ आस्थायमृगरूपंवैखमेवाभ्यगमत्तदा ॥ तंतुयंज्ञंतथारूपंगच्छंतमुपलभ्यसः ॥ ३६ ॥ धनुरादायबाणेनतदान्वसरतप्रभुः ॥ ततस्तस्यसुरेशस्यक्रोधा
दमिततेजसः ॥ ३७ ॥ ललाटात्प्रसृतोघोरःस्वेदबिंदुर्बभूवह ॥ तस्मिन्पतितमात्रेचस्वेदबिंदौतदाभुवि ॥ ३८ ॥ प्रादुर्बभूवसुमहानग्निःकालानलोपमः ॥ तत्रचा
जायततदापुरुषःपुरुषर्षभ ॥ ३९ ॥ ह्रस्वोतिमात्रंरक्ताक्षोहरिश्मश्रुर्विभीषणः ॥ ऊर्ध्वकेशोतिरोमांगःश्येनोलूकस्तथैवच ॥ ४० ॥ करालकृष्णवर्णश्चरक्तवा
सास्तथैवच ॥ तंयज्ञंसुमहासत्त्वोऽदहत्कक्षमिवानलः ॥ ४१ ॥ व्यचरत्सर्वतोदेवान्प्राद्रवत्सऋषींस्तथा ॥ देवाश्चाप्याद्रवन्सर्वेततोभीतादिशोदश ॥ ४२ ॥ तेन
तस्मिन्विचरतापुरुषेणविशांपते ॥ पृथिवीव्यचलद्राजन्नतीवभरतर्षभ ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ शिलाजतुधातुविशेषः नीलिकाशैवालं ॥ ५२ ॥ खोरकः पशूनां प्रादरोगः ॥ ५३ ॥ रंध्रागतमश्वगलरंध्रगतंमांसखंडं ॥ ५४ ॥ ५५ ॥५६॥

हाहाभूतंजगत्सर्वमुपलक्ष्यतदाप्रभुः॥ पितामहोमहादेवंदर्शयन्प्रत्यभाषत ॥ ४४ ॥ ॥ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भवंतोपिसुराःसर्वेभागंदास्यंतिवैप्रभो ॥ क्रियतांप्रति
 संहारःसर्वदेवेश्वरत्वया ॥ ४५॥ इमाहिदेवताःसर्वाऋषयश्चपरंतप ॥ तवक्रोधान्महादेवनशांतिमुपलेभिरे ॥ ४६ ॥ यश्चैषपुरुषोजातःस्वेदात्तेविबुधोत्तम ॥ ज्व
रोनामैषधर्मज्ञलोकेषुप्रचरिष्यति ॥ ४७॥ एकीभूतस्यनत्वस्यधारणेतेजसःप्रभो ॥ समर्थासकलापृथ्वीबहुधासृज्यतामयम् ॥ ४८ ॥ इत्युक्तोब्रह्मणादेवोभागे
चापिप्रकल्पिते ॥ भगवंतंतथेत्याहब्रह्माणममितौजसम् ॥४९॥ परांचप्रीतिमगमदुत्स्मयंश्चपिनाकधृक् ॥अवापचतदाभागंयथोक्तंब्रह्मणाभवः ॥५०॥ ज्वरंच
सर्वधर्मज्ञोबहुधाव्यसृजत्तदा ॥शांत्यर्थंसर्वभूतानांशृणुतच्चापिपुत्रक ॥ ५१ ॥ शीर्षाभितापोनागानांपर्वतानांशिलाजतु ॥ अपांतुनीलिकांविद्यान्निर्मोकंभु
जगेषुच ॥५२॥ खोरकःसौरभेयाणामूषरंपृथिवीतले ॥ पशूनामपिधर्मज्ञदृष्टिप्रत्यवरोधनम् ॥ ५३ ॥ रंध्रागतमथाश्वानांशिखोद्भेदश्चबर्हिणाम् ॥ नेत्ररोगःको
किलस्यज्वरःप्रोक्तोमहात्मना ॥ ५४ ॥ अवीनांपित्तभेदश्चसर्वेषामितिनःश्रुतम् ॥ शुकानामपिसर्वेषांहिक्किकाप्रोच्यतेज्वरः ॥ ५५ ॥ शार्दूलेष्वथधर्मज्ञश्रमोज्वर
इहोच्यते ॥ मानुषेषुतुधर्मज्ञज्वरोनामैषभारत ॥५६॥ मरणेजन्मनितथामध्येचाविशतेनरम् ॥ एतन्माहेश्वरंतेजोज्वरोनामसुदारुणः ॥ ५७ ॥ नमस्यश्चैवमान्य
श्चसर्वप्राणिभिरीश्वरः ॥ अनेनहिसमाविष्टोवृत्रोधर्मभृतांवरः ॥ ५८ ॥ व्यजृंभतततःशक्रस्तस्मैवज्रमवासृजत् ॥ प्रविश्यवज्रंवृत्रंचदारयामासभारत ॥ ५९ ॥
दारितश्चसवज्रेणमहायोगीमहासुरः ॥ जगामपरमंस्थानंविष्णोरमिततेजसः ॥ ६० ॥ विष्णुभक्त्याहितेनेदंजगद्व्याप्तमभूत्तदा ॥ तस्माच्चनिहतोयुद्धेविष्णोः
स्थानमवाप्तवान् ॥ ६१ ॥ इत्येषवृत्रमाश्रित्यज्वरस्यमहतोमया ॥ विस्तरःकथितःपुत्रकिमन्यत्प्रब्रवीमिते ॥ ६२ ॥ इमांज्वरोत्पत्तिमदीनमानसःपठेत्सदायःसु
समाहितोनरः ॥ विमुक्तरोगःससुखीमुदायुतोलभेतकामान्सयथामनीषितान् ॥ ६३ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिज्वरोत्पत्तिर्नामचतु
रशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २८४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० चतुरशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८

विशीर्यमाणादृश्यंतेताराइवनभस्तले ॥ दिव्यान्नपानभक्ष्याणांराशयःपर्वतोपमाः॥ ॥ ४३ ॥ क्षीरनद्योथदृश्यंतेघृतपायसकर्दमाः ॥ दधिमंडोदकादिव्याःखंडश
र्करवालुकाः ॥ ४४ ॥ षड्रसानिवहंत्येतागुडकुल्यामनोरमाः ॥ उच्चावचानिमांसानिभक्ष्याणिविविधानिच ॥ ४५ ॥ पानकानिचदिव्यानिलेह्यचोष्याणियानि
च ॥ भुंजतेविविधैर्वक्त्रैर्विलुंपंत्याक्षिपंतिच ॥ ४६ ॥ रुद्रकोपान्महाकायाःकालाग्निसदृशोपमाः ॥ क्षोभयन्सुरसैन्यानिभीषयंतःसमंततः ॥ ४७ ॥ क्रीडंतिविवि
धाकाराश्चिक्षिपुःसुरयोषितः ॥ रुद्रक्रोधात्प्रयत्नेनसर्वदेवैःसुरक्षितम् ॥ ४८ ॥ तंयज्ञमदहच्छीघ्रंरुद्रकर्मासमंततः ॥ चकारभैरवंनादंसर्वभूतभयंकरम् ॥ ४९ ॥
छित्त्वाशिरोवैयज्ञस्यननादचमुमोदच ॥ ततोब्रह्मादयोदेवादक्षश्चैवप्रजापतिः ॥ ५० ॥ ऊचुःप्रांजलयःसर्वेकथ्यतांकोभवानिति ॥ ॥ वीरभद्रउवाच ॥ ॥नाहं
... गतः ॥ ५१ ॥ देव्यामन्युकृतंमत्वाक्रुद्धःसर्वात्मकःप्रभुः ॥ द्रष्टुंवानैवविप्रेंद्रान्नैवकौतूहलेनवा ॥ ५२ ॥ तवयज्ञविघातार्थंसंप्राप्तंवि
रश्चैवआगताब्रह्मणासह ॥ एतचान्य ... ॥ ५३ ॥ भद्रकालीतिविख्यातादेव्याःकोपाद्विनिःसृता ॥ प्रेषितौदेवदेवेनयज्ञांतिकमिहागतौ ॥ ५४ ॥ शर
॥ १० ॥ विराजंतेविमानस्थादीप्यमानाइवाग्नयः ॥ तान्दृष्ट्वामन्युना ... चःश्रुत्वादक्षोधर्मभृतांवरः ॥ तोषयामासस्तोत्रेणप्रणिपत्यमहेश्वरम्
न्नावैकिंनुकालस्यपर्ययः ॥ १२ ॥ किंनुमोहान्नपश्यंतिविनाशंपर्युपस्थितम् ॥ उपस्थितंमहाघोरंनेषु ... ॥आहूतादेवताःसर्वाः
चक्षुषा ॥ सपश्यतिमहादेवंदेवींचवरदांशुभाम् ॥ १४ ॥ नारदंचमहात्मानंतस्यादेव्याःसमीपतः ॥ संतोषंपरमंलेभइतीतानिश्चित्ययोगवित् ॥ ... षि ॥ ताराग
सर्वेयेनेशोननिमंत्रितः ॥ तस्माद्देशादपक्रम्यदधीचिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ १६ ॥ अपूज्यपूजनाच्चैवपूज्यानांचाप्यपूजनात् ॥ नृघातकसमंपापंशश्वत्प्राप्नो...
वः ॥ १७ ॥ अनृतंनोक्तपूर्वंमेनचवक्ष्येकदाचन ॥ देवतानामृषीणांचमध्येसत्यंब्रवीम्यहम् ॥ १८ ॥ आगतंपशुभर्तारंस्रष्टारंजगतःपतिम् ॥ अध्वरेत्वग्रभोक्तारंस
र्वेषांपश्यतप्रभुम् ॥ १९ ॥

भगवत्तोषणार्थंनाम्नामष्टसहस्रंचवक्तुमयमध्यायआरभ्यते मोक्षधर्मेषुपाठाच्चास्यस्तवस्यसाक्षात्तत्त्वज्ञानहेतुतयाशमदमादिवन्मोक्षोपयोगित्वं इतरेषांतुयज्ञादिवच्चित्तशुद्ध्युत्पादनद्वारातद्धेतुत्वमित्ययमे
वपदशःसम्यग्विभज्यते तत्रप्राचेतसस्यदक्षस्येत्यादिर्नाम्नामष्टसहस्रेणस्तुतवान्वृषभध्वजमित्यंतःस्पष्टार्थोग्रंथः तस्यतात्पर्यंपरमेश्वरद्रोहिणाकृतंकर्माऽनर्थावहंतदनुग्रहमंतरेणदुश्चिकित्स्यंचेतिसएवप्रार्थ्य
इति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

दक्षउवाच॥ ॥संतिनोबहवोरुद्राःशूलहस्ताःकपर्दिनः॥ एकादशस्थानगतानाहंवेद्मिमहेश्वरम्॥ २०॥ ॥दधीचिरुवाच॥ ॥सर्वेषामेवमंत्रोयंयेनासौननि
मंत्रितः॥ यथाहंशंकरादूर्ध्वंनान्यंपश्यामिदैवतम्॥ तथादक्षस्यविपुलोयज्ञोयंनभविष्यति॥ २१॥ ॥दक्षउवाच॥ ॥एतन्मखेशायसुवर्णपात्रेहविःसमस्तंवि
धिमंत्रपूतम्॥ विष्णोर्नयाम्यप्रतिमस्यभागंप्रभुर्विभुश्चाहवनीयएषः॥ २२॥ ॥देव्युवाच॥ ॥ किंनामदानंनियमंतपोवाकुर्यामहंयेनपतिर्ममाद्य॥ लभेत
भागंभगवानचिंत्योत्यर्धंतथाभागमथोतृतीयम्॥ २३॥ एवंब्रुवाणांभगवान्स्वपत्नींप्रहृष्टरूपःक्षुभितामुवाच॥ नवेत्सिमांदेविकृशोदरांगिकिंनामयुक्तंवचनं
मखेशे॥ २४॥ अहंविजानामिविशालनेत्रेध्यानेनहीनानविदंत्यसंतः॥ तवाद्यमोहेनचसेंद्रदेवालोकास्त्रयःसर्वतएवमूढाः॥ २५॥ मामध्वरेशं[illegible]रागःको
रथंतरंसामगाश्चोपगांति॥ मांब्राह्मणाब्रह्मविदोयजंतेममाध्वर्यवःकल्पयंतेचभागम्॥ २६॥ ॥देव्युवाच॥ [illegible]पिपुरुष[illegible]थधर्मज्ञश्रमोज्वर
गर्वायतेचापिस्वमात्मानंनसंशयः॥ २७॥ ॥भगवानुवाच॥ ॥ नात्मानंस्तौमिदेवेशि[illegible]एतन्माहेश्वरंतेजोज्वरोनामसुदारुणः॥ ५७॥ नमस्यश्चैवमान्य
इत्युक्त्वाभगवान्पत्नीमुमांप्राणैरपिप्रियाम्॥ सोस्यन्न[illegible]तावरः॥ ५८॥ व्यजृंभततत:शक्रस्तस्मैवज्रमवासृजत्॥ प्रविश्यवज्रंवृत्रंचदारयामासभारत॥ ५९॥
लीलया॥ [illegible]वेज्रेणमहायोगीमहासुरः॥ जगामपरमंस्थानंविष्णोरमिततेजसः॥ ६०॥ विष्णुभक्त्याहितेनेदंजगद्व्याप्तमभूत्तदा॥ तस्माच्चनिहतोयुद्धेविष्णोः
स्थानमवाप्तवान्॥ ६१॥ इत्येषवृत्रमाश्रित्यज्वरस्यमहतोमया॥ विस्तरःकथितःपुत्रकिमन्यत्प्रब्रवीमिते॥ ६२॥ इमांज्वरोत्पत्तिमदीनमानसःपठेत्सदायःसु
समाहितोनरः॥ विमुक्तरोगःससुखीमुदायुतोलभेतकामान्सयथामनीषितान्॥ ६३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिज्वरोत्पत्तिर्नामचतु
रशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २८४॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० चतुरशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २८४॥ ॥छ॥ ॥छ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८

विशीर्यमाणादृश्यंतेताराइवनभस्तले ॥ दिव्यान्नपानभक्ष्याणांराशयःपर्वतोपमाः ॥ ॥ ४३ ॥ क्षीरनद्योथदृश्यंतेघृतपायसकर्दमाः ॥ दधिमंडोदकादिव्याःखंडश
र्करवालुकाः ॥ ४४ ॥ षड्रसानिवहंत्येतागुडकुल्यामनोरमाः ॥ उच्चावचानिमांसानिभक्ष्याणिविविधानिच ॥ ४५ ॥ पानकानिचदिव्यानिलेह्यचोष्याणियानि
च ॥ भुंजतेविविधैर्वक्रैर्विलुंपंत्याक्षिपंतिच ॥ ४६ ॥ रुद्रकोपान्महाकायाःकालाग्निसदृशोपमाः ॥ क्षोभयन्सुरसैन्यानिभीषयंतःसमंततः ॥ ४७ ॥ क्रीडंतिविवि
धाकाराश्चिक्षिपुःसुरयोषितः ॥ रुद्रक्रोधात्प्रयत्नेनसर्वदेवैःसुरक्षितम् ॥ ४८ ॥ तंयज्ञमदहच्छीघ्रंरुद्रकर्मासमंततः ॥ चकारभैरवंनादंसर्वभूतभयंकरम् ॥ ४९ ॥
छित्त्वाशिरोवैयज्ञस्यननादचमुमोदच ॥ ततोब्रह्मादयोदेवादक्षश्चैवप्रजापतिः ॥ ५० ॥ ऊचुःप्रांजलयःसर्वेकथ्यतांकोभवानिति ॥ ॥ वीरभद्रउवाच ॥ ॥ नाहं
रुद्रोनवादेवीनैवभोक्तुमिहागतः ॥ ५१ ॥ देव्यामन्युकृतंमत्वाक्रुद्धःसर्वात्मकःप्रभुः ॥ द्रष्टुंवानैवविप्रेंद्रान्नैवकौतूहलेनवा ॥ ५२ ॥ तवयज्ञविघातार्थंसंप्राप्तंवि
द्धिमामिह ॥ वीरभद्रइतिख्यातोरुद्रकोपाद्विनिःसृतः ॥ ५३ ॥ भद्रकालीतिविख्यातादेव्याःकोपाद्विनिःसृता ॥ प्रेषितौदेवदेवेनयज्ञांतिकमिहागतौ ॥ ५४ ॥ शर
णंगच्छविप्रेंद्रदेवदेवमुमापतिं ॥ वरंक्रोधोपिदेवस्यवरदानंनचान्यतः ॥ ५५ ॥ वीरभद्रवचःश्रुत्वादक्षोधर्मभृतांवरः ॥ तोषयामासस्तोत्रेणप्रणिपत्यमहेश्वरम्
॥ ५६ ॥ प्रपद्येदेवमीशानंशाश्वतंध्रुवमव्ययम् ॥ महादेवंमहात्मानंविश्वस्यजगतःपतिम् ॥ ५७ ॥ (दक्षप्रजापतेर्यज्ञेद्रव्यैस्तैःसुसमाहितैः ॥ आहूतादेवताःसर्वाःक्र
पयश्चतपोधनाः ॥ ५८ ॥ देवोनाहूयतेतत्रविश्वकर्मामहेश्वरः ॥ तत्रक्रुद्धामहादेवीगणांस्तत्रव्यसर्जयत् ॥ ५९ ॥ प्रदीप्तयज्ञवाटेतुविद्रुतेषुद्विजातिषु ॥ तारागण
मनुप्राप्तेरौद्रेदीप्तेमहात्मनि ॥ ६० ॥ शूलनिर्भिन्नहृदयैःकूजद्भिःपरिचारकैः ॥ निखातोत्पाटितैर्यूपैरपविद्धैरितस्ततः ॥ ६१ ॥ उत्पतद्भिःपतद्भिश्चगृध्रैरामिषगृद्धि
भिः ॥ पक्षवातविनिर्धूतैःशिवाशतनिनादितैः ॥ ६२ ॥ यक्षगंधर्वसंघैश्चपिशाचोरगराक्षसैः) ॥ प्राणापानौसंनिरुध्यवेक्रस्थानेनयत्नतः ॥ ६३ ॥ विचार्यसर्वतो
दृष्टिंबहुदृष्टिरमित्रजित् ॥ सहसादेवदेवेशोत्थ्यग्निकुंडात्समुत्थितः ॥ ६४ ॥ बिभ्रत्सूर्यसहस्रस्यतेजःसंवर्तकोपमः ॥ स्मितंकृत्वाब्रवीद्वाक्यंब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ ६५ ॥
श्राविंतेचमखाध्यायेदेवानांगुरुणाततः ॥ तमुवाचांजलिंकृत्वादक्षोदेवंप्रजापतिः ॥ ६६ ॥ भीतशंकितवित्रस्तःसबाष्पवदनेक्षणः ॥ यदिप्रसन्नोभगवान्यदिचा
हंभवप्रियः ॥ ६७ ॥ यदिवाहमनुग्राह्योयदिवावरदोमम ॥ यद्दग्धंभक्षितंपीतमशितंयच्चनाशितम् ॥ ६८ ॥

१ पद्मासनापरपर्यायेणयोगासनेन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ यैर्नामधेयैरिति उत्तरार्धेनतानीतिशेषः ॥ ७२ ॥ नन्विहनाम्नामष्टसहस्रेणेत्यष्टाधिकंसहस्रंनाम्नांवक्तव्यत्वेनप्रतिज्ञातं तत्रनामपाठेकिंचिदधिकानिषट्शतनामान्युपलभ्यंते नच स्तुतिपदेभ्योविपरिणामेननामान्युन्नेतुंशक्यंते अन्यशब्दस्यान्यार्थत्वकल्पनेप्रमाणाभावात् नचतावतापिसंख्यापूर्तिःसंभवति तस्माद्गलितइहनामसमाम्नायइत्यव्याख्येयमेतत्सहस्रनामस्तोत्रंनापिपठनी यंन्यूनत्वेनवाग्वज्रत्वात् वाग्वज्रोहिमंत्रोऽध्येतारंनाशयति तथाचोक्तंशिक्षायां मंत्रोहीनःस्वरतोवर्णतोवामिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह सवाग्वज्रोयजमानंहिनस्तियथेंद्रशत्रुःस्वरतोऽपराधादितींद्रंहंतुकामे नत्वष्ट्रापुत्रार्थिनास्वाहेंद्रशत्रुर्वर्धस्वेतिमंत्रेणहोमंकुर्वतेंद्रपदंस्वेष्टसिद्धयेंऽतोदात्तंप्रयोज्यंतच्चनप्रयुक्तंप्रत्युताऽऽद्युदात्तमेवतत्पठितमितींद्रएवतत्पुत्रस्यनाशकोजातइत्युपाख्यायतेत्वष्टाहतपुत्रइत्यनुवाके त स्मादस्यस्तवस्यमोक्षमंत्रत्वाद्वर्णतश्चात्यंतंहीनत्वान्नेष्टार्थप्रदत्वंयुज्यतेऽपितुपाठकानर्थकरत्वमेवेतिचेदुच्यते इदमिहजाबालाःसमामनंति अथहैनंब्रह्मचारिणऊचुःकिंजप्येनामृतत्वंब्रूहीतिसहोवाचयाज्ञ वल्क्यःशतरुद्रियेणेत्येतानिहवाअमृतस्यनामधेयान्येतैर्हवाअमृतोभवतीति अत्रनामजपस्यामृतसाधनत्वंगम्यते तेषांचनाम्नांन्यूनाधिकभावेनानेकासुशाखासुपठितानांगुणोपसंहारन्यायेनैकत्रोपसंहारे णभवितव्यं तच्चास्मदादीनामशक्यमितिभगवान्बादरायणस्तैत्तिरीयकवाजसनेयकादिप्रसिद्धशाखास्वविद्यमानानांनाम्नामुपसंहारमिहकृतवान् यथाश्वलायनापस्तंबादिःकल्पकारःस्वपरशाखास्थान्यंगान्युप

चूर्णीकृतापविद्धंचयज्ञसंभारमीदृशम् ॥ दीर्घकालेनमहताप्रयत्नेनसुसंचितम् ॥ तन्नमिथ्याभवेन्मत्यंवरमेतमहंवृणे ॥ ६९ ॥ तथास्त्वित्याहभगवान्भगनेत्रहरो हरः ॥ धर्माध्यक्षोविरूपाक्षस्त्र्यक्षोदेवःप्रजापतिः ॥ ७० ॥ जानुभ्यामवनींगत्वादक्षोलब्ध्वाभवाद्वरम् ॥ नाम्नामष्टसहस्रेणस्तुतवान्वृषभध्वजम् ॥ ७१ ॥ ॥ युधि ष्ठिरउवाच ॥ ॥ यैर्नामधेयैःस्तुतवान्दक्षोदेवंप्रजापतिः ॥ वक्तुमर्हसिमेतातश्रोतुंश्रद्धाममानघ ॥ ७२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ श्रूयतांदेवदेवस्यनामान्यद्भुत कर्मणः ॥ गूढव्रतस्यगुह्यानिप्रकाशानिचभारत ॥ ७३ ॥ नमस्तेदेवदेवेशदेवारिबलसूदन ॥ देवेंद्रबलविष्टंभदेवदानवपूजित ॥ ७४ ॥

दिश्याऽऽग्नेयमष्टाकपालमितियथासमाम्नातमितिमध्येप्रधानंसिद्धवन्निर्दिश्यपुनरुपरिष्टात्त्वन्यान्यंगान्युपदिशंतितद्वदिहापिनमस्तेदेवदेवेशेत्यादिनाकानिचिन्नामान्युपदिश्यत्रिसौपर्णंतथाब्रह्मयजुषांशत रुद्रियमितिसुपर्णशतरुद्रियेनाममालायांसिद्धवन्निर्दिश्यशेषमपिनामधेयगणंपठति तथाचयथाप्रतिज्ञातमष्टोत्तरसहस्रनाम्नांसंख्यापूर्यतेनान्यथा तदिदमभिप्रेत्योक्तं गुह्यानीति गुह्यान्यश्रद्धाद्युपहतेष्वप्र काश्यानि ॥ ७३ ॥ आदिपुरुषायनमः ॥ ॥ नमस्तेदेवेति ब्रह्मविद्याधिकाराध्यात्मपरतयैवैतानिव्याख्येयानि तथाहि हेदेवजगन्निर्माणक्रीडापरतेतुभ्यंनमः तेइतियुष्मदर्थस्यदृश्यस्यप्रमेयस्यनिर्देशः दे वेशदेवाइंद्रियाणिईशोबुद्धिः पूर्बुद्धिःख्यातिरीश्वरइतिस्मृतेः एतदुभयात्मक एतेनप्रमाणप्रमात्रोर्निर्देशःकृतः एवंनामत्रयेणज्ञेयज्ञानज्ञात्रात्मकत्वंदेवस्योक्तं तत्राप्युपायंत्रयेणाह देवारीति देवाःशमाद्या इंद्रियवृत्तयस्तेषामरयोऽसुराःकामादयस्तेषांबलस्यसूदन तथाचशमकामादिषुदेवासुरशब्दयोःप्रयोगोदृष्टोद्वयाहप्राजापत्यादेवाश्चासुराश्चेति देवानामिंद्रियाणामिंद्रोबुद्धिस्तस्याबलंविषयप्रावण्यंतद्वि शेषेणस्तभ्नातीतिदेवेंद्रबलविष्टंभ अतएवदेवैरिंद्राद्यैर्दानवैर्बाणाद्यैश्चपूजिताऽऽदरनैरंतर्यसत्कारसेवित एवंचकामादिजयोधीनिरोधस्तत्रादरादिश्चमेयाद्यात्मकस्यवस्तुनःप्रापकइत्युक्तंभवति ॥ ६ ॥ ७४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

योगेप्रथमंप्राप्यायाःसांबमूर्तेःस्वरूपमाहचतुर्भिः सहस्रमक्षाणियुगपत्सर्वविषयप्रकाशकानींद्रियाणियस्य.सर्वज्ञेत्यर्थः अतएवविरूपाण्यस्मदादींद्रियेभ्योविलक्षणानिव्यवहितादिग्राहकाणींद्रियाणिय स्य त्र्यक्षत्रीणिसोमसूर्याग्न्याख्यान्यक्षाणियस्य यक्षाधिपःकुबेरःसप्रियोयस्य अथामूर्तज्ञेयंस्वरूपमाह सर्वतइतिचतुर्भिः भगवद्गीतास्वपिज्ञेयंयत्तत्प्रवक्ष्यामीतिप्रतिज्ञायसर्वतःपाणिपादंतदित्यादिनाइद मेवस्वरूपमुक्तं सर्वतःपाणयःपादाःअंतःसंनिधिश्चयस्यससर्वतःपाणिपादांतः एवमुत्तरत्र तथाचश्रुतिः विश्वतश्चक्षुरुतविश्वतोमुखोविश्वतोबाहुरुतविश्वतस्पात् संबाहुभ्यांधमतिसंपतत्रैर्द्यावाभूमीजनय न्देवएकइति धमतिवशीकरोति सर्वेषुसंबोधनपदेषुनमस्तेइत्यनुषंजनीयं लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठसीत्यत्रविपरिणामेनलोकेसर्वमावृत्यतिष्ठन्निितिसंबोधनमूहनीयं सार्धःश्लोकः ॥ ८ ॥ ७५ ॥ शंकुकर्णादयः समईश्वरगणाः सर्वाभिन्नत्वादीशस्यतदात्मत्वमुच्यते ॥७॥शतोदरेत्यर्धोवैश्वरूप्यप्रथनार्थः ॥३॥ ७६॥७७॥अस्यैवत्रैवर्णिकोपास्यत्वेश्रुतिंपठति गायंतीति गायत्रिणस्त्रिसंध्यंगायत्रीजपपराःत्वामेवगायं तिगायत्रीप्रतिपाद्यस्त्वमेवासीत्यर्थः अर्किणःअर्कोपासनपराःत्वामर्कंसवितारंमंडलाधिष्ठातारमर्चंत्युपतिष्ठंतेसंध्यासु ब्रह्माणंब्रह्मर्षिदंचतुर्मुखं शतक्रतुंदेवेंद्रं ऊर्ध्वंसर्वोपाधिभ्यउद्गतं खमिवआकाशव

सहस्राक्षविरूपाक्षत्र्यक्षयक्षाधिपप्रिय ॥ सर्वतःपाणिपादांतसर्वतोक्षिशिरोमुख ॥ ७५ ॥ सर्वतःश्रुतिमँल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठसि ॥ शंकुकर्णमहाकर्णकुंभकर्णा र्णवालय ॥ ७६ ॥ गजेंद्रकर्णगोकर्णपाणिकर्णनमोस्तुते ॥ शतोदरशतावर्तशतजिह्वनमोस्तुते ॥ ७७ ॥ गायंतित्वागायत्रिणोऽर्चंत्यर्कमर्किणः ॥ ब्रह्माणंत्वाश तक्रतुमूर्ध्वंखमिवमेनिरे ॥ ७८ ॥ मूर्तौहितेमहामूर्तेसमुद्रांबरसंनिभ ॥ सर्वावैदेवताह्यस्मिन्गावोगोष्ठइवासते ॥ ७९ ॥ भवच्छरीरेपश्यामिसोममग्निंजलेश्व रम् ॥ आदित्यमथवैविष्णुंब्रह्माणंचबृहस्पतिम् ॥ ८० ॥ भगवान्कारणंकार्यंक्रियाकरणमेवच ॥ असतश्चसतश्चैवतथैवप्रभवाप्ययौ ॥ ८१ ॥ नमोभवायशर्वाय रुद्रायवरदायच ॥ पशूनांपतयेनित्यंनमोस्त्वंधकघातिने ॥ ८२ ॥ त्रिजटायत्रिशीर्षायत्रिशूलवरपाणिने ॥ त्र्यंबकायत्रिनेत्रायत्रिपुरघ्नायवैनमः ॥ ८३ ॥ न मश्चंडायकुंडायअंडायांडधरायच ॥ दंडिनेसमकर्णायदंडिमुंडायवैनमः ॥ ८४ ॥

त्सर्वगतश्चनित्यःअसंगश्चतादृशंमेनिरेमुनयः अत्रापिगायत्रिगेय अर्क अर्क्यर्च्य ब्रह्मन् शतक्रतो ऊर्ध्व खतुल्यत्वेनमतइतिनामान्युन्नेयानि ॥७॥७८॥.मूर्तौअष्टरूपायांभूम्यंबुवह्निवाय्वाकाशसूर्यचंद्रयज मानात्मिकायां सर्वदेवतामूर्तेइत्यूह्यंनाम ॥ ७९ ॥ हेभवन्हेसोमशरीरेत्यादीन्यष्टौनामान्यूह्यानि ॥ ८ ॥८०॥ भगवन्नित्यादीनिपूर्वार्धेपंच सदसत्प्रभवाप्ययेत्युत्तरार्धेएकं ॥६ ॥८१॥ भवत्यस्मादितिभवः शृणातिहिनस्तीतिशर्वः रुपापंद्रावयतीतिरुद्रः पशूनांब्रह्मादिस्थावरांतानांजीवानां ॥ ६ ॥ ८२ ॥नानारूपत्वेनस्तौति त्रिजटायेत्यादिना त्रिशूलवरेणपणितुंव्यवहर्तुंशीलमस्यतस्मैत्रिशूलवरपाणिने त्रीणि शास्त्राचार्यध्यानान्यंबकानिनेत्राणीवगमकानिबोधकानियस्यसत्र्यंबकः त्रीणिसोमसूर्याग्न्याख्यानिनेत्राणियस्य ॥ ६ ॥ ८३ ॥ चंडःसर्वसूदनक्षमः कुंडःअमत्रवत्स्वस्मिन्सर्वंधारयितुंक्षमः अंडंब्रह्मांडं दं डिनेदंडधरायशासित्रेइत्यर्थः समश्चासौकर्णश्चेतिसमकर्णःऋजुर्वकश्च दंडीचासौमुंडश्चेतिदंडिमुंडःपरिव्राजकः ॥ ७ ॥ ८४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ऊर्ध्वाः उच्चाःदंष्ट्राःकेशाश्चयस्य शुक्लायशुद्धायंअसंगिने तथापिअवततायअवसन्नेनबाध्येनरूपेणजगदात्मनाततायविस्तृताय अतएवविलोहितायरजोगुणिने धूम्रायतमोगुणिने नीलग्रीवायजगद्रक्ष
णार्थंकंठेविषधारित्वेनसात्त्विकाय ॥ ६ ॥ ८५ ॥ नोस्तिप्रतिरूपःसदृशोयस्य विविधानिरूपाणियस्यशिवायपरमकल्याणायतुर्यब्रह्मणे सूर्यायसूर्यमंडलरूपाय सूर्यमालायतस्मिन्मालेतेशोभतेसूर्यमंड
लांतर्वर्तिनेपरमेश्वराय सूर्यवत्प्रख्याःध्वजाःपताकाश्चयस्य ॥ ६ ॥८६ ॥ प्रमथाःशिवगणाः वृषस्येवस्कंधौयस्य पर्णानिभूर्जत्वचःचीराणिवल्कलानिपटायस्यशबररूपिणस्तापसस्यवा॥६ ॥८७॥४॥
॥८८॥६॥८९॥ नाभायनाभौजगदस्यास्तीतिनाभः मत्वर्थीयोचूयस्येतिचेतीकारलोपः नाभ्यायनाभिमर्हतीतिनाभ्यः नाभिनभंचेतियव्रत्ययेनभादेशः नाभिस्थानीयाय अस्यअरनेमिस्थानेकारणका

नमोर्ध्वदंष्ट्रकेशायशुक्लायावततायच॥ विलोहितायधूम्रायनीलग्रीवायवैनमः ॥ ८५ ॥ नमोस्त्वप्रतिरूपायविरूपायंशिवायच॥ सूर्यायसूर्यमालायसूर्यध्व
जपताकिने॥ ८६ ॥ नमःप्रमथनाथायवृषस्कंधायधन्विने॥ शत्रुंदमायदंडायपर्णचीरपटायच ॥ ८७ ॥ नमोहिरण्यगर्भायहिरण्यकवचायच॥ हिरण्यकृत
चूडायहिरण्यपतयेनमः॥ ८८ ॥ नमःस्तुतायस्तुत्यायस्तूयमानायवैनमः॥ सर्वायसर्वभक्षायसर्वभूतांतरात्मने ॥८९ ॥नमोहोत्रेथमंत्रायशुक्लध्वजपताकि
ने॥ नमोनाभायनाभ्यायनमःकटकटायच॥ ९० ॥नमोस्तुकृशनासायकृशांगायकृशायच॥ संहृष्टायविहृष्टायनमःकिलकिलायच॥ ९१ ॥ नमोस्तुशयमा
नायशयितायोत्थितायच॥ स्थितायधावमानायमुंडायजटिलायच॥ ९२॥ नमोनर्तनशीलायमुखवादित्रवादिने॥ नाद्योपहारलुब्धायगीतवादित्रशालिने
॥ ९३ ॥ नमोज्येष्ठायश्रेष्ठायबलप्रमथनायच॥ कालनाथायकल्यायक्षयायोपक्षयायच॥ ९४ ॥भीमदुंदुभिहासायभीमव्रतधरायच॥ उग्रायचनमोनित्यं
नमोस्तुदशबाहवे॥ ९५॥ नमःकपालहस्तायचितिभस्मप्रियायच॥ विभीषणायभीष्मायभीमव्रतधरायच ॥ ९६ ॥नमोविकृतवक्त्रायखड्गजिह्वायदंष्ट्रिणे॥
पक्वाममांसलुब्धायतुंबीवीणाप्रियायच॥ ९७॥

र्यंप्रपंचौ तथाचश्रुतिः तद्यथारेषुनेमिरर्पितोनाभावराअर्पिताएवमस्मिन्प्राणेसर्वंसमर्पितं प्राणेब्रह्मणिसर्वंकार्यंकारणंच कटानामावरकाणामपिकटायआवरकाय नामद्वयेनांतर्बहिर्व्याप्तिर्दर्शिता ॥ ६ ॥
॥९०॥किलकिलायशब्दविशेषरूपाय॥६॥९१॥सर्वक्रियाकर्तृत्वेनस्तौति नमोस्त्वित्यादिना ॥७॥९२॥ नद्यांभवानिनाद्यानिकमलानितान्येवोपहारस्तत्रलुब्धाय हरिस्तेसाहस्रंकमलबलिमाधायपदयो
रित्येतदनेनसूचितं ॥४॥९३॥ ज्येष्ठोवयसाधिकः श्रेष्ठोगुणाधिकः बलोबलाभिमानिनीदेवताइंद्रस्तस्यप्रथनंपराजयस्तत्कर्त्रे कालस्यापिनाथायनियंत्रे कल्यायसमर्थाय क्षयायमहाप्रलयाय उपक्षया
यअवांतरप्रलयाय ॥ ७ ॥९४ ॥ भीमंव्रतमनशनादितस्यधरायधर्त्रे ॥ ४ ॥ ९५ ॥ विभीषणायनिर्भयाय भीष्मायभयंकराय हेभीम व्रतैःशमादिभिःधरणमाकल्पांतंयस्यतस्मैव्रतधराय ॥६ ॥९६॥प
क्वंयज्ञेआममपक्वंश्मशानेउभयविधमांसलुब्धाय ॥ ५ ॥ ९७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वृषायवृष्टिकर्त्रे वृष्यायवृषोधर्मस्तत्रहितायधर्मवृद्धिकर्त्रे गोवृषायनंदिरूपाय वृषायधर्माय कटंकठाय कटीगतौनित्यवीप्सयोरितिद्वित्वं सुमागमआर्षः वाय्वादिरूपेणनित्यंगमनशीलायेत्यर्थः कालायवा दंडायनियंत्रे पचपचायनित्यंभूतानांपाककर्त्रे कटिपच्योःपचाद्यच् ७ ॥ ९८ ॥ गौर्वरः अतिवरोधेनुः ईप्सितमात्रदानंवरः ततोप्यधिकदानमतिवरः वरदेवरदाय क्विबंतंस्यातोधातोरित्यालोपेरूपं ५ ॥ ९९ ॥ रक्तोरागवान् विरक्तस्तदन्यस्तदुभयात्मकाय भावनायध्यात्रे संभिन्नायकारणरूपेणसर्वतोनुस्यूताय विभिन्नायकार्यरूपेणव्यावृत्ताय छायायछायावतेग्रहतर्वादिरूपाय छायाशब्दादर्शआद्यच् आतपनआतपः ७ ॥ १०० ॥ ५ ॥ १०१ ॥ एकपादेकपदे ६ ॥ २ ॥ पंचालायविश्वकर्मणे स्वर्णकारलोहकारतक्षादिकर्मकर्त्रेइत्यर्थः शमशमायनित्यंशाम्यतीतिपचपचवत् चंडिकाशत्रुभयंकरीघंटायस्यतस्मैचंडिकघंटाय घंटायघंटानादरूपाय अघंटघंटिनेनादहेत्वभावेपिनादवते अनाहतध्वनिरूपायेत्यर्थः ॥ ६ ॥ ३ ॥ पुंसांसहस्रैर्युगपदाध्माताएकापिसतीप्रतिबिंबार्कवत्प्रत्येकंपरिसमा

नमोवृषायवृष्यायगोवृषायवृषायच॥ कटंकटायदंडायनमःपचपचायच ॥ ९८ ॥ नमःसर्ववरिष्ठायवरायवरदायच ॥ वरमाल्यगंधवस्त्रायवरातिवरदेनमः ॥ ९९ ॥ नमोरक्तविरक्तायभावनायाक्षमालिने॥ संभिन्नायविभिन्नायच्छायायातपनायच॥ १००॥ अघोरघोररूपायघोरघोरतरायच॥ नमःशिवायशांतायनमःशांततमायच॥ १०१॥ एकपाद्बहुनेत्रायएकशीर्ष्णेनमोस्तुते॥ रुद्रायक्षुद्रलुब्धायसंविभागप्रियायच ॥ २॥ पंचालायसितांगायनमःशमशमायच॥ नमश्चंडिकघंटायघंटायाघंटघंटिने॥ ३॥ सहस्राध्मातघंटायघंटामालाप्रियायच॥ प्राणघंटायगंधायनमःकलकलायच ॥ ४॥ हूंहूंहूंकारपारायहूंहूंकारप्रियायच॥ नमःशमशमेनित्यंगिरिवृक्षालयायच॥५॥ गर्भमांसशृगालायतारकायतरायच॥ नमोयज्ञाययजिनेहुतायप्रहुतायच॥६॥

प्ताघंटास्ययोगबलवतःसतथा तादृशघंटामालाप्रियाय प्राणःपंचवृत्तिर्वायुःसएवघंटावच्छब्दहेतुर्यस्यतस्मैप्राणघंटाय गंधःप्रसिद्धः कलकलऊष्माकोलाहलोवा ५ ॥ ४ ॥ हूंकारःक्रोधवर्णस्तस्यपरोतःशमोहूंकारोयाज्ञिकप्रसिद्धः हूंइतिहिंकृत्यभूर्भुवःस्वरोमितिजपत्येषोभिहिंकारइत्याश्वलायनाद्युक्तोऽभिहिंकारस्तस्यपारोभूरादिलोकेभ्यःपरंशांतंब्रह्म हूंहकारआकाशऊकारःषष्ठीशिवमूर्तिःसूर्यस्ताभ्यांनामरूपात्मकःप्रपंचोलक्ष्यते मकारस्तस्यकारणमीश्वरस्तस्यपारस्तुरीयंशांतंब्रह्म तदिदमुक्तंहूंहूंहूंकारपारायेति हूंहूंकारप्रियायेति क्रोधवर्जहूंकारद्वयप्रियाय शमशमशांतोभवशांतोभवेत्याचष्टे शमशमेतिशाम्यशाम्येत्यपेक्षिते औणादिकत्वमार्षं शमशमतीतिशमशमृतस्मैशमशमे आचारक्विबंतात्कर्तरिक्विप् ४ ॥ ५ ॥ गर्भमांसंहृदयजिह्वावक्षआद्यवदानगतंमांसंतत्रशृगालवल्लुब्धाय यद्वा गर्भमांसंवपातस्यांलुब्धाय अन्नताहुतिर्वपाहुतिरितिब्राह्मणात् तारकाययज्ञप्रोक्तृत्विनपापमोचकाय तरायतरत्यनेनेतिव्युत्पत्त्यायज्ञोपकरणाय यजिनेयजमानाय हुतायब्राह्मणमुखेनहुताय प्रहुतायाग्निमुखेनहुताय ७ ॥ ६ ॥

१ बाहुलकादितिबोध्यं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यज्ञवाहायऋत्विगादिरूपेणयज्ञनिर्वोढ्रे दांतायजितेंद्रियाय तप्यायसत्त्वमयाय आतपनायरजोमयाय तप्यंसत्त्वंतापकंरजइतिसांख्यप्रसिद्धेः तट्यायतटार्हनद्यादिरूपाय तटानांतटवतीनांनदीनांपतयेस मुद्राय ७ ॥ ७ ॥ अन्नदाय २०० ॥ ४ ॥ ८ ॥ ४ ॥ ९ ॥ बालाश्वतेअनुचराश्वतान्गोपायतीतिबालानुचरगोप्तःतस्मै गुपेरौणादिकस्तन् एतेनचाग्निपानादिश्रीकृष्णलीलासूचिता ६ ॥ ११० ॥ त्रीणि कर्माणियजनाध्ययनदानानि ४ ॥ ११ ॥ कलकलःकोलाहलः ४ ॥१२॥ प्राणभग्नायजितश्वासाय वाहिताग्न्यादिष्वितिविशेष्यस्यैवपूर्वनिपातः दंडआयुधं स्फोटनंविदारणं ६ ॥ १३ ॥ सांख्यायक

यज्ञवाहायदांतायतप्यायातपनायच ॥ नमस्तटायतट्यायतटानांपतयेनमः ॥ ७ ॥ अन्नदायान्नपतयेनमस्त्वन्नभुजेतथा ॥ नमःसहस्रशीर्षायसहस्रचरणाय च ॥ ८ ॥ सहस्रोद्यतशूलायसहस्रनयनायच ॥ नमोबालार्कवर्णायबालरूपधरायच ॥ ९ ॥ बालानुचरगोप्त्रायबालक्रीडनकायच ॥ नमोवृद्धायलुब्धायक्षुब्धा यक्षोभणायच ॥ ११० ॥ तरंगांकितकेशायमुंजकेशायवैनमः ॥ नमःषट्कर्मतुष्टायत्रिकर्मनिरतायच ॥ ११ ॥ वर्णाश्रमाणांविधिवत्पृथक्कर्मनिवर्तिने ॥ नमोघु ष्यायघोषायनमःकलकलायच ॥ १२ ॥ श्वेतपिंगलनेत्रायकृष्णरक्तेक्षणायच ॥ प्राणभग्नायदंडायस्फोटनायकृशायच ॥ १३ ॥ धर्मकामार्थमोक्षाणांकथ नीयकथायच ॥ सांख्यायसांख्यमुख्यायसांख्ययोगप्रवर्तिने ॥ १४ ॥ नमोरथ्यविरथ्यायचतुष्पथरथायच ॥ कृष्णाजिनोत्तरीयायव्यालयज्ञोपवीतिने ॥ १५ ॥ ईशानवज्रसंघातहरिकेशनमोस्तुते ॥ त्र्यंबकांबिकनाथायव्यक्ताव्यक्तनमोस्तुते ॥ १६ ॥ कामकामदकामघ्नतृप्तातृप्तविचारिणे ॥ सर्वसर्वदसर्वघ्नसंध्यारागन मोस्तुते ॥ १७ ॥ महामेघचयप्रख्यमहाकालनमोस्तुते ॥ स्थूलजीर्णांगजटिलेवल्कलाजिनधारिणे ॥ १८ ॥ दीप्तसूर्याग्निजटिलेवल्कलाजिनवाससे ॥ सहस्र सूर्यप्रतिमतपोनित्यनमोस्तुते ॥ १९ ॥ उन्मादनशतावर्तगंगातोयार्द्रमूर्धज ॥ चंद्रावर्तयुगावर्तमेघावर्तनमोस्तुते ॥ १२० ॥ त्वमन्नमत्ताभोक्ताचअन्नदोन्नभुगे वच ॥ अन्नस्रष्टाचपक्काचपक्वभुक्पवनोनलः ॥ २१ ॥

पिलायनिरीश्वरवादिने सांख्यमुख्यायसेश्वरपातंजलाय सांख्यंवेदांतविचारः योगोनिदिध्यासनं अनुग्रहद्वाराएतयोःप्रवर्तकाय ४ ॥ १४ ॥ रथस्तदभावोविरथस्तदुभयार्हायरथ्यविरथ्याय चतुर्भुज लाग्निवाय्वाकाशेषुपंथायस्यरथस्यतद्वते रतायेतिपाठेप्रसिद्धोऽर्थः ४ ॥ १५ ॥ ईशानहेईशितः वज्रसंघातवत्कठिनशरीर हरिकेशपिंगकेश त्र्यंबकात्रिनेत्राचासौअंबिकाचतस्यानाथ हस्वत्वमार्षं व्य क्तकार्यरूप अव्यक्तकारणरूप ६ ॥ १६ ॥ कामेतिद्वौ ८ ॥ १७ ॥ हेस्थूलहेजीर्णांग जटिलवदाचरतिजटिलतस्मैजटिले ६ ॥ १८ ॥ दीप्तौयौसूर्याग्नीतद्वद्दीप्यमानजटावते ४ ॥ १९ ॥ हेउन्मादन व्यामोहकशतमावर्तायस्मिन्गंगातोयेतेनार्द्रमूर्धज चंद्रंआवर्तयतिपुनःपुनरितिचंद्रावर्तेत्यर्थः ५ ॥ १२० ॥ त्वमिति अन्नभुगन्नपालकः ९ ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जरेति जरायुजांडजाइतिनामद्वयं संधिरार्षः हेदेवहेदेवेश भूतग्रामश्चतुर्विधइत्येकंनाम ७ ॥ २२ ॥ चरेति ब्रह्मेतिब्रह्मविदांवरेतिचनामद्वयं ४ ॥ २३ ॥ मनसइति ६ ॥ २४ ॥ हायिहायीतिसामगीति पूरणार्थाःस्तोभाः तेप्रत्येकंचतुरक्षरास्त्रयः सुरश्रेष्ठेत्येकंब्रह्मवादिगेयेतिपंचममुन्नेयं ५ ॥ २५ ॥ यजुरिति वेदोपनिषद्गणस्तुतिपठनीयेतिचतुर्थं ४ ॥ ३०० ॥२६ ॥ वर्णावराःसंकरजाः विद्युत् स्तनितंसट टिकोमेघशब्दः गर्जितंनिर्घटिकःसः नवनामानि ९ ॥ २७ ॥ १० ॥ २८ ॥ वृक्षाणामिति ककुदोमुख्याःन्यग्रोधाश्वत्थादयः पततांपक्षिणांद्वाभ्यामुपासनार्थंविभूतयउक्ताः ५ ॥ २९ ॥ ४ ॥ ३० ॥

जरायुजांडजाश्चैवस्वेदजाश्चतथोद्भिजाः॥ त्वमेवदेवदेवेशभूतग्रामश्चतुर्विधः॥ २२ ॥ चराचरस्यस्रष्टात्वंप्रतिहर्तांतथैवच ॥ त्वामाहुर्ब्रह्मविदुषोब्रह्मब्रह्मविदांवर॥ २३ ॥ मनसःपरमायोनिःखंवायुर्ज्योतिषांनिधिः॥ ऋक्सामानितथोंकारमाहुस्त्वांब्रह्मवादिनः ॥ २४ ॥ हायिहायिहुवाहायिहावुहायितथासकृत् ॥ गायंतित्वांसुरश्रेष्ठसामगाब्रह्मवादिनः॥ २५ ॥ यजुर्मयोऋङ्मयश्चत्वमाहुतिमयस्तथा ॥ पठ्यसेस्तुतिभिश्चैववेदोपनिषदांगणैः ॥ २६॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याः शूद्रावर्णावराश्चये ॥ त्वमेवमेघसंघाश्चविद्युत्स्तनितगर्जितः ॥ २७ ॥ संवत्सरस्त्वमृतवोमासोमासार्धमेवच ॥ युगंनिमेषाःकाष्ठास्त्वंनक्षत्राणिग्रहाःकलाः ॥ २८ ॥ वृक्षाणांककुदोसित्वंगिरीणांशिखराणिच ॥ व्याघ्रोमृगाणांपततांतार्क्ष्योनंतश्चभोगिनाम् ॥ २९ ॥ क्षीरोदोस्युदधीनांचयंत्राणांधनुरेवच ॥ वज्रःप्रहरणानांचव्रतानांसत्यमेवच ॥ १३० ॥ त्वमेवद्वेषइच्छाचरागोमोहःक्षमाक्षमे ॥ व्यवसायोधृतिर्लोभःकामक्रोधौजयाजयौ ॥ ३१ ॥ त्वंगदीत्वंशरीचापीखट्वांगीझर्झरीतथा ॥ छेत्ताभेत्ताप्रहर्तात्वंनेतामंतापितामतः ॥ ३२ ॥ दशलक्षणसंयुक्तोधर्मोर्थःकामएवच ॥ गंगासमुद्राःसरितःपल्वलानिसरांसिच ॥ ३३ ॥ लतावल्ल्यस्तृणौषध्यःपशवोमृगपक्षिणः ॥ द्रव्यकर्मसमारंभःकालःपुष्पफलप्रदः ॥ ३४ ॥ आदिश्चांतश्चदेवानांगायत्र्योंकारएवच ॥ हरितोरोहितोनीलःकृष्णोरक्तस्तथारुणः ॥ कद्रुश्चकपिलश्चैवकपोतोमेचकस्तथा ॥ ३५ ॥ अवर्णश्चसुवर्णश्चवर्णकारोघनोपमः ॥ सुवर्णनामाचतथासुवर्णप्रियएवच ॥ ३६ ॥ त्वमिंद्रश्चयमश्चैववरुणोधनदोनलः ॥ उपप्लवश्चित्रभानुःस्वर्भानुर्भानुरेवच ॥ ३७ ॥

त्वमितिद्वौ झर्झरोवाद्यविशेषस्तद्वान् मतोज्ञातः शास्त्रकृद्भिरितिशेषः २४ ॥३१॥ ३२ ॥ दशलक्षणसंयुक्तोधर्मइत्येकं लक्षणानिच अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहायमाइति शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानिनियमाइतिचयोगोक्तानि क्षमासत्यादीनिमनूक्तानिवा ८ ॥ ३३ ॥ तृणौषध्यइतिद्वे मृगपक्षिणइतिद्वे द्रव्यकर्मणांसमारंभइत्येकं कालःपुष्पफलप्रदइत्येकं ९ ॥ ३४ ॥ आदिश्चेत्यर्धः ४ हरितादिर्दशविधोवर्णः १० ॥ ३५ ॥ ६ ॥ ३६ ॥ त्वमिति उपप्लवउपरागः ९ ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

होत्रमित्यर्धं हूयतेस्मिन्निति होत्रं वह्निः होतायजमानः प्रभुर्हुतस्यफलदईश्वरः ५ त्रिसौपर्णं त्रिसौपर्णेविदितंनामजातं शतरुद्रसंबंधिनामजातंयस्मिंस्तच्छतरुद्रियं तच्चब्रह्मवेदरूपं तेनद्रोणपर्वस्थशतरुद्रियस्यशिवोमहेश्वरःशंभुरितिनामाष्टोत्तरशतादेश्चव्यावृत्तिः वेदांतरेपिशतंरुद्रनामानिसंभाव्यन्तेतद्व्यावृत्त्यर्थंयजुषामिति यजुषांशतरुद्रियमित्येतावत्युक्तेद्रोणपर्वस्थस्यापिशतरुद्रियस्यमूलमूलिभावेनयजुःसंबंधित्वसंभवाद्ब्रह्मेत्युक्तं तस्यतथात्वेपिसाक्षाद्वेदत्वाभावात् ततश्चहुतंचैवतथाप्रभुरित्यंतान्यष्टाशीत्यधिकंशतत्रयंनाम्नांभवति तथापवित्रंचपवित्राणामित्यादीनिनिमेषोन्मेषकर्मेत्यंतान्यष्टादशाधिकशतद्वयंतेनषडधिकषट्शतानिनाम्नामिहाम्नातानि अष्टाधिकसहस्रस्यशेषंद्व्यधिकंनाम्नांशतचतुष्टयंत्रिसुपर्णशतरुद्रियाभ्यांपूरणीयं तथाहि त्रिसुपर्णत्रयेचतुर्दशमंत्राः १४ सर्वशाखागतानांनाम्नामुपसंहार्यत्वात् खिलसहितेपुनमकानुवाकेपुप्रथमेषोडशमंत्राएकादशनामानिचेतिसप्तविंशतिः २७ द्वितीयेष्टाचत्वारिंशत् ४८ तृतीयचतुर्थयोःषट्सप्ततिः ७६ ततस्त्रिकेद्विनवतिः ९२ ततोद्विकेत्र्यशीति ८३ रितिनामान्येवांत्ययोः चतुर्विंशतिः २४ मंत्राः शेषंखिले १७ सप्तदशमंत्राः नब्रह्मानचगोविंदइत्यादयोमूलश्लोकाश्चैकविंशतिः २१ सर्वेषांसंकलनेद्व्यधिकंशतचतुष्टयंएतत्पूर्वोक्तषडधिकषट्शतयुतमष्टाधिकंसहस्रंभवति तथाचाप्तत्वकामस्यायंनामसमाम्नायस्त्रिसुपर्णत्रयशतरुद्रियाभ्यांसमुच्चितएवश्रेयस्करोनत्वन्यथा न्यूनत्वेनवाग्वज्रत्वापत्तेरितिशिवं ॥ ३८ ॥ पवित्रमिति गिरिंगिरिवदचेतनंदेहंकाय

होत्रंहोताचहोम्यंचहुतंचैवतथाप्रभुः ॥ त्रिसौपर्णंतथाब्रह्मयजुषांशतरुद्रियम् ॥ ३८ ॥ पवित्रंचपवित्राणांमंगलानांचमंगलम् ॥ गिरिकोहिंडुकोवृक्षोजीवःपुद्गल एवच ॥ ३९ ॥ प्राणःसत्त्वंरजश्चैवतमश्चाप्रमदस्तथा ॥ प्राणोपानःसमानश्चउदानोव्यानएवच ॥ १४० ॥ उन्मेषश्चनिमेषश्चक्षुतंजृंभितमेवच ॥ लोहितांतर्गता दृष्टिर्महावक्रोमहोदरः ॥ ४१ ॥ सूचीरोमाहरिश्मश्रुरूर्ध्वकेशश्चलाचलः ॥ गीतवादित्रतत्त्वज्ञोगीतवादनकप्रियः ॥ ४२ ॥ मत्स्योजलचरोजाल्योऽकलःकेलि कलःकालिः ॥ अकालश्चातिकालश्चदुष्कालःकालएवच ॥ ४३ ॥ मृत्युःक्षुरश्चकृत्यश्चपक्षोऽपक्षक्षयंकरः ॥ मेघकालोमहादंष्ट्रःसंवर्तकबलाहकः ॥ ४४ ॥

तिशब्दयतीतिगिरिकः आतोनुपसर्गेकइतिकः अचेतनमपिदेहादिचेतनंकरोतीत्यर्थः अचेतयदचितोदेवोअर्यइतिमंत्रलिंगंच हिंडुकः हिंडतेगत्यागतंकुरुतेइतिहिंडुकः हिडिगतावित्यस्माद्बाहुलकादुकञ् चिदाभासइत्यर्थः वृक्षःवृश्च्यतेछेद्यतइतिवृक्षः उपाधिविशिष्टेनरूपेणनाशवान् जीवःशुद्धस्वरूपेणजीवत्येवननश्यतीत्यर्थः तथाचश्रुतिर्विज्ञानघनएवैतेभ्योभूतेभ्यःसमुत्थायतान्येवानुविनश्यतीत्यविनाशीवाअरेऽयमात्मेतिच पुद्गलःपूयतेगलतिचेतिपुद्गलोदेहः ७ ॥ ३९ ॥ अप्रमदःप्रमदयास्त्रियाहीनः ऊर्ध्वरेताइत्यर्थः १० ॥ १४० ॥ लोहिताअंतर्गताचदृष्टिरस्य पुंवद्भावाभावआर्षः ७ ॥ ४१ ॥ चलाचलःअत्यंतंचलः तद्धावतोऽन्यानत्येतीतिश्रुतेः ६ ॥ ४२ ॥ मत्स्यइवमत्स्योजीवः संसारनदीजलेचरतीतिजाल्योवासनाजालबद्धः वस्तुतस्तुअकलोदुर्धरः कलनंधरणंकलःकेलिरेवकेलोयस्य लीलयास्वबद्धत्वंनान्यवशतयेत्यर्थः १० ॥ ४३ ॥ क्षुरःछेदनसाधनं कृत्यःछेत्तुंयोग्यः कृतीछेदनेइत्यस्यरूपं पक्षोमित्रं अपक्षःअमित्रंतस्यक्षयंकरः संवर्तकबलाहकः कल्पांतमेघः ८ ॥ ४४ ॥

१ एतट्टीकोक्तसंख्याविसंवादिमूलंदृश्यते २ बंधः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

घंटतिद्योततेइतिघंटःप्रकाशवान् अघंटोमायावृतत्वेनप्रच्छन्नप्रकाशः घटयतिकर्मफलैर्योजयतिनरानितिघटी घंटीघंटावान् चरुचेलीचरंतितेचरवःस्थावरजंगमाजीवास्तैःसारिभिरिवचेलतिक्रीडतइ तिचरुचेली मिली मिलनंसंश्लेषणंमिलः घञर्थेभावेकःतदस्यास्तीतिमिली कारणतयासर्वकार्येष्वनुस्यूतइत्यर्थः द्विर्वचनंनित्यव्याप्तिप्रदर्शनार्थं यद्वामिलीइतिद्विवचनांतेनमिलिमिलिइतिमंत्रपदंसा भ्यासमुद्धृतंभवति गौडास्तुरुद्रचीलिचिलीमिलीइतिपठंति अस्मिन्पक्षेघंटीप्रणवः रुद्रेतिसंबुद्धिः मिलीवच्चीलिचिलिशब्दावपिद्वित्वपरौज्ञेयौ ब्रह्मप्रणवः अग्नीनांकायिकंकायेभवंकायिकंजाया सह ममेवात्मानंद्वेधापातयत्ततःपतिश्चपत्नीचाभवतामितिश्रुतेः वह्निजायास्वाहेत्यर्थः तेन ओंरुद्रचीलिचीलिचिलिचिलिमिलिमिलिओंस्वाहेत्यष्टादशार्णोमंत्रउद्धृतोभवति दंडी मुंडइतिपरमहंसः त्रिदंडधृगि तित्रिदंडीउक्तः ॥१३॥४५॥५॥४६॥ गिरिकंकाषायंतत्प्रियमस्य ॥७॥४७॥ शिल्पिकोऽल्पशिल्पी ॥६॥४८॥ नमस्कारस्यैवरूपांतरंनमोनमइतिशिष्टप्रयोज्यं तारकःप्रणवः तारकामयः प्रचुरनक्षत्रआका

घंटोऽघंटोघटीघंटीचरुचेलीमिलीमिली ॥ ब्रह्मकायिकमग्नीनांदंडीमुंडस्त्रिदंडधृक् ॥ ४५॥ चतुर्युगश्चतुर्वेदश्चातुर्होत्रप्रवर्तकः ॥ चातुराश्रम्यनेताचचातुर्वर्ण्यक रश्चयः॥ ४६ ॥ सदाचाक्षप्रियोधूर्तोगणाध्यक्षोगणाधिपः ॥ रक्तमाल्यांबरधरोगिरिशोगिरिकप्रियः ॥ ४७ ॥ शिल्पिकःशिल्पिनांश्रेष्ठःसर्वशिल्पप्रवर्तकः ॥ भ गनेत्रांकुशश्चंडःपूष्णोदंतविनाशनः ॥ ४८ ॥ स्वाहास्वधावषट्कारोनमस्कारोनमोनमः ॥ गूढव्रतोगुह्यतपास्तारकस्तारकामयः ॥ ४९ ॥ धाताविधातासंधा ताविधाताधारणोधरः॥ ब्रह्मातपश्चसत्यंचब्रह्मचर्यमथार्जवम् ॥ १५० ॥ भूतात्माभूतकृद्भूतोभूतभव्यभवोद्भवः॥ भूर्भुवःस्वरितश्चैवध्रुवोदांतोमहेश्वरः॥५१॥ दीक्षितोऽदीक्षितःक्षांतोदुर्दांतोऽदांतनाशनः॥ चंद्रावर्तयुगावर्तःसंवर्तःसंप्रवर्तकः ॥ ५२ ॥ कामोबिंदुरणुःस्थूलःकर्णिकारस्त्रजप्रियः ॥ नंदीमुखोभीममुखःसु मुखोदुर्मुखोऽमुखः॥ ५३॥ चतुर्मुखोबहुमुखोरणेष्वग्निमुखस्तथा ॥ हिरण्यगर्भःशकुनिर्महोरगपतिर्विराट्॥ ५४॥

शरूपः ॥ ९ ॥ ४९ ॥ धाताआदिकर्ताविष्णुः विधाताभौतिकस्रष्टाचतुर्मुखः संधाताएकीकृत्यस्थापकः संहर्तामहेश्वरः विधाताविधिरदृष्टंकर्मेत्यर्थः धारणःसर्वाधिष्ठानभूतःकारणात्मा अधरोनास्तिध रोधर्तायस्येतिसर्वबाधावधिभूतःशुद्धात्मा ब्रह्माब्रह्मवित् तपआदिचतुष्टयंब्रह्मविद्यासाधनं ॥ ११ ॥ १५० ॥ भूतानांजरायुजादीनामात्मा भूतकृद्वियदाद्युत्पादकः भूतोनित्यसिद्धः भूतमतीतं भव्यंभव तीतिकर्तरिकृत्यः वर्तमानंभविष्यंचतयोर्भवउत्पत्तिर्यस्मान्मायाशबलात्तस्याप्युद्भवउत्पत्तिस्थानं भूर्भुवःस्वरितिनामत्रयं इतोध्रुवश्चेत्येकंनाम इतोदृश्यमानाद्वियदादेरपिध्रुवःशाश्वतइत्यर्थः दांतोजितेंद्रि यः अतएवमहेश्वरइतरेभ्योब्रह्मादिभ्यईश्वरेभ्योपिमहान् ॥ १० ॥ ५१ ॥ अदांतनाशनइतिच्छेदः चंद्रमावर्तयतिमासः युगमावर्तयतिकल्पः सएवसंवर्तःसंप्रवर्तकः सृष्टिहेतुः ॥ ९ ॥ ५२॥ कामरूयभिला षः बिंदुःरेतोंशःपुत्रबीजभूतः स्रजइतिसमासांतटच् आर्षः नंदीतिदैर्घ्यमार्षं अमुखइतिच्छेदः ॥ १० ॥ ५३ ॥ शकुनिःपक्षिवदसंगः ॥ ७ ॥ ५४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गोनर्दः कृष्णावतारेगोपबाललीलायांगौरिवनर्दतिशब्दंकरोतीतितथा गोप्रतारोगवांप्रकर्षेणतारकोविषजलाच्छिलावृष्टितश्चगोवर्धनोद्धरणेनाऽपत्तारकः गोवृषाणामीश्वरोनंदीवाहनंयस्य ॥ ७ ॥ ५५॥ गोमार्गोगवामिंद्रियाणांमार्गइवगत्याश्रयःइंद्रियचालकइत्यर्थः अमार्गः इंद्रियाद्यग्राह्यइत्यर्थः श्रेष्ठःप्रशस्यतमः स्थिरश्चलनहीनः स्थाणुस्त्रैलोक्यधारणस्तंभः निष्कंपः कंपःकंपवान् ॥ ९ ॥ ५६ ॥ दुर्वारणोमृत्युरूपेणाऽऽगतःसन्दुःखेनापिवारयितुमशक्यः अमृतरूपेणानुगृह्णातिचेद्दुर्विषहोदुष्टस्यापिविषस्यहंता संग्रामेदुःसहः दुरतिक्रमश्च दुर्धर्षोभीषयितुमप्यशक्यः दुर्विषोदुःखेनवेष्टुंव्याप्तुंप्रवेष्टुमशक्यः विष्लृव्याप्ताविल्यस्यकप्रत्ययेरूपं जयोजयस्वरूपीनरोधर्मराजाख्योवा ॥ ९ ॥ ५७ ॥ शशःशीघ्रगः शशांकश्चंद्रः शमनोयमः ॥ ८ ॥ ५८ ॥ यज्ञमृगस्यव्याधइवहंता व्याधीनामागमः व्याधीनांगमश्च ॥ ६॥५९ ॥ त्रीणिवेदाख्यान्यंबकानिचक्षूंषियस्य विषरूपमग्निंपिबतीतिविषाग्निपाः विषायपादितिपाठेविषमेवाऽग्रपादस्त्रैलोक्याक्रमणार्होयस्यास्तिसतथा ॥ ८॥ १६०॥ विषाग्नेःसकाशात्पातीतिवि

अधर्महामहापार्श्वश्चंडधारोगणाधिपः॥ गोनर्दोगोप्रतारश्चगोवृषेश्वरवाहनः॥ ५५ ॥ त्रैलोक्यगोप्तागोविंदोगोमार्गोऽमार्गएवच॥ श्रेष्ठःस्थिरश्चस्थाणुश्चनिष्कंपःकंपएवच ॥ ५६ ॥ दुर्वारणोदुर्विषहोदुःसहोदुरतिक्रमः ॥ दुर्धर्षोदुष्प्रकंपश्चदुर्विषोदुर्जयोजयः ॥ ५७ ॥ शशःशशांकःशमनःशीतोष्णक्षुज्जराधिकृत्॥ आधयोव्याधयश्चैवव्याधिहाव्याधिरेवच ॥ ५८ ॥ ममयज्ञमृगव्याधोव्याधीनामागमोगमः॥ शिखंडीपुंडरीकाक्षःपुंडरीकवनालयः॥ ५९ ॥ दंडधारस्त्र्यंबकश्चउग्रदंडोंडनाशनः॥ विषाग्निपाःसुरश्रेष्ठःसोमपास्त्वंमरुत्पतिः॥१६०॥ अमृतपास्त्वंजगन्नाथदेवदेवगणेश्वरः॥ विषाग्निपामृत्युपाश्चक्षीरपाःसोमपास्तथा॥ मधुश्च्युतानामग्रपास्त्वंत्वमेवतुषिताद्यपाः ॥ ६१ ॥ हिरण्यरेताःपुरुषस्त्वमेवत्वंस्त्रीपुमांस्त्वंचनपुंसकंच ॥ बालोयुवास्थविरोजीर्णदंष्ट्रस्त्वंनागेंद्रशक्रस्त्वंविश्वकृद्विश्वकर्ता॥ ६२ ॥ विश्वकृद्विश्वकृतांवरेण्यस्त्वंविश्ववाहोविश्वरूपस्तेजस्वीविश्वतोमुखः॥ चंद्रादित्यौचक्षुषीतेहृदयंचपितामहः॥ ६३॥ महोदधिःसरस्वतीवाग्बलमनलोनिलः॥ अहोरात्रंनिमेषोन्मेषकर्मा॥ ६४॥

षाग्निपाः सर्वंत्रपिबतीत्येववा मधुश्च्युतानांस्वर्गादिसुखाद्भ्रष्टानामग्रेपूर्वंपातीतिप्रथमरक्षकः आपन्नत्रातेत्यर्थः तुषितानांदेवानामाद्योब्रह्मातंपातीतितुषिताद्यपाः ॥ १० ॥ ६१ ॥ हिरण्यरेतावह्निः विश्वकृत्विश्वकर्ता ॥ १३ ॥६२॥ विश्वंकृंततिच्छिनत्तीतिविश्वकृत् विश्वसंहर्तेत्यर्थः विश्वकृतांविश्वस्रजांप्रजापतीनांवरेण्योवरणीयः विश्वंवहतिपालनपोषणेनस्वस्मिन्धारयतीतिविश्ववाहः चंद्रेत्यर्धःस्तुतिरेव ॥७॥६३॥सरस्वतीनदी वाग्वर्णरूपा बलंवैराग्यं निमेषोन्मेषादिकंकर्मयस्यसनिमेषोन्मेषकर्मा यंविनानिमेषादिकमपिकर्तुंनकश्चिच्छक्नोतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः नहित्वदारेनिमिषश्चनेशेइति त्वत्त्वत्तः आरेदूरात् त्वांविनेत्यर्थः निमिषश्चनिमेषोपि नईशेनेशितवान् पूर्वेषांब्रह्मादीनामपिपक्ष्मपातोपित्वत्प्रेरणंविनानासीत्किमुतेदानींतनानामल्पसाराणामितिश्रुतिपदार्थः ॥ ८ ॥ ६४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नब्रह्मानचगोविंदइत्यादयएकविंशतिश्लोकाजपहोमादौएकैकनामगणनयापर्यवस्यंतीतिप्रागुक्तं ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ पुंसांसहस्राण्यावृत्त्याज्ञानेनाभिभूय एकःज्ञेयज्ञानज्ञातृभावशून्यां समुद्राणां कामानामंतेनाशेसतितिष्ठतिप्रकाशते कामंसमुद्रमाविशेतिमंत्रलिंगात्समुद्रशब्दःकामवचनः यदासर्वेप्रमुच्यंतेकामायेस्यहृदिश्रिताः अथमर्त्योऽमृतोभवत्यत्रब्रह्मसमश्नुतइतिकामांतेब्रह्मभावश्रुतेश्च ॥६८॥ ईदृग्रूपसत्त्वेविद्वदनुभवंप्रमाणयति यंविनिद्राइति विनिद्रत्वेहेतुः जितश्वासाइति सनिद्रोहिश्वसित्येव एवमपिहठेननिरुद्धेवायौसुषुप्तिसदृशीमूर्च्छाभवतितांवारयितुंसत्त्वस्थाइति तत्राप्यज्ञानमस्त्येवेतिनासौ समाधिःकिंतुसत्त्वोत्कर्षस्यपरस्यांकाष्ठायांजायमानाहंब्रह्मास्मीतिवाक्यजावृत्तिःकृतकरजोवत्प्रपंचंप्रविलाप्यस्वयमपिसंस्कारात्मनातिष्ठंतीतिसत्त्वशब्दवाच्या तस्यांतिष्ठंतीतिसत्त्वस्थाः संयतेंद्रियाइति जाग्रद्यावृत्तिः ज्योतिःचितिं तन्मात्रंयुंजानाःयोगिनः ॥ ६९ ॥ अस्मिन्योगेप्रथममालंबनीयंमूर्तिमद्रूपमुपदिशति जटिलेजटिलवदाचरन्जटिल्तस्मै आचारक्विबंताद्धातोःकर्तरिक्विप् लंबोदरंयच्छरीरं तद्वतेकमंडलुर्जलपात्रंतदेवनिषंगःबाणाधारोयस्य कमंडलुजलेनैवयक्षराक्षसादीन्नाशयतेइत्यर्थः ब्रह्माचतुर्मुखस्तदात्मने ॥१७० ॥ इतऊर्ध्ववैराजीधारणामाह यस्येति ॥ ७१ ॥ अस्याप्युपसंहारमाह संभक्ष्येति जलमिवजलंनिर्विशेषंब्रह्मतत्रयोमायावीशेतेलीनोभवति कथंसर्वभूतान्याकाशादीनिसंभक्ष्यस्वात्मनिप्रविलाप्यस्वयमपिलीयतइत्यर्थः ॥ ७२ ॥ इमंराजयोगमनुष्ठातुमसमर्थस्यहठयोगमाह

नब्रह्मानचगोविंदःपौराणाऋषयोनते॥माहात्म्यंवेदितुंशक्तायाथातथ्येनतेशिव॥६५॥यामूर्तयःसुसूक्ष्मास्तेनमर्त्यंयांतिदर्शनम्॥ताहिमांसततंरक्षपितापुत्रमिवौरसम्॥६६॥रक्षमांरक्षणीयोहंतवानघनमोस्तुते॥भक्तानुकंपीभगवान्भक्तश्चाहंसदात्वयि॥६७॥यःसहस्राण्यनेकानिपुंसामावृत्यदुर्दृशः॥तिष्ठत्येकःसमुद्रांतेसमेगोप्तास्तुनित्यशः॥६८॥यंविनिद्राजितश्वासाःसत्त्वस्थाःसंयतेंद्रियाः॥ज्योतिःपश्यंतियुंजानास्तस्मैयोगात्मनेनमः॥६९॥जटिलेदंडिनेनित्यंलंबोदरशरीरिणे॥कमंडलुनिषंगायतस्मैब्रह्मात्मनेनमः॥१७०॥यस्यकेशेषुजीमूतानद्यःसर्वांगसंधिषु॥कुक्षौसमुद्राश्चत्वारस्तस्मैतोयात्मनेनमः॥७१॥संभक्ष्यसर्वभूतानियुगांतेपर्युपस्थिते ॥ यःशेतेजलमध्यस्थस्तंप्रपद्येंबुशायिनम्॥७२॥प्रविश्यवदनंराहोर्यःसोमंपिबतेनिशि॥ग्रसत्यर्कंचस्वर्भानुर्भूत्वामांसोऽभिरक्षतु॥७३॥

प्रविश्येति मुखस्यऊर्ध्वफलकेयच्छिद्रंतत्रचमांसखंडोलंबतेतत्घंटिकेतिलंबिकेतिचान्यत्रउच्यते साइहचंद्रसूर्यदैवत्ययोरिडापिंगलयोर्नाड्योःसंहारकत्वाद्राहोर्वदनमित्युच्यते तत्रहिजिह्वाग्रेव्यावृत्यधारितेसतिवायुर्निरुद्धोभवति सेयंखेचरीनाममुद्राहठयोगिनांप्रसिद्धा सोमंतत्रत्यममृतंपिबते निशिरात्रौज्ञानज्ञेयज्ञातृविभागाभावलक्षणायांसत्यां निशासद्भावेएतमेवहेतुमाह यतःस्वर्भानुःराहुरुक्तरूपःअर्कंचाग्निंचंद्रं इडापिंगलेग्रसतितन्मार्गनिरोधेनद्रष्टृदृश्यविभागंगिलतियःसमांपरमेश्वरोऽभितोरक्षतु अत्रग्रंथांतरवाक्यानिसांख्ययोगे इडायांपिंगलायांचचरतश्चंद्रभास्करौ इडायांचंद्रमाज्ञेयःपिंगलायांरविःस्मृतइति शिवयोगे अथतेषोडशाधारान्प्रवक्ष्यामिविशेषतइत्युपक्रम्य नवमंघंटिकाधारंजिह्वाग्रंतत्रदापयेत् सुधाकलास्रवत्येषासातुसंतृप्तिकारिणी यालंबिकाचालनदोहनाभ्यांदीर्घाकृतासाविपरीतमार्गात् यस्तालुमूलांतरगर्भदेशेप्रवेशयेत्सोन्मनतांप्रयाति ईश्वरप्रोक्ते लंबिकोर्ध्वस्थितेगर्तेरसनांविपरीतगां संयोजयेत्प्रयत्नेनसुधाकूपेविचक्षणः मुद्रैषाखेचरीप्रोक्ताभक्तानामनुरोधतः निरंतरकृताभ्यासात्पीयूषंप्रत्यहंपिबेत् तेननियहसिद्धिःस्यान्मृत्युमातंगकेसरीति इयमेवभ्रूमध्यदृष्टिरित्याहदत्तात्रेयः अंतःकपालविवरेजिह्वांव्यावृत्यधारयेत् भ्रूमध्यदृष्टिरप्येषामुद्राभवतिखेचरीति ॥ ७३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

द्विविधेपियोगेत्रिविधविघ्नविघातकंमंत्रजातंपठति येचेति गर्भाइवात्यंतंशिशवःअनुचतुर्मुखस्ष्टिमनुपतिताःनिर्गतास्त्वत्तइतिशेषः यथायथावद्भागान्यज्ञेउपासतेदेवाःपितरश्चतेभ्योनमः तेचस्वाहास्वधा शब्दाभ्यांदत्तेनहव्यकव्येनमुदंहर्षंप्राप्नुवंतु ॥ ७४ ॥ अधिदैवात्शांतिंप्रार्थ्याध्यात्मभूतात्प्रार्थयतेद्वाभ्यां येंगुष्ठेति अंगुष्ठमात्राःजीवाः ॥ ७५ ॥ प्राणान्प्रणमति येइति देहिनोजीवान्यतोरोदयंत्यतोरुद्रा ख्यायतेप्राणाःश्रुताः ॥ ७६ ॥ आधिभौतिकेभ्यःसुखंप्रार्थयते येनदीष्वित्यादिना ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ तस्मैतत्पदार्थायईश्वरार्थमित्यर्थः परमुत्कृष्टंवैराग्यादिकंगताःप्राप्ताः तदितिवाएतस्यमहतोभू

येचानुपतितागर्भायथाभागानुपासते ॥ नमस्तेभ्यःस्वधास्वाहाप्राप्नुवंतुमुदंतुते ॥ ७४ ॥ येंगुष्ठमात्राःपुरुषादेहस्थाःसर्वदेहिनाम् ॥ रक्षंतुतेहिमांनित्यंनित्यंचा प्याययंतुमाम् ॥ ७५ ॥ येनरोदंतिदेहस्थादेहिनोरोदयंतिच ॥ हर्षयंतिनहृष्यंतिनमस्तेभ्योस्तुनित्यशः ॥ ७६ ॥ येनदीषुसमुद्रेषुपर्वतेषुगुहासुच ॥ वृक्षमूलेषुगोष्ठे षुकांतारेगहनेषुच ॥ ७७ ॥ चतुष्पथेषुरथ्यासुचत्वरेषुतटेषुच ॥ हस्त्यश्वरथशालासुजीर्णोद्यानालयेषुच ॥ ७८ ॥ येषुपंचसुभूतेषुदिशासुविदिशासुच ॥ चंद्रा र्कयोर्मध्यगतायेचचंद्रार्करश्मिषु ॥ ७९ ॥ रसातलगतायेचयेचतस्मैपरंगताः ॥ नमस्तेभ्योनमस्तेभ्योनमस्तेभ्योस्तुनित्यशः ॥ १८० ॥ येषांनविद्यतेसंख्याप्रमा णंरूपमेवच ॥ असंख्येयगुणारुद्रानमस्तेभ्योस्तुनित्यशः ॥ ८१ ॥ सर्वभूतकरोयस्मात्सर्वभूतपतिर्हरः ॥ सर्वभूतांतरात्माचतेनत्वंननिमंत्रितः ॥ ८२ ॥ त्वमेव हीज्यसेयस्माद्यज्ञैर्विविधदक्षिणैः ॥ त्वमेवकर्तासर्वस्यतेनत्वंननिमंत्रितः ॥ ८३ ॥ अथवामाययादेवसूक्ष्मयातवमोहितः ॥ एतस्मात्कारणाद्वापितेनत्वंननिमं त्रितः ॥ ८४ ॥ प्रसीदममभद्रंतेभावभावगतस्यमे ॥ त्वयिमेहृदयंदेवत्वयिबुद्धिर्मनस्त्वयि ॥ ८५ ॥ स्तुत्वैवंसमहादेवंविरराम‌प्रजापतिः ॥ भगवानपिसुप्रीतःपुन र्दक्षमभाषत ॥ ८६ ॥ परितुष्टोस्मितेदक्षस्तवेनानेनसुव्रत ॥ बहुनात्रकिमुक्तेनमत्समीपेभविष्यसि ॥ ८७ ॥ अश्वमेधसहस्रस्यवाजपेयशतस्यच ॥ प्रजापते मत्प्रसादात्फलभागीभविष्यसि ॥ ८८ ॥ अथैनमब्रवीद्वाक्यंलोकस्याधिपतिर्भवः ॥ आश्वासनकरंवाक्यंवाक्यविद्वाक्यसंमितम् ॥ ८९ ॥

तस्यनामभवतीतिश्रुत्याईश्वरस्यतच्छब्दाभिधेयत्वमुक्तं ॥ १८० ॥ ॥ येषामितिसार्वात्म्यमेवभंग्यंतरेणईश्वरस्योक्तं ॥ ८१ ॥ स्वयज्ञेईश्वरस्यानिमंत्रणेयुक्तिमाह सर्वेति उपादानत्वादंतर्यामित्वादंतरा त्मत्वाच्चनव्यवहितस्यपृथग्भूतस्येतरस्येवतवनिमंत्रणंयुक्तमित्यर्थः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ननुउपादानत्वादिनारूपेणमांजानन्कथंनिंदितवानसीत्याशंक्याह अथवेति ॥ ८४ ॥ भावगतस्यस्रष्टावधिकृतत्वेन राजसभावगतस्य सत्त्वैकयाह्यंत्वामजानतइत्यर्थः हृदयंचित्तं चिंतनंनिश्चयः संकल्पश्चत्वद्गोचरएवममास्तीत्यर्थः ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ वाक्यंवचनं वाक्यंवक्तुमुचितं वाक्यविदांवाक्यानिते पुसंमतंयुक्तिमत्तमं ॥ ८९ ॥ ॥ १६८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तुभ्यंतव दृष्टंपूर्वकल्पे अतःसर्वेषांकल्पानांसमानरूपत्वादस्मिन्नपिकल्पेतवेहयज्ञहर्ताहंजातोऽतोमन्युर्दैन्यंनकार्यं अग्निकार्यत्वाद्भाविनइत्यर्थः पुरातनंपुराणं ॥ १९० ॥ ९१ ॥ एतस्तोत्रजपांगभूतंव्रत द्वयंविधित्सुस्तत्स्तुनयेवैदिकंधर्ममनुवदति वेदादिति ॥ ९२ ॥ वेदोक्तंतपोदेवादिभिश्चीर्णंतदपेक्षयाभयावक्ष्यमाणंव्रतंश्रेष्ठमित्याह अपूर्वमिति अपूर्वंवेदषडंगसांख्ययोगतर्कैरनधिगतंकिंतर्हिकैवल्याद्युप निषत्स्वत्याश्रमस्थपदेनप्रकाशितं सर्वतोभद्रंफलकालेसाधनकालेचश्रेयोरूपं सर्वतोमुखंसर्वेषुवर्णेष्वाश्रमेषुचाऽभिमुखं सर्वेषामिहाधिकारोस्तीत्यर्थः अव्ययंमोक्षहेतुत्वात् अब्दैर्भूयसाकालेनाऽब्दसा ध्यैःसहस्रसंवत्सरसत्रैःकर्मभिर्वादशाहैःसंयुक्तं दशपंचयमाःपंचनियमाश्चतएवाहानियज्ञक्रतवोयेषां अहःशब्दस्यक्रतुवाचित्वंनवैतान्यहानिभवंतीत्यादौप्रसिद्धं भूयसाकालेनपुण्येनवायमनियमव द्भिर्लब्धमित्यर्थः दर्शाहैतिपाठेतद्दत्तयागपूज्यैर्लब्धमित्यर्थः गौडास्तुदशार्धैतिपठंतितदाब्दैःप्राप्तंदशार्धैःपंचभिःसद्योजातमित्यादिभिर्मंत्रैःसंयुक्तंआग्नेयंभस्मसद्योजातादिपंचमंत्रैःपरिगृह्यत्र्यंबकमितिजले नमिश्रयित्वेत्यादिश्रुतेः अस्मिन्पक्षेऽत्याश्रममितिपाशुपतव्रतस्यैवविशेषणं गूढमत्याश्रमस्थइतिपदमात्रेणसूचितमप्रकाशं अतएवाप्राज्ञैःकर्मठैर्निंदितं ॥९३॥ वर्णेति सूतसंहितायामत्याश्रमस्थइत्यत्रत्य माश्रमपदंवर्णोपलक्षणीकृत्यवर्णाश्रमधर्मानतिक्रांतमतिवर्णाश्रमंव्रतंतद्वानतिवर्णाश्रमीतितेनपदेनब्रह्मविदंविवक्षित्वा ब्रह्मचारीगृहस्थश्चवानप्रस्थोथभिक्षुकः अतिवर्णाश्रमीतेपिक्रमाच्छ्रेष्ठाविचक्षणेत्यु

दक्षदक्षनकर्तव्योमन्युर्विघ्नमिमंप्रति ॥ अहंयज्ञहरस्तुभ्यंदृष्टमेतत्पुरातनम् ॥ १९० ॥ भूयश्चतेवरंदद्मितंत्वंगृह्णीष्वसुव्रत ॥ प्रसन्नवदनोभूत्वातदिहैकमनाःशृणु ॥९१ ॥ वेदात्षडंगादुद्धृत्यसांख्ययोगाच्चयुक्तितः ॥ तपःसुतप्तंविपुलंदुश्चरंदेवदानवैः ॥ ९२ ॥ अपूर्वंसर्वतोभद्रंसर्वतोमुखमव्ययम् ॥ अब्दैर्दशाहसंयुक्तंगूढम प्राज्ञनिंदितम् ॥ ९३ ॥ वर्णाश्रमकृतैर्धर्मैर्विपरीतंक्वचित्समम् ॥ गतांतैरध्यवसितमत्याश्रममिदंव्रतम् ॥ ९४ ॥

पक्रम्यभूयसाग्रंथेनतल्लक्षणान्युक्त्वा यस्यवर्णाश्रमाचारोगलितःस्वात्मदर्शनात् सवर्णानाश्रमान्सर्वानतीत्यस्वात्मनिस्थितः तथा नविधिर्ननिषेधश्चनवर्ज्यावर्ज्यकल्पना आत्मविज्ञानिनामस्तितथाचा न्यज्जनार्दनेतितस्ययथेष्टाचरणमप्यनुज्ञातं तदिदमभिप्रेत्यक्वचिद्ग्रंथेवर्णादिधर्मैर्विपरीतमुक्तं एतेनस्वस्यैतदसंमतमितिसूचितं तथाचसूत्रं सर्वान्नानुमतिश्चप्राणात्ययेतद्दर्शनादिति छांदोग्येउषस्तिर्हचाक्रा यणइभ्यग्रामेप्रद्राणकउवाससहेभ्यंकुल्माषान्खादंतंबिभिक्षेतंहोवाचनेतोन्येविद्यंतेयच्चयेमइमेउपनिहिताइत्येतेषांमेदहीतिहोवाचतानस्मैप्रददौहंतानुपानमित्युच्छिष्टंवैमेपीतंस्यादितिहोवाचनस्विदेतेप्यु च्छिष्टाइतिनवाअजीविष्यमिमानखादन्निकामोमउदपानमितिब्रह्मविदउषस्तस्यइभ्योच्छिष्टपक्वमाषभक्षणंतद्दत्तजलत्यागश्चप्राणात्ययकालेएवविदुषांनिषिद्धाचरणंकामकारनिषेधंचदर्शयतः अत एवोक्तं तथाचरेतवैयोगीसतांधर्ममदूषयन् जनायथावमन्येरन्गच्छेयुर्नैवसंगतमिति साक्षात्कृतात्मतत्त्वस्ययथेष्टाचरणंयदि शुनांतत्त्वदृशांचैवकोभेदोऽशुचिभक्षणेइतिच क्वचिद्विपरीतमपि वस्तुतःसममेव विदुषःकर्तृत्वाभिमानाभावेनतत्रविधिनिषेधयोरप्रवृत्तेः गतांतैर्ज्ञातसिद्धांतैरध्यवसितंनिश्चितं अत्याश्रमंपरमहंसपारिव्राज्यं यद्यप्याश्रमलिंगधारणंब्राह्मणस्यैवतथापितद्धर्माःशमादयःसर्ववर्णसाधारणाः अतएवगृहस्थादीनामप्यत्याश्रमित्वमुक्तंब्रह्मचारीत्युदाहृतसूतसंहिताश्लोके तद्विशिनष्टि इदंव्रतमिदंवक्ष्यमाणंव्रतमस्त्यस्मिन्नितीदंव्रतमितिसमस्तंपदं ॥ ९४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किंतद्व्रतमित्यत आह मयेति मयावेदकर्त्राउत्पादितंप्रकटीकृतं एतच्चश्रूयतेऽथर्वशिरउपनिषदि व्रतमेतत्पाशुपतं अग्निरितिभस्मवायुरितिभस्मजलमितिभस्मस्थलमितिभस्मव्योमेतिभस्मसर्वंहवाइदंभस्ममनएतानिचक्षूंषिभस्मान्यग्निरित्यादिनाभस्मगृहीत्वानिमृज्यांगानिसंस्पृशेत् तस्माद्व्रतमेतत्पाशुपतंपशुपाशविमोक्षायेति पशवोजीवाः पाशोऽविद्या यद्यपिसंन्यासोभस्मोद्धूलनंचद्वयमपिविद्यार्थमुक्तंतथापिसंन्यासस्यतीव्रतरवैराग्याधिकारिकत्वेनदुःशकत्वाद्भस्मधारणस्यैवमुख्यविद्यांगत्वंध्येयं ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ब्रह्मसंमितोवेदेनतुलितः अस्मिन्स्तवेधेवेदभागोऽर्धंपौराणांशइति ॥ ९८ ॥ वि

मयापाशुपतंदक्षशुभमुत्पादितंपुरा ॥ तस्यचीर्णस्यतत्सम्यक्फलंभवतिपुष्कलम् ॥ ९५ ॥ तच्चास्तुतेमहाभागत्यज्यतांमानसोज्वरः ॥ एवमुक्त्वामहादेवःसपत्नीकःसहानुगः ॥ अदर्शनमनुप्राप्तोदक्षस्यामितविक्रमः ॥ ९६ ॥ दक्षप्रोक्तंस्तवमिमंकीर्तयेद्यःशृणोतिवा ॥ नाशुभंप्राप्नुयात्किंचिद्दीर्घमायुरवाप्नुयात् ॥ ९७ ॥ यथासर्वेषुदेवेषुवरिष्ठोभगवाञ्छिवः ॥ तथास्तवोवरिष्ठोयंस्तवानांब्रह्मसंमितः ॥ ९८ ॥ यशोराज्यसुखैश्वर्यकामार्थधनकांक्षिभिः ॥ श्रोतव्योभक्तिमास्थायविद्याकामैश्चयत्नतः ॥ ९९ ॥ व्याधितोदुःखितोदीनश्चोरग्रस्तोभयार्दितः ॥ राजकार्याभियुक्तोवामुच्यतेमहतोभयात् ॥ २०० ॥ अनेनैवतुदेहेनगणानांसमतांव्रजेत् ॥ तेजसायशसाचैवयुक्तोभवतिनिर्मलः ॥ १ ॥ नराक्षसाःपिशाचावानभूतानविनायकाः ॥ विघ्नंकुर्युर्गृहेतस्ययत्रायंपठ्यतेस्तवः ॥ २ ॥ शृणुयाच्चैवयानारीतद्भक्ताब्रह्मचारिणी ॥ पितृपक्षेमातृपक्षेपूज्याभवतिदेववत् ॥ ३ ॥ शृणुयाद्यःस्तवंकृत्स्नंकीर्तयेद्वासमाहितः ॥ तस्यसर्वाणिकर्माणिसिद्धिंगच्छंत्यभीक्ष्णशः ॥ ४ ॥ मनसाचिंतितंयच्चयच्चवाचानुकीर्तितम् ॥ सर्वंसंपद्यतेतस्यस्तवस्यास्यानुकीर्तनात् ॥ ५ ॥ देवस्यचगुहस्यापिदेव्यानंदीश्वरस्यच ॥ बलिंसुविहितंकृत्वादमेननियमेनच ॥ ६ ॥ ततस्तुयुक्तोगृह्णीयान्नामान्याशुयथाक्रमम् ॥ ईप्सितान्लभतेसोर्थान्भोगान्कामांश्चमानवः ॥ ७ ॥ मृतश्चस्वर्गमाप्नोतितिर्यक्षुचनजायते ॥ इत्याहभगवान्व्यासःपराशरसुतःप्रभुः ॥ २०८ ॥ ॥ इतिश्रीमहा० शांति० मोक्ष० दक्षप्रोक्तशिवसहस्रनामस्तवेपंचाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८५ ॥

द्याकामैर्ब्रह्मसाक्षात्कारार्थिभिः ॥ ९९ ॥ २०० ॥ २०१ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ नामजपेविशेषविधिमाह देवस्येति गुहस्यकार्तिकेयस्य अत्रायंप्रयोगः शुचिःकृतनित्यक्रियःकालाग्निरुद्रोपनिषदुक्तप्रकारेणभस्मधृत्वारुद्राक्षांश्चधृत्वामुक्तसंगोभूतशुद्ध्यादिपूर्वंपूर्वोक्ताष्टादशाक्षरमंत्रेणत्रिभिश्चतुश्चतुश्चतुर्भिरंत्येत्रिभिश्चवर्णैःपंचांगद्वयंकृत्वापंचाक्षरोक्तविधिनावान्यासध्यानपूजादिकंकृत्वागुहादिभ्योंगदेवताभ्यःपूजापूर्वकंबलिंदत्त्वायथाशक्त्यर्थानुसंधानपूर्वकंस्तवमावर्त्योत्तरपूजांकृत्वाहृदिदेवंविसर्जयेदिति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्ष० नै० भा० दक्षप्रोक्तशिवसहस्रनामस्तवेपंचाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंस्तवपाठादिनाविशुद्धचेतसोयज्ज्ञेयंतत्पृच्छति अध्यात्ममिति पुरुषस्याऽऽत्मनिस्वरूपेवर्ततइत्यध्यात्मं दृश्यादृश्यविवेकार्थंशास्त्रंचाध्यात्मंतत्किंकुतश्चोत्पद्यतइतिप्रश्नः ॥१॥ सर्वज्ञानमिति पूर्वमसकृदुक्तमप्यध्यात्ममिहसंक्षिप्यवक्त्युपसंहारार्थं तेनउपक्रमोपसंहारयोरैकरूप्येणाऽभ्यासेनचशास्त्रस्याध्यात्मपरत्वेनिश्चितेमध्येयद्वर्णाश्रमधर्मजपादिकमुक्तंतत्प्रकरणात्तदंगभावंभजतइतिज्ञाप्यते तत्रयदध्यात्ममित्यस्योत्तरंपृथिवीत्यादि ततश्चेत्यस्योत्तरंपुरुषेतिष्ठतीबुद्धिरित्यादि अनयोःपुंबुद्ध्योर्विवेकार्थंशास्त्रमध्यात्मं सर्वंज्ञायतेऽनेनेतिसर्वज्ञानं तदेवपरंसर्वश्रेष्ठं बुद्ध्याबुद्धिमत्तया व्याख्यांविस्पष्टंकथनं ॥ २ ॥ भूतानांजरायुजादीनां ॥३॥ शरीरंस्थूलंसूक्ष्मंच तेषांभूतानांगुणसंघातःकार्यसमूहःगुणाबुद्ध्यादयोभौतिकाःपरमकारणेआत्मनिप्रलीयंते ॥ ४ ॥ ततआत्मनःसकाशात् भूतानिजीवाः यांतिलीयंते य

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अध्यात्मंनामयदिदंपुरुषस्येहविद्यते॥यदध्यात्मंयतश्चैवतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥सर्वज्ञानंपरंबुद्ध्यायन्मांत्वमनुपृच्छसि॥तद्व्याख्यास्यामितेतातस्यव्याख्यामिमांशृणु ॥ २ ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमम्॥महाभूतानिभूतानांसर्वेषांप्रभवाप्ययौ॥ ३ ॥ सतेषांगुणसंघातःशरीरंभरतर्षभ॥सततंहिप्रलीयंतेगुणास्तेप्रभवंतिच॥ ४ ॥ततःसृष्टानिभूतानितानियांतिपुनःपुनः॥महाभूतानिभूतेभ्यऊर्मयःसागरेयथा॥५॥ प्रसार्यत्वेहांगानिकूर्मःसंहरतेयथा॥तद्वद्भूतानिभूतानामल्पीयांसिस्थवीयसां ॥ ६ ॥ आकाशात्खलुयोघोषःसंघातस्तुमहीगुणः ॥ वायोःप्राणोरसस्त्वद्भ्योरूपंतेजसउच्यते॥ ७॥ इत्येतन्मयमेवैतत्सर्वंस्थावरजंगमम्॥प्रलयेचतमभ्येतितस्माद्दुद्दिश्यतेपुनः ॥ ८ ॥ महाभूतानिपंचैवसर्वभूतेषुभूतकृत्॥ विषयान्कल्पयामासयस्मिन्यदनुपश्यति ॥ ९ ॥ शब्दश्रोत्रेतथाखानित्रयमाकाशयोनिजम्॥ रसःस्नेहश्चजिह्वाचअपामेतेगुणाःस्मृताः ॥ १० ॥ रूपंचक्षुर्विपाकश्चत्रिविधंज्योतिरुच्यते॥ घ्रेयंघ्राणंशरीरंचएतेभूमिगुणाःस्मृताः॥ ११ ॥ प्राणःस्पर्शश्चचेष्टाचवायोरेतेगुणाःस्मृताः॥इतिसर्वगुणाराजन्व्याख्याताःपांचभौतिकाः॥१२॥

थासौपुमादात्मनोहमर्थस्यजीवस्योद्भवस्तत्रैवचलयएवमहमर्थेषुभूतेषुमहाभूतानामपिलयोदयौभवतइत्यर्थः ॥ ५ ॥ भूतानिखादीनि भूतानांजीवानां अल्पीयांसिकूर्माणांस्वांगानीवानायासेनैवदृष्टिमात्रेणाविर्भावयितुंनिरोभावयितुंचशक्यानि ॥ ६ ॥ शरीरस्यभूतकार्यत्वमुक्तं तत्रतत्तद्भूतांशान्विविनक्ति आकाशादिति घोषःशब्दःयःशरीरेप्रसिद्धःसंघातःकठिनांशः रसोलोहितादिद्रवांशः रूपंगौरादिऊष्माच ॥ ७ ॥ एतन्मयंभूतमयं तस्माद्दुद्दिश्यतेतस्माद्भूतकर्तुर्ब्रह्मणःसकाशादुद्दिश्यतेजायतइतिशब्दमात्रेणोच्यतेनतुवस्तुतस्तत्रलीयतेउत्पद्यतेवारज्ज्वामुरगइव ॥ ८ ॥ भूतकृदहंकारः भूतेषुदेहेषुभूतानिखादीनियथाकल्पयामास यस्मिंश्चभूतेदेहांतस्थेयत्कार्यमनुपश्यतितच्छृणुविवेतिशेषः ॥ ९ ॥ तदेवाहत्रिभिः शब्देति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सत्त्वमिति एतेषुशब्दादिषुपंचदशसुसात्त्विकादिकं कालोतीतत्वादिधर्मःप्रागुक्तरीत्याचतुर्युगात्माचिदाभासरूपोजीवोवा कर्मबुद्धिःस्वविषयस्वरूपनिश्चयः यद्वाकर्मव्यापारःशब्दस्याऽर्थप्रत्यायनंश्रोत्रस्यशब्दप्रत्यायनमित्यादिः बुद्धिःप्रतीतिगोचरस्येदमित्थमेवेत्यवधारणं मनइदमित्थंनवेतिसंशयः कर्मसहितांबुद्धिंपंचमीमपेक्ष्यमनःषष्ठं ईश्वरोमायावी ॥ १३ ॥ अस्मिन्पादतलादिमूर्धांतेशरीरेतत्स्था बुद्धिरेवशब्दादिमनोंतैकविंशतितत्त्वरूपेत्याह यदूर्ध्वमिति ॥ १४ ॥ बुद्धेरेवसप्तरूपत्वमाह इंद्रियाणीति पुनःशब्दोदृश्यात्सप्तकादष्टमस्यदृशेरत्यंतवैलक्षण्यद्योतनार्थः ॥ १५ ॥ भागशःकार्यविभागेन तेपिभावाःसात्त्विकादयोर्थाः तदाश्रयाइंद्रियकर्त्राश्रयाः ततएवोत्थिताइत्यर्थः ॥ १६ ॥ विभागमेवाह चक्षुरिति चक्षुरिंद्रियमात्रं साक्षीइंद्रियाद्यव्यवधानेनद्रष्टाचिन्मात्रउदासीनः ॥ १७ ॥ गुणैस्तम

सत्त्वंरजस्तमःकालःकर्मबुद्धिश्चभारत॥मनःषष्ठानिचैतेषुईश्वरःसमकल्पयत्॥ १३ ॥ यदूर्ध्वंपादतलयोरवाङ्मूर्ध्नश्चपश्यसि ॥ एतस्मिन्नेवकृत्स्नेयंवर्ततेबुद्धि
रंतरे ॥ १४ ॥इंद्रियाणिनरेपंचषष्ठंतुमनउच्यते ॥ सप्तमींबुद्धिमेवाहुःक्षेत्रज्ञःपुनरष्टमः ॥ १५ ॥ इंद्रियाणिचकर्ताचविचेतव्यानिभागशः॥ तमःसत्त्वंरजश्चैवते
पिभावास्तदाश्रयाः॥ १६ ॥ चक्षुरालोचनायैवसंशयंकुरुतेमनः ॥बुद्धिरध्यवसानायसाक्षीक्षेत्रज्ञउच्यते ॥ १७ ॥ तमःसत्त्वंरजश्चेतिकालःकर्मचभारत॥ गु
णैर्नेनीयतेबुद्धिर्बुद्धिरेवेंद्रियाणिच ॥ मनःषष्ठानिसर्वाणिबुद्ध्यभावेकुतोगुणाः ॥ १८ ॥ येनपश्यतितच्चक्षुःशृण्वतीश्रोत्रमुच्यते ॥ जिघ्रतीभवतिघ्राणंरसतीरस
नारसान्॥ १९ ॥ स्पर्शनंस्पर्शतीस्पर्शान्बुद्धिर्विक्रियतेसकृत् ॥यदाप्रार्थयतेकिंचित्तदाभवतिसामनः ॥ २० ॥ अधिष्ठानानिबुद्ध्याहिपृथगेतानिपंचधा॥इंद्रि
याणीतितान्याहुस्तेषुदुष्टेषुदुष्यति॥ २१ ॥ पुरुषेतिष्ठतीबुद्धिस्त्रिषुभावेषुवर्तते॥कदाचिल्लभतेप्रीतिंकदाचिदपिशोचति ॥ २२ ॥ नसुखेननदुःखेनकदाचिदपिव
र्तते॥ सेयंभावात्मिकाभावांस्त्रीनेतान्परिवर्तते ॥ २३ ॥सरितांसागरोभर्तायथावेलामिवोर्मिमान्॥ इतिभावगताबुद्धिर्भावेमनसिवर्तते ॥ २४॥ प्रवर्तमानंतु
रजस्तद्भावेनानुवर्तते ॥ प्रहर्षःप्रीतिरानंदःसुखंसंशांतचित्तता ॥ २५॥ कथंचिदुपपद्यंतेपुरुषेसात्त्विकागुणाः॥ परिदाहस्तथाशोकःसंतापोऽपूर्तिरक्षमा॥ २६ ॥
लिंगानिरजसस्तानिदृश्यंतेहेत्वहेतुभिः ॥ अविद्यारागमोहौचप्रमादस्तब्धताभयम् ॥ २७॥ असमृद्धिस्तथादैन्यंप्रमोहःस्वप्नतंद्रिता ॥ कथंचिदुपवर्ततेविविधा
स्तामसागुणाः ॥ २८॥

आदिपंचभिः नेनीयतेपुनःपुनरतिशयेनवाविषयान्प्रतिनीयते बुद्धिरेवेंद्रियाणिचकारात्तमआदिपंचबुद्धिरेव अत्रहेतुः बुद्ध्यभावेकुतोगुणाइति ॥ १८ ॥ एतदेवव्याचष्टे येनेतिद्वाभ्यां ॥ १९ ॥ २० ॥ एतानिमनःषष्ठानिबुद्ध्याकल्पितानीतिशेषः अवयवदोषेऽवयवीवेंद्रियेषुदुष्टेषुबुद्धिर्दुष्यति ॥२१॥ पुरुषेसाक्षिणितिष्ठतीआध्यासिकसंबंधेनवर्तमानात्रिषुसात्त्विकादिषुसुखदुःखमोहात्मकेषुभावेषुविषयितयाबुद्धिर्वर्तते ॥२२॥ एवंदृगदृश्ययोःपुंबुद्ध्योरत्यंतभेदेप्याध्यासिकसंबंधादैक्यंमन्वानास्तार्किकाःपुमांसमेवसुखादिमंतमाहुः नसुखेनेतिमोहावस्थोक्ता ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ एवंसर्वेषांभावानांधीमात्रत्वमुक्त्वासत्त्वक्षेत्रज्ञयोर्भेदंव्याचष्टे सत्त्वेत्यादिना ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ संसृष्टासंसर्गकृतवान् आत्मनोगुणानांचगुणगुणिभावेनसंसर्गोस्तीतिमुढोय थामन्यतेतथायंगुणानांपरिद्रष्टातादात्म्येनात्मनिगुणान्पश्यतीत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ननुकिमाश्रितास्तर्हिगुणाःप्रवर्तंतइत्यतआह आश्रयइति सत्त्वस्यबुद्धिसत्त्वस्याश्रयउपादानंनास्ति उपादानत्वेनकॢप्तस्याज्ञान स्यस्वरूपतस्तुच्छत्वात् गुणानांसत्त्वादीनांसर्गेणकार्येणमहदादिनालिंगेनाऽन्येकारणभूतागुणाःसृजंतीत्यनुमीयते कदाचिदपिगुणान्कश्चिदपिनवेद यथारज्जूरगोपादानमज्ञानंकार्यद्वारैवानुमीयतेनत्वपरो क्षीक्रियतेतद्वत् ननुगुणानांतुच्छत्वेतत्कार्यंनदृश्येतखपुष्पसौरभवदतआह चेतनासत्त्वमस्येति अस्यगुणसर्गस्यसत्त्वंचेतना अधिष्ठानसत्तैवाध्यस्तसत्तेत्यर्थः तथाचनात्यंततुच्छत्वंगुणानामनिर्वचनीयस्यत

तत्रयत्प्रीतिसंयुक्तंकायेमनसिवाभवेत् ॥ वर्ततेसात्त्विकोभावइत्युपेक्षेततत्तथा ॥ २९ ॥ अथयद्दुःखसंयुक्तमप्रीतिकरमात्मनः ॥ प्रवृत्तंरजइत्येवतदसंरभ्यचिंतयेत् ॥ ३० ॥ अथयन्मोहसंयुक्तंकायेमनसिवाभवेत् ॥ अप्रतर्क्यमविज्ञेयंतमस्तदुपधारयेत् ॥ ३१ ॥ इतिबुद्धिगतीःसर्वाव्याख्यातायावतीरिह ॥ एतद्बुद्धाभवेद्बुद्धःकिमन्यद्बुद्धलक्षणम् ॥ ३२ ॥ सत्त्वक्षेत्रज्ञयोरेतदंतरंविद्धिसूक्ष्मयोः ॥ सृजतेत्रगुणानेकएकोनसृजतेगुणान् ॥ ३३ ॥ पृथग्भूतौप्रकृत्यातुसंप्रयुक्तौचसर्वदा ॥ यथामत्स्योद्भिरन्यःस्यात्संप्रयुक्तोभवेत्तथा ॥ ३४ ॥ नगुणाविदुरात्मानंसगुणान्वेदसर्वतः ॥ परिद्रष्टागुणानांतुसंसृष्टामन्यतेयथा ॥ ३५ ॥ आश्रयोनास्तिसत्त्वस्यगुणसर्गेणचेतना ॥ सत्त्वमस्यसृजंत्यन्येगुणान्वेदकदाचन ॥ ३६ ॥ सृजतेहिगुणान्सत्त्वंक्षेत्रज्ञःपरिपश्यति ॥ संप्रयोगस्तयोरेषसत्त्वक्षेत्रज्ञयोर्ध्रुवः ॥ ३७ ॥ इंद्रियैस्तुप्रदीपार्थंक्रियतेबुद्धिरंतरा ॥ निश्चक्षुर्भिरजानद्भिरिंद्रियाणिप्रदीपवत् ॥ ३८ ॥ एवंस्वभावमेवैतत्तद्बुद्धाविहरन्नरः ॥ अशोचन्नप्रहृष्यंश्चसवैविगतमत्सरः ॥ ३९ ॥ स्वभावसिद्धमेवैतद्यदिमान्सृजतेगुणान् ॥ ऊर्णनाभिर्यथासूत्रंविज्ञेयास्तंतुवद्गुणाः ॥ ४० ॥ प्रध्वस्तानननिवर्तंतेप्रवृत्तिर्नोपलभ्यते ॥ एवमेकेव्यवस्यंतिनिवृत्तिरितिचापरे ॥ ४१ ॥ इतीदंहृदयग्रंथिंबुद्धिचिंतामयंदृढम् ॥ विमुच्यसुखमासीतविशोकश्छिन्नसंशयः ॥ ४२ ॥

द्रूपस्याभ्युपगमादतोनोक्तदोषइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ध्रुवोऽनादिः ॥ ३७ ॥ प्रदीपार्थंप्रदीपप्रयोजनमावरणभंगं निश्चक्षुर्भिरचेतनैरतएवाजानद्भिः इंद्रियाणिप्रदीपवत्सहकारीणि बुद्धिरिंद्रियवत्कारणं चिदा त्मातुप्रमातृवत्तृतीयः एतेनबुद्ध्यतिरिक्तश्चेतनःसिद्धइतिभावः ॥ ३८ ॥ दीपचक्षुर्भ्यांधीमान्रज्जूरगमिवेंद्रियबुद्धिभ्यांचितिर्घटमवभासयतीत्याह एवमिति ॥ ३९ ॥ ऊर्णनाभिदृष्टांतोध्यारोपप्रसंगेपरिणाम वादमाश्रित्यध्येयः ॥ ४० ॥ वस्तुतत्त्वमाह प्रध्वस्ताइति यथाप्रध्वस्तोघटोविहीनेनकपालाद्यात्मनारूपेणवर्ततेनैवंगुणानिवर्तंते यतोघटकपालवन्निवृत्तानांगुणानांप्रवृत्तिःसूक्ष्मावयवद्वारानोपलभ्यते ऽतोरज्जूरगवदुच्छिद्यतएवेत्यर्थः येतुनिवृत्तिमन्यंतेतेषांप्रवृत्त्यनुपलंभोदोषोदुष्परिहरइतिभावः ॥ ४१ ॥ हृदयग्रंथिंचिदचितोरात्ममनसोस्तादात्म्यं बुद्धिश्चिंताचतदुभयप्रधानंबुद्धिचिंतामयं ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पृथ्वींमहतीमिमांसंसाररूपांनदीमनुप्रच्युताःपतिताः गाधंतलं अविद्वांसोऽजानंतः एवमयंजीवोबुद्धियोगमनुप्रच्युतस्ताम्येत् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ यथाविद्वदविदुषोरंतरमेवंविदुषांमिथोंऽतरंनास्तीत्याह नही
ति तत्रहेतुः सकृदिति सकृद्विभातोह्येषब्रह्मलोकइतिश्रुतिःप्रत्ययावृत्तिकृतंतारतम्यंमोक्षेनास्तीतिदर्शयतीत्यर्थः ॥ ४५ ॥ एवंविदःफलमाह यदिति यदयंज्ञानीबहुदोषंकर्मकरोति यच्चानेनपुराज्ञानात्पूर्व
कालेकृतंतच्चैकतएकेनज्ञातेनैवदूषयतिनाशयति तद्यथापुष्करपलाशआपोनश्लिष्यंतएवमेवंविदिपापंकर्मनश्लिष्यते तद्यथैषीकतूलमग्नौप्रोतंप्रदूयेतैवंहास्यसर्वेपाप्मानःप्रदूयंतइतिश्रुतिभ्यांतत्त्वविदः
क्रियमाणकर्माश्लेषपूर्वकर्मदाहयोरवगमात् दृष्टमपिफलमाह यच्चाज्ञानदशायामयमप्रियमनिष्टंपरकृतंदूषयतियच्चरागादिदोषात्स्वयंकरोतितदुभयमप्रियदूषणकारणात्मकंनकरोति द्वैतदर्शनाभावात्
स्वयमदुष्टःपरदोषमपिनपश्यतीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०षडशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८६ ॥ ॥ ६॥ ॥ विद्वल्लक्षणानिवक्तुमारभते सुदुःखादिति यान्येवविद्वल्ल

ताम्येयुःप्रच्युताःपृथ्वींमोहपूर्णांनदींनराः ॥ यथागाधमविद्वांसोबुद्धियोगमयंतथा ॥ ४३ ॥ नैवताम्यंतिविद्वांसःप्लवंतःपारमंभसः ॥ अध्यात्मविदुषोधीराज्ञा
नंतुपरमंप्लवः ॥ ४४ ॥ नभवतिविदुषांमहद्भयंयदविदुषांसुमहद्भयंभवेत् ॥ नहिगतिरधिकास्तिकस्यचित्सकृदुपदर्शयतीहतुल्यताम् ॥ ४५ ॥ यत्करोतिबहुदोष
मेकतस्तच्चदूषयतियत्पुराकृतम् ॥ नाप्रियंतदुभयंकरोत्यसौयच्चदूषयतियत्करोतिच ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० पांचभौतिकेषडशीत्यधिक
द्विशततमोऽध्यायः ॥ २८६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सुदुःखाच्चसुमृत्योश्चत्रसंतेप्राणिनःसदा ॥ उभयंनोयथानस्यात्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥
भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ नारदस्यचसंवादंसमंगस्यचभारत ॥ २ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ उरसेवप्रणमसेबाहुभ्यांतरसीव
च ॥ संप्रहृष्टमनानित्यंविशोकइवलक्ष्यसे ॥ ३ ॥ उद्वेगंनहितेकिंचित्सुसूक्ष्ममपिलक्षये ॥ नित्यतृप्तइवस्वस्थोबालवच्चविचेष्टसे ॥ ४ ॥ ॥ समंगउवाच ॥ ॥ भू
तंभव्यंभविष्यंचसर्वमेतत्तुमानद ॥ तेषांतत्त्वानिजानामिततोनविमनात्व्यहम् ॥ ५ ॥ उपक्रमानहंवेद्पुनरेवफलोदयान् ॥ लोकेफलानिचित्राणिततोनविमना
त्व्यहम् ॥ ६ ॥ अगाधाश्चाप्रतिष्ठाश्चगतिमंतश्चनारद ॥ अंधाजडाश्चजीवंतिपश्यास्मानपिजीवतः ॥ ७ ॥

क्षणानितानिविद्यासाधनानीत्यभिप्रेत्योभयंनोऽस्माकंकथंकेनप्रकारेणस्यादितिप्रश्नः ॥ १ ॥ समंगंविद्वांसमुदाहृत्यतस्योत्तरमाह अत्रापीति ॥ २ ॥ अन्येशिरसानमंतित्वंतूरसाप्रणमसेत्यंतंविनीतोसी
त्यर्थः बाहुभ्यांतरसीवभवनदीं अत्यंतसंकटेपिनिरपेक्षोसीत्यर्थः एतत्सुखलिंगंज्ञानतृप्तानां ॥ ३ ॥ बालवद्रागद्वेषशून्यः ॥ ४ ॥ भवतीतिभव्यंवर्तमानं भव्यगेयेतिकर्तरिकृत्यः भूतभविष्ययोस्तत्त्वमविद्य
मानत्वंआद्यावंतेचयन्नास्तिवर्तमानेपितत्तथेतिन्यायेनवर्तमानस्यापितत्त्वंतदेव यथोक्तंभगवता नासतोविद्यतेभावोनाभावोविद्यतेसतइति नचैंद्रजालिकप्रदर्शितधनवृद्धिह्रासाभ्यांविद्वान्मुह्यतीत्यर्थः
॥ ५ ॥ अभ्युपेत्यापिजगत्सत्यत्वमारंभान्फलानिफलवैचित्र्यंदुःखहेतुरेवेतिजानन्नपेतारंभादिरप्यहंमुह्यामीत्याह उपक्रमानिति ॥ ६ ॥ नन्वनारंभेकथंजीवितव्यमित्याशंक्याह अगाधाश्चेति अगाधा
निर्मंथामूर्खाः गाधृप्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रंथेचेतिस्मृतेः अप्रतिष्ठाधनदारादिशून्याः गतिमंतोग्रंथधनादिमंतः जडामत्तादयः अस्मान्निरारंभान्निरारंभाअपिजीवंतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुतस्तेजीवंतीत्यतआह विहितेनैवेति प्राक्कर्मणैवजीवंतिनत्वारंभादिति सभाजयपूजय ॥८॥ ९ ॥ यदावयंनशोचेमशोकमूलस्याज्ञानस्याभावात् तदानोऽस्माकंधर्मेणात्मनिब्राह्मण्याद्यध्यासोपजीविना यज्ञादिनावाकर्मणालौकिकेनवाकिंप्रयोजनंनकिमपीत्यर्थः एतद्ध स्मवैतद्विद्वांसआहुर्ऋषयःकावषेयाःकिमर्थावयमध्येष्यामहेकिमर्थावयंयक्ष्यामहइतिश्रुतेस्तत्त्वविदोनधर्माद्यनुतिष्ठंतीत्यर्थः शोकाभावेहेतुः कृतांतेति कृतांतवश्यान्यंतवंतियद्यस्मात्तस्मात् नधर्षयंत्यस्मानितिशेषः ॥ १० ॥ प्रसादोमोहादिराहित्यंप्रज्ञायामूलं इंद्रियाण्येवमुह्यंतिशोचंतीतियस्मैप्राज्ञाःकथयंतेसप्राज्ञइत्यध्याहृत्ययोज्यं दृश्योमोहादिर्दृश्यस्यबुद्ध्याद्यनेकभेदभिन्नस्याहंकारस्यैवधर्मोनत्वदृश्यस्यदृगात्मनइत्यर्थः ॥ ११ ॥ दर्पआढ्योस्मीत्यादिगर्वः समोहश्चेत्काहानिरतआह मूढस्येति नहीति तस्मात्सुखादेरागमापायि

विहितेनैवजीवंतिअरोगांगादिवौकसः॥ बलवंतोबलाश्चैवतस्मादस्मान्सभाजय॥८॥ सहस्रिणोपिजीवंतिजीवंतिशतिनस्तथा ॥ शाकेनचान्येजीवंतिपश्यास्मानपिजीवतः॥ ९॥ यदानशोचेमहिकिंनुनःस्याद्धर्मेणवानारदकर्मणावा ॥ कृतांतवश्यानियदासुखानिदुःखानिवायन्नविधर्षयंति ॥ १० ॥ यस्मैप्राज्ञाःकथयंतेमनुष्याःप्रज्ञामूलंहींद्रियाणांप्रसादः॥ मुह्यंतिशोचंतितथेंद्रियाणिप्रज्ञालाभोनास्तिमूढेंद्रियस्य॥ ११ ॥ मूढस्यदर्पःसपुनर्मोहएवमूढस्यनायंनपरोस्तिलोकः॥ नह्येवदुःखानिसदाभवंतिसुखस्यवानित्यशोलाभएव॥ १२ ॥ भवात्मकंसंपरिवर्तमानंनमादृशःसंज्वरंजातुकुर्यात् ॥ इष्टान्भोगान्नानुरुध्येत्सुखंवानचिंतयेद्दुःखमभ्यागतंवा॥ १३॥ समाहितोनस्पृहयेत्परेषांनानागतंचाभिनंदेच्चलाभम्॥ नचापिहृष्येद्विपुलेर्थलाभेतथार्थनाशेचनवैविषीदेत्॥ १४॥ नबांधवानचवित्तंनकौल्यंनचश्रुतंनचमंत्रानवीर्यम्॥ दुःखात्त्रातुंसर्वएवोत्सहंतेपरत्रशीलेनतुयांतिशांतिम्॥ १५॥नास्तिबुद्धिरयुक्तस्यनायोगाद्विंदतेसुखम्॥ धृतिश्चदुःखत्यागश्चेत्युभयंतुसुखंनृप॥ १६॥ प्रियंहिहर्षजननंहर्षउत्सेकवर्धनः॥ उत्सेकोनरकायैवतस्मात्तान्संत्यजाम्यहम्॥ १७॥

त्वात्सुख्यहमितिदर्पोंदुःख्यहमितिदैन्यंचनकार्यमितिभावः ॥१२॥ भवात्मकंसंसाररूपं भावेतिपाठेदृश्यात्मकं संज्वरंमादृशआत्मज्ञोदेहाभिमानशून्योजातुकदाचिन्नकुर्यान्नस्वीकुर्यात् तथाचश्रुतिः आत्मानंचेद्विजानीयादयमस्मीतिपूरुषः किमिच्छन्कस्यकामायशरीरमनुसंज्वरेदितिभोगाद्यचिंतनमेवविज्वरत्वेहेतुरित्याह इष्टानिति ॥ १३ ॥ अचिंतायामपिहेतुःसमाहितोयोगारूढः अचिंतत्वादेवनस्पृहादिमान्भवतीत्यर्थः परेषांसुखादीन्नेच्छेत् ॥ १४ ॥ समाहितत्वंचशमदमादिरूपेणशीलेनैवभवतिनबांधवादिभिरित्याह नेति शांतिंनिर्विकल्पतां ॥ १५॥ योगंविनाज्ञानंसुखंचनास्तीत्याह नास्तीति योगसाधनमाह धृतीति धृतिर्मनःप्राणेंद्रियक्रियाणांस्तंभसामर्थ्यं ॥१६॥ योगेप्रवृत्त्यर्थंलौकिकंप्रियंनिंदति प्रियमिति उत्सेकोदर्पः तान्प्रियहर्षोत्सेकान् ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आअस्येतिच्छेदः अस्यदेहस्याविचेष्टनादितिसंबंधः विमुक्तश्चविमुच्यतेभूयश्चांतेविश्वमायानिवृत्तिरितिश्रुतिभ्यांद्विर्मुक्तिमायानिवृत्त्योःप्रतिपादनात्तत्त्वविदामिंद्रजालत्वविदामिवावरणांशनिवृत्तावपि
विक्षेपांशानुवृत्तिरस्तीतिगम्यते साचप्रतिबिंबभ्रमादौदृष्टा तेनजीवन्मुक्तिसिद्धीरागद्वेषराहित्यसिद्धिश्च अन्यथाज्ञानसमकालमेवदेहपातापत्तिः यस्तुदेहपातावधिसाक्षिवन्नपश्यतिविषयेषुसंगंचकरोतित
स्यजातमपिज्ञानंनश्यतीतिभावः यथोक्तंभगवता इंद्रियाणांहिचरतांयन्मनोनुविधीयते तदस्यहरतिप्रज्ञांवायुर्नावमिवांभसीतिबुद्धिनाशात्प्रणश्यतीतिच ॥ १८ ॥ १९ ॥ इहवाअमुत्रवानभयमित्यन्वयः
॥ २० ॥ महद्ब्रह्मविजानामि अव्ययंतपोयोगंकृत्वासंप्राप्तोपिनप्रबाधते शीतोष्णादिजःशोकोदेहस्वाभाव्यादवश्यंप्राप्नोतिनचमूढेष्विवबुद्धेषुतस्यातीवप्रतापोस्तीतिभावः ॥ २१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारते
शांति०मोक्ष०प०सप्ताशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८७ ॥ ॥७॥ ॥एवमुपदेशप्रधानांब्रह्मविद्यांश्रुत्वातामेवोपपत्तिप्राधान्येनजिज्ञासमानःपृच्छति अतत्त्वज्ञस्यशास्त्राणामिति तस्यशा

एतान्शोकभयोत्सेकान्मोहनान्सुखदुःखयोः॥ पश्यामिसाक्षिवल्लोकेदेहस्यास्यविचेष्टनात् ॥ १८ ॥ अर्थकामौपरित्यज्यविशोकोविगतज्वरः॥ तृष्णामोहौतु
संत्यज्यचरामिपृथिवीमिमाम्॥१९॥ नचमृत्योर्नचाधर्मान्नलोभान्नकुतश्चन ॥पीतामृतस्येवात्यंतमिहवामुत्रवाभयम्॥२०॥एतद्ब्रह्मन्विजानामिमहत्कृत्वा
तपोव्ययम्॥तेननारदसंप्राप्तोनमांशोकःप्रबाधते॥ २१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मो०प०समंगनारदसंवादेसप्ताशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥२८७॥
॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अतत्त्वज्ञस्यशास्त्राणांसंततंसंशयात्मनः॥ अकृतव्यवसायस्यश्रेयोब्रूहिपितामह॥ १॥

स्त्रंतार्किकपाशुपतपांचरात्रसांख्यपातंजलादिउपपत्तिप्रधानमुपदेशप्रधानंच तत्रवैदिकेशास्त्रेपूर्वोत्तरमीमांसेउपदेशप्रधाने वैशेषिकतार्किकपाशुपतपांचरात्रसांख्यपातंजलादीनिउपपत्तिप्रधानानि अवै
दिकेपिलौकायतंशास्त्रमुपपत्तिप्रधानं आर्हतसौगतेशाक्यबुद्धमुनिप्रणीतागमप्रधाने तत्रापिसौगतेचत्वारोभेदाः सौत्रांतिकवैभाषिकयोगाचारमाध्यमिकाः सर्वाण्येतानिविभिन्नप्रस्थानानिमोक्षार्थंचप्र
वृत्तानि मोक्षश्चनान्यःपंथाविद्यतेऽयनायेतिएकमार्गःश्रूयते सर्वेषुचशास्त्रेषुस्वमतेएवमोक्षोस्तिनपरमतेइतिसाटोपंप्रतिपाद्यते विनिगमनाविरहाच्चनैतेषामन्यतमस्यश्रैष्ठ्यमध्यवसातुंशक्यं नाप्येषामैकम
त्यंवक्तुंशक्यं विभिन्नप्रस्थानतायाःस्पष्टत्वात् ऐकशास्त्र्यापत्तेश्च अतःशास्त्राणांतत्त्वानवधारणात्संशयःकिमुपादेयमिति ननुभिद्यतेहृदयग्रंथिश्छिद्यंतेसर्वसंशयाइतिश्रुतेरात्मानुभवएवसंशयोच्छेदंकरि ॥१७२॥
ष्यतिकिमुत्तमतयेत्याशंक्याह अकृतव्यवसायस्येति व्यवसायआत्मदर्शनार्थंशमदमाद्यनुष्ठानंतदकुर्वतःकिंहितंस्यात्तद्ब्रूहि ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यद्यपिसर्वज्ञानंधर्मिण्यभ्रांतंप्रकारेतुविपर्ययइतिन्यायेनाशरीरतालक्षणेमोक्षेतत्साधनेशमादौसर्वेषांशास्त्राणामैकमत्यमस्ति तथाहि शून्यदेहात्मवादिनौमाध्यमिकलौकायतिकौसंघातस्यतुच्छत्वंतस्यैव कर्तृत्वादिधर्माश्रयत्वंचप्रथयितुमेवसदात्मानमपलपतः एवंतार्किकादयोप्यहमर्थस्यैवकर्तृत्वादिकंप्रथयितुंचिदात्मानमपलपंति अतोनतेषामात्मापलापेतात्पर्यंकिंतुसंघातादेस्तुच्छत्वादौ तथासांख्या अपिआत्मनोऽसंगत्वमेवप्रथयितुंप्रधानादिकंकल्पयंति नतुतेषामात्मनःकर्तृत्वेप्रधानादिसत्यत्वेआत्मभेदेवातात्पर्यमस्ति एवंतंत्रांतरतात्पर्यमप्यूह्यं सर्वथापिदेहनाशोवादुःखनाशोवानिर्विषयज्ञानधारा वाचितितन्मात्रंवापरमानंदोवामोक्षइतिशब्दजविकल्पमात्रं सुषुप्तवद्द्वैतदर्शनाभावःसर्वेषांमोक्षेतुल्यः शमादीनांसाधनत्वंच व्यावहारिकप्रक्रियाणामात्मतत्त्वप्रतिपादनप्रकारभेदानांच तेषांपरस्परविरोधान्नैकशारूप्यंविधिमुखेनैवअखंडसच्चिदानंदैकरसंब्रह्मवेदांताविस्पष्टंप्रतिपादयंतीतितेषामेवश्रैष्ठ्यंचस्पष्टं तथापिसर्वशास्त्राविरोधेनैवोत्तरमाह गुरुपूजेति गुरुपूजात्रईश्वरेचेतःप्रणिधानं तस्यैवपरमगुरुत्वात् सपूर्वेषांगुरुःकालेनानवच्छेदादितितस्यपातंजलेपरमगुरुत्वोक्तेः वृद्धानामाचार्याणां तथाचयस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइतिश्रुत्यर्थोदर्शितः शास्त्राणा

भीष्मउवाच॥ ॥गुरुपूजाचसततंवृद्धानांपर्युपासनम्॥श्रवणंचैवशास्त्राणांकूटस्थंश्रेयउच्यते॥ २ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥गालवस्यचसंवादंदेवर्षेर्नारदस्यच ॥ ३ ॥वीतमोहक्लमंविप्रंज्ञानतृप्तंजितेंद्रियः॥श्रेयस्कामोयतात्मानंनारदंगालवोब्रवीत्॥ ४ ॥ यैःकश्चित्संमतोलोकेगुणैश्चपुरुषोमुने॥ भवत्यनपगान्सर्वांस्तान्गुणान्लक्षयामहे॥ ५॥भवानेवंविधोस्माकंसंशयंछेत्तुमर्हति॥अमूढश्चिरमूढानांलोकतत्त्वमजानताम्॥ ६ ॥ज्ञानेत्वेवंप्रवृत्तिःस्यात्कार्याणामविशेषतः॥यत्कार्यंनव्यवस्यामस्तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥७॥ भगवन्नाश्रमाःसर्वेपृथगाचारदर्शिनः॥इदंश्रेयइदंश्रेयइतिसर्वेप्रबोधिताः॥८॥

मविशेषात्सर्वेषांसर्वत्रमोक्षस्यप्रतिपादनात् श्रवणंगुरुमुखेनग्रहणं एतच्चमनननिदिध्यासनयोरप्युपलक्षणं गुरुदेवपूजाश्रवणादित्रयंचकूटस्थमविकारिआत्यंतिकमैकांतिकंचयच्छ्रेयस्तद्रूपंतत्साधनत्वादुच्यते ॥ २ ॥ ३ ॥ वीतेति जितेंद्रियःश्रेयस्कामइतिचशिष्यलक्षणं शेषंगुरुलक्षणं ॥ ४ ॥ भवतित्वयि अनपगान्स्थिरान् ॥ ५ ॥ लोकतत्त्वमात्मयाथात्म्यम् ॥ ६॥ अज्ञानमेवाह ज्ञानेहीति कार्याणां तत्तच्छास्त्रोदितकर्तव्यानांचैत्यवंदनतप्तशिलारोहणकृच्छ्रचांद्रायणाग्निहोत्रादीनामविशेषतइदंश्रेयइदंनेतिविशेषावधारणहेत्वभावेनसाम्यात् एवंसमैवप्रवृत्तिःस्यात् ततश्चपरस्परविरुद्धधर्मद्वयाचरणादुभयभ्रष्टःस्यादित्यर्थः अतस्तेषांकार्याणांमध्येयदस्माकंकार्यंकर्तुमुचितंतन्नव्यवस्यामोननिश्चिनुमः सर्वत्रश्रेयोबुद्धिसाम्यात् अतोभवान्विशेषदर्शीतद्वक्तुमर्हति ॥ ७ ॥ एतदेवाह भगवन्निति नास्तिश्रमोऽनुष्ठानजोयस्मिन्नित्यश्रमंज्ञानंतस्येमेसाधकाआश्रमाःशास्त्राणि पृथगाचारंपूर्वोक्तंदर्शयितुंशीलंयेषांतेपृथगाचारदर्शिनः तैराश्रमैःसर्वेनराःप्रबोधिताः ॥ ८ ॥

१ फलेतत्साधनेच

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तान्प्रबोधितान्विविधेनमार्गेणप्रस्थितान्शास्त्राभिनंदिनःस्वेस्वेशास्त्रेअभिनंदितुंशीलंयेषांतान्दृष्ट्वायथावयंस्वशास्त्रैःपरितुष्टास्तथातानपिदृष्ट्वासंदिहानाःसंतःश्रेयःप्रशस्ततरंनोपलभामहेननिश्चेतुंसमर्थाः
स्मः ॥ ९ ॥ १० ॥ कलिलंनानाशंकाकुलं अधीहिंअध्यापय ॥ ११ ॥ आश्रमाःशास्त्राणिचत्वारि तत्रधर्मोनास्त्येवेत्येकंशास्त्रं अवैदिकःशाक्यादिकल्पितश्चैत्यवंदनादिरेवधर्मोनान्यइत्यपरं वेदोक्तए
वधर्मोनान्यइतितृतीयं धर्माधर्मातीतंवस्तुमात्रमस्तीतिचतुर्थं यथासंकल्पिताःसंकल्पितंसंकल्पमनतिक्रांताः योयेनश्रेयस्त्वेनभावितस्तस्यतदेवश्रेयइत्यर्थः तथाचश्रुतिःतंयथायथोपासतेतथैवतःप्रेत्यभव
तीतिसंकल्पानुसारेणफलंदर्शयति तान्समाश्रित्यअनुपश्यगुरुभ्योधिगम्यसम्यगालोचय एतान्बुद्ध्याआलोचयन्स्वयमेवैतेषुप्रशस्तंयत्तज्ज्ञास्यसीतिभावः ॥१२॥ गुणोद्देशमात्मज्ञानगुणभूतानांधर्माणा

तांस्तुविप्रस्थितान्दृष्ट्वाशास्त्रैःशास्त्राभिनंदिनः ॥ स्वशास्त्रैःपरितुष्टाश्चश्रेयोनोपलभामहे ॥ ९ ॥ शास्त्रंयदिभवेदेकंश्रेयोव्यक्तंभवेत्तदा ॥ शास्त्रैश्चबहुभिर्भूयःश्रे
योगुह्यंप्रवेशितम् ॥ १० ॥ एतस्मात्कारणाच्छ्रेयःकलिलंप्रतिभातिमे ॥ ब्रवीतुभगवांस्तन्मेउपसन्नोस्म्यधीहिभो ॥ ११ ॥ ॥नारदउवाच॥ ॥आश्रमास्ता
तचत्वारोयथासंकल्पिताःपृथक् ॥ तान्सर्वाननुपश्यत्वंसमाश्रित्येतिगालव ॥ १२ ॥ तेषांतेषांतथाहित्वमाश्रमाणांततस्ततः ॥ नानारूपंगुणोद्देशंपश्यविप्रस्थि
तंपृथक् ॥ १३ ॥ नयांतिचैवतेसम्यगभिप्रेतमसंशयम् ॥ अन्येपश्यंस्तथासम्यगाश्रमाणांपरांगतिम् ॥ १४ ॥ यत्तुनिःश्रेयसंसम्यक्तच्चैवासंशयात्मकम् ॥ अनुग्रहं
चमित्राणाममित्राणांचनिग्रहम् ॥ १५ ॥ संग्रहंचत्रिवर्गस्यश्रेयआहुर्मनीषिणः ॥ निवृत्तिःकर्मणःपापात्सततंपुण्यशीलता ॥ १६ ॥ सद्भिश्चसमुदाचारःश्रेयएत
दसंशयम् ॥ मार्दवंसर्वभूतेषुव्यवहारेषुचार्जवम् ॥ १७ ॥ वाक्चैवमधुराप्रोक्ताश्रेयएतदसंशयम् ॥ दैवतेभ्यःपितृभ्यश्चसंविभागोतिथिष्वपि ॥ १८ ॥ असंत्यागश्च
भृत्यानांश्रेयएतदसंशयम् ॥ सत्यस्यवचनंश्रेयःसत्यज्ञानंतुदुष्करम् ॥ १९ ॥ यद्भूतहितमत्यंतमेतत्सत्यंब्रवीम्यहम् ॥ अहंकारस्यचत्यागःप्रमादस्यचनिग्रहः ॥ २० ॥
संतोषश्चैकचर्याचकूटस्थंश्रेयउच्यते ॥ धर्मेणवेदाध्ययनंवेदांतानांतथैवच ॥ २१ ॥ ज्ञानार्थानांचजिज्ञासाश्रेयएतदसंशयम् ॥ शब्दरूपरसस्पर्शान्सहगंधेनके
वलान् ॥ २२ ॥

मुद्देशंसंकीर्तनं पृथग्विरुद्धेनप्रकारेणप्रस्थितं यथापरेषांतप्तशिलारोहणादिर्धर्मःसएवास्माकमधर्मः यथावास्माकमग्नीषोमीयपश्वालंभोधर्मःसएवपरेषामधर्मइत्यर्थः ॥ १३ ॥ नेति तेआश्रमाःस्थूलदृ
ष्ट्यानिरीक्ष्यमाणाःसम्यगभिप्रेतंधर्ममात्मतत्त्वंवानयांतिनप्रापयंति तेषामेवपरांगतिमन्येसूक्ष्मदृशःसम्यगृजुयथास्यात्तथाऽपश्यन् उक्तरीत्याफलसाधनयोःसर्वत्राविगानात् ॥ १४ ॥ एतदेवाह यत्त्वि
ति मित्राणांसर्वभूताभयप्रदानामनुग्रहंअमित्राणांहिंस्राणांचनिग्रहंश्रेयआहुरित्ययिमेणान्वयः हिंस्रनिग्रहस्यश्रेयस्त्वोक्त्याहिंस्रसत्त्वस्यातिनिंद्यत्वमुक्तं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ सर्वतंत्रसाधारणधर्मप्रसं
गाद्वैदिकंधर्ममाह दैवतेभ्यइत्यर्धेन ॥ १८ ॥ सत्यस्यअबाधितात्मतत्त्वस्यवचनंश्रवणादिकं ॥ १९ ॥ सत्यंसत्यप्रापकं ॥ २० ॥ २१ ॥ जिज्ञासाअनुभवेच्छा ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २३ ॥ अतियोगंआहारादीनां यथोक्तं नात्यश्नतस्तुयोगोस्तिनचैकांतमनश्नतः नचातिस्वप्नशीलस्यजाग्रतोनैवचार्जुनेति ॥ २४ ॥ आत्मेति विप्रकर्षमुत्कर्षं नीचादुत्कर्षंनेच्छेदपितूच्चादेवेतिभावः ॥ २५ ॥ आत्मनोगुणाःक्षयऐश्वर्यंतदुभयात् गुणक्षयादितिसमाहारः क्षिपंतिनिंदंति ॥ २६ ॥ अनूच्यमानाःशिक्ष्यमाणाः ॥ २७ ॥ विपश्चिद्गुणाअद्वेष्टासर्वभूतानामित्यादयः महद्यशोब्रह्म नतस्येशेकश्चनतस्यनाममहद्यशइतिश्रुतिप्रसिद्धेः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ असत्सारवर्जितंयथास्यांत्तथाप्रोक्तः ॥३२॥ मूढानामिति यथासूर्यःसूर्यकांतयोगात्स्वस्याग्निरूपंदर्शयतिएवंक्षुद्रोपिकुशब्दयोगा

नात्यर्थमुपसेवेतश्रेयसोर्थीकथंचन ॥ २३ ॥ नक्तंचर्यांदिवास्वप्नमालस्यंपैशुनंमदम् ॥ अतियोगमयोगंचश्रेयसोर्थीपरित्येजत् ॥ २४ ॥ आत्मोत्कर्षंनमार्गेतपरेषांपरिनिंदया ॥ स्वगुणैरेवमार्गेतविप्रकर्षंपृथग्जनात् ॥ २५ ॥ निर्गुणास्त्वेवभूयिष्ठमात्मसंभाविताननराः ॥ दोषैरन्यान्गुणवतःक्षिपंत्यात्मगुणक्षयात् ॥ २६ ॥ अनूच्यमानास्तुपुनस्तेमन्यंतुमहाजनात् ॥ गुणवत्तरमात्मानंस्वेनमानेनदर्पिताः ॥ २७ ॥ अब्रुवन्कस्यचिन्निंदामात्मपूजामवर्णयन् ॥ विपश्चिद्गुणसंपन्नःप्राप्नोत्येवमहद्यशः ॥ २८ ॥ अब्रुवन्वातिसुरभिर्गंधःसुमनसांशुचिः ॥ तथैवाव्याहरन्भातिविमलोभानुरंबरे ॥ २९ ॥ एवमादीनिचान्यानिपरित्यक्तानिमेधया ॥ ज्वलंतियशसोलोकेयानिनव्याहरंतिच ॥ ३० ॥ नलोकेदीप्यतेमूर्खःकेवलात्मप्रशंसया ॥ अपिचापिहितःश्वभ्रेकृतविद्यःप्रकाशते ॥ ३१ ॥ असदुच्चैरपिप्रोक्तःशब्दःसमुपशाम्यति ॥ दीप्यतेत्वेवलोकेषुशनैरपिसुभाषितम् ॥ ३२ ॥ मूढानामवलिप्तानामसारंभाषितंबहु ॥ दर्शयत्यंतरात्मानमग्निरूपमिवांशुमान् ॥ ३३ ॥ एतस्मात्कारणात्प्रज्ञांमृगयंतेपृथग्विधाम् ॥ प्रज्ञालाभोहिभूतानामुत्तमःप्रतिभातिमे ॥ ३४ ॥ नापृष्टःकस्यचिद्ब्रूयान्नाप्यन्यायेनपृच्छतः ॥ ज्ञानवानपिमेधावीजडवत्समुपाविशेत् ॥ ३५ ॥ ततोवासंपरीक्षेतधर्मनित्येषुसाधुषु ॥ मनुष्येषुवदान्येषुस्वधर्मनिरतेषुच ॥ ३६ ॥ चतुर्णांयत्रवर्णानांधर्मव्यतिकरोभवेत् ॥ नतत्रवासंकुर्वीतश्रेयोर्थीवैकथंचन ॥ ३७ ॥ निरारंभोप्ययमिहयथालब्धोपजीवनः ॥ पुण्यंपुण्येषुविमलंपापंपापेषुचाप्नुयात् ॥ ३८ ॥ अपामग्नेस्तथेंदोश्चस्पर्शंवेदयतेयथा ॥ तथापश्यामहेस्पर्शमुभयोःपुण्यपापयोः ॥ ३९ ॥ अपश्यंतोनुविषयंभुंजतेविघसाशिनः ॥ भुंजानाश्चात्मविषयान्विषयान्विद्धिकर्मणाम् ॥ ४० ॥

त्क्षुद्रमंतरात्मानंदर्शयतीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ मृगयंतेश्रेयोर्थिनः पृथग्विधांनानाशास्त्रभेदभिन्नां ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ वासंपरीक्षेतवस्तुमिच्छेत् ॥ ३६ ॥ व्यतिकरःसंकरः ॥ ३७ ॥ आप्नुयात्संगमात्रेणैवेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ अत्रदृष्टांतमाह अपामिति अबादीनांसंगमात्रंयथाशीतोष्णसुखदुःखदंतथासदसत्संगएवपुण्यपापदइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ विषयंविषयमनुवर्ततइत्यनुविषयोरसःतमपश्यंतःइदंमधुरमिदंतिक्तमित्यनालोचयंतःकेवलंगर्तपूरणमात्रार्थंभुंजते विघसोदेवतादिशेषंतदशनशीलाःशिष्टाः येतुआत्मविषयान्बुद्धेर्विशेषतोबंधकान्रसविशेषान्परीक्षापूर्वकंभुंजतेतान्कर्मणांविषयान्कर्मपाशगोचरान्विद्धि इंद्रियपोपकाणांकदाचिदपिनसंसारोपरमसंभावनास्तीत्यर्थः ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गुरुशिष्यधर्मानाह यत्रेत्यादिना आगमंप्रमाणजंज्ञानमात्मनइच्छतामागमयमानानां क्यजंतस्यरूपं ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ आकाशस्थानिरालंबनाः अविद्यमानान्दोषान्ब्रूयुरित्यर्थः ॥४३॥ संलोडिताःआ कुलीकृताः ॥ ४४ ॥ भवेत्तत्रसंनिहितः ॥ ४५ ॥ काम्यनिषिद्धेर्निंदति धर्ममितिद्वाभ्यां ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ अनुशयीपूर्वकर्मवासनावान् खट्वारूढस्तीव्रदुःखग्रस्तः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ उपस्पृष्टंसविषं ॥५२॥ आत्मवान्जितचित्तः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ येदांतेषुउपस्पृष्टाःसक्रोधास्तेषु येचसाधुषुदुराचारास्तेषु॥५५॥कामान्विषयाभिलाषान् कामेशःसर्वसंपत्तिमान् ॥५६॥ विषयवासिनःस्वदेशस्था

यत्रागमयमानानामसत्कारेणपृच्छताम् ॥ प्रब्रूयाद्ब्रह्मणोधर्मंत्यजेत्तंदेशमात्मवान् ॥ ४१ ॥ शिष्योपाध्यायिकावृत्तिर्यत्रस्यात्सुसमाहिता ॥ यथावच्छास्त्रसंपन्नाकस्तंदेशंपरित्यजेत् ॥ ४२ ॥ आकाशस्थाध्रुवंयत्रदोषंब्रूयुर्विपश्चिताम् ॥ आत्मपूजाभिकामोवैकोवसेत्तत्रपंडितः ॥ ४३ ॥ यत्रसंलोडितालुब्धैःप्रायशोधर्मसेतवः ॥ प्रदीप्तमिवचैलांतंकस्तंदेशंनसंत्यजेत् ॥ ४४ ॥ यत्रधर्ममनाशंकाश्चरेयुर्वीतमत्सराः ॥ भवेत्तत्रवसेच्चैवपुण्यशीलेषुसाधुषु ॥ ४५ ॥ धर्ममर्थनिमित्तंचचरेयुर्यत्रमानवाः ॥ नतानानुवसेज्जातुतेहिपापकृतोजनाः ॥ ४६ ॥ कर्मणायत्रपापेनवर्ततेजीवितेप्सवः ॥ व्यवधावेत्ततस्तूर्णंससर्पाच्छरणादिव ॥ ४७ ॥ येनखट्वांसमारूढःकर्मणानुशयीभवेत् ॥ आदितस्तन्नकर्तव्यमिच्छताभवमात्मनः ॥ ४८ ॥ यत्रराजाचराज्ञश्चपुरुषाःप्रत्यनंतराः ॥ कुटुंबिनामग्रभुजस्त्यजेत्तद्राष्ट्रमात्मवान् ॥ ४९ ॥ श्रोत्रियास्त्वग्रभोक्तारोधर्मनित्याःसनातनाः ॥ याजनाध्यापनेयुक्तायत्रतद्राष्ट्रमावसेत् ॥ ५० ॥ स्वाहास्वधावषट्कारायत्रसम्यगनुष्ठिताः ॥ अजस्रंचैववर्ततेवसेत्तत्राविचारयन् ॥ ५१ ॥ अशुचीन्यत्रपश्येतब्राह्मणान्वृत्तिकर्शितान् ॥ त्यजेत्तद्राष्ट्रमासन्नमुपस्पृष्टमिवामिषम् ॥ ५२ ॥ प्रीयमाणानरायत्रप्रयच्छेयुरयाचिताः ॥ स्वस्थचित्तोवसेत्तत्रकृतकृत्यइवात्मवान् ॥ ५३ ॥ दंडोयत्राविनीतेषुसत्कारश्चकृतात्मसु ॥ चरेत्तत्रवसेच्चैवपुण्यशीलेषुसाधुषु ॥ ५४ ॥ उपसृष्टेषुदांतेषुदुराचारेषुसाधुषु ॥ अविनीतेषुलुब्धेषुसुमहद्दंडधारणम् ॥ ५५ ॥ यत्रराजाधर्मनित्योराज्यंधर्मेणपालयेत् ॥ अपास्यकामान्कामेशोवसेत्तत्राविचारयन् ॥ ५६ ॥ यथाशीलाहिराजानःसर्वान्विषयवासिनः ॥ श्रेयसायोजयत्याशुश्रेयसिप्रत्युपस्थिते ॥ ५७ ॥ पृच्छतस्तेमयाताततश्रेयएतदुदाहृतम् ॥ नहिशक्यंप्रधानेनश्रेयःसंख्यातुमात्मनः ॥ ५८ ॥ एवंप्रवर्तमानस्यवृत्तिंप्राणिहितात्मनः ॥ तपसैवेहबहुलंश्रेयोव्यक्तंभविष्यति ॥ ५९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०श्रेयोवाचिकोनामअष्टाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८८ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

नृपत्युपस्थितेप्रतीपत्वेनोपस्थिते हीयमानेसतीत्यर्थः ॥ ५७ ॥ प्रधानेनप्राधान्येन संख्यातुंकीर्तयितुं ॥ ५८ ॥ एवमनयादिशा वृत्तिंजीविकामुद्दिश्य तपसास्वधर्मेण प्राणिहितेआत्माचित्तंयस्य पाठांतरेप्रणिहितःसमाहितःआत्माचित्तंयस्य बहुलंश्रेयोमोक्षाख्यं ॥ ५९ ॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०अष्टाशीत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वतंत्रसाधारणानहिंसाप्रधानान्मोक्षधर्मान्श्रुत्वाराज्ञांतदनुष्ठानंदुःशकमितिमन्वानःपृच्छति कथमिति ॥ १ ॥ सर्वस्यासारतांभावयन्नेवसंगपाशाद्विमुच्यतइतिवक्तुमाख्यायिकामुखेनाह अत्रेति ॥२॥
॥ ३ ॥ संपदमुपदेशयोग्यताश्रियं ॥ ४ ॥ ५ ॥ सक्तेति सक्ताविषयनिमग्नासाचासौबुद्धिश्च अशांतश्चासौआत्माचतृष्णाकुलंमनः ततद्वयंचिकित्सितुमशक्यं नसशक्यश्चिकित्सितुमितिपाठांतरेस्पष्टोर्थः
सितोबद्धः ॥ ६ ॥ सकर्णकेनशिरसेत्येताभ्यांपदाभ्यांसावधानेनजीवतेत्यर्थोलक्ष्यते ॥ ७ ॥ निवेश्यदारैःसंयोज्य ॥ ८ ॥ परार्थमंतिमंपुरुषार्थंमोक्षं प्रजहित्यज ॥ ९ ॥ १० ॥ कृतकौतूहलःच्छिन्नौत्सु

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथंनुयुक्तःपृथिवींचरेदस्मद्विधोनृपः॥ नित्यंकैश्चगुणैर्युक्तःसंगपाशाद्विमुच्यते॥१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्रतेवर्तयिष्येहमितिहासंपु
रातनम्॥अरिष्टनेमिनाप्रोक्तंसगरायानुपृच्छते॥२॥ ॥सगरउवाच॥ ॥किंश्रेयःपरमंब्रह्मन्कृत्वेहसुखमश्नुते॥कथंनशोचेन्नक्षुभ्येदेतदिच्छामिवेदितुम्॥३॥
॥भीष्मउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तदाताार्क्ष्यःसर्वशास्त्रविदांवरः॥विबुध्यसंपदंचाग्र्यांसद्वाक्यमिदमब्रवीत्॥ ४॥ सुखंमोक्षसुखंलोकेनचमूढोवगच्छति॥ प्रसक्तःपु
त्रपशुषुधनधान्यसमाकुलः॥५॥सक्तबुद्धिरशांतात्मानशक्यंतच्चिकित्सितुम्॥ स्नेहपाशसितोमूढोनसमोक्षायकल्पते॥६॥स्नेहजानिहतेपाशान्वक्ष्यामिशृणुता
न्मम॥सकर्णकेनशिरसाशक्याःश्रोतुंविजानता॥७॥संभाव्यपुत्रान्कालेनयौवनस्थान्निवेश्यच॥समर्थान्जीवनेज्ञात्वामुक्तश्चरयथासुखम्॥८॥ भार्यांपु
त्रवतींवृद्धांलालितांपुत्रवत्सलाम्॥ ज्ञात्वाप्रजहिकालेनपरार्थमनुदृश्यच॥९॥ सापत्योनिरपत्योवामुक्तश्चरयथासुखम्॥इंद्रियैरिंद्रियार्थांस्त्वमनुभूययथावि
धि॥ १०॥ कृतकौतूहलस्तेषुमुक्तश्चरयथासुखम्॥उपपत्त्योपलब्धेषुलोकेषुचसमोभव॥ ११॥एषतावत्समासेनतवसंकीर्तितोमया ॥ मोक्षार्थोविस्तरेणाथ
भूयोवक्ष्यामितच्छृणु॥ १२॥ मुक्तावीतभयालोकेचरंतिसुखिनोनराः॥सक्तभावाविनश्यंतिनरास्तत्रनसंशयः॥ १३॥ आहारसंचयाश्चैवतथाकीटपिपीलि
काः॥ असक्ताःसुखिनोलोकेसक्ताश्चैवविनाशिनः॥ १४॥ स्वजनेनचतेचिंताकर्तव्यामोक्षबुद्धिना॥इमेमयाविनाभूताभविष्यंतिकथंत्विति॥ १५॥स्वयमुत्प
द्यतेजंतुःस्वयमेवविवर्धते॥सुखदुःखेतथामृत्युंस्वयमेवाधिगच्छति॥ १६॥

क्यः कृहिंसायांभ्वादिस्तस्यनिष्ठायांकृतमितिरूपं उपपत्त्यायदृच्छयाउपलब्धेषुलोकेषुविषयेषुसमोरागद्वेषहीनः ॥ ११ ॥ एषभोगपूर्वकस्त्यागः मोक्षार्थोमोक्षप्रयोजनः ॥ १२ ॥ मुक्ताश्छिन्नस्नेहपा
शाः सक्तभावाःविषयासक्तचित्ताः ॥ १३ ॥ उक्तेर्थेदृष्टांतमाह आहारेति आहारंसंचिन्वंतिसंगृह्णंतितादृशाःकीटादयोनश्यंति नत्वसंग्रहिणइत्यर्थः ॥ १४ ॥ ननु वृद्धौचमातापितरौसाध्वीभार्यासुतःशि
शुः अप्यकार्यशतंकृत्वाभर्तव्यामनुरब्रवीदितिस्मृतेःसंग्रहंविनाकथंमात्रादिजीवनंस्यादित्याशंक्याह स्वजनेइतित्रिभिः यथाउत्पत्त्यादिकंतत्तत्कर्माधीनमेवंभोजनादिकमपीतिमात्रादिविषयेचिंतानकार्ये
त्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मात्रापित्राकृतेनस्वकृतेनवासंग्रहमधिगच्छंतीतियोजना ॥ १७ ॥ धात्राप्राक्कर्मफलविभाजकेन ॥ १८ ॥ स्वस्याकिंचित्करत्वादपिमात्रादिपोषणेचिंतानकार्येत्याह स्वयमित्यादिना अदृढेतिच्छेदः ॥ १९ ॥ २० ॥ जीवंतमिति भरणेअन्ने रक्षणेगृहादौ आसमाप्तेप्यन्नादौवैनंभर्तारंजीवंतमपिपरित्यज्यस्वकर्मणैवयथाभार्यादिर्म्रियतेपश्चात्तद्भयनाशादूर्ध्वमपितथैवमरिष्यत्येवेत्यर्थः ॥ २१ ॥ यदेति मृतंदेशांतरस्थंवास्वजनंसुखितंदुःखितंवानज्ञास्यसिनाप्युपकरिष्यसियथैवमात्मनेदंबोद्धव्यंमामपिमृतंदेशांतरगतंपुत्रादयोनज्ञास्यंतिनोपकरिष्यंतीति ॥ २२ ॥ अल्पल्पमिदमुक्तंत्वयिमृतेवाजीवतिवा जनःपुत्रादिःस्वकृतंजरारोगादिकंभोक्ष्यतित्वंचनतद्दूरीकर्तुंशक्नोषिएवमन्येपितवेतिबुद्धा ॥ २३ ॥ २४ ॥ यस्यदेहिनःयेनपुंसा सत्त्ववान्सत्त्वाधिकः ॥ २५ ॥ द्यूतेइत्यादयःसामीप्येसप्तम्यः नप्रमाद्यति

भोजनाच्छादनेचैवमात्रापित्राचसंग्रहम् ॥ स्वकृतेनाधिगच्छंतिलोकेनास्यकृतंपुरा ॥ १७ ॥ धात्राविहितभक्ष्याणिसर्वभूतानिमेदिनीं ॥ लोकेविपरिधावंतिरक्षितानिस्वकर्मभिः ॥ १८ ॥ स्वयंमृत्पिंडभूतस्यपरतंत्रस्यसर्वदा ॥ कोहेतुःस्वजनंपोष्टुंरक्षितुंवाऽदृढात्मनः ॥ १९ ॥ स्वजनंहियदामृत्युर्हंत्येवतवपश्यतः ॥ कृतेपियत्नेमहतितत्रबोद्धव्यमात्मना ॥ २० ॥ जीवंतमपिचैवैनंभरणेरक्षणेतथा ॥ असमाप्तेपरित्यज्यपश्चादपिमरिष्यसि ॥ २१ ॥ यदामृतंचस्वजनंनज्ञास्यसिकदाचन ॥ सुखितंदुःखितंवापिनऩुबोद्धव्यमात्मना ॥ २२ ॥ मृतेवात्वयिजीवेवायदाभोक्ष्यतिवैजनः ॥ स्वकृतंननुबुद्ध्वैवंकर्तव्यंहितमात्मनः ॥ २३ ॥ एवंविजानन्लोकेस्मिन्कःकस्येत्यभिनिश्चितः ॥ मोक्षेनिवेशयमनोभूयश्चाप्युपधारय ॥ २४ ॥ क्षुत्पिपासादयोभावाजितायस्येहदेहिनः ॥ क्रोधोलोभस्तथामोहःसत्त्ववान्मुक्तएवसः ॥ २५ ॥ द्यूतेपानेतथास्त्रीषुमृगयायांचयोनरः ॥ नप्रमाद्यतिसंमोहात्सततंमुक्तएवसः ॥ २६ ॥ दिवसेदिवसेनामरात्रौरात्रौपुमान्सदा ॥ भोक्तव्यमितियःखिन्नोदोषबुद्धिःसउच्यते ॥ २७ ॥ आत्मभावंतथास्त्रीषुमुक्तमेवपुनःपुनः ॥ यःपश्यतिसदायुक्तोयथावन्मुक्तएवसः ॥ २८ ॥ संभवंचविनाशंचभूतानांचेष्टितंतथा ॥ यस्तत्त्वतोविजानातिलोकेस्मिन्मुक्तएवसः ॥ २९ ॥ प्रस्थंवाहसहस्रेषुयात्रार्थंचैवकोटिषु ॥ प्रासादेमंचकंस्थानंयःपश्यतिसमुच्यते ॥ ३० ॥

आत्मानंविस्मृत्यतत्राभिनिविष्टोनभवति ॥ २६ ॥ कियत्पत्यहंभोक्तव्यंकियत्प्रतिरात्रंभोक्तव्यमितियोभोगात्खिन्नः ॥ २७ ॥ आत्मेति आत्मभावंचित्तस्यस्वभावं स्त्रीषुविषयभूतासु मुक्तंहृयभिलाषाद्यावृत्तं सक्तमितिपाठेसक्तंसंगस्तं भावेनिष्ठा आत्मनोभवनंभावोजन्म स्त्रीसंगंजन्महेतुत्वेनयःपश्यतीत्यर्थः युक्तःसावधानः ॥ २८ ॥ संभवमिति जन्ममरणजीवनक्लेशज्ञोमुच्यतइत्यर्थः ॥ २९ ॥ वाहः धान्यपूर्णशकटं सहस्रेषुकोटिष्वितिसमानाधिकरणं प्रस्थंपुरुषाहारपरिमितंधान्यं यद्वापंचकृष्णलकोमाषस्तेषोडशपलंतानिसार्धत्रयोदशप्रस्थःप्रस्थशतमाढकस्तेशतद्वयंद्रोणःकुंभस्तेदशतेदशवाहइति यात्रार्थंदेहव्यवहारार्थं अधिकसंग्रहोव्यर्थइतियःपश्यति ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अदृत्तिर्जीविकायाअभावः ॥ ३१ ॥ नपश्यन्नित्येकंपदं मृत्युनाभ्याहतंलोकमित्यनुकृष्यते ॥ ३२ ॥ अग्नीषोमाविति अग्निर्जाठरोभोक्ता सोमोन्नंभोज्यं अहंतुब्रतोऽन्यइतियोनुपश्यतिसभावैःसुखदुः खादिभिरद्भुतैर्मायिकैर्नसंस्पृश्यतेसंगवान्नभवति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ क्षौममतसीसूत्रमयं कुशचीरंतृणवस्त्रं कौशेयंकोशजं आविकंकंबलं ॥ ३५ ॥ तथाचसाम्येनेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

मृत्युनाभ्याहतंलोकंव्याधिभिश्चोपपीडितम् ॥ अवृत्तिकर्शितंचैवयःपश्यतिसमुच्यते ॥ ३१ ॥ यःपश्यतिससंतुष्टोनपश्यंश्चविहन्यते ॥ यश्चाप्यल्पेनसंतुष्टोलोके स्मिन्मुक्तएवसः ॥ ३२ ॥ अग्नीषोमाविदंसर्वमितियश्चानुपश्यति ॥ नचसंस्पृश्यतेभावैरद्भुतैर्मुक्तएवसः ॥ ३३ ॥ पर्यंकशय्याभूमिश्चसमानेयस्यदेहिनः ॥ शा लयश्चकदन्नंचयस्यस्यान्मुक्तएवसः ॥ ३४ ॥ क्षौमंचकुशचीरंचकौशेयंवल्कलानिच ॥ आविकंचर्मचसमंयस्यस्यान्मुक्तएवसः ॥ ३५ ॥ पंचभूतसमुद्भूतंलोकं यश्चानुपश्यति ॥ तथाचवर्ततेदृष्ट्वालोकेस्मिन्मुक्तएवसः ॥ ३६ ॥ सुखदुःखेसमेयस्यलाभालाभौजयाजयौ ॥ इच्छाद्वेषौभयोद्वेगौसर्वथामुक्तएवसः ॥ ३७ ॥ रक्तमूत्रपुरीषाणांदोषाणांसंचयांस्तथा ॥ शरीरंदोषबहुलंदृष्ट्वाचैवविमुच्यते ॥ ३८ ॥ वलीपलितसंयोगंकार्श्यंवैवर्ण्यमेवच ॥ कुब्जभावंचजरयायःपश्यतिस मुच्यते ॥ ३९ ॥ पुंस्त्वोपघातंकालेनदर्शनोपरमंतथा ॥ बाधिर्यंप्राणमंदत्वंयःपश्यतिसमुच्यते ॥ ४० ॥ गतानृषींस्तथादेवानसुरांश्चतथागतान् ॥ लोकादस्मात्प रंलोकंयःपश्यतिसमुच्यते ॥ ४१ ॥ प्रभावैरन्वितास्तैस्तैःपार्थिवेंद्राःसहस्रशः ॥ येगताःपृथिवींत्यक्त्वाइतिज्ञात्वाविमुच्यते ॥ ४२ ॥ अर्थाश्चदुर्लभाँल्लोकेक्लेशांश्च सुलभांस्तथा ॥ दुःखंचैवकुटुंबार्थेयःपश्यतिसमुच्यते ॥ ४३ ॥ अपत्यानांचवैगुण्यंजनंविगुणमेवच ॥ पश्यन्भूयिष्ठशोलोकेकोमोक्षंनाभिपूजयेत् ॥ ४४ ॥ शा स्त्राल्लोकाच्चयोबुद्धःसर्वंपश्यतिमानवः ॥ असारमिवमानुष्यंसर्वथामुक्तएवसः ॥ ४५ ॥ एतच्छ्रुत्वाममवचोभवांश्चरतुमुक्तवत् ॥ गार्हस्थ्येयदिवामोक्षेकृताबु द्धिरविक्लवा ॥ ४६ ॥ तत्तस्यवचनंश्रुत्वासम्यक्सपृथिवीपतिः ॥ मोक्षजैश्चगुणैर्युक्तःपालयामासचप्रजाः ॥ ४७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० सग रारिष्टनेमिसंवादेएकोननवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

प्राणमंदत्वंदौर्बल्यं ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ मोक्षजैर्ज्ञानजैरद्वेष्टृत्वादिभिः ॥ ४७ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोननव त्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २८९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंरागद्वेषहीनोवीतसंगोमुच्यतइत्युक्तं संगदोषाज्जन्मनामहानप्यधोगतिंस्वर्गमार्गप्रतिबंधंचलभतइतिवक्तुंशुक्रोपाख्यानंप्रस्तूयते तिष्ठतेइति स्थेयाख्यायांतङ् कौतूहलमाश्चर्यंचिरकालंममहृदिवर्ततेइत्यर्थः ॥१॥२॥ वर्धयामासचिच्छेद अमितौजसांदेवानां ॥ ३ ॥ शुक्रत्वंशुक्रोत्पन्नत्वं ॥ ४ ॥ नेति तस्याकाशगतिःकुतःकुंठितेत्यर्थः सप्तर्षिवद्ग्रहरूपेणस्थितस्यशुक्रस्यभूस्थमूर्तिविषयकएवायंप्रश्नोनभचक्रस्थमूर्तिविषयः तेनयथाभौमानांवसिष्ठादीनांस्वर्गेपिगतिरस्तिनैवंभौमस्यशुक्रस्यास्तीतिगम्यते ॥५॥६॥ कारणाक्रियातदात्मकेनिमित्तेसति एवंह्युपाख्यायते असुराःकिलदेवान्बाधित्वाभृगुपत्न्याआश्रमं

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ तिष्ठतेमेसदातातकौतूहलमिदंहृदि ॥ तदहंश्रोतुमिच्छामित्वत्तःकुरुपितामह ॥ १ ॥ कथंदेवर्षिरुशनाःसदाकाव्योमहामतिः ॥ असुराणांप्रियकरःसुराणामप्रियेरतः ॥ २ ॥ वर्धयामासतेजश्चकिमर्थममितौजसाम् ॥ नित्यंवैरनिबद्धाश्चदानवाःसुरसत्तमैः ॥ ३ ॥ कथंचाप्युशनाप्रापशुक्रत्वममरद्युतिः ॥ ऋद्धिंचसकथंप्राप्तःसर्वमेतद्ब्रवीहिमे ॥ ४ ॥ नयातिचसतेजस्वीमध्येननभसःकथम् ॥ एतदिच्छामिविज्ञातुंनिखिलेनपितामह ॥ ५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ शृणुराजन्नवहितःसर्वमेतद्यथातथम् ॥ यथामतियथाचैतच्छ्रुतपूर्वंमयानघ ॥ ६ ॥ एषभार्गवदायादोमुनिर्मान्योदृढव्रतः ॥ सुराणांविप्रियकरोनिमित्तेकारणात्मके ॥ ७ ॥ इंद्रोथधनदोराजायक्षरक्षोधिपःसदा ॥ प्रभविष्णुश्चकोशस्यजगतश्चतथाप्रभुः ॥ ८ ॥ तस्यात्मानमथाविश्ययोगसिद्धोमहामुनिः ॥ रुद्ध्वाधनपतिंदेवंयोगेनहृतवान्वसु ॥ ९ ॥ हृतेधनेततःशर्मनलेभेधनदस्तथा ॥ आपन्नमन्युःसंविग्नःसोभ्यगात्सुरसत्तमम् ॥ १० ॥ निवेदयामासतदाशिवायामिततेजसे ॥ देवश्रेष्ठायरुद्रायसौम्यायबहुरूपिणे ॥ ११ ॥ योगात्मकेनोशनसारुद्ध्वाममहृतंवसु ॥ योगेनात्मगतंकृत्वानिःसृतश्चमहातपाः ॥ १२ ॥ एतच्छ्रुत्वाततःक्रुद्धोमहायोगीमहेश्वरः ॥ संरक्तनयनोराजन्शूलमादायतस्थिवान् ॥ १३ ॥ क्वासौक्वासावितिप्राहगृहीत्वापरमायुधम् ॥ उशनादूरतस्तस्यबभौज्ञात्वाचिकीर्षितम् ॥ १४ ॥ समहायोगिनोबुद्ध्वातंरोषंवैमहात्मनः ॥ गतिमागमनंवेत्तिस्थानंचैवततःप्रभुः ॥ १५ ॥ संचिंत्योग्रेणतपसामहात्मानंमहेश्वरम् ॥ उशनायोगसिद्धात्माशूलाग्रेप्रत्यदृश्यत ॥ १६ ॥ विज्ञातरूपःसतदातपःसिद्धोथधन्विना ॥ ज्ञात्वाशूलंचदेवेशःपाणिनासमनामयत् ॥ १७ ॥

प्रविशंतितंचदेवाःप्रवेष्टुमशक्नुवंतोविष्णुंशरणमीयुस्ततोविष्णुश्चक्रेणभृगुपत्न्याःशिरश्चिच्छेदततोहतावशिष्टाअसुरास्तत्पुत्रंशुक्रंशरणमीयुः सचमातृवधखिन्नोऽसुरेभ्योऽभयंदत्त्वादेवान्बाधतइति ॥ ७ ॥ इंद्रोजगतःप्रभुर्धनदस्तदीयकोशस्यप्रभुरित्यन्वयः ॥ ८ ॥ तस्यधनदस्य आत्मानंशरीरं ॥ ९ ॥ आपन्नमन्युःप्राप्तदैन्यः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ बभौआत्मानंदर्शितवान् ॥ १४ ॥ महायोगिनःशिवस्यप्रभुर्योगसिद्धःशुक्रः ॥ १५ ॥ १६ ॥ सशुक्रः धन्विनारुद्रेण शूलंशुक्रयुतं शूलस्थेशूलंप्रयोक्तुमशक्यमितितमेवशूलंधनूरूपंकर्तुंपाणिनासमनामयत्संनामितवान् ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शूलमेवपिनाकपदेनोवाच यतःपाणिनाऽनामयदतःपिनाकं तेनाद्यपदस्याद्यंतवर्णाभ्यांद्वितीयस्यमध्यमाभ्यांकप्रत्यययुक्ताभ्यांपिनाकपदंनिष्पन्नमितियोगप्रदर्शनंकृतं ॥ १८॥ पाणिमध्यगतोधनुषापिवे द्धुमशक्यइतिमत्वाककुद्दीदेवानांपद्माधिपतीरुद्रःप्राक्षिपदास्ये ॥ १९ ॥ कोष्ठमुदरं ॥ २० ॥ व्यचरद्देवनत्वन्नवज्जीर्णतांगतः किंचतादृशमकार्षीत्तपइतिशेषः ॥ २१॥ २२॥२३॥२४॥ वृद्धिंशुक्रस्योत्क

आनतेनाथशूलेनपाणिनामिततेजसा॥ पिनाकमितिचोवाचशूलमुग्रायुधःप्रभुः॥१८॥पाणिमध्यगतंदृष्ट्वाभार्गवंतमुमापतिः॥ आस्यंविवृत्यककुद्दीपाणि नाप्राक्षिपच्छनैः॥ १९॥सतुप्रविष्टउशनाकोष्ठंमाहेश्वरंप्रभुः॥ व्यचरच्चापितत्रासौमहात्माभृगुनंदनः ॥ २० ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥किमर्थंव्यचरद्राजन्नु शनातस्यधीमतः ॥ जठरेदेवदेवस्यकिंचाकार्षीन्महाद्युतिः॥ २१ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥पुरासोंतर्जलगतःस्थाणुभूतोमहाव्रतः॥ वर्षाणामभवद्राजन्प्रयुता न्यर्बुदानिच॥ २२॥उदतिष्ठत्तपस्तप्त्वादुश्चरंचमहाह्रदात्॥ततोदेवातिदेवस्तंब्रह्मावैसमसर्पत॥ २३॥तपोवृद्धिमपृच्छच्चकुशलंचैवमव्ययः॥ तपःसुचीर्णमि तिचप्रोवाचवृषभध्वजः॥२४॥तत्संयोगेनवृद्धिंचाप्यपश्यत्सतुशंकरः॥ महामतिरचिंत्यात्मासत्यधर्मरतःसदा॥२५॥सतेनाढ्योमहायोगीतपसाचधनेनच॥ व्यराजतमहाराजत्रिपुलोकेषुवीर्यवान्॥ २६॥ततःपिनाकीयोगात्माध्यानयोगंसमाविशत्॥ उशनातुसमुद्विग्नोनिलिल्येजठरेततः॥ २७॥तुष्टावचमहायो गीदेवंतत्रस्थएवच ॥ निःसारंकांक्षमाणःस्तेनस्मप्रतिहन्यते ॥ २८ ॥ उशनातुतथोवाचजठरस्थोमहामुनिः ॥ प्रसादंमेकुरुष्वेतिपुनःपुनररिंदम ॥ २९॥ त मुवाचमहादेवोगच्छशिश्नेनमोक्षणम्॥इतिसर्वाणिस्रोतांसिरुद्ध्वात्रिदशपुंगवः॥ ३०॥ अपश्यमानस्तद्द्वारंसर्वतःपिहितोमुनिः॥ पर्यक्रामद्दह्यमानइतश्चेत श्चतेजसा॥ ३१॥सवैनिष्क्रम्यशिश्नेनशुक्रत्वमभिपेदिवान्॥कार्येणतेननभसोनाध्यगच्छतमध्यतः॥ ३२॥विनिष्क्रांतंतुतंदृष्ट्वाज्वलंतमिवतेजसा॥भवोरो षसमाविष्टःशूलोद्यतकरःस्थितः॥३३॥अवारयततंदेवीक्रुद्धंपशुपतिंपतिम्॥पुत्रत्वमगमद्देव्यावारितेशंकरेचसः॥ ३४॥ ॥देव्युवाच॥ ॥ हिंसनीयस्त्वया नैवममपुत्रत्वमागतः॥ नहिदेवोदरात्कश्चिन्निःसृतोनाशमृच्छति॥ ३५॥

र्षं तत्संयोगेनतपोयोगेन ॥ २५॥ सशुक्रः ॥ २६ ॥ निलिल्येनितरांगतिंजगामबभ्रामेत्यर्थः ॥ २७ ॥ निःसारंनिर्गमं तेनरुद्रेण ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ कार्येणेति तेनशिश्नान्निर्गमनेनकार्येणनि मित्तेनास्मदादिवन्नभसोमध्यतोनाध्यगच्छतनाधिगम्यते कर्मणितङ् जामदग्न्यस्यरामस्येवास्यस्वर्गतिर्निरुद्धेत्यर्थः अन्येतुभचक्रस्थोपिशुक्रःसूर्याद्विप्रकर्षात्खमध्यगतोनदृश्यतइतितन्मात्रपरतयैवैतद्व्या चख्युस्तस्मिन्पक्षेशुक्रत्वहेतुर्नसंगच्छतइत्यालोचनीयं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ॥इतिशांतिपर्वणि० मो० नै० भा० नवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९० ॥ ॥ॐ॥ ॥रुद्रेणापिहंतुमशक्यस्तस्यजठरेपियोनजीर्णोयश्चांबायाःपुत्रत्वंगतस्ताद्द
शस्यापिसंगदोषादूर्ध्वगतिःप्रतिबद्धाकिमुतान्येषामितिमत्वाभीतोराजापुनःसर्वसंगदोषघस्मरंश्रेयःकिंतत्कारणंचकिंकर्मेतिपृच्छति अतःपरमिति ॥ १ ॥ २ ॥ अभ्यर्हितत्वात्प्रथमंश्रेयःकारणंकर्मैवाहप
राशरगीतयाऽत्रेति॥ ३॥प्रतिपत्तव्यंज्ञातव्यंनत्वनुष्ठातव्यं क्रियासाध्यस्यश्रेयसोनित्यत्वापत्तेः तथाचप्रयोगः यत्कृतकंतदनित्यंकार्यत्वाद्घटवदिति श्रुतिश्च तद्यथेहकर्मचितोलोकःक्षीयतएवमेवामुत्रपुण्य

ततःप्रीतोभवोदेव्याप्रहसंश्चेदमब्रवीत् ॥ गच्छत्वेषयथाकाममितिराजन्पुनःपुनः ॥ ३६ ॥ ततःप्रणम्यवरदंदेवंदेवीमुमांतथा ॥ उशनाप्रापतद्धीमान्गतिमिष्टां महामुनिः ॥ ३७ ॥ एतत्तेकथितंतातभार्गवस्यमहात्मनः ॥ चरितंभरतश्रेष्ठयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० भवभार्गवसमागमेनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९० ॥ ॥ॐ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अतःपरंमहाबाहोयच्छ्रेयस्तद्ब्रवीहिमे ॥ नतृप्याम्यमृतस्येववचसस्तेपितामह ॥ १ ॥ किंकर्मपुरुषःकृत्वाशुभंपुरुषसत्तम ॥ श्रेयःपरमवाप्नोतिप्रेत्यचेहचतद्वद ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामियथा पूर्वंमहायशाः ॥ पराशरंमहात्मानंपप्रच्छजनकोनृपः ॥ ३ ॥ किंश्रेयःसर्वभूतानामस्मिँल्लोकेपरत्रच ॥ यद्भवेत्प्रतिपत्तव्यंतद्भवान्प्रब्रवीतुमे ॥ ४ ॥ ततःसतपसा युक्तःसर्वधर्मविधानवित् ॥ नृपायानुग्रहमनामुनिर्वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ५ ॥ ॥ पराशरउवाच ॥ ॥ धर्मएवकृतःश्रेयानिहलोकेपरत्रच ॥ तस्माद्धिपरमंनास्ति यथाप्राहुर्मनीषिणः ॥ ६ ॥ प्रतिपद्यनरोधर्मंस्वर्गलोकेमहीयते ॥ धर्मात्मकःकर्मविधिर्देहिनांनृपसत्तम ॥ ७ ॥ तस्मिन्नाश्रमिणःसंतःस्वकर्माणीहकुर्वते ॥ ८ ॥ चतुर्विधाहिलोकेस्मिन्यात्रातातविधीयते ॥ मर्त्यायत्रावतिष्ठंतेसाचकामात्प्रवर्तते ॥ ९ ॥ सुकृतासुकृतंकर्मनिषेव्यविविधैःक्रमैः ॥ दशार्धप्रविभक्तानांभूतानां बहुधागतिः ॥ १० ॥

चितोलोकःक्षीयतइति ॥ ४ ॥ सर्वेषांवर्णाश्रमाणांधर्माणांविधानमाचारस्तद्वित् ॥ ५ ॥ ६ ॥ धर्मस्यलक्षणमाह धर्मेति कर्मविधिर्यजेतजुहुयाद्दद्यादित्यादिःसएवधर्मः एतेनचोदनालक्षणोर्थोधर्मइत्यु
क्तंभवतिचोदनेतिक्रियायाःप्रवर्तकंवचनंयजेतेत्यादीदमेवधर्मेप्रमाणंच ॥ ७ ॥तस्मिन्धर्मेआश्रमिणःसंतस्तन्निष्ठाःकुर्वते विधौलेट् ॥ ८ ॥ कर्मापेक्षितंवित्तार्जनंकथंस्यादित्यतआह चतुर्विधेति यात्राजी
विकाब्राह्मणस्यप्रतिग्रहोराजन्यस्यकरादानंवैश्यस्यकृष्यादिशूद्रस्यभृतिर्वेतनमितिचतुर्विधा॥ ९॥ सुकृतासुकृतंपुण्यपापंनिषेव्यवृत्तिमिच्छतां दशानामर्धंपंचभूतानितेषुप्रविभक्तानांविभज्यस्थितानांपंच
त्वंप्राप्तानांभूतानांप्राणिनांवृत्त्यनुरूपाचतुर्विधाप्यवांतरतारतम्याद्बहुविधागतिःश्रूयते पापिनांतिर्यक्त्वंपुण्यवतांस्वर्गस्तयोःसाम्येमानुषत्वंतत्त्वज्ञानेनोच्छेदेमुक्तिरिति ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जीवानांकर्मानुरंजितत्वंसदृष्टांतमाह . सौवर्णमिति यथाताम्रादिमयंपात्रंसौवर्णेनराजतेनवारसेननिषिच्यतेचेत्सौवर्णमिवराजतमिववादृश्यतेतद्वज्जंतुःपूर्वकर्मानुसारीनिषिच्यतेनिषिक्तोभवतिप्राक्कर्मणा ॥ ११ ॥ एतत्तर्कबलेनसाधयति नाबीजादिति यथाग्रीष्मेपांसुगुंठितंबीजमदृष्टमपिवर्षास्वंकुरोत्पादनेनानुमीयतेएवंदृष्टादृष्टाभ्यांकारणाभ्यांसुखादिकंजायते देहक्षयंदेहाधिपत्यंदेहनाशंवा कर्मभिरेवदेहीहपरत्रचसुखंप्राप्नोतिअन्यथाकृतनाशाकृताभ्यागमौप्रसज्जेयातामितिभावः ॥ १२ ॥ अत्रप्रत्यवतिष्ठतेचार्वाकः दैवमिति दैवंपुण्यपापलक्षणंनपश्यामि. नाप्यनुमानंतस्यसाधनमस्ति ननुसुखादिवैचित्र्यान्यथानुपपत्तिरेवतत्रमानमित्याशंक्याह स्वभावतइति वह्न्यौष्ण्यादिवत्स्वभावतएवतज्जायतेनकारणांतरादित्यर्थः ॥ १३ ॥ तत्रसिद्धांतीशंकते प्रेत्येति ननुप्रेत्याऽकृतंकर्मकर्मफलंनयांतिनप्राप्नुवंति एवंसतिकृतहानादिदोषप्रसंगइत्यर्थः नचेष्टापत्तिः लोकवादविरोधादित्याह स्मरंतीति तस्यकर्मणःफलप्रापकस्माद्राजमार्गपतितद्रव्यलाभेरोगाद्युत्पत्तौचसत्यांतेजनाःसदाचतुर्विधंकर्मपुण्यंपापंनीति

सौवर्णंराजतंचापियथाभांडंनिषिच्यते॥तथानिषिच्यतेजंतुःपूर्वकर्मवशानुगः॥ ११॥ नाबीजाज्जायतेकिंचिन्नाकृत्वासुखमेधते॥ सुकृतैर्विंदतेसौख्यंप्राप्य देहक्षयंनरः॥ १२॥दैवंतातनपश्यामिनास्तिदैवस्यसाधनम्॥स्वभावतोहिसंसिद्धादेवगंधर्वदानवाः॥ १३॥प्रेत्ययांत्यकृतंकर्मनस्मरंतिसदाजनाः॥तेवैतस्य फलप्राप्तौकर्मचापिचतुर्विधम्॥ १४॥लोकयात्राश्रयश्चैवशब्दोवेदाश्रयःकृतः॥शांत्यर्थंमनसस्तातनैतद्वृद्धानुशासनम्॥१५॥ चक्षुषामनसावाचाकर्मणाच चतुर्विधम्॥कुरुतेयादृशंकर्मतादृशंप्रतिपद्यते॥ १६॥

रनीतिश्चेतितत्कारणत्वेनतुल्यवत्स्मरंति अन्यथानीतिमतामपिदुःखमनीतिमतामपिसुखंचदृश्यमानंनोपपद्यतेइत्यर्थः अन्येतुप्रेत्यजातिकृतंकर्मेतिपठित्वामृत्वाजन्मांतरेकृतंकर्मजन्मांतरेफलप्राप्तौसत्यां चतुर्विधंनित्यनैमित्तिककाम्यनिषिद्धलक्षणंकारणत्वेननस्मरंतीतिचार्वाकवचनत्वेनैतमपिश्लोकंव्याचक्षते ॥ १४ ॥ लोकेति पुण्यादिचतुष्टयंयत्सुखादिहेतुत्वेनस्मरंति तथैवचवेदेपिश्रृण्वंति पुण्योवै पुण्येनकर्मणाभवतिउत्तिष्ठतजाग्रतप्राप्यवरान्निबोधतेति वेदशब्दोपियःकर्मप्राधान्यपरःसोपिशांत्यर्थंपरर्द्धिस्वस्यहानिंचदृष्ट्वोत्तप्तानांसमाधानार्थंप्राकृतकर्मणातवशत्रुःसुखीत्वंचदुःखीतिनात्रतवदोषोस्तीतिनसंतापस्त्वयाकार्यइतिप्रयुज्यते अतएतद्दैवप्रतिपादनंवृद्धानांबृहस्पत्यादीनांलोकायतागमप्रणेतृणांशासनंनभवति नहिधर्मःप्रत्यक्षस्यविषयः अयोग्यत्वात् नाप्यनुमानस्य तस्यापिप्रत्यक्षपूर्वकत्वात् तदुभयाविषयेयःशब्दःसकेवलंवंचनार्थइतिभावः ॥ १५ ॥ एतद्दूषयति चक्षुषेति इंद्रियमनोवाक्शरीरेषुप्रत्येकंचतुर्विधंपुण्यपापनीत्यनीत्यास्माकंतादृशंतत्प्रकारंफलंप्रतिपद्यते अयमर्थः कार्यवैचित्र्यात्कारणवैचित्र्यंतावदवश्यंकल्प्यं तच्चकर्मवैचित्र्यकृतंलोकेवेदेचक्लृप्तंविहायसमानेपिभौतिकत्वेनंतानवस्थिताप्रामाणिकस्वभाववादंकल्पयतोविस्पष्टंमूर्खत्वमितिभावः ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतदेवाह निरंतरमिति कर्मैनितत्फलंलक्ष्यते कदाचिन्निरंतरंदुःखमेवलभतेकदाचित्सुखमेवलभतेकदाचिन्मिश्रंयुगपदुभयंलभतेपादेमेदुःखंहस्तेमेसुखमिति नचैतत्स्वभाववादेयुज्यते नहिवह्निरुष्णस्वभा
वःकंचित्कालमुष्णःकंचित्कालंशीतःकंचित्कालमनुष्णाशीतश्चदृश्यते नन्वाशुतरविनाशिनःकर्मणःकथंकालांतरीयंफलंयुज्यतइत्याशंक्याह नतुनाशोस्यविद्यतइति अस्यकर्मणःकर्मजन्यस्यपुण्यपापा
त्मकस्यापूर्वस्येश्वरप्रीतिरूपस्यवाभोगंविनानाशोनास्तीत्यर्थः ॥१७॥ इमंश्लोकंव्याचष्टे कदाचिदिति कूटस्थंपक्षपातशून्यं दुष्कृताविरोधेनेत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ अव्यसनितेतिच्छेदः सुखावहाःपु
ण्यपापयोःसमूलोच्छेदेयत्सुखंतदावहंतीतितथा ॥ २० ॥ नियतोयावज्जीवमेकैकभागी अतोद्वयोरप्यागमापायित्वान्नित्यंसमाधानेब्रह्मदर्शनहेतौसमाधौप्रयतेत ॥ २१॥ नचैतत्पितुःपुत्रस्यवासुकृतेनाप्तुं
शक्यमित्याह नायमिति योयथाकरोतिसतथाप्राप्नोतीत्युत्तरार्धार्थः ॥ २२ ॥ सुखदुःखहेतूपुण्यपापेसमाधायतत्त्वज्ञानेनात्मनिप्रविलाप्यपुमानन्येनज्ञानवर्त्मनागच्छतीष्टंवस्तुप्राप्नोति यश्चसंगतोजनः

निरंतरंचमिश्रंचलभतेकर्मपार्थिव ॥ कल्याणंयदिवापापंनतुनाशोस्यविद्यते ॥ १७ ॥ कदाचित्सुकृतंतातकूटस्थमिवतिष्ठति ॥ मज्जमानस्यसंसारेयावद्दुःखा
द्विमुच्यते ॥ १८ ॥ ततोदुःखक्षयंकृत्वासुकृतंकर्मसेवते ॥ सुकृतक्षयाच्चदुष्कृतंतद्विद्धिमनुजाधिप ॥ १९ ॥ दमःक्षमाधृतिस्तेजःसंतोषःसत्यवादिता ॥ ह्रीरहिंसा
ऽव्यसनितादाक्ष्यंचेतिसुखावहाः ॥ २० ॥ दुष्कृतेसुकृतेचापिनजंतुर्नियतोभवेत् ॥ नित्यंमनःसमाधानेप्रयतेतविचक्षणः ॥ २१ ॥ नायंपरस्यसुकृतंदुष्कृतंचा
पिसेवते ॥ करोतियादृशंकर्मतादृशंप्रतिपद्यते ॥ २२ ॥ सुखदुःखेसमाधायपुमानन्येनगच्छति ॥ अन्येनैवजनःसर्वःसंगतोयश्चपार्थिवः ॥ २३ ॥ परेषांयदसूये
ननतत्कुर्यात्स्वयंनरः ॥ योह्यसूयुस्तथायुक्तःसोवहासंनियच्छति ॥ २४ ॥ भीरूराजन्योब्राह्मणःसर्वभक्ष्योवैश्योनीहावान्हीनवर्णोलसश्च ॥ विद्वांश्चाशीलोवृत्त
हीनःकुलीनःसत्याद्विभ्रष्टोब्राह्मणस्त्रीचदुष्टा ॥ २५ ॥ रागीयुक्तःपचमानोत्महेतोर्मूर्खोवक्तान्नृपहीनंचराष्ट्रम् ॥ एतेसर्वेशोच्यतांयांतिराजन्यश्चायुक्तःस्नेहहीनःप्रजा
सु ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्षधर्मपर्वणिपराशरगीतायामेकनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९१ ॥ ॥ ७ ॥

पार्थिवःपृथिवीस्थःस्त्रीपुत्रपशुगृहधनारामादिःसोऽन्यतोगच्छति नतुस्वर्गेऽपवर्गेवोपकरोतीत्यर्थः ॥२३॥ परेषामिति यत्कर्मपरकृतमसूयेतेदमयंनिंद्यंकर्मकरोतीतिदोषवत्तयाचक्षीतततत्स्वयंनकुर्यात् तत्कि
मसूयापिकर्तव्यानेत्याह योयुक्तोयोगीअसूयुर्दोषदर्शीसोऽवहासंनिंद्यतांनियच्छतिनियमेनस्वीकरोति तस्मात्संगासूयावर्जितोयोगयुक्तोभवेदितिनिष्कृष्टोर्थः ॥ २४ ॥ यथाऽसूयावान्योगीनिंद्यएवंवि
रक्तोपियोगशून्योनिंद्यएवेतिवक्तुंदृष्टांतपूर्वकमाह भीरुरितिद्वाभ्यां प्रजासुस्नेहहीनइतित्यक्तैषिणत्वमुक्तं सोपिचेदयुक्तोयोगाभ्यासहीनस्तर्हिशोच्यतांयाति तेनयोगोऽभ्यसनीयइतिभावः ॥ २५ ॥ २६ ॥
॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९१ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंसुखादिहेतूनांप्राक्कर्मणामस्तित्वंबुद्धासकलकर्मोच्छेदाययोगमाश्रयेदितिसूचितंतदेवव्याचष्टे मनइतिद्वाभ्यां मनोमयोरथःशरीरंतदेवरथइवलोकांतरगतिसाधनं इंद्रियार्थाःशब्दादयोहयाइववाहका यस्यतंप्राप्ययोज्ञानसंभूतैस्तत्तदाकारवृत्तिसंवलितैररश्मिभिश्चिद्धाभिर्गच्छतिविषयांश्चिन्मयत्वेनैवपश्यतिसबुद्धिमान् देहंप्राप्यब्रह्मभावेनविश्वंपश्यन्मुच्यतइत्यर्थः ॥१॥ अन्वयमुक्त्वाव्यतिरेकमाह सेवेति अश्रितेनयत्किंचिदालंबनमनाश्रितेननिरालंबनेनमनसास्थितस्यातएववृत्तिहीनस्यपुंसःसेवाभक्तिर्ध्यानरूपेश्वरप्रणिधानंशस्यते निर्विकल्पसमाधिनाऽवस्थानंश्रेष्ठमित्यर्थः हेद्विज कीदृशीसेवा अतिहस्तान्निर्वृत्ता हस्तशब्देनतत्साध्यंकर्मलक्ष्यते अतिहस्तोऽतिक्रांतकर्मा सर्वंपाप्मानंतरति नैनंकृताकृतेतपतः क्षीयंतेचास्यकर्माणीत्यादिश्रुतिभ्यःक्षीणकर्माब्रह्मवित्तंप्राप्यनिर्वृत्तानिष्पन्नासदाचार्यप्रसादाल्लब्धानतुपरस्परात्तुल्यान्निर्वृत्ता परोक्षज्ञानिनांनपरस्परोपदेशेऽधिकारःकिंत्वपरोक्षज्ञान्येवोपदेष्टायुक्तइत्यर्थः यथोक्तं परोक्षज्ञानमात्रेणनाचार्यत्वेनियुज्यतइति तद्विज्ञानार्थंसगुरुमेवाभिगच्छेत्समित्पा

॥पराशरउवाच॥ ॥मनोरथरथंप्राप्यइंद्रियार्थहयंनरः॥रश्मिभिर्ज्ञानसंभूतैर्योगच्छतिसबुद्धिमान् ॥ १ ॥सेवाश्रितेनमनसावृत्तिहीनस्यशस्यते॥द्विजातिहस्तान्निर्वृत्तानतुतुल्यात्परस्परात् ॥ २ ॥आयुर्नसुलभंलब्ध्वानावकर्षेद्विशांपते ॥ उत्कर्षार्थंप्रयतेतनरःपुण्येनकर्मणा ॥ ३॥ वर्णेभ्योहिपरिभ्रष्टोनवैसंमानमर्हति॥नतुयःसत्क्रियांप्राप्यराजसंकर्मसेवते ॥ ४ ॥ वर्णोत्कर्षमवाप्नोतिनरःपुण्येनकर्मणा ॥ दुर्लभंतमलब्ध्वाहिहन्यात्पापेनकर्मणा ॥५॥ अज्ञानाद्धिकृतंपापंतपसैवाभिनिर्णुदेत्॥पापंहिकर्मफलतिपापमेवस्वयंकृतम्॥ तस्मात्पापंनसेवेतकर्मदुःखफलोदयम् ॥६॥पापानुबंधंयत्कर्मयद्यपिस्यान्महाफलम्॥तन्नसेवेतमेधावीशुचिःकुशलिनंयथा॥ ७॥ किंकष्टमनुपश्यामिफलंपापस्यकर्मणः॥प्रत्यापन्नस्यहिततोनात्मातावद्विरोचते ॥८ ॥ प्रत्यापत्तिश्चयस्येहबालिशस्यनजायते॥तस्यापिसुमहांस्तापःप्रस्थितस्योपजायते॥ ९॥ विरक्तंशोध्यतेवस्त्रंनतुकृष्णोपसंहितम्॥प्रयत्नेनमनुष्येंद्रपापमेवंनिबोधमे ॥ १० ॥

णिःश्रोत्रियंब्रह्मनिष्ठं उपदेक्ष्यंतितेज्ञानंज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनइतिश्रुतिस्मृत्योर्ब्रह्मनिष्ठंतत्त्वदर्शिनइतिविशेषणाच्च ॥२॥ एतदेवशीघ्रंसाधनीयमित्याहायुरिति नसुलभंकिंतुदुर्लभं नावकर्षेद्विषयसेवनैर्ननाशयेत्किंतुपुण्येनकर्मणोत्कर्षार्थमुत्तरोत्तरश्रेष्ठभूमिलाभार्थंप्रयतेत ॥ ३॥ वर्णेभ्योवृत्रगीतासूक्तेभ्यःषड्भ्यःकृष्णधूम्रनीलरक्तहारिद्रशुक्लेभ्यःसत्त्वरजस्तमसांक्रासवृद्धितारतम्यात्कल्पितेभ्यःपरिभ्रष्टउच्चवर्णान्नीचवर्णप्राप्तःसंमानंश्रैष्ठ्यंनार्हति परिभ्रष्टत्वमेवव्याचष्टे नत्विति ॥ ४ ॥ तंवर्णोत्कर्षमलब्ध्वाकुपुरुषःपापेनात्मानंहन्यान्नानानरकपातेनहिंस्यात् ॥ ५ ॥ पापंदुःखं पापंकर्मेतिसंबंधः ॥ ६ ॥ कुशलिनं कारुकं चंडालविशेषमित्यर्थः ॥ ७ ॥ कुत्सितंचतत्कष्टंचकिंकष्टं ततःपापाद्धेतोः प्रत्यासन्नस्यविपरीतदृष्टेः अनात्मादेहादिरेवविशेषेणआत्मत्वेनरोचते ॥ ८ ॥ प्रत्यापत्तिर्वैराग्यं प्रस्थितस्ययोगेप्रवृत्तस्य उत्तरभूम्यलाभात्तापोजायते प्रस्थितस्यमृतस्यवातापोनरकजः ॥ ९ ॥ विरक्तंस्वतःशुद्धंसद्विपरीतेनरागेणाक्रांतंवस्त्रंशोध्यतेपरंतुकृष्णेनभल्लातकेनोपसंहितंरक्तंनशोध्यते एवंमेमत्तःपापंकिंचिच्छोधितुंशक्यंकिंचिदशक्यमितिनिबोधबुध्यस्व ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

धीपूर्वकृतंननश्यतीत्याह स्वयमिति ॥ ११ ॥ अहिंसाअहिंसया तृतीयालोपआर्षः ब्रह्मणइतिपाठेवेदसंबंधिनः ॥ १२ ॥ तथास्यपुंसःकर्मकामकृतंविहिंसाअहिंसानैवानुकर्षति ब्रह्मवादिनःस्मृतिकाराः यथोक्तं प्रायश्चित्तैरपैत्येनोयदज्ञानकृतंभवेत् कामतोव्यवहार्यस्तुवचनादिहजायतइति कर्मकृतमितिपाठेकामतइत्यध्याहर्तव्यं तथाकामकृतंचास्येतिपाठेत्वकामकृतवत्कामकृतमपि अहिंसैवापकर्षती त्यर्थः ॥ १३ ॥ एवंपरमतमुपन्यस्यकामतोऽकामतोवाकृतंकर्मबह्वल्पंवाभोगमदत्त्वानैवनश्यतीतिस्वमतमाह अहंत्वित्यादिना गुणयुक्तंपुण्यंकर्मप्रकाशंबुद्धिपूर्वकंप्रकाश्यज्ञात्वेत्यर्थः णमुलंतमिदं ॥१४॥ मनसाबुद्धियुक्तानिइदमित्थंकुर्यान्नवेतिविमर्शपूर्वकमिदमित्थंकर्तव्यमेवेतिनिश्चित्येत्यर्थः यथातथंस्थूलसूक्ष्मतारतम्येनफलंतिसुखदुःखादिकंयच्छंति ॥ १५ ॥ नित्यमव्यभिचारिफलमुल्बणंनरकावहं

स्वयंकृत्वातुयःपापंशुभमेवानुतिष्ठति ॥ प्रायश्चित्तंनरःकर्तुमुभयंसोऽश्नुतेपृथक् ॥ ११ ॥ अज्ञानात्तुकृतांहिंसामहिंसाव्यपकर्षति ॥ ब्राह्मणाःशास्त्रनिर्देशादि त्याहुर्ब्रह्मवादिनः॥ १२ ॥ तथाकामकृतंनास्यविहिंसैवानुकर्षति॥ इत्याहुर्ब्रह्मशास्त्रज्ञाब्राह्मणाब्रह्मवादिनः॥ १३॥ अहंतुतावत्पश्यामिकर्मयद्वर्ततेकृतम्॥ गुण युक्तंप्रकाशंवापापेनानुपसंहितम्॥ १४॥ यथासूक्ष्माणिकर्माणिफलंतीहयथातथम्॥ बुद्धियुक्तानितानीहकृतानिमनसासह॥ १५ ॥ भवत्यल्पफलंकर्मसेवि तंनित्यमुल्बणम्॥ अबुद्धिपूर्वंधर्मज्ञकृतमुग्रेणकर्मणा॥ १६॥ कृतानियानिकर्माणिदैवतैर्मुनिभिस्तथा॥ नचरेत्तानिधर्मात्माश्रुत्वाचापिनकुत्सयेत्॥ १७॥ संचि त्यमनसाराजन्विदित्वाशक्यमात्मनः॥ करोतियःशुभंकर्मसवैभद्राणिपश्यति ॥ १८॥ नवेकपालेसलिलंसंन्यस्तंहीयतेयथा ॥ नवेतरेतथाभावंप्राप्नोतिसुख भावितम्॥ १९॥ सतोयेन्यत्तुयत्तोयंतस्मिन्नेवप्रसिच्यते॥ वृद्धेवृद्धिमवाप्नोतिसलिलेसलिलंयथा॥ २०॥ एवंकर्माणियानीहबुद्धियुक्तानिपार्थिव ॥ समानि चैवयानीहतानिपुण्यतमान्यपि॥ २१ ॥ राज्ञाजेतव्याःशत्रवश्चोन्नताश्चसम्यक्कर्तव्यंपालनंचप्रजानाम्॥ अग्निश्चेयोबहुभिश्चापियज्ञैरंत्येमध्येवावनमाश्रित्य स्थेयम्॥ २२ ॥ दमान्वितःपुरुषोधर्मशीलोभूतानिचात्मानमिवानुपश्येत्॥ गरीयसःपूजयेदात्मशक्त्यासत्येनशीलेनसुखंनरेंद्र॥ २३॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते शांतिपर्वणिमोक्ष०पराशरगीतायांद्विनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २९२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

उग्रेणहिंस्रेण यथाबुद्धिपूर्वकृतंकर्मनियमेनफलदमेवमबुद्धिपूर्वकृतमपि तयोर्विशेषस्तुफलबहुत्वाल्पत्वकृतोनतुफलसदसद्भावकृतइतिश्लोकत्रयार्थः ॥ १६ ॥ ननुकर्मफलस्यापरिहार्यत्वेकथंविश्वामित्रे णवसिष्ठस्यपुत्रशतंहतंतत्फलंनरकपातश्चनप्राप्तइत्याशंक्यालौकिकत्वान्नतदुदाहरणमित्याह कृतानीति ॥ १७ ॥ १८ ॥ नवेअपक्वेसलिलंन्यस्तंचेद्धीयतेकपालमेव नवेतरेपक्वेजलंन्यस्तंचेत्तथाभावंय थापूर्वरूपंस्थितंतथारूपत्वमेवप्राप्नोतिनहीयते एवंतेजस्विनंपापपुण्योदासीनंकर्मनहिनस्तिइतरंतुहिनस्त्येवेतिभावः ॥ १९ ॥ २० ॥ समानिचाद्विषमाणि ॥ २१ ॥ एवंसाधारणंधर्ममुक्त्वाराज्ञांविशेष धर्मानाह राज्ञेति अंत्येवयस्यविरक्तेनापि मध्येमध्यमेविरक्तेन ॥ २२ ॥ आत्मानमिवेत्यहिंसासूचिता गरीयसोगुरुतरान्ब्रह्मविद्याप्रदान् सत्येनब्रह्मप्राप्तये अध्ययनेनवसतीतिवद्धेतौतृतीया ॥ २३ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नन्वहंराजायेषांमुनीनांपालयितास्मितेषांयोगफलस्यषष्ठांशहर्ताचास्म्यतोममब्रह्मप्राप्तयेनगुरुसेवापेक्ष्यतेतेषामहिंसादिभिर्मदीयाहिंसादेरपिवृद्धिसंभवात् यथोक्तंपातंजले अहिंसाप्रतिष्ठायांतत्संनिधौ वैरत्यागःइत्याशंक्याह कःकस्येति सत्यं यदिकर्मजन्योमोक्षःस्यात्तर्हियुज्येतैतत् ज्ञानैकप्राप्योमोक्षः दृष्टार्थंचज्ञानंभोजनादिवन्नेतरेणप्राप्तमितरस्योपकरोति कर्मदृष्टफलंभोजनादि आत्मनाशरीरेंद्रियबुद्धिरूपेणाऽत्मार्थमात्मनएवतृप्त्याद्यर्थं नतुपरार्थंकर्मकश्चित्करोतीत्यर्थः ॥ १ ॥ ननुमातृदेवोभवपितृदेवोभवेत्यादिश्रुतेर्देववदाराधितोमात्रादिरुपकरोत्येवेत्याशंक्यानुपकारिणंमात्रादिकमपित्यजंत्येवलोकेऽतोनकश्चित्कंचिदुपकरोतीत्याह गौरवेणेति यत्तुमात्राद्याराधनंतदप्यामुष्मिकायैहिकायवास्वहितायैवनतुमात्रादिहितायेतिभावः ॥ २ ॥ कथंतर्ह्यात्महितमाचरेदित्यतआह विशिष्टस्येत्यादि वि

पराशरउवाच॥ ॥कःकस्यचोपकुरुते कश्चकस्मैप्रयच्छति ॥ प्राणीकरोत्ययंकर्मसर्वमात्मार्थमात्मना ॥ १ ॥ गौरवेणपरित्यक्तंनिःस्नेहंपरिवर्जयेत् ॥ सोदर्यं भ्रातरमपिकिमुतान्यंपृथग्जनम् ॥ २ ॥ विशिष्टस्यविशिष्टाच्चतुल्यौदानप्रतिग्रहौ ॥ तयोःपुण्यतरंदानंतद्द्विजस्यप्रयच्छतः ॥ ३ ॥ न्यायागतंधनंचैवन्यायेनैववविवर्धितम् ॥ संरक्ष्यंयत्नमास्थायधर्मार्थमितिनिश्चयः ॥ ४ ॥ नधर्मार्थीनृशंसेनकर्मणाधनमर्जयेत् ॥ शक्तितःसर्वकार्याणिकुर्यान्नर्द्धिमनुस्मरेत् ॥ ५ ॥ अपोहिप्रयतःशीतास्तापिताज्वलनेनवा ॥ शक्तितोऽतिथयेदत्त्वाक्षुधार्तायाश्नुतेफलम् ॥ ६ ॥ रंतिदेवेनलोकेष्टासिद्धिःप्राप्तामहात्मना ॥ फलपत्रैरथोमूलैर्मुनीनर्चितवांश्चसः ॥ ७ ॥ तैरेवफलपत्रैश्चसमाठरमतोषयत् ॥ तस्माल्लेभेपरंस्थानंशैब्योपिपृथिवीपतिः ॥ ८ ॥ देवतातिथिभृत्येभ्यःपितृभ्यश्चात्मनस्तथा ॥ ऋणवान्जायतेमर्त्यस्तस्मादनृणतांव्रजेत् ॥ ९ ॥ स्वाध्यायेनमहर्षिभ्योदेवेभ्योयज्ञकर्मणा ॥ पितृभ्यःश्राद्धदानेननृणामभ्यर्चनेनच ॥ १० ॥ वाचाशेषावहार्येणपालनेनात्मनोपिच ॥ यथावद्भृत्यवर्गस्यचिकीर्षेत्कर्मआदितः ॥ ११ ॥ प्रयत्नेनचसंसिद्धाधनैरपिविवर्जिताः ॥ सम्यग्घुत्वाहुतवहंमुनयःसिद्धिमागताः ॥ १२ ॥

शिष्टात्प्रतिग्रहोनिर्धनस्यदानेनतुल्यःसधनस्यतुदानंपुण्यतरमित्यर्थः ॥ ३ ॥ दानप्राशस्त्यप्रकारमाह न्यायेति ॥ ४ ॥ ऋद्धिंधनसमृद्धिंनानुस्मरेत्धर्मार्थीत्यनुषंजनीयं ॥ ५ ॥ निर्धनस्यापिदानफलमस्तीत्याह अपइति फलमन्नदानस्येतिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥ अतिथिपूजाफलमुक्त्वादेवपूजाफलमाह तैरेवेति समाठरंमाठरेणपारिपार्श्विकेनसहितंसमाठरंसूर्यं अतोषयच्छैब्यइतिसंबंधः माठरःपिंगलोदंडश्चंडांशोःपारिपार्श्विकाइत्यमरः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ वाचावेदशास्त्रमय्या श्रवणमननादिनेत्यर्थः शेषावहार्येणपंचयज्ञशेषेणान्नेन पालनेनभूतदययाऽऽत्मनोप्यनृणतांव्रजेत् तथाभृत्यवर्गस्यपुत्रादेःआदितःकर्मजातकर्मादिचिकीर्षेत्तेनाप्यात्मनएवानृणतांव्रजेत् ॥ ११ ॥ प्रयत्नेनध्यानधारणादिना हुत्वाहुतवहं अग्निहोत्रंकृत्वेत्यर्थः ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ऋचीकतनयोगमदित्यत्राऽजीगर्तसुतोगमदितिपठनीयं शुनःशेपोह्यजीगर्तपुत्रःसन्विश्वामित्रपुत्रतामापेतिबह्वृचब्राह्मणेसमाम्नायते नचतनयशब्दोगोत्रपरःकर्तुंशक्यः ऋचीकोहिभार्गवोजामदग्न्यस्यराम स्यपूर्वजः अथर्चीकादयोभ्येत्यपितरोराममब्रुवन्नित्यादिपर्वणिसमंतपंचकाख्यानेलिंगदर्शनात् अजीगर्तस्त्वांगिरसः यथैवांगिरसःसन्नुपेयांतवपुत्रतामितिविश्वामित्रंप्रतिबह्वृचब्राह्मणेशुनःशेपवचनाद्य थाकथंचिद्वाएतत्समाधेयं योविश्वामित्रंपुत्रत्वमगमत्सदेवान्स्तुत्वासिद्धिमागतइत्यध्याहृत्यपूर्वेणयोज्यं ॥ १३ ॥ १४ ॥ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अग्निरिति जनयितायः पितासएवनत्वन्येऽन्नदातृभयत्रातृप्रभृतयः परिचर्याःसेव्याः ॥ २२ ॥ क्लीबःकामहीनःसन्यःप्रीतियोगात्केवलंकृपार्द्रयादृष्ट्यापश्यति दाक्ष्येणस्पंदेनहीनआयासशून्यःसन्योधर्मपरः नदांतइत्येकंपदं

विश्वामित्रस्यपुत्रत्वमृचीकतनयोगमत् ॥ ऋग्भिःस्तुत्वामहाबाहोदेवान्वैयज्ञभागिनः ॥ १३ ॥ गतःशुक्रत्वमुशनादेवदेवप्रसादनात् ॥ देवींस्तुत्वातुगगनेमो दतेयशसावृतः ॥ १४॥ असितोदेवलश्चैवतथानारदपर्वतौ ॥ कक्षीवान्जामदग्न्यश्चरामस्तांड्यस्तथात्मवान् ॥ १५॥ वसिष्ठोजमदग्निश्चविश्वामित्रोऽत्रिरे वच ॥ भरद्वाजोहरिश्मश्रुःकुंडधारःश्रुतश्रवाः ॥ १६ ॥एतेमहर्षयःस्तुत्वाविष्णुमृग्भिःसमाहिताः ॥ लेभिरेतपसासिद्धिंप्रसादात्तस्यधीमतः ॥ १७॥ अनर्हाश्चार्ह तांप्राप्ताःसंतःस्तुत्वातमेवह ॥ नतुवृद्धिमिहान्विच्छेत्कर्मकृत्वाजुगुप्सितम् ॥ १८॥ येऽर्थाधर्मेणतेसत्यायेऽधर्मेणधिगस्तुतान् ॥ धर्मंवैशाश्वतंलोकेनजह्याद्धनकां क्षया ॥ १९ ॥ आहिताग्निर्हिधर्मात्मायःसपुण्यकृदुत्तमः ॥ वेदाहिसर्वेराजेंद्रस्थितास्त्रिष्वग्निषुप्रभो ॥ २० ॥ सचाप्यग्न्याहितोविप्रःक्रियायस्यनहीयते ॥ श्रेयोह्य नाहिताग्नित्वमग्निहोत्रंननिष्क्रियम् ॥ २१ ॥ अग्निरात्माचमाताचपिताजनयितातथा ॥ गुरुश्चनरशार्दूलपरिचर्यायथातथम् ॥ २२ ॥मानंत्यक्त्वायोनरोवृद्धसे वीविद्वान्क्लीवःपश्यतिप्रीतियोगात् ॥ दाक्ष्येणहीनोधर्मयुक्तोनदांतोलोकेस्मिन्वैपूज्यतेसद्भिरार्यः ॥ २३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० पराशरगीतायांत्रिन वत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पराशरउवाच ॥ ॥ वृत्तिःसकाशाद्वर्णेभ्यस्त्रिभ्योहीनस्यशोभना ॥ प्रीत्योपनीतानिर्दिष्टाध र्मिष्ठान्कुरुतेसदा ॥ १ ॥ वृत्तिश्चेन्नास्तिशूद्रस्यपितृपैतामहीध्रुवा ॥ नवृत्तिंपरतोमार्गेच्छुश्रूषातुप्रयोजयेत् ॥ २ ॥

दानतिछिनत्तिदांतः दानआर्जवच्छेदनयोरित्यस्मात्कर्तरिक्तः तदन्योनदांतः नैकधेतिवत्समासः हिंसाशून्यइत्यर्थः ॥ २३ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० त्रिनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९३ ॥ पूर्वाध्यायेयतःस्वस्योपकर्ताऽन्योनास्यतआत्मोपकारायस्वयंमानंत्यक्त्वान्यान्सेवेतेत्युक्तंतत्रवृद्धसेवाप्रशंसार्थंशूद्रवृत्तिंमहीकरोति वृत्तिरिति वर्णेभ्योब्राह्मणक्षत्रियवैश्येभ्यः हीनस्यशूद्रस्यवृत्तिर्जीवि कावृद्धसेवासेवकान्धर्मिष्ठान्कुरुतेऽतःशोभना दृष्टादृष्टोभयार्थत्वात् नहियाजनकरादानवाणिज्यादयोविप्रादिजीविकास्तेषांधर्मिष्ठतायैभवंत्यतःसत्सेवयालोकद्वयंसाधयेदितिभावः ॥ १ ॥ परतस्त्रैव णिकसेवाव्यतिरेकेण ॥ २ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुश्रूषामेवस्तौति सद्भिरित्यादिना ॥३॥ द्रव्यंमणिकांचनादिदीप्यतेसूर्यसंनिकर्षेण अतएवसंध्योःसूर्यरश्मयोद्रव्यप्रभाविच्छुरणाद्रक्तादृश्यंते ॥४॥५॥६॥ तंत्राणिशास्त्राणि सएवशास्त्रदर्शीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ॥८॥९॥ पुत्रंपर्जन्यदेवतां ॥ १० ॥ ऋद्धिमत्कृषिगोरक्ष्यादि ॥ ११ ॥ अंजिह्मैर्दंभहीनैः अशठक्रोधैर्वित्तशाठ्यक्रोधहीनैः निर्मार्जनंभूमिशुद्ध्यादि ॥ १२ ॥ १३ ॥ तस्मादिति धर्मेणरक्षतीतिपूज्यतेन

सद्भिस्तुसहसंसर्गःशोभतेधर्मदर्शिभिः॥ नित्यंसर्वास्ववस्थासुनासद्भिरितिमेमतिः ॥ ३॥ यथोदयगिरौद्रव्यंसंनिकर्षेणदीप्यते ॥ तथासत्संनिकर्षेणहीनवर्णोपिदीप्यते॥ ४॥ यादृशेनहिवर्णेनभाव्यतेशुक्लमंबरम्॥ तादृशंकुरुतेरूपमेतदेवमवेहिमे॥५॥तस्माद्गुणेषुरज्येथामादोषेषुकदाचन॥ अनित्यमिहमर्त्यानांजीवितंहिचलाचलम्॥६॥ सुखेवायदिवादुःखेवर्तमानोविचक्षणः॥यश्चिनोतिशुभान्येवसतंत्राणीहपश्यति॥७॥धर्मादपेतंयत्कर्मयद्यपिस्यान्महाफलम्॥नतत्सेवेतमेधावीनतद्धितमिहोच्यते॥ ८ ॥ योहृत्वागोसहस्राणिनृपोदद्यादरक्षिता ॥ सशब्दमात्रफलभाग्राजाभवतितस्करः ॥ ९ ॥ स्वयंभूरसृजच्चाग्रेधातारंलोकसत्कृतम्॥ धातासृजत्पुत्रमेकंलोकानांधारणेरतम्॥ १० ॥ तमर्चयित्वावैश्यस्तुकुर्यादत्यर्थमृद्धिमत्॥रक्षितव्यंतुराजन्यैरुपयोज्यंद्विजातिभिः॥ ११॥अजिह्मैरशठक्रोधैर्हव्यकव्यप्रयोक्तृभिः ॥ शूद्रैर्निर्मार्जनंकार्यमेवंधर्मोननश्यति ॥ १२ ॥ अप्रनष्टेततोधर्मेभवंतिसुखिताःप्रजाः॥ सुखेनतासांराजेंद्रमोदंतेदिविदेवताः॥ १३॥तस्माद्योरक्षतिनृपःसधर्मेणेतिपूज्यते॥ अधीतेचापियोविप्रोवैश्योयश्चार्जनेरतः ॥ १४॥ यश्चशुश्रूषतेशूद्रःसततंनियतेंद्रियः॥ अतोन्यथामनुष्येंद्रस्वधर्मात्परिहीयते॥ १५॥प्राणसंतापनिर्दिष्टाःकाकिण्योपिमहाफलाः॥ न्यायेनोपार्जितादत्ताःकिमुतान्याःसहस्रशः ॥ १६॥ सत्कृत्यहिद्विजातिभ्योयोददातिनराधिपः॥ यादृशंतादृशंनित्यमश्नातिफलमूर्जितम्॥१७॥ अभिगम्यचतत्तुष्ट्यादत्तमाहुरभिष्टुतम्॥ याचितेनतुयद्दत्तंतदाहुर्मध्यमंबुधाः॥१८॥ अवज्ञयादीयतेयत्तथैवाश्रद्धयापिवा॥ तमाहुरधमंदानंमुनयःसत्यवादिनः॥ १९ ॥ अतिक्रामेन्मज्जमानोविविधेननरःसदा॥ तथाप्रयत्नंकुर्वीतयथामुच्येतसंश्रयात् ॥२०॥

तुनृपस्वमात्रेणेत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ प्राणसंतापपूर्वकमपिनिर्दिष्टादत्ताःकाकिण्योविंशतिवराटिकाः कपिंजलाधिकरणन्यायेनबहुत्वंत्रित्वेपर्यवसन्नं तिस्रोपिकाकिण्यइत्यर्थः ॥ १६ ॥ यादृशंतादृशंसश्रद्धमश्रद्धंवायोनित्यंददाति तथाचश्रुतिः श्रद्धयादेयंअश्रद्धयादेयंश्रियादेयंह्रियादेयंभियादेयंसंविदादेयमिति ॥ १७ ॥ तत्तुष्ट्यापात्रतुष्ट्यर्थं अभिष्टुतंसर्वतःप्रशस्तं ॥ १८ ॥ तंधर्मं दानंदानात्मकं ॥ १९ ॥ अतिक्रामेद्भवाब्धिं विविधेनोपायेन संश्रयाद्गृहपाशात् ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

दाक्ष्येणसेवार्थोत्साहेन ॥ २१ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै० भारतभावदीपेचतुर्नवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ दानप्रशंसाप्राक्कृताप्राणसंतापनिर्दिष्टाइत्यादिना तद

र्थमर्थार्जनोपायंनियमयन्नन्यानपिप्रसंगाद्धर्मान्वक्ष्यति प्रतिग्रहागताइत्यादि ॥ १ ॥ २ ॥ नपततइतिसंबंधः ॥ ३ ॥ शिल्पंचित्रलेखनादि वृत्तिःसेवारूपा ॥ ४ ॥ रंगेनृत्यादिवेषेणाऽवतरणं रूपोपजीवनं

दमेनशोभतेविप्रःक्षत्रियोविजयेनतु ॥ धनेनवैश्यःशूद्रस्तुनित्यंदाक्ष्येणशोभते ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिपराशरगीतायांच
तुर्नवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९४ ॥ ॥७॥ ॥पराशरउवाच॥ ॥प्रतिग्रहगताविप्रेक्षत्रियेयुधिनिर्जिताः ॥ वैश्येन्यायार्जिताश्चैवशूद्रेशुश्रूषया
र्जिताः ॥ १ ॥ स्वल्पाप्यर्थाःप्रशस्यंतेधर्मस्यार्थेमहाफलाः ॥ नित्यंत्रयाणांवर्णानांशुश्रूषुःशूद्रउच्यते ॥ २ ॥ क्षत्रधर्मावैश्यधर्माऽनावृत्तिःपततेद्विजः॥ शूद्रधर्मा
यदातुस्यात्तदापततिवैद्विजः॥ ३ ॥ वाणिज्यंपाशुपाल्यंचतथाशिल्पोपजीवनम् ॥ शूद्रस्यापिविधीयंतेयदावृत्तिर्नजायते ॥४॥ रंगावतरणंचैवतथारूपोपजीव
नम् ॥ मद्यमांसोपजीव्यंचविक्रयंलोहचर्मणोः॥५॥अपूर्विणानकर्तव्यंकर्मलोकेविगर्हितम्॥कृतपूर्वंतुत्यजतोमहान्धर्मइतिश्रुतिः ॥ ६ ॥ संसिद्धःपुरुषोलोकेयदा
चरतिपापकम् ॥ मदेनाभिप्लुतमनास्तच्चनग्राह्यमुच्यते ॥ ७ ॥ श्रूयंतेहिपुराणेषुप्रजाधिग्दंडशासनाः॥ दांताधर्मप्रधानाश्चन्यायधर्मानुवृत्तिकाः ॥ ८ ॥ धर्मएवस
दानृणामिहराजन्प्रशस्यते ॥ धर्मवृद्धागुणानेवसेवंतेहिनराभुवि ॥ ९ ॥ तंधर्ममसुरास्तातनामृष्यंतजनाधिप ॥ विवर्धमानाःक्रमशस्तत्रतेऽन्वाविशन्प्रजाः॥ १० ॥
तासांदर्पःसमभवत्प्रजानांधर्मनाशनः ॥ दर्पात्मनांततःपश्चात्क्रोधस्तासामजायत ॥ ११ ॥ ततःक्रोधाभिभूतानांवृत्तंलज्जासमन्वितम् ॥ ह्रीश्चैवाप्यनशद्राजंस्त
तोमोहोव्यजायत ॥ १२ ॥ ततोमोहपरीतास्तानापश्यंतयथापुरा ॥ परस्परावमर्देनवर्धयंत्योयथासुखम् ॥ १३ ॥ ताःप्राप्यतुसधिग्दंडोनकारणमतोभवत् ॥ ततो
ऽभ्यगच्छन्देवांश्चब्राह्मणांश्चावमन्यह ॥ १४ ॥

जलमंडपिकेतिदाक्षिणात्येषुप्रसिद्धं यत्रसूक्ष्मवस्त्रंव्यवधायचर्ममयैराकारैराजामात्यादीनांचर्याप्रदर्श्यते ॥ ५ ॥ अपूर्विणायेनपूर्वंमद्याद्युपजीवनंनकृतंसोऽपूर्वीतेनतन्नकर्तव्यं ॥ ६ ॥ संसिद्धोलब्धान्नव

स्त्रादिः नग्राह्यंवृद्धैराचरितमर्पिनस्वीकर्तव्यं ॥ ७ ॥ मदएवकुतोऽभवदित्यतआह श्रूयंतेहीत्यादिना ॥ ८ ॥ ९ ॥ असुराःकामक्रोधादयः ॥ १० ॥ ११ ॥ अनशदनश्यत ॥ १२ ॥ १३ ॥ नकारणंतासांनियमनेन
तिशेषः ततस्ताःप्रजादेवान्ब्राह्मणांश्चावमन्याऽभ्यगच्छन् विषयानसेवंतेत्यर्थः ॥ १४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंकामक्रोधादिद्वारेणप्रजानांबंधनंप्रदर्श्यसंक्षेपेणतन्निवृत्त्युपायमाह एतस्मिन्निति देवाःशमदमादयः देवईश्वरस्ततोपिवरंश्रेष्ठंशिवंतुर्यंजाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यभिमानिभ्योविश्वतैजसप्राज्ञेभ्योविराट्सूत्रांतर्यामिभ्यश्चपरंचतुर्थंब्रह्म शिवमद्वैतंचतुर्थंमन्यंतेसआत्मासविज्ञेयइतिश्रुतिप्रसिद्धं बहुरूपंमाययेतिशेषः इंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतइतिश्रुतेः गुणैर्नित्यज्ञानैश्वर्यादिभिरधिकं ॥१५॥ तेनशिवेनसाक्षात्कृतेन तेऽसुराःकामक्रोधादयःगगनगाःमायाख्याव्याकृतांतर्गताःसपुराःपुरैःस्थूलसूक्ष्मकारणशरीरैःसहिताः क्षितौऐश्वर्येशुद्धचिन्मात्रेपातिताःप्रविलापिताः एकेनबाणेनजीवात्मनाशुद्धचिन्मात्रांतःप्रविष्टेन तथाचश्रुतिः प्रणवोधनुःशरोह्यात्माब्रह्मतल्लक्ष्यमुच्यते अप्रमत्तेनवेद्धव्यंशरवत्तन्मयोभवेदिति देवैरिंद्रियैराप्यायितेनतेजसासंस्कारशेषेणेत्यर्थः ॥ १६ ॥ नन्वेवंसंस्कारशेषेणपुरांपतनंसुप्तिमूर्छयोरप्यस्तीत्यतआहतेषामिति तेषांकामादीनामधिपतिर्भीमोभयंकरोमहामोहः शूलपाणिनाशूलवत्तीक्ष्णाग्रयाबुद्ध्याआयुधभूतयापाणिस्थवत्स्वाधीनयेत्यर्थः ॥ १७॥ तस्मिन्महामोहेहतेस्वंभावंब्रह्मभावंमानवाजीवाःप्रत्यपद्यंत ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतिब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतीतिश्रुतेः यथापुरेति सृष्ट्यादौयथामरीच्यादयोवेदैकनिष्ठाआसंस्तथातत्त्वज्ञानोत्तरमपिजीवन्मुक्ताअनादिसद्वासनावशाद्वेदैकनिष्ठाएवासन्नित्यर्थः

एतस्मिन्नेवकालेतुदेवादेववरंशिवम् ॥ अगच्छन्शरणंधीरंबहुरूपंगुणाधिकम् ॥ १५ ॥ तेनस्मतेगगनगाःसपुराःपातिताःक्षितौ ॥ त्रिधाप्येकेनबाणेनदेवाप्यायिततेजसा ॥ १६ ॥ तेषामधिपतिस्त्वासीद्भीमोभीरुपराक्रमः ॥ देवतानांभयकरःसहतःशूलपाणिना ॥ १७॥ तस्मिन्हतेंथस्वंभावंप्रत्यपद्यंतमानवाः ॥ प्रापद्यंतचवेदान्वैशास्त्राणिचयथापुरा ॥ १८ ॥ ततोभिषिच्यराज्येनदेवानांदिविवासवम् ॥ सप्तर्षयश्चान्वयुंजन्नराणांदंडधारणे ॥ १९ ॥ सप्तर्षीणामथोर्ध्वंचविपृथुर्नामपार्थिवः ॥ राजानःक्षत्रियाश्चैवमंडलेषुपृथक्पृथक् ॥ २० ॥ महाकुलेषुयेजातावृद्धाःपूर्वतराश्चये ॥ तेषामप्यासुरोभावोहृदयान्नापसर्पति ॥ २१ ॥ तस्मात्तेनैवभावेनसानुषंगेणपार्थिवाः ॥ आसुराण्येवकर्माणिन्यसेवन्भीमविक्रमाः ॥ २२ ॥

॥ १८ ॥ ततइति देवानामिंद्रियाणांराज्येवशित्वेदिविहार्दाकाशे वासवंवासयतिस्वरूपचैतन्येनशरीरेंद्रियादीनितिवासवश्चिदात्मातमभिषिच्यब्रह्मनिष्ठत्वेनजितेंद्रियाभूत्वासप्तर्षयोवसिष्ठाद्याःलोकशिक्षांकृतवंतइत्यर्थः ॥ १९ ॥ आधिकारिकेभ्यःसप्तर्षिभ्योपिब्रह्मविदःश्रैष्ठ्यमाह सप्तर्षीणामिति अर्वाग्बिलश्चमसऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन्यशोनिहितंविश्वरूपं तस्यासतऋषयःसप्ततीरेवागष्टमीब्रह्मणासंविदानेतिश्रुतेः शिरसिसहस्रारेब्रह्मनिहितं तस्यसमीपेश्रोत्रादिस्थानेषुइमावेवगोतमभरद्वाजावित्यादिश्रुत्याऋषिदृष्टिर्विधीयते ततोप्यधस्तनेषुमूलाधारादिषुचक्रेषुराजशब्दिततत्तद्देवताधिष्ठितेषुब्रह्मैवविराजतइत्यर्थः ऋषीणांश्रोत्रादीनामूर्ध्वमुपरिसहस्रारेविपृथुःविगतंपृथुप्रथनादवयवोपचयात्पृथुशरीरंतद्रहितोऽशरीरःपरमात्मास्ति पार्थिवःपृथिवीशरीरंतदाश्रितः तथाच अशरीरंशरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितमितिश्रुत्याशरीरस्यापिशरीरस्थत्वंश्रुतं राजंतइतिराजानःषट्चक्राधिपागणेशाद्याः क्षत्रियायोगविघ्नविनाशिनइत्यक्षरार्थः ॥ २० ॥ ईदृग्ज्ञाननिदानस्यकामादिजयस्यदौर्लभ्यमाहावधानार्थं महाकुलेष्वित्यादिना ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २३ ॥ संसिद्धोनित्यसिद्धआत्मातदधिगममात्मज्ञानमासुरभावनिवृत्तयेसंपादनीयमित्यर्थः तत्रोपायः कर्महिंसात्मकंत्यजेदित्यादि ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ इष्टेति सर्वेष्वपिजन्मसुइष्टादियोगोस्त्येवे त्यर्थः ॥ २७ ॥ आत्मनोगुणैरतिरज्यतेअतीवतुष्टोभवति ॥ २८ ॥ २९ ॥ ईहकोऽन्वायथर्थी ॥ ३० ॥ हृदिलिख्यतइवेतिहृल्लेखावासना नान्रतमन्रतमहंकारोऽज्ञानंवातद्रहितं नैकधेतिवत्समासः निर्वास

प्रत्यतिष्ठंश्चतेष्वेवतान्येवस्थापयंत्यपि॥ भजंतेतानिचाद्यापियेबालिशतरानराः ॥ २३ ॥ तस्मादहंब्रवीमित्वांराजन्संचिंत्यशास्त्रतः॥ संसिद्धाधिगमंकुर्यात्क र्महिंसात्मकंत्यजेत् ॥ २४ ॥ नसंकरेणद्रविणंप्रचिन्वीयाद्विचक्षणः ॥ धर्मार्थंन्यायमुत्सृज्यनतत्कल्याणमुच्यते ॥ २५ ॥ सत्वमेवंविधोदांतःक्षत्रियःप्रियबांध वः॥ प्रजाभृत्यांश्चपुत्रांश्चस्वधर्मेणानुपालय ॥ २६ ॥ इष्टानिष्टसमायोगेवैरंसौहार्दमेवच॥ अथजातिसहस्राणिबहूनिपरिवर्तते॥ २७ ॥ तस्माद्गुणेषुरज्येथा मादोषेषुकथंचन॥ निर्गुणोपिहिदुर्बुद्धिरात्मनःसोतिरज्यते ॥ २८ ॥ मानुषेषुमहाराजधर्माधर्मौप्रवर्ततः॥ नतथान्येषुभूतेषुमनुष्यरहितेष्विह ॥ २९ ॥ धर्मशी लोनरोविद्वानीहकोऽनीहकोपिवा ॥ आत्मभूतःसदालोकेचरेद्भूतान्यहिंसया ॥ ३० ॥ यदाव्यपेतहृल्लेखंमनोभवतितस्यवै ॥ नान्रतंचैवभवतितदाकल्याणमृ च्छति॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति॰मो॰पराशरगीतायांपंचनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २९५॥ ॥ ७॥ ॥ पराशरउवाच॥ ॥ ए षधर्मविधिस्तातगृहस्थस्यप्रकीर्तितः॥ तपोविधिंतुवक्ष्यामितन्मेनिगदतःशृणु ॥ १ ॥ प्रायेणचगृहस्थस्यममत्वंनामजायते॥ संगागतंनरश्रेष्ठभावैराजसता मसैः॥ २ ॥ गृहाण्याश्रित्यगावश्चक्षेत्राणिचधनानिच ॥ दाराःपुत्राश्चभृत्याश्चभवंतीहनरस्यवै॥ ३ ॥ एवंतस्यप्रवृत्तस्यनित्यमेवानुपश्यतः॥ रागद्वेषौविवर्धेते ह्यनित्यत्वमपश्यतः॥ ४ ॥ रागद्वेषाभिभूतंचनरंद्रव्यवशानुगम्॥ मोहजातारतिर्नामसमुपैतिनराधिप॥ ५ ॥ कृतार्थंभोगिनंमत्वासर्वोरतिपरायणः॥ लाभंग्रा म्यसुखादन्यंरतितोनानुपश्यति॥ ६ ॥

नंनिरहंकारंनिर्गताज्ञानंवामनोयदाभवतितदाकल्याणंब्रह्मानंदमृच्छतिप्राप्नोति ॥ ३१ ॥ ॥ इतिशांति॰मो॰नै॰भारतभावदीपेपंचनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९५ ॥ ॥७॥ ॥ उक्तवक्ष्य माणयोःसंगतिमाह एषइति ॥ १ ॥ तपःप्रशंसितुंगार्हस्थ्यंनिंदति प्रायेणेत्यादिना ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ भोगिनमात्मानमितिशेषः ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जनंकुटुंबंदासीदासादिकं अर्थंधनं चिकीर्षतिनिक्षिपति वृद्ध्यर्थंकुसीदव्यापारंकरोतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ येनकृष्यादिनाभोगीभोगसंपन्नःस्यामितिमनसिकरोति तस्मादेवकृष्यादितोविनश्यति ॥ ९ ॥ बुद्धियुक्तानांफलासंगिनां त्यजतांनिषिद्धकाम्यकर्माणीतिशेषः ॥ १० ॥ स्नेहायतनंस्त्रीपुत्रादि ॥ ११ ॥ तपएवानुपश्यतिश्रेयस्त्वेन ॥ १२ ॥ प्रत्यवमर्शवान्सारासारविवेकवान् प्रियसुखेस्त्र्यादिजसुखनिमित्तं क्षीणःक्लेशंप्राप्तः तत्रदोषदृष्ट्यातपःकर्तुंनिश्चिनोति ॥ १३ ॥ सर्वगतंसाधारणंदमदयादानादि हीनस्यशूद्रादेरपि ॥ १४ ॥ प्रजापतिः पूर्वंयजमानावस्थायांकचिज्जन्मनिकचिद्देशेव्रतानिसूत्रोपासनादी

ततोलोभाभिभूतात्मासंगाद्वर्धयतेजनम् ॥ पुष्ट्यर्थंचैवतस्येहजनस्यार्थंचिकीर्षति ॥ ७ ॥ सजानन्नपिचाकार्यमर्थार्थंसेवतेनरः ॥ बालस्नेहपरीतात्मातत्क्षयाच्चानुतप्यते ॥ ८ ॥ ततोमानेनसंपन्नोरक्षन्नात्मपराजयम् ॥ करोतियेनभोगीस्यामितितस्माद्विनश्यति ॥ ९ ॥ तथाहिबुद्धियुक्तानांशाश्वतंब्रह्मवादिनाम् ॥ अन्विच्छतांशुभंकर्मनराणांत्यजतांसुखम् ॥ १० ॥ स्नेहायतननाशाच्चधननाशाच्चपार्थिव ॥ आधिव्याधिप्रतापाच्चनिर्वेदमुपगच्छति ॥ ११ ॥ निर्वेदादात्मसंबोधःसंबोधाच्छास्त्रदर्शनम् ॥ शास्त्रार्थदर्शनाद्राजंस्तपएवानुपश्यति ॥ १२ ॥ दुर्लभोहिमनुष्येंद्रनरःप्रत्यवमर्शवान् ॥ योवैप्रियसुखेक्षीणस्तपःकर्तुंव्यवस्यति ॥ १३ ॥ तपःसर्वगतंतातहीनस्यापिविधीयते ॥ जितेंद्रियस्यदांतस्यस्वर्गमार्गप्रवर्तकम् ॥ १४ ॥ प्रजापतिःप्रजाःपूर्वमसृजत्तपसाविभुः ॥ क्वचित्क्वचिद्व्रतपरोव्रतान्यास्थायपार्थिव ॥ १५ ॥ आदित्यावसवोरुद्रास्तथैवाग्न्यश्विमारुताः ॥ विश्वेदेवास्तथासाध्याःपितरोथमरुद्गणाः ॥ १६ ॥ यक्षराक्षसगंधर्वाःसिद्धाश्चान्येदिवौकसः ॥ संसिद्धास्तपसातातयेचान्येस्वर्गवासिनः ॥ १७ ॥ येचादौब्राह्मणाःसृष्टाब्रह्मणातपसापुरा ॥ तेभावयंतःपृथिवींविचरंतिदिवंतथा ॥ १८ ॥ मर्त्यलोकेचराजानोयेचान्येगृहमेधिनः ॥ महाकुलेपुदृश्यंतेतत्सर्वंतपसःफलम् ॥ १९ ॥ कौशिकानिचवस्त्राणिशुभान्याभरणानिच ॥ वाहनासनपानानितत्सर्वंतपसःफलम् ॥ २० ॥ मनोनुकूलाःप्रमदारूपवत्यःसहस्रशः ॥ वासःप्रासादपृष्ठेचतत्सर्वंतपसःफलम् ॥ २१ ॥ शयनानिचमुख्यानिभोज्यानिविविधानिच ॥ अभिप्रेतानिसर्वाणिभवंतिशुभकर्मिणाम् ॥ २२ ॥

निसोपासनानिकर्माणिवाआस्थायफलावस्थायांप्रजाअसृजदितिसंबंधः ॥ १५ ॥ एवमादित्यादयोपिपूर्वंयजमानास्तत्तत्पदप्रापकाणिकर्माणिकृत्वाआदित्यादिभावंप्राप्ताइत्यर्थः तथाचश्रुतिः अग्निर्वाअकामयतअन्नादोदेवानांस्यामिति सएतमग्नयेकृत्तिकाभ्यःपुरोडाशमष्टाकपालंनिरवपदित्यादि योनिरवपत्सयजमानस्तस्मिन्नग्निशब्दप्रयोगोभाविनींवृत्तिमाश्रित्यज्ञेयः यस्मैनिरवपत्सदेवतात्मातद्वावश्यकल्पांतरेप्राप्यतइतिप्रसिद्धं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नाप्राप्यमिति अकृतकर्मणांकृतकृत्यत्वहीनानामनुत्पन्नतत्त्वज्ञानानांतपसःफलानि उपभोगपरित्यागोवैराग्यं ॥ २३ ॥ शास्त्रमवेक्ष्यलोभंत्यजेदितिसंबंधः ॥ २४ ॥ ततअसंतोषाल्लोभाच्च ॥ २५ ॥ प्रज्ञानाशेपिकिंस्यादतआह नष्टेति न्यायंकर्तव्याकर्तव्यनिर्णयं योवैप्रियसुखेक्षीणइत्युपक्रांतमुपसंहरति तस्मादिति ॥ २६ ॥ कृतस्यतपसःफलंसुखमकृतस्यदुःखं ॥ २७ ॥ प्राकाश्यंविख्याततां ॥ २८ ॥ ॥ २९ ॥ धर्मेइति धर्मादौयथाकालंकर्तव्येसति अस्यविधित्साअविहितकार्यचिकीर्षाजायते तथाचनित्यकर्मकालेयोऽन्यानिकर्माणिकामकारेणकरोतिसतान्येवपापानिकृत्वानरकंप्रतिपद्यते एतेननित्याकरणमात्रात्प्रत्यवैतीतिपरास्तं अभावाद्भावोत्पत्त्यसंभवात् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ इष्विति यावताकालेनगुणच्युतोबाणोभूमौपततितावत्कालिकमेवस्त्र्यादिस्पर्शेसुखमित्यर्थः सएवन्यायोरसनादावपीत्या

नाप्राप्यंतपसःकिंचित्त्रैलोक्येपिपरंतप ॥ उपभोगपरित्यागःफलान्यकृतकर्मणाम् ॥ २३ ॥ सुखितोदुःखितोवापिनरोलोभंपरित्यजेत् ॥ अवेक्ष्यमनसाशास्त्रंबुद्ध्याचनृपसत्तम ॥ २४ ॥ असंतोषोऽसुखायेतिलोभादिंद्रियसंभ्रमः ॥ ततोस्यनश्यतिप्रज्ञाविद्येवाभ्यासवर्जिता ॥ २५ ॥ नष्टप्रज्ञोयदातुस्यात्तदान्यायंनपश्यति ॥ तस्मात्सुखक्षयेप्राप्तेपुमानुग्रतपश्चरेत् ॥ २६ ॥ यदिष्टंतत्सुखंप्राहुर्द्वेष्यंदुःखमिहेष्यते ॥ कृताकृतस्यतपसःफलंपश्यस्वयादृशम् ॥ २७ ॥ नित्यंभद्राणिपश्यंतिविषयांश्चोपभुंजते ॥ प्राकाश्यंचैवगच्छंतिकृत्वानिष्कल्मषंतपः ॥ २८ ॥ अप्रियाण्यवमानांश्चदुःखंबहुविधात्मकम् ॥ फलार्थीतत्फलंत्यक्त्वाप्राप्नोतिविषयात्मकम् ॥ २९ ॥ धर्मेतपसिदानेचविधित्साचास्यजायते ॥ सकृत्वापापकान्येवंनिरयंप्रतिपद्यते ॥ ३० ॥ सुखेतुवर्तमानोवैदुःखेवापिनरोत्तम ॥ सुवृत्ताद्योनचलतेशास्त्रचक्षुःसमानवः ॥ ३१ ॥ इषुप्रपातमात्रंहिस्पर्शयोगेरतिःस्मृता ॥ रसनेदर्शनेघ्राणेश्रवणेचविशांपते ॥ ३२ ॥ ततोस्यजायतेतीव्रावेदनातत्क्षयात्पुनः ॥ अबुधानप्रशंसंतिमोक्षंसुखमनुत्तमम् ॥ ३३ ॥ ततःफलार्थंसर्वस्यभवंतिज्यायसेगुणाः ॥ धर्मवृत्त्याचसततंकामार्थाभ्यांनहीयते ॥ ३४ ॥ अप्रयत्नागताःसेव्यागृहस्थैर्विषयाःसदा ॥ प्रयत्नेनोपगम्यश्चस्वधर्मइतिमेमतिः ॥ ३५ ॥ मानिनांकुलजातानांनित्यंशास्त्रार्थचक्षुषाम् ॥ क्रियाधर्मविमुक्तानामशक्त्यासंवृतात्मनाम् ॥ ३६ ॥

हरसनइति ॥ ३२ ॥ तत्क्षयात्सुखक्षयात् तर्हिनित्यंसुखमेवकुतोनरानप्रार्थयंतेइत्याशंक्याह अबुधाइति यतोमूढाःअतोनित्यंसुखंमोक्षाख्यंनप्रशंसंत्यपिकिमुततदर्थंयतिष्यंते बुधायेनप्रशंसंतीतिपाठेयेनतीव्रवेदनादुःखेनहेतुनाबुधाःमोक्षंप्रशंसंतीतिसंबंधः ॥ ३३ ॥ ततोविषयस्पर्शानांतीव्रवेदनाकरत्वाद्धेतोःसर्वस्यविवेकिनोज्यायसेफलार्थंफलायमोक्षाय गुणाःशमादयोभवंत्युत्पद्यंतेतनश्चतंकामार्थौनाभिभवितुंशक्नुतइत्याह धर्मेति ॥ ३४ ॥ ननुसर्वंप्रारब्धकर्माधीनंकिमैहिकेनयत्नेनेत्याशंक्यप्रारब्धप्रयत्नयोर्विषयौविभजते अप्रयत्नेति प्रारब्धकर्मोपस्थापिताःस्त्र्यन्नपानादयःसेव्याःतेषुहिकचित्फलविसंवाददर्शनेनपुरुषकारस्यदौर्बल्यात् धर्मेहिपुरुषकारप्राबल्यं अन्यथाविधिनिषेधशास्त्रमनर्थकंस्यादितिभावः ॥ ३५ ॥ मानिनामिति पूर्वार्धोक्तानामुचिताक्रियाउत्तरार्धोपात्तैःकर्तुमशक्येत्यर्थः संवृतात्मनांमूढमनसां ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उभयेषांधर्मान्वित्तजते क्रियमाणमित्यादिना कर्मयज्ञादिकं मानुषंमनुष्योहमित्यभिमानवताकृतं यस्मादेवंतस्मात्तेषांशास्त्रचक्षुषांतपसोविचारादन्यत्कर्मनविद्यते ॥ ३७ ॥ संवृतात्मनांधर्ममाह सर्वात्मनेति कर्मनिश्चयंयज्ञादौवृद्धिं ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमो०नै०भा०षण्णवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९६ ॥ ॥७॥ ॥एवंधर्मान्श्रुत्वोत्तरोत्तरमुत्कर्षंप्रपित्सुःपृच्छति वर्णइति तत्रवर्णाःपूर्वोक्ताःषट्कृष्णधूम्रनीलरक्तपीतश्वेताःक्रमेणवृद्धिसत्त्वेतमोरजोंशयोराधिक्यसाम्यापकर्षजाः तत्रविशेषःस्वाभाविकवर्णादाधिक्यंतमोरजसोर्ह्रासइत्यर्थः ॥ १ ॥ यदेतदिति सात्त्विकस्यब्रह्मणोऽपत्यैर्लोकैःसात्त्विकैरेवब्राह्मणैर्भवितव्यंकथंरजआदिप्रधानंक्षत्रादिविशेषजातिग्रहणंततउत्पन्नस्येत्याक्षेपार्थः ॥ २ ॥ ३ ॥तपसोप्यपकर्षःकुतइत्यतआह सुक्षेत्रादिति सात्त्विकयोर्दंपत्योःपुण्यःसंभव

क्रियमाणंयदाकर्मनाशंगच्छतिमानुषम् ॥ तेषांनान्यद्दतेलोकेतपसःकर्मविद्यते ॥ ३७ ॥ सर्वात्मनानुकुर्वीतगृहस्थःकर्मनिश्चयम् ॥ दाक्ष्येणहव्यकव्यार्थंस्वधर्मे विचरन्नृप ॥ ३८ ॥ यथानदीनदाःसर्वेसागरेयांतिसंस्थितिम् ॥ एवमाश्रमिणःसर्वेगृहस्थेयांतिसंस्थितिम् ॥ ३९ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०पराशरगीतायांषण्णवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९६ ॥ ॥७॥ ॥जनकउवाच॥ ॥वर्णोविशेषवर्णानांमहर्षेकेनजायते ॥ एतदिच्छाम्यहंज्ञातुंतद्ब्रूहिवदतांवर ॥१॥ यदेतज्जायतेपत्यंसएवायमितिश्रुतिः ॥ कथंब्राह्मणतोजातोविशेषग्रहणंगतः ॥ २ ॥ ॥पराशरउवाच॥ ॥एवमेतन्महाराजयेनजातःसएवसः ॥ तपसस्त्वपकर्षेणजातिग्रहणतांगतः ॥ ३ ॥ सुक्षेत्राच्चसुबीजाच्चपुण्योभवतिसंभवः ॥ अतोन्यतरतोहीनादवरोनामजायते ॥ ४ ॥ वक्त्राद्भुजाभ्यामूरुभ्यांपद्भ्यांचैवाथजज्ञिरे ॥ सृजतःप्रजापतेर्लोकानितिधर्मविदोविदुः ॥ ५ ॥ मुखजाब्राह्मणास्तातबाहुजाःक्षत्रियाःस्मृताः ॥ ऊरुजाधनिनोराजन्पादजाःपरिचारकाः ॥ ६ ॥ चतुर्णामेववर्णानामागमःपुरुषर्षभ ॥ अतोन्येत्वतिरिक्तायेतेवैसंकरजाःस्मृताः ॥ ७ ॥ क्षत्रियातिरथांबष्ठाउग्रावैदेहकास्तथा ॥ श्वपाकाःपुल्कसाःस्तेनानिषादाःसूतमागधाः ॥ ८ ॥ अयोगाःकरणाव्रात्याश्चांडालाश्चनराधिप ॥ एतेचतुर्भ्योवर्णेभ्योजायंतेवैपरस्परात् ॥ ९ ॥ ॥जनकउवाच॥ ॥ब्रह्मणैकेनजातानांनानात्वंगोत्रतःकथम् ॥ बहूनीहहिलोकेवैगोत्राणिमुनिसत्तम ॥ १० ॥यत्रतत्रकथंजाताःस्वयोनिंमुनयोगताः ॥ शुद्धयोनौसमुत्पन्नावियोनौचतथापरे ॥ ११ ॥

स्तयोरन्यतरस्यहीनत्वेहीनइत्यर्थः ॥ ४ ॥ अन्यतरहीनत्वमपिकुतइत्याशंक्योत्पत्तिस्थानभेदादित्याह वक्त्रादितिद्वाभ्यां ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अंबष्ठादीनांस्वरूपंजातिविवेकाद्विवेक्तव्यं सवर्णाब्राह्मणान्सूते राज्ञीमूर्धावसिक्तकं वैश्यांबष्ठंनिषादंतुशूद्रापारसवश्चसइत्यादिना ॥ ८ ॥ ९ ॥ ननुनिरवयवादव्याकृताज्जगज्जातमितिसर्वत्रश्रूयतेतत्रकुतोवयवकल्पनेतिशंकते ब्रह्मणेति ब्राह्मणेतिपाठेएकेनब्रह्मणेत्यध्याहर्तव्यं नानात्वंब्रह्मक्षत्रियादिभावेनभिन्नत्वं गोत्रतोऽन्वयतः गोत्राणिब्रह्मक्षत्रियादीन्युग्रांबष्ठादीनिच तस्माज्जातितारतम्यमयुक्तमित्यर्थः ॥ १० ॥ तस्यादरेपिव्यभिचारमाह यत्रेति यथाकाशीवताशूद्रायामुत्पादिताःपुत्राब्राह्मणत्वंनीतानतुतेनिषादत्वंप्राप्ताइत्यर्थः तस्मात्कारणद्वाराकार्यद्वारावाजातिभेदोनयुक्तइतिभावः ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तदेतदभ्युपगमेनैवपरिहरिष्यन्नस्यार्थस्यदुर्ग्रहत्वमाह राजन्निति अपकृष्टेनवर्णतारतम्यदृष्टिमतारजस्तमोग्रस्तेन ॥ १२ ॥ १३ ॥१४॥१५॥ १६ ॥ मूलेति मूलंकार्यंब्रह्मतत्रचत्वारिगोत्राणिनामानिसमुत्पन्नानि गुणयोगात् तथाचश्रुतिः एतमंगिराइत्याचक्षतेंगानांहिरसस्तेनेतितंदेवाअब्रुवन्वयंवैनःसर्वेषांवसिष्ठइतितस्माद्वसिष्ठइत्याचक्षतएतमेवसंतमित्यादिका ॥ १७ ॥ कर्मतोन्यानिगोत्राणि तस्येदंविश्वंमित्रमासीद्यदिदंकिंचतस्माद्विश्वामित्रइत्याचक्षतएतमेवसंतमित्यादिश्रुतेःकर्मजान्येवसर्वाणिगोत्राणि परमात्मनिकर्मजन्यैववर्णाश्रमगोत्रकल्पनेतिग्रंथद्वैकार्थः तानिचगोत्राणितपसार्जितनामधेयापरप

पराशरउवाच॥ ॥राजन्नैतद्भवेद्ग्राह्यमपकृष्टेनजन्मना॥ महात्मनांसमुत्पत्तिस्तपसाभावितात्मनाम्॥ १२ ॥ उत्पाद्यपुत्रान्मुनयोनृपतेयत्रतत्रह ॥ स्वेनैवतपसातेषामृषित्वंविदधुःपुनः ॥ १३ ॥ पितामहश्चमेपूर्वमृष्यशृंगश्चकाश्यपः ॥ वेदस्तांड्यःकृपश्चैवकाक्षीवत्कमठादयः ॥ १४ ॥ यवक्रीतश्चनृपतेद्रोणश्चवदतांवरः ॥ आयुर्मतंगोदत्तश्चद्रुमदोमात्स्यएवच ॥ १५ ॥ एतेस्वांप्रकृतिंप्राप्तावैदेहतपसोश्रयात् ॥ प्रतिष्ठितावेदविदोदमेनतपसैवहि ॥ १६ ॥ मूलगोत्राणिचत्वारिसमुत्पन्नानिपार्थिव ॥ अंगिराःकश्यपश्चैववसिष्ठोभृगुरेवच ॥ १७ ॥ कर्मतोन्यानिगोत्राणिसमुत्पन्नानिपार्थिव ॥ नामधेयानितपसातानिचग्रहणंसताम् ॥ १८ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ विशेषधर्मान्वर्णानांप्रब्रूहिभगवन्मम ॥ ततःसामान्यधर्मांश्चसर्वत्रकुशलोह्यसि ॥ १९ ॥ ॥ पराशरउवाच ॥ ॥ प्रतिग्रहोयाजनंचतथैवाध्यापनंनृप ॥ विशेषधर्माविप्राणांरक्षाक्षत्रस्यशोभना ॥ २० ॥ कृषिश्चपाशुपाल्यंचवाणिज्यंचविशामपि ॥ द्विजानांपरिचर्याचशूद्रकर्मनराधिप ॥ २१ ॥ विशेषधर्मान्नृपतेवर्णानांपरिकीर्तिताः ॥ धर्मान्साधारणांस्तातविस्तरेणशृणुष्वमे ॥ २२ ॥ आनृशंस्यमहिंसाचाप्रमादःसंविभागिता ॥ श्राद्धकर्मातिथेयंचसत्यमक्रोधएवच ॥ २३ ॥ स्वेषुदारेषुसंतोषःशौचंनित्यानसूयता ॥ आत्मज्ञानंतितिक्षाचधर्माःसाधारणानृप ॥ २४ ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यास्त्रयोवर्णाद्विजातयः ॥ अत्रतेषामधीकारोधर्मेषुद्विपदांवर ॥ २५ ॥ विकर्मावस्थितावर्णाःपतंतिनृपतेत्रयः ॥ उन्नमंतियथासंतमाश्रित्येहस्वकर्मसु ॥ २६ ॥ नचापिशूद्रःपततीतिनिश्चयोनचापिसंस्कारमिहार्हतीतिवा ॥ श्रुतिप्रवृत्तंनचधर्ममाप्नुतेनचास्यधर्मेप्रतिषेधनंकृतम् ॥ २७ ॥

र्यायाणि सतांग्रहणमार्षेयंवरणंविवाहादिश्रौतस्मार्तव्यवहारालंबनंभवतीतिशेषः ॥ १८ ॥ एवंवर्णाद्युत्पत्तिंज्ञात्वातदीयान्सामान्यविशेषधर्मान्पृच्छति विशेषेति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ आनृशंस्यादित्रयोदशकोगणःसर्ववर्णाश्रमसाधारणः ॥ २३ ॥ २४ ॥ अधीकारः उपसर्गस्यघञ्यमनुष्येबहुलमितिदीर्घः धर्मेषुपूर्वोक्तेषु ॥ २५ ॥ विकर्मनिषिद्धंकर्म स्वकर्मसुसंतंनरमाश्रित्यवर्णाःसत्त्वादिगुणजाउन्नमंति ॥ २६ ॥ नचेति संस्काराहोंहितदभावेपतेन्नत्वयंतथेत्यर्थः धर्मेआनृशंस्यादित्रयोदशकरूपे ॥ २७ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हेवैदेहद्विजाःशूद्रंकंप्रजापतिंब्राह्मणतुल्यमाहुः अहंतुतंविष्णुंक्षत्रियतुल्यंपश्यामि ब्रह्मविष्णूहिब्राह्मणक्षत्रियौ यथोक्तंद्रोणपर्वणिद्रोणंप्रकृत्य ब्रह्मकल्पोभवद्ब्राह्मेक्षात्रेनारायणोपमइतिप्राञ्चः वस्तुतस्तुये
स्थूलंशरीरंत्यक्त्वालिंगमेवात्मत्वेनप्रतिपन्नास्तेविदेहाः येतुस्थूलसूक्ष्मेत्यक्त्वाप्रधानाख्यंकारणमात्मत्वेनप्रतिपन्नास्तेप्रकृतिलयाः त्रयमतिक्रांताब्राह्मणाः आद्यस्यमुक्तिर्जन्मद्वयेनव्यवहिता द्वितीयस्यैकेनां
ऽत्यस्यसद्यःएवंसतिद्विजाःशूद्रंवैदेहकंविदेहेपुविदितंप्राहुः शूद्रोविट्क्षत्रजन्मनीप्राप्यब्राह्मणोभवतीत्यर्थः स्वमतेतुसप्रधानमतएकमेवजन्मप्राप्यमुच्यतेइति ॥ २८ ॥ नन्वयज्ञस्यशूद्रस्यचित्तशुद्ध्यभावा
त्कथंविदेहत्वादिकंस्यादतआह सतामिति सतांवृत्तंदमदयाज्ञानादि निहीनाःशूद्राः उद्दिधीर्षवआत्मानमुद्धर्तुमिच्छवः निहीनानुज्जिहीर्षवइतिपाठेकामादीन्दोषानुज्जिहीर्षवउच्छेत्तुमिच्छवइत्यर्थः

वैदेहकंशूद्रमुदाहरंतिद्विजामहाराजश्रुतोपपन्नाः॥ अहंहिपश्यामिनरेंद्रदेवंविश्वस्यविष्णुंजगतःप्रधानम् ॥ २८ ॥ सतांवृत्तमधिष्ठायनिहीनाउद्दिधीर्षवः॥ मंत्र
वर्जनदुष्यंतिकुर्वाणाःपौष्टिकीःक्रियाः॥ २९ ॥ यथायथाहिसद्वृत्तमालंबंतीतरेजनाः॥ तथातथासुखंप्राप्यप्रेत्यचेहचमोदते ॥ ३० ॥ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ किं
कर्मदूषयत्येनमथोजातिर्महामुने॥ संदेहोमेसमुत्पन्नस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३१ ॥ ॥ पराशरउवाच ॥ ॥ असंशयंमहाराजउभयंदोषकारकम् ॥ कर्मचैवहि
जातिश्चविशेषंतुनिशामय ॥ ३२ ॥ जात्याचकर्मणाचैवदुष्टंकर्मनसेवते ॥ जात्यादुष्टश्चयःपापंनकरोतिसपूरुषः ॥ ३३ ॥ जात्याप्रधानंपुरुषंकुर्वाणंकर्मधिक्कृ
तम् ॥ कर्मतद्दूषयत्येनंतस्मात्कर्मनशोभनम् ॥ ३४ ॥ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ कानिकर्माणिधर्म्याणिलोकेस्मिन्द्विजसत्तम ॥ नहिंसंतीहभूतानिक्रियमाणानिसर्व
दा ॥ ३५ ॥ ॥ पराशरउवाच ॥ ॥ शृणुमेत्रमहाराजयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ यानिकर्माण्यहिंस्राणिनरंत्रायंतिसर्वदा ॥ ३६ ॥ संन्यस्याग्नीनुदासीनाःपश्यंति
विगतज्वराः॥ नैःश्रेयसंकर्मपथंसमारुह्ययथाक्रमम् ॥ ३७ ॥ प्रश्रिताविनयोपेतादमनित्याःसुसंशिताः ॥ प्रयांतिस्थानमजरंसर्वकर्मविवर्जिताः ॥ ३८ ॥ सर्वे
वर्णाधर्मकार्याणिसम्यक्कृत्वाराजन्सत्यवाक्यानिचोक्त्वा ॥ त्यक्त्वाधर्मंदारुणंजीवलोकेयांतिस्वर्गंनात्रकार्योविचारः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिप
र्व॰मोक्षधर्मपर्वणिपराशरगीतायांसप्तनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २९७॥ ॥७॥

॥ २९ ॥ मोदतेमोदंते ॥ ३० ॥ एनंनरंदूषयतिहीनतांनयति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ दुष्टकर्मत्यागेजातिकर्मणोर्द्वयोरन्यतरस्यापिचहेतुत्वमाहद्वाभ्यां जात्येति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ संन्यस्याग्नीनूपारि
व्राज्यंकृत्वेत्यर्थः यथाक्रमंवितर्कविचारानंदास्मिताख्यासुयोगभूमिषुपूर्वपूर्वभूमिकांत्यक्त्वोत्तरोत्तरभूमिकामारुह्य कर्मपथंयोगं ॥ ३७ ॥ प्रश्रिताःश्रद्धावंतः सुसंशिताअतिसूक्ष्मबुद्धयः ॥ ३८ ॥ त्य
क्त्वाअधर्ममितिच्छेदः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९७ ॥ ॥७॥ ॥७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कानिधर्मकार्याणीत्यपेक्षायामाह पितेति निर्गुणानांभक्त्यादिहीनानांपित्रादयोयथोक्तंसेवाफलंदातुंनप्रभवंति येतुभक्तास्तेपित्रादिसेवाफलंप्राप्नुवंत्येवेत्यर्थः ॥ १ ॥ लाभंलाभहेतुं जिताइंद्रियार्थायैस्ते
शब्दादिविषयजयिनः ॥ २ ॥ ३ ॥ पारिबर्हैरथाश्वकवचादिभिः अनुद्यंतमायुधमप्रेरयंतमुद्यहीनंवा ॥४॥ अतिक्रमेज्जयेत् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ दिष्टांतोमृत्युः ॥८॥ स्निग्धैर्मात्रादिभिः क्रियमाणान्यभ्यं
गादीनि नायुरिति परप्राणैःप्राणान्नपोषयेत् ॥ ९॥ गृहस्थानामिति विनाशंबंधक्षयं यद्वा विःपक्षीपरमात्मा पुरःसपक्षीभूत्वाहिरण्मयःशकुनिर्ब्रह्मनाम द्वासुपर्णाइत्यादिश्रुतिषुपरमात्मनिपक्षिवाचिशब्द
प्रयोगदर्शनात् तेन इत्थंभावेतृतीया परमात्मभावेनशंपरमानंदमभिकांक्षतामित्यर्थः पुलिनेषुपुलिनवत्सुतीर्थेषुनिधनंमरणंश्रेयःक्रियावतांतीर्थवास्युचितकर्मवतां तथाचस्मृतिः यस्यहस्तौचपादौचमनश्चै

॥ पराशरउवाच ॥ ॥ पितासखायोगुरवस्त्रियश्चननिर्गुणानांप्रभवंतिलोके ॥ अनन्यभक्ताःप्रियवादिनश्चहिताश्चवश्याश्चतथैवराजन् ॥ १ ॥ पितापरंदैवतंमा
नवानांमातुर्विशिष्टंपितरंवदंति ॥ ज्ञानस्यलाभंपरमंवदंतिजितेंद्रियार्थाःपरमाप्नुवंति ॥ २ ॥ रणाजिरेयत्रशराग्निसंस्तरेनृपात्मजोघातमवाप्यदह्यते ॥ प्रया
तिलोकानमरैःसुदुर्लभान्निषेवतेस्वर्गफलंयथासुखम् ॥ ३ ॥ श्रांतंभीतंभ्रष्टशस्त्रंरुदंतंपराङ्मुखंपारिबर्हैश्चहीनम् ॥ अनुद्यंतंरोगिणंयाचमानंनवैहिंस्याद्बालवृ
द्धौचराजन् ॥ ४ ॥ पारिबर्हैःसुसंयुक्तमुद्यतंतुल्यतांगतम् ॥ अतिक्रमेत्तंनृपतिःसंग्रामेक्षत्रियात्मजम् ॥५॥ तुल्यादिहवधःश्रेयान्विशिष्टाच्चेतिनिश्चयः ॥ निहीना
त्कातराच्चैवकृपणाद्गर्हितोवधः ॥ ६ ॥ पापात्पापसमाचारान्निहीनाच्चनराधिप ॥ पापएषवधःप्रोक्तोनरकायेतिनिश्चयः ॥७॥ नकश्चित्त्रातिवैराजन्दिष्टांतव
शमागतम् ॥ सावशेषायुषंचापिकश्चिन्नैवापकर्षति ॥ ८ ॥ स्निग्धैश्चक्रियमाणानिकर्माणीहनिवर्तयेत् ॥ हिंसात्मकानिसर्वाणिनायुरिच्छेत्परायुषा ॥ ९ ॥ गृह
स्थानांतुसर्वेषांविनाशमभिकांक्षताम् ॥ निधनंशोभनंतातपुलिनेषुक्रियावताम् ॥ १० ॥

वसुसंयतं विद्यातपश्चकीर्तिश्चसतीर्थफलमश्नुतइति पुलिनेष्वपिसमुद्रगामिन्यएवनद्यःप्रशस्ताः तथाचश्रुतिः इदंतेन्याभिरसमानमद्भिर्याःकाश्चसिंधुंप्रवहंतिनद्यः सर्पोजीर्णामिवत्वचंजहातिपापंसशिरस्को
भ्युपेत्येति योप्सुनावंप्रतिष्ठितांवेदप्रत्येवतिष्ठतीतिच नावंतारकाख्यांप्रणवरूपांब्रह्मविद्यां यद्यप्येवंसर्वासामपांब्रह्मविद्याप्रदत्वंप्राप्तंतथापियथापुरोडाशंचतुर्धाकरोत्याग्नेयंचतुर्धाकरोतीतिवत्सामान्यशास्त्रं
विशेषेणावरुध्यतेएवमत्रहिजंतोःप्राणेषूत्क्रममाणेषुरुद्रस्तारकंब्रह्मव्याचष्टेयेनासावमृतीभूत्वामोक्षीभवतीतिविशेषश्रुतेरविमुक्तांतर्गतास्वेवाप्सुतन्नियम्यते अत्राप्यप्सुइतिश्रौतसप्तमीपुलिनेष्वितिपदेनसा
मीप्येव्याख्याता तेनाऽपांसमीपेपिमरणंयुक्तं ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तच्चनहठेनसंपादनीयमित्याह आयुषीति तथाहितेनहियदृच्छामरणप्रकारेणयदकारणाद्भवत्यज्ञानमात्रापनयेनस्वतःसिद्धमोक्षंरूपंतत्कारणैस्तीर्थमरणैर्हठादुपपादितंभवति यथोक्तंवासिष्ठेखिलग्रंथे मोक्षक्षेत्रेविमूढांतःकरणायेथवामृताः क्षेत्रमाहात्म्यतस्तेपिसंतिक्षेत्रफलान्विताइति विमूढांतःकरणाइदंमुक्तिक्षेत्रमित्यप्यजानंतः क्षेत्रफलंमोक्षस्तदन्वितामुक्ताइत्यर्थः अत्रहिजंतोरित्युदाहृतश्रुत्यायद्यप्यत्राप्यज्ञानापनयोस्त्येवतथापिसएवात्रशमादिकंविनामरणेनहठात्साध्यतइतिमोक्षस्यापिहठसाध्यत्वमुपचारादुक्तंभवति ॥ ११ ॥ तीर्थेपिहठान्मरणंनिंदति तथेति देहात् ल्यब्लोपेपंचमी देहंप्राप्ययेनपुंसापंचत्वमित्यनुकृष्यते उपपादितंहठेनजलप्रवेशादिनासंपादितं तस्यतथाशरीरंपूर्वदेहप्रकारमेवशरीरंभवति देहत्यागीयातनाशरीरंप्राप्नोतीत्यर्थः सोयमध्वानंमोक्षमार्गंगतोपिकुत्सितत्वादध्वानंगतकः यतोयंमोक्षक्षेत्रेपिगृहाद्गृहंदेहाद्देहंप्राप्तः ॥ १२ ॥ तत्किमस्यमोक्षोनास्त्येवेत्याशंक्याह द्वितीयमिति तत्रगृहाद्गृहांतरप्राप्तौद्वितीयंकारणंकाश्यांमृतस्यापियातनादेहप्राप्तावेकंकारणंहठमरणमभूत् ततोपिदेहांतर

आयुषिक्षयमापन्नेपंचत्वमुपगच्छति॥ तथाप्यकारणाद्भवतिकारणैरुपपादितम्॥११॥ तथाशरीरंभवतिदेहाद्येनोपपादितम्॥अध्वानंगतकश्चायंप्राप्तश्चायं गृहाद्गृहम्॥१२॥ द्वितीयंकारणंतत्रनान्यत्किंचनविद्यते॥तद्देहंदेहिनांयुक्तंमोक्षभूतेषुवर्तते॥१३॥ शिरास्नाय्वस्थिसंघातंबीभत्सामेध्यसंकुलम्॥ भूतानामिंद्रियाणांचगुणानांचसमागमम्॥१४॥ त्वगंतंदेहमित्याहुर्विद्वांसोऽध्यात्मचिंतकाः॥ गुणैरपिपरिक्षीणंशरीरंमर्त्यतांगतम्॥१५॥ शरीरिणापरित्यक्तंनिश्चेष्टंगतचेतनम्॥ भूतैःप्रकृतिमापन्नैस्ततोभूमौनिमज्जति॥१६॥

प्राप्तौद्वितीयंकारणंनास्ति तस्ययातनादेहस्यभोगदेहत्वेनकर्मदेहत्वाभावाद्देहांतरोत्पादकत्वंनास्तीत्यर्थः तद्देहंक्लीबत्वमार्षं देहिनांसोपियातनादेहोमोक्षभूतेषुमोक्षयोग्येषुरुद्रपिशाचेषुयुक्तमात्महत्यापापनिर्हरणाययातनार्थंयोजितंवर्तते ॥ १३ ॥ यातनादेहस्यस्वरूपमेतद्देहतुल्यमित्याह शिरेति गुणानांविषयाणांवासनामयानां ॥ १४ ॥ त्वगंतंत्वगेवांऽतेसमीपेयस्य त्वगस्थिमात्रंमेदोमांसवर्जितमित्यर्थः गुणैःसौंदर्यादिभिः मर्त्यतांवायंवीयमपिपूर्ववासनावशान्मनुष्यतामिवगतं॥ १५॥ अतएवतन्नाशोपिमर्त्यशरीरनाशवदेवेत्याह शरीरिणेति कंचुकिनाकंचुकमिवमुक्तेनपरित्यक्तं भूतैरपंचीकृतैः प्रकृतिंस्वंस्वंकारणं यद्वा भूतैर्यातनादेहारंभकैः प्रकृतिमात्मानंप्राप्तैःएवमेवास्यपरिद्रष्टुरिमाःषोडशकलाःपुरुषायणाःपुरुषंप्राप्यास्तंयंतीतिश्रुतेस्ततोभूमौनिमज्जतिलोकदृष्ट्या तथाचनतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतेइतिप्राणानांप्रत्यगात्मनिविलयदृष्ट्याऽयंप्रदर्श्यसउच्छ्रयत्याध्मातोमृतःशेतइतिलोकदृष्ट्याशरीरस्यभूमौलयोपिश्रुत्याप्रदर्शितः इदमपिरुद्रपिशाचानामेवदृष्ट्यानत्वस्मदृष्ट्यातेष्वेवतस्यवर्तनादितिध्येयं ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुपाद्मेमाघमाहात्म्येवाराणस्यांमृतस्यापिब्राह्मणस्यदशजन्मानिस्मर्यंतेतत्कथंद्वितीयंकारणंतत्रेतिजन्मांतरप्रापकंकारणांतरंतस्यनास्तीत्युक्तमित्याशंक्याहार्धेन भावितमिति तत्पिशाचशरीरंकर्मयोगेन आत्महत्यायाइवब्रह्महत्यादीनामनेकजन्मप्रापकाणामनेकेषांकर्मणांकाश्यांकृतानांसंभवात्तत्कर्मवासनयातत्रतत्रयातनाशरीरेजायते नचैवंदेशांतरमरणादविशेषइत्याशंक्याह इदमिति इदंयातनाशरीरादन्यद्यत्रयत्रविषयेनिमग्नंसत्म्रियतेतत्तत्स्वभावस्तद्रूपोऽपरोविसर्गोजन्मकर्मणःफलभूतोदृष्टःयातनाशरीरंविसर्गस्तुत्यक्तशरीरसजातीयोनभवतीत्यर्थः विमर्दइतिपाठेपिसएवार्थः ॥ १७॥ यातनादेहस्यतुततोवैलक्षण्यमाह नजायतइति भूतात्मारुद्रपिशाचः नजायतेस्वेनरूपेणनाविर्भवतियावत्पापक्षयं ॥ १८ ॥ आयतनमधिष्ठानंप्राप्योपाधिजनितकालुष्यत्यागेनावगम्य आयतनस्वरूपमाह मन

भावितंकर्मयोगेनजायतेतत्रतत्रह ॥ इदंशरीरंवैदेहम्रियतेयत्रयत्रह ॥ ॥ तत्स्वभावोपरोदृष्टोविसर्गःकर्मणस्तथा ॥ १७ ॥ नजायतेतुनृपतेकंचित्कालमयंपुनः ॥ परिभ्रमतिभूतात्माद्यामिवांबुधरोमहान् ॥ १८ ॥ सपुनर्जायतेराजन्प्राप्येहायतनंनृप ॥ मनसःपरमोह्यात्माइंद्रियेभ्यःपरंमनः ॥ १९ ॥ विविधानांचभूतानां जंगमाःपरमानृप ॥ जंगमानामपितथाद्विपदाःपरमामताः ॥ द्विपदानामपितथाद्विजावैपरमाःस्मृताः ॥ २० ॥ द्विजानामपिराजेंद्रप्रज्ञावंतःपरामताः ॥ प्राज्ञानामात्मसंबुद्धाःसंबुद्धानाममानिनः ॥ २१ ॥ जातमन्वेतिमरणंनृणामितिविनिश्चयः ॥ अंतवंतिहिकर्माणिसेवंतेगुणतःप्रजाः ॥ २२ ॥ आपन्नेतूत्तरांकाष्ठांसूर्येयोनिधनंव्रजेत् ॥ नक्षत्रेचमुहूर्तेचपुण्येराजन्सपुण्यकृत् ॥ २३ ॥ अयोजयित्वाक्लेशेनजनंप्लाव्यचदुष्कृतम् ॥ मृत्युनात्मकृतेनेहकर्मकृत्वात्मशक्तिभिः ॥ २४ ॥ विषमुद्बंधनंदाहोदस्युहस्तात्तथावधः ॥ दंष्ट्रिभ्यश्चपशुभ्यश्चप्राकृतोवधउच्यते ॥ २५ ॥ नचैभिःपुण्यकर्माणोयुज्यंतेचाभिसंधिजैः ॥ एवंविधैश्चबहुभिरपरैःप्राकृतैरपि ॥ २६ ॥ ऊर्ध्वंभित्त्वाप्रतिष्ठंतेप्राणाःपुण्यवतांनृप ॥ मध्यतोमध्यपुण्यानामधोदुष्कृतकर्मणाम् ॥ २७ ॥ एकःशत्रुर्नद्वितीयोस्तिशत्रुरज्ञानतुल्यःपुरुषस्य राजन् ॥ येनावृतःकुरुतेसंप्रयुक्तोघोराणिकर्माणिसुदारुणानि ॥ २८ ॥

सइति निःसंकल्पमेवमोक्षलक्षणमित्यर्थः तस्मान्निःसंकल्पस्तटस्थस्तिष्ठेत्तन्मोक्षलक्षणमितिमैत्रायणीयश्रुतेः ॥ १९ ॥ एवंजंतुतारतम्यवर्जितांदेशविशेषायत्तांगतिमुक्त्वाकालायत्तांगतिंवक्तुंजंतुतारतम्यं तावदाह विविधानामिति ॥ २० ॥ आत्मसंबुद्धायोगिनः अमानिनोयोगैश्वर्यकृतदर्पहीनाः ॥ २१ ॥ दर्पत्यागमूलंविवेकमाह जातमिति ॥ २२ ॥ पुण्यकृत्ब्रह्मलोकंगंतुमधिकारीत्यर्थः ॥ २३ ॥ तत्रमुख्यंसाधनंजनंक्लेशेनअयोजयित्वेति अत्रापियादृच्छिकमेवमरणंश्रेयइत्याह मृत्युनेति आत्मकृतेनकालजेन ॥ २४ ॥ विषमिति योगीअत्यंतव्याधिपीडाग्रस्तोपिदुर्मरणंनेच्छेदित्यर्थः ॥२५॥२६॥ उत्तरायणेमृतानांपुण्यकृतांगतिमाह ऊर्ध्वमिति सूर्यमंडलंभित्त्वेत्यर्थः सूर्यद्वारेणतेविरजाःप्रयांतीतिश्रुतेः मध्यतोमनुष्यलोके प्रासंगिकोयमर्धश्लोकः ॥ २७ ॥ देशकालनिरपेक्षागतिस्तुकेवलमज्ञानाख्यशत्रोरपगममात्रादेवेत्याह एकइतिद्वाभ्यां ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यस्यप्रबाधनार्थंश्रुतिधर्मंयुक्तंयथास्यात्तथावृद्धानुपास्यप्रभवेत सोऽज्ञानशत्रुःप्रज्ञाशरेणोन्मथितःपरैतिनश्यतिहेराजपुत्र ॥ २९ ॥ आश्रमत्रयधर्मःप्रज्ञाप्राप्तावुपायइत्याह अधीत्येति श्रेयःस्थित्वाश्रे योर्थंतिष्ठतिसंनद्धोभवतीतिश्रेयःस्थित्वामोक्षकामः आतोमनिन्कनिब्वनिपश्चेतिक्वनिबंतोयंशब्दः॥ ३० ॥ अध्ययनादियोग्यांनृयोनिंप्रशंसति उपभोगैरितिचतुर्भिः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ योधर्माव मंतासकामात्माभवेत्सचकामेनवंच्यते ॥ ३४ ॥ प्रीतिपुराणेनप्रीत्याचिरंतनेन पुरोगेणेतिपाठःस्वच्छः दीपोपमानिस्नेहेनसंवर्धनीयानि यावदर्थान्सर्वान्विषयान् दयावान्भूतानिपश्यतिविरक्तोर्थान्नपश्य

प्रबाधनार्थंश्रुतिधर्मयुक्तंवृद्धानुपास्यप्रभवेतयस्य ॥ प्रयत्नसाध्योहिसराजपुत्रप्रज्ञाशरेणोन्मथितःपरैति ॥ २९ ॥ अधीत्यवेदंतपसाब्रह्मचारीयज्ञान्शक्त्यासं निसृज्येहपंच ॥ वनंगच्छेत्पुरुषोधर्मकामःश्रेयःस्थित्वास्थापयित्वास्ववंशम् ॥ ३० ॥ उपभोगैरपित्यक्तंनात्मानंसादयेन्नरः॥ चंडालत्वेपिमानुष्यंसर्वथातातशो भनम् ॥ ३१ ॥ इयंहियोनिःप्रथमायांप्राप्यजगतीपते॥आत्मावैशक्यतेत्रातुंकर्मभिःशुभलक्षणैः॥३२॥ कथंनविप्रणश्येमयोनितोस्याइतिप्रभो ॥ कुर्वंतिधर्मंम नुजाःश्रुतिप्रामाण्यदर्शनात् ॥ ३३ ॥ योदुर्लभतरंप्राप्यमानुष्यंद्विषतेनरः ॥ धर्मावमंताकामात्माभवेत्सखलुवंच्यते ॥ ३४ ॥ यस्तुप्रीतिपुराणेनचक्षुषातातप श्यति ॥ दीपोपमानिभूतानियावदर्थान्नपश्यति ॥ ३५ ॥ सांत्वेनान्नप्रदानेनप्रियवादेनचाप्युत ॥ समदुःखसुखोभूत्वासपरत्रमहीयते ॥ ३६ ॥ दानंत्यागःशोभ नामूर्तिरद्भ्योभूपप्लाव्यंतपसावैशरीरम् ॥ सरस्वतीनैमिषपुष्करेषुयेचाप्यन्येपुण्यदेशाःपृथिव्याम् ॥ ३७ ॥ गृहेषुयेषामसवःपतंतितेषामथोनिर्हरणंप्रशस्तम् ॥ या नेनवैप्रापणंचश्मशानेशौचेननूनंविधिनाचैवदाहः ॥ ३८ ॥ इष्टिःपुष्टिर्यजनंयाजनंचदानंपुण्यानांकर्मणांचप्रयोगः ॥ शक्त्यापित्र्यंयच्चकिंचित्प्रशस्तंसर्वाण्या त्मार्थेमानवोयंकरोति ॥ ३९ ॥ धर्मशास्त्राणिवेदाश्चषडंगानिनराधिप ॥ श्रेयसोर्थेविधीयंतेनरस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ४० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतद्वैसर्वमाख्या तंमुनिनासुमहात्मना ॥ विदेहराजायपुराश्रेयसोर्थेनराधिप ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिपराशरगीतायांअष्टनवत्यधिकद्विशत तमोऽध्यायः ॥ २९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ पुनरेवतुपप्रच्छजनकोमिथिलाधिपः ॥ पराशरंमहात्मानंधर्मेपरमनिश्चयम् ॥ १ ॥

तियःसमहीयतेइत्युत्तरेणसंबंधः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ पुनरावृत्तिमर्तांगतिमाह दानमित्यादिना शोभनामूर्तिःशांताआकृतिः हेभूप अद्भ्योऽद्भिस्तपसाचशरीरंप्लाव्यंशोधनीयं तत्रआपःकत्याइत्यतआह सरस्व तीति अन्येकुरुक्षेत्राद्याः ॥ ३७ ॥ उक्तएवार्थेप्रकारांतरमाह गृहेष्विति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उक्तमर्थंसंक्षेपेणवक्तुमारभतेपुनरेवेत्याध्यायं ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रेयःश्रेयःसाधनं ॥ २ ॥ ज्ञानमेवपरागतिः हेज्ञानहेचिन्मात्रस्वरूप प्रत्यक्तिरेवपरागतिरित्यर्थः वापोदानं क्षेत्रेसत्पात्रे बीजमितिपाठेबीजमिवन्युप्तमितिसएवार्थः ॥३ ॥ किंकृतंनविनश्यतीत्यस्यैवोत्तरं प्रायेणाध्यायशेषः अधर्मेतिच्छेदः अभयंकृतमभयंकरंदानंदत्त्वासंन्यासंकृत्वेत्यर्थः सिद्धिंमोक्षमनिवर्तनंस्थानं इदंचतुर्थंप्रश्नस्योत्तरं ॥ ४ ॥ अभयंसर्वभूतेभ्योयोददातितमभितःसदाऽभयंवर्तते ॥ ५ ॥ बुद्धिमानासंगशून्यः दुर्बुद्धिर्मनसाविषयसंगवान् ॥ ६ ॥ श्लिष्यतेआलिंगति तङार्षः पर्णवत्पर्णमिव ॥ ७ ॥ कारणाफलदानात्मिकाक्रियातन्निर्वृत्त्यपेक्षी समभिपद्यतेफलंप्राप्नोति ततोऽधर्मात् कर्ता कर्तृत्वाभिमानी ॥ ८ ॥ नभिद्यंतेकर्मफलैर्नक्लिश्यंति तेषांकर्माश्लेषात् कंस्तर्हिभिद्यतेऽतआह बुद्धीति नबुध्यतेदुश्चेष्टितमितिशेषः ॥ ९ ॥ १० ॥ यथानद्यांबद्धःसेतुर्नैवसीदति स्रोतःपुष्टिंकरोति एवमस

॥जनकउवाच॥ ॥किंश्रेयःकागतिर्ब्रह्मन्किंकृतंनविनश्यति॥क्वगतोननिवर्तेततन्मेब्रूहिमहामते॥२॥ ॥पराशरउवाच॥ ॥असंगःश्रेयसोमूलंज्ञानंज्ञानगतिःपरा॥चीर्णंतपोनप्रणश्येद्वापःक्षेत्रेननश्यति॥३॥छित्त्वाऽधर्ममयंपाशंयदाधर्मेभिरज्यते॥दत्त्वाभयकृतंदानंतदासिद्धिमवाप्नुते॥४॥योददातिसहस्राणिगवामश्वशतानिच॥अभयंसर्वभूतेभ्यःसदातमभिवर्तते॥५॥वसन्विषयमध्येपिनवसत्येवबुद्धिमान्॥संवसत्येवदुर्बुद्धिरसत्सुविषयेष्वपि॥६॥नाधर्मःश्लिष्यतेप्राज्ञंपयःपुष्करपर्णवत्॥अप्राज्ञमधिकंपापंश्लिष्यतेजतुकाष्ठवत्॥७॥नाधर्मःकारणापेक्षीकर्तारमभिमुंचति॥कर्ताखलुयथाकालंततःसमभिपद्यते॥८॥नभिद्यंतेकृतात्मानआत्मप्रत्ययदर्शिनः॥बुद्धिकर्मेंद्रियाणांहिप्रमत्तोयोनबुध्यते॥शुभाशुभेप्रसक्तात्माप्राप्नोतिसुमहद्भयम्॥९॥वीतरागोजितक्रोधःसम्यग्भवतियःसदा॥विषयेवर्तमानोपिनसपापेनयुज्यते॥१०॥मर्यादायांधर्मसेतुर्निबद्धोनैवसीदति॥पुष्टस्रोतइवासक्तःस्फीतोभवतिसंचयः॥११॥यथाभानुगतंतेजोमणिःशुद्धःसमाधिना॥आदत्तेराजशार्दूलतथायोगःप्रवर्तते॥१२॥यथातिलानामिहपुण्यसंश्रयात्पृथक्पृथग्यातिगुणोतिसौम्यताम्॥तथानराणांतुविभावितात्मनांयथाश्रयंसत्त्वगुणःप्रवर्तते॥१३॥जहातिदारांश्चजहातिसंपदःपदंचयानंविविधाश्चसत्क्रियाः॥त्रिविष्टपेजातमतिर्यदानरस्तदास्यबुद्धिर्विषयेषुभिद्यते॥१४॥प्रसक्तबुद्धिर्विषयेषुयोनरोनबुध्यतेत्यात्महितंकथंचन॥ससर्वभावानुगतेनचेतसानृपामिषेणेवझषोविकृष्यते॥१५॥संघातवन्मर्त्यलोकःपरस्परमपाश्रितः॥कदलीगर्भनिःसारोनौरिवाप्सुनिमज्जति॥१६॥

क्तोधर्मएवसेतुर्यस्यसःमर्यादायांबद्धोनैवसीदति संचयस्तपोवृद्धिश्चस्फीताभवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ समाधिनानियमेनदृष्टांते दार्ष्टंतिकेतुसमाधिनाध्यानेन यथामणिःसौरंतेजआदत्तेएवंजीवोब्रह्मभावमादत्ते मणिद्वारावह्नेरिवयोगद्वाराब्रह्मभावाभिव्यक्तिर्भवतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ सौम्यतांरम्यतां यथाश्रयंपुनःपुनर्वासनाभ्यासाद्बहुलंतदभावेऽल्पःसत्त्वगुणःप्रवर्तते ॥ १३ ॥ भिद्यतेशब्दादिभ्योन्यावृत्ताभवति ॥ १४ ॥ आमिषेणबडिशगर्भितेन झषोमत्स्यः ॥ १५ ॥ संघातवद्देहेंद्रियादिसमुदायवत् मर्त्यलोकःस्त्रीपुत्रपश्वादिसमुदायः अपाश्रितउपकारकः ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नेति सदामृत्युःसंनिहितोस्तीतिसदैवधर्मःकार्यइत्यर्थः ॥ १७॥ धर्मेणचित्तशुद्धौसत्यांयोगाभ्यासःकार्यइत्याह यथेति अगोचरेपिमार्गेगुरूक्तयुक्त्याऽभ्यासादेवगच्छतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ योगाभावेऽनिष्ट माह मरणमिति जन्मनिजन्मनिमित्तं मोक्षधर्मेषुमोक्षधर्मान्अजानन् ॥ १९ ॥ ज्ञानमार्गेप्रवृत्तस्यतूभयत्रापिसुखमित्याहार्धेन बुद्धीति विस्तराःवैतानिकान्यग्निहोत्रादीनि संक्षेपास्त्यागादयः परार्थंअनात्मभूतफलार्थं ॥ २० ॥ मृणालेतिलुप्तविभक्तिकं विसतंतुःकर्दममिवात्मोपाधिभूतंमनस्त्यजतीत्यर्थः ॥२१॥ मनःकृतःसंसारोमनसैवनश्यतीत्याह मनइति त्मानमात्मानं संधिरार्षः प्रणयतेयोगोन्मुखंकरोति सयोगीएनंमनोरूपमात्मानमभियुंजतिपरस्यांकाष्ठायांयुनक्तिप्रविलापयति युक्तोयोगसिद्धः तंपरंसर्वोपाधिहीनमात्मानं ॥२२ ॥ परार्थेइंद्रियतृप्त्यर्थे एतदेवस्वंकार्यमितियोमन्यतेमूढःसःस्वकार्यात्योगात् ॥ २३ ॥ योगाच्युतस्यगतिमाह अधइति स्वर्गेपरांगतिमिंद्रलोकं ॥ २४ ॥ योगस्थस्यगतिमाह मृन्मयेइति द्रवःद्रवद्रव्यंजलादिनश्यतिनक्षीयतेनक्षरतीत्यर्थः श्यतीतिशोतनूकरणेइत्यस्यरूपं

नधर्मकालःपुरुषस्यनिश्चितोनचापिमृत्युःपुरुषंप्रतीक्षते॥ सदाहिधर्मस्यक्रियैवशोभनायदानरोमृत्युमुखेभिवर्तते ॥ १७ ॥ यथांधःस्वगृहेयुक्तोह्यभ्यासादेव गच्छति॥ तथायुक्तेनमनसाप्राज्ञोगच्छतितांगतिम्॥ १८॥ मरणंजन्मनिप्रोक्तंजन्मवैमरणाश्रितम्॥ अविद्वान्मोक्षधर्मेषुबद्धोभ्रमतिचक्रवत्॥ १९ ॥ बुद्धिमार्गप्रयातस्यसुखंत्विहपरत्रच॥ विस्तराःक्लेशसंयुक्ताःसंक्षेपास्तुसुखावहाः॥ परार्थंविस्तराःसर्वेत्यागमात्महितंविदुः॥ २०॥ यथामृणालानुगतमाशुमुंचति कर्दमम्॥ तथात्मापुरुषस्येहमनसापरिमुच्यते॥ २१॥ मनःप्रणयतेत्मानंसएनमभियुंजति॥ युक्तोयदासभवतितदातंपश्यतेपरम्॥ २२॥ परार्थेवर्तमानस्तुस्वंकार्यंयोभिमन्यते ॥ इंद्रियार्थेषुसंयुक्तःस्वकार्यात्परिमुच्यते॥ २३॥ अधस्तिर्यग्गतिंचैवस्वर्गेचैवपरांगतिम्॥ प्राप्नोतिसुकृतैरात्माप्राज्ञस्येहेतरस्यच॥ २४॥ मृन्मयेभाजनेपक्वेयथावैनश्यतिद्रवः॥ तथाशरीरंतपसातप्तंविषयमश्नुते॥ २५॥ विषयानश्नुतेयस्तुनसभोक्ष्यत्यसंशयम् ॥ यस्तुभोगांस्त्यजेदात्मासवैभोक्तुंव्यवस्यति॥२६॥ नीहारेणहिसंवीतःशिश्नोदरपरायणः॥ जात्यंधइवपंथानमावृतात्मानबुध्यते॥ २७॥

शरीरंबुद्धिर्लिंगंवा तप्तंआलोचितं विषयंब्रह्मलोकांतंअश्नुतेव्याप्नोति नतुत्यजतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ शरीरपदेनलिंगस्यैवभोक्तृत्वंसूचितंतद्याचष्टे विषयानिति योविषयान्अश्नुतेआलोकइवव्याप्नोतिप्रकाशयतिसाक्षीनासौभोक्तेत्यर्थः यस्तुआत्माबुद्धिप्रधानश्चिदाभासोजीवोभोक्ताभोगांस्त्यजेद्वैराग्यावेशात्सएवभोक्तुंव्यवस्यतिअध्यवसायंकरोति तथाचश्रुतिर्द्विविधमात्मानंदर्शयति द्वासुपर्णासयुजासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजाते तयोरन्यःपिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीतीति भोक्तुंविनश्यतीतिपाठेभोगार्थंजन्मांतरलाभायैवम्रियतइत्यर्थः ॥ २६ ॥ नन्वभोक्तात्माकुतोनोपलभ्यतइत्यतआह नीहारेणेति आवृतात्माजीवः नबुध्यतेअनावृतंस्वस्वरूपमित्यर्थः तथाचश्रुतिरभोक्तारमीशमावृतंदर्शयति नतंविदाथयइमाजजानान्यद्युष्माकमंतरंबभूव नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरंतीति ॥ २७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यथार्थमूलधनानुसारेणयथाधनलाभः एवंकर्मविज्ञानानुसारेणगतिरित्यर्थः ॥ २८ ॥ तस्मादात्ममोक्षाययतेतेत्याशयेनाह अहोरात्रेति अहोरात्रमयेकालप्रधाने ॥२९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ज्ञाततत्त्वस्यजन्मांतरंनास्तीत्याहदृष्टांतेनैव नहीति अन्यत्जलात्परं ॥ ३२ ॥ भावेनधीवराभिप्रायेण धीवरस्तंतुनानावमिवमनःअभियोगेनभावनाभिनिवेशेनशरीरंप्रचिकीर्षति अंतर्भावितण्यर्थोयं कारयितुमिच्छत्यर्थः ॥ ३३ ॥ अभियोगबलादेवनदीसमुद्रदृष्टांतेनमनसोमूलप्रकृतौलयमाह यथेति योगात्अभियोगात् अभिसंश्रियते मनसेतिशेषः ॥ ३४ ॥ योगाभावेदोषमाह स्नेहेतिप्रकृतिस्थाःअज्ञानवशाः

वणिग्यथासमुद्राद्वैयथार्थंलभतेधनम् ॥ तथामर्त्यार्णवेजंतोःकर्मविज्ञानतोगतिः ॥ २८ ॥ अहोरात्रमयेलोकेजरारूपेणसंसरन् ॥ मृत्युर्ग्रसतिभूतानिपवनंपन्नगोयथा ॥ २९ ॥ स्वयंकृतानिकर्माणिजातोजंतुःप्रपद्यते ॥ नाकृत्वालभतेकश्चित्किंचिदत्रप्रियाप्रियम् ॥ ३० ॥ शयानंयांतमासीनंप्रवृत्तंविषयेषुच ॥ शुभाशुभानिकर्माणिप्रपद्यंतेनरंसदा ॥ ३१ ॥ नह्यन्यत्तीरमासाद्यपुनस्तर्तुंव्यवस्यति ॥ दुर्लभोदृश्यतेह्यस्यविनिपातोमहार्णवे ॥ ३२ ॥ यथाभावावसन्नाहिनौर्महांभसितंतुना ॥ तथामनोभियोगाद्वैशरीरंप्रचिकीर्षति ॥ ३३ ॥ यथासमुद्रमभितःसंश्रिताःसरितोपराः ॥ तथाद्याप्रकृतिर्योगादभिसंश्रियतेसदा ॥ ३४ ॥ स्नेहपाशैर्बहुविधैरासक्तमनसोनराः ॥ प्रकृतिस्थाविषीदंतिजलेसैकतवेश्मवत् ॥ ३५ ॥ शरीरगृहसंज्ञस्यशौचतीर्थस्यदेहिनः ॥ बुद्धिमार्गप्रयातस्यसुखंत्विहपरत्रच ॥ ३६ ॥ विस्तराःक्लेशसंयुक्ताःसंक्षेपास्तुसुखावहाः ॥ परार्थंविस्तराःसर्वेत्यागमात्महितंविदुः ॥ ३७ ॥ संकल्पजोमित्रवर्गोज्ञातयःकारणात्मकाः ॥ भार्यापुत्रश्चदासश्चस्वमर्थमुपभुंजते ॥ ३८ ॥ नमातानपिताकिंचित्कस्यचित्प्रतिपद्यते ॥ दानपथ्यौदनोजंतुःस्वकर्मफलमश्नुते ॥ ३९ ॥ मातापुत्रःपिताभ्राताभार्यामित्रजनस्तथा ॥ अष्टापदपदस्थानेदक्षमुद्रेवलक्ष्यते ॥ ४० ॥ सर्वाणिकर्माणिपुराकृतानिशुभाशुभान्यात्मनोयांतिजंतोः ॥ उपस्थितंकर्मफलंविदित्वाबुद्धिंतथाचोदयतेंतरात्मा ॥ ४१ ॥ व्यवसायंसमाश्रित्यसहायान्योधिगच्छति ॥ नतस्यकश्चिदारंभःकदाचिदवसीदति ॥ ४२ ॥

॥ ३५ ॥ शरीरगृहस्यसंज्ञैवसंज्ञायस्य देहगतंनामरूपंआत्मधर्मत्वेनमन्यमानस्यदेहिनोदेहाभिमानवतः शौचंआंतरंभावशुद्धिः बाह्यंचप्रसिद्धं बुद्धिरात्मज्ञानंदेवताद्युपासनंवा ॥३६॥ विस्तराइतिश्लोकोव्याख्यातः ॥ ३७ ॥ योगविघ्नभूताकुटुंबचिंतानकार्येत्याह संकल्पजइत्यादिना ॥ ३८ ॥ दानमेवपथिस्वर्गमार्गेहितमोदनस्थानीयंपाथेयंयस्यसःदानपथ्यौदनः ॥ ३९ ॥ अष्टापदपदंसुवर्णकार्षापणस्तस्यस्थानेहेदक्षयथामुद्रारेखाविशेषास्तद्वन्मात्रादयइत्यर्थः स्वर्णवत्स्वादृष्टमेवस्वाभ्युदयहेतुः रेखावत्बांधवादयोनाममात्रं खर्परेरेखेवनिर्देवैमात्रादयोनिष्फलाइत्यर्थः दक्षसूत्रेणलक्ष्यतइतिपाठेसूत्रेणसूचकेनमुद्रयेतियावत् यथामुद्रयाकार्षापणविशेषोलक्ष्यतेएवंमात्रादिनाजातिविशेषइत्यर्थः ॥ ४० ॥ यांतिफलंदातुमितिशेषः ॥ ४१ ॥ व्यवसायमुद्योगं ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अद्वैधमनसमेकाग्रचित्तं ॥ ४३ ॥ विस्मयात्स्मयोगर्वस्तदभावात् ॥ ४४ ॥ गर्भाद्गर्भप्रवेशमारभ्य यद्यस्मात्तदुभयंशुभाशुभं अपरिहारवान्परिहर्तुमशक्यः कालेनशाम्येनविच्छेदिनाजीवननाशकेन
सहायेनमृत्युःकर्मांतिकंदिष्टांतंविनाशाख्यंप्रापयेत् दारोःकाष्ठस्यचूर्णमश्मसारविहितंक्रकचकृतं समाशीतोष्णसाम्यवतीगतिर्यस्यससमगतिर्वायुः दारुचूर्णमिवमृत्युर्नरंकालेनांतंनयतीत्यर्थः तस्माद्यदृच्छ
यागतैरन्नादिभिःप्राणान्धारयित्वामोक्षार्थंयतनीयमितिसिद्धं ॥ ४५ ॥ स्वरूपतांस्वस्यरूपंहिरण्यंपशवोविवाहाइतिश्रुतंरूपमिवरूपंयस्यस्वकुलानुसारिविवाहादिकंतदेवतत्तातां आत्मकृतंविस्तरंपुत्रसंत

अद्वैधमनसंयुक्तंशूरंधीरंविपश्चितम्॥ नश्रीःसंत्यजतेनित्यमादित्यमिवरश्मयः॥ ४३॥ आस्तिक्यव्यवसायाभ्यामुपायाद्विस्मयाद्धिया॥ समारभेदनिंद्यात्मा
नसोर्थःपरिषीदति॥ ४४॥ सर्वःस्वानिशुभाशुभानिनियतंकर्माणिजंतुःस्वयंगर्भात्संप्रतिपद्यतेतदुभयंयत्तेनपूर्वंकृतम्॥ मृत्युश्चापरिहारवान्समगतिःकालेनवि
च्छेदिनादारोश्चूर्णमिवाश्मसारविहितंकर्मांतिकंप्रापयेत्॥ ४५॥ स्वरूपतामात्मकृतंचविस्तरंकुलान्वयंद्रव्यसमृद्धिसंचयम्॥ नरोहिसर्वोलभतेयथाकृतंशुभा
शुभेनात्मकृतेनकर्मणा॥ ४६॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ इत्युक्तोजनकोराजन्याथातथ्यंमनीषिणा॥ श्रुत्वाधर्मविदांश्रेष्ठःपरांमुदमवापह॥ ४७॥ ॥इतिश्री
महाभारतेशां०मो०प०पराशरगीतायांनवनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः॥ २९९॥ ॥ पराशरगीतासमाप्ता॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ स
त्यंदमंक्षमांप्रज्ञांप्रशंसंतिपितामह॥ विद्वांसोमनुजालोकेकथमेतन्मतंतव॥ १॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ अत्रतेवर्तयिष्येहमितिहासंपुरातनम्॥ साध्यानामिहसं
वादंहंसस्यचयुधिष्ठिर॥ २॥ हंसोभूत्वाथसौपर्णस्त्वजोनित्यःप्रजापतिः॥ सवैपर्येतिलोकांस्त्रीनथसाध्यानुपागमत्॥ ३॥ ॥साध्याऊचुः॥ ॥ शकुनेवयंस्म
देवावैसाध्यास्त्वामनुयुंक्ष्महे॥ पृच्छामस्त्वांमोक्षधर्मंभवांश्चकिलमोक्षवित्॥ ४॥ श्रुतोसिनःपंडितोधीरवादीसाधुशब्दश्चरतेतेपतत्रिन्॥ किंमन्यसेश्रेष्ठत
मंद्विजत्वंकस्मिन्मनस्तेरमतेमहात्मन्॥ ५॥ तन्नःकार्यंपक्षिवरप्रशाधियत्कार्याणांमन्यसेश्रेष्ठमेकम्॥ यत्कृत्वावैपुरुषःसर्वबंधैर्विमुच्यतेविहगेंद्रेहशीघ्रम्॥ ६॥

त्यादिपौष्कल्यं कुलान्वयंसत्कुलेजन्म यथाकृतंकृतमनतिक्रम्य यस्मात्सर्वंप्राक्कर्मवशादेवलभ्यतेऽतस्तदर्थंयत्नमकुर्वन्नात्मलाभान्नपरंविद्यतइतिवचनादात्मतत्त्वसाक्षात्कारार्थंयतेतैवेतिभावः ॥ ४६ ॥
॥ ४७ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवनवत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥ २९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अन्नाद्यर्थंयत्नमकुर्वतायत्कर्तव्यं
तन्निरूपयितुंहंसगीताआरभ्यते सत्यंदमंक्षमांप्रज्ञामित्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ हेद्विजपक्षिन् ॥ ५ ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

णोअमृताशाअमृतभुजोदेवाः तपःस्वधर्माचरणं दमोबाह्येंद्रियनियमः सत्यंयथार्थभाषणं आत्माभिगुप्तिश्चित्तजयः ग्रंथीन्रागादीन् स्ववशंस्वाधीनतां प्रियाप्रिययोर्हर्षविषादौनकर्तव्यावित्यर्थः ॥७॥ अरुंतुदोमर्मच्छिन्नृशंसवादीनिष्ठुरवादीचनस्यात् हीनतोनीचात्परंशास्त्ररहस्यंचनाददीत उषतीमकल्याणींदाहकरीं पापलोक्यांनरकप्रदां ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ क्षेपायमाणमधिक्षेपकारिणं अभिषंगव्यलीकमभिनिवेशवशादप्रियं ॥ ११ ॥ १२ ॥ उपनिषद्रहस्यं वेदाधिगमस्यफलंसत्यवचनमित्यर्थः तस्यापिफलंदमः ॥ १३ ॥ विधित्साविशिष्टापिपासा धेट्पानेऽस्यरूपं तृष्णावेगमित्यर्थः ब्राह्मणंब्रह्मिष्ठं मुनिंध्यायिनं ॥ १४ ॥ अज्ञानाज्ज्ञानहीनान्मूढात् ज्ञानविद्ब्रह्मविल्लब्धज्ञानोवा ॥१५॥१६॥ अत्युक्तोऽत्यंतंनिंदितःस्तुतोवारूक्षंप्रियंवानप्राहेतियोज्यं तस्यस्पृहयंतितंलिप्संतेइत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ निभृतोपिपूर्णोपि विधित्सातृष्णा उत्सहतेउल्लसति परैर्मिधर्मादपगच्छामि विषयेणविषयलाभार्थंनयामिदेवतादिकंप्रार्थयामि ॥ १९ ॥ ब्रह्ममहत् ॥ २० ॥

हंसउवाच ॥ ॥इदंकार्यममृताशाःशृणोमितपोदमःसत्यमात्माभिगुप्तिः ॥ ग्रंथीन्विमुच्यहृदयस्यसर्वान्प्रियाप्रियेस्वंवशमानयीत ॥ ७ ॥ नारुंतुदःस्यान्ननृशंसवादीनहीनतःपरमभ्याददीत ॥ ययास्यवाचापरउद्विजेतनतांवदेदुषतींपापलोक्याम् ॥ ८ ॥ वाक्सायकावदनान्निष्पतंतियैराहतःशोचतिराञ्यहानि ॥ परस्यनाममर्मसुतेपतंतितान्पंडितोनावसृजेत्परेषु ॥ ९ ॥ परश्चेदेनमतिवादबाणैर्भृशंविध्येच्छमएवेहकार्यः ॥ संरोष्यमाणःप्रतिहृष्यतेयःसआदत्तेसुकृतंवैपरस्य ॥ १० ॥ क्षेपायमाणमभिषंगव्यलीकंनिगृह्णातिज्वलितंयश्चमन्युम् ॥ अदुष्टचेतामुदितोनसूयुःसआदत्तेसुकृतंवैपरेषाम् ॥ ११ ॥ आक्रुश्यमानोनवदामिकिंचित्क्षमाम्यहंताड्यमानश्चनित्यम् ॥ श्रेष्ठंह्येतद्यत्क्षमामाहुरार्याःसत्यंतथैवार्जवमानृशंस्यम् ॥ १२ ॥ वेदस्योपनिषत्सत्यंसत्यस्योपनिषद्दमः ॥ दमस्योपनिषन्मोक्षएतत्सर्वानुशासनम् ॥ १३ ॥ वाचोवेगंमनसःक्रोधवेगंविधित्सावेगमुदरोपस्थवेगम् ॥ एतान्वेगान्योविषहेदुदीर्णांस्तंमन्येहंब्राह्मणंवैमुनिंच ॥ १४ ॥ अक्रोधनःक्रुध्यतांवैविशिष्टस्तथातितिक्षुरतितिक्षोर्विशिष्टः ॥ अमानुषान्मानुषोवैविशिष्टस्तथाज्ञानाज्ज्ञानविद्वैविशिष्टः ॥ १५ ॥ आक्रुश्यमानोनाक्रुश्येन्मन्युरेनंतितिक्षतः ॥ आक्रोष्टारंनिर्दहतिसुकृतंचास्यविंदति ॥ १६ ॥ योनात्युक्तःप्राहरूक्षंप्रियंवायोवाहतोनप्रतिहंतिधैर्यात् ॥ पापंचयोनेच्छतितस्यहंतुस्तस्येहदेवाःस्पृहयंतिनित्यं ॥ १७ ॥ पापीयसःक्षमेतैवश्रेयसःसदृशस्यच ॥ विमानितोहतोक्रुष्टएवंसिद्धिंगमिष्यति ॥ १८ ॥ सदाहमार्यान्निभृतोप्युपासेनमेविधित्सोत्सहतेनरोषः ॥ नवाप्यहंलिप्समानःपरैमिनचैवकिंचिद्विषयेणयामि ॥ १९ ॥ नाहंशप्तःप्रतिशपामिकंचिद्दमंद्वारंह्यमृतस्येहवेद्मि ॥ गुह्यंब्रह्मतदिदंब्रवीमिनमानुषाच्छ्रेष्ठतरंहिकिंचित् ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ उत्सेधनउत्तंभनकरः ब्रह्मांडमंडपस्तंभभूतइत्यर्थः ॥ २२ ॥ नैर्गुण्यंदोषं अनुयुंजकाःस्पर्धावंतः ॥ २३ ॥ इदंसर्वमेतस्यसर्वस्यफलं ॥ २४ ॥ अबुधानाक्रोष्टॄन्शुनकानिवनबोधयेत् नवर्धये न्नहिंसयेत् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अस्पृहयन्परेषामाशांजितवान् ॥ २९ ॥ वत्सश्वतुरःस्तनानिवैनान्सत्यादीननुपदोक्तान्नवाऽनुचरेत् सत्यंदमंक्षमांप्रज्ञामित्युपक्रांतान्वाचतुःसंख्यान् आचक्षे कथयामि पारावारस्यसमुद्रस्य ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ यादृशैरितिश्लोकंव्याचष्टे यदीति ॥ ३३ ॥ मानुषंविषयंभोगंद्रष्टुमपिनेच्छंति विनाशित्वात्तस्येत्यर्थः तदेवाह इंदुरमृतमयोपिनसमःकिंनूपचया

निर्मुच्यमानःपापेभ्योघनेभ्यइवचंद्रमाः॥ विरजाःकालमाकांक्षन्धीरोधैर्येणसिध्यति॥ २१ ॥ यःसर्वेषांभवतिह्यर्चनीयउत्सेधनस्तंभइवाभिजातः॥ यस्मैवा चंसुप्रन्नांवदंतिसवैदेवान्गच्छतिसंयतात्मा ॥ २२॥ नतथावक्तुमिच्छंतिकल्याणान्पुरुषेगुणान् ॥ यथैषांवक्तुमिच्छंतिनैर्गुण्यमनुयुंजकाः ॥ २३ ॥ यस्यवा ङ्मनसीगुप्तेसम्यक्प्रणिहितेसदा ॥ वेदास्तपश्चत्यागश्चसइदंसर्वमाप्नुयात् ॥ २४॥ आक्रोशनविमानाभ्यांनाबुधान्बोधयेद्बुधः॥ तस्मान्नवर्धयेदन्यंनचात्मा नंविहिंसयेत् ॥ २५॥ अमृतस्येवसंतृप्येदवमानस्यपंडितः॥ सुखंह्यवमतःशेतेयोवमंतासनश्यति ॥ २६ ॥ यत्क्रोधनोजयतियद्ददातियद्वातपस्तप्यतियज्जुहो ति॥ वैवस्वतस्तद्धरतेस्यसर्वमोघःश्रमोभवतिहिक्रोधनस्य ॥ २७॥ चत्वारियस्यद्वाराणिसुगुप्तान्यमरोत्तमाः ॥ उपस्थमुदरंहस्तौवाक्चतुर्थीसधर्मवित् ॥ २८ ॥ सत्यंदमंह्यार्जवमानृशंस्यंधृतिंतितिक्षामतिसेवमानः ॥ स्वाध्यायनित्योऽस्पृहयन्परेषामेकांतशील्यूर्ध्वगतिर्भवेत्सः ॥ २९ ॥ सर्वांश्चैनाननुचरन्वत्सवच्चतुरःस्त नान् ॥ नपावनतमंकिंचित्सत्यादध्यगमंक्वचित् ॥ ३० ॥ आचक्षेहंमनुष्येभ्योदेवेभ्यःप्रतिसंचरन् ॥ सत्यंस्वर्गस्यसोपानंपारावारस्यनौरिव ॥ ३१ ॥ यादृशैःसं निवसतियादृशांश्चोपसेवते ॥ यादृगिच्छेच्चभवितुंतादृग्भवतिपूरुषः ॥ ३२ ॥ यदिसंतंसेवतियद्यसंतंतपस्विनंयदिवास्तेनमेव ॥ वासोयथारंगवशंप्रयातितथा सतेषांवशमभ्युपैति ॥ ३३ ॥ सदादेवाःसाधुभिःसंवदंतेनमानुषंविषयंयांतिद्रष्टुम् ॥ नेंदुःसमःस्यादसमोहिवायुरुच्चावचंविषयंयःसवेद ॥ ३४ ॥ अदुष्टंवर्तमाने तुहृदयांतरपूरुषे ॥ तेनैवदेवाःप्रीयंतेसतांमार्गस्थितेनवै ॥ ३५ ॥ शिश्नोदरेयेनिरताःसदैवस्तेनानरावाक्परुषाश्चनित्यम् ॥ अपेतदोषानपितान्विदित्वादूराद्देवाः संपरिवर्जयंति ॥ ३६ ॥

पचयधर्मा तथावायुरप्यसमएव मंदमध्यमतीव्रभेदात् एवंसर्वविषयमुच्चावचमुपचयापचयवंतंयोवेदसएववेदनान्यइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ अदुष्टंरागद्वेषशून्यंयथास्यात्तथा अंतरपूरुषेंऽतर्यामिणिवर्तमानेसति तेनैवांतर्यामिणाज्ञानेनदेवाःप्रीयंते कीदृशेन अधिकारावस्थायांसतांमार्गस्थितेन योंतर्यामीसएवजीवइत्यर्थः तथाचश्रुतयः अयमात्माब्रह्मअहंब्रह्मास्मितत्त्वमसीत्याद्याजीवब्रह्मणोरभेदप्रतिपादिकाः ॥ ३५ ॥ अपेतदोषान्प्रायश्चित्तेनेतिशेषः ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हीनसत्त्वेननीचबुद्धिना संभजंतेसुखंविभज्यसेवंते ॥ ३७ ॥ अव्याहृतंमौनंश्रेयःप्रथममितिशेषः यत्सत्यंवदेत्तद्द्वितीयंश्रेयइतिव्याहृतंसद्भिरितिशेषः मौनादपिश्रेष्ठमित्यर्थः एवमग्रेपियोज्यं ॥३८ ॥ एवं चेत्सर्वेकुतःश्रेयएवनाचरंतीत्याशयेनपृच्छंति केनेति ॥ ३९ ॥ ४० ॥ नष्टाज्ञानस्यलक्षणंप्रकारचतुष्टयेनप्रश्नपूर्वकमाह कःस्विदिति ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ देवत्वंदेवत्वहेतुः एवमग्रेपि ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ क्षेत्रं स्थूलसूक्ष्मभेदेनद्विविधं तत्कर्मणांवयोवस्थाद्यभ्यासोपजीविनांयोनिःकारणं सद्भावःसत्तामात्रंयत्तत्सत्यमबाधितं तेनक्षेत्रस्यबाधितत्वमुक्तंभवति विशेषविधिनिषेधयोःशेषनिषेधाभ्यनुज्ञाफलकत्वनि यमात् ॥ ४५ ॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०त्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंपराशरहंसगीताभ्यामधिकारिविशेषणान्युक्त्वांतेसांख्यमतमनुरुध्यसद्भावःसत्यमुच्य

नवैदेवाहीनसत्त्वेनतोष्याःसर्वाशिनादुष्कृतकर्मणावा ॥ सत्यव्रतायेतुनराःकृतज्ञाधर्मेरतास्तैःसहसंभजंते ॥३७॥ अव्याहृतंव्याहृताच्छ्रेयआहुःसत्यंवदेद्व्याहृतंतद्द्वितीयम् ॥ धर्मंवदेद्व्याहृतंतत्तृतीयंप्रियंवदेद्व्याहृतंतच्चतुर्थम् ॥ ३८ ॥ ॥साध्याऊचुः॥ ॥केनायमावृतोलोकःकेनवानप्रकाशते॥ केनत्यजतिमित्राणिकेनस्वर्गंनगच्छति॥ ३९॥ ॥हंसउवाच॥ ॥अज्ञानेनावृतोलोकोमात्सर्यान्नप्रकाशते॥ लोभात्त्यजतिमित्राणिसंगात्स्वर्गंनगच्छति॥४०॥ ॥साध्याऊचुः॥ कःस्विदेकोरमतेब्राह्मणानांकःस्विदेकोबहुभिर्जोषमास्ते ॥ कःस्विदेकोबलवान्दुर्बलोपिकःस्विदेषांकलहंनान्ववैति॥ ४१॥ ॥हंसउवाच॥ ॥प्राज्ञएकोरमतेब्राह्मणानांप्राज्ञश्चैकोबहुभिर्जोषमास्ते ॥ प्राज्ञएकोबलवान्दुर्बलोपिप्राज्ञएषांकलहंनान्ववैति ॥ ४२ ॥ ॥साध्याऊचुः॥ ॥ किंब्राह्मणानांदेवत्वंकिंचसाधुत्वमुच्यते॥ असाधुत्वेचकिंतेषांकिमेषांमानुषंमतम् ॥४३॥ ॥हंसउवाच॥ ॥स्वाध्यायएषांदेवत्वंव्रतंसाधुत्वमुच्यते॥ असाधुत्वंपरीवादोमृत्युर्मानुष्यमुच्यते॥४४॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥संवादइत्ययंश्रेष्ठःसाध्यानांपरिकीर्तितः॥ क्षेत्रंवैकर्मणांयोनिःसद्भावःसत्यमुच्यते॥ ४५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० मो०प०हंसगीतासमाप्तौत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३००॥ ॥७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥सांख्येयोगेचमेतातविशेषंवक्तुमर्हसि॥ तवधर्मज्ञसर्वंहिविदितंकुरुसत्तम॥ १॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥सांख्याःसांख्यंप्रशंसंतियोगायोगंद्विजातयः॥ वदंतिकारणंश्रेष्ठंस्वपक्षोद्भावनायवै॥२॥

तइतिसत्तामात्रमबाध्यंजिज्ञास्यमुपक्षिप्तमितरस्यबाध्यत्वंसूचितं तच्चप्रकृतिपरमार्थतावादिनांयोगानांमतेविरुद्धमितिमत्वासंदिहानःसांख्ययोगयोर्विशेषंपृच्छंति सांख्यइति ॥ १ ॥ अत्रसांख्यंनामऐकात्म्यज्ञानंइदंसर्वंयदयमात्मेतिश्रुतिप्रसिद्धंनतुकापिलंषष्टितंत्राख्यं संहृत्यसर्वंनिजदेहसंस्थंकृत्वासुशेतेजगदंतरात्मेत्युपसंहारात् षष्टितंत्रेतुप्रधानेएवसर्वलयोनत्वंतरात्मनीतिप्रसिद्धं योगमतेतुनानात्मवादोजीवेश्वरयोर्भेदश्च अत्रैवानीश्वरःकथंमुच्येदित्यादि गुरुंतटस्थमीश्वरंविनामोक्षदौर्लभ्यसूचनात् कारणंहेतुः युक्तिरितियावत् स्वपक्षोद्भावनायस्वपक्षोत्कर्षाय ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

युक्तिमेवाहानीश्वरइति एषह्येवसाधुकर्मकारयतितंयमेभ्योलोकेभ्यउन्निनीषते एषह्येवासाधुकर्मकारयतितंयमधोनिनीषते अज्ञोजंतुरनीशोयमात्मनःसुखदुःखयोः ईश्वरप्रेरितोगच्छेत्स्वर्गंवाश्वभ्रमेववेति श्रुतिस्मृतिभ्यांक्षित्यंकुरादिकंसकर्तृकंकार्यत्वाद्घटवदितियुक्त्यनुगृहीताभ्यामस्तितटस्थईश्वरस्तदभावेहिस्वतंत्रश्चेतनोनिष्टजनकेकर्मणिनप्रवर्तेत प्रवर्ततेचेद्विद्वानप्यतोस्तिकश्चिच्चेतनोऽधिष्ठाता नचकर्मणःप्रेरकत्वंसंभवति तस्यप्रकृतिकार्यस्यप्रवर्तकत्वायोगात् तथाचपातंजलंसूत्रं निमित्तमप्रयोजकंप्रकृतीनामावरणभेदस्तुततःक्षेत्रिकवदिति निमित्तंपुण्यपापात्मकंकर्मप्रकृतीनांगुणानांप्रयोजकंनभवतिकिंतर्हिजलवत्स्वयंप्रवर्तमानायांप्रकृतौकैदारिकवदावरणभंगायैवकर्माण्युपयुज्यंते यथादुरदृष्टप्रतिबद्धागुणाःप्रातिकूल्येनपरिणमंतेसदृष्टेनतुतद्विपरीतंक्रियतइतिसूत्रार्थः तस्मादयस्कांतमणिवदुदासीनोपीश्वरःस्वसत्तामात्रेणप्रधानंप्रवर्तयन्भक्ताननुगृह्णाति अतोमोक्षप्रदाताईश्वरोऽवश्यमस्तीतिज्ञेयमितियोगानांयुक्तिः ॥ ३ ॥ सांख्यानांयुक्तिमाहवदंतीतिद्वाभ्यां सर्वागतीर्विज्ञायसाक्षात्कृत्य सांख्यमतेहियथास्फटिकःस्वतःशुद्धोजपाकुसुमसांनिध्याद्रक्तःसएवस्फटिकांशेधीप्रमोषेपद्मरागःसोपिचंद्रिकायामिंद्रनीलइत्यध्यासपरंपरा तथाचिदात्मास्वतःशुद्धोमायायोगादीश्वरोऽविद्ययांब्रह्मधीप्रमोषेसूत्रात्माअविद्याप्राबल्येविराट् अतिप्राबल्येविश्वोव्यष्टिदेहमात्राभिमानी तत्रयथाघटांतर्गतादीपप्रभाघटमात्रंभासयतिघटच्छिद्राद्बहिर्गताकंचिद्वनगतंविषयंसर्वात्मनाघटाद्बहिर्गताकृत्स्नंभवनोदरंव्याप्नोतितथाप्रत्यक्चितिर्देहावृतादेहमात्रंभासयतिदेहेंद्रियादिद्वारादेहाद्बहिर्गतासतीब्रह्मांडांतर्गतंकंचिच्छब्दादिकंविषयंगुरूक्तयुक्त्याप्रत्यक्प्रवणस्यसर्वात्मनादेहाध्यासनिवृत्तौकृत्स्नंत्रिभुवनोदरंव्याप्नोतितदानीमयंसर्वात्मकोविराडस्मीत्यभिमन्यते ततोऽविद्यायास्तानवेसूत्रात्मास्मीतितस्यावशेईशोस्मीतिमायायाश्चविनाशेशुद्धचिन्मात्रात्मनादीप्यतइत्ययमनुभवक्रमः तत्रविश्वस्यविराट्सूत्रेशशुद्धप्रापिकाःक्रमेणचतस्रोगतयस्ताःसर्वाःसाक्षात्कृताश्चेत्सुव्यक्तंसुतरांव्यक्तंदेहाद्देहचतुष्टयादूर्ध्वंब्रह्मविन्मुच्येत् ब्रह्मण्यज्ञानबलक्रमेणेशादिविश्वांताध्यासस्तत्तानवक्रमेणनश्यतिचपूर्वपूर्वरूपमुपतिष्ठति सर्वात्मनात्वध्यासनिवृत्तौस्फटिकवदनुपाधिप्रत्यक्त्वंप्रकाशतइत्यनुभवबलादेवसिध्यतिकिंतटस्थेश्वरेणांतर्गडुनेतिसांख्यामन्यंते ॥ ४ ॥ ५ ॥ स्वपक्षइति एवंपक्षद्वयेपियुक्तौसत्यांयःस्वस्यसंमतःपक्षस्तद्विषयैवयुक्तिर्ग्राह्या वचनमपीशमतेप्रागुदाहृतमेव समयेस्वस्वपक्षे सांख्यमतेपिअयमात्माब्रह्म सोयमात्मा चतुष्टयादित्युपक्रम्यविश्वतैजसप्राज्ञान्जाग्रत्स्वप्नसुषुप्ताभिमानिनःक्रमेणनिर्दिश्यशिवमद्वैतंचतुर्थंमन्यंतेसआत्मासविज्ञेयइतिशुद्धात्मनोज्ञेयत्वपरं तत्रैवप्राज्ञंप्रकृत्यैषसर्वेश्वरइत्याद्याम्नानात्प्रतीचोन्यईशोस्तीतिगम्यते तत्रापिस्वपक्षानुसारियद्वचनंतदेवहितं ॥ ६ ॥

अनीश्वरःकथंमुच्येदित्येवंशत्रुकर्शन॥ वदंतिकारणश्रैष्ठ्यंयोगाःसम्यङ्मनीषिणः॥ ३॥ वदंतिकारणंचेदंसांख्याःसम्यग्
द्विजातयः॥ विज्ञायेहगतीःसर्वाविरक्तोविषयेषुयः॥ ४॥ ऊर्ध्वंसदेहात्सुव्यक्तंविमुच्येदितिनान्यथा॥ एतदाहुर्महाप्रा
ज्ञाःसांख्यंवैमोक्षदर्शनम्॥ ५॥ स्वपक्षेकारणंग्राह्यंसमयेवचनंहितम्॥ शिष्टानांहिमतंग्राह्यंत्वद्विधैःशिष्टसंमतैः॥६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किंतच्छिष्टसंमतमित्याकांक्षायांद्वयमपिहेतुविशेषयोःसमबलत्वात्सममेवेत्याह प्रत्यक्षेति कंठकूपेक्षुत्पिपासानिवृत्तिरित्यादिकंतत्रतत्रधारणाफलंयोगपक्षेप्रत्यक्षमेवप्रामाण्यहेतुः सांख्यपक्षेतुपूर्वोदाहृतंशास्त्रमेवास्ति अतःश्रुतिप्रत्यक्षयोस्तुल्यबलत्वाद्द्वयमपिशिष्टसंमतमेवेत्यर्थः ॥ ७ ॥ फलस्याविसंवादादपिद्वयोःसाम्यमाह उभेचैतेइति ॥ ८ ॥ फलैक्येहेतुंसाधैनक्यमाह तुल्यमिति व्रतानामहिंसासत्यास्तेयादीनां नह्येकरूपेसाधनेगतिद्वयंसंभवतिनापिद्वयोर्गत्योःपरमत्वंसंभवत्यतउभयप्राप्याएकैवगतिः यथोक्तंभगवता यत्सांख्यैःप्राप्यतेस्थानंतद्योगैरपिगम्यतइति कर्तर्हितयोर्विसंवादइत्यतआह दर्शनंनसमंतयोरिति दर्शनंशास्त्रं अयमर्थः महदादिसकारणंजगद्रज्ज्वांसर्पइवात्मन्यध्यस्तंतत्सम्यगवेक्षणलक्षणेनाधिष्ठानज्ञानेनबाधितंचेत्संसारस्यसबीजस्योच्छेदोभवतीतिसांख्याः योगास्तुहेयंदुःखमनागतमितिहेयंवस्तूपन्यस्यद्रष्टृदृश्ययोःसंयोगोहेयहेतुरितितन्निमित्तमुक्तं तथाचमहदादिदृश्याकारवृत्तिनिरोधेनद्रष्टृदृश्ययोर्वियोगेसतिद्रष्टुर्वृत्तिसारूप्याभावात्स्वरूपेऽवस्थितिःकैवल्यंभवति यथोक्तंयोगश्चित्तवृत्तिनिरोधस्तदाद्रष्टुःस्वरूपेवस्थानंवृत्तिसारूप्यमितरत्रेति एवंचहेतुनाशेकार्यनाशाज्जगतोमिथ्यात्वनिरूपणंव्यर्थमितिमन्यंतेइति यथोक्तंवासिष्ठे द्वौक्रमौचित्तनाशस्ययोगोज्ञानंचराघव यो

प्रत्यक्षहेतवोयोगाःसांख्याःशास्त्रविनिश्चयाः ॥ उभेचैतेमतेतत्त्वेममतातयुधिष्ठिर ॥७॥ उभेचैतेमतेज्ञातेनृपतेशिष्टसंमते ॥ अनुष्ठितेयथाशास्त्रंनयेतांपरमांगतिं ॥ ८ ॥ तुल्यंशौचंतपोयुक्तंदयाभूतेषुचानघ ॥ व्रतानांधारणंतुल्यंदर्शनंनसमंतयोः ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यदितुल्यंव्रतंशौचंदयाचात्रफलंतथा ॥ नतुल्यंदर्शनंकस्मात्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १० ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ रागंमोहंतथास्नेहंकामंक्रोधंचकेवलम् ॥ योगाच्छित्वाततोदोषान्पंचैतान्प्राप्नुवंतितत् ॥ ११ ॥ यथाचानिमिषाःस्थूलाजालंछित्वापुनर्जलम् ॥ प्राप्नुवंतितथायोगास्तत्पदंवीतकल्मषाः ॥ १२ ॥ तथैववागुरांछित्त्वाबलवंतोयथामृगाः ॥ प्राप्नुयुर्विमलंमार्गंविमुक्ताःसर्वबंधनैः ॥ १३ ॥ लोभजानितथाराजन्बंधनानिबलान्विताः ॥ छित्त्वायोगाःपरंमार्गंगच्छंतिविमलंशिवम् ॥ १४ ॥

गोवृत्तिनिरोधोहिज्ञानंसम्यगवेक्षणं असाध्यःकस्यचिद्योगःकस्यचित्तत्त्वनिश्चयः प्रकारौद्वौततोदेवोजगादपरमःशिवइति ॥ ९ ॥ फलसाधनयोरैक्येकिमर्थोयंशास्त्रभेदइतिशंकते यदीति ॥ १०॥ उत्तरमाह रागमिति अयंभावः ज्ञानपक्षेवस्तुतत्त्वदर्शनेनसकृदपिबाधितस्यद्वैतसत्यत्वसंस्कारस्यपुनरुदयोनभवति प्रतिबिंबादिवत्तन्मिथ्यात्वनिश्चयात् तथाचरागाद्यनुदयान्नकर्मनापिदेहोनापितज्जंदुःखंचभवति संसारकारणाभावात्सुखेनमुच्यतेच यथोक्तं दुःखजन्मवृत्तिदोषमिथ्याज्ञानानामुत्तरोत्तरापायेतदनंतरापायादपवर्गइति योगपक्षेतुनिरोधसंस्कारबलेनैवदृश्यसंस्कारोपमर्दःकार्यः ततश्चरागाद्युच्छेदक्रमेणमुच्यतेतदभावेत्वसकृन्निरोधाभ्यासेपिरागाद्याक्रांततयायोगाद्भ्रश्यतीतियोगमार्गेमोक्षेविघ्नसंभावनास्तीतिनासौमुख्यइति ॥ ११ ॥ एतदेवमहामत्स्याद्यनेकदृष्टांतैरुपपादयति यथाचेत्यादिना अनिमिषामत्स्याः योगशब्दोत्रप्रायेणमत्वर्थीयोचूप्रत्ययांतोयोगिपरःप्रकरणाज्ज्ञेयः ॥ १२ ॥ वागुरांपाशवतींस्नायुरज्जुं ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ योगोऽवलःयोगीनिर्वलः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ व्यूहतेविक्षिपतितुच्छीकरोतीत्यर्थः ॥ २३ ॥ अवशाःस्वतंत्राः ॥ २४ ॥ स्वातंत्र्यमेवाह नयमइति ॥ २५ ॥ प्रत्यक्षहेतवोयोगाइतिस्वोक्तिंव्याचष्टे आत्मनामिति आत्मनांदेहानां सएकधाभवतित्रिधाभवतीत्यादिकायव्यूहस्यवेदेपिश्रवणात् सौभर्यादिवद्युगपदनेकदेहधारणंयोगिनांदृष्टमित्यर्थः ॥ २६ ॥ कश्चि

अवलाश्चमृगाराजन्वागुरासुतथापरे ॥ विनश्यंतिनसंदेहस्तद्वद्योगवलादृते ॥ १५ ॥ बलहीनाश्चकौंतेययथाजालंगताझषाः ॥ वधंगच्छंतिराजेंद्रयोगास्तद्वत्सु दुर्वलाः ॥ १६ ॥ यथाचशकुनाःसूक्ष्मंप्राप्यजालमरिंदम ॥ तत्रसक्ताविपद्यंतेमुच्यंतेचवलान्विताः ॥ १७ ॥ कर्मजैर्वंधनैर्वद्धास्तद्वद्योगाःपरंतप ॥ अवलावैविनश्यंतिमुच्यंतेचवलान्विताः ॥ १८ ॥ अल्पकश्चयथाराजन्वह्निःशाम्यतिदुर्वलः ॥ आक्रांतइंधनैःस्थूलैस्तद्वद्योगोवलःप्रभो ॥ १९ ॥ सएवचयदाराजन्वह्निर्जातवलःपुनः ॥ समीरणगतःक्षिप्रंदहेत्कृत्स्नांमहीमपि ॥ २० ॥ तद्वज्जातवलोयोगीदीप्ततेजामहावलः ॥ अंतकालइवादित्यःकृत्स्नंसंशोषयेज्जगत् ॥ २१ ॥ दुर्वलश्चयथाराजन्स्रोतसाह्रियतेनरः ॥ वलहीनस्तथायोगोविषयैर्ह्रियतेवशः ॥ २२ ॥ तदेवचमहास्रोतोविष्टंभयतिवारणः ॥ तद्वद्योगवलंलब्ध्वाव्यूहतेविषयान्वहून् ॥ २३ ॥ विशंतिचावशाःपार्थयोगाद्योगवलान्विताः ॥ प्रजापतीनृषीन्देवान्महाभूतानिचेश्वराः ॥ २४ ॥ नयमोनांतकःक्रुद्धोनमृत्युर्भीमविक्रमः ॥ ईशतेनृपतेसर्वेयोगस्यामिततेजसः ॥ २५ ॥ आत्मनांचसहस्राणिवहूनिभरतर्षभ ॥ योगःकुर्याद्वलंप्राप्यतैश्चसर्वैर्महींचरेत् ॥ २६ ॥ प्राप्नुयाद्विषयान्कश्चित्पुनश्चोग्रंतपश्चरेत् ॥ संक्षिपेच्चपुनस्तातसूर्यस्तेजोगुणानिव ॥ २७ ॥ वलस्थस्यहियोगस्यवंधनेशस्यपार्थिव ॥ विमोक्षेप्रभविष्णुत्वमुपपन्नमसंशयम् ॥ २८ ॥ वलानियोगप्राप्तानिमयैतानिविशांपते ॥ निदर्शनार्थंसूक्ष्माणिवक्ष्यामिचपुनस्तव ॥ २९ ॥ आत्मनश्चसमाधानेधारणांप्रतिवाविभो ॥ निदर्शनानिसूक्ष्माणिशृणुमेभरतर्षभ ॥ ३० ॥ अप्रमत्तोयथाधन्वीलक्ष्यंहंतिसमाहितः ॥ युक्तःसम्यक्तथायोगीमोक्षंप्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ३१ ॥ स्नेहपूर्णेयथापात्रेमनआधायनिश्चलम् ॥ पुरुषोयुक्तआरोहेत्सोपानंयुक्तमानसः ॥ ३२ ॥

त्कश्चिदुपमिमिमूलपाठः ॥ २७ ॥ उपपादितमर्थंनिगमयति वलस्थस्येति वंधनेशस्यवंधनंछेत्तुंसमर्थस्य ॥ २८ ॥ मयाउक्तानीतिशेषः ॥ २९ ॥ समाधिसिद्ध्यर्थंधारणांनाभ्याद्यन्यतमेदेशेचित्तस्यस्थिरीकरणं तांप्रतितद्विषये निदर्शनानिदृष्टांतान् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पात्रेशिरसिधृते ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ दार्ष्टांतिकमाह तथैवेति ॥ ३७॥ आत्मन्यात्मानंप्रवेश्यवृत्तिसारूप्यंत्यक्त्वेत्यर्थः पुनीतानांनहिज्ञानेनसदृशंपवित्रमिहविद्यतइतिस्मृतेर्ज्ञानेनपवित्राणांसांख्यानामित्यर्थः
॥ ३८ ॥ नाभ्यांमणिपूरे कंठेविशुद्धौ शीर्षेसहस्रारे हृदिअनाहते एतच्चाऽऽज्ञादिचक्राणामुपलक्षणं एतेआंतराधारणाविषयाः वक्षःप्रभृतयोदेहावयवाबाह्याः एनेतालुनिरसस्संविदित्यादियोगशास्त्रप्रसि
 द्धताल्वादीनामुपलक्षणं दर्शनेवाह्यतरेसूर्यरश्म्यादौ श्रवणेअनाहतध्वनौ घ्राणेनासाग्रेदृष्टिधारणं अत्रयोगानुष्ठानप्रयोगोवेदस्तुतिटीकायांचतुर्दशेश्लोकेऽस्माभिःप्रदर्शितोनुसंधेयः ॥ ३९ ॥ अहिंसाद

युक्तस्तथायमात्मानंयोगःपार्थिवनिश्चलम्॥करोत्यमलमात्मानंभास्करोपमदर्शनम्॥ ३३ ॥ यथाचनावंकौंतेयकर्णधारःसमाहितः॥ महार्णवगतांशीघ्रंनये
त्पार्थिवसत्तम॥ ३४॥ तद्वदात्मसमाधानंयुक्त्वायोगेनतत्त्ववित्॥ दुर्गमंस्थानमाप्नोतिहित्वादेहमिमंनृप॥ ३५ ॥ सारथिश्चयथायुक्त्वासदश्वान्सुसमाहितः॥
देशमिष्टंनयत्याशुधन्विनंपुरुषर्षभ ॥ ३६ ॥ तथैवनृपतेयोगीधारणासुसमाहितः॥ प्राप्नोत्याशुपरंस्थानंलक्षंमुक्तइवाशुगः॥ ३७॥ अवेक्ष्यात्मनिचात्मानंयो
गीतिष्ठतियोचलः॥ पापंहंतिपुनीतानांपदमाप्नोतिसोऽजरम्॥ ३८ ॥ नाभ्यांकंठेचशीर्षेचहृदिवक्षसिपार्श्वयोः॥ दर्शनेश्रवणेचापिघ्राणेचामितविक्रम॥ ३९॥
स्थानेष्वेतेषुयोयोगीमहाव्रतसमाहितः॥ आत्मनासूक्ष्ममात्मानंयुंक्तेसम्यग्विशांपते ॥ ४० ॥ सशीघ्रमचलप्रख्यंकर्मदग्ध्वाशुभाशुभम्॥ उत्तमंयोगमास्थाय
यदीच्छतिविमुच्यते ॥४१॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥आहारान्कीदृशान्कृत्वाकानिजित्वाचभारत॥ योगीबलमवाप्नोतितद्भवान्वक्तुमर्हति ॥४२॥ ॥ भीष्म
उवाच॥ ॥कणानांभक्षणेयुक्तःपिण्याकस्यचभारत ॥ स्नेहानांवर्जनेयुक्तोयोगीबलमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥ भुंजानोयावकंरूक्षंदीर्घकालमरिंदम ॥ एकाहारो
विशुद्धात्मायोगीबलमवाप्नुयात्॥ ४४॥ पक्षान्मासानृतूंश्चैतान्संवत्सरानहस्तथा॥ अपःपीत्वापयोमिश्रायोगीबलमवाप्नुयात्॥ ४५॥

यएवजातिदेशकालसमयानवच्छिन्नाःसार्वभौमामहाव्रतमित्युच्यंते तत्रपाठीनरोहितावाद्यौप्रशस्तौहव्यकव्ययोरितिस्मृतेःपाठीनादीनेवभक्षयिष्येनमत्स्यान् मत्स्यांश्चकामतोजग्ध्वापुनःसंस्कारमर्हती
तिमत्स्यभक्षणेप्रायश्चित्तगौरवस्मृतेः सोयंहिंसायांजात्यवच्छेदः पाठीनादीनप्यतीर्थेष्वेवहिंसिष्येनतीर्थेइतिदेशावच्छेदः अतीर्थेपिदर्शादिव्यतिरिक्तेएवकालेहिंसिष्येनान्यदेतिकालावच्छेदः तत्रापिश्रा
द्धार्थमेवहिंसिष्येनात्मार्थमितिसमयावच्छेदः एतैरनवच्छिन्नाःसर्वात्मनापिहिंसात्यागात् अनापद्यापदिवातत्त्यागःसोऽयंमहाव्रतमित्युच्यते . एवंसत्येअस्तेयेब्रह्मचर्येअपरिग्रहेचमहाव्रतमुदाहर्तव्यं
॥ ४० ॥ यदीच्छतीतियोगिनःस्वेच्छयाब्रह्मलोकादौगमनंविदेहकैवल्यंदेहधारणंचेतिदर्शितं ॥ ४१ ॥४२॥४३॥ यावकंजलोष्मपक्वंयवान्नंयवपिष्टमयंवाभक्ष्यं ॥४४ ॥ पयोमिश्राःक्षीरमिश्राः ॥४५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अखंडंसर्वकालंमांसमुपोष्यत्यक्त्वा मांसमित्यन्येषामप्युपलक्षणं यथोक्तंहठयोगे मांसंदधिकुलित्थंचलशुनंशाकमेवच कट्वम्लतिक्तपिण्याकहिंगुसौवीरसर्षपाः तैलंचवर्ज्यान्येतानियत्नतोयोगिनासदा पुनरुष्णीकृतंद्रव्यमहितंचेतिकेचनेति ॥ ४६ ॥ पौरुषान्पुरुषप्रियान्शब्दान् ॥ ४७ ॥ अरतिःस्त्रीसंगाभावजमस्वास्थ्यं स्पर्शःस्त्र्यादिसंयोगजंसुखं ॥४८॥ दीपयंतिप्रकाशयंति आत्मानंत्वंपदार्थं आत्मना बुद्ध्या दृश्यतेत्वग्र्ययाबुद्ध्येतिश्रुतेः ध्यानंध्येयाकारप्रत्ययप्रवाहः तत्रप्रत्ययैकतानताध्यानमितिसूत्रं अध्ययनंप्रणवजपः यथोक्तं जपाच्छ्रांतःपुनर्ध्यायेद्ध्यानाच्छ्रांतःपुनर्जपेत् जपध्यानपरिश्रांतआत्मानंच

अखंडमपिवामांसंसततंमनुजेश्वर ॥ उपोष्यसम्यक्शुद्धात्मायोगीबलमवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ कामंजित्वातथाक्रोधंशीतोष्णेवर्षमेवच ॥ भयंशोकंतथाश्वासंपौरुषान्विषयांस्तथा ॥ ४७ ॥ अरतिंदुर्जयांचैवघोरांतृष्णांचपार्थिव ॥ स्पर्शंनिद्रांतथातंद्रींदुर्जयांनृपसत्तम ॥ ४८ ॥ दीपयंतिमहात्मानःसूक्ष्ममात्मानमात्मना ॥ वीतरागामहाप्रज्ञाध्यानाध्ययनसंपदा ॥ ४९ ॥ दुर्गस्त्वेषमहापंथाब्राह्मणानांविपश्चिताम् ॥ यःकश्चिद्व्रजतिह्यस्मिन्क्षेमेणभरतर्षभ ॥ ५० ॥ यथाकश्चिद्वनंघोरंबहुसर्पसरीसृपम् ॥ श्वभ्रवत्तोयहीनंचदुर्गमंबहुकंटकम् ॥ ५१ ॥ अभक्ष्यमटवीप्रायंदावदग्धमहीरुहम् ॥ पंथानंतस्कराकीर्णंक्षेमेणाभिपतेद्युवा ॥ ५२ ॥ योगमार्गंतथासाद्ययःकश्चिद्व्रजतेद्विजः ॥ क्षेमेणोपरमेन्मार्गाद्बहुदोषोहिसस्मृतः ॥ ५३ ॥ सुस्थेयंक्षुरधारासुनिशितासुमहीपते ॥ धारणासुतुयोगस्यदुःस्थेयमकृतात्मभिः ॥ ५४ ॥ विपन्नाधारणास्तातनयंतिनशुभांगतिम् ॥ नेतृहीनायथानावःपुरुषानर्णवेनृप ॥ ५५ ॥ यस्तुतिष्ठतिकौंतेयधारणासुयथाविधि ॥ मरणंजन्मदुःखंचसुखंचसविमुंचति ॥ ५६ ॥ नानाशास्त्रेषुनिष्पन्नंयोगेष्विदमुदाहृतम् ॥ परंयोगस्ययत्कृत्यंनिश्चितंतद्द्विजातिषु ॥ ५७ ॥ परंहितद्ब्रह्ममयंमहात्मन्ब्रह्माणमीशंवरदंचविष्णुम् ॥ भवंचधर्मंचषडाननंचयब्रह्मपुत्रांश्चमहानुभावान् ॥ ५८ ॥ तमश्चकष्टंसुमहद्रजश्चसत्त्वंविशुद्धंप्रकृतिंपरांच ॥ सिद्धिंचदेवींवरुणस्यपत्नींतेजश्चकृत्स्नंसुमहच्चधैर्यम् ॥ ५९ ॥ ताराधिपंखेविमलंसतारंविश्वांश्चदेवानुरगान्पितॄंश्च ॥ शैलांश्चकृत्स्नानुदधींश्चघोरान्नदीश्चसर्वाःसवनान्घनांश्च ॥ ६० ॥

विचारयेदिति ॥ ४९ ॥ यःकश्चिदित्यनेनात्राधिकारिदौर्लभ्यमुक्तं ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ सुस्थेयंसुखेनस्थातुंशक्यं ॥ ५४ ॥ नशुभांरोगाद्याघातवतीं ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ योगेषुयोगशास्त्रेषु कृत्यंकर्तुंयोग्यंफलमिति यावत् ॥ ५७ ॥ ब्रह्मब्रह्मविष्ण्वादिस्रष्टुर्यन्मूर्तिरूपंतत्प्रधानंपरंकैवल्यात्मकंयोगफलं तथाब्रह्मविष्ण्वादिभावोपियोगफलमित्यर्थः महानुभावानृषभकपिलादीन् ॥ ५८ ॥ तमोरजसीलयविक्षेपौयोगविघ्नौ सत्त्वंचधर्मज्ञानैश्वर्योपगमाभूदितिविशुद्धमित्युक्तं आत्मतत्त्वप्रकाशकत्वंविशुद्धता विशेतयोगीत्यपकृष्यते परांप्रकृतिंप्रकृतिलयत्वंचविशते वरुणस्यपत्नींसिद्धिंजलजयंतेजश्चविशतेइत्यनेनतेजोजयं सुमहच्चधैर्यमितिपृथ्वीजयंचप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ताराधिपादीनांमध्येयद्भावंवांछतितद्भावमिच्छयाप्राप्नोतीत्यर्थः यथोक्तंनिरुक्ते अथागमोयांयांदेवतांनिराहतस्यास्तस्यास्ताद्भाव्यमनुभवतीति ॥ ६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६१ ॥ ननुयथाग्नेःक्षुद्राविस्फुलिंगाव्युच्चरंत्येवमेवैतस्मादात्मनःसर्वएतआत्मानोव्युच्चरंतीतिपुरुषादेवब्रह्मादीनांसृष्टिःश्रूयतेतत्कथंब्रह्मादीन्प्राकृसिद्धान्योगीविशतइत्युच्यतेइत्याशंक्याह कथाचेति दे
वेपरमात्मनिविषयेयेयंकथाजगत्कर्तृत्वादिनिरूपणात्मिकाआत्मनआकाशःसंभूतइत्यादिश्रुतितःप्रसक्तासेयंशुभैवनास्मन्मतविरुद्धेत्यर्थः यतोयोगीनारायणात्मानारायणेतुर्यमूर्तावीश्वरेअयमहंनाराय
णइत्यहंग्रहेणप्रणिहितआत्मायेनसतथा तंयथायथोपासतेतथेतःप्रेत्यभवतीतिश्रुतेर्नारायणभावंप्राप्तोमहात्माव्यापकचित्तःसर्वानभिभूयसर्वाधिकोभूत्वामर्त्यान्पांचभौतिकान्जरायुजादीन्कुरुतेसंकल्प
मात्रेणसृजत्यतोयोगिनांसंप्रज्ञातेभूतस्रष्टृत्वंव्युत्थानेभौतिकजंतुस्रष्टृत्वंचास्तीतिनकयाचित्श्रुत्यायोगशास्त्रंविरुध्यते वेदांतिभिरप्यस्ययोगैश्वर्यस्यहर्तुमशक्यत्वात्शास्त्रांत्यपादेऽभ्युपगतत्वाच्चेतिनकिंचिद्
वद्यं॥ ६२ ॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०एकाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥३०१॥ ॥७॥ ॥सूचीकटाहन्यायेनयोगमुक्त्वासांख्यंवक्तुमारभते सम्यगिति ॥१॥२॥ मेमत्तः इदंवक्ष्यमाणंतत्त्वमितिशेषः

नागान्नगान्यक्षगणान्दिशश्चगंधर्वसंघान्पुरुषान्स्त्रियश्च॥ परस्परंप्राप्यमहान्महात्माविशेतयोगीनचिराद्विमुक्तः॥ ६१ ॥ कथाचयेयंनृपतेप्रसक्तादेवेमहा
वीर्यमतौशुभेयम्॥ योगीससर्वानभिभूयमर्त्यान्नारायणात्माकुरुतेमहात्मा ॥६२॥ ॥इतिश्रीमहा०शांति०मोक्ष०योगविधौएकाधिकत्रिशततमोऽध्यायः
॥३०१॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥सम्यक्त्वयायंनृपतेवर्णितःशिष्टसंमतः॥ योगमार्गोयथान्यायंशिष्यायेहहितैषिणा ॥ १ ॥सांख्येत्विदानींका
र्त्स्न्येनविधिंप्रब्रूहिपृच्छते॥ त्रिषुलोकेषुयज्ज्ञानंसर्वंतद्विदितंहिते॥२॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥शृणुमेत्वमिदंसूक्ष्मंसांख्यानांविदितात्मनाम्॥ विहितंयतिभिःसर्वैः
कपिलादिभिरीश्वरैः॥ ३ ॥यस्मिन्नविभ्रमाःकेचिद्दृश्यंतेमनुजर्षभ॥ गुणाश्चयस्मिन्बहवोदोषहानिश्चकेवला॥ ४ ॥

यतिभिःऋषभादिभिःविहितंप्रकाशितं ॥ ३ ॥ तदेवस्तौति यस्मिन्निति प्राणावैसत्यंतेषामेषसत्यमितिश्रुत्याप्राणोपलक्षितस्यकृत्स्नस्यप्रपंचस्ययावद्व्यवहारमबाध्यत्वलक्षणंसत्त्वमन्यत्सर्वथैवाबाध्यत्वं
सत्त्वंप्रत्यगात्मनइतिदर्शितं तत्राद्यमादायकृत्स्नोपिकर्मोपास्त्यादिव्यवहारःसिध्यतिअंत्यमादायनेहनानास्तिकिंचनेत्यादिर्जगतोबाधादिकंसंगच्छते मतांतरेतुसर्वस्यभेदस्यपारमार्थिकत्वादिदंसर्वंयदयमा
त्मानेहनानास्तीत्याद्याअध्यारोपापवादन्यायेनात्मैक्यप्रतिपादनपराःश्रुतयउपरुध्यंतइतितेषांजगत्सत्यत्वविभ्रमोदृश्यते केषांचिदात्मन्यप्यसत्त्वभ्रमोस्तिनत्वस्माकंक्वचिदप्यंशेविभ्रमोस्तीत्यर्थः गुणाःक ॥१९३॥
र्मज्ञानकांडयोर्दृष्टिभेदेनाविरोधादयः दोषाश्चबह्वात्मवादेएकस्मिन्शरीरेसर्वात्मसांनिध्याविशेषादेकस्यभोगेनसर्वेषांभोगापत्तिरित्यादयस्तेषांहानिः ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ज्ञानेनेति तत्त्वदर्शनोन्मुखंचेतस्तत्त्वस्यतमःपिहिततयानधिगमात्तत्रशुक्तौरजतादिवन्मानुषत्वासुरत्वादिभावंपश्यति तत्रोत्तरोत्तरज्ञानेनपूर्वपूर्वभ्रमान्परिसंख्यायबाधित्वाप्राप्नुवंतिशुभंमोक्षमितित्रयोदशो नसंबंधः सदोषानागमापायितयामिथ्यात्वदोषयुक्तान् यथोक्तं आदावंतेचयन्नास्तिवर्तमानेपितत्तथेति नासतोविद्यतेभावइतिच ज्ञात्वापरिसंख्यायेतिसर्वत्रयोज्यं तत्रयथायथातत्त्वावरकस्यतमसःस म्यगवेक्षणेनापगमस्तथोत्तरोत्तरमुत्कृष्टविषयोपस्थितिर्यावद्ब्राह्मणोविषयान्पश्यतिप्राग्वत् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अत्रगुणाअप्यागमापायितयादोषाएवेतितेपिहानार्थमेवज्ञातव्याः ॥ १२ ॥ सांख्यज्ञानेपिदोषाविद्वत्त्वाभिमानादयः गुणाअद्वेष्टृत्वादयः ॥ १३ ॥ सत्त्वमिति आनंदःप्रीतिरुद्वेगःप्राकाश्यंपुण्यशीलता संतोषःश्रद्दधानत्वमार्जवंत्यागशीलता ऐश्वर्यंचेतिसत्त्वस्यगुणादशनि

ज्ञानेनपरिसंख्यायसदोषान्विषयान्नृप ॥ मानुषान्दुर्जयान्कृत्स्नान्पैशाचान्विषयांस्तथा ॥ ५ ॥ राजसान्विषयान्ज्ञात्वायक्षाणांविषयांस्तथा ॥ विषयानौरगा न्ज्ञात्वागांधर्वविषयांस्तथा ॥ ६ ॥ पितॄणांविषयान्ज्ञात्वातिर्यक्षुचरतांनृप ॥ सुपर्णविषयान्ज्ञात्वामरुतांविषयांस्तथा ॥ ७ ॥ राजर्षिविषयान्ज्ञात्वाब्रह्मर्षि विषयांस्तथा ॥ आसुरान्विषयान्ज्ञात्वावैश्वदेवांस्तथैवच ॥ ८ ॥ देवर्षिविषयान्ज्ञात्वायोगानामपिचेश्वरान् ॥ प्रजापतीनांविषयान्ब्रह्मणोविषयांस्तथा ॥ ९ ॥ आयुषश्चपरंकालंलोकेविज्ञायतत्त्वतः ॥ सुखस्यचपरंतत्त्वंविज्ञायवदतांवर ॥ १० ॥ प्राप्तेकालेचयद्दुःखंसततंविषयैषिणाम् ॥ तिर्यक्षुपततांदुःखंपततांनरकेच यत् ॥ ११ ॥ स्वर्गस्यचगुणान्कृत्स्नान्दोषान्सर्वांश्चभारत ॥ वेदवादेयेपिदोषागुणायेचापिवैदिकाः ॥ १२ ॥ ज्ञानयोगेचयेदोषागुणायोगेचयेनृप ॥ सांख्यज्ञानेच चयेदोषास्तथैवचगुणान्नृप ॥ १३ ॥ सत्त्वंदशगुणंज्ञात्वारजोनवगुणंतथा ॥ तमश्चाष्टगुणंज्ञात्वाबुद्धिंसप्तगुणांतथा ॥ १४ ॥ षड्गुणंचमनोज्ञात्वानभःपंचगुणं तथा ॥ बुद्धिंचतुर्गुणांज्ञात्वातमश्चत्रिगुणंतथा ॥ १५ ॥ द्विगुणंचरजोज्ञात्वासत्त्वमेकगुणंपुनः ॥ मार्गंविज्ञायतत्त्वेनप्रलयेप्रेक्षणेतथा ॥ १६ ॥

सर्गजाः आस्तिकत्वमकार्पण्यंसुखदुःखोपसेवनं भेदःपुरुषताचैवकामक्रोधौमदस्तथा दर्पद्वेषातिवादाश्चनवैतेराजसागुणाः तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रश्चांधपंचमः निद्राप्रमादआलस्यमित्यष्टौतमसो गुणाइति बुद्धिंसप्तगुणांमहदहंकारपंचतन्मात्ररूपां ॥ १४ ॥ मनःश्रोत्रादिपंचकेनसहषड्रूपं नभोवियदादिपंचकरूपं बुद्धिःसंशयनिश्चयगर्वस्मरणरूपा तमोऽप्रतिपत्तिविप्रतिपत्तिविपरीतप्रतिपत्तिरूपं ॥ १५ ॥ रजःप्रवृत्तिदुःखरूपं सत्त्वंप्रकाशरूपं बुद्ध्यादीनांपुनर्ग्रहणंप्रातिलोम्येनसत्त्वेतत्प्रविलापनार्थं एतेपंचपंचाशत् एतेषांमध्येतत्त्वेनयाथात्म्येनमार्गमात्मप्रापकंसत्त्वादिप्रधानंविज्ञायहानार्थंतत्पति बंधकंचरजस्तमःप्रधानंगुणजातंविज्ञायप्रलयेप्राकृतलयेतथाप्रेक्षणेआत्मतत्त्वालोचनेच ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ज्ञानविज्ञानसंपन्नाएतान्सर्वान्पृथंथतोऽनुभवतश्वज्ञात्वाकारणैर्मोक्षोपयोगिभिःसात्त्विकैर्भावैर्भावितात्मानोवासितचित्तामोक्षंप्राप्नुवंति सूक्ष्मारविरश्मयोवायवोवा ॥ १७ ॥ अत्रप्राणेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतिश्रुत्यनुसारादिंद्रियेभ्योदेवतास्तस्टिंदेवताभ्योलोकस्तस्टिंचाभ्युपेत्यब्रह्मणिसर्वलयमाह रूपेणेति रूपेणरूपवताद्रव्येणदृष्टिंचक्षुरिंद्रियंसंयुक्तंकुंडलेनकनकमिव चक्षुर्व्यतिरिक्तोरूपद्रव्यदेवतादिर्विषयोनास्तीत्यर्थः एवमग्रेपियावन्मोक्षंज्ञेयम् ॥ १८ ॥ वायुंत्वगिंद्रियदेवतांनभसिस्वकारणेसंश्रितं एतच्चसर्वदेवतोपलक्षणं मोहंवैचित्यंतमसितमोगुणे लोभंरजःकार्यमर्थेषु तमसोर्थानांचवियोगेमोहलोभौनभवतइतिदृष्टांतमात्रमिदं ॥ १९ ॥ कांतिपादविक्षेपे बलेहस्तेंद्रिये कोष्ठेउदरे देवींपृथ्वीं ॥ २० ॥ महतिमहत्तत्त्वकार्येहंकारे महद्बुद्धौमहत्तत्वे ॥ २१ ॥ आत्मनिजीवेत्वंपदार्थे ॥ २२ ॥ ईशेमायावि

ज्ञानविज्ञानसंपन्नाःकारणैर्भाविताःशुभाः॥प्राप्नुवंतिशुभंमोक्षंसूक्ष्माइवनभःपरम्॥१७॥ रूपेणदृष्टिंसंयुक्तांघ्राणंगंधगुणेनच॥ शब्देसक्तंतथाश्रोत्रंजिह्वारसगुणेपुच॥ १८॥ तनुंस्पर्शेतथासक्तांवायुंनभसिचाश्रितम्॥ मोहंतमसिसंयुक्तंलोभमर्थेषुसंश्रितम्॥ १९॥ विष्णुंक्रांतेबलेशक्रंकोष्ठेसक्तंतथानलम्॥अप्सुदेवींसमासक्तामपस्तेजसिसंश्रिताः॥ २०॥तेजोवायौतुसंसक्तंवायुंनभसिचाश्रितम्॥ नभोमहतिसंयुक्तंमहद्बुद्धौचसंश्रितम्॥ २१ ॥ बुद्धिंतमसिसंसक्तांतमोरजसिसंश्रितम्॥रजःसत्त्वेतथासक्तंसत्त्वंसक्तंतथात्मनि॥ २२॥सक्तमात्मानमीशेचदेवेनारायणेतथा॥देवंमोक्षेचसंसक्तंमोक्षंसक्तंतुनक्वचित्॥ २३ ॥ ज्ञात्वासत्त्वगुणंदेहंवृतंषोडशभिर्गुणैः॥ स्वभावंचेतनांचैवज्ञात्वादेहसमाश्रिते॥ २४॥

निदेवेनारायणेचेतितस्यैवविशेषणे तत्पदार्थेमोक्षेकैवल्येनिर्विकल्पेवस्तुनि तच्चनक्वचित्सक्तं स्वेमहिम्निप्रष्ठितइतिश्रुतेः ॥ २३ ॥ ननुरूपादीनांमोक्षमात्रत्वोक्तिरागममात्रंनत्वत्रकाचिदुपपत्तिरस्तीत्याशंक्याह ज्ञात्वेति सत्त्वगुणंदेहबुद्धिसत्त्वमयंत्वामंशरीरंषोडशभिर्गुणैःकार्यैःप्राणाच्छ्रद्धांखंवायुज्योतिरापःपृथिवींद्रियंमनोन्नमन्नाद्वीर्यंतपोमंत्राःकर्मलोकेषुनामचेतिश्रुत्युक्तैःप्राणादिनामांतैर्वृतंज्ञात्वास्वभावंप्राक्कर्मचतदुत्पत्तिकारणंचेतनांधीवृत्तिंचतदवभासिकांदेहसमाश्रितेलिंगदेहाश्रितेज्ञात्वाचमध्यस्थमुदासीनमेकमात्मानंयस्मिन्पापंनविद्यतइत्यसंगंजानीयात् यथैकेनकर्मणास्वाप्नप्रपंचविभ्रमेआत्मनोऽसंगत्वंस्थूलशरीरजदुःखाननुवृत्तेर्दृश्यतेएवंजाग्रद्भ्रमेपिविषयैषिणांविषयवासनावतांद्वितीयंकर्मकारणंविज्ञायेंद्रियादीनात्माश्रितानात्मन्यविद्ययाअध्यारोपितान्जानीयादित्यध्याहृत्ययोज्यं अयमर्थः यथास्वप्नेएकस्यैवात्मनोवासनावशात्सर्वजगदात्मकत्वमात्मनश्चासंगत्वंदृश्यतेएवंजाग्रद्भ्रमेपिज्ञेयमितिसार्धश्लोकद्वयार्थः ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ एतस्माद्वासनामयादवस्थात्रयसंचरादात्मनोमोक्षस्यदुर्लभत्वंवक्ष्यमाणैःकारणैर्विज्ञायकश्चिन्मोक्षबुद्धिंसमाश्रितोभवतीतिचतुर्दशेनान्वयः ॥ २६ ॥ यःप्राणादीन्पंचैकीकृत्याधोनयतिसोऽधोऽनिलःषष्ठः एवंप्रवहऊर्ध्वंनेतासप्तमः ॥ २७ ॥ तएतेसप्तवायवःप्रत्येकंसप्तधाविहिताः अयंभावः यथैकस्मिन्वटेऽनेकानिबीजानितेषुचबीजेषुप्रतिबीजमनंतानिबीजानितद्वदेकस्मिन्देहेसप्तप्राणाःप्रतिप्राणं

मध्यस्थमेकमात्मानंपापंयस्मिन्नविद्यते ॥ द्वितीयंकर्मविज्ञायनृपतेविषयैषिणाम् ॥ २५ ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थांश्चसर्वानात्मनिसंश्रितान् ॥ दुर्लभत्वंचमोक्षस्यविज्ञायश्रुतिपूर्वकम् ॥ २६ ॥ प्राणापानौसमानंचव्यानोदानौचतत्त्वतः ॥ अधश्चैवानिलंज्ञात्वाप्रवहंचानिलंपुनः ॥ २७ ॥ सप्तवातांस्तथाज्ञात्वासप्तधापिहितान्पुनः ॥ प्रजापतीनृषींश्चैषमार्गांश्चैवबहून्वरान् ॥ २८ ॥ सप्तर्षींश्चबहून्ज्ञात्वाराजर्षींश्चपरंतप ॥ सुरर्षीन्महतश्चान्यान्ब्रह्मर्षीन्सूर्यसंनिभान् ॥ २९ ॥ ऐश्वर्याच्च्यावितान्दृष्ट्वाकालेनमहतानृप ॥ महतांभूतसंघानांश्रुत्वानाशंचपार्थिव ॥ ३० ॥ गतिंचाप्यशुभांज्ञात्वानृपतेपापकर्मिणाम् ॥ वैतरण्यांचयद्दुःखंपतितानांयमक्षये ॥ ३१ ॥ योनीषुचविचित्रासुसंसारानशुभांस्तथा ॥ जठरेचाशुभेवासंशोणितोदकभाजने ॥ ३२ ॥ श्लेष्ममूत्रपुरीषेचतीव्रगंधसमन्विते ॥ शुक्रशोणितसंघातेमज्जास्नायुपरिग्रहे ॥ ३३ ॥ शिराशतसमाकीर्णेनवद्वारेपुरेशुचौ ॥ विज्ञायहितमात्मानंयोगांश्चविविधान्नृप ॥ ३४ ॥ तामसानांचजंतूनांरमणीयावृतात्मनाम् ॥ सात्त्विकानांचजंतूनांकुत्सितंभरतर्षभ ॥ ३५ ॥ गर्हितंमहतामर्थेसांख्यानांविदितात्मनाम् ॥ उपप्लवांस्तथाघोरान्शशिनस्तेजसस्तथा ॥ ३६ ॥ ताराणांपतनंदृष्ट्वानक्षत्राणांचपर्ययम् ॥ द्वंद्वानांविप्रयोगंचविज्ञायकृपणंनृप ॥ ३७ ॥ अन्योन्यभक्षणंदृष्ट्वाभूतानामपिचाशुभम् ॥ बाल्येमोहंचविज्ञायक्षयंदेहस्यचाशुभम् ॥ ३८ ॥ रागेमोहेचसंप्राप्तेक्वचित्सत्त्वंसमाश्रितम् ॥ सहस्रेषुनरःकश्चिन्मोक्षबुद्धिंसमाश्रितः ॥ ३९ ॥ दुर्लभत्वंचमोक्षस्यविज्ञायश्रुतिपूर्वकम् ॥ बहुमानमलब्धेषुलब्धेमध्यस्थतांपुनः ॥ ४० ॥ विषयाणांचदौरात्म्यंविज्ञायनृपतेपुनः ॥ गतासूनांचकौंतेयदेहान्दृष्ट्वातथाशुभान् ॥ ४१ ॥ वासंकुलेषुजंतूनांदुःखंविज्ञायभारत ॥ ब्रह्मघ्नानांगतिंज्ञात्वापतितानांसुदारुणाम् ॥ ४२ ॥ सुरापानेचसक्तानांब्राह्मणानांदुरात्मनाम् ॥ गुरुदारप्रसक्तानांगतिंविज्ञायचाशुभाम् ॥ ४३ ॥

सप्तसप्तप्राणाएवमुत्तरोत्तरमितिजगदानंत्यमुक्तं तस्मात्संसारबीजस्याज्ञानस्यतत्त्वज्ञानेनोच्छेदेयतितव्यमितिभावः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ननुसंत्यनेकेप्राजापत्यादिदेहाएवसुखमयाःकिंमोक्षेणेत्याशंक्यतेषामप्यैश्वर्यस्यांतवत्त्वान्नेत्याह ऐश्वर्यादिति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ उपप्लवानुपरागान् तेजसःसूर्यस्य ॥ ३६ ॥ द्वंद्वानांदंपतीनां ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ क्वचित्पुंसि ॥ ३९ ॥ बहुमानमत्यादरं मध्यस्थतामौदासीन्यं ॥ ४० ॥ दौरात्म्यंबंधहेतुतां ॥ ४१ ॥ कुलेषुगृहेषु ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ संवत्सरक्षयोबृहस्पतेर्मध्यमराशिभोगयोरंतरालेसूर्यस्यद्विरेकराशिसंक्रमेभवति मासक्षयोदर्शयोरंतरालेसूर्यसंक्रांतिद्वयं ॥४६॥ पक्षक्षयःसार्धचतुर्दशदिनमध्येपर्वद्वयंतदात्रयोदशभिर्दि नैःपक्षोभवति दिवसक्षयःसूर्योदययोरंतरालेतिथित्रयस्पर्शः कालाभिमानिदेवतानामपिक्षयोदयौदृश्यैतेकिमुतकाल्यमानानामस्मदादीनामितिभावः ॥ ४७॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ बाह्यदोषानु

जननीषुचवर्ततेयेनसम्यग्युधिष्ठिर॥सदेवकेषुलोकेषुयेनवर्ततिमानवाः॥४४॥ तेनज्ञानेनविज्ञायगतिंचाशुभकर्मणाम्॥तिर्यग्योनिगतानांचविज्ञायगतयःपृ थक्॥ ४५॥वेदवादांस्तथाचित्रानृतूनांपर्ययांस्तथा ॥क्षयंसंवत्सराणांचमासानांचक्षयंतथा॥ ४६॥पक्षक्षयंतथादृष्ट्वादिवसानांचसंक्षयम्॥क्षयंवृद्धिंच चंद्रस्यदृष्ट्वाप्रत्यक्षतस्तथा॥ ४७॥वृद्धिंदृष्ट्वासमुद्राणांक्षयंतेषांतथापुनः ॥ क्षयंधनानांदृष्ट्वाचपुनर्वृद्धिंतथैवच ॥ ४८ ॥संयोगानांक्षयंदृष्ट्वायुगानांचविशे षतः॥क्षयंचदृष्ट्वाशैलानांक्षयंचसरितांतथा ॥ ४९ ॥ वर्णानांचक्षयंदृष्ट्वाक्षयांतंचपुनःपुनः॥ जरामृत्युस्तथाजन्मदृष्ट्वादुःखानिचैवह ॥ ५० ॥देहदोषांस्तथा ज्ञात्वातेषांदुःखंचतत्त्वतः॥देहविक्लवतांचैवसम्यग्विज्ञायतत्त्वतः ॥ ५१ ॥आत्मदोषांश्चविज्ञायसर्वानात्मनिसंश्रितान् ॥ स्वदेहादुत्थितान्गंधांस्तथाविज्ञाय चाशुभान्॥५२॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कान्स्वगात्रोद्भवान्दोषान्पश्यस्यमितविक्रम ॥ एतन्मेसंशयंकृत्स्नंवक्तुमर्हसितत्त्वतः॥५३॥ ॥भीष्मउवाच॥ पंचदोषान्प्रभोदेहेप्रवदंतिमनीषिणः ॥ मार्गज्ञाःकापिलाःसांख्याःशृणुतानरिसूदन ॥ ५४ ॥ कामक्रोधौभयंनिद्रापंचमःश्वासउच्यते ॥ ५५ ॥ एतेदोषाःश रीरेषुदृश्यंतेसर्वदेहिनाम् ॥ छिंदंतिक्षमयाक्रोधंकामंसंकल्पवर्जनात्॥ ५६ ॥सत्त्वसंसेवनान्निद्रामप्रमादाद्भयंतथा॥ छिंदंतिपंचमंश्वासमल्पाहारतयानृप ॥ ५७॥गुणान्गुणशतैर्ज्ञात्वादोषान्दोषशतैरपि॥ हेतून्हेतुशतैश्चित्रैश्चित्रान्विज्ञायतत्त्वतः॥५८॥अपांफेनोपमंलोकंविष्णोर्मायाशतैर्वृतम्॥ चित्रभित्तिप्रती काशंनलसारमनर्थकम्॥५९॥तमःश्वभ्रनिभंदृष्ट्वावर्षबुद्बुदसंनिभम्॥ नाशप्रायंसुखाद्धीनंनाशोत्तरमिहावशम्॥६०॥रजस्तमसिसंमग्नंपंकेद्विपमिवावशम्॥ सांख्याराजन्महाप्राज्ञास्त्यक्त्वास्नेहंप्रजाकृतम् ॥ ६१ ॥ज्ञानयोगेनसांख्येनव्यापिनामहतानृप॥राजसानशुभान्गंधांस्तामसांश्चतथाविधान्॥६२॥

क्त्वादेहजान्दोषानाह स्वदेहादिति उत्थितान्दोषानित्यनुषंगः॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५॥ ५६ ॥ ५७॥ ५८ ॥ नलसारंनलतृणवदंतःसारहीनं ॥ ५९ ॥ नाशप्रायंनाशबहुलं ॥ ६०॥ ६१ ॥ ६२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुभाशुभांश्चगंधांस्तपोदंडेनज्ञानशस्त्रेणधीकुठारेणच्छित्त्वायतयःसागरंतरंतीतिदशमेनसंबंधः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९॥ ७०॥७१॥ तीर्त्वाचेति जन्मईदृशेनालोचनेनजन्मयुक्तं स्थूलंशरीरंतीर्त्वाविस्मृत्यविमलंनभःप्रविशंति देहाध्यासापायेव्योमसंविदुदेतीत्यर्थः॥७२॥ तत्रेति तस्मिन्हार्देव्योम्निपद्मतंतुवत् यथाकमलनालेनांतःसुषिरेणजलंमुखेनाकृष्यमाणमंतःप्रविशतितद्वत् आत्मनिप्रणिधीयमानमनोद्वारासूर्योऽतराविश्यतत्रैवहृदयाकाशेसांख्यान्प्रतिस्वनाडीभिःसंबंधाच्चतुर्दशभुवनगतान्विषयान्वहतिप्रापयति प्रवहन्विषयानित्यनेनविषयैःसहसूर्यस्यनित्यसंबंधोदर्शितः व्योमसंविदुदयेसांख्यस्यसार्वज्ञ्यंसार्वात्म्यंसर्वभोगभाक्त्वंचोदेतीत्यर्थः एतेनप्रत्यगात्मस्थाएवंविषयामुकुरमुखवदज्ञानवशात्पराक्त्वेनभांतीत्यात्माद्वैतमुपपादितं हार्दनाडीनांसूर्यरश्मिभिःसंबंधस्तेषांचब्रह्मांडेनसंबंधश्छांदोग्यादावुक्तःप्रागेवोदाहृतः॥७३॥तत्रेति तत्रहार्दाकाशेतांस्तेजोबंन्नात्मकान्विषयान्प्रवहसंज्ञकोवायुःप्रतिगृह्णातिस्वात्मसात्करोति तथाचश्रुतिः वायुर्ह्येवैतान्सर्वान्संवृंक्तेइति किंकृत्वा वीतरागान्यतीन् अपेक्ष्येतिशेषः संप्रज्ञातसुखास्वादसक्तेसांख्येवायुर्विषयान्नसंहरति अन्यथातुसंहरतीत्यर्थः अतएवसमाधिंप्रकृत्योक्तंगौडपादीये नास्वादयेत्सुखंतत्रेति ॥ ७४॥सूक्ष्मइति सूक्ष्मस्त्वगिंद्रियाग्राह्यःस्पर्शः ननुसूर्यरश्मिसंबंधेपिब्रह्मांडंनहार्दाकाशेप्रवेष्टुमर्हति अत्रत्यानांघटादीनांसूर्यास्तोत्तरंलोकांतरसंबंधादर्शनादित्याशंक्याह सप्तानामिति तान्पिंडब्रह्मांडरूपान्विषयान् यथायंप्रवहोवायुर्देहेनसंबंधात्स्वयंलोकान्प्रतिगच्छतिपिंडंचतत्तल्लोकान्प्रतिवहति एवंनभसःपरमांगतिंहार्दाकाशंगच्छतिब्रह्मांडंचतंप्रतिवहति तथाचब्रह्मांडंवातरज्जुभिःसूर्यमंडलेनिबद्धमतोहार्दनभसिसूर्यप्रवेशेनब्रह्मांडस्यापिप्रवेशोयुज्यते अत्रत्यघटादीनांतुरात्रावपिसूर्यरश्मिसंबंधविघटनंनास्तीतिनतैःसहदेशांतरगमनप्रसक्तिरस्ति अतोयुक्तमुक्तंतत्रतान्सुकृतीनित्यादि ॥ ७५ ॥

पुण्यांश्चसात्त्विकान्गंधान्स्पर्शजान्देहसंश्रितान्॥ छित्त्वाशुज्ञानशस्त्रेणतपोदंडेनभारत॥ ६३॥ ततोदुःखोदकंघोरंचिंताशोकमहाह्रदम्॥ व्याधिमृत्युमहाग्राहंमहाभयमहोरगम्॥ ६४॥ तमःकूर्मंरजोमीनंप्रज्ञयासंतरंत्युत॥स्नेहपंकंजरादुर्गंज्ञानदीपमरिंदम॥ ६५॥ कर्मागाधंसत्यतीरंस्थितव्रतमरिंदम ॥ हिंसाशीघ्रमहावेगंनानारससमाकरम्॥६६॥नानाप्रीतिमहारत्नंदुःखज्वरसमीरणम्॥ शोकतृष्णामहावर्तंतीक्ष्णव्याधिमहागजम्॥ ६७॥ अस्थिसंघातसंघट्टंश्लेष्मफेनमरिंदम॥ दानमुक्ताकरंघोरंशोणितह्रदविद्रुमम्॥६८॥हसितोत्क्रुष्टनिर्घोषंनानाज्ञानसुदुस्तरम्॥रोदनाश्रुमलक्षारंसंगत्यागपरायणम्॥६९॥ पुत्रदारजलौकौघंमित्रबांधवपत्तनम्॥अहिंसासत्यमर्यादंप्राणत्यागमहोर्मिणम्॥७०॥वेदांतगमनद्वीपंसर्वभूतदयोदधिम्॥मोक्षदुर्लभविषयंवडवामुखसागरम्॥७१॥तरंतियतयःसिद्धाज्ञानयानेनभारत ॥ तीर्त्वातिदुस्तरंजन्मविशंतिविमलंनभः॥ ७२ ॥ तत्रतान्सुकृतीन्सांख्यान्सूर्योवहतिरश्मिभिः॥ पद्मतंतुवदाविश्यप्रवहन्विषयान्नृप॥ ७३ ॥ तत्रतान्प्रवहोवायुःप्रतिगृह्णातिभारत॥ वीतरागान्यतीन्सिद्धान्वीर्ययुक्तांस्तपोधनान् ॥ ७४॥ सूक्ष्मःशीतःसुगंधीचसुखस्पर्शश्चभारत ॥ सप्तानांमरुतांश्रेष्ठोलोकान्गच्छतियःशुभान्॥ सतान्वहतिकौंतेयनभसःपरमांगतिम्॥ ७५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नभइति तमसःसूक्ष्मतमःपरिणामोव्योमसंविन्नभआख्यारजसःपरमांगतिमहंकारंनयति सत्त्वस्यपरमांगतिंमहत्तत्त्वमस्मितामात्रंशुद्धत्वंपदार्थं तस्यापिपरमागतिःप्रभुस्तत्पदार्थस्तस्यापिनिरुपाधिचि न्मात्रमित्यर्थः ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ योगवत्सांख्येपिशौचादिकंतुल्यमित्युक्तंतदत्रोपसंहरति निर्द्वंद्वानामिति सेयमात्मनिष्ठायोगैर्विषयेभ्यश्चित्तवृत्तेर्निरोधइत्युच्यते सांख्यैस्तुतत्तद्विषयसहितानांवृत्ती नांलवणोदकन्यायेनप्रविलापनमित्युच्यते एवमयंभाषाभेदएव शमादिसाधनंकैवल्यंचफलंपक्षद्वयेपिसमानमितिप्रागुक्तंनप्रस्मर्तव्यं ॥ ७९ ॥ भगवंतंषड्गुणैश्वर्यसंपन्नंपरमात्मानमेवपरंमोक्षाख्यंस्थानं प्राप्याऽऽजन्ममरणंसर्वज्ञत्वाज्जन्ममरणादिकंतत्रस्मरंतिनवामोक्षेविशेषविज्ञानमस्तिनवेतिप्रश्नः कस्मिन्नुभगवोविज्ञातेसर्वमिदंविज्ञातंभवति यएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिमोक्षेसार्वज्ञ्यसार्वात्म्य

नभोवहतिलोकेशरजसःपरमांगतिम्॥रजोवहतिराजेंद्रसत्त्वस्यपरमांगतिम्॥७६॥ सत्त्वंवहतिशुद्धात्मन्परंनारायणंप्रभुम्॥प्रभुर्वहतिशुद्धात्मापरमात्मानमा त्मना॥७७॥ परमात्मानमासाद्यतद्भूतायतनामलाः॥ अमृतत्वायकल्पंतेननिवर्ततिवाविभो॥७८॥ परमासागतिःपार्थनिर्द्वंद्वानांमहात्मनां॥सत्यार्जवरतानां वैसर्वभूतदयावताम्॥ ७९॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥स्थानमुत्तममासाद्यभगवंतंस्थिरव्रताः॥आजन्ममरणंवातेस्मरंत्युतनवानघ ॥८०॥ यदत्रतथ्यंतन्मे त्वंयथावद्वक्तुमर्हसि॥त्वदृतेपुरुषंनान्यंप्रष्टुमर्हामिकौरव॥८१॥ मोक्षेदोषोमहानेषप्राप्यसिद्धिगतानृषीन्॥ यदितत्रैवविज्ञानेवर्त्ततेयतयःपरे॥ ८२॥ प्रवृ त्तिलक्षणंधर्मंपश्यामिपरमंनृप ॥ मग्नस्यहिपरंज्ञानंकिंनदुःखतरंभवेत्॥८३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ यथान्यायंत्वयाताततप्रश्नःपृष्टःसुसंकटः॥ बुधानामपिसं मोहःप्रश्नेस्मिन्भरतर्षभ॥८४॥ अत्रापितत्त्वंपरमंशृणुसम्यङ्मयेरितं॥ बुद्धिश्चपरमायत्रकापिलानांमहात्मनां॥८५॥

योःश्रवणाद्यत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदितिविशेषविज्ञानाभावश्रुतेश्चसंशयः॥८०॥८१॥एषद्विविधोपिमोक्षेमहान्दोषःस्फुरति सिद्धिगतान्मोक्षप्रतिपादकानृषीन्मंत्रान्प्राप्यस्फुरति परस्परंविरु द्धस्यैकत्रपक्षद्वयस्यासंभवात् अन्यतरांगीकारेऽवश्यकर्तव्येऽन्यतरश्रुतेर्बाधोभवतीत्यर्थः यदीति तत्रैवमोक्षेपिविज्ञानेविशेषदर्शनेसतिकर्मैवश्रेष्ठंकिंसंन्यासाद्यायासेनेत्यर्थः ॥८२॥ तदभावेतुमहान्दोषःसु षुप्ताविवविगलितज्ञानस्यापिज्ञानमस्तीत्युच्यतेचेदितोदुःखतरमयुक्ततरंनाकिंचिदित्यर्थः ॥ ८३ ॥बुधानांमैत्रेयीप्रभृतीनामप्यत्रसंमोहोदृश्यते तथाहि मैत्रेयीमुक्तौद्वैतदर्शनेकर्मफलसाम्यंद्वैतादर्शनेनमूढतम त्वंचपश्यंतीअन्यतरस्यश्रेयस्त्वमप्रतिपद्यमानायाज्ञवल्क्यमवोचत् अत्रैवमाभगवानमूमुहदिति भाष्यं ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ॥ १९६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रसमाधानमाह इंद्रियाणीति देहिनांप्राणिनांस्वदेहेस्वस्वरूपेऽधिष्ठानेस्थितानींद्रियाण्येवमनःषष्ठानिबुध्यंतेविशेषतःपश्यंति यतस्तान्यात्मनोविशेषविज्ञानेकारणानिहेतुभूतानि कथं सूक्ष्मश्चिदात्मा तैःकर्तृकारणरूपैःपश्यतिवाह्यमाभ्यंतरंवाविषयंप्रकाशयति अयंभावः प्रत्यक्षंहिवाह्यमर्थंचक्षुषैवपश्यति तदभावेनपश्यति नचतावताआत्मनःप्रकाशनशक्तिर्हीयतेतेनविनापिस्वप्नेतद्दर्शनात् एवंसुप्तिस माध्योर्मनसाविनापिनास्यात्मनोज्ञशक्तिवियोगः उपकरणस्यस्वातंत्र्याविघातकत्वात् तथाचकरणाभावकृतमेवास्यविशेषविज्ञानराहित्यं नत्वज्ञत्वकृतमितिकैवल्येपिनात्मनःसार्वज्ञ्यहानिः तथाचश्रु तिः यद्वैतन्नपश्यतिपश्यन्वैतन्नपश्यतियद्वैतंनश्रृणोत्यश्रृण्वन्वैतन्नश्रृणोतीत्यादिकासुप्त्यादावप्यात्मनोद्रष्टृत्वादिकंदर्शयति ॥ ८६ ॥ आत्मनोज्ञशक्त्यवियोगंदर्शयितुमिंद्रियाणांजडत्वमाह आत्मनेति व स्तुतइंद्रियाणिस्वरूपेणैवनसंति अध्यस्तत्वात् परमतेस्थित्वातत्सत्त्वमुपेत्यापितानिकाष्ठवदचेतनान्येवातोविनश्यंति तत्रफेनदृष्टांतोयथायोग्यंयोजनीयः यथाफेनोजलेनविनास्वयंनिरात्मैवसात्मत्वेन

इंद्रियाण्येवबुध्यंतेस्वदेहेदेहिनांनृप ॥ कारणान्यात्मनस्तानिसूक्ष्मःपश्यतितैस्तुसः ॥ ८६ ॥ आत्मनाविप्रहीणानिकाष्ठकुड्यसमानितु ॥ विनश्यंतिनसंदेहःफेनाइ वमहार्णवे ॥ ८७ ॥ इंद्रियैःसहसुप्तस्यदेहिनःशत्रुतापन ॥ सूक्ष्मश्चरतिसर्वत्रनभसीवसमीरणः ॥ ८८ ॥ सपश्यतियथान्यायंस्पर्शान्स्पृशतिवाविभो ॥ बुध्यमा नोयथापूर्वमखिलेनेहभारत ॥ ८९ ॥ इंद्रियाणीहसर्वाणिस्वेस्वेस्थानेयथाविधि ॥ अनीशत्वात्प्रलीयंतेसर्पाहतविषाइव ॥ ९० ॥ इंद्रियाणांतुसर्वेषांस्वस्थानेष्वे वसर्वशः ॥ आक्रम्यगतयःसूक्ष्माश्चरत्यात्मानसंशयः ॥ ९१ ॥ सत्त्वस्यचगुणान्कृत्स्नान्रजसश्चगुणान्पुनः ॥ गुणांश्चतमसःसर्वान्गुणान्बुद्धेश्चभारत ॥ ९२ ॥ गु णांश्चमनसश्चापिनभसश्चगुणांश्चसः ॥ गुणान्वायोश्चधर्मात्मन्स्नेहजांश्चगुणान्पुनः ॥ ९३ ॥

दृष्टोपितेनविनानतिष्ठतीति ॥ ८७ ॥ इंद्रियाणांजडत्वमुक्त्वात्मनःस्वयंज्योतिष्ट्वमाह इंद्रियैरिति देहाभिमानिनःसेंद्रियस्यस्वप्नेप्रलीनस्यापियःसूक्ष्मोंऽतरात्मासससर्वत्रविषयेचरति जाग्रतीवस्वप्नेपिसर्वंविष यंभासयतीत्यर्थः ॥ ८८ ॥ एतदेवाह सइति यथापूर्वंजाग्रद्वदित्यर्थः ॥ ८९ ॥ इंद्रियाणांसात्मत्वमात्मचैतन्यानुवेधादेवेत्यन्वयव्यतिरेकाभ्यामाह इंद्रियाणीति इहस्वप्नेअनीशत्वान्नास्तिईशःप्रवर्तकोयेषां तानितथात्वात् ॥ ९० ॥ व्यतिरेकमुक्त्वान्वयमाह इंद्रियाणांत्विति स्वस्थानेस्थितानांगतयःगतीः सर्वाइंद्रियवृत्तयश्चिद्यामाएवउद्यंतीत्यर्थः ॥ ९१ ॥ सर्वत्रचिद्याप्तिंदर्शयति सत्त्वस्येति सत्त्वादीनां गुणान्व्याप्याऽऽत्माचरतीतिपूर्वेणान्वयः सत्त्वस्यगुणान्धर्मादीन् रजसःप्रवृत्त्यादीन् तमसोऽप्रवृत्त्यादीन् बुद्धेरध्यवसायादीन् ॥ ९२ ॥ मनसःसंकल्पादीन् नभआदीनांश्रोत्रादीन् स्नेहजान्स्नेहोजलंजाय तेस्मात्तेजसस्तज्जान् ॥ ९३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वाण्येवेति सर्वाण्युक्तान्यनुक्तानिचक्षेत्रज्ञेषुसंनिहितानिसत्त्वादीनिगुणैर्मायिकैश्चित्तसत्त्वानंदत्वाद्यैर्व्याप्यआत्माब्रह्मक्षेत्रज्ञंजीवंव्यातिव्याप्नोति कर्मणीचतमेवक्षेत्रज्ञंव्याप्नुतइतिसंबंधः ॥ ९४ ॥ इंद्रियाणिमनःषष्ठानि एतच्चक्षेत्रज्ञस्यकर्मसंबंधेकारणमुपन्यस्तं ॥ ९५ ॥ मुक्तिकारणंचाह प्रकृतिमिति चादिंद्रियाणि इंद्रियाणिकार्योपाधिंप्रकृतिंकारणोपाधिंचातीत्यक्षेत्रज्ञोऽव्ययंवृद्धिह्रासशून्यंकूटस्थमात्मानंगच्छति तमेवविशिनष्टि परमिति ॥ ९६ ॥ तत्प्राप्तिफलमाह विमुक्तइति ॥ ९७ ॥ ननुपरमात्मानंप्राप्तस्यानिवृत्तौपुनर्देहस्योत्थानंनस्यादित्याशंक्याह शिष्टमिति निवृत्तेपिकारणेचक्रभ्रमिन्यायेनशिष्टंमनआदिप्रतियोगिनआगच्छंतिगच्छंति यथाकालंसमाधिव्युत्थानकालभेदेन गुरोःसंदेशकारिणः प्रारब्धकर्मानुसारिणीश्वरप्रेरणातांकर्तुंशीलंयेषांते ॥ ९८ ॥ एवंजीवन्मुक्तिसद्भावमुक्त्वा

अपांगुणांस्तथापार्थपार्थिवांश्चगुणानपि ॥ सर्वाण्येवगुणैर्व्याप्यक्षेत्रज्ञेषुयुधिष्ठिर ॥ ९४ ॥ आत्माचव्यातिक्षेत्रज्ञंकर्मणीचशुभाशुभे ॥ शिष्याइवमहात्मानमिंद्रियाणिचतंप्रभो ॥ ९५ ॥ प्रकृतिंचाप्यतिक्रम्यगच्छत्यात्मानमव्ययम् ॥ परंनारायणात्मानंनिर्द्वंद्वंप्रकृतेःपरम् ॥ ९६ ॥ विमुक्तःपुण्यपापेभ्यःप्रविष्टस्तमनामयम् ॥ परमात्मानमगुणंननिवर्ततिभारत ॥ ९७ ॥ शिष्टंतत्रमनस्तातइंद्रियाणिचभारत ॥ आगच्छंतियथाकालंगुरोःसंदेशकारिणः ॥ ९८ ॥ शक्यंचाल्पेनकालेनशांतिंप्राप्तुंगुणार्थिना ॥ एवमुक्तेनकौंतेययुक्तज्ञानेनमोक्षिणा ॥ ९९ ॥ सांख्याराजन्महाप्राज्ञागच्छंतिपरमांगतिम् ॥ ज्ञानेनानेनकौंतेयतुल्यंज्ञानंनविद्यते ॥ १०० ॥ अत्रतेसंशयोमाभूज्ज्ञानंसांख्यंपरंमतम् ॥ अक्षरंध्रुवमेवोक्तंपूर्णंब्रह्मसनातनम् ॥ १ ॥ अनादिमध्यनिधनंनिर्द्वंद्वंकर्तृशाश्वतम् ॥ कूटस्थंचैवनित्यंचयद्वदंतिमनीषिणः ॥ २ ॥ यतःसर्वाःप्रवर्तंतेसर्गप्रलयविक्रियाः ॥ यच्चशंसंतिशास्त्रेषुवदंतिपरमर्षयः ॥ ३ ॥ सर्वेविप्राश्चदेवाश्चतथाशमविदोजनाः ॥ ब्रह्मण्यंपरमंदेवमनंतंपरमच्युतम् ॥ ४ ॥ प्रार्थयंतश्चतंविप्रावदंतिगुणबुद्धयः ॥ सम्यग्युक्तास्तथायोगाःसांख्याश्चामितदर्शनाः ॥ ५ ॥

विदेहकैवल्यमाह शक्यमिति अल्पेनवर्तमानदेहपातावधिनाशांतिंविदेहमुक्तिं ॥ ९९ ॥ १०० ॥ परंयोगापेक्षयाश्रेष्ठं एवंसांख्येनयोगेनवाशोधितस्यत्वंपदार्थस्यब्रह्माद्वैतसिद्धयेतत्पदार्थाभेदंवक्तुंतत्पदार्थस्वरूपमाह अक्षरमित्यादिना अक्षरंव्यापकं अश्नोतेःसरन् ध्रुवमचंचलं अतएवपूर्णंब्रह्मसर्वोत्कृष्टं सनातनंसदैकरूपं ॥ १ ॥ निर्द्वंद्वंद्वैतवर्जितं कर्तृजगज्जन्मादिहेतुः शाश्वतमखंडदंडायमानं कूटस्थंनिर्विकारं ॥ २ ॥ ३ ॥ ब्रह्मण्यंब्रह्मजातिहितं ॥ ४ ॥ प्रार्थयंतःगुणेषुविषयेषुबुद्धिर्येषांते तंवदंतिमायिकैर्गुणैःस्तुवंति सांख्यायोगाश्चस्तुवंति जगत्कर्तृत्वेनआदिगुरुत्वेनचेतिशेषः ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सांख्यंज्ञानंशुद्धचिन्मात्रंतस्यस्वरूपमित्यर्थः तत्सत्वेमानमाह अभिज्ञानानीति घटादीनांज्ञानानितान्येवतस्यामूर्तेर्ब्रह्मणोमतंज्ञानं मनज्ञानेऽस्माद्भावेनिष्ठा निर्विषयघटादिज्ञानमेवपरंब्रह्मेत्यर्थः यथोक्तं वार्तिके परागर्थप्रमेयेषुयाफलत्वेनसंमता संवित्सैवेहमेयार्थोवेदांतोक्तिप्रमाणतइति ॥ ६ ॥ यदुक्तविधंब्रह्मतत्सच्चिदानंदरूपंतत्रस्थावरेषुसदंशमात्राभिव्यक्तिःजंगमेषुसच्चिदंशयोर्विद्वत्सुसच्चिदानंदांशानांत्रयाणामप्यभिव्यक्तिरितितेषामुत्तरमुत्तरंश्रेष्ठमित्याहद्वाभ्यां द्विविधानीति अगमंस्थावरं॥७॥ महत्सुब्रह्मवित्सु यन्महज्ज्ञानंतत्सांख्यागतंसांख्येंऽतर्गतं एतेनसांख्यविज्ञानात्सर्वविज्ञानमुक्तं तथाचस्था

अमूर्तेस्तस्यकौंतेयसांख्यंमूर्तिरितिश्रुतिः॥अभिज्ञानानितस्याहुर्मतंहिभरतर्षभ ॥ ६ ॥ द्विविधानीहभूतानिपृथिव्यांपृथिवीपते॥जंगमागमसंज्ञानिजंगमंतु विशिष्यते॥७॥ज्ञानंमहद्यद्धिमहत्सुराजन्वेदेषुसांख्येषुतथैवयोगे॥यच्चापिदृष्टंविविधंपुराणेसांख्यागतंतन्निखिलंनरेंद्र॥ ८ ॥ यच्चेतिहासेषुमहत्सुदृष्टंयच्चार्थशास्त्रेनृपशिष्टजुष्टे॥ज्ञानंचलोकेयदिहास्तिकिंचित्सांख्यागतंतच्चमहन्महात्मन् ॥ ९ ॥ शमश्चदृष्टःपरमंबलंचज्ञानंचसूक्ष्मंचयथावदुक्तम्॥तपांसिसूक्ष्माणिसुखानिचैवसांख्येयथावद्विहितानिराजन् ॥ १० ॥ विपर्ययेतस्यहिपार्थदेवान्गच्छंतिसांख्याःसततंसुखेन॥ तांश्चानुसंचार्यततःकृतार्थाःपतंतिविप्रेषुयतेषुभूयः ॥ ११ ॥हित्वाचदेहंप्रविशंतिदेवंदिवौकसोद्यामिवपार्थसांख्याः॥अतोधिकंतेभिरतामहार्हेसांख्येद्विजाःपार्थिवशिष्टजुष्टे॥ १२॥ तेषांनतिर्यग्गमनंहिदृष्टंनार्वाग्गतिःपापकृताधिवासः॥नवाप्रधानाअपितेद्विजातयोयेज्ञानमेतन्नृपतेनुरक्ताः॥१३॥सांख्यंविशालंपरमंपुराणंमहार्णवंविमलमुदारकांतम्॥कृत्स्नंचसांख्यंनृपतेमहात्मानारायणोधारयतेप्रमेयम्॥१४॥एतन्मयोक्तंनरदेवतत्त्वंनारायणोविश्वमिदंपुराणम्॥ससर्गकालेचकरोतिसर्गंसंहारकालेचतदत्तिभूयः॥१५॥

वराज्जंगमंश्रेष्ठंजंगमेष्वपिविद्वान्श्रेष्ठतरइतिभावः ॥८॥९॥ शमादिकंसर्वंसांख्येसांख्यविज्ञाननिमित्तंविहितमित्यर्थः॥१०॥ विपर्ययेकिंचित्साधनवैकल्याज्ज्ञानानुत्पत्तौ यतेषुयत्नशीलेषु तांश्चानुसंचार्यतेषामाधिपत्यंकृत्वा ॥ ११ ॥ महार्हेअतिपूज्येऽधिकमभिरतास्तेदेवंतत्पदार्थंप्रविशंतिक्रमेणेतिशेषः ॥ १२ ॥ कीदृशीगतिःयापापकृतानामधिवासः एतत्परोक्षज्ञानफलमुक्तं ॥ १३ ॥ अपरोक्षज्ञानफलमाह सांख्यमिति कृत्स्नंसांख्यंयोधारयतेसाक्षात्कुर्यात्सतेसनारायणःपरंब्रह्मैव तथाचश्रुतिर्ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीति ॥ १४ ॥ हेनरमयाएतद्देवस्यात्मनस्तत्त्वमुक्तं तच्चनारायणोविश्वमिति सर्वंखल्विदंब्रह्मेतिश्रुतेरित्यर्थः तत्रहेतुः सइति एतेनतज्जलानितिश्रुतेरर्थउक्तः ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सांख्यसर्वस्वमहार्थेन संहृत्येति सर्वकार्यजातंवियदादिकंसंहृत्यप्रविलाप्य कुत्र निजदेहेकारणात्मनिसंस्थासमाप्तिर्यस्यसतथाकृत्वास्वयमपिकारणात्माप्सुनिर्विशेषचिन्मात्रेशेतेलीनोभवति जगदंतरात्मानारायणःसर्वप्रत्यग्भूतः एतेनयोयंमायावीजगज्जन्मादिहेतुःससर्वेषांप्रत्यग्भूतईश्वरश्चिन्मात्रेलीयतइतिनिर्विशेषब्रह्माद्वैतमुक्तंभवति ॥ ११६॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०द्व्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ त्वंपदार्थशोधकौसांख्ययोगावुक्त्वातस्यपारमार्थिकंतत्पदार्थतत्वंवक्तुमक्षरंध्रुवमेवोक्तमित्यादिनांतेतत्पदार्थस्वरूपमुपक्षिप्तंतद्विवरणायारभते किंतदक्षरमि

संहृत्यसर्वंनिजदेहसंस्थंकृत्वाप्सुशेतेजगदंतरात्मा ॥ ११६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षध०सांख्यकथनेद्व्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३०२॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥किंतदक्षरमित्युक्तंयस्मान्नावर्ततेपुनः॥ किंचतत्क्षरमित्युक्तंयस्मादावर्ततेपुनः॥ १॥ अक्षरक्षरयोर्व्यक्तिंपृच्छाम्यरिनिषूदन॥ उपलब्धुंमहाबाहोतत्त्वेनकुरुनंदन ॥ २ ॥ त्वंहिज्ञाननिधिर्विप्रैरुच्यसेवेदपारगैः॥ ऋषिभिश्चमहाभागैर्यतिभिश्चमहात्मभिः॥ ३ ॥ शेषमल्पंदिनानांतेदक्षिणायनभास्करे ॥ आवृत्तेभगवत्यर्केगंतासिपरमांगतिम् ॥ ४ ॥ त्वयिप्रतिगतेश्रेयःकुतःश्रोष्यामहेवयम् ॥ कुरुवंशप्रदीपस्त्वंज्ञानदीपेनदीप्यसे ॥ ५ ॥ तदेतच्छ्रोतुमिच्छामित्वत्तःकुरुकुलोद्वह॥नतृप्यामीहराजेंद्रशृण्वन्नमृतमीदृशम्॥६॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्रतेवर्तयिष्यामिइतिहासंपुरातनम्॥वसिष्ठस्यचसंवादंकरालजनकस्यच॥७॥वसिष्ठंश्रेष्ठमासीनमृषीणांभास्करद्युतिम्॥पप्रच्छजनकोराजाज्ञानंनैःश्रेयसंपरम्॥८॥परमध्यात्मकुशलमध्यात्मगतिनिश्चयम्॥मैत्रावरुणिमासीनमभिवाद्यकृतांजलिः ॥ ९ ॥ स्वक्षरंप्रश्रितंवाक्यंमधुरंचाप्यनुल्बणम्॥पप्रच्छर्षिवरंराजाकरालजनकःपुरा॥ १० ॥ भगवन्श्रोतुमिच्छामिपरंब्रह्मसनातनम्॥यस्मान्नपुनरावृत्तिमाप्नुवंतिमनीषिणः ॥ ११ ॥ यच्चतत्क्षरमित्युक्तंयत्रेदंक्षरतेजगत् ॥ यच्चाक्षरमितिप्रोक्तंशिवंक्षेम्यमनामयम् ॥ १२ ॥

त्यादि व्यक्तिंविवेकंतत्त्वेनयाथात्म्येनउपलब्धुंपृच्छामीतिद्वयोःसंबंधः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ करालनामाजनकःकरालजनकस्तस्य ॥ ७ ॥ ८ ॥ कुशलंऊहापोहसमर्थं गतिरनुभवस्तेननिश्चयोस्यास्तीतितथा अध्यात्मेपरोक्षापरोक्षोभयविधज्ञानवंतमित्यर्थः मैत्रावरुणिंमित्रावरुणयोर्दीक्षितयोरुर्वशीमप्सरसंदृष्ट्वावासतीवरेकुंभेरेतोपतत्ततोगस्त्यवसिष्ठावजायेतामितिबह्वृचानांसर्वानुक्रमणिकायांतस्यमैत्रावरुणित्वमुक्तं ॥ ९ ॥ प्रश्रितंविनीतं मधुरमर्थतः अनुल्बणंकुतर्कहीनं ॥ १० ॥ ११ ॥ यच्चेति यत्राक्षरेक्षरतेलवणोदकवल्लीयते एतेनक्षराक्षरशब्दप्रवृत्तिनिमित्तेदर्शिते शिवमानंदरूपं क्षेम्यंसंसारमोचकं यतोऽनामयंनिर्द्वंद्वं ॥ १२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यावत्कालेनकृत्स्नेनापिकालेन ॥ १३ ॥ कृत्स्नंक्षरंयावताकालेनक्षरतितत्प्रमाणमाह युगमिति युगंचतुर्युगंदेवमानेनअब्दानांद्वादशसहस्रसंमितं तदेवचतुर्युगंदशशतावृत्तंकल्पंतदेवचब्राह्ममहरुच्यते अत्र
योयंमानुषःसंवत्सरःसदेवानामहोरात्रस्तयागणनयाद्वादशसहस्रंचतुर्युगं तेनएतत्षष्ट्यधिकशतत्रयेणगुणितंत्रिचत्वारिंशल्लक्षाणिविंशतिसहस्राणिच एतेषुदशधाभक्तेष्वेकोंशःचतुर्लक्षंद्वात्रिंशत्सहस्राणिच
कलेर्मानं तदेवद्विगुणंद्वापरस्य त्रिगुणंत्रेतायाः चतुर्गुणंकृतस्य एतद्ब्रह्मदिनमानंगीतास्वप्युक्तं चतुर्युगसहस्रंतद्ब्रह्मणोदिनमुच्यते रात्रिंयुगसहस्रांतांतेहोरात्रविदोजनाइति ॥ १४ ॥ यस्यांते यस्येतितद्धितप्र
कृतेर्ग्रहणं ब्रह्मणोंतेइत्यर्थः प्रतिबुध्यतेशंभुरितिसंबंधः अग्रजंहिरण्यगर्भं हिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रेभूतस्यजातःपतिरेकआसीत् सदाधारपृथिवींद्यामुतेमांकस्मैदेवायहविषाविधेमेतिश्रुतेः ॥१५॥ अणिमा
द्यायत्रस्वयंभुवःनित्यंस्ततःसिद्धाःनतुहिरण्यगर्भादिष्विवतपसाआविर्भूताः ततईशानंसर्वनियंतृज्योतिश्चिद्रूपमव्ययमपरिणामि ॥१६ ॥ अमूर्तमेवाक्षरस्यज्ञेयंरूपमाह सर्वतइति ॥ १७॥ हिरण्यगर्भइति

॥वसिष्ठउवाच॥ ॥श्रूयतांपृथिवीपालक्षरतीदंयथाजगत्॥ यन्नक्षरतिपूर्वेणयावत्कालेनवाप्यथ॥१३॥ युगंद्वादशसाहस्रंकल्पंविद्धिचतुर्युगम्॥ दशकल्पश
तावृत्तमहस्तद्ब्राह्ममुच्यते॥ १४ ॥रात्रिश्चैतावतीराजन्यस्यांतेप्रतिबुध्यते॥ सृजत्यनंतकर्माणंमहांतंभूतमग्रजम्॥ १५॥ मूर्तिमंतममूर्तात्माविश्वंशंभुःस्वयंभु
वः॥ अणिमालघिमाप्राप्तिरीशानंज्योतिरव्ययम्॥१६॥ सर्वतःपाणिपादंतत्सर्वतोक्षिशिरोमुखम्॥ सर्वतःश्रुतिमल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठति॥ १७॥ हिरण्यगर्भो
भगवानेषबुद्धिरितिस्मृतः॥ महानितिचयोगेषुविरिंचिरितिचाप्यजः॥ १८॥ सांख्येचपठ्यतेशास्त्रेनामभिर्बहुधात्मकः॥ विचित्ररूपोविश्वात्माएकाक्षरइति
स्मृतः॥ १९॥ वृतंनैकात्मकंयेनकृतंत्रैलोक्यमात्मना॥ तथैवबहुरूपत्वाद्विश्वरूपइतिस्मृतः॥ २०॥ एषवैविक्रियापन्नःसृजत्यात्मानमात्मना॥ अहंकारंमहा
तेजाःप्रजापतिमहंकृतम्॥ २१॥ अव्यक्ताद्व्यक्तमापन्नंविद्यासर्गंवदंतितम्॥ महांतंचाप्यहंकारमविद्यासर्गमेवच॥ २२॥

योऽक्षरइतिस्मृतःसएपहिरण्यगर्भःसूत्रात्माभगवान्सर्वैश्वर्यसंपन्नः बुद्धिःसमष्टिबुद्धिरितिवेदांतिनः योगेतुएषएवमहानितिप्रथमंकार्यं ॥१८ ॥ १९ ॥ नैकात्मकंबहुरूपंत्रैलोक्यंकृतंवृतंच तदेवविश्वरूपो
विराड्विश्वंरूपमस्य तथाचश्रुतिः अग्निर्मूर्धाचक्षुषीचंद्रसूर्यौदिशःश्रोत्रेवाग्विवृताश्चवेदाः वायुःप्राणोहृदयंविश्वमस्यपद्भ्यांपृथिवीह्येषसर्वभूतांतरात्मेति ॥ २० ॥ एषसूत्रात्मा अहंकारमुपाधिं अहंकृतंत
दभिमानिनंविराजं ॥ २१ ॥ अस्यद्वैविध्यमाह अव्यक्तादिति महांतंसमष्टिं चात्व्यष्ट्यहंकारमविद्यासर्गं ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विद्याविद्ययोर्लक्षणमाह अविधिरिति अत्राक्षरात्कारणाद्धिरण्यगर्भसृष्टिःप्रथमा विराट्सृष्टिर्द्वितीया एकतएतेषांत्रयाणामन्यतमेएकस्मिन्विषयेयोविधिः आप्नोतेरादिमत्वात् आप्नोतिहवाइदंसर्वमादि
मांश्चभवतियएवंवेदेति तत्तदुपास्तिविधानंसाऽविद्या योविधिस्तत्त्वमस्यहंब्रह्मास्मिअयमात्माब्रह्मेतिसिद्धवत्कथनंसाविद्या अयमर्थः यथारज्जुंसर्पत्वेनपश्यंतंभीतंनरंप्रतिकश्चिद्रज्जुरियंनसर्पइतिसिद्धवद्र
ज्जुभावमुपदिशति तेनचसाक्षात्कृतेनसद्योभयनिवृत्तिर्जायतेसोयमविधिर्विद्या अतिविक्षेपादाप्तवाक्येश्रद्धाहीनंप्रतिइमंसर्परज्जुत्वेनभावयतस्तवरज्जुरेवभविष्यति सचकर्मश्रद्धाजडोविधौविश्वस्यभाव
नाबलेनतस्यरज्जुत्वंपश्यति सर्पदष्टइवगरुडभावनेनात्मनोनिर्विषत्वंतद्वत्सोयंविधिरविद्येति तद्वदत्रापिध्येयं ॥२३॥ उपहितयोर्महदहंकारयोःसूत्रविराडपरपर्याययोःसृष्टिमुक्त्वातदुपाध्योःसृष्टिमाह भूते

अविधिश्चविधिश्चैवसमुत्पन्नौतथैकतः ॥ विद्याविद्येतिविख्यातेश्रुतिशास्त्रार्थचिंतकैः ॥ २३ ॥ भूतसर्गमहंकारात्तृतीयंविद्धिपार्थिव ॥ अहंकारेषुसर्वेषुचतुर्थं विद्धिवैकृतम् ॥ २४ ॥ वायुर्ज्योतिरथाकाशमापोथपृथिवीतथा ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधस्तथैवच ॥ २५ ॥ एवंयुगपदुत्पन्नंदशवर्गमसंशयम् ॥ पंचमंविद्धि राजेंद्रभौतिकंसर्गमर्थवत् ॥ २६ ॥ श्रोत्रंत्वक्चक्षुषीजिह्वाघ्राणमेवचपंचमम् ॥ वाक्हस्तौचपादौचपायुर्मेढ्रंतथैवच ॥ २७ ॥ बुद्धींद्रियाणिचैतानितथाकर्मेंद्रिया णिच ॥ संभूतानीहयुगपन्मनसासहपार्थिव ॥ २८ ॥ एषातत्त्वचतुर्विंशासर्वाकृतिषुवर्तते ॥ यांज्ञात्वानाभिशोचंतिब्राह्मणास्तत्त्वदर्शिनः ॥ २९ ॥ एतद्देहंसमा ख्यानंत्रैलोक्येसर्वदेहिषु ॥ वेदितव्यंनरश्रेष्ठसदेवनरदानवे ॥ ३० ॥ सयक्षभूतगंधर्वेसकिन्नरमहोरगे ॥ सचारणपिशाचेवैसदेवर्षिनिशाचरे ॥ ३१ ॥ सदंश कीटमशकेसपूतिकृमिमूषिके ॥ शुनिश्वपाकेचैणेयेसचांडालेसपुल्कसे ॥ ३२ ॥ हस्त्यश्वखरशार्दूलेसवृक्षेगविचैवह ॥ यच्चमूर्तिमयंकिंचित्सर्वत्रैतन्निदर्शनम् ॥ ३३ ॥ जलेभुवितथाकाशेनान्यत्रेतिविनिश्चयः ॥ स्थानंदेहवतामासीदित्येवमनुशुश्रुम ॥ ३४ ॥ कृत्स्नमेतावतस्तातक्षरतेव्यक्तसंज्ञितम् ॥ अहन्यहनिभूतात्मा ततःक्षरइतिस्मृतः ॥ ३५ ॥

ति भूतानिपंचतन्मात्राख्यानिसूक्ष्मपंचभूतान्यपंचीकृतानि सर्वेषुसात्त्विकराजसतामसेषु वैकृतंविकृतमेववैकृतं ॥ २४ ॥ तमेवाह वायुरिति तत्रवाय्वादीनिपंचीकृतानिस्थूलानिभूतानिशब्दादिसहितानि
तामसाहंकाराच्चतुर्थःसर्गः ॥ २५ ॥ युगपदित्याकाशाद्वायुःवायोरग्निरित्यादिःश्रौतक्रमोऽनादरणीयइत्युक्तंदृष्टिसृष्ट्यभिप्रायेण भौतिकंस्थूलभूतजं ॥ २६ ॥ तमेवाह श्रोत्रमिति ॥ २७ ॥ अत्रतामसानिभू
तानि सात्त्विकानिमनःश्रोत्रादीनि राजसानिवागादीनि जाड्यप्रकाशप्रवृत्तिधर्मत्वादेतेषामयंविभागोबोध्यः ॥२८॥ एषामूलप्रकृतिः चतुर्विंशाचतुर्विंशतितमी चतुर्विंशीत्यृजुःपाठः सर्वाकृतिषुसर्वासुवि
कृतिषु यांप्रकृतिंपुरुषात्पृथग्भूतांज्ञात्वा ॥ २९ ॥ एतद्विकृत्यात्मकंदेहंपिंडब्रह्मांडात्मकशरीरं क्लीबत्वमार्षं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ जलेतिनान्यत्रेतिचपंचमहाभूतांतर्वर्त्येवदेहवान्जीवस्तान्यती
तस्तुब्रह्मैवेतिभावः ॥ ३४ ॥ एतावतएतावत्पर्यंतमक्षरावधियद्व्यक्तंतत्क्षरते भूतात्माचतुर्विंशकःसंघातः ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतदिति प्रत्यगात्मानंत्वंपदार्थमभिनीयदर्शयति इदमिति पराग्भूतंजगत् जगच्छब्दार्थमाह जगदिति एतेनाव्यक्तस्यापिक्षरत्वमुक्तं ॥ ३६ ॥ अत्रयुक्तिमाह महानिति यतोमहान्सूक्ष्माबुद्धिःसापिनित्यं क्षरत्यतस्तत्कारणमव्यक्तमपिक्षरत्येवेत्यर्थः तथाचप्रयोगः .महान्क्षरोपादानकः क्षरात्मत्वाद्घटवदिति नचात्मधर्माणांदुःखादीनांक्षरत्वेपिक्षरोपादानकत्वंनास्त्यात्मनोनित्यत्वादितिवाच्यं दुःखादेरात्मधर्मत्वस्यैवासिद्धेः तदभ्युपगमेवावन्ह्यौष्ण्यवन्निवृत्त्यसंभवेनयावद्दुःखनिवृत्तिलक्षणस्यमोक्षस्यासिद्धेरित्यास्तांतावत् ॥ ३७ ॥ पंचविंशतिमः तकारलोपआर्षः विष्णुःशुद्धःचिन्मात्रंसनिर्गुणत्वान्निस्तत्त्वः कथंतर्हिपंचविंशतितत्त्वेपुतस्यगणनेत्यतआह तत्त्वेति तत्त्वाधिष्ठानत्वादेवास्यतत्त्वसंज्ञानतुकार्यत्वात्कारणत्वाद्वाऽस्यतत्त्वांतर्गतत्वमस्ति एतेनब्रह्मणोजगदुपादानत्वमपितदुपादानाज्ञानाश्रयत्वादेवेतिव्याख्यातंअन्यथातस्यापिपूर्वोक्तानुमानेनक्षरत्वापत्तिः यथोक्तंसंप्रदायविद्भिः अस्यद्वैतेंद्रजालस्ययदुपादानकारणं अज्ञानंतदुपाश्रित्यब्रह्मकारणमुच्यतइति ॥ ३८ ॥ निस्तत्त्वत्वादेवाधिष्ठातृत्वमपिनास्तीत्याह यदिति यद्यस्माद्धेतोःमर्त्यंक्षरणधर्मिप्रधानंकर्तृव्यक्तंकार्यमसृजत्तत्तस्माद्धेतोस्तन्मूर्तिमत् जगत्प्रधानेनैवप्रवर्त्यतइत्यर्थः कोसावधिष्ठातायश्चतुर्विंशतितमःअव्यक्तः ननुकथमचेतनस्याधिष्ठातृत्वं संहतत्वादेवेतिगृहाण हियतःपुरुषोऽमूर्तोऽसंहतःअतोनासावधिष्ठातेत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ननुसंहतमप्यव्यक्तंकाष्ठलोष्टसमत्वान्नाधिष्ठातृभवेदतआह सएवेति चतुर्विंशतितमएवआतिष्ठतेऽधितिष्ठति यतआत्मवान्चिच्छायावान् संधिरार्षः केवलोऽनुपाधिरपिचेतनःसर्गप्रलयधर्मिण्याप्रकृत्यामूर्तिमान्भवतिस्वतस्त्वमूर्तिमानेव ॥ ४० ॥ तथैवचनिर्गुणमगोचरमपिगोचरेवर्तते दर्पणेनेवमुखं यदाहुः नतावदयमेकांतेनाविषयः अस्मत्प्रत्ययविषयत्वादिति ॥ ४१ ॥ तत्पदार्थनिरूपणमुपसंहरति एवमिति त्वंपदार्थंनिरूपयति विकुर्वाणइति प्रकृतिमानविद्यावान् अबुद्धिमान्मूढः अभिमन्यतेअहमित्यात्मानंमन्यते ॥ ४२ ॥ लीयतेयोनिभिःसहतादात्म्यंप्राप्नोति ॥ ४३ ॥ तत्रहेतुमाह सहेति सहवासेनविनष्टुमदर्शनंगंतुंशीलमस्यतस्यभावस्तत्त्वंतस्मात्नान्योहंसंघातादितिमन्यते योहंसोहममुष्यपुत्रोहममुकजातीयोहमितिगुणान्ब्राह्मण्यादीनेव ॥ ४४ ॥

एतदक्षरमित्युक्तंक्षरतीदंयथाजगत्॥जगन्मोहात्मकंप्राहुरव्यक्ताद्व्यक्तसंज्ञकम्॥३६॥ महांश्चैवाग्रजोनित्यमेतत्क्षरनिदर्शनम्॥कथितंतेमहाराजयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥३७॥ पंचविंशतिमोविष्णुर्निस्तत्त्वस्तत्त्वसंज्ञितः॥ तत्त्वसंश्रयणादेतत्तत्त्वमाहुर्मनीषिणः ॥ ३८ ॥ यन्मर्त्यमसृजद्व्यक्तंतत्तन्मूर्त्यधितिष्ठति ॥ चतुर्विंशतिमोव्यक्तोह्यमूर्तःपंचविंशकः॥ ३९ ॥ सएवहृदिसर्वासुमूर्तिष्वातिष्ठतेत्मवान् ॥ केवलश्चेतनोनित्यःसर्वमूर्तिरमूर्तिमान् ॥ ४० ॥ सर्वप्रलयधर्मिण्यासस र्गप्रलयात्मकः॥ गोचरेवर्ततेनित्यंनिर्गुणंगुणसंज्ञितम्॥ ४१ ॥ एवमेषमहानात्मासर्गप्रलयकोविदः॥ विकुर्वाणःप्रकृतिमानभिमन्यत्यबुद्धिमान्॥ ४२ ॥ तमःसत्त्वरजोयुक्तस्तासुतास्विहयोनिषु॥ लीयतेप्रतिबुद्धत्वादबुद्धजनसेवनात्॥ ४३ ॥ सहवासविनाशित्वान्नान्योहमितिमन्यते ॥ योहंसोहमितिह्युक्त्वागुणानेवानुवर्तते॥ ४४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तामसान्क्रोधादीन् राजसान्प्रवृत्त्यादीन् सात्त्विकान्प्रकाशादीन् ॥ ४५ ॥ शुक्लेति क्रमेणस्वच्छत्वाद्रंजकत्वान्मलिनत्वाच्चसत्त्वादीनिशुक्ललोहितकृष्णानि तान्येवजलतेजोऽन्नानि एतानिदृश्यानि वा चारंभणंविकारोनामधेयंत्रीणिरूपाणीत्येवसत्यमितिश्रुतेः प्राकृतानिप्रकृतिस्तेजोबन्नानितत्संबंधीनि ॥ ४६ ॥ तेजोबन्नोपाधिकेषुजीवेषुप्रेतामसाइतिव्याख्येयं ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ एवमिति यद्वा योयं पंचविंशतितमस्तमेवाव्यक्तविषयंमायागोचरंसंतंक्षरंविनाशिनंविकारिणंवाजातोदेवदत्तोमृतोदेवदत्तःसुखीदुःखीपुण्यवान्पापीचेत्यज्ञानादाहुः कथंतर्हितदुपलब्धिरतआह ज्ञानादेवप्रवर्ततेप्रकाशते एते

तमसातामसान्भावान्विविधान्प्रतिपद्यते ॥ रजसाराजसांश्चैवसात्त्विकान्सत्त्वसंश्रयात् ॥ ४५ ॥ शुक्ललोहितकृष्णानिरूपाण्येतानित्रीणितु ॥ सर्वाण्येतानिरूपाणियानीहप्राकृतानिवै ॥ ४६ ॥ तामसानिरयंयांतिराजसामानुषानथ ॥ सात्त्विकादेवलोकायगच्छंतिसुखभागिनः ॥ ४७ ॥ निष्कैवल्येनपापेनतिर्यग्योनिमवाप्नुयात् ॥ पुण्यपापेनमानुष्यंपुण्येनैकेनदेवताः ॥ ४८ ॥ एवमव्यक्तविषयंक्षरमाहुर्मनीषिणः ॥ पंचविंशतिमोयोयंज्ञानादेवप्रवर्तते ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० वसिष्ठकरालजनकसंवादेत्र्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥ एवमप्रतिबुद्धत्वादबुद्धमनुवर्तते ॥ देहाद्देहसहस्राणितथासमभिपद्यते ॥ १ ॥ तिर्यग्योनिसहस्रेषुकदाचिद्देवतास्वपि ॥ उपपद्यतिसंयोगाद्गुणैःसहगुणक्षयात् ॥ २ ॥ मानुषत्वाद्दिवंयातिदिवोमानुष्यमेवच ॥ मानुष्यान्निरयस्थानमानंत्यंप्रतिपद्यते ॥ ३ ॥ कोशकारोयथात्मानंकीटःसमवरुंधति ॥ सूत्रतंतुगुणैर्नित्यंतथायमगुणोगुणैः ॥ ४ ॥ द्वंद्वमेतिचनिर्द्वंद्वस्तासुतास्विहयोनिषु ॥ शीर्षरोगेक्षिरोगेचदंतशूलेगलग्रहे ॥ ५ ॥ जलोदरेतृषारोगेज्वरगंडेविषूचके ॥ श्वित्रकुष्ठेग्निदग्धेचसिध्मापस्मारयोरपि ॥ ६ ॥ यानिचान्यानिद्वंद्वानिप्राकृतानिशरीरिषु ॥ उत्पद्यंतेविचित्राणितान्येषोप्यभिमन्यते ॥ ७ ॥ तिर्यग्योनिसहस्रेषुकदाचिद्देवतास्वपि ॥ अभिमन्यत्यभीमानात्तथैवसुकृतान्यपि ॥ ८ ॥ शुक्लवासाश्चदुर्वासाःशायीनित्यमधस्तथा ॥ मंडूकशायीचतथावीरासनगतस्तथा ॥ ९ ॥

नतत्पदार्थएवाज्ञानाज्जीवत्वमापन्नोज्ञानान्मुच्यतइतिवदतातत्त्वमसीत्यादिवाक्यार्थोजीवब्रह्माभेदःसाधितोभवति ॥ ४९ ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० त्र्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०३ ॥ ॥७॥ प्रकृतिसंयोगात्पुरुषस्तामेवानुवर्ततइत्युक्तंतत्प्रपंचयत्यध्यायद्वयेन एवमप्रतिबुद्धत्वादित्यादिना अबुद्धमबोधमज्ञानं भावेनिष्ठांतेननञ्समासः ॥ १ ॥ गुणक्षयाद्गुणसामर्थ्यात् क्षिक्षयैश्वर्ययोरित्यैश्वर्यार्थस्यक्षिधातोरूपं एतच्चतामसानिरयंयांतीतिश्लोकेनप्रागेवोक्तं ॥ २ ॥ आनंत्यमनंतं ॥ ३ ॥ ४ ॥ निर्द्वंद्वःसुखदुःखादिहीनः ॥ ५ ॥ सिध्मांकासश्वासः ॥ ६ ॥ एषजीवोभिमन्यतेअहमेवदुःखीरोगीचेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ मंडूकवत्पाणिपादंसंकोच्यन्युब्जःशेतेइतिमंडूकशायी ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आकाशेनिरावरणेदेशे ॥ १० ॥ ११ ॥ फलगृह्याफलाशा मुंजमेखलेतिकौपीनवस्त्वंलक्ष्यते ॥१२॥ वालेत्याविककंबलोलक्ष्यते ॥ १३ ॥ फलकंभूर्जत्वगादिचिपिटकाष्ठंवाकौपीनरूपं कंटकवस्त्रं शाल्मल्यादितूलजं कटकेतिपाठेतृणमयःकटः कीटकावसनःपट्टसूत्रजवस्त्रः ॥ १४ ॥ १५ ॥१६॥ दशाहारोदशाहाहारः एकोह्याकारोलुप्तः दशाहेनाहारोयस्येत्यर्थः ॥१७॥१८॥ आचामेनभक्तमंडेन

चीरधारणमाकाशेशयनंस्थानमेवच॥ इष्टकाप्रस्तरेचैवकंटकप्रस्तरेतथा॥ १० ॥ भस्मप्रस्तरशायीचभूमिशय्यातलेषुच॥ वीरस्थानांबुपंकेचशयनंफलकेषु च॥ ११ ॥ विविधासुचशय्यासुफलगृद्ध्यान्वितस्तथा॥ मुंजमेखलनग्नत्वंक्षौमकृष्णाजिनानिच ॥ १२ ॥ शाणीवालपरीधानोव्याघ्रचर्मपरिच्छदः॥ सिंहच र्मपरीधानःपट्टवासास्तथैवच ॥ १३ ॥ फलकपरिधानश्चतथाकंटकवस्त्रधृक्॥ कीटकावसनश्चैवचीरवासास्तथैवच ॥ १४ ॥ वस्त्राणिचान्यानिबहून्यभिमन्य त्यबुद्धिमान्॥ भोजनानिविचित्राणिरत्नानिविविधानिच॥ १५॥ एकरात्रांतराशित्वमेककालिकभोजनम्॥ चतुर्थाष्टमकालश्चषष्ठकालिकएवच॥ १६॥ ष ड्रात्रभोजनश्चैवतथैवाष्टाहभोजनः॥ सप्तरात्रदशाहारोद्वादशाहिकभोजनः ॥ १७ ॥ मासोपवासीमूलाशीफलाहारस्तथैवच ॥ वायुभक्षोंबुपिण्याकदधिगो मयभोजनः ॥ १८॥ गोमूत्रभोजनश्चैवशाकपुष्पादएवच॥ शैवालभोजनश्चैवतथाचामेनवर्तयन् ॥ १९ ॥ वर्तयन्शीर्णपर्णैश्चप्रकीर्णफलभोजनः॥ विवि धानिचकृच्छ्राणिसेवतेसिद्धिकांक्षया ॥ २० ॥ चांद्रायणानिविधिवल्लिंगानिविविधानिच॥ चातुराश्रम्यपंथानमाश्रयत्यपथानपि ॥ २१ ॥ उपाश्रमानप्यप रान्पाषंडान्विविधानपि॥ विविक्ताश्चशिलाच्छायास्तथाप्रस्रवणानिच ॥ २२ ॥ पुलिनानिविविक्तानिविविक्तानिवनानिच ॥ देवस्थानानिपुण्यानिविविक्ता निसरांसिच ॥ २३ ॥ विविक्ताश्चापिशैलानांगुहागृहनिभोपमाः॥ विविक्तानिचजप्यानिव्रतानिविविधानिच ॥२४॥ नियमान्विविधांश्चापिविविधानितपां सिच॥ यज्ञांश्चविविधाकारान्विधींश्चविविधांस्तथा ॥ २५ ॥ वणिक्पथंद्विजंक्षत्रंवैश्यशूद्रांस्तथैवच॥ दानंचविविधाकारंदीनांधकृपणादिषु ॥ २६ ॥ अभि मन्यत्यसंबोधात्तथैवत्रिविधान्गुणान् ॥ सत्त्वंरजस्तमश्चैवधर्मार्थौकामएवच ॥ २७ ॥ प्रकृत्यात्मानमेवात्माएवंप्रविभजत्युत॥ स्वधाकारवषट्कारौस्वाहा कारनमस्क्रियाः॥ २८॥ याजनाध्यापनंदानंतथैवाहुःप्रतिग्रहम्॥ यजनाध्ययनेचैवयच्चान्यदपिकिंचन॥ २९॥

मासराचामनिस्रावामंडेभक्तसमुद्भवेइत्यमरः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ उपाश्रमानूपाशुपतपांचरात्राद्युक्तदीक्षायोगान् ॥ २२ ॥ २३ ॥ गृहेषुयेनिभाःनितरांभांतिते दिव्यगृहोपमाइत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ प्रकृत्योपकरणभूतया ॥ २८ ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विशसनेसंग्रामे ॥ ३० ॥ भवंसृष्टिं अभ्येत्यप्रसित्वा ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ आत्मरूपगुणान्आत्मनिकल्पितान् रूपंवयोवर्णाकृत्यादि गुणान्सत्त्वादीन् ॥ ३३ ॥ क्रियापथेकर्ममार्गे क्रियांतथातदितिमन्यते इदंकर्मएवंगुणंएवंफलमित्यावश्यकत्वेनमानयति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ निरात्मानिःस्वरूपश्चिदाभासविशिष्टोदेहेंद्रियादिसंघातः दृश्यत्वेनशुक्तिरजतादिवन्मिथ्यात्वात् आत्मगुणैश्चेतनत्वसत्यत्वसुखत्वैः यथोक्तं आनंदोविषयानुभवोनित्यत्वंचेतिसतिधर्माः अपृथक्त्वेपिचतेषांचैतन्यात्पृथगिवावभासंतइति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ प्रकृतिरिति यद्यपिस्त्रीपुंसाभ्या

जन्ममृत्युविवादेचतथाविशसनेपिच ॥ शुभाशुभमयंसर्वमेतदाहुःक्रियापथम् ॥ ३० ॥ प्रकृतिःकुरुतेदेवीभवंप्रलयमेवच ॥ दिवसांतेगुणानेतानभ्येत्यैकोवतिष्ठते ॥ ३१ ॥ रश्मिजालमिवादित्यस्तत्तत्कालेनियच्छति ॥ एवमेषोऽसकृत्पूर्वंक्रीडार्थमभिमन्यते ॥ ३२ ॥ आत्मरूपगुणानेतान्विविधान्हृदयप्रियान् ॥ एवमेतांविकुर्वाणःसर्गप्रलयधर्मिणीम् ॥ ३३ ॥ क्रियांक्रियापथेरक्तस्त्रिगुणांस्त्रिगुणाधिपः ॥ क्रियांक्रियापथोपेतस्तथातदितिमन्यते ॥ ३४ ॥ प्रकृत्यासर्वमेवेदंजगदंधीकृतंविभो ॥ रजसातमसाचैवव्याप्तंसर्वमनेकधा ॥ ३५ ॥ एवंद्वंद्वान्यथैतानिसमावर्ततिनित्यशः ॥ ममैवैतानिजायंतेधावंतेतानिमामिति ॥ ३६ ॥ निस्तर्तव्यान्यथैतानिसर्वाणीतिनराधिप ॥ मन्यतेयंह्यबुद्धत्वात्तथैवसुकृतान्यपि ॥ ३७ ॥ भोक्तव्यानिमयैतानिदेवलोकगतेनवै ॥ इहैवचैनंभोक्ष्यामिशुभाशुभफलोदयम् ॥ ३८ ॥ सुखमेवतुकर्तव्यंसकृत्कृत्वासुखंमम ॥ यावदंतंचमेसौख्यंजात्यांजात्यांभविष्यति ॥ ३९ ॥ भविष्यतिचमेदुःखंकृतेनेहात्यनंतकम् ॥ महद्दुःखंहिमानुष्यंनिरयेचापिमज्जनम् ॥ ४० ॥ निरयाच्चापिमानुष्यंकालेनैष्याम्यहंपुनः ॥ मनुष्यत्वाच्चदेवत्वंदेवत्वात्पौरुषंपुनः ॥ ४१ ॥ मनुष्यत्वाच्चनिरयंपर्यायेणोपगच्छति ॥ यएवंवेत्तिनित्यंवैनिरात्मात्मगुणैर्वृतः ॥ ४२ ॥ तेनदेवमनुष्येषुनिरयेचोपपद्यते ॥ ममत्वेनावृतोनित्यंतत्रैवपरिवर्तते ॥ ४३ ॥ सर्गकोटिसहस्राणिमरणांतासुमूर्तिषु ॥ यएवंकुरुतेकर्मशुभाशुभफलात्मकम् ॥ ४४ ॥ सएवंफलमाप्नोतित्रिषुलोकेषुमूर्तिमान् ॥ प्रकृतिःकुरुतेकर्मशुभाशुभफलात्मकम् ॥ प्रकृतिश्चतदश्नातित्रिषुलोकेषुकामगा ॥ ४५ ॥ तिर्यग्योनिमनुष्यत्वंदेवलोकेतथैवच ॥ त्रीणिस्थानानिचैतानिजानीयात्प्राकृतानिह ॥ ४६ ॥ अलिंगांप्रकृतिंत्वाहुर्लिंगैरनुमिमीमहे ॥ तथैवपौरुषंलिंगमनुमानाद्धिमन्यते ॥ ४७ ॥ सलिंगांतरमासाद्यप्राकृतंलिंगमव्रणम् ॥ व्रणद्वाराण्यधिष्ठायकर्मणात्मनिमन्यते ॥ ४८ ॥

मपत्यमिवपुंप्रकृतिभ्यामेवसर्वंकार्यंक्रियतेनान्यतरेणतथापिविवक्षितविवेकेप्रकृतावेवकर्तृत्वंपर्यवस्यति तस्याःसविकारत्वान्नतुपुंसिनिर्विकारत्वादित्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ अलिंगांनित्यानुमेयां नतुवह्निवत्कदाचित्प्रत्यक्षां कथंतर्हिसामन्यते दृष्टैर्लिंगैर्महदादिकार्यैस्तत्कारणभूतांतामनुमिमीमहे पौरुषंलिंगंपुरुषस्यानुमापकंदेहाद्यनुगतंचैतन्यं चिदाभासलिंगेनचितिरनुमीयतेइत्यर्थः इतिमन्यतेनिरीश्वरःसांख्योनतुतत्तथेतिभावः यत्साक्षादपरोक्षाद्ब्रह्मयआत्मासर्वांतरइतिचितोऽव्यवहितापरोक्षत्वश्रुतिविरोधात् ॥ ४७ ॥ सइति अव्रणंप्राकृतंलिंगंनिर्विकारंप्रकृतेरिदंलिंगंगमकं दृश्यायाःप्रकृतेःसाधकइत्यर्थः सलिंगांतरंपुर्यष्टकंगर्भंप्राप्य क्षरणधर्मित्वाद्व्रणोलिंगंतस्यद्वाराणिश्रोत्रादीनि ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४९ ॥ निर्व्रणोपिव्रणवानस्मीतिमन्यते ॥ ५० ॥ अलिंगोलिंगादन्योपि लिंगंपुर्यष्टकं कालंमृत्युं मरणधर्मास्मीतिमन्यतेइत्यर्थः सत्त्वंबुद्धिं असत्त्वमवस्तुदेहादिकं आत्मनस्तत्त्वमनारोपितंरूपं ॥५१॥ मृत्युंहंतारं चरंचरत्वं सर्गंपुत्रादिमात्मसंबंधिनंमन्यते ॥ ५२ ॥ तपस्तपस्विनं गतिमुत्क्रांतिगत्यागतिं भवंभववंतंसंसारिणं ॥ ५३ ॥ अबुद्धिर्विपर्यस्तबुद्धिः ॥ ५४ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मप० नैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०४ ॥ ॥७॥ ॥एवंपूर्वोक्तप्रकारेण ॥ १ ॥ धाम्नाषोडशकलःपुरुषइतिप्रकृत्यध्रुवैवास्यषोडशीकलेतिश्रुतिप्रसिद्धयाप्रकाशरूपयाचित्कलया धामसहस्राणिस्थानसहस्राणिप्राज्ञेनात्मनासंपरिष्वक्तउत्सर्जन्यातीतिब्रह्मालिंगितस्यैवगत्यादिश्रवणात् ॥ २ ॥ अत्रदृष्टांतमाह चंद्रमाइव ॥ ३ ॥ योनिःसाभासामूलप्रकृतिः दशेंद्रियाण्यंतःकरण

श्रोत्रादीनितुसर्वाणिपंचकर्मेंद्रियाण्यथ ॥ वागादीनिप्रवर्तंतेगुणेष्विहगुणैःसह ॥ ४९ ॥ अहमेतानिवैसर्वमन्येतानींद्रियाणिह ॥ निरिंद्रियोहिमन्येतव्रणवानस्मिनिर्व्रणः ॥ ५० ॥ अलिंगोलिंगमात्मानमकालःकालमात्मनः ॥ असत्त्वंसत्त्वमात्मानमतत्त्वंतत्त्वमात्मनः ॥ ५१ ॥ अमृत्युर्मृत्युमात्मानमचरश्चरमात्मनः ॥ अक्षेत्रःक्षेत्रमात्मानमसर्गःसर्गमात्मनः ॥ ५२ ॥ अतपास्तपआत्मानमगतिर्गतिमात्मनः ॥ अभवोभवमात्मानमभयोभयमात्मनः ॥ ५३ ॥ अक्षरःक्षरमात्मानमबुद्धिस्त्वभिमन्यते ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० वसिष्ठकरालजनकसंवादेचतुरधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०४ ॥ ॥७॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ एवमप्रतिबुद्धत्वादबुद्धजनसेवनात् ॥ सर्गकोटिसहस्राणिपतनांतानिगच्छति ॥ १ ॥ धाम्नाधामसहस्राणिमरणांतानिगच्छति ॥ तिर्यग्योनिमनुष्यत्वेदेवलोकेतथैवच ॥ २ ॥ चंद्रमाइवभूतानांपुनस्तत्रसहस्रशः ॥ लीयतेप्रतिबुद्धत्वादेवमेषत्ह्यबुद्धिमान् ॥ ३ ॥ कलापंचदशीयोनिस्तद्धामप्रतिबुध्यते ॥ नित्यमेतद्विजानीहिसोमंवैषोडशींकलाम् ॥ ४ ॥ कलायांजायतेऽजस्रंपुनःपुनरबुद्धिमान् ॥ धामतस्योपयुंजंतिभूयएवोपजायते ॥ ५ ॥ षोडशीतुकलासूक्ष्मासासोमउपधार्यताम् ॥ नतूपयुज्यतेदेवैर्देवानुपयुनक्तिसा ॥ ६ ॥

चतुष्टयंचापेक्ष्यसापंचदशी सोमममृतंचिदात्मानं नित्यमेतद्धामेतिसंबंधः ॥ ४ ॥ कलायांयोनिभूतायांपंचदश्यामविद्यायांनिमित्तभूतायांसत्यां अबुद्धिमान्मूढोविपर्यस्तमतिः जायतेजन्मलभते तस्य जायमानस्यपुरुषस्यधामषोडशीकलातामानंदरूपामुपयुंजंतिभूतानीतिशेषः एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः उपजायते एकवचनमार्षं युंजंतीतिप्रथमंसुप्तिचिदानंदलेशंविषयसंपर्कजमुपजीव्यभूतानिसंसरंतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ चित्कलातुनैवसंसरतीत्याह षोडशीति देवैरिंद्रियैर्नोपयुज्यतेपाल्यतेकिंतुदेवानेवसत्तास्फूर्तिप्रदानेनउपयुनक्तिपालयति ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतांषोडशीमक्षपयित्वाअविनाश्यजायतेइदंसर्वंरज्जुमिवसर्पः नतुपिंडमिवघटउपमृद्यजायतेतद्वत् अक्षपणेहेतुमाह साहीति यत्रकार्यमुत्पद्यतेयत्रचलीयतेसाप्रकृतिरितिप्रसिद्धंलोके नहिपिंडेघटोलीय
तेकिंतुपिंडस्यप्रकृतिभूतायांमृद्येव नचकपालादिकार्यांतरोत्पादएवपूर्वकार्यप्रलयइतिवाच्यं निराश्रयायाःकार्यधारायाअनुपपत्तेः कुतः घटशरावोदंचनादिषुपिंडलोष्टपांसुपरमाणुपुन्यावृत्तेपुयन्मृदि
त्यनुस्यूतव्यवहारालंबनंतत्कुसुमेभ्यःसूत्रमिवतेभ्यःपृथक्तदुदयलयस्थानंमंतव्यं अतःप्रकृतित्वात्षोडश्याःक्षपणंनयुज्यतइत्यर्थः अस्यकार्यस्य नन्वितएवदृष्टांतात्षोडश्याःकार्याकारत्वंदुस्त्यजमित्याशं
क्याह तत्क्षयादिति कार्यक्षयान्मुच्यतइत्यर्थः सत्यंमृदोपिविकारविशेषत्वात् कतिपयविकारेष्वनुवृत्तावपिनिर्विकारंरूपंनप्रत्यक्षंतथापिजलमेवतस्यानिर्विकारंरूपमेवंजलस्यतेजस्तेजसःसन्मात्रंयत्सर्व
कार्येष्वनुस्यूतंतस्यैवसत्यत्वंवक्तव्यं इतरस्यविकारस्य मिथ्यात्वंवाचारंभणंविकारोनामधेयमितिश्रुतेः सतोपिविकारत्वेऽनवस्थापत्तिःशून्याच्चजगदुत्पत्त्यसंभवस्यकथमसतःसज्जायेतेतिश्रुत्यैवाक्षिप्तत्वा
त् तस्मात्सर्वविकारक्षयेपिसन्मात्रंब्रह्मास्तीतितद्भावापत्तिर्मोक्षइतियुक्तमुक्तंतत्क्षयान्मोक्षउच्यतइति गौडास्तुएवंतांक्षपयित्वेतिपठंति तदापंचदशीपरएवायमृज्वर्थःश्लोकः॥७॥तदेवेति यद्धामशब्देनमोक्ष

एतामक्षपयित्वाहिजायतेनृपसत्तम॥ सात्यस्यप्रकृतिर्दृष्टातत्क्षयान्मोक्षउच्यते॥ ७ ॥ तदेवषोडशकलंदेहमव्यक्तसंज्ञकम् ॥ ममायमितिमन्वानस्तत्रैवपरिवर्तते ॥ ८ ॥ पंचविंशोमहानात्मातस्यैवाप्रतिबोधनात् ॥ विमलस्यविशुद्धस्यंशुद्धाशुद्धनिषेवणात् ॥ ९ ॥ अशुद्धएवशुद्धात्मातादृग्भवतिपार्थिव ॥ अबुद्धसेवनाच्चापिबुद्धोप्यबुद्धतांव्रजेत् ॥ १० ॥ तथैवाप्रतिबुद्धोपिविज्ञेयोनृपसत्तम॥ प्रकृतेस्त्रिगुणायास्तुसेवनात्त्रिगुणोभवेत् ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०वसिष्ठक०पंचाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३०५॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ अक्षरक्षरयोरेषद्वयोःसंबंधइष्यते ॥ स्त्रीपुंसोर्वापिभगवन्संबंधस्तद्वदुच्यते ॥ १ ॥ ऋतेतुपुरुषंनेहस्त्रीगर्भंधारयत्युत॥ ऋतेस्त्रियंनपुरुषोरूपंनिर्वर्तयेत्तथा॥ २ ॥ अन्योन्यस्याभिसंबंधादन्योन्यगुणसंश्रयात्॥ रूपंनिर्वर्तयत्येतदेवंसर्वासुयोनिषु॥ ३॥

शब्देनचोच्यतेतदेवाऽऽनंदात्मकंवस्तुषोडशकलंचिदचित्संघातरूपंपिंडब्रह्मांडात्मकं तथाचश्रुतिः आनंदाद्ध्येवखल्विमानिभूतानिजायंते आनंदेनजातानिजीवंति आनंदंप्रयंत्यभिसंविशंतीति तत्राप्यव्य
क्तसंज्ञकंपंचदशीकलयापूर्वंयोनिशब्देनोक्तातत्कार्यत्वात्तदभिन्नंदेहंयोनरोममायमितिदेहेममतांकरोति तत्रैवपरिवर्तते देहेननमुच्यतइत्यर्थः ॥ ८॥ योमन्वानस्तमाह पंचविंशइति शुद्धाशुद्धनिषेवणात्
क्रमेणशुद्धोऽशुद्धश्चभवतीतिशेषः॥ ९॥तादृक्असंगोह्ययंपुरुषइतिश्रुतेरसंगोपिशुद्धात्माऽशुद्धएवभवति तत्रहेतुर्ममायमिति मन्वानइत्यनुवर्तते तादृगित्यनेनैववायंहेतुरनुकृष्यते अबुद्धोऽज्ञः॥ १० ॥ अप्रति
बुद्धःप्रतीपोबोधःप्रतिबोधस्तद्रहितोविपर्ययहीनः तथैवेत्यनेनतादृशजनसेवनात्तादृशोभवतीत्युक्तं ॥ ११ ॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाधिकत्रिशततमोऽध्यायः
॥ ३०५ ॥ ॥७॥ ॥तत्क्षयान्मोक्षउच्यतेइतिप्रकृतिवियोगान्मोक्षउक्तस्तंप्रकृतेःपुरुषतुल्यत्वेननिवृत्तिर्नसंभवतीतिमन्वानआक्षिपति अक्षरक्षरयोरिति ॥ १ ॥ रूपमाकृतिं ॥२॥३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ येगुणाइति द्रोणस्यमातुरभावेपिधृष्टद्युम्नस्यमातापित्रोर्द्वयोरप्यभावेपित्वगस्थ्यादिदर्शनेनव्याप्तिव्यभिचारोनशंक्यः यज्ञाद्भवतिपर्जन्यइतिस्मृतेर्दंपतीसाध्यस्ययज्ञस्यपर्जन्यादिद्वाराप्रजाहेतुत्वेन तत्राप्युभयसंबंधानपायात् साधारणव्यवहारापेक्षयावाइयमुक्तिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ यद्वेदेशास्त्रेचप्रमाणत्वेनपठ्यतेतद्वेदशास्त्रंप्रमाणमित्यर्थः तस्माद्यद्वेदेषूक्तंतद्विद्वांसउपजीवंतीति तस्माद्ब्राह्मणोनावैदिकमभिधीयेतेतिमैत्रायणीयेवेदस्यप्रामाण्यंतदन्यस्याप्रामाण्यंश्रूयते तस्माच्छास्त्रंप्रमाणंतइतिच ननुवेदशास्त्रस्यप्रामाण्यंस्वोक्त्यैवचेत्शाक्यग्रंथानामपितथैवप्रामाण्यंस्यादित्याशंक्याह सनातनमिति वेदस्यहिदृष्टकर्तृस्मरणाभावादपौरुषेयतयानित्यत्वेनाप्रामाण्यशंकानास्पदत्वमस्तिनतुसंभवद्भ्रमविप्रलंभानांशाक्यादिपुरुषाणांवाक्यस्येतिभावः ॥ ७ ॥ एवंशास्त्रस्यप्रामाण्यमुक्त्वातदर्थंविध्याद्यधिकारिणंमद्दाभिमतंचिदचिदात्मकंकर्तारमाह अन्योन्येति पुंसाप्रकृतेर्जाड्यंरुद्धंदुःखंचाश्रितं तयाचास्याऽऽनंदादिकंरुद्धंचैतन्यादिकंचाश्रितं फलितमाह एवमिति चिदचिद्ग्रंथेर्दृढत्वान्नमोक्षसंभावनाप्यस्तीति

रत्यर्थमभिसंबंधादन्योन्यगुणसंश्रयात्॥ क्रतौनिर्वर्त्यतेरूपंतद्वक्ष्यामिनिदर्शनम् ॥ ४ ॥ येगुणाःपुरुषस्येहयेचमातृगुणास्तथा ॥ अस्थिस्नायुश्चमज्जाचजानीमःपितृतोगुणाः॥ ५॥ त्वङ्मांसंशोणितंचेतिमातृजान्यपिशुश्रुम॥ एवमेतद्द्विजश्रेष्ठवेदेशास्त्रेचपठ्यते ॥ ६ ॥ प्रमाणंयत्स्ववेदोक्तंशास्त्रोक्तंयच्चपठ्यते॥ वेदशास्त्रद्वयंचैवप्रमाणंतत्सनातनम् ॥ ७ ॥ अन्योन्यगुणसंरोधादन्योन्यगुणसंश्रयात्॥ एवमेवाभिसंबद्धोनित्यंप्रकृतिपूरुषौ॥८॥ पश्यामिभगवंस्तस्मान्मोक्षधर्मोनविद्यते॥ अथवानंतरकृतंकिंचिदेवनिदर्शनम्॥ तन्ममाचक्ष्वतत्त्वेनप्रत्यक्षोह्यसिसर्वदा॥९॥ मोक्षकामावयंचापिकांक्षामोयदनामयम्॥ अदेहमजरंनित्यमतींद्रियमनीश्वरम्॥ १०॥ ॥वसिष्ठउवाच॥ ॥यदेतदुक्तंभवतावेदशास्त्रनिदर्शनम्॥ एवमेतद्यथाचैतन्निगृह्णातितथाभवान्॥११॥ धार्यतेहित्वयाग्रंथउभयोर्वेदशास्त्रयोः॥ नचग्रंथस्यतत्त्वज्ञोयथातत्त्वंनरेश्वर ॥ १२ ॥ योहिवेदेचशास्त्रेचग्रंथधारणतत्परः ॥ नचग्रंथार्थतत्त्वज्ञस्तस्यतद्धारणंवृथा ॥ १३॥ भारंसवहतेतस्यग्रंथस्यार्थंनवेत्तियः॥ यस्तुग्रंथार्थतत्त्वज्ञोनास्यग्रंथागमोवृथा॥१४॥ग्रंथस्यार्थस्यपृष्टःसंस्तादृशोवक्तुमर्हति॥यथातत्त्वाभिगमनादर्थंतस्यसविंदति॥१५॥ नयःसंसत्सुकथयेद्ग्रंथार्थंस्थूलबुद्धिमान्॥ सकथंमंदविज्ञानोग्रंथंवक्ष्यतिनिर्णयात् ॥ १६॥

भावः॥८॥अनंतरकृतंसाक्षात्कृतंनिदर्शनंमोक्षेदृष्टांतं प्रत्यक्षःप्रत्यक्षदर्शी ॥९॥ अनामयंनिर्दुःखं यस्माददेहं अशरीरंवावसंतंनप्रियाप्रियेस्पृशतइतिश्रुतेः अनीश्वरमीशादपिपरमित्यर्थः ॥ १०॥ वेदप्रामाण्यमभ्युपेत्यापिवेदार्थंचिदचितोस्त्रैकालिकंसंबंधंनजानासीत्याह यदेतदित्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥ धारणंवृथेति श्रुतिश्चात्रभवति यस्तित्याजसचिविदंसखायंनतस्यवाच्यपिभागोअस्ति यदींशृणोत्यलकंशृणोतिनहिप्रवेदसुकृतस्यपंथामिति पचसेवायां सेवाविदंसखायमंतरात्मानंतित्याजत्यक्तवान् भागःफलांशोऽक्षरग्रहणजः यदींयदेतत् अलकमलीकंवृथेत्यर्थः सुकृतस्यब्रह्मणः पंथांपंथानं ॥१३॥ भारमितिश्रुतिश्च स्थाणुरयंभारहारःकिलाभूदधीत्यवेदंनविजानातियोर्थं योर्थज्ञइत्सकलंभद्रमश्नुतेनाकमेतिज्ञानविधूतपाप्मेति ॥ १४ ॥ १५ ॥ संसत्सुविद्वत्सभासु ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

छिद्रात्माज्ञानरिक्तचित्तभांडः सोपहासेनिपादपूरणार्थःसंधिः ॥ १७ ॥ महात्मस्वात्मवित्सु ॥ १८ ॥ यदेवेति फलतःसाधनतश्चसांख्ययोगयोरैक्येसतिव्यवहारोपपादनेनिस्तात्पर्येतयोर्विरोधोदृश्यमानो प्यकिंचित्करइतिभावः ॥ १९ ॥ अस्थिस्नायुश्चमज्जाचजानीमःपितृतोगुणाः त्वङ्मांसंशोणितंचेतिमातृजान्यपिशुश्रुमेतिस्त्रीपुंसाभ्यामिवपुंप्रकृतिभ्यांशरीरंनिर्वर्त्यतइत्युक्तंतदनुवदन्दृष्टांतासिद्धिमाह त्व गित्यादिना ऐंद्रियकमिंद्रियसमुदायश्चाधिकः ॥२० ॥ सेंद्रियकंधातुसप्तकंबीजाद्बीजांतरमिवजायते नह्येकंकार्यंबीजद्वयोत्पत्तिकमितिदृष्टमस्तीत्याशयवानाह द्रव्यादिति ॥ २१ ॥ दार्ष्टांतिकेपुंप्रकृत्यो र्विषमस्वभावत्वात्संबंधासंभवमाह निरिंद्रियस्येति नतावत्पुंप्रकृत्योर्विषयविषयिभावलक्षणःसंबंधः पुंसोनिरिंद्रियत्वात्प्रकृतेस्तुच्छत्वात् नापिबीजांकुरवज्जन्यजनकभावः केवलत्वेनपुंसोबीजशक्ति शून्यत्वात्प्रकृतेरकार्यत्वाच्च नापिकुलालघटवत् पुंसोऽद्वितीयत्वेनोपादानांतराभावात्तत्कल्पनेऽनवस्थापत्तेश्च नाप्ययस्कांतमणिलोहवत्तयोःसंबंधः उभयोरप्यमूर्तत्वात् मूर्तिमतोर्हिद्वयोरुभयकर्मजो

निर्णयंचापिच्छिद्रात्मानंतंवक्ष्यतितत्त्वतः॥ सोपहासात्मतामेतियस्माच्चैवात्मवानपि ॥ १७॥ तस्मात्त्वंश्शृणुराजेंद्रयथैतदनुदृश्यते॥ याथातथ्येनसांख्येषुयोगे षुचमहात्मसु॥ १८॥ यदेवयोगाःपश्यंतिसांख्यैस्तदनुगम्यते ॥ एकंसांख्यंचयोगंचयःपश्यतिसबुद्धिमान् ॥ १९ ॥ त्वङ्मांसंरुधिरंमेदःपित्तंमज्जाचस्नायुच ॥ अथचैंद्रियकंतातततद्भवानिदमाहमाम्॥ २०॥ द्रव्याद्द्रव्यस्यनिर्वृत्तिरिंद्रियादिंद्रियंतथा॥ देहाद्देहमवाप्नोतिबीजाद्बीजंतथैवच॥ २१॥ निरिंद्रियस्याबीजस्यनि र्द्रव्यस्याप्यदेहिनः॥ कथंगुणाभविष्यंतिनिर्गुणत्वान्महात्मनः॥ २२॥ गुणागुणेषुजायंतेतत्रैवनिविशंतिच॥ एवंगुणाःप्रकृतितोजायंतेनिविशंतिच॥ २३॥ त्व ङ्मांसंरुधिरंमेदःपित्तंमज्जास्थिस्नायुच॥ अष्टौतान्यथशुक्रेणजानीहिप्राकृतानिवै॥ २४॥

ऽन्यतरकर्मजोवासंबंधोयुज्यतेनत्वमूर्तयोः नास्तिदेहीप्रतिसंबंधीयस्येति नदेहीचसमासद्वयेनार्थद्वयमुन्नेयं नापिपराभिमतःसमवायस्तादात्म्यंवा निर्गुणेगुणसंबंधासंभवात् नह्यस्पर्शेनभसिशीतोष्णादिस्प र्शवत्त्वंवक्तुंशक्यमेवंनिरिंद्रियस्येत्यादिहेतुपंचकंपुंप्रकृत्योःसंबंधासंभवार्थमुक्तं वार्तिकेतु निःसंगस्यससंगेनकूटस्थस्यविकारिणा आत्मनोऽनात्मनायोगोवास्तवोनोपपद्यतइत्येवोक्तं तत्रासंगत्वकूटस्थत्वे प्रसाध्येनिरिंद्रियत्वादिहेतुचतुष्टयंतुबहुवादिसंमतमितियुक्ततरं ॥ २२ ॥ कथंतर्हिएषास्त्वष्टिरतआह गुणाइति गुणाःखादयः गुणेषुत्रिगुणात्मिकायांमायायां ॥ २३ ॥ कथमसहायायास्तस्याजगज्जनक त्वमित्याशंक्यदृष्टांतेनसाधयति त्वगिति यथाद्रोणशरीरेमातरंविनाप्येकेनैवशुक्रेणमेदआदिवत्त्वगादिकमपिजातं एवमेकयैवदर्पणवत्स्वप्रतिबिंबग्रहणशीलयाकृत्स्नोजगज्जीवात्माप्रपंचोजायतइतिश्लो कद्वयार्थः ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पुमानविद्यायामंतःकरणेवाचित्प्रतिबिंबोजीवः अपुमान्वियदादिः त्रैलिंग्यंत्रीण्यात्मनोलिंगानिगमकानिप्रमातृप्रमाणप्रमेयानि एतैर्हिलिंगैरेतेषांसाधकश्चिदात्मागम्यते स्वार्थेष्यञ् पुमानपुमानिति आभासोपाध्योःपृथग्ग्रहणं त्रैलिंग्येतुतयोर्वैशिष्ट्यंविवक्षितं तथाहि अंतःकरणविशिष्टमाभासचैतन्यंप्रमाता अंतःकरणवृत्तिविशिष्टंप्रमाणंघटाद्यवच्छिन्नंप्रमेयमितिप्रसिद्धं ननुप्रमातुंयोग्यतयाघटएव प्रमेयंनतुघटावच्छिन्नमाभासचैतन्यंघटज्ञानाख्यं सत्यं प्रमाकरणप्रमाणस्यहिफलंप्रमेयंतच्चोक्तविधाप्रमैव तत्संबंधात्तुघटादिरपिप्रमेयं अतोमुख्यंप्रमेयंचैतन्यमेव अज्ञानेनतस्यैवावृतत्वाज्जडेघटादौ आवरणकृत्याभावाच्च घटाद्यनुभवस्यैवहिपुरुषार्थत्वमतस्तस्यैवावृतत्वमनावृतत्वंवावाच्यंनघटादेरित्यास्तांतावत् लिंगानांप्रमात्रादीनांप्राकृतत्वेपिलिंगीनप्राकृतइत्याह नवेति लिंगीपुमानितिअपुमानि तिवानाभिधीयतइतियोजना जीवजगतोरन्यइत्यर्थः ॥ २५ ॥ ननुसंबंधाभावेप्रकृतिपुरुषयोःकथंलिंगलिंगिभावइत्याशंक्याह अलिंगादिति ल्यब्लोपेपंचमी अलिंगंपुरुषंप्राप्यसाप्रकृतिरात्मजैर्लिंगै र्महदादिभिःकार्यैर्गमकैरुपालभ्यतिउपलभ्यते अमूर्तयऋतवोयथाफलादिव तद्वच्चैतन्यप्रकाशितैर्महदादिभिस्तत्कारणभूताप्रकृतिरनुमीयते आलोकप्रकाशितैःपुष्पादिभिर्ऋतवइवेत्यर्थः अलिंगेतिपाठे

पुमांश्चैवापुमांश्चैवत्रैलिंग्यंप्राकृतंस्मृतम् ॥ नवापुमान्पुमांश्चैवसलिंगीत्यभिधीयते ॥ २५ ॥ अलिंगात्प्रकृतिर्लिंगैरुपालभ्यतिसात्मजैः ॥ यथापुष्पफलैर्नित्य मृतवोमूर्तयस्तथा ॥ २६ ॥ एवमप्यनुमानेनत्वलिंगमुपलभ्यते ॥ पंचविंशतिमस्तातर्लिंगेषुनियतात्मकः ॥ २७ ॥ अनादिनिधनोनंतःसर्वदर्शीनिरामयः ॥ केवलंत्वभिमानित्वाद्गुणेष्वगुणउच्यते ॥ २८ ॥

स्पष्टोर्थः ॥२६॥ यथाप्रकृतितत्कार्ययोर्लिंगिलिंगभावएवमात्मानात्मनोरपीत्याह एवमिति दृश्यप्रकाशनेनदृगात्मापिसूर्यवद्दृश्यादन्योनुमेयइत्यर्थः अलिंगंशुद्धचिन्मात्रंलिंगीत्यर्थः तदेवपंचविंशतितमः तकारलोपआर्षः लिंगेषुनियतात्मकइतिलिंगलिंगिनोर्व्याप्तिर्दर्शिता ननुशब्दांतरेणजडाजडयोरयंविषयविषयिभावसंबंधएवोक्तः न योहिविषयीसविषयस्यशुभाशुभत्वाभ्यांहर्षविषादादिविकारवा न्भवतिनतुलिंगी नह्यालोकःप्रकाश्याभ्यांमेध्यामेध्यवस्तुभ्यांविक्रियतइतितयोर्महान्भेदइतिभावः ॥ २७ ॥ अनादीत्यनेनाऽलिंगस्यप्रकाशस्यतार्किकाद्यभिमतमनित्यत्वंनिरस्तं घटज्ञानंजातंपट ज्ञानंनष्टमित्यनुभवस्यवृत्तिविषयत्वात् अतएवमनोवृत्तिषुह्रीर्धीर्भीरित्येतत्सर्वंमनएवेतिधीशब्दितंवृत्तिज्ञानमपिपठ्यते कालापरिच्छेदमुक्त्वादेशापरिच्छेदमाहानंतइति प्रकाशत्वादेवसर्वदर्शी निरामय इतिस्वगतपरिच्छेदंगुणगुणिभावादिरूपंव्यावर्तयति कथंतर्ह्यस्यगुणसंबंधइत्यतआह केवलमिति वास्तवस्याभिमाननिमित्तस्याभावेपिशुक्तिरजतेममेदंरजतमित्यभिमानवद्गुणेषुदेहाद्याकारेष्वहमिदंदे हादीत्यभिमानित्वादयंगुणोदेहादिसंघातएवात्मेत्युच्यते एतेनलिंगलिंगिनोःसंबंधःकेवलमाध्यासिकइतिसिद्धं ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुनिर्गुणमपिगुणादिकंगुणवताद्रव्येणसहसंबध्यतेएवंनिर्गुणोप्यात्मगुणवत्याप्रकृत्यासंबध्यतामित्यतआह गुणाइति गुणाःसंयोगादयःसंबंधागुणवतएवसंतिनत्वगुणस्यगुणिनासहसंभवंतीत्यर्थः नन्वस्ति तादृशःसमवायाख्यःसंबंधइतिचेत् किमात्मनिप्रकृतेःसमवायउतविपरीतं नाद्यः अनिर्मोक्षापत्तेः नह्याश्रयनाशमंतरेणाश्रितनाशोस्ति नांत्यः रूपादीनामाश्रयतःपृथगदर्शनेनप्रकृतिनाशेआत्मनोपिनाशा पत्तेः अथकारणनाशेपियथाकंचित्कालंकार्यमस्तियथावाप्रलयेसर्वव्यक्तिनाशेपिजातिरस्त्येवंप्रकृतिनाशेप्यात्माननश्यतीतिविवक्षेत कार्यकारणयोर्जातिव्यक्त्योर्वावह्न्यौष्ण्यवद्वास्तवतादात्म्याभ्युप गमेईदृग्विवक्षायाएवासिद्धेः ययात्वनुपपत्त्याएवंविवक्ष्यतेसैवतत्तादात्म्यस्यभ्रमत्वमाक्षिपतीतिकाणकमेलकस्त्वंनपश्यसीत्याश्चर्यं तादात्म्यस्यभ्रमत्वेतूभयमप्युपपन्नं अविद्यानाशेपितत्कार्यस्यदेहा देःकंचित्कालमनुवृत्तिःसंभवतीतिजीवन्मुक्तिसिद्धिः विदेहमुक्तौचसदात्ममात्रावशेषइति तस्माद्युक्तमुक्तंगुणागुणवतःसंतीति तेनरज्जुःसर्पदंडधाराभूच्छिद्राद्यात्मनेवसद्वस्तुघटपटनूतनपुराणातीतानागतश्वे तपीतशीतोष्णाद्यात्मनाभातिनतुकचित्किंचित्समवायसंबंधोनोत्पद्यते समवायस्यैवानवस्थादोषेणाकरेनिरस्तत्वादितिसिद्धं अत्रविद्वदनुभवंप्रमाणयति तस्मादिति ॥ २९ ॥ यदात्वेषइति अभिमन्यतेहिन

गुणागुणवतःसंतिनिर्गुणस्यकुतोगुणाः॥ तस्मादेवंविजानंतियेजनागुणदर्शिनः ॥२९॥ यदात्वेषगुणानेतान्प्राकृतानभिमन्यते ॥ तदासगुणहान्यैतंपरमेवानु पश्यति ॥ ३० ॥ यत्तद्बुद्धेःपरंप्राहुःसांख्ययोगाश्चसर्वशः॥ बुध्यमानंमहाप्राज्ञमबुद्धपरिवर्जनात्॥ ३१ ॥ अप्रबुद्धमथाव्यक्तमगुणंप्राहुरीश्वरम् ॥ निर्गुणंचेश्वरं नित्यमधिष्ठातारमेवच ॥ ३२ ॥ प्रकृतेश्चगुणानांचपंचविंशतिकंबुधाः॥ सांख्ययोगेचकुशलाबुध्यंतेपरमैषिणः ॥ ३३ ॥ यदाप्रबुद्धाह्यव्यक्तमवस्थाजन्मभी रवः॥ बुध्यमानंप्रबुध्यंतिगमयंतिसमंतदा ॥ ३४ ॥ एतन्निदर्शनंसम्यगसम्यगनिदर्शनम्॥ बुध्यमानाप्रबुद्धानांपृथग्पृथगरिंदम ॥ ३५ ॥

स्तिकामादीनूजयतीत्यर्थः यदिवाएनमभिमंस्येकनीयोन्नंकरिष्यइत्यभिपूर्वस्यमन्यतेर्हिंसार्थत्वदर्शनात् यदान्विष्येतिगौडपाठेअन्विष्यश्रवणमननाभ्यामालोच्याऽभिमन्यतेजानातीत्यर्थः गुणहान्यादेहा द्यात्मत्वभ्रमत्यागेन ॥ ३० ॥ किंतत्परमित्यतआह यत्तदिति सर्वशःसर्वेपितांत्रिकाः अबुद्धस्यजडस्याहंकारादेःपरित्यागाद्बुध्यमानंनत्वहंतयाइदंतयावा ॥ ३१ ॥ अतएवाप्रबुद्धमज्ञातं अगुणंगुणेभ्योन्यं निर्गुणंगुणसंबंधशून्यं ईश्वरमंतर्यामिणं अधिष्ठातारंसर्वकार्यनिर्मातारं ॥ ३२ ॥ गुणानांमहदादीनांप्रकृतिगुणांश्चापेक्ष्यपंचविंशकमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ प्रबुद्धाज्ञातवंतः अवस्थाबाल्याद्याजाग्रदाद्याश्च बु ध्यमानं कर्तरिशानच् प्रमातारमेवप्रबुध्यंति प्रबोधेनैवचतंसमंब्रह्मगमयंति प्रत्यगात्मैवाज्ञातोजीवोज्ञातोब्रह्मेत्यर्थः यथोक्तं अन्वेष्टव्यात्मविज्ञानात्प्राक्प्रमातृत्वमात्मनः अन्विष्टःस्यात्प्रमातैवपाप्मदोषा ॥ २०४ ॥ दिवर्जितइति शममितिपाठेपिशमप्राप्यंब्रह्मैवशमशब्दार्थः ॥ ३४ ॥ एतदिति एतज्जीवेश्वराभेददर्शनंबुध्यमानेनसम्यगितिपृथगुक्तमित्युत्तरादपकृष्यते एतन्निदर्शनमसम्यक् अनिदर्शनमशास्त्रं अनुदर्शन मितिपाठेअमुख्यंदर्शनमितिपृथक्अप्रबुद्धेनोक्तमितियोजना ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतत्क्षराक्षरनिदर्शनंजडाजडवस्तुतत्त्वप्रतिपादनपरंशास्त्रंपरस्परेणस्वमतंसम्यक्परमतमसम्यगित्युक्तं इतिवादिनांविभ्रममुक्त्वास्वसंमतंतत्त्वमाह एकत्वमिति एकत्वेहिविनाशहेतोर्द्वितीयस्याभावादक्षरत्वमविनाशित्वंयुक्तं नानात्वंतुक्षरमेव तथाचप्रयोगः प्रधानाद्यनित्यंव्यावृत्तत्वात्घटादिवदिति ॥ ३६ ॥ एतच्चानुभववेद्यमित्याह पंचविंशतीति यदायंचिदाभाससहितेषुपंचविंशतितत्त्वेषुरज्जूरगकल्पेपुनिष्ठांसम्यगवेक्षणंकर्तुंप्रवर्ततेतदातेषांबाधेनषड्विंशमात्मानंसाक्षात्करोति तदैवचैकत्वमेवशास्त्रंनानात्वमशास्त्रमितिनिश्चिनोतीत्यर्थः तथाचात्मदर्शनफलंभिद्यंतेसर्वसंशयाइतिश्रूयते ॥ ३७ ॥ ननुपरेस्त्वशास्त्रमर्यादयायोगेनात्मानंजानंतोपिकुतएवंननिश्चिन्वंतीत्याशंक्याह तत्त्वेति तत्त्वंजन्यंनिस्तत्त्वंतदन्यदजन्यं तनुविस्तारेस्मात्कृत्यार्थेतवैकेन्केन्यत्वनइतिछांदसस्त्वन् निदर्शनमनुभवः येपिकर्तारमात्मानमाहुस्तेपिसमाधौबुद्ध्याद्यभावेआत्मनिकर्तृत्वंनपश्यंतीतितत्रकर्तृत्वादिकंबुद्ध्यादियोगश्चदृश्यमानोपिकादाचित्कत्वाद्रज्जूरगवदसन्नेव नहिधर्मान्निकृष्टोधर्मीक्वचित्केनचिदुपलब्धोस्ति नहिदाहप्रकाशा

परस्परेणैतदुक्तंक्षराक्षरनिदर्शनम् ॥ एकत्वमक्षरंप्राहुर्नानात्वंक्षरमुच्यते ॥ ३६ ॥ पंचविंशतिनिष्ठोयंयदासम्यक्प्रवर्तते ॥ एकत्वंदर्शनंचास्यनानात्वंचाप्यदर्शनम् ॥ ३७ ॥ तत्त्वनिस्तत्त्वयोरेतत्पृथगेवनिदर्शनम् ॥ पंचविंशतिसर्गंतुतत्त्वमाहुर्मनीषिणः ॥ ३८ ॥ निस्तत्त्वंपंचविंशस्यपरमाहुर्निदर्शनम् ॥ सर्गस्यवर्गमाचारंत्वंतत्त्वात्सनातनम् ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० वसिष्ठकरालजनकसंवादेषडधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनकउवाच ॥ नानात्वैकत्वमित्युक्तंत्वयैतदृषिसत्तम ॥ पश्याम्येतद्धिसंदिग्धमेतयोर्वैनिदर्शनम् ॥ १ ॥

भ्यांवियुक्तोपिवह्निर्गोचरीभवति तस्मात्तेऽनुभवविरुद्धंवदंतीतिभ्रांताएवेतिभावः तत्त्वनिस्तत्त्वशब्दौव्याचष्टे पंचविंशतीति ॥ ३८ ॥ पंचविंशस्यपंचविंशात्परंनिदर्शनमनुभूयमानान्निष्कृष्टमनुभवंनिस्तत्त्वमाहुः तमेवविशिनष्टि सर्गस्यपंचविंशत्यात्मकस्य वर्गस्येतिपाठेप्ययमेवार्थः वर्गंप्रतिवर्गमित्यध्याहृत्ययोज्यं वर्ग्यमितिपाठेवर्गंवर्गमर्हतीतिवर्ग्यमाचारं आसमंताच्चारउपलब्धिः दृश्यस्यप्रतिविषयनियतायाउपलब्धिःसषड्विंशइत्यर्थः तत्रवर्गाःपंच यथापंचज्ञानेंद्रियाणिपंचकर्मेंद्रियाणिपंचभूतानिपंचशब्दाद्याविषयामनोबुद्ध्यहंकारप्रकृतिचिदाभासाइतिपंचप्रत्यंचः तत्त्वंतस्यभावस्तत्त्वंयथार्थंसत्यमितियावत् सत्यादपिसत्यमित्यर्थः तथाचश्रुतिःप्राणावैसत्यंतेषामेषसत्यंसत्यस्यसत्यमनुयत्रयुज्यतइत्यादिप्राणशब्दितस्यकृत्स्नप्रपंचस्यव्यवहारतःसत्यस्यपारमार्थिकंसत्यंब्रह्मप्रतिभासतःसत्यस्यरजतस्यशुक्तिरिवेतिप्रतिपादयति यतस्तत्त्वादपितत्त्वमतएवसनातनंसर्वदैकरूपंनतुकदाचित्सत्यंकदाचिदसत्यमित्यर्थः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिशां० मोक्ष० नै० भा० षडधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०६ ॥ ॥ ७ ॥ यदुक्तमेकत्वमक्षरंनानात्वंक्षरमितितत्रैकत्वेबंधमोक्षव्यवस्थानुपपत्तिः नानात्वेत्वात्मनाशप्रसंगइति एतयोःपक्षयोर्निदर्शनंतत्त्वावधारणंसंदिग्धं ॥ १ ॥

१ नकारलोपोपिच्छांदसइतिबोध्यं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यदुक्तंपंचविंशतिनिष्ठानुभवबलेनैवतत्त्वंनिश्चिनोतीतितत्राह तथेति अबुद्धेतिच्छेदः बुध्यमानस्यात्मवस्तुनस्तत्त्वंनपश्यामीत्यत्रनसंशयइतियोजना अनुभवस्यदुःसाध्यत्वान्नसंदेहनिवर्तकत्वमतोयुक्त्यै वतत्त्वंत्वयोपपादनीयमितिभावः ॥ २ ॥ यच्चाक्षरत्वकारणमेकत्वंक्षरत्वकारणंचनानात्वमुक्तंतदप्यस्थिरबुद्धित्वाद्विकल्पग्रस्तत्वात् तत्रैकत्वंत्रिविधभेदशून्यत्वंचेत् हेतोःस्वरूपासिद्धिः नह्किंचिदीदृशमे कत्वंप्रसिद्धमस्ति एकव्यक्तिमात्रत्वंचेत् आकाशस्याप्यक्षरत्वापत्तिस्तथाचसांख्यशास्त्रविरोधः नानात्वमपिसंहतत्वंचेत् प्रधानपरमाण्वादीनामपिक्षरत्वापत्तिः भिन्नत्वमात्रंचेत्सांख्यात्मनामपिक्षरत्वा

तथाऽबुद्धप्रबुद्धाभ्यांबुध्यमानस्यचानघ॥स्थूलबुद्ध्यानपश्यामितत्त्वमेतन्नसंशयः॥ २॥ अक्षरक्षरयोरुक्तंत्वयायदपिकारणम्॥तदप्यस्थिरबुद्धित्वात्प्रनष्टमि वमेनघ॥ ३ ॥तदेतच्छ्रोतुमिच्छामिनानात्वैकत्वदर्शनम्॥बुद्धंचाप्रतिबुद्धंचबुध्यमानंचतत्त्वतः॥ ४ ॥ विद्याविद्येचभगवन्नक्षरंक्षरमेवच॥सांख्यंयोगंचका र्त्स्न्येनपृथक्चैवापृथक्कह ॥ ५ ॥ ॥वसिष्ठउवाच॥ ॥हंततेसंप्रवक्ष्यामियदेतदनुपृच्छसि॥ योगकृत्यंमहाराजपृथगेवशृणुष्वमे॥ ६॥ योगकृत्यंतुयोगानांध्या नमेवपरंबलम्॥ तच्चापिद्विविधंध्यानमाहुर्विद्याविदोजनाः॥ ७॥

पत्तिरितितथाचात्रनममतत्त्वावधारणेसामर्थ्यमस्तीतिभावः ॥ ३ ॥ तत्तस्माद्धेतोः बुद्धंज्ञं अप्रतिबुद्धंप्रधानादि बुध्यमानंचिदचिदात्मानंजीवं ॥४ ॥ विद्याज्ञाधिगमः अविद्याज्ञावरणं अक्षरंनित्यं क्षरम नित्यं सांख्यंवस्तुतत्त्वविवेकः योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः पृथक्भेदः अपृथगभेदः भेदाभेदश्चनानात्वैकत्वदर्शनमित्यनेनप्रथममुक्तः ॥५॥ हंतेत्यालोचने प्रधानभूतयोःसांख्ययोगयोरेवनिरूपणप्रसंगात्प्रश्नां तराणामप्युत्तरंनिरूपितंभवतीत्याशयेनाह योगेति ॥ ६ ॥ योगानांयोगिनां योगेयोगशास्त्रेकृत्यंकर्तव्यमावश्यकं ध्यानमेवपरंबलमविद्याजयेसामर्थ्यं ध्यानमपिद्विविधंभावनाप्रणिधानभेदेनद्विप्रकारं ॥२०५॥
विविधमितिपाठेप्ययमेवार्थः ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्र ध्यानस्यसाधारणंलक्षणंमनसएकाग्रतेति तथाप्राणायामोपियोगिनांयोगैकृत्यंबलं तस्यद्वैविध्यमाह सगुणःसगर्भः निर्गुणोनिर्गर्भः तयोर्मनसःसंबंधीप्रथमः मानसइतिस्पष्टार्थःपाठः तत्रभावनावस्तुतत्त्वनिरपेक्षा यथायोषितमग्निंध्यायीतेत्यनग्नौयोषायामग्निदृष्टिकरणं यथावासतोपिकामिन्यादेर्विषयस्यभावनंतत्फलंचानित्यं यथोक्तं भावनाजंफलंयत्तद्यच्चस्यात्कर्मणःफलं नतत्स्थास्न्विति मंतव्यंपण्यस्त्रीसंगतंयथेति एवंसांबपीतांबरादिमूर्तिभावनयापिकीटभृंगन्यायेनप्राप्यंतत्सारूप्यमप्यस्थायीतिज्ञेयं प्रणिधानंतुवस्तुतत्त्वसापेक्षं यथाचक्षुषारत्नगतसूक्ष्मविशेषेस्वेनागृहीतेपरेणोपदिष्टेसतितद्ग्रहणायतस्यैवचक्षुषःप्रणिधानंतत्रैवविषयेऽत्यादरेणनियोजनंक्रियतेतथामनसागृह्यमाणेप्रतीचिश्रुत्यानिर्विशेषचिन्मात्रोसीत्युपदिष्टेसतितद्ग्रहणायतस्यैवमनसोगुरूक्तयुक्त्याप्रणिधानेप्रवर्तते तद्बलाच्चतावुभौवस्तुतत्त्वमवगच्छतः तत्रापिभावनायांफलभेदोदक्षेणसूचितः चतुर्णांसंनिधानेनयत्फलंतदशाश्वतं द्वयोस्तुसंनिधानेनशाश्वतंप्राप्यतेफलमिति चतुर्णांमात्ममनःशरीरविषयाणां द्वयोरात्ममनसोः देहसंगेन

एकाग्रताचमनसःप्राणायामस्तथैवच॥ प्राणायामस्तुसगुणोनिर्गुणोमनसस्तथा ॥ ८ ॥
मूत्रोत्सर्गपुरीषेचभोजनेचनराधिप॥ त्रिकालंनाभियुंजीतशेषंयुंजीततत्परः ॥ ९ ॥

सांबादीन्भावयन्पुनरावर्तते देहासंगेनभावयंस्तुध्येयसारूप्यंप्राप्यक्रमेणकैवल्यंप्राप्नोति उभयथापिभावनाफलस्यास्थायित्वमुक्तमितिनोदाहृतंवार्तिकंविरुध्यते प्राणायामोपिवायुसंहितायामुक्तः जपध्यानंविनाऽगर्भःसगर्भस्तत्समन्वयात् अगर्भाद्गर्भसंयुक्तःप्राणायामःशताधिकः जपोमनसाप्रसंख्यानं नंदिपुराणेजाप्येनतुजपंकुर्यादविलंबितमद्रुतं मनसैवप्रसंख्यानंप्राणायामविधौसदा जाप्येनप्रणवगायत्र्यादिनामंत्रेणमानसोजपइतिसगुणस्यैवप्राणायामस्यमानसइतिविशेषणंयुज्यतेनत्वगुणस्य विस्तरस्तुयोगचिंतामणिप्रभृतिषुसंग्रहग्रंथेषुद्रष्टव्यः ॥ ८ ॥ शेषंकालं अत्यंतसंयोगेद्वितीया मूत्रादित्र्यतिरिक्तेसर्वस्मिन्कालेयोगमनुतिष्ठेदित्यर्थः ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्रयोगगिषुप्राणायामउक्तस्तेनैवततःप्राचीनानियमनियमासनान्याक्षिप्तानि अथप्रत्याहारमाह इंद्रियाणीति इंद्रियार्थेभ्यःशब्दादिभ्योमनसानिवर्त्यैतिमुख्यंप्रत्याहारंत्रिरुन्नतंप्राप्यसमंशरीरंहृदींद्रिया
णिमनसासंनिरुध्येतिश्रुत्युक्तमुक्त्वाहठसाध्यंप्रत्याहारादिकमाह दशेति दशयुक्ताभिर्द्वादशभिर्द्वाविंशतिसंख्याभिःसंचोदनाभिश्चित्ताश्वस्यप्रतोदस्थानीयाभिःप्रेरणाभिर्मतिमानात्मानंजीवंचतुर्विंशाद्द्वा
नात्प्रकृतिसंज्ञात्परंपंचविंशंप्रतिगंतुंचोदयेत्प्रेरयेत् तत्राष्टादशसुस्थानेषुवायोःप्रत्याहरणंयाज्ञवल्क्येनोक्तं अष्टादशसुयद्वायोर्मर्मस्थानेषुधारणं स्थानात्स्थानात्समाकृष्यप्रत्याहारोनिगद्यतइत्युपक्रम्यमर्म
स्थानानितेषामंतरंचोक्त्वाह संपूर्यकुंभवद्वायुमंगुष्ठान्मूर्ध्निमध्यतः धारयत्यनिलंबुद्ध्याप्राणायामःप्रचोदितः व्योमरंध्रात्समाकृष्यललाटेधारयेत्पुनः ललाटाद्वायुमाकृष्यभ्रुवोर्मध्येनिरोधयेत् भ्रूमध्याद्वायु
माकृष्यनेत्रस्थानेनिरोधयेत् नेत्राद्वायुंसमाकृष्यनासामूलेनिरोधयेत् नासामूलात्तुजिह्वायामूलेप्राणंनिरोधयेत् जिह्वामूलात्कंठकूपेततोवायुंनिरोधयेत् कंठकूपात्तुहृन्मध्येहृन्मध्यान्नाभिमध्यमे नाभि
मध्यात्पुनर्मेढ्रेमेढ्राद्वह्न्यालयेततः देहमध्याद्गुदेगार्गिगुदाद्वैऊरुमूलके ऊरुमध्यात्तयोर्मध्येतस्माज्जान्वोर्निरोधयेत् चितिमूलेततस्तस्माज्जंघयोर्मध्यमेतथा जंघांततःसमाकृष्यवायुंगुल्फेनिरोधयेत् गुल्फाद्

इंद्रियाणींद्रियार्थेभ्योनिवर्त्यमनसाशुचिः ॥ दशद्वादशभिर्वापिचतुर्विंशात्परंततः ॥ १० ॥ संचोदनाभिर्मतिमानात्मानंचोदयेदथ ॥ तिष्ठंतमजरंतंतुयत्तदुक्तंम
नीषिभिः ॥ ११ ॥ तैश्चात्मासततंज्ञेयइत्येवमनुशुश्रुम ॥ व्रतंह्यहीनमनसोनान्यथेतिविनिश्चयः ॥ १२ ॥ विमुक्तःसर्वसंगेभ्योलघ्वाहारोजितेंद्रियः ॥ पूर्वरात्रेप
ररात्रेधारयीतमनोत्मनि ॥ १३ ॥ स्थिरीकृत्येंद्रियग्राममंमनसामिथिलेश्वर ॥ मनोबुद्ध्यास्थिरंकृत्वापाषाणइवनिश्चलः ॥ १४ ॥ स्थाणुवच्चाप्यकंपःस्याद्गिरिव
च्चापिनिश्चलः ॥ बुद्ध्याविधिविधानज्ञास्तदायुक्तंप्रचक्षते ॥ १५ ॥ नशृणोतिनचाघ्रातिनरस्यतिनपश्यति ॥ नचस्पर्शंविजानातिनसंकल्पयतेमनः ॥ १६ ॥

गुष्ठयोर्गार्गिपादयोस्तंनिरोधयेत् स्थानात्स्थानंसमाकृष्ययस्त्वेवंधारयेद्धिया सर्वपापविशुद्धात्माजीवेदाचंद्रतारकं एतत्तुयोगसिद्ध्यर्थमगस्त्येनापिकीर्तितं प्रत्याहारेषुसर्वेषुप्रशस्तमितियोगिभिरिति एवम
ष्टादशप्रत्यहारचोदनाः धारणाध्यानसमाधिसंज्ञास्तिस्रः ततःसत्त्वपुरुषान्यताख्यातिसंज्ञाद्वाविंशीचोदना ततोपिसंप्रेरितोजीवोनदीसमुद्रन्यायेननिर्विशेषचिन्मात्रतांप्रतिपद्यतेसार्धः ॥ १० ॥ तंयोगिनंतिष्ठंतं
जीवन्मुक्तं अजरंजराहीनं मनीषिभिर्योगिभिर्यद्यस्मात्तच्छब्देनोक्तं तदितिवाएतस्यमहतोभूतस्यनामभवतीतिश्रुतेर्ब्रह्मत्वेननिर्दिष्टमतस्तद्भावापत्तयेआत्मानंप्रत्यंचंनरश्चतुर्विंशात्परंप्रतिगंतुंचोदयेदितिपूर्वे
णसंबंधः ॥ ११ ॥ तैर्द्वाविंशत्याप्रेरणैः अहीनंकामादिभिरनास्कंदितंमनोयस्यतस्यैवव्रतंयोगाख्यंयोग्यमितिशेषः ॥ १२ ॥ संगेभ्योऽहंकर्तृत्वाद्यभिमानेभ्यःस्त्र्यादिभ्योवा ॥ १३ ॥ पाषाणस्थाणुगिरिदृष्टांता
निश्चलत्वोत्कर्षार्थाः ॥ १४ ॥ विधेःशास्त्रस्यविधानंतात्पर्यंतज्ज्ञानंतोविधिविधानज्ञाः बुद्ध्यास्वानुभवेनैव तदाआत्मप्राप्त्यवस्थायांयुक्तंयोगिनंप्रचक्षते नशृणोतीत्यादिनातदनुभवंवर्णयंतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रकृतिंस्वस्यशुद्धंस्वरूपं ॥ १७ ॥ निर्लिंगोबुद्ध्यादिहीनः अविचलोव्यापकत्वात् ऊर्ध्वंतिर्यगधोवागतिंनप्राप्नुयात् तथाचश्रुतिः नतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतइति ॥ १८ ॥ तदेति अंतरात्मांतर्यामीश्वरोहृदयस्थोऽहमेवब्रह्मेतियदाकथ्यतेऽनुभववलात्तदैवात्मानमनुपश्येतेतिज्ञेयं नान्यथात्वंपदार्थमात्रसाक्षात्कारेणात्मदर्शीभवतीत्यर्थः नकथ्यतइतिपाठेज्ञोज्ञेयइतियदानकथ्यतेसर्ववृत्तिनिरोधादात्मनश्चप्रत्यक्त्वेनाज्ञेयत्वात्तदात्मज्ञइत्युच्यतइत्यर्थः तथाचश्रुतिः यदिमन्यसेसुवेदेतिदह्रमेवापिनूनंत्वंवेत्थब्रह्मणोरूपमिति सुवेदसम्यग्जानामि दह्रमल्पं यस्यामतंतस्यमतंमतंयस्यनवेदसः अविज्ञातंविजानतांविज्ञातमविजानतामितिच ॥ १९ ॥ विधूमइत्यादिनाशुद्धप्रकाशात्मत्वमुक्तं ॥ २० ॥ ब्रह्मयोनिस्थाःब्रह्मावगमहेतुशास्त्रनिष्ठाः ॥ २१ ॥ २२ ॥ नदृश्यतेचेत्कुतस्तदुपलब्धिरित्यतआह बुद्धीति बुद्धिद्र

नचाभिमन्यतेकिंचिन्नचबुध्यतिकाष्ठवत् ॥ तदाप्रकृतिमापन्नंयुक्तमाहुर्मनीषिणः ॥ १७ ॥ निर्वातेहियथादीप्यन्दीपस्तद्वत्प्रकाशते ॥ निर्लिंगोविचलश्चोर्ध्वंनतिर्यग्गतिमाप्नुयात् ॥ १८ ॥ तदातमनुपश्येतयस्मिन्दृष्टेनुकथ्यते ॥ हृदयस्थोंतरात्मेतिज्ञेयोज्ञस्तातमद्विधैः ॥ १९ ॥ विधूमइवसप्तार्चिरादित्यइवरश्मिमान् ॥ वैद्युतोग्निरिवाकाशेदृश्यतेत्मातथात्मनि ॥ २० ॥ येपश्यंतिमहात्मानोधृतिमंतोमनीषिणः ॥ ब्राह्मणाब्रह्मयोनिस्थात्ययोनिममृतात्मकम् ॥ २१ ॥ तदेवाहुरणुभ्योणुतन्महद्भ्योमहत्तरम् ॥ तत्तत्त्वंसर्वभूतेषुध्रुवंतिष्ठन्नदृश्यते ॥ २२ ॥ बुद्धिद्रव्येणदृश्येतमनोदीपेनलोककृत् ॥ महतस्तमसस्तातपारेतिष्ठन्नतामसः ॥ २३ ॥ सतमोनुदइत्युक्तःसर्वज्ञैर्वेदपारगैः ॥ विमलोवितमस्कश्चनिर्लिंगोऽलिंगसंज्ञितः ॥ २४ ॥ योगंएषहियोगानांकिमन्यद्योगलक्षणम् ॥ एवंपश्यंप्रपश्यंतिआत्मानमजरंपरम् ॥ २५ ॥ योगदर्शनमेतावदुक्तंतेतत्त्वतोमया ॥ सांख्यज्ञानंप्रवक्ष्यामिपरिसंख्यानदर्शनम् ॥ २६ ॥ अव्यक्तमाहुःप्रकृतिंपरांप्रकृतिवादिनः ॥ तस्मान्महत्समुत्पन्नंद्वितीयंराजसत्तम ॥ २७ ॥ अहंकारस्तुमहतस्तृतीयमितिनःश्रुतम् ॥ पंचभूतान्यहंकारादाहुःसांख्यात्मदर्शिनः ॥ २८ ॥ एताप्रकृतयश्चाष्टौविकाराश्चापिषोडश ॥ पंचचैवविशेषावैतथापंचेंद्रियाणिच ॥ २९ ॥

व्येणधीधनेनपुंसा अतामसईश्वरात्परः ॥ २३ ॥ सज्ञातःसंस्तमोनुदःसंसारच्छित् निर्लिंगःसूत्रात्मनोप्यन्यः अलिंगेतिच्छेदः नास्तिलिंगंगमकंयस्य वाङ्मनसातीतत्वात् निरुपाधिब्रह्मसंज्ञितइत्यर्थः ॥ २४ ॥ योगमुपसंहरति योगएषइति पश्यंद्रष्टारं प्रपश्यंतियोगाइतिशेषः ॥ २५ ॥ परिसंख्यानंपरिवर्जनंरज्जूरगवदुत्तरोत्तरस्यकार्यस्यपूर्वस्मिन्पूर्वस्मिन्प्रविलापनंतेनदर्शनंसाक्षात्कारोयस्मिंस्तत्तथा ॥ २६ ॥ एतदेवाहाव्यक्तमितिषड्भिः परांप्रथमांनत्वविकृतिं ॥ २७ ॥ पंचभूतानिसूक्ष्माणिपंचतन्मात्राख्यानि ॥ २८ ॥ एताअव्यक्ताद्याःप्रकृतयोविकृतयश्चषोडशविकाराएवनप्रकृतयः तेचैकादशेंद्रियाणिस्थूलभूतानिच एतेषुपंचवियदादयोविशेषसंज्ञाः शेषाएकादशतानींद्रियाणि तेषांविशेषणंपंचेति पंचयंतिव्यक्तीकुर्वंतिस्वंस्वंविषयंशब्दवचनादिकमितिपंचानितानींद्रियाणिचेतिकर्मधारयः ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३० ॥ एतेषांप्रविलापनमाह यस्मादिति अंतरात्मनास्त्यज्यंतेनतुनिरीश्वरसांख्याभिमतयाप्रकृत्या ॥ ३१ ॥३२॥ प्रकृतेरितिकर्मणिषष्ठी एवंप्रकृत्यादिकमुत्पद्यतेप्रलीयतेचेत्यर्थः तथाचप्रकृतेरप्युत्पत्तिप्रलयौवक्ष्यति तस्मादव्यक्तमुत्पन्नंत्रिगुणंद्विजसत्तमेति अव्यक्तंपुरुषेब्रह्मन्निष्कलेसंप्रलीयतइतिच एवंसांख्यमुक्त्वानानात्वैकत्वेविभजते एकत्वमिति प्रतिलोमक्रमेणप्रकृतेरपिपुरुषेप्रलयेसतिमोक्षेअसंप्रज्ञातेचैकत्वमस्यपुरुषस्यभवतिसृष्टिकालेतुनानात्वमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ नन्वेवंसृष्टिकालेनानात्वप्रापकशक्तिमतःकथमेकत्वमतआह अधिष्ठातारमिति अव्यक्तमव्याकृतमविद्यामायेतिपर्यायाः अव्यक्तमेवपुरुषंनानात्वंनयति तथाचश्रुतिः माययाह्यन्यदिवेति इंद्रोमायाभिःपुरुरूपईयतइतिच नहितुच्छयामाययापुंसःसद्वितीयत्वमस्तिरज्ज्वाइवकल्पितभुजंगेन तुच्छयेनाभ्वपिहितंयदासीत्तमसस्तन्महिनाजायतैकमितिश्रुतेः आभुब्रह्म तमसोऽज्ञानस्य महितामाहात्म्येन एकमप्यजायतप्रपंचात्मनाआविर्बभूवेत्यर्थः अस्यव्यक्तस्याप्येतदेकत्वंनानात्वंचसुप्तिप्रलययोरेकत्वंसृष्टिकालेनानात्वंचेतिनिदर्शनंदृष्टांतः पृथिव्यादिष्वप्येवमेवद्रष्टव्यं ॥३४॥ अर्थतत्त्ववानर्थतत्त्वंसम्यगधिगतवान्यःसजानीयादितिशेषः नन्वेवमव्यक्तस्याधिष्ठातृत्वेजितंनिरीश्वरसांख्यैरित्याशंक्याह एकत्वमिति प्रलयेमोक्षे अयस्कां

एतावदेवतत्त्वानांसांख्यमाहुर्मनीषिणः ॥ सांख्येविधिविधानज्ञानित्यंसांख्यपथेरताः॥ ३० ॥ यस्माद्यदभिजायेततत्तत्रैवप्रलीयते ॥ लीयतेप्रतिलोमानिसृज्यंतेचांतरात्मना ॥ ३१ ॥ अनुलोमेनजायंतेलीयंतेप्रतिलोमतः॥ गुणागुणेषुसततंसागरस्योर्मयोयथा ॥ ३२ ॥ सर्गप्रलयएतावान्प्रकृतेर्नृपसत्तम॥ एकत्वंप्रलयेचास्यबहुत्वंचयदासृजत् ॥ ३३ ॥ एवमेवचराजेंद्रविज्ञेयंज्ञानकोविदैः॥ अधिष्ठातारमव्यक्तमस्याप्येतन्निदर्शनम्॥ ३४॥ एकत्वंचबहुत्वंचप्रकृतेरर्थतत्त्ववान्॥ एकत्वंप्रलयेचास्यबहुत्वंचप्रवर्तनात् ॥ ३५॥ बहुधात्मात्प्रकुर्वीतप्रकृतिंप्रसवात्मिकाम्॥ तच्चक्षेत्रंमहानात्मापंचविंशोधितिष्ठति ॥ ३६ ॥ अधिष्ठातेतिराजेंद्रप्रोच्यतेयतिसत्तमैः॥ अधिष्ठानादधिष्ठाताक्षेत्राणामितिनःश्रुतम्॥३७॥ क्षेत्रंजानातिचाव्यक्तंक्षेत्रज्ञइतिचोच्यते ॥अव्यक्तिकेपुरेशेतेपुरुषश्चेतिकथ्यते॥ ३८ ॥ अन्यदेवचक्षेत्रंस्यादन्यःक्षेत्रज्ञउच्यते॥ क्षेत्रमव्यक्तमित्युक्तंज्ञातारंपंचविंशकम्॥ ३९ ॥ अन्यदेवचज्ञानंस्यादन्यज्ज्ञेयंतदुच्यते ॥ ज्ञानमव्यक्तमित्युक्तंज्ञेयोवैपंचविंशकः॥ ४० ॥

तवत्स्वरूपसत्तामात्रेणायंप्रकृतिंप्रवर्तयंस्तांबहुधाप्रकरोति अतश्चिदात्मैवमुख्योऽधिष्ठाता प्रकृतेस्तुगौणमधिष्ठातृत्वंस्वकार्यविषयमितिभावः सार्धः ॥ ३५ ॥ एतदेवाह तच्चेति तत्प्रकृतिविकृत्यात्मकं ॥ ३६ ॥ पुंसोनामानिनिर्वक्ति अधिष्ठानादिति ॥३७॥ अव्यक्तिकेआविद्यकेक्षेत्रेपुर्यष्टके अत्रोक्तंकतके सूर्यकांतमुपारुह्यसूर्यएवतृणंदहेत् नत्वश्मापार्थिवस्तंचन्यायंचित्तमसोर्दिशेदिति यथास्वरूपसत्तामात्रेणतृणंप्रकाशयतःसूर्यस्यसूर्यकांतद्वारातृणदग्धृत्वंतृणेप्रवेशश्चनतुव्यापाराविष्टस्य एवंपुंसोप्यव्यक्तद्वारासर्वकार्याधिष्ठातृत्वंतत्तत्प्रकाशकत्वंचनतुकुलालवदधिष्ठातृत्वंनापिबुद्धिवदिंद्रियव्यापाराधीनप्रकाशकत्वंनापिकुंडवदरन्यायेनप्रविष्टत्वंकिंतुवह्निकाष्ठन्यायेनाभिव्यक्तत्वमात्रमितिभावः ॥ ३८ ॥ नामनिरुक्तेःफलंपुंप्रकृत्योर्विवेकमाहान्यदेवेति एवमधिष्ठातुरन्यदधिष्ठेयंप्रवेष्टुरन्यत्प्रवेशायतनमित्यपिद्रष्टव्यं ॥ ३९ ॥ ज्ञानंप्रमाणजन्यावृत्तिः ज्ञेयंप्रमारूपंफलं फलकरणयोश्चिद्रूपस्वोर्भेदस्यस्पष्टत्वात् ज्ञानज्ञेयपदेव्याचष्टे ज्ञानमिति ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अधिष्ठातारमव्यक्तमित्यत्रोक्तमव्यक्तपदंव्याचष्टेऽव्यक्तमिति सत्त्वंबुद्धिः क्षेत्रसत्त्वेश्वरशब्दाःपर्यायाइत्यर्थः ततश्चकिमतआह अनीश्वरमिति ईश्वरादिपदोपात्ताद्दृश्यादन्यत् तच्छब्दःपरोक्षवाची नास्ति तत्त्वंपरोक्षत्वंयस्यतदतत्त्वंनित्यापरोक्षंद्रष्टुःस्वरूपंतदेवपंचविंशतेःपूरणं.तत्त्वमनारोपितंरूपं अन्यत्सर्वमीश्वरादिकंदृश्यमारोपितमित्यर्थः अतोन्यदार्तमितिश्रुतेः ॥ ४१ ॥ उपसंहरति सांख्येति सांख्याःपरिसंख्यानुदर्शनंप्रकुर्वंतेप्रकृतिंमायांचप्रचक्षतेजगत्कारणत्वेनवदंतीतिसंबंधः परिसंख्यास्थूलसूक्ष्मक्रमेणचिदात्मनिप्रपंचप्रविलापनंतामनुदर्शनंसाक्षात्कारंसंपादयंतीत्यर्थः ॥४२॥ प्रविलाप्यान्याह तत्त्वानीति प्रकृत्यासहचतुर्विंशाच्चतुर्विंशतिस्तत्त्वानिपरिसंख्यायेतियोजना निस्तत्त्वोनिर्गतंतत्त्वंपरोक्षत्वंयस्मात् यत्साक्षादपरोक्षाद्ब्रह्मेतिश्रुतेर्नित्यापरोक्षइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ अप्रकृत्यात्माप्रकृतितोनिष्कृष्टः बुध्यमानः कर्तरिशानच् जीवएवप्रकृतित्यागात्केवलोभवति एतेनाऽबुद्धंप्रकृतिर्बुध्यमानोजीवःप्रबुद्धःकेवलइतिप्रश्नत्रयस्योत्तरंसंक्षिप्योक्तं ॥ ४४ ॥ समंब्रह्मतस्यभावःसाम्यंतस्यापिभावःसाम्यतासाच ब्रह्मैव ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेः ॥ ४५ ॥ प्रकृतेर्ब्रह्मणः ब्रह्मदर्शनमेवसम्यग्दर्शनंनामनत्वब्रह्मदर्शनं रज्जूरगदर्शनवद्भ्रांतत्वात्तस्य नहिरज्जुंभुजंगत्वेनपश्यन्सम्यग्दर्शीभवतिकिंतुरज्जुत्वेनैवपश्यन् एवंब्रह्मण्यध्यस्तमहंकारादिकंपश्यन्नसम्यग्दर्शीअधिष्ठानंतुपश्यन्सम्यग्दर्शीत्यर्थः तथाशब्दःपादपूरणार्थः यद्वा यथैतत्तथाश्रूयतइत्यध्याहृत्यश्रुत्यंतरप्रदर्शनार्थः यथादाशतय्यामाम्नायते परापूर्वेषांसख्यावृण

अव्यक्तंक्षेत्रमित्युक्तंतथासत्त्वंतथेश्वरः॥ अनीश्वरमतत्त्वंचतत्त्वंतत्पंचविंशकम्॥४१॥ सांख्यदर्शनमेतावत्परिसंख्यानुदर्शनम्॥ सांख्याःप्रकुर्वंतेचैवप्रकृतिंच प्रचक्षते॥ ४२॥ तत्त्वानिचचतुर्विंशत्परिसंख्यायतत्त्वतः॥ सांख्याःसहप्रकृत्यातुनिस्तत्त्वःपंचविंशकः॥४३॥ पंचविंशोऽप्रकृत्यात्माबुध्यमानइतिस्मृतः॥यदा तुबुध्यतेत्मानंतदाभवतिकेवलः॥ ४४॥ सम्यग्दर्शनमेतावद्भाषितंतवतत्त्वतः ॥ एवमेतद्विजानंतःसाम्यतांप्रतियांत्युत॥ ४५ ॥ सम्यङ्निदर्शनंनामप्रत्यक्षंप्रकृतेस्तथा ॥ गुणतत्त्वाद्यथैतानिनिर्गुणेभ्यस्तथाभवेत्॥ ४६॥

क्तिवितर्तुराणोअपरेभिरेति अनानुभूतीरवधून्वानःपूर्वीरिंद्रःशरदस्तर्तरीति अस्यार्थः पूर्वेषांदेवानांस्वाभाविकानांकामक्रोधादीनांसख्यासख्यानि सुपांसुलुगितिसुपोडा परावृणक्तिपरिवर्जयति व्यवहिताश्चेतिच्छंदसिव्यवहितक्रिययाप्युपसर्गसंबंधस्मृतेः वितर्तुराणःअतिशयेनकालंतरतीतितर्त्तुराणः यङ्लुगंतात्तरतेस्ताच्छीलिकश्चानश् उदोष्ठ्यपूर्वस्येत्यस्मादुदित्यनुवर्तमानेबहुलंछंदसीत्युत्वंरपरत्वं अभ्यासगुणेरेफलोपाभावादिश्छांदसः अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वेगतिकारकोपपदात्कृदितिप्रकृतिस्वरः अपरेभिःशास्त्रीयैःशमदमादिभिःसख्यानिएतिप्राप्नोति मुक्तिकामःकामादीन्जित्वाशमादीनाश्रयेदित्यर्थः अनानुभूतीःअननुभवान् अनन्वित्यस्यमध्यममितिप्रातिशाख्यसूत्राद्दीर्घमध्यत्वं रज्जूरगज्ञानतुल्यानिभ्रांतिज्ञानान्यवधून्वानःकल्पितंदेहादितादात्म्यंप्रविलापयन् पूर्वीरनादिंशरदःकालंतर्तरीतिबलेनतरतीति अस्यामृचिप्रपंचदर्शनमानुभूतिशब्देनोक्तं अतआत्मदर्शनमेवसम्यग्दर्शनमितरदर्शनंभ्रांतिदर्शनमितिसिद्धं सम्यग्दर्शनविषयस्यप्रत्यगात्मरूपस्याधिष्ठानस्यशून्यतांवारयन्सम्यग्दर्शनस्यनष्टवनितासाक्षात्कारतुल्यतांनिरस्यति गुणतत्त्वादिति निर्गुणेभ्यःपुरुषेभ्योऽन्यानियथैतानिमहदादीनि गुणतत्त्वात्गुणानांतत्त्वंताद्भाव्यं गुणत्वाद्दृश्यत्वादितियावत् यथैतानिव्यावहारिकप्रमारूपत्वेनाभ्रांतानिप्रत्यक्षाण्येवंनिर्गुणानांपुंसामप्यभ्रांतंप्रत्यक्षंभवेदित्यर्थः निर्गुणेभ्यइतिबहुत्वंभूतपूर्वगत्याप्रमातृभेदाभिप्रायं तस्माद्यथावस्त्वेवात्मज्ञानंनभावनादिजन्यंनष्टवनिताज्ञानवदितिसिद्धं ॥ ४६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आत्मज्ञानफलमाह नत्विति विगतदेहानांमुक्तानांपुनरावृत्तिर्नविद्यते सदेहानांत्वपरंसत्यकामत्वसत्यसंकल्पत्वाद्यैश्वर्यपरंचसमाधिकालेनिरुपाधिसुखमव्ययंविद्यते तत्रहेतुः अक्षरभावत्वादिति साम्यता पदव्याख्यातरीत्याभावशब्देनभावप्रत्ययेनचाक्षरमात्रंग्राह्यं यतोब्रह्मविदक्षरमेवभवति अतोऽक्षरधर्माणामेतस्यवाअक्षरस्यप्रशासनेगार्गिद्यावापृथिव्यौविधृतेतिष्ठतः एतद्वैतदक्षरंगार्गिब्राह्मणाअभिवदंत्य स्थूलमनण्वह्रस्वमदीर्घमित्यादिश्रुतिप्रसिद्धानांप्रशासितृत्वास्थूलत्वादीनांतत्रसंबंधोयुज्यतएवेत्यर्थः तथाचप्रागेवोदाहृतं सोपाधिर्निरुपाधिश्चद्वेधाब्रह्मविदुच्यते सोपाधिकःस्यात्सर्वात्मानिरुपाख्योनुपाधिकः जगत्क्रीडनूरतिंप्राप्तइतिसोपाधिकस्यतु छांदोग्येसर्वकामाप्तिःसार्वात्म्यात्स्पष्टमीरिता अहमन्नंतथान्नादःश्लोककार्यप्यहोअहं इतितत्त्वविदःसामगानेसर्वात्मताश्रुता अत्रापिचक्रदृष्टांतात्सोपाधिस्तत्त्वविच्छ्रुतः अपूर्वानपराद्युक्त्याश्रोष्यतेनिरुपाधिकइति ॥ ४७ ॥ केपुनरावर्तंतइत्यतआह पश्येरन्निति नैकमतयोनानात्वदर्शिनोयेतेषुसम्यग्दर्शनंनास्ति व्यक्तंशरीरं ॥ ४८ ॥ कस्मिन्नुभगवोविज्ञाते

नत्वेवंवर्तमानानामावृत्तिर्विद्यतेपुनः॥विद्यतेक्षरभावत्वादपरंपरमव्ययम्॥४७॥पश्येरन्नैकमतयोनसम्यक्तेषुदर्शनम्॥तेव्यक्तंप्रतिपद्यंतेपुनःपुनररिंदम॥४८॥ सर्वमेतद्विजानंतोनसर्वस्यप्रबोधनात्॥व्यक्तीभूताभविष्यंतिव्यक्तस्यवशवर्तिनः॥ ४९ ॥ सर्वमव्यक्तमित्युक्तमसर्वःपंचविंशकः॥यएनमभिजानंतिनभयं तेषुविद्यते॥५०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०वसिष्ठकरालजनकसंवादेसप्ताधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३०७॥ ॥७॥ ॥वसिष्ठउवाच॥ सांख्यदर्शनमेतावदुक्तंतेनृपसत्तम॥विद्याविद्येत्विदानीमेत्वंनिबोधानुपूर्वशः॥ १॥अविद्यामाहुरव्यक्तंसर्गप्रलयधर्मिवै॥ सर्गप्रलयनिर्मुक्तांविद्यांवैपंचविंशकः॥ २॥परस्परस्यविद्यांवैत्वंनिबोधानुपूर्वशः॥यथोक्तमृषिभिस्तातसांख्यस्याभिनिदर्शनम्॥ ३॥

सर्वमिदंविज्ञातंभवतीत्येकविज्ञानात्सर्वविज्ञानंश्रुतंतत्समर्थयते सर्वमिति एतद्वाक्यजातंसर्वमर्थतोविजानंतोध्यानबलेनसर्वापरोक्ष्यन्यत्त्याद्देहस्यवशेनभविष्यंतीतियोज्यं ॥ ४९ ॥ सर्वमिति पंचविंशस्य विज्ञानात्सर्वज्ञोभवतीतिश्लोकद्वयतात्पर्यं भयंसंसारदुःखं ॥ ५० ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०७ ॥ ॥७॥ ॥ नानात्वैकत्व विज्ञानमित्यादिनाकृतानांद्वादशानांप्राश्नानांमध्येसांख्यंयोगोनानात्वैकत्वविज्ञानंचेतित्रयंव्याख्यातं अबुद्धादित्रयमस्मिमाध्यायेव्याकरिष्यते विद्यादिषट्कमिहव्याख्यायते सांख्यदर्शनमिति योगादिसहितमितिशेषः ॥ १ ॥ तत्त्वदर्शनंविद्या तत्त्वावरकंभावरूपमज्ञानादिकमविद्यानतुविद्यायाअभावमात्रमित्याशयेनाह अविद्यामिति अभावात्सर्गाद्यसंभवाद्भावरूपैवाविद्याऽव्यक्ताख्येत्यर्थः विद्यामाह सर्गेति विद्यांपंचविंशकइत्याहुरितियोजना ॥ २ ॥ अस्याविद्यायाःपरमत्वंवक्तुमवांतरविद्याभेदमाह परस्परस्येति ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कर्मेंद्रियाणांव्यापारमुत्सृज्यकेवलंबुद्धींद्रियाण्येवाहमितिचिंतनंबुद्धींद्रियविद्येत्यर्थः एवमुत्तरत्र विशेषाःस्थूलभूतानिदेहारंभकाणि तत्रपादादिजानुपर्यंतंपृथिवीस्थानंजान्वादिपायुपर्यंतमपांस्थानमि त्यादिनाप्राग्व्युत्पादितरीत्योत्तरोत्तरस्यभूतस्यपूर्वपूर्वस्मिन्प्रविलापनेनतत्तन्मात्रात्मनाऽवस्थानेनपंचभूतविद्याःपृथक्फलाअनुसंधेयाः ॥ ४ ॥ विशेषाणांचमनसिप्रविलापनेनमनोमात्रेणावस्थानंमनोवि द्या मनोपिविषयविकल्पाभिमुखंवासनामात्रेषुशब्दादिषुप्रविलाप्यतन्मात्रेणावस्थानंसूक्ष्मभूतविद्या एवमुत्तरत्रज्ञेयं अत्रविशेषमनसोःसूक्ष्मभूताहंकारयोरंतर्भावंविवक्षित्वावायुपुराणेएतासांविद्यानांफ लान्युक्तानि दशमन्वंतराणीहतिष्ठंतींद्रियचिंतकाः भौतिकास्तुशतंपूर्णंसहस्रंत्वाभिमानिकाः बौद्धादशसहस्राणितिष्ठंतिविगतज्वराः पूर्णंशतसहस्रंतुतिष्ठंत्यव्यक्तचिंतकाः पुरुषंनिर्गुणंप्राप्यकालसंख्यान विद्यतइति ॥ ५ ॥ बुद्धिर्महत्तत्त्वं ॥ ६ ॥ तत्त्वानांमहदादीनां ॥ ७ ॥ सर्वस्यज्ञानस्यज्ञेयंसर्वमव्यक्तमित्युक्तं अव्यक्तज्ञानादेवसर्वज्ञोभवतीत्यर्थः वेदांतेष्वपिसार्वज्ञ्यंकारणज्ञानस्यमुख्यंफलंशुद्धज्ञानस्य

कर्मेंद्रियाणांसर्वेषांविद्याबुद्धींद्रियंस्मृतम् ॥ बुद्धींद्रियाणांचतथाविशेषाइतिनःश्रुतम् ॥४॥ विशेषाणांमनस्तेषांविद्यामाहुर्मनीषिणः ॥ मनसःपंचभूतानिविद्या इत्यभिचक्षते ॥ ५ ॥ अहंकारस्तुभूतानांपंचानांनात्रसंशयः ॥ अहंकारस्यचतथाबुद्धिर्विद्यानरेश्वर ॥ ६ ॥ विद्याप्रकृतिरव्यक्तंतत्त्वानांपरमेश्वरी ॥ विद्याज्ञेया नरश्रेष्ठविधिश्चपरमःस्मृतः ॥ ७ ॥ अव्यक्तस्यपरंप्राहुर्विद्यांवैपंचविंशकम् ॥ सर्वस्यसर्वमित्युक्तंज्ञेयंज्ञानस्यपार्थिव ॥८ ॥ ज्ञानमव्यक्तमित्युक्तंज्ञेयोवैपंचविंश कः ॥ तथैवज्ञानमव्यक्तंविज्ञातापंचविंशकः ॥९ ॥ विद्याविद्यार्थतत्त्वेनमयोक्तातेविशेषतः ॥ अक्षरंचक्षरंचैवयदुक्तंतन्निबोधमे ॥ १० ॥ उभावेवाक्षरावुक्ता वुभावेतावनक्षरौ ॥ कारणंतुप्रवक्ष्यामियाथातथ्यंतुज्ञानतः ॥ ११ ॥ अनादिनिधनावेतावुभावेवेश्वरौमतौ ॥ तत्त्वसंज्ञावुभावेतौप्रोच्येतेज्ञानचिंतकैः ॥ १२ ॥

तुनांतरीयकमितिभावः ॥ ८॥ ज्ञानंधीवृत्तिः ज्ञेयस्तदभिव्यंग्योबोधः योविज्ञाताप्रमातासएवपंचविंशकोबोधइत्यर्थः ॥९॥ विद्यासहिताऽविद्या अर्थतत्त्वेनयाथार्थ्येन क्षरंप्रधानममृताक्षरंहरःक्षरात्मा नावीशतेदेवएकः द्वाविमौपुरुषौलोकेक्षरश्चाक्षरएवच उत्तमःपुरुषस्त्वन्यइतिश्रुतिस्मृत्युक्तंपुंस्त्रैविध्यमुपेत्यक्षराक्षरयोस्तावद्विभागमाहाक्षरंचेति अमृतोजीवोऽक्षरमितिश्रुतिपदयोरर्थः संधिश्छांदसः ॥ १० ॥ उभौप्रकृतिजीवावक्षरावनादित्वात्पुरुषोत्तमाख्याद्ब्रह्मणोऽनन्यत्वाच्चत्रयस्यापिब्रह्ममात्रत्वाच्च तथाचश्रुतिः भोक्ताभोग्यंप्रेरितारंचमत्वासर्वंप्रोक्तंत्रिविधंब्रह्ममेतदिति उभावनक्षरौअक्षरभिन्नौक्ष राविल्यर्थः विज्ञानघनएवैतेभ्योभूतेभ्यःसमुत्थायतान्येवानुविनश्यतीतिभूतशब्दितस्यक्षरस्यतदनुसारिणोविज्ञानघनस्यचनाशश्रुतेः भूतानिनष्टान्यनुविज्ञानघनोपिनश्यतीतिश्रुत्यर्थः उभयोरप्यक्षरत्वेहेतु माहसार्धत्रिभिः कारणंत्विति ॥ ११॥ अनादित्वादनिधनौ अनादिभावस्यानित्यत्वायोगात् ईश्वरौमिश्रौसंतावखंडदंडायमानस्यप्रपंचस्योपादानभूतौकथमनित्यौस्यातांनकथंचिदित्यर्थः ज्ञानचिंतकै र्ब्रह्मदर्शिभिः ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुक्षरायाःप्रकृतेरक्षरत्वंक्षरंप्रधानंक्षरःसर्वाणिभूतानीतिश्रुतिस्मृतिप्रसिद्धिविरुद्धमित्याशंक्याह सर्गेति तस्याःक्षरत्वेसंसारस्यांतवत्त्वंस्यात् तच्चनांतोनचादिर्नचसंप्रतिष्ठेतितदानंत्यस्मृतिविरुद्धं क्षरत्वश्रुत्यादिकंतुप्रतिक्षणपरिणामित्वमात्रान्नतुप्रवाहोच्छेदादितिभावः प्रवाहानुच्छेदमाहार्धेन तदेतदिति ॥१३॥ जीवस्याप्यक्षरत्वमाह गुणानामिति पंचविंशकंचिदाभासमपिगुणानांक्षेत्रमुत्पत्तिस्थानमाहुः कुतः परस्परमधिष्ठानात् चिच्छायामनवाप्यनकेवलाप्रकृतिर्वाप्रकृतिरूपमुपाधिमनवाप्यकेवलःपुरुषोवामहदादीन्स्रष्टुमुत्सहतेकिंतुपरस्परानुग्रहेणैवेत्यर्थः अतःपंचविंशस्यापिक्षेत्रत्वात्प्रकृतिवदक्षरत्वमितिभावः॥१४॥उभयोःक्षरत्वमाह यदात्वित्यादिना गुणजालंप्रकृत्याद्यव्यक्तात्मन्यहमनुभवागोचरेशुद्धेब्रह्मणिसंक्षिपेत्प्रविलापयेद्योगी तदेति उपाधिनाशमनुआभासोपिनश्यतीतिद्वयोरपिक्षरत्वं॥१५॥ ननुपंचविंशस्यलयेनैरात्म्यंस्यादित्याशंक्याह गुणाइति यथामहदादीनांप्रकृतौलयेयथैकाप्रकृतिःप्रलयेशिष्यतेएवंक्षेत्रज्ञःपंचविंशोपितत्क्षेत्रेस्वोत्पत्तिस्थानेषड्विंशेसंप्रलीयते अतआभासस्यलयेपिमु-

सर्गप्रलयधर्मत्वादव्यक्तंप्राहुरक्षरम्॥ तदेतद्गुणसर्गायविकुर्वाणंपुनःपुनः॥१३॥गुणानांमहदादीनामुत्पत्तिश्चपरस्परम्॥ अधिष्ठानात्क्षेत्रमाहुरेतत्तत्पंचविंशकम्॥ १४॥ यदातुगुणजालंतदव्यक्तात्मनिसंक्षिपेत्॥ तदासहगुणैस्तैस्तुपंचविंशोविलीयते॥ १५॥ गुणागुणेषुलीयंतेतदैकाप्रकृतिर्भवेत्॥ क्षेत्रज्ञोपियदाताततत्क्षेत्रेसंप्रलीयते॥१६॥तदाक्षरत्वंप्रकृतिर्गच्छतेगुणसंश्रिता॥ निर्गुणत्वंचवैदेहगुणेष्वप्रतिवर्तनात्॥ १७॥ एवमेवचक्षेत्रज्ञःक्षेत्रज्ञानपरिक्षये॥ प्रकृत्यानिर्गुणस्त्वेषइत्येवमनुशुश्रुम॥ १८॥ क्षरोभवत्येषयदातदागुणवतीमथ॥ प्रकृतिंत्वभिजानातिनिर्गुणत्वंतथात्मनः॥ १९॥ तदाविशुद्धोभवतिप्रकृतेःपरिवर्जनात्॥ अन्योहमन्येयमितियदाबुध्यतिबुद्धिमान्॥ २०॥ तदैषतत्त्वतामेतिनचापिमिश्रतांव्रजेत्॥ प्रकृत्याचैवराजेंद्रमिश्रोत्यन्यश्चदृश्यते॥ २१॥

क्त्योननश्यतीतिननैरात्म्यवादप्रसंगः यदातदेतिचोभयत्राध्याहारस्तदैकाप्रकृतिरित्यस्यानुकर्षश्चोत्तरार्धे॥१६॥तदेति यदात्वसंप्रज्ञातेपुरुषोनिर्गुणंप्राप्नोति हेवैदेह वैदेहइतिपृथक्पदंवा तदाप्रकृतिरपिक्षरत्वंविनाशित्वंगच्छते आर्षस्तङ् गुणसंश्रितामहदादिभिःसहिता तत्रक्षरत्वेहेतुः देहगुणेष्वप्रतिवर्तनादिति देहाश्रितेषुश्रोत्रादिषुप्रतिविषयंवर्तनंतदभावात्॥१७॥ अयमेवन्यायःक्षेत्रज्ञेपीत्याह एवमिति क्षरत्वंगच्छतेइत्यनुषंगः कार्येणाहंकारेणास्तित्वंगम्यते यथानद्याःपूरेणोपरिदेशेवृष्टिमत्त्वंपूराभावेतदभावएवंगुणानामप्रवृत्तेरप्रकाशाच्चप्रकृतिक्षेत्रज्ञौनश्येते तत्रापिक्षेत्रज्ञेविशेषमाह प्रकृत्येति गुणगुणिनौक्षेत्रक्षेत्रज्ञावनित्यौ क्षेत्रज्ञस्यतुक्षेत्रान्निष्कृष्टोनिर्गुणोज्ञानांशःसनित्यइत्यर्थः अनुशुश्रुमासाक्षीचेताकेवलोनिर्गुणश्चेतिश्रुतवंतोवयं॥ १८॥ एषक्षेत्रज्ञःसाक्षित्वत्यागेनक्षरोयदाऽसंप्रज्ञातोभवतितदेति शेषंस्पष्टं॥ १९॥ प्रकृतेःपरिवर्जनात्प्रविलापनान्नतुशास्त्रजज्ञानमात्रात् बुध्यत्यपरोक्षीकरोति॥ २०॥ पृथक्त्वैवापृथक्त्वहेत्यस्योत्तरमाह तदैषइति तत्त्वतामारोपशून्यतां चिदचिद्ग्रंथिरपृथक्त्वंतस्यभेदःपृथक्त्वमित्यर्थः॥ २१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इदंज्ञानेनपश्यतीत्याह यदेति जुगुप्सतेनिंदति पश्यंद्रष्टारंपश्यन्नसंत्यजेन्नविस्मरेत् तत्त्वपक्षपातोहिधियांस्वभावइतिन्यायेनसकृज्ज्ञातमपिप्रमाणज्ञानंननश्यति अनादिकालीनमपिभ्रांतिज्ञानंनपुनरुन्मिष तीतिभावः यदाहुर्बाह्याअपि निरुपद्रवभूतार्थस्वभावस्यविपर्ययैः नबाधोयत्नवत्त्वेपिबुद्धेस्तत्पक्षपातत इति अपरिणामिनोनित्यसिद्धस्यवस्तुनःसम्यग्ज्ञातस्यपुनर्बाधोनास्ति अयत्नवत्त्वेपितद्विषयकप्रत्य यानावृत्तावपि तत्रहेतुर्बुद्धेरितीतिबाह्यश्लोकार्थः ॥ २२ ॥ इमंप्राकृतं जनंदेहं जालंहिजालमिव ॥ २३ ॥ उदकज्ञानादिदंमसजीवनमितिज्ञानात् कुदाद्भूदंमत्स्यइवदेहाद्देहमहमप्यनुवर्तितवान् ॥ २४॥ मत्स्यउदकादिवाहंपुत्रादिभ्योन्यमात्मानंनवेद्मीतिनशब्दानुकर्षेणयोज्यं ॥ २५ ॥ मग्नंविपद्ग्रस्तं ॥ २६ ॥ बंधुःसखा एकत्वमविसंवादं तस्यैवव्याख्यायादृशइति ॥ २७ ॥ विमलोनिष्कपटः ॥२८॥ अ

यदातुगुणजालंतत्प्राकृतंवैजुगुप्सते॥ पश्यतेचपरंपश्यंतदापश्यन्नसंत्यजेत्॥ २२ ॥किंमयाकृतमेतावद्योहंकालमिमंजनम्॥ मत्स्योजालंव्यविज्ञानादनुवर्तितवानिह॥ २३॥ अहमेवहिसंमोहादन्यमन्यंजनाज्जनम्॥ मत्स्योयथोदकज्ञानादनुवर्तितवानहम्॥ २४॥ मत्स्योन्यत्वंयथाज्ञानादुदकान्नाभिमन्यते॥ आत्मानंतद्वदज्ञानादन्यत्वंचैववेद्म्यहम्॥ २५॥ ममास्तुधिगबुद्धस्ययोहंमग्नमिमंपुनः॥ अनुवर्तितवान्मोहादन्यमन्यंजनाज्जनम्॥ २६॥ अयमत्रभवेद्बंधुरनेनसहमेक्षमम्॥ साम्यमेकत्वमायातोयादृशस्तादृशस्त्वहम्॥ २७॥ तुल्यतामिहपश्यामिसदृशोहमनेनवै॥ अयंहिविमलोव्यक्तमहमीदृशकस्तया॥ २८॥ योहमज्ञानसंमोहादज्ञयासंप्रवृत्तवान्॥ ससंगयाहंनिःसंगःस्थितःकालमिमंत्वहम्॥ २९॥ अनयाहंवशीभूतःकालमेतंनबुद्धवान्॥ उच्चमध्यमनीचानांतामहंकथमावसे॥ ३०॥ समानयानयाचेहसहवासमहंकथम्॥ गच्छाम्यबुद्धभावत्वादेषेदानींस्थिरोभवे॥ ३१ ॥ सहवासंनयास्यामिकालमेतद्विवंचनात्॥ वंचितोस्म्यनयायद्धिनिर्विकारोविकारया॥ ३२॥ नचायमपराधोस्याह्यपराधोह्ययंमम ॥ योहमत्राभवंसक्तःपराङ्मुखमुपस्थितः ॥ ३३ ॥ ततोस्मिबहुरूपासुस्थितोमूर्तिष्वमूर्तिमान्॥ अमूर्तश्चापिमूर्तात्माममत्वेनप्रधर्षितः॥ ३४॥ प्राकृतेनममत्वेनतासुतास्विहयोनिषु॥ निर्ममस्यममत्वेनकिंकृतंतासुतासुच॥ ३५॥

ज्ञयाजडयाप्रकृत्या ससंगनिःसंगयोर्मोहमंतरेणसंबंधायोगादित्यर्थः ॥ २९ ॥ उच्चादीनांदेवमनुष्यतिरश्चांसंबंधिनींतामनेकविकारवतीमित्यर्थः एतेनविकारित्वाविकारित्वेअपिसंबंधासंभवायदर्शिते त थोदाहृतंप्रागेव निःसंगस्यससंगेनकूटस्थस्याविकारिणा आत्मनोनात्मनायोगोवास्तवोनोपपद्यतइति ॥ ३० ॥ समानयासंयुतया एषेदानीमितिपादपूरणार्थःसंधिः स्थिरःसांख्येयोगेवानिष्ठायुक्तःसन्भवे प्रामुयांआत्मानंजानीयामित्यर्थः भूप्राप्तावित्यस्यरूपं ॥३१॥ वंचनाद्विपर्ययज्ञानजात् अनयामूलाविद्यया विकारयाविकारवत्या ॥३२॥ पराङ्मुखंबहिर्मुखंविषयमुपस्थितोभोक्तुमुद्युक्तः ॥३३॥ततःप राङ्मुखोपस्थानाद्बाह्यार्थप्रावण्यात् मूर्तिषुदेहेषु अमूर्तस्यापिमूर्तात्मत्वेहेतुर्ममत्वमित्यर्थः॥३४॥ योनिषुनिपातितइतिशेषः एतदेवप्रधर्षणंनाम निर्ममस्येति किंकृतंनकिमपि ज्ञानस्यासाधनादित्यर्थः॥३५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अहंकारेणकृतोहिंसितआत्मायया।सातया आत्मयेतिसमासांतोडच्॥३६॥बहुधानेकदेहाकारं॥३७॥ममत्वांमति अपेत्याऽपसृत्य प्रत्यक्प्रावण्येनइमांप्रकृतिंत्यक्त्वेत्यर्थः निरामयंनिर्द्वंद्वंपरमात्मानं॥३८॥
अनेननिरामयेणसाम्यमैक्यं अचेतयाजडया अनेनसहैकत्वंक्षेमंनत्वनयासहैकत्वं॥३९॥परमस्यषड्विंशस्यसंबोधात् क्षरंत्यक्त्वाअक्षरत्वंनियच्छेताऽक्षरएवभवेत् ब्रह्मभावंनजह्यादित्यर्थः कः यःपंचविंशः

योनीषुवर्तमानेनेनष्टसंज्ञेनचेतसा ॥ नममात्रानयाकार्यमहंकारकृतात्मया ॥ ३६ ॥ आत्मानंबहुधाकृत्वायेयंभूयोयुनक्तिमाम् ॥ इदानीमेषबुद्धोस्मिनिर्ममो
निरहंकृतः॥३७॥ ममत्वमनयानित्यमहंकारकृतात्मकम्॥अपेत्याहमिमांहित्वासंश्रयिष्येनिरामयम् ॥३८॥ अनेनसाम्यंयास्यामिनानयाहमचेतया ॥ क्षेमंमम
मसहानेननैकत्वमनयासह॥३९॥ एवंपरमसंबोधात्पंचविंशोनुबुद्धवान्॥ अक्षरत्वंनियच्छेतत्यक्त्वाक्षरमनामयम् ॥ ४० ॥ अव्यक्तंव्यक्तधर्माणंसगुणंनिर्गु
णंतथा ॥ निर्गुणंप्रथमंदृष्ट्वातादृग्भवतिमैथिल ॥४१॥ अक्षरक्षरयोरेतदुक्तंतवनिदर्शनम् ॥ मयेहज्ञानसंपन्नंयथाश्रुतिनिदर्शनात् ॥४२॥ निःसंदिग्धंचसूक्ष्मंच
विबुद्धंविमलंयथा ॥ प्रवक्ष्यामितुतेभूयस्तन्निबोधयथाश्रुतम्॥ ४३ ॥ सांख्ययोगौमयाप्रोक्तौशास्त्रद्वयनिदर्शनात् ॥ यदेवशास्त्रंसांख्योक्तंयोगदर्शनमेवतत्
॥४४॥ प्रबोधनकरंज्ञानंसांख्यानामवनीपते॥ विस्पष्टंप्रोच्यतेतत्रशिष्याणांहितकाम्यया॥ ४५॥

निरामयमनुबुद्धवान्॥४०॥ प्रथममव्यक्तस्याप्यादिं तादृङ्निर्गुणःप्रथमश्चभवति निर्गुणत्वादेवव्यावर्तकधर्माभावाद्ब्रह्मैवभवतीत्यर्थः॥४१॥ निदर्शनमनुभवः यथाश्रुतिश्रुतिमनतिक्रम्य निदर्शनादनुभवात्
॥ ४२ ॥ विबुद्धंविशिष्टंज्ञानं विमलंनिर्दोषं ॥ ४३ ॥ सांख्येति शमादिभिर्द्वैतादर्शनंमोक्षदमित्यास्यार्थस्योभयत्रसाम्यात् साधनानुभवफलैःसांख्ययोगयोरैक्यमित्यर्थः ॥ ४४ ॥ किमंशेनतर्हितयोर्भेद
इत्याशंक्याह प्रबोधनेत्यादिना अत्रायमर्थः सांख्येहिलवणोदकन्यायेनकार्यस्यकारणेप्रविलापनमितिक्रमेणाऽध्यायादौनिरूपितविद्याष्टकेननिर्विशेषप्रत्यङ्मात्रेणावस्थानंयुक्तिपूर्वकमुपपादितं॥४५

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तदेतद्धीमतांशिष्याणामाशुसिद्धिदंबृहच्चशास्त्रंविदुषोविद्वांसःप्राहुः योगानांपुनरस्मिन्सांख्यशास्त्रेवेदेचपुरःसरोऽत्यंतमादरोस्ति तथाहि शास्त्रेअपिसंराधनेप्रत्यक्षानुमानाभ्यामितिशास्त्रेयोगस्यादरोदृश्यते संराधनंभक्तिध्यानपूर्वकमात्मनिमनःप्रणिधानंतस्मिन्क्रियमाणेआत्मनःसम्यग्दर्शनंभवंति तत्रप्रमाणंप्रत्यक्षंश्रुतिःप्रामाण्यंप्रत्यनपेक्षत्वात्अध्यात्मयोगाधिगमेनदेवंमत्वाधीरोहर्षशोकौजहातीत्यादिका अनुमानंस्मृतिःप्रामाण्यंप्रतिसापेक्षत्वाद्योगिनस्तंप्रपश्यंतीत्यादिका एताभ्यांप्रमाणाभ्यामित्यर्थः तथावेदेपि विद्यामेतांयोगविधिंचकृत्स्नं यदापंचावतिष्ठंतेज्ञानानिमनसासह बुद्धिश्चनविचेष्टतितामाहुः परमांगतिं तांयोगमितिमन्यंतेस्थिरामिंद्रियधारणां अप्रमत्तस्तदाभवतियोगोहिप्रभवाप्ययाविति अज्ञातोयोगःसंसारोज्ञातोमोक्षइतियोगस्यादरोदृश्यते तथाचसांख्यस्यशिष्यानुग्राहकत्वाद्योगस्यचवेदशास्त्रादृतत्वाद्द्वयमप्यपरित्याज्यमिति ननुकथंतर्हिद्वाविमौमार्गावित्युक्तोषः प्रधानोपसर्जनभावेनेत्यवेहि तथाहि द्विविधोमोक्षाधिकारीकृतोपास्तिरकृतोपास्तिश्च तत्राद्योवाक्यार्थविचारात्प्रागेवानुष्ठितयोगइतिनतंप्रतिध्यानापेक्षा विविक्तस्यत्वंपदार्थस्यप्रागेवदृष्टत्वात् तस्यतत्पदार्थाभेदमात्रंवाक्यात्प्रतिपत्तव्यंतंप्रतियोगउपसर्जनःसांख्यंप्रधानंचरमत्वात् यस्त्वकृतोपास्तिरौत्सुक्याच्छ्रवणादावेवप्रवर्ततेतस्यवेदांतैःपरोक्षंज्ञानंजायतेतदर्थस्यनिदिध्यासनादापरोक्ष्यंतंप्रतिसांख्यमुपसर्जनंयोगःप्रधानं तदिदंमतद्वयंगृहीत्वाऔपनिषदस्यपुरुषस्यकचिद्वैदैकगम्यत्वंकचिच्चित्तैकगम्यत्वमुच्यते नावेदविन्मनुतेतंबृहं

बृहच्चैवमिदंशास्त्रमित्याहुर्विदुषोजनाः॥ अस्मिंश्चशास्त्रेयोगानांपुनर्वेदेपुरःसरः ॥ ४६ ॥ पंचविंशात्परंतत्त्वंपठ्यतेननराधिप॥ सांख्यानांतुपरंतत्त्वंयथावदनुवर्णितम्॥ ४७॥ बुद्धमप्रतिबुद्धत्वाद्बुध्यमानंचतत्त्वतः॥ बुध्यमानंचबुद्धंचप्राहुर्योगनिदर्शनम् ॥ ४८ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०वसिष्ठकरालजनकसंवादेअष्टाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३०८॥ ॥७॥ ॥७॥

र्ममिति दृश्यतेत्वग्र्ययाबुद्ध्येतिच सूत्रमपिसहकार्यंतरविधिःपक्षेणतृतीयंतद्वतइतिध्यानस्यपाक्षिकत्वंदर्शयत्यधिकारिभेदेन तद्वतःश्रवणमननवतः तृतीयंनिदिध्यासनं पक्षेणशुद्धचेतसामनपेक्षिततयाविकल्पेनसहकार्यंतरंविधीयतेआत्मदर्शनार्थमितिसूत्रपदानामर्थः ॥ ४६ ॥ किमंशेतर्हिसांख्यायोगंनाद्रियंतइत्यतआह पंचविंशादिति तेषांपंचविंशेऽसंगात्मनिकर्तृत्वानुपगमाज्जडेचप्रकृत्यादौकर्तृत्वासंभवाच्चिज्जडयंथ्यात्मनःकर्त्रात्मापलापेनसर्वविधिप्रतिषेधमोक्षपरंशास्त्रमनर्थकमितिभावः सांख्यानांतुषड्विंशस्याभ्युपगमात् पंचविंशस्यकर्तृत्वान्नोक्तदोषस्तत्त्वमसीत्यादिजीवब्रह्माभेदवादानांसामंजस्यमित्याशयेनाह सांख्यानामिति ॥ ४७ ॥ कातर्हियोगमतेउक्तदोषगतिरित्याशंक्ययथाकथंचित्समाधत्ते बुद्धमिति यदेवनित्यप्रबुद्धंचिदात्मस्वरूपंतदेवदृत्तिसारूप्यदशायांतत्त्वतःकेवलेनरूपेणाऽप्रतिबुद्धत्वाद्बुध्यमानंबुभुत्साविषयोभवति नहिस्त्रीवेषच्छन्नोनटोबुद्धोपिनबुभुत्सितोभवतीतियुज्यते नचतावतातस्यद्वैरूप्यंभवति यदपगमायतत्त्वमसीत्यादयोभेदवादाअपेक्ष्यंतेइत्याशयः अतएवकर्त्रात्मापलापिनांयोगानांद्वावेवपदार्थावित्याह बुध्यमानंदृश्यंप्रधानं बुद्धंबोधश्चिदात्मा ॥ ४८ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भारतभावदीपेअष्टाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०८ ॥ ॥७॥ ॥७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भोक्ताभोग्यंप्रेरितारंचमत्वेतिश्रुत्यनुसारात्पदार्थत्रयमुपेत्यबुद्धावुद्धविभागमाह अथबुद्धमित्यादिना बुद्धंबोधःपरमात्मा अबुद्धंतदन्योजीवः अबुद्धस्यविशेषणंगुणविधिंगुणानांसत्त्वादीनामेवविधिंवि धानंप्रभावमिमंश्रृणु दृश्यतेहीदंगुणसामर्थ्यंब्राह्मणोपिस्वप्नेराजाहमितिमन्यतेनचब्राह्मण्यमनुसंधत्तेइति आत्मानंबहुधाविश्वतैजसप्राज्ञविराट्सूत्रांतर्यामिरूपेणकृत्वा माययेतिशेषः तान्येवचरूपाणिप्र विचक्षतेतात्त्विकत्वेनपश्यति नटस्तुस्त्रीवेषकालेप्यात्मनःपुंस्त्वमनुसंधत्तेइतिपरागर्थभ्रमेतदुदाहरणंनप्रत्यक्तत्वभ्रमे तस्मात्प्रधानादन्यौबुद्धावुद्धौपृथगभ्युपेयौ तथाचावुद्धाधिकारिकंशास्त्रंनवैयर्थ्यमश्नुते ॥ १ ॥ नन्वेवंजितंभेदवादिनानेत्याह एतदिति बुध्यमानोजीवएतद्बुद्धंब्रह्मनबुध्यते यतएवमहंकर्ताहंभोक्तेतिप्रकारेणविकुर्वाणोभवति कुतएतद्विकुर्वाणत्वमतआह गुणानिति यतोगुणान्धारयतेऽतःसर्गा दिकर्तृत्वेनविक्रियतइत्यर्थः॥ २ ॥ एतद्विवृणोति अजस्रमिति बुध्यमानपदंनिर्वक्ति अव्यक्तेति अव्यक्तंसकार्यमज्ञानंघटोयंमामहंनजानामीतिघटादीनांत्वाश्रितांज्ञानस्यचबोधाज्जीवंबुध्यमानपदेनवदं

॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥ अथबुद्धमथाबुद्धमिमंगुणविधिंश्रृणु ॥ आत्मानंबहुधाकृत्वातान्येवप्रविचक्षते ॥ १ ॥ एतदेवंविकुर्वाणोबुध्यमानोनबुध्यते ॥ गुणान्धा रयतेह्येषसृजत्याक्षिपतेतदा ॥ २ ॥ अजस्रंत्विहक्रीडार्थंविकरोतिजनाधिप ॥ अव्यक्तबोधनाच्चैवबुध्यमानंवदंत्यपि ॥ ३ ॥ नत्वेवबुध्यतेव्यक्तंसगुणंताततनि र्गुणम् ॥ कदाचित्त्वेवखल्वेतदाहुरप्रतिबुध्यकम् ॥ ४ ॥ बुध्यतेयदिवाव्यक्तमेतद्वैपंचविंशकम् ॥ बुध्यमानोभवत्येवसंगात्मकइतिश्रुतिः ॥ अनेनाप्रतिबुद्धेतिवदं त्यव्यक्तमच्युतम् ॥ ५ ॥ अव्यक्तबोधनाच्चापिबुध्यमानंवदंत्युत ॥ पंचविंशंमहात्मानंनचासावपिबुध्यते ॥ ६ ॥ षड्विंशंविमलंबुद्धमप्रमेयंसनातनम् ॥ सततंपंच विंशंचचतुर्विंशंचबुध्यते ॥ ७ ॥ दृश्यादृश्येत्यनुगतंस्वभावेनमहाद्युते ॥ अव्यक्तमत्रतद्ब्रह्मबुध्यतेतातकेवलम् ॥ ८ ॥

ति ॥ ३ ॥ नन्विदंबुध्यमानत्वंसत्त्वस्यैवधर्मइत्याशंक्याह नत्विति अव्यक्तंकर्तृसगुणंरूपादिमन्निर्गुणंप्रधानपुरुषौवानबुध्यते अचेतनत्वादव्यक्तस्य अतएवतदप्रतिबुद्धकंजडमित्याहुः ॥ ४ ॥ तुष्यतुदुर्ज नइतिन्यायेनाभ्युपेत्याप्याह बुध्यतइति अव्यक्तंकर्तृयदिजानातितर्हिपंचविंशकंचिदाभासमेवोपाधिविशिष्टमयमहमस्मीतिजानीयान्नतुषड्विंशमसंगं यस्त्वयंबुध्यमानःपंचविंशःससंगात्मकश्चिदचिद्ग्रं थिरूपोहंकारःपुण्यपापसुखदुःखादिसंगी तथाचश्रुतिः पुण्योवैपुण्येनकर्मणाभवतिपापःपापेनेति अनेनसंगात्मकत्वेनहेतुनाऽव्यक्तमस्फुटमच्युतमविकारिणमपिसंतमेतंपुरुषमप्रतिबुद्धोमूढइतिवदंति संधि रार्षः ॥ ५ ॥ बुध्यमानंजीवंपंचविंशंचिदाभासंनतुनिष्कृष्टचैतन्यरूपंमुख्यंनचासावपिबुध्यतेचिदाभासोपिदृश्यत्वान्नान्यंद्रष्टुमीष्टे नहिघटोघटंबुध्यते यदात्वाभासेपिनज्ञातृत्वंसंभवतितदानतरांतदुपाधि भूतेसत्त्वेइत्यर्थः ॥ ६ ॥ कस्तर्हिबुध्यतेइत्यतआह षड्विंशमिति निरुपाधिचैतन्यमेवसर्वप्रकाशकमित्यर्थः ॥ ७ ॥ षड्विंशस्यसत्त्वेमानमाह दृश्येति कार्यकारणेचस्वभावेनस्वसत्तयानुगतंशुक्तीदमंशइव स्वाध्यस्तंरजतंसर्वस्मिन्दृश्येसत्सदित्यनुगमोयदनुवेधाद्दृश्यतेतत्सन्मात्रंकेवलंवस्तुषड्विंशशब्दितमित्यर्थः अनुभवमप्यत्राह अव्यक्तमिति अव्यक्तमस्फुटमपि अत्रजीवत्येवदेहे तत्केवलंनिर्गुणंब्रह्म बुध्य तेज्ञायते विद्वद्भिरितिशेषः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुतस्तर्हिसर्वत्रानुगतोपिकेवलोस्मदादिभिर्नानुभूयतइत्यतआह केवलमिति बुध्यमानोजीवोयदात्मानमहमन्यांऽमुष्यपुत्रोब्राह्मणोऽधीतीत्यादिरूपंमन्यतेतदाकेवलंषड्विंशंपंचविंशंचसर्वत्रैकरूपंजीवंच तुर्विंशमव्यक्तंचनपश्यति कार्यापहृतदृष्टित्वात् ॥ ९ ॥ कथंतर्हिकेवलज्ञःस्यादतआह तदेति अव्यक्तेअव्याकृतेलोचनंदृष्टिरस्याऽव्याकृतोपास्साप्रकृतिमान्प्रकृतिजयीयदाभवतितदाविमलांशुद्धब्रह्म विपर्ययिणींबुद्धिंविद्याममलांनिर्द्वंतांपरांसर्वोत्कृष्टांबुध्यतेअवगच्छति ॥१०॥ तदैवपरविद्योदयकालेषड्विंशबोधःप्रकृतित्यागश्चभवतीत्याह षड्विंशइति ॥११॥ असौजीवः अव्यक्तस्यस्वस्मात्पृथक्त्वेनदर्श नात्केवलधर्माकेवलएवभवति योनिर्गुणःसन्प्रकृतिंवेदसकेवलइतियोज्यं॥१२॥आत्मानंकेवलं विमुक्तउपाधित्रयान्मुक्तः तत्त्वमनारोपितरूपं निस्तत्त्वंपारोक्ष्यरहितंनित्यापरोक्षमित्यर्थः॥ १३॥ तत्त्वंदृ श्यंशरीरादि तदाश्रयादस्यापिदृश्यत्वं वस्तुतस्तुनचदृश्यत्वमस्तिदृङ्मात्रत्वात् ॥१४॥ एषषाड्विंशः तत्त्ववान्पारोक्ष्यवान् कार्यभूतंमहदादितत्त्वमस्याऽस्तीतितत्त्ववान्नच यतोनिस्तत्त्वःकार्यकारणवर्जितःबु द्धत्वलक्षणंतत्त्वमहंब्रह्मास्मीतिवृत्तिमपिएषमुंचति॥१५॥एतदेवाह षड्विंशइति ननुषड्विंशोहमितियया वृत्त्याषड्विंशोगृह्यतेतस्यानाशकस्यवृत्त्यंतरस्याभावाद्वावेवानवस्थापातात्कथंनिरुपाधिकस्यसाक्षा

केवलंपंचविंशंचचतुर्विंशंनपश्यति ॥बुध्यमानोयदात्मानमन्योहमितिमन्यते ॥ ९ ॥ तदाप्रकृतिमानेषभवत्यव्यक्तलोचनः ॥ बुध्यतेचपरांबुद्धिंविमलाममलांयदा ॥ १० ॥ षड्विंशोराजशार्दूलतथाबुद्धत्वमाव्रजेत् ॥ ततस्त्यजतिसोव्यक्तंसर्गप्रलयधर्मिवै ॥ ११ ॥ निर्गुणःप्रकृतिंवेदगुणयुक्तामचेतनाम् ॥ ततःकेवलधर्मासौभवत्यव्यक्तदर्शनात् ॥ १२ ॥ केवलेनसमागम्यविमुक्तोत्मानमाप्नुयात् ॥ एतत्तुतत्त्वमित्याहुर्निस्तत्त्वमजरामरम् ॥ १३ ॥ तत्त्वसंश्रयणादेतत्तत्त्ववन्नचमानद ॥ पंचविंशतितत्त्वानिप्रवदंतिमनीषिणः ॥ १४ ॥ नचैषतत्त्ववांस्तातनिस्तत्त्वस्त्वेषबुद्धिमान् ॥ एषमुंचतितत्त्वंहिक्षिप्रंबुद्धत्वलक्षणम् ॥ १५ ॥ षड्विंशोहमितिप्राज्ञोगृह्यमाणोजरामरः ॥ केवलेनबलेनैवसमतांयात्यसंशयम् ॥ १६ ॥ षड्विंशेनप्रबुद्धेनबुध्यमानोप्यबुद्धिमान् ॥ एतन्नानात्वमित्युक्तंसांख्यश्रुतिनिदर्शनात् ॥ १७ ॥ चेतनेनसमेतस्यपंचविंशतिकस्यह ॥ एकत्वंवैभवत्यस्ययदाबुद्ध्यानबुध्यते ॥ १८ ॥ बुध्यमानोप्रबुद्धेनसमतांयातिमैथिल ॥ संगधर्माभवत्येषनिःसंगात्मानराधिप ॥ १९ ॥ निःसंगात्मानमासाद्यषड्विंशकमजंविभुम् ॥ विभुस्त्यजतिचाव्यक्तंयदात्वेतद्विबुध्यते ॥ २० ॥

त्कारोवृत्तिरूपस्यैवोपाधेर्विद्यमानत्वादित्याशंक्याह केवलेनेति बलेनस्वसामर्थ्येनतद्वृत्तिरूपंग्रहणंसमतांयाति यथाकतकरजोरजोंतरंशमयत्स्वयमपिशाम्यतितथाचरमाब्रह्माकारावृत्तिर्वृत्त्यंतरंस्वात्मानं चशामयतीत्यर्थः॥१६॥षड्विंशेनेति येनकेवलप्रकाशात्मनापंचविंशादीन्बुध्यतेतमजानन्नबुद्धिमान्यतोभवति एतत्तस्याज्ञानमेवनानात्वंब्रह्माज्ञानमूलकएवप्रपंचइत्यर्थः॥१७॥षड्विंशानुभवस्वरूपमाह चे तनेनेति पंचविंशस्याऽहंप्रत्ययगम्यस्यचेतनायुक्तस्यजडस्यतदैकत्वंभवतियदाबुद्ध्याप्यहमित्यात्मानंनबुध्यते धीनिरोधेसतिगाढसुषुप्तिवत्षड्विंशानुभवइत्यर्थः॥१८॥एतत्फलमाह बुध्यमानइति अहमिति गृह्यमाणःसंगधर्मासुखादिसंगीजीवोऽप्रबुद्धेनवाङ्मनसातीततयाअगोचरीकृतेनषड्विंशेनयदासमतामभेदंयातितदानिःसंगात्मापुण्यापुण्यादिस्पर्शशून्योभवति॥१९॥ निःसंगात्मनःषड्विंशस्यसंगात्संगिनोपि जीवस्यनिःसंगताभवतिसाचाव्यक्तत्यागेनैवेत्यर्थः एतदव्यक्तं दृष्टमात्रैवप्रकृतिर्लीयतइत्यर्थः यथोक्तंसमत्यां प्रकृतेःसुकुमारतरंनकिंचिदस्तीतिमेमतिर्भवति यादृष्टास्मीतिपुनर्नदर्शनमुपैतिपुरुषस्येति॥२०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

असारंरज्जूरगवन्निःस्वरूपंभवति क्षरंप्रधानमम्ृताक्षरंहरःक्षरात्मानावीशतेदेवएकइतिश्रुत्यनुसारेणअप्रतिबुद्धःक्षरः बुध्यमानोऽक्षरः बुद्धईशः एतेयथाश्रुतिप्रोक्ताः ॥ २१ ॥ नानात्वेति यथोदुंबरेणसह मशकस्ययथावाजलेनसहमत्स्यस्यनानात्वैकत्वेएवंचतुर्विंशत्यातत्त्वैःसहपंचविंशस्येत्यर्थः एतद्योगसंमतंनानात्वैकत्वमुक्तं ॥ २२ ॥२३॥ अव्यक्तज्ञानसंहितमव्यक्तविषयंपुरुषात्पृथक्त्वेनज्ञानंपुरुषमा

चतुर्विंशमसारंचषड्विंशस्यप्रबोधनात्॥एषह्यप्रतिबुद्धश्चबुध्यमानश्चतेनघ ॥ २१ ॥ प्रोक्तोबुद्धश्चतत्त्वेनयथाश्रुतिनिदर्शनात् ॥ नानात्वैकत्वमेतावद्द्रष्टव्यंशा स्त्रदर्शनात्॥ २२ ॥ मशकोदुंबरेयद्वदन्यत्वंतद्वदेतयोः॥ मत्स्योदकेयथातद्वदन्यत्वमुपलभ्यते ॥ २३ ॥ एवमेवावगंतव्यंनानात्वैकत्वमेतयोः॥ एतद्धिमोक्षइत्यु क्तमव्यक्तज्ञानसंहितम्॥ २४ ॥ पंचविंशतिकस्यास्ययोयंदेहेषुवर्तते॥ एषमोक्षयितव्येतिप्राहुरव्यक्तगोचरात् ॥ २५ ॥ सोयमेवंविमुच्येतनान्यथेतिविनिश्च यः॥ परश्चपरधर्माचभवत्येषसमेत्यवै ॥ २६ ॥ विशुद्धधर्माशुद्धेनबुद्धेनचसबुद्धिमान् ॥ विमुक्तधर्मामुक्तेनसमेत्यपुरुषर्षभ ॥ २७॥ वियोगधर्मिणाचैववि मुक्तात्माभवत्यथ॥ विमोक्षिणाविमोक्षश्चसमेत्येहतथाभवेत् ॥ २८ ॥ शुचिकर्माशुचिश्चैवभवत्यमितदीप्तिमान्॥ विमलात्माचभवतिसमेत्यविमलात्मना ॥ २९ ॥ केवलात्मातथाचैवकेवलेनसमेत्यवै॥ स्वतंत्रश्चस्वतंत्रेणस्वतंत्रत्वमवाप्नुते ॥ ३० ॥ एतावदेतत्कथितंमयातेतथ्यंमहाराजयथार्थतत्त्वम्॥ अमत्सरत्वं परिगृह्यचार्थंसनातनंब्रह्मविशुद्धमाद्यम्॥ ३१ ॥ नवेदनिष्ठस्यजनस्यराजन्प्रदेयमेतत्परमंत्वयाभवेत्॥ विधित्समानायविबोधकारणंप्रबोधहेतोःप्रणतस्यशा सनम्॥ ३२ ॥ नदेयमेतच्चतथानृतात्मनेशठायक्लीबायनजिह्मबुद्धये ॥ नपंडितज्ञानपरोपतापिनेदेयंतुदेयंचनिबोधयादृशे ॥ ३३ ॥ श्रद्धान्वितायाथगुणान्वि तायपरापवादाद्विरतायनित्यम् ॥ विशुद्धयोगायबुधायनित्यंक्रियावतेचक्षमिणेहिताय ॥ ३४ ॥ विविक्तशीलायविधिप्रियायविवादहीनायबहुश्रुताय॥ वि जानतेचैवनचाहितक्षमेदमेचशक्तायशमेचदेयम्॥ ३५॥

त्रावशेषमेकत्वंमोक्षोऽन्यन्नानात्वमित्यर्थः ॥२४॥ सांख्यमतमाह पंचविंशतिकस्येति अव्यक्तादज्ञानात्तद्विषयान्महदादेश्चमोक्षयितव्यः ॥ २५ ॥ एवमज्ञानबाधेसत्येवविमुच्येतनान्यथेत्यर्थः परोन्य श्चिदात्मा परधर्माक्षेत्रधर्मा समेत्यक्षेत्रेणैकीभूय ॥ २६ ॥ परधर्मत्वमेवप्रपंचयति विशुद्धेत्यादिना ॥२७॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ वेदनिष्ठस्यनिर्दोषवल्कर्मश्रद्धाजडस्य नावेदनिष्ठस्येतिपाठःस्व च्छः विधित्समानायविशेषेणतृष्णावते धेट्पानेत्यस्यरूपं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अगाधमप्रतिष्ठितं जन्मयेनतत् जन्मनिवर्तकमित्यर्थः नास्तिमरणंयेनतदमरणं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ किंतदक्षरमित्युक्तंयस्मान्नावर्ततेपुनरित्युपक्रांतमुपपाद्योपसंहरति एत

एतैर्गुणैर्हीनतमेनदेयमेतत्परंब्रह्मविशुद्धमाहुः ॥ नश्रेयसायोक्ष्यतितादृशेकृतंधर्मप्रवक्तारमपात्रदानात् ॥ ३६ ॥ पृथ्वीमिमांयद्यपिरत्नपूर्णांदद्यान्नदेयंत्विदम
व्रताय ॥ जितेंद्रियायैतदसंशयंतेभवेत्प्रदेयंपरमंनरेंद्र ॥ ३७ ॥ करालमातेभयमस्तुकिंचिदेतच्छ्रुतंब्रह्मपरंत्वयाद्य ॥ यथावदुक्तंपरमंपवित्रंविशोकमत्यंतमना
दिमध्यम् ॥ ३८ ॥ अगाधजन्मामरणंचराजन्निरामयंवीतभयंशिवंच ॥ समीक्ष्यमोहंत्यजवाद्यसर्वंज्ञानस्यतत्त्वार्थमिदंविदित्वा ॥ ३९ ॥ अवाप्तमेतद्धिमया
सनातनाद्धिरण्यगर्भाद्वदतोनराधिप ॥ प्रसाद्ययत्नेनतमुग्रचेतसंसनातनंब्रह्मयथाद्यवैत्वया ॥ ४० ॥ पृष्टस्त्वयाचास्मियथानरेंद्रयथामयेदंत्वयिचोक्तमद्य ॥
तथावाप्तंब्रह्मणोमेनरेंद्रमहाज्ञानंमोक्षविदांपरायणम् ॥ ४१ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतदुक्तंपरंब्रह्मयस्मान्नावर्ततेपुनः ॥ पंचविंशोमहाराजपरमर्षिनिदर्शना
त् ॥ ४२ ॥ पुनरावृत्तिमाप्नोतिपरंज्ञानमवाप्यच ॥ नावबुध्यतितत्त्वेनबुध्यमानोऽजरामरम् ॥ ४३ ॥ एतन्निःश्रेयसकरंज्ञानंतेपरमंमया ॥ कथितंतत्त्वतस्तातश्रु
त्वादेवर्षितोनृप ॥ ४४ ॥ हिरण्यगर्भादृषिणावसिष्ठेनमहात्मना ॥ वसिष्ठादृषिशार्दूलान्नारदोवाप्तवानिदम् ॥ ४५ ॥ नारदाद्विदितंमह्यमेतद्ब्रह्मसनातनम् ॥ माशुचः
कौरवेंद्रत्वंश्रुत्वैतत्परमंपदम् ॥ ४६ ॥ येनक्षराक्षरेवित्तेभयंतस्यनविद्यते ॥ विद्यतेतुभयंतस्ययोनैतद्वेत्तिपार्थिव ॥ ४७ ॥ अविज्ञानाच्चमूढात्मापुनःपुनरुपाद्रव
त् ॥ प्रेत्यजातिसहस्राणिमरणांतान्युपाश्नुते ॥ ४८ ॥ देवलोकंतथातिर्यङ्मनुष्यमपिचाश्नुते ॥ यदिशुध्यतिकालेनतस्मादज्ञानसागरात् ॥ ४९ ॥ अज्ञानसाग
रोघोरोह्यव्यक्तोगाधउच्यते ॥ अहन्यहनिमज्जंतियत्रभूतानिभारत ॥ ५० ॥ यस्मादगाधादव्यक्तादुत्तीर्णस्त्वंसनातनात् ॥ तस्मात्त्वंविरजाश्चैववितमस्कश्च
पार्थिव ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० वसिष्ठकरालजनकसंवादसमाप्तौनवाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

दुक्तमिति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ वित्तेविज्ञाते ॥ ४७ ॥ उपाद्रवत्क्लेशवानभूत् अश्नुतेचप्रेत्येत्युभयोरन्वयि ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारत
भावदीपेनवाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३०९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किंतदक्षरमितिपृष्टस्याक्षरस्यव्याख्यानाय चतुर्विंशत्यात्मकंक्षरमुक्त्वापंचविंशोऽक्षरइतियोगमतमुक्तं सोपिधर्माद्यभिभूतत्वात्क्षरएवेतिधर्माद्यस्पृष्टःषड्विंशोक्षरःसांख्यमतेनोपक्षिप्तस्तंव्याचिख्यासुस्तद्
धिगमेधिकारहेतून्कांश्चिद्धर्मान्विधत्ते मृगयांविचरन्नित्यध्यायेन ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२॥१३ ॥१४ ॥ योनिकर्मविशुद्धःपात्रमित्युक्तंतत्रयोनिशुद्धिंकर्मशु

॥२१३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥मृगयांविचरन्कश्चिद्विजनेजनकात्मजः॥ वनेददर्शविप्रेंद्रमृषिंवंशधरंभृगोः॥१॥उपासीनमुपासीनःप्रणम्यशिरसामुनिम्॥पश्चादनुमत १२
स्तेनपप्रच्छवसुमानिदम्॥२॥भगवन्किमिदंश्रेयःप्रेत्यचापीहवाभवेत्॥पुरुषस्याध्रुवेदेहेकामस्यवशवर्तिनः॥३॥ सत्कृत्यपरिपृष्टःसन्सुमहात्मामहातपाः॥
निजगादततस्तस्मैश्रेयस्करमिदंवचः॥४॥ ॥ऋषिरुवाच॥ ॥मनसोप्रतिकूलानिप्रेत्यचेहचवांछसि॥ भूतानांप्रतिकूलेभ्योनिवर्तस्वयतेंद्रियः॥५॥धर्मः
सतांहितःपुंसांधर्मश्चैवाश्रयःसताम्॥धर्माल्लोकास्त्रयस्तातप्रवृत्ताःसचराचराः॥६॥ स्वादुकामुककामानांवैतृष्ण्यंकिंनगच्छसि॥ मधुपश्यसिदुर्बुद्धेप्रपातंनानु
पश्यसि॥७॥ यथाज्ञानेपरिचयःकर्तव्यस्तत्फलार्थिना॥ तथाधर्मेपरिचयःकर्तव्यस्तत्फलार्थिना॥८॥ असताधर्मकामेनविशुद्धंकर्मदुष्करम्॥ सतातुधर्मकामे
नसुकरंकर्मदुष्करम्॥९॥ वनेग्राम्यसुखाचारोयथाग्राम्यस्तथैवसः॥ ग्रामेवनसुखाचारोयथावनचरस्तथा॥१०॥ मनोवाक्कायिकेधर्मेकुरुश्रद्धांसमाहितः॥
निवृत्तौवाप्रवृत्तौवासंप्रधार्यगुणागुणान्॥ ११ ॥ नित्यंचबहुदातव्यंसाधुभ्यश्चानसूयता॥ प्रार्थितंव्रतशौचाभ्यांसत्कृतंदेशकालयोः॥ १२ ॥ शुभेनविधि
नालब्धमर्हायप्रतिपादयेत्॥ क्रोधमुत्सृज्यदद्याच्चनानुतप्येन्नकीर्तयेत्॥ १३ ॥ अनृशंसःशुचिर्दांतःसत्यवागार्जवेस्थितः॥ योनिकर्मविशुद्धश्चपात्रंस्याद्वेद
विद्द्विजः॥ १४ ॥ सत्कृताचैकपत्नीचजात्यायोनिरिहेष्यते॥ ऋग्यजुःसामगोविद्वान्षट्कर्मापात्रमुच्यते॥ १५ ॥ सएवधर्मःसोधर्मस्तंतंप्रतिनरंभवेत्॥ पात्र
कर्मविशेषेणदेशकालाववेक्ष्यच॥ १६ ॥ लीलयाल्पंयथागात्रात्प्रमृज्यात्तुरजःपुमान्॥ बहुयत्नेनचमहत्पापनिर्हरणंतथा॥ १७ ॥ विरिक्तस्ययथासम्यग्घृतं
भवतिभेषजम्॥ तथानिर्हृतदोषस्यप्रेत्यधर्मःसुखावहः॥१८॥ मानसंसर्वभूतेषुवर्ततेवैशुभाशुभम्॥ अशुभेभ्यःसदाक्षिप्यशुभेष्वेवावतारयेत्॥ १९ ॥ सर्वस
र्वेणसर्वत्रक्रियमाणंचपूजयेत्॥ स्वधर्मेयत्ररागस्तेकामंधर्मंविधीयताम्॥ २० ॥

द्धिंचव्याचष्टे सत्कृतेति एकस्यैवपत्नीएकपत्नीनत्वन्यपूर्वा जात्याःपुत्रोत्पत्तेः योनिःस्थानं॥ १५ ॥ १६॥ १७ ॥ विरिक्तस्येति विरेचनानंतरमेवयथाघृतपानंभेषजमेवंदानेननिर्हृतदोषस्यैवयागादिर्धर्मः
सुखावहइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥२३॥२४॥२५॥ ॥ इतिशांति॰मो॰नै॰भा॰दशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥३१०॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥यथाकठवल्लीषुयेयंप्रेतेविचिकित्सामनुष्येअस्तीत्येकेनायम
स्तीतिचैकेइत्यादिनाप्रश्नप्रतिवचनेनस्थूलदेहनाशेप्यात्मास्तित्वंप्रसाधितं तस्यैवपुनरन्यत्रधर्मादन्यत्राधर्मादन्यत्रास्मात्कृताकृतादन्यत्रभूताच्चभव्याच्चयत्तत्पश्यसितद्वदेत्यादिनाधर्माद्युपेतालिंगशरीरा
दन्यत्वंप्रश्नपूर्वकंसाधितंतद्वदिहापिसाधयतिधर्माधर्मविमुक्तंयदित्यादिना धर्माधर्मौसुखदुःखे तद्धेतूजन्ममृत्यूतद्धेतूपुण्यपापेप्रवृत्तिरूपेतद्धेतुःसंशयशब्दितमवस्तुविषयंभ्रांत्यादिज्ञानंरागादिजनकंतैर्वि

अधृतात्मन्धृतौतिष्ठदुर्बुद्धेबुद्धिमान्भव ॥ अप्रशांतःप्रशाम्यत्वमप्राज्ञःप्राज्ञवच्चर ॥ २१ ॥ तेजसाशक्यतेप्राप्तुमुपायःसहचारिणा ॥ इहचप्रेत्यचश्रेयस्तस्यमूलं
धृतिःपरा ॥ २२ ॥ राजर्षिरधृतिःस्वर्गात्पतितोह्यिमहाभिषः ॥ ययातिःक्षीणपुण्योपिधृत्यालोकानवाप्तवान् ॥ २३ ॥ तपस्विनांधर्मवतांविदुषांचोपसेवनात् ॥ प्रा
प्स्यसेविपुलांबुद्धिंतथाश्रेयोभिपत्स्यसे ॥ २४ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥सतुस्वभावसंपन्नस्तच्छ्रुत्वामुनिभाषितम् ॥ विनिवर्त्यमनःकामाद्धर्मेबुद्धिंचकारह ॥ २५
॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिजनकानुशासनेदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥धर्मा
धर्मविमुक्तंयद्विमुक्तंसर्वसंशयात् ॥ जन्ममृत्युविमुक्तंचविमुक्तंपुण्यपापयोः ॥१॥ यच्छिवंनित्यमभयंनित्यमक्षरमव्ययम् ॥ शुचिनित्यमनायासंतद्भवान्वक्तु
मर्हति ॥२॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥अत्रतेवर्तयिष्यामिइतिहासंपुरातनम् ॥ याज्ञवल्क्यस्यसंवादंजनकस्यचभारत ॥३॥ याज्ञवल्क्यमृषिश्रेष्ठंदैवरातिर्महाय
शाः ॥पप्रच्छजनकोराजाप्रश्नंप्रश्नविदांवरम् ॥४॥ ॥जनकउवाच ॥ ॥कतींद्रियाणिविप्रर्षेकतिप्रकृतयःस्मृताः ॥किमव्यक्तंपरंब्रह्मतस्माच्चपरतस्तुकिम् ॥५॥
प्रभवंचाप्ययंचैवकालसंख्यांतथैवच ॥ वक्तुमर्हसिविप्रेंद्रत्वदनुग्रहकांक्षिणः ॥ ६ ॥ अज्ञानात्परिपृच्छामित्वंहिज्ञानमयोनिधिः ॥ तदहंश्रोतुमिच्छामिसर्वमे
तदसंशयम् ॥ ७ ॥

मुक्तंयत्सत्यगात्मवस्तु ॥१॥ तदेवशिवंजाग्रदाद्यपेक्षयातुरीयं शिवमद्वैतंचतुर्थंमन्यंतइतिश्रुतेः नित्यमभयंसर्वदाभयशून्यं प्रलयादौकारणब्रह्मभावंप्राप्तस्यापिजन्मांतरसत्त्वात् नित्यमविनाशिहिरण्यगर्भा
दिवन्ननश्यतीत्यर्थः अक्षरमपचयशून्यं अतएवाव्ययंनाशहीनं शुचिस्वतोनिर्दोषं नित्यमनायासमुपाधिसंपर्केप्यप्रच्युतकौटस्थ्यभावं ॥२॥ यत्पृष्टंयच्चापृष्टमपिपृष्टप्रतिपत्त्यर्थत्वादावश्यकंतत्सर्वमाख्या
यिकामुखेनवक्तुंप्रतिजानीते अत्रेति ॥ ३ ॥ ४ ॥ अव्यक्तंकारणंब्रह्म परंमहदादेस्तस्माच्चपरतोनिर्गुणं ॥ ५ ॥ कांक्षिणःकांक्षिणेमह्यमितिशेषः ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सांख्ययोगयोरैकार्थ्यस्यप्रागुक्तत्वादुभयसंमतमित्यर्थः अव्यक्तंयोगमतेजडंसत्त्वंच सांख्यमतेचित्प्रतिबिंबगर्भमीश्वराख्यंशुद्धब्रह्मज्ञानेनबाध्यंचेति यद्यप्येषामवांतरधर्मभेदोस्तितथाप्यव्यक्तादिधर्मिणः सर्वेषामप्रत्याख्येयाइतिभावः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ पृथिव्यादिपदैस्तन्मात्राण्युच्यंतेप्रकृतिशब्दितत्वात् ॥ ११ ॥ १२ ॥ शब्दादयःस्थूलवियदाद्याः एषाप्राचांव्याख्या शब्दादीनांभौतिकत्वोपपादकवाक्यशेषविरोधात्तुयथाश्रुतमेवसाधु सर्वत्रलक्षणायांचसर्वशास्त्रविप्लवःस्यात् ॥ १३॥ एतेशब्दादयोदशविशेषाः विकारांतरानुपादानत्वंविशेषत्वंतच्चशब्दादिष्वेवदृष्टंनस्थूलपृथिव्यादिषु मनस्तुविकारांतर्गतमपिनिर्विशेषः तस्यंवक्ष्यमाणरीत्यामहाभूतोपादानत्वात् श्रोत्रादीनामपिविशेषत्वंनिराचष्टे बुद्धीति सविशेषाणीत्यनेनश्रोत्रादयोनविशेषाइत्युक्तं ॥ १४॥षोडशकंमितिबुद्ध्यहंकाराभ्यांमनःपृथक्क

॥ याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ श्रूयतामवनीपालयदेतदनुपृच्छसि ॥ योगानांपरमंज्ञानंसांख्यानांचविशेषतः ॥ ८ ॥ नतवाविदितंकिंचिन्मांतुजिज्ञासतेभवान् ॥ पृष्टेनचापिवक्तव्यमेषधर्मःसनातनः ॥ ९ ॥ अष्टौप्रकृतयःप्रोक्ताविकाराश्चापिषोडश ॥ तत्रतुप्रकृतीरष्टौप्राहुरध्यात्मचिंतकाः ॥ १० ॥ अव्यक्तंचमहांतंचतथाहंकारएवच ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमम् ॥ ११ ॥ एताःप्रकृतयस्त्वष्टौविकारानपिमेशृणु ॥ श्रोत्रंत्वक्चैवचक्षुश्चजिह्वाघ्राणंचपंचमम् ॥ १२ ॥ शब्दस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधस्तथैवच ॥ वाक्कहस्तौचपादौचपायुर्मेढ्रंतथैवच ॥ १३ ॥ एतेविशेषाराजेंद्रमहाभूतेषुपंचसु ॥ बुद्धींद्रियाण्यथैतानिसविशेषाणिमैथिल ॥ १४ ॥ मनःषोडशकंप्राहुरध्यात्मगतिचिंतकाः ॥ त्वंचैवान्येचविद्वांसस्तत्त्वबुद्धिविशारदाः ॥ १५ ॥ अव्यक्ताच्चमहानात्मासमुत्पद्यतिपार्थिव ॥ प्रथमंसर्गमित्येतदाहुःप्राधानिकंबुधाः ॥ १६ ॥ महतश्चाप्यहंकारउत्पन्नोहिनराधिप ॥ द्वितीयंसर्गमित्याहुरेतद्बुध्यात्मकंस्मृतम् ॥ १७ ॥ अहंकाराच्चसंभूतंमनोभूतगुणात्मकम् ॥ तृतीयःसर्गइत्येषआहंकारिकउच्यते ॥ १८ ॥

रोति एतच्चानुभवबलात्तवचतार्किकादीनांचसंमतमित्याह त्वंचेति तथाहि लौकिकाअहंकारमात्मानंबुद्धिंतद्गुणंमनोंतरिंद्रियंचेतिप्रतियंति शास्त्रतत्त्वेतुमनोबुद्धिरहंकारश्चित्तंकरणमांतरं संशयोनिश्चयोगर्वःस्मरणंविषयाअमीइतिसर्वेषामंतरिंद्रियत्वमेव ॥ १५ ॥ सृष्टिक्रममाह अव्यक्तादिति सुषुप्ताख्यंतमोऽज्ञानंयद्बीजंस्वप्नबोधयोरित्युक्तेरव्यक्तमिहसौषुप्तंतमस्तस्मान्महानात्माऽयमहंब्रह्मणोमुष्यपुत्रइतिविशेषानालिंगितोस्मीत्येतावन्मात्रप्रत्ययविषयोबुद्धिसूक्ष्माख्योमहानुत्पद्यते ॥ १६ ॥ ततउक्तविशेषालिंगितोस्मीतिप्रत्ययविषयोहंकारः ॥ १७ ॥ ततःसंकल्पविकल्पात्मकंमनस्तच्चवियदादिभूततद्गुणशब्दाद्यात्मकं ॥ १८ ॥ ॥२३४॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अतएवतस्मान्मनसोभूतोत्पत्तिरुच्यते अतोमानसत्वाद्भूतानांस्थूलसूक्ष्मतारूपोविभागोनास्तीतिविशेषेषुशब्दादयएवगणितानस्थूलपृथिव्याद्यास्तेषांशब्दादिहेतुत्वेनविकारांतरानुपादानत्वरूपविशेषत्वा
योगात् एतच्चतार्किकादीनामपिसंमतंश्रुत्यनुगृहीतंच तथाहि तार्किकागुणिनःसकाशाद्गुणोत्पत्तिमिच्छंतआकाशादिभ्यएवशब्दाद्युत्पत्तिमिच्छंति श्रुतिश्च इंद्रियेभ्यःपराह्यर्थाअर्थेभ्यश्चपरंमनः मनस
स्तुपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मामहान्परः महतःपरमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषःपरः पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागतिरितिविलोमक्रमेणइममेवानुक्रमंप्रदर्शयति परत्वंकारणत्वं अर्थाःस्वादयः ॥ १९ ॥ शब्दादी
नांसर्गस्तुभौतिकःपंचमः ॥ २० ॥ बहुचिंतात्मकंमानसमित्यर्थः एतेनशब्दादीनांश्रोत्राद्यजनकत्वमुक्तंतेनचतेषांविशेषत्वंदृढीकृतंभवति ॥ २१ ॥ श्रोत्रादिभ्योऽधस्तनोऽधःश्रोत्रःसचासाविंद्रियग्रामश्च
वागादिःसोपिश्रोत्रादिवच्चिंतात्मकएवेतिभावः ऐंद्रियकर्मिंद्रियसमुदायः ॥ २२ ॥ ऊर्ध्वस्रोतःप्रवाहोऽस्येतिप्राणऊर्ध्वस्रोताः तिर्यगित्यत्रापिस्रोतःपदानुषंगोद्रष्टव्यः तेननाभिमध्यस्थस्यसमानस्यसर्वां

मनसस्तुसमुद्भूतामहाभूतानराधिप ॥ चतुर्थंसर्गमित्येतन्मानसंविद्धिमेमतम् ॥ १९ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधस्तथैवच ॥ पंचमंसर्गमित्याहुर्भौतिकंभूतचिं
तकाः ॥ २० ॥ श्रोत्रंत्वक्चैवचक्षुश्चजिह्वाघ्राणंचपंचमम् ॥ सर्गंतुषष्ठमित्याहुर्बहुचिंतात्मकंस्मृतम् ॥ २१ ॥ अधःश्रोत्रेंद्रियग्रामउत्पद्यतिनराधिप ॥ सप्तमंसर्गमि
त्याहुरेतदैंद्रियकंस्मृतम् ॥ २२ ॥ ऊर्ध्वस्रोतस्तथातिर्यगुत्पद्यतिनराधिप ॥ अष्टमंसर्गमित्याहुरेतदार्जवकंस्मृतम् ॥ २३ ॥ तिर्यक्स्रोतस्त्वधःस्रोतउत्पद्यतिनराधिप ॥
नवमंसर्गमित्याहुरेतदार्जवकंबुधाः ॥ २४ ॥ एतानिनवसर्गाणितत्त्वानिचनराधिप ॥ चतुर्विंशतिरुक्तानियथाश्रुतिनिदर्शनात् ॥ २५ ॥ अतऊर्ध्वंमहाराजगु
णस्यैतस्यतत्त्वतः ॥ महात्मभिरनुप्रोक्तांकालसंख्यांनिबोधमे ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० याज्ञवल्क्यजनकसंवादेएकादशाधिकत्रिशततमो
ऽध्यायः ॥ ३११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ अव्यक्तस्यनरश्रेष्ठकालसंख्यांनिबोधमे ॥ पंचकल्पसहस्राणिद्विगुणान्यहरुच्यते ॥ १ ॥

गव्यापिनोव्यानस्यसर्वसंधिगतस्योदानस्यचोपरिभागगतांशानांग्रहणं एतदार्जवकमेतस्यैंद्रियकस्यआर्जवकंऋजुवृत्तिः विशेषानाक्रांतसामान्यवृत्तिरितियावत् यथोक्तंसांख्यसप्तत्यां सामान्यकरणवृ
त्तिःप्राणाद्यावायवःपंचेति ॥ २३ ॥ तिर्यक्स्रोतःशब्देनतेषामेवंसमानोदानव्यानानांदेहस्याधोभागगतांशग्रहणं अधःस्रोताअपानः शेषंप्राग्वत् ॥ २४ ॥ सर्गाणिक्लीबत्वमार्षं चतुर्विंशतिरव्यक्तमहदहंका
रमनांसिचत्वारिपंचभूतानिपंचशब्दाद्याः पंचज्ञानेंद्रियाणिपंचकर्मेंद्रियाणि प्राणादिपंचकस्यैंद्रियेष्वेवांतर्भावाच्चतुर्विंशतिरेवेत्यर्थः ॥ २५ ॥ गुणस्यगुणसर्गस्य तत्त्वतस्तत्तद्रूपासनयातत्तद्भावापत्तिंप्रा
प्य ल्यब्लोपेपंचमी यावंतंयावंतंकालंतिष्ठतितत्तत्कालस्यसंख्यांनिबोधबुध्यस्व मेमत्तः ॥ २६ ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० एकादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मोक्ष
स्यानंत्यंवक्तुंकर्मोपास्तिफलस्यसर्वस्यसावधिकत्वमाह अव्यक्तस्येत्यादिना अव्यक्तस्योपासनयाऽव्यक्तभावंगतस्य ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रात्रिरेतावतीति अनयैवसंख्ययाशतायुर्वैपुरुषइतिश्रुतेरस्यशतंवर्षाण्यायुरितिज्ञेयं एवमुत्तरत्र अस्यैश्वर्यमाह सृजतीति ओषधिमन्नंतत्कार्यंमनः अन्नमयंहिसोम्यमनइतिश्रुतेः असतोधिमनोऽसृज्यते तिश्रुतेश्वासच्छब्दितादव्यक्तान्महत्तत्त्वापरनामकंसूक्ष्मंमनोऽसृजदित्यर्थः ॥ २ ॥ मनःप्रजापतिमसृजतेतिश्रुतेरर्थमाह ततइति मनोद्वाराऽव्यक्तमेवप्रजापतिमसृजदितिश्रुत्यर्थोदर्शितः एवमन्यास्वपिश्रुतिषुआकाशादीनांवाय्वादिसृष्टत्वोक्तिर्व्याख्येया अंडंब्रह्मांडंवासनामयं सेतितच्छब्देनांडमुच्यते ॥ ३ ॥ महामुनिर्महान् संदधेअनुसंधानंकृतवान् अव्यक्तस्याव्याकृतस्ययेयंतदैक्षतबहुस्यांप्रजायेयेतिप्राणिकर्मानुरोधेनस्रष्टव्यब्रह्मांडालोचनात्मकस्यईक्षणस्यकर्त्रींचिदचिदात्मिकापारमेश्वरीशक्तिःसैवमहत्तत्त्वमितिप्रघट्टकार्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सृजतीति ऋषिर्महान् भूतंमहाभूतोपादानत्वात्

रात्रिरेतावतीचास्यप्रतिबुद्धोनराधिप ॥ सृजत्योषधिमेवाग्रेजीवनंसर्वदेहिनाम् ॥ २ ॥ ततोब्रह्माणमसृजद्धिरण्यांडसमुद्भवम् ॥ सामूर्तिःसर्वभूतानामित्येवमनुशुश्रुम ॥ ३ ॥ संवत्सरमुषित्वांडेनिष्क्रम्यचमहामुनिः ॥ संदधेसमहींकृत्स्नांदिवमूर्ध्वंप्रजापतिः ॥ ४ ॥ द्यावापृथिव्योरित्येषराजन्वेदेषुपठ्यते ॥ तयोःशकलयोर्मध्यमाकाशमकरोत्प्रभुः ॥ ५ ॥ एतस्यापिचसंख्यानंवेदवेदांगपारगैः ॥ दशकल्पसहस्राणिपादोनान्यहरुच्यते ॥ ६ ॥ रात्रिमेतावतींचास्यप्राहुरध्यात्मचिंतकाः ॥ सृजत्यहंकारमृषिर्भूतंदिव्यात्मकंतथा ॥ ७ ॥ चतुरश्चापरान्पुत्रान्देहात्पूर्वंमहानृषिः ॥ तेवैपितॄणांपितरःश्रूयंतेराजसत्तम ॥ ८ ॥ देवाःपितॄणांचसुतादेवैर्लोकाःसमावृताः ॥ चराचरानरश्रेष्ठइत्येवमनुशुश्रुम ॥ ९ ॥ परमेष्ठीत्वहंकारःसृजन्भूतानिपंचधा ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमम् ॥ १० ॥ एतस्यापिनिशामाहुस्तृतीयमिहकुर्वतः ॥ पंचकल्पसहस्राणितावदेवाहरुच्यते ॥ ११ ॥ शब्दःस्पर्शश्चरूपंचरसोगंधस्तथैवच ॥ एतेविशेषाराजेंद्रमहाभूतेषुपंचसु ॥ १२ ॥ यैराविष्टानिभूतानिअहन्यहनिपार्थिव ॥ अन्योन्यंस्पृहयंत्येतेअन्योन्यस्यहितेरताः ॥ १३ ॥ अन्योन्यमतिवर्ततेअन्योन्यस्पर्धिनस्तथा ॥ तेवध्यमानाह्यन्योन्यंगुणैर्हारिभिरव्ययैः ॥ १४ ॥ इहैवपरिवर्ततेतिर्यग्योनिप्रवेशिनः ॥ त्रीणिकल्पसहस्राणिएतेषामहरुच्यते ॥ १५ ॥ रात्रिरेतावतीचैवमनसश्चनराधिप ॥ मनश्चरतिराजेंद्रवारितंसर्वमिंद्रियैः ॥ १६ ॥ नचेंद्रियाणिपश्यंतिमनएवानुपश्यति ॥ चक्षुःपश्यतिरूपाणिमनसातुनचक्षुषा ॥ १७ ॥

॥ ७ ॥ देहाद्भौतिकदेहोत्पत्तेःपूर्वंचतुरोभौतिकान्व्यष्टिमनोबुद्ध्यहंकारचित्ताख्यान्पुत्रान्महानृषिरसृजत् तेचत्वारःपुत्राःपितॄणांमहाभूतानामपिपितरइतिमनआदायएवभूतानांकल्पकाइत्यर्थः ॥ ८ ॥ एवंदृष्टिसृष्टिमुक्त्वासृष्टिदृष्टिमाह देवाइति देवाइंद्रियाण्यंतःकरणचतुष्टयसहिताः पितॄणांमहाभूतानांसुताः देवैर्भूतैः लोकाश्चतुर्दशभुवनानिचराचराश्चतदंतर्गताभूतैरेवावृताः ॥ ९ ॥ एतदेवविस्पष्टयति परमेष्ठीति चकाराद्भौतिकानिमनआदीनि ॥ १० ॥ अहंकारोपासकस्यापिकालमानमाहैतस्येति तृतीयमाहंकारिकंसर्गं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ हारिभिर्हरणशीलैः गुणैःरूपादिभिः ॥ १४ ॥ त्रीणीति एतेषांविशेषोपासकानां ॥ १५ ॥ भूतादीनामुपास्तिर्मनआख्यान्महतउपासनान्नातिरिच्यतइत्याशयेनमनसःप्राधान्यंप्रतिपादयति मनश्चरतीत्यादिना ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१२ ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ विनाशिफलत्वेपिभोजनादिवत्तत्त्वानामुपा
स्तिरादर्त्तव्येत्याशंक्यतत्फलस्यांतेबीभत्सतांदर्शयितुंप्रलयमाह तत्त्वानामित्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ अहंकृतंनरमहंकाराभिमानिनंमहारुद्रं ॥ ३ ॥ सूर्यरूपीरुद्रएवशतसूर्यसमोभूत् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

मनसिव्याकुलेचक्षुःपश्यन्नपिनपश्यति ॥ तथेंद्रियाणिसर्वाणिपश्यंतीत्यभिचक्षते ॥ १८ ॥ नचेंद्रियाणिपश्यंतिमनएवात्रपश्यति ॥ मनस्युपरतेराजन्निंद्रियो
परमोभवेत् ॥ १९ ॥ तदिंद्रियेषूपरमोमनस्युपरमोभवेत् ॥ एवंमनःप्रधानानिइंद्रियाणिप्रभावयेत् ॥ २० ॥ इंद्रियाणांतुसर्वेषामीश्वरंमनउच्यते ॥ एतद्विशंतिभू
तानिसर्वाणीहमहायशः ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० जनकयाज्ञवल्क्यसंवादेद्वादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१२ ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ या
ज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ तत्त्वानांसर्वसंख्याचकालसंख्यातथैवच ॥ मयाप्रोक्तानुपूर्व्येणसंहारमपिमेशृणु ॥ १ ॥ यथासंहरतेजंतून्ससर्जचपुनःपुनः ॥ अनादिनिध
नोब्रह्मानित्यश्चाक्षरएवच ॥ २ ॥ अहःक्षयमथोबुद्ध्वानिशिस्वप्नमनास्तथा ॥ चोदयामासभगवानव्यक्तोहंकृतंनरम् ॥ ३ ॥ ततःशतसहस्रांशुरव्यक्तेनाभिचो
दितः ॥ कृत्वाद्वादशधात्मानमादित्योज्वलदग्निवत् ॥ ४ ॥ चतुर्विधंमहीपालनिर्दहत्याशुतेजसा ॥ जरायुजांडजस्वेदजोद्भिज्जंचनराधिप ॥ ५ ॥ एतदुन्मेषमा
त्रेणविनष्टंस्थाणुजंगमम् ॥ कूर्मपृष्ठसमाभूमिर्भवत्यथसमंततः ॥ ६ ॥ जगद्दग्ध्वामितबलःकेवलांजगतींततः ॥ अंभसाबलिनाक्षिप्रमापूरयतिसर्वशः ॥ ७ ॥
ततःकालाग्निमासाद्यतदंभोयातिसंक्षयम् ॥ विनष्टेंऽभसिराजेंद्रजाज्वलत्यनलोमहान् ॥ ८ ॥ तमप्रमेयोतिबलंज्वलमानंविभावसुम् ॥ ऊष्माणंसर्वभूतानांसप्ता
र्चिषमथांजसा ॥ ९ ॥ भक्षयामासभगवान्वायुरष्टात्मकोबली ॥ विचरन्नमितप्राणस्तिर्यगूर्ध्वमधस्तथा ॥ १० ॥ तमप्रतिबलंभीममाकाशंग्रसतेत्मना ॥ आ
काशमप्यभिनदन्मनोग्रसतिचाधिकम् ॥ ११ ॥ मनोग्रसतिभूतात्मासोहंकारःप्रजापतिः ॥ अहंकारोमहानात्माभूतभव्यभविष्यवित् ॥ १२ ॥ तमप्यनुपमात्मा
नंविश्वंशंभुःप्रजापतिः ॥ अणिमालघिमाप्राप्तिरीशानोज्योतिरव्ययः ॥ १३ ॥ सर्वतःपाणिपादांतःसर्वतोक्षिशिरोमुखः ॥ सर्वतःश्रुतिमाँल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठति ॥ १४ ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ ॐ ॥

जाज्वलतिअतिशयेनज्वलति ॥ ८ ॥ ९ ॥ अष्टात्मकःयथाद्वादशात्मासूर्यएवमष्टात्मकोवायुःसर्वैःस्वरूपैर्युगपद्वातीत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ अहंकारःअहंकारंमहानात्माग्रसतीत्यनुषज्यते ॥ १२ ॥ शंभु
रीश्वरः तमेवविशिनष्टि अणिमेति सर्वसिद्धिरूपइत्यर्थः ॥ १३ ॥ सर्वतइत्यादिनाऐश्वरंज्ञेयंरूपमुक्तं ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हृदयंहृदयस्थायाबुद्धेःप्रवर्त्तकः पर्वणाएकदेशेनांगुष्ठमात्रकः बुद्ध्युपाधिवशादंगुष्ठपर्वमात्रइत्यर्थः अंगुष्ठमात्रःपुरुषोंऽतरात्मेत्यादिश्रुतेः विश्वंमहदंतं ॥ १५ ॥ महात्मनोपिनाशेसर्वंब्रह्मसमभवदाविर्भवति क्षयोऽपचयोव्ययोनाशोव्रणःपरिणामस्तैःरहितं अनघंमायादोषास्पर्शिनं ॥१६ ॥ इमंचप्रलयंयोगिनोनित्यमनुभवंतीत्यहरहरनुष्ठेयइत्याशयेनाहाध्यात्ममिति अयंभावः अथातोविभूतयोस्यपुरुषस्यवाचासृष्टौपृथिवीचाग्निश्चेत्यादिश्रुत्याऽध्यात्मिकवाचःसकाशादाधिभौतिकानांपृथिव्यादीनामाधिदैविकानामग्न्यादीनांचोत्पत्तिःश्रुताअतोवाचोनियहेतत्कार्ययोःपृथिव्यग्न्योरपिप्रलयोभवतीतिसर्वकारणलयात्सर्वलयेसतिकेवलोऽद्वैतोवशिष्यते ननुवागादेर्लयेपिव्यवहारानुच्छेदादग्न्यादिलयोंनयुज्यतइतिचेत्भ्रांतोसि येऽग्न्यादीन्पश्यंतितेषांवागादयोलीनाःसंतियस्यतुवागादयोलीनानासौवह्न्यादीन्पश्यतीति नन्वेवंप्रपंचस्यरज्जूरगतुल्यतास्यात् योगिदृष्ट्यानाशेपीतरदृष्ट्यातदभावादितिचेत् इष्टापत्तिः नहिनित्यसंनिहितंवस्तुबहूनामलुप्तदृशांमध्येकश्चिन्नपश्यतीतरेतुपश्यंतीतियुज्यते तस्माद्रज्जूरगसमस्यास्यसंसारस्योच्छेदायतत्त्वज्ञानार्थंयत्नआस्थेयइति ॥ १७ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पादाविति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ एषेति आदौमध्येंऽतेचेतिसृष्टिसमाधिप्रलयप्रपंचनेनैकाद्वितीयस्यैवकृत्स्नंद्वैतंविभूतिःसर्पइवरज्जवामितिदर्शितमित्यर्थः ॥ १४॥

हृदयंसर्वभूतानांपर्वणांगुष्ठमात्रकः॥ अथग्रसत्यनंतोहिमहात्माविश्वमीश्वरः ॥ १५॥ ततःसमभवत्सर्वमक्षयाव्ययमव्रणम् ॥ भूतभव्यभविष्याणांस्रष्टारमनघंतथा॥ १६॥ एषोप्ययस्तेराजेंद्रयथावत्समुदाहृतः॥ अध्यात्ममधिभूतंचअधिदैवंचश्रूयताम्॥१७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति ०मोक्ष०याज्ञवल्क्यजनकसंवादेत्रयोदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३१३॥ ॥ ७ ॥ ॥याज्ञवल्क्यउवाच॥ ॥पादावध्यात्ममित्याहुर्ब्राह्मणास्तत्त्वदर्शिनः॥ गंतव्यमधिभूतंचविष्णुस्तत्राधिदैवतम्॥ १ ॥पायुरध्यात्ममित्याहुर्यथातत्त्वार्थदर्शिनः॥ विसर्गमधिभूतंचमित्रस्तत्राधिदैवतम्॥२॥उपस्थोध्यात्ममित्याहुर्यथायोगप्रदर्शिनः॥ अधिभूतंतथानंदोदैवतंचप्रजापतिः॥ ३॥ हस्तावध्यात्ममित्याहुर्यथासंख्यानदर्शिनः॥ कर्तव्यमधिभूतंतुइंद्रस्तत्राधिदैवतम् ॥ ४॥ वागध्यात्ममितिप्राहुर्यथाश्रुतिनिदर्शिनः॥ वक्तव्यमधिभूतंतुवह्निस्तत्राधिदैवतम्॥५॥ चक्षुरध्यात्ममित्याहुर्यथाश्रुतिनिदर्शिनः॥ रूपमत्राधिभूतंतुसूर्यश्चाप्यधिदैवतम्॥६॥ श्रोत्रमध्यात्ममित्याहुर्यथाश्रुतिनिदर्शिनः॥शब्दस्तत्राधिभूतंतुदिशश्चात्राधिदैवतम्॥ ७॥ जिह्वामध्यात्ममित्याहुर्यथाश्रुतिनिदर्शिनः॥ रसएवाधिभूतंतुआपस्तत्राधिदैवतम्॥ ८॥ घ्राणमध्यात्ममित्याहुर्यथाश्रुतिनिदर्शिनः॥ गंधएवाधिभूतंतुपृथिवीचाधिदैवतम् ॥ ९ ॥ त्वगध्यात्ममितिप्राहुस्तत्त्वबुद्धिविशारदाः॥ स्पर्शमेवाधिभूतंतुपवनश्चाधिदैवतम्॥ १०॥ मनोध्यात्ममितिप्राहुर्यथाशास्त्रविशारदाः॥ मंतव्यमधिभूतंतुचंद्रमाश्चाधिदैवतम् ॥ ११॥ आहंकारिकमध्यात्ममाहुस्तत्त्वनिदर्शिनः॥ अभिमानोधिभूतंतुबुद्धिश्चात्राधिदैवतम् ॥ १२॥ बुद्धिरध्यात्ममित्याहुर्यथावदभिदर्शिनः॥ बोद्धव्यमधिभूतंतुक्षेत्रज्ञश्चाधिदैवतम्॥ ॥ १३॥ एषातेव्यक्तितोराजन्विभूतिरनुदर्शिता॥ आदौमध्येतथांतेचयथातत्त्वेनतत्त्ववित्॥ १४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रकृतिरविद्यासुप्तिप्रबोधवद्रात्रिंदिनवदुन्मीलननिमीलनवच्चगुणान्महदादीन्विकुरुतेविशेषेणाविष्कुरुते तेनप्रकरोतीतिप्रकृतिपदस्यव्युत्पत्तिर्दर्शिता क्विचूक्तौचसंज्ञायामितिकृञः संज्ञायांक्विच् स्वच्छं देनेतिप्रेरकांतराभावउक्तः आत्मकाम्यया क्रीडार्थंचेतिमोक्षभोगौतत्फलमुक्तं ॥ १५ ॥ दीपदृष्टांतेनक्रीडाविषयाणामानंत्यमुक्तं तेनपरिणामक्रमेणमोक्षफलमपियत्नंविना स्वयमेवभविष्यतीतिप्रत्याशान कार्येतिदर्शितं ॥ १६ ॥ गुणविकारानेवाह सत्त्वमित्यादिना सत्त्वंधैर्यं उद्रेकऐश्वर्यं शेषंस्पष्टार्थं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥इतिशांति

प्रकृतिर्गुणान्विकुरुतेस्वच्छंदेनात्मकाम्यया ॥ क्रीडार्थंतुमहाराजशतशोथसहस्रशः ॥ १५ ॥ यथादीपसहस्राणिदीपान्मर्त्याःप्रकुर्वते ॥ प्रकृतिस्तथाविकुरुतेपुरुषस्यगुणान्बहून् ॥ १६ ॥ सत्त्वमानंदउद्रेकःप्रीतिःप्राकाश्यमेवच ॥ सुखंशुद्धित्वमारोग्यंसंतोषःश्रद्दधानता ॥ १७ ॥ अकार्पण्यमसंरंभःक्षमाधृतिरहिंसता ॥ समतासत्यमानृण्यंमार्दवंह्रीरचापलम् ॥ १८ ॥ शौचमार्जवमाचारमलौल्यंहृद्यसंभ्रमः ॥ इष्टानिष्टवियोगानांकृतानामविकत्थना ॥ १९ ॥ दानेनचात्मग्रहणमस्पृहत्वंपरार्थता ॥ सर्वभूतदयाचैवसत्त्वस्यैतेगुणाःस्मृताः ॥ २० ॥ रजोगुणानांसंघातोरूपमैश्वर्यविग्रहौ ॥ अत्यागित्वमकारुण्यंसुखदुःखोपसेवनम् ॥ २१ ॥ परापवादेषुरतिर्विवादानांचसेवनम् ॥ अहंकारमसत्कारश्चिंतावैरोपसेवनम् ॥ २२ ॥ परितापोभिहरणंह्रीनाशोनार्जवंतथा ॥ भेदःपरुषताचैवकामक्रोधोमदस्तथा ॥ २३ ॥ दर्पोद्वेषोतिवादश्चएतेप्रोक्तारजोगुणाः ॥ तामसानांतुसंघातंप्रवक्ष्याम्युपधार्यताम् ॥ २४ ॥ मोहोप्रकाशस्तामिस्रमंधतामिस्रसंज्ञितम् ॥ मरणंचांधतामिस्रंतामिस्रंक्रोधउच्यते ॥ २५ ॥ तमसोलक्षणानीहभक्षणाद्यभिरोचनम् ॥ भोजनानामपर्याप्तिस्तथापेयेष्वतृप्तता ॥ २६ ॥ गंधवासोविहारेषुशयनेष्वासनेषुच ॥ दिवास्वप्नेतिवादेचप्रमादेषुचवैरतिः ॥ २७ ॥ नृत्यवादित्रगीतानामज्ञानाच्छ्रद्दधानता ॥ द्वेषोधर्मविशेषाणामेतेवैतामसागुणाः ॥ २८ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणियाज्ञवल्क्यजनकसंवादेचतुर्दशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ एतेप्रधानस्यगुणास्त्रयःपुरुषसत्तम ॥ कृत्स्नस्यचैवजगतस्तिष्ठंत्यनपगाःसदा ॥ १ ॥ अव्यक्तरूपोभगवान्शतधाचसहस्रधा ॥ शतधासहस्रधाचैवतथाशतसहस्रधा ॥ २ ॥

पर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्दशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१४ ॥ ॥७॥ ॥एतैर्गुणविकारैस्तत्प्रकाशकःपुरुषोऽनेकधाविक्रियतइवप्रकाशइवांगुल्याद्युपाधिभिराकाशइवकाहलकलशनलिकाद्युपाधिभिर्दीर्घवर्तुलदंडाद्याकारतामिवप्रतिपद्यते तद्वत्तत्तदाकारानुरूपाणिचोत्तममध्यमाधमानिस्थानानिप्राप्नोतीत्यत्रप्रतिपाद्यते एतेप्रधानस्यगुणाइत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥निरूपणतात्पर्यमाह पुण्येति ॥ ९ ॥ पुण्यादिवियोगेहेतुंज्ञानिनांमध्येसंभवमाह ज्ञानिनामिति तत्त्वज्ञसंगत्यांतत्त्वंप्राप्यपुण्यपापविमुक्तोभवतीत्यर्थः अबीजंनिरविद्यं ॥ १० ॥
अव्यक्तस्थमव्यक्तेऽमूर्तेब्रह्मणितिष्ठतीतितथा अव्यक्तद्वाराप्राप्यमित्यर्थः किंमंजूषारत्नवन्नेत्याह सएषइति प्रकृतिःस्वरूपं नित्यंकूटस्थएवसउपचारात्प्रकृतिस्थइत्युच्यते घटाकाशेगतिरिवास्मिन्प्रकृति
 स्थत्वमारोप्यते॥ ११ ॥एतेनायस्कांतकल्पेन प्रकृतिर्लोहतुल्या ॥१२॥ उभयोरपितुल्यवच्चेतनत्वंमन्वानःप्रकृतेरचेतनत्वमाक्षिपति अनादीत्यादिना अमूर्तत्वमदृश्यत्वं तच्चनित्यानुमेयेप्रधानेपुरुषेचतुल्यम

कोटिशश्चकरोत्येषप्रत्यगात्मानमात्मना॥ सात्त्विकस्योत्तमंस्थानंराजसस्येहमध्यमम्॥३॥ तामसस्याधमंस्थानंप्राहुरध्यात्मचिंतकाः॥ केवलेनेहपुण्येनगति
मूर्ध्वामवाप्नुयात्॥ ४ ॥ पुण्यपापेनमानुष्यमधर्मेणाप्यधोगतिम्॥ द्वंद्वमेषांत्रयाणांतुसंनिपातंचतद्वतः॥५॥ सत्त्वस्यरजसश्चैवतमसश्चशृणुष्वमे ॥ सत्त्वस्यतुर
जोदृष्टंरजसश्चतमस्तथा॥ ६ ॥ तमसश्चतथासत्त्वंसत्त्वस्याव्यक्तमेवच॥अव्यक्तःसत्त्वसंयुक्तोदेवलोकमवाप्नुयात् ॥७॥ रजःसत्त्वसमायुक्तोमानुषेषुप्रपद्यते॥
रजस्तमोभ्यांसंयुक्तस्तिर्यग्योनिषुजायते ॥ ८ ॥ राजसैस्तामसैःसत्त्वैर्युक्तोमानुषमाप्नुयात्॥ पुण्यपापवियुक्तानांस्थानमाहुर्महात्मनाम्॥ ९ ॥ शाश्वतंचाव्ययं
चैवमक्षयंचामृतंचतत्॥ ज्ञानिनांसंभवंश्रेष्ठंस्थानमव्रणमच्युतम्॥अतींद्रियमबीजंचजन्ममृत्युतमोनुदम्॥१०॥ अव्यक्तस्थंपरंयत्तत्पृष्टस्तेहंनराधिप॥ सएष
प्रकृतिस्थोहितत्स्थइत्यभिधीयते ॥ ११ ॥ अचेतनाचैवमताप्रकृतिश्चापिपार्थिव॥ एतेनाधिष्ठिताचैवसृजतेसंहरत्यपि॥१२॥ ॥जनकउवाच॥ ॥ अनादि
निधनावेतावुभावेवमहामते ॥ अमूर्तिमंतावचलावप्रकंप्यगुणागुणौ॥ १३ ॥अग्राह्यावृषिशार्दूलकथमेकोह्यचेतनः॥ चेतनावांस्तथाचैकःक्षेत्रज्ञइतिभा
षितः॥ १४ ॥ त्वंहिविप्रेंद्रकार्त्स्न्येनमोक्षधर्ममुपाससे॥ साकल्यंमोक्षधर्मस्यश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः॥ १५ ॥ अस्तित्वंकेवलत्वंचविनाभावंतथैवच॥ दैवतानि
चमेब्रूहिदेहंयान्याश्रितानिवै॥ १६॥

तस्तयोरनादिनिधनत्वंततश्चाप्रकंप्यगुणागुणत्वं अगुणःसंगित्वादिर्दोषः गुणोऽसंगित्वादिः अप्रच्युतस्वभावावित्यर्थः॥१३॥अग्राह्यत्वाच्चतयोर्वैलक्षण्यंननिश्चेतुंशक्यमित्याहाग्राह्याविति॥१४॥१५॥एवंपुंस
श्चेतनत्वेप्यस्तित्वंकथं वह्न्यौष्ण्ययोरिवपुंप्रकृत्योर्युगपन्नाशावश्यंभावात् अस्तित्वेवाकेवलत्वंप्रकृत्यावियुक्तत्वंकथं पुंसोविभुत्वेनप्रकृतेरविनाशेनचतदसंभवात् ननुतर्कमतेआत्ममनसोरिवपुंप्रकृत्योर्नि
त्ययोगेपिफलोपहितोविलक्षणःसंयोगोन्यःसचकादाचित्कइतितदभावान्मोक्षेपुंसःकेवलत्वंयुज्यतइत्याशंक्याह विनाभावमिति निरवयवेपुंस्यव्याप्यवर्तिनःसंयोगस्यैवासंभवात् अभ्युपगमेपितंत्वादिव
त्प्रदेशभेदाभावेनतद्वैलक्ष्यण्यस्यसुतरामसंभवाच्चदृष्टांतेदार्ष्टांतिकेचतुल्यवत्संयोगासिद्धोदृश्यमानस्यसंयोगस्यमिथ्यात्वमंतरेणविनाभावोनसंभवति मिथ्यात्वंचप्रत्यक्षादिप्रमाणविरुद्धमित्याशयः॥१६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उत्क्रामिणउत्क्रांतस्य विपद्यतोम्रियमाणस्य ॥ १७ ॥ अरिष्टानिमृत्युसूचकानि ॥ १८ ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० पंचदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ कथंकोऽप्यचेतनइतिचेतनाचेतनविभागमाक्षिपतस्तवोभावपिकिंचेतनावचेतनौवासंमतौ नांत्यः जगदांध्यप्रसंगात् नाद्यः दृश्यमानस्यदृग्दृश्यविभागस्यदुरपह्नवत्वात् अथयथामलयेचंदनाचंदनावपिचंदनावेवभवतएवमनादिसंयोगाच्चेतनाचेतनावपितौचेतनावेवभवतइतिब्रूषेतदपिन स्वभावस्यापरिहार्यत्वादित्याह नशक्यइति ॥ १ ॥ २ ॥ स्वभावतोऽज्ञोप्यारोपितेनज्ञत्वेनोपयुंक्तेभुंक्ते तान्गुणान् ॥ ३ ॥ तर्हिमुख्योभोक्ताकिंपुरुषइत्याशंक्यनेत्याह अव्यक्तइति अव्यक्तोऽदृश्योदृगात्मानजानीतेनभुंक्तेच यतोमत्तआत्मनोन्यंभोग्यमर्थंनपश्यति अभिमन्यतइतिव्युत्थानाभिप्रायेणोक्तं ॥ ४ ॥ अनेनभोक्तृ

तथैवोत्क्रामिणःस्थानंदेहिनोवैविपद्यतः॥ कालेनयद्विप्राप्नोतिस्थानंतद्ब्रवीहिमे॥१७॥ सांख्यज्ञानंचतत्त्वेनपृथग्योगंतथैवच ॥ अरिष्टानिचतत्त्वानिवक्तुमर्हसिसत्तम॥ विदितंसर्वमेतत्तेपाणावामलकंयथा॥१८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० याज्ञवल्क्यजनकसंवादेपंचदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३१५॥ ॥ ७॥ ॥ याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ नशक्योनिर्गुणस्तातगुणीकर्तुंविशांपते॥ गुणवांश्चाप्यगुणवान्यथातत्त्वंनिबोधमे॥१॥ गुणैर्हिगुणवानेवनिर्गुणश्चागुणस्तथा॥ प्राहुरेवंमहात्मानोमुनयस्तत्त्वदर्शिनः॥ २ ॥ गुणस्वभावस्त्वव्यक्तोगुणान्नैवातिवर्तते ॥ उपयुंक्तेचतानेवसचैवाज्ञःस्वभावतः॥ ३॥ अव्यक्तस्तुनजानीतेपुरुषोज्ञःस्वभावतः॥ नमत्तःपरमोस्तीतिनित्यमेवाभिमन्यते॥ ४॥ अनेनकारणेनैतदव्यक्तंस्यादचेतनम्॥ नित्यत्वाच्चाक्षरत्वाच्चक्षरत्वान्नतदन्यथा॥ ५॥ यदाऽज्ञानेनकुर्वीतगुणसर्गंपुनःपुनः॥ यदात्मानंनजानीतेतदात्मापिनमुच्यते॥ ६॥

त्वाभोक्तृत्ववैलक्षण्येन एतदव्यक्तंप्रधानंस्वभावतोऽचेतनमपितदन्यथाततोभोक्तुःसकाशादन्यथाविपरीतमभोक्तृनस्यात् कथंजडेभोक्तृत्वमतआह अक्षरत्वात्क्षरत्वाच्चेति क्षराक्षरात्मत्वाच्चिदचिदात्मकत्वात्तस्यभोक्तृत्वंनतुकाष्ठकुड्यवदचेतनांशमात्रस्येत्यर्थः नित्यत्वाच्चभोग्यभोक्तृविभागस्यनकश्चिद्दोषइत्यर्थः ॥ ५ ॥ ननुजतुकाष्ठयोरिवतुल्यस्वभावयोःसंश्लेषोदृष्टोनतुकाष्ठाकाशयोरितिचिदचितोःसंबंधोदुर्निरूपइत्याशंक्याह यदेति अज्ञानेनेतिच्छेदः गुणसर्गंगुणसंसर्गं आद्योयदाशब्दोयस्मादर्थे यदितिपाठःस्वच्छः यस्मादाध्यासिकोयमज्ञानकृतआत्मनिगुणसंसर्गस्तस्माद्यावदात्मानमसंगंनजानातितावन्नमुच्यतेइत्यर्थः ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अमुक्तिहेतुमाह कर्तृत्वादित्यादिना प्राकृतेनमहदादितत्त्वकर्तृत्वेनायमपिकर्तायतोभवत्यतोनमुच्यतइत्यर्थः ॥७॥ प्रकृतीनांप्रजानां ॥ ८॥ बीजानांस्थावराणां गुणानांकामशमादीनां ॥ ९ ॥ नन्वेवंविध
स्यकथंकेवलत्वंस्यादतआह उपेक्षत्वादिति उपसमीपेस्थित्वाईक्षतेइत्युपेक्षःसाक्षी नहिसाक्ष्येणसाक्षीविक्रियतेघटेनालोकइवातःकेवलत्वमस्ययुज्यते यथोक्तं नर्तेस्याद्विक्रियांदुःखीसाक्षिताकाविका
रिणः धीविक्रियासहस्राणांसाक्ष्यतोहमविक्रियइति ननुसाक्षित्वमस्तुमावाप्रतिकूलवेदनीयंदुःखंत्वपरिहार्यमित्याशंक्याह अनन्यत्वादिति नास्त्यन्योस्मादित्यनन्यस्तत्त्वात् दुःखादेःस्वरूपेणाप्यसत्त्वान्ना
लनितत्संबंधःकदाचिदप्यस्तीत्यर्थः कुतस्तर्हिदुःखभानमतआह अभिमानादिति यदाहिपुत्रमात्मीयंमन्यतेतदातद्दुःखेनदुःखीभवतिनान्यथा एवंधीतादात्म्याद्धीदुःखेनैवास्यदुःखित्वंधीत्यागेतुकेवलत्वंनि

कर्तृत्वाच्चापिसर्गाणांसर्गधर्मातथोच्यते॥ कर्तृत्वाच्चापियोगानांयोगधर्मातथोच्यते ॥७॥ कर्तृत्वात्प्रकृतीनांचतथाप्रकृतिधर्मिता॥८॥ कर्तृत्वाच्चापिबीजा
नांबीजधर्मातथोच्यते॥ गुणानांप्रसवत्वाच्चप्रलयत्वात्तथैवच ॥ ९ ॥ उपेक्षत्वादनन्यत्वादभिमानाच्चकेवलम्॥ मन्यंतेयतयःसिद्धाअध्यात्मज्ञागतज्वराः॥ अ
नित्यंनित्यमव्यक्तंव्यक्तमेतद्विशुश्रुम ॥ १० ॥ अव्यक्तैकत्वमित्याहुर्नानात्वंपुरुषास्तथा ॥ सर्वभूतदयावंतःकेवलंज्ञानमास्थिताः ॥ ११ ॥ अन्यःसपुरुषोऽव्य
क्तस्त्वध्रुवोध्रुवसंज्ञकः॥ यथामुंजइषीकाणांतथैवैतद्विजायते॥ १२॥ अन्यच्चमशकंविद्यादन्यच्चोदुंबरंतथा ॥ नचोदुंबरसंयोगैर्मशकस्तत्रलिप्यते ॥ १३ ॥
अन्यएवतथामत्स्यस्तदन्यदुदकंस्मृतम्॥ नचोदकस्यस्पर्शेनमत्स्योलिप्यतिसर्वशः॥१४॥ अन्योह्यग्निरुखाप्यन्यानित्यमेवमवेहिभोः॥ नचोपलिप्यतेसोग्नि
रुखासंस्पर्शनेनवै॥ १५॥ पुष्करंत्वन्यदेवात्रतथान्यदुदकंस्मृतम्॥ नचोदकस्यस्पर्शेनलिप्यतेतत्रपुष्करम्॥ १६॥ एतेषांसहवासंचनिवासंचैवनित्यशः॥ या
थातथ्येनपश्यंतिननित्यंप्राकृताजनाः॥ १७॥ येत्वन्यथैवपश्यंतिनसम्यक्तेषुदर्शनम्॥ तेव्यक्तंनिरयंघोरंप्रविशंतिपुनःपुनः ॥ १८ ॥ सांख्यदर्शनमेतत्तेपरिसं
ख्यानमुत्तमम्॥ एवंहिपरिसंख्यायसांख्याःकेवलतांगताः॥ १९॥

त्यसिद्धमित्येतेनअस्तित्वकेवलत्वविनाभावानामाक्षेपःपरिहृतोज्ञेयः अनित्यमिति अनित्यंपरिणामि अव्यक्तंकारणं व्यक्तंकार्यमिति॥१०॥तत्रमतांतरमाह अव्यक्तस्यैकत्वं पुरुषाः षष्ठ्यर्थेप्रथमा पुरुषा
णांनानात्वमित्याहुर्निरीश्वरसांख्याः तान्विशिनष्टि सर्वेत्यर्धेन॥११॥पुंप्रकृत्योर्भेदमनेकदृष्टांतपूर्वकमाह अन्यइत्यादिना अव्यक्तइतिच्छेदः इषीकाणांबाह्योयथामुंजएवंपुंसोबाह्याअव्यक्ताद्याइत्यर्थः
श्रुतिश्च अंगुष्ठमात्रःपुरुषोंतरात्मासदाजनानांहृदयेसंनिविष्टः तंस्वाच्छरीरात्प्रवृहेन्मुंजादिवइषीकांधैर्येणतंविद्याच्छुक्रममृतमिति॥१२॥१३॥१४॥उखामृत्पात्रविशेषः ॥ १५ ॥ १६ ॥१७॥१८॥१९॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० षोडशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सांख्यज्ञानमिति ॥ १ ॥ एकैवचर्याशमाद्यनुष्ठानंययोस्तौ अनिधनौमृत्युनाशकौ ॥ २ ॥ पृथगिति उभाविति द्वितीयांतमनुकृष्यते ॥ ३ ॥ ४ ॥ उत्क्रमणकालेदेहिनंरोदयंतीतिरुद्राःप्राणाइंद्रियाणिचतान्येवप्रधानभूतान्यालंबनानियेषुतान् तथाचसूत्रं प्रच्छर्दनविधारणाभ्यांवाप्राणस्यविषयवतीचाप्रवृत्तिरुत्पन्नामनसःस्थितिनिबंधिनी प्रच्छर्दनंरेचकः विधारणंपूरकपूर्वकःकुंभकः तथानासिकाग्रेधारयतोगंधसंवित् जिह्वाग्रेरससंवित् तालुनिरूपसंवित् जिह्वामध्येस्पर्शसंवित्

येत्वन्येतत्त्वकुशलास्तेषामेतन्निदर्शनम् ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामियोगानामनुदर्शनम् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मो० याज्ञवल्क्यजनकसंवादेषोडशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ सांख्यज्ञानंमयाप्रोक्तंयोगज्ञानंनिबोधमे ॥ यथाश्रुतंयथादृष्टंतत्त्वेननृपसत्तम ॥ १ ॥ नास्तिसांख्यसमंज्ञानंनास्तियोगसमंबलम् ॥ तावुभावेकचर्यौतावुभावनिधनौस्मृतौ ॥ २ ॥ पृथक्पृथक्प्रपश्यंतियेप्यबुद्धिरतानराः ॥ वयंतुराजन्पश्यामएकमेवतुनिश्चयात् ॥ ३ ॥ यदेवयोगाःपश्यंतितत्सांख्यैरपिदृश्यते ॥ एकंसांख्यंचयोगंचयःपश्यतिसतत्त्ववित् ॥ ४ ॥ रुद्रप्रधानानपरान्विद्धियोगानरिंदम ॥ तेनैवचाथदेहेनविचरंतिदिशोदश ॥ ५ ॥ यावद्धिप्रलयस्तातसूक्ष्मेणाष्टगुणेनह ॥ योगेनलोकान्विचरन्सुखंसंन्यस्यचानघ ॥ ६ ॥ वेदेषुचाष्टगुणिनंयोगमाहुर्मनीषिणः ॥ सूक्ष्ममष्टगुणंप्राहुर्नेतरंनृपसत्तम ॥ ७ ॥ द्विगुणंयोगकृत्यंतुयोगानांप्राहुरुत्तमम् ॥ सगुणंनिर्गुणंचैवयथाशास्त्रनिदर्शनम् ॥ ८ ॥

जिह्वामूलेशब्दसंवित् तत्रवायुधारणायाःफलंविचरंतिदिशोदशेत्युक्तंखेचरत्वंप्राप्नुवंतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ अष्टगुणेनपुर्यष्टकमयेनसूक्ष्मशरीरेणसंन्यस्यसंन्यासंचदेहस्यसुखंयथेच्छंकुरु एतद्यदृष्टफलंमोक्षांतेषु योगधर्मेषुश्रद्धोत्पादनार्थमुक्तंनतुयोगिनामवश्यादरणीयं ॥ ६ ॥ वेदेष्विति अष्टगुणिनमणिमाद्यष्टगुणवंतं नित्ययोगेमत्वर्थीयः अष्टगुणमष्टांगं प्राणायामःप्रत्याहरोध्यानंधारणातर्कःसमाधिःषडंगाइतिमैत्रायणीयोपनिषदिषडेवांगान्युक्तानितथापियमनियमाभ्यांश्रुत्यंतरोक्ताभ्यांसहाष्टसंख्याबोध्या अत्रसूक्ष्ममित्युक्तेःपूर्वस्यस्थूलत्वंमंदाधिकारित्वंचोक्तं तर्कोयोगसिद्धिषूपस्थितासुदोषोन्नयनं ॥ ७ ॥ द्विगुणंद्विप्रकारं तदेवाह सगुणंसबीजं निर्गुणंनिर्बीजं ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सगुणमाह धारणमिति प्राणायामःप्राणनिग्रहपूर्वकंमनसःषोडशस्वाधारेषुधारणं तेचशिवयोगेप्रोक्ताः अथतेषोडशाधारान्कथयामिविशेषतइत्यादिनापादांगुष्ठपार्ष्णिमूलप्रभृतयोनेत्राधारंषोडशंत्वित्यंताः यद्वायाज्ञवल्क्योक्ताःप्रागुदाहृताअष्टादशस्थानात्स्थानंसमाकृष्येत्यादिनादर्शितायाह्याः अथवायाज्ञवल्क्योक्ताएवपंचभूतधारणाज्ञेयाः पादादिजानुपर्यंतंपृथिवीस्थानमुच्यते आजानोःपायुपर्यंतमपांस्थानंप्रकीर्तितं आपायोर्हृदयांतंयद्वह्निस्थानंतदुच्यते हृन्मध्यात्तुभ्रुवोर्मध्येयावद्वायुकुलंभवेत् आभ्रूमध्यात्तुमूर्धांतमाकाशस्थानमुच्यते पृथिव्यांधारयेद्धार्गिंब्रह्माणंपरमेष्ठिनं विष्णुमप्स्वनलेरुद्रमीश्वरंवायुमंडले सदाशिवंतथाव्योम्निधारयेत्तुसमाहितः पृथिव्यांवायुमास्थाप्यलकारेणसमन्वितं ध्यायंश्चतुर्मुखाकारंब्रह्माणंसृष्टिकारणं धारयेत्पंचघटिकाःपृथिवीजयमाप्नुयात् वारुणेवायुमारोप्यवकारेणसमन्वितं स्मरन्नारायणंदेवंचतुर्बाहुंशुचिस्मितं शुद्धस्फटिकसंकाशंपीतवाससमच्युतं धारयेत्पंचघटिकाःसर्वरोगैःप्रमुच्यते वह्नावनिलमारोप्यरेफाक्षरसमन्वितं त्र्यक्षंवरप्रदंरुद्रंतरुणादित्यसंनिभं भस्मोद्धूलितसर्वांगंसुप्रसन्नमनुस्मरन् धारयेद्घटिकाःपंचवह्निनासोनदह्यते मारुतंमरुतांस्थानेवर्णदेवसमन्विते धारयेत्पंचघटिकावायुवद्व्योमगोभवेत् आकाशेवायुमारोप्यहकारोपरिशंकरं बिंदुरू

धारणंचैवमनसःप्राणायामश्चपार्थिव ॥ एकाग्रताचमनसःप्राणायामस्तथैवच ॥ ९ ॥ प्राणायामोहिसगुणो निर्गुणंधारयेन्मनः ॥ यद्यदृश्यतिमुंचन्वैप्राणान्मैथिलसत्तम ॥ वाताधिक्यंभवत्येवतस्मात्तंनसमाचरेत् ॥ १० ॥

पंमहादेवंसर्वलोकैककारणं चित्तेनचिंतयेत्स्वस्थंमुहूर्तमपिधारयेत् सएवयुक्तइत्युक्तस्तांत्रिकेष्वपिशिक्षितैरिति निर्गुणमाह एकाग्रतेति एकमेवध्यातृध्येयध्यानविभागशून्यंवस्त्वग्रेयस्यतदेकाग्रंनिर्वृत्तिकं तस्यभावस्तत्ता मनसोबुद्धेः प्राणाइंद्रियाणिसमनस्कानितेषामायामोनिग्रहःप्राणायामः तथाचश्रुतिः यदापंचावतिष्ठंतेज्ञानानिमनसासह बुद्धिश्चनविचेष्टतितामाहुःपरमांगतिमिति ॥ ९ ॥ सगुणनिर्गुणयोरंगांगिभावमाहार्धेन प्राणायामोहीति निर्गुणंनिर्वृत्तिकंधारयेत्स्थिरंकुर्यात् यदीति अदृश्यत्यदृश्यमानेमोचनस्थानेयदिवायुंमुंचन्भवतितर्हिवाताधिक्यंभवत्येव अयमर्थः पूरकादीनांमूलाधारादीनांचदेवतादिकंध्यायन्योवायुधारणांकरोतिससिध्यति ध्यानवर्जितंत्वभ्यस्यन्नवश्यंबाध्यतइति यथोक्तंपवनयोगसंग्रहे प्राणायामेनयुक्तेनसर्वरोगक्षयोभवेत् अयुक्ताभ्यासयोगेनमहारोगसमुद्भवइति युक्तेनदेवताध्यानयुक्तेन देवताश्चयाज्ञवल्क्योक्ताः नीलोत्पलदलश्यामंनाभिमध्येव्यवस्थितं चतुर्भुजंमहात्मानंपूरकेणविचिंतयेत् कुंभकेनहृदिस्थानंध्यायेत्तुकमलासनं ब्रह्माणंरक्तगौरांगंचतुर्वक्त्रंपितामहं रेचकेनेश्वरंविद्याल्ललाटस्थंमहेश्वरं शुद्धस्फटिकसंकाशंनिर्मलंपापनाशनमित्यादिना ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निशायाइति द्वादशपूर्वोक्ताः द्वाविंशतिचोदनाएवात्रसंक्षेपेणद्वादशयंथांतरेगणिताः यथोक्तंशिवयोगे मूलाधारेत्रिधावर्तंब्रह्मचक्रंभगोपमं तत्कंदेग्निनिभेध्यायेदधःशक्तिमभीष्टदां १ स्वाधिष्ठानंततश्चक्रं तत्रचातुर्दलांबुजं तदेवोड्डीयनंध्यायेत्पश्चिमाभिमुखंशिवं २ पंचावर्तंनाभिचक्रेमेघाकारंतडिन्निभं तत्रकुंडलिनींध्यायेदधःशक्तिंसुसिद्धिदां ३ अधोमुखाष्टपत्राब्जयुक्तंहृच्चक्रमिष्टदं तन्मध्यकर्णिकांध्यायेज्ज्योतिर्लिंगाकृतिंत्विमां ४ पंचमंकंठचक्रंतुतत्रांगुलचतुष्टयं इडापिंगलयोर्ध्यायेत्सुषुम्नांमध्यसंस्थितां ५ षष्ठंचघंटिकालिंगमूलंतद्राजदंतकं ध्यायेत्तुदशमंद्वारंतत्रशून्यंसुसिद्धये ६ भ्रूचक्रंसप्तमंत्वेकनालकंदंस्ववाक्प्रदं ध्यायेद्दिव्यशिखाकारंतन्मध्येज्ञानलोचनं ७ ब्रह्मरंध्रेष्टमंचक्रंनिर्वाणाख्यंसुसूक्ष्मदं तत्रजालंधरंध्यायेत्सूक्ष्मंमोक्षप्रदंततः ८ आकाशबीजंनवमंप्रशस्तंत्रिकूटकंपूर्णगिरेश्चपृष्ठे तत्रोर्ध्वशक्तिंशुभदांसुशून्यांध्यायेच्चसाष्टारसरोजमध्ये ९ आकाशबीजंहकारस्तत्स्मरणपूर्वकंशिरसउपरिभूताकाशमात्रंध्यायेत् एतानवचोदनावायुनिग्रहगर्भिताः ततःशून्यात्परंसमष्टिकार्यैमनोधारयेत्ततःका

निशायाःप्रथमेयामेचोदनाद्वादशस्मृताः॥ मध्येस्वप्नात्परेयामेद्वादशैवतुचोदनाः॥ ११ ॥ तदेवमुपशांतेनदांतेनैकांतशीलिना॥ आत्मारामेणबुद्धेनयोक्तव्योत्मानसंशयः॥ १२ ॥ पंचानामिंद्रियाणांतुदोषानाक्षिप्यपंचधा॥ शब्दंरूपंतथास्पर्शंरसंगंधंतथैवच॥ १३ ॥ प्रतिभामपवर्गंचप्रतिसंहृत्यमैथिल॥ इंद्रियग्राममखिलंमनस्यभिनिवेश्यह ॥ १४ ॥ मनस्तथैवाहंकारेप्रतिष्ठाप्यनराधिप ॥ अहंकारंतथाबुद्धौबुद्धिंचप्रकृतावपि॥ १५ ॥ एवंहिपरिसंख्यायततोध्यायंतिकेवलम्॥ विरजस्कमलंनित्यमनंतंशुद्धमव्रणम्॥ १६॥ तस्थुषंपुरुषंनित्यमभेद्यमजरामरम्॥ शाश्वतंचाव्ययंचैवईशानंब्रह्मचाव्ययम्॥ १७॥ युक्तस्यतुमहाराजलक्षणान्युपधारय ॥ लक्षणंतुप्रसादस्ययथातृप्तःसुखंस्वपेत् ॥ १८ ॥ निर्वातेतुयथादीपोज्वलेत्स्नेहसमन्वितः ॥ निश्चलोर्ध्वशिखस्तद्वद्युक्तमाहुर्मनीषिणः॥ १९ ॥ पाषाणइवमेघोत्थैर्यथाविंदुभिराहतः॥ नालंचालयितुंशक्यस्तथायुक्तस्यलक्षणम्॥ २० ॥ शंखदुंदुभिनिर्घोषैर्विविधैर्गीतवादितैः॥ क्रियमाणैर्नकंपेतमुक्तस्यैतन्निदर्शनम्॥ २१ ॥

रणेततोनिष्कलेइतितिस्रएवंद्वादशचोदनाःपूर्वरात्रेआवर्त्यैकांनिद्रांगृहीत्वापश्चात्पुनर्द्वादशएताएवाभ्यसेदित्यर्थः ॥ ११ ॥ एवंवायुधारणाद्युपायेनदुर्दांतंमनोनिगृह्यउपशांतेनदांतेनतत्त्वप्रतिपत्तियोग्येन एकांतशीलिनाएकाकिनासंन्यासिनेत्यर्थः आत्मन्येवनतुस्त्र्यादौआरमणंयस्यतेनात्मारामेण बुद्धेनशास्त्रतत्त्वविदा आत्मायोक्तव्यः संधिरार्षः॥ १२ ॥ कथंयोक्तव्यइत्यत आह पंचानामिति दोषान ग्राम्यस्पृहारूपान् ग्राम्यमपिशब्दादिकंचाऽऽक्षिप्यनिरस्य एतेनप्रत्याहारउक्तः ॥ १३ ॥ प्रतिभांविक्षेपं अपवर्गंलयं प्रतिसंहारेयुक्तिमाह इंद्रियेति ॥ १४ ॥ बुद्धौमहत्तत्त्वे ॥ १५ ॥ परिसंख्यायप्रविलाप्य अलमत्यर्थंनित्यंनत्वाकाशादिवद्व्यावहारिकनित्यं ॥ १६ ॥ तस्थुषंतस्थिवांसंस्थाणुंकूटस्थमित्यर्थः नित्यमभेद्यं अज्ञानदशायांजीवेश्वरभावेनमाययाभिद्यमानमप्याकाशवदभेद्यं अव्ययमनश्वरं यतोऽव्ययंह्रासशून्यं ॥ १७॥ युक्तस्यसमाधिस्थस्य सुखंस्वपेदितिस्वसंवेद्यंलक्षणं ॥ १८ ॥ १९ ॥ पाषाणइवेतिपरसंवेद्यं ॥ २० ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

युक्तस्यलक्षणान्युक्त्वायुंजानस्याह तैलेति उत्तरमुत्कृष्टतरं एकाग्रमनसः लक्षणमितिशेषः ॥ २२ ॥ २३ ॥ स्थिरत्वाद्बहिर्मुखत्वनिवृत्तेः निश्चलत्वादंतरप्रकंप्यत्वात् ॥ २४ ॥ महतोमहत्तत्त्वस्यमध्ये स्थितंत्वंपदार्थं तमसोमध्येस्थितंतत्पदार्थंज्वलनसंनिभंचिन्मात्रंतदुभयनिष्कृष्टं ॥ २५ ॥ एतेनदर्शनेन केवलंमोक्षं देहत्यागात्प्राक्किंचिदज्ञानानुवृत्तिरस्तीतिभावः ॥ २६ ॥ योगं क्लीबत्वमार्षं वयंकृतकृत्याइतिमन्यंतेमनीषिणः अनुभवसिद्धंयोगात्कैवल्यमित्यर्थः तथाचश्रुतिः ऊर्ध्वमूलमवाक्शाखंवृक्षंयोवेदसंप्रति नसजातुजनःश्रद्दध्यान्मृत्युर्मामारयादिति ॥२७॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा०

तैलपात्रंयथापूर्णंकराभ्यांगृह्यपूरुषः ॥ सोपानमारुहेद्भीतस्तर्ज्यमानोसिपाणिभिः॥ २२ ॥संयतात्माभयात्तेषांनपात्राद्बिंदुमुत्सृजेत् ॥ तथैवोत्तरमागम्यएकाग्रमनसस्तथा॥ २३॥ स्थिरत्वादिंद्रियाणांतुनिश्चलत्वात्तथैवच ॥ एवंयुक्तस्यतुमुनेर्लक्षणान्युपलक्षयेत्॥ २४ ॥स्वयुक्तःपश्यतेब्रह्मयत्तत्परममव्ययम् ॥ महतस्तमसोमध्येस्थितंज्वलनसंनिभम्॥२५॥ एतेनकेवलंयातित्यक्त्वादेहमसाक्षिकम्॥ कालेनमहताराजन्श्रुतिरेषासनातनी॥२६॥ एतद्धियोगंयोगानांकिमन्यद्योगलक्षणम्॥ विज्ञायतद्धिमन्यंतेकृतकृत्यामनीषिणः॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिप० मोक्ष० सप्तदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३१७ ॥

॥याज्ञवल्क्यउवाच॥ ॥तथैवोत्क्रममाणंतुशृणुष्वावहितोनृप॥ पद्भ्यामुत्क्रममाणस्यवैष्णवंस्थानमुच्यते॥१॥ जंघाभ्यांतुवसून्देवानाप्नुयादितिनःश्रुतम्॥ जानुभ्यांचमहाभागान्साध्यान्देवानवाप्नुयात् ॥ २ ॥पायुनोत्क्रममाणस्तुमैत्रंस्थानमवाप्नुयात्॥ पृथिवींजघनेनाथऊरुभ्यांचप्रजापतिम्॥ ३॥ पार्श्वाभ्यांमरुतोदेवान्नाभ्यामिंद्रत्वमेवच॥ बाहुभ्यामिंद्रमेवाहुरुरसारुद्रमेवच॥ ४ ॥ग्रीवयातुमुनिश्रेष्ठंनरमाप्नोत्यनुत्तमम्॥ विश्वेदेवान्मुखेनाथदिशःश्रोत्रेणचाप्नुयात्॥५॥घ्राणेनगंधवहनंनेत्राभ्यामग्निमेवच॥ भ्रूभ्यांचैवाश्विनौदेवौललाटेनपितॄनथ॥६॥ ब्रह्माणमाप्नोतिविभुंमूर्ध्नादेवाग्रजंतथा॥एतान्युत्क्रमणस्थानान्युक्तानिमिथिलेश्वर॥७॥ अरिष्टानिप्रवक्ष्यामिविहितानिमनीषिभिः॥ संवत्सरवियोगस्यसंभवंतिशरीरिणः॥ ८ ॥योरुंधतींनपश्येतदृष्टपूर्वांकदाचन॥तथैवध्रुवमित्याहुःपूर्णेंदुंदीपमेवच॥ ९॥ खंडाभासंदक्षिणतस्तेपिसंवत्सरायुषः॥परचक्षुषिचात्मानंयेनपश्यंतिपार्थिव॥ १०॥

सप्तदशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१७ ॥ ॥छ॥ ॥ कैवल्यप्राप्तिंराजयोगफलमुक्त्वाहठयोगफलमाह तथैवेत्यादिना अत्रयस्मिन्यस्मिन्नाधारेसमनस्कोवायुरामरणांतंध्रियतेतेनत्तदाधारदेवतालोकंतेनतेनैवाधारद्वारेणोत्क्रम्यगच्छतीतिप्रघट्टकतात्पर्यं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥५॥६॥ मूर्ध्नासुषुम्नयानाड्याब्रह्मरंध्रेण एतत्क्रममुक्तिस्थानंनान्यत् तथाचश्रुतिः शतंचैकाचहृदयस्यनाड्यस्तासांमूर्धानमभिनिःसृतैका तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेतिविष्वङ्ङन्याउत्क्रमणेभवंतीति ॥ ७ ॥ मृत्युंसंनिहितंज्ञात्वापिहितमाचरेदित्याशयेनाह अरिष्टानीति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

१संवत्सरेणमृत्योः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ प्रकृतेर्विक्रियादातुःकार्पण्यंकृपणस्यदातृत्वमित्यादिः ॥ १२ ॥ कृष्णस्यश्यावच्छविर्धूसरतातच्छायापत्तिर्मरणचिन्हं छिद्रंछिद्रवंतं ॥ १३ ॥ शवगंधमिति सुरभिद्रव्येशवगंधग्रहइत्यर्थः ॥ १४ ॥
॥ १५ ॥ १६ ॥ अरिष्टज्ञानफलमाह एतावंतीति ॥ १७ ॥ योगिनोमरणादन्यत्कर्तव्यंनास्तीत्याह प्रतीक्षमाणइति ॥ १८ ॥ मृत्युमपिनेच्छेच्चेदिमांवक्ष्यमाणांक्रियांस्थातुंकर्तुमिच्छेदित्याहाथेति पूर्वोक्तरी
त्यापृथिव्यादिजयाद्गंधादिजयोभवतीतिपंचभूतजयान्मृत्युंजयतीत्यर्थः तथाचश्रुतिः पृथ्व्याप्यतेजोनिलखेसमुत्थितेपंचात्मकेयोगगुणेप्रवृत्ते नतस्यरोगोनजरानमृत्युःप्राप्तस्ययोगाग्निमयंशरीरमिति
॥ १९ ॥ सांख्ययोगयोर्मुख्यंफलमाह ससांख्येति सांख्यंचधारणेतियोगउच्यते ताभ्यांसमुच्चिताभ्यांसहितंयथास्यात्तथाविदितात्मा मृत्युंसंसारं ॥ २० ॥ गच्छेदिति अक्षयमविनाशि अव्ययमपचयशू

आत्मच्छायाकृतीभूतंतेपिसंवत्सरायुषः॥अतिद्युतिरतिप्रज्ञाअप्रज्ञाचाद्युतिस्तथा॥११॥प्राकृतेर्विक्रियापत्तिःषण्मासान्मृत्युलक्षणम् ॥ दैवतान्यवजानातिब्रा
ह्मणैश्चविरुध्यते ॥ १२ ॥ कृष्णश्यावच्छविच्छायःषण्मासान्मृत्युलक्षणम् ॥ ऊर्णनाभेर्यथाचक्रंछिद्रंसोमंप्रपश्यति॥१३॥ तथैवचसहस्रांशुंसप्तरात्रेणमृत्युभा
क्॥शवगंधमुपाघ्रातिसुरभिंप्राप्ययोनरः॥ १४ ॥ देवतायतनस्थस्तुसप्तरात्रेणमृत्युभाक् ॥ कर्णनासावनमनंदंतदृष्टिविरागिता ॥ १५ ॥ संज्ञालोपोनिरूष्म
त्वंसद्योमृत्युनिदर्शनम् ॥ अकस्माच्चस्रवेद्यस्यवाममक्षिनराधिप ॥ १६ ॥ मूर्धतश्चोत्पतेद्धूमःसद्योमृत्युनिदर्शनम्॥ एतावंतित्वरिष्टानिविदित्वामानवोत्मवान्
॥ १७ ॥ निशिचाहनिचात्मानंयोजयेत्परमात्मनि ॥ प्रतीक्षमाणस्तत्कालंयत्कालंप्रेततांभवेत् ॥१८॥ अथास्यनेष्टंमरणंस्थातुमिच्छेदिमांक्रियाम्॥सर्वगंधान्
रसांश्चैवधारयीतनराधिप ॥ १९ ॥ ससांख्यधारणंचैवविदितात्मानरर्षभ ॥ जयेच्चमृत्युंयोगेनतत्परेणांतरात्मना ॥ २० ॥ गच्छेत्प्राप्याक्षयंकृत्स्नमजन्मशिव
मव्ययम्॥शाश्वतंस्थानमचलंदुष्प्रापमकृतात्मभिः॥२१॥ ॥इ० भा० शां० मो० प० याज्ञवल्क्यजनकसंवादेअष्टादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥३१८॥ ॥
याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥अव्यक्तस्थंपरंयत्तत्पृष्टस्तेहंनराधिप ॥ परंगुह्यमिमंप्रश्नंशृणुष्वावहितोनृप ॥ १ ॥ यथार्षेणेहविधिनाचरताऽवनतेनह ॥ मयादित्याद
वाप्तानियजूंषिमिथिलाधिप ॥ २ ॥ महतातपसादेवस्तपिष्णुःसेवितोमया ॥ प्रीतेनचाहंविभुनासूर्येणोक्तस्तदानघ ॥ ३ ॥ वरंवृणीष्वविप्रर्षेयदिष्टंतेसुदुर्लभम्॥
तत्तेदास्यामिप्रीतात्मामत्प्रसादोहिदुर्लभः॥ ४ ॥ ततःप्रणम्यशिरसामयोक्तस्तपतांवरः॥ यजूंषिनोपयुक्तानिक्षिप्रमिच्छामिवेदितुम्॥५॥

न्यं अचलमपरिणामि प्रकृतेरन्यदित्यर्थः ॥ २१ ॥ ॥ इतिशांति० मोक्ष० नै० भा० अष्टादशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३१८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अचलत्वेनप्रकृतेरन्यत्वंब्रह्मणःप्रतिपादयितुमार
भते अव्यक्तस्थमिति अत्राऽव्यक्तमव्याकृतंमायाशबलंहार्दाकाशइतिपर्यायास्त्रिगुणात्मकस्यकारणस्यब्रह्मणोवाचकाः चक्रेनाभिरिवश्रितेतिप्रयोगदर्शनात्तत्रविशिष्टेनिष्कृष्टंचक्रनाभिन्यायेनश्रितंव
स्त्वव्यक्तस्थं किमव्यक्तंपरंब्रह्मतस्माच्चपरतस्तुकिमितिपृष्टस्तेत्वयाहं ॥ १ ॥ निष्कलब्रह्मविद्यायादौर्लभ्यंगोप्यत्वंदेवताप्रसादप्राप्यत्वंचदर्शयितुमाख्यायिकामाह यथार्षेणेत्यादिना आदित्यानीमानिशु
क्लानियजूंषिवाजसनेयेनयाज्ञवल्क्येनाख्यायंतइतिश्रुतेरादित्यप्रसादात्पंचदशशाखाद्रष्टुर्ममवचनमत्यंतंपथ्यंममापिगहनंचनिष्कलब्रह्मकथनमभूदित्याख्यायिकातात्पर्यं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ६ ॥ मेस्यंममाऽऽस्यं संधिरार्षः॥ ७॥ ८ ॥ शीतीभविष्यति त्वद्देहइतिशेषः ॥ ९ ॥ खिलंपरशाखीयंस्वशाखायामपेक्षावशात्पठ्यतेतत्खिलमित्युच्यते यथाबह्वृचानांहिरण्यवर्णांहरिणीमितिश्रीसूक्तं
सखिलंतत्सहितं सोत्तरंसोपनिषत्कं ॥ १० ॥ अपुनर्भावेमोक्षे ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ चक्रेकर्मकर्तरिप्रयोगः स्वयमेवाविरभूदित्यर्थः ॥ १६ ॥मातुलस्यवैशंपायनस्य॥ १७ ॥ १८ ॥

 ततोमांभगवानाहवितरिष्यामितेद्विज॥ सरस्वतीहवाग्भूताशरीरंतेप्रवेक्ष्यति ॥६ ॥ ततोमामाहभगवानास्यंस्वंविवृतंकुरु ॥ विवृतंचततोमेस्यंप्रविष्टाचसर
स्वती॥ ७॥ ततोविदह्यमानोहंप्रविष्टोंऽभस्तदानघ॥ अविज्ञानादमर्षाच्चभास्करस्यमहात्मनः॥ ८॥ ततोविदह्यमानंमामुवाचभगवान्रविः॥ मुहूर्तंसह्यतां
दाहस्ततःशीतीभविष्यति॥ ९॥ शीतीभूतंचमांदृष्ट्वाभगवानाहभास्करः॥ प्रतिष्ठास्यतितेवेदःसखिलःसोत्तरोद्विज॥ १०॥ कृत्स्नंशतपथंचैवप्रणेष्यसिद्विजर्ष
भ॥ तस्यांतेचापुनर्भावेबुद्धिस्तवभविष्यति॥ ११॥ प्राप्स्यसेचयदिष्टंतत्सांख्ययोगेप्सितंपदम्॥ एतावदुक्त्वाभगवानस्तमेवाभ्यवर्त्तत॥ १२॥ ततोनुव्याहृतंश्रु
त्वागतेदेवेविभावसौ॥ गृहमागत्यसंहृष्टोऽचिंतयंवैसरस्वतीम्॥ १३॥ ततःप्रवृत्तातिशुभास्वरव्यंजनभूषिता॥ ओंकारमादितःकृत्वाममदेवीसरस्वती ॥१४॥
ततोहमर्घ्यंविधिवत्सरस्वत्यैन्यवेदयम्॥ तपतांचवरिष्ठायनिषण्णस्तत्परायणः॥ १५॥ ततःशतपथंकृत्स्नंसरहस्यंससंग्रहम्॥ चक्रेसपरिशेषंचहर्षेणपरमेणह
॥ १६॥ कृत्वाचाध्ययनंतेषांशिष्याणांशतमुत्तमम्॥ विप्रियार्थंसशिष्यस्यमातुलस्यमहात्मनः॥ १७॥ ततःसशिष्येणमयासूर्येणेवगभस्तिभिः ॥ व्यस्तोयज्ञो
महाराजपितुस्तवमहात्मनः॥ १८॥ मिषतोदेवलस्यापिततोर्धंकृतवानहम्॥ स्ववेददक्षिणायार्थेविमर्देमातुलेनह॥ १९॥ सुमंतुनाथपैलेनतथाजैमिनिनाचवै॥
पित्रातेमुनिभिश्चैवततोहमनुमानितः २०॥ दशपंचचप्राप्तानियजूंष्यर्कान्मयानघ॥ तथैवरोमहर्षणपुराणमवधारितम्॥ २१॥ बीजमेतत्पुरस्कृत्यदेवींचैव
सरस्वतीम्॥ सूर्यस्यचानुभावेनप्रवृत्तोहंनराधिप॥ २२॥ कर्तुंशतपथंचेदमपूर्वंचकृतंमया॥ यथाभिलषितंमार्गंतथातच्चोपपादितम्॥ २३॥ शिष्याणामखिलंकृ
त्स्नमनुज्ञातंससंग्रहम्॥ सर्वेचशिष्याःशुचयोगताःपरमहर्षिताः॥ २४॥ शाखाःपंचदशेमास्तुविद्याभास्करदेशिताः॥ प्रतिष्ठाप्ययथाकामंवेद्यंतदनुचिंतयम्
॥२५॥ किमत्रब्रह्मण्यमृतंकिंचवेद्यमनुत्तमम्॥ चिंतयंस्तत्रचागत्यगंधर्वोमामपृच्छत॥ २६॥ विश्वावसुस्ततोराजन्वेदांतज्ञानकोविदः॥ चतुर्विंशांस्ततोपृच्छ
त्प्रश्नान्वेदस्यपार्थिव॥ २७॥

मिषतइति देवलस्यमातुलपक्षीयस्यमिषतःपश्यतःपुरस्तात् अर्थेअर्थनिमित्तंमातुलादिभिःसहविमर्देसतिसमंविभज्ययग्राह्यमितिनिर्बंधेसतिदेवलसंमत्याहंदक्षिणायाअर्धंकृतवान्स्वीकृतवानित्यर्थः दक्षि
णायार्थेइतिसंधिरार्षः॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ कर्तुंप्रकटीकर्तुं॥ २३॥ २४॥ २५॥ ब्रह्मण्यंब्राह्मणजातेर्हितं॥ २६॥ प्रष्टरिसत्यत्यंताभिनिवेशेनविचारेप्रवर्ततेइति दर्शयतिविश्वावसुरित्यादिना॥ २७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पंचाविंशतिममिति श्रवणमनुईक्षायुक्त्याआलोचनमन्वीक्षामननंतत्प्रधानामान्वीक्षिकीं चतुर्विंशत्प्रश्नाःश्रुत्यवष्टंभेनपंचविंशोयुक्त्यवष्टंभेनेत्यर्थः अत्रकृत्स्नंशास्त्रंमायाशबलपरं निष्कलोनास्त्येवेतिपूर्वः पक्षः सएवास्तिमायैवनास्तीतिसिद्धांतइत्याशयेनविश्वाविश्वमित्यादिःसंदर्भःप्रवर्तते अत्रयद्यप्येकएवप्रश्नएकएवसिद्धांतस्तथापिविषयवाक्यानांप्रकारभेदात्प्रतिप्रकारंस्वपक्षस्थापनंपरपक्षदूषणंचेतिद्वौ द्वौप्रश्नौज्ञेयौ उत्तराणिचस्वपक्षसाधकानिपरपक्षदूषणानीतिद्विप्रकाराणिचतुर्विंशतिरितिज्ञेयं विश्वाविश्वमिति आत्मेत्येवोपासीतइदंसर्वंयदयमात्मायएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीत्यव्याकृताख्य स्यकारणब्रह्मणआत्मत्वेनोपासनंविधायतस्यप्रतिपत्तव्यंरूपमुपासनफलंचसार्वात्म्यमेवोक्तं अतःसविशेषाद्वैतमेवतत्त्वंनहिसर्वस्मादन्यदसर्वंवस्त्वस्तीतिवक्तुंशक्यं वदतोव्याघातापत्तेरित्यर्थः ननुसत्यंज्ञान मनंतंब्रह्मयोवेदनिहितंगुहायांपरमेव्योमन्निितिपरमव्योमशब्दितेमायाशबलेसत्यादिशब्दितस्यनिष्कलस्यकुंडबदरन्यायेनसत्त्वमुक्तंकथंशुद्धंनास्तीत्युच्यतेइत्यतआह तथाश्वाश्वमिति यथाऽश्वातोऽन्योऽ श्वोरेतःसिमस्येवंमायायांस्वप्रतिबिंबस्यार्पयिताद्वितीयोस्तीतियद्युच्येततदपिनकोह्येवान्यात्कःप्राण्यात्यदेषआकाशआनंदोनस्यादित्याकाशानंदयोःसामानाधिकरण्यात्सैषानंदस्यमीमांसाभवतीत्या

पंचविंशतिमंप्रश्नंपप्रच्छान्वीक्षिकींतदा॥ विश्वाविश्वंतथाश्वाश्वंमित्रंवरुणमेवच॥ २८॥

दिनाकृत्स्नायाउपनिषदआनंदमात्रेपर्यवसानंचानंदानंदिनोरभेदाद्वाशुक्लःपटइतिन्यायेनवाज्ञेयं आनंदंब्रह्मणोविद्वानितिसंबंधदर्शनात् अतआनंदादिगुणविशिष्टमेकमेवजगत्कारणंनतुततोनिष्कृष्टंकुंडब दरवदन्यद्ब्रह्मनिष्कलमस्तीतिभावः तथाचसर्वत्रैवंयोज्यं विश्वैववर्ततेनत्वविश्वस्तथाश्वैवास्तिनत्वश्वइति ननुमांडूक्येएषसर्वेश्वरइत्यादिनातृतीयमानंदमयंनिरूप्यनांतःप्रज्ञमित्यादिनाशिवमद्वैतंचतुर्थमन्यं तेइतिपृथक्कृतयोर्भेदेनोपपादनंदृष्टं न एषसर्वेश्वरइत्यादेरुत्तरान्वयित्वात् तथाचविश्वतैजसप्राज्ञभेदेनत्रिविधंजीवमुक्त्वाचतुर्थंब्रह्मोपदिष्टमेषसर्वेश्वरइत्यादिनासविज्ञेयइत्यंतेनग्रंथेन तथाचयथावृक्षात्मनै कत्वंपत्रपुष्पफलाद्यात्मनाचनानात्वमितिविशिष्टमेकमेवब्रह्म तथाचश्रुतिः आपोवाइदंसर्वंविश्वाभूतानीत्युपक्रम्यभूर्भुवःसुवरापओमितिअबाख्यस्यजगत्कारणस्यओमर्थत्वमाह नततोन्यद्दर्शयतीत्या हमित्रंवरुणंचेति वरुणशब्देनापःमित्रशब्देनसूर्यः ताभ्यांसगुणनिर्गुणेउच्येते तथाचवरुणएवास्तिनतुमित्रइति॥ २८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुघटादालोकइवज्ञेयान्मायाशबलात्प्रकाशरूपंज्ञानमन्यन्नतुनयोर्गुणगुणिभावोयुज्यतइत्याशंक्याह ज्ञानंज्ञेयमिति सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेतिपूर्वप्रक्रांतंब्रह्मभृगुणावरुणोऽधीहिभगवोब्रह्मेतिपृष्टोयतोवाइ
मानिभूतानिजायंतेइत्यादिनाब्रह्मलक्षणमुक्त्वाहतद्विजिज्ञासस्वतद्ब्रह्मेतीतितस्यैवज्ञेयत्वमुक्तं अतोज्ञानवदेवब्रह्म प्रकाशमात्रस्यजगज्जन्मादिहेतुत्वायोगात् तस्माज्ज्ञेयान्निष्कष्टंनिष्कलंज्ञानंनास्तिकिंतुज्ञे
यमेवास्ति ननुएकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचंद्रवदितिश्रुतेःप्रकाशस्यपृथक्त्वेतस्योपाधिमालिन्याज्जीवेष्वल्पत्वमुपाधेःस्वच्छत्वाच्चेश्वरेपूर्णत्वमित्यज्ञोजीवोज्ञईश्वरइतितयोर्विभागोयुज्यते अन्यथाजीवे
शयोस्तुल्यज्ञानतास्यात् मृद्घटयोरिवतुल्यगंधतेत्याशंक्याह अज्ञोज्ञइति अज्ञत्वज्ञत्वेतयोःस्वाभाविकेएवनत्वौपाधिके प्रमाणाभावात् तस्मान्नकेवलःप्रकाशःपृथगस्ति ननुतदैक्षतबहुस्यांप्रजायेयेतिकल्पा
दौईश्वरोजीवादृष्टानुरोधात्स्रष्टव्यंसर्वमीक्षतेऽतएवसर्वज्ञः शुद्धस्तुयत्रनान्यत्पश्यतिनान्यच्छृणोतिसभूमायोवैभूमातत्सुखंअथयत्रान्यत्पश्यतितदल्पंअथयदल्पंतन्मर्त्यमितिचतयोर्भेदःश्रुतइत्याह कस्त

ज्ञानंज्ञेयंतथाज्ञोऽज्ञःकस्तपाअतपास्तथा॥सूर्यादःसूर्यइतिचविद्याविद्येतथैवच॥ २९॥

पाइति यएकोभूमानंदःसएवतपाःआलोचनकर्ताआकाशाख्यः तथाचश्रुतिः यद्वावकंतदेवखंयदेवखंतदेवकमितिकखयोरभेदमुक्त्वोपसंहरतिप्राणंचहास्मैतदाकाशंचोचुरिति तत्रप्राणस्यविजानाम्यहं
प्राणोब्रह्मेतिवदतोपकोसलेनप्रागेवज्ञातत्वादाकाशाख्यकारणब्रह्ममात्रपरोयंवाक्यसंदर्भइत्यवसीयते ननुसगुणब्रह्मपरैवोपकोसलविद्यातत्रतद्युक्तमेव निर्गुणविद्याधिकारेतु अतपाःनिर्गुणः सूर्यादःसूतेविश्व
मितिसूर्योमायावीतमत्तीतिसूर्यादःसएवसूर्योपिमायावेशादितितापनीयेश्रूयते ईश्वरग्रासस्तुरीयइतिमाययाह्यन्यदिवेतिचेति तस्मादस्तीश्वरात्पृथङ्निष्कलइत्याशंक्याह अतपाःसूर्यादःसूर्यइतिचेति एक
स्मिन्निर्गुणेसगुणादत्वंसगुणस्रष्टृत्वंचनयुज्यतेविरोधात् नहिकाष्ठादस्यवह्नेःकाष्ठोपादानत्वंघटते कूर्मांगवन्निर्गुणात्सगुणस्याविर्भावतिरोभावावेवभवतइतिचेत्तस्यैवतर्हिसगुणत्वापत्तेः श्रुतिस्तुसुषुप्तिसमा
धिकालिकसुखप्रशंसामात्रपरेतिद्रष्टव्यं ननुयत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदितिविद्यावस्थायांद्वैतदर्शनंनिषेधति यत्रहिद्वैतमिवभवतितदितरइतरंपश्यतीत्यविद्यावस्थायांद्वैतदर्शनमितिवदंतीकथमु
पचारान्नेया तस्मादस्तिसगुणात्सद्वयादद्वयमन्यत् रज्जूरगवत्तुतत्रेश्वरस्योदयलयावितिनोक्तदोषइत्याशंक्याह विद्याविद्येइति उपासनैवविद्यातदभावोऽविद्या तत्रापिदेहमिवकृत्स्नंब्रह्माडंस्वरूपादनन्य
त्वेनपश्यतीतिनोक्तश्रुतिविरोधइतिभावः॥ २९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुज्ञातृज्ञानज्ञेयात्मकत्रिपुटीभानमविद्यातद्भानंविद्येतिहि उदाहृतश्रुत्योरर्थोनत्वदुक्तइत्याशंक्याह वेद्यावेद्यमिति वेद्यविषयाहिविद्यानावेद्यविषयाभवितुमर्हति नचत्रिपुट्यभानेवेद्यविषयत्वमस्तिविद्यायाः वदतोव्याघातात् वेद्यंचब्रह्मैव आत्माद्रष्टव्यःसोन्वेष्टव्यःसविजिज्ञासितव्यइत्यादिश्रुतिभ्यः यच्चावेद्यंतद्ब्रह्म अतएवच्छांदोग्येसत्यकामःसत्यसंकल्पआत्मावेद्यत्वेनश्रूयते यआत्माऽपहतपाप्माविजरोविमृत्युर्विशोकोविजिघत्सोपिपासःसत्यकामःसत्यसंकल्पःसोन्वेष्टव्यःसविजिज्ञासितव्योयस्तमात्मानमनुविद्यविजानातिससर्वांश्चलोकानाप्नोतिसर्वांश्चकामानिति अप्रियवेत्तेवभवतिविनाशमेवापीतोभवतीतिमूर्च्छामरणदृष्टांतेनसुषुप्तंचानिंदितं त्रिपुट्याअभावान्निर्विकल्पकज्ञानान्मुक्तिरितिचेत्सर्वेपिसुषुप्तौतादृशाःसंतीतिव्यर्थंसाधनं सुषुप्तिसमाध्योर्भेदापादनंपरिभाषामात्रं अनुभूयमानस्यत्रिपुट्यभावस्योभयत्रतुल्यत्वादतोवेद्यमेवब्रह्मनत्ववेद्यं ननुवेद्यंचेद्ब्रह्मैवनभवतिघटादिवदनात्मत्वाज्जडत्वाच्च आत्माहिब्रह्मज्ञानमात्ररूपश्च अयमात्माब्रह्म सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेत्यादिश्रुतिशतेभ्यः अतःस्वाभाविकानांदेहादिधर्माणांस्थूलत्वादीनांयोगजधर्माणामणुत्वादीनांचव्यभिचारिणांव्युदासेनाऽस्थूलमनणुइत्यादिवाक्येभ्यःसर्वदृश्यधर्मशून्यमक्षरंप्रत्यक्त्वंप्रतिपत्तव्यमित्याशंक्याह अचलंचलमिति द्विविधंहिब्रह्मणिधर्मजातंश्रूयतेऽचलंचलंच तत्रापहतपाप्मत्वादिसत्यसंकल्पत्वांतमचलं अणुत्वस्थूलत्वादिकंयत्प्रसादाद्योगिनामपिवर्ततेतदस्यानित्यमिति नहिसत्यसंकल्पोप्यणुःस्यामितिध्यायन्स्थूलत्वेनरोद्धुंशक्योनापिस्थूलःस्यामितिध्यायन्नणुत्वेन नहियुगपत्तद्द्वयंसंभवतिपरस्परविरोधात् तस्माद्यथाउच्छ्रायपरिणाहादयोवृक्षधर्माएवंसुरभित्वमधुरत्वकषायत्वादयःपरंपरयावृक्षगताअपिपुष्पफलशलाटूना

वेद्यावेद्यंतथाराजन्नचलंचलमेवच॥ अपूर्वमक्षयंक्षय्यमेतत्प्रश्नमनुत्तमम्॥ ३० ॥

मेवधर्मानतुवृक्षस्य अव्याप्यवृत्तित्वात्तेषां तथासत्यसंकल्पादयोऽचलाब्रह्मधर्माःस्थूलत्वाणुत्वादयस्तुतेनसमरसीभूतस्यशक्त्यंशजातस्याऽतस्तन्निषेधोब्रह्मणियुज्यतएव वृक्षेसौरभादेरिवस्वाश्रयतादात्म्येनतत्रतत्प्रसक्तेरित्यर्थः किंचाऽऽत्मैवचेद्ब्रह्मतर्हिशास्त्रस्यवैयर्थ्यं नित्यापरोक्षत्वात्तस्य तद्गुणानामपिज्ञानैश्वर्यादीनांसर्वदैवभानापत्तेश्च नहिमणिबुद्ध्यापिस्पृष्टःस्फुलिंगोनदहतीत्यस्यतोदेहबुद्ध्यागृहीतोपिस्वाभाविकंधर्मंप्रकाशयेदेवतस्मादयमात्माब्रह्मेतिममात्माभद्रसेनइतिवदुपासनार्थमौपचारिकोऽभेदइत्याशयेनाह अपूर्वमिति उपास्तेःप्रागविज्ञातं उपास्यात्तुकीटभृंगन्यायेनप्राप्तुंशक्यमित्यर्थः ननूपास्त्यासाध्यस्यमोक्षस्यकथंनित्यतास्यात् नित्यश्चमोक्षः क्रियासाध्यस्यानित्यत्वंचसर्वसिद्धमित्याशंक्याह अक्षयंक्षय्यमिति क्षययोग्यमपिनचपुनरावर्ततइतिशास्त्रबलादक्षयमेव नहिशास्त्रीयेर्थेयुक्तिःसंक्रमतेयेनक्रियासाध्यत्वादनित्यत्वंमोक्षस्यानुमीयेत नहिभस्मीभूतेभ्यःसोमाज्यपयःप्रभृतिभ्यःस्वर्गोत्पत्तौशास्त्रादृतेकिंचिन्मानमस्ति तस्मादेतत्प्रश्नजातंश्रुत्युपष्टब्धमनुत्तमंयुक्तिमत्तरं नह्यात्यंतिकंकैवल्यंपाषाणकल्पंनैरात्म्यवादादनतिरिच्यमानंपुरुषार्थोभवत्यपित्वात्यंतिकंसत्यसंकल्पत्वादिकमेव लोकेपिनहिकश्चित्सुषुप्तिंपुरुषार्थत्वेनोपैत्यपितुस्त्र्यादिभोगमेव तत्सामान्याद्वेदेपिपुरुषार्थभूतस्यार्थस्यनिर्णयःकर्तव्यः तस्मादव्यक्तमेवमुख्यंब्रह्मनतुततोन्यन्निष्कलंनामशून्यकल्पंकिंचिदस्तीतिसिद्धं ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अथान्वीक्षिक्यासहितायाश्चतुर्विंशतिप्रश्नाः श्रवणानंतरं ॥३१॥३२॥ घृतमिवेतिप्रश्नानांश्रुतिसारत्वेनगहनत्वमुक्तं ॥ ३३ ॥ परिशेषंश्रुतेर्वाक्यशेषभूतंतर्कं मथ्नामिश्रुतिमुपक्रमोपसंहारैकरूप्यादिना तात्पर्यलिंगषट्केनपरिभावयामि युक्तिमपिसाधकबाधकतर्कबलेनालोडयामि परामान्वीक्षिकींश्रुतिदर्शितांयुक्तिं ॥३४॥ चतुर्थींत्रयींवार्तांदंडनीतिंचापेक्ष्य सांपरायिकीमोक्षायहिता हेराजशार्दूलहेज नक उदीरितातुभ्यं साविश्वावसुनिकटेप्युक्तेत्यर्थः गतग्रंथेनपंचविंशात्पंचविंशःशारीरस्तमधिकृत्यस्थिता ॥ ३५ ॥ उक्तप्रश्नानामुत्तराणिवक्तुमुपोद्घातयति अथेति ॥ ३६ ॥ विश्वेति अव्यक्तमितिच्छेदः भूतभव्यरूपंयद्भयंसंसारस्तत्करोतीतिभूतभव्यभयंकरं ॥ ३७ ॥ अविश्वोनिष्कलस्तथेतिगौडपाठःप्रामाणिकः आत्मेत्येवोपासीतेत्यत्रोक्तस्योपास्यस्यात्मनस्तदेतत्प्रेयःपुत्रात्प्रेयोवित्तात्प्रेयोन्यस्मात्सर्वस्मा दंतरतरंयदयमात्मेतिसर्वांतरत्वमयमितिप्रत्यगनन्यत्वंचोक्तं तदन्यस्यचविश्वस्यसयोन्यमात्मनःप्रियंब्रुवाणंब्रूयात्प्रियंतरोत्स्यतीतिशोकहेतुत्वमुक्तं अतःपौर्वापर्यपर्यालोचनाद्दुःखदाविश्वा तदन्योऽविश्वोनि ष्कलआत्मेतिसिद्धं इदंसर्वंयदयमात्मेतिबाधायांसामानाधिकरण्यंयोयंस्थाणुःसपुमानितिवत् आत्मविदःसार्वात्म्योक्तिरपिबाधकालीनानुभवानुसंधानमात्रमितिज्ञेयं यदुक्तंयदेषआकाशआनंदोनस्या

अथोक्तश्चमहाराजराजागंधर्वसत्तमः॥ पृष्टवाननुपूर्वेणप्रश्नमर्थवदुत्तमम् ॥ ३१ ॥ मुहूर्तमृष्यतांतावद्यावदेवंविचिंतये॥ बाढमित्येवकृत्वाचतूष्णींगंधर्वआ स्थितः॥३२॥ ततोनुचिंतयमहंभूयोदेवींसरस्वतीम्॥ मनसासचमेप्रश्नोदध्नोघृतमिवोद्धृतम्॥३३॥ तत्रोपनिषदंचैवपरिशेषंचपार्थिव॥ मथ्नामिमनसाताततद्दृ ष्ट्वाचान्वीक्षिकींपराम्॥३४॥ चतुर्थींराजशार्दूलविद्यैषासांपरायिकी॥ उदीरितामयातुभ्यंपंचविंशादधिष्ठिता॥३५॥ अथोक्तस्तुमयाराजन्राजाविश्वावसु स्तदा॥ श्रूयतांयद्भवानस्मान्प्रश्नंसंपृष्टवानिह॥३६॥ विश्वाविश्वेतियदिदंगंधर्वेंद्रानुपृच्छसि॥ विश्वाव्यक्तंपरंविद्याद्भूतभव्यभयंकरम्॥३७॥ त्रिगुणंगुणक र्तृत्वाद्विश्वान्योनिष्कलस्तथा॥अश्वश्चाश्वाचमिथुनमेवमेवानुदृश्यते॥३८॥ अव्यक्तंप्रकृतिंप्राहुःपुरुषेतिचनिर्गुणम्॥ तथैवमित्रंपुरुषंवरुणंप्रकृतिंतथा॥३९॥ ज्ञानंतुप्रकृतिंप्राहुर्ज्ञेयंनिष्कलमेवच॥अज्ञश्चज्ञश्चपुरुषस्तस्मान्निष्कलउच्यते॥४०॥

दित्याकाशानंदयोःसामानाधिकरण्याद्गुणगुणिभावेनाभेदइतितत्राह अश्वश्वे ति मिथुनमश्वाश्वश्चेतिद्वयमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ अव्यक्तंस्त्रीरूपांप्रकृतिं पुरुषंपुंरूपंरेतःसिचं यस्यप्रतिबिंबंप्राप्यप्रकृतिःसर्वंकरोतिसबिंबभूतोऽन्योनिष्कलइत्यर्थः श्रुत्यर्थस्तु आकाशेइतिसप्तमी तेनयदि कारणेआनंदोनस्यात्तर्हिकार्येसुतरांनस्यादित्याधाराधेयभावश्चकारणानंदयोःसर्वत्रश्रूयतइतिनगुणगुणिभावेनतयोःसंबंधः आनंदंब्रह्मणोविद्वानितिषष्ठ्यपिराहोःशिरइतिवदौपचारिकीवाबोध्या ब्रह्मणइ तिपदंब्रह्मवित्परंवाकर्तव्यं यत्तूक्तं आपोवाइदंसर्वमित्यादिश्रुतेर्वरुणएवास्तिनमित्रः मांडूक्योक्तंसर्वेश्वरत्वादिकमपितुरीयान्वय्येवेतितत्राह तथैवेति उदाहृताश्रुतिःकारणमात्रपरानतुशुद्धंनिषेधतीति नत थामांडूक्यश्रुतंसर्वेश्वरत्वादिकंतृतीयमानंदमयंप्रकृत्यश्रूयमाणंचतुर्थनिष्कलपरतयानेतुंशक्यमतोस्तिवरुणादन्योमित्रइत्यर्थः ॥ ३९ ॥ यत्तूक्तंप्रकाशमात्रस्यजगज्जन्मादिहेतुत्वंनसंभवतीतिज्ञानवदेवब्रह्मे तितत्राह ज्ञानंतुप्रकृतिमिति यत्तादृशंजगज्जन्माद्युपयोगिज्ञानंतन्मायावृत्तिरूपत्वात्प्रकृतिरेव सत्त्वधर्मोहिज्ञानमितिसांख्यप्रसिद्धिः यत्तुतेनज्ञानेनप्रमाणवृत्तिरूपेणजन्यतेतत्प्रमाणफलभूतंप्रमारूपंज्ञानं वेदांतेषुज्ञेयमित्युच्यते यथोक्तं परागर्थप्रमेयेषुयाफलत्वेनसंमता संवित्सैवेहमेयोर्थोवेदांतोक्तिप्रमाणतइति तच्चज्ञेयस्वरूपंज्ञानंनिष्कलंसत्यंज्ञानमित्यादिश्रुतिविषयइत्यर्थः यत्तुज्ञत्वाज्ञत्वेईशजीवयोःस्वा भाविकेतन्निरस्यति अज्ञेति ज्ञाज्ञौनिष्कलमेवब्रह्मेत्यर्थः कार्योपाधिरयंजीवःकारणोपाधिरीश्वरइतिब्रह्मण्यौपाधिकौजीवेशभावौश्रूयेतेतेनोपाध्यपगमेतावुभावपिनिष्कलमेवब्रह्मेतिभावः ॥ ४० ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यत्त्वानंदाकाशयोरभेदबोधकंवाक्यमुदाहृतंयद्वावकंतदेवखमितितत्प्रकरणिनःसगुणस्यस्तुतिमात्रमित्याशयेनाह कइति कआनंदः तपाःअव्यक्तं तौचक्रमेणपुंप्रकृतीइत्यर्थः यत्तूक्तं अतपाःसूर्यादिःसूर्य इतिकूर्मांगवन्निर्गुणात्सगुणस्याविर्भावतिरोभावावितिचेन्निर्गुणस्यापिसगुणत्वापत्तिरितितत्राह अतपानिष्कलइति निष्कलस्यरज्जूरगवत्सगुणलयोदयाधिष्ठानत्वमतोननिष्कलत्वव्याघातइत्यर्थः ॥४१॥ ननुनिष्कलस्यवेद्यत्वंनयुज्यते त्रिपुट्याअभानादित्युक्तमतआह तथैवेति यदज्ञानंपुरुषार्थप्रतिबंधकंतदवेद्यं यदाचर्मवदाकाशंवेष्टयिष्यंतिमानवाः तदादेवमविज्ञायदुःखस्यांतोभविष्यतीतिश्रुत्याआत्मा ज्ञानस्यतथात्वादात्मैववेद्यः प्रधानंतुपरिशेषादवेद्यमेव तद्भेदनंचमनोनाशादेवेति नतत्रत्रिपुटीभानप्रसक्तिरस्ति तथाचश्रुतिः तावन्मनोनिरोद्धव्यंहृदियावत्क्षयंगतं एतज्ज्ञानंचध्यानंचशेषोन्योग्रंथविस्त रइति अन्यथाघटादिवदनात्मत्वंजडत्वंस्थौल्यादिमत्त्वंचब्रह्मणःस्यात् तथाचअयमात्माब्रह्मविज्ञानमानंदंब्रह्म अस्थूलमनणुइत्यादिश्रुतिविरोधः नन्वसतिबाधकेतासामौपचारिकत्वंवक्तुंयुक्तं यद्वा अय मात्मेत्युपास्त्यर्थंगौणंसामानाधिकरण्यं छांदोग्येसगुणस्यैववेद्यत्वलक्षणोपास्यत्वश्रवणात् विदेरुपास्त्यर्थत्वस्यापियोवायुंदिशांवत्संवेदेत्यादौसर्वत्रप्रसिद्धेश्चेत्याशंक्याह तथैवेति यदावृतंतद्वेद्यं आवरणं चसत्येनमलेनदर्पणादेर्दृष्टमसत्येनोरगेणरज्ज्वादेश्च पक्षद्वयेपिप्रत्यगात्मैववेद्योनत्वनात्मातटस्थईश्वरोजडत्वापत्तेरितिनात्मब्रह्मणोरभेदोगौणः अथागौणोप्यभेदउपास्तिसाध्यइत्यपिन छांदोग्येएवसोन्वे ष्टव्यइत्यात्मन्यन्वेषणविध्याक्षिप्तस्यावरणस्यानुवादेनैतंब्रह्मलोकंनविंदत्यनृतेनहिप्रत्यूढाइत्यनृतत्वविधानात् ब्रह्माभिन्नंलोकंब्रह्मलोकमात्मानं अतोऽनृताज्ञानमात्रापनोदेनब्रह्मवेद्यमेवनतूपास्यं अव्य

कस्तपाअतपाःप्रोक्तःकोसौपुरुषउच्यते॥ तपास्तुप्रकृतिंप्राहुरतपानिष्कलःस्मृतः ॥ ४१ ॥ तथैवावेद्यमव्यक्तंवेद्यःपुरुषउच्यते ॥ चलाचलमितिप्रोक्तंत्वयातद पिमेश्रृणु ॥ ४२ ॥ चलांतुप्रकृतिंप्राहुःकारणंक्षयसर्गयोः ॥ आक्षेपसर्गयोःकर्तानिश्चलःपुरुषःस्मृतः॥ ४३ ॥ तथैववेद्यमव्यक्तमवेद्यःपुरुषस्तथा ॥ अज्ञावुभौ ध्रुवौचैवअक्षयौचाप्युभावपि॥ ४४

क्तंत्ववेद्यं तुच्छत्वात् ॥ ४२ ॥ यत्तूक्तंवृक्षदृष्टांतेनज्ञानैश्वर्यादीनांसत्त्वंस्थूलत्वादीनांनिषेधश्चविशिष्टेब्रह्मणियुज्यतइतितत्राह चलामिति चलाप्रकृतिरचलःपुरुषइतितयोःपरिणामित्वकूटस्थत्वादिकृतवि शेषात्पारमार्थिकतादात्म्यायोगेनब्रह्मणिप्राकृतानांज्ञानैश्वर्यस्थौल्यादीनामाध्यासिकतादात्म्येनप्रसक्तानांमुख्यवृत्त्यैवनिषेधोयुज्यतइतिभावः प्रकृतिर्विक्रियमाणाजगल्लयोदयकर्त्री पुरुषस्त्वविक्रियमा णएवतत्कर्तेतिश्लोकार्थः ॥ ४३ ॥ यद्यपिशास्त्रतोऽवेद्यमव्यक्तंवेद्यःपुरुषइत्युक्तंतथापिवस्तुस्वभावतोवेद्यमव्यक्तंदृश्यत्वात् अवेद्यःपुरुषोऽदृश्यत्वादितितत्त्वमाह तथैवेति यत्त्वात्माचेद्ब्रह्मतर्हितस्यनित्या परोक्षतयातज्ज्ञानफलंसार्वज्ञ्यंसर्वस्यैवस्यादितितत्राह अज्ञाविति यथाप्रकृतिर्जडत्वात्स्वात्मानंनजानात्येवंनिष्कलात्मापिस्वात्मनिवृत्तिविरोधात्स्वात्मानंनजानात्यतउभावप्यज्ञौ आत्मनोनित्यापरोक्ष त्ववादास्तूदासीनबोधरूपतयानतुवृत्तिविषयतया यौहिसोपाधीजीवेशौज्ञातृज्ञेयौतावधिकृत्यजीवस्यात्मज्ञानंतज्ज्ञानात्सार्वज्ञ्यमितिचोच्यते निष्कलज्ञानस्यतुसार्वज्ञ्यफलकत्वंयोवेदनिहितंगुहायांपरमे व्योमन् सोश्नुतेसर्वान्कामान्सहेतिश्रूयमाणंनांतरीयकमितिज्ञेयं ईशज्ञानस्यचंद्रशाखान्यायेनतत्रोपलक्षणत्वात् तस्मादुपलक्षणस्येश्वरस्याज्ञानादज्ञातंब्रह्मेतिनापूर्वत्वव्याहतिस्तज्ज्ञानस्येतिभावः ध्रुवा वनादी अक्षयौपरिणामिनित्यत्वाद्व्यवहारापेक्षयाप्रकृतिरपिनित्यापुरुषस्त्वसाध्यत्वादेवनित्यइति ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यत्तुसाध्योपिमोक्षः शास्त्रबलान्नित्योभवतीतितत्राह अजौनित्याविति द्वित्वमविवक्षितं तद्यथेहकर्मचितोलोकःक्षीयतएवमेवामुत्रपुण्यचितोलोकःक्षीयतइतिश्रुत्यायत्कृतकंतदनित्यमितितर्कोपगृहीत
याकर्मफलंनिंदित्वातद्यइहात्मानमनुविद्यव्रजंत्येतांश्चसत्यान्कामांस्तेषांसर्वेषुलोकेषुकामचारोभवतीतिविधीयमानमात्मज्ञानमुपासनारूपंचेत्तस्यकर्मांतःपातित्वाद्यथैवकर्मनिंदा अकर्मरूपस्यान्यस्यतत
उत्कृष्टविधेयस्याभावात् यद्येतदपिवाक्यमुपासनापरमित्यायहस्तदाऽथयएषसंप्रसादोस्माच्छरीरात्समुत्थायपरंज्योतिरुपसंपद्यस्वेनरूपेणाभिनिष्पद्यतएषआत्मैतदमृतमभयमेतद्ब्रह्मेतिवाक्यमात्मविद्या
परंद्रष्टव्यं संप्रसादःसुषुप्ताभिमानीप्राज्ञः यंप्रकृत्यमांडूक्येएषसर्वेश्वरइत्यादिश्रूयते सपरंज्योतिःशब्दितं निष्कलमुत्तमंपुरुषंज्ञात्वास्वेनैश्वरेणरूपेणसंयुज्यतेएतदेवपरंज्योतिरमृतादिरूपमितिश्रुत्यर्थः तेनय
दकर्मफलंतदजंतदेवचनित्यमित्यर्थः ॥ ४५ ॥ एवंचतुर्विंशत्याप्रश्नैःश्रुतिबलेनप्रत्युत्थितस्यश्रुतिबलेनैवोत्तरंदत्तं इदानीमान्वीक्षिक्याकेवलतर्कबलेनप्रत्यवस्थितस्यतर्कबलेनैवोत्तरंवक्तुमुपक्रमते अक्षय
त्वादितिसार्धेन यत्तुनित्यःस्वर्गउपास्तिसाध्यःपुरुषार्थोनकैवल्यंपाषाणकल्पंनैरात्म्यवादानतिरेकादितितत्राह यतःप्रजननेऽक्षयत्वादजमत्राव्ययमाहुरितियोजना प्रकृष्टंजननमस्येतिप्रजननंतस्मिन्ननि
त्यस्वर्गे ल्यब्लोपेपंचमी अक्षयत्वंपरोक्तंश्रुत्वाअक्षपादादयआचार्याअत्रव्यवहारेयदजमाकाशादितदेवाव्ययमित्याहुः जायमानस्यघटादेर्व्ययोहिप्रत्यक्षस्तद्वत्पराभिमतस्यमोक्षस्यापीत्यर्थः नह्यागम

अजौनित्यावुभौप्राहुरध्यात्मगतिनिश्चयात् ॥ ४५ ॥ अक्षयत्वात्प्रजननेअजमत्राहुरव्ययम् ॥ अक्षयंपुरुषंप्राहुःक्षयोह्यस्यनविद्यते ॥ ४६ ॥
गुणक्षयत्वात्प्रकृतिःकर्तृत्वादक्षयंबुधाः ॥ एषातेन्वीक्षिकीविद्याचतुर्थीसांपरायिकी ॥ ४७ ॥

शतेनापिवस्तुस्वभावोन्यथयितुंशक्यतेइतिभावः पूर्ष्वष्टसुवसतीतिपुरुषस्तमक्षयंप्राहुः नतुपुरामक्षयत्वंयुक्तं तथाचकैवल्यमेवमुक्तिर्नत्वैश्वर्यंतारतम्यग्रस्तत्वेनकार्यत्वेनपरतंत्रत्वेनचतस्यापिदुःखरूपत्वादि
तिभावः ॥ ४६ ॥ नन्वस्मदीयामोक्षिणोऽप्राकृतेषुलोकेषुस्थिताःप्रतिपदमभिनवंदेहेंद्रियादिकमुपादायभगवदाराधनंवास्रयादिभोगंवाकुर्वंत्यतोनतेषांप्रकृतिलयेपिप्रलयोनापिजराद्याघातोऽतस्तेषांप्रवा
हनित्यमैश्वर्यं तथाचश्रीधरस्वामिभिर्वेदस्तुतिटीकायामुदाहृतमुपनिषद्वाक्यंयंसर्वेदेवानमंतिमुमुक्षवोब्रह्मवादिनश्चमुक्ताअपिलीलयाविग्रहंकृत्वायंभजंतेइतितद्भाष्यंचोदाहृतमित्याशंक्याह गुणक्षयत्वादि
तिगुणानांक्षयवत्त्वादित्यर्थः अप्राकृतेषुलोकेषुसत्त्वादयोगुणाःसंतिनवा अंत्येनामांतरेणकैवल्यमेवतत् आद्येप्रलयकालेगुणसाम्यावस्थायांगुणकार्यत्वात्तेषामपिक्षयोऽवश्यंभावी अथतेषामनादित्वान्न
क्षयइतितत्राह प्रकृतिःकर्तृत्वादिति काकाक्षिवदयंहेतुरुभयत्रापिसंबध्यते प्रकरोतीतिप्रकृतिरितिव्युत्पत्तेस्तेषामकार्यत्वेप्राकृतत्वमेवनस्यात् नचेष्टापत्तिः ब्रह्मव्यतिरिक्ताप्राकृतवस्त्वंतरकल्पनेप्रमाणाभा
वात् अतोन्यदार्तमितिश्रुत्यातन्नित्यत्वकल्पनाबाधाच्चेत्यर्थः यत्त्वैश्वर्यंप्रवाहनित्यमितितत्राह कर्तृत्वादक्षयमिति सहीदमन्नंपुनःपुनर्जनयतीतिश्रुत्याभावनाज्ञानकर्मभिः पुनःपुनर्जायमानस्यभोग्य
स्याक्षयत्वमुक्तं नचभोगभूमौतानिसंतितस्मादप्राकृतेषुलोकेभोग्यस्याक्षयत्वंनयुज्यते कर्मभूमौसाधितस्यतस्यक्षयावश्यंभावाद्भोगभूमौचानुष्ठानाभावादितिसिद्धं श्रीधरस्वामिभिरुदाहृतयोःश्रुतितद्भा
ष्ययोस्तुयोगसिद्धजीवन्मुक्ताभिप्रायेणाप्युपपत्तिरितिनाप्राकृतलोककल्पनंयुक्तमिति उपसंहरति एषेति उक्तेतिशेषः ॥ ४७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विद्योपेतमान्वीक्षिक्याविद्ययासहितंधनंऋचःसामानियजूंषि साहिश्रीरमृतासतामितिश्रुतेःश्रीशब्दितावेदविद्याधनंतांसोपपत्तिकांसंपाद्य श्रवणमननेकृत्वेतिभावः कर्मणागुरूपसदनादिनायत्नेन सर्वेवे
दानित्यकर्मणिएकांतदर्शनाविज्ञेयाइत्यर्थः ॥ ४८ ॥ एतेवियदाद्याःयस्मिन्नधिष्ठानेजायंतेलीयंतेचतंवेदार्थंवेदप्रतिपाद्यंवेद्यमात्मानंयेनजानंतितेयतश्च्युताभवंतितन्नित्यमितिपूर्वानुषंगः॥ ४९ ॥५०॥ वि
ष्ठांविष्ठासमंमंडंपश्येतननतुघृतंमंडंवाशुद्धं ॥ ५१ ॥ अवेद्यंप्रकृतिः वेद्यंब्रह्म योवेदविन्नविंदतिनलभतेनापरोक्षीकरोति ॥ ५२ ॥ यथायेनदर्शनेन ॥ ५३ ॥त्रयींकर्मकांडोक्तंधर्मंक्षयंक्षयवंतंपरित्यज्य अक्ष
यंधर्मंयोगं ॥ ५४ ॥ पश्यतेदृश्यते कर्मणितङ् आत्मेतिशेषः शुद्धस्त्वंपदार्थोयदाप्रत्यहंदृश्यतेतदावाक्यजज्ञानेनकेवलीभूतस्त्यक्ताविद्यः षड्विंशंतत्पदार्थं ॥ ५५ ॥ तत्त्वमसीतिवाक्यार्थमेवाह शाश्वतईश्व

विद्योपेतंधनंकृत्वाकर्मणानित्यकर्मणि ॥ एकांतदर्शनावेदाःसर्वेविश्वावसोस्मृताः ॥ ४८ ॥ जायंतेचम्रियंतेचयस्मिन्नेतेयतश्च्युताः ॥ वेदार्थंयेनजानंतिवेद्यं
धर्वसत्तम ॥ ४९ ॥ सांगोपांगानपियदियश्चवेदानधीयते ॥ वेदवेद्यंनजानीतेवेदभारवहोहिसः ॥ ५० ॥ योघृतार्थीखरीक्षीरंमथेद्गंधर्वसत्तम ॥ विष्ठांतत्रानुप
श्येतनमंडंनचवैघृतम् ॥ ५१ ॥ तथावेद्यमवेद्यंचवेदविद्योनविंदति ॥ सकेवलंमूढमतिर्ज्ञानभारवहःस्मृतः ॥ ५२ ॥ द्रष्टव्योनित्यमेवैतौतत्परेणांतरात्मना ॥ यथा
स्यजन्मनिधनेनभवेतांपुनःपुनः ॥ ५३ ॥ अजस्रंजन्मनिधनंचिंतयित्वात्रयीमिमाम् ॥ परित्यज्यक्षयमिहअक्षयंधर्ममास्थितः ॥ ५४ ॥ यदानुपश्यतेत्यंतमहन्य
हनिकाश्यप ॥ तदासकेवलीभूतःषड्विंशमनुपश्यति ॥ ५५ ॥ अन्यश्चशाश्वतोव्यक्तस्तथान्यःपंचविंशकः ॥ तस्यद्वावनुपश्येतांतमेकमितिसाधवः ॥ ५६ ॥ तेनैत
न्नाभिनंदंतिपंचविंशकमच्युतम् ॥ जन्ममृत्युभयाद्योगाःसांख्याश्चपरमैषिणः ॥५७॥ ॥ विश्वावसुरुवाच ॥ ॥पंचविंशंयदेतत्तेप्रोक्तंब्राह्मणसत्तम ॥ तथातन्न
तथाचेतितद्भवान्वक्तुमर्हति ॥५८॥ जैगीषव्यस्यासितस्यदेवलस्यमयाश्रुतम् ॥ पराशरस्यविप्रर्षेर्वार्षगण्यस्यधीमतः ॥ ५९ ॥ भृगोःपंचशिखस्यास्यकपिलस्य
शुकस्यच ॥ गौतमस्यार्ष्टिषेणस्यगर्गस्यचमहात्मनः ॥ ६० ॥ नारदस्यासुरेश्चैवपुलस्त्यस्यचधीमतः ॥ सनत्कुमारस्यततःशुक्रस्यचमहात्मनः ॥ ६१ ॥ कश्यपस्य
पितुश्चैवपूर्वमेवमयाश्रुतम् ॥ तदनंतरंचरुद्रस्यविश्वरूपस्यधीमतः ॥ ६२ ॥

रःपंचविंशकोजीवः तस्यतेनेनमूढेनद्वावनुदृश्येतां अत्रापिकर्मणितङ् संभावनायांलोट् पृथगिवसंभाव्येतेइत्यर्थः तमितिविधेयापेक्षयाएकत्वं तावुभावप्येकमभिन्नंवस्त्वितिसाधवोवेदांतनिष्ठाःसांख्याः
पश्यंति ॥५६ ॥तइति तेसांख्यायोगाश्च एतज्जीवेशाभेददर्शनं नाभिनंदंतीतिनापित्वभिनंदंत्येव तत्रसांख्याःस्पष्टमेवाभेदमाहुः योगाअपिमोक्षेपंचविंशंसर्वक्लेशशून्यंनिर्विशेषचिन्मात्रमुपगच्छंतस्तादृशं
चेश्वरंमन्वानास्तयोश्चनिर्विशेषयोर्विशेषकृतस्यभेदस्यायोगात्फलतोऽभेदमेवेच्छंतीतिभावः भयोद्वेगाइतिपाठेभयादुद्वेगोयेषांतेतथा अस्मिन्पक्षेसांख्यमतेएवायमभेदइत्यर्थः ॥ ५७॥पंचविंशंपंचविंश
स्यतत्त्वंयदच्युतत्वंत्वयाउक्तंतत्तथाउतनतथा अयंभावः यदिजीवत्वंसत्यंतर्हितस्येश्वरत्वंदुर्वचं नह्यागमोपिघटंपटयितुमीष्टेऽतस्तत्त्वमसीत्यभेदोगौणःस्यात् यद्यसत्यंतदाब्रह्मकांडस्याप्रामाण्यंबंधमोक्षा
द्यव्यवस्थाचेति ॥ ५८ ॥ यद्यप्येतद्बहुभ्यःश्रुतंतथापित्वय्येवममविश्वासोस्तीत्याह जैगीषव्यस्येत्यादिना ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥६३॥ प्रबर्हः श्रेष्ठः प्रगल्भोवक्ता ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ मंडमयंघृतमतिस्वाद्विइतिहिप्रसिद्धं॥६८॥ ६९॥ जीवतत्त्वंवक्तुमुपक्रमते अबुध्यमानामिति जडाप्रकृतिःपुंसाप्रकाश्यतेनतुपुमान्प्रकृत्या तेनजीवस्यबुद्ध्याद्यगोचरत्वेननिष्कलत्वमुक्तं ॥ ७०॥अनेनपंचविंशेनप्रतिबोधेनबोधप्रतिबिंबात्मना तत्तांप्रकृतिं प्रधानंप्रधीयतेऽस्मिंश्चितिच्छायेतियोगात्प्रधानसंज्ञांप्रवदंति एतेनचितिच्छायापन्नाबुद्धिरेवाहंप्रत्ययविषयइत्युक्तं यथाश्रुतिनिदर्शनात् एकएवतुभूतात्माभूतेभूतेव्यवस्थितः एकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचंद्रवदितिजलचंद्रदृष्टांतादित्यर्थः ॥७१॥ पश्यन्निति चिदाभासादन्यःसाक्षीपश्यन्जाग्र

दैवतेभ्यःपितृभ्यश्चदैतेयेभ्यस्ततस्ततः॥ प्राप्तमेतन्मयाकृत्स्नंवेद्यंनित्यंवदंत्युत ॥ ६३ ॥ तस्मात्तद्वैभवद्बुद्ध्याश्रोतुमिच्छामिब्राह्मण ॥ भवान्प्रबर्हःशास्त्राणांप्रगल्भश्चातिबुद्धिमान् ॥ ६४ ॥ नतवाविदितंकिंचिद्भवान्श्रुतिनिधिःस्मृतः ॥ कथ्यतेदेवलोकेचपितृलोकेचब्राह्मण ॥ ६५ ॥ ब्रह्मलोकगताश्चैवकथयंतिमहर्षयः ॥ पतिश्चतपतांशश्वदादित्यस्तवभाषिता ॥ ६६ ॥ सांख्यज्ञानंत्वयाब्रह्मन्नवाप्तंकृत्स्नमेवच ॥ तथैवयोगशास्त्रंचयाज्ञवल्क्यविशेषतः ॥ ६७ ॥ निःसंदिग्धंप्रबुद्धस्त्वंबुध्यमानश्चराचरम् ॥ श्रोतुमिच्छामितज्ज्ञानंघृतंमंडमयंयथा ॥ ६८ ॥ ॥ याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ कृत्स्नधारिणमेवत्वांमन्येगंधर्वसत्तम ॥ जिज्ञाससेचमांराजंस्तन्निबोधयथाश्रुतम् ॥ ६९ ॥ अबुध्यमानांप्रकृतिंबुध्यतेपंचविंशकः ॥ नतुबुध्यतिगंधर्वप्रकृतिःपंचविंशकम् ॥ ७० ॥ अनेनप्रतिबोधेनप्रधानंप्रवदंतितत् ॥ सांख्ययोगाश्चतत्त्वज्ञायथाश्रुतिनिदर्शनात् ॥ ७१ ॥ पश्यंस्तथैवचापश्यन्पश्यत्यन्यःसदानघ ॥ षड्विंशंपंचविंशंचचतुर्विंशंचपश्यति ॥ ७२ ॥ नतुपश्यतिपश्यंस्तु यश्चैनमनुपश्यति ॥ पंचविंशोभिमन्येतनान्योस्तिपरतोमम ॥ ७३ ॥ नचतुर्विंशकोग्राह्योमनुजैर्ज्ञानदर्शिभिः ॥ मत्स्यश्चोदकमन्वेतिप्रवर्ततप्रवर्तनात् ॥ ७४ ॥ यथैवबुध्यतेमत्स्यस्तथैषोप्यनुबुध्यते ॥ सस्नेहात्सहवासाच्चसाभिमानाच्चनित्यशः ॥ ७५ ॥ सनिमज्जतिकालस्ययदैकत्वंनबुध्यते ॥ उन्मज्जतिहिकालस्यसमत्वेनाभिसंवृतः ॥ ७६ ॥ यदातुमन्यतेन्योहमन्यएषइतिद्विजः ॥ तदासकेवलीभूतःषड्विंशमनुपश्यति ॥ ७७ ॥ अन्यश्चराजन्यवरस्तथान्यःपंचविंशकः ॥ तत्स्थानाच्चानुपश्यंतिएकएवेतिसाधवः ॥ ७८ ॥ तेनैतन्नाभिनंदंतिपंचविंशकमच्युतम् ॥ जन्ममृत्युभयाद्भीतायोगाःसांख्याश्चकाश्यप ॥ षड्विंशमनुपश्यंतःशुचयस्तत्परायणाः ॥ ७९ ॥

दादौपुंप्रकृत्योर्विवेकख्यातिकालेवापश्यन्सविकारंचतुर्विंशंपंचविंशंचपश्यति अपश्यन्सुषुप्त्यादौनिर्विकल्पकसमाधौचषड्विंशंपश्यति एतेनयःसाक्षीसएवसाक्ष्येणसंबद्धश्चेत्पंचविंशोभवतिसाक्ष्येणवियुक्तःषड्विंशइत्युक्तं ॥ ७२ ॥ षड्विंशस्याद्वतत्वंवदन्चतुर्विंशस्यात्मत्वंलोकायतसौगतसंमतंनिरस्यति पंचविंशइति ॥ ७३ ॥ नग्राह्यआत्मभावेनेतिशेषः ॥७४॥७५॥कालस्यकालेन एकत्वंषड्विंशादभेदं मज्जनोन्मज्जनेसंसारमोक्षौ समत्वेनज्ञातेनब्रह्मभावेन ॥ ७६ ॥ तमेवकालमाह यदेति अहंचिदात्मा एषोहमर्थादिरनात्मा ॥ ७७ ॥ प्रागुक्तंजीवेशयोरभेदंपरामृशति अन्यइति वरःषड्विंशः तत्स्थानादिति भावप्रधानोनिर्देशः वरस्यावराधिष्ठानत्वादित्यर्थः अवरस्यरज्जूरगवद्बाधेसतिवरएकएवेतिसाधवोनुभवंतीतिभावः ॥ ७८ ॥ तेनेतिसार्धश्लोकोव्याख्यातः ॥ ७९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८० ॥ अप्रतिबुद्धःप्रधानं बुध्यमानोजीवः बुद्धोब्रह्म ॥ ८१ ॥ धीफलमाह पश्येति पश्यंद्रष्टारं अपश्यंदृश्यं क्षेम्यंक्षेमायसाधु तत्त्वंदृग्दृश्ययोरन्यत्वंचनिर्विकल्पकतयायोनपश्येत्सएवकेवलंसाक्ष्ये णापिनिर्मुक्तमकेवलंसाक्षिरूपंपंचविंशंचिदाभासरूपं आद्यंजगत्कारणं परंमहदादिकार्यं अनेनयएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिश्रुतौब्रह्मपदेननिर्विशेषंसर्वपदेनकेवलादिकंचग्राह्यमितिदर्शितं

यदासकेवलीभूतःषड्विंशमनुपश्यति ॥ तदाससर्वविद्विद्वान्नपुनर्जन्मविंदति ॥ ८० ॥ एवमप्रतिबुद्धश्चबुध्यमानश्चतेनघ ॥ बुद्धश्चोक्तोयथातत्त्वंमयाश्रुतिनिदर्श नात् ॥ ८१ ॥ पश्यापश्यंयोनपश्येत्क्षेम्यंतत्त्वंचकाश्यप ॥ केवलाकेवलंचाद्यंपंचविंशंपरंचयत् ॥ ८२ ॥ ॥ विश्वावसुरुवाच ॥ ॥ तथ्यंशुभंचैतदुक्तंत्वयाविभो सम्यक्क्षेम्यंदैवताद्यंयथावत् ॥ स्वस्त्यक्षयंभवतश्चास्तुनित्यंबुद्ध्यासदाबुद्धियुक्तंमनस्ते ॥ ८३ ॥ ॥ याज्ञवल्क्यउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वासंप्रयातोदिवंसवि भ्राजवैश्रीमताद्दर्शनेन ॥ दृष्टश्चतुष्ट्यापरयाभिनंद्यप्रदक्षिणंममकृत्वामहात्मा ॥ ८४ ॥ ब्रह्मादीनांखेचराणांक्षितौचयेचाधस्तात्संवसंतेनरेंद्र ॥ तत्रैवतद्दर्शनंद र्शयन्वैसम्यक्क्षेम्यंयेपथंसंश्रितावै ॥ ८५ ॥ सांख्याःसर्वेसांख्यधर्मैरताश्चतद्वद्योगायोगधर्मैरताश्च ॥ येचाप्यन्येमोक्षकामामनुष्यास्तेषामेतद्दर्शनंज्ञानदृष्टम् ॥ ॥ ८६ ॥ ज्ञानान्मोक्षोजायतेराजसिंहनास्त्यज्ञानादेवमाहुर्नरेंद्र ॥ तस्माज्ज्ञानंतत्त्वतोन्वेषितव्यंयेनात्मानंमोक्षयेज्जन्ममृत्योः ॥ ८७ ॥ प्राप्यज्ञानंब्राह्मणात्क्ष त्रियाद्वावैश्याच्छूद्रादपिनीचादभीक्ष्णम् ॥ श्रद्धातव्यंश्रद्दधानेननित्यंनश्रद्धिनंजन्ममृत्यूविशेताम् ॥ ८८ ॥ सर्वेवर्णाब्राह्मणाब्रह्मजाश्चसर्वेनित्यंव्याहरंतेचब्रह्म ॥ तत्त्वंशास्त्रंब्रह्मबुद्ध्याब्रवीमिसर्वंविश्वंब्रह्मचैतत्समस्तम् ॥ ८९ ॥ ब्रह्मास्यतोब्राह्मणाःसंप्रसूताबाहुभ्यांवैक्षत्रियाःसंप्रसूताः ॥ नाभ्यांवैश्याःपादतश्चापिशूद्राःस र्वेवर्णानान्यथावेदितव्याः ॥ ९० ॥ अज्ञानतःकर्मयोनिंभजंतेतांतांराजंस्तेयथायांत्यभावम् ॥ तथावर्णाज्ञानहीनाःपतंतेघोरादज्ञानात्प्राकृतंयोनिजालम् ॥ ९१ ॥ तस्माज्ज्ञानंसर्वतोमार्गितव्यंसर्वत्रस्थंचैतदुक्तंमयाते ॥ तत्स्थोब्रह्मातस्थिवांश्चापरोयस्तस्मैनित्यंमोक्षमाहुर्नरेंद्र ॥ ९२ ॥ यत्तेपृष्टंतन्मयाचोपदिष्टंयाथातथ्यं तद्विशोकोभवस्व ॥ राजन्गच्छस्वैतदर्थस्यपारंसम्यक्प्रोक्तंस्वस्तितेत्वस्तुनित्यम् ॥ ९३ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सएवमनुशास्तस्तुयाज्ञवल्क्येनधीमता ॥ प्रीति मानभवद्राजामिथिलाधिपतिस्तदा ॥ ९४ ॥

॥ ८२ ॥ क्षेम्यंमोक्षायहितं दैवताद्यंब्रह्म ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ दर्शनंशास्त्रं दर्शयन्नदर्शयन् पथंपंथानं ॥ ८५ ॥ ज्ञानदृष्टंप्रत्यक्षफलमित्यर्थः ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ श्रद्धिनंश्रद्धावंतं आदंतादपिमत्वर्थीयइनिः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ सर्वत्रस्थंसर्ववर्णगतं तत्स्थोज्ञाननिष्ठोयःसएवब्रह्माब्राह्मणःअपरःक्षत्रियादिरपि तस्थिवान्तस्थौज्ञानेइतिशेषः तस्मैतदर्थं मोक्षंनित्यंनित्यसिद्धं ॥ ९३ ॥ ९४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९५॥ स्पर्शयामासददौ ॥ ९६ ॥ उपासन्नुपासीनः ॥ ९७ ॥ प्राकृतमाविद्यकं ॥ ९८ ॥ अनंतस्त्रिविधपरिच्छेदशून्योहमितिमनसिनिश्चयंकृत्वानित्यंसर्वंदायतोधर्मादिकंप्राकृतंमिथ्याऽतःकेवलमे वाचिंतयदितिसार्धःश्लोकः ॥ ९९ ॥ इदंधर्मादि व्यक्तंबुद्ध्यादि अव्यक्तमज्ञानं ॥ १०० ॥ तस्थौस्थाणुवदचलमस्तीत्यर्थः ॥ १ ॥ दीयमानंगवादिकंसर्वमात्मैवेत्यर्थः ॥ २॥ ३॥ एवमुक्तप्रकारेणमन्य

गतेमुनिवरेतस्मिन्कृतेचापिप्रदक्षिणम् ॥ देवरातिर्नरपतिरासीनस्तत्रमोक्षवित् ॥ ९५॥ गोकोटिंस्पर्शयामासहिरण्यंतुतथैवच ॥ रत्नांजलिमथैकंचब्राह्मणेभ्यो ददौतदा ॥ ९६ ॥ विदेहराज्यंचतदाप्रतिष्ठाप्यसुतस्यवै ॥ यतिधर्ममुपासंश्चप्यवसन्मिथिलाधिपः ॥ ९७॥ सांख्यज्ञानमधीयानोयोगशास्त्रंचकृत्स्नशः ॥ धर्मा धर्मंचराजेंद्रप्राकृतंपरिगर्हयन् ॥ ९८ ॥ अनंतइतिकृत्वासनित्यंकेवलमेवच ॥ धर्माधर्मौपुण्यपापेसत्यासत्येतथैवच ॥ ९९ ॥ जन्ममृत्यूचराजेंद्रप्राकृतंतदचिं तयत् ॥ व्यक्ताव्यक्तस्यकर्मेदमितिनित्यंनराधिप ॥ १०० ॥ पश्यंतियोगाःसांख्याश्चस्वशास्त्रकृतलक्षणाः ॥ इष्टानिष्टविमुक्तंहितस्थौब्रह्मपरात्परम् ॥ १ ॥ नित्यंत दाहुर्विद्वांसःशुचितस्माच्छुचिर्भव ॥ दीयतेयच्चलभतेदत्तंयच्चानुमन्यते ॥ २ ॥ ददातिचनरश्रेष्ठप्रतिगृह्णातियच्चह ॥ ददात्यव्यक्तइत्येतत्प्रतिगृह्णातियच्चवै ॥ ३ ॥ आत्माह्येवात्मनोह्येकःकोन्यस्तस्मात्परोभवेत् ॥ एवंमन्यस्वसततमन्यथामाविचिंतय ॥ ४ ॥ यस्याव्यक्तंनविदितंसगुणंनिर्गुणंपुनः ॥ तेनतीर्थानियज्ञाश्चसे वितव्याविपश्चिता ॥ ५ ॥ नस्वाध्यायैस्तपोभिर्वायज्ञैर्वाकुरुनंदन ॥ लभतेऽव्यक्तिकंस्थानंज्ञात्वाव्यक्तंमहीयते ॥ ६ ॥ तथैवमहतःस्थानमाहंकारिकमेवच ॥ अहं कारात्परंचापिस्थानानिसमवाप्नुयात् ॥ ७ ॥ येत्वव्यक्तात्परंनित्यंजानतेशास्त्रतत्पराः ॥ जन्ममृत्युविमुक्तंचविमुक्तंसदसच्चयत् ॥ ८ ॥ एतन्मयाप्तंजनकात्पुरस्ता त्तेनापिचाप्तंनृपयाज्ञवल्क्यात् ॥ ज्ञानंविशिष्टंनतथाहियज्ञाज्ञानेनदुर्गंतरतेनयज्ञैः ॥ ९ ॥ दुर्गंजन्मनिधनंचापिराजन्नभौतिकंज्ञानविदोवदंति ॥ यज्ञैस्तपोभिर्नि यमैर्व्रतैश्चदिवंसमासाद्यपतंतिभूमौ ॥ ११० ॥ तस्मादुपासस्वपरंमहच्छुचिशिवंविमोक्षंविमलंपवित्रम् ॥ क्षेत्रंज्ञात्वापार्थिवज्ञानयज्ञमुपास्यवैतत्त्वमृषिर्भवि ष्यसि ॥ ११ ॥ यदुपनिषदमुपाकरोत्तथासौजनकनृपस्यपुराहियाज्ञवल्क्यः ॥ यदुपगणितशाश्वताव्ययंतच्छुभममृतत्वमशोकमर्छति ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्री महाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणियाज्ञवल्क्यजनकसंवादसमाप्तौएकोनविंशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥२२६॥

त्वजानीहि ॥ ४ ॥ ५ ॥ अव्यक्तादीनांमध्येयद्यदुपास्तेतत्तत्तादात्म्यंप्राप्नोतीत्याह लभतइत्यादिना व्यक्तंस्पष्टं आपरोक्ष्येणेत्यर्थः ॥ ६ ॥ शेषंस्पष्टार्थं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ ॥ इति शांति॰मो॰नै॰भा॰एकोनविंशाधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३१९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समाप्ताश्रुतियुक्तिप्रधानाब्रह्मविद्या अथसाधनप्रधानांवक्तुमुपक्रमते ऐश्वर्यंवामहत्प्राप्येत्यादिना स्वधर्माचरणपूर्वकंनिवृत्तिमार्गनिष्ठोजरांतकावतिक्रामतिनान्यथेत्यध्यायतात्पर्यं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० विंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ऐश्वर्यंवामहत्प्राप्यधनंवाभरतर्षभ ॥ दीर्घमायुरवाप्याथकथंमृत्युमतिक्रमेत् ॥ १ ॥ तपसावासुमहताकर्मणावाश्रुतेनवा ॥ रसायन प्रयोगैर्वाकैर्नाप्नोतिजरांतकौ ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ भिक्षोःपंचशिखस्येहसंवादंजनकस्यच ॥ ३ ॥ वैदेहोजनकोरा जामहर्षिवेदवित्तमम् ॥ पर्यपृच्छत्पंचशिखंछिन्नधर्मार्थसंशयम् ॥ ४ ॥ केनवृत्तेनभगवन्नतिक्रामेज्जरांतकौ ॥ तपसावाथवाबुद्ध्याकर्मणावाश्रुतेनवा ॥ ५ ॥ ए वमुक्तःसवैदेहंप्रत्युवाचापरोक्षवित् ॥ निवृत्तिर्नतयोरस्तिनानिवृत्तिःकथंचन ॥ ६ ॥ नत्यहानिनिवर्ततेनमासानपुनःक्षपाः ॥ सोयंप्रपद्यतेध्वानंचिरायध्रुवमध्रु वः ॥ ७ ॥ सर्वभूतसमुच्छेदःस्रोतसेवोह्यतेसदा ॥ उह्यमानंनिमज्जंतमप्लवेकालसागरे ॥ ८ ॥ जरामृत्युमहाग्राहेनकश्चिदभिपद्यते ॥ नैवास्यकश्चिद्भवतिना सौभवतिकस्यचित् ॥ ९ ॥ पथिसंगतमेवेदंदारैरन्यैश्चबंधुभिः ॥ नायमत्यंतसंवासोलब्धपूर्वोहिकेनचित् ॥ १० ॥ क्षिप्यंतेतेनतेनैवनिष्टनंतःपुनःपुनः ॥ कालेन जातायाताहिवायुनेवाभ्रसंचयाः ॥ ११ ॥ जरामृत्यूहिभूतानांखादितारौवृकाविव ॥ बलिनांदुर्बलानांचह्रस्वानांमहतामपि ॥ १२ ॥ एवंभूतेषुभूतात्मानित्य भूतोध्रुवेषुच ॥ कथंहिहृष्येज्जातेषुमृतेषुचनसंज्वरेत् ॥ १३ ॥ कुतोहमागतःकोस्मिक्वगमिष्यामिकस्यवा ॥ कस्मिन्स्थितःक्वभविताकस्मात्किमनुशोचसि ॥ १४ ॥ द्रष्टास्वर्गस्यकोन्योस्तितथैवनरकस्यच ॥ आगमांस्त्वनतिक्रम्यदद्याच्चैवयजेतच ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० पंचशिखजनकसंवादेविंशत्य धिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अपरित्यज्यगार्हस्थ्यंकुरुराजर्षिसत्तम ॥ कःप्राप्तोविनयंबु द्ध्यामोक्षतत्त्वंवदस्वमे ॥ १ ॥ संन्यस्यतेयथात्मायंव्यक्तस्यात्मायथाचयत् ॥ परंमोक्षस्ययच्चापितन्मेब्रूहिपितामह ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरं तीममितिहासंपुरातनम् ॥ जनकस्यचसंवादंसुलभायाश्चभारत ॥ ३ ॥

इदानींगार्हस्थ्येपिनिवृत्तिनिष्ठामुक्तिबीजभूतासंभवतीतिदर्शयितुंसुलभाजनकसंवादआरभ्यते अपरित्यज्येति बुद्ध्याःबुद्धेः विनीयतेलीयतेऽस्मिन्नितिविनयोलयस्थानंमोक्षतत्त्वं ॥ १ ॥ आत्मालिंगदेहः व्यक्तस्यस्थूलदेहस्य आत्मास्वरूपं देहद्वयंयथात्यज्यतेयच्चमोक्षस्यपरंतत्त्वंतद्वदेत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

संन्याफलंसम्यग्दर्शनंतदस्यास्तीतिसंन्यासफलिकः ॥ ४ ॥ स्वेशास्त्रेदंडनीतौ ॥ ५ ॥ तस्यसाधुवृत्ततांश्रुत्वातांस्पृहयंतीतिसंबंधः ॥ ६ ॥ धर्मयुगेसत्ययुगे अनुष्ठिना कर्तरिक्तः भिक्षुकीत्यनेनस्त्रीणामपि
प्राग्विवाहाद्वैधव्यादूर्ध्वंवासंन्यासेधिकारोस्तीतिदर्शितं तेनभिक्षाचर्यमोक्षशास्त्रश्रवणमेकांतेआत्मध्यानंचताभिरपिकर्तव्यंत्रिदंडादिकंचधार्यं ॥ ७ ॥ मोक्षेमोक्षशास्त्रेनिष्णातइतिशेषः ॥ ८ ॥ नेतिनवे
ति ॥ ९ ॥ १० ॥ लघुशीघ्रमस्त्रगत्यागच्छतीतिसा ॥ ११ ॥ १२ ॥ सौकुमार्यंसौंदर्यं ॥ १३ ॥ १४ ॥ भाष्यविदांसूत्रार्थज्ञानांमध्ये ॥ १५ ॥ अस्यएनंजनकं धर्मेषुमोक्षधर्मेषुविषयेषु अन्याननादृत्य
चोदयामासपृष्टवतीअयंमुक्तोनेतिनवेतिससंशया सत्त्वमिति स्वस्ययोगैश्वर्यख्यापनार्थंजनकस्यसत्त्वंबुद्धिंसत्त्वेनस्वयाबुद्ध्याप्रविवेश ॥ १६ ॥ स्वबुद्धेर्बहिरस्वातंत्र्यात्परबुद्धेश्चाप्रत्यक्षत्वात्कथंप्रविवेशो

संन्यासफलिकःकश्चिद्बभूवनृपतिःपुरा॥ मैथिलोजनकोनामधर्मध्वजइतिश्रुतः ॥ ४ ॥ सवेदेमोक्षशास्त्रेचस्वेचशास्त्रेकृतश्रमः ॥ इंद्रियाणिसमाधायशशास
वसुधामिमाम्॥ ५ ॥ तस्यवेदविदःप्राज्ञाःश्रुत्वातांसाधुवृत्तताम्॥ लोकेषुस्पृहयंत्यन्येपुरुषाःपुरुषेश्वर॥ ६॥ अथधर्मयुगेतस्मिन्योगधर्ममनुष्ठिता॥ महीमनुच
चारैकासुलभानामभिक्षुकी॥ ७ ॥ तयाजगदिदंकृत्स्नमटंत्यामिथिलेश्वरः॥ तत्रतत्रश्रुतोमोक्षेकथ्यमानस्त्रिदंडिभिः॥ ८ ॥ सातिसूक्ष्मांकथांश्रुत्वातथ्यंनेतिस
संशया॥ दर्शनेजातसंकल्पाजनकस्यबभूवह ॥ ९ ॥ तत्रसाविप्रहायाथपूर्वरूपंहियोगतः ॥ अबिभ्रदनवद्यांगीरूपमन्यदनुत्तमम् ॥ १० ॥ चक्षुर्निमेषमात्रे
णलघ्वस्त्रगतिगामिनी॥ विदेहानांपुरींसुभ्रूर्जगामकमलेक्षणा॥ ११ ॥ साप्राप्यमिथिलांरम्यांप्रभूतजनसंकुलाम्॥ भैक्ष्यचर्यापदेशेनददर्शमिथिलेश्वरम्॥ १२ ॥
राजातस्याःपरंदृष्ट्वासौकुमार्यंवपुस्तदा॥ केयंकस्यकुतोवेतिबभूवागतविस्मयः॥ १३ ॥ ततोस्याःस्वागतंकृत्वाव्यादिश्यचवरासनम्॥ पूजितांपादशौचेनवरा
न्नेनाप्यतर्पयत्॥ १४ ॥ अथभुक्तवतीप्रीताराजानंमंत्रिभिर्वृतम्॥ सर्वभाष्यविदांमध्येचोदयामासभिक्षुकी॥ १५ ॥ सुलभात्वस्यधर्मेषुमुक्तोनेतिससंशया॥
सत्त्वंसत्त्वेनयोगज्ञाप्रविवेशमहीपतेः॥ १६ ॥ नेत्राभ्यांनेत्रयोरस्यरश्मीन्संयम्यरश्मिभिः॥ सास्मतंचोदयिष्यंतीयोगबंधैर्बबंधह॥ १७ ॥

त्याशंक्याह नेत्राभ्यामिति बुद्धिसत्त्वंह्यन्नमयंहिसोम्यमनइतिश्रुतेर्भौतिकंद्रव्यंरविप्रभावत्सूक्ष्मंतद्यदाचक्षुरादिच्छिद्रेभ्योबहिर्निर्गत्यघटादिकंप्रकाशयतिघटच्छिद्रनिर्गतप्रदीपप्रभावत्तदाचक्षुरिंद्रियमित्यु
च्यते तत्रैकस्मिन्देशेयुगपत्प्रदीपयोरिवबुद्ध्योरंशवःसंसृज्यंतेतत्रयक्षराक्षसादयोवीराःस्वीयेनबुद्ध्यस्त्रेणसंसृष्टांपरबुद्धिमभिभूयतदीयैर्देहादिभिर्व्यवहरंतीतिप्रसिद्धंलोके यदितुद्वावपियोगिवीरौबुद्ध्यस्त्रप्रयो
गसंहाराभिज्ञौतदास्त्रद्वयवद्बुद्धिद्वयंमिथोनाभिभूयतेततएकस्मिन्देहेद्वयोर्विवादोभवति संचोदयिष्यंतीप्रष्टुमिच्छंती योगबंधैर्योगबलेनचित्तबंधैर्बबंधवशीचकार ॥ १७ ॥ ॥२२७॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उत्स्मयन्स्वस्याःजेयत्वाभिमानेगर्वंकुर्वन् अस्याःसुलभायाः भावमाशयमेनंमूकंकरिष्यामीत्येवंरूपं विशेषयन्नभिभवन् भावेनभावंजग्राह ॥ १८ ॥ तयांसहसमत्वेनैकस्मिंन्देहेउवास अधिष्ठानेदेहे छत्रेति उभावपिस्थूलदेहोपस्कारंत्यक्तवंतावित्यर्थः ॥ १९ ॥ एतदाख्यानंतात्पर्यंत्वेकस्मिन्गेहेइवलिंगदेहेपिद्वयोर्जीवयोरवस्थानंभवतितेनस्थूलसूक्ष्मदेहौगृहवज्जीवस्यानात्मानावित्युक्तं एवंसतिस्व स्यानभिभूतत्वंदर्शयन्जनकउवाच भगवत्याइति ॥ २० ॥ परकीयंश्रुतादिकमज्ञातमतःपृष्टेनतद्वेदनीयमित्यर्थः ॥२१॥ राजाप्यहंराज्यान्मुक्तोस्मीत्याह छत्रादिष्विति संमंतुंसम्यक्ज्ञातुं ॥ २२ ॥ मोक्षं मोक्षहेतुं ॥ २३ ॥ २४ ॥ सांख्ययोगविधिशब्दैःक्रमेणज्ञानोपास्तिकर्मकांडार्थाज्ञेयाः अयमेवत्रिविधोमोक्षधर्मस्तत्रविषयेगताध्वाज्ञातमार्गः ॥ २५ ॥ मयिममसमीपे ॥२६॥ २७ ॥ २८ ॥ वैराग्यमि

जनकोप्युत्स्मयन्राजाभावमस्याविशेषयन् ॥ प्रतिजग्राहभावेनभावमस्यान्नृपोत्तम ॥ १८ ॥ तदेकस्मिन्नधिष्ठानेसंवादःश्रूयतामयम् ॥ छत्रादिषुविमुक्तस्य मुक्तायाश्चत्रिदंडके ॥ १९ ॥ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ भगवत्याःक्वचर्येयंकृताक्वचगमिष्यसि ॥ कस्यचत्वंकुतोवेतिपप्रच्छैनांमहीपतिः ॥ २० ॥ श्रुतेवयसिजातौ चसद्भावोनाधिगम्यते ॥ एष्वर्थेषूत्तरंतस्मात्प्रवेद्यंमत्समागमे ॥ २१ ॥ छत्रादिषुविशेषेषुमुक्तंमांविद्धितत्त्वतः ॥ सत्वांसंमंतुमिच्छामिमानार्हाहिमतासिमे ॥ २२ ॥ यस्माच्चैतन्मयाप्राप्तंज्ञानंवैशेषिकंपुरा ॥ यस्यनान्यःप्रवक्तास्तिमोक्षंतमपिमेशृणु ॥ २३ ॥ पराशरसगोत्रस्यवृद्धस्यसुमहात्मनः ॥ भिक्षोःपंचशिख स्याहंशिष्यःपरमसंमतः ॥ २४ ॥ सांख्यज्ञानेचयोगेचमहीपालविधौतथा ॥ त्रिविधेमोक्षधर्मेस्मिन्गताध्वाछिन्नसंशयः ॥ २५ ॥ सयथाशास्त्रदृष्टेनमार्गेणेहप रिभ्रमन् ॥ वार्षिकांश्चतुरोमासान्पुरामयिसुखोषितः ॥ २६ ॥ तेनाहंसांख्यमुख्येनसुदृष्टार्थेनतत्त्वतः ॥ श्रावितस्त्रिविधंमोक्षंनचराज्याद्विचालितः ॥ २७ ॥ सो हंतामखिलांवृत्तिंत्रिविधांमोक्षसंहिताम् ॥ मुक्तरागश्चराम्येकःपदेपरमकेस्थितः ॥ २८ ॥ वैराग्यंपुनरेतस्यमोक्षस्यपरमोविधिः ॥ ज्ञानादेवचवैराग्यंजायतेये नमुच्यते ॥ २९ ॥ ज्ञानेनकुरुतेयत्नंयत्नेनप्राप्यतेमहत् ॥ महद्द्वंद्वप्रमोक्षायसासिद्धिर्यावयोतिगा ॥ ३० ॥ सेयंपरमिकाबुद्धिःप्राप्तानिर्द्वंद्वतामया ॥ इहैवगतमोहे नचरतामुक्तसंगिना ॥ ३१ ॥

तिद्वाभ्यां वैराग्यज्ञानयत्नानांवासिष्ठादौवासनाक्षयविज्ञानमनोनाशशब्दितानांत्रिदंडविष्टंभवदन्योन्याश्रयेणसिद्धिरुक्ता यथा तत्त्वज्ञानंमनोनाशोवासनाक्षयएवच मिथःकारणतांगत्वादुःसाध्यानिस्थि तानिहि यावद्विलीनंनमनोनतावद्वासनाक्षयः नक्षीणावासनायावच्चित्तंतावन्नशाम्यति यावन्नतत्त्वविज्ञानंतावच्चित्तशमःकुतः यावन्नचित्तोपशमोनतावत्तत्त्ववेदनं यावन्नवासनानाशस्तावत्तत्त्वागमःकु तः यावन्नतत्त्वसंप्राप्तिर्नतावद्वासनाक्षयः एकैकशोनिषेव्यंतेयद्येतेचिरमप्यलं तत्रसिद्धिंप्रयच्छंतिमंत्राःसंकीर्तिताइवेति यथाषडंगमंत्राणामेकैकमंत्रावृत्त्यानसिद्धिःकिंतुसहितानामावृत्त्यातद्वदित्यर्थः मो क्षस्यतत्साधनस्यज्ञानस्यविधिरुपायः ॥ २९ ॥ यत्नंयोगाभ्यासंमनोनाशहेतुं महदात्मज्ञानं तेनचपरंवैराग्यमितिसाएषात्रयाणांसिद्धिर्निष्पत्तिर्महतांद्वंद्वानांसुखदुःखादीनांमोक्षायेतिजीवन्मुक्तिसुखायव योतिगेमृत्युजयायभवतीत्युक्तं ॥ ३० ॥ ३१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुराज्यंकुर्वतस्तवकथंमुक्तसंगितासंभावितेत्यतआह यथेत्यादिना सबीजत्वादंकुरंजनयतीत्यध्याहृत्ययोज्यं तद्वत्कर्मबीजस्थानीयं॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ज्ञानंबुद्धिः अबीजंवासनाबीजशून्यं नजायतेनप्रवर्तते शिखापदयुक्तंप्रोक्तंनामयस्यतेनपंचशिखेनेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ अनर्थेशत्रुवधादौ परिग्रहेस्त्यादिसंग्रहे एतेषुरागरोषयोर्विषयेषुस्त्रीशत्रुप्रभृतिषुव्यर्थत्वात्तेषांमिथ्यात्वेननिःस्वरूपत्वादित्यर्थः ॥३५॥वास्येतिवास्यसंज्ञकेनशस्त्रेण विभक्तिलोपआर्षः अल्पंवास्यंवासीतयेतिवा ॥ ३६ ॥ उपपादितामात्मनोमुक्तसंगितामुपसंहरतिसुखीति ॥ ३७॥ त्रिविधाज्ञानोपास्तिकर्मात्मिकाएका अन्याज्ञानोपास्त्यात्मिका कर्मणांमानसानामपि तेनसांख्ययोगात्मिकेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ज्ञाननिष्ठांकर्मोपसर्जनां कर्मनिष्ठांज्ञानोपसर्जनां ॥३९॥ एवंचत्वारःपरपक्षाउपन्यस्ताः स्वमतमाह प्रहायेति उभयंसमुच्चयविकल्पा

यथाक्षेत्रंमृद्भूतमद्भिराप्लावितंतथा॥ जनयत्यंकुरंकर्मनृणांतद्वत्पुनर्भवम्॥ ३२ ॥ यथाचोत्तापितंबीजंकपालेयत्रतत्रवा॥ प्राप्याप्यंकुरहेतुत्वमबीजत्वान्नजायते॥ ३३॥ तद्वद्भगवतानेनशिखाप्रोक्तेनभिक्षुणा ॥ ज्ञानंकृतमबीजंमेविषयेषुनजायते ॥ ३४ ॥ नाभिरज्यतिकस्मिंश्चिन्नानर्थेनपरिग्रहे ॥ नाभिरज्यतिचैतेषुव्यर्थत्वाद्रागरोषयोः ॥ ३५ ॥ यश्चमेदक्षिणंबाहुंचंदनेनसमुक्षयेत् ॥ सव्यंवास्यापियस्तक्षेत्समावेताबुभौमम ॥ ३६ ॥ सुखीसोहमवाप्तार्थःसमलोष्टाश्मकांचनः॥ मुक्तसंगःस्थितोराज्येविशिष्टोन्यैस्त्रिदंडिभिः॥३७॥ मोक्षेहित्रिविधानिष्ठादृष्टान्यैर्मोक्षवित्तमैः॥ ज्ञानंलोकोत्तरंयच्चसर्वत्यागश्चकर्मणाम्॥ ३८॥ ज्ञाननिष्ठांवदंत्येकेमोक्षशास्त्रविदोजनाः॥ कर्मनिष्ठांतथैवान्येयतयःसूक्ष्मदर्शिनः॥ ३९ ॥ प्रहायोभयमप्येवज्ञानंकर्मचकेवलम्॥ तृतीयेयंसमाख्यातानिष्ठातेनमहात्मना॥ ४० ॥ यमेचनियमेचैवकामेद्वेषेपरिग्रहे॥ मानेदंभेतथास्नेहेसदृशास्तेकुटुंबिभिः ॥ ४१ ॥ त्रिदंडादिषुयद्यस्तिमोक्षोज्ञानेनकस्यचित्॥ छत्रादिषुकथंनस्यात्तुल्यहेतौपरिग्रहे॥ ४२ ॥ येनयेनहियस्यार्थःकारणेनेहकर्मणि॥ तत्तदालंबतेसर्वद्रव्येस्वार्थपरिग्रहे ॥ ४३ ॥ दोषदर्शीतुगार्हस्थ्येयोव्रजत्याश्रमांतरं॥ उत्सृजन्परिगृह्णंश्चसोपिसंगान्नमुच्यते॥ ४४॥

ख्यंपूर्वश्लोकद्वयोक्तंत्यक्त्वेत्यर्थः ज्ञानस्यकेवलत्वंकर्मकृतोपकारनैरपेक्ष्यं कर्मणःकेवलत्वंप्रयोजनाभावेप्यत्यागः सेयंतृतीयानिष्ठाज्ञानकर्मणोःसमुच्चयपक्षाद्विकल्पपक्षाच्चान्या तेनपंचशिखेनसमाख्याता॥४०॥इमामेवनिष्ठांस्तौति यमेचेति तेत्रिदंडिनः यमादौसतिगृहस्थःसंन्यासितुल्यःकामादौसतिसंन्यास्यपिगृहस्थतुल्यइत्यर्थः ॥४१॥ त्रिदंडेति यदिज्ञानेनैवमोक्षइतिसिद्धंतर्हित्रिदंडपरिग्रहवच्छत्रपरिग्रहोपिनबाधकोज्ञानेनसंगाभावस्योभयत्रापितुल्यत्वादित्यर्थः॥४२॥येनेति आलंबतेप्रयोजनवत्तयाआसक्तोभवति कुत्र कर्मणि द्रव्येपश्वादौ स्वंधनमर्थाःकृष्यादयस्तेषांपरिग्रहे किमर्थं येनयेनकारणेनाऽन्नादिनायस्यार्थःप्रयोजनंक्षुन्निवृत्त्यादितदर्थमित्यर्थः तथाचार्थस्याल्पत्वबहुत्वेबंधमोक्षहेतूनभवतःकिंतुतत्रासक्त्यनासक्तीएवेतिभावः॥ ४३॥ आधिपत्येतुल्येत्रिदंडाद्यर्थेआसक्तिर्वाधिकेत्याह दोषेति ॥४४॥ ॥२२८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आसंगमेवविदृणोति आधिपत्येइति शिष्यादिष्विति शेषः॥४५॥४६॥त्रिविष्टब्धंत्रिदंडकं लिंगानिआश्रमपरिचायकानि ॥ ४७॥ ४८॥ अथवेति दुःखाभावार्थंत्रिदंडंचेत्कर्तव्यंतर्हिराज्यमपितदर्थंकुतो नकर्तव्यमित्यर्थः अतएवोक्तंभगवता दुःखमित्येवयत्कर्मकायक्लेशभयात्त्यजेत् सकृत्वाराजसंत्यागंनैवत्यागफलंलभेदिति ॥ ४९ ॥फलितमाह आकिंचन्येइति॥५०॥एषुसत्स्वपिअबंधेपदेस्थितंमांविद्धि ॥ ५१ ॥ राज्यैश्वर्यमयःराज्याद्यासक्त्यातत्प्रधानः स्त्रीमयोजालमइतिवत् स्नेहायतनैर्धनदारादिभिर्बध्नातीतितथा एतेनसंगीबध्यतेत्यागीमुच्यतेइत्युक्तं ॥ ५२ ॥ त्वयियोगप्रभाववत्यांजातास्थोजातादरः अथापिअयथार्थंयोगाननुरूपंवर्णंत्रिगुणजंरूपं॥५३॥सौकुमार्यादिकंयोगश्चैकस्यांत्वयिपरस्परविरुद्धंकथंस्यादितिसंशयः त्वंयोगसिद्धाब्राह्मणीवाआजानसिद्धायक्षराक्षसादियोनिजावेतिभावः॥५४॥

आधिपत्येतथातुल्येनिग्रहानुग्रहात्मके॥ राजभिर्भिक्षुकास्तुल्यामुच्यंतेकेनहेतुना ॥ ४५॥ अथसत्याधिपत्येपिज्ञानेनैवेहकेवलं॥ मुच्यंतेसर्वपापेभ्योदेहेपरमकेस्थिताः॥४६॥ काषायधारणंमौंड्यंत्रिविष्टब्धंकमंडलुम्॥ लिंगान्युत्पथभूतानिनमोक्षायेतिमेमतिः॥४७॥ यदिसत्यपिलिंगेस्मिन्ज्ञानमेवात्रकारणम्॥ निर्मोक्षायेहदुःखस्यलिंगमात्रंनिरर्थकम्॥४८॥ अथवादुःखशैथिल्यंवीक्ष्यलिंगेकृतामतिः ॥ किंतदेवार्थसामान्यंछत्रादिषुनलक्ष्यते॥४९॥आकिंचन्येनमोक्षोस्तिकिंचन्येनास्तिवंधनम्॥किंचन्येचेतरेचैवजंतुर्ज्ञानेनमुच्यते॥५०॥ तस्माद्धर्मार्थकामेषुतथाराज्यपरिग्रहे॥ बंधनायतनेष्वेषुविद्ध्यबंधेपदेस्थितम्॥ ५१॥ राज्यैश्वर्यमयःपाशःस्नेहायतनबंधनः॥ मोक्षाश्मनिशितेनेहच्छिन्नस्त्यागासिनामया॥५२ ॥ सोहमेवंगतोमुक्तोजातास्थस्त्वयिभिक्षुकि ॥ अयथार्थंहितेवर्णंवक्ष्यामिश्शृणुतन्मम ॥ ५३॥ सौकुमार्यंतथारूपंवपुरग्र्यंतथावयः॥ तवैतानिसमस्तानिनियमश्चेतिसंशयः॥ ५४॥ यच्चाप्यननुरूपंतेलिंगस्यास्यविचेष्टितम्॥ मुक्तोयंस्यान्नवेतिस्याद्धर्षितोमत्परिग्रहः॥ ५५॥ नचकामसमायुक्तेयुक्तेप्यस्तित्रिदंडके ॥ नरक्ष्यतेत्वयाचेदंनमुक्तस्यास्तिगोपना ॥ ५६ ॥ मत्पक्षसंश्रयाच्चायंश्शृणुयस्तेव्यतिक्रमः॥ आश्रयंत्याःस्वभावेनममपूर्वपरिग्रहम् ॥५७॥ प्रवेशस्तेकृतःकेनममराष्ट्रेपुरेपिवा ॥ कस्यवासंनिकर्षात्त्वंप्रविष्टाहृदयंमम॥ ५८॥ वर्णप्रवरमुख्यासिब्राह्मणीक्षत्रियस्त्वहम्॥ नावयोरेकयोगोस्तिमाकृथावर्णसंकरम्॥५९॥ वर्तसेमोक्षधर्मेणत्वंगार्हस्थ्येऽहमाश्रमे॥अयंचापिसुकष्टस्तेद्वितीयोश्रमसंकरः॥६०॥

लिंगस्यत्रिदंडधारणस्याननुरूपंशरीरशोषणाद्यभावात् धर्षितोरूपादिनाभिभूतः परिग्रहःस्वभाविकृतवेषत्वंपराभिभवश्चनमुक्तलक्षणमितिभावः॥५५॥ नंदिन्यादिलीपइवानुग्रहार्थमेवंधर्षितोसीत्याशंक्याह नचेति परानुग्रहनिग्रहकामेयुक्तेयोगिनिसंन्यासफलंनास्तीत्यर्थः मच्छरीरसंगाच्चत्वयेदमाश्रमलिंगमपिनरक्ष्यतेअनेनलिंगेनापिमुक्तस्यारूढपतितस्यगोपनानास्ति विमुक्तस्येतिपाठेज्ञाततत्त्वस्याभिगोपनाव्यभिचाराद्यकृत्यादात्मरक्षाकर्तव्येत्यस्त्येवेत्यर्थः ॥५६॥ मत्पक्षेति मच्छरीरप्रवेशात् नन्वहंस्वासनेएवास्मीत्याशंक्याह आश्रयंत्याइति स्वभावेनस्वेनचित्तेनममपरिग्रहंशरीरमाश्रयंत्याः अतस्त्वयिव्यभिचारदोषइतिभावः ॥ ५७॥ जारिण्योपिसंकेतेनैवपरपुरंगृहंवाप्रविशंतितत्रापितवास्मान्धर्षयंत्याअपराधइत्याह कस्यवेति संनिकर्षात्संकेतात् ॥ ५८ ॥ इष्टापत्तिमाशंक्याह वर्णेति ॥ ५९ ॥ आश्रमसंकरःसंन्यासाद्गार्हस्थ्यंप्रतिपुनरागमनं ॥ ६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संन्यासिवेषेणगार्हस्थ्यार्थमेवाहमागतास्मीतिचेद्गोत्राद्यनिर्णयात्प्रागेतन्नोचितमित्याह सगोत्रामिति ॥ ६१ ॥ ६२॥ अविज्ञानेनज्ञानाभावेन मिथ्याज्ञानेनविपर्ययेण ॥ ६३ ॥ नस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हतीतिशा स्त्रोल्लंघनरूपेणस्वदोषेण तर्हिशास्त्रातिक्रमणात्तवश्रुतंव्यर्थं ॥ ६४ ॥ भावयोश्चित्तयोःस्पर्शःऐक्यंप्रीतिरितियावत् ॥ ६५ ॥ दोषलिंगमेवाह नमयीति ॥ ६६ ॥ अर्हतःपूज्यानुद्दिश्य ॥ ६७ ॥ अमर्षःप रोत्कर्षासहिष्णुत्वंतज्जेन योगान्परबुद्धिभिःस्वबुद्धेःसंबंधान् ॥ ६८ ॥ विषामृतशब्दौव्याचष्टे इच्छतोरिति रक्तायास्तवरक्तस्यपुंसोऽलाभात् तादृशयोर्योगोविषामृतमित्यर्थः ॥६९॥स्वशास्त्रंसंन्यासिशा

सगोत्रांवाऽसगोत्रांवानवेदत्वांनवेत्थमाम् ॥ सगोत्रमाविशंत्यास्तेतृतीयोगोत्रसंकरः॥ ६१ ॥ अथजीवतितेभर्ताप्रोषितोप्यथवाक्वचित् ॥ अगम्यापरभार्येति चतुर्थोधर्मसंकरः॥ ६२ ॥ सात्वमेतान्यकार्याणिकार्यापेक्षाव्यवस्यसि॥ अविज्ञानेनवायुक्तामिथ्याज्ञानेनवापुनः॥ ६३॥ अथवापिस्वतंत्रासिस्वदोषेणेहक र्हिचित्॥यदिर्किंचिच्छ्रुतंतेस्तिसर्वंकृतमनर्थकम्॥६४॥इदमन्यत्तृतीयंतेभावस्पर्शविघातकम्॥दुष्टायालक्ष्यतेलिंगंविदृण्वत्याप्रकाशितम्॥६५॥ नमय्येवाभि संधिस्तेजयैषिण्याजयेकृतः ॥ येयंमत्परिषत्कृत्स्नाजेतुमिच्छसितामपि ॥ ६६ ॥ तथार्हतस्ततश्चत्वंदृष्टिंस्वांप्रतिमुंचसि ॥ मत्पक्षप्रतिघातायस्वपक्षोद्भावनाय च॥ ६७॥ सास्वेनामर्षजेनत्वमृद्धिमोहेनमोहिता॥ भूयःसृजसियोगांस्त्वंविषामृतमिवैकताम् ॥ ६८ ॥ इच्छतोरत्रयोलाभःस्त्रीपुंसोरमृतोपमः॥ अलाभश्चापि रक्तस्यसोपिदोषोविषोपमः ॥ ६९ ॥ मात्याक्षीःसाधुजानीष्वस्वशास्त्रमनुपालय ॥ कृतेयंहिविजिज्ञासामुक्तोनेतित्वयामम ॥ ७० ॥ एतत्सर्वंप्रतिच्छन्नंमयि नार्हसिगूहितम्॥सायदित्वंस्वकार्येणयद्यन्यस्यमहीपतेः॥तत्त्वंसत्रप्रतिच्छन्नामयिनार्हसिगूहितम् ॥ ७१॥ नराजानंमृषागच्छेन्नद्विजातिंकथंचन॥ नस्त्रियंस्त्रीगु णोपेतांहन्युर्ह्येतेमृषागताः॥७२॥ राज्ञांहिबलमैश्वर्यंब्रह्मब्रह्मविदांबलम् ॥ रूपयौवनसौभाग्यंस्त्रीणांबलमनुत्तमम् ॥७३॥ अतएतैर्बलैरेवबलिनःस्वार्थमिच्छ ता॥ आर्जवेनाभिगंतव्याविनाशायह्यनार्जवम्॥७४॥ सात्वंजातिंश्रुतंवृत्तंभावंप्रकृतिमात्मनः॥ कृत्यमागमनेचैववक्तुमर्हसितत्त्वतः॥ ७५॥ ॥ भीष्मउवा च॥ ॥इत्येतैरसुखैर्वाक्यैरयुक्तैरसमंजसैः॥ प्रत्यादिष्टानरेंद्रेणसुलभानव्यकंपत ॥ ७६॥ उक्तवाक्येतुनृपतौसुलभाचारुदर्शना ॥ ततश्चारुतरंवाक्यंप्रचक्रामा थभाषितुम्॥ ७७॥ ॥सुलभोवाच ॥ ॥ नवभिर्नवभिश्चैवदोषैर्वाग्बुद्धिदूषणैः॥ अपेतमुपपन्नार्थमष्टादशगुणान्वितम् ॥ ७८ ॥

स्त्रं ॥ ७० ॥ सत्रप्रतिच्छन्नावेषांतरेणगुप्ता ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ प्रत्यादिष्टातिरस्कृता ॥७६॥ ७७ ॥ नवभिर्वाग्दूषणैर्गुर्वक्षरसंयुक्तत्वादिभिर्वक्ष्यमाणैः बुद्धिदूषणैश्चनवभिःकामादिभि र्वक्ष्यमाणैरेव अष्टादशगुणाःनवैववाग्दूषणादिविपर्यासेनमधुराक्षरत्वादयोगुणाः नवदोषाअपिगुणत्वेनयत्रोच्यंतेतेदोषगुणाश्चनवइत्येवमष्टादशगुणान्वितंवाक्यमित्युत्तरेणान्वयः ॥७८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सौक्ष्म्यंसंशयस्यविषयीभूतंपदादि संदिग्धार्थत्वमित्यर्थः सांख्यंपूर्वपक्षेसिद्धांतेचगुणदोषसंख्यानं क्रमःसंख्यातानांगुणदोषाणांबलाबलविचारणं विनिर्णयःसिद्धांतः प्रयोजनमनुष्ठानं एतानिपंचसमुच्चितानिवाक्यंशब्दाख्यंप्रमाणमित्यर्थः ॥ ७९ ॥ स्वलक्षणंव्यावर्तकंधर्मवचनं तच्चविषयभेदाच्चतुर्धा पदतोवाक्यतःपदार्थतोवाक्यार्थतइति एतेषामुदाहरणान्यनुपदमेववक्ष्यंते ॥ ८० ॥ ज्ञानमिति यत्रवि

सौक्ष्म्यंसांख्यक्रमौचोभौनिर्णयःसप्रयोजनः॥पंचैतान्यर्थजातानिवाक्यमित्युच्यतेनृप॥७९॥एषामेकैकशोर्थानांसौक्ष्म्यादीनांस्वलक्षणम् ॥शृणुसंसार्यमाणानांपदार्थपद्वाक्यतः॥ ८० ॥ज्ञानंज्ञेयेषुभिन्नेषुयदाभेदेनवर्तते ॥ यत्राधिवासिनीबुद्धिस्तत्सौक्ष्म्यमितिवर्तते॥ ८१ ॥ दोषाणांचगुणानांचप्रमाणंप्रविभागतः॥कंचिदर्थमभिप्रेत्यसासंख्येत्युपधार्यताम्॥८२॥ इदंपूर्वमिदंपश्चाद्वक्तव्यंयद्विवक्षितम्॥क्रमयोगंतमप्याहुर्वाक्यंवाक्यविदोजनाः॥८३॥ धर्मकामार्थमोक्षेषुप्रतिज्ञायविशेषतः॥ इदंतदितिवाक्यांतेप्रोच्यतेसविनिर्णयः॥ ८४ ॥ इच्छाद्वेषभवैर्दुःखैःप्रकर्षोयत्रजायते॥ तत्रयानृपतेवृत्तिस्तत्प्रयोजनमिष्यते ॥ ८५॥

षयवाक्येज्ञेयेषुवाक्यप्रमेयतयोपस्थितेषुभिन्नेष्वनेकेष्वर्थेषुसत्सुयदाज्ञानंबुद्धिर्भेदेननिर्णयमप्राप्नुवतीअधिवासिनीअनेककोटिस्पर्शिनीवर्ततेतत्सौक्ष्म्यंवाक्यस्यदुर्ज्ञेयत्वमित्युच्यते ॥ ८१ ॥ कंचित्पूर्वपक्षेसिद्धांतेवासंमतंकंचिदनियतमर्थं॥ ८२ ॥ इदमिति संख्यातानांगुणानांदोषाणांचमध्येइदंपूर्वंवक्तव्यमिदंपश्चाद्विवक्षितमितिबलाबलविचारःक्रमः ॥ ८३ ॥ वाक्यांतेवाक्यार्थविचारांतेप्रोच्यतेप्रकर्षेणयुक्तिमत्तयाउच्यतेसनिर्णयः ॥ ८४ ॥ प्रयोजनंलक्षयति इच्छेति तत्रइच्छाप्रभवंदुःखंयत्रविषयेजायतेइदमवश्यंकर्तव्यमित्यौत्सुक्यंद्वेषभवंदुःखमिदमवश्यंत्याज्यमित्यसह्यत्वं तत्रयाप्रवृत्तिरूपानिवृत्तिरूपावावृत्तिःसाप्रयोजनंनाम ॥ ८५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एकार्थसमवेतान्येकस्मिन्नर्थेपर्यवसितानि वाक्यमितिपंचांगंवाक्यंममवचनान्निश्चिनु सौक्ष्म्यादीनामुदाहरणानितु तत्रपदतःसौक्ष्म्यादेरुदाहरणंवायव्यंश्वेतमालभेतभूतिकामइतिविधायाम्नायतेवायुर्वैक्षेपिष्ठादेवतावायुमेवस्वेनभागधेयेनोपधावतिसएवैनंभूतिंगमयतीतिकिंवायुर्वाइत्यादीनिपदानिसमिधोयजतितनूनपातंजयतीत्यादिपदकदंबवत्कंचिदर्थंविधायप्रधानवाक्येनएकवाक्यतांप्रतिपद्यंतेउतसंभूयप्राशस्त्यमात्रंश्वेतालंभस्यार्थंलक्षयंति एतत्सौक्ष्म्यं अविशिष्टस्तुवाक्यार्थइतिन्यायेनतेषांप्रतीयमानस्यार्थस्यापलपितुमशक्यत्वात्समिदादिवाक्यवत्स्वार्थेपर्यवसानंप्राप्यैवमहावाक्येनैकवाक्यतांलभंतेइतिपूर्वपक्षेगुणः सिद्धांतेदोषः तथासर्वस्याम्नायस्यप्रयोजनवदर्थपर्यवसायित्वात्वायोःशीघ्रगामित्वादिप्रतिपादनेशास्त्रस्यप्रवृत्तिनिवृत्तिकरत्वायोगात्आनर्थक्यलक्षणाप्रामाण्याद्वरंविधेयार्थप्राशस्त्यसमर्पणेनार्थवत्त्वमितिसिद्धांतेगुणाःपूर्वपक्षेदोषाश्च एतत्सांख्यं अत्रैवक्रमाख्यंपूर्वोत्तरपक्षयोर्बलाबलमुन्नेयं पूर्वपक्षेआनर्थक्यात् दुर्बलत्वंसिद्धांतेऽर्थवत्त्वात्प्राबल्यमिति इतएवनिर्णयः अर्थवादानांप्रयाजादिवाक्यानामिवप्रधानविधिनावाक्यैकवाक्यतानास्तिअपितुपदैकवाक्यतैवेतितस्माद्वायुर्वाइत्यादिकमेवपदमविधायकं अतःप्रशीघ्रगामिदेवताकंकर्मशीघ्रफलदमितिस्तुतिःसिद्धांतेफलं पूर्वपक्षेतुयतोवायुःक्षेपिष्ठातिशयेनक्षिप्रगामिनीदेवतेतिस्वयमपिधावनंकर्तव्यमिति इदंपदैकत्वानेकत्वेसौक्ष्म्यादिकंवाक्यैकत्वानेकत्वेतुवैश्वानरंद्वादशकपालंनिर्वपेत्पुत्रेजातेयदष्टाकपालोभवत्यष्टाक्षरागा

तान्येतानियथोक्तानिसौक्ष्म्यादीनिजनाधिप ॥ एकार्थसमवेतानिवाक्यंममनिशामय ॥ ८६ ॥

यत्रीत्यादौसंशयः किंद्वादशकपालेएवअष्टाकपालत्वादिर्वैकल्पिकोगुणविधिरुततस्यैवावयवद्वारास्तुतिरिति तत्रउत्पत्तिशिष्टद्वादशत्वावरुद्धेउत्पन्नशिष्टानामष्टत्वादीनांनिवेशायोगात्संभवत्येकवाक्यत्वेवाक्यभेदोहिनेष्यतइतिन्यायेनपुत्रेजातेइत्युपक्रम्ययस्मिन्जातएतामिष्टिंनिर्वपतीत्युपसंहारेणउपक्रमोपसंहारयोरैकरूप्यान्नात्रवाक्यभेददोषापत्त्यागुणविधानंकर्तुंशक्यमिति अत्रापिपूर्ववत्सौक्ष्म्यादिकंद्रष्टव्यंतथापदार्थेसौक्ष्म्यादि इंद्रियेभ्यःपराह्यर्थाअर्थेभ्यश्चपरंमनः मनसस्तुपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मामहान्परः महतःपरमव्यक्तमित्यत्राव्यक्तपदेनसांख्याभिमतंप्रधानंग्राह्यंरूढेरितिपूर्वःपक्षः आत्मानंरथिनंविद्धिशरीरंरथमेवतु बुद्धिंतुसारथिंविद्धिमनःप्रग्रहमेवच इंद्रियाणिहयानाहुर्विषयांस्तेषुगोचरानितिरथरूपककल्पनायांयेश्रूयंतेइंद्रियादयस्तएवक्रमव्युत्क्रमाभ्यांप्रत्यभिज्ञायंतेतेःपरिशेषादव्यक्तशब्देनसूक्ष्मंशरीरमितिसिद्धांतः तथावाक्यार्थेपिसौक्ष्म्यादिकमिंद्रेणप्रतर्दनंप्रत्युच्यतेप्राणोस्मिप्रज्ञात्मातंमामायुरमृतमित्युपास्स्वेतिकिमिहवक्ताइंद्रएवोपास्यःउतमुख्यःप्राणःश्रौतार्थलाभात्उतप्रज्ञात्मेतिविशेषणाज्जीवः उततद्यथापुरेषुनिमिरर्पितोनाभावराअर्पिताएवमस्मिन्प्राणेसर्वंसमर्पितमितिसर्वलयाधिष्ठानत्वोक्तेर्ब्रह्मवातत्रअन्यतमपरत्वमितिपूर्वःपक्षः वाक्यभेदस्यायुक्तत्वेनैकस्मिन्नर्थेवाक्यपर्यवसानावश्यकत्वाद्धिततमंब्रूहीतिप्रक्रमात्ब्रह्मेतरस्यहिततमत्वायोगात् वक्त्रात्मोपदेशस्यवामदेववदहंमनुरभवंसूर्यश्चेतिप्रत्यक्तत्वानुसंधानपरत्वेब्रह्मपरत्वोपपत्तेःप्राणादिधर्मवैशिष्ट्येनापिब्रह्मोपास्तिसंभवादुदाहृतोपसंहाराच्चब्रह्मपरत्वमितिसिद्धांतइतिदिक् ॥ ८६ ॥ ॥२३०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंसौक्ष्म्याद्यंगपंचकंसलक्षणमंगिचवाक्यंसलक्षणमुक्त्वावाक्यगुणानाह उपेतार्थमितित्रिभिः अत्रालंकारिकैःश्लेषादयःशब्दगुणाश्चतुर्विंशतिःप्रतिपादिताः तेत्रशब्दांतरैःसंक्षेपेणचअंतर्भावेणचपंचद
शप्रोक्ताः तत्रकेनशब्देनकोगुणउच्यतेकस्मिंश्चकोंतर्भवतितत्संक्षेपेणप्रकाश्यते तत्रश्लेषादयस्तावद्भोजेनप्रोक्ताः श्लेषः १ प्रसादः २ समता ३ माधुर्यं ४ सुकुमारता ५ ॥ अर्थव्यक्ति ६ स्तथाकांति
७ रुदारत्व ८ मुदात्तता ९ ॥ ओज १० स्तथान्यदौर्जित्यं ११ प्रेयान १२ थसुशब्दता १३ ॥ तद्वत्समाधिः १४ सौक्ष्म्यं १५ चगांभीर्य १६ मथविस्तरः १७ ॥ संक्षेपः १८ संमितत्वंच १९ भा
विकत्वं २० गतिस्तथा २१ रीति २२ रुक्ति २३ स्तथाप्रौढिरिति २४ श्लेषःसाम्यंकांतिरोजऔर्जित्यौदार्यरीतयः गतिश्चांतर्भवंत्यष्टौश्लक्ष्णेबंधगुणावने उपेतार्थंअर्थव्यक्तिःसंपूर्णवाक्यत्वरूपा १
अभिन्नार्थमनानार्थं प्रसिद्धार्थपदत्वंप्रसादाख्यं २ न्यायवृत्तंश्लाघ्यैर्विशेषणैर्योगउदात्तताख्यः ३ नचाधिकंसंक्षिप्तं ४ नाश्लक्ष्णंश्लेषाद्यष्टगुणयुक्तं ५ नसंदिग्धंविविक्तपदतारूपमाधुर्यवत् ६ एतेष

उपेतार्थमभिन्नार्थंन्यायवृत्तंनचाधिकम् ॥ नाश्लक्ष्णंनचसंदिग्धंवक्ष्यामिपरमंततः ॥ ८७ ॥
नगुर्वक्षरसंयुक्तंपराङ्मुखसुखंनच ॥ नानृतंनत्रिवर्गेणविरुद्धंनाप्यसंस्कृतम् ॥ ८८ ॥

द्वाक्यगुणाः ॥ ८७ ॥ अतःपरंनवपददोषास्तेपिविपर्ययेणवाक्यगुणाएवेतिनञ्संबंधाद्बोध्याः नगुर्वक्षरसंयुक्तं अनिष्ठुराक्षरप्रायंसुकुमाराख्यं निष्ठुराक्षरंतुशुष्कोवृक्षस्तिष्ठत्यग्रेएवमादि १ पराङ्मुखानां
सुखकरंग्राम्यं अश्लीलामंगलघृणावदर्थंग्राम्यं इदंचनतथा अंतर्मुखग्राह्यंसूक्ष्मार्थमित्यर्थः यथोक्तं अंतःसंजल्परूपत्वंशब्दानांसौक्ष्म्यमुच्यते उदाहृतंच केवलंदधतिकर्तृवाचिनःप्रत्ययानिहनजातुकर्म
णि धावतःसृजतिसंहृशास्तयःस्तौतिरत्रविपरीतकारकइति २ अनृतंपुराणाद्यमूलकंमेघसंदेशादिवत् ततोन्यत्श्रुत्यादिमूलकतयाप्रौढोक्तिरूपं त्रिवर्गेणविरुद्धं असावनुपनीतोपिवेदानधिजगेगुरोरिति
धर्मशास्त्रविरुद्धं कामोपभोगसाकल्यफलोराज्ञांमहीजयइत्यर्थशास्त्रविरुद्धं तवोत्तरोष्ठेबिंबोष्ठिदशनांकोविराजतइतिकामशास्त्रविरुद्धंच तदन्यत् श्रेयस्करंप्रेयःसंज्ञं असंस्कृतंदेश्यं तद्यथा गल्लौलावण्य
तल्लौतेलडल्लौमडल्लौभुजौ नेत्रेसेवाटकंदोट्टमोट्टायितसखेसखि तदन्यत् उक्तिसंज्ञंविशिष्टभणितिरूपं ॥ ८८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

न्यूनमसमर्थं असंगतंपदंयत्तदसमर्थमितिस्मृतं इदंतदन्यत्समर्थंविस्तररूपं ६ कष्टशब्दछंदोव्याकरणदोषयुक्तंतदन्यत्सुशब्दतारूपं ७ विक्रमाभिहितंउदारत्वं नृत्यद्भिरिवपदैर्वाक्यरचनंगुणः नचेतिचका रात्पूर्वंनकारानुवृत्तिः नकारद्वयेनौदार्याधिक्यंसूचितं तदन्यत्क्लिष्टं यथोक्तं दूरंयस्यार्थसंवित्तिःक्लिष्टंनेष्टंहितत्सतां उदाहृतंच विजितात्मभवद्वेषीत्यादि विनागरूत्मताजितइंद्रस्तस्यात्मभवोर्जुनस्तस्यद्वे षीकर्णइत्यर्थः ८ नशेषं शेषःपदांतराध्याहारःअनुकल्पोलक्षणातयायुक्तत्वं निष्कारणंनिष्प्रयोजनं अहेतुकंयुक्तिशून्यं अध्याहारलक्षणाफलयुक्त्यपेक्षमित्यर्थः यथाइषेत्वेतिवाक्यंछिनद्मीत्यध्याहार सापेक्षं मित्रंप्रतिविषंभुंक्ष्वेतिवचनंशत्रुगृहेभोजननिषेधलक्षणार्थं एतच्च समाधिःसोन्यधर्माणांयदन्यत्रप्रकल्पनमित्यालंकारिकाणांगुणः तथापिवेदार्थमर्यादाविदांमतेऽयंदोषः प्रयोजनहीनंराजासौग च्छतीत्यादिनिर्युक्तिकं गोरपत्यंबलीवर्दस्तृणमत्तिमुखेनसइति एतैर्दोषैर्हीनंभाविकत्वादिगुणांतरयुक्तं तएतेनवशब्दानांगुणानवदोषाश्चतंत्रेणैवनञ्वद्भिःपदैर्दर्शिताः यद्यपिउपेतार्थमितिश्लोकेपिनञ्वंति पदानिवर्तंतेतथापितल्लक्ष्याणांदोषाणामेष्वेवांतर्भावान्नतत्रापितद्व्यर्थत्वंकल्पितं तथानिष्ठुराक्षरत्वादीनांदोषाणामपिगुणत्वंकेनचिन्निमित्तेनोच्यते यथा यच्छ्रुतेर्विरसंकष्टंतस्यदुर्वचकादिषु गुणत्वमनुम

नन्यूनंकष्टशब्दंवाविक्रमाभिहितंनच ॥ नशेषमनुकल्पेननिष्कारणमहेतुकम् ॥ ८९ ॥ कामात्क्रोधाद्भयाल्लोभाद्दैन्याच्चानार्यकात्तथा ॥ ह्रीतोनक्रोशतोमाना न्नवक्ष्यामिकथंचन ॥ ९० ॥ वक्ताश्रोताचवाक्यंचयदात्वविकलंनृप ॥ सममेतिविवक्षायांतदासोर्थःप्रकाशते ॥ ९१ ॥ वक्तव्येतुयदावक्ताश्रोतारमवमन्यवै ॥ स्वार्थमाहपरार्थंतत्तदावाक्यंनरोहति ॥ ९२ ॥ अथयःस्वार्थमुत्सृज्यपरार्थंप्राहमानवः ॥ विशंकाजायतेतस्मिन्वाक्यंतदपिदोषवत् ॥ ९३ ॥ यस्तुवक्ताद्वयोरर्थम विरुद्धंप्रभाषते ॥ श्रोतुश्चैवात्मनश्चैवसवक्तानेतरोनृप ॥ ९४ ॥ तदर्थवदिदंवाक्यंराजन्नेकमनाःशृणु ॥ यथाजतुचकाष्ठंचपांसवश्चोदबिंदवः ॥ ९५ ॥ संश्लि ष्टानितथाराजन्प्राणिनामिहसंभवः ॥ शब्दःस्पर्शोरसोरूपंगंधःपंचेंद्रियाणिच ॥ ९६ ॥

न्यंतेसानुप्रासस्यसूरयइति भ्राष्ट्रास्त्वाष्ट्रारिराष्ट्रेनभ्राष्ट्रेनादंष्ट्रिणोजनाः धार्तराष्ट्राःसुराष्ट्रेनमहाराष्ट्रेचनोष्ट्रिणइत्यादिग्रंथांतरेद्रष्टव्यं मोक्षकथाव्यवधायकत्वान्नैतत्प्रपंचितं तदेतदभिप्रेत्योक्तंनववाग्दोषाअ ष्टादशवाचोगुणाइति ॥ ८९ ॥ नवबुद्धिदोषानाह कामादिति अनार्यकात्दर्पात् ह्रीतःत्रपातः अनुक्रोशतःकृपातः ॥ ९० ॥ वाक्यगुणानुक्त्वावक्तृगुणानाह वक्तेति अविकलमव्यग्रंयथास्यात्तथाविव क्षायांतत्त्वनिर्णयार्थायांकथायांसमंसिद्धांताविरोधेनयदाएतिप्रविशतितदासःविवक्षितार्थःप्रकाशते नतूभयोरप्युत्पथगामित्वे ॥ ९१ ॥ तयोरेवस्वस्वपक्षाग्रहेऽर्थनिर्णयोनभवतीत्याह वक्तव्येइति स्वार्थं स्वेनपरिगृहीतमर्थंपरार्थमुत्कृष्टमर्थं यदारोहतिहृद्यारूढंभवति ॥ ९२ ॥ विशंकाभ्रमविप्रलंभकत्वादिबुद्धिरूपा ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ जडाद्देहेंद्रियादेर्वाभदेववदात्मानंपृथक्पश्यंतीसुलभाप्राणिनांचिदचित्सं घातात्मनांजीवानांसंबंधीकेवलश्चिदंशआकाशवत्त्वयिमयिचएकोवाङ्मनसातीतश्चेतिनप्रष्टव्यएवमचिदंशोपिकाष्ठलोष्टसमःस्वदेहवस्तुतरांनप्रष्टव्यइत्याह यथेत्यादिना ॥ ९५ ॥ ९६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आत्मानंशब्दाद्यात्मकवियदादिसंघातं पृथगात्मानःनानारूपाःसंतः जतुकाष्ठंबालक्रीडनकं यथापृथगात्मनीजतुकाष्ठेसंश्रयतोनचताभ्यामन्यत्तस्यरूपंगृह्यतेतद्वदिहापीत्यर्थः एषांव्यस्तानांसंहतानांवाचोदनाकोसीतिवदेत्येवंरूपाप्रेरणानास्त्यचेतनत्वादित्याह नचेति ॥ ९७ ॥ व्यस्तानामचेतनत्वंपरस्परस्वस्यचाज्ञानादित्याह एकैकस्येति आत्मनिवर्तते चक्षुर्वत्स्वस्यरूपंनजानातीत्यर्थः॥ ९८॥अज्ञानेहेतुमाह तथेति संघातादन्यस्तत्प्रकाशकोदृष्टोघटादिवसूर्यः नचैतेसंघातात्पृथग्दृश्यंतेऽतोऽप्रकाशात्मत्वादात्मानंपरस्परमन्यंचनप्रकाशयंतीत्यर्थः संभूयाप्येतेनजानंतीत्याह प्रश्लिष्टमिति प्रश्लिष्टंयथास्यात्तथा संश्लेषंप्राप्यापीत्यर्थः॥ ९९ ॥ ननुचक्षुरादयोपिदेहाश्रिताःसंतोघटादीन्सूर्यादिवत्प्रकाशयंत्येवेत्याह बाह्यानिति यथाचक्षुःस्वापेक्षयाबाह्यमालोकंघटप्रकाशार्थमपेक्षतेनैवंसूर्यइतितस्यैवप्रकाशकत्वंन बाह्यापेक्षस्यचक्षुषइत्यर्थः बाह्यानेवाह रूपमिति यथारूपमालोकश्चतद्वच्चक्षुरपिसहकार्येवनतुप्रकाशकमितिभावः॥ १०० ॥ ननुबाह्यस्येत्यप्रयोजकंयथासूर्यश्चक्षुरपेक्षोपिनाप्रकाशकएवंचक्षुःसूर्यापेक्षमपीत्याशंक्याह ज्ञानेति ज्ञानंप्रकाशोज्ञेयंरूपादितयोरंतरालेचक्षुरपेक्षयाऽपरोमनोनामगुणोस्ति ॥ १ ॥ तत्सत्त्वेमानमाह विचारयतीति निश्चयनिमित्तंचक्षुर्निमीलनेपियेनकरणेनायंभोक्तासाध्वसा

पृथगात्मानआत्मानंसंश्लिष्टाजतुकाष्ठवत् ॥ नचैषांचोदनाकाचिदस्तीत्येषविनिश्चयः ॥ ९७ ॥ एकैकस्येहविज्ञानंनास्त्यात्मनितथापरे ॥ नवेदचक्षुश्चक्षुष्ट्वं श्रोत्रंनात्मनिवर्तते ॥ ९८ ॥ तथैवव्यभिचारेणनवर्ततेपरस्परम् ॥ प्रश्लिष्टंचनजानंतियथापङ्कवपांसवः॥ ९९ ॥ बाह्यानन्यानपेक्षंतेगुणांस्तानपिमेशृणु ॥ रूपंचक्षुःप्रकाशश्चदर्शनेहेतवस्त्रयः॥ १००॥ यथैवात्रतथान्येषुज्ञानज्ञेयेषुहेतवः ॥ ज्ञानज्ञेयांतरेतस्मिन्मनोनामापरोगुणः ॥ १ ॥ विचारयतियेनायंनिश्चयेसाध्वसाधुनी॥ द्वादशस्त्वपरस्तत्रबुद्धिर्नामगुणःस्मृतः॥ येनसंशयपूर्वेषुबोद्धव्येषुव्यवस्यति ॥ २ ॥ अथद्वादशकेतस्मिन्सत्त्वंनामापरोगुणः॥ महासत्त्वोल्पसत्त्वोवाजंतुर्येनानुमीयते ॥ ३ ॥ अहंकर्तेतिचाप्यन्योगुणस्तत्रचतुर्दशः ॥ ममायमितियेनायंमन्यतेनममेतिच ॥ ४ ॥ अथपंचदशोराजन्गुणस्तत्रापरःस्मृतः॥ पृथक्कलासमूहस्यसामग्र्यंतदिहोच्यते ॥ ५॥

धुनीविचारयतितन्मनः बाह्यानपेक्षप्रकाशकत्वमेवस्वप्रकाशत्वंतच्चदृष्टांतेसूर्येएवास्तिनचक्षुषि तस्यसूर्यापेक्षत्वात् नापिमनसितस्यापिघटादौचक्षुराद्यपेक्षत्वात् अतःसुस्थितमिदंस्वप्रकाशत्वलक्षणं अस्यलक्षणस्यबुद्ध्यादिष्वपिसद्भावंवारयितुंतेषामपिबाह्यापेक्षत्वमाह द्वादशस्त्वित्यादिना ॥ २ ॥ संशयपूर्वेषुबुद्धिःस्वकार्येनिश्चयेकर्तव्येस्वस्माद्बाह्यंसंशयात्मकंमनोऽपेक्षतेइत्यर्थः व्यवस्यतिनिश्चिनोति भूतेंद्रियमनांस्यपेक्ष्यबुद्धेर्द्वादशत्वं बुद्धिद्रव्यस्योपादानंसत्त्वं तस्यरजस्तमोभ्यामत्यंताभिभवेमध्यत्वंकिंचिदभिभवेमहत्त्वं तस्याल्पत्वादिकंदेहात्मकर्त्रात्मासंगचिदात्मादिनिश्चयद्वारानुमीयतेज्ञायते अक्षरार्थःस्पष्टः ॥ ३ ॥ अहंकर्तेति येनसत्त्वेनाहंकर्तामिमायंनिश्चयइतिमन्यतेसतत्रसत्त्वेचतुर्दशोगुणः सत्त्वमपेक्ष्यबुद्धिनिश्चयप्रकाशकेऽहमर्थेपिबाह्यानपेक्षप्रकाशकत्वलक्षणंस्वप्रकाशत्वंनास्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥ कलाःप्राणाच्छ्रद्धांखंवायुर्ज्योतिरापःपृथिवींद्रियंमनोन्नंअन्नाद्वीर्यंतपोमंत्राःकर्मलोकेषुनामचेतिश्रुत्युक्ताःषोडशतासांसमूहस्यसामग्र्यंवासनात्मकंजगदहंकर्तर्यस्ति यथोक्तंवासिष्ठे यत्राहंत्वंजगत्तत्रपूर्वमागत्यतिष्ठति त्रसरेणूदरेपींद्रोह्यपश्यद्भुवनत्रयमिति वासनाप्यहंकारद्वारास्वकार्यंजगत्प्रकाशयतीतिनस्वप्रकाश्येत्यर्थः ॥ ५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गुणइति तत्रवासनायांतदुपादानभूतोगुणः त्रिगुणात्मत्वात्संघातइवजगदंकुरबीजभूतोऽविद्यासंज्ञकोगुणःषोडशोस्ति सुषुप्ताख्यंतमोऽज्ञानंयद्बीजंस्वप्नबोधयोरितिस्मृतेःसौषुप्ताज्ञानस्यसंहतत्वेनाभासमान त्वात्संघातेपिलौकिकानुभवापेक्षा संहतत्वविवक्षयाइवशब्दः तत्राकस्मात्परित्यक्तपूर्वापरविचारणं यदादानंपदार्थस्यवासनासाप्रकीर्तितेतिवासिष्ठोक्तोक्तलक्षणवासनाद्वारासौषुप्ताविद्याप्यहमर्थंज नयतीतिनतस्यामपिबाह्यानपेक्षप्रकाशकत्वमस्तीतिनासावपिस्वप्रकाशा तथायस्मिन्षोडशेसौषुप्ताज्ञानेप्रकृतिःमायाव्यक्तिस्तत्प्रकाशइत्येतौद्वौगुणावाश्रितौकल्पितरजतेइवशुक्तीदमंशः मायाशबलेब्रह्म ण्येवसौषुप्ताज्ञानमध्यस्तमित्यर्थः अतएवसौषुप्तंप्रकृत्यतदीयपारमार्थिकरूपापेक्षयाएषसर्वेश्वरएषसर्वज्ञइत्यादिमांडूक्येतस्येश्वरत्वंसमाम्नातं विवक्षाभेदाज्जीवमप्येनंवदंति यदाह्युर्वाह्यअपिजीवस्यदेहा भिमानलयेसार्वज्ञ्यमस्तीति मणिद्रुतवहतारासोमसूर्यादयोपिक्षितिविषयमिहाल्पंबाह्यमुद्योतयंति सहजलयसमुत्थंद्योतयेज्ज्योतिरंतस्त्रिभुवनमपिसूक्ष्मस्थूलभेदंक्रमेणेति एतयोश्चप्रकृतिव्यक्त्योर्गुणत्वं दृश्यत्वादेव तथाहि दर्पणेनमुखमिवप्रकृत्याचिदात्मादृश्यते चंद्रेणराहुरिवचिदात्मनाप्रकृतिःप्रकाश्यते अतोयद्यस्यसाधकंतत्ततआंतरमित्यनुगमात् एतयोःपरस्परापेक्षयाबाह्यत्वात् स्वस्वकार्यप्रकाशेपर

गुणस्त्वेवापरस्तत्रसंघातइवषोडशः ॥ प्रकृतिर्व्यक्तिरित्येतौगुणौयस्मिन्समाश्रितौ ॥ ६ ॥ सुखासुखेजरामृत्यूलाभालाभौप्रियाप्रिये ॥ इतिचैकोनविंशो यंद्वंद्वयोगइतिस्मृतः ॥ ७ ॥ ऊर्ध्वंचैकोनविंशत्याकालोनामापरोगुणः ॥ इतीमंविद्धिविंशत्याभूतानांप्रभवाप्ययम् ॥ ८ ॥ विंशकश्चैषसंघातोमहाभूतानिपंचच सदसद्भावयोगौतुगुणावन्यौप्रकाशकौ ॥ ९ ॥ इत्येवंविंशकश्चैवगुणाःसप्तचयेस्मृताः ॥ विधिःशुक्रंबलंचेतित्रयएतेगुणाःपरे ॥ ११० ॥ विंशतिर्दशचैवंहिगु णाःसंख्यानतःस्मृताः ॥ समग्रायत्रवर्ततेतच्छरीरमितिस्मृतम् ॥ ११ ॥ अव्यक्तंप्रकृतिंत्वासांकलानांकश्चिदिच्छति ॥ व्यक्तंचासांतथाचान्यःस्थूलदर्शीप्रपश्यति ॥ १२ ॥ अव्यक्तंयदिवाव्यक्तंद्वयीमथचतुष्टयीम् ॥ प्रकृतिंसर्वभूतानांपश्यंत्यध्यात्मचिंतकाः ॥ ११३ ॥

स्परापेक्षत्वाच्चनद्वयोरपिबाह्यानपेक्षप्रकाशकत्वलक्षणंस्वप्रकाशकत्वमस्तीतिप्रकृतेर्निष्कृष्टश्चेतनःस्वप्रकाशइतिभावः ॥६ ॥ तत्रप्रकृतिकार्यमाह सुखेति ॥ ७ ॥ व्यक्तिकार्यमाह ऊर्ध्वमिति कालःअविद्या ख्यःषोडशोगुणउक्तः तदुपाधिर्जीवःकालसंज्ञः तस्यसदसद्वासनामयत्वात्कृतत्रेतादिकालरूपत्वंप्रागुक्तंनप्रस्मर्तव्यं विंशत्यासंख्यातं ॥ ८ ॥ महाभूतानिदेहारंभकांशव्यतिरिक्तानि सद्भावयोगःइहघटोस्ती त्यादिर्व्यपदेशः असद्भावयोगःइहघटोनास्तीत्यादिर्व्यपदेशः यद्वाप्रमाभ्रमंविषयौसदसद्भावयोगौज्ञेयौ ॥ ९ ॥ विधिःवासनाबीजभूतौधर्माधर्मौ शुक्रंवासनोद्बोधकःसंस्कारः बलंवासनाविषयप्राप्त्यनुकू लोयत्नः संघातधर्मत्वेनएतेषांपृथग्ग्रहणं ॥ ११० ॥ विंशतिर्दशचेतित्रिंशत्संघातःशरीरं ॥ ११ ॥ अस्यत्रिंशकस्योत्पत्तौमतांतराण्याह अव्यक्तमिति अव्यक्तंप्रधानं प्रकृतिमुपादानं कलानांत्रिंशत्सं ख्यानां कश्चिन्निरीश्वरसांख्यः व्यक्तंपरमाणवः चकाराद्व्यक्तंकालादृष्टेश्वरादि स्थूलदर्शीकणादादिः ॥ १२ ॥ अव्यक्तंकापिलाः व्यक्तंचतुर्विधाःपरमाणवएवेतिचार्वाकाः द्वयींकाणादाः चतुष्टयींव्य वहारेस्वयमभ्युपगतांजीवेशौस्वस्योपाधियुतौपश्यंतिदृत्त्याविषयीकुर्वंति इदंसर्वमप्यस्माकमध्यात्मविदामविरुद्धं व्यावहारिकेष्वर्थेष्वतात्त्विकेषुनातीवाभिनिवेष्टव्यमित्याशयः ॥ ११३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कर्तर्स्यभिनिवेष्टव्यमतआह येयमिति इयमितिप्रत्यक्त्वेनाभिनीयदर्शयति प्रकृतिरधिष्ठानमात्रत्वेनोपादानं अव्यक्ताच्चिशकवद्वृत्त्यानगृहीता अदृष्टोद्रष्टेत्यादिश्रुतेर्वाङ्मनसातीतत्वात् कलाभिरुक्ताभिरेव त्रिंशत्संख्याभिः इत्थंभावेतृतीया माययाकलात्मनाव्यक्ततांदृश्यतांगतेत्यर्थः याचनिष्कलाबाह्यानपेक्षप्रकाशकतयासूर्यवत्त्रिंशकादन्यास्वयंज्योतिःसैवत्वंचाहंचान्येचस्मः सर्वेषांप्रत्यग्भूतआत्मेत्यर्थः घटमणिकमल्लिकाद्याकाशानामिवोपाधिप्रतिसंधानमंतरेणभेदस्याविभाव्यमानत्वात्सर्वेषामस्माकंतन्मात्रत्वमितिभावः नन्वस्यापिमुकुरमुखवद्बाह्यापेक्षप्रकाशत्वमुक्तं न प्रतिबिंबस्यैवसप्रकाशोनत्वस्ये तिदिक् ॥ १४ ॥ एवंचिदंशाभिप्रायेणकासीत्यादिप्रश्नानुपपत्तिमुक्त्वाजडांशाभिप्रायेणापितामाह. बिंद्विति बिंदुन्यासोरेतःसेकस्ततःशुक्रशोणितसंयोगाद्भवंतिताः निपातेनमिश्रणेन कललंपरस्पराविवेकि ॥ १५ ॥ १६ ॥१७॥१८ ॥ १९॥ कलानांपरिणामवतीनांपृथगर्थानांरूपादिप्रकाशार्थानांप्रतिभेदोरूपभेदः ॥१२०॥ सौक्ष्म्यादित्येवंविवृणोति नचेति ॥ २१ ॥ एवंपरिणामभेदाद्द्रव्यभेदमुपेत्यप्रश्नोत्तरक्षणयोर्देहभेदात्कासिकस्यासीतिप्रश्नस्यानुपपत्तिमुक्त्वादेहस्यानित्यत्वादर्पितदयोगमाह तस्येति ॥२२॥२३॥ आदित्यात्सूर्यकांतेन मणेर्लोहसंबंधात् वीरुद्भ्योमंथनादिना कलानांसमुदयात् इवशब्दोनर्थकःपादपूरणार्थः ॥ २४ ॥ आत्मनीतिसार्धश्लोकः आत्मनिदेहे आत्मानंदेहं आत्मानंनिष्कलं देहात्मवन्निष्कलात्मानमपियद्यसंदिग्धंपश्यसितर्हिब्रह्मनिष्ठस्त्वमैकात्म्यवित्त्वादन्यस्मिन्नपिदेहे निष्कलमेवकुतोनपश्यसीत्यर्थः देहात्मज्ञानवज्ज्ञानंदेहात्मज्ञानबाधकं ज्ञानंयस्यभवेदत्रसनेच्छन्नपिमुच्यतइतिदेहज्ञानदृष्टांतःशुद्धज्ञानेस्तितमज्ञात्वाकेचिदिहमध्यममर्धंनपठंति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

येयंप्रकृतिरव्यक्ताकलाभिर्व्यक्ततांगता॥ अहंचत्वंचराजेंद्रयेचाप्यन्येशरीरिणः ॥ १४॥ बिंदुन्यासादयोवस्थाःशुक्रशोणितसंभवाः ॥ यासामेवनिपातेनकललंनामजायते॥ १५॥ कललाद्बुद्बुदोत्पत्तिःपेशीचबुद्बुदात्स्मृता॥ पेश्यास्त्वंगाभिनिर्वृत्तिर्नखरोमाणिचांगतः ॥ १६ ॥ संपूर्णेनवमेमासिजंतोर्जातस्यमैथिल॥ जायतेनामरूपत्वंस्त्रीपुमान्वेतिलिंगतः॥ १७॥ जातमात्रंतुतद्रूपंदृष्ट्वाताम्रनखांगुलि॥ कौमारंरूपमापन्नंरूपतोनोपलभ्यते॥ १८ ॥ कौमाराद्यौवनंचापिस्थाविर्यंचापियौवनात्॥ अनेनक्रमयोगेनपूर्वंपूर्वंनलभ्यते॥ १९॥ कलानांपृथगर्थानांप्रतिभेदःक्षणेक्षणे॥ वर्त्ततेसर्वभूतेषुसौक्ष्म्यात्तुनविभाव्यते॥ १२०॥ नचैषामत्ययोराजन्लक्ष्यतेप्रभवोनच॥ अवस्थायामवस्थायांदीपस्येवार्चिषोगतिः ॥ २१ ॥ तस्याप्येवंप्रभावस्यसदश्वस्येवधावतः ॥ अजस्रंसर्वलोकस्यकःकुतोवानवाकुतः॥ २२॥ कस्येदंकस्यवानेदंकुतोवेदंनवाकुतः ॥ संबंधःकोस्तिभूतानांस्वैरप्यवयवैरिह ॥ २३॥ यथादित्यान्मणेश्चापिवीरुद्भ्यश्चैवपावकः॥ जायंत्येवंसमुदयात्कलानामिवजंतवः॥ २४ ॥ आत्मन्येवात्मनात्मानंयथात्वमनुपश्यसि ॥ एवमेवात्मनात्मानंयथात्वमनुपश्यसि ॥ एवमेवात्मनात्मानमन्यस्मिन्किंनपश्यसि॥ २५॥ यद्यात्मनिपरस्मिंश्चसमतामध्यवस्यसि॥ अथमांकासिकस्येतिकिमर्थमनुपृच्छसि ॥ २६ ॥ इदंमेस्यादिदंनेतिद्वंद्वैर्मुक्तस्यमैथिल॥ कासिकस्यकुतोवेतिवचनैःकिंप्रयोजनम्॥ २७॥

१ मल्लिकातृणशून्येपिमीनभृत्पात्रभेदयोरितिमेदिनी

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृतवानुचितक्रियावान् भावेनिष्ठा ॥ २८ ॥ धर्मोर्थःकामइत्यसंकीर्णास्त्रयः धर्मार्थयोर्धर्मकामयोःकामार्थयोश्चेतिसंकीर्णाद्विकास्त्रयः धर्मार्थकामानांत्रिसंकीर्णस्त्रिकएकइतिसप्तधा त्रिवर्गासक्तोनमुच्यतइत्यर्थः ॥ २९ ॥ १३० ॥ अविरक्तस्याऽपथ्यशीलस्य ॥ ३१ ॥ तानीति संगस्थानानिस्त्र्यादीन्यात्मन्येवसंपश्येन्नतुबहिः आत्मक्रीडआत्मरतिश्चयःसएवमुक्तइत्यर्थः ॥ ३२ ॥ चतुर्ष्वंगेषुशयनोप

॥२३३॥ रिपौमित्रेथमध्यस्थेविजयेसंधिविग्रहे॥ कृतवान्योमहीपालःकिंतस्मिन्मुक्तलक्षणम्॥ २८ ॥ त्रिवर्गसप्तधाव्यक्तंयोनवेदेहकर्मसु॥ संगवान्यस्त्रिवर्गेणकिंत १२
स्मिन्मुक्तलक्षणम्॥ २९॥प्रियेवाप्यप्रियेवापिदुर्बलेबलवत्यपि॥यस्यनास्तिसमंचक्षुःकिंतस्मिन्मुक्तलक्षणम्॥१३०॥ तद्युक्तस्यतेमोक्षेयोभिमानोभवेन्नृप॥
सुहृद्भिःसंनिवार्यस्तेऽविरक्तस्येवभेषजम् ॥३१॥ तानितानितुसंचिंत्यसंगस्थानान्यरिंदम॥ आत्मनात्मनिसंपश्येत्किमन्यन्मुक्तलक्षणम्॥३२॥ इमान्यन्यानि
सूक्ष्माणिमोक्षमाश्रित्यकानिचित्॥ चतुरंगप्रवृत्तानिसंगस्थानानिमेशृणु॥ ३३॥ यइमांपृथिवींकृत्स्नामेकच्छत्रांप्रशास्तिह॥ एकएवसवैराजापुरमध्याव
सत्युत॥ ३४॥ तत्पुरेचैकमेवास्यगृहंयदधितिष्ठति ॥ गृहेशयनमप्येकंनिशायांयत्रलीयते॥ ३५॥ शय्यार्धंतस्यचाप्यत्रस्त्रीपूर्वमधितिष्ठति ॥ तदनेनप्रसंगेन
फलेनैवेहयुज्यते॥ ३६॥ एवमेवोपभोगेषुभोजनाच्छादनेषुच॥ गुणेषुपरिमेयेषुनिग्रहानुग्रहंप्रति॥ ३७॥ परतंत्रःसदाराजास्वल्पेष्वपिप्रसज्जते॥ संधिविग्रह
योगेचकुतोराज्ञःस्वतंत्रता॥ ३८॥ स्त्रीषुक्रीडाविहारेषुनित्यमस्यास्वतंत्रता॥ मंत्रेचामात्यसमितौकुतस्तस्यस्वतंत्रता॥ ३९॥ यदात्वाज्ञापयत्यन्यांस्तत्रास्यो
क्तास्वतंत्रता॥ अवशःकार्यतेतत्रतस्मिन्तस्मिन्क्षणेस्थितः॥१४०॥ स्वप्नकामोनलभतेस्वप्तुंकार्यार्थिभिर्जनैः॥शयनेचाप्यनुज्ञातःसुप्तउत्थाप्यतेवशः॥ ४१॥
स्नात्यालभपिबप्राशजुहुध्यग्नीन्यजेत्यपि॥ ब्रवीहिशृणुचापीतिविवशःकार्यतेपरैः॥ ४२॥ अभिगम्याभिगम्यैवंयाचंतेसततंनराः॥ नचाप्युत्सहतेदातुंवित्तर
क्षीमहाजनान्॥ ४३॥ दानेकोषक्षयोप्यस्यवैरंचास्यप्रयच्छतः॥ क्षणेनास्योपवर्त्ततेदोषावैराग्यकारकाः॥ ४४॥ प्राज्ञान्शूरांस्तथैवाढ्यानेकस्थानपिशंक
ते॥ भयमप्यभयेराज्ञोयैश्चनित्यमुपास्यते॥ ४५॥ तथाचैतेप्रदुष्यंतिराजन्येकीर्त्तितामया॥ तथैवास्यभयंतेभ्योजायतेपश्ययादृशम्॥ ४६॥

भोगभोजनाच्छादनेषुप्रवृत्तानिसंगस्थानानिपृथिव्यादीनि ॥ ३३ ॥ यदुक्तंप्रवेशस्तेकृतःकेनममराज्येपुरेपिवेतितत्रतवपुरादिनासंबंधएवनास्तीत्याह यइमामिति पृथ्वीपतिःपुरेस्तीतिपृथ्वीव्यर्थापुरेशो ॥२३३॥
गृहेस्तीतिपुरंव्यर्थंगृहेशोपिमंचेस्तीतिगृहंव्यर्थंमंचस्थोप्येकदेशेस्तीतितदीयप्रदेशांतरंव्यर्थं अल्पेनैवनिर्वाहसिद्धेरधिकेममतामोहमात्रं यथोक्तं गोशतादपिगोक्षीरंप्रस्थंधान्यशतादपि प्रासादादपिखट्वार्धं
शेषाःपरविभूतयइति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंराज्येदुःखान्युक्त्वायत्तत्रसुखंतत्सर्वेषामप्यस्तीत्याह स्वेस्वेइति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ राज्याभिमानेतापोधिकइत्याह हतइति ॥ ४९ ॥ अमुक्तोनित्यसंबद्धः ॥ १५० ॥ ५१ ॥ ५२॥कइति प्राप्यकोभि पद्येतनकोपीत्यर्थः अतउपशममेवलभेत्प्राप्नुयात् ॥ ५३ ॥ त्रिदंडविष्टंभोयथान्योन्याश्रयेणतिष्ठत्येवंमित्रादयःसप्त नात्रतेषांप्रधानगुणभावोस्तीत्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ तत्रोदयात्वृद्धिक्षयस्थानाख्या

सर्वःस्वेस्वेगृहेराजासर्वःस्वेस्वेगृहेगृही ॥ निग्रहानुग्रहान्कुर्वंस्तुल्योजनकराजभिः ॥ ४७ ॥ पुत्रादारास्तथैवात्माकोशोमित्राणिसंचयाः ॥ परैःसाधारणाह्येतेतै स्तैरेवास्यहेतुभिः ॥ ४८ ॥ हतोदेशःपुरंदग्धंप्रधानःकुंजरोमृतः ॥ लोकसाधारणेष्वेषुमिथ्याज्ञानेनतप्यते ॥ ४९ ॥ अमुक्तोमानसैर्दुःखैरिच्छाद्वेषभयोद्भवैः ॥ शिरोरोगादिभीरोगैस्तथैवाभिनियंतृभिः ॥ ५० ॥ द्वंद्वैस्तैस्तैरुपहतःसर्वतःपरिशंकितः ॥ बहुप्रत्यर्थिकंराज्यमुपास्तेगणयन्निशाः ॥ ५१ ॥ तदल्पसुखमत्यर्थंब हुदुःखमसारवत् ॥ तृणाग्निज्वलनप्रख्यंफेनबुद्बुदसंनिभम् ॥ ५२ ॥ कोराज्यमभिपद्येतप्राप्यचोपशमंलभेत् ॥ ममेदमितियच्चेदंपुरंराष्ट्रंचमन्यसे ॥ ५३ ॥ बलंको शममात्यांश्चकस्यैतानिनवानृप ॥ मित्रामात्यपुरंराष्ट्रंदंडःकोशोमहीपतिः ॥ ५४ ॥ सप्तांगस्यास्यराज्यस्यत्रिदंडस्येवतिष्ठतः ॥ अन्योन्यगुणयुक्तस्यकःकेनगु णतोधिकः ॥ ५५ ॥ तेषुतेषुहिकालेषुतत्तदंगंविशिष्यते ॥ येनयत्सिध्यतेकार्यंतत्प्राधान्यायकल्पते ॥ ५६ ॥ सप्तांगश्चैवसंघातस्त्रयश्चान्येनृपोत्तम ॥ संभूयदशव र्गोयंभुंक्तेराज्यंहिराजवत् ॥ यश्चराजामहोत्साहःक्षत्रधर्मरतोभवेत् ॥ ५७ ॥ सतुष्येद्दशभागेनततस्त्वन्योदशावरैः ॥ नास्त्यसाधारणोराजानास्तिराज्यमराज कम् ॥ ५८ ॥ राज्येऽसतिकुतोधर्मोधर्मेऽसतिकुतःपरम् ॥ योप्यत्रपरमोधर्मःपवित्रंराजराज्ययोः ॥ ५९ ॥ पृथिवीदक्षिणायस्यसोश्वमेधोनयुज्यते ॥ साहमेतानि कर्माणिराजदुःखानिमैथिल ॥ १६० ॥ समर्थाशतशोवक्तुमथवापिसहस्रशः ॥ स्वदेहेनाभिषंगोमेकुतःपरपरिग्रहे ॥ ६१ ॥ नमामेवंविधांयुक्तामीदृशंवक्तुमर्ह सि ॥ ननुनामत्वयामोक्षःकृत्स्नःपंचशिखाच्छ्रुतः ॥ ६२ ॥ सोपायःसोपनिषदःसोपासंगःसनिश्चयः ॥ तस्यतेमुक्तसंगस्यपाशानाक्रम्यतिष्ठतः ॥ ६३ ॥ छत्रादि षुविशेषेषुपुनःसंगःकथंनृप ॥ श्रुतंतेनश्रुतंमन्येमृषावापिश्रुतंश्रुतम् ॥ ६४ ॥

नीतिशास्त्रोक्ताः ॥ ५६ ॥ संभूयेति तथाऽचेतनःकोशःस्वपुष्ट्यैमित्रादीन्भुंक्तेएवंमित्रादयोपिकोशमितिजडयोरेवोपकार्योपकारकभावोनतुजडाजडयोः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ असतीतिच्छेदः परंमोक्षसुखं ॥ ५९ ॥ १६० ॥ ६१ ॥ ईदृशंसत्त्वसंबंधेनसंकरकर्तृत्वं ॥ ६२ ॥ उपायोनिदिध्यासनं उपनिषच्छ्रवणमनने उपासंगोध्यानांगानियमादीनि निश्चयस्तद्धेतुर्ब्रह्मात्मैकत्वानुभवः पाशानाक्रम्यकामादीन् जित्वा ॥ ६३ ॥ श्रुतंशास्त्रंतत्त्वयानश्रुतंनज्ञातं मृषादंभेन ॥ ६४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रुतसंकाशंशास्त्राभासरूपंश्रुतंशास्त्रंत्वयाश्रुतमाकर्णितं संज्ञासुवाचारंभणंविकारोनामधेयमितिश्रुतेर्नाममात्रासुसंपत्सु ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ शून्यंबोधशून्यंतवबुद्धिसत्त्वमितिभावः शून्यागारेवासश्चसं
न्यासिनांधर्मइतिनममकश्चिद्दोषोस्ति ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ १७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ मोक्षवार्त्तिकोवार्त्तामात्राभिज्ञोनतुमुक्तः॥ ७४ ॥ मुक्तत्वेहिमाकथावर्णसंकरमित्युक्तिरयुक्तेत्याह नहीति एकत्वंचि

दात्मनःपृथक्त्वंपुंप्रकृत्योः भावआत्मा अभावस्तुच्छरूपत्वात्प्रकृतिः अनयोःसमायोगेवर्णसंकरोनह्यस्ति॥ ७५॥ कथंतर्हिवर्णसंकरोनिंद्यतइत्याशंक्यवर्णाश्रमाभिमानवशादित्याह वर्णाश्रमाइति अपृथ

अथवाश्रुतसंकाशंश्रुतमन्यच्छ्रुतंत्वया ॥ अथापीमासुसंज्ञासुलौकिकीषुप्रतिष्ठसे ॥ ६५ ॥ अभिषंगावरोधाभ्यांबद्धस्त्वंप्राकृतोयथा ॥ सत्त्वेनानुप्रवेशोहियो
यंत्वयिकृतोमया ॥ ६६ ॥ किंतवापकृतंतत्रयदिमुक्तोसिसर्वशः ॥ नियमोह्येषुवर्णेषुयतीनांशून्यवासिता ॥ ६७ ॥ शून्यमावेशयंत्याचमयाकिंकस्यदूषितम् ॥
नपाणिभ्यांनबाहुभ्यांपादोरुभ्यांनचानघ ॥ ६८ ॥ नगात्रावयवैरन्यैःस्पृशामित्वांनराधिप ॥ कुलेमहतिजातेनह्रीमतादीर्घदर्शिना ॥ नैतत्सदसिवक्तव्यंसद्वा
ऽसद्वामिथःकृतम् ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणागुरवश्चेमेतथामान्यागुरूत्तमाः ॥ त्वंचाथगुरुरप्येषामेवमन्योन्यगौरवम् ॥ १७० ॥ तदेवमनुसंदृश्यवाच्यावाच्यंपरीक्षता ॥ स्त्री
पुंसोःसमवायोयंत्वयावाच्योनसंसदि ॥ ७१ ॥ यथापुष्करपर्णस्थंजलंतत्पर्णमस्पृशत् ॥ तिष्ठत्यस्पृशतीतद्वत्त्वयिवत्स्यामिमैथिल ॥ ७२ ॥ यदिचाप्यस्पृशंत्यामे
स्पर्शंजानासिकंचन ॥ ज्ञानंकृतमबीजंतेकथंतेनेहभिक्षुणा ॥ ७३ ॥ सगार्हस्थ्याच्च्युतश्चत्वंमोक्षंचानाप्यदुर्विदम् ॥ उभयोरंतरालेवैवर्तसेमोक्षवार्तिकः ॥ ७४ ॥
नहिमुक्तस्यमुक्तेनज्ञस्यैकत्वपृथक्त्वयोः ॥ भावाभावसमायोगेजायतेवर्णसंकरः ॥ ७५ ॥ वर्णाश्रमाःपृथक्त्वेनदृष्टार्थस्यापृथक्त्विनः ॥ नान्यदन्यदितिज्ञात्वा
नान्यदन्यत्रवर्तते ॥ ७६ ॥ पाणौकुंडंतथाकुंडेपयःपयसिमक्षिका ॥ आश्रिताश्रययोगेनपृथक्त्वेनाश्रिताःपुनः ॥ ७७ ॥ नतुकुंडेपयोभावःपयश्चापिनमक्षिका ॥ स्वय
मेवाप्नुवंत्येतेभावानतुपराश्रयम् ॥ ७८ ॥ पृथक्त्वादाश्रमाणांचवर्णान्यत्वेतथैवच ॥ परस्परपृथक्त्वाच्चकथंतेवर्णसंकरः ॥ ७९ ॥ नास्मिवर्णोत्तमाजात्यानवैश्या
नावरातथा ॥ तवराजन्सवर्णास्मिशुद्धयोनिरविप्लुता ॥ १८० ॥ प्रधानोनामराजर्षिर्व्यक्तंतेश्रोत्रमागतः ॥ कुलेतस्यसमुत्पन्नांसुलभांनामविद्धिमाम् ॥ ८१ ॥

क्त्विनः पृथक्त्वंपुंप्रकृत्योर्विवेकस्तदस्यास्तीतिपृथक्त्वीतदन्यस्य अतएवपृथक्त्वेननानात्वेनवर्णाश्रमायस्यभांति दृष्टाअर्थायेनसः जगतःपृथक्त्वंमन्वानस्यैतद्दृष्ट्याव्यभिचाराद्वर्णसंकरइत्यर्थः यद्वात्वेवं
जानात्यन्यच्छरीरमन्यदात्मानभवतिइतितदाज्ञात्वाएतद्देवापरोक्षीकृत्यस्थितायाममाऽन्यत्सत्त्वमन्यत्रत्वयिनवर्त्ततइत्यर्थः ॥ ७६॥ पाणिकुंडादयएकदेशस्थाअपिपरस्परंनसंकीर्यंतेकुसरान्नवदेकलोली
भावंनगच्छंत्येवमाश्रमाणांवर्णानांचाऽऽत्मनःसकाशात्तेतवब्रह्मिष्ठस्यपृथक्त्वात्कथंवर्णसंकरइतिश्लोकत्रयार्थः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ १८० ॥ ८१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

द्रोणादयःपर्वताममपूर्वेषांसत्रेषुमघवतासहचिताश्चयनेइष्टकास्थानेनिवेशिताइत्यर्थः ॥ ८२ ॥ तस्मिन्विख्यातप्रभावेकुले विनीतागुरुभिःशिक्षिता मद्विधेभर्तर्यसत्यप्राप्तेसतिनैष्ठिकंब्रह्मचर्यमेवाश्रित्यसं
न्यासंकृतवत्यस्मीत्यर्थः ॥ ८३ ॥ सत्रप्रतिच्छन्नाकपटसंन्यासिनी ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ स्वपक्षपरपक्षयोर्मध्येवर्गस्थास्वपक्षेपक्षपातेनस्थितासतीनाहंब्रवीम्यपितुत्वद्धितार्थंब्रवीमीतिभावः ननुज्ञात
तत्त्वस्यमेकिंत्वदीयैर्वाक्यैरित्याशंक्याह मुक्तइति नकारोभिन्नक्रमः योनव्यायच्छतेमल्लवत्स्वजयार्थंव्यायामंवादश्रमंनकरोतियश्चशांतौब्रह्मणिशाम्यतिसमुक्तोऽतस्तवतत्त्वज्ञस्याप्यादरेणमद्वाक्यश्रव
णंयुक्तमितिभावः ॥ ८७ ॥ स्वस्यग्रामैकरात्रवासित्वंद्योतयतियथेति ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ हेतुमंतियुक्तिमंति अर्थवंतिप्रयोजनवंति नाधिजगौनाधिगतवान् उत्तरंवक्तुंनसमर्थोबभूवेत्यर्थः एतेनगार्ह

द्रोणश्चशतशृंगश्चचक्रद्वारश्चपर्वतः॥ ममसत्रेषुपूर्वेषांचितामघवतासह॥ ८२ ॥साहंतस्मिन्कुलेजाताभर्तर्यसतिमद्विधे॥ विनीतामोक्षधर्मेषुचराम्येकामुनि
व्रतम्॥ ८३ ॥नास्मिसत्रप्रतिच्छन्नानपरस्वापहारिणी ॥ नधर्मसंकरकरीस्वधर्मेस्मिधृतव्रता॥ ८४ ॥नास्थिरास्वप्रतिज्ञायांनासमीक्ष्यप्रवादिनी॥ नासमी
क्ष्यागताचेहत्वत्सकाशंजनाधिप॥ ८५ ॥ मोक्षेतेभावितांबुद्धिंश्रुत्वाहंकुशलैषिणी॥ तवमोक्षस्यचाप्यस्यजिज्ञासार्थमिहागता ॥ ८६ ॥ नवर्गस्थाब्रवीम्येत
त्स्वपक्षपरपक्षयोः ॥ मुक्तोव्यायच्छतेयश्चशांतौयश्चनशाम्यति ॥ ८७ ॥ यथाशून्येपुरागारेभिक्षुरेकांनिशांवसेत्॥ तथाहंत्वच्छरीरेस्मिन्निमांवत्स्यामिशर्व
रीम्॥८८॥ साहंमानप्रदानेनवागातिथ्येनचार्चिता॥ सुप्तासुशरणंप्रीताश्वोगमिष्यामिमैथिल॥८९॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इत्येतानिसवाक्यानिहेतुमंत्यर्थवं
तिच॥श्रुत्वानाधिजगौराजाकिंचिदन्यदतःपरम्॥ १९०॥ ॥इतिश्रीम०शांति०मोक्ष०प०सुलभाजनकसंवादेएकविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥३२१॥
युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथंनिर्वेदमापन्नःशुकोवैयासकिःपुरा॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपरंकौतूहलंहिमे॥ १॥ अव्यक्तव्यक्ततत्त्वानांनिश्चयंबुद्धिनिश्चयम्॥ वक्तुमर्ह
सिकौरव्यदेवस्याजस्ययाकृतिः॥ २॥

स्थ्येमुक्तिर्दुर्लभाऽतःसंन्यासएवश्रेयानितिसुलभामतमेवसिद्धांतइतिदर्शितं ॥ १९० ॥ ॥इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०एकविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संन्यासस्यश्रैष्ठ्यमु
क्त्वातद्धर्मान्शुकचरितेनैवदर्शयतिप्रश्नोत्तरमुखेन कथमित्यादिना निर्वेदंवैराग्यंसंन्यासेमुख्यंविशेषणं यदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेदितिश्रुतेः ॥ १ ॥ अव्यक्तंकारणं व्यक्तंकार्यं तत्त्वंतयोरनारोपितरूपं
ब्रह्मतेषांनिश्चयं अजस्यनारायणस्यकृतिर्लीला आकृतिरितिच्छेदेसगुणंरूपं अत्रप्रथमस्यप्रश्नस्योत्तरंशुकोत्पत्तिरितरयोरुत्तरंशेषग्रंथइतिविभागः ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वाध्यायंपितृपितामहपरंपरयापरिगृहीतंवेदभागमध्याप्यंशब्दतोऽर्थतश्चग्राहयित्वातत्रानधिगतान्शाखांतरीयानर्थानन्वशादनुशासितवान् नचाऽध्याप्येतिशब्दतएवस्वाध्यायग्रहणमुच्यतेनत्वर्थतोपि चै त्रोयमधीतइत्यक्षरोच्चारणमात्रेऽधीतिशब्दप्रयोगादितिवाच्यं अध्ययनविधेर्वाक्योपक्रमेणोक्तार्थस्यदर्शितत्वात् तथाहि यस्तित्याजसचिविदंसखायंनतस्यवाच्यपिभागोअस्ति यदीँशृणोत्यलकंशृणोतिन हिप्रवेदसुकृतस्यपंथामिति तस्मात्स्वाध्यायोध्येतव्यइतिसुकृतमार्गाज्ञानेवेदस्यश्रवणग्रहणेनिष्फलेइत्युक्त्वाविधीयमानस्याध्ययनस्यार्थज्ञानपर्यंततावसीयते अयंमंत्रःप्रागेवव्याख्यातः काव्यमधीतेपा

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ प्राकृतेनसुवृत्तेनचरंतमकुतोभयम् ॥ अध्याप्यकृत्स्नंस्वाध्यायमन्वशाद्वैपितासुतम् ॥ ३ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ धर्मंपुत्रनिषेवस्वसुतीक्ष्णौचहिमातपौ ॥ क्षुत्पिपासेचवायुंचजयनित्यंजितेंद्रियः ॥ ४ ॥ सत्यमार्जवमक्रोधमनसूयांदमंतपः ॥ अहिंसांचानृशंस्यंचविधिवत्परिपालय ॥ ५ ॥ सत्येतिष्ठरतोधर्मेहित्वासर्वमनार्जवम् ॥ देवतातिथिशेषेणयात्रांप्राणस्यसंलिह ॥ ६ ॥ फेनमात्रोपमेदेहेजीवेशकुनिवत्स्थिते ॥ अनित्येप्रियसंवासेकथंस्वपिषिपुत्रक ॥ ७ ॥ अप्रमत्तेषुजाग्रत्सुनित्ययुक्तेषुशत्रुषु ॥ अंतरंलिप्समानेषुबालस्त्वंनावबुध्यसे ॥ ८ ॥ अहःसुगण्यमानेषुक्षीयमाणेतथायुषि ॥ जीवितेलिख्यमानेचकिमुत्थायनधावसि ॥ ९ ॥ ऐहलौकिकमीहंतेमांसशोणितवर्धनम् ॥ पारलौकिककार्येषुप्रसुप्ताभृशनास्तिकाः ॥ १० ॥ धर्माययेऽभ्यसूयंतिबुद्धिमोहान्वितानराः ॥ अपथागच्छतांतेषामनुयातापिपीड्यते ॥ ११ ॥ येतुतुष्टाःश्रुतिपरामहात्मानोमहाबलाः ॥ धर्म्यंपंथानमारूढास्तानुपास्वचपृच्छच ॥ १२ ॥ उपधार्यमतंतेषांबुधानांधर्मदर्शिनाम् ॥ नियच्छपरयाबुद्ध्याचित्तमुत्पथगामिवै ॥ १३ ॥ आद्यकालिकयाबुद्ध्यादूरेश्वइतिनिर्भयाः ॥ सर्वभक्ष्यानपश्यंतिकर्मभूमिमचेतसः ॥ १४ ॥ धर्मंनिःश्रेणिमास्थायकिंचित्किंचित्समारुह ॥ कोषकारवदात्मानंवेष्टयन्नानुबुध्यसे ॥ १५ ॥ नास्तिकंकिंनमर्यादंकूलपातमिवस्थितम् ॥ वामतःकुरुविस्रब्धोनरंवेणुमिवोद्धृतम् ॥ १६ ॥ कामंक्रोधंचमृत्युंचपंचेंद्रियजलांनदीम् ॥ नावंधृतिमयींकृत्वाजन्मदुर्गाणिसंतर ॥ १७ ॥ मृत्युनाभ्याहतेलोकेजरयापरिपीडिते ॥ अमोघासुपतंतीषुधर्मपोतेनसंतर ॥ १८ ॥

णिनीयमधीतेकाणादमधीतेइत्यर्थग्रहणेऽप्यधीतिप्रयोगदर्शनान्मैत्रोयमधीतइत्यक्षरमात्रोच्चारणेसगौणइतिमंतव्यं अन्यथाध्याप्यान्वशादितिक्रममात्रंविधीयेतततश्चव्यर्थं आकांक्षितसमर्पणेतुवाक्यस्यार्थवत्त्वमितिदिक् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ संलिहस्पृश स्वाद्वस्वादुविवेकंमाकार्षीरित्यर्थः ॥ ६ ॥ स्वपिषिपुरुषार्थसाधनेनप्रवर्तसे ॥ ७ ॥ शत्रुषुकामादिषु अंतरंछिद्रं ॥ ८ ॥ नधावसिदेवंगुरुंवाशरणंनयासि ॥ ९ ॥ १० ॥ अपथाअपथेन ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ आद्यकालिकयावर्त्तमानमात्रदर्शिन्या ॥ १४ ॥ १५ ॥ कूलपातंमहानदीपूरं ॥ १६ ॥ धृतिःप्राणादिवेगधारणं योगइत्यर्थः ॥ १७ ॥ अमोघास्वायुर्हरणेनसफलासुरात्रिषु धर्मपोतेनधर्मनौकया ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १९ ॥ संचिन्वानकंधनादिसंचयपरं ॥ २० ॥ अंधकारेसंसारे दीपोज्ञानं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ संवास्यःछेत्तुंयोग्यः संध्रास्यइतिपाठेउच्छेत्तुंयोग्यः संध्यांसइतिपाठेसंध्याद्वयमंसस्थानीयंयस्य शुक्लकृष्णौपक्षौ ॥ २५ ॥ चक्षुर्ज्ञानंपरप्रणेतृनेयं अंधवद्यदिनभवसीत्यर्थः परंपरलोकमात्मानंवा ॥ २६ ॥ परिगतंप्राप्तंवेदनाशरीरंयमलोकेयातनाशरीरंयैस्तेतथाभूताभवंतीतिशेषः अधर्मकारणाभिः अधर्मक्रियाभिः ॥ २७ ॥ एतत्भयंश्रुत्वाभीतंराजानमाश्वासयति राजेति शुभाशुभस्यउत्तमाधमवर्णजातस्यसुकृतेप्रवर्तकत्वात् सुकृतिनांलोकान्दधातिधारयतेप्राप्नोतीत्यर्थः अनुपगतंनानायोनिसह

तिष्ठंतंत्वशयानंचमृत्युरन्वेषतेयदा ॥ निर्वृतिंलभतेकस्मादकस्मान्मृत्युनाशितः ॥ १९ ॥ संचिन्वानकमेवैनंकामानामवितृप्तकम् ॥ वृकीवोरणमासाद्यमृत्युरादाय गच्छति ॥ २० ॥ क्रमशःसंचितशिखोधर्मबुद्धिमयोमहान् ॥ अंधकारेप्रवेष्टव्यंदीपोयत्नेनधार्यताम् ॥ २१ ॥ संपतन्देहजालानिकदाचिदिहमानुषे ॥ ब्राह्मण्यंलभतेजंतुस्तत्पुत्रपरिपालय ॥ २२ ॥ ब्राह्मणस्यतुदेहोयंनकामार्थायजायते ॥ इहक्लेशायतपसेप्रेत्यत्वनुपमंसुखम् ॥ २३ ॥ ब्राह्मण्यंबहुभिरवाप्यतेतपोभिस्तल्लब्ध्वानरतिपरेणहेलितव्यम् ॥ स्वाध्यायेतपसिदमेचनित्ययुक्तःक्षेमार्थीकुशलपरःसदायतस्व ॥ २४ ॥ अव्यक्तप्रकृतिरयंकलाशरीरःसूक्ष्मात्माक्षणत्रुटिशोनिमेषरोमा ॥ संवास्यःसमबलशुक्लकृष्णनेत्रोमासांगोद्रवतिवयोहयोनराणाम् ॥ २५ ॥ तंदृष्ट्वाप्रसृतमजस्रमुग्रवेगंगच्छंतंसततमिहान्ववेक्षमाणम् ॥ चक्षुस्तेयदिनपरप्रणेतृनेयंधर्मेतेभवतुमनःपरंनिशाम्य ॥ २६ ॥ येचात्रप्रचलितधर्मकामवृत्ताःक्रोशंतःसततमनिष्टसंप्रयोगाः ॥ क्लिश्यंतःपरिगतवेदनाशरीराबह्वीभिःसुभृशमधर्मकारणाभिः ॥ २७ ॥ राजासदाधर्मपरःशुभाशुभस्यगोप्तासमीक्ष्यसुकृतिनांदधातिलोकान् ॥ बहुविधमपिचरतिप्रविशतिसुखमनुपगतंनिरवद्यम् ॥ २८ ॥ श्वानोभीषणकायाअयोमुखानिवयांसिवलगृध्रपक्षिणांचसंघाः ॥ नरकदनेरुधिरपागुरुवचननुदमुपरतंविशंत्यसंतः ॥ २९ ॥ मर्यादानियतास्वयंभुवायइहेमाःप्रभिनत्तिदशगुणामनोनुगत्वात् ॥ निवसतिभृशमसुखंपितृविषयविपिनमवगाह्यसपापः ॥ ३० ॥ योलुब्धःसुभृशंप्रियानृतश्चमनुष्यःसततनिकृतिवंचनाभिरतिःस्यात् ॥ उपनिधिभिरसुखकृत्सपरमनिरयगोभृशमसुखमनुभवतिदुष्कृतकर्मा ॥ ३१ ॥

स्तेष्वप्राप्तंमोक्षं स्वर्गमोक्षंचसाधुर्नृपःप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ २८ ॥ गुरुद्रोहिणांदुर्गतिमाह श्वानइति नराणांकदनंयत्रतस्मिन्नरके रुधिरपाःकीटाः गुरूणांमातृपितृप्रभृतीनांवचनंनुदतिदूरीकरोतितंगुरुवचननुदं उपरतंमृतं ॥ २९ ॥ नियताःविहिताः स्वयंभुवावेदेन ब्रह्मस्वयंभुइतिश्रुतेः दशगुणाःदशविधाः शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानिपंचविधिरूपाः अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहाख्यानिषेधरूपाश्चपंच पितृविषयेयमलोकेविपिनमसिपत्रवनंतदेवावगाह्यतत्रैवनिवसति ॥ ३० ॥ निकृतिर्नीचकर्म वंचनाचौर्यादि उपनिधिभिश्छलेन ॥ ३१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३२ ॥ नरकादुद्विजेदित्युक्त्वास्वर्गेपिनरज्यतेत्याह महापदानीत्यादिना ब्रह्मादीनांस्थानानिदृष्ट्वाकत्थसेधन्योहमितिश्लाघसेपरंतुब्रह्मनावेक्षसे मृत्युकारिकांजरां ॥ ३३ ॥ प्रयायतांप्रचल्यतांमोक्षमार्गे णप्रस्थातव्यं सुखस्यप्रमाथिसंविधीयतांप्रयत्यतां ॥ ३४ ॥ अंतकायअयतिसुखाय दारुणैःकृच्छ्रादितपोभिः ॥ ३५ ॥ यावत्जीवितहरणंनजायतेततःप्रागेवसांपरायिकंपरलोकहितंकुरुष्वेत्युत्तरेणसंबं

उष्णांवैतरणींमहानदीमवगाढोसिपत्रवनभिन्नगात्रः॥ परशुवनशयोनिपतितोवसतिचमहानिरयेभृशार्तः॥ ३२ ॥ महापदानिकत्थसेनचाप्यवेक्षसेपरम्॥ चिरस्यमृत्युकारिकामनागतांनवुध्यसे॥ ३३ ॥ प्रयायतांकिमास्यतेसमुत्थितंमहद्भयम्॥ अतिप्रमाथिदारुणंसुखस्यसंविधीयताम्॥ ३४॥ पुरामृतःप्रणीयतेय मस्यराजशासनात्॥ त्वमंतकायदारुणैःप्रयत्नमार्जवेकुरु॥ ३५ ॥ पुरासमूलबांधवंप्रभुर्हरत्यदुःखवित्॥ तवेहजीवितंयमोनचास्तितस्यवारकः ॥ ३६ ॥ पुरा भिवातिमारुतोयमस्ययःपुरःसरः॥ पुरैकएवनीयसेकुरुष्वसांपरायिकम्॥ ३७ ॥ पुरासहिकएवतेप्रवातिमारुतोंतकः ॥ पुराचविभ्रमंतितेदिशोमहाभयागमे ॥ ३८ ॥ श्रुतिश्चसंनिरुध्यतेपुरातवेहपुत्रक॥ समाकुलस्यगच्छतःसमाधिमुत्तमंकुरु ॥ ३९ ॥ शुभाशुभेपुराकृतेप्रमादकर्मविप्लुते ॥ स्मरन्पुरानतप्यसेनिधत्स्व केवलंनिधिम्॥ ४० ॥ पुराजराकलेवरंविजर्जरीकरोतिते॥ वलांगरूपहारिणीनिधत्स्वकेवलंनिधिम्॥ ४१ ॥ पुराशरीरमंतकोभिनत्तिरोगसारथिः॥ प्रसह्यजी वितक्षयेतपोमहत्समाचर॥ ४२॥ पुरावृकाभयंकरामनुष्यदेहगोचराः॥ अभिद्रवंतिसर्वतोयतश्चपुण्यशीलने ॥ ४३ ॥ पुरांधकारमेककोनुपश्यसित्वरस्ववै ॥ पुराहिरण्मयान्नगान्निरीक्षसेद्रिमूर्धनि॥ ४४ ॥ पुराकुसंगतानितेसुहृन्मुखाश्चशत्रवः॥ विचालयंतिदर्शनाद्घटस्वपुत्रयत्परम्॥ ४५॥ धनस्ययस्यराजतोभयंन चास्तिचोरतः॥ मृतंचयन्नमुंचतिसमर्जयस्वतद्धनम्॥ ४६॥ नतत्रसंवियुज्यतेस्वकर्मभिःपरस्परम्॥ यदेवयस्ययौतकंतदेवतत्रसोश्नुते॥ ४७॥ परत्रयेनजीव्यते तदेवपुत्रदीयताम्॥ धनंयदक्षरंध्रुवंसमर्जयस्वतत्स्वयम्॥ ४८ ॥ नयावदेवपच्यतेमहाजनस्ययावकम्॥ अपक्वएवयावकेपुराप्रलीयसेत्वरम्॥ ४९॥ नमातृपुत्र बांधवानसंस्तुतःप्रियोजनः ॥ अनुव्रजंतिसंकटेव्रजंतमेकपातिनम्॥ ५० ॥ यदेवकर्मकेवलंपुराकृतंशुभाशुभम्॥ तदेवपुत्रसार्थिकंभवत्यमुत्रगच्छतः॥ ५१ ॥ हिरण्यरत्नसंचयाःशुभाशुभेनसंचिताः॥ नतस्यदेहसंक्षयेभवंतिकार्यसाधकाः॥ ५२ ॥

धः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ वृकाःकामादयः ॥ ४३ ॥ हिरण्मयवृक्षदर्शनंमरणचिह्नं ॥ ४४ ॥ तेत्वांतवमतिंवा ॥ ४५ ॥ तद्धनंविद्यां ॥ ४६ ॥ यौतकंविवाहाप्तंधनंदाया दायाप्तं पाथेयमित्यर्थः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ यावकेघृतखंडमिश्रेयवपिष्टविकारेत्वरंत्वरायुक्तंयथास्यात्तथाप्रलीयसेम्रियसे भोगान्भुक्त्वामोक्षेयत्नंकरिष्यामीतिनमंतव्यं अप्राप्तएवभोगेमृत्युभयमस्तीति भावः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ सार्थिकंदेहेंद्रियादिसार्थवाहकं ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

परत्रगामिकस्यगमनशीलस्य साक्षिआत्मनेति इकोऽसवर्णेशाकल्यस्यह्रस्वश्चेतिप्रकृतिभावेह्रस्वः साक्षितात्मनेतिपाठःप्रामादिकः मामन्योनजानातीतिमत्वापापंनकर्तव्यमितिभावः ॥ ५३ ॥ ननुकर्त्रा त्मनोतिरिक्तस्यसाक्षिणःसत्त्वेमानंकिमतआह मनुष्येति अमुत्रसाक्षिणिगच्छतोलीयमानस्यकर्तुर्मनुष्यदेहस्यशून्यमिवशून्यकमभावोभवति परदृष्ट्यासन्नपियोगिदृष्ट्यामनुष्यदेहोनष्टोभवतीत्यर्थः अत्र विद्वदनुभवंप्रमाणयति प्रविश्येति हार्दाकाशमितिशेषः ॥ ५४ ॥ साक्ष्यंतराण्याह इहेति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ तत्रपरलोकमार्गे विरूपाःरौद्राश्चमक्षिकाःदंशायस्मिन् अनेकेपरिपंथिनःशत्रवोलोहतुंडाःपक्षि वकादयोयस्मिन् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ अबुद्धीन्मोहयतीतितथा पावकःपुनातिपवित्रीकरोतीतिव्युत्पत्त्याधर्मः क्लीबपाठेपावकंसत्कर्म यावकमितिपाठेपियावकमिवपाथेयरूपोधर्म

परत्रगामिकस्यतेकृताकृतस्यकर्मणः॥नसाक्षिआत्मनासमोनृणामिहास्तिकश्चन॥५३॥ मनुष्यदेहशून्यकंभवत्यमुत्रगच्छतः॥ प्रविश्यबुद्धिचक्षुषाप्रदृश्यतेहि सर्वशः॥५४॥इहाग्निसूर्यवायवःशरीरमाश्रितास्त्रयः॥तएवतस्यसाक्षिणोभवंतिधर्मदर्शिनः॥ ५५ ॥ अहर्निशेषुसर्वतःस्पृशत्सुसर्वचारिषु ॥ प्रकाशगूढवृ त्तिषुस्वधर्ममेवपालय॥५६॥ अनेकपारिपंथिकेविरूपरौद्रमक्षिके॥ स्वमेवकर्मरक्ष्यतांस्वकर्मतत्रगच्छति॥५७॥ नतत्रसंविभज्यतेस्वकर्मणापरस्परम्॥त थाकृतंस्वकर्मजंतदेवभुज्यतेफलम्॥५८॥ यथाप्सरोगणाःफलंसुखंमहर्षिभिःसह॥ तथाप्नुवंतिकर्मजंविमानकामगामिनः॥५९॥ यथेहयत्कृतंशुभंविपाप्म भिःकृतात्मभिः॥तदाप्नुवंतिमानवास्तथाविशुद्धयोनयः॥६०॥प्रजापतेःसलोकतांबृहस्पतेःशतक्रतोः॥ व्रजंतितेपरांगतिंगृहस्थधर्मसेतुभिः॥६१॥सहस्रशो प्यनेकशःप्रवक्तुमुत्सहामहे॥ अबुद्धिमोहनंपुनःप्रभुर्निनायपावकः॥६२॥ गतास्त्रिरष्टवर्षताध्रुवोसिपंचविंशकः॥कुरुष्वधर्मसंचयंवयोहितेतिवर्तते॥६३॥पु राकरोतिसोंतकःप्रमादगोमुखांचमूम्॥ यथागृहीतमुत्थितस्त्वरस्वधर्मपालने॥६४॥ यथात्वमेवपृष्ठतस्त्वमग्रतोगमिष्यसि॥तथागतिंगमिष्यतःकिमात्मना परेणवा॥६५॥ यदेकपातिनासतांभवत्यमुत्रगच्छताम्॥भयेषुसांपरायिकंनिधत्स्वकेवलंनिधिम्॥६६॥ सकूलमूलबांधवंप्रभुर्हरत्यसंगवान्॥ नसंतियस्य वारकाःकुरुष्वधर्मसंनिधिम्॥६७॥इदंनिदर्शनंमयातवेहपुत्रसांप्रतम्॥स्वदर्शनानुमानतःप्रवर्णितंकुरुष्वतत्॥६८॥

एव ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ प्रमादगःप्रमादगृहवासीअंतकः चमूंचमतिभक्षयतीतिचमूरिंद्रियसेनातामसुखामंतकत्वादिदोषेणास्वस्वविषयभोगहीनांयावत्करोति ततःपुरैवगृहीतंदेहमनतिक्रम्येतियथागृहीतं देह मात्रेणेत्यर्थः ॥ ६४ ॥ यथेति पुरःपश्चाच्चसर्वमात्ममात्रंयथाभवतितथागतिमात्मज्ञानरूपां आत्मनादेहेन परेणतत्संबंधिपुत्रादिना ॥ ६५ ॥ भयेषुउपस्थितेषुएकपातिनाएकाकिनायत्सांपरायिकंपर लोकेहितंतमेवधर्मज्ञानंवानिधिमिवनिगूढनिधत्स्व केवलंशुद्धं निष्कामंनिर्गुणं ॥ ६६ ॥ कूलमयं प्राक्कूलेषुदर्भेषूपविश्येतिलिंगात् बालवृद्धैर्वयस्यैःसहितंयथास्यात्तथेत्यर्थः ॥ ६७ ॥ ६८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यःस्वकर्मणादधातिआत्मानंदेहंपुष्णाति यस्यकस्यचित्फलस्यकृतेददातिच अवुद्धिरज्ञानंमोहोविपरीतज्ञानंतदुभयजैर्गुणैर्दुःखादिभिः मुच्यतइतिपाठेआत्मानंचित्तंदधातिएकस्मिंस्तत्त्वेधारयति यस्येति
यत्किंचिद्ददातिसर्वंत्यजनीत्यर्थः ॥ ६९ ॥ श्रुतंतत्त्वमस्यादिवाक्यजंज्ञानंकर्तृ समस्तंब्रह्मांडमश्नुतेव्याप्नोति यएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिब्रह्मविदःसार्वात्म्यश्रुतेःतदेतत्सार्वात्म्यंसार्वज्ञ्यंचार्थस्य

॥२३७॥ दधातियःस्वकर्मणाददातियस्यकस्यचित्॥ अवुद्धिमोहजैर्गुणैःसएकएवयुज्यते ॥६९॥ श्रुतंसमस्तमश्नुतेप्रकुर्वतःशुभाःक्रियाः ॥ तदेतदर्थदर्शनंकृतज्ञमर्थसं
हितम्॥ ७० ॥ विबंधनीरज्जुरेषायाग्रामेवसतोरतिः॥ छित्त्वैतांसुकृतोयांतिनैनांछिंदंतिदुष्कृतः॥ ७१ ॥ किंतेधनेनकिंवंधुभिस्तेकिंतेपुत्रैःपुत्रकयोमरिष्यसि॥
आत्मानमन्विच्छगुहांप्रविष्टंपितामहास्तेक्वगताश्चसर्वे॥७२॥ श्वःकार्यमद्यकुर्वीतपूर्वाह्णेचापराह्णिकम्॥ नहिप्रतीक्षतेमृत्युःकृतंवास्यनवाकृतम्॥७३॥ अनुग
म्यविनाशांतेनिवर्तंतेहवांधवाः ॥ अग्नौप्रक्षिप्यपुरुषंज्ञातयःसुहृदस्तथा ॥ ७४ ॥ नास्तिकान्निरनुक्रोशान्नरान्पापमतेस्थितान् ॥ वामतःकुरुविस्रब्धंपरंप्रेप्सु
रतंद्रितः॥ ७५ ॥ एवमभ्याहतेलोकेकालेनोपनिपीडिते ॥ सुमहद्धैर्यमालंब्यधर्मंसर्वात्मनाकुरु॥ ७६॥ अथेमंदर्शनोपायंसम्यग्योवेत्तिमानवः॥ सम्यक्स्वध
र्मंकृत्वेहपरत्रसुखमश्नुते॥ ७७ ॥ नदेहभेदेमरणंविजानतांनचप्रणाशःस्वनुपालितेपथि ॥ धर्मंहियोवर्धयतेसपंडितोयएवधर्माच्च्यवतेसमुह्यति॥ ७८ ॥ प्रयु
क्तयोःकर्मपथिस्वकर्मणोःफलंप्रयोक्ताल्भतेयथाकृतम्॥ निहीनकर्मानिरयंप्रपद्यतेत्रिविष्टपंगच्छतिधर्मपारगः॥ ७९ ॥ सोपानभूतंस्वर्गस्यमानुष्यंप्राप्यदुर्ल
भम्॥ तथात्मानंसमादध्याद्भ्रश्यतेनपुनर्यथा॥ ८० ॥ यस्यनोत्क्रामतिमतिःस्वर्गमार्गानुसारिणी ॥ तमाहुःपुण्यकर्माणमशोच्यंपुत्रवांधवैः॥ ८१ ॥ यस्यनोप
हतावुद्धिर्निश्चयेष्ववलंबते॥ स्वर्गेकृतावकाशस्यनास्तितस्यमहद्भयम्॥ ८२ ॥ तपोवनेषुयेजातास्तत्रैवनिधनंगताः ॥ तेषामल्पतरोधर्मःकामभोगानजानतां
॥ ८३ ॥ यस्तुभोगान्परित्यज्यशरीरेणतपश्चरेत्॥ नतेनकिंचिन्नप्राप्तंतन्मेवहुमतंफलम् ॥ ८४ ॥ मातापितृसहस्राणिपुत्रदारशतानिच ॥ अनागतान्यतीतानि
कस्यतेकस्यवावयम्॥ ८५ ॥ अहमेकोनमेकश्चिन्नाहमन्यस्यकस्यचित्॥ नतंपश्यामियस्याहंतंनपश्यामियोमम॥ ८६ ॥ नतेषांभवताकार्यंनकार्यंतववैरपि॥
स्वकृतैस्तानिजातानिभवांश्चैवगमिष्यति॥ ८७॥

मोक्षाख्यपरमपुरुषार्थस्यदर्शनंनान्यत् कृतज्ञंकृतज्ञेउपदिष्टमर्थसंहितंपुरुषार्थसंगतंभवतिनतुकृतघ्नादौ सार्वज्ञ्यसार्वात्म्यदाइयंविद्याउत्तमायैवदातव्येत्यर्थः ॥७०॥७१॥७२॥७३॥७४॥७५॥७६ ॥
॥ ७७ ॥ देहभेदेपिमरणंनास्तीतिजानतां अनुपालितेशिष्टैरादृतेपथिवर्त्तमानानां ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ नोत्क्रामतिधर्ममितिशेषः॥८१॥नोपहतेतिनैकधेतिवत्समासः॥८२॥८३॥८४॥८५॥८६॥८७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ मोक्षदैशिकंमोक्षोपदेष्टारं ॥ ९४ ॥ पावकस्यधर्मस्याध्ययनं यावकेतिपाठेपिसएवार्थः यद्वापावकाध्ययनंचित्तशोधकाध्ययनंनाम ॥ ॥ इतिशांति

इहलोकेहिधनिनांस्वजनःस्वजनायते ॥ स्वजनस्तुदरिद्राणांजीवतामपिनश्यति ॥ ८८ ॥ संचिनोत्यशुभंकर्मकलत्रापेक्षयानरः ॥ ततःक्लेशमवाप्नोतिपरत्रेहत
थैवच ॥ ८९ ॥ पश्यतिच्छिन्नभूतंहिजीवलोकंस्वकर्मणा ॥ तत्कुरुष्वतथापुत्रकृत्स्नंयत्समुदाहृतम् ॥ ९० ॥ तदेतत्संप्रदृश्यैवकर्मभूमिंप्रपश्यतः ॥ शुभान्याचरित
व्यानिपरलोकमभीप्सता ॥ ९१ ॥ मासर्तुसंज्ञापरिवर्त्तकेनसूर्याग्निनारात्रिदिवेंधनेन ॥ स्वकर्मनिष्ठाफलसाक्षिकेनभूतानिकालःपचतिप्रसह्य ॥ ९२ ॥ धनेन
किंयन्नददातिनाश्नुतेबलेनकिंयेनरिपुंनबाधते ॥ श्रुतेनकिंयेननधर्ममाचरेत्किमात्मनायोनजितेंद्रियोवशी ॥ ९३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इदंद्वैपायनवचोहि
तमुक्तंनिशम्यतु ॥ शुकोगतःपरित्यज्यपितरंमोक्षदैशिकम् ॥ ९४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० पावकाध्ययनंनामद्वाविंशत्यधिकत्रिशततमोऽ
ध्यायः ॥ ३२२ ॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ यद्यस्तिदत्तमिष्टंवातपस्तप्तंतथैवच ॥ गुरूणांवापिशुश्रूषातन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ आ
त्मनानर्थयुक्तेनपापेनिविशतेमनः ॥ सकर्मकलुषंकृत्वाक्लेशेमहतिधीयते ॥ २ ॥ दुर्भिक्षादेवदुर्भिक्षंक्लेशात्क्लेशंभयाद्भयम् ॥ मृतेभ्यःप्रमृतायांतिदरिद्राःपापक
र्मिणः ॥ ३ ॥ उत्सवादुत्सवंयांतिस्वर्गात्स्वर्गंसुखात्सुखम् ॥ श्रद्दधानाश्चदांताश्चधनस्थाःशुभकारिणः ॥ ४ ॥ व्यालकुंजरदुर्गेषुसर्पचौरभयेषुच ॥ हस्तावापेनगच्छं
तिनास्तिकाःकिमतःपरम् ॥ ५ ॥ प्रियदेवातिथेयाश्चवदान्याःप्रियसाधवः ॥ क्षेम्यमात्मवतांमार्गमास्थिताहस्तदक्षिणाः ॥ ६ ॥ पुलकाइवधान्येषुपूत्यंडाइवपक्षि
षु ॥ तद्विधास्तेमनुष्येषुयेषांधर्मोनकारणम् ॥ ७ ॥ सुशीघ्रमपिधावंतंविधानमनुधावति ॥ शेतेसहशयानेनयेनयेनयथाकृतम् ॥ ८ ॥ पापंतिष्ठतितिष्ठंतंधावंतमनु
धावति ॥ करोतिकुर्वतःकर्मच्छायेवानुविधीयते ॥ ९ ॥ येनयेनयथायद्यत्पुराकर्मसुनिश्चितम् ॥ तत्तदेवोत्तरंभुंक्तेनित्यंविहितमात्मना ॥ १० ॥ समानकर्मविक्षे
पविधानपरिरक्षणम् ॥ भूतग्राममिमंकालःसमंतादपकर्षति ॥ ११ ॥ अचोद्यमानानियथापुष्पाणिचफलानिच ॥ स्वंकालंनातिवर्त्ततेतथाकर्मपुराकृतम् ॥ १२ ॥
समानश्चावमानश्चलाभालाभःक्षयाव्ययौ ॥ प्रवृत्तानन्निवर्ततेनिधनांताःपदेपदे ॥ १३ ॥

पर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ संन्यासोपयोगिवैराग्यहेतून्धर्मानुक्त्वाइतरेषांवैयर्थ्यमाशंक्यतेषामपिसदसत्फल
त्वमनिवार्यमित्याह यद्यस्तीत्यादिना प्राग्व्याख्यातोयमध्यायः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शकुनानामिवाका

आत्मनाविहितंदुःखमात्मनाविहितंसुखम्॥गर्भशय्यामुपादायभजतेपूर्वदैहिकम्॥१४॥बालोयुवावावृद्धश्चयत्करोतिशुभाशुभम्॥तस्यांतस्यामवस्थायांभुं
॥२३८॥ क्तेजन्मनिजन्मनि॥१५॥यथाधेनुसहस्रेषुवत्सोविंदतिमातरम्॥ तथापूर्वकृतंकर्मकर्त्तारमनुगच्छति॥१६॥मलिनंहियथावस्त्रंपश्चाच्छुध्यंतिवारिणा॥उपवा १२
सैःप्रतप्तानांदीर्घसुखमनंतकम्॥१७॥दीर्घकालेनतपसासेवितेनमहामते॥धर्मनिर्धूतपापानांसंसिध्यंतेमनोरथाः॥१८॥शकुनानामिवाकाशेमत्स्यानामि
वचोदके॥पदंयथानदृश्येततथापुण्यकृतांगतिः॥ १९ ॥अलमन्यैरुपालब्धैःकीर्तितैश्चव्यतिक्रमैः॥पेशलंचानुरूपंचकर्तव्यंहितमात्मनः॥ २० ॥ ॥इतिश्री
महाभारतेशांतिपर्वणिमोक्ष०प०धर्ममूलिकोनामत्रयोविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥३२३॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथंव्यासस्यधर्मात्मा
शुकोजज्ञेमहातपाः॥सिद्धिंचपरमांप्राप्तस्तन्मेब्रूहिपितामह॥ १ ॥कस्यांचोत्पादयामासशुकंव्यासस्तपोधनः॥नह्यस्यजननींविद्मजन्मचाग्र्यंमहात्मनः॥२॥
कथंचबालस्यसतःसूक्ष्मज्ञानेगतामतिः॥यथानान्यस्यलोकेस्मिन्द्वितीयस्येहकस्यचित्॥ ३॥एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंविस्तरेणमहामते॥ नहिमेतृप्तिरस्तीहशृण्व
तोमृतमुत्तमम्॥४॥माहात्म्यमात्मयोगंचविज्ञानंचशुकस्यह॥यथावदनुपूर्वेणतन्मेब्रूहिपितामह॥५॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥नहायनैर्नपलितैर्नवित्तैर्नचबंधु
भिः॥ ऋषयश्चक्रिरेधर्मंयोनूचानःसनोमहान्॥६॥तपोमूलमिदंसर्वंयन्मांपृच्छसिपांडव॥ तदिंद्रियाणिसंयम्यतपोभवतिनान्यथा॥७॥इंद्रियाणांप्रसंगेन
दोषमर्च्छत्यसंशयम्॥संनियम्यतुतान्येवसिद्धिमाप्नोतिमानवः॥८॥अश्वमेधसहस्रस्यवाजपेयशतस्यच॥योगस्यकलयातातनतुल्यंविद्यतेफलम्॥९॥अत्र
तेवर्तयिष्यामिजन्मयोगफलंतथा॥ शुकस्याग्र्यांगतिंचैवदुर्विदामकृतात्मभिः॥ १० ॥मेरुशृंगेकिलपुराकर्णिकारवनायुते॥ विजहारमहादेवोभीमैर्भूतगणै
र्वृतः॥ ११॥शैलराजसुताचैवदेवीतत्राभवत्पुरा ॥ तत्रदिव्यंतपस्तेपेकृष्णद्वैपायनस्तदा॥ १२ ॥योगेनात्मानमाविश्ययोगधर्मपरायणः॥ धारयन्सतपस्तेपे
पुत्रार्थंकुरुसत्तम॥ १३॥ अग्नेर्भूमेरपांवायोरंतरिक्षस्यवाविभो॥ धैर्येणसंमितःपुत्रोममभूयादितिस्मह॥ १४॥संकल्पेनाथयोगेनदुष्प्रापमकृतात्मभिः॥व
रयामासदेवेशमास्थितस्तपउत्तमम्॥ १५॥ ॥२३८॥

शइतिब्रह्मनिष्ठानांनिष्कलात्मत्वंश्रुत्वासंन्याससहितब्रह्मनिष्ठावान्शुकःश्रुतिपथमवतीर्णस्तदीयेनैवमार्गेणाहंकृतकृत्यःस्यामितिमन्वानस्तस्यजन्मादिकंसर्वंपृच्छति कथंव्यासस्यधर्मात्मेत्यादि ॥ १ ॥
॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ योगेनात्मानमाविश्यांतर्हृदयेइंद्रियाणिनिरुध्येत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ कृष्णस्यव्यासस्य ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तद्भावभावीति तद्भावंब्रह्मभावंब्रह्माहमितिभावनमाशयंभावयतीतितद्भावभावीत
दितिवाएतस्यमहतोभूतस्यनामभवतीतितच्छब्दस्यब्रह्मनामधेयत्वश्रुतेः नकेवलभावनामात्रकृत् अपितुतद्बुद्धिस्तत्रैवबुद्धिर्निश्चयोयस्येत्येतेनश्रद्धावानुच्यते तत्रैवात्माचित्तंयस्येतिआदरः तदपाश्रयइतित

अतिष्ठन्मारुताहारःशतंकिलसमाःप्रभुः॥ आराधयन्महादेवंबहुरूपमुमापतिम्॥ १६॥ तत्रब्रह्मर्षयश्चैवसर्वेराजर्षयस्तथा ॥ लोकपालाश्चलोकेशंसाध्याश्चव
सुभिःसह ॥ १७॥ आदित्याश्चैवरुद्राश्चदिवाकरनिशाकरौ॥ वसवोमरुतश्चैवसागराःसरितस्तथा ॥ १८ ॥ अश्विनौदेवगंधर्वास्तथानारदपर्वतौ ॥ विश्वाव
सुश्चगंधर्वःसिद्धाश्चाप्सरसस्तथा॥ १९ ॥ तत्ररुद्रोमहादेवःकर्णिकारमयींशुभाम्॥ धारयाणःस्रजंभातिज्योत्स्नामिवनिशाकरः ॥ २० ॥ तस्मिन्दिव्येवनेरम्ये
देवदेवर्षिसंकुले ॥ आस्थितःपरमंयोगमृषिःपुत्रार्थमच्युतः॥ २१ ॥ नचास्यहीयतेप्राणोनग्लानिरुपजायते ॥ त्रयाणामपिलोकानांतदद्भुतमिवाभवत् ॥ २२॥
जटाश्चतेजसातस्यवैश्वानरशिखोपमाः॥ प्रज्वलंत्यःस्मदृश्यंतेयुक्तस्यामिततेजसः॥ २३ ॥ ॥मार्कंडेयोहिभगवानेतदाख्यातवान्मम ॥ सदेवचरितानीहकथ
यामासमेसदा ॥ २४ ॥ एताअद्यापिकृष्णस्यतपसातेनदीपिताः ॥ अग्निवर्णाजटास्तातप्रकाशंतेमहात्मनः ॥ २५॥ एवंविधेनतपसातस्यभक्त्याचभारत॥
महेश्वरःप्रसन्नात्माचकारमनसामतिम्॥ २६ ॥ उवाचचैवंभगवांस्त्र्यंबकःप्रहसन्निव ॥ एवंविधस्तेतनयोद्वैपायनभविष्यति ॥ २७ ॥ यथाह्यग्निर्यथावायुर्य
थाभूमिर्यथाजलं ॥ यथाचखंतथाशुद्धोभवितातेसुतोमहान् ॥ २८ ॥ तद्भावभावीतद्बुद्धिस्तदात्मातदपाश्रयः ॥ तेजसावृत्यलोकांस्त्रीन्यशःप्राप्स्यतितेसुतः॥
॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०शुकोत्पत्तौचतुर्विंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३२४॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ भीष्मउवाच॥
सलब्ध्वापरमंदेवाद्वरंसत्यवतीसुतः ॥ अरणीसहितेगृह्यममंथाग्निचिकीर्षया ॥ १ ॥ अथरूपंपरंराजन्बिभ्रतींस्वेनतेजसा ॥ घृताचींनामाप्सरसमपश्यद्भगवा
नृषिः॥ २॥ ऋषिरप्सरसंदृष्ट्वासहसाकाममोहितः ॥ अभवद्भगवान्व्यासोवनेतस्मिन्युधिष्ठिर॥ ३॥ साचदृष्ट्वातदाव्यासंकामसंविग्नमानसं॥ शुकीभूत्वामहा
राजघृताचीसमुपागमत्॥ ४॥ सतामप्सरसंदृष्ट्वारूपेणान्येनसंवृताम्॥ शरीरजेनानुगतःसर्वगात्रातिगेनह॥ ५॥ सतुधैर्येणमहतानिगृह्णन्हृच्छयंमुनिः॥ नश
शाकनियंतुंतद्व्यासःप्रविस्तृतंमनः॥ ६॥

त्रस्थैर्येणनैरंतर्यमुच्यते ॥२९॥ ॥ इतिशांति०नै०भा०चतुर्विंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सइति अरणीद्वेअधरोत्तरे सहितेमिथुनरूपे ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७ ॥ ८ ॥ शुक्रेनिर्मथ्यमानेजातत्वात्शुकइतिरेफलोपेनास्यनामकृतं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ महात्मामहादेवउपानयत्स्वशिष्यंकृतवानितिसंबंधः ॥ १८ ॥

भावित्वाच्चैवभावस्यघृताच्यावपुषाहृतः ॥ यत्नान्नियच्छतस्तस्यमुनेरग्निंचिकीर्षया ॥ ७ ॥ अरण्यामेवसहसातस्यशुक्रमवापतत् ॥ सोविशंकेनमनसातथैव
द्विजसत्तमः ॥ ८ ॥ अरणीममंथब्रह्मर्षिस्तस्यांजज्ञेशुकोनृप ॥ शुक्रेनिर्मथ्यमानेसशुकोजज्ञेमहातपाः ॥ ९ ॥ परमर्षिर्महायोगीअरणीगर्भसंभवः ॥ यथाध्व
रेसमिद्धोग्निर्भातिहव्यमुदावहन् ॥ १० ॥ तथारूपःशुकोजज्ञेप्रज्वलन्निवतेजसा ॥ बिभ्रत्पितुश्चकौरव्यरूपवर्णमनुत्तमम् ॥ ११ ॥ बभौतदाभावितात्माविधूम
इवपावकः ॥ तंगंगासरितांश्रेष्ठामेरुपृष्ठेजनेश्वर ॥ १२ ॥ स्वरूपिणीतदाभ्येत्यतर्पयामासवारिणा ॥ अंतरिक्षाच्चकौरव्यदंडःकृष्णाजिनंचह ॥ १३ ॥ पपातभू
मिंराजेंद्रशुकस्यार्थेमहात्मनः ॥ जेगीयंतेस्मगंधर्वानन्नृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ १४ ॥ ॥ देवदुंदुभयश्चैवप्रावाद्यंतमहास्वनाः ॥ विश्वावसुश्चगंधर्वस्तथातुंबुरुनारदौ
॥ १५ ॥ हाहाहूहूश्चगंधर्वौतुष्टुवुःशुकसंभवम् ॥ तत्रशक्रपुरोगाश्चलोकपालाःसमागताः ॥ १६ ॥ देवादेवर्षयश्चैवतथाब्रह्मर्षयोपिच ॥ दिव्यानिसर्वपुष्पाणिप्र
ववर्षचमारुतः ॥ १७ ॥ जंगमाजंगमंचैवप्रहृष्टमभवज्जगत् ॥ तंमहात्मास्वयंप्रीत्यादेव्यासहमहाद्युतिः ॥ १८ ॥ जातमात्रंमुनेःपुत्रंविधिनोपानयत्तदा ॥ तस्यदे
वेश्वरःशक्रोदिव्यमद्भुतदर्शनम् ॥ १९ ॥ ददौकमंडलुंप्रीत्यादेववासांसिवाविभो ॥ हंसाश्चशतपत्राश्चसारसाश्चसहस्रशः ॥ २० ॥ प्रदक्षिणमवर्तंतशुकाश्चाषा
श्चभारत ॥ आरणेयस्ततोदिव्यंप्राप्यजन्ममहाद्युतिः ॥ २१ ॥ तत्रैवोवासमेधावीव्रतचारीसमाहितः ॥ उत्पन्नमात्रंतंवेदाःसरहस्याःससंग्रहाः ॥ २२ ॥ उपतस्थु
र्महाराजयथास्यपितरंतथा ॥ बृहस्पतिंचववेसवेदवेदांगभाष्यवित् ॥ २३ ॥ उपाध्यायंमहाराजधर्ममेवानुचिंतयन् ॥ सोधीत्यनिखिलान्वेदान्सरहस्यान्ससं
ग्रहान् ॥ २४ ॥ इतिहासंचकार्त्स्न्येनराजशास्त्राणिवाविभो ॥ गुरवेदक्षिणांदत्त्वासमावृत्तोमहामुनिः ॥ २५ ॥ उग्रंतपःसमारेभेब्रह्मचारीसमाहितः ॥ देवताना
मृषीणांचबाल्येपिसमहातपाः ॥ २६ ॥ संमंत्रणीयोमान्यश्चज्ञानेनतपसातथा ॥ नत्वस्यरमतेबुद्धिराश्रमेषुनराधिप ॥ त्रिषुगार्हस्थ्यमूलेषुमोक्षधर्मानुदर्शि
नः ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०शुकोत्पत्तौपंचविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ईश्वरप्रसादात् स्वयंभातवेदोपिशिष्टाचारपालनार्थंबृहस्पतिंगुरुंचकारेत्याह बृहस्पतिमिति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणि
नैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सइति मोक्षंमोक्षशास्त्रं अनुचिंत्यउपादेयत्वेनज्ञात्वा ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ उवाचेति जनकंप्रतिप्रेषणंमतिसंवादार्थंनत्वज्ञानापनयार्थं मोक्षार्थंमोक्षशास्त्रार्थं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १०॥११ ॥

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ समोक्षमनुचिंत्यैवशुकःपितरमभ्यगात् ॥ प्राहाभिवाद्यचगुरुंश्रेयोर्थीविनयान्वितः ॥ १ ॥ मोक्षधर्मेषुकुशलोभगवान्प्रब्रवीतुमे ॥ यथामेम
नसःशांतिःपरमासंभवेत्प्रभो ॥ २ ॥ श्रुत्वापुत्रस्यतुवचःपरमर्षिरुवाचतम् ॥ अधीष्वपुत्रमोक्षंतेधर्मांश्चविविधानपि ॥ ३ ॥ पितुर्नियोगाज्जग्राहशुकोधर्मभृतांव
रः ॥ योगशास्त्रंचनिखिलंकापिलंचैवभारत ॥ ४ ॥ सतंब्राह्म्याश्रियायुक्तंब्रह्मतुल्यपराक्रमम् ॥ मेनेपुत्रंयदाव्यासोमोक्षधर्मविशारदम् ॥ ५ ॥ उवाचगच्छेतितदा
जनकंमिथिलेश्वरम् ॥ सतेवक्ष्यतिमोक्षार्थंनिखिलंमिथिलेश्वरः ॥ ६ ॥ पितुर्नियोगमादायजगाममिथिलांनृप ॥ प्रष्टुंधर्मस्यनिष्ठांवैमोक्षस्यचपरायणम् ॥ ७ ॥ उ
क्तश्चमानुषेणत्वंपथागच्छेत्यविस्मितः ॥ नप्रभावेणगंतव्यमंतरिक्षचरेणवै ॥ ८ ॥ आर्जवेणैवगंतव्यंनसुखान्वेषिणातथा ॥ नान्वेष्टव्याविशेषास्तुविशेषाहिप्र
संगिनः ॥ ९ ॥ अहंकारोनकर्तव्योयाज्येतस्मिन्नराधिपे ॥ स्थातव्यंचवशेतस्यसतेछेत्स्यतिसंशयम् ॥ १० ॥ सधर्मकुशलोराजामोक्षशास्त्रविशारदः ॥ याज्योम
मसयद्ब्रूयात्तत्कार्यमविशंकया ॥ ११ ॥ एवमुक्तःसधर्मात्माजगाममिथिलांमुनिः ॥ पद्भ्यांशक्तोंतरिक्षेणक्रांतुंपृथ्वींससागराम् ॥ १२ ॥ सगिरींश्चाप्यतिक्रम्यन
दीतीर्थसरांसिच ॥ बहुव्यालमृगाकीर्णाश्चाटवीश्चवनानिच ॥ १३ ॥ मेरोर्हरेश्चद्वेवर्षेवर्षंहैमवतंततः ॥ क्रमेणैवंव्यतिक्रम्यभारतंवर्षमासदत् ॥ १४ ॥ सदेशान्विवि
धान्पश्यंश्चीनहूणनिषेवितान् ॥ आर्यावर्तमिमंदेशमाजगाममहामुनिः ॥ १५ ॥ पितुर्वचनमाज्ञायतमेवार्थंविचिंतयन् ॥ अध्वानंसोतिचक्रामखचरःखेचर
न्निव ॥ १६ ॥ पत्तनानिचरम्याणिस्फीतानिनगराणिच ॥ रत्नानिचविचित्राणिपश्यन्नपिनपश्यति ॥ १७ ॥ उद्यानानिचरम्याणितथैवायतनानिच ॥ पुण्यानि
चैवरत्नानिसोत्यक्रामदथाध्वगः ॥ १८ ॥ सोचिरेणैवकालेनविदेहानाससादह ॥ रक्षितान्धर्मराजेनजनकेनमहात्मना ॥ १९ ॥ तत्रग्रामान्बहून्पश्यन्बह्वन्नर
सभोजनान् ॥ पल्लीघोषान्समृद्धांश्चबहुगोकुलसंकुलान् ॥ २० ॥ स्फीतांश्चशालियवसैर्हंससारससेवितान् ॥ पद्मिनीभिश्चशतशःश्रीमतीभिरलंकृतान् ॥ २१ ॥
सविदेहानतिक्रम्यसमृद्धजनसेवितान् ॥ मिथिलोपवनंरम्यमाससादसमृद्धिमत् ॥ २२ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ मेरोर्वर्षमिलावृतं हरेर्वर्षंहरिवर्षाख्यं हैमवतंवर्षंकिंपुरुषाख्यं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ पश्यन्नपिनपश्यतितुच्छत्वनिश्चयाद्वैराग्याद्वा ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 ॥२३॥ तंभारंजिज्ञासाख्यं अर्थंमोक्षं ॥ २४ ॥ तस्याद्वारमित्यादिनाअध्यायशेषेणास्यक्रोधकामजयोव्याख्यायते ॥२५॥ २६ ॥ २७॥२८॥२९॥३०॥ ३१॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६॥

हस्त्यश्वरथसंकीर्णनरनारीसमाकुलम् ॥ पश्यन्नपश्यन्निवतत्समतिक्रामदच्युतः॥ २३॥ मनसातंवहन्भारंतमेवार्थंविचिंतयन् ॥ आत्मारामःप्रसन्नात्मामिथि
॥२४०॥ लामाससादह॥२४॥तस्याद्वारंसमासाद्यनिःशंकःप्रविवेशह॥तत्रापिद्वारपालास्तमुग्रवाचान्यषेधयन्॥ २५॥ तथैवचशुकस्तत्रनिर्मन्युःसमतिष्ठत॥ नचातपा १२
ध्वसंतप्तःक्षुत्पिपासाश्रमान्वितः॥ २६ ॥ प्रताम्यतिग्लायतिवानापैतिचतथातपात् ॥ तेषांतुद्वारपालानामेकःशोकसमन्वितः ॥ २७॥ मध्यंगतमिवादित्यंदृष्ट्वा
शुकमवस्थितम् ॥ पूजयित्वायथान्यायमभिवाद्यकृतांजलिः॥२८॥प्रावेशयत्ततःकक्ष्यांद्वितीयांराजवेश्मनः॥ तत्रासीनःशुकस्तातमोक्षमेवान्वचिंतयत्॥२९॥
छायायामातपेचैवसमदर्शीसमद्युतिः॥ तंमुहूर्तादिवागम्यराज्ञोमंत्रीकृतांजलिः ॥ ३० ॥ प्रावेशयत्ततःकक्ष्यांतृतीयांराजवेश्मनः॥ तत्रांतःपुरसंबद्धंमहच्चैत्र
रथोपमम् ॥ ३१ ॥ सुविभक्तजलाक्रीडंरम्यंपुष्पितपादपम् ॥ शुकंप्रावेशयन्मंत्रीप्रमदावनमुत्तमम् ॥ ३२॥ सतस्यासनमादिश्यनिश्चक्रामततःपुनः॥ तंचारुवे
षाःसुश्रोण्यस्तरुण्यःप्रियदर्शनाः ॥ ३३ ॥ सूक्ष्मरक्तांबरधरास्तप्तकांचनभूषणाः ॥ संलापोल्लापकुशलानृत्यगीतविशारदाः॥ ३४ ॥ स्मितपूर्वाभिभाषिण्योरूपे
णाप्सरसांसमाः॥ कामोपचारकुशलाभावज्ञाःसर्वकोविदाः॥३५॥ परंपंचाशतंनार्योवारमुख्याःसमाद्रवन्॥ पाद्यादीनिप्रतिग्राह्यपूजयापरयार्चयन्॥३६॥
कालोपपन्नेनतदास्वाद्वन्नेनाभ्यतर्पयन् ॥ तस्यभुक्तवतस्ताततदंतःपुरकाननम् ॥३७॥ सुरम्यंदर्शयामासुरेकैकश्येनभारत॥ क्रीडंत्यश्चहसंत्यश्चगायंत्यश्चापि
ताःशुभम्॥ ३८ ॥ उदारसत्त्वंसत्त्वज्ञाःस्त्रियःपर्यचरंस्तथा॥ आरणेयस्तुशुद्धात्मानिःसंदेहःस्वकर्मकृत्॥३९॥ वश्येंद्रियोजितक्रोधोनहृष्यतिनकुप्यति॥ तस्मैश
य्यासनंदिव्यंदेवार्हंरत्नभूषितम् ॥ ४० ॥ स्पर्ध्यास्तरणसंकीर्णंददुस्ताःपरमस्त्रियः ॥ पादशौचंतुकृत्वैवशुकःसंध्यामुपास्यच ॥ ४१ ॥ निषसादासनेपुण्येतमेवार्थं
विचिंतयन् ॥ पूर्वरात्रेतुतत्रासौभूत्वाध्यानपरायणः॥ ४२ ॥ मध्यरात्रेयथान्यायंनिद्रामाहारयत्प्रभुः॥ ततोमुहूर्तादुत्थायकृत्वाशौचमनंतरम् ॥ स्त्रीभिःपरिवृतो
धीमान्ध्यानमेवान्वपद्यत ॥ ४३ ॥ ॥२४०॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ आरणेयःअरणिजःशुकः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कार्ष्णिःशुकः अच्युतोधैर्यादितिशेषः ॥ ४५ ॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२६ ॥ ॥७॥ ॥ ७ ॥

अनेनविधिनाकार्ष्णिस्तदहःशेषमच्युतः ॥ तांचरात्रिंनृपकुलेवर्तयामासभारत ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०शुकोत्पत्तौषड्विंशत्यधिक
त्रिशततमोऽध्यायः॥ ३२६॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ततःसराजाजनकोमंत्रिभिःसहभारत॥ पुरःपुरोहितंकृत्वासर्वाण्यंतःपुराणिच ॥ १ ॥ आसनंचपु
रस्कृत्यरत्नानिविविधानिच ॥ शिरसाचार्घमादायगुरुपुत्रंसमभ्यगात्॥२॥ सतदासनमादायबहुरत्नविभूषितम्॥स्पर्द्ध्यास्तरणसंस्तीर्णंसर्वतोभद्रमृद्धिमत्॥३॥
पुरोधसासंगृहीतंहस्तेनालभ्यपार्थिवः॥ प्रददौगुरुपुत्रायशुकायपरमार्चितम्॥४॥ तत्रोपविष्टंतंकार्ष्णिशास्त्रतःप्रत्यपूजयत्॥ पाद्यंनिवेद्यप्रथममर्घ्यंगांचन्यवे
दयत् ॥ ५ ॥ सचतांमंत्रवत्पूजांप्रत्यगृह्णाद्यथाविधि ॥ प्रतिगृह्यतुतांपूजांजनकाद्द्विजसत्तमः॥ ६ ॥ गांचैवसमनुज्ञायराजानमनुमान्यच॥ पर्यपृच्छन्महाते
जाराज्ञःकुशलमव्ययम्॥ ७॥ अनामयंचराजेंद्रशुकःसानुचरस्यह॥ अनुशिष्टस्तुतेनासौनिषसादसहानुगः॥८॥ उदारसत्त्वाभिजनोभूमौराजाकृतांजलिः॥
कुशलंचाव्ययंचैवपृष्ट्वावैयासकिंनृपः॥ किमागमनमित्येवंपर्यपृच्छतपार्थिवः॥ ९॥ ॥शुकउवाच ॥ ॥ पित्राहमुक्तोभद्रंतेमोक्षधर्मार्थकोविदः॥ विदेहरा
जोयाज्योमेजनकोनामविश्रुतः॥ १०॥ तत्रगच्छस्ववैतूर्णंयदितेहृदिसंशयः॥ प्रवृत्तौवानिवृत्तौवासतेच्छेत्स्यतिसंशयम्॥ ११ ॥सोहंपितुर्नियोगात्त्वामुपप्र
ष्टुमिहागतः॥ तन्मेधर्मभृतांश्रेष्ठयथावद्वक्तुमर्हसि ॥ १२ ॥ किंकार्यंब्राह्मणेनेहमोक्षार्थश्चकिमात्मकः॥ कथंचमोक्षःप्राप्तव्योज्ञानेनतपसाथवा॥ १३॥ ॥ज
नकउवाच॥ ॥यत्कार्यंब्राह्मणेनेहजन्मप्रभृतितच्छृणु॥ कृतोपनयनस्तातभवेद्वेदपरायणः ॥ १४॥ तपसागुरुवृत्त्याचब्रह्मचर्येणवाविभो॥ देवतानांपितॄणां
चाप्यनृणोह्यनसूयकः॥ १५॥ वेदानधीत्यनियतोदक्षिणामपवर्ज्यच॥ अभ्यनुज्ञामथप्राप्यसमावर्तेतवैद्विजः॥ १६ ॥ समावृत्तश्चगार्हस्थ्येस्वदारनिरतोवसे
त्॥ अनसूयुर्यथान्यायमाहिताग्निस्तथैवच॥ १७॥ उत्पाद्यपुत्रपौत्रंतुवन्याश्रमपदेवसेत्॥ तानेवाग्नीन्यथाशास्त्रमर्चयन्नतिथिप्रियः॥ १८॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ यत्कार्यमित्यादिनाव्रतीभूत्वागृहीभवेद्गृहीभूत्वावनीभवेद्वनीभूत्वाप्रव्रजेदितिश्रुत्युक्तःक्रमसमुच्चयपक्षोदर्शितः
॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वीतरागात्माविरक्तचित्तः ब्रह्माश्रमःसंन्यासाश्रमस्तदेवपदंपदस्थानंतत्र ॥ १९ ॥ एतदाक्षिपति उत्पन्नेइति ज्ञानंशास्त्रजाधीः विज्ञानमनुभवः तस्मिन्मोक्षाश्रमफलेब्रह्मचर्यात्यागेवोत्पन्नेसति त्रिषुब्रह्मचर्यादिषु समुच्चयपक्षेयदिचेतरथाब्रह्मचर्यादेवप्रव्रजेद्गृहाद्वावनाद्वायदहरेवविरजेत्तदहरेवप्रव्रजेदित्यनियमश्रुतिर्बाध्येतेतिभावः ॥ २० ॥ २१ ॥ तत्रब्रह्मचर्यस्यावश्यकत्वंतावदाह नविनेति ॥ २२ ॥ प्लावयिताकर्णधारः ज्ञानंशास्त्रं तद्विज्ञानार्थंसगुरुमेवाभिगच्छेत्समित्पाणिःश्रोत्रियंब्रह्मनिष्ठं नैषातर्केणमतिरापनेयाप्रोक्तान्येनैवसुज्ञानायप्रेष्ठेत्यादिश्रुतिभिरन्वयव्यतिरेकाभ्यामाचार्यकरणस्यविद्याहेतुत्वाव

सवनेग्नीन्यथान्यायमात्मन्यारोप्यधर्मवित् ॥ निर्द्वंद्वोवीतरागात्माब्रह्माश्रमपदेवसेत् ॥ १९ ॥ ॥शुकउवाच॥ ॥उत्पन्नेज्ञानविज्ञानेनिर्द्वंद्वेहृदिशाश्वते॥ किमवश्यंनिवस्तव्यमाश्रमेषुभवेत्रिषु ॥ २० ॥ एतद्भवंतंपृच्छामितद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ यथावेदार्थतत्त्वेनब्रूहिमेत्वंजनाधिप॥ २१॥ ॥जनकउवाच॥ ॥नविनाज्ञानविज्ञानेमोक्षस्याधिगमोभवेत्॥ नविनागुरुसंबंधंज्ञानस्याधिगमःस्मृतः ॥ २२ ॥ गुरुःप्लावयितातस्यज्ञानंप्लवइहोच्यते ॥ विज्ञायकृतकृत्यस्तुतीर्णस्तदुभयंत्यजेत्॥ २३॥ अनुच्छेदायलोकानामनुच्छेदायकर्मणाम्॥ पूर्वैराचरितोधर्मश्चातुराश्रम्यसंकटः॥ २४॥ अनेनक्रमयोगेनबहुजातिषुकर्मणाम्॥ हित्वाशुभाशुभंकर्ममोक्षोनामेहलभ्यते॥ २५॥ भावितैःकरणैश्चायंबहुसंसारयोनिषु॥ आसादयतिशुद्धात्मामोक्षंवैप्रथमाश्रमे॥ २६॥ तमासाद्यतुमुक्तस्यदृष्टार्थस्यविपश्चितः॥ त्रिष्वाश्रमेषुकोन्वर्थोभवेत्परमभीप्सतः॥ २७॥ राजसांस्तामसांश्चैवनित्यंदोषान्विवर्जयेत् ॥ सात्त्विकंमार्गमास्थायपश्येदात्मानमात्मना ॥ २८॥ सर्वभूतेषुचात्मानंसर्वभूतानिचात्मनि॥ संपश्यन्नोपलिप्येतजलेवारिचरोयथा॥ २९॥ पक्षिवत्प्रवणादूर्ध्वममुत्रानंत्यमश्नुते॥ विहायदेहान्निर्मुक्तोनिर्द्वंद्वःप्रशमंगतः ॥ ३०॥ अत्रगाथाःपुरागीताःशृणुराज्ञाययातिना ॥ धार्यंतेयाद्विजैस्तातमोक्षशास्त्रविशारदैः ॥ ३१॥ ज्योतिरात्मनिनान्यत्रसर्वजंतुषुतत्समं॥ स्वयंचशक्यतेद्रष्टुंसुसमाहितचेतसा॥ ३२॥

गमात्तदावश्यकमितिभावः तदुभयमाचार्यशास्त्रे ॥ २३ ॥ वामदेववद्ब्रह्मचर्यात्प्रागविज्ञानेजातेक्षतिर्किंतेनेत्याशंक्याह अनुच्छेदायेति लोकशिक्षार्थमपितदावश्यकमितिभावः ॥ २४ ॥ जातिषुजन्मसु ॥ २५ ॥ भावितैःशोधितैः करणैर्बुद्ध्यादिभिः ॥ २६ ॥ तमिति चित्तशुद्ध्यर्थमाश्रमधर्मास्तच्छुद्धौतुतेव्यर्थाइत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ सर्वभूतेष्वनुगतमात्मानंसंप्रज्ञातेपश्यन्तेपश्यतिसर्वभूतानिचाऽऽत्मनिरज्जूरगवद्विलीनान्यसंप्रज्ञातेपश्यति वारिचरोहंसादिः ॥ २९ ॥ प्रवणान्निम्नात् यथाभूचरःपर्वतात्पर्वतंगच्छन्निम्नंदेशमनुसृत्यगच्छतिनैवंपक्षीतद्वद्विद्वान्देहंनानुसरतीत्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ज्योतिश्चिन्मात्रंब्रह्मआत्मनिबुद्धौ सममेकं एकत्वेऽनुभवएवमानमित्याहस्वयमिति सुष्ठुसमाहितंयोगाद्धृढंचेतोयस्यतेन ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दर्शनलिंगमाह नबिभेतीत्यादिना ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ तमःपरिगतमंधकारव्याप्तमज्ञानव्याप्तंच वेश्मगृहंसर्वाधिष्ठानंब्रह्मच ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

नबिभेतिपरोयस्मान्नबिभेतिपराच्चयः ॥ यश्चनेच्छतिनद्वेष्टिब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ ३३ ॥ यदाभावंनकुरुतेसर्वभूतेषुपापकम् ॥ कर्मणामनसावाचाब्रह्मसंपद्यतेत
दा ॥ ३४ ॥ संयोज्यमनसात्मानमीर्ष्यामुत्सृज्यमोहनीम् ॥ त्यक्त्वाकामंचमोहंचतदाब्रह्मत्वमश्नुते ॥ ३५ ॥ यदाश्राव्येचदृश्येचसर्वभूतेषुचाप्ययम् ॥ समोभवति
निर्द्वंद्वोब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ ३६ ॥ यदास्तुतिंचनिंदांचसमत्वेनैवपश्यति ॥ कांचनंचायसंचैवसुखंदुःखंतथैवच ॥ ३७ ॥ शीतमुष्णंतथैवार्थमनर्थंप्रियमप्रियम् ॥
जीवितंमरणंचैवब्रह्मसंपद्यतेतदा ॥ ३८ ॥ प्रसार्येहयथांगानिकूर्मःसंहरतेपुनः ॥ तथेंद्रियाणिमनसासंयंतव्यानिभिक्षुणा ॥ ३९ ॥ तमःपरिगतंवेश्मयथादीपे
नदृश्यते ॥ तथाबुद्धिप्रदीपेनशक्यआत्मानिरीक्षितुम् ॥ ४० ॥ एतत्सर्वंचपश्यामित्वयिबुद्धिमतांवर ॥ यच्चान्यदपिवेत्तव्यंतत्त्वतोवेदतद्भवान् ॥ ४१ ॥ ब्रह्मर्षेविदि
तश्चासिविषयांतमुपागतः ॥ गुरोस्तवप्रसादेनतवचैवोपशिक्षया ॥ ४२ ॥ तस्यैवचप्रसादेनप्रादुर्भूतंमहामुने ॥ ज्ञानंदिव्यंममापीदंतेनासिविदितोमम ॥ ४३ ॥
अधिकंतवविज्ञानमधिकाचगतिस्तव ॥ अधिकंतवचैश्वर्यंतच्चत्वंनावबुध्यसे ॥ ४४ ॥ बाल्याद्वासंशयाद्वापिभयाद्वाप्यविमोक्षजात् ॥ उत्पन्नेचापिविज्ञाने
नाधिगच्छतितांगतिम् ॥ ४५ ॥ व्यवसायेनशुद्धेनमद्विधैश्छिन्नसंशयः ॥ विमुच्यहृदयग्रंथीनासादयतितांगतिम् ॥ ४६ ॥ भवांश्चोत्पन्नविज्ञानःस्थिरबुद्धिरलो
लुपः ॥ व्यवसायादृतेब्रह्मन्नासादयतितत्परम् ॥ ४७ ॥ नास्तितेसुखदुःखेषुविशेषोनासिलोलुपः ॥ नौत्सुक्यंनृत्यगीतेषुनरागउपजायते ॥ ४८ ॥ नबंधुष्वनुबं
धस्तेनभयेष्वस्तितेभयं ॥ पश्यामित्वांमहाभागतुल्यलोष्टाश्मकांचनम् ॥ ४९ ॥ अहंत्वामनुपश्यामियेचाप्यन्येमनीषिणः ॥ आस्थितंपरमंमार्गमक्षयंतमनाम
यं ॥ ५० ॥ यत्फलंब्राह्मणस्येहमोक्षार्थश्चयदात्मकः ॥ तस्मिन्वैवर्तसेब्रह्मन्किमन्यत्परिपृच्छसि ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० शुकोत्पत्तौसप्त
विंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंकृतात्माकृतनिश्चयः ॥ आत्मनात्मान
मास्थायदृष्ट्वाचात्मानमात्मना ॥ १ ॥

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० सप्तविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचनमित्यादेरध्यायस्यतात्पर्यं तुयत्रशिवविष्णुस्कंदप्रह्लादादीनांमहामहिम्नांसमागमस्तत्रपुण्यतमेदेशेयोगिनाध्यानार्थंगंतव्यंविद्याचगोपनीयागुरुशिष्याभ्यांचस्वोचितधर्मेणस्थेयमिति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृतकार्यःसुखीशांतस्तूर्ष्णीप्रायादुदङ्मुखः॥ शैशिरंगिरिमुद्दिश्यसधर्मामातरिश्वनः ॥ २॥ एतस्मिन्नेवकालेतुदेवर्षिर्नारदस्तथा ॥ हिमवंतमियाद्द्रष्टुंसिद्धचा
रणसेवितम् ॥ ३॥ तमप्सरोगणाकीर्णशांतस्वननिनादितम् ॥ किन्नराणांसहस्रैश्चभृंगराजैस्तथैवच ॥ ४ ॥ मद्गुभिःखंजरीटैश्चविचित्रैर्जीवजीवकैः ॥ ५ ॥ चित्र
वर्णैर्मयूरैश्चकेकाशतविराजितैः ॥ राजहंससमूहैश्चकृष्णैःपरभृतैस्तथा ॥ ६ ॥ पक्षिराजोगरुत्मांश्चयंनित्यमधितिष्ठति ॥ चत्वारोलोकपालाश्चदेवाःसर्षिगणा
स्तथा ॥ ७॥ तत्रनित्यंसमायांतिलोकस्यहितकाम्यया ॥ विष्णुनायत्रपुत्रार्थेतपस्तप्तंमहात्मना ॥ ८ ॥ तत्रैवचकुमारेणबाल्येक्षिप्तादिवौकसः॥ शक्तिर्न्यस्ता
क्षितितलेत्रैलोक्यमवमन्यवै ॥ ९ ॥ तत्रोवाचजगत्स्कंदःक्षिपन्वाक्यमिदंतदा ॥ योन्योस्तिमत्तोभ्यधिकोविप्रायस्याधिकंप्रियाः ॥ १० ॥ योब्रह्मण्योद्वितीयो
स्तित्रिषुलोकेषुवीर्यवान् ॥ सोभ्युद्धरत्विमांशक्तिमथवाकंपयत्विति ॥ ११ ॥ तच्छ्रुत्वाव्यथितालोकाःकइमामुद्धरेदिति ॥ अथदेवगणंसर्वंसंभ्रांतेंद्रियमान
सं ॥ १२ ॥ अपश्यद्भगवान्विष्णुःक्षिप्तंसासुरराक्षसं ॥ किंत्वत्रसुकृतंकार्यंभवेदितिविचिंतयन् ॥ १३ ॥ अनामृष्यततःक्षेपमवैक्षतचपावकिं ॥ संप्रगृह्यविशु
द्धात्माशक्तिंप्रज्वलितांतदा ॥ १४ ॥ कंपयामाससव्येनपाणिनापुरुषोत्तमः ॥ शक्त्यांतुकंप्यमानायांविष्णुनाबलिनातदा ॥ १५ ॥ मेदिनीकंपितासर्वासशैल
वनकानना ॥ शक्तेनापिसमुद्धर्तुंकंपितासाभवत्तदा ॥ १६ ॥ रक्षितास्कंदराजस्यधर्षणाप्रभविष्णुना ॥ तांकंपयित्वाभगवान्प्रह्लादमिदमब्रवीत् ॥ १७ ॥ प
श्यवीर्यंकुमारस्यनैतदन्यःकरिष्यति ॥ सोमृष्यमाणस्तद्वाक्यंसमुद्धरणनिश्चितः ॥ १८ ॥ जग्राहतांतदाशक्तिंनचैनांसव्यकंपयत् ॥ नादंमहांतंमुक्त्वासमूर्च्छितो
गिरिमूर्धनि ॥ १९ ॥ विह्वलःप्रापतद्भूमौहिरण्यकशिपोःसुतः॥ तत्रोत्तरांदिशंगत्वाशैलराजस्यपार्श्वतः ॥ २० ॥ तपोतप्यतदुर्धर्षतातनित्यंवृषध्वजः ॥ पावके
नपरिक्षिप्तंदीप्यतायस्यचाश्रमम् ॥ २१ ॥ आदित्यपर्वतंनामदुर्धर्षमकृतात्मभिः ॥ नतत्रशक्यतेगंतुंयक्षराक्षसदानवैः ॥ २२ ॥ दशयोजनविस्तारमग्निज्वाला
समावृतम् ॥ भगवान्पावकस्तत्रस्वयंतिष्ठतिवीर्यवान् ॥ २३ ॥ सर्वान्विघ्नान्प्रशमयन्महादेवस्यधीमतः ॥ दिव्यंवर्षसहस्रंहिपादेनैकेनतिष्ठतः ॥ २४ ॥ देवान्संता
पयंस्तत्रमहादेवोमहाव्रतः ॥ ऐंद्रींतुदिशमास्थायशैलराजस्यधीमतः ॥ २५ ॥ विविक्तेपर्वततटेपाराशर्योमहातपाः ॥ वेदानध्यापयामासव्यासःशिष्यान्म ॥२४२॥
हातपाः ॥ २६ ॥

१ आसीदितिशेषः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

सुमंतुंचमहाभागंवैशंपायनमेवच ॥ जैमिनिंचमहाप्राज्ञंपैलंचापितपस्विनम् ॥ २७॥ यत्रशिष्यैःपरिवृतोव्यासआस्तेमहातपाः ॥ तत्राश्रमपदंरम्यंददर्शपितुरु
त्तमम् ॥२८॥ आरणेयोविशुद्धात्मानभसीवदिवाकरः॥अथव्यासःपरिक्षिप्तंज्वलंतमिवपावकम्॥२९॥ददृशेसुतमायांतंदिवाकरसमप्रभम्॥ असज्जमानंवृक्षे
षुशैलेषुविषयेषुच॥योगयुक्तंमहात्मानंयथाबाणंगुणच्युतम् ॥३०॥ सोभिगम्यपितुःपादावगृह्णादरणीसुतः॥ यथोपजोषंतैश्चापिसमागच्छन्महामुनिः ॥३१॥
ततोनिवेदयामासपित्रेसर्वमशेषतः ॥ शुकोजनकराजेनसंवादंप्रीतमानसः ॥ ३२ ॥ एवमध्यापयञ्शिष्यान्व्यासःपुत्रंचवीर्यवान् ॥ उवासहिमवत्पृष्ठेपाराश
र्योमहामुनिः॥ ३३ ॥ ततःकदाचिच्छिष्यास्तंपरिवार्यावतस्थिरे ॥ वेदाध्ययनसंपन्नाःशांतात्मानोजितेंद्रियाः ॥ ३४ ॥ वेदेषुनिष्ठांसंप्राप्यसांगेष्वपितपस्विनः॥
अथोचुस्तेतदाव्यासंशिष्याःप्रांजलयोगुरुम् ॥३५॥ ॥शिष्याऊचुः॥ ॥ महतातेजसायुक्तायशसाचापिवर्धिताः॥ एकंत्विदानीमिच्छामोगुरुणानुग्रहंकृतम्
॥३६॥ इतितेषांवचःश्रुत्वाब्रह्मर्षिस्तानुवाचह ॥ उच्यतामितितद्वत्सायद्वःकार्यंप्रियंमया ॥ ३७॥ एतद्वाक्यंगुरोःश्रुत्वाशिष्यास्तेहृष्टमानसाः ॥ पुनःप्रांजलयोभू
त्वाप्रणम्यशिरसागुरुम् ॥३८॥ ऊचुस्तेसहिताराजन्निदंवचनमुत्तमम् ॥ यदिप्रीतउपाध्यायोधन्याःस्मोमुनिसत्तम॥३९॥कांक्षामस्तुवयंसर्वेवरंदातुंमहर्षिणा॥
षष्ठःशिष्योनतेख्यातिंगच्छेदत्रप्रसीदनः ॥ ४० ॥ चत्वारस्तेवयंशिष्यागुरुपुत्रश्चपंचमः ॥ इहवेदाःप्रतिष्ठेरन्नेषनःकांक्षितोवरः ॥ ४१ ॥ शिष्याणांवचनंश्रुत्वाव्या
सोवेदार्थतत्त्ववित् ॥ पराशरात्मजोधीमान्परलोकार्थचिंतकः ॥ ४२ ॥ उवाचशिष्यान्धर्मात्माधर्म्यंनैःश्रेयसंवचः ॥ ब्राह्मणायसदादेयंब्रह्मशुश्रूषवेतया ॥४३॥
ब्रह्मलोकेनिवासंयोध्रुवंसमभिकांक्षते ॥ भवंतोबहुलाःसंतुवेदोविस्तार्यतामयम् ॥४४॥ नाशिष्येसंप्रदातव्योनाव्रतेनाकृतात्मनि ॥ एतेशिष्यगुणाःसर्वेविज्ञात
व्यायथार्थतः॥ ४५॥ नापरीक्षितचारित्रेविद्यादेयाकथंचन ॥ यथाहिकनकंशुद्धंतापच्छेदनिकर्षणैः॥ ४६ ॥ परीक्षेततथाशिष्यानीक्षेत्कुलगुणादिभिः॥ ननि
योज्याश्चवःशिष्याअनियोगेमहाभये ॥ ४७ ॥ यथामतियथापाठंतथाविद्याफलिष्यति ॥ सर्वस्तरतुदुर्गाणिसर्वोभद्राणिपश्यतु ॥ ४८ ॥ श्रावयेच्चतुरोवर्णा
न्कृत्वाब्राह्मणमग्रतः॥ वेदस्याध्ययनंहीदंतच्चकार्यंमहत्स्मृतम् ॥ ४९ ॥ स्तुत्यर्थमिहदेवानांवेदाःसृष्टाःस्वयंभुवा ॥ योनिर्वदेतसंमोहाद्ब्राह्मणंवेदपारगम् ॥ ५० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ॥ इतिशांति॰ मो॰ नै॰ अष्टाविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वागुरोर्वाक्यमित्यादेर्व्यासःपुत्रमवारयदित्यंतस्यतात्पर्यंविद्याप्रचारःक
र्तव्योविदुषापिवेदाध्ययनंनत्याज्यंस्वाध्यायानध्यायपरिपालनंचकर्तव्यमिति ॥ १ ॥ तदात्वायतिसंहितं तदात्वेतत्कालेआयतावुत्तरकालेचसंहितंसम्यग्घितं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ चातु

सोभिध्यानाद्ब्राह्मणस्यपराभूयादसंशयम् ॥ यश्चाधर्मेणविब्रूयाद्यश्चाधर्मेणपृच्छति ॥ ५१॥ तयोरन्यतरःप्रैतिविद्वेषंचाधिगच्छति ॥ एतद्वःसर्वमाख्यातंस्वाध्या
यस्यविधिंप्रति ॥ ५२ ॥ उपकुर्याच्चशिष्याणामेतच्चहृदिवोभवेत् ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति॰ मोक्षधर्मप॰ अष्टाविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः
॥ ३२८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वागुरोर्वाक्यंव्यासशिष्यामहौजसः ॥ अन्योन्यंहृष्टमनसःपरिषस्वजिरेतदा ॥ १ ॥ उक्ताःस्मोयद्भगवता
तदात्वायतिसंहितम् ॥ तन्नोमनसिसंरूढंकरिष्यामस्तथाचतत् ॥ २ ॥ अन्योन्यंसंविभाष्यैवंसुप्रीतमनसःपुनः ॥ विज्ञापयंतिस्मगुरुंपुनर्वाक्यविशारदाः ॥ ३ ॥
शैलादस्मान्महींगंतुंकांक्षितंनोमहामुने ॥ वेदाननेकधाकर्तुंयदितेरुचितंप्रभो ॥ ४ ॥ शिष्याणांवचनंश्रुत्वापराशरसुतःप्रभुः ॥ प्रत्युवाचततोवाक्यंधर्मार्थसहितं
हितम् ॥ ५ ॥ क्षितिंवादेवलोकंवागम्यतांयदिरोचते ॥ अप्रमादश्चवःकार्योब्रह्महिप्रचुरच्छलम् ॥ ६ ॥ तेनुज्ञातास्ततःसर्वेगुरुणासत्यवादिना ॥ जग्मुःप्रदक्षिणंकृ
त्वाव्यासंमूर्ध्नाभिवाद्यच ॥ ७ ॥ अवतीर्यमहींतेऽथचातुर्होत्रमकल्पयन् ॥ संयाजयंतोविप्रांश्चराजन्यांश्चविशस्तथा ॥ ८ ॥ पूज्यमानाद्विजैर्नित्यंमोदमानागृहे
रताः ॥ याजनाध्यापनरताःश्रीमंतोलोकविश्रुताः ॥ ९ ॥ अवतीर्णेषुशिष्येषुव्यासःपुत्रसहायवान् ॥ तूष्णींध्यानपरोधीमानेकांतेसमुपाविशत् ॥ १० ॥ तंददृ
र्शाश्रमपदेनारदःसुमहातपाः ॥ अथैनमब्रवीत्कालेमधुराक्षरयागिरा ॥ ११ ॥ भोभोब्रह्मर्षिवासिष्ठब्रह्मघोषोनवर्तते ॥ एकोध्यानपरस्तूष्णींकिमास्सेचिंतय
न्निव ॥ १२ ॥ ब्रह्मघोषैर्विरहितःपर्वतोयंनशोभते ॥ रजसातमसाचैवसोमःसोपप्लवोयथा ॥ १३ ॥ नभ्राजतेयथापूर्वंनिषादानामिवालयः ॥ देवर्षिगणजुष्टो
पिवेदध्वनिनिराकृतः ॥ १४ ॥ ऋषयश्चहिदेवाश्चगंधर्वाश्चमहौजसः ॥ वियुक्ताब्रह्मघोषेणनभ्राजंतेयथापुरा ॥ १५ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाकृष्णद्वैपायनोब्रवी
त् ॥ महर्षेयत्त्वयाप्रोक्तंवेदवादविचक्षण ॥ १६ ॥ एतन्मनोनुकूलंमेभवानर्हतिभाषितुम् ॥ सर्वज्ञःसर्वदर्शीचसर्वत्रचकुतूहली ॥ १७ ॥ त्रिषुलोकेषुयद्वृत्तंसर्वंतवम
तेस्थितम् ॥ तदाज्ञापयविप्रर्षेब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ १८ ॥ यन्मयासमनुष्ठेयंब्रह्मर्षेतदुदाहर ॥ विमुक्तस्येहशिष्यैर्मेनातिहृष्टमिदंमनः ॥ १९ ॥

र्होत्रंचतुर्होतृसंज्ञकामंत्राश्चित्तिःस्रुक्चित्तमाज्यमित्यादयोऽध्यात्माधियज्ञयोरभेददर्शनार्थाः तत्पूर्वकंप्रवृत्तंकर्मचातुर्होत्रमग्निहोत्रादिकंसोमांतमकल्पयन्प्रवर्तितवंतः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥
सोपप्लवोराहुग्रस्तः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ नातिहृष्टमिदंमनइतिविदुषामपिशिष्यादिसंयोगवियोगजंसुखंदुःखमपरिहार्यमितिभावः ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनाम्नायःअनावृत्तिःसएवमलोदूषणंयेषु ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ततोनध्यायइत्यादिग्रंथोयोगिनांस्वेच्छयाकृत्स्नेब्रह्मांडेसंचारयोग्यताइच्छयादेहत्यागश्चययाभवतितादृशींविद्यांवक्तुं प्रवर्तते ॥ २५ ॥ कुतइतिवायोर्मूलकारणप्रश्नः विचेष्टितमितिवायुकर्मप्रश्नः ॥ २६ ॥ २७ ॥ प्रश्नमभिनंदन्नस्यार्थस्यजिज्ञासाऽतिदुर्लभेतिसूचयति दिव्यमिति योगसंस्कृतंचक्षुर्व्यवहितार्थग्राहित्वात् मनश्चनिर्मलमतीतादिग्राहि सत्त्वेसर्वज्ञत्वादिहेतौबुद्धिसत्त्वे ॥२८॥ आत्मनिबुद्धौ वेदान्वेदार्थान् व्यस्यऊहापोहाभ्यांपरिभाव्य बुद्ध्यानिश्चयेनसमनुचिंतयवायुःकुतोभूदित्यादिकंविचारय॥२९॥देवयानेति योविष्णोर्व्यापकस्यपरमात्मनःसंबंधीदेवयानोऽर्चिरादिमार्गस्तत्रचरतीतितेनमार्गेण सात्त्विकानुपासकान् विष्णुलोकमपुनरावृत्तिपदंप्रापयतीत्यर्थः पितृयानश्चधूमादिपितृयानमार्गप्रदश्चायमेव सतु

॥नारदउवाच॥ ॥अनाम्नायमलावेदाब्राह्मणस्याव्रतंमलम्॥मलंपृथिव्यावाहीकाःस्त्रीणांकौतूहलंमलम्॥२०॥अधीयतान्भवान्वेदान्सार्धंपुत्रेणधीमता॥विधुन्वन्ब्रह्मघोषेणरक्षोभयकृतंतमः॥२१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥नारदस्यवचःश्रुत्वाव्यासःपरमधर्मवित्॥तथेत्युवाचसंहृष्टोवेदाभ्यासदृढव्रतः॥ २२ ॥ शुकेनसहपुत्रेणवेदाभ्यासमथाकरोत्॥ स्वरेणोच्चैःसशैक्ष्येणलोकानापूरयन्निव ॥ २३ ॥ तयोरभ्यसतोरेवनानाधर्मप्रवादिनोः॥ वातोतिमात्रंप्रववौसमुद्रानिलवेजितः॥ २४ ॥ ततोनध्यायइतितंव्यासःपुत्रमवारयत्॥शुकोवारितमात्रस्तुकौतूहलसमन्वितः॥ २५ ॥ अपृच्छत्पितरंब्रह्मन्कुतोवायुरभूदयम्॥ आख्यातुमर्हतिभवान्वायोःसर्वंविचेष्टितम्॥ २६ ॥ शुकस्यैतद्वचःश्रुत्वाव्यासःपरमविस्मितः॥ अनध्यायनिमित्तेस्मिन्निदंवचनमब्रवीत्॥ २७ ॥ दिव्यंतेचक्षुरुत्पन्नंस्वयंतेनिर्मलंमनः॥ तमसारजसाचापित्यक्तःसत्त्वेव्यवस्थितः॥ २८ ॥ आदर्शेस्वामिवच्छायांपश्यस्यात्मानमात्मना॥ व्यस्यात्मनिस्वयंवेदान्बुद्ध्यासमनुचिंतय ॥ २९ ॥ देवयानचरोविष्णोःपितृयानश्चतामसः॥ द्वावेतौप्रेत्यपंथानौदिवंचाधश्चगच्छतः॥ ३० ॥ पृथिव्यामंतरिक्षेचयत्रसंवांतिवायवः॥ सप्तैतेवायुमार्गावैतान्निबोधानुपूर्वशः॥ ३१ ॥ तत्रदेवगणाःसाध्यामहाभूतामहाबलाः॥तेषामप्यभवत्पुत्रःसमानोनामदुर्जयः॥ ३२ ॥

तामसःपुनरावृत्तिप्रदत्वात् ॥ ३० ॥ पृथिव्यामिति पृथिव्यांपिंडे अंतरिक्षेब्रह्मांडे संवांतिसंगच्छंति वायुमार्गाःवायुसंचारस्थानानि तत्रदेहेतावद्वायुस्थानवर्णबीजानिनकुलीशयोगपारायणेप्रोक्तानि प्राणोघ्राणाग्रहृन्नाभिपादांगुष्ठांतसंस्थितिः नीलःसोंकाररेफादिबीजेनविनियोजितः ओंयमित्यर्थः कृष्णोपानःकृकाटिस्थःपृष्ठपृष्ठांतपार्ष्णिगः सतारकनकारांतबीजेनविनियोजितः ओंपमित्यर्थः शक्रचापनिभोव्यानस्त्वगिंद्रियनिकेतनः तारकोपेतयांतांतवीजतेजोविराजितः ओंलमित्यर्थः मूर्धस्थोमध्यताल्वग्रकंठहृत्पत्तलाश्रयः उदानोप्यरुणच्छायस्तारकाक्रांतयांतयुक् ओंरमित्यर्थःश्वेतःसमानोहृन्नाभिसर्वसंधिनिकेतनः प्रणवाक्रांतलांतनबीजेनात्यंतमुज्ज्वलइति ओंवमित्यर्थः षष्ठसप्तममार्गौतुजीवन्मुक्तिविदेहमुक्तिप्रदौवक्ष्यति ॥ ३१ ॥ देवगणाअध्यात्मंइंद्रियाणितेषांपुत्रःसमानःइंद्रियाणांसामान्यावृत्तिरेवसमानादयः तदुक्तंसांख्यसप्तत्यांसामान्याकरणवृत्तिःप्राणाद्यावायवःपंचेति एवमधिदैवमपिसाध्यानांदेवानांसामान्यंरूपंसमानादयइत्यर्थः पिंडब्रह्मांडयोरभेदात् ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उदानइति एतेषामुत्तरोत्तरस्यपूर्वपूर्वकार्यत्वादुत्तरोत्तरंस्थूलत्वंज्ञेयं ॥ ३३ ॥ अनपत्यइतिप्राणस्यकार्यांतरंनास्तिसर्वापेक्षयास्थूलत्वंचदर्शितं ॥ ३४ ॥ पिंडेप्राणकार्यंप्राणशब्दप्रवृत्तिनिमित्तंचाह प्रा णिनामिति ॥ ३५ ॥ अस्यैवाधिदैवकर्मनामनीआह प्रेरयतीतिसार्धेन धूमोष्मजान्मेघान्स्नेहंस्नेहत्वमथवास्नेहगुणयुक्तजलवृष्टिकालंप्राप्यअंबरेप्रेरयतीतियोजना सएववायुर्धूमज्योतिःस्नेहक्रमेणवि द्युत्त्वंप्राप्यमहाद्युतिश्चभवति विद्युद्भइतिपंचमील्यब्लोपे प्रथमः विष्णुदेवसमानादिक्रमेणसप्तमोपिसंहारक्रमेणप्रथमइत्यर्थः अयंभावः पूर्वोदाहृतप्राणांतहृन्नाभिपादांगुष्ठानांमध्येऽन्यतमेस्थानेप्राणं निरोध्यनीलवर्णंप्राणंओंयमितिवीजशरीरंसंचिंतयन्योगीकियताकालेनसिद्धिंप्राप्तोजीवन्नेवशरीरेणप्रवहमार्गेणसंचरति देहांतेचप्रवहेणतादात्म्यंप्राप्नोति एवंसर्वत्रप्रयोगोज्ञेयइति ॥ ३६ ॥आध्यात्मिक स्यापानस्याधिदैवकर्मनामनीआह आवहइति भचक्रमासमंताद्वहतीत्यावहः॥३७॥आदत्तेन्नमनेनोद्दीपकेनजठराग्निरित्यादानोऽपानः अपानस्यजाठरोद्दीपकत्वमाहयाज्ञवल्क्यः स्वयंत्वपानंसंप्राप्यते

उदानस्तस्यपुत्रोभूद्व्यानस्तस्याभवत्सुतः॥ अपानश्चततोज्ञेयःप्राणश्चापिततोपरः॥ ३३ ॥ अनपत्योभवत्प्राणोदुर्धर्षःशत्रुतापनः ॥ पृथक्कर्माणितेषांतुप्रवक्ष्या मियथातथम्॥ ३४॥ प्राणिनांसर्वतोवायुश्चेष्टांवर्तयतेपृथक्॥ प्राणनाच्चैवभूतानांप्राणइत्यभिधीयते॥ ३५॥ प्रेरयत्यभ्रसंघातान्धूमजांश्चोष्मजांश्चयः ॥ प्र थमःप्रथमेमार्गेप्रवहोनामयोनिलः॥ ३६ ॥ अंबरेस्नेहमभ्येत्यविद्युद्भ्यश्चमहाद्युतिः॥ आवहोनामसंवातिद्वितीयःश्वसनोनदन् ॥ ३७॥ उदयंज्योतिषांशश्वत्सो मादीनांकरोतियः॥ अंतर्देहेषुचादानंयंवदंतिमनीषिणः॥ ३८॥ यश्चतुर्भ्यःसमुद्रेभ्योवायुर्धारयतेजलम्॥ उद्धृत्याददतेचापोजीमूतेभ्योंबरेनिलः ॥ ३९ ॥ यो द्भिःसंयोज्यजीमूतान्पर्जन्यायप्रयच्छति॥ उद्वहोनामबंहिष्ठस्तृतीयःससदागतिः ॥ ४० ॥ समुह्यमानाबहुधायेननीताःपृथग्घनाः ॥ वर्षमोक्षकृतारंभास्तेभवं तिघनाघनाः॥ ४१ ॥ संहतायेनचाविद्धाभवंतिनदतांनदाः॥ रक्षणार्थायसंभूतामेघत्वमुपयांतिच॥ ४२॥ योसौवहतिभूतानांविमानानिविहायसा॥ चतुर्थः संवहोनामवायुःसगिरिमर्दनः॥ ४३॥

नैवसहमारुतः प्रवातिज्वलनंतत्रप्राणोमध्यगतंपुनः वायुनावाजितोवह्निरपानेनशनैःशनैः तदाज्वलतिविप्रेंद्रेसकलेदेहमध्यमे प्राणःअपानंप्राप्यप्रवर्त्यज्वलनंप्रवातिप्रवर्त्तयति अपानेनवायुनावाजितःवी जितः वोविधूननेजुकूइतिजुगंताद्वाधोतोर्निष्ठायांरूपं हेविप्रेंद्रेगार्गिइतियाज्ञवल्क्यश्लोकार्थः आदानइत्यपानस्यनामांतरंयोगिप्रसिद्धमित्यर्थः अंतर्देहेष्वित्यर्धे उदानमितिपाठेउत्तरान्वयि॥ ३८॥उद्धृत्या दानसाम्यादुद्वहादानयोरैक्यं ॥ ३९ ॥ पर्जन्यायवृष्ट्यभिमानिदेवतायै बंहिष्ठःअतिशयेनबहुः ॥ ४० ॥ वर्षमोक्षायकृतआरंभोयैस्ते रिच्यमानोमेघःपूर्णापूर्णत्वाद्घनाघनउच्यतइत्यर्थः॥ ४१॥संहताःसं घीभूताअपियेनहेतुनातेपृथकूआविद्धाःप्रक्षिप्ताभवंति अतस्तेषांवाद्यमानवेणुवन्नदतांशब्दंकुर्वतांनदाइतिनामभवति रक्षणार्थायगोस्तनवत्सेचनात्रिक्ताअपितेमेघत्वंयांति मिहसेचनइतिधातुः नतुनीर सफलवन्नश्यंतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ योसाविति वर्धनइतिपाठेपिसएवार्थः वृधुहिंसायामितिधातोरूपं ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मर्दनमेवाह येनेति बलेनपरोपमर्दैनअंहंतिगच्छंतितेबलाहकाः पृषोदरादित्वान्नकारलोपः अहिगताविति धातुः ॥ ४४ ॥ दारुणेति दारुणालोकनाशसूचकाधूमकेतुसंवर्तमेघादयउत्पातास्तेषांसंचारोये नस्तनयित्नुःसगर्जितोमेघस्तद्वान् विषमवहनाद्विवहः॥४५॥परितउपर्यैवयस्यवेगात्पतंतिनत्वधःपतंतीतिपरिप्लवाः स्वार्थैतद्धितः यस्तोयंविष्टभ्याऽऽकाशेएवावस्थाप्य॥४६॥दूरादिति येनप्रतिहतःसूर्यःस हस्ररश्मिरप्येकरश्मिरिवभातीत्यर्थः ॥ ४७॥ एवंपिंडब्रह्मांडांतर्गतानाधिकारिकान्पंचवायूनुक्त्वाषष्ठंतदंतर्गतमपितदस्पर्शिनंवायुमाह यस्मादिति यस्मात्सहस्रारस्थिताच्चित्चंद्राख्यादयंसोमोब्रह्मांडांतर्गतओषधीशोब्रह्मांडाप्यायनकृत्पिंडांतर्गतंमनश्चपिंडाप्यायनकृदेतद्द्वयंयंप्राप्यआप्यायतेवर्धतेसपरिवहःसर्वतोवहनाद्व्यापकःकारणात्माषष्ठोवायुरित्यर्थः ॥ ४८ ॥ अनुकालेकल्पांते निरस्यतिसंहरति मृत्युवैवस्वतावपियदनुरोधिनौ तयोरपिप्रेरकइत्यर्थः एतेनमृत्युमस्तानांब्रह्मादीनांतदधीनत्वंकैमुतिकन्यायसिद्धं॥४९॥ भोअध्यात्मचिंतकाइतिपूजायांबहुत्वेनपुत्रसंबोधनं शांतयाबाह्याभ्यंतरविषयेभ्य

येनवेगवतारुग्णारूक्षेणरुजतानगान् ॥ वायुनासहितामेघास्तेभवंतिबलाहकाः॥ ४४ ॥ दारुणोत्पातसंचारोनभसस्तनयित्नुमान् ॥ पंचमःसमहावेगोविवहोनाममारुतः॥ ४५॥ यस्मिन्पारिप्लवादिव्यावहंत्यापोविहायसा॥पुण्यंचाकाशगंगायास्तोयंविष्टभ्यतिष्ठति ॥ ४६ ॥ दूरात्प्रतिहतोयस्मिन्नेकरश्मिर्दिवाकरः॥ योनिरंशुसहस्रस्ययेनभातिवसुंधरा॥ ४७॥ यस्मादाप्यायतेसोमःक्षीणःसंपूर्णमंडलः॥षष्ठःपरिवहोनामसवायुर्जयतांवरः॥ ४८ ॥ सर्वप्राणभृतांप्राणान्योनुकालेनिरस्यति॥ यस्यवर्त्मानुवर्त्तेतेमृत्युवैवस्वतावुभौ॥ ४९ ॥ सम्यगन्वीक्षतांबुद्ध्याशांतयाध्यात्मचिंतकाः ॥ ध्यानाभ्यासाभिरामाणांयोमृतत्वायकल्पते ॥ ५० ॥ यंसमासाद्यवेगेनदिशोंऽतंप्रतिपेदिरे॥ दक्षस्यदशपुत्राणांसहस्राणिप्रजापतेः॥ ५१ ॥ येनसृष्टःपराभूतोयात्येवननिवर्त्तते ॥ परावहोनामपरोवायुःसदुरतिक्रमः॥ ५२ ॥ एवमेतेऽदितेःपुत्रामारुताःपरमाद्भुताः॥ अनारतंतेसंवांतिसर्वगाःसर्वधारिणः॥ ५३ ॥ एतत्तुमहदाश्चर्यंयदयंपर्वतोत्तमः॥ कंपितःसहसातेनवायुनातिप्रवायता॥ ५४॥ विष्णोर्निःश्वासवातोयंयदावेगसमीरितः॥ सहसोदीर्यतेतातजगत्प्रव्यथतेतदा॥ ५५॥

उपरतयाबुद्ध्यासम्यगहंब्रह्मास्मीतिवाक्यार्थानुसंधानपूर्वकमन्वीक्षतांश्रवणमननमनुध्यानेनपश्यतां ध्यानाभ्यासोनिरंतरंध्यानमेवाऽभिरामंयेषांतेषांयोमृतत्वायमोक्षायकल्पते ॥ ५० ॥ दिशोंतंप्रतिपेदिरेब्रह्मांडंनिर्भिद्यगताइत्यर्थः ॥ ५१ ॥ सप्तममाह येनेति सृष्टउपसृष्टः एकएवायंनिर्बीजसमाधिगम्यः यावदारब्धकर्मभोगंयस्मिन्लीनोपियोगीसंस्कारशेषसत्त्वात्पुनरावर्ततेप्रारब्धभोगांतेदेहनाशेतुनावर्ततेइतिएतयोर्भेदः अतोदक्षपुत्राणामप्यारब्धकर्मभोगांतेऽनावृत्तिरेवज्ञेया ॥ ५२ ॥ अदितेःखंडनशून्यायाअदीनायाःपरमचितेःपुत्राइवपुत्रारूपभेदाः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ पर्वतकंपनेहेतुमाह विष्णोरिति यतोयंवेदोविष्णोर्निश्वासवातः महतोभूतस्यनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदोयजुर्वेदइत्यादिश्रुतेः सयदावेगेनसमीरितःसहसाऽकस्मादुदीर्यतेउच्चैःपठ्यतेतदाजगद्व्यथते मूलपुरुषनिश्वासःसहसोच्चैरुत्थितःकदाचित्सर्वंसंहरेदितिहेतोरितिभावः ॥ ५५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आख्यायिकायाविधित्सितमाह तस्मादिति वायुर्वेदरूपोवेगेनोच्चार्यमाणः एवंबाह्यवायुकृतभयजनकोभवतितेनचतद्ब्रह्मजगद्रूपंवेदरूपंवाँपीडितंभवत्यतोमहावायौवायतिवातिसतिनाध्येतव्यमित्यर्थः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ॥ इतिशांति०नै०भा०नवविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३२९ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ आत्मज्ञानेनसंचितक्रियमाणयोःकर्मणोर्दाहाश्लेषौभवतःप्रारब्धंतुज्ञानेनाप्यपरिहार्यमितिसर्वत्रसिद्धं योगीतुनिर्विकल्पकसमाध्यभ्यासेनवासुलभावद्गृहाद्गृहांतरमिवदेहाद्देहांतरंप्रविश्यवाशुकवद्यथेष्टंदेहत्यागेनवादेहसिद्ध्यावादेहारंभकंकर्मप्रतिबध्नात्युच्छिनत्तिवेतिदर्शयितुंशुकोत्पतनमार

तस्माद्ब्रह्मविदोवेदान्नाधीयंतेतिवायति॥ वायोर्वायुभयंह्युक्तंब्रह्मतत्पीडितंभवेत्॥ ५६॥ एतावदुक्त्वावचनंपराशरसुतःप्रभुः॥ उक्त्वापुत्रमधीष्वेतिव्योमगंगामगात्तदा॥५७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०शुकोत्पत्तिर्नामनवविंशत्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥३२९॥ ॥५॥ ॥भीष्मउवाच॥ एतस्मिन्नंतरेशून्येनारदःसमुपागमत्॥ शुकंस्वाध्यायनिरतंवेदार्थान्प्रष्टुमीप्सया॥ १॥ देवर्षितुशुकोदृष्ट्वानारदंसमुपस्थितम्॥ अर्घपूर्वेणविधिनावेदोक्तेनाभ्यपूजयत्॥ २॥ नारदोथाब्रवीत्प्रीतोब्रूहिधर्मभृतांवर॥ केनत्वांश्रेयसावत्सयोजयामीतिहृष्टवत्॥ ३॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाशुकःप्रोवाचभारत॥ अस्मिंल्लोकेहितंयत्स्यात्तेनमांयोक्तुमर्हसि॥ ४॥ ॥नारदउवाच॥ ॥तत्त्वंजिज्ञासतांपूर्वमृषीणांभावितात्मनाम्॥ सनत्कुमारोभगवानिदंवचनमब्रवीत्॥ ५॥ नास्तिविद्यासमंचक्षुर्नास्तिसत्यसमंतपः॥ नास्तिरागसमंदुःखंनास्तित्यागसमंसुखम्॥ ६॥ निवृत्तिःकर्मणःपापात्सततंपुण्यशीलता॥ सद्वृत्तिःसमुदाचारःश्रेयएतदनुत्तमम्॥ ७॥ मानुष्यमसुखंप्राप्ययःसज्जतिसमुह्यति॥ नालंसदुःखमोक्षायसंयोगोदुःखलक्षणम्॥ ८॥ सक्तस्यबुद्धिश्चलतिमोहजालविवर्धनी॥ मोहजालावृतोदुःखमिहचामुत्रसोश्नुते॥ ९॥ सर्वोपायात्तुकामस्यक्रोधस्यचविनिग्रहः॥ कार्यःश्रेयोर्थिनातौहिश्रेयोघातार्थमुद्यतौ॥ १०॥ नित्यंक्रोधात्तपोरक्षेच्छ्रियंरक्षेच्चमत्सरात्॥ विद्यांमानावमानाभ्यामात्मानंतुप्रमादतः॥ ११॥ आनृशंस्यंपरोधर्मःक्षमाचपरमंबलम्॥ आत्मज्ञानंपरंज्ञानंनसत्याद्विद्यतेपरम्॥ १२॥ सत्यस्यवचनंश्रेयःसत्यादपिहितंवदेत्॥ यद्भूतहितमत्यंतमेतत्सत्यंमतंमम॥ १३॥ सर्वारंभपरित्यागीनिराशीर्निष्परिग्रहः॥ येनसर्वंपरित्यक्तंसविद्वान्सचपंडितः॥ १४॥ इंद्रियैरिंद्रियार्थान्यश्चरत्यात्मवशैरिह॥ असज्जमानःशांतात्मानिर्विकारःसमाहितः॥ १५॥

भ्यते अतएवयोगीज्ञानिभ्योपिमहानितिगीतास्वप्युक्तं तपस्विभ्योधिकोयोगीज्ञानिभ्योपिमतोधिकइति तत्रतावच्छ्लोकद्वयस्यहानार्थंतुच्छत्वंप्रदर्श्यतेनारदवाक्येन एतस्मिन्नंतरेइत्यादिना शुकंनारदउपागमच्छुकोवेदार्थान्प्रष्टुमीहयानारदमभ्यपूजयदितिसंबंधः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आत्मभूतैर्देहेंद्रियादिभिःसहचवर्ततेविनैवपृथक्चवर्तते कः अतद्भूतोदेहादितादात्म्यंबाधित्वाकेवलीभूतः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

आत्मभूतैरतद्भूतःसहचैवविनैवच ॥ सविमुक्तःपरंश्रेयोनचिरेणाधितिष्ठति ॥ १६ ॥ अदर्शनमसंस्पर्शस्तथासंभाषणंसदा ॥ यस्यभूतैःसहमुनेसश्रेयोविंदतेपरम् ॥ १७ ॥ नहिंस्यात्सर्वभूतानिमैत्रायणगतश्चरेत् ॥ नेदंजन्मसमासाद्यवैरंकुर्वीतकेनचित् ॥ १८ ॥ आकिंचन्यंसुसंतोषोनिराशीस्त्वमचापलम् ॥ एतदाहुःपरंश्रेयआत्मज्ञस्यजितात्मनः ॥ १९ ॥ परिग्रहंपरित्यज्यभवताजितेंद्रियः ॥ अशोकंस्थानमातिष्ठइहचामुत्रचाभयम् ॥ २० ॥ निरामिषानशोचंतित्यजेदामिषमात्मनः ॥ परित्यज्यामिषंसौम्यदुःखतापाद्विमोक्ष्यसे ॥ २१ ॥ तपोनित्येनदांतेनमुनिनासंयतात्मना ॥ अजितंजेतुकामेनभाव्यंसंगेष्वसंगिना ॥ २२ ॥ गुणसंगेष्वनासक्तएकचर्यारतःसदा ॥ ब्राह्मणोनचिरादेवसुखमायात्यनुत्तमम् ॥ २३ ॥ द्वंद्वारामेषुभूतेषुयएकोरमतेमुनिः ॥ विद्धिप्रज्ञानतृप्तंतंज्ञानतृप्तोनशोचति ॥ २४ ॥ शुभैर्लभतिदेवत्वंव्यामिश्रैर्जन्ममानुषम् ॥ अशुभैश्चाप्यधोजन्मकर्मभिर्लभतेवशः ॥ २५ ॥ तत्रमृत्युजरादुःखैःसततंसमभिद्रुतः ॥ संसारेपच्यतेजंतुस्तत्कथंनावबुध्यसे ॥ २६ ॥ अहितेहितसंज्ञस्त्वमध्रुवेध्रुवसंज्ञकः ॥ अनर्थेचार्थसंज्ञस्त्वंकिमर्थंनावबुध्यसे ॥ २७ ॥ संवेष्ट्यमानंबहुभिर्मोहात्तंतुभिरात्मजैः ॥ कोषकारइवात्मानंवेष्टयन्नावबुध्यसे ॥ २८ ॥ अलंपरिग्रहेणेहदोषवान्हिपरिग्रहः ॥ कृमिर्हिकोषकारस्तुबध्यतेसपरिग्रहात् ॥ २९ ॥ पुत्रदारकुटुंबेषुसक्ताःसीदंतिजंतवः ॥ सरःपंकार्णवेमग्नाजीर्णावनगजाइव ॥ ३० ॥ महाजालसमाकृष्टान्स्थलेमत्स्यानिवोद्धृतान् ॥ स्नेहजालसमाकृष्टान्पश्यजंतून्सुदुःखितान् ॥ ३१ ॥ कुटुंबंपुत्रदारांश्चशरीरंसंचयाश्चये ॥ पारक्यमध्रुवंसर्वंकिंस्वंसुकृतदुष्कृतम् ॥ ३२ ॥ यदासर्वान्परित्यज्यगंतव्यमवशेनते ॥ अनर्थेकिंप्रसक्तस्त्वंसमर्थंनानुतिष्ठसि ॥ ३३ ॥ अविश्रांतमनालंबमपाथेयमदैशिकम् ॥ तमःकांतारमध्वानंकथमेकोगमिष्यसि ॥ ३४ ॥ नहित्वांप्रस्थितंकश्चित्पृष्ठतोनुगमिष्यति ॥ सुकृतंदुष्कृतंचत्वांयास्यंतमनुयास्यति ॥ ३५ ॥ विद्याकर्मचशौचंचज्ञानंचबहुविस्तरम् ॥ अर्थार्थमनुसार्यंतेसिद्धार्थश्चविमुच्यते ॥ ३६ ॥ निबंधनीरज्जुरेषायाग्रामेवसतोरतिः ॥ छित्त्वैतांसुकृतोयांतिनैनांछिंदंतिदुष्कृतः ॥ ३७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३८ ॥ क्षमैवाऽरित्राणिनौचालनदंडायस्यां धर्मस्थैर्यंवटारकानौकाकर्षणरज्जुर्यस्यां ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ महाभूतेति पंचभूतानि महद्बुद्धिः यच्चाश्रयाद्देहात्परंपरलोकगामि एष

रूपकूलांमनःस्रोतांस्पर्शद्वीपांरसावहाम् ॥ गंधपंकांशब्दजलांस्वर्गमार्गदुरावहाम् ॥ ३८ ॥ क्षमारित्रांसत्यमयींधर्मस्थैर्यवटारकाम् ॥ त्यागवाताध्वगांशीघ्रां नौतार्यांतांनदींतरेत् ॥ ३९ ॥ त्यजधर्ममधर्मंचतथासत्यानृतेत्यज ॥ उभेसत्यानृतेत्यक्त्वायेनत्यजसितंत्यज ॥ ४० ॥ त्यजधर्ममसंकल्पादधर्मंचाप्यलिप्सया ॥ उभेसत्यानृतेबुद्ध्याबुद्धिंपरमनिश्चयात् ॥ ४१ ॥ अस्थिस्थूणंस्नायुयुतंमांसशोणितलेपनम् ॥ चर्मावनद्धंदुर्गंधिपूर्णंमूत्रपुरीषयोः ॥ ४२ ॥ जराशोकसमाविष्टंरोगायतनमातुरम् ॥ रजस्वलमनित्यंचभूतावासमिमंत्यज ॥ ४३ ॥ इदंविश्वंजगत्सर्वमजगच्चापियद्भवेत् ॥ महाभूतात्मकंसर्वंमहद्यत्परमाश्रयात् ॥ ४४ ॥ इंद्रियाणिचपंचैवतमःसत्त्वंरजस्तथा ॥ इत्येषसप्तदशकोराशिरव्यक्तसंज्ञकः ॥ ४५ ॥ सर्वैरिहेंद्रियार्थैश्चव्यक्ताव्यक्तैर्हिसंहितः ॥ चतुर्विंशकइत्येषव्यक्ताव्यक्तमयोगणः ॥ ४६ ॥ एतैःसर्वैःसमायुक्तःपुमानित्यभिधीयते ॥ त्रिवर्गंतुसुखंदुःखंजीवितंमरणंतथा ॥ ४७ ॥ यइदंवेदतत्त्वेनसवेदप्रभवाप्ययौ ॥ पारंपर्येणबोद्धव्यंज्ञानानांयच्चकिंचन ॥ ४८ ॥ इंद्रियैर्गृह्यतेयद्यत्तत्तद्व्यक्तमितिस्थितिः ॥ अव्यक्तमितिविज्ञेयंलिंगग्राह्यमतींद्रियं ॥ ४९ ॥ इंद्रियैर्नियतैर्देहीधाराभिरिवतर्प्यते ॥ लोकेविततमात्मानंलोकांश्चात्मनिपश्यति ॥ ५० ॥ परावरदृशःशक्तिर्ज्ञानमूलानन्श्यति ॥ पश्यतःसर्वभूतानिसर्वावस्थासुसर्वदा ॥ ५१ ॥ सर्वभूतस्यसंयोगोनाशुभेनोपपद्यते ॥ ज्ञानेनविविधान्क्लेशानतिवृत्तस्यमोहजान् ॥ ५२ ॥ लोकेबुद्धिप्रकाशेनलोकमार्गोनरिष्यते ॥ अनादिनिधनंजंतुमात्मनिस्थितमव्ययम् ॥ ५३ ॥ अकर्तारममूर्तंचभगवानाहतीर्थवित् ॥ योजंतुःस्वकृतैस्तैस्तैःकर्मभिर्नित्यदुःखितः ॥ ५४ ॥ सदुःखप्रतिघातार्थंहंतिजंतूननेकधा ॥ ततःकर्मसमादत्तेपुनरन्यन्नवंबहु ॥ ५५ ॥ तप्यतेथपुनस्तेनभुक्त्वापथ्यमिवातुरः ॥ अजस्रमेवमोहांधोदुःखेषुसुखसंज्ञितः ॥ ५६ ॥ वध्यतेमथ्यतेचैवकर्मभिर्मंथवत्सदा ॥ ततोनिबद्धःस्वांयोनिंकर्मणामुदयादिह ॥ ५७ ॥ परिभ्रमतिसंसारंचक्रवद्बहुवेदनः ॥ सत्वंनिवृत्तबंधस्तुनिवृत्तश्चापिकर्मतः ॥ ५८ ॥

सप्तदशकः इंद्रियाणिपंच चकारात्पंचप्राणाः तमआदित्रयमेकमिति ॥ ४४ ॥ इंद्रियार्थैरष्टभिः शब्दादिभिः पंचभिर्मंतव्यंबोद्धव्यमहंकर्तव्यंचतैःसहाष्टभिःएवंचतुर्विंशकः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ रिष्यतेहिंस्यते ॥ ५३ ॥ तीर्थविन्मोक्षोपायवित् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

१ येनउपायेन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संयमेनधारणाध्यानसमाध्यात्मकेन नवंदृष्टिमात्रेणोत्पन्नं ॥ ५९ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३० ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
अशोकमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ द्वावनर्थौइष्टक्षयादिदेहविनाशःस्वशरीरतापश्च शेषग्रंथःस्पष्टार्थोव्याख्यातप्रायश्चेतिनव्याख्यायते ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

सर्ववित्सर्वजित्सिद्धोभवभावविवर्जितः ॥ संयमेननवंबंधंनिवर्त्यतपसोबलात् ॥ संप्राप्तावहवःसिद्धिमप्यबाधांसुखोदयाम् ॥ ५९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते
शांति० मोक्ष० त्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ अशोकंशोकनाशार्थंशास्त्रंशांतिकरंशिवम् ॥ निशम्यलभ
तेबुद्धिंतांलब्ध्वासुखमेधते ॥ १ ॥ शोकस्थानसहस्राणिभयस्थानशतानिच ॥ दिवसेदिवसेमूढमाविशंतिनपंडितम् ॥ २ ॥ तस्मादनिष्टनाशार्थमितिहासंनिबो
धमे ॥ तिष्ठतेचेद्वशेबुद्धिर्लभतेशोकनाशनम् ॥ ३ ॥ अनिष्टसंप्रयोगाच्चविप्रयोगात्प्रियस्यच ॥ मनुष्यामानसैर्दुःखैर्युज्यंतेस्वल्पबुद्धयः ॥ ४ ॥ द्रव्येषुसमतीतेषुये
गुणास्तान्नचिंतयेत् ॥ नतानाद्रियमाणस्यस्नेहबंधःप्रमुच्यते ॥ ५ ॥ दोषदर्शीभवेत्तत्रयत्ररागःप्रवर्तते ॥ अनिष्टवर्धितंपश्येत्तथाक्षिप्रंविरज्यते ॥ ६ ॥ नार्थोन
धर्मोनयशोयोतीतमनुशोचति ॥ अप्यभावेनयुज्येततच्चास्यननिवर्तते ॥ ७ ॥ गुणैर्भूतानियुज्यंतेवियुज्यंतेतथैवच ॥ सर्वाणिनैतदेकस्यशोकस्थानंहिविद्यते
॥ ८ ॥ मृतंवायदिवानष्टंयोतीतमनुशोचति ॥ दुःखेनलभतेदुःखंद्वावनर्थौप्रपद्यते ॥ ९ ॥ नाश्रुकुर्वंतियेबुद्ध्यादृष्ट्वालोकेषुसंततिम् ॥ सम्यक्प्रपश्यतःसर्वंनाश्रुकर्मो
पपद्यते ॥ १० ॥ दुःखोपघातेशारीरेमानसेचाप्युपस्थिते ॥ यस्मिन्नशक्यतेकर्तुंयत्नस्तन्नानुचिंतयेत् ॥ ११ ॥ भैषज्यमेतद्दुःखस्ययदेतन्नानुचिंतयेत् ॥ चिंत्यमा
नंहिनव्येतिभूयश्चापिप्रवर्धते ॥ १२ ॥ प्रज्ञयामानसंदुःखंहन्याच्छारीरमौषधैः ॥ एतद्विज्ञानसामर्थ्यंनबालैःसमतामियात् ॥ १३ ॥ अनित्यंयौवनंरूपंजीवितं
द्रव्यसंचयः ॥ आरोग्यंप्रियसंवासोगृध्येत्तत्रनपंडितः ॥ १४ ॥ नजानपदिकंदुःखमेकःशोचितुमर्हति ॥ अशोचन्प्रतिकुर्वीतयदिपश्येदुपक्रमम् ॥ १५ ॥ सुखाद्ब
हुतरंदुःखंजीवितेनात्रसंशयः ॥ स्निग्धत्वंचेंद्रियार्थेषुमोहान्मरणमप्रियम् ॥ १६ ॥ परित्यजतियोदुःखंसुखंवाप्युभयंनरः ॥ अभ्येतिब्रह्मसोत्यंतंनतंशोचंतिपंडिताः
॥ १७ ॥ त्यजंतेदुःखमर्थाहिपालनेनचतेसुखाः ॥ दुःखेनचाधिगम्यंतेनाशमेषांनचिंतयेत् ॥ १८ ॥ अन्यामन्यांधनावस्थांप्राप्यवैशेषिकींनराः ॥ अतृप्तायांतिवि
ध्वंसंसंतोषंयांतिपंडिताः ॥ १९ ॥ सर्वेक्षयांतानिचयाःपतनांताःसमुच्छ्रयाः ॥ संयोगाविप्रयोगांतामरणांतंहिजीवितम् ॥ २० ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अंतोनास्तिपिपासायास्तुष्टिस्तुपरमंसुखम् ॥ तस्मात्संतोषमेवेहधनंपश्यंतिपंडिताः॥२१॥ निमेषमात्रमपिहिवयोगच्छन्नतिष्ठति ॥ स्वशरीरेष्वनित्येषुनित्यंकि १२
॥ २४७ ॥ मनुचिंतयेत् ॥२२॥ भूतेषुभावंसंचिंत्ययेबुद्धामनसःपरम्॥नशोचंतिगताध्वानःपश्यंतःपरमांगतिम्॥ २३ ॥ संचिन्वानकमेवैनंकामानामवितृप्तकम्॥ व्याघ्रः
पशुमिवासाद्यमृत्युरादायगच्छति॥ २४ ॥ तथाप्युपायंसंपश्येद्दुःखस्यपरिमोक्षणम्॥ अशोचन्नारभेच्चैवमुक्तश्चाव्यसनीभवेत् ॥२५॥ शब्देस्पर्शेचरूपेचगंधे
षुचरसेषुच ॥ नोपभोगात्परंकिंचिद्धनिनोवाधनस्यच ॥ २६ ॥ प्राक्संप्रयोगाद्भूतानांनास्तिदुःखंपरायणम्॥ विप्रयोगात्तुसर्वस्यनशोचेत्प्रकृतिस्थितः ॥ २७ ॥
धृत्याशिश्नोदरंरक्षेत्पाणिपादंचचक्षुषा ॥ चक्षुःश्रोत्रेचमनसामनोवाचंचविद्यया॥ २८ ॥ प्रणयंप्रतिसंहृत्यसंस्तुतेष्वितरेषुच ॥ विचरेदसमुन्नद्धःससुखीसच
पंडितः॥ २९ ॥ अध्यात्मरतिरासीनोनिरपेक्षोनिरामिषः॥ आत्मनैवसहायेनयश्चरेत्ससुखीभवेत्॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० शुकाभि
पतनेएकत्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ सुखदुःखविपर्यासोयदासमनुपद्यते ॥ नैनंप्रज्ञासुनीतंवात्रायतेनापिपौ
रुषम् ॥ १ ॥ स्वभावाद्यत्नमातिष्ठेद्यत्नवान्नावसीदति ॥ जरामरणरोगेभ्यःप्रियमात्मानमुद्धरेत् ॥ २ ॥ रुजंतिहिशरीराणिरोगाःशारीरमानसाः॥ सायकाइवती
क्ष्णाग्राःप्रयुक्तादृढधन्विभिः॥ ३ ॥ व्यथितस्यविधित्साभिस्ताम्यतोजीवितैषिणः ॥ अवशस्यविनाशायशरीरमपकृष्यते ॥ ४ ॥ स्रवंतिननिवर्तंतेस्रोतांसिसरि
तामिव ॥ आयुरादायमर्त्यानांरात्र्यहानिपुनःपुनः॥ ५ ॥ व्यत्ययोह्ययमत्यंतंपक्षयोःशुक्लकृष्णयोः॥ जातान्मर्त्यान्जरयतिनिमेषान्नावतिष्ठते ॥६॥ सुखदुःखा
निभूतानामजरोजरयत्यसौ ॥ आदित्योह्यस्तमभ्येतिपुनःपुनरुदेतिच ॥ ७ ॥ अदृष्टपूर्वानादायभावानपरिशंकितान्॥ इष्टानिष्टान्मनुष्याणामस्तंगच्छंतिरा
त्रयः॥ ८ ॥ योयमिच्छेद्यथाकामंकामानांतदवाप्नुयात्॥ यदिस्यान्नपराधीनंपुरुषस्यक्रियाफलम्॥ ९ ॥ संयताश्चहिदक्षाश्चमतिमंतश्चमानवाः॥ दृश्यंतेनिष्फ ॥ २४७ ॥
लाःसंतःप्रहीणाःसर्वकर्मभिः ॥ १० ॥

सुखेति विपर्यासःसुखेदुःखधीःदुःखेसुखधीः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ विधित्साभिःपिपासाभिस्तृष्णाभिः ॥ ४ ॥ ५ ॥ व्यत्ययःपौर्वापर्यं ॥ ६ ॥ ७॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ शीघ्रमिति परशरीराणिशरीरांतराणिप्राप्नुवंतीतिशेषः छिन्नंबीजंस्वर्गनरकांकुरबीजंस्थूलशरीरंयस्यतंशरीरिणं कदा प्राणसंरोधेसति कीदृशंशरीरिणं मांसशोणितादियुक्तेनबीभत्सेनदेहेनचेष्टितंचेष्टायस्यतं मरणेपिसद्यःशरीरांतरमायातीतिदेहबंधविच्छेदोनकदाचिदस्तीत्यर्थः ॥ २१ ॥ परदेहेदेहांतरेनिर्दग्धंविनश्यंतंजीवमभिलक्ष्यपरंदेहंदेहांतरंचलाचलंपरिणामितयातिचपलं आहितंउपस्थापितंभवति कर्मणेतिशेषः ॥ २२ ॥ देहधारणमत्याश्चर्यमित्याह संगत्येति ॥ २३ ॥ २४॥२५॥२६॥२७॥ सतस्येति सहजातस्य

अपरेबालिशाःसंतोनिर्गुणाःपुरुषाधमाः॥ आशीर्भिरप्यसंयुक्तादृश्यंतेसर्वकामिनः॥ ११ ॥ भूतानामपरःकश्चिद्धिंसायांसततोत्थितः ॥ वंचनायांचलोकस्यससुखेष्वेवजीर्यते॥ १२ ॥ अचेष्टमानमासीनंश्रीःकंचिदुपतिष्ठते॥ कश्चित्कर्मानुसृत्यान्योनाप्राप्यमधिगच्छति ॥ १३ ॥ अपराधंसमाचक्ष्वपुरुषस्यस्वभावतः ॥ शुक्रमन्यत्रसंभूतंपुनरन्यत्रगच्छति॥ १४॥ तस्ययोनौप्रयुक्तस्यगर्भोभवतिवानवा॥ आम्रपुष्पोपमायस्यनिर्वृत्तिरुपलभ्यते॥ १५ ॥ केषांचित्पुत्रकामानामनुसंतानमिच्छताम्॥ सिद्धौप्रयतमानानांनचांडमुपजायते॥ १६ ॥ गर्भाच्चोद्विजमानानांक्रुद्धादाशीविषादिव॥ आयुष्मान्जायतेपुत्रःकथंप्रेत्यइवाभवत्॥ १७॥ देवानिष्ट्वातपस्तप्त्वाकृपणैःपुत्रगृद्धिभिः॥ दशमासान्परिधृताजायंतेकुलपांसनाः॥ १८ ॥ अपरेधनधान्यानिभोगांश्चपितृसंचितान् ॥ विपुलानभिजायंतेलब्धास्तैरेवमंगलैः ॥ १९ ॥ अन्योन्यंसमभिप्रेत्यमैथुनस्यसमागमे॥ उपद्रवइवाविष्टोयोनिंगर्भःप्रपद्यते ॥ २० ॥ शीघ्रंपरशरीराणिछिन्नबीजंशरीरिणम्॥ प्राणिनंप्राणसंरोधेमांसश्लेष्मविचेष्टितम्॥ २१॥ निर्दग्धंपरदेहेऽपिपरदेहंचलाचलम्॥ विनश्यंतंविनाशांतेनाविनावमिवाहितम्॥ २२॥ संगत्याजठरेन्यस्तंरेतोबिंदुमचेतनम्॥ केनयत्नेनजीवंतंगर्भंत्वमिहपश्यसि ॥ २३ ॥ अन्नपानानिजीर्यंतेयत्रभक्षाश्चभक्षिताः॥ तस्मिन्नेवोदरेगर्भःकिंनान्नमिवजीर्यते ॥ २४॥ गर्भेमूत्रपुरीषाणांस्वभावनियतागतिः॥ धारणेवाविसर्गेवानकर्ताविद्यतेवशः॥ २५॥ स्रवंतिह्युदराद्गर्भाजायमानास्तथापरे ॥ आगमेनतथान्येषांविनाशउपपद्यते ॥ २६॥ एतस्माद्योनिसंबंधाद्योवीजंपरिमुच्यते॥ प्रजांचलभतेकांचित्पुनर्द्वंद्वेषुसज्जति॥ २७॥ संतस्यसहजातस्यसप्तमींनवमींदशाम्॥ प्राप्नुवंतिततःपंचनभवंतिगतायुषः॥ २८ ॥ नाभ्युत्थानेमनुष्याणांयोगाःस्युर्नात्रसंशयः॥ व्याधिभिश्चविमथ्यंतेव्याधैःक्षुद्रमृगाइव ॥ २९ ॥

अनादिप्रवाहसंबद्धस्यदेहस्य गर्भवासोजन्मबाल्यंकौमारंपोगंडंयौवनंस्थाविर्यंजराप्राणरोधोनाशश्चेतिदशशरीरस्यदशास्तासुसप्तमींस्थाविर्यं तत्रकुटुंबभरणादिचिंतयाव्याकुलत्वं नवमीतुप्राणरोधः तामुभयींपंचभूतान्येवप्राप्नुवंतिनत्वात्मा ततःनवमींप्राप्यनभवंतिदशमीमभावदशांचप्राप्नुवंतीत्यर्थः गतायुषःसतःतस्येतिसंबंधः ॥ २८ ॥ योगाःसामर्थ्यानि ॥ २९ ॥ १इदंपूर्वान्वयि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ अनाक्रंदंवेदनयामूढं ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ असंश्लिष्टःसर्वोपाधिनिर्मुक्तः

व्याधिभिर्मथ्यमानानांत्यजतांविपुलंधनम् ॥ वेदनांनापकर्षंतियतमानाश्चिकित्सकाः ॥ ३० ॥ तेचातिनिपुणावैद्याःकुशलाःसंभृतौषधाः ॥ व्याधिभिःपरिकृष्यं
 तेमृगाव्याधैरिवार्दिताः ॥ ३१ ॥ तेपिबंतःकषायांश्चसर्पींषिविविधानिच ॥ दृश्यंतेजरयाभग्नानगानागैरिवोत्तमैः ॥ ३२ ॥ केवाभुविचिकित्संतेरोगार्तान्मृगप
क्षिणः ॥ श्वापदानिदरिद्रांश्चप्रायोनार्ताभवंतिते ॥ ३३ ॥ घोरानपिदुराधर्षान्नृपतीनुग्रतेजसः ॥ आक्रम्याददतेरोगाःपशून्पशुगणाइव ॥ ३४ ॥ इतिलोकमना
क्रंदंमोहशोकपरिप्लुतम् ॥ स्रोतसासहसाक्षिप्तंह्रियमाणंबलीयसा ॥ ३५ ॥ नधनेननराज्येननोग्रेणतपसातथा ॥ स्वभावमतिवर्तंतेयेनियुक्ताःशरीरिणः ॥ ३६ ॥
नम्रियेरन्नजीर्येरन्सर्वेस्युःसर्वकामिनः ॥ नाप्रियंप्रतिपश्येयुरुत्थानस्यफलेसति ॥ ३७ ॥ उपर्युपरिलोकस्यसर्वोगंतुंसमीहते ॥ यततेचयथाशक्तिनचतद्वर्ततेत
था ॥ ३८ ॥ ऐश्वर्यमदमत्तांश्चमत्तान्मद्यमदेनच ॥ अप्रमत्ताःशठाःशूराविक्रांताःपर्युपासते ॥ ३९ ॥ क्लेशाःपरिनिवर्तंतेकेषांचिदसमीक्षिताः ॥ स्वंस्वंचपुनरन्ये
षांनकिंचिदधिगम्यते ॥ ४० ॥ महच्चफलवैषम्यंदृश्यतेकर्मसंधिषु ॥ वहंतिशिबिकामन्येयांत्यन्येशिबिकागताः ॥ ४१ ॥ सर्वेषामृद्धिकामानामन्येरथपुरःस
राः ॥ मनुष्याश्चगतस्त्रीकाःशतशोविविधाःस्त्रियः ॥ ४२ ॥ द्वंद्वारामेषुभूतेषुगच्छंत्येकैकशोनराः ॥ इदमन्यत्पदंपश्यमात्रमोहंकरिष्यसि ॥ ४३ ॥ त्यजधर्ममध
र्मंचउभेसत्यानृतेत्यज ॥ उभेसत्यानृतेत्यक्त्वायेनत्यजसितंत्यज ॥ ४४ ॥ एतत्तेपरमंगुह्यमाख्यातमृषिसत्तम ॥ येनदेवाःपरित्यज्यमर्त्यलोकंदिवंगताः ॥ ४५ ॥
नारदस्यवचःश्रुत्वाशुकःपरमबुद्धिमान् ॥ संचिंत्यमनसाधीरोनिश्चयंनाध्यगच्छत ॥ ४६ ॥ पुत्रदारैर्महान्क्लेशोविद्याम्नायेमहाञ्छ्रमः ॥ किंनुस्याच्छाश्व
तंस्थानमल्पक्लेशंमहोदयम् ॥ ४७ ॥ ततोमुहूर्तंसंचिंत्यनिश्चितांगतिमात्मनः ॥ परावरज्ञोधर्मस्यपरांनैःश्रेयसींगतिम् ॥ ४८ ॥ कथंत्वहमसंश्लिष्टोगच्छेयंगति
मुत्तमाम् ॥ नावर्तेयंयथाभूयोयोनिसंकरसागरे ॥ ४९ ॥ परंभावंहिकांक्षामियत्रनावर्ततेपुनः ॥ सर्वसंगान्परित्यज्यनिश्चितोमनसागतिम् ॥ ५० ॥ तत्रयास्यामि
यत्रात्माशमंमेधिगमिष्यति ॥ अक्षयश्चाव्ययश्चैवयत्रस्थास्यामिशाश्वतः ॥ ५१ ॥ नतुयोगमृतेशक्याप्राप्तुंसापरमागतिः ॥ अवबंधोहिबुद्धस्यकर्मभिर्नोपप
द्यते ॥ ५२ ॥

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ अवबंधःनीचोदेहबंधः ॥ ५२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दिवाकरमित्यर्कमंडलांतर्वर्तीभर्गपदवाच्यःसंसारबीजभर्जनकर्तासर्वेषांप्राणिनांबुद्धेःप्रवर्तकोगायत्रीप्रतिपाद्योयास्नोनत्वर्चिरादिमार्गपर्वभूतोमंडलाभिमान्यादित्यः कुतएतत्कार्यब्रह्मलोकंप्रतितद्गमनस्याद र्शनात् शुकस्तुमारुतादूर्ध्वंगतिंकृत्वांतरिक्षगां दर्शयित्वाप्रभावंस्वंब्रह्मभूतोभवत्तदेतिवाक्यशेषेशुद्धब्रह्मभावदर्शनाच्च सूर्यमंडलपर्यंतंगमनंतुस्वस्ययोगप्रभावदर्शनमात्रमितित्वत्रैवस्पष्टमस्ति॥ ५२ ॥ आ

तस्माद्योगंसमास्थायत्यक्त्वागृहकलेवरम् ॥ वायुभूतःप्रवेक्ष्यामितेजोराशिंदिवाकरम् ॥ ५३॥ नह्येषक्षयतांयातिसोमःसुरगणैर्यथा ॥ कंपितःपततेभूमिंपुनश्चैवाधिरोहति ॥ ५४ ॥ क्षीयतेहिसदासोमःपुनश्चैवाभिपूर्यते ॥ नेच्छाम्येवंविदित्वैतेह्रासवृद्धीपुनःपुनः ॥ ५५ ॥ रविस्तुसंतापयतेलोकान्रश्मिभिरुल्बणैः ॥ सर्वतस्तेजआदत्तेनित्यमक्षयमंडलः ॥ ५६ ॥ अतोमेरोचतेगंतुमादित्यंदीप्ततेजसम् ॥ अत्रवत्स्यामिदुर्धर्षोनिःशंकेनांतरात्मना ॥ ५७॥ सूर्यस्यसदनेचाहंनिक्षिप्येदंकलेवरम्॥ऋषिभिःसहयास्यामिसौरंतेजोतिदुःसहम् ॥५८॥ आपृच्छामिनगान्नागान्गिरिमुर्वींदिशोदिवम्॥देवदानवगंधर्वान्पिशाचोरगराक्षसान्॥५९॥ लोकेषुसर्वभूतानिप्रवेक्ष्यामिनसंशयः ॥ पश्यंतुयोगवीर्यंमेसर्वेदेवाःसहर्षिभिः ॥ ६० ॥ अथानुज्ञाप्यतमृषिंनारदंलोकविश्रुतम् ॥ तस्मादनुज्ञांसंप्राप्यजगामपितरंप्रति ॥ ६१ ॥ सोभिवाद्यमहात्मानंकृष्णद्वैपायनंमुनिम् ॥ शुकःप्रदक्षिणंकृत्वाकृष्णमापृष्टवान्मुनिम्॥ ६२ ॥ श्रुत्वाचर्षिस्तद्वचनंशुकस्यप्रीतोमहात्मापुनराहचैनम् ॥ भोभोपुत्रस्थीयतांतावदद्ययावच्चक्षुःप्रीणयामित्वदर्थे॥ ६३ ॥ निरपेक्षःशुकोभूत्वानिःस्नेहोमुक्तसंशयः ॥ मोक्षमेवानुसंचिंत्यगमनायमनोदधे ॥ ६४॥ पितरंसंपरित्यज्यजगाममुनिसत्तमः॥कैलासपृष्ठंविपुलंसिद्धसंघनिषेवितम्॥ ६५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०शुकाभिगमनेद्वात्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥३३२॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥गिरिशृंगंसमारुह्यसुतोव्यासस्यभारत॥समेदेशेविविक्तेसनिःशलाकउपाविशत्॥ १ ॥ धारयामासचात्मानंयथाशास्त्रंयथाविधि ॥ पादप्रभृतिगात्रेषुक्रमेणक्रमयोगवित्॥ २ ॥ ततःसप्राङ्मुखोविद्वानादित्येनाचिरोदिते ॥ पाणिपादंसमादायविनीतवदुपाविशत्॥ ३ ॥

वृत्तिमार्गंनिंदति नहीति सोमः धूमादिमार्गेणसोमलोकंगतः ॥ ५४ ॥ तल्लोकाधिपतेर्वृद्धिह्रासवत्त्वात्तत्रगताअपितादृशाएवभवंतीत्याह क्षीयतेहीति ॥ ५५॥ ५६ ॥ अत्रवत्स्यामीतिलिंगान्नात्रमार्गपर्वभूतआदित्योगृह्यते सूर्यद्वारेणतेविरजाःप्रयांतीतितस्यद्वारत्वमात्रश्रवणात् ॥ ५७ ॥ सौरंआदित्यांतर्यामि यआदित्येतिष्ठन्नादित्यादंतरोयमादित्योनवेदेत्यादिश्रुतेस्ततोऽन्यत् ॥ ५८ ॥५९॥ ६० ॥ ६१॥ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ॥ इतिशांति०मोक्ष०नै०भा०द्वात्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ गिरिशृंगमिति निःशलाकेनिस्तृणे ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ व्यवसायेनसार्वात्म्यनिश्चयेन ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अधःकायात् ऊर्ध्ववक्त्रंयस्य सूर्येदत्तदृष्टिरितःस्वदेहस्याधोभागंनपश्यतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

नतत्रपक्षिसंघातोनशब्दोनातिदर्शनम् ॥ यत्रवैयासकिर्धीमान्योक्तुंसमुपचक्रमे ॥ ४ ॥ सददर्शतदात्मानंसर्वसंगविनिःसृतम् ॥ प्रजहासततोहासंशुकःसंप्रे १२
॥२४९॥ क्ष्यतत्परम् ॥५॥ सपुनर्योगमास्थायमोक्षमार्गोपलब्धये ॥ महायोगेश्वरोभूत्वासोत्यक्रामद्विहायसम् ॥६॥ ततःप्रदक्षिणंकृत्वादेवर्षिंनारदंततः ॥ निवेदयामासच
तंस्वंयोगंपरमर्षये ॥७॥ ॥शुकउवाच॥ ॥ दृष्टोमार्गःप्रवृत्तोस्मिस्वस्तितेस्तुतपोधन ॥ त्वत्प्रसादाद्गमिष्यामिगतिमिष्टांमहाद्युते ॥ ८ ॥ नारदेनाभ्यनुज्ञातःशुको
द्वैपायनात्मजः ॥ अभिवाद्यपुनर्योगमास्थायाकाशमाविशत् ॥ ९ ॥ कैलासपृष्ठादुत्पत्यसपपातदिवंतदा ॥ अंतरिक्षचरःश्रीमान्वायुभूतःसुनिश्चितः ॥ १० ॥ तमु
द्यंतंद्विजश्रेष्ठंवैनतेयसमद्युतिम् ॥ ददृशुःसर्वभूतानिमनोमारुतरंहसम् ॥ ११ ॥ व्यवसायेनलोकांस्त्रीन्सर्वान्सोथविचिंतयन् ॥ आस्थितोदीर्घमध्वानंपावकार्कस
मप्रभः ॥ १२ ॥ तमेकमनसंयांतमव्यग्रमकुतोभयम् ॥ ददृशुःसर्वभूतानिजंगमानिचराणिच ॥ १३ ॥ यथाशक्तियथान्यायंपूजांवैचक्रिरेतदा ॥ पुष्पवर्षैश्चदि
व्यैस्तमवचक्रुर्दिवौकसः ॥ १४ ॥ तंदृष्ट्वाविस्मिताःसर्वेगंधर्वाप्सरसांगणाः ॥ ऋषयश्चैवसंसिद्धाःपरंविस्मयमागताः ॥ १५ ॥ अंतरिक्षगतःकोयंतपसासिद्धि
मागतः ॥ अधःकायोर्ध्ववक्त्रश्चनेत्रैःसमभिरज्यते ॥ १६ ॥ ततःपरमधर्मात्मात्रिषुलोकेषुविश्रुतः ॥ भास्करंसमुदीक्षन्सप्राङ्मुखोवाग्यतोऽगमत् ॥ १७ ॥ शब्देना
काशमखिलंपूरयन्निवसर्वशः ॥ तमापतंतंसहसादृष्ट्वासर्वाप्सरोगणाः ॥ १८ ॥ संभ्रांतमनसोराजन्नासन्परमविस्मिताः ॥ पंचचूडाप्रभृतयोभृशमुत्फुल्ललोच
नाः ॥ १९ ॥ दैवतंकतमंह्येतदुत्तमांगतिमास्थितम् ॥ सुनिश्चितमिहायातिविमुक्तमिवनिःस्पृहम् ॥ २० ॥ ततःसमभिचक्राममलयंनामपर्वतम् ॥ उर्वशीपूर्वचि
त्तिश्चयंनित्यमुपसेवतः ॥ २१ ॥ तस्यब्रह्मर्षिपुत्रस्यविस्मयंययतुःपरम् ॥ अहोबुद्धिसमाधानंवेदाभ्यासरतेद्विजे ॥ २२ ॥ अचिरेणैवकालेननभश्चरतिचंद्रवत् ॥ पि
तृशुश्रूषयाबुद्धिंसंप्राप्तोयमनुत्तमाम् ॥ २३ ॥ पितृभक्तोदृढतपाःपितुःसुदयितःसुतः ॥ अनन्यमनसातेनकथंपित्राविसर्जितः ॥ २४ ॥ उर्वश्यावचनंश्रुत्वाशुकःप ॥२४९॥
रमधर्मवित् ॥ उदैक्षतदिशःसर्वावचनेगतमानसः ॥ २५ ॥ सोंतरिक्षंमहींचैवसशैलवनकाननाम् ॥ विलोकयामासतदासरांसिसरितस्तथा ॥ २६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयस्त्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥३३३॥ ॥ छ ॥ ॥इत्येवमिति दोषान्सात्त्विकान्मो क्षप्रतिबंधकान्धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यप्रदानेनकिल्बिषसंसर्गाऽनैश्वर्याख्यान्वा यदाहमनुःप्राणायामैर्दहेद्देनोधारणाभिश्चकिल्बिषान् प्रत्याहारेणसंसर्गान्ध्यानेनानैश्वरान्गुणानिति योगानितिपाठेवितर्क विचारानंदास्मिताख्यान्संप्रज्ञातभेदान् तत्फलानीत्यर्थः ॥ १ ॥ अष्टविधंपुर्यष्टकप्रकारंतमः पंचविधंविषयपंचकेप्रवर्तकंवासनामयंरजः नवगुणंरजइतिपाठे अत्यागित्वमकार्पण्यंसुखदुःखोपसेवनं भेदः

ततोद्वैपायनसुतंबहुमानात्समंततः ॥ कृतांजलिपुटाःसर्वानिरीक्षंतेस्मदेवताः ॥ २७॥ अब्रवीत्तास्तदावाक्यंशुकःपरमधर्मवित् ॥ पितायद्यनुगच्छेन्मांक्रोशमा नःशुकेतिवै॥ २८॥ ततःप्रतिवचोदेयंसर्वैरेवसमाहितैः ॥ एतन्मेस्नेहतःसर्वेवचनंकर्तुमर्हथ ॥ २९॥ शुकस्यवचनंश्रुत्वादिशःसर्वाःसकाननाः ॥ समुद्राःसरितः शैलाःप्रत्यूचुस्तंसमंततः॥ ३०॥ यथाज्ञापयसेविप्रबाढमेवंभविष्यति ॥ ऋषेर्व्याहरतोवाक्यंप्रतिवक्ष्यामहेवयम्॥ ३१॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणि मोक्ष०शुकाभिपतनेत्रयस्त्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३३३॥ ॥ छ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इत्येवमुक्त्वावचनंब्रह्मर्षिःसुमहातपाः ॥ प्रातिष्ठतशुकः सिद्धिंहित्वादोषांश्चतुर्विधान्॥ १॥ तमोह्यष्टविधंहित्वाजहौपंचविधंरजः ॥ ततःसत्त्वंजहौधीमांस्तदद्भुतमिवाभवत्॥ २॥ ततस्तस्मिन्पदेनित्येनिर्गुणेलिंगव र्जिते ॥ ब्रह्मणिप्रत्यतिष्ठत्सविधूमोग्निरिवज्वलन्॥ ३ ॥उल्कापाताद्दिशांदाहोभूमिकंपस्तथैवच ॥ प्रादुर्भूतःक्षणेतस्मिंस्तदद्भुतमिवाभवत्॥ ४॥द्रुमाःशाखा श्चमुमुचुःशिखराणिचपर्वताः॥ निर्घातशब्दैश्चगिरिर्हिमवान्दीर्यतीवह ॥५॥नवभासेसहस्रांशुर्नजज्वालचपावकः॥ ह्रदाश्चसरितश्चैवचुक्षुभुःसागरास्तथा ॥ ६ ॥ववर्षवासवस्तोयंरसवच्चसुगंधिच ॥ ववौसमीरणश्चापिदिव्यगंधवहःशुचिः॥ ७ ॥ सशृंगेप्रथमेदिव्येहिमवन्मेरुसंभवे ॥ संश्लिष्टेश्वेतपीतेद्वेरुक्मरूप्य मयेशुभे॥ ८ ॥ शतयोजनविस्तारेतिर्यगूर्ध्वंचभारत ॥ उदीचींदिशमास्थायरुचिरेसंददर्शह॥ ९ ॥सोविशंकेनमनसातथैवाभ्यपतच्छुकः॥ ततःपर्वतशृंगेद्वेस हसैवद्विधाकृते॥ १० ॥ अदृश्येतांमहाराजतदद्भुतमिवाभवत्॥ ततःपर्वतशृंगाभ्यांसहसैवविनिःसृतः॥ ११ ॥ नचप्रतिजघानास्यसगतिंपर्वतोत्तमः॥ ततोम हानभूच्छब्दोदिविसर्वदिवौकसाम्॥ १२॥

परुषताचैवकामःक्रोधस्तथैवच दर्पोद्वेषोतिवादश्चएतेप्रोक्तारजोगुणाइतिप्रोक्ताज्ञेयाः सत्त्वंबुद्धिसत्त्वेनसर्वंसंत्यज्यसत्त्वमपित्यक्तंयेनत्यजसितत्त्यजेतिनारदेनोपदिष्टत्वात् ॥ २ ॥ तस्मिन्नादित्यांतर्या मिणिपरब्रह्मणिनित्येपुनरावृत्तिवर्जितेयतोनिर्गुणेप्रत्यतिष्ठत् ॥३॥ महापुरुषस्योपरमेहिजगदभाग्यसूचकाउत्पाताभवंतीत्याह उल्कापाताइति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६॥ ववर्षेत्यादयःशुकस्योत्पतनेशकुनानि ॥७॥ ॥ ८ ॥ ९ ॥ द्विधाकृतेभारेण समुद्रलंघनेहनुमद्भारेणमहेंद्रपर्वतइवव्यथामापेत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ततइति पूर्वोक्तासुसप्तसुवायुविद्यासुपंचम्याःज्ञानकर्मसमुच्चयरूपायाःपार्थैतिकंफलंपंचमवायुस्थानस्यमंदाकिनीदेशस्यप्राप्तिः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ शुकस्त्विति मारुतात्सू

 गंधर्वाणामृषीणांचयेचशैलनिवासिनः॥ दृष्ट्वाशुकमतिक्रांतंपर्वतंचद्विधाकृतम् ॥ १३ ॥ साधुसाध्विवितितत्रासीन्नादःसर्वत्रभारत ॥ सपूज्यमानोदेवैश्चगंधर्वै
र्ऋषिभिस्तथा ॥ १४ ॥ यक्षराक्षससंघैश्चविद्याधरगणैस्तथा॥ दिव्यैःपुष्पैःसमाकीर्णमंतरिक्षंसमंततः॥ १५ ॥ आसीत्किलमहाराजशुकाभिपतनेतदा ॥ ततो
मंदाकिनींरम्यामुपरिष्टादभिव्रजन्॥१६॥ शुकोददर्शधर्मात्मापुष्पितद्रुमकाननाम्॥ तस्यांक्रीडंत्यभिरतास्तेचैवाप्सरसांगणाः॥१७॥ शून्याकारंनिराकाराःशु
कंदृष्ट्वाविवाससः॥ तंप्रक्रामंतमाज्ञायपितास्नेहसमन्वितः॥ १८ ॥ उत्तमांगतिमास्थायपृष्ठतोनुससारह॥ शुकस्तुमारुतादूर्ध्वंगतिंकृत्वांतरिक्षगाम्॥ १९ ॥ द
र्शयित्वाप्रभावंस्वंब्रह्मभूतोभवत्तदा ॥ महायोगगतिंत्वन्यांव्यासोत्थायमहातपाः॥ २० ॥ निमेषांतरमात्रेणशुकाभिपतनंययौ ॥ सददर्शद्विधाकृत्वापर्वताग्रं
शुकंगतम्॥२१॥ शशंसुर्ऋषयस्तत्रकर्मपुत्रस्यतत्तदा॥ ततःशुकेतिदीर्घेणशब्देनाक्रंदितस्तदा॥२२॥ स्वयंपित्रास्वरेणोच्चैस्त्रीँल्लोकाननुनाद्यवै ॥ शुकःसर्वगतो
भूत्वासर्वात्मासर्वतोमुखः॥ २३ ॥ प्रत्यभाषतधर्मात्माभोःशब्देनानुनादयन्॥ ततएकाक्षरंनादंभोरित्येवसमीरयन्॥ २४ ॥ प्रत्याहरज्जगत्सर्वमुच्चैःस्थावरजं
गमम्॥ ततःप्रभृतिचाद्यापिशब्दानुच्चारितान्पृथक्॥ २५॥ गिरिगह्वरपृष्ठेषुव्याहरंतिशुकंप्रति॥ अंतर्हितःप्रभावंतुदर्शयित्वाशुकस्तदा॥ २६॥ गुणान्संत्यज्यश
ब्दादीन्पदमभ्यगमत्परम्॥महिमानंतुतंदृष्ट्वापुत्रस्यामिततेजसः॥२७॥निषसादगिरिप्रस्थेपुत्रमेवानुचिंतयन्॥ततोमंदाकिनीतीरेक्रीडंतोप्सरसांगणाः॥२८॥
आसाद्यतमृषिंसर्वाःसंभ्रांतागतचेतसः॥ जलेनिलिल्यिरेकाश्चित्काश्चिद्गुल्मान्प्रपेदिरे॥२९॥ वसनान्याददुःकाश्चित्तंदृष्ट्वामुनिसत्तमम्॥ तांमुक्ततांतुविज्ञाय
मुनिःपुत्रस्यवैतदा॥ ३० ॥ सक्ततामात्मनश्चैवप्रीतोभूद्व्रीडितश्चह॥ ३१ ॥ तंदेवगंधर्ववृतोमहर्षिगणपूजितः॥ पिनाकहस्तोभगवानभ्यागच्छतशंकरः॥ ३२ ॥

त्रात्मनऊर्ध्वं वायुर्वैगौतमतत्सूत्रमितिश्रुतेः १९ ॥ व्यासउत्थाय संधिरार्षः ॥ २० ॥ २१ ॥ शुकेति शुका३इतिदूराद्धूतेप्लुतिः अप्लुतवदुपस्थितइत्यप्लुतवद्भावान्नप्रकृतिभावः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥
॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तमुवाचमहादेवइत्यादिनाछायाशुकस्यदानंव्यासादीनामपिपुत्रशोकोऽत्यंतापरिहार्यइतिचसूचनेनशुकवदेवनैष्ठिकंब्रह्मचर्यमातिष्ठेदित्याशयोदर्शितः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥इतिशांति०नै०भा० चतुस्त्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३४ ॥ ॥७॥ ॥ यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहा

तमुवाचमहादेवःसांत्वपूर्वमिदंवचः ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तंकृष्णद्वैपायनंतदा ॥ ३३ ॥ अग्नेर्भूमेरपांवायोरंतरिक्षस्यचैवह ॥ वीर्येणसदृशःपुत्रःपुरामत्तस्त्वया वृतः ॥ ३४ ॥ सतथालक्षणोजातस्तपसातवसंभृतः ॥ ममचैवप्रसादेनब्रह्मतेजोमयःशुचिः ॥ ३५ ॥ सगतिंपरमांप्राप्तोदुष्प्रापामजितेंद्रियैः ॥ दैवतैरपिविप्र र्षेतंत्वंकिमनुशोचसि ॥ ३६ ॥ यावत्स्थास्यंतिगिरयोयावत्स्थास्यंतिसागराः ॥ तावत्तवाक्षयाकीर्तिःसपुत्रस्यभविष्यति ॥ ३७ ॥ छायांस्वपुत्रसदृशींसर्वतो नपगांसदा ॥ द्रक्ष्यसेत्वंचलोकेस्मिन्मत्प्रसादान्महामुने ॥ ३८ ॥ सोनुनीतोभगवतास्वयंरुद्रेणभारत ॥ छायांपश्यन्समावृत्तःसमुनिःपरयामुदा ॥ ३९ ॥ इति जन्मगतिश्चैवशुकस्यभरतर्षभ ॥ विस्तरेणसमाख्यातायन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ ४० ॥ एतदाचष्टमेराजन्देवर्षिर्नारदःपुरा ॥ व्यासश्चैवमहायोगीसंजल्पेषुपदे पदे ॥ ४१ ॥ इतिहासमिमंपुण्यंमोक्षधर्मोपसंहितम् ॥ धारयेद्यःशमपरःसगच्छेत्परमांगतिम् ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०शुकोत्पतनसमाप्ति र्नामचतुस्त्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३४ ॥ ॥७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ गृहस्थोब्रह्मचारीवावानप्रस्थोथभिक्षुकः ॥ यइच्छेत्सि द्धिमास्थातुंदेवतांकांयजेतसः ॥ १ ॥ कुतोह्यस्यध्रुवःस्वर्गःकुतोनैःश्रेयसंपरम् ॥ विधिनाकेनजुहुयाद्दैवंपित्र्यंतथैवच ॥ २ ॥ मुक्तश्चकांगतिंगच्छेन्मोक्षश्चैवकि मात्मकः ॥ स्वर्गतश्चैवकिंकुर्याद्येननच्यवतेदिवः ॥ ३ ॥ देवतानांचकोदेवःपितॄणांचपितातथा ॥ तस्मात्परतरंयच्चतन्मेब्रूहिपितामह ॥ ४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ गूढंमांप्रश्नवित्प्रश्नंपृच्छसेत्वमिहानघ ॥ नह्येतत्तर्कयाशक्यंवक्तुंवर्षशतैरपि ॥ ५ ॥ ऋतेदेवप्रसादाद्वाराजन्ज्ञानागमेनवा ॥ गहनंह्येतदाख्यानंव्याख्यातव्यंत वारिहन् ॥ ६ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ नारदस्यचसंवादमृषेर्नारायणस्यच ॥ ७ ॥ नारायणोहिविश्वात्माचतुर्मूर्तिःसनातनः ॥ धर्मात्म जःसंबभूवपितैवंमेभ्यभाषत ॥ ८ ॥

त्मनइतिश्रुतेर्भक्त्यामामभिजानातीतिभगवद्वचनाच्चभक्तेर्ज्ञानांगत्वंबुद्ध्वाभजनीयांदेवतांपृच्छति गृहस्थइति ॥ १ ॥ कुतःकस्यप्रसादात्ध्रुवोऽनावृत्तिफलकोब्रह्मलोकः ॥ २ ॥ ३ ॥ तस्माद्देवादीनांजनका त् ॥ ४ ॥ तर्कयातर्केण आर्षोलिंगव्यत्ययः ॥ ५ ॥ ज्ञानागमेनऋतेविना ॥ ६ ॥ ७ ॥ चतस्रोमूर्तयोनराद्याः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वयंभुवइत्यनेनवासुदेवस्यैवैतेचत्वारोव्यूहाअजन्मानः तेनतुपांचरात्राणामिववासुदेवात्परमकारणात्संकर्षणाख्योजीवउत्पद्यतेततःप्रद्युम्नाख्यंमनोजायतेततोनिरुद्धाख्योऽहंकारउत्पद्यतइतिमतंनिरस्तं
तथाचसूत्रं उत्पत्त्यसंभवादितिनचकर्तुःकरणमितिच जीवस्योत्पत्तौविनाशित्वंस्यात्तथाचमोक्षिणोऽभावः कर्तुःसकाशात्करणोत्पत्तिर्दृष्टालोकेइतिसूत्रार्थः ॥ ९ ॥ शकटेशकटवत्परप्रेर्येशरीरे कनकव

 कृतेयुगेमहाराजपुरास्वायंभुवेंतरे ॥ नरोनारायणश्चैवहरिःकृष्णःस्वयंभुवः ॥ ९ ॥ तेषांनारायणनरौतपस्तेपतुरव्ययौ ॥ बदर्याश्रममासाद्यशकटेकनकामये १२
॥ १० ॥ अष्टचक्रंहितद्यानंभूतयुक्तंमनोरमम् ॥ तत्राद्यौलोकनाथौतौकृशौधमनिसंततौ ॥ ११ ॥ तपसातेजसाचैवदुर्निरीक्ष्यौसुरैरपि ॥ यस्यप्रसादंकुर्वातेसदे
वौद्रष्टुमर्हति ॥ १२ ॥ नूनंतयोरनुमतेहृदिहृच्छयचोदितः ॥ महामेरोर्गिरेःशृंगात्प्रच्युतोगंधमादनम् ॥ १३ ॥ नारदःसुमहद्भूतंसर्वलोकानचीचरत् ॥ तंदेशमग
मद्राजन्बदर्याश्रममाशुगः ॥ १४ ॥ तयोराह्निकवेलायांतस्यकौतूहलंत्वभूत् ॥ इदंतदास्पदंकृत्स्नंयस्मिंल्लोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ १५ ॥ सदेवासुरगंधर्वाःसकिन्नरम
होरगाः ॥ एकामूर्तिरियंपूर्वंजाताभूयश्चतुर्विधा ॥ १६ ॥ धर्मस्यकुलसंतानेधर्मादेभिर्विवर्धितः ॥ अहोह्यनुगृहीतोद्यधर्मएभिःसुरैरिह ॥ १७ ॥ नरनारायणा
भ्यांचकृष्णेनहरिणातथा ॥ अत्रकृष्णोहरिश्चैवकस्मिंश्चित्कारणांतरे ॥ १८ ॥ स्थितौधर्मोत्तरौह्येतौतथातपसिधिष्ठितौ ॥ एतौहिपरमंधामकाऽनयोराह्निकक्रि
या ॥ १९ ॥ पितरौसर्वभूतानांदैवतंचयशस्विनौ ॥ कांदेवतांतुयजतःपितॄन्वाकान्महामती ॥ २० ॥ इतिसंचिंत्यमनसाभक्त्यानारायणस्यतु ॥ सहसाप्रादुरभ
वत्समीपेदेवयोस्तदा ॥ २१ ॥ कृतेदैवेचपित्र्येचततस्ताभ्यांनिरीक्षितः ॥ पूजितश्चैवविधिनायथाप्रोक्तेनशास्त्रतः ॥ २२ ॥ तदृष्ट्वामहदाश्चर्यमपूर्वंविधिविस्तरम् ॥
उपोपविष्टःसुप्रीतोनारदोभगवानृषिः ॥ २३ ॥ नारायणंसंनिरीक्ष्यप्रसन्नेनांतरात्मना ॥ नमस्कृत्वामहादेवमिदंवचनमब्रवीत् ॥ २४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ वे
देषुसपुराणेषुसांगोपांगेषुगीयसे ॥ त्वमजःशाश्वतोधातामातामृतमनुत्तमम् ॥ २५ ॥ प्रतिष्ठितंभूतभव्यंत्वयिसर्वमिदंजगत् ॥ चत्वारोह्याश्रमादेवसर्वेगार्ह
स्थ्यमूलकाः ॥ २६ ॥

न्मोहकत्वात्कनकामयंतन्मयेस्थित्वेतिशेषः ॥ १० ॥ अष्टौअविद्याचक्रवद्वाहकानियस्य भूतैःपंचभिर्युक्तं हिशब्दाल्लोकप्रसिद्धमिदं नरनारायणयोःशरीरेतुमायामयेइत्यर्थः वक्ष्यतिच मायाह्येषामया
सृष्टायन्मांपश्यसिनारद सर्वभूतगुणैर्युक्तमेवंमांज्ञातुमर्हसीति ॥ ११ ॥ १२ ॥ नूनमिति हृच्छयोंतर्यामीतेनप्रेरितः ॥ १३ ॥ १४ ॥ आह्निकंब्रह्मयज्ञादि आस्पदमधिष्ठानं ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥
॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २७ ॥ अवाच्यमपिभक्तिमत्त्वाद्वक्ष्यामीत्यर्थः ॥ २८ ॥ सूक्ष्मंदुर्लक्ष्यं यतोऽविज्ञेयंनविज्ञेयंरूपादियत्र अतएवाऽव्यक्तंनास्तिव्यक्तंकार्यंयस्यकारणमपिनेत्यर्थः यतोऽचलंकूटस्थं विकारिणएवकारणत्वनियमात् ध्रुवंशाश्वतंसद्रूपमित्यर्थः एतेनतदसत्त्वशंकानिरस्ता ॥ २९ ॥ पुरिशरीरेवसतीतियोगात्पुरुषइतिकल्पितः नतुतस्यदेहसंगित्वंवास्तवमस्तीत्यर्थः ॥ ३० ॥ अव्यक्तंसांख्यैर्नित्यत्वेनकल्पितंप्रधानं ननुपुरुषस्याऽव्यक्तजनकत्वेकौटस्थ्यव्याहतिरतआह अव्यक्तेति यासत्तास्वयमव्यक्ता घटादिभ्योनिष्कृष्टायास्तस्याअग्रहणात् व्यक्तेषुचभावेषुघटःसन्पटःसन्नितिसद्रूपेणतिष्ठति सैवसत्ताअव्ययाअपरिणामिनी प्रकृतिरुपादानं रज्जूरगवद्ब्रह्मण्यज्ञानंविवर्ततइत्यभ्युपगमान्नब्रह्मणःकौटस्थ्यहानिरित्यर्थः कल्पितस्यकार्यस्यकारणंकार्यसजातीयंकल्पितमेवभवति तत्सत्त्वंचकल्पनासमानकालिकमेव नहिरज्जूरगस्यसत्त्वंदर्शनात्प्रागप्यस्तीत्यत्रकिंचिन्मानमस्ति नचबाधकाभावात्कार्यस्यकल्पितत्वमेवासिद्धमितिवाच्यं यद्यत्रतात्त्विकरूपावरणपूर्वकमभेदेनभातितत्तत्रकल्पितमितिनियमेनाहंका

यजंतेत्वामहरहर्नानामूर्तिसमास्थितम् ॥ पितामाताचसर्वस्यजगतःशाश्वतोगुरुः ॥ कंत्वद्ययजसेदेवंपितरंकंनविद्महे ॥ २७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अवाच्यमेतद्वक्तव्यमात्मगुह्यंसनातनम् ॥ तवभक्तिमतोब्रह्मन्वक्ष्यामितुयथातथम् ॥ २८ ॥ यत्तत्सूक्ष्ममविज्ञेयमव्यक्तमचलंध्रुवम् ॥ इंद्रियैरिंद्रियार्थैश्चसर्वभूतैश्चवर्जितम् ॥ २९ ॥ सह्यंतरात्माभूतानांक्षेत्रज्ञश्चेतिकथ्यते ॥ त्रिगुणव्यतिरिक्तोवैपुरुषश्चेतिकल्पितः ॥ ३० ॥ तस्मादव्यक्तमुत्पन्नंत्रिगुणंद्विजसत्तम ॥ अव्यक्ताव्यक्तभावस्थायासाप्रकृतिरव्यया ॥ ३१ ॥ तांयोनिमावयोर्विद्धियोसौसदसदात्मकः ॥ आवाभ्यांपूज्यतेसोहिदैवेपित्र्येचकल्प्यते ॥ ३२ ॥ नास्तितस्मात्परोन्योहिपितादेवोथवाद्विज ॥ आत्माहिनःसविज्ञेयस्ततस्तंपूजयावहे ॥ ३३ ॥ तेनैषाप्रथिताब्रह्मन्मर्यादालोकभाविनी ॥ दैवंपित्र्यंचकर्तव्यमितितस्यानुशासनम् ॥ ३४ ॥

रादेर्मिथ्यात्वावगमाद्भातिचचिदात्मनोऽसंगरूपमावृत्यतदभेदेनप्रत्यगात्मायमहंसुखीदुःखीब्राह्मणोगौरःकाणइति सुवर्णेकुंडलस्यवाध्यस्तत्वंमाभूदितितात्त्विकेति नन्वहंकारधर्मादुःखादयश्चिदात्मनिचिदात्मधर्माश्चैतन्यादयोहंकारेचाध्यस्यतांकिंधर्म्यध्यासकल्पनेनेतिचेन्न यत्रहिधर्ममात्रमध्यस्यतेनतत्रधर्मिणउल्लेखोदृश्यते यथालोहितःस्फटिकइतिलौहित्यमात्रमुल्लिख्यतेनजपाकुसुममपि अहंकाराध्यासेत्वहंदुःखीतिधर्म्युल्लेखपूर्वकंधर्माध्यासःप्रतीयमानस्तत्रधर्मिणोप्यध्यस्ततांविस्पष्टमाचष्टे तस्मादध्यस्तत्वेनाहमादेर्मिथ्यात्वात्तत्कारणस्याव्यक्तस्यापितथात्वेनदृष्टिसमसमयकल्पितत्वस्यावश्यवक्तव्यत्वात्तस्मादव्यक्तमुत्पन्नमित्यव्यक्तोत्पत्तिवचनंसंगच्छतेतरामितिदिक् ॥ ३१ ॥ अस्यचाध्यस्तस्याव्यक्तस्यजीवेशविभागहेतुत्वमाह तांयोनिमिति विधेयापेक्षंस्त्रीत्वं तांनिष्कलचैतन्यरूपां माययाआवयोर्जीवेश्वरयोःप्रकृतिंविद्धि तथाचश्रुतिः जीवेशावाभासेनकरोतिमायाचाविद्याचस्वयमेवभवतीति योसौनिष्कलःसदसदात्मकःसदसतीकार्यकारणेतत्कल्पनाधिष्ठानत्वात्तदात्मकः सएवपूज्यतेआनंदात्मासर्वैरित्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तेनमायोपाधिना ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ सप्तदशभिःपंचप्राणमनोबुद्धिदशेंद्रियैः गुणैःसत्त्वादिभिः कर्मभिःशुक्लकृष्णैः यैश्वपंचदशकलावैराजीयास्त्यक्ताः पूर्वार्धेलिंगभंगउक्तः उत्तरार्धेस्थूलभंगउक्तः उभयोरप्येकोनविंशतिमुखत्वस्यमांडूक्येतुल्यवच्छ्रवणात् तान्येवैकोनविंशतिरंतर्भाविणसप्तदशपंचदशचभवंति ॥४०॥ क्षेत्रज्ञश्चिदात्मा सर्वगुणत्वंमायया निर्गुणत्वंस्वतः ॥ ४१ ॥ प्रसृतौनिर्गतौ ॥४२॥

ब्रह्मास्थाणुर्मनुर्दक्षोभृगुर्धर्मस्तथायमः ॥ मरीचिरंगिरात्रिश्वपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः ॥ ३५ ॥ वसिष्ठःपरमेष्ठीचविवस्वान्सोमएवच ॥ कर्दमश्चापियःप्रोक्तःक्रोधो
विक्रीतएवच ॥ ३६ ॥ एकविंशतिरुत्पन्नास्तेप्रजापतयःस्मृताः ॥ तस्यदेवस्यमर्यादांपूजयंतःसनातनीम् ॥ ३७ ॥ दैवंपित्र्यंचसततंतस्यविज्ञायतत्त्वतः ॥ आत्म
प्राप्तानिचततःप्राप्नुवंतिद्विजोत्तमाः ॥ ३८ ॥ स्वर्गस्थाअपियेकेचित्तान्नमस्यंतिदेहिनः ॥ तेतत्प्रसादाद्गच्छंतितेनादिष्टफलांगतिम् ॥ ३९ ॥ येहीनाःसप्तदशभि
र्गुणैःकर्मभिरेवच ॥ कलाःपंचदशत्यक्तास्तेमुक्ताइतिनिश्चयः ॥ ४० ॥ मुक्तानांतुगतिर्ब्रह्मन्क्षेत्रज्ञइतिकल्पिता ॥ सहिसर्वगुणश्चैवनिर्गुणश्चैवकथ्यते ॥ ४१ ॥
दृश्यतेज्ञानयोगेनआवांचप्रसृतौततः ॥ एवंज्ञात्वातमात्मानंपूजयावःसनातनम् ॥ ४२ ॥ तंवेदाश्चाश्रमाश्चैवनानामतसमास्थिताः ॥ भक्त्यासंपूजयंत्याशुग
तिंचैषांददातिसः ॥ ४३ ॥ येतुतद्भाविताल्लोकेह्येकांतित्वंसमास्थिताः ॥ एतदभ्यधिकंतेषांयत्तेतंप्रविशंत्युत ॥ ४४ ॥ इतिगुह्यसमुद्देशस्तवनारदकीर्तितः ॥ भ
क्त्याप्रेम्णाचविप्रर्षेअस्मद्भक्त्याचतेश्रुतः ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० पंचत्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउ
वाच ॥ ॥ सएवमुक्तोद्विपदांवरिष्ठोनारायणेनोत्तमपूरुषेण ॥ जगादवाक्यंद्विपदांवरिष्ठंनारायणंलोकहिताधिवासम् ॥ १ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ यदर्थमात्म
प्रभवेणजन्मकृतंत्वयाधर्मगृहेचतुर्धा ॥ तत्साध्यतांलोकहितार्थमद्यगच्छामिद्रष्टुंप्रकृतिंतवाद्याम् ॥ २ ॥ पूजांगुरूणांसततंकरोमिपरस्यगुह्यंनतुभिन्नपूर्वं ॥ वे
दाःस्वधीतामललोकनाथतप्तंतपोनानृतमुक्तपूर्वम् ॥ ३ ॥

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अस्मिन्नेवाध्यायेसर्वेप्रश्नाःसमाहिताज्ञेयाः ॥ ४५ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० पंचत्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सएवेति ॥ १ ॥ आत्म
प्रभवेणस्वयंभुवा जन्मअवतारः आद्यांमूर्तिश्वेतद्वीपस्थां ॥ २ ॥ तद्दर्शनेस्वस्याधिकारसंपत्तिमाह पूजामिति ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चत्वारिपाणिपादोदरोपस्थानि ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ उत्तरपश्चिमेनवायव्यकोणतः योत्तरतःयःउत्तरतः ॥ ८ ॥ मेरुमूलाद्द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनादूर्ध्वं आनिंद्रियाःस्थूलदेहसंगहीनाःअतएवाऽनशनाः शब्दादिविषयभोगशून्याः निष्पंदहीनाःनिश्चेष्टाश्च सुगंधिःपरमात्मा सुगंधिंपुष्टिवर्धनमितिमंत्रलिंगात् शोभनःसुगंधिःसुसुगंधिःसोस्त्येषांध्यानगोचरइतिसुसुगंधिनः ॥ ९ ॥ श्वेताःशुद्धसत्त्वप्रधानाः चक्षुर्मुषस्तेजस्वित्वात् मानश्चोन्मानोऽपमानश्चसमौयेषांते शुभोयोगप्रभावजःसारोबलंतेनोपेताः ॥ १० ॥ छत्राकृतिशीर्षानिर्मांसग्रीवत्वात् समंपीनत्वरहितंमुष्कौवृषणौचतुष्कमंसयोःकट्योश्चांतरालंच मुष्कचतुष्कंबाहुचतुष्कंवा किमुत्त्वावान्मुष्कयोर्बद्धआसतइतिलिंगान्मुष्कोवाहुः शुष्कंकाष्ठतुल्यंचतुष्कंयेषांसंशुष्कचतुष्काइत्यपिपठंति राजीवत्यःपंक्तियुक्ताःशिरारेखास्तासांशतैर्युक्ताःपादायेषां ना

गुणानिचत्वारियथागमंमेशत्रौचमित्रेचसमोस्मिनित्यम् ॥ तंचादिदेवंसततंप्रपन्नएकांतभावेनवृणोम्यजस्रम् ॥४॥ एभिर्विशेषैःपरिशुद्धसत्त्वःकस्मान्नपश्येयमनंतमीशम् ॥ तत्पारमेष्ठ्यस्यवचोनिशम्यनारायणःशाश्वतधर्मगोप्ता ॥ ५ ॥ गच्छेतितंनारदमुक्तवान्ससंपूजयित्वात्मविधिक्रियाभिः ॥ ततोविसृष्टःपरमेष्ठिपुत्रःसोभ्यर्चयित्वातमृषिंपुराणम् ॥ ६ ॥ खमुत्पपातोत्तमयोगयुक्तस्ततोधिमेरौसहसानिलिल्ये ॥ तत्रावतस्थेचमुनिर्मुहूर्त्तमेकांतमासाद्यगिरेःसशृंगे ॥ ७ ॥ आलोकयन्नुत्तरपश्चिमेनददर्शचाप्यद्भुतमुक्तरूपम् ॥ क्षीरोदधेर्योत्तरतोहिद्वीपःश्वेतःसनाम्नाप्रथितोविशालः ॥ ८ ॥ मेरोःसहस्रैःसहियोजनानांद्वात्रिंशतोर्ध्वंकविभिर्निरुक्तः ॥ अनिंद्रियाश्चानशनाश्चतत्रनिष्पंदहीनाःसुसुगंधिनस्ते ॥ ९ ॥ श्वेताःपुमांसोगतसर्वपापाश्चक्षुर्मुषःपापकृतांनराणाम् ॥ वज्रास्थिकायाःसममानोन्मानादिव्यावयवरूपाःशुभसारोपेताः ॥ १० ॥ छत्राकृतिशीर्षामेघौघनिनादाःसममुष्कचतुष्काराजीवच्छदपादाः ॥ षष्ट्यादंतैर्युक्ताःशुक्लैरष्टाभिर्दंष्ट्राभिर्येजिह्वाभिर्योविश्ववक्त्रंलेलिह्यंतेसूर्यप्रख्यम् ॥ ११ ॥ देवंभक्त्याविश्वोत्पन्नंयस्मात्सर्वेलोकाःसंप्रसूताः ॥ वेदाधर्मामुनयःशांतादेवाःसर्वेतस्यनिसर्गः ॥ १२ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अनिंद्रियानिराहाराअनिष्पंदाःसुगंधिनः॥ कथंतेपुरुषाजाताःकातेषांगतिरुत्तमा ॥ १३ ॥ येचमुक्ताभवंतीहनराभरतसत्तम ॥ तेषांलक्षणमेतद्धितच्छ्वेतद्वीपवासिनाम् ॥ १४ ॥ तस्मान्मेसंशयंछिंधिपरंकौतूहलंहिमे ॥ त्वंहिसर्वकथारामस्त्वांचैवापाश्रितावयम् ॥ १५ ॥

डीशतपादाइतिपाठांतरं षष्ट्याषष्टिसंख्यैर्दंतैरिवजगच्चणकचर्वणक्षमैःसंवत्सरैर्युक्ताः अष्टौदिशःसर्वेषामाश्रयभूतास्ताभिश्चयुक्तः देशकालौयेषांमुखमध्येप्रविष्टावित्यर्थः सूर्येणप्रख्यायतेस्फुटीक्रियते दिनमासर्तुसंवत्सरात्मामहाकालस्तं विश्ववक्त्रंविश्वंवक्त्रेयस्यतादृशं जिह्वाभिरिवस्वांगभूताभीरसनाशक्तिभिर्लेलिह्यंतेपायसमिवलिहंति ॥११॥ कुतएतेषामीदृशंकालग्रसनसामर्थ्यमतआह देवमिति यस्माद्धेतोर्देवंपरमेश्वरंसंप्रसूताध्यानबलेनहृदयेव्यक्तीकृतवंतःसूत्यगारेमातापुत्रमिव तमेवदेवंविशिनष्टि विश्वोत्पन्नंविश्वमुत्पन्नंयस्मात् वेदादयस्तस्यनिसर्गःअयत्नरचिताः ॥ १२ ॥ १३ ॥ श्वेतद्वीपनिवासिनांजीवन्मुक्तानांचनिरिंद्रियत्वादिकमेकमेवलक्षणंकथं मूर्तब्रह्मध्यायिनांभक्तानाममूर्तब्रह्मध्यायिनांचयोगिनांतुल्यत्वंकथमितिभावः ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ सात्वतंसात्वतानांपंचरात्राणांहितं तच्छेषेणविष्णुशेषेण ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ प्रायणमुपहारं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ सप्तप्रकृतयोमह

॥२५३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥विस्तीर्णैषाकथाराजन्श्रुतामेपितृसंनिधौ॥यैषातवहिवक्तव्याकथासारोहिसामता॥ १६॥राजोपरिचरोनामबभूवाधिपतिर्भुवः॥ आ १२
खंडलसखःख्यातोभक्तोनारायणंहरिम्॥ १७॥ धार्मिकोनित्यभक्तश्चपितुर्नित्यमतंद्रितः॥साम्राज्यंतेनसंप्राप्तंनारायणवरात्पुरा॥ १८॥सात्वतंविधिमास्था
यप्राक्सूर्यमुखनिःसृतम्॥पूजयामासदेवेशंतच्छेषेणपितामहान्॥ १९ ॥ पितृशेषेणविप्रांश्चसंविभज्याश्रितांश्चसः॥शेषान्नभुक्सत्यपरःसर्वभूतेष्वहिंसकः
॥२०॥सर्वभावेनभक्तःसदेवदेवंजनार्दनम्॥ अनादिमध्यनिधनंलोककर्तारमव्ययम्॥२१॥तस्यनारायणेभक्तिंवहतोऽमित्रकर्षिणः॥ एकशय्यासनंदेवोदत्त
वान्देवराट्स्वयम्॥ २२॥ आत्मराज्यंधनंचैवकलत्रंवाहनंतथा ॥ यत्तद्भागवतंसर्वमितितत्प्रोक्षितंसदा॥ २३॥ काम्यनैमित्तिकाराजन्यज्ञियाःपरमक्रियाः॥
सर्वाःसात्वतमास्थायविधिंचक्रेसमाहितः॥ २४॥ पांचरात्रविदोमुख्यास्तस्यगेहेमहात्मनः॥ प्रायणंभगवत्प्रोक्तंभुंजतेवाग्रभोजनम्॥ २५ ॥ तस्यप्रशासतो
राज्यंधर्मेणामित्रघातिनः॥नानृतावाक्समभवन्मनोदुष्टंनचाभवत्॥ २६॥ नचकायेनकृतवान्सपापंपरमण्वपि॥ येहितेऋषयःख्याताःसप्तचित्रशिखंडिनः
॥२७॥ तैरेकमतिभिर्भूत्वायत्प्रोक्तंशास्त्रमुत्तमम्॥ वेदैश्चतुर्भिःसमितंकृतंमेरौमहागिरौ॥ २८॥ आस्यैःसप्तभिरुद्गीर्णंलोकधर्ममनुत्तमम्॥ मरीचिरत्र्यंगिरसौ
पुलस्त्यःपुलहःक्रतुः॥ वसिष्ठश्चमहातेजास्तेहिचित्रशिखंडिनः॥ २९ ॥ सप्तप्रकृतयोह्येतास्तथास्वायंभुवोष्टमः ॥ एताभिर्धार्यतेलोकस्ताभ्यःशास्त्रंविनिःसृतम्
॥३०॥एकाग्रमनसोदांतामुनयःसंयमेरताः॥ भूतभव्यभविष्यज्ञाःसत्यधर्मपरायणाः॥ ३१ ॥ इदंश्रेयइदंब्रह्मइदंहितमनुत्तमम् ॥ लोकान्संचिंत्यमनसाततः
शास्त्रंप्रचक्रिरे॥ ३२॥तत्रधर्मार्थकामाहिमोक्षःपश्चाच्चकीर्तितः॥ मर्यादाविविधाश्चैवदिविभूमौचसंस्थिताः॥३३॥ आराध्यतपसादेवंहरिंनारायणंप्रभुम्॥
दिव्यंवर्षसहस्रंवैसर्वेतेऋषिभिःसह॥ ३४॥ नारायणानुशास्ताहितदादेवीसरस्वती॥ विवेशतानृषीन्सर्वांल्लोकानांहितकाम्यया॥ ३५॥ ॥२५३॥

दहंकारादिमूर्तयः स्वायंभुवस्तुमूलप्रकृतिरेव महत्कर्तृकत्वादिदंशास्त्रमुपादेयमितिपांचरात्रागमस्तुतेः स्तुतिरध्यायशेषेण स्पष्टार्थश्चाध्यायः॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥३३॥ ३४ ॥ ३५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५०॥ ५१ ॥ ५२॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीये

ततःप्रवर्त्तितासम्यक्तपोविद्भिर्द्विजातिभिः ॥ शब्देचार्थेचहेतौचएषाप्रथमसर्गजा ॥ ३६ ॥ आदावेवहितच्छास्त्रमोंकारस्वरपूजितम् ॥ ऋषिभिःश्राविततंत्रयत्र
कारुणिकोह्यसौ ॥३७॥ ततःप्रसन्नोभगवाननिर्दिष्टशरीरगः ॥ ऋषीनुवाचतान्सर्वानदृश्यःपुरुषोत्तमः ॥३८॥ कृतंशतसहस्रंहिश्लोकानामिदमुत्तमम् ॥ लोक
तंत्रस्यकृत्स्नस्ययस्माद्धर्मःप्रवर्त्तते ॥ ३९ ॥ प्रवृत्तौचनिवृत्तौचयस्मादेतद्भविष्यति ॥ यजुर्ऋक्सामभिर्जुष्टमथर्वांगिरसैस्तथा ॥ ४० ॥ यथाप्रमाणंहिमयाकृ
तोब्रह्माप्रसादतः ॥ रुद्रश्चक्रोधजोविप्रायूयंप्रकृतयस्तथा ॥ ४१॥ सूर्याचंद्रमसौवायुर्भूमिरापोग्निरेवच ॥ सर्वेचनक्षत्रगणायच्चभूताभिशब्दितम् ॥ ४२॥ अधि
कारेषुवर्त्ततेयथास्वंब्रह्मवादिनः ॥ सर्वेप्रमाणंहियथातथातच्छास्त्रमुत्तमम् ॥ ४३ ॥ भविष्यतिप्रमाणंवैएतन्मदनुशासनम् ॥ तस्मात्प्रवक्ष्यतेधर्मान्मनुःस्वायंभुवः
स्वयम् ॥ ४४ ॥ उशनाबृहस्पतिश्चैवयदोत्पन्नौभविष्यतः ॥ तदाप्रवक्ष्यतःशास्त्रंयुष्मन्मतिभिरुद्धृतम् ॥ ४५॥ स्वायंभुवेषुधर्मेषुशास्त्रेचौशनसेकृते ॥ बृहस्पतिमतेचै
वलोकेषुप्रतिचारिते ॥ ४६ ॥ युष्मत्कृतमिदंशास्त्रंप्रजापालोवसुस्ततः ॥ बृहस्पतिसकाशाद्वैप्राप्स्यतेद्विजसत्तमाः ॥ ४७ ॥ सहिसद्भावितोराजामद्भक्तश्चभवि
ष्यति ॥ तेनशास्त्रेणलोकेषुक्रियाःसर्वाःकरिष्यति ॥ ४८॥ एतद्धियुष्मच्छास्त्राणांशास्त्रमुत्तमसंज्ञितम् ॥ एतदर्थ्यंचधर्म्यंचरहस्यंचैतदुत्तमम् ॥ ४९ ॥ अस्यप्रवर्तना
च्चैवप्रजानंतोभविष्यथ ॥ सचराजश्रियायुक्तोभविष्यतिमहान्वसुः ॥ ५० ॥ संस्थितेतुनृपेतस्मिन्शास्त्रमेतत्सनातनम् ॥ अंतर्धास्यतितत्सर्वमेतद्वःकथितंमया
॥ ५१ ॥ एतावदुक्त्वावचनमदृश्यःपुरुषोत्तमः ॥ विसृज्यतानृषीन्सर्वान्काममपिप्रसृतोदिशम् ॥ ५२ ॥ ततस्तेलोकपितरःसर्वलोकार्थचिंतकाः ॥ प्रावर्त्तयंततच्छा
स्त्रंधर्मयोनिंसनातनम् ॥ ५३ ॥ उत्पन्नेऽंगिरसेचैवयुगेप्रथमकल्पिते ॥ सांगोपनिषदंशास्त्रंस्थापयित्वाबृहस्पतौ ॥ ५४ ॥ जग्मुर्यथेप्सितंदेशंतपसेकृतनिश्चयाः ॥
धारणाःसर्वलोकानांसर्वधर्मप्रवर्तकाः ॥ ५५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० नारायणीयेषट्त्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३६ ॥ ७ ॥
॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततोतीतेमहाकल्पेउत्पन्नेंगिरसःसुते ॥ बभूवुर्निर्वृतादेवाजातेदेवपुरोहिते ॥ १ ॥ बृहद्ब्रह्ममहच्चेतिशब्दाःपर्यायवाचकाः ॥ एभिःसमन्वितो
राजन्गुणैर्विद्वान्बृहस्पतिः ॥ २ ॥ तस्यशिष्योबभूवाग्र्योराजोपरिचरोवसुः ॥ अधीतवांस्तदाशास्त्रंसम्यक्चित्रशिखंडिजम् ॥ ३ ॥

भारतभावदीपेषट्त्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३६ ॥ ॥७॥ ॥ ततोतीतेमहाकल्पेइत्यध्यायःपरमेश्वरदर्शनस्यदौर्लभ्यंतद्भक्तदर्शनाच्चतद्दर्शनसिद्धिरित्येतत्प्रतिपादयति स्पष्टार्थश्च ॥ १॥ २॥ ३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सराजाभावितःपूर्वंदैवेनविधिनावसुः ॥ पालयामासपृथिवींदिवमाखंडलोयथा॥ ४ ॥ तस्ययज्ञोमहानासीदश्वमेधोमहात्मनः ॥ बृहस्पतिरुपाध्यायस्तत्रहो
ताबभूवह॥ ५॥ प्रजापतिसुताश्चात्रसदस्याश्चाभवंस्त्रयः ॥ एकतश्चद्वितश्चैवत्रितश्चैवमहर्षयः॥ ६ ॥ धनुषाख्योथरैभ्यश्चअर्वावसुपरावसू॥ ऋषिर्मेधातिथि
श्चैवतांड्यश्चैवमहानृषिः ॥ ७॥ ऋषिःशांतिर्महाभागस्तथावेदशिराश्चयः॥ ऋषिश्रेष्ठश्चकपिलःशां[1]लिहोत्रपितास्मृतः ॥ ८॥ आ[2]द्यःकठस्तैत्तिरिश्चवैशंपायनपूर्व
जः॥ कण्वोथदेवहोत्रश्चएतेषोडशकीर्त्तिताः॥ ९ ॥ संभूताःसर्वसंभारास्तस्मिन्राजन्महाक्रतौ ॥ नतत्रपशुघातोभूत्सराजैवंस्थितोऽभवत् ॥ १० ॥ अहिंस्रःशु
चिरक्षुद्रोनिराशीःकर्मसंस्तुतः॥ आरण्यकपदोद्भूताभागास्तत्रोपकल्पिताः॥ ११ ॥ प्रीतस्ततोस्यभगवान्देवदेवःपुरातनः ॥ साक्षात्तंदर्शयामाससोदृश्योन्येन
केनचित्॥ १२ ॥ स्वयंभागमुपाघ्रायपुरोडाशंगृहीतवान् ॥ अदृश्येनहृतोभागोदेवेनहरिमेधसा ॥ १३॥ बृहस्पतिस्ततःक्रुद्धःस्रुचमुद्यम्यवेगितः ॥ आकाशंघ्न
न्स्रुचःपातैरोषादश्रूण्यवर्त्तयत्॥ १४ ॥ उवाचचोपरिचरंमयाभागोयमुद्यतः ॥ ग्राह्यःस्वयंहिदेवेनमत्प्रत्यक्षंनसंशयः॥ १५॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥उद्यता
यज्ञभागाहिसाक्षात्प्राप्ताःसुरैरिह॥ किमर्थमिहनप्राप्तोदर्शनंसहरिर्विभुः॥ १६ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततःसतंसमुद्धूतंभूमिपालोमहान्वसुः ॥ प्रसादयामास
मुनिंसदस्यास्तेचसर्वशः॥ १७॥ ऊचुश्चैनमसंभ्रांतानरोषंकर्तुमर्हसि ॥ नैषधर्मःकृतयुगेयस्त्वंरोषमचीकृथाः॥ १८ ॥ अरोषणोह्यसौदेवोयस्यभागोयमुद्य
तः॥ नशक्यःसत्वयाद्रष्टुमस्माभिर्वाबृहस्पते ॥ १९ ॥ यस्यप्रसादंकुरुतेसवैतंद्रष्टुमर्हति ॥ एकतद्वितत्रिताश्चोचुस्ततश्चित्रशिखंडिनः ॥ २० ॥ वयंहिब्रह्मणःपु
त्रामानसाःपरिकीर्त्तिताः॥ गतानिःश्रेयसार्थंहिकदाचिद्दिशमुत्तराम्॥ २१॥ तप्त्वावर्षसहस्राणिचरित्वातं[3]पउत्तमम्॥ एकपादाःस्थिताःसम्यक्काष्ठभूताःसमाहि
ताः॥ २२॥ मेरोरुत्तरभागेतुक्षीरोदस्यानुकूलतः॥ सदेशोयत्रनस्तप्तंतपःपरमदारुणम्॥ २३॥ कथंपश्येमहिवयंदेवंनारायणात्मकम् ॥ वरेण्यंवरदंतंवैदेवदेवंस
नातनम्॥ २४ ॥ कथंपश्येमहिवयंदेवंनारायणंत्विति॥ अथव्रतस्यावभृथेवागुवाचाशरीरिणी॥ २५॥ ॥२५४॥

१ शालिहोत्रपिताकपिलएकः २ आद्यःकठःकठशाखादर्शीएकःवैशंपायनपूर्वजस्तैत्तिरिरेकः ३ तपोव्रतं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

स्निग्धगंभीरयावाचाप्रहर्षणकरीविभो ॥ सुतप्तंवस्तपोविप्राःप्रसन्नेनांतरात्मना ॥ २६ ॥ यूयंजिज्ञासवोभक्ताःकथंद्रक्ष्यथतंविभुम् ॥ क्षीरोदधेरुत्तरतःश्वेतद्वीपो
महाप्रभः ॥ २७ ॥ तत्रनारायणपरामानवाश्चंद्रवर्चसः ॥ एकांतभावोपगतास्तेभक्ताःपुरुषोत्तमम् ॥ २८ ॥ तेसहस्रार्चिषंदेवंप्रविशंतिसनातनम् ॥ अनिंद्रियानि
राहाराअनिष्पंदाःसुगंधिनः ॥ २९ ॥ एकांतिनस्तेपुरुषाःश्वेतद्वीपनिवासिनः ॥ गच्छध्वंतत्रमुनयस्तत्रात्मामेप्रकाशितः ॥ ३० ॥ अथश्रुत्वावयंसर्वेवाचंतामशरी
रिणीम् ॥ यथाख्यातेनमार्गेणतंदेशंप्रतिपे[1]दिरे ॥ ३१ ॥ प्राप्यश्वेतंमहाद्वीपंतच्चित्तास्तद्दिदृक्षवः ॥ ततोस्मदृष्टिविषयस्तदाप्रतिहतोभवत् ॥ ३२ ॥ नचपश्यामपुरुषं
तत्तेजोहृतदर्शनाः ॥ ततोनःप्रादुरभवद्विज्ञानंदेवयोगजम् ॥ ३३ ॥ नकिलातप्ततपसाशक्यतेद्रष्टुमंजसा ॥ ततःपुनर्वर्षशतंतप्त्वातात्कालिकंमहत् ॥ ३४ ॥ व्रता
वसानेचशुभान्नरान्ददृशिरेवयम्[2] ॥ श्वेतांश्चंद्रप्रतीकाशान्सर्वलक्षणलक्षितान् ॥ ३५ ॥ नित्यांजलिकृतान्ब्रह्मजपतःप्रागुदङ्मुखान् ॥ मानसोनामसजपोजप्य
तेतैर्महात्मभिः ॥ ३६ ॥ तेनैकाग्रमनस्त्वेनप्रीतोभवतिवैहरिः ॥ याभवन्मुनिशार्दूलभाःसूर्यस्ययुगक्षये ॥ ३७ ॥ एकैकस्यप्रभातादृक्साभवन्मानवस्यह ॥ तेजो
निवासःसद्वीपइतिवैमेनिरेवयम् ॥ ३८ ॥ नतत्राभ्यधिकःकश्चित्सर्वेतेसमतेजसः ॥ अथसूर्यसहस्रस्यप्रभांयुगपदुत्थिताम् ॥ ३९ ॥ सहसादृष्टवंतःस्मपुनरेवबृह
स्पते ॥ सहिताश्चाभ्यधावंततत्स्तेमानवाद्रुतम् ॥ ४० ॥ कृतांजलिपुटाहृष्टानमइत्येववादिनः ॥ ततोहिवदतांतेषामश्रौष्मविपुलंध्वनिम् ॥ ४१ ॥ बलिःकिलोपहि
यतेतस्यदेवस्यतैर्नरैः ॥ वयंतुतेजसातस्यसहसाहृतचेतसः ॥ ४२ ॥ नकिंचिदपिपश्यामोहतचक्षुर्बलेंद्रियाः ॥ एकस्तुशब्दोविततःश्रुतोस्माभिरुदीरितः ॥ ४३ ॥ जि
तंतेपुंडरीकाक्षनमस्तेविश्वभावन ॥ नमस्तेस्तुहृषीकेशमहापुरुषपूर्वज ॥ ४४ ॥ इतिशब्दःश्रुतोस्माभिःशिक्षाक्षरसमन्वितः ॥ एतस्मिन्नंतरेवायुःसर्वगंधवहः
शुचिः ॥ ४५ ॥ दिव्यान्युवाहपुष्पाणिकर्मण्याश्चौषधीस्तथा ॥ तैरिष्टःपंच[3]कालज्ञैर्हरिरेकांतिभिर्नरैः ॥ ४६ ॥ भक्त्यापरमयायुक्तैर्मनोवाक्कर्मभिस्तदा ॥ नूनंतत्रा
गतोदेवोयथातैर्वागुदीरिता ॥ ४७ ॥ वयंत्वेनंनपश्यामोमोहितास्तस्यमायया ॥ मारुतेसंनिवृत्तेचबलौचप्रतिपादिते ॥ ४८ ॥

१ पुरुषव्यत्ययआर्षः   २ एवमग्रेपिददृशिरेइत्यादौ   ३ पंचकालज्ञैःपंचरात्रज्ञैः तत्रापिरात्रिपदेनदीक्षानित्यनैमित्तिककाम्यपूजाप्रतिष्ठाकालालक्ष्यंते पंचयज्ञानांकालविद्भिर्वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५५ ॥ चिंताव्याकुलितात्मानोजाताःस्मोंगिरसांवर ॥ मानवानांसहस्रेषुतेषुवैशुद्धयोनिषु ॥ ४९ ॥ अस्मान्नकश्चिन्मनसाचक्षुषावाप्यपूजयत् ॥ तेपिस्वस्थामुनिग १२
णाएकभावमनुव्रताः ॥ ५० ॥ नास्मासुदधिरेभावंब्रह्मभावमनुष्ठिताः ॥ ततोस्मान्सुपरिश्रांतांस्तपसाचातिकर्शितान् ॥ ५१ ॥ उवाचखस्थंकिमपिभूतंतत्राश
रीरकम् ॥ ॥ देवउवाच ॥ ॥ दृष्टावःपुरुषाःश्वेताःसर्वेंद्रियविवर्जिताः ॥ ५२ ॥ दृष्टोभवतिदेवेशएभिर्दृष्टैर्द्विजोत्तमैः ॥ गच्छध्वंमुनयःसर्वेयथागतमितोचिरात्
॥ ५३ ॥ नसशक्यस्त्वभक्तेनद्रष्टुंदेवःकथंचन ॥ कामंकालेनमहताएकांतित्वमुपागतैः ॥ ५४ ॥ शक्योद्रष्टुंसभगवान्प्रभामंडलदुर्दृशः ॥ महत्कार्यंचकर्तव्यंयुष्मा
भिर्द्विजसत्तमाः ॥ ५५ ॥ इतःकृतयुगेतीतेविपर्यासंगतेपिच ॥ वैवस्वतेंतरेविप्राःप्राप्तेत्रेतायुगेपुनः ॥ ५६ ॥ सुराणांकार्यसिद्ध्यर्थंसहायावैभविष्यथ ॥ ततस्तद
द्भुतंवाक्यंनिशम्यैवामृतोपमम् ॥ ५७ ॥ तस्यप्रसादात्प्राप्ताःस्मोदेशमीप्सितमंजसा ॥ एवंसुतपसाचैवहव्यकव्यैस्तथैवच ॥ ५८ ॥ देवोऽस्माभिर्नदृष्टःसकथंत्वंद्र
ष्टुमर्हसि ॥ नारायणोमहद्भूतंविश्वस्रग्घव्यकव्यभुक् ॥ ५९ ॥ अनादिनिधनोव्यक्तोदेवदानवपूजितः ॥ एवमेकतवाक्येनद्वितत्रितमतेनच ॥ ६० ॥ अनुनीतःस
दस्यैश्चबृहस्पतिरुदारधीः ॥ समापयत्ततोयज्ञंदैवतंसमपूजयत् ॥ ६१ ॥ समाप्तयज्ञोराजापिप्रजांपालितवान्वसुः ॥ ब्रह्मशापाद्दिवोभ्रष्टःप्रविवेशमहींततः
॥ ६२ ॥ सराजाराजशार्दूलसत्यधर्मपरायणः ॥ अंतर्भूमिगतश्चैवसततंधर्मवत्सलः ॥ ६३ ॥ नारायणपरोभूत्वानारायणजपंजपन् ॥ तस्यैवचप्रसादेनपुनरे
वोत्थितस्तुसः ॥ ६४ ॥ महीतलाद्गतःस्थानंब्रह्मणःसमनंतरम् ॥ परांगतिमनुप्राप्तइतिनैष्ठिकमंजसा ॥ ६५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० नारायणीये
सप्तत्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यदाभागवतोत्यर्थमासीद्राजामहान्वसुः ॥ किमर्थंसपरिभ्रष्टोविवेशविवरं
भुवः ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ ऋषीणांचैवसंवादंत्रिदशानांचभारत ॥ २ ॥ अजेनयष्टव्यमितिप्राहुर्देवाद्विजोत्तमा
न् ॥ सचच्छागोप्यजोज्ञेयोनान्यःपशुरितिस्थितिः ॥ ३ ॥ ॥ २५५ ॥

दधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यदाभागवतोत्यर्थमित्यादिरध्यायोवैष्णवानांहिंसायज्ञवर्जनार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अजसंज्ञानिबीजानि तस्मादेषएतेषांपशूनांप्रयुक्ततमोयदजस्तेजमालभंतसोजादालब्धादुदक्रामत्सइमांप्राविशत्तस्मादियंमेध्याभवत्तमस्यामन्ववायन्सोनुगतोव्रीहिरभवदितिबह्वृचब्राह्मणं सर्वेषांपशूनां सयज्ञोमेध्यताख्यः इमांपृथिवींप्रविष्टः अन्ववायन्अन्वेषितवंतः इयंश्रुतिःपुरोडाशस्तुतिमात्रपरानतुपशूनाममेध्यत्वप्रतिपादनपरा नहिनिंदानिंद्यंनिंदितुंप्रवर्ततेऽपितुविधेयंस्तोतुमितिन्यायात् इतिभोगलोलुपानांदेवानांमतं वीतरागाणामृषीणांतुमानांतराविसंवादादहिंसाशास्त्रानुग्रहाच्चाऽवांतरतात्पर्येणप्रतीयमानोर्थोयथाभूतएवनतुसस्वार्थेअप्रमाणं यथाहुःसंप्रदायविदः विरोधेगुणवादःस्यादनुवादो

॥ ऋषयऊचुः॥ ॥बीजैर्यज्ञेषुयष्टव्यमितिवैवैदिकीश्रुतिः॥ अजसंज्ञानिबीजानिच्छागंनोहंतुमर्हथ॥ ४॥ नैषधर्मःसतांदेवायत्रवध्येतवैपशुः॥ इदंकृतयुगंश्रेष्ठं कथंवध्येतवैपशुः॥५॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥तेषांसंवदतामेवमृषीणांविबुधैःसह॥ मार्गागतोनृपश्रेष्ठस्तंदेशंप्राप्तवान्वसुः॥ ६॥ अंतरिक्षचरःश्रीमान्समग्रबलवाहनः॥ तंदृष्ट्वासहसायांतंवसुंतेत्वंतरिक्षगम्॥ ७॥ ऊचुर्द्विजातयोदेवानेषच्छेत्स्यतिसंशयम्॥ यज्वादानपतिःश्रेष्ठःसर्वभूतहितप्रियः॥८॥ कथंस्विदन्यथाब्रूयादेषवाक्यंमहान्वसुः॥ एवंतेसंविदंकृत्वाविबुधाऋषयस्तथा॥ ९ ॥ अपृच्छन्सहिताभ्येत्यवसुंराजानमंतिकात्॥ भोराजन्केनयष्टव्यमजेनाहोस्विदौषधैः॥ १०॥एतन्नःसंशयंछिंधिप्रमाणंनोभवान्मतः॥ सतान्कृतांजलिर्भूत्वापरिपप्रच्छवैवसुः॥ ११ ॥ कस्यवैकोमतःकामोब्रूतसत्यंद्विजोत्तमाः॥ ॥ ऋषयऊचुः॥ ॥धान्यैर्यष्टव्यमित्येवपक्षोस्माकंनराधिप॥ १२॥देवानांतुपशुःपक्षोमतोराजन्वदस्वनः॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥देवानांतुमतंज्ञात्वावसुनापक्षसंश्रयात्॥ १३॥ छागेनाजेनयष्टव्यमेवमुक्तंवचस्तदा॥ कुपितास्तेततःसर्वेमुनयःसूर्यवर्चसः॥ १४ ॥ ऊचुर्वसुंविमानस्थंदेवपक्षार्थवादिनम्॥ सुरपक्षोगृहीतस्तेयस्मात्तस्माद्दिवःपत॥ १५॥ अद्यप्रभृतितेराजन्नाकाशेविहतागतिः॥ अस्मच्छापाभिघातेनमहींभित्त्वाप्रवेक्ष्यसि ॥ १६ ॥ ततस्तस्मिन्मुहूर्तेथराजोपरिचरस्तदा॥ अधोवैसंबभूवाशुभूमेर्विवरगोनृप॥ १७॥ स्मृतिस्त्वेवंनविजहौतदानारायणाज्ञया॥ देवास्तुसहिताःसर्वेवसोःशापविमोक्षणम्॥ १८॥

ऽवधारिते भूतार्थवादस्तद्धानादर्थवादस्त्रिधामतइति तत्रयजमानःप्रस्तरइत्यादिःप्रस्तरयजमानयोरभेदस्यप्रत्यक्षविरोधात्प्रस्तरस्तुत्यर्थंगुणवादोयं अग्निर्हिमस्यभेषजमितिलोकावगतार्थत्वादनुवादः मेधातिथिंहकाण्वायनंमेषोभूत्वेंद्रोजहारेत्यादिर्विरोधानुवादयोरभावात्भूतार्थवादइतिवृद्धश्लोकार्थः नचात्रापिक्रत्वर्थेनालंभविधिनापुरुषार्थनिषेधस्यविरोधोस्ति अतोर्थवादोप्ययंस्वार्थेऽवांतरतात्पर्यविधयादेवताधिकरणन्यायेनप्रामाण्यमश्नुवीत अन्यथाभारतरामायणादीनामपिस्वार्थेप्रामाण्यंविहन्येतेति तस्मादजस्थस्यमेधस्यबीजेषुसंक्रमाद्बीजान्येवाजसंज्ञानीतियुक्तं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अत्रराज्ञःशापहेतुत्वाद्धिंस्रयज्ञोऽधर्मोपिवसोर्धाराभागप्रापकदेवानुग्रहवशात्किंचित्फलमपिजनयतीत्यत्रैवसूचितं वसोर्धारेत्यलुक्समासः ॥ २४ ॥ २५ ॥

चिंतयामासुरव्यग्राःसुकृतंहिनृपस्यतत् ॥ अनेनास्मत्कृतेराज्ञाशापःप्राप्तोमहात्मना ॥ १९ ॥ अस्यप्रतिप्रियंकार्यंसहितैर्नोदिवौकसः ॥ इतिबुद्ध्याव्यवस्या
 शुगत्वानिश्चयमीश्वराः ॥ २० ॥ ऊचुःसंहृष्टमनसोराजोपरिचरंतदा ॥ ब्रह्मण्यदेवभक्तस्त्वंसुरासुरगुरुर्हरिः ॥ २१ ॥ कामंसतवतुष्टात्माकुर्याच्छापविमोक्षणम् १२
माननात्तुद्विजातीनांकर्तव्यावैमहात्मनाम् ॥ २२ ॥ अवश्यंतपसातेषांफलितव्यंनृपोत्तम ॥ यतस्त्वंसहसाभ्रष्टआकाशान्मेदिनीतलम् ॥ २३ ॥ एकंत्वनुग्रहंतुभ्यंद
द्मोवैनृपसत्तम ॥ यावत्त्वंशापदोषेणकालमासिष्यसेनघ ॥ २४ ॥ भूमेर्विवरगोभूत्वातावत्त्वंकालमाप्स्यसि ॥ यज्ञेषुसुहुतांविप्रैर्वसोर्धारांसमाहितैः ॥ २५ ॥
प्राप्स्यसेस्मदनुध्यानान्माचत्वांग्लानिरस्पृशत् ॥ नक्षुत्पिपासेराजेंद्रभूमेश्छिद्रेभविष्यतः ॥ २६ ॥ वसोर्धाराभिपीतत्वात्तेजसाप्यायितेनच ॥ सदेवोस्मद्वरा
त्प्रीतोब्रह्मलोकंहिनेष्यति ॥ २७ ॥ एवंदत्त्वावरंराज्ञेसर्वेतेचदिवौकसः ॥ गताःस्वभवनंदेवाऋषयश्चतपोधनाः ॥ २८ ॥ चक्रेवसुस्ततःपूजांविष्वक्सेनायभारत ॥
जप्यंजगौचसततंनारायणमुखोद्गतम् ॥ २९ ॥ तत्रापिपंचभिर्यज्ञैःपंचकालानरिंदम ॥ अयजद्धरिंसुरपतिंभूमेर्विवरगोपिसन् ॥ ३० ॥ ततोस्यतुष्टोभगवान्भ
क्त्यानारायणोहरिः ॥ अनन्यभक्तस्यसतस्तत्परस्यजितात्मनः ॥ ३१ ॥ वरदोभगवान्विष्णुःसमीपस्थंद्विजोत्तमम् ॥ गरुत्मंतंमहावेगमाबभाषेप्सितंतदा ॥ ३२ ॥
द्विजोत्तममहाभागपश्यतांवचनान्मम ॥ सम्राड्राजावसुर्नामधर्मात्मासंशितव्रतः ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणानांप्रकोपेनप्रविष्टोवसुधातलम् ॥ मानितास्तेतुविप्रेंद्रास्त्वंतु
गच्छद्विजोत्तम ॥ ३४ ॥ भूमेर्विवरसंगुप्तंगरुडेहममाज्ञया ॥ अधश्चरंनृपश्रेष्ठंखेचरंकुरुमाचिरम् ॥ ३५ ॥ गरुत्मानथविक्षिप्यपक्षौमारुतवेगवान् ॥ विवेशवि
वरंभूमेर्यत्रास्तेपार्थिवोवसुः ॥ ३६ ॥ ततएनंसमुत्क्षिप्यसहसाविनतासुतः ॥ उत्पपातनभस्तूर्णंतत्रचैनममुंचत ॥ ३७ ॥ अस्मिन्मुहूर्तेसंजज्ञेराजोपरिचरःपु
नः ॥ सशरीरोगतश्चैवब्रह्मलोकंनृपोत्तमः ॥ ३८ ॥ एवंतेनापिकौंतेयवाग्दोषाद्देवताज्ञया ॥ प्राप्तागतिरधस्तात्तुद्विजशापान्महात्मना ॥ ३९ ॥ केवलंपुरुषस्ते
नसेवितोहरिरीश्वरः ॥ ततःशीघ्रंजहौशापंब्रह्मलोकमवापच ॥ ४० ॥

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ अध्यायतात्पर्यमाह केवलमिति ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४१ ॥ ॥इतिशांति०मो०नै०भा० अष्टात्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३३८ ॥ ॥छ॥ ॥प्राप्येति ॥१ ॥ २ ॥ ३ ॥ देवैरिंद्रियैर्दीव्यतीतिजीवोदेवदेवस्तस्येशोंतर्यामी १ निष्क्रियःव्यापकत्वात् २ निर्गुणःअसंगत्वात् ३ लोकसाक्षीउदासीनबोधरूपत्वात् ४ क्षेत्रज्ञःदेहद्वयप्रकाशकोजीवः ५ पुरुषोत्तमःशरीरजीवेशेभ्योज्यायान् ६ अतएवानंतोदेशतःकालतोवस्तुतश्चपरिच्छेदशून्यः ७ पुराणिव्यष्टिस्थूलसूक्ष्मकारणशरीराणिओषतिदहतीतिपुरुषः अतएवानंतइत्युक्तं ८ महापुरुषसमष्टिस्थूलादिदाहकत्वात् ९ अतएवपुरुषेष्वन्नमयादिषूत्तमःसत्यज्ञानानंतानंदरूपः १० त्रिगुणेत्यादिनामायिकंरूपंस्तौति सत्त्वरजस्तमोरूप ११ प्रधानतत्त्वसंघातरूप १२ अमृतंसुधा १३ अमृतादेवास्तदाख्य १४ अनंताख्यशेषशर्मन् १५ व्योमअव्याकृताख्य १६ सनातनोनादिः १७सदसतोःकार्यकारणयोःरूपेणव्यक्तोऽव्यक्तश्चयाह्योऽयाह्यश्चेत्यर्थः १८ ऋतंसत्यमविकारंधामप्रकाशोयस्य १९ आदिदेवोनारायणः २० वसुप्रदःकर्मफलदाता २१ प्रजापतिर्दक्षादिः २२ सुप्रजापतिःस

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥एतत्तेसर्वमाख्यातंसंभूतामानवायथा ॥ नारदोपियथाश्वेतंद्वीपंसगतवान्नृषिः ॥ तत्तेसर्वंप्रवक्ष्यामिश्रृणुष्वैकमनान्नृप ॥ ४१ ॥ ॥इतिश्री महाभारतेशांति०मोक्ष०प०नारायणीयेअष्टत्रिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३३८॥ ॥ छ॥ भीष्मउवाच॥ ॥प्राप्यश्वेतंमहाद्वीपंनारदोभगवानृषिः॥ ददर्शतानेवनरान्श्वेतांश्चंद्रसमप्रभान् ॥ १ ॥पूजयामासशिरसामनसातैश्चपूजितः॥ दिदृक्षुर्जप्यपरमःसर्वकृच्छ्रगतःस्थितः ॥ २ ॥ भूत्वैकाग्रमनाविप्रऊर्ध्ववाहुःसमाहितः॥ स्तोत्रंजगौसविश्वायनिर्गुणायगुणात्मने ॥ ३॥ ॥नारदउवाच॥ ॥ नमस्तेदेवदेवेश १ निष्क्रिय २ निर्गुण ३ लोकसाक्षिन् ४ क्षेत्रज्ञ ५ पुरुषोत्तमा ६ नंत ७ पुरुष ८ महापुरुष ९ पुरुषोत्तम १० त्रिगुण ११ प्रधाना १२ मृता १३ मृताख्या १४ नंताख्य १५ व्योम १६ सनातन १७ सदसद्व्यक्ताव्यक्त १८ ऋतधाम १९ न्नादिदेव २० वसुप्रद २१ प्रजापते २२ सुप्रजापते २३ वनस्पते २४ महाप्रजापते २५ ऊर्जस्पते २६ वाचस्पते २७ जगत्पते २८ मनस्पते २९ दिवस्पते ३० मरुत्पते ३१ सलिलपते ३२ पृथिवीपते ३३ दिक्पते ३४ पूर्वनिवास ३५ गुह्य ३६ ब्रह्मपुरोहित ३७ ब्रह्मकायिक ३८ महाराजिक ३९ चातुर्महाराजिका ४० भासुर ४१ महाभासुर ४२ सप्तमहाभाग ४३ याम्य ४४ महायाम्य ४५ संज्ञासंज्ञ ४६ तुषित ४७ महातुषित ४८

नकादिः मोक्षगुरुत्वात् २३ वनस्पतिःअश्वत्थादिः २४ महाप्रजापतिःचतुर्मुखः २५ ऊर्जस्पतेऊर्जःब्रह्मादयोजीवरूपाःपशवस्तेषांपते अलुक्समासः एकत्वंजात्यभिप्रायं २६ वाचस्पतिःवाचःप्रवर्तकोदेवाचार्योवा २७ जगत्पतिरिंद्रः २८ मनस्पतिःसूत्रात्मा २९ दिवस्पतिःसूर्यः ३० मरुत्पतिःप्राणवायुः ३१ सलिलपतिर्वरुणः ३२ पृथिवीपतिःराजा ३३ दिक्पतिरिंद्राग्न्यादिः ३४ पूर्वनिवासमहाप्रलयेजगदाधार ३५ गुह्यअप्रकाश्य ३६ ब्रह्मपुरोहितब्रह्मणेवेदप्रद योब्रह्माणंविदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मै तंहदेवमात्मबुद्धिप्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्रपद्यइतिश्रुतेः ३७ ब्रह्मकायिकब्राह्मणशरीरसाध्ययज्ञाध्ययनादिरूप ३८ महाराजिकादयश्चत्वारोदेवानांगणविशेषाः ३९ ४० ४१ ४२ सप्तभिर्गायत्र्यादिभिरर्पणीयाःसप्तैवमहांतोयज्ञभागायस्यसप्तमहाभागः ४३ याम्ययमगण ४४ महायाम्यचित्रगुप्तादिरूप ४५ संज्ञायमपत्नीतन्नामक ४६ तुषितमहातुषितौदेवगणविशेषौ ४७ ४८

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रमर्दनोमृत्युः ४९ परिनिर्मितंमृत्युसहायत्वेनकल्पितंकामरोगादि ५० अपरिनिर्मितंतदन्यत्शमारोग्यादि ५१ वशवर्तीकामादिमस्तः ५२ अपरिनिंदितःशमादिमत्त्वात् ५३ अपरिमितःसर्वजातीयेष्वपि
रूपेषुअनंतः ५४ वशवर्तीशास्यः ५५ अवशवर्तीशास्ता ५६ यज्ञोग्निहोत्रादिः ५७ महायज्ञोब्रह्मयज्ञादिः ५८ यज्ञसंभवोऋत्विगादिः ५९ यज्ञयोनिर्वेदः ६० यज्ञगर्भोऽग्निः ६१ यज्ञहृदयंयज्ञांगोपा
सनारूपः ६२ ६३ ६४ ६५ पंचकालाअहोरात्रमासर्त्वयनसंवत्सराःपंचकर्तारः अधिष्ठानंतथाकर्ताकरणंचपृथग्विधं विविधाचपृथक्चेष्टादैवंचैवात्रपंचमं शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्मप्रारभतेनरः न्याय्यं
वाविपरीतंवापंचैतेतस्यहेतवइतिगीतोक्तास्तेषांपते ६६ पंचरात्रागमगम्य ६७ वैकुंठअकुंठित विकुंठायाःपुत्रेतिवा ६८ ६९ मानसिकमनउपाधिक ७० नामनामिकनाम्निनाम्निविदित नामानिसर्वा
णियमाविशंतीतिश्रुतेः ७१ परोब्रह्मातस्यस्वामी ७२ सुस्नातसमाप्तवेदव्रत ७३ हंसस्त्रिदंडी ७४ परमहंसएकदंडी ७५ महाहंसोदंडादिहीनः ७६ ७७ ७८ ७९ अमृतंजीवः हिरण्यंहृदयं देवाइंद्रिया

प्रमर्दन ४९ परिनिर्मिता ५० परिनिर्मित ५१ वशवर्त्ति ५२ त्वपरिनिंदिता ५३ परिमित ५४ वशवर्त्ति ५५ त्ववशवर्त्तिन् ५६ यज्ञ ५७ महायज्ञ ५८ यज्ञसंभव ५९ यज्ञयोने ६० यज्ञगर्भ ६१ यज्ञहृदय ६२ यज्ञस्तुत ६३ यज्ञभागहर ६४ पंचयज्ञ ६५ पंचकालकर्तृपते ६६ पांचरात्रिक ६७ वैकुंठ६८अपराजित ६९ मानसिक ७० नामनामिक ७१ परस्वामिन् ७२ सुस्नात ७३ हंस ७४ परमहंस ७५ महाहंस ७६ परमयाज्ञिक ७७ सांख्ययोग ७८ सांख्यमूर्तेऽ ७९ मृतेशय ८० हिरण्येशय ८१ देवेशय ८२ कुशेशय ८३ ब्रह्मेशय ८४ पद्मेशय ८५ विश्वेश्वर ८६ विष्वक्सेन ८७ त्वंजगदन्वय ८८ त्वंजगत्प्रकृति ८९ त्वमग्निरास्यं ९० वडवामुखोग्नि ९१ त्वमाहुतिः ९२ सारथि ९३ त्वंवषट्कार ९४ त्वमोंकार ९५ त्वंतप ९६ त्वंमन ९७ त्वंचंद्रमा ९८ त्वंचक्षुराज्यं ९९ त्वंसूर्य १०० त्वंदिशांगज १ त्वंदिग्भानो २ विदिग्भानो ३ हयशिरः ४ प्रथमत्रिसौपर्णो ५ वर्णधरः ६ पंचाग्ने ७ त्रिणाचिकेत ८ षडंगनिधान ९ प्राग्ज्योतिष ११० ज्येष्ठ सामग ११ सामिकव्रतधरा १२ थर्वशिराः १३

णि कुशंसमुद्रजलं ब्रह्मवेदःपद्मंब्रह्मांडमेतेषुशयनादमृतेशयादिषट्संज्ञकः ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ विष्वक्सर्वतोगमनशीलाभक्तपालनार्थंसेनायस्य ८७ जगतिसत्तारूपेणान्वयोयस्य ८८ ८९
९० वडवामुखजोग्निस्त्वमेव ९१ ९२सारथिरग्निश्चत्वं सारथिरस्यकेशीतिमंत्रवर्णात् अग्निर्वायुःसूर्यश्चकेशिनइतिस्मृतौसत्यामप्यत्राग्निरेवप्रकरणाद्ग्राह्यः ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ चक्षुराज्यमवेक्ष
णेनसंस्कृतंयज्ञियंसर्पिः ९९ १०० १०१ भानुर्भासकः २ विदिक्दिक्कोणः ३ ४ ब्रह्ममेतुमामित्यादीनित्रीणिसुपर्णानितैत्तिरीयोपनिषदिपठ्यंते तत्रप्रथमंसवितृदैवत्यंत्वंजगत्कर्तेत्यर्थः चतुष्कपर्दायुवतिः
सुपेशाइत्यादिऋग्वेदमंत्रत्रयंवाप्रथमत्रिसुपर्णं ५ वर्णाःब्राह्मणादयस्तेषांधारकः ६ पंचगार्हपत्यदक्षिणाहवनीयसभ्यावथ्याख्याग्निरूप ७ त्रिणाचिकेतनाचिकेताख्योग्निःत्रिवारंचितोयेनसत्रिणाचिके
तसंज्ञ ८ षडंगानिशिक्षादीनिनिधीयंतेस्मिन्निति सांगवेदरूप ९ प्राग्ज्योतिषंज्येष्ठसामेतिचद्वेसामनीताभ्यांगेयजोतोवाहायीतिसामप्राग्ज्योतिः मूर्द्धानंदिवइत्यस्यामृचिगीयमानंसामज्येष्ठसाम ११० ११
सामिकानांसामगानांव्रतंवेदव्रतंधारयतीतिसामिकव्रतधर १२ अथर्वशिरःसंज्ञाउपनिषत्तद्रूप १३

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पंचमहाकल्पाःसौरशाक्तगाणेशशैववैष्णवागमास्तत्प्रतिपाद्य १४ १५ १६ १७ १८ परिसंख्यानंविचारः १९ २० २१ युगनिधनंयुगांतः २२ आखंडलइंद्रः २३ प्राचीनगर्भकौशिकौमुनी २४ २५ पुरुबहु २६ २७ २८ २९ ३० भोगःशरीरं ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ सर्वच्छंदकसर्वमनोरथप्रद ४८ हरिःकपिःसएवरामावतारेह योश्वोयस्य ४९ हरिमेधअश्वमेध ५० महायज्ञोयोगस्तत्रभागोहौम्यंद्रव्यंजीवस्तस्यहर्त्तः ५१ ५२ ५३ ५४ हरौमेधाबुद्धिर्यस्यहरिभक्त ५५ ५६ ५७ महानियमोयमादीनामेवपराकाष्ठा ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ प्रवचनेअध्ययनेगतःस्थितोब्रह्मचारी ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ महतीवियदादिसृष्टिरूपाविभूतिरस्य ७३ माहात्म्ययुक्तंविराडाख्यंशरीरमस्य ७४ पवित्राणिशुक्रि

पंचमहाकल्प १४ फेनपाचार्य १५वालखिल्य १६ वैखानसा १७ भग्नयोगा १८ भग्नपरिसंख्यान १९ युगादे १२० युगमध्य २१ युगनिधना २२ खंडल २३ प्राचीनगर्भ २४ कौशिक २५ पुरुष्टुत २६ पुरुहूत २७विश्वक २८ द्विश्वरूपा २९ नंतगते १३० नंतभोगा ३१ नंता ३२ नादे ३३ ऽमध्या ३४ व्यक्तमध्या ३५व्यक्तनिधन ३६ व्रतावास ३७समुद्राधिवास ३८ यशोवास ३९ तपोवास १४० दमावास ४१ लक्ष्म्यावास ४२ विद्यावास ४३कीर्त्यावास ४४ श्रीवास ४५ सर्वावास ४६ वासुदेव ४७सर्वच्छंदक ४८ हरिहय ४९ हरिमेध १५० महायज्ञभागहर५१ वरप्रद ५२ सुखप्रद ५३ धनप्रद ५४ हरिमेध ५५ यम ५६ नियम ५७महानियम ५८ कृच्छ्र ५९ तिकृच्छ्र १६० महाकृच्छ्र ६१ सर्वकृच्छ्र ६२ नियमधर ६३ निवृत्तभ्रम ६४ प्रवचनगत ६५ पृश्निगर्भप्रवृत्त ६६ प्रवृत्तवेदक्रिया ६७ज ६८ सर्वगते ६९ सर्वदर्शि १७० न्नग्राह्या ७१ चल ७२ महाविभूते ७३ माहात्म्यशरीर ७४ पवित्र ७५ महापवित्र ७६ हिरण्मय ७७ बृहद ७८ प्रतर्क्या ७९ विज्ञेय १८० ब्रह्माग्र्य ८१ प्रजासर्गकर ८२ प्रजानिधनकर ८३ महामायाधर ८४ चित्रशिखंडिन्॥ ८५ वरप्रद ८६ पुरोडाशभागहर ८७गताध्वर ८८ च्छिन्नतृष्ण ८९ च्छिन्नसंशय १९० सर्वतोवृत्त ९१ निवृत्तरूप ९२ ब्राह्मणरूप ९३ ब्राह्मणप्रिय ९४ विश्वमूर्त्ते ९५ महामूर्त्ते ९६ बांधव ९७ भक्तवत्सल ९८ ब्रह्मण्यदेव ९९ भक्तोहंत्वांदिदृक्षुरेकांतदर्शनायनमोनमः ॥ ॥ इतिश्रीमहा०शांति०मो० ऊनचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ३३९ ॥

यारण्यकादीनि महापवित्राणिपावमानीसूक्तादीनिहिरण्मयानिमंडलब्राह्मणादीनि बृहद्वेदाख्यंब्रह्मइतिजप्यचतुष्टयात्मकेत्यर्थः ७५ ७६ ७७ ७८ अप्रतर्क्यस्तर्कागम्यः ७९ अविज्ञेयोरूपादिहीनत्वात् ८० ब्रह्मणांकार्यकारणमहाकारणानांमध्येअग्र्यंश्रेष्ठंमहाकारणं ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ गताध्वरप्राप्तयज्ञ ८८ ८९ ९० सर्वतोवृत्तंवृत्तिर्वर्तनंयस्य ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ दिदृक्षुरस्मिएकमेवज्ञेयज्ञानज्ञातृविभागहीनंवस्तुअग्म्यतेगम्यतेयस्मिन्तत्निर्विकल्पकंदर्शनंतस्मैमोक्षायेत्यर्थः ॥ ॥ इतिशांति० मो०नै०भा०ऊनचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्याय. ॥ ३३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवमिति विश्वानिसर्वाणिरूपाणिधारयतीतिविश्वरूपधृक् ॥ १ ॥ एतदेवस्पष्टयति किंचिदित्यादिना ॥ २ ॥ ३ ॥ जातरूपस्वर्णयोरवांतरवैजात्यकृतोभेदोज्ञेयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ सहस्रनयनइत्यादिनाविश्वंवे

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवंस्तुतःसभगवान्गुह्यैस्तथ्यैश्चनामभिः ॥ तंमुनिंदर्शयामासनारदंविश्वरूपधृक् ॥ १ ॥ किंचिच्चंद्राद्विशुद्धात्माकिंचिच्चंद्राद्विशेषवान् ॥ कृ
शानुवर्णःकिंचिच्चकिंचिद्धिष्ण्याकृतिःप्रभुः ॥ २ ॥ शुकपत्रनिभःकिंचित्किंचित्स्फटिकसंनिभः ॥ नीलांजनचयप्रख्योजातरूपप्रभःक्वचित् ॥ ३ ॥ प्रवालांकुर
वर्णश्चश्वेतवर्णस्तथाक्वचित् ॥ क्वचित्सुवर्णवर्णाभोवैदूर्यसदृशःक्वचित् ॥ ४ ॥ नीलवैदूर्यसदृशइंद्रनीलनिभःक्वचित् ॥ मयूरग्रीववर्णाभोमुक्ताहारनिभःक्वचित्
॥ ५ ॥ एतान्बहूविधान्वर्णान्रूपैर्बिभ्रत्सनातनः ॥ सहस्रनयनःश्रीमाञ्छतशीर्षःसहस्रपात् ॥ ६ ॥ सहस्रोदरबाहुश्चअव्यक्तइतिचक्वचित् ॥ ओंकारमुद्गिरन्वक्रा
त्सावित्रींचतदन्वयाम् ॥ ७ ॥ शेषेभ्यश्चैववक्रेभ्यश्चतुर्वेदान्गिरन्बहून् ॥ आरण्यकंजगौदेवोहरिर्नारायणोवशी ॥ ८ ॥ वेदिंकमंडलुंशुभ्रान्मणीनुपानहौकुशा
न् ॥ अजिनंदंडकाष्ठंचज्वलितंचहुताशनम् ॥ ९ ॥ धारयामासदेवेशोहस्तैर्यज्ञपतिस्तदा ॥ तंप्रसन्नंप्रसन्नात्मानारदोद्विजसत्तमः ॥ १० ॥ वाग्यतःप्रणतोभूत्वा
ववंदेपरमेश्वरम् ॥ तमुवाचनतंमूर्ध्नादेवानामादिरव्ययः ॥ ११ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एकतश्चद्वितश्चैवत्रितश्चैवमहर्षयः ॥ इमंदेशमनुप्राप्तामममदर्शनला
लसाः ॥ १२ ॥ नचमांतेददृशिरेनचद्रक्ष्यतिकश्चन ॥ ऋतेह्येकांतिकश्रेष्ठात्त्वंचैवैकांतिकोत्तम ॥ १३ ॥ ममैतास्तनवःश्रेष्ठाजाताधर्मगृहेद्विज ॥ तास्त्वंभजस्वस
ततंसाधयस्वयथागतम् ॥ १४ ॥ वृणीष्वचवरंविप्रमत्तस्त्वंयदिहेच्छसि ॥ प्रसन्नोहंतवाद्येहविश्वमूर्त्तिरिहाव्ययः ॥ १५ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ अद्यमेतपसोदेव
यमस्यनियमस्यच ॥ सद्यःफलमवाप्तंवैदृष्टोयद्भगवान्मया ॥ १६ ॥ वरएषममात्यंतंदृष्टस्त्वंयत्सनातनः ॥ भगवन्विश्वदृक्सिंहःसर्वमूर्त्तिर्महान्प्रभुः ॥ १७ ॥
॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवंसंदर्शयित्वातुनारदंपरमेष्ठिनम् ॥ उवाचवचनंभूयोगच्छनारदमाचिरम् ॥ १८ ॥ इमेह्यनिंद्रियाहारामद्भक्ताश्चंद्रवर्चसः ॥ एकाग्राश्चिंत
येयुर्मांनैषांविघ्नोभवेदिति ॥ १९ ॥ सिद्धाह्येतेमहाभागाःपुराह्येकांतिनोभवन् ॥ तमोरजोभिर्निर्मुक्तामांप्रवेक्ष्यंत्यसंशयम् ॥ २० ॥ नदृश्यश्चक्षुषायोसौनस्पृश्यः
स्पर्शनेनच ॥ नघ्रेयश्चैवगंधेनरसेनचविवर्जितः ॥ २१ ॥ सत्त्वंरजस्तमश्चैवनगुणास्तंभजंतिवै ॥ यश्चसर्वगतःसाक्षीलोकस्यात्मेतिकथ्यते ॥ २२ ॥ ॥ २५८ ॥

दायज्ञाश्चममतनुरितिदर्शितं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ ददृशिरेददृशुः पदव्यत्ययआर्षः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ मांप्रवेक्ष्यंतीत्युक्तंतत्रप्रवेशार्हं
आत्मस्वरूपमाह नदृश्यइत्यादिना नघ्रेयःचाद्रसनीयत्वादिर्वर्जितः यतोगंधादिनाविवर्जितः ॥ २१ ॥ रूपाद्यभावमुक्त्वासत्त्वाद्यभावमाह सत्त्वमिति कार्यकारणातीतमित्यर्थः ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अस्योपाधिधर्मास्पर्शित्वमाह भूतेति अजोनित्यइतिजन्मादिसर्वभावविकारनिषेधः शाश्वतइतिप्रकृतिवत्परिणामराहित्यं यतोनिर्गुणः चलंगुणवृत्तमितिन्यायेनसाम्यदशायामपिगुणानांपरिणामरूपत्वा परित्यागात् गुणाअपिगुणवंतोनभवंत्यनवस्थापातादतआह निष्कलइति एकगुणशरीरेगुणांतरस्याप्युपसर्जनत्वेनप्रवेशसत्त्वान्नगुणानांनिष्कलत्वलक्षणंनिरवयवत्वमस्तीतिततोप्यन्यद्ब्रह्मेत्यर्थः ॥ २३ ॥ द्विर्द्वादशेभ्यश्चतुर्विंशतिभ्यः ज्ञानदृश्यःसूक्ष्मबुद्धिग्राह्यः दृश्यतेत्वग्र्ययाबुद्ध्येतिश्रुतेः ॥ २४ ॥ प्रवेशार्हंरूपमुपपाद्योपसंहरति यमिति तंप्रविष्टोयःसनलिप्यतइत्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ गुणाधिकः गुणेभ्योतिरिक्तः ॥ २८ ॥ निर्गुणत्वंवक्तुमव्यक्तस्यकार्यस्यप्रलयमाह जगदित्यादिना ॥ २९ ॥ ३० ॥ अव्यक्तमिति अव्यक्तस्यापिलयंवदतासांख्यमतमपास्तं ॥ ३१ ॥ एतदेवव्यतिरेकमुखेनद्रढयति

भूतग्रामशरीरेषुनश्यत्सुनविनश्यति ॥ अजोनित्यःशाश्वतश्चनिर्गुणोनिष्कलस्तथा ॥ २३ ॥ द्विर्द्वादशेभ्यस्तत्त्वेभ्यःख्यातोयःपंचविंशकः ॥ पुरुषोनिष्क्रियश्चैव ज्ञानदृश्यश्चकथ्यते ॥ २४ ॥ यंप्रविश्यभवंतीहमुक्तावैद्विजसत्तमाः ॥ सवासुदेवोविज्ञेयःपरमात्मासनातनः ॥ २५ ॥ पश्यदेवस्यमाहात्म्यंमहिमानंचनारद ॥ शुभाशुभैःकर्मभिर्योनलिप्यतिकदाचन ॥ २६ ॥ सत्त्वंरजस्तमश्चेतिगुणानेतान्प्रचक्षते ॥ यत्तेसर्वशरीरेषुतिष्ठंतिविचरंतिच ॥ २७ ॥ एतान्गुणांस्तुक्षेत्रज्ञोभुंक्ते नैभिःसभुज्यते ॥ निर्गुणोगुणभुक्चैवगुणस्रष्टागुणाधिकः ॥ २८ ॥ जगत्प्रतिष्ठादेवर्षेपृथिव्यप्सुप्रलीयते ॥ ज्योतिष्यापःप्रलीयंतेज्योतिर्वायौप्रलीयते ॥ २९ ॥ खे वायुःप्रलयंयातिमनस्याकाशमेवच ॥ मनोहिपरमंभूतंतदव्यक्तेप्रलीयते ॥ ३० ॥ अव्यक्तंपुरुषेब्रह्मन्निष्क्रियेसंप्रलीयते ॥ नास्तितस्मात्परतरःपुरुषाद्वैसनात नात् ॥ ३१ ॥ नित्यंहिनास्तिजगतिभूतंस्थावरजंगमम् ॥ ऋतेतमेकंपुरुषंवासुदेवंसनातनम् ॥ ३२ ॥ सर्वभूतात्मभूतोहिवासुदेवोमहाबलः ॥ पृथिवीवायुराका शमापोज्योतिश्चपंचमम् ॥ ३३ ॥ तेसमेतामहात्मानःशरीरमितिसंज्ञितम् ॥ तदाविशतियोब्रह्मन्नदृश्योलघुविक्रमः ॥ ३४ ॥ उत्पन्नएवभवतिशरीरंचेष्टयन्प्रभुः ॥ नविनाधातुसंघातंशरीरंभवतिकिंचित् ॥ ३५ ॥ नचजीवंविनाब्रह्मन्वायवश्चेष्टयंत्युत ॥ सजीवःपरिसंख्यातःशेषःसंकर्षणःप्रभुः ॥ ३६ ॥ तस्मात्सनत्कुमारत्वं योलभत्स्वेनकर्मणा ॥ यस्मिंश्चसर्वभूतानिप्रलयंयांतिसंक्षयम् ॥ ३७ ॥

नित्यमिति नित्यमविनाशिभूतंनित्यसिद्धंपरस्मादन्यन्नास्तीत्यर्थः ॥ ३२ ॥ एवंतत्पदार्थस्वरूपमुक्त्वात्वंपदार्थस्वरूपमाह सर्वेति सर्वेषांभूतानामात्मभूतःप्रत्यग्रूपोवासुदेवः एतदेवकथमित्यतआह पृथिवी त्यादिना ॥ ३३ ॥ सएषइहप्रविष्टआनखाग्रेभ्यइतिश्रुतेरर्थंसंगृह्णाति तदिति आविशतीतिप्रवेशोक्त्यापांचरात्राभिमतोजीवोत्पत्तिपक्षोपास्तः लघुविक्रमःशीघ्रकारी एतेनदृष्टिसृष्टिरुक्ता ॥ ३४ ॥ घटा काशवदुपाध्युत्पत्त्याउत्पन्नइति एवशब्दोनवधारणे प्रवेशाभावेचेष्टानुपपत्तिमाह नविनेति ॥ ३५ ॥ सइति योयंप्रविष्टःसजीवःसंकर्षणाख्योविश्वविधारकोभगवतोव्यूहः ॥ ३६ ॥ सजीवएवसनत्कु मारत्वंजीवन्मुक्तत्वंस्वेनध्यानार्चनादिकर्मणालभते एवमविद्योपाधिकंजीवमुपपाद्यतस्मादेवजीवात्प्रद्युम्नाख्यंमनउत्पद्यतेइत्याह यस्मिन्नित्याद्यर्धद्वयेन प्रद्युम्नसंज्ञकेमनसिसर्वेषांभूतानांलयोदयावु क्तौअतोमानस्येवेयंसृष्टिरितिभावः ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्मात्प्रसूतइति तच्छब्देनसंकर्षणःपरामृश्यते ॥ ३८ ॥ तस्मात्सर्वमितितच्छब्देनप्रद्युम्नः सएवचानिरुद्धाख्योहंकारः ॥ ३९ ॥ एवंत्वंपदार्थंप्रद्युम्नादिजनकंजीवमुक्त्वास्यपूर्वोक्तेनतत्पदार्थेनाभेदमाह यो वासुदेवइति ॥ ४० ॥ ४१ ॥ परमकारणत्वंतस्यैवाह मत्तइति अक्षरंजीवः क्षरंप्रकृतिमहदहंकारादि सत्कारणं ॥ ४२ ॥ मांप्रविश्येत्युक्तःप्रवेशोनदीसमुद्रदृष्टांतेनमाभूदितिस्वस्योपाधिशबलत्वंनिराच ष्टेऽहंहीति पुरुषश्चिन्मात्रः निष्क्रियःकूटस्थः ज्ञेयएवनतुप्राप्यः सर्वभूतप्रत्यगात्मत्वात् ॥४३॥ निर्गुणत्वात्सुषुप्ताविववासनाशेषवतीप्राप्तिःनिष्कलत्वान्नसंयोगरूपा अतएवनिर्द्वंद्वः महाकाशघटाकाशयो रिवोपाध्यपगममात्रकृतत्वादभेदस्य अतएवोपाध्यभावाद्वासनादिरूपःपरिग्रहोपिनास्ति ननुविश्वरूपस्यतवकथंनिष्कलत्वमतआह एतदिति अयंरूपवानिति यदेतत्त्वयानज्ञातव्यं ॥ ४४ ॥ यतोहंमु

समनःसर्वभूतानांप्रद्युम्नःपरिपठ्यते ॥ तस्मात्प्रसूतोयःकर्ताकारणंकार्यमेवच ॥ ३८ ॥ तस्मात्सर्वंसंभवतिजगत्स्थावरजंगमम् ॥ सोनिरुद्धःसईशानोव्यक्तःस सर्वकर्मसु ॥ ३९ ॥ योवासुदेवोभगवान्क्षेत्रज्ञोनिर्गुणात्मकः ॥ ज्ञेयःसएवराजेंद्रजीवःसंकर्षणःप्रभुः ॥ ४० ॥ संकर्षणाच्चप्रद्युम्नोमनोभूतःसउच्यते ॥ प्रद्युम्नाद्यो निरुद्धस्तुसोहंकारःसईश्वरः ॥ ४१ ॥ मत्तःसर्वंसंभवतिजगत्स्थावरजंगमम् ॥ अक्षरंचक्षरंचैवसच्चासच्चैवनारद ॥ ४२ ॥ मांप्रविश्यभवंतीहमुक्ताभक्तास्तुयेम म ॥ अहंहिपुरुषोज्ञेयोनिष्क्रियःपंचविंशकः ॥ ४३ ॥ निर्गुणोनिष्कलश्चैवनिर्द्वंद्वोनिष्परिग्रहः ॥ एतत्त्वयानविज्ञेयंरूपवानितिदृश्यते ॥ ४४ ॥ इच्छन्मुहूर्तान्नश्ये यमीशोहंजगतोगुरुः ॥ मायाह्येषामयासृष्टायन्मांपश्यसिनारद ॥ ४५ ॥ सर्वभूतगुणैर्युक्तंनैवंत्वंज्ञातुमर्हसि ॥ मयैतत्कथितंसम्यक्तवमूर्तिचतुष्टयम् ॥ ४६ ॥ अहं हिजीवसंज्ञातोमयिजीवःसमाहितः ॥ नैवंतेबुद्धिरत्राभूद्दृष्टोजीवोमयेतिवै ॥ ४७ ॥ अहंसर्वत्रगोब्रह्मन्भूतग्रामांतरात्मकः ॥ भूतग्रामशरीरेषुनश्यत्सुननशाम्य हम् ॥ ४८ ॥ सिद्धाहितेमहाभागानराह्येकांतिनोभवन् ॥ तमोरजोभ्यांनिर्मुक्ताःप्रवेक्ष्यंतिचमांमुने ॥ ४९ ॥ हिरण्यगर्भोलोकादिश्चतुर्वक्त्रोनिरुक्तगः ॥ ब्रह्मासना तनोदेवोममबह्वर्थचिंतकः ॥ ५० ॥ ललाटाच्चैवमेरुद्रोदेवःक्रोधाद्विनिःसृतः ॥ पश्यैकादशमेरुद्रान्दक्षिणंपार्श्वमास्थितान् ॥ ५१ ॥

हूर्तान्नश्येयमदृश्योभवेयं इच्छन्नितिमदीक्षामात्रंसृष्टिसंहाराविल्यर्थः देवतादिवद्दर्शनेपिविश्वरूपत्वंनापैतीत्याशंक्याह मायेति निष्कलस्यममवैश्वरूप्यमेवमायेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ सर्वभूतगुणैःस्वरूपादिभि रेवंप्रकारेणयुक्तंमांज्ञातुंनार्हसिनिर्गुणत्वान्ममेत्यर्थः ॥ ४६ ॥ संज्ञातःजीवत्वेनसम्यक्ज्ञातः पाठांतरेजीवस्योपकरणभूतःसंघातःजडवर्गोप्यहमेव जीवलयाधिष्ठानत्वाज्जीवोप्यहमेवेतिभावः यतः जडाजू डवर्गात्माऽहमेवततोहेतोश्चक्षुषामांदृष्ट्वासोपाधिकःसमष्टिजीवएवमयादृष्टोनत्वीश्वरइतिनमंतव्यंजीवादिरूपेणममैवावस्थानादित्याह नैवमिति ॥ ४७ ॥ स्पष्टार्थोध्यायशेषः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

द्वादशैवतथादित्यान्वामपार्श्वेसमास्थितान्॥ अग्रतश्चैवमेपश्यवसूनष्टौसुरोत्तमान् ॥ ५२॥ नासत्यंचैवदस्रंचभिषजौपश्यपृष्ठतः ॥ सर्वान्प्रजापतीन्पश्यपश्य सप्तऋषींस्तथा ॥ ५३ ॥ वेदान्यज्ञांश्चशतशःपश्यामृतमथौषधीः ॥ तपांसिनियमांश्चैवयमानपिपृथग्विधान् ॥ ५४ ॥ तथाष्टगुणमैश्वर्यमेकस्थंपश्यमूर्तिमत्॥ श्रियंलक्ष्मींचकीर्तिंचपृथिवींचककुद्मिनीम्॥ ५५॥ वेदानांमातरंपश्यमत्स्थांदेवींसरस्वतीम् ॥ ध्रुवंचज्योतिषांश्रेष्ठंपश्यनारदखेचरम् ॥ ५६॥ अंभोधरान्समुद्रांश्चसरांसिसरितस्तथा ॥ मूर्तिमंतःपितृगणांश्चतुरःपश्यसत्तम ॥ ५७॥ त्रींश्चैवेमान्गुणान्पश्यमत्स्थान्मूर्तिविवर्जितान् ॥ देवकार्यादपिमुनेपितृकार्यंविशिष्यते॥ ५८॥ देवानांचपितॄणांचपिताह्येकोहमादितः ॥ अहंहयशिराभूत्वासमुद्रेपश्चिमोत्तरे ॥ ५९ ॥ पिबामिसुहुतंहव्यंकव्यंचश्रद्धयान्वितम् ॥ मयासृष्टःपुराब्रह्मामांयज्ञमयजत्स्वयम्॥ ६० ॥ ततस्तस्मिन्वरान्प्रीतोदत्तवानस्म्यनुत्तमान्॥ मत्पुत्रत्वंचकल्पादौलोकाध्यक्षत्वमेवच॥ ६१ ॥ अहंकारकृतंचैवनामपर्यायवाचकम्॥ त्वयाकृतांचमर्यादांनातिक्रंस्यतिकश्चन॥ ६२॥ त्वंचैववरदोब्रह्मन्वरेप्सूनांभविष्यसि॥ सुरासुरगणानांचऋषीणांचतपोधन॥ ६३॥ पितॄणांचमहाभागसततंसंशितव्रत॥ विविधानांचभूतानांत्वमुपास्योभविष्यसि ॥ ६४॥ प्रादुर्भावगतश्चाहंसुरकार्येषुनित्यदा ॥ अनुशास्यस्त्वयाब्रह्मन्नियोज्यश्चसुतोयथा॥ ६५॥ एतांश्चान्यांश्चरुचिरान्ब्रह्मणेमिततेजसे॥ अहंदत्त्वांवरान्प्रीतोनिवृत्तिपरमोऽभवम्॥ ६६॥ निर्वाणंसर्वधर्माणांनिवृत्तिःपरमास्मृता॥ तस्मान्निवृत्तिमापन्नश्चरेत्सर्वांगनिर्वृतः॥ ६७॥ विद्यासहायवंतंचआदित्यस्थंसमाहितम्॥ कपिलंप्राहुराचार्याःसांख्यनिश्चितनिश्चयाः॥ ६८॥ हिरण्यगर्भोभगवानेषच्छंदसिसुष्टुतः॥ सोहंयोगरतिर्ब्रह्मन्योगशास्त्रेषुशब्दितः॥ ६९ ॥ एषोहंव्यक्तिमागत्यतिष्ठामिदिविशाश्वतः ॥ ततोयुगसहस्रांतेसंहरिष्येजगत्पुनः॥ ७० ॥ कृत्वात्मस्थानिभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ एकाकीविद्ययासार्धंविहरिष्येजगत्पुनः ॥ ७१ ॥ ततोभूयोजगत्सर्वंकरिष्यामीहविद्यया ॥ अस्मिन्मूर्तिश्चतुर्थीयासासृजच्छेषमव्ययम् ॥ ७२॥ सहिसंकर्षणःप्रोक्तःप्रद्युम्नंसोप्यजीजनत्॥ प्रद्युम्नादनिरुद्धोहंसर्गोममपुनःपुनः ॥ ७३ ॥ अनिरुद्धात्तथाब्रह्मातन्नाभिकमलोद्भवः॥ ब्रह्मणःसर्वभूतानिचराणिस्थावराणिच॥ ७४॥ एतांसृष्टिंविजानीहिकल्पादिषुपुनःपुनः ॥ यथासूर्यस्यगगनादुदयास्तमनेइह ॥ ७५॥ नष्टेपुनर्बलात्कालआनयत्यमितद्युतिः॥ तथाबलादहंपृथ्वींसर्वभूतहितायवै॥ ७६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सत्वैराक्रांतसर्वांगांनष्टांसागरमेखलाम् ॥ आनयिष्यामिस्वस्थानंवाराहंरूपमास्थितः ॥ ७७ ॥ हिरण्याक्षंवधिष्यामिदैतेयंबलगर्वितम् ॥ नारसिंहंवपुःकृत्वाहि
॥ २६० ॥ रण्यकशिपुंपुनः ॥ ७८ ॥ सुरकार्येहनिष्यामियज्ञघ्नंदितिनंदनम् ॥ विरोचनस्यबलवान्बलिःपुत्रोमहासुरः ॥ ७९ ॥ अवध्यःसर्वलोकानांसदेवासुररक्षसाम् ॥ भ १२
विष्यतिसशक्रंचस्वराज्याच्च्यावयिष्यति ॥ ८० ॥ त्रैलोक्येपहृतेतेनविमुखेचशचीपतौ ॥ अदित्यांद्वादशादित्यःसंभविष्यामिकश्यपात् ॥ ८१ ॥ ततोराज्यंप्रदास्या
मिशक्रायामिततेजसे ॥ देवताःस्थापयिष्यामिस्वस्वस्थानेषुनारद ॥ ८२ ॥ बलिंचैवकरिष्यामिपातालतलवासिनम् ॥ दानवंचबलिश्रेष्ठमवध्यंसर्वदैवतैः ॥ ८३ ॥
त्रेतायुगेभविष्यामिरामोभृगुकुलोद्वहः ॥ क्षत्रंचोत्सादयिष्यामिसमृद्धबलवाहनम् ॥ ८४ ॥ संध्यांशेसमनुप्राप्तेत्रेतायाद्वापरस्यच ॥ अहंदाशरथीरामोभविष्या
मिजगत्पतिः ॥ ८५ ॥ त्रितोपघाताद्वैरूप्यमेकतोथद्वितस्तथा ॥ प्राप्स्येतेवानरत्वंहिप्रजापतिसुतावृषी ॥ ८६ ॥ तयोर्येत्वन्वयेजाताभविष्यंतिवनौकसः ॥ म
हाबलामहावीर्याःशक्रतुल्यपराक्रमाः ॥ ८७ ॥ तेसहायाभविष्यंतिसुरकार्येममद्विज ॥ ततोरक्षःपतिंघोरंपुलस्त्यकुलपांसनम् ॥ ८८ ॥ हरिष्येरावणंरौद्रंसगणं
लोककंटकम् ॥ द्वापरस्यकलेश्चैवसंधौपार्यवसानिके ॥ ८९ ॥ प्रादुर्भावःकंसहेतोर्मथुरायांभविष्यति ॥ तत्राहंदानवान्हत्वासुबहून्देवकंटकान् ॥ ९० ॥ कुशस्थ
लींकरिष्यामिनिवेशंद्वारकांपुरीम् ॥ वसानस्तत्रवैपुर्यामदितेर्विप्रियंकरम् ॥ ९१ ॥ हनिष्येनरकंभौमंमुरुंपीठंचदानवम् ॥ प्राग्ज्योतिषंपुरंरम्यंनानाधनसमन्वि
तम् ॥ ९२ ॥ कुशस्थलींनयिष्यामिहत्वावैदानवोत्तमम् ॥ महेश्वरमहासेनौबाणप्रियहितैषिणौ ॥ ९३ ॥ पराजेष्याम्यथोद्युक्तौदेवौलोकनमस्कृतौ ॥ ततःसुतंबले
र्जित्वाबाणंबाहुसहस्रिणम् ॥ ९४ ॥ विनाशयिष्यामिततःसर्वान्सौभनिवासिनः ॥ यःकालयवनःख्यातोगर्गतेजोभिसंवृतः ॥ ९५ ॥ भविष्यतिवधस्तस्यमत्त
एवद्विजोत्तम ॥ जरासंधश्चबलवान्सर्वराजविरोधनः ॥ ९६ ॥ भविष्यत्यसुरःस्फीतोभूमिपालोगिरिव्रजे ॥ ममबुद्धिपरिस्पंदाद्वधस्तस्यभविष्यति ॥ ९७ ॥ शि
शुपालंवधिष्यामियज्ञेधर्मसुतस्यवै ॥ समागतेषुबलिषुपृथिव्यांसर्वराजसु ॥ ९८ ॥ वासविःसुसहायोवैममत्वेकोभविष्यति ॥ युधिष्ठिरंस्थापयिष्येस्वराज्येभ्रा
तृभिःसह ॥ ९९ ॥ एवंलोकावदिष्यंतिनरनारायणावृषी ॥ उद्युक्तौदहतःक्षत्रंलोककार्यार्थमीश्वरौ ॥ १०० ॥ कृत्वाभारावतरणंवसुधायायथेप्सितम् ॥ सर्वसा ॥ २६० ॥
त्वतमुख्यानांद्वारकायाश्चसत्तम ॥ १०१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

करिष्येप्रलयंघोरमात्मज्ञानाभिसंहितः ॥ कर्माण्यपरिमेयाणिचतुर्मूर्तिधरोत्यहम् ॥ २ ॥ कृत्वालोकान्गमिष्यामिस्वानहंब्रह्मसत्कृतान् ॥ हंसःकूर्मश्चमत्स्यश्च
प्रादुर्भावाद्द्विजोत्तम ॥ ३ ॥ वराहोनरसिंहश्चवामनोरामएवच ॥ रामोदाशरथिश्चैवसात्वतःकल्किरेवच ॥ ४ ॥ यदावेदश्रुतिर्नष्टामयाप्रत्याहृतापुनः ॥ सवेदाः
सश्रुतीकाश्चकृताःपूर्वंकृतेयुगे ॥ ५ ॥ अतिक्रांताःपुराणेषुश्रुतास्तेयदिवाक्वचित् ॥ अतिक्रांताश्चबहवःप्रादुर्भावाममोत्तमाः ॥ ६ ॥ लोककार्याणिकृत्वाचपुनः
स्वांप्रकृतिंगताः ॥ नह्येतद्ब्रह्मणाप्राप्तमीदृशंममदर्शनम् ॥ ७ ॥ यत्त्वयाप्राप्तमद्येहएकांतगतबुद्धिना ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंब्रह्मन्भक्तिमतोमया ॥ ८ ॥ पुराणंचभ
विष्यंचसरहस्यंचसत्तम ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवंसभगवान्देवोविश्वमूर्तिधरोव्ययः ॥ ९ ॥ एतावदुक्त्वावचनंतत्रैवांतर्दधेपुनः ॥ नारदोपिमहातेजाःप्राप्या
नुग्रहमीप्सितम् ॥ ११० ॥ नरनारायणौद्रष्टुंबदर्याश्रममाद्रवत् ॥ इदंमहोपनिषदंचतुर्वेदसमन्वितम् ॥ ११ ॥ सांख्ययोगकृतंतेनपंचरात्रानुशब्दितम् ॥ नारायण
मुखोद्गीतंनारदोश्रावयत्पुनः ॥ १२ ॥ ब्रह्मणःसदनेतातयथादृष्टंयथाश्रुतम् ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ एतदाश्चर्यभूतंहिमाहात्म्यंतस्यधीमतः ॥ १३ ॥ किंवैब्रह्मा
नजानीतेयतःशुश्रावनारदात् ॥ पितामहोपिभगवांस्तस्माद्देवादनंतरः ॥ १४ ॥ कथंसनविजानीयात्प्रभावममितौजसः ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ महाकल्पसह
स्राणिमहाकल्पशतानिच ॥ १५ ॥ समतीतानिराजेंद्रसर्गाश्चप्रलयाश्चह ॥ सर्गस्यादौस्मृतोब्रह्माप्रजासर्गकरःप्रभुः ॥ १६ ॥ जानातिदेवप्रवरंभूयश्चातोधिकंनृ
प ॥ परमात्मानमीशानमात्मनःप्रभवंतथा ॥ १७ ॥ येत्वन्येब्रह्मसदनेसिद्धसंघाःसमागताः ॥ तेभ्यस्तच्छ्रावयामासपुराणंवेदसंमितम् ॥ १८ ॥ तेषांसकाशात्सू
र्यस्तुश्रुत्वावैभावितात्मनाम् ॥ आत्मानुगामिनांराजन्श्रावयामासवैततः ॥ १९ ॥ षट्षष्टिर्हिसहस्राणिऋषीणांभावितात्मनाम् ॥ सूर्यस्यतपतोलोकान्निर्मिता
येपुरःसराः ॥ १२० ॥ तेषामकथयत्सूर्यःसर्वेषांभावितात्मनाम् ॥ सूर्यानुगामिभिस्तातऋषिभिस्तैर्महात्मभिः ॥ २१ ॥ मेरौसमागतादेवाःश्राविताश्चेदमुत्तमम् ॥
देवानांतुसकाशाद्वैततःश्रुत्वासितोद्विजः ॥ २२ ॥ श्रावयामासराजेंद्रपितॄणांमुनिसत्तमः ॥ ममचापिपितातातकथयामासशांतनुः ॥ २३ ॥ ततोमयापिश्रुत्वा
चकीर्तितंतवभारत ॥ सुरैर्वामुनिभिर्वापिपुराणंयैरिदंश्रुतम् ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥१४०॥१४१॥ ॥इतिशांति०मो०नै०भा०चत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४० ॥ ॥३॥ कथंसइति

सर्वेतेपरमात्मानंपूजयंतेसमंततः॥इदमाख्यानमार्षेयंपारंपर्यागतंनृप ॥ २५ ॥ नावासुदेवभक्तायत्वयादेयंकथंचन ॥ मत्तोन्यानिचतेराजन्नुपाख्यानशता
 निवै ॥ २६ ॥ यानिश्रुतानिसर्वाणितेषांसारोयमुद्धृतः॥सुरासुरैर्यथाराजन्निर्मथ्यामृतमुद्धृतम्॥ २७॥ एवमेतत्पुराविप्रैःकथामृतमिहोद्धृतम्॥ यश्चेदंपठतेनि १२
त्यंयश्चेदंशृणुयान्नरः॥ २८ ॥एकांतभावोपगतएकांतेपुसमाहितः॥प्राप्यश्वेतंमहाद्वीपंभूत्वाचंद्रप्रभोनरः॥२९॥ससहस्रार्चिषंदेवंप्रविशेन्नात्रसंशयः॥मुच्ये
दार्तस्तथारोगाच्छ्रुत्वेमामादितःकथाम्॥१३०॥जिज्ञासुर्लभतेकामान्भक्तोभक्तगतिंव्रजेत्॥त्वयापिसततंराजन्नभ्यर्च्यःपुरुषोत्तमः॥३१॥सहिमातापिताचै
वकृत्स्नस्यजगतोगुरुः॥ ब्रह्मण्यदेवोभगवान्प्रीयतांतेसनातनः ॥ ३२ ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोमहाबुद्धिर्जनार्दनः॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ श्रुत्वैतदाख्यानवरं
धर्मराड्जनमेजय ॥ ३३ ॥ भ्रातरश्चास्यतेसर्वेनारायणपराभवन् ॥ जितंभगवतातेनपुरुषेणेतिभारत॥ ३४॥ नित्यंजप्यपराभूत्वासरस्वतीमुदीरयन्॥ योप्य
स्माकंगुरुःश्रेष्ठःकृष्णद्वैपायनोमुनिः॥ ३५॥ जगौपरमकंजप्यंनारायणमुदीरयन् ॥ गत्वांतरिक्षात्सततंक्षीरोदममृताशयम्॥ ३६ ॥ पूजयित्वाचदेवेशंपुनरा
यात्स्वमाश्रमम्॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एतत्तेसर्वमाख्यातंनारदोक्तंमयेरितम्॥ ३७॥पारंपर्यागतंह्येतत्पित्रामेकथितंपुरा॥ ॥ सौतिरुवाच॥ ॥ एतत्तेसर्व
माख्यातंवैशंपायनकीर्तितम्॥३८॥जनमेजयेनतच्छ्रुत्वाकृतंसम्यग्यथाविधि॥यूयंहितप्ततपसःसर्वेचचरितव्रताः॥ ३९॥ सर्वेवेदविदोमुख्यानैमिषारण्यवा
सिनः॥शौनकस्यमहासत्रंप्राप्ताःसर्वेद्विजोत्तमाः॥ १४० ॥यजध्वंसुहुतैर्यज्ञैःशाश्वतंपरमेश्वरम्॥ पारंपर्यागतंह्येतत्पित्रामेकथितंपुरा ॥ १४१ ॥ ॥इतिश्रीम
हाभारतेशांति०मोक्ष०प०नारायणीयेचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥३४०॥ ॥७॥ ॥शौनकउवाच॥ ॥कथंसभगवान्देवोयज्ञेष्वग्रहरःप्रभुः॥
यज्ञधारीचसततंवेदवेदांगवित्तथा॥ १ ॥निवृत्तंचास्थितोधर्मंक्षमीभागवतःप्रभुः॥ निवृत्तिधर्मान्विदधेसएवभगवान्प्रभुः ॥ २ ॥ कथंप्रवृत्तिधर्मेषुभागार्हादे
वताःकृताः॥ कथंनिवृत्तिधर्माश्चकृताव्यावृत्तबुद्धयः॥ ३ ॥ एतंनःसंशयंसौतेछिंधिगुह्यंसनातनम्॥ त्वयानारायणकथाःश्रुतावैधर्मसंहिताः ॥ ४॥ ॥सौतिरु
वाच॥ ॥जनमेजयेनयत्पृष्टःशिष्योव्यासस्यधीमतः॥ तत्तेहंकथयिष्यामिपौराणंशौनकोत्तम॥५॥ यज्ञधारीयज्ञकृत् एकस्यैवयज्ञभोक्तृत्वंयज्ञकर्तृत्वंचवि
रुद्धमित्यर्थः तथापरस्परविरुद्धयोःप्रवृत्तिनिवृत्तिधर्मयोरेकस्यशास्त्रत्वंविरुद्धंप्रतारकत्वापत्तेरितिप्रश्नार्थः एतेनजीवेशयोरभेदस्तत्प्रतिपत्त्यर्थोनिवृत्तिधर्मश्चाक्षिप्तइतिज्ञेयं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

देहिनांपरमात्मनोंऽतरात्मनः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ सहस्रार्चिषंसूर्यांतर्यामिणमनंतचिद्रूपंवा ॥ ९ ॥ यमिति निवृत्तिधर्मश्चेन्छ्रेयांस्तर्हियेऽस्मदपेक्षयाजगत्तत्त्वमधिकंजानंतितेपिब्रह्मरुद्रादयःसृष्टिसंहारादौ नप्रवर्तेयुरतःप्रतारणामात्रंनिवृत्तिधर्मइत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ कथमिति यथादेवादेवांतराभावादितरेभ्योभागमदत्त्वास्वयंसुखमेधंतेएवंवयमपिसुखंस्थास्यामइतिप्रवृत्तिमार्गोप्या

श्रुत्वामाहात्म्यमेतस्यदेहिनांपरमात्मनः॥ जनमेजयोमहाप्राज्ञोवैशंपायनमब्रवीत् ॥ ६ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ इमेसब्रह्मकालोकाःससुरासुरमानवाः॥ क्रियास्वभ्युदयोक्तासुसक्तादृश्यंतिसर्वशः॥ ७ ॥ मोक्षश्चोक्तस्त्वयाब्रह्मन्निर्वाणंपरमंसुखम्॥ येतुमुक्ताभवंतीहपुण्यपापविवर्जिताः॥ ८ ॥ तेसहस्रार्चिषंदेवंप्र विशंतीहशुश्रुम ॥ अयंहिदुरनुष्ठेयोमोक्षधर्मःसनातनः ॥ ९ ॥ यंहित्वादेवताःसर्वाहव्यकव्यभुजोभवन्॥ किंचब्रह्माचरुद्रश्चशक्रश्चबलभित्प्रभुः॥ १० ॥ सूर्य स्ताराधिपोवायुरग्निर्वरुणएवच॥ आकाशंजगतीचैवयेचशेषादिवौकसः॥ ११ ॥ प्रलयंनविजानंतिआत्मनःपरिनिर्मितम्॥ ततस्तेनास्थितामार्गंध्रुवमक्षरम व्ययम्॥ १२ ॥ स्मृतिकालपरीमाणंप्रवृत्तिंयेसमास्थिताः॥ दोषःकालपरीमाणेमहानेषक्रियावताम् ॥ १३ ॥ एतन्मेसंशयंविप्रहृदिशल्यमिवार्पितम्॥ छिंधीतिहा सकथनात्परंकौतूहलंहिमे॥ १४ ॥ कथंभागहराःप्रोक्तादेवताःक्रतुषुद्विज ॥ किमर्थंचाध्वरेब्रह्मन्निज्यंतेत्रिदिवौकसः॥ १५ ॥ येचभागंप्रगृह्णंतियज्ञेषुद्विजसत्त म॥ तेयजंतोमहायज्ञैःकस्यभागंददंतिवै॥ १६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ अहोगूढतमःप्रश्नस्त्वयापृष्टोजनेश्वर॥ नातप्ततपसाह्येषनावेदविदुषातथा॥ १७ ॥ नापुराणविदाचैवशक्योव्याहर्तुमंजसा ॥ हंततेकथयिष्यामियन्मेपृष्टःपुरागुरुः ॥ १८ ॥ कृष्णद्वैपायनोव्यासोवेदव्यासोमहानृषिः॥ सुमंतुर्जैमिनिश्चैवपैलश्च सुदृढव्रतः॥ १९ ॥ अहंचतुर्थःशिष्योवैपंचमश्चशुकःस्मृतः ॥ एतान्समागतान्सर्वान्पंचशिष्यान्दमान्वितान्॥ २० ॥ शौचाचारसमायुक्तान्जितक्रोधान्जितेंद्रि यान्॥ वेदानध्यापयामासमहाभारतपंचमान्॥ २१ ॥ मेरौगिरिवरेरम्येसिद्धचारणसेविते॥ तेषामभ्यस्यतांवेदान्कदाचित्संशयोभवत्॥ २२ ॥ एषवैयस्त्वया पृष्टस्तेनतेषांप्रकीर्तितः॥ ततःश्रुतोमयाचापितवाख्येयोद्यभारत॥ २३ ॥ शिष्याणांवचनंश्रुत्वासर्वाज्ञानतमोनुदः॥ पराशरसुतःश्रीमान्व्यासोवाक्यमथाब्रवी त्॥ २४ ॥ मयाहिसुमहत्तप्तंतपःपरमदारुणम्॥ भूतंभव्यंभविष्यंचजानीयामितिसत्तमाः॥ २५ ॥ तस्यमेतप्ततपसोनिगृहीतेंद्रियस्यच॥ नारायणप्रसादेनक्षीरो दस्यानुकूलतः॥ २६ ॥ त्रैकालिकमिदंज्ञानंप्रादुर्भूतंयथेप्सितम्॥ तच्छृणुध्वंयथान्यायंवक्ष्येसंशयमुत्तमम्॥ २७

क्षिप्तः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ मयेति श्रुत्यनुमानाभ्यांपारोक्ष्येणगृहीतार्थोयोगिनांप्रत्यक्षः अतोयोगजंप्रत्यक्षंप्रकृत्योक्तंयोगभाष्ये तत्परंप्रत्यक्षंतच्च श्रुतानुमानयोर्बीजमिति योगसिद्धभावेत्वात्मागमगम्यएवायमर्थइत्याशयः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 परमात्मनःप्रतिबिंबभूतादेवाबिंबभूतंपरमात्मानंयेनरूपेणमहीचक्रुस्तेनतेनरूपेणस्वयंपूजांयज्ञभागादिरूपांलब्धवंतः यथोक्तंभागवते यद्यज्जनोभगवतेविदधीतमानंतच्चात्मनःप्रतिमुखस्ययथामुखश्रीरिति
अतःफलावस्थांस्वयमकुर्वंतोपिदेवाअस्मद्दत्तान्यज्ञभागान्भुंजते अस्माकंचतेभ्योऽप्रदानेमहान्दोषः इष्टान्भोगान्हिवोदेवादास्यंतेयज्ञभाविताः तैर्दत्तानप्रदायैभ्योयोभुंक्तेस्तेनएवसइतिगीतावचनात् अ

 यथावृत्तंहिकल्पादौदृष्टंमेज्ञानचक्षुषा ॥ परमात्मेतियंप्राहुःसांख्ययोगविदोजनाः॥ २८ ॥ महापुरुषसंज्ञांसलभतेस्वेनकर्मणा॥ तस्मात्प्रसूतमव्यक्तंप्रधानंतं
विदुर्बुधाः॥२९॥ अव्यक्ताद्व्यक्तमुत्पन्नंलोकसृष्ट्यर्थमीश्वरात्॥ अनिरुद्धोहिलोकेषुमहानात्मेतिकथ्यते॥३०॥ योसौव्यक्तत्वमापन्नोनिर्ममेचपितामहम्॥ सो
हंकारइतिप्रोक्तःसर्वतेजोमयोहिसः॥३१॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमम्॥ अहंकारप्रसूतानिमहाभूतानिपंचधा॥३२॥ महाभूतानिसृष्ट्वैवतान्गु
णान्निर्ममेपुनः॥ भूतेभ्यश्चैवनिष्पन्नामूर्तिमंतश्चतान्शृणु॥ ३३ ॥ मरीचिरंगिराश्चात्रिःपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः॥ वसिष्ठश्चमहात्मावैमनुःस्वायंभुवस्तथा॥ ३४॥
ज्ञेयाःप्रकृतयोष्टौतायासुलोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ वेदवेदांगसंयुक्तान्यज्ञयज्ञांगसंयुतान्॥ ३५॥ निर्ममेलोकसिद्ध्यर्थंब्रह्मालोकपितामहः॥ अष्टाभ्यःप्रकृतिभ्यश्च
जातंविश्वमिदंजगत्॥३६॥ रुद्रोरोषात्मकोजातोदशान्यान्सोसृजत्स्वयम्॥ एकादशैतेरुद्रास्तुविकारपुरुषाःस्मृताः ॥ ३७ ॥ तेरुद्राःप्रकृतिश्चैवसर्वेचैवसुरर्ष
यः॥ उत्पन्नालोकसिद्ध्यर्थंब्रह्माणंसमुपस्थिताः॥ ३८॥ वयंसृष्टाहिभगवंस्त्वयाचप्रभविष्णुना ॥ येनयस्मिन्नधीकारेवर्तितव्यंपितामह॥३९॥ योसौत्वयाभि
निर्दिष्टोह्यधिकारोर्थचिंतकः ॥ परिपाल्यःकथंतेनसाहंकारेणकर्तृणा॥ ४० ॥ प्रदिशस्वबलंतस्ययोधिकारार्थचिंतकः॥ एवमुक्तोमहादेवोदेवांस्तानिदमब्रवी
त्॥ ४१॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥साध्वहंज्ञापितोदेवायुष्माभिर्भद्रमस्तुवः॥ ममाप्येषासमुत्पन्नाचिंतायाभवतांमता॥ ४२॥ लोकत्रयस्यकृत्स्नस्यकथंकार्यःपरि
ग्रहः॥ कथंबलक्षयोनस्याद्युष्माकंह्यात्मनश्चमे॥ ४३॥ इतःसर्वेपिगच्छामःशरणंलोकसाक्षिणम्॥ महापुरुषमव्यक्तंसनोवक्ष्यतियद्धितम्॥४४॥ ततस्तेब्रह्मणा
सार्धमृषयोविबुधास्तथा॥ क्षीरोदस्योत्तरंकूलंजग्मुर्लोकहितार्थिनः ॥ ४५ ॥ तेतपःसमुपातिष्ठन्ब्रह्मोक्तंवेदकल्पितम् ॥ समहानियमोनामतपश्चर्यासुदारुणः
॥४६॥ ऊर्ध्वांदृष्टिर्बाहवश्चएकाग्रंचमनोभवत्॥ एकपादाःस्थिताःसर्वेकाष्ठभूताःसमाहिताः॥ ४७ ॥ दिव्यंवर्षसहस्रंतेतपस्तप्त्वासुदारुणम् ॥ शुश्रुवुर्मधुरांवा
णींवेदवेदांगभूषिताम्॥ ४८॥

तःप्रवृत्तिमार्गोवश्यमनुसरणीयइत्याह परमात्मेतियंप्राहुरि
त्यादिनासनःसनत्सुजातश्चेत्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥३२ ॥३३॥ ३४ ॥ ३५॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ भोभोःसब्रह्मकादेवाऋषयश्चतपोधनाः ॥ स्वागतेनार्च्यवःसर्वान्श्रावयेवाक्यमुत्तमम् ॥ ४९ ॥ विज्ञातंवोमयाकार्यंतच्चलोकहितंमह
त् ॥ प्रवृत्तियुक्तंकर्तव्यंयुष्मत्प्राणोपबृंहणम् ॥ ५० ॥ सुतप्तंचतपोदेवाममाराधनकाम्यया ॥ भोक्ष्यथास्यमहासत्त्वास्तपसःफलमुत्तमम् ॥ ५१ ॥ एषब्रह्मालोकगुरु
र्महान्लोकपितामहः ॥ यूयंचविबुधश्रेष्ठामांयजध्वंसमाहिताः ॥ ५२ ॥ सर्वेभागान्कल्पयध्वंयज्ञेषुममनित्यशः ॥ तथाश्रेयोभिधास्यामियथाधीकारमीश्वराः
॥ ५३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रुत्वैतद्देवदेवस्यवाक्यंहृष्टतनूरुहाः ॥ ततस्तेविबुधाःसर्वेब्रह्मातेचमहर्षयः ॥ ५४ ॥ वेददृष्टेनविधिनावैष्णवंक्रतुमाहरन् ॥ त
स्मिन्सत्रेसदाब्रह्मास्वयंभागमकल्पयत् ॥ ५५ ॥ देवादेवर्षयश्चैवस्वंस्वंभागमकल्पयन् ॥ तेकार्तयुगधर्माणोभागाःपरमसत्कृताः ॥ ५६ ॥ प्राहुरादित्यवर्णंतंपु
रुषंतमसःपरम् ॥ बृहंतंसर्वगंदेवमीशानंवरदंप्रभुम् ॥ ५७ ॥ ततोथवरदोदेवस्तान्सर्वानमरान्स्थितान् ॥ अशरीरोबभाषेदंवाक्यंखस्थोमहेश्वरः ॥ ५८ ॥ येनयःक
ल्पितोभागःसतथामामुपागतः ॥ प्रीतोहंप्रदिशाम्यद्यफलमावृत्तिलक्षणम् ॥ ५९ ॥ एतद्वोलक्षणंदेवामत्प्रसादसमुद्भवम् ॥ स्वयंयज्ञैर्यजमानाःसमाप्तवरदक्षिणैः
॥ ६० ॥ युगेयुगेभविष्यध्वंप्रवृत्तिफलभागिनः ॥ यज्ञैर्येचापियक्ष्यंतिसर्वलोकेषुवैसुराः ॥ ६१ ॥ कल्पयिष्यंतिवोभागांस्तेनरावेदकल्पितान् ॥ योमेयथाकल्पि
तवान्भागमस्मिन्महाक्रतौ ॥ ६२ ॥ सतथायज्ञभागार्होवेदसूत्रेमयाकृतः ॥ यूयंलोकान्भावयध्वंयज्ञभागफलोचिताः ॥ ६३ ॥ सर्वार्थचिंतकालोकेयथाधी
कारनिर्मिताः ॥ याःक्रियाःप्रचरिष्यंतिप्रवृत्तिफलसत्कृताः ॥ ६४ ॥ आभिराप्यायितबलालोकान्वैधारयिष्यथ ॥ यूयंहिभावितायज्ञैःसर्वयज्ञेषुमानवैः ॥ ६५ ॥
मांततोभावयिष्यध्वमेषावोभावनामम ॥ इत्यर्थंनिर्मितावेदायज्ञाश्चौषधिभिःसह ॥ ६६ ॥ एभिःसम्यक्प्रयुक्तैर्हिप्रीयंतेदेवताःक्षितौ ॥ निर्माणमेतद्युष्माकंप्र
वृत्तिगुणकल्पितम् ॥ ६७ ॥ मयाकृतंसुरश्रेष्ठायावत्कल्पक्षयादिह ॥ चिंतयध्वंलोकहितंयथाधीकारमीश्वराः ॥ ६८ ॥ मरीचिरंगिराश्चात्रिःपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः ॥
वसिष्ठइतिसप्तैतेमानसानिर्मिताहिते ॥ ६९ ॥ एतेवेदविदोमुख्यावेदाचार्याश्चकल्पिताः ॥ प्रवृत्तिधर्मिणश्चैवप्राजापत्येचकल्पिताः ॥ ७० ॥ अयंक्रियावतांपंथा
व्यक्तीभूतःसनातनः ॥ अनिरुद्धइतिप्रोक्तोलोकसर्गकरःप्रभुः ॥ ७१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

एवंरजःप्रधानानांप्रवृत्तिमार्गमुक्त्वासत्त्वप्रधानानांयोग्यंनिवृत्तिमार्गमाह सनइति ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ कुतएवंमार्गभेदोधिकारिभेदश्चेत्याशंक्याह यतोहमिति अहंकारोयतस्त्रिगुणःसात्त्विकोराजसस्तामसश्चातःसृष्टिस्त्रैविध्यंजातं येऽत्यंतंसात्त्विकास्तेधर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यबलेनाहंकारात्परंक्षेत्रज्ञंसंहारक्रमेणप्रविशंति येराजसास्तेऽहंकारात्पराचीनमेवशब्दादिकंपुरुषार्थत्वेनपश्यंतःप्रवृत्तावधिक्रियंतइ

सनःसनत्सुजातश्चसनकःससनंदनः॥सनत्कुमारःकपिलःसप्तमश्चसनातनः ॥ ७२ ॥ सप्तैतेमानसाःप्रोक्ताऋषयोब्रह्मणःसुताः ॥ स्वयमागतविज्ञानानिवृत्ति धर्ममास्थिताः॥ ७३ ॥ एतेयोगविदोमुख्याःसांख्यज्ञानविशारदाः ॥ आचार्याधर्मशास्त्रेषुमोक्षधर्मप्रवर्तकाः ॥ ७४॥ यतोहंप्रसृतःपूर्वमव्यक्तात्त्रिगुणोमहान्॥ तस्मात्परतरोयोसौक्षेत्रज्ञइतिकल्पितः॥ ७५॥ सोहंक्रियावतांपंथाःपुनरावृत्तिदुर्लभः॥ योयथानिर्मितोजंतुर्यस्मिन्यस्मिंश्चकर्मणि॥ ७६ ॥ प्रवृत्तौवानिवृत्तौवातत्फलंसोश्नुतेमहत्॥एषलोकगुरुर्ब्रह्माजगदादिकरःप्रभुः॥ ७७॥ एषमातापिताचैवयुष्माकंचपितामहः॥ मयानुशिष्टोभवितासर्वभूतवरप्रदः॥ ७८॥ अस्यचैवात्मजोरुद्रोललाटाद्यःसमुत्थितः॥ ब्रह्मानुशिष्टोभवितासर्वभूतधरःप्रभुः ॥ ७९ ॥ गच्छध्वंस्वानधीकारांश्चिंतयध्वंयथाविधि॥ प्रवर्ततांक्रियाःसर्वाः सर्वलोकेषुमाचिरम्॥ ८० ॥ प्रदिश्यंतांचकर्माणिप्राणिनांगतयस्तथा॥ परिनिष्ठितकालानिआयूंषीहसुरोत्तमाः॥८१ ॥ इदंकृतयुगंनामकालःश्रेष्ठःप्रवर्तितः॥ अहिंस्यायज्ञपशवोयुगेस्मिन्नतदन्यथा॥ ८२ ॥ चतुष्पात्सकलोधर्मोभविष्यत्यत्रवैसुराः॥ ततस्त्रेतायुगंनामत्रयीयत्रभविष्यति ॥ ८३ ॥ प्रोक्षितायत्रपशवो वधंप्राप्स्यंतिवैमखे॥ यत्रपादश्चतुर्थोवैधर्मस्यनभविष्यति॥ ८४॥ ततोवैद्वापरंनाममिश्रःकालोभविष्यति ॥ द्विपादहीनोधर्मश्चयुगेतस्मिन्भविष्यति॥ ८५॥ ततस्तिष्येथसंप्राप्तेयुगेकलिपुरस्कृते॥ एकपादस्थितोधर्मोयत्रतत्रभविष्यति ॥ ८६ ॥ देवादेवर्षयश्चोचुस्तमेवंवादिनंगुरुम्॥ एकपादस्थितेधर्मेयत्रक्वचनगामिनि ॥ ८७ ॥ कथंकर्तव्यमस्माभिर्भगवंस्तद्वदस्वनः॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ यत्रवेदाश्चयज्ञाश्चतपःसत्यंदमस्तथा॥ ८८॥ अहिंसाधर्मसंयुक्ताःप्रचरेयुःसुरोत्तमाः॥ सवोदेशःसेवितव्योमावोऽधर्मःपदास्पृशेत् ॥ ८९ ॥ ॥ व्यासउवाच॥ ॥ तेनुशिष्टाभगवतादेवाःसर्षिगणास्तथा ॥ नमस्कृत्वाभगवतेजग्मुर्देशान्यथेप्सितान्॥ ९० ॥ गतेषुत्रिदिवौकःसुब्रह्मैकःपर्यवस्थितः॥ दिदृक्षुर्भगवंतंतमनिरुद्धतनौस्थितम्॥ ९१ ॥ तंदेवोदर्शयामासकृत्वाहयशिरोमहत्॥ सांगानावर्तयन्वेदान्कमंडलुत्रिदंडधृक्॥ ९२॥

त्यर्थः॥ ७५॥ सोहमिति सोहंनिवृत्तिमार्गरूपआत्यंतिकीनिवृत्तिरात्ममात्रावशेषैवेत्यात्मैवनिवृत्तिरूपःपंथाः सक्रियावतांपुनरावृत्तिमतांदुर्लभःपुनरावृत्तिदुर्लभः मध्यमपदलोपीसमासः मार्गद्वैविध्यादिकमुपसंहरति योयथेति ॥ ७६ ॥ एषलोकगुरुरित्यादिस्पष्टार्थं ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९३ ॥ ९४॥९५॥९६ ॥ एवमुक्त्वेत्यादिव्यासवाक्यं ॥९७॥ प्रश्नानांक्रमेणोत्तराण्युक्त्वोपसंहरति एवमेषइत्यादिना ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ भक्त्यतिशयात्प्रश्नोत्तरमुक्त्वास्वतंपरमात्मानंस्तौति सआ

ततोश्वशिरसंदृष्ट्वातंदेवममितौजसम्॥ लोककर्ताप्रभुर्ब्रह्मालोकानांहितकाम्यया॥ ९३ ॥ मूर्ध्नाप्रणम्यवरदंतस्थौप्रांजलिरग्रतः॥ सपरिष्वज्यदेवेनवचनंश्राविततस्तदा॥ ९४॥ ॥भगवानुवाच॥ ॥ लोककार्यगतीःसर्वास्त्वंचिंतययथाविधि॥ धातात्वंसर्वभूतानांत्वंप्रभुर्जगतोगुरुः॥ ९५ ॥ त्वय्यावेशितभारोहंधृतिंप्राप्स्याम्यथांजसा॥ यदाचसुरकार्यंतेअविषह्यंभविष्यति॥ ९६॥ प्रादुर्भावंगमिष्यामितदात्मज्ञानदेशिकः॥ एवमुक्त्वाहयशिरास्तत्रैवांतरधीयत॥ ९७॥ तेनानुशिष्टोब्रह्मापिस्वलोकमचिराद्गतः॥ एवमेषमहाभागपद्मनाभःसनातनः ॥ ९८ ॥ यज्ञेष्वग्रहरःप्रोक्तोयज्ञधारीचनित्यदा ॥ निवृत्तिंचास्थितोधर्मंगतिमक्षयधर्मिणाम्॥ प्रवृत्तिधर्मान्विदधेकृत्वालोकस्यचित्रताम्॥ ९९॥ सआदिःसमध्यःसचांतःप्रजानांसधातासधेयंसकर्तासकार्यम्॥ युगांतेप्रसुप्तःसुसंक्षिप्यलोकान्युगादौप्रबुद्धोजगद्ध्युत्ससर्ज॥ १००॥ तस्मैनमध्वंदेवायनिर्गुणायमहात्मने॥ अजायविश्वरूपायधाम्नेसर्वदिवौकसाम्॥ १॥ महाभूताधिपतयेरुद्राणांपतयेतथा॥ आदित्यपतयेचैववसूनांपतयेतथा ॥ २ ॥अश्विभ्यांपतयेचैवमरुतांपतयेतथा ॥ वेदयज्ञाधिपतयेवेदांगपतयेपिच ॥ ३ ॥ समुद्रवासिनेनित्यंहरयेमुंजकेशिने॥ शांतायसर्वभूतानांमोक्षधर्मानुभाषिणे॥ ४॥ तपसांतेजसांचैवपतयेयशसामपि ॥ वचसांपतयेनित्यंसरितांपतयेतथा ॥ ५॥ कपर्दिनेवराहायएकशृंगायधीमते॥ विवस्वतेश्वशिरसेचतुर्मूर्तिधृतेसदा॥ ६॥ गुह्यायज्ञानदृश्यायअक्षरायक्षरायच ॥ एषदेवःसंचरतिसर्वत्रगतिरव्ययः॥ ७ ॥ एषचैतत्परंब्रह्मज्ञेयोविज्ञानचक्षुषा ॥ एवमेतत्पुरादृष्टंमयाविज्ञानचक्षुषा॥ ८ ॥ कथितंतच्चवेसर्वंमयापृष्टेनतत्त्वतः ॥ क्रियतांमद्वचःशिष्याःसेव्यतांहरिरीश्वरः ॥ गीयतांवेदशब्दैश्चपूज्यतांचयथाविधि॥ ९॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्तास्तुवयंतेनवेदव्यासेनधीमता॥ सर्वेशिष्याःसुतश्चास्यशुकःपरमधर्मवित्॥ ११०॥ सचास्माकमुपाध्यायःसहास्माभिर्विशांपते ॥ चतुर्वेदोद्गताभिस्तमृग्भिःसमभितुष्टुवे ॥ ११ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥ एवंमेऽकथयद्राजन्पुराद्वैपायनोगुरुः॥ १२॥ यश्चेदंशृणुयान्नित्यंयश्चैनंपरिकीर्तयेत्॥ नमोभगवतेकृत्वासमाहितमतिर्नरः ॥ १३ ॥ भवत्यरोगोमतिमान्बलरूपसमन्वितः॥ आतुरोमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबंधनात्॥ १४ ॥

दिरिति धातादधातिधारयतिपोषयतिवा धेयंधारणीयंपोषणीयंच ॥ १००॥ नाम्नांनिर्वचनंतुस्वयमेवकरिष्यतीतिनव्याख्यायंते ॥ १ ॥ २ ॥३ ॥ ४ ॥५ ॥ ६ ॥ ७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ १६ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४१ ॥ ॥७॥ ॥ अस्तौषीदिति निरुक्तंनिर्व
चनं ॥ १॥ २ ॥ गुणकर्मजंगुणःसर्वज्ञत्वादिस्तज्जं कर्मजगत्स्रष्ट्यादितज्जं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अष्टादशगुणंसत्त्वं प्रीतिःप्राकाश्यमुद्रेकोलघुतासुखमेवच अका

 कामान्कामीलभेत्कामंदीर्घंचायुरवाप्नुयात्॥ ब्राह्मणःसर्ववेदीस्याात्क्षत्रियोविजयीभवेत्॥ १५ ॥ वैश्योविपुललाभःस्याच्छूद्रःसुखमवाप्नुयात् ॥ अपुत्रोल १२
भतेपुत्रंकन्याचैवेप्सितंपतिम्॥१६॥लग्नगर्भाविमुच्येतगर्भिणीजनयेत्सुतम्॥वंध्याप्रसवमाप्नोतिपुत्रपौत्रसमृद्धिमत्॥१७॥ क्षेमेणगच्छेदध्वानमिदंयःपठते
पथि॥ योयंकामंकामयतेसतमाप्नोतिचध्रुवम् ॥ १८॥ इदंमहर्षेर्वचनंविनिश्चितंमहात्मनःपुरुषवरस्यकीर्तितम्॥समागमंचर्षिदिवौकसामिमंनिशम्यभक्ताःसु
सुखंलभंते॥ ११९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०नारायणीयेएकचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३४१॥ ॥७॥ ॥जनमेजयउवाच॥
अस्तौषीद्यैरिमंव्यासःसशिष्योमधुसूदनम्॥नामभिर्विविधैरेषांनिरुक्तंभगवन्मम॥ १ ॥ वक्तुमर्हसिशुश्रूषोःप्रजापतिपतेर्हरेः॥ श्रुत्वाभवेयंयत्पूतःशरच्चंद्रइवा
मलः॥ २॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥शृणुराजन्यथाचष्टफाल्गुनस्यहरिःप्रभुः॥ प्रसन्नात्मात्मनोनाम्नांनिरुक्तंगुणकर्मजम्॥ ३॥ नामभिःकीर्तितैस्तस्यकेशव
स्यमहात्मनः॥ पृष्टवान्केशवंराजन्फाल्गुनःपरवीरहा॥ ४॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ भगवन्भूतभव्येशसर्वभूतसृगव्यय ॥ लोकधामजगन्नाथलोकानामभ
यप्रद॥ ५॥ यानिनामानितेदेवकीर्तितानिमहर्षिभिः ॥ वेदेषुसपुराणेषुयानिगुह्यानिकर्मभिः ॥ ६॥ तेषांनिरुक्तंत्वत्तोहंश्रोतुमिच्छामिकेशव॥ नह्यन्योवर्णये
न्नाम्नांनिरुक्तंत्वामृतेप्रभो॥ ७॥ ॥श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ऋग्वेदेसयजुर्वेदेतथैवाथर्वसामसु॥ पुराणेसोपनिषदेतथैवज्योतिषेऽर्जुन॥ ८॥ सांख्येचयोगशा
स्त्रेचआयुर्वेदेतथैवच ॥ बहूनिममनामानिकीर्तितानिमहर्षिभिः ॥ ९ ॥ गौणानितत्रनामानिकर्मजानिचकानिचित्॥ निरुक्तंकर्मजानांत्वंशृणुष्वप्रयतोनघ
॥१०॥कथ्यमानंमयातातत्वंहिमेर्धस्मृतःपुरा॥ नमोतियशसेतस्मैदेहिनांपरमात्मने ॥ ११ ॥ नारायणायविश्वायनिर्गुणायगुणात्मने॥ यस्यप्रसादजोब्रह्मा
रुद्रश्चक्रोधसंभवः॥ १२॥ योसौयोनिर्हिसर्वस्यस्थावरस्यचरस्यच॥ अष्टादशगुणंयत्तत्सत्त्वंसत्त्ववतांवर ॥ १३ ॥

र्पण्यमसंरंभःसंतोषःश्रद्दधानता क्षमाधृतिरहिंसाचशौचमक्रोधएवच आर्जवंसमतासत्यमनसूयातथैवचति तत्तद्गुणोपाधिःप्रीत्यादिशब्दितोभवतीतिगौणनामनिर्वचनं ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

साटादशगुणमयीमह्यंममपराकृतिःस्वरूपं रोदसीद्यावापृथिव्यात्मिका योगेनलोकान्धारयतीतियोगधारिणी ऋताकर्मफलभूताब्रह्मलोकांता सत्याअबाधितचिन्मात्ररूपा ॥ १४ ॥ तस्मादृताद्यात्म
कात्परमात्मन्यध्यस्तात्सत्त्वात् तपआदिरूपोऽनिरुद्धएव॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१॥३२ ॥ चतुर्विधाः

प्रकृतिःसापरामत्थंरोदसीयोगधारिणी॥१४॥ऋतासत्यामराजय्यालोकानामात्मसंज्ञिता॥१४॥तस्मात्सर्वाःप्रवर्तंतेसर्गप्रलयविक्रियाः॥ तपोयज्ञश्चयष्टाचपु
राणःपुरुषोविराट्॥ १५॥ अनिरुद्धइतिप्रोक्तोलोकानांप्रभवाप्ययः ॥ ब्राह्मेरात्रिक्षयेप्राप्तेतस्यह्यमिततेजसः ॥ १६ ॥ प्रसादात्प्रादुरभवत्पद्मंपद्मनिभेक्षण॥
ततोब्रह्मासमभवत्सतस्यैवप्रसादजः ॥ १७ ॥ अह्नःक्षयेललाटाच्चसुतोदेवस्यवैतथा ॥ क्रोधाविष्टस्यसंजज्ञेरुद्रःसंहारकारकः ॥ १८ ॥ एतौद्वौविबुधश्रेष्ठौप्र
सादक्रोधजावुभौ ॥ तदादेशितपंथानौसृष्टिसंहारकारकौ॥ १९॥ निमित्तमात्रंतावत्रसर्वप्राणिवरप्रदौ॥ कपर्दीजटिलोमुंडःश्मशानगृहसेवकः॥ २० ॥ उ
ग्रव्रतचरोरुद्रोयोगीपरमदारुणः॥दक्षक्रतुहरश्चैवभगनेत्रहरस्तथा ॥ २१ ॥नारायणात्मकोज्ञेयःपांडवेययुगेयुगे॥तस्मिन्हिपूज्यमानेवैदेवदेवेमहेश्वरे॥ २२॥
संपूजितोभवेत्पार्थदेवोनारायणःप्रभुः॥ अहमात्माहिलोकानांविश्वेषांपांडुनंदन ॥ २३ ॥तस्मादात्मानमेवाग्रेरुद्रंसंपूजयाम्यहम् ॥ यद्यहंनार्चयेयंवैईशानंवर
दंशिवम्॥ २४॥ आत्मानंनार्चयेत्कश्चिदितिमेभावितात्मनः॥ मयाप्रमाणंहिकृतंलोकःसमनुवर्तते ॥ २५ ॥ प्रमाणानिहिपूज्यानिततस्तंपूजयाम्यहम् ॥ यस्तं
वेत्तिसमांवेत्तियोनुतंसहिमामनु ॥ २६॥ रुद्रोनारायणश्चैवसत्त्वमेकंद्विधाकृतम् ॥ लोकेचरतिकौंतेयव्यक्तिस्थंसर्वकर्मसु ॥ २७॥ नहिमेकेनचिद्देयोवरःपांड
वनंदन॥ इतिसंचिंत्यमनसापुराणंरुद्रमीश्वरम्॥ २८॥ पुत्रार्थमाराधितवानहमात्मानमात्मना॥ नहिविष्णुःप्रणमतिकस्मैचिद्विबुधायच॥ २९॥ ऋतेआत्मा
नमेवेतिततोरुद्रंभजाम्यहम् ॥ सब्रह्मकाःसरुद्राश्चसेंद्रादेवाःसहर्षिभिः॥ ३० ॥ अर्चयंतिसुरश्रेष्ठंदेवंनारायणंहरिम् ॥ भविष्यतांवर्ततांचभूतानांचैवभारत
॥ ३१ ॥ सर्वेषामग्रणीर्विष्णुःसेव्यःपूज्यश्चनित्यशः॥ नमस्वहव्यदंविष्णुंतथाशरणदंनमः॥ ३२ ॥ वरदंनमस्वकौंतेयहव्यकव्यभुजंनमः ॥ चतुर्विधाममजनाभ
क्ताएवहिमेश्रुतम्॥ ३३ ॥तेषामेकांतिनःश्रेष्ठायेचैवानन्यदेवताः॥ अहमेवगतिस्तेषांनिराशीःकर्मकारिणाम्॥ ३४॥

आर्तोजिज्ञासुरर्थार्थीज्ञानीचेतिगीतोक्ताः ॥ ३३ ॥ अन्याआत्मातिरिक्तादेवतास्यास्तीत्यन्यदेवतः तथाचश्रुतिः अथयोन्यांदेवतामुपास्तेन्योसावन्योहमस्मीतिनसवेदयथापशुरेवसदेवानामितिअन्योपा
स्तिंनिंदति अनन्यात्मैवदेवतायेषां आत्मेत्येवोपासीतेत्यादिश्रुतेः तेज्ञानिनइत्यर्थः ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ प्रतिज्ञातंनामनिर्वचनंकरोति नराणामित्यादिना नराजीवाःबिंबेप्रतिबिंबमिवयत्राध्यस्ताःअतस्तेषामयनंनरायणः स्वार्थेतद्धितइत्येकोर्थः दर्पणादिस्वच्छंद्रव्यंप्राप्यरविरश्मिवत्प्रतिस्रोतःप्रवृत्तैर्नयनरश्मिभिर्ग्रीवास्थमेवमुखंपूर्वप्रवृत्तपराक्संस्कारात्प्रत्यङ्मुखत्वाद्युपाधिधर्मविशिष्टंगृह्णते अन्यथात्यंताननुभूतपुरुषादिदर्शनंदर्पणेनस्यात् तद्विषयकसंस्काराभावात् योयंदर्पणेदृष्टःसएवायमित्यबाधितप्रत्यभिज्ञाबलाच्चनदर्पणेभिनवमुखाध्यासइतिव्युत्पादितंवेदांतकतर्केस्माभिः श्रुतिश्चईशजीवयोर्बिंबप्रतिबिंबभावंदर्शयति यथाह्ययंज्योतिरात्माविवस्वानपोभिन्नावहुधैकोनुगच्छन् उपाधिनाक्रियतेभेदरूपोदेवःक्षेत्रेष्वेवमजोयमात्मेति तस्माद्बिंबचैतन्येध्यस्तस्यजीवाख्यप्रतिबिंबस्याविद्यादर्पणापनयेतत्रैवविलयइतियुक्तं ॥३९॥ तस्यनारायणत्वेनिर्वचनांतरमाह आपइति नरोजीवस्तदविद्याकल्पितमंबुप्रधानत्वादापःपुरुषवचसोभवंतीतिश्रुतेश्चापइतिशरीरमुच्यते तदस्यपूर्वमयनंप्रवेशस्थानं उपाधिसृष्टिसमकालंहिघटाकाशवदुपाधौचितेःप्रवेशः उपाध्यभिमानानंतरंचजीव

येचशिष्टास्त्रयोभक्ताःफलकामाहितेमताः ॥ सर्वेच्यवनधर्मास्तेप्रतिबुद्धस्तुश्रेष्ठभाक् ॥ ३५ ॥ ब्रह्माणंशितिकंठंचयाश्चान्यादेवताःस्मृताः ॥ प्रबुद्धचर्याःसेवंतोमामेवैष्यंतियत्परम् ॥ ३६ ॥ भक्तंप्रतिविशेषस्तेएषपार्थानुकीर्तितः ॥ त्वंचैवाहंचकौंतेयनरनारायणौस्मृतौ ॥ ३७ ॥ भारावतरणार्थंतुप्रविष्टौमानुषींतनुम् ॥ जानाम्यध्यात्मयोगांश्चयोहंयस्माच्चभारत ॥ ३८ ॥ निवृत्तिलक्षणोधर्मस्तथाभ्युदयिकोपिच ॥ नराणामयनंख्यातमहमेकःसनातनः ॥ ३९ ॥ आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः ॥ अयनंममतत्पूर्वमतोनारायणोह्यहम् ॥ ४० ॥ छादयामिजगद्विश्वंभूत्वासूर्यइवांशुभिः ॥ सर्वभूताधिवासश्चवासुदेवस्ततोह्यहं ॥ ४१ ॥ गतिश्चसर्वभूतानांप्रजनश्चापिभारत ॥ व्याप्तामेरोदसीपार्थकांतिश्चाभ्यधिकाम्मम ॥ ४२ ॥ अधिभूतानिचांतेषुतदिच्छंश्चास्मिभारत ॥ क्रमणाच्चाप्यहंपार्थविष्णुरित्यभिसंज्ञितः ॥ ४३ ॥ दमात्सिद्धिंपरीप्संतोमांजनाःकामयंतिह ॥ दिवंचोर्वींचमध्यंचतस्माद्दामोदरोह्यहम् ॥ ४४ ॥

त्वमितिविवेकः अतउक्तंममतत्पूर्वमयनमिति ॥ ४० ॥ वासयत्याच्छादयतिविश्वंवसत्यस्मिन्विश्वमितिवावासुः वसआच्छादनेवसनिवासेइत्यनयोरूपे सचासौदेवश्चेतिवासुदेवइत्यर्थः एतेनईशावास्यमिदंसर्वंकर्माध्यक्षःसर्वभूताधिवासइतिश्रुत्योरर्थःसंगृहीतः ॥ ४१ ॥ विच्छगतौतुदादिः विच्छदीप्तौचुरादिः विषुसेचनेभ्वादिः विष्लृव्याप्तौजुहोत्यादिः विशप्रवेशनेतुदादिः ष्णुप्रस्रवणेऽदादिः एतेषामन्यतमस्यरूपंविष्णुरित्यभिप्रेत्याह गतिरिति विच्छंतिगच्छंतिलीयंतेस्मिन्विच्छंत्यस्माल्लोकाइतिवावेवेष्टिव्याप्नोतीतिवाविच्छयतिदीप्यतइतिवा ॥ ४२ ॥ अधिभूतानिसर्वाणिप्राणिजातानिदिव्यादिव्यान्यंतेषुदेहावसानेषुयद्ब्रह्मइच्छन्एेच्छन् अडभावआर्षः इच्छितवंति तदस्मिसर्वकामप्रपूरकमिति विशेषेणस्नौतिप्रस्रवतिकाममक्षीरमितिवाचकारात्सिंचतिजीवनंप्रविशतिहृदयंक्रामतिकार्यमितिवाविष्णुरित्यर्थः एतेनगच्छंत्यस्मिन्नागच्छंतिचयस्मात्प्रजाः येनावृतंखंचदिवंमहींचतस्यभासासर्वमिदंविभाति यदिच्छंतोब्रह्मचर्यंचरंतितद्धावतोन्यानत्येतीति अन्नादोवसुदानइत्यादिश्रुत्यर्थउक्तः ॥ ४३ ॥ दमनंदामस्तेनउत्कर्षेणक्रच्छंतिप्राप्नुवंतिस्वर्गादिकंयस्मादितिदामोदरइत्यभिप्रेत्याह दमादिति ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पृच्छंत्येनंजिज्ञासवो धर्मजातमितिवापृच्छंत्येनंक्षुधितादयइतिवापृश्निर्वेदोऽन्नादिवागर्भोगर्भस्थान्यतःपृश्निगर्भोऽहमित्यर्थः ॥ ४५ ॥ ऋषयइतिद्वावेतन्नामजपफलमाहतुः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ केशैःकेशवत्सूक्ष्मैःसूर्यादिरश्मिभिस्तद्रूपेणवावातिगच्छतीतिकेशवइत्याह सूर्यस्येति यदादित्यगतंतेजोजगद्भासयतेखिलं यच्चंद्रमसियच्चाग्नौतत्तेजोविद्धिमामकमितिभगवद्वचनार्थः केशवपदव्युत्पत्त्युक्त्यासिद्धः ॥ ४८ ॥ केशवशब्दजपफलमंधस्यचक्षुःप्राप्तिरित्याह स्वपत्न्यामित्यादिना ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ गोतमः गोशब्देनचक्षुरुच्यते चक्षुष्मत्तमइत्यर्थः ॥ ५६ ॥ तापनादा

पृश्निरित्युच्यतेचान्नंवेदआपोऽमृतंतथा॥ ममैतानिसदागर्भःपृश्निगर्भस्ततोह्यहम्॥ ४५॥ ऋषयःप्राहुरेवंमांत्रितंकूपनिपातितम्॥ पृश्निगर्भत्रितंपाहीत्येकतद्वितपातितम्॥ ४६॥ ततःसब्रह्मणःपुत्रआद्योह्यृषिवरस्त्रितः॥ उत्ततारोदपानाद्वैपृश्निगर्भानुकीर्तनात्॥ ४७॥ सूर्यस्यतपतोलोकानग्नेःसोमस्यचाप्युत॥ अंशवोयत्प्रकाशंतेममतेकेशसंज्ञिताः॥ ४८॥ सर्वज्ञाःकेशवंतस्मान्मामाहुर्द्विजसत्तमाः॥ स्वपत्न्यामाहितोगर्भउतथ्येनमहात्मना॥ ४९॥ उतथ्येंतर्हितेचैवकदाचिद्देवमायया॥ बृहस्पतिरथाविंदत्पत्नींतस्यमहात्मनः॥ ५०॥ ततोवैतमृषिश्रेष्ठंमैथुनोपगतंतथा॥ उवाचगर्भःकौंतेयपंचभूतसमन्वितः॥ ५१॥ पूर्वागतोहंवरदनार्हस्यंबांप्रबाधितुम्॥ एतद्बृहस्पतिःश्रुत्वाचुक्रोधचशशापच॥ ५२॥ मैथुनायागतोयस्मात्त्वयाहंविनिवारितः॥ तस्मादंधोयास्यसित्वंमच्छापान्नात्रसंशयः॥ ५३॥ सशापादृषिमुख्यस्यदीर्घंतमउपेयिवान्॥ सहिदीर्घतमानामनाम्नाह्यासीदृषिःपुरा॥ ५४॥ वेदानवाप्यचतुरःसांगोपांगान्सनातनान्॥ प्रयोजयामासतदानामगुह्यमिदंमम॥ ५५॥ आनुपूर्व्येणविधिनाकेशवेतिपुनःपुनः॥ सचक्षुष्मान्समभवद्गौतमश्चाभवत्पुनः॥ ५६॥ एवंहिवरदंनामकेशवेतिममार्जुन॥ देवानामथसर्वेषामृषीणांचमहात्मनाम्॥ ५७॥ अग्निःसोमेनसंयुक्तएकयोनित्वमागतः॥ अग्नीषोममयंतस्माज्जगत्कृत्स्नंचराचरम्॥ ५८॥ अपिहिपुराणेभवतिएकयोन्यात्मकावग्नीषोमौदेवाश्चाग्निमुखाइति॥ एकयोनित्वाच्चपरस्परमर्हंतोलोकान्धारयंतइति॥ ५९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० नारायणीयेद्विचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३४२॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

प्यायनाच्चलोकंहर्षयतइतिहृषीअग्नीषोमौजाठरान्नरूपौतौकेशाइवकेशायस्येतिहृषीकेशइत्येतमर्थंव्युत्पादयितुमग्नीषोमयोर्भोक्तृभोग्ययोरेकयोनित्वमाह देवानामित्यादिना ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ एकयोनित्वंविनाभोक्तृभोग्यभावासंभवः अन्यथावाय्वग्नियोन्योःस्पर्शचक्षुषोरपिभोग्यभोक्तृभावःस्यादित्याशयेनाह परस्परमर्हंतइति भोक्तृभोग्यत्वमितिशेषः ॥ ५९ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अग्नीषोमाविति ॥ १ ॥ तेजोद्भवंसंधिरार्षः ॥ २ ॥ संप्रक्षालनकालेप्रलयकाले चतुर्युगानांसहस्रंतदंतेजलैकार्णवेसलिलवच्चिदेकसमुद्रे ॥ ३ ॥ आपइत्येवमिति सलिलएकोद्रष्टाद्वैतोभवतीतिश्रुतौब्रह्मभूतस्याऽप्पर्यायसलिलशब्देनोपादानात् एकार्णववदद्वितीयेइत्यर्थः प्रतिष्ठितेस्वमहिम्नीतिशेषः ॥ ४ ॥ नराग्र्यांअह्नआसीत्प्रकेतः नासदासीन्नोसदासीत्तदानींनासीद्रजोनोव्योमापरोयदित्येतावतःश्रुतिभागस्यार्थंसंगृह्णाति नवैराग्र्यामिति सतिप्रधाने असतिशून्ये व्यक्तेपरमाण्वादौ अव्यक्तेमायाशबलेपरव्योमाख्ये ॥ ५ ॥ एवंनिर्विशेषसन्मात्रेब्रह्मणिव्यवस्थितेसत्यनिर्वचनीयात्तमसःसृष्टिमाह एवमस्यामित्यादिना नारायणगुणानामैश्वर्यादीनामाश्रयादजरामरत्वंभूताकाशोस्तिनतुतस्यश्रोत्रेंद्रियात्मनोनिरिंद्रियत्वमस्तीत्यतउक्तमनिंद्रियादिति तदपिकालेस्तीत्यतआह अग्राह्यादिति कालस्यापिषष्ठेंद्रियवेद्यत्वमस्ति इदानींघटंपश्यामीत्याद्यनुभवात् विशिष्टप्रत्यक्षस्यचविशेषणप्रत्यक्षंविनाऽसंभवादित्यर्थः अथवातार्किकाभिमतमनःप्रत्यक्षात्मव्यावृत्त्यर्थमिदं तटस्थेश्वरेवारणार्थमाह असंभवादिति त

अर्जुनउवाच॥ ॥अग्नीषोमौकथंपूर्वमेकयोनीप्रवर्तितौ॥एषमेसंशयोजातस्तंछिंधिमधुसूदन॥ १॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥हंततेवर्तयिष्यामिपुराणंपांडुनंदन॥आत्मतेजोद्भवंपार्थश्रृणुष्वैकमनामम॥ २॥ संप्रक्षालनकालेतिक्रांतेचतुर्युगसहस्रांते ॥ अव्यक्तेसर्वभूतेप्रलयेसर्वभूतस्थावरजंगमे॥ज्योतिर्धरणिवायुरहितेअंधेतमसिजलैकार्णवेलोके॥ ३॥आपइत्येवंब्रह्मभूतसंज्ञकेऽद्वितीयेप्रतिष्ठिते॥ ४ ॥ नवैराग्र्यांनदिवसेनसतिनासतिनव्यक्तेनचाप्यव्यक्तेव्यवस्थिते ॥ ५ ॥ एवमस्यांव्यवस्थायांनारायणगुणाश्रयादजरामरादनिंद्रियादग्राह्यादसंभवात्सत्यादहिंस्राल्ललामाद्विविधप्रवृत्तिविशेषाद्वैरादक्षयादमरादजरादमूर्तितःसर्वव्यापिनःसर्वकर्तुःशाश्वतस्तमसःपुरुषःप्रादुर्भूतोहरिरव्ययः ॥ ६ ॥ निदर्शनमपिह्यत्रभवति॥ ७ ॥नासीदहोनरात्रिरासीन्नसदासीन्नासदासीत्तमएवपुरस्तादभवद्विश्वरूपम्॥साविश्वरूपस्यरजनीहिएवमस्यार्थोनुभाष्यः॥८॥

स्यहिक्षित्यादिकंसकर्तृकंकार्यत्वात्संमतवदित्यनुमानतःसंभवोस्ति नचैतत्तथास्यजडत्वाभ्युपगमात् सत्यात् व्यवहारतइतिशेषः नतुपरीक्षातःसत्यत्वमस्यास्ति तत्रहेतुः अहिंस्रादिति स्वप्नव्याघ्रोहिनिद्रादोषेणोपप्लुतंभीषयत्येवनतुहिनस्तितद्वदेतत् सत्यत्वेअहिंस्रत्वंनोपपद्येतेत्यर्थः नन्वेवंनामांतरेणासदेवोक्तंनेत्याह ललामादिति चिंतामणिरत्नवद्भावरूपादित्यर्थः अतएवविविधाःप्रवृत्तिविशेषायस्मात् भावरूपत्वेपिजडत्वात्तुच्छत्वाच्चवैरक्षयजरामृत्युमूर्तयोस्यनसंभवंति ईदृशमपिसर्वव्यापकंसर्वकर्तृचेति शश्वद्ध्रुवमनादि पंचम्यर्थेप्रथमा तमसःसकाशाच्चिदात्माप्रादुर्भूतोव्यक्ततांगतोऽहंप्रत्ययविषयत्वंगतः हरिरव्ययः ॥ ६ ॥ निदर्शनंश्रुतिरूपंप्रमाणं ॥ ७ ॥ तदेवपठति नासीदिति तमएवपुरस्तादभवद्विश्वरूपमित्यस्मिन्नर्थेश्रुत्यंतरमप्यस्ति तमआसीत्तमसागूढमग्रेऽप्रकेतंसलिलंसर्वमाइदंतुच्छयेनाभ्वपिहितंयदासीत्तमसस्तन्महिनाजायतैकमितिएषाश्रुतिः प्राग्व्याख्याता एवमस्यार्थोऽनुभाष्यः अग्नीषोमयोरेकयोनित्वंभाषितमेवशुद्धात्मावशेषोक्त्या पुनरप्यनुभाष्यः हरिप्रभवत्वेनेत्यर्थः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तदेवाह तस्येदानीमित्यादिना सपुरुषः ब्रह्मणाब्राह्मणेन मंत्रवादोपिब्राह्मणमाहात्म्यप्रख्यापकः ॥ ९ ॥ हेअग्नेत्वंदेवादीनांहितोसि यतस्त्वंयज्ञानांहोताहोतृस्वरूपोऋत्विगसि होतृत्वेनाग्निस्तुवन्नग्नितोपिहो ताब्राह्मणोधिकइतिदर्शितं ॥ १० ॥ संक्षिप्यमंत्रंव्याचष्टे निदर्शनमिति ॥ ११ ॥ विस्तरेणव्याचष्टे अग्निर्हीति होताऋत्विक् कर्तायजमानः उभौहोतृशब्दार्थः उभयरूपीअग्निर्ब्रह्मब्राह्मणः ॥ १२ ॥

तस्येदानींतमसःसंभवस्यपुरुषस्यब्रह्मयोनेर्ब्रह्मणःप्रादुर्भावेसपुरुषःप्रजाःसिसृक्षमाणोनेत्राभ्यामग्नीषोमौससर्ज ॥ ततोभूतसर्गेषुसृष्टेषुप्रजाक्रमवशाद्ब्रह्म क्षत्रमुपातिष्ठत् ॥ यःसोमस्तद्ब्रह्मयद्ब्रह्मतेब्राह्मणायोग्निस्तत्क्षत्रंक्षत्राद्ब्रह्मबलवत्तरम् ॥ कस्मादितिलोकप्रत्यक्षगुणमेतत्तद्यथा ॥ ब्राह्मणेभ्यःपरंभूतंनोत्पन्नपूर्वं दीप्यमानेग्नौजुहोतियोब्राह्मणमुखेजुहोतीतिकृत्वाब्रवीमिभूतसर्गःकृतोब्रह्मणाभूतानिचप्रतिष्ठाप्यत्रैलोक्यंधार्यतइतिमंत्रवादोपिहिभवति ॥ ९ ॥ त्वमग्नेय ज्ञानांहोताविश्वेषांहितोदेवानांमानुषाणांचजगतइति ॥ १० ॥ निदर्शनंचात्रभवतिविश्वेषामग्नेयज्ञानांत्वंहोतेति ॥ त्वंहितोदेवैर्मनुष्यैर्जगतइति ॥ ११ ॥ अग्नि र्हियज्ञानांहोताकर्तासचाग्निर्ब्रह्म ॥ १२ ॥ नह्यृतेमंत्राणांहवनमस्तिनविनापुरुषंतपःसंभवति ॥ हविर्मंत्राणांसंपूजाविद्यतेदेवमानुषऋषीणामनेनत्वंहोतेतिनि युक्तः ॥ येचमानुषहोत्राधिकारास्तेचब्राह्मणस्यहियाजनंविधीयतेनक्षत्रवैश्ययोर्द्विजात्योस्तस्माद्ब्राह्मणाह्यग्निभूतायज्ञानुद्वहंति ॥ यज्ञास्तेदेवांस्तर्पयंतिदेवाःपृ थिवींभावयंतिशतपथेपिहिब्राह्मणमुखेभवति ॥ १३ ॥ अग्नौसमिद्धेसजुहोतियोविद्वान्ब्राह्मणमुखेनाहुतिंजुहोति ॥ १४ ॥ एवमप्यग्निभूताब्राह्मणाविद्वांसोऽ ग्निंभावयंति ॥ अग्निर्विष्णुःसर्वभूतान्यनुप्रविश्यप्राणान्धारयंति ॥ १५ ॥ अपिचात्रसनत्कुमारगीताःश्लोकाभवंति ॥ ब्रह्माविश्वंसृजत्पूर्वंसर्वादिर्निरवस्करम् ॥ ब्रह्मघोषैर्दिवंगच्छंत्यमराब्रह्मयोनयः ॥ १६ ॥ ब्राह्मणानांमतिर्वाक्यंकर्मश्रद्धातपांसिच ॥ धारयंतिमहींद्यांचशैक्योवागमृतंतथा ॥ १७ ॥ नास्तिसत्यात्परोध र्मोनास्तिमातृसमोगुरुः ॥ ब्राह्मणेभ्यःपरंनास्तिप्रेत्यचेहचभूतये ॥ १८ ॥ नैषामुक्षावहतिनोतवाहानगर्गरोमथ्यतिसंप्रदाने ॥ अपध्वस्तादस्युभूताभवंतियेषां राष्ट्रेब्राह्मणावृत्तिहीनाः ॥ १९ ॥ वेदपुराणेतिहासप्रामाण्यान्नारायणमुखोद्गताःसर्वात्मानःसर्वकर्तारःसर्वभावाश्चब्राह्मणाश्च ॥ २० ॥

ब्राह्मणस्यवेदधारित्वेनब्रह्मभावमुपपादयति नहीत्यादिना ॥ १३ ॥ अग्नाविति अग्नौहुतेसतिब्राह्मणोनतृप्यतिब्राह्मणमुखेहुतंचेदग्न्यादयोदेवताब्राह्मणशरीरंप्रविश्यधारयंत्यतस्तत्तृप्त्यातृप्यंतीतिशतपथवाक्या र्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ शैक्यइवशैक्यःशिक्यसमुदायः यथाशिक्यंगव्यादीन्धारयति एवंब्राह्मणोमत्यादीनीत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ गर्गरोदधीक्षुतैलादिनिपीडनयंत्रं येषांराज्ञांकृष्यादिहीनत्वात्ता दृशाराजानोनष्टाश्चोराश्चभवंतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वाक्संयमकालेहितस्यवरप्रदस्यदेवदेवस्यब्राह्मणाःप्रथमंप्रादुर्भूताब्राह्मणेभ्यश्चशेषावर्णाःप्रादुर्भूताः ॥ २१ ॥ इत्थंचसुरासुरविशिष्टाब्राह्मणायएवमयाब्र
ह्मभूतेनपुरास्वयमेवोत्पादिताःसुरासुरमहर्षयोभूतविशेषाःस्थापितानिगृहीताश्च ॥ २२ ॥ अहल्याधर्षणनिमित्तंहिगौतमाद्धरिश्मश्रुतामिंद्रःप्राप्तः ॥ कौशिक
निमित्तंचेंद्रोमुष्कवियोगंमेषवृषणत्वंचावाप ॥ २३ ॥ अश्विनोर्ग्रहप्रतिषेधोद्यतवज्रस्यपुरंदरस्यच्यवनेनस्तंभितौबाहू ॥ २४ ॥ क्रतुवधप्राप्तमन्युनाचदक्षेणभू
यस्तपसाचात्मानंसंयोज्यनेत्राकृतिरन्याललाटेरुद्रस्योत्पादिता ॥ २५ ॥ त्रिपुरवधार्थंदीक्षामुपगतस्यरुद्रस्यउशनसाजटाःशिरसउत्कृत्यप्रयुक्तास्ततःप्रादुर्भू
ताभुजगास्तैरस्यभुजगैःपीड्यमानःकंठोनीलतामुपगतः॥ पूर्वंचमन्वंतरेस्वायंभुवेनारायणहस्तग्रहणान्नीलकंठत्वमेवच ॥ २६ ॥ अमृतोत्पादनपुरश्चरणतामु
पगतस्यांगिरसोबृहस्पतेरुपस्पृशतोनप्रसादंगतवत्यःकिलापः ॥ अथबृहस्पतिरपांचुक्रोधयस्मान्ममोपस्पृशतःकलुषीभूतानचप्रसादमुपगतास्तस्मादद्यप्र
भृतिझषमकरकच्छपजंतुभिःकलुषीभवितेति ॥ तदाप्रभृत्यापोयादोभिःसंकीर्णाःसंप्रवृत्ताः ॥ २७ ॥ विश्वरूपोहिवैत्वाष्ट्रःपुरोहितोदेवानामासीत् ॥ स्वस्रीयो
सुराणांसप्रत्यक्षंदेवेभ्योभागमदात्परोक्षमसुरेभ्यः ॥ २८ ॥ अथहिरण्यकशिपुंपुरस्कृत्यविश्वरूपमातरंस्वसारमसुरावरमयाचंतहेस्वसरयंतेपुत्रस्त्वाष्ट्रोविश्वरू
पस्त्रिशिरादेवानांपुरोहितःप्रत्यक्षंदेवेभ्योभागमदात्परोक्षमस्माकंततोदेवावर्धंतेवयंक्षीयामस्तदेनंत्वंवारयितुमर्हसितथाययथास्मान्भजेदिति ॥ २९ ॥ अथ
विश्वरूपंनंदनवनमुपगतंमातोवाचपुत्रकिंपरपक्षवर्धनस्त्वंमातुलपक्षंनाशयसि॥ नार्हस्येवंकर्तुमितिसविश्वरूपोमातुर्वाक्यमनतिक्रमणीयमितिमत्वासंपूज्य
हिरण्यकशिपुमगात् ॥ ३० ॥ हैरण्यगर्भाच्चवसिष्ठाद्धिरण्यकशिपुःशापंप्राप्तवान्यस्मात्त्वयान्योवृतोहोतातस्मादसमाप्तयज्ञस्त्वमपूर्वात्सत्त्वजाताद्वधंप्राप्स्य
सीतितच्छापदानाद्धिरण्यकशिपुःप्राप्तवान्वधम् ॥ ३१ ॥ अथविश्वरूपोमातृपक्षवर्धनोत्यर्थंतपस्यभवत्तस्यव्रतभंगार्थमिंद्रोबह्वीःश्रीमत्योप्सरसोनियुयोज ॥२६७॥
ताश्चदृष्ट्वामनःक्षुभितंतस्याभवत्तासुचाप्सरःसुनचिरादेवसक्तोभवत्सक्तंचैनंज्ञात्वाअप्सरसऊचुर्गच्छामहेवयंयथागतमिति ॥ ३२ ॥ तास्त्वाष्ट्रउवाचक्कग
मिष्यथास्यतांतावन्मयासहश्रेयोभविष्यतीतितास्तमब्रुवन्वयंदेवस्त्रियोप्सरइंद्रंदेवंवरदंपुराप्रभविष्णुंवृणीमहइति ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

अथताविश्वरूपोऽब्रवीदद्यैवसेंद्रान्देवानभविष्यंतीतिततोमंत्रान्जजापतैर्मंत्रैरवर्धतत्रिशिराएकेनास्येनसर्वलोकेषुयथावद्द्विजैःक्रियावद्भिर्यज्ञेषुसुहुतंसोमंपपावेकेनान्नमेकेनसेंद्रान्देवानथेंद्रस्तंविवर्धमानंसोमपानाप्यायितसर्वगात्रंदृष्ट्वाचिंतामापेदेसहदेवैः ॥ ३४ ॥ तेदेवाःसेंद्राब्रह्माणमभिजग्मुस्तऊचुर्विश्वरूपेणसर्वयज्ञेषुसुहुतःसोमःपीयतेवयमभागाःसंवृत्ताअसुरपक्षोवर्धतेवयंक्षीयामस्तदर्हसिनोविधातुंश्रेयोनंतरमिति ॥ ३५ ॥ तान्ब्रह्मोवाचऋषिर्भार्गवस्तपस्तप्यतेदधीचःसयाच्यतांवरंसयथाकलेवरंजह्यात्तथाविधीयतांतस्यास्थिभिर्वज्रंक्रियतामिति ॥ ३६ ॥ ततोदेवास्तत्रागच्छन्यत्रदधीचोभगवानृषिस्तपस्तेपेसेंद्रादेवास्तंतथाभिगम्योचुर्भगवंस्तपःसुकुशलमभिन्नंचेति ॥ ३७ ॥ तान्दधीचउवाचस्वागतंभवद्भ्यउच्यतांकिंक्रियतामितियद्वक्ष्यथतत्करिष्यामि ॥ ३८ ॥ तेतमब्रुवन्शरीरपरित्यागंलोकहितार्थंभगवान्कर्तुमर्हतीति ॥ ३९ ॥ अथदधीचस्तथैवाविमनाःसुखदुःखसमोमहायोगीआत्मानंसमाधायशरीरपरित्यागंचकार ॥ ४० ॥ तस्यपरमात्मन्यपसृतेतान्यस्थीनिधातासंगृह्यवज्रमकरोत्तेनवज्रेणाभेद्येनाप्रधृष्येणब्रह्मास्थिसंभूतेनविष्णुप्रविष्टेनेंद्रोविश्वरूपंजघानशिरसांचास्यच्छेदनमकरोत्तस्मादनंतरंविश्वरूपगात्रमथनसंभवंत्वाष्ट्रोत्पादितमेवारिंवृत्रमिंद्रोजघान ॥ ४१ ॥ तस्यांद्वैधीभूतायांब्रह्मवध्यायांभयादिंद्रोदेवराज्यंपर्यत्यजदप्सुसंभवांचशीतलांमानससरोगतांनलिनींप्रतिपेदेतत्रचैश्वर्ययोगादणुमात्रोभूत्वाबिसग्रंथिंप्रविवेश ॥ ४२ ॥ अथब्रह्मवध्याभयप्रनष्टेत्रैलोक्यनाथेशचीपतौजगदनीश्वरंबभूवदेवान्रजस्तमश्चाविवेशमंत्रानप्रावर्तंतमहर्षीणांरक्षांसिप्रादुरभवन्ब्रह्मचोत्सादनंजगामानिंद्राश्चाबलालोकाःसुप्रधृष्याबभूवुः ॥ ४३ अथदेवाऋषयश्चायुषःपुत्रंनहुषंनामदेवराज्येभिषिषिचुर्नहुषःपंचभिःशतैर्ज्योतिषांललाटेज्वलद्भिःसर्वतेजोहरैस्त्रिविष्टपंपालयांबभूव ॥ ४४ ॥ अथलोकाःप्रकृतिमापेदिरेस्वस्थाश्चहृष्टाश्चबभूवुः ॥ ४५ ॥ अथोवाचनहुषःसर्वंमांशक्रोपभुक्तमुपस्थितमृतेशचीमितिसएवमुक्त्वाशचीसमीपमगमदुवाचैनांसुभगेहमिंद्रोदेवानांभजस्वमामितितंशचीप्रत्युवाचप्रकृत्यात्वंधर्मवत्सलःसोमवंशोद्भवश्चनार्हसिपरपत्नीधर्षणंकर्तुमिति ॥ ४६ ॥ तामथोवाचनहुषऐंद्रंपदमध्यास्यतेमयाऽहमिंद्रस्यराज्यरत्नहरोनात्राधर्मःकश्चित्त्वमिंद्रोपभुक्तेतिसातमुवाचास्तिममकिंचिद्व्रतमपर्यवसितंतस्यावभृथेत्वामुपगमिष्यामिकैश्चिदेवाहोभिरितिसशच्यैवमभिहितोजगाम ॥ ४७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अथशचीदुःखशोकार्ताभर्तृदर्शनलालसानहुषभयगृहीताबृहस्पतिमुपागच्छत्सचतामत्युद्विग्नांदृष्ट्वैवध्यानंप्रविश्यभर्तृकार्यतत्परांज्ञात्वाबृहस्पतिरुवाचानेनै
वव्रतेनतपसाचान्वितादेवींवरदामुपश्रुतिमाह्वयतदासातेइंद्रंदर्शयिष्यतीतिसाथमहानियमास्थितादेवींवरदामुपश्रुतिंमंत्रैराह्वयतिसोपश्रुतिःशचीसमीपमगा
दुवाचचैनामियमस्मीतित्वयाहूतोपस्थिताकिंतेप्रियंकरवाणीतितांमूर्ध्नाप्रणम्योवाचशचीभगवत्यर्हसिमेभर्तारंदर्शयितुंत्वंसत्याऋताचेतिसैनांमानसंसरोन
यत्तत्रेंद्रंबिसग्रंथिगतमदर्शयत्॥ ४८ ॥ तामथपत्नींकृशांग्लानांचेंद्रोदृष्ट्वाचिंतयांबभूवअहोममदुःखमिदमुपगतंनष्टंहिमामियमन्विष्ययत्पत्न्यभ्यगमद्दुःखार्तै
तितामिंद्रउवाचकथंवर्तयसीतिसातमुवाचनहुषोमामाह्वयतिपत्नींकर्तुंकालश्चास्यमयाकृतइतितामिंद्रउवाचगच्छनहुषस्त्वयावाच्योऽपूर्वेणमामृषियुक्तेनया
नेनत्वमधिरूढउद्वहस्वेति ॥ इंद्रस्यमहांतिवाहनानिसंतिमनःप्रियाण्यधिरूढानिमयात्वमन्येनोपयातुमर्हसीतिसैवमुक्ताहृष्टाजगामेंद्रोपिबिसग्रंथिमेवाविवेश
भूयः ॥ ४९ ॥ अथेंद्राणीमभ्यागतांदृष्ट्वातामुवाचनहुषःपूर्णःसकालइतितंशच्यब्रवीच्छक्रेणयथोक्तंसमहर्षियुक्तंवाहनमधिरूढःशचीसमीपमुपागच्छत् ॥
॥ ५० ॥अथमैत्रावरुणिःकुंभयोनिरगस्त्यऋषिवरोमहर्षीन्धिक्क्रियमाणांस्तान्नहुषेणापश्यत्पद्भ्यांचतमस्पृशत्ततःसनहुषमब्रवीदकार्यप्रवृत्तपापपतस्वमहीं
सर्पोभवयावद्भूमिर्गिरयश्चतिष्ठेयुस्तावदितिसमहर्षिवाक्यसमकालमेवतस्माद्यानादवापतत्॥५१॥अथानिंद्रंपुनस्त्रैलोक्यमभवत्ततोदेवाऋषयश्चभगवंतंवि
ष्णुंशरणमिंद्रार्थेभिजग्मुरूचुश्चैनंभगवन्निंद्रंब्रह्महत्याभिभूतंत्रातुमर्हसीतिततःसवरदस्तानब्रवीदश्वमेधंयज्ञंवैष्णवंशक्रोभियजतांततःस्वस्थानंप्राप्स्यतीति
ततोदेवाऋषयश्चेंद्रंनापश्यन्यदातदाशचीमूचुर्गच्छसुभगेइंद्रमानयस्वेतिसापुनस्तत्सरःसमभ्यगच्छदिंद्रश्चतस्मात्सरसःप्रत्युत्थायबृहस्पतिमभिजगामबृहस्प
तिश्चाश्वमेधंमहाक्रतुंशक्रायाहरत्तत्रकृष्णसारंगंमेध्यमश्वमुत्सृज्यवाहनंतमेवकृत्वाइंद्रंमरुत्पतिंबृहस्पतिःस्वंस्थानंप्रापयामास ॥ ५२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततःसदेवराड्देवैर्ऋषिभिःस्तूयमानस्त्रिविष्टपस्थोनिष्कल्मषोबभूवहब्रह्मवध्यांचतुर्षुस्थानेषुवनिताग्निवनस्पतिगोषुव्यभजदेवमिंद्रोब्रह्मतेजःप्रभावोपबृंहितःश
त्रुवधंकृत्वास्वंस्थानंप्रापितः ॥ ५३ ॥ आकाशगंगागतश्चपुराभरद्वाजोमहर्षिरुपास्पृशत्त्रीन्क्रमान्क्रमताविष्णुनाभ्यासादितःसभरद्वाजेनससलिलेनपा
णिनोरसिताडितःसलक्षणोरस्कःसंवृत्तः॥ ५४ ॥ भृगुणामहर्षिणाशप्तोग्निःसर्वभक्षत्वमुपानीतः॥ ५५॥ अदितिर्वैदेवानामन्नमपचदेतद्भुक्त्वाऽसुरान्हनिष्यंती
तितत्रबुधोव्रतचर्यासमाप्तावागच्छददितिंचावोचद्भिक्षांदेहीतितत्रदेवैःपूर्वमेतत्प्राश्यंनान्येनेत्यदितिर्भिक्षांनादादथभिक्षाप्रत्याख्यानरुषितेनबुधेनब्रह्मभूतेना
दितिःशप्ताअदितेरुदरेभविष्यतिव्यथाविवस्वतोद्वितीयजन्मन्यंडसंज्ञितस्यअंडंमातुरदित्यामारितंसमार्तंडोविवस्वानभवच्छ्राद्धदेवः ॥ ५६ ॥ दक्षस्य
यावैदुहितरःषष्टिरासंस्ताभ्यःकश्यपायत्रयोदशप्रादाद्दशधर्मायदशमनवेसप्तविंशतिमिंदवेतासुतुल्यासुनक्षत्राख्यांगतासुसोमोरोहिण्यामभ्यधिकंप्रीतिमान
भूत्ततस्ताःशिष्टाःपत्न्यईर्ष्यावत्यःपितुःसमीपंगत्वेममर्थंशशंसुर्भगवन्नस्मासुतुल्यप्रभावासुसोमोरोहिणींप्रत्यधिकंभजतीतिसोब्रवीद्यक्ष्मैनमाविश्येतेतिदक्ष
शापात्सोमंराजानंयक्ष्माविवेशसयक्ष्मणाविष्टोदक्षमगाद्दक्षश्चैनमब्रवीन्नसमंवर्तयसीतितत्रर्षयःसोममब्रुवन्क्षीयसेयक्ष्मणापश्चिमायांदिशिसमुद्रेहिरण्य
सरस्तीर्थंतत्रगत्वाआत्मानमभिषेचयस्वेत्यथागच्छत्सोमस्तत्रहिरण्यसरस्तीर्थंगत्वाचात्मनःसेचनमकरोत्स्नात्वाचात्मानंपाप्मनोमोक्षयामासतत्रचावभा
सितस्तीर्थंयदासोमस्तदाप्रभृतिचतीर्थंतत्प्रभासमितिनाम्नाख्यातंबभूव ॥ ५७ ॥ तच्छापादद्यापिक्षीयतेसोमोऽमावास्यांतरस्थःपौर्णमासीमात्रेधिष्ठितोमेघ
लेखाप्रतिच्छन्नंवपुर्दर्शयतिमेघसदृशंवर्णमगमत्तदस्यशशलक्ष्मविमलमभवत् ॥ ५८ ॥ स्थूलशिरामहर्षिर्मेरोःप्रागुत्तरेदिग्विभागेतपस्तेपेततस्तस्यतपस्तप्य
मानस्यसर्वगंधवहःशुचिर्वायुर्वायमानःशरीरमस्पृशत्सतपसातापितशरीरः कृशोवायुनोपवीज्यमानोहृदयेपरितोषमगमत्तत्रकिलतस्यानिलव्यजनकृतपरि
तोषस्यसद्योवनस्पतयःपुष्पशोभांनिदर्शितवंतइतिसएतान्शशापनसर्वकालंपुष्पवंतोभविष्यथेति॥ ५९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ब्राह्मणमाहात्म्यकथनपरोग्रंथःस्पष्टार्थः ॥ ६३ ॥ क्षत्रियमहात्म्यमप्याह क्षत्रमिति ॥ ६४ ॥ उपसंहरति यदेतदिति यदेतद्ब्रह्मक्षत्रगनंतेजोऽग्नीषोमीयमतस्तेनैवतेजसाजगद्धार्यं तेऽतोजगदप्याग्नीषोमीयमित्यर्थः ॥ ६५ ॥ सूर्याचंद्रमसावग्नीषोमौचक्षुः परमेश्वरनेत्राभ्यामुत्पन्नत्वात् केशाअंशवःकिरणाः बोधयंश्चंद्रस्तापयन्सूर्यः ॥६६ ॥ तौजगद्धर्षयतोयस्मात्तस्मात्तौहृषी हृष्यते रिन् तस्येगुपधात्किदितिकित्वं अलुक्समासः हृषीअग्नीषोमौकेशावंशूइवांशूयस्यसहृषीकेशइत्यर्थः ॥ ६७॥ हरिनामनिर्वक्ति इलेति इळोपहूतासहदिवेत्यादिमंत्रेणाहूतोहंतद्योगाद्यज्ञभागंहरेहरणं

नारायणोलोकहितार्थंवडवामुखोनामपुरामहर्षिर्बभूवतस्यमेरौतपस्तप्यतःसमुद्रआहूतोनागतस्तेनामर्षितेनात्मगात्रोष्मणासमुद्रःस्तिमितजलःकृतःस्वेदप्रस्यंदनसदृशश्चास्यलवणभावोजनितः ॥ ६० ॥ उक्तश्चाप्यपेयोभविष्यस्येतच्चतेतोयंवडवामुखसंज्ञितेनपेपीयमानंमधुरंभविष्यतितदेतदद्यापिवडवामुखसंज्ञितेनानुवर्तिनातोयंसमुद्रात्पीयते ॥ ६१ ॥ हिमवतोगिरेर्दुहितरमुमांकन्यांरुद्रश्चकमेभृगुरपिचमहर्षिर्हिमवंतमागत्याब्रवीत्कन्यामिमांमेदेहीतितमब्रवीद्हिमवानभिलक्षितोवरोरुद्रइतितमब्रवीद्भृगुर्यस्मात्त्वयाहंकन्यावरणकृतभावःप्रत्याख्यातस्तस्मान्नरत्नानांभवान्भाजनंभविष्यतीति ॥ ६२ ॥ अद्यप्रभृत्येतदवस्थितमृषिवचनंतदेवंविधंमाहात्म्यंब्राह्मणानाम् ॥ ६३॥ क्षत्रमपिचब्राह्मणप्रसादादेवशाश्वतीमव्ययांचपृथिवींपत्नीमभिगम्यबुभुजे ॥ ६४ ॥ यदेतद्ब्रह्माग्नीषोमीयंतेनजगद्धार्यते ॥ ६५ ॥ उच्यतेसूर्याचंद्रमसौचक्षुःकेशाश्चैवांशवःस्मृताः ॥ बोधयंस्तापयंश्चैवजगदुत्तिष्ठतेपृथक् ॥ ६६ ॥ बोधनात्तापनाच्चैवजगतोहर्षणंभवेत् ॥ अग्नीषोमकृतैरेभिःकर्मभिःपांडुनंदन ॥ हृषीकेशोहमीशानोवरदोलोकभावनः ॥ ६७ ॥ इलोपहूतयोगेनहरेभागंक्रतुष्वहम् ॥ वर्णश्चमेहरिश्रेष्ठस्तस्माद्धरिरहंस्मृतः ॥ ६८ ॥ धामसारोहिभूतानामृतंचैवविचारितम् ॥ ऋतधामाततोविप्रैःसद्यश्चाहंप्रकीर्तितः ॥ ६९ ॥ नष्टांचधरणींपूर्वमविंदंवैगुहागताम् ॥ गोविंदइतितेनाहंदेवैर्वाग्भिरभिष्टुतः ॥ ७० ॥ शिपिविष्टेतिचाख्यायांहीनरोमाचयोभवेत् ॥ तेनाविष्टंतुयत्किंचिच्छिपिविष्टेतिचस्मृतः ॥ ७१ ॥ यास्कोमामृषिरव्यग्रोनैकयज्ञेषुगीतवान् ॥ शिपिविष्टइतिह्यस्माद्गुह्यनामधरोह्यहम् ॥ ७२ ॥ स्तुत्वामांशिपिविष्टेतियास्कऋषिरुदारधीः ॥ मत्प्रसादादधोनष्टंनिरुक्तमभिजग्मिवान् ॥ ७३ ॥

कुर्वेऽतोहंहरिरित्यर्थः वर्णश्चहरिर्हरिन्मणितुल्यस्तस्माद्धरिरिति ॥ ६८ ॥ ऋतधामशब्दंनिर्वक्ति धामेति धामशब्दोलोकसारवाची ऋतमबाधितंधामसत्तास्फूर्तिरूपंयस्यसऋतधामेत्यर्थः ॥ ६९ ॥ नष्टां जलेमग्नांगांधरणींविंदतिलभतइतिगोविंदइत्यर्थः ॥ ७० ॥ हीनानित्यक्तानिरोमाणीवरोमाण्यंशवोऽवयवायेनसशिपिर्निष्कलइत्यर्थः तेनशिपिनारूपेणयत्किंचिदाविष्टंयेनाऽतोयंशिपिविष्टइत्यर्थः ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ अधोनष्टंवेदहरणवेलायांपातालेंतर्हितं ॥ ७३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अजशब्दंनिर्वक्ति नहीति ॥ ७४ ॥ नोक्तेति सत्यभाषित्वात् ॥७५॥ पृथिव्यप्तेजांसिसतुवाय्वाकाशौत्यत्तदुभयालत्वाद्वासत्त्यनामाहमित्यर्थः पौष्करेमन्नाभिकमलोंत्थे ॥७६ ॥ सत्त्वेनतायतेपालयतेवा सत्त्वंतनोतिविस्तारयतिवासत्त्वतः सत्त्वमस्त्यस्मिन्निति सत्त्वतः सत्त्वपूर्वकमेवसर्वंकर्माचरतीतिसत्त्वतः सत्त्वतएवसात्त्वतः तायृसंतानपालनयोस्तनुविस्तारेआभ्यांसत्त्वशब्दपूर्वाभ्यांडः तप्पर्वमरुद्भ्यामित्यत्र श्रुतोमत्वर्थीयस्तप्प्रत्ययोवाङ्कुलकात्सत्त्वशब्दादपि अंतेतैद्धितांतानुकरणमेवप्रातिपदिकं सद्ब्रह्मतद्वंतःसत्त्वंतः आर्षंभत्वं तेषामिदंतंत्रंसात्त्वतंपांचरात्रादितज्जन्यज्ञानेनदृष्टोहंसात्त्वतोवेत्यभिप्रेत्याह सत्त्वा दितिः॥७७॥ निराशीःकर्मनिष्कामकर्म ॥७८॥ कृषामीति कृष्णायसोलांगलकीलरूपी ॥७९॥ विशब्दःपक्षिवाचीव्योमचारित्वसामान्याद्वायुतेजसोर्मेघरूपास्वप्सुचवर्तंते कुःपृथ्वी ठशब्दआकाशवचनः

नहिजातोनजायेयंनजनिष्येकदाचन ॥ क्षेत्रज्ञःसर्वभूतानांतस्मादहमजःस्मृतः॥ ७४ ॥ नोक्तपूर्वंमयाक्षुद्रमश्लीलंवाकदाचन ॥ ऋताब्रह्मसुतासामेसत्यादेवीसरस्वती॥ ७५ ॥ सच्चासच्चैवकौंतेयमयावेशितमात्मनि॥ पौष्करेब्रह्मसदनेसत्यंमामृषयोविदुः॥ ७६ ॥ सत्त्वान्नच्युतपूर्वोहंसत्त्वंवैविद्धिमत्कृतम्॥ जन्मनीहाभवेत्सत्त्वंपौर्विकंमेधनंजय ॥ ७७॥ निराशीःकर्मसंयुक्तःसत्त्वतश्चाप्यकल्मषः॥ सात्वतज्ञानदृष्टोहंसत्त्वतामितिसात्त्वतः॥ ७८ ॥ कृषामिमेदिनींपार्थभूत्वाकार्ष्णायसोमहान् ॥ कृष्णोवर्णश्चमेयस्मात्तस्मात्कृष्णोहमर्जुन ॥ ७९ ॥ मयासंश्लेषिताभूमिरद्भिर्व्योमचवायुना॥ वायुश्चतेजसासार्धंवैकुंठत्वंततोमम ॥ ८० ॥ निर्वाणंपरमंब्रह्मधर्मोसौपरउच्यते ॥ तस्मान्नच्युतपूर्वोहमच्युतस्तेनकर्मणा ॥ ८१ ॥ पृथिवीनभसीचोभेविश्रुतेविश्वतोमुखे॥ तयोःसंधारणार्थंहिमामधोक्षजमंजसा॥ ८२ ॥ निरुक्तंवेदविदुषोवेदशब्दार्थचिंतकाः॥ तेमांगायंतिप्राग्वंशेअधोक्षजइतिस्थितिः॥ ८३ ॥ शब्दएकपदैरेषव्याहृतःपरमर्षिभिः॥ नान्योह्यधोक्षजोलोकेऋतेनारायणंप्रभुम्॥ ८४॥ घृतंममार्चिषोलोकेजंतूनांप्राणधारणम्॥ घृतार्चिरहमव्यग्रैर्वेदज्ञैःपरिकीर्तितः॥ ८५॥ त्रयोहिधातवःख्याताःकर्मजाइतियेस्मृताः॥ पित्तंश्लेष्माचवायुश्चएषसंघातउच्यते ॥ ८६ ॥ एतैश्चधार्यतेजंतुरेतैःक्षीणैश्चक्षीयते॥ आयुर्वेदविदस्तस्मात्त्रिधातुंमांप्रचक्षते ॥ ८७॥ वृषोहिभगवान्धर्मःख्यातोलोकेषुभारत॥ नैघंटुकपदाख्यानेविद्धिमांवृषमुत्तमम्॥ ८८॥

एतेषांसमाहारोविकुठंवर्णागमेनविकुंठशब्दउत्पन्नः विकुंठानामयंश्लेषणकर्तावैकुंठइत्यभिसंधायाह मयेति विगताकुंठापंचानांभूतानांमेलनेअसामर्थ्यंयस्यसःविकुंठः स्वार्थेतद्धितः इतिस्पष्टोर्थः ॥८०॥ ॥ ८१ ॥ अधइतिपृथिवी अक्षूव्याप्ताविल्यतोऽकू आकाशः तेउभेसंजयतिसंगेनधारयतीत्यधोक्षजइत्याहपृथिवीति अधोकूशब्दपूर्वात्संजेःकः अनिदितामितिनकारलोपः ॥८२॥ निर्वचनांतरमाह निरुक्तमितिप्राग्वंशेयज्ञशालैकदेशे ॥ ८३ ॥ एकपदैःपृथक्पदैः अतंतिसततंगच्छंत्यस्मिन्नितिअः अतसातत्यगमनेऽस्माड्डः धोक्षः दुहप्रपूरणेऽस्मादौणादिकःसःगुणभष्भावौ जायतेस्मात्सर्वमितिजः जगल्लयस्थितिजन्मस्थानमित्यर्थः ॥ ८४ ॥ ममवह्निस्वरूपस्यार्चिषोवर्धकमितिशेषः ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ त्रयोधातवउपाधिभूताःसंत्यस्यसत्रिधातुः ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ १ सुषामादित्वात्षत्वं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ८९ ॥ विभुपदंव्याचष्टे नचादिमिति ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ त्रीणिककुदान्युच्चप्रदेशाःस्कंधपोत्रदंष्ट्रायस्यत्रिककुदःशरीरस्येतिसामानाधिकरण्यं ॥ ९३ ॥ विशेषेणरिणक्तितत्त्वानांपरिसंख्यानाख्यं प्रविलयंकरोतीतिविरिंचइत्यर्थः रेचनादितिपाठेरेचनद्वारातत्साध्यंचेतनमेवलक्षणीयं ॥ ९४ ॥ कपिलंपीतं आदित्यपुरुषंप्रकृत्यच्छांदोग्येआप्रणखात्सर्वएवसुवर्णइतिश्रुतेः ॥ ९५ ॥ छंदसिसमष्टिलिंगा

कपिर्वराहःश्रेष्ठश्चधर्मश्चवृषउच्यते ॥ तस्माद्वृषाकपिंप्राहकश्यपोमांप्रजापतिः ॥ ८९ ॥ नचादिंनमध्यंतथाचैवनांतंकदाचिद्विदंतेसुराश्चासुराश्च ॥ अनाद्योह्य मध्यस्तथाचाप्यनंतःप्रगीतोहमीशोविभुर्लोकसाक्षी ॥ ९० ॥ शुचीनिश्रवणीयानिशृणोमीहधनंजय ॥ नचपापानिगृह्णामिततोहंवैशुचिश्रवाः ॥ ९१ ॥ एक शृंगःपुराभूत्वावराहोनंदिवर्धनः ॥ इमांचोद्धृतवान्भूमिमेकशृंगस्ततोह्यहं ॥ ९२ ॥ तथैवासंत्रिककुदोवाराहंरूपमास्थितः ॥ त्रिककुत्तेनविख्यातःशरीरस्यतु मापनात् ॥ ९३ ॥ विरिंचइतियत्प्रोक्तंकापिलंज्ञानचिंतकैः ॥ सप्रजापतिरेवाहंचेतनात्सर्वलोककृत् ॥ ९४ ॥ विद्यासहायवंतंमामादित्यस्थंसनातनं ॥ कपिलं प्राहुराचार्याःसांख्यानिश्चितनिश्चयाः ॥ ९५ ॥ हिरण्यगर्भोद्युतिमान्यएषच्छंदसिस्तुतः ॥ योगैःसंपूज्यतेनित्यंसएवाहंभुविस्मृतः ॥ ९६ ॥ एकविंशतिसाहस्रं ऋग्वेदंमांप्रचक्षते ॥ सहस्रशाखंयत्सामयेवैवेदविदोजनाः ॥ ९७ ॥ गायंत्यारण्यकेविप्रामद्भक्तास्तेहिदुर्लभाः ॥ षट्पंचाशतमष्टौचसप्तत्रिंशतमित्युत ॥ ९८ ॥ यस्मिन्शाखायजुर्वेदेसोहमाध्वर्यवेस्मृतः ॥ पंचकल्पमथर्वाणंकृत्याभिःपरिबृंहितम् ॥ ९९ ॥ कल्पयंतिहिमांविप्राअथर्वाणविदस्तथा ॥ शाखाभेदाश्चयेके चिद्याश्चशाखासुगीतयः ॥ १०० ॥ स्वरवर्णसमुच्चाराःसर्वांस्तान्विद्धिमत्कृतान् ॥ यत्तद्धयशिरःपार्थसमुदेतिवरप्रदम् ॥ १ ॥ सोहमेवोत्तरेभागेक्रमाक्षरविभाग वित् ॥ वामादेशितमार्गेणमत्प्रसादान्महात्मना ॥ २ ॥ पांचालेनक्रमःप्राप्तस्तस्माद्भूतात्सनातनात् ॥ बाभ्रव्यगोत्रःसबभौप्रथमंक्रमपारगः ॥ ३ ॥ नारायणाद्व रंलब्ध्वाप्राप्ययोगमनुत्तमम् ॥ क्रमंप्रणीयशिक्षांचप्रणयित्वासगालवः ॥ ४ ॥ कंडरीकोथराजाचब्रह्मदत्तःप्रतापवान् ॥ जातीमरणजंदुःखंस्मृत्वास्मृत्वापुनः पुनः ॥ ५ ॥ सप्तजातिषुमुख्यत्वाद्योगानांसंपदंगतः ॥ पुराहमात्मजःपार्थप्रथितःकारणांतरे ॥ ६ ॥

भिमानीसूत्रात्माभुविचतुर्मुखः ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १ ॥ क्रमविभागःपदद्वयमादायपूर्वंविसृज्योत्तरमुत्तरेणसंदध्यात् यथा अग्निमीळेईळेपुरोहितंपुरोहितंयज्ञस्येत्यादि अक्षरविभागःपद विभागः वामेति वामदेवादिष्टेनध्यानमार्गेणमामाराधयतापांचालेनमुनिनेतिसंबंधः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ कंडरीकइतिकुलनाम सप्तजन्मिकंजन्मादिदुःखंस्मृत्वातीव्रतमवैराग्याच्छीघ्रंयोगिनांसंपदमैश्व र्यंगतःप्राप्तइतिसार्धः ॥ ५ ॥ ६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७ ॥ ८ ॥ अपाहरन्नाशितवान्रुद्रइतिशेषः ॥ ९ ॥ तच्छूलंकर्तृ ॥ ११० ॥ आवयोर्नरनारायणयोरंतिकादागच्छदागतं ॥ ११ ॥ तत्तेजसाशूलतेजसा ॥ १२ ॥ १३ ॥ एनंसमुद्धतमुद्गीयागतंरुद्रं

धर्मस्यकुरुशार्दूलततोहंधर्मजःस्मृतः॥ नरनारायणौपूर्वंतपस्तेपतुरव्ययम्॥ ७॥ धर्मयानंसमारूढौपर्वतेगंधमादने॥ तत्कालसमयेचैवदक्षयज्ञोबभूवह॥८॥
नचैवाकल्पयद्भागंदक्षोरुद्रस्यभारत॥ ततोदधीचिवचनाद्दक्षयज्ञमपाहरत्॥ ९॥ ससर्जशूलंकोपेनप्रज्वलंतंमुहुर्मुहुः॥ तच्छूलंभस्मसात्कृत्वादक्षयज्ञंसविस्त
रम्॥ ११०॥ आवयोःसहसागच्छद्बदर्याश्रममंतिकात्॥ वेगेनमहतापार्थपतन्नारायणोरसि ॥ ११॥ ततस्तत्तेजसाविष्टाःकेशानारायणस्यह॥ बभूवुर्मुंजव
र्णास्तुततोहंमुंजकेशवान्॥ १२॥ तच्चशूलंविनिर्द्धूतंहुंकारेणमहात्मना॥ जगामशंकरकरंनारायणसमाहतम्॥ १३॥ अथरुद्रउपाधावत्तावृषीतपसान्वितौ॥
ततएनंसमुद्धूतंकंठेजग्राहपाणिना॥ १४॥ नारायणःसविश्वात्मातेनास्यशितिकंठता ॥ अथरुद्रविघातार्थमिषीकांनरउद्धरन्॥ १५॥ मंत्रैश्चसंयुयोजाशुसो
भवत्परशुर्महान्॥ क्षिप्तश्चसहसातेनखंडनंप्राप्तवांस्तदा॥१६॥ ततोहंखंडपरशुःस्मृतःपरशुखंडनात्॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥अस्मिन्युद्धेतुवार्ष्णेयत्रैलोक्यश
मनेतदा॥ १७॥ कोजयंप्राप्तवांस्तत्रशंसैतन्मेजनार्दन॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥तयोःसंलग्नयोर्युद्धेरुद्रनारायणात्मनोः॥ १८॥ उद्विग्नाःसहसाकृत्स्नाःस
र्वेलोकास्तदाभवन्॥ नागृह्णात्पावकःशुभ्रंमखेषुसुहुतंहविः ॥ १९ ॥ वेदानप्रतिभांतिस्मऋषीणांभावितात्मनाम् ॥ देवान्रजस्तमश्चैवसमाविविशतुस्तदा
॥ १२०॥ वसुधासंचकंपेचनभश्चविपफालह॥ निष्प्रभानिचतेजांसिब्रह्माचैवासनच्युतः॥ २१॥ अगाच्छोषंसमुद्रश्चहिमवांश्चव्यशीर्यत॥ तस्मिन्नेवंसमुत्प
न्नेनिमित्तेपांडुनंदन॥ २२॥ ब्रह्मावृतोदेवगणैर्ऋषिभिश्चमहात्मभिः ॥ आजगामाशुतंदेशंयत्रयुद्धमवर्तत ॥ २३॥ सोंजलिप्रग्रहोभूत्वाचतुर्वक्त्रोनिरुक्तगः॥
उवाचवचनंरुद्रंलोकानामस्तुवैशिवम्॥ २४॥ न्यस्यायुधानिविश्वेशजगतोहितकाम्यया॥ यदक्षरमथाव्यक्तमीशंलोकस्यभावनम्॥ २५॥ कूटस्थंकर्तृनिर्द्वंद्व
मकर्तेतिचयंविदुः॥ व्यक्तिभावगतस्यास्यएकामूर्तिरियंशुभा ॥ २६ ॥ नरोनारायणश्चैवजातौधर्मकुलोद्वहौ ॥ तपसामहतायुक्तौदेवश्रेष्ठौमहाव्रतौ॥ २७॥
अहंप्रसादजस्तस्यकुतश्चित्कारणांतरे ॥ त्वंचैवक्रोधजस्तातपूर्वसर्गेसनातनः॥ २८ ॥ मयाचसार्द्धंवरदविबुधैश्चमहर्षिभिः॥ प्रसादयाशुलोकानांशांतिर्भव
तुमाचिरम्॥ २९॥

॥ १४ ॥ शितिकंठताकृष्णवर्णस्यनारायणस्यसंबंधान्नीलकंठत्वंरुद्रोमतइत्यर्थः ॥ १५ ॥ इषीकैवपरशुतांप्राप्ता क्षिप्त
आक्षिप्तस्तेनरुद्रशूलेनरुद्रेणवा ॥ १६ ॥ रुद्रस्यखंडपरशुत्वप्रसिद्धिस्तुमदनन्यत्वादित्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ १४० ॥ १४१ ॥ ॥ इतिशांति०नै०भां०त्रिचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४३ ॥ ॥७॥ ॥७॥

ब्रह्मणात्वेवमुक्तस्तुरुद्रःक्रोधाग्निमुत्सृजन् ॥ प्रसादयामासततोदेवंनारायणंप्रभुम् ॥ शरणंचजगामाद्यंवरेण्यंवरदंप्रभुम् ॥ १३० ॥ ततोथवरदोदेवोजितक्रो
धोनितेंद्रियः ॥ प्रीतिमानभवत्तत्ररुद्रेणसहसंगतः ॥ ३१ ॥ ऋषिभिर्ब्रह्मणाचैवविबुधैश्चसुपूजितः ॥ उवाचदेवमीशानमीशःसजगतोहरिः ॥ ३२ ॥ यस्त्वांवेत्ति
समांवेत्तियस्त्वामनुसमामनु ॥ नावयोरंतरंकिंचिन्मातेभूद्बुद्धिरन्यथा ॥ ३१ ॥ अद्यप्रभृतिश्रीवत्सःशूलांकोमेभवत्वयम् ॥ ममपाण्यंकितश्चापिश्रीकंठस्त्वंभवि
ष्यसि ॥ ३३ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ एवंलक्षणमुत्पाद्यपरस्परकृतंतदा ॥ सख्यंचैवातुलंकृत्वारुद्रेणसहितावृषी ॥ ३४ ॥ तपस्तेपतुरव्यग्रौविसृज्यत्रिदि
वौकसः ॥ एषतेकथितःपार्थनारायणजयोमृधे ॥ ३५ ॥ नामानिचैवगुह्यानिनिरुक्तानिचभारत ॥ ऋषिभिःकथितानीहयानिसंकीर्तितानिते ॥ ३६ ॥ एवंबहु
विधैरूपैश्चरामीहवसुंधराम् ॥ ब्रह्मलोकंचकौंतेयगोलोकंचसनातनम् ॥ ३७ ॥ मयात्वंरक्षितोयुद्धेमहांतंप्राप्तवान्जयम् ॥ यस्तुतेसोग्रतोयातियुद्धेसंप्रत्युपस्थि
ते ॥ ३८ ॥ तंविद्धिरुद्रंकौंतेयदेवदेवंकपर्दिनम् ॥ कालःसएवकथितःक्रोधजेतिमयातव ॥ ३९ ॥ निहतास्तेनवैपूर्वंहतवानसियान्रिपून् ॥ अप्रमेयप्रभावंतंदेवदे
वमुमापतिम् ॥ नमस्वदेवंप्रयतोविश्वेशंहरमक्षयम् ॥ १४० ॥ यश्चतेकथितःपूर्वंक्रोधजेतिपुनःपुनः ॥ तस्यप्रभावएवाग्रेयच्छ्रुतंतेधनंजय ॥ १४१ ॥ ॥ इतिश्री
महाभारतेशांति०मोक्ष०प०नारायणीयेत्रिचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ सौतेसुमहदाख्यानंभवता
परिकीर्तितम् ॥ यच्छ्रुत्वामुनयःसर्वेविस्मयंपरमंगताः ॥ १ ॥ सर्वाश्रमाभिगमनंसर्वतीर्थावगाहनम् ॥ नतथाफलदंसौतेनारायणकथायथा ॥ २ ॥ पावितांगाः
स्मसंवृत्ताःश्रुत्वेमामादितःकथाम् ॥ नारायणाश्रयांपुण्यांसर्वपापप्रमोचनीम् ॥ ३ ॥ दुर्दर्शोभगवान्देवःसर्वलोकनमस्कृतः ॥ सब्रह्मकैःसुरैःकृत्स्नैरन्यैश्चैवमहर्षि
भिः ॥ ४ ॥ दृष्टवान्नारदोयत्तुदेवंनारायणंहरिम् ॥ नूनमेतद्ध्यनुमतंतस्यदेवस्यसूतज ॥ ५ ॥ यद्दृष्टवान्जगन्नाथमनिरुद्धतनौस्थितम् ॥ यस्माद्द्रवत्पुनर्भूयोनारदोदे
वसत्तमौ ॥ ६ ॥ नरनारायणौद्रष्टुंकारणंतद्ब्रवीहिमे ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ तस्मिन्यज्ञेवर्तमानेराज्ञःपारिक्षितस्यवै ॥ ७ ॥ कर्मांतरेषुविधिवद्वर्तमानेषुशौनक ॥ ॥ २७१ ॥
कृष्णद्वैपायनंव्यासमृषिंवेदनिधिंप्रभुम् ॥ ८ ॥ परिपप्रच्छराजेंद्रःपितामहपितामहम् ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ श्वेतद्वीपान्निवृत्तेननारदेनसुरर्षिणा ॥ ९ ॥

सौतेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

ध्यायताभगवद्वाक्यंचेष्टितंकिमतःपरम् ॥ बदर्याश्रममागम्यसमागम्यचताहृषी ॥ १० ॥ कियंतंकालमवसत्कांकथांपृष्टवांश्चसः ॥ इदंशतसहस्राद्धिभारता
ख्यानविस्तरात् ॥ ११ ॥ आमंथ्यमतिमंथेनज्ञानोदधिमनुत्तमम् ॥ नवनीतंयथादध्नोमलयाच्चंदनंयथा ॥ १२ ॥ आरण्यकंचवेदेभ्यओषधिभ्योमृतंयथा ॥ समु
द्धृतमिदंब्रह्मन्कथामृतमिदंतथा ॥ १३ ॥ तपोनिधेत्वयोक्तंहिनारायणकथाश्रयम् ॥ सईशोभगवान्देवःसर्वभूतात्मभावनः ॥ १४ ॥ अहोनारायणंतेजोदुर्दर्शंद्वि
जसत्तम ॥ यत्राविशंतिकल्पांतेसर्वेब्रह्मादयःसुराः ॥ १५ ॥ ऋषयश्चसगंधर्वायच्चकिंचिच्चराचरम् ॥ नततोस्तिपरंमन्येपावनंदिविचेहच ॥ १६ ॥ सर्वाश्रमाभि
गमनंसर्वतीर्थावगाहनम् ॥ नतथाफलदंचापिनरायणकथायथा ॥ १७ ॥ सर्वथापाविताःस्मेहश्रुत्वेमामादितःकथाम् ॥ हरेर्विश्वेश्वरस्येहसर्वपापप्रणाशनीं
॥ १८ ॥ नचित्रंकृतवांस्तत्रयदार्योमेधनंजयः ॥ वासुदेवसहायोयःप्राप्तवान्जयमुत्तमम् ॥ १९ ॥ नचास्यकिंचिदप्राप्यंमन्येलोकेष्वपित्रिषु ॥ त्रैलोक्यनाथो
विष्णुःसयथासीत्साह्यकृत्सवै ॥ २० ॥ धन्याश्चसर्वएवासन्ब्रह्मंस्तेममपूर्वजाः ॥ हितायश्रेयसेचैवयेषामासीज्जनार्दनः ॥ २१ ॥ तपसाथसुदृश्योहिभगवान्
लोकपूजितः ॥ यंदृष्टवंतस्तेसाक्षाच्छ्रीवत्सांकविभूषणम् ॥ २२ ॥ तेभ्योधन्यतरश्चैवनारदःपरमेष्ठिजः ॥ नचाल्पतेजसमृषिंवेद्मिनारदमव्ययम् ॥ २३ ॥ श्वेतद्वीपंस
मासाद्ययेनदृष्टःस्वयंहरिः ॥ देवप्रसादानुगतंव्यक्तंतत्तस्यदर्शनम् ॥ २४ ॥ यद्दृष्टवांस्तदादेवमनिरुद्धतनौस्थितम् ॥ बदरीमाश्रमंयत्तुनारदःप्राद्रवत्पुनः ॥ २५ ॥ नर
नारायणौद्रष्टुंकिंतुतत्कारणंमुने ॥ श्वेतद्वीपान्निवृत्तश्चनारदःपरमेष्ठिजः ॥ २६ ॥ बदरीमाश्रमंप्राप्यसमागम्यचताहृषी ॥ कियंतंकालमवसत्प्रश्नान्कान्पृष्ट
वांश्चह ॥ २७ ॥ श्वेतद्वीपादुपावृत्तेतस्मिन्वासुमहात्मनि ॥ किमब्रूतांमहात्मानोनरनारायणावृषी ॥ २८ ॥ तदेतन्मेयथातत्त्वंसर्वमाख्यातुमर्हसि ॥ ॥ वैशंपाय
नउवाच ॥ ॥ नमोभगवतेतस्मैव्यासायामिततेजसे ॥ २९ ॥ यस्यप्रसादाद्वक्ष्यामिनारायणकथामिमाम् ॥ प्राप्यश्वेतंमहाद्वीपंदृष्ट्वाचहरिमव्ययम् ॥ ३० ॥ निवृ
त्तोनारदोराजंस्तरसामेरुमागमत् ॥ हृदयेनोद्वहन्भारंयदुक्तंपरमात्मना ॥ ३१ ॥ पश्चादस्याभवद्राजन्नात्मनःसाध्वसंमहत् ॥ यद्गत्वादूरमध्वानंक्षेमीपुनरि
हागतः ॥ ३२ ॥ मेरोःप्रचक्रामततःपर्वतंगंधमादनम् ॥ निपपातचखात्तूर्णंविशालांबदरीमनु ॥ ३३ ॥ ततःसददृशेदेवौपुराणावृषिसत्तमौ ॥ तपश्चरंतौसुमहदा
त्मनिष्ठौमहाव्रतौ ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ३५ ॥ जालपादाहंसास्तदंकितभुजौहंसपादांकितभुजौ चक्रलक्षणौचक्रांकितपादौ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

तेजसाभ्यधिकौसूर्यात्सर्वलोकविरोचनात् ॥ श्रीवत्सलक्षणौपूज्यौजटामंडलधारिणौ ॥ ३५ ॥ जालपादभुजौतौतुपादयोश्चक्रलक्षणौ ॥ व्यूढोरस्कौदीर्घभु
 जौतथामुष्कचतुष्किणौ॥ ३६॥ षष्टिदंतावष्टदंष्ट्रौमेघौघसदृशस्वनौ ॥ स्वास्यौपृथुललाटौचसुभ्रूसुहनुनासिकौ ॥ ३७ ॥ आतपत्रेणसदृशेशिरसीदेवयोस्त
योः॥ एवंलक्षणसंपन्नौमहापुरुषसंज्ञितौ॥ ३८॥ तौदृष्ट्वानारदोहृष्टस्ताभ्यांचप्रतिपूजितः ॥ स्वागतेनाभिभाष्याथपृष्टश्चानामयंतथा ॥ ३९ ॥ बभूवांतर्गतम
तिर्निरीक्ष्यपुरुषोत्तमौ॥ सदोगतास्तत्रयेवैसर्वभूतनमस्कृताः॥ ४०॥ श्वेतद्वीपेमयादृष्टास्तादृशावृषिसत्तमौ ॥ इतिसंचिंत्यमनसाकृत्वाचाभिप्रदक्षिणम्॥४१॥
सचोपविविशेतत्रपीठेकुशमयेशुभे॥ ततस्तौतपसांवासौयशसांतेजसामपि॥४२॥ ऋषीशमदमोपेतौकृत्वापौर्वाह्णिकंविधिम्॥ पश्चान्नारदमव्यग्रौपाद्यार्घ्या
भ्यामथार्चतः॥ ४३॥पीठयोश्चोपविष्टौतौकृतातिथ्याह्निकौनृपौ॥ तेषुतत्रोपविष्टेषुसदेशोभिव्यराजत॥ ४४॥ आज्याहुतिमहाज्वालैर्यज्ञवाटोयथाग्निभिः॥
अथनारायणस्तत्रनारदंवाक्यमब्रवीत्॥४५॥ सुखोपविष्टंविश्रांतंकृतातिथ्यंसुखस्थितम्॥ ॥नरनारायणावूचतुः॥ ॥अपीदानींसभगवान्परमात्मासनातनः
॥ ४६॥ श्वेतद्वीपेत्वयादृष्टआवयोःप्रकृतिःपरा॥ ॥नारदउवाच ॥ ॥ दृष्टोमेपुरुषःश्रीमान्विश्वरूपधरोऽव्ययः ॥ ४७ ॥ सर्वेलोकाहितत्रस्थास्तथादेवाःसहर्षि
भिः॥ अद्यापिचैनंपश्यामियुवांपश्यन्सनातनौ॥ ४८॥ यैर्लक्षणैरुपेतःसहरिरव्यक्तरूपधृक्॥ तैर्लक्षणैरुपेतौहिव्यक्तरूपधरौयुवाम्॥४९॥ दृष्टौयुवांमयातत्रत
स्यदेवस्यपार्श्वतः ॥इहैवचागतोस्म्यद्यविसृष्टःपरमात्मना॥ ५०॥ कोहिनामभवेत्तस्यतेजसायशसाश्रिया॥ सदृशस्त्रिषुलोकेषुऋतेधर्मात्मजौयुवाम्॥ ५१॥
तेनमेकथितःकृत्स्नोधर्मःक्षेत्रज्ञसंज्ञितः ॥ प्रादुर्भावाश्चकथिताभविष्याइहयेयथा ॥ ५२ ॥ तत्रयेपुरुषाःश्वेताःपंचेंद्रियविवर्जिताः॥ प्रतिबुद्धाश्चतेसर्वेभक्ताश्च
पुरुषोत्तमम्॥ ५३ ॥ तेर्चयंतिसदादेवंतैःसार्धंरमतेचसः ॥ प्रियभक्तोहिभगवान्परमात्माद्विजप्रियः॥ ५४ ॥ रमतेसोर्च्यमानोहिसदाभागवतप्रियः॥ विश्वभुक्
सर्वगोदेवोमाधवोभक्तवत्सलः ॥५५॥ सकर्त्ताकारणंचैवकार्यंचातिबलद्युतिः ॥ हेतुश्चाज्ञाविधानंचतत्त्वंचैवमहायशाः॥ ५६ ॥ तपसायोज्यसोत्मानंश्वेतद्वी
पात्परंहियत्॥ तेजइत्यभिविख्यातंस्वयंभासावभासितम्॥५७॥ शांतिःसात्रिषुलोकेषुविहिताभावितात्मना॥ एतयाशुभयाबुद्ध्यानैष्ठिकंव्रतमास्थितः॥५८॥
॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५९ ॥ अष्टनलोत्सेधामित्यत्रनलवत्पर्वयुक्तत्वान्नलशब्देनांगुलंग्राह्यं तलेतिपाठेपिहस्तस्यतलमंगुलोच्छ्रायमेवभवति ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२॥६३ ॥ एकांतगतबुद्धिभिरव्यभिचारतबुद्धिभिः ॥ ६४ ॥
॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४४॥ ॥ ७ ॥ ॥ धन्योसीत्यध्यायेभूतपंचकात्मकंशरी
रंसमनस्कंयेनस्तब्धंयोविद्यासहायोविद्यैकलभ्यस्तंसूर्यद्वारेणविशंतीत्युक्तं तत्रायमर्थः आदित्यमंडलांतःस्थेनारायणेसम्यग्दत्तदृष्टिःपुरुषस्तदेकाग्रतयायदाशरीरंसर्वात्मनाविस्मरतितदादग्धसर्वांगोभवति त

नतत्रसूर्यस्तपतिनसोमोभिविराजते॥ नवायुर्वातिदेवेशेतपश्चरतिदुश्चरम्॥ ५९ ॥ वेदीमष्टनलोत्सेधांभूमावास्थायविश्वकृत्॥ एकपादस्थितोदेवऊर्ध्वबाहुरु
दङ्मुखः॥ ६० ॥ सांगानावर्तयन्वेदांस्तपस्तेपेसुदुश्चरम्॥ यद्ब्रह्माऋषयश्चैवस्वयंपशुपतिश्चयत्॥ ६१ ॥ शेषाश्चविबुधश्रेष्ठादैत्यदानवराक्षसाः॥ नागाःसुपर्णा
गंधर्वाःसिद्धाराजर्षयश्चये॥ ६२॥ हव्यंकव्यंचसततंविधियुक्तंप्रयुंजते ॥ कृत्स्नंतुतस्यदेवस्यचरणावुपतिष्ठतः ॥ ६३ ॥ याःक्रियाःसंप्रयुक्ताश्चएकांतगतबुद्धि
भिः॥ ताःसर्वाःशिरसादेवःप्रतिगृह्णातिवैस्वयम्॥ ६४॥ नतस्यान्यःप्रियतरःप्रतिबुद्धैर्महात्मभिः॥ विद्यतेत्रिषुलोकेषुततोस्यैकांतिकंगतः॥ ६५॥ इहचैवागतस्ते
नविसृष्टःपरमात्मना॥ एवंमेभगवान्देवःस्वयमाख्यातवान्हरिः॥ ६६॥ आसिष्येतत्परोभूत्वायुवाभ्यांसहनित्यशः ॥ ६७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्व० मो
क्षधर्मपर्वणिनारायणीयेचतुश्चत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३४४॥ ॥ ७॥ ॥ नरनारायणावूचतुः॥ ॥ धन्योस्यनुगृहीतोसियत्तेदृष्टःस्वयंप्रभुः॥
नहितंदृष्टवान्कश्चित्पद्मयोनिरपिस्वयम्॥ १ ॥ अव्यक्तयोनिर्भगवान्दुर्दर्शःपुरुषोत्तमः॥ नारदैतद्धिनौसत्यंवचनंसमुदाहृतम्॥ २ ॥ नास्यभक्तात्प्रियतरोलोके
कश्चनविद्यते॥ ततःस्वयंदर्शितवान्स्वमात्मानंद्विजोत्तम ॥ ३॥ तपोहितप्यतस्तस्ययत्स्थानंपरमात्मनः॥ नतत्संप्राप्नुतेकश्चिदृतेह्यावांद्विजोत्तम॥ ४॥ याहिसूर्य
सहस्रस्यसमस्तस्यभवेद्द्युतिः॥ स्थानस्यसाभवेत्तस्यस्वयंतेनविराजता ॥ ५॥ तस्मादुत्तिष्ठतेविप्रदेवाद्विश्वभुवःपतेः ॥ क्षमाक्षमावतांश्रेष्ठययाभूमिस्तुयुज्यते
॥ ६॥ तस्माच्चोत्तिष्ठतेदेवात्सर्वभूतहितात्रसः॥ आपोहितेनयुज्यंतेद्रवत्वंप्राप्नुवंतिच॥ ७॥

तआदित्यपुरुषाकारंमनःक्रमेणपुरुषाकृतिंपरित्यज्यअणुःस्मितमात्राकारोनखचंद्रमात्राकारोवाभवेत् एवंसूक्ष्मीकृतंमनःअकारार्थेविराजिअनिरुद्धाख्येहंकारेप्रवेशयेत्तदप्यनिरुद्धाकारतांपरित्यज्योका
रार्थेसूत्रात्मनिप्रद्युम्नाख्येमनसितदपिमकारार्थेअंतर्यामिसंकर्षणाख्येजीवेशुद्धत्वंपदार्थेप्रविशतितमपिपरित्यज्यचतुर्थेर्धमात्रार्थेशुद्धेब्रह्मणिवासुदेवाख्येमहाकाशकल्पेघटाकाशवत्प्रविशेदिति ॥ १ ॥ २॥
॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ विशालांबदरीं ॥ २० ॥ भगवद्वताराणांस्वस्तीत्याशिषातत्पालनीयस्यविश्वस्यकल्याणंचेतितंभवति ॥ २१ ॥

तस्मादेवसमुद्भूतंतेजोरूपगुणात्मकम् ॥ येनसंयुज्यतेसूर्यस्ततोलोकेविराजते ॥ ८ ॥ तस्माद्देवात्समुद्भूतःस्पर्शस्तुपुरुषोत्तमात् ॥ येनस्मयुज्यतेवायुस्ततोलोका

 न्विवात्यसौ ॥ ९ ॥ तस्माच्चोत्तिष्ठतेशब्दःसर्वलोकेश्वरात्प्रभोः ॥ आकाशंयुज्यतेयेनततस्तिष्ठत्यसंवृतम् ॥ १० ॥ तस्माच्चोत्तिष्ठतेदेवात्सर्वभूतगतंमनः ॥ चंद्रमा १२

येनसंयुक्तःप्रकाशगुणधारणः ॥ ११ ॥ सद्भूतोत्पादकंनामतत्स्थानंवेदसंज्ञितम् ॥ विद्यासहायोयत्रास्तेभगवान्हव्यकव्यभुक् ॥ १२ ॥ येहिनिष्कलुषालोकेपुण्य

पापविवर्जिताः ॥ तेषांवैक्षेममध्वानंगच्छतांद्विजसत्तम ॥ १३ ॥ सर्वलोकेतमोहंताआदित्योद्वारमुच्यते ॥ आदित्यदग्धसर्वांगाअदृश्याःकेनचित्क्वचित् ॥ १४ ॥

परमाणुभूताभूत्वातुतंदेवंप्रविशंत्युत ॥ तस्मादपिचनिर्मुक्ताअनिरुद्धतनौस्थिताः ॥ १५ ॥ मनोभूतास्ततोभूत्वाप्रद्युम्नंप्रविशंत्युत ॥ प्रद्युम्नाच्चापिनिर्मुक्ताजीवं

संकर्षणंततः ॥ १६ ॥ विशंतिविप्रप्रवराःसांख्याभागवतैःसह ॥ ततस्त्रैगुण्यहीनास्तेपरमात्मानमंजसा ॥ १७ ॥ प्रविशंतिद्विजश्रेष्ठाःक्षेत्रज्ञंनिर्गुणात्मकम् ॥ स

र्वावासंवासुदेवंक्षेत्रज्ञंविद्धितत्त्वतः ॥ १८ ॥ समाहितमनस्काश्चनियताःसंयतेंद्रियाः ॥ एकांतभावोपगतावासुदेवंविशंतिते ॥ १९ ॥ आवामपिचधर्मस्यगृहे

जातौद्विजोत्तम ॥ रम्यांविशालामाश्रित्यतपउग्रंसमास्थितौ ॥ २० ॥ येतुतस्यैवदेवस्यप्रादुर्भावाःसुरप्रियाः ॥ भविष्यंतित्रिलोकस्थास्तेषांस्वस्तीत्यथोद्विज

॥ २१ ॥ विधिनास्वेनयुक्ताभ्यांयथापूर्वंद्विजोत्तम ॥ आस्थिताभ्यांसर्वकृच्छ्रंव्रतंसम्यगनुत्तमम् ॥ २२ ॥ आवाभ्यामपिदृष्टस्त्वंश्वेतद्वीपेतपोधन ॥ समागतोभ

गवतासंकल्पंकृतवांस्तथा ॥ २३ ॥ सर्वंहिनौसंविदितंत्रैलोक्येसचराचरे ॥ यद्भविष्यतिवृत्तंवावर्ततेवाशुभाशुभम् ॥ सर्वंसतेकथितवान्देवदेवोमहामुने ॥ २४ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वातयोर्वाक्यंतपस्युग्रेचवर्ततोः ॥ नारदःप्रांजलिर्भूत्वानारायणपरायणः ॥ २५ ॥ जजापविधिवन्मंत्रान्नारायणगतान्बहू

न् ॥ दिव्यंवर्षसहस्रंहिनरनारायणाश्रमे ॥ २६ ॥ अवसत्समहातेजानारदोभगवानृषिः ॥ तमेवाभ्यर्चयन्देवंनरनारायणौचतौ ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहा

भारतेशांति०मोक्ष०प०नारायणीयेपंचचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्य

नारदःपरमेष्ठिजः ॥ दैवंकृत्वायथान्यायंपित्र्यंचक्रेततःपरम् ॥ १ ॥ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदी

पेपंचचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोध्यायः ॥ ३४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ देवतांकांयजेतेत्यादिप्रश्नजातस्योत्तरमुक्तंविधिनाकेनजुहुयाद्दैवंपित्र्यंतथैवचेत्यस्योत्तरमाह कस्यचित्त्वथेत्यादिना ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ममपितरंप्रजापतिं ब्रह्मापरमेष्ठीतिसंबंधः नारदोदक्षशापात्प्रजापतेःसकाशात्पुनर्जन्मप्रापेतिहरिवंशेस्ति तस्यब्रह्मणः ॥ ६ ॥ नारायणविधौतांत्रिकेपूजादौ ॥ ७ ॥ श्रुतिश्चेति अ ग्निष्वात्तादीन्पुत्रान्पितरोदेवाअध्याप्यासुरैःसहयुद्धार्थंगतास्ततश्चिरोषितानांतेषांश्रुतिःप्रनष्टाप्रतिभातिततस्तेपुत्रेभ्यएववेदमधीतवंतइत्याख्यायिकापुराणांतरप्रसिद्धासूचिता ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ पूर्वंपृ

ततस्तंवचनंप्राहज्येष्ठोधर्मात्मजःप्रभुः ॥ कइज्यतेद्विजश्रेष्ठदैवेपित्र्येचकल्पिते ॥ २ ॥ त्वयामतिमतांश्रेष्ठतन्मेशंसयथागमम् ॥ किमेतत्क्रियतेकर्मफलंवास्यकि मिष्यते ॥ ३ ॥ ॥नारदउवाच ॥ ॥त्वयैतत्कथितंपूर्वंदैवंकर्तव्यमित्यपि ॥ दैवतंचपरोयज्ञःपरमात्मासनातनः ॥ ४ ॥ ततस्तद्भावितोनित्यंयजेवैकुंठमव्ययम् ॥ तस्माच्चप्रसृतःपूर्वंब्रह्मालोकपितामहः ॥ ५ ॥ ममवैपितरंप्रीतःपरमेष्ठ्यप्यजीजनत् ॥ अहंसंकल्पजस्तस्यपुत्रःप्रथमकल्पितः ॥ ६ ॥ यजामिवैपितॄन्साधोना रा॰णविधौकृते ॥ एवंसएवभगवान्पितामातापितामहः ॥ ७ ॥ इज्यतेपितृयज्ञेषुतथानित्यंजगत्पतिः ॥ श्रुतिश्चाप्यपरादेवीपुत्रान्हिपितरोयजन् ॥ ८ ॥ वेदश्रु तिःप्रनष्टाचपुनरध्यापितासुतैः ॥ ततस्तेमंत्रदाःपुत्राःपितृत्वमुपपेदिरे ॥ ९ ॥ नूनंसुरैस्तद्विदितंयुवयोर्भावितात्मनोः ॥ पुत्राश्चपितरश्चैवपरस्परमपूजयन् ॥ १० ॥ त्रीन्पिंडान्न्यस्यवैपृथ्व्यांपूर्वंदत्त्वाकुशानिति ॥ कथंतुपिंडसंज्ञांतेपितरोलेभिरेपुरा ॥ ११ ॥ ॥नरनारायणावूचतुः ॥ ॥इमांहिधरणींपूर्वंनष्टांसागरमेखलाम् ॥ गोविंदउज्जहाराशुवाराहंरूपमास्थितः ॥ १२ ॥ स्थापयित्वातुधरणींस्वेस्थानेपुरुषोत्तमः ॥ जलकर्दमलिप्तांगोलोककार्यार्थमुद्यतः ॥ १३ ॥ प्राप्तेचाह्निककाले तुमध्यदेशगतेरवौ ॥ दंष्ट्राविलग्नांस्त्रीन्पिंडान्विधूयसहसाप्रभुः ॥ १४ ॥ स्थापयामासवैपृथ्व्यांकुशानास्तीर्यनारद ॥ सतेष्वात्मानमुद्दिश्यपित्र्यंचक्रेयथावि धि ॥ १५ ॥ संकल्पयित्वात्रीन्पिंडान्स्वेनैवविधिनाप्रभुः ॥ आत्मगात्रोष्मसंभूतैःस्नेहगर्भैस्तिलैरपि ॥ १६ ॥ प्रोक्ष्यापवर्गंदेवेशःप्राङ्मुखःकृतवान्स्वयम् ॥ मर्यादा स्थापनार्थंचततोवचनमुक्तवान् ॥ १७ ॥ ॥वृषाकपिरुवाच ॥ ॥अहंहिपितरःस्रष्टुमुद्यतोलोककृत्स्वयम् ॥ यस्यचिंतयतःसद्यःपितृकार्यविधीन्परान् ॥ १८ ॥ दंष्ट्राभ्यांप्रविनिर्धूतममैतेदक्षिणांदिशम् ॥ आश्रितावरणींपिंडास्तस्मात्पितरएवते ॥ १९ ॥ त्रयोमूर्तिविहीनावैपिंडमूर्तिधरास्त्विमे ॥ भवंतुपितरोलोकेमया सृष्टाःसनातनाः ॥ २० ॥

थ्व्यांकुशान्दत्त्वातत्रपित्र्युद्देशेनपिंडान्न्यस्यापूजयन्निति संबंधः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अहंहीति पितरःपितॄन् ॥ १८ ॥ विष्णोःशालग्रामइवपितॄणांमूर्तयःपिंडाएवेत्या ह दंष्ट्राभ्यामिति ॥ १९ ॥ २० ॥

१ पिंडत्यागे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पितापितामहश्चेत्यादिनां श्राद्धंसर्वविष्णुदैवत्यमेवेतिपित्र्यप्रकारोदर्शितः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्

पितापितामहश्चैवतथैवप्रपितामहः ॥ अहमेवात्रविज्ञेयस्त्रिषुपिंडेषुसंस्थितः ॥ २१ ॥ नास्तिमत्तोधिकःकश्चित्कोवान्योर्च्योमयास्वयम् ॥ कोवाममपितालोके
अहमेवपितामहः ॥ २२ ॥ पितामहपिताचैवअहमेवात्रकारणम् ॥ इत्येतदुक्त्वावचनंदेवदेवोवृषाकपिः ॥ २३ ॥ वराहपर्वतेविप्रदत्त्वापिंडान्सविस्तरान् ॥ आत्मा
नंपूजयित्वैवतत्रैवादर्शनंगतः ॥ २४ ॥ एषातस्यस्थितिर्विप्रपितरःपिंडसंज्ञिताः ॥ लभंतेसततंपूजांवृषाकपिवचोयथा ॥ २५ ॥ येयजंतिपितॄन्देवान्गुरूंश्चैवा
तिथींस्तथा ॥ गाश्चैवद्विजमुख्यांश्चपृथिवींमातरंयथा ॥ २६ ॥ कर्मणामनसावाचाविष्णुमेवयजंतिते ॥ अंतर्गतःसभगवान्सर्वसत्त्वशरीरगः ॥ २७ ॥ समः
सर्वेषुभूतेषुईश्वरःसुखदुःखयोः ॥ महान्महात्मासर्वात्मानारायणइतिश्रुतः ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिमोक्ष०प०नारायणीयेषट्चत्वारिंशदधि
कत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रुत्वैतन्नारदोवाक्यंनरनारायणेरितम् ॥ अत्यंतंभक्तिमान्देवेए
कांतित्वमुपेयिवान् ॥ १ ॥ प्रोष्यवर्षसहस्रंतुनरनारायणाश्रमे ॥ श्रुत्वाभगवदाख्यानंदृष्ट्वाचहरिमव्ययम् ॥ २ ॥ हिमवंतंजगामाशुयत्रास्यस्वकआश्रमः ॥ ताव
पिख्यातितपसौनरनारायणावृषी ॥ ३ ॥ तस्मिन्नेवाश्रमेरम्येतेपतुस्तपउत्तमम् ॥ त्वमप्यमितविक्रांतःपांडवानांकुलोद्वहः ॥ ४ ॥ पावितात्माद्यसंवृत्तःश्रुत्वेमामा
दितःकथाम् ॥ नैवतस्यापरोलोकोनायंपार्थिवसत्तम ॥ ५ ॥ कर्मणामनसावाचायोद्विष्याद्विष्णुमव्ययम् ॥ मज्जंतिपितरस्तस्यनरकेशाश्वतीःसमाः ॥ ६ ॥ योद्वि
ष्याद्विबुधश्रेष्ठंदेवंनारायणंहरिम् ॥ कथंनामभवेद्द्वेष्यआत्मालोकस्यकस्यचित् ॥ ७ ॥ आत्माहिपुरुषव्याघ्रज्ञेयोविष्णुरितिस्थितिः ॥ यएषगुरुरस्माकंऋषिर्गंध
वतीसुतः ॥ ८ ॥ तेनैतत्कथितंतातमाहात्म्यंपरमव्ययम् ॥ तस्माच्छ्रुतंमयाचेदंकथितंचतवानघ ॥ ९ ॥ नारदेनतुसंप्राप्तःसरहस्यःससंग्रहः ॥ एषधर्मोजगन्नाथा
त्साक्षान्नारायणान्नृप ॥ १० ॥ एवमेषमहान्धर्मःसतेपूर्वंनृपोत्तम ॥ कथितोहरिगीतासुसमासविधिकल्पितः ॥ ११ ॥ कृष्णद्वैपायनंव्यासंविद्धिनारायणंभु
वि ॥ कोह्यन्यःपुरुषव्याघ्रमहाभारतकृद्भवेत् ॥ १२ ॥ धर्मान्नानाविधांश्चैवकोब्रूयात्तमृतेप्रभुम् ॥ १३ ॥

चत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुत्वेति अस्यतात्पर्यंसर्वभूतात्मकेविष्णौद्रोहमकुर्वाणेनपरमेश्वरःसम्यगाराधनीयइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥
॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ गुरवेबृहस्पतये ॥ १७ ॥ सहीति सनारायणः शमस्यनियमोनिग्रहस्तत्परः यमानियमाश्चपंचपंचअहिंसादयःसत्यादयश्च ॥ १८ ॥ कृतधर्मःकृतयुगधर्मःसत्यादिस्तद्विदां ॥१९ ॥ चत्वारोवासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धाख्याआत्मानस्तान्धारयतिसतथा पूर्तंवाप्यादि इष्टमग्निहोत्रादि आत्मगांप्रत्यक्तत्त्वगामिनीं ॥ २० ॥ सलिलमुद्भवोयस्यसनारायणःशेषशायीतमृषिंवासुदेवं॥२१॥

वर्ततांतेमहायज्ञोयथासंकल्पितस्त्वया ॥ संकल्पिताश्वमेधस्त्वंश्रुतधर्मश्चतत्त्वतः ॥ १४ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ एतत्तुमहदाख्यानंश्रुत्वापार्थिवसत्तमः ॥ ततो यज्ञसमाप्त्यर्थंक्रियाःसर्वाःसमारभत् ॥ १५ ॥ नारायणीयमाख्यानमेतत्तेकथितंमया ॥ पृष्टेनशौनकाद्येहनैमिषारण्यवासिषु ॥ १६ ॥ नारदेनपुरायद्वैगुरवेतु निवेदितम् ॥ ऋषीणांपांडवानांचशृण्वतोःकृष्णभीष्मयोः ॥ १७ ॥ सहिपरमर्षिर्जनभुवनपतिःपृथुधरणिधरःश्रुतिविनयविधिः ॥ शमनियमनिधिर्यमनियमप रोद्विजवरसहितस्तवचभवतुगतिर्हरिरमरहितः ॥ १८ ॥ असुरवधकरस्तपसांनिधिःसुमहतांयशसांचभाजनम् ॥ मधुकैटभहाकृतधर्मविदांगतिदोभयदोमख भागहरोस्तुशरणंसते ॥ १९ ॥ त्रिगुणोविगुणश्चतुरात्मधरःपूर्तेष्टयोश्चफलभागहरः ॥ विदधातुनित्यमजितोतिचलोगतिमात्मगांसुकृतिनामृषीणाम् ॥ २० ॥ तं लोकसाक्षिणमजंपुरुषंपुराणंरविवर्णमीश्वरंगतिंबहुशः ॥ प्रणमध्वमेकमनसोयतःसलिलोद्भवोपितमृषिंप्रणतः ॥ २१ ॥ सहिलोकयोनिरमृतस्यपदंसूक्ष्मं परायणमचलंहिपदम् ॥ तत्सांख्ययोगिभिरुदारधृतंबुद्ध्यायतात्मभिरिदंसनातनम् ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां० मोक्ष० प० नारायणीयेसप्तचत्वारिंश दधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शौनकउवाच ॥ ॥ श्रुतंभगवतस्तस्यमाहात्म्यंपरमात्मनः ॥ जन्मधर्मगृहे चैवनरनारायणात्मकम् ॥ १ ॥ महावराहसृष्टाचपिंडोत्पत्तिःपुरातनी ॥ प्रवृत्तौचनिवृत्तौचयोयथापरिकल्पितः ॥ २ ॥ तथाचनःश्रुतोब्रह्मन्कथ्यमानस्त्वयानघ ॥ हव्यकव्यभुजोविष्णुरुदक्पूर्वेमहोदधौ ॥ ३ ॥ यच्चतत्कथितंपूर्वंत्वयाहयशिरोमहत् ॥ तच्चदृष्टंभगवताब्रह्मणापरमेष्ठिना ॥ ४ ॥ किंतदुत्पादितंपूर्वंहरिणालोक धारिणा ॥ रूपंप्रभावंमहतामपूर्वंधीमतांवर ॥ ५ ॥

लोकस्याव्यक्तादेर्योनिः अमृतस्यमोक्षस्यपदंस्थानं पदंपदनीयं हेउदार तद्धृतं धृतमितिपाठांतरेध्यातं यतात्मभिर्निरुद्धचित्तैः ॥२२॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तच त्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुतंभगवतस्तस्येत्यादिरध्यायोहयग्रीवावतारस्यप्रयोजनंमाहात्म्यंचप्रतिपादयति तस्यतात्पर्यंरजस्तमोभ्यांवेदानष्टास्तिरोहितार्थाभवं ति सत्त्वेनत्वर्थतःसम्यक्प्रकाशंतइति ॥ १ ॥ २ ॥ हव्यकव्यभुजः मूलविभुजादित्वात्कः अकारांतःशब्दः उदक्पूर्वेऐशानकोणे महोदधौतत्समीपे इदमुत्तरान्वयि ॥ ३ ॥ ४ ॥ अपूर्वंप्रागदृष्टं ॥ ५ ॥

१ अर्शआद्यच्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अपूर्वमद्भुतं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ दर्शितवांस्तदश्वशिरोरूपं ॥ १० ॥ वेदोवेदहर्तावेदाध्यायीवेदहरणमित्यादिकंसर्वंभगवल्लीलामात्रमितिपृष्टस्योत्तरंवक्ष्यंस्तज्जत्वेनसृष्टिमेवतावदुपक्रमते यत्किंचिदि
ति ॥ ११ ॥ ईश्वरबुद्धिभिरीश्वरसंकल्पमात्रैः ॥ १२ ॥ लयमाह भूतेति ॥ १३ ॥ १४ ॥ व्यक्तेमहत्तत्त्वेमनोलीनंतंद्व्यक्तेप्यव्यक्ततांगुणसाम्यावस्थांगतेसति ॥ १५ ॥ पुरुषंत्वमर्थी पुंसिसर्वंगतेब्रह्म
णिलीनेसतिप्रलयावस्थायांतमएवाभवत्सर्वं विशेषविज्ञानंसर्वंलुप्तमित्यर्थः ॥ १६ ॥ तमसःसकाशात्ब्रह्मजगत्कारणंपरव्योमाख्यमुत्पन्नं तमःकुतउत्पन्नमित्याकांक्षायामाह तमोमूलामृतात्मकमिति

दृष्टवाहिविबुधश्रेष्ठमपूर्वममितौजसम् ॥ तदश्वशिरसंपुण्यंब्रह्माकिमकरोन्मुने ॥ ६ ॥ एतन्नःसंशयंब्रह्मन्पुराणंज्ञानसंभवम् ॥ कथयस्वोत्तममतेमहापुरुषनिर्मि
तम् ॥ ७ ॥ पाविताःस्मत्वयाब्रह्मन्पुण्यांकथयताकथाम् ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ कथयिष्यामितेसर्वंपुराणंवेदसंमितम् ॥ ८ ॥ जगौयद्भगवान्व्यासोराज्ञःपारि
क्षितस्यवै ॥ श्रुत्वाश्वशिरसोमूर्तिंदेवस्यहरिमेधसः ॥ ९ ॥ उत्पन्नसंशयोराजाएतदेवमचोदयत् ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ यत्तद्दर्शितवान्ब्रह्मादेवंहयशिरोध
रम् ॥ १० ॥ किमर्थंतत्समभवत्तन्ममाचक्ष्वसत्तम ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ यत्किंचिदिहलोकेवैदेहसत्त्वंविशांपते ॥ ११ ॥ सर्वंपंचभिराविष्टंभूतैरीश्वरबुद्धि
भिः ॥ ईश्वरोहिजगत्स्रष्टाप्रभुर्नारायणोविराट् ॥ १२ ॥ भूतांतरात्मावरदःसगुणोनिर्गुणोपिच ॥ भूतप्रलयमत्यंतंशृणुष्वनृपसत्तम ॥ १३ ॥ धरण्यामथलीना
यामप्सुचैकार्णवेपुरा ॥ ज्योतिर्भूतेजलेचापिलीनेज्योतिषिचानिले ॥ १४ ॥ वायौचाकाशसंलीनेआकाशेचमनोनुगे ॥ व्यक्तेमनसिसंलीनेव्यक्तेचाव्यक्ततांगते
॥ १५ ॥ अव्यक्तेपुरुषंयातेपुंसिसर्वगतेपिच ॥ तमएवाभवत्सर्वंनप्राज्ञायतकिंचन ॥ १६ ॥ तमसोब्रह्मसंभूतंतमोमूलामृतात्मकम् ॥ तद्विश्वभावसंज्ञांतंपौरुषीं
तनुमाश्रितम् ॥ १७ ॥ सोनिरुद्धइतिप्रोक्तस्तत्प्रधानंप्रचक्षते ॥ तदव्यक्तमितिज्ञेयंत्रिगुणंनृपसत्तम ॥ १८ ॥ विद्यासहायवान्देवोविष्वक्सेनोहरिःप्रभुः ॥ अप्स्वे
वशयनंचक्रेनिद्रायोगमुपागतः ॥ १९ ॥ जगतश्चिंतयन्सृष्टिंचित्रांबहुगुणोद्भवाम् ॥ तस्यचिंतयतःसृष्टिंमहानात्मगुणःस्मृतः ॥ २० ॥ अहंकारस्ततोजातोब्र
ह्मासतुचतुर्मुखः ॥ हिरण्यगर्भोभगवान्सर्वलोकपितामहः ॥ २१ ॥ पद्मेनिरुद्धात्संभूतस्तदापद्मनिभेक्षणः ॥ सहस्रपत्रेद्युतिमानुपविष्टःसनातनः ॥ २२ ॥ ददृशेद्भु
तसंकाशोलोकानापोमयान्प्रभुः ॥ सत्त्वस्थःपरमेष्ठीसततोभूतगणान्सृजन् ॥ २३ ॥

अधिष्ठानमात्रात्मकमुरगइवरज्जुमात्रात्मकः तन्मूलामृतंतस्याध्यस्ततमसाउपेतंसद्विश्वेभावाःसर्वंरूपंसंज्ञानामतदंतंप्रपंचात्मकमित्यर्थः पौरुषींवैराजीं ॥ १७ ॥ अनिरुद्धएवसूक्ष्मरूपोऽव्यक्तसंज्ञितोज्ञेयः
॥ १८ ॥ विद्यानिर्विशेषचिन्मात्राकाराचेतोवृत्तिः अप्सुनिर्विशेषेब्रह्मणिशयनंचक्रेविलयंजगाम ॥ १९ ॥ सएवचिद्रूपोजगतःसृष्टिंचिंतयन्बहुस्यांप्रजायेयेतीक्षणंकुर्वन् ॥ २० ॥ २१ ॥ पद्मेब्रह्मांडे
अनिरुद्धादहंकारात् संभूतआविर्भूतोब्रह्मा ॥ २२ ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पद्मस्यपत्रेअंडैकदेशे ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ रजस्तमोभ्यामभिभूतैर्नष्टज्ञानैरीश्वरएवजपध्यानादिनाज्ञानलाभार्थम
नुसरणीयइत्याशयेनाह ओंनमस्तेइति ॥ ३८ ॥ तुभ्यंतव लोकधामप्रकाशकःसचासौस्वयंभूश्चतस्य ॥ ३९ ॥ त्वत्तोमइति ननु ज्ञानमप्रतिमंयस्यवैराग्यंचजगत्पतेः ऐश्वर्यंचैवधर्मश्चसहसिद्धंचतुष्टयमि
तिस्मृत्यासहायमीक्षांचक्रेयन्मदन्यन्नास्तिकस्मान्नुबिभेमीतिकस्माद्ध्यभेष्यत्द्वितीयाद्वैभयंभवतीतिश्रुत्यातद्भाष्येणचब्रह्मणःस्वतःसिद्धज्ञानत्वमुक्तं सतिचज्ञानेजन्मांतरंनास्तीतिकथंतस्यसप्तजन्मान्युच्यंते

पूर्वमेवचपद्मस्यपत्रेसूर्यांशुसप्रभे ॥ नारायणकृतौबिंदूअपामास्तांगुणोत्तरौ ॥ २४ ॥ तावपश्यत्सभगवाननादिनिधनोच्युतः ॥ एकस्तत्राभवद्बिंदुर्मध्वाभोरु
चिरप्रभः ॥ २५ ॥ सतामसोमधुर्जातस्तदानारायणाज्ञया ॥ कठिनस्त्वपरोबिंदुःकैटभोराजसस्तुसः ॥ २६ ॥ तावभ्यधावतांश्रेष्ठौतमोरजगुणान्वितौ ॥ बलवं
तौगदाहस्तौपद्मनालानुसारिणौ ॥ २७ ॥ ददृशातेरविंदस्थंब्रह्माणममितप्रभम् ॥ सृजंतंप्रथमंवेदांश्चतुरश्चारुविग्रहान् ॥ २८ ॥ ततोविग्रहवंतौतौवेदान्दृष्ट्वा
सुरोत्तमौ ॥ सहसाजगृहतुर्वेदान्ब्रह्मणःपश्यतस्तदा ॥ २९ ॥ अथतौदानवश्रेष्ठौवेदान्गृह्यसनातनान् ॥ रसांविविशतुस्तूर्णमुदक्पूर्वेमहोदधौ ॥ ३० ॥ ततो
हृतेषुदेवेषुब्रह्माकश्मलमाविशत् ॥ ततोवचनमीशानंप्राहवेदैर्विनाकृतः ॥ ३१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ वेदामेपरमंचक्षुर्वेदामेपरमंबलम् ॥ वेदामेपरमंधामवे
दामेब्रह्मचोत्तरम् ॥ ३२ ॥ ममवेदाहृताःसर्वेदानवाभ्यांबलादितः ॥ अंधकाराहिमेलोकाजातावेदैर्विनाकृताः ॥ ३३ ॥ वेदानृतेहिकिंकुर्यांलोकानांसृष्टिमुत्त
माम् ॥ अहोबतमहदुःखंवेदनाशनजंमम ॥ ३४ ॥ प्राप्तंदुनोतिहृदयंतीव्रंशोकपरायणम् ॥ कोहिशोकार्णवेमग्नंमामितोद्यसमुद्धरेत् ॥ ३५ ॥ वेदांस्तांश्चानयेन्न
ष्टान्कस्यचाहंप्रियोभवे ॥ इत्येवंभाषमाणस्यब्रह्मणोनृपसत्तम ॥ ३६ ॥ हरेस्तोत्रार्थमुद्भूताबुद्धिर्बुद्धिमतांवर ॥ ततोजगौपरंजप्यंसांजलिप्रग्रहःप्रभुः ॥ ३७ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ ॐनमस्तेब्रह्महृदयनमस्तेममपूर्वज ॥ लोकाद्यभुवनश्रेष्ठसांख्ययोगनिधेप्रभो ॥ ३८ ॥ व्यक्ताव्यक्तकराचिंत्यक्षेमंपंथानमास्थित ॥ विश्व
भुक्सर्वभूतानामंतरात्मन्नयोनिज ॥ अहंप्रसादजस्तुभ्यंलोकधामस्वयंभुवः ॥ ३९ ॥ त्वत्तोमेमानसंजन्मप्रथमंद्विजपूजितम् ॥ चाक्षुषंवैद्वितीयंमेजन्मचासी
त्पुरातनम् ॥ ४० ॥ त्वत्प्रसादात्तुमेजन्मतृतीयंवाचिकंमहत् ॥ त्वत्तःश्रवणजंचापिचतुर्थंजन्ममेविभो ॥ ४१ ॥

अभ्युपगमेत्वाजानसिद्धज्ञानस्यवैफल्यं अतोव्यर्थंमोक्षधर्माव्याख्यानमितिचेदत्रब्रूमः अत्रब्रह्मंकारादुत्पन्नश्चतुर्मुखः स्वस्यवैराजंरूपंसर्वनामरूपात्मकमनुसंदधानोमन्यतेयदायदायत्प्रकाशतेतत्तद्देवो
त्पन्नमितितावंतिवैराजानिजन्मानीति स्थूलप्रपंचात्मकंमानसंभोगद्वारामनस्तुन्निकरंप्रथमंवैराजंजन्म रूपप्रपंचात्मकंचाक्षुषंततोपिबाह्यत्वाद्द्वितीयं ॥ ४० ॥ वचनमात्रोपस्थापितमेरुस्वर्गाद्यात्मकंततोपि
बाह्यत्वात्तृतीयं अस्यभोग्यतयांःतरंगस्योपस्थापकोवेदात्मानामप्रपंचस्ततोपिबाह्यत्वाच्चतुर्थः ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नासत्यमिति अश्विदैवत्यघ्राणजंजन्मगंधप्रपंचात्मकंनामोल्लेखपूर्वकरूपस्मारकतयाततोपिबहिरंगत्वात्संचमं अंडंब्रह्मांडंतद्दर्शनसंस्कारजंवासनात्मकंस्वामप्रपंचमयंततोपिबाह्यंषष्ठं ॥ ४२ ॥ ततोपिबाह्यं पद्यतेगम्यतइतिवापदनीयंवापाद्मंसर्वप्राणिधीवासनोद्बोधकंकारणात्मकमिदंसप्तमं इतोपिबाह्यस्त्वंशुद्धचिन्मात्रोष्टमः सर्वेषुकार्येष्वनुगतत्वात्पिताहंचत्वत्सत्त्वयैवकार्यसप्तकरूपेणमानसतयात्वत्पुत्रोस्मी

नासत्यंचापिमेजन्मत्वत्तःपरममुच्यते॥ अंडजंचापिमेजन्मत्वत्तःषष्ठंविनिर्मितम् ॥ ४२ ॥ इदंचसप्तमंजन्मपद्मजन्मेतिवैप्रभो ॥ सर्गेसर्गेत्यहंपुत्रस्तवत्रिगुण १२
वर्जित॥ ४३ ॥ प्रथमंपुंडरीकाक्षःप्रधानगुणकल्पितः॥ त्वमीश्वरःस्वभावश्चकर्मबंधःस्वयंभुवः॥ ४४ ॥ त्वयाविनिर्मितोहंवैवेदचक्षुर्वयोतिगः॥ तेमेवेदाहृता
श्चक्षुरंधोजातोस्मिजागृहि ॥ ४५ ॥ ददस्वचक्षूंषिममप्रियोहंतेप्रियोसिमे ॥ एवंस्तुतःसभगवान्पुरुषःसर्वतोमुखः ॥ ४६ ॥ जहौनिद्रामथतदावेदकार्यार्थमु
द्यतः॥ ऐश्वर्येणप्रयोगेणद्वितीयांतनुमास्थितः॥ ४७॥ सुनासिकेनकायेनभूत्वाचंद्रप्रभस्तदा॥ कृत्वाहयशिरःशुभ्रंवेदानामालयंप्रभुः ॥ ४८ ॥ तस्यमूर्धासम
भवद्द्यौःसनक्षत्रतारका॥ केशाश्चास्याभवन्दीर्घारवेरंशुसमप्रभाः ॥ ४९ ॥ कर्णावाकाशपातालेललाटंभूतधारिणी ॥ गंगासरस्वतीश्रोण्यौभ्रुवावास्तांमहो
दधी॥ ५० ॥ चक्षुषीसोमसूर्यौतेनासासंध्यापुनःस्मृता॥ ॐकारस्त्वथसंस्कारोविद्युज्जिह्वाचनिर्मिता ॥ ५१ ॥ दंताश्चपितरोराजन्सोमपाइतिविश्रुताः ॥ गो
लोकोब्रह्मलोकश्चओष्ठावास्तांमहात्मनः ॥ ५२ ॥ ग्रीवाचास्याभवद्राजन्कालरात्रिर्गुणोत्तरा॥ एतद्धयशिरःकृत्वानानामूर्तिभिरावृतम् ॥ ५३ ॥ अंतर्दधौस
विश्वेशोविवेशचरसांप्रभुः ॥ रसांपुनःप्रविष्टश्चयोगंपरममास्थितः ॥ ५४ ॥ शैक्ष्यंस्वरंसमास्थायउद्गीतंप्रासृजत्स्वरम् ॥ सस्वरःसानुनादीचसर्वशःस्निग्धएव
च॥ ५५॥ बभूवांतर्महीभूतःसर्वभूतगुणोहितः ॥ ततस्तावसुरौकृत्वावेदान्समयबंधनान् ॥ ५६॥ रसातलेविनिक्षिप्ययतःशब्दस्ततोद्रुतौ ॥ एतस्मिन्नंतरेरा
जन्देवोहयशिरोधरः॥ ५७॥ जग्राहवेदानखिलान्रसातलगतान्हरिः॥ प्रादाच्चब्रह्मणेभूयस्ततःस्वांप्रकृतिंगतः ॥ ५८ ॥ स्थापयित्वाहयशिरउदक्पूर्वेमहोद
धौ ॥ वेदानामालयंचापिबभूवाश्वशिरास्ततः ॥ ५९ ॥

त्याह सर्गेसर्गेइति ॥ ४३ ॥ प्रधानंमुख्योगुणःसत्त्वंतेनकल्पितःशुद्धसत्त्वमयशरीरइत्यर्थः ॥ ४४ ॥ यतोवेदचक्षुरहमतोवयोतिगःकालवित् अव्यायशेषःस्पष्टार्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥
॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

१ छांदसःपूर्वसवर्णः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥

अथकिंचिदपश्यंतौदानवौमधुकैटभौ॥ पुनराजग्मतुस्तत्रवेगितौपश्यतांचतौ ॥ ६० ॥ यत्रवेदाविनिक्षिप्तास्तत्स्थानंशून्यमेवच॥ ततउत्तममास्थायवेगंबल वतांवरौ॥ ६१ ॥ पुनरुत्तस्थतुःशीघ्रंरसानामालयात्तदा॥ ददृशातेचपुरुषंतमेवादिकरंप्रभुम् ॥ ६२॥ श्वेतंचंद्रविशुद्धाभमनिरुद्धतनौस्थितम्॥भूयोप्यमितवि क्रांतंनिद्रायोगमुपागतम्॥ ६३॥ आत्मप्रमाणरचितेअपामुपरिकल्पिते॥ शयनेनागभोगाढ्येज्वालामालासमावृते॥६४॥ निष्कल्मषेणसत्त्वेनसंपन्नंरुचिर प्रभम्॥ तंदृष्ट्वादानवेंद्रौतौमहाहासममुंचताम्॥६५॥ ऊचतुश्चसमाविष्टौरजसातमसाचतौ॥ अयंसपुरुषःश्वेतःशेतेनिद्रामुपागतः॥ ६६॥ अनेननूनंवेदानां कृतमाहरणंरसात् ॥ कस्यैषकोनुखल्वेषकिंचस्वपितिभोगवान् ॥ ६७ ॥ इत्युच्चारितवाक्यौतौबोधयामासतुर्हरिम् ॥ युद्धार्थिनौहिविज्ञायविबुद्धःपुरुषोत्तमः ॥ ६८॥ निरीक्ष्यचासुरेंद्रौतौततोयुद्धेमनोदधे ॥ अथयुद्धंसमभवत्तयोर्नारायणस्यवै॥ ६९ ॥ रजस्तमोविष्टतनूतावुभौमधुकैटभौ ॥ब्रह्मणोपचितिंकुर्वन्जघा नमधुसूदनः॥ ७० ॥ ततस्तयोर्वधेनाशुवेदापहरणेनच ॥ शोकापनयनंचक्रेब्रह्मणःपुरुषोत्तमः॥ ७१ ॥ ततःपरिवृतोब्रह्माहरिणावेदसत्कृतः॥ निर्ममेसतदालो कान्कृत्स्नान्स्थावरजंगमान्॥ ७२ ॥दत्त्वापितामहायाग्र्यांमतिंलोकविसर्गिकीम्॥ तत्रैवांतर्दधेदेवोयतएवागतोहरिः॥ ७३॥ तौदानवौहरिर्हत्वाकृत्वाहयाशिर स्तनुम्॥ पुनःप्रवृत्तिधर्मार्थंतामेवविदधेतनुम्॥ ७४ ॥ एवमेवमहाभागोबभूवाश्वशिराहरिः॥ पौराणमेतत्प्रख्यातंरूपंवरदमैश्वरम्॥७५॥योह्येतद्ब्राह्मणोनित्यं शृणुयाद्धारयीतवा॥ नतस्याध्ययनंनाशमुपगच्छेत्कदाचन॥ ७६॥ आराध्यतपसोग्रेणदेवंहयशिरोधरम्॥ पंचालेनक्रमःप्राप्तोदेवेनपथिदेशिते॥ ७७॥ एत द्धयशिरोराजन्नाख्यानंतवकीर्तितम्॥पुराणंवेदसमितंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥ ७८ ॥ यांयामिच्छेत्तनुंदेवःकर्तुंकार्यविधौक्वचित्॥ तांतांकुर्याद्विकुर्वाणःस्वयमा त्मानमात्मना॥ ७९ ॥एषवेदनिधिःश्रीमानेषवैतपसोनिधिः ॥ एषयोगश्चसांख्यंचब्रह्मचाग्र्यंहविर्विभुः ॥ ८० ॥ नारायणपरावेदायज्ञानारायणात्मकाः॥ त पोनारायणपरंनारायणपरागतिः॥ ८१ ॥नारायणपरंसत्यमृतंनारायणात्मकम्॥ नारायणपरोधर्मःपुनरावृत्तिदुर्लभः ॥ ८२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टचत्वारिंशदधिकत्रिशततमो ऽध्यायः ॥ ३४८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यान्येतानिब्रह्मणःसप्तजन्मान्युक्तानिमानसंचाक्षुषंवाचिकंश्रावणंनासत्यमंडजंपाद्मंचेतितान्येवपरब्रह्मणःस्वरूपाणितेषामेकोपास्तिस्तुतिद्वाराचरमस्तुतयेऽ

प्रवृत्तिलक्षणश्चैवधर्मोनारायणात्मकः॥ नारायणात्मकोगंधोभूमौश्रेष्ठतमःस्मृतः॥ ८३ ॥ अपांचापिगुणाराजन्रसानारायणात्मकाः ॥ ज्योतिषांचपरंरूपंस्मृतंनारायणात्मकम् ॥ ८४ ॥ नारायणात्मकश्चापिस्पर्शोवायुगुणःस्मृतः॥ नारायणात्मकश्चैवशब्दआकाशसंभवः ॥ ८५ ॥ मनश्चापिततोभूतमव्यक्तगुणलक्षणम्॥ नारायणपरःकालोज्योतिषामयनंचयत् ॥ ८६॥ नारायणपराकीर्तिःश्रीश्चलक्ष्मीश्चदेवताः॥ नारायणपरंसांख्यंयोगोनारायणात्मकः॥८७॥ कारणंपुरुषोत्वेषांप्रधानंचापिकारणम् ॥ स्वभावश्चैवकर्माणिदैवंयेषांचकारणम् ॥ ८८ ॥ अधिष्ठानंतथाकर्ताकरणंचपृथग्विधम्॥विविधाचतथाचेष्टादैवंचैवात्रपंचमम् ॥ ८९ ॥ पंचकारणसंख्यातोनिष्ठासर्वत्रवैहरिः॥ तत्त्वंजिज्ञासमानानांहेतुभिःसर्वतोमुखैः ॥ ९० ॥ तत्त्वमेकोमहायोगीहरिर्नारायणःप्रभुः ॥ ब्रह्मादीनांसलोकानामृषीणांचमहात्मनाम्॥ ९१ ॥ सांख्यानांयोगिनांचापियतीनामात्मवेदिनाम्॥ मनीषितंविजानातिकेशवोनतुतस्यते॥ ९२ ॥ येकेचित्सर्वलोकेषुदैवंपित्र्यंचकुर्वते ॥ दानानिचप्रयच्छंतितप्यंतेचतपोमहत् ॥ ९३ ॥ सर्वेषामाश्रयोविष्णुरैश्वरंविधिमास्थितः ॥ सर्वभूतकृतावासोवासुदेवेतिचोच्यते ॥ ९४ ॥ अयंहिनित्यःपरमोमहर्षिर्महाविभूतिर्गुणवर्जिताख्यः॥ गुणैश्चसंयोगमुपैतिशीघ्रंकालोयथर्तावृतुसंप्रयुक्तः ॥ ९५ ॥ नैवास्यविंदंतिगतिंमहात्मनोनचागतिंकश्चिदिहानुपश्यति॥ ज्ञानात्मकाःसंतिहियेमहर्षयःपश्यंतिनित्यंपुरुषंगुणाधिकम्॥ ९६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० नारायणीयेअष्टचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३४८॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ अहोत्येकांतिनःसर्वान्प्रीणातिभगवान्हरिः॥ विधिप्रयुक्तांपूजांचगृह्णातिभगवान्स्वयं ॥ १ ॥ येतुदग्धेंधनालोकेपुण्यपापविवर्जिताः॥ तेषांत्वयाभिनिर्दिष्टापारंपर्यागतागतिः ॥ २ ॥ चतुर्थ्यांचैवतेगत्यांगच्छंतिपुरुषोत्तमम्॥ एकांतिनस्तुपुरुषागच्छंतिपरमंपदम्॥ ३ ॥ नूनमेकांतधर्मोयंश्रेष्ठोनारायणप्रियः॥ अगत्वागतयस्तिस्रोयद्गच्छत्यव्ययंहरिम्॥ ४ ॥

यमध्यायआरभ्यते अहोह्येकांतिनइत्यादि सर्वान्सप्तविधब्रह्मणोव्यस्तोपासकान्समस्तोपासकांश्च ॥ १ ॥ दग्धेंधनाःनष्टवासनाः पारंपर्यागतागुरुसंप्रदायागता गतिर्ज्ञानं ॥ २ ॥ चतुर्थ्यांअनिरुद्धप्रद्युम्नसंकर्षणानपेक्ष्यचतुर्थ्यांवासुदेवाख्यायां हरिभक्तानांविशेषमाह एकांतिनस्त्विति एकांतिनोनिष्कामभक्ताः ॥ ३ ॥ गतयःगतीः अनिरुद्धादींस्त्रीननुपास्यैववासुदेवंगच्छतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जापकेभ्योपिभक्तानांश्रेष्ठांगतिमाह सहेति ॥५॥६॥७॥ अंगतिर्गतिशून्योज्ञानधर्मःगतिर्गतिमानुपासनाधर्मः ॥८॥९॥ सामवेदेनसंमितःसामवेदोक्तंतत्त्वमसीतिवाक्यंयथाधिकारिणःसद्योज्ञानजनकमेवंवै ष्णवधर्मोपिशमादिमतांसद्यःकैवल्यहेतुरित्यर्थः तथाचयोगशास्त्रेतीव्रवैराग्यवतामासन्नंसमाधिलाभंप्रस्तुत्यमृदुमध्यातिमात्रत्वात्ततोपिविशेषइतिमृदुतीव्रमध्यतीव्रातिमात्रतीव्रवैराग्यवतामासन्नआसन्न तरआसन्नतमःसमाधिलाभइत्युक्त्वाईश्वरप्रणिधानाद्वेतीश्वरप्रणिधानस्यसर्वाधिक्यमुच्यते ईशेनमहादेवेन ॥ १० ॥ ११ ॥ यदासीदिति अत्रमानसादीनांसप्तानांपूर्वपूर्वस्मिन्नुत्तरेषांसर्वेषामनुगमोस्तिन तूत्तरस्मिन्नुत्तरस्मिन्पूर्वपूर्वस्य कारणंहिकार्येनुगतंनतुकार्यस्यकारणेनुगमोस्तीतिप्रसिद्धंलोके तत्रमानसंनामस्थूलंसमित्कुशाज्यगंधपुष्पधूपदीपाद्युपकरणंशालग्रामब्राह्मणादिप्रतिमालंबनंदैवंपित्र्यंच

सहोपनिषदान्वेदान्येविप्राःसम्यगास्थिताः॥ पठंतिविधिमास्थाययेचापियतिधर्मिणः ॥ ५ ॥ तेभ्योविशिष्टांजानामिगतिमेकांतिनांनृणाम् ॥ केनैषधर्मःकथितोदेवेनऋषिणापिवा॥ ६॥ एकांतिनांचकाचर्याकदाचोत्पादिताविभो॥ एतन्मेसंशयंछिंधिपरंकौतूहलंहिमे ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ समुपोढेष्वनीकेषुकुरुपांडवयोर्मृधे॥ अर्जुनेविमनस्केचगीताभगवतास्वयम्॥ ८ ॥ अगतिश्चगतिश्चैवपूर्वंतेकथितामया ॥ गहनोह्येषधर्मोवैदुर्विज्ञेयोऽकृतात्मभिः॥ ९ ॥ संमितःसामवेदेनपुरैवादियुगेकृतः ॥ धार्यतेस्वयमीशेनराजन्नारायणेनच ॥ १० ॥ एतदर्थंमहाराजपृष्टःपार्थेननारदः ॥ ऋषिमध्येमहाभागःशृण्वतोःकृष्णभीष्मयोः॥ ११ ॥ गुरुणाचमयाप्येषकथितोनृपसत्तम॥ यथातत्कथितंतत्रनारदेनतथाशृणु ॥ १२ ॥ यदासीन्मानसंजन्मनारायणमुखोद्गतम्॥ ब्रह्मणःपृथिवीपालतदानारायणःस्वयम्॥ १३॥ तेनधर्मेणकृतवान्दैवंपित्र्यंचभारत॥ फेनपाऋषयश्चैवतंधर्मंप्रतिपेदिरे॥ १४॥ वैखानसाःफेनपेभ्योधर्मंतंप्रतिपेदिरे॥ वैखानसेभ्यःसोमस्तुततःसोंतर्दधेपुनः॥ १५॥ यदासीच्चाक्षुषंजन्मद्वितीयंब्रह्मणोनृप॥ यदापितामहेनैवसोमाद्धर्मःपरिश्रुतः॥ १६॥

धर्मं नारायणेनोपदिष्टंफेनपादयोनुवर्ततेइतिश्लोकत्रयार्थः अयंभावः अग्न्यर्कतोयशालग्रामप्रतिमादिषुस्थूलालंबनेष्वैकाग्र्येणादरनैरंतर्यदीर्घकालोपोद्बलितांदृष्टिंदत्त्वोपासीनस्याग्न्यादीनांचेतनंरूपं दृष्टिगोचरंभवति तत्रहिजडमध्यस्तंरज्ज्वामिवसर्पःसयथाचिरंनिरीक्ष्यमाणोलीयतेरज्जुश्चप्रकाशतेतद्वदिहाप्यग्न्यादीनांतीव्राभिनिवेशेननिरीक्ष्यमाणानांजाड्यंलीयतेचैतन्यंचप्रकाशते सेयंमहाविदेहा नामधारणा यांप्रकृत्योक्तंयोगसूत्रकृता बहिरकल्पितावृत्तिर्महाविदेहाततःप्रकाशावरणक्षयइति देहविस्मरणेसतियाबाह्याकारावृत्तिःसाअकल्पिताअन्याकल्पिता अस्यांसिद्धायामेवप्रतिमादीनां जाड्यंतिरोधीयते नान्यथातद्वदनंतेचैतन्येपरिच्छेदोध्यस्तस्तथैवेक्षणेनप्रविलापनीयस्तेनतदीयमानंत्यंप्रकाशते यत्कृष्णशरीरेयशोदयार्जुनेनचदृष्टंतस्यापिसविशेषत्वमेवप्रविलाप्यनिर्विशेषचिन्मात्रात्मं नातिष्ठेदिति ॥१३॥१४॥१५॥ यदासीच्चाक्षुषमिति चाक्षुषंचक्षुर्ग्राह्यंतेजःसूर्यादिरश्मिरूपंतत्रनिविडतरशुक्लभास्वरांधकारकल्पेप्रत्यस्तमितसमस्तविशेषरूपेदृष्टिंधारयतोपिपूर्ववद्देहविस्मरणेसतितत्रैवबिंबस्वरूपंप्रकाशतेततश्चिन्मात्रमितिद्वितीयोयोगप्रकारः एतौद्वौबाह्यालंबनौयोगौ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १७ ॥ १८ ॥ आंतरालंबनंतृतीयमाह तृतीयमिति वाचिकंत्राङ्निर्वर्त्यंमंत्रार्थचिंतनपूर्वकंजपंतत्रापिमातृकास्मरणमतीत्यमंत्रार्थमात्रंध्यायतस्तदाकारायांचित्तवृत्तौपुनःपूर्ववद्वैश्वरूप्याधिगमद्वाराचि

नारायणात्मकोराजन्रुद्रायप्रददौचतम् ॥ ततोयोगस्थितोरुद्रःपुराकृतयुगेनृप ॥ १७ ॥ वालखिल्यानृषीन्सर्वान्धर्ममेतदपाठयत् ॥ अंतर्दधेततोभूयस्तस्यदेव
स्यमायया ॥ १८ ॥ तृतीयंब्रह्मणोजन्मयदासीद्वाचिकंमहत् ॥ तत्रैषधर्मःसंभूतःस्वयंनारायणान्नृप ॥ १९ ॥ सुपर्णोनामतमृषिःप्राप्तवान्पुरुषोत्तमात् ॥ तपसा
वैसुतप्तेनदमेननियमेनच ॥ २० ॥ त्रिःपरिक्रांतवानेतत्सुपर्णोधर्ममुत्तमम् ॥ यस्मात्तस्माद्व्रतंह्येतत्रिसौपर्णमिहोच्यते ॥ २१ ॥ ऋग्वेदपाठपठितंव्रतमेतद्धिदुश्च
रम् ॥ सुपर्णाच्चाप्यधिगतोधर्मएषसनातनः ॥ २२ ॥ वायुनाद्विपदांश्रेष्ठकथितोजगदायुषा ॥ वायोःसकाशात्प्राप्तश्चऋषिभिर्विघसाशिभिः ॥ २३ ॥ ततोमहोद
धिश्चैवप्राप्तवान्धर्ममुत्तमम् ॥ अंतर्दधेततोभूयोनारायणसमाहितः ॥ २४ ॥ यदाभूयःश्रवणजासृष्टिरासीन्महात्मनः ॥ ब्रह्मणःपुरुषव्याघ्रतन्नकीर्तयतःशृणु
॥ २५ ॥ जगत्स्रष्टुमनादेवोहरिर्नारायणःस्वयम् ॥ चिंतयामासपुरुषंजगत्सर्गकरंप्रभुम् ॥ २६ ॥ अथचिंतयतस्तस्यकर्णाभ्यांपुरुषःस्मृतः ॥ प्रजासर्गकरोब्रह्मात
मुवाचजगत्पतिः ॥ २७ ॥ सृजप्रजाःपुत्रसर्वामुखतःपादतस्तथा ॥ श्रेयस्तवविधास्यामिबलंतेजश्चसुव्रत ॥ २८ ॥ धर्मंचमत्तोगृह्णीष्वसात्वतंनामनामतः ॥ ते
नसृष्टंकृतयुगंस्थापयस्वयथाविधि ॥ २९ ॥ ततोब्रह्मानमश्चक्रेदेवायहरिमेधसे ॥ धर्मंचाग्र्यंसजग्राहसरहस्यंससंग्रहम् ॥ ३० ॥ आरण्यकेनसहितंनारायणमु
खोद्भवम् ॥ उपदिश्यततोधर्मंब्रह्मणेमिततेजसे ॥ ३१ ॥ त्वंकर्तायुगधर्माणांनिराशीःकर्मसंज्ञितम् ॥ जगामतमसःपारंयत्राव्यक्तंव्यवस्थितम् ॥ ३२ ॥ ततोथवर
दोदेवोब्रह्मालोकपितामहः ॥ असृजत्सततोलोकान्कृत्स्नान्स्थावरजंगमान् ॥ ३३ ॥ ततःप्रावर्ततदाआदौकृतयुगंशुभम् ॥ ततोहिसात्वतोधर्मोव्याप्यलोकान
वस्थितः ॥ ३४ ॥ तेनैवाद्येनधर्मेणब्रह्मालोकविसर्गकृत् ॥ पूजयामासदेवेशंहरिंनारायणंप्रभुम् ॥ ३५ ॥ धर्मप्रतिष्ठाहेतोश्चमनुंस्वारोचिषंततः ॥ अध्यापयामा
सतदालोकानांहितकाम्यया ॥ ३६ ॥

न्मात्रेणावस्थानं ॥ १९ ॥ त्रिःपरिक्रांतवान्त्रिरावर्तितवान्प्रत्यहमितिशेषः ॥ २० ॥ ऋग्वेदपाठपठितंत्रिसौपर्णंचतुष्कपर्दायुवतिःसुपेशाइत्यादिसुपर्णलिंगकंमंत्रत्रयं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ यदाभूयइतिश्रव
णजाअनाहतध्वनिरूपा एतदेवनादब्रह्महंसोपनिषत्प्रसिद्धं ॥ २४ ॥ २५ ॥ तदुपासनाज्जगत्सृष्ट्यादिसामर्थ्यंभवतीत्याह अथेति ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३७॥३८॥ नासत्येजन्मनीति नासत्येतिपूर्वोक्तरीत्यागंधसंवित् सारसादिसंविदांप्रागुक्तानामुपलक्षणं अनाहतध्वनिश्चित्तैकाग्र्याभावोपिगुरूक्तयुक्त्यास्फुरति गंधादिसंविदस्तु चित्तवैयग्र्यलक्षणेनस्फुरं
तीतिपूर्वस्मात्सूक्ष्माःतत्रापिगंधांशंत्यक्त्वासंविन्मात्रेस्थेयमितियोगः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अंडजेजन्मनिसूत्रात्मनिअत्रधारणायांसिद्धायामहंब्रह्मास्मीतिवाक्यश्रवणमात्रात्कृतकृत्यते

ततःस्वारोचिषःपुत्रंस्वयंशंखपदंनृप ॥ अध्यापयत्पुराव्यग्रःसर्वलोकपतिर्विभुः ॥ ३७ ॥ ततःशंखपदश्चापिपुत्रमात्मजमौरसम् ॥ दिशांपालंसुवर्णाभमध्यापय
तभारत ॥ सोंतर्दधेततोभूयःप्राप्तेत्रेतायुगेपुनः ॥ ३८ ॥ नासत्येजन्मनिपुराब्रह्मणःपार्थिवोत्तम ॥ धर्ममेतंस्वयंदेवोहरिर्नारायणःप्रभुः ॥ ३९ ॥ तज्जगादारविंदा
क्षोब्रह्मणःपश्यतस्तदा ॥ सनत्कुमारोभगवांस्ततःप्राधीतवान्नृप ॥ ४० ॥ सनत्कुमारादपिचवीरणोवैप्रजापतिः ॥ कृतादौकुरुशार्दूलधर्ममेतदधीतवान् ॥ ४१ ॥
वीरणश्चाप्यधीत्यैनंरैभ्यायमुनयेददौ ॥ रैभ्यःपुत्रायशुद्धायसुव्रतायसुवेधसे ॥ ४२ ॥ कुक्षिनाम्नेसप्रददौदिशांपालायधर्मिणे ॥ ततोप्यंतर्दधेभूयोनारायण
मुखोद्भवः ॥ ४३ ॥ अंडजेजन्मनिपुनर्ब्रह्मणेहरियोनये ॥ एषधर्मःसमुद्भूतोनारायणमुखात्पुनः ॥ ४४ ॥ गृहीतोब्रह्मणाराजन्प्रयुक्तश्चयथाविधि ॥ अध्यापिता
श्चमुनयोनाम्नाबर्हिषदोनृप ॥ ४५ ॥ बर्हिषद्भ्यश्चसंप्राप्तःसामवेदांतगंद्विजम् ॥ ज्येष्ठंनामाभिविख्यातंज्येष्ठसामव्रतोहरिः ॥ ४६ ॥ ज्येष्ठाच्चाप्यनुसंक्रांतोराजानम
विकंपनम् ॥ अंतर्दधेततोराजन्नेषधर्मःप्रभोर्हरेः ॥ ४७ ॥ यदिदंसप्तमंजन्मपद्मजंब्रह्मणोनृप ॥ तत्रैषधर्मःकथितःस्वयंनारायणेनह ॥ ४८ ॥ पितामहायशुद्धाययु
गादौलोकधारिणे ॥ पितामहश्चदक्षायधर्ममेतंपुराददौ ॥ ४९ ॥ ततोज्येष्ठेतुदौहित्रेप्रादाद्दक्षोनृपोत्तम ॥ आदित्येसवितुर्ज्येष्ठेविवस्वान्जगृहेततः ॥ ५० ॥ त्रे
तायुगादौचततोविवस्वान्मनवेददौ ॥ मनुश्चलोकभूत्यर्थंसुतायेक्ष्वाकवेददौ ॥ ५१ ॥ इक्ष्वाकुनाचकथितोव्याप्यलोकानवस्थितः ॥ गमिष्यतिक्षयांतेचपुन
र्नारायणंनृप ॥ ५२ ॥ यतीनांचापियोधर्मःसतेपूर्वंनृपोत्तम ॥ कथितोहरिगीतासुसमासविधिकल्पितः ॥ ५३ ॥ नारदेनसुसंप्राप्तःसरहस्यःससंग्रहः ॥ एषधर्मो
जगन्नाथात्साक्षान्नारायणान्नृप ॥ ५४ ॥ एवमेषमहान्धर्मआद्योराजन्सनातनः ॥ दुर्विज्ञेयोदुष्करश्चसात्वतैर्धार्यतेसदा ॥ ५५ ॥

तिननिर्विकल्पापेक्षापीत्ययंसर्वापेक्षयाश्रेयान् ॥ ४४ ॥४५ ॥ ४६॥४७ ॥ यदिदंसप्तममिति अंतर्यामिरूपंजन्म इदमेवसमुपोढेष्वनीकेषुइत्यादिनाउपक्रांतंगीतायामुक्तमितिप्रत्यभिज्ञानार्थंइमंविवस्व
तेयोगंप्रोक्तवानहमव्ययं विवस्वान्मनवेप्राहमनुरिक्ष्वाकवेब्रवीदितितत्रत्यवंशकीर्तनेनद्रढयति विवस्वानूजगृहेततइत्यादिना ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५६॥ एकव्यूहेति अत्रानिरुद्धश्चतुष्टयानुगतःप्रद्युम्नस्त्रितयानुगतःसंकर्षणोद्वितयानुगतोवासुदेवएकएव एतदेवव्युत्क्रमेणात्रोक्तं अधिकारतारतम्यादेषामुपासनानांव्यवस्था ॥५७॥ जीवश्चहरिरेवेतिसंबंधः ॥ ५८ ॥ मनश्चादहंकारोपिहरिरेवेत्यन्वय :एषहरिःलोकविधिःलोकप्रवर्तकोंतर्यामी ॥५९॥६०॥ एकांतधर्मःनिष्कामानांभक्तानांधर्मः ॥ ६१ ॥६२ ॥ आशीःकर्मकाम्यंकर्म ॥ ६३॥ ६४ ॥६५॥

धर्मज्ञानेनचैतेनसुप्रयुक्तेनकर्मणा ॥ अहिंसाधर्मयुक्तेनप्रीयतेहरिरीश्वरः ॥ ५६॥ एकव्यूहविभागोवाक्वचिद्द्विव्यूहसंज्ञितः॥ त्रिर्व्यूहश्चापिसंख्यातश्चतुर्व्यूहश्च दृश्यते ॥ ५७॥ हरिरेवहिक्षेत्रज्ञोनिर्ममोनिष्कलस्तथा॥ जीवश्चसर्वभूतेषुपंचभूतगुणातिगः॥ ५८ ॥ मनश्चप्रथितंराजन्पंचेंद्रियसमीरणम्॥ एषलोकविधिर्धीमानेषलोकविसर्गकृत् ॥ ५९ ॥ अकर्ताचैवकर्ताचकार्यंकारणमेवच ॥ यथेच्छतितथाराजन्क्रीडतेपुरुषोव्ययः॥ ६० ॥ एषएकांतधर्मस्तेकीर्तितोनृपसत्तम॥ मयागुरुप्रसादेनदुर्विज्ञेयोऽकृतात्मभिः ॥ ६१ ॥ एकांतिनोहिपुरुषादुर्लभाबहवोनृप ॥ यद्येकांतिभिराकीर्णंजगत्स्यात्कुरुनंदन ॥ ६२ ॥ अहिंसकैरात्मविद्भिः सर्वभूतहितेरतैः॥ भवेत्कृतयुगप्राप्तिराशीःकर्मविवर्जिता ॥ ६३ ॥ एवंसभगवान्व्यासोगुरुर्ममविशांपते ॥ कथयामासधर्मज्ञोधर्मराज्ञेद्विजोत्तमः ॥ ६४ ॥ ऋषीणांसंनिधौराजन्शृण्वतोःकृष्णभीष्मयोः॥ तस्याप्यकथयत्पूर्वंनारदःसुमहातपाः॥ ६५॥ देवंपरमकंब्रह्मश्वेतंचंद्राभमच्युतम् ॥ यत्रचैकांतिनोयांतिनारायणपरायणाः॥ ६६॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥ एवंबहुविधंधर्मंप्रतिबुद्धैर्निषेवितम् ॥ नकुर्वंतिकथंविप्राअन्येनानाव्रतेस्थिताः॥ ६७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥तिस्रःप्रकृतयोराजन्देहबंधेषुनिर्मिताः ॥ सात्त्विकीराजसीचैवतामसीचैवभारत ॥ ६८ ॥ देहबंधेषुपुरुषःश्रेष्ठःकुरुकुलोद्वह॥ सात्त्विकःपुरुषव्याघ्रभवेन्मोक्षायनिश्चितः॥६९॥ अत्रापिसविजानातिपुरुषंब्रह्मवित्तमम्॥ नारायणपरोमोक्षस्ततोवैसात्त्विकःस्मृतः॥७०॥ मनीषितंचप्राप्नोतिचिंतयन्पुरुषोत्तमम् ॥ एकांतभक्तिःसततंनारायणपरायणः ॥ ७१ ॥ मनीषिणोहियेकेचिद्यतयोमोक्षधर्मिणः॥ तेषांविच्छिन्नतृष्णानांयोगक्षेमवहोहरिः ॥ ७२ ॥ जायमानंहिपुरुषंयंपश्येन्मधुसूदनः॥ सात्त्विकस्तुसविज्ञेयोभवेन्मोक्षेचनिश्चितः ॥ ७३ ॥ सांख्ययोगेनतुल्योहिधर्मएकांतसेवितः ॥ नारायणात्मकेमोक्षेततोयांतिपरांगतिम् ॥ ७४ ॥ नारायणेनदृष्टस्तुप्रतिबुद्धोभवेत्पुमान्॥ एवमात्मेच्छयाराजन्प्रतिबुद्धोनजायते॥७५॥

॥६६ ॥ योगधर्मानादरहेतुमविद्यांदर्शयति एवमित्यादिना ॥६७॥६८॥ देहबंधेषुदेहएवबंधोयेषांतेषुजीवेषुपुरुषःसात्त्विकःश्रेष्ठइतियोजना ॥ ६९ ॥ सात्त्विकलक्षणमाह अत्रापीत्यादिना ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ जायमानमिति जन्ममरणादिदुःखभाजंपश्येत् कृपयेतिशेषः ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ईशकृपयैवज्ञानंजायतेनत्वात्मेच्छयेत्याह नारायणेनेति तस्माद्भक्तिरास्थेयेतिभावः ॥ ७५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भक्त्यभावेदोषमाह राजसीति व्यामिश्रेसदोषे ॥ ७६ ॥ एनंराजसंब्रह्मापश्यतिप्रवृत्तिमार्गेनियोजयतीत्यर्थः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ वैकारिकाःसात्त्विकाहंकारजाःसूक्ष्मेणापिसत्त्वेनत्यक्ताःसंतःकदाचिन्मुच्यं
तइत्यर्थः अतएवेंद्रादीनांतत्त्वज्ञानंश्रूयतेछांदोग्यादिषु वैकारिकोहंकारोजीवःपुरुषोत्तमंकथंगच्छेत् अन्यस्यान्यात्मताऽयोगान्नजीवस्यब्रह्मभावोघटतइत्यर्थः ॥ ७९ ॥ अत्रानुभवएवमानमित्याह सु
सूक्ष्ममिति सुसूक्ष्मंदुर्ग्राह्यं तत्त्वेऽनारोपितेनरूपेणसंयुक्तमधिष्ठानमात्रं अथवाब्रह्मैवचतुर्विंशतितत्त्वरूपोपाधियुतं तदेवत्रिभिरक्षरैरकारोकारमकारैःसंयुक्तंसम्यक्समाहितमुपाधित्यागेन ॥ ८० ॥ एतदे

राजसीतामसीचैवव्यामिश्रेप्रकृतीस्मृते ॥ तदात्मकंहिपुरुषंजायमानंविशांपते ॥७६॥ प्रवृत्तिलक्षणैर्युक्तंनावेक्षतिहरिःस्वयम् ॥ पश्यत्येनंजायमानंब्रह्मालोक
पितामहः॥७७॥ रजसातमसाचैवमानसंसमभिप्लुतम् ॥ कामंदेवाऋषयश्चसत्त्वस्थान्नृपसत्तम ॥७८॥ हीनाःसत्त्वेनसूक्ष्मेणततोवैकारिकाःस्मृताः॥ ॥जनमे
जयउवाच॥ ॥कथंवैकारिकोगच्छेत्पुरुषःपुरुषोत्तमम्॥७९॥वदसर्वंयथादृष्टंप्रवृत्तिंचयथाक्रमम्॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥सुसूक्ष्मंतत्त्वसंयुक्तंसंयुक्तंत्रिभिर
क्षरैः॥८०॥ पुरुषःपुरुषंगच्छेन्निष्क्रियःपंचविंशकः॥ एवमेकंसांख्ययोगंवेदारण्यकमेवच ॥८१॥ परस्परांगान्येतानिपांचरात्रंचकथ्यते॥ एषएकांतिनांधर्मो
नारायणपरात्मकः ॥ ८२ ॥ यथासमुद्रात्प्रसृताजलौघास्तमेवराजन्पुनराविशंति ॥ इमेतथाज्ञानमहाजलौघानारायणंवैपुनराविशंति ॥ ८३ ॥ एषतेकथि
तोधर्मःसात्वतःकुरुनंदन ॥ कुरुष्वैनंयथान्यायंयदिशक्तोसिभारत ॥८४॥ एवंहिसमहाभागोनारदोगुरवेमम ॥ श्वेतानांयतिनांचाहएकांतगतिमव्ययाम् ॥८५॥
व्यासश्चाकथयत्प्रीत्याधर्मपुत्रायधीमते ॥ सएवायंमयातुभ्यमाख्यातःप्रसृतोगुरोः ॥ ८६ ॥ इत्थंहिदुश्चरोधर्मएषपार्थिवसत्तम ॥ यथैवत्वंतथैवान्येभवंतीह
विमोहिताः॥८७॥ कृष्णएवहिलोकानांभावनोमोहनस्तथा ॥ संहारकारकश्चैवकारणंचविशांपते ॥८८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्षधर्मप०नारा
यणीयेएकांतिकभावेएकोनचत्वारिंशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४९ ॥ ॥छ॥ ॥ ॥ ॥छ॥ ॥ ॥ ॥छ॥

वपुरुषःपुरुषंगच्छेदित्युच्यतेनतत्रप्राप्यप्रापृत्वलक्षणोनगरनरवद्भेदोस्तिकिंतूपाधिवियोगएवतत्प्राप्तिरित्यर्थः एवमेकंसमुच्चितं सांख्यमात्मानात्मविवेकः योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः वेदारण्यकंजीवब्रह्माभेदप
रंतत्त्वमस्यादिवाक्यजंज्ञानं पांचरात्रंभक्तिमार्गःपरमगुरौकृतानांवैदिकानांकर्मणामर्पणं एतत्सर्वमेककार्यकारित्वात्समुच्चितमेवनतुविकल्पितमित्यर्थः उपसंहरति एषइति नारायणपरात्मकोनारायणनि
ष्ठः ॥८२॥८३॥८४॥ श्वेतानांगृहस्थादीनां यतिनांकाषायधारिणां ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ कृष्णाद्वैतंप्रतिपादितंनिगमयति कृष्णएवेति भावनःपालकः ॥८८॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिएको
नपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३४९ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृष्णाद्वैतमुक्तंतत्सांख्यादिभिःसर्वैःप्राप्यमेकमेवेतिचोक्तं तत्रतैःसमुच्चितैर्विकल्पितैर्वाप्राप्यंतदितिसंदिहानःपृच्छति सांख्यमिति॥१॥२॥ अज्ञानतमोनुदायेतिच्छेदः ॥३॥ पितामहस्याऽऽद्योनारायणस्तंयंष ष्ठंनारायणावतारंवदंतीत्यर्थः तथाहि कार्यस्यकारणानन्यत्वाद्वाआत्मावैपुत्रनामासीतिगौणाभेदाद्वाव्यासस्यनारायणांशत्वाद्वाषष्ठेनारायणत्वं ऋषिर्हिरण्यगर्भस्तदीयैश्वर्ययुक्तंनारायणस्यांशजं क

 जनमेजयउवाच॥ ॥सांख्यंयोगःपांचरात्रंवेदारण्यकमेवच॥ज्ञानान्येतानिब्रह्मर्षेलोकेषुप्रचरंतिह ॥ १ ॥ किमेतान्येकनिष्ठानिपृथङ्निष्ठानिवामुने॥प्रब्रूहि
वैमयापृष्टःप्रवृत्तिंचयथाक्रमम्॥ २॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ जज्ञेबहुज्ञंपरमत्युदारंयंद्वीपमध्येसुतमात्मयोगात्॥पराशरात्सत्यवतीमहर्षितस्मैनमोऽज्ञा
नतमोनुदाय॥ ३॥ पितामहाद्यंप्रवदंतिषष्ठंमहर्षिमार्षेयविभूतियुक्तम्॥नारायणस्यांशजमेकपुत्रंद्वैपायनंवेदमहानिधानम्॥४॥ तमादिकालेषुमहाविभूतिर्ना
रायणोब्रह्ममहानिधानम्॥ससर्जपुत्रार्थमुदारतेजाव्यासंमहात्मानमजंपुराणम्॥५॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥त्वयैवकथितंपूर्वंसंभवेद्विजसत्तम॥वसिष्ठ
स्यसुतःशक्तिःशक्तिपुत्रःपराशरः॥ ६ ॥पराशरस्यदायादःकृष्णद्वैपायनोमुनिः॥ भूयोनारायणसुतंत्वमेवैनंप्रभाषसे ॥ ७ ॥ किमतःपूर्वजंजन्मव्यासस्यामि
ततेजसः॥कथयस्वोत्तममतेजन्मनारायणोद्भवम्॥८॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥वेदार्थान्वेत्तुकामस्यधर्मिष्ठस्यतपोनिधेः॥गुरोर्मेज्ञाननिष्ठस्यहिमवत्पाद
आसतः ॥ ९ ॥ कृत्वाभारतमाख्यानंतपःश्रांतस्यधीमतः॥ शुश्रूषांतत्पराराजन्कृतवंतोवयंतदा ॥ १० ॥ सुमंतुर्जैमिनिश्चैवपैलश्चसुदृढव्रतः ॥ अहंचतुर्थः
शिष्योवैशुकोव्यासात्मजस्तथा ॥ ११ ॥ एभिःपरिवृतोव्यासःशिष्यैःपंचभिरुत्तमैः॥शुशुभेहिमवत्पादेभूतैर्भूतपतिर्यथा॥ १२ ॥वेदानावर्तयन्सांगान्भारता
र्थांश्चसर्वशः॥तमेकमनसंदांतंयुक्तावयमुपास्महे ॥ १३ ॥ कथांतरेथकस्मिंश्चित्पृष्टोस्माभिर्द्विजोत्तमः ॥ वेदार्थान्भारतार्थांश्चजन्मनारायणात्तथा॥ १४॥
सपूर्वमुक्त्वावेदार्थान्भारतार्थांश्चतत्त्ववित्॥नारायणादिदंजन्मव्याहर्तुमुपचक्रमे॥ १५॥शृणुध्वमाख्यानवरमिदमार्षेयमुत्तमम्॥आदिकालोद्भवंविप्रास्त
पसाधिगतंमया ॥ १६॥ प्राप्तेप्रजाविसर्गेवैसप्तमेपद्मसंभवे ॥ नारायणोमहायोगीशुभाशुभविवर्जितः ॥ १७॥ ससृजेनाभितःपूर्वंब्रह्माणममितप्रभः ॥ त
तःसप्रादुरभवदथैनंवाक्यमब्रवीत्॥ १८॥

ष्णद्वैपायनंव्यासंविद्धिनारायणांशजमितिस्मृतेः पितामहाद्यमारभ्ययंषष्ठंवदंतीतिवायस्मात्पितामहाद्यंषष्ठंवदंतीतिवाऽध्याहृत्ययोज्यं सर्वथापिपितामहाद्यमित्येकंपदं ॥ ४ ॥ ५ ॥ नारायणःपुत्रार्थंव्या
संससर्जेत्येतदाक्षिपति त्वयैवेति अतआरभ्यभक्तानांस्नेहतोमयेत्यंतोग्रंथःस्पष्टार्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

ममत्वंनाश्रितोजातःप्रजासर्गकरःप्रभुः ॥ सृजप्रजांस्त्वंविविधाब्रह्मन्सजडपंडिताः ॥ १९ ॥ सएवमुक्तोविमुखश्चिंताव्याकुलमानसः ॥ प्रणम्यवरदंदेवमुवा
चहरिमीश्वरम् ॥ २० ॥ काशक्तिर्ममदेवेशप्रजाःस्रष्टुंनमोस्तुते ॥ अप्रज्ञावानहंदेवविधत्स्वयदनंतरम् ॥ २१ ॥ सएवमुक्तोभगवान्भूत्वाथांतर्हितस्ततः ॥ चिंतया
मासदेवेशोबुद्धिंबुद्धिमतांवरः ॥ २२ ॥ स्वरूपिणींततोबुद्धिरुपतस्थेहरिंप्रभुम् ॥ योगेनचैनांनिर्योगःस्वयंनियुयुजेतदा ॥ २३ ॥ सतामैश्वर्ययोगस्थांबुद्धिंगतिम
तींसतीम् ॥ उवाचवचनंदेवोबुद्धिंवैप्रभुरव्ययः ॥ २४ ॥ ब्रह्माणंप्रविशस्वेतिलोकसृष्ट्यर्थसिद्धये ॥ ततस्तमीश्वरादिष्टाबुद्धिःक्षिप्रंविवेशसा ॥ २५ ॥ अथैनंबुद्धि
संयुक्तंपुनःसददृशेहरिः ॥ भूयश्चैववचःप्राहसृजेमाविविधाःप्रजाः ॥ २६ ॥ बाढमित्येवकृत्वासौयथाज्ञांशिरसाहरेः ॥ एवमुक्त्वासभगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ २७ ॥
प्रापचैनंमुहूर्तेनसंस्थानंदेवसंज्ञितम् ॥ तांचैवप्रकृतिंप्राप्यएकीभावगतोभवत् ॥ २८ ॥ अथास्यबुद्धिरभवत्पुनरन्यातदाकिल ॥ सृष्टाःप्रजाइमाःसर्वाब्रह्मणाप
रमेष्ठिना ॥ २९ ॥ दैत्यदानवगंधर्वरक्षोगणसमाकुला ॥ जाताहीयंवसुमतीभाराक्रांतातपस्विनी ॥ ३० ॥ बहवोबलिनःपृथ्व्यांदैत्यदानवराक्षसाः ॥ भविष्यं
तितपोयुक्तावरान्प्राप्स्यंतिचोत्तमान् ॥ ३१ ॥ अवश्यमेवतैःसर्वैर्वरदानेनदर्पितैः ॥ बाधितव्याःसुरगणाऋषयश्चतपोधनाः ॥ ३२ ॥ तत्रन्याय्यमिदंकर्तुंभा
रावतरणंमया ॥ अथनानासमुद्भूतैर्वसुधायांयथाक्रमम् ॥ ३३ ॥ निग्रहेणचपापानांसाधूनांप्रग्रहेणच ॥ इयंतपस्विनीसत्याधारयिष्यतिमेदिनी ॥ ३४ ॥ मया
ह्येषाहिध्रियतेपातालस्थेनभोगिना ॥ मयाधृताधारयतिजगद्विश्वंचराचरम् ॥ ३५ ॥ तस्मात्पृथ्व्याःपरित्राणंकरिष्येसंभवंगतः ॥ एवंसचिंतयित्वातुभगवान्मधु
सूदनः ॥ ३६ ॥ रूपाण्यनेकान्यसृजत्प्रादुर्भावेभवायसः ॥ वाराहंनारसिंहंचवामनंमानुषंतथा ॥ ३७ ॥ एभिर्मयानिहंतव्यादुर्विनीताःसुरारयः ॥ अथभूयो
जगत्स्रष्टाभोःशब्देनानुनादयन् ॥ ३८ ॥ सरस्वतीमुच्चचारतत्रसारस्वतोभवत् ॥ अपांतरतमानामसुतोवाक्संभवःप्रभुः ॥ ३९ ॥ भूतभव्यभविष्यज्ञःसत्यवादी
दृढव्रतः ॥ तमुवाचनतंमूर्ध्नादेवानामादिरव्ययः ॥ ४० ॥ वेदाख्यानेश्रुतिःकार्यात्वयामतिमतांवर ॥ तस्मात्कुरुयथाज्ञप्तंममैतद्वचनंमुने ॥ ४१ ॥ तेनभिन्नास्त
दावेदामनोःस्वायंभुवेंतरे ॥ ततस्तुतोषभगवान्हरिस्तेनास्यकर्मणा ॥ ४२ ॥ तपसाचसुतप्तेनयमेननियमेनच ॥ मन्वंतरेषुपुत्रत्वमेवमेवप्रवर्तकः ॥ ४३ ॥

१ इदंपूर्वान्वयि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भविष्यस्यचलोब्रह्मन्नप्रधृष्यश्वनित्यशः ॥ पुनस्तिष्येचसंप्राप्तेकुरवोनामभारताः ॥ ४४ ॥ भविष्यंतिमहात्मानोराजानःप्रथिताभुवि ॥ तेषांत्वत्तःप्रसूतानांकु
 लभेदोभविष्यति ॥ ४५ ॥ परस्परविनाशार्थंत्वामृतेद्विजसत्तम ॥ तत्राप्यनेकधावेदान्भेत्स्यसेतपसान्वितः ॥ ४६ ॥ कृष्णेयुगेचसंप्राप्तेकृष्णवर्णोभविष्यसि ॥
धर्माणांविविधानांचकर्ताज्ञानकरस्तथा ॥ ४७ ॥ भविष्यसितपोयुक्तोनचरागाद्विमोक्ष्यसे ॥ वीतरागश्चपुत्रस्तेपरमात्माभविष्यति ॥ महेश्वरप्रसादेननैतद्वच
नमन्यथा ॥ ४८ ॥ यंमानसंवैप्रवदंतिविप्राःपितामहस्योत्तमबुद्धियुक्तम् ॥ वसिष्ठमग्र्यंचतपोनिधानंयस्यातिसूर्यंव्यतिरिच्यतेभाः ॥ ४९ ॥ तस्यान्वयेचापित
तोमहर्षिःपराशरोनाममहाप्रभावः ॥ पितासतेवेदनिधिर्वरिष्ठोमहातपावैतपसोनिवासः ॥ ५० ॥ कानीनगर्भःपितृकन्यकायांतस्मादृषेस्त्वंभविताचपुत्रः ॥
॥ ५१ ॥ भूतभव्यभविष्याणांछिन्नसर्वार्थसंशयः ॥ येह्यतिक्रांतकाःपूर्वंसहस्रयुगपर्ययाः ॥ ५२ ॥ तांश्चसर्वान्मयोद्दिष्टान्द्रक्ष्यसेतपसान्वितः ॥ पुनर्द्रक्ष्यसिचा
नेकसहस्रयुगपर्ययान् ॥ ५३ ॥ अनादिनिधनंलोकेचक्रहस्तंचमांमुने ॥ अनुध्यानान्ममुनेनैतद्वचनमन्यथा ॥ ५४ ॥ भविष्यतिमहासत्त्वख्यातिश्चाप्यतुला
तव ॥ शनैश्चरःसूर्यपुत्रोभविष्यतिमनुर्महान् ॥ ५५ ॥ तस्मिन्मन्वंतरेचैवमन्वादिगणपूर्वकः ॥ त्वमेवभवितावत्समत्प्रसादान्नसंशयः ॥ ५६ ॥ यत्किंचिद्विद्यते
लोकेसर्वंतन्मद्विचेष्टितम् ॥ अन्योह्यन्यंचिंतयतिस्वच्छंदंविदधाम्यहम् ॥ ५७ ॥ एवंसारस्वतमृषिमपांतरतमंतथा ॥ उक्त्वावचनमीशानःसाधयस्वेत्यथाब्रवीत् ॥
सोहंतस्यप्रसादेनदेवस्यहरिमेधसः ॥ ५८ ॥ अपांतरतमानामततोजातोज्ञयाहरेः ॥ पुनश्चजातोविख्यातोवसिष्ठकुलनंदनः ॥ ५९ ॥ तदेतत्कथितंजन्ममया
पूर्वकमात्मनः ॥ नारायणप्रसादेनतथानारायणांशजम् ॥ ६० ॥ मयाहिसुमहत्तप्तंतपःपरमदारुणम् ॥ पुरामतिमतांश्रेष्ठाःपरमेणसमाधिना ॥ ६१ ॥ एतद्वःक
थितंसर्वंयन्मांपृच्छतपुत्रकाः ॥ पूर्वजन्मभविष्यंचभक्तानांस्नेहतोमया ॥ ६२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एषतेकथितःपूर्वसंभवोस्मद्गुरोर्नृप ॥ व्यासस्या
क्लिष्टमनसोयथापृष्टःपुनःशृणु ॥ ६३ ॥

कंप्रश्नस्योत्तरंवक्तुंप्रतिजानीते एषतइति ॥ ६३ ॥

१ शनैश्चरभ्राता

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नानामतानि भिन्नप्रस्थानानि ॥ ६४ ॥ सर्वेषांप्रामाण्यसिद्धयेविशिष्टकर्तृत्वेनसर्वाणिस्तौति सांख्यस्येत्यादिना ॥ ६५॥६६॥६७॥ ३८ ॥ आगमंवेदंज्ञानमनुभवंचानंतिक्रम्यएतेषांसर्वेषांनिष्ठापरमता
त्पर्यविषयीभूतोर्थस्तुनारायणःपरमात्मैवेतिदृश्यतइत्यर्थः अत्रभिन्नप्रस्थानत्वाभिमानोमूढानामेवेत्याह नचेति ॥ ६९ ॥ स्वमतमाह तमेवेति ॥७०॥ निःसंशयेषुश्रुत्यनुभवबलादितिशेषः हेतुबलात्कुत
र्कबलात्ससंशयान् ॥ ७१॥ ईदृशाएवपांचरात्राअपिमुच्यंतइत्याह पांचरात्रेति ॥ ७२ ॥ सनातनेश्रुतिप्रतिपादितत्वादाद्यंतशून्येउभेअपि तेनपांचरात्रस्यपुंप्रणीतत्वंवेदविरुद्धत्वंचसूचितंतथापिअवांतर
तात्पर्यभेदेपिपरमतात्पर्यंत्वेकमेवेत्याह सर्वैरिति इदंविश्वंनारायणइतिइदंसर्वंयदयमात्माब्रह्मैवेदंसर्वमित्यादिश्रुतेरर्थोब्रह्माद्वैतरूपोदर्शितः ॥ ७३ ॥ शुभाशुभमिति सर्वत्रनारायणएवप्रवर्तकोंतर्यामीत्य

सांख्यंयोगःपांचरात्रंवेदाःपाशुपतंतथा॥ ज्ञानान्येतानिराजर्षेविद्धिनानामतानिवै ॥ ६४ ॥ सांख्यस्यवक्ताकपिलःपरमर्षिःसउच्यते॥ हिरण्यगर्भोयोगस्यवे
त्तानान्यःपुरातनः॥ ६५॥ अपांतरतमाश्चैववेदाचार्यःसउच्यते॥प्राचीनगर्भंतमृषिंप्रवदंतीहकेचन ॥ ६६ ॥ उमापतिर्भूतपतिःश्रीकंठोब्रह्मणःसुतः॥ उक्तवा
निदमव्यग्रोज्ञानंपाशुपतंशिवः॥ ६७॥ पांचरात्रस्यकृत्स्नस्यवेत्तातुभगवान्स्वयम्॥ सर्वेषुचनृपश्रेष्ठज्ञानेष्वेतेषुदृश्यते॥ ६८॥ यथागमंयथाज्ञानंनिष्ठानाराय
णःप्रभुः॥ नचैनमेवंजानंतितमोभूताविशांपते॥ ६९॥ तमेवशास्त्रकर्तारःप्रवदंतिमनीषिणः॥ निष्ठांनारायणमृषिंनान्योस्तीतिवचोमम ॥ ७० ॥ निःसंशयेषु
सर्वेषुनित्यंवसतिवैहरिः॥ ससंशयान्हेतुबलान्नाध्यावसतिमाधवः॥ ७१ ॥ पांचरात्रविदोयेतुयथाक्रमपरानृप॥ एकांतभावोपगतास्तेहरिंप्रविशंतिवै ॥ ७२॥
सांख्यंचयोगंचसनातनेद्वेवेदाश्चसर्वेनिखिलेनराजन्॥ सर्वैःसमस्तैर्ऋषिभिर्निरुक्तोनारायणोविश्वमिदंपुराणम् ॥ ७३॥ शुभाशुभंकर्मसमीरितंयत्प्रवर्ततेसर्व
लोकेषुकिंचित्॥ तस्माद्दृषेस्तद्भवतीतिविद्याद्दिव्यंतरिक्षेभुविचाप्सुचेति ॥ ७४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०प०द्वैपायनोत्पत्तौपंचाशदधिकत्रिशतत
मोऽध्यायः॥ ३५०॥ ॥ ५॥ ॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥बहवःपुरुषाब्रह्मन्नुताहोएकएवतु॥ कोह्यत्रपुरुषःश्रेष्ठःकोवायोनिरिहोच्यते॥ १ ॥

र्थः समीरितंवेदविहितं तस्मादृषेर्नारायणात् ॥७४॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०पंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥३५०॥ ॥५॥ ॥ पुरुषभेदमंतरेणबंधमोक्षव्यवस्थानुपपत्तेःश्रूयमाणस्यात्मैक्य
स्यचानतिलंघनीयत्वात्संदिहानःपृच्छति बहवइतिनन्वेकस्मिन्नाकाशेकर्णशष्कुलीरूपोपाधिभेदात्श्रोत्रभेदःकल्पितोबाधिर्यसुश्रवस्त्वादिव्यवहारहेतुःशब्दग्रहासंकरहेतुश्चएवमेकस्मिन्नात्मनिअंतःकरण
भेदाज्जीवभेदःकल्पितोबद्धमुक्तव्यवहारहेतुर्भोगासंकरहेतुश्चभविष्यतीतिव्यवहारपरमार्थदृष्ट्यापुरुषबहुत्वैकत्वेसंभवतइतिनतत्रप्रष्टव्यमस्तीत्याशंक्याह कोह्यत्रेति योषावावगौतमाग्निरितिवदात्मैवेदंसर्व
मित्यात्माभेदश्रुतेरुपासनार्थंगौणाभेदपरत्वेनाप्युपपत्तेरात्मैक्यासिद्धौशष्कुलीदृष्टांतेनापिउक्तव्यवस्थाकल्पनस्यनिर्मूलत्वात्मानांतरेणचाद्वैतासिद्धेःकःश्रेष्ठःपुरुषोस्तिकोवायोनिरस्तिनकोपीत्यर्थः ॥१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लोकेव्यवहारेएतदेतस्मिन्व्यवहारेबहवएवपुरुषानत्वेकइत्यर्थः परमार्थतस्त्वेकएवनबहवइतिभावः ॥ २ ॥ स्वमतमाह बहूनामिति पूर्वंउपाधिपुवसतांपुरुषाणांघटमठाकाशदर्पणमणिकृपाणप्रतिबिंबा यात्मनांयथैकायोनिर्महाकाशबिंबपुरुषादिरूपातथैवतमस्मदादीनांयोनिएकंपुरुषंव्याख्यास्यामीत्यर्थः अयंभावः ऐकात्म्यंश्रुतेस्तात्पर्याभावाद्वामानांतरविरोधाद्वात्यज्येत नांत्यः एकस्मादपिप्राणि कर्मवासनागर्भिताज्ञानसहायात्स्वमवद्वियदाद्युत्पत्तेरविरोधात् शष्कुलीन्यायेनैकस्मिन्नप्यौपाधिकभेदकल्पनयाबंधमोक्षादिव्यवस्थोपपत्तेश्च नाद्यः उपक्रमोपसंहारावभ्यासोऽपूर्वताफलम् अर्थवादोपप त्तीचलिंगंतात्पर्यनिर्णयेइत्येतैर्लिंगैःश्रुतेरैकात्म्येएवतात्पर्यदर्शनात् तथाहि सदेवसोम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयमित्युपक्रम्यऐतदात्म्यमिदंसर्वंतत्सत्यंसआत्मातत्त्वमसिश्वेतकेतोइतिचोपक्रमोपसंहारयो

॥वैशंपायनउवाच॥ ॥बहवःपुरुषालोकेसांख्ययोगविचारणे ॥ नैतदिच्छंतिपुरुषमेकंकुरुकुलोद्वह ॥ २ ॥ बहूनांपुरुषाणांचयथैकायोनिरुच्यते ॥ तथातंपुरुषंविश्वंव्याख्यास्यामिगुणाधिकम् ॥ ३ ॥ नमस्कृत्वाचगुरवेव्यासायविदितात्मने ॥ तपोयुक्तायदांतायवंद्यायपरमर्षये ॥ ४ ॥ इदंपुरुषसूक्तंहिसर्ववेदेषुपार्थिव ॥ ऋतंसत्यंचविख्यातमृषिसिंहेनचिंतितम् ॥ ५ ॥ उत्सर्गेणापवादेनऋषिभिःकपिलादिभिः ॥ अध्यात्मचिंतामाश्रित्यशास्त्राण्युक्तानिभारत ॥ ६ ॥ समासतस्तुयद्व्यासःपुरुषैकत्वमुक्तवान् ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामिप्रसादादमितौजसः ॥ ७ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ ब्रह्मणासहसंवादंत्र्यंबकस्यविशांपते ॥ ८ ॥ क्षीरोदस्यसमुद्रस्यमध्येहाटकसप्रभः ॥ वैजयंतइतिख्यातःपर्वतप्रवरोनृप ॥ ९ ॥ तत्राध्यात्मगतिंदेवएकाकीप्रविचिंतयन् ॥ वैराजसदनान्नित्यंवैजयंतंनिषेवते ॥ १० ॥ अथतत्रासतस्तस्यचतुर्वक्त्रस्यधीमतः ॥ ललाटप्रभवःपुत्रःशिवआगाद्यदृच्छया ॥ ११ ॥ आकाशेनमहायोगीपुरात्रिनयनःप्रभुः ॥ ततःखान्निपपाताशुधरणीधरमूर्धनि ॥ १२ ॥ अग्रतश्चाभवत्प्रीतोववंदेचापिपादयोः ॥ तंपादयोर्निपतितंदृष्ट्वासव्येनपाणिना ॥ १३ ॥ उत्थापयामासतदाप्रभुरेकःप्रजापतिः ॥ उवाचचैनंभगवांश्चिरस्यागतमात्मजम् ॥ १४ ॥

रैकरूप्यंऐतदात्म्यमित्यादेरसकृच्छ्रवणमभ्यासः मानांतरानवगतत्वादात्मैकत्वस्यअपूर्वता उततमादेशमप्राक्षीर्येनाश्रुतंश्रुतंभवत्यमतंमतमविज्ञातंविज्ञातमित्येकविज्ञानात्सर्वविज्ञानंफलम् यथासौम्यैकेन मृत्पिंडेनसर्वंमृन्मयंविज्ञातंस्यादितिदृष्टांताउपपत्तयः लवणमेतदुदकेऽवधायान्यग्रोधफलमतआहरेतीत्यादिरर्थवादः लवणोदकन्यायेनब्रह्मणिजगल्लयंन्यग्रोधकणिकान्यायेनततोजगदुदयंचप्रतिपादयंस्त स्यैका द्वितीयत्वमवगमयतिएवमैकात्म्यंप्रतिपाद्य घटसंवृतमाकाशंनीयमानेयथाघटे घटोनीयतेनाकाशंतद्वज्जीवोनभोपमः एकएवतुभूतात्माभूतेभूतेप्रकाशते एकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचंद्रवत् अहरह र्गच्छंत्यएतंब्रह्मलोकंनविंदंत्यनृतेनहिप्रत्यूढाइत्यादिश्रुतिभिर्घटाकाशजलचंद्रादिदृष्टांतपूर्वकंबंधस्याज्ञानकार्यत्वंप्रतिपाद्यतेऽतोनश्रुतेरुपासनायांतात्पर्यमस्ति प्रत्युतऐकात्म्येएवेतिव्यक्तमाकरे ॥ ३ ॥ इदमेवगुरुनमस्कारपूर्वकमाख्यायिकामुखेनोपपादयति नमस्कृत्वेत्यादिना आख्यायिकास्पष्टार्था ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ बहवःपुरुषाब्रह्मन्निति पुरुषाणांस्रष्टापिपुरुषांतरंप्रणमतीत्याश्चर्यं संघातादन्यःपुरुषोनास्तीतिभावः ॥ २३ ॥ २४ ॥ बहवःपुरुषाःपुत्रेति येसंघातात्मानस्त्वयाउदाहृताः एतदतिक्रांतंप्रत्यक्षेणैवापहृतविषयंवेदाप्रतिपाद्यंनैतद्द्रष्टव्यमित्यर्थः अनधिगतार्थज्ञापकंहिप्रमाणं आत्मभेदश्चाधिगतएवेतिनशास्त्रस्यविषयस्तत्परत्वेग्निर्हिमस्यभेषजमितिवत्शास्त्रस्यानुवादकत्वापत्तेः अतस्तत्त्वमस्यादिवाक्यंनगौणाभेदपरमित्यर्थः ॥ २५ ॥ आधारोऽधिष्ठानं एकस्यविराजः सोपाधिकत्वेपिपुरुषस्यैकत्वमस्तिकिमुतनिरुपाधिकत्वेइतिभावः ॥ २६ ॥ विश्वं

॥ पितामहउवाच ॥ ॥ स्वागतंतेमहाबाहोदिष्ट्याप्राप्तोसिमेंतिकम् ॥ कच्चित्तेकुशलंपुत्रस्वाध्यायतपसोःसदा ॥ १५ ॥ नित्यमुग्रतपास्त्वंहिततःपृच्छामितेपुनः ॥ १६ ॥ ॥ रुद्रउवाच ॥ ॥ त्वत्प्रसादेनभगवन्स्वाध्यायतपसोर्मम ॥ कुशलंचाव्ययंचैवसर्वस्यजगतस्त्वथ ॥ १७ ॥ चिरदृष्टोहिभगवान्वैराजसदनेमया ॥ ततोहंपर्वतंप्राप्तस्त्विमंत्वत्पादसेवितम् ॥ १८ ॥ कौतूहलंचापिहिमेएकांतगमनेनते ॥ नैतत्कारणमल्पंहिभविष्यतिपितामह ॥ १९ ॥ किंनुतत्सदनंश्रेष्ठंक्षुत्पिपासाविवर्जितम् ॥ सुरासुरैरध्युषितंऋषिभिश्चामितप्रभैः ॥ २० ॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चसततंसंनिषेवितम् ॥ उत्सृज्येमंगिरिवरमेकाकीप्राप्तवानसि ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वैजयंतोगिरिवरःसततंसेव्यतेमया ॥ अत्रैकाग्रेणमनसापुरुषश्चिंत्यतेविराट् ॥ २२ ॥ ॥ रुद्रउवाच ॥ ॥ बहवःपुरुषाब्रह्मंस्त्वयासृष्टाःस्वयंभुवा ॥ सृज्यंतेचापरेब्रह्मन्सचैकःपुरुषोविराट् ॥ २३ ॥ कोह्यसौचिंत्यतेब्रह्मंस्त्वयैकःपुरुषोत्तमः ॥ एतन्मेसंशयंब्रूहिमहत्कौतूहलंहिमे ॥ २४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ बहवःपुरुषाःपुत्रत्वयायेसमुदाहृताः ॥ एवमेतदतिक्रांतंद्रष्टव्यंनैवमित्यपि ॥ २५ ॥ आधारंतुप्रवक्ष्यामिएकस्यपुरुषस्यते ॥ बहूनांपुरुषाणांसयथैकायोनिरुच्यते ॥ २६ ॥ तथातंपुरुषंविश्वंपरमंसुमहत्तमम् ॥ निर्गुणंनिर्गुणाभूत्वाप्रविशंतिसनातनम् ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० नारायणीयेब्रह्मरुद्रसंवादेएकपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणुपुत्रयथाह्येषपुरुषःशाश्वतोव्ययः ॥ अक्षयश्चाप्रमेयश्चसर्वगश्चनिरुच्यते ॥ १ ॥ नसशक्यस्त्वयाद्रष्टुंमयान्यैर्वापिसत्तम ॥ सगुणैर्निर्गुणैर्विश्वोज्ञानदृश्योह्यसौस्मृतः ॥ २ ॥

विराजं परमंसूत्रात्मानं सुमहत्तमंकारणं निर्गुणंशुद्धं अनेनानिरुद्धप्रद्युम्नसंकर्षणवासुदेवाःक्रमेणोक्ताः तत्रनिर्गुणस्यैवनिर्गुणेवासुदेवेप्रवेशइत्यर्थः ॥ २७ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्ष० प० एकपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५१ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ इदमेवपुरुषैकत्वंदृष्टांतैरुपपादयन्नुक्तत्मस्यमोक्षशास्त्रस्यार्थमुपसंहरति शृणुपुत्रेत्यादिना पुरुषःपूर्णत्वात् शाश्वतःआद्यंतशून्यत्वात् अव्ययःअपरिणामित्वात् अतएवअक्षयःअपचयहीनः अप्रमेयःवाङ्मनसातीतत्वात् सर्वगःसर्वोपादानत्वात् ॥ १ ॥ सगुणैःबुद्धींद्रियादिसहितैःनिर्गुणैःशमादिर्हीनैर्मूढैः विश्वोविश्वात्माज्ञानेनचिन्मात्रेणैवदृश्यः स्वयंप्रकाशइत्यर्थः ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अशरीरः स्थूलसूक्ष्मकारणशरीरैर्विरहितः नलिप्यतिनलिप्यते आकाशइवघटांतर्गतैर्दोषैर्दैत्तत्वादिभिर्गत्यादिभिर्वा ॥ ३ ॥ अस्यतटस्थतांवारयति ममेति अंतरात्मापिनग्राह्यः उपाध्यभिनिवेशात् ॥ ४ ॥ अयमेवविश्वरूपइत्याह विश्वेति सर्वेषांशरीरैरयमेवशरीरीत्यर्थः ॥ ५ ॥ अस्यैवक्षेत्रज्ञत्वंसनिरुक्तमाह क्षेत्राणीति ॥ ६ ॥ नन्वयमेवक्षेत्रज्ञश्चेदुत्क्रांतिगत्यागत्यादिकमस्यैवप्रसक्तमित्याशंक्याह नागतिरिति घटाकाशस्यैवाप्रतीतितोऽगत्यादिमत्वेपिवस्तुतोनैवास्ति अतोनैवसाज्ञेया आत्मनिगतिरस्तीतिनज्ञातव्यमित्यर्थः ॥ ७ ॥ कार्तार्हिगतिप्रतीतेर्गतिरित्याशंक्यानिर्वचनीयास्मिन्गतिप्रतीतिरित्याह चिंतयामीति गतेर्निर्वचनंसत्त्वेनासत्त्वेनवादुर्निरूपं पुरुषंयथाज्ञानंश्रुतियुक्त्यनुभूतीरनतिक्रम्यवक्ष्यामि यतःसनातनंनित्यैकरूपं यद्भिनानारूपंतदिदमित्थमेवेतिदुर्निरूपमित्यर्थः ॥ ८ ॥ अस्यमहापुरुषत्वंनिर्वक्ति तस्येति पुरुषांतरसत्त्वेएकस्यमहत्त्वंनस्यात् समत्वात्पुरुषाणां ॥ ९ ॥ ननुक्लेशादिभिरपरामृष्टईश्वरइतियोगावदंतिसचमहानित्याशंक्यैकस्यैवोपाध्यावेशात्संसारस्तटस्थेश्वरस्यपूर्वमेवनिरस्तत्वादित्या

अशरीरःशरीरेषुसर्वेषुनिवसत्यसौ ॥ वसन्नपिशरीरेषुनसलिप्यतिकर्मभिः ॥ ३ ॥ ममांतरात्मातवचयेचान्येदेहसंज्ञिताः ॥ सर्वेषांसाक्षिभूतोसौनग्राह्यःकेनचित्क्वचित् ॥ ४ ॥ विश्वमूर्धाविश्वभुजोविश्वपादाक्षिनासिकः ॥ एकश्चरतिक्षेत्रेषुस्वैरचारीयथासुखम् ॥ ५ ॥ क्षेत्राणिहिशरीराणिबीजंचापिशुभाशुभम् ॥ तानिवेत्तिसयोगात्माततःक्षेत्रज्ञउच्यते ॥ ६ ॥ नागतिर्नगतिस्तस्यज्ञेयाभूतेषुकेनचित् ॥ सांख्येनविधिनाचैवयोगेनचयथाक्रमम् ॥ ७ ॥ चिंतयामिगतिंचास्यनगतिंवेद्मिचोत्तराम् ॥ यथाज्ञानंतुवक्ष्यामिपुरुषंतुसनातनम् ॥ ८ ॥ तस्यैकत्वंमहत्त्वंचसचैकःपुरुषःस्मृतः ॥ महापुरुषशब्दंसबिभर्त्येकःसनातनः ॥ ९ ॥ एकोहुताशोबहुधासमिध्यतेएकःसूर्यस्तपसोयोनिरेका ॥ एकोवायुर्बहुधावातिलोकेमहोदधिश्चांभसांयोनिरेकः ॥ पुरुषश्चैकोनिर्गुणोविश्वरूपस्तंनिर्गुणंपुरुषंचाविशंति ॥ १० ॥ हित्वागुणमयंसर्वंकर्महित्वाशुभाशुभम् ॥ उभेसत्यानृतेत्यक्त्वाएवंभवतिनिर्गुणः ॥ ११ ॥

शयेनाह एकइति आद्योदृष्टांतउपाधितादात्म्येज्ञेयःद्वितीयस्त्वौपाधिकधर्माणामुपहितेप्रतिबिंबेजलचांचल्यवत्प्रतीतावसंगित्वेप्युपाधिप्रकाशकत्वेच तपसःप्रकाशस्य श्रुतौतु एकएवाग्निर्बहुधासमिद्ध एकःसूर्योविश्वमनुप्रभूतःएकैवोषाःसर्वमिदंविभात्येकंवाइदंविबभूवसर्वमितिदृष्टांतत्रयंपृथगुक्तं सर्वेष्येकस्यानेकत्वेदृष्टांताएते वायुदृष्टांतोप्यसंगत्वएव समुद्रदृष्टांतस्तूत्पत्तिलयस्थानत्वेइतिविवेकः दृष्टांतानुक्त्वादार्ष्टांतिकमाहार्धेन पुरुषश्चेति निर्गुणोपिमाययाविश्वरूपोभवति विश्वानिचरूपाणितमेवाविशंति समुद्राद्धुद्भूताआपःसमुद्रमिवेत्यर्थः ॥ १० ॥ कदानिर्गुणंपुरुषंविशंतीत्यतआह हित्वेति गुणमयं देहेंद्रियाद्यहंकारांतंहित्वातद्धानाच्चशुभाशुभंकर्मत्यक्त्वाततःसत्यानृतेसत्यमक्षरंजीवाख्यमनृतंप्रधानं भोक्तारंभोग्यंचत्यक्त्वेत्यर्थः क्षरंप्रधानममृताक्षरंहरःक्षरात्मानावीशतेदेवएकइति अमृतोक्षरइतिवक्तव्येअमृताक्षरमितिच्छांदसउत्वाद्यभावः ॥ ११ ॥

१ इदंचभाष्यविरुद्धं तत्रअमृतंचतदक्षरंचेतिविग्रहपूर्वकंव्याख्यानात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तंनिर्गुणमचिंत्यंमनोतीतंज्ञात्वासाक्षात्कृत्यचतुष्टयंभावसूक्ष्मंविचरेत् भावस्यसत्तामात्रस्यसूक्ष्मंसूक्ष्मरूपभूतंचतुष्टयमनिरुद्धप्रद्युम्नसंकर्षणवासुदेवापरपर्यायमधिदैवंविराट्सूत्रांतर्यामिशुद्धब्रह्मरूपमध्यात्मंविश्वतैजसप्राज्ञतुरीयसंज्ञमवस्थाचतुष्टयंयःसंचरेत् स्थूलसूक्ष्मप्रविलापनक्रमेणयोनित्यंसमाधिमनुतिष्ठेदित्यर्थः तस्यलक्षणमसमुन्नद्धःअत्यंतंशांतः सएवपरमंपुरुषंगच्छेन्नान्यइत्यर्थः ॥१२॥ एवंयोगमार्गेणकेचिद्योगाःअपरेसांख्याआत्मानंप्रत्यंचमेकात्मानंब्रह्माभिन्नमिच्छंति ॥ १३ ॥ पक्षद्वयेपिपरमात्मशब्दार्थमाहसार्धेन तत्रेति ॥ १४ ॥ आत्मशब्दार्थमाह कर्मेति ॥ १५ ॥ सप्तदशकेनराशिनालिंगशरीरेणसःसोपाधिरात्माजीवःसचकर्मभेदाद्देवतिर्यगादिभावमापन्नोबहुविधइत्याह एवमिति एवमौपाधिकेपुरुषबहुत्वेसतियेस्वतएवपुंबहुत्वंप्राहुर्निरीश्वरसांख्यादयस्तेभ्रांताइत्यर्थः ॥ १६ ॥ एवंबहवःपुरुषाराजन्नुताहोएकएवचेत्यस्यप्रश्नस्योत्तरंसिद्धांतेपुरुषैक्यमुक्तं संप्रतिब्रह्मविद्यासमाप्तौमंगलार्थंतदेवानुसंदधानोभोक्ताभोग्यंप्रेरितारंचमत्वासर्वंप्रोक्तंत्रिविधंब्रह्ममेतदितिश्रुतेरर्थंभोक्तृभोग्ययो

अचिंत्यंचापितंज्ञात्वाभावसूक्ष्मंचतुष्टयम्॥ विचरेद्योऽसमुन्नद्धःसगच्छेत्पुरुषंशुभम्॥ १२ ॥ एवंहिपरमात्मानंकेचिदिच्छंतिपंडिताः॥ एकात्मानंतथात्मानमपरेज्ञानचिंतकाः॥ १३ ॥ तत्रयःपरमात्माहिसनित्यंनिर्गुणःस्मृतः॥ सहिनारायणोज्ञेयःसर्वात्मापुरुषोहिसः॥ १४ ॥ नलिप्यतेफलैश्चापिपद्मपत्रमिवांभसा ॥ कर्मात्मात्वपरोयोसौमोक्षबंधैःसयुज्यते॥ १५॥ ससप्तदशकेनापिराशिनायुज्यतेचसः॥ एवंबहुविधःप्रोक्तःपुरुषस्तेयथाक्रमम् ॥ १६ ॥ यत्तत्कृत्स्नंलोकतंत्रस्यधामवेद्यंपरंबोधनीयःसबोद्धा॥ मंतामंतव्यंप्राशिताप्राशनीयंघ्राताघ्रेयंस्पर्शितास्पर्शनीयम् ॥ १७ ॥ द्रष्टाद्रष्टव्यंश्राविताश्रावणीयंज्ञाताज्ञेयंसगुणंनिर्गुणंच॥ यद्वैप्रोक्तंतातसम्यक्प्रधानंनित्यंचैतच्छाश्वतंचाव्ययंच॥ १८॥ यद्वैसूतेधातुराद्यंविधानंतद्वैविप्राःप्रवदंतेनिरुद्धम्॥ यद्वैलोकेवैदिकंकर्मसाधुआशीर्युक्तंतद्धितस्यैवभाव्यम्॥ १९॥ देवाःसर्वेमुनयःसाधुशांतास्तंप्राग्वंशेयज्ञभागंभजंते॥ अहंब्रह्माआद्यईशःप्रजानांतस्माज्जातस्त्वंचमत्तःप्रसूतः॥ २० ॥

ब्रह्माभेदंदर्शयतियत्तदित्यादिना धामप्रकाशकंचिज्ज्योतिः तदेवपरंवेद्यंतदेवचबोद्धायोयंबोद्धाजीवःसएवबोधनीयईश्वरइत्यर्थः यथोक्तंवृद्धैः अन्वेष्टव्यात्मविज्ञानात्प्राक्प्रमातृत्वमात्मनः अन्विष्टःस्यात्प्रमातैवपाप्मदोषादिवर्जितइति नकेवलमात्मनएवमंतृमंतव्यत्वादिकमपितुघ्रेयत्वादिकमपितस्यैवेत्याह घ्रातेत्यादिना ॥१७॥ किंबहुनायत्प्रधानमनात्मत्वेनप्रसिद्धंघ्रेयादीनामुपादानंतदप्यात्मैवेत्याह यद्वैप्रोक्तमिति यत्प्रधानमितिप्रोक्तंयदपिधातुःआद्यंविधानंमहत्तत्वंसूतेतदपिएतदेवेत्यन्वयः एतदेवविशिनष्टि नित्यंध्वंसहीनं अतएवशाश्वतमनादि अव्ययमपरिणामि परिणामिनोहिविकारवत्त्वादाद्यंतवत्त्वंप्रधानस्ययुज्यतेनत्वतादृशस्यपुरुषस्य ॥१८॥ तदेवंपरेषांमहत्तत्त्वेनाभिमतंविप्राःपूर्णज्ञानाब्राह्मणाअनिरुद्धमहंकाराख्यमाहुः अयमेववैदिककर्मणामधिष्ठात्रीदेवतेत्याह यद्वैलोकेइति आशीर्युक्तंकाम्यंतस्यैवतादर्थ्येनैवभाव्यंचिंतनीयं अनेनाग्निहोत्रेणानिरुद्धात्मावासुदेवःप्रीयतामितिकर्मावसरेऽनुसंधानंकर्तव्यमित्यर्थः ॥१९॥ इदमेवसदाचारप्रदर्शनेनद्रढयति देवाइत्यादिना ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मत्तइति मम आराध्यादेवतामज्ञैरपिस्थावरजंगमात्मकैर्जीवैराराधनीयेत्यर्थः ॥ २१ ॥ पांचरात्रमार्गमुपसंहरति चतुर्विभक्तइति चतुर्विभक्तःचतुर्धावासुदेवादिरूपेणविभक्तःक्रीडति शास्यशासितृभावे नभोग्यभोक्तृभावेनचेत्यर्थः एवंसभगवान्वासुदेवउपाध्यावेशादबुद्धइवसन्स्वेनस्वरूपाभिन्नेनज्ञानेनप्रतिबोधितःसन्जीवत्वंपरित्यज्यवासुदेवएवभवतीत्यर्थः ननुचतुर्विभक्तइत्युपसंहारोनयुज्यते पांचरात्रमतस्यावैदिकस्यश्रौतेसांख्ययोगमतेऽनुपसंहार्यत्वादितिचेत् कृत्स्नभावादितिब्रूमः तथाहि भगवदाराधनंविनासंन्यासपूर्वकंसांख्यमनुतिष्ठतश्चित्तैकाग्र्यस्याभावाद्बुद्धिर्भ्रश्यतिततश्चारूढपतितास्तेउभयभ्रष्टाभवंति यथोक्तंश्रीभागवते श्रेयःस्रुतिंभक्तिमुदस्यतेविभोक्लिश्यंतियेकेवलबोधलब्धये तेषामसौक्लेशलएवशिष्यतेनान्यद्यथास्थूलतुषावघातिनां येन्येरविंदाक्षविमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः आरुह्यकृच्छ्रेणपरंपदंततःपतंत्यधोनादृतयुष्मदंघ्रयइति यथायोगिनामपिप्रत्यक्तत्वाधिगमोंतरायाभावश्चनभगवदाराधनंविनाभवतीतिस्मर्यते ततःप्रत्यक्चेतनाधिगमोंतरायाभावश्च अंतरायास्तु योगैरेवोक्ताःव्याधिस्त्यानसंशयप्रमादालस्याविरतिभ्रांतिदर्शनालब्धभूमिकात्वानवस्थितत्वानिचित्तविक्षेपास्तेंऽतरायाः दुःखदौर्मनस्यांगमेजयत्वश्वासप्रश्वासाविक्षेपसहभुवइति तथानतेमाधवतावकाः क्वचिद्भ्रश्यंतिमार्गात्त्वयिबद्धसौहृदाः त्वयाभिगुप्ताविचरंतिनिर्भयाविनायकानीकपमूर्धसुप्रभोइति तस्माद्भक्तौकृत्स्नस्यशास्त्रफलस्यांतर्भावोस्तिअतस्तयैवोपसंहारोयुक्तः ॥२२॥ परमप्रकृतौसांख्ययोगा

मत्तोजगज्जंगमंस्थावरंचसर्वेवेदाःसरहस्याहिपुत्र ॥ २१ ॥ चतुर्विभक्तःपुरुषःसक्रीडतियथेच्छति ॥ एवंसभगवान्स्वेनज्ञानेनप्रतिबोधितः ॥ २२ ॥ एतत्तेकथितंपुत्रयथावदनुपृच्छतः ॥ सांख्यज्ञानेतथायोगेयथावदनुवर्णितम् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीम०शांति०मोक्ष०प०नारायणीयसमाप्तौद्विपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ धर्माःपितामहेनोक्तामोक्षधर्माश्रिताःशुभाः ॥ धर्ममाश्रमिणांश्रेष्ठंवक्तुमर्हतिमेभवान् ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सर्वत्रविहितोधर्मःस्वर्गःसत्यफलंमहत् ॥ बहुद्वारस्यधर्मस्यनेहास्तिविफलाक्रिया ॥ २ ॥

वुपसंहरति एतत्तइति तथाचज्ञानस्यैवप्राकरणिकत्वात्तत्प्रकरणेपठिताभक्तिस्तदंगभावंभजतइतिभावः तथाचोक्तंभगवता भक्त्यामामभिजानातीति श्रुतिरपि यस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइतिभक्तेर्ज्ञानांगत्वंदर्शयति तदयंसंग्रहः कर्मभिर्भगवद्भक्तिर्भक्त्येश्वरकृपातया ज्ञानंतेनविमुक्तिश्चमोक्षधर्मार्थसंग्रहः ॥२३॥ ॥इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यद्यपिसुलभाजनकसंवादेसंन्यासस्यैवश्रैष्ठ्यंस्थितंतथापिसर्वैःप्रकारैःसुखहेतुत्वेनश्रेष्ठतरःकोवाआश्रमइतिजिज्ञासया पृच्छति धर्माइति आश्रमिणांआश्रमवतांमध्येश्रेष्ठंप्रशस्यतमंधर्ममाश्रमधर्मंवक्तुमर्हतिभवान् अयंभावः संन्यासःश्रेष्ठोपितद्धर्माणामत्यंतंदुरनुष्ठेयत्वात् यथोक्तंतत्रैवसुलभाजनकसंवादे आधिपत्येतथातुल्येनिग्रहानुग्रहात्मके राजभिर्भिक्षुकास्तुल्यामुच्यंतेकेनहेतुनेति तत्रारूढपातित्यंकलौसंभावितमतोनशयानःपतत्यधइतिन्यायेनयत्रपातित्यंनास्त्यूर्ध्वगतिश्चसर्वैःप्रकारैःसंभाव्यतेतादृशआश्रमःप्रशस्ततरःकइतिप्रष्टुरभिप्रायइति ॥ १ ॥ सर्वत्राश्रमेषुविहितोधर्मःस्वर्गःस्वर्गसाधनंसत्यफलमबाधितमोक्षाख्यफलसाधनंचभवति साधनेसाध्योपचारः बहूनियज्ञदानादीनिद्वाराणियस्य ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यस्मिन्निति सर्वेष्वाश्रमेषुस्वर्गोमोक्षश्चास्तितेषुयत्रयस्यरुचिस्तेनसकृतकृत्योनान्यंधर्मंबहुमन्यतेइतिश्लोकद्वयार्थः ॥ २ ॥ एवंसत्यपिन्यायागतधनस्यगृहस्थस्यश्रेष्ठतमत्वंप्रतिपादयितुमुंच्छवृत्त्युपाख्या

यस्मिन्यस्मिंश्चविषयेयोयोयातिविनिश्चयम् ॥ सतमेवाभिजानातिनान्यंभरतसत्तम ॥३॥ इमांचत्वंनरव्याघ्रश्रोतुमर्हसिमेकथाम् ॥ पुराशक्रस्यकथितांनारदेनमहर्षिणा ॥ ४ ॥ महर्षिर्नारदोराजन्सिद्धस्त्रैलोक्यसंमतः ॥ पर्येतिक्रमशोलोकान्वायुरव्याहतोयथा ॥ ५ ॥ सकदाचिन्महेष्वासदेवराजालयंगतः ॥ सत्कृतश्चमहेंद्रेणप्रत्यासन्नगतोभवत् ॥ ६ ॥ तंकृतक्षणमासीनंपर्यपृच्छच्छचीपतिः ॥ महर्षेकिंचिदाश्चर्यमस्तिदृष्टंत्वयानघ ॥ ७ ॥ यद्वात्वमपिविप्रर्षेत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥ जातकौतूहलोनित्यंसिद्धश्चरसिसाक्षिवत् ॥ ८ ॥ नह्यस्त्यविदितंलोकेदेवर्षेतवकिंचन ॥ श्रुतंवाप्यनुभूतंवादृष्टंवाकथयस्वमे ॥ ९ ॥ तस्मैराजन्सुरेंद्रायनारदोवदतांवरः ॥ आसीनायोपपन्नायप्रोक्तवान्विपुलांकथाम् ॥ १० ॥ यथायेनचकल्पेनसतस्मैद्विजसत्तमः ॥ कथांकथितवान्पृष्टस्तथात्वमपिमेशृणु ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० उंछवृत्त्यु० त्रिपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ आसीत्किलनरश्रेष्ठमहापद्मेपुरोत्तमे ॥ गंगायादक्षिणेतीरेकश्चिद्विप्रःसमाहितः ॥ १ ॥ सौम्यःसोमान्वयेवेदगताध्वाछिन्नसंशयः ॥ धर्मनित्योजितक्रोधोनित्यतृप्तोजितेंद्रियः ॥ २ ॥ तपःस्वाध्यायनिरतःसत्यःसज्जनसंमतः ॥ न्यायप्राप्तेनवित्तेनस्वेनशीलेनचान्वितः ॥ ३ ॥ ज्ञातिसंबंधिविपुलेसत्त्वाद्याश्रयसंमिते ॥ कुलेमहतिविख्यातेविशिष्टांवृत्तिमास्थितः ॥ ४ ॥ सपुत्रान्बहुलान्दृष्ट्वाविपुलेकर्मणिस्थितः ॥ कुलधर्माश्रितोराजन्धर्मचर्यास्थितोभवत् ॥ ५ ॥ ततःसधर्मंवेदोक्तंतथाशास्त्रोक्तमेवच ॥ शिष्टाचीर्णंचधर्मंचत्रिविधंचिंत्यचेतसा ॥ ६ ॥ किंनुमेस्याच्छुभंकृत्वाकिंकृतंकिंपरायणम् ॥ इत्येवंखिद्यतेनित्यंनचयातिविनिश्चयम् ॥ ७ ॥ तस्यैवंखिद्यमानस्यधर्मंपरममास्थितः ॥ कदाचिदतिथिःप्राप्तोब्राह्मणःसुसमाहितः ॥ ८ ॥ सतस्मैसत्क्रियांचक्रेक्रियायुक्तेनहेतुना ॥ विश्रांतंसुसमासीनमिदंवचनमब्रवीत् ॥ ९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० उंछवृत्त्युपाख्यानेचतुष्पंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५४ ॥ ॥ ७ ॥

नमारभते इमांचत्वंनरव्याघ्रेत्यादिना ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० त्रिपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
आसीदिति ॥ १ ॥ सोमान्वयेअत्रिगोत्रे गताध्वाज्ञातमार्गः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० चतुष्पंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५४ ॥ ॥ ७ ॥

१ कल्पेनन्यायेन

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समुत्पन्नेति आभिधानीबंधनरज्जुःअश्वाभिधानीमादत्तइतिब्राह्मणात् तेनाभिधानशब्दोपिबंधनवाचीजातबंधनइत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ आत्मानंअवस्थायआलंब्यएकएवआत्मनिस्थितिआत्मज्ञानार्थंमे काकितयास्थातुंसंन्यासंकर्तुमिच्छामि गुणैर्विषयपाशैर्निबद्धश्वतंनेच्छामि यथामंदाग्निर्बह्वाहारंकामयानोप्यौदर्यदोषेणभोक्तुंनेच्छतितद्वदित्यर्थः ॥ ३ ॥४ ॥ कुतोधर्ममयःप्लवः कुतःकुत्राश्रमे प्लवःसंसा

॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥समुत्पन्नाभिधानोस्मिवाङ्माधुर्येणतेनघ॥ मित्रत्वमभिपन्नस्त्वंकिंचिद्वक्ष्यामितच्छृणु॥१॥ गृहस्थधर्मंविप्रेंद्रकृत्वापुत्रगतंत्वहम्॥ धर्मं परमकंकुर्यांकोहिमार्गोभवेद्विज॥ २॥ अहमात्मानमास्थायएकएवात्मनिस्थितिम्॥ कर्तुंकांक्षामिनेच्छामिबद्धःसाधारणैर्गुणैः॥ ३॥ यावदेतदतीतंमेवयःपु त्रफलाश्रितम्॥ तावदिच्छामिपाथेयमादातुंपारलौकिकम्॥ ४॥ अस्मिन्हिलोकसंभारेपरंपारमभीप्सतः॥ उत्पन्नामेमतिरियंकुतोधर्ममयःप्लवः॥५॥ संयुज्य मानानिनिशम्यलोकेनिर्यात्यमानानिचसात्त्विकानि॥ दृष्ट्वातुधर्मध्वजकेतुमालांप्रकीर्यमाणामुपरिप्रजानाम्॥ ६ ॥ नमेमनोरज्यतिभोगकालेदृष्ट्वायतीन्प्रा र्थयतःपरत्र॥ तेनातिथेबुद्धिबलाश्रयेणधर्मेणधर्मेविनियुंक्ष्वमांत्वम्॥७॥ सोतिथिर्वचनंतस्यश्रुत्वाधर्माभिभाषिणः॥ प्रोवाचवचनंश्लक्ष्णंप्राज्ञोमधुरयागि रा॥८॥ ॥अतिथिरुवाच॥ ॥अहमप्यत्रमुह्यामिममाप्येषमनोरथः॥ नचसंनिश्चयंयामिबहुद्वारेत्रिविष्टपे॥९॥ केचिन्मोक्षंप्रशंसंतिकेचिद्यज्ञफलंद्विजाः॥ वानप्रस्थाश्रयाःकेचिद्गार्हस्थ्यंकेचिदास्थिताः॥ १०॥ राजधर्माश्रयंकेचित्केचिदात्मफलाश्रयम्॥ गुरुधर्माश्रयंकेचित्केचिद्वाक्संयमाश्रयम्॥ ११॥ मातरं पितरंकेचिच्छुश्रूषंतोदिवंगताः॥ अहिंसयापरेस्वर्गंसत्येनचतथापरे॥१२॥ आहवेभिमुखाःकेचिन्निहतास्त्रिदिवंगताः॥ केचिदुंछव्रतैःसिद्धाःस्वर्गमार्गसमाश्रि ताः॥ १३ ॥ केचिदध्ययनेयुक्तावेदव्रतपराःशुभाः॥ बुद्धिमंतोगताःस्वर्गंतुष्टात्मानोजितेंद्रियाः ॥ १४ ॥ आर्जवेनापरेयुक्तानिहतानार्जवैर्जनैः॥ ऋजवोनाक पृष्ठेवैशुद्धात्मानःप्रतिष्ठिताः॥ १५॥ एवंबहुविधैर्लोकैर्धर्मद्वारैरनावृतैः॥ ममापिमतिराविग्नामेघलेखेववायुना॥ १६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष० उंछवृत्त्युपाख्यानेपंचपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३५५॥

राद्धितरणसाधनं ॥ ५ ॥ धर्मप्लवापेक्षायांहेतुमाह संयुज्यमानानीति निशम्यआलोच्य निर्यात्यमानानिनिपीड्यमानानि सात्त्विकानिदेवादीनि धर्मस्ययमस्यध्वजाःकेतवःपताकादंडोपमारोगादयस्ते षांमालासंततिस्तांदृष्ट्वामेमनोभोगकालेनरज्यतीत्युत्तरेणसंबंधः ॥ ६ ॥ तर्हिकिंभोगत्यागेरज्यतिनेत्याह यतीन्परिव्राजकानपिपरत्रगृहेवस्त्रान्नादिकंप्रार्थयतःप्रार्थयमानान्दृष्ट्वाचयतिधर्मेपिमेमनोनर ज्यतिअतःदोलायमानंमांधर्मेनियुंक्ष्व ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥इतिशांति०नै०भा०पंचपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५५ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उपदेशंत्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ चक्षुःश्रवाःसर्पः ॥ ४ ॥ त्रिविधेकर्मज्ञानोपास्त्यात्मके ॥ ५ ॥ चक्षुःचक्षुरादि ध्यानेनवस्तुतत्त्वानुसंधानेन ॥ ६ ॥ अतिक्रम्यापगम्य ॥ ७ ॥ आभिकामिकैरभीप्सितैः

॥ अतिथिरुवाच॥ ॥उपदेशंतुतेविप्रकरिष्येहंयथाक्रमम्॥गुरुणामेयथाख्यातमर्थंतत्त्वंतुमेशृणु॥१॥यत्रपूर्वाभिसर्गेवैधर्मचक्रंप्रवर्तितम् ॥ नैमिषेगोमतीतीरे तत्रनागाह्वयंपुरम्॥ २॥ समग्रैस्त्रिदशैस्तत्रइष्टमासीद्द्विजर्षभ॥ यत्रेंद्रातिक्रमंचक्रेमांधाताराजसत्तमः ॥ ३ ॥ कृताधिवासोधर्मात्मातत्रचक्षुःश्रवामहान् ॥ पद्मनाभोमहानागःपद्मइत्येवविश्रुतः ॥ ४ ॥ सवाचाकर्मणाचैवमनसाचद्विजर्षभ ॥ प्रसादयतिभूतानित्रिविधेवर्त्मनिस्थितः॥ ५॥ साम्नाभेदेनदानेनदंडेनेति चतुर्विधम्॥ विषमस्थंसमस्थंचचक्षुर्ध्यानेनरक्षति॥ ६ ॥ तमतिक्रम्यविधिनाप्रष्टुमर्हसिकांक्षितम्॥सतेपरमकंधर्मंनमिथ्यादर्शयिष्यति ॥ ७॥ सहिसर्वातिथिर्नागोबुद्धिशास्त्रविशारदः॥ गुणैरनुपमैर्युक्तःसमस्तैराभिकामिकैः॥ ८ ॥ प्रकृत्यानित्यसलिलोनित्यमध्ययनेरतः॥ तपोदमाभ्यांसंयुक्तोवृत्तेनानवरेणच ॥ ९॥ यज्वादानपतिःक्षांतोवृत्तेचपरमेस्थितः ॥ सत्यवागनसूयुश्चशीलवान्नियतेंद्रियः ॥ १० ॥ शेषान्नभोक्तावचनानुकूलोहितार्जवोत्कृष्टकृताकृतज्ञः ॥ अवैरकृद्भूतहितेनियुक्तोगंगाह्रदांभोभिजनोपपन्नः॥ ११ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशांति० मोक्ष० प० उंछवृत्त्यु० षट्पंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३५६ ॥ ॥ ७ ॥

॥ ब्राह्मणउवाच॥ ॥ अतिभारोद्यतस्यैवभारावतरणंमहत्॥ पराश्वासकरंवाक्यमिदंमेभवतःश्रुतम्॥ १ ॥ अध्वक्लांतस्यशयनंस्थानक्लांतस्यचासनम्॥तृषितस्यचपानीयंक्षुधार्त्तस्यचभोजनम्॥ २॥ ईप्सितस्येवसंप्राप्तिरन्नस्यसमयेतिथेः॥ एषितस्यात्मनःकालेवृद्धस्यैवसुतोयथा॥ ३॥ मनसाचिंतितस्येवप्रीतिस्निग्धस्यदर्शनम्॥ प्रह्लादयतिमांवाक्यंभवतायदुदीरितम्॥ ४ ॥ दत्तचक्षुरिवाकाशेपश्यामिविमृशामिच॥ प्रज्ञानवचनाद्योयमुपदेशोहिमेकृतः॥५॥ बाढमेवंकरिष्यामियथामेभाषतेभवान्॥ इमांहिरजनींसाधोनिवसस्वमयासह ॥ ६ ॥ प्रभातेयास्यतिभवान्पर्याश्वस्तःसुखोषितः ॥ असौहिभगवान्सूर्योमंदरश्मिरवाङ्मुखः॥ ७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ ततस्तेनकृतातिथ्यःसोतिथिःशत्रुसूदन॥ उवासकिलतांरात्रिंसहतेनद्विजेनवै॥ ८॥ चतुर्थधर्मसंयुक्तंतयोःकथयतोस्तदा॥ व्यतीतासानिशाकृत्स्नासुखेनदिवसोपमा॥ ९ ॥

॥ ८ ॥ नित्यंसलिलवन्निर्मलोनित्यसलिलः॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ इतिशांति० मो० नै० भा० षट्पंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

अतिभारेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ चतुर्थधर्मोमोक्षधर्मस्तेनसंयुक्तं ॥ ९ ॥

१ चतुर्विधंयथास्यात्तथाप्रसादयतीतिपूर्वेणान्वयः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १० ॥ ११ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०सप्तपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सवनानीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ विवासकरणंप्रवासकार

ततःप्रभातसमयेसोतिथिस्तेनपूजितः ॥ ब्राह्मणेनयथाशक्त्यास्वकार्यमभिकांक्षता ॥ १० ॥ ततःसविप्रःकृतकर्मनिश्चयःकृताभ्यनुज्ञःस्वजनेनधर्मकृत् ॥ यथो
॥ २८६ ॥ पदिष्टंभुजगेंद्रसंश्रयंजगामकालेसुकृतैकनिश्चयः ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीम०शांति०मोक्ष०प०उंछवृत्त्युपाख्यानेसप्तपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५७ ॥ १२
॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सवनानिविचित्राणितीर्थानिचसरांसिच ॥ अभिगच्छन्क्रमेणस्मकंचिन्मुनिमुपस्थितः ॥ १ ॥ तंसतेनयथोद्दिष्टंनागंविप्रेणब्राह्मणः ॥ प
र्यपृच्छद्यथान्यायंश्रुत्वैवचजगामसः ॥ २ ॥ सोभिगम्ययथान्यायंनागायतनमर्थवित् ॥ प्रोक्तवानहमस्मीतिभोःशब्दालंकृतंवचः ॥ ३ ॥ ततस्तस्यवचनंश्रुत्वारू
पिणीधर्मवत्सला ॥ दर्शयामासतंविप्रंनागपत्नीपतिव्रता ॥ ४ ॥ सातस्मैविधिवत्पूजांचक्रेधर्मपरायणा ॥ स्वागतेनागतंकृत्वाकिंकरोमीतिचाब्रवीत् ॥ ५ ॥
॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ विश्रांतोभ्यर्चितश्चास्मिभवत्याश्लक्ष्णयागिरा ॥ द्रष्टुमिच्छामिभवतिदेवंनागमनुत्तमम् ॥ ६ ॥ एतद्धिपरमंकार्यमेतन्मेपरमेप्सितम् ॥ अने
नचार्थेनास्म्यद्यसंप्राप्तःपन्नगाश्रमम् ॥ ७ ॥ ॥ नागभार्योवाच ॥ ॥ आर्यःसूर्यरथंवोढुंगतोसौमासचारिकः ॥ सप्ताष्टभिर्दिनैर्विप्रदर्शयिष्यत्यसंशयम् ॥ ८ ॥ एत
द्विदितमार्यस्यविवासकरणंतव ॥ भर्तुर्भवतुकिंचान्यत्क्रियतांतद्वदस्वमे ॥ ९ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ अनेननिश्चयेनाहंसाध्विसंप्राप्तवानिह ॥ प्रतीक्षन्नागमं
देविवत्स्याम्यस्मिन्महावने ॥ १० ॥ संप्राप्तस्यैवचाव्यग्रमावेद्योहमिहागतः ॥ ममाभिगमनंप्राप्तोवाच्यश्चवचनंत्वया ॥ ११ ॥ अहमप्यत्रवत्स्यामिगोमत्याः
पुलिनेशुभे ॥ कालंपरिमिताहारोयथोक्तंपरिपालयन् ॥ १२ ॥ ततःसविप्रस्तांनागींसमाधायपुनःपुनः ॥ तदेवपुलिनंनद्याःप्रययौब्राह्मणर्षभः ॥ १३ ॥ ॥ इति
श्रीम०शांति०मोक्ष०प०उंछवृत्त्युपाख्यानेअष्टपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अथतेननरश्रेष्ठब्राह्मणेनतपस्वि
ना ॥ निराहारेणवसतादुःखितास्तेभुजंगमाः ॥ १ ॥ सर्वेसंभूयसहितास्तस्यनागस्यबांधवाः ॥ भ्रातरस्तनयाभार्याययुस्तंब्राह्मणंप्रति ॥ २ ॥ तेपश्यन्पुलिनेतंवै
विविक्तेनियतव्रतम् ॥ समासीनंनिराहारंद्विजंजप्यपरायणम् ॥ ३ ॥ तेसर्वेसमतिक्रम्यविप्रमभ्यर्च्यचासकृत् ॥ ऊचुर्वाक्यमसंदिग्धमातिथेयस्यबांधवाः ॥ ४ ॥ ॥२८६॥
षष्ठोहिदिवसस्तेद्यप्राप्तस्येहतपोधन ॥ नचाभिभाषसेकिंचिदाहारंधर्मवत्सल ॥ ५ ॥

णं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०अष्टपंचाशदधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५८ ॥ ॥ ७ ॥ अथेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ समतिक्रम्योपेत्य ॥ ४ ॥ ५ ॥ १ संश्रयंगृहं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥अथेति ॥ १ ॥

अस्मानभिगतश्चासिवयंचत्वामुपस्थिताः ॥ कार्यंचातिथ्यमस्माभिर्वयंसर्वेकुटुंबिनः ॥ ६ ॥ मूलंफलंवापर्णंवापयोवाद्विजसत्तम ॥ आहारहेतोरन्नंवाभोक्तु
मर्हसिब्राह्मण ॥ ७ ॥ त्यक्ताहारेणभवतावनेनिवसतात्वया ॥ बालवृद्धमिदंसर्वंपीड्यतेधर्मसंकरात् ॥ ८ ॥ नहिनोभ्रूणहाकश्चिज्जातापद्यनृतोपिवा ॥ पूर्वाशी
वाकुलेप्यस्मिन्देवतातिथिबंधुषु ॥ ९ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच ॥ ॥उपदेशेनयुष्माकमाहारोयंकृतोमया ॥ द्विरूनंदशरात्रंवैनागस्यागमनंप्रति ॥ १० ॥ यद्यष्टरात्रे
ऽतिक्रांतेनागमिष्यतिपन्नगः ॥ तदाहारंकरिष्यामितन्निमित्तमिदंव्रतम् ॥ ११ ॥ कर्तव्योनचसंतापोगम्यतांचयथागतम् ॥ तन्निमित्तमिदंसर्वंनैतद्भेत्तुमिहार्हथ
॥ १२ ॥ तेतेनसमनुज्ञाताब्राह्मणेनभुजंगमाः ॥ स्वमेवभवनंजग्मुरकृतार्थानरर्षभ ॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति॰मोक्ष॰उंछवृत्त्युपाख्यानेएकोनष
ष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥अथकालेबहुतिथेपूर्णेप्राप्तोभुजंगमः ॥ दत्ताभ्यनुज्ञःस्वंवेश्मकृतकर्माविवस्वता ॥ १ ॥
तंभार्याप्युपचक्रामपादशौचादिभिर्गुणैः ॥ उपपन्नांचतांसाध्वींपन्नगःपर्यपृच्छत ॥ २ ॥ अथत्वमसिकल्याणिदेवतातिथिपूजने ॥ पूर्वमुक्तेनविधिनायुक्तियुक्ते
नतत्समम् ॥ ३ ॥ नखल्वस्यकृतार्थेनस्त्रीबुद्ध्यामार्दवीकृता ॥ मद्वियोगेनसुश्रोणिविमुक्ताधर्मसेतुना ॥ ४ ॥ ॥नागभार्योवाच ॥ ॥शिष्याणांगुरुशुश्रूषाविप्रा
णांवेदधारणम् ॥ भृत्यानांस्वामिवचनंराज्ञोलोकानुपालनम् ॥ ५ ॥ सर्वभूतपरित्राणंक्षत्रधर्मइहोच्यते ॥ वैश्यानांयज्ञसंवृत्तिरातिथेयसमन्विता ॥ ६ ॥ विप्रक्षत्रि
यवैश्यानांशुश्रूषाशूद्रकर्मतत् ॥ गृहस्थधर्मोनागेंद्रसर्वभूतहितैषिता ॥ ७ ॥ नियताहारतानित्यंव्रतचर्यायथाक्रमम् ॥ धर्मोहिधर्मसंबंधादिंद्रियाणांविशेषतः ॥ ८ ॥
अहंकस्यकुतोवापिकःकोमेहभवेदिति ॥ प्रयोजनमतिर्नित्यमेवंमोक्षाश्रमेवसेत् ॥ ९ ॥ पतिव्रतात्वंभार्यायाःपरमोधर्मउच्यते ॥ तवोपदेशान्नागेंद्रतच्चतत्त्वेन
वेद्मिवै ॥ १० ॥ साहंधर्मंविजानंतीधर्मेनित्येत्वयिस्थिते ॥ सत्पथंकथमुत्सृज्ययास्यामिविपथंपथः ॥ ११ ॥ देवतानांमहाभागधर्मचर्यानहीयते ॥ अतिथीनां
चसत्कारेनित्ययुक्तास्म्यतंद्रिता ॥ १२ ॥ सप्ताष्टदिवसास्त्वद्यविप्रस्येहागतस्यवै ॥ तच्चकार्यंनमेख्यातिदर्शनंतवकांक्षति ॥ १३ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ अकृतार्थेनधर्मसेतुना ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ मेमांप्रति ख्यातिकथयति ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२८७॥ गोमत्यास्त्वेषपुलिनेत्वद्दर्शनसमुत्सुकः॥ आसीनोवर्तयन्ब्रह्मब्राह्मणःसंशितव्रतः॥ १४॥ अहंत्वनेननागेंद्रसत्यपूर्वंसमाहिता ॥ प्रस्थाप्योमत्सकाशंससंप्राप्तो १२
भुजगोत्तमः ॥ १५ ॥ एतच्छ्रुत्वामहाप्राज्ञतत्रगंतुंत्वमर्हसि ॥ दातुमर्हसिवातस्यदर्शनंदर्शनश्रवः॥ १६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०उंछवृत्त्युपा
ख्यानेषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६०॥ ॥ ७॥ ॥नागउवाच॥ ॥ अथब्राह्मणरूपेणकंतंसमनुपश्यसि ॥ मानुषंकेवलंविप्रंदेवंवाथशुचि
स्मिते॥ १ ॥ कोहिमांमानुषःशक्तोद्रष्टुकामोयशस्विनि॥ संदर्शनरुचिर्वाक्यमाज्ञापूर्वंवदिष्यति ॥ २॥ सुरासुरगणानांचदेवर्षीणांचभाविनि॥ ननुनागामहा
वीर्याःसौरभेयास्तरस्विनः ॥ ३ ॥ वंदनीयाश्चवरदावयमप्यनुयायिनः ॥ मनुष्याणांविशेषेणनावेक्ष्याइतिमेमतिः॥४॥ ॥नागभार्योवाच॥ ॥आर्जवे
नविजानामिनासौदेवोनिलाशन॥ एकंतस्मिन्विजानामिभक्तिमानतिरोषण॥५ ॥ सहिकार्यांतराकांक्षीजलेप्सुःस्तोककोयथा ॥ वर्षवर्षप्रियःपक्षीदर्शनंतव
कांक्षति॥ ६॥ हित्वात्वद्दर्शनंकिंचिद्विघ्नंनप्रतिपालयेत्॥ तुल्योप्यभिजनेजातोनकश्चित्पर्युपासते ॥ ७॥ तद्रोषंसहजंत्यक्त्वात्वमेनंद्रष्टुमर्हसि ॥ आशाच्छेदेनत
स्याद्यनात्मानंदग्धुमर्हसि॥८॥ आशयात्वभिपन्नानामकृत्वाश्रुप्रमार्जनम्॥ राजावाराजपुत्रोवाभ्रूणहत्यैवयुज्यते॥९॥ मौनेज्ञानफलावाप्तिर्दानेनचयशोम
हत्॥ वाग्मित्वंसत्यवाक्येनपरत्रचमहीयते ॥ १०॥ भूप्रदानेनचगतिंलभत्याश्रमसंमिताम्॥ न्याय्यस्यार्थस्यसंप्राप्तिंकृत्वाफलमुपाश्नुते॥ ११॥ अभिप्रेताम
संश्लिष्टांकृत्वाचात्महितांक्रियाम्॥ नयातिनिरयंकश्चिदितिधर्मविदोविदुः॥१२॥ ॥नागउवाच॥ ॥अभिमानैर्नमानोमेजातिदोषेणवैमहान्॥ रोषःसंकल्प
जःसाध्विदग्धोवागग्निनात्वया॥ १३॥

ति ॥१॥२ ॥ सौरभेयादिव्यगंधवहाः ॥ ३ ॥४॥ ५ ॥ स्तोककश्चातकः ॥ ६ ॥ हित्वाविना प्रतिपालयेत्प्रामुयात् त्वद्दर्शनंविनास्यकोपिविघ्नोमाभूदित्यर्थः अभिजनेसद्वंशेजातस्तुल्योप्यन्योनागोपिक ॥२८७॥
श्चिन्नपर्युपास्तेपरित्यज्यनआस्ते अतिथिंत्यक्त्वानकश्चित्स्वकुलेआस्तेइत्यर्थः ॥ ७ ॥ सहजंसर्पत्वजातिजं ॥ ८ ॥ भ्रूणहत्यैवभ्रूणहत्ययैव ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नचरोषादहंसाध्विपश्येयमधिकंतमः॥ तस्यंवक्तव्यतांयातिविशेषेणभुजंगमाः ॥ १४ ॥ रोषस्यहिवशंगत्वादशग्रीवःप्रतापवान्॥ तथाशक्रप्रतिस्पर्धीहतोरा
मेणसंयुगे ॥ १५॥ अंतःपुरगतंवत्संश्रुत्वारामेणनिर्हतम् ॥ धर्षणारोषसंविग्नाःकार्तवीर्यसुताहताः ॥ १६ ॥ जामदग्न्येनरामेणसहस्रनयनोपमः॥ संयुगेनिह
तोरोषात्कार्तवीर्योमहाबलः ॥ १७ ॥ तदेषतपसांशत्रुःश्रेयसांविनिपातकः ॥ निगृहीतोमयारोषःश्रुत्वैवंवचनंतव ॥ १८ ॥ आत्मानंचविशेषेणप्रशंसाम्यनपा
यिनि ॥ यस्यमेत्वंविशालाक्षिभार्यागुणसमन्विता ॥ १९ ॥ एषतत्रैवगच्छामियत्रतिष्ठत्यसौद्विजः ॥ सर्वथाचोक्तवान्वाक्यंसकृतार्थःप्रयास्यति ॥ २० ॥ ॥इ
तिश्रीमहाभारतेशांति०मोक्ष०उंछवृत्त्युपाख्यानेएकषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥सपन्नगपतिस्तत्रप्रययौब्राह्मणंप्र
ति ॥ तमेवमनसाध्यायन्कार्यवत्तांविचारयन् ॥ १ ॥ तमतिक्रम्यनागेंद्रोमतिमान्सनरेश्वर ॥ प्रोवाचमधुरंवाक्यंप्रकृत्याधर्मवत्सलः॥ २॥भोभोक्षाम्याभिभा
षेत्वांनरोषंकर्तुमर्हसि॥इहत्वमभिसंप्राप्तःकस्यार्थेकिंप्रयोजनम्॥३॥ आभिमुख्यादभिक्रम्यस्नेहात्पृच्छामितेद्विज ॥ विविक्तेगोमतीतीरेकंवात्वंपर्युपाससे॥४॥
॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥धर्मारण्यंहिमांविद्धिनागंद्रष्टुमिहागतम्॥पद्मनाभद्विजश्रेष्ठतत्रमेकार्यमाहितम् ॥५॥ तस्यचाहमसांनिध्येश्रुतवानस्मितंगतम्॥स्वजनात्तं
प्रतीक्षामिपर्जन्यमिवकर्षकः॥ ६ ॥ तस्यचाक्लेशकरणंस्वस्तिकारसमाहितम् ॥ आवर्तयामितद्ब्रह्मयोगयुक्तोनिरामयः॥ ७॥ ॥नागउवाच॥ ॥अहोकल्याण
वृत्तस्त्वंसाधुःसज्जनवत्सलः ॥ अवाच्यस्त्वंमहाभागपरंस्नेहेनपश्यसि ॥ ८ ॥ अहंसनागोविप्रर्षेयथामांविंदतेभवान् ॥ आज्ञापययथास्वैरंकिंकरोमिप्रियंतव
॥ ९ ॥ भवंतंस्वजनादस्मिसंप्राप्तंश्रुतवानहम् ॥ अतस्त्वांस्वयमेवाहंद्रष्टुमभ्यागतोद्विज ॥ १०॥ संप्राप्तश्चभवानद्यकृतार्थःप्रतियास्यति ॥ विस्रब्धोमांद्विजश्रेष्ठवि
षयेयोक्तुमर्हसि ॥ ११ ॥ वयंहिभवतासर्वेगुणक्रीताविशेषतः॥ यस्त्वमात्महितंत्यक्त्वामामेवेहानुरुध्यसे ॥ १२ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ धर्मारण्यंमुनिंमांविद्धि पद्मनाभंनागंद्रष्टुमागतं ॥ ५ ॥ ६ ॥ अक्लेशकरणंक्लेशनिवारकं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

१ तस्यरोषस्यविशेषेणाधिक्येन

२ द्विजानामंडजानांसर्पाणांश्रेष्ठ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनर्थज्ञःअर्थानभिज्ञः ॥ १३ ॥ आत्मानंब्रह्मआत्मनोजीवस्यगतिंविश्रांतिस्थानं आत्मस्थोविषयेभ्योव्यावृत्तः एवंविधोपिचलच्चित्तंवासार्थिनंगृहासक्तमपिमहाप्रज्ञंगृहदोषदर्शिनंउपास्मिह तथाचनर क्तोनापिविरक्तोस्मीत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इतिशांति०मो०नै०भा०द्विषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विवस्वतइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ तंवातंपुरोवातादि

॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥आगतोहंमहाभागतवदर्शनलालसः॥ कंचिदर्थमनर्थज्ञःप्रष्टुकामोभुजंगम ॥ १३ ॥ अहमात्मानमात्मस्थोमार्गमाणोत्मनोगतिं॥ वा सार्थिनंमहाप्रज्ञंचलच्चित्तमुपास्मिह ॥ १४॥ प्रकाशितस्त्वंसगुणैर्यशोगर्भगभस्तिभिः ॥ शशांककरसंस्पर्शैर्हृद्यैरात्मप्रकाशितैः ॥ १५ ॥ तस्यमेप्रश्नमुत्पन्नं छिंधित्वमनिलाशन ॥ पश्चात्कार्यंवदिष्यामिश्रोतुमर्हतितद्भवान् ॥ १६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां०मो०उंछ०द्विषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६२॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥विवस्वतोगच्छतिपर्यायेणवोढुंभवांस्तंरथमेकचक्रम्॥आश्चर्यंभूतंयदितत्रकिंचिद्दृष्टंत्वयाशंसितुमर्हसित्वम्॥१॥ ॥नागउवाच॥ ॥आ श्चर्याणामनेकानांप्रतिष्ठाभगवान्रविः ॥ यतोभूताःप्रवर्तंतेसर्वेत्रैलोक्यसंमताः ॥ २ ॥ यस्यरश्मिसहस्रेषुशाखास्विवविहंगमाः॥ वसंत्याश्रित्यमुनयःसंसिद्धा दैवतैःसह ॥ ३ ॥ यतोवायुर्विनिःसृत्यसूर्यरश्म्याश्रितोमहान्॥ विजृंभत्यंबरेतत्रकिमाश्चर्यमतःपरम्॥ ४ ॥ विभज्यतंतुविप्रर्षेप्रजानांहितकाम्यया॥ तोयंसृजति वर्षासुकिमाश्चर्यमतःपरम्॥५॥यस्यमंडलमध्यस्थोमहात्मापरमत्विषा॥दीप्तःसमीक्षतेलोकान्किमाश्चर्यमतःपरम्॥ ६॥ शुक्रोनामासितःपादोयश्चवारिधरों वरे॥ तोयंसृजतिवर्षासुकिमाश्चर्यमतःपरम्॥ ७॥ योष्टमासांस्तुशुचिनाकिरणेनोक्षितंपयः॥ प्रत्यादत्तेपुनःकालेकिमाश्चर्यमतःपरम् ॥८॥ यस्यतेजोविशेषेषु स्वयमात्माप्रतिष्ठितः॥ यतोबीजंमहीचेयंधार्यतेसचराचरा॥ ९॥ यत्रदेवोमहाबाहुःशाश्वतःपुरुषोत्तमः॥ अनादिनिधनोविप्रकिमाश्चर्यमतःपरम्॥ १० ॥आ श्चर्याणामिवाश्चर्यमिदमेकंतुमेशृणु ॥ विमलेयन्मयादृष्टमंबरेसूर्यसंश्रयात् ॥ ११ ॥ पुरामध्याह्नसमयेलोकांस्तपतिभास्करे॥ प्रत्यादित्यप्रतीकाशःसर्वतःस मदृश्यत॥ १२ ॥ सलोकांस्तेजसासर्वान्स्वभासानिर्विभासयन्॥ आदित्याभिमुखोभ्येतिगगनंपाटयन्निव ॥ १३॥

रूपेणविभज्यपरिणामंनीत्वा ॥ ५ ॥ महात्मांतर्यामी ॥ ६ ॥ पादइवपादोऽवयवः नीलमेघरूपेणाप्ययमेववर्षतीत्यर्थः ॥७॥८॥ यतःसूर्यात् बीजंऔषधं ॥९॥१०॥११ ॥ प्रत्यादित्यप्रतीकाशःआदि त्यांतरतुल्यतेजस्कः समदृश्यतदृष्टः ॥ १२ ॥ सइति तदेवभूतंपरामृश्यते ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥१७॥१८॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नैषइति अनिलसखोवह्निः ॥ १ ॥

हुताहुतिरिवज्योतिर्व्याप्यतेजोमरीचिभिः ॥ अनिर्देश्येनरूपेणद्वितीयइवभास्करः ॥ १४ ॥ तस्यांभिगमनप्राप्तौहस्तौदत्तौविवस्वता ॥ तेनापिदक्षिणोहस्तोदत्तः
प्रत्यर्चितार्थिना ॥ १५ ॥ ततोभित्त्वैवगगनंप्रविष्टोरश्मिमंडलम् ॥ एकीभूतंचतत्तेजःक्षणेनादित्यतांगतम् ॥ १६ ॥ तत्रनःसंशयोजातस्तयोस्तेजःसमागमे ॥ अ
नयोःकोभवेत्सूर्योरथस्थोयोयमागतः ॥ १७ ॥ तेवयंजातसंदेहाःपर्यपृच्छामहेरविम् ॥ कएषदिवमाक्रम्यगतःसूर्यइवापरः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशां
ति॰मोक्ष॰पर्वणिउंछवृत्त्युपाख्यानेत्रिषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सूर्यउवाच ॥ ॥ नैषदेवोनिलसखोनासुरोनचपन्नगः ॥ उंछवृत्ति
व्रतेसिद्धोमुनिरेषदिवंगतः ॥ १ ॥ एषमूलफलाहारःशीर्णपर्णाशनस्तथा ॥ अब्भक्षोवायुभक्षश्चआसीद्विप्रःसमाहितः ॥ २ ॥ भवश्चानेनविप्रेणसंहिताभिरभि
ष्टुतः ॥ स्वर्गद्वारिकृतोद्योगोयेनासौत्रिदिवंगतः ॥ ३ ॥ असंगतिरनाकांक्षीनित्यमुंछशिलाशनः ॥ सर्वभूतहितेयुक्तएषविप्रोभुजंगमाः ॥ ४ ॥ नहिदेवानगंधर्वा
नासुरानचपन्नगाः ॥ प्रभवंतीहभूतानांप्राप्तानामुत्तमांगतिम् ॥ ५ ॥ एतदेवंविधंदृष्टमाश्चर्यंतत्रमेद्विज ॥ संसिद्धोमानुषःकामंयोसौसिद्धगतिंगतः ॥ सूर्येणसहि
तोब्रह्मन्पृथिवींपरिवर्तते ॥ ६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशांतिपर्वणिमोक्ष॰उंछवृत्त्युपाख्यानेचतुःषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६४ ॥ ॥ ७ ॥
॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ आश्चर्यंनात्रसंदेहःसुप्रीतोस्मिभुजंगम ॥ अन्वर्थोपगतैर्वाक्यैःपंथानंचास्मिदर्शितः ॥ १ ॥ स्वस्तितेस्तुगमिष्यामिसाधोभुजगसत्तम ॥
स्मरणीयोस्मिभवतासंप्रेषणनियोजनैः ॥ २ ॥ ॥ नागउवाच ॥ ॥ अनुक्त्वाहृद्गतंकार्यंक्केदानींप्रस्थितोभवान् ॥ उच्यतांद्विजयत्कार्यंयदर्थंत्वमिहागतः
॥ ३ ॥ उक्तानुक्तेकृतेकार्येमामामंत्र्यद्विजर्षभ ॥ मयाप्रत्यभ्यनुज्ञातस्ततोयास्यसिसुव्रत ॥ ४ ॥ नहिमांकेवलंदृष्ट्वात्यक्त्वाप्रणयवानिह ॥ गंतुमर्हसिविप्रर्षेवृक्ष
मूलगतोयथा ॥ ५ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ आश्चर्यमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ उक्तानुक्ते
पृष्टेअपृष्टेपिमय्येववात्सल्यात्कृतेसति ॥ ४ ॥ ५ ॥

१ हेब्राह्मणरविंपर्यपृच्छामेत्यन्वयः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अहंत्वयिभक्तिमानितिशेषः मयिमित्रेसतिकाचिंतानकापीत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ सएवत्वमिति यत्रदेवोमहाबाहुःशाश्वतःपुरुषोत्तमः अनादिनिधनोविप्रकिमाश्चर्यमतःपरमितियःपूर्वमादित्यांतर्वर्त्तीपुरु
षोत्तमउक्तःसएवत्वंसएवचाहं सयश्चायंपुरुषे यश्चासावादित्ये सएकइतिहृदयादित्यपुरुषयोरभेदावगमात्कारणात्मनाऽभेदेपिकार्यात्मनाआवयोर्भेदोभविष्यतीत्याशंक्याह योहंसएवभवानपि तुशब्दो
वधारणे एतेनभेदाभेदपक्षोनिरस्तः भूतानिवियदादीनि सर्वेयत्रगताःप्रलयकालेतदेवब्रह्मास्मइत्यर्थः एतच्चोंछवृत्तेःसूर्यप्रवेशमात्रश्रवणेनैवज्ञातंनिश्चितंचवेदवाक्यादितिभावः ॥ ८॥ भोगपतेभोगोऽहिकुलं
तत्पते भोगिपतेइतिस्वच्छःपाठः ॥ ९ ॥१० ॥ ॥ इतिशांतिपर्वणिमोक्षधर्मपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६५॥ ॥ ७ ॥ ॥ सचेति दीक्षाक्षौरप्रायश्चि
त्तादिपूर्वमुंछव्रतस्वीकारस्तदर्थी ॥ १ ॥ तदनेनप्रबंधेनयद्यपिसर्वेष्वाश्रमेषुमोक्षोस्तितथापिगार्हस्थ्यमेवस्वाध्यायव्रतयमनियमशमदमाद्युपेतमाश्रमांतरधर्माणामाश्रयइतितत्रैवकात्स्न्र्येनसर्वेधर्माःसंभव

त्वयिचाहंद्विजश्रेष्ठभवान्मयिनसंशयः॥ लोकोयंभवतःसर्वःकाचिंतामयितेनघ ॥६॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥एवमेतन्महाप्राज्ञविदितात्मन्भुजंगम॥ नाति
रिक्तास्त्वयादेवाःसर्वथैवयथातथम्॥ ७॥ सएवत्वंसएवाहंयोहंसतुभवानपि॥ अहंभवांश्चभूतानिसर्वेयत्रगताःसदा॥ ८॥ आसीत्तुमेभोगपतेसंशयःपुण्यसं
चये॥ सोहमुंछव्रतंसाधोचरिष्याम्यर्थसाधनम्॥ ९ ॥ एषमेनिश्चयःसाधोकृतंकारणमुत्तमम्॥ आमंत्रयामिभद्रंतेकृतार्थोस्मिभुजंगम॥ १० ॥ ॥इतिश्रीम
हाभारतेशांति०मोक्ष०उंछवृत्त्युपाख्यानेपंचषष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः॥ ३६५॥ ॥ ७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥सचामंत्र्योरगश्रेष्ठंब्राह्मणःकृतनिश्च
यः॥ दीक्षाकांक्षीतदाराजंश्च्यवनंभार्गवंश्रितः॥ १॥ सतेनकृतसंस्कारोधर्ममेवाधितस्थिवान्॥ तथैवचकथामेतांराजन्कथितवांस्तदा ॥ २ ॥ भार्गवेणापिरा
जेंद्रजनकस्यनिवेशने॥ कथैषाकथितापुण्यानारदायमहात्मने ॥ ३॥ नारदेनापिराजेंद्रदेवेंद्रस्यनिवेशने ॥ कथिताभरतश्रेष्ठपृष्टेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ ४॥ देवरा
जेनचपुराकथितैषाकथाशुभा ॥ समस्तेभ्यःप्रशस्तेभ्योविप्रेभ्योवसुधाधिप॥ ५॥

तीतितेनैवोपसंहारःकृतः यथाछांदोग्येब्रह्मसंस्थोऽमृतत्वमेतीतिसंन्यासोत्कर्षप्रतिपादकेवाक्येसत्यप्याचार्यकुलाद्वेदमधीत्ययथाविधानंगुरोःकर्मातिशेषेणाभिसमावृत्यकुटुंबेशुचौदेशेस्वाध्यायमधीयानो
धार्मिकान्विदधदात्मनिसर्वेंद्रियाणिप्रतिष्ठाप्याहिंसन्सर्वाणिभूतान्यत्रतीर्थेभ्यःसखल्वेवंवर्तयन्यावदायुषंब्रह्मलोकमभिसंपद्यतेनचपुनरावर्ततेनचपुनरावर्त्ततइतिगृहिणैवोपसंहारःकृतस्तत्रैवकृत्स्नाश्रमध
र्मसमाप्तेः यथोक्तंभगवताबादरायणेनकृत्स्नभावात्तुगृहिणोपसंहारइतितथेहापिसुलभाजनकसंवादेसंन्यासस्याधिक्येसिद्धेप्युंछवृत्त्युपाख्यानेनगृहिणैवोपसंहारःप्रदर्शितः अतिशेषेणनिःशेषेणकृत्वेत्य
ध्याहारः धार्मिकान्पुण्यावहान्धर्मान् सर्वेंद्रियाणिप्रतिष्ठाप्येत्यनेनयोगउक्तः तीर्थेभ्योयज्ञेभ्यइतिश्रुतिपदानामर्थः यत्रकुत्राप्याश्रमेजितेंद्रियोध्याननिष्ठोमुच्यतइत्युक्तंभवति तथैवचकथामेतामित्या
दिनावंशउक्तः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यदाचममरामेणयुद्धमासीत्सुदारुणम् ॥ वसुभिश्वतदाराजन्कथेयंकथितामम ॥ ६ ॥ पृच्छमानायतत्त्वेनमायाचैवोत्तमातव ॥ कथेयंकथितापुण्याधर्म्याधर्मभृतांवर ॥ ७ ॥ यद्दयंपरमोधर्मोयन्मांपृच्छसिभारत ॥ आसीद्वीरोत्यनाकांक्षीधर्मार्थकरणेनृप ॥ ८ ॥ सचकिलकृतनिश्चयोद्विजोभुजगपतिप्रतिदेशितात्मकृत्यः ॥ यमनियमसहोवनांतरंपरिगणितोंछशिलाशनःप्रविष्टः ॥ ९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांशांति० मो० प० उंछवृत्त्युपाख्यानेषट्षष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६६ ॥ ॥ ५ ॥ अस्यानंतरमनुशासनपर्वभविष्यति तस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ शमोबहुविधाकारःसूक्ष्मउक्तःपितामह ॥ नचमेहृदयेशांतिरस्तिश्रुत्वेदमीदृशम् ॥ १ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ परकृतिस्वरूपेणार्थवादेननिष्कामंस्वकर्मैववर्जितेंद्रियेणकर्त्तव्यंतदेवगोचरमित्याशयेनार्द्धेनाहासीदिति ॥ ८ ॥ उपसंहरति सचेति यमाअहिंसादयः नियमाःशौचादयः वनांतरंवनमध्यंप्रविष्टः उंछःकणशआदानंकणिशाद्यर्जनंशिलंपरिगणितपरिमितमुंछशिलार्जितमन्नमश्नन्नूफणिपत्युक्तामुंछवृत्तेर्गतिंप्रापेतिशेषः ॥ ९ ॥ वेदांतेलक्ष्मणार्यंक्रतुविधिविदत्तौतीर्थनारायणार्यंतर्केधीरेशमिश्रान्फणिपतिभणितौपोलगंगाधरार्यं वेदेसांगेपितृव्यंशिवमथपितरंदक्षिणामूर्त्युपास्तौश्रौतेचिंतामणिंयःशरणमुपगतोभूम्निगोपालदेवं ॥ १ ॥ व्याकरोन्मोक्षधर्मान्सनीलकंठःसमासतः ॥ अनेनप्रीयतांदेवोगिरिजापतिरव्ययः ॥ २ ॥ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोःश्रीनीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेमोक्षधर्मपर्वार्थप्रकाशेषट्षष्ट्यधिकत्रिशततमोऽध्यायः ॥ ३६६ ॥ ॥ ५ ॥ समाप्तेयंटीका ॥ शुभमस्तु ॥ १ ॥

॥ अस्मिन्पर्वणिव्यासोक्ताध्यायश्लोकसंख्यान्यूनाधिक्यंचेल्लिपिकरादिप्रमादात्तद्बोध्यं ॥

इदं शांतिपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः ॥ १८१० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ अथ श्रीमहाभारते अनुशासनपर्वं प्रारभ्यते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनुशासन पर्व. १२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः ॥ यज्ज्योतिस्तमसः परंमहदहोनिर्मायरूपाणितन्नामानिप्रविभज्यचव्यवहरत्येतैर्गुहायांगतं आनंदैकरसंतदद्वयमथोतन्माययादेवकीकुंतीसत्यवतीषुजन्मधृतवत्कृष्णत्रयंपातुनः ॥ १ ॥ गोपालनारायणलक्ष्मणार्यान्धीरेशगंगाधरनीलकंठान् चिंतामणिंसांबशिवंचनत्वाव्याकुर्महेभारतदानधर्मान् ॥२॥ धर्मंत्रिषुद्रविणमष्टसुकाममोक्षावेकत्रपर्वणिनिरूपितवान्मुनींद्रः तत्साधनानिसुवहूनिसहप्रमाणान्यत्रानुशासनिकपर्वणिवर्णितानि ॥ ३ ॥ तत्रपूर्वस्मिन्पर्वणिशोकतरणोपायःसम्यङ्निरूपितस्तथापिदृष्टदुःखंनिदिध्यासनमंतरेणननिवर्ततइतितत्प्रधानंप्रकरणमारभमाणःपूर्वंतावत्कृताकृतसंतापनिमित्तंकर्तृत्वाभिमानंत्याजयितुंप्रथममध्यायमारभतेतत्रापियुक्तिशतेनापिकर्तृत्वाभिमानस्यदुस्त्यजत्वंयुधिष्ठिरप्रश्नमुखेनावतारयति युधिष्ठिरउवाचशमोबहुविधाकारइत्यादिना शमःशोकतरणोपायःबहुविधःकालादृष्टेश्वराद्यधीनोऽयंलोकोनकिंचित्कर्तुमीष्टइत्यादिविवेकप्रकारःबह्वाकारःसर्वसंकल्पसंन्यासादिस्वरूपःसूक्ष्मोनिर्विकल्पकउक्तः तथापितत्साक्षात्काराभावात्कृतंगोत्रवधाख्यंपापंमां

श्रीगोपालकृष्णायनमः ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् ॥१॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥शमोबहुविधाकारःसूक्ष्मउक्तःपितामह ॥ नचमेहृदयेशांतिरस्तिश्रुत्वेदमीदृशम् ॥ २ ॥ अस्मिन्नर्थेबहुविधाशांतिरुक्तापितामह ॥ स्वकृतेकानुशांतिःस्याच्छमाद्बहुविधादपि ॥ ३ ॥ शराचितशरीरंहितीव्रव्रणमुदीक्ष्यच ॥ शर्मनोपलभेवीरदुष्कृतान्येवचिंतयम् ॥ ३ ॥ रुधिरेणावसिक्तांगंप्रस्रवंतंयथाचलम् ॥ त्वांदृष्ट्वापुरुषव्याघ्रसीदेवर्षास्विवांबुजम् ॥ ४ ॥ अतःकष्टतरंकिंनुमत्कृतेयत्पितामहः ॥ इमामवस्थांगमितःप्रत्यमित्रैरणाजिरे ॥ ५ ॥ तथाचान्येनृपतयःसहपुत्राःसबांधवाः ॥ मत्कृतेनिधनंप्राप्ताःकिंनुकष्टतरंततः ॥ ६ ॥ वयंहिधार्तराष्ट्राश्चकालमन्युवशंगताः ॥ कृत्वेदंनिंदितंकर्मप्राप्स्यामःकांगतिंनृप ॥ ७ ॥ इदंतुधार्तराष्ट्रस्यश्रेयोमन्येजनाधिप ॥ इमामवस्थांसंप्राप्तंयदसौत्वांनपश्यति ॥ ८ ॥ सोऽहंतवह्यंतकरःसुहृद्वधकरस्तथा ॥ नशांतिमधिगच्छामिपश्यंस्त्वांदुःखितंक्षितौ ॥ ९ ॥ दुर्योधनोहिसमरेसहसैन्यःसहानुजः ॥ निहतःक्षत्रधर्मेऽस्मिन्दुरात्माकुलपांसनः ॥ १० ॥ नसपश्यतिदुष्टात्मात्वामद्यपतितंक्षितौ ॥ अतःश्रेयोमृतंमन्येनेहजीवितमात्मनः ॥ ११ ॥

तपत्येवतस्मात्कर्तृत्वादिदोषमपनेतुंनिदिध्यासनाधिकारसिद्ध्यर्थंचेतःशुद्धिकरान्धर्मान्ब्रूहियैर्विनापूर्वोक्तंसर्वंहृदयेनावतिष्ठतइत्यभिप्रायः ॥१॥ अस्मिन्निति यद्धिअचिंतितमेवजायतेतत्कालादिकृतमिति मत्वानधीमतांशोकायभवति यत्तुबुद्धिपूर्वंपापंकृतंतत्कथंमादृशान्आस्तिकान्शाब्दिकविवेकमात्रेणनतपेत् अपरोक्षस्यकर्तृत्वादिप्रत्ययस्यपरोक्षेणाकर्तृत्वादिज्ञानेननिवर्तयितुमशक्यत्वादितिभावः ॥२॥ एतदेवशोककारणंविवृणोति शरेति त्वामितिशेषः ॥ ३ ॥ सीदेसीदामि ॥ ४ ॥ मत्कृतेमन्निमित्तं प्रत्यमित्रैःअमित्राणांप्रतिकूलैरस्मदीयैरर्जुनशिखंडिप्रभृतिभिः ॥ ५ ॥ ६ ॥ वयंहीति हिश्चार्थे कालईश्वरः मन्युःक्रोधः कांगतिमूर्ध्वलोकंप्राप्स्यामोनकामपीत्यर्थः ॥ ७ ॥ अयंशोप्रस्तानामस्माकंत्वयमपिलोकोनष्टोनतुपरेषामित्याह इदंत्वित्यादिना ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अभविष्यंईश्वरश्चेत्स्यां॥ १२॥ १३॥अन्यस्मिन्निति जन्मांतरेपियेनकिल्बिषात्रागादिदोषान्मुच्येमतादृशंधर्मंब्रूहि शोकनाशकस्यतत्त्वज्ञानस्यानेकजन्मसाध्यत्वादितिभावः॥ १४॥यदुक्तंत्वत्कृतेकानुशांति रिनितत्राह परेति परतंत्रंकालादृष्टेश्वराधीनमात्मानंत्वंकथंकर्मणांहेतुंपुण्यपापयोःकारणंअनुपश्यसि नकथंचिदात्मनःकर्तृत्वंसंभवतीतिभावः कुतस्तर्ह्यहंकरोमीत्यनुभवइत्याशंक्याह सूक्ष्मंहीति आत्मनः कर्तृत्ववदकर्तृत्वंनमानसप्रत्यक्षंकिंत्वतींद्रियं मनस्तुचक्षुरादिवदुष्टंसदन्यथासंतमात्मानमन्यथाप्रतिपद्यतइतिभावः ॥ १५ ॥ कर्मप्रयोजकंदेहेंद्रियादिसंघातःप्रयोज्यस्तयोश्चबीजांकुरवदन्योन्यजन्यजन

अहंहिसमरेवीरगमितःशत्रुभिःक्षयम्॥ अभविष्यंयदिपुरासहभ्रातृभिरच्युत॥ १२॥ नत्वामेवंसुदुःखार्तमद्राक्षंसायकार्दितम्॥ नूनंहिपापकर्माणोधात्रास्पृष्टाः स्मर्हंनृप॥ १३॥ अन्यस्मिन्नपिलोकेवैयथामुच्येमकिल्बिषात्॥ तथाप्रशाधिमांराजन्ममचेदिच्छसिप्रियम्॥ १४ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥परतंत्रंकथंहेतुमात्मानमनुपश्यसि॥ कर्मणांहिमहाभागसूक्ष्मंत्वेतदतींद्रियम्॥ १५॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ संवादंमृत्युगौतम्योःकाललुब्धकपन्नगैः॥ १६॥ गौतमीनामकौंतेयस्थविराशमसंयुता॥ सर्पेणदष्टंस्वंपुत्रमपश्यद्गतचेतनम् ॥ १७॥ अथतंस्नायुपाशेनबद्ध्वासर्पममर्षितः॥ लुब्धकोर्जुनकोनामगौतम्याःसमुपानयत्॥ १८॥ सचाब्रवीदयंतेसपुत्रहापन्नगाधमः॥ ब्रूहिक्षिप्रंमहाभागेवध्यतांकेनहेतुना ॥ १९॥ अग्नौप्रक्षिप्यतामेषच्छिद्यतांखंडशोपिवा॥ नह्ययंबालहापापश्चिरंजीवितुमर्हति॥ २०॥ ॥गौतम्युवाच॥ ॥विसृजैनमबुद्धिस्त्वमवध्योर्जुनकत्वया॥ कोह्यात्मानंगुरुंकुर्यात्प्राप्तव्यमविचिंतयन्॥ २१॥ प्लवंतेधर्मलघवोलोकेंऽभसियथाप्लवाः॥ मज्जंतिपापगुरवःशस्त्रंस्कन्नमिवोदके॥ २२॥ हत्वाचैनंनामृतःस्यादयंमेजीवत्यस्मिन्कोत्ययःस्यादयंते॥ अस्योत्सर्गेप्राणयुक्तस्य जंतोर्मृत्योर्लोकंकोनुगच्छेदनंतम्॥ २३॥ ॥लुब्धकउवाच॥ ॥जानाम्यहंदेविगुणागुणज्ञेसर्वार्तियुक्तागुरवोभवंति॥ स्वस्थस्यैतेतूपदेशाभवंतितस्मात्क्षुद्रंसर्पमेनंहनिष्ये॥ २४॥शमार्थिनःकालगतिंवदंतिसद्यःशुचंत्वर्थविदस्त्यजंति॥ श्रेयःक्षयंशोचतिनित्यमोहात्तस्माच्छुचंमुंचहतेभुजंगे॥ २५॥ ॥गौतम्युवाच॥ आर्तिर्नैवंविद्यतेऽस्मद्विधानांधर्मात्मानःसर्वदासज्जनाहि॥ नित्यायस्तोबालकोऽप्यस्यतस्मादीशेनाहंपन्नगस्यप्रमाथे॥ २६॥

कत्वं परिशेषात्तुआत्मनोऽकर्तृत्वंसिध्यतीत्यस्मिन्नर्थेआख्यायिकामाह अत्रापीति॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ हेतुमेवाह अग्नाविति ॥ २०॥ गुरुंपापभारेणनरकेमज्जनयोग्यं प्राप्तव्यंलोकं ॥ २१॥प्लवंते दुःखार्णवंतरंति मज्जंतिचतत्रैव॥ २२॥हत्वेति करणत्वंक्त्वार्थः भुक्त्वैवहितृप्तोनतुपीत्वेतिवत् एनंहत्वाएतस्यहननेनायंमेपुत्रोनामृतःस्यात्किंतुमृतःसमृतएव अस्मिन्जीवतितेतवकोयंअत्ययोनाशःस्यान्नको पीत्यर्थः उत्सर्गेप्राणोत्सर्गे मृत्योर्लोकंनरकं॥ २३॥ सर्वार्तियुक्ताःसर्वेषांपीडयापीडिताः स्वस्थस्यैवनतुदुःखितस्य॥ २४॥ शमेति शमयुक्ताःकालेनैवायंनाशितइतिमत्वाशोकंत्यजंति अर्थविदःप्रतीकारज्ञाःशत्रुंहत्वैवसद्यःशोकंत्यजंतीत्यर्थः अन्यस्तुश्रेयःक्षयंसुखनाशंनित्यंमोहाच्छोचति॥ २५॥ आर्तिःपुत्रशोकजापीडा नित्यायस्तोनित्यमृतः नईशेनसमर्थास्मि॥ २६॥ ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यातनांपीडांपरस्यतेकुतःकुर्युर्नकुतश्चिदित्यर्थः मार्दवात्मार्दवमवलंब्य ॥ २७ ॥ श्रेयःपरलोकहितंतदेवअव्ययोलाभःसचशत्रून्हत्वैवलभ्यइत्यध्याहृत्ययोज्यं यथायजमानःपशुंनिघ्नन्पशुमात्मानंच स्वर्गंनयत्येवंशूरःपरंस्वंचेत्यर्थः ततश्चलाभ्योलाभार्हःपुमांश्चबलिभ्यःसर्वेभ्यःप्रशस्तःश्रेष्ठश्चस्यात् शत्रुवधाल्लोकत्रयेपिमान्योभवतीत्यर्थः यस्तुअस्मिन्सर्पेकुत्सितेबह्वपकारिणिहंतव्येकालाल्लाभोऽस्यम रणादिष्टसिद्धिःसएवसत्यःशाश्वतःश्रेयोलाभः सचतेतवएनंहंतुमनिच्छंत्यानस्यात्तस्माद्धंतव्यएवायमित्यर्थः ॥ २८ ॥ गृह्यनिगृह्य कामाप्तिःइष्टलाभः नमुक्त्वादृढंबद्ध्वा नोऽस्माकमशत्रौभुजंगेकस्माद

नब्राह्मणानांकोपोऽस्तिकुतःकोपाच्चयातनाम् ॥ मार्दवात्क्षम्यतांसाधोमुच्यतामेषपन्नगः ॥ २७ ॥ ॥ लुब्धकउवाच ॥ ॥ हत्वालाभःश्रेयएवाव्ययःस्याल्लभ्यो लाभ्यःस्याद्बलिभ्यःप्रशस्तः ॥ कालाल्लाभोयस्तुसत्योभवेतश्रेयोलाभःकुत्सितेऽस्मिन्नतेस्यात् ॥ २८ ॥ ॥ गौतम्युवाच ॥ ॥ कानुप्राप्तिर्गृह्यशत्रुंनिहत्यकाकामा प्तिःप्राप्यशत्रुंनमुक्त्वा ॥ कस्मात्सौम्याहंनक्षमेनोभुजंगेमोक्षार्थंवाकस्यहेतोर्नकुर्याम् ॥ २९ ॥ ॥ लुब्धकउवाच ॥ ॥ अस्मादेकाद्बहवोरक्षितव्यानैकोबहुभ्यो गौतमिरक्षितव्यः ॥ कृतागसंधर्मविदस्त्यजंतिसरीसृपंपापमिमंजहित्वम् ॥ ३० ॥ ॥ गौतम्युवाच ॥ ॥ नास्मिन्हतेपन्नगेपुत्रकोमेसंप्राप्स्यतेलुब्धकजीवितंवै ॥ गुणंचान्यंनास्यवधेप्रपश्येतस्मात्सर्पलुब्धकमुंचजीवम् ॥ ३१ ॥ ॥ लुब्धकउवाच ॥ ॥ वृत्रंहत्वादेवराट्श्रेष्ठभाग्वैयज्ञंहत्वाभागमवापचैव ॥ शूलीदेवोदेववृत्तं चरत्वंक्षिप्रंसर्पजहिमाभूत्तेविशंका ॥ ३२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ असकृत्प्रोच्यमानापिगौतमीभुजगंप्रति ॥ लुब्धकेनमहाभागापापेनैवाकरोन्मतिम् ॥ ३३ ॥ ईषदुच्छ्वसमानस्तुकृच्छ्रात्संस्तभ्यपन्नगः ॥ उत्ससर्जगिरंमंदांमानुषींपाशपीडितः ॥ ३४ ॥ ॥ सर्पउवाच ॥ ॥ कोन्वर्जुनकदोषोत्रविद्यतेममबालिश ॥ अस्वतं त्रंहिमांमृत्युर्विवशंयदचूचुदत् ॥ ३५ ॥ तस्यायंवचनाद्दष्टोनकोपेननकाम्यया ॥ तस्यतत्किल्बिषंलुब्धविद्यतेयदिकिल्बिषम् ॥ ३६ ॥ ॥ लुब्धकउवाच ॥ ॥ य द्यन्यवशगेनेदंकृतंतेपन्नगाशुभम् ॥ कारणंवैत्वमप्यत्रतस्मात्त्वमपिकिल्बिषी ॥ ३७ ॥ मृत्पात्रस्यक्रियायांहिदंडचक्रादयोयथा ॥ कारणत्वेप्रकल्प्यंतेतथात्व मपिपन्नग ॥ ३८ ॥ किल्बिषीचापिमेवध्यःकिल्बिषीचासिपन्नग ॥ आत्मानंकारणंह्यत्रत्वमाख्यासिभुजंगम ॥ ३९ ॥

हंनक्षमेअपितुक्षमेएव मोक्षेणार्थंश्रेयःकुर्यामेवेत्यर्थः ॥ २९ ॥ त्यजंतिनाशयंति ॥ ३० ॥ मेपुत्रकोजीवितंनसंप्राप्स्यते गुणंपुण्यं जीवंजीवंतं ॥ ३१ ॥ शूलीयज्ञंहत्वेतिसंबंधः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ संस्तभ्य धैर्यमालंब्य ॥ ३४ ॥ अचूचुदत्प्रेरितवान् ॥ ३५ ॥ किल्बिषंचेदस्तितर्हिप्रयोक्तुरेवनप्रयोज्यस्यममशरस्येवेत्यर्थः ॥ ३६ ॥ यदीति प्रयोजकवत्प्रयोज्योपिवधकारणत्वाद्वध्यएवेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ मृदिति यद्यपिदंडादिवत्त्वंअन्यवशस्तथाऽपिचेतनत्वात्किल्बिषीत्यवश्यंवध्योसीत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वइति चेतनत्वेपिगजादिवत्परप्रेर्यत्वेनावशत्वाद्दंडादितुल्यत्वमेवममेत्यर्थः॥४०॥ अथवेति तेपिआयुधादयोपि अयमर्थः आयुधंहिअयस्कांतवत्प्रहर्तारंप्रयोजयति तेनायुधकर्तापिप्रयोजकस्तस्यचायं कारयिताप्रहर्तुकामःप्रयोजकइत्यन्योऽन्यप्रयोज्यत्वान्नकस्यचिद्धंतृत्वमित्यर्थः ॥४१॥ फलितमाह एवमिति चेतनत्वाद्वध्यत्वंममचेन्मन्यसेतर्ह्येकस्मिन्वधकार्येसाक्षात्परंपरयाबहूनांप्रयोजकत्वमस्तीति सर्वेषुयथाविभागंकिल्बिषंनमय्येवेत्यर्थः समवायेसमुदाये ॥ ४२ ॥ कर्ताप्रस्तुतक्रियायां त्वमेववध्योसीत्यर्थः ॥४३॥ असतीति यतःकृतेऽपिअसतिदुष्टेकार्येदोषेहेतुःकर्तानलिप्यतेतवमते तस्मात्चोरादि रत्नैवराज्ञांवध्यःप्रायश्चित्तीचनस्यात् तथाचशास्त्रानर्थक्यंप्रेत्यखादंतितेचतानित्यादेरप्रामाण्यंचस्यादितिभावः ॥ ४४ ॥ कार्येति कारणेकर्त्तरिसतिकुठारोद्यमनादिकार्येणछिदिक्रियाजायतेअसत्यपिक र्तरितरुशाखांतनिघर्षणकार्येणतज्जेनाग्निनावनदाहक्रियाजायते तस्माच्छाखायाइवममापिकर्तृत्वंअप्रयोजकत्वान्नदोषहेतुः विशेषाभावादित्यर्थः ॥४५॥ यदीति कारणत्वेनप्रयोज्यकर्तृत्वेनतवमतोहंत

॥ सर्पउवाच ॥ ॥ सर्वएतेह्यस्ववशादंडचक्रादयोयथा ॥ तथाहमपितस्मान्मेनैषदोषोमतस्तव ॥ ४० ॥ अथवामतमेतत्तेतेप्यन्योऽन्यप्रयोजकाः ॥ कार्यकारण संदेहोभवत्यन्योन्यचोदनात् ॥ ४१ ॥ एवंसतिनदोषोमेनास्मिवध्योनकिल्बिषी ॥ किल्बिषंसमवायेस्यान्मन्यसेयदिकिल्बिषम् ॥ ४२ ॥ ॥ लुब्धकउवाच ॥ ॥ कार णंयदिनस्याद्वैनकर्तास्यास्त्वमप्युत ॥ विनाशकारणंत्वंचतस्माद्वध्योऽसिमेमतः ॥ ४३ ॥ असत्यपिकृतेकार्येनेहपन्नगलिप्यते ॥ तस्मान्नात्रैवहेतुःस्याद्वध्यःकिंब हुमन्यसे ॥ ४४ ॥ ॥ सर्पउवाच ॥ ॥ कार्याभावेक्रियानस्यात्सत्यसत्यपिकारणे ॥ तस्मात्समेस्मिन्हेतौमेवाच्योहेतुर्विशेषतः ॥ ४५ ॥ यद्यहंकारणत्वेनमतोलु ब्धकतत्त्वतः ॥ अन्यःप्रयोगेस्यादत्रकिल्बिषीजंतुनाशने ॥ ४६ ॥ ॥ लुब्धकउवाच ॥ ॥ वध्यस्त्वंममदुर्बुद्धेबालघातीनृशंसकृत् ॥ भाषसेकिंबहुपुनर्वध्यःसन्प न्नगाधम ॥ ४७ ॥ ॥ सर्पउवाच ॥ ॥ यथाहवींषिजुह्वानामखेवैलुब्धकर्त्विजः ॥ नफलंप्राप्नुवंत्यत्रफलयोगेतथाह्यहम् ॥ ४८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तथाब्रुवतित स्मिंस्तुपन्नगेमृत्युचोदिते ॥ आजगामततोमृत्युःपन्नगंचाब्रवीदिदम् ॥ ४९ ॥ ॥ मृत्युरुवाच ॥ ॥ प्रचोदितोहंकालेनपन्नगत्वामचूचुदम् ॥ विनाशहेतुर्नास्य त्वमहंनप्राणिनःशिशोः ॥ ५० ॥

हिंशाखायावायुरिवममापिप्रयोगेप्रवर्तनेऽन्योस्तिकर्तासएवजंतुनाशनेकिल्बिषीभवेत् वस्तुतस्तुवायोरिवतस्यापिनकिल्बिषित्वमितिभावः ॥४६॥ वध्यइति धीपूर्वकारीहिंस्रस्वभावस्त्वंकृतकैर्दक्षसाधर्म्यं मात्मनोब्रुवाणोदुर्बुद्धित्वाद्वध्योसीत्यर्थः ॥ ४७ ॥ एवमृत्विगादिवदन्यप्रेर्यत्वान्नाहंकिल्बिषीकिंतुममप्रयोजकएव शास्त्रफलंप्रयोक्तरीतिन्यायादितिसर्पउवाच यथेति ॥ ४८ ॥ यथास्तेनंगजोहंतिग जंचमहामात्रःप्रेरयतिमहामात्रंचप्रभुःप्रयुंक्तेप्रभुंचस्तेनापराधइतिस्तेनःस्वापराधेनैवहन्यतेनतत्रराजमहामात्रगजानांदोषगंधोऽस्ति एवंभीष्मादीन्निघ्नतोपितवगजस्येवनदोषोऽस्तीतिशेषग्रंथतात्पर्यंमृत्युः प्राणानामपहर्त्रीदेवता ॥ ४९ ॥ कालेनईश्वरेण ॥ ५० ॥ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५१ ॥ कालात्मकाःकालस्येवआत्मास्वभावोयेषांते कालानुसारिणइत्यर्थः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ भावाभावौऐश्वर्यानैश्वर्ये ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ आर्त्विज्यमित्यौडुलोमिरितिन्यायेनआत्मनेचयजमानायचयंकामंकामयतेतमागायतीतिश्रुतेश्चात्मवदृत्विजोपिफलांशभाक्त्वमतोमृत्युसर्पौवधस्यकारणंसंतौनअकारणंभवतइत्याह मृत्युरिति॥ ६३॥ ६४॥ आवांदोषेणद्वेषादिनायुक्तौत्वयानमंतव्यौकिंतुविवशौअतःभ्रतोरप्यावयोर्गजमहामात्रयोरिवनकिल्बिषमस्तीत्याहतुः विवशाविति ऋत्विजोऽपिफलरागिणएवफलमस्तिनविरक्तस्येतिभावः ॥ ६५ ॥

यथावायुर्जलधरान्विकर्षतिततस्ततः॥ तद्वज्जलदवत्सर्पकालस्याहंवशानुगः ॥ ५१ ॥ सात्त्विकाराजसाश्चैवतामसायेचकेचन॥ भावाःकालात्मकाःसर्वेप्रवर्तंतेहजंतुषु॥ ५२ ॥ जंगमाःस्थावराश्चैवदिविवायदिवाभुवि॥ सर्वेकालात्मकाःसर्पकालात्मकमिदंजगत् ॥ ५३ ॥ प्रवृत्तयश्चलोकेस्मिंस्तथैवचनिवृत्तयः॥ तासांविकृतयोयाश्चसर्वंकालात्मकंस्मृतम् ॥ ५४ ॥ आदित्यश्चंद्रमाविष्णुरापोवायुःशतक्रतुः ॥ अग्निःखंपृथिवीमित्रःपर्जन्योवसवोदितिः॥ ५५॥ सरितःसागराश्चैवभावाभावौचपन्नग॥ सर्वेकालेनसृज्यंतेह्रियंतेचपुनःपुनः॥ ५६॥ एवंज्ञात्वाकथंमांत्वंसदोषंसर्पमन्यसे॥ अथचैवंगतेदोषेमयित्वमपिदोषवान्॥ ५७॥ ॥ सर्पउवाच॥ ॥ निर्दोषंदोषवंतंवानत्वांमृत्योब्रवीम्यहम्॥ त्वयाहंचोदितइतिब्रवीम्येतावदेवतु ॥ ५८ ॥ यदिकालेतुदोषोस्तियदितत्रापिनेष्यते॥ दोषोनैवपरीक्ष्योमेनत्वत्राधिकृतावयम् ॥ ५९ ॥ निर्मोक्षस्त्वस्यदोषस्यमयाकार्योयथातथा॥ मृत्योरपिनदोषःस्यादितिमेत्रप्रयोजनम्॥ ६०॥ ॥ भीष्मउवाच॥ सर्पोथार्जुनकंप्राहश्रुतंतेमृत्युभाषितम्॥ नानागसंमांपाशेनसंतापयितुमर्हसि॥ ६१॥ ॥ लुब्धकउवाच॥ ॥ मृत्योःश्रुतंमेवचनंतवचैवभुजंगम॥ नैवतावददोषत्वंभवतित्वयिपन्नग॥ ६२॥ मृत्युस्त्वंचैवहेतुर्हिबालस्यास्यविनाशने॥ उभयंकारणंमन्येनकारणमकारणम्॥ ६३॥ धिङ्मृत्युंचदुरात्मानंक्रूरंदुःखकरंसताम्॥ त्वांचैवाहंवधिष्यामिपापंपापस्यकारणम्॥ ६४॥ ॥ मृत्युरुवाच॥ ॥ विवशौकालवशगावावांनिर्दिष्टकारिणौ॥ नावांदोषेणगंतव्यौयदिसम्यक्प्रपश्यसि॥ ६५॥ ॥ लुब्धकउवाच॥ युवामुभौकालवशौयदिमेमृत्युपन्नगौ॥ हर्षक्रोधौयथास्यातामेतदिच्छामिवेदितुम्॥ ६६॥ ॥ मृत्युरुवाच॥ ॥ याकाचिदेवचेष्टास्यात्सर्वाकालप्रचोदिता॥ पूर्वमेवैतदुक्तंहिमयालुब्धककालतः॥ ६७॥

युवामिति भोमृत्युपन्नगौयदियुवांकालवशौतर्हिमेममतटस्थस्यपरोपकर्तरिहर्षःअपकर्त्रोश्चयुवयोरुपरिद्वेषोवायथास्यातांतथाब्रूतं एतत्अहंवेदितुमिच्छामीत्यध्याहारपूर्वकंयोज्यं एवंसर्वस्यपरवशत्वेउपकर्त्रपकर्त्रोःस्तुतिनिंदेनस्यातामितिभावः ॥ ६६ ॥ परमार्थतःपरिहारमाह येति ईश्वराधीनोजनःसदसद्वाकुर्वाणोनस्तुत्योनवानिंद्यइतिभावः ॥ ६७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

व्यवहारतस्तुमृत्युःपूर्वोक्तमेवपरिहारमाह तस्मादिति दोषेणयुक्ताविति शेषः गंतव्यौज्ञातव्यौ योहिरागादिमान्हंतिसपापेनलिप्यतेतंप्रतिशास्त्रंप्रवर्तते यस्तुनतथानासौदोषभाग्भवति यथोक्तंभगवता य स्यनाहंकृतोभावोबुद्धिर्यस्यनलिप्यते हत्वापिसइमाँल्लोकान्नहंतिननिबध्यतइति॥६८॥प्राणिकर्मानुरोधात्सदसद्वाफलंददत्ईश्वरस्तत्प्रयुक्ताअन्येवानवैषम्यादिभाजोभवंतीत्याह अथेत्यादिना धर्मस्यार्थः फलंतत्रविषयेसर्वस्यकर्तुःपरवशत्वादधर्मवद्धर्मोपिकिंफलंददातिनवेतिसंशयेच्छेत्तव्येअब्रवीत्कालः॥ ६९॥ संगिनामेवधर्माधर्मफलंभवतिनत्वसंगानामस्माकमित्याशयवानाह नहीति ॥ ७० ॥ ७१ ॥

तस्माद्धुभौकालवशावावांनिर्दिष्टकारिणौ॥ नावांदोषेणगंतव्यौत्वयालुब्धककर्हिचित्॥६८॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अथोपगम्यकालस्तुतस्मिन्धर्मार्थसंशये॥ अब्रवीत्पन्नगंमृत्युंलुब्धंचार्जुनकंतथा॥६९॥ ॥कालउवाच॥ ॥नह्यहंनाप्ययंमृत्युर्नायंलुब्धकपन्नगः॥ किल्बिषीजंतुमरणेनवयंहिप्रयोजकाः॥ ॥७०॥ अकरोद्यदयंकर्मतन्नोर्जुनकचोदकम्॥ विनाशहेतुर्नान्योस्यवध्यतेयंस्वकर्मणा॥ ७१॥ यदनेनकृतंकर्मतेनायंनिधनंगतः॥ विनाशहेतुःकर्मास्यसर्वेकर्मवशावयम्॥ ७२॥ कर्मदायादवाँल्लोकःकर्मसंबंधलक्षणः॥ कर्माणिचोदयंतीहयथान्योन्यंतथावयम्॥ ७३॥ यथामृत्पिंडतःकर्ताकुरुतेयद्यदिच्छति॥ एवमात्मकृतंकर्ममानवःप्रतिपद्यते॥ ७४॥ यथाच्छायातपौनित्यंसुसंबद्धौनिरंतरम्॥ तथाकर्मचकर्ताचसंबद्धावात्मकर्मभिः॥ ७५॥ एवंनाहंनवैमृत्युर्नसर्पोनतथाभवान्॥ नचेयंब्राह्मणीवृद्धाशिशुरेवात्रकारणम्॥ ७६॥ तस्मिंस्तथाब्रुवाणेतुब्राह्मणीगौतमीनृप॥ स्वकर्मप्रत्ययाँल्लोकान्मत्वार्जुनकमब्रवीत्॥७७॥ ॥गौतम्युवाच॥ ॥नैवकालोनभुजगोनमृत्युरिहकारणम्॥ स्वकर्मभिरयंबालःकालेननिधनंगतः॥७८॥ मयाचतत्कृतंकर्मयेनायंमेमृतःसुतः॥ यातुकालस्तथामृत्युर्मुंचार्जुनकपन्नगम्॥७९॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततोयथागतंजग्मुर्मृत्युःकालोथपन्नगः॥ अभूद्विशोकोर्जुनकोविशोकाचैवगौतमी॥८०॥ एतच्छ्रुत्वाशमंगच्छमाभूःशोकपरोनृप॥ स्वकर्मप्रत्ययाँल्लोकान्सर्वेगच्छंतिवैनृप॥ ८१॥ नैवत्वयाकृतंकर्मनापिदुर्योधनेनवै॥ कालेनैतत्कृतंविद्धिनिहतायेनपार्थिवाः॥८२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्येतद्वचनंश्रुत्वाबभूवविगतज्वरः॥ युधिष्ठिरोमहातेजाःपप्रच्छेदंचधर्मवित्॥८३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआनुशासनिकेपर्वणिअनुशासनप०दानधर्मेगौतमीलुब्धकव्यालमृत्युकालसंवादेप्रथमोऽध्यायः॥ १॥ ॥८३॥

॥ ७२ ॥ कर्मैवदायादःपुत्रवत्तारकंतद्वान् कर्मसंबंधःकर्मफलयोगःतदेवलक्षणंपुण्यपापवत्ताज्ञापकंयस्यतथा ॥ ७३॥७४॥७५॥७६॥ कर्मैवप्रत्ययःकारणंयेषांतान्लोकान्स्वर्गनरकादीन् ॥ ७७ ॥ ७८॥ तत्कर्मपुत्रशोकप्रदं ॥७९॥८०॥ आख्यायिकाफलमाहद्वाभ्यां एतदिति ॥८१॥८२॥८३॥ ॥ इत्यनुशास०नैल०भारतभाव०प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनिवार्यस्यापिमृत्योर्जयमूर्ध्वरेताःकरोति गृहस्थस्त्वतिथिभक्त्यैवतंजयतीत्यातिथ्यप्रशंसार्थोयमध्यायःपितामहेत्यादिः ॥१॥ धर्मेणैवअर्थःप्रयोजनंयत्रतादृशयाकथयासहितंकिंचिदाख्यानंश्रोतुमिच्छा

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद॥श्रुतंमेमहदाख्यानमिदंमतिमतांवर॥ १ ॥ भूयस्तुश्रोतुमिच्छामिधर्मार्थसहितंनृप ॥ कथ्यमानं त्वयाकिंचित्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि॥ २॥केनमृत्युर्गृहस्थेनधर्ममाश्रित्यनिर्जितः॥इत्येतत्सर्वमाचक्ष्वतत्त्वेनापिचपार्थिव॥ ३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्यु दाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ यथामृत्युर्गृहस्थेनधर्ममाश्रित्यनिर्जितः ॥ ४ ॥ मनोःप्रजापतेराजन्निक्ष्वाकुरभवत्सुतः ॥ तस्यपुत्रशतंजज्ञेनृपतेःसूर्यवर्चसः ॥ ५ ॥ दशमस्तस्यपुत्रस्तुदशाश्वोनामभारत ॥ माहिष्मत्यामभूद्राजाधर्मात्मासत्यविक्रमः ॥ ६ ॥ दशाश्वस्यसुतस्त्वासीद्राजापरमधार्मिकः ॥ सत्येतपसि दानेचयस्यनित्यंरतंमनः ॥७॥ मदिराश्वइतिख्यातःपृथिव्यांपृथिवीपतिः ॥ धनुर्वेदेचवेदेचनिरतोयोभवत्सदा ॥८ ॥ मदिराश्वस्यपुत्रस्तुद्युतिमान्नामपार्थि वः॥महाभागोमहातेजामहासत्त्वोमहाबलः॥ ९ ॥पुत्रोद्युतिमतस्त्वासीद्राजापरमधार्मिकः॥ सर्वलोकेषुविख्यातःसुवीरोनामनामतः॥ १० ॥धर्मात्माकोष वांश्चापिदेवराजइवापरः॥सुवीरस्यतुपुत्रोभूत्सर्वसंग्रामदुर्जयः॥ ११॥सदुर्जयइतिख्यातःसर्वशस्त्रभृतांवरः॥ दुर्जयस्येंद्रवपुषःपुत्रोग्निसदृशद्युतिः॥ १२॥ दुर्योधनोनाममहान्राजाराजर्षिसत्तमः ॥ तस्येंद्रसमवीर्यस्यसंग्रामेष्वनिवर्तिनः ॥ १३ ॥ विषयेवासवस्तस्यसम्यगेवप्रवर्षति ॥रत्नैर्धनैश्चपशुभिःसस्यैश्चा पिपृथग्विधैः॥ १४॥नगरंविषयश्चास्यप्रतिपूर्णस्तदाभवत्॥ नतस्यविषयेचाभूत्कृपणोनापिदुर्गतः ॥ १५॥ व्याधितोवाकृशोवाऽपितस्मिन्नाभून्नरःक्वचित्॥ सुदक्षिणोमधुरवागनसूयुर्जितेंद्रियः॥धर्मात्माचानृशंसश्चविक्रांतोथाविकत्थनः॥ १६॥यज्वाचदांतोमेधावीब्रह्मण्यःसत्यसंगरः ॥ नचावमंतादाताचवेदवे दांगपारगः॥ १७॥तंनर्मदादेवनदीपुण्याशीतजलाशिवा॥चकमेपुरुषव्याघ्रंस्वेनभावेनभारत॥ १८॥ तस्यांजज्ञेतदानद्यांकन्याराजीवलोचना॥नाम्नासुद र्शनाराजनरूपेणचसुदर्शना॥ १९॥तादृग्रूपाननारीषुभूतपूर्वायुधिष्ठिर ॥ दुर्योधनसुतायादृगभवद्वरवर्णिनी ॥ २०॥ तामग्निश्चकमेसाक्षाद्राजकन्यांसुदर्श नाम्॥ भूत्वाचब्राह्मणोराजन्वरयामासतंनृपम्॥ २१ ॥ दरिद्रश्चासवर्णश्चममायमितिपार्थिवः॥ नदित्सतिसुतांतस्मैतांविप्रायसुदर्शनाम्॥ २२ ॥ ततोस्य विततेयज्ञेनष्टोभूद्धव्यवाहनः॥ ततःसुदुःखितोराजावाक्यमाहद्विजांस्तदा॥ २३ ॥ मीत्यर्थः॥२॥तत्त्वेनयाथातथ्येन नत्वात्मवपोत्खननादिवदद्भूतार्थत्वेन ॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥ ॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥दुर्गतःदरिद्रः ॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥चकमेकामयामास॥२१॥ असवर्णःअक्षत्रियः नदित्सतिनदातुमिच्छति॥२२॥विततेत्रेताग्निसाध्येनष्टःअदर्शनंगतः ॥२३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ कल्यंप्रातः ॥ २९ ॥३०॥३१॥३२॥ दिशंदक्षिणांविजयताविजेतुमिच्छता आहृतंनवंवासोयस्यास्तां ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ वसोर्धारांसंततांघृतधारां ॥ ३५ ॥ गर्भे

दुष्कृतंममकिंनुस्याद्भवतांवाद्विजर्षभाः॥ येननाशंजगामाग्निःकृतंकुपुरुषेष्विव ॥ २४ ॥ नत्वल्पंदुष्कृतंनोस्तियेनाग्निर्नाशमागतः॥ भवतांचाथवामस्त्वंतत्त्वे
॥४॥ नैतद्विमृश्यताम्॥ २५॥ तत्रराज्ञोवचःश्रुत्वाविप्रास्तेभरतर्षभ॥ नियतावाग्यताश्चैवपावकंशरणंययुः ॥ २६ ॥ तान्दर्शयामासतदाभगवान्हव्यवाहनः ॥ स्वं १३
रूपंदीप्तिमत्कृत्वाशरदर्कसमद्युतिः ॥ २७ ॥ ततोमहात्मातानाहदहनोब्राह्मणर्षभान् ॥ वरयाम्यात्मनोर्थायदुर्योधनसुतामिति ॥ २८ ॥ ततस्तेकल्यमुत्थायत
स्मैराज्ञेन्यवेदयन्॥ ब्राह्मणाविस्मिताःसर्वेयदुक्तंचित्रभानुना॥२९॥ ततःसराजातच्छ्रुत्वावचनंब्रह्मवादिनाम्॥ अवाप्यपरमंहर्षंतथेतिप्राहबुद्धिमान्॥ ३०॥
अयाचतचतंशुल्कंभगवंतंविभावसुम्॥नित्यंसांनिध्यमिहतेचित्रभानोभवेदिति ॥ ३१ ॥ तमाहभगवानग्निरेवमस्त्वितिपार्थिवम्॥ततःसांनिध्यमद्यापिमाहि
ष्मत्यांविभावसोः॥ ३२॥ दृष्टंहिसहदेवेनदिशंविजयतातदा ॥ ततस्तांसमलंकृत्यकन्यामाहतवाससम्॥ ३३ ॥ ददौदुर्योधनोराजापावकायमहात्मने॥ प्रति
जग्राहचाग्निस्तुराजकन्यांसुदर्शनाम् ॥ ३४ ॥ विधिनावेददृष्टेनवसोर्धारामिवाध्वरे ॥ तस्यारूपेणशीलेनकुलेनवपुषाश्रिया॥ ३५॥ अभवत्प्रीतिमानग्निर्गर्भे
चास्यमनोदधे॥ तस्याःसमभवत्पुत्रोनाम्नाग्नेयःसुदर्शनः॥ ३६॥ सुदर्शनस्तुरूपेणपूर्णेंदुसदृशोपमः॥ शिशुरेवाध्यगात्सर्वंपरंब्रह्मसनातनम्॥ ३७॥ अथौघवा
न्नामनृपोनृगस्यासीत्पितामहः॥ तस्याथौघवतीकन्यापुत्रश्चौघरथोभवत् ॥ ३८ ॥ तामोघवान्ददौतस्मैस्वयमोघवतींसुताम् ॥ सुदर्शनायविदुषेभार्यार्थेदे
वरूपिणीम्॥ ३९॥ सगृहस्थाश्रमरतस्तयासहसुदर्शनः॥ कुरुक्षेत्रेवसद्राजन्नोघवत्यासमन्वितः॥ ४०॥ गृहस्थश्चावजेष्यामिमृत्युमित्येवसप्रभो॥ प्रतिज्ञाम
करोद्धीमान्दीप्ततेजाविशांपते ॥ ४१ ॥ तामथौघवतींराजन्सपावकसुतोऽब्रवीत् ॥ अतिथेःप्रतिकूलंतेनकर्तव्यंकथंचन॥ ४२॥ येनयेनचतुष्येतनित्यमेव
त्वयातिथिः॥ अप्यात्मनःप्रदानेननतेकार्याविचारणा ॥ ४३ ॥ एतद्व्रतंममसदाहृदिसंपरिवर्तते ॥ गृहस्थानांचसुश्रोणिनातिथेर्विद्यतेपरम्॥ ४४॥ प्रमाणंय
दिवामोरुवचस्तेममशोभने॥ इदंवचनमव्यग्राहृदित्वंधारयेःसदा॥ ४५ ॥ ॥४॥

पुत्रप्रदाने ॥३६ ॥ दृशाभ्यांदृग्भ्यांसहितंसदृशंवक्त्रंपूर्णेंदोरेववक्त्रेउपमासादृश्यंयस्यपूर्णेंदुसदृशोपमः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ गृहस्थश्चगृहस्थएव ॥ ४१ ॥ प्रतिज्ञामेवाह अतिथेरिति ॥ ४२ ॥
आत्मनःशरीरस्य ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ प्रमाणंहितज्ञापकं ॥ ४५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४६ ॥ किंचिन्नकर्तव्यमितिन अपितुकर्तव्यमेव ॥४७॥ पृष्ठतःतस्याप्रत्यक्षंगृहेन्वगमत् सदागार्हस्थ्यकाले तदाइध्माहरणकाले॥४८॥ब्राह्मणस्तद्रूपीमृत्युः॥४९॥५०॥५१॥५२॥तामिति एतत्रतप्रदानं ॥५३॥राज्ञिराजकन्ये ॥ ५४ ॥ छंद्यमानःप्रलोभ्यमानः ॥ ५५ ॥ भर्तुर्वचनं येनयेनतुतुष्येतनित्यमेवसदातिथिः अप्यात्मनःप्रदानेननतेकार्याविचारणेतिपूर्वोक्तं ॥५६॥विवेशगृहमितिशेषः विहस्येत्यत्ररहः

निष्क्रांतेमयिकल्याणितथासंनिहितेऽनघे ॥ नातिथिस्तेवमंतव्यःप्रमाणंयद्यहंतव ॥ ४६ ॥ तमब्रवीदोघवतीतथामूर्ध्निकृतांजलिः॥नमेत्वद्वचनात्किंचिन्नकर्तव्यंकथंचन॥ ४७॥ जिगीषमाणस्तुगृहेतदामृत्युःसुदर्शनम्॥ पृष्ठतोऽन्वगमद्राजन्रंधान्वेषीतदासदा॥ ४८ ॥इध्मार्थंतुगतेतस्मिन्नग्निपुत्रेसुदर्शने॥ अतिथिर्ब्राह्मणःश्रीमांस्तामाहौघवतींतदा॥ ४९ ॥ आतिथ्यंकृतमिच्छामित्वयाद्यवरवर्णिनि॥ प्रमाणंयदिधर्मस्तेगृहस्थाश्रमसंमतः॥ ५०॥ इत्युक्त्वातेनविप्रेणराजपुत्री यशस्विनी ॥ विधिनाप्रतिजग्राहवेदोक्तेनविशांपते ॥ ५१ ॥ आसनंचैवपाद्यंचतस्मैदत्त्वाद्विजातये ॥ प्रोवाचौघवतीविप्रंकेनार्थःकिंददामिते॥ ५२॥ तामब्रवीत्ततोविप्रोराजपुत्रींसुदर्शनाम्॥ त्वयाममार्थःकल्याणिनिर्विशंकैतदाचर ॥ ५३ ॥ यदिप्रमाणंधर्मस्तेगृहस्थाश्रमसंमतः॥ प्रदानेनात्मनोराज्ञिकर्तुमर्हसिमेप्रियम्॥ ५४॥ सतयाछंद्यमानोऽन्यैरीप्सितैर्नृपकन्यया॥ नान्यमात्मप्रदानात्सतस्यावव्रेवरंद्विजः॥५५॥ सातुराजसुतास्मृत्वाभर्तुर्वचनमादितः॥ तथेति लज्जमानासातमुवाचद्विजर्षभम्॥ ५६ ॥ ततोविहस्यविप्रर्षिःसाचैवाथविवेशह ॥ संस्मृत्यभर्तुर्वचनंगृहस्थाश्रमकांक्षिणः॥ ५७॥ अथेध्मानमुपादायसपावकिरुपागमत्॥ मृत्युनारौद्रभावेननित्यंबंधुरिवान्वितः ॥ ५८ ॥ ततस्त्वाश्रममागम्यसपावकसुतस्तदा॥ तांव्याजहारौघवतींक्वासियातेतिचासकृत्॥ ५९॥ तस्मैप्रतिवचःसातुभर्त्रेनप्रददौतदा ॥ कराभ्यांतेनविप्रेणस्पृष्टाभर्तृव्रतासती ॥ ६० ॥ उच्छिष्टास्मीतिमन्वानालज्जिताभर्तुरेवच ॥ तूष्णींभूताभवत्साध्वीनचोवाचाथकिंचन॥ ६१ ॥ अथतांपुनरेवेदंप्रोवाचससुदर्शनः ॥ क्वसासाध्वीक्वसायातागरीयःकिमतोमम ॥ ६२ ॥ पतिव्रतासत्यशीलानित्यंचैवार्जवेरता॥ कथंनप्रत्युदेत्यद्यस्मयमानायथापुरा॥ ६३॥ उटजस्थस्तुतंविप्रःप्रत्युवाचसुदर्शनम्॥ अतिथिंविद्धिसंप्राप्तंब्राह्मणंपावकेचमाम् ॥ ६४ ॥ अनयाछंद्यमानोहंभार्ययातवसत्तम॥ तैस्तैरतिथिसत्कारैर्ब्रह्मन्नेषावृतामया॥ ६५॥ अनेनविधिनासेयंमामर्छतिशुभानना॥ अनुरूपंयदत्रान्यत्तद्भवान्कर्तुमर्हति॥ ६६॥ कूटमुद्गरहस्तस्तुमृत्युस्तंवैसमन्वगात्॥हीननप्रतिज्ञमत्रैनंवधिष्यामीत्यचिंतयन्॥ ६७॥

सइतिपाठःस्पष्टार्थः॥५७॥ ऋषेरपीर्ष्यानासीदित्याह अथेति ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६०॥६१॥६२॥ ॥६३॥६४॥अनयात्वद्भार्ययाछंद्यमानःप्रार्थ्यमानइतिवैपरीत्योक्तिः॥६५॥अनेनमैथुनरूपेणमामर्च्छंतिमांआयाति अनुरूपंस्त्रीदूषणानुगुणंदंडं॥६६॥कूटमुद्गरोलोहदंडः हीनप्रतिज्ञंत्यक्तातिथिव्रतं॥६७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥६८॥६९॥७०॥७१॥७२॥गुणाःइंद्रियाणितदभिमानिन्योदेवताःपृथिव्याद्याइत्यर्थः॥७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥शैक्षेणउदात्तादिधर्मवता॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१॥८२॥८३॥ अर्धेनेति ओघवती
नामनदीभविष्यतीतिशेषः योगोहीति योगसिद्धेयमतःशरीरद्वयंकरिष्यतीत्यर्थः॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ पंचेतिस्थूलभूतान्यतिक्रम्यआतिवाहिकान्सूक्ष्मभूतमयान्लोकान्प्राप्स्यसीत्यर्थः ॥ ८७ ॥ राज

॥५॥ सुदर्शनस्तुमनसाकर्मणाचक्षुषागिरा॥ त्यक्तेर्ष्यस्त्यक्तमन्युश्चस्मयमानोब्रवीदिदम्॥ ६८ ॥ सुरतंतेस्तुविप्राग्र्यप्रीतिर्हिपरमाममम॥ गृहस्थस्यहिधर्मोग्र्यःसंप्रा
प्तातिथिपूजनम् ॥ ६९ ॥ अतिथिःपूजितोयस्यगृहस्थस्यतुगच्छति ॥ नान्यस्तस्मात्परोधर्मइतिप्राहुर्मनीषिणः॥ ७० ॥ प्राणाहिममदाराश्चयच्चान्यद्विद्यतेव
सु॥ अतिथिभ्योमयादेयमितिमेव्रतमाहितम्॥ ७१ ॥ निःसंदिग्धंयथावाक्यमेतन्मेसमुदाहृतम्॥ तेनाहंविप्रसत्येनस्वयमात्मानमालभे॥७२॥पृथिवीवायुरा
काशमापोज्योतिश्चपंचमम्॥ बुद्धिरात्मामनःकालोदिशश्चैवगुणादश ॥ ७३ ॥ नित्यमेवहिपश्यंतिदेहिनांदेहसंश्रिताः॥ सुकृतंदुष्कृतंचापिकर्मधर्मभृतांवर
॥ ७४ ॥ यथैषानानृतावाणीमयाद्यसमुदीरिता॥ तेनसत्येनमांदेवाःपालयंतुदहंतुवा ॥ ७५ ॥ ततोनादःसमभवद्दिक्षुसर्वासुभारत॥ असकृत्सत्यमित्येवंनैत
न्मिथ्येतिसर्वतः ॥ ७६ ॥ उटजात्तुततस्तस्मान्निश्चक्रामसवैद्विजः ॥ वपुषाद्यांचभूमिंचव्याप्यवायुरिवोद्यतः॥ ७७॥ स्वरेणविप्रःशैक्षेणत्रीन्लोकाननुनादय
न्॥ उवाचचैनंधर्मज्ञंपूर्वमामंत्र्यनामतः ॥ ७८ ॥ धर्मोहमस्मिभद्रंतेजिज्ञासार्थंतवानघ ॥ प्राप्तःसत्यंचतेज्ञात्वाप्रीतिर्मेपरमात्वयि ॥ ७९ ॥ विजितश्चत्वया
मृत्युर्योयंत्वामनुगच्छति ॥ रंध्रान्वेषीतवसदात्वयाधृत्यावशीकृतः॥ ८० ॥ नचास्तिशक्तिस्त्रैलोक्येकस्यचित्पुरुषोत्तम ॥ पतिव्रतामिमांसाध्वींतवोद्वीक्षितुम
प्युत॥ ८१ ॥ रक्षितात्वद्गुणैरेषापतिव्रतगुणैस्तथा॥ अधृष्यायदियंब्रूयात्तथातन्नान्यथाभवेत्॥ ८२ ॥ एषाहितपसास्वेनसंयुक्ताब्रह्मवादिनी॥पावनार्थंचलोक
स्यसरिच्छ्रेष्ठाभविष्यति॥८३॥ अर्धेनौघवतीनामत्वामर्धेनानुयास्यति॥ शरीरेणमहाभागायोगोह्यस्यावशेस्थितः॥८४॥अनयासहलोकांश्चगंतासितपसा
र्जितान्॥ यत्रनावृत्तिमभ्येतिशाश्वतांस्तान्सनातनान्॥८५॥ अनेनचैवदेहेनलोकांस्त्वमभिपत्स्यसे॥ निर्जितश्चत्वयामृत्युरैश्वर्यंचतवोत्तमम्॥८६॥पंचभू
तान्यतिक्रांतःस्ववीर्याच्चमनोजवः ॥ गृहस्थधर्मेणानेनकामक्रोधौचतेजितौ ॥ ८७ ॥ स्नेहोरागश्चतंद्रीचमोहोद्रोहश्चकेवलः ॥ तवशुश्रूषयाराजन्राजपुत्र्या
विनिर्जिताः॥ ८८ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥शुक्लानांतुसहस्रेणवाजिनांरथमुत्तमम् ॥ युक्तंप्रगृह्यभगवान्वासवोप्याजगामतम्॥ ८९ ॥ मृत्युरात्माचलोकाश्च ॥५॥
जिताभूतानिपंचच॥ बुद्धिःकालोमनोव्योमकामक्रोधौतथैवच॥ ९०॥

न्नित्यृषिराजत्वात् राजजामातृत्वाद्वासंबोधनं ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ बुद्धिरित्यादावपिजितेत्यनुषंगः ॥ ९० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आख्यायिकातात्पर्यमाह तस्मादिति॥९१॥क्रतुशतेनापिनतुल्यं किंतुततोप्यधिकमित्यर्थः यद्वातत्क्रतुशतेनेतिप्रथमातृतीययोर्व्यत्यासः तेनक्रतुशतमपिनतुल्यमित्यर्थः॥९२॥सअतिथिः योनपूजयेत्तस्मैदु ष्कृतंदत्त्वा ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ बुभूषताभूतिमिच्छता॥९५॥९६॥ ॥इत्यानुशासनिकेपर्वणिनै०भा०द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॥ ७ ॥ ब्राह्मण्यमिति ॥ १ ॥ २॥३॥४॥५॥ऋचीकस्यात्मजइत्यत्रअजीग र्तात्मजइतिबोध्यं सोजीगर्तसौयवसिमृषिमशनयापरीतंतस्यहत्रयःपुत्राआसुःशुनःपुच्छःशुनःशेपःशुनोलांगूलइतिश्रुतेःशुनःशेपस्यपिताऽजीगर्तइत्यवगमात् कल्पांतराभिप्रायेणवाइदंज्ञेयं॥६॥देवांस्तोषयि

तस्माद्गृहाश्रमस्थस्यनान्यद्दैवतमस्तिवै॥ ऋतेतिथिंनरव्याघ्रमनसैतद्विचारय ॥ ९१ ॥ अतिथिःपूजितोयद्धिध्यायतेमनसाशुभम् ॥ नतत्क्रतुशतेनापितुल्यमा हुर्मनीषिणः॥ ९२ ॥ पात्रंत्वतिथिमासाद्यशीलाढ्यंयोनपूजयेत् ॥ सदत्त्वादुष्कृतंतस्मैपुण्यमादायगच्छति ॥ ९३ ॥ एतत्तेकथितंपुत्रमयाख्यानमनुत्तमम्॥ य थाहिविजितोमृत्युर्गृहस्थेनपुराभवत्॥ ९४॥ धन्यंयशस्यमायुष्यमिदमाख्यानमुत्तमम्॥ बुभूषताभिमंतव्यंसर्वदुश्चरितापहम्॥ ९५॥ इदंयःकथयेद्विद्वानहन्य हनिभारत ॥ सुदर्शनस्यचरितंपुण्यॉंल्लोकानवाप्नुयात् ॥ ९६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआनुशासनिकेपर्वणिअनुशासनप०दानधर्मेसुदर्शनोपाख्यानेद्विती योऽध्यायः॥२॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ब्राह्मण्यंयदिदुष्प्राप्यंत्रिभिर्वर्णैर्नराधिप॥ कथंप्राप्तंमहाराजक्षत्रियेणमहात्मना॥ १॥ विश्वामित्रे णधर्मात्मन्ब्राह्मणत्वंनरर्षभ॥ श्रोतुमिच्छामितत्त्वेनतन्मेब्रूहिपितामह॥ २॥ तेनह्यमितवीर्येणवसिष्ठस्यमहात्मनः॥ हतंपुत्रशतंसद्यस्तपसापिपितामह॥ ३ ॥ यातुधानाश्चबहवोराक्षसास्तिग्मतेजसः॥ मन्युनाविष्टदेहेनसृष्टाःकालांतकोपमाः ॥ ४ ॥ महान्कुशिकवंशश्चब्रह्मर्षिशतसंकुलः॥ स्थापितोनरलोकेस्मिन्वि द्वद्ब्राह्मणसंस्तुतः॥ ५॥ ऋचीकस्यात्मजश्चैवशुनःशेपोमहातपाः॥ विमोक्षितोमहासत्रात्पशुतामप्युपागतः॥ ६॥ हरिश्चंद्रक्रतौदेवांस्तोषयित्वात्मतेजसा ॥ पु त्रतामनुसंप्राप्तोविश्वामित्रस्यधीमतः॥ ७ ॥ नाभिवादयतेज्येष्ठंदेवरातंनराधिप ॥ पुत्राःपंचाशदेवापिशप्ताःश्वपचतांगताः ॥ ८ ॥ त्रिशंकुर्बंधुभिर्मुक्तऐ क्ष्वाकःप्रीतिपूर्वकम्॥ अवाक्शिरादिवंनीतोदक्षिणामाश्रितोदिशम् ॥ ९ ॥ विश्वामित्रस्यविपुलानदीदेवर्षिसेविता॥ कौशिकीचशिवापुण्याब्रह्मर्षिसुरसेवि ता॥ १०॥ तपोविघ्नकरीचैवपंचचूडासुसंमता॥ रंभानामाप्सराःशापाद्यस्यशैलत्वमागता॥ ११॥

त्वात्तैर्मोक्षितःसन्पुत्रतांविश्वामित्रस्यानुसंप्राप्तइतिसंबंधः॥७॥ नाभिवादयतेननमस्कुर्वंति अनुस्वारलोपआर्षः देवरातंदेवैर्विश्वामित्रायदत्तंतेनचज्येष्ठंकृतंसंतं शप्तायेनेतिशेषः॥८॥ बंधुभिर्मुक्तः वसिष्ठशा पेनचांडालतांगतत्वात् दिवंयेननीतः ॥ ९ ॥ १० ॥ पंचचूडाःवलयभेदायस्याःसा चूडावलयभेदेस्यादितिमेदिनी ॥ ११॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ १३ ॥ वाग्भिरिति त्रिशंकुंयाजयन्विश्वामित्रोवसिष्ठपुत्रैःशप्तःश्वपचस्ययाजकस्त्वंश्वपचोभविष्यसीति तंशापमृतंकर्तुंविश्वामित्रःकस्यांचिदापदिश्वजाघनींचौर्येणार्जयित्वापक्तुमारेभे तामिं
द्रःश्येनरूपेणहृतवान् तावतैवायंशापान्मुक्तोववर्षचेंद्रइतिदेवसेनानामग्रगःश्रेष्ठःइंद्रः ॥ १४ ॥ ज्वलतितारारूपेण ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ मतंगस्यब्राह्मण्यांशूद्राज्जातस्यचांडालस्ययथामहतापितपसा
ब्राह्मण्यमप्राप्यंजातंतथैवैतन्ममभाति त्वंतुयथाजातंतथावदस्व ॥ १८ ॥ स्थानेयुक्तं कथंब्राह्मण्यंप्राप्तवान्विश्वामित्रइतिशेषः ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआनुशासनिकेपर्वणिअनु०नै०भा० १३

॥६॥ तथैवास्यभयाद्बद्ध्वावसिष्ठःसलिलेपुरा ॥ आत्मानंमज्जयन्श्रीमान्विपाशःपुनरुत्थितः ॥ १२ ॥ तदाप्रभृतिपुण्याहिविपाशाभून्महानदी ॥ विख्याताकर्मणा
तेनवसिष्ठस्यमहात्मनः ॥ १३ ॥ वाग्भिश्चभगवान्येनदेवसेनाग्रगःप्रभुः ॥ स्तुतःप्रीतमनाश्चासीच्छापाच्चैनममुंचत ॥ १४ ॥ ध्रुवस्यौत्तानपादस्यब्रह्मर्षीणां
तथैवच ॥ मध्येज्वलतियोनित्यमुदीचीमाश्रितोदिशम् ॥ १५ ॥ तस्यैतानिचकर्माणितथान्यानिचकौरव ॥ क्षत्रियस्येत्यतोजातमिदंकौतूहलंमम ॥ १६ ॥ किमे
तदितितत्त्वेनप्रब्रूहिभरतर्षभ ॥ देहांतरमनासाद्यकथंसब्राह्मणोभवत् ॥ १७ ॥ एतत्तत्त्वेनमेतातसर्वमाख्यातुमर्हसि ॥ मतंगस्ययथातत्त्वंतथैवैतद्वदस्वमे ॥ १८ ॥
स्थानेमतंगोब्राह्मण्यंनालभद्भरतर्षभ ॥ चंडालयोनौजातोहिकथंब्राह्मण्यमाप्तवान् ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआनुशासनिकेप० अनुशासनप० विश्वामि
त्रोपाख्यानेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ श्रूयतांपार्थतत्त्वेनविश्वामित्रोयथापुरा ॥ ब्राह्मणत्वंगतस्तातब्रह्मर्षित्वंतथैवच ॥ १ ॥
भरतस्यान्वयेचैवाजमीढोनामपार्थिवः ॥ बभूवभरतश्रेष्ठयज्वाधर्मभृतांवरः ॥ २ ॥ तस्यपुत्रोमहानासीज्जह्नुर्नामनरेश्वरः ॥ दुहितृत्वमनुप्राप्तागंगायस्यमहा
त्मनः ॥ ३ ॥ तस्यात्मजस्तुल्यगुणःसिंधुद्वीपोमहायशाः ॥ सिंधुद्वीपाच्चराजर्षिर्बलाकाश्वोमहाबलः ॥ ४ ॥ वल्लभस्तस्यतनयःसाक्षाद्धर्मइवापरः ॥ कुशिकस्तस्य
तनयःसहस्राक्षसमद्युतिः ॥ ५ ॥ कुशिकस्यात्मजःश्रीमान्गाधिर्नामजनेश्वरः ॥ अपुत्रःप्रसवेनार्थीवनवासमुपावसत् ॥ ६ ॥ कन्याजज्ञेसुतात्तस्यवनेनि
वसतःसतः ॥ नाम्नासत्यवतीनामरूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ ७ ॥ तांवव्रेभार्गवःश्रीमांश्च्यवनस्यात्मसंभवः ॥ ऋचीकइतिविख्यातोविपुलेतपसिस्थितः ॥ ८ ॥ स
तांनप्रददौतस्मैऋचीकायमहात्मने ॥ दरिद्रइतिमत्वावैगाधिःशत्रुनिबर्हणः ॥ ९ ॥ ॥६॥

तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ श्रूयतामिति ब्राह्मणेष्वपिऋषित्वंमंत्रद्रष्टृत्वंगोत्रप्रवर्त्तकत्वंवा ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ वल्लभोनाम ॥ ५ ॥ प्रसवेनसोमाभिषवनिमित्तेन अर्थीपुत्रार्थी ॥ ६ ॥ सुतात्
सोमाभिषवोपलक्षितायज्ञात् वन्यद्रव्यविहितात्तादृशीवनवासयोग्यैवकन्याजज्ञे ॥ ७ ॥ भार्गवोभृगोर्गोत्रापत्यं ॥ ८ ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वत्स्यसिउद्वाहेनप्राप्स्यसि ॥१०॥ असंसक्तोनिःसंशयः ॥११॥ एकतःएकं ॥१२॥ आदित्यंअदितेःपुत्रं ॥१३॥१४॥ छंदइच्छा ॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥ वरेणपुत्रंतेदास्यामीत्यनुग्रहेण ॥२१॥

प्रत्याख्यायपुनर्यांतमब्रवीद्राजसत्तमः॥शुल्कंप्रदीयतांमह्यंततोवत्स्यसिमेसुताम्॥ १० ॥ ॥ऋचीकउवाच॥ ॥किंप्रयच्छामिराजेंद्रतुभ्यंशुल्कमहंनृप॥दुहितुर्ब्रूह्यसंसक्तोमाभूत्तत्रविचारणा॥ ११ ॥ ॥गाधिरुवाच॥ ॥चंद्ररश्मिप्रकाशानांहयानांवातरंहसाम्॥ एकतःश्यामकर्णानांसहस्रंदेहिभार्गव॥ १२ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततःसभृगुशार्दूलश्च्यवनस्यात्मजःप्रभुः॥अब्रवीद्वरुणंदेवमादित्यंपतिमंभसाम्॥ १३ ॥एकतःश्यामकर्णानांहयानांचंद्रवर्चसाम्॥सहस्रंवातवेगानांभिक्षेत्वांदेवसत्तम॥ १४ ॥तथेतिवरुणोदेवआदित्योभृगुसत्तमम्॥उवाचयत्रतेच्छंदस्तत्रोत्थास्यंतिवाजिनः॥१५॥ध्यातमात्रंऋचीकेनहयानांचंद्रवर्चसाम्॥ गंगाजलात्समुत्तस्थौसहस्रंविपुलौजसाम्॥१६॥अदूरेकान्यकुब्जस्यगंगायास्तीरमुत्तमम्॥अश्वतीर्थंतदद्यापिमानवैःपरिचक्ष्यते॥१७॥ततोवैगाधयेतातसहस्रंवाजिनांशुभम्॥ऋचीकःप्रददौप्रीतःशुल्कार्थंतपतांवरः॥ १८ ॥ततःसविस्मितोराजागाधिःशापभयेनच ॥ ददौतांसमलंकृत्यकन्यांभृगुसुतायवै॥ १९ ॥जग्राहविधिवत्पाणितस्याब्रह्मर्षिसत्तमः ॥ साचतंपतिमासाद्यपरंहर्षमवापह ॥ २० ॥ सतुतोषचब्रह्मर्षिस्तस्यावृत्तेनभारत ॥छंदयामासचैनांवरेणवरवर्णिनीम्॥ २१ ॥मात्रेतत्सर्वमाचख्यौसाकन्याराजसत्तम॥अथतामब्रवीन्मातासुतांकिंचिदवाङ्मुखीम्॥ २२ ॥ ममापिपुत्रिभर्तातेप्रसादंकर्तुमर्हति॥अपत्यस्यप्रदानेनसमर्थश्चमहातपाः॥ २३ ॥ततःसात्वरितंगत्वातत्सर्वंप्रत्यवेदयत्॥मातुश्चिकीर्षितंराजन्ऋचीकस्तामथाब्रवीत्॥ २४॥ गुणवंतमपत्यंसाअचिराज्जनयिष्यति ॥ ममप्रसादात्कल्याणिमाभूत्तेप्रणयोन्यथा ॥ २५ ॥ तवचैवगुणश्लाघीपुत्रउत्पत्स्यतेमहान्॥ अस्मद्वंशकरःश्रीमान्सत्यमेतद्ब्रवीमिते॥ २६ ॥ ऋतुस्नाताचसाश्वत्थंत्वंचवृक्षमुदुंबरम्॥परिष्वजेथाःकल्याणिततएवमवाप्स्यथः॥ २७॥ चरुद्वयमिदंचैवमंत्रपूतंशुचिस्मिते॥त्वंचसाचोपभुंजीतंततःपुत्रावथाप्स्यथः॥ २८॥ततःसत्यवतीहृष्टामातरंप्रत्यभाषत॥यदृचीकेनकथितंतच्चाचख्यौचरुद्वयम्॥ २९ ॥तामुवाचततोमातासुतांसत्यवतींतदा॥पुत्रिपूर्वोपपन्नायाःकुरुष्ववचनंमम॥ ३० ॥भर्त्रायएषदत्तस्तेचरुर्मंत्रपुरस्कृतः॥ एनंप्रयच्छमह्यंत्वंमदीयंत्वंगृहाणच ॥ ३१ ॥ व्यत्यासंवृक्षयोश्चापिकरवामशुचिस्मिते॥यदिप्रमाणंवचनंममसमातुरनिंदिते॥ ३२ ॥स्वमपत्यंविशिष्टंहिसर्वइच्छत्यनाविलम्॥व्यक्तंभगवताचात्रकृतमेवंभविष्यति॥ ३३॥

॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥ पूर्वोपपन्नायाःभर्तुःसंबंधात्पूर्वंउपपन्नायाःगुरुत्वेनप्राप्तायाःतवभर्त्रपेक्षयाहंगरीयसीत्यर्थः ॥३०॥३१॥३२॥३३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ क्षत्रियःक्षत्रियवदुग्रकर्मा ॥४४॥४५॥ ४६ ॥४७॥४८॥४९॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥५४॥ ५५॥५६॥ ५७ ॥ ५८॥

ततोमेत्वचरौभावःपादपेचसुमध्यमे ॥ कथंविशिष्टोभ्राताभेभवेदित्येवचिंतय ॥ ३४ ॥ तथाचकृतवत्यौतेमानासत्यवतीचसा ॥ अथगर्भावनुप्राप्तेउभेतेवै
॥ ७॥ युधिष्ठिर ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वागर्भमनुप्राप्तांभार्यांसचमहानृषिः॥ उवाचतांसत्यवतींदुर्मनाभृगुसत्तमः ॥ ३६ ॥ व्यत्यासेनोपयुक्तस्तेचरुर्व्यक्तंभविष्यति ॥ व्यत्यासः १३
पादपेचापिसुव्यक्तंतेकृतःशुभे ॥ ३७ ॥ मयाहिविश्वंयद्ब्रह्मत्वच्चरौसंनिवेशितम् ॥ क्षत्रवीर्यंचसकलंचरौतस्यानिवेशितम् ॥ ३८ ॥ त्रैलोक्यविख्यातगुणंत्वंवि
प्रंजनयिष्यसि ॥ साचक्षत्रंविशिष्टंवैततएतत्कृतंमया ॥ ३९ ॥ व्यत्यासस्तुकृतोयस्मात्त्वयामात्राचतेशुभे ॥ तस्मात्साब्राह्मणंश्रेष्ठंमातातेजनयिष्यति ॥४०॥
क्षत्रियंतूग्रकर्माणंत्वंभद्रेजनयिष्यसि ॥ नहितेतत्कृतंसाधुमातृस्नेहेनभाविनी ॥ ४१ ॥ साश्रुत्वाशोकसंतप्तापपातवरवर्णिनी ॥ भूमौसत्यवतीराजंश्छिन्नेवरु
चिरालता ॥ ४२ ॥ प्रतिलभ्यचसासंज्ञांशिरसाप्रणिपत्यच ॥ उवाचभार्याभर्त्तारंगाधेयीभार्गवर्षभम् ॥ ४३ ॥ प्रसादयंत्यांभार्यायांमयिब्रह्मविदांवर ॥ प्रसा
दंकुरुविप्रर्षेनमेस्यात्क्षत्रियःसुतः ॥ ४४ ॥ काममममोग्रकर्मावैपौत्रोभवितुमर्हति ॥ नतुमेस्यात्सुतोब्रह्मन्नेषमेदीयतांवरः ॥ ४५ ॥ एवमस्त्वितिहोवाचस्वां
भार्यांसुमहातपाः ॥ ततःसाजनयामासजमदग्निंसुतंशुभम् ॥ ४६ ॥ विश्वामित्रंचाजनयद्गाधिभार्यायशस्विनी ॥ ऋषेःप्रसादाद्राजेंद्रब्रह्मर्षेर्ब्रह्मवादिनम् ॥४७॥
ततोब्राह्मणतांयातोविश्वामित्रोमहातपाः ॥ क्षत्रियःसोप्यथतथाब्रह्मवंशस्यकारकः ॥ ४८ ॥ तस्यपुत्रामहात्मानोब्रह्मवंशविवर्धनाः ॥ तपस्विनोब्रह्मविदोगो
त्रकर्त्तारएवच ॥ ४९ ॥ मधुच्छंदश्चभगवान्देवरातश्चवीर्यवान् ॥ अक्षीणश्चशकुंतश्चबभ्रुःकालपथस्तथा ॥ ५० ॥ याज्ञवल्क्यश्चविख्यातस्तथास्थूणोमहा
व्रतः ॥ उलूकोयमदूतश्चतथर्षिःसैंधवायनः ॥ ५१ ॥ वल्गुजंघश्चभगवान्गालवश्चमहानृषिः ॥ ऋषिर्वज्रस्तथाख्यातःसालंकायनएवच ॥ ५२ ॥ लीलाढ्यो
नारदश्चैवतथाकूर्चामुखःस्मृतः ॥ वादुलिर्मुसलश्चैववक्षोग्रीवस्तथैवच ॥ ५३ ॥ आंघ्रिकोनैकदृक्चैवशिलायूपःशितःशुचिः ॥ चक्रकोमारुतंतव्योवातघ्नोथा
श्वलायनः ॥ ५४ ॥ श्यामायनोथगार्ग्यश्चजाबालिःसुश्रुतस्तथा ॥ कारीषिरथसंश्रुत्यःपरपौरवतंतवः ॥ ५५ ॥ महानृषिश्चकपिलस्तथर्षिस्ताडकायनः ॥ तथै
वचोपगहनस्तथर्षिश्चासुरायणः ॥ ५६ ॥ मार्दमर्षिर्हिरण्याक्षोजंगारिर्बाभ्रवायणिः ॥ भूतिर्विभूतिःसूतश्चसुरकृत्तुतथैवच ॥ ५७ ॥ अरालिर्नाचिकश्चैवचांपे ॥ ७॥
योज्जयनौतथा ॥ नवतंतुर्बकनखःसेयनोयतिरेवच ॥ ५८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५९ ॥ ६० ॥ विश्वामित्रात्मजाइतिक्षत्रियात्ब्रह्मवादिनःकथमुत्पन्नाइत्याशंक्याह ऋचीकेनेति चरौपूर्वंब्रह्मैवाहितं अतःक्षत्रबीजोद्भवस्यापिब्राह्मण्यलाभोजातः बीजापेक्षयासंस्कारस्यबलवत्त्वात्
तथाहि दावाग्निदग्धेभ्योवेत्रबीजेभ्यःकदलीकांडोत्पत्तिमुदाहरंति नब्राह्मण्यंक्षत्रियाद्यैस्तपःकोट्यापिलभ्यते विश्वामित्रस्यतत्प्राप्तिर्मात्राब्रह्मौदनाशनात् ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ॥ इतिआनुशासनिकेपर्वणि
नै० भा० चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ एवंदुष्प्रापमपिब्राह्मण्यमानृशंस्यंविनाव्यर्थमित्याशयवानानृशंस्याध्यायमारभते आनृशंस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ विषयेदेशे कांडंबा

अंभोरुहश्चारुमत्स्यःशिरीषीचाथगार्दभिः॥ ऊर्जयोनिरुदापेक्षीनारदीचमहानृषिः॥५९॥ विश्वामित्रात्मजाःसर्वेमुनयोब्रह्मवादिनः॥ तथैवक्षत्रियोराजन्वि
श्वामित्रोमहातपाः॥ ६० ॥ ऋचीकेनाहितंब्रह्मपरमेतद्युधिष्ठिर ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंतत्त्वेनभरतर्षभ ॥ ६१ ॥ विश्वामित्रस्यवैजन्मसोमसूर्याग्नितेजसः॥ य
त्रयत्रचसंदेहोभूयस्तेराजसत्तम॥ तत्रतत्रचमांब्रूहिच्छेत्तास्मितवसंशयान्॥६२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआनुशासनिकेप० अनुशासनप० दानधर्मेविश्वामि
त्रोपाख्यानेचतुर्थोऽध्यायः॥ ४ ॥ ॥५॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ आनृशंस्यस्यधर्मज्ञगुणान्भक्तजनस्यच ॥ श्रोतुमिच्छामिधर्मज्ञतन्मेब्रूहिपितामह
॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ वासवस्यचसंवादंशुकस्यचमहात्मनः॥ २ ॥ विषयेकाशिराजस्यग्रामान्निष्क्रम्यलुब्धकः
॥ सविषंकांडमादायमृगयामासवैमृगम् ॥ ३ ॥ तत्रचामिषलुब्धेनलुब्धकेनमहावने ॥ अविदूरेमृगान्दृष्ट्वाबाणःप्रतिसमाहितः ॥ ४ ॥ तेनदुर्वारितास्त्रेणनि
मित्तचपलेषुणा ॥ महान्वनतरुस्तत्रविद्धोमृगजिघांसया॥ ५ ॥ सतीक्ष्णविषदिग्धेनशरेणातिबलात्क्षतः॥ उत्सृज्यफलपत्राणिपादपःशोषमागतः॥ ६ ॥ तस्मि
न्वृक्षेतथाभूतेकोटरेषुचिरोषितः ॥ नजहातिशुकोवासंतस्यभक्त्यावनस्पतेः ॥ ७ ॥ निष्प्रचारोनिराहारोग्लानःशिथिलवागपि ॥ कृतज्ञःसहवृक्षेणधर्मात्मा
सोप्यशुष्यत॥ ८ ॥ तमुदारंमहासत्त्वमतिमानुषचेष्टितम् ॥ समदुःखसुखंदृष्ट्वाविस्मितःपाकशासनः ॥ ९ ॥ ततश्चिंतामुपगतःशक्रःकथमयंद्विजः॥ तिर्यग्यो
नावसंभाव्यमानृशंस्यमवस्थितः ॥ १० ॥ अथवानात्रचित्यंहिअभवद्वासवस्यतु ॥ प्राणिनामपिसर्वेषांसर्वंसर्वत्रदृश्यते ॥ ११ ॥ ततोब्राह्मणवेषेणमानुषं
रूपमास्थितः॥ अवतीर्यमहींशक्रस्तंपक्षिणमुवाचह॥ १२ ॥

णं ॥ ३ ॥ तत्रमृगयायां ॥ ४ ॥ दुर्वारितास्त्रेणदुर्वार्यशस्त्रेणनिमित्ताल्लक्ष्याच्चपलश्चलितइषुर्यस्यतेन ॥ ५ ॥ दिग्धेनलिप्तेन ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ द्विजःपक्षी आनृशंस्यंपरदुःखेनदुःखित्वं ॥ १० ॥
चित्यंआश्चर्यं सर्वेषांनृतिर्यगादीनांसर्वत्रजातौ सर्वंरूपानैष्ठुर्यादिकं ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 दाक्षेयीदक्षदौहित्रीशुकीनाम ॥ १३ ॥ तपसाज्ञानदृष्ट्या ॥ १४ ॥ १५ ॥ तांप्रीतिंदृक्षेतनूसौहार्दं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अनुक्रोश्यकृपायित्वा वैफल्यंजन्मनइतिशेषः

शुकभोपक्षिणांश्रेष्ठदाक्षेयीसुप्रजात्वया ॥ पृच्छेत्वांशुकमेनंत्वंकस्मान्नत्यजसिद्रुमम् ॥ १३ ॥ अथपृष्टःशुकःप्राहमूर्ध्नासमभिवाद्यतम् ॥ स्वागतंदेवराजत्वं
॥८॥ विज्ञातस्तपसामया ॥ १४ ॥ ततोदशशताक्षेणसाधुसाध्वितिभाषितम् ॥ अहोविज्ञानमित्येवंमनसापूजितस्ततः ॥ १५ ॥ तमेवंशुभकर्माणंशुकंपरम १३
धार्मिकम् ॥ विजानन्नपितांप्रीतिंपप्रच्छबलसूदनः ॥ १६ ॥ निष्पत्रमफलंशुष्कमशरण्यंपतत्रिणाम् ॥ किमर्थंसेवसेवृक्षंयदामहदिदंवनम् ॥ १७ ॥ अन्ये
पिवहवोवृक्षाःपत्रसंछन्नकोटराः ॥ शुभाःपर्याप्तसंचाराविद्यंतेस्मिन्महावने ॥ १८ ॥ गतायुषमसामर्थ्यंक्षीणसारंहतश्रियम् ॥ विमृश्यप्रज्ञयाधीरजहीमंस्थवि
रंद्रुमम् ॥ १९ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥तदुपश्रुत्यधर्मात्माशुकःशक्रेणभाषितम् ॥ सुदीर्घमतिनिःश्वस्यदीनोवाक्यमुवाचह ॥ २० ॥ अनतिक्रमणीयानिदैवतानि
शचीपते ॥ यत्राभवत्तवप्रश्नस्तन्निबोधसुराधिप ॥ २१ ॥ अस्मिन्नहंद्रुमेजातःसाधुभिश्चगुणैर्युतः ॥ बालभावेनसंगुप्तःशत्रुभिश्चनधर्षितः ॥ २२ ॥ किमनुक्रो
श्यवैफल्यमुत्पादयसिमेनघ ॥ आनृशंस्याभियुक्तस्यभक्तस्यानन्यगस्यच ॥ २३ ॥ अनुक्रोशोहिसाधूनांमहद्धर्मस्यलक्षणम् ॥ अनुक्रोशश्चसाधूनांसदाप्रीतिं
प्रयच्छति ॥ २४ ॥ त्वमेवदैवतैःसर्वैःपृच्छ्यसेधर्मसंशयात् ॥ अतस्त्वंदेवदेवानामाधिपत्येप्रतिष्ठितः ॥ २५ ॥ नार्हसेमांसहस्राक्षद्रुमंत्याजयितुंचिरात् ॥ सम
र्थमुपजीव्येमंत्यजेयंकथमद्यवै ॥ २६ ॥ तस्यवाक्येनसौम्येनहर्षितःपाकशासनः ॥ शुकंप्रोवाचधर्मात्माआनृशंस्येनतोषितः ॥ २७ ॥ वरंवृणीष्वेतितदासच
वव्रेवरंशुकः ॥ आनृशंस्यपरोनित्यंतस्यवृक्षस्यसंभवम् ॥ २८ ॥ विदित्वाचदृढांभक्तिंतांशुकेशीलसंपदम् ॥ प्रीतःक्षिप्रमथोवृक्षमम्रृतेनावसिक्तवान् ॥ २९ ॥ त
तःफलानिपत्राणिशाखाश्चापिमनोहराः ॥ शुकस्यदृढभक्तित्वाच्छ्रीमत्तांप्रापसद्रुमः ॥ ३० ॥ शुकश्चकर्मणातेनआनृशंस्यकृतेनवै ॥ आयुषोंतेमहाराजप्रा
पशक्रसलोकताम् ॥ ३१ ॥ एवमेवमनुष्येंद्रभक्तिमंतंसमाश्रितः ॥ सर्वार्थसिद्धिंलभतेशुकंप्राप्ययथाद्रुमः ॥ ३२ ॥ ॥इतिश्रीम० आनुशा० अनुशा० दानधर्मे
शुकवासवसंवादेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६३ ॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ संशयात्संशयंप्राप्य अतःसंशयच्छेत्तृत्वात् ॥ २५ ॥ अद्यअसामर्थ्यकाले ॥ २६ ॥ २७ ॥ संभवंसम्यगैश्वर्यंवरंवव्रे ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ आनृशंस्यफलमाह शुकश्चेति ॥ ३१ ॥ ॥८॥
आख्यायिकातात्पर्यमाह एवमिति ॥ ३२ ॥ ॥ इतिआनुशासनिकेप० नै० भा० पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पितामहेत्यादिरध्यायोदैवमूलमपीदंसर्वंपुरुषकाराद्दतेनसिध्यतीत्यवश्यंपुरुषकारेंभोगमोक्षार्थिनायतितव्यमित्येवंपरः द्वयोःश्रेष्ठयोर्मध्येकिमतिश्रेष्ठमित्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ दैवंप्राक्कर्म मानुषंसांप्रतिकंक र्म ॥ ३ ॥ ४ ॥ दैवश्रैष्ठ्यमाह नावीजमिति ॥ ५ ॥ सुकृतेबीजभूतेसति ॥ ६ ॥ पुरुषकारश्रैष्ठ्यमाह यथेति ॥ ७ ॥ उद्यमापेक्षायामाह क्षेत्रमिति ॥ ८॥ सिद्धांतः कर्मणइत्यादिना निर्वृत्तिसिद्धिं ॥ ९॥

युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ दैवेपुरुषकारेचकिंस्विच्छ्रेष्ठतरंभवेत् ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ वसिष्ठस्यचसंवादंब्रह्मणश्चयुधिष्ठिर ॥ २ ॥ दैवमानुषयोःकिंस्वित्कर्मणोःश्रेष्ठमित्युत ॥ पुरावसिष्ठोभगवान्पितामहमपृच्छत ॥ ३ ॥ ततःपद्मोद्भवोराजन्देवदेवःपितामहः ॥ उवाचमधुरंवाक्यमर्थवद्धेतुभूषितम् ॥ ४ ॥ ॥ब्रह्मोवाच ॥ ॥नावीजंजायतेकिंचिन्नबीजेनविनाफलम् ॥ बीजाद्वीजंप्रभवतिबीजादेवफलंस्मृतम् ॥ ५ ॥ यादृशंवपतेबीजंक्षेत्रमासाद्यकर्षकः ॥ सुकृतेदुष्कृतेवापितादृशंलभतेफलम् ॥ ६ ॥ यथाबीजंविनाक्षेत्रमुप्तंभवतिनिष्फलम् ॥ तथापुरुषकारेणविनादैवंनसिध्यति ॥ ७ ॥ क्षेत्रंपुरुषकारस्तुदैवंबीजमुदाहृतम् ॥ क्षेत्रबीजसमायोगात्ततःसस्यंसमृध्यते ॥ ८ ॥ कर्मणःफलनिर्वृत्तिंस्वयमश्नातिकारकः ॥ प्रत्यक्षंदृश्यतेलोकेकृतस्यापकृतस्यच ॥ ९ ॥ शुभेनकर्मणासौख्यंदुःखंपापेनकर्मणा ॥ कृतंफलतिसर्वत्रनाकृतंभुज्यतेक्वचित् ॥ १० ॥ कृतीसर्वत्रलभतेप्रतिष्ठांभाग्यसंयुताम् ॥ अकृतीलभतेभ्रष्टःक्षतेक्षारावसेचनम् ॥ ११ ॥ तपसारूपसौभाग्यंरत्नानिविविधानिच ॥ प्राप्यतेकर्मणासर्वंनदैवादकृतात्मना ॥ १२ ॥ तथास्वर्गश्चभोगश्चनिष्ठायाचमनीषिता ॥ सर्वंपुरुषकारेणकृतेनेहोपलभ्यते ॥ १३ ॥ ज्योतींषित्रिदशानागायक्षाश्चंद्रार्कमारुताः ॥ सर्वेपुरुषकारेणमानुष्याद्देवतांगताः ॥ १४ ॥ अर्थोवामित्रवर्गोवाऐश्वर्यंवाकुलान्वितम् ॥ श्रीश्चापिदुर्लभाभोक्तुंतथैवाकृतकर्मभिः ॥ १५ ॥ शौचेनलभतेविप्रःक्षत्रियोविक्रमेणतु ॥ वैश्यःपुरुषकारेणशूद्रःशुश्रूषयाश्रियम् ॥ १६ ॥ नादातारंभजंत्यर्थानक्लीवंनापिनिष्क्रियम् ॥ नाकर्मशीलंनाशूरंतथानैवातपस्विनम् ॥ १७ ॥ येनलोकास्त्रयःसृष्टादैत्याःसर्वाश्चदेवताः ॥ सएषभगवान्विष्णुःसमुद्रेतप्यतेतपः ॥ १८ ॥ स्वंचेत्कर्मफलंनस्यात्सर्वमेवाफलंभवेत् ॥ लोकोदैवंसमालक्ष्यउदासीनोभवेन्ननु ॥ १९ ॥ अकृत्वामानुषंकर्मयोदैवमनुवर्त्तते ॥ वृथाश्राम्यतिसंप्राप्यपतिंक्लीवमिवांगना ॥ २० ॥ नतथामानुषेलोकेभयमस्तिशुभाशुभे ॥ यथात्रिदशलोकेहिभयमन्येनजायते ॥ २१ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ कर्मदैवयोःप्राबल्यदौर्बल्येउपसंहरंति प्राप्यतइति ॥ १२ ॥ १३ ॥ मानुष्यात्मानुष्यमुल्लंघ्य ॥ १४ ॥ १५ ॥ लभतेश्रियमितिसर्वत्रसंबंधः ॥ १६ ॥ १७ ॥ शिष्टाचारोपिकर्मणांप्राबल्येमानमित्याह येनेति ॥ १८ ॥ ननुनिश्चितं ॥ १९ ॥ अकृत्वेति केवलंदैवंनिष्फलमित्यर्थः ॥ २० ॥ नतथेति दैवदौस्थ्येऐहिकीहानिःसुसहा पुरुषकारदौस्थ्येतुपरलोकहानिर्दुरंतेत्यर्थः अन्येनपापेन ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अकृतेकर्माभावेसति आकस्मिकनिधिलाभादावपिकिंचित्कर्मास्त्येवेतिभावः ॥ २२ ॥ यथेति स्थानानिइंद्रादिलोकाअप्यनित्याःदृश्यंते ताराद्रूपिणांदेवानामधःपातदर्शनादित्यर्थः कर्मविनापुण्येनकर्मणाविनादैवंदेवसमूहःकथंस्थास्यति दैवमपिकर्ममूलमेवेत्यर्थः ॥ २३ ॥ व्यापारंपुण्यरूपंयांतिअनुमोदंते उग्रंधर्मविघ्नकरं ॥ २४ ॥ विग्रहोवैरं तथाहिऋषीणांतपसिदेवाविघ्नमाचरंति ऋषयश्वच्यवनादयइंद्रादीनामभिभवंकुर्वंतीतिसौकन्येप्रसिद्धं यद्यप्येवंकर्मपरत्वंदेवर्षीणामस्तितथापिअदैवंदैवाभावोनवक्तुंशक्यइत्यर्थः ॥ २५ ॥ अत्रमानमाह कथमिति यतोयस्माद्दैवंप्रवर्त्ततेतस्यकर्मणोपिदैवंविनाकथमुत्पत्तिःस्यान्नकथमपिपुण्यवंतएवधर्मेप्रवर्त्ततेधर्माच्चपुण्यंवर्द्धते . अन्यथासर्वेपिधर्मेप्रवर्त्तेरन्नित्यर्थः एवंलोकवद्देवस्वर्गेपिगुणाःभोगाःयथाबहुधनोभूयसावाणिज्येनभूयांसंलाभंलभतेनेतरइतिवदेतदिति

कृतःपुरुषकारस्तुदैवमेवानुवर्त्तते ॥ नदैवमकृतेकिंचित्कस्यचिद्दातुमर्हति ॥ २२ ॥ यथास्थानान्यनित्यानिदृश्यंतेदैवतेष्वपि ॥ कथंकर्मविनादैवंस्थास्यति स्थापयिष्यतः ॥ २३ ॥ नदैवतानिलोकेस्मिन्व्यापारंयांतिकस्यचित् ॥ व्यासंगंजनयंत्युग्रमात्माभिभवशंकया ॥ २४ ॥ ऋषीणांदेवतानांचसदाभवतिविग्रहः ॥ कस्यवाचाह्यदैवंस्याद्यतोदैवंप्रवर्त्तते ॥ २५ ॥ कथंतस्यसमुत्पत्तिर्यतोदैवंप्रवर्त्तते ॥ एवंत्रिदशलोकेपिप्राप्यंतेबहवोगुणाः ॥ २६ ॥ आत्मैवह्यात्मनोवंधुरात्मैवरिपुरात्मनः ॥ आत्मैवह्यात्मनःसाक्षीकृतस्याप्यकृतस्यच ॥ २७ ॥ कृतंचाप्यकृतंकिंचित्कृतेकर्मणिसिध्यति ॥ सुकृतंदुष्कृतंकर्मनयथार्थंप्रपद्यते ॥२८॥ देवानांशरणंपुण्यंसर्वंपुण्यैरवाप्यते ॥ पुण्यशीलंनरंप्राप्यकिंदैवंप्रकरिष्यति ॥ २९ ॥ पुराययातिर्विभ्रष्टश्च्यावितःपतितःक्षितौ ॥ पुनरारोपितःस्वर्गंदौहित्रैःपुण्यकर्मभिः ॥ ३० ॥ पुरूरवाश्चराजर्षिर्द्विजैरभिहितःपुरा ॥ ऐलइत्यभिविख्यातःस्वर्गंप्राप्तोमहीपतिः ॥ ३१ ॥ अश्वमेधादिभिर्यज्ञैःसत्कृतःकोसलाधिपः ॥ महर्षिशापात्सौदासःपुरुषादत्वमागतः ॥ ३२ ॥ अश्वत्थामाचरामश्चमुनिपुत्रौधनुर्धरौ ॥ नगच्छतःस्वर्गलोकंसुकृतेनेहकर्मणा ॥ ३३ ॥ वसुर्यज्ञशतैरिष्ट्वाद्वितीयइववासवः ॥ मिथ्याभिधानेनैकेनरसातलतलंगतः ॥ ३४ ॥ बलिर्वैरोचनिर्बद्धोधर्मपाशेनदैवतैः ॥ विष्णोःपुरुषकारेणपातालसदनःकृतः ॥ ३५ ॥ शक्रस्योद्गम्यचरणंप्रस्थितोजनमेजयः ॥ द्विजस्त्रीणांवधंकृत्वाकिंदैवेननवारितः ॥ ३६ ॥

भावः ॥ २६ ॥ आत्मेति एवंप्रवृत्तेरपिदैवाधीनत्वेपिकर्मैवकर्त्तव्यमित्यर्थः कृतस्यपुण्यपापादेः ॥ २७ ॥ कृतमिति पुण्यमपिपापेनप्रतिहन्यतेपापमपिपुण्येनेतितयोःफलंयथोक्तंस्वर्गंनरकंवानप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ २८ ॥ शरणंगृहं यथाह्यस्तनो ॥ ९ ॥
ऽपराधःश्वस्तनेनसत्कारेणापनीयतेएवंदैवमपिपुण्यातिशयात्प्रतिहन्यतेइत्यर्थः ॥ २९ ॥ अत्रैवार्थेदृष्टांतानाह पुरेत्यादिना ॥ ३० ॥ ३१ ॥ विपर्ययेपिदृष्टांतमाह अश्वेति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ मिथ्याभिधानेनपशुयज्ञश्रुतिरप्रमाणमित्येवंरूपेण रसातलस्यभूमेस्तलमधोभागं ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ पापमपितेजीयसांदोषायेत्याह शक्रस्येतिद्वाभ्यां चरणंद्विजस्त्रीदूषणरूपंकर्मकृत्वाप्रस्थितइतिसंबंधः ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३७ ॥ पुण्यमपिकेषांचिन्नत्राणायेत्याह गोप्रदानेनेति कुकलासत्वंसरठत्वं ॥ ३८ ॥ प्रीतिदायंदेवैर्दत्तंवरं सुष्वापसन्नफलंनाप्तवानित्यर्थः ॥ ३९ ॥ नदैवात्प्रत्याहृतमपितुभुजसंश्रयादेवेत्यर्थः ॥ ४० ॥
किंदैवबलाच्छापमुत्सृजंतेकर्मणानअपितुकर्मणैवोत्सृजंतेनतुदैवबलादित्यर्थः ॥ ४१ ॥ पापंपापिनंप्रतिसर्वैऐश्वर्यादिकंगुणजातंलोकेप्राप्यउपेत्यापितंउत्सृजतेइतियोजना तथाचाभाणकः दैवेनदत्तंकर्मणा
नाशितमिति एतदेवस्पष्टयति लोभेति ॥ ४२ ॥ दैवस्यकर्माधीनत्वमाहद्वाभ्यां यथेति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ कर्महीनःपाकरत्यादावप्रवृत्तः सुनिहितंपातालस्थंनिधिं नित्ययुक्तःअंजनादिसाधनोद्युक्तः ॥ ४५ ॥ व्य
यएवगुणःस्वभावोयस्यतंरिक्तं व्ययगतमितिपाठेपिसएवार्थः निर्धनत्वान्नरैस्त्यक्तमपिसाधुंकर्मणासदाचारेणनिमित्तेनश्रद्धैकप्रियादेवाः संश्रयंतेस्वस्वभागार्थमुपजीवंतीत्यर्थः ततश्चश्रेष्ठैःफलैरेतंयोजयंती

अज्ञानाद्ब्राह्मणंहत्वास्पृष्टोबालवधेनच ॥ वैशंपायनविप्रर्षिःकिंदैवेननवारितः ॥ ३७ ॥ गोप्रदानेनमिथ्याचब्राह्मणेभ्योमहामखे ॥ पुरानृगश्चराजर्षिःकुकलासत्वमागतः ॥ ३८ ॥ धुंधुमारश्चराजर्षिःसत्रेष्वेवजरांगतः ॥ प्रीतिदायंपरित्यज्य सुष्वापसगिरिव्रजे ॥ ३९ ॥ पांडवानांहृतंराज्यंधार्तराष्ट्रैर्महाबलैः ॥ पुनःप्रत्याहृतंचैवनदैवाद्भुजसंश्रयात् ॥ ४० ॥ तपोनियमसंयुक्तामुनयःशंसितव्रताः ॥ किंतेदैवबलाच्छापमुत्सृजंतेनकर्मणा ॥ ४१ ॥ पापमुत्सृजतेलोकेसर्वंप्राप्यसुदुर्लभम् ॥ लोभमोहसमापन्नंनदैवंत्रायतेनरम् ॥ ४२ ॥ यथाग्निःपवनोद्धूतःसुसूक्ष्मोपिमहान्भवेत् ॥ तथाकर्मसमायुक्तंदैवंसाधुविवर्धते ॥ ४३ ॥ यथातैलक्षयाद्दीपःप्रह्रासमुपगच्छति ॥ तथाकर्मक्षयाद्दैवंप्रह्रासमुपगच्छति ॥ ४४ ॥ विपुलमपिधनौघंप्राप्यभोगान्स्त्रियोवापुरुषइहनशक्तःकर्महीनोहिभोक्तुम् ॥ सुनिहितमपिचार्थंदैवतैरक्ष्यमाणंपुरुषइहमहात्माप्राप्नुतेनित्ययुक्तः ॥ ४५ ॥ व्ययगुणमपिसाधुंकर्मणासंश्रयंतेभवतिमनुजलोकाद्देवलोकोविशिष्टः ॥ बहुतरसुसमृद्ध्यामानुषाणांगृहाणिपितृवनभवनाभंदृश्यतेचामराणाम् ॥ ४६ ॥ नचफलतिविकर्माजीवलोकेनदैवंव्यपनयतिविमार्गंनास्तिदैवेप्रभुत्वम् ॥ गुरुमिवकृतमग्र्यंकर्मसंयातिदैवंनयतिपुरुषकारःसंचितस्तत्रतत्र ॥ ४७ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंमयावैमुनिसत्तम ॥ फलंपुरुषकारस्यसदासंदृश्यतत्त्वतः ॥ ४८ ॥

त्याह भवतीति विशिष्टत्वमेवाह बह्विति समृद्ध्यांउपेतं गृहाणिगृहं बहुत्वमार्षं पितृवनभवनाभंश्मशानगृहतुल्यं अमराणांअमरैः ॥ ४६ ॥ विकर्माकर्महीनः नचफलतिफलंतृप्त्यादिकंनप्राप्नोति नापि
केवलंदैवंविमार्गगामिनंनरंव्यपनयतिविमार्गादन्यत्रनयति अतएवदैवेप्रभुत्वंनास्ति किंतुदैवंकर्तृकर्मसंयातिपुरुषकारमनुसरति गुरुंशिष्यइवेत्यर्थः अतएवपुरुषकारोयत्रयत्रविषयेसंचितःसम्यगनुष्ठि
तस्तत्रतत्रदैवंनयतिआविर्भावयति पुरुषकारेणसिद्धेर्थेलोकोदैवानुकूल्यादेतत्सिद्धमितिवदतीत्यर्थः गुरुमित्यत्रअनुपहतमदीनंकामकारेणदैवमितिपाठेकामकारेणइच्छयायत्रपुरुषकारःसंचितस्तत्रैवदैवंअ
दीनमनुपहतंचेतिनयतिज्ञापयतीत्यर्थः ॥ ४७ ॥ संदृश्यसम्यक्योगजदृष्ट्याऽनुभूय ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmahdu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ननुकृषिपर्जन्यन्यायेनदैवापेक्षाकर्मसिद्धिर्नकर्मापेक्षंदैवमितिप्रत्यक्षंतत्कथंविपरीतमुच्यतइत्याशंक्याहअभीति दैवस्यप्राक्कर्मणः अभ्युत्थानंव्यापारोद्विविधः संचितरूपेणावस्थानंएकः भोगार्थंसमारंभरूपोद्वितीयः तत्रसमारब्धेनउत्थानेनतदनुकूलेनकर्मणाचऐहिकंफलमाप्नुयात् विधिनाशास्त्रेणकर्मणाचतदनुसारिणास्वर्गमार्गमवाप्नुयात् दैवाधीनोभोगःकर्माधीनःसंचयइतिनिष्कर्षः कृष्यादावपिदैवप्रतीक्षणंकापुरुषकर्म सेचनादिनापिफलस्योत्पादयितुंशक्यत्वादितिभावः ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशास० नै० भा० षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ अद्विषन्गौतमीवारीन्नात्वादुःखंस्वदोषजं दत्त्वापिदारानतिथीन्सुदर्शनइवार्चयन् ॥ १ ॥ ब्राह्मण्यंदुर्लभंजानन्विश्वामित्रनिदर्शनात् आनृशंस्यपरोधर्मइतियःशुकवत्स्थितः ॥ २ ॥ दैवेनरक्ष्यतेदेहइतिधर्मेऽतियत्नवान् धर्माधिकारीषट्सूक्तोधर्मोऽथ

अभ्युत्थानेनदैवस्यसमारब्धेनकर्मणा ॥ विधिनाकर्मणाचैवस्वर्गमार्गमवाप्नुयात् ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशास० आनुशा० दानधर्मेदैवपुरुषकारनिर्देशेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कर्मणांचसमस्तानांशुभानांभरतर्षभ ॥ फलानिमहतांश्रेष्ठप्रब्रूहिपरिपृच्छतः ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ हंततेकथयिष्यामियन्मांपृच्छसिभारत ॥ रहस्यंयदृषीणांतुतच्छृणुष्वयुधिष्ठिर ॥ यागतिःप्राप्यतेयेनप्रेत्यभावेचिरेप्सिता ॥ २ ॥ येनयेनशरीरेणयद्यत्कर्मकरोतियः ॥ तेनतेनशरीरेणतत्तत्फलमुपाश्नुते ॥ ३ ॥ यस्यांयस्यामवस्थायांयत्करोतिशुभाशुभम् ॥ तस्यांतस्यामवस्थायांभुंक्तेजन्मनिजन्मनि ॥ ४ ॥ ननश्यतिकृतंकर्मसदापंचेंद्रियैरिह ॥ तेह्यस्यसाक्षिणोनित्यंषष्ठआत्मातथैवच ॥ ५ ॥ चक्षुर्दद्यान्मनोदद्याद्वाचंदद्याच्चसूनृताम् ॥ अनुव्रजेदुपासीतसयज्ञःपंचदक्षिणः ॥ ६ ॥ योदद्यादपरिक्लिष्टमन्नमध्वनिवर्तते ॥ श्रांतायादृष्टपूर्वायतस्यपुण्यफलंमहत् ॥ ७ ॥ स्थंडिलेषुशयानानांगृहाणिशयनानिच ॥ चीरवल्कलसंवीतेवासांस्याभरणानिच ॥ ८ ॥ वाहनानिचयानानियोगात्मनितपोधने ॥ अग्नीनुपशयानस्यराज्ञःपौरुषमेवच ॥ ९ ॥ रसानांप्रतिसंहारेसौभाग्यमनुगच्छति ॥ आमिषप्रतिसंहारेपशून्पुत्रांश्चविंदति ॥ १० ॥ अवाक्शिरास्तुयोलंबेदुदवासंचयोवसेत् ॥ सततंचैकशायीयःसलभेतेप्सितांगतिम् ॥ ११ ॥ पाद्यमासनमेवाथदीपमन्नंप्रतिश्रयम् ॥ दद्यादतिथिपूजार्थंसयज्ञःपंचदक्षिणः ॥ १२ ॥

मुनिनोच्यते ॥ ३ ॥ धर्मात्सुखंभवतीत्युक्तंतत्रकोधर्मःकिंफलमितिजिज्ञासुर्युधिष्ठिरउवाच कर्मणामिति ॥ १ ॥ गतिःफलं येनकर्मणा प्रेत्यभावेमरणोत्तरंदेहांतरप्राप्तौ ॥ २ ॥ येनेति मनसाकृतस्यकर्मणःफलं मनसैवस्वप्नादौभुंक्ते कायेनकृतस्यफलंकायेनैवभुंक्तेजाग्रदादावित्यर्थः ॥ ३ ॥ अवस्थायांबाल्ययौवनादिरूपायां आपद्यनापदिवा ॥ ४ ॥ नेति नाशोनैष्फल्यं अस्यकर्तुःसाक्षिणामभावेहिकृतंयथैवस्यान्नतु तत्सत्त्वेइतिभावः ॥ ५ ॥ दद्यादभ्यागतायेतिशेषः ॥ ६ ॥ महत्अपरिमितं ॥ ७ ॥ वानप्रस्थधर्माणांफलान्याह स्थंडिलेष्वित्यादिना ॥ ८ ॥ योगात्मनियोगयुक्तचित्ते ॥ ९ ॥ १० ॥ एकशायीब्रह्मचर्यवान् ॥ ११ ॥ १२ ॥ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वीराआसतेस्मिन्निति वीरासनंरणदेशंउपेत्यवीरशय्यांतत्रदीर्घनिद्रांचप्राप्य वीरस्थानंस्वर्गलोकं यउपागतोभवतितस्यांक्षयालोकाइत्यर्थः ॥ १३ ॥ आज्ञांअविच्छिन्नामितिशेषः तपसाकृच्छ्रादिना जीवितंआयुः ॥ १४ ॥ १५ ॥ शाकदीक्षायांशाकमात्राशननियमे ॥ १६ ॥ त्रियःत्रियंत्यक्त्वेत्यर्थः क्रतुंसंकल्पंसत्यसंकल्पत्वमितियावत् दीक्षयायज्ञेन ॥ १७ ॥ सदाग्निःअविच्छिन्नाग्निहोत्रः मनुं गायत्र्यादिमंत्रं पाठांतरेमेरुसाधनंतपोविशेषः अनाशकेहितमितमेध्याशनेऽनशनेवा ॥ १८ ॥ द्वादशवार्षिक्यांदीक्षायांउपवासंव्रतार्थंक्षीराद्याहारं व्रतंच पयोब्राह्मणस्यव्रतंयवागूराजन्यस्यामिक्षावैश्यस्येति

वीरासनंवीरशय्यांवीरस्थानमुपागतः ॥ अक्षयास्तस्यवैलोकाःसर्वकामगमास्तथा ॥ १३ ॥ धनंलभेतदानेनमौनेनाज्ञांविशांपते ॥ उपभोगांश्चतपसाब्रह्मचर्येणजीवितम् ॥ १४ ॥ रूपमैश्वर्यमारोग्यमहिंसाफलमश्नुते ॥ फलमूलाशिनोराज्यंस्वर्गःपर्णाशिनांभवेत् ॥ १५ ॥ प्रायोपवेशिनोराजन्सर्वत्रसुखमुच्यते ॥ गवाढ्यःशाकदीक्षायांस्वर्गगामीतृणाशनः ॥ १६ ॥ स्त्रियंत्रिषवणंस्नात्वावायुंपीत्वाक्रतुंलभेत् ॥ स्वर्गंसत्येनलभतेदीक्षयाकुलमुत्तमम् ॥ १७ ॥ सलिलाशीभवेद्यस्तुसदाग्निःसंस्कृतोद्विजः ॥ मनुंसाधयतोराज्यंनाकपृष्ठमनाशके ॥ १८ ॥ उपवासंचदीक्षायामभिषेकंचपार्थिव ॥ कृत्वाद्वादशवर्षाणिवीरस्थानाद्विशिष्यते ॥ १९ ॥ अधीत्यसर्ववेदान्वैसद्योदुःखाद्विमुच्यते ॥ मानसंहिचरन्धर्मंस्वर्गलोकमुपाश्नुते ॥ २० ॥ यादुस्त्यजादुर्मतिभिर्यानजीर्यतिजीर्यतः ॥ योसौप्राणांतिकोरोगस्तांतृष्णांत्यजतःसुखम् ॥ २१ ॥ यथाधेनुसहस्रेषुवत्सोविंदतिमातरम् ॥ एवंपूर्वकृतंकर्मकर्त्तारमनुगच्छति ॥ २२ ॥ अचोद्यमानानियथापुष्पाणिचफलानिच ॥ स्वकालंनातिवर्ततेतथाकर्मपुराकृतम् ॥ २३ ॥ जीर्यंतिजीर्यतःकेशादंताजीर्यंतिजीर्यतः ॥ चक्षुःश्रोत्रेचजीर्येतेतृष्णैकानतुजीर्यते ॥ २४ ॥ येनप्रीणातिपितरंतेनप्रीतःप्रजापतिः ॥ प्रीणातिमातरंयेनपृथिवीतेनपूजिता ॥ येनप्रीणात्युपाध्यायंतेनस्याद्ब्रह्मपूजितम् ॥ २५ ॥ सर्वेतस्यादृताधर्मायस्यैतेत्रयआदृताः ॥ अनादृतास्तुयस्यैतेसर्वास्तस्याफलाःक्रियाः ॥ २६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ भीष्मस्यैतद्वचःश्रुत्वाविस्मिताःकुरुपुंगवाः ॥ आसन्प्रहृष्टमनसःप्रीतिमंतोभवंस्तदा ॥ २७ ॥ यन्मंत्रेभवतिवृथोपयुज्यमानेयत्सोमेभवतिवृथाभिषूयमाणे ॥ यच्चाग्नौभवतिवृथाभिहूयमानेतत्सर्वंभवतिवृथाभिधीयमाने ॥ २८ ॥

श्रुतिप्रसिद्धं अभिषेकंद्वादशवार्षिकंतीर्थाटनंवा वीरस्थानात्स्वर्गादपिविशिष्यते ब्रह्मलोकप्रदमेतत्द्वयमित्यर्थः ॥ १९ ॥ कायिकंधर्ममुक्त्वावाचिकमाह अधीत्येति ॥ २० ॥ मानसंधर्मंविवृणोति येति ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ मंत्रोच्चारणंजिगीषाद्यर्थंवृथा सोमाभिषवोदक्षिणांविनावृथा होमोमंत्रंविनावृथा एतैस्त्रिभिर्यत्पापंतत्सर्वंमिथ्यावादिनोभवतीत्यर्थः ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्राप्तौप्रास्यर्थं ॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनै० भा० सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ केपूज्याइत्यादिनापूर्वोक्तधर्मान्विवृणोति तत्रापिचक्षुर्दद्यादित्यादिनाआतिथ्यंकर्त्तव्यमुक्तंतद्विवृणोत्य
ध्यायेन ॥ १ ॥ यदमुत्रेहचहितंतद्वदेतिशेषः ॥ ॥ २ ॥ ब्रह्मआनंदात्मा स्वर्गःसत्यसंकल्पत्वादिसिद्धिः तपःस्वाध्यायौसाधनंयस्यस्वर्गस्य यस्तमात्मानमनुविद्यविजानातिसर्वांश्चलोकानाप्नोतिसर्वांश्च

॥ ११ ॥ इत्येतदृषिणाप्रोक्तमुक्तवानस्मियद्विभो ॥ शुभाशुभफलप्राप्तौकिमतःश्रोतुमिच्छसि ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशास० आनुशासनि० दानधर्मेकर्मफ १३
लिकोपाख्यानेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ केपूज्याःकेनमस्कार्याःकान्नमस्यसिभारत ॥ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वयेभ्यःस्पृहयसेनृप
॥ १ ॥ उत्तमापद्गतस्यापियत्रतेवर्ततेमनः ॥ मनुष्यलोकेसर्वस्मिन्यदमुत्रेहचाप्युत ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ स्पृहयामिद्विजातिभ्योयेषांब्रह्मपरंधनम् ॥ येषां
स्वप्रत्ययःस्वर्गस्तपःस्वाध्यायसाधनम् ॥ ३ ॥ येषांबालाश्चवृद्धाश्चपितृपैतामहींधुरम् ॥ उद्वहंतिनसीदंतितेभ्योवैस्पृहयाम्यहम् ॥ ४ ॥ विद्यास्वभिविनीतानांदांता
नांमृदुभाषिणाम् ॥ श्रुतवृत्तोपपन्नानांसदाक्षरविदांसताम् ॥ ५ ॥ संसत्सुवदतांतातहंसानामिवसंघशः ॥ मंगल्यरूपारुचिरादिव्यजीमूतनिःस्वनाः ॥ ६ ॥ सम्य
गुच्चरितावाचःश्रूयंतेहियुधिष्ठिर ॥ शुश्रूषमाणेनृपतौप्रेत्यचेहसुखावहाः ॥ ७ ॥ येचापितेषांश्रोतारःसदासदसिसंमताः ॥ विज्ञानगुणसंपन्नास्तेभ्यश्चस्पृहया
म्यहम् ॥ ८ ॥ सुसंस्कृतानिप्रयताःशुचीनिगुणवंतिच ॥ ददत्यन्नानितृप्त्यर्थंब्राह्मणेभ्योयुधिष्ठिर ॥ ९ ॥ येचापिसततंराजंस्तेभ्यश्चस्पृहयाम्यहम् ॥ शक्यंह्येवाहवे
योद्धुंनदातुमनसूयितम् ॥ १० ॥ शूरावीराश्चशतशःसंतिलोकेयुधिष्ठिर ॥ येषांसंख्यायमानानांदानशूरोविशिष्यते ॥ ११ ॥ धन्यःस्यांयद्यहंभूयःसौम्यब्राह्मण
कोपिवा ॥ कुलेजातोधर्मगतिस्तपोविद्यापरायणः ॥ १२ ॥ नमेत्वत्तःप्रियतरोलोकेस्मिन्पांडुनंदन ॥ त्वत्तश्चापिप्रियतराब्राह्मणाभरतर्षभ ॥ १३ ॥ यथामम
प्रियतमास्त्वत्तोविप्राःकुरूत्तम ॥ तेनसत्येनगच्छेयंलोकान्यत्रसशांतनुः ॥ १४ ॥ नमेपिताप्रियतरोब्राह्मणेभ्यस्तथाभवत् ॥ नमेपितुःपितावापियेचान्येपिसुहृ
ज्जनाः ॥ १५ ॥ नहिमेवृजिनंकिंचिद्विद्यतेब्राह्मणेष्विह ॥ अणुवायदिवास्थूलंविद्यतेसाधुकर्मसु ॥ १६ ॥

कामान्नितिश्रुतेःसत्यप्रत्ययः ॥ ३ ॥ ४ ॥ अक्षरंब्रह्मतद्विदां ॥ ५ ॥ हंससादृश्यंक्षीरनीरयोरिवात्मानात्मनोर्विवेचनात् ॥ ६ ॥ नृपतौनृपतेःसमीपेउच्चरिताः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अनसूयितंअसूयाव ॥ ११ ॥
र्ज्यंयथास्यात्तथा ॥ १० ॥ ११ ॥ ब्राह्मणकःकुत्सितब्राह्मणोपियद्यहंस्यांतर्हिधन्यःकिमुतकुलेजातः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ वृजिनंसंकटं फलाशेतियावत् पूज्यत्वादेवता
न्पूजयामि नतुफलायेत्यर्थः ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेनब्राह्मणाराधनेन अघशरपंजरस्थोपिनतपामिनव्यथांप्राप्नोमीतिस्वानुभवंदर्शयति ॥ १७ ॥ ब्रह्मण्योब्रह्मजातौआसक्तः ॥ १८ ॥ यायिनोऽनुचरस्यमे ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥
तेजसइति ब्राह्मणाद्बिभ्येत् नतुतत्रतेजस्तपसीस्वीयेप्रकाशयेदित्यर्थः तेजःक्रोधबलं तपोयोगबलं ॥ २५ ॥ तयोस्तपस्तेजसोर्ब्राह्मणक्षत्रियस्थयोर्व्यवसायःफलंअभिभवरूपंशीघ्रंतीव्रंतथापितपस्विनएवे
नरान्हन्युर्नतेजस्विनइत्यर्थः ॥ २६ ॥ भूयइति ल्यब्लोपेपंचमी अकोपनंब्राह्मणंप्राप्य यद्भूयःबहुतरंउभयंतपस्तेजआख्यंस्यात् तद्दत्तंखंडितंभवतीतिशेषः क्षमावत्सुप्रयुक्तंतत्तेजोबहुपितूलराशिवत्स

कर्मणामनसावापिवाचावापितरंतप ॥ यन्मेकृतंब्राह्मणेभ्यस्तेनाद्यनतपाम्यहम् ॥ १७ ॥ ब्रह्मण्यइतिमामाहुस्तयावाचास्मितोषितः ॥ एतदेवपवित्रेभ्यःसर्वेभ्यःपरमंस्मृतम् ॥ १८ ॥ पश्यामिलोकानमलाञ्छुचीन्ब्राह्मणयायिनः ॥ तेषुमेतातगंतव्यमह्नायचचिरायच ॥ १९ ॥ यथाभर्त्राश्रयोधर्मःस्त्रीणांलोकेयुधिष्ठिर ॥ सदेवःसागतिर्नान्याक्षत्रियस्यतथाद्विजाः ॥ २० ॥ क्षत्रियःशतवर्षीचदशवर्षीद्विजोत्तमः ॥ पितापुत्रौचविज्ञेयौतयोर्हिब्राह्मणोगुरुः ॥ २१ ॥ नारीतुपत्यभावेवैदेवरंकुरुतेपतिम् ॥ पृथिवीब्राह्मणालाभेक्षत्रियंकुरुतेपतिम् ॥ २२ ॥ पुत्रवच्चततोरक्ष्याउपास्यागुरुवच्चते ॥ अग्निवच्चोपचर्यावैब्राह्मणाःकुरुसत्तम ॥ २३ ॥ ऋजून्सतःसत्यशीलान्सर्वभूतहितेरतान् ॥ आशीविषानिवक्रुद्धान्द्विजान्परिचरेत्सदा ॥ २४ ॥ तेजसस्तपसश्चैवनित्यंबिभ्येद्युधिष्ठिर ॥ उभेचैतेपरित्याज्येतेजश्चैवतपस्तथा ॥ २५ ॥ व्यवसायस्तयोःशीघ्रमुभयोरेवविद्यते ॥ हन्युःक्रुद्धामहाराजब्राह्मणायेतपस्विनः ॥ २६ ॥ भूयःस्यादुभयंदत्तंब्राह्मणाद्यदकोपनात् ॥ कुर्यादुभयतःशेषंदत्तशेषंनशेषयेत् ॥ २७ ॥ दंडपाणिर्यथागोषुपालोनित्यंहिरक्षयेत् ॥ ब्राह्मणान्ब्रह्मचतथाक्षत्रियःपरिपालयेत् ॥ २८ ॥ पितेवपुत्रान्रक्षेथाब्राह्मणान्धर्मचेतसः ॥ गृहेचैषामवेक्षेथाःकिंस्विदस्तीतिजीवनम् ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणानांतुयेलोकाःप्रतिश्रुत्यपितामह ॥ नप्रयच्छंतिमोहात्तेकेभवंतिमहाद्युते ॥ १ ॥ एतन्मेतत्त्वतोब्रूहिधर्मधर्मभृतांवर ॥ प्रतिश्रुत्यदुरात्मानोनप्रयच्छंतियेनराः ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ योनदद्यात्प्रतिश्रुत्यस्वल्पंवायदिवाबहु ॥ आशास्तस्यहताःसर्वाःक्लीबस्येवप्रजाफलम् ॥ ३ ॥ यांरात्रिंजायतेजीवोयांरात्रिंचविनश्यति ॥ एतस्मिन्नंतरेयद्यत्सुकृतंतस्यभारत ॥ ४ ॥

योनश्यतीत्यर्थः उभयतउभयंचेत्शेषंकुर्यात्नतद्दत्तशेषंशोषयेदित्यन्वयः द्वाभ्यांअन्योन्यस्मिन्प्रयुक्तंतेजआदिद्वयंननिःशेषंनश्यतिकिंतुशेषं क्षमावताखंडितस्यतस्यावशिष्टंतुनशेषयेन्नशिष्यते अपितुनिःशेषमेवनश्यतीत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ अस्तीति अभावेतद्देयमित्यर्थः ॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनै० भा० अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ब्राह्मणानामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥५॥ निशम्यविचार्य ॥ ६ ॥ अपिचेति तत्रप्रायश्चित्तंसहस्रश्यामकर्णदानंअशक्यमनुष्ठातुमतएतत्पापंदुर्जरमितिभावः ॥ ७ ॥ अत्रैवप्रतिश्रुतस्यअप्रदानेविषये ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

यच्चतस्यहुतंकिंचिद्दत्तंवाभरतर्षभ ॥ तपस्तप्तमथोवापिसर्वंतस्योपहन्यते ॥ ५ ॥ अथैतद्वचनंप्राहुर्धर्मशास्त्रविदोजनाः ॥ निशम्यभरतश्रेष्ठबुद्ध्यापरमयुक्तया
॥ ६ ॥ अपिचोदाहरंतीमंधर्मशास्त्रविदोजनाः ॥ अश्वानांश्यामकर्णानांसहस्रेणसमुच्यते ॥ ७ ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ शृगालस्यचसंवादंवा
नरस्यचभारत ॥ ८ ॥ तौसखायौपुराह्यास्तांमानुषत्वेपरंतप ॥ अन्यांयोनिंसमापन्नौशार्गालींवानरींतथा ॥ ९ ॥ ततःपरासून्खादंतंशृगालंवानरोऽब्रवीत् ॥ श्म
शानमध्येसंप्रेक्ष्यपूर्वजातिमनुस्मरन् ॥ १० ॥ किंत्वयापापकंपूर्वंकृतंकर्मसुदारुणम् ॥ यस्त्वंश्मशानेमृतकान्पूतिकानत्सिकुत्सितान् ॥ ११ ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाच
शृगालोवानरंतदा ॥ ब्राह्मणस्यप्रतिश्रुत्यनमयातदुपाहृतम् ॥ १२ ॥ तत्कृतेपापकींयोनिमापन्नोऽस्मिप्लवंगम ॥ तस्मादेवंविधंभक्ष्यंभक्षयामिबुभुक्षितः ॥ १३ ॥
भीष्मउवाच ॥ ॥ शृगालोवानरंप्राहपुनरेवनरोत्तम ॥ किंत्वयापातकंकर्मकृतंयेनासिवानरः ॥ १४ ॥ ॥ वानरउवाच ॥ ॥ सदाचाहंफलाहारोब्राह्मणानांप्लवं
गमः ॥ तस्मान्नब्राह्मणस्वंतुहर्तव्यंविदुषासदा ॥ समंविवादोमोक्तव्योदातव्यंचप्रतिश्रुतम् ॥ १५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्येतद्ब्रुवतोराजन्ब्राह्मणस्यमयाश्रुतम् ॥
कथांकथयतःपुण्यांधर्मज्ञस्यपुरातनीम् ॥ १६ ॥ श्रुतश्चापिमयाभूयःकृष्णस्यापिविशांपते ॥ कथांकथयतःपूर्वंब्राह्मणंप्रतिपांडव ॥ १७ ॥ नहर्तव्यंविप्रधनंक्ष
तव्यंतेषुनित्यशः ॥ बालाश्चनावमंतव्यादरिद्राःकृपणाअपि ॥ १८ ॥ एवमेवचमांनित्यंब्राह्मणाःसंदिशंतिवै ॥ प्रतिश्रुत्यभवेद्देयंनाशाकार्याद्विजोत्तमे ॥ १९ ॥
ब्राह्मणोह्याशयापूर्वंकृतयापृथिवीपते ॥ सुसमिद्धोयथादीप्तःपावकस्तद्विधःस्मृतः ॥ २० ॥ यंनिरीक्षेतसंक्रुद्धआशयापूर्वजातया ॥ प्रदहेच्चहितंराजन्कक्षमक्ष
य्यभुग्यथा ॥ २१ ॥ सएवहियदातुष्टोवचसाप्रतिनंदति ॥ भवत्यगदसंकाशोविषयेतस्यभारत ॥ २२ ॥ पुत्रान्पौत्रान्पशूंश्चैवबांधवान्सचिवांस्तथा ॥ पुरं
जनपदंचैवशांतिरिष्टेनपोषयेत् ॥ २३ ॥ एतद्धिपरमंतेजोब्राह्मणस्येहदृश्यते ॥ सहस्रकिरणस्येवसवितुर्धरणीतले ॥ २४ ॥ तस्माद्दातव्यमेवेहप्रतिश्रुत्ययुधि
ष्ठिर ॥ यदीच्छेच्छोभनांजातिंप्राप्तुंभरतसत्तम ॥ २५ ॥ ब्राह्मणस्यहिदत्तेनध्रुवंस्वर्गोह्यनुत्तमः ॥ शक्यःप्राप्तुंविशेषेणदानंहिमहतीक्रिया ॥ २६ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ब्रुवतोध्यापकस्यकथांकथयतोमुखात्श्रुतं ॥ १६ ॥ श्रुतश्चायमितिहासः कृष्णस्यव्यासस्य नृगकथांकथयतोवासुदेवस्यवामुखात्श्रुतोयमर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ आशावंध्याशा ॥ १९ ॥
॥ २० ॥ अक्षय्यंपित्रर्थमुद्दिष्टंदानंभुंक्तेइत्यक्षय्यभुगग्निः ॥ २१ ॥ अगदसंकाशःचिकित्सकतुल्यः ॥ २२ ॥ शांतिरिष्टेनशांत्याहितेनक्षेमेण रिष्टंक्षेमेइतिमेदिनी ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतःअस्मिन्लोकेब्राह्मणएवदानपात्रमितिप्रघट्टकार्थः ॥ २७ ॥ तीर्थमपिब्राह्मणएवेत्याह महदिति ॥ २८ ॥ ॥ इति० अनुशास० नै० भा० नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ मित्रसौहार्देत्यध्यायेननीचायधर्मरहस्यंनदद्यादित्युक्तं मित्रंउपकारमपेक्ष्यउपकर्त्ता सुहृत्उपकारमनपेक्ष्योपकर्त्तालोभात्कृपयावेत्यर्थः ॥१॥२॥३॥ उपाध्यायस्यउपदेशकर्तुः भाष्यतेनशूद्रायमतिंदद्यादित्यादिशास्त्रेण ॥ ४ ॥

इतोदत्तेनजीवंतिदेवताःपितरस्तथा ॥ तस्माद्दानानिदेयानिब्राह्मणेभ्योविजानता ॥ २७ ॥ महद्भिभरतश्रेष्ठब्राह्मणस्तीर्थमुच्यते ॥ वेलायांनतुकस्यांचिद्गच्छेद्विप्रोह्यपूजितः ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासन० आनु० दानधर्मेशृगालवानरसंवादेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ मित्रसौहार्दयोगेनउपदेशंकरोतियः ॥ जात्याऽधरस्यराजर्षेदोषस्तस्यभवेन्नवा ॥ १ ॥ एतदिच्छामितत्त्वेनव्याख्यातुंवैपितामह ॥ सूक्ष्मागतिर्हिधर्मस्ययत्रमुह्यंतिमानवाः ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामिशृणुराजन्यथाक्रमम् ॥ ऋषीणांवदतांपूर्वंश्रुतमासीद्यथापुरा ॥ ३ ॥ उपदेशोनकर्त्तव्योजातिहीनस्यकस्यचित् ॥ उपदेशेमहान्दोषउपाध्यायस्यभाष्यते ॥ ४ ॥ निदर्शनमिदंराजन्शृणुमेभरतर्षभ ॥ दुरुक्तवचनेराजन्यथापूर्वंयुधिष्ठिर ॥ ५ ॥ ब्रह्माश्रमपदेवृत्तंपार्श्वेहिमवतःशुभे ॥ तत्राश्रमपदंपुण्यंनानावृक्षगणायुतम् ॥ ६ ॥ नानागुल्मलताकीर्णंमृगद्विजनिषेवितम् ॥ सिद्धचारणसंयुक्तंरम्यंपुष्पितकाननम् ॥ ७ ॥ व्रतिभिर्बहुभिःकीर्णंतापसैरुपसेवितम् ॥ ब्राह्मणैश्चमहाभागैःसूर्यज्वलनसंनिभैः ॥ ८ ॥ नियमव्रतसंपन्नैःसमाकीर्णंतपस्विभिः ॥ दीक्षितैर्भरतश्रेष्ठयताहारैःकृतात्मभिः ॥ ९ ॥ तपोध्ययनघोषैश्चनादितंभरतर्षभ ॥ वालखिल्यैश्चबहुभिर्यतिभिश्चनिषेवितम् ॥ १० ॥ तत्रकश्चित्समुत्साहंकृत्वाशूद्रोदयान्वितः ॥ आगतोह्याश्रमपदंपूजितश्चतपस्विभिः ॥ ११ ॥ तांस्तुदृष्ट्वामुनिगणान्देवकल्पान्महौजसः ॥ विविधांवहतोदीक्षांसंप्राहृष्यतभारत ॥ १२ ॥ अथास्यबुद्धिरभवत्तपस्येभरतर्षभ ॥ ततोऽब्रवीत्कुलपतिंपादौसंगृह्यभारत ॥ १३ ॥ भवत्प्रसादादिच्छामिधर्मंवक्तुंद्विजर्षभ ॥ तन्मांत्वंभगवन्वक्तुंप्रव्राजयितुमर्हसि ॥ १४ ॥ वर्णावरोऽहंभगवन्शूद्रोजात्यास्मिसत्तम ॥ शुश्रूषांकर्त्तुमिच्छामिप्रपन्नायप्रसीदमे ॥ १५ ॥ ॥ कुलपतिरुवाच ॥ ॥ नशक्यमिहशूद्रेणलिंगमाश्रित्यवर्त्तितुम् ॥ आस्यतांयदितेबुद्धिःशुश्रूषानिरतोभव ॥ १६ ॥ शुश्रूषयापराँल्लोकानवाप्स्यसिनसंशयः ॥ १७ ॥

दुरुक्तंदुःखस्थंनीचंप्रतिउक्तंवचनं ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ व्रतिभिर्ब्रह्मचारिभिः तापसैर्वानप्रस्थैः ॥८॥९॥ यतिभिःसंन्यासिभिः॥१०॥ दयान्वितःसर्वभूताभयदानेनप्रव्रज्यांकृतवानित्यर्थः ॥ ११ ॥ दीक्षांनियमं ॥१२॥नपस्येतपःकरिष्ये॥ १३॥वक्तुंअधिगंतुं वजगताविव्यस्यरूपं प्रव्राजयितुंविधिवत्त्वोचितंकर्मत्याजयितुं ॥ १४ ॥ १५ ॥ लिंगंसंन्यासिचिह्नं सेवकस्यतंवप्रव्रज्यानधिकारान्नयुक्तं ॥१६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १३ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तुमुनिनासशूद्रोचिंतयन्नृप॥कथमत्रमयाकार्यंश्रद्धाधर्मपराचमे॥ १८॥ विज्ञातमेवंभवतुकरिष्येप्रियमात्मनः॥गत्वाश्रमपदा १३
दूरमुटजंकृतवांस्तुसः॥ १९॥तत्रवेदींचभूमिंचदेवतायतनानिच॥निवेश्यभरतश्रेष्ठनियमस्थोभवन्मुनिः॥२०॥अभिषेकांश्चनियमान्देवतायतनेषुच॥बलिंचकृ
त्वाहुत्वाचदेवतांचाप्यपूजयत्॥ २१॥ संकल्पनियमोपेतःफलाहारोजितेंद्रियः॥ नित्यंसंनिहिताभिस्तुओषधीभिःफलैस्तथा॥२२॥ अतिथीन्पूजयामासयथा
वत्समुपागतान्॥एवंहिसुमहान्कालोव्यत्यक्रामततस्यवै॥ २३॥ अथास्यमुनिरागच्छत्संगत्यावैतमाश्रमम्॥संपूज्यस्वागतेनर्षिविधिवत्समतोषयत् ॥ २४॥
अनुकूलाःकथाःकृत्वायथागतमपृच्छत॥ ऋषिःपरमतेजस्वीधर्मात्मासंशितव्रतः॥ २५॥ एवंसुबहुशस्तस्यशूद्रस्यभरतर्षभ ॥ सोगच्छदाश्रमम्टषिःशूद्रंद्रष्टुंनर
र्षभ॥ २६॥ अथतंतापसंशूद्रःसोब्रवीद्भरतर्षभ॥ पितृकार्यंकरिष्यामितत्रमेनुग्रहंकुरु॥ २७॥ बाढमित्येवतंविप्रउवाचभरतर्षभ॥ शुचिर्भूत्वासशूद्रस्तुतस्यर्षेः
पाद्यमानयत्॥ २८॥ अथदर्भांश्चवन्यांश्चओषधीर्भरतर्षभ॥ पवित्रमासनंचैवबृसींचसमुपानयत् ॥ २९॥ अथदक्षिणमावृत्यबृसींचरमशीर्षिकीम्॥ कृताम
न्यायतोदृष्ट्वातंशूद्रम्टषिरब्रवीत्॥ ३०॥ कुरुष्वैतांपूर्वशीर्षांभवांश्चोदङ्मुखःशुचिः॥ सचतत्कृतवान्शूद्रःसर्वंयदृषिरब्रवीत्॥ ३१॥ यथोपदिष्टंमेधावीदर्भार्घा
दियथातथम्॥ हव्यकव्यविधिंकृत्स्नमुक्तंतेनतपस्विना॥ ३२ ॥ ऋषिणापितृकार्येचसचधर्मपथेस्थितः॥ पितृकार्येकृतेचापिविसृष्टःसजगामह ॥ ३३॥ अथ
दीर्घस्यकालस्यसतप्यन्शूद्रतापसः॥ वनेपंचत्वमगमत्सुकृतेनचतेनवै॥ ३४ ॥ अजायतमहाराजवंशेसचमहाद्युतिः॥ तथैवसऋषिस्तातकालधर्ममवापह
॥ ३५॥पुरोहितकुलेविप्रआजातोभरतर्षभ॥ एवंतौतत्रसंभूतावुभौशूद्रमुनीतदा॥ ३६॥ क्रमेणवर्धितौचापिविद्यासुकुशलावुभौ॥ अथर्ववेदेवेदेचबभूवर्षिः
सुनिष्ठितः॥ ३७॥ कल्पप्रयोगेचोत्पन्नेज्योतिषेचपरंगतः॥ ३८॥सांख्येचैवपराप्रीतिस्तस्यचैवंव्यवर्धत॥ पितर्युपरतेचापिकृतशौचस्तुपार्थिवः॥ ३९ ॥ अभि
षिक्तःप्रकृतिभीराजपुत्रःसपार्थिवः॥ अभिषिक्तेनसऋषिरभिषिक्तःपुरोहितः॥ ४०॥

त्रिसंध्यंस्नानानि ॥ २१ ॥ संकल्पस्यनियमोनिग्रहः चित्तवृत्तिनिरोधइतियावत् तेनउपेतः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ बृसींचरमशीर्षिकीं आसनकूर्चंपश्चिमाग्रं ॥ १३ ॥
॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ वेदेऋग्वेदादित्रये ॥ ३७ ॥ कल्पप्रयोगेसूत्रोक्तयज्ञप्रयोगे ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ मत्कृतस्यमन्नसंकृतस्य ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ विपर्ययेणशूद्रोप्यहंजातिस्मरोजातःमु

सतंपुरोधायसुखमवसद्भरतर्षभ ॥ राज्यंशशासधर्मेणप्रजाश्चपरिपालयन् ॥ ४१ ॥ पुण्याहवाचनेनित्यंधर्मकार्येषुचासकृत् ॥ उत्स्मयन्प्राहसच्चापिदृष्ट्वारा
जापुरोहितम् ॥ ४२ ॥ एवंसबहुशोराजन्पुरोधसमुपाहसत् ॥ लक्षयित्वापुरोधास्तुबहुशस्तंनराधिपम् ॥ ४३ ॥ उत्स्मयंतंचसततंदृष्ट्वासौमन्युमाविशत् ॥ अथ
शून्येपुरोधास्तुसहराज्ञासमागतः ॥ ४४ ॥ कथाभिरनुकूलाभीराजानंचाभ्यरोचयत् ॥ ततोब्रवीन्नरेंद्रंसपुरोधाभरतर्षभ ॥ ४५ ॥ वरमिच्छाम्यहंत्वेकंत्वयाद
त्तंमहाद्युते ॥ ४६ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ वराणांतेशतंदद्यांकिंवतैकंद्विजोत्तम ॥ स्नेहाच्चबहुमानाच्चनास्त्यदेयंहिमेतव ॥ ४७ ॥ ॥ पुरोहितउवाच ॥ ॥ एकंवैवर
मिच्छामियदितुष्टोसिपार्थिव ॥ प्रतिजानीहितावत्त्वंसत्यंयद्वदनानृतम् ॥ ४८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ बाढमित्येवतंराजाप्रत्युवाचयुधिष्ठिर ॥ यदिज्ञास्यामिव
क्ष्यामिअजानन्नतुसंवदे ॥ ४९ ॥ ॥ पुरोहितउवाच ॥ ॥ पुण्याहवाचनेनित्यंधर्मकृत्येषुचासकृत् ॥ शांतिहोमेषुचसदाकिंत्वंहससिवीक्ष्यमाम् ॥ ५० ॥ सव्रीडंवै
भवतिहिमनोमेहस[illegible]त्वया ॥ कामयाशापितोराजन्नान्यथावक्तुमर्हसि ॥ ५१ ॥ सुव्यक्तंकारणंह्यत्रनतेहास्यमकारणम् ॥ कौतूहलंमेसुभृशंतत्त्वेनकथयस्वमे
॥ ५२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ एवमुक्तेत्वयाविप्रयदवाच्यंभवेदपि ॥ अवश्यमेववक्तव्यंशृणुष्वैकमनाद्विज ॥ ५३ ॥ पूर्वदेहेयथावृत्तंतन्निबोधद्विजोत्तम ॥ जा
तिंस्मराम्यहंब्रह्मन्नवधानेनमेशृणु ॥ ५४ ॥ शूद्रोहमभवंपूर्वंतापसोभृशसंयुतः ॥ ऋषिरुग्रतपास्त्वंचतदाभूर्द्विजसत्तम ॥ ५५ ॥ प्रीयताहितदाब्रह्मन्ममानुग्र
हबुद्धिना ॥ पितृकार्येत्वयापूर्वमुपदेशःकृतोनघ ॥ ५६ ॥ बृस्यांदर्भेषुहव्येचकव्येचमुनिसत्तम ॥ एतेनकर्मदोषेणपुरोधास्त्वमजायथाः ॥ ५७ ॥ अहंराजाच
विप्रेंद्रपश्यकालस्यपर्ययम् ॥ मत्कृतस्योपदेशस्यत्वयावाप्तमिदंफलम् ॥ ५८ ॥ एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन्प्रहसेत्वांद्विजोत्तम ॥ नत्वांपरिभवन्ब्रह्मन्प्रहसामिगुरुर्भवा
न् ॥ ५९ ॥ विपर्ययेणमेमन्युस्तेनसंतप्यतेमनः ॥ जातिंस्मराम्यहंतुभ्यमतस्त्वांप्रहसामिवै ॥ ६० ॥ एवंतवोग्रंहितपउपदेशेननाशितम् ॥ पुरोहितत्वमुत्सृज्ययतस्व
त्वंपुनर्भवे ॥ ६१ ॥ इतस्त्वमधमामन्यांमायोनिंप्राप्स्यसेद्विज ॥ गृह्यतांद्रविणंविप्रपूतात्माभवसत्तम ॥ ६२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततोविसृष्टोराज्ञातुविप्रो
दानान्यनेकशः ॥ ब्राह्मणेभ्योददौवित्तंभूमिंग्रामांश्चसर्वशः ॥ ६३ ॥

निरपित्वंपुरोहितोजातइतिवैपरीत्येन मन्युर्दैन्यं ॥ ६० ॥ भवेभवनिमित्तं ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ सत्यानृतेनवाणिज्येनधनलोभेनेत्यर्थः सत्यानृतंतुवाणिज्यमितिस्मृतिः ॥ ७३ ॥ विनिश्चयंनिश्चेतव्यं ॥ ७४ ॥
॥ ७५ ॥ ॥ इतिअनुशासनप०नै०भा०दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ कीदृशेइति श्रीमानेवददातीतिंश्रीकरान्योगानूकथयितुमध्यायः श्रीःरूपौदार्यादिशोभातद्युतापद्माधनसमृद्धिः

॥ १४ ॥ कृच्छ्राणिचीर्त्वाचततोयथोक्तानिद्विजोत्तमैः ॥ तीर्थानिचापिगत्वावेदानानिविविधानिच ॥ ६४ ॥ दत्त्वागाश्चैवविप्रेभ्यःपूतात्माभवदात्मवान् ॥ तमेवचाश्र
मंगत्वाचचारविपुलंतपः ॥ ६५ ॥ ततःसिद्धिंपरांप्राप्तोब्राह्मणोराजसत्तम ॥ संमतश्चाभवत्तेषामाश्रमेतन्निवासिनाम् ॥ ६६ ॥ एवंप्राप्तोमहत्कृच्छ्रमृषिःसन्नृ
पसत्तम ॥ ब्राह्मणेननवक्तव्यंतस्माद्वर्णावरेजने ॥ ६७ ॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्यास्त्रयोवर्णाद्विजातयः ॥ एतेषुकथयन्राजन्ब्राह्मणोनप्रदुष्यति ॥ ६८ ॥ तस्मा
त्सद्भिर्नवक्तव्यंकस्यचित्किंचिदग्रतः ॥ सूक्ष्मागतिर्हिधर्मस्यदुर्ज्ञेयाह्यकृतात्मभिः ॥ ६९ ॥ तस्मान्मौनेनमुनयोदीक्षांकुर्वंतिचादृताः ॥ दुरुक्तस्यभयाद्राज
न्नाभाषंतेचकिंचन ॥ ७० ॥ धार्मिकागुणसंपन्नाःसत्यार्जवसमन्विताः ॥ दुरुक्तवाचाभिहितैःप्राप्नुवंतीहदुष्कृतम् ॥ ७१ ॥ उपदेशोनकर्त्तव्यःकदाचिदपिकस्य
चित् ॥ उपदेशाद्धितत्पापंब्राह्मणःसमवाप्नुयात् ॥ ७२ ॥ विमृश्यतस्मात्प्राज्ञेनवक्तव्यंधर्ममिच्छता ॥ सत्यानृतेनहिकृतउपदेशोहिनस्तिहि ॥ ७३ ॥ वक्तव्यमि
हपृष्टेनविनिश्चित्यविनिश्चयम् ॥ सचोपदेशःकर्त्तव्योयेनधर्ममवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातमुपदेशकृतेमया ॥ महान्क्लेशोहिभवतितस्मान्नोपदिशे
दिह ॥ ७५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासन० आनुशास०दानधर्मेशूद्रमुनिसंवादेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कीदृशेपुरुषेतातस्त्रीषुवाभ
रतर्षभ ॥ श्रीःपद्मावसतेनित्यंतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्रतेवर्णयिष्यामियथावृत्तंयथाश्रुतम् ॥ रुक्मिणीदेवकीपुत्रसंनिधौपर्यपृच्छत
॥ २ ॥ नारायणस्यांकगतांज्वलंतींदृष्ट्वाश्रियंपद्मसमानवर्णाम् ॥ कौतूहलाद्विस्मितचारुनेत्रापप्रच्छमातामकरध्वजस्य ॥ ३ ॥ कानीहभूतान्युपसेवसेत्वंसंतिष्ठसे
कानिवसेवसेत्वम् ॥ तानित्रिलोकेश्वरभूतकांतेतत्त्वेनमेब्रूहिमहर्षिकल्पे ॥ ४ ॥ एवंतदाश्रीरभिभाष्यमाणादेव्यासमक्षंगरुडध्वजस्य ॥ उवाचवाक्यंमधुराभिधानं
मनोहरंचंद्रमुखीप्रसन्ना ॥ ५ ॥ ॥ श्रीरुवाच ॥ ॥ वसामिनित्यंसुभगेप्रगल्भेदक्षेनरेकर्मणिवर्त्तमाने ॥ अक्रोधनेदेवपरेकृतज्ञेजितेंद्रियेनित्यमुदीर्णसत्त्वे ॥ ६ ॥ ॥ १४ ॥

श्रीःपद्मेत्युच्यते ॥ १ ॥ पर्यपृच्छतश्रियमित्यपकृष्यते ॥ २ ॥ ३ ॥ उपसेवसेगजतुरगादिरूपेण संतिष्ठसेधैर्यौदार्यसौंदर्यशौर्यादिरूपेणपुरुषेवससि ॥ ४ ॥ देव्यारुक्मिण्या ॥ ५ ॥ प्रग
ल्भेवाग्मिनि दक्षेअनलसे देवपरेदेवाराधननिष्ठे ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नृशंसवर्णेनिष्ठुराक्षरभाषिणि असूयेअसूयावति ॥ ७॥ तेजःशौर्यं सत्त्वंबुद्धिः यत्रतत्रविशिष्टपुरुषे संगुप्तमनोरथेषुअन्यत्ध्यायंत्यन्यद्दर्शयंतितादृशेषु ॥ ८॥ स्वभावेत्यादेर्मौढ्योपहतचित्तइत्यर्थः॥ ९॥
स्वधर्मेनितिसार्द्धःश्लोकः ॥ १०॥ ११॥पापांनिर्दयां अचोक्षांअशुचिंअवलेहिनीं सृक्किणीलेलिहानांसदाक्रुद्धामित्यर्थः॥ १२॥ १३॥यानादिषुरमणीयेषुसर्वेषुवसामीत्यर्थः ॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ यस्मिन्नि

नाकर्मशीलेपुरुषेवसामिननास्तिकेसांकरिकेकृतघ्ने ॥ नभिन्नवृत्तेननृशंसवर्णेनचापिचौरेनगुरुष्वसूये ॥ ७ ॥ येचाल्पतेजोबलसत्त्वमानाःक्लिश्यंतिकुप्यंति चयत्रतत्र ॥ नचैवतिष्ठामितथाविधेषुनरेषुसंगुप्तमनोरथेषु ॥ ८ ॥ यश्चात्मनिप्रार्थयतेनकिंचिद्यश्चस्वभावोपहतांतरात्मा ॥ तेष्वल्पसंतोषपरेषुनित्यंनरेषु नाहंनिवसामिसम्यक्॥ ९ ॥ स्वधर्मशीलेषुचधर्मवित्सुवृद्धोपसेवानिरतेचदांते ॥ कृतात्मनिक्षांतिपरेसमर्थेक्षांतासुदांतासुयथाऽबलासु ॥ १० ॥ सत्यस्वभा वार्जवसंयुतासुवसामिदेवद्विजपूजिकासु ॥ प्रकीर्णभांडामनपेक्ष्यकारिणींसदाचभर्त्तुःप्रतिकूलवादिनीम् ॥ ११ ॥ परस्यवेश्माभिरतामलज्जामेवंविधांतां परिवर्जयामि ॥ पापामचोक्षामवलेहिनींचव्यपेतधैर्यांकलहप्रियांच ॥ १२ ॥ निद्राभिभूतांसततंशयानामेवंविधांतांपरिवर्जयामि ॥ सत्यासुनित्यंप्रियद र्शनासुसौभाग्ययुक्तासुगुणान्वितासु ॥ १३ ॥ वसामिनारीषुपतिव्रतासुकल्याणशीलासुविभूषितासु ॥ यानेषुकन्यासुविभूषणेषुयज्ञेषुमेघेषुचवृष्टिमत्सु ॥ १४ ॥ वसामिफुल्लासुचपद्मिनीषुनक्षत्रवीथीषुचशारदीषु ॥ गजेषुगोष्ठेषुतथासनेषुसरःसुफुल्लोत्पलपंकजेषु ॥ १५ ॥ नदीषुहंसस्वननादितासुक्रौंचावघुष्ट स्वरशोभितासु ॥ विकीर्णकूलद्रुमराजितासुतपस्विसिद्धद्विजसेवितासु ॥ १६ ॥ वसामिनित्यंसुबहूदकासुसिंहैर्गजैश्चाकुलितोदकासु ॥ मत्तेगजेगोवृषभेन रेंद्रेसिंहासनेसत्पुरुषेपुनित्यम् ॥ १७॥ यस्मिन्जनोहव्यभुजंजुहोतिगोब्राह्मणंचार्चतिदेवताश्च ॥ कालेचपुष्पैर्बलयःक्रियंतेतस्मिन्गृहेनित्यमुपैमिवासम् ॥ १८॥ स्वाध्यायनित्येषुसदाद्विजेषुक्षत्रेचधर्माभिरतेसदैव ॥ वैश्येचकृष्याभिरतेवसामिशूद्रेचशुश्रूषणनित्ययुक्ते ॥ १९ ॥ नारायणेत्वेकमनावसामिसर्वेणभावेनश रीरभूता ॥ तस्मिन्हिधर्मःसुमहान्निविष्टोब्रह्मण्यताचात्रतथाप्रियत्वम् ॥ २० ॥ नाहंशरीरेणवसामिदेविनैवंमयाशक्यमिहाभिधातुम् ॥ भावेनयस्मिन्निवसा मिपुंसिसवर्धतेधर्मयशोर्थकामैः ॥ २१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप० आनुशास० दानधर्मेश्रीरुक्मिणीसंवादेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥छ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥स्त्रीपुंसयोःसंप्रयोगेस्पर्शःकस्याधिकोभवेत् ॥ एतस्मिन्संशयेराजन्यथावद्वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥

ति लक्ष्मींप्राप्तुमुपायाएतइत्यर्थः॥ १८॥ १९ ॥ भावे
नआदरेणशरीरभूताशरीरवती॥ २०॥नाहमिति नारायणादन्यत्रधर्मादिवृद्धिरूपेणैववसामिनशरीरेणेत्यर्थः॥ २१॥ ॥इतिअनु० नै० भा० एकादशोऽध्यायः॥ ११॥ ॥छ॥ स्त्रीपुंसयोरिति पूर्वाध्यायांतेसवर्द्ध
तेधर्मयशोर्थकामैरितिकामसुखवृद्धिरपिलक्ष्मीवत्स्वस्तीत्युक्तंतत्रस्त्रीपुंसमर्थेक्षयाकामसुखवृद्धिरस्तीतिलक्ष्मीकामेनकामिन्यःश्रीतिमत्योलक्ष्मीबुद्ध्यापूजनीयाइत्यध्यायतात्पर्यं स्पर्शोविषयिकंसुखं ॥ १॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २ ॥ ३ ॥ वैरमूलमाहाग्निष्टुतमिति त्रिगुणितोग्निष्टोमोऽग्निष्टुत् तत्रह्यग्निरेवस्तूयते सचपुत्रंददातिदाशुषइतिमंत्रवर्णात्पुत्रप्रदःक्रतुःसचेंद्रद्विष्टस्तत्रेंद्रस्यप्राधान्याभावात् ॥ ४ ॥ यज्ञंक्रतमितिशेषः ॥ ५ ॥

भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ भंगास्वनेनशक्रस्ययथावैरमभूत्पुरा ॥ २ ॥ पुराभंगास्वनोनामराजर्षिरतिधार्मिकः ॥ अपुत्रःपुरुष

 व्याघ्रपुत्रार्थंयज्ञमाहरत् ॥ ३ ॥ अग्निष्टुतंसराजर्षिरिंद्रद्विष्टंमहाबलः ॥ प्रायश्चित्तेषुमर्त्यानांपुत्रकामेषुचेष्यते ॥ ४ ॥ इंद्रोज्ञात्वातुतंयज्ञंमहाभागःसुरेश्वरः ॥

अंतरंतस्यराजर्षेरन्विच्छन्नियतात्मनः ॥५॥ नचैवास्यांतरंराजन्सददर्शमहात्मनः ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यमृगयांगतवान्नृपः ॥ ६ ॥ इदमंतरमित्येवशक्रोनृ

पममोहयत् ॥ एकाश्वेनचराजर्षिर्भ्रांतइंद्रेणमोहितः ॥ ७ ॥ नदिशोऽविंदतनृपःक्षुत्पिपासार्दितस्तदा ॥ इतश्चेतश्चवैराजन्श्रमतृष्णान्वितोनृप ॥ ८ ॥ सरोपश्य

त्सुरुचिरंपूर्णंपरमवारिणा ॥ सोवगाह्यसरस्तातपाययामासवाजिनम् ॥ ९ ॥ अथपीतोदकंसोश्वंवृक्षेबद्धानृपोत्तमः ॥ अवगाह्यततःस्नातस्तत्रस्त्रीत्वमवाप्तवा

न् ॥ १० ॥ आत्मानंस्त्रीकृतंदृष्ट्वाव्रीडितोनृपसत्तमः ॥ चिंतानुगतसर्वात्माव्याकुलेंद्रियचेतनः ॥ ११ ॥ आरोहिष्येकथंत्वश्वंकथंयास्यामिवैपुरम् ॥ इष्टेनाग्निष्टुताचा

पिपुत्राणांशतमौरसम् ॥ १२ ॥ जातंमहाबलानांमेतान्प्रवक्ष्यामिकिंत्वहम् ॥ दारेषुचात्मकीयेषुपौरजानपदेषुच ॥ १३ ॥ मृदुत्वंचतनुत्वंचविक्लवत्वंतथैवच ॥ स्त्रीगु

णाऋषिभिःप्रोक्ताधर्मतत्त्वार्थदर्शिभिः ॥ १४ ॥ व्यायामेकर्कशत्वंचवीर्यंचपुरुषेगुणाः ॥ पौरुषंविप्रनष्टंवैस्त्रीत्वंकेनापिमेभवत् ॥ १५ ॥ स्त्रीभावात्पुनरश्वंतंकथ

मारोढुमुत्सहे ॥ महतात्वथयत्नेनआरुह्याश्वंनराधिपः ॥ १६ ॥ पुनरायात्पुरंतातस्त्रीकृतोनृपसत्तमः ॥ पुत्रादाराश्चभृत्याश्चपौरजानपदाश्चते ॥ १७ ॥ किंन्विदंत्वि

तिविज्ञायविस्मयंपरमंगताः ॥ अथोवाचसराजर्षिःस्त्रीभूतोवदतांवरः ॥ १८ ॥ मृगयामस्मिनिर्यातोबलैःपरिवृतोदृढम् ॥ उद्भ्रांतःप्राविशंघोरामटवींदैवचो

दितः ॥ १९ ॥ अटव्यांचसुघोरायांतृष्णार्त्तोनष्टचेतनः ॥ सरःसुरुचिरप्रख्यमपश्यंपक्षिभिर्वृतम् ॥ २० ॥ तत्रावगाढःस्त्रीभूतोदैवेनाहंकृतःपुरा ॥ नामगोत्राणि

चाभाष्यदाराणांमंत्रिणांतथा ॥ २१ ॥ आहपुत्रांस्ततःसोथस्त्रीभूतःपार्थिवोत्तमः ॥ संप्रीत्याभुज्यतांराज्यंवनंयास्यामिपुत्रकाः ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वापुत्रशतं

वनमेवजगामह ॥ गत्वाचैवाश्रमंसातुतापसंप्रत्यपद्यत ॥ २३ ॥ तापसेनास्यपुत्राणामाश्रमेष्वभवच्छतम् ॥ अथसादायतान्सर्वान्पूर्वपुत्रानभाषत ॥ २४ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ मृदुत्वादयःस्त्रीगुणाआगताः ॥ १४ ॥ कर्कशत्वादयःपुरुषगुणाःनष्टाः केननिमित्तेनमेममस्त्रीत्वमभवदितिसंबंधः ॥ १५ ॥ १६ ॥ स्त्रीकृतः

इंद्रेणस्त्रीत्वंप्रापितः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ प्रत्यपद्यतभर्तृत्वेनस्वीकृतवती ॥ २३ ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ २६ ॥ स्त्रीत्वदानेनद्विगुणितपुत्रप्राप्तिरूपउपकारएवजातोनस्त्रीत्वकृतोपकारइत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥३४॥ स्वरूपाणांस्वस्यैवरूपंयेषांतेषां ॥ ३५॥३६॥

पुरुषत्वेसुतायूयंस्त्रीत्वेचेमेशतंसुताः ॥ एकत्रभुज्यतांराज्यंभ्रातृभावेनपुत्रकाः ॥ २५ ॥ सहिताभ्रातरस्तेथराज्यंबुभुजिरेतदा ॥ तान्दृष्ट्वाभ्रातृभावेनभुंजाना
न्राज्यमुत्तमम् ॥ २६ ॥ चिंतयामासदेवेंद्रोमन्युनाथपरिप्लुतः ॥ उपकारोस्यराजर्षेःकृतोनापकृतंमया ॥ २७ ॥ ततोब्राह्मणरूपेणदेवराजःशतक्रतुः ॥ भेदयामा
सतान्गत्वानगरंवैनृपात्मजान् ॥ २८ ॥ भ्रातॄणांनास्तिसौभ्रात्रंयेप्येकस्यपितुःसुताः ॥ राज्यहेतोर्विवदिताःकश्यपस्यसुरासुराः ॥ २९ ॥ यूयंभंगास्वनापत्या
स्तापसस्येतरेसुताः ॥ कश्यपस्यसुराश्चैवअसुराश्चसुतास्तथा ॥ ३० ॥ युष्माकंपैतृकंराज्यंभुज्यतेतापसात्मजैः ॥ इंद्रेणभेदितास्तेतुयुद्धेन्योन्यमपातयन् ॥
॥ ३१ ॥ तच्छ्रुत्वातापसीचापिसंतप्ताप्ररुरोदह ॥ ब्राह्मणच्छद्मनाभ्येत्यतामिंद्रोथान्वपृच्छत ॥ ३२ ॥ केनदुःखेनसंतप्तारोदिषित्वंवरानने ॥ ब्राह्मणंततंतोदृ
ष्ट्वासास्त्रीकरुणमब्रवीत् ॥ ३३ ॥ पुत्राणांद्विशतंब्रह्मन्कालेनविनिपातितं ॥ अहंराजाभवंविप्रतत्रपूर्वंशतंमम ॥ ३४ ॥ समुत्पन्नंस्वरूपाणांपुत्राणांब्राह्मणो
त्तम ॥ कदाचिन्मृगयांयातउद्भ्रांतोगहनेवने ॥ ३५ ॥ अवगाढश्चसरसिस्त्रीभूतोब्राह्मणोत्तम ॥ पुत्रान्राज्येप्रतिष्ठाप्यवनमस्मिततोगतः ॥ ३६ ॥ स्त्रियाश्चमे
पुत्रशतंतापसेनमहात्मना ॥ आश्रमेजनितंब्रह्मन्नीतंतन्नगरंमया ॥ ३७ ॥ तेषांचवैरमुत्पन्नंकालयोगेनवैद्विज ॥ एतच्छोचाम्यहंब्रह्मन्दैवेनसमभिप्लुता ॥
॥ ३८ ॥ इंद्रस्तांदुःखितांदृष्ट्वाअब्रवीत्परुषंवचः ॥ पुरासुदुःसहंभद्रेममदुःखंत्वयाकृतम् ॥ ३९ ॥ इंद्रद्विष्टेनयजतामामनाहूयधिष्ठितम् ॥ इंद्रोहमस्मिदुर्बुद्धेवैरंतेपा
तितंमया ॥ ४० ॥ इंद्रंदृष्ट्वातुराजर्षिःपादयोःशिरसागतः ॥ प्रसीदत्रिदशश्रेष्ठपुत्रकामेनसक्रतुः ॥ ४१ ॥ इष्टस्त्रिदशशार्दूलतत्रमेक्षंतुमर्हसि ॥ प्रणिपातेनतस्येंद्रः
परितुष्टोवरंददौ ॥ ४२ ॥ पुत्रास्तेकतमेराजन्जीवंत्वेतत्प्रचक्ष्वमे ॥ स्त्रीभूतस्यहियेजाताःपुरुषस्याथयेभवन् ॥ ४३ ॥ तापसीतुततःशक्रमुवाचप्रयतांजलिः ॥
स्त्रीभूतस्यहियेपुत्रास्तेमेजीवंतुवासव ॥ ४४ ॥ इंद्रस्तुविस्मितोदृष्ट्वास्त्रियंपप्रच्छतांपुनः ॥ पुरुषोत्पादितायेतेकथंद्वेष्याःसुतास्तव ॥ ४५ ॥ स्त्रीभूतस्यहियेजाताःस्ने
हस्तेभ्योधिकःकथम् ॥ कारणंश्रोतुमिच्छामितन्मेवक्तुमिहार्हसि ॥ ४६ ॥ ॥ स्त्र्युवाच ॥ ॥ स्त्रियास्त्वभ्यधिकःस्नेहोनतथापुरुषस्यवै ॥ तस्मात्तेशक्रजीवंतु
येजाताःस्त्रीकृतस्यवै ॥ ४७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्ततस्त्विंद्रःप्रीतोवाक्यमुवाचह ॥ सर्वएवेहजीवंतुपुत्रास्तेसत्यवादिनि ॥ ४८ ॥

स्त्रियाःस्त्रीभूतस्यमेमम ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ इंद्रद्विष्टेनअग्निष्टुतायज्ञेन धिष्ठितंअधिष्ठितं क्रतूनितिशेषः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥४९॥५०॥५१॥ अध्यायतात्पर्यमाह स्त्रियाइति ॥५२॥५३॥५४॥ ॥ इतिअनुशासन०नै०भा०द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥ ॥ ७ ॥ ॥ तदेवंगौतमीसुदर्शनशुकप्रभृतीनामाख्यानैर्यदृच्छोपगतेषुदुः
खेषुअनुद्विग्नमना अतिथिभक्तआनृशंस्यादिधर्मवान्श्रियंप्राप्नोतिनस्याश्वफलंकामःइंद्रियप्रीतिरूपःसाचस्त्रीणामेवभूयसीपुंसस्त्वल्पनरेत्येतावताग्रंथेनोक्तं तमिमंकामंतुच्छीकृत्यपरमसुखावाप्तिकामस्य
पूर्वोक्ताननुद्वेगादीनुपासीनस्यवक्ष्यमाणविधिनापरमेश्वरमाराधयिष्यतोहेयंदोषजातंवक्तुमयमध्यायआरभ्यते किमिति लोकयात्राऐहिकशिष्टव्यवहारःहितंचपारलौकिकंश्रेयस्तदर्थिनाकिंकर्तव्यंकि

वरंचवृणुराजेंद्रयंत्वमिच्छसिसुव्रत ॥ पुरुषत्वमथस्त्रीत्वंमत्तोयदभिकांक्षसे ॥ ४९ ॥ ॥ स्त्र्युवाच ॥ ॥ स्त्रीत्वमेववृणेशक्रपुंस्त्वंनेच्छामिवासव ॥ एवमुक्त
स्तुदेवेंद्रस्तांस्त्रियंप्रत्युवाचह ॥ ५० ॥ पुरुषत्वंकथंत्यक्त्वास्त्रीत्वंचोदयसेविभो ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचस्त्रीभूतोराजसत्तमः ॥ ५१ ॥ स्त्रियापुरुषसंयोगेप्रीतिरभ्यधिका
सदा ॥ एतस्मात्कारणाच्छक्रस्त्रीत्वमेववृणोम्यहम् ॥ ५२ ॥ रमिताभ्यधिकंस्त्रीत्वेसत्यंवैदेवसत्तम ॥ स्त्रीभावेनहितुष्यामिगम्यतांत्रिदशाधिप ॥ ५३ ॥ एवमस्त्वि
तिचोक्त्वातामापृच्छ्यत्रिदिवंगतः ॥ एवंस्त्रियामहाराजअधिकाप्रीतिरुच्यते ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीम०अनुशासन०आनुशास०दानधर्मेभंगास्वनोपाख्यानेद्वा
दशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किंकर्तव्यंमनुष्येणलोकयात्राहितार्थिना ॥ कथंवैलोकयात्रांतुकिंशीलश्चसमाचरेत् ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥
कायेनत्रिविधंकर्मवाचाचापिचतुर्विधम् ॥ मनसात्रिविधंचैवदशकर्मपथांस्त्यजेत् ॥ २ ॥ प्राणातिपातःस्तैन्यंचपरदारानथापिच ॥ त्रीणिपापानिकायेनसर्व
तःपरिवर्जयेत् ॥ ३ ॥ असत्प्रलापंपारुष्यंपैशुन्यमनृतंतथा ॥ चत्वारिवाचाराजेंद्रनजल्पेन्नानुचिंतयेत् ॥ ४ ॥ अनभिध्यापरस्वेषुसर्वसत्त्वेषुसौहृदम् ॥ कर्मणांफ
लमस्तीतित्रिविधंमनसाचरेत् ॥ ५ ॥ तस्माद्वाक्कायमनसानाचरेदशुभंनरः ॥ शुभाशुभान्याचरन्हितस्यतस्याश्नुतेफलम् ॥ ६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशास
नपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेलोकयात्राकथनेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

मवश्यमनुष्ठेयं लोकयात्रांलोकद्वयश्रेयःसाधनं ॥१॥ कर्मपथान्स्वाभाविककर्ममार्गान् ॥ २॥ प्राणातिपातोहिंसा ॥३॥ असत्प्रलापंग्राम्यवार्त्तादिं पारुष्यंनिष्ठुरभाषणं पैशुन्यंराजद्वारादौपरदोषसूचनं अ
नृतंमिथ्यावादःपरपीडाकरः मनसाप्येवंवदिष्यामीतिनानुचिंतयेत् ॥ ४ ॥ अनभिध्येतिश्लोकेनपरद्रव्येष्वभिध्यानंपरस्यानिष्टचिंतनंवेदवादेषुनास्तिक्यमितित्रीणित्याज्यानिलक्षयेत् दशत्यजेदित्युपक्र
मात् ॥ ५ ॥ शुभंअहिंसादिआस्तिक्यांतं अशुभंहिंसादिनास्तिक्यांतं फलंअभयदुःखादिस्वर्गनरकांतं ॥ ६ ॥ ॥ इतिअनुशास०नै०भा०त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अशुभानिपरित्यज्यशुभान्याचरतायज्ज्ञातव्यंतज्ज्ञानन्त्वयमेवपृच्छति त्वयेति आपगेयगांगेय पितामहस्यापिईशायअंतर्यामिणे सर्वत्रषष्ठ्यर्थेचतुर्थी शंसुखंभवत्यस्मादित्यानंदायेत्यर्थः ॥१॥ बभ्रवेवि शालाय बभ्रुर्वैश्वानरइत्यादिर्विशालेपिंगलेन्यवदितिमेदिनी महाभाग्यंऐश्वर्यं गुराविल्यादिःसप्तम्यपिषष्ठ्यर्थे अव्यक्तंजगत्कारणंअव्याकृताख्यंतस्ययोनयेउत्पत्तिप्रलयस्थानाय ॥ २ ॥ योहीति सर्व गतःसर्वोपादानत्वात् सर्वत्रनदृश्यतेदृग्मात्रशरीरत्वादात्मत्वाच्च ॥ ३॥ ब्रह्माविराट्विष्णुःसूत्रात्मासुरेशःप्राज्ञःतेषांस्रष्टाउपादानंप्रभुर्निमित्तं उपासतेस्वस्वोपाधित्यागेन अधिगच्छंति ॥ ४ ॥ प्रकृतीनांपंच तन्मात्राहंकारमहदव्यक्तानांविश्वकारणानांपुरुषस्यजीवात्भोक्तुरित्यर्थः पंचम्यर्थेषष्ठी इंद्रियाणिपराण्याहुरिंद्रियेभ्यःपरंमनः मनसस्तुपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मामहान्परः महतःपरमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषःपरः पुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागतिरिति आत्मेंद्रियमनोयुक्तंभोक्तेत्याहुर्मनीषिणइतिचश्रुतेभ्यस्तत्त्वेभ्यःपरःनिष्कलः चिंत्यतेनकिंचिदपिचिंतयेदितिस्मृतेःसर्वचिंतात्यागेनप्राप्यतेयोगविद्भिःयोगोबुद्धा

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥त्वयापगेयनामानिश्रुतानीहजगत्पतेः॥ पितामहेशायविभोनामान्याचक्ष्वशंभवे ॥ १ ॥ बभ्रवेविश्वरूपायमहाभाग्यंचतत्त्वतः॥ सुरासुरगुरौदेवेशंकरेव्यक्तयोनये॥ २॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अशक्तोहंगुणान्वक्तुंमहादेवस्यधीमतः॥ योहिसर्वगतोदेवोनचसर्वत्रदृश्यते॥ ३॥ ब्रह्मविष्णुसुरेशानांस्रष्टाचप्रभुरेवच॥ब्रह्मादयःपिशाचांतायंहिदेवाउपासते॥४॥प्रकृतीनांपरत्वेनपुरुषस्यचयःपरः॥ चिंत्यतेयोयोगविद्भिर्ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः॥ अक्षरंपरमंब्रह्मअसच्चसदसच्चयः॥५॥ प्रकृतिंपुरुषंचैवक्षोभयित्वास्वतेजसा॥ ब्रह्माणमसृजत्तस्माद्देवदेवःप्रजापतिः॥६॥ कोहिशक्तोगुणान्वक्तुंदेवदेवस्यधीमतः॥गर्भजन्मजरायुक्तोमर्त्योमृत्युसमन्वितः॥७॥कोहिशक्तोभवंज्ञातुंमद्विधःपरमेश्वरम्॥ऋतेनारायणात्पुत्रशंखचक्रगदाधरात् ॥ ८॥ एषविद्वान्गुणश्रेष्ठोविष्णुःपरमदुर्जयः॥ दिव्यचक्षुर्महातेजावीक्ष्यतेयोगचक्षुषा॥ ९॥ रुद्रभक्त्यातुकृष्णेनजगद्व्याप्तंमहात्मना॥ तंप्रसाद्यतदादेवंबदर्यांकिलभारत॥ १०॥

चसंगस्तद्विद्भिः अक्षरंअपरिणामिपरमंब्रह्म अत्यंतंपरिच्छेदत्रयशून्यं तदेवअसत्अव्याकृतद्रव्यंकारणं सत्रज्जुसर्पवद्भासमानमप्यसदनिर्वचनीयमित्यर्थः ॥५॥ प्रकृतिंमायां पुरुषंतत्रप्रतिबिंबितंचैतन्यं मायाशबलमव्याकृतमित्यर्थः क्षोभयित्वाप्राणिकर्मानुरोधेनसाम्यावस्थातःप्रच्याव्यस्वतेजसास्वसत्तास्फूर्तिप्रदानेनब्रह्माणंमहांतमसृजत् तस्मान्महतः सकाशात्देवानांसूर्यादीनांदेवःस्वामीप्रजापतिश्चतुर्मुखःअभवदितिशेषः ॥ ६ ॥ यःअसृजत्तस्यगुणान्वक्तुंकःशक्तइतियोजना धीमतः धियाबुद्ध्याहमितिमतोज्ञातोऽहंप्रत्ययगम्योजीवइत्यर्थः नहिबुद्ध्यादिपरिच्छिन्नस्तदगोचरंब्रह्मपरिच्छेत्तुमीष्टेइत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ भक्त्याआराधनेनव्योमाद्यष्टमूर्त्तेर्ध्यानिनतद्भावंगत्वाजगद्व्याप्तमित्यर्थः ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अर्थादिति अर्थ्यतइत्यर्थोभोग्यवस्तुजातं तावत्प्रियंततोपिप्रियतरःप्रत्यगात्मातत्त्वंसर्वेषामंतरात्मत्वंप्राप्तइत्यर्थः ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवतीतिश्रुतेस्तादात्म्यंप्राप्तइतिभावः अन्नादितिपाठेपिसएवार्थः सुवर्णाक्षात्‌दि

व्यदृष्टेः ॥ ११ ॥ शिवंप्रसाद्यतभवान्‌ तपोपिशिवप्रसादंविनाकर्त्तुंदुःशकमित्यर्थः ॥ १२ ॥ तोषोऽलंबुद्धिःप्रीतिःप्रसादोन्मुखत्वंतदुभयंप्रापितः ॥ १३ ॥ पुत्रःसांबःतत्प्राप्त्यर्थंतपस्यन्‌ ॥.१४ ॥ यस्मात्‌

॥ १७ ॥ ऐश्वर्यात्‌ नमंत्येभिरीश्वरंभक्ताइतिनामानि शांभवान्मंत्रान्‌ व्याख्यातुं अर्थतोविवरीतुं तत्रहेतुः ॥१५॥ यतोगुणान्वक्तुंशक्तइति विभूतिंऐश्वर्यं कार्त्स्न्येनगुणज्ञानंत्वात्मनोवाअरेदर्शनेनश्रवणेनमत्याविं १३

ज्ञानेनेदंसर्वंविदितमितिश्रुतेरात्मज्ञस्यैवभवति तथाविधोयमेवनत्वन्यइत्यर्थः ॥१६॥१७॥ विष्णुरूपायेत्यनेनशिवाभिन्नोविष्णुरेवशिवस्यगुणान्वक्तुमीष्टे तयोरैकात्म्यात्‌ भिन्नत्वेनुलोकेपीतरगुणानितरो

नजानातिकिमुतईश्वरस्येतिभावः विश्वरूपायेतिपाठेपिविश्वंविष्णुरेव नारायणःसर्वमिदंपुराणःनारायणएवेदंसर्वं विश्वंविष्णुरित्यादिश्रुतिस्मृतिभ्यः पृच्छत्‌अपृच्छत्‌ ॥१८॥ नाम्नामिति यद्यपिमोक्षधर्मे

अर्थात्प्रियतरत्वंचसर्वलोकेषुवैतदा ॥ प्राप्तवानेवराजेंद्रसुवर्णाक्षान्महेश्वरात्‌ ॥ ११ ॥ पूर्णंवर्षसहस्रंतुतप्तवानेषमाधवः ॥ प्रसाद्यवरदंदेवंचराचरगुरुंशिवम्‌

॥ १२ ॥ युगेयुगेतुकृष्णेनतोषितोवैमहेश्वरः ॥ भक्त्यापरमयाचैवप्रीतश्चैवमहात्मनः॥ १३ ॥ ऐश्वर्यंयादृशंतस्यजगद्योनेर्महात्मनः॥ तदयंदृष्टवान्साक्षात्पुत्रा

र्थेहरिरच्युतः ॥ १४ ॥ यस्मात्परतरंचैवनान्यंपश्यामिभारत ॥ व्याख्यातुंदेवदेवस्यशक्तोनामान्यशेषतः ॥ १५ ॥ एषशक्तोमहाबाहुर्वक्तुंभगवतोगुणान्‌ ॥ वि

भूतिंचैवकार्त्स्न्येनसत्यांमाहेश्वरींनृप ॥ १६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वातदाभीष्मोवासुदेवंमहायशाः ॥ भवमाहात्म्यसंयुक्तमिदमाहपितामहः

॥ १७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सुरासुरगुरोदेवविष्णोत्वंवक्तुमर्हसि ॥ शिवायविष्णुरूपाययन्मांपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ १८ ॥ नाम्नांसहस्रंदेवस्यतंडिनाब्रह्मयोनि

ना ॥ निवेदितंब्रह्मलोकेब्रह्मणोयत्पुराभवत्‌ ॥ १९ ॥ द्वैपायनप्रभृतयस्तथाचेमेतपोधनाः ॥ ऋषयःसुव्रतादांताःशृण्वंतुगदतस्तव ॥ २० ॥

षुशिवसहस्रनामस्तोत्रमुक्तमतएतत्कथनमनर्थकप्रायंतथापितत्रचतुरधिकानिषट्शतानिनामानिसंतितेषामुक्तसंख्यापूरणमपितत्रैवत्रिसुपर्णंतथाब्रह्मयजुषांशतरुद्रियमितिवाक्यात्तत्रैवश्रुतात्रिसुपर्णशत

रुद्रियाभ्यामुक्तंअतस्तत्स्तोत्रंमोक्षाधिकारपाठात्वेदमंत्रगर्भितत्वाच्चनात्रैवर्णिकस्यब्रह्मलोकांतफलार्थिनोध्येयंयुक्तमितिएतद्दानधर्मप्रसंगात्काम्यं वेदान्कृत्स्नान्ब्राह्मणःप्राप्नुयात्तुजपेन्नृपःपार्थमहींच ॥ १७ ॥

कृत्स्नां वैश्योलाभंप्राप्नुयान्नैपुणंचशूद्रोगतिंप्रेत्यतथासुखंचेत्युपसंहारात्सर्ववर्णाधिकारिकंचततःपृथक्पठितं एवंविश्वंविष्णुर्वषट्कारइत्यादिविष्णुसहस्रनामापिज्ञेयंतत्रापिशूद्रःसुखमवाप्नुयादित्यंतेस्मरणा

त् नतेनैतद्गतार्थमितिपुनरत्रापिशिवाराधनमुक्तमित्याशयः ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ध्रुवायकूटस्थाय नंदिनेआनंदमयाय होत्रेकर्तृरूपाय विज्ञानमयाय गोत्रेकर्मफलप्रदानद्वारारक्षित्रे विश्वसृजेदक्षादिरूपाय अग्नयेगार्हपत्यादिरूपाय षष्ठ्यर्थेचतुर्थी: महाभाग्यंऐश्वर्यं मुंडिनेवस्तुतो निश्चूडायकपर्दिनेउपाधितश्चूडावते अयंभावः तदाद्रष्टुःस्वरूपेऽवस्थानं वृत्तिसारूप्यमितरत्रेतियोगसूत्राभ्यांयदासर्वासांचित्तवृत्तीनामभावस्तदाचितिर्निश्चूडेवस्वरूपमात्रेणावतिष्ठते यदातुतत्तद्वृत्तिसारूप्यंभजतेतदाचूडावतीविशेषविज्ञानरूपाभवतीतितदिदमुक्तंमुंडिनेथकपर्दिनेइति ॥२१॥२२॥ भवनंहार्दाकाशाख्यं शंभुराकाशमध्यइतिश्रुतेः आदित्याःइंद्रियाख्यादेवाः निधनमादिवेतिपाठेलयमुदयंचे त्यर्थः ॥२३॥व्रतेशायव्रतपूर्वकाणांयज्ञादीनांफलप्रदात्रे॥२४॥धीमतःधियाब्रह्मविषयामतोज्ञातः ॥२५॥ गीतासु तमेवचाद्यंपुरुषंप्रपद्येतमेवशरणंगच्छेतिप्रोक्तायकपर्दिनेसगुणायैव निर्गुणस्यतुगौणानांना

ध्रुवायनंदिनेहोत्रेगोप्त्रेविश्वसृजेग्नये॥ महाभाग्यंविभोर्ब्रूहिमुंडिनेथकपर्दिने॥२१॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥नगतिःकर्मणांशक्यावेत्तुमीशस्यतत्त्वतः॥ हिरण्यगर्भप्रमुखादेवाःसेंद्रामहर्षयः॥ २२ ॥ नविदुर्यस्यभवनमादित्याःसूक्ष्मदर्शिनः॥ सकथंनरमात्रेणशक्योज्ञातुंसतांगतिः॥ २३ ॥ तस्याहमसुरघ्नस्य कांश्चिद्भगवतोगुणान्॥भवतांकीर्त्तयिष्यामिव्रतेशाययथातथं॥ २४॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवमुक्त्वातुभगवान्गुणांस्तस्यमहात्मनः॥ उपस्पृश्यशुचिर्भूत्वाकथयामासधीमतः॥ २५॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥शुश्रूषध्वंब्राह्मणेंद्रास्त्वंचतातयुधिष्ठिर॥ त्वंचापगेयनामानिश्शृणुष्वेहकपर्दिने॥ २६॥ यदवाप्तंचमेपूर्वंसांबहेतोःसुदुष्करम्॥ यथावद्भगवान्दृष्टोमयापूर्वंसमाधिना॥ २७॥ शंबरेनिहतेपूर्वंरौक्मिणेयेनधीमता॥ अतीतेद्वादशेवर्षेजांबवत्यब्रवीद्धिमां॥ २८॥प्रद्युम्नचारुदेष्णादीन्रुक्मिण्यावीक्ष्यपुत्रकान्॥पुत्रार्थिनीमामुपेत्यवाक्यमाहयुधिष्ठिर॥ २९॥शूरंबलवतांश्रेष्ठंकांतरूपमकल्मषम्॥ आत्मतुल्यंममसुतंप्रयच्छाच्युतमाचिरम्॥ ३०॥नहितेऽप्राप्यमस्तीहत्रिषुलोकेषुकिंचन॥लोकान्सृजेस्त्वमपरानिच्छन्यदुकुलोद्वह॥ ३१॥ त्वयाद्वादशवर्षाणिव्रतीभूतेनशुष्यता॥ आराध्यपशुभर्तारंरुक्मिण्यांजनिताःसुताः॥ ३२॥ चारुदेष्णःसुचारुश्चचारुवेशोयशोधरः॥ चारुश्रवाश्चारुयशाःप्रद्युम्नःशंभुरेवच॥ ३३॥

म्नामभावादित्यर्थः ॥ २६ ॥ यद्दर्शनं सुदुष्करंदुर्लभं समाधिनायोगेन ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९॥ ३० ॥३१॥ आराध्येति आराध्यस्यमाहात्म्यंवासुदेवउवाचशुश्रूषध्वमित्यादिना ननुमन्मनाभवमामेवशरणंव्रजेतिस्वस्यैवोपेयत्वंवदतःकथमन्यआराध्यःस्यादितिचेन्न मामेवविजानीहीतिवत्शास्त्रदृष्ट्यापरमात्मनोप्यस्मदर्थत्वोपपत्तेर्मामुपास्वेतिवदतइंद्रस्येवदेवस्योपेयत्वाभावात् उपाधिनिष्कृष्टस्योपेयत्वंत्वस्मदादिसाधारणंनवासुदेवस्योत्कर्षमर्हतीतिशैवाः वस्तुतस्तुयत्सर्वोपाधिशून्यंब्रह्मअस्मदाद्यंतरतरंतदेवमुख्यमस्मच्छब्दालंबनंवासुदेवशब्दितंमाययामानुषवद्भूत्वास्वप्राप्त्युपायभूतमुपास्यरूपमात्मनःस्वशास्त्रतत्त्वंस्वयमेवलोकानुग्रहार्थमुपदिशतीतिनतयोर्भेदगंधोपीति ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 तेत्वया ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ यज्ञवाहाइतिच्छंदसामेवविशेषणं छंदांसिवैदेवेभ्योहव्यमूढ्वेतिब्राह्मणात् तेषांयज्ञवाहत्वसिद्धिः स्तोभाःसामपूरणान्यक्षराणिहुंमाइत्यादीनि ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ नरेंद्रपुत्री

यथातेजनिताःपुत्रारुक्मिण्यांचारुविक्रमाः ॥ तथाममापितनयंप्रयच्छमधुसूदन ॥ ३४ ॥ इत्येवंचोदितोदेव्यातामवोचंसुमध्यमाम् ॥ अनुजानीहिमांराज्ञि

॥ १८ ॥ करिष्येवचनंतव ॥ ३५ ॥ साचमामब्रवीद्गच्छशिवायविजयायच ॥ ब्रह्माशिवःकाश्यपश्चनद्योदेवामनोनुगाः ॥ ३६ ॥ क्षेत्रौषध्योयज्ञवाहाश्छंदांस्यृषिग १३

णाध्वराः ॥ समुद्रादक्षिणास्तोभाऋक्षाणिपितरोग्रहाः ॥ ३७ ॥ देवपत्न्योदेवकन्यादेवमातरएवच ॥ मन्वंतराणिगावश्चचंद्रमाःसविताहरिः ॥ ३८ ॥ सावित्री

ब्रह्मविद्याचऋतवोवत्सरास्तथा ॥ क्षणालवामुहूर्त्ताश्चनिमेषायुगपर्ययाः ॥ ३९ ॥ रक्षंतुसर्वत्रगतंत्वांयादवसुखायच ॥ अरिष्टंगच्छपंथानमप्रमत्तोभवानघ

॥ ४० ॥ एवंकृतस्वस्त्ययनस्तयाहंततोभ्यनुज्ञायनरेंद्रपुत्रीम् ॥ पितुःसमीपंनरसत्तमस्यमातुश्चराज्ञश्चतथाहुकस्य ॥ ४१ ॥ गत्वासमावेद्ययदब्रवीन्मांविद्याध

रेंद्रस्यसुताभृशार्त्ता ॥ तानभ्यनुज्ञायतदातिदुःखाद्गदंतथैवातिबलंचरामम् ॥ अथोचतुःप्रीतियुतौतदानींतपःसमृद्धिर्भवतोस्त्वविघ्नम् ॥ ४२ ॥ प्राप्यानुज्ञांगुरु

जनादहंतार्क्ष्यमचिंतयम् ॥ सोवहद्धिमवंतंमांप्राप्यचैनंव्यसर्जयम् ॥ ४३ ॥ तत्राहमद्भुतान्भावानपश्यंगिरिसत्तमे ॥ क्षेत्रंचतपसांश्रेष्ठंपश्याम्यद्भुतमुत्तमम् ॥ ४४ ॥

दिव्यंवैयाघ्रपद्यस्यउपमन्योर्महात्मनः ॥ पूजितंदेवगंधर्वैर्ब्राह्म्यालक्ष्म्यासमावृतम् ॥ ४५ ॥ धवककुभकदंबनारिकेलैःकुरबककेतकजंबुपाटलाभिः ॥ वटवरुण

कवत्सनाभबिल्वैःसरलकपित्थप्रियालसालतालैः ॥ ४६ ॥ बदरीकुंदपुन्नागैरशोकाम्रातिमुक्तकैः ॥ मधूकैःकोविदारैश्चचंपकैःपनसैस्तथा ॥ ४७ ॥ वन्यैर्बहु

विधैर्वृक्षैःफलपुष्पप्रदैर्युतम् ॥ पुष्पगुल्मलताकीर्णकदलीषंडशोभितम् ॥ ४८ ॥ नानाशकुनिसंभोज्यैःफलैर्वृक्षैरलंकृतम् ॥ यथास्थानविनिक्षिप्तैर्भूषितंभस्मराशि

भिः ॥ ४९ ॥ रुरुवानरशार्दूलसिंहद्वीपिसमाकुलम् ॥ कुरंगबर्हिणाकीर्णमार्जारभुजगावृतम् ॥ पूगैश्चमृगजातीनांमहिषर्क्षनिषेवितम् ॥ ५० ॥ सकृत्प्रभिन्नैश्चगजै

र्विभूषितंप्रहृष्टनानाविधपक्षिसेवितम् ॥ सुपुष्पितैरंबुधरप्रकाशैर्महीरुहाणांचवनैर्विचित्रैः ॥ ५१ ॥ नानापुष्परजोमिश्रोगजदानाधिवासितः ॥ दिव्यस्त्रीगीतबहु

लोमारुतोभिमुखोववौ ॥ ५२ ॥ धारानिनादैर्विहगप्रणादैःशुभैस्तथाबृंहितैःकुंजराणाम् ॥ गीतैस्तथाकिन्नराणामुदारैःशुभैःस्वनैःसामगानांचवीर ॥ ५३ ॥ अचिंत्यं ॥ १८ ॥

मनसाप्यन्यैःसरोभिःसमलंकृतम् ॥ विशालैश्चाग्निशरणैर्भूषितंकुसुमावृतैः ॥ ५४ ॥ ऋक्षराजस्यजांबवतोदुहितरं कपींद्रेत्यपिपाठः पत्नीमितिपाठेहेनरेंद्रेतिसंबोधनं ॥ ४१ ॥

अभ्यनुज्ञायस्थितंमामितिशेषः अथोचतुरित्यर्धः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ तपसांधर्माणांतपस्विनांवा ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ भस्मराशिभिरितिभस्मच्छन्नैरग्निभिः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५५ ॥ संप्रक्षालैःमैत्र्यादिभिश्चित्तशोधनंकुर्वद्भिः ॥ ५६ ॥ गोचारिणःगोवन्मुखेनैवचरंतःहस्तव्यापारशून्याइत्यर्थः मरीचिपाश्चंद्ररश्मिपानेनैवजीवंतः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ तांस्तान्महतइतिपाठेत्वह तइत्यध्याहारः ॥ ५९ ॥६० ॥क्रीडंतीति अहिंसाप्रतिष्ठायांतत्संनिधौवैरत्यागइतियोगसूत्रात्सर्पनकुलादीनांवैरत्यागलिंगेनतत्रस्थानांमुनीनांअत्यंतंअहिंसादियमनियमनिष्ठावत्त्वंदर्शितं ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

विभूषितंपुण्यपवित्रतोययासदाचजुष्टंनृपजह्नुकन्यया ॥ विभूषितंधर्मभृतांवरिष्ठैर्महात्मभिर्वह्निसमानकल्पैः ॥ ५५ ॥ वाय्वाहारैरंबुपैर्जप्यनित्यैःसंप्रक्षालै र्योगिभिर्ध्याननित्यैः ॥ धूमप्राशैरूष्मपैःक्षीरपैश्चसंजुष्टंचब्राह्मणेंद्रैःसमंतात् ॥ ५६ ॥ गोचारिणोथाश्मकुट्टादंतोलूखलिकास्तथा ॥ मरीचिपाःफेनपाश्चतथैव मृगचारिणः ॥ ५७ ॥ अश्वत्थफलभक्षाश्चतथाह्युदकशायिनः ॥ चीरचर्मांबरधरास्तथावल्कलधारिणः ॥ ५८ ॥ सुदुःखान्नियमांस्तांस्तान्वहतःसुतपोधनान् ॥ पश्यन्मुनीन्बहुविधान्प्रवेष्टुमुपचक्रमे ॥ ५९ ॥ सुपूजितंदेवगणैर्महात्मभिःशिवादिभिर्भारतपुण्यकर्मभिः ॥ रराजतच्चाश्रममंडलंसदादिवीवराजन्शशिमं डलंयथा ॥ ६० ॥ क्रीडंतिसर्पैर्नकुलामृगैर्व्याघ्राश्चमित्रवत् ॥ प्रभावाद्दीप्ततपसांसंनिकर्षान्महात्मनाम् ॥ ६१ ॥ तत्राश्रमपदेश्रेष्ठेसर्वभूतमनोरमे ॥ सेवितेद्वि जशार्दूलैर्वेदवेदांगपारगैः ॥ ६२ ॥ नानानियमविख्यातैरृषिभिःसुमहात्मभिः ॥ प्रविशन्नेवचापश्यंजटाचीरधरंप्रभुम् ॥ ६३ ॥ तेजसातपसाचैवदीप्यमानं यथानलम् ॥ शिष्यैरनुगतंशांतंयुवानंब्राह्मणर्षभम् ॥ ६४ ॥ शिरसावंदमानंमामुपमन्युरभाषत ॥ ६५ ॥ स्वागतंपुंडरीकाक्षसफलानितपांसिनः ॥ यःपूज्यःपूज यसिमांद्रष्टव्योद्रष्टुमिच्छसि ॥ ६६ ॥ तमहंप्रांजलिर्भूत्वामृगपक्षिष्वथाग्निषु ॥ धर्मेचशिष्यवर्गेचसमपृच्छमनामयम् ॥ ६७ ॥ ततोमांभगवानाहसाम्नापरमव ल्गुना ॥ लप्स्यसेतनयंकृष्णआत्मतुल्यमसंशयम् ॥ ६८ ॥ तपःसुमहदास्थायतोषयेशानमीश्वरम् ॥ इहदेवःसपत्नीकःसमाक्रीडत्यधोक्षज ॥ ६९ ॥ इहैनंदैवत श्रेष्ठंदेवाःसर्षिगणाःपुरा ॥ तपसाब्रह्मचर्येणसत्येनचदमेनच ॥ ७० ॥ तोषयित्वाशुभान्कामान्प्राप्नवंतोजनार्दन ॥ तेजसांतपसांचैवनिधिःसभगवानिह ॥ ॥ ७१ ॥ शुभाशुभान्वितान्भावान्विसृजन्संक्षिपन्नपि ॥ आस्तेदेव्यासदाचिंत्योयंप्रार्थयसिशत्रुहन् ॥ ७२ ॥ हिरण्यकशिपुर्योभूद्दानवोमेरुकंपनः ॥ तेनसर्वा मरैश्वर्यंशर्वात्प्राप्तंसमार्बुदम् ॥ ७३ ॥ तस्यैवपुत्रप्रवरोमंदारोनामविश्रुतः ॥ महादेववराच्छक्रंवर्षार्बुदमयोधयत् ॥ ७४ ॥

नियमाःअंबुपानादयस्तैरेवांबुपैःक्षीरपैरित्यादिनामभिःख्यातैः प्रविशन्नेवापश्यंउपमन्युमितिशेषः ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ पूज्यःसगुणः द्रष्टव्योनिर्गुणः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ भावान्रामकामादीन्चित्ताभिप्रायान् सृजन्नित्यनेनांतर्यामित्वंदर्शितं ॥ ७२ ॥ समानांसंवत्सराणामर्बुदंसमार्बुदं ॥ ७३ ॥ ७४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ग्रहस्यमंदारनाम्नः ॥७५॥ भगवतामहादेवेन ॥७६॥ उत्पादितंतस्यैवदैत्यस्यहननार्थं ॥७७॥ नद्रष्टुंशक्यंदुर्दर्शत्वात् ॥७८ ॥ जीर्णंजीर्णतृणवद्व्यर्थमित्यर्थः ॥७९॥ वरदत्तस्यसर्वशस्त्रावध्यस्त्वंभवेतिदत्तव
रस्य॥८०॥अर्द्यमानाःसुराअसुरेंद्रान्जघ्नुःतेऽन्योन्यंकलहमकुर्वन्नित्यर्थः॥८१॥८२॥ ८३ ॥८४॥८५॥योगःचंद्रसूर्यपर्जन्यपृथिव्यादिसृष्टिसामर्थ्यं शाश्वतंबलंब्रह्मविद्योत्थं ॥ ८६ ॥८७ ॥ आत्मानंहि

॥१९॥ विष्णोश्चक्रंचतद्धोरंवज्रमाखंडलस्यच॥शीर्णंपुराभवत्तातग्रहस्यांगेषुकेशव॥७५॥ यत्तद्भगवतापूर्वंदत्तंचक्रंतवानघ ॥ जलांतरचरंहत्वादैत्यंचबलगर्वितम् १३
॥ ७६॥ उत्पादितंवृषांकेनदीप्तज्वलनसंनिभम्॥ दत्तंभगवतातुभ्यंदुर्धर्षंतेजसाद्भुतम्॥ ७७॥ नशक्यंद्रष्टुमन्येनवर्जयित्वापिनाकिनम्॥ सुदर्शनंभवत्येवंभवे
नोक्तंतदातुतत्॥ ७८ ॥ सुदर्शनंतदातस्यलोकेनामप्रतिष्ठितम्॥ तज्जीर्णमभवत्तातग्रहस्यांगेषुकेशव ॥ ७९॥ ग्रहस्यातिबलस्यांगेवरदत्तस्यधीमतः॥ नशस्त्रा
णिवहंत्यंगेचक्रवज्रशतान्यपि॥ ८० ॥ अर्द्यमानाश्चविबुधाग्रहेणसुबलीयसा ॥ शिवदत्तवरान्जघ्नुरसुरेंद्रान्सुराभृशम् ॥ ८१ ॥ तुष्टोविद्युत्प्रभस्यापित्रिलो
केश्वरतांददौ ॥शतंवर्षसहस्राणांसर्वलोकेश्वरोभवत् ॥ ८२ ॥ ममैवानुचरोनित्यंभवितासीतिचाब्रवीत्॥ तथापुत्रसहस्राणामयुतंचददौप्रभुः ॥ ८३ ॥ कुश
द्वीपंचसददौराज्येनभगवानजः ॥ तथाशतमुखोनामधात्रासृष्टोमहासुरः ॥ ८४ ॥ येनवर्षशतंसाग्रमात्ममांसैर्हुतोनलः ॥ तंप्राहभगवांस्तुष्टःकिंकरोमीति
शंकरः॥ ८५॥ तंवैशतमुखःप्राहयोगोभवतुमेद्भुतः॥ बलंचदैवतश्रेष्ठशाश्वतंसंप्रयच्छमे ॥ ८६ ॥ तथेतिभगवानाहतस्यतद्वचनंप्रभुः ॥ स्वायंभुवःक्रतुश्चापि
पुत्रार्थमभवत्पुरा ॥ ८७ ॥ आविश्ययोगेनात्मानंत्रीणिवर्षशतान्यपि ॥ तस्यचोपददौपुत्रान्सहस्रंक्रतुसंमितान् ॥ ८८ ॥ योगेश्वरंदेवगीतंवेत्थकृष्णनसंश
यः॥ याज्ञवल्क्यइतिख्यातऋषिःपरमधार्मिकः॥ ८९॥ आराध्यसमहादेवंप्राप्तवानतुलंयशः ॥ वेदव्यासश्चयोगात्मापराशरसुतोमुनिः ॥ ९० ॥ सोपिशंकर
माराध्यप्राप्तवानतुलंयशः ॥ वालखिल्यामघवताह्यवज्ञाताःपुराकिल ॥ ९१ ॥ तैःक्रुद्धैर्भगवान्रुद्रस्तपसातोषितोह्यभूत् ॥ तांश्चापिदैवतश्रेष्ठःप्राहप्रीतोज
गत्पतिः ॥ ९२ ॥ सुपर्णंसोमहर्तारंतपसोत्पादयिष्यथ ॥ महादेवस्यरोषाच्चआपोनष्टाःपुराभवन् ॥ ९३ ॥ ताश्चसप्तकपालेनदेवैरन्याःप्रवर्तिताः॥ ततःपानी
यमभवत्प्रसन्नेत्र्यंबकेभुवि॥ ९४॥ ॥१९॥

रण्यगर्भआविश्याभवत्आविष्टोभूत् सूत्रात्मनोध्यानंकुर्वन्नित्यर्थः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ सप्तकपालेनत्र्यंबकदैवत्येनहेतुना देवैःसप्तकपालेनरुद्रमिष्ट्वाआपोनिर्मिताइत्यर्थः
देवेनेतिपाठेइंद्रेण ॥ ९४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रेरिति पतिद्वेषिण्योपिस्त्रियोमहादेवंप्राप्यकृतकृत्याभवंतीतिभावः ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ मुसलेषुअयोग्रेषुकाष्ठकीलेषु अयोग्रेमुसलंमतमितिविश्वलोचनः ॥ ९७ ॥ विनेति चरुद्रःचरोर्द्रवःमंडइतियावत्

अत्रेर्भार्यापिभर्त्तारंसंत्यज्यब्रह्मवादिनी ॥ नाहंतस्यमुनेर्भूयोवशगास्यांकथंचन ॥ ९५॥इत्युक्त्वासामहादेवमगच्छच्छरणंकिल॥ निराहाराभयादत्रेस्त्रीणि वर्षशतान्यपि ॥ ९६॥ अशेतमुसलेष्वेवप्रसादार्थंभवस्यसा ॥ तामब्रवीद्धसन्देवोभवितावैसुतस्तव ॥ ९७ ॥ विनाभर्त्राचरुद्रेणभविष्यतिनसंशयः ॥ वंशे तवैवनाम्नातुख्यातिंयास्यतिचेप्सिताम्॥ ९८ ॥ विकर्णश्चमहादेवंतथाभक्तसुखावहम्॥ प्रसाद्यभगवान्सिद्धिंप्राप्तवान्मधुसूदन ॥ ९९ ॥ शाकल्यःसंशिता त्मावैनववर्षशतान्यपि ॥ आराधयामासभवंमनोयज्ञेनकेशव ॥ १०० ॥ तंचाहभगवांस्तुष्टोग्रंथकारोभविष्यसि ॥ वत्साक्षयाचतेकीर्त्तिस्त्रैलोक्येवैभविष्यति ॥ १०१ ॥ अक्षयंचकुलंतेस्तुमहर्षिभिरलंकृतम् ॥ भविष्यतिद्विजश्रेष्ठःसूत्रकर्त्तासुतस्तव ॥ १०२ ॥सावर्णिश्चापिविख्यातऋषिरासीत्कृतेयुगे ॥ इहतेनतपस्त संषष्टिवर्षशतान्यथ ॥ १०३ ॥ तमाहभगवान्रुद्रःसाक्षात्तुष्टोस्मितेनघ ॥ ग्रंथकृल्लोकविख्यातोभवितास्यजरामरः ॥ १०४ ॥ शक्रेणतुपुरादेवोवाराणस्यां जनार्दन ॥ आराधितोभूद्भक्तेनदिग्वासाभस्मगुंठितः ॥ १०५ ॥ आराध्यसमहादेवंदेवराजमवाप्तवान् ॥ नारदेनतुभक्त्यासौभवआराधितःपुरा ॥ ६ ॥ तस्य तुष्टोमहादेवोजगौदेवगुरुर्गुरुः ॥ तेजसातपसाकीर्त्यात्वत्समोनभविष्यति ॥ ७ ॥ गीतेनवादितव्येननित्यंमामनुयास्यसि ॥ मयापिचयथादृष्टोदेवदेवःपुरा विभो ॥ ८ ॥ साक्षात्पशुपतिस्तातत्तच्चापिशृणुमाधव ॥ यदर्थंचमयादेवःप्रयतेनतथाविभो ॥ ९ ॥ प्रबोधितोमहातेजास्तंचापिशृणुविस्तरम् ॥ यदवाप्तंचमेपूर्वं देवदेवान्महेश्वरात् ॥ १० ॥ तत्सर्वंनिखिलेनाद्यकथयिष्यामितेनघ ॥ पुराकृतयुगेतातऋषिरासीन्महायशाः ॥ ११ ॥ व्याघ्रपादइतिख्यातोवेदवेदांगपारगः ॥ तस्याहमभवंपुत्रोधौम्यश्चापिममानुजः ॥ १२ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यधौम्येनसहमाधव ॥ आगच्छमाश्रमंक्रीडन्मुनीनांभावितात्मनाम् ॥ १३ ॥ तत्रापिच मयादृष्टादुह्यमानापयस्विनी ॥ लक्षितंचमयाक्षीरंस्वादुतोह्यमृतोपमम् ॥ १४ ॥ ततोहमब्रुवंबाल्याज्जननीमात्मनस्तथा ॥ क्षीरोदनसमायुक्तंभोजनंहिप्रय च्छमे ॥ १५ ॥ अभावाच्चैवदुग्धस्यदुःखिताजननीतदा ॥ ततःपिष्टंसमालोड्यतोयेनसहमाधव ॥ १६ ॥ आवयोःक्षीरमित्येवपानार्थंसमुपानयत् ॥ अथगव्यं पयस्तातकदाचित्प्राशितंमया ॥ १७ ॥

चरुशब्दपूर्वाद्द्रवतेरन्येभ्योपिदृश्यतइतिडः भर्त्तारंविनापिचरुद्रवपानमात्रे णतवपुत्रोभविष्यतीत्यर्थः तवैवनाम्नाआनसूयवंइति ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥ १०८ ॥ १०९ ॥ ११० ॥ १११ ॥ ११२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥१८॥१९॥२०॥२१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ पावनानांपवनाशिनां वनाशानांअब्भक्षाणां ॥२४॥२५॥२६॥२७॥ प्रपद्यप्रपन्नोभव ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥३१॥३२॥३३ ॥ दुर्विज्ञेयःशास्त्रतोपिज्ञातुमशक्यः
दुराधारःशास्त्रात्ज्ञातोपिमनसिधर्त्तुमशक्यः दुराबाधःध्रियमाणोपिलयविक्षेपादिविघ्नैःसंकटः यतोदुरंतकःदुष्टानिअंतकानिबंधकानियस्मिन् विघ्नाभावेपिदुर्ग्राह्यःदिव्यविपर्ययैवश्येनपरवैराग्याभावात्

॥२०॥ पित्राहंयज्ञकालेहिनीतोज्ञातिकुलंमहत् ॥ तत्रसाक्षरतेदेवीदिव्यागौःसुरनंदिनी ॥ १८ ॥तस्याहंतत्पयःपीत्वारसेनत्यमृतोपमम्॥ ज्ञात्वाक्षीरगुणांश्चैवउपल
भ्यहिसंभवम् ॥ १९ ॥ सचपिष्टरसस्तातनमेप्रीतिमुपावहत् ॥ ततोहमब्रुवंबाल्याज्जननीमात्मनस्तदा ॥ २० ॥ नेदंक्षीरोदनंमातर्यत्त्वंमेदत्तवत्यसि ॥ ततोमाम
ब्रवीन्माताडुःखशोकसमन्विता ॥ २१ ॥ पुत्रस्नेहात्परिष्वज्यमूर्ध्निचाघ्रायमाधव ॥ कुतःक्षीरोदनंवत्समुनीनांभावितात्मनाम् ॥ २२ ॥ वनेनिवसतांनित्यंकंद
मूलफलाशिनाम् ॥ आस्थितानांनदींदिव्यांवालखिल्यैर्निषेविताम् ॥ २३ ॥ कुतःक्षीरंवनस्थानांमुनीनांगिरिवासिनाम् ॥ पावनानांवनाशानांवनाश्रमनिवासि
नाम् ॥ २४ ॥ ग्राम्याहारनिवृत्तानामारण्यफलभोजिनाम् ॥ नास्तिपुत्रपयोरण्येसुरभीगोत्रवर्जिते ॥ २५ ॥ नदीगह्वरशैलेषुतीर्थेषुविविधेषुच ॥ तपसाजप्यनि
त्यानांशिवोनःपरमागतिः ॥ २६ ॥ अप्रसाद्यविरूपाक्षंवरदंस्थाणुमव्ययम् ॥ कुतःक्षीरोदनंवत्ससुखानिवसनानिच ॥ २७ ॥ तंप्रपद्यसदावत्ससर्वभावेनशंक
रम् ॥ तत्प्रसादाच्चकामेभ्यःफलंप्राप्स्यसिपुत्रक ॥ २८ ॥ जनन्यास्तद्वचःश्रुत्वातदाप्रभृतिशत्रुहन् ॥ प्रांजलिःप्रणतोभूत्वाइदमंबामचोदयम् ॥ २९ ॥ कोयमंबमहा
देवःसकथंचप्रसीदति ॥ कुत्रवावसतेदेवोद्रष्टव्योवाकथंचन ॥ ३० ॥ तुष्यतेवाकथंशर्वोरूपंतस्यचकीदृशम् ॥ कथंज्ञेयःप्रसन्नोवादर्शयेज्जननीमम ॥ ३१ ॥
एवमुक्तातदाकृष्णमातामेसुतवत्सला ॥ मूर्धन्याघ्रायगोविंदसबाष्पाकुललोचना ॥ ३२ ॥ प्रमार्जंतीचगात्राणिममवैमधुसूदन ॥ दैन्यमालंब्यजननीइदमा
हसुरोत्तम ॥ ३३ ॥ ॥अंबोवाच ॥ ॥दुर्विज्ञेयोमहादेवोदुराधारोदुरंतकः ॥ दुराबाधश्चदुर्ग्राह्योदुर्दृश्योत्यकृतात्मभिः ॥ ३४ ॥ यस्यरूपाण्यनेकानिप्रवदंति
मनीषिणः ॥ स्थानानिचविचित्राणिप्रसादाश्चाप्यनेकशः ॥ ३५ ॥ कोहितत्त्वेनतद्वेदईशस्यचरितंशुभम् ॥ कृतवान्यानिरूपाणिदेवदेवःपुराकिल ॥ क्रीडतेचतथा
शर्वःप्रसीदतियथाचवै ॥ ३६ ॥ हृदिस्थःसर्वभूतानांविश्वरूपोमहेश्वरः ॥ भक्तानामनुकंपार्थंदर्शनंचयथाश्रुतम् ॥ ३७ ॥ मुनीनांब्रुवतांदिव्यमीशानचरितंशु
भम् ॥ कृतवान्यानिरूपाणिकथितानिदिवौकसैः ॥ १३८ ॥ ॥२०॥

सत्यपिवैराग्येदुर्दृश्यःआत्मनीवप्रकृतावपिचेतसोलयस्यसंभवात् ॥ ३४ ॥ एवंनिर्विशेषरूपस्यदुर्ज्ञेयत्वमुक्त्वासविशेषमेवरूपमाह यस्यरूपाण्यनेकानीत्यादिना ॥३५॥३६॥३७॥दिवौकसैर्देवैः॥१३८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनुग्रहार्थमेवनीरूपस्यापिरूपधारणंनस्वतः ॥ ३९ ॥ ब्रह्मादिपुत्रिकांतमस्यैवरूपमित्याह ब्रह्मेत्यादिना ॥ ४० ॥ ४१ ॥ कूर्मोमत्स्यइति अवतारांतराणामुपलक्षणं प्रवालांकुरभूषणोवसंतःतेनकालो

अनुग्रहार्थंविप्राणांश्शृणुवत्ससमासतः॥ तानितेकीर्तयिष्यामियन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥ ३९॥ ॥अंबोवाच॥ ॥ ब्रह्मविष्णुसुरेंद्राणांरुद्रादित्याश्विनामपि॥ वि
श्वेषामपिदेवानांवपुर्धारयतेभवः॥ ४० ॥ नराणांदेवनारीणांतथाप्रेतपिशाचयोः॥ किरातशबराणांचजलजानामनेकशः॥ ४१ ॥ करोतिभगवान्रूपमाटव्य
शबराण्यपि॥ कूर्मोमत्स्यस्तथाशंखःप्रवालांकुरभूषणः ॥ ४२ ॥ यक्षराक्षससर्पाणांदैत्यदानवयोरपि॥ वपुर्धारयतेदेवोभूयश्चबिलवासिनाम्॥ ४३॥ व्याघ्र
सिंहमृगाणांचतरक्ष्वृक्षपतत्रिणाम्॥ उलूकश्वशृगालानांरूपाणिकुरुतेपिच ॥ ४४॥ हंसकाकमयूराणांकृकलासकसारसाम्॥ रूपाणिचबलाकानांगृध्रचक्रां
गयोरपि॥ ४५॥ करोतिवासरूपाणिधारयत्यपिपर्वतम्॥ गोरूपंचमहादेवोहस्त्यश्वोष्ट्रखराकृतिः॥ ४६ ॥ छागशार्दूलरूपश्चअनेकमृगरूपधृत् ॥ अंडजानांच
दिव्यानांवपुर्धारयतेभवः॥ ४७॥ दंडीछत्रीचकुंडीचद्विजानांवारणस्तथा॥ षण्मुखोवैबहुमुखस्त्रिनेत्रोबहुशीर्षकः ॥ ४८॥ अनेककटिपादश्चअनेकोदरवक्त्रधृ
त्॥ अनेकपाणिपार्श्वश्चअनेकगणसंवृतः॥ ४९ ॥ ऋषिगंधर्वरूपश्चसिद्धचारणरूपधृत्॥ भस्मपांडुरगात्रश्चचंद्रार्धकृतभूषणः॥ ५०॥ अनेकरावसंघुष्टश्चाने
कस्तुतिसंस्तुतः॥ सर्वभूतांतकःसर्वःसर्वलोकप्रतिष्ठितः॥५१॥ सर्वलोकांतरात्माचसर्वगःसर्ववाद्यपि॥सर्वत्रभगवान्ज्ञेयोहृदिस्थःसर्वदेहिनाम्॥५२॥ योहियं
कामयेत्कामंयस्मिन्नर्थेर्च्यतेपुनः॥ तत्सर्ववेत्तिदेवेशस्तंप्रपद्ययदीच्छसि॥ ५३ ॥ नंदतेकुप्यतेचापितथाहुंकारयत्यपि॥ चक्रीशूलीगदापाणिर्मुसलीखड्गपट्टि
शी॥ ५४॥ भूधरोनागमौंजीचनागकुंडलकुंडली॥ नागयज्ञोपवीतीचनागचर्मोत्तरच्छदः ॥ ५५ ॥ हसतेगायतेचैवनृत्यतेचमनोहरम्॥ वादयत्यपिवाद्यानि
विचित्राणिगणैर्युतः॥ ५६॥ वल्गतेजृंभतेचैवरुदतेरोदयत्यपि॥ उन्मत्तमत्तरूपंचभाषतेचापिसुस्वरः ॥ ५७ ॥ अतीवहसतेरौद्रस्त्रासयन्नयनैर्जनम्॥ जागर्ति
चैवस्वपितिजृंभतेचयथासुखम्॥५८॥ जपतेजप्यतेचैवतपतेतप्यतेपुनः॥ ददातिप्रतिगृह्णातियुंजतेध्यायतेपिच॥ ५९ ॥ वेदीमध्येतथायूपेगोष्ठमध्येहुताशने॥
दृश्यतेदृश्यतेचापिबालोवृद्धोयुवातथा॥ ६० ॥ क्रीडतेऋषिकन्याभिर्ऋषिपत्नीभिरेवच॥ ऊर्ध्वकेशोमहाशेफोनग्नोविकृतलोचनः॥ ६१ ॥

प्ययमेवेत्यर्थः॥ ४२॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५॥ ॥४६॥ ४७॥ ४८॥ ४९॥ ५०॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ नंदतेआनंदयते कुप्यतेकोपंकरोति मित्रामित्ररूपेणाप्ययमेवानुगृह्णातिनिगृह्णा
तिचेत्यर्थः॥ ५४॥ भूधरःशेषनागः॥ ५५॥ ५६॥ ५७॥ ५८॥ ५९॥ ६०॥ महाशेफोमहालिंगः॥ ६१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्ववासकःसर्वस्याच्छादकः ॥ ६२ ॥ अरूपस्यनिष्कलस्य आद्यरूपस्यमायाविनः अतिरूपस्यनानाकार्याकारस्य आद्यरूपिणोहिरण्यगर्भस्य अनाद्यंकारणशून्यं अजस्यअंतंकोवेदनकोपीत्यर्थः तस्यनाशकाभावादंतोनास्तीत्यर्थः॥६३॥ अयमेवप्रत्यगात्मेत्याह हृदीति अत्रहृदादिशब्दैःक्रमेणान्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयाःकोशाउच्यंते योगश्चिदचिद्ग्रंथिस्तदात्माआनंदमयःसएवयोगसंज्ञितोयोगीयुक्तःशुद्धस्त्वंपदार्थइत्यर्थः ध्यानंयोगःतत्परंशुद्धत्वंपदार्थावसानं महेश्वरःमायावीतत्पदार्थः भावेनसूक्ष्मयाचेतोवृत्त्याग्राह्यः किंदृश्यत्वेननेत्याह आत्माप्रत्यग्रूपइत्यर्थः एतेनायमात्माब्रह्मेतिमहावा

गौरःश्यामस्तथाकृष्णःपांडुरोधूमलोहितः॥ विकृताक्षोविशालाक्षोदिग्वासाःसर्ववासकः॥ ६२॥ अरूपस्याद्यरूपस्यअतिरूपाद्यरूपिणः॥ अनाद्यंतमजस्यांतं वेत्स्यतेकोस्यतत्त्वतः॥ ६३ ॥ हृदिप्राणोमनोजीवोयोगात्मायोगसंज्ञितः॥ ध्यानंतत्परमात्माचभावग्राह्योमहेश्वरः ॥ ६४ ॥ वादकोगायनश्चैवसहस्रशतलोचनः॥ एकवक्रोद्विवक्रश्चत्रिवक्रोनेकवक्रकः॥ ६५ ॥ तद्भक्तस्तद्गतोनित्यंतन्निष्ठस्तत्परायणः॥ भजपुत्रमहादेवंततःप्राप्स्यसिचेप्सितम्॥ ६६ ॥ जनन्यास्तद्वचःश्रुत्वातदाप्रभृतिशत्रुहन्॥ ममभक्तिर्महादेवेनैष्ठिकीसमपद्यत ॥६७॥ ततोहंतपआस्थायतोषयामासशंकरम्॥ एकंवर्षसहस्रंतुवामांगुष्ठाग्रविष्ठितः॥६८॥ एकंवर्षशतंचैवफलाहारस्ततोभवम्॥ द्वितीयंशीर्णपर्णाशीतृतीयंचांबुभोजनः॥६९॥ शतानिसप्तचैवाहंवायुभक्षस्तदाभवम्॥ एकंवर्षसहस्रंतुदिव्यमाराधितोमया॥ ७०॥ ततस्तुष्टोमहादेवःसर्वलोकेश्वरःप्रभुः॥ एकभक्तइतिज्ञात्वाजिज्ञासांकुरुतेतदा ॥ ७१ ॥ शक्ररूपंसकृत्वातुसर्वैर्देवगणैर्वृतः॥ सहस्राक्षस्तदाभूत्वावज्रपाणिर्महायशाः॥ ७२ ॥ सुधावदातंरक्ताक्षंस्तब्धकर्णमदोत्कटम्॥ आवेष्टितकरंघोरंचतुर्दंष्ट्रंमहागजम्॥ ७३ ॥ समास्थितःसभगवान्दीप्यमानःस्वतेजसा॥ आजगामकिरीटीतुहारकेयूरभूषितः॥ ७४ ॥ पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणेनमूर्धनि॥ सेव्यमानोप्सरोभिश्चदिव्यगंधर्वनादितैः॥ ७५॥ ततोमामाहदेवेंद्रस्तुष्टस्तेहंद्विजोत्तम॥ वरंवृणीष्वमत्तस्त्वंयत्तेमनसिवर्तते॥ ७६ ॥ शक्रस्यतुवचःश्रुत्वानाहंप्रीतमनाऽभवम्॥ अब्रुवंश्चतदाहृष्टोदेवराजमिदंवचः॥ ७७ ॥ नाहंत्वत्तोवरंकांक्षेनान्यस्मादपिदैवतात्॥महादेवादृतेसौम्यसत्यमेतद्ब्रवीमिते॥७८॥

क्यार्थोदर्शितः ॥ ६४ ॥ ब्रह्मदाशाब्रह्मदासाइत्यादिश्रुतेरर्थमाह वादकइति वादकादिःसर्वोपिजीवोब्रह्मैवेत्यर्थः एकवक्रःआनंदभुक्चेतोमुखःप्राज्ञस्तृतीयःपादइत्यर्थः द्विवक्रःलिंगदेहोजीवश्चेतिद्वेवक्रे सुखयाहकेयस्यसतैजसः त्रिवक्रःस्थूलदेहेनसार्द्धंपूर्वेद्वेचेतित्रीणिवक्राणियस्यसविश्वःअनेकवक्रकोविराट् सएवसहस्रंशतानिलक्षंअनंतमितियावत् तावंतिलोचनानियस्य ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ एकभक्तःमुख्योभक्तः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ अभवंसंधिरार्षः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७९ ॥ पशुपतिवचनादित्यादेर्ग्रंथस्यतात्पर्यं परमकारणस्यभगवतोमहादेवस्यानुग्रहेसतितिर्यग्योनिप्राप्तावपिभयंनास्तियथाकाकस्यभुशुंडस्य इंद्रेणतुस्वयंनष्टप्रायेणदत्तंत्रैलोक्यराज्यमपिमहाभयज
नकंयथानहुषस्येति ॥ ८० ॥ मावामैव भवानिभूयासं ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ अनार्जवंवक्रं युगंकलियुगं ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ असारंनास्तिसारोयस्मादन्यःकेवलानंदइत्य
र्थस्तं ॥ ९० ॥ ९१ ॥ कइति ईशेईशस्य भवनेसत्तायां कोहेतुःकायुक्तिः ईशसत्त्वेप्रमाणंनास्तीत्यर्थः तत्रहेतुः कारणकारणेइति कारणंहिकलशस्यकपालकुलालादिवत्‌जगतःपरमाणुमहेश्वरादिकंवा

सत्यंसत्यंहिनःशक्रवाक्यमेतत्सुनिश्चितम् ॥ नयन्महेश्वरंमुक्त्वाकथान्याममरोचते ॥ ७९ ॥ पशुपतिवचनाद्भवामिसद्यःकृमिरथवातरुरप्यनेकशाखः ॥ अपशु
पतिवरप्रसादजामेत्रिभुवनराज्यविभूतिरप्यनिष्टा ॥ ८० ॥ जन्मश्वपाकमध्येऽपिमेस्तुहरचरणवंदनरतस्य ॥ मावानीश्वरभक्तोभवानिभवनेपिशक्रस्य ॥ ८१ ॥
वाय्वंबुभुजोपिसतोनरस्यदुःखक्षयःकुतस्तस्य ॥ भवतिहिसुरासुरगुरौयस्यनविश्वेश्वरेभक्तिः ॥ ८२ ॥ अलमन्याभिस्तेषांकथाभिरप्यन्यधर्मयुक्ताभिः ॥ येषां
नक्षणमपिरुचितोहरचरणस्मरणविच्छेदः ॥ ८३ ॥ हरचरणनिरतमतिनाभवितव्यमनार्जवंयुगंप्राप्य ॥ संसारभयंनभवतिहरभक्तिरसायनंपीत्वा ॥ ८४ ॥
दिवसंदिवसार्धंवामुहूर्तंवाक्षणंलवम् ॥ नह्यलब्धप्रसादस्यभक्तिर्भवतिशंकरे ॥ ८५ ॥ अपिकीटःपतंगोवाभवेयंशंकराज्ञया ॥ नतुशक्रत्वयादत्तंत्रैलोक्यमपि
कामये ॥ ८६ ॥ श्वापिमहेश्वरवचनाद्भवामिसहिनःपरःकामः ॥ त्रिदशगणराज्यमपिखलुनेच्छाम्यमहेश्वराज्ञप्तम् ॥ ८७ ॥ ननाकपृष्ठंनचदेवराज्यंनब्रह्मलो
कंनचनिष्कलत्वम् ॥ नसर्वकामानखिलान्वृणोमिहरस्यदासत्वमहंवृणोमि ॥ ८८ ॥ यावच्छशांकधवलामलबद्धमौलिर्नप्रीयतेपशुपतिर्भगवान्ममेशः ॥ ताव
ज्जरामरणजन्मशताभिघातैर्दुःखानिदेहविहितानिसमुद्वहामि ॥ ८९ ॥ दिवसकरशशांकवह्निदीप्तंत्रिभुवनसारमसारमाद्यमेकम् ॥ अजरममरमप्रसाद्यरुद्रंज
गतिपुमानिहकोलभेतशांतिम् ॥ ९० ॥ यदिनामजन्मभूयोभवतिमदीयैःपुनर्दोषैः ॥ तस्मिंस्तस्मिन्जन्मनिभवेभवेन्मेक्षयाभक्तिः ॥ ९१ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥
कःपुनर्भवनेहेतुरीशेकारणकारणे ॥ येनशर्वादृतेन्यस्मात्प्रसादंनाभिकांक्षसि ॥ ९२ ॥

त्रिगुणात्मकंप्रधानंवाक्षीरादिवज्जगदाकारेणपरिणममाणंतादृशकार्यद्वाराऽनुमातुंशक्यं कारणकारणंतुनक्वचित्प्रसिद्धंनापिकल्पयितुंशक्यंकारणकल्पनयैवअर्थापत्तिपरिक्षयादितिभावः पुनःशब्दोवाक्या
लंकारे सप्तमीषष्ठ्यर्थे भवनेइतिभावेल्युट् येनयतोहेतोः शर्वात्‌शृणातिहिनस्तिप्रलयकालेकृत्स्नंसंहरतितस्मात्‌ वरंकांक्षसि तस्मात्‌दाहोपशांत्यैवह्निमिवसंहर्त्तारंवरार्थमाराधयन्मूढोसीतिभावः ॥ ९२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतद्दूषयत्युपमन्युः सदसदिति सदितिप्रवाहानादित्वंमीमांसकमतं असदितिशून्यंमाध्यमिकमतं व्यक्तंपरमाणवःतार्किकमतं अव्यक्तंप्रधानंसांख्यमतं एतच्चतुष्कमपियदभिन्नमाहुःतत्नित्यंअविनाशि एकंअसंहतंपरमशिवाख्यं अनेकंकार्यकारणात्मकं तस्माद्वरंवृणीमहे अयंभावः यथाबीजशक्तेर्विलसितंअंकुरकांडस्कंधशाखापल्लवपत्रपुष्पफलबीजांतंविकारउत्पत्तिप्रलयवान्तस्यचप्रकृतिरेकानित्या सर्वविशेषशून्यांम्रदस्तिसाचबीजशक्त्यस्पृष्टाऽनेकरूपाचभवति एवंअव्यक्तादिकंसर्वंबीजादिस्थानीयंयत्रलीयतेतत्परमशिवाख्यंतत्त्वंकारणकारणमस्तीतिनतदपह्नोतुंशक्यमिति ॥ १३ ॥ अचिंतितंचितं

॥२२॥ यानिर्वृत्तं ज्ञेयंईशितव्यंचताभ्यांरहितंस्वरूपभूतमेवज्ञानैश्वर्यं परमंचआत्मानं यस्मात्तमाहुर्ब्रह्मवादिनोतस्तस्माद्वरंवृणीमहे इतरत्ज्ञानैश्वर्यंत्वनात्मभूतमित्यर्थः॥१४॥ एतदेवाह ऐश्वर्यमिति बीजंमायाश क्त्यवच्छिन्नंचैतन्यंतस्माज्जातंसकलंऐश्वर्यंबीजसंभूतंईशेशितव्यसापेक्षं तच्चाव्ययं संसारप्रवाहाविच्छेदात् अतएतत्यस्मात्शिवात्अबीजात्बीजादन्यस्मान्महत्सामान्यस्थानीयात् अनुत्पादितं तस्मादी श्वरयासस्तुरीयइतिश्रुतिप्रसिद्धात्वरंवृणीमहे तथाचश्रुतौ सर्वंह्येतद्ब्रह्मायमात्माब्रह्मेति समष्टिव्यष्टिब्रह्मणीउपक्षिप्यस्थूलसूक्ष्मकारणोपाधित्वसामान्यात् व्यष्टौसमष्टिमंतर्भाव्यविश्वतैजसप्राज्ञान्चतु ष्पदआत्मनःत्रीन्पादान्निरूप्यप्राज्ञंतृतीयंपादंप्रक्रम्यएषसर्वेश्वरएषसर्वज्ञएषोंतर्याम्येषयोनिःसर्वस्यप्रभवाप्ययौहिभूतानामितिप्राज्ञस्यैवंयोन्यपरपर्यायंबीजत्वमुक्तं तथाचतुर्थंपादंअबीजंसर्वोपाध्युपहि

॥ उपमन्युरुवाच ॥ ॥ सदसद्व्यक्तमव्यक्तंयमाहुर्ब्रह्मवादिनः ॥ नित्यमेकमनेकंचवरंतस्माद्वृणीमहे ॥ १३ ॥ अनादिमध्यपर्यंतंज्ञानैश्वर्यमचिंति
तम् ॥ आत्मानंपरमंयस्माद्वरंतस्माद्वृणीमहे ॥ १४ ॥ ऐश्वर्यंसकलंयस्मादनुत्पादितमव्ययम् ॥ अबीजाद्बीजसंभूतंवरंतस्माद्वृणीमहे ॥ १५ ॥ तमसः
परमंज्योतिस्तपस्तद्वृत्तिनांपरम् ॥ यंज्ञात्वानानुशोचंतिवरंतस्माद्वृणीमहे ॥ १६ ॥

तभिन्नंपंचदशभिर्विशेषणैःपृथग्दर्शयतिश्रुतिःनांतःप्रज्ञंनबहिःप्रज्ञंनोभयतःप्रज्ञंनप्रज्ञंनाप्रज्ञंनप्रज्ञाघनंअदृष्टमव्यवहार्यमग्राह्यमलक्षणमचिंत्यमव्यपदेश्यंएकात्मप्रत्ययसारंप्रपंचोपशमंशिवमद्वैतंचतुर्थंमन्यं तेसआत्मासविज्ञेयइति अत्रजलचंद्रन्यायेनषडुपहितचैतन्यानिषडुपाधयश्चतेषांमध्येनांतःप्रज्ञमितिसमष्टिसूक्ष्मोपाध्युपहितस्यसूत्रात्मनोनिरासः नबहिःप्रज्ञमितिविराजः नोभयतःप्रज्ञमित्यात्मनोनिष्क लत्वंसकलत्वंचजानतईश्वरस्य नप्रज्ञमितिविशेषविज्ञानवतोविश्वस्य नाप्रज्ञमितिप्रज्ञभिन्नत्वेपितत्सदृशस्यतैजसस्य नप्रज्ञानघनमितिप्राज्ञस्य तथाअदृष्टमितिसर्वेंद्रियग्राह्यस्यविराडुपाधेः अव्यवहार्य मितिवाचिकव्यवहारार्हस्यसूत्रोपाधेः अग्राह्यमितियोगिग्राह्यस्यईश्वरोपाधेः अलक्षणमितिशिरःपाण्यादिलक्षणवतोविश्वोपाधेः अचिंत्यमितिचिंतनमात्रनिर्वृत्तस्यतैजसोपाधेः अव्यपदेश्यमितिअह मज्ञइतिव्यपदेशार्हस्यज्ञानस्यप्राज्ञोपाधेश्चनिरासः एकात्मप्रत्ययसारमितिषण्णामुपहितानांप्रपंचोपशमइतिषण्णामुपाधीनांअद्वैतमितिसर्वेषांनिरासः शिवंसर्वबाधावधिभूतमानंदमात्रंपरिविशिनष्टित ॥२२॥
स्मायुक्तमुक्तंसकलमैश्वर्यंअबीजादनुत्पादितंबीजसंभूतंचेति तस्मात्कारणकारणस्यशिवस्यसत्त्वेयुक्तिःश्रुतिश्चप्रमाणमस्तीतिभावः ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवमीशस्यकारणकारणत्वंनिरूप्यइदानींकारणत्वंकार्यत्वंचनिरूपयति भूतभावनेत्यादिना भूतानांखादीनांजीवानांचभावनंरचनंभावमभिप्रायंसर्वज्ञंसर्वशक्तिंचेत्यर्थः ॥ १७ ॥ यत्पुनरुक्तंईशसत्तायां कोहेतुरितितत्राह हेत्विति कारणात्मापिश्रुतिंविनायुक्तिमात्रेणनसिध्यतिकिंपुनःकारणकारणमित्याशयः सांख्ययोगयोःसम्यगालोचनंसांख्यंवृत्तिनिरोधोयोगस्तयोरर्थःप्रयोजनंतत्त्वसाक्षात्कारस्तत्प्रदं अतएवउपास्यं ॥ १८ ॥ मघवतस्तवैव आत्मानंजीवानामंतरात्मानमित्यर्थः मघवात्मानमितिवर्णलोपआर्षः नांतमेववाप्रातिपदिकं ॥ १९ ॥ यत्वस्तुमृत्स्थानीयंतदेवआकाशंबीजभूतमव्याकृतंआपूर्य स्वसत्तयाव्याप्यतद्द्वारापांचभौतिकंअंडंब्रह्मांडंस्रष्टवातदंतर्ब्रह्माणमसृजदित्यन्वयः ॥ २०० ॥ अंडसृष्टिक्रममेवाह अग्निरिति अग्न्यादिशब्दैरत्रपंचतन्मात्राणिशब्दतन्मात्रादीनिसूक्ष्मभूतान्युच्यंते बुद्धिरि त्यहंकारः मनइत्यव्यक्तं एषांअंडोपादानभूतानां ॥१॥यत्रमनःशब्दितमव्यक्तमुक्तंतदेवमहच्छब्दितामतिरहंकारादिकंचतदेवेत्यर्थः एषांमनआदीनांपरमंपरायणंयःभवेत्सशिवादन्यःकोस्तीतियोजना य

भूतभावनभावज्ञंसर्वभूताभिभावनम् ॥ सर्वगंसर्वदंदेवंपूजयामिपुरंदर ॥ १७ ॥ हेतुवादैर्विनिर्मुक्तंसांख्ययोगार्थदंपरम् ॥ यमुपासंतितत्त्वज्ञावरंतस्माद्वृणी महे ॥ १८ ॥ मघवन्मघवात्मानंयंवदंतिसुरेश्वरम् ॥ सर्वभूतगुरुंदेवंवरंतस्माद्वृणीमहे ॥ १९ ॥ यत्पूर्वमसृजद्देवंब्रह्माणंलोकभावनम् ॥ अंडमाकाशमापूर्यवरंत स्माद्वृणीमहे ॥ २०० ॥ अग्निरापोनिलःपृथ्वीखंबुद्धिश्चमनोमहान् ॥ स्रष्टाचैषांभवेद्योन्योब्रूहिकःपरमेश्वरात् ॥ १ ॥ मनोमतिरहंकारस्तन्मात्राणींद्रियाणि च ॥ ब्रूहिचैषांभवेच्छक्रकोन्योस्तिपरमंशिवात् ॥ २ ॥ स्रष्टारंभुवनस्येहवदंतीहपितामहम् ॥ आराध्यसतुदेवेशमश्नुतेमहतींश्रियम् ॥ ३ ॥ भगवत्युत्तमैश्वर्यंब्रह्म विष्णुपुरोगमम् ॥ विद्यतेवैमहादेवाद्ब्रूहिकःपरमेश्वरात् ॥ ४ ॥ दैत्यदानवमुख्यानामाधिपत्यारिमर्दनात् ॥ कोन्यःशक्नोतिदेवेशाद्दितेःसंपादितुंसुतान् ॥ ५ ॥ दि क्कालसूर्यतेजांसिग्रहवाय्विंदुतारकाः ॥ विद्धित्वेतेमहादेवाद्ब्रूहिकःपरमेश्वरात् ॥ ६ ॥ अथोत्पत्तिविनाशेवायज्ञस्यत्रिपुरस्यवा ॥ दैत्यदानवमुख्यानामाधि पत्यारिमर्दनः ॥ ७ ॥ किंचात्रबहुभिःसूक्तैर्हेतुवादैःपुरंदर ॥ सहस्रनयनंदृष्ट्वात्वामेवसुरसत्तम ॥ ८ ॥

थाबीजशक्त्युपहितान्मृदेववृक्षः एवमज्ञानशक्त्युपहितःशिवएवसर्वं अतोवृक्षस्यमृदिवसर्वस्यशिवएवपरायणमपीतिभावः ॥ २ ॥ ब्रह्मादिष्वपिजगत्कर्तृत्वसिद्धिःशिवप्रसादायत्तैवेत्याह स्रष्टारमिति एतेनभौतिकार्थस्रष्टृत्वमपिशिवस्यैवेतिदर्शितं ॥ ३ ॥ भगवतिएकैकगुणप्रधानोपाधीनांब्रह्मविष्णुरुद्राणांस्रष्टरिसर्वगुणोपाधौतुर्यमूर्त्तौमहेश्वरेपियदुत्तममैश्वर्यंविद्यतेतदपिमहादेवाद्देवतेनप्राप्तमतःकस्त स्मात्परमेश्वरादन्यईश्वरोस्तीतिब्रूहि नकोप्यस्तीतिभावः ॥ ४ ॥ दितेःसुतान्हिरण्याक्षादीन् संपादितुंऐश्वर्येणयोजयितुं दैत्यादीनांचयत्परपीडानुग्रहसामर्थ्यंतत्सर्वमीश्वरायत्तमेवेतिभावः ॥ ५॥ ६ ॥ यज्ञ त्रिपुरयोरुत्पत्तौविनाशेचतथादैत्यादीनामुपरिआधिपत्यएत्यजित्वाअरिमर्दनःपरमेश्वरादन्यःकोस्तीतिपूर्वेणसंबंधः ॥ ७ ॥ किंचेति देवप्रसादाद्देवैःपूजितंत्वांदृष्ट्वाबहुभिःसूक्तैःकिमितिद्वयोःसंबंधः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ९ ॥ अव्यक्तेति एपुलोकेपुसर्वगस्यव्यापकस्यइदमात्मकंव्याप्यंकृत्स्नंदृश्यंचेतनाचेतनादिसजीवंनिर्जीवंआदिपदात्परोक्षंस्वर्गादिअहमर्थश्चदेहेंद्रियादिःएतत्सर्वंभोग्यं महेश्वरात्महेश्वरानुग्रहात् अ
व्यक्तमुक्तकेशायजीवायजीवार्थंतस्यभोगायभवतीतिविद्धिहेशक्रअव्यक्तंअस्पष्टंयथास्यात्तथामुक्तः भांतितिरोहितंनित्यमुक्तत्वमस्येत्यर्थः सचासौकेशइवकेशःशिवांशइतिअव्यक्तमुक्तकेशः यत्कि
चिद्भोग्यंयःकश्चनजंतुःशिवादेवाप्नोतिनान्योभवदादिस्तत्प्रदइतिभावः ॥१०॥एष्वितिपदंव्याचष्टे भुवाद्येष्विति भूरादिष्वितिद्रष्टव्यं तेनभूर्भुवःस्वर्महःशब्दितालोकाःभूरितिवाअयंलोकइत्यादिश्रुतिप्रसि
द्धाः तथाआलोकाःभूरिनिवाअग्निःभूरितिवाऋचइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धाः तथाअंतराःभूरितिवैप्राणइत्याद्याःसूर्यचंद्रब्रह्मान्यांतास्तेषुविभवेषुदिव्यप्रदेषु अथयदतःपरोदिवोज्योतिर्दीप्यतेविश्वतःपृष्ठेषुसर्वतः

पूजितंसिद्धगंधर्वैर्देवैश्चऋषिभिस्तथा ॥ देवदेवप्रसादेनतत्सर्वंकुशिकोत्तम ॥ ९ ॥ अव्यक्तमुक्तकेशायसर्वगस्येदमात्मकम् ॥ चेतनाचेतनाद्येषुशक्रविद्धिमहेश्व
रात् ॥ १० ॥ भुवाद्येषुमहांतेषुलोकालोकांतरेषुच ॥ द्वीपस्थानेषुमेरोश्चविभवेष्वंतरेषुच ॥ ११ ॥ भगवन्मघवन्देवंवदंतेतत्त्वदर्शिनः ॥ यदिदेवाःसुराःशक्रपश्यं
त्यन्यांभवाकृतिम् ॥ १२ ॥ किंनगच्छंतिशरणंमर्दिताश्चासुरैःसुराः ॥ अभिघातेषुदेवानांसयक्षोरगरक्षसाम् ॥ १३ ॥ परस्परविनाशेषुस्वस्थानैश्वर्यदोभवः ॥ अं
धकस्याथशुक्रस्यदुंदुभेर्महिषस्यच ॥ १४ ॥ यक्षेंद्रबलरक्षःसुनिवातकवचेषुच ॥ वरदानावघातायब्रूहिकोन्योमहेश्वरात् ॥ १५ ॥ सुरासुरगुरोर्वक्रेकस्यरे
तःपुराहुतम् ॥ कस्यवान्यस्यरेतस्तद्येनहैमोगिरिःकृतः ॥ १६ ॥ दिग्वासाःकीर्त्यतेकोन्योलोकेकश्चोर्ध्वरेतसः ॥ कस्यचार्धेस्थिताकांताअनंगःकेननिर्जितः ॥ १७ ॥
ब्रूहींद्रपरमंस्थानंकस्यदेवैःप्रशस्यते ॥ श्मशानेकस्यक्रीडार्थंनृत्तेवाकोभिभाष्यते ॥ १८ ॥ कस्यैश्वर्यंसमानंचभूतैःकोवापिक्रीडते ॥ कस्यतुल्यबलादेवगणा
श्चैश्वर्यदर्पिताः ॥ १९ ॥ घुष्यतेह्यचलंस्थानंकस्यत्रैलोक्यपूजितम् ॥ वर्षतेतपतेकोन्योज्वलतेतेजसाचकः ॥ २० ॥ कस्मादोषधिसंपत्तिःकोवाधारयतेवसु ॥
प्रकामंक्रीडतेकोवात्रैलोक्येसचराचरे ॥ २१ ॥ ज्ञानसिद्धिक्रियायोगैःसेव्यमानश्चयोगिभिः ॥ ऋषिगंधर्वसिद्धैश्चविहितंकारणंपरम् ॥ २२ ॥

पृष्ठेष्वनुत्तमेषूत्तमेषुलोकेष्वितिश्रुतंज्योतिःशब्दितंदेवंवदंतेतत्त्वदर्शिनोवैदिकाइत्यर्थः सार्धःश्लोकः ॥ ११ ॥ भवाकृतिंभवतुल्यांमूर्त्तिशरणं तामेवेतिशेषः ॥ १२ ॥ अभिघातेषुयुद्धेषुअन्योन्यंविनाश
वत्सुऐश्वर्यंनास्तिकिंतुविनाशएवास्तीत्यर्थः अतःस्वस्थानेवाभिलक्ष्यभवऐश्वर्यदोभवतीतिभावः ॥ १३ ॥ १४ ॥ वरदानसहितोऽवघातोऽवमर्दनंतस्मैसमर्थइतिशेषः ॥ १५ ॥ सुरेति रुद्रस्यरेतोवह्नौस्क
न्नंतेनचदूरीकृतंसत्कनकत्वंप्राप्तमितिपुराणांतरस्थाकथासूचिता ॥१६॥ दिग्वासाइति विग्रहवतोपिशिवस्यचरितंनिरुपमंकिमुताविग्रहस्येतिशेषग्रंथतात्पर्यं॥ १७॥श्मशानेहेअविमुक्तेमुक्तिस्थाने अधि
लोकंवाराणसीअध्यात्मंभ्रूघ्राणमध्येकस्यक्रीडार्थंशास्त्रेकॢप्तेइतिशेषः ॥ १८ ॥ १९ ॥ घुष्यतेइति अचलंकैलासं ॥ २० ॥२१॥ विहितंअज्ञातंसद्ज्ञापितं परंकारणंअव्यक्तस्यापिकारणं ॥ २२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कर्मफलैःशरीरैस्तत्संबंधिभिःसुखदुःखैश्चहीनं अशरीरंवावसंतंनप्रियाप्रियेस्पृशतइतिश्रुत्युक्तोयमर्थः ॥ २३ ॥ गुणिनईश्वरात्परंश्रेष्ठंअतएवगुणहीनं तथापिअयस्कांतन्यायेनगुणाध्यक्षंगुणानांनियाम कंमाहेश्वरंमहेश्वरस्यापिपदंपदनीयं ईश्वरयासइतिश्रुतेः ॥ २४ ॥ कारणस्यईश्वरस्यगुरुंनियंतारंलोकश्चलोकांतश्चतयोःकारणं अभूतंवर्तमानं ॥ २५ ॥ अक्षरंजीवस्ततोप्यक्षरंशिवःसएवाक्षराक्षरंअव्य क्तंप्रधानं यतउपादानादक्षरादिकंभवतितमहंकारणंब्रुवे॥२६॥प्रत्यक्षमिति लिंगंशिवमूर्त्तेर्ज्ञापकंविग्रहंभगेनअंकितंप्रत्यक्षंपश्य पिंडिकालिंगाकाराजलधाराचभगाकारेतिलौकिकंप्रत्यक्षं शास्त्रीयंप्रत्यक्षं तुश्रुतिःप्रामाण्यंप्रत्यनपेक्षत्वात्तच्च पदंयद्विष्णोरुपमंनिधायितेनपासिगुह्यंनामगोनामिति अस्यार्थः यत्यतोहेतोःविष्णोःपदंस्थानंप्रतिमेतियावत् ततःरूप्युपस्थंविष्णुर्योनिंकल्पयत्वितिमंत्रवर्णात् उपमंनिक टेस्थित्वामातिवेष्टयतीत्युपमंकृत्वानिधायिनिहितं अडभावश्छांदसः तेनहेतुनात्वंगोनांइंद्रियाणांमध्येयद्गोप्यमवाच्यमिंद्रियंभगंलिंगंपासिरक्षसितन्नामचपासि तत्रापिभगसंयोगात्भगवानितिनामधार

कर्मयज्ञक्रियायोगैःसेव्यमानःसुरासुरैः॥ नित्यंकर्मफलैर्हीनंतमहंकारणंवदे॥२३॥स्थूलंसूक्ष्ममनौपम्यमग्राह्यंगुणगोचरम्॥ गुणहीनंगुणाध्यक्षंपरंमाहेश्वरं पदम्॥२४॥ विश्वेशंकारणगुरुंलोकालोकांतकारणम्॥भूताभूतभविष्यच्चजनकंसर्वकारणम्॥२५॥ अक्षराक्षरमव्यक्तंविद्याविद्येकृताकृते॥धर्माधर्मौयतःश क्रतमहंकारणंब्रुवे॥२६॥प्रत्यक्षमिहदेवेंद्रपश्यलिंगंभगांकितम्॥देवदेवेनरुद्रेणसृष्टिसंहारहेतुना॥२७॥मात्रापूर्वंममाख्यातंकारणंलोकलक्षणम्॥नास्तिचेशा त्परंशक्रतंप्रपद्ययदीच्छसि॥ २८ ॥ प्रत्यक्षंननुतेसुरेशविदितंसंयोगलिंगोद्भवंत्रैलोक्यंसविकारनिर्गुणगणंब्रह्मादिरेतोद्भवम्॥ यद्ब्रह्मेंद्रहुताशविष्णुसहितादे वाश्चदैत्येश्वरानान्यत्कामसहस्रकल्पितधियःशंसंतिईशात्परम्॥ तंदेवंसचराचरस्यजगतोव्याख्यातवेद्योत्तमंकामार्थीवरयामिसंयतमनामोक्षायसद्यःशिवं ॥२९॥हेतुभिर्वाकिमन्यैस्तैरीशःकारणकारणम्॥नशुश्रुमयदन्यस्यलिंगमभ्यर्चितंसुरैः॥३०॥

यसिलिंगरूपत्वाच्चलिंगमिनिविवेकः भगलिंगसमुदायेपिलिंगमितिनामच्छत्रिणोयांतीतिवल्लिंगसमवायादेवज्ञेयं तच्चभगांकितंलिंगंरुद्रेणरुद्रात्मनाविर्भूतं ॥२७॥ एतदेवविवृणोति मात्रेत्यादिना लोको भगलिंगसंयोगजोयस्माद्दृश्यतेतस्मादस्यकारणमपितादृशमेवानुमेयमित्यर्थः लक्षणंज्ञापकं ॥२८॥ प्रत्यक्षमितिसार्धं संयोगलिंगोद्भवं भगलिंगयोःसंयोगात्मकंयल्लिंगंतदुद्भवं विकारोमायाभगंनिर्गुणंचैत न्यंतयोर्गणःसमुदायईश्वरस्तत्सहितंसविकारनिर्गुणं त्रैलोक्यंब्रह्मादीनांरेतसाउद्भवोयस्यतत्तथा संधिरार्षः ननुमनोःप्राकूसांकल्पिकीसृष्टिस्ततऊर्ध्वंमैथुनीस्मर्यतेतत्कथंब्रह्मादिरेतोद्भवमितितत्राह कामसह स्रकल्पितधियइति तत्रापिकामइच्छातयासहसंभूयइच्छावताब्रह्ममहेंद्रादिनापुरुषेणधियोमात्राःपुत्रादयःकल्पिताइतिकामोयोनिःकामीबीजप्रदइतिअस्तिलिंगोद्भवत्वमित्यर्थः अतस्तेब्रह्मादयोपिई शाद्भगलिंगसंघातरूपात्परंकारणंस्वरूपमात्रंनशंसंति असंधिरार्षः फलितमाह तमिति ॥ २९ ॥ शिष्टैरभ्यर्चनीयत्वादपिलिंगस्यकारणत्वमित्याह हेतुभिरिति ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३१॥३२॥ उक्तमर्थंनिगमयति नेति ननुभगलिंगवत्पद्मचक्रवज्राणांशरीरावयवत्वाभावात्तदंकितत्वंप्रजासुअसक्तमेवकथंनिषिध्यतेइतिचेत् शृणु एवंहिपुराणांतरेउपाख्यायते कामंवध्वादिगंबरेभवा
नीशेभिक्षामटतिसतिकदाचिदपिपत्न्यापतत्वेतत्तवलिंगमप्रच्छादितमितिउक्तेशिवस्यलिंगंपतितं तेनचत्रैलोक्येव्याकुलीकृतेसतिचिरकामप्रतप्तयादेव्यायोनिरूपंगृहीत्वातल्लिंगंरुद्धमिति तेनतयोरपिप

॥२४॥ कस्यान्यस्यसुरैः सर्वैर्लिंगंमुक्त्वामहेश्वरम् ॥ अर्च्यतेर्चितपूर्वंवाब्रूहियद्यस्तितेश्रुतिः ॥ ३१ ॥ यस्यब्रह्माचविष्णुश्चत्वंचापिसहदैवतैः ॥ अर्चयध्वंसदालिंगंतस्मा
च्छ्रेष्ठतमोहिसः ॥ ३२ ॥ नपद्मांकानचक्रांकानवज्रांकायतःप्रजाः ॥ लिंगांकाचभगांकाचतस्मान्माहेश्वरीप्रजा ॥ ३३ ॥ देव्याःकारणरूपभावजनिताःस
र्वाभगांकाःस्त्रियोलिंगेनापिहरस्यसर्वपुरुषाःप्रत्यक्षचिह्नीकृताः ॥ योन्यत्कारणमीश्वरात्प्रवदतेदेव्याचयन्नांकितंत्रैलोक्येसचराचरेसतुपुमान्बाह्योभवेद्दु
र्मतिः ॥ ३४ ॥ पुल्लिंगंसर्वमीशानंस्त्रीलिंगंविद्धिचाप्युमाम् ॥ द्वाभ्यांतनुभ्यांव्याप्तंहिचराचरमिदंजगत् ॥ ३५ ॥ तस्माद्वरमहंकांक्षेनिधनंवापिकौशिक ॥ गच्छ
वातिष्ठवाशक्रयथेष्टंबलसूदन ॥ ३६ ॥ काममेषवरोमेस्तुशापोवाथमहेश्वरात् ॥ नचान्यांदेवतांकांक्षेसर्वकामफलान्यपि ॥ ३७ ॥ एवमुक्त्वातुदेवेंद्रंदुःखादा
कुलितेंद्रियः ॥ नप्रसीदतिमेदेवःकिमेतदितिचिंतयन् ॥ ३८ ॥ अथापश्यंक्षणेनैवतमेवैरावतंपुनः ॥ हंसकुंदेंदुसदृशंमृणालरजतप्रभम् ॥ ३९ ॥ वृषरूपधरंसा
क्षात्क्षीरोदमिवसागरम् ॥ कृष्णपुच्छंमहाकायंमधुपिंगललोचनम् ॥ ४० ॥ वज्रसारमयैःशृंगैर्निष्टप्तकनकप्रभैः ॥ सुतीक्ष्णैर्मृदुरक्ताग्रैरुत्किरंतमिवावनिं
॥ ४१ ॥ जांबूनदेनदाम्नाचसर्वतःसमलंकृतम् ॥ सुवक्त्रखुरनासंचसुकर्णंसुकटीतटम् ॥ ४२ ॥ सुपार्श्वंविपुलस्कंधंसुरूपंचारुदर्शनम् ॥ ककुदंतस्यचाभातिस्कंध
मापूर्यधिष्ठितम् ॥ ४३ ॥ तुषारगिरिकूटाभंसिताभ्रशिखरोपमम् ॥ तमास्थितश्चभगवान्देवदेवःसहोमया ॥ ४४ ॥ अशोभतमहादेवःपौर्णमास्यामिवोडुराट् ॥
तस्यतेजोभवोवह्निःसमेघःस्तनयित्नुमान् ॥ ४५ ॥ सहस्रमिवसूर्याणांसर्वमापूर्यधिष्ठितः ॥ ईश्वरःसुमहातेजाःसंवर्तकइवानलः ॥ ४६ ॥ युगांतेसर्वभूतानां
दिधक्षुरिवचोद्यतः ॥ तेजसातुतदाव्याप्तंदुर्निरीक्ष्यंसमंततः ॥ ४७ ॥ पुनरुद्विग्नहृदयःकिमेतदितिचिंतयम् ॥ मुहूर्तमिवतत्तेजोव्याप्यसर्वादिशोदश ॥ ४८ ॥ प्र
शांतंदिक्षुसर्वासुदेवदेवस्यमायया ॥ अथापश्यंस्थितंस्थाणुंभगवंतंमहेश्वरम् ॥ ४९ ॥ नीलकंठंमहात्मानमसक्तंतेजसांनिधिम् ॥ अष्टादशभुजंस्थाणुंसर्वाभर
णभूषितम् ॥ ५० ॥ शुक्लांबरधरंदेवंशुक्लमाल्यानुलेपनम् ॥ शुक्लध्वजमनाधृष्यंशुक्लयज्ञोपवीतिनम् ॥ ५१ ॥

द्मादिवत्पृथग्भूतत्वाविशेषात्तदंकिताप्रजामाहेश्वर्येव अयंचभगलिंगयोःपृथग्भावःशूलंशूलाद्विनिष्कृष्येतिवद्दोषः अन्यथानिर्लिंगत्वमन्यजन्यत्वंवाप्रजायाआपद्येतेतिदिक् ॥ ३३ ॥३४॥३५॥३६॥ ॥२४॥
॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥ समेघइति मेघादीन्व्याप्यस्थितइत्यर्थः ॥४५॥ भूतानामितिकर्मणिषष्ठी ॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥ शुक्लध्वजंशुक्लवृषभध्वजं ॥ ५१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ अस्त्राणिअष्टादशभुजस्थानितावंत्येवायुधानितेषांमध्येधनुःशरौशूलसर्पौपरशुश्वकंठोक्ताःखट्वांगखड्गचर्मपाशांकुशडमरुगदाशक्तिभिंदिपालतोमरमुसलमुद्गरादीनियथासं
गायद्भिर्नृत्यमानैश्चवादयद्भिश्चसर्वशः ॥ वृतंपार्श्वचरैर्दिव्यैरात्मतुल्यपराक्रमैः ॥ ५२ ॥ बालेंदुमुकुटंपांडुंशरच्चंद्रमिवोदितम् ॥ त्रिभिर्नेत्रैःकृतोद्योतंत्रिभिःसू
र्यैरिवोदितैः॥ ५३॥ अशोभतास्यदेवस्यमालागात्रेसितप्रभे ॥ जातरूपमयैःपद्मैर्ग्रथितारत्नभूषिता ॥ ५४ ॥ मूर्तिमंतितथास्त्राणिसर्वतेजोमयानिच॥ मया
दृष्टानिगोविंदभवस्यामिततेजसः ॥ ५५ ॥ इंद्रायुधसवर्णाभंधनुस्तस्यमहात्मनः ॥ पिनाकमितिविख्यातमभवत्पन्नगोमहान् ॥ ५६ ॥ सप्तशीर्षोमहाकाय
स्तीक्ष्णदंष्ट्रोविषोल्वणः॥ ज्यावेष्टितमहाग्रीवःस्थितःपुरुषविग्रहः॥ ५७॥ शरश्चसूर्यसंकाशःकालानलसमद्युतिः॥ एतदस्त्रंमहाघोरंदिव्यंपाशुपतंमहत् ॥ ५८ ॥
अद्वितीयमनिर्देश्यंसर्वभूतभयावहम् ॥ सस्फुलिंगंमहाकायंविसृजंतमिवानलम् ॥ ५९ ॥ एकपादंमहादंष्ट्रंसहस्रशिरसोदरम् ॥ सहस्रभुजजिह्वाक्षमुद्गिरंत
मिवानलं ॥ ६० ॥ ब्राह्मान्नारायणाच्चैंद्रादाग्नेयादपिवारुणात् ॥ यद्विशिष्टंमहाबाहोसर्वशस्त्रविघातनं ॥ ६१ ॥ येनतत्त्रिपुरंदग्ध्वाक्षणाद्भस्मीकृतंपुरा ॥ शरे
णैकेनगोविंदमहादेवेनलीलया ॥ ६२ ॥ निर्दहेतचयत्कृत्स्नंत्रैलोक्यंसचराचरं॥ महेश्वरभुजोत्सृष्टंनिमेषार्धान्नसंशयः॥ ६३ ॥ नावध्योयस्यलोकेस्मिन्ब्रह्म
विष्णुसुरेष्वपि ॥ तदहंदृष्टवांस्तत्रआश्चर्यमिदमुत्तमम्॥ ६४॥ गुह्यमस्त्रवरंनान्यत्तत्तुल्यमधिकंहिवा ॥ यत्तच्छूलमितिख्यातंसर्वलोकेषुशूलिनः ॥ ६५ ॥ दा
रयेद्यांमहींकृत्स्नांशोषयेद्वामहोदधिं॥ संहरेद्वाजगत्कृत्स्नंविसृष्टंशूलपाणिना॥ ६६॥ यौवनाश्वोहतोयेनमांधातासबलःपुरा ॥ चक्रवर्त्तीमहातेजास्त्रिलोकवि
जयीनृपः॥ ६७॥ महाबलोमहावीर्यःशक्रतुल्यपराक्रमः॥करस्थेनैवगोविंदलवणस्येहरक्षसः॥ ६८॥ तच्छूलमतितीक्ष्णाग्रंसुभीमंलोमहर्षणम् ॥ त्रिशिखां
भ्रुकुटिंकृत्वातर्जमानमिवस्थितम् ॥ ६९॥ विधूमंसार्चिषंकृष्णंकालसूर्यमिवोदितम्॥सर्पहस्तमनिर्देश्यंपाशहस्तमिवांतकम्॥७०॥दृष्टवानस्मिगोविंदतदस्त्रंरु
द्रसंनिधौ ॥ परशुस्तीक्ष्णधारश्चदत्तोरामस्ययःपुरा ॥ ७१ ॥ महादेवेनतुष्टेनक्षत्रियाणांक्षयंकरः ॥ कार्तवीर्योहतोयेनचक्रवर्त्तीमहामृधे ॥ ७२ ॥ त्रिःसप्त
कृत्वःपृथिवीयेननिःक्षत्रियाकृता ॥ जामदग्न्येनगोविंदरामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ७३ ॥ दीप्तधारःसुरौद्रास्यःसर्पकंठाग्रधिष्ठितः ॥ अभवच्छूलिनोभ्याशेदीप्त
वह्निशतोपमः ॥ ७४ ॥ असंख्येयानिचास्त्राणितस्यदिव्यानिधीमतः ॥ प्राधान्यतोमयैतानिकीर्त्तितानितवानघ॥ ७५ ॥
भवंयंयांनरतोवगम्यानि ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ रथंतरज्येष्ठेसामनी ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ शुक्लंकर्महिंसारहितोध्यानादिधर्मः ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥

सव्यदेशेतुदेवस्यब्रह्मालोकपितामहः ॥ दिव्यंविमानमास्थायहंसयुक्तंमनोजवम् ॥ ७६ ॥ वामपार्श्वगतश्चापितथानारायणःस्थितः ॥ वैनतेयंसमारुह्यशंख
चक्रगदाधरः ॥ ७७ ॥ स्कंदोमयूरमास्थायस्थितोदेव्याःसमीपतः ॥ शक्तिंघंटेसमादायद्वितीयइवपावकः ॥ ७८ ॥ पुरस्ताच्चैवदेवस्यनंदिंपश्याम्यवस्थितम् ॥
शूलंविष्टभ्यतिष्ठंतंद्वितीयमिवशंकरम् ॥ ७९ ॥ स्वायंभुवाद्यामनवोभृग्वाद्याऋषयस्तथा ॥ शक्राद्यादेवताश्चैवसर्वएवसमभ्ययुः ॥ ८० ॥ सर्वभूतगणाश्चैवमा
तरोविविधाःस्थिताः ॥ तेभिवाद्यमहात्मानंपरिवार्यसमंततः ॥ ८१ ॥ अस्तुवन्विविधैःस्तोत्रैर्महादेवंसुरास्तदा ॥ ब्रह्माभवंतदास्तौषीद्रथंतरमुदीरयन् ॥ ८२ ॥
ज्येष्ठसाम्नाचदेवेशंजगौनारायणस्तदा ॥ ८३ ॥ गृणन्ब्रह्मपरंशक्रःशतरुद्रियमुत्तमम् ॥ ब्रह्मानारायणश्चैवदेवराजश्चकौशिकः ॥ ८४ ॥ अशोभंतमहात्मानस्त्र
यस्त्रयइवाग्नयः ॥ तेषांमध्यगतोदेवोरराजभगवाञ्छिवः ॥ ८५ ॥ शरदभ्रविनिर्मुक्तःपरिधिस्थइवांशुमान् ॥ अयुतानिचचंद्रार्कानपश्यंदिविकेशव ॥ ८६ ॥ त
तोहमस्तुवंदेवंविश्वस्यजगतःपतिम् ॥ ॥उपमन्युरुवाच॥ ॥नमोदेवाधिदेवायमहादेवायतेनमः ॥ ८७ ॥ शक्ररूपायशक्रायशक्रवेषधरायच ॥ नमस्तेवज्रह
स्तायपिंगलायारुणायच ॥ ८८ ॥ पिनाकपाणयेनित्यंशंखशूलधरायच ॥ नमस्तेकृष्णवासायकृष्णकुंचितमूर्धजे ॥ ८९ ॥ कृष्णाजिनोत्तरीयायकृष्णाष्टमि
रतायच ॥ शुक्लवर्णायशुक्लायशुक्लांबरधरायच ॥ ९० ॥ शुक्लभस्मावलिप्तायशुक्लकर्मरतायच ॥ नमोस्तुरक्तवर्णायरक्तांबरधरायच ॥ ९१ ॥ रक्तध्वजपता
कायरक्तस्रगनुलेपिने ॥ नमोस्तुपीतवर्णायपीतांबरधरायच ॥ ९२ ॥ नमोस्तूच्छ्रितछत्रायकिरीटवरधारिणे ॥ अर्धहारार्धकेयूरअर्धकुंडलकर्णिने ॥ ९३ ॥
नमःपवनवेगायनमोदेवायवैनमः ॥ सुरेंद्रायमुनींद्रायमहेंद्रायनमोस्तुते ॥ ९४ ॥ नमःपद्मार्धमालायउत्पलैर्मिश्रितायच ॥ अर्धचंदनलिप्तायअर्धस्रगनुले
पिने ॥ ९५ ॥ नमआदित्यवक्त्रायआदित्यनयनायच ॥ नमआदित्यवर्णायआदित्यप्रतिमायच ॥ ९६ ॥ नमःसोमायसौम्यायसौम्यवक्त्रधरायच ॥ सौम्यरू
पायमुख्यायसौम्यदंष्ट्राविभूषिणे ॥ ९७ ॥ नमःश्यामायगौरायअर्धपीतार्धपांडवे ॥ नारीनरशरीरायस्त्रीपुंसायनमोस्तुते ॥ ९८ ॥ नमोवृषभवाहायगजेंद्रगम
नायच ॥ दुर्गमायनमस्तुभ्यमगम्यागमनायच ॥ ९९ ॥ नमोस्तुगणगीतायगणवृंदरतायच ॥ गणानुयातमार्गायगणनित्यव्रतायच ॥ ३०० ॥ नमःश्वेताभ्रव ॥ २५॥
र्णायसंध्यारागप्रभायच ॥ अनुद्दिष्टाभिधानायस्वरूपायनमोस्तुते ॥ १ ॥

॥ ९४ ॥ मिश्रितायमिश्रितमालाय ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ ३०० ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अधिवासेनपुष्पादिवासनावासिततयासुवाससे प्रतिपत्तिर्ज्ञानंसुखंचतदुभयात्मने ॥ ६ ॥ मुकुटेमुकुटाय ॥ ७ ॥ त्रीणिनेत्राणीवनेत्राणिलोकयात्रानिर्वाहकानि अग्निचंद्रसूर्या

नमोरक्ताग्रवासायरक्तसूत्रधरायच ॥ रक्तमालाविचित्रायरक्तांबरधरायच ॥ २ ॥ मणिभूषितमूर्द्धायनमश्चंद्रार्धभूषिणे ॥ विचित्रमणिमूर्द्धायकुसुमाष्टध
रायच ॥ ३ ॥ नमोग्निमुखनेत्रायसहस्रशशिलोचने ॥ अग्निरूपायकांतायनमोस्तुगहनायच ॥ ४ ॥ खचरायनमस्तुभ्यंगोचराभिरतायच ॥ भूचरायभुवना
यअनंतायशिवायच ॥ ५ ॥ नमोदिग्वाससेनित्यमधिवाससुवाससे ॥ नमोजगन्निवासायप्रतिपत्तिसुखायच ॥ ६ ॥ नित्यमुद्बद्धमुकुटेमहाकेयूरधारिणे ॥ स
र्पकंठोपहारायविचित्राभरणायच ॥ ७ ॥ नमस्त्रिनेत्रनेत्रायसहस्रशतलोचने ॥ स्त्रीपुंसायनपुंसायनमःसांख्याययोगिने ॥ ८ ॥ शंयोरभिस्रवंतायअथर्वायन
मोनमः ॥ नमःसर्वार्तिनाशायनमःशोकहरायच ॥ ९ ॥ नमोमेघनिनादायबहुमायाधरायच ॥ बीजक्षेत्राभिपालायस्रष्टारायनमोनमः ॥ १० ॥ नमःसुरा
सुरेशायविश्वेशायनमोनमः ॥ नमःपवनवेगायनमःपवनरूपिणे ॥ ११ ॥ नमःकांचनमालायगिरिमालायवैनमः ॥ नमःसुरारिमालायचंडवेगायवैनमः ॥ १२ ॥
ब्रह्मशिरोपहर्तायमहिषघ्नायवैनमः ॥ नमःस्त्रीरूपधाराययज्ञविध्वंसनायच ॥ १३ ॥ नमस्त्रिपुरहर्तायियज्ञविध्वंसनायच ॥ नमःकामांगनाशायकालदंडधरा
यच ॥ १४ ॥ नमस्कंदविशाखायब्रह्मदंडायवैनमः ॥ नमोभवायशर्वायविश्वरूपायवैनमः ॥ १५ ॥ ईशानायभवघ्नायनमोस्त्वंधकघातिने ॥ नमोविश्वाय
मायायचिंत्याचिंत्यायवैनमः ॥ १६ ॥ त्वंनोगतिश्चश्रेष्ठश्चत्वमेवहृदयंतथा ॥ त्वंब्रह्मासर्वदेवानांरुद्राणांनीललोहितः ॥ १७ ॥ आत्माचसर्वभूतानांसांख्येपुरु
षउच्यते ॥ ऋषभस्त्वंपवित्राणांयोगिनांनिष्कलःशिवः ॥ १८ ॥ गृहस्थस्त्वमाश्रमिणामीश्वराणांमहेश्वरः ॥ कुबेरःसर्वयक्षाणांक्रतूनांविष्णुरुच्यते ॥ १९ ॥
पर्वतानांभवान्मेरुर्नक्षत्राणांचचंद्रमाः ॥ वसिष्ठस्त्वमृषीणांचग्रहाणांसूर्यउच्यते ॥ २० ॥ आरण्यानांपशूनांचसिंहस्त्वंपरमेश्वरः ॥ ग्राम्याणांगोवृषश्चासिभ
वाँल्लोकप्रपूजितः ॥ २१ ॥ आदित्यानांभवान्विष्णुर्वसूनांचैवपावकः ॥ पक्षिणांवैनतेयस्त्वमनंतोभुजगेषुच ॥ २२ ॥ सामवेदश्चवेदानांयजुषांशतरुद्रियम् ॥
सनत्कुमारोयोगानांसांख्यानांकपिलोह्यसि ॥ २३ ॥

ख्यानिनेत्राणियस्यतस्मैत्रिनेत्रनेत्राय लोचनेलोचनाय ॥ ८ ॥ शंयोर्यज्ञसाद्गुण्यकर्त्र्यादेवतायाः अभिस्रवंतायप्रसादरूपाय ॥ ९ ॥ स्रष्टाराय औणादिकःसृजेस्तारन् स्रष्ट्रेइत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ गिरिमालाय
गिरौक्रीडापराय ॥ १२ ॥ १३ ॥ हर्तायिहर्त्रे ॥ १४ ॥ १५ ॥ मायायमायाविने ॥ १६ ॥ गतिःप्राप्यंस्थानं श्रेष्ठःपूज्यतमः ब्रह्मादिस्तवविभूतिर्विशेषाभिव्यक्तिस्थानं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ कामेभ्यःकामान्काम्यमानान्अर्थान् ॥ ३७ ॥ ३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४ ॥ एवंपुरोवर्त्तिम्
शक्रोसिमरुतांदेवपितॄणांहव्यवाडसि ॥ ब्रह्मलोकश्चलोकानांगतीनांमोक्षउच्यसे ॥ २४ ॥ क्षीरोदःसागराणांचशैलानांहिमवान्गिरिः ॥ वर्णानांब्राह्मणश्चा
॥ २६ ॥ सिविप्राणांदीक्षितोद्विजः॥ २५॥ आदिस्त्वमसिलोकानांसंहर्ताकालएवच ॥ यच्चान्यदपिलोकेवैसर्वंतेजोधिकंस्मृतम्॥ २६॥ तत्सर्वंभगवानेवइतिमेनिश्चिता १२
तामतिः॥ नमस्तेभगवन्देवनमस्तेभक्तवत्सल॥ २७ ॥ योगेश्वरनमस्तेस्तुनमस्तेविश्वसंभव ॥ प्रसीदममभक्तस्यदीनस्यकृपणस्यच ॥ २८॥ अनैश्वर्येणयुक्त
स्यगतिर्भवसनातन ॥ यच्चापराधंकृतवानज्ञात्वापरमेश्वर ॥ २९ ॥ मद्भक्तइतिदेवेशतत्सर्वंक्षंतुमर्हसि ॥ मोहितश्चास्मिदेवेशत्वयारूपविपर्ययात् ॥ ३० ॥ ना
र्घ्यंतेनमयादत्तंपाद्यंचापिमहेश्वर ॥ एवंस्तुत्वाहमीशानंपाद्यमर्घ्यंचभक्तितः ॥ ३१ ॥ कृतांजलिपुटोभूत्वासर्वंतस्मैन्यवेदयम् ॥ ततःशीतांबुसंयुक्तादिव्यगंधसम
न्विता ॥ ३२ ॥ पुष्पवृष्टिःशुभातातपपातममनमूर्धनि ॥ दुंदुभिश्चतदादिव्यस्ताडितोदेवकिंकरैः ॥ ववौचमारुतःपुण्यःशुचिगंधःसुखावहः ॥ ३३ ॥ ततःप्रीतोम
हादेवःसपत्नीकोवृषध्वजः॥ अब्रवीत्रिदशांस्तत्रहर्षयन्निवमांतदा॥३४॥ पश्यध्वंत्रिदशाःसर्वेउपमन्योर्महात्मनः ॥ मयिभक्तिंपरांनित्यमेकभावादवस्थिताम्
॥ ३५॥ एवमुक्तास्तदाकृष्णसुरास्तेशूलपाणिना ॥ ऊचुःप्रांजलयःसर्वेनमस्कृत्वावृषध्वजम् ॥ ३६ ॥ भगवन्देवदेवेशलोकनाथजगत्पते ॥ लभतांसर्वकामे
भ्यःफलंत्वत्तोद्विजोत्तमः॥ ३७॥ एवमुक्तस्ततःशर्वःसुरैर्ब्रह्मादिभिस्तथा॥आहमांभगवानीशःप्रहसन्निवशंकरः॥३८॥ ॥भगवानुवाच॥ ॥ वत्सोपमन्योतुष्टो
स्मिपश्यमांमुनिपुंगव ॥ दृढभक्तोसिविप्रर्षेमयाजिज्ञासितोह्यसि॥ ३९॥ अनयाचैवभक्त्यातेअत्यर्थंप्रीतिमानहम् ॥ तस्मात्सर्वान्ददाम्यद्यकामांस्तवयथेप्सि
तान्॥ ४०॥ एवमुक्तस्यचैवाथमहादेवेनधीमता॥ हर्षादश्रूण्यवर्तंतरोमहर्षस्त्वजायत ॥ ४१ ॥ अब्रुवंचतदादेवंहर्षगद्गदयागिरा ॥ जानुभ्यामवनींगत्वाप्रण
म्यचपुनःपुनः॥ ४२॥ अद्यजातोह्यहंदेवसफलंजन्मचाद्यमे॥ सुरासुरगुरुर्देवोयत्तिष्ठतिममाग्रतः॥ ४३ ॥ यंनपश्यंतिचैवाद्धादेवाह्यमितविक्रमम्॥ तमहंदृष्ट
वान्देवंकोन्योधन्यतरोमया ॥ ४४॥ एवंध्यायंतिविद्वांसःपरंतत्त्वंसनातनम्॥ तद्विशेषमतिख्यातंयदजंज्ञानमक्षरम् ॥ ४५ ॥ सएषभगवान्देवःसर्वसत्त्वादिर
व्ययः॥ सर्वतत्त्वविधानज्ञःप्रधानपुरुषःपरः॥ ४६ ॥ ॥ २६ ॥

र्त्तिरूपं यत्अजंअनाविर्भूतंअक्षरंव्यापकंज्ञानंतद्देवइति एवंप्रकारेणख्यातंप्रथांगतंविशेषंविशिष्टंदेवतांतरापेक्षया सनातनमितिमूर्त्तैरपिनित्यत्वंव्यवहारापेक्षयाप्रोक्तं॥ ४५॥ ४६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

योसृजद्दक्षिणादंगाद्ब्रह्माणंलोकसंभवम् ॥ वामपार्श्वात्तथाविष्णुंलोकरक्षार्थमीश्वरः ॥ ४७ ॥ युगांतेचैवसंप्राप्तेरुद्रमीशोसृजत्प्रभुः ॥ सरुद्रःसंहरन्कृत्स्नंजग
त्स्थावरजंगमम् ॥ ४८ ॥ कालोभूत्वामहातेजाःसंवर्त्तकइवानलः ॥ युगांतेसर्वभूतानिग्रसन्निवव्यवस्थितः ॥ ४९ ॥ एषदेवोमहादेवोजगत्सृष्ट्वाचराचरम् ॥ क
ल्पांतेचैवसर्वेषांस्मृतिमाक्षिप्यतिष्ठति ॥ ५० ॥ सर्वगःसर्वभूतात्मासर्वभूतभवोद्भवः ॥ आस्तेसर्वगतोनित्यमदृश्यःसर्वदैवतैः ॥ ५१ ॥ यदिदेयोवरोमह्यंय
दितुष्टोसिमेप्रभो ॥ भक्तिर्भवतुमेनित्यंत्वयिदेवसुरेश्वर ॥ ५२ ॥ अतीतानागतंचैववर्त्तमानंचयद्विभो ॥ जानीयामितिमेबुद्धिःप्रसादात्सुरसत्तम ॥ ५३ ॥
क्षीरोदनंचभुंजीयामक्षयंसहबांधवैः ॥ आश्रमेचसदास्माकंसांनिध्यंपरमस्तुते ॥ ५४ ॥ एवमुक्तःसमांप्राहभगवाँल्लोकपूजितः ॥ महेश्वरोमहातेजाश्चराच
रगुरुःशिवः ॥ ५५ ॥ ॥श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ अजरश्चामरश्चैवभवत्वंदुःखवर्जितः ॥ यशस्वीतेजसायुक्तोदिव्यज्ञानसमन्वितः ॥ ५६ ॥ ऋषीणामभिग
म्यश्चमत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥ शीलवान्गुणसंपन्नःसर्वज्ञःप्रियदर्शनः ॥ ५७ ॥ अक्षयंयौवनंतेस्तुतेजश्चैवानलोपमम् ॥ क्षीरोदःसागरश्चैवयत्रयत्रेच्छसिप्रियं
॥ ५८ ॥ तत्रतेभविताकामंसांनिध्यंपयसोनिधेः ॥ क्षीरोदनंचभुंक्ष्वत्वममृतेनसमन्वितम् ॥ ५९ ॥ बंधुभिःसहितःकल्पंततोमामुपयास्यसि ॥ अक्षयाबांधवा
श्चैवकुलंगोत्रंचतेसदा ॥ ६० ॥ भविष्यतिद्विजश्रेष्ठमयिभक्तिश्चशाश्वती ॥ सांनिध्यंचाश्रमेनित्यंकरिष्यामिद्विजोत्तम ॥ ६१ ॥ तिष्ठवत्सयथाकामंनोत्कंठां
चकरिष्यसि ॥ स्मृतस्त्वयापुनर्विप्रकरिष्यामिचदर्शनम् ॥ ६२ ॥ एवमुक्त्वासभगवान्सूर्यकोटिसमप्रभः ॥ ईशानःसवरान्दत्त्वातत्रैवांतरधीयत ॥ ६३ ॥ एवं
दृष्टोमयाकृष्णदेवदेवःसमाधिना ॥ तदवाप्तंचमेसर्वंयदुक्तंतेनधीमता ॥ ६४ ॥ प्रत्यक्षंचैवतेकृष्णपश्यसिद्धान्व्यवस्थितान् ॥ ऋषीन्विद्याधरान्यक्षान्गंध
र्वाप्सरसस्तथा ॥ ६५ ॥ पश्यवृक्षलतागुल्मान्सर्वपुष्पफलप्रदान् ॥ सर्वर्तुकुसुमैर्युक्तान्सुखपत्रान्सुगंधिनः ॥ ६६ ॥ सर्वमेतन्महाबाहोदिव्यभावसमन्वितम् ॥
प्रसादाद्देवदेवस्यईश्वरस्यमहात्मनः ॥ ६७ ॥ ॥वासुदेवउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यप्रत्यक्षमिवदर्शनम् ॥ विस्मयंपरमंगत्वाअब्रुवंतंमहामुनिम् ॥ ६८ ॥
धन्यस्त्वमसिविप्रेंद्रकस्त्वदन्योस्तिपुण्यकृत् ॥ यस्यदेवाधिदेवस्तेसांनिध्यंकुरुतेश्रमे ॥ ६९ ॥ अपितावन्ममाप्येवंदद्यात्सभगवाञ्छिवः ॥ दर्शनंमुनिशार्दूल
प्रसादंचापिशंकरः ॥ ७० ॥ ॥उपमन्युरुवाच ॥ ॥ द्रक्ष्यसेपुंडरीकाक्षमहादेवंनसंशयः ॥ अचिरेणैवकालेनयथादृष्टोमयानघ ॥ ७१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

षोडशवरान्सपत्नीकात्महेश्वरात् तत्रापि अष्टौमहेश्वरात् परिशेषादष्टौपत्नीतइतिषोडशेत्यर्थः यद्वाऽष्टौपत्नीतःप्रार्थिताः अष्टौतयास्वयंदत्ताइतिषोडश अष्टौचेत्यर्थः ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४॥ एतान्सहस्रा न्मुनीन्समनुध्यातवान्रूपयाआलोचितवान् एतेष्वपिदयावांस्त्वयिआत्मनिदयांकथंनकरिष्यतीत्यर्थः ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ तेजोवर्णयति इंद्रेति यस्यतेजसोमध्येऽनेका

॥ २७॥ चक्षुषाचैवदिव्येनपश्याम्यमितविक्रमम् ॥ षष्ठेमासिमहादेवंद्रक्ष्यसेपुरुषोत्तम ॥ ७२ ॥ षोडशाष्टौवरांश्चापिप्राप्स्यसित्वंमहेश्वरात् ॥ सपत्नीकाद्यदुश्रेष्ठसत्यमे १३
तद्ब्रवीमिते ॥ ७३ ॥ अतीतानागतंचैववर्त्तमानंचनित्यशः ॥ विदितंमेमहाबाहोप्रसादात्तस्यधीमतः ॥ ७४ ॥ एतान्सहस्रशश्चान्यान्समनुध्यातवान्हरः ॥ क
स्मात्प्रसादंभगवान्नकुर्यात्तवमाधव ॥ ७५ ॥ त्वादृशेनहिदेवानांश्लाघनीयःसमागमः ॥ ब्रह्मण्येनानृशंसेनश्रद्दधानेनचाप्युत ॥ ७६ ॥ जप्यंतुतेप्रदास्यामि
येनद्रक्ष्यसिशंकरम् ॥ ॥श्रीकृष्णउवाच॥ ॥अब्रुवंतमहंब्रह्मन्त्वत्प्रसादान्महामुने ॥ ७७॥ द्रक्ष्येदितिजसंघानांमर्दनंत्रिदशेश्वरम् ॥ एवंकथयतस्तस्यमहादे
वाश्रितांकथाम् ॥ ७८ ॥ दिनान्यष्टौततोजग्मुर्मुहूर्तमिवभारत ॥ दिनेष्टमेतुविप्रेणदीक्षितोहंयथाविधि ॥ ७९ ॥ दंडीमुंडीकुशीचीरीघृताक्तोमेखलीकृतः ॥ मास
मेकंफलाहारोद्वितीयंसलिलाशनः ॥ ८० ॥ तृतीयंचचतुर्थंचपंचमंचानिलाशनः ॥ एकपादेनतिष्ठंश्चऊर्ध्वबाहुरतंद्रितः ॥ ८१ ॥ तेजःसूर्यसहस्रस्यअपश्यंदि
विभारत ॥ तस्यमध्यगतंचापितेजसःपांडुनंदन ॥ ८२ ॥ इंद्रायुधपिनद्धांगंविद्युन्मालागवाक्षकम् ॥ नीलशैलचयप्रख्यंबलाकाभूषितांबरम् ॥ ८३ ॥ तत्रास्थि
तश्चभगवान्देव्यासहमहाद्युतिः ॥ तपसातेजसाकांत्यादीप्तयासहभार्यया ॥ ८४ ॥ रराजभगवांस्तत्रदेव्यासहमहेश्वरः ॥ सोमेनसहितःसूर्योयथामेघस्थि
तस्तथा ॥ ८५ ॥ संहृष्टरोमाकौंतेयविस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ अपश्यंदेवसंघानांगतिमार्त्तिहरंहरम् ॥ ८६ ॥ किरीटिनंगदिनंशूलपाणिंव्याघ्राजिनंजटिलंदंडपा
णिम् ॥ पिनाकिनंवज्रिणंतीक्ष्णदंष्ट्रंशुभांगदंव्यालयज्ञोपवीतम् ॥ ८७ ॥ दिव्यांमालामुरसानेकवर्णांसमुद्वहंतंगुल्फदेशावलंबाम् ॥ चंद्रंयथापरिविष्टंससंध्यंव
र्षात्ययेतद्वदपश्यमेनम् ॥ ८८ ॥ प्रमथानांगणैश्चैवसमंतात्परिवारितम् ॥ शरदीवसुदुष्प्रेक्ष्यंपरिविष्टंदिवाकरम् ॥ ८९ ॥ एकादशशतान्येवंरुद्राणांवृषवाहनम् ॥
अस्तुवंनियतात्मानंकर्मभिःशुभकर्मिणम् ॥ ९० ॥ आदित्यावसवःसाध्याविश्वेदेवास्तथाश्विनौ ॥ विश्वाभिस्तुतिभिर्देवंविश्वदेवंसमस्तुवन् ॥ ९१ ॥ ॥ २७॥

निइंद्रधनूंषिविद्युतोनीलमेघाःश्वेतमेघाश्चपर्वतवलाकाकाराभांतिताद‍ृशंचित्ररूपंतेजइत्यर्थः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ रराजेति नीलेतेजसिसोमसूर्यप्रभौभवानीशंकरौप्रतिभातइत्यर्थः ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ परिविष्टंपरिवेषवंतं ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ विश्वाभिः ब्रह्मपरत्वेनस्तुतिरेवकृत्स्नस्तुतिः इतरांतुएकदेशस्तुतिरित्यर्थः विश्वदेवंसर्वेश्वरं ॥ ९० ॥ ९१ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥९२॥९३॥ पृथिव्यादयोत्रमूर्त्तिमंतोज्ञेयाः ॥९४॥९५॥९६॥९७॥९८॥९९॥४००॥१॥२॥३॥४॥५॥६ ॥ शाश्वतोपरिणामीसन्सर्वयोनिः ब्रह्मणोवेदस्याधिपःस्तव्यः. तपःचित्तेंद्रियाणामैकाग्र्यं ॥७॥
धाताईश्वरः त्वष्टारूपनिर्माता विधाताधर्माधर्मरूपंकर्म ॥ ८ ॥ स्थावराणिचिरकालस्थायीनिमहदादीनि चराणिस्थूलभूतादीनि चराचरंलोकप्रसिद्धं ॥ ९ ॥ वायवःपंचप्राणाः सप्ताग्नयःगार्हपत्यदक्षि

शतक्रतुश्चभगवान्विष्णुश्चादितिनंदनौ ॥ ब्रह्मारथंतरंसामईरयंतिभवांतिके ॥ ९२ ॥ योगीश्वराःसुबहवोयोगदंपितरंगुरुम् ॥ ब्रह्मर्षयश्चससुतास्तथादेवर्ष
यश्चवै ॥ ९३ ॥ पृथिवीचांतरिक्षंचनक्षत्राणिग्रहास्तथा ॥ मासार्धमासाऋतवोरात्रिःसंवत्सराःक्षणाः ॥ ९४ ॥ मुहूर्त्ताश्चनिमेषाश्चतथैवयुगपर्ययाः ॥ दिव्या
राजन्नमस्यंतिविद्याःसत्त्वविदस्तथा ॥ ९५ ॥ सनत्कुमारोदेवाश्चइतिहासास्तथैवच ॥ मरीचिरंगिराअत्रिःपुलस्त्यःपुलहःक्रतुः ॥ ९६ ॥ मनवःसप्तसोमश्च
अथर्वासबृहस्पतिः ॥ भृगुर्दक्षःकश्यपश्चवसिष्ठःकाश्यएवच ॥ ९७ ॥ छंदांसिदीक्षायज्ञाश्चदक्षिणाःपावकोहविः ॥ यज्ञोपगानिद्रव्याणिमूर्त्तिमंतियुधिष्ठि
र ॥ ९८ ॥ प्रजानांपालकाःसर्वेसरितःपन्नगानगाः ॥ देवानांमातरःसर्वादेवपत्न्यःसकन्यकाः ॥ ९९ ॥ सहस्राणिमुनीनांचअयुतान्यर्बुदानिच ॥ नमस्यंतिप्र
भुंशांतंपर्वताःसागरादिशः ॥ ४०० ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवगीतवादित्रकोविदाः ॥ दिव्यतालेषुगायंतःस्तुवंतिभवमद्भुतम् ॥ १ ॥ विद्याधरादानवाश्चगुह्यकाराक्ष
सास्तथा ॥ सर्वाणिचैवभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ नमस्यंतिमहाराजवाङ्मनःकर्मभिर्विभुम् ॥ २ ॥ पुरस्ताद्धिष्ठितःशर्वोममासीत्त्रिदशेश्वरः ॥ पुरस्ताद्धि
ष्ठितंदृष्ट्वाममेशानंचभारत ॥ ३ ॥ सप्रजापतिशक्रांतंजगन्मामभ्युदैक्षत ॥ ईक्षितुंचमहादेवंनमेशक्तिरभूत्तदा ॥ ४ ॥ ततोमामब्रवीद्देवःपश्यकृष्णवदस्वच
॥ त्वयाह्याराधितश्चाहंशतशोथसहस्रशः ॥ ५ ॥ त्वत्समोनास्तिमेकश्चित्त्रिषुलोकेषुवैप्रियः ॥ शिरसावंदितेदेवेदेवीप्रीताह्युमातदा ॥ ततोहमब्रुवंस्थाणुंस्तुतं
ब्रह्मादिभिःसुरैः ॥ ६ ॥ ॥ कृष्णउवाच ॥ ॥ नमोस्तुतेशाश्वतसर्वयोनेब्रह्माधिपंत्वामृषयोवदंति ॥ तपश्चसत्त्वंचरजस्तमश्चत्वामेवसत्यंचवदंतिसंतः ॥ ७ ॥
त्वंवैब्रह्माचरुद्रश्चवरुणोग्निर्मनुर्भवः ॥ धातात्वष्टाविधाताचत्वंप्रभुःसर्वतोमुखः ॥ ८ ॥ त्वत्तोजातानिभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ त्वयासृष्टमिदंकृत्स्नंत्रै
लोक्यंसचराचरम् ॥ ९ ॥ यानींद्रियाणीहमनश्चकृत्स्नंयेवायवःसप्ततथैवचाग्नयः ॥ येदेवसंस्थास्तवदेवताश्चतस्मात्परंत्वामृषयोवदंति ॥ १० ॥

णाग्न्याहवनीयसभ्यावसथ्याःपंचश्रौताःस्मार्त्तःषष्ठःलौकिकःसप्तमः यद्वासप्तवायवआवहाद्याःअंतरिक्षेयेभुवआदीन्सत्यांतान्लोकान्धारयंति अग्नयआदित्यादिज्योतींषि एतेसर्वेन्येचयेदेवसंस्थाःदेवे
सूत्रात्मनिसंस्थासमाप्तिर्येषांतेतथा स्तवदेवताःस्तुतियोग्याःदेवाःतस्मात्एतेषांसमुदायात्परंवाचामगोचरंरूपादिहीनंत्वांऋषयोवदंति ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सुक्स्रुवसमित्कुशदेशकालादिकंयज्ञोपगंयज्ञोपयोगि ॥ ११ ॥ सिद्धिर्योगपरिपाकः तदर्पणीतस्यत्वत्स्वरूपप्रापिका ॥ १२॥१३॥ कृतिःक्रिया विकारस्तत्फलभूतोहर्षादिः प्रणयस्तद्भावः प्रधीयतेस्मि
न्सर्वमितिप्रधानंवासनाबीजंअज्ञानंतदेवाव्ययंमनसोयोनिश्च अन्नमयश्सौम्यमनइतिश्रुतेरन्नस्यापिमनोयोनित्वंउपष्टंभकत्वमात्रेणनतुमुख्यमितिवक्तुंपरमेतियोनिविशेषणं प्रभावऐश्वर्यं शाश्वतःअ
॥ २८॥ कर्मजः ॥ १४ ॥ हिरण्मयःचिज्योतीरूपः गण्यंतेसंख्यायंतइतिगणास्तत्त्वानिअव्यक्तादीनितेषामादिःजीविताश्रयःनंदीसमुद्रवज्जीवस्यप्राप्यंस्थानं ॥१५ ॥ महानिति महदाद्यैश्चतुर्दशभिःपर्यायशब्दैः १३

वेदाश्चयज्ञाःसोमश्चदक्षिणापावकोहविः ॥ यज्ञोपगंचयत्किंचिद्भगवांस्तदसंशयम् ॥ ११ ॥ इष्टंदत्तमधीतंचव्रतानिनियमाश्चये ॥ ह्रीःकीर्तिःश्रीर्द्युतिस्तुष्टिः
सिद्धिश्चैवतदर्पणी ॥ १२ ॥ कामःक्रोधोभयंलोभोमदःस्तंभोथमत्सरः ॥ आधयोव्याधयश्चैवभगवंस्तनवस्तव ॥ १३ ॥ कृतिर्विकारःप्रणयःप्रधानंबीजम
व्ययम्॥ मनसःपरमायोनिःप्रभावश्चापिशाश्वतः ॥ १४ ॥ अव्यक्तःपावनोचिंत्यःसहस्रांशुर्हिरण्मयः ॥ आदिर्गणानांसर्वेषांभवान्वैजीविताश्रयः ॥ १५॥
महानात्मामतिर्ब्रह्माविश्वःशंभुःस्वयंभुवः ॥ बुद्धिःप्रज्ञोपलब्धिश्चसंवित्ख्यातिर्धृतिःस्मृतिः ॥ १६ ॥ पर्यायवाचकैःशब्दैर्महानात्माविभाव्यते ॥ त्वांबुद्ध्वाब्रा
ह्मणोवेदात्प्रमोहंविनियच्छति ॥ १७ ॥ हृदयंसर्वभूतानांक्षेत्रज्ञस्त्वमृषिस्तुतः ॥ सर्वतःपाणिपादस्त्वंसर्वतोक्षिशिरोमुखः ॥ १८ ॥ सर्वतःश्रुतिमाँल्लोकेसर्व
मावृत्यतिष्ठसि ॥ फलंत्वमसितिग्मांशोर्निमेषादिषुकर्मसु ॥ १९ ॥ त्वंवैप्रभार्चिःपुरुषःसर्वस्यहृदिसंश्रितः ॥ अणिमामहिमाप्राप्तिरीशानोज्योतिरव्ययः
॥ २० ॥ त्वयिबुद्धिर्मतिर्लोकाःप्रपन्नाःसंश्रिताश्चये ॥ ध्यानिनोनित्ययोगाश्चसत्यसत्त्वाजितेंद्रियाः ॥ २१ ॥ यस्त्वांध्रुवंवेदयतेगुहाशयंप्रभुंपुराणंपुरुषंचवि
ग्रहम्॥ हिरण्मयंबुद्धिमतांपरांगतिंसबुद्धिमान्बुद्धिमतीत्यतिष्ठति॥ २२ ॥

वेदेमहानात्माभवानेवविभाव्यतेविचार्यतेवेदार्थविद्भिः एतैःशब्दैस्त्वांवेदाद्बुद्ध्वामोहंसंसारमूलंअज्ञानंनियच्छतिनितरांनाशयति ॥ १६ ॥ १७ ॥ हृदयंहृदयस्थः क्षेत्रंमहाभूतादिधृत्यंतंतज्ज्ञस्तत्प्रकाशकः ॥ २८॥
ऋषिभिर्मंत्रैःस्तुतः स्तुतिमेवाह सर्वतइति ॥ १८ ॥ तिग्मांशोःकर्मसुफलंस्वर्गसुखंचत्वमसि ॥१९॥ तिग्मांशोःप्रभार्चिश्च अणिमादुर्लक्ष्यसन्मात्रं महिमात्रिविधपरिच्छेदशून्यंसत्तामात्रं अत्रप्रकृत्यर्थो
दुर्लक्ष्यत्वादिःप्रत्ययार्थःसत्तेतिविवेकः ॥ २० ॥ सत्यसत्त्वाःसत्यसंकल्पाः ॥ २१ ॥ यइति वेदयतेजानातिज्ञात्वाशिष्यान्ज्ञापयतीतिवा विग्रहंविशिष्टानुभवरूपंनिष्कलज्ञप्तिमात्रमित्यर्थः ॥ २२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विदित्वाउपास्य सप्तसूक्ष्माणिमहदहंकारपंचतन्मात्राणि षडंगं सर्वज्ञतातृप्तिरनादिबोधःस्वतंत्रतानित्यमलुप्तशक्तिः अनंतशक्तिश्वविभोर्विभुज्ञाःषडाहुरंगानिमहेश्वरस्येतिअंगषट्कमुक्तं प्रधानंचित्तसत्त्वं तस्यआत्माभिमतत्वेननित्यंगृहीतस्यपृथक्त्वेनाज्ञातस्यज्ञापनंविधिः सत्त्वस्यपुरुषात्भिन्नत्वेनज्ञानंतद्यस्मात्तादृशोयोगोवृत्तिनिरोधस्तत्रस्थस्तन्मात्रनिष्ठस्त्वांनिष्कलंविशतेआरोहक्रमेणयोगीभूम्यादीनि महदंतानितत्त्वानिजित्वाजयसाधनंधीसत्त्वमप्यात्मनःपृथक्त्वेनज्ञात्वाप्रत्यक्तत्त्वमात्रनिष्ठोनिलीनेसत्त्वेपरंब्रह्मसंपद्यतइत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥२५॥२६॥२७॥२८॥४२९ ॥ मेघवाहनइंद्ररूपीमहादेवःत

विदित्वासप्तसूक्ष्माणिषडंगंत्वांचमूर्तितः॥ प्रधानविधियोगस्थस्त्वामेवविशतेबुधः ॥ २३ ॥ एवमुक्तेमयापार्थभवेचार्तिविनाशने ॥ चराचरंजगत्सर्वंसिंहनादंतदाकरोत्॥ २४॥ तंविप्रसंघाश्चसुरासुराश्चनागाःपिशाचाःपितरोवयांसि॥ रक्षोगणाभूतगणाश्चसर्वेमहर्षयश्चैवतदाप्रणेमुः ॥ २५ ॥ ममुर्मूर्ध्निचदिव्यानां कुसुमानांसुगंधिनाम्॥ राशयोनिपतंतिस्मवायुश्चसुसुखोववौ॥ २६ ॥ निरीक्ष्यभगवान्देवींह्युमांमांचजगद्धितः ॥ शतक्रतुंचाभिवीक्ष्यस्वयंमामाहशंकरः ॥ २७॥ विद्मःकृष्णपरांभक्तिमस्मासुतवशत्रुहन्॥ क्रियतामात्मनःश्रेयःप्रीतिर्हित्वयिमेपरा ॥ २८ ॥ वृणीष्वाष्टौवरान्कृष्णदातास्मितवसत्तम॥ ब्रूहियादवशार्दूलयानिच्छसिसुदुर्लभान्॥ ४२९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशा० आनुशा० मेघवाहनपर्वाख्यानेचतुर्दशोऽध्यायः॥ १४॥ ॥ ७॥ ॥कृष्णउवाच॥ मूर्ध्नानिपत्यनियतस्तेजःसंनिचयेततः॥ परमंहर्षमागत्यभगवंतमथाब्रुवम् ॥ १ ॥ धर्मेदृढत्वंयुधिशत्रुघातंयशस्तथाग्र्यंपरमंबलंच ॥ योगप्रियत्वंतवसंनिकर्षंवृणेसुतानांचशतंशतानि॥ २॥ एवमस्त्वितितद्वाक्यंमयोक्तःप्राहशंकरः ॥ ततोमांजगतोमाताधारिणीसर्वपावनी॥ ३॥ उवाचोमाप्रणिहिताशर्वाणीतपसांनिधिः॥ दत्तोभगवतापुत्रःसांबोनामतवानघ॥ ४॥ मत्तोप्यष्टौवरानिष्टान्गृहाणत्वंददामिते ॥ प्रणम्यशिरसासाचमयोक्तापांडुनंदन॥ ५॥ द्विजेष्वकोपंपितृतःप्रसादंशतंसुतानांपरमंचभोगम् ॥ कुलेप्रीतिंमातृतश्चप्रसादंशमप्राप्तिंप्रवृणेचापिदाक्ष्यम् ॥ ६ ॥ ॥उमोवाच॥ ॥एवंभविष्यत्यमरप्रभावनाहंमृषाजातुवदेकदाचित्॥ भार्यासहस्राणिचषोडशैवतासुप्रियत्वंचतथाक्षयंच॥ ७॥

स्यमाहात्म्यप्रतिपादकंपर्वमेघवाहनपर्वतत्रायमध्यायः॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनै० भा० चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मूर्ध्नेति संनिचयेस्थितमितिशेषः ॥ १ ॥ योगेनसहितंप्रियत्वंद्वितिद्वौवरौ ॥ २ ॥ धारिणीपोषिका ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ एवंभविष्यतीतिप्रार्थितान्वरानभ्यनुज्ञायस्वयंभवानीवराष्टकंददाति तत्रामरप्रभावेतिसंबोधनेनैकोवरःसूचितः नाहंमृषाजातुवदेइनित्वमपिमृषामावदेतिद्वितीयः षोडशसहस्रभार्याइतितृतीयः तासुप्रियत्वमितिचतुर्थः पूर्वोक्तात्सर्वप्रियत्वादन्यः अक्षयंधनधान्यादीत्यर्थादितिपंचमः ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अन्यत्त्रयंस्पष्टार्थं एवंचउपक्रमस्थानांषोडशाष्टानांवचनमुपपद्यते ॥ ८ ॥९॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनै० भा० पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ऋषिरिति अय
मध्यायोयत्पूर्वमुपमन्युनाकृष्णंप्रत्युक्तंजप्यंतुतेप्रदास्यामीतितत्जप्यंशिवसहस्रनामस्तोत्रंविवक्षुरुपमन्युमुखेनतदुपोद्घातार्थमारभ्यते समाधिनाध्याननयोगेन॥१॥उदर्कंफलोदयं ॥ २ ॥ इदंवक्ष्यमाणप्रका

प्रीतिंचाग्र्यांबांधवानांसकाशाद्ददामितेहंवपुषःकाम्यतांच ॥ भोक्ष्यंतेवैसप्ततिंवैशतानिगृहेतुभ्यमतिथीनांचनित्यम् ॥८॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥एवंदत्त्वावरा
न्देवोममदेवीचभारत ॥ अंतर्हितःक्षणेतस्मिन्सगणोभीमपूर्वज ॥ ९ ॥ एतदत्यद्भुतंपूर्वंब्राह्मणायातितेजसे॥ उपमन्यवेमयाकृत्स्नंव्याख्यातंपार्थिवोत्तम॥
नमस्कृत्वातुसप्राहदेवदेवायसुव्रत ॥ १० ॥ ॥उपमन्युरुवाच॥ ॥नास्तिशर्वसमोदेवोनास्तिशर्वसमागतिः ॥ नास्तिशर्वसमोदानेनास्तिशर्वसमोरणे ॥ ११ ॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशा० आनुशा० मेघवाहनपर्वाख्यानेपंचदशोऽध्यायः॥१५॥ ॥७॥ ॥उपमन्युरुवाच॥ ॥ ऋषिरासीत्कृतेताततंडिरित्येवविश्रुतः॥
दशवर्षसहस्राणितेनदेवःसमाधिना ॥ १ ॥ आराधितोभूद्भक्तेनतस्योदर्कंनिशामय ॥ सदृष्टवान्महादेवमस्तौषीच्चस्तवैर्विभुम् ॥ २ ॥ इतितंडिस्तपोयोगात्परमा
त्मानमव्ययम् ॥ चिंतयित्वामहात्मानमिदमाहसुविस्मितः ॥ ३ ॥ यंपठंतिसदासांख्याश्चिंतयंतिचयोगिनः ॥ परंप्रधानंपुरुषमधिष्ठातारमीश्वरम् ॥ ४ ॥ उत्पत्तौ
चविनाशेचकारणंयंविदुर्बुधाः ॥ देवासुरमुनीनांचपरंयस्मान्नविद्यते ॥ ५ ॥ अजंतमहमीशानमनादिनिधनंप्रभुम् ॥ अत्यंतसुखिनंदेवमनघंशरणंव्रजे ॥ ६ ॥
एवंब्रुवन्नेवतदाददर्शतपसांनिधिम् ॥ तमव्ययमनौपम्यमचिंत्यंशाश्वतंध्रुवम् ॥ ७ ॥ निष्कलंसकलंब्रह्मनिर्गुणंगुणगोचरम् ॥ योगिनांपरमानंदमक्षरंमोक्षसं
ज्ञितम् ॥ ८ ॥ मनोरिंद्राग्निमरुतांविश्वस्यब्रह्मणोगतिम् ॥ अग्राह्यमचलंशुद्धंबुद्धिग्राह्यंमनोमयम् ॥ ९ ॥ दुर्विज्ञेयमसंख्येयंदुष्प्रापमकृतात्मभिः ॥ योनिंविश्व
स्यजगतस्तमसःपरतःपरम् ॥ १० ॥ यःप्राणवंतमात्मानंज्योतिर्जीवस्थितंमनः ॥ तंदेवंदर्शनाकांक्षीबहून्वर्षगणानृषिः ॥ ११ ॥ तपस्युग्रेस्थितोभूत्वादृष्ट्वातुष्टा
वचेश्वरम् ॥ ॥तंडिरुवाच॥ ॥पवित्राणांपवित्रस्त्वंगतिर्गतिमतांवर॥१२॥अत्युग्रंतेजसांतेजस्तपसांपरमंतपः॥ विश्वावसुहिरण्याक्षपुरुहूतनमस्कृत ॥१३॥

रेण॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ यंपठंतीत्यादिश्लोकत्रयंध्यानबलात्तंडिनादृष्टंतदुच्चारणस्यफलमाह एवमिति अन्योप्येतैःश्लोकैःस्तुवन्वक्ष्यमाणरूपमीश्वरंपश्यतीतिभावः शाश्वतंशश्वद्भवं ध्रुवंकूटस्थं
॥७॥ निष्कलत्वादेर्व्याख्यानंनिर्गुणत्वादि अक्षरंअविनाशि ॥ ८ ॥ मनोमयंमनसोधर्मैःकर्तृत्वादिभिर्वशीकृतंजलचंद्रवत् ॥ ९॥ १० ॥ यइतिसार्धःश्लोकः योदेवआत्मानंप्राणवंतंजीवरूपिणंकृत्वातत्र
आवृत्तेजीवेमनोरूपंज्योतिर्भूत्वाजीवस्थितंबभूव तंदेवंदृष्ट्वातुष्टावेतिसंबंधः ॥११॥ पवित्राणांपावनानांगंगादीनामपिपावनं ॥ १२ ॥ तेजसांचक्षुरादीनामपितेजःप्रकाशकं ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भूरिकल्याणंमोक्षस्तत्प्रद परंसत्यंअत्यंतंअवाध्यं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ तिस्रस्तनवःकालाद्याएवब्रह्मविष्णुरुद्रावा ॥ १७ ॥ अधीति अत्रसप्तभिरधिपौरुषादिसंहिताभिःकृत्स्नंहेयमुपादेयंचत्वमेवेति कथ्यते तथाहि पुरुषःशिरःपाण्यादिमान्देहस्तमधिकृत्यप्रवृत्तंविज्ञानंअधिपौरुषंतत्रचमातापूर्वरूपं पितोत्तररूपं प्रजासंधिः प्रजननंसंधानमितिश्रुतौक्षेत्रबीजरूपाभ्यांमातापितृभ्यांसकाशादन्योन्यमिथुनीभावेननिमित्तेनअंकुररूपाप्रजाजायतेएवंप्रकृतिपुरुषाभ्यांजगदिति तत्रमिथुनीभावस्याभावेनब्रह्मचर्येणप्रजावज्जगन्नोत्पद्यतइतिपुंप्रकृत्योर्विवेकमिच्छताउपस्थनिग्रहःकर्तव्यइतिविधीयते एवंअध्यात्मंआत्मनिदेहे अधराहनुःपूर्वरूपं उत्तराहनुरुत्तररूपं वाक्संधिः जिह्वासंधानमितिश्रुतौजिह्वानिग्रहेणतूष्णींभावोपिपूर्वोक्तविवेकार्थंविधीयते अन्यथावागादीन्प्रवर्तयतोविवेकोनसंपद्यतेऽपितुसंसार एवानवच्छिन्नोनुतन्यतेइतिएताःसंहितावेदितव्याः तथाअधिभूताधिदैवतंभूतानांदेहाद्यारंभकाणांदेवतानांप्राणचक्षुराद्यधिष्ठात्रीणांभूतदेवतानांचान्योन्याश्रयेणमिथुनीभावेनावस्थानंसंसारःतन्मूलंच

भूरिकल्याणदविभोपरंसत्यंनमोस्तुते ॥ जातीमरणभीरूणांयतीनांयततांविभो ॥ १४ ॥ निर्वाणदसहस्रांशोनमस्तेस्तुसुखाश्रय ॥ ब्रह्माशतक्रतुर्विष्णुर्विश्वेदेवामहर्षयः ॥१५॥ नविदुस्त्वांतुतत्त्वेनकुतोवेत्स्यामहेवयम् ॥ त्वत्तःप्रवर्त्ततेसर्वंत्वयिसर्वंप्रतिष्ठितम् ॥ १६ ॥ कालाख्यःपुरुषाख्यश्चब्रह्माख्यश्चत्वमेवहि ॥ तनवस्तेस्मृतास्तिस्रःपुराणज्ञैःसुरर्षिभिः ॥ १७ ॥ अधिपौरुषमध्यात्ममधिभूताधिदैवतम् ॥ अधिलोकाधिविज्ञानमधियज्ञस्त्वमेवहि ॥ १८ ॥ त्वांविदित्वात्मदेहस्थंदुर्विदंदैवतैरपि ॥ विद्वांसोयांतिनिर्मुक्ताःपरंभावमनामयम् ॥ १९ ॥ अनिच्छतस्तवविभोजन्ममृत्युरनेकतः ॥ द्वारंतुस्वर्गमोक्षाणामाक्षेप्तात्वंददासिच ॥ २० ॥ त्वंवैस्वर्गश्चमोक्षश्चकामःक्रोधस्त्वमेवच ॥ सत्त्वंरजस्तमश्चैवअधश्चोर्ध्वंत्वमेवहि ॥ २१ ॥ ब्रह्माभवश्चविष्णुश्चस्कंदेंद्रौसवितायमः ॥ वरुणेंदूमनुर्धाताविधातात्वंधनेश्वरः ॥ २२ ॥ भूर्वायुःसलिलाग्निश्चखंवाग्बुद्धिःस्थितिर्मतिः ॥ कर्मसत्यानृतेचोभेत्वमेवास्तिचनास्तिच ॥ २३ ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थाश्चप्रकृतिभ्यःपरंध्रुवम् ॥ विश्वाविश्वपरोभावश्चित्याचिंत्यस्त्वमेवहि ॥ २४ ॥

अधिलोकाधिविज्ञानंलोक्यतइतिलोकोभूतमात्रादशशब्दादयोविषयाःविज्ञानंप्रज्ञामात्राःदशश्रोत्रादीनींद्रियाणिज्ञानकरणानिउभयेषांमिथुनीभावोयदिभूतमात्रानस्युर्नप्रज्ञामात्राःस्युर्यदिप्रज्ञामात्रानस्युर्नभूतमात्राःस्युर्नह्यन्यतरतोरूपंकिंचनसिध्यतीतिश्रुतिप्रसिद्धः ततश्चब्रह्मचर्यपूर्वकंवागादिनिग्रहेक्रियमाणेजीवब्रह्मणोर्भेदहेतूनामधिभूताधिदैवानामनुत्पत्तेरधियज्ञोघटनाशेघटाकाशमहाकाशयोरिवतयोःसंगतिकरणेएकीभावलक्षणोयज्ञोमोक्षापरनामासिध्यतिएतत्सर्वंत्वमेवेतिश्लोकार्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ तवत्वांअनिच्छतःज्ञातुमितिशेषः जन्ममृत्युश्चअनेकतोअनंतःपुनःपुनर्भवतीत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ अस्तिचनास्तिचेतिरज्जुभुजंगाभंप्रतीतितोस्तिस्वतोनास्तितादृशंजगत्कारणमज्ञानमुच्यते ॥ २२ ॥ २३ ॥ विश्वाविश्वपरःकार्यकारणाभ्यामन्यः भावःसत्तामात्ररूपः चिंत्याचिंत्यश्चचिंत्यःसोपाधिकरूपेणअचिंत्योनिरुपाधिकेन ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ २६ ॥ अचेतसाअज्ञानेनयत्परंदेवंनविद्मःअतोमूढाःस्मः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ देहकृत्यज्ञादिः देहभृत्देहपोषकोऽन्नादिः देहीजीवः देहभुक्देहसंहर्ताप्राणोलिंगशरीरंतस्यानादित्वे
पितत्कर्तृत्वंतदाविर्भावनिमित्तत्वंदृष्टिसृष्टिन्यायेनमुख्यंवाज्ञेयं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अष्टाभिःभूम्यंबुवह्निवायुव्योमसूर्यचंद्रयजमानाख्याभिः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अयमिति सत्यंअव्यभिचारिवेदोक्तं
कर्मफलंस्वर्गःसतांऊर्ध्वरेतसांपरंस्वर्लोकादुपरिमहर्लोकादि अपवर्गःक्रममुक्तिस्थानंब्रह्मलोकाख्यं मुक्तानांविदेहाख्यानांयोगिविशेषाणांकैवल्यंमुख्यामुक्तिः ॥ ३६ ॥ गुहायांशास्त्रेगोपितः तत्रहेतुमा

॥३०॥ यच्चैतत्परमंब्रह्मयच्चतत्परमंपदम् ॥ यागतिःसांख्ययोगानांसभवान्नात्रसंशयः ॥ २५ ॥ नूनमद्यकृतार्थाःस्मनूनंप्राप्ताःसतांगतिं ॥ यांगतिंप्रार्थयंतीहज्ञाननि १३
र्मलबुद्धयः ॥ २६ ॥ अहोमूढाःस्मसुचिरमिमंकालमचेतसा ॥ यन्नविद्मःपरंदेवंशाश्वतंयंविदुर्बुधाः ॥ २७ ॥ सेयमासादितासाक्षात्त्वद्भक्तिर्जन्मभिर्मया ॥
भक्तानुग्रहकृद्देवोयंज्ञात्वामृतमश्नुते ॥ २८ ॥ देवासुरमुनीनांतुयच्चगुह्यंसनातनम् ॥ गुहायांनिहितंब्रह्मदुर्विज्ञेयंमुनेरपि ॥ २९ ॥ सएषभगवान्देवःसर्वकृ
त्सर्वतोमुखः ॥ सर्वात्मासर्वदर्शीचसर्वगःसर्ववेदिता ॥ ३० ॥ देहकृद्देहभृद्देहीदेहभुग्देहिनांगतिः ॥ प्राणकृत्प्राणभृत्प्राणीप्राणदःप्राणिनांगतिः ॥ ३१ ॥ अ
ध्यात्मगतिरिष्टानांध्यायिनामात्मवेदिनाम् ॥ अपुनर्भवकामानांयागतिःसोयमीश्वरः ॥ ३२ ॥ अयंचसर्वभूतानांशुभाशुभगतिप्रदः ॥ अयंचजन्ममरणेवि
दध्यात्सर्वजंतुषु ॥ अयंसंसिद्धिकामानांयागतिःसोयमीश्वरः ॥ ३३ ॥ भूराद्यान्सर्वभुवनानुत्पाद्यसदिवौकसः ॥ दधातिदेवस्तनुभिरष्टाभिर्योबिभर्त्तिच
॥ ३४ ॥ अतःप्रवर्त्ततेसर्वमस्मिन्सर्वंप्रतिष्ठितम् ॥ अस्मिंश्चप्रलयंयातिअयमेकःसनातनः ॥ ३५ ॥ अयंससत्यकामानांसत्यलोकःपरंसताम् ॥ अपवर्गश्चमुक्ता
नांकैवल्यंचात्मवेदिनाम् ॥ ३६ ॥ अयंब्रह्मादिभिःसिद्धैर्गुहायांगोपितःप्रभुः ॥ देवासुरमनुष्याणामप्रकाशोभवेदिति ॥ ३७ ॥ तंत्वांदेवासुरनरास्तत्त्वेनननविदु
र्भवम् ॥ मोहिताःखल्वनेनैवहृदिस्थेनाप्रकाशिना ॥ ३८ ॥ येचैनंप्रतिपद्यंतेभक्तियोगेनभाविताः ॥ तेषामेवात्मनात्मानंदर्शयत्येषहृच्छयः ॥ ३९ ॥ यंज्ञात्वान
पुनर्जन्ममरणंचापिविद्यते ॥ यंविदित्वापरंवेद्यंवेदितव्यंनविद्यते ॥ ४० ॥

ह देवेति उक्तोपिसुखज्ञेयोमाभूदिति भंग्यंतरेणनिरूपितः ब्रह्माद्यैर्मंत्रव्याख्यातृभिः तथाहिचत्वारिश्टंगेतिमंत्रोयास्केनयज्ञपरतयापतंजलिनाशब्दपरतयागौतमेनतटस्थेश्वरपरतयाचव्याख्यातः वस्तु
तस्त्वध्यात्मपरोस्तीतिस्पष्टं ॥ ३७ ॥ अनेनअहंकारेण अप्रकाशिनाजडेन जडान्तरूपस्याप्यस्यचित्सद्रूपेणत्वयैवप्रकाशःसत्ताचभवतीतिभावः तथाचमंत्रवर्णः अयंरोचयदरुचोरुचानोऽयंवासयद्व्
तेनपूर्वीरिति अयंआत्मारोचयत्प्रकाशयति अरुचःअप्रकाशान्अहंकारादीन् रुचानःस्वयंप्रकाशमानःअयंआत्मापूर्वीःअहमादिसृज्यानिविविशेषतःपृथक्विविक्ततयाकृतेनस्वसत्तयावासयत्आ ॥३०॥
च्छादयति अनृतानप्येनान्स्वसत्तयैवसत्तावतःकरोतिरज्जुरिवसर्पादीनितिमंत्रपदानामर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गच्छन्गच्छतितंबुधः ॥४१॥ सूक्ष्मंलिंगंज्ञानेनतरंतिअतिक्रम्यगच्छंतितेसूक्ष्मज्ञानतराः सूक्ष्माज्ञानेतिपाठेप्रकृतिंतीर्त्वागताइत्यर्थः सूक्ष्मंपुरुषं ॥४२ ॥ ४३॥४४॥४५॥ दिव्योलाभऐंद्रं अदिव्योलाभःसार्वभौमत्वं ॥४६॥ अनुशंसंतीतिपाठःस्वच्छः तत्त्वेअनारोपितेरूपेविषयेकथयंति ॥४७॥ त्रिधापाकयज्ञत्रयेश्रौतस्मार्त्तध्यानयज्ञैरित्यर्थः ॥४८ ॥ ऋतंयज्ञः सत्यंतत्फलं योनिःश्रद्धासत्ये ॥४९॥ यज्ञपतेःश्रोत्रादिभावेनरात्र्यादीनिनिरूपयति रात्रीति ॥५०॥५१॥ कालस्ययोनिमेवाहचंद्रेति॥५२॥सत्भूम्यंबुतेजांसि असत्वाय्वाकाशौ ॥५३॥अष्टौभूमिरापोनलोवायुःखंमनोबुद्धिरहंकारश्च परःमायावी अस्य

यंलब्ध्वापरमंलाभंनाधिकंमन्यतेबुधः ॥ यांसूक्ष्मांपरमांप्राप्तिंगच्छन्नव्ययमक्षयम् ॥ ४१ ॥ यंसांख्यागुणतत्त्वज्ञाःसांख्यशास्त्रविशारदाः ॥ सूक्ष्मज्ञानतराः सूक्ष्मंज्ञात्वामुच्यंतिबंधनैः ॥ ४२ ॥ यंचवेदविदोवेद्यंवेदांतेचप्रतिष्ठितम् ॥ प्राणायामपरानित्यंयंविशंतिजपंतिच ॥ ४३ ॥ ओंकाररथमारुह्यतेविशंतिमहेश्वरम् ॥ अयंसदेवयानानामादित्योद्वारमुच्यते ॥ ४४ ॥ अयंचपितृयानानांचंद्रमाद्वारमुच्यते ॥ एषकाष्ठादिशश्चैवसंवत्सरयुगादिच ॥ ४५ ॥ दिव्यादिव्यःपरोलाभअयनेदक्षिणोत्तरे ॥ एनंप्रजापतिःपूर्वमाराध्यबहुभिःस्तवैः ॥ ४६ ॥ प्रजार्थंवरयामासनीललोहितसंज्ञितम् ॥ ऋग्भिर्यमनुशासंतितत्त्वेकर्मणिबह्वृचाः ॥ ४७ ॥ यजुर्भिर्यंत्रिधावेद्यंजुह्वत्यध्वर्यवोध्वरे ॥ सामभिर्यंचगायंतिसामगाःशुद्धबुद्धयः ॥ ४८ ॥ ऋतंसत्यंपरंब्रह्मस्तुवंत्याथर्वणाद्विजाः ॥ यज्ञस्यपरमायोनिःपतिश्चायंपरःस्मृतः ॥ ४९ ॥ रात्र्यहःश्रोत्रनयनःपक्षमासशिरोभुजः ॥ ऋतुवीर्यस्तपोधैर्योह्यब्दगुह्योरुपादवान् ॥ ५० ॥ मृत्युर्यमोहुताशश्चकालःसंहारवेगवान् ॥ कालस्यपरमायोनिःकालश्चायंसनातनः ॥ ५१ ॥ चंद्रादित्यौसनक्षत्रौग्रहाश्चसहवायुना ॥ ध्रुवःसप्तर्षयश्चैवभुवनाःसप्तएवच ॥ ५२ ॥ प्रधानंमहदव्यक्तंविशेषांतंसवैकृतम् ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंभूतादिसदसच्चयत् ॥ ५३ ॥ अष्टौप्रकृतयश्चैवप्रकृतिभ्यश्चयःपरः ॥ अस्यदेवस्ययद्भागंकृत्स्नंसंपरिवर्त्तते ॥ ५४ ॥ एतत्परममानंदंयत्तच्छाश्वतमेवच ॥ एषागतिर्विरक्तानामेषभावःपरःसताम् ॥ ५५ ॥ एतत्पदमनुद्विग्नमेतद्ब्रह्मसनातनम् ॥ शास्त्रवेदांगविदुषामेतद्ध्यानंपरंपदम् ॥ ५६ ॥ इयंसापरमाकाष्ठाइयंसापरमाकला ॥ इयंसापरमासिद्धिरियंसापरमागतिः ॥ ५७ ॥ इयंसापरमाशांतिरियंसानिर्वृतिःपरा ॥ यंप्राप्यकृतकृत्याःस्मइत्यमन्यंतयोगिनः ॥ ५८ ॥ इयंतुष्टिरियंसिद्धिरियंश्रुतिरियंस्मृतिः ॥ अध्यात्मगतिरिष्टानांविदुषांप्राप्तिरव्यया ॥ ५९ ॥

मायाविनः भागंअंशं कृत्स्नंप्रपंचजातं ॥ ५४ ॥ एतस्मात्परमंआनंदमयादीश्वरादपिपरंशुद्धंआनंदंआनंदमात्रंतदेवशाश्वतंतेनपूर्वेषामशाश्वतत्वंदर्शितं ॥ ५५ ॥ ध्यानंपरंपदंपदप्रापकं ॥ ५६ ॥ सेति साकाष्ठासापरागतिरितिश्रुतिप्रसिद्धा ॥ ५७ ॥ निर्वृतिःसुखं ॥ ५८ ॥ श्रुतिरितिश्रोत्रादिजन्याऽनुभूतिः इष्टानांयोगिनां अध्यात्मगतिःप्रत्यक्प्रावण्यरूपागतिः विदुषांअहंब्रह्मास्मीतिजानतां अव्ययाअपुनरावर्त्तिनीप्राप्तिः ॥ ५९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 परमांगतिमपरमांगतिपूर्विकांव्याचष्टे यजतामिति यज्ञशीलानांगतिःस्वर्गादिलोकः ॥६०॥ योगजपादिपराणांतपस्विनांनक्षत्रलोकाख्यापरमाभास्वतीगतिर्द्वितीया॥६१॥संन्यासिनांब्रह्मलोकःपुनरावृत्ति
रूपागतिस्तृतीया ॥६२॥ प्रकृतीनांयेलयमभ्यस्यंतितेषांदहरादिरूपकारणब्रह्मोपासकानांअपुनरावृत्तिरूपागतिश्चतुर्थी ॥ ६३ ॥ ज्ञानेति निष्कलब्रह्मविदांमोक्षाख्यायागतिःसाभवान् पूर्वास्तुगतयोऽनात्म

 यजतांकामयानानांमखैर्विपुलदक्षिणैः॥ यागतिर्यज्ञशीलानांसागतिस्त्वंनसंशयः ॥ ६० ॥ सम्यक्योगजपैःशांतिर्नियमैर्देहतापनैः ॥ तप्यतांयागतिर्देवपर
मासागतिर्भवान् ॥ ६१ ॥ कर्मन्यासकृतानांचविरक्तानांततस्ततः ॥ यागतिर्ब्रह्मसदनेसागतिस्त्वंसनातन ॥ ६२ ॥ अपुनर्भवकामानांवैराग्येवर्ततांचया ॥
प्रकृतीनांलयानांचसागतिस्त्वंसनातन ॥ ६३ ॥ ज्ञानविज्ञानयुक्तानांनिरुपाख्यानिरंजना ॥ कैवल्यायागतिर्देवपरमासागतिर्भवान् ॥ ६४ ॥ वेदशास्त्रपु
राणोक्ताःपंचैतागतयःस्मृताः॥ त्वत्प्रसादाद्धिलभ्यंतेनलभ्यंतेन्यथाविभो ॥ ६५॥ इतितंडिस्तपोराशिस्तुष्टावेशानमात्मना ॥ जगौचपरमंब्रह्मयत्पुरालोककृ
ज्जगौ॥६६॥ ॥उपमन्युरुवाच॥ ॥एवंस्तुतोमहादेवस्तंडिनाब्रह्मवादिना॥ उवाचभगवान्देवउमयासहितःप्रभुः॥६७॥ ब्रह्माशतक्रतुर्विष्णुर्विश्वेदेवामहर्ष
यः॥ नविदुस्त्वामितिततस्तुष्टःप्रोवाचतंशिवः॥६८॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥अक्षयश्चाव्ययश्चैवभवितादुःखवर्जितः॥ यशस्वीतेजसायुक्तोदिव्यज्ञानसमन्वि
तः॥६९॥ ऋषीणामभिगम्यश्चसूत्रकर्तासुतस्तव ॥ मत्प्रसादाद्विजश्रेष्ठभविष्यतिनसंशयः ॥ ७० ॥ कंवाकामंददाम्यद्यब्रूहियद्वत्सकांक्षसे ॥ प्रांजलिःसउवा
चेदंत्वयिभक्तिर्दृढास्तुमे॥७१॥ ॥उपमन्युरुवाच॥ ॥एतान्दत्त्वावरान्देवोवंद्यमानःसुरर्षिभिः॥ स्तूयमानश्चविबुधैस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ७२ ॥ अंतर्हितेभग
वतिसानुगेयादवेश्वर ॥ ऋषिराश्रममागम्यममैतत्प्रोक्तवानिह ॥ ७३ ॥ यानिचप्रथितान्यादौतंडिराख्यातवान्मम ॥ नामानिमानवश्रेष्ठतानित्वंशृणुसिद्ध
ये ॥ ७४ ॥ दशनामसहस्राणिदेवेष्वाहपितामहः ॥ सर्वस्यशास्त्रेषुतथादशनामशतानिच ॥ ७५ ॥गुह्यानीमानिनामानितंडिर्भगवतोच्युत ॥ देवप्रसादाद्दे
वेशःपुराप्राहमहात्मने॥७६॥ ॥इतिश्रीम०अनुशास०आनुशा०मेघवाहनपर्वाख्यानेषोडशोऽध्यायः॥ १६॥ ॥७॥

भूताइतिभावः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ततःब्रह्मादयस्त्वांनविदुरितिवाक्यात् ॥ ६८ ॥६९॥ सूत्रकर्तातांडिनइतियजुर्वेदेशाखाविशेषस्तत्रकल्पसूत्रकर्त्ता ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ प्रथितानि
मयातुभ्यं येषांमध्येएकंउपदिष्टंतानिसर्वाणित्वंशृणु सिद्धयेमोक्षांतसकलप्राप्तये ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ देवेशोब्रह्मायानिनामानिमहात्मनेपुराप्राहगुह्यानितानीमानिनामानिदेवप्रसादात्तंडिःप्राहमह्यमितिशेषः
॥ ७६ ॥ ॥ इतिअनु०नै०भा०षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततइति ॥१॥२॥ सत्यैरन्वर्थैः वेदेकृतात्मनादत्तचित्तेनकृतैःवेदात्पृथक्कृतैः ॥ ३ ॥ यथोक्तैरिति स्तुत्यंसिंहावलोकनन्यायेनविशिनष्टि प्रवरमित्यर्धेन ॥४॥ श्रुतैरिति ब्रह्मप्रोक्तैःवेदोक्तैः ॥५॥ वरयप्रार्थयउप

वासुदेवउवाच ॥ ॥ ततःसप्रयतोभूत्वाममतातयुधिष्ठिर ॥ प्रांजलिःप्राहविप्रर्षिर्नामसंग्रहमादितः ॥ १ ॥ ॥ उपमन्युरुवाच ॥ ॥ ब्रह्मप्रोक्तैर्ऋषिप्रोक्तैर्वेदवेदांगसंभवैः ॥ सर्वलोकेषुविख्यातंस्तुत्यंस्तोष्यामिनामभिः ॥ २ ॥ महद्भिर्विहितैःसत्यैःसिद्धैःसर्वार्थसाधकैः ॥ ऋषिणातंडिनाभक्त्याकृतैर्वेदकृतात्मना ॥ ३ ॥ यथोक्तैःसाधुभिःख्यातैर्मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ प्रवरंप्रथमंस्वर्ग्यंसर्वभूतहितंशुभम् ॥ ४ ॥ श्रुतैःसर्वत्रजगतिब्रह्मलोकावतारितैः ॥ सत्यैस्तत्परमंब्रह्मब्रह्मप्रोक्तंसनातनम् ॥५॥ वक्ष्येयदुकुलश्रेष्ठश्रृणुष्वावहितोमम ॥ वरयैनंभवंदेवंभक्तस्त्वंपरमेश्वरम् ॥६॥ तेनतेश्रावयिष्यामियत्तद्ब्रह्मसनातनम् ॥ नशक्यंविस्तरात्कृत्स्नंवक्तुंसर्वस्यकेनचित् ॥ ७ ॥ युक्तेनापिविभूतीनामपिवर्षशतैरपि ॥ यस्यादिर्मध्यमंतंचसुरैरपिनगम्यते ॥८ ॥ कस्तस्यशक्नुयाद्वक्तुंगुणान्कात्स्न्र्येनमाधव ॥ किंतुदेवस्यमहतःसंक्षिप्तार्थपदाक्षरम् ॥ ९ ॥ शक्तितश्चरितंवक्ष्येप्रसादात्तस्यधीमतः ॥ अप्राप्यतुततोऽनुज्ञांनशक्यःस्तोतुमीश्वरः ॥ १० ॥ यदातेनाभ्यनुज्ञातःस्तुतोवैसतदामया ॥ अनादिनिधनस्याहंजगद्योनेर्महात्मनः ॥ ११ ॥ नाम्नांकंचित्समुद्देशंवक्ष्याम्यव्यक्तयोनिनः ॥ वरदस्यवरेण्यस्यविश्वरूपस्यधीमतः ॥ १२ ॥ श्रृणुनाम्नांचयंकृष्णयदुक्तंपद्मयोनिना ॥ दशनामसहस्राणियान्याहप्रपितामहः ॥ १३ ॥ तानिनिर्मथ्यमनसादध्नोघृतमिवोद्धृतम् ॥ गिरेःसारंयथाहेमपुष्पसारंयथामधु ॥ १४ ॥ घृतात्सारंयथामंडस्तथैतत्सारमुद्धृतम् ॥ सर्वपापापहमिदंचतुर्वेदसमन्वितम् ॥ १५ ॥ प्रयत्नेनाधिगंतव्यंधार्यंचप्रयतात्मना ॥ मांगल्यंपौष्टिकंचैवरक्षोघ्नंपावनंमहत् ॥ १६ ॥ इदंभक्तायदातव्यंश्रद्दधानास्तिकायच ॥ नाश्रद्दधानरूपायनास्तिकायाजितात्मने ॥ १७ ॥ यश्चाभ्यसूयतेदेवंकारणात्मानमीश्वरम् ॥ सकृष्णनरकंयातिसहपूर्वैःसहात्मजैः ॥ १८ ॥ इदंध्यानमिदंयोगमिदंध्येयमनुत्तमम् ॥ इदंजप्यमिदंज्ञानंरहस्यमिदमुत्तमम् ॥ १९ ॥ यंज्ञात्वाअंतकालेपिगच्छेतपरमांगतिम् ॥ पवित्रंमंगलंमेध्यंकल्याणमिदमुत्तमम् ॥ २० ॥ इदंब्रह्मापुराकृत्वासर्वलोकपितामहः ॥ सर्वस्तवानांराजत्वेदिव्यानांसमकल्पयत् ॥ २१ ॥ तदाप्रभृतिचैवायमीश्वरस्यमहात्मनः ॥ स्तवराजइतिख्यातोजगत्यमरपूजितः ॥ २२ ॥

सन्नोभव एनंमंत्रात्मकमीश्वरंलब्धुं ॥६॥ तेनविधिना ॥७॥ युक्तेनसन्नद्धेन ॥८॥९॥१०॥११॥ योनिनःयोनेःब्रह्मणइतिशेषः ॥१२ ॥१३॥ १४॥१५॥१६॥१७॥१८ ॥ इदमिति एतज्जपएवध्यानादिफलप्रदइत्यर्थः ॥ १९ ॥ यंस्तवं सकृदधिगमेनाप्यस्यपरमांगतिंगच्छेतैवेत्यर्थः पवित्रंपापनाशकं मेध्यंयज्ञादिफलप्रदं मंगलंअभ्युदयकरं उत्तमंकल्याणंपरमानंदरूपं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २३ ॥ २४ ॥ ब्रह्मणांवेदानांवाचामपियोवागित्यर्थः पराणामिंद्रियार्थमनोबुद्धिमहदव्यक्तानामपियःपरःपुरुषइत्यर्थः ॥ २५ ॥ तेजसांचक्षुरादीनामपियच्चक्षुः तपसांपुण्यानांगंगादीनामपियत्पुण्यं शांतानांउपरतचित्तानामपिआत्यंतिकीउपरतिर्मोक्षाख्या द्युतीनांज्ञानानांदृत्तिरूपाणामपिज्ञानंसाक्षिरूपंअनुव्यवसायापरपर्यायं ॥ २६॥ दांतानांजितेंद्रियाणांमध्येऽत्यंतंजितेंद्रियः धीमतांज्ञानिनांधीः

ब्रह्मलोकादयंस्वर्गेस्तवराजोवतारितः ॥ यतस्तंडिःपुराप्रापतेनतंडिकृतोभवत् ॥ २३ ॥ स्वर्गाच्चैवात्रभूर्लोकंतंडिनाह्यवतारितः ॥ सर्वमंगलमांगल्यंसर्वपाप प्रणाशनम् ॥ २४ ॥ निगदिष्येमहाबाहोस्तवानामुत्तमंस्तवम् ॥ ब्रह्मणामपियद्ब्रह्मपराणामपियत्परम् ॥ २५ ॥ तेजसामपियत्तेजस्तपसामपियत्तपः ॥ शांताना मपियःशांतोद्युतीनामपियाद्युतिः ॥ २६ ॥ दांतानामपियोदांतोधीमतामपियाचधीः ॥ देवानामपियोदेवऋषीणामपियस्त्वृषिः ॥ २७ ॥ यज्ञानामपियो यज्ञःशिवानामपियःशिवः ॥ रुद्राणामपियोरुद्रःप्रभाप्रभवतामपि ॥ २८ ॥ योगिनामपियोयोगीकारणानांचकारणम् ॥ यतोलोकाःसंभवंतिनभवंतियतः पुनः ॥ २९ ॥ सर्वभूतात्मभूतस्यहरस्यामिततेजसः ॥ अष्टोत्तरसहस्रंतुनाम्नांशर्वस्यमेशृणु ॥ यच्छ्रुत्वामनुजव्याघ्रसर्वान्कामानवाप्स्यसि ॥ ३० ॥

आत्माअनुभवरूपंज्ञानं देवानांपूज्यानामपिपूज्यः ऋषीणांकाव्यकर्तॄणामपिकाव्यकर्त्ताविदकर्तृत्वात् ॥२७॥ यज्ञानांयज्ञभोक्तॄणांयज्ञःयज्ञस्यआराधनस्यभोक्ता शिवानांकल्याणानामपिकल्याणं रुण द्धियैनमितिवारोदित्यनेनवारौत्यनेनवारवणंवारुत्अज्ञानंवाविपर्ययोवाशोकोवाडुःखंवारुत्तांद्रावयतीतिरुद्रःज्ञानंआनंदोवातेषामप्यानंदः प्रभवतामीश्वराणामपिप्रभाऐश्वर्यं ॥ २८ ॥ योगिनांब्रह्मादी नामपियोयोगीध्येयसंकल्पमात्रेणस्रष्टा कारणानांअव्यक्तादीनांकारणंनिष्कलं ॥ २९ ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यद्यप्यत्रसहस्रनामस्तोत्रेनाम्नांशब्दतोर्थतश्चपौनरुक्त्यमस्तितथापिअर्थैक्येपिशब्दभेदात्क्वचित्क्वचित्शब्दैक्येप्यर्थभेदाच्चापौनरुक्त्यंद्रष्टव्यंअपूर्वार्थत्वात् नहिसर्वात्मपदोच्चारणजन्यमपूर्वंविश्वात्मपदोच्चारणादुत्पद्यते अन्यथाअग्नयेजुष्टंनिर्वपामीत्यत्रवह्नयेजुष्टमितिउच्चारणेपितदपूर्वोत्पत्त्यापत्तेर्विधिमतएवशब्दःप्रयोक्तव्यइतिमीमांसकमुद्राभंगःस्यात् अर्थभेदेपिशब्दैक्यंनपौनरुक्त्यावहंइंद्रशब्दस्यान्यार्थस्यापिऐंद्र्यागार्हपत्यमुपतिष्ठतेतिविधानाद्योगेनाग्निपरत्वप्रदर्शनात् तथाचशब्दैक्येप्यर्थैक्यंनास्तितथावयमस्यांव्याख्यायांप्रदर्शयिष्यामः तिष्ठतीतिस्थिरःतिष्ठंत्यस्मिन्निितिस्थाणुश्च अजिरशिशिरेत्यादिनास्थाणुरितिचतिष्ठतेःकिरच्टिलोपौनुप्रत्ययश्चविधीयते स्थिरःअचंचलःकूटस्थःनित्यः १ स्थाणुःगृहस्तंभवत्सर्वाश्रयः यथोक्तं संसारमंडपस्यास्यमूलस्तंभायशंभवइति २ प्रभुःईश्वरोंतर्यामीत्यर्थः प्रकर्षेणभावयतिविश्वंरचयतिजानातिवाविश्वकर्त्तासर्वज्ञोवेत्यर्थः विप्रसंभ्योड्वसंज्ञायामितिप्रपूर्वाद्भवतेर्डुः पाचकपाठकादिवद्गुणशब्दोयंनतुसंज्ञाशब्दः एवमुत्तरत्रापिज्ञेयं ३ भीमःसंहर्त्ताबिभेत्यस्माज्जगदितिव्युत्पत्तेः भीमादयोपादानेइतिसूत्रात्सिद्धिः ४ प्रवरःश्रेष्ठःप्रकर्षेणभोगमोक्षकामैर्वरणीयः ५ अतएववरदःइष्टप्रदः आतोनुपसर्गेकइतिसुप्पूर्वाद्ददातेःकः ६ वरः

स्थिरःस्थाणुःप्रभुर्भीमःप्रवरोवरदोवरः॥ सर्वात्मासर्वविख्यातःसर्वःसर्वकरोभवः १२॥ ३१॥

जटीचर्मीशिखंडीचसर्वांगःसर्वभावनः॥ हरश्चहरिणाक्षश्चसर्वभूतहरःप्रभुः ९॥ ३२॥

वृणोतिआच्छादयतिसर्वमितिवरः पचाद्यच् ७ सर्वात्मा स्वतमनेनेतिसर्वःसचात्माचेतिसर्वात्माव्यापकःप्रत्यग्रूपःप्राणभृन्मात्रस्यांतरात्मेत्यर्थः सर्वनिघृष्वेत्यादिनासत्तेर्वन्नंतत्वंनिपात्यते आप्नोतिसर्वंभोग्यंस्वार्थत्वेनलभतेआदत्तेस्वीकरोतिअत्तिभुंक्तेअततिसततमेकरूपेणवर्त्ततइतिचआत्मा तथाचस्मृतिः यच्चाप्नोतियदादत्तेयच्चात्तिविषयानयं यच्चास्यसंततोभावस्तस्मादात्मेतिगीयतइति ८ सर्वविख्यातः सर्वत्रदेशेकालेचसर्वेषांप्राणिनांवाविख्यातः प्रत्यक्त्वेनप्रसिद्धः ९ सर्वःव्यापकः सर्वंसमाप्नोषिततोसिसर्वइतिभगवद्वचनात् १० सर्वंकरोतीतिसर्वकरःविश्वस्यकर्ता एतेननामद्वयेनउपादानत्वंनिमित्तत्वंचोक्तं ११ अतएवभवत्यस्मादनन्यापेक्षाद्विश्वमितिभवत्यस्मिन्प्रलयइतिवाभवः सर्वस्योत्पत्तिप्रलयस्थानं ऋदोरबित्यप् भवतिअस्तीतिसत्तार्थाद्भवतेःपचाद्यच् सत्तामात्रस्वरूपइत्यर्थः १२ ॥ ३१ ॥ जटी जटझटसंघातेऽस्मात्पचाद्यचिकेशानांसंघातोजटातद्वान् १३ चर्मीचर्मव्याघ्रस्यगजस्यवाकृत्तिस्तद्वान् १४ शिखंडी मयूरशिखावत्जटासंनिवेशोपरिकृतोजटाग्रगुच्छःशिखंडस्तद्वान् १५ सर्वंजगदंगंअवयवभूतंयस्यससर्वांगःविराडित्यर्थः १६ सर्वभावनोविश्वकर्त्ता १७ हरः हरतिसर्वंसंहरतीतिहरः हरतेःपचाद्यच् १८ हरिणाक्षःमृगनेत्रः १९ सर्वाणिभूतानिहरतीतिसर्वभूतहरः हरतेरनुद्यमनेजित्यच् ॥ २० ॥ प्रभुःप्रकर्षेणभवतेप्राप्नोतिविश्वंभोग्यत्वेनेतिसर्वभोक्ता पूर्ववत्डुः ॥ २१ ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रवृत्तिः प्रकर्षेणकुर्वद्रूपतयावर्त्तनंप्रवृत्तिः २२ निकर्षेणनिरुद्यमतयावर्त्तनंनिवृत्तिः निपूर्वात्वृतुवर्त्तनेऽस्मात्स्त्रियांक्तिन् २३ यतंतेविषयग्रहणायस्वयंप्रवर्त्ततेतानियतानिइंद्रियाणि यतीप्रयत्नेस्मात्पचा
द्यच् निगृहीतानियतानियेनसःनियतस्तपस्वीत्यर्थः २४ शाश्वतःशश्वद्भवः नित्यइत्यर्थः २५ ध्रुवःअचलः २६ श्मशानवासी श्मानःशवाःमृतजीवाःशेरतेस्मिन् पुनरुत्थानवर्जितंशयनंकुर्वंत्यस्मिन्नि
॥३३॥ तिश्मशानंवाराणसीतत्रवस्तुंशीलमस्यसश्मशानवासी शवदाहस्थलेतुश्मशानशब्दोगौणः नहितत्मृतानांदेहानांदेहिनांवाभ्रष्टस्मीभूतानांयातनावशानांवासुषुप्तिवद्विश्रांतिस्थानं देहानांजडत्वेनविश्रांत्य
नर्हत्वात् देहिनांशरीरांतरधारिणांविश्रांत्यभावात् वाराणस्यांमृतास्तुनपुनःसंसरंतीतिसहस्रशःप्रमाणान्यस्मत्कृतेअविमुक्तनिरुक्तिसारेद्रष्टव्यानि २७ भगवान् ऐश्वर्यस्यसमग्रस्यज्ञानस्ययशसःश्रियः वैरा
ग्यस्यचधर्मस्यषण्णांभगइतींगनेतिस्मृतानिभगानिविद्यंतेस्मिन्नितिभगवान् २८ खचरःहार्दाकाशचारी दहरोस्मिन्नंतराकाशस्तस्मिन्यदंतस्तदन्वेष्टव्यंशंभुराकाशमध्यइतिश्रुतिप्रसिद्धः चरेष्टः २९ गोच
रःगोषुइंद्रियेषुविषयतयाचरतीतिवागोभिःकरणैर्वाचरतिविषयान्भुंक्तइतिवागोचरः सर्वात्मत्वात्सर्वैंद्रियगम्यः इंद्रियद्वाराविषयभुगितिवार्थः ३० अर्दयतिजनंपापिनंपीडयतिकालांतकरूपेणेत्यर्दनः नं
द्यादिल्युः ३१ ॥ ३३ ॥ अभिवाद्यःसर्वेषांनमस्कार्यःस्तुत्योवा ३२ महत्सृष्ट्यादिकंकर्मास्येतिमहाकर्मा ३३ तपएवस्वंधनंतद्वान्तपस्वी ३४ भूतानिखादीनिभावयतिसंकल्पमात्रेणसृजतीतिभूतभाव

प्रवृत्तिश्चनिवृत्तिश्चनियतःशाश्वतोध्रुवः॥ श्मशानवासीभगवान्खचरोगोचरोर्दनः १० ॥ ३३ ॥ अभिवाद्योमहाकर्मातपस्वीभूतभावनः ॥
उन्मत्तवेषप्रच्छन्नःसर्वलोकप्रजापतिः६ ॥ ३४ ॥ महारूपोमहाकायोवृषरूपोमहायशाः ॥ महात्मासर्वभूतात्माविश्वरूपोमहाहनुः ८ ॥ ३५ ॥
लोकपालोंतर्हितात्माप्रसादोहयगर्दभिः ॥ पवित्रंचमहांश्चैवनियमोनियमाश्रितः ८ ॥ ३६ ॥

नः ३५ उन्मत्तवेषेणदिग्वासस्त्वादिरूपेणप्रच्छन्नोदुर्ज्ञेयः ३६ लोकाःस्थानानिप्रजास्तत्रनिवसंतश्चेतनाःसर्वासांलोकप्रजानांपतिःस्वामी ३७ ॥ ३४ ॥ महत्अपरिच्छेद्यंरूपमस्यसमहारूपः ३८ महा
न्कायःस्थूलंरूपंवैराजंयस्यसमहाकायः ३९ वृषोधर्मस्तद्रूपोवृषरूपः ४० महच्चतद्यशश्चमहायशाः तस्यनाममहद्यशइतिश्रुतेः परमेश्वरः ४१ महात्मामहामनाः ४२ सर्वाणिभूतानिआत्मामनःसंक
ल्पमात्रंयस्यससर्वभूतात्मातदीक्षणमात्रत्वात्सर्वस्य ४३ विश्वंरूपमस्यविश्वस्मिन्रूप्यतेप्रकटीभवतीतिवाविश्वरूपः ४४ महाहनुःमहत्यौविश्वग्रासेसमर्थेहनूअधरोत्तरेमुखफलकेयस्यसमहाहनुः ४५
॥ ३५ ॥ लोकपालःइंद्रादिरूपः ४६ अंतर्हितात्मा अविद्याकल्पितेनअहंकारादिनातिरोहिताखंडैकरसस्वभावः सर्पेणेवरज्जुः ४७ प्रसादःअभिरतिरानंदइतियावत् ४८ हयगर्दभिःहयंअश्वंगर्दभींचस्व
योनित्वेनआचक्षतेताअश्वगर्दभ्यःअश्वतर्यःताःरथस्थंवहंत्येनमितिहयगर्दभिः क्विबंतात्कर्त्तरिक्विप् ततइञ्वृद्ध्यभावश्चार्षः रुद्रोवाएषयदग्निःअश्वतरीरथेनाग्निराजिमधावदितिश्रुतिभ्यांअग्निरूपीदेवोश्व
तरीरथवाहनइतिगम्यते ४९ पवित्रं पवेरिवपवेःसंसारवज्रपातात्त्रायतइतिपवित्रं ५० अतएवमहान्पूज्यः ५१ नियमः शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानाख्यैर्नियमैःप्राप्यतेइतिनियमः ५२ निय ॥३३॥
मैस्तैरेवआश्रितःनारायणदक्षिणामूर्त्यादिरूपेणनियमानामाश्रयभूतइत्यर्थः ५३ ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वकर्मासकलशिल्पाचार्योविश्वकर्मा ५४ स्वयंभूतःनित्यसिद्धः ५५ अतएवआदिःसर्वस्मात्प्रथमः ५६ आदिकरःहिरण्यगर्भस्रष्टा सवैशरीरीप्रथमइतिश्रुतेस्तस्यादित्वं ५७ निधिःपद्मशंखादिरूपोऽ क्षयैश्वर्यइत्यर्थः ५८ सहस्राक्षःअनंतकरचरणादिमान् सर्वतःपाणिपादंतत्सर्वतोक्षिशिरोमुखमित्यादिशास्रात् देवेंद्रोवा सर्वस्यतदभिन्नत्वात् ब्रह्मैवेदंसर्वमित्यादिश्रुतेः ५९ विशालानिअतीतादिप्रकाश कत्वेनविपुलान्यक्षाणिइंद्रियाणियस्यसःविशालाक्षः ६० सोमश्चंद्रःलतारूपंयज्ञियंहविर्वा यत्पुरुषेणहविषेतितस्यैवहविष्ट्वदर्शनात् ६१ नक्षत्रसाधकःसुकृतांवाएतानिज्योतींषियन्नक्षत्राणीतिश्रुतेरा काशेदीप्यमानानिशरीराणिनक्षत्राणितेषांसाधकः इष्टादिकारिणांसोमलोकेदिव्यशरीरलाभस्यदर्शनात् ६२ ॥ ३७॥ चंद्रः ६३ सूर्यः ६४ शनिः ६५ केतुश्चप्रसिद्धः ६६ चंद्रार्कौगृह्णातीतिग्रहो राहुः६ ७ग्रहाणांपतिःक्रूरत्वात्मंगलः६८ वरोवरणीयःपूज्योबृहस्पतिःसएवशुक्रःबृहस्पतिर्हिशुक्रोभूत्वेतिमैत्रायणीयश्रुतौशुक्रस्यबृहस्पत्यवतारत्वश्रवणात्६ ९अत्रिःअत्रिगोत्रापत्यत्वाद्बुधः तेनसर्वग्रहस्व रूपीत्यर्थः ७० अत्र्याःअत्रिपत्न्याअनसूयायाः नमस्कर्तादत्तदुर्वासोरूपेणतत्पुत्रत्वात् ७१ मृगबाणार्पणः मृगरूपधारिणियज्ञेबाणंअर्पयतीतितथा ७२ अनघःयज्ञघ्नोपिनिष्पापः तेजीयस्त्वात्स्वतंत्रत्वाच्च

सर्वकर्मास्वयंभूतआदिरादिकरोनिधिः ॥ सहस्राक्षोविशालाक्षःसोमोनक्षत्रसाधकः ९ ॥ ३७ ॥ चंद्रःसूर्यःशनिःकेतुर्ग्रहोग्रहपतिर्वरः ॥ अत्रिर त्र्यानमस्कर्त्तामृगबाणार्पणोनघः ११ ॥ ३८॥ महातपाघोरतपाअदीनोदीनसाधकः ॥ संवत्सरकरोमंत्रःप्रमाणंपरमंतपः ८ ॥ ३९ ॥ योगीयो ज्योमहाबीजोमहारेतामहाबलः॥ सुवर्णरेताःसर्वज्ञःसुबीजोबीजवाहनः ९ ॥ ४० ॥

७३ ॥ ३८ ॥ महत्विश्वसृष्टिक्षमंतपआलोचनंयस्यसमहातपाः सऐक्षतलोकानुसृजाइति सइमाँल्लोकानसृजतेतिश्रुतेः ७४ घोरंविश्वसंहारक्षमंतपोयस्येतिघोरतपाःयोह्येवप्रभवःसएवाप्ययइतिश्रुतेः ७५ अदीनःमहामनाःसुग्रीवविभीषणादिभ्यःप्रणतिमात्रेणराज्यप्रदः ७६ दीनसाधकःदीनानांशरणागतानांइष्टसाधकः ७७ संवत्सरस्यकरःकर्ताकालचक्रप्रवर्त्तकोध्रुवादिज्योतिर्गणरूपः ७८ मंत्रः मन नात्त्रायतइतिप्रणवादिरूपः ७९ प्रमाणंवेदशास्त्रादिरूपः ८० परमंतपः अयंतुपरमोधर्मोयद्योगेनात्मदर्शनमितियाज्ञवल्क्योक्तोधर्मः ८१ ॥ ३९ ॥ योगीयोगनिष्ठः ८२ योज्योयोगेब्रह्मणिप्रविला पनीयः ८३ महाबीजःकारणस्यापिकारणं ८४ महारेताः महत्जडात्मतस्यापिअव्यक्तस्यस्फूर्तिसत्ताप्रदंरेतःप्रतिबिंबोयस्यसमहारेताः ८५ अतएवमहाबलःउत्कृष्टसामर्थ्यः ८६ सुवर्णरेताः अ पएवससर्जादौतासुवीर्यमवासृजत् तदंडमभवद्धैमंसहस्रांशुसमप्रभमितिस्कांदात्हिरण्मयब्रह्मांडस्रष्टाअग्निरूपेणसुवर्णरेताएववा ८७ सर्वज्ञःमायावृत्त्यासर्वंजानन्सर्वश्चासौज्ञश्चेतिवा ८८ सुबीजः सुष्ठु अविकारीबीजभूतःसर्वकारणंभवतीत्यर्थः ८९ बीजवाहनः बीजंअविद्याकामकर्मात्मकंतदेववाहनंइहलोकपरलोकेसंचारार्थंयस्येतितथा यथोक्तं आत्मानंरथिनंविद्धिशरीरंरथमेवत्विति शरीरपदम त्राव्यक्तपरमितिसिद्धांतः ९० ॥४०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दशबाहुःस्पष्टं ९१ अनिमिषोनहिद्रष्टुर्दृष्टेर्विपरिलोपोविद्यतेऽविनाशित्वादितिश्रुतेःक्षणमपिदृग्लोपहीनः ९२ नीलकंठःत्रैलोक्यसंहारक्षमस्यहालाहलस्यकंठेधारणान्नीलकंठःपरमकारुणिकः ९३ अतएवउमापतिःउमाहैमवतीतिकेनोपनिषत्प्रसिद्धाब्रह्मविद्याउमातस्याःपतिःप्रदातापक्षेपार्वतीशः ९४ विश्वानिरूपाणियस्माज्जायंतेसविश्वरूपः ९५ स्वयंश्रेष्ठःस्वयंअनागंतुकंश्रेष्ठत्वंप्रशस्यतमत्वंयस्यसतथा ९६ बलवीरःबलेनसामर्थ्येनवीरोविक्रांतःत्रिपुरपातनाद्यनन्यसाध्यकर्मकर्ता ९७ अबलःनिःसामर्थ्यःचेतनप्रयुक्तिविनाचलनाक्षमःगण्यतेसंख्यायतइतिगणस्तत्त्वसमूहः पंचविंशतिजडतत्वात्मेत्यर्थः स्वयंतुषड्विंशः तत्त्वानिचसांख्यसम्मत्यां अव्यक्तंमहान्अहंकारःपंचतन्मात्राणिएकादशेंद्रियाणिपंचमहाभूतानिपंचविंशोभोक्तेति ९८॥४१॥ एवंभूतस्यापिगणस्यकर्तापतिर्नियंताचेतिगणकर्ता ९९ गणपतिश्चउच्यते१००इतिप्रथमंशतकंदिग्वासाः दारुकावनेमुनिपत्नीमोहनार्थंनग्नत्वंधृतमितिज्ञेयं वस्तुतस्तुदिशांअनंतानामपिवासइववासआच्छादकः तथाचश्रुतिः ईशावास्यमिदंसर्वंयत्किंचजगत्यांजगदिति ईशाईश्वरेणावास्यमाच्छादनीयमिति १०१ कामःस्मरोऽभिलाषोवातद्रूपः १०२ मंत्रान्इषेत्वादीन्पाठतोर्थतश्चवेत्तीतिवातैर्वित्वेदनमस्येतिवामंत्रवित् यस्यज्ञानमयंतपः नावेदविन्मनुतेतंबृहंत

दशबाहुस्त्वनिमिषोनीलकंठउमापतिः ॥ विश्वरूपःस्वयंश्रेष्ठोबलवीरोबलोगणः ८ ॥ ४१ ॥ गणकर्तागणपतिर्दिग्वासाःकामएवच ॥ मंत्रवित्परमोमंत्रःसर्वभावकरोहरः ८ ॥ ४२ ॥ कमंडलुधरोधन्वीबाणहस्तःकपालवान् ॥ अशनीशतघ्नीखड्गीपट्टिशीचायुधीमहान् १० ॥ ४३ ॥ स्रुवहस्तःसुरूपश्चतेजस्तेजस्करोनिधिः॥ उष्णीषीचसुवक्त्रश्चउदग्रोविनतस्तथा ८ ॥ ४४ ॥

मितिश्रुतिभ्यां१०३परमोमंत्रःआत्मतत्त्वालोचनरूपोविचारः १०४ तस्यअध्यारोपापवादात्मकत्वात्तदनुगुणंनामद्वयं सर्वभावकरःजगत्कारणमित्यर्थः१०५ हरः तत्प्रविलापनस्थानं सर्वभावनःहरइतिचपूर्वकालरूपेणसर्वकर्तृत्वसंहर्तृत्वेउक्तेइदानींतत्त्वदृष्ट्येतिभेदः तथाहि चतुर्विधःप्रलयःप्राकृतोब्रह्मावसानेमहदंतानांकार्याणांनाशः दैनंदिनोब्रह्मदिनावसानेत्रैलोक्यनाशः नित्योस्मदादिसुषुप्तौसर्वनाशः एतेत्रयःसबीजाइतिउत्पत्तिमंतः आत्यंतिकस्तुतत्त्वज्ञानेनसकारणस्यकार्यस्यनाशः पुनरुत्पत्तिहीनोमोक्षाख्यइतिशास्त्रप्रसिद्धिः १०६॥४२॥ दशबाहुरित्युक्तानांबाहूनामायुधान्याह कमंडलुधरः१०७ धन्वीधनुष्मान् १०८ बाणहस्तः १०९ कपालवान् ब्रह्मणःशिरश्छित्त्वातत्कपालंधारयतीत्यर्थः ११० अशनिर्वज्रंतद्वान् ११ शतघ्नीशक्तिस्तद्वान् १२ उभयत्रव्रीह्यादिभ्यश्चेतिमत्वर्थीयइनिः खड्गी १३ पट्टिशःखड्गविशेषस्तद्वान् १४ आयुधंस्वस्यअसाधारणंशूलंतद्वान्शूलीत्यर्थः १५ महान्पूज्यः १६ ॥ ४३ ॥ स्रुवोयज्ञपात्रंतद्धस्तः १७ सुरूपःशोभनरूपः १८ तेजस्तेजस्वी १९ तेजस्करोनिधिःभक्तानांकांतिप्रदोनिधिरिवनिधिरनुच्छेद्यः २० उष्णीषीशिरोवेष्टनवान् २१ सुवक्त्रः २२ उदग्रःऊर्जितरूपः २३ विनतःविनयवान् २४ ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दीर्घःअत्युच्चः २५ हरिकेशःहरयइंद्रियाण्येवकेशाइवकेशारश्मयोयस्यसहरिकेशः इंद्रियद्वारातत्तदर्थप्रकाशकर्ता यद्वाहरिश्चकश्चईशश्चतेषांसमाहारःत्रिमूर्त्तिरित्यर्थः २६ शोभनश्चासौतीर्थंचसुतीर्थः महागुरुः क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टःपुरुषविशेषईश्वरस्तस्यवाचकःप्रणवःसपूर्वेषामपिगुरुरितिपतंजलिस्मरणात् २७ कृष्णःकृषिर्भूवाचकःशब्दोणश्चनिर्वृतिवाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतइतिश्रुतेरानंदसन्मात्रइत्यर्थः ब्रह्मोत्तरखंडेवागोपशिशुंप्रतिमहादेवेनतवान्वयेसप्तमोहंभविष्यामीतिवरदानान्महादेवस्यैवावतारःकृष्णइत्यवगमात् २८ शृगालरूपःवणिजाऽवमानितंब्राह्मणंप्रायोपविष्टंसांत्वितुमिंद्रेणैतद्रूपंधृतमितिमोक्षधर्मेषूपाख्यायतेतेनशृगालरूपइंद्रस्तदभिन्नइत्यर्थः २९ सिद्धार्थःसिद्धाएवनतुसाध्याअर्थाअर्थनीयाःपदार्थायस्य ३० मुंडःपरिव्राट् ३१ अतएवसर्वशुभंकरःसर्वभूताभयप्रदः ३२ ॥ ४५ ॥ अजःअजातः ब्रह्मादिष्वजत्वंआपेक्षिकंदेवेष्वमरत्ववत् हिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रेभूतस्यजातःपतिरेकआसीत् विष्णुरित्थापरममस्यविद्वान्जातोबृहन्नभिपातितृतीयमितिब्रह्मविष्णवादिषुजातइतिविशेषणात् अजातइत्येनंकश्चिद्भीरुःप्रपद्यतेरुद्रयत्तेदक्षिणंमुखंतेनमांपाहीतिरुद्रेएवाजातत्वदर्शनात् ३३ बहुरूपःस्पष्टं ३४ गंधधारीकुंकुमकस्तूर्यादिसुरभिद्रव्यधर्ता ३५ कपर्दीकंजलं

दीर्घश्चहरिकेशश्चसुतीर्थःकृष्णएवच ॥ शृगालरूपःसिद्धार्थोमुंडःसर्वशुभंकरः ८ ॥ ४५ ॥ अजश्चबहुरूपश्चगंधधारीकपर्द्यपि ॥ ऊर्ध्वरेताऊर्ध्वलिंगऊर्ध्वशायीनभःस्थलः ८ ॥ ४६ ॥ त्रिजटीचीरवासाश्चरुद्रःसेनापतिर्विभुः ॥ अहश्चरोनक्तंचरस्तिग्ममन्युःसुवर्चसः ९ ॥ ४७ ॥

पिबतीतिकपः कृतिःसौत्रोधातुः स्पर्धायामैश्वर्येचास्ति कृत्स्पर्धनैश्ययोरितिवोपदेवः अस्मात्भावेक्विप् कृतंऐश्वर्यंददातीतिकृद्दःकपश्चासौकृद्दश्चेतिसमासः आद्गुणः कपर्दःमहादेवस्यहिजटाजूटेनस्वर्गात्पतंतीगंगाप्रथमंपीतापश्चाद्भगीरथप्रार्थनयातस्यानिर्गमनसामर्थ्यंचदत्तमतःसकपर्दःतद्वान्महेश्वरःकपर्दी ३६ ऊर्ध्वरेताःअविप्लुतब्रह्मचर्यः ३७तत्रहेतुःऊर्ध्वलिंगः अधोलिंगोहिरेतःसिंचतिनतूर्ध्वलिंगः ३८ अत्रापिहेतुःऊर्ध्वशायीउत्तानशयः ३९ एतेननामत्रयेणउमयाशिवोनग्रस्तोनचस्पृष्टः यतःअसंगइत्यर्थत्रयंदर्शितं एवंसत्यपिनभएवआकाशशब्दिताशक्तिरेवस्थलंआवासोयस्यसनभःस्थलः यथोक्तमभियुक्तैः शक्तिःशरीरमधिदैवतमंतरात्माज्ञानंक्रियाकरणमासनजालमिच्छा ऐश्वर्यमायतनमावरणानिचत्वंकिंकिंनयद्भवसिदेविशशांकमौलेरिति ४० ॥ ४६ ॥ त्रिजटी ४१ चीरवासाः स्पष्टेद्वे ४२ रुद्रः प्राणावावरुद्राएतेहीदंसर्वंरोदयंतीतिश्रुतेः सर्वेषांप्राणरूपः ४३ सेनापतिः ४४ विभुर्व्यापी ४५ अहश्चरोदेवादिः ४६ नक्तंचरोराक्षसादिस्तदुभयरूपः ४७ तिग्ममन्युःतीक्ष्णक्रोधः ४८ सुवर्चसःसुतरांवर्चोध्ययनतपआदिजंतेजोयस्मिन् समासांतोच्आर्षः ४९ ॥ ४७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गजहा वाराणस्यांपुरायातोगजरूपीमहासुरः जघ्नेतंकुंजरंभीममधृष्यमपिशंकरइतिस्कांदेउपाख्यानात् गजासुरहंता ५० दैत्यहा ५१ कालःमृत्युःसंवत्सरादिर्वा ५२ लोकधातालोकानामीश्वरः ५३ गुणानांदीनदयालुत्वज्ञानैश्वर्यादीनामाकरःखनिः ५४ सिंहशार्दूलरूपःसर्वहिंस्रपशुरूपः ५५ आर्द्रचर्मगजकृत्तिस्तदेवांबरंतेनावृतः ५६ ॥ ४८ ॥ कालवंचकोयोगीकालयोगी ५७ महानादःअनाहतध्वनिरूपःसचहंसोपनिषत्प्रसिद्धः ५८ सर्वेकामाविषयाअस्मिन्निति सर्वकामः अस्मिन्सर्वेकामाःसमाहिताइतिश्रुतिः ५९ चतुष्पथःचत्वारःउपासनार्थंपंथानोस्यसतथा तेचविश्वतैजसप्राज्ञशिवध्यानरूपाः ६० निशाचरःवेतालादिः ६१ प्रेतैर्भूतैश्चसहचरतीतिप्रेतचारी ६२ भूतचारी ६३ महेश्वरःइंद्रादिभ्यईश्वरेभ्योमहान् ६४ ॥ ४९ ॥ बहुभूतःसच्चत्यच्चाभवदिति सत्यंचानृतंचसत्यमभवदित्यंतेनश्रुतमस्यबहुभवनं ६५ बहुधरःमहतःप्रपंचस्यधर्ता ६६ स्वर्भानुःमूलाज्ञानरूपस्तमःशब्दितोराहुः ६७ अमितःअनंतःभूमेत्यर्थः ६८ गतिःमुक्तप्राप्यः ६९ नृत्यप्रियःतांडवेश्वरश्चिदंबरमूर्त्तिः ७० नित्यःसंततःनर्तोनर्तनंयस्यनित्यनर्तः ७१ नर्तकःनर्तयिता ७२ सर्वेषुलालसाप्रीतिरस्य विश्वबंधुरित्यर्थः ७३ ॥ ५० ॥ घोरःशिवस्यद्वेतन्वौघोरान्याक्षुत्तृषादिरघोरान्यासंतोषादिस्तद्रूपत्वाद्घोरः ७४ महातपाः

गजहादैत्यहाकालोलोकधातागुणाकरः॥ सिंहशार्दूलरूपश्चआर्द्रचर्मांबरावृतः ७॥ ४८ ॥ कालयोगीमहानादःसर्वकामश्चतुष्पथः ॥ निशाचरःप्रेतचारीभूतचारीमहेश्वरः ८ ॥ ४९ ॥ बहुभूतोबहुधरःस्वर्भानुरमितोगतिः ॥ नृत्यप्रियोनित्यनर्तोनर्तकःसर्वलालसः ९ ॥ ५० ॥ घोरोमहातपाःपाशोनित्योगिरिरुहोनभः ॥ सहस्रहस्तोविजयोव्यवसायोत्यतंद्रितः १० ॥ ५१ ॥ अधर्षणोधर्षणात्मायज्ञहाकामनाशकः ॥ दक्षयागापहारीचसुसहोमध्यमस्तथा ७॥ ५२ ॥ तेजोपहारीबलहामुदितोर्थोजितोवरः॥ गंभीरघोषोगंभीरोगंभीरबलवाहनः ९ ॥ ५३ ॥

महत्सृष्टिसंहारक्षमंतपआलोचनंयस्य ७५ पाशयतिस्वमाययाबध्नातीतिपाशः ७६ नित्यःध्वंसरहितः ७७ गिरिरुहःपर्वतारूढःकैलासवासीत्यर्थः ७८ नभःव्योमवदसंगः ७९ सहस्रहस्तः ८० विजयः ८१ व्यवसायोनिश्चयउद्योगोवाजयहेतुः ८२ अतएवातंद्रितःतंद्रातमोमयीवृत्तिःप्रवृत्तिनिरोधिनीतद्रहितः अनिंदितइतिपाठेव्यवसायस्यविशेषणं ८३ ॥ ५१ ॥ अधर्षणःअप्रकंप्यः ८४ धर्षणालाभयरूपः ८५ यज्ञहाबलियज्ञघ्नः बौद्धावताररूपेणवायज्ञघ्नः विश्वंभूतंभुवनंचित्रंबहुधाजातंजायमानंचयत् सर्वोह्येषरुद्रस्तस्मैरुद्रायनमोअस्त्विति मंत्रवर्णेनविष्ण्वाद्यनन्यत्वाच्छिवस्यतद्विवक्षयेदमुक्तं ८६ कामनाशकःस्मरस्यभक्तकामप्रदत्वेनइच्छायावानाशकः ८७ दक्षयागापहारी स्पष्टं ८८ सुसहःसौम्यः ८९ मध्यमईषत्सौम्यः ९० ॥ ५२ ॥ तेजोपहारीअतिक्रूरः ९१ बलहाइंद्ररूपेणबलनामानंदैत्यंहंतीतितथा ९२ मुदितःकारणरूपेणनित्यमानंदयुक्तः ९३ अर्थःधनरूपेणार्थनीयः ९४ अजितःसंग्रामादौकृष्णेनतुबाणासुरयुद्धेशिवाज्ञयैवशिवोजितोनस्वबलेन यथाभीष्मेणकृष्णःस्वप्रतिज्ञांसमर्थयताऽनृतःकृतःभक्तपारवश्यदर्शनायतद्वत् एतच्चपुराणेप्रसिद्धं ९५ अवरःनास्तिवरोवरणीयोयस्मादन्यइत्यवरः ९६ गंभीरघोषोदुंदुभिसमुद्रादिरूपेण ९७ गंभीरोदुरवगाहतात्पर्योवेदरूपेण ९८ गंभीरंअगाधंपरैरनासादिततलंबलंसेनाशारीरंसामर्थ्यंवावाहनंवृषभश्चधर्मरूपीयस्यसः गंभीरबलवाहनः ९९ ॥ ५३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

न्यग्रोधरूपः न्यक्नीचैः रोहतीति ऊर्ध्वमूलोऽवाक्शाखः एषोऽश्वत्थः सनातन इति श्रुतिप्रसिद्धः संसारवृक्षः २०० इति द्वितीयं शतकं न्यग्रोधः वटरूपः वटनिकटवासी दक्षिणामूर्तिरूप इत्यर्थः मार्कंडेयदृष्टो वा एकार्णवस्थो वटस्तच्छायी बालकृष्णरूपी महाविष्णुर्वा १ वृक्षस्य कर्ण इव कर्णः एकदेशः पर्णं तत्र स्थितिर्यस्य स वृक्षकर्णस्थितिः वृक्षकल्पस्थितिरिति पाठे यथैकस्माद्बीजादेको वटस्ततोऽनंतानि बीजानि तेभ्यस्तावंतो वटा इति उत्तरोत्तरवृद्धिमतः कार्यस्यानंत्यं तत्कल्पा ततई षन्न्यूना स्थितिः संसारवृक्षपालनं यस्य सः न्यूनत्वं ज्ञानेन भर्जिते बीजे पुनः प्ररोहासंभवात् अभर्जिते च तस्यानिवार्यत्वादिति सूचयितुं कल्पप् मार्कंडेयस्यापि एकार्णवे ब्रह्मण्येकदेशे संसारवटोऽल्पोऽप्यनंतप्ररोहोऽस्तीति भगवता स्वमायारूपं वटव्याजेन प्रदर्शितं अत्र शिवो महेश्वरश्चैव रुद्रो विष्णुः पितामहः संसारवैद्यः सर्वज्ञः परमात्मेति मुख्यतः नामाष्टकमिदं तस्य प्रतिपादकमीशितुरिति शैवे विष्णुपितामहयोरपि शिवादनन्यत्वात्तद्वाचिभिरपि शब्दैः शिव एवाभिधीयत इति दर्शनात् हरिवंशे कैलासयात्रायां नामानि तव गोविंद यानि लोके महांति च तान्येव मम नामानि नात्र कार्या विचारणेति शिववचनाच्च सर्वस्मिन्पुराणे शिवपर्यायैर्विष्णुपर्यायैर्वा एक एव ईश्वरोऽभिधीयते शिवविष्ण्वोर्भेदमुत्तमानुत्तमभावं च कल्पयतः पाषंडिनः शिरसि पततु वज्रपातः यथोक्तं सूतसंहितायां ब्रह्माणं केशवं विष्णुं भेदभावेन मोहिताः पश्यंत्येकं न जानंति पाषंडोपहता जना इति अत एव माता धाता पितामहः रुद्रो बहुशिरा बभ्रुरिति विष्णुनामसु ब्रह्मरुद्रनामानि पठ्यंते तथा महादेवोऽव्ययो हरिः गणना

न्यग्रोधरूपो न्यग्रोधो वृक्षकर्णस्थितिर्विभुः ॥ सुतीक्ष्णदशनश्चैव महाकायो महाननः ७ ॥ ५४ ॥
विष्वक्सेनो हरिर्यज्ञः संयुगापीडवाहनः ॥ तीक्ष्णतापश्च हर्यश्वः सहायः कर्मकालवित् ८ ॥ ५५ ॥

यः प्रजापतिरिति शिवनामसु विष्णुप्रजापतिनामानि इतरेषामितरत्र गौणमुख्यवृत्तिभेदेन प्रवृत्तिरिति कल्पनाया उदाहृत शैवस्कांदवाक्यबाधितत्वेनानुत्थनात् यो देवानां नामधा एक एव नामानि सर्वाणि यमाविशंति एकं संतं बहुधा कल्पयंति एकं सद्विप्रा बहुधा वदंत्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुरित्याद्यागमबहिर्भूतत्वाच्चैते उपेक्ष्या एवेति दिक् निपुणतरमुपपादितमेतदादिपर्वण्युपोद्घाते २ विभुः विविधरूपेण हरिहररुद्रगणेशार्काग्निवाय्वादिरूपेण भक्तानामनुग्रहाय भवतीति विभुः ३ सुतीक्ष्णाः अनेकब्रह्मांडचणकचर्वणक्षमा दशना यस्य स सुतीक्ष्णदशनः ४ महाकायः ५ महानन इति तदनुगुणे शरीरमुखे अनुवर्णिते ६ ॥ ५४ ॥ विष्वक् विषु सर्वतः अंचंति पलायंते यस्य प्रयाणोद्योगे दैत्यानां सेना इति विष्वक्सेनः सर्वतः पूज्यते सेना यस्येति वा अंचु गतिपूजनयोरिति धातुः ७ हरिः गजेंद्रमोक्षणे आपदं हरतीति हरिः सर्वसंहर्ता वा ८ यज्ञः सृष्टिबीजभूतः तथा च श्रुतिः अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इति ९ संयुगे संग्रामे आपीड इव आपीडो ध्वजभूतं वाहनं वृषरूपं यस्य वृषरूपो ध्वज एव वाहनमपीत्यर्थः १० तीक्ष्णतापोऽग्निः तदात्मा ११ हरयः अतिवेगवाहिनः अश्वा यस्य स हर्यश्वः सूर्यस्तदात्मा १२ सहायः जीवस्य सखा द्वा सुपर्णा सयुजा सखायेति मंत्रवर्णात् १३ कर्मणां दर्शादीनां कालं यथोक्तं वेत्तीति कर्मकालवित् १४ ॥ ५५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विष्णुनाप्रसादितश्चक्रलाभार्थमितिविष्णुप्रसादितः १५ यज्ञःविष्णुरूपी यज्ञोवैविष्णुरितिश्रुतेः १६ समुद्रः १७ वडवामुखःवह्निविशेषोयःसामुद्रंजलंनित्यंशोषयति १८ हुताशनसहायःवायुः १९ प्रशांतात्मानिस्तरंगसागरस्वरूपः २० हुताशनोऽग्निः २१ ॥ ५६ ॥ सएवउग्रतेजाःदुःसहस्पर्शः २२ महातेजाःविश्वतःप्रकाशः २३ जन्येसंग्रामेसाधुर्जन्यः २४ यतोविजयकालवित्तेनशूरोपिका लज्ञानाभावेपराजितोभवतीतिगम्यते २५ ज्योतिषांग्रहनक्षत्राणामयनंगमनंवर्ण्यतेतच्छास्त्रंज्योतिषामयनंकालवित्कालरूपश्चेतिनामद्वयार्थः २६ सिद्धिर्जयरूपा २७ सर्वकालादिकंविग्रहोदेहो यस्यससर्वविग्रहः संधीतिपाठेसंधिविग्रहयानासनादिरूपः २८ ॥ ५७ ॥ शिखीशिखावान्गृहस्थः २९ मुंडीतद्रहितःसंन्यासी एतेननैष्ठिकब्रह्मचारिणोपिग्रहणं दंडीतिपाठेपिपालाशंवैणवंचदंडंधार यतस्तावेव ३० जटीजटावान्वानप्रस्थः ३१ ज्वालीज्वालावान्अर्चिरादिमार्गःशिखिप्रभृतिभिःप्रार्थ्यः ३२ मूर्तौशरीरेजायतेआविर्भवतीतिमूर्तिजः ३३ मूर्धगःमूर्धनिसहस्रारेवागच्छतीतिमूर्धगः ३४ बलीबलवान् वलीतिपाठेवलिमान्वृद्धः ३५ वेणुपणवतालाख्यावाद्यविशेषास्तद्वान्वेणवी ३६ पणवी ३७ ताली ३८ खलंधान्यस्थानंतद्वान् ३९ कालकटंकटः कालस्ययमस्यकटोवे टकःआवरणमीश्वरीयामायातामपिकटत्यावृणोतीतिकालकटंकटः कटेवर्षावरणयोरितिधातुः शालेतिपाठेवृक्षाणामावरकोवायुस्तस्याप्यावरकोव्योमरूपी ४० ॥ ५८ ॥ नक्षत्रविग्रहंग्रहतारादि

विष्णुप्रसादितोयज्ञःसमुद्रोवडवामुखः॥ हुताशनसहायश्चप्रशांतात्माहुताशनः ७॥ ५६ ॥ उग्रतेजामहातेजाजन्योविजयकालवित्॥ ज्योतिषा मयनंसिद्धिःसर्वविग्रहएवच ७॥ ५७ ॥ शिखीमुंडीजटीज्वालीमूर्तिजोमूर्द्धगोबली ॥ वेणवीपणवीतालीखलीकालकटंकटः १२ ॥ ५८ ॥ नक्षत्र विग्रहमतिर्गुणबुद्धिर्लयोगमः॥ प्रजापतिर्विश्वबाहुर्विभागःसर्वगोमुखः ९ ॥ ५९ ॥ विमोचनःसुसरणोहिरण्यकवचोद्भवः॥ मेढ्रजोबलचारीचम हीचारीसुतस्तथा ७॥ ६० ॥

शरीरंकालचक्रंतदनुसारिणीमतिर्यस्यसदैवज्ञोवा पाठांतरेगमयतिचालयतिवानक्षत्रविग्रहगमःमतिर्वा ४१ गुणेषुगुणकार्येषुविषयेषुबुद्धिर्यस्यजीवरूपीत्यर्थः ४२ लीयतेस्मिन्सर्वमितिलयईश्वरः ४३ अ गमःअचंचलःकूटस्थश्चिन्मात्रः यमइतिपाठेपितयोर्यमयिताऽयस्कांततुल्यःसएव ४४ प्रजापतिःविराट् ४५ अतएवविश्वबाहुःविश्वेषांबाहवएवबाहवोयस्यसतथा ४६ विभागःविभज्यतेपृथक्क्रियतइ तिव्यष्टिकार्यरूपः ४७ सर्वगःसमष्टिकार्यरूपः ४८ अतएवअमुखःभोगसाधनहीनःअभोक्तेतियावत् सर्वतोमुखइतिपाठेत्वेकंनाम ४९ ॥ ५९ ॥ विमोचनःसंसारमोचकः ५० सुसरणःसुप्रापः सुशरण इतिपाठेशोभनंशरणंरक्षितृत्वंयस्यअपुनरावृत्तिगृहमित्यर्थः ५१ हिरण्यकवचःहरतीतिहिरण्यंमायातद्विकारभूतंकवचमिवकवचंआवरकंशरीरं हिरण्मयेनपात्रेणसत्यस्यापिहितंमुखमितिश्रुतेस्तत्रउद्भ वआविर्भावोयस्यसहिरण्यकवचोद्भवः ५२ मेढ्रजःमेढ्रेलिंगेआविर्भवतीतिमेढ्रजः ५३ बलचारीवनेचरःशबरः देववैबलेगाःपर्यपश्यन्निितिब्राह्मणाद्बलशब्दस्यवनवाचित्वं ५४ महींकृत्स्नांचरतीतिमही चारी ५५ सुतःसर्वत्रगतःप्राप्तः कर्मणिक्तः ५६ ॥ ६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वतूर्यनिनादीस्पष्टं ५७ सर्वातोद्यपरिग्रहःआतोद्याप्रतोदनार्हाजीवपशवस्तेएवसर्वेपरिग्रहःकुटुंबंयस्यपशुपतिरित्यर्थः ५८ व्यालरूपःशेषात्मा ५९ गुहावासीयोगीजैगीषव्यादिः ६० गुहःकार्तिकेयः ६१ मालीवनमालाधारी ६२ तरंगवित्तरंगतुल्यानिविषयसुखानिविंदतिलभतेइतितथातरंगवित् ६३ ॥ ६१ ॥ त्रिदशःतिस्रोदशाःजन्मस्थितिनाशाःप्राणिनांयस्मादिति ६४ त्रिकालजातंवस्तुधारयतीतित्रिकालधृत् यथोक्तंअनागतमतीतंचभविष्यत्स्थूलमण्वपि तथादूरमदूरंचनिमेषःकल्पइत्यपि चिदात्मनिस्थितान्येवपश्यमायाविजृंभितमिति ६५ कर्माणिसंचितक्रियमाणानिबंधाश्चाविद्याकामात्मकाःतेभ्योमोचयतीतिकर्मसर्वबंधविमोचनः ६६ बंधनस्त्वसुरेंद्राणांवामनरूपेणबलेर्बंधकर्ता बहुवचनंकल्पभेदाभिप्रायं ६७ युधिशत्रुविनाशनःस्पष्टार्थं ६८ ॥ ६२॥ सांख्यप्रसादःआत्मानात्मविवेकःसांख्यंतेनैवप्रसीदतिज्ञानैकलभ्यइत्यर्थः अथवासांख्यज्ञानप्रदोदत्तात्रेयइत्यर्थः ६९ दुर्वासास्तस्यैवसोदर्योरुद्रांशः ७० सर्वसाधुनिषेवितइतिब्राह्मणानांराजासोमउक्तः ७१ प्रस्कंदनःब्रह्मादीनामपिच्यावयिता मन्येत्वाच्यवनमच्युतानामितिमंत्रवर्णः ७२ विभागज्ञःप्राणिनांयथोचितंतत्तत्कर्मफलानांविभाजकः ७३ अतएवअतुल्यःनत्वत्समोस्त्यभ्यधिकःकुतोन्यइतिगीतावचनात् ७४ यज्ञविभागवित्यज्ञियानांहविषांविभागाभिज्ञः ७५ ॥ ६३ ॥ सर्वत्रवासोवसतिस्थानमस्यसर्ववासः ७६ सर्वचारी ७७ दुर्वासाःदुस्थंआर्द्रगजकृत्तिरूपंवासोयस्यदुर्लभंवावासोयस्यअनंतपारत्वादितिदुर्वासाः

सर्वतूर्यनिनादीचसर्वातोद्यपरिग्रहः ॥ व्यालरूपोगुहावासीगुहोमालीतरंगवित् ७ ॥ ६१ ॥ त्रिदशस्त्रिकालधृत्कर्मसर्वबंधविमोचनः ॥ बंधनस्त्व
सुरेंद्राणांयुधिशत्रुविनाशनः ५ ॥ ६२ ॥ सांख्यप्रसादोदुर्वासाःसर्वसाधुनिषेवितः ॥ प्रस्कंदनोविभागज्ञोअतुल्योयज्ञभागवित् ७॥ ६३ ॥ सर्व
वासःसर्वचारीदुर्वासावासवोमरः ॥ हैमोहेमकरोयज्ञःसर्वधारीधरोत्तमः ९ ॥ ६४ ॥ लोहिताक्षोमहाक्षश्चविजयाक्षोविशारदः ॥ संग्रहोनिग्रहः
कर्त्तासर्पचीरनिवासनः ८॥ ६५ ॥ मुख्योमुख्यश्चदेहश्चकाहलिःसर्वकामदः ॥ सर्वकालप्रसादश्चसुबलोबलरूपधृत् ८ ॥ ६६ ॥

७८ वासवः ७९ अमरः ८० हैमोहिमस्यायंसमूहोहैमोहिमालयरूपी ८१ हेमकरोजांबूनदस्यसुवर्णस्यकर्ताजंबूद्वीपचिह्नभूतोजंबूवृक्षःतस्यहिफलंप्रस्कन्नंसुवर्णत्वंभजतीत्युपाख्यायतेपुराणेषु ८२ अयज्ञःनिष्कर्मा ८३ अथचसर्वधारीसकलकर्मफलधर्ता ८४ धराणांदिग्गजशेषकूर्मादीनामप्युत्तमःअनन्याधारःसन्नैतैःसर्वैःसहितस्यब्रह्मांडस्यधर्ता ८५ ॥ ६४ ॥ लोहिताक्षःरक्तनेत्रः ८६ महांतिविश्वव्यापकानिअक्षाणिइंद्रियाणियस्यसमहाक्षः ८७ विजयावहःअक्षोपलक्षितोरथोयस्यसविजयाक्षः ८८ विशारदःपंडितः ८९ संग्रहःसंगृह्णातिबाणादीन्दासान्स्वीकरोतीतिसंग्रहः ९० निग्रहःनिगृह्णातिइंद्रादीनुत्सिक्तान्दंडयतीतिनिग्रहः ९१ अतएवकर्ता ९२ सर्पाएवचीरस्यवस्त्रस्यनिवासनंविष्टंभकंयस्यससर्पचीरनिवासनः वसुस्तंभेऽस्यरूपं ९३ ॥ ६५॥ मुख्यःपरमः ९४ अमुख्यःअवमःदेवानामित्यर्थः अग्निर्वैदेवानामवमोविष्णुःपरमस्तदंतरेणसर्वाअन्यादेवताइतिब्राह्मणात्सर्वदेवतामयइत्यर्थः ९५ देहःउपचितःअत्यंतपुष्टइतियावत् ९६ काहलावाद्यविशेषस्तद्वान्काहलिः आर्षत्वादिञ्प्रत्ययः देहारिरित्यपिपठंति ९७ सर्वकामदः ९८ सर्वकालप्रसादः ९९ सुबलःशोभनंपरपीडापहारिबलंसामर्थ्यंयस्यदयानिधिरित्यर्थः ३०० इतितृतीयंशतकं बलोबलरामस्तद्रूपधारीबलरूपधृत्वलंचरूपंचतयोर्धर्तावा १ ॥ ६६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वकामवरःसर्वेषांकाम्यमानानांवरःश्रेष्ठःमोक्षइत्यर्थः २ सर्वदःस्पष्टं सर्वतोमुखइतिसर्वतःपाणिपादत्वादेरुपलक्षणं ४ आकाशनिर्विरूपश्चआकाशादिवनिर्गच्छंतिविविधानिरूपाण्यस्मादितिसतथाअ
नेनवायुरभ्रंविद्युत्स्तनयित्नुरशरीरीण्येतानितद्यथैतान्यमुष्मादाकाशात्समुत्थायपरंज्योतीरूपंसंपद्यस्वेनरूपेणाभिनिष्पद्यंतएवमेवैषसंप्रसादोस्माच्छरीरात्समुत्थायपरंज्योतीरूपंसंपद्यस्वेनरूपेणाभिनिष्पद्य
तेसउत्तमःपुरुषइतिश्रुतेरर्थोदर्शितः सचयथाआकाशतादात्म्यंप्राप्तावाय्वादयोऽशरीराअविभाव्यमानस्वरूपाःसंतोपिप्रावृडारंभेततःपृथग्भूयस्वेनरूपेणोपसंपन्नाभूत्वानिर्वाणदीपवत्परंज्योतिरात्मनाभि
निष्पन्नाभवंतिएवंदेहतादात्म्यापन्नःसंप्रसादाख्योजीवोदेहात्पृथगविभाव्यमानस्वरूपोपिध्यानकालेदेहांतरवद्देहाद्युत्थायस्वेनापहतपाप्मादिगुणाष्टकयुक्तेनरूपेणाभिनिष्पन्नस्तद्वदेवपरंज्योतिर्निर्विशेषं
ब्रह्माभिमुख्येनप्रत्यगभेदेननिष्पद्यतइति ५ देहगर्तेनिपतितुंतत्तादात्म्यंप्राप्तुंशीलमस्येतिनिपाती ६ अतएवावशःदेहसंबंधादपरिहार्यदुःखादिसंबंधः ७ खगःहार्दाकाशगःशुद्धेनरूपेणेत्यर्थः हार्दाकाशएव
तावदसंगस्तदंतर्गतस्तुसुतरामसंगःसन्निपातीअवशश्चभवत्यहोमोहस्यमाहात्म्यमपारमितिभावः ८ ॥ ६७ ॥ रौद्ररूपोमहाभैरवः ९ अंशुर्देवताभेदः १० आदित्यस्तत्सहचारीभगापरनामादेवः तस्याअं
शुश्चभगश्चाजायेतामितिब्राह्मणात् ११ बहुरश्मिःसूर्यएव १२ शोभनंवर्चस्तेजःसुवर्चसंतद्वान्सुवर्चसी १३ वसुवेगःवासयतिस्थापयत्येतत्सर्वंआत्मनीतिवसुर्वायुः वायुर्वावैतान्संवृङ्क्तेइतिश्रुतेः तस्यवे

**सर्वकामवरश्चैवसर्वदःसर्वतोमुखः ॥ आकाशनिर्विरूपश्चनिपातीत्यवशःखगः ७ ॥ ६७ ॥ रौद्ररूपोंशुरादित्योबहुरश्मिःसुवर्चसी ॥ वसुवेगो
महावेगोमनोवेगोनिशाचरः ९ ॥ ६८ ॥ सर्ववासीश्रियावासीउपदेशकरोकरः ॥ मुनिरात्मनिरालोकःसंभग्नश्चसहस्रदः ८ ॥ ६९ ॥ पक्षीचपक्ष
रूपश्चअतिदीप्तोविशांपतिः ॥ उन्मादोमदनःकामोश्वत्थोर्थकरोयशः १० ॥ ७० ॥**

गइववेगोयस्यसतथा १४ महावेगस्ततोप्यधिकवेगः १५ मनोवेगःमनसोप्यधिकवेगः मनसोजवीयइतिमंत्रवर्णात् १६ निशाचरःनिशेवनिशाअविद्यातयाचरतिविषयान्भुंक्तेसतथा १७ ॥ ६८ ॥
सर्वेषुशरीरेषुवसतीतिसर्ववासी १८ ॥ श्रियासहवसतीतिश्रियावासी अलुक्समासः श्रीरत्नक्चःसामानियजूंषिसाहिश्रीरमृतासतामितिश्रुत्युक्तविद्याग्राह्या १९ अतएवउपदेशकरः २० अकरःउपदे
शमपितूष्णींभावेनास्थानं यथोक्तं चित्रंवटतरोर्मूलेवृद्धाःशिष्यागुरुर्युवा गुरोस्तुमौनंव्याख्यानंशिष्यास्तुच्छिन्नसंशयाइति बाष्कलिनाचवाध्वःपृष्टःपुनःपुनस्तूष्णींभूतएवस्थित्वातृतीयेप्रश्नेप्राहब्रूमःख
लुत्वंतुनविजानास्युपशांतोयमात्मेति २१ अकरत्वादेवमुनिर्मौनवान् २२ आत्मनिजीवेनिश्चित्यदेहाद्युपाधेर्वानिर्गत्यआलोचयतीत्यात्मनिरालोकः २३ संभग्नःसम्यक्सेवितः भजसेवायामित्यस्यरूपं
नतुभंजेः २४ अतएवसहस्रदः अनंतस्यधनादेर्दाता २५॥६९॥ पक्षीगरुत्मान् २६ पक्षरूपःमित्ररूपेणसहायः २७ अतिदीप्तःकोटिसूर्यप्रतीकाशःशत्रुतेजोभिभावकः २८ अतएवसर्वासांविशांप्रजानां
पतिःसार्वभौमः २९ उन्मादयतीत्युन्मादःमोहकः ३० यतःमदनःअनंगः ३१ कामःकाम्यमानःस्त्र्यादिविषयरूपः ३२ अश्वत्थःसंसारवृक्षःकामप्रदोवावृक्षएव ३३ अर्थकरःधनादिप्रदः ३४ यशः
कीर्तिप्रदश्च ३५॥ ७०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वामदेवः वामानांकर्मफलानांदेवइवदेवोराजाविभाजकः ३६ वामःकर्मफलरूपःविषयसंपर्कजानंदमात्रस्वरूपइत्यर्थः ३७ प्राक्सर्वेषामाद्यः ३८ दक्षिणश्चत्रैलोक्याक्रमणसमर्थः ३९ वामनःबलिबंधनकर्त्ता ४० सिद्धयोगीसनत्कुमारादिः ४१ महर्षिर्वसिष्ठादिः ४२ सिद्धार्थः ऋषभदत्तात्रेयादिः ४३ सिद्धश्चासौसाधकश्चज्ञानोत्तरंसंन्यासमभीप्सन्याज्ञवल्क्यादिर्विद्वत्संन्यासी ४४ ॥ ७१ ॥ भिक्षुर्लिंगधारीहंसः ४५ भिक्षुरूपःअलिंगःपरमहंसः ४६ अतएवविपणोनिर्व्यवहारःदंडादिरहितः ४७ मृदुःसर्वभूताभयदाता ४८ अव्ययःनिर्विकारःमानापमानादिप्राप्तावपिहर्षविषादशून्यः ४९ महासेनःकार्तिकेयोदेवसेनापतिः ५० विशाखस्ततएवइंद्रेणवज्रप्रहारेकृतेजातस्तत्सहायः ५१ षष्टिभागः षष्टिस्तत्त्वानियस्यभागोभोज्यंअतिथिभागइतिवत्सषष्टिभागः तानिचजागरितस्थानइत्यादिनामांडूक्यादौप्रसिद्धानि यथाजाग्रदवस्था बहिर्मुखंप्रज्ञानं सप्तशब्दादयः पंचमंतव्यबोद्धव्याभ्यांसहिताःस्वसंकल्पोत्थाविषयाः एकोनविंशतिभोगद्वाराणिदशेंद्रियाणिपंचप्राणमनोबुद्ध्यहंकारचित्तानिचेतिस्थूलंभोग्यंशब्दाद्याश्रयभूतमितिएकोनत्रिंशत् तथास्वप्नावस्थाअंतर्मुखंप्रज्ञानंवासनामयाश्चइतरेसर्वेसूक्ष्मभोग्यांताएकोनत्रिंशदेव तथासुषुप्तंस्थानंचेतश्चसूक्ष्मतरंमुखंइतिषष्टिः भोग्यवर्गः

वामदेवश्चवामश्चप्राग्दक्षिणश्चवामनः ॥ सिद्धयोगीमहर्षिश्चसिद्धार्थःसिद्धसाधकः ९ ॥ ७१ ॥ भिक्षुश्चभिक्षुरूपश्चविपणोमृदुरव्ययः ॥ महासेनोविशाखश्चषष्टिभागोगवांपतिः ९ ॥ ७२ ॥ वज्रहस्तश्चविष्कंभीचमूस्तंभनएवच ॥ वृत्तावृत्तकरस्तालोमधुर्मधुकलोचनः ७ ॥ ७३ ॥ वाचस्पत्योवाजसनोनित्यमाश्रमपूजितः ॥ ब्रह्मचारीलोकचारीसर्वचारीविचारवित् ७ ॥ ७४ ॥

यस्तुभोक्तासस्साक्षीआनंदरूपोस्यामवस्थायांप्रत्यगानंदसूक्ष्माभिश्चेतोवृत्तिभिर्भुंक्तेइतिषष्टिभागः ५२ गवामिंद्रियाणांपतिश्चालकः ५३ ॥ ७२ ॥ वज्रहस्तःपर्वतभेत्ताशक्रः ५४ विष्कंभोविस्तारस्तद्वान्विष्कंभी ५५ चमूस्तंभनोदैत्यसेनास्तंभनकृत् ५६ वृत्तंयुद्धेरथेनमंडलानांकरणंआवृत्तंपरसेनांभित्त्वापुनरक्षतेनआगमनंतयोःकरःकर्त्तावृत्तावृत्तकरः ऋतावृत्तेतिपाठेनिष्कपटमावृत्तकर्त्ता ५७ तालःसंसारसिंधोस्तलंआधारंस्थानंवेत्तीतितालःशुद्धब्रह्मवित् ५८ मधुर्वसंतः ५९ मधुकःकोयष्टिकाख्यःपक्षीतद्वल्लोचनेयस्यसमधुकलोचनः मध्वेवमधुकंक्षौद्रंतद्वत्पिंगनेत्रइतिवा ६० ॥ ७३ ॥ वाचस्पतिर्देवपुरोहितंअनुजातःवाचस्पत्यःपुरोहितकर्मकर्त्ता बृहस्पतिर्हवैदेवानांपुरोहितस्तमन्वन्येमनुष्यराज्ञांपुरोहिताइतिब्राह्मणेबृहस्पतिंयःसुभृतंबिभर्त्तीतिमंत्रस्थबृहस्पतिपदस्यव्याख्यानात् ६१ वाजसनःशाखाविशेषप्रवर्तकोध्वर्युकर्मकर्त्ता ६२ नित्यमाश्रमपूजितः स्पष्टं ६३ ब्रह्मचारीब्रह्मणिचरतीतिब्रह्मनिष्ठः ६४ लोकेषुब्राह्मणादिगृहेषुचरतिभक्षयतीतिलोकचारीभिक्षुः ६५ सर्वचारीसर्वगःयएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिश्रुतेरात्मज्ञानात्सार्वात्म्यंप्राप्तइत्यर्थः ६६ विचारवित्विपरीतंचरणंअंतर्मुखतयागमनंतद्वेत्ता ६७ ॥ ७४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ईष्टेइतीशानोनियंतांतर्यामीत्यर्थः लटःशानच् ६८ ईश्वरःअश्नोतिव्यामोतीतिअश्नोतेराशुकर्मणिवरट्चेत्युणादिसूत्रेणअशूङ्व्याप्ताविव्यस्मात्वरट्चात्क्षिशोरीच्चोपधायाइतिपूर्वसूत्रादनुवृत्त्याउपधायाईत्वंच ६९ कालःकलयतिसर्वेषांपुण्यपापादिकंतत्तत्फलप्रदानार्थंसंख्यातीतिकालःचित्रगुप्तात्मा ७० निशाचारीब्राह्म्यांनिशायांमहाप्रलयरूपायामपिचरतिप्रत्यगानंदंअनुभवतीतिनिशाचारी ७१ पातिरक्षतीतिपिनाकोधनुर्विशेषस्तद्वान्पिनाकी पिनाकादयश्चेतिपातेरित्वमाकप्रत्ययोनुडागमश्चनिपात्यते ७२ निमित्तंलक्ष्यंदैत्यादिःतत्रस्थस्तदंतर्यामी ७३ निमित्तंतद्रूपश्चविश्वरूपत्वात् ७४ नंदिःसमृद्धिःएषास्यपरमासंपदितिश्रुतेर्ज्ञानसंपद्रूपः ७५ नंदिकरःसंपत्करःहरिर्हनुमान्रामरूपस्यविष्णोःसहायः ७७ ॥ ७५ ॥ नंदीशिवस्यगणोवाहनंवातस्येश्वरः ७८ नंदीगणरूपश्च ७९ नंदनआनंदयिता ८० नंदिवर्धनःदत्तायाअपिसंपदश्छेदकः ८१ भगानिइंद्रादीनामैश्वर्याणितान्यपिहरतीतिभगहारी ८२ निहंतामृत्युरूपेण ८३ कालःकलानांचतुःषष्टिसंमितानांनिवासःकालः ८४ अतएवब्रह्माअतिशये

ईशानईश्वरःकालोनिशाचारीपिनाकवान् ॥ निमित्तस्थोनिमित्तंचनंदिर्नंदिकरोहरिः ॥ १० ॥ ७५ ॥ नंदीश्वरश्चनंदीचनंदनोनंदिवर्द्धनः ॥ भगहारीनिहंताचकालोब्रह्मापितामहः ९ ॥ ७६ ॥ चतुर्मुखोमहालिंगश्चारुलिंगस्तथैवच ॥ लिंगाध्यक्षःसुराध्यक्षोयोगाध्यक्षोयुगावहः ७ ॥ ७७ ॥ बीजाध्यक्षोबीजकर्ताअध्यात्मानुगतोबलः ॥ इतिहासःसकल्पश्चगौतमोथनिशाकरः ८ ॥ ७८ ॥

नमहान् ८५ पितामहःपितुर्विष्णोरपिपिता इंदिरालोकमातामेतिलक्ष्म्यालोकमातृत्वस्यप्रसिद्धत्वेनतद्भर्तुर्विष्णोर्लोकपितृत्वात् ८६ ॥ ७६ ॥ चतुर्मुखःविधाता ८७ महत्सर्वदेवासुरादिपूज्यंलिंगमस्यसमहालिंगः ८८ चारुलिंगःरमणीयवेषः ८९ लिंगाध्यक्षः लीनमात्रतमर्थंगमयंतीतिलिंगानिप्रत्यक्षादीनिप्रमाणानितेषामध्यक्षःप्रवृत्तिनिवृत्तिनियामकः ९० सुराध्यक्षः चक्षुरादिप्रमाणानामधिष्ठातारःसुरास्तेषामप्यध्यक्षः ९१ योगाध्यक्षःतेषामेवेंद्रियदेवतानांहार्दाकाशेएकीकरणंयोगः अत्रह्येतेसर्वेएकंभवंतीतिश्रुतेः तस्याप्यध्यक्षः एतत्कृपयैवयोगःप्राप्यइत्यर्थः ९२ युगावहःयुगानिपुण्यपापतारतम्यवंतिकृतत्रेताद्वापरकलिसंज्ञानिआवहतिनिर्वर्तयतीतितथा ९३ ॥ ७७ ॥ बीजंधर्माधर्मौतयोरध्यक्षःफलदाताबीजाध्यक्षः ९४ बीजकर्त्तास्पष्टं ९५ अध्यात्मानुगतःआत्मानमधिकृत्यप्रवृत्तंशास्त्रंअनुसरन्साधकइत्यर्थः ९६ बलःबलानिधृत्यादीनिवर्ततेस्मिन्निति बलः मत्वर्थीयार्शआद्यजंतं ९७ इतिहासोभारतादिः ९८ सकल्पःयज्ञकल्पकेनप्रयोगविधिविचारेणसहितोमीमांसान्यायसंघः ९९ गौतमस्तर्कशास्त्रप्रणेता ४०० इतिचतुर्थंशतकं निशाकरश्चंद्रश्चांद्रव्याकरणप्रणेता १ ॥ ७८ ॥ ॥ ३८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दंभःदम्नातिशत्रून्दमयतीतितथा २ अदंभः नास्तिदंभोदमकोयस्य ३ वैदंभः दंभोधर्मध्वजित्वंतद्विरहिताविदंभास्तेषामयंस्वभूतोवैदंभः ४ वश्योभक्तपराधीनः ५ वशकरः अन्यान्वशेकर्तुंसमर्थः वंश्योवंशकरइतिपाठेस्पष्टोर्थः ६ कलिःअन्योन्यंदेवासुरादीनांवैरकर्त्ता ७ लोककर्त्ताभौतिकचतुर्दशभुवननिर्माता ८ पशुपतिःब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानांजीवपशूनांपतिःपालकः ९ महाकर्त्तापंचभूतानामपिस्रष्टा १० अनौषधःव्रीह्याद्यन्नजातीयरहितःअभोक्तेतियावत् ११ ॥ ७९ ॥ अक्षरंअव्ययं १२ परमंब्रह्मअन्नाद्यवरब्रह्मापेक्षयापरमंउत्कृष्टंआनंदमात्रस्वरूपं १३ बलवत्बलाभिमानीदेवतारूपं १४ अतएवशक्नोतीतिशक्रः शतक्रतुशब्दावयवयोरंत्यवर्णयोर्लोपेनवाशक्रः १५ नीतिर्दंड्येषुदंडप्रणयनादिः १६ अनीतिस्तद्विपर्ययः १७ शुद्धात्माविमलचित्तः १८ शुद्धःदोषास्पर्शी १९ मान्यःमानार्हः २० गतागतःयातायातवान्संसारः २१ ॥ ८० ॥ बहुप्रसादः २२ सुस्वप्नःस्वप्नावस्थाभिमानीतैजसोप्ययमेव २३ दर्पणःदर्पणइवविश्वप्रतिबिंबदर्शनास्पदं २४ अमित्रजित्बाह्याभ्यंतरशत्रुजित् २५ वेदकारोनिःश्वसितमेतद्यदृग्वेदइत्यादिश्रुतेर्वेदानांकर्त्ता २६ मंत्रावेदादन्येतांत्रिकपौराणिकादेशभाषामयाःतेषांकर्त्तामंत्रकर्त्ता २७ विद्वान् २८ समरमर्दनःसमरेशत्रूणांमर्दनः

दंभोह्यदंभोवैदंभोवश्योवशकरःकलिः॥ लोककर्तापशुपतिर्महाकर्ताह्यनौषधः १० ॥ ७९ ॥ अक्षरंपरमंब्रह्मबलवच्छक्रएवच॥ नीतिर्ह्यनीतिःशुद्धात्माशुद्धोमान्योगतागतः १० ॥ ८० ॥ बहुप्रसादःसुस्वप्नोदर्पणोथत्वमित्रजित्॥ वेदकारोमंत्रकारोविद्वान्समरमर्दनः ८ ॥ ८१ ॥ महामेघनिवासीचमहाघोरोवशीकरः॥ अग्निज्वालोमहाज्वालोअतिधूम्रोहुतोहविः ९॥ ८२॥ वृषणःशंकरोनित्यंवर्चस्वीधूमकेतनः॥ नीलस्तथांगलुब्धश्चशोभनोनिरवग्रहः ८ ॥ ८३॥ स्वस्तिदःस्वस्तिभावश्चभागीभागकरोलघुः॥ उत्संगश्चमहांगश्चमहागर्भपरायणः ८ ॥ ८४॥

२९ ॥ ८१ ॥ महांतोमेघाः प्रलयकालिकास्तेषुतदधिष्ठातृदेवतात्वेनवसतीतिमहामेघनिवासी ३० महाघोरःप्रलयकर्तृत्वात् ३१ वशेसर्वमस्यास्तीतिवशी ३२ कृणोतिहिनस्तिजगदितिकरःसंहारकर्त्ता ३३ अग्नेरिवज्वालातेजोयस्यसोऽग्निज्वालः ३४ ततोपिमहाज्वालः ३५ अतिधूम्रःकालाग्निरूपेणसर्वदाहकालेऽत्यंतंधूम्रमयः ३६ हुतः आदिकर्मणिक्तःहोमेनप्रीतः ३७ हविःपयआदिरूपः ३८ ॥ ८२ ॥ वृषणःवर्षतिकर्मफलानीतिवृषणोधर्मः गुणाभावआर्षः यद्वावृषोधर्मोस्यास्मिन्निति वृषणः पामादित्वान्नप्रत्ययः ३९ शंकरःसुखप्रदः ४० नित्यंवर्चस्वी ४१ धूमकेतनःवह्निरूपः ४२ नीलःमरकतवर्णः ४३ तथेतिततएवहेतोःअंगलुब्धः अंगंस्वीयोवयवः लिंगमितियावत् तत्रलुब्धःनीलेऽनीलेवालिंगेनित्यंसंनिहितइत्यर्थः ४४ शोभनःकल्याणहेतुः ४५ निरवग्रहःप्रतिबंधशून्योमनोरथदृष्टिकर्त्ता ४६ ॥ ८३ ॥ स्वस्तिदः ४७ स्वस्तिभावःसुतरांअस्तिभावःसत्ताऽस्येतिस्वस्तिभावः ४८ भागीयज्ञेभागवान् ४९ भागकरःयज्ञियहविषांविभाजकः ५० लघुःशीघ्रः ५१ उत्संगःअसंगः ५२ महांगःमहालिंगः ५३ महान्गर्भउत्पादनीयत्वेपरायणंअवश्यंगम्यंयस्यसमहागर्भपरायणः प्रजननात्मकःकंदर्पइत्यर्थः ५४ ॥ ८४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृष्णवर्णोविष्णुरूपेण ५५ सुवर्णःश्वेतवर्णःसांबरूपेण ५६ सर्वदेहिनामिंद्रियंसर्वेंद्रियरूपः ५७ महापादः ५८ महाहस्तः ५९ महाकायः ६० महायशाः ६१ ॥ ८५ ॥ महामूर्धा ६२ महामात्रःमहाप्रमाणः६३महानेत्रः६४निशालयःनिशेवनिशाअविद्यातस्यालयोयत्र ६५ महांतकःमृत्युमृत्युः६६महाकर्णः६७महोष्ठः६८महाहनुः ६९ ॥८६ ॥ महानासः ७० महाकंबुर्महाकंठः७१ महाग्रीवः ७२ श्मशानभाक् श्मनांशरीराणांशानंतनूकरणंभजतीतिश्मशानभाक्देहबंधच्छेत्तेतियावत् ७३ महावक्षाः रक्षइतिपाठेमहतीरक्षारक्षणंयस्यसतथा ७४ महोरस्कः७५अंतरात्मा७६मृगालयःअंकाधिरोपितमृगइत्यर्थः ७७ ॥ ८७ ॥ लंबंतेस्मिन्ननेकानितरौफलानीवब्रह्मांडानीतिलंबनः ७८ लंबितोष्ठःप्रलयकालेविश्वंग्रसितुंलंबितौदीर्घीकृतौओष्ठौयेनसः ७९ महतीब्रह्मादिभिरप्यजय्यामायायस्यसमहामायः८०पयोनिधिःक्षीरसमुद्रः८१महादंतः ८२ महादंष्ट्रः ८३ महाजिह्वः ८४ महामुखः ८५ ॥ ८८ ॥ महानखःनृसिंहः ८६महारोमावराहः ८७ महाकोशःमहोदरः ८८महाजटः ८९प्रस

कृष्णवर्णःसुवर्णश्चइंद्रियंसर्वदेहिनाम् ॥ महापादोमहाहस्तोमहाकायोमहायशाः ७॥ ८५ ॥ महामूर्धामहामात्रोमहानेत्रोनिशालयः ॥ महांतको महाकर्णोमहोष्ठश्चमहाहनुः ८ ॥ ८६ ॥ महानासोमहाकंबुर्महाग्रीवःश्मशानभाक् ॥ महावक्षामहोरस्कोह्यंतरात्मामृगालयः ८ ॥ ८७ ॥ लंबनो लंबितोष्ठश्चमहामायःपयोनिधिः ॥ महादंतोमहादंष्ट्रोमहाजिह्वोमहामुखः ८ ॥ ८८ ॥ महानखोमहारोमामहाकेशोमहाजटः ॥ प्रसन्नश्चप्रसादश्च प्रत्ययोगिरिसाधनः ८ ॥ ८९ ॥ स्नेहनोऽस्नेहनश्चैवअजितश्चमहामुनिः ॥ वृक्षाकारोवृक्षकेतुरनलोवायुवाहनः ८ ॥ ९० ॥ गंडलीमेरुधामाचदेवा धिपतिरेवच ॥ अथर्वशीर्षःसामास्यऋक्सहस्रामितेक्षणः ८ ॥ ९१ ॥

न्नः ९० प्रसादःप्रसन्नता ९१ प्रत्ययोनुभवः ९२ गिरिसाधनःपर्वतएवसाधनंरणेजयहेतुर्यस्यगिरिधन्वेत्यर्थः ९३ ॥ ८९ ॥ स्निह्यतीतिस्नेहनःपितृवत्प्रजासुस्नेहवान् ९४ अस्नेहनस्तद्विपरीतः ९५ अजितः ९६ महामुनिःअत्यंतंमौनवान्मननशीलोवा ९७ वृक्षाकारःसंसारवृक्षएवाकारोयस्य ९८ वृक्षकेतुःसंसारवृक्षएवकेतुर्ज्ञापकोयस्य नहिदेहेंद्रियाण्यनुपादायब्रह्मजिज्ञासितुंशक्यं ९९ अनलोनास्तिअलंपूर्तिर्यस्यभुंजानस्यसोनलोऽग्निः ५०० वायुरेववाहनंदेशाद्देशांतरंप्रतिगतेःसाधनंसवायुवाहनः १ ॥ ९० ॥ गंडइवगंडोभूमेरुच्छूनप्रदेशःक्षुद्रशैलास्तेषुलीयतेगच्छतीतिगंडलीः गंडशब्दपूर्वात्लीगतावस्मात्क्विप् विभक्तिलोपःसुपांसुलुगितिपूर्वसवर्णोवाआर्षः २ मेरुधामा ३ देवाधिपतिः ४ अथर्वशीर्षः ५ सामास्यः६ ऋक्सहस्रामितेक्षणः ७ ॥ ९१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यजुःपादभुजः ८ गुह्यःउपनिषद्देशः ९ प्रकाशःकर्मकांडः १० जंगमःनृपश्वादिरूपः ११ अर्थोऽर्थनंयाञ्चा अमोघोर्थोयत्रसःअमोघार्थः १२ प्रसादःप्रसीदतीतिदयालुः १३ अभिगम्यःसुखप्राप्यः १४ सुदर्शनःमंगलावहंदर्शनंयस्य १५॥ ९२ ॥ उपकारःप्रीणनरूपः १६ प्रियःसुखदायी १७ सर्वःसरत्यभिमुखआयातीतिसर्वः १८ कनकःस्वर्णादिप्रियवस्तुरूपः १९ कांचनच्छविः २० नाभिः भुवनस्यमध्यदेशःअयंयज्ञोभुवनस्यनाभिर्यज्ञरूपः अत्यूर्ध्वगतिहेतुत्वाभावायज्ञस्यनाभित्वं २१ नंदिकरःयज्ञफलसमृद्धिकर्त्ता २२ भावःक्रतुश्रद्धारूपः २३ पुष्करस्यब्रह्मांडस्यस्थपतिःस्वामी २४ स्थिरःस्थावरःपर्वतादिरूपः २५ ॥९३॥ द्वादशः नृणांदशगर्भवासादयोदशास्तासांमृत्युर्दशमीस्वर्गएकादशीमोक्षोद्वादशीति द्वादशइतिसंसारापेक्षमोक्षउच्यते २६ त्रासनःआंतरालिकदशारूपेणभयजननः २७ आद्यःसंसारात्प्राचीनःशुद्धःआद्यंतमध्यरूपइतिनामत्रयार्थः २८ यज्ञःजीवेशयोःसंगतिकरणरूपोयोगः २९ अतएवयज्ञसमाहितःतत्रस्थस्तदेकलभ्यइत्यर्थः ३० नक्तमिवनक्तंअप्रकाशात्मामहामोहः ३१ कलिस्तत्कार्यभूतःकामक्रोधलोभादिरूपः ३२ कालस्तस्यापिकार्यंजन्ममरणप्रवाहःकालयतिसंवलयतीतियोगात् ३३ मकरःमकराकारंशिशुमारचक्रंकालस्यज्ञापकंतत्स्वरूपः ३४ कालेन

यजुःपादभुजोगुह्यःप्रकाशोजंगमस्तथा॥ अमोघार्थःप्रसादश्चअभिगम्यःसुदर्शनः ८ ॥ ९२॥ उपकारःप्रियःसर्वःकनकःकांचनच्छविः॥
नाभिर्नंदिकरोभावःपुष्करस्थपतिःस्थिरः १० ॥९३॥ द्वादशस्त्रासनश्चाद्योयज्ञोयज्ञसमाहितः॥ नक्तंकलिश्चकालश्चमकरःकालपूजितः १०
॥ ९४ ॥ सगणोगणकारश्चभूतवाहनसारथिः॥ भस्मशयोभस्मगोप्ताभस्मभूतस्तरुर्गणः ८ ॥९५॥

मृत्युनापूजितःकालपूजितः ३५ ॥ ९४ ॥ सगणःप्रमथादियुक्तः ३६ गणकारःबाणादीन्भक्तान्स्वगणान्करोतीतिगणकारः ३७ भूतानांवाहनोयोगक्षेमनिर्वाहकोब्रह्मासारथिर्यस्यभूतवाहनसारथिः ३८ भस्मशयः भसभर्त्सनदीप्त्योरितिजौहोत्यादिकाद्धातोरन्येभ्योपिदृश्यतइतिमनिन् बभस्तिभर्त्सयतिदोषान्भासयतिवाआत्मानमितिभस्म तथाचोक्तंवासिष्ठलैंगे भर्त्सनात्सर्वपापानांपाशानांचमहामुने भस्मेतिकीर्त्यतेरक्षारोगाणांचापिभर्त्सनादिति तत्रैववाक्ष्मोक्षेणकिंभस्मधारणंमोक्षलक्षणं भस्मनानित्ययुक्तस्यज्ञानमुत्पद्यतेऽचिरादितिश्रुतावप्यथर्वशिरसि अग्निरित्यादिनाभस्मगृहीत्वाभिमृज्यांगानि संस्पृशेद्व्रतमेतत्पाशुपतंपशुपाशविमोक्षायेति भस्मनिशेतेभस्मशयःतेनउद्धूलनादिकमपिकर्त्तव्यं यथाहवृद्धशातातपः स्तेयंकृत्वागुरुदारांश्चगत्वामद्यंपीत्वाब्रह्महत्यांचकृत्वा भस्मच्छन्नोभस्मशय्यांशयानोरुद्राध्यायीमुच्यतेसर्वपापैरिति ३९ भस्मगोप्ताभस्मनागोपायतिजगदितिभस्मगोप्ता वक्ष्यतिचात्रैव रक्षार्थंमंगलार्थंचपवित्रार्थंचभामिनि लांछनार्थंचभक्तानांभस्मदत्तंमयापुरेति ४० भस्मभूतः एतच्चमंकणकनाम्निमुनौकरात्च्युतंशाकरसंदृष्ट्वानृत्यतिसतितन्नृत्योपशमार्थंमहादेवेनस्वमंगुलिंभित्त्वातज्जंभस्मदर्शितंतेनस्वस्यवपुःकेवलंभस्ममयमितिज्ञाप्यते ४१ तरुःकल्पवृक्षादिः ४२ गणःभृंगिरिटिनंदिकेश्वरादिस्तद्रूपः ४३ ॥ ९५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लोकाश्चतुर्दशभुवनानितेषांपालोलोकपालः ४४ अलोकःलोकातीतः ४५ महात्मापूर्णः ४६ सर्वपूजितः ४७ शुक्लःशुद्धः ४८ त्रिशुक्लःत्रीणिकायवाङ्मनांसिशुक्लानियस्य ४९ अतएवसंपन्नः कैवल्यंप्राप्तः ५० शुचिःआगंतुकमपिमलंनस्पृशतिअसंगइत्यर्थः ५१ भूतैःपूर्वाचार्यैर्निषेवितःभूतनिषेवितः५२ ॥ ९६ ॥ आश्रमेषुचतुर्षुधर्मरूपेणतिष्ठतीत्याश्रमस्थः ५३ क्रियावस्थःधर्मस्यैवपूर्वरूपं क्रियायागादिस्तदवस्थापन्नः ५४ विश्वकर्ममतिःदेवशिल्पिनोयत्कौशलंतद्रूपइत्यर्थः ५५ वरःव्रियतइतिवरोलक्ष्म्यादिरूपः ५६ विशालशाखःदीर्घबाहुः शाखापक्षांतरेबाहौइतिमेदिनी ५७ ताम्रोष्ठः ५८ ॥ अंबुजालःजलसमूहः सागरइत्यर्थः जालंगवाक्षआनायेक्षारकेदंभवृंदयोरितिमेदिनी ५९ सुनिश्चलःपर्वतादिरूपः ६० ॥ ९७ ॥ कपिलः ६१ कपिशः ६२ शुक्लइतित्रयोपिवर्णवाचिनस्तद्वान् ६३ आयुर्जीवनकालः ६४ परःप्राचीनः ६५ अपरोऽर्वाचीनः ६६ गंधर्वश्चित्ररथादिः ६७ अदितिर्देवमाताइयंवाअदितिरितिश्रुतेःपृथ्वीवा ६८ तार्क्ष्यःवैनतेयः ६९ सुविज्ञेयः सुखेनज्ञातुंयोग्यः ७० सुशारदः शोभनवाक् ७१ ॥ ९८ ॥ परश्वधायुधः ७२ देवःविजिगीषुः ७३ अनुकारीभीष्मंहंतुंआयुधंप्रक्षेप्तुमनुकरोतिवासोनुकारी ७४ शोभनश्चासौबांधवश्चसुबांधवोऽर्जुनसखा ७५ तुंबवीणःतुंबीफलद्वययुक्तावीणायस्यसैवरुद्रवीणेतिलोकेप्रसिद्धा ७६ महाक्रोधःप्रलयकाले ७७ ऊर्ध्वरेताःऊर्ध्वंदेवमनुष्येभ्यउपर्यपिरेतःप्रजाब्रह्मविष्ण्वादिरूपायस्यसः ७८ जलेशयःविष्णुरूपीशेषपर्यंकेजलशायी ७९ ॥ ९९ ॥ उग्रःउत्कर्षेणग्रसतीत्युग्रः८० वंशकरः८१वंशश्चप्रसिद्धः८२वंशनादः८३अनिंदितः८४सर्वांगरूपःसर्वेष्वंगेषुरूपंसौंदर्यमस्यास्तीति रूपंस्वभावेसौंदर्येइतिमेदिनी८५मायावीमायाविशिष्टः मायिनंतुमहेश्वरमितिप्रसिद्धः ८६ सुहृदः अदंतत्वमार्षं प्रत्युपकारमनपेक्ष्यउपकर्ता ८७ अनिलःवायुः ८८ अनलोऽग्निः ८९ ॥ १००॥ बध्नात्यनेनेतिबंधनःसंसारपाशः ९० बंधकर्तासंसारनिर्माता ९१ सुबंधनविमोचनः सुतरांबंधनस्यमायापाशस्यमोचनकर्ता ९२ यज्ञारयोदैत्यास्तैःसहापिवसतीतिसयज्ञारिः ९३ कामारयोजितकामाःयागिनः तैश्चसहास्तीतिसकामारिः ९४ महादंष्ट्रः ९५ महायुधः ९६ ॥ १०१ ॥

लोकपालस्तथालोकोमहात्मासर्वपूजितः॥शुक्लस्त्रिशुक्लःसंपन्नःशुचिर्भूतनिषेवितः ९॥ ९६ ॥ आश्रमस्थःक्रियावस्थोविश्वकर्ममतिर्वरः ॥ विशालशाखस्ताम्रोष्ठोह्यंबुजालःसुनिश्चलः ८॥ ९७ ॥ कपिलःकपिशःशुक्लआयुश्चैवपरोपरः॥ गंधर्वोह्यदितिस्तार्क्ष्यःसुविज्ञेयःसुशारदः ११ ॥ ९८॥ परश्वधायुधोदेवअनुकारीसुबांधवः॥ तुंबवीणोमहाक्रोधऊर्ध्वरेताजलेशयः८॥९९॥ उग्रोवंशकरोवंशोवंशनादोह्यनिंदितः॥ सर्वांगरूपोमायावीसुहृदोह्यनिलोनलः १०॥ १०० ॥ बंधनोबंधकर्ताचसुबंधनविमोचनः॥ सयज्ञारिःसकामारिर्महादंष्ट्रोमहायुधः ७॥ १०१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बहुधानिंदितः दारुकावनेअतिकमनीयंरूपंधृत्वानग्नःसन्नयंपापिष्ठोऽस्मत्पत्नीनांचित्तंमोहयितुमागतोस्तीतिसर्वैर्ऋषिभिर्निंदितः ९७ शृणातिहिनस्तिदारुकावनस्थान्मुनीन्मोहयंतीतिशर्वः ९८ शंकरस्ते षामपिकुशलंकरेयस्यस्वाधीनंयस्येत्यर्थः ९९ शंकानांसमूहःशंकंतस्यरइवरःशंकरः सर्वसंशयदाहकः रोर्ककामानिलेवह्नाविति विश्वलोचनः यैर्मुनिभिर्दारुकावनस्थैर्निंदितोयांश्चमोहितवान्तेषामेवका रुण्यात्कल्याणंसर्वसंशयोच्छेदंचतत्त्वज्ञानदानेनकृतवानितिनामचतुष्कतात्पर्यं ६०० इतिषष्ठंशतकं अधनःदिगंबरत्वात् १ एवमप्यमराणांईशःअमरेशः २ महादेवोदेवेंद्रादीनामपिपूज्यः यथोक्तंसांब पुराणे पूज्यतेयःसुरैःसर्वैर्महांश्चैवप्रमाणतः महेतिधातुःपूजायांमहादेवस्ततःस्मृतइति ३ विश्वदेवः विश्वंविष्णुर्वषट्कारइतिवक्ष्यमाणत्वाद्विश्वंविष्णुः तस्यापिदेवआराध्यः ४ सुरारिहा ५॥१०२॥ अहिर्बु ध्न्यःअहिःसर्पः तस्यविशेषणंबुध्न्यःबुध्नेमूलेसाधुरितिब्रह्मांडमूलंपातालंतत्रवर्ततइतियावत् शेषस्वरूपइत्यर्थः यथोक्तंविष्णुपुराणे संकर्षणात्मकोरुद्रोनिष्क्रम्यात्तिजगत्रयमितिपदद्वयात्मकमेकंनाम ६ अ निलाभःवायुर्यथाअप्रत्यक्षोपिस्पर्शेनज्ञायतेएवमयंविषयसंस्पर्शजन्यानुभवरूपः यथोक्तं परागर्थप्रमेयेषुयाफलत्वेनसंमता संवित्सैवेहमेयोर्थोवेदांतोक्तिप्रमाणतः ७ चेकिनानः कितज्ञानेअदादिः अ

बहुधानिंदितःशर्वःशंकरःशंकरोऽधनः॥ अमरेशोमहादेवोविश्वदेवःसुरारिहा ९ ॥ १०२ ॥ अहिर्बुध्न्योनिलाभश्चचेकितानोहविस्तथा ॥ अजैकपाच्चकापालीत्रिशंकुरजितःशिवः ९ ॥ ३ ॥ धन्वंतरिर्धूमकेतुःस्कंदोवैश्रवणस्तथा ॥ धाताशक्रश्चविष्णुश्चमित्रस्त्वष्टाध्रुवोधरः ११॥४॥

स्मात्यङ्लुकिशानच् अतिशयेनचिकेत्तिजानातीतिचेकितानः युगपदशेषविशेषविज्ञानवानित्यर्थः८हविरिवहविस्तस्यैवभोक्तुर्भोग्यजातं हरिरितिपाठेपितस्यैवहर्तव्यंवस्त्विति सएवार्थः हुञऔणादिकः सर्वधातुभ्यइतिकर्मणिबाहुलकादिन् ९ अजैकपात्एकादशसुरुद्रेषुकश्चित् १० कापालीकपालाभ्यांद्युपृथिवीरूपाभ्यांनिर्वृत्तंकापालंब्रह्मांडंतदस्यास्तीतिकापालीब्रह्मांडाधीशः ११ त्रिशंकुः त्रयोगुणाः शंकवःकीलाइवयस्यविष्टंभकाःसत्रिशंकुःसंसारी नतदस्तिपृथिव्यांवादिविदेवेषुवापुनः सत्वंप्रकृतिजैर्मुक्तंयदेभिःस्यात्रिभिर्गुणैरितिगीतावचनात् सर्वजीवरूपइत्यर्थः १२ अजितःतैरवशंकुभिरवशीकृ तः १३ अतएवशिवःशुद्धःनिरुपाधिरित्यर्थः यथोक्तंवायुसंहितायां विशुद्धिःशिवतास्वतइति १४ ॥ १०३ ॥ धन्वंतरिःमहावैद्यःभिषक्तमंत्वाभिषजांशृणोमीतिमंत्रप्रसिद्धः १५ धूमकेतुःउत्पातविशे षः १६ स्कंदः १७ वैश्रवणः १८ धाता १९ शक्रः २० विष्णुः २१ मित्रः २२ त्वष्टा २३ ध्रुवः २४ धरः २५॥ १०४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रभावःप्रभावाख्योवसुः २६ सर्वगोवायुःसूत्रात्मा वायुनावैगौतमसूत्रेणायंचलोकःपरश्चलोकःसर्वाणिचभूतानिसंदृब्धानीतिश्रुतेः पदद्वयात्मकमेकंनाम २७ अर्यमा २८ सविता २९ रविः ३० उषंगुर्द्द
पविशेषःमांधातृसाहचर्यात् यद्वाउषदाहेऽस्मात्इगुपधज्ञाप्रीकिरःकइतिकप्रत्ययेउषंदाहकंगावःकिरणायस्येत्युषंगुः विभक्त्यलोपआर्षः वेदाःप्रमाणमितिवल्लिंगवचनभेदेपिपदयोःसामानाधिकरण्यं ध
न्वंतर्यादयःशब्दादेवताविशेषवाचिनःशिवेसावर्त्म्योपपादनार्थाएवेतिसर्वत्रज्ञेयं पुनरुक्तानामपितत्तद्यौगिकार्थभेदादपौनरुक्त्यंज्ञेयं सत्यपिपौनरुक्त्येस्तुत्यर्थत्वान्नदोषः३१ विधाताविविधप्रकारेणपो
षकः ३२ मांधाताअस्मच्छब्दार्थंजीवंधयनिपाययतीतिमांधाताजीवस्यतृप्तिकरः ३३ भूतानांभावनंरज्ज्वामुरगस्येवास्मिन्निति भूतभावनः ३४ ॥१०५॥ विभुःविविधरूपेणभवतिअस्तीतिविभुः भवतेः
सत्तार्थकत्वात्पूर्ववत्डुप्रत्ययः ३५ वर्णान्श्वेनपीतादीन्विविधरूपेणभावयतीतिवर्णविभावी तस्मिन्शुक्लमुतनीलमाहुरित्यादिश्रुतेः एतदंतर्मुखानांनाडीमार्गगतंप्रत्यक्षम् श्रुत्यंतरंच नीहारधूमार्कानिलान
लानांखद्योतविद्युत्स्फटिकशशीनां एतानिरूपाणिपुरःसराणिब्रह्मण्यभिव्यक्तिकराणियोगइति ३६ सर्वकामगुणावहःतत्रैवअंतर्मुखत्वकालेसर्वान्कामान्काम्यमानान्विषयान्गुणांश्चशांतघोरमूढान्यो

प्रभावःसर्वगोवायुरर्यमासवितारविः ॥ उषंगुश्चविधाताचमांधाताभूतभावनः ॥ ९ ॥ १०५ ॥ विभुर्वर्णविभावीचसर्वकामगुणावहः ॥ पद्मना
भोमहागर्भश्चंद्रवक्त्रोनिलोनलः ८॥१०६॥बलवांश्चोपशांतश्चपुराणःपुण्यचंचुरी ॥ कुरुकर्त्ताकुरुवासीकुरुभूतोगुणौषधः ९ ॥ १०७॥ सर्वाश
योदर्भचारीसर्वेषांप्राणिनांपतिः॥देवदेवःसुखासक्तःसदसत्सर्वरत्नवित् ७॥ १०८॥

गविघ्नकरान्सुखास्वादविक्षेपलयापरनामधेयान्ध्यायिभ्यआवहतिसाकल्येनप्रापयतीतितथा ३७ पद्मनाभःपद्मंविश्वस्यायतनंनाभौतत्रस्थेमणिपूरचक्रेस्यास्तीतिपद्मनाभः नाभ्यामुपरितिष्ठतिविश्व
स्यायतनंमहदितिश्रुतेः ३८ महागर्भःमहांतोब्रह्मादयोगर्भाउदरांतर्गतायस्यसतथा ३९ चंद्रवक्त्रःरम्यरूपः ४० अनिलः४१ अनलश्च४२ पूर्वंभूतरूपेणोक्तावत्रतदभिमानिदेवतारूपावितिविशेषः॥१०६॥
बलवान्४३उपशांतः४४ पुराणः४५स्पष्टार्थंनामत्रयं पुण्यचंचुःपुण्येनज्ञातः तेनवित्तश्चंचुप्चणपावितिचंचुप् ४६ईलक्ष्मीरित्येकाक्षरंनाम ईविषादेऽनुकंपायांलक्ष्म्यांपुनरनव्ययमितिमेदिनी४७कुरुकर्ता
अत्रनामैकदेशग्रहणेननामग्रहणंभामासत्यभामेतिवत्कुरुपदेनकुरुक्षेत्रमुच्यते तेनअविमुक्तंवैकुरुक्षेत्रमितिश्रुतेःसर्वलोकप्रसिद्धेश्चतद्विविधंतयोःकर्मोपास्तिस्थानयोर्निर्माता ४८ कुरुवासीकुरुक्षेत्रद्वय
वासी ४९ कुरुभूतःकुरुक्षेत्रद्वयात्मा ५० गुणौषधःऐश्वर्यज्ञानवैराग्यधर्मादीनामौषधवद्दुद्दीपकः ५१ ॥ १०७॥ सर्वाशयःसर्वेआशेरतेस्मिन्निति अत्रह्येतेसर्वएकंभवंतीतिश्रुतेःसर्वस्यसुषुप्तिस्थानंप्राज्ञइ
त्यर्थः ५२ दर्भेषुअंतर्वेदिस्थबर्हिरूपेषुआसादितानिहवींषिचरतिभक्षयतीतिदर्भचारी ५३ सर्वेषांप्राणिनांपतिः ५४ देवदेवः ५५ सुखासक्तः ५६ सत्कार्यं ५७ असत्कारणं ५८ सर्वरत्नवित्सर्वाणिर
त्नानितत्तज्जातिषूत्कृष्टवस्तूनिविंदतेलभतेइतितथा ५९ ॥१०८॥ ॥४१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कैलासगिरिवासी ६० हिमवद्गिरिसंश्रयः ६१ कूलहारीमहाप्रवाहरूपेणतीरस्थद्रुमहारी ६२ कूलकर्तापुष्करादीनांमहातटाकानांकर्ता कूलंप्रतीरेसैन्यस्यपृष्ठेकूपतटाकयोरितिविश्वलोचनः ६३ बहुविद्यः ६४ बहुप्रदः ६५॥ ९॥ वणिजोवणिक् अकारांतत्वंआर्षं ६६ वर्धकीतक्षा ६७ वृक्षस्तक्षणीयःसंसारवृक्षः ६८ बकुलःवृक्षविशेषः ६९ चंदनः ७० छदःसप्तपर्णः ७१ सारग्रीवःदृढकंधरः ७२ महाजत्रुःजत्रुरत्रकंठस्कंधयोरधोऽस्थि ७३ अलोलः ७४ महौषधःव्रीहियवरूपः ७५ ॥ ११० ॥ सिद्धार्थकारी ७६ सिद्धार्थःपूर्वपक्षंनिरस्ययोनिष्पन्नोर्थःससिद्धार्थउच्यतेसएवसिद्धांतइतिप्रसिद्धस्तस्यैवविशेषणंछंदोव्याकरणोत्तरइतिवेदव्याख्यानोपबृंहितइत्यर्थः ७७ सिंहनादः ७८ सिंहदंष्ट्रः ७९ सिंहगःसिंहारूढः ८० सिंहवाहनःसिंहयुक्तंवाहनंरथोस्य ८१ ॥ १११ ॥ प्रभावात्माप्रकृष्टोभावःसत्तातद्रूपइत्यर्थः प्राणावैसत्यंतेषामेषसत्यमितिश्रुतेःसत्यस्यसत्यइत्यर्थः ८२ जगतःकालःग्रासकर्ताजगत्कालःसएवस्थालोभोजनपात्रंयस्य ८३ लोकहितः ८४ तरुस्तारकः ८५ सारंगःपक्षि

कैलासगिरिवासीचहिमवद्गिरिसंश्रयः॥ कूलहारीकूलकर्त्ताबहुविद्योबहुप्रदः६ ॥ १०९ ॥ वणिजोवर्धकीवृक्षोबकुलश्चंदनश्छदः ॥ सारग्रीवो
महाजत्रुरलोलश्चमहौषधः १० ॥ ११० ॥ सिद्धार्थकारीसिद्धार्थश्छंदोव्याकरणोत्तरः ॥ सिंहनादःसिंहदंष्ट्रःसिंहगःसिंहवाहनः६ ॥ १११ ॥ प्रभा
वात्माजगत्कालस्थालोलोकहितस्तरुः॥ सारंगोनवचक्रांगःकेतुमालीसभावनः ८ ॥ १२ ॥ भूतालयोभूतपतिरहोरात्रमनिंदितः ४ ॥ १३ ॥ वाहि
तासर्वभूतानांनिलयश्चविभुर्भवः ॥ अमोघःसंयतोह्यश्वोभोजनःप्राणधारणः ९ ॥ १४ ॥ धृतिमान्मतिमान्दक्षःसत्कृतश्चयुगाधिपः ॥ गोपा
लिर्गोपतिर्ग्रामोगोचर्मवसनोहरिः १० ॥ १५॥ हिरण्यबाहुश्चतथागुहापालःप्रवेशिनाम्॥ प्रकृष्टारिर्महाहर्षोजितकामोजितेंद्रियः ६॥ १६॥

विशेषः ८६ नवश्चासौचक्रांगोहंसश्चनवचक्रांगः ८७ केतुरिवकेतुःशिखातयामालतेशोभतेइतिकेतुमालीमयूरकुक्कुटादिपक्षिरूपः ८८ सभांधर्मपरीक्षास्थानंअवतीतिसभावनः ८९ ॥ ११२ ॥ भूतालयः ९० भूतपतिः ९१ अहोरात्रं ९२ अनिंदितः ९३ ॥१३॥ वाहितावोढासर्वभूतानामित्युभयत्रसंबध्यते सर्वभूतानांवाहितेत्येकंनाम ९४ सर्वभूतानांनिलयःसदनमित्यपरम् ९५ विभुःविगतंभूर्भुवनंयस्मादित्यजन्मा भावार्थेपूर्ववत्भवतेर्डुः ९६ भवःअस्तीतिभवः अस्तेःपचाद्यचिभूभावः ९७ अमोघःनैष्फल्यरहितः ९८ संयतःधारणाध्यानसमाधिमान् ९९ अश्वउच्चैःश्रवआदिरूपः ७०० इतिसप्तमंशतकं भोजयतीतिभोजनोऽन्नदाता १ अतएवप्राणधारणः २ ॥१४॥ धृतिमान् ३ मतिमान् ४ दक्षःउत्साही ५ सत्कृतःआदृतः ६ युगाधिपःयुगशब्देनधर्माधर्मौलक्ष्येतेतयोःफलदः ७ गोपालिःइंद्रियाणांपालयिता ८ गोपतिःरश्मीनांपतिःसूर्यादिः ९ ग्रामःसमूहः १० गोचर्मवसनः ११ हरिःहरतिभक्तानांदुःखमितिहरिः १२॥ ११५॥ हिरण्यबाहुःरमणीयबाहुः १३ प्रवेशिनांअंतःप्रवेशशीलानांयोगिनांचिरकालंकाष्ठवत्स्थायिनांगुहाशरीरंतस्यरक्षकः १४ प्रकृष्टाःप्रकर्षेणतनूकृताःअरयःकामादयोयेनसप्रकृष्टारिःसाधकोत्तमः १५ महाहर्षः १६ जितकामः १७ जितेंद्रियः १८ ॥ ११६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गांधारःस्वरविशेषः १९ सुवासःशोभनंवसतिस्थानंकैलासाख्यमस्य २० तपःसक्तः २१ रतिःप्रीतिरूपः २२ नरःनयतिप्रापयतिब्रह्मांडमितिनरोविराट् २३ महागीतः २४ महानृत्यः २५ अप्सरोगणसेवितः २६ ॥ १७ ॥ महान्केतुर्वृषरूपीयस्यसमहाकेतुः २७ महाधातुःमेरुपर्वतः २८ तस्यैवनैकसानुचरः अनेकशिखरसंचारी २९ चलःदुर्ग्रहः ३० आवेदनीयःवाचामगोचरोपिगुरुभिरुपदेष्टुंशक्यः ३१ आदेशःसाक्षादुपदेशरूपः ३२ सर्वगंधसुखावहः युगपत्सर्वेषांगंधानांविषयस्पर्शानांसुखंआवहतीतितथा ३३ ॥ १८ ॥ तोरणःपुरद्वारादिरूपः ३४ तारणःपरिखादींस्तारयतिजिगीषून् ३५ वातः ३६ परिधीपरिधिरस्यास्तीतिपरिधीदुर्गरूपः ३७ पतिश्चासौखेचरश्चेतिखेचरेश्वरोगरुडः ३८ संयोगोवर्धनःवृद्धिहेतुभूतःसंयोगःस्त्रीपुंसयोःसंबंधः प्रजनश्चास्मिकंदर्पइत्युक्तः ३९ वृद्धोगुणाधिकःगुणैर्ज्ञानैश्वर्यादिभिरधिकत्वेनवृद्धइत्यर्थः नतुवलीपलितादिना यथोक्तं विप्राणांज्ञानतोज्यैष्ठ्यंक्षत्रियाणांतुशौर्यतः वैश्यानांधनबाहुल्याच्छूद्राणांवयसाधिकइति ४० अतिवृद्धः ४१ गुणाधिकः ४२ ॥ १९ ॥ नित्यआत्मसहायश्चेत्येकंनाम नित्यश्चासावात्मसहायश्चेतिसमासेविभक्त्यलोपआर्षः ४३ देवासुरपतिः ४४ पतिरर्थात्सर्वस्य ४५ युक्तःसंनद्धःसंग्रामादौ ४६ युक्तबाहुःशत्रुमर्दनयोग्यौबाहूयस्य ४७

गांधारश्चसुवासश्चतपःसक्तोरतिर्नरः ॥ महागीतोमहानृत्योह्यप्सरोगणसेवितः ८ ॥ १७ ॥ महाकेतुर्महाधातुर्नैकसानुचरश्चलः ॥ आवेदनीय आदेशःसर्वगंधसुखावहः ७॥११८॥ तोरणस्तारणोवातःपरिधीपतिखेचरः ॥ संयोगोवर्धनोवृद्धोअतिवृद्धोगुणाधिकः ९ ॥ ११९ ॥ नित्यआत्मसहायश्चदेवासुरपतिःपतिः ॥ युक्तश्चयुक्तबाहुश्चदेवोदिविसुपर्वणः ६ ॥ १२० ॥ आषाढश्चसुषाढश्चध्रुवोथहरिणोहरः ॥ वपुरावर्तमानेभ्यो वसुश्रेष्ठोमहापथः ८॥ १२१ ॥ शिरोहारीविमर्शश्चसर्वलक्षणलक्षितः ॥ अक्षश्चरथयोगीचसर्वयोगीमहाबलः ५॥ १२२ ॥

देवोदिविसुपर्वणःदिविस्वर्गेयःसुपर्वाइंद्रसंज्ञोमहान्तस्यदेवआराधनीयः ४८ ॥ २० ॥ आषाढः साहयतेःकर्तरिनिष्ठा आसमंतात्सर्वंसाहयतिसहनंकारयतीत्याषाढःसर्वसहनसामर्थ्यप्रदइत्यर्थः ४९ सुषाढःईषत्करंपूर्वोक्तंयस्यसःसुषाढः ५० ध्रुवःअचंचलः ५१ हरिणःश्वेतःशुद्धइत्यर्थः ५२ हरःहंतीतिहाशूलस्तंरातिआदत्तेसहरः हंतेःकर्तरिक्विप्तत्पूर्वात्रातेःआतोनुपसर्गेकइतिकः हरःशूलीत्यर्थः ५३ वपुःवपुःप्रदाता आवर्तमानेभ्यःस्वर्गच्युतेभ्यः वसुरितिपाठेसेवकेभ्योधनप्रदइत्यर्थः ५४ वसुश्रेष्ठःधनादप्यधिकः प्रेयोवित्तादितिश्रुतेः ५५ महापथःशिष्टाचाररूपः ५६ ॥ २१ ॥ शिरोहारीब्रह्मणःशिरश्छेत्ताविमर्शःविशेषेणविचारवान् विवेकेनैवब्रह्मशिरश्छिन्नंनतुक्रोधमात्रेणेतिभावः पदद्वयात्मकमेकंनाम ५७ सर्वलक्षणलक्षितःसामुद्रिकोक्तशुभलक्षणयुक्तः सर्वाणिलक्ष्यंतेज्ञायंतेर्थजातानिएतैरितिप्रमाणानिलक्षणान्युच्यंते तैर्लक्ष्यतेनतुसाक्षात्क्रियतइत्यर्थः ५८ अक्षःरथसंधानदारु अतएवरथयोगीरथेनसंबद्धः ५९ सर्वयोगीसर्वसंस्पर्शीविभुत्वात् ६० महाबलःमहांश्चासौबलश्चमहाबलः बलशब्दान्मत्वर्थीयोऽर्शआद्यच्प्रत्ययः बलवान्वीरइत्यर्थः ६१ ॥ १२२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समाम्नायोवेदः ६२ असमाम्नायस्तदन्यःस्मृतीतिहासपुराणागमादिः ६३ तीर्थदेवः ६४ महारथःपृथिवीस्यंदनः ६५ निर्जीवःअचेतनप्रपंचात्मा ६६ जीवनःअचेतनस्यापिदेहादेश्चैतन्यप्रदाता ६७ मंत्रःप्रणवादिर्मृतसंजीवनोवा ६८ शुभाक्षःशांतदृष्टिः ६९ बहुकर्कशःसंहर्तृत्वात् ७० ॥ १२३ ॥ रत्नप्रभूतःप्रभूतानिबहूनिरत्नानिउत्तमवस्तून्यस्मिन्रत्नप्रभूतः आहिताग्न्यादिवत्पूर्वनिपातः ७१ रक्तांगः७२ महार्णवनिपानवित् निपानंकूपाद्बहिःपशूनांपानार्थंकृतंकुंडं महार्णवाएवसर्वेयस्यनिपानभूतास्तान्शोषणीयान्विंदतिलभतेइति ७३ मूलंसंसारतरोरधिष्ठानं ७४ विशालःअत्यंतंशोभमानः७५ अमृतःसुधारूपः ७६ व्यक्ताव्यक्तःकार्यकारणात्मा ७७ तपोनिधिर्महामुनिः ७८ ॥ १२४ ॥ आरोहणःपरंपदंआरुरुक्षुः ७९ अधिरोहःतदेवअधिरूढः ८० शीलधारीसदाचारः ८१ महायशाःपुण्यकीर्तिः ८२ सेनाकल्पःसेनायाआकल्पःअलंकारःपराक्रमइत्यर्थः ८३ महाकल्पःदिव्यभूषणः ८४ योगःचित्तवृत्तिनिरोधः ८५ युगानिकल्पादीनिकरेयस्यकल्पादिप्रदः ८६ हरतिशरीरंदेशाद्देशांतरंप्रतिनयतीतिहरिःपादाभिमानिनीदेवतात्रिविक्रमइत्यर्थः ८७ ॥ १२५ ॥ युगरूपःधर्माधर्मतत्संकररूपः ८८ महारूपःमहांश्चासौअरूपश्चेतितथा ८९ महानागहनःगजासुरघ्नः ९० वधःमृत्युः ९१

समाम्नायोऽसमाम्नायस्तीर्थदेवोमहारथः ॥ निर्जीवोजीवनोमंत्रःशुभाक्षोबहुकर्कशः ९ ॥ २३ ॥ रत्नप्रभूतोरक्तांगोमहार्णवनिपानवित् ॥ मूलंविशालोह्यमृतोव्यक्ताव्यक्तस्तपोनिधिः ८ ॥ २४ ॥ आरोहणोधिरोहश्चशीलधारीमहायशाः ॥ सेनाकल्पोमहाकल्पोयोगोयुगकरोहरिः ९ ॥ २५ ॥ युगरूपोमहारूपोमहानागहनोवधः ॥ न्यायनिर्वपणःपादःपंडितोह्यचलोपमः ८ ॥ २६ ॥ बहुमालोमहामालःशशीहरसुलोचनः ॥ विस्तारोलवणःकूपस्त्रियुगःसफलोदयः ॥ ६ ॥ २७ ॥ त्रिलोचनोविषण्णांगोमणिविद्धोजटाधरः ॥ बिंदुर्विसर्गःसुमुखःशरःसर्वायुधःसहः १० ॥ २८ ॥

न्यायनिर्वपणःन्याययुक्तंनिर्वपणंदानंयस्ययथाधर्ममनोरथप्रदः ९२ पादःपद्यतइतिगम्यः ९३ पंडितःपरोक्षज्ञानी ९४ अचलोपमोनिश्चलःतत्त्वज्ञानीत्यर्थः ९५ ॥ १२६ ॥ बहुनिरवधिमालतेशोभतेइतिअनंतलीलः ९६ महामालःमहतीआपादलंबिनीअम्लानत्वादिगुणयुक्तावामालायस्य ९७ शशीचंद्रःसएवंहरसुलोचनः महादेवस्यशांतदृष्टिरूपः ९८ विस्तारोलवणःकूपः विशिष्टस्तारआच्छादनंयस्यसोतिविस्तीर्णःलवणःक्षाररसःतादृशःकूपइवकूपःमहाकूपतुल्यःक्षारसमुद्ररूपीत्यर्थः त्रिपदमेकंनाम ९९ त्रियुगःकलिबहिर्भूतः ८०० इत्यष्टमंशतकं अतएवसफलोदयः १ ॥ २७ ॥ त्रिलोचनःत्रीणिशास्त्राचार्यध्यानानिलोचनानिदर्शनसाधनानियस्यसत्रिलोचनः २ विषण्णांगःविशेषेणसन्नाःनिरन्वयमुच्छिन्नाःअंगाख्याभूम्यादयोष्टौमूर्तयोयस्यअमूर्तेहिसूक्ष्मरूपेणमूर्तीनामन्वयोस्तिततोप्ययमंतरंगःशुद्धोभूमेत्यर्थः ३ मणिविद्धःमणिपिधानार्थंकर्णदेशेविद्धःकृतच्छिद्रःकुंडलीत्यर्थः ४ जटाधरः ५ बिंदुरनुस्वारः ६ विसर्गःविसर्जनीयः ७ सुमुखःव्यक्तवर्णः ८ शरःबाणः ९ सर्वायुधः १० सहःसर्वंसहतेमपर्यतीतिसहः ११ ॥ १२८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निवेदनःनिहीनंसर्वंवृत्त्युपरमेणवेदनंज्ञानंयस्य १२ सुखाजातःसुखरूपेणआजातःवृत्तिविलयेसतिआविर्भूतः १३ सुगंधारःशोभनोगंधारदेशोद्भवः १४ महाधनुःपिनाकधन्वा १५ गंधपालीगंधाःले शाःसूक्ष्माःप्रपंचवासनाःताःपालयतीतिगंधपालीसर्वप्राणिधीवासनामयइत्यर्थः सएवभगवान्ईश्वरःएकंनाम १६ उत्थानःसर्वकर्मणांउत्तिष्ठंत्यस्मादित्युत्थानः १७ ॥ १२९ ॥ मंथानोविश्वविलोडन समर्थोबहुलोनिरवधिर्वायुःमहान्प्रलयानिलइत्येकंनामत्रिपदम् १८ सकलःपूर्णः १९ सर्वलोचनःसर्वद्रष्टा २० तलस्तालःकरतलोत्थएवतालवाद्यविशेषः २१ करावेवस्थालोभोजनभाजनंतदस्या स्तीतिकरस्थाली २२ ऊर्ध्वसंहननःश्रेष्ठोदृढशरीरश्चेत्यर्थः २३ महान्अत्युच्चः २४ ॥ १३० ॥ छत्रं २५ सुच्छत्रः २६ विख्यातोलोकः प्राणिभृन्मात्रप्रसिद्धःप्रकाशः २७ सर्वाश्रयःक्रमः सर्वस्यआ श्रयःआधारभूतःक्रमः पादविक्षेपःत्रैविक्रमेणरूपेणपादाक्रांतजगत्त्रयइत्यर्थः २८ मुंडःमुंडितशिराः २९ अतएवविरूपः विकटरूपः ३० विकृतःसर्वांविक्रियांप्राप्तः ३१ दंडी ३२ कुंडी ३३ विकुर्वणः करोतीतिकुर्वाविगतःकुर्वायस्मात्विकुर्वणःकर्माप्राप्यइत्यर्थः समासांतआर्षः ३४ ॥ ३१ ॥ हर्यक्षःसिंहः ३५ ककुभःसर्वदिग्रूपः ३६ वज्री ३७ शतजिह्वः ३८ सहस्रपात् सहस्रमूर्धा ३९ देवेंद्रः ४० सर्वदेवमयः ४१ गुरुः ४२ ॥ १३२ ॥ सहस्रबाहुः ४३ सर्वांगःसर्वंअंगतिप्राप्नोतीतिसर्वांगः ४४ शरण्यःशरणायसाधुः ४५ सर्वलोककृत् ४६ पवित्रंपावनस्तीर्थादिरूपः ४७त्रिककुन्मंत्रःत्रीणिककुंदी

निवेदनःसुखाजातःसुगंधारोमहाधनुः ॥ गंधपालीचभगवानुत्थानःसर्वकर्मणाम् ४ ॥ २९ ॥ मंथानोबहुलोवायुःसकलःसर्वलोचनः ॥ तलस्तालःकरस्थालीऊर्ध्वसंहननोमहान् ७ ॥ ३० ॥ छत्रंसुच्छत्रोविख्यातोलोकःसर्वाश्रयःक्रमः ॥ मुंडोविरूपोविकृतोदंडीकुंडीविकुर्वणः १० ॥ ३१ ॥ हर्यक्षःककुभोवज्रीशतजिह्वःसहस्रपात् ॥ सहस्रमूर्धादेवेंद्रःसर्वदेवमयोगुरुः ९ ॥ ३२ ॥ सहस्रबाहुःसर्वांगःशरण्यःसर्वलोककृत् ॥ पवित्रंत्रिककुन्मंत्रःकनिष्ठःकृष्णपिंगलः ८ ॥ ३३ ॥

वककुंदिउच्चस्थानानिबीजशक्तिकीलकानियस्यतादृशोमंत्रः ४८ कनिष्ठःअदितिपुत्राणांमध्येयःकनिष्ठोवामनरूपीविष्णुस्तद्रूपः ४९ कृष्णपिंगलःहरिहरमूर्तिःविष्णुर्नारायणःकृष्णइतिकृष्णशब्दस्यह रौ निधिभेदेकपौरुद्रेपिंगलःकपिलेन्यवदितिनानार्थकोशात्पिंगलशब्दस्यहरेचप्रसिद्धिदर्शनात्पुरुषंकृष्णपिंगलं दरिद्रंनीललोहितेत्यादिश्रुतेरप्ययमेवार्थः नीलग्रीवोविलोहितइतिलोहितपदेनरुद्रस्यापि ग्रहणात् यदितुनीललोहितत्वंरुद्रस्यपूर्वंलोहितःपश्चान्नीलइतिकालभेदेनवाकंठेनीलःसर्वांगेलोहितइतिवावामांगेनीलोदक्षिणांगेलोहितइतिदेशभेदेनवाआवरकप्रकृत्यंशेननीलस्तत्प्रवर्तकपुरुषांशेनलो हितइतिगुणभेदेनवागृह्यते तदागुणवाचिनोःशब्दयोर्द्रव्यवाचित्वंतद्वत्त्वाच्चतदेकदेशवाचित्वमितिविप्रकृष्टार्थकल्पना अस्माकंतुविलोहितकृष्णपदयोर्मुख्यवृत्त्यैवशिवकेशववाचित्वंदृष्टं तेनतत्पर्याययोर्नी लपिंगलपदयोरपिहरिहरवाचित्वंवक्तुंयुज्यते तथाचकृष्णपिंगलपदेननीललोहितपदेनवाहरिहरावेवग्राह्यौ निर्णीतार्थकपदांतरसमभिव्याहारसामर्थ्यादनिर्णीतार्थकस्यापिपदस्यार्थोव्यवस्थापयितुं शक्यएवेतियुक्तमुत्पश्यामः यद्यपिपूर्ववाद्युक्तेष्वप्यर्थेषुकुशकाशावलंबनेनकिंचित्प्रमाणमुन्नेतुंशक्यंतथापिऋजुमार्गेणसिध्यत्यर्थेवक्रेणसाधनायोगात् शिवविष्णुनाम्नामन्योन्यस्मिन्प्रयोगदर्शनाच्च तयोरेकस्यैवव्यूहद्वयात्मत्वादत्रइदमेवव्याख्यानमिष्टं नचैवमिंद्राग्निपदवत्द्विवचनेनभाव्यं तत्पुरुषादिपदेष्विवकृष्णश्चासौपिंगलश्चेत्यभेदेनैवपदयोरन्वयोपपत्तौभेदसूचकद्विवचनायोगात् हरिहरयो रभेदस्यचप्रागेवप्रतिपादितत्वादितिदिक् तदयंसंग्रहः ५० ॥ १३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्रह्मदंडविनिर्माता ५१ शतघ्नीपाशशक्तिमान् ५२ पद्मगर्भोब्रह्मा ५३ महागर्भोमहान्गर्भोंतरवकाशोयस्य ५४ ब्रह्मगर्भोवेदगर्भितः ५५ जलोद्भवःजलेसलिलएकोऽद्रष्टेतिश्रुतेरेकार्णवेउद्भवआविर्भावो यस्यमायावीत्यर्थः ५६ ॥ १३४ ॥ गभस्तिःरश्मिमान् ५७ ब्रह्मकृत्वेदकर्ता ५८ ब्रह्मीवेदाध्यायी ५९ ब्रह्मवित्वेदार्थवित् ६० ब्राह्मणःब्रह्मिष्ठः ६१ गतिःब्रह्मिष्ठानामेवपरायणं ६२ अनंतरूपमस्य सोऽनंतरूपः ६३ अतएवनैकात्माअनेकशरीरधारी ६४ तिग्मतेजाःस्वयंभुवः ब्रह्मणोदृष्ट्यातिग्मतेजाःदुःसहपराक्रमःस्वशिरश्छेदकत्वत् ६५ ॥ १३५ ॥ उर्ध्वगात्माउपाधित्रयादुपरिगतआत्मास्वरूपं यस्य सभूमिंसर्वतोवृत्वाऽत्यतिष्ठद्दशांगुलमितिश्रुतेः ६६ पशुपतिःजीवानामीश्वरः ६७ वातरंहाः ६८ मनोजवः ६९ चंदनीचंदनालिप्तगात्रः ७० पद्मनालाग्रःपद्मनालमस्याग्रेस्तीतितथा कदाचिद्ब्र ह्मास्वाश्रयभूतपद्मनालस्यांतंद्रक्ष्येइतिबुद्ध्यानालमार्गेणगच्छंस्तदादिंनप्राप्तवान्अतोर्वाचीनस्यापिनालस्यांतोनदृष्टःकिमुतनालक्षेत्रस्यभूस्थानीयस्येतिभावः ७१ सुरभ्युत्तरणः कदाचिद्विष्णुस्पर्धयाब्र ह्माशिवस्यशिरोदेशोमयादृष्टस्तत्रत्वयासाक्ष्यंदेयमितिकामधेनुमुक्तवान्साचब्रह्मभयादनृतंसाक्ष्यंदत्तवतीततोमहादेवेनशप्तामेध्याशिनीतेसंततिर्भविष्यतीतितदिदमुक्तं सुरभिंकामधेनुंऊर्ध्वपदादधउत्ता

ब्रह्मदंडविनिर्माताशतघ्नीपाशशक्तिमान् ॥ पद्मगर्भोमहागर्भोब्रह्मगर्भोजलोद्भवः ६ ॥ ३४ ॥ गभस्तिर्ब्रह्मकृद्ब्रह्मीब्रह्मविद्ब्राह्मणोगतिः ॥ अनंतरूपोनैकात्मा तिग्मतेजाःस्वयंभुवः ९ ॥ ३५ ॥ ऊर्ध्वगात्मापशुपतिर्वातरंहामनोजवः ॥ चंदनीपद्मनालाग्रःसुरभ्युत्तरणोनरः ८ ॥ ३६ ॥ कर्णिकारमहास्रग्वीनीलमौलिःपि नाकधृत् ॥ उमापतिरुमाकांतोजाह्नवीधृदुमाधवः ७ ॥ ३७ ॥ वरोवराहोवरदोवरेण्यःसुमहास्वनः ॥ महाप्रसादोदमनःशत्रुहाश्वेतपिंगलः ८ ॥ ३८ ॥

रयतीतिसुरभ्युत्तरणः ७२ एवंमूर्तिद्वयस्याप्यंतोयेननदृष्टःसोप्ययमेवेत्याह नरइति नरातिआदत्तेप्राप्नोत्यंतमितिनरः आतोनुपसर्गेकः ७३ ॥ १३६ ॥ कर्णिकारपुष्पमयीमहतीस्रक्मालातद्वान्क र्णिकारमहास्रग्वी ७४ नीलमौलिःनीलमणिमयंकिरीटंमौलौयस्य ७५ पिनाकधृत् पितःप्राप्तःनाकोद्यौर्येनसपिनाकः पिग्रतावित्यतोनिष्ठातस्यलोपः त्रिपुरासुरेणहृतःस्वर्गोदेवैर्यद्बलात्प्राप्तस्तन्महा देवस्यशैलेंद्ररूपंधनुःपिनाकस्तस्यधर्तापिनाकधृत् यथानमुचिंफेनेननिघ्नतइंद्रस्यफेनेयथावज्रप्रवेशएवंशैलेपिपिनाकप्रवेशात्सोपिपिनाकइत्यर्थः ७६ उमाब्रह्मविद्यातस्याः पतिर्यथेष्टविनियोगात्स्वामी ७७ उमयातयैवब्रह्मविद्ययाकांतःकामितःवशीकृतः ७८ जाह्नवीधृत् ७९ उमायाःशैलपुत्र्याःधवोभर्ताउमाधवः ८० ॥ १३७ ॥ वरोवराहः आद्योभूमेरुद्धर्त्ता यज्ञरूपीवराहः ८१ वरैःश्रेष्ठैरूपैर्दयते नानावतारैर्जगत्पालयतीतिवरदः ८२ अतएववरेण्यःवरणीयः ८३ सुमहास्वनःवेदगर्जितोहयग्रीवः ८४ महाप्रसादः ८५ दमनइवसुरभित्वाद्दमनःतत्पूज्यत्वाद्वा ८६ शत्रून्कामादीन्हंतीतिशत्रुहा ८७ श्वेतपिंगलः अर्द्धनारीनटेश्वरोदक्षिणार्द्धेकर्पूरगौरः वामार्द्धेकनकपिंगलः येतुश्वेतपिंगलपदस्यार्थंकृष्णपिंगलपदेनब्रुवतेतेश्वेतमपिकृष्णीकर्तुंसमर्थामहांतोभवंतीति ८८ ॥ १३८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पीतात्मासुवर्णवर्णशरीरः यएषोंतरादित्योहिरण्मयःपुरुषोदृश्यतेहिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेशआप्रणखात्सर्वएवसुवर्णइतिश्रुत्युक्तः ८९ परमात्माअन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानंदमयेभ्यःपंचभ्यो ऽपरमेभ्यआत्मभ्योऽन्यःषष्ठआनंदमात्रस्वरूपः ९० प्रयतात्माशुद्धचित्तः ९१ प्रधानधृत्त्रिगुणात्मकंजगत्कारणंप्रधानाख्यमज्ञानंतदधिष्ठानभूतः ९२ सर्वपार्श्वमुखःचतसृषुदिक्षुऊर्ध्वंचमुखंयस्येति पंचवक्त्रउक्तः ९३ त्र्यक्षःत्रीणिसोमसूर्याग्निरूपाणिअक्षाणिनेत्राणियस्य ९४ धर्मसाधारणोवरःपुण्यानुरूपप्रसादात्मा ९५ ॥ १३९ ॥ चराचरात्मारलयोरैक्यात् चलाचलात्मा द्विविपंथाश्च लाचलइतिश्रुत्युक्तौयावावृत्त्यनावृत्तिमार्गौतद्रूपश्चराचरात्मा कर्मानुरूपःप्रसादानुरूपोमार्गोप्ययमेवेतिनामद्वयार्थः ९६ सूक्ष्मात्मामार्गद्वयागोचरस्वरूपः ९७ अमृतोमरणवर्जितोनिष्कामःगोवृषः पृथिवीपतिर्धर्मः तस्यईश्वरः निष्कामधर्मस्यामृतंमोक्षरूपंफलंदातुंसमर्थः ९८ साध्याःदेवानामपिदेवाःतेषामपिऋषिःआचार्यःसाध्यर्षिः ९९ वसुःदेवताविशेषः उपरिचरस्यराज्ञोव्यावृत्त्यर्थंतस्यैवविशेषणंआदित्यइतिअदितेःपुत्रोवसुर्नामेत्यर्थः १०० इतिनवमंशतकं विवस्वान्विशेषेणवस्तेआच्छादयत्यनेनभुवनमितिविवःअंशुजालंतद्वान् सूयतेइतिसविता कृतोबहुलमितिवार्तिकात्कर्मणितृच्

पीतात्मापरमात्माचप्रयतात्माप्रधानधृत् ॥ सर्वपार्श्वमुखस्त्र्यक्षोधर्मसाधारणोवरः ७ ॥ ३९ ॥ चराचरात्मासूक्ष्मात्माअमृतोगोवृषेश्वरः ॥ साध्यर्षिर्वसुरादित्योविवस्वान्सवितामृतः ६ ॥ ४० ॥ व्यासःसर्गःसुसंक्षेपोविस्तरःपर्ययोनरः ॥ ऋतुःसंवत्सरोमासःपक्षःसंख्यासमापनः ८ ॥ ४१ ॥ कलाकाष्ठालवामात्रामुहूर्ताहःक्षपाःक्षणाः ॥ विश्वक्षेत्रंप्रजाबीजंलिंगमाद्यस्तुनिर्गमः ५ ॥ ४२ ॥

बाहुलकात् यज्ञेऽभिषूयमाणःअमृतःसोमःअंशुरंशुष्टेदेवसोमेतिमंत्रलिंगात् अपामसोमममृताअभूमेतिअमृतत्वसाधनत्वश्रुतेश्चसोमस्यविवस्वत्त्वममृतत्वंचज्ञेयं तेनत्रिपदमेकंनाम १ ॥ १४० ॥ व्यासः पुराणेतिहासादेःस्रष्टा २ सर्गःतस्यैवसृज्यंपुराणादिअस्यविशेषणेसुसंक्षेपोविस्तरइतिचसूत्रादिरूपोभाष्यादिरूपइत्यर्थः इदमपित्रिपदंनाम एवंसतिहोमेएकैकनामजपेवाएवंमंत्रऊह्यः ओंसर्गायसुसंक्षेपायविस्तारायस्वाहेतिओंनमःसर्गायसुसंक्षेपायविस्तरायेतिच भूरग्नयेचपृथिव्यैचमहतेचस्वाहेतिवदनेकपदतोप्येकनामत्वंज्ञेयं ३ पर्ययोनरःपरितःअयतेव्याप्नोतीतिपर्ययः सचनरोजीवः समष्टिजीवोवैश्वानरइत्यर्थः ४ ऋतुः ५ संवत्सरः ६ मासः ७ पक्षः ८ संख्यासमापनःऋत्वादिसंख्यासमाप्तिरूपःसंक्रातिदर्शपूर्णमासादिरूपः ९ ॥ १४१ ॥ कलाः १० काष्ठा ११ लवाः १२ मात्रा १३ मुहूर्ताहःक्षपाइतिसमस्तंनाम १४ क्षणाःऋत्वाद्याःकालावयवाःस्पष्टार्थाः १५ विश्वक्षेत्रंब्रह्मांडवृक्षस्यालवालंचिन्मात्रं १६ प्रजाबीजंप्रजानांबीजंमायाविशिष्टचैतन्यरूपंअव्यक्तं १७ लिंगंमहत्तत्त्वं १८ आद्योनिर्गमःअंकुररूपीअहमितिप्रथमोऽध्यासः १९ ॥ १४२ ॥ ॥४४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सत्कार्यं २० असत्कारणं २१ व्यक्तंइंद्रियग्राह्यं २२ अव्यक्तंअहंनजानामीत्यनुभवैकवेद्यमज्ञानं २३ पिता २४ माता २५ पितामहः २६ स्वर्गद्वारंतपः २७ प्रजाद्वारंरागः २८ मोक्षद्वारंवैराग्यं २९ त्रिविष्टपंस्वर्गसाधनधर्मः ३० ॥ १४३ ॥ निर्वाणंमोक्षः ३१ ह्लादनःआनंदयिता एषह्येवानंदयातीतिश्रुतेः ३२ ब्रह्मलोकःसत्यलोकः ३३ परागतिःततोप्यधिकागतिर्गंतव्यः ३४ देवासुरविनिर्माता ३५ देवासुरपरायणः पुंस्त्वमार्षं ३६ ॥ ४४॥ देवासुरगुरुःबृहस्पतिशुक्ररूपः ३७ देवोविजिगीषुः ३८ देवासुरनमस्कृतः ३९ देवासुरमहामात्रःमहामात्रःश्रेष्ठः ४० देवासुरगणाश्रयःआश्रयणीयः ४१ ॥ १४५ ॥ देवासुरगणाध्यक्षइंद्रविरोचनादिरूपः ४२ देवासुरगणाग्रणीःस्वामिकार्तिकेयकेशिदैत्यरूपः ४३ देवातिदेवःइंद्रियाण्यतिक्रम्यस्वयमेवप्रकाशमानः ४४ देवर्षिर्नारदादिरूपः ४५ देवासुरवरप्रदोब्रह्मरुद्रादिरूपेण ४६ ॥ १४६ ॥ देवासुरेश्वरस्तेषामंतर्यामी ४७ विश्वःविशत्यस्मिन्निति विश्वःजगद्गर्भंशयः ४८ देवासुरमहेश्वरःअंतर्यामिणईश्वरस्याप्यधिष्ठानंअतोमहेश्वरः ४९ सर्वदेवमयः

सदसद्व्यक्तमव्यक्तंपितामातापितामहः॥ स्वर्गद्वारंप्रजाद्वारंमोक्षद्वारंत्रिविष्टपम् ११ ॥ ४३ ॥ निर्वाणंह्लादनश्चैवब्रह्मलोकःपरागतिः ॥ देवासुरविनिर्मातादेवासुरपरायणः ६ ॥ ४४ ॥ देवासुरगुरुर्देवोदेवासुरनमस्कृतः ॥ देवासुरमहामात्रोदेवासुरगणाश्रयः ५॥ १४५ ॥ देवासुरगणाध्यक्षोदेवासुरगणाग्रणीः॥ देवातिदेवोदेवर्षिर्देवासुरवरप्रदः ५ ॥ १४६ ॥ देवासुरेश्वरोविश्वोदेवासुरमहेश्वरः ॥ सर्वदेवमयोचिंत्योदेवतात्मात्मसंभवः ७ ॥ १४७ ॥ उद्भिस्त्रिविक्रमोवैद्योविरजोनीरजोऽमरः ॥ ईड्योहस्तीश्वरोव्याघ्रोदेवसिंहोनरर्षभः ८ ॥ १४८ ॥ विबुधोग्रवरःसूक्ष्मःसर्वदेवस्तपोमयः ॥ सुयुक्तःशोभनोवज्रीप्रासानांप्रभवोव्ययः १० ॥ १४९ ॥

अग्निर्मूर्धाचक्षुषीचंद्रसूर्यावित्यादिश्रुतेः ५० अचिंत्यःनास्तिचिंत्योऽन्योयस्ययस्माद्वा ५१ देवतात्मादेवतानामंतरात्माप्रत्यग्रूपः ५२ आत्मसंभवःस्वतःसिद्धः ५३ ॥ १४७ ॥ उद्भित्उद्भिद्याविर्भवतीतिवाफलंउद्भिनत्तीतिवास्थावररूपोयज्ञादिरूपोवा ५४ त्रिविक्रमःत्रीणिभुवनानिक्रमतइतिवामनः ५५ वैद्योविद्यावान् ५६ विरजःनिर्मलः ५७ नीरजःरजोगुणहीनः ५८ अमरःविनाशहीनः ५९ ईड्यःस्तुत्यः ६० हस्तीश्वरःकालहस्तीश्वराख्यवायव्यलिंगरूपः ६१ व्याघ्रोव्याघ्रेश्वरनामकलिंगरूपः ६२ देवसिंहःदेवेषुपराक्रमी ६३ नरर्षभःनरेष्वपिश्रेष्ठः ६४ ॥ १४८ ॥ विबुधःविशेषेणप्राज्ञः ६५ अग्रवरःअग्रेवृणोतियज्ञभागादिकमित्यग्रवरः ६६ सूक्ष्मःदुर्लक्ष्यः ६७ सर्वदेवःतत्तद्देवतासुकात्स्न्र्येनपरिसमाप्तः ६८ तपोमयःतपःप्रधानः ६९ सुयुक्तःसुतरांयुक्तःसंनद्धः ७० शोभनःकल्याणः ७१ वज्रीवज्रायुधः ७२ प्रासानांआयुधविशेषाणांप्रभवउत्पत्तिस्थानं ७३ अव्ययःनविविधेनरूपेणएतिप्राप्नोत्येनंसाधकइत्यव्ययःएकाग्रचित्तप्राप्यः एरच्प्रत्ययांतोयं ७४ ॥ १४९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गुहःकुमारः ७५ कांतःकस्यसुखस्य अंतःसीमाआनंदस्यपराकाष्ठेत्यर्थः ७६ निजःसर्गःसृज्यतइतिसर्गस्तस्यविशेषणंनिजःस्वस्मादनन्यः ७७ पवित्रं पविर्वज्रंतत्तुल्यंमृत्युदुःखंतस्मात्त्रायतइतिपवित्रं ७८ अतएवसर्वपावनःसर्वेषांब्रह्मादीनामपिशुद्धिकरः ७९ शृंगीवृषभादिरूपः ८० शृंगप्रियःपर्वतशिखराश्रयः ८१ बभ्रुःशनैश्चरः ८२ राजराजःकुबेरः ८३ निरामयःनिर्दोषः ८४ ॥ १५० ॥ अभिरामःप्रीतिजनकः ८५ सुरगणःदेवसंघरूपः ८६ विरामःसर्वोपरमरूपः ८७ सर्वसाधनःसर्वाणिआश्रमकर्माणियद्वाप्तयेसाधनानियस्मिन्निति ८८ ललाटाक्षः ८९ विश्वदेवःविश्वैर्ब्रह्मांडकंदुकैर्दीव्यतिक्रीडतइति ९० हरिणःमृगरूपः ९१ ब्रह्मवर्चसंविद्यातपःसमुद्भवंतेजःतद्वान् अर्शआद्यच्प्रत्ययांतोयं ९२ ॥ १५१ ॥ स्थावराणांपतिःहिमाचलादिरूपः ९३ नियमेंद्रियवर्धनःनियमैर्निग्रहैःकृत्वाइंद्रियाणांसमनस्कानांवर्धनोहिंसकःक्षीणमनालब्धसमाधिरित्यर्थः ९४ सिद्धार्थःनित्यसिद्धएवमोक्षोज्ञानापगममात्रेणकंठगतविस्मृतचामीकरवदर्थोऽर्थनीयोयस्यससिद्धार्थःतत्त्वज्ञानार्थी ९५ अतएवसिद्धभूतार्थःपूर्वसिद्धःपश्चाद्भूतःसाधितःसिद्धभूतः पूर्वकालैकेतिसमासः सचासौअर्थश्चसिद्धभूतार्थःउक्तविधोमोक्षः ९६ अतएव अचिंत्यःचिंत्यादुपास्यादन्यःप्रत्यगात्मत्वात् तदेवब्रह्मत्वंविद्धिनेदंयदिदमुपासतेइतिश्रुतेश्च ९७ सत्यव्रतःसत्यंब्रह्मतदर्थान्येवव्रतानितपांसियस्य ९८ शुचिःनिर्मलचित्तः ९९ ॥ १५२ ॥ व्रताधिपःतत्तद्व्रतफलप्रदः १००० इतिदशमंशतकं परंविश्वतैजसप्राज्ञेभ्योऽपरब्र

गुहःकांतोनिजःसर्गःपवित्रंसर्वपावनः ॥ शृंगीशृंगप्रियोबभ्रूराजराजोनिरामयः ११ ॥ १५० ॥ अभिरामःसुरगणोविरामःसर्वसाधनः ॥ ललाटाक्षोविश्वदेवोहरिणोब्रह्मवर्चसः ८ ॥ १५१ ॥ स्थावराणांपतिश्चैवनियमेंद्रियवर्धनः ॥ सिद्धार्थःसिद्धभूतार्थोचिंत्यःसत्यव्रतःशुचिः ७॥ १५२ ॥ व्रताधिपःपरंब्रह्मभक्तानांपरमागतिः॥ विमुक्तोमुक्ततेजाश्चश्रीमान्श्रीवर्धनोजगत् ९॥ १५३॥

ह्मभ्यःपरंतुरीयंशिवाख्यं शिवमद्वैतंचतुर्थमन्यंतइतिश्रुतिप्रसिद्धं १ अतएवब्रह्मदेशतःकालतोवस्तुतश्चपरिच्छेदशून्यं नेहनानास्तिकिंचनेतिश्रुतेर्विश्वादीनामनृतत्वेनस्वगतभेदस्याप्यभावादखंडैकरसंवस्तुतन्मात्रं २ भक्तानांपरमागतिः भंजोआमर्दनेऽस्यरूपं भक्तानांविश्वादिषुपूर्वपूर्वस्यउत्तरस्मिन्नुत्तरस्मिन्प्रविलापनलक्षणंआमर्दनंसैंधवखिल्यसलिलन्यायेनकुर्वतांपरमानिरतिशयागतिःकैवल्यरूपाविश्रांतिः ३ विमुक्तःदेहांतेविशेषेणमुक्तः ४ कुतोविमुक्तत्वमतआह मुक्ततेजाइति तेजःपदेनात्रलिंगशरीरमुच्यते ततमुक्तंतेजोऽनेनेतितथा ५ मुक्ततेजस्त्वमपिकुतः यतःश्रीमान्योगैश्वर्यवान् तथाहि योगीजितमृत्युर्यथाकामंभीष्मवदिहैवतिष्ठतिब्रह्मलोकंवामूर्धन्यनाड्यागच्छति इहैवलिंगशरीरंकवचवद्वात्यक्त्वाविशुद्धंकैवल्यमाप्नोति ६ श्रीमत्त्वमपिकुतः यतःश्रीवर्धनःऋचःसामानियजूंषि साहिश्रीरमृतासतामितिश्रुतेर्वेदत्रयरूपांश्रियंकर्मोपास्तिज्ञानकांडात्मिकांवर्धयतितत्तदुक्तार्थानुष्ठानेनसम्यक्परिपोषयतिसश्रीवर्धनः ७ जगत् अव्याकृतादिघटांतनश्वरवस्तुरूपःगच्छतिनित्यंरूपांतरंप्राप्नोतीतिजगदितिव्युत्पत्तेःप्रधानादीनामपिजगत्त्वं चलंगुणवृत्तमितिकापिलसिद्धांताच्च एवंचयआदौस्थिरउक्तःसएवजगदित्युक्तेस्थिरेभूमात्मनिजगत्कल्पितमित्युक्तंभवति ततश्चात्मैवेदंसर्वंब्रह्मैवेदंसर्वंतत्त्वमस्यहंब्रह्मास्म्ययमात्मेत्यादिशास्त्रसिद्धंब्रह्माद्वैतंप्रतिपादितंभवतीतिशिवं १००८॥ १५३ ॥ इतिनाम्नामष्टाधिकंदशमंशतकंसमाप्तम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यथेति बहूनांमध्येसहस्रंप्रधानानिनामान्युद्धृत्यस्तुतोसीत्यर्धस्यार्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ एतद्धीति परमंब्रह्मउत्कृष्टाब्रह्मप्राप्तिसाधनभूताविद्या एतांजपन्परंब्रह्मकैवल्यंअधिगच्छतीत्यध्याहृत्ययोज्यं ॥ ५८ ॥ आत्मसंस्थाकरःआत्मनिप्रतीचिसंस्थानन्यव्यापाररूपापरिसमाप्तिः तांकरोति मोक्षप्रदइत्यर्थः ॥ ५९ ॥ तथैवेति बहुभिर्जन्मभिरीशानंस्तवैःस्तुवंतस्तुष्यंतिचरमंतिचेतिप्रथमद्वितीयचतुर्थस्थैरन्वयः ॥ ६० ॥ भक्त्याआराध्योयमितिनिश्चयेन भावेनप्रीत्या ॥ ६१ ॥ व्रजन्नित्याद्येकवचनानिबहुवचनार्थानि सुपांसुलुगितिवाविभक्तेरार्षःसुः ॥ ६२ ॥ ३३ ॥ ६४ ॥ अनन्याअ

यथाप्रदानंभगवानितिभक्त्यास्तुतोमया ॥ यन्नब्रह्मादयोदेवाविदुस्तत्त्वेननर्षयः ॥ १५४ ॥ स्तोतव्यमर्च्यंवंद्यंचकःस्तोष्यतिजगत्पतिम् ॥ भक्त्यात्वेवंपुरस्कृत्यमयायज्ञपतिर्विभुः ॥ ५५ ॥ ततोभ्यनुज्ञांसंप्राप्यस्तुतोमतिमतांवरः ॥ शिवमेभिःस्तुवन्देवंनामभिःपुष्टिवर्धनैः ॥ ५६ ॥ नित्ययुक्तःशुचिर्भक्तःप्राप्नोत्यात्मानमात्मना ॥ ५७ ॥ एतद्धिपरमंब्रह्मपरंब्रह्माधिगच्छति ॥ ऋषयश्चैवदेवाश्चस्तुवंत्येतेनतत्परम् ॥ ५८ ॥ स्तूयमानोमहादेवस्तुष्यतेनियतात्मभिः ॥ भक्तानुकंपीभगवानात्मसंस्थाकरोविभुः ॥ ५९ ॥ तथैवचमनुष्येषुयेमनुष्याःप्रधानतः ॥ आस्तिकाःश्रद्दधानाश्चबहुभिर्जन्मभिःस्तवैः ॥ ६० ॥ भक्त्याह्यनन्यमीशानंपरंदेवंसनातनम् ॥ कर्मणामनसावाचाभावेनामिततेजसः ॥ ६१ ॥ शयानाजाग्रमाणाश्चव्रजन्नुपविशंस्तथा ॥ उन्मिषन्निमिषंश्चैवचिंतयंतःपुनःपुनः ॥ ६२ ॥ शृण्वंतःश्रावयंतश्चकथयंतश्चतेभवम् ॥ स्तुवंतःस्तूयमानाश्चतुष्यंतिचरमंतिच ॥ ६३ ॥ जन्मकोटिसहस्रेषुनानासंसारयोनिषु ॥ जंतोर्विगतपापस्यभवेभक्तिःप्रजायते ॥ ६४ ॥ उत्पन्नाचभवेभक्तिरनन्यासर्वभावतः ॥ भाविनःकारणेचास्यसर्वयुक्तस्यसर्वथा ॥ ६५ ॥ एतद्देवेषुदुष्प्रापंमनुष्येषुनलभ्यते ॥ निर्विघ्नानिश्चलारुद्रेभक्तिरव्यभिचारिणी ॥ ६६ ॥ तस्यैवचप्रसादेनभक्तिरुत्पद्यतेनृणाम् ॥ येनयांतिपरांसिद्धिंतद्भागवतचेतसः ॥ ६७ ॥ येसर्वभावानुगताःप्रपद्यंतेमहेश्वरम् ॥ प्रपन्नवत्सलोदेवःसंसारात्तान्समुद्धरेत् ॥ ६८ ॥ एवमन्येविकुर्वंतिदेवाःसंसारमोचनम् ॥ मनुष्याणामृतेदेवंनान्याशक्तिस्तपोबलम् ॥ ६९ ॥ इतितेनेंद्रकल्पेनभगवान्सदसत्पतिः ॥ कृत्तिवासाःस्तुतःकृष्णतंडिनाशुभबुद्धिना ॥ ७० ॥ स्तवमेतंभगवतोब्रह्मास्वयमधारयत् ॥ गीयतेचसबुध्येतब्रह्माशंकरसंनिधौ ॥ १७१ ॥

भेदेनशिवोहमस्मीतिभावनया तथाचश्रुतिः अथयोन्यांदेवतामुपास्तेऽन्योसावन्योहमितिनसवेदयथापशुरेवसदेवतानामितिभेदेनोपासनंनिंदति भवेशिवेकारणेभक्तिरस्यपुंसःभाविनोभाग्यात्सर्वयुक्तस्यसर्वसाधनवतःसर्वथासर्वैःप्रकारैरुत्पन्नाभवतीतिसंबंधः ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७॥६८॥ एवमिति संसारमोचनंदेवंऋतेअन्येदेवाःमनुष्याणांतपोबलंविकुर्वंतिनाशयंतीतिसंबंधः तेषांयतोऽन्याशक्तिर्नास्ति ॥ ६९ ॥ इतिहेतोः तेनतंडिना ॥ ७० ॥ गीयतेचसंस्तवोब्रह्मणाशंकरसंनिधौअतस्तंब्रह्माब्राह्मणोबुध्येतजानीयात् ॥ १७१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्पष्टार्थोयंग्रंथशेषः ॥७२॥७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥७८॥७९॥८०॥८१॥१८२॥ ॥इतिआनुशासनिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशोऽध्यायः॥१७॥ ॥७॥ ॥महायोगीति पठस्वस्तवमि

इदंपुण्यंपवित्रंचसर्वदापापनाशनम्॥ योगदंमोक्षदंचैवस्वर्गदंतोषदंतथा॥७२॥ एवमेतत्पठंतेयएकभक्त्यातुशंकरम्॥ यागतिःसांख्ययोगानांव्रजंत्येतांगतिंत १३

दा॥ ७३ ॥ स्तवमेतंप्रयत्नेनसदारुद्रस्यसंनिधौ॥ अब्दमेकंचरेद्भक्तःप्राप्नुयादीप्सितंफलम् ॥ ७४ ॥ एतद्रहस्यंपरमंब्रह्मणोहृदिसंस्थितम्॥ ब्रह्माप्रोवाचशक्राय

॥४६॥ शक्रःप्रोवाचमृत्यवे ॥ ७५ ॥ मृत्युःप्रोवाचरुद्रेभ्योरुद्रेभ्यस्तंडिमागमत्॥ महतातपसाप्राप्तस्तंडिनाब्रह्मसद्मनि॥ ७६॥ तंडिःप्रोवाचशुक्रायगौतमायचभार्ग

वः॥ वैवस्वतायमनवेगौतमःप्राहमाधव॥७७॥ नारायणायसाध्यायसमाधिष्ठायधीमते॥ यमायप्राहभगवान्साध्योनारायणोच्युतः॥ ७८ ॥ नाचिकेताय

भगवानाहवैवस्वतोयमः॥ मार्कंडेयायवार्ष्णेयनाचिकेतोभ्यभाषत॥ ७९ ॥ मार्कंडेयान्मयाप्राप्तोनियमेनजनार्दन ॥ तवाप्यहममित्रघ्नस्तवंदद्यांह्यविश्रुतम्॥

॥ ८० ॥ स्वर्ग्यमारोग्यमायुष्यंधन्यंवेदेनसंमितम्॥ नास्यविघ्नंविकुर्वंतिदानवायक्षराक्षसाः॥८१॥ पिशाचायातुधानावागुह्यकाभुजगाअपि॥ यःपठेतशुचिः

पार्थब्रह्मचारीजितेंद्रियः॥ अभग्नयोगोवर्षंतुसोश्वमेधफलंलभेत्॥ १८२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकप०दानधर्मेमहादेवस

हस्रनामस्तोत्रेसप्तदशोऽध्यायः॥ १७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ महायोगीततःप्राहकृष्णद्वैपायनोमुनिः ॥पठस्वपुत्रभद्रं

तेप्रीयतांतेमहेश्वरः॥ १ ॥ पुरापुत्रमयामेरौतप्यतापरमंतपः॥ पुत्रहेतोर्महाराजस्तवएषोनुकीर्तितः॥ २॥ लब्धवानीप्सितान्कामानहंवैपांडुनंदन ॥ तथात्वमपि

शर्वाद्विसर्वान्कामानवाप्स्यसि॥ ३॥ कपिलश्चततःप्राहसांख्यर्षिर्देवसंमतः॥ मयाजन्मान्यनेकानिभक्त्याचाराधितोभवः॥ ४ ॥ प्रीतश्चभगवान्ज्ञानंददौम

मभवांतकम्॥ चारुशीर्षस्ततःप्राहशक्रस्यदयितःसखा॥ आलंबायनइत्येवंविश्रुतःकरुणात्मकः ॥ ५ ॥ मयागोकर्णमासाद्यतपस्तप्त्वाशतंसमाः॥ अयोनिजा

नांदांतानांधर्मज्ञानांसुवर्चसाम् ॥ ६ ॥ अजराणामदुःखानांशतवर्षसहस्रिणाम्॥ लब्धंपुत्रशतंशर्वात्पुरापांडुनृपात्मज ॥ ७॥ वाल्मीकिश्चाहभगवान्युधि

ष्ठिरमिदंवचः॥ विवादेसाग्निमुनिभिर्ब्रह्मघ्नोवैभवानिति ॥ ८ ॥ उक्तःक्षणेनचाविष्टस्तेनाधर्मेणभारत ॥ सोहमीशानमनघममोघंशरणंगतः ॥ ९ ॥ मुक्तश्चा ॥४६॥

स्मिततःपापैस्ततोदुःखविनाशनः॥ आहमांत्रिपुरघ्नोवैयशस्तेग्र्यंभविष्यति ॥ १० ॥

तिशेषः हेपुत्रयुधिष्ठिर॥१॥२॥३॥४॥आलंबायनआलंबगोत्रः॥५॥ ६ ॥ हेपुत्र शतंपुत्राणामितिशेषः॥७॥विवादेवेदविपरीतवादे अग्निसहितैर्मुनिभिरुक्तइतिसंबंधः॥८॥तेनवेदविरोधजेन ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ पितृतुल्याविप्राज्येष्ठोभ्रातापितुःसमइतिस्मृतेर्ज्येष्ठाभ्रातरस्तेषांवधेन ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ शिखंडीकपर्दी शिवविग्रहःकल्याणशरीरः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ शक्रस्यधर्मशास्त्रेकचिदन्य
थाकरणात्कुपितस्य प्रभुःप्रार्थितःसन्निति शेषः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ उच्चारितेअन्यथेतिशेषः ॥ २१ ॥ पापंवितथाभिनिवेशं त्यक्त्वासमीक्षस्वविचारय अयज्ञवाहिनंनयज्ञंवहतितंपापंअवाक्षरपाठजम

जामदग्न्यश्चकौंतेयमिदंधर्मभृतांवरः॥ ऋषिमध्येस्थितःप्राहज्वलन्निवदिवाकरः ॥ ११ ॥ पितृविप्रवधेनाहमार्तोवैपांडवाग्रज॥ शुचिर्भूत्वामहादेवंगतोस्मि
शरणंनृप ॥ १२ ॥ नामभिश्चास्तुवंदेवंततस्तुष्टोभवद्भवः॥ परशुंचततोदेवोदिव्यान्यस्त्राणिचैवमे ॥ १३ ॥ पापंचतेनभविताअजेयश्चभविष्यसि॥ नतेप्रभवि
तामृत्युरजरश्चभविष्यसि॥ १४ ॥ आहमांभगवानेवंशिखंडीशिवविग्रहः॥ तदवाप्तंचमेसर्वंप्रसादात्तस्यधीमतः ॥ १५ ॥ विश्वामित्रस्तदोवाचक्षत्रियोहंत
दाभवम्॥ ब्राह्मणोहंभवानीतिमयाचाराधितोभवः॥ १६॥ तत्प्रसादान्मयाप्राप्तंब्राह्मण्यंदुर्लभंमहत्॥ असितोदेवलश्चैवप्राहपांडुसुतंनृपम्॥ १७॥ शापाच्छ
क्रस्यकौंतेयविभोधर्मोनशत्तदा॥ तन्मेधर्मंयशश्चाग्र्यमायुश्चैवाददत्प्रभुः॥ १८ ॥ ऋषिर्गृत्समदोनामशक्रस्यदयितःसखा ॥ प्राहाजमीढंभगवान्बृहस्पतिसम
द्युतिः ॥ १९ ॥ वरिष्ठोनामभगवांश्चाक्षुषस्यमनोःसुतः ॥ शतक्रतोरचिंत्यस्यसत्रेवर्षसहस्रिके ॥ २० ॥ वर्तमानेऽब्रवीद्वाक्यंसाम्निह्युच्चारितेमया॥ रथंतरेद्वि
जश्रेष्ठनसम्यगितिवर्तते ॥ २१ ॥ समीक्षस्वपुनर्बुद्ध्यापापंत्यक्त्वाद्विजोत्तम ॥ अयज्ञवाहिनंपापमकार्षीस्त्वंसुदुर्मते ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वामहाक्रोधःप्राहशंभुंपु
नर्वचः॥ प्रज्ञयारहितोदुःखीनित्यभीतोवनेचरः ॥ २३ ॥ दशवर्षसहस्राणिदशाष्टौचशतानिच॥ नष्टपानीयपवनेमृगैरन्यैश्चवर्जिते ॥ २४ ॥ अयज्ञीयद्रुमेदे
शेरुरुसिंहनिषेविते॥ भवितात्वंमृगःक्रूरोमहादुःखसमन्वितः॥ २५ ॥ तस्यवाक्यस्यनिधनेपार्थजातोह्यहंमृगः॥ ततोमांशरणंप्राप्तंप्राहयोगीमहेश्वरः॥ २६॥
अजरश्चामरश्चैवभवितादुःखवर्जितः॥ साम्यंममास्तुतेसौख्यंयुवयोर्वर्धतांक्रतुः ॥ २७ ॥ अनुग्रहानेवमेषकरोतिभगवान्विभुः॥ परंधाताविधाताचसुखदुः
खेचसर्वदा॥ २८॥ अचिंत्यएषभगवान्कर्मणामनसागिरा॥ नमेतातयुधिश्रेष्ठविद्ययापंडितःसमः ॥ २९ ॥ वासुदेवस्तदोवाचपुनर्मतिमतांवरः ॥ सुवर्णाक्षो
महादेवस्तपसातोषितोमया॥ ३०॥ ततोथभगवानाहप्रीतोमांवैयुधिष्ठिर॥ अर्थात्प्रियतरःकृष्णमत्प्रसादाद्भविष्यसि ॥ ३१ ॥

पराधं ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ निधनेअंतेसद्यएवेत्यर्थः ॥ २६ ॥ साम्यंअवैषम्यं युवयोःगृत्समदशतक्रत्वोः ॥ २७ ॥ परंउत्कृष्टंयथास्यात्तथा ॥ २८ ॥ नमेमयासमःपंडितोस्तिविद्ययाहेतु
ना ॥ २९ ॥ ३० ॥ अर्थात्धर्मस्यफलंकामस्यमूलंचार्थःसर्वस्मात्प्रियस्ततोपिप्रियोऽतरात्मातत्तुल्यःसर्वेषांभविष्यसीत्यर्थः ॥ ३१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३२ ॥ पुरापूर्वाचनारे ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ चतुःषष्टिःअंगानिअवयवायस्यकलासमूहज्ञानस्यतत् मनोयज्ञेनमानसेनपूजनेन ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ इतिममहृदिस्थितंमतंम

अपराजितश्चयुद्धेषुतेजश्चैवानलोपमम् ॥ एवंसहस्रशश्चान्यान्महादेवोवरंददौ ॥ ३२ ॥ मणिमंथेथशैलेवैपुरासंपूजितोमया ॥ वर्षायुतसहस्राणांसहस्रंशतमे
॥ ४७॥ वच ॥ ३३ ॥ ततोमांभगवान्प्रीतइदंवचनमब्रवीत् ॥ वरंवृणीष्वभद्रंतेयस्तेमनसिवर्तते ॥ ३४ ॥ ततःप्रणम्यशिरसाइदंवचनमब्रुवम् ॥ यदिप्रीतोमहादेवोभक्त्या
परमयाप्रभुः ॥ ३५ ॥ नित्यकालंतवेशानभक्तिर्भवतुमेस्थिरा ॥ एवमस्त्वितिभगवांस्तत्रोक्त्वांतरधीयत ॥ ३६ ॥ ॥ जैगीषव्यउवाच ॥ ॥ ममाष्टगुणमै
श्वर्यंदत्तंभगवतापुरा ॥ यत्नेनान्येनबलिनावाराणस्यांयुधिष्ठिर ॥ ३७ ॥ ॥ गर्गउवाच ॥ ॥ चतुःषष्ट्यंगमदद्त्कलाज्ञानंममाद्भुतम् ॥ सरस्वत्यास्तटेतुष्टोम
नोयज्ञेनपांडव ॥ ३८ ॥ तुल्यंममसहस्रंतुसुतानांब्रह्मवादिनाम् ॥ आयुश्चैवसपुत्रस्यसंवत्सरशतायुतम् ॥ ३९ ॥ ॥ पराशरउवाच ॥ ॥ प्रसाद्येहपुराशर्वं
मनसाचिंतयंनृप ॥ महातपामहातेजामहायोगीमहायशाः ॥ ४० ॥ वेदव्यासःश्रियावासोब्राह्मणःकरुणान्वितः ॥ अप्यसावीप्सितःपुत्रोममस्याद्वैमहेश्वरात्
॥ ४१ ॥ इतिमत्वाहृदिमतंप्राहमांसुरसत्तमः ॥ मयिसंभावनायास्याःफलात्कृष्णोभविष्यति ॥ ४२ ॥ सावर्णस्यमनोःसर्गेसप्तर्षिश्चभविष्यति ॥ वेदानांचस
वैवक्ताकुरुवंशकरस्तथा ॥ ४३ ॥ इतिहासस्यकर्ताचपुत्रस्तेजगतोहितः ॥ भविष्यतिमहेंद्रस्यदयितःसमहामुनिः ॥ ४४ ॥ अजरश्चामरश्चैवपराशरसुतस्तव ॥
एवमुक्त्वामभगवांस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ४५ ॥ युधिष्ठिरमहायोगीवीर्यवानक्षयोव्ययः ॥ ॥ मांडव्यउवाच ॥ ॥ अचौरश्चौरशंकायांशूलेभिन्नोह्यहंतदा
॥ ४६ ॥ तत्रस्थेनस्तुतोदेवःप्राहमांवैनरेश्वर ॥ मोक्षंप्राप्स्यसिशूलाच्चजीविष्यसिसमार्बुदम् ॥ ४७ ॥ रुजाशूलकृताचैवनतेविप्रभविष्यति ॥ आधिभिर्व्याधि
भिश्चैववर्जितस्त्वंभविष्यसि ॥ ४८ ॥ पादाच्चतुर्थात्संभूतआत्मायस्मान्मुनेतव ॥ त्वंभविष्यस्यनुपमोजन्मवैसफलंकुरु ॥ ४९ ॥ तीर्थाभिषेकंसकलंत्वमविघ्नेन
चाप्स्यसि ॥ स्वर्गंचैवाक्षयंविप्रविदधामितवोर्जितम् ॥ ५० ॥ एवमुक्त्वातुभगवान्वरेण्योवृषवाहनः ॥ महेश्वरोमहाराजकृत्तिवासामहाद्युतिः ॥ ५१ ॥ सग
णोदेवतश्रेष्ठस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ॥ गालवउवाच ॥ ॥ विश्वामित्राभ्यनुज्ञातोह्यहंपितरमागतः ॥ ५२ ॥

त्वासुरसत्तमःमांप्राह यात्तवमयिसंभावनाएतस्मात्फलमहंप्राप्स्येइतिअस्याःफलात्पुण्यात्तवकृष्णोनामपुत्रोभविष्यति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ पादाच्चतुर्थात् तपःशौचंदयास ॥४७॥
त्यमितिचत्वारोधर्मस्यपादास्तेषांचतुर्थात्सत्याद्देवतवात्माशरीरं ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ पितरंद्रक्ष्येइतिबुद्ध्यागृहमागतः ॥ ५२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दुःखितांवेधव्यदुःखेन ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ क्षयेगृहेविशप्रविश ॥ ५६ ॥ शरणाकुरून् वाय्वाघातेनवास्वयंवापक्वतयाफलानामधःपतनेनविशरणंशरणात्प्रधानाःकुरवोऽन्नानिशरणाकुरवस्तान्
शृविशरणेऽस्माद्बाबेल्युः कुरुर्नृपांतरेभक्तेइतिमेदिनी भक्तओदनः ॥५७॥ सास्रत्वादाविलेईक्षणेयस्य ॥ ५८ ॥५९॥६०॥ ईश्वरोविष्णुः ॥ ६१ ॥ ६२॥६३॥६४॥६५॥ कूलानिगृहतटाकादीनि गृहेकू

अब्रवीन्मांततोमाताढुःखितारुदतीभृशम् ॥ कौशिकेनाभ्यनुज्ञातंपुत्रंवेदविभूषितम् ॥ ५३ ॥ नताततरुणंदांतंपितात्वांपश्यतेनघ ॥ श्रुत्वाजनन्यावचनंनि
राशोगुरुदर्शने ॥ ५४ ॥ नियतात्मामहादेवमपश्यंसोब्रवीच्चमाम् ॥ पितामाताचतेत्वंचपुत्रमृत्युविवर्जिताः ॥ ५५ ॥ भविष्यथविशक्षिप्रंद्रष्टासिपितरंक्ष
ये॥ अनुज्ञातोभगवतागृहंगत्वायुधिष्ठिर ॥ ५६ ॥ अपश्यंपितरंतातइष्टिंकृत्वाविनिःसृतम्॥ उपस्पृश्यगृहीत्वेध्मंकुशांश्चशरणाकुरून् ॥ ५७ ॥ तान्विसृज्यच
मांप्राहपितासास्राविलेक्षणः॥ प्रणमंतंपरिष्वज्यमूर्ध्न्युपाघ्रायपांडव॥ ५८॥ दिष्ट्यादृष्टोसिमेपुत्रकृतविद्यइहागतः॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एतान्यत्यद्भुता
न्येवकर्माण्यथमहात्मनः॥ ५९ ॥ प्रोक्तानिमुनिभिःश्रुत्वाविस्मयामासपांडवः॥ ततःकृष्णोब्रवीद्वाक्यंपुनर्मतिमतांवरः॥ ६० ॥ युधिष्ठिरंधर्मनिधिंपुरुहूत
मिवेश्वरः॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ उपमन्युर्मयिप्राहतपन्निवदिवाकरः ॥ ६१ ॥ अशुभैःपापकर्माणोयेनराःकलुषीकृताः॥ईशानंनप्रपद्यंतेतमोराजसवृ
त्तयः ॥ ६२ ॥ ईश्वरंसंप्रपद्यंतेद्विजाभावितभावनाः॥सर्वथावर्त्तमानोपियोभक्तःपरमेश्वरे ॥ ६३॥ सदृशोरण्यवासीनांमुनीनांभावितात्मनाम् ॥ ब्रह्मत्वंके
शवत्वंवाशक्रत्वंवासुरैःसह॥ ६४ ॥ त्रैलोक्यस्याधिपत्यंवातुष्टोरुद्रःप्रयच्छति ॥ मनसापिशिवंतातयेप्रपद्यंतिमानवाः॥ ६५ ॥ विधूयसर्वपापानिदेवैःसह
वसंतिते ॥ भित्त्वाभित्त्वाचकूलानिहुत्वासर्वमिदंजगत् ॥ ६६॥ यजेद्देवंविरूपाक्षंनसपापेनलिप्यते ॥ सर्वलक्षणहीनोपियुक्तोवासर्वपातकैः॥ ६७॥सर्वंतु
दतितत्पापंभावयञ्छिवमात्मना ॥कीटपक्षिपतंगानांतिरश्चामपिकेशव ॥ ६८ ॥ महादेवप्रपन्नानांनभयंविद्यतेक्वचित् ॥ एवमेवमहादेवंभक्तायेमानवाभु
वि॥ ६९ ॥नतेसंसारवशगाइतिमेनिश्चितामतिः॥ततःकृष्णोब्रवीद्वाक्यंधर्मपुत्रंयुधिष्ठिरम्॥ ७० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ आदित्यचंद्रावनिलानलौचद्यौर्भू
मिरापोवसवोथविश्वे ॥ धातार्यमाशुक्रबृहस्पतीचरुद्राःससाध्यावरुणोथगोपः ॥ ७१ ॥ ब्रह्माशक्रोमारुतोब्रह्मसत्यंवेदायज्ञादक्षिणावेदवाहाः॥ सोमोय
ष्टायचहव्यंहविश्चरक्षादीक्षासंयमायेचकेचित्॥ ७२ ॥

लंतटेकूपेसस्यपृष्ठतटाकयोरितिमेदिनी ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ आत्मनाचित्तेन ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ आदित्यचंद्रावित्यादिसर्वैशर्वाज्जातंविद्धीतिसप्तमस्थेनान्वयः ॥ ७१ ॥ सत्यंब्रह्मतत्त्वावेदकोवेदउपनि
षत् शाखान्यानपृथक्कीर्तनं वेदवाहाःवेदपाठकाः हव्यंहविर्देवोभागः ॥ ७२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७३ ॥ अग्र्यासूक्ष्माब्रह्माकाराधीवृत्तिः ॥ ७४ ॥ धूमपाःधूमेनैवतृप्यंतः वाचाविरुद्धाःवाङ्नियमनशीलाः निर्माणंअनेकधाभवनंयोगेनानेकशरीरधारणंतत्ररताः ॥ ७५ ॥ चिंत्यद्योताःसंकल्पितमात्रं वस्तुयेषांसद्यःपुरतःप्रकाशतेताद्दशाः ॥७६॥७७॥ तत्संभूताइति भूमेःसकाशाद्बीजानीवाव्याकृताकाशाख्याईश्वराः भूतकृतोवियदादिस्रष्टारस्ततएवानंदमात्रशरीराच्चतुर्थात्संभूताः तेचवरेण्याः उपासकैःशुद्धतत्त्वप्रेप्सुभिर्वरणीयाःपूर्वबीजाद्बीजांतरमिवानादौसृष्टिप्रवाहेपूर्वपूर्वस्मादीशादुत्तरउत्तरईशोभूमभूमौउत्पद्यतेइत्याशयेनोक्तं पुरातनीमिति यथाबीजशक्त्याशुद्धायांभुविविद्यमानयाम्रतूवृक्षीकियतएवंईश्वरशक्त्याआनंदचिन्मात्रंवस्तुविश्वाकारंक्रियतइतितेनशक्तिंविनाकथंकेवलादुत्पत्तिरित्यपास्तं शक्त्यनादित्वस्याभ्युपगमात् एतेनबीजशक्तेर्भर्जनेनेवज्ञानेनजीवगताविद्याशक्तेर्विद्याग्निनादा

स्वाहावौषट्ब्राह्मणाःसौरभेयीधर्मंचाग्र्यंकालचक्रंबलंच ॥ यशोदमोबुद्धिमतांस्थितिश्चशुभाशुभंयेमनुयश्चसप्त ॥ ७३ ॥ अग्र्याबुद्धिर्मनसादर्शनेचस्पर्शश्चाग्र्यःकर्मणांयाचसिद्धिः ॥ गणादेवानामूष्मपाःसोमपाश्चलेखाःसुयामास्तुषिताब्रह्मकायाः ॥ ७४ ॥ आभासुरागंधपाधूमपाश्चवाचाविरुद्धाश्चमनोविरुद्धाः ॥ शुद्धाश्चनिर्माणरतांश्चदेवाःस्पर्शाशनादर्शपाआज्यपाश्च ॥ ७५ ॥ चिंत्यद्योतायेचदेवेषुमुख्यायेचाप्यन्येदेवताश्चाजमीढ ॥ सुपर्णगंधर्वपिशाचदानवायक्षास्तथाचारणपन्नगाश्च ॥ ७६ ॥ स्थूलंसूक्ष्मंमृदुचाप्यसूक्ष्मंदुःखंसुखंदुःखमनंतरंच ॥ सांख्यंयोगंतत्पराणांपरंचशर्वाज्जातंविद्धियत्कीर्तितंमे ॥ ७७ ॥ तत्संभूताभूतकृतोवरेण्याःसर्वेदेवाभुवनस्यास्यगोपाः ॥ आविश्येमांधरणींयेभ्यरक्षन्पुरातनींतस्यदेवस्यसृष्टिम् ॥ ७८ ॥ विचिन्वंतस्तपसातस्थवीयःकिंचित्तत्त्वंप्राणहेतोर्नतोस्मि ॥ ददातुवेदःसवरानिहेष्टानभिष्टुतोनःप्रभुरव्ययःसदा ॥ ७९ ॥ इमंस्तवंसंनियतेंद्रियश्चभूत्वाशुचिर्यःपुरुषःपठेत ॥ अभग्नयोगोनियतोमासमेकंसंप्राप्नुयादश्वमेधेफलंयत् ॥ ८० ॥ वेदान्कृत्स्नान्ब्राह्मणःप्राप्नुयात्तुजयेन्नृपःपार्थमहींचकृत्स्नाम् ॥ वैश्योलाभंप्राप्नुयान्नैपुणंचशूद्रोगतिंप्रेत्यतथासुखंच ॥ ॥ ८१ ॥ स्तवराजमिमंकृत्वारुद्रायदधिरेमनः ॥ सर्वदोषापहंपुण्यंपवित्रंचयशस्विनः ॥ ८२ ॥ यावंत्यस्यशरीरेषुरोमकूपाणिभारत ॥ तावंत्यब्दसहस्राणि स्वर्गेवसतिमानवः ॥ ८३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशा०दानधर्मेमेघवाहनपर्वाख्यानेअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

हेसतिमुक्तानांपुनरनुत्पत्तिःकेवलीभावश्चव्याख्यातः ॥ ७८ ॥ यत्तपसाध्यानेनविचिन्वंतःविचिन्वंतिआलोचयंतिईश्वरंसूत्रंविराजंवातत्सर्वंततःस्थवीयःस्थूलतरमेव अतःकारणात्प्राणहेतोःजीवनार्थंमोक्षार्थंकिंचिद्वाङ्मनसयोरगोचरंतत्त्वंनतोस्मिशरणीभूयप्राप्तोस्मि सएवईश्वरोभूत्वावरान्ददातु भूमिर्बीजाद्यात्मतांगत्वाजनांस्तर्पयतितद्वत् ॥ ७९ ॥ इमंभीष्मवाक्यादारभ्यएतावत्पर्यंतं ॥ ८० ॥ ८१ ॥ कृत्वा शरणीकृत्य रुद्रायरुद्रे निदधिरेप्रविलापितवंतः ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ नामूर्तमूर्तिभेदःकरवमिवलिपिभिद्वेत्तुमीष्टेकथंचिद्बीजंचामूर्तभेदोध्वनिमिवकरवभिद्यंजकान्यत्वजन्मा ।कोभिद्याद्बीजबीजंरवमिवलिपिभिदामूर्तिभेदेनमंदस्तेनाद्वैतंचतुर्थंशिवमुपनिषद्विज्ञातमात्मानमीहे ॥ १ ॥ ॥इतिआनुशासनिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदानधर्मेषुमेघवाहनोपाख्यानेअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तमेवशरणंव्रजेत्यथतमेवचाद्यंपरंप्रपद्यइतिसूचितंविवृतवान्हरिःपूरुषम् अथैतदुपलब्धयेविविधधर्मजातंवदन्विकुत्सयतियोषितःपरविरक्ततावाप्तये ज्ञेयंवस्तुश्रुत्वातज्ज्ञानसाधनंधर्मंशुश्रूषुःसहोभौचरतां धर्मक्षौमेवसानौजायापतीअग्निमादधीयातामितिधर्मपत्नीसाहित्यंशास्त्रेदृश्यमानमाक्षिपति यदिदमिति पाणिग्रहणात्प्राक्साहित्याभावात्सहोभावितिवाक्यंव्याकुप्येतेतिभावः ॥ १ ॥ धर्मविशेषेएवसाहित्यमपेक्ष्यतेनसर्वत्रेत्याशंक्यधर्मंविकल्पयति आर्षइति ऋषिभिर्मंत्रैःप्रकाशितःश्रौतस्मार्तक्रियारूपआर्षः केवलंवेदविहितत्वाद्वा प्राजापत्यःप्रजापतिनासंतानकर्मणाप्रथितः नापुत्रस्यलोकोस्तीतिश्रुतत्वादकरणेऽनिष्टदर्शनाद्वा आसुरःअसुषुरमंतेतेऽसुरास्तेषामयमासुरःकेवलमिंद्रियप्रीतिदर्शनाद्वासाहित्यमुक्तमित्यर्थः ॥ २ ॥ आद्यमाक्षिप्यसंदेहमाहार्धेन संदेहइति अत्रदोषंस्पष्टयति इहैवसाहित्यंदंपत्योर्दृश्यतेपरलोकेनयोःसाहित्यंक्वनुनक्वापीत्यर्थः ॥ ३ ॥ एतदेवोपपादयति पूर्वमितिसार्धेन सत्यपिकर्मणिसाहित्येदंपत्योःस्वस्ववासनाभेदकृतोधर्मभेदोदुर्वारइत्यार्षंप्रमाणंनिर्युक्तिकमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥यदिदंसहधर्मेतिप्रोच्यतेभरतर्षभ॥पाणिग्रहणकालेतुस्त्रीणामेतत्कथंस्मृतम्॥ १ ॥आर्षएषभवेद्धर्मःप्राजापत्योथवासुरः॥यदेतत्सहधर्मेतिपूर्वमुक्तंमहर्षिभिः ॥ २ ॥ संदेहःसुमहानेषविरुद्धइतिमेमतिः ॥ इहयःसहधर्मोवैप्रेत्यायंविहितःक्वनु ॥ ३ ॥ स्वर्गोमृतानांभवतिसहधर्मःपितामह ॥ पूर्वमेकस्तुम्रियतेक्वचैकस्तिष्ठतेवद ॥ ४ ॥ नानाधर्मफलोपेतानानाकर्मनिवासिताः ॥ नानानिरयनिष्ठांतामानुषावहवोयदा ॥ ५ ॥ अनृताःस्त्रियइत्येवंसूत्रकारोव्यवस्यति॥यदानृताःस्त्रियस्तातसहधर्मःकुतःस्मृतः ॥ ६ ॥ अनृताःस्त्रियइत्येवंवेदेष्वपिहिपठ्यते ॥ धर्मोयंपूर्विकासंज्ञाउपचारःक्रियाविधिः ॥ ७ ॥ गह्वरंप्रतिभात्येतन्ममचिंतयतोनिशम्॥ निःसंदेहमिदंसर्वंपितामहयथाश्रुति॥८॥ यदेतद्यादृशंचैतद्यथाचैतत्प्रवर्तितम्॥ निखिलेनमहाप्राज्ञभवानेतद्ब्रवीतुमे॥९॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ अष्टावक्रस्यसंवादंदिशयासहभारत॥ १० ॥

प्रजार्थंसाहित्यमितिद्वितीयंपक्षंदूषयति अनृताःस्त्रियइति सूत्रकारोधर्मप्रवक्ताऽनृतंसाहसंमायामूर्खत्वमतिलोभतेतिस्त्रीधर्मानाह एवंचप्रजार्थंसाहित्यमप्यनुपपन्नं कुंडगोलकादीनामप्युत्पत्तिदर्शनात् ॥ ६ ॥ पूर्विकापूर्ववतीगौणीधर्मसंज्ञादांपत्यविधौ यथाभिक्षुकाणामयंधर्मोधूलिःपरगृहादितिवद्धर्मेपिधर्मपदप्रयोगइत्यर्थः तत्रचपाणिग्रहणादेर्वेदविहितत्वमपिश्येनादिवत्पुरुषेच्छामनुरुध्यैवनतुवस्तुतस्तस्यधर्मत्वमित्याह उपचारःक्रियाविधिरिति ॥ ७ ॥ गह्वरंगहनंदुर्बोधमित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ कामुकयोःरागतःप्राप्तोमिथुनीभावइतिनतत्रविधिरित्याख्यायिकामुखेनाह अत्रेत्यादिना अयंभावः यथादर्शपूर्णमासात्पूर्वप्रयुक्तमपांप्रणयनमाश्रित्यगोदोहनेनपशुकामस्यप्रणयेदित्यादिविधयःप्रवर्तंते एवंरागप्रयुक्तंदारसंग्रहमाश्रित्यधर्मप्रजाविधयःप्रवर्तंते नीरागस्यतुनदारसंग्रहोविधीयतेनतरांतदुत्तरका लीनाधर्मप्रजादिविधयइति दिशयादिगभिमानिदेवतया ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

निर्वेष्टुकामः दारसंग्रहार्थी ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ मनोजहारेत्यनेन भर्तुःकामुकत्वंप्रदर्श्यस्त्रियाःकामुकत्वंविवरीतुंकथामाह ऋषिरित्यादिना ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ तालैःकांस्यमयैर्वाद्यभांडैःशं

निर्वेष्टुकामस्तुपुराअष्टावक्रोमहातपाः ॥ ऋषेरथवदान्यस्यववेकन्यांमहात्मनः ॥ ११ ॥ सुप्रभांनामवैनाम्नारूपेणाप्रतिमांभुवि ॥ गुणप्रभावशीलेनचारित्रेणचशोभनाम् ॥ १२ ॥ सातस्यदृष्ट्वैवमनोजहारशुभलोचना ॥ वनराजीयथाचित्रावसंतेकुसुमाचिता ॥ १३ ॥ ऋषिस्तमाहदेयामेसुतातुभ्यंहितच्छृणु ॥ गच्छतावद्दिशंपुण्यामुत्तरांद्रक्ष्यसेततः ॥ १४ ॥ ॥ अष्टावक्रउवाच ॥ ॥ किंद्रष्टव्यंमयातत्रवक्तुमर्हतिमेभवान् ॥ तथेदानींमयाकार्यंयथावक्ष्यतिमांभवान् ॥ १५ ॥ ॥ वदान्यउवाच ॥ ॥ धनदंसमतिक्रम्यहिमवंतंचपर्वतम् ॥ रुद्रस्यायतनंदृष्ट्वासिद्धचारणसेवितम् ॥ १६ ॥ संहृष्टैःपार्षदैर्जुष्टंनृत्यद्भिर्विविधाननैः ॥ दिव्यांगरागैःपैशाचैरन्यैर्नानाविधैःप्रभोः ॥ १७ ॥ पाणितालसुतालैश्चशंपातालैःसमैस्तथा ॥ संप्रहृष्टैःप्रनृत्यद्भिःशर्वस्तत्रनिषेव्यते ॥ १८ ॥ इष्टंकिल गिरौस्थानंतद्दिव्यमितिशुश्रुम ॥ नित्यंसंनिहितोदेवस्तथातेपार्षदाःस्मृताः ॥ १९ ॥ तत्रदेव्यातपस्तप्तंशंकरार्थंसुदुश्चरम् ॥ अतस्तदिष्टंदेवस्यतथोमायाइतिश्रुतिः ॥ २० ॥ पूर्वंतत्रमहापार्श्वेदेवस्योत्तरतस्तथा ॥ ऋतवःकालरात्रिश्चयेदिव्यायेचमानुषाः ॥ २१ ॥ देवंचोपासतेसर्वेरूपिणःकिलतत्रह ॥ तदतिक्रम्यभवनंत्वयायातव्यमेवहि ॥ २२ ॥ ततोनीलंवनोद्देशंद्रक्ष्यसेमेघसंनिभम् ॥ रमणीयंमनोग्राहितत्रवैद्रक्ष्यसेस्त्रियम् ॥ २३ ॥ तपस्विनींमहाभागांवृद्धांदीक्षामनुष्ठिताम् ॥ द्रष्टव्यासात्वयातत्रसंपूज्याचैवयत्नतः ॥ २४ ॥ तांदृष्ट्वाविनिवृत्तस्त्वंततःपाणिंग्रहीष्यसि ॥ यद्येषसमयःसर्वःसाध्यतांतत्रगम्यताम् ॥ २५ ॥ अष्टावक्रउवाच ॥ ॥ तथास्तुसाधयिष्यामितत्रयास्याम्यसंशयम् ॥ यत्रत्वंवदसेसाधोभवान्भवतुसत्यवाक् ॥ २६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततोगच्छत्सभगवानुत्तरामुत्तरांदिशम् ॥ हिमवंतंगिरिश्रेष्ठंसिद्धचारणसेवितम् ॥ २७ ॥ सगत्वाद्विजशार्दूलोहिमवंतंमहागिरिम् ॥ अभ्यगच्छन्नदींपुण्यांबाहुदांधर्मशालिनीम् ॥ २८ ॥ अशोकेविमलेतीर्थेस्नात्वावैतर्प्यदेवताः ॥ तत्रवासायशयनेकौशेसुखमुवासह ॥ २९ ॥ ततोरात्र्यांव्यतीतायांप्रातरुत्थायसद्विजः ॥ स्नात्वाप्रादुश्चकाराग्निंस्तुत्वाचैनंप्रधानतः ॥ ३० ॥ रुद्राणींरुद्रमासाद्यह्रदेतत्रसमाश्वसत् ॥ विश्रांतश्चसमुत्थायकैलासमभितोययौ ॥ ३१ ॥ सोपश्यत्कांचनद्वारंदीप्यमानमिवश्रिया ॥ मंदाकिनींचनलिनींधनदस्यमहात्मनः ॥ ३२ ॥

पातालैःविद्युद्वदतिचपलैर्भ्रमणादिघटितैःगीतनृत्यक्रियामानविशेषैः समैर्भ्रमणादिरहितैस्तैरेव ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ महापार्श्वेपर्वते ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ उत्तरांश्रेष्ठां ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ प्रधानतःप्रधानैर्वेदमंत्रैः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३३॥३४॥३५॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ भवच्छंदंभवदिच्छां ॥ ४२ ॥-४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ प्रनृत्ताप्सरसःपदार्थाभिनयोवाक्यार्थाभिनयश्चयत्रवर्ततेतत्प्रनृत्तं तत्प्रियाःअप्सरस:

अथतेराक्षसाःसर्वेग्रेभिरक्षंतिपद्मिनीम् ॥ प्रत्युत्थिताभगवंतंमणिभद्रपुरोगमाः ॥ ३३ ॥ सतान्प्रत्यर्चयामासराक्षसान्भीमविक्रमान् ॥ निवेदयतमांक्षिप्रंधनदायेतिचाब्रवीत् ॥ ३४ ॥ तेराक्षसास्तथाराजन्भगवंतमथाब्रुवन् ॥ असौवैश्रवणोराजास्वयमायातितेंतिकम् ॥ ३५ ॥ विदितोभगवानस्यकार्यमागमनस्ययत् ॥ पश्यैनंत्वंमहाभागंज्वलंतमिवतेजसा ॥ ३६ ॥ ततोवैश्रवणोभ्येत्यअष्टावक्रमनिंदितम् ॥ विधिवत्कुशलंपृष्ट्वाततोब्रह्मर्षिमब्रवीत् ॥ ३७ ॥ सुखंप्राप्तोभवान्कच्चित्किंवामत्तश्चिकीर्षति ॥ ब्रूहिसर्वंकरिष्यामियन्मांवक्ष्यसिवैद्विज ॥ ३८ ॥ भवनंप्रविशत्वंमेयथाकामंद्विजोत्तम ॥ सत्कृतःकृतकार्यश्चभवान्यास्यत्यविघ्नतः ॥ ३९ ॥ प्राविशद्भवनंस्वंवैगृहीत्वातंद्विजोत्तमम् ॥ आसनंस्वंददौचैवपाद्यमर्घ्यंतथैवच ॥ ४० ॥ अथोपविष्टयोस्तत्रमणिभद्रपुरोगमाः ॥ निषेदुस्तत्रकौबेरायक्षगंधर्वकिन्नराः ॥ ४१ ॥ ततस्तेषांनिषण्णानांधनदोवाक्यमब्रवीत् ॥ भवच्छंदंसमाज्ञायनृत्येरन्नप्सरोगणाः ॥ ४२ ॥ आतिथ्यंपरमंकार्यंशुश्रूषाभवतस्तथा ॥ संवर्ततामित्युवाचमुनिर्मधुरयागिरा ॥ ४३ ॥ अथोर्वरामिश्रकेशीरंभाचैवोर्वशीतथा ॥ अलंबुषाघृताचीचचित्राचित्रांगदारुचिः ॥ ४४ ॥ मनोहरासुकेशीचसुमुखीहासिनीप्रभा ॥ विद्युताप्रशमीदांताविद्योतारतिरेवच ॥ ४५ ॥ एताश्चान्याश्चवैबह्व्यःप्रनृत्ताप्सरसःशुभाः ॥ अवादयंश्चगंधर्वावाद्यानिविविधानिच ॥ ४६ ॥ अथप्रवृत्तेगांधर्वेदिव्येऋषिरुपाविशत् ॥ दिव्यंसंवत्सरंतत्रारमतैषमहातपाः ॥ ४७ ॥ ततोवैश्रवणोराजाभगवंतमुवाचह ॥ साग्रःसंवत्सरोजातोविप्रेहतवपश्यतः ॥ ४८ ॥ हार्योयंविषयोब्रह्मन्गांधर्वोनामनामतः ॥ छंदतोवर्ततांविप्रयथावदतिवाभवान् ॥ ४९ ॥ अतिथिःपूजनीयस्त्वमिदंचभवतोगृहम् ॥ सर्वमाज्ञाप्यतामाशुपरवंतोवयंत्वयि ॥ ५० ॥ अथवैश्रवणंप्रीतोभगवान्प्रत्यभाषत ॥ अर्चितोस्मियथान्यायंगमिष्यामिधनेश्वर ॥ ५१ ॥ प्रीतोस्मिसदृशंचैवतवसर्वंधनाधिप ॥ तवप्रसादाद्भगवन्महर्षेश्चमहात्मनः ॥ ५२ ॥ नियोगादद्ययास्यामिवृद्धिमानृद्धिमान्भव ॥ अथनिष्क्रम्यभगवान्प्रययावुत्तरामुखः ॥ ५३ ॥ कैलासंमंदरंहैमंसर्वाननुचचारह ॥ताननतीत्यमहाशैलान्कैरातंस्थानमुत्तमम् ॥ ५४ ॥

प्रनृत्ताप्सरसः मध्यमपदलोपीसमासः ॥ ४६ ॥ ४७॥४८ ॥ हार्यःहरतीतिहार्यः ॥ ४९ ॥५० ॥ भगवान्अष्टावक्रः उत्पत्तिंचनिरोधंचभूतानामागतिंगतिं वेत्तिविद्यामविद्यांचसवाच्योभगवानिति दिव्यैर्भोगैरजितोपिसर्वज्ञोपिवदान्यकन्यालाभार्थंदिगंतंप्रतिगतइतिअहोकष्टंकामपिशाचोदुर्जयइतिभावः॥५१॥५२॥वृद्धिरुपचयस्तद्वान् ऋद्धिःसंपत्तद्वान्॥५३॥कैरातकिरातवेषधारिणोमहादेवस्य॥५४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धरणीमवतीर्येत्यनेनाकाशमार्गेणाष्टावक्रोगच्छतीतिगम्यते ॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥६४॥६५॥६६॥६७॥ सप्तइतरदिग्देवताः ॥ ६८॥६९ ॥७०॥ उत्तराधिष्ठात्रीतुदेवतामुख्या

प्रदक्षिणंतथाचक्रेप्रयतःशिरसानतः ॥ धरणीमवतीर्याथपूतात्मासीतदाभवत् ॥ ५५ ॥ सतंप्रदक्षिणंकृत्वात्रिःशैलंचोत्तरामुखः ॥ समेनभूमिभागेनययौप्रीतिपुरस्कृतः ॥ ५६ ॥ ततोपरंवनोद्देशंरमणीयमपश्यत ॥ सर्वर्तुभिर्मूलफलैःपक्षिभिश्चसमन्वितैः ॥ ५७ ॥ रमणीयैर्वनोद्देशैस्तत्रतत्रविभूषितम् ॥ तत्राश्रमपदंदिव्यंददर्शभगवानथ ॥ ५८ ॥ शैलांश्चविविधाकारान्कांचनान्रत्नभूषितान् ॥ मणिभूमौनिविष्टाश्चपुष्करिण्यस्तथैवच ॥ ५९ ॥ अन्यान्यपिसुरम्याणिपश्यतःसुबहून्यथ ॥ भृशंतस्यमनोरेमेमहर्षेर्भावितात्मनः ॥ ६० ॥ सतत्रकांचनंदिव्यंसर्वरत्नमयंगृहम् ॥ ददर्शाद्भुतसंकाशंधनदस्यगृहाद्वरम् ॥ ६१ ॥ महांतोयत्रविविधामणिकांचनपर्वताः ॥ विमानानिचरम्याणिरत्नानिविविधानिच ॥ ६२ ॥ मंदारपुष्पैःसंकीर्णांतथामंदाकिनींनदीम् ॥ स्वयंप्रभाश्चमणयोवज्रैर्भूमिश्चभूषिता ॥ ६३ ॥ नानाविधैश्चभवनैर्विचित्रमणितोरणैः ॥ मुक्ताजालविनिक्षिप्तैर्मणिरत्नविभूषितैः ॥ ६४ ॥ मनोदृष्टिहरैरम्यैःसर्वतःसंवृतंशुभैः ॥ ऋषिभिश्चावृतंतत्रआश्रमंतंमनोहरम् ॥ ६५ ॥ ततस्तस्याभवच्चिंताकुत्रवासोभवेदिति ॥ अथद्वारंसमभितोगत्वास्थित्वाततोब्रवीत् ॥ ६६ ॥ अतिथिंसमनुप्राप्तमभिजानंतुयेत्रवै ॥ अथकन्याःपरिवृताग्गृहात्तस्माद्विनिर्गताः ॥ ६७ ॥ नानारूपाःसप्तविभोकन्याःसर्वामनोहराः ॥ यांयामपश्यत्कन्यांवैसासातस्यमनोऽहरत् ॥ ॥ ६८ ॥ नचशक्तोवारयितुंमनोस्याथावसीदति ॥ ततोधृतिःसमुत्पन्नातस्यविप्रस्यधीमतः ॥ ६९ ॥ अथतंप्रमदाःप्राहुर्भगवान्प्रविशत्विति ॥ सचतासांसुरूपाणांतस्यैवभवनस्यहि ॥ ७० ॥ कौतूहलंसमाविष्टःप्रविवेशगृहंद्विजः ॥ तत्रापश्यज्जरायुक्तामरजोंबरधारिणीम् ॥ ७१ ॥ वृद्धांपर्यंकमासीनांसर्वाभरणभूपिताम् ॥ स्वस्तीतितेनचैवोक्तासाखीप्रत्यवदत्तदा ॥ ७२ ॥ प्रत्युत्थायचतंविप्रमास्यतामित्युवाचह ॥ ॥ अष्टावक्रउवाच ॥ ॥ सर्वाःस्वानालयान्यांतुएकामामुपतिष्ठतु ॥ ७३ ॥ प्रज्ञातायाप्रशांतायाशेषागच्छंतुछंदतः ॥ ततःप्रदक्षिणीकृत्यकन्यास्तास्तमृषिंतदा ॥ ७४ ॥ निश्चक्रमुर्गृहात्तस्मात्सावृद्धाथव्यतिष्ठत ॥ अथतांसंविशन्प्राहशयनेभास्वरेतदा ॥ ७५ ॥ त्वयापिसुप्यतांभद्रेरजनीह्यतिवर्तते ॥ संलापात्तेनविप्रेणतथासातत्रभाषिता ॥ ७६ ॥ द्वितीयेशयनेदिव्येसंविवेशमहाप्रभे ॥ अथसावेपमानांगीनिमित्तंशीतजंतदा ॥ ७७ ॥

ऽष्टमीसैवजरायुक्ता ॥७१॥७२॥७३॥ प्रज्ञाताअत्यंतंज्ञानवती प्रशांतानिर्जितचित्ता ॥७४॥७५॥७६॥ अथेति अतिवृद्धायाअपिस्त्रियइयंगतिःकिमुवक्तव्यंयुवत्याअधैर्यमिति ॥ ७७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७८ ॥ उपागूहत्आलिंगितवती ॥ ७९ ॥ अकामतोऽनिच्छातःस्वभावतइत्यर्थः पुरुषतःपुरुषंप्राप्यस्त्रीणांधृतिर्धैर्यंअन्यापरकीयास्ति पुंयोगेस्त्रीणांधृतिःस्वकीयासर्वथानास्तीत्यर्थः ॥८०॥ प्रहृष्टःकामुकोभव ॥ ८१ ॥ उपागूहआलिंगस्व ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ अनभिज्ञोऽप्रीतिमान् ॥ ९० ॥९१ ॥ एकारतिशीलेतिशेषः ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ लीलायंत्यःलीलांरतिं

व्यपदिश्यमहर्षेर्वैशयनंव्यवरोहत ॥ स्वागतेनागतांतांतुभगवानभ्यभाषत ॥ ७८ ॥ सोपागूहद्भुजाभ्यांतुऋषिंप्रीत्यानरर्षभ ॥ निर्विकारमृषिंचापिकाष्ठकुड्योपमंतदा ॥ ७९ ॥ दुःखिताप्रेक्ष्यसंजल्पमकार्षीदृषिणासह ॥ ब्रह्मन्नकामतोन्यास्तिस्त्रीणांपुरुषतोधृतिः ॥ ८० ॥ कामेनमोहिताचाहंत्वांभजंतीभजस्वमाम् ॥ प्रहृष्टोभवविप्रर्षेसमागच्छमयासह ॥ ८१ ॥ उपगूहचमांविप्रकामार्ताहंभृशंत्वयि ॥ एतद्धितवधर्मात्मंस्तपसःपूज्यतेफलम् ॥ ८२ ॥ प्रार्थितंदर्शनादेव भजमानांभजस्वमाम् ॥ ममचेदंधनंसर्वंयच्चान्यदपिपश्यसि ॥ ८३ ॥ प्रभुस्त्वंभवसर्वत्रमयिचैवनसंशयः ॥ सर्वान्कामान्विधास्यामिरमस्वसहितोमया ॥ ८४ ॥ रमणीयेवनेविप्रसर्वकामफलप्रदे ॥ त्वद्वशाहंभविष्यामिरंस्यसेचमयासह ॥ ८५ ॥ सर्वान्कामानुपाश्नीमोयेदिव्यायेचमानुषाः ॥ नातःपरंहिनारीणांविद्यते चकदाचन ॥ ८६ ॥ यथापुरुषसंसर्गःपरमेतद्धिनःफलम् ॥ आत्मच्छंदेनवर्तंतेनार्योमन्मथचोदिताः ॥ ८७ ॥ नचदह्यंतिगच्छंत्यःसुतप्तैरपिपांसुभिः ॥ ॥ अष्टावक्रउवाच ॥ ॥ परदारानहंभद्रेनगच्छेयंकथंचन ॥ ८८ ॥ दूषितंधर्मशास्त्रज्ञैःपरदाराभिमर्शनम् ॥ भद्रेनिर्वेष्टुकामंमांविद्धिसत्येनवैशपे ॥ ८९ ॥ विषयेष्वनभिज्ञोहंधर्मार्थंकिलसंततिः ॥ एवंलोकान्गमिष्यामिपुत्रैरितिनसंशयः ॥ ९० ॥ भद्रेधर्मंविजानीहिज्ञात्वाचोपरमस्वह ॥ ॥ स्त्र्युवाच ॥ ॥ नानिलोग्निर्नवरुणोनचान्येत्रिदशाद्विज ॥ ९१ ॥ प्रियाःस्त्रीणांयथाकामोरतिशीलाहियोषितः ॥ सहस्रेकिलनारीणांप्राप्येतैकाकदाचन ॥ ९२ ॥ तथाशतसहस्रेषुयदिकाचित्पतिव्रता ॥ नैताजानंतिपितरंनकुलंनचमातरम् ॥ ९३ ॥ नभ्रातॄन्नचभर्तारंनचपुत्रान्नदेवरान् ॥ लीलायंत्यःकुलंघ्नंतिकूलानीवसरिद्वराः ॥ दोषान्सर्वाञ्श्रमत्वाशुप्रजापतिरभाषत ॥ ९४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःसऋषिरेकाग्रस्तांस्त्रियंप्रत्यभाषत ॥ आस्यतांरुचितश्छंदःकिंचकार्यंब्रवीहिमे ॥ ९५ ॥ सास्त्रीप्रोवाचभगवन्द्रक्ष्यसेदेशकालतः ॥ वसतावन्महाभागकृतकृत्योभविष्यसि ॥ ९६ ॥ ब्रह्मर्षिस्तामथोवाचसतथेतियुधिष्ठिर ॥ वत्स्येहंयावदुत्साहोभवत्यानात्रसंशयः ॥ ९७ ॥ अथर्षिरभिसंप्रेक्ष्यस्त्रियंतांजरयार्दिताम् ॥ चिंतांपरमिकांभेजेसंतप्तइवचाभवत् ॥ ९८ ॥

आत्मनइच्छंत्यःअभाषतनैताइत्यादिसार्धश्लोकं ॥ ९४ ॥ एकाग्रःस्त्रीदोषानअनुसंदधानः स्त्रियंप्रतिआस्यतांतूष्णींस्थीयतां रुचितःरुचिंप्राप्यछंदःइच्छाभवतीतिअभाषत त्वंरुचिज्ञामामिच्छसि अहंत्वरुचिज्ञोनत्वांस्प्रष्टुमिच्छामीतिभावः एवमपियत्कार्यंकर्तव्यंतवतन्मेब्रवीहि ॥ ९५ ॥ द्रक्ष्यसेस्पर्शसुखंज्ञास्यसे ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रूपेविरागितावैराग्यवतीदृष्टिर्नारमत्नरेमे ॥ ९९ ॥ १०० ॥ १०१ ॥ १०२ ॥ १०३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥
अथसाध्वीत्यादेरध्यायस्यतात्पर्यंकुत्सितायाजीर्णायाअपिस्त्रियाःकरस्पर्शमात्रेणविरक्तोपिविज्ञानवानप्यष्टावक्रोऽतीतंकालंनबुबुधेकाकथायुवत्यांरतिसक्तामूढागतमायुरवभोत्स्यंतइति ॥१॥ अभ्यन्नक्ष

॥ ५१ ॥ यद्यदंगंहिसोपश्यत्तस्याविप्रर्षभस्तदा ॥ नारमत्तत्रतत्रास्यदृष्टीरूपविरागिता ॥ ९९ ॥ देवतेयंगृहस्यास्यशापात्किंनुविरूपिता ॥ अस्याश्चकारणंवेत्तुंनयुक्तं १३
सहसामया ॥ १०० ॥ इतिचिंताविविक्तस्यतमर्थंज्ञातुमिच्छतः ॥ व्यगच्छत्तदहःशेषंमनसाव्याकुलेनतु ॥ १०१ ॥ अथसाब्रवीत्तथोवाचभगवन्पश्यवैर
वेः॥ रूपंसंध्याभ्रसंरक्तंकिमुपस्थाप्यतांतव ॥ २ ॥ सउवाचततस्तांब्रींस्नानोदकमिहानय ॥ उपासिष्येततःसंध्यांवाग्यतोनियतेंद्रियः॥ ३॥ ॥इतिश्रीमहा
भारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०अष्टावक्रदिक्संवादेऊनविंशोऽध्यायः॥ १९॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अथसाब्री
तमुवाचबाढमेवंभवत्विति ॥तैलंदिव्यमुपादायस्नानशाटीमुपानयत् ॥ १ ॥ अनुज्ञाताचमुनिनासास्त्रीतेनमहात्मना ॥ अथास्यतैलेनांगानिसर्वाण्येवाऽभ्यम्र
क्षत ॥ २ ॥ शनैश्चोत्सादितस्तत्रस्नानशालामुपागमत् ॥ भद्रासनंततश्चित्रंऋषिरन्वगमन्नवम् ॥ ३ ॥ अथोपविष्टश्चयदातस्मिन्भद्रासनेतदा ॥ स्नापयामा
सशनकैस्तमृषिंसुखहस्तवत् ॥ ४ ॥ दिव्यंचविधिवच्चक्रेसोपचारंमुनेस्तदा ॥ सतेनसुसुखोष्णेनतस्याहस्तसुखेनच ॥ ५ ॥ व्यतीतांरजनींकृत्स्नांनाजानत्सम
हाव्रतः॥ ततउत्थायसमुनिस्तदापरमविस्मितः॥ ६॥पूर्वस्यांदिशिसूर्यंचसोपश्यदुदितंदिवि॥ तस्यबुद्धिरियंकिंतुमोहस्तत्त्वमिदंभवेत्॥ ७॥ अथोपास्यसहस्रां
शुंकिंकरोमीत्युवाचताम्॥ साचामृतरसप्रख्यंऋषेरन्नमुपाहरत्॥ ८ ॥ तस्यस्वादुतयान्नस्यनप्रभूतंचकारसः ॥ व्यगमच्चाप्यहःशेषंततःसंध्यागमत्पुनः॥ ९ ॥
अथसाब्रीभगवंतंसुप्यतामित्यचोदयत् ॥ तत्रवैशयनेदिव्येतस्यतस्याश्चकल्पिते ॥ १० ॥ पृथक्चैवतथासुप्तौसास्त्रीसचमुनिस्तदा॥ तथार्धरात्रेसाब्रीतुशयनं
तदुपागमत्॥ ११॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥नभद्रेपरदारेषुमनोमेसंप्रसज्जति॥उत्तिष्ठभद्रेभद्रंतेस्वयंवैविरमस्वच ॥ १२ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥सातदातेन
विप्रेणतथातेननिवर्तिता॥स्वतंत्रास्मीत्युवाचर्षिनधर्मच्छलमस्तिते॥ १३॥

तअभ्यंजितवती ॥ २ ॥ उत्सादितःचालितः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ नाजानत्नज्ञातवान् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ नप्रभूतंचकारपूर्णमितिनाभ्यवददित्यर्थः स्पर्शासक्तोगतांरात्रिमिवरसासक्तोगतंदिनमपिनाबुध्यतेति ॥५१॥
भावः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ सेति स्वातंत्र्यान्ममनतवपारदार्यदोषोस्तीत्यर्थः धर्मच्छलंपरपुरुषप्रलोभनं ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नास्तीति अप्रदत्तांत्वांनकामयेइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ दोषाःकामक्रोधादयः यथेच्छकंस्वैरिणं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ स्वतंत्रांआत्मप्रदानेइतिशेषः योधर्मःपाणिग्रहणादिसंस्कारःमयिमन्निमित्तंसो स्तु ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ विजहिमामानाशय ॥ २२ ॥ यथेति अहंआत्मदृष्टांतेनत्वांस्मरातुरांवेद्मित्वमपिस्वदृष्टांतेनमांतथाभूतंविद्धीतिभावः तुभ्यंतवसंगमश्रद्धेतिउभयत्रशेषः किंतस्यमयाकन्यार्थिनाप्रार्थितस्यतत्कर्तृकाइयंजिज्ञासाममपरीक्षाकिमयंसाधुरसाधुर्वेतिउतकिंनेतिकाकुः विघ्नएवायंकिंनभवेत्अपितुविघ्नएवेत्यर्थः॥२३॥विघ्नत्वमेवाह आश्चर्यमिति पूर्वंअतिजीर्णत्वेनदृष्टापुनःकन्येवदृ

अष्टावक्रउवाच॥ ॥नास्तिस्वतंत्रतास्त्रीणामस्वतंत्राहियोषितः॥ प्रजापतिमतंह्येतन्नस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हति॥ १४॥ ॥स्त्र्युवाच॥ ॥बाधतेमैथुनंविप्रमम भक्तिंचपश्यवै॥ अधर्मंप्राप्स्यसेविप्रयन्मांत्वंनाभिनंदसि॥ १५॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥हरंतिदोषजातानिनरंजातंयथेच्छकम्॥ प्रभवामिसदाधृत्या भद्रेस्वशयनंव्रज ॥ १६ ॥ ॥स्त्र्युवाच॥ ॥ शिरसाप्रणमेविप्रप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥ भूमौनिपतमानायाःशरणंभवमेनघ ॥ १७ ॥ यदिवादोषजातंत्वं परदारेषुपश्यसि॥ आत्मानंस्पर्शयाम्यद्यपाणिंगृह्णीष्वमेद्विज ॥ १८ ॥ नदोषोभवितावैवसत्येनैतद्ब्रवीम्यहम्॥ स्वतंत्रांमांविजानीहियोऽधर्मःसोस्तुवैमयि॥ त्वय्यावेशितचित्ताचस्वतंत्रास्मिभजस्वमाम्॥ १९॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥स्वतंत्रात्वंकथंभद्रेब्रूहिकारणमत्रवै॥ नास्तित्रिलोकेस्त्रीकाचिद्यावैस्वातंत्र्य मर्हति ॥ २० ॥ पितारक्षतिकौमारेभर्तारक्षतियौवने ॥ पुत्राश्चस्थाविरेकालेनास्तिस्त्रीणांस्वतंत्रता॥ २१॥ ॥स्त्र्युवाच॥ ॥कौमारंब्रह्मचर्यंमेकन्यैवास्मिन संशयः॥ पत्नींकुरुष्वमांविप्रश्रद्धांविजहिमामम॥ २२॥ ॥अष्टावक्रउवाच॥ ॥यथाममतथातुभ्यंयथातुभ्यंतथामम ॥ जिज्ञासेयमृषेस्तस्यविघ्नःसत्यं नकिंभवेत्॥ २३ ॥ आश्चर्यंपरमंहीदंकिंतुश्रेयोहिमेभवेत्॥ दिव्याभरणवस्त्राहिकन्येयंमामुपस्थिता॥ २४ ॥ किंत्वस्याःपरमंरूपंजीर्णमासीत्कथंपुनः॥ कन्यारूपमिहाद्यैवंकिमिवात्रोत्तरंभवेत्॥ २५॥ यथापरंशक्तिधृतेर्नव्युत्थास्येकथंचन॥ नरोचतेहिव्युत्थानंसत्येनासादयाम्यहम्॥ २६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०अष्टावक्रदिक्संवादेविंशोऽध्यायः॥ २०॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥नबिभेतिकथंसास्त्रीशापाच्चपरमद्युतेः॥ कथंनिवृत्तोभगवांस्तद्भवान्प्रब्रवीतुमे॥ १॥

श्यतइतिमायारूपमाश्चर्यम् ॥ २४ ॥ एतदेवाह किमिति अत्रअस्मिन्विषयेकिंउत्तरंश्रेष्ठतरं पूर्वपरिगृहीतस्यात्यागःउतएतस्याःस्वीकारःकर्तव्यइतिभावः ॥ २५ ॥ स्वमतमाह यथेति शक्तिःकामदमन सामर्थ्यं धृतिःपूर्वप्राप्तस्यात्यागः तदुभयंधृत्वानव्युत्थास्येअस्याःस्वीकारंनकरिष्ये व्युत्थानंधर्मातिक्रमं ममनरोचतेकिंतुसत्येनासादयाम्यहं दारानितिशेषः॥ २६ ॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ नबिभेतीति ॥ १॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 विकुरुषेऽन्यथान्यथाकरोषि ब्राह्मणकाम्यया ब्राह्मणमानलिप्सया॥२॥द्यावापृथिव्योःदिविपृथिव्यांचयत्रस्थीयतेतत्रएषाकाम्यास्त्रीपुंसयोःअन्योन्याभिलाषरूपाइच्छास्ति मोक्षादन्यन्निष्कामंपदंना

भीष्मउवाच॥ ॥अष्टावक्रोऽन्वपृच्छत्तांरूपंविकुरुषेकथम् ॥ नचानृतंतेवक्तव्यंब्रूहिब्राह्मणकाम्यया ॥ २ ॥ ॥स्त्र्युवाच॥ ॥ द्यावापृथिव्योर्यत्रैषाका
म्याब्राह्मणसत्तम ॥श्रृणुष्वावहितःसर्वंयदिदंसत्यविक्रम ॥ ३ ॥ जिज्ञासेयंप्रयुक्तामेस्थिरीकर्तुंतवानघ॥ अव्युत्थानेनतेलोकाजिताःसत्यपराक्रम ॥ ४॥उत्त
रांमांदिशंविद्धिदृष्टंस्त्रीचापलंचते॥ स्थविराणामपिस्त्रीणांबाधतेमैथुनज्वरः॥ ५॥ तुष्टःपितामहस्तेद्यतथादेवाःसवासवाः ॥ सत्वंयेनचकार्येणसंप्राप्तोभगवानि
ह॥ ६ ॥प्रेषितस्तेनविप्रेणकन्यापित्राद्विजर्षभ॥ तवोपदेशंकर्तुंवैतच्चसर्वंकृतंमया ॥ ७ ॥ क्षेमैर्गमिष्यसिगृहंश्रमश्चनभविष्यति ॥ कन्यांप्राप्स्यसितांविप्रपुत्रि
णीचभविष्यति ॥ ८ ॥ काम्यया पृष्टवांस्त्वंमांततोव्याहृतमुत्तमम् ॥ अनतिक्रमणीयासाकृत्स्नैर्लोकैस्त्रिभिःसदा ॥ ९ ॥ गच्छस्वसुकृतंकृत्वाकिंचान्यच्छ्रोतुमि
च्छसि ॥ यावद्ब्रवीमिविप्रर्षेअष्टावक्रयथातथम् ॥ १० ॥ ऋषिणाप्रसादिताचास्मितवहेतोर्द्विजर्षभ ॥ तस्यसंमाननार्थंमेत्वयिवाक्यंप्रभाषितम् ॥ ११ ॥
भीष्मउवाच॥ ॥श्रुत्वातुवचनंतस्याःसविप्रःप्रांजलिःस्थितः॥ अनुज्ञातस्तयाचापिस्वगृहंपुनराव्रजत्॥ १२ ॥ गृहमागत्यविश्रांतःस्वजनंपरिपृच्छ्यच॥अ
भ्यगच्छत्तंविप्रंन्यायतःकुरुनंदन ॥ १३ ॥ पृष्टश्चतेनविप्रेणदृष्टंत्वेतन्निदर्शनम्॥ प्राहविप्रंतदाविप्रःसुप्रीतेनांतरात्मना॥ १४॥ भवतासमनुज्ञातःप्रास्थितो
गंधमादनम् ॥ तस्यचोत्तरतोदेशेदृष्टंमेदैवतंमहत् ॥ १५ ॥ तयाचाहमनुज्ञातोभवांश्चापिप्रकीर्तितः ॥ श्रावितश्चापितद्वाक्यंगृहंचाभ्यागतःप्रभो॥ १६॥तमु
वाचतदाविप्रःसुतांप्रतिगृहाणमे॥ नक्षत्रविधियोगेनपात्रंहिपरमंभवान् ॥ १७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अष्टावक्रस्तथेत्युक्त्वाप्रतिगृह्यचतांप्रभो॥ कन्यां
परमधर्मात्माप्रीतिमांश्चाभवत्तदा ॥ १८ ॥ कन्यांतांप्रतिगृह्यैवभार्यांपरमशोभनाम्॥ उवासमुदितस्तत्रस्वाश्रमेविगतज्वरः ॥ १९ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअ
नुशासनपर्वणिआनुशासनि० अष्टावक्रदिक्संवादेएकविंशोऽध्यायः॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

स्तीत्यर्थः ॥ ३ ॥ मेमया तवत्वां ॥४॥५॥६॥७॥८ ॥ साकाम्याऽनतिक्रमणीया ॥ ९ ॥ १० ॥ ऋषिणावदान्येन ॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥ यथाकपिकनामेवराजदेयंभवत्येवंस्त्री
मतामेवदैवंपित्र्यंचकृणमापतति स्त्रीमस्त्वंतुकामकृतंचनवैधमितिहृयभावेऽयंकस्यापिकृणीनभवतीतिप्रघट्टकार्थः ॥१९॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशोऽध्यायः ॥२१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंगार्हस्थ्यहेतुंकाममुक्त्वागृहस्थोचितान्दानधर्मान्वक्तुंश्रोतुंपात्रादिगुणान्पृच्छति किमित्यादिना ब्राह्मणंब्रह्मविदं लिंगिनंब्रह्मचारिणंसंन्यासिनंचदंडादिलिंगवंतं ॥ १ ॥ स्ववृत्तिजीवनार्थंस्वोचितांवृत्तिं
अभिपन्नायशरणीकुर्वते लिंगीअलिंगीवास्वधर्मसेवीयःसएवतपस्वीपात्रंचेत्यर्थः ॥ २ ॥ स्वधर्मनिष्ठत्वंपात्रगुणमुक्त्वाश्रद्धावत्त्वंदातृगुणमाह श्रद्धयेतिद्वाभ्यां अपूतोपिपरयाश्रद्धयायदिप्रयच्छतितर्हित
स्यदातुरपूतत्वप्रयुक्तःकोदोषःस्यात्तंवद ॥ ३॥ श्रद्धैवास्यपूतत्वंकरोतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ नेति श्रद्धैवपूतत्वकर्त्रीचेत्कव्येपात्रपरीक्षानविधेयास्यादित्याशयः ॥ ५ ॥ देवानांसमूहाद्दैवात्श्रद्धादिभ्यइत्यर्थः ह
व्यंदैवंकर्मसिध्यतिफलदंभवतिनतुब्राह्मणगुणादितिभावः इज्यंतेदेवाइतिशेषः दैवंकर्मदेवानुग्रहादेवपूर्णंभवति श्रद्धामात्रप्रियत्वाद्देवानामितिभावः ॥ ६ ॥ पित्र्यंतुकर्मब्राह्मणानुग्रहादेवपूर्णंभवतीतितत्रा

युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किमाहुर्भरतश्रेष्ठपात्रंविप्राःसनातनाः ॥ ब्राह्मणंलिंगिनंचैवब्राह्मणंवाप्यलिंगिनम् ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ स्ववृत्तिमभिपन्नाय
लिंगिनेचेतरायच ॥ देयमाहुर्महाराजउभावेतौतपस्विनौ ॥ २ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रद्धयापरयाऽपूतोयःप्रयच्छेद्द्विजातये ॥ हव्यंकव्यंतथादानंकोदोषः
स्यात्पितामह ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ श्रद्धापूतोनरस्तातदुर्दांतोपिनसंशयः ॥ पूतोभवतिसर्वत्रकिमुतत्वंमहाद्युते ॥ ४ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नब्राह्मणं
परीक्षेतदैवेषुसततंनरः ॥ कव्यप्रदानेतुबुधाःपरीक्ष्यंब्राह्मणंविदुः ॥ ५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ नब्राह्मणःसाधयतेहव्यंदैवात्प्रसिध्यति ॥ देवप्रसादादिज्यंतेयज
मानैर्नसंशयः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणान्भरतश्रेष्ठसततंब्रह्मवादिनः ॥ मार्कंडेयःपुराप्राहइतिलोकेषुबुद्धिमान् ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अपूर्वोप्यथवाविद्वान्संबंधी
वायथाभवेत् ॥ तपस्वीयज्ञशीलोवाकथंपात्रंभवेत्तुसः ॥ ८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ कुलीनःकर्मकृद्वैद्यस्तथैवाप्यानृशंस्यवान् ॥ ह्रीमानृजुःसत्यवादीपात्रंपूर्वे
चयेत्रयः ॥ ९ ॥ तत्रेमंशृणुमेपार्थचतुर्णांतेजसांमतम् ॥ पृथिव्याःकाश्यपस्याग्नेर्मार्कंडेयस्यचैवहि ॥ १० ॥

नुग्रहकर्तरितपोबलमावश्यकमित्याशयेनाह ब्राह्मणानिति लोकेषुपितृपितामहादिषुपूजनीयेषुब्रह्मिष्ठेष्वेवब्राह्मण्यमस्तीतिविद्यादित्यर्थः अग्निमुखावैदेवाःपाणिमुखाःपितरइत्याश्वलायनोदाहृतश्रुतेःश्रौ
तःस्मार्तऔदर्योवाग्निःस्वतःशुद्धोदेवांस्तर्पयति पाणिस्तुसत्कर्मवानेवपितॄंस्तर्पयितुंशक्नोतिनान्यथेतिकव्येष्वावश्यकीपात्रपरीक्षेतिभावः ॥ ७ ॥ कथंकेनहेतुनाऽपूर्वादीनांपंचानांपात्रत्वमितिप्रश्नार्थः
॥ ८ ॥ उत्तरेतुत्रयःअपूर्वसंबंधितपस्विनःकुलीनत्वादिगुणसप्तकयुक्ताएवपात्रत्वंभजंतेपरिशेषात् यज्ञशीलविद्वांसौकर्मकृद्वैद्यपदोदितौकुलीनत्वादिगुणपंचकयुक्तावेव एतेषांगुणानामभावेपात्रत्वंनकस्यापी
त्यर्थः ॥ ९ ॥ एतद्देवशिष्टसंमत्यादृढयति तत्रेति तेजसांतेजस्विनांसर्वज्ञानामितियावत् ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

लेष्टुःपांसुपिंडः त्रिभिरेववृत्तिर्जीवनंयस्यांसाब्राह्मीसंपत्तस्यांत्रिवृत्त्यां याजनाध्यापनप्रतिग्रहैरेवजीवतिसमहान् एतेनकुलीनत्वंवैद्यत्वंचसंगृहीतम् ॥ ११ ॥ ह्रीमत्त्वमृजुत्वेशीलपदेनसंगृह्णाति सर्वेचे
ति॥१२ ॥ आनृशंस्यंकर्मकृत्त्वंचसंगृह्णाति अधीयानइति सत्यंयज्ञादिकमव्यभिचरितफलंकर्मनचरतेनकरोति ॥ १३ ॥ अश्वमेधेतिसत्यसंग्रहः एतेषांगुणानामेकतमस्याप्यभावेपात्रत्वंनभवतीतिचतुर्णा
मपिमतंनतुचत्वारिपृथङ्मतानि उपक्रमेतेजसांमतमित्येकवचनादंतेचविसंवादादर्शनादितिभावः ॥ १४ ॥ १५ ॥ व्रतिनोब्रह्मचारिणः कथंतत्सुकृतमितितदीयव्रतनाशात्स्वीयंश्राद्धंदुष्यतिनवेतिप्रश्नः

पृथिव्युवाच ॥ ॥ यथामहार्णवेक्षिप्तःक्षिप्रंलेष्टुर्विनश्यति ॥ तथादुश्चरितंसर्वंत्रिवृत्त्यांचनिमज्जति ॥ ११ ॥ ॥ काश्यपउवाच ॥ ॥ सर्वेचवेदाःसहषड्भिरंगैः
सांख्यंपुराणंचकुलेचजन्म ॥ नैतानिसर्वाणिगतिर्भवंतिशीलव्यपेतस्यनृपद्विजस्य ॥ १२ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ अधीयानःपंडितंमन्यमानोयोविद्ययाहंतिय
शःपरेषाम् ॥ ब्रह्मस्यतेसौचरतेनसत्यंलोकास्तस्यत्वंतवंतोभवंति ॥ १३ ॥ ॥ मार्कंडेयउवाच ॥ ॥ अश्वमेधसहस्रंचसत्यंचतुलयाधृतम् ॥ नाभिजानामियद्य
स्यसत्यस्यार्धमवाप्नुयात् ॥ १४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वातेजग्मुराशुचत्वारोमिततेजसः ॥ पृथिवीकाश्यपोग्निश्चप्रकृष्टायुश्चभार्गवः ॥ १५ ॥ ॥ युधि
ष्ठिरउवाच ॥ ॥ यदितेब्राह्मणालोकेव्रतिनोभुंजतेहविः ॥ दत्तंब्राह्मणकामायकथंतत्सुकृतंभवेत् ॥ १६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ आदिष्टिनोयेराजेंद्रब्राह्मणावेद
पारगाः ॥ भुंजतेब्रह्मकामायव्रतलुप्ताभवंतिते ॥ १७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अनेकांतंबहुद्वारंधर्ममाहुर्मनीषिणः ॥ किंनिमित्तंभवेदत्रतन्मेब्रूहिपितामह
॥ १८ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अहिंसासत्यमक्रोधआनृशंस्यंदमस्तथा ॥ आर्जवंचैवराजेंद्रनिश्चितंधर्मलक्षणम् ॥ १९ ॥ येतुधर्मंप्रशंसंतश्चरंतिपृथिवीमिमाम् ॥
अनाचरंतस्तद्धर्मंसंकरेभिरताःप्रभो ॥ २० ॥ तेभ्योहिरण्यंरत्नंवागामश्वंवाददातियः ॥ दशवर्षाणिविष्ठांसभुंक्तेनिरयमास्थितः ॥ २१ ॥

॥ १६ ॥ आदिष्टंद्वादशवर्षाणिब्रह्मचर्यंचरेतिगुर्वादेशस्तद्वंतः भोक्तुरेवव्रतंलुप्यतेनतुदातापत्यवैति अपितु कर्मनिष्ठास्तपोनिष्ठाःपंचाग्निब्रह्मचारिणः पितृमातृपराश्चैवब्राह्मणाःश्राद्धसंपदइति व्रतस्थमपि
दौहित्रंश्राद्धेयत्नेनभोजयेदितिचस्मरणात्पुण्यभागेवभवतीतिभावः एतेनश्राद्धादन्यत्रलोभादिप्रदर्शनेनपरव्रतंनाशयतोदानेपिकिंचिद्वैगुण्यंजायतइतिगम्यते अतएव मनसापात्रमुद्दिश्यजलमध्येजलं
क्षिपेत् दातातत्फलमाप्नोतिप्रतिग्राहीनदोषभागितिपात्रादरार्थंकल्पांतरंस्मर्यते अन्यथैतन्नस्मर्येतनाप्येवंयुधिष्ठिरेणाशंक्येतेतिदिक् ॥१७॥ अंतोनिष्ठा अनेकांतमनेकफलाकारमित्यर्थः पात्रगुणानामनंत
त्वात्केगुणानियमेनपात्रतायानिमित्तंतानेवसंक्षेपेणब्रूहीतिप्रश्नार्थः ॥ १८ ॥ उत्तरमाहत्रिभिः अहिंसेति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥५३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मेदादीनांसविष्ठांभुंक्तेइतिसंबंधः मेदागोमहिष्यादीनांमृतानांमांसमश्नंतः पुल्कसायेब्राह्मणादीनपिस्वभावादेवहिंसंति अंतेवसायिनश्चर्मकारादयः कृतमकृतंवापरकीयंपापंकर्मयेप्रकाशयंतिब्राह्मणादयो पितेमेदादितुल्याएवेतितेषामपीतिपदार्थः ॥ २२ ॥ वैश्वदेवंतत्संबंधिनंहंतकारं ब्रह्मचारिणेइतिसंन्यासिनोप्युपलक्षणम् यतिश्चब्रह्मचारीचपक्वान्नस्वामिनावुभावितिस्मृतेः अशुभानितिच्छेदः ॥ २३ ॥ परं

मेदानांपुल्कसानांचतथैवांतेवसायिनाम् ॥ कृतंकर्माकृतंवापिरागमोहेनजल्पताम् ॥ २२ ॥ वैश्वदेवंचयेमूढाविप्रायब्रह्मचारिणे ॥ ददतेनेहराजेंद्रतेलोकान्भुंजतेऽशुभान् ॥ २३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किंपरंब्रह्मचर्यंचकिंपरंधर्मलक्षणम् ॥ किंचश्रेष्ठतमंशौचंतन्मेब्रूहिपितामह ॥ २४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ब्रह्मचर्यात्परंतातमधुमांसस्यवर्जनम् ॥ मर्यादायांस्थितोधर्मःशमश्चैवास्यलक्षणम् ॥ २५ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कस्मिन्कालेचरेद्धर्मंकस्मिन्कालेर्थमाचरेत् ॥ कस्मिन्कालेसुखीचस्यात्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ २६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ कल्यमर्थंनिषेवेतततोधर्ममनंतरम् ॥ पश्चात्कामंनिषेवेतनचगच्छेत्प्रसंगिताम् ॥ २७ ॥ ब्राह्मणांश्चैवमन्येतगुरूंश्चाप्यभिपूजयेत् ॥ सर्वभूतानुलोमश्चमृदुशीलःप्रियंवदः ॥ २८ ॥ अधिकारेयदनृतंयच्चराजसुपैशुनम् ॥ गुरोश्चालीककरणंतुल्यंतद्ब्रह्महत्यया ॥ २९ ॥ प्रहरेन्ननरेंद्रेषुनहन्याद्गांतथैवच ॥ भ्रूणहत्यासमंचैवउभयंयोनिषेवते ॥ ३० ॥ नाग्निंपरित्यजेज्जातुनचवेदान्परित्यजेत् ॥ नचब्राह्मणमाक्रोशेत्समंतद्ब्रह्महत्यया ॥ ३१ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कीदृशाःसाधवोविप्राःकेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ कीदृशानांचभोक्तव्यंतन्मेब्रूहिपितामह ॥ ३२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अक्रोधनाधर्मपराःसत्यनित्यादमेरताः ॥ तादृशाःसाधवोविप्रास्तेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ ३३ ॥ अमानिनःसर्वसहादृढार्थाविजितेंद्रियाः ॥ सर्वभूतहितामैत्रास्तेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ ३४ ॥ अलुब्धाःशुचयोवैद्याह्रीमंतःसत्यवादिनः ॥ स्वकर्मनिरतायेचतेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ ३५ ॥ सांगांश्चचतुरोवेदानधीतेयोद्विजर्षभः ॥ षड्भ्यःप्रवृत्तःकर्मभ्यस्तंपात्रमृषयोविदुः ॥ ३६ ॥ येत्वेवंगुणजातीयास्तेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ सहस्रगुणमाप्नोतिगुणार्हायप्रदायकः ॥ ३७ ॥ प्रज्ञाश्रुताभ्यांवृत्तेनशीलेनचसमन्वितः ॥ तारयेतकुलंसर्वमेकोपीहद्विजर्षभः ॥ ३८ ॥

श्रेष्ठं ॥ २४ ॥ शमोविषयेभ्यइंद्रियाणांनिवृत्तिरेतदेवश्रेष्ठतरंशौचंधर्मस्यलक्षणंमर्यादांतर्गतम् ॥ २५ ॥ कल्यंपूर्वाह्णे ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ षड्भ्यःअनुपदोक्तैर्मधुमांसवर्जनमर्यादापालनशौचैःसहाध्ययनयागदानेभ्यः तान्यनुष्ठातुंप्रवृत्तइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नशोचतिप्रतिपादयन् ॥ ३९ ॥ द्विजोत्तमोनिर्दोषः एतेपूर्वोक्तागुणाश्चतत्रयदिलभ्यंतेतर्हितारयेतेतिकिमु ॥ ४० ॥ निशम्यज्ञात्वा ईदृशपात्रप्राप्तौसमीपस्थस्याल्पगुणस्यातिक्रमेविदोषोनास्तीतिभावः ॥ ४१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्राद्धेति कालादौविहितंविशेषमितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ उपपत्तिभिरादरादिभिर्युक्तःसन्

॥५४॥ गामश्वंवित्तमन्नंवातद्विधेप्रतिपादयेत् ॥ द्रव्याणिचान्यानितथाप्रेत्यभावेनशोचति ॥ ३९ ॥ तारयेतकुलंसर्वमेकोपीहद्विजोत्तमः ॥ किमंगपुनरेवैतेतस्मात्पात्रं १३
समाचरेत् ॥ ४० ॥ निशम्यचगुणोपेतंब्राह्मणंसाधुसंमतम् ॥ दूरादानाय्यसत्कृत्यसर्वतश्चापिपूजयेत् ॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनु
शास०बहुप्राश्निकेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्राद्धकालेचदैवेचपित्र्येपिचपितामह ॥ इच्छामीहत्वयाख्यातंविहि
तंयत्सुरर्षिभिः ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ दैवंपौर्वाह्णिकंकुर्यादपराह्णेतुपैतृकम् ॥ मंगलाचारसंपन्नःकृतशौचःप्रयत्नवान् ॥ २ ॥ मनुष्याणांतुमध्याह्नेप्रदद्यादु
पपत्तिभिः ॥ कालहीनंतुयद्दानंतंभागंरक्षसांविदुः ॥ ३ ॥ लंघितंचावलीढंचकलिपूर्वंचयत्कृतम् ॥ रजस्वलाभिर्दृष्टंचतंभागंरक्षसांविदुः ॥ ४ ॥ अवघुष्टंचयद्भु
क्तमव्रतेनचभारत ॥ परामृष्टंशुनाचैवतंभागंरक्षसांविदुः ॥ ५ ॥ केशकीटावपतितंक्षुतंश्वभिरवेक्षितम् ॥ रुदितंचावधूतंचतंभागंरक्षसांविदुः ॥ ६ ॥ निरोंकार
णयद्भुक्तंसशस्त्रेणचभारत ॥ दुरात्मनाचयद्भुक्तंतंभागंरक्षसांविदुः ॥ ७ ॥ परोच्छिष्टंचयद्भुक्तंपरिभुक्तंचयद्भवेत् ॥ दैवेपित्र्येचसततंतंभागंरक्षसांविदुः ॥ ८ ॥
मंत्रहीनंक्रियाहीनंयच्छ्राद्धंपरिविष्यते ॥ त्रिभिर्वर्णैर्नरश्रेष्ठतंभागंरक्षसांविदुः ॥ ९ ॥ आज्याहुतिंविनाचैवयत्किंचित्परिविष्यते ॥ दुराचारैश्चयद्भुक्तंतंभागंर
क्षसांविदुः ॥ १० ॥ येभागारक्षसांप्रोक्तास्तउक्ताभरतर्षभ ॥ अतऊर्ध्वंविसर्गस्यपरीक्षांब्राह्मणेशृणु ॥ ११ ॥ यावंतःपतिताविप्राजडोन्मत्तास्तथैवच ॥ दैवेवाप्य
थपित्र्येवाराजन्नार्हंतिकेतनम् ॥ १२ ॥ श्वित्रीक्लीबश्चकुष्ठीचतथायक्ष्महतश्चयः ॥ अपस्मारीचयश्चांधोराजन्नार्हंतिकेतनम् ॥ १३ ॥ चिकित्सकादेवलकावृथा
नियमधारिणः ॥ सोमविक्रयिणश्चैवराजन्नार्हंतिकेतनम् ॥ १४ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ क्षुतंक्षुतेनदूषितं ॥ ६ ॥ निरोंकारेणाऽननुज्ञातेनशूद्रेणवा ॥ ७ ॥ परिभुक्तंदेवातिथिपितृबालकादीनवर्जयित्वाभुक्तंस्वेनैव ॥ ८ ॥ ९ ॥ आज्याहुतिंपात्राभिघारणंविना ॥ १० ॥ विस
र्गस्यब्राह्मणेदानस्यपात्रभूते ॥ ११ ॥ पतिताःमहापातकेनजातिबहिर्भूताः केतनंनिमंत्रणं ॥ १२ ॥ श्वित्रीश्वेतकुष्ठी कुष्ठीमंडलकुष्ठी यक्ष्महतोमहारोगी अपस्मारीग्रहग्रस्तः ॥ १३ ॥ देवलकादेवार्चनवृ ॥५४॥
त्तिजीविनः वृथानियमधारिणोदंभवंतः ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्लवकाःकूर्दनपराःकथकाःवृथालापिनः योधकाःमल्लाः ॥ १५ ॥ वृषलानांशूद्राणांहोतारोयाजकाः वृषलशिष्याःशूद्रदासाः ॥ १६ ॥ अनुयोक्ताभृतकाध्यापकः अनुयुक्तःभृतकाध्येता ॥ १७ ॥ वर्णावरपरिग्रहःशूद्रापतिः ॥ १८ ॥ अनग्नयःश्रौतस्मार्तकर्मरहिताः येचापेताःस्वकर्मभ्यःस्तेनास्तेपरिकीर्तिताः कर्मणादेहदोषैश्चयोनितश्चैवकुत्सिताः पतितांस्तान्विजानीयान्महापातकिनश्चयेइतिस्ते नपतितौयमोक्तौवायाह्यौ ॥१९॥ गणपूर्वाग्रामण्यः पुत्रिकापूर्वपुत्राः अस्यामुत्पन्नःपुत्रोमदीयइतिनियमेनयादीयतेतस्यांचयोजातःसपुत्रिकापूर्वपुत्रः सपितृगोत्राद्भ्रष्टोमातृगोत्रोपजीवित्वान्निंद्यः॥२०॥ ऋणकर्तावृद्ध्यर्थंधनप्रयोक्ताकुसीदीनामा वार्धुषिकः समर्घंधान्यमादायमहर्घंयःप्रयच्छति सवैवार्धुषिकोनामहव्यकव्यबहिष्कृतइतिस्मृतिप्रसिद्धः ॥ २१ ॥ स्त्रीपूर्वाःस्त्रीजिताः स्त्रीपण्योपजीविनोवा

गायनानर्तकाश्चैवप्लवकावादकास्तथा ॥ कथकायोधकाश्चैवराजन्नार्हंतिकेतनं ॥ १५ ॥ होतारोवृषलानांचवृषलाध्यापकास्तथा ॥ तथावृषलशिष्याश्चरा जन्नार्हंतिकेतनम् ॥ १६ ॥ अनुयोक्ताचयोविप्रोअनुयुक्तश्चभारत ॥ नार्हतस्तावपिश्राद्धंब्रह्मविक्रयिणौहितौ ॥ १७ ॥ अग्रणीर्यःकृतःपूर्वंवर्णावरपरिग्रहः ॥ ब्राह्मणःसर्वविद्योपिराजन्नार्हंतिकेतनम् ॥ १८ ॥ अनग्नयश्चयेविप्राम्तनिर्यातकाश्चये ॥ स्तेनाश्चपतिताश्चैवराजन्नार्हंतिकेतनम् ॥ १९ ॥ अपरिज्ञातपूर्वाश्च गणपूर्वाश्चभारत ॥ पुत्रिकापूर्वपुत्राश्चश्राद्धेनार्हंतिकेतनम् ॥ २० ॥ ऋणकर्ताचयोराजन्यश्चवार्धुषिकोनरः ॥ प्राणिविक्रयवृत्तिश्चराजन्नार्हंतिकेतनम् ॥ २१ ॥ स्त्रीपूर्वाःकांडपृष्ठाश्चयांवतोभरतर्षभ ॥ अजपाब्राह्मणाश्चैवश्राद्धेनार्हंतिकेतनम् ॥ २२ ॥ श्राद्धेदैवेचनिर्दिष्टोब्राह्मणोभरतर्षभ ॥ दातुःप्रतिग्रहीतुश्चशृणुष्वानुग्र हंपुनः ॥ २३ ॥ चीर्णव्रतागुणैर्युक्ताभवेयुर्येपिकर्षकाः ॥ सावित्रीज्ञाःक्रियावंतस्तेराजन्केतनक्षमाः ॥ २४ ॥ क्षात्रधर्मिणमप्याजौकेतयेत्कुलजंद्विजम् ॥ नत्वे ववणिजंतातश्राद्धेचपरिकल्पयेत् ॥ २५ ॥ अग्निहोत्रीचयोविप्रोग्रामवासीचयोभवेत् ॥ अस्तेनश्चातिथिज्ञश्चसराजन्केतनक्षमः ॥ २६ ॥ सावित्रींजपतेय स्तुत्रिकालंभरतर्षभ ॥ भिक्षावृत्तिःक्रियावांश्चसराजन्केतनक्षमः ॥ २७ ॥ उदितास्तमितोयश्चतथैवास्तमितोदितः ॥ अहिंस्रश्चाल्पदोषश्चसराजन्केतनक्ष मः ॥ २८ ॥ अकल्ककोह्यतर्कश्चब्राह्मणोभरतर्षभ ॥ संसर्गेभैक्ष्यवृत्तिश्चसराजन्केतनक्षमः ॥ २९ ॥

कांडपृष्ठोवेश्यापतिःकांडपृष्ठःसद्भिरेवनिगद्यतइतियमेनव्याख्यातः अजपाःसंध्यावंदनहीनाः ॥ २२ ॥ अनुग्रहंनिषिद्धानामपिकेनचिद्गुणेनाभ्यनुज्ञानं ॥ २३ ॥ २४ ॥ वणिजंवणिग्वृत्तिं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ उदितःआढ्यःअस्तमितःदरिद्रःपूर्वाह्णेलाभकालेआढ्यःसद्यस्तस्यव्ययेदरिद्रःएवंप्रातरलाभकालेऽस्तमितःमध्याह्नेलाभेसतिउदितः अल्पदोषोविद्वत्त्वादिविशेषगुणरहितःअदातावा ॥ २८ ॥ अकल्ककः अदांभिकःअपापोवा कल्कःपापेचदंभेचेतिकोशः अकल्पकइतिपाठेस्वेच्छयाधर्माधर्मकल्पकः अतर्कःअहैतुकःशुष्कतर्कपरः संसर्गेसंगत्यर्हेगृहेज्ञातेभैक्ष्यवृत्तिः ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कितवोधूर्तः ॥ ३० ॥ सर्वैदेवतादिकंअतिथिरेवयस्यससर्वातिथिः ॥ ३१ ॥ ब्रह्मवेदः क्लैब्यात्दीनभाषणेनमिथ्याशपथादिनावा ॥ ३२ ॥ अपवर्गेश्राद्धसमाप्तौ क्रीयमाणइतिपाठेलज्जमानः युक्तंअस्तुस्वधेत्यादिवचनंगवानृतंअनृतगोशपथस्यपापं ॥३३॥ सोमक्षयोदर्शःआरण्यंमृगादिमांसंचयदाप्राप्तंतदैवश्राद्धस्यकालः ॥३४ ॥ स्वधोच्यतामितिप्रदात्राउक्तेअस्तुस्वधेतिब्राह्मणोवदेत् एवमुत्तरत्रमुदिताप्रीतिकरीपितॄणामित्यर्थात्॥३५॥३६॥ पुण्येति पुण्याहंभवंतोब्रुवंत्वितियजमानेनप्रोक्ते ओंपुण्याहमस्त्वितिब्राह्मणाब्रूयुः दैवंसोंकारं॥३७॥दैवेओंकारस्थाने प्रीयंतांदेवताःपुण्याहमस्त्वितिप्रतिवदेदित्य

अव्रतीकितवःस्तेनःप्राणिविक्रयिकोवणिक् ॥ पश्चाच्चपीतवान्सोमंसराजन्केतनक्षमः ॥ ३० ॥ अर्जयित्वाधनंपूर्वंदारुणैरपिकर्मभिः ॥ भवेत्सर्वातिथिःपश्चात्सराजन्केतनक्षमः ॥ ३१ ॥ ब्रह्मविक्रयनिर्दिष्टंस्त्रियायच्चार्जितंधनम् ॥ अदेयंपितृविप्रेभ्योयच्चक्लैब्यादुपार्जितम् ॥ ३२ ॥ क्रियमाणेपवर्गेचयोद्विजोभरतर्षभ ॥ नव्याहरतियद्युक्तंतस्याधर्मोगवानृतं ॥ ३३ ॥ श्राद्धस्यब्राह्मणःकालःप्राप्तंदधिघृतंतथा ॥ सोमक्षयश्चमांसंचयदारण्यंयुधिष्ठिर ॥ ३४ ॥ श्राद्धापवर्गेविप्रस्यस्वधावैमुदिताभवेत् ॥ क्षत्रियस्यापियोब्रूयात्प्रीयंतांपितरस्त्विति ॥ ३५ ॥ अपवर्गेतुवैश्यस्यश्राद्धकर्मणिभारत ॥ अक्षय्यमभिधातव्यंस्वस्तिशूद्रस्यभारत ॥ ३६ ॥ पुण्याहवाचनंदैवंब्राह्मणस्यविधीयते ॥ एतदेवनिरोंकारंक्षत्रियस्यविधीयते ॥ ३७ ॥ वैश्यस्यदैवेवक्तव्यंप्रीयंतांदेवताइति ॥ कर्मणामानुपूर्व्येणविधिपूर्वंकृतंश्रृणु ॥ ३८ ॥ जातकर्मादिकाःसर्वास्त्रिषुवर्णेषुभारत ॥ ब्रह्मक्षत्रेहिमंत्रोक्तावैश्यस्यचयुधिष्ठिर ॥ ३९ ॥ विप्रस्यरशनामौंजीमौर्वीराजन्यगामिनी ॥ बाल्वजीत्येववैश्यस्यधर्मएषयुधिष्ठिर ॥ ४० ॥ दातुःप्रतिग्रहीतुश्चधर्माधर्माविमौश्रृणु ॥ ब्राह्मणस्यानृतेऽधर्मःप्रोक्तःपातकसंज्ञितः ॥ चतुर्गुणःक्षत्रियस्यवैश्यस्याष्टगुणःस्मृतः ॥ ४१ ॥ नान्यत्रब्राह्मणोश्नीयात्पूर्वंविप्रेणकेतितः ॥ यवीयान्पशुहिंसायांतुल्यधर्मोभवेत्सहि ॥ ४२ ॥ तथाराजन्यवैश्याभ्यांयद्यश्नीयात्तुकेतितः ॥ यवीयान्पशुहिंसायांभागार्धसमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥ दैवंवाप्यथवापित्र्यंयोश्नीयाद्ब्राह्मणादिषु ॥ अस्नातोब्राह्मणोराजंस्तस्याधर्मोगवानृतम् ॥ ४४ ॥

र्थः कृतंक्रियांअनुष्ठानक्रमसितियावत् वैश्यस्यचमंत्रोक्ताइत्यनुषंगः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ रशनामेखला मौंजीमुंजमयी मौर्वीधनुर्ज्या बाल्वजीबल्वजस्तृणविशेषस्तन्मयी ॥ ४० ॥ धर्मोदातुःअधर्मःप्रतिग्रहीतुरितितावुभौश्रृणु तत्राधर्ममेवसामान्यतआह ब्राह्मणस्येति एककार्षापणार्थेअनृतवक्तुर्ब्राह्मणस्ययावानधर्मोभवतिसएवचतुर्गुणःक्षत्रियस्याष्टगुणोवैश्यस्यतावन्मात्रार्थेभवतीत्यर्थः सार्धश्लोकः ॥ ४१ ॥ नेति यःपूर्वस्यनिमंत्रयितुरश्नातिसज्यायान् परस्याश्नन्यवीयान् तत्रब्राह्मणेनकेतितःसन्यदियवीयान्भवेत्तर्हिवृथापशुहिंसायाःपूर्णपापंप्राप्नुयात् क्षत्रियादिनाकेतितःसन्यदियवीयान्स्यात्तर्हिवृथापशुहिंसायाअर्धपापंप्राप्नुयादितिश्लोकद्वयार्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आशौचः जननमरणाशौचवान् ॥ ४५ ॥ अर्थेनप्रयोजनेनतीर्थयात्राव्यपदेशेनजीविकाद्यर्थीयोधनंलिप्सेत्योवाकर्मार्थंमेभिक्षांदेहीत्यामंत्रयतिदातारमभिमुखीकरोतितस्यापिअनृतंगवानृतमेवस्मृतं ॥ ४६ ॥ वेदव्रतंचारित्रंचयेषांनास्तिते येनमंत्रवत्मंत्रयुक्तंयथास्यात्तथाश्राद्धेपरिविष्यंतेतस्य ॥ ४७॥ ४८ ॥ भोजनपात्रेऽवशिष्टमुच्छेषःतेनसहितंपरिशेषंस्थाल्यामवशिष्टंप्रतीक्षंते येषांपाकपर्याप्तमेवधान्यादिकमस्तिनकुसूलादौतान्भोजय ॥ ४९ ॥ ५० ॥ तद्भक्ताःचारित्रमेवभक्तोऽन्नंतद्वज्जीवनंयेषांते तद्गृहाःतदेवगृहेरूयादौयेषांते बलंइहलोकेदोषाभिभवसामर्थ्यं अपाश्रयःपरलोकगमनालंबनं

आशौचोब्राह्मणोराजन्योऽश्नीयाद्ब्राह्मणादिषु॥ ज्ञानपूर्वमथोलोभात्तस्याधर्मोगवानृतम् ॥ ४५ ॥ अर्थेनान्येनयोलिप्सेत्कर्मार्थंचैवभारत॥ आमंत्रयतिराजेंद्रतस्याधर्मोऽनृतंस्मृतम्॥ ४६॥ अवेदव्रतचारित्रास्त्रिभिर्वर्णैर्युधिष्ठिर॥ मंत्रवत्परिविष्यंतेतस्याधर्मोगवानृतम्॥ ४७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥पित्र्यंवाप्यथवादैवंदीयतेयत्पितामह॥ एतदिच्छाम्यहंज्ञातुंदत्तंकेषुमहाफलम्॥ ४८॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ येषांदाराःप्रतीक्षंतेसुवृष्टिमिवकर्षकाः॥ उच्छेषपरिशेषंहितान्भोजययुधिष्ठिर॥ ४९ ॥ चारित्रनिरताराजन्येकृशाःकृशवृत्तयः ॥ अर्थिनश्चोपगच्छंतितेषुदत्तंमहाफलम् ॥ ५० ॥ तद्भक्तास्तद्गृहाराजंस्तद्बलास्तदपाश्रयाः॥ अर्थिनश्चभवंत्यर्थेतेषुदत्तंमहाफलम्॥ ५१ ॥ तस्करेभ्यःपरेभ्योवायेभयार्तायुधिष्ठिर ॥ अर्थिनोभोक्तुमिच्छंतितेषुदत्तंमहाफलम् ॥५२ ॥ अकल्ककस्यविप्रस्यरौक्ष्यात्करकृतात्मनः॥ वटवोयस्यभिक्षंतितेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ ५३ ॥ हृतस्वाहृतदाराश्चयेविप्रादेशसंप्लवे ॥ अर्थार्थमभिगच्छंतितेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ ५४ ॥ व्रतिनोनियमस्थाश्चयेविप्राःश्रुतसंमताः ॥ तत्समाप्त्यर्थमिच्छंतितेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ ५५॥ अत्युत्क्रांताश्चधर्मेषुपाषंडसमयेषुच ॥ कृशप्राणाःकृशधनास्तेभ्योदत्तंमहाफलम् ॥ ५६ ॥ कृतसर्वस्वहरणानिर्दोषाःप्रभविष्णुभिः ॥ स्पृहयंतिचभुक्त्वान्नंतेषुदत्तंमहाफलम् ॥ ५७॥ तपस्विनस्तपोनिष्ठास्तेषांभैक्षचराश्चये ॥ अर्थिनःकिंचिदिच्छंतितेषुदत्तंमहाफलम् ॥ ५८ ॥ महाफलविधिर्दानेश्रुतस्तेभरतर्षभ ॥ निरयंयेनगच्छंतिस्वर्गंचैवहितच्छृणु॥ ५९ ॥ गुर्वर्थमभयार्थंवावर्जयित्वायुधिष्ठिर॥ येऽनृतंकथयंतिस्मतेवैनिरयगामिनः॥ ६० ॥

अर्थेप्रयोजनेसत्येवार्थिनोभवंतिनसंग्रहार्थं ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ रौक्ष्यात्दारिद्र्यात् करेकृतःआत्मेवात्माजीवनमन्नं हस्तेगृहीतान्नस्यबटवःक्षुधार्ताःमह्यंदेहिमह्यंदेहीतियाचंतेतेभ्योऽतिदरिद्रेभ्यः ॥५३॥ कृतेतिपाठेपिकृतंहिंसितंदूरीकृतंहृतमित्येवार्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ चःपादपूरणार्थः पाषंडानांसमयोमर्यादायेषुधर्मेषुतत्र अत्युत्क्रांताःअत्यंतंततोदूरेस्थिताः ॥ ५६ ॥ भुक्त्वान्नमेवस्पृहयंतिनस्वादु अतएवनचतुर्थी स्वादुत्वेनानीप्सितत्वादन्नस्य किंतुगर्तापूरणंयथाकथंचित्कर्तव्यंतच्चस्वयमेवेश्वरेणकर्तव्यमित्याशयवंतइत्यर्थः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ अभयार्थंभयनिवृत्तिरूपंप्रयोजनम् ॥ ६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 अभिमर्शिनोजाराः प्रयोक्तारःहर्त्तभिर्मर्शिनोर्दूताः ॥ ६१ ॥ परेषांदोषस्येतिशेषः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ आशायाश्छेदमित्येकदेशानुषंगः कुर्वंतीतिशेषः ॥ ६५ ॥ सूचकाःराजगामिपैशुन्यवादिनः
सेतुःआर्यमर्यादा ॥६६ ॥ पाषंडाःवेदविरोधिनःशाक्यादयः दूषकाःसतांनिंदकाः समयानांधर्मसंकेतानां प्रत्यवसिताःआरूढपतिताः ॥६७॥ विषमाःजनविरोधिनोव्यवहारादयोयेषांते॥६८॥६९॥कृता

 परदाराभिहर्तारःपरदाराभिमर्शिनः ॥ परदारप्रयोक्तारस्तेवैनिरयगामिनः ॥ ६१ ॥ येपरस्वापहर्तारःपरस्वानांचनाशकाः ॥ सूचकाश्चपरेषांयेतेवैनिरयगा
मिनः॥६२॥प्रपाणांचसभानांचसंक्रमाणांचभारत ॥ अगाराणांचभेत्तारोनरानिरयगामिनः ॥ ६३ ॥ अनाथांप्रमदांबालांवृद्धांभीतांतपस्विनीं ॥ वंचयं
तिनरायेचतेवैनिरयगामिनः ॥ ६४ ॥ वृत्तिच्छेदंगृहच्छेदंदारच्छेदंचभारत ॥ मित्रच्छेदंतथाशायास्तेवैनिरयगामिनः ॥ ६५ ॥ सूचकाःसेतुभेत्तारःपरव
स्त्युपजीवकाः ॥ अकृतज्ञाश्चमित्राणांतेवैनिरयगामिनः ॥ ६६ ॥ पाषंडादूषकाश्चैवसमयानांचदूषकाः ॥ येप्रत्यवसिताश्चैवतेवैनिरयगामिनः ॥ ६७ ॥ वि
षमव्यवहाराश्चविषमाश्चैववृद्धिषु ॥ लाभेषुविषमाश्चैवतेवैनिरयगामिनः ॥ ६८ ॥ दूतसंव्यवहाराश्चनिष्परीक्षाश्चमानवाः ॥ प्राणिहिंसाप्रवृत्ताश्चतेवैनि
रयगामिनः॥ ६९ ॥ कृताशंकृतनिर्देशंकृतभक्तंकृतश्रमम्॥ भेदैर्येव्यपकर्षंतितेवैनिरयगामिनः ॥ ७० ॥ पर्यश्नंतिचयेदारानग्निभृत्यातिथींस्तथा ॥ उत्सन्न
पितृदेवेज्यास्तेवैनिरयगामिनः ॥ ७१ ॥ वेदविक्रयिणश्चैववेदानांचैवदूषकाः ॥ वेदानांलेखकाश्चैवतेवैनिरयगामिनः ॥७२॥ चातुराश्रम्यबाह्याश्चश्रुतिबा
ह्याश्चयेनराः॥ विकर्मभिश्चजीवंतितेवैनिरयगामिनः ॥७३॥ केशविक्रयिकाराजन्विषविक्रयिकाश्चये ॥ क्षीरविक्रयिकाश्चैवतेवैनिरयगामिनः ॥ ७४ ॥
ब्राह्मणानांगवांचैवकन्यानांचयुधिष्ठिर ॥ येंतरंयांतिकार्येषुतेवैनिरयगामिनः ॥ ७५ ॥ शस्त्रविक्रयिकाश्चैवकर्तारश्चयुधिष्ठिर॥ शल्यानांधनुषांचैवतेवैनिरय
गामिनः॥ ७६ ॥ शिलाभिःशंकुभिर्वापिश्वभ्रैर्वाभरतर्षभ ॥ येमार्गमनुरुंधंतितेवैनिरयगामिनः ॥ ७७ ॥ उपाध्यायांश्चभृत्यांश्चभक्तांश्चभरतर्षभ॥ येत्यजं
त्यविकारांस्त्रींस्तेवैनिरयगामिनः॥ ७८ ॥ अप्राप्तदमकाश्चैवनासानांवेधकाश्चये॥ बंधकाश्चपशूनांयेतेवैनिरयगामिनः॥ ७९ ॥

शंदासमर्थिनंवा कृतनिर्देशंनिर्देशःतुभ्यमिदंदास्यामीतिप्रतिज्ञासाकृतायस्मैइतिसमासः भक्तंवेतनं व्यपकर्षंतिपत्युःसकाशाद्दूरीकुर्वंति ॥७०॥ पर्यश्नंतिपरित्यज्याश्नंति ॥७१ ॥७२ ॥ विकर्मभिःस्वस्यनि
षिद्धैःकर्मभिः ॥ ७३ ॥ केशाश्चामरकंबलादयः ॥ ७४ ॥ अंतरंयांतिअंतरायाभवंति ॥ ७५ ॥ कर्तारःशस्त्रशल्यादीनां ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ अप्राप्तःअदांतः प्राप्तंलब्धेसमंजसेइतिमेदिनी पशू
नांयुगेनगोण्याअंडमर्दनेनवाबलवीर्ययोर्नाशकाअप्राप्तदमकाः ॥ ७९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ सर्वेष्विति येब्राह्मणातिक्रमंनकुर्वंतितेस्वर्गगामिनइत्यर्थः ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ आबाधात्संकटात् ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ मधुक्षौद्रं॥ ८९॥कर्तारःपालनकर्तारः॥ ९०॥कुटुंबा

अगोप्तारश्वराजानोबलिषड्भागतस्कराः ॥ समर्थाश्चाप्यदातारस्तेवैनिरयगामिनः ॥ ८० ॥ क्षांतान्दांतांस्तथाप्राज्ञान्दीर्घकालंसहोषितान् ॥ त्यजंतिकृ
तघ्न्यायेतेवैनिरयगामिनः ॥ ८१ ॥ बालानामथवृद्धानांदासानांचैवयेनराः ॥ अदत्त्वाभक्षयंत्यग्रेतेवैनिरयगामिनः ॥ ८२ ॥ एतेपूर्वंविनिर्दिष्टाःप्रोक्ता
निरयगामिनः ॥ भागिनःस्वर्गलोकस्यवक्ष्यामिभरतर्षभ॥८३॥सर्वेष्वेवतुकार्येषुदैवपूर्वेषुभारत ॥ हंतिपुत्रान्पशून्कृत्स्नान्ब्राह्मणातिक्रमःकृतः ॥ ८४ ॥ दाने
नतपसाचैवसत्येनचयुधिष्ठिर॥ येधर्ममनुवर्तंतेतेनराःस्वर्गगामिनः॥ ८५ ॥ शुश्रूषाभिस्तपोभिश्चविद्यामादायभारत ॥ येप्रतिग्रहनिःस्नेहास्तेनराःस्वर्गगामि
नः॥ ८६ ॥ भयात्पापात्तथाबाधाद्दारिद्र्याद्व्याधिधर्षणात् ॥ यत्कृतेप्रतिमुच्यंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ८७ ॥क्षमावंतश्चधीराश्चधर्मकार्येषुचोत्थिताः ॥ मंग
लाचारसंपन्नाःपुरुषाःस्वर्गगामिनः ॥ ८८ ॥ निवृत्तामधुमांसेभ्यःपरदारेभ्यएवंच ॥ निवृत्ताश्चैवमद्येभ्यस्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ८९ ॥ आश्रमाणांचकर्तारः
कुलानांचैवभारत ॥ देशानांनगराणांचतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ९० ॥ वस्त्राभरणदातारोभक्तपानान्नदास्तथा ॥ कुटुंबानांचदातारःपुरुषाःस्वर्गगामिनः ॥
॥ ९१ ॥ सर्वहिंसानिवृत्ताश्चनराःसर्वसहाश्चये ॥ सर्वस्याश्रयभूताश्चतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ९२ ॥ मातरंपितरंचैवशुश्रूषंतिजितेंद्रियाः॥ भ्रातॄणांचैवसस्ने
हास्तेनराःस्वर्गगामिनः॥ ९३ ॥ आढ्याश्चबलवंतश्चयौवनस्थाश्चभारत ॥ येवैजितेंद्रियाधीरास्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ९४ ॥ अपराधिषुसस्नेहामृदवोमृदुव
त्सलाः॥ आराधनसुखाश्चापिपुरुषाःस्वर्गगामिनः॥ ९५ ॥ सहस्रपरिवेष्टारस्तथैवचसहस्रदाः ॥ त्रातारश्चसहस्राणांतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ९६ ॥ सुवर्णस्य
चदातारोगवांचभरतर्षभ ॥ यानानांवाहनानांचतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ९७ ॥ वैवाहिकानांद्रव्याणांप्रेष्याणांचयुधिष्ठिर ॥ दातारोवाससांचैवतेनराःस्वर्ग
गामिनः ॥ ९८ ॥ विहारावसथोद्यानकूपारामसभाप्रपाः ॥ वप्राणांचैवकर्तारस्तेनराःस्वर्गगामिनः॥ ९९ ॥ निवेशनानांक्षेत्राणांवसतीनांचभारत ॥ दातारः
प्रार्थितानांचतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ १०० ॥ रसानांचाथबीजानांधान्यानांचयुधिष्ठिर ॥ स्वयमुत्पाद्यदातारःपुरुषाःस्वर्गगामिनः ॥ १ ॥ यस्मिंस्तस्मिन्कु
लेजाताबहुपुत्राःशतायुषः॥ सानुक्रोशाजितक्रोधाःपुरुषाःस्वर्गगामिनः॥ २ ॥

नांदातारःपरविवाहकर्तारः॥ ९१॥ ९२॥ ९३॥ ९४ ॥ आराधनेनइतरान्सुखयंतितेतथा ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ द्रव्याणांवस्त्रालंकारादीनां प्रेष्याणांदासीदासानां ॥ ९८ ॥ ९९॥ १०० ॥ १०१ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दानस्यप्रत्यर्पणस्य दानंचतद्धर्मंचेतिशोधकोधर्मः स्याद्धर्ममस्त्रियामित्यमरः अमुत्रार्थंपरलोकफलं ॥ १०३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ ७॥

एतदुक्तममुत्रार्थंदैवंपित्र्यंचभारत ॥ दानधर्मंचदानस्ययत्पूर्वंऋषिभिःकृतम् ॥ १०३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मे १३

॥५७॥ स्वर्गनरकगामिवर्णनेत्रयोविंशोऽध्यायः॥ २३॥ ॥ ७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥इदंमेतत्त्वतोराजन्वक्तुमर्हसिभारत॥ अहिंसयित्वापिकथं
ब्रह्महत्याविधीयते॥ १॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥व्यासमामंत्र्यराजेंद्रपुरायत्पृष्टवानहम्॥तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामितदिहैकमनाःशृणु॥ २॥ चतुर्थस्त्वंवसिष्ठस्यतत्त्व
माख्याहिमेमुने ॥ अहिंसयित्वाकेनेहब्रह्महत्याविधीयते ॥ ३॥ इतिपृष्टोमयाराजन्पराशरशरीरजः ॥ अब्रवीन्निपुणोधर्मेनिःसंशयमनुत्तमं ॥ ४॥ ब्राह्मणं
स्वयमाहूयभिक्षार्थेकृशवृत्तिनम् ॥ ब्रूयान्नास्तीतियःपश्चात्तंविद्याद्ब्रह्मघातिनम्॥ ५॥ मध्यस्थस्येहविप्रस्ययोनूचानस्यभारत ॥ वृत्तिंहरतिदुर्बुद्धिस्तंविद्याद्ब्रह्म
घातिनम्॥ ६॥ गोकुलस्यतृषार्तस्यजलार्थेवसुधाधिप ॥ उत्पादयतियोविघ्नंतंविद्याद्ब्रह्मघातिनम् ॥ ७॥ यःप्रवृत्तांश्रुतिंसम्यक्शास्त्रंवामुनिभिःकृतम् ॥ दूषय
त्यनभिज्ञायतंविद्याद्ब्रह्मघातिनम्॥ ८॥ आत्मजांरूपसंपन्नांमहतींसदृशेवरे॥ नप्रयच्छतियःकन्यांतंविद्याद्ब्रह्मघातिनम्॥ ९॥ अधर्मनिरतोमूढोमिथ्यायोवैद्वि
जातिषु॥ दद्यान्मर्मातिगंशोकंतंविद्याद्ब्रह्मघातिनम्॥ १०॥ चक्षुषाविप्रहीणस्यपंगुलस्यजडस्यवा॥हरेतयोवैसर्वस्वंतंविद्याद्ब्रह्मघातिनम्॥ ११॥आश्रमेवावने
वापिग्रामेवायदिवापुरे ॥ अग्निंसमुत्सृजेन्मोहात्तंविद्याद्ब्रह्मघातिनम् ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेब्रह्मघ्नकथने
चतुर्विंशोऽध्यायः॥ २४॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ तीर्थानांदर्शनंश्रेयःस्नानंचभरतर्षभ ॥ श्रवणंचमहाप्राज्ञश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः॥
॥ १॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिपुण्यानिभरतर्षभ॥ वक्तुमर्हसिमेतानिश्रोतास्मिनियतंप्रभो॥ २॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इममंगिरसाप्रोक्तंतीर्थवंशंमहाद्युते
श्रोतुमर्हसिभद्रंतेप्राप्स्यसेधर्ममुत्तमम्॥ ३॥ तपोवनगतंविप्रमभिगम्यमहामुनिम्॥ पप्रच्छांगिरसंधीरंगौतमःशंसितव्रतः॥४॥ अस्तिमेभगवन्कश्चित्तीर्थेभ्यो
धर्मसंशयः॥ तत्सर्वंश्रोतुमिच्छामितन्मेशंसमहामुने॥ ५॥ ॥५७॥

इदंमेइत्यध्यायःस्पष्टार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तीर्थाना
मित्यध्यायस्यतात्पर्यंदरिद्राणांबाह्यंधर्मसाधनंतीर्थाटनादन्यन्नास्तीति श्रोतुमिच्छामितीर्थानीत्यर्थात् ॥१॥२॥ ॥ तीर्थवंशंतीर्थसंघं ॥ ३॥४॥ तीर्थेभ्यःतीर्थान्युद्दिश्यपावनानिनवेतिधर्मसंशयोस्ति॥५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रेत्यभावेजन्मांतरे॥६॥मुनिवत्भवेत्मुनीनांगतिंलभेतेत्यर्थः॥७॥नदंसिंधुं॥८॥९॥१०॥११ ॥ १२॥ गंगांद्वारादयोऽत्रब्रह्मगिरौगोदावर्यनुगताएवग्राह्याःभागीरथीमाहात्म्यस्यअग्रेस्वातंत्र्येणवर्ण्यमानत्वात्॥

उपस्पृश्यफलंकिंस्यात्तेषुतीर्थेषुवैमुने ॥ प्रेत्यभावेमहाप्राज्ञतद्यथास्तितथावद ॥ ६ ॥ ॥ अंगिराउवाच॥ ॥ सप्ताहंचंद्रभागांवैवितस्तामूर्मिमालिनीम्॥वि गाह्यवैनिराहारोनिर्मलोमुनिवद्भवेत् ॥ ७॥ काश्मीरमंडलेनद्योयाःपतंतिमहानदम्॥ तानदीःसिंधुमासाद्यशीलवान्स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ८ ॥ पुष्करंचप्रभासंचनै मिषंसागरोदकम्॥ देविकामिंद्रमार्गंचस्वर्णबिंदुंविगाह्यच ॥ ९ ॥ विबोध्यतेविमानस्थःसोप्सरोभिरभिष्टुतः॥हिरण्यबिंदुंविक्षोभ्यप्रयतश्चाभिवाद्यच ॥ १० ॥ कुशेशयंचदेवंतंधूयतेतस्यकिल्बिषम् ॥ इंद्रतोयांसमासाद्यगंधमादनसंनिधौ ॥ ११ ॥ करतोयांकुरंगेचत्रिरात्रोपोषितोनरः ॥ अश्वमेधमवाप्नोतिविगा ह्यप्रयतःशुचिः॥ १२ ॥ गंगाद्वारेकुशावर्तेबिल्वकेनीलपर्वते ॥ तथाकनखलेस्नात्वाधूतपाप्मादिवंव्रजेत् ॥ १३ ॥ अपांह्रदउपस्पृश्यवाजिमेधफलंलभेत्॥ ब्र ह्मचारीजितक्रोधःसत्यसंधस्त्वहिंसकः॥ १४ ॥ यत्रभागीरथीगंगापततेदिशमुत्तराम्॥ महेश्वरस्यत्रिस्थानेयोनरस्त्वभिषिच्यते ॥ १५॥ एकमासंनिराहारःसप श्यतिहिदेवताः ॥ सप्तगंगेत्रिगंगेचइंद्रमार्गेचतर्पयन् ॥ १६ ॥ सुधांवैलभतेभोक्तुंयोनरोजायतेपुनः ॥ महाश्रमउपस्पृश्ययोग्निहोत्रपरःशुचिः ॥ १७ ॥ एक मासंनिराहारःसिद्धिंमासेनसव्रजेत् ॥ महाह्रदउपस्पृश्यभृगुतुंगेत्वलोलुपः ॥ १८ ॥ त्रिरात्रोपोषितोभूत्वामुच्यतेब्रह्महत्यया ॥ कन्याकूपउपस्पृश्यबलाकायां कृतोदकः ॥ १९ ॥ देवेपुलभतेकीर्तियशसाचविराजते ॥ २० ॥ देविकायामुपस्पृश्यतथासुंदरिकाह्रदे॥ अश्विन्यांरूपवर्चस्कंप्रेत्यवैलभतेनरः ॥ २१ ॥ महा गंगामुपस्पृश्यकृत्तिकांगारकेतथा ॥ पक्षमेकंनिराहारःस्वर्गमाप्नोतिनिर्मलः ॥ २२ ॥ वैमानिकउपस्पृश्यकिंकिणीकाश्रमेतथा ॥ निवासेप्सरसांदिव्यंकामचा रीमहीयते ॥ २३ ॥ कालिकाश्रममासाद्यविपाशायांकृतोदकः ॥ ब्रह्मचारीजितक्रोधस्त्रिरात्रंमुच्यतेभवात् ॥ २४ ॥ आश्रमेकृत्तिकानांतुस्नात्वायस्तर्पयेत्पि तॄन्॥ तोषयित्वामहादेवंनिर्मलःस्वर्गमाप्नुयात् ॥ २५ ॥ महापुरउपस्पृश्यत्रिरात्रोपोषितःशुचिः ॥ त्रसानांस्थावराणांचद्विपदानांभयंत्यजेत् ॥ २६ ॥ देवदारु वनेस्नात्वाधूतपाप्माकृतोदकः ॥ देवलोकमवाप्नोतिसप्तरात्रोषितःशुचिः ॥ २७ ॥ शरस्तंबेकुशस्तंबेद्रोणशर्मपदेतथा ॥ अपांप्रपतनासेवीसेव्यतेसोप्स रोगणैः॥ २८ ॥ चित्रकूटेजनस्थानेतथामंदाकिनीजले॥ विगाह्यवैनिराहारोराजलक्ष्म्यानिषेव्यते॥ २९॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ त्रिस्थानेस्वर्गमृत्युपाताले ॥ १५ ॥ १६ ॥१७॥१८॥१९ ॥ २० ॥ रूपवर्चसोःसमाहारःरूपवर्चस्कं वर्चस्तेजः ॥२१॥२२ ॥२३॥२४॥२५॥ त्रसानांजंगमानां॥२६॥२७॥२८ ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अंतर्धानफलं गंधर्वादिभोगम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ गयायांगयांतर्गतेऽश्मपृष्ठेप्रेतशिलायांएकांब्रह्महत्यांव्यपोह्यनिरविंदेनिश्चि

श्यामायास्त्वाश्रमंगत्वाउषित्वाचाभिषिच्यच ॥ एकपक्षंनिराहारस्त्वंतर्धानफलंलभेत् ॥ ३० ॥ कौशिकींतुसमासाद्यवायुभक्षस्त्वलोलुपः ॥ एकविंशतिरात्रे

॥५८॥ णस्वर्गमारोहतेनरः ॥ ३१ ॥ मतंगवाप्यांयःस्नायादेकरात्रेणसिध्यति ॥ विगाहतिह्यनालंबमंधकंवैसनातनम् ॥ ३२ ॥ नैमिषेस्वर्गतीर्थेसउपस्पृश्यजितेंद्रियः ॥ १३

फलंपुरुषमेधस्यलभेन्मासंकृतोदकः ॥ ३३ ॥ गंगाह्रदउपस्पृश्यतथाचैवोत्पलावने ॥ अश्वमेधमवाप्नोतितत्रमासंकृतोदकः ॥ ३४ ॥ गंगायमुनयोस्तीर्थेतथाका

लंजरेगिरौ ॥ दशाश्वमेधानाप्नोतितत्रमासंकृतोदकः ॥ ३५ ॥ षष्टिह्रदउपस्पृश्यचान्नदानाद्विशिष्यते ॥ दशतीर्थसहस्राणितिस्रःकोट्यस्तथापराः ॥ ३६ ॥ स

मागच्छंतिमाघ्यांतुप्रयागेभरतर्षभ ॥ माघमासंप्रयागेतुनियतःसंशितव्रतः ॥ ३७ ॥ स्नात्वातुभरतश्रेष्ठनिर्मलःस्वर्गमाप्नुयात् ॥ मरुद्गणउपस्पृश्यपितॄणामा

श्रमेशुचिः ॥ ३८ ॥ वैवस्वतस्यतीर्थेचतीर्थभूतोभवेन्नरः ॥ तथाब्रह्मसरोगत्वाभागीरथ्यांकृतोदकः ॥ ३९ ॥ एकमासंनिराहारःसोमलोकमवाप्नुयात् ॥ ४० ॥

उत्पातकेनरःस्नात्वाअष्टावक्रेकृतोदकः ॥ द्वादशाहंनिराहारोनरमेधफलंलभेत् ॥ ४१ ॥ अश्मपृष्ठेगयायांचनिरविंदेचपर्वते ॥ तृतीयांक्रौंचपद्यांचब्रह्महत्यां

विशुध्यते ॥ ४२ ॥ कलविंकउपस्पृश्यविद्याच्चबहुशोजलम् ॥ अग्नेःपुरेनरःस्नात्वाअग्निकन्यापुरेवसेत् ॥ ४३ ॥ करवीरपुरेस्नात्वाविशालायांकृतोदकः ॥ देवह्रद

उपस्पृश्यब्रह्मभूतोविराजते ॥ ४४ ॥ पुनरावर्तनंदांचमहानंदांचसेव्यवै ॥ नंदनेसेव्यतेदांतस्त्वप्सरोभिरहिंसकः ॥ ४५ ॥ उर्वशींकृत्तिकायोगेगत्वाचैवसमा

हितः ॥ लौहित्येविधिवत्स्नात्वापुंडरीकफलंलभेत् ॥ ४६ ॥ रामह्रदउपस्पृश्यविपाशायांकृतोदकः ॥ द्वादशाहंनिराहारःकल्मषाद्विप्रमुच्यते ॥ ४७ ॥ महाह्र

दउपस्पृश्यशुद्धेनमनसानरः ॥ एकमासंनिराहारोजमदग्निगतिंलभेत् ॥ ४८ ॥ विंध्येसंताप्यचात्मानंसत्यसंधस्त्वहिंसकः ॥ विनयात्तपआस्थायमासेनैके

नसिध्यति ॥ ४९ ॥ नर्मदायामुपस्पृश्यतथाशूर्पारकोदके ॥ एकपक्षंनिराहारोराजपुत्रोविधीयते ॥ ५० ॥ जंबूमार्गेत्रिभिर्मासैःसंयतःसुसमाहितः ॥ अहोरा

त्रेणचैकेनसिद्धिंसमधिगच्छति ॥ ५१ ॥ कोकामुखेविगाह्याथगत्वाचांजलिकाश्रमम् ॥ शाकभक्षश्चीरवासाःकुमारीर्विंदतेदश ॥ ५२ ॥ ॥५८॥

तोऽविंदोऽलाभोयत्रतस्मिन्सुखगंधहीनेप्रेतपर्वतेद्वितीयांब्रह्महत्यांनिरस्यक्रौंचपदीतिसर्वेषांविष्णुपदादीनामुपलक्षणं तेषुतृतीयांब्रह्महत्यांसकृद्द्वयांगतएवविशुध्यतेहत्यांनाशयित्वापूतोभवति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ उर्वशींउर्वशीतीर्थं कृत्तिकायोगेकार्तिक्यांपौर्णमास्यां ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ कुमारीःकुमारीसंज्ञकंतीर्थं ॥ ५२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ शरीरमिति विधिपूर्वकंआत्मश्राद्धादिकंकृत्वाअनाशकेअनशनव्रतेकृतेसतिबुद्धिपूर्वकंअत्रैवशरीरमुत्सृजेत् तीव्ररोगाद्य
नभिभूतस्याप्येतन्मरणंविधीयते अध्रुवमितिवाक्यशेषात् तदपिवेदांतगस्यज्ञाततत्त्वस्यशरीरधारणेप्रयोजनमपश्यतएव इतरेषांत्विहमरणंरोगादिमहानिमित्तेसत्येवमहापातकप्रायश्चित्तार्थंवाउचितंनान्य

वैवस्वतस्यसदनंनसगच्छेत्कदाचन ॥ यस्यकन्याह्रदेवासोदेवलोकंसगच्छति ॥ ५३ ॥ प्रभासेत्वेकरात्रेणअमावास्यांसमाहितः ॥ सिध्यतेतुमहाबाहोयोनरो
जायतेमरः ॥ ५४ ॥ उज्जानकउपस्पृश्यआर्ष्टिषेणस्यचाश्रमे ॥ पिंगायाश्चाश्रमेस्नात्वासर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ५५ ॥ कुल्यायांसमुपस्पृश्यजप्त्वाचैवाघमर्षण
म् ॥ अश्वमेधमवाप्नोतित्रिरात्रोपोषितोनरः ॥ ५६ ॥ पिंडारकउपस्पृश्यएकरात्रोषितोनरः ॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिप्रभातांशर्वरींशुचिः ॥ ५७ ॥ तथाब्रह्मसरोग
त्वाधर्मारण्योपशोभितम् ॥ पुंडरीकमवाप्नोतिउपस्पृश्यनरःशुचिः ॥ ५८ ॥ मैनाकेपर्वतेस्नात्वातथासंध्यामुपास्यच ॥ कामंजित्वाचवैमासंसर्वयज्ञफलंलभेत्
॥ ५९ ॥ कालोदकंनंदिकुंडंतथाचोत्तरमानसम् ॥ अभ्येत्ययोजनशताद्भ्रूणहाविप्रमुच्यते ॥ ६० ॥ नंदीश्वरस्यमूर्तिंतुदृष्ट्वामुच्येतकिल्बिषैः ॥ स्वर्गमार्गेनरःस्ना
त्वाब्रह्मलोकंसगच्छति ॥ ६१ ॥ विख्यातोहिमवान्पुण्यःशंकरश्वशुरोगिरिः ॥ आकरःसर्वरत्नानांसिद्धचारणसेवितः ॥ ६२ ॥ शरीरमुत्सृजेत्तत्रविधिपूर्वमना
शके ॥ अध्रुवंजीवितंज्ञात्वायोवैवेदांतगोद्विजः ॥ ६३ ॥ अभ्यर्च्यदेवतास्तत्रनमस्कृत्यमुनींस्तथा ॥ ततःसिद्धोदिवंगच्छेद्ब्रह्मलोकंसनातनम् ॥ ६४ ॥ कामंक्रो
धंचलोभंचयोजित्वातीर्थमावसेत् ॥ नतेनकिंचिन्नप्राप्तंतीर्थाभिगमनाद्भवेत् ॥ ६५ ॥ यान्यगम्यानितीर्थानिदुर्गाणिविषमाणिच ॥ मनसातानिगम्यानिसर्व
तीर्थसमीक्षया ॥ ६६ ॥ इदंमेध्यमिदंपुण्यमिदंस्वर्ग्यमनुत्तमम् ॥ इदंरहस्यंवेदानामाप्लाव्यंपावनंतथा ॥ ६७ ॥ इदंदद्याद्द्विजातीनांसाधोरात्महितस्यच ॥ सुहृदां
चजपेत्कर्णेशिष्यस्यानुगतस्यच ॥ ६८ ॥ दत्तवान्गौतमस्यैतदंगिरावैमहातपाः ॥ अंगिराःसमनुज्ञातःकाश्यपेनचधीमता ॥ ६९ ॥ महर्षीणामिदंजप्यंपावना
नांतथोत्तमम् ॥ जपंश्चाभ्युत्थितःशश्वन्निर्मलःस्वर्गमाप्नुयात् ॥ ७० ॥ इदंयश्चापिशृणुयाद्रहस्यंत्वंगिरोमतम् ॥ उत्तमेचकुलेजन्मलभेज्जातीश्चसंस्मरेत् ॥ ७१ ॥
इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेआंगिरसतीर्थयात्रायांपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७३ ॥

थेतिव्याख्यातंप्रागेववनपर्वणि ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ इदंतीर्थसेवनं मेध्यंयज्ञफलप्रदं पुण्यंपापघ्नं अतएवस्वर्ग्यं आप्लाव्यंआप्लवःस्नानमित्यर्थः आभाष्यमितिपाठेरहस्यत्वादवाच्यं स्वार्थेष्यञ्
॥ ६७ ॥ ६८ ॥ समनुज्ञातःप्रार्थितः काश्यपेनएतद्विज्ञातुकामेनेतिशेषः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

बृहस्पतीत्यध्यायःसर्वतीर्थश्रेष्ठांगंगांकथयितुंप्रवर्ततेइतोन्यत्तीर्थांतरंनास्तीतिस्पष्टयन् ॥१॥ यदाऽपृच्छत्तदैवा जग्मुरितिद्वितीयेनयत्तदोरध्याहारेणान्वयः यस्यप्रश्नमात्रेणसिद्धानांदर्शनंभवतिकिमुततद्दर्श

वैशंपायनउवाच ॥ ॥बृहस्पतिसमंबुद्ध्याक्षमयाब्रह्मणःसमम्॥पराक्रमेशक्रसममादित्यसमतेजसम् ॥ १ ॥ गांगेयमर्जुनेनाजौनिहतंभूरितेजसम्॥भ्रात्ट
भिःसहितोन्यैश्चपर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः॥ २ ॥शयानंवीरशयनेकालाकांक्षिणमच्युतम् ॥ आजग्मुर्भरतश्रेष्ठंद्रष्टुकामामहर्षयः॥ ३ ॥ अत्रिर्वसिष्ठोथभृगुःपुलस्त्यः
पुलहःक्रतुः॥ अंगिरागौतमोगस्त्यःसुमतिःसुयतात्मवान् ॥ ४ ॥ विश्वामित्रःस्थूलगिराःसंवर्तःप्रमतिर्दमः ॥बृहस्पत्युशनोव्यासाश्च्यवनःकाश्यपोध्रुवः॥ ५ ॥
दुर्वासाजमदग्निश्चमार्कंडेयोथगालवः॥ भरद्वाजोथरैभ्यश्चयवक्रीतस्त्रितस्तथा॥ ६ ॥ स्थूलाक्षःशबलाक्षश्चकण्वोमेधातिथिःकृशः॥ नारदःपर्वतश्चैवसुधन्वा
थैकतोद्विजः॥ ७ ॥ नितंभूर्भुवनोधौम्यःशतानंदोकृतव्रणः॥ जामदग्न्यस्तथारामःकचश्चेत्येवमादयः ॥ ८ ॥ समागतामहात्मानोभीष्मंद्रष्टुंमहर्षयः॥ तेषांमहा
त्मनांपूजामागतानांयुधिष्ठिरः॥ ९ ॥भ्रात्टभिःसहितश्चक्रेयथावदनुपूर्वशः॥तेपूजिताःसुखासीनाःकथाश्चक्रुर्महर्षयः ॥ १० ॥भीष्माश्रिताःसुमधुराःसर्वेंद्रिय
मनोहराः॥भीष्मस्तेषांकथाःश्रुत्वाऋषीणांभावितात्मनां॥ ११ ॥ मेनेदिविष्ठमात्मानंतुष्ट्यापरमयायुतः॥ ततस्तेभीष्ममामंत्र्यपांडवाश्चमहर्षयः॥ १२ ॥ अं
तर्धानंगताःसर्वेसर्वेषामेवपश्यताम्॥ तानृषीन्सुमहाभागानंतर्धानगतानपि ॥ १३ ॥ पांडवास्तुष्टुवुःसर्वेप्रणेमुश्चमुहुर्मुहुः ॥प्रसन्नमनसःसर्वेगांगेयंकुरुसत्त
मम्॥ १४ ॥उपतस्थुर्यथोद्यंतमादित्यंमंत्रकोविदाः॥ प्रभावात्तपसस्तेषामृषीणांवीक्ष्यपांडवाः॥ १५ ॥ प्रकाशंतोदिशःसर्वाविस्मयंपरमंययुः॥ महाभाग्यंपरं
तेषामृषीणामनुचिंत्यते॥ पांडवाःसहभीष्मेणकथाश्चक्रुस्तदाश्रयाः॥ १६ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥कथांतेशिरसापादौस्पृष्ट्वाभीष्मस्यपांडवः॥
धर्म्यंधर्मसुतःप्रश्नंपर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ १७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ केदेशाःकेजनपदाआश्रमाःकेचपर्वताः ॥ प्रकृष्टाःपुण्यतःकाश्चज्ञेयानघः
पितामह ॥ १८ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ शिलोंछवृत्तेःसंवादंसिद्धस्यचयुधिष्ठिर ॥ १९ ॥ इमांकश्चित्परिक्रम्यपृ
थिवींशैलभूषणाम्॥ असकृद्द्विपदांश्रेष्ठःश्रेष्ठस्यगृहमेधिनः॥ २० ॥

नादिनेतिभावः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ महाभाग्यंयोगैश्वर्यंखेचरत्वांतर्धानशक्त्यादिसिद्धिमत्त्वं ॥ १६ ॥ १७ ॥ देशाःभूमिभागाः
जनपदाःमहाजननिवासस्थानानि आश्रमाःऋषिस्थानानि ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ आश्रमाइत्यांकारस्यपूर्वरूपमार्षम् ॥ २५ ॥ तेदेशाइतिप्रकृष्टाःपुण्यतइत्यनुषंगः ॥ २६ ॥ २७ ॥ गात्राणिअस्थीनि न्यस्तानिगंगायाम् ॥ २८ ॥

शिलवृत्तेर्गृहंप्राप्तःसतेनविधिनार्चितः॥ उवासरजनींतत्रसुमुखःसुखभाग्दृषिः॥ २१ ॥ शिलवृत्तिस्तुयत्कृत्यंप्रातस्तत्कृतवाञ्छुचिः॥ कृतकृत्यमुपातिष्ठत्सिद्धं
तमतिथिंतदा ॥ २२ ॥ तौसमेत्यमहात्मानौसुखासीनौकथाःशुभाः॥ चक्रतुर्वेदसंबद्धास्तच्छेषकृतलक्षणाः ॥ २३ ॥ शिलवृत्तिःकथांतेतुसिद्धमामंत्र्ययत्नतः ॥
प्रश्नंपप्रच्छमेधावीयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ २४ ॥ ॥शिलवृत्तिरुवाच॥ ॥केदेशाःकेजनपदाःकेश्रमाःकेचपर्वताः॥ प्रकृष्टाःपुण्यतःकाश्चज्ञेयानद्यस्तदुच्यताम्
॥२५॥ ॥सिद्धउवाच॥ ॥तेदेशास्तेजनपदास्तेश्रमास्तेचपर्वताः॥ येषांभागीरथीगंगामध्येनैतिसरिद्वरा ॥ २६ ॥ तपसाब्रह्मचर्येणयज्ञैस्त्यागेनवापुनः ॥ ग
तिंतांनलभेज्जंतुर्गंगांसंसेव्ययांलभेत् ॥ २७॥ स्पृष्टानियेषांगांगेयैस्तोयैर्गात्राणिदेहिनाम्॥ न्यस्तानिनपुनस्तेषांत्यागःस्वर्गाद्विधीयते ॥२८॥ सर्वाणियेषांगांगेयै
स्तोयैःकार्याणिदेहिनाम्॥ गांत्यक्त्वामानवाविप्रदिवितिष्ठंतितेजनाः॥२९॥पूर्वेवयसिकर्माणिकृत्वापापानियेनराः ॥ पश्चाद्गंगांनिषेवंतेतेपियांत्युत्तमांगतिम्
॥ ३० ॥ स्नातानांशुचिभिस्तोयैर्गांगेयैःप्रयतात्मनाम्॥ व्युष्टिर्भवतियापुंसांनसाक्रतुशतैरपि ॥ ३१ ॥ यावदस्थिमनुष्यस्यगंगातोयेषुतिष्ठति ॥ तावद्वर्षसहस्रा
णिस्वर्गलोकेमहीयते ॥ ३२ ॥ अपहत्यतमस्तीव्रंयथाभात्युदयेरविः॥ तथापहत्यपाप्मानंभातिगंगाजलोक्षितः॥३३॥ विसोमाइवशर्वर्योविपुष्पास्तरवोयथा ॥
तद्वद्देशादिशश्चैवहीनागंगाजलैःशिवैः ॥ ३४ ॥ वर्णाश्रमायथासर्वेधर्मज्ञानविवर्जिताः॥ क्रतवश्चयथाऽसोमास्तथागंगांविनाजगत् ॥ ३५ ॥ यथाहीनंनभो
र्केणभूःशैलैःखंचवायुना ॥ तथादेशादिशश्चैवगंगाहीनानसंशयः॥ ३६ ॥ त्रिषुलोकेषुयेकेचित्प्राणिनःसर्वएवते॥ तर्प्यमाणाःपरांतृप्तिंयांतिगंगाजलैःशुभैः॥
॥ ३७॥ यस्तुसूर्येणनिष्टप्तंगांगेयंपिबतेजलम्॥ गवांनिर्हारनिर्मुक्तायावकात्तद्विशिष्यते ॥ ३८॥ इंदुव्रतसहस्रंतुयश्चरेत्कायशोधनम्॥ पिबेद्यश्चापिगंगांभःस
मौस्यातांनवासमौ ॥ ३९ ॥ तिष्ठेद्युगसहस्रंतुपदेनैकेनयःपुमान्॥ मासमेकंतुगंगायांसमौस्यातांनवासमौ ॥ ४० ॥ लंबतेऽवाक्शिरायस्तुयुगानामयुतंपुमान्॥
तिष्ठेद्यथेष्टंयश्चापिगंगायांसविशिष्यते ॥ ४१ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ व्युष्टिःपुण्यवृद्धि ःव्युष्टिःफलेसमृद्धौचेतिमेदिनी ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ गवांनिर्हारआहारनिर्गमनमार्गस्ततोनिर्मुक्तंयावकंयवविकारस्त
स्मात् गांयवानादयित्वातच्छकृदंतर्गतान्यवान्पक्त्वाभुंजानोयावकव्रतीत्युच्यते ॥ ३८ ॥ इंदुव्रतंचांद्रायणं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धूयतेदूरेजायतेभस्मीभूयापिनशिप्यतेइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ सोमसंस्थानिअमृतानिदेवाउपजीवंतीति प्रथमांपिबतेवह्निर्द्विती

अग्नौप्रास्तंप्रधूयेतयथातूलंद्विजोत्तम ॥ तथागंगावगाढस्यसर्वंपापंप्रधूयते ॥ ४२ ॥ भूतानामिहसर्वेषांदुःखोपहतचेतसाम् ॥ गतिमन्वेषमाणानांनगंगास
दृशीगतिः ॥ ४३ ॥ भवंतिनिर्विषाःसर्पायथाताक्ष्र्यस्यदर्शनात् ॥ गंगायादर्शनात्तद्वत्सर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ४४ ॥ अप्रतिष्ठाश्चयेकेचिदधर्मशरणाश्चये ॥ तेषांप्र
तिष्ठागंगेहशरणंशर्मवर्मच ॥ ४५ ॥ प्रकृष्टैरशुभैर्ग्रस्ताननेकैःपुरुषाधमान् ॥ पततोनरकेगंगासंश्रितान्प्रेत्यतारयेत् ॥ ४६ ॥ तेसंविभक्तामुनिभिर्नूनंदेवैःसवास
वैः ॥ येभिगच्छंतिसततंगंगांमतिमतांवर ॥ ४७ ॥ विनयाचारहीनाश्चअशिवाश्चनराधमाः ॥ तेभवंतिशिवाविप्रयेवैगंगामुपाश्रिताः ॥ ४८ ॥ यथासुराणाम
मृतंपितॄणांचयथास्वधा ॥ सुधायथाचनागानांतथागंगाजलंनृणाम् ॥ ४९ ॥ उपासतेयथाबालामातरंक्षुधयार्दिताः ॥ श्रेयस्कामास्तथागंगामुपासंतीहदेहि
नः ॥ ५० ॥ स्वायंभुवंयथास्थानंसर्वेषांश्रेष्ठमुच्यते ॥ स्नातानांसरितांश्रेष्ठागंगातद्वदिहोच्यते ॥ ५१ ॥ यथोपजीविनांधेनुर्देवादीनांधरास्मृता ॥ तथोपजीविनां
गंगासर्वप्राणभृतामिह ॥ ५२ ॥ देवाःसोमार्कसंस्थानियथासत्रादिभिर्मखैः ॥ अमृतान्युपजीवंतितथागंगाजलंनराः ॥ ५३ ॥ जाह्नवीपुलिनोत्थाभिःसिकता
भिःसमुक्षितम् ॥ आत्मानंमन्यतेलोकोदिविष्ठमिवशोभितम् ॥ ५४ ॥ जाह्नवीतीरसंभूतांमृदंमूर्ध्नाबिभर्तियः ॥ बिभर्तिरूपंसोर्कस्यतमोनाशायनिर्मलम् ॥ ५५ ॥
गंगोर्मिभिरथोदिग्धःपुरुषंपवनोयदा ॥ स्पृशतेसोस्यपाप्मानंसद्यएवापकर्षति ॥ ५६ ॥ व्यसनैरभितप्तस्यनरस्यविनशिष्यतः ॥ गंगादर्शनजाप्रीतिर्व्यसनान्यप
कर्षति ॥ ५७ ॥ हंसारावैःकोकरवैरवैरन्यैश्चपक्षिणाम् ॥ पस्पर्धगंगागंधर्वान्पुलिनैश्चशिलोच्चयान् ॥ ५८ ॥ हंसादिभिःसुबहुभिर्विविधैःपक्षिभिर्वृताम् ॥ गंगां
गोकुलसंबाधांदृष्ट्वास्वर्गोपिविस्मृतः ॥ ५९ ॥ नसाप्रीतिर्दिविष्ठस्यसर्वकामानुपाश्नतः ॥ संभवेद्यापराप्रीतिर्गंगायाःपुलिनेनृणाम् ॥ ६० ॥ वाङ्मनःकर्मजैर्ग्र
स्तःपापैरपिपुमानिह ॥ वीक्ष्यगंगांभवेत्पूतोअत्रमेनास्तिसंशयः ॥ ६१ ॥ सप्तावरान्सप्तपरान्पितॄंस्तेभ्यश्चयेपरे ॥ पुमांस्तारयतेगंगांवीक्ष्यस्पृष्ट्वावगाह्यच ॥ ६२ ॥
श्रुताभिलषितापीतास्पृष्टादृष्टावगाहिता ॥ गंगातारयतेनृणामुभौवंशौविशेषतः ॥ ६३ ॥

यांपिबतेरविरित्यादिनास्पष्टं अर्कसंस्थानीत्यपिच्छांदोग्येरोहितादीनिपंचामृतानिआस्वाद्यउपजीवंतीतिप्रसिद्धम् ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ व्यसनैःद्यूतपानादिव्यसनजैर्दुःखैः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥
॥ ५९ ॥ कामान्भोगान् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ उपस्थितांनित्यंसेवितां ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० भयेभ्यःघोरेभ्योव्याघ्रादिभ्यःपिशाचादिभ्योवा पापेभ्यःब्रह्मवधादिभ्यः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ दिविदेवानामिति
शेषःदेवेशःराजेंद्रः ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ आरश्चण्यश्चारण्यौतृतीयस्यामितोदिवीतिश्रुतेररण्याख्यसरोद्वयवान्ब्रह्मलोकःअरण्यस्तत्रभवैरारण्यैर्विषयैः इष्टंयागादितत्प्राप्यैरिष्टविषयैःस्वर्ग्यैः ॥ ७६ ॥ ७७ ॥

दर्शनात्स्पर्शनात्पानात्तथागंगेतिकीर्तनात् ॥ पुनात्यपुण्यान्पुरुषाञ्छतशोथसहस्रशः ॥ ६४ ॥ यइच्छेत्सफलंजन्मजीवितंश्रुतमेवच ॥ सपितॄंस्तर्पयेद्गंगामभि
गम्यसुरांस्तथा ॥ ६५ ॥ नसुतैर्नचवित्तेनकर्मणानचतत्फलम् ॥ प्राप्नुयात्पुरुषोत्यंतंगंगांप्राप्ययदाप्नुयात् ॥ ६६ ॥ जात्यंधैरिहतुल्यास्तेमृतैःपंगुभिरेवच ॥ स
मर्थायेनपश्यंतिगंगांपुण्यजलांशिवाम् ॥ ६७ ॥ भूतभव्यभविष्यज्ञैर्महर्षिभिरुपस्थिताम् ॥ देवैःसेंद्रैश्चकोगंगांनोपसेवेतमानवः ॥ ६८ ॥ वानप्रस्थैर्गृहस्थै
श्चयतिभिर्ब्रह्मचारिभिः ॥ विद्यावद्भिःश्रितांगंगांपुमान्कोनामनाश्रयेत् ॥ ६९ ॥ उत्क्रामद्भिश्चयःप्राणैःप्रयतःशिष्टसंमतः ॥ चिंतयेन्मनसागंगांसगतिंपरमां
लभेत् ॥ ७० ॥ नभयेभ्योभयंतस्यनपापेभ्योनराजतः ॥ आदेहपतनाद्गंगामुपास्तेयःपुमानिह ॥ ७१ ॥ महापुण्यांचगगनात्पतंतींवैमहेश्वरः ॥ दधारशिरसा
गंगांतामेवदिविसेवते ॥ ७२ ॥ अलंकृतास्त्रयोलोकाःपथिभिर्विमलैस्त्रिभिः ॥ यस्तुतस्याजलंसेवेत्कृतकृत्यःपुमान्भवेत् ॥ ७३ ॥ दिविज्योतिर्यथादित्यःपितॄ
णांचैवचंद्रमाः ॥ देवेशश्चतथानॄणांगंगाचसरितांतथा ॥ ७४ ॥ मात्रापित्रासुतैर्दारैर्विमुक्तस्यधनेनवा ॥ नभवेद्धितथादुःखंयथागंगावियोगजम् ॥ ७५ ॥
नारण्यैर्नेष्टविषयैर्नसुतैर्नधनागमैः ॥ तथाप्रसादोभवतिगंगांवीक्ष्ययथाभवेत् ॥ ७६ ॥ पूर्णमिंदुंयथादृष्ट्वानृणांदृष्टिःप्रसीदति ॥ तथात्रिपथगांदृष्ट्वानृणांदृष्टिः
प्रसीदति ॥ ७७ ॥ तद्भावस्तद्गतमनास्तन्निष्ठस्तत्परायणः ॥ गंगांयोनुगतोभक्त्यासतस्याःप्रियतांव्रजेत् ॥ ७८ ॥ भूस्थैःखस्थैर्दिविष्ठैश्चभूतैरुच्चावचैरपि ॥ गंगा
विगाह्यासततमेतत्कार्यतमंसताम् ॥ ७९ ॥ विश्वलोकेषुपुण्यत्वाद्गंगायाःप्रथितंयशः ॥ यत्पुत्रान्सगरस्येतोभस्माख्याननयद्दिवम् ॥ ८० ॥ वाय्वीरिताभिःसु
मनोहराभिर्द्रुताभिरत्यर्थसमुत्थिताभिः ॥ गंगोर्मिभिर्भानुमतीभिरिद्धाःसहस्ररश्मिप्रतिमाभवंति ॥ ८१ ॥

तद्भावःतस्यामेवभावःश्रद्धायस्यसतथा धर्मेश्रद्धावानपिस्त्रीपुत्रादिमनाभवतितद्व्यावृत्त्यर्थंतद्गतमनाइति श्रद्धामनश्चकादाचित्केपियागादौभवतिनत्वाराध्यदेवतायामिवतत्रनैरंतर्येणनितरांस्थितिर्भवति
तदर्थंतन्निष्ठइति त्रयमपिस्वर्गाद्यर्थंकस्यचिद्भवतितथानभवतिकिंतुपरायणंप्राप्यमपिगंगैवयस्यसतत्परायणःएवंभूत्वायोनुगतःअनुसृतःभक्त्याआराध्यत्वज्ञानेनसगंगायाःप्रियोभवेत् ॥ ७८ ॥ ७९ ॥
भस्माख्यान्भस्मीभूतान् ॥ ८० ॥ इद्धाःनिर्दोषत्वेनदीप्ताः ॥ ८१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पयोघृतेयागीयेहविषीसमृद्धिर्यागफलंतद्वतीं यागादिजंपुण्यंतत्फलंस्वर्गादिचगंगाप्राप्त्यैवलभ्यतइत्यर्थः ॥ ८२ ॥ बृहतीश्रेष्ठा विश्वंदेवादीनांरूपंसौभाग्यंययाप्राप्यतेसाविश्वरूपा॥८३॥ऊर्क्अन्नपश्वादिः ऊर्जेतिभागुरिमताट्टाप् तत्प्रदामित्यर्थः मधुकर्मफलंब्रह्मवातत्प्रदांमधुमतीं॥८४॥योगंगामितिशेषः तयागंगयाभाविताःमहत्त्वंगताःदेवाः स्पर्शनदर्शनेनगंगायाएव ॥ ८५ ॥ दक्षांतारणसमर्थां पृश्निविष्णुमातरं बृहतींवाचं वाग्वैबृहतीतिश्रुतेः भागिनींभगानामैश्वर्यादीनांषण्णांसमूहोभागंतद्वतीं विभावरींप्रकाशिकां॥८६॥ ख्यातिःपुण्यत्वकीर्तिः सेव्यनिषेव्य ॥८७ ॥ गंगांदृष्ट्वाइयंगंगेतिअन्यान्गंगांदर्शयतःपुरुषस्यनियतंनियमेनगंगैवप्रतिष्ठासंसारावसानहेतुर्भवति गुहस्यकार्तिकेयस्यरुक्मस्यस्वर्णस्यचगर्भयोषागर्भधारिणीस्त्री वियतःसकाशात्प्रातरवतीर्णा तेनास्यांप्रातःस्नानंअतिप्रशस्तमितिसूचितं

पयस्विनींघृतिनीमत्युदारांसमृद्धिनींवेगिनींदुर्विगाह्याम्॥ गंगांगत्वांयैःशरीरंविसृष्टंगताधीरास्तेविबुधैःसमत्वम्॥ ८२ ॥ अंधान्जडान्द्रव्यहीनांश्चगंगायशस्विनीबृहतीविश्वरूपा॥ देवैःसेंद्रैर्मुनिभिर्मानवैश्चनिषेवितासर्वकामैर्युनक्ति ॥ ८३ ॥ ऊर्जावतींमहापुण्यांमधुमतींत्रिवर्त्मगाम् ॥ त्रिलोकगोप्त्रींयेगंगांसंश्रितास्तेदिवंगताः ॥ ८४ ॥ योवत्स्यतिद्रक्ष्यतिवापिमर्त्यस्तस्मैप्रयच्छंतिसुखानिदेवाः ॥ तद्भाविताःस्पर्शनदर्शनेनइष्टांगतिंतस्यसुरादिशंति ॥ ८५ ॥ दक्षांपृश्निंबृहतींविप्रकृष्टांशिवामृद्धांभागिनींसप्रसन्नाम् ॥ विभावरींसर्वभूतप्रतिष्ठांगंगांगतायेत्रिदिवंगतास्ते ॥ ८६ ॥ ख्यातिर्यस्याःखंदिवंगांचनित्यंपुरादिशोविदिशश्चावतस्थे॥ तस्याजलंसेव्यसरिद्वरायामर्त्याःसर्वेकृतकृत्याभवंति ॥ ८७ ॥ इयंगंगेतिनियतंप्रतिष्ठागुहस्यरुक्मस्यचगर्भयोषा॥ प्रातस्त्रिवर्गाघृतवहाविपाप्मागंगावतीर्णावियतोविश्वतोया ॥ ८८ ॥ सुतावनीध्रस्यहरस्यभार्यादिवोभुवश्चापिकृतानुरूपा ॥ भव्यापृथिव्यांभागिनीचापिराजन्गंगालोकानांपुण्यदावैत्रयाणाम् ॥ ८९ ॥ मधुस्रवाघृतधाराघृतार्चिर्महोर्मिभिःशोभिताब्राह्मणैश्च॥ दिवश्च्युताशिरसात्ताशिवेनगंगावनीध्रात्त्रिदिवस्यमाता॥ ९० ॥ योनिर्वरिष्ठाविरजावितन्वीशय्याचिरावारिवहायशोदा॥ विश्वावतीचाकृतिरिष्टसिद्धागंगोक्षितानांभूवनस्यपंथाः॥ ९१॥

त्रिवर्गाधर्मार्थकामदा घृतवहाजलवाहिनी विश्वतोयाविश्वप्रियतोया ॥ ८८ ॥ अवनीध्रस्यमेरोःहिमवतोवापर्वतस्य कृतंअनुरूपंअलंकारोययासाकृतानुरूपा ॥ ८९॥मधुस्रवाधर्मद्रवा घृतधारातेजोधाराघृतार्चिःआज्यस्येवअर्चिर्वर्चोयस्याःसा घृतंदीप्ताज्यवारिष्वितिविश्वलोचनः अवनीध्रात्पृथिवींप्राप्तेतिशेषः॥९० ॥ वरिष्ठायोनिःपरमकारणं विरजानिर्मला वितन्वीविशेषेणतन्वीसूक्ष्मा शय्यादीर्घनिद्रातल्पः मरणंजाह्नवीतटइतिवचनात् अचिराशीघ्रा विश्वावतीविश्वंअवंतीपालयंती नुमभावआर्षः आकृतिःसत्तासामान्यरूपा आकृतिस्तुस्त्रियांरूपेसामान्यवपुषोरपीतिमेदिनी इष्टसिद्धाइष्टाःसिद्धाःयस्याःसासिद्धानामिष्टाइतिवा उक्षितानांस्नातानां भुवनस्यस्वर्गस्य ॥ ९१ ॥ ॥ ६१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षांत्यादित्रयेमह्यातुल्येतिसंबंधः गुहस्यकुमारस्यसंमता ब्रह्मण्यतयाब्राह्मणजात्यनुग्राहकतया ॥ ९२ ॥ मनसापिप्रपन्नाःकिमुतसाक्षात् ॥९३॥ जननीवोपास्येतिसंबंधः अवेक्ष्यनश्वरानितिशेषः ॥ ९४॥
उस्रांधेनुंअमृतदुघामितियावत् मिषतींपश्यंतींसर्वज्ञामित्यर्थः इरावतींअन्नवतीं इरातुमदिरावारिभारत्यशनभूमिषुइतिविश्वलोचनः धारिणीमित्यत्ररेवतीमितिपाठेमातरं रेवतीहरिभार्यायांताराभिन्मातृ

क्षांत्यामत्यागोपनेधारणेचदीप्त्याकृशानोस्तपनस्यचैव ॥ तुल्यागंगासंमताब्राह्मणानांगुहस्यब्रह्मण्यतयाचनित्यम् ॥ ९२ ॥ ऋषिष्टुतांविष्णुपदींपुराणांसुपुण्यतोयांमनसापिलोके ॥ सर्वात्मनाजाह्नवींयेप्रपन्नास्तेब्रह्मणःसदनंसंप्रयाताः ॥ ९३ ॥ लोकानवेक्ष्यजननीवपुत्रान्सर्वात्मनासर्वगुणोपपन्नान् ॥ तत्स्थानकंब्राह्ममभीप्समानैर्गंगासदैवात्मवशैरुपास्या ॥ ९४ ॥ उस्रांपुष्टांमिषतींविश्वभोज्यामिरावतींधारिणींभूधराणाम् ॥ शिष्टाश्रयामम्रुतांब्रह्मकांतांगंगांश्रयेदात्मवान्सिद्धिकामः ॥ ९५ ॥ प्रसाद्यदेवान्सविभून्समस्तान्भगीरथस्तपसोग्रेणगंगाम् ॥ गामानयत्तामभिगम्यशश्वत्पुंसांभयंनेहचामुत्रविद्यात् ॥ ९६ ॥ उदाहृतःसर्वथातेगुणानांमयैकदेशःप्रसमीक्ष्यबुद्ध्या ॥ शक्तिर्नमेकाचिदिहास्तिवक्तुंगुणान्सर्वान्परिमातुंतथैव ॥ ९७॥ मेरोःसमुद्रस्यचसर्वयत्नैःसंख्योपलानामुदकस्यवापि ॥ शक्यंवक्तुंनेहगंगाजलानांगुणाख्यानंपरिमातुंतथैव ॥ ९८ ॥ तस्मादेतान्परयाश्रद्धयोक्तान्गुणान्सर्वान्जाह्नवीयान्सदैव ॥ भवेद्वाचामनसाकर्मणाचभक्त्यायुक्तःश्रद्धयाश्रद्दधानः ॥ ९९ ॥ लोकानिमांस्त्रीन्यशसावितत्यसिद्धिंप्राप्यमहतींतांदुरापाम् ॥ गंगाकृतानचिरेणैवलोकान्यथेष्टमिष्टान्विहरिष्यसित्वम् ॥ १०० ॥ तवममचगुणैर्महानुभावाजुषतुमतिंसततंस्वधर्मयुक्तैः ॥ अभिमतजनवत्सलाहिगंगाजगतियुनक्तिसुखैश्चभक्तिमंतम् ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इतिपरममतिर्गुणानशेषान्शिलवृत्तयेत्रिपथानुयोगरूपान् ॥ बहुविधमनुशास्यतथ्यरूपान्गगनतलंद्युतिमान्विवेशसिद्धः ॥ २ ॥ शिलवृत्तिस्तुसिद्धस्यवाक्यैःसंबोधितस्तदा ॥ गंगामुपास्यविधिवत्सिद्धिंप्रापसुदुर्लभाम् ॥ ३ ॥ तथात्वमपिकौंतेयभक्त्यापरमयायुतः ॥ गंगामभ्येहिसततंप्राप्स्यसेसिद्धिमुत्तमाम् ॥ ४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रुत्वेतिहासंभीष्मोक्तंगंगायाःस्तवसंयुतम् ॥ युधिष्ठिरःपरांप्रीतिमगच्छद्भ्रातृभिःसह ॥ ५ ॥

भेदयोरितिमेदिनी ब्रह्मणोपिकांतांचेतोहरां सिद्धिर्मोक्षः ॥ ९५ ॥ सविभून्सेश्वरान् गांपृथ्वीम् ॥ ९६ ॥ गुणानांगंगायाइतिशेषः ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ मदुक्तान्गंगागुणान्ज्ञात्वावागादिभिःस्तोत्रध्यानस्नानादिषुश्रद्दधानोभवेदितिसंबंधः ॥ ९९ ॥ गंगाकृतान्गंगासेवनप्राप्तान् इष्टान्संकल्पसिद्धान् पाठांतरंयथेष्टंमृष्टंमधुरंयथास्यात्तथा ॥ १०० ॥ महानुभावागंगामतिंजुषतुप्रीणातु गंगादर्शनादिनामतिःप्रसीदत्वित्यर्थः अभिमतःश्रद्धालुः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तुल्यागंगासंमताब्राह्मणानामितिब्रह्मविदांकृतकृत्यानामपिगंगापूज्यत्वेनसंमतेत्युक्तंतेनब्राह्मण्यं महदितिमत्वापृच्छति प्रज्ञेति वृत्तमाचारः शीलंविनयः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ चेदिच्छेत्तर्हिकेनप्राप्नुयात्तदितिअनुषज्यव्याख्येयोयमर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ पर्यायेआवृत्तौजन्मनाम् ॥६ ॥७ ॥ तुल्यवर्णःअन्यवर्ण

इतिहासमिमंपुण्यंशृणुयाद्यःपठेतवा ॥ गंगायाःस्तवसंयुक्तंसमुच्येत्सर्वकिल्बिषैः ॥ १०६॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दान धर्मेगंगामाहात्म्यकथनेषड्विंशोऽध्यायः॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ प्रज्ञाश्रुताभ्यांवृत्तेनशीलेनचयथाभवान् ॥ गुणैश्चविविधैःसर्वै र्वयसाचसमन्वितः ॥ १ ॥ भवान्विशिष्टोबुद्ध्याचप्रज्ञयातपसातथा ॥ तस्माद्भवंतंपृच्छामिधर्मंधर्मभृतांवर ॥ २ ॥ नान्यस्त्वदन्योलोकेषुप्रष्टव्योऽस्तिनराधि प ॥ क्षत्रियोयदिवावैश्यःशूद्रोवाराजसत्तम ॥ ३ ॥ ब्राह्मण्यंप्राप्नुयाद्येनतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ तपसावासुमहताकर्मणावाश्रुतेनवा ॥ ब्राह्मण्यमथचेदि च्छेत्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ ४ ॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ ब्राह्मण्यंतातदुष्प्राप्यंवर्णैःक्षत्रादिभिस्त्रिभिः ॥ परंहिसर्वभूतानांस्थानमेतद्युधिष्ठिर ॥ ५ ॥ बह्वीस्तुसंसरन् योनीर्जायमानःपुनःपुनः ॥ पर्यायेतातकस्मिंश्चिद्ब्राह्मणोनामजायते ॥ ६ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ मतंगस्यचसंवादंगर्दभ्याश्चयुधिष्ठिर ॥ ॥ ७ ॥ द्विजातेःकस्यचित्ताततुल्यवर्णःसुतस्त्वभूत् ॥ मतंगोनामनाम्नावैसर्वैःसमुदितोगुणैः ॥ ८ ॥ सयज्ञकारःकौंतेयपित्रोत्सृष्टःपरंतप ॥ प्रायाद्गर्दभयुक्तेन रथेनाप्याशुगामिना ॥ ९ ॥ सबालंगर्दभंराजन्वहंतंमातुरंतिके ॥ निरविध्यत्प्रतोदेननासिकायांपुनःपुनः ॥ १० ॥ तत्रतीव्रंव्रणंदृष्ट्वागर्दभीपुत्रगृद्धिनी ॥ उ वाचमाशुचःपुत्रचांडालस्त्वधितिष्ठति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणेदारुणंनास्तिमैत्रोब्राह्मणउच्यते ॥ आचार्यःसर्वभूतानांशास्ताकिंप्रहरिष्यति ॥ १२ ॥ अयंतुपापप्रकृ तिर्बालेनकुरुतेदयाम् ॥ स्वयोनिंमानयत्येषभावोभावंनियच्छति ॥ १३ ॥ एतच्छ्रुत्वामतंगस्तुदारुणंरासभीवचः ॥ अवतीर्यरथात्तूर्णंरासभींप्रत्यभाषत ॥ ॥ १४ ॥ ब्रूहिरासभिकल्याणिमातामेयेनदूषिता ॥ कथंमांवेत्सिचंडालंक्षिप्रंरासभिशंसमे ॥ १५॥

जोपिजातकर्मादिसंस्कारयोगात्तुल्यवर्णत्वंगतः नामप्रसिद्धं ॥ ८ ॥ यज्ञकारःयज्ञंकारयन्आर्त्विज्यंकुर्वन्नित्यर्थः प्रायात्अग्निचयनार्थमिष्टकाआनेतुमित्यर्थाद्गम्यते ॥९॥ बालंअशिक्षितम् ॥१०॥११॥ आवापइतिपाठेआलवालं पितृमातृतुल्यइत्यर्थः आवापोभांडचयनेपरिक्षेपालवालयोरितिमेदिनी ॥१२॥ बालेत्वयि भावःजातिस्वभावः भावंबुद्धिंनियच्छतिमार्गांतरादपकर्षति ॥ १३ ॥ १४॥१५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्राह्मण्यंलोकदृश्यंनश्यतेअंतर्धीयते येनलक्षणेन तत्कथंयतःमांचंडालंवेत्सि ॥ १६ ॥ अनशतूनष्टंक्रूरत्वलिंगेन ॥१७॥१८॥ संसिद्धौसंसिद्ध्यर्थं ॥ १९ ॥ अंत्ययोनिश्चंडालजातिः अयोनिस्तदन्यःकुत्सितयोनिः तयोर्हीनकर्मतयाकुशलित्वंनास्तीत्यर्थः ॥ २०॥२१॥२२ ॥ सुचरितात्तपसश्चहेतोःस्थानंब्राह्मण्यंसुखेनप्रेप्सुःविबुधांस्तापयामासेतिसंबंधः ॥ २३ ॥ हरिवाहनइंद्रः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

कथंमांवेत्सिचंडालंब्राह्मण्यंयेननश्यते ॥ तत्त्वेनैतन्महाप्राज्ञब्रूहिसर्वमशेषतः ॥ १६ ॥ ॥गर्दभ्युवाच ॥ ॥ब्राह्मण्यांवृषलेनत्वंमत्तायांनापितेनह ॥ जातस्त्वमसिचांडालोब्राह्मण्यंतेनतेऽनशत् ॥ १७ ॥ एवमुक्तोमतंगस्तुप्रतिप्रायाद्गृहंप्रति ॥ तमागतमभिप्रेक्ष्यपितावाक्यमथाब्रवीत् ॥ १८ ॥ मयात्वंयज्ञसंसिद्धौनियुक्तोगुरुकर्मणि ॥ कस्मात्प्रतिनिवृत्तोसिकच्चिन्नकुशलंतव ॥ १९ ॥ ॥मतंगउवाच॥ ॥अंत्ययोनिरयोनिर्वाकथंसकुशलीभवेत् ॥ कुशलंतुकुतस्तस्ययस्येयंजननीपितः ॥ २० ॥ ब्राह्मण्यांवृषलाज्जातंपितर्वेदयतीवमाम् ॥ अमानुषीगर्दभीयंतस्मात्तप्स्येतपोमहत् ॥ २१ ॥ एवमुक्त्वासपितरंप्रतस्थेकृतनिश्चयः ॥ ततोगत्वामहारण्यमतपत्सुमहत्तपः ॥ २२ ॥ ततःसतापयामासविबुधांस्तपसान्वितः ॥ मतंगःसुखसंप्रेप्सुःस्थानंसुचरितादपि ॥ २३ ॥ तंतथातपसायुक्तमुवाचहरिवाहनः ॥ मतंगतप्स्यसेकिंत्वंभोगानुत्सृज्यमानुषान् ॥ २४ ॥ वरंददामितेहंतवृणीष्वत्वंयदिच्छसि ॥ यच्चाप्यवाप्यंहृदितेसर्वंतद्ब्रूहिमाचिरम् ॥ २५ ॥ ॥मतंगउवाच ॥ ॥ब्राह्मण्यंकामयानोहमिदमारब्धवांस्तपः ॥ गच्छेयंतदवाप्येहवरएषवृतोमया ॥ २६ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥एतच्छ्रुत्वातुवचनंतमुवाचपुरंदरः ॥ मतंगदुर्लभमिदंविप्रत्वंप्रार्थ्यतेत्वया ॥ २७ ॥ ब्राह्मण्यंप्रार्थयानस्त्वमप्राप्यमकृतात्मभिः ॥ विनशिष्यसिदुर्बुद्धेतदुपारममाचिरम् ॥ २८ ॥ श्रेष्ठतांसर्वभूतेषुतपोर्थंनातिवर्त्तते ॥ तदग्र्यंप्रार्थयानस्त्वमचिराद्विनशिष्यसि ॥ २९ ॥ देवतासुरमर्त्येषुयत्पवित्रंपरंस्मृतम् ॥ चंडालयोनौजातेननतत्प्राप्यंकथंचन ॥ ॥ ३० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेइंद्रमतंगसंवादेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥भीष्मउवाच ॥ ॥एवमुक्तोमतंगस्तुसंशितात्मायतव्रतः ॥ अतिष्ठदेकपादेनवर्षाणांशतमच्युतः ॥ १ ॥ तमुवाचततःशक्रःपुनरेवमहायशाः ॥ ब्राह्मण्यंदुर्लभंतातप्रार्थयानोनलप्स्यसे ॥ २ ॥ मतंगपरमंस्थानंप्रार्थयन्विनशिष्यसि ॥ माकृथाःसाहसंपुत्रनैषधर्मपथस्तव ॥ ३ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ श्रेष्ठतारूपमर्थंब्राह्मण्यंतपःनातिवर्ततेनवशीकर्तुमर्हति ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ एवमुक्तइति ॥ १ ॥२॥३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ कांडपृष्ठतांशस्त्रजीवित्वं शस्त्राजीवीकांडपृष्ठइत्यमरः वेश्यापतिःकांडपृष्ठःसद्भिरेवंनिगद्यतइतियमः ॥ ११ ॥ जपतांगायत्रीमात्रसेविनांकुलेजन्मेतिशेषः ॥ १२॥

नहिशक्यंत्वयाप्राप्तुंब्राह्मण्यमिहदुर्मते ॥ अप्राप्यंप्रार्थयानोहिंनचिराद्विनशिष्यसि ॥ ४ ॥ मतंगपरमंस्थानंवार्यमाणोसकृन्मया ॥ चिकीर्षस्येवतपसासर्व
॥६३॥ थानभविष्यसि ॥ ५ ॥ तिर्यग्योनिगतःसर्वोमानुष्यंयदिगच्छति ॥ सजायतेपुल्कसोवाचंडालोवाप्यसंशयः ॥ ६ ॥ पुल्कसःपापयोनिर्वायःकश्चिदिहल १३
क्ष्यते ॥ सतस्यामेवसुचिरंमतंगपरिवर्तते ॥ ७ ॥ ततोदशशतेकालेलभतेशूद्रतामपि ॥ शूद्रयोनावपिततोबहुशःपरिवर्तते ॥ ८ ॥ ततस्त्रिंशद्गुणेकालेलभतेवै
श्यतामपि ॥ वैश्यतायांचिरंकालंतत्रैवपरिवर्तते ॥ ९ ॥ ततःषष्टिगुणेकालेराजन्योनामजायते ॥ ततःषष्टिगुणेकालेलभतेब्रह्मबंधुताम् ॥ १० ॥ ब्रह्मबंधुश्चिरंका
लंततस्तुपरिवर्तते ॥ ततस्तुद्विशतेकालेलभतेकांडपृष्ठतां ॥ ११ ॥ कांडपृष्ठश्चिरंकालंतत्रैवपरिवर्तते ॥ ततस्तुत्रिशतेकालेलभतेजपतामपि ॥ १२ ॥ तंचप्रा
प्यचिरंकालंतत्रैवपरिवर्तते ॥ ततश्चतुःशतेकालेश्रोत्रियोनामजायते ॥ श्रोत्रियत्वेचिरंकालंतत्रैवपरिवर्तते ॥ १३ ॥ तदेवंशोकहर्षौतुकामद्वेषौचपुत्रक ॥ अ
तिमानातिवादौचप्रविशेतेद्विजाधमम् ॥ १४ ॥ तांश्चेज्जयतिशत्रून्सतदाप्राप्नोतिसद्गतिम् ॥ अथतेवैजयंत्येनंतालाग्रादिवपात्यते ॥ १५ ॥ मतंगसंप्रधार्यै
वंयदहंत्वामचूचुदम् ॥ वृणीष्वकाममन्यंत्वंब्राह्मण्यंहिसुदुर्लभम् ॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेइंद्रमतंगसंवादेअष्टाविं
शोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥एवमुक्तोमतंगस्तुसंशितात्मायतव्रतः ॥ सहस्रमेकपादेनततोध्यानेव्यतिष्ठत ॥ १ ॥ तं
सहस्रावरेकालेशक्रोद्रष्टुमुपागमत् ॥ तदेवचपुनर्वाक्यमुवाचबलवृत्रहा ॥ २ ॥ ॥ मतंगउवाच ॥ ॥इदंवर्षसहस्रंवैब्रह्मचारीसमाहितः ॥ अतिष्ठमेकपादेनब्रा
ह्मण्यंनाप्नुयांकथम् ॥ ३ ॥ ॥शक्रउवाच ॥ ॥ चंडालयोनौजातेननावाप्यंवैकथंचन ॥ अन्यंकामंवृणीष्वत्वंमावृथातेस्त्वयंश्रमः ॥ ४ ॥ एवमुक्तोमतंगस्तुभृशं
शोकपरायणः ॥ अध्यतिष्ठद्गयांगत्वासोंगुष्ठेनशतंसमाः ॥ ५ ॥ सुदुर्वहंवहन्योगंकृशोधमनिसंततः ॥ त्वगस्थिभूतोधर्मात्मासपपातेतिनःश्रुतम् ॥ ६ ॥ तंपतंत
मभिद्रुत्यपरिजग्राहवासवः ॥ वराणामीश्वरोदातासर्वभूतहितेरतः ॥ ७ ॥

श्रोत्रियःअधीतवेदः ॥ १३ ॥ तत्तदाश्रोत्रियत्वलाभेपि ॥ १४ ॥ तेशोकादयः एनंश्रोत्रियं पात्यतेअत्यंतंनीचयोनिंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपे ॥६३॥
अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥ एवमुक्तइति सहस्रंवत्सरान् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अभिद्रुत्यगत्वा ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दुर्लभतरमपिपरिपंथिभिःकामाद्यैश्चोरैःसंवृतमतोदुःसंरक्ष्यमपीत्यर्थः ॥ ८ ॥ पूजयन्ब्राह्मणमितिशेषः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणेभ्यस्तद्द्वारादेवादयस्तृप्यंतीत्यर्थः ॥ १० ॥ यद्यद्वांछतितत्तत्कुरुते ॥ ११ ॥ १२ ॥
॥ १३ ॥ लब्ध्वापिनबुभूषसेनप्राप्नोषिमाद्दशेपितपस्विनिकारुण्याभावात्त्वन्नाशयसीतिभावः ॥ १४ ॥ दुर्लभंब्राह्मण्यंप्राप्यापिनानुतिष्ठंतितदुचितान् शमोदमस्तपःशौचंक्षांतिरार्जवमेवच ज्ञानंविज्ञान

शक्रउवाच ॥ मतंगब्राह्मणत्वंतेविरुद्धमिहदृश्यते ॥ ब्राह्मण्यंदुर्लभतरंसंवृतंपरिपंथिभिः ॥ ८ ॥ पूजयन्सुखमाप्नोतिदुःखमाप्नोत्यपूजयन् ॥ ब्राह्मणःसर्वभू
तानांयोगक्षेमसमर्पिता ॥ ९ ॥ ब्राह्मणेभ्योनुतृप्यंतेपितरोदेवतास्तथा ॥ ब्राह्मणःसर्वभूतानांमतंगपरउच्यते ॥ १० ॥ ब्राह्मणःकुरुतेतद्धियथायद्यच्चवांछ
ति ॥ बह्वीस्तुसंविशन्योनीर्जायमानःपुनःपुनः ॥ ११ ॥ पर्यायेतातकस्मिंश्चिद्ब्राह्मण्यमिहविंदति ॥ तदुत्सृज्येहदुष्प्रापंब्राह्मण्यमकृतात्मभिः ॥ १२ ॥ अन्यंव
रंवृणीष्वत्वंदुर्लभोयंहितेवरः ॥ ॥ मतंगउवाच ॥ ॥ किंमांतुदसिदुःखार्तंमृतंमारयसेचमाम् ॥ १३ ॥ त्वांतुशोचामियोलब्ध्वाब्राह्मण्यंनबुभूषसे ॥ ब्राह्मण्यंय
दिदुष्प्रापंत्रिभिर्वर्णैःशतक्रतो ॥ १४ ॥ सुदुर्लभंसदावाप्यनानुतिष्ठंतिमानवाः ॥ यःपापेभ्यःपापतमस्तेषामधमएवसः ॥ १५ ॥ ब्राह्मण्यंयोनजानीतेधनंल
ब्ध्वेवदुर्लभम् ॥ दुष्प्रापंखलुविप्रत्वंप्राप्तंदुरनुपालनम् ॥ १६ ॥ दुरवापमवाप्यैतन्नानुतिष्ठंतिमानवाः ॥ एकारामोह्यहंशक्रनिर्द्वंद्वोनिष्परिग्रहः ॥ १७ ॥ अहिंसा
दममास्थायकथंनार्हामिविप्रताम् ॥ दैवंतुकथमेतद्वैयदहंमातृदोषतः ॥ १८ ॥ एतामवस्थांसंप्राप्तोधर्मज्ञःसन्पुरंदर ॥ नूनंदैवंनशक्यंहिपौरुषेणातिवर्तितुम् ॥
॥ १९ ॥ यदर्थंयत्नवानेवनलभेविप्रतांविभो ॥ एवंगतेतुधर्मज्ञदातुमर्हसिमेवरम् ॥ २० ॥ यदितेहमनुग्राह्यःकिंचिद्वासुकृतंमम ॥ ॥ वैशंपायनउवाच
वृणीष्वेतितदाप्राहततस्तंबलवृत्रहा ॥ २१ ॥ चोदितस्तुमहेंद्रेणमतंगःप्राब्रवीदिदम् ॥ यथाकामविहारीस्यांकामरूपीविहंगमः ॥ २२ ॥ ब्रह्मक्षत्राविरोधेनपू
जांचप्राप्नुयामहम् ॥ यथाममाक्षयाकीर्तिर्भवेच्चापिपुरंदर ॥ २३ ॥ कर्तुमर्हसितद्देवशिरसात्वांप्रसादये ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ छंदोदेवइतिख्यातःस्त्रीणांपूज्यो
भविष्यसि ॥ २४ ॥ कीर्तिश्चतेऽतुलावत्सत्रिषुलोकेषुयास्यति ॥ एवंतस्मैवरंदत्त्वावासवोंतरधीयत ॥ २५ ॥

मास्तिक्यंब्रह्मकर्मस्वभावजमितिभगवदुक्तान्नसेवंतेऽतःप्राप्तमपिदुःसंरक्ष्यमितिभावः ॥ १५ ॥ नजानीतेरक्षितुमितिशेषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ दैवंप्राक्कर्म यतोयतः ॥ १८ ॥ एतांअब्राह्मणत्वरूपाम्
॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतत्परंएतस्माद्देवताभावात्परंश्रेष्ठं तपसादेवभावोपिलब्धुंशक्योनविप्रता इत्येतत्कथयामासमतंगकथंयामुनिरिति ॥ २६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७ ॥ श्रुतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ तस्यशर्यातेरन्ववायेवत्सस्यपुत्रौद्वौराजानावितियोजना ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ वीतहव्यदायादैः हैहयस्यैवनामांतरंवीतहव्यइ

 प्राणांस्त्यक्त्वामतंगोपिसंप्राप्तःस्थानमुत्तमम् ॥ एवमेतत्परंस्थानंब्राह्मण्यंनामभारत ॥ तच्चदुष्प्रापमिहवैमहेंद्रवचनंयथा ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशा
सनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेइंद्रमतंगसंवादेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंमेमहदाख्या
नमेतत्कुरुकुलोद्वह ॥ सुदुष्प्रापंयद्ब्रवीषिब्राह्मण्यंवदतांवर ॥ १ ॥ विश्वामित्रेणचपुराब्राह्मण्यंप्राप्तमित्युत ॥ श्रूयतेवदसेतच्चदुष्प्रापमितिसत्तम ॥ २ ॥ वीतह
व्यश्चनृपतिःश्रुतोमेविप्रतांगतः ॥ तदेवतावद्गांगेयश्रोतुमिच्छाम्यहंविभो ॥ ३ ॥ सकेनकर्मणाप्राप्तोब्राह्मण्यंराजसत्तमः ॥ वरेणतपसावापितन्मेव्याख्यातु
मर्हसि ॥ ४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्यथाराजावीतहव्योमहायशाः ॥ राजर्षिर्दुर्लभंप्राप्तोब्राह्मण्यंलोकसत्कृतम् ॥ ५ ॥ मनोर्महात्मनस्तातप्रजाधर्मे
णशासतः ॥ बभूवपुत्रोधर्मात्माशर्यातिरितिविश्रुतः ॥ ६ ॥ तस्यान्ववायेद्वौराजन्राजानौसंबभूवतुः ॥ हैहयस्तालजंघश्चवत्सस्यजयतांवर ॥ ७ ॥ हैहयस्यतु
राजेंद्रदशसुस्त्रीषुभारत ॥ शतंवभूवपुत्राणांशूराणामनिवर्तिनाम् ॥ ८ ॥ तुल्यरूपप्रभावानांबलिनांयुद्धशालिनाम् ॥ धनुर्वेदेचवेदेचसर्वत्रवैकृतश्रमाः ॥ ९ ॥
काशिष्वपिनृपोराजन्दिवोदासपितामहः ॥ हर्यश्वइतिविख्यातोबभूवजयतांवरः ॥ १० ॥ सवीतहव्यदायादैरागत्यपुरुषर्षभ ॥ गंगायमुनयोर्मध्येसंग्रामे
विनिपातितः ॥ ११ ॥ तंतुहत्वानरपतिंहैहयास्तेमहारथाः ॥ प्रतिजग्मुःपुरींरम्यांवत्सानामकुतोभयाः ॥ १२ ॥ हर्यश्वस्यचदायादःकाशिराजोभ्यषिच्यत ॥ सु
देवोदेवसंकाशःसाक्षाद्धर्मइवापरः ॥ १३ ॥ सपालयामासमहींधर्मात्माकाशिनंदनः ॥ तैर्वीतहव्यैरागत्ययुधिसर्वैर्विनिर्जितः ॥ १४ ॥ तमथाजौविनिर्जित्य
प्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ सौदेवस्त्वथकाशीशोदिवोदासोभ्यषिच्यत ॥ १५ ॥ दिवोदासस्तुविज्ञायवीर्यंतेषांयतात्मनाम् ॥ वाराणसींमहातेजानिर्ममेशक्रशास
नात् ॥ १६ ॥ विप्रक्षत्रियसंबाधांवैश्यशूद्रसमाकुलाम् ॥ नैकद्रव्योच्चयवतींसमृद्धविपणापणाम् ॥ १७ ॥ गंगायाउत्तरेकूलेवप्रांतेराजसत्तम ॥ गोमत्यादक्षि
णेकूलेशक्रस्येवामरावतीम् ॥ १८ ॥ तत्रतंराजशार्दूलंनिवसंतंमहीपतिम् ॥ आगत्यहैहयाभूयःपर्यधावंतभारत ॥ १९ ॥

तितस्तुत्रैः ॥ ११ ॥ वत्सानांवत्सवंश्यानांराज्ञां ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ वप्रांतेतटसमीपे वप्रस्थानेपुमानस्त्रीरेणुक्षेत्रेचयेतटेइतिमेदिनी ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२०॥दशतीर्दशसहस्रमित्यर्थः षष्टिसप्ततिनवतिवद्दशतिशब्दोपिदशगुणितान्दशब्रूते ॥ २१ ॥ २२ ॥२३॥२४॥ २५ ॥ परिद्यूनःसर्वतोनिरस्तः ॥ २६ ॥२७॥२८॥ २९ ॥ ३० ॥ सद्योवद्धेत्रयोदशवा

सनिष्क्रम्यददौयुद्धंतेभ्योराजामहाबलः॥देवासुरसमंघोरंदिवोदासोमहाद्युतिः॥ २० ॥सतुयुद्धेमहाराजदिनानांदशतीर्दश ॥ हतवाहनभूयिष्ठस्ततोदैन्यमुपा
गमत्॥२१॥हतयोधस्ततोराजन्क्षीणकोशश्चभूमिपः॥दिवोदासःपुरींत्यक्त्वापलायनपरोभवत्॥ २२॥ गत्वाश्रमपदंरम्यंभरद्वाजस्यधीमतः॥जगामशरणंरा
जाकृतांजलिररिंदम॥ २३॥ तमुवाचभरद्वाजोज्येष्ठःपुत्रोबृहस्पतेः॥ पुरोधाःशीलसंपन्नोदिवोदासंमहीपतिम्॥ २४ ॥ किमागमनकृत्यंतेसर्वंप्रब्रूहिमेनृप॥
यत्तेप्रियंतत्करिष्येनमेत्रास्तिविचारणा॥ २५॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ भगवन्वैतहव्यैर्मेयुद्धेवंशःप्रणाशितः॥ अहमेकःपरिद्यूनोभवंतंशरणंगतः॥ २६ ॥शि
ष्यस्नेहेनभगवंस्त्वंमांरक्षितुमर्हसि ॥ एकशेषःकृतोवंशोममतैःपापकर्मभिः ॥ २७ ॥ तमुवाचमहाभागोभरद्वाजःप्रतापवान्॥ नभेतव्यंनभेतव्यंसौदेवव्येतुते
भयम्॥२८॥ अहमिष्टिंकरिष्यामिपुत्रार्थंतेविशांपते ॥वीतहव्यसहस्राणियेनत्वंप्रहरिष्यसि॥ २९॥ ततइष्टिंचकारर्षिस्तस्यवैपुत्रकामिकीम्॥ अथास्यतनयो
जज्ञेप्रतर्दनइतिश्रुतः॥ ३० ॥ सजातमात्रोववृधेसमाःसद्यस्त्रयोदश ॥ वेदंचापिजगौकृत्स्नंधनुर्वेदंचभारत ॥ ३१ ॥ योगेनचसमाविष्टोभरद्वाजेनधीमता॥
तेजोलोक्यंससंगृह्यतस्मिन्देशेसमाविशत्॥ ३२ ॥ ततःसकवचीधन्वीस्तूयमानःसुरर्षिभिः ॥ बंदिभिर्वंद्यमानश्चबभौसूर्यइवोदितः ॥ ३३ ॥ सरथीबद्धनि
स्त्रिंशोबभौदीप्तइवानलः ॥ प्रययौसधनुर्धुन्वन्खड्गीचर्मीशरासनी ॥ ३४ ॥ तंदृष्ट्वापरमंहर्षंसुदेवतनयोययौ ॥ मेनेचमनसादग्धान्वैतहव्यान्सपार्थिवः॥
॥ ३५ ॥ ततोसौयौवराज्येचस्थापयित्वाप्रतर्दनम् ॥ कृतकृत्यंतदात्मानंसराजाअभ्यनंदत ॥ ३६ ॥ ततस्तुवैतहव्यानांवधायसमहीपतिः ॥ पुत्रंप्रस्थापया
मासप्रतर्दनमरिंदमम्॥ ३७ ॥सरथःसतुसंतीर्यगंगामाशुपराक्रमी॥प्रययौवीतहव्यानांपुरींपरपुरंजयः ॥ ३८ ॥ वैतहव्यास्तुसंश्रुत्यरथघोषंसमुद्धतम्॥ नि
र्ययुर्नगराकारैरथैःपररथारुजैः॥ ३९ ॥ निष्क्रम्यतेनरव्याघ्रादंशिताश्चित्रयोधिनः॥ प्रतर्दनंसमाजग्मुःशरवर्षैरुदायुधाः॥ ४० ॥ शस्त्रैश्चविविधाकारैरथौघै
श्चयुधिष्ठिर॥ अभ्यवर्षंतराजानंहिमवंतमिवांबुदाः॥ ४१ ॥ अस्त्रैरस्त्राणिसंवार्यतेषांराजाप्रतर्दनः॥ जघानतान्महातेजावज्रानलसमैःशरैः॥ ४२॥

पिकोऽभूत्सचश्चवेदान्जगौ ॥ ३१ ॥ योगेनयोगबलेन लोक्यंलोकेषुसर्वेषुविद्यमानं तस्मिन्देशेप्रतर्दनदेहेसमाविशत्समावेशितवान् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥
॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ तस्यतंप्रतिमांआगतंआचक्षतकथयत ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ आख्यायिकातात्पर्यमाह भृगोरिति ॥ ५७ ॥

कृत्तोत्तमांगास्तेराजन्भल्लैःशतसहस्रशः ॥ अपतन्रुधिरार्द्रांगानिकृत्ताइवकिंशुकाः॥ ४३ ॥हतेषुतेषुसर्वेषुवीतहव्यःसुतेष्वथ ॥ प्राद्रवन्नगरंहित्वाभृगोराश्र
॥६५॥ ममप्युत ॥ ४४ ॥ ययौभृगुंचशरणंवीतहव्योनराधिपः ॥ अभयंचददौतस्मैराज्ञेराजन्भृगुस्तदा ॥ ४५ ॥ अथानुपदमेवाशुतत्रागच्छत्प्रतर्दनः ॥ सप्राप्य
चाश्रमपदंदिवोदासात्मजोब्रवीत् ॥ ४६ ॥ भोभोकेत्राश्रमेसंतिभृगोःशिष्यामहात्मनः ॥ द्रष्टुमिच्छेमुनिमहंतस्याचक्षतमामिति ॥ ४७ ॥ सतंविदित्वातुभृ
गुर्निश्चक्रामाश्रमात्तदा ॥ पूजयामासचततोविधिनानृपसत्तमम् ॥ ४८ ॥ उवाचचैनंराजेंद्रकिंकार्यंब्रूहिपार्थिव ॥ सचोवाचनृपस्तस्मैयदागमनकारण
म्॥ ४९ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ अयंब्रह्मन्नितोराजावीतहव्योविसर्ज्यताम् ॥ तस्यपुत्रैर्हिमेकृत्स्नोब्रह्मन्वंशःप्रणाशितः ॥ ५० ॥उत्सादितश्चविषयःकाशीनां
रत्नसंचयः ॥ एतस्यवीर्यदृप्तस्यहतंपुत्रशतंमया ॥ ५१ ॥ अस्येदानींवधाद्द्यभविष्याम्यनृणःपितुः ॥तमुवाचकृपाविष्टोभृगुर्धर्मभृतांवरः ॥ ५२ ॥नेहास्तिक्ष
त्रियःकश्चित्सर्वेहीमेद्विजातयः॥एतत्तुवचनंश्रुत्वाभृगोस्तथ्यंप्रतर्दनः॥ ५३ ॥पादावुपस्पृश्यशनैःप्रहृष्टोवाक्यमब्रवीत् ॥ एवमप्यस्मिभगवन्कृतकृत्योनसंश
यः ॥ ५४ ॥यएपराजवीर्येणस्वजातिंत्याजितोमया ॥ अनुजानीहिमांब्रह्मन्ध्यायस्वचशिवेनमाम् ॥ ५५ ॥ त्याजितोहिमयाजातिमेवराजाभृगूद्वह ॥ तत
स्तेनाभ्यनुज्ञातोययौराजाप्रतर्दनः ॥ ५६ ॥ यथागतंमहाराजमुक्त्वाविषमिवोरगः ॥ भृगोर्वचनमात्रेणसचब्रह्मर्षितांगतः॥ ५७॥ वीतहव्योमहाराजब्रह्म
वादित्वमेवच ॥तस्यगृत्समदःपुत्रोरूपेणेंद्रइवापरः ॥ ५८ ॥ शक्रस्त्वमितियोदैत्यैर्निगृहीतःकिलाभवत् ॥ ऋग्वेदेवर्ततेचाग्र्याश्रुतिर्यस्यमहात्मनः॥ ५९ ॥य
त्रगृत्समदोराजन्ब्राह्मणैःसमहीयते ॥ सब्रह्मचारीविप्रर्षिःश्रीमान्गृत्समदोभवत् ॥ ६० ॥ पुत्रोगृत्समदस्यापिसुचेताअभवद्द्विजः ॥वर्चाःसुतेजसःपुत्रोवि
हव्यस्तस्यचात्मजः ॥ ६१ ॥ विहव्यस्यतुपुत्रस्तुवितत्यस्तस्यचात्मजः ॥ वितत्यस्यसुतःसत्यःसंतःसत्यस्यचात्मजः॥ ६२ ॥ श्रवास्तस्यसुतश्चर्षिःश्रवसश्चाभ
वत्तमः ॥ तमसश्चप्रकाशोभूत्तनयोद्विजसत्तमः ॥ प्रकाशस्यचवागिंद्रोबभूवजयतांवरः ॥ ६३ ॥ तस्यात्मजश्चप्रमितिर्वेदवेदांगपारगः॥ घृताच्यांतस्यपुत्र ॥६५॥
स्तुरुरुर्नामोदपद्यत॥ ६४ ॥प्रमद्वरायांतुरुरोःपुत्रःसमुदपद्यत॥शुनकोनामविप्रर्षिर्यस्यपुत्रोथशौनकः॥ ६५ ॥

॥ ५८ ॥ श्रुतिः तद्गुगार्त्समदमेतेनवैगृत्समदइंद्रस्यप्रियंधामोपागच्छदित्यादिका ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ केपूज्याइति ब्राह्मण्यस्यदुष्प्रापत्वंविप्रानुग्रहैकलभ्यत्वंचोक्त्वापूज्यत्वहेतूनसाधारणा नसाधारणान्स्वधर्मानाहानेनाध्यायेन ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ तेषुमानवेषुबहुमानपरःसन्कान्नमस्यसीतियोज्यम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥७॥ महार्हान्महान्अर्हःपूजायेषाम् अतिपूज्यानित्यर्थः ॥ ८ ॥ अविक

एवंविप्रत्वमगमद्वीतहव्योनराधिपः॥ भृगोःप्रसादाद्राजेंद्रक्षत्रियःक्षत्रियर्षभ ॥ ६६ ॥ तथैवकथितोवंशोमयागार्त्समदस्तव ॥ विस्तरेणमहाराजकिमन्यदनुपृ च्छसि ॥ ६७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेवीतहव्योपाख्यानंनामत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥७॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ केपूज्यावैत्रिलोकेस्मिन्मानवाभरतर्षभ ॥ विस्तरेणतदाचक्ष्वनहितृप्यामिकथ्यतः ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममिति हासंपुरातनम् ॥ नारदस्यचसंवादंवासुदेवस्यचोभयोः ॥ २ ॥ नारदंप्रांजलिंदृष्ट्वापूजयानंद्विजर्षभान् ॥ केशवःपरिपप्रच्छभगवन्कान्नमस्यसि ॥ ३ ॥ बहु मानपरस्तेषुभगवन्यान्नमस्यसि ॥ शक्यंचेच्छ्रोतुमस्माभिर्ब्रूह्येतद्धर्मवित्तम ॥ ४ ॥ ॥नारदउवाच ॥ ॥शृणुगोविंदयानेतान्पूजयाम्यरिमर्दन ॥ त्वत्तो न्यःकःपुमाँल्लोकेश्रोतुमेतदिहार्हति ॥ ५ ॥ वरुणंवायुमादित्यंपर्जन्यंजातवेदसम् ॥ स्थाणुंस्कंदंतथालक्ष्मींविष्णुंब्रह्माणमेवच ॥ ६ ॥ वाचस्पतिंचंद्रमसमपःपृ थ्वींसरस्वतीम् ॥ सततंयेनमस्यंतितान्नमस्याम्यहंविभो ॥ ७ ॥ तपोधनान्वेदविदोनित्यंवेदपरायणान् ॥ महार्हान्वृष्णिशार्दूलसदासंपूजयाम्यहम् ॥ ८ ॥ अभुक्त्वादेवकार्याणिकुर्वतेयेऽविकत्थनाः ॥ संतुष्टाश्चक्षमायुक्तास्तान्नमस्याम्यहंविभो ॥ ९ ॥ सम्यग्यजंतियेचेष्टीःक्षांतादांताजितेंद्रियाः ॥ सत्यंधर्मंक्षितिं गाश्चतान्नमस्यामियादव ॥ १० ॥ येवैतपसिवर्ततेवनेमूलफलाशनाः ॥ असंचयाःक्रियावंतस्तान्नमस्यामियादव ॥ ११ ॥ येभृत्यभरणेशक्ताःसततंचातिथि व्रताः ॥ भुंजतेदेवशेषाणितान्नमस्यामियादव ॥ १२ ॥ येवेदंप्राप्यदुर्धर्षावाग्मिनोब्रह्मचारिणः ॥ याजनाध्यापनेयुक्तानित्यंतान्पूजयाम्यहम् ॥ १३ ॥ प्रसन्न हृदयाश्चैवसर्वसत्त्वेषुनित्यशः ॥ आपृष्ठतापात्स्वाध्यायेयुक्तास्तान्पूजयाम्यहम् ॥ १४ ॥ गुरुप्रसादेस्वाध्यायेयतंतोयेस्थिरव्रताः ॥ शुश्रूषवोनसूयंतस्तान्नमस्या मियादव ॥ १५ ॥ सुव्रतामुनयोयेचब्राह्मणाःसत्यसंगराः ॥ वोढारोहव्यकव्यानांतान्नमस्यामियादव ॥ १६ ॥

त्थनाःश्लाघाहीनाः ॥ ९ ॥ सत्यंधर्मंचयजंतिपूजयंति क्षितिंगाश्चयजंतिब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छंति यजदेवपूजासंगतिकरणदानेषु एतेर्थायथासंभवमिहग्राह्याः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ आपृष्ठता पात्यावन्मध्याह्नम् ॥ १४ ॥ स्वाध्यायेब्रह्मयज्ञेमंत्रजपेवा ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १७ ॥ निर्ह्रीकाःदिगंबराःकौपीनमात्रमपिपरिग्रहंनकुर्वंतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ कपोतवृत्तयःकणशआदाययेसंग्रहंनकुर्वंतीत्यर्थः ॥ २० ॥ त्रिवर्गोधर्मार्थकामाःकृत्येषुकर्तुंयोग्येषुकर्मसुवर्तंते उत्त
ममध्यमाधमभावेनवर्ततेनतुहीयतेअधममध्यमोत्तमभावेनेत्यर्थः ॥ २१ ॥ अलोलुपाइत्यनेनधर्ममपेक्ष्यअर्थानादरउक्तः पुण्यशीलाइत्यनेनधर्मव्यतिरिक्तकामपरिहारउक्तः ऋतौभार्यामुपेयादित्येता

॥६६॥ भैक्ष्यचर्यासुनिरताःकृशागुरुकुलाश्रयाः ॥ निःसुखानिर्धनायेतुतान्नमस्यामियादव ॥ १७ ॥ निर्ममानिष्प्रतिद्वंद्वानिर्ह्रीकानिष्प्रयोजनाः ॥ येवेदंप्राप्यदुर्ध १३
र्षावाग्मिनोब्रह्मवादिनः॥ १८ ॥ अहिंसानिरतायेचयेचसत्यव्रतानराः॥ दांताःशमपराश्चैवतान्नमस्यामिकेशव ॥ १९ ॥ देवतातिथिपूजायांयुक्तायेगृहमेधि
नः॥ कपोतवृत्तयोनित्यंतान्नमस्यामियादव॥ २० ॥ येषांत्रिवर्गःकृत्येषुवर्ततेनोपहीयते॥ शिष्टाचारप्रवृत्ताश्चतान्नमस्याम्यहंसदा ॥ २१ ॥ ब्राह्मणाःश्रुतसं
पन्नायेत्रिवर्गमनुष्ठिताः॥ अलोलुपाःपुण्यशीलास्तान्नमस्यामिकेशव ॥ २२ ॥ अब्भक्षावायुभक्षाश्चसुधाभक्षाश्चयेसदा ॥ व्रतैश्चविविधैर्युक्तास्तान्नम
स्यामिमाधव॥ २३ ॥ अयोनीनग्नियोनींश्चब्रह्मयोनींस्तथैवच॥ सर्वभूतात्मयोनींश्चतान्नमस्याम्यहंसदा॥ २४ ॥ नित्यमेतान्नमस्यामिकृष्णलोककरानृषी
न्॥ लोकज्येष्ठान्कुलज्येष्ठांस्तमोघ्नान्लोकभास्करान् ॥ २५ ॥ तस्मात्त्वमपिवार्ष्णेयद्विजान्पूजयनित्यदा॥ पूजिताःपूजनार्हाहिसुखंदास्यंतितेनघ ॥ २६ ॥
अस्मिँल्लोकेसदाह्येतेपरत्रचसुखप्रदाः॥ चरंतेमान्यमानावैप्रदास्यंतिसुखंतव ॥ २७॥ येसर्वातिथयोनित्यंगोषुचब्राह्मणेषुच ॥ नित्यंसत्येचाभिरतादुर्गाण्य
तितरंतिते ॥ २८ ॥ नित्यंशमपरायेचतथायेचानसूयकाः॥ नित्यस्वाध्यायिनोयेचदुर्गाण्यतितरंतिते ॥ २९ ॥ सर्वान्देवान्नमस्यंतियेचैकंवेदमाश्रिताः॥ श्रद्द
धानाश्चदांताश्चदुर्गाण्यतितरंतिते ॥ ३० ॥ तथैवविप्रप्रवरान्नमस्कृत्ययतव्रताः॥ भवंतियेदानरतादुर्गाण्यतितरंतिते ॥ ३१ ॥ तपस्विनश्चयेनित्यंकौमारब्र
ह्मचारिणः ॥ तपसाभावितात्मानोदुर्गाण्यतितरंतिते ॥ ३२ ॥ देवतातिथिभृत्यानांपितॄणांचार्चनेरताः॥ शिष्टान्नभोजिनोयेचदुर्गाण्यतितरंतिते ॥ ३३ ॥ अ
ग्निमाधायविधिवत्प्रणताधारयंतिये ॥ प्राप्ताःसोमाहुतिंचैवदुर्गाण्यतितरंतिते ॥ ३४ ॥ मातापित्रोर्गुरुषुचसम्यग्वर्ततियेसदा॥ यथात्वंवृष्णिशार्दूलेत्युक्त्वै
वंविरराममसः॥ ३५ ॥

वानेवकामोधर्ममयोनान्यः॥ २२ ॥ सुधावैश्वदेवशेषः ॥ २३ ॥ अयोनीनूअकृतदारान् अग्नियोनीनूदाराग्निहोत्रयुतान् ब्रह्मणोवेदस्ययोनीनूआश्रयभूतान्॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९॥ ॥६६॥
सर्वानितिस्वाध्यायेसर्वेयज्ञाअंतर्भवंतीत्यर्थः॥ ३० ॥ भिक्षुचर्येतिद्वौश्लोकौपुनःपाठादुपेक्षितौगौडैः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३६ ॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ पितामहेत्यादेरध्यायस्यपक्षिमात्रस्यापिस्वशरीरदानेनरक्षणंकार्यंकिमुतपूर्वोक्तानांपूज्या
नामर्थादिनेतितात्पर्यम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ प्रपात्यमानःआकाशादितिशेषः वृषदर्भंऔशीनरंशिबिम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ नवंनीलंचयदुत्पलंतस्यआपीडइवालंकारभूतश्चारुर्वर्णोयस्य ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

तस्मात्त्वमपिकौंतेयपितृदेवद्विजातिथीन् ॥ सम्यक्पूजयसेनित्यंगतिमिष्टामवाप्स्यसि ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०
दानधर्मेकृष्णनारदसंवादेएकत्रिंशत्तमोऽध्यायः॥ ३१ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ त्वत्तो
हंश्रोतुमिच्छामिधर्मंभरतसत्तम ॥ १ ॥ शरणागतंयेरक्षंतिभूतग्रामंचतुर्विधम् ॥ किंतस्यभरतश्रेष्ठफलंभवतितत्त्वतः॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इदंशृणुम
हाप्राज्ञधर्मपुत्रमहायशः॥ इतिहासंपुरावृत्तंशरणार्थंमहाफलम् ॥ ३ ॥ प्रपात्यमानःश्येनेनकपोतःप्रियदर्शनः ॥ वृषदर्भंमहाभागंनरेंद्रंशरणंगतः ॥ ४ ॥ सतंदृ
ष्ट्वाविशुद्धात्मात्रासादंकमुपागतम् ॥ आश्वास्याश्वसिहीत्याहनतेस्तिभयमंडज ॥ ५ ॥ भयंतेसुमहत्कस्मात्कुत्रकिंवाकृतंत्वया ॥ येनत्वमिहसंप्राप्तोविसंज्ञो
भ्रांतचेतनः॥ ६ ॥ नवनीलोत्पलापीडचारुवर्णसुदर्शन ॥ दाडिमाशोकपुष्पाक्षमात्रसस्वाभयंतव ॥ ७ ॥ मत्सकाशमनुप्राप्तंनत्वांकश्चित्समुत्सहेत् ॥ मनसाग्र
हणंकर्तुंरक्षाध्यक्षपुरस्कृतम् ॥ ८ ॥ काशिराज्यंतदद्यैवत्वदर्थंजीवितंतथा ॥ त्यजेयंभवविस्रब्धःकपोतनभयंतव ॥ ९ ॥ ॥ श्येनउवाच ॥ ॥ ममैतद्विहितंभ
क्ष्यंनराजंस्त्रातुमर्हसि ॥ अतिक्रांतंचप्राप्तंचप्रयत्नाच्चोपपादितम् ॥ १० ॥ मांसंचरुधिरंचास्यमज्जामेदश्चमेहितम् ॥ परितोषकरोह्येषममास्याग्रतोभव ॥ ११ ॥
तृष्णामेवाधतेत्युग्राक्षुधानिर्दहतीवमाम् ॥ मुंचैनंनहिशक्ष्यामिराजन्मंदयितुंक्षुधाम् ॥ १२ ॥ मयाह्यनुसृतोह्येषमत्पक्षनखविक्षतः ॥ किंचिदुच्छ्वासनिःश्वासंन
राजन्गोप्तुमर्हसि ॥ १३ ॥ यदिस्वविषयेराजन्प्रभुस्त्वंरक्षणेनृणाम् ॥ खेचरस्यतृषार्तस्यनत्वंप्रभुरथोत्तम ॥ १४ ॥ यदिवैरिषुभृत्येषुस्वजनव्यवहारयोः ॥ वि
षयेष्विंद्रियाणांचआकाशेमापराक्रम ॥ १५ ॥ प्रभुत्वंहिपराक्रम्यसम्यक्पक्षहरेषुते ॥ यदित्वमिहधर्मार्थीमामपिद्रष्टुमर्हसि ॥ १६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥
श्रुत्वाश्येनस्यतद्वाक्यंराजर्षिर्विस्मयंगतः ॥ संभाव्यचैनंतद्वाक्यंतदर्थीप्रत्यभाषत ॥ १७ ॥

अतिक्रांतंगतप्रायजीवितं ॥ १० ॥ अस्यमदन्नस्याग्रतोंतरायभूतोमाभव ॥ ११ ॥ तृष्णाएतद्रुधिरपिपासा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ यदिवैर्यादिषुपराक्रमसेतद्युक्तं नत्वाकाशेआकाशचारिषु ॥ १५ ॥
पक्षहरेषुआज्ञाभंगिषुशत्रुषु मांअशत्रुमपिजीवनहरणेनबाधमानस्यतवधर्मार्थिनोप्यधर्मोभविष्यतीतिभावः ॥ १६ ॥ एनंश्येनं तद्वाक्यंचसंभाव्यस्तुत्वा तदर्थीकपोतार्थी ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अशनैःशीघ्रं ॥ २८ ॥ मांसक्षयंमांसालयंशरीरम् ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ नृत्तःनृत्येननोषितः एवमुपगीतः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

 ॥ राजोवाच ॥ ॥ गोवृषोवावराहोवामृगोवामहिषोपिवा ॥ त्वदर्थमद्यक्रियतांक्षुधाप्रशमनायते ॥ १८ ॥ शरणागतंनत्यजेयमितिमेव्रतमाहितम् ॥ नमुंचति
ममांगानिद्विजोयंपश्यवैद्विज ॥ १९ ॥ ॥ श्येनउवाच ॥ ॥ नवराहंनचोक्षाणंनचान्यान्विविधान्द्विजान् ॥ भक्षयामिमहाराजकिमन्नाद्येनतेनमे ॥ २० ॥ य
स्तुमेविहितोभक्ष्यःस्वयंदेवैःसनातनः ॥ श्येनाःकपोतान्खादंतिस्थितिरेषासनातनी ॥ २१ ॥ उशीनरकपोतेतुयदिस्नेहस्तवानघ ॥ ततस्त्वंमेप्रयच्छाद्यस्वमांसंतु
लयाधृतम् ॥ २२ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ महाननुग्रहोमेद्ययस्त्वमेवमिहात्थमाम् ॥ बाढमेवकरिष्यामीत्युक्त्वासौराजसत्तमः ॥ २३ ॥ उत्कृत्योत्कृत्यमांसानि
तुलयासमतोलयत् ॥ अंतःपुरेततस्तस्यस्त्रियोरत्नविभूषिताः ॥ २४ ॥ हाहाभूताविनिष्क्रांताःश्रुत्वापरमदुःखिताः ॥ तासांरुदितशब्देनमंत्रिभृत्यजनस्यच ॥
॥ २५ ॥ बभूवसुमहान्नादोमेघगंभीरनिःस्वनः ॥ निरुद्धंगगनंसर्वंव्यभ्रंमेघैःसमंततः ॥ २६ ॥ महीप्रचलिताचासीत्तस्यसत्येनकर्मणा ॥ सराजापार्श्वतश्चैव
बाहुभ्यामूरुतश्चयत् ॥ २७ ॥ तानिमांसानिसंछिद्यतुलांपूरयतेऽशनैः ॥ तथापिनसमस्तेनकपोतेनबभूवह ॥ २८ ॥ अस्थिभूतोयदाराजानिर्मांसोरुधिरस्र
वः ॥ तुलांततःसमारूढःस्वंमांसक्षयमुत्सृजन् ॥ २९ ॥ ततःसेंद्रास्त्रयोलोकास्तंनरेंद्रमुपस्थिताः ॥ भेर्यश्चाकाशगैस्तत्रवादितादेवदुंदुभिः ॥ ३० ॥ अमृतेनाव
सिक्तश्चवृषदर्भोनरेश्वरः ॥ दिव्यैश्चसुसुखैर्माल्यैरभिवृष्टःपुनःपुनः ॥ ३१ ॥ देवगंधर्वसंघातैरप्सरोभिश्चसर्वतः ॥ नृत्तश्चैवोपगीतश्चपितामहइवप्रभुः ॥ ३२ ॥
हेमप्रासादसंबाधंमणिकांचनतोरणम् ॥ सवैदूर्यमणिस्तंभंविमानंसमधिष्ठितः ॥ ३३ ॥ सराजर्षिर्गतःस्वर्गंकर्मणातेनशाश्वतम् ॥ शरणागतेषुचैवंत्वंकुरुस
र्वंयुधिष्ठिर ॥ ३४ ॥ भक्तानामनुरक्तानामाश्रितानांचरक्षिता ॥ दयावान्सर्वभूतेषुपरत्रसुखमेधते ॥ ३५ ॥ साधुवृत्तोहियोराजासद्वृत्तमनुतिष्ठति ॥ किंनप्रा
प्तंभवेत्तेनस्वव्याजेनेहकर्मणा ॥ ३६ ॥ सराजर्षिर्विशुद्धात्माधीरःसत्यपराक्रमः ॥ काशीनामीश्वरःख्यातस्त्रिषुलोकेषुकर्मणा ॥ ३७ ॥ योप्यन्यःकारयेदेवंशर
णागतरक्षणम् ॥ सोपिगच्छेत्तामेवगतिंभरतसत्तम ॥ ३८ ॥

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ साधुवृत्तःसुशीलः सद्वृत्तंशिष्टाचारं स्वव्याजेनसुतरांनिष्कपटेन ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अस्यांकथायांविधेयमाह योपीति ॥ ३८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ किंराज्ञइत्यध्यायस्यतात्पर्यंस्पष्टं ॥ १ ॥ अनुष्ठानंआराधनं ॥ २ ॥
॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ एषांब्राह्मणानांमध्ये ॥ ६ ॥ वासवेपर्जन्ये ॥ ७ ॥ अभिचारैःश्येनादिभिः उपायैःकौलिकशास्त्रप्रसिद्धैः चेतसासंकल्पमात्रेण ॥ ८ ॥ अंतंनाशकरं दिशश्चैषांनअपावृताः सर्वत्राकुं
ठितागतिरेतेषामित्यर्थः अग्निशिखाइवदहंतः ॥ ९ ॥ एषांएभ्यःसाहसिकाअकार्यकारिणोपिबिभ्यतिकिमुतविवेकिनः छन्नाःकेचिज्जडभरतादयः अपरेवसिष्ठादयः ॥ १० ॥ प्रसह्यकारिणःदुर्वासःप्रभृ

इदंवृत्तंहिराजर्षेर्वृषदर्भस्यकीर्त्तयन् ॥ पूतात्मावैभवेल्लोकेशृणुयाद्यश्चनित्यशः ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मे
श्येनकपोताख्यानेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किंराज्ञःसर्वकृत्यानांगरीयःस्यात्पितामह ॥ कुर्वन्किं
कर्मनृपतिरुभौलोकौसमश्नुते ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतद्राज्ञःकृत्यतममभिषिक्तस्यभारत ॥ ब्राह्मणानामनुष्ठानमत्यंतंसुखमिच्छता ॥ २ ॥ कर्तव्यंपा
र्थिवेंद्रेणतथैवभरतर्षभ ॥ श्रोत्रियान्ब्राह्मणान्वृद्धान्नित्यमेवाभिपूजयेत् ॥ ३ ॥ पौरजानपदांश्चापिब्राह्मणांश्चबहुश्रुतान् ॥ सांत्वेनभोगदानेननमस्कारै
स्तथार्चयेत् ॥ ४ ॥ एतत्कृत्यतमंराज्ञोनित्यमेवोपलक्षयेत् ॥ यथात्मानंयथापुत्रांस्तथैतान्प्रतिपालयेत् ॥ ५ ॥ येचाप्येषांपूज्यतमास्तान्दृढंप्रतिपूजयेत् ॥ तेषु
शांतेषुतद्राष्ट्रंसर्वमेवविराजते ॥ ६ ॥ तेपूज्यास्तेनमस्कार्यामान्यास्तेपितरोयथा ॥ तेष्वेवयात्रालोकानांभूतानामिववासवे ॥ ७ ॥ अभिचारैरुपायैश्चदहेयुर
पिचेतसा ॥ निःशेषंकुपिताःकुर्युरुग्राःसत्यपराक्रमाः ॥ ८ ॥ नांतमेषांप्रपश्यामिनदिशश्चाप्यपावृताः ॥ कुपिताःसमुदीक्षंतेदावेष्वग्निशिखाइव ॥ ९ ॥ बि
भ्यत्येषांसाहसिकागुणास्तेषामतीवहि ॥ कूपाइवतृणच्छन्नाविशुद्धाद्यौरिवापरे ॥ १० ॥ प्रसह्यकारिणःकेचित्कार्पासमृदवोपरे ॥ संतिचैषामतिशठास्तथैवा
न्येतपस्विनः ॥ ११ ॥ कृषिगोरक्ष्यमप्येकेभैक्ष्यमन्येप्यनुष्ठिताः ॥ चौराश्चान्येनृताश्चान्येतथान्येनटनर्तकाः ॥ १२ ॥ सर्वकर्मसहाश्चान्येपार्थिवेष्वितरेषुच ॥
विविधाकारयुक्ताश्चब्राह्मणाभरतर्षभ ॥ १३ ॥ नानाकर्मसुरक्तानांबहुकर्मोपजीविनाम् ॥ धर्मज्ञानांसतांतेषांनित्यमेवानुकीर्तयेत् ॥ १४ ॥ पितॄणांदेवतानां
चमनुष्योरगरक्षसाम् ॥ पुराप्येतेमहाभागाब्राह्मणावैजनाधिप ॥ १५ ॥

तयः मृदवोगौतमादयःयेपादचारेपिहिंसाभयात्पादयोरेवाक्षिचक्रुरित्यक्षपादत्वंगताः अतिशठाअगस्त्यादयः वातापिंजरयितुंमांसेलोलुपतांदर्शयंतः ॥ ११ ॥ कृषिंकुर्वंतःउद्दालकगुर्वादयः गोरक्षंगुरोरेवउप
मन्युप्रभृतयः भैक्ष्यंदत्तात्रेयादयः चौराःवाल्मीकिविश्वामित्रादयः अनृताःकलहप्रियानारदादयः नटनर्तकाःभरतादयः ॥ १२ ॥ सर्वकर्मसहाःसमुद्रशोषणादावपिसमर्थाः ॥ १३ ॥ नानेति स्वरूपप्र
च्छादनार्थंलोकरक्षार्थंवानिषिद्धेनापिकर्मणावर्तमानाः वस्तुतस्तुधर्मज्ञास्तेषांतान्नित्यमेवानुकीर्तयेत् ॥ १४ ॥ एतेपूज्याइतिशेषः यतोमहाभागाः ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ परायणाःहेनवः ॥ १९ ॥ २० ॥ अदर्शनात्अननुग्रहात् ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयस्त्रिंशोऽ

नैतेदेवैर्नपितृभिर्नगंधर्वैर्नराक्षसैः ॥ नासुरैर्नपिशाचैश्चशक्याजेतुंद्विजातयः ॥ १६ ॥ अदेवंदैवतंकुर्युर्दैवतंचाप्यदैवतम् ॥ यमिच्छेयुःसराजास्याद्योनेष्टःसप

 राभवेत् ॥ १७ ॥ परिवादंचयेकुर्युर्ब्राह्मणानामचेतसः ॥ सत्यंब्रवीमितेराजन्विनश्येयुर्नसंशयः ॥ १८ ॥ निंदाप्रशंसाकुशलाःकीर्त्यकीर्तिपरायणाः ॥ परिकुप्यंति

तेराजन्सततंद्विपतांद्विजाः ॥ १९ ॥ ब्राह्मणायंप्रशंसंतिपुरुषःसप्रवर्धते ॥ ब्राह्मणैर्यःपराकुष्टःपराभूयात्क्षणाद्धिसः ॥ २० ॥ शकायवनकांबोजास्तास्ताःक्षत्रि

यजातयः ॥ वृषलत्वंपरिगताब्राह्मणानामदर्शनात् ॥ २१ ॥ द्राविडाश्चकलिंगाश्चपुलिंदाश्चाप्युशीनराः ॥ कोलिसर्पामहिषकास्तास्ताःक्षत्रियजातयः ॥ २२ ॥ वृप

लत्वंपरिगताब्राह्मणानामदर्शनात् ॥ श्रेयान्पराजयस्तेभ्योनजयोजयतांवर ॥ २३ ॥ यस्तुसर्वमिदंहन्यात्ब्राह्मणंचनतत्समम् ॥ ब्रह्मवध्यामहान्दोपइत्याहुः

परमर्षयः ॥ २४ ॥ परिवादोद्विजातीनांनश्रोतव्यःकथंचन ॥ आसीताधोमुखस्तूष्णींसमुत्थायव्रजेत्त्ववा ॥ २५ ॥ नसजातोजनिष्यद्वापृथिव्यामिहकश्चन ॥ यो

ब्राह्मणविरोधेनसुखंजीवितुमुत्सहेत् ॥ २६ ॥ दुर्ग्राह्योमुष्टिनावायुर्दुःस्पर्शःपाणिनाशशी ॥ दुर्धरापृथिवीराजन्दुर्जयाब्राह्मणाभुवि ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहा

भारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेब्राह्मणप्रशंसानामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ब्राह्म

णानेवसततंभृशंसंपरिपूजयेत् ॥ एतेहिसोमराजानईश्वराःसुखदुःखयोः ॥ १ ॥ एतेभोगैरलंकारैरन्यैश्चैवकिमिच्छकैः ॥ सदापूज्यानमस्कारैरक्ष्याश्चपितृवन्नृ

पैः ॥ २ ॥ ततोराष्ट्रस्यशांतिर्हिभूतानामिववासवात् ॥ जायतांब्रह्मवर्चस्वीराष्ट्रेवैब्राह्मणःशुचिः ॥ ३ ॥ महारथश्चराजन्यएष्टव्यःशत्रुतापनः ॥ ब्राह्मणंजातिसंपन्नं

धर्मज्ञंसंशितव्रतम् ॥ ४ ॥ वासयेतगृहेराजन्नतस्मात्परमस्तिवै ॥ ब्राह्मणेभ्योहविर्दत्तंप्रतिगृह्णंतिदेवताः ॥ ५ ॥ पितरःसर्वभूतानांनैतेभ्योविद्यतेपरम् ॥ आदि

त्यश्चंद्रमावायुरापोभूरंबरंदिशः ॥ ६ ॥ सर्वेब्राह्मणमाविश्यसदान्नमुपभुंजते ॥ नतस्याश्नंतिपितरोयस्यविप्रानभुंजते ॥ ७ ॥ देवाश्चाप्यस्यनाश्नंतिपापस्यब्रा

ह्मणद्विषः ॥ ब्राह्मणेषुतुतुष्टेषुप्रीयंतेपितरःसदा ॥ ८ ॥ तथैवदेवताराजन्नात्रकार्याविचारणा ॥ तथैवतेपिप्रीयंतेयेषांभवतितद्धविः ॥ ९ ॥

ध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्राह्मणानित्याद्यध्यायत्रयेणदानपात्रत्वंब्राह्मणानामुच्यते सोमोराजायेषांतेसोमराजानः ॥ १ ॥ किमिच्छसीतिप्रश्नपूर्वकंयत्तदिष्टंदीयतेतत्किमि

च्छकं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ तेपिदातारोपि तत्प्रदेयंद्रव्यं ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १० ॥ ततयज्ञादिकं भूतमुत्पन्नं अग्नौप्रास्ताहुतिःसम्यगादित्यमुपतिष्ठते आदित्याज्जायतेवृष्टिर्वृष्टेरन्नंततःप्रजाइतिस्मृतेः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ भूतात्मानःभूतःप्राप्तोवशीकृतआत्माचित्तं यैस्ते ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रक्षिप्येति कुंपृथिवींब्राह्मणायप्रक्षिप्यदत्त्वापारगामिनंपरलोकहितंकर्मआरभेदाचरेत् भानूदीप्तिंकुर्वन्नुभयलोकेइतिशेषः ॥ १८ ॥ यत्किंचिदतीतानागतंव्यवहितंस्थूल

नचप्रेत्यविनश्यंतिगच्छंतिचपरांगतिम् ॥ येनयेनैवहविषाब्राह्मणांस्तर्पयेन्नरः ॥ १० ॥ तेनतेनैवप्रीयंतेपितरोदेवतास्तथा ॥ ब्राह्मणादेवतद्भूतंप्रभवंतियतःप्र
जाः ॥ ११ ॥ यतश्चायंप्रभवतिप्रेत्ययत्रचगच्छति ॥ वेदैषमार्गस्वर्गस्यतथैवनरकस्यच ॥ १२ ॥ अगतानागतेचोभेब्राह्मणोद्विपदांवरः ॥ ब्राह्मणोभरतश्रेष्ठस्व
धर्मंचैववेदयः ॥ १३ ॥ येचैनमनुवर्ततेतेनयांतिपराभवम् ॥ नतेप्रेत्यविनश्यंतिगच्छंतिनपराभवम् ॥ १४ ॥ यद्ब्राह्मणमुखात्प्राप्तंप्रतिगृह्णंतिवैवचः ॥ भूतात्मा
नोमहात्मानस्तेनयांतिपराभवम् ॥ १५ ॥ क्षत्रियाणांप्रतपतांतेजसाचबलेनच ॥ ब्राह्मणेष्वेवशाम्यंतितेजांसिचबलानिच ॥ १६ ॥ भृगवस्तालजंघांश्चनी
पानांगिरसोजयन् ॥ भरद्वाजोवैतहव्यानैलांश्चभरतर्षभ ॥ १७ ॥ चित्रायुधांश्चाप्यजयन्नेतेकृष्णाजिनध्वजाः ॥ प्रक्षिप्याथचकुंभान्वैपारगामिनमारभेत् ॥
॥ १८ ॥ यत्किंचित्कथ्यतेलोकेश्रूयतेपठ्यतेपिवा ॥ सर्वंतद्ब्राह्मणेष्वेवगूढोग्निरिवदारुषु ॥ १९ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ संवादंवासुदेवस्य
पृथ्व्याश्चभरतर्षभ ॥ २० ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ मातरंसर्वभूतानांपृच्छेत्वांसंशयंशुभे ॥ केनस्वित्कर्मणापापंव्यपोहतिनरोगृही ॥ २१ ॥ ॥ पृथिव्युवाच ॥
ब्राह्मणानेवसेवेतपवित्रंह्येतदुत्तमम् ॥ ब्राह्मणान्सेवमानस्यरजःसर्वंप्रणश्यति ॥ अतोभूतिरतःकीर्तिरतोबुद्धिःप्रजायते ॥ २२ ॥ महारथश्चराजन्यएष्टव्यःशत्रु
तापनः ॥ इतिमांनारदःप्राहसततंसर्वभूतये ॥ २३ ॥ ब्राह्मणंजातिसंपन्नंधर्मज्ञंसंशितंशुचिम् ॥ अपरेषांपरेषांचपरेभ्यश्चैवयेऽपरे ॥ २४ ॥ ब्राह्मणायंप्रशंसंतिसमनु
ष्यःप्रवर्धते ॥ अथयोब्राह्मणान्क्रुष्टःपराभवतिसोचिरात् ॥ २५ ॥ यथामहार्णवेक्षिप्तासीतानेष्टुर्विनश्यति ॥ तथादुश्चरितंसर्वंपराभावायकल्पते ॥ २६ ॥

सूक्ष्मंब्राह्मणेहार्दाकाशाख्यब्रह्मविदिकाष्ठाग्निवद्ध्याननिर्मथनादभिव्यज्यतइत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ रजःध्यानेंऽतरायभूतोविक्षेपःभूतिरैश्वर्यं बुद्धिरात्मज्ञानं सार्धश्लोकः ॥ २२ ॥ २३ ॥ अप रेब्राह्मणंसर्वभूतयेइच्छेदित्याहुरितिविपरिणामेनानुषंगः ॥ २४ ॥ क्रुष्टःक्रोशति कर्तरिक्तः ॥ २५ ॥ सीतानेष्टुर्लांगलपद्धतिगतःपांसुपिंडः लोष्टोलेष्टुरितिकोशकाराअंतस्थादिमिमंशब्दंपठंति दुश्चरितं ब्राह्मणद्रोहः ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २७ ॥ २८ ॥ विधेयमाह ब्राह्मणेत्यर्धेन ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जन्मनेति जन्मनैवसंस्काराद्य
भावेपिब्राह्मणोनमस्यएव प्रसूतंप्रश्रितंपक्वमन्नंतत्त्वायेभोक्तुमर्हःप्रस्तताग्रभुक् ॥ १ ॥ सर्वेअर्थाःधर्मादयोयेभ्यस्ते सुमनसांदेवानांमुखमिवभूताःसुमनोमुखाः ॥ २ ॥ नोऽस्माकंद्विषतःशत्रून् तैरपूजिताब्रा

 पश्यचंद्रेकृतंलक्ष्मसमुद्रोलवणोदकः ॥ तथाभगसहस्रेणमहेंद्रःपरिचिह्नितः ॥ २७ ॥ तेषामेवप्रभावेनसहस्रनयनोत्यसौ ॥ शतक्रतुःसमभवत्पश्यमाधवयाद्द
शम् ॥ २८ ॥ इच्छन्कीर्तिंचभूतिंचलोकांश्चमधुसूदन ॥ ब्राह्मणानुमतेतिष्ठेत्पुरुषःशुचिरात्मवान् ॥ २९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्येतद्वचनंश्रुत्वामेदिन्या
मधुसूदनः ॥ साधुसाध्वितिकौरव्यमेदिनींप्रत्यपूजयत् ॥ ३० ॥ एतांश्रुत्वोपमांपार्थप्रयतोब्राह्मणर्षभान् ॥ सततंपूजयेथास्त्वंततःश्रेयोभिपत्स्यसे ॥ ३१ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेपृथिवीवासुदेवसंवादेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउ
वाच ॥ ॥ जन्मनैवमहाभागोब्राह्मणोनामजायते ॥ नमस्यःसर्वभूतानामतिथिःप्रस्तताग्रभुक् ॥ १ ॥ सर्वार्थाःसुहृदस्तातब्राह्मणाःसुमनोमुखाः ॥ गीर्भिर्मंग
लयुक्ताभिरनुध्यायंतिपूजिताः ॥ २ ॥ सर्वान्नोद्विषतस्तातब्राह्मणाजातमन्यवः ॥ गीर्भिर्दारुणयुक्ताभिरभिध्यासुरपूजिताः ॥ ३ ॥ अत्रगाथाःपुरागीताःकीर्तयं
तिपुराविदः ॥ सृष्ट्वाद्विजातीन्धाताहियथापूर्वंसमादधत् ॥ ४ ॥ नचान्यदिहकर्तव्यंकिंचिदूर्ध्वंयथाविधि ॥ गुप्तोगोपायतेब्रह्माश्रेयोवस्तेनशोभनम् ॥ ५ ॥ स्वमे
वकुर्वतांकर्मश्रीर्वोब्राह्मीभविष्यति ॥ प्रमाणंसर्वभूतानांप्रग्रहाश्चभविष्यथ ॥ ६ ॥ नशौद्रंकर्मकर्तव्यंब्राह्मणेनविपश्चिता ॥ शौद्रंहिकुर्वतःकर्मधर्मःसमुपरुध्य
ते ॥ ७ ॥ श्रीश्चबुद्धिश्चतेजश्चविभूतिश्चप्रतापिनी ॥ स्वाध्यायेचैवमाहात्म्यंविपुलंप्रतिपत्स्यते ॥ ८ ॥ हुत्वाचाहवनीयस्थंमहाभाग्येप्रतिष्ठिताः ॥ अग्रभोज्याः
प्रसूतीनांश्रियाब्राह्म्यानुकल्पिताः ॥ ९ ॥ श्रद्धयापरयायुक्ताह्यनभिद्रोहलब्धया ॥ दमस्वाध्यायनिरताःसर्वान्कामानवाप्स्यथ ॥ १० ॥ यच्चैवमानुषेलोकेयच्च
देवेषुकिंचन ॥ सर्वंतुतपसासाध्यंज्ञानेननियमेनच ॥ ११ ॥

ह्मणादारुणयुक्ताभिःतवशत्रवोनश्यंत्वित्यादिभिर्गीर्भिः अभिध्यासुःअभिध्यायंतु अभिहन्युरितिस्पष्टार्थःपाठः ॥ ३ ॥ समादधत्समाधिनियमंकृतवान् ॥ ४ ॥ ब्रह्माब्राह्मणः वःशोभनंश्रेयस्तेनैव ॥ ५ ॥
स्वंकर्मब्राह्मणगोपनं प्रग्रहाःदमनक्षमारज्जवइव ॥ ६ ॥ शौद्रंकर्मसेवा कर्तव्यंकारयितव्यं कुर्वतःकारयतः ॥ ७ ॥ श्रीश्चेत्यादेःश्रियमित्यर्थः ॥ ८ ॥ आहवनीयस्थंदेवतागणं प्रसूतीनांशिशुभ्योप्ययेभ्यो
ज्यंयेषांते ब्राह्म्याश्रियाविद्ययाऽनुकल्पिताःपात्रीभूताः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ भूयइति चंडत्वादिदोषवंतोपिपूज्याएवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अमर्षणात्ब्राह्मणकोपासहनात् ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ तेभ्योरक्ष्यंस्वकुलमितिशेषः

इत्येवंब्रह्मगीतास्तेसमाख्यातामयानघ ॥ विप्राणामनुकंपार्थंतेनप्रोक्तंहिधीमता ॥ १२ ॥ भूयस्तेषांबलंमन्येयथाराज्ञस्तपस्विनः ॥ दुरासदाश्चचंडाश्चरभसाः क्षिप्रकारिणः ॥ १३ ॥ संत्येषांसिंहसत्त्वाश्चव्याघ्रसत्त्वास्तथापरे ॥ वराहमृगसत्त्वाश्चजलसत्त्वास्तथापरे ॥ १४ ॥ सर्पस्पर्शसमाःकेचित्तथान्येमकरस्पृशः ॥ विभाष्यघातिनःकेचित्तथाचक्षुर्हणोपरे ॥ १५ ॥ संतिचाशीविषसमाःसंतिमंदास्तथापरे ॥ विविधानीहवृत्तानिब्राह्मणानांयुधिष्ठिर ॥ १६ ॥ मेकलाद्राविडालाटाः पौंड्राःकान्वशिरास्तथा ॥ शौंडिकादरदादार्वाश्चौराःशवरबर्बराः ॥ १७ ॥ किरातायवनाश्चैवतास्ताःक्षत्रियजातयः ॥ वृषलत्वमनुप्राप्ताब्राह्मणानाममर्षणात् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणानांपरिभवादसुराःसलिलेशयाः ॥ ब्राह्मणानांप्रसादाच्चदेवाःस्वर्गनिवासिनः ॥ १९ ॥ अशक्यंस्प्रष्टुमाकाशमचाल्योहिमवान्गिरिः ॥ अधार्यासेतुनागंगादुर्जयाब्राह्मणाभुवि ॥ २० ॥ नब्राह्मणविरोधेनशक्याशास्तुंवसुंधरा ॥ ब्राह्मणाहिमहात्मानोदेवानामपिदेवताः ॥ २१ ॥ तान्पूजयस्वसततंदानेनपरिचर्यया ॥ यदीच्छसिमहींभोक्तुमिमांसागरमेखलाम् ॥ २२ ॥ प्रतिग्रहेणतेजोहिविप्राणांशाम्यतेऽनघ ॥ प्रतिग्रहंयेनेच्छेयुस्तेभ्योरक्ष्यंत्वयानृप ॥ २३ ॥

इतिश्रीमहाभारतेअनुशासपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेब्राह्मणप्रशंसायांपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ शक्रशंबरसंवादंतन्निबोधयुधिष्ठिर ॥ १ ॥ शक्रोह्यज्ञातरूपेणजटीभूत्वारजोगुणः ॥ विरूपंरथमास्थायप्रश्नंपप्रच्छशंबरम् ॥ २ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ केनशंबरवृत्तेनस्वजात्यानधितिष्ठसि ॥ श्रेष्ठंत्वांकेनमन्यंतेतद्वैप्रब्रूहितत्त्वतः ॥ ३ ॥ ॥ शंबरउवाच ॥ नासूयामियदाविप्रान्ब्राह्ममेवचमेमतम् ॥ शास्त्राणिवदतोविप्रान्संमन्यामियथासुखम् ॥ ४ ॥ श्रुत्वाचनावजानामिनापराध्यामिकर्हिचित् ॥ अभ्यर्च्याभ्यनुपृच्छामिपादौगृह्णामिधीमताम् ॥ ५ ॥ तेविश्रब्धाःप्रभाषंतेसंपृच्छंतेचमांसदा ॥ प्रमत्तेष्वप्रमत्तोस्मिसदासुप्तेषुजागृमि ॥ ६ ॥ तेमांशास्त्रपथेयुक्तंब्रह्मण्यमनसूयकम् ॥ समासिंचंतिशास्तारःक्षौद्रंमध्विवमक्षिकाः ॥ ७ ॥ यच्चभाषंतिसंतुष्टास्तच्चगृह्णामिमेधया ॥ समाधिमात्मनोनित्यमनुलोममचिंतयम् ॥ ८ ॥

॥ २३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ अत्रापीत्यध्यायस्यतात्पर्यंअसुराणामपिश्रीर्ब्राह्मणप्रसादलभ्यैवेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ मांमयिमधुंअमृततुल्यांविद्यांसमासिंचंति क्षौद्रंमधुपटलं मक्षिकामध्विवेत्यावृत्त्यायोज्यं ॥ ७ ॥ समाधिब्राह्मणेषुनिष्ठाम् ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वागग्रेजिह्वाग्रेमृष्टंविद्यान्मृतंयेषांब्राह्मणानां रसानामुक्तिसुधानां ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ब्राह्मीर्वेदार्थाःदुर्वसतीःगुरुकुलवासक्लेशात् अपिअपिवा सतिवैराग्येयतिःस्यात् नैष्ठिकब्रह्मचर्यात्पा रिव्राज्यमेवकुर्यादित्यर्थः ॥१४ ॥ पितुर्गृहेवेदाध्ययनंनिंदति अपीति ॥ १५ ॥ अप्रवासिनंवेदार्थंग्रामांतरेवासमकुर्वाणं ॥ १६ ॥ १७ ॥१८॥१९॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपे षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥ ॥३६॥ ॥अपूर्वश्चेत्यध्यायोब्राह्मणेष्वपिपात्रविशेषपरीक्षार्थः ॥ १ ॥ तत्रअपूर्वश्चिरोषितोदूरादागतश्चपात्रंतेषांमध्येकश्चित्यज्ञार्थंकश्चित्गुरुदक्षिणार्थंकश्चित्कुटुंबभरणार्थमि

सोहंवागग्रमृष्टानांरसानामवलेहकः॥ स्वजात्यानधितिष्ठामिनक्षत्राणीवचंद्रमाः ॥ ९ ॥ एतत्पृथिव्याममृतमेतच्चक्षुरनुत्तमम् ॥ यद्ब्राह्मणमुखाच्छास्त्रमिहश्रु त्वाप्रवर्तते॥ १० ॥ एतत्कारणमाज्ञायदृष्ट्वादेवासुरंपुरा ॥ युद्धंपितामेहृष्टात्माविस्मितःसमपद्यत ॥ ११ ॥ दृष्ट्वाचब्राह्मणानांतुमहिमानंमहात्मनाम्॥ पर्यपृ च्छत्कथममीसिद्धाइतिनिशाकरम्॥ १२॥ ॥सोमउवाच॥ ॥ब्राह्मणास्तपसासर्वेसिध्यंतेवाग्बलाःसदा॥ भुजवीर्याश्चराजानोवागस्त्राश्चद्विजातयः॥१३॥ प्रणवंचाप्यधीयीतब्राह्मीर्दुर्वसतीर्वसन्॥निर्मन्युरपिनिर्वाणोयतिःस्यात्समदर्शनः॥१४॥ अपिचज्ञानसंपन्नःसर्वान्वेदान्पितुर्गृहे ॥श्लाघमानइवाधीयाद्ग्राम्य इत्येवतंविदुः॥ १५॥ भूमिरेतौनिगिरतिसर्पोबिलशयानिव॥ राजानंचाप्ययोद्धारंब्राह्मणंचाप्रवासिनम् ॥ १६ ॥ अभिमानःश्रियंहंतिपुरुषस्याल्पमेधसः॥ ग र्भेणदुष्यतेकन्यागृहवासेनचद्विजः॥ १७॥ इत्येतन्मेपिताश्रुत्वासोमादद्भुतदर्शनात्॥ ब्राह्मणान्पूजयामासतथैवाहंमहाव्रतान् ॥ १८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ श्रुत्वैतद्वचनंशक्रोदानवेंद्रमुखाच्च्युतम्॥ द्विजान्संपूजयामासमहेंद्रत्वमवापच॥ १९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानध र्मेब्राह्मणप्रशंसायामिंद्रशंबरसंवादेषट्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३६॥ ॥ ३६॥ ॥ ३६॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अपूर्वंश्चभवेत्पात्रमथवापिचिरो षितः॥दूरादभ्यागतंचापिकिंपात्रंस्यात्पितामह॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ क्रियाभवतिकेषांचिदुपांशुव्रतमुत्तमम्॥ योयोयाचेतयत्किंचित्सर्वंदद्यामइ त्यपि॥ २ ॥ अपीडयन्भृत्यवर्गमित्येवमनुशुश्रुम॥ पीडयन्भृत्यवर्गंहिआत्मानमपकर्षति ॥ ३ ॥ अपूर्वंभावयेत्पात्रंयच्चापिस्याच्चिरोषितम्॥ दूरादभ्यागतं चापितत्पात्रंचविदुर्बुधाः॥ ४॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ अपीडयाचभूतानांधर्मस्याहिंसयातथा॥ पात्रंविद्यात्तुतत्त्वेनयस्मैदत्त्वानसंतपेत्॥ ५॥

तिएवंरूपाक्रियाकेषांचित्पात्रत्वेप्रधानंभवतिकेषांचिदुपांशुव्रतंमौनंपारिव्राज्यमिति तथाक्रियामौनयोस्तारतम्यादेषांतारतम्यंनस्वरूपतइत्याह क्रियेति दद्यामःददामइत्येववक्तव्यंनत्वेतेषुकंचित्प्रत्याचक्षी तेत्यर्थः॥२॥३॥४॥दत्त्वंप्रदेयवस्त्वभिमानिनीदेवतानसंतपेत्यथातादृशायदेयंनान्यस्मै स्मर्यतेहि नष्टशौचेव्रतभ्रष्टेविप्रवेदविवर्जिते दीयमानंरुदत्यन्नंकिंमयादुष्कृतंकृतमिति अतःकस्तादृशइतिप्रश्नः ॥ ५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

मुख्यंपात्रविशेषेणश्रुतवंतोऽनसूयकाइति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ तथाअक्रोधादिगुणविशिष्टं ॥ १० ॥ अपात्रताबीजमाह अप्रमाण्यमिति आत्मनःपात्रतायाइतिशेषः ॥ ११ ॥ निरर्थिकांश्रुतिवि रोधित्वेनमोक्षानुपयोगिनीम् ॥ १२ ॥ हेतुवादान्ब्रुवन्युक्त्याजगत्कारणगोष्टीःकुर्वन्नपि अहेतुवादिकःशास्त्रोक्तहेतुवादविरोधात् ॥ १३ ॥ बोद्धव्यःअस्पृश्यत्वेनेतिशेषः तत्रहेतुमाह श्वानंहितंविदुः शि

॥भीष्मउवाच॥ ॥ऋत्विक्पुरोहिताचार्याःशिष्यसंबंधिबांधवाः॥ सर्वेपूज्याश्चमान्याश्चश्रुतवंतोनसूयकाः ॥६॥ अतोन्यथावर्तमानाःसर्वेनार्हंतिसत्क्रियाम् ॥ तस्मान्नित्यंपरीक्षेतपुरुषान्प्रणिधायवै ॥ ७ ॥ अक्रोधःसत्यवचनमहिंसादमआर्जवम् ॥ अद्रोहोनभिमानश्चह्रीस्तितिक्षादमःशमः ॥ ८ ॥ यस्मिन्नेतानिदृश्यं तेनन्वाकार्याणिभारत ॥ स्वभावतोनिविष्टानितत्पात्रंमानमर्हति ॥ ९ ॥ तथाचिरोषितंचापिसंप्रत्यागतमेवच ॥ अपूर्वंचैवपूर्वंचतत्पात्रंमानमर्हति ॥ १० ॥ अ प्रामाण्यंचवेदानांशास्त्राणांचाभिलंघनम् ॥ अव्यवस्थाचसर्वत्रएतन्नाशनमात्मनः ॥ ११ ॥ भवेत्पंडितमानीयोब्राह्मणोवेदनिंदकः ॥ आन्वीक्षिकींतर्कवि द्यामनुरक्तोनिरर्थिकाम् ॥ १२ ॥ हेतुवादान्ब्रुवन्सत्सुविजेताऽहेतुवादिकः ॥ अक्रोष्टाचातिवक्ताचब्राह्मणानांसदैवहि ॥ १३ ॥ सर्वाभिशंकीमूढश्चबालःकटुक वागपि ॥ बोद्धव्यस्तादृशस्तातनरश्वानंहितंविदुः ॥ १४ ॥ यथाश्वाभषितुंचैवहंतुंचैवावसज्जते ॥ एवंसंभाषणार्थायसर्वशास्त्रवधायच ॥ १५ ॥ लोकयात्रा चद्रष्टव्याधर्मश्चात्महितानिच ॥ एवंनरोवर्तमानःशाश्वतीर्वर्धतेसमाः ॥ १६ ॥ ऋणमुन्मुच्यदेवानामृषीणांचतथैवच ॥ पितॄणामथविप्राणामतिथीनांचपंच मम् ॥ १७ ॥ पर्यायेणविशुद्धेनसुविनीतेनकर्मणा ॥ एवंगृहस्थःकर्माणिकुर्वन्धर्मान्नहीयते ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनि० दानधर्मेपात्रपरीक्षायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ६३ ॥

ष्टाइतिशेषः ॥ १४ ॥ एतदेवोपपादयति यथेति ॥ १५ ॥ लोकयात्राशिष्टाचारादिव्यवहारः धर्मःश्रुतिस्मृत्युक्तः आत्महितानिशमदमादीनि ॥ १६ ॥ देवानामृणंयज्ञेनऋषीणांवेदाधिगमेनापतॄणांप्रजो त्पादनेनविप्राणांदानमानेनअतिथीनांवैश्वदेवांतेआगतानांसम्यगातिथ्येनचउन्मुच्यअपाकृत्यकर्माणिकुर्वन्नित्युत्तरेणान्वयः ॥ १७ ॥ पर्यायेणयथाक्रमेणसुविनीतेनसुशिक्षितेनकर्मणायत्नेन कर्माणिय ज्ञादीनि ॥ १८ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ६३ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पूर्वंमेघवाहनपर्वनिवेद्यंवस्तूक्तंतद्वेदनंधर्मबलादेवभवतीतियज्ञादिधर्मोवक्तव्यः सचकामकारविहितदारपरिग्रहाधीनइत्यष्टावक्रदिक्संवादेप्रदर्शितः तत्रापिऋत्विगात्माधनंजायाशुद्धंयस्यचतुष्टयंतस्याग्नि
होत्रंस्वर्गायनरकायेतरस्यचेतिस्थितेर्यज्ञांगभूतात्मशुद्धिःऋत्विक्शुद्धिश्चतीर्थब्राह्मणमाहात्म्याभ्यांउक्ता अथस्त्रीशुद्धिर्द्रव्यशुद्धिश्चमहताप्रबंधेनप्रस्तूयते तत्रतावदस्मिन्नध्यायेस्त्रीदोषानेवदर्शयतिस्त्री

॥ ७१ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥स्त्रीणांस्वभावमिच्छामिश्रोतुंभरतसत्तम ॥स्त्रियोहिमूलंदोषाणांलघुचित्ताहिताःस्मृताः॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीम १३
मितिहासंपुरातनम्॥नारदस्यचसंवादंपुंश्चल्यापंचचूडया॥ २ ॥लोकाननुचरन्सर्वान्देवर्षिर्नारदःपुरा॥ददर्शाप्सरसंब्राह्मीपंचचूडामनिंदिताम्॥ ३॥ तांद
ष्ट्वाचारुसर्वांगींपप्रच्छाप्सरसंमुनिः॥संशयोहृदिकश्चिन्मेब्रूहितन्मेसुमध्यमे॥ ४॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥एवमुक्ताथसाविप्रंप्रत्युवाचाथनारदम्॥ विषयेस
तिवक्ष्यामिसमर्थांमन्यसेचमाम् ॥५॥ ॥नारदउवाच॥ ॥ नत्वामविषयेभद्रेनियोक्ष्यामिकथंचन॥स्त्रीणांस्वभावमिच्छामित्वत्तःश्रोतुंवरानने ॥६॥ ॥भीष्म
उवाच ॥ ॥एतच्छ्रुत्वावचस्तस्यदेवर्षेरप्सरोत्तमा॥प्रत्युवाचनशक्ष्यामिस्त्रीसतीर्निंदितुंस्त्रियः॥ ७॥विदितास्तेस्त्रियोयाश्चयादृशाश्चस्वभावतः॥नमामर्हसि
देवर्षेनियोक्तुंकार्यईदृशे॥ ८ ॥तामुवाचसदेवर्षिःसत्यंवदसुमध्यमे ॥ मृषावादेभवेद्दोषःसत्येदोषोनविद्यते ॥ ९ ॥इत्युक्तासाकृतमतिरभवच्चारुहासिनी ॥स्त्री
दोषाञ्छाश्वतान्सत्यान्भाषितुंसंप्रचक्रमे॥१०॥ ॥पंचचूडोवाच॥ ॥कुलीनारूपवत्यश्चनाथवत्यश्चयोषितः॥ मर्यादासुनतिष्ठंतिसदोषःस्त्रीषुनारद ॥ ११॥
नस्त्रीभ्यःकिंचिदन्यद्वैपापीयस्तरमस्तिवै॥स्त्रियोहिमूलंदोषाणांतथात्वमपिवेत्थह ॥ १२ ॥समाज्ञातानृद्धिमतःप्रतिरूपान्वशेस्थितान्॥ पतीनंतरमासाद्यनालं
नार्यःप्रतीक्षितुम् ॥ १३ ॥ असद्धर्मस्त्वयंस्त्रीणामस्माकंभवतिप्रभो ॥ पापीयसोनरान्यद्वैलज्जांत्यक्त्वाभजामहे ॥ १४॥ स्त्रियंहियःप्रार्थयतेसंनिकर्षंचग
च्छति॥ईषच्चकुरुतेसेवांतमेवेच्छंतियोषितः ॥ १५ ॥ अनर्थित्वान्मनुष्याणांभयात्परिजनस्यच ॥मर्यादायाममर्यादाःस्त्रियस्तिष्ठंतिभर्तृषु ॥ १६ ॥ नासांक
श्चिदगम्योस्तिनासांवयसिनिश्चयः ॥ विरूपंरूपवंतंवापुमानित्येवभुंजते ॥ १७ ॥ नभयान्नाप्यनुक्रोशान्नार्थहेतोःकथंचन ॥ नज्ञातिकुलसंबंधात्स्त्रियस्ति
ष्ठंतिभर्तृषु ॥ १८ ॥ यौवनेवर्तमानानांमृष्टाभरणवाससाम्॥नारीणांस्वैरवृत्तीनांस्पृहयंतिकुलस्त्रियः ॥ १९॥ याश्चशश्वद्बहुमतारक्ष्यंतेदयिताःस्त्रियः ॥अपि
ताःसंप्रसज्जंतेकुब्जांधजडवामनैः॥ २० ॥पंगुष्वथचदेवर्षेयेचान्येकुत्सितानराः॥ स्त्रीणामगम्योलोकेस्मिन्नास्तिकश्चिन्महामुने ॥ २१॥ ॥७१॥

णामित्यादिना लघुचित्ताः वायुवत्चलचित्ताः ॥ १ ॥ २ ब्राह्मींब्रह्मलोकस्थां ॥ ३ ॥ ४ ॥ विषयेवक्तुंयोग्यत्वे ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ कृतमतिःवक्ष्यामीतिकृतनिश्चयाऽभवत् ॥ १० ॥ ११ ॥
॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गतिःप्राप्तिः अन्योन्यंकृत्रिमलिंगधारिण्योभूत्वामैथुनार्थंप्रवर्तंते एतच्चलोकप्रसिद्धं भर्तृषुदूरस्थेषुइतिशेषः नहितिष्ठंतिधैर्येइतिशेषः॥ २२॥२३॥ चलस्वभावाः सालावृकाणांहृदयान्येताइतिश्रुतेर्यथावृ कविशेषाःप्रत्यहंनवंनवंमांसमिच्छंतिह्यस्तनेनरमंतएवंस्त्रियःपुरुषमित्यर्थः ॥ २४ ॥ काष्ठानांकाष्ठैः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अंतकादिवत्सद्योनाशकाइत्यर्थः ॥ २९ ॥ यनइति वह्न्यौष्ण्यवत्स्वा

यदिपुंसांगतिर्ब्रह्मन्कथंचिन्नोपपद्यते॥ अप्यन्योन्यंप्रवर्तंतेनहितिष्ठंतिभर्तृषु॥ २२॥ अलाभात्पुरुषाणांहिभयात्परिजनस्यच ॥ वधबंधभयाच्चापिस्वयंगुप्ताभ वंतिताः॥ २३॥ चलस्वभावादुःसेव्यादुर्ग्राह्याभावतस्तथा॥ प्राज्ञस्यपुरुषस्येहयथावाचस्तथास्त्रियः ॥ २४ ॥ नाग्निस्तृप्यतिकाष्ठानांनापगानांमहोदधिः॥ नां तकःसर्वभूतानांनपुंसांवामलोचनाः॥ २५॥ इदमन्यच्चदेवर्षेरहस्यंसर्वयोषिताम्॥ दृष्ट्वैवपुरुषंहृद्यंयोनिःप्रक्लिद्यतेस्त्रियाः ॥ २६ ॥ कामानामपिदातारंकर्तारं मनसांप्रियम्॥ रक्षितारंनमृष्यंतिस्वभर्तारमलंस्त्रियः॥ २७॥ नकामभोगान्विपुलान्नालंकारान्नसंश्रयान्॥ तथैवबहुमन्यंतेयथारत्यामनुग्रहम्॥ २८ ॥ अं तकःपवनोमृत्युःपातालंवडवामुखम्॥ क्षुरधाराविषंसर्पोवह्निरित्येकतःस्त्रियः ॥ २९ ॥ यतश्चभूतानिमहांतिपंचयतश्चलोकाविहिताविधात्रा॥ यतःपुमांसः प्रमदाश्चनिर्मितास्तदैवदोषाःप्रमदासुनारद ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेपंचचूडानारदसंवादेअष्टत्रिंशोऽ ध्यायः॥ ३८॥ ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ इमेवैमानवालोकेस्त्रीषुसज्जंत्यभीक्ष्णशः॥ मोहेनपरमाविष्टादेवसृष्टेनपार्थिव ॥ १ ॥ स्त्रियश्च पुरुषेष्वेवप्रत्यक्षंलोकसाक्षिकम्॥ अत्रमेसंशयस्तीव्रोहृदिसंपरिवर्तते॥ २॥ कथमासांनराःसंगंकुर्वतेकुरुनंदन ॥ स्त्रियोवाकेषुरज्यंतेविरज्यंतेचताःपुनः॥ ३॥ इतिताःपुरुषव्याघ्रकथंशक्यास्तुरक्षितुम्॥ प्रमदाःपुरुषेणेहतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४ ॥ एताहिरममाणास्तुवंचयंतीहमानवान्॥ नचासांमुच्यतेकश्चित्पुरुषो हस्तमागतः॥ ५॥ गावोनवतृणानीवगृह्णंत्येतानवंनवम्॥ शंबरस्यचयामायामायायानमुचेरपि ॥ ६॥ बलेःकुंभीनसेश्चैवसर्वास्तायोषितोविदुः॥ हसंतंप्रह संत्येतारुदंतंप्ररुदंतिच॥ ७॥ अप्रियंप्रियवाक्यैश्चगृह्णतेकालयोगतः॥ उशनावेदयच्छास्त्रंयच्चवेदबृहस्पतिः॥८॥

भाविकाएतेस्त्रीणांदोषाइत्यर्थः यथोक्तंनीतौ अनृतंसाहसंमायामूर्खत्वमतिलोभता अशौचंनिर्दयत्वंचस्त्रीणांदोषाःस्वभावजाइति कामश्चाष्टगुणःस्मृतइतिच ॥ ३० ॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीये भारतभावदीपेअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ इमइति एवंस्वभावदुष्टाअपिस्त्रियःपरेभ्योदुःसंरक्ष्याइत्याख्यायिकातात्पर्यं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥५॥६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ९ ॥ स्त्रीणामिति स्त्रीवुद्धिमनुसृत्यैवबृहस्पत्यादिभिर्वचनाशास्त्रंप्रवर्तितमित्यत्युक्तिः॥१०॥एताःपूजिताधिकृतावातुल्यवद्धिकारंजनयंतीत्यर्थः॥११॥एतदेवाह इमाइति इमाःस्त्रीरूपाःधार्मिक्यइतिश्रुति

 स्त्रीवुद्ध्यानविशिष्येततास्तुरक्ष्याःकथंनरैः ॥ अनृतंसत्यमित्याहुःसत्यंचापितथानृतम्॥ ९॥ इतियास्ताःकथंवीरसंरक्ष्याःपुरुषैरिह॥ स्त्रीणांबुद्ध्यर्थनिष्कर्षादर्थ
शास्त्राणिशत्रुहन्॥ १०॥बृहस्पतिप्रभृतिभिर्मन्येसद्भिःकृतानिवै॥संपूज्यमानाःपुरुषैर्विकुर्वंतिमनोनृषु॥ ११॥ अपास्ताश्चातथाराजन्विकुर्वंतिमनःस्त्रियः॥
इमाःप्रजामहावाहोधार्मिक्यइतिनःश्रुतम्॥ १२ ॥ सत्कृतासत्कृताश्चापिविकुर्वंतिमनःसदा ॥ कस्ताःशक्तोरक्षितुंस्यादितिमेसंशयोमहान्॥ १३॥तथाब्रूहि
महाभागकुरूणांवंशवर्धन ॥ यदिशक्याकुरुश्रेष्ठरक्षातासांकदाचन ॥ कर्तुंवाकृतपूर्ववातन्मेव्याख्यातुमर्हसि॥ १४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्व
णिआनुशासनिकेप०दानधर्मेस्त्रीस्वभावकथनेएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ३९॥ ॥ ७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥एवमेवमहाबाहोनात्रमिथ्यास्तिकिंच
न॥यथाब्रवीषिकौरव्यनारींप्रतिजनाधिप॥ १॥अत्रतेवर्तयिष्यामिइतिहासंपुरातनम्॥ यथारक्षाकृतापूर्वंविपुलेनमहात्मना ॥ २॥ प्रमदाश्चयथासृष्टाब्रह्म
णाभरतर्षभ ॥ यदर्थंतच्चतेतातप्रवक्ष्यामिनराधिप ॥ ३ ॥ नहिस्त्रीभ्यःपरंपुत्रपापीयःकिंचिदस्तिवै॥अग्निर्हिप्रमदादीप्तोमायाश्चमयजाविभो ॥४॥क्षुरधारा
विषंसर्पोवह्निरित्येकतःस्त्रियः॥प्रजाइमामहाबाहोधार्मिक्यइतिनःश्रुतम्॥ ५॥ स्वयंगच्छंतिदेवत्वंततोदेवानियाद्भयम् ॥ अथाभ्यगच्छन्देवास्तेपितामहम
रिंदम॥ ६॥निवेद्यमानसंचापितूष्णीमासन्नधोमुखाः॥तेषामंतर्गतंज्ञात्वादेवानांसपितामहः॥ ७ ॥ मानवानांप्रमोहार्थंकृत्यानार्योऽसृजत्प्रभुः ॥ पूर्वसर्गेतु
कौंतेयसाध्व्योनार्यइहाभवन्॥ ८॥ असाध्व्यस्तुसमुत्पन्नाःकृत्याःसर्गात्प्रजापतेः ॥ ताभ्यःकामान्यथाकामंप्रादाद्धिसपितामहः ॥ ९ ॥ ताःकामलुब्धाःप्रम
दाःप्रबाधंतेनरान्सदा॥ क्रोधंकामस्यदेवेशःसहायंचासृजत्प्रभुः॥ १० ॥ असज्जंतप्रजाःसर्वाःकामक्रोधवशंगताः ॥ नचस्त्रीणांक्रियाःकाश्चिदितिधर्मोव्यव
स्थितः॥ ११॥निरिंद्रियाह्यशास्त्राश्चस्त्रियोनृतमितिश्रुतिः॥शय्यासनमलंकारमन्नपानमनार्यताम्॥ १२॥

मात्रंसावित्र्यादिषुदृष्टम्॥ १२ ॥ अनुभवस्तुनतथेत्याह सत्कृतेति ॥ १३ ॥ १४॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ३९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥
एवमेवेत्यऽध्यायस्यतात्पर्यंनानारूपेभ्योविटेभ्योयोगबलेनैवस्वभावचपलाःस्त्रियःसंरक्षितुंशक्यानान्यथेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

दुर्वाग्भावंरतिंचैवददौस्त्रीभ्यःप्रजापतिः ॥ नतासांरक्षणंशक्यंकर्तुंपुंसाकथंचन ॥ १३ ॥ अपिविश्वकृतातातकुतस्तुपुरुषैरिह ॥ वाचाचवधबंधैर्वाक्लेशैर्वावि
विधैस्तथा ॥ १४ ॥ नशक्यारक्षितुंनार्यस्ताहिनित्यमसंयताः ॥ इदंतुपुरुषव्याघ्रपुरस्ताच्छ्रुतवानहम् ॥ १५ ॥ यथारक्षाकृतापूर्वंविपुलेनगुरुस्त्रियाः॥ ऋषिरा
सीन्महाभागोदेवशर्मेतिविश्रुतः ॥ १६ ॥ तस्यभार्यारुचिर्नामरूपेणासदृशीभुवि ॥ तस्यारूपेणसंमत्तादेवगंधर्वदानवाः ॥ १७ ॥ विशेषेणतुराजेंद्रवृत्रहापाक
शासनः ॥ नारीणांचरितज्ञश्चदेवशर्मामहामुनिः ॥ १८ ॥ यथाशक्तियथोत्साहंभार्यांतामभ्यरक्षत ॥ पुरंदरंचजानीतेपरस्त्रीकामचारिणम् ॥ १९ ॥ तस्माद्यत्ने
नभार्यायारक्षणंसचकारह ॥ सकदाचिदृषिस्तातयज्ञंकर्तुमनास्तदा ॥ २० ॥ भार्यासंरक्षणंकार्यंकथंस्यादित्यचिंतयत् ॥ रक्षाविधानंमनसासंचिंत्यमहा
तपाः ॥ २१ ॥ आहूयदयितंशिष्यंविपुलंप्राहभार्गवम् ॥ ॥ देवशर्मोवाच ॥ ॥ यज्ञकारोगमिष्यामिरुचिंचेमांसुरेश्वरः ॥ २२ ॥ यतःप्रार्थयतेनित्यंतांरक्षस्व
यथाबलम् ॥ अप्रमत्तेनतेभाव्यंसदाप्रतिपुरंदरम् ॥ २३ ॥ सहिरूपाणिकुरुतेविविधानिभृगूत्तम ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तोविपुलस्तेनतपस्वीनियतेंद्रियः
॥ २४ ॥ सदैवोग्रतपाराजन्नग्न्यर्कसदृशद्युतिः ॥ धर्मज्ञःसत्यवादीचतथेतिप्रत्यभाषत ॥ २५ ॥ पुनश्चेदंमहाराजपप्रच्छप्रस्थितंगुरुम् ॥ ॥ विपुलउवाच ॥ ॥ का
निरूपाणिशक्रस्यभवंत्यागच्छतोमुने ॥ २६ ॥ वपुस्तेजश्चकीदृग्वैतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःसभगवांस्तस्मैविपुलायमहात्मने ॥ २७ ॥
आचचक्षेयथातत्त्वंमायांशक्रस्यभारत ॥ ॥ देवशर्मोवाच ॥ ॥ बहुमायःसविप्रर्षेभगवान्पाकशासनः ॥ २८ ॥ तांस्तान्विकुरुतेभावान्बहूनथमुहुर्मुहुः ॥ कि
रीटीवज्रधृग्धन्वीमुकुटीबद्धकुंडलः ॥ २९ ॥ भवत्यथमुहूर्तेनचंडालसमदर्शनः ॥ शिखीजटीचीरवासाःपुनर्भवतिपुत्रक ॥ ३० ॥ बृहच्छरीरश्चपुनश्चीरवासाः
पुनःकृशः ॥ गौरंश्यामंचकृष्णंचवर्णंविकुरुतेपुनः ॥ ३१ ॥ विरूपोरूपवांश्चैवयुवावृद्धस्तथैवच ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियश्चैववैश्यःशूद्रस्तथैवच ॥ ३२ ॥ प्रतिलोमोनु
लोमश्चभवत्यथशतक्रतुः ॥ शुकवायसरूपीचहंसकोकिलरूपवान् ॥ ३३ ॥ सिंहव्याघ्रगजानांचरूपंधारयतेपुनः ॥ दैवंदैत्यमथोराज्ञांवपुर्धारयतेपिच ॥ ३४ ॥
अकृशोवायुभग्नांगःशकुनिर्विकृतस्तथा ॥ चतुष्पाद्बहुरूपश्चपुनर्भवतिबालिशः ॥ ३५ ॥ मक्षिकामशकादीनांवपुर्धारयतेपिच ॥ नशक्यमस्यग्रहणंकर्तुंविपु
लकेनचित् ॥ ३६ ॥ अपिविश्वकृतातातयेनसृष्टमिदंजगत् ॥ पुनरंतर्हितःशक्रोदृश्यतेज्ञानचक्षुषा ॥ ३७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वायुभूतश्चसपुनर्देवराजोभवत्युत ॥ एवंरूपाणिसततंकुरुतेपाकशासनः ॥ ३८ ॥ तस्माद्विपुलयत्नेनरक्षेमांतनुमध्यमाम् ॥ यथारुचिंनावलिहेद्देवेंद्रोभृगुसत्त १३
॥७३॥ म ॥ ३९ ॥ क्रतावुपहितेन्यस्तंहविःश्वेवदुरात्मवान् ॥ एवमाख्यायसमुनिर्यज्ञकारोगमत्तदा ॥ ४० ॥ देवशर्मामहाभागस्ततोभरतसत्तम ॥ विपुलस्तुवचः
श्रुत्वागुरोश्चितामुपेयिवान् ॥ ४१ ॥ रक्षांचपरमांचक्रेदेवराजान्महाबलात् ॥ किंनुशक्यंमयाकर्तुंगुरुदाराभिरक्षणे ॥ ४२॥ मायावीहिसुरेंद्रोसौदुर्धर्षश्चा
पिवीर्यवान्॥ नापिधायाश्रमंशक्योरक्षितुंपाकशासनः ॥ ४३ ॥ उटजंवातथाह्यस्यनानाविधसरूपता ॥ वायुरूपेणवाशक्रोगुरुपत्नींप्रधर्षयेत् ॥ ४४ ॥ त
स्मादिमांसंप्रविश्यरुचिंस्थास्येहमद्यवै ॥ अथवापौरुषेणेयंनशक्यारक्षितुंमया ॥ ४५ ॥ बहुरूपोहिभगवाञ्छ्रूयतेपाकशासनः ॥ सोहंयोगबलादेनांरक्षिष्ये
पाकशासनात् ॥ ४६ ॥ गात्राणिगात्रैरस्याहंसंप्रवेक्ष्येहिरक्षितुम् ॥ यद्युच्छिष्टामिमांपत्नीमद्यपश्यतिमेगुरुः ॥ ४७॥ शप्स्यत्यसंशयंकोपाद्दिव्यज्ञानोमहात
पाः॥ नचेयंरक्षितुंशक्यायथान्याप्रमदानृभिः ॥ ४८ ॥ मायावीहिसुरेंद्रोसावहोप्राप्तोस्मिसंशयम् ॥ अवश्यंकरणीयंहिगुरोरिहहिशासनम्॥ ४९ ॥ यदित्वेत
दहंकुर्यामाश्चर्यंस्यात्कृतंमया॥ योगेनाथप्रवेशोहिगुरुपत्न्याःकलेवरे॥ एवमेवशरीरेस्यानिवत्स्यामिसमाहितः ॥ ५० ॥ अशक्तःपद्मपत्रस्थोजलबिंदुर्यथाच
लः॥ ५१ ॥ निर्मुक्तस्यरजोरूपान्नापराधोभवेन्मम ॥ यथाहिशून्यांपथिकःसभामध्यावसेत्पथि ॥ ५२ ॥ तथाद्यावासयिष्यामिगुरुपत्न्याःकलेवरम् ॥ एवमे
वशरीरेस्यानिवत्स्यामिसमाहितः ॥ ५३ ॥ इत्येवंधर्ममालोक्यवेदवेदांश्चसर्वशः॥ तपश्चविपुलंदृष्ट्वागुरोरात्मनएवच॥ ५४ ॥ इतिनिश्चित्यमनसारक्षांप्रति
सभार्गवः॥ अन्वतिष्ठत्परंयत्नंयथातच्छृणुपार्थिव ॥ ५५ ॥ गुरुपत्नींसमासीनोविपुलःसमहातपाः ॥ उपासीनामनिंद्यांगींयथार्थैसमलोभयत् ॥ ५६ ॥ नेत्रा
भ्यांनेत्रयोरस्यारश्मिसंयोज्यरश्मिभिः ॥ विवेशविपुलःकायमाकाशंपवनोयथा ॥ ५७ ॥ लक्षणंलक्षणेनैववदनंवदनेनच ॥ अविचेष्टन्नतिष्ठद्वैछायेवांतर्हि
तोमुनिः ॥ ५८ ॥ ततोविष्टभ्यविपुलोगुरुपत्न्याःकलेवरम् ॥ उवासरक्षणेयुक्तोनचसातमबुध्यत ॥ ५९ ॥ यंकालंनागतोराजन्गुरुस्तस्यमहात्मनः ॥ क्रतुंस ॥७३॥
माप्यस्वगृहंतंकालंसोभ्यरक्षत॥ ६० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेविपुलोपाख्यानेचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःकदाचिद्देवेंद्रोदिव्यरूपवपुर्धरः॥ इदमंतरमित्येवमभ्यगात्तमथाश्रमम्॥ १ ॥ रूपमप्रतिमंकृत्वालोभनीयंजनाधिपः॥ दर्शनीयतमो
भूत्वाप्रविवेशतमाश्रमम् ॥ २ ॥ सददर्शतमासीनंविपुलस्यकलेवरम् ॥ निश्चेष्टंस्तब्धनयनंयथालेख्यगतंतथा ॥ रुचिंचरुचिरापांगींपीनश्रोणिपयोधराम्॥
पद्मपत्रविशालाक्षींसंपूर्णेंदुनिभाननाम् ॥ ४ ॥ सातमालोक्यसहसाप्रत्युत्थातुमियेषह ॥ रूपेणविस्मिताकोसीत्यथवक्तुमिवेच्छती ॥ ५ ॥ उत्थातुकामातुस
तीविष्टब्धाविपुलेनसा ॥ निगृहीतामनुष्येंद्रनशशाकविचेष्टितुम् ॥ ६ ॥ तामाबभाषेदेवेंद्रःसाम्नापरमवल्गुना ॥ त्वदर्थमागतंविद्धिदेवेंद्रंमांशुचिस्मिते ॥ ७ ॥
क्लिश्यमानमनंगेनत्वत्संकल्पभवेनह ॥ तत्संप्राप्तंहिमांसुभ्रुपुराकालोतिवर्तते ॥ ८ ॥ तमेवंवादिनंशक्रंशुश्रावविपुलोमुनिः॥ गुरुपत्न्याःशरीरस्थोददर्शत्रिद
शाधिपम् ॥ ९ ॥ नशशाकचसाराजन्प्रत्युत्थातुमनिंदिता ॥ वक्तुंचनाशकद्राजन्विष्टब्धाविपुलेनसा ॥ १० ॥ आकारंगुरुपत्न्यास्तुसविज्ञायभृगूद्वहः ॥ निज
ग्राहमहातेजायोगेनबलवत्प्रभो ॥ ११ ॥ बबंधयोगबंधैश्चतस्याःसर्वेंद्रियाणिसः ॥ तांनिर्विकारांदृष्ट्वातुपुनरेवशचीपतिः॥ १२ ॥ उवाचव्रीडितोराजंस्तांयो
गबलमोहिताम्॥ एह्येहीतिततःसातुप्रतिवक्तुमियेषतम्॥ १३ ॥ सतांवाचंगुरोःपत्न्याविपुलःपर्यवर्तयत्॥ भोःकिमागमनेकृत्यमितितस्यास्तुनिःसृता ॥ १४ ॥
वक्त्राच्छशांकसदृशाद्वाणीसंस्कारभूषणा ॥ व्रीडितासातुतद्वाक्यमुक्त्वापरवशानदा ॥ १५ ॥ पुरंदरश्चतत्रस्थोबभूवविमनाभृशम्॥ सतद्वैकृतमालक्ष्यदेवरा
जोविशांपते ॥ १६ ॥ अवैक्षतसहस्राक्षस्तदादिव्येनचक्षुषा॥ सददर्शमुनिंतस्याःशरीरांतरगोचरम्॥ १७ ॥ प्रतिबिंबमिवादर्शेगुरुपत्न्याःशरीरगम्॥ सतंघोरे
णतपसायुक्तंदृष्ट्वापुरंदरः ॥ १८ ॥ प्रावेपतसुसंत्रस्तःशापभीतस्तदाविभो ॥ विमुच्यगुरुपत्नींतुविपुलःसुमहातपाः ॥ स्वकलेवरमाविश्यशक्रंभीतमथाब्र
वीत् ॥ १९ ॥ ॥ विपुलउवाच ॥ ॥ अजितेंद्रियदुर्बुद्धेपापात्मकपुरंदर ॥ नचिरंपूजयिष्यंतिदेवास्त्वांमानुषास्तथा ॥ २० ॥ किंनुतद्विस्मृतंशक्रनतन्मनसिते
स्थितम्॥ गौतमेनासियन्मुक्तोभगांकपरिचिह्नितः॥ २१ ॥ जानेत्वांबालिशमतिमकृतात्मानमस्थिरम्॥ मयेयंरक्ष्यतेमूढगच्छपापयथागतम्॥ २२ ॥ नाहंत्वाम
द्यमूढात्मन्दहेयंहिस्वतेजसा॥ कृपायमानस्तुनतेदग्धुमिच्छामिवासव ॥ २३ ॥ सचघोरतमोधीमान्गुरुस्त्वंपापचेतसम् ॥ दृष्ट्वात्वांनिर्दहेदद्यक्रोधदीप्तेनचक्षु
षा॥ २४ ॥ नैवंतुशक्रकर्तव्यंपुनर्मान्याश्चतेद्विजाः॥ मागमःस्वसुतामात्यःक्षयंब्रह्मबलार्दितः॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

अमरोस्मीतियद्बुद्धिंसमास्थायप्रवर्तसे ॥ मावमंस्थाननतपसानसाध्यंनामकिंचन ॥ २६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंशक्रोविपुलस्यमहात्मनः ॥ अ
 किंचिदुक्त्वाव्रीडार्तस्तत्रैवांतरधीयत ॥ २७ ॥ मुहूर्तंयातेतस्मिंस्तुदेवशर्मामहातपाः ॥ कृत्वायज्ञंयथाकाममाजगामस्वमाश्रमम् ॥ २८ ॥ आगतेथगुरौराज
न्विपुलःप्रियकर्मकृत् ॥ रक्षितांगुरवेभार्यांन्यवेदयदनिंदिताम् ॥ २९ ॥ अभिवाद्यचशांतात्मासगुरुंगुरुवत्सलः ॥ विपुलःपर्युपातिष्ठद्यथापूर्वमशंकितः ॥ ३० ॥
विश्रांतायततस्तस्मैसहासीनायभार्यया ॥ निवेदयामासतदाविपुलःशक्रकर्मतत् ॥ ३१ ॥ तच्छ्रुत्वासमुनिस्तुष्टोविपुलस्यप्रतापवान् ॥ बभूवशीलवृत्ता
भ्यांतपसानियमेनच ॥ ३२ ॥ विपुलस्यगुरौवृत्तिंभक्तिमात्मनितत्प्रभुः ॥ धर्मेचस्थिरतांदृष्ट्वासाधुसाध्वित्यभाषत ॥ ३३ ॥ प्रतिलभ्यचधर्मात्माशिष्यंधर्मप
रायणम् ॥ वरेणच्छंदयामासदेवशर्मामहामतिः ॥ ३४ ॥ स्थितिंचधर्मेजग्राहसतस्माद्गुरुवत्सलः ॥ अनुज्ञातश्चगुरुणाचचारानुत्तमंतपः ॥ ३५ ॥ तथैवदेवश
र्मापिसभार्यःसमहातपाः ॥ निर्भयोबलवृत्रघ्नाच्चचारविजनेवने ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास॰दानधर्मेविपुलोपाख्यानेएक
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ विपुलस्त्वकरोत्तीव्रंतपःकृत्वागुरोर्वचः ॥ तपोयुक्तमथात्मानममन्यतसवीर्य
वान् ॥ १ ॥ सतेनकर्मणास्पर्धन्पृथिवींपृथिवीपते ॥ चचारगतभीःप्रीतोलब्धकीर्तिवरोनृप ॥ २ ॥ उभौलोकौजितौचापितथैवामन्यतप्रभुः ॥ कर्मणातेनकौरव्य
तपसाविपुलेनच ॥ ३ ॥ अथकालेव्यतिक्रांतेकस्मिंश्चित्कुरुनंदन ॥ रुच्याभगिन्याआदानंप्रभूतधनधान्यवत् ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुदिव्याकाचिद्वरांग
ना ॥ बिभ्रतीपरमंरूपंजगामाथविहायसा ॥ ५ ॥ तस्याःशरीरात्पुष्पाणिपतितानिमहीतले ॥ तस्याश्रमस्याविदूरेदिव्यगंधानिभारत ॥ ६ ॥ तान्यगृह्णात्ततो
राजन्रुचिर्ललितलोचना ॥ तदानिमंत्रकस्तस्याअंगेभ्यःक्षिप्रमागमत् ॥ ७ ॥ तस्याहिभगिनीतातज्येष्ठानाम्नाप्रभावती ॥ भार्याचित्ररथस्याथबभूवांगे
श्वरस्यवै ॥ ८ ॥ पिनह्यतानिपुष्पाणिकेशेषुवरवर्णिनी ॥ आमंत्रिताततोगच्छद्रुचिरंगपतेर्गृहम् ॥ ९ ॥

विपुलस्त्वित्यध्यायस्यतात्पर्यंपद्मपत्रांबुवदसंगस्यापियोगिनोमातुरपिस्पर्शमात्राद्दोषोभवतीतिगुरावशुभमपिकर्मानिवेद्यनस्थातव्यमितिच ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ आदीयतेऽस्मिन्बांधवैर्दत्तंउपायनादिकंसआ
दानंविवाहाद्युत्सवः प्रभूतंबहुधनादिकंयत्र ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ निमंत्रकःआकारणार्थंदूतः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चोदयामासमदर्थमप्येतानिपुष्पाणिआनयेतिप्रेरितवती ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ परिवर्तंतमितिपुंस्त्वमात्मनेपदाभावश्चार्षः ॥ १७ ॥ तत्पदेइतरस्यपदेपांसुपुन्यक्के आकर्षणे नविवर्तयन्विषमतांनयन् ॥१८ ॥ नेतिनेतिअन्योन्यवचनंदूषयंतावित्यर्थः अयंभावः मिथुनस्थेऽर्कैशीघ्रंगच्छंतींरात्रिमहर्दैवनाशीघ्रंगच्छसीतिलोकदृष्ट्यापर्यनुयुंक्ते रात्रिस्तुस्वमानेनैवाहंगच्छामिनशी

पुष्पाणितानिदृष्ट्वातुतदांगेंद्रवरांगना ॥ भगिनींचोदयामासपुष्पार्थेंचारुलोचना ॥ १० ॥ साभर्त्रेसर्वमाचष्टरुचिःसुरुचिरानना ॥ भगिन्याभाषितंसर्वमृषिस्तच्चाभ्यनंदत ॥ ११ ॥ ततोविपुलमानाय्यदेवशर्मामहातपाः ॥ पुष्पार्थेचोदयामासगच्छगच्छेतिभारत ॥ १२ ॥ विपुलस्तुगुरोर्वाक्यमविचार्यमहातपाः ॥ सतथेत्यब्रवीद्राजंस्तंचदेशंजगामह ॥ १३ ॥ यस्मिन्देशेतुतान्यासन्पतितानिनभस्तलात् ॥ अम्लानान्यपितत्रासन्कुसुमान्यपराण्यपि ॥ १४ ॥ सततस्तानिजग्राहदिव्यानिरुचिराणिच ॥ प्राप्तानिस्वेनतपसादिव्यगंधानिभारत ॥ १५ ॥ संप्राप्यतानिप्रीतात्मागुरोर्वचनकारकः ॥ तदाजगामतूर्णंचचंपांचंपकमालिनीम् ॥ १६ ॥ सवनेनिर्जनेतातददर्शमिथुनंनृणाम् ॥ चक्रवत्परिवर्तंतंगृहीत्वापाणिनाकरम् ॥ १७ ॥ तत्रैकस्तूर्णमगमत्तत्पदेंचविवर्तयन् ॥ एकस्तुनतदाराजंश्चक्रतुःकलहंततः ॥ १८ ॥ त्वंशीघ्रंगच्छसीत्येकोब्रवीन्नेतितथापरः ॥ नेतिनेतिचतौराजन्परस्परमथोचतुः ॥ १९ ॥ तयोर्विस्पर्धतोरेवंशपथोयमभूत्तदा ॥ सहसोद्दिश्यविपुलंततोवाक्यमथोचतुः ॥ २० ॥ आवयोरनृतंप्राहयस्तस्याभूद्द्विजस्यवै ॥ विपुलस्यपरेलोकेयागतिःसाभवेदिति ॥ २१ ॥ एतच्छ्रुत्वातुविपुलोविपण्णवदनोभवत् ॥ एवंतीव्रतपाश्चाहंकष्टश्चायंपरिश्रमः ॥ २२ ॥ मिथुनस्यास्यकिंमेस्यात्कृतंपापंयथागतिः ॥ अनिष्टासर्वभूतानांकीर्तितानेनमेघवै ॥ २३ ॥ एवंसंचिंतयन्नेवविपुलोराजसत्तम ॥ अवाङ्मुखोदीनमनादध्यौदुष्कृतमात्मनः ॥ २४ ॥ ततःषडन्यान्पुरुषानक्षैःकांचनराजतैः ॥ अपश्यद्दीव्यमानान्वैलोभहर्षान्वितांस्तथा ॥ २५ ॥ कुर्वतःशपथंतेनयःकृतोमिथुनेनतु ॥ विपुलंवैसमुद्दिश्यतेपिवाक्यमथाब्रुवन् ॥ २६ ॥ लोभमास्थाययोस्माकंविषमंकर्तुमुत्सहेत् ॥ विपुलस्यपरेलोकेयागतिस्तामवाप्नुयात् ॥ २७ ॥ एतच्छ्रुत्वातुविपुलोनापश्यद्धर्मसंकरम् ॥ जन्मप्रभृतिकौरव्यकृतपूर्वमथात्मनः ॥ २८ ॥

घ्रमितिपरिहरति एवमुभावपिसत्यवादिनौनानृतंशपथंचक्रतुरिति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अयंमिथुनस्यपरिश्रमःकष्टइत्यन्वयः गतिरनिष्टेतिसार्धः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ षड्कृतवोदीव्यमानान् अन्योन्यंजेतुमिच्छतः वसंतादयोहिषट्पादीन्समराशीनभिसंधायायंमदीयोयंमदीयइतिविवदंतेतेपिमतभेदान्नानृतवादिनः मीनादिर्वसंतइतिपक्षेहिषष्ठोग्रीष्मांतर्गतः मेषादिपक्षेवसंतांतर्गतइति ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ रुच्याःगुरुभार्यायाः ॥ ३० ॥ लक्षणंस्त्रीपुंसयोरसाधारणंचिह्नंविधायएकीकृत्यं पिधायेतिपाठेपिसएवार्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विच
त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ तमागतमित्यध्यायेनपूर्वोक्तार्थविवरणपूर्वकमाख्यायिकार्थमुपसंहरति ॥ १ ॥ तेत्वया ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

सप्रदध्यौतथाराजन्नग्नावग्निरिवाहितः ॥ दह्यमानेनमनसाशापंश्रुत्वातथाविधम् ॥ २९ ॥ तस्यचिंतयतस्तातबह्वयोदिननिशाययुः ॥ इदमासीन्मनसिच
रुच्यारक्षणकारितम् ॥ ३० ॥ लक्षणंलक्षणेनैववदनंवदनेनच ॥ विधायनमयाचोक्तंसत्यमेतद्गुरोस्तथा ॥ ३१ ॥ एतदात्मनिकौरव्यदुष्कृतंविपुलस्तदा ॥ अम
न्यतमहाभागतथातच्चनसंशयः ॥ ३२ ॥ सचंपांनगरीमेत्यपुष्पाणिगुरवेददौ ॥ पूजयामासचगुरुंविधिवत्सगुरुप्रियः ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु
शासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेविपुलोपाख्यानेद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तमागतमभिप्रेक्ष्यशि
ष्यंवाक्यमथाब्रवीत् ॥ देवशर्मामहातेजायत्तच्छृणुजनाधिप ॥ १ ॥ ॥ देवशर्मोवाच ॥ ॥ किंतेविपुलदृष्टंवैतस्मिन्शिष्यमहावने ॥ तेत्वांजानंतिविपुलआ
त्माचरुचिरेवच ॥ २ ॥ ॥ विपुलउवाच ॥ ॥ ब्रह्मर्षेमिथुनंकिंतत्केचतेपुरुषाविभो ॥ येमांजानंतितत्त्वेनयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ ३ ॥ ॥ देवशर्मोवाच ॥ ॥ यद्वैत
न्मिथुनंब्रह्मन्नहोरात्रंहिविद्धितत् ॥ चक्रवत्परिवर्तेततत्तेजानातिदुष्कृतम् ॥ ४ ॥ येचतेपुरुषाविप्रअक्षैर्दीव्यंतिहृष्टवत् ॥ ऋतूंस्तानभिजानीहितेतेजानंतिदुष्कृ
तम् ॥ ५ ॥ नमांकश्चिद्विजानीतइतिकृत्वानविश्वसेत् ॥ नरोरहसिपापात्मापापकंकर्मवैद्विज ॥ ६ ॥ कुर्वाणंहिनरंकर्मपापंरहसिसर्वदा ॥ पश्यंतिऋतवश्चापि
तथादिननिशेप्युत ॥ ७ ॥ तथैवहिभवेयुस्तेलोकाःपापकृतोयथा ॥ कृत्वानाचक्षतःकर्ममभतच्चयथाकृतम् ॥ ८ ॥ तेत्वांहर्षस्मितंदृष्ट्वागुरोःकर्मानिवेदकम् ॥
स्मारयंतस्तथाप्राहुस्तेयथाश्रुतवान्भवान् ॥ ९ ॥ अहोरात्रंविजानातिऋतवश्चापिनित्यशः ॥ पुरुषेपापकंकर्मशुभंवाशुभकर्मिणः ॥ १० ॥ तत्त्वयाममयत्क
र्मव्यभिचाराद्भयात्मकम् ॥ नाख्यातमितिजानंतस्तेत्वामाहुस्तथाद्विज ॥ ११ ॥ तेनैवहिभवेयुस्तेलोकाःपापकृतोयथा ॥ कृत्वानाचक्षतःकर्ममभयच्चत्वयाकृ
तम् ॥ १२ ॥ त्वयाशक्याचदुर्वृत्तयारक्षितुंप्रमदाद्विज ॥ नचत्वंकृतवान्किंचिदतःप्रीतोस्मितेनते ॥ १३ ॥

त्वयायथागुरुपत्नीरक्षणंकृतंनतथानकल्पितमितिपापकृतोयथालोकास्तथातवभविष्यंतीत्याह तथैवेति ॥ ७ ॥ ८ ॥ हर्षस्मितंहर्षेणगर्वितं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ उपसंहारमुखेनाह तेनेति तेनैवअनाख्या
नेनैव ॥ १२ ॥ अशक्येतिच्छेदः ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ सहजैः पाणिपादरेखादिभिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ यःसंगमेतिसएवप्रियोनामनास्तीतियोजना ॥ २३ ॥ कृत्याःप्राणग्राहिदेवतारूपाः कार्याःकृताश्च पूर्वमेकेनकृताः स्वीकृताअपिपश्चादन्येनापिकर्तुंयोग्याःव्यभिचारिण्यः प्राणग्राहिण्यश्चेत्यर्थः ॥ २४ ॥ खेदमास्थायअप्रीत्याविष्टिगृहीतवत् भुंजीतनतुप्रीत्या धर्मंऋतुकालानुरोधं ॥ २५ ॥ निहन्यात्

यदित्वहंत्वांदुर्वृत्तमद्राक्षंद्विजसत्तम ॥ शपेयंत्वामहंक्रोधान्नमेत्रास्तिविचारणा ॥ १४ ॥ सज्जंतिपुरुषेनार्यःपुंसांसोर्थश्चपुष्कलः ॥ अन्यथारक्षतःशापोऽभवि
ष्यत्तेमतिश्चमे ॥ १५ ॥ रक्षिताचत्वयापुत्रममचापिनिवेदिता ॥ अहंतेप्रीतिमांस्तातस्वस्थःस्वर्गंगमिष्यसि ॥ १६ ॥ इत्युक्त्वाविपुलंप्रीतोदेवशर्मामहानृषिः ॥
मुमोदस्वर्गमास्थायसहभार्यःसशिष्यकः ॥ १७ ॥ इदमाख्यातवांश्चापिममाख्यानंमहामुनिः ॥ मार्कंडेयःपुराराजन्गंगाकूलेकथांतरे ॥ १८ ॥ तस्माद्ब्रवीमि
पार्थत्वांस्त्रियोरक्ष्याःसदैवच ॥ उभयंदृश्यतेतासुसततंसाध्वसाधुच ॥ १९ ॥ स्त्रियःसाध्व्योमहाभागाःसंमतालोकमातरः ॥ धारयंतिमहींराजन्निमांसवनकान
नाम् ॥ २० ॥ असाध्व्यश्चापिदुर्वृत्ताःकुलघ्नाःपापनिश्चयाः ॥ विज्ञेयालक्षणैर्दुष्टैःस्वगात्रसहजैर्नृप ॥ २१ ॥ एवमेतासुरक्षावैशक्याकर्तुंमहात्मभिः ॥ अन्यथा
राजशार्दूलनशक्यारक्षितुंस्त्रियः ॥ २२ ॥ एताहिमनुजव्याघ्रतीक्ष्णास्तीक्ष्णपराक्रमाः ॥ नासामस्तिप्रियोनाममैथुनेसंगमेतियः ॥ २३ ॥ एताःकृत्याश्चकार्या
श्चकृताश्चभरतर्षभ ॥ नचैकस्मिन्रमंत्येताःपुरुषेपांडुनंदन ॥ २४ ॥ नासांस्नेहोनरैःकार्यस्तथैवेर्ष्याजनेश्वर ॥ खेदमास्थायभुंजीतधर्ममास्थायचैवह ॥ २५ ॥
निहन्यादन्यथाकुर्वन्नरःकौरवनंदन ॥ सर्वथाराजशार्दूलमुक्तिःसर्वत्रपूज्यते ॥ २६ ॥ तेनैकेनतुरक्षावैविपुलेनकृतास्त्रियाः ॥ नान्यःशक्तस्त्रिलोकेस्मिन्रक्षितुं
नृपयोषितम् ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनि० दानधर्मेविपुलोपाख्यानेत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥
यन्मूलंसर्वधर्माणांस्वजनस्यगृहस्यच ॥ पितृदेवातिथीनांचतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ अयंहिसर्वधर्माणांधर्मश्चिंत्यतमोमतः ॥ कीदृशस्यप्रदेयास्यात्कन्येतिव
सुधाधिप ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शीलवृत्तेसमाज्ञायविद्यांयोनिंचकर्मच ॥ सद्भिरेवंप्रदातव्याकन्यागुणयुतेवरे ॥ ३ ॥

वधंप्राप्नुयात् मुक्तिःअनासक्तिःयुक्तिरितिपाठेसमाधिः ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
यन्मूलमिति ॥ १ ॥ २ ॥ योनिंमातृतःपितृतश्चशुद्धिं ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रब्राह्मइत्यनेनार्षदैवयोरपिग्रहणं ब्राह्मणयोग्याएतेविवाहाः यदाहाश्वलायनः अलंकृत्यकन्यामुदकपूर्वांदद्यादेषब्राह्मोविवाहः ऋत्विजेविततेकर्मणिदद्यादलंकृत्यसदैवः गोमिथुनंदत्वोपयच्छेतस आर्षइति एवंउक्तगुणवंतंआवाह्यंविवाहयोग्यंआवहेत्आकारयेत् ततश्चअनुकूलतोधनदानादिनाअभिमुखीकृतायदद्यात् अयंचतुर्थःप्राजापत्योब्राह्मणानांक्षत्रियाणांचप्रशस्ततरोद्वितीयत्वेनात्रगण्यते ॥ ४ ॥ वरवध्वोरन्योन्यप्रीत्यायोविवाहःसगांधर्वस्तृतीयः आत्मेत्यादिसार्धश्लोकः ॥ ५ ॥ ६ ॥ आसुरंचतुर्थमाह धनेनेति ॥ ७ ॥ हत्वेतिराक्षसःपंचमः अत्रैवप्रमत्तानांबंधूनांकन्याहरणात्पैशाचोहरणसामान्यादंतर्भवति ॥ ८ ॥ त्रयः ब्राह्मक्षात्रगांधर्वाः द्वौआसुरराक्षसौ तत्रापिआसुरःस्वरूपेणराक्षसांतर्गतःपैशाचश्चात्यंतंनकर्तव्यौ अर्थाद्राक्षसःकर्तव्यःक्षत्रियाणामित्यर्थः ॥ ९ ॥ दमयं

ब्राह्मणानांसतामेषब्राह्मोधर्मोयुधिष्ठिर ॥ आवाह्यमावहेदेवंयोदद्यादनुकूलतः ॥ ४ ॥ शिष्टानांक्षत्रियाणांचधर्मएषसनातनः ॥ आत्माभिप्रेतमुत्सृज्यकन्याभिप्रेतएवयः ॥ ५ ॥ अभिप्रेताचयायस्यतस्मैदेयायुधिष्ठिर ॥ गांधर्वमितितंधर्मप्राहुर्वेदविदोजनाः ॥ ६ ॥ धनेनबहुधाक्रीत्वासंप्रलोभ्यचबांधवान् ॥ असुराणांनृपैतंवैधर्ममाहुर्मनीषिणः ॥ ७ ॥ हत्वाछित्वाचशीर्षाणिरुदतांरुदतींगृहात् ॥ प्रसह्यहरणंतातराक्षसोविधिरुच्यते ॥ ८ ॥ पंचानांतुत्रयोधर्म्याद्वावधर्म्यौयुधिष्ठिर ॥ पैशाचश्चासुरश्चैवनकर्तव्यौकथंचन ॥ ९ ॥ ब्राह्मःक्षात्रोथगांधर्वएतेधर्म्यानरर्षभ ॥ पृथग्वायदिवामिश्राःकर्तव्यानात्रसंशयः ॥ १० ॥ तिस्रोभार्याब्राह्मणस्यद्वेभार्येक्षत्रियस्यतु ॥ वैश्यःस्वजात्यांविंदेततास्वपत्यंसमंभवेत् ॥ ११ ॥ ब्राह्मणीतुभवेज्ज्येष्ठाक्षत्रियाक्षत्रियस्यतु ॥ रत्यर्थमपिशूद्रास्यान्नेत्याहुरपरेजनाः ॥ १२ ॥ अपत्यजन्मशूद्रायांनप्रशंसंतिसाधवः ॥ शूद्रायांजनयन्विप्रःप्रायश्चित्तीविधीयते ॥ १३ ॥ त्रिंशद्वर्षोदशवर्षांभार्यांविंदेतनग्निकाम् ॥ एकविंशतिवर्षोवासप्तवर्षामवाप्नुयात् ॥ १४ ॥ यस्यास्तुनभवेद्भ्रातापितावाभरतर्षभ ॥ नोपयच्छेततांजातुपुत्रिकाधर्मिणीहिसा ॥ १५ ॥

तीस्वयंवरेब्राह्मक्षात्रयोर्मिश्रत्वं रुक्मिणीविवाहोराक्षसगांधर्वमिश्रः सुभद्रायास्तुक्षात्रराक्षसमिश्रइत्याद्यूह्यं ॥ १० ॥ तिस्रइति सर्वेषांशूद्रावर्ज्याइतरयोरुत्कृष्टवर्णाचवर्ज्येतिज्ञेयम् ॥ ११ ॥ वैश्यस्यत्वेकैवभार्येतिसैवज्येष्ठाउक्ताभ्योऽधिका शूद्रापिचतुर्णामपिस्यात् साचरत्यर्थमेवनतुधर्मप्रजार्थं अपरेयाज्ञवल्क्यादयोनेत्याहुः यथा यदुच्यतेद्विजातीनांशूद्राद्दारोपसंग्रहः नैतन्ममममतंयस्मात्तत्रात्माजायतेस्फुटमितितदुक्तेः ॥ १२ ॥ स्वमतंतिस्रइत्यत्रसूचितंस्फुटीकरोति अपत्येति ॥ १३ ॥ नग्निकांएकवाससं अजातस्त्रीव्यंजनामितियावत् नग्नःस्यादेकवासाइतिस्मृतिः यस्यादशमेपिवर्षेकुचोद्भेदस्तत्प्रतिषेधार्थमेतद्विशेषणम् ॥ १४ ॥ पुत्रिकाधर्मिणीहिसाइत्यत्रपुत्रिकाधर्मशंकयेतिमनुःपपाठ यस्याःपिताइयमेवदुहितामम पुत्रस्थानेइत्यभिप्रायवान्नवेतिनज्ञायते तांनोपयच्छेदितिनद्याख्यातारः ॥ १५ ॥ ॥ ७६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ वाच्यानिंद्याभवेत् ॥ १७ ॥ असपिंडेति अत्रचकारद्वयादुभयमुभयत्रानुषज्यव्याचक्षते यामातुरसपिंडाअसगोत्राचेतिकेचित् अन्येतु एकत्वंसागताभर्तुःपिंडेगोत्रेचसूतकेइतिवचनान्मातुर्गोत्रां तराभावाद्यामातुरसपिंडाइत्येवयाह्यं नत्वत्राप्यसगोत्रेतिविशेषणंयोज्यमिति अन्येतुयस्यामातास्वपित्रापुत्रत्वेनकल्पितातस्यामातुरसगोत्रत्वविवक्षयाएतद्व्याख्यानमिति तत्रसापिंड्यनिवृत्तिसंग्रहश्लोकः वध्वावरस्यवातातःकूटस्थाद्यदिसप्तमः पंचमीचेत्तयोर्मातातत्सापिंड्यंनिवर्ततइति असगोत्रामित्यत्रअसमानार्षगोत्रामितिद्रष्टव्यं असमानार्षगोत्रजामितिस्मृतेः आर्षविषयेप्रतिप्रसवश्चस्मर्यते पंचानांत्रिषुसामान्यादविवाहस्त्रिषुद्वयोः भृग्वंगिरोगणेष्वेवंशेषेष्वेकोपिवारयेदिति अनुगच्छेत विवाहमनुमैथुनायएतामेवगच्छेत् एतेनास्यश्लोकस्यमनुपठितमुत्तरार्धंसाप्रशस्ताद्विजातीनांदारकर्मणिमैथुनेइतितद्व्या

त्रीणिवर्षाण्युदीक्षेतकन्याऋतुमतीसती ॥ चतुर्थेत्वथसंप्राप्तेस्वयंभर्तारमर्जयेत् ॥ १६ ॥ प्रजानहीयतेतस्यारतिश्चभरतर्षभ ॥ अतोन्यथावर्तमानाभवेद्वा च्याप्रजापतेः ॥ १७ ॥ असपिंडाचयामातुरसगोत्राचयापितुः ॥ इत्येतामनुगच्छेततंधर्मंमनुरब्रवीत् ॥ १८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ शुल्कमन्येनदत्तंस्याद् दानीत्याहचापरः ॥ बलादन्यःप्रभाषेतधनमन्यःप्रदर्शयेत् ॥ १९ ॥ पाणिग्रहीताचान्यःस्यात्कस्यभार्यापितामह ॥ तत्त्वंजिज्ञासमानानांचक्षुर्भवतुनोभवा न् ॥ २० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ यत्किंचित्कर्ममानुष्यंसंस्थानायप्रदृश्यते ॥ मंत्रवन्मंत्रितंतस्यम्ृषावादस्तुपातकः ॥ २१ ॥ भार्यापत्यृत्विगाचार्याःशिष्योपा ध्यायएवच ॥ मृषोक्तेदंडमर्हंतिनेत्याहुरपरेजनाः ॥ २२ ॥ नह्यकामेनसंवासंमनुरेवंप्रशंसति ॥ अयशस्यमधर्म्यंचयन्मृषाधर्मकोपनम् ॥ २३ ॥

ख्यातं अत्रमातृपितृसंबंधात्सवर्णैवदारकर्मणियज्ञादौमैथुनेचप्रशस्ता एवंसतिपुनर्मैथुनग्रहणंस्मृत्यंतरेदृष्टार्थत्वान्मैथुनेस्मृतंसर्वासांसाधारण्यंनिवर्तितुं मैथुनेपियज्ञादाविवसवर्णैवमुख्यानतुतस्याइतरसा धारण्यमिति एतदेवाभिसंधायात्रोक्तमित्येतामनुगच्छेतेति येतुमैथुनस्यपृथग्ग्रहणाद्दारकर्मपदेनतद्व्यतिरिक्तेयज्ञादावेवसवर्णायाःप्राधान्यंमैथुनेत्वितरसाधारण्यमितिव्याचक्षतेतदनेनविरुध्यते हीनवर्णा यांजातस्यात्मनोपिहीनत्वापत्तेश्च तत्रात्माजायतेस्वयमितिवचनात् ॥ १८ ॥ शुल्कमितिपंचानांपक्षाणामुपन्यासः ॥ १९ ॥ २० ॥ तत्रतृतीयचतुर्थौदातुर्नदोषावहावित्युपेक्ष्यद्वितीयेभार्यात्वानुत्पत्तिर्वक्तुर्दोष मात्रंचाह यत्किंचिदिति मानुष्यंमानुषाणांहितंसांबंधिकंसंस्थानायइयमस्यभार्येत्यादिव्यवस्थार्थं मंत्रवन्मंत्रितंचारवद्भिःसर्वैरेकीभूयमंत्रितंइयमस्मैदेयेतिविचारितं तस्यमृषाकरणंपातकःपातयितुंभव तीत्यर्थः ॥ २१ ॥ मृषोक्तेतवाहंभार्येत्याद्युक्तापराद्धत्तौदंडंप्रायश्चित्तं ॥ २२ ॥ तत्रनेतिपक्षंनिंदंस्त्यागमंगीकरोति नहीति ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नेति प्रथमचरमपक्षयोर्यथेष्टंएकेनेतरबाधेपिनदोषोस्तीत्यर्थः धर्मतःपाणिग्रहणविधितः प्रयच्छंतिबांधवाइतिशेषः तस्याहरणेनात्यंतंदोषःनापिगृहीतशुल्कायाइत्यर्थः ॥२४॥ तत्राद्यमुपपादयति बंधुभिरिति क्रीतायास्तुहरणेदोषाभावमग्रेवक्ष्यति ॥ २५ ॥ उभयसंनिपातेसिद्धांतमाह यस्त्विति यद्यपिज्ञातिभिःकृतःसमयोगुरुस्तथापिमंत्रपूर्वकःसमयोगुरुतरइत्यर्थः ॥२६॥ अत्रागमंमानमाह देवेति देवःप्राक्कर्मईश्वरोवा वेत्तिलभते ॥ २७ ॥ २८ ॥ उभयतोदोषेशिष्टातिक्रमात्बंधुसंमतिपूर्वकविक्रयातिक्रमाच्चदोषेसतिकुर्वन्कर्ताश्रेयःप्रशस्ततरंकिंसमाचरेदित्यध्याहृत्ययोज्यं चिंत्यतमःसंदिग्धत्वेनविचार्यतमः ॥ २९ ॥ आचक्ष्व यतोनहितृप्यामितस्मात्कथ्यतामित्यादरसूचनार्थापुनरुक्तिः ॥ ३० ॥ नैवेति तेनकेत्राशुल्कंमौल्यंनिष्ठाकरंस्त्रीत्वनिश्चयकरमितिज्ञात्वानाहृतंकिंतुक्रयार्थं नक्रयमात्रेणभार्या

नैकांतोदोषएकस्मिंस्तदाकेनोपपद्यते॥ धर्मतोयांप्रयच्छंतियांचक्रीणंतिभारत ॥ २४ ॥ बंधुभिःसमनुज्ञातेमंत्रहोमौप्रयोजयेत् ॥ तथासिध्यंतितेमंत्रानादत्तायाःकथंचन॥ २५॥ यस्त्वत्रमंत्रसमयोभार्यापत्योर्मिथःकृतः ॥ तमेवाहुर्गरीयांसंयश्चासौज्ञातिभिःकृतः ॥ २६ ॥ देवदत्तांपतिर्भार्यांवेत्तिधर्मस्यशासनात् ॥ सदैवींमानुषींवाचमनृतांपर्युदस्यति ॥ २७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥कन्यायांप्राप्तशुल्कायांज्यायांश्चेदाव्रजेद्वरः॥ धर्मकामार्थसंपन्नोवाच्यमत्रानृतंनवा ॥ २८ ॥ तस्मिन्नुभयतोदोषेकुर्वञ्छ्रेयःसमाचरेत् ॥ अयंनःसर्वधर्माणांधर्मश्चिंत्यतमोमतः ॥ २९ ॥ तत्त्वंजिज्ञासमानानांचक्षुर्भवतुनोभवान् ॥ तदेतत्सर्वमाचक्ष्वनहितृप्यामिकथ्यताम् ॥ ३० ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥नैवनिष्ठाकरंशुल्कंज्ञात्वासीत्तेननाहृतम् ॥ नहिशुल्कपराःसंतःकन्यांददतिकर्हिचित्॥३१॥ अन्यैर्गुणैरुपेतंतुशुल्कंयाचंतिबांधवाः ॥ अलंकृत्वावहस्वेतियोदद्यादनुकूलतः ॥ ३२ ॥ यच्चतांचददत्येवंनशुल्कंविक्रयोनसः ॥ प्रतिगृह्यभवेद्देयमेषधर्मःसनातनः ॥ ३३ ॥ दास्यामिभवतेकन्यामितिपूर्वंनभाषितम् ॥ येचाहुर्येचनाहुर्येयेचावश्यंवदंत्युत ॥ ३४॥ तस्मादाग्रहणात्पाणेर्याचयंतिपरस्परम् ॥ कन्यावरःपुरादत्तोमरुद्भिरितिनःश्रुतम्॥ ३५॥ नानिष्टायप्रदातव्याकन्याइत्यृषिचोदितम्॥ तन्मूलंकाममूलस्यप्रजनस्येतिमेमतिः॥ ३६ ॥

त्वंसिध्यतीत्यर्थः नापिशुल्कपराःददतिदानंकुर्वंति अपितुविक्रीणंतितस्माद्यादृच्छिकेस्मिन्क्रयविक्रयव्यवहारेकन्यापहारजोदोषोनास्तीत्यर्थः ॥३१॥ गुणैर्वयोधिकत्वादिभिः कन्यार्थालंकारग्रहणेनदोषोस्तीत्याहसार्धेन अलंकृत्वेति ॥३२॥३३॥ नभाषितमित्येकंपदं येपूर्वंदास्यामीत्याहुर्येचनदास्यामीत्याहुर्येचअवश्यंदास्यामीतिवदंतितत्सर्वंनभाषितंअनुक्तवदेवेत्यर्थः॥३४॥यस्मादेवंतस्मात्आपाणिग्रहणात्कन्यांयाचेतेतिमरुतांवरस्तेननतःपूर्वंविशिष्टवरार्थमपहारेपिनदोषइतिभावः यथोक्तं दत्तामपिहरेत्कन्यांश्रेयांश्चेद्वरआव्रजेदिति ॥ ३५ ॥ तत्कन्या कामोमूलंयस्य तस्मादुत्तमदौहित्रार्थिनाश्रेयसेएवकन्याप्रदेयेतिभावः ॥३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संवासात् चिरपरिचयात् पाणयोःक्रयविक्रययोः ॥ ३७ ॥ वीर्यमपिशुल्कंभवतीत्यभिप्रायेणाह अहमिति अंबिकांबालिकयोरेकत्वविवक्षयाद्वेइत्युक्तं ॥ ३८ ॥ प्राप्तशुल्कावीर्येणनिर्जितापिकन्याअगृहीताअप्राप्तपाणिग्रहाइयंअंबाविसर्ज्याउत्स्रष्टुंयोग्याइतिपितापितृव्योबाह्लीकोऽब्रवीदित्युत्तरेणान्वयः ॥ ३९ ॥ अनुपप्रच्छअनुपृष्टवानहं शंकमानइतिवैचित्त्यात्पारोक्ष्यमभिसंधायोत्तमपुरुषप्रयोगः बहुजगदकिलाहंतस्यमत्तापुरस्तादितिवत् ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ यदीति प्राप्तंशुल्कंयेन पाठांतरेयस्याःसाकन्यापिताकन्यावालाजांतरंवरांतरमुपासीतइतियास्मृतिस्तांहिबाध्येतेत्यध्याहृत्ययोजना

समीक्ष्यचबहून्दोषान्संवासाद्विद्विपाणयोः ॥ यथानिष्ठाकरंशुल्कंनजात्वासीत्तथाशृणु ॥ ३७ ॥ अहंविचित्रवीर्यस्यद्वेकन्येसमुदावहम् ॥ जित्वाचमागधान्सर्वान्काशीनथचकोसलान् ॥ ३८ ॥ गृहीतपाणिरेकासीत्प्राप्तशुल्कापराभवत् ॥ कन्याग्रहीतातत्रैवविसर्ज्याइतिमेपिता ॥ ३९ ॥ अब्रवीदितरांकन्यामावहेतिसकौरवः ॥ अप्यन्याननुपप्रच्छशंकमानःपितुर्वचः ॥ ४० ॥ अतीवह्यस्यधर्मेच्छापितुर्मेऽभ्यधिकाभवत् ॥ ततोहमब्रुवंराजन्नाचारेप्सुरिदंवचः ॥ आचारंतत्त्वतोवेत्तुमिच्छामिचपुनःपुनः ॥ ४१ ॥ ततोमयैवमुक्तेतुवाक्येधर्मभृतांवरः ॥ पितामममहाराजबाह्लीकोवाक्यमब्रवीत् ॥ ४२ ॥ यदिवःशुल्कतोनिष्ठानपाणिग्रहणात्तथा ॥ लाजांतरमुपासीतप्राप्तशुल्कइतिस्मृतिः ॥ ४३ ॥ नहिधर्मविदःप्राहुःप्रमाणंवाक्यतःस्मृतम् ॥ येषांवैशुल्कतोनिष्ठानपाणिग्रहणात्तथा ॥ ४४ ॥ प्रसिद्धंभाषितंदानेनैषांप्रत्यायकंपुनः ॥ येमन्यंतेक्रयंशुल्कंनतेधर्मविदोनराः ॥ ४५ ॥ नचैतेभ्यःप्रदातव्यानवोढव्यातथाविधा ॥ नह्येवभार्याक्रेतव्यानविक्रय्याकथंचन ॥ ४६ ॥ येचक्रीणंतिदासींचविक्रीणंतितथैवच ॥ भवेत्तेषांतथानिष्ठालुब्धानांपापचेतसाम् ॥ ५७ ॥ अस्मिन्नर्थेसत्यवंतंपर्यपृच्छंतवैजनाः ॥ कन्यायाःप्राप्तशुल्कायाःशुल्कदःप्रशमंगतः ॥ ४८ ॥ पाणिग्रहीतावान्यःस्यादत्रनोधर्मसंशयः ॥ तन्नश्छिंधिमहाप्राज्ञत्वंहिवैप्राज्ञसंमतः ॥ ४९ ॥ तत्त्वंजिज्ञासमानानांचक्षुर्भवतुनोभवान् ॥ तानेवंब्रुवतःसर्वान्सत्यवान्वाक्यमब्रवीत् ॥ ५० ॥ यत्रेष्टंतत्रदेयास्यान्नात्रकार्याविचारणा ॥ कुर्वतेजीवतोप्येवंमृतेनैवास्तिसंशयः ॥ ५१ ॥

लाजाःविद्यंतेहौम्यद्रव्यमस्यसइतिलाजशब्दोऽर्शआद्यच्प्रत्ययांतः ॥ ४३ ॥ येषांशुल्कतोनिष्ठातेषांवाक्यतः वाक्यंप्रमाणंस्मृतमितिधर्मविदोनहिआहुरित्यन्वयः ॥ ४४ ॥ एवंबाधकसद्भावंसाधकाभावंचोक्त्वालोकेविरोधमप्याहार्धेन प्रसिद्धमिति कन्यायादानंइत्येवोच्यते नतुक्रयोजयोवेति एषांशुल्कवादिनांप्रत्यायकंभार्यात्वज्ञापकंकिमपिनास्ति परिणयनादेवभार्याभवतिनशुल्कमात्रादितिलोकव्यवहारस्यस्पष्टत्वादित्यर्थः एतदेवोपपादयति यइति क्रयमितिजयस्याप्युपलक्षणं ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ जीवतइत्यनादरेषष्ठी जीवंतमपिशुल्कदंअनादृत्य शिष्टाएवंयथेष्टदानंकुर्वतइत्यर्थः ॥ ५१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

१२

देवरमितियुगांतरधर्मः कलौदेवरात्सुतोत्पत्तेर्निषेधात् ॥ ५२ ॥ लिखंतीति केषांचिन्मतेदेवरादयःअलिखितांभ्रातृभार्यांलिखंत्येवसुरतेनयोजयंत्येव अपरेषांमतेशनैर्मैथुराइयंप्रवृत्तिःऐच्छिकीनतुवै
धीत्यर्थः ॥५३॥ अस्मिन्पक्षद्वयेनियममाह तदिति सर्वाणिमंगलानिहरिद्रास्नानादीनिमंत्राश्चप्राक्पाणिग्रहणीयायत्रनिष्पन्नास्तादृशमप्यंतरंकालव्यवधानंयत्रवर्ततेतत्रैवपूर्वोक्तौनियमविकल्पौप्रवर्तेतेन
तुपाणिग्रहणादूर्ध्वं तत्रसंकल्पपूर्वकंदत्तायाअपिकन्यायायोऽपहारस्तज्जन्योमृषावादःपातकोभवतिदातुर्नतुतावन्मात्रेणतस्यांभार्यात्वमुत्पन्नमित्यर्थः ॥ ५४ ॥ कदातर्हितदुत्पद्यतेऽतआह पाणीति य
त्रतुदानादूर्ध्वंसप्तमपदात्प्राक्भर्तुर्मरणंसगोत्रत्वादिज्ञानंवाजातंतत्रान्यस्मैदानेमृषावाददोषोपिनास्तीत्यर्थः ॥ ५५ ॥ देयंदानं एनंवक्ष्यमाणं तमेवाह अनुकूलामिति अनुवंशांस्ववंशानुरूपां अयंभावः य
थाऽऽधानपावमानेष्टिभ्यांसमुच्चिताभ्यामग्नयउत्पद्यंतेनत्वेकैकेन एवंदानपाणिग्रहाभ्यांभार्यात्वमुत्पद्यते तत्राद्याभावेचौर्येणाहृतायानधर्मपत्नीत्वं परस्याभावेतुतस्यादासीत्वान्नकर्मसंबंधइति ॥ ५६ ॥

॥७८॥ देवरंप्रविशेत्कन्यातप्येद्वापितपःपुनः ॥ तमेवानुगताभूत्वापाणिग्राहस्यकाम्यया ॥ ५२ ॥ लिखंत्येवतुकेषांचिदपरेषांशनैरपि ॥ इतियेसंवदंत्यत्रतएतंनिश्च
यंविदुः ॥ ५३ ॥ तत्पाणिग्रहणात्पूर्वमंतरंयत्रवर्तते ॥ सर्वमंगलमंत्रंवैमृषावादस्तुपातकः ॥ ५४ ॥ पाणिग्रहणमंत्राणांनिष्ठास्यात्सप्तमेपदे ॥ पाणिग्रहस्यभा
र्यास्याद्यस्यचाद्भिःप्रदीयते ॥ ५५ ॥ इतिदेयंवदंत्यत्रतएनंनिश्चयंविदुः ॥ अनुकूलामनुवंशांभ्रात्रादत्तामुपाग्निकाम् ॥ परिक्रम्ययथान्यायंभार्यांविंदेद्द्विजो
त्तमः ॥ ५६ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेविवाहधर्मकथनेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥कन्यायाःप्राप्तशुल्कायाःपतिश्चेन्नास्तिकश्चन ॥ तत्रकाप्रतिपत्तिःस्यात्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ यापुत्रकस्यऋद्ध
स्यप्रतिपाल्यातदाभवेत् ॥ अथचेन्नाहरेच्छुल्कंक्रीताशुल्कप्रदस्यसा ॥ २ ॥ तस्यार्थेपत्यमीहेतयेनन्यायेनशक्नुयात् ॥ नतस्मान्मंत्रवत्कार्यंकश्चित्कुर्वीतकिंच
न ॥ ३ ॥ स्वयंवृतेनसाज्ञप्तापित्रावैप्रत्यपद्यत ॥ तत्तस्यान्येप्रशंसंतिधर्मज्ञानेतरेजनाः ॥ ४ ॥

इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कन्यायाइति शुल्कदश्चेत्प्रोषितस्तद्भयादन्यश्चनवृणुतेतदातत्पित्राकिंकर्तव्यमिति
प्रश्नार्थः ॥ १ ॥ याकन्यापितुःप्रतिपाल्यापिताचयदितत्शुल्कंपरपक्षीयेभ्यःपरावृत्यनदद्यात्तर्हिसाकन्याशुल्कप्रदस्यैवज्ञेयानतुपितुस्तस्याअन्यस्मैदातुमधिकारोस्तीत्यर्थः ॥ २ ॥ तस्यशुल्कदस्यार्थे
न्यायेनउत्तमात्रेतसःक्रमेणपुत्रंईहेत सचास्यापुत्रस्यशुल्कदस्यचोपकारायभवति नतुतस्मात्शुल्कदादन्यःकश्चिन्मंत्रवत्कार्यंविधितस्तस्याःपाणिग्रहणंकुर्वीत ॥ ३ ॥ एवंप्राप्तशुल्कायाःकर्तव्यमुक्त्वा
अप्राप्तशुल्कायास्तादृश्याःकागतिरित्यतआह स्वयमिति पित्राआज्ञप्तासतीस्वयंवृतेनैवभर्त्रायोगंप्रत्यपद्यत तच्चइतरेधर्मज्ञानप्रशंसंति ॥ ४ ॥ ॥७८॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्रहेतुः एतत्तुनापरेजातुचक्रुरिति अपरेपुनःशिष्टाचारत्वादिदमपिगरीयइत्याहुः ॥ ५ ॥ नेतरइत्यस्मिन्पक्षेशिष्टाचारंप्रमाणयति अस्मिन्निति ॥ ६ ॥ नसद्भिराचरितेमार्गेसतिपितरियत्कन्यावरमन्वेषय तिइदंवचनंनस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हतीतिशास्त्रविरुद्धं कथमत्रशास्त्रार्थोवक्तव्यःप्रश्नःसंशयोवाअसंदिग्धत्वादस्यार्थस्यनायंसंशयउत्तिष्ठतीत्यर्थः उपालभेत्उपालंभंकथंकुर्यादित्यर्थः ॥ ७ ॥ धर्मस्यस्त्रीणाम स्वातंत्र्यलक्षणस्यधर्मस्यप्रदानंखंडनंयत्सआसुरोधर्मः एतांपद्धतिं पूर्वेषुवृद्धेषु कर्मसुविवाहेषु ॥ ८ ॥ स्वल्पोऽदृष्टसंधानरूपःसूक्ष्मःशास्त्रैकगम्यःसचसर्वांगोपसंहारमंतरेणनसिध्यति अतस्तंविनाकेवल रत्यर्थंयथाकथंचिद्दारान्नोद्वहेदित्यर्थः ॥ ९ ॥ पुंसांपुरुषैः तस्यअपुत्रस्य ॥ १० ॥ अन्योभ्रात्रादिः एतच्चासत्यांमातरिज्ञेयम् ॥ ११ ॥ मातुरिति सतिअसतिवापुत्रेमातुर्यौतकंपृथक्कृतंधनंतत्पित्रा दि

एतत्तुनापरेचक्रुरपरेजातुसाधवः ॥ साधूनांपुनराचारोगरीयान्धर्मलक्षणः ॥ ५ ॥ अस्मिन्नेवप्रकरणेसुक्रतुर्वाक्यमब्रवीत् ॥ नप्ताविदेहराजस्यजनकस्यम हात्मनः ॥ ६ ॥ असदाचरितेमार्गेकथंस्यादनुकीर्तनम् ॥ अत्रप्रश्नःसंशयोवासतामेवमुपालभेत् ॥ ७ ॥ असदेवहिधर्मस्यप्रदानंधर्मआसुरः ॥ नानुशुश्रुम जात्वेतामिमांपूर्वेषुकर्मसु ॥ ८ ॥ भार्यापत्योर्हिसंबंधःस्त्रीपुंसोःस्वल्पएवतु ॥ रतिःसाधारणोधर्मइतिचाहसपार्थिवः ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अथकेनप्र माणेनपुंसामादीयतेधनम् ॥ पुत्रवद्धिपितुस्तस्यकन्याभवितुमर्हति ॥ १० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ यथैवात्मातथापुत्रःपुत्रेणदुहितासमा ॥ तस्यामात्मनितिष्ठं त्यांकथमन्योधनंहरेत् ॥ ११ ॥ मातुश्चयौतकंयत्स्यात्कुमारीभागएवसः ॥ दौहित्रएवतद्रिक्थमपुत्रस्यपितुर्हरेत् ॥ १२ ॥ ददातिहिसपिंडान्वैपितुर्मातामहस्य च ॥ पुत्रदौहित्रयोरेवविशेषोनास्तिधर्मतः ॥ १३ ॥ अन्यत्रजामयासार्धंप्रजानांपुत्रईहते ॥ दुहितान्यत्रजातेनपुत्रेणापिविशिष्यते ॥ १४ ॥ दौहित्रकेणधर्मेण नात्रपश्यामिकारणम् ॥ विक्रीतासुहियेपुत्राभवंतिपितुरेवते ॥ १५ ॥ असूयवस्त्वधर्मिष्ठाःपरस्वादायिनःशठाः ॥ आसुरादधिसंभूताधर्माद्विषमवृत्तयः ॥ १६ ॥

भिर्दत्तंविवाहकालेवातस्यैयच्छ्वशुरादिभिर्दत्तंभर्त्रावातवेदमितिपृथग्दत्तंकर्तनाद्यर्जितंवातत्सर्वंकुमारीभागएवनपुत्राणामित्यर्थः तद्रिक्थंधनं मातुःपितुःमातामहस्य ॥ १२ ॥ अत्रहेतुमाह ददातीति यः पिंडदःसरिक्थहारीत्यर्थः पिंडार्थेइतिपाठेपिंडःअर्थ्यतेस्मिंस्तत्रश्राद्धे ॥ १३ ॥ अन्यत्रेति पुत्रवतोधनेविभजनीये जामयाकन्ययापितामपेक्ष्येत्यर्थः तत्रकन्यापूर्वंपुत्रीकृताततःपुत्रोपिजातस्तत्रपंचधा विभक्तस्यधनस्यद्वौकन्याऽर्हतित्रीन्पुत्रस्ततश्चकन्यामपेक्ष्यपुत्रःसार्धंअंशंईहतेअन्यत्रजातेनऔरसादन्येनदत्तक्रीतादिनास्वयंसंस्कृतेनपुत्रेणतमपेक्ष्यऔरसीकन्याविशिष्यते अत्रापिपंचानामंशानांत्रीन् कन्याहरेत्द्वौपुत्रइत्यर्थः ॥ १४ ॥ अत्रवक्ष्यमाणस्थले कारणंनिमित्तं तदेवस्थलमाह विक्रीतास्विति अयमर्थः विक्रीतायाःकन्यायाःपुत्रोऽनौरसेपिपुत्रेसतिनदायभाग्भवतीति ॥ १५ ॥ आसुराद्वि वाहात्कन्याक्रयपूर्वात् ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रआसुरविवाहनिंदायां ॥ १७ ॥ १८ ॥ कालसाह्वयेकालसूत्राख्ये ॥ १९ ॥ २० ॥ अन्येषांबलात्कन्याहरणशीलानांराक्षसानां ॥ २१ ॥ एतानपिनिंदति वश्यामिति बलतोवश्यांनतुस्वच्छंदतइ
त्यर्थः ॥ २२ ॥ अन्योपिपशुरपि ॥ २३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥छ॥ ॥प्राचेतसस्यदक्षस्य ज्ञातयःकन्यापक्षीयाःस्वयंनाददः

अत्रगाथायमोद्गीताःकीर्तयंतिपुराविदः ॥ धर्मज्ञाधर्मशास्त्रेषुनिबद्धाधर्मसेतुषु ॥ १७ ॥ योमनुष्यःस्वकंपुत्रंविक्रीयधनमिच्छति ॥ कन्यांवाजीवितार्थाययःशु १३
ल्केनप्रयच्छति ॥ १८ ॥ सप्तावरेमहाघोरेनिरयेकालसाह्वये ॥ स्वेदंमूत्रंपुरीषंचतस्मिन्मूढःसमश्नुते ॥ १९ ॥ आर्षेगोमिथुनंशुल्कंकेचिदाहुर्मृषैवतत् ॥ अल्पोवाबहु
वाराजन्विक्रयस्तावदेवसः ॥ २० ॥ यद्यप्याचरितःकैश्चिन्नैषधर्मःसनातनः ॥ अन्येषामपिदृश्यंतेलोकतःसंप्रवृत्तयः ॥ २१ ॥ वश्यांकुमारींबलतोयेतांसमुप
भुंजते ॥ एतेपापस्यकर्तारस्तमस्यंधेचशेरते ॥ २२ ॥ अन्योप्यथनविक्रेयोमनुष्यःकिंपुनःप्रजाः ॥ अधर्ममूलैर्हिधनैस्तैर्नधर्मोथकश्चन ॥ २३ ॥ ॥ इति
श्रीमहा० अनुशा० आनुशासनिकेप० दानधर्मेविवाहधर्मेयमगाथानामपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ प्राचेतसस्यवचनंकी
र्तयंतिपुराविदः ॥ यस्याःकिंचिन्नाददतेज्ञातयोनसविक्रयः ॥ १ ॥ अर्हणंतत्कुमारीणामानृशंस्यतमंचतत् ॥ सर्वंचप्रतिदेयंस्यात्कन्यायैतदशेषतः ॥ २ ॥ पितृ
भिर्भ्रातृभिश्चापिश्वशुरैरथदेवरैः ॥ पूज्याभूषयितव्याश्चबहुकल्याणमीप्सुभिः ॥ ३ ॥ यदिवैस्त्रीनरोचेतपुमांसंनप्रमोदयेत् ॥ अप्रमोदात्पुनःपुंसःप्रजनोनप्रवर्धते
॥ ४ ॥ पूज्यालालयितव्याश्चस्त्रियोनित्यंजनाधिप ॥ स्त्रियोयत्रचपूज्यंतेरमंतेतत्रदेवताः ॥ ५ ॥ अपूजिताश्चयत्रैताःसर्वास्तत्राफलाःक्रियाः ॥ तदाचैतत्कुलं
नास्तियदाशोचंतिजामयः ॥ ६ ॥ जामीशप्तानिगेहानिनिकृत्तानीवकृत्यया ॥ नैवभांतिनवर्धंतेश्रियाहीनानिपार्थिव ॥ ७ ॥ स्त्रियःपुंसांपरिददेमनुर्जिगमिषु
र्दिवम् ॥ अबलाःस्वल्पकौपीनाःसुहृदःसत्यजिष्णवः ॥ ८ ॥ ईर्षवोमानकामाश्चचंडाश्चसुहृदोऽबुधाः ॥ स्त्रियस्तुमानमर्हंतितामानयतमानवाः ॥ ९ ॥ स्त्रीप्रत्य
योहिवैधर्मोरतिभोगाश्चकेवलाः ॥ परिचर्यानमस्कारास्तदायत्ताभवंतुवः ॥ १० ॥ उत्पादनमपत्यस्यजातस्यपरिपालनम् ॥ प्रीत्यर्थंलोकयात्रायाःपश्यतस्त्रीनि
बंधनम् ॥ ११ ॥ संमान्यमानाश्चैताहिसर्वकार्याण्यवाप्स्यथ ॥ विदेहराजदुहिताचात्रश्लोकमगायत ॥ १२ ॥ नास्तियज्ञक्रियाकाचिन्नश्राद्धंनोपवासक
म् ॥ धर्मःस्वभर्तृशुश्रूषातयास्वर्गंजयंत्युत ॥ १३ ॥

तेऽथचकन्यालंकारार्थमिच्छंतिसविक्रयोनभवतीत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ नरोचेतनकामयेत नप्रमोदयेत्कामुकंनकुर्यात् प्रजनःसंततिः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ स्वल्पमेवदायासेनअपनेयःकौपीनोगुह्या
च्छादनपटोयासांसद्योहार्याइत्यर्थः सुहृदःसौहार्दयुक्ताः नबुध्यंनइत्यबुधाः ॥ ८ ॥ ९ ॥ स्त्रीप्रत्ययःस्त्रीहेतुकः ॥ १० ॥ ११ ॥ अत्रस्त्रीधर्मविषये ॥ १२ ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ६९ ॥ सर्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ एवम्मृत्विगात्मस्त्रीशुद्धिमुक्त्वाधनशुद्ध्यर्थंदायविभागंप्र
स्तौति ॥३॥ रतिमिच्छतएवविहितानतुधर्मं शूद्रांशयनमारोप्यब्राह्मणोयात्यधोगतिं अपत्यंजनयित्वास्यांब्राह्मण्यादेवहीयतइतिनिंदास्मरणात् ॥ ४ ॥ ५ ॥ किंकियत्प्रमाणं ॥ ६ ॥७ ॥ दृष्टांततःशास्त्रतः

पितारक्षतिकौमारेभर्तारक्षतियौवने ॥ पुत्राश्चस्थाविरेभावेनस्त्रीस्वातंत्र्यमर्हति ॥ १४ ॥ श्रियएताःस्त्रियोनामसत्कार्याभूतिमिच्छता ॥ पालितानिगृहीताच
श्रीःस्त्रीभवतिभारत॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेविवाहधर्मेस्त्रीप्रशंसानामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥सर्वशास्त्रविधानज्ञराजधर्मविदुत्तम ॥ अतीवसंशयच्छेत्ताभवान्वैप्रथितःक्षितौ॥ १ ॥ कश्चित्तुसंशयोमेस्तितन्मेब्रूहिपितामह॥जाते
स्मिन्संशयेराजन्नान्यंपृच्छेमकंचन ॥ २ ॥ यथानरेणकर्तव्यंधर्ममार्गानुवर्तिना ॥ एतत्सर्वंमहाबाहोभवान्व्याख्यातुमर्हति ॥ ३ ॥ चतस्रोविहिताभार्या
ब्राह्मणस्यपितामह ॥ ब्राह्मणीक्षत्रियावैश्याशूद्राचरतिमिच्छतः ॥ ४ ॥ तत्रजातेषुपुत्रेषुसर्वासांकुरुसत्तम ॥ आनुपूर्व्येणकस्तेषांपित्र्यंदायादमर्हति॥ ५ ॥ के
नवाकिंततोहार्यंपितृवित्तात्पितामह॥ एतदिच्छामिकथितंविभागस्तेषुयःस्मृतः॥ ६॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यस्त्रयोवर्णाद्विजातयः॥ एते
षुविहितोधर्मोब्राह्मणस्ययुधिष्ठिर ॥ ७ ॥ वैषम्यादथवालोभात्कामाद्वापिपरंतप ॥ ब्राह्मणस्यभवेच्छूद्रानतुदृष्टांततःस्मृता ॥ ८॥ शूद्रांशयनमारोप्यब्राह्मणो
यात्यधोगतिम्॥ प्रायश्चित्तीयतेचापिविधिदृष्टेनकर्मणा॥ ९ ॥ तत्रजातेष्वपत्येषुद्विगुणंस्याद्युधिष्ठिर ॥ आपद्यमानम्वकथंतुसंप्रवक्ष्यामिभारत॥ १० ॥ लक्ष
ण्यंगोवृषोयानंयत्प्रधानतमंभवेत् ॥ ब्राह्मण्यास्तद्धरेत्पुत्रएकांशंवैपितुर्धनात् ॥ ११ ॥ शेषंतुदशधाकार्यंब्राह्मणस्वंयुधिष्ठिर ॥ तत्रतेनैवहर्तव्याश्चत्वारोंशाः
पितुर्धनात्॥ १२॥ क्षत्रियायास्तुयःपुत्रोब्राह्मणःसोप्यसंशयः ॥ सतुमातुर्विशेषेणत्रीनंशान्हर्तुमर्हति ॥ १३ ॥ वर्णेतृतीयेजातस्तुवैश्यायांब्राह्मणादपि ॥ द्विरं
शस्तेनहर्तव्योब्राह्मणस्वाद्युधिष्ठिर॥ १४॥

॥ ८ ॥ अविहितमप्यनिषिद्धंचेत्तत्राह शूद्रामिति कूश्मांडैर्जुहुयाद्योऽपूतइवमन्येतयथास्तेनोयथाभ्रूणहैवमेषभवतियोऽयोनौरेतःसिंचतीतिक्षत्रियायांवैश्यायांचोत्पन्नस्यसाक्षाद्वाकतिपयपुरुषव्यव
धानाद्वाब्राह्मण्यलाभोदृश्यतेइतितयोरस्तियोनित्वं शूद्रायास्त्वतथात्वादयोनित्वं ततस्तस्यांरेतःसेकेप्रायश्चित्तीभवत्येव कूश्मांडैःयद्देवादेवहेडनमितियजुर्वेदप्रसिद्धैर्मंत्रविशेषैः अनेनैवविधिनावेदेनदृष्टेन
कर्मणाप्रायश्चित्तमात्मनइच्छतिप्रायश्चित्तीयते अन्यथाऽधोगतिंयातीत्यर्थः ॥ ९ ॥ द्विगुणंप्रायश्चित्तं ॥ १० ॥ एकांशंमुख्यांशं ॥ ११ ॥ तेनैवब्राह्मणीपुत्रेणैव ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नित्यंसर्वथाअदेयंधनमस्यसनित्यादेयधनः अथापिअल्पंएकोंशः ॥१५॥१६॥अब्राह्मणंत्विति दीर्घतमसःपुत्रेषुशूद्रायांजातेषुकाक्षीवदादिषुब्राह्मण्यादर्शनादितिभावः एवंचतस्यअमंत्रकाःसंस्काराअपि भवंति त्रिषुक्षत्रियादिषु एतच्चदायार्थंअवध्यत्वार्थंचोक्तं विप्रात्वैश्यायांशूद्रायांचजातस्यमातृजातीयत्वस्यवक्ष्यमाणत्वात् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ समुत्पन्नंआनृशंस्यं ॥ २० ॥ यद्यपीति एतेनबंधु

शूद्रायांब्राह्मणाज्जातोनित्यादेयधनःस्मृतः ॥ अल्पंचापिप्रदातव्यंशूद्रापुत्रायभारत ॥ १५ ॥ दशधाप्रविभक्तस्यधनस्यैषभवेत्क्रमः ॥ सवर्णासुतुजातानां समान्भागान्प्रकल्पयेत्॥ १६ ॥ अब्राह्मणंतुमन्यंतेशूद्रापुत्रमनैपुणात् ॥ त्रिषुवर्णेषुजातोहिब्राह्मणाद्ब्राह्मणोभवेत्॥ १७॥ स्मृताश्चवर्णाश्चत्वारःपंचमोनाधि गम्यते॥ हरेच्चदशमंभागंशूद्रापुत्रःपितुर्धनात्॥ १८॥ तत्तुदत्तंहरेत्पित्रानादत्तंहर्तुमर्हति॥ अवश्यंहिधनंदेयंशूद्रापुत्रायभारत ॥ १९ ॥ आनृशंस्यंपरोधर्मइति तस्मैप्रदीयते॥ यत्रतत्रसमुत्पन्नंगुणायैवोपपद्यते ॥ २० ॥ यद्यप्येषसपुत्रःस्यादपुत्रोयदिवाभवेत् ॥ नाधिकंदशमाद्दद्याच्छूद्रापुत्रायभारत ॥ २१॥ त्रैवार्षि काद्यदाभक्तादधिकंस्याद्द्विजस्यतु ॥ यजेततेनद्रव्येणनवृथासाधयेद्धनम्॥ २२ ॥ त्रिसहस्रपरोदायःस्त्रियैदेयोधनस्यवै॥ भर्त्रातच्चधनंदत्तंयथार्हंभोक्तुमर्ह ति॥ २३ ॥ स्त्रीणांतुपतिदायाद्यमुपभोगफलंस्मृतम्॥ नापहारंस्त्रियःकुर्युःपतिवित्तात्कथंचन ॥ २४ ॥ स्त्रियास्तुयद्भवेद्वित्तंपित्रादत्तंयुधिष्ठिर ॥ ब्राह्मण्यास्तद्ध रेत्कन्यायथापुत्रस्तथाहिसा॥ २५॥ साहिपुत्रसमाराजन्विहिताकुरुनंदन ॥ एवमेवसमुद्दिष्टोधर्मोवैभरतर्षभ॥ एवंधर्ममनुस्मृत्यनवृथासाधयेद्धनम्॥ २६॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥शूद्रायांब्राह्मणाज्जातोयद्यदेयधनःस्मृतः॥ केनप्रतिविशेषेणदशमोप्यस्यदीयते ॥ २७ ॥ ब्राह्मण्यांब्राह्मणाज्जातोब्राह्मणःस्यान्नसंश यः॥ क्षत्रियायांतथैवस्याद्वैश्यायामपिचैवहि॥ २८॥ कस्मात्तुविषमंभागंभजेरन्नृपसत्तम॥ यदासर्वेत्रयोवर्णास्त्वयोक्ताब्राह्मणाइति॥ २९॥

षुअपुत्रात्सपुत्रोधिकंभागमर्हतीतिज्ञायते॥२१॥ वृथायज्ञादिप्रयोजनंविनानसाधयेत् प्रतिग्रहादिनावादायहरणेनवानलिप्सेत् ॥२२॥ त्रीति सहस्रत्रयाद्बहुवित्तवतापिस्त्रियोधिकोदायोनदेयइत्यर्थः तद पितथादत्तंचेत्भर्त्राभोक्तुंशक्नोतिनत्वदत्तं ॥ २३ ॥ कुर्युःपुत्राइतिशेषः पतिवित्तात्पत्यादत्ताद्वित्तात् ॥२४॥२५॥ धर्मोविभागप्रकारः वृथाअन्यायेनसाधितैर्द्रव्यैःकृतमपियागादिनिष्फलंभवतीतिभावः ॥२६॥ शूद्रायामिति तस्यप्रागुक्तनित्यादेयधनत्वंतच्चानंतरोक्तदशमांशदानविधिनाविरुद्धमित्यर्थः ॥२७॥ यदातिसृणामपिपुत्राब्राह्मणाएवतदाकिमर्थमेषांभागवैषम्यमितिद्वितीयआक्षेपः ॥२८॥२९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आद्रियंतेत्रिवर्गार्थिभिरितिदारपदप्रवृत्तिनिमित्तंआदरःसचभोगार्थायांशूद्रायामप्यस्तिअतस्तत्पुत्रोपिदायमर्हति यतश्चभर्तुरादरस्ताभिर्वर्णक्रमेणयथायोग्यंतारतम्यक्रमेणक्रियतइतितत्पुत्राणांभागवैषम्यंचास्तीत्यभिप्रायवानाह प्रोक्तेनचैवेति नामनिर्वचनमपेक्ष्यैवायंविशेषोस्तीत्यर्थः ॥ ३० ॥ विशेषमेवाह तिस्रइति पश्चात्परिणीतापिवयसाकनिष्ठापिपितृगौरवाद्ब्राह्मणीमेवसर्वेषुलौकिकवैदिकेषु

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ दाराइत्युच्यतेलोकेनाम्नैकेनपरंतप ॥ प्रोक्तेनचैवनाम्नायंविशेषःसुमहान्भवेत् ॥ ३० ॥ तिस्रःकृत्वापुरोभार्याःपश्चाद्विंदेतब्राह्मणीम् ॥ साज्येष्ठासाचपूज्यास्यात्साचभार्यागरीयसी ॥ ३१ ॥ स्नानंप्रसाधनंभर्तुर्दंतधावनमंजनम् ॥ हव्यंकव्यंचयच्चान्यद्धर्मयुक्तंगृहेभवेत् ॥ ३२ ॥ नतस्यांजातुतिष्ठंत्यामन्यातत्कर्तुमर्हति ॥ ब्राह्मणीत्वेवकुर्याद्वाब्राह्मणस्ययुधिष्ठिर ॥ ३३ ॥ अन्नंपानंचमाल्यंचवासांस्याभरणानिच ॥ ब्राह्मण्यैतानिदेयानिभर्तुःसाहिगरीयसी ॥ ॥ ३४ ॥ मनुनाभिहितंशास्त्रंयच्चापिकुरुनंदन ॥ तत्राप्येषमहाराजदृष्टोधर्मःसनातनः ॥ ३५ ॥ अथचेदन्यथाकुर्याद्यदिकामाद्युधिष्ठिर ॥ यथाब्राह्मणचांडालःपूर्वदृष्टस्तथैवसः ॥ ३६ ॥ ब्राह्मण्याःसदृशःपुत्रःक्षत्रियायाश्चयोभवेत् ॥ राजन्विशेषोयस्त्वत्रवर्णयोरुभयोरपि ॥ ३७ ॥ नतुजात्यासमालोकेब्राह्मण्याःक्षत्रियाभवेत् ॥ ब्राह्मण्याःप्रथमःपुत्रोभूयान्स्याद्राजसत्तम ॥ ३८ ॥ भूयोभूयोपिसंहार्यःपितृवित्ताद्युधिष्ठिर ॥ यथानसदृशीजातुब्राह्मण्याःक्षत्रियाभवेत् ॥ ॥ ३९ ॥ क्षत्रियायास्तथावैश्यानजातुसदृशीभवेत् ॥ श्रीश्चराज्यंचकोशश्चक्षत्रियाणांयुधिष्ठिर ॥ ४० ॥ विहितंदृश्यतेराजन्सागरांतांचमेदिनीम् ॥ क्षत्रियोहिस्वधर्मेणश्रियंप्राप्नोतिभूयसीम् ॥ ४१ ॥ राजादंडधरोराजन्रक्षानान्यत्रक्षत्रियात् ॥ ब्राह्मणाहिमहाभागादेवानामपिदेवताः ॥ तेषुराजन्प्रवर्तेतपूजयाविधिपूर्वकम् ॥ ४२ ॥ प्रणीतमृषिभिर्ज्ञात्वाधर्मंशाश्वतमव्ययम् ॥ लुप्यमानंस्वधर्मेणक्षत्रियोह्येषरक्षति ॥ ४३ ॥ दस्युभिर्ह्रियमाणंचधनंदारांश्चसर्वशः ॥ सर्वेषामेववर्णानांत्राताभवतिपार्थिवः ॥ ४४ ॥ भूयान्स्यात्क्षत्रियापुत्रोवैश्यापुत्रान्नसंशयः ॥ भूयस्तेनापिहर्तव्यंपितृवित्ताद्युधिष्ठिर ॥ ४५ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ उक्तंतेविधिवद्राजन्ब्राह्मणस्यपितामह ॥ इतरेषांतुवर्णानांकथंवैनियमोभवेत् ॥ ४६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ क्षत्रियस्यापिभार्येद्वेविहितेकुरुनंदन ॥ तृतीयाचभवेच्छूद्रानतुदृष्टांततःस्मृता ॥ ४७ ॥

कार्येष्वाद्रियेतेत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणचांडालःब्राह्मणक्षेत्रेशूद्राज्जातःपूर्वोक्तोमातंगस्तद्वत्सतेनकर्मणाज्ञेयइत्यर्थः कर्मणाज्ञायतेजातिर्भोगेनज्ञायतेकृतमितिन्यायात् ॥ ३६ ॥ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ भूयोभूयोपिअधिकमधिकंसंहार्यःसंविभजनीयः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ उक्तंदायविभागादि नियमोदायविभागे अत्रापिक्षत्रियस्यषोढावैश्यस्यत्रेधाचधनंविभज्यैकैकांशहीनाइतरभागाउतविशेषोस्तीतिप्रष्टुरभिप्रायः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षत्रियाणांक्षत्रियस्त्रीणां एषएवक्रमोभर्तुःस्नानादिप्रदाने तस्यांसवर्णायांसत्यांहीनवर्णातन्नकुर्यादित्यर्थः ॥ ४८ ॥ युद्धेऽवह्नियतेतद्रथगजायुधकवचादिकंयुद्धावहारिकम् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥
॥ ५३ ॥ ५४ ॥ शूद्रस्यअदेयधनत्वेहेतुस्त्रिभिर्वर्णैर्जातइति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

एषएवक्रमोहिस्यात्क्षत्रियाणांयुधिष्ठिर ॥ अष्टधातुभवेत्कार्यंक्षत्रियस्वंजनाधिप ॥ ४८ ॥ क्षत्रियायाहरेत्पुत्रश्चतुरोंशान्पितुर्धनात् ॥ युद्धावहारिकंयच्चपितुः
स्यात्सहरेत्तुतत् ॥ ४९ ॥ वैश्यापुत्रस्तुभागांस्त्रीन्शूद्रापुत्रस्तथाष्टमम् ॥ सोपिदत्तंहरेत्पित्रानादत्तंहर्तुमर्हति ॥ ५० ॥ एकैवहिभवेद्भार्यावैश्यस्यकुरुनंदन ॥ द्विती
यातुभवेच्छूद्रानतुदृष्टांततःस्मृता ॥ ५१ ॥ वैश्यस्यवर्तमानस्यवैश्यायांभरतर्षभ ॥ शूद्रायांचापिकौंतेयतयोर्विनियमःस्मृतः ॥ ५२ ॥ पंचधातुभवेत्कार्यंवैश्यस्वं
भरतर्षभ ॥ तयोरपत्येवक्ष्यामिविभागंचजनाधिप ॥ ५३ ॥ वैश्यापुत्रेणहर्तव्याश्चत्वारोंशाःपितुर्धनात् ॥ पंचमस्तुस्मृतोभागःशूद्रापुत्रायभारत ॥ ५४ ॥ सोपि
दत्तंहरेत्पित्रानादत्तंहर्तुमर्हति ॥ त्रिभिर्वर्णैःसदाजातःशूद्रोदेयधनोभवेत् ॥ ५५ ॥ शूद्रस्यस्यात्सवर्णैवभार्यानान्याकथंचन ॥ समभागाश्चपुत्राःस्युर्यदिपुत्रश
तंभवेत् ॥ ५६ ॥ जातानांसमवर्णायाःपुत्राणामविशेषतः ॥ सर्वेषामेववर्णानांसमभागोधनात्स्मृतः ॥ ५७ ॥ ज्येष्ठस्यभागोज्येष्ठःस्यादेकांशोयःप्रधानतः ॥ ए
षदायविधिःपार्थपूर्वमुक्तःस्वयंभुवा ॥ ५८ ॥ समवर्णासुजातानांविशेषोस्त्यपरोनृप ॥ विवाहवैशिष्ट्यकृतःपूर्वपूर्वोविशिष्यते ॥ ५९ ॥ हरेज्ज्येष्ठःप्रधानांशमे
कंतुल्यासुतेष्वपि ॥ मध्यमोमध्यमंचैवकनीयांस्तुकनीयसम् ॥ ६० ॥ एवंजातिषुसर्वासुसवर्णःश्रेष्ठतांगतः ॥ महर्षिरपिचैतद्वैमारीचःकाश्यपोब्रवीत् ॥ ६१ ॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेविवाहधर्मेरिक्थविभागोनामसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिर
उवाच ॥ ॥ अर्थाल्लोभाद्वाकामाद्वावर्णानांचाप्यनिश्चयात् ॥ अज्ञानाद्वापिवर्णानांजायतेवर्णसंकरः ॥ १ ॥ तेषामेतेनविधिनाजातानांवर्णसंकरे ॥ कोधर्मः
कानिकर्माणितन्मेब्रूहिपितामह ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ चातुर्वर्ण्यस्यकर्माणिचातुर्वर्ण्यंचकेवलम् ॥ असृजत्सहियज्ञार्थंपूर्वमेवप्रजापतिः ॥ ३ ॥

एवमनुलोमजातिजानांपुत्राणांतारतम्यमुक्त्वाविलोमजातिजानामपितदाहाध्यायेन अर्थादिति लोभात्कामाद्वाउत्तमवर्णास्त्रीहीनवर्णानुगाभवतीतिप्रसिद्धंतेनगूढोत्पत्तिसंभवात्वर्णानांनिश्चयोनजायते ॥८१॥
ननुकर्मणाज्ञायतेजातिरित्यभियुक्तैरुच्यतेएव ननिषेककालेदुर्मुहूर्तदुष्टवस्तुस्मरणादिनापिनिमित्तेनअसतउत्पत्तिसंभवात् प्रच्छन्नविलोमजेष्वपिक्वचित्सदाचारदर्शनेनवर्णानामज्ञानाच्चावश्यंवर्णसंकरोभ
वत्येवेत्यर्थः ॥ १ ॥ एतेनउक्तेन विधिनाप्रकारेण ॥ २ ॥ तत्रप्रथमंचत्वारएववर्णायज्ञार्थंसृष्टास्तत्रशूद्राणांसेवाद्वारायज्ञार्थत्वंनतुसाक्षात् तस्माच्छूद्रोयज्ञेनवक्लृप्तइतिश्रुतेः ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आत्माब्राह्मणएवक्षत्रियायामपिजायतइत्यर्थः सचकिंचिन्नीचः यदाहमनुः स्त्रीष्वनंतरजातासुद्विजैरुत्पादितान्सुतान् सदृशानेवतानाहुर्मातृदोषविगर्हितानिति मातृजात्यौवैश्यायांवैश्योऽबष्ठोनाम शूद्रायां शूद्रोनिषादोनामपारशवाख्योभवति मनुः ब्राह्मणाद्वैश्यकन्यायामंबष्ठोनामजायते निषादःशूद्रकन्यायांयःपारशवउच्यतइति ॥ ४ ॥ एतद्याचष्टे परमिति शवात्पद्युवाएतत्श्मशानंयच्छूद्रइतिश्रुतेः शवस्थानतुल्यात्शूद्रात्परंउत्कृष्टं पद्यांयुतंपद्युपादयुक्तंजंगमंश्मशानंशूद्रइतिश्रुत्यर्थः ॥५॥ तंत्रंउपकरणं वयसाज्येष्ठोपिपारशवोद्विजस्यत्रिवर्णजस्ययवीयान्कनीयानेवेतिसंबंधः ॥६॥ वैश्यायामपिक्षत्रियात्क्षत्रियएवभवतीत्याह द्वयोरिति उग्राःशूद्रविशेषाः ॥७॥ वैश्यात्शूद्रायामपिवैश्यएवभवतीत्याह द्वेइति ॥८॥ अतःस्वपितुरविशिष्टोनाधिकःसन्नधमःशूद्रोगुरूणांब्राह्मणादीनांदारप्रधर्षकश्चेत् बाह्यंचांडालादिं ॥ ९ ॥ विप्रायामिति सूतःसारथिःजातितःकर्मतश्च सूतानामश्वसारथ्यमित्युक्तेः स्तोमक्रियास्तोत्रकरणंचराजादीनां यथोक्तं सूताःपौराणिकामताइति मौद्गल्यंस्त्रीकार्यमंतःपुररक्षणादितत्कारित्वं

भार्यांश्चतस्रोविप्रस्यद्वयोरात्माप्रजायते ॥ आनुपूर्व्याद्द्वयोर्हीनौमातृजात्यौप्रसूयतः ॥ ४ ॥ परंशवाद्ब्राह्मणस्यैवपुत्रःशूद्रापुत्रंपारशवंतमाहुः ॥ शुश्रूषकः स्वस्यकुलस्यसस्यात्स्वचारित्रंनित्यमथोनजह्यात् ॥ ५ ॥ सर्वानुपायानथसंप्रधार्यसमुद्धरेत्स्वस्यकुलस्यतंत्रम् ॥ ज्येष्ठोयवीयानपियोद्विजस्यशुश्रूषयादानपरायणःस्यात् ॥ ६ ॥ तिस्रःक्षत्रियसंबंधाद्द्वयोरात्मास्यजायते ॥ हीनवर्णास्तृतीयायांशूद्राउग्राइतिस्मृतिः ॥ ७ ॥ द्वेचापिभार्येवैश्यस्यद्वयोरात्मास्यजायते ॥ शूद्राशूद्रस्यचाप्येकाशूद्रमेवप्रजायते ॥ ८ ॥ अतोऽविशिष्टस्त्वधमोगुरुदारप्रधर्षकः ॥ बाह्यंवर्णंजनयतिचातुर्वर्ण्यविगर्हितम् ॥ ९ ॥ विप्रायांक्षत्रियोबाह्यंसूतंस्तोमक्रियापरम् ॥ वैश्योवैदेहिकंचापिमौद्गल्यमपवर्जितम् ॥ १० ॥ शूद्रश्चांडालमत्युग्रंवध्यघ्नंबाह्यवासिनम् ॥ ब्राह्मण्यांसंप्रजायंतइत्येतेकुलपांसनाः ॥ एतेमतिमतांश्रेष्ठवर्णसंकरजाःप्रभो ॥ ११ ॥ वंदीतुजायतेवैश्यान्मागधोवाक्यजीवनः ॥ शूद्रान्निषादोमत्स्यघ्नःक्षत्रियायांव्यतिक्रमात् ॥ १२ ॥ शूद्रादायोगवश्चापिवैश्यायांग्राम्यधर्मिणः ॥ ब्राह्मणैरप्रतिग्राह्यस्तक्षास्वधनजीवनः ॥ १३ ॥

वैदेहिकानांस्त्रीकार्यमित्युक्तेः अपवर्जितंसंस्कारानर्हं ॥ १० ॥ वध्यानांचोरादीनांशिरश्छेदादिकार्यकारिणंवध्यघ्नं ॥ ११ ॥ वंदीति मागधानांवणिक्पथइतिमनुः वाक्यंप्रस्तावसदृशीउक्तिः निषादस्तथाक्षत्तानाम यदाहमनुः शूद्रादायोगवःक्षत्ताचंडालश्चाधमोनृणां वैश्यराजन्यविप्रासुजायंतेवर्णसंकराइति अस्यवृत्तिमनुरन्यामाह क्षत्त्रुग्रपुल्कसानांतुविलोकोवधबंधनमिति अत्रमनुनानिषादोऽनुलोमजेपुक्षत्ताचप्रतिलोमजेपूक्तः व्यासेनतुविपरीतमुक्तं विदुरेक्षत्तृशब्दंतत्रतत्रप्रयुंजानेन अतएवशूद्र्यांनिषादोजातःपारशवोपिवा क्षत्रियामागधंवैश्यात्शूद्रात्क्षत्तारमेववेतियाज्ञवल्क्यउभयत्रवाशब्दंपठन्ननयोर्निषादत्वक्षत्तृत्वेसूचयति तेनविप्रात्शूद्रायांक्षत्ताशूद्रात्क्षत्रियायांनिषादइत्यपिसाधु ॥ १२ ॥ ग्राम्यधर्मिणःग्राम्यधर्मोमैथुनंतद्वंतः तक्षावर्धकिः ॥ १३ ॥

१ स्वर्णकारं २ राउतइतिभाषायांप्रसिद्धाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 एतेनवअंबष्ठपारशवोग्राःसूतवैदेहकचंडालाःमागधनिषादायोगवाःतेषांस्वयोनौअनंतरयोनौचस्वात्मैवजायतेपूर्ववत् व्यवहितनीचयोनौतुमातृजातीयाइतिश्लोकद्वयार्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ तेचापिसंकर
जाअपिविगर्हितान्अधमादुत्तमायांउत्तमादधमायांवासूतांबष्ठादिवद्विगर्हितानेवजनयंतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ पंचदशबाह्याउक्तास्तान्व्याचष्टे बाह्यानामित्यादिना मागधेषुसैरंध्यामित्यभेदे
नान्वयः सैरंध्यकर्मव्याचष्टे प्रसाधनेति प्रसाधनंराजादीनांपुंसांअलंकरणं पुरुषैःसैरंध्रैःराजस्त्रीणांचसैरंध्रीभिःउपचारस्तेषांदिव्यांगरागाद्यर्पणेनस्तवादिनाचसंतोषणंतदभिज्ञं अदासमितिसामान्येनपुंसकं
 ॥ १९ ॥ अतःअत्रमागधविशेषेसैरंध्रयोनौआयोगवंआयोगवस्यापत्यंसैरंध्रंनामसूतेऽर्थादायोगवंसैरंध्रंवागुरावृत्तीतिमनुः तस्यामेवमागध्यांमैरेयकंनामतःमाधुकंमद्यकरंकर्मतश्चपुत्रंवैदेहःसूते॥२०॥मद्गुरंम

एतेपिसदृशान्वर्णान्जनयंतिस्वयोनिषु॥मातृजात्याःप्रसूयंतेत्ववराहीनयोनिषु ॥ १४ ॥ यथाचतुर्षुवर्णेषुद्वयोरात्मास्यजायते॥आनंतर्यात्प्रजायंतेतथावा
ह्याःप्रधानतः॥ १५॥तेचापिसदृशंवर्णंजनयंतिस्वयोनिषु॥परस्परस्यदारेषुजनयंतिविगर्हितान्॥ १६॥यथाशूद्रोपिब्राह्मण्यांजंतुंबाह्यंप्रसूयते॥एवंबाह्यत
राद्बाह्यश्चातुर्वर्ण्यात्प्रजायते॥ १७॥ प्रतिलोमंतुवर्धंतेबाह्याद्बाह्यतरात्पुनः ॥ हीनाद्धीनाःप्रसूयंतेवर्णाःपंचदशैवतु॥ १८ ॥ अगम्यागमनाच्चैवजायतेवर्णसं
करः॥वाह्यानामनुजायंतेसैरंध्यांमागधेषुच॥प्रसाधनोपचारज्ञमदासंदासजीवनम्॥१९॥ अतश्चायोगवंसूतेवागुराबंधजीवनम्॥मैरेयकंचवैदेहःसंप्रसूते
थमाधुकम्॥२०॥निषादोमद्गुरंसूतेदासंनावोपजीविनम्॥मृतपंचापिचांडालःश्वपाकमितिविश्रुतम्॥ २१ ॥ चतुरोमागधीसूतेक्रूरान्मायोपजीविनः॥मांसं
स्वादुकरंक्षौद्रंसौगंधमितिविश्रुतम्॥ २२ ॥ वैदेहकाच्चपापिष्ठाक्रूरंमायोपजीविनम् ॥ निषादान्मद्रनाभंचखरयानप्रयायिनम् ॥ २३॥ चांडालात्पुल्कसंचापि
खराश्वगजभोजिनम्॥ मृतचैलप्रतिच्छन्नंभिन्नभाजनभोजिनम्॥२४॥ आयोगवीषुजायंतेहीनवर्णास्तुतेत्रयः॥क्षुद्रोवैदेहकादंध्रोबहिर्ग्रामप्रतिश्रयः॥२५॥
कारावरोनिषाद्यांतुचर्मकारःप्रसूयते॥ चांडालात्पांडुसौपाकस्त्वक्सारव्यवहारवान् ॥ २६ ॥ आहिंडकोनिषादेनवैदेह्यांसंप्रसूयते ॥ चंडालेनतुसौपाकश्चंडा
लसमवृत्तिमान्॥ २७॥ निषादीचापिचांडालात्पुत्रमंतेवसायिनम्॥श्मशानगोचरंसूतेबाह्यैरपिबहिष्कृतम्॥ २८॥

द्गून्मीनविशेषान्रातिआदत्तेतंमद्गुरं दासंनामतः मृतपंश्मशानाधिकारिणं ॥ २१ ॥ एतेमागध्यांआयोगवादिभ्यश्चतुर्भ्यःक्रमाज्जायंतेइत्युपसंहरति चतुरइति एतेचत्वारोवागुरादिनाजीवंतीतितमायोपजी
विनःअन्येपिचत्वारोमागध्यांविश्रुताःसजातीयाउत्पद्यंतेतेषांनामानि मांसमित्यादि मांसंमांसविक्रेतारंस्वादुकरंमांसस्यैवसंस्कारकं क्षौद्रंसूदंशूद्रमितिपाठत्रयेपिशाकाद्यन्नपाककरं सौगंधउक्तलक्षणंसै
रंध्रं एकस्यैवमागधस्यैतद्वृत्तिचतुष्टयमुक्तमितिज्ञेयं ॥ २२ ॥ आयोगव्यावैदेहकादिभ्योजातांस्त्रीन्भेदानाहसार्धद्वयेन वैदेहकादिति ॥ २३ ॥ २४ ॥ क्षुद्रइति निषाद्यांवैदेहकात्क्षुद्रोमेदः अंध्रश्चआर
ण्यपशुहिंसकौ कारावराख्यश्चर्मकारश्चेतित्रयोभवंतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ चंडालात्निषाद्यामेव त्वक्सारोवेणुः ॥ २६ ॥ आहिंडकइतिस्पष्टार्थौश्लोकौ ॥ २७ ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इतीति अत्रमागध्यांआयोगववैदेहकनिषादचंडालैश्चत्वारस्तैरेवायोगव्यांस्वीयवर्जितैस्त्रयोनिषाद्यांचंडालवैदेहाभ्यांद्वौवैदेह्यांचंडालनिषादाभ्यांद्वौनिषाद्यांचंडालाच्चैकइतिद्वादशभेदाउक्ताः शूद्राज्जातोनिषाद्यांतुसवैकुक्कुटकःस्मृतः वैदेहकेनत्वंबष्ठ्यामुत्पन्नोवेनउच्यतइतिद्वौ द्विजातयःसवर्णासुजनयंत्यव्रतांस्तुयान् तान्सावित्रीपरिभ्रष्टान्व्रात्यानित्यभिनिर्दिशेदितिव्रात्यजातीयएकइत्येवंमनूक्तैस्त्रिभिःसहपंचदशसंकरजाताः व्रात्यस्यापिधर्मसांकर्यादितिप्त्वेवगणना प्रच्छन्नाअज्ञातयोनयोपिपूर्वोक्तैःकर्मभिस्तेऽमुकयोनयइतिवेदितव्याः ॥ २९ ॥ चातुर्वर्ण्यस्यैवधर्माःशास्त्रेविहिताःइतरेषांतुजातिभेदानांधर्मनियमइयत्ताचनास्ति तथाहि चतुर्भ्योवर्णेभ्यःषडनुलोमजाःषड्विलोमजाश्चेतिद्वादश तेभ्योपिषट्षष्टिरनुलोमजाःषट्षष्टिर्विलोमजाइतिद्वात्रिंशदधिकंशतंतेभ्यएवंप्रातिलोम्यानुलोम्यगणनायांते

इत्येतेसंकरेजाताःपितृमातृव्यतिक्रमात् ॥ प्रच्छन्नावाप्रकाशावावेदितव्याःस्वकर्मभिः ॥ २९ ॥ चतुर्णामेववर्णानांधर्मोनान्यस्यविद्यते ॥ वर्णानांधर्महीनेपुसंख्यानास्तीहकस्यचित् ॥ ३० ॥ यदृच्छयोपसंपन्नैर्यज्ञसाधुबहिष्कृतैः ॥ बाह्याबाह्यैश्चजायंतेयथावृत्तियथाश्रयम् ॥ ३१ ॥ चतुष्पथश्मशानानिशैलांश्चान्यान्वनस्पतीन् ॥ कार्ष्णायसमलंकारंपरिगृह्यचनित्यशः ॥ ३२ ॥ वसेयुरेतेविज्ञातावर्तयंतःस्वकर्मभिः ॥ युंजंतोवाप्यलंकारांस्तथोपकरणानिच ॥ ३३ ॥ गोब्राह्मणायसाहाय्यंकुर्वाणावैनसंशयः ॥ आनृशंस्यमनुक्रोशःसत्यवाक्यंतथाक्षमा ॥ ३४ ॥ स्वशरीरैरपित्राणंबाह्यानांसिद्धिकारणम् ॥ भवंतिमनुजव्याघ्रतत्रमेनास्तिसंशयः ॥ ३५ ॥ यथोपदेशंपरिकीर्तितासुनरःप्रजायेतविचार्यबुद्धिमान् ॥ निहीनयोनिर्हिसुतोऽवसादयेत्तितीर्षमाणंहियथोपलोजले ॥ ३६ ॥ अविद्वांसमलंलोकेविद्वांसमपिवापुनः ॥ नयंतिह्युत्पथंनार्यःकामक्रोधवशानुगम् ॥ ३७ ॥ स्वभावश्चैवनारीणांनराणामिहदूषणम् ॥ अत्यर्थंनप्रसज्जंतेप्रमदासुविपश्चितः ॥ ३८ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥वर्णापेतमविज्ञायनरंकलुषयोनिजम् ॥ आर्यरूपमिवानार्यंकथंविद्यामहेवयम् ॥ ३९ ॥ ॥भीष्मउवाच योनिसंकलुषेजातंनानाभावसमन्वितम् ॥ कर्मभिःसज्जनाचीर्णैर्विज्ञेयायोनिशुद्धता ॥ ४० ॥

भ्यस्तेभ्यश्चैवमनंताभेदाभवंति तेचसर्वेपंचदशस्वेवांतर्भवंतीतितावतामेवपरिगणनंकृतमित्यर्थः ॥ ३० ॥ यदृच्छयाजात्यनियमेनउपसंपन्नैर्मिथुनीभावंगतैर्यज्ञेभ्यःसाधुभ्यश्चबहिष्कृतैःयथावृत्तियथाश्रयंजीविकांजातिविशेषंचयदृच्छयातत्तत्कर्मणाप्राप्ताइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तेषांसाधारणान्धर्मानाह गविति ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ यथेति ॥ निहीनासुरेतःसेकंनकुर्यादितिभावः ॥ ३६ ॥ तदर्थमेवचौरेभ्यइवस्त्रीभ्यआत्मानंरक्षेदित्याहद्वाभ्यां अविद्वांसमिति ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ कलुषयोनिजंसंकरयोनिजं आर्यगृहेजातत्वादार्यरूपमिवभासमानमपिउत्पत्तितोऽनार्यं ॥ ३९ ॥ नानाभावैःआर्येभ्यःपृथग्भूताभिश्चेष्टाभिःसमन्वितंनरंसंकरयोनिजंजानीयात् ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अनार्यत्वादिष्वेकैकमपिकलुषयोनित्वव्यंजकंकिमुतद्वेत्रीणिसर्वाणिचेतिभावः ॥ ४१ ॥ प्रकृतिंयोनिं नियच्छतिगूहितुंशक्नोतीत्यर्थः॥ ४२ ॥ व्याघ्रइत्युपलक्षणंबीजादेरपि यथातिर्यक्स्थावरादिकंबी
जगुणंनत्यजत्येवंमनुष्योपीत्यर्थः ॥ ४३ ॥ संछन्नेसुगुप्तेपियस्यजन्मनीतिशेषः सःतच्छीलंसंकरकर्तुःस्वभावं ॥ ४४ ॥ स्वस्यशीलंस्वभावोनिश्चयेकार्यस्यनिष्ठायांसुवर्णंशोभनवर्णंअन्यवर्णंवापुरुषंशा
स्तिकथयति सुवर्णोबहिःक्रूरोपिकार्यकालेदयालुर्भवति दुर्वर्णश्चनित्यंमृदुरपिफलकालेदारुणोभवतीतिभावः ॥ ४५ ॥ सुश्लिष्टंशोभनवृत्तेननविरज्यतेउपचितंवृत्तंविहायजन्मान्यथातिष्ठतीत्यर्थः ॥
॥ ४६ ॥ तस्यसंकरजस्यशरीरंसत्त्वेनशास्त्रीयबुद्ध्यानपरिकृष्यतेननीचमार्गादपकृष्यते बीजगुणस्यप्राबल्यात् सत्त्वस्यकालभेदेनज्येष्ठत्वादिभावेपियत्तुल्यसत्त्वंशरीरारंभकंयत्सत्त्वंज्येष्ठाद्यन्यतमंतदेवप्र

अनार्यत्वमनाचारःक्रूरत्वंनिष्क्रियात्मता ॥ पुरुषंव्यंजयंतीहलोकेकलुषयोनिजम् ॥ ४१ ॥ पित्र्यंवाभजतेशीलंमातृजंवातथोभयम् ॥ नकथंचनसंकीर्णःप्र
कृतिंस्वांनियच्छति ॥ ४२ ॥ यथैवसदृशोरूपेमातापित्रोर्हिजायते॥ व्याघ्रश्चित्रैस्तथायोनिंपुरुषःस्वांनियच्छति ॥ ४३॥ कुलेस्रोतसिसंछन्नेयस्यस्याद्योनि
संकरः॥ संश्रयत्येवतच्छीलंनरोल्पमथवाबहु ॥ ४४ ॥ आर्यरूपसमाचारंचरंतंकृतकेपथि॥ सुवर्णमन्यवर्णवास्वशीलंशास्तिनिश्चये ॥ ४५॥ नानावृत्तेषुभू
तेषुनानाकर्मरतेषुच॥ जन्मवृत्तसमंलोकेसुश्लिष्टंनविरज्यते ॥ ४६ ॥ शरीरमिहसत्त्वेननतस्यपरिकृष्यते॥ ज्येष्ठमध्यावरंसत्त्वंतुल्यसत्त्वंप्रमोदते॥ ४७॥ ज्या
यांसमपिशीलेनविहीनंनैवपूजयेत् ॥ अपिशूद्रंचधर्मज्ञंसद्वृत्तमभिपूजयेत् ॥ ४८ ॥ आत्मानमाख्यातिहिकर्मभिर्नरःसुशीलचारित्रकुलैःशुभाशुभैः ॥ प्रन
ष्टमप्याशुकुलंतथानरःपुनःप्रकाशंकुरुतेस्वकर्मतः ॥ ४९ ॥ योनिष्वेतासुसर्वासुसंकीर्णास्वितरासुच॥ यत्रात्मानंनजनयेद्बुधस्तांपरिवर्जयेत्॥ ५०॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेविवाहधर्मेवर्णसंकरकथनेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ युधि
ष्ठिरउवाच॥ ॥ ब्रूहितातकुरुश्रेष्ठवर्णानांत्वंपृथक्पृथक्॥ कीदृस्यांकीदृशाश्चापिपुत्राःकस्यचकेचते ॥ १ ॥

मोदतेअन्यत्तुउत्पन्नमपिसत्त्वंशारदिकाभ्रवल्लीयतइतिभावः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥७॥ ॥ ७॥
पूर्वंक्षत्विक्शुद्धिज्ञानार्थमनार्यत्वमनाचारःक्रूरत्वंनिष्क्रियात्मतेतिसंकरजस्यलक्षणान्युक्तानि इदानींयन्मेमाताप्रममादयच्चचारानुव्रतंतन्मेरेतःपितावृङ्तामितिमंत्रलिंगात् माताप्रमादात्कामकाराद्वाय
दननुव्रतंप्रतिकूलंपरस्यरेतसोधारणंचचारकृतवतीतद्रेतःमेममपितावृङ्तांस्वीयंकरोतु पालनसंस्कारादिकर्तृत्वात् यथाउत्पततःपक्षिणोमुखात्पतितंबीजंपरक्षेत्रेअधिरूढंक्षेत्रपतेरेवनतुबीजपतेस्तद्वत् त
थाअप्रमत्तारक्षततंतुमेतंमावःक्षेत्रेपरबीजान्यवाप्सुः जनयितुःपुत्रोभवतिसांपरायेमोघंवेत्ताकुरुतेतंतुमेतमितिद्विविधशास्त्रश्रवणात् क्षेत्रजःपुत्रःसंस्कार्योनवेतिसंदिहानःपृच्छति ब्रूहीति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विप्रवादाःविविधाःप्रवादाःपूर्वोक्ताएव ॥ २ ॥ अत्रोत्तरमाह आत्मेति अनंतरजःऔरसः निरुक्तजःस्वक्षेत्रेअन्योरेतःसेकार्थमुक्तस्तज्जः प्रसृतःअनिरुक्तोपियोलौल्यात्परक्षेत्रेरेतःसिंचतितज्जःप्रसृतजः
॥ ३ ॥ तथापतितात्स्वभार्यायामेवजातः भार्यायाःतृतीयार्थेषष्ठी दत्तःपंचमः कृतःक्रीतःस्वयमुपायगम्योवाषष्ठः अध्यूढःयस्यमातागर्भवत्येवऊढातादृशःसप्तमः ॥ ४ ॥ षडपध्वंसजावक्ष्यमाणाः कानी
नःकन्यायांविवाहात्प्राक्उत्पन्नश्चतुर्दशः अपसदाःवक्ष्यमाणाःषट् एतेविंशतिः तान्सर्वान्पुत्रानितिविजानीहि ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ परवर्णासुअनुलोमजाःषट्अपध्वंसजाः विलोमजाअपसदाःषडितिज्ञे

विप्रवादाःसुबहवःश्रूयंतेपुत्रकारिताः ॥ अत्रनोमुह्यतांराजन्संशयंछेत्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ आत्मापुत्रश्चविज्ञेयस्तस्यानंतरजश्चयः ॥ निरु
क्तजश्चविज्ञेयःसुतःप्रसृतजस्तथा ॥ ३ ॥ पतितस्यतुभार्यायांभर्त्रासुसमवेतया ॥ तथादत्तकृतौपुत्रावध्यूढश्चतथापरः ॥ ४ ॥ षडपध्वंसजाश्चापिकानीनापस
दास्तथा ॥ इत्येतेवैसमाख्यातास्तान्विजानीहिभारत ॥ ५ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ षडपध्वंसजाःकेस्युःकेवाप्यपसदास्तथा ॥ एतत्सर्वंयथातत्त्वंव्याख्या
तुमेत्वमर्हसि ॥ ६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ त्रिषुवर्णेषुयेपुत्राब्राह्मणस्ययुधिष्ठिर ॥ वर्णयोश्चद्वयोःस्यातांयौराजन्यस्यभारत ॥ ७ ॥ एकोद्विड्वर्णएवाथतथात्रै
वोपलक्षितः ॥ षडपध्वंसजास्तेहितथैवापसदान्शृणु ॥ ८ ॥ चांडालोव्रात्यवैद्यौचब्राह्मण्यांक्षत्रियासुच ॥ वैश्यायांचैवशूद्रस्यलक्ष्यंतेपसदास्त्रयः ॥ ९ ॥ मागधो
वामकश्चैवद्वौवैश्यस्योपलक्षितौ ॥ ब्राह्मण्यांक्षत्रियायांचक्षत्रियस्यैकएवतु ॥ १० ॥ ब्राह्मण्यांलक्ष्यतेसूतइत्येतेपसदाःस्मृताः ॥ पुत्राह्येतेनशक्यंतेमिथ्याकर्तुंन
राधिप ॥ ११ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ क्षेत्रजंकेचिदेवाहुःसुतंकेचित्तुशुक्रजम् ॥ तुल्यावेतौसुतौकस्यतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ रेत
जोवाभवेत्पुत्रस्त्यक्तोवाक्षेत्रजोभवेत् ॥ अध्यूढसमयंभित्त्वेत्येतदेवनिबोधमे ॥ १३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ रेतजंविद्मवैपुत्रंक्षेत्रजस्यागमःकथम् ॥ अध्यूढं
विद्मवैपुत्रंभित्त्वातुसमयंकथम् ॥ १४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ आत्मजंपुत्रमुत्पाद्ययस्त्यजेत्कारणांतरे ॥ नतत्रकारणंरेतःसक्षेत्रस्वामिनोभवेत् ॥ १५ ॥

यं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ मिथ्याकर्तुंएतेपुत्रानभवंतीतिवक्तुंनशक्यंतइत्यर्थः अयंभावः अप्रमत्तेतिश्रुतिरनौरसस्याप्राशस्त्यमात्रपरा यन्मेमातेतिश्रुतिस्तुअनौरसस्यापिपुत्रत्वमस्तीत्येवंपरेतिनकश्चिद्विरोधः
तथाचअनौरसऔरसोवासुशीलःश्राद्धपरःपितॄणांस्वर्गायभवतिविपरीतस्तुनरकायेति ॥ ११ ॥ कस्यद्वयोःपित्रोःक्षेत्रपतिनिषेक्त्रोर्मध्येकस्यायंपुत्रः उभयोःपितृत्वाविशेषादित्यर्थः ॥ १२ ॥ यथारेतोज
औरसःपुत्रएवंक्षेत्रजोपिबीजदेनत्यक्तश्चेत्स्वीयएवभवति एवमध्यूढोपिरेतःपतिनात्यक्तश्चेद्वोढुरेव अत्यक्तौतुद्वावपिरेतःप्रदस्यैवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ एतदेवप्रश्नोत्तराभ्यांव्याचष्टे रेतजमिति आगमःपुत्रत्वप्रा
पकंशास्त्रंकथंकीदृशंसमयभेदश्चकथमित्यर्थः ॥ १४ ॥ कारणांतरेलोकापवादादिभयेसति ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आगममुक्त्वासमयभेदमाह पुत्रेति यांगर्भवतींकन्यांवृणीतेतत्रसपुत्रोवोढुरेवक्षेत्रजोनतुससेक्तुरात्मजः ॥१६॥ अन्यत्रेतित्रल्अनर्थकः परक्षेत्रेजातःपुत्रोऽमुकसदृशोअमुकसदृशोयमितितदीयत्वेनलक्ष्य
तेहंतुंगूहितुं दृष्टांतंप्रत्यक्षमेवोपगतोज्ञातः दृश्यतेचापिसारूप्यमितिस्मृतेः एवंचाध्यूढोवोढुःपुत्रकाम्याभावेरेतःपतेरेवभवतीत्युक्तम् ॥ १७ ॥ १८ ॥ शुक्रक्षेत्रयोरन्यतरदपियत्रपुत्रत्वेप्रमाणंनलक्ष्यंभवति
सकृतकःपुत्रःकीदृशइत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ तस्यपोषयितुःपुत्रःसतद्वर्णःपोषयितृवर्णः ॥ २१ ॥ कथंकेनप्रकारेणकस्यवायमितिज्ञातव्यंकथंवास्यसंस्कारःप्रयोक्तव्यइतिप्रश्नः ॥ २२ ॥ सस्वामिवद्वर्णं

पुत्रकामोहिपुत्रार्थेयांवृणीतेविशांपते ॥ क्षेत्रजंतुप्रमाणंस्यान्नवैतत्रात्मजःसुतः ॥ १६ ॥ अन्यत्रक्षेत्रजःपुत्रोलक्ष्यतेभरतर्षभ ॥ नह्यात्माशक्यतेहंतुंदृष्टांतोपग
तोह्यसौ ॥ १७ ॥ क्वचिच्चकृतकःपुत्रःसंग्रहादेवलक्ष्यते ॥ नतत्ररेतःक्षेत्रंवायत्रलक्ष्येतभारत ॥ १८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कीदृशःकृतकःपुत्रःसंग्रहादेव
लक्ष्यते ॥ शुक्रंक्षेत्रंप्रमाणंवायत्रलक्ष्यंनभारत ॥ १९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ मातापितृभ्यांयस्त्यक्तःपथियस्तंप्रकल्पयेत् ॥ नचास्यमातापितरौज्ञायेतांस
हिकृत्रिमः ॥ २० ॥ अस्वामिकस्यस्वामित्वंयस्मिन्संप्रतिलक्ष्यते ॥ योवर्णःपोषयेत्तंचतद्वर्णस्तस्यजायते ॥ २१ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथमस्यप्रयोक्त
व्यःसंस्कारःकस्यवाकथम् ॥ देयाकन्याकथंचेतितन्मेब्रूहिपितामह ॥ २२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ आत्मवत्तस्यकुर्वीतसंस्कारंस्वामिवत्तथा ॥ त्यक्तोमाता
पितृभ्यांयःसवर्णंप्रतिपद्यते ॥ २३ ॥ तद्गोत्रबंधुजंतस्यकुर्यात्संस्कारमच्युत ॥ अथदेयातुकन्यास्यात्तद्वर्णस्ययुधिष्ठिर ॥ २४ ॥ संस्कर्तुंवर्णगोत्रंचमातृवर्णविनिश्च
ये ॥ कानीनाध्यूढजौवापिविज्ञेयौपुत्रकिल्बिषौ ॥ २५ ॥ तावपिस्वाविवसुतौसंस्कार्याविविनिश्चयः ॥ क्षेत्रजोवाप्यपसदोयेध्यूढास्तेषुचाप्युत ॥ २६ ॥ आत्मवद्वैप्र
युंजीरन्संस्कारान्ब्राह्मणादयः ॥ धर्मशास्त्रेषुवर्णानांनिश्चयोयंप्रदृश्यते ॥ २७ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशा
सनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेविवाहधर्मेपुत्रप्रतिनिधिकथनेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दर्शनेकीदृ
शःस्नेहःसंवासेचपितामह ॥ महाभाग्यंगवांचैवतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

प्रतिपद्यतेअतःस्वामीतस्यात्मवत्संस्कारंकरोति ॥ २३ ॥ ननुअन्यवर्णत्वशंकायांकथमेतत्स्यादित्याशंक्याह तदिति अन्यवर्णत्वनिश्चयेतद्गोत्रवर्णजेषुगोत्रादियोग्यमेवतस्यसंस्कारंस्वामीकुर्यात् अनिश्च
येतुयेनसंस्कृतस्तस्यैववर्णोगोत्रंचसंस्कारसामर्थ्याद्भवतीत्यर्थः अन्यगोत्रोप्यन्यवर्णोपिसंस्कर्तुरेववर्णगोत्रेभजतइतिभावः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठी
येभारतभावदीपेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ एवंयज्ञांगानांस्त्रीधर्नीत्वगात्मनांशुद्धिमुक्त्वायज्ञेदक्षिणात्वेनोपस्थितानांगवांमाहात्म्यंपृच्छति दर्शनेइति परपी
डादर्शनेपरैःसहसंवासेचकीदृशःस्नेहआनृशंस्यंचकर्तव्यं गवांमाहात्म्यंचब्रूहीतिप्रश्नद्वयम् ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्योत्तरंतंत्रेणाह हंतइत्यादिना ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ऊर्ध्वस्थितःउपविष्टः ॥ ९ ॥ १० ॥ आसतःआसीनस्य ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अभ्यकिरन्व्याप्तवंतः ॥ १५ ॥

॥भीष्मउवाच॥ ॥हंततेकथयिष्यामिपुरावृत्तंमहाद्युते॥ नहुषस्यचसंवादंमहर्षेश्च्यवनस्यच॥२॥ पुरामहर्षिच्यवनोभार्गवोभरतर्षभ॥उदवासकृतारंभोबभू
वसमहाव्रतः ॥ ३ ॥ निहत्यमानंक्रोधंचप्रहर्षंशोकमेवच ॥ वर्षाणिद्वादशमुनिर्जलवासेधृतव्रतः॥ ४ ॥ आदधत्सर्वभूतेषुविश्रंभंपरमंशुभम्॥ जलेचरेषुसर्वे
पुशीतरश्मिरिवप्रभुः ॥ ५॥ स्थाणुभूतःशुचिर्भूत्वादैवतेभ्यःप्रणम्यच॥ गंगायमुनयोर्मध्येजलंसंप्रविवेशह ॥ ६॥ गंगायमुनयोर्वेगंसुभीमंभीमनिःस्वनम् ॥
प्रतिजग्राहशिरसावातवेगसमंजवे ॥ ७ ॥ गंगाचयमुनाचैवसरितश्चसरांसिच ॥ प्रदक्षिणमृषिंचक्रुर्नचैनंपर्यपीडयन्॥ ८॥ अंतर्जलेषुसुष्वापकाष्ठभूतोमहा
मुनिः॥ ततश्चोर्ध्वस्थितोधीमानभवद्भरतर्षभ ॥ ९ ॥ जलौकसांससत्त्वानांबभूवप्रियदर्शनः ॥ उपाजिघ्रंतचतदातस्योष्ठंहृष्टमानसाः॥ १० ॥ तत्रतस्यासतः
कालःसमतीतोभवन्महान् ॥ ततःकदाचित्समयेकस्मिंश्चिन्मत्स्यजीविनः ॥ ११ ॥ तंदेशंसमुपाजग्मुर्जालहस्तामहाद्युते ॥ निषादावहवस्तत्रमत्स्योद्धरणनि
श्चयाः ॥ १२ ॥ व्यायताबलिनःशूराःसलिलेष्वनिवर्तिनः ॥ अभ्याययुश्चतंदेशंनिश्चिताजालकर्मणि ॥ १३ ॥ जालंतेयोजयामासुर्निःशेषेणजनाधिप ॥ म
त्स्योदकंसमासाद्यतदाभरतसत्तम ॥ १४ ॥ ततस्तेवहुभिर्योगैःकैवर्तामत्स्यकांक्षिणः ॥ गंगायमुनयोर्वारिजालैरभ्यकिरंस्ततः ॥ १५ ॥ जालंसुविततंतेषां
नवसूत्रकृतंतथा॥ विस्तारायामसंपन्नंयत्तत्रसलिलेऽक्षिपन्॥ १६ ॥ ततस्तेसुमहच्चैवबलवच्चसुवर्तितम्॥ अवतीर्यततःसर्वेजालंचकृषिरेतदा॥ १७॥ अभी
तरूपाःसंहृष्टाअन्योन्यवशवर्तिनः॥ ववंधुस्तत्रमत्स्यांश्चतथान्यान्जलचारिणः ॥ १८ ॥ तथामत्स्यैःपरिवृतंच्यवनंभृगुनंदनम् ॥ आकर्षयन्महाराजजालेना
थयदृच्छया ॥ १९ ॥ नदीशैवलदिग्धांगंहरिश्मश्रुजटाधरम् ॥ लग्नैःशंखनखैर्गात्रेक्रोडैश्चित्रैरिवार्पितम्॥ २० ॥ तंजालेनोद्धृतंदृष्ट्वातेतदावेदपारगम्॥ सर्वे
प्रांजलयोदाशाःशिरोभिःप्रापतन्भुवि ॥ २१ ॥ परिखेदपरित्रासाज्जालस्याकर्षणेनच ॥ मत्स्याबभूवुर्व्यापन्नाःस्थलसंस्पर्शनेनच ॥ २२ ॥ समुनिस्तत्तदादृ
ष्ट्वामत्स्यानांकदनंकृतम्॥ बभूवकृपयाविष्टोनिःश्वसंश्चपुनःपुनः॥ २३ ॥ ॥निषादाऊचुः॥ ॥ अज्ञानाद्यत्कृतंपापंप्रसादंतत्रनःकुरु ॥ करवामप्रियंकिंतेत
न्नोब्रूहिमहामुने॥ २४॥ इत्युक्तोमत्स्यमध्यस्थश्च्यवनोवाक्यमब्रवीत्॥ योमेद्यपरमःकामस्तंशृणुध्वंसमाहिताः॥ २५॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ शंखानांजलजंतुविशेषाणांनखानितैः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७ ॥ नहुषइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

प्राणोत्सर्गंविसर्गंवामत्स्यैर्यास्याम्यहंसह॥ संवासान्नोत्सहेत्यक्तुंसलिलेध्युषितानहम् ॥ २६ ॥इत्युक्तास्तेनिषादास्तुसुभृशंभयकंपिताः॥ सर्वेविवर्णवदनान
हुषायन्यवेदयन्॥ २७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेच्यवनोपाख्यानेपंचाशत्तमोऽध्यायः॥ ५० ॥ ॥ ७॥
भीष्मउवाच॥ ॥नहुषस्तुततःश्रुत्वाच्यवनंतंतथागतम्॥त्वरितःप्रययौतत्रसहामात्यपुरोहितः ॥ १ ॥ शौचंकृत्वायथान्यायंप्रांजलिःप्रयतोनृपः॥ आत्मान
माचचक्षेचच्यवनायमहात्मने ॥ २ ॥ अर्चयामासतंचापितस्यराज्ञःपुरोहितः॥सत्यव्रतंमहात्मानंदेवकल्पंविशांपते॥३॥ ॥नहुषउवाच॥ ॥ करवाणिप्रि
यंकिंतेतन्मेब्रूहिद्विजोत्तम॥ सर्वंकर्तास्मिभगवन्यद्यपिस्यात्सुदुष्करम्॥ ४ ॥ ॥च्यवनउवाच॥ ॥श्रमेणमहतायुक्ताःकैवर्तामत्स्यजीविनः॥ ममसूल्यंप्रय
च्छैभ्योमत्स्यानांविक्रयैःसह॥ ५॥ ॥नहुषउवाच॥ ॥सहस्रंदीयतांमूल्यंनिषादेभ्यःपुरोहित॥ निष्क्रयार्थंभगवतोयथाहभृगुनंदनः॥ ६॥ ॥च्यवनउवाच॥
सहस्रंनाहमर्हामिकिंवात्वंमन्यसेनृप॥सदृशंदीयतांमूल्यंस्वबुद्ध्यानिश्चयंकुरु ॥ ७॥ ॥नहुषउवाच॥ ॥सहस्राणांशतंविप्रनिषादेभ्यःप्रदीयताम्॥ स्यादि
दंभगवन्मूल्यंकिंवान्यन्मन्यतेभवान्॥८॥ ॥च्यवनउवाच॥ ॥ नाहंशतसहस्रेणनिमेयःपार्थिवर्षभ ॥ दीयतांसदृशंमूल्यममात्यैःसहचिंतय॥ ९ ॥ ॥ नहु
षउवाच॥ ॥कोटिःप्रदीयतांमूल्यंनिषादेभ्यःपुरोहित ॥ यदेतदपिनोमूल्यमतोभूयःप्रदीयताम् ॥ १० ॥ ॥च्यवनउवाच॥ ॥राजन्नार्हाम्यहंकोटिंभूयोवापि
महाद्युते॥ सदृशंदीयतांमूल्यंब्राह्मणैःसहचिंतय॥ ११ ॥ ॥नहुषउवाच॥ ॥अर्धराज्यंसमग्रंवानिषादेभ्यःप्रदीयताम्॥ एतन्मूल्यमहंमन्येकिंवान्यन्मन्यसेद्वि
ज॥ १२ ॥च्यवनउवाच॥ ॥अर्धराज्यंसमग्रंचमूल्यंनार्हामिपार्थिव॥सदृशंदीयतांमूल्यमृषिभिःसहचिंत्यताम्॥१३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥महर्षेर्वच
नंश्रुत्वानहुषोदुःखकर्शितः ॥ सचिंतयामासतदासहामात्यपुरोहितः ॥ १४ ॥ तत्रत्वन्योवनचरःकश्चिन्मूलफलाशनः ॥ नहुषस्यसमीपस्थोगविजातोभव
न्मुनिः ॥ १५ ॥ सतमाभाष्यराजानमब्रवीद्विजसत्तमः ॥ तोषयिष्याम्यहंक्षिप्रंयथातुष्टोभविष्यति ॥ १६ ॥नाहंमिथ्यावचोब्रूयांस्वैरेष्वपिकुतोन्यथा ॥ भव
तोयदहंब्रूयांतत्कार्यमविशंकया॥ १७॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

नहुषउवाच ॥ ॥ ब्रवीतुभगवान्मूल्यंमहर्षेःसदृशंभृगोः ॥ परित्रायस्वमामस्माद्विषयंचकुलंचमे ॥ १८ ॥ हन्याद्धिभगवान्क्रुद्धस्त्रैलोक्यमपिकेवलम् ॥ किंपु
नर्मांतपोहीनंबाहुवीर्यपरायणम् ॥१९॥ अगाधांभसिमग्नस्यसामात्यस्यसऋत्विजः ॥ प्लवोभवमहर्षेत्वंकुरुमूल्यविनिश्चयम् ॥२०॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ नहु
षस्यवचःश्रुत्वागाविजातःप्रतापवान् ॥ उवाचहर्षयन्सर्वानमात्यान्पार्थिवंचतम् ॥ २१ ॥ अनर्घेयामहाराजद्विजावर्णेषुचोत्तमाः ॥ गावश्चपुरुषव्याघ्रगौर्मू
ल्यंपरिकल्प्यताम् ॥ २२ ॥ नहुषस्तुततःश्रुत्वामहर्षेर्वचनंनृप ॥ हर्षेणमहतायुक्तःसहामात्यपुरोहितः ॥ २३ ॥ अभिगम्यभृगोःपुत्रंच्यवनंसंशितव्रतम् ॥ इदं
प्रोवाचनृपतेवाचासंतर्पयन्निव ॥ २४ ॥ ॥नहुषउवाच ॥ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठविप्रर्षेगवाक्रीतोसिभार्गव ॥ एतन्मूल्यमहंमन्येतवधर्मभृतांवर ॥ २५ ॥ च्यवनउ
वाच ॥ ॥ उत्तिष्ठाम्येषराजेंद्रसम्यक्क्रीतोस्मितेनघ ॥ गोभिस्तुल्यंनपश्यामिधनंकिंचिदिहाच्युत ॥ २६ ॥ कीर्तनंश्रवणंदानंदर्शनंचापिपार्थिव ॥ गवांप्रशस्य
तेवीरसर्वपापहरंशिवम् ॥ २७ ॥ गावोलक्ष्म्याःसदामूलंगोषुपाप्मानविद्यते ॥ अन्नमेवसदागावोदेवानांपरमंहविः ॥ २८ ॥ स्वाहाकारवषट्कारौगोषुनित्यं
प्रतिष्ठितौ ॥ गावोयज्ञस्यनेत्र्योवैतथायज्ञस्यतामुखम् ॥ २९ ॥ अमृतंह्यव्ययंदिव्यंक्षरंतिचवहंतिच ॥ अमृतायतनंचैताःसर्वलोकनमस्कृताः ॥ ३० ॥ तेज
सावपुषाचैवगावोवह्निसमाभुवि ॥ गावोहिसुमहत्तेजःप्राणिनांचसुखप्रदाः ॥ ३१ ॥ निविष्टंगोकुलंयत्रश्वासंमुंचतिनिर्भयम् ॥ विराजयतितंदेशंपापंचा
स्यापकर्षति ॥ ३२ ॥ गावःस्वर्गस्यसोपानंगावःस्वर्गेपिपूजिताः ॥ गावःकामदुहोदेव्योनान्यत्किंचित्परंस्मृतम् ॥ ३३ ॥ इत्येतद्गोषुमेप्रोक्तंमाहात्म्यंभरतर्षभ ॥
गुणैकदेशवचनंशक्यंपारायणंनतु ॥ ३४ ॥ ॥निषादाऊचुः ॥ ॥दर्शनंकथनंचैवसहास्माभिःकृतंमुने ॥ सतांसाप्तपदंमैत्रंप्रसादंनःकुरुप्रभो ॥ ३५ ॥ हवींषिस
र्वाणियथाह्युपभुंक्तेहुताशनः ॥ एवंत्वमपिधर्मात्मन्पुरुषाग्निःप्रतापवान् ॥ ३६ ॥ प्रसादयामहेविद्वन्भवंतंप्रणतावयम् ॥ अनुग्रहार्थमस्माकमियंगौःप्र
तिगृह्यताम् ॥ ३७ ॥ ॥च्यवनउवाच ॥ ॥ कृपणस्यचयच्चक्षुर्मुनेराशीविषस्यच ॥ नरंसमूलंदहतिकक्षमग्निरिवज्वलन् ॥ ३८ ॥ प्रतिगृह्णामिवोधेनुंकैवर्ता
मुक्तकिल्बिषाः ॥ दिवंगच्छतवैक्षिप्रंमत्स्यैःसहजलोद्भवैः ॥ ३९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततस्तस्यप्रभावात्तेमहर्षेर्भावितात्मनः ॥ निषादास्तेनवाक्येनसहम
त्स्यैर्दिवंययुः ॥ ४० ॥ ततःसराजानहुषोविस्मितःप्रेक्ष्यधीवरान् ॥ आरोहमाणांस्त्रिदिवंमत्स्यांश्चभरतर्षभ ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ॥ इतिअनुशासनप० नै० भा० एकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ संशयोमेइत्यादिग्रंथस्यकुशिकवद्ब्राह्मण

ततस्तौगविजश्चैवच्यवनश्चभृगूद्वहः ॥ वराभ्यामनुरूपाभ्यांछंदयामासतुर्नृपम् ॥ ४२ ॥ ततोराजामहावीर्योनहुषःपृथिवीपतिः ॥ परमित्यब्रवीत्प्रीतस्तदा
 भरतसत्तम ॥ ४३ ॥ ततोजग्राहधर्मेसस्थितिमिंद्रनिभोनृपः ॥ तथेतिचोदितःप्रीतस्तावृषीप्रत्यपूजयत् ॥ ४४ ॥ समाप्तदीक्षश्च्यवनस्ततोगच्छत्स्वमाश्रमम् ॥ १३
गविजश्चमहातेजाःस्वमाश्रमपदंययौ ॥ ४५ ॥ निषादाश्चदिवंजग्मुस्तेचमत्स्याजनाधिप ॥ नहुषोपिवरंलब्ध्वाप्रविवेशस्वकंपुरम् ॥ ४६ ॥ एतत्तेकथितंतात
यन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ दर्शनेयादृशःस्नेहःसंवासेवायुधिष्ठिर ॥ ४७ ॥ महाभाग्यंगवांचैवतथाधर्मविनिश्चयम् ॥ किंभूयःकथ्यतांवीरकिंतेहृदिविवक्षितम् ॥
॥ ४८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेच्यवनोपाख्यानेएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ संशयोमेमहाप्राज्ञसुमहान्सागरोपमः ॥ तंमेशृणुमहाबाहोश्रुत्वाव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ कौतूहलंमेसुमहज्जामदग्न्यंप्रतिप्रभो ॥ रामंधर्म
भृतांश्रेष्ठंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ २ ॥ कथमेषसमुत्पन्नोरामःसत्यपराक्रमः ॥ कथंब्रह्मर्षिवंशोयंक्षत्रधर्माव्यजायत ॥ ३ ॥ तदस्यसंभवंराजन्निखिलेनानुकी
र्तय ॥ कौशिकाच्चकथंवंशात्क्षत्राद्वैब्राह्मणोभवेत् ॥ ४ ॥ अहोप्रभावःसुमहानासीद्वैसुमहात्मनः ॥ रामस्यचनरव्याघ्रविश्वामित्रस्यचैवहि ॥ ५ ॥ कथंपु
त्राननतिक्रम्यतेषांनप्तृष्वथाभवत् ॥ एषदोषःसुतान्हित्वातत्त्वंव्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ च्यवनस्य
चसंवादंकुशिकस्यचभारत ॥ ७ ॥ एतंदोषंपुरादृष्ट्वाभार्गवश्च्यवनस्तदा ॥ आगामिनंमहाबुद्धिःस्ववंशेमुनिसत्तमः ॥ ८ ॥ निश्चित्यमनसासर्वंगुणदोषबलाबल
म् ॥ दग्धुकामःकुलंसर्वंकुशिकानांतपोधनः ॥ ९ ॥ च्यवनःसमनुप्राप्यकुशिकंवाक्यमब्रवीत् ॥ वस्तुमिच्छासमुत्पन्नात्वयासहममानघ ॥ १० ॥ कुशिकउ
वाच ॥ ॥ भगवन्संहधर्मोयंपंडितैरिहधार्यते ॥ प्रदानकालेकन्यानामुच्यतेचसदाबुधैः ॥ ११ ॥ यत्तुतावदतिक्रांतंधर्मद्वारंतपोधन ॥ तत्कार्यंप्रकरिष्यामितद
नुज्ञातुमर्हसि ॥ १२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अथासनमुपादायच्यवनस्यमहामुनेः ॥ कुशिकोभार्यया सार्धमाजगामयतोमुनिः ॥ १३ ॥
भक्तिमतोवंशेदिव्याब्राह्मणाउत्पद्यंतइतितात्पर्यं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

१ अतिथिसेवाधर्मएवसहधर्मःस्त्रीसहितधर्मः २ एतावत्पर्यंतमेतन्मत्तोनजातंपरंतुइदानींकरिष्यामीत्यर्थः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

प्रगृह्यराजाभृंगारंपाद्यमस्मैन्यवेदयत् ॥ कारयामाससर्वाश्चक्रियास्तस्यमहात्मनः ॥ १४ ॥ ततःसराजाच्यवनंमधुपर्कंयथाविधि ॥ ग्राहयामासचाव्यग्रो
महात्मानियतव्रतः ॥ १५ ॥ सत्कृत्यतंतथाविप्रमिदंपुनरथाब्रवीत् ॥ भगवन्परवंतौस्वोब्रूहिकिंकरवावहे ॥ १६ ॥ यदिराज्यंयदिधनंयदिगाःसंशितव्रत ॥ यज्ञ
दानानिचतथाब्रूहिसर्वंददामिते ॥ १७ ॥ इदंगृहमिदंराज्यमिदंधर्मासनंचते ॥ राजात्वमसिशाध्युर्वीमहंतुपरवांस्त्वयि ॥ १८ ॥ एवमुक्तेततोवाक्येच्यवनो
भार्गवस्तदा ॥ कुशिकंप्रत्युवाचेदंमुदापरमयायुतः ॥ १९ ॥ नराज्यंकामयेराजन्नधनंनचयोषितः ॥ नचगानचवैदेशान्नयज्ञंश्रूयतामिदम् ॥ २० ॥ निय
मंकिंचिदारप्स्येयुवयोर्यदिरोचते ॥ परिचर्योस्मियत्ताभ्यांयुवाभ्यामविशंकया ॥ २१ ॥ एवमुक्तेतदातेनदंपतीतौजहर्षतुः ॥ प्रत्यब्रूतांचतमृषिमेवमस्त्विति
भारत ॥ २२ ॥ अथतंकुशिकोहृष्टःप्रावेशयदनुत्तमम् ॥ गृहोद्देशंततस्तस्यदर्शनीयमदर्शयत् ॥ २३ ॥ इयंशय्याभगवतोयथाकाममिहोष्यताम् ॥ प्रयतिष्यावहे
प्रीतिमाहर्तुंतेतपोधन ॥ २४ ॥ अथसूर्योतिचक्रामतेषांसंवदतांतथा ॥ अथर्षिश्चोदयामासपानमन्नंतथैवच ॥ २५ ॥ तमपृच्छत्ततोराजाकुशिकःप्रणतस्त
दा ॥ किमन्नजातमिष्टंतेकिमुपस्थापयाम्यहम् ॥ २६ ॥ ततःसपरयाप्रीत्याप्रत्युवाचनराधिपम् ॥ औपपत्तिकमाहारंप्रयच्छस्वेतिभारत ॥ २७ ॥ तद्वचःपूजयि
त्वातुतथेत्याहसपार्थिवः ॥ यथोपपन्नमाहारंतस्मैप्रादाज्जनाधिप ॥ २८ ॥ ततःसभुक्त्वाभगवान्दंपतीप्राहधर्मवित् ॥ स्वप्तुमिच्छाम्यहंनिद्राबाधतेमामिति
प्रभो ॥ २९ ॥ ततःशय्यागृहंप्राप्यभगवानृषिसत्तमः ॥ संविवेशनरेशस्तुसपत्नीकःस्थितोभवत् ॥ ३० ॥ नप्रबोध्योस्मिसंसुप्तइत्युवाचाथभार्गवः ॥ संवाहितव्यौमे
पादौजागृतव्यंचतेनिशम् ॥ ३१ ॥ अविशंकस्तुकुशिकस्तथेत्येवाहधर्मवित् ॥ नप्रबोधयतांतौचदंपतीरजनीक्षये ॥ ३२ ॥ यथादेशंमहर्षेस्तुशुश्रूषापरमौतदा ॥
बभूवतुर्महाराजप्रयतावथदंपती ॥ ३३ ॥ ततःसभगवान्विप्रःसमादिश्यनराधिपम् ॥ सुष्वापैकेनपार्श्वेनदिवसानेकविंशतिम् ॥ ३४ ॥ सतुराजानिराहारःस
भार्यःकुरुनंदन ॥ पर्युपासततंहृष्टश्च्यवनाराधनेरतः ॥ ३५ ॥ भार्गवस्तुसमुत्तस्थौस्वयमेवतपोधनः ॥ अकिंचिदुक्त्वातुगृहान्निश्चक्राममहातपाः ॥ ३६ ॥
तमन्वगच्छतांतौचक्षुधितौश्रमकर्शितौ ॥ भार्यापतीमुनिश्रेष्ठस्तावेतौनावलोकयत् ॥ ३७ ॥ तयोस्तुप्रेक्षतोरेवभार्गवाणांकुलोद्वहः ॥ अंतर्हितोभूद्राजेंद्रततोरा
जापतत्क्षितौ ॥ ३८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समुहूर्तंसमाश्वस्यसहदेव्यामहाद्युतिः ॥ पुनरन्वेषणेयत्नमकरोत्परमंतदा ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेच्यवन
॥८७॥ कुशिकसंवादेद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५२॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥तस्मिन्नंतर्हितेविप्रेराजाकिमकरोत्तदा॥ भार्याचास्यमहाभा १३
गातन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अदृष्ट्वासमहीपालस्तमृषिंसहभार्यया ॥ परिश्रांतोनिववृतेव्रीडितोनष्टचेतनः॥ २ ॥ सप्रविश्यपुरींदीनो
नाभ्यभाषतकिंचन॥तदेवचिंतयामासच्यवनस्यविचेष्टितम् ॥ ३ ॥ अथशून्येनमनसाप्रविश्यस्वगृहंनृपः ॥ ददर्शशयनेतस्मिन्शयानंभृगुनंदनम्॥ ४ ॥ वि
स्मितौतमृषिंदृष्ट्वातदाश्चर्यंविचिंत्यच ॥ दर्शनात्तस्यतुतदाविश्रांतौसंबभूवतुः ॥ ५ ॥ यथास्थानंचतौस्थित्वाभूयस्तंसंववाहतुः ॥ अथापरेणपार्श्वेनसुष्वाप
समहामुनिः ॥ ६ ॥ तेनैवचसकालेनप्रत्यबुध्यतवीर्यवान् ॥ नचतौचक्रतुःकिंचिद्विकारंभयशंकितौ ॥ ७ ॥ प्रतिबुद्धस्तुसमुनिस्तौप्रोवाचविशांपते ॥ तैला
भ्यंगोदीयतांमेस्नास्येहमितिभारत ॥ ८ ॥ तौतथेतिप्रतिश्रुत्यक्षुधितौश्रमकर्शितौ ॥ शतपाकेनतैलेनमहार्हेणोपतस्थतुः॥ ९ ॥ ततःसुखासीनमृषिंवाग्यतौसं
ववाहतुः॥ नचपर्याप्तमित्याहभार्गवःसुमहातपाः ॥ १० ॥ यदातौनिर्विकारौतुलक्षयामासभार्गवः ॥ ततउत्थायसहसास्नानशालांविवेशह ॥ ११ ॥ कॢप्तमेव
तुतत्रासीत्स्नानीयंपार्थिवोचितम् ॥ असत्कृत्यचतत्सर्वंतत्रैवांतरधीयत ॥ १२ ॥ समुनिःपुनरेवाथनृपतेःपश्यतस्तदा ॥ नासूयांचक्रतुस्तौचदंपतीभरतर्षभ ॥
॥ १३ ॥ अथस्नातःसभगवान्सिंहासनगतःप्रभुः ॥ दर्शयामासकुशिकंसभार्यंकुरुनंदन ॥ १४ ॥ संहृष्टवदनोराजासभार्यःकुशिकोमुनिम् ॥ सिद्धमन्नमितिप्र
ह्वोनिर्विकारोन्यवेदयत् ॥ १५ ॥ आनीयतामितिमुनिस्तंचोवाचनराधिपम् ॥ सराजासमुपाजह्रेतदन्नंसहभार्यया ॥ १६ ॥ मांसप्रकारान्विविधान्शाकानिवि
विधानिच ॥ वेसवारविकारांश्चपानकानिलघूनिच ॥ १७ ॥ रसालापूपकांश्चित्रान्मोदकानथखांडवान् ॥ रसान्नानाप्रकारांश्चवन्यंचमुनिभोजनम् ॥ १८ ॥
फलानिचविचित्राणिराजभोज्यानिभूरिशः ॥ बदरेंगुदकाश्मर्यभल्लातकफलानिच ॥ १९ ॥ ॥८७॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

१ व्यंजनंज्ञेयंवेसवारउपस्करइतिहलायुधः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

गृहस्थानांचयद्भोज्यंयच्चापिवनवासिनाम् ॥ सर्वमाहारयामासराजाशापभयात्ततः ॥ २० ॥ अथसर्वमुपन्यस्तमग्रतश्च्यवनस्यतत् ॥ ततःसर्वंसमानीयतच्चश
य्यासनंमुनिः ॥ २१ ॥ वस्त्रैःशुभैरवच्छाद्यभोजनोपस्करैःसह ॥ सर्वमादीपयामासच्यवनोभृगुनंदनः ॥ २२ ॥ नचतौचक्रतुःक्रोधंदंपतीसुमहामती ॥ तयोः
संप्रेक्षतोरेवपुनरंतर्हितोभवत् ॥ २३ ॥ तथैवचसराजर्षिस्तस्थौतांरजनींतदा ॥ सभार्योवाग्यतःश्रीमान्नचकोपंसमाविशत् ॥ २४ ॥ नित्यसंस्कृतमन्नंतुविवि
धंराजवेश्मनि ॥ शयनानिचमुख्यानिपरिषेकांश्चपुष्कलाः ॥ २५ ॥ वस्त्रंचविविधाकारमभवत्समुपार्जितम् ॥ नशशाकततोद्रष्टुमंतरंच्यवनस्तदा ॥ २६ ॥
पुनरेवचविप्रर्षिःप्रोवाचकुशिकंनृपम् ॥ सभार्योमांरथेनाशुवहयत्रब्रवीम्यहम् ॥ २७ ॥ तथेतिचप्राहनृपोनिर्विशंकस्तपोधनम् ॥ क्रीडारथोस्तुभगवन्नुतसां
ग्रामिकोरथः ॥ २८ ॥ इत्युक्तःसमुनीराज्ञातेनहृष्टेनतद्वचः ॥ च्यवनःप्रत्युवाचेदंहृष्टःपरपुरंजयम् ॥ २९ ॥ सज्जीकुरुरथंक्षिप्रंयस्तेसांग्रामिकोमतः ॥ सायुधः
सपताकश्चशक्तोकनकयष्टिमान् ॥ ३० ॥ किंकिणीस्वननिर्घोषोयुक्तस्तोरणकल्पनैः ॥ जांबूनदनिबद्धश्चपरमेषुशतान्वितः ॥ ३१ ॥ ततःसतंतथेत्युक्त्वाकल्प
यित्वामहारथम् ॥ भार्यांवामेधुरितदाचात्मानंदक्षिणेतथा ॥ ३२ ॥ त्रिदंडंवज्रसूच्यग्रंप्रतोदंतत्रचादधत् ॥ सर्वमेतत्तथादत्त्वानृपोवाक्यमथाब्रवीत् ॥ ३३ ॥
भगवन्क्वरथोयातुब्रवीतुभृगुनंदन ॥ यत्रवक्ष्यसिविप्रर्षेतत्रयास्यतितेरथः ॥ ३४ ॥ एवमुक्तस्तुभगवान्प्रत्युवाचाथतंनृपम् ॥ इतःप्रभृतियातव्यंपदकंपदकंशनैः
॥ ३५ ॥ श्रमोममयथानस्यात्तथामच्छंदचारिणौ ॥ सुसुखंचैववोढव्योजनःसर्वश्चपश्यतु ॥ ३६ ॥ नोत्सार्याःपथिकाःकेचित्तेभ्योदास्येवसुत्वहम् ॥ ब्राह्मणे
भ्यश्चयेकामानर्थयिष्यंतिमांपथि ॥ ३७ ॥ सर्वान्दास्याम्यशेषेणधनंरत्नानिचैवहि ॥ क्रियतांनिखिलेनैतन्माविचारयपार्थिव ॥ ३८ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वारा
जाभृत्यांस्तथाब्रवीत् ॥ यद्यद्ब्रूयान्मुनिस्तत्तत्सर्वंदेयमशंकितैः ॥ ३९ ॥ ततोरत्नान्यनेकानिस्त्रियोयुग्ममजाविकम् ॥ कृताकृतंचकनकंगजेंद्राश्चाचलोपमाः
॥ ४० ॥ अन्वगच्छंततमृषिंराजामात्याश्चसर्वशः ॥ हाहाभूतंचतत्सर्वमासीन्नगरमार्तवत् ॥ ४१ ॥ तौतीक्ष्णाग्रेणसहसाप्रतोदेनप्रतोदितौ ॥ पृष्ठेविद्धौकटेचैवनि
र्विकारौतमूहतुः ॥ ४२ ॥ वेपमानौनिराहारौपंचाशद्रात्रकर्शितौ ॥ कथंचिदूहतुर्वीरौदंपतीतंरथोत्तमम् ॥ ४३ ॥

१ परिषेचनपात्रविशेषाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बहुशोभृशविद्धौतौसर्वतौचक्षतोद्भवम् ॥ ददृशातेमहाराजपुष्पिताविवकिंशुकौ ॥ ४४ ॥ तौदृष्ट्वापौरवर्गस्तुभृशंशोकसमाकुलः ॥ अभिशापभयत्रस्तोन
 चकिंचिदुवाचह ॥ ४५ ॥ द्वंद्वशश्चाब्रुवन्सर्वेपश्यध्वंतपसोवलम् ॥ क्रुद्धाअपिमुनिश्रेष्ठंवीक्षितुंनेहशक्नुमः ॥ ४६ ॥ अहोभगवतोवीर्यंमहर्षेर्भावितात्मनः ॥
राज्ञश्चापिसभार्यस्यधैर्यंपश्यतयादृशम् ॥ ४७ ॥ श्रांतावपिहिकृच्छ्रेणरथमेनंसमूहतुः ॥ नचैतयोर्विकारंवैददर्शभृगुनंदनः ॥ ४८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ त
तःसनिर्विकारौतुदृष्ट्वाभृगुकुलोद्वहम् ॥ वसुविश्राणयामासयथावैश्रवणस्तथा ॥ ४९ ॥ तत्रापिराजाप्रीतात्मायथादिष्टमथाकरोत् ॥ ततोस्यभगवान्प्रीतो
बभूवमुनिसत्तमः ॥ ५० ॥ अवतीर्यरथश्रेष्ठाद्दंपतीतौमुमोचह ॥ विमोच्यचैतौविधिवत्ततोवाक्यमुवाचह ॥ ५१ ॥ स्निग्धगंभीरयावाचाभार्गवःसुप्रसन्न
या ॥ ददानिवांवरंश्रेष्ठंतंब्रूतामितिभारत ॥ ५२ ॥ सुकुमारौचतौविद्धौकराभ्यांमुनिसत्तमः ॥ पस्पर्शामृतकल्पाभ्यांस्नेहाद्भरतसत्तम ॥ ५३ ॥ अथाब्रवीन्नृ
पोवाक्यंश्रमोनास्त्यावयोरिह ॥ विश्रांतौचप्रभावात्तेऊचतुस्तौतुभार्गवम् ॥ ५४ ॥ अथतौभगवान्प्राहप्रहृष्टश्च्यवनस्तदा ॥ नवृथाव्याहृतंपूर्वंयन्मयातद्भवि
ष्यति ॥ ५५ ॥ रमणीयःसमुद्देशोगंगातीरमिदंशुभम् ॥ किंचित्कालंव्रतपरोनिवत्स्यामीहपार्थिव ॥ ५६ ॥ गम्यतांस्वपुरंपुत्रविश्रांतःपुनरेष्यसि ॥ इहस्थंमां
सभार्यस्त्वंद्रष्टासिश्वोनराधिप ॥ नचमन्युस्त्वयाकार्यःश्रेयस्तेसमुपस्थितम् ॥ ५७ ॥ यत्कांक्षितंहृदिस्थंतेतत्सर्वंहिभविष्यति ॥ इत्येवमुक्तःकुशिकःप्रहृष्टे
नांतरात्मना ॥ ५८ ॥ प्रोवाचमुनिशार्दूलमिदंवचनमर्थवत् ॥ नमेमन्युर्महाभागपूतौस्वोभगवंस्त्वया ॥ ५९ ॥ संवृत्तौयौवनस्थौस्वोवपुष्मंतौबलान्वितौ ॥ प्र
तोदेनव्रणायेमेसभार्यस्यत्वयाकृताः ॥ ६० ॥ तान्नपश्यामिगात्रेषुस्वस्थोस्मिसहभार्यया ॥ इमांचदेवींपश्यामिवपुषाप्सरसोपमाम् ॥ ६१ ॥ श्रियापरमयायु
क्तातथादृष्टापुरामया ॥ तवप्रसादसंवृत्तमिदंसर्वंमहामुने ॥ ६२ ॥ नैतच्चित्रंतुभगवंस्त्वयिसत्यपराक्रम ॥ इत्युक्तःप्रत्युवाचैनंकुशिकंच्यवनस्तदा ॥ ६३ ॥ आ
गच्छेथाःसभार्यश्चत्वमिहेतिनराधिप ॥ इत्युक्तःसमनुज्ञातोराजर्षिरभिवाद्यतम् ॥ ६४ ॥ प्रययौवपुषायुक्तोनगरंदेवराजवत् ॥ ततएनमुपाजग्मुरमात्याःस
पुरोहिताः ॥ ६५ ॥ बलस्थागणिकायुक्ताःसर्वाःप्रकृतयस्तथा ॥ तैर्वृतःकुशिकोराजाश्रियापरमयाज्वलन् ॥ ६६ ॥ प्रविवेशपुरंहृष्टःपूज्यमानोथबंदिभिः ॥ ततःप्र
विश्यनगरंकृत्वापौर्वाह्णिकीःक्रियाः ॥ भुक्त्वासभार्योरजनीमुवाससमहाद्युतिः ॥ ६७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

ततस्तुतौनवमभिवीक्ष्ययौवनंपरस्परंविगतरुजाविवामरौ ॥ ननंदतुःशयनगतौवपुर्धरौश्रियायुतौद्विजवरदत्तयातदा ॥ ६७ ॥ अथाप्यृषिर्भृगुकुलकीर्तिव
र्धनस्तपोधनोवनमभिराममृद्धिमत् ॥ मनीषयाबहुविधरत्नभूषितंससर्जयन्नपुरिशतक्रतोरपि ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास
निकेप०दानधर्मेच्यवनकुशिकसंवादेत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःसराजाराव्यंतेप्रतिबुद्धोमहामनाः ॥
कृतपूर्वाह्णिकःप्रायात्सभार्यस्तद्वनंप्रति ॥ १ ॥ ततोददर्शनृपतिःप्रासादंसर्वकांचनम् ॥ मणिस्तंभसहस्राढ्यंगंधर्वनगरोपमम् ॥ तत्रदिव्यानभिप्रायान्ददर्श
कुशिकस्तदा ॥ २ ॥ पर्वतान्रूप्यसानूंश्चनलिनीश्चसपंकजाः ॥ चित्रशालाश्चविविधास्तोरणानिचभारत ॥ शाद्वलोपचितांभूमिंतथाकांचनकुट्टिमाम् ॥ ३ ॥
सहकारान्प्रफुल्लांश्चकेतकोद्दालकान्वरान् ॥ अशोकान्सहकुंदांश्चफुल्लांश्चैवातिमुक्तकान् ॥ ४ ॥ चंपकांस्तिलकान्भव्यान्पनसान्वंजुलानपि ॥ पुष्पितान्कर्णि
कारांश्चतत्रतत्रददर्शह ॥ ५ ॥ श्यामान्वारणपुष्पांश्चतथाष्टपदिकालताः ॥ तत्रतत्रपरिक्लृप्तादददर्शसमहीपतिः ॥ ६ ॥ रम्यान्पद्मोत्पलधरान्सर्वर्तुकुसुमांस्तथा ॥
विमानप्रतिमांश्चापिप्रासादान्शैलसंनिभान् ॥ ७ ॥ शीतलानिचतोयानिक्वचिदुष्णानिभारत ॥ आसनानिविचित्राणिशयनप्रवराणिच ॥ ८ ॥ पर्यंकान्
रत्नसौवर्णान्परार्ध्यास्तरणावृतान् ॥ भक्ष्यंभोज्यमनंतंचतत्रतत्रोपकल्पितम् ॥ ९ ॥ वाणीवादाञ्छुकांश्चैवसारिकान्भृंगराजकान् ॥ कोकिलाञ्छतपत्रां
श्चसकोयष्टिककुक्कुभान् ॥ १० ॥ मयूरान्कुक्कुटांश्चापिदात्यूहान्जीवजीवकान् ॥ चकोरान्वानरान्हंसान्सारसांश्चक्रसाह्वयान् ॥ ११ ॥ समंततःप्रमुदितान्दद
र्शसुमनोहरान् ॥ क्वचिदप्सरसांसंघान्गंधर्वाणांचपार्थिव ॥ १२ ॥ कांताभिरपरांस्तत्रपरिष्वक्तान्ददर्शह ॥ नददर्शचतान्भूयोददर्शचपुनर्नृपः ॥ १३ ॥ गी
तध्वनिंसुमधुरंतथैवाध्यापनध्वनिम् ॥ हंसान्सुमधुरांश्चापितत्रशुश्रावपार्थिवः ॥ १४ ॥ तंदृष्ट्वात्यद्भुतंराजामनसाचिंतयत्तदा ॥ स्वप्नोयंचित्तविभ्रंशउताहो
सत्यमेवतु ॥ १५ ॥ अहोसहशरीरेणप्राप्तोस्मिपरमांगतिम् ॥ उत्तरान्वाकुरून्पुण्यानथवाप्यमरावतीम् ॥ १६ ॥ किंचेदंमहदाश्चर्यंसंपश्यामीत्यचिंतयत् ॥
एवंसंचिंतयन्नेवददर्शमुनिपुंगवम् ॥ १७ ॥ तस्मिन्विमानेसौवर्णेमणिस्तंभसमाकुले ॥ महार्हेशयनेदिव्येशयानंभृगुनंदनम् ॥ १८ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तमभ्ययात्प्रहर्षेणनरेंद्रःसहभार्यया ॥ अंतर्हितस्ततोभूयश्च्यवनःशयनंचतत् ॥ १९ ॥ ततोन्यस्मिन्वनोद्देशेपुनरेवददर्शतम् ॥ कौश्यांबृस्यांसमासीनंजपमा
नंमहाव्रतम् ॥ २० ॥ एवंयोगबलाद्विप्रोमोहयामासपार्थिवम् ॥ क्षणेनतद्वनंचैवतेचैवाप्सरसांगणाः ॥ २१ ॥ गंधर्वाःपादपाश्चैवसर्वमंतरधीयत ॥ निःशब्द
मभवच्चापिगंगाकूलंपुनर्नृप ॥ २२ ॥ कुशवल्मीकभूयिष्ठंबभूवचयथापुरा ॥ ततःसराजाकुशिकःसभार्यस्तेनकर्मणा ॥ २३ ॥ विस्मयंपरमंप्राप्तस्तदृष्ट्वामहद
द्भुतम् ॥ ततःप्रोवाचकुशिकोभार्यांहर्षसमन्वितः ॥ २४ ॥ पश्यभद्रेयथाभावाश्चित्रादृष्टाःसुदुर्लभाः ॥ प्रसादाद्भृगुमुख्यस्यकिमन्यत्रतपोबलात् ॥ २५ ॥ तपसा
तदवाप्यंहियत्तुशक्यंमनोरथैः ॥ त्रैलोक्यराज्यादपिहितपएवविशिष्यते ॥ २६ ॥ तपसाहिसुतप्तेनशक्योमोक्षस्तपोबलात् ॥ अहोप्रभावोब्रह्मर्षेश्च्यवनस्यमहा
त्मनः ॥ २७ ॥ इच्छयैषतपोवीर्यादन्यॉंल्लोकान्सृजेदपि ॥ ब्राह्मणाएवजायेरन्पुण्यवाग्बुद्धिकर्मणः ॥ २८ ॥ उत्सहेदिहकृत्वैवकोन्योवैच्यवनादृते ॥ ब्राह्मण्यंदु
र्लभंलोकेराज्यंहिसुलभंनरैः ॥ २९ ॥ ब्राह्मण्यस्यप्रभावाद्धिरथेयुक्तौस्वधुर्यवत् ॥ इत्येवंचिंतयानःसविदितश्च्यवनस्यवै ॥ ३० ॥ संप्रेक्ष्योवाचनृपतिंक्षिप्र
मागम्यतामिति ॥ इत्युक्तःसहभार्यस्तुसोभ्यगच्छन्महामुनिम् ॥ ३१ ॥ शिरसावंदनीयंतमवंदतचपार्थिवः ॥ तस्याशिषःप्रयुज्याथसमुनिस्तंनराधिपम् ॥
निषीदेत्यब्रवीद्धीमान्सांत्वयन्पुरुषर्षभः ॥ ३२ ॥ ततःप्रकृतिमापन्नोभार्गवोनृपतेनृपम् ॥ उवाचश्लक्ष्णयावाचातर्पयन्निवभारत ॥ ३३ ॥ राजन्सम्यग्जिता
नीहपंचपंचस्वयंत्वया ॥ मनःषष्ठानींद्रियाणिकृच्छ्रान्मुक्तोसितेनवै ॥ ३४ ॥ सम्यगाराधितःपुत्रत्वयाप्रवदतांवर ॥ नहितेवृजिनंकिंचित्सुसूक्ष्ममपिविद्य
ते ॥ ३५ ॥ अनुजानीहिमांराजन्गमिष्यामियथागतम् ॥ प्रीतोस्मितवराजेंद्रवरश्चप्रतिगृह्यताम् ॥ ३६ ॥ ॥ कुशिकउवाच ॥ ॥ अग्निमध्येगतेनेवभगवन्सं
निधौमया ॥ वर्तितंभृगुशार्दूलयन्नदग्धोस्मितद्बहु ॥ ३७ ॥ एषएववरोमुख्यःप्राप्तोमेभृगुनंदन ॥ यत्प्रीतोसिमयाब्रह्मन्कुलंत्रातंचमेनघ ॥ ३८ ॥ एषमेनुग्र
होविप्रजीवितेचप्रयोजनम् ॥ एतद्राज्यफलंचैवतपसश्चफलंमम ॥ ३९ ॥ यदित्वंप्रीतिमान्विप्रमयिवैभृगुनंदन ॥ अस्तिमेसंशयःकश्चित्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥८९॥
॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दान० च्यवनकुशिकसंवादेचतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

णिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वरश्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

च्यवनउवाच॥ ॥वरश्वगृह्यतांमत्तोयश्चतेसंशयोहृदि॥तंप्रब्रूहिनरश्रेष्ठसर्वंसंपादयामिते॥१॥ ॥कुशिकउवाच॥ ॥यदिप्रीतोसिभगवंस्ततोमेवदभार्गव॥ कारणंश्रोतुमिच्छामिमद्गृहेवासकारितम्॥ २॥शयनंचैकपार्श्वेनदिवसानेकविंशतिम्॥ अकिंचिदुक्त्वागमनंबहिश्चमुनिपुंगव॥ ३॥ अंतर्धानमकस्माच्चपुनरेवचदर्शनम्॥ पुनश्चशयनंविप्रदिवसानेकविंशतिम्॥ ४॥ तैलाभ्यक्तस्यगमनंभोजनंचगृहेमम॥ समुपानीयविविधंयद्दग्धंजातवेदसा॥ ५॥ निर्याणंचरथेनाशुसहसायत्कृतंत्वया॥धनानांचविसर्गस्यवनस्यापिचदर्शनम्॥६॥ प्रासादानांबहूनांचकांचनानांमहामुने॥ मणिविद्रुमपादानांपर्यंकाणांचदर्शनम्॥ ७॥पुनश्चादर्शनंतस्यश्रोतुमिच्छामिकारणम्॥ अतीवह्यत्रमुह्यामिचिंतयानोभृगूद्वह॥ ८॥ नचैवात्राधिगच्छामिसर्वस्यास्यविनिश्चयम्॥ एतदिच्छामिकात्स्र्न्येनसत्यंश्रोतुंतपोधन॥ ९॥ ॥च्यवनउवाच॥ ॥श्रृणुसर्वमशेषेणयदिदंयेनहेतुना॥नहिशक्यमनाख्यातुमेवंपृष्टेनपार्थिव॥१०॥ पितामहस्यवदतःपुरादेवसमागमे॥ श्रुतवानस्मियद्राजंस्तन्मेनिगदतःश्रृणु॥ ११॥ ब्रह्मक्षत्रविरोधेनभविताकुलसंकरः॥ पौत्रस्तेभविताराजंस्तेजोवीर्यसमन्वितः॥ १२॥ ततस्तेकुलनाशार्थमहंत्वांसमुपागतः॥ चिकीर्षन्कुशिकोच्छेदंसंदिधक्षुःकुलंतव॥ १३॥ ततोहमागम्यपुरेत्वामवोचंमहीपते॥नियमंकंचिदारप्स्येशुश्रूषाक्रियतामिति॥ १४॥ नचतेदुष्कृतंकिंचिदहमासादयंगृहे॥ तेनजीवसिराजर्षेनभवेथास्त्वमन्यथा॥ १५॥ एवंबुद्धिंसमास्थायदिवसानेकविंशतिम्॥सुप्तोस्मियदिमांकश्चिद्बोधयेद्क्षितिपार्थिव॥ १६॥ यदात्वयासभार्येणसंसुप्तोनप्रबोधितः॥ अहंतदैवतेप्रीतोमनसाराजसत्तम॥ १७॥ उत्थायचास्मिनिष्क्रांतोयदिमांत्वंमहीपते॥ पृच्छेःक्वयास्यसीत्येवंशपेयंत्वामितिप्रभो॥ १८॥ अंतर्हितःपुनश्चास्मिपुनरेवचतेगृहे॥ योगमास्थायसंसुप्तोदिवसानेकविंशतिम्॥ १९॥ क्षुधितौमामसूयेथांश्रमाद्वेतिनराधिप॥ एवंबुद्धिंसमास्थायकर्शितौवांक्षुधामया॥ २०॥नचतेभूत्सुसूक्ष्मोपिमन्युर्मनसिपार्थिव॥ सभार्यस्यनरश्रेष्ठतेनतेप्रीतिमानहम्॥ २१॥भोजनंचसमानाय्ययत्तदादीपितंमया॥ क्रुध्येथायदिमात्सर्यादितितन्मर्षितंचमे॥ २२॥ ततोहंरथमारुह्यत्वामवोचंनराधिप॥ सभार्योमांवहस्वेतितच्चत्वंकृतवांस्तथा॥ २३॥ अविशंकोनरपतेप्रीतोहंचापितेनह॥ धनोत्सर्गेपिचकृतेनत्वांक्रोधःप्रधर्षयत्॥ २४॥

१ अहमाबआर्षः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

॥ ९० ॥

ततःप्रीतेनतेराजन्पुनरेतत्कृतंतव ॥ सभार्यस्यवनंभूयस्तद्विद्धिमनुजाधिप ॥ २५ ॥ प्रीत्यर्थंतवचैतन्मेस्वर्गसंदर्शनंकृतम् ॥ यत्तेवनेस्मिन्नृपतेदृष्टंदिव्यंनिदर्शनम्
॥ २६ ॥ स्वर्गोद्देशस्त्वयाराजन्सशरीरेणपार्थिव ॥ मुहूर्तमनुभूतोसौसभार्येणनृपोत्तम ॥ २७ ॥ निदर्शनार्थंतपसोधर्मस्यचनराधिप ॥ तत्रयासीत्स्पृहाराजंस्त
च्चापिविदितंमया ॥ २८ ॥ ब्राह्मण्यंकांक्षसेहित्वंतपश्चपृथिवीपते ॥ अवमन्यनरेंद्रत्वंदेवेंद्रत्वंचपार्थिव ॥ २९ ॥ एवमेतद्यथात्थत्वंब्राह्मण्यंतातदुर्लभम् ॥ ब्रा
ह्मणेसतिचर्षित्वमृषित्वेचतपस्विता ॥ ३० ॥ भविष्यत्येषतेकामःकुशिकात्कौशिकोद्विजः ॥ तृतीयंपुरुषंतुभ्यंब्राह्मणत्वंगमिष्यति ॥ ३१ ॥ वंशस्तेपार्थिवश्रेष्ठभृ
गूणामेवतेजसा ॥ पौत्रस्तेभवितावित्रतपस्वीपावकद्युतिः ॥ ३२ ॥ यःसदेवमनुष्याणांभयमुत्पादयिष्यति ॥ त्रयाणामेवलोकानांसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ३३ ॥
वरंगृहाणराजर्षेयत्तेमनसिवर्तते ॥ तीर्थयात्रांगमिष्यामिपुराकालोभिवर्तते ॥ ३४ ॥ ॥ कुशिकउवाच ॥ ॥ एषएववरोमेद्ययस्त्वंप्रीतोमहामुने ॥ भवत्वेतद्य
थात्थत्वंभवेत्पौत्रोममानघ ॥ ३५ ॥ ब्राह्मण्यंमेकुलस्यास्तुभगवन्नेषमेवरः ॥ पुनश्चाख्यातुमिच्छामिभगवन्विस्तरेणवै ॥ ३६ ॥ कथमेष्यतिविप्रत्वंकुलंमेभृगु
नंदन ॥ कश्चासौभवितावंधुर्ममकश्चापिसंमतः ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेच्यवनकुशिकसंवादेपंचपंचाश
त्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ च्यवनउवाच ॥ ॥ अवश्यंकथनीयंमेतवैतन्नरपुंगव ॥ यदर्थंत्वाहमुच्छेत्तुंसंप्राप्तोमनुजाधिप ॥ १ ॥
भृगूणांक्षत्रियायाज्यानित्यमेतज्जनाधिप ॥ तेचभेदंगमिष्यंतिदैवयुक्तेनहेतुना ॥ २ ॥ क्षत्रियाश्चभृगून्सर्वान्वधिष्यंतिनराधिप ॥ आगर्भादनुकृंततोदैवदंडनि
पीडिताः ॥ ३ ॥ ततउत्पत्स्यतेस्माकंकुलेगोत्रविवर्धनः ॥ ऊर्वोनाममहातेजाज्वलनार्कसमद्युतिः ॥ ४ ॥ सत्रैलोक्यविनाशायकोपाग्निंजनयिष्यति ॥ महींसपर्व
तवनांयःकरिष्यतिभस्मसात् ॥ ५ ॥ कंचित्कालंतुवह्निंचसएवशमयिष्यति ॥ समुद्रेवडवावक्त्रेप्रक्षिप्यमुनिसत्तमः ॥ ६ ॥ पुत्रंतस्यमहाराजऋचीकंभृगुनंदनम् ॥
साक्षात्कृत्स्नोधनुर्वेदःसमुपस्थास्यतेनघ ॥ ७ ॥ क्षत्रियाणामभावायदैवयुक्तेनहेतुना ॥ सतुतंप्रतिगृह्यैवपुत्रेसंक्रामयिष्यति ॥ ८ ॥ ॥ ९० ॥

१ त्वत्तः

अवश्यमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ आख्यायिकातात्पर्यंसंगृह्णाति यथोक्तमिति ब्राह्मणस्यापिरामस्यक्रौर्यंक्षत्रियस्यापिविश्वामित्रस्यब्राह्म
ण्यमितिवैपरीत्यंप्राकृतऋषिसंकल्पानुसाराद्देवनत्वन्यथास्वभावविपर्ययोस्तीतिभावः ॥ २१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

जमदग्नौमहाभागेतपसाभावितात्मनि ॥ सचापिभृगुशार्दूलस्तंवेदंधारयिष्यति ॥ ९ ॥ कुलात्तुतवधर्मात्मन्कन्यांसोधिगमिष्यति ॥ उद्भावनार्थंभवतोवंशस्य
भरतर्षभ ॥ १० ॥ गाधेर्दुहितरंप्राप्यपौत्रींतवमहातपाः ॥ ब्राह्मणंक्षत्रधर्माणंपुत्रमुत्पादयिष्यति ॥ ११ ॥ क्षत्रियंविप्रकर्माणंबृहस्पतिमिवौजसा ॥ विश्वामि
त्रंतवकुलेगाधेःपुत्रंसुधार्मिकम् ॥ १२ ॥ तपसामहतायुक्तंप्रदास्यतिमहाद्युते ॥ स्त्रियौतुकारणंतत्रपरिवर्तेभविष्यतः ॥ १३ ॥ पितामहनियोगाद्वैनान्यथैतद्भ
विष्यति ॥ तृतीयेपुरुषेतुभ्यंब्राह्मणत्वमुपैष्यति ॥ भवितात्वंचसंबंधीभृगूणांभावितात्मनाम् ॥ १४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ कुशिकस्तुमुनेर्वाक्यंच्यवनस्यम
हात्मनः ॥ श्रुत्वाहृष्टोभवद्राजावाक्यंचेदमुवाचह ॥ १५ ॥ एवमस्त्वितिधर्मात्मातदाभरतसत्तम ॥ च्यवनस्तुमहातेजाःपुनरेवनराधिपम् ॥ १६ ॥ वरार्थंचोदया
मासतमुवाचसपार्थिवः ॥ बाढमेवंकरिष्यामिकामंत्वत्तोमहामुने ॥ १७ ॥ ब्रह्मभूतंकुलंमेस्तुधर्मेचास्यमनोभवेत् ॥ १८ ॥ एवमुक्तस्तथेत्येवंप्रत्युक्त्वाच्यवनो
मुनिः ॥ अभ्यनुज्ञायनृपतिंतीर्थयात्रांययौतदा ॥ १९ ॥ एतत्तेकथितंसर्वमशेषेणमयानृप ॥ भृगूणांकुशिकानांचअभिसंबंधकारणम् ॥ २० ॥ यथोक्तमृषि
णाचापितदातद्भवन्नृप ॥ जन्मरामस्यचमुनेर्विश्वामित्रस्यचैवहि ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनि० दानधर्मेच्यवनकुशिक
संवादेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ मुह्यामीवनिशम्याद्यचिंतयानःपुनःपुनः ॥ हीनांपार्थिवसंघा
तैःश्रीमद्भिःपृथिवीमिमाम् ॥ १ ॥ प्राप्यराज्यानिशतशोमहींजित्वाथभारत ॥ कोटिशःपुरुषान्हत्वापरितप्येपितामह ॥ २ ॥ कानुतासांवरस्त्रीणांसमवस्थाभवि
ष्यति ॥ याहीनाःपतिभिःपुत्रैर्मातुलैर्भ्रातृभिस्तथा ॥ ३ ॥ वयंहितान्कुरून्हत्वाज्ञातींश्चसुहृदोपिवा ॥ अवाक्शीर्षाःपतिष्यामोनरकेनात्रसंशयः ॥ ४ ॥ शरीरंयो
क्तुमिच्छामितपसोग्रेणभारत ॥ उपदिष्टमिहेच्छामितत्त्वतोहंविशांपते ॥ ५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरस्यतद्वाक्यंश्रुत्वाभीष्मोमहामनाः ॥ परी
क्ष्यनिपुणंबुद्ध्यायुधिष्ठिरमभाषत ॥ ६ ॥ रहस्यमद्भुतंचैवशृणुवक्ष्यामियत्त्वयि ॥ यागतिःप्राप्यतेयेनप्रेत्यभावेविशांपते ॥ ७ ॥

एवंब्राह्मण्यस्यातिश्रेष्ठत्वेपिदौर्लभ्यंक्षत्रियधर्मस्यहिंस्रत्वेनस्वस्यानिंद्यत्वंमन्वानःशंकते मुह्यामीत्यादिना त्वदुक्तंनिशम्यतस्यतात्पर्यंचिंतयानः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ वीरधर्मस्यश्रैष्ठ्यंविवक्षुस्तप
आदीनांतावद्याशस्त्यंदर्शयन्भीष्मउवाचरहस्यमित्यादिना यागतिःफलं येनसाधनेन प्रेत्यभावेमरणानंतरं ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ ९ ॥ मौनेनजगदाज्ञाकारीभवतीत्यर्थः जीवितंआयुः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ क्रतुंप्रजापतिं प्राणायामैःप्रजापतिलोकंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ १३ ॥ दक्षोपिप्रजापतिविशेषः मरुंअनुदकं अनाशकंअ

तपसाप्राप्यतेस्वर्गस्तपसाप्राप्यतेयशः॥ आयुःप्रकर्षोभोगाश्चलभ्यंतेतपसाविभो ॥ ८ ॥ ज्ञानंविज्ञानमारोग्यंरूपंसंपत्तथैवच ॥ सौभाग्यंचैवतपसाप्राप्यते भरतर्षभ ॥ ९ ॥ धनंप्राप्नोतितपसामौनेनाज्ञांप्रयच्छति ॥ उपभोगांस्तुदानेनब्रह्मचर्येणजीवितम्॥ १० ॥ अहिंसायाःफलंरूपंदीक्षायाजन्मवैकुले॥ फलमूलाशिनांराज्यंस्वर्गःपर्णाशिनांभवेत्॥ ११ ॥ पयोभक्षोदिवंयातिदानेनद्रविणाधिकः॥ गुरुशुश्रूषयाविद्यानित्यश्राद्धेनसंततिः॥ १२ ॥ गवाढ्यःशाकदीक्षाभिः स्वर्गमाहुस्तृणाशिनाम्॥ स्त्रियस्त्रिषवणंस्नात्वावायुंपीत्वाक्रतुंलभेत्॥१३॥नित्यस्नायीभवेद्दक्षःसंध्येतुद्वेजपन्द्विजः॥ मरुंसाधयतोराजन्नाकपृष्ठमनाशके॥१४॥ स्थंडिलेशयमानानांगृहाणिशयनानिच॥ चीरवल्कलवासोभिर्वासांस्याभरणानिच ॥ १५ ॥ शय्यासनानियानानियोगयुक्तेतपोधने ॥ अग्निप्रवेशेनियतं ब्रह्मलोकेमहीयते ॥ १६ ॥ रसानांप्रतिसंहारात्सौभाग्यमिहविंदति ॥ आमिषप्रतिसंहारात्प्रजात्यायुष्मतीभवेत्॥ १७ ॥ उदवासंवसेद्यस्तुसनराधिपतिर्भवेत्॥ सत्यवादीनरश्रेष्ठदैवतैःसहमोदते॥१८॥ कीर्तिर्भवतिदानेनतथारोग्यमहिंसया॥ द्विजशुश्रूषयाराज्यंद्विजत्वंचापिपुष्कलम्॥१९ ॥ पानीयस्यप्रदानेनकीर्तिर्भवतिशाश्वती॥ अन्नस्यतुप्रदानेनतृप्यंतेकामभोगतः ॥ २० ॥ सांत्वदःसर्वभूतानांसर्वशोकैर्विमुच्यते ॥ देवशुश्रूषयाराज्यंदिव्यंरूपंनियच्छति ॥ २१ ॥ दीपालोकप्रदानेनचक्षुष्मान्भवतेनरः ॥ प्रेक्षणीयप्रदानेनस्मृतिंमेधांचविंदति ॥ २२ ॥ गंधमाल्यप्रदानेनकीर्तिर्भवतिपुष्कला ॥ केशश्मश्रुधारयतामग्र्याभवतिसंततिः ॥ २३ ॥ उपवासंचदीक्षांचअभिषेकंचपार्थिव॥ कृत्वाद्वादशवर्षाणिवीरस्थानाद्विशिष्यते ॥ २४ ॥ दासीदासमलंकारान्क्षेत्राणिचगृहाणिच ॥ ब्रह्मदेयांसुतांदत्त्वाप्राप्नोतिमनुजर्षभ ॥ २५ ॥ क्रतुभिश्चोपवासैश्चत्रिदिवंयातिभारत ॥ लभतेचशिवंज्ञानंफलपुष्पप्रदोनरः॥ २६ ॥॥ सुवर्णशृंगैस्तुविराजितानांगवांसहस्रस्यनरःप्रदानात्॥ प्राप्नोतिपुण्यंदिविदेवलोकमित्येवमाहुर्दिविदेवसंघाः ॥ २७ ॥ प्रयच्छतेयःकपिलांसवत्सांकांस्योपदोहांकनकाग्रशृंगीम्॥ तैस्तैर्गुणैःकामदुहास्यभूत्वानरंप्रदातारमुपैतिसागौः॥ २८ ॥

नाहारः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रतिसंहारात्त्यागात् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ उपवासःसर्वभोगत्यागः दीक्षाजपादिनियमस्वीकारः अभिषेकस्त्रिषवणंस्नानं त्रयाणांसमुच्चयः ॥ २४ ॥ २५ ॥ शिवंबंधविच्छेदहेतुर्ज्ञानं फलपुष्पादिनापरमेश्वराराधनात्प्राप्यतइत्यर्थः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ नैवेशिकंगृहोपस्करंशय्यादि ॥ ३३॥ ३४ ॥ उपानहेत्वद्वंतत्वमार्षं ॥ ३५॥३६ ॥ ३७ ३८॥ अधिष्ठानवरंध्रुवपदं ॥ ३९ ॥ पक्षवर्तीमहाकुलोद्भवां ॥ ४० ॥ तात्पर्य

यावंतिरोमाणिभवंतिधेन्वास्तावत्कालंप्राप्यसगोप्रदानात् ॥ पुत्रांश्चपौत्रांश्चकुलंचसर्वमासप्तमंतारयतेपरत्र ॥ २९ ॥ सदक्षिणांकांचनचारुशृंगींकांस्योपदोहांद्रविणोत्तरीयाम् ॥ धेनुंतिलानांददतोद्विजायलोकावसूनांसुलभाभवंति ॥ ३० ॥ स्वकर्मभिर्मानवंसंनिरुद्धंतीव्रांधकारेनरकेपतंतम् ॥ महार्णवेनौरिव वायुयुक्तादानंगवांतारयतेपरत्र ॥ ३१ ॥ योब्रह्मदेयांतुददातिकन्यांभूमिप्रदानंचकरोतिविप्रे ॥ ददातिचान्नंविधिवच्चयश्चसलोकमाप्नोतिपुरंदरस्य ॥ ३२ ॥ नैवेशिकंसर्वगुणोपपन्नंददातिवैयस्तुनरोद्विजाय ॥ स्वाध्यायचारित्र्यगुणान्वितायतस्यापिलोकाःकुरुषूत्तरेषु ॥ ३३ ॥ धुर्यप्रदानेनगवांतथावैलोकानवाप्नोतिनरोवसूनाम् ॥ स्वर्गायचाहुस्तुहिरण्यदानंततोविशिष्टंकनकप्रदानम् ॥ ३४ ॥ छत्रप्रदानेनगृहंवरिष्ठंयानंतथोपानहसंप्रदाने ॥ वस्त्रप्रदानेनफलंस्वरूपंगंधप्रदानात्सुरभिर्नरःस्यात् ॥ ३५ ॥ पुष्पोपगंवाथफलोपगंवायःपादपंस्पर्शयतेद्विजाय ॥ सश्रीकमृद्धंबहुरत्नपूर्णंलभत्ययत्नोपगतंगृहंवै ॥ ३६ ॥ भक्ष्यान्नपानीयरसप्रदातासर्वान्समाप्नोतिरसान्प्रकामम् ॥ प्रतिश्रयाच्छादनसंप्रदाताप्राप्नोतितान्येवनसंशयोत्र ॥ ३७ ॥ स्रग्धूपगंधाननुलेपनानिस्नानानिमाल्यानिचमानवोयः ॥ दद्याद्द्विजेभ्यःसभवेदरोगस्तथाभिरूपश्चनरेंद्रलोके ॥ ३८ ॥ बीजैरशून्यंशयनैरुपेतंदद्याद्गृहंयःपुरुषोद्विजाय ॥ पुण्याभिरामंबहुरत्नपूर्णंलभत्यधिष्ठानवरंसराजन् ॥ ३९ ॥ सुगंधचित्रास्तरणोपधानंदद्यान्नरोयःशयनंद्विजाय ॥ रूपान्वितांपक्षवतींमनोज्ञांभार्यामयत्नोपगतांलभेत्सः ॥ ४० ॥ पितामहस्यानवरोवीरशायीभवेन्नरः ॥ नाधिकंविद्यतेयस्मादित्याहुःपरमर्षयः ॥ ४१ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाप्रीतात्माकुरुनंदनः ॥ नाश्रमेरोचयद्वासंवीरमार्गाभिकांक्षया ॥ ४२ ॥ ततोयुधिष्ठिरःप्राहपांडवान्पुरुषर्षभ ॥ पितामहस्ययद्वाक्यंतद्वोरोचत्विति प्रभुः ॥ ४३ ॥ ततस्तुपांडवाःसर्वेद्रौपदीचयशस्विनी ॥ युधिष्ठिरस्यतद्वाक्यंबाढमित्यभ्यपूजयन् ॥ ४४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥आरामाणांतडागानांयत्फलंकुरुपुंगव ॥ तदहंश्रोतुमिच्छामित्वत्तोद्यभरतर्षभ ॥ १ ॥

माह पितामहस्येति अनवरःसमानः यस्मात्पितामहात् ॥ ४१॥ तस्येति यज्ञादिष्वरुचिंवीरमार्गेचापेक्षांलेभेइत्यर्थः ॥४२ ॥ ४३॥४४॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ एवंविशोकीकृतःस्वस्थश्चराजासर्ववर्णसाधारणान्धनसाध्यान्धर्मांस्तावत्पृच्छति आरामाणामिति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बलवतीबहुसस्योत्पादिका ॥ २ ॥ औदकानिखातानितडागानि ॥ ३ ॥ त्रिषुपृथिव्यंतरिक्षस्वर्गेषु तडागवान्तडागकृत् ॥ ४ ॥ मित्राणांसदनंमिवोपकारकंसस्योत्पादनादिना मैत्रंमित्रस्यसूर्यस्येदंप्रीतिक

॥भीष्मउउवाच॥ ॥सुप्रदर्शाबलवतीचित्राधातुविभूषिता॥ उपेतासर्वभूतैश्चश्रेष्ठाभूमिरिहोच्यते॥२॥ तस्याःक्षेत्रविशेषाश्चतडागानांचबंधनम् ॥ औदका
निचसर्वाणिप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ ३ ॥ तडागानांचवक्ष्यामिकृतानांचापियेगुणाः ॥ त्रिषुलोकेषुसर्वत्रपूजनीयस्तडागवान् ॥ ४ ॥ अथवामित्रसदनंमैत्रंमि
त्रविवर्धनम् ॥ कीर्तिसंजननंश्रेष्ठंतडागानांनिवेशनम् ॥५॥ धर्मस्यार्थस्यकामस्यफलमाहुर्मनीषिणः॥तडागसुकृतंदेशेक्षेत्रमेकंमहाश्रयम् ॥ ६ ॥ चतुर्वि
धानांभूतानांतडागमुपलक्षयेत् ॥ तडागानिचसर्वाणिदिशंतिश्रियमुत्तमाम् ॥ ७ ॥ देवामनुष्यगंधर्वाःपितरोरगराक्षसाः ॥ स्थावराणिचभूतानिसंश्रयंतिज
लाशयम्॥८॥तस्मात्तांस्तेप्रवक्ष्यामितडागेयेगुणाःस्मृताः॥याचतत्रफलावाप्तिर्ऋषिभिःसमुदाहृता॥९॥ वर्षाकालेतडागेतुसलिलंयस्यतिष्ठति॥ अग्निहोत्र
फलंतस्यफलमाहुर्मनीषिणः ॥ १० ॥ शरत्कालेतुसलिलंतडागेयस्यतिष्ठति ॥ गोसहस्रस्यसप्रेत्यलभतेफलमुत्तमम् ॥ ११ ॥ हेमंतकालेसलिलंतडागेयस्यति
ष्ठति॥ सवैबहुसुवर्णस्ययज्ञस्यलभतेफलम्॥ १२ ॥ यस्यवैशैशिरेकालेतडागेसलिलंभवेत्॥तस्याग्निष्टोमयज्ञस्यफलमाहुर्मनीषिणः॥ १३ ॥ तडागंसुकृतं
यस्यवसंतेतुमहाश्रयम् ॥ अतिरात्रस्ययज्ञस्यफलंससमुपाश्नुते ॥ १४ ॥ निदाघकालेपानीयंतडागेयस्यतिष्ठति ॥ वाजिमेधफलंतस्यफलंवैमुनयोविदुः॥
॥१५॥सकुलंतारयेत्सर्वंयस्यखातेजलाशये॥गावःपिबंतिसलिलंसाधवश्चनराःसदा ॥ १६ ॥ तडागेयस्यगावस्तुपिबंतितृषिताजलम्॥ मृगपक्षिमनुष्याश्च
सोऽश्वमेधफलंलभेत् ॥ १७ ॥ यत्पिबंतिजलंतत्रस्नायंतेविश्रमंतिच॥तडागेयस्यतत्सर्वंप्रेत्यानंत्यायकल्पते॥ १८ ॥दुर्लभंसलिलंतातविशेषेणपरत्रवै॥पानी
यस्यप्रदानेनप्रीतिर्भवतिशाश्वती॥ १९ ॥ तिलान्ददतपानीयंदीपान्ददतजाग्रत॥ज्ञातिभिःसहमोदध्वमेतत्प्रेत्यसुदुर्लभम्॥ २० ॥सर्वदानैर्गुरुतरंसर्वदानैर्वि
शिष्यते॥पानीयंनरशार्दूलतस्माद्दातव्यमेवहि॥ २१ ॥ एवमेतत्तडागस्यकीर्तितंफलमुत्तमम्॥अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिवृक्षाणामवरोपणम्॥ २२ ॥ स्थावराणां
चभूतानांजातयःषट्प्रकीर्तिताः॥ वृक्षगुल्मलतावल्ल्यस्त्वक्सारास्तृणजातयः॥ २३॥

रं मित्राणांदेवानांविवर्धनंपोषकं ॥ ५ ॥ क्षेत्रवृद्धिहेतुत्वात्तडागंमहाश्रयमुपलक्षयेदित्युत्तरेणापिसंबंधः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१ ॥
॥ २२ ॥ वृक्षाःवटादयः गुल्माःकुशस्तंबादयः लताःवृक्षाद्यारूढाःपाटल्यादयः वल्ल्यःभूम्यांप्रतताःकूश्मांडादयः त्वक्सारावेण्वादयः तृणजातयःउलपादयः ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ पुत्रास्तेधर्मतःस्मृताइति अपुत्रेणावश्यंपुत्रफलार्थिनातडागआरामाश्चकर्तव्याइतिदर्शितं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणि
नैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ५९ ॥ दातारंकथंदानमन्वेतीतिपृच्छति यानीति दातृप्रतिग्रहीत्रोःपरलोकेसंबंधाभावादितिभावः ॥ १ ॥ २ ॥

एताजात्यस्तुवृक्षाणांतेषांरोपेगुणास्त्विमे ॥ कीर्तिश्चमानुषेलोकेप्रेत्यचैवफलंशुभम् ॥ २४ ॥ लभतेनामलोकेचपितृभिश्चमहीयते ॥ देवलोकेगतस्यापिनामत
स्यननश्यति ॥ २५ ॥ अतीतानागतेचोभेपितृवंशंचभारत ॥ तारयेद्वृक्षरोपीचतस्माद्वृक्षांश्चरोपयेत् ॥ २६ ॥ तस्यपुत्राभवंत्येतेपादपानात्रसंशयः ॥ परलोक
गतःस्वर्गंलोकांश्चाप्नोतिसोऽव्ययान् ॥ २७ ॥ पुष्पैःसुरगणान्वृक्षाःफलैश्चापितथापितॄन् ॥ छाययाचातिथिंतातपूजयंतिमहीरुहाः ॥ २८ ॥ किन्नरोरगरक्षांसि
देवगंधर्वमानवाः ॥ तथाऋषिगणाश्चैवसंश्रयंतिमहीरुहान् ॥ २९ ॥ पुष्पिताःफलवंतश्चतर्पयंतीहमानवान् ॥ वृक्षदंपुत्रवद्वृक्षास्तारयंतिपरत्रतु ॥ ३० ॥
तस्मात्तडागेसद्वृक्षारोप्याःश्रेयोर्थिनासदा ॥ पुत्रवत्परिपाल्याश्चपुत्रास्तेधर्मतःस्मृताः ॥ ३१ ॥ तडागकृद्वृक्षरोपीइष्टयज्ञश्चयोद्विजः ॥ एतेस्वर्गेमहीयंतेयेचान्ये
सत्यवादिनः ॥ ३२ ॥ तस्मात्तडागंकुर्वीतआरामांश्चैवरोपयेत् ॥ यजेच्चविविधैर्यज्ञैःसत्यंचसततंवदेत् ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआ
नुशा०दानधर्मेआरामतडागवर्णनंनामअष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यानीमानिबहिर्वेद्यांदानानिपरिचक्ष
ते ॥ तेभ्योविशिष्टंकिंदानंमतंतेकुरुपुंगव ॥ १ ॥ कौतूहलंहिपरमंतत्रमेविद्यतेप्रभो ॥ दातारंदत्तमन्वेतियद्दानंतत्प्रचक्ष्वमे ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अभयं
सर्वभूतेभ्योव्यसनेचाप्यनुग्रहः ॥ यच्चाभिलषितंदद्यात्तृषितायाभियाचते ॥ ३ ॥ दत्तंमन्येतयद्दत्त्वातद्दानंश्रेष्ठमुच्यते ॥ दत्तंदातारमन्वेतियद्दानंभरतर्षभ ॥ ४ ॥
हिरण्यदानंगोदानंपृथिवीदानमेवच ॥ एतानिवैपवित्राणितारयंत्यपिदुष्कृतम् ॥ ५ ॥ एतानिपुरुषव्याघ्रसाधुभ्योदेहिनित्यदा ॥ दानानिहिनरंपापान्मोक्षयंति
नसंशयः ॥ ६ ॥ यद्यदिष्टतमंलोकेयच्चास्यदयितंगृहे ॥ तत्तद्गुणवतेदेयंतदेवाक्षयमिच्छता ॥ ७ ॥ प्रियाणिलभतेनित्यंप्रियदःप्रियकृत्तथा ॥ प्रियोभवतिभूताना
मिहचैवपरत्रच ॥ ८ ॥ याचमानमभीमानादनासक्तमकिंचनम् ॥ योनार्चतियथाशक्तिसनृशंसोयुधिष्ठिर ॥ ९ ॥ अमित्रमपिचेद्दीनंशरणैषिणमागतम् ॥ व्य
सनेयोनुगृह्णातिसवैपुरुषसत्तमः ॥ १० ॥

अभयमिति यथास्वयंकस्मैचिदभयंदीयतेव्यसनेवानुग्रहःक्रियतेसपुनःकालेसतिसामर्थ्येआनृण्यार्थंस्वस्मैअभयंददात्यनुग्रहंचकरोतिएवंपरत्रापीत्यर्थः ॥ ३ ॥ यद्दत्त्वादत्तंमन्येतनत्विदंमदीयंदानमिति
मन्यतेसआस्तिकःश्रद्धावान्दानफलंलभतइत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ अभीमानात्अतिसमर्थोयमित्यभिमानंस्वमनस्येवकृत्वायाचमानं ॥ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुशायेत्यादिचतुर्थीषष्ठ्यर्थे ॥११ क्रियानियमितान्स्वधर्मयंत्रितान्॥१२॥१३॥ येन्नार्थंदेवादीन्नार्थयंतेतेभ्य आत्मानंरक्षस्वेत्युक्तं तत्ररक्षणप्रकारमाह तानिति युक्तैश्चारैः मुक्तैरितिपाठेनिस्पृहैर्नरैः उपजिज्ञास्यःनिमंत्रयेथाइतिसंबंधः ॥१४॥ आवसथैरावसथादिसमर्पणेन ॥१५॥कार्यमिति धर्मार्थमेवधर्मंकुर्वंतिनतुफलांतरार्थमितिभावः ॥१६॥ व्यपाश्रित्यप्रभोराश्रयमकृत्वाजीवितुंस्वभावाः॥१७॥१८॥ ॥१९॥ ददतःदातुस्तववर्तंतांसर्वदास्तु ॥२०॥यज्ञविशेषणंनिवापदानसलिलइति निवापःपितृनर्पणंतद्वद्देवदानादियस्मिन्सतथा तादृशेषुनिवसन्तानाश्रित्यस्थितःसन् आनृण्यंदेवादीनां निवापोदानसदृश

कुशायकृतविद्यायवृत्तिक्षीणायसीदते ॥ अपहन्यात्क्षुधांयस्तुनतेनपुरुषःसमः ॥ ११ ॥ क्रियानियमितान्साधून्पुत्रदारैश्चकर्शितान् ॥ अयाचमानान्कौंतेयसर्वोपायैर्निमंत्रयेत् ॥ १२ ॥ आशिषंयेनदेवेषुनचमर्त्येषुकुर्वते ॥ अर्हंतोनित्यसंतुष्टास्तथालब्धोपजीविनः ॥ १३ ॥ आशीविषसमेभ्यश्चतेभ्योरक्षस्वभारत॥ तान्युक्तैरुपजिज्ञास्यस्तथाद्विजवरोत्तमान् ॥ १४ ॥ कृतैरावसथैर्नित्यंसप्रेष्यैःसपरिच्छदैः ॥ निमंत्रयेथाःकौरव्यसर्वकामसुखावहैः ॥ १५ ॥ यदितेप्रतिगृह्णीयुःश्रद्धापूतंयुधिष्ठिर॥ कार्यमित्येवमन्वानाधार्मिकाःपुण्यकर्मिणः ॥ १६ ॥ विद्यास्नाताव्रतस्नातायेव्यपाश्रित्यजीविनः॥ गूढस्वाध्यायतपसोब्राह्मणाःसंशितव्रताः॥ १७ ॥ तेषुशुद्धेषुदांतेषुस्वदारपरितोषिषु॥ यत्करिष्यसिकल्याणंतत्तेलोकेयुधांपते ॥ १८ ॥ यथाग्निहोत्रंसुहुतंसायंप्रातर्द्विजातिना ॥ तथादत्तंद्विजातिभ्योभवत्यथयथात्मसु ॥ १९ ॥ एषतेविततोयज्ञःश्रद्धापूतःसदक्षिणः ॥ विशिष्टःसर्वयज्ञेभ्योददतस्तातवर्तताम्॥ २० ॥ निवापदानसलिलस्तादृशेषुयुधिष्ठिर॥ निवसन्पूजयंश्चैवतेष्वानृण्यंनियच्छति ॥ २१ ॥ यएवंनैवकुप्यंतेनलुभ्यंतितृणेष्वपि ॥ तएवनःपूज्यतमायेचापिप्रियवादिनः॥ २२ ॥ एतेनबहुमन्यंतेनप्रवर्तंतिचापरे॥पुत्रवत्परिपाल्यास्तेनमस्तेभ्यस्तथाभयम् ॥ २३ ॥ ऋत्विक्पुरोहिताचार्यामृदुब्रह्मधराहिते ॥ क्षात्रेणापिहिसंसृष्टंतेजःशाम्यतिवैद्विजे॥ २४ ॥अस्तिमेबलवानस्मिराजास्मीतियुधिष्ठिर ॥ ब्राह्मणान्माचपर्यश्नीर्वासोभिरशनेनच ॥ २५ ॥ यच्छोभार्थंबलार्थंवावित्तमस्तितवानघ ॥ तेनतेब्राह्मणाःपूज्याःस्वधर्ममनुतिष्ठता॥ २६ ॥नमस्कार्यास्तथाविप्रावर्तमानायथातथम्॥ यथासुखंयथोत्साहंललंतुत्वयिपुत्रवत्॥ २७ ॥ कोह्यक्षयप्रसादानांसुहृदामल्पतोषिणाम्॥ वृत्तिमर्हत्यवक्षेप्तुंत्वदन्यःकुरुसत्तम॥ २८॥

इतिपाठेदानंमहादानं॥२१॥२२॥एतेदातारंनबहुमन्यंतेनिःस्पृहत्वात् तेभ्योनमोस्तुतथाऽभयमस्तु तथोभयमितिपाठेतेभ्यस्तुष्टेभ्योरुष्टेभ्यश्चउभयंस्वर्गोनरकश्चभवतीतिशेषः॥२३॥मृदवःशिष्येषुस्नेहवत्त्वात्तेचतेब्रह्मधराश्चवेदधराः क्षात्रेणसंसृष्टमपिब्राह्मंतेजःशाम्यतिशांतेद्विजेऽदीप्यमानंअस्त्रेवेत्यर्थः ॥२४॥ मापर्यश्नीःपरित्यज्यमाभुंक्ष्व ॥२५॥ तेत्वया ॥२६॥ ललंतुरमंतां॥२७॥अवक्षेप्तुंसमाप्तुं ॥२८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ ३० ॥ अवर्तिनांअवृत्तीनां आर्योगुणः अकीर्तिनामितिपाठेव्रीह्यादित्वादिनिः अकीर्तिमतां ॥ ३१ ॥ पुरापूर्वं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

यथापत्याश्रयोधर्मस्त्रीणांलोकेसनातनः॥ सदैवसागतिर्नान्यातथास्माकंद्विजातयः॥ २९ ॥ यदिनोब्राह्मणास्तातसंत्यजेयुरपूजिताः॥ पश्यंतोदारुणंकर्मसततं
क्षत्रियेस्थितम्॥ ३० ॥ अवेदानामयज्ञानामलोकानामवर्तिनाम्॥ कस्तेषांजीवितेनार्थस्त्वांविनाब्राह्मणाश्रयम्॥ ३१ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामियथाधर्मसनात
नम्॥ राजन्योब्राह्मणान्राजन्पुरापरिचचारह॥ ३२ ॥ वैश्योराजन्यमित्येवशूद्रोवैश्यमितिश्रुतिः॥ दूराच्छूद्रेणोपचर्योब्राह्मणोग्निरिवज्वलन्॥ ३३ ॥ संस्पर्शप
रिचर्यस्तुवैश्येनक्षत्रियेणच॥ मृदुभावान्सत्यशीलान्सत्यधर्मानुपालकान्॥ ३४ ॥ आशीविषानिवक्रुद्धांस्तानुपाचरतद्विजान्॥ अपरेषांपरेषांचपरेभ्यश्चापि
येपरे॥ ३५ ॥ क्षत्रियाणांप्रतपतांतेजसाचबलेनच॥ ब्राह्मणेष्वेवशाम्यंतितेजांसिचतपांसिच॥ ३६ ॥ नमेपिताप्रियतरोनत्वंताततथाप्रियः॥ नमेपितुःपितारा
जन्नचात्मानचजीवितम्॥ ३७ ॥ त्वत्तश्चमेप्रियतरःपृथिव्यांनास्तिकश्चन॥ त्वत्तोपिमेप्रियतराब्राह्मणाभरतर्षभ॥ ३८ ॥ ब्रवीमिसत्यमेतच्चयथाहंपांडुनंदन॥
तेनसत्येनगच्छेयंलोकान्यत्रचशांतनुः॥ ३९ ॥ पश्येयंचसतांलोकाञ्छुचीन्ब्रह्मपुरस्कृतान्॥ तत्रमेतातगंतव्यमह्नायचचिरायच॥ ४० ॥ सोहमेतादृशाँल्लोकान्दृ
ष्ट्वाभरतसत्तम॥ यन्मेकृतंब्राह्मणेषुनतप्येतेनपार्थिव॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकप० दानधर्मेएकोनषष्टितमोऽध्यायः
॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यौचस्यातांचरणेनोपपन्नौयौविद्ययासदृशौजन्मनाच॥ ताभ्यांदानंकतमस्मैविशिष्टम
याचमानायचयाचतेच॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ श्रेयोवैयाचतःपार्थदानमाहुरयाचते॥ अर्हत्तमोवैधृतिमान्कृपणादधृतात्मनः॥ २ ॥ क्षत्रियोरक्षणधृ
तिर्ब्राह्मणोऽनर्थनाधृतिः॥ ब्राह्मणोधृतिमान्विद्वान्देवान्प्रीणातितुष्टिमान्॥ ३ ॥ याच्यमाहुरनीशस्यअभिहारंचभारत॥ उद्वेजयंतियाचंतिसदाभूतानिदस्युवत्
॥ ४ ॥ म्रियतेयाचमानोवैनजातुम्रियतेददत्॥ ददत्संजीवयत्येनमात्मानंचयुधिष्ठिर॥ ५ ॥ आनृशंस्यंपरोधर्मोयाचतेयत्प्रदीयते॥ अयाचतःसीदमानान्सर्वो
पायैर्निमंत्रयेत्॥ ६ ॥ यदिवैतादृशाराष्ट्रान्वसेयुस्तेद्विजोत्तमाः॥ भस्मच्छन्नानिवाग्नींस्तान्बुध्येथास्त्वंप्रयत्नतः॥ ७ ॥

इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनषष्टितमोऽध्यायः॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ यौचेति चरणेनाचरणेन ॥ १ ॥ अयाचतःश्रैष्ठ्यमाहद्वाभ्यां श्रेयइति ॥ २ ॥ अनर्थनाअयाञ्चा॥ ३ ॥
याच्यंयाचनारूपंकर्म अनीशस्यदरिद्रस्यअभिहारंतिरस्कारमाहुः यदायतःयाचंतियाचमानानिभूतानिदस्युवल्लोकानुद्वेजयंति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ राष्ट्रान्राष्ट्रं ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ८ ॥ ९ ॥ ददद्दित्यर्धः अयाचतांअयाचमानानां उपागच्छन्समीपमुपसर्पन्दायान्धनादीनददत्दाताभवेतिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२॥१३॥ अपीति सोद्धरणान्स्वामिन्यागतेदास्यामीतियाचमाने भ्योबालकेभ्यआशाप्रदर्शनमुद्धरणंतत्सहितान् अतएवदारास्तेषांप्रतीक्षंतइत्युक्तं ॥ १४ ॥ एषतेविततोयज्ञइतिप्रागुक्तंयज्ञंसवनत्रयकल्पनयाव्याचष्टे अन्नानीत्यादिना ॥१५॥ १६॥ १७ ॥१८ ॥१९॥

तपसादीप्यमानास्तेदहेयुःपृथिवीमपि ॥ अपूज्यमानाःकौरव्यपूजार्हास्तुतथाविधाः ॥ ८ ॥ पूज्याहिज्ञानविज्ञानतपोयोगसमन्विताः ॥ तेभ्यःपूजांप्रयुंजीथा ब्राह्मणेभ्यःपरंतप ॥ ९ ॥ दददद्बहुविधान्दायानुपागच्छन्नयाचताम् ॥ यदग्निहोत्रेसुहुतेसायंप्रातर्भवेत्फलम् ॥ १० ॥ विद्यावेदव्रतवतितद्दानफलमुच्यते ॥ विद्यावेदव्रतस्नातानव्यपाश्रयजीविनः ॥ ११ ॥ गूढस्वाध्यायतपसोब्राह्मणान्संशितव्रतान् ॥ कृतैरावसथैर्हृद्यैःसप्रेष्यैःसपरिच्छदैः ॥ १२ ॥ निमंत्रयेथाःकौरव्यकामैश्चान्यैर्द्विजोत्तमान् ॥ अपितेप्रतिगृह्णीयुःश्रद्धोपेतंयुधिष्ठिर ॥ १३ ॥ कार्यमित्येवमन्वानाधर्मज्ञाःसूक्ष्मदर्शिनः ॥ अपितेब्राह्मणाभुक्त्वागताःसोद्धरणान्गृहान् ॥ १४ ॥ येषांदाराःप्रतीक्षंतेपर्जन्यमिवकर्षकाः ॥ अन्नानिप्रातःसवनेनियताब्रह्मचारिणः ॥ १५ ॥ ब्राह्मणास्तातभुंजानास्त्रेताग्निंप्रीणयंत्युत ॥ माध्यंदिनंतेसवनंददतस्तातवर्तताम् ॥ १६ ॥ गोहिरण्यानिवासांसितेनेंद्रःप्रीयतांतव ॥ तृतीयंसवनंतेवैवैश्वदेवंयुधिष्ठिर ॥ १७ ॥ यद्देवेभ्यःपितृभ्यश्चविप्रेभ्यश्चप्रयच्छसि ॥ अहिंसासर्वभूतेभ्यःसंविभागश्चभागशः ॥ १८ ॥ दमस्त्यागोधृतिःसत्यंभवत्यवभृथायते ॥ एषतेविततोयज्ञःश्रद्धापूतःसदक्षिणः ॥ १९ ॥ विशिष्टःसर्वयज्ञानांनित्यंतातप्रवर्तताम् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनु० दान० षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दानंयज्ञःक्रियाचेहकिंस्वित्प्रेत्यमहाफलम् ॥ कस्यज्यायःफलंप्रोक्तंकीदृशेभ्यःकथंकदा ॥ १ ॥ एतदिच्छामिविज्ञातुंयाथातथ्येनभारत ॥ विद्वन्जिज्ञासमानायदानधर्मान्प्रचक्ष्वमे ॥ २ ॥ अंतर्वेद्यांचयद्दत्तंश्रद्धयाचानृशंस्यतः ॥ किंस्विन्नैःश्रेयसंताततन्मेब्रूहिपितामह ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ रौद्रंकर्मक्षत्रियस्यसततंतातवर्तते ॥ तस्यवैतानिकंकर्मदानंचैवेहपावनम् ॥ ४ ॥ नतुपापकृतांराज्ञांप्रतिगृह्णंतिसाधवः ॥ एतस्मात्कारणाद्यज्ञैर्यजेद्राजासदक्षिणैः ॥ ५ ॥ अथचेत्प्रतिगृह्णीयुर्दद्यादहरहर्नृपः ॥ श्रद्धामास्थायपरमांपावनंह्येतदुत्तमम् ॥ ६ ॥

॥ २० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ७ ॥ दानमिति यज्ञःक्रियेत्येकं यज्ञरूपाक्रियेत्यर्थः कीदृशेभ्योदानंकथंयज्ञक्रियेति कदेत्युभयत्रसंबंधः ॥ १ ॥ २ ॥ आनृशंस्यतोबहिर्वेद्यांदानं ॥ ३ ॥ ४ ॥ यज्ञाद्दानस्याधिक्यंवर्णयति नत्विति द्वाभ्यां ॥ ५ ॥ एतद्दानम् ॥ ६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तपोर्जितान् संधिरार्षः ॥ ७ ॥ यद्यदितेब्राह्मणास्तेतवनकरिष्यंतिप्रतिग्रहमितिशेषः तर्हिकृतंसुकृतंतेतवनभविष्यति तदासुकृतोत्पत्त्यर्थंयज्ञान्साधय ॥ ८ ॥ इष्टमिति दानेयज्ञादिकमंतर्भवति याज्ञिकेभ्यो दत्तंचेत्तत्कृतस्ययज्ञस्यश्रेयोंशस्तवापिभविष्यतीतिनयज्ञार्थमत्युत्सुकोभूरित्यर्थः ॥ ९ ॥ जनयिताप्रजापतिः ॥ १० ॥ धर्मान्पंचातिथिभिःसमेतएवभोक्ष्येइत्यादीन्येसंतःसंवर्धयंतितेसर्वस्वैर्भर्तव्याराज्ञातस्यराज्ञस्तेसंतोबहुकारिणोऽत्यंतमुपकर्तारोभवंति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ देयाःदानानि व्युष्टिःसमृद्धिः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ब्रह्मणोभूयंभावोस्यास्तिसब्राह्मणोब्रह्मभूयस्तस्यभावोब्रह्मभूयत्वं

ब्राह्मणांस्तर्पयन्द्रव्यैस्ततोयज्ञेयतव्रतः॥ मैत्रान्साधून्वेदविदःशीलवृत्ततपोर्जितान् ॥७॥ यत्तेतेनकरिष्यंतिकृतंतेनभविष्यति॥यज्ञान्साधयसाधुभ्यःस्वाद्वन्नान्दक्षिणावतः॥८॥इष्टंदत्तंचमन्येथाआत्मानंदानकर्मणा ॥पूजयेथायायजूकांस्तवाप्यंशोभवेद्यथा॥ ९ ॥प्रजावतोभरेथाश्चब्राह्मणान्बहुकारिणः॥ प्रजावांस्तेनभवतियथाजनयितातथा ॥ १० ॥ यावतःसाधुधर्मान्वैसंतःसंवर्धयंत्युत॥सर्वस्वैश्चापिभर्तव्यानरायेबहुकारिणः॥ ११ ॥ समृद्धःसंप्रयच्छत्वंब्राह्मणेभ्योयुधिष्ठिर ॥ धेनूरनडुहोन्नानिच्छत्रंवासांस्युपानहौ ॥ १२ ॥ आज्यानियजमानेभ्यस्तथान्नानिचभारत ॥ अश्ववंतिचयानानिवेश्मानिशयनानिच ॥ १३ ॥ एतेदेयाव्युष्टिमंतोलघूपायाश्चभारत॥अजुगुप्सांश्चविज्ञायब्राह्मणान्वृत्तिकर्शितान्॥ १४ ॥ उपच्छन्नंप्रकाशंवावृत्त्यातान्प्रतिपालयेत्॥ राजसूयाश्वमेधाभ्यांश्रेयस्तत्क्षत्रियान्प्रति ॥ १५॥ एवंपापैर्विनिर्मुक्तस्त्वंपूतःस्वर्गमाप्स्यसि ॥ संचयित्वापुनःकोशंयद्राष्ट्रंपालयिष्यसि ॥ १६ ॥ तेनत्वंब्रह्मभूयत्वमवाप्स्यसिधनानिच॥ आत्मनश्चपरेषांचवृत्तिंसंरक्षभारत॥ १७ ॥पुत्रवच्चापिभृत्यान्स्वान्प्रजाश्चपरिपालय॥ योगःक्षेमश्चतेनित्यंब्राह्मणेष्वस्तुभारत॥ १८॥ तदर्थंजीवितंतेस्तुमातेभ्योप्रतिपालनम् ॥अनर्थोब्राह्मणस्यैषयद्वित्तनिचयोमहान्॥ १९ ॥ श्रियाह्यभीक्ष्णंसंवासोदर्पयेत्संप्रमोहयेत्॥ ब्राह्मणेषुप्रमूढेषुधर्मोविप्रणशेद्ध्रुवम्॥ धर्मप्रणाशेभूतानामभावःस्यान्नसंशयः॥ २० ॥योरक्षिभ्यःसंप्रदायराजाराष्ट्रंविलुंपति॥ यज्ञेराष्ट्राद्धनंतस्मादानयध्वमितिब्रुवन्॥२१॥ यच्चादायतदाज्ञप्तंभीतंदत्तंसुदारुणम्॥ यजेद्राजानतंयज्ञंप्रशंसंत्यस्यसाधवः॥२२॥अपीडिताःसुसंवृद्धायेददत्यनुकूलतः॥ तादृशेनाप्युपायेनयष्टव्यंनोद्यमाहृतैः॥ २३ ॥यदापरिनिषिच्येतनिहितोवैयथाविधि॥तदाराजामहायज्ञैर्यजेतबहुदक्षिणैः ॥ २४ ॥वृद्धबालधनंरक्ष्यमंधस्यकृपणस्यच॥ नखातपूर्वंकुर्वीतनरुदंतीधनंहरेत्॥ २५॥

ब्राह्मणत्वं ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ यइतियुग्मं योराजारक्षिभ्यःसंग्रहपरेभ्योधनंदत्त्वायज्ञेयज्ञार्थंधनमानयध्वमिति ब्रुवन्राष्ट्रंविलुंपति ॥ २१ ॥ यच्चासौतद्धनिभिर्भीतंभययुक्तंयथास्यात्तथादत्तंप्रजाभ्यआदायसुदारुणंयथास्यात्तथायजेत्तंयज्ञंनप्रशंसंति ॥ २२ ॥ उद्यमःप्रजापीडनात्मकोऽतियत्नः ॥ २३ ॥ निहितः प्रजानांनितरांहितोराजायदाप्रजाभिःपूर्णोद्रिक्ताभिर्निषिच्येतधनैरभिषिच्येत ॥ २४ ॥ खातपूर्वंधनंनकुर्वीत अनावृष्टौकूपोदकनिष्पादितैर्धान्यैर्जीवतांधनंस्वाधीनंनकुर्वीतेत्यर्थः ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २६ ॥ समवेक्ष्यंत्येवनतुलभंते ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ सहयुगपत् राजकंराजसमूहंप्रतिपक्षभूतंविंदते ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ सर्वंपापमेतिराजानं ॥ ३५ ॥ ३६ ॥३७॥३८॥ ॥ इतिअ

हृतंरूपणवित्तंहिराष्ट्रंहंतिनृपश्रियम्॥दद्याच्चमहतोभोगान्क्षुद्भयंप्रणुदेत्सताम्॥२६॥येषांस्वादूनिभोज्यानिसमवेक्ष्यंतिबालकाः॥नाश्नंतिविधिवत्तानिकिंनुपा

॥ ९५॥ पतरंततः॥२७॥ यदितेतादृशोराष्ट्रेविद्वान्सीदेत्क्षुधाद्विजः॥भ्रूणहत्यांचगच्छेथाःकृत्वापापमिवोत्तमम्॥२८॥धिक्तस्यजीवितंराज्ञोराष्ट्रेयस्यावसीदति॥द्विजो १३

न्योवामनुष्योपिशिविराहवचोयथा॥ २९ ॥ यस्यस्मविषयेराज्ञःस्नातकःसीदतिक्षुधा ॥ अवृद्धिमेतितद्राष्ट्रंविंदतेसहराजकम् ॥ ३० ॥ क्रोशंत्योयस्यवैराष्ट्राद्ध्रि

यंतेतरसास्त्रियः॥ क्रोशतांपतिपुत्राणांमृतोसौनचजीवति॥३१॥ अरक्षितारंहर्तारंविलोप्तारमनायकम्॥ तंवैराजकलिंहन्युःप्रजाःसंनह्यनिर्घृणम्॥३२॥ अहं

वोरक्षितेत्युक्त्वायोनरक्षतिभूमिपः॥ससंहत्यनिहंतव्यःश्वेवसोन्मादआतुरः॥ ३३ ॥पापंकुर्वंतियत्किंचित्प्रजाराज्ञाह्यरक्षिताः ॥ चतुर्थंतस्यपापस्यराजाविंद

तिभारत॥३४॥अथाहुःसर्वमेवैतिभूयोर्धमितिनिश्चयः ॥ चतुर्थमतमस्माकंमनोःश्रुत्वानुशासनम्॥ ३५ ॥शुभंवायच्चकुर्वंतिप्रजाराज्ञासुरक्षिताः॥ चतुर्थं

तस्यपुण्यस्यराजाचाप्नोतिभारत॥ ३६ ॥ जीवंतंत्वानुजीवंतुप्रजाःसर्वायुधिष्ठिर ॥ पर्जन्यमिवभूतानिमहाद्रुममिवांडजाः ॥ ३७ ॥ कुबेरमिवरक्षांसिशतक्र

तुमिवामराः॥ज्ञातयस्त्वानुजीवंतुसुहृदश्चपरंतप॥३८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेएकषष्टितमोऽध्यायः॥६१ ॥

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥इदंदेयमिदंदेयमितीयंश्रुतिरादरात्॥ बहुदेयाश्चराजानःकिंस्विद्दानमनुत्तमम्॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अतिदानानिसर्वाणिपृथिवी

दानमुच्यते ॥ अचलाह्यक्षयाभूमिर्दोग्ध्रीकामानिहोत्तमान् ॥ २ ॥ दोग्ध्रीवासांसिरत्नानिपशून्व्रीहियवांस्तथा ॥ भूमिदःसर्वभूतेषुशाश्वतीरेधतेसमाः॥ ३ ॥

यावद्भूमेरायुरिहतावद्भूमिदएधते॥ नभूमिदानादस्तीहपरंकिंचिद्युधिष्ठिर॥ ४॥ अप्यल्पंप्रददुःसर्वेपृथिव्याइतिनःश्रुतम्॥ भूमिमेवददुःसर्वेभूमिंतेभुंजतेजनाः

॥५॥स्वकर्मैवोपजीवंतिनराइहपरत्रच॥भूमिर्भूतिर्महादेवीदातारंकुरुतेप्रियम्॥ ६ ॥यएतांदक्षिणांदद्यादक्षयांराजसत्तम॥ पुनर्नरत्वंसंप्राप्यभवेत्सपृथिवी

पतिः॥७॥यथादानंतथाभोगइतिधर्मेषुनिश्चयः॥ संग्रामेवातनुंजह्याद्दद्याद्वापृथिवीमिमाम्॥८॥इत्येतत्क्षत्रबंधूनांवदंतिपरमांश्रियम्॥ पुनातिदत्तापृथिवी ॥ ९५॥

दातारमितिशुश्रुम॥ ९ ॥

नुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ इदमिति ॥ १ ॥ २ ॥ कामानेवाह दोग्ध्रीति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ प्रियंस्वपतिं ॥ ६ ॥ तदेवाह यइति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १० ॥ ११ ॥ प्रियेणप्रियायवादत्तेतियोगात्तस्यादानमादानंवाकुर्वन्प्रियदत्तायाअस्याःप्रियोभवतीत्यर्थः नामेतिनामार्थउभयरूपउच्यते ॥ १२ ॥ एतत्पृथ्वीदानं ॥ १३ ॥ १४ ॥ दत्तदानेदत्तदे शेनचाचरेन्नसंचरेत् नचागूहेदंतर्धानेनचाचरेदितिपाठेनुभूमिदानंदानांतरवन्नगूहनीयंकिंतुप्रख्यापयेदेवेत्याह नचेति अंतर्धानेनचाचरेद्भूमिमुपविश्यदानमाचरेत् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ शंसंत्यमुकदत्ते

अपिपापसमाचारंब्रह्मघ्नमपिचानृतम् ॥ सैवपापंप्लावयतिसैवपापात्प्रमोचयेत् ॥ १० ॥ अपिपापकृतांराज्ञांप्रतिगृह्णंतिसाधवः ॥ पृथिवींनान्यदिच्छंतिपावनं जननीयथा ॥ ११ ॥ नामास्याःप्रियदत्तेतिगुह्यंदेव्याःसनातनम् ॥ दानंवाप्यथवादानंनामास्याःप्रथमप्रियम् ॥ १२ ॥ यएतांविदुषेदद्यात्पृथिवींपृथिवीपतिः ॥ पृथिव्यामेतदिष्टंसराजाराज्यमितोव्रजेत् ॥ १३ ॥ पुनश्चासौजनिंप्राप्यराजवत्स्यान्नसंशयः ॥ तस्मात्प्राप्यैवपृथिवींदद्याद्विप्रायपार्थिवः ॥ १४ ॥ नाभूमिपति नाभूमिरधिष्ठेयाकथंचन ॥ नचापात्रेणवाग्राह्यादत्तदानेनचाचरेत् ॥ १५ ॥ येचान्येभूमिमिच्छेयुःकुर्युरेवंनसंशयः ॥ यःसाधोर्भूमिमादत्तेनभूमिंविंदतेतुसः ॥ १६ ॥ भूमिंदत्त्वातुसाधुभ्योविंदतेभूमिमुत्तमाम् ॥ प्रेत्यचेहचधर्मात्मासंप्राप्नोतिमहद्यशः ॥ १७ ॥ यस्यविप्रास्तुशंसंतिसाधोर्भूमिंसदैवहि ॥ नतस्यशत्रवोराजन्प्रशंसंतिवसुंधराम् ॥ १८ ॥ यत्किंचित्पुरुषःपापंकुरुतेवृत्तिकर्शितः ॥ अपिगोचर्ममात्रेणभूमिदानेनपूयते ॥ १९ ॥ येपिसंकीर्णकर्माणोराजानोरौद्रकर्मिणः ॥ तेभ्यःपवित्रमाख्येयंभूमिदानमनुत्तमम् ॥ २० ॥ अल्पांतरमिदंशश्वत्पुराणामेनिरेजनाः ॥ योयजेताश्वमेधेनदद्याद्वासाधवेमहीम् ॥ २१ ॥ अपिचेत्सुकृतंकृत्वाशंकेरन्नापिपंडिताः ॥ अशक्यमेकमेवैतद्भूमिदानमनुत्तमम् ॥ २२ ॥ सुवर्णंरजतंवस्त्रंमणिमुक्तावसूनिच ॥ सर्वमेतन्महाप्राज्ञोददातिवसुधांददत् ॥ २३ ॥ तपोयज्ञःश्रुतंशीलमलोभःसत्यसंधता ॥ गुरुदैवतपूजाचएतावर्ततिभूमिदम् ॥ २४ ॥ भर्तृनिःश्रेयसेयुक्तास्त्यक्तात्मानोरणेहताः ॥ ब्रह्मलोकगताःसिद्धानातिक्रामंतिभूमिदम् ॥ २५ ॥ यथाजनित्रीस्वंपुत्रंक्षीरेणभरतेसदा ॥ अनुगृह्णातिदातारंतथासर्वरसैर्मही ॥ २६ ॥ मृत्युर्वैकिंकरोदंडस्तमोवह्निःसुदारुणः ॥ घोराश्चदारुणाःपाशानोपसर्पंतिभूमिदम् ॥ २७ ॥ पितॄंश्चपितृलोकस्थान्देवलोकाच्चदेवताः ॥ संतर्पयतिशांतात्मायोददातिवसुंधराम् ॥ २८ ॥ कृशायम्रियमाणायवृत्तिग्लानायसीदते ॥ भूमिंवृत्तिकरींदत्त्वासत्रीभवतिमानवः ॥ २९ ॥

गृहेनिष्ठामइतिकथयंति ॥ १८ ॥ सप्तहस्तेनदंडेनत्रिंशद्दंडानिवर्तनं दशतान्येवगोचर्मदत्त्वास्वर्गेमहीयते ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अर्पितदानांतरवद्भूमिदानेपुण्योत्पत्तौशंकैवनास्तीत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ एताएतानि सुपोडादेशः वर्तंत्यनुसरंति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ वैकिंकरःविपरीतंकुत्सितंचकरोतीतिविकिंकरःकालस्तत्संबंधीकालमृत्युरित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ सत्रीसत्रकृत् ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ३० ॥ उदीर्णमहच्छरणंगृहं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ब्रह्मभूयंबृहत्त्वंफलमितियावत् गच्छतिप्राप्नोति ॥ ३६ ॥ कृत्यानांमंत्रमयीनांमारणार्थशक्तीनां अधिशस्तानांप्रबलानांसंबंधियद

यथाधावतिगौर्वत्संस्रवंतीवत्सलापयः॥ एवमेवमहाभागभूमिर्भवतिभूमिदम्॥ ३० ॥ फालकृष्टांमहींदत्त्वासवीजांसफलामपि॥ उदीर्णंवापिशरणंयथाभव

 तिकामदः॥ ३१ ॥ ब्राह्मणंवृत्तिसंपन्नमाहिताग्निंशुचिव्रतम्॥ नरःप्रतिग्राह्यमहींनयातिपरमापदम्॥३२॥यथाचंद्रमसोवृद्धिरहन्यहनिजायते॥तथाभूमिकृतं

दानंसस्येसस्येविवर्धते ॥ ३३॥ अत्रगाथाभूमिगीताःकीर्तयंतिपुराविदः॥ याःश्रुत्वाजामदग्न्येनदत्ताभूःकाश्यपायवै ॥ ३४ ॥ मामेवादत्तमांदत्तमांदत्त्वामाम

वाप्स्यथ॥ अस्मिन्लोकेपरेचैवतद्दत्तंजायतेपुनः॥३५॥यइमांव्याहृतिंवेदब्राह्मणोवेदसंमिताम्॥ श्राद्धस्यक्रियमाणस्यब्रह्मभूयंसगच्छति ॥ ३६॥ कृत्याना

मधिशस्तानामरिष्टशमनंमहत् ॥ प्रायश्चित्तंमहींदत्त्वापुनात्युभयतोदश ॥ ३७ ॥ पुनातियइदंवेदवेदवादंतथैवच ॥ प्रकृतिःसर्वभूतानांभूमिर्वैश्वानरीमता

॥ ३८॥ अभिषिच्यैवनृपतिंश्रावयेदिममागमम्॥ यथाश्रुत्वामहींदद्यान्नादद्यात्साधुतश्चताम्॥३९॥ सोऽयंकृत्स्नोब्राह्मणार्थोराजार्थश्चाप्यसंशयः॥ राजाहि

धर्मकुशलःप्रथमंभूतिलक्षणम्॥४०॥ अथयेषामधर्मज्ञोराजाभवतिनास्तिकः॥ नतेसुखंप्रबुध्यंतिनसुखंप्रस्वपंतिच॥४१॥ सदाभवंतिचोद्विग्नास्तस्यदुश्चरितै

र्नराः॥ योगक्षेमाहिबहवोराष्ट्रंनास्याविशंतितत् ॥ ४२ ॥ अथयेषांपुनःप्राज्ञोराजाभवतिधार्मिकः॥ सुखंतेप्रतिबुध्यंतेसुसुखंप्रस्वपंतिच॥ ४३॥ तस्यराज्ञःशु

भैराज्यैःकर्मभिर्निर्वृतानराः॥ योगक्षेमेणवृष्ट्याचविवर्धंतेस्वकर्मभिः ॥ ४४ ॥ सकुलीनःसपुरुषःसबंधुःसचपुण्यकृत्॥ सदातासचविक्रांतोयोददातिवसुंधरा

म्॥ ४५॥ आदित्याइवदीप्यंतेतेजसाभुविमानवाः॥ ददंतिवसुधांस्फीतांयेवेदविदुषिद्विजे॥ ४६ ॥ यथासस्यानिरोहंतिप्रकीर्णानिमहीतले॥ तथाकामाःप्ररो

हंतिभूमिदानसमार्जिताः ॥ ४७॥ आदित्योवरुणोविष्णुर्ब्रह्मासोमोहुताशनः ॥ शूलपाणिश्चभगवान्प्रतिनंदंतिभूमिदम्॥ ४८ ॥ भूमौजायंतिपुरुषाभूमौ

निष्ठांव्रजंतिच॥ चतुर्विधोहिलोकोयंयोयंभूमिगुणात्मकः॥ ४९ ॥ एषामातापिताचैवजगतःपृथिवीपते॥ नानयासदृशंभूतंकिंचिदस्तिजनाधिप॥ ५० ॥अ

त्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ बृहस्पतेश्चसंवादमिंद्रस्यचयुधिष्ठिर॥ ५१ ॥

रिष्टंतच्छमनं ॥ ३७ ॥ इदंभूमिदानंयोवेदवादंभूमिवाक्यंयोवेदसोपिपुनातिदशपुरुषानितिशेषः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ भूतिलक्षणमैश्वर्यसूचकं ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥
॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ क्षिपन्हरन् ॥ ७४ ॥७५॥७६ ॥

इक्ष्वाकुतुशतेनाथमहतादक्षिणावता ॥ मघवावाग्विदांश्रेष्ठंपप्रच्छेदंबृहस्पतिं ॥ ५२ ॥ ॥मघवोवाच॥ ॥ भगवन्केनदानेनस्वर्गतःसुखमेधते॥ यदक्षयंम
हार्घंचतद्ब्रूहिवदतांवर ॥ ५३ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इत्युक्तःससुरेंद्रेणततोदेवपुरोहितः॥ बृहस्पतिर्बृहत्तेजाःप्रत्युवाचशतक्रतुं ॥ ५४ ॥ ॥बृहस्पतिरुवाच॥
सुवर्णदानंगोदानंभूमिदानंचवृत्रहन् ॥ ददद्देतान्महाप्राज्ञःसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ५५ ॥ नभूमिदानाद्देवेंद्रपरंकिंचिदितिप्रभो ॥ विशिष्टमितिमन्यामियथाप्राहु
र्मनीषिणः ॥ ५६ ॥ येशूरानिहतायुद्धेस्वर्यातारणगृद्धिनः॥ सर्वेतेविबुधश्रेष्ठनातिक्रामंतिभूमिदं॥ ५७॥ भर्तुर्निःश्रेयसेयुक्तास्त्यक्तात्मानोरणेहताः॥ ब्रह्मलोक
गतायुक्तानातिक्रामंतिभूमिदं ॥ ५८ ॥ पंचपूर्वाहिपुरुषाःषडन्येवसुधांगताः ॥ एकादशददद्भूमिंपरित्रातीहमानवः॥ ५९॥ रत्नोपकीर्णांवसुधांयोददातिपुरंद
र॥ समुक्तःसर्वकलुषैःस्वर्गलोकेमहीयते॥ ६०॥ महींस्फीतांददद्राजन्सर्वकामगुणान्विताम्॥ राजाधिराजोभवतितद्धिदानमनुत्तमम्॥ ६१॥ सर्वकामसमा
युक्तांकाश्यपींयःप्रयच्छति॥ सर्वभूतानिमन्यंतेमांददातीतिवासव॥ ६२॥ सर्वकामदुघांधेनुंसर्वकामगुणान्विताम् ॥ ददातियःसहस्राक्षस्वर्गंयातिसमानवः
॥ ६३॥ मधुसर्पिःप्रवाहिण्यःपयोदधिवहास्तथा॥ सरितस्तर्पयंतीहसुरेंद्रवसुधाप्रदं॥ ६४॥ भूमिप्रदानान्नृपतिर्मुच्यतेसर्वकिल्बिषात् ॥ नहिभूमिप्रदानेनदा
नमन्यद्विशिष्यते॥ ६५॥ ददातियःसमुद्रांतांपृथिवींशस्त्रनिर्जिताम्॥ तंजनाःकथयंतीहयावद्भवतिगौरियं॥ ६६॥ पुण्यामृद्धिरसांभूमिंयोददातिपुरंदर॥ नत
स्यलोकाःक्षीयंतेभूमिदानगुणान्विताः॥ ६७॥ सर्वदापार्थिवेनेहसततंभूतिमिच्छता ॥ भूर्देयाविधिवच्छक्रपात्रेसुखमभीप्सुना ॥ ६८ ॥ अपिकृत्वानरःपापं
भूमिंदत्त्वाद्विजातये ॥ समुत्सृजतितत्पापंजीर्णांत्वचमिवोरगः ॥ ६९ ॥ सागरान्सरितःशैलान्काननानिचसर्वशः ॥ सर्वमेतन्नरःशक्रददातिवसुधांददत्
॥ ७०॥ तडागान्युदपानानिस्रोतांसिचसरांसिच ॥ स्नेहान्सर्वरसांश्चैवददातिवसुधांददत् ॥ ७१ ॥ ओषधीर्वीर्यसंपन्नानगान्पुष्पफलान्वितान्॥ काननोपल
शैलांश्चददातिवसुधांददत्॥ ७२॥ अग्निष्टोमप्रभृतिभिरिष्वाचस्वाप्तदक्षिणैः॥ नतत्फलमवाप्नोतिभूमिदानाद्यदश्नुते॥ ७३॥ दातादशानुगृह्णातिदशहंतितथा
क्षिपन्॥ पूर्वदत्तांहरन्भूमिंनरकायोपगच्छति॥॥ ७४॥ नददातिप्रतिश्रुत्यदत्त्वापिचहरेत्तुयः ॥ सबद्धोवारुणैःपाशैस्तप्यतेमृत्युशासनात्॥ ७५॥ आहिताग्निं
सदायज्ञंकृशवृत्तिंप्रियातिथिम् ॥ येभजंतिद्विजश्रेष्ठंनोपसर्पंतितेयमम् ॥ ७६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्राह्मणेष्वनृणीभूतःपार्थिवःस्यात्पुरंदर ॥ इतरेषांतुवर्णानांतारयेत्कृशदुर्बलान् ॥ ७७ ॥ नाच्छिंद्यात्स्पर्शितांभूमिंपरेणत्रिदशाधिप ॥ ब्राह्मणस्यसुरश्रेष्ठकृश १३
॥ ९७॥ वृत्तेःकदाचन ॥ ७८ ॥ यथाश्रुपतितंतेषांदीनानामथसीदताम् ॥ ब्राह्मणानांहृतेक्षेत्रेहन्यात्त्रिपुरुषंकुलम् ॥ ७९ ॥ भूमिपालंच्युतंराष्ट्राद्यस्तुसंस्थापयेन्नरः ॥ तस्य
वासःसहस्राक्षनाकपृष्ठेमहीयते ॥ ८० ॥ इक्षुभिःसंततांभूमिंयवगोधूमशालिनीम् ॥ गोश्ववाहनपूर्णांवाबाहुवीर्यादुपार्जिताम् ॥ ८१ ॥ निधिगर्भांददद्भूमिंसर्वर
त्नपरिच्छदाम् ॥ अक्षयाँल्लभतेलोकान्भूमिसत्रंहितस्यतत् ॥ ८२ ॥ विधूयकलुषंसर्वंविरजाःसंमतःसताम् ॥ लोकेमहीयतेसद्भिर्योददातिवसुंधराम् ॥ ८३ ॥ यथा
प्सुपतितःशक्रतैलबिंदुर्विसर्पति ॥ तथाभूमिकृतंदानंसस्येसस्येविवर्धते ॥ ८४ ॥ येरणाग्रेमहीपालाःशूराःसमितिशोभनाः ॥ वध्यंतेभिमुखाःशक्रब्रह्मलो
कंव्रजंतिते ॥ ८५ ॥ नृत्यगीतपरानार्योदिव्यमाल्यविभूषिताः ॥ उपतिष्ठंतिदेवेंद्रतथाभूमिप्रदंदिवि ॥ ८६ ॥ मोदतेचसुखंस्वर्गेदेवगंधर्वपूजितः ॥ योददातिम
हींसम्यग्विधिनेहद्विजातये ॥ ८७ ॥ शतमप्सरसश्चैवदिव्यमाल्यविभूषिताः ॥ उपतिष्ठंतिदेवेंद्रब्रह्मलोकेधराप्रदम् ॥ ८८ ॥ उपतिष्ठंतिपुण्यानिसदाभूमिप्रदंनरम् ॥
शंखभद्रासनंछत्रंवराश्वावरवाहनम् ॥ ८९ ॥ भूमिप्रदानात्पुष्पाणिहिरण्यनिचयास्तथा ॥ आज्ञासदाप्रतिहताजयशब्दावसूनिच ॥ ९० ॥ भूमिदानस्यपुण्या
निफलंस्वर्गःपुरंदर ॥ हिरण्यपुष्पाश्चौषध्यःकुशकांचनशाद्वलाः ॥ ९१ ॥ अमृतप्रसवांभूमिंप्राप्नोतिपुरुषोददत् ॥ नास्तिभूमिसमंदानंनास्तिमातृसमोगुरुः ॥
नास्तिसत्यसमोधर्मोनास्तिदानसमोनिधिः ॥ ९२ ॥ एतदांगिरसाच्छ्रुत्वावासवोवसुधामिमाम् ॥ वसुरत्नसमाकीर्णांददावांगिरसेतदा ॥ ९३ ॥ यइदंश्रावये
च्छ्राद्धेभूमिदानस्यसंभवम् ॥ नतस्यरक्षसांभागोनासुराणांभवत्युत ॥ ९४ ॥ अक्षयंचभवेद्दत्तंपितृभ्यस्तन्नसंशयः ॥ तस्माच्छ्राद्धेष्विदंविद्वान्भुंजतःश्रावयेद्द्वि
जान् ॥ ९५ ॥ इत्येतत्सर्वदानानांश्रेष्ठमुक्तंनवानघ ॥ मयाभरतशार्दूलकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ९६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०
दानधर्मेइंद्रबृहस्पतिसंवादेद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कानिदानानिलोकेस्मिन्दातुकामोमहीपतिः ॥ ॥ ९७ ॥
गुणाधिकेभ्योविप्रेभ्योदद्याद्भरतसत्तम ॥ १ ॥ केनतुष्यंतितेसद्यःकिंतुष्टाःप्रदिशंतिच ॥ शंसमेतन्महाबाहोफलंपुण्यकृतंमहत् ॥ २ ॥

येभारतभावदीपेद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कानीति ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३ ॥ ४ ॥ संज्ञाःबुद्धयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

दत्तंकिंफलवद्राजन्निहलोकेपरत्रच ॥ भवतःश्रोतुमिच्छामितन्मेविस्तरतोवद ॥ ३ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इममर्थंपुरापृष्टोनारदोदेवदर्शनः ॥ यदुक्तवानसौ
वाक्यंतन्मेनिगदतःशृणु ॥ ४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥अन्नमेवप्रशंसंतिदेवाऋषिगणास्तथा ॥ लोकतंत्रंहिसंज्ञाश्चसर्वमन्नेप्रतिष्ठितम् ॥ ५ ॥ अन्नेनसदृशंदानं
नभूतंनभविष्यति ॥ तस्मादन्नंविशेषेणदातुमिच्छंतिमानवाः ॥ ६ ॥ अन्नमूर्जस्करंलोकेप्राणाश्चान्नेप्रतिष्ठिताः ॥ अन्नेनधार्यतेसर्वंविश्वंजगदिदंप्रभो ॥ ७ ॥ अ
न्नाद्गृहस्थालोकेस्मिन्भिक्षवस्तापसास्तथा ॥ अन्नाद्भवंतिवैप्राणाःप्रत्यक्षंनात्रसंशयः ॥ ८ ॥ कुटुंबिनेसीदतेचब्राह्मणायमहात्मने ॥ दातव्यंभिक्षवेचान्नमा
त्मनोभूतिमिच्छता ॥ ९ ॥ ब्राह्मणायाभिरूपाययोदद्यादन्नमर्थिने ॥ विदधातिनिधिंश्रेष्ठंपारलौकिकमात्मनः ॥ १० ॥ श्रांतमध्वनिवर्तंतंवृद्धमर्हमुपस्थितम् ॥
अर्चयेद्भूतिमन्विच्छन्गृहस्थोगृहमागतम् ॥ ११ ॥ क्रोधमुत्पतितंहित्वासुशीलोवीतमत्सरः ॥ अन्नदःप्राप्नुतेराजन्दिविचेहचयत्सुखम् ॥ १२ ॥ नावमन्येदभिग
तंनप्रणुद्यात्कदाचन ॥ अपिश्वपाकेशुनिवानदानंविप्रणश्यति ॥ १३ ॥ योदद्यादपरिक्लिष्टमन्नमध्वनिवर्तते ॥ आर्तायादृष्टपूर्वायसमहद्धर्ममाप्नुयात् ॥ १४ ॥ पि
तॄन्देवानृषीन्विप्रानतिथींश्चजनाधिप ॥ योनरःप्रीणयत्यन्नैस्तस्यपुण्यफलंमहत् ॥ १५ ॥ कृत्वातिपातकंकर्मयोदद्यादन्नमर्थिने ॥ ब्राह्मणायविशेषेणनसपापे
नमुच्यते ॥ १६ ॥ ब्राह्मणेष्वक्षयंदानमन्नंशूद्रेमहाफलम् ॥ अन्नदानंहिशूद्रेचब्राह्मणेचविशिष्यते ॥ १७ ॥ नपृच्छेद्गोत्रचरणंस्वाध्यायंदेशमेवच ॥ भिक्षितोब्राह्म
णेनेहदद्यादन्नंप्रयाचितः ॥ १८ ॥ अन्नदस्यान्नवृक्षाश्चसर्वकामफलप्रदाः ॥ भवंतिचेहचामुत्रनृपतेर्नात्रसंशयः ॥ १९ ॥ आशंसंतेहिपितरःसुवृष्टिमिवकर्ष
काः ॥ अस्माकमपिपुत्रोवापौत्रोवान्नंप्रदास्यति ॥ २० ॥ ब्राह्मणोहिमहद्भूतंस्वयंदेहीतियाचति ॥ अकामोवासकामोवादत्त्वापुण्यमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥ ब्राह्मणः
सर्वभूतानामतिथिःप्रसृताग्रभुक् ॥ विप्रायदधिगच्छंतिभिक्षमाणागृहंसदा ॥ २२ ॥ सत्कृताश्चनिवर्तंतेतदतीवप्रवर्धते ॥ महाभागेकुलेप्रेत्यजन्मचाप्नोतिभार
त ॥ २३ ॥ दत्त्वात्वन्नंनरोलोकेतथास्थानमनुत्तमम् ॥ नित्यंमिष्टान्नदायीतुस्वर्गेवसतिसत्कृतः ॥ २४ ॥ अन्नंप्राणानराणांहिसर्वमन्नेप्रतिष्ठितम् ॥ अन्नदःपशुमा
न्पुत्रीधनवान्भोगवानपि ॥ २५ ॥ प्राणवांश्चापिभवतिरूपवांश्चतथानृप ॥ अन्नदःप्राणदोलोकेसर्वदःप्रोच्यतेतुसः ॥ २६ ॥ अन्नंहिदत्त्वातिथयेब्राह्मणाययथा
विधि ॥ प्रदातासुखमाप्नोतिदैवतैश्चापिपूज्यते ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥ ३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥ ४३॥४४॥४५॥४६॥ ४७॥४८॥४९ ॥५०॥५१॥

ब्राह्मणोहिमहद्भूतंक्षेत्रभूतंयुधिष्ठिर ॥ उप्यतेतत्रयद्बीजंतद्धिपुण्यफलंमहत्॥ २८॥ प्रत्यक्षंप्रीतिजननंभोक्तुर्दातुर्भवत्युत ॥ सर्वाण्यन्यानिदानानिपरोक्षफलवं
त्युत॥ २९॥ अन्नाद्धिप्रसवंयांतिरतिरन्नाद्धिभारत ॥ धर्मार्थावन्नतोविद्धिरोगनाशंतथान्नतः ॥ ३० ॥ अन्नंह्यमृतमित्याहपुराकल्पेप्रजापतिः॥ अन्नंभुवंदिवं
खंचसर्वमन्नेप्रतिष्ठितम्॥ ३१ ॥ अन्नप्रणाशेभिद्यंतेशरीरेपंचधातवः॥ बलंबलवतोपीहप्रणश्यत्यन्नहानितः ॥ ३२ ॥ आवाहाश्चविवाहाश्चयज्ञाश्चान्नमृतेत
था॥ निवर्ततेनरश्रेष्ठब्रह्मचात्रप्रलीयते॥ ३३॥ अन्नतःसर्वमेतद्धियत्किंचित्स्थाणुजंगमम्॥ त्रिषुलोकेषुधर्मार्थमन्नंदेयमतोबुधैः॥ ३४॥ अन्नदस्यमनुष्यस्य
बलमोजोयशांसिच॥ कीर्तिश्चवर्धतेशश्वत्त्रिषुलोकेषुपार्थिव॥ ३५॥ मेघेषूर्ध्वंसंनिधत्तेप्राणानांपवनःपतिः॥ तच्चमेघगतंवारिशक्रोवर्षतिभारत ॥ ३६ ॥ आ
दत्तेचरसान्भौमानादित्यःस्वगभस्तिभिः॥ वायुरादित्यतस्तांश्चरसान्देवःप्रवर्षति॥ ३७ ॥ तद्यदामेघतोवारिपतितंभवतिक्षितौ॥ तदावसुमतीदेवीस्निग्धाभवति
भारत॥ ३८॥ ततःसस्यानिरोहंतियेनवर्तयतेजगत्॥ मांसमेदोस्थिशुक्राणांप्रादुर्भावस्ततःपुनः॥ ३९॥ संभवंतिततःशुक्रात्प्राणिनःपृथिवीपते॥ अग्नीषोमौहि
तच्छुक्रंसृजतःपुष्पतश्चह॥ ४०॥ एवमन्नाद्धिसूर्यश्चपवनःशुक्रमेवच॥ एकएवस्मृतोराशिस्ततोभूतानिजज्ञिरे॥ ४१ ॥ प्राणान्ददातिभूतानांतेजश्चभरतर्षभ॥
गृहमभ्यागतायाथयोदद्यादन्नमर्थिने ॥ ४२ ॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ नारदेनैवमुक्तोहमदामन्नंसदानृप ॥ अनसूयुस्त्वमप्यन्नंतस्माद्देहिगतज्वरः॥ ४३ ॥ द
त्वान्नंविधिवद्राजन्विप्रेभ्यस्त्वमितिप्रभो॥ यथावदनुरूपेभ्यस्ततःस्वर्गमवाप्स्यसि ॥ ४४॥ अन्नदानांहियेलोकास्तांस्त्वंशृणुजनाधिप॥ भवनानिप्रकाशंतेदि
वितेषांमहात्मनाम्॥ ४५॥ तारासंस्थानिरूपाणिनानास्तंभान्वितानिच॥ चंद्रमंडलशुभ्राणिकिंकिणीजालवंतिच ॥ ४६ ॥ तरुणादित्यवर्णानिस्थावराणिच
राणिच॥ अनेकशतभौमानिसांतर्जलचराणिच॥ ४७॥ वैदूर्यार्कप्रकाशानिरौप्यरुक्ममयानिच॥ सर्वकामफलाश्चापिवृक्षाभवनसंस्थिताः॥ ४८ ॥ वाप्यो
वीथ्यःसभाःकूपादीर्घिकाश्चैवसर्वशः॥ घोषवंतिचयानानियुक्तान्यथसहस्रशः॥ ४९ ॥ भक्ष्यभोज्यमयाःशैलावासांस्याभरणानिच॥ क्षीरंस्रवंतिसरितस्तथा ॥१८॥
चैवान्नपर्वताः॥ ५०॥ प्रासादाःपांडुराभ्राभाःशय्याश्चकांचनोज्ज्वलाः॥ तान्यन्नदाःप्रपद्यंतेतस्मादन्नप्रदोभव॥ ५१॥

१ वेदः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५२ ॥ ॥ इत्यनुशासनपर्वणि नैलकंठीये भारतभावदीपे त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥ श्रुतंमेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ मार्गैर्मृगसंबंधिभिः ॥ ६ ॥ सौम्यनक्षत्रेमृगशिरसि ॥ ७ ॥ ८ ॥ पूपानूपिष्टमया

एतेलोकाःपुण्यकृताअन्नदानांमहात्मनाम् ॥ तस्मादन्नंप्रयत्नेनदातव्यंमानवैर्भुवि ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेअन्नदानप्रशंसायांत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंमेभवतोवाक्यमन्नदानस्ययोविधिः ॥ नक्षत्रयोगस्येदानींदानकल्पंब्रवीहिमे ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ देवक्याश्चैवसंवादंमहर्षेर्नारदस्यच ॥ २ ॥ द्वारकामनुसंप्राप्तंनारदंदेवदर्शनम् ॥ पप्रच्छेदंवचःप्रश्नंदेवकीधर्मदर्शनम् ॥ ३ ॥ तस्याःसंपृच्छमानायादेवर्षिर्नारदस्ततः ॥ आचष्टविधिवत्सर्वंतच्छृणुष्वविशांपते ॥ ४ ॥ ॥ नारदउवाच कृत्तिकासुमहाभागेपायसेनससर्पिषा ॥ संतर्प्यब्राह्मणान्साधूँल्लोकानाप्नोत्यनुत्तमान् ॥ ५ ॥ रोहिण्यांप्रसृतैर्मार्गैर्मांसैरन्नेनसर्पिषा ॥ पयोनुपानंदातव्यमनृणार्थंद्विजातये ॥ ६ ॥ दोग्ध्रींदत्त्वासवत्सांतुनक्षत्रेसोमदैवते ॥ गच्छंतिमानुषाल्लोकात्स्वर्गलोकमनुत्तमम् ॥ ७ ॥ आर्द्रायांकृसरंदत्त्वातिलमिश्रमुपोषितः ॥ नरस्तरतिदुर्गाणिक्षुरधारांश्चपर्वतान् ॥ ८ ॥ पूपान्पुनर्वसौदत्त्वातथैवान्नानिशोभने ॥ यशस्वीरूपसंपन्नोबह्वन्नोजायतेकुले ॥ ९ ॥ पुष्येणकनकंदत्त्वाकृतंवाकृतमेवच ॥ अनालोकेषुलोकेषुसोमवत्सविराजते ॥ १० ॥ आश्लेषायांतुयोरूप्यमृषभंवाप्रयच्छति ॥ ससर्वभयनिर्मुक्तःसंभवानधितिष्ठति ॥ ११ ॥ मघासुतिलपूर्णानिवर्धमानानिमानवः ॥ प्रदायपुत्रपशुमानिहप्रेत्यचमोदते ॥ १२ ॥ फल्गुनीपूर्वसमयेब्राह्मणानामुपोषितः ॥ भक्ष्यान्फाणितसंयुक्तान्दत्त्वासौभाग्यमृच्छति ॥ १३ ॥ घृतक्षीरसमायुक्तंविधिवत्षष्टिकौदनम् ॥ उत्तराविषयेदत्त्वास्वर्गलोकेमहीयते ॥ १४ ॥ यद्यत्प्रदीयतेदानमुत्तराविषयेनरैः ॥ महाफलमनंतंतद्भवतीतिविनिश्चयः ॥ १५ ॥ हस्तेहस्तिरथंदत्त्वाचतुर्युक्तमुपोषितः ॥ प्राप्नोतिपरमाँल्लोकान्पुण्यकामसमन्वितान् ॥ १६ ॥ चित्रायांवृषभंदत्त्वापुण्यगंधांश्चभारत ॥ चरंत्यप्सरसांलोकेरमंतेनंदनेतथा ॥ १७ ॥ स्वात्यामथधनंदत्त्वायदिष्टतममात्मनः ॥ प्राप्नोतिलोकान्सशुभानिहचैवमहद्यशः ॥ १८ ॥ विशाखायामनड्वाहंधेनुंदत्त्वाचदुग्धदाम् ॥ सप्रासंगंचशकटंसधान्यंवस्त्रसंयुतम् ॥ १९ ॥ पितॄन्देवांश्चप्रीणातिप्रेत्यचानंत्यमश्नुते ॥ नचदुर्गाण्यवाप्नोतिस्वर्गलोकंचगच्छति ॥ २० ॥

न्घृतपाचितपिंडान् ॥ ९ ॥ अनालोकेषुआलोकांतरवर्जितेषुस्वयंप्रकाशेष्वित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ फाणितंगोरसविकारः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ प्रासंगोधान्यादिविधानयोग्यंचतुरस्रं ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ उदमंथंउदकुंभयुक्तसक्तुविकारं ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ उरभ्रःपशुविशेषःअजोवा ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ॥ इति

दत्त्वायथोक्तंविप्रेभ्योवृत्तिमिष्टांसविंदति ॥ नरकादींश्चसंक्लेशान्नाप्नोतीतिविनिश्चयः ॥ २१ ॥ अनुराधासुप्रावारंवरान्नंसमुपोषितः ॥ दत्त्वायुगशतंचापि
नरःस्वर्गेमहीयते ॥ २२ ॥ कालशाकंतुविप्रेभ्योदत्त्वामर्त्यःसमूलकम् ॥ ज्येष्ठायामृद्धिमिष्टांवैगतिमिष्टांसगच्छति ॥ २३ ॥ मूलेमूलफलंदत्त्वाब्राह्मणेभ्यःसमा
हितः ॥ पितॄन्प्रीणयतेचापिगतिमिष्टांचगच्छति ॥ २४ ॥ अथपूर्वास्वषाढासुदधिपात्राण्युपोषितः ॥ कुलवृत्तोपसंपन्नेब्राह्मणेवेदपारगे ॥ २५ ॥ पुरुषोजायते
प्रेत्यकुलेसुबहुगोधने ॥ उदमंथंससर्पिष्कंप्रभूतमधिफाणितम् ॥ २६ ॥ दत्त्वोत्तरास्वषाढासुसर्वकामानवाप्नुयात् ॥ दुग्धंत्वभिजितेयोगेदत्त्वामधुघृतप्लुतम् ॥ धर्म
नित्योमनीषिभ्यःस्वर्गलोकेमहीयते ॥ २७ ॥ श्रवणेकंबलंदत्त्वावस्त्रांतरितमेववा ॥ श्वेतेनयातियानेनस्वर्गलोकानसंवृतान् ॥ २८ ॥ गोप्रयुक्तंधनिष्ठासुयानं
दत्त्वासमाहितः ॥ वस्त्रराशिधनंसद्यःप्रेत्यराज्यंप्रपद्यते ॥ २९ ॥ गंधाञ्छतभिषायोगेदत्त्वासागुरुचंदनान् ॥ प्राप्नोत्यप्सरसांसंघान्प्रेत्यगंधांश्चशाश्वतान् ॥ ३० ॥
पूर्वाभाद्रपदायोगेराजमाषान्प्रदायतु ॥ सर्वभक्ष्यफलोपेतःसवैप्रेत्यसुखीभवेत् ॥ ३१ ॥ औरभ्रमुत्तरायोगेयस्तुमांसंप्रयच्छति ॥ सपितॄन्प्रीणयतिवैप्रेत्यचानं
त्यमश्नुते ॥ ३२ ॥ कांस्योपदोहनांधेनुंरेवत्यांयःप्रयच्छति ॥ साप्रेत्यकामानादायदातारमुपतिष्ठति ॥ ३३ ॥ रथमश्वसमायुक्तंदत्त्वाश्विन्यांनरोत्तमः ॥ हस्त्य
श्वरथसंपन्नेवर्चस्वीजायतेकुले ॥ ३४ ॥ भरणीषुद्विजातिभ्यस्तिलधेनुंप्रदायवै ॥ गाःसुप्रभूताःप्राप्नोतिनरःप्रेत्ययशस्तथा ॥ ३५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्येषल
क्षणोद्देशःप्रोक्तोनक्षत्रयोगतः ॥ देवक्यानारदेनेहसास्नुषाभ्योब्रवीदिदम् ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिके० दानधर्मेनक्षत्रयो
गदानंनामचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सर्वान्कामान्प्रयच्छंतियेप्रयच्छंतिकांचनं ॥ इत्येवंभगवानत्रिः
पितामहसुतोब्रवीत् ॥ १ ॥ पवित्रमथचायुष्यंपितॄणामक्षयंचतत् ॥ सुवर्णमनुजेंद्रेणहरिश्चंद्रेणकीर्तितम् ॥ २ ॥

अनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥ ७ ॥ सर्वानिति ॥ १ ॥ २ ॥

१ यावतावस्त्रेणकृत्स्नाधेनुराच्छादिनाभवतितद्वस्त्रपूरिततिलास्तिलधेनुः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ सोपच्छंदःसोपकरणः करकान्पात्रविशेषान् ॥ १२ ॥ अयंदत्तिक्षेत्रादितदर्थं उत्कोचंविना उपस्पर्शनंदानं ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

पानीयंपरमंदानंदानानांमनुरब्रवीत् ॥ तस्मात्कूपांश्चवापीश्चतडागानिचखानयेत् ॥ ३ ॥ अर्धंपापस्यहरतिपुरुषस्येहकर्मणः ॥ कूपःप्रवृत्तपानीयःसुप्रवृत्तश्च
नित्यशः ॥ ४ ॥ सर्वंतारयतेवंशंयस्यखातेजलाशये ॥ गावःपिबंतिविप्राश्चसाधवश्चनराःसदा ॥ ५ ॥ निदाघकालेपानीयंयस्यतिष्ठत्यवारितम् ॥ सदुर्गंविषमं
कृत्स्नंनकदाचिदवाप्नुते ॥ ६ ॥ बृहस्पतेर्भगवतःपूष्णश्चैवभगस्यच ॥ अश्विनोश्चैववह्नेश्चप्रीतिर्भवतिसर्पिषा ॥ ७ ॥ परमंभेषजंह्येतद्यज्ञानामेतदुत्तमम् ॥ रसा
नामुत्तमंचैतत्फलानांचैतदुत्तमम् ॥ ८ ॥ फलकामोयशस्कामःपुष्टिकामश्चनित्यदा ॥ घृतंदद्याद्द्विजातिभ्यःपुरुषःशुचिरात्मवान् ॥ ९ ॥ घृतंमासेआश्वयुजिवि
प्रेभ्योयःप्रयच्छति ॥ तस्मैप्रयच्छतोरूपंप्रीतौदेवाविहाश्विनौ ॥ १० ॥ पायसंसर्पिषामिश्रंद्विजेभ्योयःप्रयच्छति ॥ गृहंतस्यनरक्षांसिधर्षयंतिकदाचन ॥ ११ ॥
पिपासयानम्रियतेसोपच्छंदश्चजायते ॥ नप्राप्नुयाच्चव्यसनंकरकान्यःप्रयच्छति ॥ १२ ॥ प्रयतोब्राह्मणाग्रेयःश्रद्धयापरयायुतः ॥ उपस्पर्शनषड्भागंलभतेपुरुषःस
दा ॥ १३ ॥ यःसाधनार्थंकाष्ठानिब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छति ॥ प्रतापनार्थंराजेंद्रवृत्तवद्भ्यःसदानरः ॥ १४ ॥ सिध्यंत्यर्थाःसदातस्यकार्याणिविविधानिच ॥ उपर्यु
परिशत्रूणांवपुषादीप्यतेचसः ॥ १५ ॥ भगवांश्चापिसंप्रीतोवह्निर्भवतिनित्यशः ॥ नतंत्यजंतिपशवःसंग्रामेचजयत्यपि ॥ १६ ॥ पुत्राञ्छ्रियंचलभतेयश्छ
त्रंसंप्रयच्छति ॥ नचक्षुर्व्याधिंलभतेयज्ञभागमथाश्नुते ॥ १७ ॥ निदाघकालेवर्षेवायश्छत्रंसंप्रयच्छति ॥ नास्यकश्चिन्मनोदाहःकदाचिदपिजायते ॥ १८ ॥ कृ
च्छ्रात्सविषमाच्चैवक्षिप्रंमोक्षमवाप्नुते ॥ प्रदानंसर्वदानानांशकटस्यविशांपते ॥ एवमाहमहाभागःशांडिल्योभगवानृषिः ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशा
सनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दह्यमानायविप्राययःप्रयच्छत्युपानहौ ॥
यत्फलंतस्यभवतितन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ उपानहौप्रयच्छेद्योब्राह्मणेभ्यःसमाहितः ॥ मर्दतेकंटकान्सर्वान्विषमान्निस्तरत्यपि ॥ २ ॥
सशत्रूणामुपरिचसंतिष्ठतियुधिष्ठिर ॥ यानंचाश्वतरीयुक्तंतस्यशुभ्रंविशांपते ॥ ३ ॥ उपतिष्ठतिकौंतेयरौप्यकांचनभूषितम् ॥ शकटंदम्यसंयुक्तंदत्तंभवतिचैव
हि ॥ ४ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यत्फलंतिलदानेचभूमिदानेचकीर्तितम् ॥ गोदानेचान्नदानेचभूयस्तद्ब्रूहिकौरव ॥ ५ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ दह्यमानायेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ६ ॥ ७॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ इमंहिमवत्संनिहितं ॥ २३ ॥ २४ ॥ हिमवतिहिमवत्समी

भीष्मउवाच॥ ॥शृणुष्वममकौंतेयतिलदानस्ययत्फलम्॥ निशम्यचयथान्यायंप्रयच्छकुरुसत्तम॥ ६॥ पितॄणांपरमंभोज्यंतिलाःसृष्टाःस्वयंभुवा॥ तिलदाने
नवैतस्मात्पितृपक्षःप्रमोदते ॥ ७ ॥ माघमासेतिलान्यस्तुब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छति ॥ सर्वसत्त्वसमाकीर्णंनरकंसनपश्यति ॥ ८ ॥ सर्वसत्रैश्चयजतेयस्तिलैर्यजते
पितॄन् ॥ नचाकामेनदातव्यंतिलश्राद्धंकदाचन ॥ ९ ॥ महर्षेःकश्यपस्यैतेगात्रेभ्यःप्रसृतास्तिलाः॥ ततोदिव्यंगताभावंप्रदानेषुतिलाःप्रभो ॥ १० ॥ पौष्टिका
रूपदाश्चैवतथापापविनाशनाः ॥ तस्मात्सर्वप्रदानेभ्यस्तिलदानंविशिष्यते ॥ ११ ॥ आपस्तंबश्चमेधावीशंखश्चलिखितस्तथा ॥ महर्षिर्गौतमश्चापितिल
दानैर्दिवंगताः ॥ १२ ॥ तिलहोमरताविप्राःसर्वेसंयतमैथुनाः ॥ समागव्येनहविषाप्रवृत्तिषुचसंस्थिताः ॥ १३ ॥ सर्वेषामितिदानानांतिलदानंविशिष्यते ॥
अक्षयंसर्वदानानांतिलदानमिहोच्यते ॥ १४ ॥ उच्छिन्नेतुपुराहव्येकुशिकर्षिःपरंतपः ॥ तिलैरग्नित्रयंहुत्वाप्राप्तवान्गतिमुत्तमाम् ॥ १५॥ इतिप्रोक्तंकुरुश्रेष्ठ
तिलदानमनुत्तमम्॥ विधानंयेनविधिनातिलानामिहशस्यते॥१६॥ अतऊर्ध्वंनिबोधेदंदेवानांयष्टुमिच्छताम्॥ समागमेमहाराजब्रह्मणावैस्वयंभुवा॥ १७॥
देवाःसमेत्यब्रह्माणंभूमिभागेयियक्षवः॥ शुभंदेशमयाचंतयजेमइतिपार्थिव ॥ १८ ॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥भगवंस्त्वंप्रभुर्भूमेःसर्वस्यत्रिदिवस्यच॥ यजेमहिम
हाभागयज्ञंभवदनुज्ञया ॥ १९ ॥ नाननुज्ञातभूमिर्हियज्ञस्यफलमश्नुते॥ त्वंहिसर्वस्यजगतःस्थावरस्यचरस्यच ॥ २० ॥ प्रभुर्भवसितस्मात्त्वंसमनुज्ञातुमर्ह
सि॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥ददानिमेदिनीभागंभवद्भ्योहंसुरर्षभाः॥ २१ ॥ यस्मिन्देशेकरिष्यध्वंयज्ञान्काश्यपनंदनाः॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥ भगवन्कृतकार्याःस्मय
क्ष्महेस्वाप्तदक्षिणैः ॥ २२ ॥ इमंतुदेशंमुनयःपर्युपासंतिनित्यदा ॥ ततोगस्त्यश्चकण्वश्चभृगुरत्रिर्वृषाकपिः ॥ २३ ॥ असितोदेवलश्चैवदेवयज्ञमुपागमन्॥ त
तोदेवामहात्मानईजिरेयज्ञमच्युतम् ॥ २४ ॥ तथासमापयामासुर्यथाकालंसुरर्षभाः॥ तइष्ट्वयज्ञांस्त्रिदशाहिमवत्यचलोत्तमे ॥ २५॥ षष्ठमंशंक्रतोस्तस्यभूमि
दानंप्रचक्रिरे॥ प्रादेशमात्रंभूमेस्तुयोदद्यादनुपस्कृतम्॥ २६॥ नसीदतिसकृच्छ्रेषुनचदुर्गाण्यवाप्नुते॥शीतवातातपसहांगृहभूमिंसुसंस्कृताम्॥ २७॥ प्रदायसुर ॥१००॥
लोकस्थःपुण्यांतेपिनचाल्यते॥ मुदितोवसतिप्राज्ञःशक्रेणसहपार्थिव॥ २८॥

पेकुरुक्षेत्रे येषांकुरुक्षेत्रंवेदिरासीदितिश्रुतेः ॥ २५॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

प्रतिश्रयोवासार्थंस्थलं ॥ २९ ॥ प्रधानंलोकंब्रह्मलोकं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तद्भूमिंपरकीयांभूमिंवायोनिर्वपेत्पितृभिःपितृभ्योदद्यात्तर्हितच्छ्राद्धंतद्भूमिदानाख्यंकर्मचउभयंनिहन्यतेद्दथाभ

प्रतिश्रयप्रदानाच्चसोपिस्वर्गेमहीयते ॥ अध्यापककुलेजातःश्रोत्रियोनियतेंद्रियः ॥ २९ ॥ गृहेयस्यवसेत्तुष्टःप्रधानंलोकमश्नुते ॥ तथागवार्थेशरणंशीतवर्ष सहंदृढम् ॥ ३० ॥ आसप्तमंतारयतिकुलंभरतसत्तम ॥ क्षेत्रभूमिंददल्लोकेशुभांश्रियमवाप्नुयात् ॥ ३१ ॥ रत्नभूमिंप्रदद्यात्तुकुलवंशंप्रवर्धयेत् ॥ नचोषरांननि र्दग्धांमहींदद्यात्कथंचन ॥ ३२ ॥ नश्मशानपरीतांचनचपापनिषेविताम् ॥ पारक्येभूमिदेशेतुपितॄणांनिर्वपेत्तुयः ॥ ३३ ॥ तद्भूमिंवापिपितृभिःश्राद्धकर्मविह न्यते ॥ तस्मात्क्रीत्वामहींदद्यात्स्वल्पामपिविचक्षणः ॥ ३४ ॥ पिंडःपितृभ्योदत्तोवैतस्यांभवतिशाश्वतः ॥ अटवीपर्वताश्चैवनदीस्तीर्थानियानिच ॥ ३५ ॥ सर्वा ण्यस्वामिकान्याहुर्नहितत्रपरिग्रहः ॥ इत्येतद्भूमिदानस्यफलमुक्तंविशांपते ॥ ३६ ॥ अतःपरंतुगोदानंकीर्तयिष्यामितेनघ ॥ गावोधिकास्तपस्विभ्योयस्मात्स र्वेभ्यएवच ॥ ३७ ॥ तस्मान्महेश्वरोदेवस्तपस्ताभिःसहास्थितः ॥ ब्राह्मेलोकेवसंत्येताःसोमेनसहभारत ॥ ३८ ॥ यांतांब्रह्मर्षयःसिद्धाःप्रार्थयंतिपरांगतिं ॥ पय साहविपाद्धाशकृताचाथचर्मणा ॥ ३९ ॥ अस्थिभिश्चोपकुर्वंतिशृंगैर्वालैश्चभारत ॥ नासांशीतातपौस्यातांसदैताःकर्मकुर्वते ॥ ४० ॥ नवर्षविषयंवापिदुः खमासांभवत्युत ॥ ब्राह्मणैःसहितायांतितस्मात्पारमकंपदं ॥ ४१ ॥ एकंगोब्राह्मणंतस्मात्प्रवदंतिमनीषिणः ॥ रंतिदेवस्ययज्ञेताःपशुत्वेनोपकल्पिताः ॥ ४२ ॥ अतश्चर्मण्वतीराजन्गोचर्मभ्यःप्रवर्तिता ॥ पशुत्वाच्चविनिर्मुक्ताःप्रदानायोपकल्पिताः ॥ ४३ ॥ ताइमाविप्रमुख्येभ्योयोददातिमहीपते ॥ निस्तरेदापदंकृ च्छ्रांविपमस्थोपिपार्थिव ॥ ४४ ॥ गवांसहस्रदःप्रेत्यनरकंनप्रपद्यते ॥ सर्वत्रविजयंचापिलभतेमनुजाधिप ॥ ४५ ॥ अमृतंवैगवांक्षीरमित्याहत्रिदशाधिपः ॥ तस्माद्ददातियोधेनुममृतंसप्रयच्छति ॥ ४६ ॥ अग्नीनामव्ययंह्येतद्धौम्यंवेदविदोविदुः ॥ तस्माद्ददातियोधेनुंसहौम्यंसंप्रयच्छति ॥ ४७ ॥ स्वर्गोवैमूर्तिमानेप वृषभंयोगवांपतिं ॥ विप्रेगुणयुतेदद्यात्सवैस्वर्गेमहीयते ॥ ४८ ॥ प्राणावैप्राणिनामेतेप्रोच्यंतेभरतर्षभ ॥ तस्माद्ददातियोधेनुंप्राणानेषप्रयच्छति ॥ ४९ ॥ गा वःशरण्याभूतानामितिवेदविदोविदुः ॥ तस्माद्ददातियोधेनुंशरणंसंप्रयच्छति ॥ ५० ॥ नवधार्थंप्रदातव्यानकीनाशेननास्तिके ॥ गोजीविनेनदातव्यातथा गौर्भरतर्षभ ॥ ५१ ॥ ददत्सताद्दशानांवैनरोगांपापकर्मणां ॥ अक्षयंनरकंयातीत्येवमाहुर्महर्षयः ॥ ५२ ॥

वति ॥ ३४ ॥ तस्यांक्रीतायाम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥ ६० ॥६१॥ कौमुदेकार्तिके ॥ ६२ ॥६३॥६४॥६५॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६॥ ॥ ६६ ॥

नकृशांनापवत्सांवावंध्यांरोगान्वितांतथा ॥ नव्यंगांनपरिश्रांतांदद्याद्गांब्राह्मणायवै ॥ ५३ ॥ दशगोसहस्रदोहिशक्रेणसहमोदते ॥ अक्षयाँल्लभतेलोकान्नरः

॥१०१॥ शतसहस्रशः ॥ ५४ ॥ इत्येतद्गोप्रदानंचतिलदानंचकीर्तितं ॥ तथाभूमिप्रदानंचशृणुष्वान्नेचभारत ॥ ५५ ॥ अन्नदानंप्रधानंहिकौंतेयपरिचक्षते ॥ अन्नस्य १३

हिप्रदानेनरंतिदेवोदिवंगतः ॥ ५६ ॥ श्रांतायक्षुधितायान्नंयःप्रयच्छतिभूमिप ॥ स्वायंभुवंमहत्स्थानंसगच्छतिनराधिप ॥ ५७ ॥ नहिरण्यैर्नवासोभिर्नान्यदा

नेनभारत ॥ प्राप्नुवंतिनराःश्रेयोयथाह्यन्नप्रदाःप्रभो ॥ ५८ ॥ अन्नंवैप्रथमंद्रव्यमन्नंश्रीश्चपरामता ॥ अन्नात्प्राणःप्रभवतितेजोवीर्यंबलंतथा ॥ ५९ ॥ सद्योद

दातियश्चान्नंसदैकाग्रमनानरः ॥ नसदुर्गाण्यवाप्नोतीत्येवमाहपराशरः ॥ ६० ॥ अर्चयित्वायथान्यायंदेवेभ्योन्नंनिवेदयेत् ॥ यदन्नाहिनराराजंस्तदन्नास्तस्य

देवताः ॥ ६१ ॥ कौमुदेशुक्लपक्षेतुयोन्नदानंकरोत्युत ॥ ससंतरतिदुर्गाणिप्रेत्यचानंत्यमश्नुते ॥ ६२ ॥ अभुक्त्वातिथयेचान्नंप्रयच्छेद्यःसमाहितः ॥ सवैब्रह्मवि

दांलोकान्प्राप्नुयाद्भरतर्षभ ॥ ६३ ॥ सुकृच्छ्रामापदंप्राप्तश्चान्नदःपुरुषस्तरेत् ॥ पापंतरतिचैवेहदुष्कृतंचापकर्षति ॥ ६४ ॥ इत्येतदन्नदानस्यतिलदानस्यचैवह ॥

भूमिदानस्यचफलंगोदानस्यचकीर्तितं ॥ ६५ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेषट्षष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥ ॥ ६६ ॥

युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥श्रुतंदानफलंतातयत्त्वयापरिकीर्तितं ॥ अन्नदानंविशेषेणप्रशस्तमिहभारत ॥ १ ॥ पानीयदानमेवैतत्कथंचेहमहाफलं ॥ इत्येतच्छ्रोतुमि

च्छामिविस्तरेणपितामह ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ हंततेवर्तयिष्यामियथावद्भरतर्षभ ॥ गदतस्तन्ममाद्येहशृणुसत्यपराक्रम ॥ ३ ॥ पानीयदानात्प्रभृतिसर्वं

वक्ष्यामितेनघ ॥ यदन्नंयच्चपानीयंसंप्रदायाश्नुतेनरः ॥ ४ ॥ नतस्मात्परमंदानंकिंचिदस्तीतिमेमनः ॥ अन्नात्प्राणभृतस्तातप्रवर्तंतेहिसर्वशः ॥ ५ ॥ तस्मादन्नं

परंलोकेसर्वलोकेषुकथ्यते ॥ अन्नाद्बलंचतेजश्चप्राणिनांवर्धतेसदा ॥ ६ ॥ अन्नदानमतस्तस्माच्छ्रेष्ठमाहप्रजापतिः ॥ सावित्र्याह्यपिकौंतेयश्रुतंतेवचनंशुभम्

॥ ७ ॥ यतश्चयद्यथाचैवदेवसत्रेमहामते ॥ अन्नेदत्तेनरेणेहप्राणादत्ताभवंत्युत ॥ ८ ॥ प्राणदानाद्धिपरमंनदानमिहविद्यते ॥ श्रुतंहितेमहाबाहोलोमशस्यापि ॥१०१॥

तद्वचः ॥ ९ ॥ प्राणान्दत्त्वाकपोताययत्प्राप्तंशिबिनापुरा ॥ तांगतिंलभतेदत्त्वाद्विजस्यान्नंविशांपते ॥ १० ॥

श्रुमितति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

नीरजातेनजलोद्भवेनधान्यादिना ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥

तस्माद्विशिष्टंगच्छंतिप्राणदाइतिनःश्रुतम् ॥ अन्नंवापिप्रभवतिपानीयात्कुरुसत्तम ॥ नीरजातेनहिविनानकिंचित्संप्रवर्तते ॥ ११ ॥ नीरजातश्चभगवान्सो
मोग्रहगणेश्वरः ॥ अमृतंचसुधाचैवसुधाचैवामृतंतथा ॥ १२ ॥ अन्नौषध्योमहाराजवीरुधश्चजलोद्भवाः ॥ यतःप्राणभृतांप्राणाःसंभवंतिविशांपते ॥ १३ ॥ दे
वानाममृतंह्यन्नंनागानांचसुधातथा ॥ पितॄणांचस्वधाप्रोक्तापशूनांचापिवीरुधः ॥ १४ ॥ अन्नमेवमनुष्याणांप्राणानाहुर्मनीषिणः ॥ तच्चसर्वंनरव्याघ्रपानी
यात्संप्रवर्तते ॥ १५ ॥ तस्मात्पानीयदानाद्वैनपरंविद्यतेक्वचित् ॥ तच्चदद्यान्नरोनित्यंयदीच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ १६ ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंजलदानमिहोच्यते ॥ श
त्रूंश्चाप्यधिकौंतेयसदातिष्ठतितोयदः ॥ १७ ॥ सर्वकामानवाप्नोतिकीर्तिंचैवहिशाश्वतीम् ॥ प्रेत्यचानंत्यमश्नातिपापेभ्यश्चप्रमुच्यते ॥ १८ ॥ तोयदोमनुजव्या
घ्रस्वर्गंगत्वामहाद्युते ॥ अक्षयान्समवाप्नोतिलोकानित्यब्रवीन्मनुः ॥ १९ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप० आनुशास० दानधर्मेपानीयदानमाहात्म्ये
सप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ तिलानांकीदृशंदानमथदीपस्यचैवहि ॥ अन्नानांवाससांचैवभूयएवब्रवी
हिमे ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ ब्राह्मणस्यचसंवादंयमस्यचयुधिष्ठिर ॥ २ ॥ मध्यदेशेमहान्ग्रामोब्राह्मणानांबभूवह ॥
गंगायमुनयोर्मध्येयामुनस्यगिरेरधः ॥ ३ ॥ पर्णशालेतिविख्यातोरमणीयोनराधिप ॥ विद्वांसस्तत्रभूयिष्ठाब्राह्मणाश्चावसंस्तथा ॥ ४ ॥ अथप्राहयमःकंचि
त्पुरुषंकृष्णवाससम् ॥ रक्ताक्षमूर्ध्वरोमाणंकाकजंघाक्षिनासिकम् ॥ ५ ॥ गच्छत्वंब्राह्मणग्रामंततोगत्वातमानय ॥ अगस्त्यंगोत्रतश्चापिनामतश्चापिशर्मिण
म् ॥ ६ ॥ शमेनिविष्टंविद्वांसमध्यापकमनावृतम् ॥ माचान्यमानयेथास्त्वंसगोत्रंतस्यपार्श्वतः ॥ ७ ॥ सहितादृग्गुणस्तेनतुल्योध्ययनजन्मना ॥ अपत्येषुतथावृत्ते
समस्तेनैवधीमता ॥ ८ ॥ तमानययथोद्दिष्टंपूजाकार्याहितस्यवै ॥ सगत्वाप्रतिकूलंतच्चकारयमशासनम् ॥ ९ ॥ तमाक्रम्यानयामासप्रतिषिद्धोयमेनयः ॥ तस्मै
यमःसमुत्थायपूजांकृत्वाचवीर्यवान् ॥ १० ॥ प्रोवाचनीयतामेषसोन्यआनीयतामिति ॥ एवमुक्तेतुवचनेधर्मराजेनसद्विजः ॥ ११ ॥ उवाचधर्मराजानंनिर्वि
ण्णोध्ययनेनवै ॥ योमेकालोभवेच्छेषस्तंवसेयमिहाच्युत ॥ १२ ॥

तिलानामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ इहयमलोके ॥ १२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कालस्यविहितंआयुःप्रमाणंनप्राप्नोमिनजानामि कालेनाप्रवर्तितंत्वामिहस्थापयितुंनशक्नोमीत्यर्थः ॥ १३ ॥ ब्रूहिपृच्छ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ निर्वर्तयंतिसाधयंति ॥ १७ ॥ १८ ॥ आलंभनंसर्वतः

यमउवाच ॥ नाहंकालस्यविहितंप्राप्नोमीहकथंचन ॥ योहिधर्मंचरतिवैतंतुजानामिकेवलम् ॥ १३ ॥ गच्छविप्रत्वमद्यैवआलयंस्वंमहाद्युते ॥ ब्रूहिसर्वंयथास्वैरं करवाणिकिमच्युत ॥ १४ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ यत्तत्रकृत्वासुमहत्पुण्यंस्यात्तद्ब्रवीहिमे ॥ सर्वस्यहिप्रमाणंत्वंत्रैलोक्यस्यापिसत्तम ॥ १५ ॥ ॥ यमउवाच ॥ शृणुतत्त्वेनविप्रर्षेप्रदानविधिमुत्तमम् ॥ तिलाःपरमकंदानंपुण्यंचैवेहशाश्वतम् ॥ १६ ॥ तिलाश्चसंप्रदातव्यायथाशक्तिद्विजर्षभ ॥ नित्यदानात्सर्वकामांस्तिला निर्वर्तयंत्युत ॥ १७ ॥ तिलान्श्राद्धेप्रशंसंतिदानमेतद्ध्यनुत्तमम् ॥ तान्प्रयच्छस्वविप्रेभ्योविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ १८ ॥ वैशाख्यांपौर्णमास्यांतुतिलान्दद्याद्द्विजा तिषु ॥ तिलाभक्षयितव्याश्चसदात्वालंभनंचतैः ॥ १९ ॥ कार्यंसततमिच्छद्भिःश्रेयःसर्वात्मनागृहे ॥ तथापःसर्वदादेयाःपेयाश्चैवनसंशयः ॥ २० ॥ पुष्करिण्यस्त डागानिकूपांश्चैवात्रखानयेत् ॥ एतत्सुदुर्लभतरमिहलोकेद्विजोत्तम ॥ २१ ॥ आपोनित्यंप्रदेयास्तेपुण्यंह्येतदनुत्तमम् ॥ प्रपाश्चकार्यादानार्थंनित्यंतेद्विजसत्तम ॥ भुक्तेप्यन्नंप्रदेयंतुपानीयंवैविशेषतः ॥ २२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तेसतदातेनयमदूतेनवैगृहान् ॥ नीतश्चकारयामाससर्वंतद्यमशासनम् ॥ २३ ॥ नी त्वातंयमदूतोपिगृहीत्वाशर्मिणंतदा ॥ ययौसधर्मराजायन्यवेदयतचापितम् ॥ २४ ॥ तंधर्मराजोधर्मज्ञंपूजयित्वाप्रतापवान् ॥ कृत्वाचसंविदंतेनविससर्जयथा गतम् ॥ २५ ॥ तस्यापिचयमःसर्वमुपदेशंचकारह ॥ प्रेत्यैत्यचततःसर्वंचकारोक्तंयमेनतत् ॥ २६ ॥ तथाप्रशंसतेदीपान्यमःपितृहितेप्सया ॥ तस्माद्दीपप्रदोनित्यं संतारयतिवैपितॄन् ॥ २७ ॥ दातव्याःसततंदीपास्तस्माद्भरतसत्तम ॥ देवतानांपितॄणांचचक्षुष्यंचात्मनांविभो ॥ २८ ॥ रत्नदानंचसुमहत्पुण्यमुक्तंजनाधिप ॥ य स्तान्विक्रीययजतेब्राह्मणोह्यभयंकरम् ॥ २९ ॥ यद्वैददातिविप्रेभ्योब्राह्मणःप्रतिगृह्यवै ॥ उभयोःस्यात्तदक्षय्यंदातुरादातुरेवच ॥ ३० ॥ योददातिस्थितःस्थि त्यांतादृशायप्रतिग्रहम् ॥ उभयोरक्षयंधर्मंतंमनुःप्राहधर्मवित् ॥ ३१ ॥ वाससांसंप्रदानेनस्वदारनिरतोनरः ॥ सुवस्त्रश्चसुवेषश्चभवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ३२ ॥ गावः सुवर्णंचतथातिलाश्चैवानुवर्णिताः ॥ बहुशःपुरुषव्याघ्रवेदप्रामाण्यदर्शनात् ॥ ३३ ॥

स्पर्शनंउद्वर्तनमित्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ रत्नेति तस्मैरत्नदानंकर्तव्यंयस्तान्रत्नानिविक्रीययज्ञंकरोति एतद्धितस्याभयंकरंप्रतिग्रह विक्रयजदोषघ्नं ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३४ ॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥भूयइति ॥ १ ॥ इष्टिकर्मिणेयाज्ञिकाय ॥ २ ॥ ३ ॥ तुल्यनामानिगोपदवाच्यानि ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ देयंदानयोग्यम् परंश्रेष्ठं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ प्रचोदनमिति गवांबलिवर्दानांकर्मसुयज्ञाद्यर्थेषुकृष्याद्यर्थेषुकर्षणादिषुवर्ततांप्रचोदनंप्रतोदेनप्रेरणंदेवैःकृतमितिनतत्रदोषइतिभावः तथापिपूर्वयज्ञार्थमेव

विवाहांश्चैवकुर्वीतपुत्रानुत्पादयेतच ॥ पुत्रलाभोहिकौरव्यसर्वलाभाद्विशिष्यते ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनप० आनुशानिकेप० दानधर्मेयमब्राह्मणसंवादेअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भूयएवकुरुश्रेष्ठदानानांविधिमुत्तमम् ॥ कथयस्वमहाप्राज्ञभूमिदानंविशेषतः ॥ १ ॥ पृथिवींक्षत्रियोदद्याद्ब्राह्मणायेष्टिकर्मिणे ॥ विधिवत्प्रतिगृह्णीयान्नत्वन्योदातुमर्हति ॥ २ ॥ सर्ववर्णैस्तुयच्छक्यंप्रदातुंफलकांक्षिभिः ॥ वेदेवायत्समाख्यातं तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ तुल्यनामानिदेयानित्रीणितुल्यफलानिच ॥ सर्वकामफलानीहगावःपृथ्वीसरस्वती ॥ ४ ॥ योब्रूयाच्चापिशिष्यायधर्म्यांब्राह्मींसरस्वतीम् ॥ पृथिवीगोप्रदानाभ्यांतुल्यंसफलमश्नुते ॥ ५ ॥ तथैवगाःप्रशंसंतिनतुदेयंततःपरम् ॥ संनिकृष्टफलास्ताहिलघ्वर्थाश्चयुधिष्ठिर ॥ ६ ॥ मातरःसर्वभूतानांगावःसर्वसुखप्रदाः ॥ वृद्धिमाकांक्षतानित्यंगावःकार्याःप्रदक्षिणाः ॥ ७ ॥ संताड्यानतुपादेनगवांमध्येनचव्रजेत् ॥ मंगलायतनंदेव्यस्तस्मात्पूज्याःसदैवहि ॥ ८ ॥ प्रचोदनंदेवकृतंगवांकर्मसुवर्ततांम् ॥ पूर्वमेवाक्षरंचान्यदभिधेयंततःपरम् ॥ ९ ॥ प्रचारेवानिवातेवाबुधोनोद्वेजयेतगाः ॥ तृषिताह्यभिवीक्षंत्योनरंहन्युःसबांधवम् ॥ १० ॥ पितृसद्मानिसततंदेवतायतनानिच ॥ पूयंतेशकृतायासांपूतंकिमधिकंततः ॥ ११ ॥ घासमुष्टिंपरगवेदद्यात्संवत्सरंतुयः ॥ अकृत्वास्वयमाहारंव्रतंतत्सार्वकामिकम् ॥ १२ ॥ सहिपुत्रान्यशोर्थंचश्रियंचाप्यधिगच्छति ॥ नाशयत्यशुभंचैवदुःस्वप्नंचाप्यपोहति ॥ १३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥देयाःकिंलक्षणागावःकाश्चापिपरिवर्जयेत् ॥ कीदृशायप्रदातव्यानदेयाःकीदृशायच ॥ १४ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ असद्वृत्तायपापायलुब्धायानृतवादिने ॥ हव्यकव्यव्यपेतायनदेयागौःकथंचन ॥ १५ ॥ भिक्षवेबहुपुत्रायश्रोत्रियायाहिताग्नये ॥ दत्त्वादशगवांदातालोकानाप्नोत्यनुत्तमान् ॥ १६ ॥ यश्चैवधर्मंकुरुतेतस्यधर्मफलंचयत् ॥ सर्वस्यैवांशभाग्दातातंनिमित्तंप्रवृत्तयः ॥ १७ ॥ यश्चैनमुत्पादयतेयश्चैनंत्रायतेभयात् ॥ यश्चास्यकुरुतेवृत्तिंसर्वेतेपितरस्त्रयः ॥ १८ ॥

चोदनंअक्षरंश्रेयस्करं अन्यत्कृष्याद्यर्थंतुततःपरंवैदिककर्षणमनुप्रवृत्तंअभिधेयंवाच्यंनियमित्यर्थः तथाचस्मृतिः हलांतंब्रह्मवर्चसमिति तेनगोद्रोहकारित्वात्कृष्यर्थंकर्षणंदोषावहमित्यर्थः ॥ ९ ॥ प्रचारे पलायने निवातेकठिनोपवेशने अभिवीक्षंत्योजलमलभमानाः ॥ १० ॥ ११ ॥ आहारंतदीयतत्कायाहरणमकृत्वा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १९ ॥ वेदांतनिष्ठस्यवृत्तिंअतिसृजेतेत्युत्तरेणान्वयः चतुर्थ्यर्थेषष्ठी ॥ २० ॥ यइति ब्राह्मणोयदिक्षुद्रयाद्विकर्मकरोतितर्हिराज्ञस्तत्पापमित्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनै

कल्मषंगुरुशुश्रूषाहंतिमानोमहद्यशः ॥ अपुत्रतांत्रयःपुत्राअवृत्तिंदशधेनवः ॥ १९ ॥ वेदांतनिष्ठस्यबहुश्रुतस्यप्रज्ञानतृप्तस्यजितेंद्रियस्य ॥ शिष्टस्यदांतस्य
यतस्यचैवभूतेषुनित्यंप्रियवादिनश्च ॥ २० ॥ यःक्षुद्भयाद्वैनविकर्मकुर्यान्मृदुश्चशांतोह्यतिथिप्रियश्च ॥ वृत्तिंद्विजायातिसृजेततस्मैयस्तुल्यशीलश्चसपुत्रदा
रः ॥ २१ ॥ शुभेपात्रेयेगुणागोप्रदानेतावान्दोषोब्राह्मणस्वापहारे ॥ सर्वावस्थंब्राह्मणस्वापहारोदाराश्चैषांदूरतोवर्जनीयाः ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु
शासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेगोदानमा० एकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्रैवकीर्त्यतेसद्भिर्ब्राह्मण
स्वाभिमर्शने ॥ नृगेणसुमहत्कृच्छ्रंयदवाप्तंकुरूद्वह ॥ १ ॥ निविशंत्यांपुरापार्थद्वारवत्यामितिश्रुतिः ॥ अदृश्यतमहाकूपस्तृणवीरुत्समावृतः ॥ २ ॥ प्रयत्नंतत्र
कुर्वाणास्तस्मात्कूपाज्जलार्थिनः ॥ श्रमेणमहतायुक्तास्तस्मिंस्तोयेसुसंवृते ॥ ३ ॥ ददृशुस्तेमहाकायंकृकलासमवस्थितम् ॥ तस्यचोद्धरणेयत्नमकुर्वंस्तेसहस्रशः
॥ ४ ॥ प्रग्रहैश्चर्मपट्टैश्चतंबद्ध्वापर्वतोपमम् ॥ नाशक्नुवन्समुद्धर्तुंततोजग्मुर्जनार्दनम् ॥ ५ ॥ खमावृत्योदपानस्यकृकलासःस्थितोमहान् ॥ तस्यनास्तिसमुद्धर्तें
त्येतत्कृष्णेन्यवेदयन् ॥ ६ ॥ सवासुदेवेनसमुद्धृतश्चपृष्टश्चकार्यंनिजगादराजा ॥ नृगस्तदात्मानमथोन्यवेदयत्पुरातनंयज्ञसहस्रयाजिनम् ॥ ७ ॥ तथाब्रुवाणं
तुतमाहमाधवःशुभंत्वयाकर्मकृतंनपापकम् ॥ कथंभवान्दुर्गतिमीदृशींगतोनरेंद्रतद्ब्रूहिकिमेतदीदृशम् ॥ ८ ॥ शतंसहस्राणिगवांशतंपुनःपुनःशतान्यष्टशतायुता
नि ॥ त्वयापुरादत्तमितीहशुश्रुमनृपद्विजेभ्यःक्वनुतद्गतंतव ॥ ९ ॥ नृगस्ततोब्रवीत्कृष्णंब्राह्मणस्याग्निहोत्रिणः ॥ प्रोषितस्यपरिभ्रष्टागौरेकाममगोधने ॥ १० ॥
गवांसहस्रेसंख्यातातदासापशुपैर्मम ॥ साब्राह्मणायमेदत्ताप्रेत्यार्थमभिकांक्षता ॥ ११ ॥ अपश्यत्परिमार्गंश्चतांगांपरगृहेद्विजः ॥ ममेयमितिचोवाचब्राह्म
णोयस्यसाभवत् ॥ १२ ॥ तावुभौसमनुप्राप्तौविवदंतौभृशज्वरौ ॥ भवान्दाताभवान्हर्तेत्यथतौमामवोचताम् ॥ १३ ॥ शतेनशतसंख्येनगवांविनिमयेनवै ॥ या
चेप्रतिग्रहीतारंसतुमामब्रवीदिदम् ॥ १४ ॥ देशकालोपसंपन्नादोग्ध्रीशांतातिवत्सला ॥ स्वादुक्षीरप्रदाधन्याममनित्यंनिवेशने ॥ १५ ॥ कृशंचभरतेसागौर्म
मपुत्रमपस्तनम् ॥ नसाशक्यामयादातुमित्युक्त्वासजगामह ॥ १६ ॥

लकंठीयेभारतभावदीपेएकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ अत्रैवेति ॥ १ ॥ २ ॥ जलार्थिनःतस्मिन्कृकलासंददृशुरित्यग्रिमेणान्वयः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अनृताब्राह्मणधेनोर्नाशात्तस्याएवत्वयाआदानात् ॥ २३ ॥ कृच्छ्रंचरिष्येपापफलंभोक्ष्ये ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ त्वानंआत्मानंसंधिरार्षः ॥ २७ ॥ २८ ॥

ततस्तमपरंविप्रंयाचेविनिमयेनवै ॥ गवांशतसहस्रंहितत्कृतेगृह्यतामिति ॥ १७ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ नराज्ञांप्रतिगृह्णामिशक्तोऽहंस्वस्यमार्गणे ॥ सैवगौ
र्दीयतांशीघ्रंममेतिमधुसूदन ॥ १८ ॥ रुक्ममश्वांश्चददतोरजतस्यंदनांस्तथा ॥ नजग्राहययौचापितदासब्राह्मणर्षभः ॥ १९ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुचोदितः
कालधर्मणा ॥ पितृलोकमहंप्राप्यधर्मराजमुपागमम् ॥ २० ॥ यमस्तुपूजयित्वामांततोवचनमब्रवीत् ॥ नांतःसंख्यायतेराजंस्तवपुण्यस्यकर्मणः ॥ २१ ॥ अ
स्तिचैवकृतंपापमज्ञानात्तदपित्वया ॥ चरस्वपापंपश्चाद्वापूर्वंवात्वंयथेच्छसि ॥ २२ ॥ रक्षितास्मीतिचोक्तंतेप्रतिज्ञाचानृतातव ॥ ब्राह्मणस्वस्यचादानंद्विविध
स्तेव्यतिक्रमः ॥ २३ ॥ पूर्वंकृच्छ्रंचरिष्येहंपश्चाच्छुभमितिप्रभो ॥ धर्मराजंब्रुवन्नेवंपतितोस्मिमहीतले ॥ २४ ॥ अश्रौषंपतितश्चाहंयमस्योच्चैःप्रभाषतः ॥ वा
सुदेवःसमुद्धर्ताभवितातेजनार्दनः ॥ २५ ॥ पूर्णेवर्षसहस्रांतेक्षीणेकर्मणिदुष्कृते ॥ प्राप्स्यसेशाश्वतान्लोकान्जितान्स्वेनैवकर्मणा ॥ २६ ॥ कूपेत्मानमधःशी
र्षमपश्यंपतितश्चह ॥ तिर्यग्योनिमनुप्राप्तंनचमामजहात्स्मृतिः ॥ २७ ॥ त्वयातुतारितोस्म्यद्यकिमन्यत्रतपोबलात् ॥ अनुजानीहिमांकृष्णगच्छेयंदिवमद्यवै
॥ २८ ॥ अनुज्ञातःसकृष्णेननमस्कृत्यजनार्दनम् ॥ दिव्यमास्थायपंथानंययौदिवमरिंदमः ॥ २९ ॥ ततस्तस्मिन्दिवंयातेनृगेभरतसत्तम ॥ वासुदेवइमंश्लो
कंजगादकुरुनंदन ॥ ३० ॥ ब्राह्मणस्वंनहर्तव्यंपुरुषेणविजानता ॥ ब्राह्मणस्वंहृतंहंतिनृगंब्राह्मणगौरिव ॥ ३१ ॥ सतांसमागमःसद्भिर्नाफलःपार्थविद्यते ॥ वि
मुक्तंनरकात्पश्यनृगंसाधुसमागमात् ॥ ३२ ॥ प्रदानबलवत्तत्रद्रोहस्तत्रतथाफलः ॥ अपचारंगवांतस्माद्वर्जयेतयुधिष्ठिर ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारते
अनुशास० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेनृगोपाख्यानेसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दत्तानांफलसंप्राप्तिं
गवांप्रब्रूहिमेनघ ॥ विस्तरेणमहाबाहोनहितृप्यामिकथ्यताम् ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ ऋषेरुद्दालकेर्वाक्यंनाचि
केतस्यचोभयोः ॥ २ ॥ ऋषिरुद्दालकिर्दीक्षामुपगम्यततःसुतम् ॥ त्वंमामुपचरस्वेतिनाचिकेतमभाषत ॥ ३ ॥ समाप्तेनियमेतस्मिन्महर्षिःपुत्रमब्रवीत् ॥ उपस्पर्श
नसक्तस्यस्वाध्यायाभिरतस्यच ॥ ४ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ दत्तानामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अतिभोजनंभोजनसामयिकंशाकादि ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ गतसत्त्वोमृतः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सस्यंशुष्यमाणं ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ योजनेतिलुप्ततृतीयांतंपदं योजनैःसहस्रशःसंमितामिति

इध्मादर्भाःसुमनसःकलशश्चातिभोजनम् ॥ विस्मृतंमेतदादायनदीतीरादिहाव्रज ॥ ५ ॥ गत्वानवाप्यतत्सर्वंनदीवेगसमाप्लुतम् ॥ नपश्यामितदित्येवंपितरंसोऽब्र
॥ १०४ ॥ वीन्मुनिः ॥ ६ ॥ क्षुत्पिपासाश्रमाविष्टोमुनिरुद्दालकिस्तदा ॥ यमंपश्येतितंपुत्रमशपत्समहातपाः ॥ ७ ॥ तथासपित्राभिहतोवाग्वज्रेणकृतांजलिः ॥ प्रसीदेति १३
ब्रुवन्नेवगतसत्त्वोपतद्भुवि ॥ ८ ॥ नाचिकेतंपितादृष्ट्वापतितंदुःखमूर्छितः ॥ किंमयाकृतमित्युक्त्वानिपपातमहीतले ॥ ९ ॥ तस्यदुःखपरीतस्यस्वंपुत्रमनु
शोचतः ॥ व्यतीतंतदहःशेषंसाचोग्रातत्रशर्वरी ॥ १० ॥ पित्र्येणाश्रुप्रपातेननाचिकेतःकुरूद्वह ॥ प्रास्पंदच्छयनेकौश्येवृष्ट्यासस्यमिवाप्लुतम् ॥ ११ ॥ सपर्यपृ
च्छत्तंपुत्रंक्षीणंपर्यागतंपुनः ॥ दिव्यैर्गंधैःसमादिग्धंक्षीणस्वप्नमिवोत्थितम् ॥ १२ ॥ अपिपुत्रजितालोकाःशुभास्तेस्वेनकर्मणा ॥ दिष्ट्याचासिपुनःप्राप्तोनहिते
मानुषंवपुः ॥ १३ ॥ प्रत्यक्षदर्शीसर्वस्यपित्रापृष्टोमहात्मना ॥ सतांवार्तांपितुर्मध्येमहर्षीणांन्यवेदयत् ॥ १४ ॥ कुर्वन्भवच्छासनमाशुयातोह्यहंविशालांरु
चिरप्रभावाम् ॥ वैवस्वतींप्राप्यसभामपश्यंसहस्रशोयोजनहेमभासम् ॥ १५ ॥ दृष्ट्वैवमामभिमुखमापतंतंदेहीतिसत्यासनमादिदेश ॥ वैवस्वतोर्घ्यादिभिरर्हणै
श्चभवत्कृतेपूजयामाससमांसः ॥ १६ ॥ ततस्त्वहंतंशनकैरवोचंवृतःसदस्यैरभिपूज्यमानः ॥ प्राप्तोस्मितेविषयंधर्मराजलोकानर्होयानहंतान्विधत्स्व ॥ १७ ॥
यमोब्रवीन्मांनमृतोसिसौम्ययमंपश्येत्याहसत्वांतपस्वी ॥ पिताप्रदीप्ताग्निसमानतेजानतच्छक्यमनृतंविप्रकर्तुम् ॥ १८ ॥ दृष्टस्तेहंप्रतिगच्छस्वताताशोचत्यसौत
वदेहस्यकर्ता ॥ ददानिकिंचापिमनःप्रणीतंप्रियातिथेस्तवकामान्वृणीष्व ॥ १९ ॥ तेनैवमुक्तस्तमहंप्रत्यवोचंप्राप्तोस्मितेविषयंदुर्निवर्त्यम् ॥ इच्छाम्यहंपुण्यकृ
तांसमृद्धाँल्लोकान्द्रष्टुंयदितेहंवरार्हः ॥ २० ॥ यानंसमारोप्यतुमांसदेवोवाहैर्युक्तंसुप्रभंभानुमत्तत् ॥ संदर्शयामासतदात्मलोकान्सर्वांस्तथापुण्यकृतांद्विजेंद्र ॥
॥ २१ ॥ अपश्यंतत्रवेश्मानितैजसानिमहात्मनाम् ॥ नानासंस्थानरूपाणिसर्वरत्नमयानिच ॥ २२ ॥ चंद्रमंडलशुभ्राणिकिंकिणीजालवंतिच ॥ अनेकशतभौ
मानिसांतर्जलवनानिच ॥ २३ ॥ वैडूर्यार्कप्रकाशानिरूप्यरुक्ममयानिच ॥ तरुणादित्यवर्णानिस्थावराणिचराणिच ॥ २४ ॥ भक्ष्यभोज्यमयाञ्शैलान्वासां ॥१०४॥
सिशयनानिच ॥ सर्वकामफलांश्चैववृक्षान्भवनसंस्थितान् ॥ २५ ॥

शेषः ॥ १५ ॥ अस्मैआसनंदेहीतिस्वभृत्यमादिदेश ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अनेकशतानिभौमानिउपर्युपरिभूमिसमूहायेषुतानिप्रासादमंडलानि ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२६॥२७॥२८॥२९॥ गवामंतरंअन्योन्यंतारतम्यं अवङ् ॥३०॥ कृच्छ्रोत्सृष्टाःसंकटात्निरोधात्मुक्ताः पोषणार्थंदरिद्रागारादागताः तादृशीनांपालनंप्रशस्ततरमित्यर्थः॥३१॥ तिस्रइति त्र्यहमम्मात्रा हारोभूमिशायीभूत्वाचतुर्थंदिनमारभ्यत्र्यहमेकैकांगांदत्त्वागोरसैर्वर्त्तिकुर्यात् एवंव्रतपूर्वकंगोत्रयंददतउक्तंवक्ष्यमाणंचफलंभवतीत्यर्थः॥३२॥३३॥३४॥ वृद्धेग्लानेरोगिणिपथ्याशनार्थं संभ्रमेदुर्भिक्षे महा

नद्योवीथ्यःसभावाप्योदीर्घिकाश्चैवसर्वशः ॥ घोषवंतिचयानानियुक्तान्यथसहस्रशः ॥ २६ ॥ क्षीरस्रवावैसरितोगिरींश्चसर्पिस्तथाविमलंचापितोयम् ॥ वैव स्वतस्यानुमतांश्चदेशानदृष्टपूर्वान्सुबहूनपश्यम् ॥ २७ ॥ सर्वान्दृष्ट्वातदहंधर्मराजमवोचंवैप्रभविष्णुंपुराणम् ॥ क्षीरस्यैताःसर्पिषश्चैवनद्यःशश्वत्स्रोताःकस्यभो ज्याःप्रदिष्टाः ॥ २८ ॥ यमोऽब्रवीद्विद्धिभोज्यास्त्वमेतायेदातारःसाधवोगोरसानाम् ॥ अन्येलोकाःशाश्वतावीतशोकैःसमाकीर्णागोप्रदानेरतानां ॥ २९ ॥ नत्वे तासांदानमात्रंप्रशस्तंपात्रंकालोगोविशेषोविधिश्च ॥ ज्ञात्वादेयंविप्रगवांतरंहिदुःखंज्ञातुंपावकादित्यभूतम् ॥ ३० ॥ स्वाध्यायवान्योतिमात्रंतपस्वीवैतानस्थो ब्राह्मणःपात्रमासाम् ॥ कृच्छ्रोत्सृष्टाःपोषणाभ्यागताश्चद्वारैरेतैर्गोविशेषाःप्रशस्ताः ॥ ३१ ॥ तिस्रोरात्र्यस्त्वद्भिरुपोष्यभूमौतृप्तागावस्तर्पितेभ्यःप्रदेयाः ॥ वत्सैः प्रीताःसुप्रजाःसोपचारात्र्यहंदत्त्वागोरसैर्वर्तितव्यम् ॥ ३२ ॥ दत्त्वाधेनुंसुव्रतांकांस्यदोहांकल्याणवत्सामपलायिनींच ॥ यावंतिरोमाणिभवंतितस्यास्तावद्वर्षा ण्यश्नुतेस्वर्गलोकम् ॥ ३३ ॥ तथानड्वाहंब्राह्मणेभ्यःप्रदायदांतंधुर्यंबलवंतंयुवानम् ॥ कुलानुजीव्यंवीर्यवंतंबृहंतंभुंक्तेलोकान्संमितान्धेनुदस्य ॥ ३४ ॥ गोषुक्षांतं गोशरण्यंकृतज्ञंवृत्तिग्लानंतादृशंपात्रमाहुः ॥ वृद्धेग्लानेसंभ्रमेवामहार्थेकृष्यर्थंवाहोम्यहेतोःप्रसूत्याम् ॥ ३५ ॥ गुर्वर्थंवाबालपुष्ट्याभिषंगांगांवैदातुंदेशकालो ऽविशिष्टः ॥ अंतर्ज्ञाताःसक्रयज्ञानलब्धाःप्राणक्रीतानिर्जितायौतकाश्च ॥ ३६ ॥ ॥नाचिकेतउवाच ॥ ॥श्रुत्वावैवस्वतवचस्तमहंपुनरब्रुवम् ॥ अभावेगोप्रदातॄणां कथंलोकान्हिगच्छति ॥ ३७ ॥ ततोऽब्रवीद्यमोधीमान्गोप्रदानपरांगतिम् ॥ गोप्रदानानुकल्पंतुगामृतेसंतिगोप्रदाः ॥ ३८ ॥ अलाभेयोगवांदद्यात्घृतधेनुं यतव्रतः ॥ तस्यैताघृतवाहिन्यःक्षरंतेवत्सलाइव ॥ ३९ ॥ घृतालाभेतुयोदद्यात्तिलधेनुंयतव्रतः ॥ सदुर्गात्तारितोधेन्वाक्षीरनद्यांप्रमोदते ॥ ४० ॥ तिलालाभेतु योदद्याज्जलधेनुंयतव्रतः ॥ सकामप्रवहांशीतांनदीमेतामुपाश्नुते ॥ ४१ ॥ एवमेतानिमेतत्रधर्मराजोन्यदर्शयत् ॥ दृष्ट्वाचपरमंहर्षमवापमहमच्युत ॥ ४२ ॥ निवेदयेचाहमिमंप्रियंतेक्रतुर्महानल्पधनप्रचारः ॥ प्राप्तोमयातातसमत्प्रसूतःप्रपत्स्यतेवेदविधिप्रवृत्तः ॥ ४३ ॥

र्थेयज्ञार्थेच प्रसूत्यांपुत्रजन्मनि॥३५॥बालपुष्ट्याबालपुष्ट्यभिप्रायेणवा अंतःबद्धदुग्धाःशांतेत्यादिगुणवत्वेनज्ञाताः क्रयलब्धाःज्ञानलब्धाः प्राणव्यत्ययेनक्रीताः यौतकाःपाणिग्रहणादिकालेश्वशुरादि भ्यःप्राप्ताः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ क्रतुःगोदानरूपः ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥प्रापणीयंगोः आहारादि ॥४९ ॥ गोप्रयुक्तंरथशकटादि ॥ ५० ॥ ५१ ॥ हार्दंहृत्स्थं भक्ष्यपानकंडूयनादिकंकर्तुंनएतिनानुसरति ॥५२॥ ५३ ॥ गवांसूर्यरश्मिसाम्याद्गोदःसूर्य

शापोह्ययंभवतोनुग्रहायप्राप्तोमयायत्रदृष्टोयमोवै ॥ दानव्युष्टिंतत्रदृष्टवामहात्मन्निःसंदिग्धान्दानधर्मांश्चरिष्ये ॥ ४४ ॥ इदंचमामब्रवीद्धर्मराजःपुनः

 पुनःसंप्रहृष्टोमहर्षे ॥ दानेनयःप्रयतोभूत्सदैवविशेषतोगोप्रदानंचकुर्यात् ॥ ४५ ॥ शुद्धोह्यर्थोनावमन्यस्वधर्मान्पात्रेदेयंदेशकालोपपन्ने॥ तस्माद्गावस्तेनि

त्यमेवप्रदेयामाभूच्चतेसंशयःकश्चिदत्र ॥ ४६ ॥ एताःपुराह्यददन्नित्यमेवशांतात्मानोदानपथेनिविष्टाः ॥ तपांस्युग्राण्यप्रतिशंकमानास्तेवैदानंप्रददुश्चैवश

क्त्या ॥ ४७ ॥ कालेचशक्त्यामत्सरंवर्जयित्वाशुद्धात्मानःश्रद्धिनःपुण्यशीलाः॥ दत्त्वागावैलोकममुंप्रपन्नादेदीप्यंतेपुण्यशीलास्तुनाके ॥ ४८ ॥ एतद्दानंन्याय

लब्धंद्विजेभ्यःपात्रेदत्तंप्रापणीयंपरीक्ष्य ॥ काम्याष्टम्यांवर्तितव्यंदशाहंरसैर्गवांशकृताप्रस्नवैर्वा ॥ ४९ ॥ देवव्रतीस्याद्वृषभप्रदानैर्वेदावाप्तिर्गोयुगस्यप्रदाने ॥

तीर्थावाप्तिर्गोप्रयुक्तप्रदानेपापोत्सर्गःकपिलायाःप्रदाने ॥ ५० ॥ गामप्येकांकपिलांसंप्रदायन्यायोपेतांकलुषाद्विप्रमुच्येत् ॥ गवांरसात्परमंनास्तिकिंचिद्गवां

प्रदानंसुमहद्वदंति ॥ ५१ ॥ गावोलोकांस्तारयंतिक्षरंत्योगावश्चान्नंसंजनयंतिलोके ॥ यस्तंजानन्नगवांहार्दमेतिसवैगंतानिरयंपापचेताः ॥ ५२ ॥ यैस्तद्दत्तं

गोसहस्रंशतंवादशार्धंवादशवासाधुवत्सम्॥ अप्येकावैसाधवेब्राह्मणायसास्यामुष्मिन्पुण्यतीर्थानदीवै॥ ५३॥ प्राप्त्यापुष्ट्यालोकसंरक्षणेनगावस्तुल्याःसूर्य

पादैःपृथिव्याम्॥ शब्दश्चैकःसंनतिश्चोपभोगास्तस्माद्गोदःसूर्यइवावभाति ॥ ५४ ॥गुरुंशिष्योवरयेद्गोप्रदानेसवैगंतानियतंस्वर्गमेव ॥ विधिज्ञानांसुमहान्धर्म

एषोविधिंह्याद्यंविधयःसंविशंति ॥ ५५ ॥ इदंदानंन्यायलब्धंद्विजेभ्यःपात्रेदत्त्वाप्रापयेथाःपरीक्ष्य ॥ त्वय्याशंसंत्यमरामानवाश्चवयंचापिप्रसृतेपुण्यशीले ॥

॥ ५६ ॥इत्युक्तोहंधर्मराजंद्विजर्षेधर्मात्मानंशिरसाभिप्रणम्य ॥ अनुज्ञातस्तेनवैवस्वतेनप्रत्यागमंभगवत्पादमूलम् ॥ ५७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशास

नपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेयमवाक्यंनामएकसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

इत्याह प्राप्स्येति ॥ ५४ ॥ विधिंगुर्वाराधनपरंविधयोगोदानविधयःसंविशंतीतिपुण्यद्वैगुण्यमुक्तं ॥ ५५॥ द्विजेभ्यस्त्रैवर्णिकेभ्योन्यायलब्धंदत्त्वासमर्प्यप्रापयेथाःनतुपोषणमात्रार्थंप्रापयेथाइत्यर्थः ॥५६॥

॥ ५७॥ ॥ इतिअनुशासनप० नै० भा० एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७ ॥

१ कामेइच्छापूरणेसाधुःकाम्यायाअष्टमीशुक्लकृष्णान्यतरातस्यामितिमिश्राः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उक्तमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ पश्येपश्यामि ॥ ६ ॥ ७ ॥ कोगुणःसचकिंस्वित्परमःकातस्याःपराकाष्ठेत्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारत

युधिष्ठिरउवाच॥ ॥उक्तंतेगोप्रदानंवैनाचिकेतमृषिंप्रति॥माहात्म्यमपिचैवोक्तमुद्देशेनगवांप्रभो ॥ १ ॥ नृगेणचमहद्दुःखमनुभूतंमहात्मना॥ एकापराधाद ज्ञानात्पितामहमहामते॥ २॥द्वारवत्यांयथाचासौनिविशंत्यांसमुद्धृतः॥ मोक्षहेतुरभूत्कृष्णस्तदप्यवधृतंमया॥ ३॥ किंत्वस्तिममसंदेहोगवांलोकंप्रतिप्रभो॥ तत्त्वतःश्रोतुमिच्छामिगोदायत्रवसंत्युत॥ ४॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ यथापृच्छत्पद्मयोनिमेतदेवशतक्रतुः॥५॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥स्वर्लोकवासिनांलक्ष्मीमभिभूयस्वयार्चिषा॥ गोलोकवासिनःपश्येव्रजतःसंशयोत्रमे॥ ६॥ कीदृशाभगवँल्लोकागवांतद्ब्रूहिमेनघ॥ यानावसंतिदातारएतदिच्छामिवेदितुम्॥ ७॥ कीदृशाःकिंफलाःकिंस्वित्परमस्तत्रकोगुणः॥ कथंचपुरुषास्तत्रगच्छंतिविगतज्वराः॥ ८॥ कियत्कालंप्रदानस्यदाताचफलमश्नुते॥ कथंबहुविधंदानंस्यादल्पमपिवाकथम्॥ ९॥ बह्वीनांकीदृशंदानमल्पानांवापिकीदृशम्॥अदत्त्वागोप्रदाःसंतिकेनवातच्चशंसमे॥ १०॥ कथंवाबहुदातास्यादल्पदात्रासमःप्रभो॥ अल्पप्रदाताबहुदःकथंस्वित्स्यादिहेश्वर॥ ११॥ कीदृशीदक्षिणाचैवगोप्रदानेविशिष्यते॥ एतत्तथ्येनभगवन्ममशंसितुमर्हसि॥ ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेगोप्रदानिकेद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ पितामहउवाच ॥ ॥योयंप्रश्नस्त्वयापृष्टोगोप्रदानादिकारितः॥ नास्तिप्रष्टास्तिलोकेस्मिंस्त्वत्तोन्योहिशतक्रतो॥ १॥ संतिनानाविधालोकायांस्त्वंशक्रनपश्यसि॥ पश्यामियानहंलोकानेकपत्न्यश्चयाःस्त्रियः॥ २॥कर्मभिश्चापिसुशुभैःसुव्रताऋषयस्तथा॥ सशरीराहितान्यांतिब्राह्मणाःशुभबुद्धयः॥ ३॥ शरीरन्यासमोक्षेणमनसानिर्मलेनच॥स्वप्नभूतांश्चताँल्लोकान्पश्यंतीहापिसुव्रताः॥ ४॥ तेतुलोकाःसहस्राक्षशृणुयादृग्गुणान्विताः॥ नतत्रक्रमतेकालोनजरानचपावकः॥५॥ तथानास्त्यशुभंकिंचिन्नव्याधिस्तत्रनक्लमः॥ यद्यच्चगावोमनसातस्मिन्वांछंतिवासव॥ ६॥ तत्सर्वंप्राप्नुवंतिस्ममममप्रत्यक्षदर्शनात्॥ कामगाःकामचारिण्यःकामात्कामांश्चभुंजते॥ ७॥ वाप्यःसरांसिसरितोविविधानिवनानिच॥गृहाणिपर्वताश्चैवयावद्द्रव्यंचकिंचन॥ ८॥

भावदीपेद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ योयमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ शरीरस्यन्यासःसमाधिकाले मोक्षःमरणे निर्मलेनमनसायोगिनोन्यासेमोक्षेचताँल्लोकान्पश्यंति ॥ ४ ॥ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ नैकृतिकोवंचकः शठःसमर्थोपिदारिद्र्यभाषी ॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ गुरूणांद्विजानांवापराधंसहतेइतिगुरुद्विजसहः ॥ २१ ॥

मनोज्ञंसर्वभूतेभ्यःसर्वतंत्रंप्रदृश्यते॥ ईदृशाद्विपुलाल्लोकान्नास्तिलोकस्तथाविधः ॥ ९ ॥ तत्रसर्वसहाःक्षांतावत्सलागुरुवर्तिनः ॥ अहंकारैर्विरहितायांतिशक्र
नरोत्तमाः ॥ १० ॥ यःसर्वमांसानिनभक्षयीतपुमान्सदाभावितोधर्मयुक्तः ॥ मातापित्रोरर्चितासत्ययुक्तःशुश्रूषिताब्राह्मणानामनिंद्यः ॥ ११ ॥ अक्रोधनो
गोषुतथाद्विजेषुधर्मेरतोगुरुशुश्रूषकश्च ॥ यावज्जीवंसत्यवृत्तेरतश्चदानेरतोयःक्षमीचापराधे॥ १२ ॥ मृदुर्दांतोदेवपरायणश्चसर्वातिथिश्चापितथादयावान् ॥
ईदृग्गुणोमानवस्तंप्रयातिलोकंगवांशाश्वतंचाव्ययंच ॥ १३ ॥ नपारदारीपश्यतिलोकमेतंनवैगुरुघ्नोनमृषासंप्रलापी॥ सदाप्रवादीब्राह्मणेष्वात्तवैरोदोषैरेतै
र्यश्चयुक्तोदुरात्मा ॥ १४ ॥ नमित्रध्रुङ्नैकृतिकःकृतघ्नःशठोनृजुर्धर्मविद्वेषकश्च ॥ नब्रह्महामनसापिप्रपश्येद्गवांलोकंपुण्यकृतांनिवासम् ॥ १५ ॥ एतत्तेसर्वमा
ख्यातंनिपुणेनसुरेश्वर ॥ गोप्रदानरतानांतुफलंशृणुशतक्रतो ॥ १६ ॥ दायाद्यलब्धैरर्थैर्योगाःक्रीत्वासंप्रयच्छति॥ धर्मार्जितान्धनैःक्रीतान्सलोकानाप्नुतेक्ष
यान्॥ १७ ॥ योवैद्यूतेधनंजित्वागाःक्रीत्वासंप्रयच्छति ॥ सदिव्यमयुतंशक्रवर्षाणांफलमश्नुते ॥ १८ ॥ दायाद्याद्याःस्मवैगावोन्यायपूर्वैरुपार्जिताः॥ प्रदद्या
त्ताःप्रदातॄणांसंभवंत्यपिचध्रुवाः॥ १९ ॥प्रतिगृह्यतुयोदद्याद्गाःसंशुद्धेनचेतसा॥ तस्यापीहाक्षयान्लोकान्ध्रुवान्विद्धिशचीपते ॥ २० ॥ जन्मप्रभृतिसत्यंचयो
ब्रूयान्नियतेंद्रियः ॥ गुरुद्विजसहःक्षांतस्तस्यगोभिःसमागतिः ॥ २१ ॥ नजातुब्राह्मणोवाच्योयदवाच्यंशचीपते ॥ मनसागोषुनद्रुह्येद्गोवृत्तिर्गोनुकल्पकः ॥
॥ २२॥सत्येधर्मेचनिरतस्तस्यशक्रफलंशृणु॥ गोसहस्रेणसमितातस्यधेनुर्भवत्युत ॥ २३ ॥ क्षत्रियस्यगुणैरेतैरपितुल्यफलंशृणु ॥ तस्यापिद्विजतुल्यागौर्भ
वतीतिविनिश्चयः ॥ २४ ॥ वैश्यस्यैतेयदिगुणास्तस्यपंचशतंभवेत्॥ शूद्रस्यापिविनीतस्यचतुर्भागफलंस्मृतम्॥ २५॥ एतच्चैनंयोनुतिष्ठेतयुक्तःसत्येरतोगुरुशु
श्रूषयाच॥दक्षःक्षांतोदेवतार्थीप्रशांतःशुचिर्बुद्धोधर्मशीलोनहंवाक् ॥ २६ ॥ महत्फलंप्राप्यतेसद्विजायदत्त्वादोग्ध्रींविधिनानेनधेनुम्॥ नित्यंदद्यादेकभक्तःस
दाचसत्येस्थितोगुरुशुश्रूषिताच ॥ २७ ॥ वेदाध्यायीगोषुयोभक्तिमांश्चनित्यंदत्त्वायोभिनंदेतगाश्च ॥ आजातितोयश्चगवांनमेतइदंफलंशक्रनिबोधतस्य ॥
॥ २८ ॥ यत्स्यादिष्ट्वाराजसूयेफलंतुयत्स्यादिष्ट्वाबहुनाकांचनेन॥ एतत्तुल्यंफलमप्याहुरग्र्यंसर्वेसंतस्त्वृषयोयेचसिद्धाः ॥ २९ ॥

गोवृत्तिरसंग्रहपरः गवांघासादेरनुकल्पकःसंपादकोगोनुकल्पकः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ संदर्शयेत्पश्येत् यावद्ब्रह्मांडेगोजातीयमस्तितावत्तत्रवसेदित्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ अर्जुनीनांगवां

योग्रंभक्तंकिंचिदप्राश्यदद्याद्गोभ्योनित्यंगोव्रतीसत्यवादी ॥ शांतोलुब्धोगोसहस्रस्यपुण्यंसंवत्सरेणाप्नुयात्सत्यशीलः ॥ ३० ॥ यदेकभक्तमश्नीयाद्दद्यादेकंगवां चयन् ॥ दशवर्षाण्यनंतानिगोव्रतीगोनुकंपकः ॥ ३१ ॥ एकेनैवचभक्तेनयःक्रीत्वागांप्रयच्छति ॥ यावंतितस्यारोमाणिसंभवंतिशतक्रतो ॥ ३२ ॥ तावत्प्रदाना त्सगवांफलमाप्नोतिशाश्वतम् ॥ ब्राह्मणस्यफलंहीदंक्षत्रियस्यतुवैश्टणु ॥ ३३ ॥ पंचवार्षिकमेवंतुक्षत्रियस्यफलंस्मृतम् ॥ ततोर्धेनतुवैश्यस्यशूद्रोवैश्यार्धतःस्मृतः ॥ ३४ ॥ यश्चात्मविक्रयंकृत्वागाःक्रीत्वासंप्रयच्छति ॥ यावत्संदर्शयेद्गांवैसतावत्फलमश्नुते ॥ ३५ ॥ रोम्णिरोम्णिमहाभागलोकाश्चास्याक्षयाःस्मृताः ॥ संग्रामेष्व र्जयित्वातुयोवैगाःसंप्रयच्छति ॥ आत्मविक्रयतुल्यास्ताःशाश्वताविद्धिकौशिक ॥ ३६ ॥ अभावेयोगवांदद्यात्तिलधेनुंयतव्रतः ॥ दुर्गात्सतारितोधेन्वाक्षीरनद्यां प्रमोदते ॥ ३७ ॥ नत्वेवासांदानमात्रंप्रशस्तंपात्रंकालोगोविशेषोविधिश्च ॥ कालज्ञानंविप्रगवांतरंहिदुःखंज्ञातुंपावकादित्यभूतम् ॥ ३८ ॥ स्वाध्यायाढ्यंशुद्धयो निंप्रशांतंवैतानस्थंपापभीरुंबहुज्ञम् ॥ गोषुक्षांतंनातितीक्ष्णंशरण्यंवृत्तिग्लानंतादृशंपात्रमाहुः ॥ ३९ ॥ वृत्तिग्लानेसीदतिचातिमात्रंकृष्यर्थेवाहोम्यहेतोःप्रसूतेः ॥ गुर्वर्थंवाबालसंवृद्धयेवाधेनुंदद्याद्देशकालेविशिष्टे ॥ ४० ॥ अंतर्ज्ञाताःसक्रयज्ञानलब्धाःप्राणैःक्रीतास्तेजसायौतकाश्च ॥ कृच्छ्रोत्सृष्टाःपोषणाभ्यागताश्चद्वारैरे तैर्गोविशेषाःप्रशस्ताः ॥ ४१ ॥ बलान्विताःशीलवयोपपन्नाःसर्वाःप्रशंसंतिसुगंधवत्यः ॥ यथाहिगंगासरितांवरिष्ठातथार्जुनीनांकपिलावरिष्ठा ॥ ४२ ॥ तिस्रो रात्रीस्त्वद्भिरुपोष्यभूमौतृप्तागावस्तर्पितेभ्यःप्रदेयाः ॥ वत्सैःपुष्टैःक्षीरपैःसुप्रचाराऽत्र्यहंदत्त्वागोरसैर्वर्तितव्यम् ॥ ४३ ॥ दत्त्वाधेनुंसुव्रतांसाधुदोहांकल्याणवत्साम पलायिनींच ॥ यावंतिरोमाणिभवंतितस्यास्तावंतिवर्षाणिभवंत्यमुत्र ॥ ४४ ॥ तथानड्वाहंब्राह्मणायप्रदायधुर्यंयुवानंबलिनंविनीतम् ॥ हलस्यवोढारमनंत वीर्यंप्राप्नोतिलोकान्दशधेनुदस्य ॥ ४५ ॥ कांतारेब्राह्मणान्गाश्चयःपरित्रातिकौशिक ॥ क्षणेनविप्रमुच्येततस्यपुण्यफलंश्टणु ॥ ४६ ॥ अश्वमेधक्रतोस्तुल्यं फलंभवतिशाश्वतम् ॥ मृत्युकालेसहस्राक्षयांवृत्तिमनुकांक्षते ॥ ४७ ॥ लोकान्बहुविधान्दिव्यान्यच्चास्यहृदिवर्तते ॥ तत्सर्वंसमवाप्नोतिकर्मणैतेनमानवः ॥ ४८ ॥ गोभिश्चसमनुज्ञातःसर्वत्रचमहीयते ॥ यस्त्वेतेनैवकल्पेनगांवनेष्वनुगच्छति ॥ ४९ ॥

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ जानन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ विक्रयार्थंयोनियुंक्तेइतिशेषः ॥ ३ ॥

तृणगोमयपर्णाशीनिस्पृहोनियतःशुचिः॥ अकामंतेनवस्तव्यंमुदितेनशतक्रतो ॥ ५० ॥ ममलोकेसुरैःसार्धंलोकेयत्रापिचेच्छति ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहा
॥१०७॥ भारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेपितामहेंद्रसंवादेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ जानन्योगामपहरेद्विक्रीया १३
च्चार्थकारणात्॥ एतद्विज्ञातुमिच्छामिकुनुतस्यगतिर्भवेत्॥ १ ॥ ॥ पितामहउवाच ॥ ॥ भक्षार्थंविक्रयार्थंवायेपहारंहिकुर्वते ॥ दानार्थंब्राह्मणार्थायतत्रेदंश्रू
यतांफलम् ॥ २ ॥ विक्रयार्थंहियोहिंस्याद्भक्षयेद्वानिरंकुशः॥ घातयानंहिपुरुषंयेनुमन्येयुरर्थिनः ॥ ३ ॥ घातकःखादकोवापितथायश्चानुमन्यते ॥ यावंतित
स्यारोमाणितावद्वर्षाणिमज्जति ॥ ४ ॥ येदोषायादृशाश्चैवद्विजयज्ञोपघातके ॥ विक्रयेचापहारेचतेदोषावैस्मृताःप्रभो ॥ ५ ॥ अपहृत्यतुयोगांवैब्राह्मणायप्र
यच्छति ॥ यावद्दानफलंतस्यास्तावन्निरयमृच्छति ॥ ६ ॥ सुवर्णंदक्षिणामाहुर्गोप्रदानेमहाद्युते ॥ सुवर्णपरमित्युक्तंदक्षिणार्थमसंशयम् ॥ ७ ॥ गोप्रदानात्तार
यतेसप्तपूर्वांस्तथापरान्॥ सुवर्णदक्षिणांकृत्वातावद्द्विगुणमुच्यते ॥ ८ ॥ सुवर्णपरमंदानंसुवर्णंदक्षिणापरा ॥ सुवर्णंपावनंशक्रपावनानांपरंस्मृतम् ॥ ९ ॥ कुला
नांपावनंप्राहुर्जातरूपंशतक्रतो ॥ एषामेदक्षिणाप्रोक्तासमासेनमहाद्युते ॥ १० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतत्पितामहेनोक्तमिंद्रायभरतर्षभ ॥ इंद्रोदशरथायाहरा
मायाहपितातथा ॥ ११ ॥ राघवोपिप्रियभ्रात्रेलक्ष्मणाययशस्विने ॥ ऋषिभ्योलक्ष्मणेनोक्तमरण्येवसताप्रभो ॥ १२ ॥ पारंपर्यागतंचेदमृषयःसंशितव्रताः॥
दुर्धरंधारयामासूराजानश्चैवधार्मिकाः॥ १३ ॥ उपाध्यायेनगदितंममचेदंयुधिष्ठिर ॥ यइदंब्राह्मणोनित्यंवदेद्ब्राह्मणसंसदि ॥ १४ ॥ यज्ञेषुगोप्रदानेषुद्वयोरपिस
मागमे ॥ तस्यलोकाःकिलाक्षय्यादैवतैःसहनित्यदा ॥ १५ ॥ इतिब्रह्मासभगवानुवाचपरमेश्वरः॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास
निकेप०दानधर्मेचतुःसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७४ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ विस्रंभितोहंभवताधर्मान्प्रवदताविभो ॥ प्रवक्ष्या
मितुसंदेहंतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ व्रतानांकिंफलंप्रोक्तंकीदृशंवामहाद्युते ॥ नियमानांफलंकिंचस्वधीतस्यचकिंफलम् ॥ २ ॥ ॥१०७॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥ ७४ ॥
विस्रंभितइति ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अनुक्रोशःपरदुःखेनदुःखितत्वं अनुकंपातत्प्रतीकारकरणं ॥ ६ ॥ ७ ॥ व्रतंएकभक्तादिनियमं ॥ ८ ॥ फलंऐश्वर्यमेवप्रत्यक्षं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

दत्तस्येहफलंकिंचवेदानांधारणेचकिम् ॥ अध्यापनेफलंकिंचसर्वमिच्छामिवेदितुम् ॥ ३ ॥ अप्रतिग्राहकेकिंचफलंलोकेपितामह ॥ तस्यकिंचफलंदृष्टंश्रुतंयस्तु
प्रयच्छति ॥ ४ ॥ स्वकर्मनिरतानांचशूराणांचापिकिंफलम् ॥ शौचेचकिंफलंप्रोक्तंब्रह्मचर्येचकिंफलम् ॥ ५ ॥ पितृशुश्रूषणेकिंचमातृशुश्रूषणेतथा ॥ आचार्यगु
रुशुश्रूषास्वनुक्रोशानुकंपने ॥ ६ ॥ एतत्सर्वमशेषेणपितामहयथातथम् ॥ वेत्तुमिच्छामिधर्मज्ञपरंकौतूहलंहिमे ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ योव्रतंवैयथोद्दिष्टंत
थासंप्रतिपद्यते ॥ अखंडंसम्यगारभ्यतस्यलोकाःसनातनाः ॥ ८ ॥ नियमानांफलंराजन्प्रत्यक्षमिहदृश्यते ॥ नियमानांक्रतूनांचत्वयावाप्तमिदंफलम् ॥ ९ ॥ स्व
धीतस्यापिचफलंदृश्यतेमुत्रचेहच ॥ इहलोकेथवानित्यंब्रह्मलोकेचमोदते ॥ १० ॥ दमस्यतुफलंराजञ्छृणुत्वंविस्तरेणमे ॥ दांताःसर्वत्रसुखिनोदांताःसर्वत्र
निर्वृताः ॥ ११ ॥ यत्रेच्छागामिनोदांताःसर्वशत्रुनिषूदनाः ॥ प्रार्थयंतिचयद्दांतालभंतेतन्नसंशयः ॥ १२ ॥ युज्यंतेसर्वकामैर्हिदांताःसर्वत्रपांडव ॥ स्वर्गेयथा
प्रमोदंतेतपसाविक्रमेणच ॥ १३ ॥ दानैर्यज्ञैश्वविविधैस्तथादांताःक्षमान्विताः ॥ दानाद्दमोविशिष्टोहिददत्किंचिद्द्विजातये ॥ १४ ॥ दाताकुप्यतिनोदांतस्तस्मा
द्दानात्परंदमः ॥ यस्तुदद्यादकुप्यन्हितस्यलोकाःसनातनाः ॥ १५ ॥ क्रोधोहंतिहियद्दानंतस्माद्दानात्परंदमः ॥ अदृश्यानिमहाराजस्थानान्ययुतशोदिवि ॥ १६ ॥
ऋषीणांसर्वलोकेषुयानीतोयांतिदेवताः ॥ दमेनयानिनृपतेगच्छंतिपरमर्षयः ॥ १७ ॥ कामयानामहत्स्थानंतस्माद्दानात्परंदमः ॥ अध्यापकःपरिक्लेशादक्षयं
फलमश्नुते ॥ १८ ॥ विधिवत्पावकंहुत्वाब्रह्मलोकेनराधिप ॥ अधीत्यापिहियोवेदान्न्यायविद्भ्यःप्रयच्छति ॥ १९ ॥ गुरुकर्मप्रशंसीतुसोपिस्वर्गेमहीयते ॥ क्षत्रियो
ध्ययनेयुक्तोयजनेदानकर्मणि ॥ युद्धेयश्चपरित्रातासोपिस्वर्गेमहीयते ॥ २० ॥ वैश्यःस्वकर्मनिरतःप्रदानाल्लभतेमहत् ॥ शूद्रःस्वकर्मनिरतःस्वर्गंशुश्रूषयार्च्छ
ति ॥ २१ ॥ शूराबहुविधाःप्रोक्तास्तेषामर्थांस्तुमेशृणु ॥ शूरान्वयानांनिर्दिष्टंफलंशूरस्यचैवहि ॥ २२ ॥ यज्ञशूरादमेशूराःसत्यशूरास्तथापरे ॥ युद्धशूरास्तथैवो
क्तादानशूराश्चमानवाः ॥ २३ ॥ सांख्यशूराश्चबहवोयोगशूरास्तथापरे ॥ अरण्येगृहवासेचत्यागेशूरास्तथापरे ॥ २४ ॥ आर्जवेचतथाशूराःशमेवर्ततिमान
वाः ॥ तैस्तैश्चनियमैःशूराबहवःसंतिचापरे ॥ वेदाध्ययनशूराश्चशूराश्चाध्यापनेरताः ॥ २५ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचसप्ततितमो

गुरुशुश्रूषयाशूराःपितृशुश्रूषयापरे ॥ मातृशुश्रूषयाशूराभैक्ष्यशूरास्तथापरे ॥ २६ ॥ अरण्येगृहवासेचशूराश्चातिथिपूजने ॥ सर्वेयांतिपरान्लोकान्स्वकर्म
 फलनिर्जितान् ॥ २७ ॥ धारणंसर्ववेदानांसर्वतीर्थावगाहनम् ॥ सत्यंचब्रुवतोनित्यंसमंवास्यान्नवासमम् ॥ २८ ॥ अश्वमेधसहस्रंचसत्यंचतुलयाधृतम् ॥ अश्वमे
धसहस्राद्धिसत्यमेवविशिष्यते ॥ २९ ॥ सत्येनसूर्यस्तपतिसत्येनाग्निःप्रदीप्यते ॥ सत्येनमरुतोवांतिसर्वंसत्येप्रतिष्ठितम् ॥ ३० ॥ सत्येनदेवाःप्रीयंतेपितरोब्राह्म
णास्तथा ॥ सत्यमाहुःपरोधर्मस्तस्मात्सत्यंनलंघयेत् ॥ ३१ ॥ मुनयःसत्यनिरतामुनयःसत्यविक्रमाः ॥ मुनयःसत्यशपथास्तस्मात्सत्यंविशिष्यते ॥ ३२ ॥
सत्यवंतःस्वर्गलोकेमोदंतेभरतर्षभ ॥ दमःसत्यफलावाप्तिरुक्तासर्वात्मनामया ॥ ३३ ॥ असंशयंविनीतात्मासवैस्वर्गेमहीयते ॥ ब्रह्मचर्यस्यचगुणंश्रृणुत्वंवसु
धाधिप ॥ ३४ ॥ आजन्ममरणाद्यस्तुब्रह्मचारीभवेदिह ॥ नतस्यकिंचिदप्राप्यमितिविद्धिनराधिप ॥ ३५ ॥ बह्व्यःकोट्यस्त्वृषीणांतुब्रह्मलोकेवसंत्युत ॥ सत्ये
रतानांसततंदांतानामूर्ध्वरेतसाम् ॥ ३६ ॥ ब्रह्मचर्यंदहेद्राजन्सर्वपापान्युपासितम् ॥ ब्राह्मणेनविशेषेणब्राह्मणोह्यग्निरुच्यते ॥ ३७ ॥ प्रत्यक्षंहितथाह्येतद्ब्राह्मणेषु
तपस्विषु ॥ बिभेतिहियथाशक्रोब्रह्मचारिप्रधर्षितः ॥ ३८ ॥ तद्ब्रह्मचर्यस्यफलमृषीणामिहदृश्यते ॥ मातापित्रोःपूजनेयोधर्मस्तमपिमेश्रृणु ॥ ३९ ॥ शुश्रूषतेयः
पितरंनचासूयेत्कदाचन ॥ मातरंभ्रातरंवापिगुरुमाचार्यमेवच ॥ ४० ॥ तस्यराजन्फलंविद्धिस्वर्लोकेस्थानमर्चितम् ॥ नचपश्येतनरकंगुरुशुश्रूषयात्मवान् ॥
॥ ४१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशा० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ वि
धिंगवांपरंश्रोतुमिच्छामिनृपतत्त्वतः ॥ येनतान्शाश्वताँल्लोकानर्थिनांप्राप्नुयादिह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ नगोदानात्परंकिंचिद्विद्यतेवसुधाधिप ॥ गौर्हि
न्यायागतादत्तासद्यस्तारयतेकुलम् ॥ २ ॥ सतामर्थेसम्यगुत्पादितोयःसवैकॢप्तःसम्यगाभ्यःप्रजाभ्यः ॥ तस्मात्पूर्वंह्यादिकालप्रवृत्तंगोदानार्थंश्रृणुराजन्वि
धिंमे ॥ ३ ॥ पुरागोषूपनीतासुगोषुसंदिग्धदर्शिना ॥ मांधात्राप्रकृतंप्रश्नंबृहस्पतिरभाषत ॥ ४ ॥

ऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ विधिमिति ॥ १ ॥ २ ॥ योविधिरुत्पादितः ॥ ३ ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वकालमितिपाठेस्वकालंस्वस्यमृत्युंआकस्मिकंज्ञात्वा रोहिणींलोहितवर्णां ॥ ५ ॥ बहुलेइतिच्छेदः संधिरार्षः ॥ ६ ॥ दिवंस्वर्गंशर्मऐहिकंसुखंप्रयच्छत्वितिशेषः जगतीगौः पशवोजगतीतिश्रुतेः एवमनेन मंत्रेणगोष्ठंप्रपद्यगत्वामौनेनतत्रवासंकृत्वाद्वितीयेऽह्निगोप्रदानकालएववाचंविसृजेत् इदंगोप्रदानस्यपूर्वांगंव्रतं ॥ ७ ॥ समसख्योगाअनिवारयन् समव्रतःभूतलशायित्वदंशाद्यनिवारकत्वादिगुणयुक्तः ॥ ८ ॥ उत्सृष्टःवृषवत्सोययासार्धंसाउत्सृष्टवृषवत्सेतिगौडाः त्वयादात्राप्रदेयात्रिदिवंचप्रतिपत्तव्यंगंतव्यं अर्थवादमंत्रोक्ताआशिषश्वतवभविष्यंतीतियोज्यं ॥ ९ ॥ आशिषमेवाह ऊर्जस्विन्यइति ऊर्जस्तुकार्तिकोत्साहवलेपुप्राणनेपिचेतिमेदिनी वलवत्यःउत्साहवत्योवाऊर्जस्विन्यःऊर्जमेधाःउपगतप्रज्ञाः यज्ञेअमृतस्यतत्साधनस्यहविषोगर्भइवगर्भःक्षेत्रभूताः क्षितेःऐश्वर्यस्यरोहःशश्वत्शाश्वतः क्षितेः

द्विजातिमतिसत्कृत्यश्वःकालमभिवेद्यच ॥ गोदानार्थेप्रयुंजीतरोहिणींनियतव्रतः ॥ आह्वानंचप्रयुंजीतसमंगेबहुलेतिच ॥ ५ ॥ प्रविश्यचगवांमध्यमिमांश्रुतिमुदाहरेत् ॥ ६ ॥ गौर्मेमातावृषभःपितामेदिवंशर्मजगतीमेप्रतिष्ठा ॥ प्रपद्यैवंशर्वरीमुष्यगोषुपुनर्वाणीमुत्सृजेद्गोप्रदाने ॥ ७ ॥ सतामेकांनिशांगोभिःसमसख्यःसमव्रतः ॥ ऐकात्म्यगमनात्सद्यःकलुषाद्विप्रमुच्यते ॥ ८ ॥ उत्सृष्टवृषवत्साहिप्रदेयासूर्यदर्शने ॥ त्रिदिवंप्रतिपत्तव्यमर्थवादाशिषस्तव ॥ ९ ॥ ऊर्जस्विन्यऊर्जमेधाश्चयज्ञेगर्भोमृतस्यजगतोस्यप्रतिष्ठा ॥ क्षितेरोहःप्रवहःशश्वदेवप्राजापत्याःसर्वमित्यर्थवादाः ॥ १० ॥ गावोममैनःप्रणुदंतुसौर्यास्तथासौम्याःस्वर्गयानायसंतु ॥ आत्मानंमेमातृवच्चाश्रयंतुतथानुक्ताःसंतुसर्वाशिषोमे ॥ ११ ॥ शेषोत्सर्गेकर्मभिर्देहमोक्षेसरस्वत्यःश्रेयसेसंप्रवृत्ताः ॥ यूयंनित्यंसर्वपुण्योपवाह्यांदिशध्वंमेगतिमिष्टांप्रसन्नाः ॥ १२ ॥ यावैयूयंसोहमद्यैवभावोयुष्मान्दत्त्वाचाहमात्मप्रदाता ॥ मनश्च्युतामनएवोपपन्नासंधुक्षध्वंसौम्यरूपोग्ररूपाः ॥ १३ ॥ एवंतस्याग्रेपूर्वमर्धंवदेतगवांदाताविधिवत्पूर्वदृष्टः ॥ प्रतिब्रूयाच्छेषमर्धंद्विजातिःप्रतिगृण्हन्वैगोप्रदानेविधिज्ञः ॥ १४ ॥ गोप्रदानीतिवक्तव्यमर्घ्यवस्त्रवसुप्रदः ॥ ऊर्ध्वास्याभवितव्याचवैष्णवीतिचचोदयेत् ॥ १५ ॥

प्रवहःप्रवाहरूपाश्च ॥ १० ॥ अनुक्ताःमंत्रद्वयेनउक्ताश्चआशिषोमेसंतु ॥ ११ ॥ शोषोत्सर्गेक्षयरोगोपतापापनये शोषोयक्ष्मणिशोषणेइतिमेदिनी क्षयरोगादिनिवृत्तौदेहमोक्षेचकर्मभिःपंचगव्यादिभिःसेविताः सत्यःसरस्वत्योनद्यइवश्रेयसेसंप्रवृत्ताः ॥ १२ ॥ येनि गवांस्वस्यचाभेदेनगोदानात्आत्मदानफलंलभ्यमित्यर्थः मनश्च्युताःदातुर्ममत्वाभिमानात्च्युताः मनएवउपपन्नाः मदीयममतास्पदीभूताः संधुक्षध्वं दातारंमांचइष्टैर्गोगैःप्रकाशयध्वं ॥ १३ ॥ एवमिति अयंश्लोकोदातृप्रतिग्रहीतृभ्यांक्रमेणार्धशःपठनीयइत्यर्थः ॥ १४ ॥ गोप्रदानीतीति अर्घ्यवस्त्रवसुप्रदोपिगोप्रदानीतिवक्तव्यमितियोजना योगोःप्रतिनिधित्वेनअर्घ्यंवस्त्रंसुवर्णंवाप्रयच्छतिसोपिगोप्रदानीभवतीत्यर्थःअर्घ्यंअर्घोव्यावहारिकंगोमूल्यं वस्त्रमपिआधानप्रकरणेबौधायनेनगोप्रतिनिधित्वेनोक्तं यावतीर्गादद्यात्तावंतिवासांसितावदोदनान्वादद्यात् इति सुवर्णंतुगोस्तुमात्रानविद्यतइतिश्रुतेरपरिमितं अर्घादिकंयावच्छक्तिदेयं तत्रअर्घगोप्रदानेइमांऊर्ध्वास्यांपाठांतरेऊधस्यांतुभ्यंसंप्रददेत्वंगृहाणेतिचोदयेत् वस्त्रधेनुंभवितव्येतिपाठांतरेनमितव्येतिवावसुधेनुंवैष्णवीतिकीर्तयेदित्यर्थः ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ गवादीनांगोप्रतिनिधीनांएवंतरफलं प्रत्यक्षगोदानेगोप्रतिग्रहीतुर्गृहंगच्छंत्या अष्टमेपदेभवंतिकिमुतद्गृहगमनेतदीयबालकातिथ्यग्निहोत्रादीनांचिरकालनिर्वाहइतिभावः ॥ १७ ॥ गोदइति शीलीशी लवान् अर्घदातानिर्भयइतिसंबंधः निकृष्टत्वाद्वस्त्रदातुःफलंनोक्तं एवंत्रयाणामैहिकंफलमुक्त्वाआमुष्मिकंफलमाह उषस्योढेति उषस्यंप्रातःस्नानादिकर्मऊढंप्राप्तंयैः उषस्योढःसविज्ञेयोब्रह्मदेयायुतस्तुयः

नामसंकीर्तयेत्तस्यायथासंख्योत्तरंसवै ॥ फलंषट्त्रिंशदष्टौचसहस्राणिचविंशतिः ॥ १६ ॥ एवमेतान्गुणान्विद्याद्गवादीनांयथाक्रमम् ॥ गोप्रदातासमाप्नोतिसमस्तानष्टमेक्रमे ॥ १७ ॥ गोदःशीलीनिर्भयश्चार्घदातानस्याद्दुःखीवसुदाताचकामम् ॥ उषस्योढाभारतेयश्चविद्वान्विख्यातास्तेवैष्णवाश्चंद्रलोकाः ॥ १८ ॥ गावैदत्त्वागोव्रतीस्यात्त्रिरात्रंनिशांचैकांसंवसेतेहताभिः ॥ कामाष्टम्यांवर्तितव्यंत्रिरात्रंरसैर्वागोःशकृताप्रस्नवैर्वा ॥ १९ ॥ देवव्रतीस्याद्वृषभप्रदानेवेदावाप्तिर्गोयुगस्यप्रदाने ॥ तथागवांविधिमासाद्ययज्वालोकानग्र्यान्विंदतेनाविधिज्ञः ॥ २० ॥ कामान्सर्वान्पार्थिवानेकसंस्थान्योवैदद्यात्कामदुघांचधेनुम् ॥ सम्यक्ताःस्युर्हव्यकव्यौघवत्यस्तासामुक्ष्णांज्यायसांसंप्रदानम् ॥ २१ ॥ नचाशिष्यायाव्रतायोपकुर्यान्नाश्रद्दधानायनवक्रबुद्धये ॥ गुह्योह्ययंसर्वलोकस्यधर्मोनेमंधर्मंयत्रतत्रप्रजल्पेत् ॥ २२ ॥ संतिलोकेश्रद्दधानामनुष्याःसंतिक्षुद्राराक्षसमानुषेषु ॥ एषामेतद्दीयमानंह्यनिष्टंयेनास्तिक्यंचाश्रयंतेह्यपुण्याः ॥ २३ ॥ बार्हस्पत्यंवाक्यमेतन्निशम्ययेराजानोगोप्रदानानिदत्त्वा ॥ लोकान्प्राप्ताःपुण्यशीलाःप्रवृत्तास्तान्मेराजन्कीर्त्यमानान्निबोध ॥ २४ ॥ उशीनरोविश्वगश्वोनृगश्चभगीरथोविश्रुतोयौवनाश्वः ॥ मांधातावैमुचुकुंदश्चराजाभूरिद्युम्नोनैषधःसोमकश्च ॥ २५ ॥ पुरूरवाभरतश्चक्रवर्तीयस्यान्ववायेभरताःसर्वएव ॥ तथावीरोदाशरथिश्चरामोयेचाप्यन्येविश्रुताःकीर्तिमंतः ॥ २६ ॥ तथाराजापृथुकर्मादिलीपोदिवंप्राप्तोगोप्रदानैर्विधिज्ञः ॥ यज्ञैर्दानैस्तपसाराजधर्मैर्मांधाताभूद्गोप्रदानैश्चयुक्तः ॥ २७ ॥ तस्मात्पार्थत्वमपीमांमयोक्तांबार्हस्पतींभारतींधारयस्व ॥ द्विजाग्र्येभ्यःसंप्रयच्छस्वप्रीतोगाःपुण्यावैप्राप्यराज्यंकुरूणाम् ॥ २८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तथासर्वंकृतवान्धर्मराजोभीष्मेणोक्तोविधिवद्गोप्रदाने ॥ समांधातुर्देवदेवोपदिष्टंसम्यग्धर्मंधारयामासराजा ॥ २९ ॥ इतिनृपसततंगवांप्रदानेयवशकलान्सहगोमयैःपिबानः ॥ क्षितितलशयनःशिखीयतात्माद्वृषइवराजवृषस्तदाबभूव ॥ ३० ॥

भारतेविद्वान्भारतवेत्ता वैष्णवाःविष्णुभक्ताः चंद्रवत्लोकआलोकोयेषांएवंविख्याताः कथिताइतिकेचित् त्रयोपिवैष्णवाःविष्णुदत्ताश्चंद्रवदमृतस्रवाःलोकाः विदोविद्यंतेऽस्मिन्सविद्वान् ॥ १८ ॥ १९ ॥ देवव्रतीब्रह्मचारीसूर्यमंडलभेत्ता ॥ २० ॥ एकसंस्थान् एकीकृतान् गजग्रामादिसर्वदानतुल्यमेकधेनुदानंकिमुतबह्व्योहव्यादिमत्योदेयाः तासांताभ्योधिकमितिशेषः उक्ष्णांज्यवराणां ॥ २१ ॥ उपकुर्यात् एतत्कथनेन ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७७ ॥ ननइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

नरपतिरभवत्सदैवताभ्यःप्रयतमनास्त्वभिसंस्तुवंश्चताःस्म ॥ नृपतिधुरिचगामयुक्तभूपस्तुरगवरैरगमच्चयत्रतत्र ॥ ३१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेगोदानकथनेषट्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाभूयःशांतनवंनृपम् ॥ गोदानविस्तरंधीमान्पप्रच्छविनयान्वितः ॥ १ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ गोप्रदानगुणान्सम्यक्पुनर्मेब्रूहिभारत ॥ नहितृप्याम्यहंवीरश्टण्वानोमृतमीदृशम् ॥ २ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तोधर्मराजेनतदाशांतनवोनृपः ॥ सम्यगाहगुणांस्तस्मैगोप्रदानस्यकेवलान् ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ वत्सलांगुणसंपन्नांतरुणींवस्त्रसंयुतां दत्त्वेदृशींगांविप्रायसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ४ ॥ असुर्यानामतेलोकागांदत्त्वातान्नगच्छति ॥ पीतोदकांजग्धतृणांनष्टक्षीरांनिरिंद्रियां ॥ ५ ॥ जरारोगोपसंपन्नांजीर्णांवापीमिवाजलां ॥ दत्त्वातमःप्रविशतिद्विजंक्लेशेनयोजयेत् ॥ ६ ॥ रुष्टादुष्टाव्याधितादुर्बलावानोदातव्यायाश्चमूल्यैरदत्तैः ॥ क्लेशैर्विप्रंयोऽफलैःसंयुनक्तितस्यावीर्याश्चाफलाश्चैवलोकाः ॥ ७ ॥ बलान्विताःशीलवयोपपन्नाःसर्वेप्रशंसंतिसुगंधवत्यः ॥ यथाहिगंगासरितांवरिष्ठातथार्जुनीनांकपिलावरिष्ठा ॥ ८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कस्मात्समानेबहुलाप्रदानेसद्भिःप्रशस्तंकपिलाप्रदानम् ॥ विशेषमिच्छामिमहाप्रभावंश्रोतुंसमर्थोस्मिभवान्प्रवक्तुम् ॥ ॥ ९ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ वृद्धानांब्रुवतांतातश्रुतंमेयत्पुरातनम् ॥ वक्ष्यामितदशेषेणरोहिण्योनिर्मितायथा ॥ १० ॥ प्रजाःसृजेतिचादिष्टःपूर्वंदक्षःस्वयंभुवा ॥ असृजद्वृत्तिमेवाग्रेप्रजानांहितकाम्यया ॥ ११ ॥ यथाह्यमृतमाश्रित्यवर्तयंतिदिवौकसः ॥ तथावृत्तिंसमाश्रित्यवर्तयंतिप्रजाविभो ॥ १२ ॥ अचरेभ्यश्चभूतेभ्यश्चराःश्रेष्ठाःसदानराः ॥ ब्राह्मणाश्चततःश्रेष्ठास्तेषुयज्ञाःप्रतिष्ठिताः ॥ १३ ॥ यज्ञैरवाप्यतेसोमःसचगोषुप्रतिष्ठितः ॥ ततोदेवाःप्रमोदंतेपूर्ववृत्तिस्ततःप्रजाः ॥ १४ ॥ प्रजातान्येवभूतानिप्राक्रोशन्वृत्तिकांक्षया ॥ वृत्तिदंचान्वपद्यंतत्टषिताःपितृमातृवत् ॥ १५ ॥ इतीदंमनसागत्वाप्रजासर्गार्थमात्मनः ॥ प्रजापतिस्तुभगवानमृतंप्रापिवत्तदा ॥ १६ ॥ सगतस्तस्यतृप्तिंतुगंधंसुरभिमुद्गिरन् ॥ ददर्शोद्गारसंवृत्तांसुरभिंमुखजांसुताम् ॥ १७ ॥ सासृजत्सौरभेयीस्तुसुरभिर्लोकमातृकाः ॥ सुवर्णवर्णाःकपिलाःप्रजानांवृत्तिधेनवः ॥ १८ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तासामम्तवर्णानांक्षरंतीनांसमंततः॥ बभूवाम्टतजःफेनःस्रवंतीनामिवोर्मिजः॥ १९ ॥ सवत्समुखविभ्रष्टोभवस्यभुवितिष्ठतः ॥ शिरस्यवापतत्क्रुद्धःसतदैक्ष
तचप्रभुः ॥ २० ॥ ललाटप्रभवेणाक्ष्णारोहिणींप्रदहन्निव ॥ तत्तेजस्तुततोरौद्रंकपिलास्ताविशांपते ॥ २१ ॥ नानावर्णत्वमनयन्मेघानिवदिवाकरः ॥ यास्तुत
स्मादपक्रम्यसोममेवाभिसंश्रिताः ॥२२॥ यथोत्पन्नाःस्ववर्णास्थास्तानीताश्चान्यवर्णताम्॥ अथक्रुद्धंमहादेवंप्रजापतिरभाषत ॥२३॥ अम्टतेनावसिक्तस्त्वंनो
च्छिष्टंविद्यतेगवाम्॥ यथात्यम्टतमादायसोमोविस्यंदतेपुनः॥ २४ ॥ तथाक्षीरंक्षरंत्येतारोहिण्योम्टतसंभवम्॥ नदुष्यत्यनिलोनाग्निर्नसुवर्णनचोदधिः॥२५॥
नाम्टतेनाम्टतंपीतंवत्सपीतानवत्सला ॥ इमान्लोकान्भरिष्यंतिहविषाप्रस्रवेणच ॥ २६ ॥ आसामैश्वर्यमिच्छंतिसर्वेम्टतमयंशुभम् ॥ वृषभंचददौतस्मैसहगो
भिःप्रजापतिः॥२७॥ प्रसादयामासमनस्तेनरुद्रस्यभारत॥ प्रीतश्चापिमहादेवश्चकारवृषभंतदा ॥२८॥ ध्वजंचवाहनंचैवतस्मात्सवृषभध्वजः॥ ततोदेवैर्महादे
वस्तदापशुपतिःकृतः॥ ईश्वरःसगवांमध्येवृषभांकःप्रकीर्तितः॥२९॥ एवमव्यग्रवर्णानांकपिलानांमहौजसाम्॥ प्रदानेप्रथमःकल्पःसर्वासामेवकीर्तितः॥ ३०॥
लोकज्येष्ठालोकवृत्तिप्रवृत्तारुद्रोपेताःसोमविष्यंदभूताः॥ सौम्याःपुण्याःकामदाःप्राणदाश्चगावैदत्त्वासर्वकामप्रदःस्यात् ॥ ३१ ॥ इदंगवांप्रभवविधानमुत्तमंप
ठन्सदाशुचिरपिमंगलप्रियः॥ विमुच्यतेकलिकलुषेणमानवःश्रियंसुतान्धनपशुमाप्नुयात्सदा॥ ३२॥ हव्यंकव्यंतर्पणंशांतिकर्मयानंवासोवृद्धबालस्यतुष्टिः॥ ए
तान्सर्वान्गोप्रदानेगुणान्वैदाताराजन्नाप्नुयाद्वैसदैव ॥३३॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥पितामहस्याथनिशम्यवाक्यंराजासहभ्रातृभिराजमीढः॥ सुवर्णवर्णा
नडुहस्तथागाःपार्थोददौब्राह्मणसत्तमेभ्यः ॥ ३४ ॥ तथैवतेभ्योपिददौद्विजेभ्योगवांसहस्राणिशतानिचैव ॥ यज्ञान्समुद्दिश्यचदक्षिणार्थेलोकान्विजेतुंपरमां
चकीर्तिम्॥३५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप० आनुशासनिके० दानधर्मेगोप्रभवकथनेसप्तसप्ततितमोऽध्यायः॥७७॥ ॥ ७ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ए
तस्मिन्नेवकालेतुवसिष्ठमृषिसत्तमम्॥ इक्ष्वाकुवंशजोराजासौदासोवदतांवरः॥ १ ॥सर्वलोकचरंसिद्धंब्रह्मकोशंसनातनम्॥ पुरोहितमभिप्रष्टुमभिवाद्योपचक्र ॥११०॥
मे॥ २॥ ॥सौदासउवाच॥ ॥त्रैलोक्येभगवन्किंस्वित्पवित्रंकथ्यतेनघ॥यत्कीर्तयन्सदामर्त्यःप्राप्नुयात्पुण्यमुत्तमम्॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ कीनाशःकर्षकःक्षपणोवा ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥ गोसमृद्धिकरंकर्मव्रतपूर्वकमाह सार्द्रेति चर्मणिगोरेवसार्द्रेप्रोक्षणेनार्द्रीकृतेउ

भीष्मउवाच॥ ॥तस्मैप्रोवाचवचनंप्रणतायहितंतदा ॥ गवामुपनिषद्विद्वान्नमस्कृत्यगवांशुचिः ॥ ४ ॥ गावःसुरभिगंधिन्यस्तथागुग्गुलगंधयः॥ गावःप्रति
ष्ठाभूतानांगावःस्वस्त्ययनंमहत् ॥ ५ ॥ गावोभूतंचभव्यंचगावःपुष्टिःसनातनी॥ गावोलक्ष्म्यास्तथामूलंगोषुदत्तंननश्यति॥ ६॥ अन्नंहिपरमंगावोदेवानांपरमं
हविः॥स्वाहाकारवषट्कारौगोषुनित्यंप्रतिष्ठितौ ॥ ७ ॥ गावोयज्ञस्यहिफलंगोषुयज्ञाःप्रतिष्ठिताः ॥ गावोभविष्यंभूतंचगोषुयज्ञाःप्रतिष्ठिताः ॥ ८॥ सायंप्रा
तश्चसततंहोमकालेमहाद्युते ॥ गावोददतिवैहौम्यमृषिभ्यःपुरुषर्षभ ॥ ९ ॥ यानिकानिचदुर्गाणिदुष्कृतानिकृतानिच ॥ तरंतिचैवपाप्मानंधेनुंयेददतिप्रभो ॥
॥ १० ॥ एकांचदशगुर्दद्याद्दशदद्याच्चगोशती ॥शतंसहस्रगुर्दद्यात्सर्वेतुल्यफलाहिते ॥ ११ ॥ अनाहिताग्निःशतगुरयज्वाचसहस्रगुः ॥ समृद्धोयश्चकीनाशो
नार्घमर्हंतितेत्रयः॥ १२ ॥ कपिलांयेप्रयच्छंतिसवत्सांकांस्यदोहनाम् ॥ सुव्रतांवस्त्रसंवीतामुभौलोकौजयंतिते ॥ १३ ॥ युवानमिंद्रियोपेतंशतेनशतयू
थपम् ॥ गवेंद्रंब्राह्मणेंद्रायभूरिश्रृंगमलंकृतम् ॥ १४ ॥ वृषभंयेप्रयच्छंतिश्रोत्रियायपरंतप ॥ऐश्वर्यंतेधिगच्छंतिजायमानाःपुनःपुनः ॥ १५॥ नाकीर्तयित्वागाः
सुप्यात्तासांसंस्मृत्यचोत्पतेत् ॥ सायंप्रातर्नमस्येच्चगास्ततःपुष्टिमाप्नुयात् ॥ १६ ॥ गवांमूत्रपुरीषस्यनोद्विजेतकथंचन ॥ नचासांमांसमश्नीयाद्गवांपुष्टिंतथाप्नु
यात् ॥ १७ ॥ गाश्चसंकीर्तयेन्नित्यंनावमन्येतताास्तथा ॥ अनिष्टंस्वप्नमालक्ष्यगांनरःसंप्रकीर्तयेत् ॥ १८ ॥ गोमयेनसदास्नायात्करीषेचापिसंविशेत् ॥ श्ले
ष्ममूत्रपुरीषाणिप्रतिघातंचवर्जयेत्॥ १९ ॥ सार्द्रेचर्मणिभुंजीतनिरीक्षेद्वारुणींदिशम् ॥ वाग्यतःसर्पिषाभूमौगवांपुष्टिंसदाश्नुते ॥ २० ॥ घृतेनजुहुयादग्निंघृते
नस्वस्तिवाचयेत् ॥ घृतंदद्याद्घृतंप्राशेद्गवांपुष्टिंसदाश्नुते ॥ २१ ॥ गोमत्याविद्ययाधेनुंतिलानामभिमंत्र्ययः ॥ सर्वरत्नमयींदद्यान्नसशोचेत्कृताकृते ॥ २२ ॥
गावोमामुपतिष्ठंतुहेमश्रृंग्यःपयोमुचः ॥ सुरभ्यःसौरभेय्यश्चसरितःसागरंयथा ॥ २३ ॥ गावैपश्याम्यहंनित्यंगावःपश्यतुमांसदा ॥ गावोस्माकंवयंतासांय
तोगावस्ततोवयम् ॥ २४ ॥ एवंरात्रौदिवाचापिसमेषुविषमेषुच ॥ महाभयेषुचनरःकीर्तयन्मुच्यतेभयात्॥ २५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआ
नुशासि॰दानधर्मेगोप्रदानिकेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः॥ ७८॥ ॥ ७॥

पविश्येतिशेषः भूमावितिकांस्यनिवृत्तिः ॥ २० ॥ जुहुयाद्गो

मत्येत्यपकृष्यते गोमाँअग्रेविमाँअश्वीतिमंत्रोगोमती ॥२१॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इतिअनुशासनप॰नै॰भा॰अष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ लोकपरायणाबभूवुरितिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ दृतिकंठांप्रलंबगलकंबलां ॥ १८ ॥

वसिष्ठउवाच ॥ ॥ शतंवर्षसहस्राणांतपस्तप्तंसुदुष्करम् ॥ गोभिःपूर्वंविसृष्टाभिर्गच्छेमश्रेष्ठतामिति ॥ १ ॥ लोकेस्मिन्दक्षिणानांचसर्वासांवयमुत्तमाः ॥ भवेम
नचलिप्येमदोषेणेतिपरंतप ॥ २ ॥ अस्मत्पुरीषस्नानेनजनःपूयेतसर्वदा ॥ शकृताचपवित्रार्थंकुर्वीरन्देवमानुषाः ॥ ३ ॥ तथासर्वाणिभूतानिस्थावराणिचरा
णिच ॥ प्रदातारश्चलोकान्नोगच्छेयुरितिमानद ॥ ४ ॥ ताभ्योवरंददौब्रह्मातपसोऽन्तेस्वयंप्रभुः ॥ एवंभवत्वितिप्रभुर्लोकांस्तारयतेतिच ॥ ५ ॥ उत्तस्थुःसिद्धकामा
स्ताभूतभव्यस्यमातरः ॥ प्रातर्नमस्यास्तागावस्ततःपुष्टिमवाप्नुयात् ॥ ६ ॥ तपसोऽन्तेमहाराजगावोलोकपरायणाः ॥ तस्माद्गावोमहाभागाःपवित्रंपरमुच्यते ॥
॥ ७ ॥ तथैवसर्वभूतानांसमतिष्ठंतमूर्धनि ॥ समानवत्सांकपिलांधेनुंदत्त्वापयस्विनीम् ॥ सुव्रतांवस्त्रसंवीतांब्रह्मलोकेमहीयते ॥ ८ ॥ लोहितांतुल्यवत्सांतुधेनुंदत्त्वा
पयस्विनीम् ॥ सुव्रतांवस्त्रसंवीतामिंद्रलोकेमहीयते ॥ ९ ॥ समानवत्सांशबलांधेनुंदत्त्वापयस्विनीम् ॥ सुव्रतांवस्त्रसंवीतांसोमलोकेमहीयते ॥ १० ॥ समानवत्सांश्वे
तांतुधेनुंदत्त्वापयस्विनीम् ॥ सुव्रतांवस्त्रसंवीतामिंद्रलोकेमहीयते ॥ ११ ॥ समानवत्सांकृष्णांतुधेनुंदत्त्वापयस्विनीम् ॥ सुव्रतांवस्त्रसंवीतामग्निलोकेमहीयते ॥
॥ १२ ॥ समानवत्सांधूम्रांतुधेनुंदत्त्वापयस्विनीम् ॥ सुव्रतांवस्त्रसंवीतांयाम्यलोकेमहीयते ॥ १३ ॥ अपांफेनसवर्णांतुसवत्सांकांस्यदोहनाम् ॥ प्रदायवस्त्रसंवीतां
वारुणंलोकमाप्नुते ॥ १४ ॥ वातरेणुसवर्णांतुसवत्सांकांस्यदोहनाम् ॥ प्रदायवस्त्रसंवीतांवायुलोकेमहीयते ॥ १५ ॥ हिरण्यवर्णांपिंगाक्षींसवत्सांकांस्यदोहनाम् ॥
प्रदायवस्त्रसंवीतांकौबेरंलोकमश्नुते ॥ १६ ॥ पलालधूम्रवर्णांतुसवत्सांकांस्यदोहनाम् ॥ प्रदायवस्त्रसंवीतांपितृलोकेमहीयते ॥ १७ ॥ सवत्सांपीवरींदत्त्वादृतिकं
ठामलंकृताम् ॥ वैश्वदेवमसंबाधंस्थानंश्रेष्ठंप्रपद्यते ॥ १८ ॥ समानवत्सांगौरींतुधेनुंदत्त्वापयस्विनीम् ॥ सुव्रतांवस्त्रसंवीतांवसूनांलोकमाप्नुयात् ॥ १९ ॥ पांडुकंब
लवर्णाभांसवत्सांकांस्यदोहनाम् ॥ प्रदायवस्त्रसंवीतांसाध्यानांलोकमाप्नुते ॥ २० ॥ वैराटपृष्ठमुक्षाणंसर्वरत्नैरलंकृतम् ॥ प्रददन्मरुतांलोकान्सराजन्प्रतिपद्यते ॥
॥ २१ ॥ वयोपपन्नंलीलांगंसर्वरत्नसमन्वितम् ॥ गंधर्वाप्सरसांलोकान्दत्त्वाप्राप्नोतिमानवः ॥ २२ ॥ दृतिकंठमनड्वाहंसर्वरत्नैरलंकृतम् ॥ दत्त्वाप्रजापतेर्लोकान्वि
शोकःप्रतिपद्यते ॥ २३ ॥ गोप्रदानरतोयातिभित्त्वाजलदसंचयान् ॥ विमानेनार्कवर्णेनदिविराजन्विराजते ॥ २४ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ वैराटंवद्धंपृष्ठंयस्य रटतिकंदत्यनेनेतिराटंक्षतंविगतंराटंयस्मात्तद्विराटं स्वार्थेतद्धितः ॥ २१ ॥ लीलांगंविलसितांगं ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ७॥ घृतेति घृतयोन्यःघृतयोनयः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ वसोर्धारामंदाकिनी

तंचोरुवेपाःसुश्रोण्यःसहस्रंसुरयोषितः॥ रमयंतिनरश्रेष्ठंगोप्रदानरतंनरम् ॥ २५ ॥ वीणानांवल्लकीनांचनूपुराणांचसिंजितैः॥ हासैश्चहरिणाक्षीणांसुप्तःसप्रतिबोध्यते॥ २६॥ यावंतिरोमाणिभवंतिधेन्वास्तावंतिवर्षाणिमहीयतेसः॥ स्वर्गच्युतश्चापिततोनृलोकेप्रसूयतेवैविपुलेगृहेसः॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेगोप्रदानिकेएकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ७॥ ॥वसिष्ठउवाच॥ ॥घृतक्षीरप्रदागावोघृतयोन्योघृतोद्भवाः॥ घृतनद्योघृतावर्तास्तामेसंतुसदागृहे॥ १ ॥ घृतंमेहृदयेनित्यंघृतंनाभ्यांप्रतिष्ठितम्॥ घृतंसर्वेषुगात्रेषुघृतंमेमनसिस्थितम्॥ २॥ गावोममाग्रतोनित्यंगावःपृष्ठतएवच॥ गावोमेसर्वतश्चैवगवांमध्येवसाम्यहम्॥ ३ ॥ इत्याचम्यजपेत्सायंप्रातश्चपुरुषःसदा॥ यदह्नाकुरुतेपापंतस्मात्सपरिमुच्यते॥ ४ ॥ प्रासादायत्रसौवर्णावसोर्धाराचयत्रसा ॥ गंधर्वाप्सरसोयत्रतत्रयांतिसहस्रदाः ॥ ५ ॥ नवनीतपंकाःक्षीरोदादधिशैवलसंकुलाः॥ वहंतियत्रवैनद्यस्तत्रयांतिसहस्रदाः ॥ ६ ॥ गवांशतसहस्रंतुयःप्रयच्छेद्यथाविधि ॥ परांवृद्धिमवाप्याथस्वर्गलोकेमहीयते ॥ ७ ॥ दशचोभयतःपुत्रोमातापित्रोःपितामहान्॥ दधातिसुकृतान्लोकान्पुनातिचकुलंनरः ॥ ८ ॥ धेन्वाःप्रमाणेनसमप्रमाणांधेनुंतिलानामपिचप्रदाय ॥ पानीयदाताचयमस्यलोकेनयातनांकांचिदुपैतितत्र ॥ ९ ॥ पवित्रमग्र्यंजगतःप्रतिष्ठादिवौकसांमातरोथाप्रमेयाः॥ अन्वालभेद्दक्षिणतोव्रजेच्चदद्याच्चपात्रेप्रसमीक्ष्यकालम्॥१०॥ धेनुंसवत्सांकपिलांभूरिशृंगींकांस्योपदोहांवसनोत्तरीयाम्॥ प्रदायतांगाहतिदुर्विगाह्यांयाम्यांसभांवीतभयोमनुष्यः॥ ११ ॥ सुरूपावहुरूपाश्चविश्वरूपाश्चमातरः॥ गावोमामुपतिष्ठंतामितिनित्यंप्रकीर्तयेत्॥ १२ ॥ नातःपुण्यतरंदानंनातःपुण्यतरंफलम्॥ नातोविशिष्टंलोकेषुभूतंभवितुमर्हति॥ १३ ॥ त्वचालोम्नाथशृंगैर्वावालैःक्षीरेणमेदसा॥ यज्ञंवहतिसंभूयकिमस्यभ्यधिकंततः॥ १४॥ ययासर्वमिदंव्याप्तंजगत्स्थावरजंगमम् ॥ तांधेनुंशिरसावंदेभूतभव्यस्यमातरम् ॥ १५ ॥ गुणवचनसमुच्चयैकदेशोनृवरमयैषगवांप्रकीर्तितस्ते॥ नचपरमिहदानमस्तिगोभ्योभवतिनचापिपरायणंतथान्यत्॥ १६॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ पानीयदाताजलधेनुदाता ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भूमिदःसौदासोनामराजा ॥१७॥ ॥ इतिअनु०नैलकंठीयेभारतभावदीपेऽशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥७॥ पविन्नाणामिति शिष्टंउक्तादन्यत् ॥१॥२॥३॥४॥५॥ पुरागीतांपौराणींकथां॥६॥आ

भीष्मउवाच॥ ॥वरमिदमितिभूमिदोविचिंत्यप्रवरमृषेर्वचनंततोमहात्मा॥व्यसृजतनियतात्मवान्द्विजेभ्यःसुबहुचगोधनमाप्तवांश्चलोकान्॥ १७॥ ॥इति
श्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेगोप्रदानिकेऽशीतितमोऽध्यायः॥८०॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥पवित्राणांपवि
त्रंयच्छिष्टंलोकेचयद्भवेत्॥पावनंपरमंचैवतन्मेब्रूहिपितामह॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥गावोमहार्थाःपुण्याश्चतारयंतिचमानवान्॥धारयंतिप्रजाश्चेमाह
विषापयसातथा॥ २ ॥नहिपुण्यतमंकिंचिद्गोभ्योभरतसत्तम॥एताःपुण्याःपवित्राश्चत्रिषुलोकेषुसत्तमाः॥ ३ ॥देवानामुपरिष्टाच्चगावःप्रतिवसंतिवै॥दत्त्वा
चैतास्तारयतेयांतिस्वर्गंमनीषिणः॥ ४ ॥मांधातायौवनाश्वश्चययातिर्नहुषस्तथा॥गावैददंतःसततंसहस्रशतसंमिताः॥ ५ ॥गताःपरमकंस्थानंदेवैरपिसुदुर्ल
भम्॥अपिचात्रपुरागीतांकथयिष्यामितेनघ ॥ ६ ॥ ऋषीणामुत्तमंधीमान्कृष्णद्वैपायनंशुकः ॥ अभिवाद्याह्निककृतःशुचिःप्रयतमानसः ॥ ७ ॥ पितरंपरि
पप्रच्छदृष्टलोकपरावरम्॥कोयज्ञःसर्वयज्ञानांवरिष्ठोभ्युपलक्ष्यते ॥ ८ ॥ किंचकृत्वापरंस्थानंप्राप्नुवंतिमनीषिणः ॥ केनदेवाःपवित्रेणस्वर्गमश्नंतिवाविभो॥
॥ ९ ॥किंचयज्ञस्ययज्ञत्वंक्कचयज्ञःप्रतिष्ठितः॥देवानामुत्तमंकिंचकिंचसत्रमितःपरम्॥ १० ॥ पवित्राणांपवित्रंचयत्तद्ब्रूहिपितर्मम॥एतच्छ्रुत्वातुवचनंव्या
सःपरमधर्मवित्॥पुत्रायाकथयत्सर्वंतत्त्वेनभरतर्षभ ॥ ११ ॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥गावःप्रतिष्ठाभूतानांतथागावःपरायणम्॥गावःपुण्याःपवित्राश्चगोधनं
पावनंतथा॥ १२ ॥पूर्वमासन्नशृंगावैगावइत्यनुशुश्रुम॥शृंगार्थेसमुपासंतताःकिलप्रभुमव्ययम्॥ १३ ॥ततोब्रह्मातुगाःप्रायमुपविष्टाःसमीक्ष्यह॥ईप्सितंप्र
ददौताभ्योगोभ्यःप्रत्येकशःप्रभुः॥ १४॥तासांशृंगाण्यजायंतयस्यायादृङ्मनोगतम्॥नानावर्णाःशृंगवंत्यस्ताव्यरोचंतपुत्रक॥ १५ ॥ ब्रह्मणावरदत्तास्ताह
व्यकव्यप्रदाःशुभाः॥पुण्याःपवित्राःसुभगादिव्यसंस्थानलक्षणाः ॥ १६ ॥ गावस्तेजोमहद्दिव्यंगवांदानंप्रशस्यते ॥ येचैताःसंप्रयच्छंतिसाधवोवीतमत्सराः
॥ १७ ॥ तेवैसुकृतिनःप्रोक्ताःसर्वदानप्रदाश्चते॥गवांलोकंतथापुण्यमाप्नुवंतिचतेनघ॥ १८॥ यत्रवृक्षामधुफलादिव्यपुष्पफलोपगाः॥ पुष्पाणिचसुगंधीनि
दिव्यानिद्विजसत्तम॥ १९ ॥सर्वामणिमयीभूमिःसर्वकांचनवालुकाः॥सर्वर्तुसुखसंस्पर्शानिष्पंकानिरजाःशुभाः॥ २० ॥

आह्निककृतःकृताह्निकः ॥७॥ ८॥९॥ ॥१०॥११॥१२॥ अशृंगाइत्यखुराइत्यस्याप्युपलक्षणं गावोवैसत्रमासतशफानृशृंगाणिसिषासंत्यस्तासांदशमेमासिशफाःशृंगाण्यजायंतेतिश्रुतेः ॥ १३ ॥ १४॥१५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ उद्भूतपुलिनाःअंकुरिततीराः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ नगाःवृक्षाः पत्ररथाःपक्षिणः ॥ २७॥२८॥२९॥३०॥ नाममात्रंजपेदितिसंबंधः युगंधराःसत्यादियुगंधारयंतिताः ॥ ३१ ॥

रक्तोत्पलवनैश्चैवमणिखंडैर्हिरण्मयैः ॥ तरुणादित्यसंकाशैर्भांतितत्रजलाशयाः ॥ २१ ॥ महार्हमणिपत्रैश्चकांचनप्रभकेसरैः ॥ नीलोत्पलविमिश्रैश्चसरोभिर्बहुपंकजैः ॥ २२ ॥ करवीरवनैःफुल्लैःसहस्रावर्तसंवृतैः ॥ संतानकवनैःफुल्लैर्वृक्षैश्चसमलंकृताः ॥ २३ ॥ निर्मलाभिश्चमुक्ताभिर्मणिभिश्चमहाप्रभैः॥ उद्भूतपुलिनास्तत्रजातरूपैश्चनिम्नगाः ॥ २४ ॥ सर्वरत्नमयैश्चित्रैरवगाढाद्रुमोत्तमैः ॥ जातरूपमयैश्चान्यैर्हुताशनसमप्रभैः ॥ २५ ॥ सौवर्णागिरयस्तत्रमणिरत्नशिलोच्चयाः॥ सर्वरत्नमयैर्भांतिशृंगैश्चारुभिरुच्छ्रितैः ॥ २६ ॥ नित्यपुष्पफलास्तत्रनगाःपत्ररथाकुलाः ॥ दिव्यगंधरसैःपुष्पैःफलैश्चभरतर्षभ ॥ २७ ॥ रमंतेपुण्यकर्माणस्तत्रनित्यंयुधिष्ठिर ॥ सर्वकामसमृद्धार्थानिःशोकागतमन्यवः ॥ २८ ॥ विमानेषुविचित्रेषुरमणीयेषुभारत ॥ मोदंतेपुण्यकर्माणोविहरंतोयशस्विनः॥ २९ ॥ उपक्रीडंतितान्राजन्शुभाश्चाप्सरसांगणाः ॥ एतान्लोकानवाप्नोतिगांदत्त्वावैयुधिष्ठिर ॥ ३० ॥ येषामधिपतिःपूषामारुतोबलवान्बली॥ ऐश्वर्येवरुणोराजानाममात्रंयुगंधराः॥ ३१ ॥॥ सुरूपाबहुरूपाश्चविश्वरूपाश्चमातरः॥ प्राजापत्यमितिब्रह्मन्जपेन्नित्यंयतव्रतः॥ ३२ ॥ गाश्चशुश्रूषतेयश्चसमन्वेतिचसर्वशः ॥ तस्मैतुष्टाःप्रयच्छंतिवरानपिसुदुर्लभान् ॥ ३३ ॥ द्रुह्येन्नमनसावापिगोषुनित्यंसुखप्रदः ॥ अर्चयेतसदाचैवनमस्कारैश्चपूजयेत् ॥ ३४ ॥ दांतःप्रीतमनानित्यंगवांव्युष्टिंतथाश्नुते ॥ त्र्यहमुष्णंपिबेन्मूत्रंत्र्यहमुष्णंपिबेत्पयः ॥ ३५ ॥ गवामुष्णंपयःपीत्वात्र्यहमुष्णंघृतंपिबेत् ॥ त्र्यहमुष्णंघृतंपीत्वावायुभक्षोभवेत्त्र्यहम् ॥ ३६ ॥ येनदेवाःपवित्रेणभुंजतेलोकमुत्तमम् ॥ यत्पवित्रंपवित्राणांतद्घृतंशिरसावहेत् ॥ ३७॥ घृतेनजुहुयादग्निंघृतेनस्वस्तिवाचयेत् ॥ घृतंप्राशेद्घृतंदद्याद्गवांपुष्टिंतथाश्नुते ॥ ३८ ॥ निर्हृतैश्चयवैर्गोभिर्मासंप्रश्रितयावकः॥ ब्रह्महत्यासमंपापंसर्वमेतेनशुध्यते ॥ ३९ ॥ पराभवाच्चदैत्यानांदेवैःशौचमिदंकृतम् ॥ तेदेवत्वमपिप्राप्ताःसंसिद्धाश्चमहाबलाः॥ ४० ॥ गावःपवित्राःपुण्याश्चपावनंपरमंमहत् ॥ ताश्चदत्त्वाद्विजातिभ्योनरःस्वर्गमुपाश्नुते ॥ ४१॥ गवांमध्येशुचिर्भूत्वागोमतींमनसाजपेत् ॥ पूताभिरद्भिराचम्यशुचिर्भवतिनिर्मलः ॥ ४२ ॥ अग्निमध्येगवांमध्येब्राह्मणानांचसंसदि ॥ विद्यावेदव्रतस्नाताब्राह्मणाःपुण्यकर्मिणः॥ ॥ ४३ ॥ अध्यापयेरन्शिष्यान्वैगोमतींयज्ञसंमिताम् ॥ त्रिरात्रोपोषितोभूत्वागोमतींलभतेवरम् ॥ ४४ ॥

प्राजापत्यंप्रजापतिनोक्तं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४॥३५॥३६॥३७॥ जुहुयात्पूर्वोक्तगोमत्या॥३८॥निर्हृतैःगोमयनिर्गतैः॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥गोमतींगोमत्याऋचाप्रकाशितमर्थवरंलभते ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ इतिअनु॰पर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ मयेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

पुत्रकामश्चलभतेपुत्रंधनमथापिवा ॥ पतिकामाचभर्तारंसर्वकामांश्चमानवः ॥ गावस्तुष्टाःप्रयच्छंतिसेवितावैनसंशयः ॥४५॥ एवमेतामहाभागायज्ञियाःसर्व
कामदाः ॥ रोहिण्यइतिजानीहिनैताभ्योविद्यतेपरम् ॥ ४६ ॥ इत्युक्तःसमहातेजाःशुकःपित्रामहात्मना ॥ पूजयामासगांनित्यंतस्मात्त्वमपिपूजय ॥ ४७ ॥
इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास॰दानधर्मेगोप्रदानिकेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥८१॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच
मयागवांपुरीषंवैश्रियाजुष्टमितिश्रुतम् ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंसंशयोत्रपितामह ॥१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ गोभिर्नृपे
हसंवादंश्रियाभरतसत्तम ॥ २ ॥ श्रीःकृत्वेहवपुःकांतंगोमध्येषुविवेशह ॥ गावोथविस्मितास्तस्याद्दृष्ट्वारूपस्यसंपदम् ॥३॥ ॥गावऊचुः॥ ॥कासिदेविकुतोवा
त्वंरूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ विस्मिताःस्ममहाभागेतवरूपस्यसंपदा ॥ ४ ॥ इच्छामत्वांवयंज्ञातुंकात्वंक्वचगमिष्यसि ॥ तत्त्वेनवरवर्णाभेसर्वमेतद्ब्रवीहिनः ॥ ५ ॥
॥श्रीरुवाच॥ ॥लोककांतास्मिभद्रंवःश्रीर्नामाहंपरिश्रुता ॥ मयादैत्याःपरित्यक्ताविनष्टाःशाश्वतीःसमाः ॥ ६ ॥ मयाभिपन्नादेवाश्चमोदंतेशाश्वतीःसमाः ॥ इं
द्रोविवस्वान्सोमश्चविष्णुरापोग्निरेवच ॥ ७ ॥ मयाभिपन्नाःसिध्यंतेऋषयोदेवतास्तथा ॥ यान्नाविशाम्यहंगावस्तेविनश्यंतिसर्वशः ॥८॥ धर्मश्चार्थश्चकामश्चम
याजुष्टाःसुखान्विताः ॥ एवंप्रभावांमांगावोविजानीतसुखप्रदाः ॥ ९ ॥ इच्छामिचापियुष्मासुवस्तुंसर्वासुनित्यदा ॥ आगत्यप्रार्थयेयुष्माञ्छ्रीजुष्टाभवताथवै ॥
॥ १० ॥ ॥गावऊचुः॥ ॥अध्रुवाचपलाचत्वंसामान्याबहुभिःसह ॥ नत्वामिच्छामभद्रंतेगम्यतांयत्ररंस्यसे ॥ ११ ॥ वपुष्मंत्योवयंसर्वाःकिमस्माकंत्वयाद्यवै ॥
यथेष्टंगम्यतांतत्रकृतकार्यावयंत्वया ॥ १२ ॥ ॥श्रीरुवाच॥ ॥किमेतद्वःक्षमंगावोयन्मांनेहाभिनंदथ ॥ नमांसंप्रतिगृह्णीध्वंकस्माद्वैदुर्लभांसतीम् ॥ १३ ॥ सत्यं
चलोकवादोयंलोकेचरतिसुव्रताः ॥ स्वयंप्राप्तेपरिभवोभवतीतिविनिश्चयः ॥ १४ ॥ महदुग्रंतपःकृत्वामांनिषेवंतिमानवाः ॥ देवदानवगंधर्वाःपिशाचोरगरा
क्षसाः ॥ १५ ॥ प्रभावएषवोगावःप्रतिगृह्णीतमामिह ॥ नावमन्यात्यहंसौम्यास्त्रैलोक्येसचराचरे ॥ १६ ॥ ॥गावऊचुः॥ ॥ नावमन्यामहेदेविनत्वांपरिभवा
महे ॥ अध्रुवाचलचित्तासिततस्त्वांवर्जयामहे ॥ १७ ॥ बहुनाचकिमुक्तेनगम्यतांयत्रवांछसि ॥ वपुष्मंत्योवयंसर्वाःकिमस्माकंत्वयानघे ॥ १८ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीरुवाच ॥ ॥ अवज्ञाताभविष्यामिसर्वलोकस्यमानदाः ॥ प्रत्याख्यानेनयुष्माकंप्रसादःक्रियतांमम ॥ १९ ॥ महाभागाभवत्योवैशरण्याःशरणागताम् ॥ प
रित्रायंतुमांनित्यंभजमानामनिंदिताम् ॥ २० ॥ माननामहमिच्छामिभवत्यःसततंशिवाः ॥ अप्येकांगेष्वधोवस्तुमिच्छामिचसुकुत्सिते ॥ २१ ॥ नवोस्तिकु
त्सितंकिंचिदंगेष्वालक्ष्यतेनघाः ॥ पुण्याःपवित्राःसुभगाममादेशंप्रयच्छथ ॥ २२ ॥ वसेयंयत्रवोदेहेतन्मेव्याख्यातुमर्हथ ॥ एवमुक्तास्ततोगावःशुभाःकरुण
वत्सलाः ॥ संमंत्र्यसहिताःसर्वाःश्रियमूचुर्नराधिप ॥ २३ ॥ अवश्यंमाननाकार्यातवास्माभिर्यशस्विनि ॥ शकृन्मूत्रेनिवसत्वंपुण्यमेतद्धिनःशुभे ॥ २४ ॥ ॥ श्री
रुवाच ॥ ॥ दिष्ट्याप्रसादोयुष्माभिःकृतोमेनुग्रहात्मकः ॥ एवंभवतुभद्रंवःपूजितास्मिसुखप्रदाः ॥ २५ ॥ एवंकृत्वातुसमयंश्रीर्गोभिःसहभारत ॥ पश्यंती
नांततस्तासांतत्रैवांतरधीयत ॥ २६ ॥ एवंगोशकृतःपुत्रमाहात्म्यंतेतुवर्णितम् ॥ माहात्म्यंचगवांभूयःश्रूयतांगदतोमम ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशास
नपर्वणिआनुशास० दानधर्मेश्रीगोसंवादोनामद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ येचगांसंप्रयच्छंतिहुतशिष्टाशिनश्चये ॥
तेषांसत्राणियज्ञाश्चनित्यमेवयुधिष्ठिर ॥ १ ॥ ऋतेदधिघृतेनेहनयज्ञःसंप्रवर्तते ॥ तेनयज्ञस्ययज्ञत्वमतोमूलंचकथ्यते ॥ २ ॥ दानानामपिसर्वेषांगवांदानंप्रश
शस्यते ॥ गावःश्रेष्ठाःपवित्राश्चपावनंह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥ पुष्ट्यर्थमेताःसेवेतशांत्यर्थमपिचैवह ॥ पयोदधिघृतंचासांसर्वपापप्रमोचनम् ॥ ४ ॥ गावस्तेजःपरंप्रो
क्तमिहलोकेपरत्रच ॥ नगोभ्यःपरमंकिंचित्पवित्रंभरतर्षभ ॥ ५ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ पितामहस्यसंवादमिंद्रस्यचयुधिष्ठिर ॥ ६ ॥ पराभू
तेषुदैत्येषुशक्रस्त्रिभुवनेश्वरः ॥ प्रजाःसमुदिताःसर्वाःसत्यधर्मपरायणाः ॥ ७ ॥ अथर्षयःसगंधर्वाःकिन्नरोरगराक्षसाः ॥ देवासुरसुपर्णाश्चप्रजानांपतयस्तथा ॥
॥ ८ ॥ पर्युपासंतकौंतेयकदाचिद्वैपितामहम् ॥ नारदःपर्वतश्चैवविश्वावसुर्हहाहुहूः ॥ ९ ॥ दिव्यतानेषुगायंतःपर्युपासंततंप्रभुम् ॥ तत्रदिव्यानिपुष्पाणिप्रावहत्प
वनस्तदा ॥ १० ॥ आजह्रुर्ऋतवश्चापिसुगंधीनिपृथक्पृथक् ॥ तस्मिन्देवसमावायेसर्वभूतसमागमे ॥ ११ ॥ दिव्यवादित्रसंघुष्टेदिव्यस्त्रीचारणावृते ॥ इंद्रःपप्र
च्छदेवेशमभिवाद्यप्रणम्यच ॥ १२ ॥ देवानांभगवन्कस्माल्लोकेशानांपितामह ॥ उपरिष्टाद्गवांलोकएतदिच्छामिवेदितुम् ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

किंतपोब्रह्मचर्यंवागोभिःकृतंमहेश्वर ॥ देवानामुपरिष्टाद्यद्वसंत्यरजसःसुखम् ॥ १४ ॥ ततःप्रोवाचब्रह्मातंशक्रंबलनिषूदनम् ॥ अवज्ञातास्त्वयानित्यंगावोबल १३
॥११४॥ निषूदन ॥ १५ ॥ तेनत्वमासांमाहात्म्यंनवेत्सिशृणुयत्प्रभो ॥ गवांप्रभावंपरमंमाहात्म्यंचसुरर्षभ ॥ १६ ॥ यज्ञांगंकथितागावोयज्ञएवचवासव ॥ एताभि
श्चविनायज्ञोनवर्तेतकथंचन ॥ १७ ॥ धारयंतिप्रजाश्चैवपयसाहविषातथा ॥ एतासांतनयाश्चापिकृषियोगमुपासते ॥ १८ ॥ जनयंतिचधान्यानिबीजानि
विविधानिच ॥ ततोयज्ञाःप्रवर्तंतेहव्यंकव्यंचसर्वशः ॥ १९ ॥ पयोदधिघृतंचैवपुण्याश्चैताःसुराधिप ॥ वहंतिविविधान्भारान्क्षुत्तृष्णापरिपीडिताः ॥ २० ॥
मुनींश्चधारयंतीहप्रजाश्चैवापिकर्मणा ॥ वासवाकूटवाहिन्यःकर्मणासुकृतेनच ॥ २१ ॥ उपरिष्टात्ततोस्माकंवसंत्येताःसदैवहि ॥ एवंतेकारणंशक्रनिवासकृ
तमघवै ॥ २२ ॥ गवांदेवोपरिष्टाद्धिसमाख्यातंशतक्रतो ॥ एताहिवरदत्ताश्चवरदाश्चापिवासव ॥ २३ ॥ सुरभ्यःपुण्यकर्मिण्यःपावनाःशुभलक्षणाः ॥ यदर्थं
गांगताश्चैवसुरभ्यःसुरसत्तम ॥ २४ ॥ तच्चमेशृणुकार्त्स्न्येनवदतोबलसूदन ॥ पुरादेवयुगेतातदैवेंद्रेषुमहात्मसु ॥ २५ ॥ त्रीँल्लोकाननुशासत्सुविष्णौगर्भत्व
मागते ॥ अदित्यास्तप्यमानायास्तपोघोरंसुदुश्चरम् ॥ २६ ॥ पुत्रार्थममरश्रेष्ठपादेनैकेननित्यदा ॥ तांतुदृष्ट्वामहादेवींतप्यमानांमहत्तपः ॥ २७ ॥ दक्षस्यदुहि
तादेवीसुरभीनाममनामतः ॥ अतप्यततपोघोरंहृष्टाधर्मपरायणा ॥ २८ ॥ कैलासशिखरेरम्येदेवगंधर्वसेविते ॥ व्यतिष्ठदेकपादेनपरमंयोगमास्थिता ॥ २९ ॥
दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशतानिच ॥ संतप्तास्तपसातस्यादेवाःसर्षिमहोरगाः ॥ ३० ॥ तत्रगत्वामयासार्धंपर्युपासंततांशुभाम् ॥ अथाहमब्रुवंतत्रदेवींतांतपसा
न्वितां ॥ ३१ ॥ किमर्थंतप्यसेदेवितपोघोरमनिंदिते ॥ प्रीतस्तेहंमहाभागेतपसानेनशोभने ॥ ३२ ॥ वरयस्ववरंदेविदातास्मीतिपुरंदर ॥ ३३ ॥ ॥ सुरभ्युवाच ॥
वरेणभगवन्मह्यंकृतंलोकपितामह ॥ एषएववरोमेद्ययत्प्रीतोसिममानघ ॥ ३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तामेवंब्रुवतींदेवींसुरभिंत्रिदशेश्वर ॥ प्रत्यब्रुवंयद्देवेंद्रत
न्निबोधशचीपते ॥ ३५ ॥ अलोभकाम्ययादेवितपसाचशुभानने ॥ प्रसन्नोहंवरंतस्माद‌मरत्वंददामिते ॥ ३६ ॥ ॥११४॥

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्रयाणामुपरिष्टात्ब्रह्मलोकेइत्यर्थः ततःपरस्यतपःफलस्याभावात् तत्रैवचगोलोकःश्रूयते तावांवास्तून्युश्मसिगमध्यैयत्रगावोभूरिशृंगाअयासः अत्राहतदुरुगायस्यवृष्णःपरमंपदमवभातिभूरीति ताता
निवांयुवयोरिंद्राविष्णवोर्नरनारायणयोःप्रसादाद्वास्तूनिस्थानानिउश्मसिकामयामहे गमध्यैगंतुंयत्रयेषुस्थानेषुगावःभूरिशृंगाअत्यंतंमानवत्यःअयासःगतवत्यःअत्रअस्मिन्गोलोकेअहएवतत्प्रसिद्धंउरुगा

त्रयाणामपिलोकानामुपरिष्टान्निवत्स्यसि ॥ मत्प्रसादाच्चविख्यातोगोलोकःसंभविष्यति ॥ ३७ ॥ मानुषेषुचकुर्वाणाःप्रजाःकर्मशुभास्तव ॥ निवत्स्यंतिमहाभागेसर्वादुहितरश्चते ॥ ३८ ॥ मनसाचिंतिताभोगास्त्वयावैदिव्यमानुषाः ॥ यच्चसर्वंसुखंदेवितत्तेसंपत्स्यतेशुभे ॥ ३९ ॥ तस्यालोकाःसहस्राक्षसर्वकामसमन्विताः ॥ नतत्रक्रमतेमृत्युर्नजरानचपावकः ॥ ४० ॥ नदैवंनाशुभंकिंचिद्विद्यतेतत्रवासव ॥ तत्रदिव्यान्यरण्यानिदिव्यानिभवनानिच ॥ ४१ ॥ विमानानिसुयुक्तानिकामगानिचवासव ॥ ब्रह्मचर्येणतपसासत्येनचदमेनच ॥ ४२ ॥ दानैश्चविविधैःपुण्यैस्तथातीर्थानुसेवनात् ॥ तपसामहताचैवसुकृतेनचकर्मणा ॥ ४३ ॥ शक्यःसमासादयितुंगोलोकःपुष्करेक्षण ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंमयाशक्रानुपृच्छते ॥ ४४ ॥ नतेपरिभवःकार्योगवामसुरसूदन ॥ ४५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वासहस्राक्षःपूजयामासनित्यदा ॥ गाश्चक्रेबहुमानंचतासुनित्यंयुधिष्ठिर ॥ ४६ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंपावनंचमहाद्युते ॥ पवित्रंपरमंचापिगवांमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ कीर्तितंपुरुषव्याघ्रसर्वपापविमोचनम् ॥ यइदंकथयेन्नित्यंब्राह्मणेभ्यःसमाहितः ॥ ४८ ॥ हव्यकव्येषुयज्ञेषुपितृकार्येषुचैवह ॥ सार्वकामिकमक्षय्यंपितॄंस्तस्योपतिष्ठते ॥ ४९ ॥ गोषुभक्तश्चलभतेयद्यदिच्छतिमानवः ॥ स्त्रियोपिभक्तायागोषुताश्चकाममवाप्नुयुः ॥ ५० ॥ पुत्रार्थीलभतेपुत्रंकन्यार्थीतामवाप्नुयात् ॥ धनार्थीलभतेवित्तंधर्मार्थीधर्ममाप्नुयात् ॥ ५१ ॥ विद्यार्थीचाप्नुयाद्विद्यांसुखार्थीप्राप्नुयात्सुखम् ॥ नकिंचिद्दुर्लभंचैवगवांभक्तस्यभारत ॥ ५२ ॥

॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेगोलोकवर्णनेत्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ उक्तंपितामहेनेदंगवांदानमनुत्तमम् ॥ विशेषेणनरेंद्राणामिहधर्ममवेक्षताम् ॥ १ ॥ राज्यंहिसततंदुःखंदुर्धरंचाकृतात्मभिः ॥ भूयिष्ठंचनरेंद्राणांविद्यतेनशुभागतिः ॥ २ ॥ पूयंतेतत्रनियतंप्रयच्छंतोवसुंधराम् ॥ सर्वेचकथितांधर्मास्त्वयामेकुरुनंदन ॥ ३ ॥

यस्यविष्णोःवृष्णःकामपूरकस्यपरमंपदंसर्वोत्कृष्टंस्थानमवभातिअल्पमिवभातिभूरिअत्यंतं सर्वेभ्योलोकेभ्यउपरिगोलोकइतिसिद्धं अन्यथाचतुर्थोमहर्लोकएवामोतिनचतस्यपरमपरत्वमस्तीतिमंत्रानुसाराद्ब्रह्मलोकएवगावःसंतीतिज्ञेयं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८३ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ उक्तमिति ॥ १ ॥ नशुभाअशुभा ॥ २ ॥ पूयंतेशुध्यंति ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवमेवगवामुक्तंप्रदानंतेनृगेणह॥ ऋषिणानाचिकेतेनपूर्वमेवनिदर्शितम्॥ ४॥ वेदोपनिषदश्चैवसर्वकर्मसुदक्षिणाः॥ सर्वक्रतुपुचोद्दिष्टंभूमिर्गावोथकांचनम्
॥ ११५ ॥ ॥ ५॥ तत्रश्रुतिस्तुपरमासुवर्णंदक्षिणेतिवै॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपितामहयथातथम्॥ ६ ॥ किंसुवर्णंकथंजातंकस्मिन्कालेकिमात्मकम्॥ किंदैवंकिंफलंचैव १३
कस्माच्चपरमुच्यते॥ ७॥ कस्माद्दानंसुवर्णस्यपूजयंतिमनीषिणः॥ कस्माच्चदक्षिणार्थंतद्यज्ञकर्मसुशस्यते॥ ८॥ कस्माच्चपावनंश्रेष्ठंभूमेर्गोभ्यश्चकांचनम्॥ प
रमंदक्षिणार्थेचतद्ब्रवीहिपितामह ॥९॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥श्रृणुराजन्नवहितोबहुकारणविस्तरम्॥ जातरूपसमुत्पत्तिमनुभूतंचयन्मया॥ १०॥ पितामम
हातेजाःशांतनुर्निधनंगतः॥ तस्यदित्सुरहंश्राद्धंगंगाद्वारमुपागमम्॥ ११ ॥ तत्रागम्यपितुःपुत्रश्राद्धकर्मसमारभम्॥ मातामेजाह्नवीचात्रसाहाय्यमकरोत्तदा
॥ १२ ॥ ततोग्रतस्ततःसिद्धानुपवेश्यबहूनृषीन्॥ तोयप्रदानात्प्रभृतिकार्याण्यहमथारभम्॥ १३ ॥ तत्समाप्ययथोद्दिष्टंपूर्वकर्मसमाहितः॥ दातुंनिर्वपणंसम्यग्य
थावदहमारभम्॥ १४॥ ततस्तंदर्भविन्यासंभित्त्वासुरुचिरांगदः॥ प्रलंबाभरणोबाहुरुदतिष्ठद्विशांपते॥ १५॥ तमुत्थितमहंदृष्ट्वापरंविस्मयमागमम्॥प्रतिग्रही
तासाक्षान्मेपितेतिभरतर्षभ॥ १६ ॥ ततोमेपुनरेवासीत्संज्ञासंचिंत्यशास्त्रतः ॥ नायंवेदेषुविदितोविधिर्हस्तइतिप्रभो॥ १७॥ पिंडोदेयोनरेणेहततोमतिरभून्म
म॥ साक्षान्नेहमनुष्यस्यपिंडंहिपितरःक्वचित्॥ १८॥ गृह्णंतिविहितंचेत्थंपिंडोदेयःकुशेष्विति॥ ततोहंतदनादृत्यपितुर्हस्तनिदर्शनम्॥ १९॥ शास्त्रप्रामाण्यसूक्ष्मं
तुविधिंपिंडस्यसंस्मरन्॥ ततोदर्भेषुतत्सर्वमददंभरतर्षभ॥ २० ॥ शास्त्रमार्गानुसारेणतद्विद्धिमनुजर्षभ॥ ततःसोंतर्हितोबाहुःपितुर्ममजनाधिप ॥ २१॥ ततो
मांदर्शयामासुःस्वप्नांतेपितरस्तथा ॥ प्रीयमाणास्तुमामूचुःप्रीताःस्मभरतर्षभ ॥ २२ ॥ विज्ञानेनतवानेनयन्नमुह्यसिधर्मतः॥ त्वयाहिकुर्वताशास्त्रंप्रमाणमि
हपार्थिव॥ २३॥ आत्माधर्मःश्रुतंवेदाःपितरश्चर्षिभिःसह ॥ साक्षात्पितामहोब्रह्मागुरवोथप्रजापतिः ॥ २४ ॥ प्रमाणमुपनीतावैस्थिताश्चनविचालिताः ॥
तदिदंसम्यगारब्धंत्वयाद्यभरतर्षभ॥ २५॥ किंतुभूमेर्गवांचार्थेसुवर्णंदीयतामिति॥ एवंवयंचधर्मज्ञसर्वेचास्मत्पितामहाः॥ २६॥ पावितावैभविष्यंतिपावनंहि ॥११५॥
परंहितत्॥ दशपूर्वान्दशैवान्यांस्तथासंतारयंतिते ॥ २७ ॥ सुवर्णंयेप्रयच्छंतिएवंमत्पितरोब्रुवन्॥ ततोहंविस्मितोराजन्प्रतिबुद्धोविशांपते॥ २८॥ सुवर्णदाने
करवंमतिंचभरतर्षभ॥ इतिहासमिमंचापिश्रृणुराजन्पुरातनम्॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥३०॥३१॥३२॥३३॥ लघुतांनिष्पापतां ॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥ अजइति अजादीनामग्न्यादिरूपत्वात्तद्दानंतल्लोकप्रदम् असुरराक्षसपदाभ्यामपित
जामदग्न्यंप्रतिविभोधन्यमायुष्यमेवच॥ जामदग्न्येनरामेणतीव्ररोषान्वितेनवै॥ ३० ॥ त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवीकृतानिःक्षत्रियापुरा॥ ततोजित्वामहींकृत्स्नांरामो
राजीवलोचनः॥ ३१ ॥ आजहारक्रतुंवीरोब्रह्मक्षत्रेणपूजितम्॥ वाजिमेधंमहाराजसर्वकामसमन्वितम्॥ ३२ ॥ पावनंसर्वभूतानांतेजोद्युतिविवर्धनम्॥ वि
पाप्माचसतेजस्वीतेनक्रतुफलेनच॥ ३३॥ नैवात्मनोथलघुतांजामदग्न्योध्यगच्छत॥ सतुक्रतुवरेणेष्ट्वामहात्मादक्षिणावता॥३४॥ पप्रच्छागमसंपन्नानृषीन्दे
वांश्चभार्गव॥ पावनंयत्परंनॄणामुग्रेकर्मणिवर्ततांम्॥ ३५॥ तदुच्यतांमहाभागाइतिजातघृणोब्रवीत्॥ इत्युक्त्वावेदशास्त्रज्ञास्तमूचुस्तेमहर्षयः॥ ३६॥ रामवि
प्राःसत्क्रियंतांवेदप्रामाण्यदर्शनात्॥ भूयश्चविप्रर्षिगणाःप्रष्टव्याःपावनंप्रति॥ ३७॥ तेयद्ब्रूयुर्महाप्राज्ञास्तच्चैवसमुदाचर॥ ततोवसिष्ठंदेवर्षिमगस्त्यमथकाश्य
पम्॥ ३८॥ तमेवार्थंमहातेजाःपप्रच्छभृगुनंदनः॥ जातामतिर्मेविप्रेंद्राःकथंपूयेयमित्युत॥ ३९ ॥ केनवाकर्मयोगेनप्रदानेनेहकेनवा॥ यदिवोनुग्रहकृताबुद्धि
र्मांप्रतिसत्तमाः॥ प्रब्रूतपावनंकिंमेभवेदितितपोधनाः॥ ४० ॥ ॥ ऋषयऊचुः॥ ॥ गाश्चभूमिंचवित्तंचदत्त्वेहभृगुनंदन॥ पापकृत्पूयतेमर्त्यइतिभार्गवशुश्रु
म॥ ४१ ॥ अन्यद्दानंतुविप्रर्षेश्रूयतांपावनंमहत्॥ दिव्यमत्यद्भुताकारमपत्यंजातवेदसः॥ ४२ ॥ दग्ध्वालोकान्पुरावीर्यात्संभूतमिहशुश्रुम॥ सुवर्णमितिवि
ख्यातंतद्दत्सिद्धिमेष्यसि ॥ ४३ ॥ ततोब्रवीद्वसिष्ठस्तंभगवान्संशितव्रतः॥ शृणुरामयथोत्पन्नंसुवर्णमनलप्रभम्॥ ४४॥ फलंदास्यतितेयत्तुदानेपरमिहोच्यते॥
सुवर्णयच्चयस्माच्चयथाचगुणवत्तमम्॥ ४५॥ तन्निबोधमहाबाहोसर्वंनिगदतोमम॥ अग्नीषोमात्मकमिदंसुवर्णंविद्धिनिश्चये॥ ४६॥ अजोग्निर्वरुणोमेषःसू
र्यांश्वइतिदर्शनम्॥ कुंजराश्चमृगानागामहिषाश्चासुराइति॥ ४७ ॥ कुक्कुटाश्चवराहाश्चराक्षसाभृगुनंदन॥ इडागावःपयःसोमोभूमिरित्येवचस्मृतिः॥ ४८॥
जगत्सर्वंचनिर्मथ्यतेजोराशिःसमुत्थितः॥ सुवर्णमेभ्योविप्रर्षेरत्नंपरममुत्तमम्॥ ४९ ॥ एतस्मात्कारणाद्देवागंधर्वोरगराक्षसाः॥ मनुष्याश्चपिशाचाश्चप्रयता
धारयंतितत्॥ ५०॥ मुकुटैरंगदयुतैरलंकारैःपृथग्विधैः॥ सुवर्णविकृतैस्तत्रविराजंतेभृगूत्तम॥ ५१॥ तस्मात्सर्वपवित्रेभ्यःपवित्रंपरमंस्मृतम्॥ भूमेर्गोभ्योथरत्ने
भ्यस्तद्विद्धिमनुजर्षभ॥ ५२॥ पृथिवींगाश्चदत्त्वेहयच्चान्यदपिकिंचन॥ विशिष्यतेसुवर्णस्यदानंपरमकंविभो॥ ५३॥
श्लोकः॥ ४७॥ वराहश्चनिर्ऋतिः अस्यदानमल्पफलं इडादयोभूमिरूपाइतितद्दानंमहाफलं इडेतिइडावान्यज्ञः॥ ४८ ॥ जगदिति सुवर्णदानंब्रह्मांडदानतुल्यमितिभावः॥४९॥५०॥५१॥ ५२ ॥५३॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अक्षयंपावनंचैवसुवर्णममरद्युते ॥ प्रयच्छद्विजमुख्येभ्यःपावनंह्येतदुत्तमम् ॥ ५४ ॥ सुवर्णमेवसर्वासुदक्षिणासुविधीयते ॥ सुवर्णंयेप्रयच्छंतिसर्वदास्तेभवं
 त्युत ॥ ५५ ॥ देवतास्तेप्रयच्छंतियेसुवर्णंददत्यथ ॥ अग्निर्हिदेवताःसर्वाःसुवर्णंचतदात्मकम् ॥ ५६ ॥ तस्मात्सुवर्णंददतादत्ताःसर्वास्मदेवताः ॥ भवंतिपुरुषव्या
घ्रनत्यतःपरमंविदुः ॥ ५७ ॥ भूयएवचमाहात्म्यंसुवर्णस्यनिबोधमे ॥ गदतोममविप्रर्षेसर्वशस्त्रभृतांवर ॥ ५८ ॥ मयाश्रुतमिदंपूर्वंपुराणेभृगुनंदन ॥ प्रजापतेःक
थयतोयथान्यायंतुतस्यवै ॥ ५९ ॥ शूलपाणेर्भगवतोरुद्रस्यचमहात्मनः ॥ गिरौहिमवतिश्रेष्ठेतदाभृगुकुलोद्वह ॥ ६० ॥ देव्याविवाहेनिर्वृत्तेरुद्राण्याभृगुनंदन ॥
समागमेभगवतोदेव्यासहमहात्मनः ॥ ६१ ॥ ततःसर्वेसमुद्विग्नादेवारुद्रमुपागमन् ॥ तेमहादेवमासीनंदेवींचवरदामुमाम् ॥ ६२ ॥ प्रसाद्यशिरसासर्वेरुद्रमूचु
र्भृगूद्वह ॥ अयंसमागमोदेवोदेव्यासहतवानघ ॥ ६३ ॥ तपस्विनस्तपस्विन्यातेजस्विन्यातितेजसः ॥ अमोघतेजास्त्वंदेवदेवीचेयमुमातथा ॥ ६४ ॥ अपत्यंयुव
योर्देवबलवद्भविताविभो ॥ तन्नूनंत्रिषुलोकेषुनकिंचिच्छेषयिष्यति ॥ ६५ ॥ तदेभ्यःप्रणतेभ्यस्त्वंदेवेभ्यःपृथुलोचन ॥ वरंप्रयच्छलोकेशत्रैलोक्यहितकाम्यया
॥ ६६ ॥ अपत्यार्थंनिगृह्णीष्वतेजःपरमकंविभो ॥ त्रैलोक्यसारौहियुवांलोकंसंतापयिष्यथः ॥ ६७ ॥ तदपत्यंहियुवयोर्देवानभिभवेद्ध्रुवम् ॥ नहितेपृथिवीदेवी
नचद्यौर्नदिवंविभो ॥ ६८ ॥ नेदंधारयितुंशक्ताःसमस्ताइतिमेमतिः ॥ तेजःप्रभावनिर्दग्धंतस्मात्सर्वमिदंजगत् ॥ ६९ ॥ तस्मात्प्रसादंभगवन्कर्तुमर्हसिनःप्र
भो ॥ नदेव्यांसंभवेत्पुत्रोभवतःसुरसत्तम ॥ धैर्यादेवनिगृह्णीष्वतेजोज्वलितमुत्तमम् ॥ ७० ॥ इतितेषांकथयतांभगवान्वृषभध्वजः ॥ एवमस्त्वितिदेवांस्तान्विप्र
र्षेप्रत्यभाषत ॥ ७१ ॥ इत्युक्त्वाचोर्ध्वमनयद्रेतोवृषभवाहनः ॥ ऊर्ध्वरेताःसमभवत्ततःप्रभृतिचापिसः ॥ ७२ ॥ रुद्राणीतिततःक्रुद्धाप्रजोच्छेदेतदाकृते ॥ देवानथा
ब्रवीत्तत्रस्त्रीभावात्परुषंवचः ॥ ७३ ॥ यस्मादपत्यकामोवैभर्तामेविनिवर्तितः ॥ तस्मात्सर्वेसुरायूयमनपत्याभविष्यथ ॥ ७४ ॥ प्रजोच्छेदोममकृतोयस्माद्युष्मा
भिरद्यवै ॥ तस्मात्प्रजावःखगमाःसर्वेषांनभविष्यति ॥ ७५ ॥ पावकस्तुनतत्रासीच्छापकालेभृगूद्वह ॥ देवादेव्यास्तथाशापादनपत्यास्ततोभवन् ॥ ७६ ॥ रुद्र
स्तुतेजोप्रतिमंधारयामासवैतदा ॥ प्रस्कन्नंतुततस्तस्मात्किंचित्तत्रापतद्भुवि ॥ ७७ ॥ उत्पपाततदावह्नौववृधेचाद्भुतोपमम् ॥ तेजस्तेजसिसंयुक्तमात्मयोनित्व
मागतम् ॥ ७८ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुदेवाःशक्रपुरोगमाः ॥ असुरस्तारकोनामतेनसंतापिताभृशम् ॥ ७९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥८४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ असुरइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

आदित्यावसवोरुद्रामरुतोथाश्विनावपि ॥ साध्याश्चसर्वेसंत्रस्तादैतेयस्यपराक्रमात् ॥ ८० ॥ स्थानानिदेवतानांहिविमानानिपुराणिच ॥ ऋषीणांचाश्रमाश्चै
वबभूवुरसुरैर्हृताः ॥ ८१ ॥ तेदीनमनसःसर्वेदेवताऋषयश्चये ॥ प्रजग्मुःशरणंदेवंब्रह्माणमजरंविभुम् ॥ ८२ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेप
र्वणिदानधर्मेसुवर्णोत्पत्तिर्नामचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥देवाऊचुः ॥ ॥ असुरस्तारकोनामत्वयादत्तवरःप्रभो ॥ सुरानृषींश्चक्लिश्नाति
वधस्तस्यविधीयताम् ॥ १ ॥ तस्माद्भयंसमुत्पन्नमस्माकंवैपितामह ॥ परित्रायस्वनोदेवनत्द्यन्यागतिरस्तिनः ॥ २ ॥ ॥ब्रह्मोवाच ॥ ॥ समोहंसर्वभूतानामधर्मं
नेहरोचये ॥ हन्यतांतारकःक्षिप्रंसुरर्षिगणबाधिता ॥ ३ ॥ वेदाधर्माश्चनोच्छेदंगच्छेयुःसुरसत्तमाः ॥ विहितंपूर्वमेवात्रमयावैव्येतुवोज्वरः ॥ ४ ॥ ॥देवाऊ
चुः ॥ ॥वरदानाद्भगवतोदैतेयोबलगर्वितः ॥ देवैर्नशक्यतेहंतुंसकथंप्रशमंव्रजेत् ॥ ५ ॥ सहिनैवस्मदेवानांनासुराणांनरक्षसाम् ॥ वध्यःस्यामितिजग्राहवरंत्व
त्तःपितामह ॥ ६ ॥ देवाश्चशप्तारुद्राण्याप्रजोच्छेदेपुराकृते ॥ नभविष्यतिवोपत्यमितिसर्वेजगत्पते ॥ ७ ॥ ॥ब्रह्मोवाच ॥ ॥हुताशनोनतत्रासीच्छापकालेसु
रोत्तमाः ॥ सउत्पादयिताऽपत्यंवधायत्रिदशद्विषाम् ॥ ८ ॥ तद्वैसर्वानतिक्रम्यदेवदानवराक्षसान् ॥ मानुषानथगंधर्वान्नागानथचपक्षिणः ॥ ९ ॥ अस्त्रेणामोघ
पातेनशक्त्यातंघातयिष्यति ॥ यतोवोभयमुत्पन्नंयेचान्येसुरशत्रवः ॥ १० ॥ सनातनोहिसंकल्पःकामइत्यभिधीयते ॥ रुद्रस्यतेजःप्रस्कन्नमग्नौनिपतितंचयत्
॥ ११ ॥ तत्तेजोऽग्निर्महद्भूतंद्वितीयमितिपावकम् ॥ वधार्थंदेवशत्रूणांगंगायांजनयिष्यति ॥ १२ ॥ सतुनावापतंशापंनष्टःसहुतभुक्तदा ॥ तस्माद्वोभयहृद्देवाःस
मुत्पत्स्यतिपावकिः ॥ १३ ॥ अन्विष्यतांवैज्वलनस्तथाचाद्यनियुज्यताम् ॥ तारकस्यवधोपायःकथितोवैमयानघाः ॥ १४ ॥ नहितेजस्विनांशापास्तेजःसुप्रभवं
तिवै ॥ बलान्यतिबलंप्राप्यदुर्बलानिभवंतिवै ॥ १५ ॥ हन्यादवध्यान्वरदानपिचैवतपस्विनः ॥ संकल्पाभिरुचिःकामःसनातनतमोभवत् ॥ १६ ॥ जगत्पतिरनि
र्देश्यःसर्वगःसर्वभावनः ॥ हृच्छयःसर्वभूतानांज्येष्ठोरुद्रादपिप्रभुः ॥ १७ ॥

॥ १२ ॥ नष्टःअदर्शनंगतः ॥ १३ ॥ १४ ॥ ननुसर्वेसुराइत्युद्दिश्यदेव्याःशापात्कथंवह्नौनशापःसतत्रनासीदितिचेत्तेनकिमित्यतआह नहीति वह्नेस्तेजस्वित्वान्नशापोदृश्यतेइतिभावः ॥ १५ ॥ कामःका
म्यमानोवह्निः संकल्पःअपत्यविषयस्तदर्थमभिरुचिः सर्वतोरोचमानोभवदस्तु ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ नष्टमदर्शनंगतं आत्मनिजलेजलस्यतेजोजन्यत्वात् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ नरसानिति रसनेंद्रियहीनोभविष्यसीत्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

अन्विष्यतांसतुक्षिप्रंतेजोराशिर्हुताशनः ॥ सवोमनोगतंकामंदेवःसंपादयिष्यति ॥ १८ ॥ एतद्वाक्यमुपश्रुत्यततोदेवामहात्मनः ॥ जग्मुःसंसिद्धसंकल्पाःपर्येषं

 तोविभावसुम् ॥ १९ ॥ ततस्त्रैलोक्यमृषयोव्यचिन्वंतसुरैःसह ॥ कांक्षंतोदर्शनंवह्नेःसर्वेतद्गतमानसाः ॥ २० ॥ परेणतपसायुक्ताःश्रीमंतोलोकविश्रुताः ॥ लोका

नन्वचरन्सिद्धाःसर्वएवभृगूत्तम ॥ २१ ॥ नष्टमात्मनिसंलीनंनाभिजग्मुर्हुताशनम् ॥ ततःसंजातसंत्रासानग्निदर्शनलालसान् ॥ २२ ॥ जलेचरःक्लांतमनास्तेजसा

ग्नेःप्रदीपितः ॥ उवाचदेवान्मंडूकोरसातलतलोत्थितः ॥ २३ ॥ रसातलतलेदेवावसत्यग्निरितिप्रभो ॥ संतापादिहसंप्राप्तःपावकप्रभवादहम् ॥ २४ ॥ ससंसुप्तोज

लेदेवाभगवान्हव्यवाहनः ॥ अपःसंसृज्यतेजोभिस्तेनसंतापितावयम् ॥ २५ ॥ तस्यदर्शनमिष्टंवोयदिदेवाविभावसोः ॥ तत्रैनमधिगच्छध्वंकार्यंवोयदिवह्निना

॥ २६ ॥ गम्यतांसाधयिष्यामोवयंह्यग्निभयात्सुराः ॥ एतावदुक्त्वामंडूकस्त्वरितोजलमाविशत् ॥ २७ ॥ हुताशनस्तुबुबुधेमंडूकस्यचपैशुनम् ॥ शशापसतमासा

द्यनरसान्वेत्स्यसीतिवै ॥ २८ ॥ तंवैसंयुज्यशापेनमंडूकंत्वरितोययौ ॥ अन्यत्रवासायविभुर्नचात्मानमदर्शयत् ॥ २९ ॥ देवास्त्वनुग्रहंचक्रुर्मंडूकानांभृगूत्तम ॥

यत्तच्छृणुमहाबाहोगदतोममसर्वशः ॥ ३० ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ अग्निशापादजिह्वापिरसज्ञानबहिष्कृताः ॥ सरस्वतींबहुविधांयूयमुच्चारयिष्यथ ॥ ३१ ॥ वि

लवासंगतांश्चैवनिराहारानचेतसः ॥ गतासूनपिसंशुष्कान्भूमिःसंतारयिष्यति ॥ ३२ ॥ तमोघनायामपिवैनिशायांविचरिष्यथ ॥ इत्युक्त्वातांस्ततोदेवाःपुनरेव

महीमिमाम् ॥ ३३ ॥ परीयुर्ज्वलनस्यार्थेनचाविंदन्हुताशनम् ॥ अथतान्द्विरदःकश्चित्सुरेंद्रद्विरदोपमः ॥ ३४ ॥ अश्वत्थस्थोऽग्निरित्येवमाहदेवान्भृगूद्वह ॥ शशाप

ज्वलनःसर्वान्द्विरदान्क्रोधमूर्च्छितः ॥ ३५ ॥ प्रतीपाभवतांजिह्वाभवित्रीतिभृगूद्वह ॥ इत्युक्त्वानिःसृतोऽश्वत्थादग्निर्वारणसूचितः ॥ प्रविवेशशमीगर्भमथवह्निःसु

षुप्सया ॥ ३६ ॥ अनुग्रहंतुनागानांयंचक्रुःशृणुतंप्रभो ॥ देवाभृगुकुलश्रेष्ठप्रीत्यासत्यपराक्रमाः ॥ ३७ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ प्रतीपयाजिह्वयापिसर्वाहारंकरि

ष्यथ ॥ वाचंचोच्चारयिष्यध्वमुच्चैरव्यंजिताक्षराम् ॥ ३८ ॥ इत्युक्त्वापुनरेवाग्निमनुसस्रुर्दिवौकसः ॥ अश्वत्थान्निःसृतश्चाग्निःशमीगर्भमुपाविशत् ॥ ३९ ॥ शुके

नख्यापितोविप्रतंदेवाःसमुपाद्रवन् ॥ शशापशुकमग्निस्तुवाग्विहीनोभविष्यसि ॥ ४० ॥

अजिह्वाअपीतिच्छेदः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ऊष्मांऊष्माणं डावुभाभ्यामितिमन्वंतातूडाप् अधिशयताअधिशयानेन ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

जिह्वामावर्तयामासतस्यापिहुतभुक्तथा ॥ दृष्ट्वातुज्वलनंदेवाःशुकमूचुर्दयान्विताः ॥ ४१ ॥ भवितानत्वमत्यंतंशुकत्वेनष्टवागिति ॥ आवृत्तजिह्वस्यसतोवाक्यं
कांतंभविष्यति ॥ ४२ ॥ बालस्येवप्रवृद्धस्यकलमव्यक्तमद्भुतम् ॥ इत्युक्त्वातंशमीगर्भेवह्निमालक्ष्यदेवताः ॥ ४३ ॥ तदेवायतनंचक्रुःपुण्यंसर्वक्रियास्वपि ॥ ततः
प्रभृतिचाप्यग्निःशमीगर्भेषुदृश्यते ॥ ४४ ॥ उत्पादनेतथोपायमभिजग्मुश्चमानवाः ॥ आपोरसातलेयास्तुसंस्पृष्टाश्चित्रभानुना ॥ ४५ ॥ ताःपर्वतप्रस्रवणैरूष्मां
मुंचतिभार्गव ॥ पावकेनाधिशयतासंतप्तास्तस्यतेजसा ॥ ४६ ॥ अथाग्निर्देवतादृष्ट्वाबभूवव्यथितस्तदा ॥ किमागमनमित्येवंतानपृच्छतपावकः ॥ ४७ ॥ तमूचु
र्विबुधाःसर्वेतेचैवपरमर्षयः ॥ त्वांनियोक्ष्यामहेकार्येतद्भवान्कर्तुमर्हति ॥ ४८ ॥ कृतेचतस्मिन्भवितातवापिसुमहान्गुणः ॥ ४९ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ ब्रूतय
द्भवतांकार्यंकर्तास्मितदहंसुराः ॥ भवतांतुनियोज्योस्मिमावोत्रास्तुविचारणा ॥ ५० ॥ ॥ देवाऊचुः ॥ ॥ असुरस्तारकोनामब्रह्मणोवरदर्पितः ॥ अस्मान्प्रबा
धतेवीर्याद्वधस्तस्यविधीयताम् ॥ ५१ ॥ इमान्देवगणांस्तातप्रजापतिगणांस्तथा ॥ ऋषींश्चापिमहाभागपरित्रायस्वपावक ॥ ५२ ॥ अपत्यंतेजसायुक्तंप्रवीरंज
नयप्रभो ॥ यद्भयंनोसुरात्तस्मान्नाशयेद्धव्यवाहन ॥ ५३ ॥ शप्तानांनोमहादेव्यानान्यदस्तिपरायणम् ॥ अन्यत्रभवतोवीर्यंतस्मात्त्रायस्वनःप्रभो ॥ ५४ ॥ इत्यु
क्तःसतथेत्युक्त्वाभगवान्हव्यवाहनः ॥ जगामाथदुराधर्षोगंगांभागीरथींप्रति ॥ ५५ ॥ तयाचाप्यभवन्मिश्रोगर्भंचास्यादधेतदा ॥ ववृधेसतदागर्भःकक्षेकृष्णग
तिर्यथा ॥ ५६ ॥ तेजसातस्यदेवस्यगंगाविह्वलचेतना ॥ संतापमगमत्तीव्रंसोढुंसानशशाकह ॥ ५७ ॥ आहितेज्वलनेनाथगर्भेतेजःसमन्विते ॥ गंगायामसुरः
कश्चिद्भैरवंनादमानदत् ॥ ५८ ॥ अबुद्धिपतितेनाथनादेनविपुलेनसा ॥ वित्रस्तोद्भ्रांतनयनागंगाविप्लुतलोचना ॥ ५९ ॥ विसंज्ञानाशकद्गर्भंवोढुमात्मानमे
वच ॥ सातुतेजःपरीतांगीकंपयंतीवजाह्नवी ॥ ६० ॥ उवाचज्वलनंविप्रतदागर्भबलोद्धुता ॥ तेनशक्तास्मिभगवंस्तेजसोस्यविधारणे ॥ ६१ ॥ विमूढास्मिकृता
नेननमेस्वास्थ्यंयथापुरा ॥ विह्वलाचास्मिभगवंश्चेतोनष्टंचमेनघ ॥ ६२ ॥ धारणेनास्यशक्ताहंगर्भस्यतपतांवर ॥ उत्स्रक्ष्येहमिमंदुःखान्नतुकामात्कथंचन ॥ ६३ ॥
तेतेजसास्तिसंस्पर्शोममदेवविभावसो ॥ आपदर्थेहिसंबंधःसुसूक्ष्मोपिमहाद्युते ॥ ६४ ॥

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ अबुद्धिपतितेनअकस्माज्जातेन ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ रुद्रस्यअग्नेस्तेजस्तेनप्रधर्षिता रुद्रोवाएषयदग्निरितिश्रुतेः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ कदंबानांकदंबपुष्पाणां ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥

यदत्रगुणसंपन्नमितरद्वाहुताशन ॥ त्वय्येवतदहंमन्येधर्माधर्मौचकेवलौ ॥ ६५ ॥ तामुवाचततोवह्निर्धार्यतांधार्यतामिति ॥ गर्भोमत्तेजसायुक्तोमहागु
॥११८॥ णफलोदयः ॥ ६६ ॥ शक्ताह्यसिमहींकृत्स्नांवोढुंधारयितुंतथा ॥ नहितेकिंचिदप्राप्यमन्यतोधारणादृते ॥ ६७ ॥ सावह्निनावार्यमाणादेवैरपिसरिद्वरा ॥ समुत्स १३
सर्जतंगर्भंमेरौगिरिवरेतदा ॥ ६८ ॥ समर्थाधारणेचापिरुद्रतेजःप्रधर्षिता ॥ नाशकत्तंतदागर्भंसंधारयितुमोजसा ॥ ६९ ॥ सासमुत्सृज्यतंदुःखाद्दीप्तवैश्वानरप्र
भम् ॥ दर्शयामासचाग्निस्तंतदागंगांभृगूद्वह ॥ ७० ॥ पप्रच्छसरितांश्रेष्ठांकच्चिद्गर्भःसुखोदयः ॥ कीदृग्वर्णोपिवादेविकीदृग्रूपश्चदृश्यते ॥ तेजसाकेनवायुक्तःसर्व
मेतद्ब्रवीहिमे ॥ ७१ ॥ ॥ गंगोवाच ॥ ॥ जातरूपःसगर्भोवैतेजसात्वमिवानघ ॥ सुवर्णोविमलोदीप्तःपर्वतंचावभासयत् ॥ ७२ ॥ पद्मोत्पलविमिश्राणांह्रदाना
मिवशीतलः ॥ गंधोस्यसकदंबानांतुल्योवैतपतांवर ॥ ७३ ॥ तेजसातस्यगर्भस्यभास्करस्येवरश्मिभिः ॥ यद्द्रव्यंपरिसंस्पृष्टंपृथिव्यांपर्वतेषुच ॥ ७४ ॥ तत्सर्वंकां
चनीभूतंसमंतात्प्रत्यदृश्यत ॥ पर्यधावतशैलांश्चनदीःप्रस्रवणानिच ॥ ७५ ॥ व्यादीपयंस्तेजसाचत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥ एवंरूपःसभगवान्पुत्रस्तेहव्यवाहन ॥
सूर्यवैश्वानरसमःकांत्यासोमइवापरः ॥ ७६ ॥ एवमुक्त्वातुसादेवीतत्रैवांतरधीयत ॥ पावकश्चापितेजस्वीकृत्वाकार्यंदिवौकसाम् ॥ ७७ ॥ जगामेष्टंततोदेशंतदा
भार्गवनंदन ॥ एतैःकर्मगुणैर्लोकेनामाग्नेःपरिगीयते ॥ ७८ ॥ हिरण्यरेताइतिवैऋषिभिर्विबुधैस्तथा ॥ पृथिवीचतदादेवीख्यातावसुमतीतिवै ॥ ७९ ॥ सतुगर्भो
महातेजागांगेयःपावकोद्भवः ॥ दिव्यंशरवणंप्राप्यववृधेद्भुतदर्शनः ॥ ८० ॥ ददृशुःकृत्तिकास्तंतुबालार्कसदृशद्युतिम् ॥ पुत्रंवैताश्चतंबालंपुपुषुःस्तन्यविस्रवैः
॥ ८१ ॥ ततःसकार्तिकेयत्वमवापपरमद्युतिः ॥ स्कन्नत्वात्स्कंदतांचापिगुहावासाद्गुहोऽभवत् ॥ ८२ ॥ एवंसुवर्णमुत्पन्नमपत्यंजातवेदसः ॥ तत्रजांबूनदंश्रेष्ठंदे
वानामपिभूषणम् ॥ ८३ ॥ ततःप्रभृतिचाप्येतज्जातरूपमुदाहृतम् ॥ रत्नानामुत्तमंरत्नंभूषणानांतथैवच ॥ ८४ ॥ पवित्रंचपवित्राणांमंगलानांचमंगलम् ॥ यत्सु
वर्णंसभगवानग्निरीशःप्रजापतिः ॥ ८५ ॥ पवित्राणांपवित्रंहिकनकंद्विजसत्तमाः ॥ अग्नीषोमात्मकंचैवजातरूपमुदाहृतम् ॥ ८६ ॥ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥ अपि ॥११८॥
चेदंपुरारामश्रुतंमेब्रह्मदर्शनम् ॥ पितामहस्ययद्वृत्तंब्रह्मणःपरमात्मनः ॥ ८७ ॥

॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

देवस्यमहतइतिरुद्रस्येत्यर्थः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ विस्पंदान्कणान् ताभिःपतिताभीरेतःकणिकाभिःसह पांसून्संगृह्य ॥ ९९ ॥ प्रादुर्भावश्च रमधातुः ॥१००॥१॥ भूतग्रामंचतुर्विधंतत्तेजसस्तस्यत्रिगुणमयस्यरेतसःसंबंधीयस्तेजोंशोरजोंशस्तस्मात्तैजसंप्रवृत्तिप्रधानंजंगममभूत् ॥ २ ॥ तमसस्तमोंशात्तामसंस्थावरं सत्त्वांशस्तूभयत्रानुगतउभये पुसात्त्विकानांभावानांधर्महेतुत्वादीनांदर्शनात् सइति ससत्त्वगुणस्तेजसःप्रकाशरूपायाबुद्धेःस्वरूपमित्यर्थः बुद्धेस्तेजस्त्वंप्रकाशकत्वसाम्यान्मनोज्योतिरितिमंत्रलिंगाच्च तस्यधीसत्त्वस्यचआकाशंआ

देवस्यमहतस्तातवारुणींबिभ्रतस्तनुम् ॥ ऐश्वर्यैवारुणेरामरुद्रस्येशस्यवैप्रभो ॥ ८८ ॥ आजग्मुर्मुनयःसर्वेदेवाश्चाग्निपुरोगमाः ॥ यज्ञांगानिचसर्वाणिवषट्कारश्चमूर्तिमान् ॥ ८९ ॥ मूर्तिमंतिचसामानियजूंषिचसहस्रशः ॥ ऋग्वेदश्चागमत्तत्रपदक्रमविभूषितः ॥ ९० ॥ लक्षणानिस्वरास्तोभानिरुक्तंसुरपंक्तयः ॥ ओंकारश्चावसन्नेत्रेनिग्रहप्रग्रहौतथा ॥ ९१ ॥ वेदाश्चसोपनिषदोविद्यासाविव्यथापिच ॥ भूतंभव्यंभविष्यंचदधारभगवान्शिवः ॥ ९२ ॥ संजुहावात्मनात्मानंस्वयमेवतदाप्रभो ॥ यज्ञंचशोभयामासबहुरूपंपिनाकधृक् ॥ ९३ ॥ द्यौर्नभःपृथिवीखंचतथाचैवैषभूपतिः ॥ सर्वविद्येश्वरःश्रीमानेषचापिविभावसुः ॥ ९४ ॥ एषब्रह्माशिवोरुद्रोवरुणोग्निःप्रजापतिः ॥ कीर्त्यतेभगवान्देवःसर्वभूतपतिःशिवः ॥ ९५ ॥ तस्ययज्ञःपशुपतेस्तपःक्रतवएवच ॥ दीक्षादीप्तव्रतादेवीदिशश्चसदिगीश्वराः ॥ ९६ ॥ देवपत्न्यश्चकन्याश्चदेवानांचैवमातरः ॥ आजग्मुःसहितास्तत्रतदाभृगुकुलोद्वह ॥ ९७ ॥ यज्ञंपशुपतेःप्रीतावरुणस्यमहात्मनः ॥ स्वयंभुवस्तुतादृष्ट्वारेतःसमपतद्भुवि ॥ ९८ ॥ तस्यशुक्रस्यविस्पंदान्पांसून्संगृह्यभूमितः ॥ प्रास्यत्पूषाकराभ्यांवैतस्मिन्नेवहुताशने ॥ ९९ ॥ ततस्तस्मिन्संप्रवृत्तेसत्रेज्वलितपावके ॥ ब्रह्मणोजुह्वतस्तत्रप्रादुर्भावोबभूवह ॥ १०० ॥ स्कन्नमात्रंचतच्छुक्रंस्रुवेणपरिगृह्यसः ॥ आज्यवन्मंत्रतश्चापिसोजुहोद्भृगुनंदन ॥ १ ॥ ततःसजनयामासभूतग्रामंचवीर्यवान् ॥ तस्यतत्तेजसस्तस्माज्जज्ञेलोकेषुतैजसम् ॥ २ ॥ तमसस्तामसाभावाव्यापिसत्त्वंतथोभयम् ॥ सगुणस्तेजसोनित्यस्तस्यचाकाशमेवच ॥ ३ ॥ सर्वभूतेषुचतथासत्त्वंतेजस्तथोत्तमम् ॥ शुक्रेहुतेग्नौतस्मिंस्तुप्रादुरासंस्त्रयःप्रभो ॥ ४ ॥ पुरुषावपुषायुक्ताःस्वैःस्वैःप्रसवजैर्गुणैः ॥ भृगित्येवभृगुःपूर्वमंगारेभ्योंगिराभवत् ॥ ५ ॥ अंगारसंश्रयाच्चैवकविरित्यपरोऽभवत् ॥ सहज्वालाभिरुत्पन्नोभृगुस्तस्माद्भृगुःस्मृतः ॥ ६ ॥

काशादिकृत्स्नंविश्वंस्वरूपंतद्धिलब्धसत्त्वात्मकंतदात्मनापरिणमतइतिभावः ॥ ३ ॥ तस्मात्सर्वेषुभूतेषुतमोमयेषुजडेषुशरीरेषुसत्त्वंप्रकाशउत्तमंतेजः धर्मप्रवृत्तिश्चतत्सर्वंतस्माद्ब्रह्मौहुतात्प्रजापतिशुक्राज्जज्ञिरेइत्यर्थः ॥ ४ ॥ प्रसवजैःकारणजैर्गुणैः तानेवाह भृगितिभृज्जतिपावयतीतिभृक्ज्वाला साक्षाज्ज्वालाइत्येवभृगुरितिनाम ॥ ५ ॥ अंगाराश्रिताअल्पज्वालानिर्धूमास्ताभ्यःकविरभूदित्यर्थः भृगितिव्याचष्टे सहेति ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रैवकुशोच्चये अत्रअत्रैवेतिसंबंधः व्यपोहेभ्यःसमूहेभ्यः ॥ ८ ॥ अश्रुतःअश्रुसकाशात् ॥ ९ ॥ स्रोतोभ्यःश्रोत्रादींद्रियेभ्यः बलाद्वीर्यात् ॥ ११० ॥ एतस्मादग्निजत्वात् ॥ ११ ॥ निर्यासादारुगताला

मरीचिभ्योमरीचिस्तुमारीचःकश्यपोह्यभूत् ॥ अंगारेभ्योंगिरास्तातवालखिल्याःकुशोच्चयात् ॥ ७ ॥ अत्रैवात्रेतिचविभोजातमत्रिंवदंत्यपि ॥ तथाभस्मव्य
पोहेभ्योब्रह्मर्षिगणसंमताः ॥ ८ ॥ वैखानसाःसमुत्पन्नास्तपःश्रुतगुणेप्सवः ॥ अश्रुतोस्यसमुत्पन्नावश्विनौरूपसंमतौ ॥ ९॥ शेषाःप्रजानांपतयःस्रोतोभ्यस्त १३
स्यजज्ञिरे ॥ ऋषयोरोमकूपेभ्यःस्वेदाच्छंदोबलान्मनः ॥ ११० ॥ एतस्मात्कारणादाहुरग्निःसर्वास्तुदेवताः॥ ऋषयःश्रुतसंपन्नावेदप्रामाण्यदर्शनात् ॥ ११ ॥
यानिदारुणिनिर्यासास्तेमासाःपक्षसंज्ञिताः ॥ अहोरात्रामुहूर्ताश्चपित्तंज्योतिश्चदारुणम् ॥ १२ ॥ रौद्रंलोहितमित्याहुर्लोहिताल्कनकंस्मृतम् ॥तन्मैत्रमितिवि
ज्ञेयंधूमाच्चवसवःस्मृताः॥ १३॥ अर्चिषोयाश्चतेरुद्रास्तथादित्यामहाप्रभाः॥ उद्दिष्टास्तेतथांगारायेधिष्ण्येषुदिविस्थिताः ॥ १४ ॥ आदिकर्ताचलोकस्यतत्परंत्र
ह्मतद्ध्रुवम्॥ सर्वकामदमित्याहुस्तद्रहस्यमुवाचह ॥ १५॥ ततोऽब्रवीन्महादेवोवरुणःपवनात्मकः॥ ममसत्रमिदंदिव्यमहंगृहपतिस्त्विह ॥ १६ ॥ त्रीणिपूर्वाण्यप
त्यानिममतानिनसंशयः॥ इतिजानीतखगमाममयज्ञफलंहितत् ॥ १७॥ ॥अग्निरुवाच॥ ॥मदंगेभ्यःप्रसूतानिमदाश्रयकृतानिच॥ ममैवतान्यपत्यानि
वरुणोह्यवशात्मकः॥ १८॥ अथाब्रवील्लोकगुरुर्ब्रह्मालोकपितामहः ॥ ममैवतान्यपत्यानिममशुक्रंहुतंहितत् ॥ १९॥ अहंकर्ताहिसत्रस्यहोताशुक्रस्यचैवह॥
यस्यबीजंफलंतस्यशुक्रंचेत्कारणंमतम्॥ १२० ॥ ततोऽब्रुवन्देवगणाःपितामहमुपेत्यवै॥ कृतांजलिपुटाःसर्वेशिरोभिरभिवंद्यच ॥२१॥वयंचभगवन्सर्वेजगच्च
सचराचरम्॥ तवैवप्रसवाःसर्वेतस्मादग्निर्विभावसुः॥ २२॥ वरुणश्चेश्वरोदेवोलभतांकाममीप्सितम्॥ निसर्गाद्ब्रह्मणश्चापिवरुणोयादसांपतिः॥ २३॥ जग्रा
हवैभृगुंपूर्वमपत्यंसूर्यवर्चसम्॥ ईश्वरोंगिरसंचाग्नेरपत्यार्थमकल्पयत् ॥ २४ ॥ पितामहस्त्वपत्यंवैकविंजग्राहतत्त्ववित्॥ तदासवारुणःख्यातोभृगुःप्रसवकर्म
कृत्॥ २५॥ आग्नेयस्त्वंगिराश्रीमान्कविर्ब्राह्मोमहायशाः॥ भार्गवांगिरसौलोकेलोकसंतानलक्षणौ ॥ २६॥ एतेहिप्रसवाःसर्वेप्रजानांपतयस्त्रयः॥ सर्वसंता
नमेतेषामिदमित्युपधारय ॥ २७॥ भृगोस्तुपुत्राःसप्तासन्सर्वेतुल्याभृगोर्गुणैः॥ च्यवनोवज्रशीर्षश्चशुचिरौर्वस्तथैवच ॥ २८॥

क्षादयोवृक्षरसाः ॥ १२ ॥ १३ ॥ दिविस्थिताःग्रहतारादयः धिष्ण्येषुस्थानेषु ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ त्रीणिभृग्वंगिरःकविसंज्ञानि ॥ १७॥ अवशआलाचिन्तंयस्यसोऽवशालकःभ्रांतइत्यर्थः ॥ १८ ॥
॥ १९ ॥ १२० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ कवेःपुत्रावारुणाइत्यनेनस्वीयभागोपिकविर्ब्रह्मणावरुणायसमर्पितइत्युन्नेयं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ नोस्मान्संतरिष्यंतिसंतारयिष्यंति ॥ ३८ ॥ ३९ ॥
विदुषोविद्वांसः ॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ क्षमयामस्वोत्कर्षार्थं अन्योन्याभिभवायनयतामहइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ तेअनेनक्षमावता आदिनिधनेउत्पत्तिप्रलययोरंतराले ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ देवश्रेष्ठस्यरुद्रस्य

शुक्रोवरेण्यश्चविभुःसवनश्चेतिसप्तते॥ भार्गवावारुणाःसर्वेयेषांवंशेभवानपि ॥ २९॥ अष्टौचांगिरसःपुत्रावारुणास्तेप्युदाहृताः॥ बृहस्पतिरुतथ्यश्चपयस्यः
शांतिरेवच ॥ १३० ॥ घोरोविरूपःसंवर्तःसुधन्वाचाष्टमःस्मृतः ॥ एतेष्टौवह्निजाःसर्वेज्ञाननिष्ठानिरामयाः ॥ ३१ ॥ ब्रह्मणस्तुकवेःपुत्रावारुणास्तेप्युदाहृताः॥ अ
ष्टौप्रसवजैर्युक्तागुणैर्ब्रह्मविदःशुभाः॥ ३२ ॥ कविःकाव्यश्चधृष्णुश्चबुद्धिमानुशनास्तथा॥ भृगुश्चविरजाश्चैवकाशीचोग्रश्चधर्मवित् ॥ ३३ ॥ अष्टौकविसुताह्ये
तेसर्वमेभिर्जगत्ततम् ॥ प्रजापतयएतेहिप्रजाभागैरिहप्रजाः॥ ३४ ॥ एवमंगिरसश्चैवकवेश्चप्रसवान्वयैः ॥ भृगोश्चभृगुशार्दूलवंशजैःसततंजगत्॥ ३५॥ वरु
णश्चादितोविप्रजग्राहप्रभुरीश्वरः॥ कविंतातभृगुंचापितस्मात्तौवारुणौस्मृतौ ॥ ३६ ॥ जग्राहांगिरसंदेवःशिखीतस्माद्धुताशनः ॥ तस्मादांगिरसाज्ञेयाःसर्व
एवतदन्वयाः ॥ ३७ ॥ ब्रह्मापितामहःपूर्वंदेवताभिःप्रसादितः ॥ इमेनःसंतरिष्यंतिप्रजाभिर्जगतीश्वराः ॥ ३८ ॥ सर्वेप्रजानांपतयःसर्वेचातितपस्विनः॥ त्वत्प्र
सादादिमंलोकंतारयिष्यंतिसांप्रतम्॥ ३९ ॥ तथैववंशकर्तारस्तवतेजोविवर्धनाः॥ भवेयुर्वेदविदुषःसर्वेचकृतिनस्तथा॥ १४०॥ देवपक्षचराःसौम्याःप्राजाप
त्यामहर्षयः॥ आप्नुवंतितपश्चैवब्रह्मचर्यंपरंतथा ॥ ४१ ॥ सर्वेहिवयमेतेचतवैवप्रसवःप्रभो॥ देवानांब्राह्मणानांचत्वंहिकर्तापितामह ॥ ४२ ॥ मारीचमादितः
कृत्वासर्वेचैवाथभार्गवाः॥ अपत्यानीतिसंप्रेक्ष्यक्षमयामपितामह ॥ ४३ ॥ तेत्वनेनैवरूपेणप्रजनिष्यंतिवैप्रजाः ॥ स्थापयिष्यंतिचात्मानंयुगादिनिधनेतथा
॥४४॥ इत्युक्तःसतदातैस्तुब्रह्मालोकपितामहः॥ तथेत्येवाब्रवीत्प्रीतस्तेपिजग्मुर्यथागतम् ॥ ४५॥ एवमेतत्पुरावृत्तंतस्ययज्ञेमहात्मनः॥ देवश्रेष्ठस्यलोकादौवा
रुणींबिभ्रतस्तनुम्॥४६॥ अग्निर्ब्रह्मापशुपतिःशर्वोरुद्रःप्रजापतिः॥ अग्नेरपत्यमेतद्वैसुवर्णमितिधारणा॥४७॥ अग्न्यभावेचकुरुतेवह्निस्थानेषुकांचनम्॥जाम
दग्न्यःप्रमाणज्ञोवेदश्रुतिनिदर्शनात्॥ ४८॥ कुशस्तंबेजुहोत्यग्निंसुवर्णेतत्रचास्थिते ॥ वल्मीकस्यवपायांचकर्णेवाजस्यदक्षिणे ॥ ४९ ॥

॥ ४६ ॥ धारणानिश्चयः ॥ ४७ ॥ वेदश्रुतिरिति अग्नावनुगतेंतराआहुतीहिरण्यउत्तरांजुहुयादितिकल्पकारेणदर्शिता ॥ ४८ ॥ वल्मीकवपायांसान्नाय्यमितिदधिपयसोःसहहोमउक्तः ब्राह्मणपाण्यज
कर्णदर्भस्तंबाप्सुकाष्ठेष्वित्येतानिश्रुतौदृश्यंते ॥ ४९ ॥

१ रंध्रे रंध्रंश्वभ्रंवपासुषिरित्यमरः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शकटोर्वींतुश्रुत्यंतराज्ज्ञेया परस्यतीर्थादेरप्सु ॥ १५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ राजराज्येनकुबेरत्वेन ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ तेभ्योलोकेभ्योनचक्षरति ॥ ५९ ॥ अग्निश्रौतंस्मार्तंवासं
जनयित्वाप्रातःप्राडुष्कृत्यउदयकालेदद्यात् ॥१६०॥ अग्निमिति अग्न्यादित्ययोःप्रादुर्भूतयोरंतरालेकालेसुवर्णदानं इष्टेनगुणेनभुविदिविप्रकाशमानेनरूपेणमयास्थेयमित्येवंरूपेणगुणेनअंतरालकालेनच

 शकटोर्व्यांपरस्याप्सुब्राह्मणस्यकरेतथा ॥ कृतेप्रीतिकरीमृद्धिंभगवांस्तत्रमन्यते ॥ १५० ॥ तस्मादग्निपराःसर्वेदेवताइतिशुश्रुम ॥ ब्रह्मणोहिप्रभूतोग्निरग्नेरपिच १३
कांचनम् ॥ ५१ ॥ तस्माद्येवैप्रयच्छंतिसुवर्णंधर्मदर्शिनः ॥ देवतास्तेप्रयच्छंतिसमस्ताइतिनःश्रुतम् ॥ ५२ ॥ तस्यचातमसोलोकागच्छतःपरमांगतिम् ॥ स्वर्लोके
राजराज्येनसोभिषिच्येतभार्गव ॥ ५३ ॥ आदित्योदयसंप्राप्तेविधिमंत्रपुरस्कृतम् ॥ ददातिकांचनंयोवैदुःस्वप्नंप्रतिहंतिसः ॥ ५४ ॥ ददात्युदितमात्रेयस्तस्यपाप्मा
विधूयते ॥ मध्याह्नेददतोरुक्मंहंतिपापमनागतम् ॥ ५५ ॥ ददातिपश्चिमांसंध्यांयःसुवर्णंयतव्रतः ॥ ब्रह्मवाय्वग्निसोमानांसालोक्यमुपयातिसः ॥ ५६ ॥ सेंद्रेषुचै
वलोकेषुप्रतिष्ठांविंदतेशुभाम् ॥ इहलोकेयशःप्राप्यशांतपाप्माचमोदते ॥ ५७ ॥ ततःसंपद्यतेन्येषुलोकेष्वप्रतिमःसदा ॥ अनावृतगतिश्चैवकामचारोभवत्युत
॥ ५८ ॥ नचक्षरतितेभ्यश्चयशश्चैवाप्नुतेमहत् ॥ सुवर्णमक्षयंदत्त्वालोकांश्चाप्नोतिपुष्कलान् ॥ ५९ ॥ यस्तुसंजनयित्वाग्निमादित्योदयनंप्रति ॥ दद्याद्वैव्रतमुद्दिश्य
सर्वकामान्समश्नुते ॥ १६० ॥ अग्निमित्येवतत्प्राहुःप्रदानंचसुखावहम् ॥ यथेष्टगुणसंवृत्तंप्रवर्तकमितिस्मृतम् ॥ ६१ ॥ एषासुवर्णस्योत्पत्तिःकथितातेमयानघ ॥
कार्तिकेयस्यचविभोतद्विद्धिभृगुनंदन ॥ ६२ ॥ कार्तिकेयस्तुसंवृद्धःकालेनमहतातदा ॥ देवैःसेनापतित्वेनवृतःसेंद्रैर्भृगूद्वह ॥ ६३ ॥ जघानतारकंचापिदैत्यमन्यां
स्तथासुरान् ॥ त्रिदशेंद्राज्ञयाब्रह्मंल्लोकानांहितकाम्यया ॥ ६४ ॥ सुवर्णदानेचमयाकथितास्तेगुणाविभो ॥ तस्मात्सुवर्णंविप्रेभ्यःप्रयच्छददतांवर ॥ ६५ ॥ ॥
॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसवसिष्ठेनजामदग्न्यःप्रतापवान् ॥ ददौसुवर्णंविप्रेभ्योव्यमुच्यतचकिल्बिषात् ॥ ६६ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंसुवर्णस्यमहीपते ॥ प्रदान
स्यफलंचैवजन्मचास्ययुधिष्ठिर ॥ ६७ ॥

गुणेनसंवृत्तंसम्पन्नंजातं एतच्चगुणज्ञानंप्रवर्तकं अग्निजत्वाद्धिरण्यमग्निः इतिशब्दःप्रकारार्थः हिरण्यंपुरस्कृत्यसायमुद्धरेदितिसायमुद्धरणकालातिक्रमेसूर्यस्यहिरण्यपुरस्कारवचनाद्धिरण्यमादित्यत्वेना
पिजानीयात् अतस्तयोरंतरालेसुवर्णंददत्तादृशमेवफलंप्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ६१ ॥ एषेति यथाकार्तिकेयःसर्वदेवानामजेयंदैत्यंनिहतवान्एवंतत्सोदरंसुवर्णमपिसर्वेषांधर्माणामजय्यंदुरितंनाशयतिलोकंच
तादृशंजयतीत्यर्थः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६८ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उक्ताइति श्रुतिर्वेदःलक्षणंज्ञापकंयेषांतेश्रुतिलक्षणाः श्रुत्युक्ताइत्यर्थः ॥ १ ॥

तस्मात्त्वमपिविप्रेभ्यःप्रयच्छकनकंबहु ॥ ददत्सुवर्णंनृपतेकिल्बिषाद्विप्रमोक्ष्यसि ॥ १६८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेसु
वर्णोत्पत्तिर्नामपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ उक्ताःपितामहेनेहसुवर्णस्यविधानतः ॥ विस्तरेणप्रदा
नस्ययेगुणाःश्रुतिलक्षणाः ॥ १ ॥ यत्तुकारणमुत्पत्तेःसुवर्णस्यप्रकीर्तितम् ॥ सकथंतारकःप्राप्तोनिधनंतद्ब्रवीहिमे ॥ २ ॥ उक्तंसदैवतानांहिअवध्यइतिपार्थिव ॥ क
थंतस्याभवन्मृत्युर्विस्तरेणप्रकीर्तय ॥ ३ ॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंत्वत्तःकुरुकुलोद्वह ॥ कार्त्स्न्येनतारकवधंपरंकौतूहलंहिमे ॥ ४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ विपन्नकृ
त्याराजेंद्रदेवताऋषयस्तथा ॥ कृत्तिकाश्चोदयामासुरपत्यभरणायवै ॥ ५ ॥ नदेवतानांकाचिद्धिसमर्थाजातवेदसः ॥ एताहिशक्तास्तंगर्भंसंधारयितुमोज
सा ॥ ६ ॥ षण्णांतासांततःप्रीतःपावकोगर्भधारणात् ॥ स्वेनतेजोविसर्गेणवीर्येणपरमेणच ॥ ७ ॥ तास्तुषट्कृत्तिकागर्भंपुपुषुर्जातवेदसः ॥ षट्सुवर्त्मसुतेजो
ग्नेःसकलंनिहितंप्रभो ॥ ८ ॥ ततस्तावर्धमानस्यकुमारस्यमहात्मनः ॥ तेजसाभिपरीतांग्योनक्वचिच्छर्मलेभिरे ॥ ९ ॥ ततस्तेजःपरीतांग्यःसर्वाःकालउपस्थि
ते ॥ समंगर्भंसुषुविरेकृत्तिकास्तंनरर्षभ ॥ १० ॥ ततस्तंषडधिष्ठानंगर्भमेकत्वमागतम् ॥ पृथिवीप्रतिजग्राहकार्तस्वरसमीपतः ॥ ११ ॥ सगर्भोदिव्यसंस्थानो
दीप्तिमान्पावकप्रभः ॥ दिव्यंशरवणंप्राप्यववृधेप्रियदर्शनः ॥ १२ ॥ ददृशुःकृत्तिकास्तंतुबालमर्कसमद्युतिम् ॥ जातस्नेहाश्चसौहार्दात्पुपुषुःस्तन्यविस्रवैः ॥ १३ ॥
अभवत्कार्तिकेयःसत्रैलोक्येसचराचरे ॥ स्कन्नत्वात्स्कंदतांप्राप्तोगुहावासाद्गुहोभवत् ॥ १४ ॥ ततोदेवास्त्रयस्त्रिंशद्दिशश्चसदिगीश्वराः ॥ रुद्रोधाताचविष्णुश्च
यमःपूषार्यमाभगः ॥ १५ ॥ अंशोमित्रश्चसाध्याश्चवासवोवसवोश्विनौ ॥ आपोवायुर्नभश्चंद्रोनक्षत्राणिग्रहारविः ॥ १६ ॥ पृथग्भूतानिचान्यानियानिदे
वार्पणानिवै ॥ आजग्मुस्तेद्भुतंद्रष्टुंकुमारंज्वलनात्मजम् ॥ १७ ॥ ऋषयस्तुष्टुवुश्चैवगंधर्वाश्चजगुस्तथा ॥ षडाननंकुमारंतुद्विषडक्षंद्विजप्रियम् ॥ १८ ॥ पीनांसंद्वाद
शभुजंपावकादित्यवर्चसम् ॥ शयानंशरगुल्मस्थंदृष्ट्वादेवाःसहर्षिभिः ॥ १९ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ विपन्नंकृत्यंयेषांते गंगयागर्भेत्यक्तेसतिनष्टकार्याः ॥ ५ ॥ चोदयामासुरित्यत्रहेतुमाह नेति गर्भंसंधारयितुमित्यपकृष्यतेपूर्वार्धेपि ॥ ६ ॥ प्रीतस्ताभिर्गरुडीरूपेणतद्रेतःपीत्वाषोढागर्भेधृ
तेसतीतिशेषः ॥ ७ ॥ वर्त्मसुगर्भागमनमार्गेषुयोनिष्वित्यर्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ देवेभ्योऽर्प्यंतेयैस्तानिऋग्यजुःसामानिमूर्तिमंतिदेवार्पणानि ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडशीतितमोऽध्यायः

लेभिरेपरमंहर्षमेनिरेचासुरंहतम् ॥ ततोदेवाःप्रियाण्यस्यसर्वएवसमाहरन् ॥ २० ॥ क्रीडतःक्रीडनीयानिदद्दुःपक्षिगणाश्चह ॥ सुपर्णोस्यददौपुत्रंमयूरंचित्र
बर्हिणम् ॥ २१ ॥ राक्षसाश्चदद्दुस्तस्मैवराहमहिषावुभौ ॥ कुक्कुटंचाग्निसंकाशंप्रददावरुणःस्वयम् ॥ २२ ॥ चंद्रमाःप्रददौमेषमादित्योरुचिरांप्रभाम् ॥ गवांमाताच
गादेवीददौशतसहस्रशः ॥ २३ ॥ छागमग्निर्गुणोपेतमिलापुष्पफलंबहु ॥ सुधन्वाशकटंचैवरथंचामितकूबरम् ॥ २४ ॥ वरुणोवारुणान्दिव्यान्सगजान्प्रददौ
शुभान् ॥ सिंहान्सुरेंद्रोव्याघ्रांश्चद्विपानन्यांश्चपक्षिणः ॥ २५ ॥ श्वापदांश्चबहून्घोरांश्छत्राणिविविधानिच ॥ राक्षसासुरसंघाश्चअनुजग्मुस्तमीश्वरम् ॥ २६ ॥
वर्धमानंतुतंदृष्ट्वाप्रार्थयामासतारकः ॥ उपायैर्बहुभिर्हंतुंनाशकच्चापितंविभुम् ॥ २७ ॥ सैनापत्येनतंदेवाःपूजयित्वागुहालयम् ॥ शशंसुर्विप्रकारंतंतस्मैतारकका
रितम् ॥ २८ ॥ सविवृद्धोमहावीर्योदेवसेनापतिःप्रभुः ॥ जघानामोघयाशक्त्यादानवंतारकंगुहः ॥ २९ ॥ तेनतस्मिन्कुमारेणक्रीडतानिहतेऽसुरे ॥ सुरेंद्रःस्थापि
तोराज्येदेवानांपुनरीश्वरः ॥ ३० ॥ ससेनापतिरेवाथवभौस्कंदःप्रतापवान् ॥ ईशोगोप्ताचदेवानांप्रियकृच्छंकरस्यच ॥ ३१ ॥ हिरण्यमूर्तिर्भगवानेषएवच
पावकिः ॥ सदाकुमारोदेवानांसैनापत्यमवाप्तवान् ॥ ३२ ॥ तस्मात्सुवर्णमंगल्यंरत्नमक्षय्यमुत्तमम् ॥ सहजंकार्तिकेयस्यवह्नेस्तेजःपरंमतम् ॥ ३३ ॥ एवंरामा
यकौरव्यवसिष्ठोऽकथयत्पुरा ॥ तस्मात्सुवर्णदानायप्रयतस्वनराधिप ॥ ३४ ॥ रामःसुवर्णंदत्त्वाहिविमुक्तःसर्वकिल्बिषैः ॥ त्रिविष्टपेमहत्स्थानमवापसुलभंन
रैः ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेतारकवधोपाख्यानंनामषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ चातुर्वर्ण्यस्यधर्मात्मन्धर्माःप्रोक्तायथात्वया ॥ तथैवमेश्राद्धविधिंकृत्स्नंप्रब्रूहिपार्थिव ॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरेणैवमुक्तो
भीष्मःशांतनवस्तदा ॥ इमंश्राद्धविधिंकृत्स्नंवक्तुंसमुपचक्रमे ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुष्वावहितोराजञ्छ्राद्धकर्मविधिंशुभम् ॥ धन्यंयशस्यंपुत्रीयं
पितृयज्ञंपरंतप ॥ ३ ॥ देवासुरमनुष्याणांगंधर्वोरगरक्षसाम् ॥ पिशाचकिन्नराणांचपूज्यावैपितरःसदा ॥ ४ ॥ पितॄन्पूज्यादितःपश्चाद्देवतास्तर्पयंतिवै ॥ तस्मा
त्तान्सर्वयज्ञेनपुरुषःपूजयेत्सदा ॥ ५ ॥

॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ चातुर्वर्ण्यस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ आदितःअमावास्यायांपश्चात्प्रतिपदि यद्वार्खंडदर्शेपूर्वार्धेइष्टिःपश्चात्पितृयज्ञः ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अन्वाहार्यंपश्चात्कर्तव्यमपि यस्मादेवंतस्मात्प्रथमकल्पितःसामान्यविधिः अमावास्यायांयदहश्चंद्रमसंनपश्यतितदहरपराह्णेपिंडपितृयज्ञंकुरुतइतिविशेषविधिनाबाध्यतइतिअन्वाहार्यत्वमपिपितृयज्ञस्य भवतीत्यर्थः ॥ ६ ॥ तिथीनांअतिथीनांचगुणानगुणांश्चप्रवक्ष्यामि ॥ ७ ॥ ८ ॥ सुगृहेस्त्रियोभार्याः ॥ ९ ॥ स्त्रियःदुहितरः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कुप्यंवस्त्रपात्रादि ॥ १४ ॥ १५ ॥ चतु

अन्वाहार्यंमहाराजपितॄणांश्राद्धमुच्यते ॥ तस्माद्विशेषविधिनाविधिःप्रथमकल्पितः ॥ ६ ॥ सर्वेष्वहःसुप्रीयंतेकृतेश्राद्धेपितामहाः ॥ प्रवक्ष्यामितुतेसर्वांस्तिथ्यातिथ्यगुणागुणान् ॥ ७ ॥ येष्वहःसुकृतैःश्राद्धैर्यत्फलंप्राप्यतेनघ ॥ तत्सर्वंकीर्तयिष्यामियथावत्तन्निबोधमे ॥ ८ ॥ पितॄनर्च्यप्रतिपदिप्राप्नुयात्सुगृहेस्त्रियः ॥ अभिरूपप्रजायिन्योदर्शनीयाबहुप्रजाः ॥ ९ ॥ स्त्रियोद्वितीयांजायंतेतृतीयायांतुवाजिनः ॥ चतुर्थ्यांक्षुद्रपशवोभवंतिबहवोगृहे ॥ १० ॥ पंचम्यांबहवःपुत्राजायंतेकुर्वतांनृप ॥ कुर्वाणास्तुनराःषष्ठ्यांभवंतिद्युतिभागिनः ॥ ११ ॥ कृषिभागीभवेच्छ्राद्धंकुर्वाणःसप्तमींनृप ॥ अष्टम्यांतुप्रकुर्वाणोवाणिज्येलाभमाप्नुयात् ॥ १२ ॥ नवम्यांकुर्वतःश्राद्धंभवत्येकशफंबहु ॥ विवर्धंतेतुदशमींगावःश्राद्धानिकुर्वतः ॥ १३ ॥ कुप्यभागीभवेन्मर्त्यःकुर्वन्नेकादशींनृप ॥ ब्रह्मवर्चस्विनःपुत्राजायंतेतस्यवेश्मनि ॥ १४ ॥ द्वादश्यामीहमानस्यनित्यमेवप्रदृश्यते ॥ रजतंबहुवित्तंचसुवर्णंचमनोरमम् ॥ १५ ॥ ज्ञातीनांतुभवेच्छ्रेष्ठःकुर्वञ्छ्राद्धंत्रयोदशीम् ॥ अवश्यंतुयुवानोस्यप्रमीयंतेनरागृहे ॥ १६ ॥ युद्धभागीभवेन्मर्त्यःकुर्वञ्छ्राद्धंचतुर्दशीम् ॥ अमावास्यांतुनिर्वापात्सर्वकामानवाप्नुयात् ॥ १७ ॥ कृष्णपक्षेदशम्यादौवर्जयित्वाचतुर्दशीम् ॥ श्राद्धकर्मणितिथ्यस्तुप्रशस्तानतथेतराः ॥ १८ ॥ यथाचैवापरःपक्षःपूर्वपक्षाद्विशिष्यते ॥ तथाश्राद्धस्यपूर्वाह्णादपराह्णोविशिष्यते ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेश्राद्धकल्पेसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ किंस्विद्दत्तंपितृभ्योवैभवत्यक्षयमीश्वर ॥ किंहविश्चिररात्रायकिमानंत्यायकल्पते ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ हवींषिश्राद्धकल्पेतुयानिश्राद्धविदोविदुः ॥ तानिमेशृणुकाम्यानिफलंचैवयुधिष्ठिर ॥ २ ॥ तिलैर्व्रीहियवैर्माषैरद्भिर्मूलफलैस्तथा ॥ दत्तेनमासंप्रीयंतेश्राद्धेनपितरोनृप ॥ ३ ॥ वर्धमानतिलंश्राद्धमक्षयंमनुरब्रवीत् ॥ सर्वेष्वेवतुभोज्येषुतिलाःप्राधान्यतःस्मृताः ॥ ४ ॥ द्वौमासौतुभवेत्तृप्तिर्मत्स्यैःपितृगणस्यह ॥ त्रीन्मासानाविकेनाहुश्चतुर्मासंशशेनह ॥ ५ ॥

र्दशीश्राद्धंनिंद्यत्वबर्श्यमिति ॥ १६ ॥ १७ ॥ दशम्यादौतिथिषट्के ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
किंस्विदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ पृषतश्चित्रमृगस्तदीयंपार्षतं रुरुःकृष्णमृगस्तदीयंरौरवम् ॥ ७ ॥ ८ ॥ वाध्रीणसःवध्र्यास्यूतनासिकोमहोक्षः पक्षिविशेषोऽजविशेषश्चेत्यन्ये ॥३ ॥ पितृक्षयेमृततिथौ कालशाकंचुकाइतिभाषया

आजेनमासान्प्रीयंतेपंचैवपितरोनृप ॥ वाराहेणतुषण्मासान्सप्तवैशाकुलेनतु ॥ ६॥ मासानष्टौपार्षतेनरौरवेणनवप्रभो ॥ गवयस्यतुमांसेनतृप्तिःस्याद्दशमा सिकी ॥ ७ ॥ मांसेनैकादशप्रीतिःपितॄणांमाहिषेणतु ॥ गव्येनदत्तेश्राद्धेतुसंवत्सरमिहोच्यते ॥ ८ ॥ यथागव्यंतथायुक्तंपायसंसर्पिषासह ॥ वाध्रीणसस्य मांसेनतृप्तिर्द्वादशवार्षिकी ॥ ९ ॥ आनंत्यायभवेद्दत्तंखड्गमांसंपितृक्षये ॥ कालशाकंचलौहंचाप्यानंत्यंछागउच्यते ॥ १० ॥ गाथाश्चाप्यत्रगायंतिपितृगी तायुधिष्ठिर ॥ सनत्कुमारोभगवान्पुरामय्यभ्यभाषत ॥ ११ ॥ अपिनःस्वकुलेजायाद्योनोदद्यात्त्रयोदशीम् ॥ मघासुसर्पिःसंयुक्तंपायसंदक्षिणायने ॥ १२ ॥ आ जेनवापिलौहेनमघास्वेवयतव्रतः ॥ हस्तिच्छायासुविधिवत्कर्णव्यजनवीजितम् ॥ १३ ॥ एष्टव्याबहवःपुत्रायद्येकोपिगयांव्रजेत् ॥ यत्रासौप्रथितोलोकेष्वक्षय्य करणोवटः ॥ १४ ॥ आपोमूलंफलंमांसमन्नंवापिपितृक्षये ॥ यत्किंचिन्मधुसंमिश्रंतदानंत्यायकल्पते ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणि अनुशासनिकेप० दानधर्मेश्राद्धकल्पेऽष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ यमस्तुयानिश्राद्धानिप्रोवाचशश बिंदवे ॥ तानिमेशृणुकाम्यानिनक्षत्रेषुपृथक्पृथक् ॥ १ ॥ श्राद्धंयःकृत्तिकायोगेकुर्वीतसततंनरः ॥ अग्नीनाधयसापत्योयजेतविगतज्वरः ॥ २ ॥ अपत्यका मोरोहिण्यांतेजस्कामोमृगोत्तमे ॥ क्रूरकर्माददच्छ्राद्धमार्द्रायांमानवोभवेत् ॥ ३ ॥ धनकामोभवेन्मर्त्यःकुर्वञ्छ्राद्धंपुनर्वसौ ॥ पुष्टिकामोथपुष्येणश्राद्धमीहेत मानवः ॥ ४ ॥ आश्लेषायांददच्छ्राद्धंधीरान्पुत्रान्प्रजायते ॥ ज्ञातीनांतुभवेच्छ्रेष्ठोमघासुश्राद्धमावपन् ॥ ५ ॥ फल्गुनीषुददच्छ्राद्धंसुभगःश्राद्धदोभवेत् ॥ अपत्यभागुत्तरासुहस्तेनफलभाग्भवेत् ॥ ६ ॥ चित्रायांतुददत्श्राद्धंलभेद्रूपवतःसुतान् ॥ स्वातियोगेपितॄनर्च्यवाणिज्यमुपजीवति ॥ ७ ॥ बहुपुत्रोविशाखा सुपुत्रमीहन्भवेन्नरः ॥ अनुराधासुकुर्वाणोराजचक्रंप्रवर्तयेत् ॥ ८ ॥ आधिपत्यंव्रजेन्मर्त्योज्येष्ठायामपवर्जयन् ॥ नरःकुरुकुलश्रेष्ठऋद्धोदमपुरःसरः ॥ ९ ॥ मूलेत्वारोग्यमृच्छेतयशोषाढासुचोत्तमम् ॥ उत्तरासुत्वषाढासुवीतशोकश्चरेन्महीम् ॥ १० ॥

प्रसिद्धं तत्सदृशमेवतदन्यदित्यन्ये लौहंकांचनवृक्षजंपुष्पादिशाकं छागोपिआनंत्यंतत्फलमितिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ वीजितंपायसादिकंदद्यादितिपूर्वेणान्वयः ॥ १३ ॥१४॥१५॥ ॥ इतिअनु शासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८८ ॥ ॥ ७ ॥. यमस्त्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ फलभाक्इष्टार्थभाक् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ वारुणेशतभिषजि ॥१२॥१३॥१४॥१५॥ ॥ इतिअनुशासन०नै०भा०एकोननवतितमोऽध्यायः ॥८९॥ ॥९०॥ ॥ कीदृशेइति ॥१॥२॥ देवताइति अभाग्यादेवतापूजनेषुश्रद्धांनकुर्वंती त्यर्थः विप्रान्पूजयंति उपेत्यउपस्थाय देवेभ्योदेवानुद्दिश्य सर्वेभ्योविप्रेभ्यः॥३॥४॥ पंक्तिदूषाःकाणादयः अपांक्तेयाःदुष्कर्माणःपंक्त्ययोग्याः ॥ ५ ॥ निराकृतिःअध्ययनादिशून्यः वार्धुषिकोवृद्ध्यर्थं

श्राद्धंत्वभिजिताकुर्वन्भिषक्सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ श्रवणेषुददच्छ्राद्धंप्रेत्यगच्छेत्सतद्गतिम् ॥ ११ ॥ राज्यभागीधनिष्ठायांभवेतनियतंनरः ॥ नक्षत्रेवारुणेकुर्व न्भिषक्सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ १२ ॥ पूर्वप्रोष्ठपदाःकुर्वन्बहून्विंदत्यजाविकान् ॥ उत्तरासुप्रकुर्वाणोविंदतेगाःसहस्रशः ॥ १३ ॥ बहुकुप्यकृतंवित्तंविंदतेरेवतीं श्रितः ॥ अश्विनीष्वश्वान्विंदेतभरणीष्वायुरुत्तमम् ॥ १४ ॥ इमंश्राद्धविधिंश्रुत्वाशशबिंदुस्तथाकरोत् ॥ अक्लेशेनाजयच्चापिमहींसोनुशशासह ॥ १५ ॥ ॥ इति श्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेश्राद्धकल्पेएकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच कीदृशेभ्यःप्रदातव्यंभवेत्श्राद्धंपितामह ॥ द्विजेभ्यःकुरुशार्दूलतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणान्नपरीक्षेतक्षत्रियोदानधर्मवित् ॥ दैवेकर्मणिपित्र्येतुन्यायमाहुःपरीक्षणम् ॥ २ ॥ देवताःपूजयंतीहदैवेनैवेहतेजसा ॥ उपेत्यतस्माद्देवेभ्यःसर्वेभ्योदापयेन्नरः ॥ ३ ॥ श्राद्धेत्वथमहाराजपरीक्षेद्ब्राह्म णान्बुधः ॥ कुलशीलवयोरूपैर्विद्ययाभिजनेनच ॥ ४ ॥ तेषामन्येपंक्तिदूषास्तथान्येपंक्तिपावनाः ॥ अपांक्तेयास्तुयेराजन्कीर्तयिष्यामितान्शृणु ॥ ५ ॥ कि तवोभ्रूणहायक्ष्मीपशुपालोनिराकृतिः ॥ ग्रामप्रेष्योवार्धुषिकोगायनःसर्वविक्रयी ॥ ६ ॥ अगारदाहीगरदःकुंडाशीसोमविक्रयी ॥ सामुद्रिकोराजभृत्यस्तै लिकःकूटकारकः ॥ ७ ॥ पित्राविवदमानश्चयस्यचोपपतिर्गृहे ॥ अभिशस्तस्तथास्तेनःशिल्पंयश्चोपजीवति ॥ ८ ॥ पर्वकारश्चसूचीचमित्रध्रुक्पारदारिकः ॥ अव्रतानामुपाध्यायःकांडपृष्ठस्तथैवच ॥ ९ ॥ श्वभिश्चयःपरिक्रामेद्यःशुनादष्टएवच ॥ परिवित्तिश्चयश्चस्याद्दुश्चर्मागुरुतल्पगः ॥ १० ॥ कुशीलवोदेवलको नक्षत्रैर्यश्चजीवति ॥ ईदृशैर्ब्राह्मणैर्भुक्तमपांक्तेयैर्युधिष्ठिर ॥ ११ ॥ रक्षांसिगच्छतेहव्यमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः ॥ श्राद्धंभुक्त्वात्वधीयीतवृषलीतल्पगश्चयः ॥ ॥ १२ ॥ पुरीषेतस्यतेमासंपितरस्तस्यशेरते ॥ सोमविक्रयिणेविष्ठाभिषजेपूयशोणितम् ॥ १३ ॥

धनप्रयोक्ता॥६॥कुंडाशीजगभक्षः तैलिकस्तत्कर्मकृत्॥७॥८॥पर्वकारःवेषांतरधारी पर्वक्लीबंमहापंथप्रस्तावेलक्षणांतरेइतिमेदिनी सूचीपिशुनः अव्रतानांशूद्राणां कांडपृष्ठःशस्त्राजीवी ॥९॥ श्वभिःपरिक्रा मेत्मृगयांकुर्वन्॥१०॥कुशीलवःकुशीफालःतेनकर्षणंलक्ष्यतेकृषीवलः लवश्छेदनंतदुपजीवीकाष्ठच्छेदनोपजीवी कुशीफालेइतिमेदिनी ॥ ११ ॥ १२॥ तस्यैवपुरीषेतस्यपितरःशेरतेनत्वन्यपुरीषे ॥१३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ षष्टिंशतंपुरुषानितिशेषः ॥ १८ ॥ १९ ॥ असुरेंद्रायबलये ॥ २० ॥ परिस्तृतेआवृतदेशे ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ त्रिणाचिकेतःत्रिणाचिकेताख्यमंत्रा

नष्टंदेवलकेदत्तमप्रतिष्ठंचवार्धुषे ॥ यत्तुवाणिजकेदत्तंनेहनामुत्रतद्भवेत् ॥ १४ ॥ भस्मनीवहुतंहव्यंतथापौनर्भवेद्विजे ॥ येतुधर्मव्यपेतेषुचारित्रापगतेषुच ॥

 हव्यंकव्यंप्रयच्छंतितेषांतत्प्रेत्यनश्यति ॥ १५ ॥ ज्ञानपूर्वंतुयेतेभ्यःप्रयच्छंत्यल्पबुद्धयः ॥ पुरीषंभुंजतेतस्यपितरःप्रेत्यनिश्चयः ॥ १६ ॥ एतानिमान्विजानीयादपांक्ते

यान्द्विजाधमान् ॥ शूद्राणामुपदेशंचयेकुर्वंत्यल्पचेतसः ॥ १७ ॥ षष्टिंकाणःशतंषंढःश्वित्रीयावत्प्रपश्यति ॥ पंक्त्यांसमुपविष्टायांतावद्दूषयतेनृप ॥ १८ ॥

यद्वेष्टितशिराभुंक्तेयद्भुंक्तेदक्षिणामुखः ॥ सोपानत्कश्चयद्भुंक्तेसर्वंविद्यात्तदासुरम् ॥ १९ ॥ असूयताचयद्दत्तंयच्चश्रद्धाविवर्जितम् ॥ सर्वंतदसुरेंद्रायब्रह्माभागम

कल्पयत् ॥ २० ॥ श्वानश्चपंक्तिदूषाश्चनावेक्षेरन्कथंचन ॥ तस्मात्परिस्तृतेदद्यात्तिलांश्चान्ववकीरयेत् ॥ २१ ॥ तिलैर्विरहितंश्राद्धंकृतंक्रोधवशेनच ॥ यातुधा

नाःपिशाचाश्चविप्रलुंपंतितद्धविः ॥ २२ ॥ अपांक्तोयावतःपांक्तान्भुंजानाननुपश्यति ॥ तावत्फलाद्भ्रंशयतिदातारंतस्यबालिशम् ॥ २३ ॥ इमेतुभरतश्रेष्ठविज्ञे

याःपंक्तिपावनाः ॥ येत्वतस्तान्प्रवक्ष्यामिपरीक्षस्वेहतान्द्विजान् ॥ २४ ॥ विद्यावेदव्रतस्नाताब्राह्मणाःसर्वएवहि ॥ सदाचारपराश्चैवविज्ञेयाःसर्वपावनाः ॥

॥ २५ ॥ पांक्तेयांस्तुप्रवक्ष्यामिज्ञेयास्तेपंक्तिपावनाः ॥ त्रिणाचिकेतःपंचाग्निस्त्रिसुपर्णःषडंगवित् ॥ २६ ॥ ब्रह्मदेयानुसंतानश्छंदोगोज्येष्ठसामगः ॥ माता

पित्रोर्यश्चवश्यःश्रोत्रियोदशपूरुषः ॥ २७ ॥ ऋतुकालाभिगामीचधर्मपत्नीषुयःसदा ॥ वेदविद्याव्रतस्नातोविप्रःपंक्तिंपुनात्युत ॥ २८ ॥ अथर्वशिरसोध्येताब्रह्म

चारीयतव्रतः ॥ सत्यवादीधर्मशीलःस्वकर्मनिरतश्चसः ॥ २९ ॥ येचपुण्येषुतीर्थेषुअभिषेककृतश्रमाः ॥ मखेषुचसमंत्रेषुभवंत्यवभृथप्लुताः ॥ ३० ॥ अक्रोध

नात्यचपलाःक्षांतादांताजितेंद्रियाः ॥ सर्वभूतहितायेचश्राद्धेष्वेतान्निमंत्रयेत् ॥ ३१ ॥ एतेषुदत्तमक्षय्यमेतेवैपंक्तिपावनाः ॥ इमेपरेमहाभागाविज्ञेयाःपंक्तिपा

वनाः ॥ ३२ ॥ यतयोमोक्षधर्मज्ञायोगाःसुचरितव्रताः ॥ येचेतिहासंप्रयताःश्रावयंतिद्विजोत्तमान् ॥ ३३ ॥ येचभाष्यविदःकेचिद्येचव्याकरणेरताः ॥ अधी

यतेपुराणंयेधर्मशास्त्राण्यथापिच ॥ ३४ ॥ अधीत्यचयथान्यायंविधिवत्तस्यकारिणः ॥ उपपन्नोगुरुकुलेसत्यवादीसहस्रशः ॥ ३५ ॥

ध्येता पंचगार्हपत्यादयआवसथ्यांताअग्नयोयस्य त्रिसुपर्णंचतुष्कपर्दायुवतिःसुपेशाइतिबह्वृचानांमंत्रत्रयंवाब्रह्ममेतुमामित्यादितैत्तिरीयप्रसिद्धंवा षडंगानिशिक्षादीनि ॥ २६ ॥ ब्रह्मदेयइति ब्रह्मवेदः

परविद्यावातद्देवदेयंयेषांतेषामनुसंतानःपरंपरायामुत्पन्नःस्वयंचब्रह्मविदध्यापकोवाब्रह्मदेयानुसंतानः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अयंऋत्विक्त्वादिगुणहीनोपिपंक्तिपावनएवेत्याह अनृत्विगिति ॥३८॥ ऋत्विग्भिरभ्यनुज्ञातेइतिऋत्विग्भिरभ्यनुज्ञेयएवसनत्वनृत्विक्त्वेनानुपाध्यायत्वेनोपेक्षणीयः यतःसपंक्त्यादुष्कृतं हरति अननुज्ञातइतिपाठेभिमानवशादननुज्ञातोपीतिज्ञेयं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ मित्रमेवप्रधानंनयोग्यत्वादिकंयेषुतानि मित्रेष्वपियोग्यताचेत्तत्परित्यागेदोषएवेतिभावः ॥ ४१ ॥ श्राद्धेननिमित्तेनसंगतानि

अग्र्याःसर्वेषुवेदेषुसर्वप्रवचनेषुच ॥ यावदेतेप्रपश्यंतिपंक्त्यास्तावत्पुनंत्युत ॥ ३६ ॥ ततोहिपावनात्पंक्त्याःपंक्तिपावनउच्यते ॥ क्रोशादर्धतृतीयाच्चपावयेदेकए वहि ॥ ३७॥ ब्रह्मदेयानुसंतानइतिब्रह्मविदोविदुः॥ अनृत्विगनुपाध्यायःसचेदग्रासनंव्रजेत् ॥ ३८ ॥ ऋत्विग्भिरभ्यनुज्ञातःपंक्त्याहरतिदुष्कृतम् ॥ अथचेद्वेद वित्सर्वैःपंक्तिदोषैर्विवर्जितः॥ ३९ ॥ नचस्यात्पतितोराजन्पंक्तिपावनएवसः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनपरीक्ष्यामंत्रयेद्द्विजान् ॥ ४० ॥ स्वकर्मनिरतानन्यान्कुलेजाता न्बहुश्रुतान् ॥ यस्यमित्रप्रधानानिश्राद्धानिचहवींषिच ॥ नप्रीणंतिपितॄन्देवान्स्वर्गंचनसगच्छति ॥ ४१ ॥ यश्चश्राद्धेकुरुतेसंगतानिनदेवयानेनपथासयाति ॥ सवैमुक्तःपिप्पलंबंधनाद्वास्वर्गाल्लोकाच्च्यवतेश्राद्धमित्रः॥ ४२ ॥ तस्मान्मित्रंश्राद्धकृन्नाद्रियेतदद्यान्मित्रेभ्यःसंग्रहार्थंधनानि ॥ यन्मन्यतेनैवशत्रुंनमित्रंतंमध्य स्थंभोजयेद्धव्यकव्ये ॥ ४३ ॥ यथोषरेबीजमुप्तंनरोहेन्नचावप्ताप्राप्नुयाद्बीजभागम् ॥ एवंश्राद्धंभुक्तमनर्हमाणैर्नचेहनामुत्रफलंददाति ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणोह्य नधीयानस्तृणाग्निरिवशाम्यति ॥ तस्मैश्राद्धंनदातव्यंनहिभस्मनिहूयते ॥ ४५ ॥ संभोजनीनामपिशाचदक्षिणासानैवदेवान्नपितॄनुपैति ॥ इहैवसाभ्राम्यतिही नपुण्याशालांतरेगौरिवनष्टवत्सा ॥ ४६ ॥ यथाग्नौशांतेघृतमाजुहोतितन्नैवदेवान्नपितॄनुपैति ॥ तथादत्तंनर्तनेगायनेचयांचानृतेदक्षिणामावृणोति ॥ ४७॥ उभौहिनस्तिनभुनक्तिचैषायाचानृतेदक्षिणादीयतेवै ॥ आघातिनीगर्हितैषापतंतीतेषांप्रेतान्पातयेद्देवयानात् ॥ ४८ ॥ ऋषीणांसमयेनित्यंयेचरंतियुधिष्ठिर ॥ निश्चिताःसर्वधर्मज्ञास्तान्देवाब्राह्मणान्विदुः॥ ४९ ॥ स्वाध्यायनिष्ठाऋषयोज्ञाननिष्ठास्तथैवच ॥ तपोनिष्ठाश्चबोद्धव्याःकर्मनिष्ठाश्चभारत ॥ ५० ॥ कव्या निज्ञाननिष्ठेभ्यःप्रतिष्ठाप्यानिभारत ॥ तत्रयेब्राह्मणान्केचिन्ननिंदंतिहितेनराः॥ ५१ ॥ येतुनिंदंतिजल्पेषुनतान्छ्राद्धेषुभोजयेत् ॥ ब्राह्मणानिंदिताराजन्हन्युस्त्रै पुरुषंकुलम् ॥५२॥ वैखानसानांवचनमृषीणांश्रूयतेनृप ॥ दूरादेवपरीक्षेतब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ ५३ ॥

सख्यानि पिप्पलंबंधनाद्वाबंधनादिव कर्मफलोपनिबंधनभूतात्स्वर्गाच्च्यवतेतत्रनगच्छतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥४४॥४५॥ संभोजनीअन्योन्यंदीयमानासापिशाचदक्षिणापिशाचदानतुल्यापिशाचाःस्व स्यभोजकायभोजयंतितद्वत् ॥ ४६ ॥ यांचदक्षिणांअनृतेअपात्रेआवृणोतिप्रयच्छतिआवृइतिसुपठं ॥ ४७ ॥ नभुनक्तिनपालयति आघातिनीहंत्री ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवतितमोऽध्यायः ॥९०॥ ॥ॐ॥ ॥ केनेति भृग्वंगिरसकेयदाभृगवोंगिरसश्चवर्तंतेनान्ये ॥ १ ॥ श्राद्धानिश्राद्धेषुकानिकर्माणि

प्रियोवायदिवाद्वेष्यस्तेषांतुश्राद्धमावपेत् ॥ यःसहस्रंसहस्राणांभोजयेदनृतान्नरः ॥ एकस्तान्मंत्रवित्प्रीतःसर्वानर्हतिभारत ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु
शासनपर्वणिआनु०दानधर्मेश्राद्धकल्पेनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ ॐ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ केनसंकल्पितंश्राद्धंकस्मिन्कालेकि
मात्मकम् ॥ भृग्वंगिरसिकेकालेमुनिनाकतरेणवा ॥ १ ॥ कानिश्राद्धानिवर्ज्यानिकानिमूलफलानिच ॥ धान्यजात्यश्चकावर्ज्यास्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ २ ॥ ॥ भी
ष्मउवाच ॥ ॥ यथाश्राद्धंसंप्रवृत्तंयस्मिन्कालेसदात्मकम् ॥ येनसंकल्पितंचैवतन्मेशृणुजनाधिप ॥ ३ ॥ स्वायंभुवोत्रिःकौरव्यपरमर्षिःप्रतापवान् ॥ तस्यवंशेम
हाराजदत्तात्रेयइतिस्मृतः ॥ ४ ॥ दत्तात्रेयस्यपुत्रोभून्निमिर्नामतपोधनः ॥ निमेश्चाप्यभवत्पुत्रःश्रीमान्नामश्रियावृतः ॥ ५ ॥ पूर्णेवर्षसहस्रांतेसकृत्वादुष्क
रंतपः ॥ कालधर्मपरीतात्मानिधनंसमुपागतः ॥ ६ ॥ निमिस्तुकृत्वाशौचानिविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ संतापमगमत्तीव्रंपुत्रशोकपरायणः ॥ ७ ॥ अथकृत्वोपहा
र्याणिचतुर्दश्यांमहामतिः ॥ तमेवगणयन्शोकंविरात्रेप्रत्यबुध्यत ॥ ८ ॥ तस्यासीत्प्रतिबुद्धस्यशोकेनव्यथितात्मनः ॥ मनःसंहृत्यविषयेबुद्धिर्विस्तारगामिनी
॥ ९ ॥ ततःसंचिंतयामासश्राद्धकल्पंसमाहितः ॥ यानितस्यैवभोज्यानिमूलानिचफलानिच ॥ १० ॥ उक्तानियानिचान्नानियानिचेष्टानितस्यह ॥ तानिस
र्वाणिमनसाविनिश्चित्यतपोधनः ॥ ११ ॥ अमावास्यांमहाप्राज्ञोविप्रानानाय्यपूजितान् ॥ दक्षिणावर्तिकाःसर्वाबृसीःस्वयमथाकरोत् ॥ १२ ॥ सप्तविप्रां
स्ततोभोज्येयुगपत्समुपानयत् ॥ ऋतेचलवणंभोज्यंश्यामाकान्नंददौप्रभुः ॥ १३ ॥ दक्षिणाग्रास्ततोदर्भाविष्टरेषुनिवेशिताः ॥ पादयोश्चैवविप्राणांयेत्वन्नमु
पभुंजते ॥ १४ ॥ कृत्वाचदक्षिणाग्रान्वैदर्भान्सप्रयतःशुचिः ॥ प्रददौश्रीमतःपिंडान्नामगोत्रमुदाहरन् ॥ १५ ॥ तत्कृत्वासमुनिश्रेष्ठोधर्मसंकरमात्मनः ॥
पश्चात्तापेनमहतातप्यमानोभ्यचिंतयत् ॥ १६ ॥ अकृतंमुनिभिःपूर्वंकिंमयेदमनुष्ठितम् ॥ कथंनुशापेननमांदहेयुर्ब्राह्मणाइति ॥ १७ ॥ ततःसंचिंतयामासवं
शकर्तारमात्मनः ॥ ध्यातमात्रस्तथाचात्रिराजगामतपोधनः ॥ १८ ॥

वर्ज्यानि ॥२॥३॥४॥५॥ ६ ॥ ७ ॥ कृत्वाउपकल्प्य उपहार्याणिमृष्टान्नकशिपूपबर्हणादीनि विरात्रेप्रभाते ॥ ८ ॥ विषयेअत्यंतबंधकेशोकेविषये मनःसंहृत्यशोकंत्यक्त्वेत्यर्थः तस्यबुद्धिर्विस्तारगामिनी
आसीत्इतिसंबंधः॥९॥१०॥११॥दक्षिणावर्तिकाःप्रदक्षिणावर्तिताः बृसीःआसनानि ॥१२॥१३॥१४॥ १५ ॥ श्रौतेपित्राद्युद्देशेनदृष्टोधर्मोलोकेपुत्रोद्देशेनापिस्वेच्छयाकल्पितइतिसंकरः॥१६॥ १७॥१८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ तेप्रसिद्धाःपित्रादयः विमुच्यंतेकिल्बिषात्नरकादिद्रूपात् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

अथात्रिस्तंतथादृष्ट्वापुत्रशोकेनकर्षितम् ॥ भृशमाश्वासयामासवाग्भिरिष्टाभिरव्ययः ॥ १९ ॥ निमेसंकल्पितस्तेऽयंपितृयज्ञस्तपोधन ॥ मातेभूद्भीःपूर्वदृष्टोधर्मो
यंब्रह्मणास्वयम् ॥ २० ॥ सोयंस्वयंभुविहितोधर्मःसंकल्पितस्त्वया ॥ ऋतेस्वयंभुवःकोन्यःश्राद्धेयंविधिमाहरेत् ॥ २१ ॥ अथाख्यास्यामितेपुत्रश्राद्धेयंविधिमु
त्तमम् ॥ स्वयंभूविहितंपुत्रतत्कुरुष्वनिबोधमे ॥ २२ ॥ कृत्वाग्नौकरणंपूर्वंमंत्रपूर्वंतपोधन ॥ ततोग्नयेथसोमायवरुणायचनित्यशः ॥ २३ ॥ विश्वेदेवाश्चयेनित्यंपि
तृभिःसहगोचराः ॥ तेभ्यःसंकल्पिताभागाःस्वयमेवस्वयंभुवा ॥ २४ ॥ स्तोतव्याचेहपृथिवीनिवापस्येहधारिणी ॥ वैष्णवीकाश्यपीचेतितथैवेहाक्षयेतिच ॥ २५ ॥
उदकानयनेचैवस्तोतव्योवरुणोविभुः ॥ ततोग्निश्चैवसोमश्चआप्याय्याविहतेनघ ॥ २६ ॥ देवास्तुपितरोनामनिर्मितायेस्वयंभुवा ॥ उष्णपायेमहाभागास्तेषांभा
गःप्रकल्पितः ॥ २७ ॥ तेश्राद्धेनार्च्यमानावैविमुच्यंतेहकिल्बिषात् ॥ सप्तकःपितृवंशस्तुपूर्वदृष्टःस्वयंभुवा ॥ २८ ॥ विश्वेचाग्निमुखादेवाःसंख्याताःपूर्वमेवते ॥ ते
षांनामानिवक्ष्यामिभागार्हाणांमहात्मनाम् ॥ २९ ॥ बलंधृतिर्विपाप्माचपुण्यकृत्पावनस्तथा ॥ पार्ष्णिक्षेमासमूहश्चदिव्यसानुस्तथैवच ॥ ३० ॥ विवस्वान्वीर्यवा
न्ह्रीमान्कीर्तिमान्कृतएवच ॥ जितात्मामुनिवीर्यश्चदीप्तरोमाभयंकरः ॥ ३१ ॥ अनुकर्माप्रतीतश्चप्रदाताप्यंशुमांस्तथा ॥ शैलाभःपरमक्रोधीधीरोष्णीभूपति
स्तथा ॥ ३२ ॥ स्रजोवज्रीवरीचैवविश्वेदेवाःसनातनाः ॥ विद्युद्वर्चाःसोमवर्चाःसूर्यश्रीश्चेतिनामतः ॥ ३३ ॥ सोमपःसूर्यसावित्रोदत्तात्मापुंडरीयकः ॥ उष्णी
नाभोनभोदश्चविश्वायुर्दीप्तिरेवच ॥ ३४ ॥ चमूहरःसुरेशश्चव्योमारिःशंकरोभवः ॥ ईशःकर्ताकृतिर्दक्षोभुवनोदिव्यकर्मकृत् ॥ ३५ ॥ गणितःपंचवीर्यश्चआदि
त्योरश्मिवांस्तथा ॥ सप्तकृत्सोमवर्चाश्चविश्वकृत्कविरेवच ॥ ३६ ॥ अनुगोप्तासुगोप्ताचनप्ताचेश्वरएवच ॥ कीर्तितास्तेमहाभागाःकालस्यगतिगोचराः ॥ ३७ ॥
अश्राद्धेयानिधान्यानिकोद्रवाःपुलकास्तथा ॥ हिंगुद्रव्येषुशाकेषुपलांडुंलशुनंतथा ॥ ३८ ॥ सौभांजनःकोविदारस्तथागृंजनकादयः ॥ कूश्मांडजात्यलाबुंच
कृष्णंलवणमेवच ॥ ३९ ॥

॥ ३७ ॥ पुलकाःअसंपूर्णतंडुलयुक्तधान्यानि हिंगुद्रव्येषुशाकादिसंस्कारकद्रव्येषु पलांडुंलशुनंचशाकेषु ॥ ३८ ॥ सौभांजनादीन्वर्जयति सौभांजनःशिग्रुः गृंजनंविषदिग्धशस्त्रहतपशुमांसं अथगृंजनं
विषदिग्धपशोर्मांसइतिमेदिनी कृष्णंलवणंगंधविडं ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कृष्णाजाजीकृष्णजीरकं विडःविड्लवणं शीतपाकीशाकविशेषः अंकुराद्यावंशकरीरादयः श्रृंगाटकंशिंघाडाइतिप्रसिद्धं ॥ ४० ॥ ४१ ॥ सुदर्शनंशाकविशेषः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

ग्राम्यवाराहमांसंचयच्चैवाप्रोक्षितंभवेत् ॥ कृष्णाजाजीविडश्चैवशीतपाकीतथैवच ॥ अंकुराद्यास्तथावर्ज्याइहश्रृंगाटकानिच ॥ ४० ॥ वर्जयेल्लवणंसर्वंतथा जंबूफलानिच ॥ अवक्षुतावरुदितंतथाश्राद्धेचवर्जयेत् ॥ ४१ ॥ निवापेहव्यकव्येवागर्हितंचसुदर्शनम् ॥ पितरश्चहिदेवाश्चनाभिनंदंतितद्धविः ॥ ४२ ॥ चांडाल श्वपचौवर्ज्यौनिवापेसमुपस्थिते ॥ काषायवासाःकुष्ठीवापतितोब्रह्महापिवा ॥ ४३ ॥ संकीर्णयोनिर्विप्रश्चसंबंधीपतितश्चयः ॥ वर्जनीयाबुधैरेतेनिवापेसमुप स्थिते ॥ ४४ ॥ इत्येवमुक्त्वाभगवान्स्ववंश्यंतमृषिंपुरा ॥ पितामहसभांदिव्यांजगामात्रिस्तपोधनः ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणि दानधर्मेश्राद्धकल्पेएकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ ९१ ॥

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ तथानिमौप्रवृत्तेतुसर्वएवमहर्षयः ॥ पितृयज्ञंतुकुर्वंतिविधिदृष्टेनकर्म णा ॥ १ ॥ ऋषयोधर्मनित्यास्तुकृत्वानिवपनान्युत ॥ तर्पणंचाप्यकुर्वंततीर्थांभोभिर्यतव्रताः ॥ २ ॥ निवापैर्दीयमानैश्चचातुर्वर्ण्येनभारत ॥ तर्पिताःपितरोदेवास्त त्रान्नंजरयंतिवै ॥ ३ ॥ अजीर्णेस्त्वभिहन्यंतेतेदेवाःपितृभिःसह ॥ सोममेवाभ्यपद्यंततदाह्यन्नाभिपीडिताः ॥ ४ ॥ तेऽब्रुवन्सोममासाद्यपितरोजीर्णपीडिताः ॥ निवापान्नेनपीड्यामःश्रेयोनोत्रविधीयताम् ॥ ५ ॥ तान्सोमःप्रत्युवाचाथश्रेयश्चेदीप्सितंसुराः ॥ स्वयंभूसदनंयातसवःश्रेयोभिधास्यति ॥ ६ ॥ तेसोमवचनाद्दे वाःपितृभिःसहभारत ॥ मेरुश्रृंगेसमासीनंपितामहमुपागमन् ॥ ७ ॥ ॥ पितरऊचुः ॥ ॥ निवापान्नेनभगवन्भृशंपीड्यामहेवयम् ॥ प्रसादंकुरुनोदेवश्रेयोनःसं विधीयताम् ॥ ८ ॥ इतितेषांवचःश्रुत्वास्वयंभूरिदमब्रवीत् ॥ एषमेपार्श्वतोवह्निर्युष्मच्छ्रेयोभिधास्यति ॥ ९ ॥ ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ सहितास्तातभोक्ष्यामोनि वापेसमुपस्थिते ॥ जरयिष्यथचाप्यन्नंमयासार्धंनसंशयः ॥ १० ॥ एतच्छ्रुत्वातुपितरस्ततस्तेविज्वराभवन् ॥ एतस्मात्कारणाच्चाग्नेःप्राक्तावद्दीयतेनृप ॥ ११ ॥ नि वप्तेचाग्निपूर्वंवैनिवापेपुरुषर्षभ ॥ नब्रह्मराक्षसास्तंवैनिवापंधर्षयंत्युत ॥ १२ ॥ रक्षांसिचापवर्तंतेस्थितेदेवेहुताशने ॥ पूर्वंपिंडंपितुर्दद्यात्ततोदद्यात्पितामहे ॥ १३ ॥ प्रपितामहायचततएषश्राद्धविधिःस्मृतः ॥ ब्रूयात्श्राद्धेचसावित्रींपिंडेपिंडेसमाहितः ॥ १४ ॥

॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकनवतितमोऽध्यायः ॥ ९१ ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९१ ॥ एवंश्राद्धोत्पत्तिमुक्त्वातदंगभूतस्याग्नौकरणस्योत्पत्तिमाह तथेत्यादिना ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ निवप्तेदत्ते संप्रसारणाभावआर्षः औणादिकस्तन्प्रत्ययोवा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

व्यंगिताच्चुटितानोपतिष्ठेत तयानिवापोनद्रष्टव्यइत्यर्थः तथाअन्यवंशजापिपाकार्थंनसंग्राह्या ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ कल्माषेति चित्रवर्णंबलीवर्दपुच्छमाश्रित्यनदींतरतःसकाशात्तत्पुच्छेनतर्पणंपितरो भिलषंते युक्तेनशकटेन ॥ १८ ॥ मासार्धेअमावास्यायां कृष्णपक्षस्येत्युक्तेर्नात्रशुक्लादिमासोविवक्षितः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ द्विजातयइति दशाहादौव्रतोपेताब्राह्मणाब्राह्मणकामाययजमानस्यार्थंयदिभुंजतेतत्कथं स्वस्यव्रतलोपोवागरीयानुतब्राह्मणस्यकामभंगोवेतिप्रश्नार्थः ॥ १ ॥

सोमायेतिचवक्तव्यंतथापितृमतेतिच ॥ रजस्वलाचयानारीव्यंगिताकर्णयोश्चया ॥ निवापेनोपतिष्ठेतसंग्राह्यानान्यवंशजा ॥ १५ ॥ जलंप्रतरमाणश्चकीर्तयेतपितामहान् ॥ नदीमासाद्यकुर्वीतपितॄणांपिंडतर्पणम् ॥ १६ ॥ पूर्वंस्ववंशजानांतुकृत्वाद्भिस्तर्पणंपुनः ॥ सुहृत्संबंधिवर्गाणांततोदद्याज्जलांजलिं ॥ १७ ॥ कल्माषगोयुगेनाथयुक्तेनतरतोजलम् ॥ पितरोभिलषंतेवैनावंचाप्यधिरोहिताः ॥ १८ ॥ सदानावि जलंतज्ज्ञाःप्रयच्छंतिसमाहिताः ॥ मासार्धेकृष्णपक्षस्यकुर्यान्निर्वपणानिवै ॥ १९ ॥ पुष्टिरायुस्तथावीर्यंश्रीश्चैवपितृभक्तितः ॥ पितामहःपुलस्त्यश्चवसिष्ठःपुलहस्तथा ॥ २० ॥ अंगिराश्चक्रतुश्चैवकश्यपश्चमहानृषिः ॥ एते कुरुकुलश्रेष्ठमहायोगेश्वराःस्मृताः ॥ २१ ॥ एतेचपितरोराजन्नेषश्राद्धविधिःपरः ॥ प्रेतास्तुपिंडसंबंधान्मुच्यंतेतेनकर्मणा ॥ २२ ॥ इत्येषापुरुषश्रेष्ठश्राद्धोत्पत्तिर्यथागमम् ॥ व्याख्यातापूर्वनिर्दिष्टादानंवक्ष्याम्यतःपरम् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेश्राद्धकल्पेद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ द्विजातयोव्रतोपेताहविस्तेयदिभुंजते ॥ अन्नंब्राह्मणकामायकथमेतत्पितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अवेदोक्तव्रताश्चैवभुंजानाःकामकारणे ॥ वेदोक्तेषुतुभुंजानाव्रतलुप्तायुधिष्ठिर ॥ २ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यदिदंतपइत्याहुरुपवासंपृथग्जनाः ॥ तपःस्यादेतदेवेहतपोन्यद्वापिकिंभवेत् ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ मासार्धमासोपवासाद्यत्तपोमन्यतेजनः ॥ आत्मतंत्रोपघातीयोनतपस्वीनधर्मवित् ॥ ४ ॥ त्यागस्यचापिसंपत्तिःशिष्यतेतपउत्तमम् ॥ सदोपवासीचभवेद्ब्रह्मचारीतथैवच ॥ ५ ॥ मुनिश्चस्यात्सदाविप्रोवेदांश्चैवसदाजपेत् ॥ कुटुंबिकोधर्मकामःसदास्वप्नश्चमानवः ॥ ६ ॥ अमांसाशीसदाचस्यात्पवित्रंचसदापठेत् ॥ ऋतवादीसदाचस्यान्नियतश्चसदाभवेत् ॥ ७ ॥

वेदोक्तंयागांगभूतंव्रतंतेनरहिताःकामकारणेइच्छयाहेतुनाभुंजानाभोजनंकुर्वंतुनाम येतुव्रतोपेताभुंजतेतेलुप्तव्रताभवंति तेषांव्रतलोपप्रायश्चित्तंव्रातपतीष्टिरूपंकर्तव्यंभवति इतरस्यालाभेव्रतवंतोपिभुक्त्वाप्रायश्चित्तंकुर्वीरन्नतुश्राद्धंलुंपेरन्नितिभावः ॥ २ ॥ तपस्विनःपात्रत्वमुक्तंतत्रतपसोरूपंपृच्छति यदिदमिति ॥ ३ ॥ आत्मतंत्रंशरीररूपंकुटुंबरूपंवातदुपघाती ॥ ४ ॥ त्यागस्येति दानंवेदजपश्चपरमंतप इतिश्लोकद्वयार्थः ॥ ५ ॥ अस्वप्नःस्वधर्मेजागरूकः ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ ९ ॥ यथोक्तभोजनद्वयव्यतिरेकेणमध्येयोनभुंक्तेससदोपवासीत्याह अंतरेति ॥ १० ॥ ११ ॥ वृथायज्ञादिनिमित्तंविना ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ गुणवतिदातरिप्र

विघसाशीकथंचस्यात्सदाचैवातिथिप्रियः॥ अमृताशीसदाचस्यात्पवित्रीचसदाभवेत् ॥ ८ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥कथंसदोपवासीस्याद्ब्रह्मचारीचपा
र्थिव॥ विघसाशीकथंचस्यात्कथंचैवातिथिप्रियः ॥ ९ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अंतरासायमाशंचप्रातराशंचयोनरः ॥ सदोपवासीभवतियोनभुंक्तेंतरापुनः
॥ १० ॥ भार्यांगच्छन्ब्रह्मचारीऋतौभवतिचैवह ॥ ऋतवादीसदाचस्याद्दानशीलस्तुमानवः॥ ११ ॥ अभक्षयन्वृथामांसममांसाशीभवत्युत ॥ दानंददत्पवि
त्रीस्यादस्वप्नश्चदिवाऽस्वपन्॥ १२ ॥ भृत्यातिथिषुयोभुंक्तेभुक्तवत्सुनरःसदा॥ अमृतंकेवलंभुंक्तेइतिविद्धियुधिष्ठिर ॥ १३ ॥ अभुक्तवत्सुनाश्नातिब्राह्मणेषुतुयो
नरः॥ अभोजनेनतेनास्यजितःस्वर्गोभवत्युत ॥ १४ ॥ देवेभ्यश्चपितृभ्यश्चसंश्रितेभ्यस्तथैवच ॥ अवशिष्टानियोभुंक्तेतमाहुर्विघसाशिनम् ॥ १५ ॥ तेषांलोका
ह्यपर्यंताःसदनेब्रह्मणःस्मृताः ॥ उपस्थिताह्यप्सरसोगंधर्वैश्चजनाधिप ॥ १६ ॥ देवतातिथिभिःसार्धंपितृभिश्चोपभुंजते॥ रमंतेपुत्रपौत्रेणतेषांगतिरनुत्तमा
॥ १७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छंतिदानानिविविधानिच॥ दातृप्रतिग्रहीत्रोर्वैकोविशेषःपितामह ॥ १८ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥साधोर्यः
प्रतिगृह्णीयात्तथैवासाधुतोद्विजः॥ गुणवत्यल्पदोषःस्यान्निर्गुणेतुनिमज्जति ॥ १९ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ वृषादर्भेश्चसंवादंसप्तर्षीणांचभा
रत॥ २० ॥ कश्यपोत्रिर्वसिष्ठश्चभरद्वाजोथगौतमः॥ विश्वामित्रोजमदग्निःसाध्वीचैवाप्यरुंधती ॥ २१ ॥ सर्वेषामथतेषांतुगंडाभूत्कर्मकारिका ॥ शूद्रःपशुस
खश्चैवभर्ताचास्याबभूवह ॥ २२ ॥ तेचसर्वेतपस्यंतःपुराचेरुर्महीमिमां॥ समाधिनोपशिक्षंतोब्रह्मलोकंसनातनम्॥ २३ ॥ अथाभवदनावृष्टिर्महतीकुरुनंदन॥
कृच्छ्रप्राणोभवद्यत्रलोकोयंवैक्षुधान्वितः ॥ २४ ॥ कस्मिंश्चिच्चपुरायज्ञेशैब्येनशिबिसूनुना॥ दक्षिणार्थेथऋत्विग्भ्योदत्तःपुत्रःपुराकिल ॥ २५ ॥ अस्मिन्काले
थसोल्पायुर्दिष्टांतमगमत्प्रभुः॥ तेतंक्षुधाभिसंतप्ताःपरिवार्योपतस्थिरे ॥ २६ ॥ याज्यात्मजमथोदृष्ट्वागतासुमृषिसत्तमाः ॥ अपचंततदास्थाल्यांक्षुधार्ताःकि
लभारत ॥ २७ ॥ निरन्नेमर्त्यलोकेस्मिन्नात्मानंतेपरीप्सवः॥ कृच्छ्रामापेदिरेवृत्तिमन्नहेतोस्तपस्विनः॥ २८ ॥ अटमानोथतान्मार्गेपचमानान्महीपतिः ॥ राजा
शैब्योवृषादर्भिःक्लिश्यमानान्ददर्शह ॥ २९ ॥

तिग्रहीतुरल्पोदोषः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ गंडेतिनामतः ॥ २२ ॥ उपशिक्षंतःअर्जयंतः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ दिष्टांतंमरणं ॥ २६ ॥ २७ ॥ आत्मानंशरीरंपरीप्सवोरक्षितुकामाः ॥ २८ ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पुष्टिःपुष्टिहेतुः ॥३०॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणान्क्षेत्रंब्राह्मणस्वरूपस्थानंदेवतासमूहः यावतीर्वैदेवतास्ताःसर्वावेदविदिब्राह्मणेवसंतीतिश्रुत्यर्थउक्तः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ अन्येनपथा ॥ ३७॥३८॥

॥वृषादर्भिरुवाच॥ ॥प्रतिग्रहस्तारयतिपुष्टिर्वैप्रतिगृह्यताम् ॥ मयियद्विद्यतेवित्तंतद्वृणुध्वंतपोधनाः ॥ ३० ॥ प्रियोहिमेब्राह्मणोयाच्यमानोदद्यामहंवोश्वतरी
सहस्रं ॥ एकैकशःसवृषाःसंप्रसूताःसर्वेषांवैशीघ्रगाःश्वेतरोमाः ॥ ३१ ॥ कुलंभराननडुहःशतंशतान्धुर्यान्श्वेतान्सर्वशोहंददामि ॥ पष्ठौहीनांपीवराणांचता
वदग्र्यागृष्ट्योधेनवःसुव्रताश्च ॥ ३२ ॥ वरान्ग्रामान्व्रीहिरसंयवांश्चरत्नंचान्यद्दुर्लभंकिंददानि ॥ नास्मिन्नभक्ष्येभावमेवंकुरुध्वंपुष्ट्यर्थंवःकिंप्रयच्छाम्यहंवै
॥३३॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥राजन्प्रतिग्रहोराज्ञांमध्वास्वादोविषोपमः॥तज्जानमानःकस्मात्त्वंकुरुषेनःप्रलोभनम्॥३४॥क्षेत्रंहिदैवतमिदंब्राह्मणान्समुपा
श्रितम्॥अमलोह्येषतपसाप्रीतःप्रीणातिदेवताः॥३५॥अह्नापीहतपोजातुब्राह्मणस्योपजायते॥ तद्दावइवनिर्दह्यात्प्राप्तोराजप्रतिग्रहः॥ ३६॥कुशलंसहदा
नेनराजन्नस्तुसदातव ॥ अर्थिभ्योदीयतांसर्वमित्युक्त्वान्येनतेययुः॥ ३७॥ अपक्वमेवतन्मांसमभूत्तेषांमहात्मनाम्॥अथहित्वाययुःसर्वेवनमाहारकांक्षिणः
॥ ३८ ॥ ततःप्रचोदिताराज्ञावनंगत्वास्यमंत्रिणः ॥ प्रचीयोदुंबराणिस्मदातुंतेषांप्रचक्रिरे ॥ ३९ ॥ उदुंबराण्यथान्यानिहेमगर्भाण्युपाहरन्॥ भृत्यास्तेषांतत
स्तानिप्रग्राहितुमुपाद्रवन् ॥ ४० ॥ गुरूणीतिविदित्वाथनग्राह्याण्यत्रिरब्रवीत् ॥ नस्महेमंदविज्ञानानस्महेमंदबुद्धयः ॥ ४१ ॥हैमानीमानिजानीमःप्रतिबुद्धा
स्मजागृम॥ इहह्येतदुपादत्तंप्रेत्यस्यात्कटुकोदयम्॥ अप्रतिग्राह्यमेवैतत्प्रेत्येहचसुखेप्सुना॥ ४२॥ ॥वसिष्ठउवाच॥ ॥शतेननिष्कगणितंसहस्रेणचसंमि
तम्॥ तथाबहुप्रतीच्छन्वैपापिष्ठांपततेगतिम्॥ ४३॥ ॥कश्यपउवाच॥ ॥यत्पृथिव्यांव्रीहियवंहिरण्यंपशवःस्त्रियः॥सर्वंतन्नालमेकस्यतस्माद्विद्वान्शमंचरेत्
॥ ४४ ॥ ॥भरद्वाजउवाच ॥ ॥उत्पन्नस्यरुरोःशृंगंवर्धमानस्यवर्धते ॥ प्रार्थनापुरुषस्येवतस्यमात्रानविद्यते॥ ४५॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥नतल्लोकेद्रव्यम
स्तियल्लोकंप्रतिपूरयेत् ॥ समुद्रकल्पःपुरुषोनकदाचनपूर्यते ॥ ४६ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच॥ ॥कामंकामयमानस्ययदाकामःसमृध्यते ॥ अथैनमपरःकाम
स्तृष्णाविध्यतिबाणवत्॥ ४७॥ ॥ जमदग्निरुवाच॥ ॥प्रतिग्रहेसंयमोवैतपोधारयतेध्रुवम्॥ तद्धनंब्राह्मणस्येहलुभ्यमानस्यविस्रवेत्॥ ४८ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ नस्महेनस्मः अस्तेरार्षस्तङ् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रतीच्छन्प्रतिगृह्णन् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ तस्यलाभसुखस्यमात्राइयत्ता ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ कामस्तृष्णारूपः ॥ ४७ ॥ तद्धनंतपोधनम् ॥ ४८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पक्षसंमतःपाक्षिकत्वेनमतः॥४९॥५०॥ यदिति यद्यतोहेतोः वैधर्मेविधर्मएववैधर्मःतस्मिँल्लोभादिदोषेसतिपरमुत्कृष्टंपदंनास्तिनलभ्यतेतस्तदलोभाख्यमेवधनंब्राह्मणाविदुः विनयःशिक्षातदर्थंशिक्षितुमिति

॥अरुंधत्युवाच॥ ॥धर्मार्थंसंचयोयोवैद्रव्याणांपक्षसंमतः॥तपःसंचयएवेहविशिष्टोद्रव्यसंचयात्॥ ४९॥ ॥गंडोवाच॥ ॥ उग्रादितोभयाद्यस्माद्बिभ्यती
मेममेश्वराः॥ वलीयांसोदुर्बलवद्बिभेम्यहमतःपरम्॥ ५०॥ ॥पशुसखउवाच॥ ॥ यद्वैधर्मेपरंनास्तिब्राह्मणास्तद्धनंविदुः॥ विनयार्थंसुविद्वांसमुपासेयंयथा
तथम्॥ ५१॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥कुशलंसहदानेनतस्मैयस्यप्रजाइमाः॥फलान्युपधियुक्तानियएवंनःप्रयच्छति॥ ५२॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इत्युक्त्वाहेम
गर्भाणिहित्वातानिफलानिवै॥ ऋषयोजग्मुरन्यत्रसर्वएवधृतव्रताः॥ ५३॥ ॥मंत्रिणऊचुः॥ ॥उपधिंशंकमानास्तेहित्वातानिफलानिवै॥ ततोन्येनैवगच्छं
तिविदितंतेस्तुपार्थिव॥ ५४॥इत्युक्तःसतुभृत्यैस्तैर्वृषादर्भिश्चुकोपह॥ तेषांवैप्रतिकर्तुंचसर्वेषामगमद्गृहम्॥ ५५॥ सगत्वाहवनीयेग्नौतीव्रंनियममास्थितः॥ जु
हावसंस्कृतैर्मंत्रैरेकैकामाहुतिंनृपः॥ ५६॥ तस्मादग्नेःसमुत्तस्थौकृत्यालोकभयंकरी॥ तस्यानामवृषादर्भिर्यातुधानीत्यथाकरोत्॥ ५७॥साकृत्याकालरात्री
वकृतांजलिरुपस्थिता॥वृषादर्भिंनरपतिंकिंकरोमीतिचाब्रवीत्॥ ५८॥ ॥वृषादर्भिरुवाच॥ ॥ऋषीणांगच्छसप्तानामरुंधत्यास्तथैवच॥ दासीभर्तुश्चदा
स्याश्चमनसानामधारय॥ ५९॥ज्ञात्वानामानिचैवैषांसर्वानेतान्विनाशय॥ विनष्टेषुतथास्वैरंगच्छयत्रेप्सितंतव॥ ६०॥ सातथेतिप्रतिश्रुत्ययातुधानीस्वरू
पिणी॥जगामतद्वनंयत्रविचेरुस्तेमहर्षयः॥ ६१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ अथात्रिप्रमुखाराजन्वनेतस्मिन्महर्षयः॥ व्यचरन्भक्षयंतोवैमूलानिचफलानिच
॥ ६२॥ अथापश्यन्सुपीनांसपाणिपादमुखोदरम्॥ परिव्रजंतंस्थूलांगंपरिव्राजंशुनासह॥ ६३॥ अरुंधतीतुतंदृष्ट्वासर्वांगोपचितंशुभम्॥ भवितारोभवंतोवै
नैवमित्यब्रवीदृषीन्॥ ६४॥ ॥वसिष्ठउवाच॥ ॥नैतस्येहयथास्माकमग्निहोत्रमनिर्हुतम्॥सायंप्रातश्चहोतव्यंतेनपीवाञ्शुनासह॥ ६५॥ ॥अत्रिरुवाच॥
नैतस्येहयथास्माकंक्षुधावीर्यंसमाहतम्॥ कृच्छ्राधीतंप्रनष्टंचतेनपीवाञ्शुनासह॥ ६६॥ ॥विश्वामित्रउवाच॥ ॥नैतस्येहयथास्माकंशश्वच्छास्त्रंजरद्गवः॥
अलसःक्षुत्परोमूर्खस्तेनपीवाञ्शुनासह॥ ६७॥ ॥जमदग्निरुवाच॥ ॥नैतस्येहयथास्माकंभक्तमिंधनमेवच॥संचिंत्यवार्षिकंचित्तेतेनपीवाञ्शुनासह॥ ६८॥

यावत्॥५१॥उपधिश्छलम्॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥नामार्थमवधारय॥५९॥ज्ञात्वानामानुरूपंतेषांसामर्थ्यंपरीक्ष्यतान्विनाशय अन्यथात्वामेवतेविनाशयिष्यंतीतिभावः॥६०॥६१॥६२॥
॥६३॥६४॥कार्श्यस्यकारणंनित्यकर्मलोपइतिवसिष्ठस्यभावः॥६५॥क्षुद्दुःखंअधीतनाशनंचेत्यत्रेः॥६६॥शास्त्रप्रतिपादितोजरन्क्षीयमाणोधर्मइतिविश्वामित्रस्य॥ ६७॥ अन्नादिचिंतेतिजमदग्नेः॥६८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बहुकुटुंबितेतिकश्यपस्य ॥६९॥ भार्यापवादःकृत्तिकास्त्वभिशापादितिभरद्वाजस्य ॥ ७० ॥ हीनवस्त्रत्वंगौतमस्यचमतं त्रिकौशेयं कुशारज्जुस्तयानिर्वृत्तंकौशेयंपाटितसंधानं त्रीणिकौशेयानियस्मिन् कु

॥ कश्यपउवाच ॥ ॥ नैतस्येहयथास्माकंचत्वारश्चसहोदराः ॥ देहिदेहीतिभिक्षंतितेनपीवाञ्छुनासह ॥ ६९ ॥ ॥ भरद्वाजउवाच ॥ ॥ नैतस्येहयथास्माकंब्रह्म
वंधोरचेतसः ॥ शोकोभार्यापवादेनतेनपीवाञ्छुनासह ॥ ७० ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ नैतस्येहयथास्माकंत्रिकौशेयंचरांकवम् ॥ एकैकंवैत्रिवर्षीयंतेनपीवा
ञ्छुनासह ॥ ७१ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अथदृष्ट्वापरिव्राट्सतान्महर्षीन्शुनासह ॥ अभिगम्ययथान्यायंपाणिस्पर्शमथाचरत् ॥ ७२ ॥ परिचर्यांवनेतांतुक्षु
त्प्रतीघातकारिकाम् ॥ अन्योन्येननिवेद्याथप्रातिष्ठंतसहैवते ॥ ७३ ॥ एकनिश्चयकार्याश्चव्यचरंतवनानिते ॥ आददानाःसमुद्धृत्यमूलानिचफलानिच ॥ ७४ ॥
कदाचिद्विचरंतस्तेवृक्षैरविरलैर्वृताम् ॥ शुचिवारिप्रसन्नोदांददृशुःपद्मिनींशुभाम् ॥ ७५ ॥ बालादित्यवपुःप्रख्यैःपुष्करैरुपशोभिताम् ॥ वैडूर्यवर्णसदृशैःपद्मपत्रै
रथावृताम् ॥ ७६ ॥ नानाविधैश्चविहगैर्जलप्रकरसेविभिः ॥ एकद्वारामनादेयांसूपतीर्थामकर्दमाम् ॥ ७७ ॥ वृषादर्भिप्रयुक्तातुकृत्याविकृतदर्शना ॥ यातुधानी
तिविख्यातापद्मिनींतामरक्षत ॥ ७८ ॥ पशुसखसहायास्तुबिसार्थंतेमहर्षयः ॥ पद्मिनीमभिजग्मुस्तेसर्वेकृत्याभिरक्षिताम् ॥ ७९ ॥ ततस्तेयातुधानींतांदृष्ट्वावि
कृतदर्शनाम् ॥ स्थितांकमलिनीतीरेकृत्यामूचुर्महर्षयः ॥ ८० ॥ एकातिष्ठसिकाचत्वंकस्यार्थेकिंप्रयोजनम् ॥ पद्मिनीतीरमाश्रित्यब्रूहित्वंकिंचिकीर्षसि ॥ ८१ ॥
॥ यातुधान्युवाच ॥ यास्मिसास्म्यनुयोगोमेनकर्तव्यःकथंचन ॥ आरक्षिणींमांपद्मिन्याविक्तसर्वेतपोधनाः ॥ ८२ ॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ सर्वएवक्षुधार्ताःस्म
नचान्यत्किंचिदस्तिनः ॥ भवत्याःसंमतेसर्वेगृह्णीयामबिसान्युत ॥ ८३ ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ समयेनबिसानीतोगृह्णीध्वंकामकारतः ॥ एकैकोनाममेप्रो
च्यातातोगृह्णीतमाचिरम् ॥ ८४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ विज्ञाययातुधानींतांकृत्याम्रषिवधैषिणीम् ॥ अत्रिःक्षुधापरीतात्माततोवचनमब्रवीत् ॥ ८५ ॥

शीफालेकुशारज्जुरितिमेदिनी रांकवंरंकोर्मृगविशेषस्यचर्मतदपित्रिवर्षीयमतिजीर्णं ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ परिचर्यांकरिष्यामिकुर्वित्यन्योन्यमुक्त्वेत्यर्थः ॥ ७३ ॥ एकरूपएवनिश्चयःकार्यंचयेषांते ॥ ७४ ॥
॥ ७५ ॥ ७६ ॥ उपतीर्थमवतरणमार्गः ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ नामार्थद्वारासामर्थ्यंज्ञात्वाअस्माकंवधैषिणीयमितिविज्ञायेत्यर्थः ॥ ८५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अरात्रिरिति यदिदंसर्वंपाप्मनोऽत्रायततदिदंकिंचतत्तस्मादत्रयइतिश्रुतौपाप्मनस्त्राताऽत्रिरित्यत्रिशब्दस्यनिर्वचनंतदेवशब्दांतरेणप्रदर्शयतियातुधानींविमोहयिष्यन् अरात्रिः अरयःकामादयःसंत्यस्मिन्नि
त्यरंपापंतस्मात्त्रायतइत्यरात्रिः अरशब्दाद्लुप्तपंचमीकात्परस्यत्रायतेरुपरिक्विप्प्रत्ययः अरिशब्दान्मत्वर्थीयेऽर्शआद्यचियस्येतीकारलोपेअरमितिसिध्यति यस्माद्रात्रिस्तस्माद्त्रिः अत्तीत्यद्मृत्युस्तस्मा
त्त्रायतइत्यत्रिरित्यत्राप्यवयवार्थेनपाप्मानं मृत्युमन्ववायानित्यादौमृत्युशब्दस्यपाप्मनिप्रयोगदर्शनात् धर्मेणपापमपनुदतीतिधर्मोप्यत्रिःस्यादतआह सारात्रिर्यानाधीतेत्रिरद्यवाइति वैनिश्चितं अद्यवर्त
मानकालेयांत्रिस्त्रिवारंनाधीतेनाधिगच्छति अतीतस्यहिपुत्रादेरनुत्पत्तावनागतत्वेनोत्पत्तौवर्तमानत्वेननाशेअतीतत्वेननान्वेतित्रिरधिगमोस्तितद्यत्रनास्तिसर्ववर्तमानमेवभवतियत्रावस्थायांसाहार्दाकाशा
ख्यजगत्कारणप्राप्तिःसर्वपाप्मोच्छेदिकासाऽरात्रिरुच्यते अत्रह्यतीतानागतंसर्वमस्तीतिश्रूयते यच्चास्येहास्तियच्चनास्तिसर्वंतदत्रगत्वाविंदतइति अत्रहिसर्वेकामाःसमाहिताइतिचयस्मादेवमरात्रिरस्मित

॥ अत्रिरुवाच ॥ ॥ अरात्रिरत्रिःसारात्रिर्यानाधीतेत्रिरद्यवै ॥ अरात्रिरत्रिरित्येवनाममेविद्धिशोभने ॥ ८६ ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ यथोदाहृतमेतत्तेम
यिनाममहाद्युते ॥ दुर्धार्यमेतन्मनसागच्छावतरपद्मिनीम् ॥ ८७ ॥ ॥ वसिष्ठउवाच ॥ ॥ वसिष्ठोस्मिवरिष्ठोऽस्मिवसेवासगृहेष्वपि ॥ वसिष्ठत्वाच्चवासाच्चव
सिष्ठइतिविद्धिमाम् ॥ ८८ ॥ ॥ यातुधान्युवाच ॥ ॥ नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरम् ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीम् ॥ ८९ ॥

स्माद्त्रिरेवममनाम मंत्रोपि यंवैसूर्यंस्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः अत्रयस्तमन्वविंदन्नह्य १ न्येअशक्नुवन्निितिसूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्चेतिश्रुतेः सूर्यंपरंब्रह्मस्वर्भानुःराहुरूपोमृत्युरविध्यत्व्याप्तवान् तमसा
अनात्मन्यात्मबुद्धिरूपयाअविद्ययेतिमंत्रपदानामर्थः ॥८६॥ तदेतदत्रित्वंमनसापिदुर्धार्यमितिमत्वायातुधान्याह यथेति तेत्वया मयिमत्समीपे अतीतानागतयोरपिवर्तमानकालेएवदर्शनंकामाद्यनुदय
श्चेतिद्वयमत्यंतंतमःस्वभावयामयाप्राप्तुमशक्यमितिभावः त्वामहंधर्षितुमशक्तेतित्वंगच्छअवतर पद्मिनींसरसीं ॥८७॥ वसिष्ठोस्मीति वसिष्ठःवायुश्चपृथिवीचवायुश्चांतरिक्षंचद्यौश्चादित्यश्चंद्रमाश्चनक्षत्रा
णिचेतिवसवएतेषुहीदंसर्वंवसुहितमेतिहीदंसर्ववासयंतेइतिश्रुतिप्रसिद्धावसवस्तेयस्यस्वाधीनाभवंतिसवसुमान्प्राप्तप्राणिमाद्यैश्वर्योमहायोगीअतिशयेनवसुमानितिवसिष्ठस्तादृशोहमस्मिअतिशयेनउरुरस्मि
वसुमच्छब्दादिष्ठन्प्रत्ययेपरेमतुब्लोपेटिलोपेचवसिष्ठः उरुशब्दस्येष्ठनिवरादेशश्चप्रियस्थिरादिसूत्रेणज्ञेयः सर्वंमद्वशेस्त्यहंतुनकस्यापिवशेस्मीतिनामद्वयार्थः वासगृहेषुवासयोग्येषुगृहस्थाश्रमेषुसर्वेषामुप
जीव्येषुवसेवसाम्यतोऽहंवस्तॄणांमध्येअतिश्रेष्ठइतिवसिष्ठोऽस्मि वस्तृशब्दादिष्ठनितृन्लोपेचवसिष्ठः सर्वेषामाश्रयभूतत्वान्ममगांदेवारक्षंतीतिभावः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कुलमिति कशाश्वताडनरज्जुस्तामर्हंतितेकश्याअश्वाः अत्रचप्रकरणादिंद्रियाणिहयानाहुरितिश्रुत्युक्तेरिंद्रियाण्येवाश्वाःकश्यास्तदाश्रयत्वाच्छरीराण्यपिकश्यानि कुलंकुलमितिवीप्सायांद्विर्वचनं सर्वंश
रीरेष्वहमेवैकःकश्यपोनामद्विजोऽस्मि कश्यानिशरीराणिपातिरक्षतिपिबतिभुंक्तेपाययतिशोषयतिवाकश्यपइतियोगात्सर्वाणिशरीराणिप्रविश्यांतर्यामिरूपेणपालयामिजीवरूपेणतद्वारासुखदुःखादिकंभुं
जेब्रह्मरूपेण तानिसर्वाणिस्वात्मनिप्रविलापयामीत्यर्थः एवंसर्वमध्यात्मंमत्स्वरूपमित्युक्त्वाधिदैवमपिमत्स्वरूपमेवेत्याह कुवमःकुवमइति कुःपृथिवीतस्यांवमतिवर्षतीतिकुवमआदित्यः आदित्याज्जायते
वृष्टिरितिश्रुतेः पूर्ववद्द्विर्वचनं सर्वोप्यादित्योऽहमेव मत्पुत्रत्वात्सर्वेषामादित्यानामित्यर्थः पाठांतरेकुपपीः कुंपातीतियोगात्कुपपीःसूर्यएव यापोःकिद्द्वेचेतिसूत्रेणपातेरीप्रत्ययेप्रकृतेर्द्वित्वेप्रत्ययस्यकित्त्वेचप
पीरितिरूपं कुपपिरितिह्रस्वपाठेतुआदृगमहनजनेतिकिप्रत्ययेलिड्वद्भावेचकुपपिरितिसूर्यएव कुपपइत्यकारांतपाठस्तुप्रामादिकः यद्वाकुंपृथिवींपातीतिकुपंजलंपिबतीतिकुपपःसूर्यएवेतिसमाधेयं काश्यो
दीप्तिमान् तत्रहेतुःकाशनिकाशत्वात् बहुकालीनत्वेनकाशपुष्पसदृशःसर्वतःपलितश्चिरंतनस्तपसादीप्तोऽस्मीत्यर्थः॥ १०॥ ११॥ प्रजावैवाजस्ताएषबिभर्तियद्बिभर्तितस्माद्भरद्वाजइतिश्रुत्यनुसारेणस्वना

॥कश्यपउवाच॥ ॥कुलंकुलंचकुवमःकुवमःकश्यपोद्विजः॥ काश्यःकाशनिकाशत्वादेतन्मेनामधारय॥ १०॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥यथोदाहृतमेतत्तेम
यिनाममहाद्युते॥ दुर्धार्यमेतन्मनसागच्छावतरपद्मिनीम्॥ ११॥ ॥भरद्वाजउवाच॥ ॥भरेऽसुतान्भरेऽशिष्यान्भरेदेवान्भरेद्विजान्॥ भरेभार्यांभरेद्वाजंभ
रद्वाजोऽस्मिशोभने॥ १२॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरम्॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीम्॥ १३॥

माह भरेइति अशिष्यान्शासितुमयोग्यानपिराक्षसान्शत्रूंश्चवशेकृत्यकरुणयापालयामि तथाअसुतान्अपुत्रानुदासीनानपिदीनानदीनान्पालयामि भार्यांभार्यैतिपुत्रभृत्यादेरुपलक्षणं ईदृग्विधोऽन्योपि
वाजंवेगंशत्रूणांसाहसमन्नंवाभरेत्सपृथिवीवत्सर्वंसहोन्नप्रदश्चभवतीतितस्मादहमपितथास्मीत्यर्थः द्वाजमितिच्छेदेतुद्वाभ्यांजातंसंकरजमित्यर्थः ननुमाताभस्त्रापितुःपुत्रोयेनजातःसएवसइतिस्मृतेश्चर्मकोश
तुल्यामातेत्यतःसर्वोप्येकजएवेतिनास्तिकश्चिद्द्वाजः नहिद्वाभ्यांरेतःसेकाभ्यामेकोजायतइतिसंभवति सत्यं आहवनीयादीनामपिसंस्कारवतांसर्वेषांद्विविधंजन्मयोनितःसंस्कारतश्च तत्रसंकरोऽन्यस्माज्जा
तोऽन्येनस्वपुत्रइतिबुद्ध्यासंस्कृतइतिसएवद्वाजः द्विर्जायतइतिद्विजोन्यः द्वाभ्यांस्त्रीपुरुषाभ्यांजायतइत्यर्थेद्वाजादयोनिपात्यंते ततएवद्वाजाअपिसंतीतिवशीवशंनयसएकजत्वमितिमंत्रेमन्योःसंकल्पस्यए
कजेतिविशेषणं द्वाजेतुबीजसंस्कारसंकरादवश्यंसंकल्पयोर्वाङ्मनसयोर्वापौर्वापर्यविरोधोभवतीतिविश्वासघातकादयोद्वाजाइतिज्ञेयं तदयंसंग्रहः कौशिकेकौर्यंतपसीराधेयेशौर्यभीरुते खलेवाकूचित्तंवै
मत्येबीजसंस्कारसंकरादिति भार्यामनव्याजइतिपाठेअनव्याअजामायातयैवजातोस्मिलोकहितार्थंनतुकर्मणेत्यर्थः॥ १२॥ १३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गोदमइति गोपदार्थंस्वर्गंभूमिंचदमयतिवशीकरोतीतिगोदमः तत्रहेतुः दमतइति दमेनइंद्रियजयेनदमयतीतिजितेंद्रियत्वात्गांयांचदमितुंशक्तोस्मीत्यर्थः अधूमःनिर्धूमाग्नितुल्यः अतएवादमःअन्येनदमितुमयोग्यः तत्रहेतुः तेत्वयिसमदर्शनात्समस्यब्रह्मणोदर्शनात् निर्दोषंहिसमंब्रह्मेतिभगवद्वचनात् तस्यहदेवाश्चनाभूत्याईशतेआत्माह्येषांसभवतीतिश्रुतेः तस्यब्रह्मविदोऽनैश्वर्यायदेवाश्चनदेवाअपिनईशतेनसमर्थाभवंतिकिमुतनिःसारायातुधानाइतिश्रुत्यर्थः अत्रदकारस्थानेतकारंकृत्वागोतमइतिनिपात्यते गोभिस्तमोममध्वस्तंजातमात्रस्यदेहतइतिपाठे देहतोमातुर्देहाज्जातमात्रस्यअकृततपसोपिममसूर्यतुल्यस्य गोभीरश्मिभिस्तमोंधकारंध्वस्तं अतोहंगावःअतमाःतमोविरोधिनोयस्यसइतिव्युत्पत्त्यागोतमोस्मि त्वयावह्निवद्दुःस्पर्शोहमित्यर्थः ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ विश्वेइति विश्वशब्देनआधिदैवंब्रह्मांडस्थादेवाउच्यंते अध्यात्मंचपिंडस्थानींद्रियाणितान्युभयानिमित्रभूतानियस्यसविश्वामित्रः विश्वस्यहवैमित्रंविश्वामित्रआसेतिश्रुतेः मित्रेचर्षावितिविश्वपदांतस्यदीर्घः गवामिंद्रियाणां ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ जाजमद्यइति

॥गौतमउवाच॥ ॥गोदमोदमतोऽधूमोऽदमस्तेसमदर्शनात् ॥ विद्धिमांगोतमं[1]कृत्येयातुधानिनिबोधमाम् ॥ ९४ ॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥यथोदाहृतमेतत्तेमयिनाममहामुने ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीम् ॥ ९५ ॥ ॥विश्वामित्रउवाच॥ ॥ विश्वेदेवाश्चमेमित्रंमित्रमस्मिगवांतथा ॥ विश्वामित्रमितिख्यातंयातुधानिनिबोधमाम् ॥ ९६ ॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरम् ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीम् ॥ ९७ ॥ ॥जमदग्निरुवाच॥ ॥जाजमद्यजजानेहंजिजाहीहजिजायिषि ॥ जमदग्निरितिख्यातस्ततोमांविद्धिशोभने ॥ ९८ ॥ ॥यातुधान्युवाच ॥ ॥यथोदाहृतमेतत्तेमयिनाममहामुने ॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीम् ॥ ९९ ॥ ॥अरुंधत्युवाच॥ ॥ धरान्धरित्रींवसुधांभर्तुस्तिष्ठाम्यनंतरम् ॥ मनोनुरुंधतीभर्तुरितिमांविद्ध्यरुंधतीम् ॥ १०० ॥

भूयोभूयोऽतिशयेनजमंतियुगपदनेकेषुयज्ञादिष्वनेकवारंपुनःपुनर्भक्षयंतिहवींषितेजाजमंतोदेवाः जमुभक्षणेयङ्लुकिशत्रंतस्यरूपं इज्यंतेदेवताअस्मिन्नितियजोग्निः तेषांजानआविर्भावस्तस्मिन्जिजायिषिजातोऽस्मि जनेर्यङंतात्सनिलुङ्यात्मनेपदेउत्तमपुरुषैकवचनं आर्षोऽडभावश्च इहलोकेअतोमांजिजाहिजानीहि अतोयोगात्मांजमदग्निरितिनामतोविद्धि जाजमदित्यत्राद्यपदेप्रथमाक्षरलोपेद्वितीयस्याग्नित्वेजमदग्निरितिसिद्धं जिजाहीत्यपिज्ञाधातोर्यङ्लुकिजादेशेमध्यमैकवचनं ततोजाजमंतोग्निश्चास्मिन्संतीतिजमदग्निमान् ततोमतुब्लोपेनजमदग्निरितिपदं एतेनापिस्वस्याधर्षणीयत्वमुक्तं जाजमद्यजजानामम्रजामाहजिजायिषीतिपाठेजाजमद्यजेभ्योदेवाग्निभ्योजाताःसंपदोजाजमद्यजजास्ताश्चकृतकत्वात्नामनिश्चितं मृजाःमार्ज्यंतइतिमृजानश्वराइतिमामामाहउक्तवान्वेदः अतोहंताःजिजायिषिजितवानस्मि अस्मिन्पक्षेअभ्यासतद्धिकाराभावादार्षं जितलोकोहंत्वयाजेतुमशक्यइतिभावः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ धरानिति धरान्पर्वतान् धरित्रींभुवं वसून्देवान्धत्तेइतिव्युत्पत्त्यावसुधांदिवंचतिष्ठामिअधितिष्ठामि तत्रहेतुः भर्तुर्वसिष्ठस्यानंतरमव्यवधानेनमनोनुरुंधतीत्यरुषोऽतिकठिनान्धरादीन्दधातीत्यरुंधतीतिदकारलोपेनमुमागमेनचसिद्धं अनुरुंधतीत्यत्रनुकारलोपेनवेति ॥ १०० ॥

१ अस्मात्स्वार्थेऽण्प्रत्ययेगौतमइति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १ ॥ वक्रेति गंडेतिनुमासहितस्यानुकरणं मामां अनलसंभवत्वमस्याहबादर्भिणास्वधनमप्रतिगृह्णताम्टषीणांवधार्थंस्वजटामग्नौहुत्वाततोस्याउत्पादितत्वादितिज्ञेयं ॥ २ ॥ ३ ॥ पशूनूजीवानूरंजामिरंज

॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरम्॥नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीम्॥ १ ॥ ॥गंडोवाच॥ ॥वक्रैकदेशेगंडेतिधातुमेतं
प्रचक्षते॥तेनोन्नतेनगंडेतिविद्धिमानलसंभवे॥ २॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥ नामनैरुक्तमेतत्तेदुःखव्याभाषिताक्षरम्॥ नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीं
॥ ३॥ ॥पशुसखउवाच॥ ॥पशून्रंजामिदृक्षाहंपशूनांचसदासखा॥गौणंपशुसखेत्येवंविद्धिमामग्निसंभवे॥४॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्ते
दुःखव्याभाषिताक्षरम्॥नैतद्धारयितुंशक्यंगच्छावतरपद्मिनीम्॥ ५॥ ॥शुनःसखउवाच॥ ॥एभिरुक्तंयथानामनाहंवक्तुमिहोत्सहे॥शुनःसखसखायंमां
यातुधान्युपधारय॥६॥ ॥यातुधान्युवाच॥ ॥नामनैरुक्तमेतत्तेवाक्यंसंदिग्धयागिरा॥तस्मात्पुनरिदानींत्वंब्रूहियन्नामतेद्विज॥ ७॥ ॥शुनःसखउवाच॥ ॥स
रुदुक्तंमयानामनगृहीतंत्वयायदि॥तस्मात्त्रिदंडाभिहतागच्छभस्मेतिमाचिरम्॥ ८॥साब्रह्मदंडकल्पेनतेनमूर्ध्निहतातदा॥कृत्यापपातमेदिन्यांभस्मसाचज
गामह॥ ९ ॥शुनःसखाचहत्वातांयातुधानींमहाबलाम्॥भुवित्रिदंडंविष्टभ्यशाद्वलेसमुपाविशत्॥ ११०॥ततस्तेमुनयःसर्वेपुष्कराणिबिसानिच॥यथाकाममु
पादायसमुत्तस्थुर्मुदान्विताः॥ ११ ॥ श्रमेणमहताकृत्वातेबिसानिकलापशः॥ तीरेनिक्षिप्यपद्मिन्यास्तर्पणंचक्रुरंभसा॥ १२॥अथोत्थायजलात्तस्मात्सर्वेते
समुपागमन्॥नापश्यंश्चापितेतानिबिसानिपुरुषर्षभाः॥ १३॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥केनक्षुधापरीतानामस्माकंपापकर्मणाम्॥नृशंसेनापनीतानिबिसान्याहा
रकांक्षिणाम्॥ १४॥तेशंकमानास्त्वन्योन्यंपप्रच्छुर्द्विजसत्तमाः॥तऊचुःसमयंसर्वेकुर्मइत्यरिकर्शन॥ १५॥तउक्त्वाबाढमित्येवंसर्वएवतदासमम्॥क्षुधार्ताःसु
परिश्रांताःशपथायोपचक्रमुः॥ १६॥ ॥अत्रिरुवाच॥ ॥सगांस्पृशतुपादेनसूर्यंचप्रतिमेहतु॥ अनध्यायेष्वधीयीतबिसस्तैन्यंकरोतियः॥ १७॥ ॥वसिष्ठउ
वाच॥ ॥अनध्यायेपठेल्लोकेशुनःसपरिकर्षतु॥ परिव्राट्कामवृत्तस्तुबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥ १८ ॥ शरणागतंहंतुसवैस्वसुतांचोपजीवतु॥ अर्थान्कांक्षतुकीना
शाद्बिसस्तैन्यंकरोतियः॥ १९॥ ॥कश्यपउवाच॥ ॥सर्वत्रसर्वंलपतुन्यासलोपंकरोतुच॥कूटसाक्षित्वमभ्येतुबिसस्तैन्यंकरोतियः ॥ १२० ॥

यामि मांममनामेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ श्वाधर्मःतत्सखायोमुनयःतेषांसखाशुनःसखसखःतं ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ भस्मभस्मतां ॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ कलापशःसंघशः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ समयंशपथं
अत्रशपथव्याजेननिषिद्धान्युच्यंते ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ शुनःसारमेयान्परिकर्षतुक्रीडार्थंमृगयार्थंवा ॥ १८ ॥ स्वसुतांशुल्कग्रहणेन कीनाशात्कर्षकात् ॥ १९ ॥ १२० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वृथायागादिनिमित्तंविना वृथानटनर्तकादौ ॥ २१ ॥ जयतांयुद्धेवादेवा ॥ २२ ॥ कक्षाग्नौ तत्रहिहुतंभस्मीभावमप्राप्यहोतुर्दोषकरमित्याशयः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ उदपानप्लवेएककूपैकजी

वृथामांसाशनश्चास्तुवृथादानंकरोतुच ॥ यातुस्त्रियंदिवाचैवविसस्तैन्यंकरोतियः ॥ २१ ॥ ॥भरद्वाजउवाच॥ ॥नृशंसस्त्यक्तधर्मास्तुस्त्रीषुज्ञातिषुगोषुच ॥ ब्रा
ह्मणंचापिजयतांविसस्तैन्यंकरोतियः॥ २२ ॥ उपाध्यायमधःकृत्वाऋचोध्येतुयजूंषिच ॥ जुहोतुचसकक्षाग्नौविसस्तैन्यंकरोतियः॥ २३ ॥ ॥जमदग्निरुवाच॥
पुरीषमुत्सृजत्वप्सुहंतुगांचैवब्रह्मुह्यतु ॥ अनृतौमैथुनंयातुविसस्तैन्यंकरोतियः॥ २४ ॥ द्वेष्योभार्योपजीवीस्याद्दूरबंधुश्चवैरवान् ॥ अन्योन्यस्यातिथिश्चास्तुविस
स्तैन्यंकरोतियः॥ २५॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥अधीत्यवेदांस्त्यजतुत्रीनग्नीनपविध्यतु ॥ विक्रीणातुतथासोमंविसस्तैन्यंकरोतियः॥२६॥ उदपानप्लवेग्रामेब्राह्म
णोवृषलीपतिः॥ तस्यसालोक्यतांयातुविसस्तैन्यंकरोतियः ॥ २७॥ ॥विश्वामित्रउवाच॥ ॥जीवतोवैगुरूनृभृत्यान्भरंत्वस्यपरेजनाः॥ अगतिर्बहुपुत्रःस्या
द्विसस्तैन्यंकरोतियः ॥ २८ ॥ अशुचिर्ब्रह्मकूटोस्तुऋद्ध्याचैवाप्यहंकृतः ॥ कर्षकोमत्सरीचास्तुविसस्तैन्यंकरोतियः॥ २९॥ वर्षाचरोस्तुभृतकोराज्ञश्चास्तुपुरोहि
तः॥ अयाज्यस्यभवेदृत्विग्विसस्तैन्यंकरोतियः॥ १३० ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥नित्यंपरिभवेच्छ्वश्रूंभर्तुर्भवतुदुर्मनाः॥ एकास्वादुसमाश्नातुविसस्तैन्यंकरोति
या॥ ३१ ॥ज्ञातीनांगृहमध्यस्थासक्तूनत्तुदिनक्षये ॥ अभोग्यावीरसूरस्तुविसस्तैन्यंकरोतिया ॥ ३२ ॥ ॥ गंडोवाच ॥ ॥अनृतंभाषतुसदाबंधुभिश्चविरुध्य
तु ॥ ददातुकन्यांशुल्केनविसस्तैन्यंकरोतिया ॥ ३३॥ साधयित्वास्वयंप्राशेद्दास्येजीर्यतुचैवह ॥ विकर्मणाप्रमीयेतविसस्तैन्यंकरोतिया ॥ ३४ ॥ ॥ पशुसखउ
वाच॥ ॥दासएवप्रजायेतामप्रसूतिरकिंचनः॥ दैवतेष्वनमस्कारोविसस्तैन्यंकरोतियः॥ ३५॥ ॥ शुनःसखउवाच॥ ॥ अध्वर्यवेदुहितरंवाददातुच्छंदोगे
वाचरितब्रह्मचर्ये॥ आथर्वणंवेदमधीत्यविप्रःस्नायीतवायोहरतेबिसानि॥ ३६॥ ॥ ऋषयऊचुः॥ ॥इष्टमेतद्द्विजातीनांयोयंतेशपथःकृतः॥ त्वयाकृतंबिस
स्तैन्यंसर्वेषांनःशुनःसख॥ ३७॥ ॥शुनःसखउवाच॥ ॥न्यस्तमद्यंनपश्यद्भिर्यदुक्तंकृतकर्मभिः॥ सत्यमेतन्नमिथ्यैतद्विसस्तैन्यंकृतंमया॥ ३८॥ मयाह्यंत
र्हितानीहबिसानीमानिपश्यत॥ परीक्षार्थंभगवतांकृतमेवंमयानघाः॥ ३९॥

वने ॥ २७ ॥ २८ ॥ ब्रह्मकूटोवेदराशिस्तस्याशुचित्वंदोषःऋद्धिमतोगर्वोभवतु कर्षकश्चमत्सरीचास्तु ॥ २९ ॥ १३० ॥ ३१ ॥ ज्ञातीनां अनादरेषष्ठी ज्ञातीननादृत्येत्यर्थः अभोग्यायोनिदूषिता ॥३२॥
॥ ३३ ॥ साधयित्वाअन्नंपक्त्वा विकर्मणाजारजातेनगर्भादिना ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ अयंभक्ष्यं यदुक्तंतन्नमिथ्येतिसंबंधः ॥ ३८ ॥ अंतर्हितानिअंतर्धानंप्रापितानि ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ स्वधर्मनिष्ठःकुप्रतिग्रहपराङ्मुखो निषिद्धवर्जितोमुख्यंपात्रमित्यध्यायतात्पर्यं ॥ ४९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारत

रक्षणार्थंचसर्वेषांभवतामहमागतः॥ यातुधानीत्यतिक्रूराकृत्यैषावोवधैषिणी ॥ १४० ॥ वृषादर्भिप्रयुक्तैषानिहतामेतपोधनाः॥ दुष्टाहिंस्यादियंपापायुष्मान्प्र त्यग्निसंभवा ॥ ४१ ॥ तस्मादस्म्यागतोविप्रावासवंमांनिबोधत॥ अलोभादक्षयालोकाःप्राप्तावैसार्वकामिकाः॥ ४२ ॥ उत्तिष्ठध्वमितःक्षिप्रंतानवाप्नुतवैद्विजाः ॥ ४३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततोमहर्षयःप्रीतास्तथेत्युक्त्वापुरंदरम्॥ सहैवत्रिदशेंद्रेणसर्वेजग्मुस्त्रिविष्टपम् ॥४४॥ एवमेतेमहात्मानोभोगैर्बहुविधैरपि॥ क्षुधा परमयायुक्ताश्छंद्यमानामहात्मभिः ॥ ४५ ॥ नैवलोभंतदाचक्रुस्ततःस्वर्गमवाप्नुवन् ॥ तस्मात्सर्वास्ववस्थासुनरोलोभंविवर्जयेत् ॥ ४६ ॥ एषधर्मःपरोराजंस्त स्माल्लोभंविवर्जयेत् ॥ ४७॥ इदंनरःसुचरितंसमवायेषुकीर्तयन् ॥ अर्थभागीचभवतिनचदुर्गाण्यवाप्नुते ॥ ४८॥ प्रीयंतेपितरश्चास्यऋषयोदेवतास्तथा॥ यशो धर्मार्थभागीचभवतिप्रेत्यमानवः॥१४९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप०आनुशासनिकेप०दानधर्मेबिसस्तैन्योपाख्यानेत्रिनवतितमोऽध्यायः॥९३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्रैवोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ यद्वृत्तंतीर्थयात्रायांशपथंप्रतितच्छृणु ॥ १ ॥पुष्करार्थंकृतंस्तैन्यंपुराभरतसत्तम॥ राजर्षिभिर्महारा जतथैवचद्विजर्षिभिः ॥ २ ॥ ऋषयःसमेताःपश्चिमेवैप्रभासेसमागतामंत्रममंत्रयंत॥ चरामसर्वांपृथिवींपुण्यतीर्थांतन्नःकामंहंतगच्छामसर्वे॥ ३ ॥ शुक्रोंगि राश्चैवकविश्चविद्वांस्तथाह्यगस्त्योनारदपर्वतौच ॥ भृगुर्वसिष्ठःकश्यपोगौतमश्चविश्वामित्रोजमदग्निश्चराजन् ॥ ४ ॥ ऋषिस्तथागालवोथाष्टकश्चभारद्वाजो रुंधतीवालखिल्याः॥ शिबिर्दिलीपोनहुषोंबरीषोराजाययातिर्धुंधुमारोथपूरुः ॥ ५ ॥ जग्मुःपुरस्कृत्यमहानुभावंशतक्रतुंवृत्रहणंनरेंद्राः॥ तीर्थानिसर्वाणिपरि भ्रमंतोमाघ्यांययुःकौशिकींपुण्यतीर्थां॥६॥सर्वेषुतीर्थेष्ववधूतपापाजग्मुस्ततोब्रह्मसरःसुपुण्यम्॥ देवस्यतीर्थेजलमग्निकल्पाविगाह्यतेभुक्तबिसप्रसूनाः॥ ७॥ केचिद्बिसान्यखनंस्तत्रराजन्नन्येमृणालान्यखनंस्तत्रविप्राः ॥ अथापश्यन्पुष्करंतेह्रियंतंह्रदादगस्त्येनसमुद्धृतंतत् ॥ ८ ॥ तानाहसर्वानृषिमुख्यानगस्त्यःकेनाद त्तंपुष्करंमेसुजातम् ॥ युष्मान्शंकेपुष्करंदीयतांमेनवैभवंतोहर्तुमर्हंतिपद्मम् ॥ ९ ॥

भावदीपेत्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ९३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अत्रशपथेनैवनिषिद्धार्थप्रकाशने ॥ १ ॥ पुष्करार्थंइंद्रेणस्तैन्यंकृतं मुनिभिःशपथाःकृताइत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ बिस मृणालयोःकमलकुमुदवदवांतरभेदोज्ञेयः ह्रियंतंह्रियमाणं ॥ ८ ॥ आदत्तमात्तं ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अधर्मइतिच्छेदः ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रत्यवरान्मध्यमान् तमःअज्ञानं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ पृष्ठमांसानिपृष्ठवाहानांहयवृषभोष्ट्रादीनांमांसानि ॥ १६ ॥ भिक्षुःसंन्यासी ॥ १७ ॥ पणतुक्रयविक्र

श्टणोमिकालोहिंसतेधर्मवीर्यसोयंप्राप्तोवर्ततेधर्मपीडा ॥ पुराऽधर्मोवर्ततेनेहयावत्तावद्गच्छामःसुरलोकंचिराय ॥ १० ॥ पुरावेदान्ब्राह्मणाग्राममध्येघुष्टस्व
राद्वृषलाञ्श्रावयंति ॥ पुराराजाव्यवहारेणधर्मान्पश्यत्यहंपरलोकंव्रजामि ॥ ११ ॥ पुरावरान्प्रत्यवरान्गरीयसोयावन्नरानावमंस्यंतिसर्वे॥ तमोत्तरंयावदि
दंनवर्तततावद्व्रजामिपरलोकंचिराय॥ १२ ॥पुराप्रपश्यामिपरेणमर्त्यान्बलीयसादुर्बलान्भुज्यमानान्॥ तस्माद्यास्यामिपरलोकंचिरायनह्युत्सहेद्रष्टुमिहजी
वलोकम्॥ १३ ॥तमाहुरार्ताऋषयोमहर्षिनतेवयंपुष्करंचोरयामः॥ मिथ्याभिषंगोभवतानकार्यःशपामतीक्ष्णैःशपथैर्महर्षे॥ १४॥ तेनिश्चितास्तत्रमहर्षयस्तु
संपश्यंतोधर्ममेतंनरेंद्राः॥ ततोशपंतशपथान्पर्ययेणसहैवतेपार्थिवपुत्रपौत्रैः ॥ १५ ॥ ॥भृगुरुवाच ॥ ॥ प्रत्याक्रोशेदिहाक्रुष्टस्ताडितःप्रतिताडयेत् ॥ खादे
च्चपृष्ठमांसानियस्तेहरतिपुष्करम्॥१६॥ ॥वसिष्ठउवाच॥ ॥अस्वाध्यायपरोलोकेश्वानंचपरिकर्षतु॥पुरेचभिक्षुर्भवतुयस्तेहरतिपुष्करम्॥१७॥ ॥कश्यपउवा
च॥ ॥सर्वत्रसर्वंपणतुन्यासेलोभंकरोतुच॥ कूटसाक्षित्वमभ्येतुयस्तेहरतिपुष्करम्॥१८॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥जीवत्वहंकृतोबुद्ध्याविषमेणासमेनसः॥कर्षको
मत्सरीचास्तुयस्तेहरतिपुष्करम्॥१९॥ ॥ अंगिराउवाच॥ अशुचिर्ब्रह्मकूटोस्तुश्वानंचपरिकर्षतु॥ ब्रह्महाऽनिकृतिश्चास्तुयस्तेहरतिपुष्करम्॥२०॥ ॥धुंधुमारउ
वाच॥ ॥अकृतज्ञस्तुमित्राणांशूद्रायांचप्रजायतु॥ एकःसंपन्नमश्नातुयस्तेहरतिपुष्करम्॥ २१ ॥ ॥पूरुरुवाच॥ ॥ चिकित्सायांप्रचरतुभार्ययाचैवपुष्यतु
श्वशुरात्तस्यवृत्तिःस्याद्यस्तेहरतिपुष्करम्॥ २२॥ ॥दिलीपउवाच॥ ॥उदपानप्लवेग्रामेब्राह्मणोवृषलीपतिः॥ तस्यलोकान्सव्रजतुयस्तेहरतिपुष्करम्॥ २३॥
॥शुक्रउवाच॥ ॥वृथामांसंसमश्नातुदिवागच्छतुमैथुनम्॥ प्रेष्योभवतुराज्ञश्चयस्तेहरतिपुष्करम्॥ २४॥ ॥जमदग्निरुवाच॥ ॥अनध्यायेष्वधीयीतमित्रं
श्राद्धेचभोजयेत्॥ श्राद्धेशूद्रस्यचाश्नीयाद्यस्तेहरतिपुष्करम्॥२५॥ ॥शिबिरुवाच॥ ॥अनाहिताग्निर्म्रियतांयज्ञेविघ्नंकरोतुच॥ तपस्विभिर्विरुध्येच्चयस्तेहर
तिपुष्करम्॥ २६॥ ॥ययातिरुवाच॥ ॥अनृतौचव्रतीचैवभार्यायांसप्रजायतु॥ निराकरोतुवेदांश्चयस्तेहरतिपुष्करम्॥ २७॥

यंकरोतु सर्वमपण्यमपि ॥ १८ ॥ विगतःसमज्ञावोयस्मात्तेनासमेनकामक्रोधादिना ॥ १९ ॥ अनिकृतिःअकृतप्रायश्चित्तः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अतिथिर्यतिः गृहसंस्थोगृहवासी कामवृत्तःयथेष्टचेष्टावान् ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ भृतोवित्तेनक्रीतः भृतकोधान्यविक्रीतः वैश्यैःक्रीतःसन्अवर्षांवृष्टिनिबंधंकरोतु ॥ ३३ ॥ ३४

॥नहुषउवाच॥ ॥अतिथिर्गृहसंस्थोस्तुकामवृत्तस्तुदीक्षितः॥ विद्यांप्रयच्छतुभृतोयस्तेहरतिपुष्करम्॥ २८॥ ॥अंबरीषउवाच॥ ॥नृशंसस्त्यक्तधर्मोस्तुस्त्री
पुज्ञातिषुगोषुच॥ निहंतुब्राह्मणंचापियस्तेहरतिपुष्करम्॥२९॥ ॥नारदउवाच॥ ॥गृहज्ञानीबहिःशास्त्रंपठतांविस्वरंपदम्॥ गरीयसोवजानातुयस्तेहरतिपुष्कर
म्॥ ३०॥ ॥नाभागउवाच॥ ॥अनृतंभाषतुसदासद्भिश्चैवविरुध्यतु॥ शुल्केनतुददत्कन्यांयस्तेहरतिपुष्करम्॥ ३१॥ ॥कविरुवाच॥ ॥पद्भ्यांसगांताडय
तुसूर्यंचप्रतिमेहतु॥ शरणागतंसंत्यजतुयस्तेहरतिपुष्करम्॥ ३२॥ ॥विश्वामित्रउवाच॥ ॥करोतुभृतकोऽवर्षांराज्ञश्चास्तुपुरोहितः॥ ऋत्विगस्तुह्ययाज्यस्य
यस्तेहरतिपुष्करम्॥ ३३॥ ॥पर्वतउवाच॥ ॥ग्रामेचाधिकृतःसोस्तुखरयानेनगच्छतु॥ शुनःकर्षतुवृत्त्यर्थेयस्तेहरतिपुष्करम्॥३४॥ ॥भरद्वाजउवाच॥ ॥
सर्वपापसमादानंनृशंसेचानृतेचयत्॥ तत्तस्यास्तुसदापापंयस्तेहरतिपुष्करम्॥ ३५॥ ॥अष्टकउवाच॥ ॥सराजास्त्वकृतप्रज्ञःकामवृत्तश्चपापकृत्॥ अधर्मे
णाभिशास्तूर्वींयस्तेहरतिपुष्करम्॥३६॥ ॥गालवउवाच॥ ॥पापिष्ठेभ्योह्यनर्घार्हःसनरोस्तुस्वपापकृत्॥ दत्त्वादानंकीर्तयतुयस्तेहरतिपुष्करम्॥ ३७॥ ॥अ
रुंधत्युवाच॥ ॥श्वश्र्वापवादंवदतुभर्तुर्भवतुदुर्मनाः॥ एकास्वादुसमश्नातुयातेहरतिपुष्करम्॥३८॥ ॥वालखिल्याऊचुः॥ ॥एकपादेनवृत्त्यर्थंग्रामद्वारेसति
ष्ठतु॥धर्मज्ञस्त्यक्तधर्मास्तुयस्तेहरतिपुष्करम्॥३९॥ ॥शुनःसखउवाच॥ ॥अग्निहोत्रमनादृत्यससुखंस्वपतुद्विजः॥परिव्राट्कामवृत्तोस्तुयस्तेहरतिपुष्करम्॥४०॥
॥सुरभ्युवाच॥ ॥वालजेननिदानेनकांस्यंभवतुदोहनम्॥दुह्येतपरवत्सेनयातेहरतिपुष्करम्॥ ४१॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततस्तुतैःशपथैःशप्यमानैर्नानावि
धैर्बहुभिःकौरवेंद्र॥ सहस्राक्षोदेवराट्संप्रहृष्टःसमीक्ष्यतंकोपनंविप्रमुख्यम् ॥ ४२॥ अथाब्रवीन्मघवाप्रत्ययंस्वंसमाभाष्यतमृषिंजातरोषम्॥ ब्रह्मर्षिदेवर्षिनृप
र्षिमध्येयंतंनिबोधेहममाद्यराजन्॥ ४३॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥अध्वर्यवेदुहितरंददातुछंदोगेवाचरितब्रह्मचर्ये॥ अथर्वणंवेदमधीत्यविप्रःस्नायीतयःपुष्करमा
ददाति॥ ४४॥ सर्वान्वेदानधीयीतपुण्यशीलोस्तुधार्मिकः॥ ब्रह्मणःसदनंयातुयस्तेहरतिपुष्करम्॥ ४५॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ पापिष्ठाएवअनर्घार्हाःअपूज्याः अयंतुततोप्यपूज्योस्तु यतःस्वपापकृत्स्वेषुज्ञातिषुपापकृद्दराग्निदानादिनावधकृत् ॥ ३७ ॥ श्वश्र्वाअपवादमितिच्छेदः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ वाल
जेनवृकेशजेन बल्वजेनेतिपाठेबल्वजःबगईसंज्ञकस्तृणविशेषस्तज्जेन निदानंदोहनकालेगवांपादबंधनीरज्जुस्तेन ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ प्रत्ययमभिप्रायं ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ धर्मश्रुतीनांसम्यगुत्कर्षः धर्मएवसेतुस्तरणोपायः ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्नवतितमोऽध्यायः॥ ९४॥

॥अगस्त्यउवाच ॥ ॥ आशीर्वादस्त्वयाप्रोक्तःशपथोबलसूदन ॥ दीयतांपुष्करंमह्यमेषधर्मःसनातनः ॥ ४६ ॥ ॥इंद्रउवाच ॥ ॥नमयाभगवन्लोभाद्धृतं पुष्करमद्यवै ॥ धर्मांस्तुश्रोतुकामेनहृतंनक्रोद्धुमर्हसि ॥ ४७ ॥ धर्मश्रुतिसमुत्कर्षोधर्मसेतुरनामयः ॥ आर्षोवैशाश्वतोनित्यमव्ययोयंमयाश्रुतः ॥ ४८ ॥ तदिदंगृह्यतांविद्वन्पुष्करंद्विजसत्तम ॥ अतिक्रमंमेभगवन्क्षंतुमर्हस्यनिंदित ॥ ४९ ॥ इत्युक्तःसमहेंद्रेणतपस्वीकोपनोभृशम् ॥ जग्राहपुष्करंधीमान्प्रसन्नश्चाभवन्मुनिः ॥ ५० ॥ प्रययुस्तेततोभूयस्तीर्थानिवनगोचराः ॥ पुण्येषुतीर्थेषुतथागात्राण्याप्लावयंतते ॥ ५१ ॥ आख्यानंयइदंयुक्तःपठेत्पर्वणिपर्वणि ॥ नमूर्खंजनयेत्पुत्रंनभवेच्चनिराकृतिः ॥ ५२ ॥ नतमापत्स्पृशेत्काचिद्विज्वरोनजरावहः ॥ विरजाःश्रेयसायुक्तःप्रेत्यस्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ५३ ॥ यश्चशास्त्रमधीयीतऋषिभिःपरिपालितम् ॥ सगच्छेद्ब्रह्मणोलोकमव्ययंचनरोत्तम ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेशपथविधिर्नामचतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ९४॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यदिदंश्राद्धकृत्येषुदीयतेभरतर्षभ ॥ छत्रंचोपानहौचैवकेनैतत्संप्रवर्तितम् ॥ १ ॥ कथंचैतत्समुत्पन्नंकिमर्थंचैवदीयते ॥ नकेवलंश्राद्धकृत्येपुण्यकेष्वपिदीयते ॥ २ ॥ बहुष्वपिनिमित्तेषुपुण्यमाश्रित्यदीयते ॥ एतद्विस्तरतोब्रह्मन्श्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ३ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्नवहितश्छत्रोपानहविस्तरम् ॥ यथैतत्प्रथितंलोकेयथाचैतत्प्रवर्तितम् ॥ ४ ॥ यथाचाक्षय्यतांप्राप्तंपुण्यतांचयथागतम् ॥ सर्वमेतदशेषेणप्रवक्ष्यामिनराधिप ॥ ५ ॥ जमदग्नेश्चसंवादंसूर्यस्यचमहात्मनः ॥ पुरासभगवान्साक्षाद्धनुषाक्रीडयत्प्रभो ॥ ६ ॥ संधायसंधायशरांश्चिक्षेपकिलभार्गवः ॥ तान्क्षिप्तान्रेणुकासर्वांस्तस्येषून्दीप्ततेजसः ॥ ७ ॥ आनीयसातदातस्मैप्रादादसकृदच्युत ॥ अथतेनसशब्देनज्यायाश्चैवशरस्यच ॥ ८ ॥ प्रहृष्टःसंप्रचिक्षेपसाचप्रत्याजहारतान् ॥ ततोमध्याह्नमारूढेज्येष्ठामूलेदिवाकरे ॥ ९ ॥ ससायकान्द्विजोमुक्त्वारेणुकामिदमब्रवीत् ॥ गच्छानयविशालाक्षिशरानेतान्धनुश्च्युतान् ॥ १० ॥ यावदेतान्पुनःसुभ्रुक्षिपामीतिजनाधिप ॥ सागच्छंत्यंतराछायांवृक्षमाश्रित्यभामिनी ॥ ११ ॥

यदिदमिति ॥ १ ॥ पुण्यकेपुस्त्रीणांव्रतोत्सवेषु ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ज्येष्ठामूलेदक्षिणावर्तेभ्रममाणेभचक्रेज्येष्ठानांसमसूत्रेपतितंरोहिणीनक्षत्रंतदेवज्येष्ठानांमूलं यथाश्रुतार्थग्रहणंतुनज्येष्ठामूलस्थेर्केहेमंतेशिरःपाददाहस्यानवसरात् ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचनवतित

तस्यौतस्याहिसंतप्तंशिरःपादौतथैवच ॥ स्थितासातुमुहूर्तंवैभर्तुःशापभयाच्छुभा ॥ १२ ॥ ययावानयितुंभूयःसायकानसितेक्षणा ॥ प्रत्याजगामचशरांस्ता
नादाययशस्विनी ॥ १३ ॥ सावैखिन्नासुचार्वंगीपद्भ्यांदुःखंनियच्छती ॥ उपाजगामभर्तारंभयाद्भर्तुःप्रवेपती ॥ १४ ॥ सतामृषिस्तदाक्रुद्धोवाक्यमाहशुभान
नाम् ॥ रेणुकेकिंचिरेणत्वमागतेतिपुनःपुनः ॥ १५ ॥ ॥ रेणुकोवाच ॥ ॥ शिरस्तावत्प्रदीप्तंमेपादौचैवतपोधन ॥ सूर्यतेजोनिरुद्धाहंवृक्षच्छायांसमाश्रिता ॥ १६ ॥
एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मंश्चिरायैतत्कृतंमया ॥ १६ ॥ एतच्छ्रुत्वाममविभोमाक्रुधस्त्वंतपोधन ॥ १७ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ अद्यैनंदीप्तकिरणंरेणुकेतवदुःखदम् ॥ शरै
र्निपातयिष्यामिसूर्यमस्त्राग्नितेजसा ॥ १८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सविस्फार्यधनुर्दिव्यंगृहीत्वाचशरान्बहून् ॥ अतिष्ठत्सूर्यमभितोयतोयातिततोमुखः
॥ १९ ॥ अथतंप्रेक्ष्यसन्नद्धंसूर्योऽभ्येत्यतथाऽब्रवीत् ॥ द्विजरूपेणकौंतेयकिंतेसूर्योपराध्यते ॥ २० ॥ आदत्तेरश्मिभिःसूर्योदिवितिष्ठंस्ततस्ततः ॥ रसंहृतंवैवर्षासुप्रव
र्षतिदिवाकरः ॥ २१ ॥ ततोऽन्नंजायतेविप्रमनुष्याणांसुखावहम् ॥ अन्नंप्राणाइतियथावेदेषुपरिपठ्यते ॥ २२ ॥ अथाभ्रेषुनिगूढश्चरश्मिभिःपरिवारितः ॥ सप्तद्वी
पानिमान्ब्रह्मन्वर्षेणाभिप्रवर्षति ॥ २३ ॥ ततस्तदौषधीनांचवीरुधांपुष्पपत्रजम् ॥ सर्ववर्षाभिनिर्वृत्तमन्नंसंभवतिप्रभो ॥ २४ ॥ जातकर्माणिसर्वाणिव्रतोपनयना
निच ॥ गोदानानिविवाहाश्चतथायज्ञसमृद्धयः ॥ २५ ॥ शास्त्राणिदानानितथासंयोगावित्तसंचयाः ॥ अन्नतःसंप्रवर्ततेयथात्वंवेत्थभार्गव ॥ २६ ॥ रमणीया
नियावंतियावदारंभिकाणिच ॥ सर्वमन्नात्प्रभवतिविदितंकीर्तयामिते ॥ २७ ॥ सर्वंहिवेत्थविप्रत्वंयदेतत्कीर्तितंमया ॥ प्रसादयेत्वांविप्रर्षेकिंतेसूर्यंनिपात्यवै
॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेछत्रोपानहोत्पत्तिर्नामपंचनवतितमोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ युधि
ष्ठिरउवाच ॥ ॥ एवंप्रयाचतितदाभास्करेमुनिसत्तमः ॥ जमदग्निर्महातेजाःकिंकार्यंप्रत्यपद्यत ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सतथायाचमानस्यमुनिरग्निसम
प्रभः ॥ जमदग्निःशमंनैवजगामकुरुनंदन ॥ २ ॥ ततःसूर्योमधुरयावाचातमिदमब्रवीत् ॥ कृतांजलिर्विप्ररूपीप्रणम्यैनंविशांपते ॥ ३ ॥ चलंनिमित्तंविप्रर्षेसदा
सूर्यस्यगच्छतः ॥ कथंचलंभेत्स्यसित्वंसदायांतंदिवाकरम् ॥ ४ ॥

मोऽध्यायः ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषण्णवतितमोऽध्या

॥जमदग्निरुवाच॥ ॥स्थिरंचापिचलंचापिजानेत्वांज्ञानचक्षुषा॥अवश्यंविनयाधानंकार्यमद्यमयातव॥५॥मध्याह्नेवैनिमेषार्धंतिष्ठसित्वंदिवाकर॥तत्रभे
त्स्यामिसूर्यत्वांनमेत्रास्तिविचारणा॥६॥ ॥सूर्यउवाच॥ ॥असंशयंमांविप्रर्षेभेत्स्यसेधन्विनांवर॥अपकारिणंमांविद्धिभगवन्शरणागतम्॥७॥ ॥भी
ष्मउवाच॥ ॥ततःप्रहस्यभगवान्जमदग्निरुवाचतम्॥नभीःसूर्यत्वयाकार्याप्रणिपातगतोह्यसि॥८॥ब्राह्मणेष्वार्जवंयच्चस्थैर्यंचधरणीतले॥सौम्यतांचैव
सोमस्यगांभीर्यंवरुणस्यच॥९॥दीप्तिमग्नेःप्रभांमेरोःप्रतापंतपनस्यच॥एतान्यतिक्रमेद्योवैसहन्याच्छरणागतम्॥१०॥भवेत्सगुरुतल्पीचब्रह्महाचसवैभवे
त्॥सुरापानंसकुर्याच्चयोहन्याच्छरणागतम्॥११॥एतस्य[1]त्वपनीतस्यसमाधिंतातचिंतय॥यथासुखगमःपंथाभवेत्त्वद्रश्मिभावितः॥१२॥ ॥भीष्मउवाच॥
एतावदुक्त्वासतदातूष्णीमासीद्भृगूत्तमः॥अथसूर्योददत्तस्मैछत्रोपानहमाशुवै॥१३॥ ॥सूर्यउवाच॥ ॥महर्षेशिरसस्त्राणंछत्रंमद्रश्मिवारणम्॥प्रतिगृह्णी
ष्वपद्भ्यांचत्राणार्थंचर्मपादुके॥१४॥अद्यप्रभृतिचैवेहलोकेसंप्रचरिष्यति॥पुण्यकेषुचसर्वेषुपरमक्षय्यमेवच॥१५॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥छत्रोपानहमे
तत्तुसूर्येणैतत्प्रवर्तितम्॥पुण्यमेतदभिख्यातंत्रिषुलोकेषुभारत॥१६॥तस्मात्प्रयच्छविप्रेषुच्छत्रोपानहमुत्तमम्॥धर्मस्तेषुमहान्भावीनमेत्रास्तिविचारणा॥१७॥
छत्रंहिभरतश्रेष्ठयःप्रदद्याद्द्विजातये॥ शुभ्रंशतशलाकंवैसप्रेत्यसुखमेधते॥१८॥ सशक्रलोकेवसतिपूज्यमानोद्विजातिभिः॥अप्सरोभिश्चसततंदेवैश्चभरत
र्षभ॥१९॥दह्यमानायविप्राययःप्रयच्छत्युपानहौ॥स्नातकायमहाबाहोसंशितायद्विजातये॥२०॥सोपिलोकानवाप्नोतिदैवतैरभिपूजितान्॥गोलोकेस
मुदायुक्तोवसतिप्रेत्यभारत॥२१॥एतत्तेभरतश्रेष्ठमयाकार्त्स्न्येनकीर्तितम्॥छत्रोपानहदानस्यफलंभरतसत्तम॥२२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनप
र्वणिआनुशास०दानधर्मेछत्रोपानहदानप्रशंसानामषण्णवतितमोऽध्यायः॥९६॥ ॥९७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥गार्हस्थ्यंधर्ममखिलंप्रब्रूहिभर
तर्षभ॥ ऋद्धिमाप्नोतिकिंकृत्वामनुष्यइहपार्थिव॥१॥

यः॥९६॥ ॥९७॥ ॥९७॥ ॥गार्हस्थ्यंगृहस्थयोग्यं॥१॥

१ एतस्यशरणागतस्यअपनीतस्यापराधवतः समाधिसमाधानं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ बलिकर्मवैश्वदेवः तत्रप्रागन्नमेवग्राह्यं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामिपुरावृत्तंजनाधिप ॥ वासुदेवस्यसंवादंपृथिव्याश्चैवभारत ॥ २ ॥ संस्तुत्यपृथिवींदेवींवासुदेवःप्रतापवान् ॥ पप्रच्छभरत
श्रेष्ठमांत्वंयत्पृच्छसेद्यवै ॥ ३ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ गार्हस्थ्यंधर्ममाश्रित्यमयावामद्विधेनवा ॥ किमवश्यंधरेकार्यंकिंवाकृत्वाकृतंभवेत् ॥ ४ ॥ ॥ पृथिव्युवा
च ॥ ॥ ऋषयःपितरोदेवामनुष्याश्चैवमाधव ॥ इज्याश्चैवार्चनीयाश्चयथाचैवनिबोधमे ॥ ५ ॥ सदायज्ञेनदेवाश्चसदातिथ्येनमानुषाः ॥ छंदतश्चयथानित्य
मर्हान्भुंजीतनित्यशः ॥ ६ ॥ तेनत्वृषिगणाःप्रीताभवंतिमधुसूदन ॥ नित्यमग्निंपरिचरेदभुक्त्वाबलिकर्मच ॥ ७ ॥ कुर्यात्तथैवदेवावैप्रीयंतेमधुसूदन ॥ कुर्यादहर
हःश्राद्धमन्नाद्येनोदकेनच ॥ ८ ॥ पयोमूलफलैर्वापिपितृणांप्रीतिमाहरन् ॥ सिद्धान्नाद्वैश्वदेवंवैकुर्यादग्नौयथाविधि ॥ ९ ॥ आग्नीषोमंवैश्वदेवंधान्वंतर्यमनंतरम् ॥
प्रजानांपतयेचैवपृथग्घोमोविधीयते ॥ १० ॥ तथैवचानुपूर्व्येणबलिकर्मप्रयोजयेत् ॥ दक्षिणायांयमायेतिप्रतीच्यांवरुणायच ॥ ११ ॥ सोमायचाप्युदी
च्यांवैवास्तुमध्येप्रजापतेः ॥ धन्वंतरेःप्रागुदीच्यांप्राच्यांशक्रायमाधव ॥ १२ ॥ मनुष्येभ्यइतिप्राहुर्बलिंद्वारिगृहस्यवै ॥ मरुद्भ्योदैवतेभ्यश्चबलिमंतर्गृहेहरेत्
॥ १३ ॥ तथैवविश्वेदेवेभ्योबलिमाकाशतोहरेत् ॥ निशाचरेभ्योभूतेभ्योबलिंनक्तंतथाहरेत् ॥ १४ ॥ एवंकृत्वाबलिंसम्यग्दद्याद्भिक्षांद्विजायवै ॥ अलाभेत्रा
ह्मणस्याग्नावग्रमुद्धृत्यनिक्षिपेत् ॥ १५ ॥ यदाश्राद्धंपितृभ्योपिदातुमिच्छेतमानवः ॥ तदापश्चात्प्रकुर्वीतनिवृत्तेश्राद्धकर्मणि ॥ १६ ॥ पितॄन्संतर्पयित्वातुबलिं
कुर्याद्विधानतः ॥ वैश्वदेवंततःकुर्यात्पश्चाद्ब्राह्मणवाचनम् ॥ १७ ॥ ततोन्नेनविशेषेणभोजयेदतिथीनपि ॥ अर्चापूर्वंमहाराजततःप्रीणातिमानवान् ॥ १८ ॥ अ
नित्यंहिस्थितोयस्मात्तस्मादतिथिरुच्यते ॥ आचार्यस्यपितुश्चैवसख्युराप्तस्यचातिथेः ॥ १९ ॥ इदमस्तिगृहेमह्यमितिनित्यंनिवेदयेत् ॥ तेयद्वदेयुस्तत्कुर्यादिति
धर्मोविधीयते ॥ २० ॥ गृहस्थःपुरुषःकृष्णशिष्टाशीचसदाभवेत् ॥ राजर्त्विजंस्नातकंचगुरुंश्वशुरमेवच ॥ २१ ॥ अर्चयेन्मधुपर्केणपरिसंवत्सरोषितान् ॥ श्वभ्य
श्चश्वपचेभ्यश्चवयोभ्यश्चावपेद्भुवि ॥ २२ ॥ वैश्वदेवंहिनामैतत्सायंप्रातर्विधीयते ॥ एतांस्तुधर्मान्गार्हस्थ्यान्यःकुर्यादनसूयकः ॥ सइहर्षिवरान्प्राप्यप्रेत्यलोके
महीयते ॥ २३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इतिभूमेर्वचःश्रुत्वावासुदेवःप्रतापवान् ॥ तथाचकारसततंत्वमप्येवंसदाचर ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ आलोकेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ स्तामभवतां ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

एतद्गृहस्थधर्मंत्वंचेष्टमानोजनाधिप॥ इहलोकेयशःप्राप्यप्रेत्यस्वर्गमवाप्स्यसि ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेबलिदा
नविधिर्नामसप्तनवतितमोऽध्यायः ॥ ९७ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ आलोकदानंनामैतत्कीदृशंभरतर्षभ ॥ कथमेतत्समुत्पन्नंफलंवा
तद्ब्रवीहिमे ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ मनोःप्रजापतेर्वादंसुवर्णस्यचभारत ॥ २ ॥ तपस्वीकश्चिदभवत्सुवर्णोनामभा
रत ॥ वर्णतोहेमवर्णःससुवर्णइतिपप्रथे ॥ ३ ॥ कुलशीलगुणोपेतःस्वाध्यायेचपरंगतः ॥ बहून्सुवंशप्रभवान्समतीतःस्वकैर्गुणैः ॥ ४ ॥ सकदाचिन्मनुंविप्रोदद
र्शोपससर्पच ॥ कुशलप्रश्नमन्योन्यंतौचोभौतत्रचक्रतुः ॥ ५ ॥ ततस्तौसत्यसंकल्पौमेरौकांचनपर्वते ॥ रमणीयेशिलापृष्ठेसहितौसंन्यषीदताम् ॥ ६ ॥ तत्रतौकथ
यंतौस्तांकथानानाविधाश्रयाः ॥ ब्रह्मर्षिदेवदैत्यानांपुराणानांमहात्मनाम् ॥ ७ ॥ सुवर्णस्त्वब्रवीद्वाक्यंमनुंस्वायंभुवंप्रति ॥ हितार्थंसर्वभूतानांप्रश्नंमेवक्तुमर्हसि
॥ ८ ॥ सुमनोभिर्यदिज्यंतेदैवतानिप्रजेश्वर ॥ किमेतत्कथमुत्पन्नंफलंयोगंचशंसमे ॥ ९ ॥ ॥ मनुरुवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ शुक्रस्यच
बलेश्चैवसंवादंवैमहात्मनोः ॥ १० ॥ बलेर्वैरोचनस्येहत्रैलोक्यमनुशासतः ॥ समीपमाजगामाशुशुक्रोभृगुकुलोद्वहः ॥ ११ ॥ तमर्घ्यादिभिरभ्यर्च्यभार्गवंसो
सुराधिपः ॥ निषसादासनेपश्चाद्विधिवद्भूरिदक्षिणः ॥ १२ ॥ कथेयमभवत्तत्रत्वयायापरिकीर्तिता ॥ सुमनोधूपदीपानांसंप्रदानेफलंप्रति ॥ १३ ॥ ततःपप्रच्छदैत्ये
न्द्रःकवींद्रंप्रश्नमुत्तमम् ॥ १४ ॥ ॥ बलिरुवाच ॥ ॥ सुमनोधूपदीपानांकिंफलंब्रह्मवित्तम ॥ प्रदानस्यद्विजश्रेष्ठतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १५ ॥ ॥ शुक्रउवाच ॥ ॥ त
पःपूर्वंसमुत्पन्नंधर्मस्तस्मादनंतरम् ॥ एतस्मिन्नंतरेचैववीरुदोषध्यएवच ॥ १६ ॥ सोमस्यात्माचबहुधासंभूतःपृथिवीतले ॥ अमृतंचविषंचैवयेचान्येतुल्यजात
यः ॥ १७ ॥ अमृतंमनसःप्रीतिंसद्यस्तृप्तिंददातिच ॥ मनोग्लपयतेतीव्रंविषंगंधेनसर्वशः ॥ १८ ॥ अमृतंमंगलंविद्धिमहद्विषममंगलम् ॥ ओषध्योह्यमृतंसर्वाविषं
तेजोग्निसंभवम् ॥ १९ ॥ मनोह्लादयतेयस्माच्छ्रियंचापिदधातिच ॥ तस्मात्सुमनसःप्रोक्तानरैःसुकृतकर्मभिः ॥ २० ॥ देवताभ्यःसुमनसोयोददातिनरःशुचिः ॥
तस्यतुष्यंतिवैदेवास्तुष्टाःपुष्टिंददत्यपि ॥ २१ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ तपःवर्णाश्रमधर्मः धर्मोदयादिः वीरुधोलताः ओषध्योव्रीह्यादयः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ निर्यासाःगुग्गुलुप्रभृतयः सारिणःकाष्ठाग्निसंयोगान्निःसरंतः कृत्रिमाःअ

यंयमुद्दिश्यदीयेरन्देवंसुमनसःप्रभो: ॥ मंगलार्थंसतेनास्यप्रीतोभवतिदैत्यप ॥ २२ ॥ ज्ञेयास्तूग्राश्चसौम्याश्चतेजस्विन्यश्चताःपृथक् ॥ ओषध्योबहुवीर्याहिव
हुरूपास्तथैवच ॥ २३ ॥ यज्ञियानांचवृक्षाणामयज्ञीयान्निबोधमे ॥ आसुराणिचमाल्यानिदैवतेभ्योहितानिच ॥ २४ ॥ रक्षसामुरगाणांचयक्षाणांचतथाप्रि
याः ॥ मनुष्याणांपितॄणांचकांतायास्त्वनुपूर्वशः ॥ २५ ॥ वन्याग्राम्याश्चेहतथाकृष्टोप्ताःपर्वताश्रयाः ॥ अकंटकाःकंटकिनोगंधरूपरसान्विताः ॥ २६ ॥ द्विविधो
हिस्मृतोगंधइष्टोनिष्टश्चपुष्पजः ॥ इष्टगंधानिदेवानांपुष्पाणीतिविभावय ॥ २७ ॥ अकंटकानांवृक्षाणांश्वेतप्रायाश्चवर्णतः ॥ तेषांपुष्पाणिदेवानामिष्टानिसत
तंप्रभो ॥ २८ ॥ जलजानिचमाल्यानिपद्मादीनिचयानिवै ॥ गंधर्वनागयक्षेभ्यस्तानिदद्याद्विचक्षणः ॥ २९ ॥ ओषध्योरक्तपुष्पाश्चकटुकाःकंटकान्विताः ॥ श
त्रूणामभिचारार्थमथर्वेपुनिदर्शिताः ॥ ३० ॥ तीक्ष्णवीर्यास्तुभूतानांदुरालंभाःसकंटकाः ॥ रक्तभूयिष्ठवर्णाश्चकृष्णाश्चैवोपहारयेत् ॥ ३१ ॥ मनोहृदयनंदिन्यो
विशेषमधुराश्चयाः ॥ चारुरूपाःसुमनसोमानुषाणांस्मृताविभो ॥ ३२ ॥ नतुश्मशानसंभूतादेवतायतनोद्भवाः ॥ संनयेत्पुष्टियुक्तेषुविवाहेषुरहःसुच ॥ ३३ ॥
गिरिसानुरुहाःसौम्यादेवानामुपपादयेत् ॥ प्रोक्षिताभ्युक्षिताःसौम्यायथायोग्यंयथास्मृति ॥ ३४ ॥ गंधेनदेवास्तुष्यंतिदर्शनाद्यक्षराक्षसाः ॥ नागाःसमुपभोगे
नत्रिभिरेतैस्तुमानुषाः ॥ ३५ ॥ सद्यःप्रीणातिदेवान्वैतेप्रीताभावयंत्युत ॥ संकल्पसिद्धामर्त्यानामीप्सितैश्चमनोरमैः ॥ ३६ ॥ प्रीताःप्रीणंतिसततंमानितामान
यंतिच ॥ अवज्ञातावधूताश्चनिर्दहंत्यधमान्नरान् ॥ ३७ ॥ अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिधूपदानविधेःफलम् ॥ धूपांश्चविविधान्साधूनसाधूंश्चनिबोधमे ॥ ३८ ॥ निर्या
साःसारिणश्चैवकृत्रिमाश्चैवतेत्रयः ॥ इष्टोनिष्टोभवेद्गंधस्तन्मेविस्तरशःशृणु ॥ ३९ ॥ निर्यासाःसल्लकीवर्ज्यादेवानांदयितास्तुते ॥ गुग्गुलुःप्रवरस्तेषांसर्वेषामिति
निश्चयः ॥ ४० ॥ अगुरुःसारिणांश्रेष्ठोयक्षराक्षसभोगिनाम् ॥ दैत्यानांसल्लकीयश्चकांक्षितोयश्चतद्विधः ॥ ४१ ॥ अथसर्जरसादीनांगंधैःपार्थिवदारवैः ॥ फाणिता
सवसंयुक्तैर्मनुष्याणांविधीयते ॥ ४२ ॥ देवदानवभूतानांसद्यस्तुष्टिकरःस्मृतः ॥ येन्येवैहारिकास्तत्रमानुषाणामितिस्मृताः ॥ ४३ ॥

ष्टगंधादयः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ फाणिताश्चतेआसवेनतीव्रगंधेनसंयुक्ताःदेवदारुप्रभृतयस्तैः पाठांतरेफालितविकसितामल्लिकादयस्तासांरसैर्मकरंदैःगंधरससंयुक्तैर्दारवैः ॥ ४२ ॥ सद्यस्तुष्टिकरोगंधइति
शेषः वैहारिकाविहारमात्रोपयुक्ताः ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ज्योतिर्दीपादि तेजःकांतिः प्रकाशःकीर्तिः ॥ ४६ ॥ तमिस्रमंधकारः अंधंतमोनामनरकरूपं तथादक्षिणायनमप्यंधंतमएव अतउत्तरायणेरात्रौतमोनाशकंज्योतिर्देयंनरकनिवृत्त्यर्थं

यएवोक्ताःसुमनसांप्रदानेगुणहेतवः॥ धूपेष्वपिपरिज्ञेयास्तएवप्रीतिवर्धनाः ॥ ४४ ॥ दीपदानेप्रवक्ष्यामिफलयोगमनुत्तमम्॥ यथायेनयदाचैवप्रदेयायादृशा श्चते॥ ४५॥ ज्योतिस्तेजःप्रकाशंवाप्यूर्ध्वगंचापिवर्ण्यते ॥ प्रदानंतेजसांतस्मात्तेजोवर्धयतेनृणाम् ॥ ४६ ॥ अंधंतमस्तमिस्रंचदक्षिणायनमेवच ॥ उत्तरायण मेतस्माज्ज्योतिर्दानंप्रशस्यते ॥ ४७ ॥ यस्मादूर्ध्वगमेतत्तुतमसश्चैवभेषजम्॥ तस्मादूर्ध्वगतेर्दाताभवेदत्रेतिनिश्चयः ॥ ४८ ॥ देवास्तेजस्विनोयस्मात्प्रभावंतः प्रकाशकाः ॥ तामसाराक्षसाश्चैवतस्माद्दीपःप्रदीयते ॥ ४९ ॥ आलोकदानाच्चक्षुष्मान्प्रभायुक्तोभवेन्नरः॥ तान्दत्त्वानोपहिंसेतनहरेन्नोपनाशयेत् ॥ ५० ॥ दीप हर्ताभवेदंधस्तमोगतिरसुप्रभः ॥ दीपप्रदःस्वर्गलोकेदीपमालेवराजते ॥ ५१ ॥ हविषाप्रथमःकल्पोद्वितीयश्चौषधीरसैः ॥ वसामेदोस्थिनिर्यासैर्नकार्यःपुष्टिमिच्छ ता ॥ ५२ ॥ गिरिप्रपातेगहनेचैत्यस्थानेचतुष्पथे ॥ दीपदानंभवेन्नित्यंयइच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ५३ ॥ कुलोद्योतोविशुद्धात्माप्रकाशत्वंचगच्छति ॥ ज्योतिषांचै वसालोक्यंदीपदातानरःसदा ॥ ५४ ॥ बलिकर्मसुवक्ष्यामिगुणान्कर्मफलोदयान् ॥ देवयक्षोरगनृणांभूतानामथरक्षसाम् ॥ ५५ ॥ येषांनाग्रभुजोविप्रादेवता तिथिबालकाः ॥ राक्षसानेवतान्विद्धिनिर्विशंकानमंगलान् ॥ ५६ ॥ तस्मादग्रंप्रयच्छेतदेवेभ्यःप्रतिपूजितम् ॥ शिरसाप्रयतश्चापिहरेद्बलिमतंद्रितः ॥ ५७ ॥ गृह्णं तिदेवतानित्यमाशंसंतिसदागृहान् ॥ वात्याश्चागंतवोयेन्येयक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ५८ ॥ इतोदत्तेनजीवंतिदेवताःपितरस्तथा ॥ तेप्रीताःप्रीणयंत्येनमायुषायश साधनैः ॥ ५९ ॥ बलयःसहपुष्पैस्तुदेवानामुपहारयेत् ॥ दधिदुग्धमयाःपुण्याःसुगंधाःप्रियदर्शनाः ॥ ६० ॥ कार्यारुधिरमांसाढ्याबलयोयक्षरक्षसाम् ॥ सुरासव पुरस्कारालाजोल्लापिकभूषिताः ॥ ६१ ॥ नागानांदयितानित्यंपद्मोत्पलविमिश्रिताः ॥ तिलान्गुडसुसंपन्नान्भूतानामुपहारयेत् ॥ ६२ ॥ अग्रदाताग्रभोगीस्या द्बलवीर्यसमन्वितः ॥ तस्मादग्रंप्रयच्छेतदेवेभ्यःप्रतिपूजितम् ॥ ६३ ॥ ज्वलंत्यहरहोवेश्मयाश्चास्यगृहदेवताः ॥ ताःपूज्याभूतिकामेनप्रसृताग्रप्रदायिना ॥ ६४ ॥ इत्येतदसुरेंद्रायकाव्यःप्रोवाचभार्गवः ॥ सुवर्णायमनुःप्राहसुवर्णोनारदायच ॥ ६५ ॥

॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ हविषाघृतेन ओषधीरसैःतिलसर्षपादिस्नेहैः वसामेदोस्थीनिप्राण्यवयवास्तेषांनिर्यासाःस्नेहाः वसादयःपृथग्वानिर्यासात् ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ लाजोल्लापिकभूषिताः उल्लापिकउपरिलापनं ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ लाजाभिः आर्षस्त्रीत्वं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

नारदोपिमयिप्राहगुणानेतान्महाद्युते ॥ त्वमप्येतद्विदित्वेहसर्वमाचरपुत्रक ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेसुव
र्णमनुसंवादोनामाष्टनवतितमोऽध्यायः ॥ ९८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंमेभरतश्रेष्ठपुष्पधूपप्रदायिनाम् ॥ फलंबलिविधानेचतद्भूयोवक्तुमर्ह
सि ॥ १ ॥ धूपप्रदानस्यफलंप्रदीपस्यतथैवच ॥ बलयश्चकिमर्थंवैक्षिप्यंतेगृहमेधिभिः ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ नहु
षस्यचसंवादमगस्त्यस्यभृगोस्तथा ॥ ३ ॥ नहुषोहिमहाराजराजर्षिःसुमहातपाः ॥ देवराज्यमनुप्राप्तःसुकृतेनेहकर्मणा ॥ ४ ॥ तत्रापिप्रयतोराजन्नहुषस्त्रिदिवे
वसन् ॥ मानुषीश्चैवदिव्याश्चकुर्वाणोविविधाःक्रियाः ॥ ५ ॥ मानुष्यस्तत्रसर्वाःस्मक्रियास्तस्यमहात्मनः ॥ प्रवृत्तास्त्रिदिवेराजन्दिव्याश्चैवसनातनाः ॥ ६ ॥ अ
ग्निकार्याणिसमिधःकुशाःसुमनसस्तथा ॥ बलयश्चान्नलाजाभिर्धूपनंदीपकर्मच ॥ ७ ॥ सर्वंतस्यगृहेराज्ञःप्रावर्ततमहात्मनः ॥ जपयज्ञान्मनोयज्ञांस्त्रिदिवेपिच
कारसः ॥ ८ ॥ देवानभ्यर्चयच्चापिविधिवत्ससुरेश्वरः ॥ सर्वानेवयथान्यायंयथापूर्वमरिंदम ॥ ९ ॥ अथेंद्रोहमितिज्ञात्वाअहंकारंसमाविशत् ॥ सर्वाश्चैवक्रि
यास्तस्यपर्यहीयंतभूपतेः ॥ १० ॥ सऋषीन्वाहयामासवरदानमदान्वितः ॥ परिहीनक्रियश्चैवदुर्बलत्वमुपेयिवान् ॥ ११ ॥ तस्यवाहयतःकालोमुनिमुख्यांस्त
पोधनान् ॥ अहंकाराभिभूतस्यसुमहानभ्यवर्तत ॥ १२ ॥ अथपर्यायशःसर्वान्वाहनायोपचक्रमे ॥ पर्यायश्चाप्यगस्त्यस्यसमपद्यतभारत ॥ १३ ॥ अथागत्य
महातेजाभृगुर्ब्रह्मविदांवरः ॥ अगस्त्यमाश्रमस्थंवैसमुपेत्येदमब्रवीत् ॥ १४ ॥ एवंवयमसत्कारंदेवेंद्रस्यास्यदुर्मतेः ॥ नहुषस्यकिमर्थंवैमर्षयामममहामुने ॥ १५ ॥
॥ अगस्त्यउवाच ॥ ॥ कथमेषमयाशाक्यःशप्तुंयस्यमहामुने ॥ वरदेनवरोदत्तोभवतोविदितश्चसः ॥ १६ ॥ योमेदृष्टिपथंगच्छेत्समेवश्योभवेदिति ॥ इत्यनेनवरं
देवोयाचितोगच्छतादिवम् ॥ १७ ॥ एवंनदग्धःसमयाभवताचनसंशयः ॥ अन्येनाप्यृषिमुख्येननदग्धोनचपातितः ॥ १८ ॥ अमृतंचैवपानायदत्तमस्मैपुरावि
भो ॥ महात्मनातदर्थंचनास्माभिर्विनिपात्यते ॥ १९ ॥ प्रायच्छतवरंदेवःप्रजानांदुःखकारणम् ॥ द्विजेष्वधर्मयुक्तानिसकरोतिनराधमः ॥ २० ॥ तत्रयत्प्राप्तका
लंनस्तद्ब्रूहिवदतांवर ॥ भवांश्चापियथाब्रूयात्तत्कर्तास्मिनसंशयः ॥ २१ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ पितामहनियोगेनभवंतंसोहमागतः ॥ प्रतिकर्तुंबलवतिनहुषेदैवमोहिते ॥ २२ ॥ अद्यहित्वांसुदुर्बुद्धीरथेयोक्ष्यतिदेवराट् ॥ अद्यैनमहमुद्वृत्तं
॥ १३६ ॥ करिष्येऽनिंद्रमोजसा ॥ २३ ॥ अद्येंद्रंस्थापयिष्यामिपश्यतस्तेशतक्रतुम् ॥ संचाल्यपापकर्माणमैंद्रात्स्थानात्सुदुर्मतिम् ॥ २४ ॥ अद्यचासौकुदेवेंद्रस्त्वांपदाधर्षयि १३
ष्यति ॥ दैवोपहतचित्तत्वादात्मनाशायमंदधीः ॥ २५ ॥ व्युत्क्रांतधर्मंतमहंधर्षणामर्षितोभृशम् ॥ अहिर्भवस्वेतिरुषाशप्स्येपापंद्विजद्रुहम् ॥ २६ ॥ ततएनंसुदुर्बुद्धिं
धिक्शब्दाभिहतत्विषम् ॥ धरण्यांपातयिष्यामिपश्यतस्तेमहामुने ॥ २७ ॥ नहुषंपापकर्माणमैश्वर्यबलमोहितम् ॥ यथाचरोचतेतुभ्यंतथाकर्तास्म्यहंमुने ॥ २८ ॥
एवमुक्तस्तुभृगुणामैत्रावरुणिरव्ययः ॥ अगस्त्यःपरमप्रीतोबभूवविगतज्वरः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेअगस्त्यभृगु
संवादोनामनवनवतितमोऽध्यायः ॥ ९९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंवैसविपन्नश्चकथंवैपातितोभुवि ॥ कथंचानिंद्रतांप्राप्तस्तद्भवान्वक्तुमर्हं
ति ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवंतयोःसंवदतोःक्रियास्तस्यमहात्मनः ॥ सर्वाएवप्रवर्तंतेयादिव्यायाश्चमानुषीः ॥ २ ॥ तथैवदीपदानानिसर्वोपकरणानिवै ॥
बलिकर्मचयच्चान्यदुत्सकाश्चपृथग्विधाः ॥ ३ ॥ सर्वंतस्यसमुत्पन्नादेवेंद्रस्यमहात्मनः ॥ देवलोकेनृलोकेचसदाचाराबुधाःस्मृताः ॥ ४ ॥ तेचेद्भवंतिराजेंद्रऋद्ध्यं
तेगृहमेधिनः ॥ धूपप्रदानैर्दीपैश्चनमस्कारैस्तथैवच ॥ ५ ॥ यथासिद्धस्यचान्नस्यग्रहायाग्रंप्रदीयते ॥ बलयश्चगृहोद्देशेअतःप्रीयंतिदेवताः ॥ ६ ॥ यथाचगृहिण
स्तोषोभवेद्वैबलिकर्मणि ॥ तथाशतगुणाप्रीतिर्देवतानांप्रजायते ॥ ७ ॥ एवंधूपप्रदानंचदीपदानंचसाधवः ॥ प्रयच्छंतिनमस्कारैर्युक्तमात्मगुणावहम् ॥ ८ ॥ स्ना
नेनाद्भिश्चयत्कर्मक्रियतेवैविपश्चिता ॥ नमस्कारप्रयुक्तेनतेनप्रीयंतिदेवताः ॥ ९ ॥ पितरश्चमहाभागाऋषयश्चतपोधनाः ॥ गृह्याश्चदेवताःसर्वाःप्रीयंतेविधि
नार्चिताः ॥ १० ॥ इत्येतांबुद्धिमास्थायनहुषःसनरेश्वरः ॥ सुरेंद्रत्वंमहत्प्राप्यकृतवानेतदद्भुतम् ॥ ११ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यभाग्यक्षयउपस्थिते ॥ सर्वमेतदव
ज्ञायकृतवानिदमीदृशम् ॥ १२ ॥ ततःसपरिहीणोभूत्सुरेंद्रोबलदर्पतः ॥ धूपदीपोदकविधिंनयथावच्चकारह ॥ १३ ॥ ततोस्ययज्ञविषयोरक्षोभिःपर्यबध्यत ॥ अ ॥ १३६ ॥
थागस्त्यमृषिश्रेष्ठंवाहनायाजुहावह ॥ १४ ॥

पुत्रादेर्वार्षिकोत्सवाः वत्सःपुत्रादिकोत्सवेइतिमेदिनी ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ग्रहायअतिथये ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ पदाहतःपादेनहतवानसि ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

द्रुतंसरस्वतीकूलात्स्मयन्निवमहाबलः ॥ ततोभृगुर्महातेजामैत्रावरुणिमब्रवीत् ॥ १५ ॥ निमीलयस्वनयनेजटांयावद्विशामिते ॥ स्थाणुभूतस्यतस्याथजटां
प्राविशदच्युतः ॥ १६ ॥ भृगुःससुमहातेजाःपातनायनृपस्यच ॥ ततःसदेवराट्प्राप्तस्तमृषिंवाहनायवै ॥ १७ ॥ ततोगस्त्यःसुरपतिंवाक्यमाहविशांपते ॥ योज
यस्वेतिमांक्षिप्रंकंचदेशंवहामिते ॥ १८ ॥ यत्रवक्ष्यसितत्रत्वांनयिष्यामिसुराधिप ॥ इत्युक्तोनहुषस्तेनयोजयामासतंमुनिम् ॥ १९ ॥ भृगुस्तस्यजटांतस्थोबभूव
हृषितोभृशम् ॥ नचापिदर्शनंतस्यचकारसभृगुस्तदा ॥ २० ॥ वरदानप्रभावज्ञोनहुषस्यमहात्मनः ॥ नचुकोपतदागस्त्योयुक्तोपिनहुषेणवै ॥ २१ ॥ तंतुराजाप्र
तोदेनचोदयामासभारत ॥ नचुकोपसधर्मात्माततःपादेनदेवराट् ॥ २२ ॥ अगस्त्यस्यतदाक्रुद्धोवामेनाभ्यहनच्छिरः ॥ तस्मिन्शिरस्यभिहतेसजटांतर्गतोभृ
गुः ॥ २३ ॥ शशापबलवत्क्रुद्धोनहुषंपापचेतसम् ॥ यस्मात्पदाहतःक्रोधाच्छिरसीमंमहामुनिम् ॥ २४ ॥ तस्मादाशुमहींगच्छसर्पोभूत्वासुदुर्मते ॥ इत्युक्तःसत
दातेनसर्पोभूत्वापपातह ॥ २५ ॥ अदृष्टेनाथभृगुणाभूतलेभरतर्षभ ॥ भृगुंहियदिसोद्रक्ष्यन्नहुषःपृथिवीपते ॥ २६ ॥ नचशक्तोभविष्यद्वैपातनेतस्यतेजसा ॥ सतु
तैस्तैःप्रदानैश्चतपोभिर्नियमैस्तथा ॥ २७ ॥ पतितोपिमहाराजभूतलेस्मृतिमानभूत् ॥ प्रसादयामासभृगुंशापांतोमेभवेदिति ॥ २८ ॥ ततोगस्त्यःकृपाविष्टः
प्रासादयततंभृगुम् ॥ शापांतार्थंमहाराजसचप्रादात्कृपान्वितः ॥ २९ ॥ ॥ भृगुरुवाच ॥ ॥ राजायुधिष्ठिरोनामभविष्यतिकुलोद्वहः ॥ सत्वांमोक्षयिताशापादि
त्युक्त्वांतरधीयत ॥ ३० ॥ अगस्त्योपिमहातेजाःकृत्वाकार्यंशतक्रतोः ॥ स्वमाश्रमपदंप्रायात्पूज्यमानोद्विजातिभिः ॥ ३१ ॥ नहुषोपित्वयाराजंस्तस्माच्छापा
त्समुद्धृतः ॥ जगामब्रह्मभवनंपश्यतस्तेजनाधिप ॥ ३२ ॥ तदासपातयित्वातंनहुषंभूतलेभृगुः ॥ जगामब्रह्मभवनंब्रह्मणेचन्यवेदयत् ॥ ३३ ॥ ततःशक्रंसमाना
य्यदेवानाहपितामहः ॥ वरदानान्ममसुरानहुषोराज्यमाप्तवान् ॥ ३४ ॥ सचागस्त्येनक्रुद्धेनभ्रंशितोभूतलंगतः ॥ नचशक्यंविनाराज्ञासुरावर्तयितुंक्वचित् ॥
॥ ३५ ॥ तस्मादयंपुनःशक्रोदेवराज्येभिषिच्यताम् ॥ एवंसंभाषमाणंतुदेवाःपार्थपितामहम् ॥ ३६ ॥ एवमस्त्वितिसंहृष्टाःप्रत्यूचुस्तंनराधिप ॥ सोभिषिक्तोभग
वताद्देवराज्येचवासवः ॥ ३७ ॥ ब्रह्मणाराजशार्दूलयथापूर्वंव्यरोचत ॥ एवमेतत्पुरावृत्तंनहुषस्यव्यतिक्रमात् ॥ ३८ ॥ सचतैरेवसंसिद्धोनहुषःकर्मभिःपुनः ॥
तस्माद्दीपाःप्रदातव्याःसायंवैगृहमेधिभिः ॥ ३९ ॥ दिव्यंचक्षुरवाप्नोतिप्रेत्यदीपस्यदायकः ॥ पूर्णचंद्रप्रतीकाशादीपदाश्चभवंत्युत ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेशततमोऽध्यायः ॥ १०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ब्राह्मणस्वानीति ॥ १ ॥ २ ॥ रजःसेवीरजोगुंठितः ॥ ३ ॥ गोरजसागोपरागेण यथा पुष्पस्यपरागोरजःकणस्तद्वांदोलनेपरितःप्रसर्पति एवंप्रचलंत्याधेनोरूधसःसकाशात्प्रसरंत्यःक्षीरविप्रुषोत्रपरागपर्यायेणरजःपदेनोच्यंते तथाचमेदिनी रजःक्षीवंगुणांतरे आर्तवेचपरागेचरेणुमात्रेचद्द

यावदक्षिनिमेषाणिज्वलंतेतावतीःसमाः॥ रूपवान्बलवांश्चापिनरोभवतिदीपदः॥ ४१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०अगस्त्यभृगुसंवादोनामशततमोऽध्यायः॥ १०० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ब्राह्मणस्वानियेमंदाहरंतिभरतर्षभ ॥ नृशंसकारिणो मूढाःक्वतेगच्छंतिमानवाः॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ चांडालस्यचसंवादंक्षत्रबंधोश्चभारत ॥ २ ॥ ॥राजन्यउवाच॥ वृद्धरूपोसिचांडालबालवच्चविचेष्टसे ॥श्वखराणांरजःसेवीकस्मादुद्विजसेगवाम् ॥ ३ ॥ साधुभिर्गर्हितंकर्मचांडालस्यविधीयते ॥ कस्माद्गोरजसाध्वस्तमपां कुंडेनिपिंचसि॥ ४ ॥ ॥चांडालउवाच॥ ॥ब्राह्मणस्यगवांराजन्ह्रियतीनांरजःपुरा ॥ सोममुध्वंसयामासतंसोमंयेपिवन्द्विजाः॥ ५ ॥ दीक्षितश्चसराजापि क्षिप्रंनरकमाविशत्॥ सहतैर्याजकैःसर्वैर्ब्रह्मस्वमुपजीव्यतत् ॥ ६ ॥ येपितत्रापिबन्क्षीरंघृतंदधिचमानवाः ॥ ब्राह्मणाःसहराजन्याःसर्वेनरकमाविशन्॥ ७ ॥ जघ्नुस्ताःपयसापुत्रांस्तथापौत्रान्विधुन्वतीः ॥ पशूनवेक्षमाणाश्चसाधुवृत्तेनदंपती ॥ ८ ॥ अहंतत्रावसंराजन्ब्रह्मचारीजितेंद्रियः ॥ तासांमेरजसाध्वस्तंभैक्षमासीन्नराधिप ॥ ९ ॥ चांडालोहंततोराजन्भुक्त्वातद्भवंनृप ॥ब्रह्मस्वहारीचनृपःसोप्रतिष्ठांगतिंययौ॥ १० ॥ तस्माद्धरेन्नविप्रस्वंकदाचिदपिकिंचन॥ ब्रह्मस्वंरजसाध्वस्तंभुक्त्वामांपश्ययादृशम्॥ ११ ॥ तस्मात्सोमोप्यविक्रेयःपुरुषेणविपश्चिता ॥ विक्रयंत्विहसोमस्यगर्हयंतिमनीषिणः ॥ १२ ॥ येचैनंक्रीणतेतातयेचविक्रीणतेजनाः॥ तेतुवैवस्वतंप्राप्यरौरवंयांतिसर्वशः॥ १३ ॥ सोमंतुरजसाध्वस्तंविक्रीणन्विधिपूर्वकम् ॥ श्रोत्रियोवार्धुषीभूत्वानचिरंसविनश्यति॥ १४ ॥ नरकंत्रिंशतंप्राप्यस्वविष्ठामुपजीवति॥ श्वचर्यामभिमानंचसखिदारेचविप्लवम्॥ १५ ॥

श्यतेइति ध्वस्तंव्याप्तंशरीरमितिशेषः विप्रुण्मात्रेणापिब्रह्मस्वेनदेहस्निग्धत्वंमाभूदितिभावः ॥ ४ ॥ ह्रियतीनांगोग्रहेकेनचिद्राज्ञाह्रियमाणानांरजःक्षीरंकर्तृमार्गस्थवल्लीरूपंसोममुध्वंसयामासनाशितवत् ॥ ५ ॥ ६ ॥ तत्रगोहर्तॄणांपुरे ॥ ७ ॥ ताहृतागावोविधुन्वतीःस्वस्वस्वामिवत्सवियोगार्त्याशरीरंकंपयंत्यः परैःपीतेनस्वपयसातेषांपुत्रपौत्रान्दंपतीचजघ्नुः सद्योल्पायुषश्चक्रुः ॥ ८ ॥ तत्रदेशेकालेच ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ प्रसंगात्सोमविक्रयंनिंदति तस्मादिति ॥ १२ ॥ एनंब्रह्मस्वरूपं ॥ १३ ॥ चिरंविनश्यतीतिनअपितुचिरंनरकवासान्नश्यत्येव ॥ १४ ॥ श्वचर्यांनीचसेवां ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्वचर्यादित्रयंतुलयाधारयंस्तुल्यंमन्वानोभिमानीधर्ममतिक्रम्यरिच्यतेनीरिक्तोभवति अभिमानीइतरद्वयापेक्षयाअत्यंतंपापीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥ भूतानामुपरिसदासंरब्धएवकुपितएवेत्यन्वयः

तुलयाधारयन्धर्ममभिमान्यतिरिच्यते॥ श्वानंवैपापिनंपश्यविवर्णंहरिणंकृशम्॥ १६॥ अभिमानेनभूतानामिमांगतिमुपागतम्॥ अहंवैविपुलेतातकुलेधनस
न्विते॥ १७॥ अन्यस्मिन्जन्मनिविभोज्ञानविज्ञानपारगः॥ अभवंतत्रजानानोह्येतान्दोषान्मदात्सदा ॥ १८ ॥ संरब्धएवभूतानांपृष्ठमांसमभक्षयम्॥ सो
ऽहंतेनचवृत्तेनभोजनेनचतेनवै॥ १९ ॥ इमामवस्थांसंप्राप्तःपश्यकालस्यपर्ययम् ॥ आदीप्तमिवचैलांतंभ्रमरैरिवचार्दितम् ॥ २० ॥ धावमानंसुसंरब्धंपश्यमां
रजसान्वितम् ॥ स्वाध्यायैस्तुमहत्पापंहरंतिगृहमेधिनः ॥ २१ ॥ दानैःपृथग्विधैश्चापियथाप्राहुर्मनीषिणः ॥ तथापापकृतंविप्रमाश्रमस्थंमहीपते॥ २२॥ सर्व
संगविनिर्मुक्तंछंदांस्युत्तारयंत्युत ॥ अहंहिपापयोन्यांवैप्रसूतःक्षत्रियर्षभ ॥ निश्चयंनाधिगच्छामिकथंमुच्येयमित्युत ॥ २३ ॥ जातिस्मरत्वंचममकेनचित्पू
र्वकर्मणा॥ शुभेनयेनमोक्षंवैप्राप्तुमिच्छाम्यहंनृप॥ २४॥ त्वमिमंसंप्रपन्नायसंशयंब्रूहिपृच्छते॥ चांडालत्वात्कथमहंमुच्येयमितिसत्तम॥ २५॥ ॥ राजन्यउ
वाच॥ ॥ चांडालप्रतिजानीहियेनमोक्षमवाप्स्यसि॥ ब्राह्मणार्थेत्यजन्प्राणान्गतिमिष्टामवाप्स्यसि॥ २६॥ दत्त्वाशरीरंक्रव्याद्भ्योरणाग्नौद्विजहेतुकम्॥ हुत्वा
प्राणान्प्रमोक्षस्तेनान्यथामोक्षमर्हसि॥ २७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ इत्युक्तःसतदातेनब्रह्मस्वार्थेपरंतप॥ हुत्वारणमुखेप्राणान्गतिमिष्टामवापह॥ २८॥ तस्मा
द्रक्ष्यंत्वयापुत्रब्रह्मस्वंभरतर्षभ ॥ यदीच्छसिमहाबाहोशाश्वतींगतिमात्मनः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेराजन्यचांडा
लसंवादोनामैकोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ एकेलोकाःसुकृतिनःसर्वेत्वाहोपितामह ॥ तत्रतत्रापिभिन्नास्तेतन्मे
ब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ कर्मभिःपार्थनानात्वंलोकानांयांतिमानवाः ॥ पुण्यान्पुण्यकृतोयांतिपापान्पापकृतोनराः ॥ २ ॥ अत्राप्युदाहरंतीम
मितिहासंपुरातनम्॥ गौतमस्यमुनेस्तातसंवादंवासवस्यच ॥ ३ ॥ ब्राह्मणोगौतमःकश्चिन्मृदुर्दांतोजितेंद्रियः॥ महावनेहस्तिशिशुंपरिद्यूनममातृकम्॥ ४॥
तंदृष्ट्वाजीवयामाससानुक्रोशोधृतव्रतः॥ सतुदीर्घेणकालेनबभूवातिबलोमहान्॥ ५॥

॥ १९ ॥ भ्रमरैस्तीक्ष्णतुंडैरर्द्यमानमिवचेलांतवद्दह्यमानमिवक्लिश्यंतंमांपश्य ॥ २० ॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८ ॥ रक्ष्यमेवनतुभक्ष्यं ॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनप० नै० भा० एकोत्तर
शततमोऽध्यायः॥ १०१ ॥ ॥ ७ ॥ एकेइति विद्याभ्यासश्रद्धादितारतम्यात्कर्मफलतारतम्यमस्तिउतनेतिप्रश्नार्थः ॥ १ ॥ कर्मभिरिति पुण्यपापयोरिवपुण्यानामवांतरभेदोस्तीत्यर्थः ॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तंप्रभिन्नंमहानागंप्रसुतंपर्वतोपमम्॥ धृतराष्ट्रस्यरूपेणशक्रोजग्राहहस्तिनम्॥ ६॥ ह्रियमाणंतुतंदृष्ट्वागौतमःसंशितव्रतः॥ अभ्यभाषतराजानंधृतराष्ट्रंमहात
॥१३८॥ पाः॥ ७॥ मामेहार्षीर्हस्तिनंपुत्रमेनंदुःखात्पुष्टंधृतराष्ट्राकृतज्ञ॥ मैत्रंसतांसप्तपदंवदंतिमित्रद्रोहोमैवराजन्स्पृशेत्त्वाम्॥ ८॥ इध्मोदकप्रदातारंशून्यपालंममा १३
श्रमे॥ विनीतमाचार्यकुलेसुयुक्तंगुरुकर्मणि॥ ९॥ शिष्टंदांतंकृतज्ञंचप्रियंचसततंमम॥ नमेविक्रोशतोराजन्हर्तुमर्हसिकुंजरम्॥ १०॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच
गवांसहस्रंभवतेददानिदासीशतंनिष्कशतानिपंच॥ अन्यच्चवित्तंविविधंमहर्षेकिंब्राह्मणस्येहगजेनकृत्यम्॥ ११॥ ॥ गौतमउवाच॥ ॥ तवैवगावोहिभवंतुरा
जन्दास्यःसनिष्काविविधंचरत्नम्॥ अन्यच्चवित्तंविविधंनरेंद्रकिंब्राह्मणस्येहधनेनकृत्यम्॥ १२॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ ब्राह्मणानांहस्तिभिर्नास्तिकृत्यंराजन्या
नांनागकुलानिविप्र॥ स्वंवाहनंनयतोनास्त्यधर्मोनागश्रेष्ठंगौतमास्मान्निवर्त॥ १३॥ ॥ गौतमउवाच॥ ॥ यत्रप्रेतोनंदतिपुण्यकर्मायत्रप्रेतःशोचतेपापक
र्मा॥ वैवस्वतस्यसदनेमहात्मंस्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये॥ १४॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ येनिष्क्रियानास्तिकाःश्रद्दधानाःपापात्मानइंद्रियार्थेनिविष्टाः॥ यम
स्यतेयातनांप्राप्नुवंतिपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र॥ १५॥ ॥ गौतमउवाच॥ ॥ वैवस्वतीसंयमनीजनानांयत्रानृतंनोच्यतेयत्रसत्यम्॥ यत्राबलाबलिनंयातयंतित
त्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये॥ १६॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ ज्येष्ठांस्वसारंपितरंमातरंचयथाशत्रुंमदमत्ताश्चरंति॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोन
तत्र॥ १७॥ ॥ गौतमउवाच॥ ॥ मंदाकिनीवैश्रवणस्यराज्ञोमहाभागाभोगिजनप्रवेश्या॥ गंधर्वयक्षैरप्सरोभिश्चजुष्टातत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये॥ १८॥
धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ अतिथिव्रताःसुव्रतायेजनावैप्रतिश्रयंददतिब्राह्मणेभ्यः॥ शिष्टाशिनःसंविभज्याश्रितांश्चमंदाकिनींतेपिविभूषयंति॥ १९॥ ॥ गौतम
उवाच॥ ॥ मेरोरग्रेयद्वनंभातिरम्यंसुपुष्पितंकिन्नरीगीतजुष्टम्॥ सुदर्शनायत्रजंबूर्विशालातत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये॥ २०॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥ येब्राह्मणा
मृदवःसत्यशीलाबहुश्रुताःसर्वभूताभिरामाः॥ येधीयतेसेतिहासंपुराणंमध्वाहुत्याजुह्वतिवैद्विजेभ्यः॥ २१॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोन
तत्र॥ यद्विद्यतेविदितंस्थानमस्तितद्ब्रूहित्वंत्वरितोह्येषयामि॥ २२॥ ॥१३८॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २३ ॥ २४ ॥ अग्नियौनाधृष्टद्युम्नवदग्निरेवयौनंयोनिर्येषांते ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ क्षंतारःक्षमिणः सत्रीभूताभूतानामाच्छादनवद्रक्षकाः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

गौतमउवाच ॥ ॥ सुपुष्पितंकिंनरराजजुष्टंप्रियंवनंनंदनंनारदस्य ॥ गंधर्वाणामप्सरसांचशश्वत्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ २३ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ येनृ
त्यगीतकुशलाजनाःसदाह्ययाचमानाःसहिताश्चरंति ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ २४ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ यत्रोत्तराःकुरवोभांति
रम्यादेवैःसार्धमोदमानानरेंद्र ॥ यत्राग्नियौनाश्चवसंतिलोकाअब्योनयःपर्वतयोनयश्च ॥ २५ ॥ यत्रशक्रोवर्षतिसर्वकामान्यत्रस्त्रियःकामचाराभवंति ॥
यत्रचेर्ष्यानास्तिनारीनराणांतत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ २६ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ येसर्वभूतेषुनिवृत्तकामाअमांसादान्यस्तदंडाश्चरंति ॥ नहिंसंतिस्थावरंजंग
मंचभूतानांयेसर्वभूतात्मभूताः ॥ २७ ॥ निराशिषोनिर्ममावीतरागालाभालाभेतुल्यनिंदाप्रशंसाः ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ २८ ॥
गौतमउवाच ॥ ॥ ततोपरेभांतिलोकाःसनातनाःसुपुण्यगंधाविरजावीतशोकाः ॥ सोमस्यराज्ञःसदनेमहात्मनस्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ २९ ॥ ॥ धृतरा
ष्ट्रउवाच ॥ ॥ येदानशीलान्प्रतिगृह्णंतेसदानचाप्यर्थांश्चाददतेपरेभ्यः ॥ येषामदेयमर्हतेनास्तिकिंचित्सर्वातिथ्याःसुप्रसादाजनाश्च ॥ ३० ॥ येक्षंतारोनाभि
जल्पंतिचान्यान्सत्रीभूताःसततंपुण्यशीलाः ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ ३१ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ ततोपरेभांतिलोकाःसना
तनाविरजसोवितमस्काविशोकाः ॥ आदित्यदेवस्यपदंमहात्मनस्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ३२ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ स्वाध्यायशीलागुरुशुश्रूषणेरता
स्तपस्विनःसुव्रताःसत्यसंधाः ॥ आचार्याणामप्रतिकूलभाषिणोनित्योत्थितागुरुकर्मस्वचोद्याः ॥ ३३ ॥ तथाविधानामेषलोकोमहर्षेविशुद्धानांभावितोवा
ग्यतानाम् ॥ सत्येस्थितानांवेदविदांमहात्मनांपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र ॥ ३४ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ ततोपरेभांतिलोकाःसनातनाःसुपुण्यगंधाविरजाविशो
काः ॥ वरुणस्यराज्ञःसदनेमहात्मनस्तत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ३५ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ चातुर्मास्यैर्येयजंतेजनाःसदातथेष्टीनांदशशतंप्राप्नुवंति ॥ येचाग्नि
होत्रंजुह्वतिश्रद्दधानायथाम्नायंत्रीणिवर्षाणिविप्राः ॥ ३६ ॥ सुधारिणांधर्मसुरेमहात्मनांयथोदितेवर्त्मनिसुस्थितानाम् ॥ धर्मात्मनामुद्वहतांगतिंतांपरंगंताधृतरा
ष्ट्रोनतत्र ॥ ३७ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ इंद्रस्यलोकाविरजाविशोकादुरन्वयाःकांक्षितामानवानाम् ॥ तस्याहंतेभवनेभूरितेजसोराजन्निमंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ३८ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ धर्मएवसुरःक्षुरस्तत्र सुष्ठुआत्मासंधारयंतितेसुधारिणस्तेषां धर्मधुरेइत्यपिपाठः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥७३९॥ धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥शतवर्षजीवीयश्चशूरोमनुष्योवेदाध्यायीयश्चयज्वाऽप्रमत्तः॥एतेसर्वेशक्रलोकंव्रजंतिपरंगंताधृतराष्ट्रोनतत्र॥ ३९॥ ॥गौतमउवाच १३
प्राजापत्याःसंतिलोकामहांतोनाकस्यपृष्ठेपुष्कलावीतशोकाः॥ मनीषिताःसर्वलोकोद्भवानांतत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये॥ ४०॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥येरा
जानोराजसूयाभिषिक्ताधर्मात्मानोरक्षितारःप्रजानाम्॥ येचाश्वमेधावभृथेप्लुतांगास्तेषांलोकाधृतराष्ट्रोनतत्र॥ ४१॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥ततःपरंभांतिलो
काःसनातनासुपुण्यगंधाविरजावीतशोकाः॥तस्मिन्नहंदुर्लभेचाप्यधृष्येगवांलोकेहस्तिनंयातयिष्ये॥४२॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥योगोसहस्रीशतदःसमांसमां
गवांशतीदशदद्याच्चशक्त्या॥ तथादशभ्योयश्चदद्यादिहैकांपंचभ्योवादानशीलस्तथैकाम्॥ ४३॥ येजीर्यंतेब्रह्मचर्येणविप्राब्राह्मींवाचंपरिरक्षंतिचैव॥मनस्वि
नस्तीर्थयात्रापरायणास्तेतत्रमोदंतिगवांनिवासे ॥ ४४ ॥ प्रभासंमानसंतीर्थंपुष्कराणिमहत्सरः॥ पुण्यंचनैमिषंतीर्थंबाहुदांकरतोयिनीम्॥ ४५॥ गयांगय
शिरश्चैवविपाशांस्थूलवालुकाम्॥ कृष्णांगंगांपंचनदंमहाह्रदमथापिच॥४६॥गोमतींकौशिकींपंपांमहात्मानोधृतव्रताः॥सरस्वतींदृषद्वत्यौयमुनांयेतुयांतिच॥
॥४७॥तत्रतेदिव्यसंस्थानादिव्यमाल्यधराःशिवाः॥ प्रयांतिपुण्यगंधाढ्याधृतराष्ट्रोनतत्रवै॥४८॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥यत्रशीतभयंनास्तिनचोष्णभयम
प्यपि॥ नक्षुत्पिपासेनग्लानिर्नदुःखंनसुखंतथा॥ ४९॥ नद्वेष्योनप्रियःकश्चिन्नबंधुर्नरिपुस्तथा॥नजरामरणेतत्रनपुण्यंनचपातकम्॥ ५०॥ तस्मिन्विरज
सिस्फीतेप्रज्ञासत्त्वव्यवस्थिते॥स्वयंभुभवनेपुण्येहस्तिनंमेप्रदास्यसि॥५१॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥निर्मुक्ताःसर्वसंगैर्येकृतात्मानोयतव्रताः॥अध्यात्मयो
गसंस्थानैर्युक्ताःस्वर्गगतिंगताः॥ ५२ ॥तेब्रह्मभवनंपुण्यंप्राप्नुवंतीहसात्त्विकाः॥नतत्रधृतराष्ट्रस्तेशक्योद्रष्टुंमहामुने॥५३॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥रथंतरंयत्र
बृहच्चगीयतेयत्रवेदीपुंडरीकैस्तृणोति ॥ यत्रोपयातिहरिभिःसोमपीथीतत्रत्वाहंहस्तिनंयातयिष्ये ॥ ५४॥ बुध्यामित्वांवृत्रहणंशतक्रतुंव्यतिक्रमंतंभुवनानि ॥७३९॥
विश्वा॥कच्चिन्नवाचावृजिनंकदाचिदकार्षंतेमनसोभिषंगात्॥५५॥ ॥शतक्रतुरुवाच॥ ॥मघवाहंलोकपथंप्रजानामन्वागमंपरिवादेगजस्य॥तस्मा
द्भवान्प्रणतंमानुशास्तुब्रवीषियत्तत्करवाणिसर्वम्॥ ५६॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ब्रह्मत्वंब्रह्मलोकेगतस्यापिनजीर्यतइत्यध्यायतात्पर्यम् ॥ ६३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०२ ॥

गौतमउवाच ॥ ॥श्वेतंकरेणुंममपुत्रंहिनागंयंमेहार्षीर्दशवर्षाणिबालम्॥योमेवनेवसतोभूद्द्वितीयस्तमेवमेदेहिसुरेंद्रनागम्॥५७॥ ॥शतक्रतुरुवाच॥ ॥अयंसुतस्तेद्विजमुख्यनागआगच्छतित्वामभिवीक्षमाणः ॥पादौचतेनासिकयोपजिघ्रतेश्रेयोममाध्याहिनमश्वतेस्तु ॥ ५८ ॥ ॥गौतमउवाच॥ ॥शिवंसदैवेहसुरेंद्रतुभ्यंध्यायामिपूजांचसदाप्रयुंजे॥ ममापित्वंशक्रशिवंददस्वत्वयादत्तंप्रतिगृह्णामिनागम्॥५९॥ ॥शतक्रतुरुवाच॥ ॥येषांवेदानिहितावैगुहायांमनीषिणांसत्यवतांमहात्मनाम्॥ तेषांत्वयैकेनमहात्मनास्मिबुद्धस्तस्मात्प्रीतिमांस्तेहमद्य ॥ ६० ॥ हंतैहिब्राह्मणक्षिप्रंसहपुत्रेणहस्तिना ॥ त्वंहिप्राप्तुंशुभान्लोकानह्नायचचिरायच ॥ ६१ ॥ सगौतमंपुरस्कृत्यसहपुत्रेणहस्तिना॥ दिवमाचक्रमेवज्रीसद्भिःसहदुरासदम्॥ ६२ ॥ इदंयःशृणुयान्नित्यंयःपठेद्वाजितेंद्रियः॥ सयातिब्रह्मणोलोकंब्राह्मणोगौतमोयथा॥६३॥ ॥इतिश्रीम० अनु० आनुशासनिकेप० दानधर्मेहस्तिकूटोनामद्व्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १०२॥ ॥ ७॥

युधिष्ठिरउवाच॥ ॥दानंबहुविधाकारंशांतिःसत्यमहिंसितम्॥स्वदारतुष्टिश्चोक्तातेफलंदानस्यचैवयत् ॥१॥ पितामहस्यविदितंकिमन्यत्तपसोबलात्॥तपसोयत्परंतेद्यतन्नोव्याख्यातुमर्हसि॥२॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥तपःप्रचक्षतेयावत्तावल्लोकोयुधिष्ठिर॥मतंममात्रकौंतेयतपोनानशनात्परम्॥३॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ भगीरथस्यसंवादंब्रह्मणश्चमहात्मनः ॥ ४ ॥ अतीत्यसुरलोकंचगवांलोकंचभारत॥ ऋषिलोकंचसोगच्छत्भगीरथइतिश्रुतम् ॥ ५॥ तंतुदृष्ट्वावचःप्राहब्रह्माराजन्भगीरथम्॥ कथंभगीरथागास्त्वमिमंलोकंदुरासदम् ॥६॥ नहिदेवानगंधर्वानमनुष्याभगीरथ॥ आयांत्यतप्ततपसःकथंवैत्वमिहागतः॥ ॥७॥ ॥भगीरथउवाच॥ ॥निष्काणांवैस्यददंब्राह्मणेभ्यःशतंसहस्राणिसदैवदानम्॥ब्राह्मंव्रतंनित्यमास्थायविद्धिनत्वेवाहंतस्यफलादिहागाम्॥८॥दशैकरात्रान्दशपंचरात्रानेकादशैकादशकान्क्रतूंश्च॥ ज्योतिष्टोमानांचशतंयदिष्टंफलेनतेनापिचनागतोहम्॥९॥ यच्चावसंजाह्नवीतीरनित्यःशतंसमास्तप्यमानास्तपोहम्॥ अदांचतत्राश्वतरीसहस्रंनारीपुरंनचतेनाहमागाम्॥ १० ॥ दशायुतानिचाश्वानांगोयुतानिचविंशतिम्॥पुष्करेषुद्विजातिभ्यःप्रादांशतसहस्रशः॥ ११ ॥

दानमिति अहिंसितंअहिंसा ॥ १ ॥ तपसःकृच्छ्रचांद्रायणादेर्बलादन्यत्किंबलवत्तरंविदितंनकिमपिअपितुतपसस्तपसांमध्येयत्परं ॥ २ ॥ लोकोभोग्यप्रदेशः॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥ ६ ॥ ७॥ ८ ॥ एकरात्रादयःक्रतुबिशेषाः ॥ ९ ॥ नारीपुरंकन्यासमूहमदां ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

चंद्रोभूषणविशेषः नतेनाहमागामित्यनुवर्तते ॥ १२ ॥ एकैकशोब्राह्मणायदशगाः ॥ १३ ॥ आप्तोर्यामःसोमयागः ॥ १४ ॥ १५ ॥ कर्कःकर्कोटकेवह्नौशुक्लाश्वेदर्पणेघटेइतिमेदिनी कर्काणांशुक्लाश्वानां

सुवर्णचंद्रोत्तमधारिणीनांकन्योत्तमानामददंसहस्रम् ॥ षष्टिंसहस्राणिविभूषितानांजांबूनदैराभरणैर्नतेन ॥ १२ ॥ दशार्बुदान्यददंगोसवेन्यास्वेकैकशोद शगालोकनाथ ॥ समानवत्साःपयसासमन्विताःसुवर्णकांस्योपदुहानतेन ॥ १३ ॥ आप्तोर्यामेषुनियतमेकैकस्मिन्दशाददम्॥गृष्टीनांक्षीरदात्रीणांरोहिणीनां शतानिच ॥ १४ ॥ दोग्ध्रीणांवैगवांचापिप्रयुतानिदशैवह ॥ प्रादांदशगुणंब्रह्मन्नतेनाहमिहागतः ॥ १५ ॥ वाजिनांबाह्लिजातानामयुतान्यददंदश ॥ कर्कानां हेममालानांनचतेनाहमागतः ॥ १६ ॥ कोटीश्चकांचनस्याष्टौप्रादांब्रह्मन्दशान्वहम् ॥ एकैकस्मिन्क्रतौतेनफलेनाहंनचागतः ॥ १७ ॥ वाजिनांश्यामकर्णानांह रितानांपितामह ॥ प्रादांहेमस्रजांब्रह्मन्कोटीर्दशचसप्तच ॥ १८ ॥ ईषादंतान्महाकायान्कांचनस्रग्विभूषितान् ॥ पद्मिनोवैसहस्राणिप्रादांदशचसप्तच ॥ १९ ॥ अलंकृतानांदेवेशदिव्यैःकनकभूषणैः ॥ रथानांकांचनांगानांसहस्राण्यददंदश ॥ २० ॥ सप्तचान्यानियुक्तानिवाजिभिःसमलंकृतैः ॥ दक्षिणावयवाःकेचिद् वेदैर्येसंप्रकीर्तिताः ॥ २१ ॥ वाजपेयेषुदशसुप्रादांतेष्वपिचाप्यहम् ॥ शक्रतुल्यप्रभावाणामिज्ययाविक्रमेणह ॥ २२ ॥ सहस्रंनिष्ककंठानामददंदक्षिणामहम् ॥ विजित्यभूपतीन्सर्वानर्थैरिष्ट्वापितामह ॥ २३ ॥ अष्टभ्योराजसूयेभ्योनचतेनाहमागतः ॥ स्रोतश्चयावद्गंगायाश्छन्नमासीज्जगत्पते ॥ २४ ॥ दक्षिणाभिःप्र वृत्ताभिर्ममनागांचतत्कृते ॥ वाजिनांचसहस्रेद्वेसुवर्णशतभूषिते ॥ २५ ॥ वरंग्रामशतंचाहमेकैकस्यत्रिधाऽददम् ॥ तपस्वीनियताहारःशममास्थायवाग्यतः ॥ ॥ २६ ॥ दीर्घकालंहिमवतिगंगायाश्चदुरुत्सहाम् ॥ मूर्ध्नाधारांमहादेवःशिरसायामधारयत् ॥ नतेनाप्यहमागच्छंफलेनेहपितामह ॥ २७ ॥ शम्याक्षेपैरयजं यच्चदेवान्साद्यस्कानामयुतैश्चापियत्तत् ॥ त्रयोदशद्वादशाहैश्चदेवसपौंडरीकान्नचतेषांफलेन ॥ २८ ॥ अष्टौसहस्राणिककुद्मिनामहंशुक्लर्षभाणामददंद्विजे भ्यः ॥ एकैकंवैकांचनंशृंगमेभ्यःपत्नीश्चैषामददंनिष्ककंठीः ॥ २९ ॥ हिरण्यरत्ननिचयानददंरत्नपर्वतान् ॥ धनधान्यैःसमृद्धांश्चग्रामाश्वान्येसहस्रशः ॥ ३० ॥ शतंशतानांगृष्टीनामददंचाप्यतंद्रितः ॥ इष्ट्वानेकैर्महायज्ञैर्ब्राह्मणेभ्योनतेनच ॥ ३१ ॥

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ पद्मिनःपद्मचिह्नान् ॥ १९ ॥ २० ॥ दक्षिणारूपायज्ञांगभूतादक्षिणावयवाः ॥ २१ ॥ २२ ॥ निष्ककंठानांयुद्धेजितानांराज्ञांसहस्रंविप्रेभ्योविप्रवचनाद्दक्षिणाअददंउत्सृष्टवान् ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ शम्यापृथुबुध्नःकाष्ठदंडः सबलेनाक्षिप्तोयावद्दूरंपततितावद्देशोयस्यवेदिकायाभवतिसशम्याक्षेपोयागःतथासाद्यस्कादयोयागविशेषाः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३२ ॥ कांचनमयानांवृक्षाणांचूतानांनानावर्णरत्नखचितानांवनमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ अग्नीनूअग्निचयनानि ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ गुहायांनिहितंगोपितंगुह्यंयदनशनंतपसाअभ्यविंद

एकादशाहैरयजंसदक्षिणैर्द्विर्द्वादशाहैरश्वमेधैश्चदेव ॥ आर्कायणैःषोडशभिश्चब्रह्मंस्तेषांफलेनेहनचागतोऽस्मि ॥ ३२ ॥ निष्कैककंठमददंयोजनायतंतद्विस्ती
र्णंकांचनपादपानाम् ॥ वनंवृतानांरत्नविभूषितानांनचैवतेषामागतोहंफलेन ॥ ३३ ॥ तुरायणंहिव्रतमप्यधृष्यमक्रोधनोकरवंत्रिंशतोब्दान् ॥ शतंगवामष्टशता
निचैवदिनेदिनेत्वददंब्राह्मणेभ्यः ॥ ३४ ॥ पयस्विनीनामथरोहिणीनांतथैवान्याननडुहोलोकनाथ ॥ प्रादांनित्यंब्राह्मणेभ्यस्सुरेशनेहागतस्तेनफलेनचाहम् ॥
॥ ३५ ॥ त्रिंशदग्नीनहंब्रह्मन्नयजंयच्चनित्यदा ॥ अष्टाभिःसर्वमेधैश्चनरमेधैश्चसप्तभिः ॥ ३६ ॥ दशभिर्विश्वजिद्भिश्चशतैरष्टादशोत्तरैः ॥ नचैवतेषांदेवेशफलेना
हमिहागमम् ॥ ३७ ॥ सरय्वांबाहुदायांचगंगायामथनैमिषे ॥ गवांशतानामयुतमददंनचतेनवै ॥ ३८ ॥ इंद्रेणगुह्यंनिहितंवैगुहायांयद्भार्गवस्तपसेहाभ्यविं
दत् ॥ जाज्वल्यमानमुशनस्तेजसेहतत्साधयामासमहंवरेण्य ॥ ३९ ॥ ततोमेब्राह्मणास्तुष्टास्तस्मिन्कर्मणिसाधिते ॥ सहस्रमृषयश्चासन्येवैतत्रसमागताः ॥
॥ ४० ॥ उक्तस्तैरस्मिगच्छत्वंब्रह्मलोकमितिप्रभो ॥ प्रीतेनोक्तसहस्रेणब्राह्मणानामहंप्रभो ॥ इमंलोकमनुप्राप्तोमाभूत्तेत्रविचारणा ॥ ४१ ॥ कामंयथावद्विहितं
विधात्रापृष्टेनवाच्यंतुमयायथावत् ॥ तपोहिनान्यच्चानशनान्मतंमेनमोस्तुतेदेववरप्रसीद ॥ ४२ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तवंतंब्रह्मातुराजानंसभगी
रथम् ॥ पूजयामासपूजार्हंविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ ४३ ॥ तस्मादनशनैर्युक्तोविप्रान्पूजयनित्यदा ॥ विप्राणांवचनात्सर्वंपरत्रेहचसिध्यति ॥ ४४ ॥ वासोभिरन्नैर्गो
भिश्चशुभैर्नैवेशिकैरपि ॥ शुभैःसुरगणैश्चापिस्तोप्याएवद्विजास्तथा ॥ एतदेवपरंगुह्यमलोभेनसमाचर ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनि
केपर्वणिदानधर्मेब्रह्मभगीरथसंवादेत्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ शतायुरुक्तःपुरुषःशतवीर्यश्चजायते ॥ क
स्मान्म्रियंतेपुरुषाबालाअपिपितामह ॥ १ ॥ आयुष्मान्केनभवतिअल्पायुर्वापिमानवः ॥ केनवालभतेकीर्तिंकेनवालभतेश्रियम् ॥ २ ॥ तपसाब्रह्मचर्येणजप
होमैस्तथौषधैः ॥ कर्मणामनसावाचातन्मेब्रूहिपितामह ॥ ३ ॥

त्आज्ञासीत् उशनस्तेजसाशुक्रस्यबलेनजाज्वल्यमानं तच्चवाक्यशेषात्सर्वभोगत्यागात्मकमनशनंसर्वभोगैर्ब्राह्मणानांसंतर्पणंच साधयामासमित्यार्षं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥
इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०३ ॥ ॥ ७ ॥ शतायुरिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ वर्तयन्अनुतिष्ठन् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अलक्षणंकुष्ठापस्मारादिविरुद्धंलक्षणम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ श्रवात्श्रवणात् तंपुरुषम् जनाःसाधवः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥१५॥ संकुसुकोदुर्जनःअ

॥भीष्मउवाच॥ ॥अत्रतेहंप्रवक्ष्यामियन्मांत्वमनुपृच्छसि॥अल्पायुर्येनभवतिदीर्घायुर्वापिमानवः॥ ४ ॥ येनवालभतेकीर्तिंयेनवालभतेश्रियम्॥ यथावर्तय
न्पुरुषःश्रेयसासंप्रयुज्यते॥ ५ ॥ आचाराल्लभतेह्यायुराचाराल्लभतेश्रियम्॥ आचारात्कीर्तिमाप्नोतिपुरुषःप्रेत्यचेहच ॥ ६ ॥ दुराचारोहिपुरुषोनेहायुर्विंदतेमह
त्॥ त्रसंतियस्माद्भूतानितथापरिभवंतिच॥ ७॥ तस्मात्कुर्यादिहाचारंयदिच्छेद्भूतिमात्मनः॥ अपिपापशरीरस्यआचारोहंत्यलक्षणम्॥ ८ ॥ आचारलक्षणो
धर्मःसंतश्चारित्रलक्षणाः॥ साधूनांचयथावृत्तमेतदाचारलक्षणम्॥९॥ अप्यदृष्टंश्रवादेवपुरुषंधर्मचारिणम्॥ भूतिकर्माणिकुर्वाणंतंजनाःकुर्वतेप्रियम्॥१०॥
येनास्तिकानिष्क्रियाश्चगुरुशास्त्राभिलंघिनः॥ अधर्मज्ञादुराचारास्तेभवंतिगतायुषः ॥ ११ ॥ विशीलाभिन्नमर्यादानित्यंसंकीर्णमैथुनाः॥ अल्पायुषोभवंती
हनरानिरयगामिनः॥ १२ ॥ सर्वलक्षणहीनोपिसमुदाचारवान्नरः॥ श्रद्दधानोनसूयुश्चशतंवर्षाणिजीवति॥ १३ ॥ अक्रोधनःसत्यवादीभूतानामविहिंसकः॥
अनसूयुरजिह्मश्चशतंवर्षाणिजीवति॥१४॥ लोष्टमर्दीतृणच्छेदीनखखादीचयोनरः॥ नित्योच्छिष्टःसंकुसुकोनेहायुर्विंदतेमहत्॥ १५॥ ब्राह्मेमुहूर्तेबुध्येतधर्मा
र्थौचानुचिंतयेत्॥ उत्थायाचम्यतिष्ठेतपूर्वांसंध्यांकृतांजलिः ॥ १६ ॥ एवमेवापरांसंध्यांसमुपासीतवाग्यतः॥ नेक्षेतादित्यमुद्यंतंनास्तंयांतंकदाचन ॥ १७ ॥
नोपसृष्टनवारिस्थंनमध्यंनभसोगतम्॥ ऋषयोनित्यसंध्यत्वाद्दीर्घमायुरवाप्नुवन् ॥ १८ ॥ तस्मात्तिष्ठेत्सदापूर्वांपश्चिमांचैववाग्यतः॥ येनपूर्वामुपासंतेद्विजाः
संध्यांनपश्चिमाम्॥ १९ ॥सर्वांस्तान्धार्मिकोराजाशूद्रकर्माणिकारयेत्॥ परदारानगंतव्यासर्ववर्णेषुकर्हिचित् ॥ २० ॥ नहीदृशमनायुष्यंलोकेकिंचनविद्य
ते॥ यादृशंपुरुषस्येहपरदारोपसेवनम्॥ २१ ॥यावंतोरोमकूपाःस्युःस्त्रीणांगात्रेषुनिर्मिताः॥ तावद्वर्षसहस्राणिनरकंपर्युपासते॥ २२ ॥ प्रसाधनंचकेशानामं
जनंदंतधावनम्॥ पूर्वाह्णएवकार्याणिदेवतानांचपूजनम् ॥ २३ ॥ पुरीषमूत्रेनोदीक्षेन्नाधितिष्ठेत्कदाचन॥ नातिकल्यंनातिसायंनचमध्यंदिनेस्थिते ॥ २४ ॥
नाज्ञातैःसहगच्छेतनैकोनवृषलैःसह॥ पंथादेयोब्राह्मणायगोभ्योराजभ्यएवच॥ २५॥ वृद्धायभारतप्तायगर्भिण्यैदुर्बलायच॥ प्रदक्षिणंचकुर्वीतपरिज्ञातान्व
नस्पतीन्॥ २६ ॥ चतुष्पथान्प्रकुर्वीतसर्वानेवप्रदक्षिणान्॥ मध्यंदिनेनिशाकालेअर्धरात्रेचसर्वदा॥ २७॥

स्थिरश्च संकुसुकोस्थिरइत्यमरः ॥१५॥१६॥१७॥ उपसृष्टंराहुग्रस्तं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥२७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ नरिष्यतेनहिंस्यते ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ त्रीणिभोज्यानि अदृष्टंशुद्धोदक्यादिभिः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

चतुष्पथंनसेवेतउभेसंध्येतथैवच ॥ उपानहौचवस्त्रंचधृतमन्यैर्नधारयेत् ॥ ब्रह्मचारीचनित्यंस्यात्पादंपादेननाक्रमेत् ॥ २८ ॥ आमावास्यांपौर्णमास्यांचतुर्द
श्यांचसर्वशः ॥ अष्टम्यांसर्वपक्षाणांब्रह्मचारीसदाभवेत् ॥ २९ ॥ वृथामांसंनखादेतपृष्ठमांसंतथैवच ॥ आक्रोशंपरिवादंचपैशुन्यंचविवर्जयेत् ॥ ३० ॥ ना
रुंतुदःस्यान्ननृशंसवादीनहीनतःपरमभ्याददीत ॥ ययास्यवाचापरउद्विजेतनतांवदेद्रुशतींपापलोक्याम् ॥ ३१ ॥ वाक्सायकावदनान्निष्पतंतियैराहतःशोच
तिरात्र्यहानि ॥ परस्यवाममर्मसुयेपतंतितान्पंडितोनावसृजेत्परेषु ॥ ३२ ॥ रोहतेसायकैर्विद्धंवनंपरशुनाहतम् ॥ वाचादुरुक्तंबीभत्संनसंरोहतिवाक्क्षतम् ॥ ३३ ॥
कर्णिनालीकनाराचान्निर्हरंतिशरीरतः ॥ वाक्शल्यस्तुननिर्हर्तुंशक्योहृदिशयोहिसः ॥ ३४ ॥ हीनांगानतिरिक्तांगान्विद्याहीनान्विगर्हितान् ॥ रूपद्रविणहीनां
श्चसत्यहीनांश्चनाक्षिपेत् ॥ ३५ ॥ नास्तिक्यंवेदनिंदांचदेवतानांचकुत्सनम् ॥ द्वेषस्तंभोभिमानंचतैक्ष्ण्यंचपरिवर्जयेत् ॥ ३६ ॥ परस्यदंडंनोद्यच्छेत्क्रुद्धोनैनंनि
पातयेत् ॥ अन्यत्रपुत्राच्छिष्याच्चशिक्षार्थंताडनंस्मृतम् ॥ ३७ ॥ नब्राह्मणान्परिवदेन्नक्षत्राणिननिर्दिशेत् ॥ तिथिंपक्षस्यनब्रूयात्तथास्यायुर्नरिष्यते ॥ ३८ ॥ कृ
त्वामूत्रपुरीषेतुरथ्यामाक्रम्यवापुनः ॥ पादप्रक्षालनंकुर्यात्स्वाध्यायेभोजनेतथा ॥ ३९ ॥ त्रीणिदेवाःपवित्राणिब्राह्मणानामकल्पयेन् ॥ अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तं
यच्चवाचाप्रशस्यते ॥ ४० ॥ संयावंकृसरंमांसंशष्कुलींपायसंतथा ॥ आत्मार्थंनप्रकर्तव्यंदेवार्थंतुप्रकल्पयेत् ॥ ४१ ॥ नित्यमग्निंपरिचरेद्भिक्षांदद्याच्चनित्यदा ॥
वाग्यतोदंतकाष्ठंचनित्यमेवसमाचरेत् ॥ ४२ ॥ नचाभ्युदितशायीस्यात्प्रायश्चित्तीतथाभवेत् ॥ मातापितरमुत्थायपूर्वमेवाभिवादयेत् ॥ ४३ ॥ आचार्यमथ
वाप्यन्यंतथायुर्विंदतेमहत् ॥ वर्जयेद्दंतकाष्ठानिवर्जनीयानिनित्यशः ॥ ४४ ॥ भक्षयेच्छास्त्रदृष्टानिपर्वस्वपिविवर्जयेत् ॥ उदङ्मुखश्चसततंशौचंकुर्यात्समाहि
तः ॥ ४५ ॥ अकृत्वादेवपूजांचनाचरेद्दंतधावनम् ॥ अकृत्वादेवपूजांचनाभिगच्छेत्कदाचन ॥ अन्यत्रतुगुरुंवृद्धंधार्मिकंवाविचक्षणम् ॥ ४६ ॥ अवलोक्योनचा
दर्शोमलिनोबुद्धिमत्तरैः ॥ नचाज्ञातांस्त्रियंगच्छेद्गर्भिणींवाकदाचन ॥ ४७ ॥ उदक्शिरानस्वपेततथाप्रत्यक्शिरानच ॥ प्राक्शिरास्तुस्वपेद्विद्वानथवादक्षिणा
शिराः ॥ ४८ ॥ नभग्नेनावशीर्णेचशयनेप्रस्वपीतच ॥ नांतर्धानेनसंयुक्तेनचतिर्यक्कदाचन ॥ ४९ ॥

॥ ४५ ॥ नाभिगच्छेत्‌राजादीन्प्रति ॥ ४६ ॥ अज्ञातामृतुमतीत्वेनकामुकत्वेनवा ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अंतर्धानेअत्यंतमंधकारे संयुक्तेइतरेणस्त्र्यादिना ॥ ४९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ प्रस्कंदयेदन्नशेषांकिंचित्त्यजेत् भुक्त्वाचमनसाग्निमुपस्पृशेत् ॥ ५६ ॥ कृतंनिःश्रेयसमिच्छन्निति शेषः ॥ ५७ ॥ प्राणान्नासादीनूर्ध्वच्छिद्राणि ॥ ५८ ॥

नचापिगच्छेत्कार्येणसमयाद्वापिनास्तिकैः ॥ आसनंतुपदाकृष्यनप्रसज्जेत्तथानरः ॥ ५० ॥ ननग्नःकर्हिचित्स्नायान्ननिशायांकदाचन ॥ स्नात्वाचनावमृज्ये
तगात्राणिसुविचक्षणः ॥ ५१ ॥ नचानुलिंपेदस्नात्वास्नात्वावासोननिर्धुनेत् ॥ नचैवार्द्राणिवासांसिनित्यंसेवेतमानवः ॥ ५२ ॥ स्रजश्चनावकृष्येतनबहिर्धारयी
तच ॥ उदक्ययाचसंभाषांनकुर्वीतकदाचन ॥ ५३ ॥ नोत्सृजेतपुरीषंचक्षेत्रेग्रामस्यचांतिके ॥ उभेमूत्रपुरीषेतुनाप्सुकुर्यात्कदाचन ॥ ५४ ॥ अन्नंबुभुक्षमाण
स्तुत्रिर्मुखेनस्पृशेदपः ॥ भुक्त्वाचान्नंतथैवत्रिर्द्विःपुनःपरिमार्जयेत् ॥ ५५ ॥ प्राङ्मुखोनित्यमश्नीयाद्वाग्यतोन्नमकुत्सयन् ॥ प्रस्कंदयेच्चमनसाभुक्त्वाचाग्निमुप
स्पृशेत् ॥ ५६ ॥ आयुष्यंप्राङ्मुखोभुंक्तेयशस्यंदक्षिणामुखः ॥ धन्यंपश्चान्मुखोभुंक्तेऋतंभुंक्तेउदङ्मुखः ॥ ५७ ॥ अग्निमालभ्यतोयेनसर्वान्प्राणानुपस्पृशेत् ॥
गात्राणिचैवसर्वाणिनाभिंपाणितलेतथा ॥ ५८ ॥ नाधितिष्ठेत्तुषंजातुकेशभस्मकपालिकाः ॥ अन्यस्यचाप्यवस्नातंदूरतःपरिवर्जयेत् ॥ ५९ ॥ शांतिहोमांश्चकु
र्वीतसावित्राणिचधारयेत् ॥ निषण्णश्चापिखादेतनतुगच्छन्कदाचन ॥ ६० ॥ मूत्रंनोत्तिष्ठताकार्यंनभस्मनिनगोव्रजे ॥ आर्द्रपादस्तुभुंजीतनार्द्रपादस्तुसंविशे
त् ॥ ६१ ॥ आर्द्रपादस्तुभुंजानोवर्षाणांजीवतेशतम् ॥ त्रीणितेजांसिनोच्छिष्टआलभेतकदाचन ॥ ६२ ॥ अग्निंगांब्राह्मणंचैवतथाह्यायुर्नरिष्यते ॥ त्रीणितेजां
सिनोच्छिष्टउदीक्षेतकदाचन ॥ ६३ ॥ सूर्याचंद्रमसौचैवनक्षत्राणिचसर्वशः ॥ ऊर्ध्वंप्राणाह्युत्क्रामंतियूनःस्थविरआयति ॥ ६४ ॥ प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां
पुनस्तान्प्रतिपद्यते ॥ अभिवादयीतवृद्धांश्चदद्याच्चैवासनंस्वयम् ॥ ६५ ॥ कृतांजलिरुपासीतगच्छंतंपृष्ठतोन्वियात् ॥ नचासीतासनेभिन्नेभिन्नकांस्यंचवर्जये
त् ॥ ६६ ॥ नैकवस्त्रेणभोक्तव्यंनननग्नःस्नातुमर्हति ॥ स्वप्तव्यंनैवनग्नेननचोच्छिष्टोपिसंविशेत् ॥ ६७ ॥ उच्छिष्टोनस्पृशेच्छीर्षंसर्वेप्राणास्तदाश्रयाः ॥ केशग्रहंप्रहारां
श्चशिरस्येतान्विवर्जयेत् ॥ ६८ ॥ नसंहताभ्यांपाणिभ्यांकंडूयेदात्मनःशिरः ॥ नचाभीक्ष्णंशिरःस्नायात्तथास्यायुर्नरिष्यते ॥ ६९ ॥ शिरस्नातस्तुतैलैश्चनांगंकिं
चिदपिस्पृशेत् ॥ तिलसृष्टंनचाश्नीयात्तथास्यायुर्नरिष्यते ॥ ७० ॥ नाध्यापयेत्तथोच्छिष्टोनाधीयीतकदाचन ॥ वातेचपूतिगंधेचमनसापिनचिंतयेत् ॥ ७१ ॥ अ
त्रगाथायमोद्गीताःकीर्तयंतिपुराविदः ॥ आयुरस्यनिकृंतामिप्रजास्तस्याददेतथा ॥ ७२ ॥

अवस्नातंस्नानजलं ॥ ५९ ॥ सावित्राणिमंत्रविशेषान् ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ नरिष्यतेहिंस्यते ॥ ६९ ॥ तिलसृष्टंतिलसंयुक्तंसृष्टंभक्ष्यं ॥ ७० ॥ नचिंतयेत्वेदं ॥ ७१ ॥ ७२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥७३॥७४॥७५॥७६॥७७॥७८॥७९॥८०॥ मिथ्याप्रवृत्तेपिसम्यक्वर्तितव्यं ॥८१॥८२॥८३॥८४॥ विपर्ययंऔत्तराधर्यं ॥ ८५ ॥ अपदशंदशाहीनं॥८६॥ प्रियंगुःराजिका प्रियंगुःस्त्रीराजिकाकणयो
रपीतिमेदिनी ॥ ८७ ॥ पृथगिति राजिकयानुलेपनंकृत्वास्नात्वाचंदनाद्यन्यतमेनानुलेपनंकार्यमित्यर्थः तगरस्थगरंमहाराष्ट्राणांगांवबाणइतिप्रसिद्धं उपवासंब्रह्मचर्यं ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ आलीढयारजस्व

उच्छिष्टोयःप्राद्रवतिस्वाध्यायंचाधिगच्छति॥ यश्चानध्यायकालेपिमोहादभ्यस्यतिद्विजः ॥ ७३ ॥ तस्यवेदःप्रणश्येतआयुश्चपरिहीयते॥ तस्माद्युक्तोप्यनध्या
येनाधीयीतकदाचन ॥ ७४ ॥प्रत्यादित्यंप्रत्यनलंप्रतिगांचप्रतिद्विजान् ॥ येमेहंतिचपंथानंतेभवंतिगतायुषः ॥ ७५ ॥ उभेमूत्रपुरीषेतुदिवाकुर्यादुदङ्मुखः॥
दक्षिणाभिमुखोरात्रौतथाप्यायुर्नरिष्यते॥ ७६ ॥ त्रीन्कृशान्नावजानीयाद्दीर्घमायुर्जिजीविषुः ॥ ब्राह्मणंक्षत्रियंसर्पंसर्वेप्याशीविषास्त्रयः ॥ ७७॥ दहत्याशी
विषःक्रुद्धोयावत्पश्यतिचक्षुषा ॥क्षत्रियोपिदहेत्क्रुद्धोयावत्स्पृशतितेजसा॥ ७८ ॥ब्राह्मणस्तुकुलंहन्याद्ध्यानेनावेक्षितेनच ॥तस्मादेतत्त्रयंयत्नादुपसेवेतपंडितः
॥ ७९ ॥ गुरुणाचैवनिर्बंधोनकर्तव्यःकदाचन ॥ अनुमान्यःप्रसाद्यश्चगुरुःक्रुद्धोयुधिष्ठिर॥ ८० ॥ सम्यङ्मिथ्याप्रवृत्तेपिवर्तितव्यंगुराविह॥ गुरुनिंदादहत्यायु
र्मनुष्याणांनसंशयः॥८१॥दूरादावसथान्मूत्रंदूरात्पादावसेचनम्॥ उच्छिष्टोत्सर्जनंचैवदूरेकार्यंहितैषिणा॥ ८२ ॥रक्तमाल्यंनधार्यंस्याच्छुक्लंधार्यंतुपंडितैः॥
वर्जयित्वातुकमलंतथाकुवलयंप्रभो ॥ ८३ ॥ रक्तंशिरसिधार्यंतुतथावानेयमित्यपि ॥ कांचनीयापिमालायानसादुष्यतिकर्हिचित् ॥ ८४ ॥ स्नातस्यवर्णकं
नित्यमार्द्रंदद्याद्विशांपते॥ विपर्ययंनकुर्वीतवाससोबुद्धिमान्नरः ॥ ८५ ॥ तथानान्यधृतंधार्यंनचापदशमेवच ॥ अन्यदेवभवेद्वासःशयनीयेनरोत्तम ॥ ८६॥
अन्यद्रथ्यासुदेवानामर्चायामन्यदेवहि ॥ प्रियंगुचंदनाभ्यांचबिल्वेनतगरेणच ॥ ८७॥ पृथगेवानुलिंपेतकेसरेणचबुद्धिमान् ॥उपवासंचकुर्वीतस्नातःशुचि
रलंकृतः ॥ ८८ ॥ पर्वकालेषुसर्वेषुब्रह्मचारीसदाभवेत् ॥ समानमेकपात्रेतुभुंजेन्नान्नंजनेश्वर ॥ ८९ ॥नालीढयापरिहतंभक्षयीतकदाचन ॥ तथानोद्धृतसा
राणिप्रेक्षतेनाप्रदायच ॥ ९० ॥नसंनिकृष्टेमेधावीनाशुचेर्नचसत्सुच ॥ प्रतिषिद्धान्नधर्मेषुभक्ष्यान्भुंजीतपृष्ठतः ॥ ९१ ॥ पिप्पलंचवटंचैवशणशाकंतथैव
च॥ उदुंबरंनखादेच्चभवार्थीपुरुषोत्तमः ॥ ९२ ॥ आजंगव्यंतथामांसंमायूरंचैववर्जयेत् ॥ वर्जयेच्छुष्कमांसंचतथापर्युषितंचयत्॥ ९३ ॥नपाणौलवणंवि
द्वान्प्राश्नीयान्नचरात्रिषु ॥ दधिसक्तून्नभुंजीतवृथामांसंचवर्जयेत्॥ ९४॥

लया परिकृतंसंपादितं नालीढंनापरिहितमितिपाठे आलीढंगवाघ्रातंअपरिहितंपरिषेचनहीनं उद्धृतसाराणिक्षीरादीनि प्रेक्षतेयाचकाय ॥ ९० ॥ मेधावीनापुरुषःअशुचेःसंनिकृष्टेनभुंजीत मेधावी
अशुचेरितिगौडाः धर्मेषुश्राद्धादिषुप्रतिषिद्धान्भक्षान्पृष्ठतःश्राद्धाद्यभावेनभुंजीत ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वालेनकेशेनउपलक्षितं परश्राद्धंशत्रुश्राद्धं ॥ ९५ ॥ सदैवनसदानैवेतिसंबंधः ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ निरस्यपानीयादीन्विहाय अन्येषांभक्षाणांशेषमन्यस्मैनदेयं पानीयादेरपिशेषंपुत्रादिभ्यएवदेयं पितुर्ज्येष्ठस्यचभ्रातुरुच्छिष्टंभोज्यमितिस्मरणात् अन्येषांतद्भोजनस्यनिषेधात् गौडास्तुनिरस्यशेषमेतेषांनप्रदेयमितिपठंति तत्परिसंख्यापत्तेरुपेक्ष्यते ॥ ९९ ॥ शंकांजीर्येनिनवेति अन्नस्यापूतत्वात्वाअ

सायंप्रातश्चभुंजीतनांतरालेसमाहितः॥ वालेनतुनभुंजीतपरश्राद्धंतथैवच॥ ९५ ॥ वाग्यतोनैकवस्त्रश्चनासंविष्टःकदाचन ॥ भूमौसदैवनाश्नीयान्नानासीनो नशब्दवत् ॥ ९६ ॥ तोयपूर्वंप्रदायान्नमतिथिभ्योविशांपते ॥ पश्चाद्भुंजीतमेधावीनचाप्यन्यमनानरः ॥ ९७ ॥ समानमेकपंक्त्यांतुभोज्यमन्नंनरेश्वर ॥ विषं हालाहलंभुंक्तेयोऽप्रदायसुहृज्जने ॥ ९८॥ पानीयंपायसंसक्तून्दधिसर्पिर्मधून्यपि ॥ निरस्यशेषमन्येषांनप्रदेयंतुकस्यचित् ॥ ९९ ॥ भुंजानोमनुजव्याघ्रनैव शंकांसमाचरेत्॥ दधिचाप्यनुपानंवैनकर्तव्यंभवार्थिना ॥ १०० ॥ आचम्यचैकहस्तेनपरिप्लाव्यंतथोदकम्॥ अंगुष्ठंचरणस्याथदक्षिणस्यावसेचयेत् ॥ १ ॥ पाणिंमूर्ध्निसमाधायस्पृष्ट्वाचाग्निंसमाहितः॥ ज्ञातिश्रैष्ठ्यमवाप्नोतिप्रयोगकुशलोनरः ॥ २ ॥ अद्भिःप्राणान्समालभ्यनाभिंपाणितलेतथा ॥ स्पृशंश्चैवप्रतिष्ठे तनचाप्यार्द्रेणपाणिना ॥३॥ अंगुष्ठस्यांतरालेचब्राह्मंतीर्थमुदाहृतम् ॥ कनिष्ठिकायाःपश्चात्तुदेवतीर्थमिहोच्यते ॥ ४॥ अंगुष्ठस्यचयन्मध्यंप्रदेशिन्याश्चभारत ॥ तेनपित्र्याणिकुर्वीतस्पृष्ट्वापोन्यायतःसदा ॥ ५ ॥ परापवादंनब्रूयान्नाप्रियंचकदाचन ॥ नमन्युःकश्चिदुत्पाद्यःपुरुषेणभवार्थिना ॥ ६ ॥ पतितैस्तुकथांनेच्छे द्दर्शनंचविवर्जयेत् ॥ संसर्गंचनगच्छेततथायुर्विंदतेमहत् ॥ ७ ॥ नदिवामैथुनंगच्छेन्नकन्यांनचबंधकीम् ॥ नचास्नातांस्त्रियंगच्छेत्तथायुर्विंदतेमहत् ॥ ८ ॥ स्वेस्वेतीर्थेसमाचम्यकार्येसमुपकल्पिते ॥ त्रिःपीत्वापोद्विःप्रमृज्यकृतशौचोभवेन्नरः ॥ ९ ॥ इंद्रियाणिसकृत्स्पृश्यत्रिरभ्युक्ष्यचमानवः ॥ कुर्वीतपित्र्यंदैवंचवे दृष्टेनकर्मणा ॥ १० ॥ ब्राह्मणार्थेचयच्छौचंतच्चमेशृणुकौरव ॥ पवित्रंचहितंचैवभोजनाद्यंतयोस्तथा ॥ ११॥ सर्वशौचेषुब्राह्मेणतीर्थेनसमुपस्पृशेत् ॥ नि ष्ठीव्यतुतथाक्षुत्वास्पृश्यापोहिशुचिर्भवेत् ॥ १२ ॥ वृद्धोज्ञातिस्तथामित्रंदरिद्रोयोभवेदपि ॥ गृहेवासयितव्यास्तेधन्यमायुष्यमेवच ॥ १३ ॥

धिकत्वाच्छंकयानैवभोक्तव्यमित्यर्थः दधीति तक्रंत्वनुपानंकर्तव्यमेव यथेष्टंभुंक्ष्वमाभैषीस्तक्रंसलवणंपिबेतितस्यदृष्टार्थत्वोक्तेः ॥१००॥कुत्रपरिप्लाव्यंतदाह अंगुष्ठमिति ॥ १०१॥ २ ॥ प्राणान्नासा दीन् ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एतैतैलपायिकादिवन्नपापाय अभ्युदयायेत्यर्थः पारावतादयःसर्वेपक्षिविशेषाएव॥१४॥१५॥१६॥शारणिकस्यरक्षणार्थिनः॥१७॥१८॥१९॥प्रसाधनंकेशानांसंस्कारादिकं॥२०॥पानीयस्यक्रियास्नानं
ननक्तंस्नायादितिगृहेरात्रौशिरःस्नाननिषेधः ॥ २१ ॥ पानानिपातुंयोग्यानीत्यर्थः चावदातानिइतिगौडपाठः अवदातानिनिर्मलान्यपिशेषाणिवर्जनीयानीत्यर्थः सौहित्यमातृप्तिभोजनंपरस्यनकर्त

गृहेपारावताधन्याःशुकाश्चसहसारिकाः ॥ गृहेष्वेतेनपापायतथावैतैलपायिकाः ॥ उद्दीपकाश्चगृध्राश्चकपोताभ्रमरास्तथा ॥ १४ ॥ निविशेयुर्यदातत्रशांति
मेवतदाचरेत् ॥ अमंगल्यानिचैतानितथाक्रोशोमहात्मनाम् ॥ १५ ॥ महात्मनोतिगुह्यानिनवक्तव्यानिकर्हिचित् ॥ अगम्याश्चनगच्छेतराज्ञःपत्नीःसखीस्त
था ॥ १६ ॥ वैद्यानांबालवृद्धानांभृत्यानांचयुधिष्ठिर ॥ बंधूनांब्राह्मणानांचतथाशारणिकस्यच ॥ १७ ॥ संबंधिनांचराजेंद्रतथायुर्विंदतेमहत् ॥ ब्राह्मणस्थप
तिभ्यांचनिर्मितंयन्निवेशनम् ॥ १८ ॥ तदावसेत्सदाप्राज्ञोभवार्थीमनुजेश्वर ॥ संध्यायांनस्वपेद्राजन्विद्यांनचसमाचरेत् ॥ १९ ॥ नभुंजीतचमेधावीतथायु
र्विंदतेमहत् ॥ नक्तंनकुर्यात्पित्र्याणिभुक्त्वाचैवप्रसाधनम् ॥ २० ॥ पानीयस्यक्रियानक्तंनकार्याभूतिमिच्छता ॥ वर्जनीयाश्चैवनित्यंसक्तवोनिशिभारत ॥ २१ ॥
शेषाणिचैवपानानिपानीयंचापिभोजने ॥ सौहित्यंनचकर्तव्यंरात्रौनचसमाचरेत् ॥ २२ ॥ द्विजच्छेदंनकुर्वीतभुक्त्वानचसमाचरेत् ॥ महाकुलेप्रसूतांचप्र
शस्तांलक्षणैस्तथा ॥ २३ ॥ वयस्थांचमहाप्राज्ञःकन्यामावोढुमर्हति ॥ अपत्यमुत्पाद्यततःप्रतिष्ठाप्यकुलंतथा ॥ २४ ॥ पुत्राःप्रदेयाज्ञानेषुकुलधर्मेषुभारत ॥
कन्याचोत्पाद्यदातव्याकुलपुत्रायधीमते ॥ २५ ॥ पुत्रानिवेश्याश्चकुलाद्भृत्यालभ्याश्चभारत ॥ शिरस्नातोथकुर्वीतदैवंपित्र्यमथापिच ॥ २६ ॥ नक्षत्रेनच
कुर्वीतयस्मिन्जातोभवेन्नरः ॥ नप्रोष्ठपदयोःकार्यंतथाग्नेयेचभारत ॥ २७ ॥ दारुणेषुचसर्वेषुप्रत्यरिंचविवर्जयेत् ॥ ज्योतिषेयानिचोक्तानितानिसर्वाणिव
र्जयेत् ॥ २८ ॥ प्राङ्मुखःश्मश्रुकर्माणिकारयेत्सुसमाहितः ॥ उदङ्मुखोवाराजेंद्रतथायुर्विंदतेमहत् ॥ २९ ॥ परिवादंनचब्रूयात्परेषामात्मनस्तथा ॥ परिवादो
ह्यधर्मायप्रोच्यतेभरतर्षभ ॥ ३० ॥

व्यंआत्मनश्चनसमाचरेत् ॥२२॥ द्विजच्छेदंपक्षिवधंनकुर्वीततर्हिपक्षिमांसमेवनभोक्तव्यमितिफलितमित्याशंक्याह भुक्त्वानसमाचरेदिति
द्विजान्भुक्त्वापितच्छेदंनसमाचरेत् क्रयक्रीतमेवमांसंभक्ष्यंनतुस्वयंहिंसाकार्येत्यर्थः भुक्त्वापानंसमाचरेदितिपाठेभोजनांतेतक्रंजलंवापेयमित्यर्थः॥२३॥२४॥ज्ञानेषुबहुज्ञाननिमित्तंपुत्रादेयाविद्वत्सुसमर्प
णीयाः ॥२५॥कुलात्सत्कुलसंबंधेननिवेश्याविवाह्याः लभ्यालंभनीयाः ॥ २६ ॥ आग्नेयेकृत्तिकायां॥२७॥प्रत्यरिःस्वनक्षत्राद्दिननक्षत्रंयावद्गणयित्वानवभिर्भागेहृतेपंचमीताराप्रत्यरिः ॥ २८॥२९॥३०॥

१ निष्ठामुखा वढवागुळइतिप्रसिद्धाः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

व्यंगिनीं न्यूनांगीं व्यंगितां विरुद्धांगेनाधिकेनयुक्तां समार्षां समानप्रवरां ॥३१॥३२॥ अयोनिं अज्ञातकुलां वियोनिं हीनकुलां ॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥ प्रगे संध्यायां ॥ ३९ ॥ नापितोच्छिष्ट

वर्जयेद्व्यंगिनींनारींतथाकन्यांनरोत्तम॥समार्षांव्यंगितांचैवमातुःस्वकुलजांतथा ॥ ३१ ॥ वृद्धांप्रव्रजितांचैवतथैवचपतिव्रताम्॥ तथानिकृष्टवर्णांचवर्णोत्कृ
ष्टांचवर्जयेत्॥ ३२ ॥ अयोनिंचवियोनिंचनगच्छेतविचक्षणः॥ पिंगलांकुष्ठिनींनारींनत्वमुद्वोढुमर्हसि॥३३॥ अपस्मारिकुलेजातांनिहीनांचापिवर्जयेत्॥ श्वि
त्रिणांचकुलेजातांक्षयिणांमनुजेश्वर॥ ३४॥ लक्षणैरन्वितायाचप्रशस्तायाचलक्षणैः ॥ मनोज्ञांदर्शनीयांचतांभवान्वोढुमर्हति ॥ ३५ ॥ महाकुलेनिवेष्टव्यं
सदृशेवायुधिष्ठिर ॥ अवरापतिताचैवनग्राह्याभूतिमिच्छता ॥ ३६ ॥ अग्नीनुत्पाद्ययत्नेनक्रियाःसुविहिताश्चयाः ॥ वेदेचब्राह्मणैःप्रोक्तास्ताश्चसर्वाःसमाचरे
त्॥ ३७ ॥ नचेर्ष्यास्त्रीषुकर्तव्यारक्ष्यादाराश्चसर्वशः ॥ अनायुष्याभवेदीर्ष्यातस्मादीर्ष्यांविवर्जयेत् ॥ ३८ ॥ अनायुष्यंदिवास्वप्नंतथाभ्युदितशायिना॥ प्रगे
निशामाशुतथानैवोच्छिष्टाःस्वपंतिवै ॥ ३९ ॥ परदार्यमनायुष्यंनापितोच्छिष्टतातथा ॥ यत्नतोवैनकर्तव्यमभ्यासश्चैवभारत ॥ ४० ॥ संध्यायांचनभुंजी
तनस्नायेन्नतथापठेत् ॥ प्रयतश्चभवेत्तस्यांनचकिंचित्समाचरेत्॥ ४१ ॥ ब्राह्मणान्पूजयेच्चापितथास्नात्वानराधिप॥देवांश्चप्रणमेत्स्नातोगुरूंश्चाप्यभिवादयेत्
॥ ४२ ॥अनिमंत्रितोनगच्छेतयज्ञंगच्छेतदर्शकः॥अनर्चितेह्यनायुष्यंगमनंतत्रभारत॥ ४३॥ नचैकेनपरिव्रज्यंनगंतव्यंतथानिशि॥ अनागतायांसंध्यायांप
श्चिमायांगृहेवसेत्॥ ४४ ॥ मातुःपितुर्गुरूणांचकार्यमेवानुशासनम् ॥ हितंचाप्यहितंचापिनविचार्यंनरर्षभ ॥ ४५ ॥ धनुर्वेदेचवेदेचयत्नःकार्योनराधिप ॥
हस्तिपृष्ठेश्वपृष्ठेचरथचर्यासुचैवह ॥ ४६ ॥ यत्नवान्भवराजेंद्रयत्नवान्सुखमेधते ॥ अप्रधृष्यश्चशत्रूणांभृत्यानांस्वजनस्यच ॥ ४७॥ प्रजापालनयुक्तश्चनक्ष
तिंलभतेक्वचित्॥ युक्तिशास्त्रंचतेज्ञेयंशब्दशास्त्रंचभारत ॥ ४८ ॥ गांधर्वशास्त्रंचकलाःपरिज्ञेयानराधिप ॥ पुराणमितिहासाश्चतथाख्यानानियानिच॥ ४९ ॥
महात्मनांचचरितंश्रोतव्यंनित्यमेवते॥पत्नीरजस्वलायाचनाभिगच्छेन्नचाह्वयेत्॥५० ॥ स्नातांचतुर्थेदिवसेरात्रौगच्छेद्विचक्षणः ॥ पंचमेदिवसेनारीषष्ठेहनि
पुमान्भवेत्॥ ५१ ॥एतेनविधिनापत्नीमुपगच्छेतपंडितः ॥ ज्ञातिसंबंधिमित्राणिपूजनीयानिसर्वशः ॥ ५२ ॥ यष्टव्यंचयथाशक्तियज्ञैर्विविधदक्षिणैः ॥ अत
ऊर्ध्वमरण्यंचसेवितव्यंनराधिप॥५३॥

ता श्मश्रुकर्मोत्तरमस्नातता अभ्यासो ध्ययनंच ॥४०॥४१॥४२॥दर्शको द्रष्टा ॥४३॥परिव्रज्यं देशांतरेगंतव्यं ॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आयुष्याणामायुष्कराणांकर्मणां उद्देशःसंक्षेपः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यथेति ॥ १ ॥

एषतेलक्षणोद्देशआयुष्याणांप्रकीर्तितः ॥ शेषस्त्रैविद्यवृद्धेभ्यःप्रत्याहार्योयुधिष्ठिर ॥ ५४ ॥ आचारोभूतिजननआचारःकीर्तिवर्धनः ॥ आचाराद्वर्धतेह्यायुराचारोहंत्यलक्षणम् ॥ ५५ ॥ आगमानांहिसर्वेषामाचारःश्रेष्ठउच्यते ॥ आचारप्रभवोधर्मोधर्मादायुर्विवर्धते ॥ ५६ ॥ एतद्यशस्यमायुष्यंस्वर्ग्यंस्वस्त्ययनंमहत् ॥ अनुकंप्यसर्ववर्णान्ब्रह्मणासमुदाहृतम् ॥ २५७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेआयुष्याख्यानेचतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यथाज्येष्ठःकनिष्ठेषुवर्तेतभरतर्षभ ॥ कनिष्ठाश्चयथाज्येष्ठेवर्तेरंस्तद्ब्रवीहिमे ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ज्येष्ठवत्तातवर्तस्वज्येष्ठोसिसततंभवान् ॥ गुरोर्गरीयसीवृत्तिर्याचशिष्यस्यभारत ॥ २ ॥ नगुरावकृतप्रज्ञेशक्यंशिष्येणवर्तितुम् ॥ गुरोर्हिदीर्घदर्शित्वंयत्तच्छिष्यस्यभारत ॥ ३ ॥ अंधःस्यादंधवेलायांजडःस्यादपिवाबुधः ॥ परिहारेणतद्ब्रूयाद्यस्तेषांस्याद्व्यतिक्रमः ॥ ४ ॥ प्रत्यक्षंभिन्नहृदयाभेदयेयुःकृतंनराः ॥ श्रियाभितप्ताःकौंतेयभेदकामास्तथारयः ॥ ५ ॥ ज्येष्ठःकुलंवर्धयतिविनाशयतिवापुनः ॥ हंतिसर्वमपिज्येष्ठःकुलंयत्रावजायते ॥ ६ ॥ अथयोविनिकुर्वीतज्येष्ठोभ्रातायवीयसः ॥ अज्येष्ठःस्यादभागश्चनियम्योराजभिश्चसः ॥ ७ ॥ निकृतीहिनरोलोकान्पापान्गच्छत्यसंशयम् ॥ विदुलस्येवतत्पुष्पंमोघंजनयितुःस्मृतम् ॥ ८ ॥ सर्वानर्थःकुलेयत्रजायतेपापपूरुषः ॥ अकीर्तिंजनयत्येवकीर्तिमंतर्दधातिच ॥ ९ ॥ सर्वेचापिविकर्मस्थाभागंनार्हंतिसोदराः ॥ नाप्रदायकनिष्ठेभ्योज्येष्ठःकुर्वीतयौतकम् ॥ १० ॥ अनुपघ्नन्पितुर्दायंजंघाश्रमफलोध्वगः ॥ स्वयमीहितलब्धंतुनाकामोदातुमर्हति ॥ ११ ॥ भ्रातॄणामविभक्तानामुत्थानमपिचेत्सह ॥ नपुत्रभागंविषमंपितादद्यात्कदाचन ॥ १२ ॥ नज्येष्ठोवावमन्येतदुष्कृतःसुकृतोपिवा ॥ यदिस्त्रीयद्यवरजःश्रेयश्चेत्तत्तदाचरेत् ॥ १३ ॥ धर्मंहिश्रेयइत्याहुरितिधर्मविदोजनाः ॥ दशाचार्यानुपाध्यायउपाध्यायान्पितादश ॥ १४ ॥ दशचैवपितॄन्मातासर्वांवापृथिवीमपि ॥ गौरवेणाभिभवतिनास्तिमातृसमोगुरुः ॥ १५ ॥ मातागरीयसीयच्चतेनैतांमन्यतेजनः ॥ ज्येष्ठोभ्रातापितृसमोमृतेपितरिभारत ॥ १६ ॥

याचशिष्यस्यगुरौवृत्तिस्तांवर्तस्व ॥ २ ॥ ३ ॥ तेषांगुरूणाम् ॥ ४ ॥ कृतंमित्रम् अरयोनराभेदयेयुः ॥ ५ ॥ ६ ॥ यवीयसःकनिष्ठान् ॥ ७ ॥ विदुलस्यवेतसस्य विदुलस्तुपुमानम्लवेतसेवेतसेपिचेतिमेदिनी जनयितुःपितुः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ जंघाश्रमएवफलंधनंयस्य अध्वगःप्रवासी ॥ ११ ॥ उत्थानंभोजनादौविभागेवा ॥ १२ ॥ यदिस्त्रीयदिवाकनिष्ठोदुष्कृतस्तथापितस्यश्रेयआचरेत् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सर्वेषामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

सद्येषांवृत्तिदातास्यात्सचैतान्प्रतिपालयेत् ॥ कनिष्ठास्तंनमस्येरन्सर्वेछंदानुवर्तिनः ॥ १७ ॥ तमेवचोपजीवेरन्यथैवपितरंतथा ॥ शरीरमेतौसृजतःपितामा
ताचभारत ॥ १८ ॥ आचार्यशास्तायाजातिःसासत्यासाजराऽमरा ॥ ज्येष्ठामातृसमाचापिभगिनीभरतर्षभ ॥ १९ ॥ भ्रातुर्भार्याचतद्वत्स्याद्यस्याबाल्येस्तनं
पिबेत् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेज्येष्ठकनिष्ठवृत्तिर्नामपंचाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥ ॥ ७ ॥
॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ सर्वेषामेववर्णानांम्लेच्छानांचपितामह ॥ उपवासेमतिरियंकारणंचनविद्महे ॥ १ ॥ ब्रह्मक्षत्रेणनियमाश्चर्तव्याइतिनःश्रुतम् ॥ उपवासे
कथंतेषांकृत्यमस्तिपितामह ॥ २ ॥ नियमांश्चोपवासांश्चसर्वेषांब्रूहिपार्थिव ॥ आप्नोतिकांगतिंतातउपवासपरायणः ॥ ३ ॥ उपवासःपरंपुण्यमुपवासःपरायणम् ॥
उपोष्येहनरश्रेष्ठकिंफलंप्रतिपद्यते ॥ ४ ॥ अधर्मान्मुच्यतेकेनधर्ममाप्नोतिवाकथम् ॥ स्वर्गंपुण्यंचलभतेकथंभरतसत्तम ॥ ५ ॥ उपोष्यचापिकिंतेनप्रदेयंस्यान्नरा
धिप ॥ धर्मेणचसुखानर्थांल्लभेद्येनब्रवीहितम् ॥ ६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंब्रुवाणंकौंतेयंधर्मज्ञंधर्मतत्त्ववित् ॥ धर्मपुत्रमिदंवाक्यंभीष्मःशांतनवोब्रवी
त् ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इदंखलुमयाराजन्श्रुतमासीत्पुरातनम् ॥ उपवासविधौश्रेष्ठागुणायेभरतर्षभ ॥ ८ ॥ ऋषिमंगिरसंपूर्वंपृष्टवानस्मिभारत ॥ यथा
मांत्वंतथैवाहंपृष्टवांस्तंतपोधनम् ॥ ९ ॥ प्रश्नमेतंमयापृष्टोभगवानग्निसंभवः ॥ उपवासविधिंपुण्यमाचष्टभरतर्षभ ॥ १० ॥ ॥ अंगिराउवाच ॥ ॥ ब्रह्मक्षत्रेत्रि
रात्रंतुविहितंकुरुनंदन ॥ द्वित्रिरात्रमथैकाहंनिर्दिष्टंपुरुषर्षभ ॥ ११ ॥ वैश्याःशूद्राश्चयन्मोहादुपवासंप्रचक्रिरे ॥ त्रिरात्रंवाद्विरात्रंवातयोर्व्युष्टिर्नविद्यते ॥ १२ ॥
चतुर्थभक्तक्षपणंवैश्येशूद्रेविधीयते ॥ त्रिरात्रंनतुधर्मज्ञैर्विहितंधर्मदर्शिभिः ॥ १३ ॥ पंचम्यांवापिषष्ठ्यांचपौर्णमास्यांचभारत ॥ उपोष्यएकभक्तेननियतात्मा
जितेंद्रियः ॥ १४ ॥ क्षमावान्रूपसंपन्नःश्रुतवांश्चैवजायते ॥ नानपत्योभवेत्प्राज्ञोदरिद्रोवाकदाचन ॥ १५ ॥ यजिष्णुःपंचमींषष्ठींकुलेभोजयतेद्विजान् ॥ अष्ट
मीमथकौरव्यकृष्णपक्षेचतुर्दशीम् ॥ १६ ॥ उपोष्यव्याधिरहितोवीर्यवानभिजायते ॥ मार्गशीर्षंतुयोमासमेकभक्तेनसंक्षिपेत् ॥ १७ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ब्रह्मक्षत्रेत्रिरात्राधिकमुपोषणंनेष्टं द्वित्रिरात्रंषड्रात्रंसर्वेषां अथआश्रमांतरेकचिन्निर्दिष्टं ॥ ११ ॥ व्युष्टिःफलम् ॥ १२ ॥ दिनस्यद्वेभक्तेतत्रचतुर्थस्यभक्तस्यक्षपणं द्विरात्रमभोजन
मित्यर्थः नतुत्रिरात्रंतेषामस्तीत्याह त्रीति ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ यजिष्णुर्देवतापूजनशीलःकुलेसएवमहानन्नदाताभवतीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ज्येष्ठामूलंज्येष्ठमासं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ सर्वेषुमासेष्वेकैकस्मिन्पक्षेगतेद्वितीयपक्षेभक्तमेकभक्तमश्नाति

भोजयेच्चद्विजान्शक्त्यासमुच्येद्व्याधिकिल्बिषैः ॥ सर्वकल्याणसंपूर्णःसर्वौषधिसमन्वितः ॥ १८ ॥ उपोष्यव्याधिरहितोवीर्यवानभिजायते ॥ कृषिभागीवहुधनोवहुधान्यश्चजायते ॥ १९ ॥ पौषमासंतुकौंतेयभक्तेनैकेनयःक्षिपेत् ॥ सुभगोदर्शनीयश्चयशोभागीचजायते ॥ २० ॥ माघंतुनियतोमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत् ॥ श्रीमत्कुलेज्ञातिमध्येसमहत्त्वंप्रपद्यते ॥ २१ ॥ भगदैवतमासंतुएकभक्तेनयःक्षिपेत् ॥ स्त्रीषुवल्लभतांयातिवश्याश्चास्यभवंतिताः ॥ २२ ॥ चैत्रंतुनियतोमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत् ॥ सुवर्णमणिमुक्ताढ्येकुलेमहतिजायते ॥ २३ ॥ निस्तरेदेकभक्तेनवैशाखंयोजितेंद्रियः ॥ नरोवायदिवानारीज्ञातीनांश्रेष्ठतांव्रजेत् ॥ २४ ॥ ज्येष्ठामूलंतुयोमासमेकभक्तेनसंक्षिपेत् ॥ ऐश्वर्यमतुलंश्रेष्ठंपुमान्स्त्रीवाप्रपद्यते ॥ २५ ॥ आषाढमेकभक्तेनस्थित्वामासमतंद्रितः ॥ वहुधान्योवहुधनोवहुपुत्रश्चजायते ॥ २६ ॥ श्रावणंनियतोमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत् ॥ यत्रतत्राभिषेकेणयुज्यतेज्ञातिवर्धनः ॥ २७ ॥ प्रोष्ठपदंतुयोमासमेकाहारोभवेन्नरः ॥ गवाढ्यंस्फीतमचलमैश्वर्यंप्रतिपद्यते ॥ २८ ॥ तथैवाश्वयुजंमासमेकभक्तेनयःक्षिपेत् ॥ मृजावान्वाहनाढ्यश्चवहुपुत्रश्चजायते ॥ २९ ॥ कार्तिकंतुनरोमासंयःकुर्यादेकभोजनम् ॥ शूरश्चवहुभार्यश्चकीर्तिमांश्चैवजायते ॥ ३० ॥ इतिमासानरव्याघ्रक्षिपतांपरिकीर्तिताः ॥ तिथीनांनियमायेतुश्शृणुतानपिपार्थिव ॥ ३१ ॥ पक्षेपक्षेगतेयस्तुभक्तमश्नातिभारत ॥ गवाढ्योवहुपुत्रश्चवहुभार्यःसजायते ॥ ३२ ॥ मासिमासित्रिरात्राणिकृत्वावर्षाणिद्वादश ॥ गणाधिपत्यंप्राप्नोतिनिःसपत्नमनाविलम् ॥ ३३ ॥ एतेतुनियमाःसर्वेकर्तव्याःशरदोदश ॥ द्वेचान्येभरतश्रेष्ठप्रवृत्तिमनुवर्तता ॥ ३४ ॥ यस्तुप्रातस्तथासायंभुंजानोनांतरापिवेत् ॥ अहिंसानिरतोनित्यंजुह्वानोजातवेदसम् ॥ ३५ ॥ षड्भिःसवर्षैर्नृपतेसिध्यतेनात्रसंशयः ॥ अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ ३६ ॥ अधिवासेसोप्सरसांनृत्यगीतविनादिते ॥ रमतेस्त्रीसहस्राढ्येसुकृतीविरजोनरः ॥ ३७ ॥ तप्तकांचनवर्णाभंविमानमधिरोहति ॥ पूर्णंवर्षसहस्रंचब्रह्मलोकेमहीयते ॥ ३८ ॥ तत्क्षयादिहचागम्यमाहात्म्यंप्रतिप्रद्यते ॥ यस्तुसंवत्सरंपूर्णमेकाहारोभवेन्नरः ॥ ३९ ॥ अतिरात्रस्ययज्ञस्यसफलंसमुपाश्नुते ॥ दशवर्षसहस्राणिस्वर्गेचसमहीयते ॥ ४० ॥ तत्क्षयादिहचागम्यमाहात्म्यंप्रतिपद्यते ॥ यस्तुसंवत्सरंपूर्णंचतुर्थंभक्तमश्नुते ॥ ४१ ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४२ ॥ ४३ ॥४४॥ ४५ ॥४६॥ एकस्मिन्पक्षेगतेपरस्मिन्पक्षेऽश्नातिवर्षेचतदेवषण्मासाशनंभवति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ संवत्सरमिति एकैकस्मिन्संवत्सरेएकमेकंमासंजलमात्राहारोभवेदितिवाक्यार्थः

अहिंसानिरतोनित्यंसत्यवाग्विजितेंद्रियः ॥ वाजपेयस्ययज्ञस्यसफलंसमुपाश्नुते ॥ ४२ ॥ दशवर्षसहस्राणिस्वर्गलोकेमहीयते ॥ षष्ठेकालेतुकौंतेयनरःसंवत्स
रंक्षिपन् ॥ ४३ ॥ अश्वमेधस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ चक्रवाकप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति ॥ ४४ ॥ चत्वारिंशत्सहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ॥ अष्टमेन
तुभक्तेनजीवन्संवत्सरंनृप ॥ ४५ ॥ गवामयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ हंससारसयुक्तेनविमानेनसगच्छति ॥ ४६ ॥ पंचाशतंसहस्राणिवर्षाणांदिविमो
दते ॥ पक्षेपक्षेगतेराजन्योऽश्नीयाद्वर्षमेवतु ॥ ४७ ॥ षण्मासानशनंतस्यभगवानंगिराब्रवीत् ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणिदिवमावसतेचसः ॥ ४८ ॥ वीणानांवल्लकीनां
चवेणूनांचविशांपते ॥ सुघोषैर्मधुरैःशब्दैःसुप्तःसप्रतिबोध्यते ॥ ४९ ॥ संवत्सरमिहैकंतुमासिमासिपिबेदपः ॥ फलंविश्वजितस्तातप्राप्नोतिसनरोनृप ॥ ५० ॥
सिंहव्याघ्रप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति ॥ सप्ततिंचसहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ॥ ५१ ॥ मासादूर्ध्वंनरव्याघ्रनोपवासोविधीयते ॥ विधिंत्वनशनस्याहुःपार्थ
धर्मविदोजनाः ॥ ५२ ॥ अनार्तोव्याधिरहितोगच्छेदनशनंतुयः ॥ पदेपदेयज्ञफलंसप्राप्नोतिनसंशयः ॥ ५३ ॥ दिवंहंसप्रयुक्तेनविमानेनसगच्छति ॥ शतंवर्षस
हस्राणांमोदतेसदिविप्रभो ॥ ५४ ॥ शतंचाप्सरसःकन्यारमयंत्यपितंनरम् ॥ आर्तोवाव्याधितोवापिगच्छेदनशनंतुयः ॥ ५५ ॥ शतंवर्षसहस्राणांमोदतेसदिवि
प्रभो ॥ कांचीनूपुरशब्देनसुप्तश्चैवप्रबोध्यते ॥ ५६ ॥ सहस्रहंसयुक्तेनविमानेनतुगच्छति ॥ सगत्वास्त्रीशताकीर्णेरमतेभरतर्षभ ॥ ५७ ॥ क्षीणस्याप्यायनंदृष्टं
क्षतस्यक्षतरोहणम् ॥ व्याधितस्यौषधग्रामःक्रुद्धस्यचप्रसादनम् ॥ ५८ ॥ दुःखितस्यार्थमानाभ्यांदुःखानांप्रतिषेधनम् ॥ नचैतेस्वर्गकामस्यरोचंतेसुखमेधसः ॥ ५९ ॥
अतःसकामसंयुक्तेविमानेहेमसंनिभे ॥ रमतेस्त्रीशताकीर्णेपुरुषोलंकृतःशुचिः ॥ ६० ॥ स्वस्थःसफलसंकल्पःसुखीविगतकल्मषः ॥ अनश्नन्देहमुत्सृज्यफलंप्रा
प्नोतिमानवः ॥ ६१ ॥ बालसूर्यप्रतीकाशेविमानेहेमवर्चसि ॥ वैदूर्यमुक्ताखचितेवीणामुरजनादिते ॥ ६२ ॥ पताकादीपिकाकीर्णेदिव्यघंटानिनादिते ॥ स्त्रीस
हस्रानुचरितेसनरःसुखमेधते ॥ ६३ ॥ यावंतिरोमकूपाणितस्यगात्रेषुपांडव ॥ तावंत्येवसहस्राणिवर्षाणांदिविमोदते ॥ ६४ ॥ नास्तिवेदात्परंशास्त्रंनास्तिमातृ
समोगुरुः ॥ नधर्मात्परमोलाभस्तपोनानशनात्परम् ॥ ६५ ॥

यथाश्रुतार्थग्रहणेजीवनाशप्रसंगात् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥
॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ स्वर्गकामस्यक्षीणत्वाद्यवस्थांप्राप्तस्याप्यायनादयोनरोचंतेऽपितुतज्जंदुःखंसहमानएवसस्वतपोवर्धयतीत्यर्थः ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६६ ॥ ६७॥६८॥६९॥७०॥७१॥ वियोनिजानांपक्ष्यादीनांरुतंशब्दंविजानतेविजानीते ॥७२॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥ पितामहेनेति

ब्राह्मणेभ्यःपरंनास्तिपावनंदिविचेहच ॥ उपवासैस्तथातुल्यंतपःकर्मनविद्यते ॥ ६६ ॥ उपोष्यविधिवद्देवास्त्रिदिवंप्रतिपेदिरे ॥ ऋषयश्चपरांसिद्धिमुपवासैर
वाप्नुवन् ॥ ६७ ॥ दिव्यवर्षसहस्राणिविश्वामित्रेणधीमता ॥ क्षांतमेकेनभक्तेनतेनविप्रत्वमागतः ॥ ६८ ॥ च्यवनोजमदग्निश्चवसिष्ठोगौतमोभृगुः ॥ सर्वएव
दिवंप्राप्ताःक्षमावंतोमहर्षयः ॥ ६९ ॥ इदमंगिरसापूर्वंमहर्षिभ्यःप्रदर्शितम् ॥ यःप्रदर्शयतेनित्यंनसदुःखमवाप्नुते ॥ ७० ॥ इमंतुकौंतेययथाक्रमंविधिंप्रवर्तितं
त्वंगिरसामहर्षिणा ॥ पठेच्चयोवैशृणुयाच्चनित्यदानविद्यतेतस्यनरस्यकिल्बिषम् ॥ ७१ ॥ विमुच्यतेचापिससर्वसंकरैर्नचास्यदोषैरभिभूयतेमनः ॥ वियोनि
जानांचविजानतेरुतंध्रुवांचकीर्तिलभतेनरोत्तमः ॥ ७२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेउपवासविधौषडधिकशतत
मोऽध्यायः ॥ १०६ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पितामहेनविधिवद्यज्ञाःप्रोक्तामहात्मना ॥ गुणाश्चैषांयथातथ्यंप्रेत्यचेहचसर्वशः
॥ १ ॥ नतेशक्यादरिद्रेणयज्ञाःप्राप्तुंपितामह ॥ बहूपकरणायज्ञानानासंभारविस्तराः ॥ २ ॥ पार्थिवैराजपुत्रैर्वाशक्याःप्राप्तुंपितामह ॥ नार्थन्यूनैरवगुणैरे
कात्मभिरसंहतैः ॥ ३ ॥ योदरिद्रैरपिविधिःशक्यःप्राप्तुंसदाभवेत् ॥ अर्थन्यूनैरवगुणैरेकात्मभिरसंहतैः ॥ ४ ॥ तुल्योयज्ञफलैरेतैस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ ॥ भीष्म
उवाच ॥ ॥ इदमंगिरसाप्रोक्तमुपवासफलात्मकम् ॥ ५ ॥ विधिंयज्ञफलैस्तुल्यंतन्निबोधयुधिष्ठिर ॥ यस्तुकल्यंतथासायंभुंजानोनांतरापिबेत् ॥ ६ ॥ अहिंसानि
रतोनित्यंजुह्वानोजातवेदसम् ॥ षड्भिरेवसवर्षैस्तुसिध्यतेनात्रसंशयः ॥ ७ ॥ तप्तकांचनवर्णंचविमानंलभतेनरः ॥ देवस्त्रीणामधीवासेनृत्यगीतनिनादिते ॥ ८ ॥
प्राजापत्येवसेत्पद्मंवर्षाणामग्निसंनिभे ॥ त्रीणिवर्षाणियःप्राशेत्सततंत्वेकभोजनम् ॥ ९ ॥ धर्मपत्नीरतोनित्यमग्निष्टोमफलंलभेत् ॥ यज्ञंबहुसुवर्णंवावासवप्रि
यमाचरेत् ॥ १० ॥ सत्यवान्दानशीलश्चब्रह्मण्यश्चानसूयकः ॥ क्षांतोदांतोजितक्रोधःसगच्छतिपरांगतिम् ॥ ११ ॥ पांडुराभ्रप्रतीकाशेविमानेहंसलक्षणे ॥ द्वे
समाप्तेततःपद्मेसोप्सरोभिर्वसेत्सह ॥ १२ ॥ द्वितीयेदिवसेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनम् ॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसम् ॥ १३ ॥ अग्निकार्यपरोनित्यंनि
त्यंकल्यप्रबोधनः ॥ अग्निष्टोमस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ १४ ॥

॥ १ ॥ २ ॥ अवगुणैर्निर्गुणैः एकात्मभिरेकाकिभिः अतएवासंहतैरसहायैः ॥ ३ ॥४॥५॥ कल्यंप्रातः ॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥ समाप्तेसंपूर्णेद्वेपद्मेवर्षाणीतिशेषः शतकोटयएकंपद्मं ॥१२॥१३॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ निवर्तनंनियमेनवर्तनं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ आवर्तनानिवर्षाणिचत्वारिद्वादशचेतिषोडशपद्मानि ॥ २५ ॥ तथाशराग्निरितिपंचत्रिंशत् एवमेकपं

हंससारसयुक्तंचविमानंलभतेनरः॥ इंद्रलोकेचवसतेवरस्त्रीभिःसमावृतः॥ १५ ॥ तृतीयेदिवसेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनम्॥सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजात

॥१४७॥ वेदसम्॥ १६॥ अग्निकार्यपरोनित्यंनित्यंकल्यप्रबोधनः॥ अतिरात्रस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमम्॥ १७॥ मयूरहंसयुक्तंचविमानंलभतेनरः॥सप्तर्षीणांसदा १३

लोकेसोप्सरोभिर्वसेत्सह॥ १८॥ निवर्तनंचतत्रास्यत्रीणिपद्मानिवैविभुः ॥ दिवसेयश्चतुर्थेतुप्राश्नीयादेकभोजनम्॥ १९ ॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजात

वेदसम् ॥ वाजपेयस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमम्॥ २० ॥ इंद्रकन्याभिरूढंचविमानंलभतेनरः॥सागरस्यचपर्यंतेवासवंलोकमावसेत्॥ २१ ॥देवराजस्यच

क्रीडांनित्यकालमवेक्षते॥ दिवसेपंचमेयस्तुप्राश्नीयादेकभोजनम्॥२२॥सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसम्॥अलुब्धःसत्यवादीचब्रह्मण्यश्चाविहिंसकः

॥ २३ ॥ अनसूयुरपापस्थोद्वादशाहफलंलभेत्॥ जांबूनदमयंदिव्यंविमानंहंसलक्षणम्॥ २४ ॥ सूर्यमालासमाभासमारोहेत्पांडुरंगृहम्॥ आवर्तनानिचत्वारि

तथापद्मानिद्वादश॥ २५ ॥शराग्निपरिमाणंचतत्रासौवसतेसुखम्॥ दिवसेयस्तुषष्ठेवैमुनिःप्राशेतभोजनम्॥ २६ ॥सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसम्॥

सदात्रिषवणस्नायीब्रह्मचार्यनसूयकः॥ २७॥ गवांमेधस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमम्॥अग्निज्वालासमाभासंहंसबर्हिणसेवितम्॥ २८॥ शातकुंभसमायुक्तं

साधयेद्यानमुत्तमम्॥ तथैवाप्सरसामंकेप्रतिसुप्तःप्रबोध्यते ॥ २९ ॥ नूपुराणांनिनादेनमेखलानांचनिःस्वनैः॥ कोटीसहस्रंवर्षाणांत्रीणिकोटिशतानिच॥

॥ ३० ॥ पद्मान्यष्टादशतथापताकेद्वेतथैवच ॥ अयुतानिचपंचाशदृक्षचर्मशतस्यच ॥ ३१ ॥ लोम्नांप्रमाणेनसमंब्रह्मलोकेमहीयते॥ दिवसेसप्तमेयस्तुप्राश्नी

यादेकभोजनम्॥ ३२॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसम्॥सरस्वतींगोपयानोब्रह्मचर्यंसमाचरन्॥३३॥सुमनोवर्णकंचैवमधुमांसंचवर्जयन्॥पुरुषो

मरुतांलोकमिंद्रलोकंचगच्छति॥ ३४ ॥ तत्रतत्रहिसिद्धार्थोदेवकन्याभिरर्च्यते ॥ फलंबहुसुवर्णस्ययज्ञस्यलभतेनरः॥ ३५॥ संख्यामतिगुणांचापितेषुलोके

षुमोदते॥ यस्तुसंवत्सरंक्षांतोभुंक्तेऽहन्यष्टमेनरः॥ ३६ ॥देवकार्यपरोनित्यंजुह्वानोजातवेदसम्॥ पौंडरीकस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ ३७॥पद्मवर्णनिभं ॥१४७॥

चैवविमानमधिरोहति॥ कृष्णाःकनकगौर्यश्चनार्यःश्यामास्तथापराः॥ ३८॥

चाशत्पद्मानि ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ऊर्ध्वत्वसामान्यात्पताकामहापद्माख्यसंख्याविशेषः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ सुमनोवर्णकंस्रक्चंदनादि ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वयोरूपविलासिन्योलभतेनात्रसंशयः॥ यस्तुसंवत्सरंभुंक्तेनवमेनवमेहनि ॥ ३९ ॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसम् ॥ अश्वमेधसहस्रस्यफलंप्राप्नो
त्यनुत्तमम्॥ ४० ॥ पुंडरीकप्रकाशंचविमानंलभतेनरः॥ दीप्तसूर्याग्नितेजोभिर्दिव्यमालाभिरेवच॥ ४१ ॥ नीयतेरुद्रकन्याभिःसोंतरिक्षंसनातनम्॥ अष्टादश
सहस्राणिवर्षाणांकल्पमेवच॥ ४२ ॥ कोटीशतसहस्रंचतेषुलोकेषुमोदते॥यस्तुसंवत्सरंभुंक्तेदशाहेवैगतेगते ॥४३॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसम्॥
ब्रह्मकन्यानिवासेचसर्वभूतमनोहरे ॥ ४४॥ अश्वमेधसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमम्॥रूपवत्यश्वतंकन्यारमयंतिसनातनम्॥ ४५॥ नीलोत्पलनिभैर्वर्णैरक्तोत्प
लनिभैस्तथा॥ विमानंमंडलावर्तमावर्तगहनाकुलम् ॥ ४६ ॥ सागरोर्मिप्रतीकाशंसलभेद्यानमुत्तमम्॥ विचित्रमणिमालाभिर्नादितंशंखनिःस्वनैः ॥ ४७॥
स्फाटिकैर्वज्रसारैश्चस्तंभैःसुकृतवेदिकम्॥ आरोहतिमहद्यानंहंससारसनादितम्॥ ४८ ॥ एकादशेतुदिवसेयःप्राप्तेप्राशतेहविः ॥ सदाद्वाशमासांस्तुजुह्वानोजा
तवेदसम् ॥ ४९ ॥ परस्त्रियंनाभिलषेद्वाचाथमनसापिवा॥ अनृतंचनभाषेतमातापित्रोःकृतेपिवा॥ ५० ॥ अभिगच्छेन्महादेवंविमानस्थंमहाबलम्॥ अश्व
मेधसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमम्॥ ५१ ॥ स्वायंभुवंचपश्येतविमानंसमुपस्थितम्॥ कुमार्यःकांचनाभासारूपवत्योनयंतितम्॥ ५२॥ रुद्राणांतमधीवासंदिवि
दिव्यंमनोहरम्॥ वर्षाण्यपरिमेयानियुगांताग्निसमप्रभः॥ ५३॥ कोटीशतसहस्रंचदशकोटिशतानिच॥ रुद्रंनित्यंप्रणमतेदेवदानवसंमतम्॥ ५४ ॥ सतस्मैदर्श
नंप्राप्तोदिवसेदिवसेभवेत्॥दिवसेद्वादशेयस्तुप्राप्तेवैप्राशतेहविः॥ ५५॥ सदाद्वादशमासान्वैसर्वमेधफलंलभेत्॥आदित्यंद्वादशेतस्यविमानंसंविधीयते॥५६॥
मणिमुक्ताप्रवालैश्चमहार्हैरुपशोभितम्॥ हंसभासापरिक्षिप्तंनागवीथीसमाकुलम्॥ ५७ ॥ मयूरैश्चक्रवाकैश्चकूजद्भिरुपशोभितम्॥ अट्टैर्महद्भिःसंयुक्तंब्रह्म
लोकेप्रतिष्ठितम्॥ ५८ ॥ नित्यमावसथंराजन्नरनारीसमावृतम्॥ ऋषिरेवंमहाभागस्त्वंगिराप्राहधर्मवित्॥ ५९ ॥ त्रयोदशेतुदिवसेप्राप्तेयःप्राशतेहविः॥सदा
द्वादशमासान्वैदेवसत्रफलंलभेत्॥ ६० ॥ रक्तपद्मोदयंनामविमानंसाधयेन्नरः॥ जातरूपप्रयुक्तंचरत्नसंचयभूषितम्॥ ६१ ॥ देवकन्याभिराकीर्णंदिव्याभरण
भूषितम्॥ पुण्यगंधोदयंदिव्यंवायव्यैरुपशोभितम्॥ ६२ ॥ तत्र१शंकुपताकेद्वेयुगांतंकल्पमेवच॥ अयुतायुतंतथापद्मंसमुद्रंचतथावसेत्॥ ६३ ॥

१ संख्याविशेषः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गीतगंधर्वघोषैश्चभेरीपणवनिःस्वनैः ॥ सदाप्रल्हादितस्ताभिर्देवकन्याभिरिज्यते ॥ ६४ ॥ चतुर्दशेतुदिवसेयःपूर्णेप्राशतेहविः ॥ सदाद्वादशमासांस्तुमहामे
 धफलंलभेत्॥ ६५॥ अनिर्देश्यवयोरूपादेवकन्याःस्वलंकृताः॥ मृष्टतप्तांगदधराविमानैरुपयांतितम् ॥ ६६ ॥ कलहंसविनिर्घोषैर्नूपुराणांचनिःस्वनैः॥ कांची
नांचसमुत्कर्षैस्तत्रतत्रनिबोध्यते ॥ ६७ ॥ देवकन्यानिवासेचतस्मिन्वसतिमानवः ॥ जाह्नवीवालुकाकीर्णपूर्णंसंवत्सरंनरः ॥ ६८ ॥ यस्तुपक्षेगतेभुंक्तेएकभ
क्तंजितेंद्रियः॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसम्॥ ६९ ॥ राजसूयसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यनुत्तमम्॥ यानमारोहतेदिव्यंहंसबर्हिणसेवितम्॥७०॥मणिमं
डलकैश्चित्रंजातरूपसमावृतम्॥ दिव्याभरणशोभाभिर्वरस्त्रीभिरलंकृतम् ॥७१॥ एकस्तंभंचतुर्द्वारंसप्तभौमंसुमंगलम्॥ वैजयंतीसहस्रैश्चशोभितंगीतनिःस्वनैः
॥ ७२ ॥ दिव्यंदिव्यगुणोपेतंविमानमधिरोहति ॥ मणिमुक्ताप्रवालैश्चभूषितंवैद्युतप्रभम्॥ ७३ ॥ वसेद्युगसहस्रंचखड्गकुंजरवाहनः ॥ षोडशेदिवसेप्राप्तेयःकु
र्यादेकभोजनम् ॥ ७४ ॥ सदाद्वादशमासान्वैसोमयज्ञफलंलभेत्॥ सोमकन्यानिवासेषुसोध्यावसतिनित्यशः॥ ७५॥ सौम्यगंधानुलिप्तश्चकामकारगतिर्भ
वेत्॥ सुदर्शनाभिर्नारीभिर्मधुराभिस्तथैवच ॥ ७६ ॥ अर्च्यतेवैविमानस्थःकामभोगैश्चसेव्यते॥ फलंपद्मशतप्रख्यंमहाकल्पंदशाधिकम् ॥ ७७ ॥ आवर्तना
निचत्वारिसाधयेच्चाप्यसौनरः ॥ दिवसेसप्तदशमेयःप्राप्तेप्राशतेहविः ॥ ७८ ॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसम् ॥ स्थानंवारुणमैंद्रंचरौद्रंवाप्यधिग
च्छति ॥ ७९ ॥ मारुतौशनसेचैवब्रह्मलोकंसगच्छति ॥ तत्रदैवतकन्याभिरासनेनोपचर्यते ॥ ८० ॥ भूर्भुवंचापिदेवर्षिंविश्वरूपमवेक्षते॥ तत्रदेवाधिदेवस्य
कुमार्योरमयंतितम् ॥ ८१ ॥ द्वात्रिंशद्रूपधारिण्योमधुराःसमलंकृताः॥ चंद्रादित्यावुभौयावद्गगनेचरतःप्रभो॥ ८२ ॥ तावच्चरत्यसौधीरःसुधामृतरसाशनः॥
अष्टादशेयोदिवसेप्राश्नीयादेकभोजनम् ॥ ८३ ॥ सदाद्वादशमासान्वैसप्तलोकान्सपश्यति ॥ रथैःसनंदिघोषैश्चपृष्ठतःसोनुगम्यते ॥ ८४॥ देवकन्याधिरूढैस्तु
भ्राजमानैःस्वलंकृतैः॥ व्याघ्रसिंहप्रयुक्तंचमेघस्वननिनादितम्॥ ८५॥ विमानमुत्तमंदिव्यंसुसुखीत्यधिरोहति ॥ तत्रकल्पसहस्रंसकन्याभिःसहमोदते॥ ८६॥
सुधारसंचभुंजीतअमृतोपममुत्तमम्॥ एकोनविंशतिदिनेयोभुंक्तेएकभोजनम्॥ ८७॥ सदाद्वादशमासान्वैसप्तलोकान्सपश्यति॥ उत्तमंलभतेस्थानमप्सरोग
णसेवितम्॥ ८८॥ गंधर्वैरुपगीतंचविमानंसूर्यवर्चसम्॥ तत्रामरवरस्त्रीभिर्मोदतेविगतज्वरः॥ ८९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दिव्यांबरधरःश्रीमानयुतानांशतंशतम् ॥ पूर्णेथविंशेदिवसेयोभुंक्तेत्येकभोजनम् ॥ ९० ॥ सदाद्वादशमासांस्तुसत्यवादीधृतव्रतः ॥ अमांसाशीब्रह्मचारीसर्व
भूतहितेरतः ॥ ९१ ॥ सलोकान्विपुलान्रम्यानादित्यानामुपाश्नुते ॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चदिव्यमाल्यानुलेपनैः ॥ ९२ ॥ विमानैःकांचनैर्हंसैःपृष्ठतश्चानुगम्यते ॥
एकविंशेतुदिवसेयोभुंक्तेत्येकभोजनम् ॥ ९३ ॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसम् ॥ लोकमौशनसंदिव्यंशक्रलोकंचगच्छति ॥ ९४ ॥ अश्विनोर्मरुतांचै
वसुखेष्वभिरतःसदा ॥ अनभिज्ञश्चदुःखानांविमानवरमास्थितः ॥ ९५ ॥ सेव्यमानोवरस्त्रीभिःक्रीडत्यमरवत्प्रभुः ॥ द्वाविंशेदिवसेप्राप्तेयोभुंक्तेत्येकभोजनम् ॥
॥ ९६ ॥ सदाद्वादशमासान्वैजुह्वानोजातवेदसम् ॥ अहिंसानिरतोधीमान्सत्यवागनसूयकः ॥ ९७ ॥ लोकान्वसूनामाप्नोतिदिवाकरसमप्रभः ॥ कामचारी
सुधाहारोविमानवरमास्थितः ॥ ९८ ॥ रमतेदेवकन्याभिर्दिव्याभरणभूषितः ॥ त्रयोविंशेतुदिवसेप्राशेद्यस्त्वेकभोजनम् ॥ ९९ ॥ सदाद्वादशमासांस्तुमिताहारो
जितेंद्रियः ॥ वायोरुशनसश्चैवरुद्रलोकंचगच्छति ॥ १०० ॥ कामचारीकामगमःपूज्यमानोप्सरोगणैः ॥ अनेकगुणपर्यंतंविमानवरमास्थितः ॥ १ ॥ रमतेदेव
कन्याभिर्दिव्याभरणभूषितः ॥ चतुर्विंशेतुदिवसेयःप्राप्तेप्राशतेहविः ॥ २ ॥ सदाद्वादशमासांश्चजुह्वानोजातवेदसम् ॥ आदित्यानामधीवासेमोदमानोवसेच्चि
रम् ॥ ३ ॥ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यगंधानुलेपनः ॥ विमानेकांचनेदिव्येहंसयुक्तेमनोरमे ॥ ४ ॥ रमतेदेवकन्यानांसहस्रैरयुतैस्तथा ॥ पंचविंशेतुदिवसेयःप्रा
शेदेकभोजनम् ॥ ५ ॥ सदाद्वादशमासांस्तुपुष्कलंयानमारुहेत् ॥ सिंहव्याघ्रप्रयुक्तैस्तुमेघनिःस्वननादितैः ॥ ६ ॥ सरथैर्नंदिघोषैश्चपृष्ठतोप्यनुगम्यते ॥ देवक
न्यासमारूढैःकांचनैर्विमलैःशुभैः ॥ ७ ॥ विमानमुत्तमंदिव्यमास्थायसुमनोहरम् ॥ तत्रकल्पसहस्रंवैवसतेस्त्रीशतावृते ॥ ८ ॥ सुधारसंचोपजीवन्नमृतोपमम्मु
त्तमम् ॥ षड्विंशेदिवसेयस्तुप्रकुर्यादेकभोजनम् ॥ ९ ॥ सदाद्वादशमासांस्तुनियतोनियताशनः ॥ जितेंद्रियोवीतरागोजुह्वानोजातवेदसम् ॥ १० ॥ सप्राप्नोति
महाभागःपूज्यमानोप्सरोगणैः ॥ सप्तानांमरुतांलोकान्वसूनांचापिसोश्नुते ॥ ११ ॥ विमानैःस्फाटिकैर्दिव्यैःसर्वरत्नैरलंकृतैः ॥ गंधर्वैरप्सरोभिश्चपूज्यमानःप्रमो
दते ॥ १२ ॥ द्वेयुगानांसहस्रेतुदिव्येदिव्येनतेजसा ॥ सप्तविंशेथदिवसेयःकुर्यादेकभोजनम् ॥ १३ ॥ सदाद्वादशमासांस्तुजुह्वानोजातवेदसम् ॥ फलंप्राप्नोतिवि
पुलंदेवलोकेचपूज्यते ॥ १४ ॥ अमृताशीवसंस्तत्रसवितृष्णःप्रमोदते ॥ देवर्षिचरितंराजन्राजर्षिभिरनुष्ठितम् ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८ ॥ २९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८ ॥ अभ्रंमेघस्तस्यावकाशआकाशंतच्छीलस्तद्वन्निर्मलः ॥३९॥४०॥४१॥
अध्यावसतिदिव्यात्माविमानवरमास्थितः॥ स्त्रीभिर्मनोभिरामाभीरममाणोमदोत्कटः ॥ १६ ॥ युगकल्पसहस्राणित्रीण्यावसतिवैसुखम्॥ योष्टाविंशेतुदिव
सेप्राश्नीयादेकभोजनम्॥ १७॥ सदाद्वादशमासांस्तुजितात्माविजितेंद्रियः॥ फलंदेवर्षिचरितंविपुलंसमुपाश्नुते॥ १८॥ भोगवांस्तेजसाभातिसहस्रांशुरिवाम
लः॥ सुकुमार्यश्चनार्यस्तंरममाणाःसुवर्चसः ॥ १९ ॥ पीनस्तनोरुजघनादिव्याभरणभूषिताः॥ रमयंतिमनःकांतेविमानेसूर्यसंनिभे ॥ २० ॥ सर्वकामगमेदि
व्येकल्पायुतशतंसमाः॥ एकोनात्रिंशेदिवसेयःप्राशेदेकभोजनम्॥ २१ ॥ सदाद्वादशमासान्वैसत्यव्रतपरायणः॥ तस्यलोकाःशुभादिव्यादेवराजर्षिपूजिताः॥
॥ २२॥ विमानंसूर्यचंद्राभंदिव्यंसमधिगच्छति॥ जातरूपमयंयुक्तंसर्वरत्नसमन्वितम्॥ २३ ॥ अप्सरोगणसंपूर्णंगंधर्वैरभिनादितम्॥ तत्रचैनंशुभानार्योदि
व्याभरणभूषिताः॥ २४॥ मनोभिरामामधुरारमयंतिमदोत्कटाः ॥ भोगवांस्तेजसायुक्तोवैश्वानरसमप्रभः ॥ २५ ॥ दिव्योदिव्येनवपुषाभ्राजमानइवामरः॥
वसूनांमरुतांचैवसाध्यानामश्विनोस्तथा ॥ २६॥ रुद्राणांचतथालोकंब्रह्मलोकंचगच्छति॥ यस्तुमासेगतेभुंक्तेएकभक्तंशमात्मकः॥ २७ ॥ सदाद्वादशमासा
न्वैब्रह्मलोकमवाप्नुयात्॥ सुधारसकृताहारःश्रीमान्सर्वमनोहरः ॥ २८ ॥ तेजसावपुषालक्ष्म्याभ्राजतेरश्मिवानिव॥ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यगंधानुलेपनः
॥ २९॥ सुखेष्वभिरतोभोगीदुःखानामविजानकः॥ स्वयंप्रभाभिर्नारीभिर्विमानस्थोमहीयते ॥ ३० ॥ रुद्रदेवर्षिकन्याभिःसततंचाभिपूज्यते॥ नानारमणरूपा
भिर्नानारागाभिरेवच॥ ३१ ॥ नानामधुरभाषाभिर्नानारतिभिरेवच॥ विमानेगगनाकारेसूर्यवैदूर्यसंनिभे ॥ ३२ ॥ पृष्ठतःसोमसंकाशेउदर्केचाभ्रसंनिभे॥
दक्षिणायांतुरक्ताभेअधस्तान्नीलमंडले॥ ३३॥ ऊर्ध्वंविचित्रसंकाशेनैकोवसतिपूजितः॥ यावद्वर्षसहस्रंवैजंबुद्वीपेप्रवर्षति ॥ ३४ ॥ तावत्संवत्सराःप्रोक्ताब्रह्म
लोकेस्यधीमतः॥ विप्रुषश्चैवयावंत्योनिपतंतिनभस्तलात् ॥ ३५ ॥ वर्षासुवर्षतस्तावन्निवसत्यमरप्रभः॥ मासोपवासीवर्षैस्तुदशभिःस्वर्गमुत्तमम्॥ ३६ ॥ मह
र्षित्वमथासाद्यसशरीरगतिर्भवेत्॥ मुनिर्दांतोजितक्रोधोजितशिश्नोदरःसदा॥ ३७ ॥ जुह्वन्नग्नींश्चनियतःसंध्योपासनसेविता ॥ बहुभिर्नियमैरेवंशुचिरश्नाति
योनरः॥ ३८ ॥ अभ्रावकाशशीलश्चतस्यभानोरिवत्विषः॥ दिवंगत्वाशरीरेणस्वेनराजन्यथामरः॥ ३९ ॥ स्वर्गंपुण्यंयथाकाममुपभुंक्तेतथाविधः॥ एषतेभरत
श्रेष्ठयज्ञानांविधिरुत्तमः ॥ ४० ॥ व्याख्यातोह्यानुपूर्व्येणउपवासफलात्मकः॥ दरिद्रैर्मनुजैःपार्थप्राप्तंयज्ञफलंयथा॥४१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ १४४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ यदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

उपवासानिमान्कृत्वागच्छेच्चपरमांगतिम् ॥ देवद्विजातिपूजायांरतोभरतसत्तम ॥ ४२ ॥ उपवासविधिस्त्वेषविस्तरेणप्रकीर्तितः ॥ नियतेष्वप्रमत्तेषुशौचव
त्सुमहात्मसु ॥ ४३ ॥ दंभद्रोहनिवृत्तेषुकृतबुद्धिषुभारत ॥ अचलेष्वप्रकंपेषुमातेभूदत्रसंशयः ॥ १४४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणि
दानधर्मेउपवासविधिर्नामसप्ताधिकशततमोऽध्यायः ॥ १०७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ यद्वरंसर्वतीर्थानांतन्मेब्रूहिपितामह ॥ यत्र
चैवपरंशौचंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सर्वाणिखलुतीर्थानिगुणवंतिमनीषिणः ॥ यत्तुतीर्थंचशौचंचतन्मेशृणुसमाहितः ॥ २ ॥ अ
गाधेविमलेशुद्धेसत्यतोयेधृतिह्रदे ॥ स्नातव्यंमानसेतीर्थेसत्त्वमालंब्यशाश्वतम् ॥ ३ ॥ तीर्थशौचमनर्थित्वमार्जवंसत्यमार्दवम् ॥ अहिंसासर्वभूतानामानृशंस्यं
दमःशमः ॥ ४ ॥ निर्ममानिरहंकारानिर्द्वंद्वानिष्परिग्रहाः ॥ शुचयस्तीर्थभूतास्तेयेभैक्ष्यमुपभुंजते ॥ ५ ॥ तत्त्ववित्त्वनहंबुद्धिस्तीर्थप्रवरमुच्यते ॥ शौचलक्षणमेत
त्तेसर्वत्रैवान्ववेक्षतः ॥ ६ ॥ रजस्तमःसत्त्वमथोयेषांनिर्धौतमात्मनः ॥ शौचाशौचसमायुक्ताःस्वकार्यपरिमार्गिणः ॥ ७ ॥ सर्वत्यागेष्वभिरताःसर्वज्ञाःसमद
र्शिनः ॥ शौचेनवृत्तशौचार्थास्तेतीर्थाःशुचयश्चये ॥ ८ ॥ नोदकक्लिन्नगात्रस्तुस्नातइत्यभिधीयते ॥ सस्नातोयोदमस्नातःसबाह्याभ्यंतरःशुचिः ॥ ९ ॥ अतीते
ष्वनपेक्षायेप्राप्तेष्वर्थेषुनिर्ममाः ॥ शौचमेवपरंतेषांयेषांनोत्पद्यतेस्पृहा ॥ १० ॥ प्रज्ञानंशौचमेवेहशरीरस्यविशेषतः ॥ तथानिष्किंचनत्वंचमनसश्चप्रसन्नता ॥
॥ ११ ॥ वृत्तशौचंमनःशौचंतीर्थशौचमतःपरम् ॥ ज्ञानोत्पन्नंचयच्छौचंतच्छौचंपरमंस्मृतम् ॥ १२ ॥ मनसाचप्रदीप्तेनब्रह्मज्ञानजलेनच ॥ स्नातियोमानसेती
र्थेतत्स्नानंतत्त्वदर्शिनः ॥ १३ ॥ समारोपितशौचस्तुनित्यंभावसमाहितः ॥ केवलंगुणसंपन्नःशुचिरेवनरःसदा ॥ १४ ॥ शरीरस्थानितीर्थानिप्रोक्तान्येतानिभा
रत ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानिपुण्यानिशृणुतान्यपि ॥ १५ ॥ शरीरस्ययथोद्देशाःशुचयःपरिकीर्तिताः ॥ तथापृथिव्याभागाश्चपुण्यानिसलिलानिच ॥ १६ ॥ कीर्त
नाच्चैवतीर्थस्यस्नानाच्चपितृतर्पणात् ॥ धुनंतिपापंतीर्थेषुतेप्रयांतिसुखंदिवम् ॥ १७ ॥ परिग्रहाच्चसाधूनांपृथिव्याश्चैवतेजसा ॥ अतीवपुण्यभागास्तेसलिलस्य
चतेजसा ॥ १८ ॥ मनसश्चपृथिव्याश्चपुण्यास्तीर्थास्तथापरे ॥ उभयोरेवयःस्नायात्ससिद्धिंशीघ्रमाप्नुयात् ॥ १९ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥२०॥२१॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०८॥ ॥७॥ ॥सर्वेषामिति॥ १॥ २॥ अर्च्यअभ्यर्च्य॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥

यथाबलंक्रियाहीनंक्रियावाबलवर्जिता॥ नेहसाधयतेकार्यंसमायुक्तातुसिध्यति॥ २०॥ एवंशरीरशौचेनतीर्थशौचेनचान्वितः॥ शुचिःसिद्धिमवाप्नोतिद्वि

 विधंशौचमुत्तमम्॥ २१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेशौचानुपृच्छानामाष्टाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०८॥ ॥७॥ १३

॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥सर्वेषामुपवासानांयच्छ्रेयःसुमहत्फलम्॥ यच्चाप्यसंशयंलोकेतन्मेत्वंवक्तुमर्हसि॥ १॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥शृणुराजन्यथागीतंस्वय

मेवस्वयंभुवा॥ यत्कृत्वानिर्वृतोभूयात्पुरुषोनात्रसंशयः॥ २॥ द्वादश्यांमार्गशीर्षेतुअहोरात्रेणकेशवम्॥ अर्च्याश्वमेधंप्राप्नोतिदुष्कृतंचास्यनश्यति॥ ३॥ तथै

वपौषमासेतुपूज्योनारायणेतिच॥ वाजपेयमवाप्नोतिसिद्धिंचपरमांव्रजेत्॥ ४॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांमाघमासेतुमाधवम्॥ राजसूयमवाप्नोतिकुलंचैवसमुद्ध

रेत्॥ ५॥ तथैवफाल्गुनेमासिगोविंदेतिचपूजयन्॥ अतिरात्रमवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति॥ ६॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांचैत्रेविष्णुरितिस्मरन्॥ पौंडरीकमवाप्नो

तिदेवलोकंचगच्छति॥ ७॥ वैशाखमासेद्वादश्यांपूजयन्मधुसूदनम्॥ अग्निष्टोममवाप्नोतिसोमलोकंचगच्छति॥ ८॥ अहोरात्रेणद्वादश्यांज्येष्ठेमासित्रिविक्र

मम्॥ गवांमेधमवाप्नोतिअप्सरोभिश्चमोदते॥ ९॥ आषाढेमासिद्वादश्यांवामनेतिचपूजयन्॥ नरमेधमवाप्नोतिपुण्यंचलभतेमहत्॥ १०॥ अहोरात्रेणद्वाद

श्यांश्रावणेमासिश्रीधरम्॥ पंचयज्ञानवाप्नोतिविमानस्थश्चमोदते॥ ११॥ तथाभाद्रपदेमासिहृषीकेशेतिपूजयन्॥ सौत्रामणिमवाप्नोतिपूतात्माभवतेचहि॥

॥ १२॥ द्वादश्यामाश्विनेमासिपद्मनाभेतिचार्चयन्॥ गोसहस्रफलंपुण्यंप्राप्नुयान्नात्रसंशयः॥ १३॥ द्वादश्यांकार्तिकेमासिपूज्यदामोदरेतिच॥ गवांयज्ञम

वाप्नोतिपुमान्स्त्रीवानसंशयः॥ १४॥ अर्चयेत्पुंडरीकाक्षमेवंसंवत्सरंतुयः॥ जातिस्मरत्वंप्राप्नोतिविंद्याद्बहुसुवर्णकम्॥ १५॥ अहन्यहनितद्भावमुपेंद्रंयोधिग

च्छति॥ समाप्तेभोजयेद्विप्रानथवादापयेद्घृतम्॥ १६॥ अतःपरंनोपवासोभवतीतिविनिश्चयः॥ उवाचभगवान्विष्णुःस्वयमेवपुरातनम्॥ १७॥ ॥इतिश्री

महाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेविष्णोर्द्वादशकंनामनवाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०९॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपाय

नउवाच॥ ॥शरतल्पगतंभीष्मंवृद्धंकुरुपितामहम्॥ उपगम्यमहाप्राज्ञःपर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः॥ १॥

॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ तद्भावमुपेंद्रंउपेंद्रतादात्म्यंकीटभृंगन्यायेनध्यानेनाधिगच्छति॥ १६॥ १७॥ ॥इतिअ०नै०भा०नवाधिकशततमोऽध्यायः॥ १०९॥ ॥७॥ शरतल्पगतमिति॥ १॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ॥ इष्टकामनासिद्ध्यर्थंचांद्रव्रतमाह मार्गेति मार्गशीर्षशुक्लप्रतिपदिमूलनक्षत्रयोगेसतीदंचांद्रंव्रतमारभेत् तत्रचंद्रावयवेषुनक्षत्राणिन्यसेत्पादौमूलेनेत्यादिनास्वदेवतासहितेनमूलेनचंद्रस्यपादौकल्प येदित्यर्थः एवंरोहिण्यादिभिःसदेवताभिर्जंघादयःकल्पनीयाः सर्वत्रविभक्तिव्यत्ययआर्षः ॥३॥ आषाढयोरिति आषाढाद्वयंफाल्गुनीद्वयंभाद्रपदाद्वयंचज्ञेयम् ॥४॥५॥६॥७॥८॥ अत्रायंप्रयोगः पुण्याह

युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अंगानांरूपसौभाग्यंप्रियंचैवकथंभवेत्॥धर्मार्थकामसंयुक्तःसुखभागीकथंभवेत्॥ २ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ मार्गशीर्षस्यमासस्यचंद्रे मूलेनसंयुते॥ पादौमूलेनराजेंद्रजंघायामथरोहिणीम्॥ ३ ॥ अश्विन्यांसक्थिनीचैवऊरूचाषाढयोस्तथा॥ गुह्यंतुफाल्गुनीविद्यात्कृत्तिकाकटिकास्तथा॥ ४ ॥ नाभिंभाद्रपदेविद्याद्रेवत्यामक्षिमंडलम्॥पृष्ठमेवधनिष्ठासुअनुराधोत्तरास्तथा॥ ५॥ बाहुभ्यांतुविशाखासुहस्तौहस्तेननिर्दिशेत्॥ पुनर्वस्वंगुलीराजन्नाश्लेषा सुनखास्तथा॥ ६॥ ग्रीवांज्येष्ठाचराजेंद्रश्रवणेनतुकर्णयोः॥मुखंपुष्येणदानेनदंतोष्ठौस्वातिरुच्यते॥ ७॥हासंशतभिषांचैवमघांचैवाथनासिकाम्॥ नेत्रेमृगशिरो विद्याल्ललाटेमित्रमेवतु॥ ८॥भरण्यांतुशिरोविद्यात्केशानार्द्रांनराधिप॥ समाप्तेतुघृतंदद्याद्ब्राह्मणेवेदपारगे॥ ९ ॥ सुभगोदर्शनीयश्चज्ञानभाग्यथजायते॥ जायतेपरिपूर्णांगःपौर्णमास्येवचंद्रमाः॥ १०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११०॥ ॥ ७ ॥

युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद॥श्रोतुमिच्छामिमर्त्यानांसंसारविधिमुत्तमम्॥ १॥ केनवृत्तेनराजेंद्रवर्तमानानराभुवि॥ प्राप्नुवंत्यु त्तमंस्वर्गंकथंचनरकंनृप॥ २॥ मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्टसमंजनाः॥ प्रयांत्यमुंलोकमितःकोवैताननुगच्छति॥ ३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥अयमायातिभ गवान्बृहस्पतिरुदारधीः॥ पृच्छैनंसुमहाभागमेतद्गुह्यंसनातनम्॥ ४ ॥ नैतदन्येनशक्यंहिवक्तुंकेनचिदद्यवै॥ वक्ताबृहस्पतिसमोनह्यन्योविद्यतेक्वचित्॥ ५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ तयोःसंवदतोरेवंपार्थगांगेययोस्तदा॥ आजगामविशुद्धात्मानाकपृष्ठाद्बृहस्पतिः॥ ६ ॥ ततोराजासमुत्थायधृतराष्ट्रपुरोगमः॥ पू जामनुपमांचक्रेसर्वेतेचसभासदः॥ ७॥ ततोधर्मसुतोराजाभगवंतंबृहस्पतिम्॥ उपगम्ययथान्यायंप्रश्नंपप्रच्छतत्त्वतः॥ ८॥

वाचनादिपूर्वकंइष्टकाम्यार्थंव्रतंस्वीकृत्यचंद्रमात्मानंचचंद्राभिन्नंध्यात्वातदवयवेषुनत्तद्देवतासहितानिनक्षत्राणिविन्यस्यतत्तन्मंत्रैस्तेषामाराधनंजपहोमादिनाप्रत्यहंकर्तव्यं एवंपौर्णमासीपर्यंतंकृत्वासमा प्तेव्रतेहोमशेषंघृतमाचार्यायनिवेदयेत् समाप्तेतुघृतंदद्यादित्यनेनघृतमेवहोमद्रव्यंज्ञायते॥ ९ ॥ एवंकुर्वन्विकलांगोपिपौर्णमास्यांसकलांगोभवतिएतत्सदृष्टांतमाह परिपूर्णांगइति॥ १०॥ ॥ इतिअनुशास नपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११०॥ ॥ ७ ॥ ॥पितामहेति॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ शरीरस्यनिचयंसंचयंअवस्थितिमितियात् ॥ २० ॥ अंतगोयमःअंतार्थंगच्छतीतियोगात् ॥ २१ ॥ आ

युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वधर्मज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ मर्त्यस्यकःसहायोवैपितामातासुतोगुरुः ॥ ९ ॥ ज्ञातिसंबंधिवर्गश्चमित्रवर्गस्तथैवच ॥ मृतंशरीर
 मुत्सृज्यकाष्ठलोष्टसमंजनाः ॥ १० ॥ गच्छंत्यमुत्रलोकंवैकएनमनुगच्छति ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ एकःप्रसूयतेराजन्नेकएवविनश्यति ॥ ११ ॥ एकस्तर १३
तिदुर्गाणिगच्छत्येकस्तुदुर्गतिम् ॥ असहायःपितामातातथाभ्रातासुतोगुरुः ॥ १२ ॥ ज्ञातिसंबंधिवर्गश्चमित्रवर्गस्तथैवच ॥ मृतंशरीरमुत्सृज्यकाष्ठलोष्टस
मंजनाः ॥ १३ ॥ मुहूर्तमिवरोदित्वाततोयांतिपराङ्मुखाः ॥ तैस्तच्छरीरमुत्सृष्टंधर्मएकोनुगच्छति ॥ १४ ॥ तस्माद्धर्मःसहायश्चसेवितव्यःसदानृभिः ॥ प्राणी
धर्मसमायुक्तोगच्छेत्स्वर्गगतिंपराम् ॥ १५ ॥ तथैवाधर्मसंयुक्तोनरकंचोपपद्यते ॥ तस्मान्न्यायागतैरर्थैर्धर्मंसेवेतपंडितः ॥ १६ ॥ धर्मएकोमनुष्याणांसहायःपा
रलौकिकः ॥ लोभान्मोहादनुक्रोशाद्भयाद्वाप्यबहुश्रुतः ॥ १७ ॥ नरःकरोत्यकार्याणिपरार्थेलोभमोहितः ॥ धर्मश्चार्थश्चकामश्चत्रितयंजीवितेफलम् ॥ १८ ॥
एतत्त्रयमवाप्तव्यमधर्मपरिवर्जितम् ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंभगवतोवाक्यंधर्मयुक्तंपरंहितम् ॥ १९ ॥ शरीरनिचयंज्ञातुंबुद्धिस्तुममजायते ॥ मृतंशरीरं
हिनृणांसूक्ष्ममव्यक्ततांगतम् ॥ २० ॥ अचक्षुर्विषयंप्राप्तंकथंधर्मोनुगच्छति ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिर्मनोंतगः ॥ २१ ॥ बुद्धि
रात्माचसहिताधर्मंपश्यंतिनित्यदा ॥ प्राणिनामिहसर्वेषांसाक्षिभूतानिशानिशम् ॥ २२ ॥ एतैश्चसहधर्मोपितंजीवमनुगच्छति ॥ त्वगस्थिमांसंशुक्रंचशोणि
तंचमहामते ॥ २३ ॥ शरीरंवर्जयंत्येतेजीवितेनविवर्जितम् ॥ ततोधर्मसमायुक्तःप्राप्नुतेजीवएवहि ॥ २४ ॥ ततोस्यकर्मपश्यंतिशुभंवायदिवाशुभम् ॥ देवताःपं
चभूतस्थाःकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ २५ ॥ ततोधर्मसमायुक्तःसजीवःसुखमेधते ॥ इहलोकेपरेचैवकिंभूयःकथयामिते ॥ २६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ तद्दर्शि
तंभगवतायथाधर्मोनुगच्छति ॥ एतत्तुज्ञातुमिच्छामिकथंरेतःप्रवर्तते ॥ २७ ॥

त्यासाक्षी निशेतिदिवसस्याप्युपलक्षणं ॥ २२ ॥ एतैःसहधर्मोऽपूर्वरूपोजीवमनुगच्छति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ननुभूतसूक्ष्मवत्फलसूक्ष्मावस्थारूपमपूर्वंजीवमनुगच्छतु रेतस्तुमूलएवस्थूलतरंकथ
मेनमाप्नोतीत्याशंकते तदिति ॥ २७ ॥

१ परंलोकमितिशेषः ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सजीवोपूर्वैणभूतैश्चमिश्रितोवायुद्वाराद्दष्टित्वंप्राप्यान्नरूपेणपरिणम्यरेतोरूपीभवतीत्याह अन्नमिति ॥ २८ ॥ २९ ॥३० ॥ कथंसूक्ष्मतमस्यपुरुषस्यस्थूलतरेणरेतसातादात्म्यं सत्यपिसंसर्गेअभ्रवाय्वोरिव भवतीत्याशंकते आख्यातमिति ॥ ३१ ॥ भूतावेशन्यायेनपुरुषैस्तैस्तर्भूतैरेतोद्वाराशरीराकारत्वंप्राप्तैःसहसंगमात्रेणाभिभूयतेतादात्म्येनचवर्धते संगाभावेतुनसुप्तसमाध्यादावित्याह आसन्नेति ॥ ३२॥ त

॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ अन्नमश्नंतियद्देवाःशरीरस्थानरेश्वर ॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिर्मनस्तथा ॥ २८ ॥ ततस्तृप्तेषुराजेंद्रतेषुभूतेषुपंचसु ॥ मनःषष्ठेषु शुद्धात्मन्रेतःसंपद्यतेमहत् ॥ २९ ॥ ततोगर्भःसंभवतिश्लेषात्स्त्रीपुंसयोर्नृप ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंभूयःकिंश्रोतुमिच्छसि ॥ ३० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ आख्यातंमेभगवतागर्भःसंजायतेतथा ॥ यथाजातस्तुपुरुषःप्रपद्यतितदुच्यताम् ॥ ३१ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ आसन्नमात्रःपुरुषस्तैर्भूतैरभिभूयते ॥ विप्रयुक्तश्चतैःर्भूतैपुनर्यात्यपरांगतिम् ॥ ३२ ॥ सर्वभूतसमायुक्तःप्राप्नुतेजीवएवहि ॥ ततोस्यकर्मपश्यंतिशुभंवायदिवाशुभम् ॥ देवताःपंचभूतस्थाःकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ३३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ त्वगस्थिमांसमुत्सृज्यतैश्चभूतैर्विवर्जितः ॥ जीवःसभगवन्कस्थःसुखदुःखेसमश्नुते ॥ ३४ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ जीवःकर्मसमायुक्तःशीघ्रंरेतस्त्वमागतः ॥ स्त्रीणांपुष्पंसमासाद्यसूतेकालेनभारत ॥ ३५ ॥ यमस्यपुरुषैःक्लेशंयमस्यपुरुषैर्वधम् ॥ दुःखंसंसारचक्रंचनरःक्लेशंसविंदति ॥ ३६ ॥ इहलोकेसचप्राणीजन्मप्रभृतिपार्थिव ॥ सुकृतंकर्मवैभुंक्तेधर्मस्यफलमाश्रितः ॥ ३७ ॥ यदिधर्मंयथाशक्तिजन्मप्रभृतिसेवते ॥ ततःसपुरुषोभूत्वासेवतेनित्यदासुखम् ॥ ३८ ॥ अथांतरातुधर्मस्याप्यधर्ममुपसेवते ॥ सुखस्यानंतरंदुःखंसजीवोप्यधिगच्छति ॥ ३९ ॥ अधर्मेणसमायुक्तोयमस्यविषयंगतः ॥ महद्दुःखंसमासाद्यतिर्यग्योनौप्रजायते ॥ ४० ॥ कर्मणायेनयेनेहयस्यांयोनौप्रजायते ॥ जीवोमोहसमायुक्तस्तन्मेनिगदतःशृणु ॥ ४१ ॥ यदेतदुच्यतेशास्त्रेसेतिहासेचछंदसि ॥ यमस्यविषयंघोरंमर्त्योलोकःप्रपद्यते ॥ ४२ ॥ इहस्थानानिपुण्यानिदेवतुल्यानिभूपते ॥ तिर्यग्योन्यतिरिक्तानिगतिमंतिचसर्वशः ॥ ४३ ॥ यमस्यभवनेदिव्येब्रह्मलोकसमेगुणैः ॥ कर्मभिर्नियतैर्बद्धोजंतुर्दुःखान्युपाश्नुते ॥ ४४ ॥

तस्तादात्म्याभिमानरूपादभिभवादयंकर्तृत्वादिमान्भवति तदास्यकर्मादिकंदेवाःपश्यंति ॥ ३३ ॥ स्थूलदेहसंगाद्युज्यतामस्यकर्तृत्वंतद्धाहेतुकथमस्यसुखादिसंगइत्याशंकते त्वगिति ॥ ३४ ॥ स्थूलदेहनाशक्षणएवसरेतस्त्वंशुक्रक्रमेणसूक्ष्मशरीरभावमेति ततःस्त्रीणांपुष्पंसमासाद्येत्यादिस्पष्टं तद्यथातृणजलायूकाअन्यत्तृणमाक्रम्यपूर्वंजहातिएवमेतदितिज्ञेयम् ॥ ३५ ॥ यमस्येति गर्भत्वमप्राप्तःसूक्ष्मशरीरावच्छिन्नस्तीव्रपापयोगाद्यातनांलभतइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

येनयेनतुभावेनकर्मणापुरुषोगतिम् ॥ प्रयातिपरुषांघोरांतत्तेवक्ष्याम्यतःपरम् ॥ ४५ ॥ अधीत्यचतुरोवेदान्द्विजोमोहसमन्वितः ॥ पतितात्प्रतिगृह्याथखर
योनौप्रजायते ॥ ४६ ॥ खरोजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ॥ खरोमृतोबलीवर्दःसप्तवर्षाणिजीवति ॥ ४७ ॥ बलीवर्दोमृतश्चापिजायतेब्रह्मराक्षसः ॥ ब्रह्मर
क्षश्चमासांस्त्रींस्ततोजायतिब्राह्मणः ॥ ४८ ॥ पतितंयाजयित्वातुकृमियोनौप्रजायते ॥ तत्रजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ॥ ४९ ॥ कृमिभावाद्विमुक्तस्तुततो
जायतिगर्दभः ॥ गर्दभःपंचवर्षाणिपंचवर्षाणिसूकरः ॥ ५० ॥ कुक्कुटःपंचवर्षाणिपंचवर्षाणिजंबुकः ॥ श्वावर्षमेकंभवतिततोजायतिमानवः ॥ ५१ ॥ उपा
ध्यायस्ययःपापंशिष्यःकुर्यादबुद्धिमान् ॥ सजीवइहसंसारांस्त्रीनाप्नोतिनसंशयः ॥ ५२ ॥ प्राक्श्वाभवतिराजेंद्रततःक्रव्यात्ततःखरः ॥ ततःप्रेतःपरिक्लिष्टःपश्चा
ज्जायतिब्राह्मणः ॥ ५३ ॥ मनसापिगुरोर्भार्यांयःशिष्योयातिपापकृत् ॥ सउग्रान्प्रैतिसंसारानधर्मेणेहचेतसा ॥ ५४ ॥ श्वयोनौतुससंभूतस्त्रीणिवर्षाणिजीव
ति ॥ तत्रापिनिधनंप्राप्तःकृमियोनौप्रजायते ॥ ५५ ॥ कृमिभावमनुप्राप्तोवर्षमेकंतुजीवति ॥ ततस्तुनिधनंप्राप्तोब्रह्मयोनौप्रजायते ॥ ५६ ॥ यदिपुत्रसमं
शिष्यंगुरुर्हन्यादकारणे ॥ आत्मनःकामकारेणसोपिहिंस्रःप्रजायते ॥ ५७ ॥ पितरंमातरंचैवयस्तुपुत्रोवमन्यते ॥ सोपिराजन्मृतोजंतुःपूर्वंजायेतगर्दभः ॥
॥ ५८ ॥ गर्दभत्वंतुसंप्राप्यदशवर्षाणिजीवति ॥ संवत्सरंतुकुंभीरस्ततोजायेतमानवः ॥ ५९ ॥ पुत्रस्यमातापितरौयस्यरुष्टावुभावपि ॥ गुर्वपध्यानतःसोपिमृ
तोजायतिगर्दभः ॥ ६० ॥ खरोजीवतिमासांस्तुदशश्वाचचतुर्दश ॥ बिडालःसप्तमासांस्तुततोजायतिमानवः ॥ ६१ ॥ मातापितरावाक्रुश्यसारिकःसंप्रजाय
ते ॥ ताडयित्वातुतावेवजायतेकच्छपोनृप ॥ ६२ ॥ कच्छपोदशवर्षाणित्रीणिवर्षाणिशल्यकः ॥ व्यालोभूत्वाचषण्मासांस्ततोजायतिमानुषः ॥ ६३ ॥ भर्तृपिंडमु
पाश्नन्योराजद्विष्टानिसेवते ॥ सोपिमोहसमापन्नोमृतोजायतिवानरः ॥ ६४ ॥ वानरोदशवर्षाणिपंचवर्षाणिमूषिकः ॥ श्वाथभूत्वातुषण्मासांस्ततोजायतिमानु
षः ॥ ६५ ॥ न्यासापहर्तातुनरोयमस्यविषयंगतः ॥ संसाराणांशतंगत्वाकृमियोनौप्रजायते ॥ ६६ ॥

१ नक्रस्तुकुंभीरइत्यमरः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्रजीवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ॥ दुष्कृतस्यक्षयंकृत्वाततोजायतिमानुषः ॥ ६७ ॥ असूयकोनरश्चापिमृतोजायतिशार्ङ्गकः ॥ विश्वासहर्तातुनरोमीनो
जायतिदुर्मतिः ॥ ६८ ॥ भूत्वामीनोष्टवर्षाणिमृतोजायतिभारत ॥ मृगस्तुचतुरोमासांस्ततश्छागःप्रजायते ॥ ६९ ॥ छागस्तुनिधनंप्राप्यपूर्णेसंवत्सरेततः ॥ की
टःसंजायतेजंतुस्ततोजायतिमानुषः ॥ ७० ॥ धान्यान्यवांस्तिलान्माषान्कुलत्थान्सर्षपांश्चणान् ॥ कलापानथमुद्गांश्चगोधूमानतसीस्तथा ॥ ७१ ॥ सस्यस्या
न्यस्यहर्ताचमोहाज्जंतुरचेतनः ॥ सजायतेमहाराजमूषिकोनिरपत्रपः ॥ ७२ ॥ ततःप्रेत्यमहाराजमृतोजायतिसूकरः ॥ सूकरोजातमात्रस्तुरोगेणम्रिय
तेनृप ॥ ७३ ॥ श्वाततोजायतेमूढःकर्मणातेनपार्थिव ॥ भूत्वाश्वापंचवर्षाणिततोजायतिमानवः ॥ ७४ ॥ परदाराभिमर्शंतुकृत्वाजायतिवैवृकः ॥ श्वासृगा
लस्ततोगृध्रोव्यालःकंकोवकस्तथा ॥ ७५ ॥ भ्रातुर्भार्यांतुपापात्मायोधर्षयतिमोहितः ॥ पुंस्कोकिलत्वमाप्नोतिसोपिसंवत्सरंनृप ॥ ७६ ॥ सखिभार्यांगुरोर्भा
र्यांराजभार्यांतथैवच ॥ प्रधर्षयित्वाकामायमृतोजायतिसूकरः ॥ ७७ ॥ सूकरःपंचवर्षाणिदशवर्षाणिश्वाविधः ॥ बिडालःपंचवर्षाणिदशवर्षाणिकुक्कुटः ॥
॥ ७८ ॥ पिपीलिकस्तुमासांस्त्रीन्कीटःस्यान्माससेवतु ॥ एतानासाद्यसंसारान्कृमियोनौप्रजायते ॥ ७९ ॥ तत्रजीवतिमासांस्तुकृमियोनौचतुर्दश ॥ ततोऽध
र्मक्षयंकृत्वापुनर्जायतिमानवः ॥ ८० ॥ उपस्थितेविवाहेतुयज्ञेदानेपिवाविभो ॥ मोहात्करोतियोविघ्नंसमृतोजायतेकृमिः ॥ ८१ ॥ कृमिर्जीवतिवर्षाणिदश
पंचचभारत ॥ अधर्मस्यक्षयंकृत्वाततोजायतिमानवः ॥ ८२ ॥ पूर्वंदत्त्वातुयःकन्यांद्वितीयेदातुमिच्छति ॥ सोपिराजन्मृतोजंतुःकृमियोनौप्रजायते ॥ ८३ ॥
तत्रजीवतिवर्षाणित्रयोदशयुधिष्ठिर ॥ अधर्मसंक्षयेयुक्तस्ततोजायतिमानवः ॥ ८४ ॥ देवकार्यमकृत्वातुपितृकार्यमथापिवा ॥ अनिर्वाप्यसमश्नन्वैमृतो
जायतिवायसः ॥ ८५ ॥ वायसःशतवर्षाणिततोजायतिकुक्कुटः ॥ जायतेव्यालकश्चापिमासंतस्मात्तुमानुषः ॥ ८६ ॥ ज्येष्ठंपितृसमंचापिभ्रातरंयोवमन्यते ॥
सोपिमृत्युमुपागम्यक्रौंचयोनौप्रजायते ॥ ८७ ॥ क्रौंचोजीवतिवर्षंतुततोजायतिचीरकः ॥ ततोनिधनमापन्नोमानुषत्वमुपाश्नुते ॥ ८८ ॥ वृषलोब्राह्मणीं
गत्वाकृमियोनौप्रजायते ॥ ततःसंप्राप्यनिधनंजायतेसूकरःपुनः ॥ ८९ ॥ सूकरोजातमात्रस्तुरोगेणम्रियतेनृप ॥ श्वाततोजायतेमूढःकर्मणातेनपार्थिव ॥
॥ ९० ॥ श्वाभूत्वाकृतकर्मासौजायतेमानुषस्ततः ॥ तत्रापत्यंसमुत्पाद्यमृतोजायतिमूषिकः ॥ ९१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ निष्पावंराजमाषं हलगोलकःदीर्घपुच्छोगोलरूपीकीटविशेषः ॥ १०० ॥ कुंभोलूकउलूकजातिभेदः ॥ १ ॥ हारितःपक्षिवि

कृतघ्नस्तुमृतोराजन्यमस्यविषयंगतः॥ यमस्यपुरुषैःक्रुद्धैर्वधंप्राप्नोतिदारुणम्॥ ९२॥ दंडंसमुद्गरंशूलमग्निकुंभंचदारुणम्॥ असिपत्रवनंघोरवालुकंकूटशाल्म १३
लीम्॥ ९३॥ एताश्चान्याश्चबह्वीश्चयमस्यविषयंगतः॥ यातनाःप्राप्यतत्रोग्रास्ततोवध्यतिभारत॥ ९४॥ ततोहतःकृतघ्नःसतत्रोग्रैर्भरतर्षभ॥ संसारचक्रमासा
द्यकृमियोनौप्रजायते ॥ ९५॥ कृमिर्भवतिवर्षाणिदशपंचचभारत ॥ ततोगर्भंसमासाद्यतत्रैवम्रियतेशिशुः ॥ ९६ ॥ ततोगर्भशतैर्जंतुर्बहुभिःसंप्रपद्यते ॥ सं
सारांश्चबहून्गत्वाततस्तिर्यक्षुजायते ॥ ९७ ॥ ततोदुःखमनुप्राप्यबहुवर्षगणानिह ॥ अपुनर्भवसंयुक्तस्ततःकूर्मःप्रजायते ॥ ९८ ॥ दधिहृत्वाबकश्चापिप्लवोम
त्स्यानसंस्कृतान्॥ चोरयित्वातुदुर्बुद्धिर्मधुदंशःप्रजायते॥ ९९ ॥ फलंवामूलकंहृत्वाअपूपंवापिपीलिकाः॥ चोरयित्वाचनिष्पावंजायतेहलगोलकः॥ १००॥
पायसंचोरयित्वातुतित्तिरित्वमवाप्नुते॥ हृत्वापिष्टमयंपूपंकुंभोलूकःप्रजायते॥ १०१॥ अयोहृत्वातुदुर्बुद्धिर्वायसोजायतेनरः॥ कांस्यंहृत्वातुदुर्बुद्धिर्हारितोजा
यतेनरः ॥ २ ॥ राजतंभाजनंहृत्वाकपोतःसंप्रजायते ॥ हृत्वातुकांचनंभांडंकृमियोनौप्रजायते ॥ ३ ॥ पत्रोर्णंचोरयित्वातुकृकलत्वंनिगच्छति ॥ कौशिकंतु
ततोहृत्वानरोजायतिवर्तकः ॥ ४ ॥ अंशुकंचोरयित्वातुशुकोजायतिमानवः ॥ चोरयित्वादुकूलंतुमृतोहंसःप्रजायते ॥ ५ ॥ क्रौंचःकार्पासिकंहृत्वामृतोजा
यतिमानवः॥ चोरयित्वानरःपट्टंत्वाविकंचैवभारत ॥ ६ ॥ क्षौमंचवस्त्रमादायशशोजंतुःप्रजायते ॥ वर्णान्हृत्वातुपुरुषोमृतोजायतिबर्हिणः ॥ ७ ॥ हृत्वार
क्तानिवस्त्राणिजायतेजीवजीवकः॥ वर्णकादींस्तथागंधांश्चोरयित्वेहमानवः ॥ ८ ॥ छुच्छुंदरित्वमाप्नोतिराजन्लोभपरायणः ॥ तत्रजीवतिवर्षाणिततोदश
चपंचच॥ ९॥ अधर्मस्यक्षयंगत्वाततोजायतिमानुषः॥ चोरयित्वापयश्चापिबलाकासंप्रजायते॥ ११०॥ यस्तुचोरयतेतैलंनरोमोहसमन्वितः॥ सोपिराजन्मृ
तोजंतुस्तैलपायीप्रजायते ॥ ११ ॥ अशस्त्रंपुरुषंहत्वासशस्त्रःपुरुषाधमः॥ अर्थार्थीयदिवावैरीसमृतोजायतेखरः ॥ १२ ॥ खरोजीवतिवर्षैद्वेततःशस्त्रेणवध्य
ते॥समृतोमृगयोनौतुनित्योद्विग्नोभिजायते ॥ १३ ॥ मृगोवध्यतिशस्त्रेणगतेसंवत्सरेतुसः॥ हतोमृगस्ततोमीनःसोपिजालेनबध्यते ॥ १४ ॥ मासेचतुर्थेसंप्रा ॥१५३॥
प्तेश्वापदःसंप्रजायते॥ श्वापदोदशवर्षाणिद्वीपीवर्षाणिपंचच॥ ११५॥

शेषः ॥ २ ॥ ३ ॥ पत्रोर्णंधौतकौशेयं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ वर्णान्हरितालादीन् ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥१२॥ १३ ॥१४॥११५॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ काकमद्गुःश्रृंगवान्जलपक्षी ॥ २२ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ १३३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैल

ततस्तुनिधनंप्राप्तःकालपर्यायचोदितः॥ अधर्मस्यक्षयंकृत्वाततोजायतिमानुषः ॥ १६ ॥ स्त्रियंहत्वातुदुर्बुद्धिर्यमस्यविषयंगतः॥ बहून्क्लेशान्समासाद्यसंसारां
श्चैवविंशतिम्॥ १७॥ ततःपश्चान्महाराजकृमियोनौप्रजायते॥ कृमिर्विंशतिवर्षाणिभूत्वाजायतिमानुषः ॥ १८ ॥ भोजनंचोरयित्वातुमक्षिकाजायतेनरः ॥
मक्षिकासंघवशगोबहून्मासान्भवत्युत ॥ १९ ॥ ततःपापक्षयंकृत्वामानुषत्वमवाप्नुते ॥ धान्यंहृत्वातुपुरुषोलोमशःसंप्रजायते ॥ २० ॥ तथापिण्याकसंमिश्र
मशनंचोरयेन्नरः॥ सजायतेबभ्रुसमोदारुणोमूषिकोनरः ॥ २१ ॥ दशन्वैमानुषान्नित्यंपापात्मासविशांपते ॥ घृतंहृत्वातुदुर्बुद्धिःकाकमद्गुःप्रजायते ॥ २२ ॥
मत्स्यमांसमथोहृत्वाकाकोजायतिदुर्मतिः ॥ लवणंचोरयित्वातुचिरिकाकःप्रजायते॥ २३॥ विश्वासेनतुनिक्षिप्तंयोविनिह्नोतिमानवः॥ सगतायुर्नरस्तातम
त्स्ययोनौप्रजायते॥ २४॥ मत्स्ययोनिमनुप्राप्यम्रतोजायतिमानुषः॥ मानुषत्वमनुप्राप्यक्षीणायुरुपपद्यते॥ २५॥ पापानितुनराःकृत्वातिर्यग्जायंतिभारत॥
नचात्मनःप्रमाणंतेधर्मंजानंतिकिंचन॥ २६॥ येपापानिनराःकृत्वानिरस्यंतिव्रतैःसदा॥ सुखदुःखसमायुक्ताव्यथितास्तेभवंत्युत ॥ २७॥ असंवासाःप्रजायंते
म्लेच्छाश्चापिनसंशयः॥ नराःपापसमाचारालोभमोहसमन्विताः॥ २८॥ वर्जयंतिचपापानिजन्मप्रभृतियेनराः॥ अरोगारूपवंतस्तेधनिनश्चभवंत्युत॥ २९॥
स्त्रियोप्येतेनकल्पेनकृत्वापापमवाप्नुयुः ॥ एतेषामेवजंतूनांभार्यात्वमुपयांतिताः ॥ ३० ॥ परस्वहरणेदोषाःसर्वएवप्रकीर्तिताः ॥ एतद्विलेशमात्रेणकथितंतेम
यानघ ॥ ३१ ॥ अपरस्मिन्कथायोगेभूयःश्रोष्यसिभारत॥ एतन्मयामहाराजब्रह्मणोवदतःपुरा ॥ ३२ ॥ सुरर्षीणांश्रुतंमध्येपृष्टश्चापियथातथम्॥ मयापित
च्चकात्स्न्येनयथावदनुवर्णितम्॥ एतच्छ्रुत्वामहाराजधर्मेकुरुमनःसदा॥ १३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेसंसार
चक्रंनामएकादशाधिकशततमोऽध्यायः॥ १११ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ अधर्मस्यगतिर्ब्रह्मन्कथितामेत्वयानघ॥ धर्मस्य
तुगतिंश्रोतुमिच्छामिवदतांवर॥ १ ॥ कृत्वाकर्माणिपापानिकथंयांतिशुभांगतिम्॥ कर्मणाचकृतेनेहकेनयांतिशुभांगतिम् ॥ २ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥ कृ
त्वापापानिकर्माणिअधर्मवशमागतः॥ मनसाविपरीतेननिरयंप्रतिपद्यते ॥ ३ ॥

कंठीयेभारतभावदीपेएकादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥अधर्मस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मोहादधर्मंयःकृत्वापुनःसमनुतप्यते ॥ मनःसमाधिसंयुक्तोनससेवेतदुष्कृतम् ॥ ४ ॥ यथायथामनस्तस्यदुष्कृतंकर्मगर्हते ॥ तथातथाशरीरंतुतेनाधर्मेणमुच्य
 ते ॥ ५ ॥ यदिव्याहरतेराजन्विप्राणांधर्मवादिनाम् ॥ ततोऽधर्मकृतात्क्षिप्रमपवादात्प्रमुच्यते ॥ ६ ॥ यथायथानरःसम्यगधर्ममनुभाषते ॥ समाहितेनमनसावि १२
मुच्येततथातथा ॥ ७ ॥ भुजंगइवनिर्मोकात्पूर्वभुक्ताज्जरान्वितात् ॥ दत्त्वाविप्रस्यदानानिविविधानिसमाहितः ॥ ८ ॥ मनःसमाधिसंयुक्तःसुगतिंप्रतिपद्यते ॥
प्रदानानितुवक्ष्यामियानिदत्त्वायुधिष्ठिर ॥ ९ ॥ नरःकृत्वाप्यकार्याणिततोधर्मेणयुज्यते ॥ सर्वेषामेवदानानामन्नंश्रेष्ठमुदाहृतम् ॥ पूर्वमन्नंप्रदातव्यमृजुनाध
र्ममिच्छता ॥ १० ॥ प्राणाह्यन्नंमनुष्याणांतस्माज्जंतुश्चजायते ॥ अन्नेप्रतिष्ठितोलोकस्तस्मादन्नंप्रशस्यते ॥ ११ ॥ अन्नमेवप्रशंसंतिदेवर्षिपितृमानवाः ॥
अन्नस्यहिप्रदानेनरंतिदेवोदिवंगतः ॥ १२ ॥ न्यायलब्धंप्रदातव्यंद्विजातिभ्योन्नमुत्तमम् ॥ स्वाध्यायंसमुपेतेभ्यःप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ १३ ॥ यस्यह्यन्नमुपाश्नं
तिब्राह्मणानांशतंदश ॥ हृष्टेनमनसादत्तंनसतिर्यग्गतिर्भवेत् ॥ १४ ॥ ब्राह्मणानांसहस्राणिदशभोज्यनरर्षभ ॥ नरोऽधर्मात्प्रमुच्येतयोगेष्वभिरतःसदा ॥ १५ ॥
भैक्ष्येणान्नंसमाहृत्यविप्रोवेदपुरस्कृतः ॥ स्वाध्यायनिरतेविप्रेदत्त्वेहसुखमेधते ॥ १६ ॥ अहिंसन्ब्राह्मणस्वानिन्यायेनपरिपाल्यच ॥ क्षत्रियस्तरसाप्राप्तमन्नंयो
वैप्रयच्छति ॥ १७ ॥ द्विजेभ्योवेदवृद्धेभ्यःप्रयतःसुसमाहितः ॥ तेनापोहतिधर्मात्मन्दुष्कृतंकर्मपांडव ॥ १८ ॥ षड्भागपरिशुद्धंचकृषेर्भागमुपार्जितम् ॥ वैश्यो
ददद्द्विजातिभ्यःपापेभ्यःपरिमुच्यते ॥ १९ ॥ अवाप्यप्राणसंदेहंकार्कश्येनसमार्जितम् ॥ अन्नंदत्त्वाद्विजातिभ्यःशूद्रःपापात्प्रमुच्यते ॥ २० ॥ औरसेनबलेना
न्नमर्जयित्वाऽविहिंसकः ॥ यःप्रयच्छतिविप्रेभ्योनसदुर्गाणिपश्यति ॥ २१ ॥ न्यायेनैवाप्तमन्नंतुनरोहर्षसमन्वितः ॥ द्विजेभ्योवेदवृद्धेभ्योदत्त्वापापात्प्रमुच्यते ॥
॥ २२ ॥ अन्नमूर्जस्करंलोकेदत्त्वोर्जस्वीभवेन्नरः ॥ सतांपंथानमावृत्यसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ २३ ॥ दानवद्भिःकृतःपंथायेनयांतिमनीषिणः ॥ तेहिप्राणस्यदातार
स्तेभ्योधर्मःसनातनः ॥ २४ ॥ सर्वावस्थंमनुष्येणन्यायेनान्नमुपार्जितम् ॥ कार्यंपात्रागतंनित्यमन्नंहिपरमागतिः ॥ २५ ॥ अन्नस्यहिप्रदानेननरोरौद्रंनसेवते ॥ ॥१५४॥
तस्मादन्नंप्रदातव्यमन्यायपरिवर्जितम् ॥ २६ ॥ यतेद्ब्राह्मणपूर्वंहिभोक्तुमन्नंगृहीसदा ॥ अवंध्यंदिवसंकुर्यादन्नदानेनमानवः ॥ २७ ॥ भोजयित्वादशशतंनरो
वेदविदांनृप ॥ न्यायविद्धर्मविदुषामितिहासविदांतथा ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥इतिअनुशासपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥अहिंसेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ त्रीन्दोषान्कामक्रोधलोभान्लोकेषु निधायनतुस्वात्मनि कामक्रोधौचाल्लोभं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सर्वेषांभूतानामात्मभूतस्यआत्मदुःखेनेवपरदुःखेनापिउद्विजतःसर्वभूतानिआत्मत्वेनतत्त्वदृशापश्यतःमार्गेदेवाःमुह्यंति सव्यापकोभूत्वामुच्य

नयातिनरकंघोरंसंसारांश्चनसेवते ॥ सर्वकामसमायुक्तःप्रेत्यचाप्यश्नुतेसुखम् ॥ २९ ॥ एवंखलुसमायुक्तोरमतेविगतज्वरः ॥ रूपवान्कीर्तिमांश्चैवधनवांश्चो पपद्यते ॥ ३० ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातमन्नदानफलंमहत् ॥ मूलमेतत्तुधर्माणांप्रदानानांचभारत ॥ ३१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदा नधर्मेसंसारचक्रेद्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अहिंसावैदिकंकर्मध्यानमिंद्रियसंयमः ॥ तपोथगुरुशुश्रूषा किंश्रेयःपुरुषंप्रति ॥ १ ॥ ॥बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥सर्वाण्येतानिधर्म्याणिपृथग्द्वाराणिसर्वशः ॥ शृणुसंकीर्त्यमानानिषडेवभरतर्षभ ॥ २ ॥ हंतनिःश्रेयसंजंतोर हंवक्ष्याम्यनुत्तमम् ॥ अहिंसापाश्रयंधर्मंयःसाधयतिवैनरः ॥ ३ ॥ त्रीन्दोषान्सर्वभूतेषुनिधायपुरुषःसदा ॥ कामक्रोधौचसंयम्यततःसिद्धिमवाप्नुते ॥ ४ ॥ अ हिंसकानिभूतानिदंडेनविनिहंतियः ॥ आत्मनःसुखमन्विच्छन्सप्रेत्यनसुखीभवेत् ॥ ५ ॥ आत्मोपमस्तुभूतेषुयोवैभवतिपूरुषः ॥ न्यस्तदंडोजितक्रोधःसप्रे त्यसुखमेधते ॥ ६ ॥ सर्वभूतात्मभूतस्यसर्वभूतानिपश्यतः ॥ देवापिमार्गेमुह्यंतिअपदस्यपदैषिणः ॥ ७ ॥ नतत्परस्यसंदध्यात्प्रतिकूलंयदात्मनः ॥ एषसंक्षे पतोधर्मःकामादन्यःप्रवर्तते ॥ ८ ॥ प्रत्याख्यानेचदानेचसुखदुःखेप्रियाप्रिये ॥ आत्मौपम्येनपुरुषःप्रमाणमधिगच्छति ॥ ९ ॥ यथापरःप्रक्रमतेपरेषुतथाप रेप्रक्रमंतेपरस्मिन् ॥ तथैवतेऽस्तूपमाजीवलोकेयथाधर्मोनैपुणेनोपदिष्टः ॥ १० ॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥इत्युक्त्वातंसुरगुरुर्धर्मराजंयुधिष्ठिरम् ॥ दिवमा चक्रमेधीमान्पश्यतामेवनस्तदा ॥ ११ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेसंसारचक्रसमाप्तौत्रयोदशाधिकशततमोऽ ध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजाशरतल्पेपितामहम् ॥ पुनरेवमहातेजाःपप्रच्छवदतांवरः ॥ १ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ऋषयोब्राह्मणादेवाःप्रशंसंतिमहामते ॥ अहिंसालक्षणंधर्मंवेदप्रामाण्यदर्शनात् ॥ २ ॥

तदित्यर्थः अपदस्यगत्यागतिहीनत्वान्मार्गसूचकपदरहितस्यपदैषिणःस्थानैषिणःबहिर्मुखाइत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ यथेति हिंसितोहिनस्तिपालितःपालयतितस्मात्पालयेदेवनोहिंसयेदित्यर्थः ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३॥मनसावचसाकर्मणाभक्षणेनेतिचतुर्विधाहिंसातत्रएकेनत्यक्तासर्वात्मनात्यक्तानभवतिनह्यभक्षयतःअसंकल्पयतःअन्यमांसंभोक्ष्येइत्यवदतःअकुर्वतोवाहिंसाकेनचिदंशेनभवति॥४॥तत्रदृष्टांतमाहयथेति एकेनपादेनविनात्रिभिःपादैःपशुरिवेयमप्येकेनांशेनहीनाअंशत्रयेणनतिष्ठतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ यथेति नागपदेगजपदेक्षुद्रपदानामिवसर्वेषांधर्माणांसमावेशोभवतिअहिंसायां कौंजरेपदेदत्तेसतिसर्वाणिप

कर्मणामनुजःकुर्वन्हिंसांपार्थिवसत्तम॥वाचाचमनसाचैवकथंदुःखात्प्रमुच्यते॥३॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥चतुर्विधेयंनिर्दिष्टात्वहिंसाब्रह्मवादिभिः॥
एकैकतोपिविभ्रष्टानभवत्यरिसूदन ॥ ४ ॥ यथासर्वश्चतुष्पाद्वैत्रिभिःपादैर्नतिष्ठति ॥ तथैवेयंमहीपालकारणैःप्रोच्यतेत्रिभिः ॥ ५ ॥ यथानागपदेन्यानिपदा
निपदगामिनाम्॥सर्वाण्येवापिधीयंतेपदजातानिकौंजरे ॥ ६ ॥ एवंलोकेष्वहिंसातुनिर्दिष्टाधर्मतःपुरा॥ कर्मणालिप्यतेजंतुर्वाचाचमनसापिच ॥७॥पूर्वंतु
मनसात्यक्त्वातथावाचाथकर्मणा॥नभक्षयतियोमांसंत्रिविधंसविमुच्यते॥८॥ त्रिकारणंतुनिर्दिष्टंश्रूयतेब्रह्मवादिभिः॥ मनोवाचितथास्वादेदोषाह्येषुप्रतिष्ठि
ताः॥ ९ ॥ नभक्षयंत्यतोमांसंतपोयुक्तामनीषिणः॥दोषांस्तुभक्षणेराजन्मांसस्येहनिबोधमे ॥ १० ॥ पुत्रमांसोपमंजानन्खादतेयोविचक्षणः॥मांसंमोहस
मायुक्तःपुरुषःसोऽधमःस्मृतः ॥ ११ ॥ पितृमातृसमायोगेपुत्रत्वंजायतेयथा ॥ हिंसांकृत्वावशःपापोभूयिष्ठंजायतेतथा ॥ १२ ॥ रसंचप्रतिजिह्वायाज्ञानंप्र
ज्ञायतेयथा॥तथाशास्त्रेषुनियतंरागोत्थास्वादिताद्भवेत्॥ १३ ॥ संस्कृतासंस्कृताःपक्कालवणालवणास्तथा॥प्रजायंतेयथाभावास्तथाचित्तंनिरुध्यते॥ १४ ॥
भेरीमृदंगशब्दांश्चतंत्रीशब्दांश्चपुष्कलान् ॥ निषेविष्यंतिवैमंदामांसभक्षाःकथंनराः ॥ १५ ॥ अचिंतितमनिर्दिष्टमसंकल्पितमेवच ॥ रसगृद्ध्याभिभूतायेप्र
शंसंतिफलार्थिनः ॥ १६ ॥ प्रशंसाह्येवमांसस्यदोषकर्मफलान्विता ॥ जीवितंहिपरित्यज्यबहवःसाधवोजनाः ॥ १७ ॥ स्वमांसैःपरमांसानिपरिपाल्यदिवंग
ताः॥ १८॥एवमेषामहाराजचतुर्भिःकारणैर्वृता॥ अहिंसातवनिर्दिष्टासर्वधर्मानुसंहिता॥१९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानध
र्मेमांसवर्जनकथनेचतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः॥११४॥ ॥७॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥अहिंसापरमोधर्मइत्युक्तंबहुशस्त्वया॥श्राद्धेषुचभवाना
हपितॄनामिषकांक्षिणः॥ १ ॥ मांसैर्बहुविधैःप्रोक्तस्त्वयाश्राद्धविधिःपुरा॥अहत्वाचकुतोमांसमेवमेतद्विरुध्यते॥ २ ॥

दानियथापिधीयंतेएवंहिंसायांसर्वेधर्माःपिधीयंते ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११॥ पित्रिति यथास्त्रीपुंयोगेनांतरीयकंपुत्रजन्मएवंहिंसकस्यभूयिष्ठंपापयोनौजन्मेत्यर्थः ॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥
जीवितंहीति यथास्वमांसार्पणात्शिबिरूर्ध्वंगतःएवंपरमांसादनादधोगच्छतीत्यर्थः ॥१७॥१८॥१९॥ ॥इतिअनु०नै०भा०चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥अहिंसेति ॥ १ ॥ २॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ सर्वेइति नहिकृत्स्नोवेदःतथातद्बोधितायज्ञाश्चपुरुषंहिंसायांप्रवर्तयंति किंतुपरिसंख्याविधयानिवृ

जातोनःसंशयोधर्मेमांसस्यपरिवर्जने ॥ दोषोभक्षयतःकःस्यात्कश्चाभक्षयतोगुणः ॥ ३ ॥ हत्वाभक्षयतोवापिपरेणोपहृतस्यवा ॥ हन्याद्वायःपरस्यार्थेक्रीत्वा
वाभक्षयेन्नरः ॥ ४ ॥ एतदिच्छामितत्त्वेनकथ्यमानंत्वयानघ ॥ निश्चयेनचिकीर्षामिधर्ममेतंसनातनम् ॥ ५ ॥ कथमायुरवाप्नोतिकथंभवतिसत्त्ववान् ॥ कथम
व्यंगतामेतिलक्षण्योजायतेकथम् ॥ ६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ मांसस्याभक्षणाद्राजन्योधर्मःकुरुनंदन ॥ तन्मेशृणुयथातत्त्वंयथास्यविधिरुत्तमः ॥ ७ ॥ रूपम
व्यंगतामायुर्बुद्धिंसत्त्वंबलंस्मृतिम् ॥ प्राप्तुकामैर्नरैर्हिंसावर्जितावैमहात्मभिः ॥ ८ ॥ ऋषीणामत्रसंवादोबहुशःकुरुनंदन ॥ बभूवतेषांतुमतंयत्तच्छृणुयुधिष्ठिर ॥
॥ ९ ॥ योयजेताश्वमेधेनमासिमासियतव्रतः ॥ वर्जयेन्मधुमांसंचसममेतद्युधिष्ठिर ॥ १० ॥ सप्तर्षयोवालखिल्यास्तथैवचमरीचिपाः ॥ अमांसभक्षणंराजन्प्र
शंसंतिमनीषिणः ॥ ११ ॥ नभक्षयतियोमांसंनचहन्यान्नघातयेत् ॥ तन्मित्रंसर्वभूतानांमनुःस्वायंभुवोब्रवीत् ॥ १२ ॥ अधृष्यःसर्वभूतानांविश्वास्यःसर्वजं
तुषु ॥ साधूनांसंमतोनित्यंभवेन्मांसंविवर्जयन् ॥ १३ ॥ स्वमांसंपरमांसेनयोवर्धयितुमिच्छति ॥ नारदःप्राहधर्मात्मानियतंसोवसीदति ॥ १४ ॥ ददातिय
जतेचापितपस्वीचभवत्यपि ॥ मधुमांसनिवृत्त्येतिप्राहचैवंबृहस्पतिः ॥ १५ ॥ मासिमास्यश्वमेधेनयोयजेतशतंसमाः ॥ नखादतिचयोमांसंसममेतन्मतंमम
॥ १६ ॥ सदायजतिसत्रेणसदादानंप्रयच्छति ॥ सदातपस्वीभवतिमधुमांसविवर्जनात् ॥ १७ ॥ सर्वेवेदानतत्कुर्युःसर्वेयज्ञाश्चभारत ॥ योभक्षयित्वामांसा
निपश्चादपिनिवर्तते ॥ १८ ॥ दुष्करंचरसज्ञानेमांसस्यपरिवर्जनम् ॥ चर्तुंव्रतमिदंश्रेष्ठंसर्वप्राण्यभयप्रदम् ॥ १९ ॥ सर्वभूतेषुयोविद्वान्ददात्यभयदक्षिणाम् ॥ दा
ताभवतिलोकेसप्राणानांनात्रसंशयः ॥ २० ॥ एवंवैपरमंधर्मंप्रशंसंतिमनीषिणः ॥ प्राणायथात्मनोभीष्टाभूतानामपिवैतथा ॥ २१ ॥ आत्मौपम्येनमंतव्यं
बुद्धिमद्भिःकृतात्मभिः ॥ मृत्युतोभयमस्तीतिविदुषांभूतिमिच्छताम् ॥ २२ ॥ किंपुनर्हन्यमानानांतरसाजीवितार्थिनाम् ॥ अरोगाणामपापानांपापैर्मांसोपजी
विभिः ॥ २३ ॥ तस्माद्विद्धिमहाराजमांसस्यपरिवर्जनम् ॥ धर्मस्यायतनंश्रेष्ठंस्वर्गस्यचसुखस्यच ॥ २४ ॥ अहिंसापरमोधर्मस्तथाऽहिंसापरंतपः ॥ अहिंसापर
मंसत्यंयतोधर्मःप्रवर्तते ॥ २५ ॥ नहिमांसंतृणात्काष्ठादुपलाद्वापिजायते ॥ हत्वाजंतुंततोमांसंतस्माद्दोषस्तुभक्षणे ॥ २६ ॥

त्तिमेवबोधयंतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ व्यालमृगाःमांसादपशवः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ हन्यंतंहन्यमानं ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥

स्वाहास्वधामृतभुजोदेवाःसत्यार्जवप्रियाः ॥ क्रव्यादान्राक्षसान्विद्धिजिह्मानृतपरायणान् ॥ २७ ॥ कांतारेष्वथघोरेषुदुर्गेषुगहनेषुच ॥ रात्रावहनिसंध्यासु
चत्वरेषुसभासुच ॥ २८ ॥ उद्यतेषुचशस्त्रेषुमृगव्यालहतेषुच ॥ अमांसभक्षणेराजन्भयमन्यैर्नगच्छति ॥ २९ ॥ शरण्यःसर्वभूतानांविश्वास्यःसर्वजंतुषु ॥ अ
नुद्वेगकरोलोकेनचाप्युद्विजतेसदा ॥ ३० ॥ यदिचेत्खादकोनस्यान्नतदाघातकोभवेत् ॥ घातकःखादकार्थायतद्घातयतिवैनरः ॥ ३१ ॥ अभक्ष्यमेतदितिवै
इतिहिंसानिवर्तते ॥ खादकार्थमतोहिंसामृगादीनांप्रवर्तते ॥ ३२ ॥ यस्माद्ग्रसतिचैवायुर्हिंसकानांमहाद्युते ॥ तस्माद्विवर्जयेन्मांसंयइच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ३३ ॥
त्रातारंनाधिगच्छंतिरौद्राःप्राणिविहिंसकाः ॥ उद्वेजनीयाभूतानांयथाव्यालमृगास्तथा ॥ ३४ ॥ लोभाद्वाबुद्धिमोहाद्वाबलवीर्यार्थमेवच ॥ संसर्गाद्थपापाना
मधर्मरुचितानृणाम् ॥ ३५ ॥ स्वमांसंपरमांसेनयोवर्धयितुमिच्छति ॥ उद्विग्नवासोवसतियत्रयत्राभिजायते ॥ ३६ ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंस्वर्ग्यंस्वस्त्ययनंमहत्
मांसस्याभक्षणंप्राहुर्नियताःपरमर्षयः ॥ ३७ ॥ इदंतुखलुकौंतेयश्रुतमासीत्पुरामया ॥ मार्कंडेयस्यवदतोयेदोषामांसभक्षणे ॥ ३८ ॥ योहिखादतिमांसानि
प्राणिनांजीवितैषिणाम् ॥ हतानांवामृतानांवायथाहंतातथैवसः ॥ ३९ ॥ धनेनक्रयिकोहंतिखादकश्चोपभोगतः ॥ घातकोवधबंधाभ्यामित्येषत्रिविधोवधः ॥
॥ ४० ॥ अखादन्ननुमोदंश्चभावदोषेणमानवः ॥ योनुमोदतिहन्यंतंसोऽपिदोषेणलिप्यते ॥ ४१ ॥ अधृष्यःसर्वभूतानामायुष्मान्निरुजःसदा ॥ भवत्यभक्षय
न्मांसंदयावान्प्राणिनामिह ॥ ४२ ॥ हिरण्यदानैर्गोदानैर्भूमिदानैश्चसर्वशः ॥ मांसस्याभक्षणेधर्मोविशिष्टइतिनःश्रुतिः ॥ ४३ ॥ अप्रोक्षितंवृथामांसंविधिही
नंनभक्षयेत् ॥ भक्षयन्निरयंयातिनरोनास्त्यत्रसंशयः ॥ ४४ ॥ प्रोक्षिताभ्युक्षितंमांसंतथाब्राह्मणकाम्यया ॥ अल्पदोषमिहज्ञेयंविपरीतेतुलिप्यते ॥ ४५ ॥
खादकस्यकृतेजंतून्योहन्यात्पुरुषाधमः ॥ महादोषतरस्तत्रघातकोनतुखादकः ॥ ४६ ॥ इज्यायज्ञश्रुतिकृतैर्योमार्गैरबुधोधमः ॥ हन्याज्जंतून्मांसगृध्नुःसवैनर
कभाङ्नरः ॥ ४७ ॥ भक्षयित्वापियोमांसंपश्चादपिनिवर्तते ॥ तस्यापिसुमहान्धर्मोयःपापाद्विनिवर्तते ॥ ४८ ॥ आहर्ताचानुमंताचविशस्ताक्रयविक्रयी ॥ सं
स्कर्ताचोपभोक्ताचखादकाःसर्वएवते ॥ ४९ ॥ इदमन्यत्तुवक्ष्यामिप्रमाणंविधिनिर्मितम् ॥ पुराणमृषिभिर्जुष्टंवेदेषुपरिनिष्ठितम् ॥ ५० ॥

इज्यादेवपूजायज्ञोऽश्वमेधादिस्तदर्थंश्रुतिकृतैर्मार्गैरुपायैरबुधोयज्ञोपनिषदमजानन्मांसगृध्नुःकेवलंयज्ञव्याजेनमांसंभोक्तुकामः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥५१॥५२॥५३॥५४॥५५॥ व्रीहिमयःपशुःपुरोडाशादिरूपः तएतदुत्क्रांतमेधाअमेध्याःपशवइत्युक्त्वातस्मादाहुःपुरोडाशसत्रंलोक्यमितिब्राह्मणात्॥५६॥५७॥ अभक्ष्यमपिमांसंभक्ष्यमित्याहातःपपाते

प्रवृत्तिलक्षणोधर्मःप्रजार्थिभिरुदाहृतः ॥ यथोक्तंराजशार्दूलनतुतन्मोक्षकांक्षिणाम् ॥ ५१ ॥ हविर्यत्संस्कृतंमंत्रैःप्रोक्षिताभ्युक्षितंशुचि ॥ वेदोक्तेनप्रमाणेन पितॄणांप्रक्रियासुच ॥ ५२ ॥ अतोन्यथावृथामांसमभक्ष्यंमनुरब्रवीत् ॥ अस्वर्ग्यमयशस्यंचरक्षोवद्भरतर्षभ ॥ ५३ ॥ विधिहीनंनरःपूर्वंमांसंराजन्नभक्षये त् ॥ अप्रोक्षितंवृथामांसंविधिहीनंनभक्षयेत् ॥ ५४ ॥ यइच्छेत्पुरुषोत्यंतमात्मानंनिरुपद्रवम् ॥ सवर्जयेतमांसानिप्राणिनामिहसर्वशः ॥ ५५ ॥ श्रूयतेहि पुराकल्पेनृणांव्रीहिमयःपशुः ॥ येनायजंतयज्वानःपुण्यलोकपरायणाः ॥ ५६ ॥ ऋषिभिःसंशयंपृष्टोवसुश्चेदिपतिःपुरा ॥ अभक्ष्यमपिमांसंयःप्राहभक्ष्यमिति प्रभो ॥ ५७ ॥ आकाशादवनिंप्राप्तस्ततःसपृथिवीपतिः ॥ एतदेवपुनश्चोक्त्वाविवेशधरणीतलम् ॥ ५८ ॥ प्रजानांहितकामेनत्वगस्त्येनमहात्मना ॥ आरण्याःस र्वदैवत्याःप्रोक्षितास्तपसामृगाः ॥ ५९ ॥ क्रियाह्येवंनहीयंतेपितृदैवतसंश्रिताः ॥ प्रीयंतेपितरश्चैवन्यायतोमांसतर्पिताः ॥ ६० ॥ इदंतुशृणुराजेंद्रकीर्त्यमानं मयानघ ॥ अभक्षणेसर्वसुखंमांसस्यमनुजाधिप ॥ ६१ ॥ यस्तुवर्षशतंपूर्णंतपस्तप्येत्सुदारुणम् ॥ यश्चैववर्जयेन्मांसंसममेतन्मतंमम ॥ ६२ ॥ कौमुदेतुविशे षेणशुक्लपक्षेनराधिप ॥ वर्जयेन्मधुमांसानिधर्मोह्यत्रविधीयते ॥ ६३ ॥ चतुरोवार्षिकान्मासान्योमांसंपरिवर्जयेत् ॥ चत्वारिभद्राण्याप्नोतिकीर्तिमायुर्यशो बलम् ॥ ६४ ॥ अथवामासमेकंवैसर्वमांसान्यभक्षयन् ॥ अतीत्यसर्वदुःखानिसुखंजीवेन्निरामयः ॥ ६५ ॥ वर्जयंतिहिमांसानिमासशःपक्षशोपिवा ॥ तेषांहिं सानिवृत्तानांब्रह्मलोकोविधीयते ॥ ६६ ॥ मांसंतुकौमुदंपक्षंवर्जितंपार्थराजभिः ॥ सर्वभूतात्मभूतस्थैर्विदितार्थपरावरैः ॥ ६७ ॥ नाभागेनांबरीषेणगयेनच महात्मना ॥ आयुनाथानरण्येनदिलीपरघुपूरुभिः ॥ ६८ ॥ कार्तवीर्यानिरुद्धाभ्यांनहुषेणययातिना ॥ नृगेणविष्वगश्वेनतथैवशशबिंदुना ॥ ६९ ॥ युवना श्वेनचतथाशिविनौशीनरेणच ॥ मुचुकुंदेनमांधात्राहरिश्चंद्रेणवाविभो ॥ ७० ॥ सत्यंवदतमासत्यंसत्यंधर्मःसनातनः ॥ हरिश्चंद्रश्चरतिवैदिविसत्येनचंद्रव त् ॥ ७१ ॥ श्येनचित्रेणराजेंद्रसोमकेनवृकेणच ॥ रैवतेरंतिदेवेनवसुनासृंजयेनच ॥ ७२ ॥ एतैश्चान्यैश्चराजेंद्रकृपेणभरतेनच ॥ दुष्यंतेनकरूषेणरामालर्कन लैस्तथा ॥ विरूपाश्वेननिमिनाजनकेनचधीमता ॥ ७३ ॥

त्यर्थः ॥ ५८॥ ॥ आरण्याःप्रोक्षिताइतिपर्यग्निकृतानारण्यानुत्सृजंतीतिश्रुतेरारण्यैर्यज्ञंकृत्वापितेषांवधोनकृतइत्यर्थः ॥ ५९॥६०॥६१॥६२॥६३॥६४॥६५॥६६॥६७॥६८॥६९॥७०॥७१॥७२॥७३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ऐलेनपृथुनाचैववीरसेनेनचैवह ॥ इक्ष्वाकुणाशंभुनाचश्वेतेनसगरेणच ॥ ७४ ॥ अजेनधुंधुनाचैवतथैवचसुबाहुना ॥ हर्यश्वेनचराजेंद्रक्षुपेणभरतेनच ॥
॥ १५७ ॥ ॥ ७५ ॥ एतैश्चान्यैश्चराजेंद्रपुरामांसंनभक्षितं ॥ शारदंकौमुदंमासंततस्तेस्वर्गमाप्नुवन् ॥ ७६ ॥ ब्रह्मलोकेचतिष्ठंतिज्वलमानाःश्रियान्विताः ॥ उपास्यमानागं १३
धर्वैःस्त्रीसहस्रसमन्विताः ॥ ७७ ॥ तदेतदुत्तमंधर्ममहिंसाधर्मलक्षणम् ॥ येचरंतिमहात्मानोनाकपृष्ठेवसंतिते ॥ ७८ ॥ मधुमांसंचयेनित्यंवर्जयंतीहधार्मिकाः ॥
जन्मप्रभृतिमद्यंचसर्वेतेमुनयःस्मृताः ॥ ७९ ॥ इमंधर्ममममांसादंयश्चरेच्छ्रावयीतवा ॥ अपिचेत्सुदुराचारोनजातुनिरयंव्रजेत् ॥ ८० ॥ पठेद्वायइदंराजन्छृ
णुयाद्वाप्यभीक्ष्णशः ॥ अमांसभक्षणविधिंपवित्रमृषिपूजितम् ॥ ८१ ॥ विमुक्तःसर्वपापेभ्यःसर्वकामैर्महीयते ॥ विशिष्टतांज्ञातिषुचलभतेनात्रसंशयः ॥ ८२ ॥
आपन्नश्चापदोमुच्येद्बद्धोमुच्येतबंधनात् ॥ मुच्येत्तथातुरोरोगाद्दुःखान्मुच्येतदुःखितः ॥ ८३ ॥ तिर्यग्योनिंनगच्छेतरूपवांश्चभवेन्नरः ॥ ऋद्धिमान्वैकुरुश्रेष्ठ
प्राप्नुयाच्चमहद्यशः ॥ ८४ ॥ एतत्तेकथितंराजन्मांसस्यपरिवर्जने ॥ प्रवृत्तौचनिवृत्तौचविधानमृषिनिर्मितम् ॥ ८५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणि
आनुशास० दानधर्मेमांसभक्षणनिषेधेपंचदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ इमेवैमानवालोकेनृशं
सामांसगृद्धिनः ॥ विसृज्यविविधान्भक्ष्यान्महारक्षोगणाइव ॥ १ ॥ अपूपान्विविधाकारान्शाकानिविविधानिच ॥ खांडवान्रसयोगान्नतथेच्छंतियथामि
षं ॥ २ ॥ तत्रमेबुद्धिरत्रैवविषयेपरिमुह्यते ॥ नमन्येरसतःकिंचिन्मांसतोस्तीतिकिंचन ॥ ३ ॥ तदिच्छामिगुणान्श्रोतुंमांसस्याभक्षणेप्रभो ॥ भक्षणेचैवयेदो
षास्तांश्चैवपुरुषर्षभ ॥ ४ ॥ सर्वतत्त्वेनधर्मज्ञयथावदिहधर्मतः ॥ किंचभक्ष्यमभक्ष्यंवासर्वमेतद्वदस्वमे ॥ ५ ॥ यथैतद्यादृशंचैवगुणायेचास्यवर्जने ॥ दोषाभक्ष
यतोयेपितन्मेब्रूहिपितामह ॥ ६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ एवमेतन्महाबाहोयथावदसिभारत ॥ नमांसात्परमंकिंचिद्रसतोविद्यतेभुवि ॥ ७ ॥ क्षतक्षीणाभितप्तानांग्रा
म्यधर्मरतात्मनां ॥ अध्वनाकर्शितानांचनमांसाद्विद्यतेपरम् ॥ ८ ॥ सद्योवर्धयतिप्राणान्पुष्टिमग्र्यांदधातिच ॥ नभक्ष्योभ्यधिकःकश्चिन्मांसादस्तिपरंतप ॥ ॥ १५७ ॥
॥ ९ ॥ विवर्जितेतुबहवोगुणाःकौरवनंदन ॥ येभवंतिमनुष्याणांतान्मेनिगदतःशृणु ॥ १० ॥

इमेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ आरण्याइति यजमानेनउत्सृष्टानामप्यारण्यानांराज्ञाम्मृगयायांवधोन्याय्यएव उत्सृष्टपशोर्जीवनेतत्तद्देवतायास्तृप्तियोगात् अतएवकपिंजलानालभेतेत्यत्रा
धिकानामालंभेदोषप्रसंगात्रितयेनैवशास्त्रार्थस्यानुष्ठितत्वाद्बहुत्वस्यत्रित्वेपर्यवसानमुक्तम्अन्यथाकपिंजलानामारण्यत्वेनपर्यग्निकरणांतेउत्सृष्टानांवधस्याप्रसक्तेरधिकानामालंभेदोषोनप्रसज्येततथाच
यदित्र्यधिकानुत्सृजेत्तर्हितद्वधेउत्सृष्टुःपापंयदित्रीनेवतर्ह्यधिकवधेहंतुःपापमितिसिद्धेतदिदमुक्तम् आरण्याःसर्वदैवत्याःसर्वशःप्रोक्षितामृगाः अगस्त्येनपुराराजन्मृगयायेनपूज्यतइति सर्वशइतिउत्पन्नमा

स्वमांसंपरमांसेनयोवर्धयितुमिच्छति ॥ नास्तिक्षुद्रतरस्तस्मात्सनृशंसतरोनरः ॥ ११ ॥ नहिप्राणात्प्रियतरंलोकेकिंचनविद्यते ॥ तस्माद्दयांनरःकुर्याद्यथात्म
नितथापरे॥ १२॥शुक्राच्चतातसंभूतिर्मांसस्येहनसंशयः ॥ भक्षणेतुमहान्दोषोनिवृत्त्यापुण्यमुच्यते ॥ १३ ॥ विधिनावेददृष्टेनतद्भुक्त्वेहनदुष्यति ॥ यज्ञार्थेप
शवःसृष्टाइत्यपिश्रूयतेश्रुतिः ॥ १४ ॥ अतोन्यथाप्रवृत्तानांराक्षसोविधिरुच्यते ॥ क्षत्रियाणांतुयोदृष्टोविधिस्तमपिमेशृणु ॥ १५ ॥ वीर्येणोपार्जितंमांसंयथा
भुंजन्नदुष्यति॥ आरण्याःसर्वदैवत्याःसर्वशःप्रोक्षितामृगाः॥ १६॥ अगस्त्येनपुराराजन्मृगयायेनपूज्यते ॥ नात्मानमपरित्यज्यमृगयानामविद्यते॥ १७॥ सम
तामुपसंगम्यभूतंहन्यतिहंतिवा ॥ अतोराजर्षयःसर्वेमृगयांयांतिभारत ॥ १८ ॥ नहिलिप्यंतिपापेननचैतत्पातकंविदुः ॥ नह्यतःसदृशंकिंचिदिहलोकेपरत्रच
॥ १९ ॥ यत्सर्वेष्विहभूतेषुदयाकौरवनंदन ॥ नभयंविद्यतेजातुनरस्येहदयावतः ॥ २० ॥ दयावतामिमेलोकाःपरेचापितपस्विनाम् ॥ अहिंसालक्षणोधर्मइति
धर्मविदोविदुः ॥ २१ ॥ यदहिंसात्मकंकर्मतत्कुर्यादात्मवान्नरः ॥ पितृदैवतयज्ञेषुप्रोक्षितंहविरुच्यते ॥ २२ ॥ अभयंसर्वभूतेभ्योयोददातिदयापरः॥ अभयं
तस्यभूतानिददतीत्यनुशुश्रुम ॥ २३ ॥ क्षतंचस्खलितंचैवपतितंकृष्टमाहतम् ॥ सर्वभूतानिरक्षंतिसमेषुविषमेषुच ॥ २४ ॥ नैनंव्यालमृगाघ्नंतिनपिशाचानरा
क्षसाः ॥ मुच्यतेभयकालेषुमोक्षयेद्योभयेपरान् ॥ २५॥ प्राणदानात्परंदानंनभूतंनभविष्यति ॥ नह्यात्मनःप्रियतरंकिंचिदस्तीहनिश्चितम् ॥ २६ ॥ अनिष्टंसर्व
भूतानांमरणंनामभारत ॥ मृत्युकालेहिभूतानांसद्योजायतिवेपथुः ॥ २७॥

त्रस्यग्रहणम् ॥ १६ ॥ किंचहन्यमानात्पशोःस्ववधस्यापिसंभवात्प्राणपणेनेयंक्रियमाणामृगयानदोषायेत्याह नात्मानमिति ॥ १७ ॥ हन्यतेभूतमनेनभूतंचैनंहंति ॥ १८ ॥ एवंप्रवृत्तिमार्गमुक्त्वा
वस्तुतत्त्वमाह नहीति नहिअगस्त्यवद्युगपत्सर्वेषांपशूनामालंभप्रोक्षणादिकमिदानींतनेनकर्तुंशक्यंअतोऽप्रोक्षितानांवधेदोषएव नापिप्राणपणत्वेनमृगयायाअदोषत्वं तस्कराणामपितथानिर्दोषत्वप्रसंगा
दितिहिशब्देनसूचितं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जातिर्गर्भेजन्म ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ मांसःपूर्वजन्मनिभक्षितवानतएवतस्यमांसमहंभक्षयिष्यामीतिव्यवहारान्मांसपदनिरुक्तिः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

जातिजन्मजरादुःखैर्नित्यंसंसारसागरे ॥ जंतवःपरिवर्ततेमरणादुद्विजंतिच ॥ २८ ॥ गर्भवासेषुपच्यंतेक्षाराम्लकटुकैरसैः॥ मूत्रस्वेदपुरीषाणांपरुषैर्भृशदारु
॥ १५८ ॥ णैः॥ २९॥ जाताश्चाप्यवशास्तत्रच्छिद्यमानाःपुनःपुनः ॥ याच्यमानाश्चदृश्यंतेविवशामांसगृद्धिनः ॥ ३० ॥ कुंभीपाकेचपच्यंतेतांतांयोनिमुपागताः॥ आक्र १३
म्यमार्यमाणाश्चभ्राम्यंतेवैपुनःपुनः ॥ ३१ ॥ नात्मनोस्तिप्रियतरःपृथिवीमनुसृत्यह ॥ तस्मात्प्राणिषुसर्वेषुदयावानात्मवान्भवेत् ॥ ३२॥ सर्वमांसानियोराज
न्यावज्जीवंनभक्षयेत् ॥ स्वर्गेसविपुलंस्थानंप्राप्नुयान्नात्रसंशयः ॥ ३३ ॥ येभक्षयंतिमांसानिभूतानांजीवितैषिणाम् ॥ भक्ष्यंतेतेपिभूतैस्तैरितिमेनास्तिसंश
यः॥ ३४॥ मांसंभक्षयतेयस्माद्भक्षयिष्येतमप्यहम्॥ एतन्मांसस्यमांसत्वमनुबुद्ध्यस्वभारत ॥ ३५ ॥ घातकोवध्यतेनित्यंतथावध्यतिभक्षिता ॥ आक्रोष्टाक्रु
ध्यतेराजंस्तथाद्वेष्यत्वमाप्नुते॥ ३६॥ येनयेनशरीरेणयद्यत्कर्मकरोतियः॥ तेनतेनशरीरेणतत्तत्फलमुपाश्नुते ॥ ३७॥ अहिंसापरमोधर्मस्तथाहिंसापरोदमः॥
अहिंसापरमंदानमहिंसापरमंतपः॥ ३८ ॥ अहिंसापरमोयज्ञस्तथाहिंसापरंफलम्॥ अहिंसापरमंमित्रमहिंसापरमंसुखम्॥ ३९॥ सर्वयज्ञेषुवादानंसर्वतीर्थेषु
वाप्लुतम्॥ सर्वदानफलंवापिनैतत्तुल्यमहिंसया॥ ४० ॥ अहिंस्रस्यतपोक्षय्यमहिंस्रोयजतेसदा॥ अहिंस्रःसर्वभूतानांयथामातायथापिता॥ ४१ ॥ एतत्फलम
हिंसायाभूयश्चकुरुपुंगव ॥ नहिशक्यागुणावक्तुमपिवर्षशतैरपि ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेअहिंसाफलकथनेषोड
शाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११६॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ अकामाश्चसकामाश्चयेहताःस्ममहामृधे॥ कांगतिंप्रतिपन्नास्तेत
न्मेब्रूहिपितामह॥ १ ॥ दुःखंप्राणपरित्यागःपुरुषाणांमहामृधे॥ जानासित्वंमहाप्राज्ञप्राणत्यागंसुदुष्करम्॥ २ ॥ समृद्धौवाऽसमृद्धौवाशुभेवायदिवाशुभे ॥ का
रणंतत्रमेब्रूहिसर्वज्ञोह्यसिमेमतः॥ ३॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ समृद्धौवासमृद्धौवाशुभेवायदिवाशुभे ॥ संसारेस्मिन्समायाताःप्राणिनःपृथिवीपते ॥ ४ ॥
निरतायेनभावेनतत्रमेशृणुकारणम् ॥ सम्यक्प्रश्नमनुप्रश्नस्त्वयोक्तस्तुयुधिष्ठिर ॥ ५ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामिपुरावृत्तमिदंनृप ॥ द्वैपायनस्यसंवादंकीटस्यचयुधि ॥ १५८ ॥
ष्ठिर॥ ६ ॥ ब्रह्मभूतश्चरन्विप्रःकृष्णद्वैपायनःपुरा॥ ददर्शकीटंधावंतंशीघ्रंशकटवर्त्मनि॥ ७॥

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषोडशाधिकशततमोऽध्यायः॥ ११६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अकामाइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ इहेति मानुषाणांस्थैर्यजानांस्थावराणांचविशेषतोभोगाःसंति जंगमानांतुसाधारण्येनैवसर्वविषयजंसुखंदुःखंवास्तीत्यर्थः

गतिज्ञःसर्वभूतानांभाषाज्ञश्चशरीरिणाम्॥ सर्वज्ञःसतदादृष्ट्वाकीटंवचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥कीटसंत्रस्तरूपोसित्वरितश्चैवलक्ष्यसे॥ क्वधा
वसितदाचक्ष्वकुतस्तेभयमागतम्॥ ९ ॥ ॥कीटउवाच॥ ॥शकटस्यास्यमहतोघोषंश्रुत्वाभयंमम॥ आगतंवैमहाबुद्धेस्वनएषहिदारुणः॥ १० ॥ श्रूयतेनच
मांहन्यादितितस्मादपक्रमे॥ श्वसतांचश्रृणोम्येनंगोपुत्राणांप्रतोदताम्॥ ११ ॥ वहतांसुमहाभारंसंनिकर्षेस्वनंप्रभो ॥ नृणांचसंवाहयतांश्रूयतेविविधःस्वनः
॥ १२ ॥ श्रोतुमस्मद्विधेनैषनशक्यःकीटयोनिना॥ तस्मादतिक्रमाम्येषभयादस्मात्सुदारुणात् ॥ १३ ॥ दुःखंहिमृत्युर्भूतानांजीवितंचसुदुर्लभम्॥ अतोभीतः
पलायामिगच्छेयंनासुखंसुखात्॥ १४॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इत्युक्तःसतुतंप्राहकुतःकीटसुखंतव॥ मरणंतेसुखंमन्येतिर्यग्योनौतुवर्तसे॥ १५॥ शब्दंस्प
र्शंरसंगंधंभोगांश्चोच्चावचान्बहून्॥ नाभिजानासिकीटत्वंश्रेयोमरणमेवते॥ १६॥ ॥कीटउवाच॥ ॥सर्वत्रनिरतोजीवइतश्चापिसुखंमम॥ चिंतयामि
महाप्राज्ञतस्मादिच्छामिजीवितुम्॥ १७॥ इहापिविषयःसर्वोयथादेहंप्रवर्तितः॥ मानुषाःस्थैर्यजाश्चैवपृथग्भोगाविशेषतः॥ १८॥ अहमासंमनुष्योवैशूद्रोब
हुधनःप्रभो॥ अब्रह्मण्योनृशंसश्चकदर्योवृद्धिजीवनः ॥ १९ ॥ वाक्तीक्ष्णोनिकृतिप्रज्ञोद्वेष्टाविश्वस्यसर्वशः॥ मिथ्याकृतोपिविधिनापरस्वहरणेरतः॥ २० ॥
भृत्यातिथिजनश्चापिगृहेपर्यशितोमया॥ मात्सर्यात्स्वादुकामेननृशंसेनबुभुक्षता ॥ २१ ॥ देवार्थंपितृयज्ञार्थमन्नंश्रद्धाहृतंमया ॥ नदत्तमर्थकामेनदेयमन्नं
पुराकिल॥ २२॥ गुप्तंशरणमाश्रित्यभयेषुशरणागताः॥ अकस्मात्तेमयात्यक्तानत्राताअभयैषिणः॥ २३ ॥ धनंधान्यंप्रियान्दारान्यानंवासस्तथाद्भुतम्॥ श्रि
यंदृष्ट्वामनुष्याणामसूयामिनिरर्थकम्॥ २४॥ ईर्ष्युःपरसुखंदृष्ट्वाअन्यस्यनबुभूषकः॥ त्रिवर्गहंताचान्येषामात्मकामानुवर्तकः॥ २५ ॥ नृशंसगुणभूयिष्ठंपुरा
कर्मकृतंमया॥ स्मृत्वातदनुतप्येहंहित्वाप्रियमिवात्मजम्॥ २६ ॥ शुभानांनाभिजानामिकृतानांकर्मणांफलम्॥ माताचपूजितावृद्धाब्राह्मणश्चार्चितोमया॥
॥ २७॥ सकृज्जातिगुणोपेतःसंगत्यागृहमागतः॥ अतिथिःपूजितोब्रह्मंस्तेनमांनाजहात्स्मृतिः॥ २८॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ पर्यशितःभृत्यादीन्परित्यज्याशनंकृतवानस्मीत्यर्थः॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ नबुभूषकः अनैश्वर्यमिच्छन्॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥७॥ ॥ ७ ॥ ॥ शुभेनयेननमुच्यसेतन्ममैवकर्म ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ तिर्यगाइत्य
त्रवर्णलोपआर्षः सिद्धाइत्यर्थः धर्मोपिमनुष्येपुमूढेपुकामार्थःकाम्यएवास्तिनतुनिष्कामः एवंगुणाअपिकामार्थाएव ॥ ४ ॥ वागितिकर्मणिषष्ठी. वागादिहीनंबुधमबुधंवाजीवंतंनरंकिंहास्यतिकिंत्यक्ष्य

कर्मणापुनरेवाहंसुखमागामिलक्षये ॥ तच्छ्रोतुमहमिच्छामित्वत्तःश्रेयस्तपोधन ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेकी
टोपाख्यानेसप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११७ ॥ ॥७॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ शुभेनकर्मणायद्वैतिर्यग्योनौनमुच्यसे ॥ ममैवकीटतत्कर्मयेनत्वंन
प्रमुच्यसे ॥ १ ॥ अहंत्वांदर्शनादेवतारयामितपोबलात् ॥ तपोबलाद्धिबलवद्बलमन्यन्नविद्यते ॥ २ ॥ जानामिपापैःस्वकृतैर्गतंत्वांकीटकीटताम् ॥ अवाप्स्यसिपु
नर्धर्मंधर्मंतुयदिमन्यसे ॥ ३ ॥ कर्मभूमिकृतंदेवाभुंजतेतिर्यगाश्चये ॥ धर्मोपिहिमनुष्येषुकामार्थश्चतथागुणाः ॥ ४ ॥ वाग्बुद्धिपाणिपादैश्चव्यपेतस्यविपश्चि
तः ॥ किंहास्यतिमनुष्यस्यमंदस्यापिहिजीवतः ॥ ५ ॥ जीवन्हिकुरुतेपूजांविप्राग्र्यःशशिसूर्ययोः ॥ ब्रुवन्नपिकथांपुण्यांतत्रकीटत्वमेष्यसि ॥ ६ ॥ गुणभूतानिभूता
नितत्रत्वमुपभोक्ष्यसे ॥ तत्रतेहंविनेष्यामिब्रह्मत्वंयत्रवैष्यसि ॥ ७ ॥ सतथेतिप्रतिश्रुत्यकीटोवर्त्मन्यतिष्ठत ॥ शकटोव्रजंश्चसुमहानागतश्चयदृच्छया ॥ ८ ॥
चक्राक्रमेणभिन्नश्चकीटःप्राणान्मुमोचह ॥ संभूतःक्षत्रियकुलेप्रसादादमितौजसः ॥ ९ ॥ तमृषिंद्रष्टुमगमत्सर्वास्वन्यासुयोनिषु ॥ श्वाविद्गोधावराहाणांतथैवमृ
गपक्षिणाम् ॥ १० ॥ श्वपाकशूद्रवैश्यानांक्षत्रियाणांचयोनिषु ॥ सकीटएवमाभाष्यऋषिणासत्यवादिना ॥ प्रतिस्मृत्याथजग्राहपादौमूर्ध्निकृतांजलिः ॥ ११ ॥
कीटउवाच ॥ ॥ इदंतदतुलंस्थानमीप्सितंदशभिर्गुणैः ॥ यदहंप्राप्यकीटत्वमागतोराजपुत्रताम् ॥ १२ ॥ वहंतिमामतिबलाःकुंजराहेममालिनः ॥ स्यंदनेपुच
कांबोजायुक्ताःपरमवाजिनः ॥ १३ ॥ उष्ट्राश्वतरयुक्तानियानानिचवहंतिमाम् ॥ सबांधवःसहामात्यश्चाश्नामिपिशितौदनम् ॥ १४ ॥ गृहेपुस्वनिवासेपुसुखे
पुशयनेपुच ॥ वरार्हेषुमहाभागस्वपामिचसुपूजितः ॥ १५ ॥ सर्वेष्वपररात्रेषुसूतमागधबंदिनः ॥ स्तुवंतिमांयथादेवामहेंद्रंप्रियवादिनः ॥ १६ ॥ प्रसादात्स
त्यसंधस्यभवतोमिततेजसः ॥ यदहंकीटतांप्राप्यसंप्राप्तोराजपुत्रताम् ॥ १७ ॥

तिनकिमपि सर्वैःपुरुषार्थैरयंत्यक्तइत्यर्थः ॥ ५ ॥ जीवन्हीति हेकीटयत्रविप्राग्र्यस्तत्रत्वमेष्यसि ॥ ६ ॥ गुणेति तत्रविप्रत्वेत्वंभूतानिभोक्ष्यसे तत्रयोनौतेतुभ्यंअहंब्रह्मविनेष्यामिब्रह्मविद्यांदास्यामि यत्र
वात्वंएष्यसिवांछसितत्रत्वांनेष्यामीतियोजना ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सइति यत्रयत्रगंतुंमनसाइच्छितवान्तत्रतत्रऋषिमेवददर्शेत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ गोब्राह्मणकृतेप्राणान्हित्वाब्राह्मण्यमवाप्स्यसीतियोजना ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टादशाधिकशतत

नमस्तेस्तुमहाप्राज्ञकिंकरोमिप्रशाधिमाम् ॥ त्वत्तपोबलनिर्दिष्टमिदंह्यधिगतंमया ॥ १८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अर्चितोहंत्वयाराजन्वाग्भिरद्ययदृच्छया ॥
अद्यतेकीटतांप्राप्यस्मृतिर्जाताजुगुप्सिता ॥ १९ ॥ नतुनाशोस्तिपापस्ययस्त्वयोपचितःपुरा ॥ शूद्रेणार्थप्रधानेननृशंसेनाततायिना ॥ २० ॥ ममतेदर्शनंप्राप्तं
तच्चवैसुकृतंत्वया ॥ तिर्यग्योनौस्मजातेनममचाभ्यर्चनात्तथा ॥ २१ ॥ इतस्त्वंराजपुत्रत्वाद्ब्राह्मण्यंसमवाप्स्यसि ॥ गोब्राह्मणकृतेप्राणान्हुत्वात्मानंरणाजि
रे ॥ २२ ॥ राजपुत्रसुखंप्राप्यक्रतूंश्चैवाप्तदक्षिणान् ॥ अथमोदिष्यसेस्वर्गेब्रह्मभूतोव्ययःसुखी ॥ २३ ॥ तिर्यग्योन्याःशूद्रतामभ्युपैतिशूद्रोवैश्यंक्षत्रियत्वंचवै
श्यः ॥ वृत्तश्लाघीक्षत्रियोब्राह्मणत्वंस्वर्गंपुण्यंब्राह्मणःसाधुवृत्तः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेकीटोपाख्यानेअष्टा
दशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ क्षत्रधर्ममनुप्राप्तःस्मरन्नेवचवीर्यवान् ॥ त्यक्त्वासकीटतांराजं
श्चचारविपुलंतपः ॥ १ ॥ तस्यधर्मार्थविदुषोदृष्ट्वातद्विपुलंतपः ॥ आजगामद्विजश्रेष्ठःकृष्णद्वैपायनस्तदा ॥ २ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ क्षात्रंदेवव्रतंकीटभूतानां
परिपालनम् ॥ क्षात्रंदेवव्रतंध्यायंस्ततोविप्रत्वमेष्यसि ॥ ३ ॥ पाहिसर्वाःप्रजाःसम्यक्शुभाशुभविदात्मवान् ॥ शुभैःसंविभजन्कामैरशुभानांचपावनैः ॥ ४ ॥
आत्मवान्भवसुप्रीतःस्वधर्माचरणेरतः ॥ क्षात्रींतनुंसमुत्सृज्यततोविप्रत्वमेष्यसि ॥ ५ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ सोप्यरण्यमनुप्राप्यपुनरेवयुधिष्ठिर ॥ महर्षेर्व
चनंश्रुत्वाप्रजाधर्मेणपाल्यच ॥ ६ ॥ अचिरेणैवकालेनकीटःपार्थिवसत्तम ॥ प्रजापालनधर्मेणप्रेत्यविप्रत्वमागतः ॥ ७ ॥ ततस्तंब्राह्मणंदृष्ट्वापुनरेवमहाय
शाः ॥ आजगाममहाप्राज्ञःकृष्णद्वैपायनस्तदा ॥ ८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ भोभोब्रह्मर्षभश्रीमन्माव्यथिष्ठाःकथंचन ॥ शुभकृच्छुभयोनीषुपापकृत्पापयोनि
षु ॥ ९ ॥ उपपद्यतिधर्मज्ञयथापापफलोपगं ॥ तस्मान्मृत्युभयात्कीटमाव्यथिष्ठाःकथंचन ॥ १० ॥ धर्मलोपभयंतेस्यात्तस्माद्धर्मंचरोत्तमम् ॥ ॥ कीटउवाच ॥
सुखात्सुखतरंप्राप्तोभगवंस्त्वत्कृतेह्यहम् ॥ ११ ॥ धर्ममूलांश्रियंप्राप्यपाप्मानष्टइहाद्यमे ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ भगवद्वचनात्कीटोब्राह्मण्यंप्राप्यदुर्लभम्
॥ १२ ॥ अकरोत्पृथिवींराजन्यज्ञयूपशतांकिताम् ॥ ततःसालोक्यमगमद्ब्रह्मणोब्रह्मवित्तमः ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ ७ ॥ वियातपोभ्यामिति ॥ १ ॥ २ ॥ मैत्रेयमपिअज्ञातचरितंचरंतमि त्यर्थः स्वंईरयतिधर्मायप्रेरयतिस्वैरिणीमुनिश्रेणीतस्याःकुलेगृहे ॥३॥४॥ अस्मयतविस्मयंप्राप्तवान् ॥ ५ ॥ कुतश्चतेप्रमोदइतिसंबंधः ॥६॥ एतत्आत्मनस्तपोभाग्यंतवमहाभाग्यंतेत्वांपृच्छामि आश्चर्यद र्शनंविनाविस्मयोनभवतीतिभावः ॥७॥ पृथगिति पृथगात्माउपाधिपरिच्छिन्नोजीवः सुखात्माअनुपाधिकंब्रह्म पंचम्यर्थेषष्ठी ततःपृथगाचरतस्तवजीवन्मुक्तस्यमुक्तामुक्तोभयात्मनःअपेक्षयाहमात्मान

अवापचपदंकीटःपार्थब्रह्मसनातनम् ॥ स्वकर्मफलनिर्वृत्तंव्यासस्यवचनात्तदा ॥ १४ ॥ तेपियस्मात्प्रभावेणहताःक्षत्रियपुंगवाः ॥ संप्राप्तास्तेगतिंपुण्यांतस्मा न्माशोचपुत्रक ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेकीटोपाख्यानेएकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ ११९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ विद्यातपोभ्यांदानाच्चकिमेतेषांविशिष्यते ॥ पृच्छामित्वांसतांश्रेष्ठतन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीम मितिहासंपुरातनम् ॥ मैत्रेयस्यचसंवादंकृष्णद्वैपायनस्यच ॥ २ ॥ कृष्णद्वैपायनोराजन्नज्ञातचरितंचरन् ॥ वाराणस्यामुपातिष्ठन्मैत्रेयंस्वैरिणीकुले ॥ ३ ॥ तमु पस्थितमासीनंज्ञात्वासमुनिसत्तमम् ॥ अर्चित्वाभोजयामासमैत्रेयोऽशनमुत्तमम् ॥ ४ ॥ तदन्नमुत्तमंभुक्त्वागुणवत्सार्वकामिकम् ॥ प्रतिष्ठमानोस्मयतप्री तःकृष्णोमहामनाः ॥ ५ ॥ तमुत्स्मयंतंसंप्रेक्ष्यमैत्रेयःकृष्णमब्रवीत् ॥ कारणंब्रूहिधर्मात्मन्व्यस्मयिष्ठाःकुतश्चते ॥ ६ ॥ तपस्विनोधृतिमतःप्रमोदःसमुपागतः ॥ एत त्पृच्छामितेविद्वन्नभिवाद्यप्रणम्यच ॥ आत्मनश्चतपोभाग्यंमहाभाग्यंतवेहच ॥ ७ ॥ पृथगाचरतस्तातपृथगात्मसुखात्मनोः ॥ अल्पांतरमहंमन्येविशिष्टमपि चान्वयात् ॥ ८ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अतिच्छेदातिवादाभ्यांस्मयोयंसमुपागतः ॥ असत्यंवेदवचनंकस्माद्वेदोनृतंवदेत् ॥ ९ ॥ त्रीण्येवतुपदान्याहुःपुरुष स्योत्तमंव्रतम् ॥ नद्रुह्येच्चैवदद्याच्चसत्यंचैवपरंवदेत् ॥ १० ॥ इतिवेदोक्तमृषिभिःपुरस्तात्परिकल्पितम् ॥ इदानींचैवनःकृत्यंपुरस्ताच्चपरिश्रुतम् ॥ ११ ॥ अल्पोपिता दृशोदायोभवत्युतमहाफलः ॥ तृषितायचतेदत्तंहृदयेनानसूयता ॥ १२ ॥

मल्पांतरंमन्ये यतस्त्वंमद्भाग्यंदृष्ट्वाविस्मितोसि अतोहंत्वत्तोल्पांतरोस्मीत्यात्मानमनुमिनोमीत्यर्थः अन्वयात् मित्रवंश्यत्वात् विशिष्टमपीतरेभ्यः ॥ ८ ॥ अतिच्छेदोऽत्यंतमंतरंमशकेनसमुद्रशोषणमिव अतिच्छं दंइतिपाठेपिसएवार्थः अतिवादस्तस्यैवार्थस्यकथनंलोकेताभ्यांविस्मयोमेभवत् इदंस्थानंक्रतुशतंविनानप्राप्यतइतिवेदवचनमसत्यं जलमात्रदानेनतवतत्प्राप्तिदर्शनात् देशकालपात्रश्रद्धाविशेषादल्पम पिमहत्तमत्वंजलमौक्तिकन्यायेनप्राप्नोतीतिदर्शनात् कस्माद्वेदोनृतंवदेदितिउक्तं ॥ ९ ॥ पदानिपदनीयानि एतदेवत्रयमुत्तमंव्रतं ॥ १० ॥ नअस्माभिरपिकृत्यंअवश्यकर्तव्यम् ॥ ११ ॥ दायोदानं ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वंमहतोलोकानजैषीरित्येतन्ममदर्शनंप्रत्यक्षंतेनाहंविस्मितोस्मीतिभावः एतद्दर्शनमितिपाठेस्पष्टार्थः ॥ १३ ॥ धर्मंतपोदानानिपुण्यत्रयेदृष्टांताइत्याह पुण्यस्यैवेति ॥ १४ ॥ मार्जनात्तीर्थस्नानात् अनुले
पनात्वेदव्रतसमापनात् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ त्रिविधानीत्यस्यांत्यंपादंव्याचष्टे नवृत्तमिति तस्यब्रह्मनिष्ठस्ययज्ञादीनिपुण्यंद्रोहादीनिपापंततोन्यन्नपु

तृषितस्तृषितायत्वंदत्त्वैतद्दर्शनंमम ॥ अजैषीर्महतोलोकान्महायज्ञैरिवप्रभो ॥ १३ ॥ ततोदानपवित्रेणप्रीतोस्मितपसैवच ॥ पुण्यस्यैवहितेसत्त्वंपुण्यस्यैव
चदर्शनम् ॥ १४ ॥ पुण्यस्यैवाभिगंधस्तेमन्येकर्मविधानजम् ॥ अधिकंमार्जनात्ताततथाचैवानुलेपनात् ॥ १५ ॥ शुभंसर्वपवित्रेभ्योदानमेवपरंद्विज ॥ नोचेत्स
र्वपवित्रेभ्योदानमेवपरंभवेत् ॥ १६ ॥ यानीमान्युत्तमानीहवेदोक्तानिप्रशंससि ॥ तेषांश्रेष्ठतरंदानमितिमेनात्रसंशयः ॥ १७ ॥ दानकृद्भिःकृतःपंथायेनयांति
मनीषिणः ॥ तेहिप्राणस्यदातारस्तेषुधर्मःप्रतिष्ठितः ॥ १८ ॥ यथावेदाःस्वधीताश्चयथाचेंद्रियसंयमः ॥ सर्वत्यागोयथाचेहतथादानमनुत्तमम् ॥ १९ ॥ त्वंहि
तातमहाबुद्धेसुखमेष्यसिशोभनम् ॥ सुखात्सुखतरप्राप्तिमाप्नुतेमतिमान्नरः ॥ २० ॥ तन्नःप्रत्यक्षमेवेदमुपलभ्यमसंशयम् ॥ श्रीमंतःप्राप्नुवंत्यर्थान्दानंयज्ञंतथा
सुखम् ॥ २१ ॥ सुखादेवपरंदुःखंदुःखादप्यपरंसुखम् ॥ दृश्यतेहिमहाप्राज्ञनियतंवैस्वभावतः ॥ २२ ॥ त्रिविधानीहवृत्तानिनरस्याहुर्मनीषिणः ॥ पुण्यमन्यत्पा
पमन्यन्नपुण्यंनचपापकम् ॥ २३ ॥ नवृत्तंमन्यतेतस्यमन्यतेनचपातकम् ॥ तथास्वकर्मनिर्वृत्तंनपुण्यंनचपापकम् ॥ २४ ॥ यज्ञदानतपःशीलानरावैपुण्यकर्मिणः ॥
येभिद्रुह्यंतिभूतानितेवैपापकृतोजनाः ॥ २५ ॥ द्रव्याण्याददतेचैवदुःखंयांतिपतंतिच ॥ ततोन्यत्कर्मयत्किंचिन्नपुण्यंनचपातकम् ॥ २६ ॥ रमस्वैधस्वमोदस्वदे
हिचैवयजस्वच ॥ नत्वामभिभविष्यंतिवैद्यानचतपस्विनः ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेमैत्रेयभिक्षायांविंशत्यधिकशत
तमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ ६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमुक्तःप्रत्युवाचमैत्रेयःकर्मपूजकः ॥ अत्यंतश्रीमतिकुलेजातःप्राज्ञोबहुश्रुतः ॥
॥ १ ॥ ॥ मैत्रेयउवाच ॥ ॥ असंशयंमहाप्राज्ञयथैवात्थतथैवतत् ॥ अनुज्ञातश्चभवताकिंचिद्ब्रूयामहंविभो ॥ २ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ यद्यदिच्छसिमैत्रेययया
वद्यावद्यथायथा ॥ ब्रूहितत्त्वंमहाप्राज्ञशुश्रूषेवचनंतव ॥ ३ ॥

ण्यंनचपापकमिति स्वकर्मनिर्वृत्तंपुण्यंपापंचनमन्यतइत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ त्वंतुपुण्यस्यैवाधिकारीत्याह रमस्वेति ॥ २७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशत्यधिक
शततमोऽध्यायः ॥ १२० ॥ ॥ ६ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पात्रगुणाद्दानस्यमहाफलत्वंमैत्रेयआह निर्दोषमितिद्वाभ्यां ॥४॥५॥भवतोदर्शनान्नोऽस्माकमभ्युदयोभवेदितियोजना ॥६॥ श्रुतंशास्त्रज्ञानं ॥७ ॥ ब्राह्मणादृतेइदमंधंतमएवस्याद्यतोवर्णधर्मादिकंतेनविना नप्रज्ञायेतेतिसंबंधः ॥८॥९॥१०॥११॥अदन्निति तमदंतं सःअबुधः अदतोऽन्नस्यचतादृशस्यहंता स्वयमपिहन्यतेदोषेणेत्यर्थः तच्चान्नंपातियच्चान्नमितिपाठेतच्चान्नमद्यमानंसत्तमत्तारंहंतीतिपूर्वेणान्वयः यच्चान्नंसचतस्यहंतामूर्खस्ताभ्यांहताभ्यामयमबुधोदाताहन्यतइत्यर्थः॥१२॥ प्रभुरिति यतिश्चब्रह्मचारीचपक्वान्नस्वामिनावुभावितिस्तेविद्वानन्नमदंस्तस्यप्रभुर्भवति ईश्वरत्वाच्चक्षेत्रभूतःसन्पुनर्जनयति

मैत्रेयउवाच॥ ॥निर्दोषंनिर्मलंचैवंवचनंदानसंहितम्॥ विद्यातपोभ्यांहिभवान्भावितात्मानसंशयः ॥ ४ ॥ भवतोभावितात्मत्वाल्लाभोयंसुमहान्मम॥ भूयो बुद्ध्यानुपश्यामिसुसमृद्धतपाइव ॥ ५ ॥ अपिनोदर्शनादेवभवतोभ्युदयोभवेत् ॥ मन्येभवत्प्रसादोयंतद्धिकर्मस्वभावतः ॥ ६ ॥ तपःश्रुतंचयोनिश्चाप्येतद्ब्राह्म ण्यकारणम्॥ त्रिभिर्गुणैःसमुदितस्ततोभवतिवैद्विजः ॥ ७ ॥ अस्मिंस्तृप्तेचतृप्यंतेपितरोदैवतानिच ॥ नहिश्रुतवतांकिंचिदधिकंब्राह्मणादृते ॥ ८ ॥ अंधंस्या त्तमएवेदंनप्रज्ञायेतकिंचन ॥ चातुर्वर्ण्यंनवर्तेतधर्माधर्मावृतानृते ॥ ९ ॥ यथाहिसुलभेक्षेत्रेफलंविंदतिमानवः ॥ एवंदत्त्वाश्रुतवतिफलंदातासमश्नुते॥ ॥१०॥ ब्राह्मणश्चेन्नविंदेतश्रुतवृत्तोपसंहितः॥ प्रतिग्रहीतादानस्यमोघंस्याद्धनिनांधनम्॥ ११॥ अदन्नविद्वान्हंत्यन्नमद्यमानंचहंतितम्॥ तंचान्नंपातियश्चान्नं सहंताहन्यतेऽबुधः॥ १२ ॥ प्रभुर्ह्यन्नमदन्विद्वान्पुनर्जनयतीश्वरः॥ सचान्नाज्जायतेतस्मात्सूक्ष्मएषव्यतिक्रमः॥ १३ ॥ यदेवददतःपुण्यंतदेवप्रतिगृह्णतः ॥ नह्येकचक्रंवर्तेतइत्येवमृषयोविदुः ॥ १४ ॥ यत्रवैब्राह्मणाःसंतिश्रुतवृत्तोपसंहिताः॥ तत्रदानफलंपुण्यमिहचामुत्रचाश्नुते ॥ १५ ॥ येयोनिशुद्धाःसततंतप स्यभिरताभृशम्॥ दानाध्ययनसंपन्नास्तेवैपूज्यतमाःसदा ॥ १६ ॥ तैर्हिसद्भिःकृतःपंथास्तेनयातोनमुह्यते ॥ तेहिस्वर्गस्यनेतारोयज्ञवाहाःसनातनाः॥ १७॥ इतिश्रीम०अनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेमैत्रेयभिक्षायांएकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच एवमुक्तःसभगवान्मैत्रेयंप्रत्यभाषत॥ दिष्ट्यैवंत्वंविजानासिदिष्ट्यातेबुद्धिरीदृशी ॥ १ ॥

दात्रेअनेकगुणितंप्रयच्छतीत्यर्थः सचदातुरन्नाज्जायतेप्रजारूपेणगृहस्थश्चेत्तत्रयस्यान्नंतस्यसंततिरितिसूक्ष्मोव्यतिक्रमोस्ति तेनगृहस्थःपरपाकंनाश्नीयादितिगम्यते ॥ १३ ॥ यदेवेति प्रतिग्रहीत्रभावेअन्न स्यवृद्धिर्नस्यात् वृद्ध्यभावेदातुर्दानेप्रवृत्तिर्नस्यादितिदातृप्रतिग्रहीतारौचक्रवल्लोकतंत्रंवहतइत्यर्थः ॥१४॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशत्यधिकशत तमोऽध्यायः ॥ १२१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ एवमिति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आर्यंगुणान्प्रभुगुणान् ॥२॥ वर्तयिष्यामिकथयिष्यामि ॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥ असंमतादायीयथाचपरप्रतिग्रहमभिमन्यतेस्तेनोभवतीतिस्फुटेःस्तेनः ॥९ ॥ यःसर्वंवित्सचक्षुष्मान्यादृशतादृशमपितपस्वि

लोकोह्यार्यगुणानेवभूयिष्ठंतुप्रशंसति ॥ रूपमानवयोमानश्रीमानाश्चाप्यसंशयम् ॥ २ ॥ दिष्ट्यानाभिभवंतित्वांदैवस्तेयमनुग्रहः ॥ यत्तेभृशतरंदानाद्वर्तयि
ष्यामितच्छृणु ॥ ३ ॥ यानीहागमशास्त्राणियाश्चकाश्चित्प्रवृत्तयः ॥ तानिवेदंपुरस्कृत्यप्रवृत्तानियथाक्रमम् ॥ ४ ॥ अहंदानंप्रशंसामिभवानपितपःश्रुते॥
तपःपवित्रंवेदस्यतपःस्वर्गस्यसाधनम्॥५॥ तपसामहदाप्नोतिविद्ययाचेतिनःश्रुतम्॥ तपसैवचापनुदेद्यच्चान्यदपिदुष्कृतम्॥ ६ ॥यद्यद्धिकिंचित्संधायपुरुषस्त
प्यतेतपः॥ सर्वमेतदवाप्नोतिविद्ययाचेतिनःश्रुतम्॥ ७॥ दुरन्वयंदुष्प्रधर्षंदुरापंदुरतिक्रमम्॥ सर्वंवैतपसाभ्येतितपोहिबलवत्तरम्॥८॥सुरापोसंमतादायीभ्रूण
हागुरुतल्पगः॥ तपसातरतेसर्वमेनसश्चप्रमुच्यते॥ ९ ॥ सर्वविद्यस्तुचक्षुष्मानपियादृशतादृशम् ॥ तपस्विनंतथैवाहुस्ताभ्यांकार्यंसदानमः ॥ १० ॥ सर्वेपूज्याः
श्रुतधनास्तथैवचतपस्विनः॥ दानप्रदाःसुखंप्रेत्यप्राप्नुवंतीहचश्रियम्॥ ११ ॥ इमंचब्रह्मलोकंचलोकंचबलवत्तरम्॥ अन्नदानैःसुकृतिनःप्रतिपद्यंतिलौकिकाः
॥ १२ ॥ पूजिताःपूजयंत्येतेमानितामानयंतिच ॥ सदातायत्रयत्रैतिसर्वतःसंप्रणूयते ॥ १३ ॥ अकर्ताचैवकर्ताचलभतेयस्ययादृशम्॥ यदिचोर्ध्वंयद्यधोवा
स्वांल्लोकानभियास्यति ॥ १४ ॥ प्राप्स्यसित्वन्नपानानियानिवांछसिकानिचित् ॥ मेधाव्यसिकुलेजातःश्रुतवाननृशंसवान् ॥ १५ ॥ कौमारचारीव्रतवान्मै
त्रेयनिरतोभव ॥ एतद्गृहाणप्रथमंप्रशस्तंगृहमेधिनाम्॥ १६ ॥ योभर्तावासितातुष्टोभर्तुस्तुष्टाचवासिता॥ यस्मिन्नेवंकुलेसर्वंकल्याणंतत्रवर्तते॥ १७॥ अद्भि
र्गात्रान्मलमिवतमोग्निप्रभयायथा॥ दानेनतपसाचैवसर्वपापमपोहति॥ १८॥ स्वस्तिप्राप्नुहिमैत्रेयगृहान्साधुव्रजाम्यहम्॥ एतन्मनसिकर्तव्यंश्रेयएवंभविष्य
ति॥ १९॥ तंप्रणम्याथमैत्रेयःकृत्वाचापिप्रदक्षिणम्॥ स्वस्तिप्राप्नोतुभगवानित्युवाचकृतांजलिः॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशा
स०दानधर्मेमैत्रेयभिक्षायांद्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १२२॥ ॥ ७॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ सत्स्त्रीणांसमुदाचारंसर्वधर्मविदांवर॥ श्रोतु
मिच्छाम्यहंत्वत्तस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥ १ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥सर्वज्ञांसर्वतत्त्वज्ञांदेवलोकेमनस्विनीम्॥ कैकेयीसुमनानामशांडिलींपर्यपृच्छत॥ २ ॥

नंतथैवचक्षुष्मंतमेवाहुः ताभ्यांसर्वंवित्तपस्विभ्यां ॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ कौमारचारीप्रथमवयाः ॥१६॥ वासितास्वस्त्री ॥१७॥१८॥१९॥२०॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभा
रतभावदीपेद्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१२२॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ सत्स्त्रीणामिति ॥ १ ॥२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ मंगलैर्नियतेतिमंगलसूत्रमात्रंधारयामिनतुतांबूलादीनीत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्व

केनवृत्तेनकल्याणिसमाचारेणकेनवा ॥ विधूयसर्वपापानिदेवलोकंत्वमागता ॥ ३ ॥ हुताशनशिखेवत्वंज्वलमानास्वतेजसा ॥ सुताताराधिपस्येवप्रभया
दिवमागता ॥ ४ ॥ अरजांसिचवस्त्राणिधारयंतीगतक्कमा ॥ विमानस्थाशुभाभासिसहस्रगुणमोजसा ॥ ५ ॥ नत्वमल्पेनतपसादानेननियमेनवा ॥ इमंलो
कमनुप्राप्तात्वंहितत्त्वंवदस्वमे ॥ ६ ॥ इतिपृष्टासुमनयामधुरंचारुहासिनी ॥ शांडिलीनिभृतंवाक्यंसुमनामिदमब्रवीत् ॥ ७ ॥ नाहंकाषायवसनानापिवल्कल
धारिणी ॥ नचमुंडाचजटिलाभूत्वादेवत्वमागता ॥ ८ ॥ अहितानिचवाक्यानिसर्वाणिपरुषाणिच ॥ अप्रमत्ताचभर्तारंकदाचिन्नाहमब्रुवम् ॥ ९ ॥ देवतानांपि
तॄणांचब्राह्मणानांचपूजने ॥ अप्रमत्तासदायुक्ताश्वश्रूश्वशुरवर्तिनी ॥ १० ॥ पैशुन्येनप्रवर्तामिनममैतन्मनोगतम् ॥ अद्वारिनचतिष्ठामिचिरंनकथयामिच ॥
॥ ११ ॥ असद्वाहसितंकिंचिदहितंवापिकर्मणा ॥ रहस्यमरहस्यंवानप्रवर्तामिसर्वथा ॥ १२ ॥ कार्यार्थेनिर्गतंचापिभर्तारंगृहमागतम् ॥ आसनेनोपसंयोज्यपू
जयामिसमाहिता ॥ १३ ॥ यदन्नंनाभिजानातियद्भोज्यंनाभिनंदति ॥ भक्ष्यंवायदिवालेह्यंतत्सर्वंवर्जयाम्यहम् ॥ १४ ॥ कुटुंबार्थेसमानीतंयत्किंचित्कार्यमेव
तु ॥ प्रातरुत्थायतत्सर्वंकारयामिकरोमिच ॥ १५ ॥ प्रवासंयदिमेयातिभर्ताकार्येणकेनचित् ॥ मंगलैर्बहुभिर्युक्ताभवामिनियतातदा ॥ १६ ॥ अंजनंरोचनां
चैवस्नानंमाल्यानुलेपनम् ॥ प्रसाधनंचनिष्क्रांतेनाभिनंदामिभर्तरि ॥ १७ ॥ नोत्थापयामिभर्तारंसुखसुप्तमहंसदा ॥ आंतरेष्वपिकार्येषुतेनतुष्यतिमेमनः ॥
॥ १८ ॥ नायासयामिभर्तारंकुटुंबार्थेपिसर्वदा ॥ गुप्तगुह्यासदाचास्मिसुसंमृष्टनिवेशना ॥ १९ ॥ इमंधर्मपथंनारीपालयंतीसमाहिता ॥ अरुंधतीवनारीणां
स्वर्गलोकेमहीयते ॥ २० ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतदाख्यायसादेवीसुमनायैतपस्विनी ॥ पतिधर्मंमहाभागाजगामादर्शनंतदा ॥ २१ ॥ यश्चेदंपांडवाख्यानं
पठेत्पर्वणिपर्वणि ॥ सदेवलोकंसंप्राप्यनंदनेससुखीवसेत् ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेशांडिलीसुमनासंवादेत्रयो
विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ साम्निचापिप्रदानेचज्यायःकिंभवतोमतम् ॥ प्रब्रूहिभरतश्रेष्ठ
यदत्रव्यतिरिच्यते ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ साम्नाप्रसाद्यतेकश्चिद्दानेनचतथापरः ॥ पुरुषप्रकृतिंज्ञात्वातयोरेकतरंभजेत् ॥ २ ॥

णिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२३ ॥ ॥ ७ ॥ साम्नीति ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ हरिणःपांडुरवर्णः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

गुणांस्तुश्टणुमेराजन्सांत्वस्यभरतर्षभ ॥ दारुणान्यपिभूतानिसांत्वेनाराधयेद्यथा ॥ ३ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ गृहीत्वारक्षसामुक्तोद्विजा
तिःकाननेयथा ॥ ४ ॥ कश्चिद्वाग्बुद्धिसंपन्नोब्राह्मणोविजनेवने ॥ गृहीतःकृच्छ्रमापन्नोरक्षसाभक्षयिष्यता ॥ ५ ॥ सबुद्धिश्रुतिसंपन्नस्तंदृष्ट्वातीवभीषणम् ॥
सामैवास्मिन्प्रयुयुजेनमुमोहनविव्यथे ॥ ६ ॥ रक्षस्तुवाचंसंपूज्यप्रश्नंपप्रच्छतंद्विजम् ॥ मोक्ष्यसेब्रूहिमेप्रश्नंकेनास्मिहरिणःकृशः ॥ ७ ॥ मुहूर्तमथसंचिंत्यब्रा
ह्मणस्तस्यरक्षसः ॥ आभिर्गाथाभिरव्यग्रःप्रश्नंप्रतिजगादह ॥ ८ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ विदेशस्थोविलोकस्थोविनानूनंसुहृज्जनैः ॥ विषयानतुलान्भुंक्षेतेना
सिहरिणःकृशः ॥ ९ ॥ नूनंमित्राणितेरक्षःसाधूपचरितान्यपि ॥ स्वदोषादपरज्यंतेतेनासिहरिणःकृशः ॥ १० ॥ धनैश्वर्याधिकाःस्तब्धास्त्वद्गुणैःपरमावराः ॥
अवजानंतिनूनंत्वांतेनासिहरिणःकृशः ॥ ११ ॥ गुणवान्विगुणानन्यान्नूनंपश्यसिसत्कृतान् ॥ प्राज्ञोऽप्राज्ञान्विनीतात्मातेनासिहरिणःकृशः ॥ १२ ॥ अवृत्त्या
क्लिश्यमानोपिवृत्त्युपायान्विगर्हयन् ॥ माहात्म्याद्व्यथसेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ १३ ॥ संपीड्यात्मानमार्यत्वात्त्वयाकश्चिदुपस्कृतः ॥ जितंत्वांमन्यतेसाधो
तेनासिहरिणःकृशः ॥ १४ ॥ क्लिश्यमानान्विमार्गेषुकामक्रोधावृतात्मनः ॥ मन्येत्वंध्यायसिजनांस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ १५ ॥ प्रज्ञासंभावितोनूनमप्रज्ञैरु
पसंहितः ॥ हीयमानोसिदुर्वृत्तैस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ १६ ॥ नूनंमित्रमुखःशत्रुःकश्चिदार्यवदाचरन् ॥ वंचयित्वागतस्त्वांवैतेनासिहरिणःकृशः ॥ १७ ॥
प्रकाशार्थगतिर्नूनंरहस्यकुशलःकृती ॥ तज्ज्ञैर्नपूज्यसेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ १८ ॥ असत्स्वपिनिविष्टेषुब्रुवतोमुक्तसंशयं ॥ गुणास्तेनविराजंतेतेनासिहरि
णःकृशः ॥ १९ ॥ धनबुद्धिश्रुतैर्हीनःकेवलंतेजसान्वितः ॥ महत्प्रार्थयसेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ २० ॥ तपःप्रणिहितात्मानंमन्येत्वारण्यकांक्षिणम् ॥ बांधवा
नाभिनंदंतितेनासिहरिणःकृशः ॥ २१ ॥ इष्टभार्यस्यतेनूनंप्रातिवेश्योमहाधनः ॥ युवासुललितःकामीतेनासिहरिणःकृशः ॥ २२ ॥ नूनमर्थवतांमध्येतववा
क्यमनुत्तमं ॥ नभातिकालेभिहितंतेनासिहरिणःकृशः ॥ २३ ॥ दृढपूर्वंश्रुतंमूर्खंकुपितंहृदयप्रियम् ॥ अनुनेतुंनशक्नोषितेनासिहरिणःकृशः ॥ २४ ॥ नूनमासं
जयित्वात्वांकृत्येकस्मिंश्चिदीप्सिते ॥ कश्चिदर्थयतेनित्यंतेनासिहरिणःकृशः ॥ २५ ॥ नूनंत्वांसुगुणैर्युक्तंपूजयानंसुहृद्ध्रुवम् ॥ ममार्थइतिजानीतेतेनासिहरि
णःकृशः ॥ २६ ॥ अंतर्गतमभिप्रायंनूनंनेच्छसिलज्जया ॥ विवक्तुंप्राप्तिशैथिल्यात्तेनासिहरिणःकृशः ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अनात्मविषयिणीचिंतापांडुत्वकृशत्वहेतुः दानाभावेसाम्येवजीवनोपायइत्यध्यायतात्पर्यं ॥ ३९ ॥ ॥इतिअनुशा

 नानाबुद्धिरुचोलोकेमनुष्यान्नूनमिच्छसि ॥ग्रहीतुंस्वगुणैःसर्वांस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ २८ ॥ अविद्वान्भीरुरल्पार्थैर्विद्याविक्रमदानजम् ॥ यशःप्रार्थयसेनूनं
तेनासिहरिणःकृशः ॥ २९ ॥ चिराभिलषितंकिंचित्फलमप्राप्तमेवते ॥ कृतमन्यैरपहृतंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३० ॥ नूनमात्मकृतंदोषमपश्यन्किंचिदात्मनः ॥
अकारणेभिशप्तोसितेनासिहरिणःकृशः ॥ ३१ ॥ साधून्गृहस्थान्दृष्ट्वाचतथासाधून्वनेचरान् ॥ मुक्तांश्चावसथेसक्तांस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ ३२ ॥ सुहृदां
दुःखमार्तानांनप्रमोक्ष्यसिहानिजम् ॥ अलमर्थगुणैर्हीनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३३ ॥ धर्म्यमर्थ्यंचकाम्यंचकालेचाभिहितंवचः ॥ नप्रतीयंतितेनूनंतेनासिह
रिणःकृशः ॥ ३४ ॥ दत्तानकुशलैरर्थान्मनीषीसंजिजीविषुः ॥ प्राप्यवर्तयसेनूनंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३५ ॥ पापान्प्रवर्धतोदृष्ट्वाकल्याणानावसीदतः ॥ध्रुवं
गर्हयसेनित्यंतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३६ ॥ परस्परविरुद्धानांप्रियंनूनंचिकीर्षसि ॥ सुहृदामुपरोधेनतेनासिहरिणःकृशः ॥ ३७ ॥ श्रोत्रियांश्चविकर्मस्थान्प्रा
ज्ञांश्चाप्यजितेंद्रियान् ॥ मन्येनुध्यायसिजनांस्तेनासिहरिणःकृशः ॥ ३८ ॥एवंसंपूजितंरक्षोविप्रंतंप्रत्यपूजयत् ॥ सखायमकरोच्चैनंसंयोज्यार्थैर्मुमोचह ॥३९॥
इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणि आनुशास० दानधर्मेहरिणकृशकाख्यानेचतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥जन्ममानुष्यकंप्राप्यकर्मक्षेत्रंसुदुर्लभम् ॥ श्रेयोर्थिनादरिद्रेणकिंकर्तव्यंपितामह ॥ १ ॥दानानामुत्तमंयच्चदेयंयच्चयथायथा ॥ मान्यान्पू
ज्यांश्चगांगेयरहस्यंवक्तुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥एवंपृष्टोनरेंद्रेणपांडवेनयशस्विना ॥ धर्माणांपरमंगुह्यंभीष्मःप्रोवाचपार्थिवम् ॥ ३ ॥ ॥भीष्म
उवाच ॥ ॥शृणुष्वावहितोराजन्धर्मगुह्यानिभारत ॥ यथाहिभगवान्व्यासःपुराकथितवान्मयि ॥ ४ ॥ देवगुह्यमिदंराजन्यमेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ नियमस्थेनयु
क्तेनतपसोमहतःफलम् ॥ ५ ॥ येनयःप्रीयतेदेवःप्रीयंतेपितरस्तथा ॥ ऋषयःप्रमथाःश्रीश्चचित्रगुप्तोदिशांगजाः ॥ ६ ॥ ऋषिधर्मःस्मृतोयत्रसरहस्योमहाफलः ॥
महादानफलंचैवसर्वयज्ञफलंतथा ॥ ७ ॥ यश्चैतदेवंजानीयाज्ज्ञात्वावाकुरुतेनघ ॥ सदोषोऽदोषवांश्चेहतैर्गुणैःसहयुज्यते ॥ ८ ॥

सनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥जन्मेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ यमेनप्राप्तमितिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दशानांपशूनांसूनावधोयत्रसापशुघ्नजातिर्दशसूना चक्रंचक्रवान्तैलिकः ध्वजःसुरापायी नृपःक्षुद्रोराजा ॥९॥ अधिकोनृपतिस्तुएतानिसर्वाणिअर्धेनतुलयन्कथ्यते एतच्चतारतम्यंप्रतिग्रहार्थमुच्यते एवं दुष्प्रतिग्रहपराङ्मुखेनत्रिवर्गशास्त्रंधर्मार्थकामशास्त्राणिज्ञेयानि॥१०॥तत्राप्यर्थकामयोःप्रसिद्धत्वाद्धर्मशास्त्राण्येवश्रोतव्यानीत्याह धर्मेत्यादिना ॥११॥ १२ ॥ १३ ॥ पठंतिशास्त्रं उपतिष्ठतिसम्यक्स्फुर

दशसूनासमंचक्रंदशचक्रसमोध्वजः ॥ दशध्वजसमावेश्यादशवेश्यासमोनृपः ॥ ९ ॥ अर्धेनैतानिसर्वाणिनृपतिःकथ्यतेधिकः ॥ त्रिवर्गसहितंशास्त्रंपवित्रं पुण्यलक्षणम् ॥ १० ॥ धर्मव्याकरणंपुण्यंरहस्यश्रवणंमहत् ॥ श्रोतव्यंधर्मसंयुक्तंविहितंत्रिदशैःस्वयम् ॥ ११ ॥ पितृणांयत्रगुह्यानिप्रोच्यंतेश्राद्धकर्मणि ॥ देवतानांचसर्वेषांरहस्यंकथ्यतेखिलम् ॥ १२ ॥ ऋषिधर्मःस्मृतोयत्रसरहस्योमहाफलः ॥ महायज्ञफलंचैवसर्वदानफलंतथा ॥ १३ ॥ येपठंतिसदामर्त्यायेषांचैवोपतिष्ठति ॥ श्रुत्वाचफलमाचष्टेस्वयंनारायणःप्रभुः ॥ १४ ॥ गवांफलंतीर्थफलंयज्ञानांचैवयत्फलम् ॥ एतत्फलमवाप्नोतियोनरोतिथिपूजकः ॥ १५ ॥ श्रोतारःश्रद्धानाश्चयेषांशुद्धंचमानसम् ॥ तेषांव्यक्तंजितालोकाःश्रद्धानेनसाधुना ॥ १६ ॥ मुच्यतेकिल्बिषाच्चैवनसपापेनलिप्यते ॥ धर्मंचलभतेनित्यंप्रेत्यलोकगतोनरः ॥ १७ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यदेवदूतोयदृच्छया ॥ स्थितोह्यंतर्हितोभूत्वापर्यभाषतवासवम् ॥ १८ ॥ यौतौकामगुणोपेतावश्विनौभिषजांवरौ ॥ आज्ञयाहंतयोःप्राप्तःसनरान्पितृदैवतान् ॥ १९ ॥ कस्माद्धिमैथुनंश्राद्धेदातुर्भोक्तुश्चवर्जितम् ॥ किमर्थंचत्रयःपिंडाःप्रविभक्ताःपृथक्पृथक् ॥ २० ॥ प्रथमःकस्यदातव्योमध्यमःक्वचगच्छति ॥ उत्तरश्चस्मृतःकस्यएतदिच्छामिवेदितुम् ॥ २१ ॥ श्रद्धानेनदूतेनभाषितंधर्मसंहितम् ॥ पूर्वस्थास्त्रिदशाःसर्वेपितरःपूज्यखेचरम् ॥ २२ ॥ ॥ पितरऊचुः ॥ ॥स्वागतंतेस्तुभद्रंतेश्रूयतांखेचरोत्तम ॥ गूढार्थःपरमःप्रश्नोभवतासमुदीरितः ॥ २३ ॥ श्राद्धंदत्त्वाचभुक्त्वाचपुरुषोयःस्त्रियंव्रजेत् ॥ पितरस्तस्यतंमासंतस्मिन्रेतसिशेरते ॥ २४ ॥ प्रविभागंतुपिंडानांप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ पिंडोह्यधस्ताद्गच्छंस्तुअपआविश्यभावयेत् ॥ २५ ॥ पिंडंतुमध्यमंतत्रपत्नीत्वेकासमश्नुते ॥ पिंडस्तृतीयोयस्तेषांतंदद्याज्जातवेदसि ॥ २६ ॥ एषश्राद्धविधिःप्रोक्तोयथाधर्मोनलुप्यते ॥ पितरस्तस्यतुष्यंतिप्रहृष्टमनसःसदा ॥ २७ ॥ प्रजाविवर्धतेचास्यअक्षयंचोपतिष्ठति ॥ ॥ देवदूतउवाच ॥ ॥ आनुपूर्व्येणपिंडानांप्रविभागःपृथक्पृथक् ॥ २८ ॥ पितृणांत्रिषुसर्वेषांनिरुक्तंकथितंत्वया ॥ एकःसमुद्धृतःपिंडोह्यधस्तात्कस्यगच्छति ॥ २९ ॥ कंवाप्रीणयतेदेवंकथंतारयतेपितॄन् ॥ मध्यमंतुतदापत्नीभुंक्तेनुज्ञातमेवहि ॥ ३० ॥

तिआचष्टेचयःसस्वयंनारायणएवेतिज्ञातव्यः॥१४॥एवंस्तुत्वाशास्त्रमारभते गवांफलमितिशास्त्रसंक्षेपः॥१५॥श्रोतारइतिद्वाभ्यांश्रद्धाप्रशंसा॥१६॥१७॥१८॥ सनरान्सहर्षीन्प्राप्तःप्रष्टुमितिशेषः॥१९॥२०॥ ॥२१॥पूज्यसंपूज्य ॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३१॥३२॥३३॥३४॥चिरजीविनंमार्कंडेयं॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥ यतःऋत्विक्श्राद्धभोक्तायजमानस्यपितृत्वंगच्छतितस्मादन्यालतांगतःस्वस्त्रियंनगच्छेत्पारदार्यदोषतुल्यंह्येतदित्यर्थः॥४१॥

किमर्थंपितरस्तस्यकव्यमेवचभुंजते॥ अन्नयस्त्वंतिमःपिंडोगच्छतेजातवेदसम्॥ ३१ ॥ भवतेकागतिस्तस्यकंवासमनुगच्छति॥ एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपिंडेपुत्रि
पुयागतिः॥ ३२ ॥ फलंवृत्तिंचमार्गंचयश्चैनंप्रतिपद्यते॥ ॥पितरऊचुः॥ ॥सुमहानेषप्रश्नोवैयस्त्वयासमुदीरितः॥ ३३ ॥रहस्यमद्भुतंचापिपृष्टाःस्मगगनेच
र॥एतदेवप्रशंसंतिदेवाश्चमुनयस्तथा॥ ३४ ॥ तेप्येवंनाभिजानंतिपितृकार्यविनिश्चयम्॥ वर्जयित्वामहात्मानंचिरजीविनमुत्तमम्॥ ३५ ॥ (पितृभ
क्तस्तुयोविप्रोवरलब्धोमहायशाः॥ त्रयाणामपिपिंडानांश्रुत्वाभगवतोगतिम्॥ ३६॥ देवदूतेनयःपृष्टःश्राद्धस्यविधिनिश्चयः)॥गतिंत्रयाणांपिंडानांशृणुष्वा
वहितोमम॥ ३७॥ अपोगच्छतियोह्यत्रशशिनंह्येषप्रीणयेत्॥शशीप्रीणयतेदेवान्पितॄंश्चैवमहामते॥ ३८॥ भुंक्तेतुपत्नीयंचैषामनुज्ञातातुमध्यमम्॥पुत्रका
मायपुत्रंतुप्रयच्छंतिपितामहाः॥ ३९ ॥ हव्यवाहेतुयःपिंडोदीयतेतन्निबोधमे॥ पितरस्तेनतृप्यंतिप्रीताःकामान्दिशंतिच॥ ४० ॥ एतत्तेकथितंसर्वंत्रिषुपिं
डेषुयागतिः॥ऋत्विग्योयजमानस्यपितृत्वमनुगच्छति॥ ४१ ॥ तस्मिन्नहनिमन्यंतेपरिहार्यंहिमैथुनम्॥शुचिनातुसदाश्राद्धंभोक्तव्यंखेचरोत्तम॥ ४२॥ये
मयाकथितादोषास्तेतथास्युर्नचान्यथा॥ तस्मात्स्नातःशुचिःक्षांतःश्राद्धंभुंजीतवैद्विजः॥ ४३ ॥ प्रजाविवर्धतेचास्ययश्चैवंसंप्रयच्छति॥ ततोविद्युत्प्रभोना
मऋषिराहमहातपाः॥ ४४॥ आदित्यतेजसातस्यतुल्यंरूपंप्रकाशते॥ सचधर्मरहस्यानिश्रुत्वाशक्रमथाब्रवीत्॥ ४५॥ तिर्यग्योनिगतान्सत्त्वान्मर्त्याहिंसंति
मोहिताः॥ कीटान्पिपीलिकान्सर्पान्मेषान्समृगपक्षिणः॥ ४६ ॥ किल्बिषंसुबहुप्राप्ताःकिंस्विदेषांप्रतिक्रिया॥ ततोदेवगणाःसर्वेऋषयश्चतपोधनाः॥ ४७॥
पितरश्चमहाभागाःपूजयंतिस्मतंमुनिम्॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥कुरुक्षेत्रंगयांगंगांप्रभासंपुष्कराणिच॥ ४८ ॥ एतानिमनसाध्यात्वाअवगाहेत्ततोजलम्॥
तथामुच्यतिपापेनराहुणाचंद्रमायथा॥ ४९ ॥ त्र्यहंस्नातःसभवतिनिराहारश्चवर्तते॥ स्पृशतेयोगवांपृष्ठंवालधिंचनमस्यति॥ ५० ॥ ततोविद्युत्प्रभोवाक्यम
भ्यभाषतवासवम्॥ अयंसूक्ष्मतरोधर्मस्तंनिबोधशतक्रतो॥ ५१ ॥ घृष्टोवटकषायेणअनुलिप्तःप्रियंगुणा॥ क्षीरेणषष्टिकान्भुक्त्वासर्वपापैःप्रमुच्यते॥ ५२॥श्रू
यतांचापरंगुह्यंरहस्यमृषिचिंतितम्॥ श्रुतंमेभाषमाणस्यस्थाणोःस्थानेबृहस्पतेः॥ ५३॥

एतच्चवरणमारभ्यद्रष्टव्यमित्याशयेनाह शुचिनेति ॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥वटकषायेणवटजटाकषायेण प्रियंगुःराजसर्षपः षष्टिकान्षष्टिरात्रेणपक्वधान्यं॥ ५२॥५३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विभावसुंसूर्यं ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७॥७८॥
रुद्रेणसहदेवेशतन्निबोधशचीपते ॥ पर्वतारोहणंकृत्वाएकपादोविभावसुम्॥ ५४ ॥ निरीक्षेतनिराहारऊर्ध्वबाहुःकृतांजलिः॥ तपसामहतायुक्तउपवासफलं
लभेत् ॥ ५५ ॥ रश्मिभिस्तापितोर्कस्यसर्वपापमपोहति ॥ ग्रीष्मकालेथवाशीतेएवंपापमपोहति ॥ ५६ ॥ ततःपापात्प्रमुक्तस्यद्युतिर्भवतिशाश्वती ॥ तेजसा
सूर्यवद्दीप्तोभ्राजतेसोमवत्पुनः ॥ ५७ ॥ मध्येत्रिदशवर्गस्यदेवराजःशतक्रतुः॥ उवाचमधुरंवाक्यंबृहस्पतिमनुत्तमम्॥ ५८ ॥ धर्मंगुह्यंतुभगवन्मानुषाणांसु
खावहम्॥ सरहस्याश्चयेदोषास्तान्यथावदुदीरय ॥५९॥ ॥बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥प्रतिमेहंतियेसूर्यमनिलंद्विषतेचये॥ हव्यवाहेप्रदीप्तेचसमिधंयेनजुह्वति ॥६०॥
वालवत्सांचयेधेनुंदुहंतिक्षीरकारणात् ॥ तेषांदोषान्प्रवक्ष्यामितान्निबोधशचीपते ॥ ६१ ॥ भानुमाननिलश्चैवहव्यवाहश्चवासव ॥ लोकानांमातरश्चैवगा
वःसृष्टाःस्वयंभुवा॥ ६२ ॥लोकांस्तारयितुंशक्तामर्त्येष्वेतेषुदेवताः॥ सर्वेभवंतःशृण्वंतुएकैकंधर्मनिश्चयम् ॥ ६३ ॥ वर्षाणिषडशीतिंतुदुर्वृत्ताःकुलपांसनाः॥
स्त्रियःसर्वाश्चदुर्वृत्ताःप्रतिमेहंतियारविम् ॥ ६४ ॥ अनिलद्वेषिणःशक्रगर्भस्थाच्च्यवतेप्रजा ॥ हव्यवाहस्यदीप्तस्यसमिधंयेनजुह्वति ॥ ६५ ॥ अग्निकार्येषुवै
तेषांहव्यंनाश्नातिपावकः ॥ क्षीरंतुबालवत्सानांयेपिबंतीहमानवाः ॥ ६६ ॥ नतेषांक्षीरपाःकेचिज्जायंतेकुलवर्धनाः ॥ प्रजाक्षयेणयुज्यंतेकुलवंशक्षयेणच ॥
॥ ६७॥ एवमेतत्पुरादृष्टंकुलवृद्धैर्द्विजातिभिः॥ तस्माद्वर्ज्यानिवर्ज्यानिकार्यंकार्यंचनित्यशः ॥ ६८ ॥ भूतिकामेनमर्त्यैनसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ ततःसर्वामहाभाग
देवताःसमरुद्गणाः॥ ६९ ॥ ऋषयश्चमहाभागाःपृच्छंतिस्मपितॄंस्ततः॥ पितरःकेनतुष्यंतिमर्त्यानामल्पचेतसाम्॥ ७० ॥ अक्षयंचकथंदानंभवेच्चैवौर्ध्वदेहिकम्॥
आनृण्यंवाकथंमर्त्यागच्छेयुःकेनकर्मणा॥ ७१ ॥ एतदिच्छामहेश्रोतुंपरंकौतूहलंहिनः॥ ॥पितरऊचुः॥ ॥न्यायतोवैमहाभागाःसंशयःसमुदाहृतः॥७२॥श्रूय
तांयेनतुष्यामोमर्त्यानांसाधुकर्मणाम्॥ नीलषंडप्रमोक्षेणअमावास्यांतिलोदकैः॥ ७३ ॥ वर्षासुदीपकैश्चैवपितॄणामनृणोभवेत्॥ अक्षयंनिर्व्यलीकंचदानमे
तन्महाफलम्॥ ७४॥ अस्माकंपरितोषश्चअक्षयःपरिकीर्त्यते॥ श्रद्दधानाश्चयेमर्त्याआहरिष्यंतिसंततिम् ॥ ७५ ॥ दुर्गात्तेतारयिष्यंतिनरकात्प्रपितामहान्॥
पितॄणांभाषितंश्रुत्वाहृष्टरोमातपोधनः॥ ७६ ॥ वृद्धगार्ग्योमहातेजास्तानेवंवाक्यमब्रवीत् ॥ केगुणानीलषंडस्यप्रमुक्तस्यतपोधनाः ॥ ७७ ॥ वर्षासुदीपदाने
नतथैवचतिलोदकैः॥ ॥पितरऊचुः॥ ॥नीलषंडस्यलांगूलंतोयमभ्युद्धरेद्यदि॥ ७८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ केनेति ॥ १ ॥ २ ॥ पादौस्वी

षष्टिंवर्षसहस्राणिपितरस्तेनतर्पिताः॥ यस्तुशृंगगतंपंकंकूलादुद्धृत्यतिष्ठति ॥ ७९ ॥ पितरस्तेनगच्छंतिसोमलोकमसंशयम् ॥ वर्षासुदीपदानेनशशीवच्छोभतेन
रः॥ ८० ॥ तमोरूपंनतस्यास्तिदीपकंयःप्रयच्छति ॥ अमावास्यांतुयेमर्त्याःप्रयच्छंतितिलोदकम्॥ ८१ ॥ पात्रमौदुंबरंगृह्यमधुमिश्रंतपोधन॥ कृतंभवतितैः
श्राद्धंसरहस्यंयथार्थवत्॥ ८२ ॥ हृष्टपुष्टमनास्तेषांप्रजाभवतिनित्यदा॥ कुलवंशस्यवृद्धिस्तुपिंडदस्यफलंभवेत्॥श्रद्दधानस्तुयःकुर्यात्पितॄणामनृणोभवेत्॥८३॥
एवमेषसमुद्दिष्टःश्राद्धकालक्रमस्तथा॥ विधिःपात्रंफलंचैवयथावदनुकीर्तितम्॥८४॥ ॥ इतिश्रीम० अनु० आनुशास० दानधर्मेपितृरहस्यंनामपंचविंशत्य
धिकशततमोऽध्यायः॥ १२५॥ ॥ ७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥केनतेचभवेत्प्रीतिःकथंतुष्टिंतुगच्छसि॥इतिपृष्टःसुरेंद्रेणप्रोवाचहरिरीश्वरः॥ १ ॥ ॥विष्णुरुवा
च॥ ॥ब्राह्मणानांपरीवादोममविद्वेषणंमहत्॥ ब्राह्मणैःपूजितैर्नित्यंपूजितोहंनसंशयः ॥ २ ॥ नित्याभिवाद्याविप्रेंद्राभुक्त्वापादौतथात्मनः॥ तेषांतुष्यामिम
र्त्यानांयश्चक्रेचबलिंहरेत्॥ ३ ॥ वामनंब्राह्मणंदृष्ट्वावराहंचजलोत्थितम् ॥ उद्धृतांधरणींचैवमूर्ध्नाधारयतेतुयः ॥ ४ ॥ नतेषामशुभंकिंचित्कल्मषंचोपपद्यते॥
अश्वत्थंरोचनांगांचपूजयेद्योनरःसदा ॥ ५॥ पूजितंचजगत्तेनसदेवासुरमानुषम्॥ तेनरूपेणतेषांचपूजांगृह्णामितत्त्वतः॥ ६ ॥ पूजाममैषानास्त्यन्यायावल्लोकाः
प्रतिष्ठिताः॥ अन्यथाहिवृथामर्त्याःपूजयंत्यल्पबुद्धयः॥ ७॥ नाहंतत्प्रतिगृह्णामिनसातुष्टिकरीमम॥ ८॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥ चक्रंपादौवराहंचब्राह्मणंचापिवाम
नम्॥ उद्धृतांधरणींचैवकिमर्थंत्वंप्रशंससि ॥ ९ ॥ भवान्सृजतिभूतानिभवान्संहरतिप्रजाः॥ प्रकृतिःसर्वभूतानांसमर्त्यानांसनातनी ॥ १० ॥ ॥भीष्मउवाच॥
संप्रहस्यततोविष्णुरिदंवचनमब्रवीत्॥ चक्रेणनिहतादैत्याःपद्भ्यांक्रांतावसुंधरा ॥ ११ ॥ वाराहंरूपमास्थायहिरण्याक्षोनिपातितः॥ वामनंरूपमास्थायजितो
राजामयाबलिः॥ १२ ॥ परितुष्टोभवाम्येवंमानुषाणांमहात्मनाम्॥ तन्मांयेपूजयिष्यंतिनास्तितेषांपराभवः॥ १३ ॥ अपिवाब्राह्मणंदृष्ट्वाब्रह्मचारिणमागतम्॥
ब्राह्मणाग्र्याहुतिंदत्त्वाअमृतंतस्यभोजनम्॥ १४ ॥ ऐंद्रींसंध्यामुपासित्वाआदित्याभिमुखःस्थितः ॥ सर्वतीर्थेषुसस्नातोमुच्यतेसर्वकिल्बिषैः॥ १५॥ एतद्वःक
थितंगुह्यमखिलेनतपोधनाः॥ संशयंपृच्छमानानांकिंभूयःकथयाम्यहम्॥१६॥

यावप्यभिवाद्यौसंध्यायांशिष्टाचारात् चक्रेगोमयोपलिप्तेमंडलेसुदर्शनमंत्रेणपूजिते ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥११॥ १२ ॥ १३ ॥१४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

वलदेवउवाच॥ ॥श्रूयतांपरमंगुह्यंमानुषाणांसुखावहम्॥अजानंतोयदबुधाःक्लिश्यंतेभूतपीडिताः॥१७॥कल्यउत्थाययोमर्त्यःस्पृशेद्गांवैघृतंदधि॥सर्षपंच
प्रियंगुंचकल्मषात्प्रतिमुच्यते॥१८॥भूतानिचैवसर्वाणिअग्रतःपृष्ठतोपिवा॥उच्छिष्टंवापिछिद्रेषुवर्जयंतितपोधनाः॥१९॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥प्रगृह्यौदुंबरंपा
त्रंतोयपूर्णंउदङ्मुखः॥उपवासंतुगृह्णीयाद्यद्वासंकल्पयेद्व्रतम्॥२०॥देवतास्तस्यतुष्यंतिकामिकंचापिसिध्यति॥अन्यथाहिवृथामर्त्याःकुर्वंतेस्वल्पबुद्धयः॥२१॥
उपवासेवलौचापिताम्रपात्रंविशिष्यते॥वलिर्भिक्षातथार्घ्यंचपितॄणांचतिलोदकम्॥ २२॥ताम्रपात्रेणदातव्यमन्यथाल्पफलंभवेत्॥गुह्यमेतत्समुद्दिष्टंयथा
तुष्यंतिदेवताः॥ २३॥ ॥धर्मउवाच॥ ॥राजपौरुषिकेविप्रेघांटिकेपरिचारिके॥गोरक्षकेवाणिजकेतथाकारुकुशीलवे॥ २४ ॥मित्रद्रुह्यनधीयानेयश्चस्या
द्वृषलीपतिः॥ एतेषुदैवंपित्र्यंवानदेयंस्यात्कथंचन ॥ २५ ॥ पिंडदास्तस्यहीयंतेनचप्रीणातिवैपितॄन् ॥ अतिथिर्यस्यभग्नाशोगृहात्प्रतिनिवर्तते॥ २६ ॥पितर
स्तस्यदेवाश्चअग्नयश्चतथैवहि ॥ निराशाःप्रतिगच्छंतिअतिथेरप्रतिग्रहात् ॥ २७॥ स्त्रीघ्नैर्गोघ्नैःकृतघ्नैश्चब्रह्मघ्नैर्गुरुतल्पगैः ॥ तुल्यदोषोभवत्येभिर्यस्यातिथिर
नर्चितः॥ २८॥ ॥अग्निरुवाच॥ ॥पादमुद्यम्ययोमर्त्यःस्पृशेद्गाश्चसुदुर्मतिः॥ब्राह्मणंवामहाभागंदीप्यमानंतथानलम्॥ २९ ॥तस्यदोषान्प्रवक्ष्यामितच्छृ
णुध्वंसमाहिताः॥ दिवंस्पृशत्यशब्दोस्यत्रस्यंतिपितरश्चवै ॥ ३० ॥ वैमनस्यंचदेवानांकृतंभवतिपुष्कलम् ॥ पावकश्चमहातेजाहव्यंनप्रतिगृह्णति ॥ ३१ ॥
आजन्मनांशतंचैवनरकेपच्यतेतुसः॥ निष्कृतिंचनतस्यापिअनुमन्यंतिकर्हिचित् ॥ ३२ ॥ तस्माद्गावोनपादेनस्प्रष्टव्यावैकदाचन ॥ ब्राह्मणश्चमहातेजादी
प्यमानस्तथानलः॥ ३३ ॥श्रद्दधानेनमर्त्येनआत्मनोहितमिच्छता॥एतेदोषामयाप्रोक्तास्त्रिषुयःपादमुत्सृजेत् ॥ ३४ ॥ ॥ विश्वामित्रउवाच॥ ॥श्रूयतांप
रमंगुह्यंरहस्यंधर्मसंहितम्॥ परमान्नेनयोदद्यात्पितॄणामौपहारिकम्॥३५॥गजच्छायायांपूर्वस्यांकुतपेदक्षिणामुखः॥ यदाभाद्रपदेमासिभवतेवहुलेमघा॥
॥ ३६॥ श्रूयतांतस्यदानस्ययादृशोगुणविस्तरः॥कृतंतेनमहच्छ्राद्धंवर्षाणीहत्रयोदश॥३७॥ ॥गावऊचुः॥ ॥वहुलेसमंगेत्व्यकुतोभयेचक्षेमेचसंख्येवहिभू
यसीच॥ यथापुराब्रह्मपुरेसवत्साशतक्रतोर्वज्रधरस्ययज्ञे॥ ३८ ॥भूयश्चयाविष्णुपदेस्थितायाविभावसोश्चापिपथेस्थिताया ॥ देवाश्चसर्वेसहनारदेनप्रकुर्व
तेसर्वसहेतिनाम॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥५०॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सलिल

मंत्रेणैतेनाभिवंदेतयोवैविमुच्यतेपापकृतेनकर्मणा ॥ लोकानवाप्नोतिपुरंदरस्यगवांफलंचंद्रमसोद्युतिंच ॥ ४० ॥ एतंहिमंत्रंत्रिदशाभिजुष्टंपठेतयःपर्वसुगो

 ष्ठमध्ये ॥ नतस्यपापंनभयंनशोकःसहस्रनेत्रस्यचयातिलोकम् ॥४१॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ अथसप्तमहाभागाऋषयोलोकविश्रुताः ॥ वसिष्ठप्रमुखाःसर्वेब्र १३

ह्माणंपद्मसंभवम् ॥ ४२ ॥ प्रदक्षिणमभिक्रम्यसर्वेप्रांजलयःस्थिताः ॥ उवाचवचनंतेषांवसिष्ठोब्रह्मवित्तमः ॥ ४३ ॥ सर्वप्राणिहितंप्रश्नंब्रह्मक्षत्रेविशेषतः ॥

द्रव्यहीनाःकथंमर्त्यादरिद्राःसाधुवर्तिनः ॥ ४४ ॥ प्राप्नुवंतीहयज्ञस्यफलंकेनचकर्मणा ॥ एतच्छ्रुत्वावचस्तेषांब्रह्मावचनमब्रवीत् ॥ ४५ ॥ ॥ब्रह्मोवाच ॥

अहोप्रश्नोमहाभागागूढार्थःपरमःशुभः ॥ सूक्ष्मःश्रेयांश्चमर्त्यानांभवद्भिःसमुदाहृतः ॥ ४६ ॥ श्रूयतांसर्वमाख्यास्येनिखिलेनतपोधनाः ॥ यथायज्ञफलंम

र्त्योलभतेनात्रसंशयः ॥ ४७ ॥ पौषमासस्यशुक्लेवैयदायुज्येतरोहिणी ॥ तेननक्षत्रयोगेनआकाशशयनोभवेत् ॥ ४८ ॥ एकवस्त्रःशुचिःस्नातःश्रद्दधानःस

माहितः ॥ सोमस्यरश्मयःपीत्वामहायज्ञफलंलभेत् ॥ ४९ ॥ एतद्वःपरमंगुह्यंकथितंद्विजसत्तमाः ॥ यन्मांभवंतःपृच्छंतिसूक्ष्मतत्त्वार्थदर्शिनः ॥ ५० ॥ ॥ इति

श्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेदेवरहस्येषड्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ विभावसुरुवाच ॥ ॥ सलिलस्यांज

लिपूर्णमक्षताश्चघृतोत्तराः ॥ सोमस्योत्तिष्ठमानस्यतज्जलंचाक्षतांश्चतान् ॥ १ ॥ स्थितोह्यभिमुखोमर्त्यःपौर्णमास्यांबलिंहरेत् ॥ अग्निकार्यंकृतंतेनहुताश्चा

स्याग्नयस्त्रयः ॥ २ ॥ वनस्पतिंचयोहन्यादमावास्यामबुद्धिमान् ॥ अपित्व्येकेनपत्रेणलिप्यतेब्रह्महत्यया ॥ ३ ॥ दंतकाष्ठंतुयःखादेदमावास्यामबुद्धिमान् ॥ हिं

सितश्चंद्रमास्तेनपितरश्चोद्विजंतिच ॥ ४ ॥ हव्यंनतस्यदेवाश्चप्रतिगृह्णंतिपर्वसु ॥ कुप्यंतेपितरश्चास्यकुलेवंशोऽस्यहीयते ॥ '५ ॥ ॥ श्रीरुवाच ॥ ॥ प्रकीर्णंभा

जनंयत्रभिन्नभांडमथासनम् ॥ योषितश्चैवहन्यंतेकश्मलोपहतेगृहे ॥ ६ ॥ देवताःपितरश्चैवउत्सवेपर्वणीषुवा ॥ निराशाःप्रतिगच्छंतिकश्मलोपहताद्गृहात् ॥

॥ ७ ॥ ॥अंगिराउवाच ॥ ॥ यस्तुसंवत्सरंपूर्णंदद्याद्दीपंकरंजके ॥ सुवर्चलामूलहस्तःप्रजातस्यविवर्धते ॥ ८ ॥

स्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ करंजसुवर्चलेवृक्षवल्लिविशेषौ ॥ ८ ॥

१ द्वितीयार्थेप्रथमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अपुत्रिकेतिच्छेदः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ सत्त्वंवृश्चिकसर्पादि नरोपयेत्गृहेइतिशेषः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपे

॥ गार्ग्यउवाच ॥ ॥ आतिथ्यंसततंकुर्याद्दीपंदद्यात्प्रतिश्रये ॥ वर्जयानोदिवास्वापंनचमांसानिभक्षयेत् ॥ ९ ॥ गोब्राह्मणंनहिंस्याच्चपुष्कराणिचकीर्तयेत् ॥ एष
श्रेष्ठतमोधर्मःसरहस्योमहाफलः ॥ १० ॥ अपिक्रतुशतैरिष्ट्वाक्षयंगच्छतितद्धविः ॥ नतुक्षीयंतितेधर्माःश्रद्दधानैःप्रयोजिताः ॥ ११ ॥ इदंचपरमंगुह्यंसरहस्यं
निबोधत ॥ श्राद्धकल्पेचदैवेचतैर्थिकेपर्वणीषुच ॥ १२ ॥ रजस्वलाचयानारीश्वित्रिकाऽपुत्रिकाचया ॥ एताभिश्चक्षुषादृष्टंहविर्नाश्नंतिदेवताः ॥ १३ ॥ पितर
श्चनतुष्यंतिवर्षाण्यपित्रयोदश ॥ शुक्लवासाःशुचिर्भूत्वाब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत् ॥ कीर्तयेद्भारतंचैवतथास्यादक्षयंहविः ॥ १४ ॥ ॥ धौम्यउवाच ॥ ॥ भि
न्नभांडंचखट्वांचकुक्कुटंशुनकंतथा ॥ अप्रशस्तानिसर्वाणियश्चवृक्षोगृहेरुहः ॥ १५ ॥ भिन्नभांडेकलिंप्राहुःखट्वायांतुधनक्षयः ॥ कुक्कुटेशुनकेचैवहविर्नाश्नंतिदे
वताः ॥ वृक्षमूलेध्रुवंसत्त्वंतस्माद्वृक्षंनरोपयेत् ॥ १६ ॥ ॥ जमदग्निरुवाच ॥ ॥ योयजेदश्वमेधेनवाजपेयशतेनह ॥ अवाक्शिरावालंबेतसत्रंवास्फीतमा
हरेत् ॥ १७ ॥ नयस्यहृदयंशुद्धंनरकंसध्रुवंव्रजेत् ॥ तुल्यंयज्ञश्चसत्यंचहृदयस्यचशुद्धता ॥ १८ ॥ शुद्धेनमनसादत्त्वासक्तुप्रस्थंद्विजातये ॥ ब्रह्मलोकमनुप्राप्तःप
र्याप्तंतन्निदर्शनम् ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदेवरहस्येसप्तविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वायुरुवा
च ॥ ॥ किंचिद्धर्मंप्रवक्ष्यामिमानुषाणांसुखावहम् ॥ सरहस्याश्चयेदोषास्तान्शृणुध्वंसमाहिताः ॥ १ ॥ अग्निकार्यंचकर्तव्यंपरमान्नेनभोजनम् ॥ दीपकश्चापि
कर्तव्यःपितृणांसतिलोदकः ॥ २ ॥ एतेनविधिनामर्त्यःश्रद्दधानःसमाहितः ॥ चतुरोवार्षिकान्मासान्योददातितिलोदकम् ॥ ३ ॥ भोजनंचयथाशक्त्याब्राह्मणेवेद
पारगे ॥ पशुबंधशतस्येहफलंप्राप्नोतिपुष्कलम् ॥ ४ ॥ इदंचैवापरंगुह्यमप्रशस्तंनिबोधत ॥ अग्नेस्तुवृषलोनेताहविर्मूढाश्चयोषितः ॥ ५ ॥ मन्यतेधर्मएवेतिसचाध
र्मेणलिप्यते ॥ अग्नयस्तस्यकुप्यंतिशूद्रयोनिंसगच्छति ॥ ६ ॥ पितरश्चनतुष्यंतिसहदेवैर्विशेषतः ॥ प्रायश्चित्तंतुयत्तत्रब्रुवतस्तन्निबोधमे ॥ ७ ॥ यत्कृत्वातुनरःस
म्यक्सुखीभवतिविज्वरः ॥ गवांमूत्रपुरीषेणपयसाचघृतेनच ॥ ८ ॥

सप्तविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२७ ॥ ॥ ७ ॥ किंचिदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अग्नेररणीस्थस्यप्रत्यक्षस्यवावैदिकस्यनेतादेशांतरप्रापकोयदिशूद्रःस्यात्यदियोषितःहविषासोमाज्यपयःप्र
भृतिनायज्ञावशिष्टेनइडादिस्थानीयेनमूढाःस्युस्तर्हितस्यदोषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ प्रायश्चित्तंचवक्ष्यामीतिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाविंशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १२८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ परदारेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

अग्निकार्यंच्यहंकुर्यान्निराहारःसमाहितः ॥ ततःसंवत्सरेपूर्णेप्रतिगृह्णंतिदेवताः ॥ ९ ॥ हृष्यंतिपितरश्चास्यश्राद्धकालउपस्थिते ॥ एषत्वधर्मोधर्मश्चसरहस्यःप्र
कीर्तितः॥ १० ॥ मर्त्यानांस्वर्गकामानांप्रेत्यस्वर्गसुखावहः॥ ११ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु०आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदेवरहस्येअष्टाविंशाधिकशतत
मोऽध्यायः॥ १२८॥ ॥ ७॥ ॥लोमशउवाच॥ ॥परदारेषुयेसक्ताअकृत्वादारसंग्रहम् ॥ निराशाःपितरस्तेषांश्राद्धकालेभवंतिवै ॥ १ ॥ परदाररतिर्यश्चय
श्चवंध्यामुपासते॥ब्रह्मस्वंहरतेयश्चसमदोषाभवंतिते ॥ २ ॥ असंभाष्याभवंत्येतेपितॄणांनात्रसंशयः॥देवताःपितरश्चैषांनाभिनंदंतितद्धविः॥ ३॥ तस्मात्परस्य
वैदारांस्त्यजेद्वंध्यांचयोषितम् ॥ ब्रह्मस्वंहिनहर्तव्यमात्मनोहितमिच्छता॥ ४॥ श्रूयतांचापरंगुह्यंरहस्यंधर्मसंहितम् ॥ श्रद्दधानेनकर्तव्यंगुरूणांवचनंसदा॥ ५॥
द्वादश्यांपौर्णमास्यांचमासिमासिघृताक्षतम्॥ ब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छेततस्यपुण्यंनिबोधत ॥ ६ ॥ सोमश्चवर्धतेतेनसमुद्रश्चमहोदधिः ॥ अश्वमेधचतुर्भागंफलं
सृजतिवासवः ॥ ७ ॥ दानेनैतेनतेजस्वीवीर्यवांश्चभवेन्नरः ॥ प्रीतश्चभगवान्सोमइष्टान्कामान्प्रयच्छति ॥८॥श्रूयतांचापरोधर्मःसरहस्योमहाफलः॥ इदंक
लियुगंप्राप्यमनुष्याणांसुखावहः ॥ ९ ॥ कल्यमुत्थाययोमर्त्यःस्नातःशुक्लेनवाससा ॥ तिलपात्रंप्रयच्छेतब्राह्मणेभ्यःसमाहितः॥ १० ॥ तिलोदकंचयोदद्यात्पि
तॄणांमधुनासह ॥ दीपकंकृसरंचैवश्रूयतांतस्ययत्फलम् ॥ ११ ॥ तिलपात्रेफलंप्राहभगवान्पाकशासनः॥ गोप्रदानंचयःकुर्याद्भूमिदानंचशाश्वतम् ॥ १२ ॥ अ
ग्निष्टोमंचयोयज्ञंयजेतबहुदक्षिणम् ॥ तिलपात्रंसहैतेनसमंमन्यंतिदेवताः ॥१३॥ तिलोदकंसदाश्राद्धेमन्यंतेपितरोऽक्षयम्॥ दीपेचकृसरेचैवतुष्यंतेस्यपिताम
हाः॥ १४॥ स्वर्गेचपितृलोकेचपितृदेवाभिपूजितम्॥ एवमेतन्मयोद्दिष्टमृषिदृष्टंपुरातनम्॥ १५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु०आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेलो
मशरहस्येऊनत्रिंशाधिकशततमोध्यायः॥ १२९॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ततस्त्वृषिगणाःसर्वेपितरश्चसदेवताः॥ अरुंधतींत
पोवृद्धामपृच्छंतसमाहिताः॥ १ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १२९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ १ ॥

१ महांत्युदकानिधीयंतेस्मिन्निति यद्वामहानामुत्सवानामुदधिरिवमहोत्साहवांश्चभवति

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ॥ ३ ॥ प्रयोक्तव्याः धर्मांवाच्याः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रतिजानातिअर्पयति उपयुज्यतेपुण्यपापकर्ता ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

समानशीलांवीर्येणवसिष्ठस्यमहात्मनः ॥ त्वत्तोधर्मंरहस्यानिश्रोतुमिच्छामहेवयम् ॥ यत्तेगुह्यतमंभद्रेतत्प्रभाषितुमर्हसि ॥ २ ॥ ॥ अरुंधत्युवाच ॥ ॥ तपोवृ
द्धिर्मयाप्राप्ताभवतांस्मरणेनवै ॥ भवतांचप्रसादेनधर्मान्वक्ष्यामिशाश्वतान् ॥ ३ ॥ सगुह्यान्सरहस्यांश्चतान्शृणुध्वमशेषतः ॥ श्रद्दधानेप्रयोक्तव्यायस्य
शुद्धंतथामनः ॥ ४ ॥ अश्रद्दधानोमानीचब्रह्महागुरुतल्पगः ॥ असंभाष्याहिचत्वारोनैषांधर्मंप्रकाशयेत् ॥ ५ ॥ अहन्यहनियोदद्यात्कपिलांद्वादशीःसमाः ॥ मा
सिमासिचसत्रेणयोयजेतसदानरः ॥ ६ ॥ गवांशतसहस्रंचयोदद्याज्ज्येष्ठपुष्करे ॥ नतद्धर्मफलंतुल्यमतिथिर्यस्यतुष्यति ॥ ७ ॥ श्रूयतांचापरोधर्मोमनुष्याणां
सुखावहः ॥ श्रद्दधानेनकर्तव्यःसरहस्योमहाफलः ॥ ८ ॥ कल्यमुत्थायगोमध्येगृह्यदर्भान्सहोदकान् ॥ निषिंचेतगवांशृंगेमस्तकेनचतज्जलम् ॥ ९ ॥ प्रती
च्छेतनिराहारस्तस्यधर्मफलंशृणु ॥ श्रूयंतेयानितीर्थानित्रिषुलोकेषुकानिचित् ॥ १० ॥ सिद्धचारणजुष्टानिसेवितानिमहर्षिभिः ॥ अभिषेकःसमस्तेषांगवांशृं
गोदकस्यच ॥ ११ ॥ साधुसाध्वितिचोद्दिष्टंदैवतैःपितृभिस्तथा ॥ भूतैश्चैवसुसंहृष्टैःपूजितासाप्यरुंधती ॥ १२ ॥ ॥ पितामहउवाच ॥ ॥ अहोधर्मोमहाभागे
सरहस्यउदाहृतः ॥ वरंददामितेधन्येतपस्तेवर्धतांसदा ॥ १३ ॥ ॥ यमउवाच ॥ ॥ रमणीयाकथादिव्यायुष्मत्तोयामयाश्रुता ॥ श्रूयतांचित्रगुप्तस्यभाषितंम
मचप्रियम् ॥ १४ ॥ रहस्यंधर्मसंयुक्तंशक्यंश्रोतुंमहर्षिभिः ॥ श्रद्दधानेनमर्त्येनआत्मनोहितमिच्छता ॥ १५ ॥ नहिपुण्यंतथापापंकृतंकिंचिद्विनश्यति ॥ पर्वकाले
चयत्किंचिदादित्यंचाधितिष्ठति ॥ १६ ॥ प्रेतलोकंगतेमर्त्येतत्तत्सर्वंविभावसुः ॥ प्रतिजानातिपुण्यात्मातच्चतत्रोपयुज्यते ॥ १७ ॥ किंचिद्धर्मंप्रवक्ष्यामिचित्र
गुप्तमतंशुभम् ॥ पानीयंचैवदीपंचदातव्यंसततंतथा ॥ १८ ॥ उपानहौचछत्रंचकपिलाचयथातथम् ॥ पुष्करेकपिलादेयाब्राह्मणेवेदपारगे ॥ १९ ॥ अग्निहोत्रं
चयत्नेनसर्वशःप्रतिपालयेत् ॥ अयंचैवापरोधर्मश्चित्रगुप्तेनभाषितः ॥ २० ॥ फलमस्यपृथक्त्वेनश्रोतुमर्हंतिसत्तमाः ॥ प्रलयंसर्वभूतैस्तुगंतव्यंकालपर्ययात्
॥ २१ ॥ तत्रदुर्गमनुप्राप्ताःक्षुत्तृष्णापरिपीडिताः ॥ दह्यमानाविपच्यंतेनतत्रास्तिपलायनम् ॥ २२ ॥ अंधकारंतमोघोरंप्रविशंत्यल्पबुद्धयः ॥ तत्रधर्मंप्रवक्ष्या
मियेनदुर्गाणिसंतरेत् ॥ २३ ॥ अल्पव्ययंमहार्थंचप्रेत्यचैवसुखोदयम् ॥ पानीयस्यगुणादिव्याःप्रेतलोकेविशेषतः ॥ २४ ॥ तत्रपुण्योदकानामनदीतेषांविधी
यते ॥ अक्षयंसलिलंतत्रशीतलंह्यमृतोपमम् ॥ २५ ॥

॥ २० ॥ प्रकृष्टोलयःअदर्शनंयस्मात्तत्प्रलयंमरणं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥ ॥ ७ ॥

सतत्ततोयंपिवतिपानीयंयःप्रयच्छति ॥ प्रदीपस्यप्रदानेनश्रूयतांगुणविस्तरः ॥ २६ ॥ तमोंधकारंनियतंदीपदोनप्रपश्यति ॥ प्रभांचास्यप्रयच्छंतिसोमभा
स्करपावकाः ॥ २७ ॥ देवताश्चानुमन्यंतेविमलाःसर्वतोदिशः॥ द्योततेचयथादित्यःप्रेतलोकगतोनरः ॥ २८ ॥ तस्माद्दीपःप्रदातव्यःपानीयंचविशेषतः ॥ क
पिलांयेप्रयच्छंतिब्राह्मणेवेदपारगे ॥ २९ ॥ पुष्करेचविशेषेणश्रूयतांतस्ययत्फलम् ॥ गोशतंसवृषंतेनदत्तंभवतिशाश्वतम् ॥ ३० ॥ पापंकर्मंचयत्किंचिद्ब्रह्मह
त्यासमंभवेत् ॥ शोधयेत्कपिलाह्येकाप्रदत्तंगोशतंयथा ॥ ३१ ॥ तस्मात्तुकपिलादेयाकौमुद्यांज्येष्ठपुष्करे ॥ नतेषांविषमंकिंचिन्नदुःखंनचकंटकाः ॥ ३२ ॥ उ
पानहौचयोदद्यात्पात्रभूतेद्विजोत्तमे ॥ छत्रदानेसुखांछायांलभतेपरलोकगः ॥ ३३ ॥ नहिदत्तस्यदानस्यनाशोस्तीहकदाचन ॥ चित्रगुप्तमतंश्रुत्वाहृष्टरोमा
विभावसुः ॥ ३४ ॥ उवाचदेवताःसर्वाःपितॄंश्चैवमहाद्युतिः ॥ श्रुतंहिचित्रगुप्तस्यधर्मगुह्यंमहात्मनः ॥ ३५ ॥ श्रद्दधानाश्चयेमर्त्याब्राह्मणेषुमहात्मसु ॥ दान
मेतत्प्रयच्छंतिनतेषांविद्यतेभयम् ॥ ३६ ॥ धर्मदोषास्त्विमेपंचयेषांनास्तीहनिष्कृतिः ॥ असंभाष्याअनाचारावर्जनीयानराधमाः ॥ ३७ ॥ ब्रह्महाचैवगोघ्नश्च
परदाररतश्चयः ॥ अश्रद्दधानश्चनरःस्त्रियंयश्चोपजीवति ॥ ३८ ॥ प्रेतलोकगताह्येतेनरकेपापकर्मिणः ॥ पच्यंतेवैयथामीनाःपूयशोणितभोजनाः ॥ ३९ ॥ अ
संभाष्याःपितॄणांचदेवानांचैवपंचते ॥ स्नातकानांचविप्राणांयेचान्येचतपोधनाः ॥ ४० ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनु० दानधर्मेअरुंधतीचित्र
गुप्तरहस्येत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःसर्वेमहाभागादेवाश्चपितरश्चह ॥ ऋषयश्चमहाभागाःप्रमथान्वाक्यमब्रुवन्
॥ १ ॥ भवंतोवैमहाभागाअपरोक्षनिशाचराः ॥ उच्छिष्टानशुचीन्क्षुद्रान्कथंहिंसथमानवान् ॥ २ ॥ केचस्मृताःप्रतीघातायेनमर्त्यान्नहिंसथ ॥ रक्षोघ्नानिचकानि
स्युर्यैर्गृहेषुप्रणश्यथ ॥ श्रोतुमिच्छामयुष्माकंसर्वमेतन्निशाचराः ॥ ३ ॥ ॥ प्रमथाऊचुः ॥ ॥ मैथुनेनसदोच्छिष्टाःकृतेचैवाधरोत्तरे ॥ मोहान्मांसानिखादे
तवृक्षमूलेचयःस्वपेत् ॥ ४ ॥ आमिषंशीर्षतोयस्यपादतोयश्चसंविशेत् ॥ ततउच्छिष्टकाःसर्वेबहुच्छिद्राश्चमानवाः ॥ ५ ॥ उदकेचाप्यमेध्यानिश्लेष्माणंचप्रमुं
चति ॥ एतेभक्ष्याश्चवध्याश्चमानुषानात्रसंशयः ॥ ६ ॥ एवंशीलसमाचारान्धर्षयामोहिमानवान् ॥ श्रूयतांचप्रतीघातान्यैर्नशक्नुमोहिंसितुम् ॥ ७ ॥

ततःसर्वेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अधरोत्तरेवांते अधरउत्तरःश्रेष्ठोयत्रश्रेष्ठस्यावमानेकृतेसति ॥ ५ ॥ आमिषंमांसंशिरसिदधानः पादतःशय्यायांपादस्थानेशिरःकृत्वायःसंविशेत् ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥८॥९॥१०॥ तरक्षोर्व्याघ्रस्य गिरिकच्छपः पर्वतदरीशायीस्थलकूर्मः ॥ ११ ॥ १२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१३१॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥

गोरोचनासमालंभोवचाहस्तश्वयोभवेत् ॥ घृताक्षतंचयोदद्यान्मस्तकेतत्परायणः ॥ ८ ॥ येचमांसंनखादंतितान्नशक्नुमर्हिंसितुम् ॥ यस्यचाग्निर्गृहेनित्यंदिवा रात्रौचदीप्यते ॥ ९ ॥ तरक्षोश्वर्मदंष्ट्राश्वतथैवगिरिकच्छपः ॥ आज्यधूमोबिडालश्वछागःकृष्णोथपिंगलः ॥ १० ॥ येषामेतानितिष्ठंतिगृहेषुगृहमेधिनाम् ॥ तान्यधृष्याण्यगाराणिपिशिताशैःसुदारुणैः ॥ ११ ॥ लोकानस्मद्विधायेचविचरंतियथासुखम् ॥ तस्मादेतानिगेहेषुरक्षोघ्नानिविशांपते ॥ एतद्वःकथितंसर्वयत्रवः संशयोमहान् ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेप्रमथरहस्येएकत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३१ ॥ ॥ ७ ॥

॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःपद्मप्रतीकाशःपद्मोद्भूतःपितामहः ॥ उवाचवचनंदेवान्वासवंचशचीपतिं ॥ १ ॥ अयंमहाबलोनागोरसातलचरोबली ॥ तेजस्वीरेणुको नाममहासत्त्वपराक्रमः ॥ २ ॥ अतितेजस्विनःसर्वेमहावीर्यामहागजाः ॥ धारयंतिमहींकृत्स्नांसशैलवनकाननाम् ॥ ३ ॥ भवद्भिःसमनुज्ञातोरेणुकस्तान्महा गजान् ॥ धर्मगुह्यानिसर्वाणिगत्वापृच्छतुतत्रवै ॥ ४ ॥ पितामहवचःश्रुत्वातेदेवारेणुकंतदा ॥ प्रेषयामासुरव्यग्रायत्रतेधरणीधराः ॥ ५ ॥ ॥ रेणुकउवाच ॥ अनुज्ञातोस्मिदेवैश्वपितृभिश्वमहाबलाः ॥ धर्मगुह्यानियुष्माकंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ कथयध्वंमहाभागायद्वस्तत्त्वंमनीषितम् ॥ ६ ॥ ॥ दिग्गजाऊचुः ॥ ॥ कार्तिकेमासिचाश्लेषाबहुलस्याष्टमीशिवा ॥ तेननक्षत्रयोगेनयोददातिगुडौदनम् ॥ ७ ॥ इमंमंत्रंजपञ्छ्राद्धेयताहारोह्यकोपनः ॥ बलदेवप्रभृतयोयेनागाब लवत्तराः ॥ ८ ॥ अनंताह्यक्षयानित्यंभोगिनःसुमहाबलाः ॥ तेषांकुलोद्भवायेचमहाभूताभुजंगमाः ॥ ९ ॥ तेमेबलिंप्रयच्छंतुबलतेजोभिवृद्धये ॥ यदानारायणःश्रीमानुज्जहारवसुंधराम् ॥ १० ॥ तद्बलंतस्यदेवस्यधरामुद्धरतस्तथा ॥ एवमुक्त्वाबलिंतत्रवल्मीकेतुनिवेदयेत् ॥ ११ ॥ गजेंद्रकुसुमाकीर्णंनीलवस्त्रानुलेपनम् ॥ निर्वपेत्तंतुवल्मीकेअस्तंयातेदिवाकरे ॥ १२ ॥ एवंतुष्टास्ततःसर्वेअधस्ताद्भारपीडिताः ॥ श्रमंतंनावबुध्यामोधारयंतोवसुंधराम् ॥ १३ ॥ एवंमन्यामहेसर्वेभारार्तानिरपेक्षिणः ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रोवायद्युपोषितः ॥ १४ ॥ एवंसंवत्सरंकृत्वादानंबहुफलंलभेत् ॥ वल्मीकेबलिमादायतन्नोबहुफलंमतम् ॥ १५ ॥ येचनागामहावीर्यास्त्रिपुलोकेषुकृत्स्नशः ॥ कृतातिथ्याभवेयुस्तेशतंवर्षाणितत्त्वतः ॥ १६ ॥

ततइति ॥ १ ॥ नागोगजः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सारमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ ॥ इतिअनु

दिग्गजानांचतच्छ्रुत्वादेवताःपितरस्तथा ॥ ऋषयश्चमहाभागाःपूजयंतिस्मरेणुकम् ॥ १७ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदिग्ग
जानांरहस्येद्वात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥महेश्वरउवाच ॥ ॥ सारमुद्धृत्ययुष्माभिःसाधुधर्मउदाहृतः ॥ धर्म
गुह्यमिदंमत्तःशृणुध्वंसर्वएवह ॥ १ ॥ येषांधर्माश्रितावुद्धिःश्रद्दधानाश्चयेनराः ॥ तेषांस्यादुपदेष्टव्यःसरहस्योमहाफलः ॥ २ ॥ निरुद्विग्नस्तुयोदद्यान्मासमे
कंगवाह्निकम् ॥ एकभक्तंतथाश्नीयाच्छ्रूयतांतस्ययत्फलम् ॥ ३ ॥ इमागावोमहाभागाःपवित्रंपरमंस्मृताः ॥ त्रीँल्लोकान्धारयंतिस्मसदेवासुरमानुषान् ॥ ४ ॥
तासुचैवमहापुण्यंशुश्रूषाचमहाफलम् ॥ अहन्यहनिधर्मेणयुज्यतेवैगवाह्निकः ॥ ५ ॥ मयाह्येताह्यनुज्ञाताःपूर्वमासन्कृतेयुगे ॥ ततोहमनुनीतोवैब्रह्मणापद्मयो
निना ॥ ६ ॥ तस्माद्व्रजस्थानगतस्तिष्ठत्युपरिमेवृषः ॥ रमेहंसहगोभिश्चतस्मात्पूज्याःसदैवताः ॥ ७ ॥ महाप्रभावावरदावरंदद्युरुपासिताः ॥ तागावोस्यानुम
न्यंतेसर्वकर्मसुयत्फलम् ॥ ८ ॥ तस्यतत्रचतुर्भागोयोददातिगवाह्निकम् ॥ ९ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेमहादेवरहस्येत्रयस्त्रिं
शदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥स्कंदउवाच ॥ ॥ ममाप्यनुमतोधर्मस्तंशृणुध्वंसमाहिताः ॥ नीलषंडस्यशृंगाभ्यां
गृहीत्वामृत्तिकांतुयः ॥ १ ॥ अभिषेकंत्र्यहंकुर्यात्तस्यधर्मंनिवोधत ॥ शोधयेदशुभंसर्वमाधिपत्यंपरत्रच ॥ २ ॥ यावच्चजायतेमर्त्यस्तावच्छूरोभविष्यति ॥ इ
दंचाप्यपरंगुह्यंसरहस्यंनिवोधत ॥ ३ ॥ प्रगृह्योदुंवरंपात्रंपक्वान्नंमधुनासह ॥ सोमस्योत्तिष्ठमानस्यपौर्णमास्यांवलिंहरेत् ॥ ४ ॥ तस्यधर्मफलंनित्यंश्रद्दधाना
निवोधत ॥ साध्यारुद्रास्तथादित्याविश्वेदेवास्तथाश्विनौ ॥ ५ ॥ मरुतोवसवश्चैवप्रतिगृह्णंतितंवलिम् ॥ सोमश्चवर्धतेतेनसमुद्रश्चमहोदधिः ॥ ६ ॥ एषधर्मो
मयोद्दिष्टःसरहस्यःसुखावहः ॥ ७ ॥ ॥विष्णुरुवाच ॥ ॥ धर्मगुह्यानिसर्वाणिदेवतानांमहात्मनाम् ॥ ऋषीणांचैवगुह्यानियःपठेदाह्निकंसदा ॥ ८ ॥ शृणुयाद्वा
नसूयुर्यःश्रद्दधानःसमाहितः ॥ नास्यविघ्नःप्रभवतिभयंचास्यनविद्यते ॥ ९ ॥ येचधर्माःशुभाःपुण्याःसरहस्याउदाहृताः ॥ तेषांमर्मफलंतस्ययःपठेतजितेंद्रियः ॥
॥ १० ॥ नास्यपापंप्रभवतिनचपापेनलिप्यते ॥ पठेद्वाश्रावयेद्वापिश्रुत्वावालभतेफलम् ॥ ११ ॥

शासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३३ ॥ ॥ ७ ॥ ममापीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥ ॥ इतिअनु०नै०भा०चतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३४॥ ॥७॥ ॥ केभोज्याःभोज्यान्नाः ॥१॥२॥३॥ वैश्याःभोज्याःभोजनीयाः ॥४॥५॥६॥ नकेवलं

भुंजतेपितरोदेवाहव्यंकव्यमथाक्षयम् ॥ श्रावयंश्चापिविप्रेंद्रान्पर्वसुप्रयतोनरः ॥ १२ ॥ ऋषीणांदेवतानांचपितॄणांचैवनित्यदा ॥ भवत्यभिमतःश्रीमान्धर्मेषु
प्रयतःसदा ॥ १३ ॥ कृत्वापिपापकंकर्ममहापातकवर्जितम् ॥ रहस्यधर्मंश्रुत्वेमंसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ १४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एतद्धर्मरहस्यंवैदेवतानांनराधि
प ॥ व्यासोद्दिष्टंमयाप्रोक्तंसर्वदेवनमस्कृतम् ॥ १५ ॥ पृथिवीरत्नसंपूर्णाज्ञानंचेदमनुत्तमम् ॥ इदमेवततःश्राव्यमितिमन्येतधर्मवित् ॥ १६ ॥ नाश्रद्दधानायनना
स्तिकायननष्टधर्मायननिर्घृणाय ॥ नहेतुदुष्टायगुरुद्विषेवानानात्मभूतायनिवेद्यमेतत् ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेस्कंद
देवरहस्येचतुस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ केभोज्याब्राह्मणस्येहकेभोज्याःक्षत्रियस्यह ॥ तथावैश्यस्य
केभोज्याःकेशूद्रस्यचभारत ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणाब्राह्मणस्येहभोज्यायेचैवक्षत्रियाः ॥ वैश्याश्चापितथाभोज्याःशूद्राश्चपरिवर्जिताः ॥ २ ॥
ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याभोज्यावैक्षत्रियस्यह ॥ वर्जनीयास्तुवैशूद्राःसर्वभक्षाविकर्मिणः ॥ ३ ॥ वैश्यास्तुभोज्याविप्राणांक्षत्रियाणांतथैवच ॥ नित्याग्नयोवि
विक्ताश्चचातुर्मास्यरताश्चये ॥ ४ ॥ शूद्राणामथयोभुंक्तेसभुंक्तेपृथिवीमलम् ॥ मलंनृणांसपिबतिमलंभुंक्तेजनस्यच ॥ ५ ॥ शूद्राणांयस्तथाभुंक्तेसभुंक्तेपृ
थिवीमलम् ॥ पृथिवीमलमश्नंतियेद्विजाःशूद्रभोजिनः ॥ ६ ॥ शूद्रस्यकर्मनिष्ठायांविकर्मस्थोपिपच्यते ॥ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्योविकर्मस्थश्चपच्यते ॥ ७ ॥
स्वाध्यायनिरताविप्रास्तथास्वस्त्ययनेनृणाम् ॥ रक्षणेक्षत्रियंप्राहुर्वैश्यंपुष्ट्यर्थमेवच ॥ ८ ॥ करोतिकर्मयद्वैश्यस्तद्गत्वाह्युपजीवति ॥ कृषिगोरक्ष्यवाणिज्यमकुत्सा
वैश्यकर्मणि ॥ ९ ॥ शूद्रकर्मतुयःकुर्यादवहायस्वकर्मच ॥ सविज्ञेयोयथाशूद्रोनचभोज्यःकदाचन ॥ १० ॥ चिकित्सकःकांडपृष्ठःपुराध्यक्षःपुरोहितः ॥ सांवत्सरो
वृथाध्यायीसर्वेतेशूद्रसंमिताः ॥ ११ ॥ शूद्रकर्मस्वथैतेषुयोभुंक्तेनिरपत्रपः ॥ अभोज्यभोजनंभुक्त्वाभयंप्राप्नोतिदारुणम् ॥ १२ ॥ कुलंवीर्यंचतेजश्चतिर्यग्यो
नित्वमेवच ॥ सप्रयातियथाश्वावैनिष्क्रियोधर्मवर्जितः ॥ १३ ॥ भुंक्तेचिकित्सकस्यान्नंतदन्नंचपुरीषवत् ॥ पुंश्चल्यन्नंचमूत्रंस्यात्कारुकान्नंचशोणितम् ॥ १४ ॥
विद्योपजीविनोन्नंचयोभुंक्तेसाधुसंमतः ॥ तदप्यन्नंयथाशौद्रंतत्साधुःपरिवर्जयेत् ॥ १५ ॥

शूद्रान्नमेववर्ज्यंकिंतुशूद्रस्यकर्मनिष्ठायांसेवायांवर्तमानोविकर्मस्थोविशिष्टकर्मस्थःसंध्यावंदनादियुक्तोपिपच्यतेनरकेइतिशेषः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ कांडपृष्ठःअधमः ॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ पिशुनंतत्संबंधि ॥ १६ ॥ १७ ॥ नगरीरक्षतितस्य ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इतिअनु०नै०भा०पंचत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उक्ताइति ॥ १ ॥ २ ॥

वचनीयस्ययोभुंक्तेतमाहुःशोणितंह्रदम् ॥ पिशुनंभोजनंभुंक्तेब्रह्महत्यासमंविदुः ॥ १६ ॥ असत्कृतमवज्ञातंनभोक्तव्यंकदाचन ॥ १७ ॥ व्याधिंकुलक्षयंचैव
क्षिप्रंप्राप्नोतिब्राह्मणः ॥ नगरीरक्षिणोभुंक्तेश्वपचप्रवणोभवेत् ॥ १८ ॥ गोघ्नेचब्राह्मणघ्नेचसुरापेगुरुतल्पगे ॥ भुक्त्वान्नंजायतेविप्रोरक्षसांकुलवर्धनः ॥ १९ ॥
न्यासापहारिणोभुक्त्वाकृतघ्नेक्लीववर्तिनि ॥ जायतेशबरावासेमध्यदेशबहिष्कृते ॥ २० ॥ अभोज्याश्चैवभोज्याश्चमयाप्रोक्तायथाविधि ॥ किमन्यदद्यकौंते
यमत्तस्त्वंश्रोतुमिच्छसि ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेभोज्याभोज्यान्नकथनंनामपंचत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥
॥ १३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ उक्तास्तुभवताभोज्यास्तथाऽभोज्याश्चसर्वशः ॥ अत्रमेप्रश्नसंदेहस्तन्मेवदपितामह ॥ १ ॥ ब्राह्मणा
नांविशेषेणहव्यकव्यप्रतिग्रहे ॥ नानाविधेषुभोज्येषुप्रायश्चित्तानिशंसमे ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ हंतवक्ष्यामितेराजन्ब्राह्मणानांमहात्मनाम् ॥ प्रतिग्रहे
षुभोज्येचमुच्यतेयेनपाप्मनः ॥ ३ ॥ घृतप्रतिग्रहेचैवसावित्रीसमिदाहुतिः ॥ तिलप्रतिग्रहेचैवसममेतद्युधिष्ठिर ॥ ४ ॥ मांसप्रतिग्रहेचैवमधुनोलवणस्यच ॥
आदित्योदयनंस्थित्वापूतोभवतिब्राह्मणः ॥ ५ ॥ कांचनंप्रतिगृह्याथजपमानोगुरुश्रुतिम् ॥ कृष्णायसंचविवृतंधारयन्मुच्यतेद्विजः ॥ ६ ॥ एवंप्रतिगृहीतेथ
धनेवस्त्रेतथास्त्रियाम् ॥ एवमेवनरश्रेष्ठसुवर्णस्यप्रतिग्रहे ॥ ७ ॥ अन्नप्रतिग्रहेचैवपायसेक्षुरसेतथा ॥ इक्षुतैलपवित्राणांत्रिसंध्येप्सुनिमज्जनम् ॥ ८ ॥ व्रीहौपुष्पे
फलेचैवजलेपिष्टमयेतथा ॥ यावकेदधिदुग्धेचसावित्रींशतशोन्विताम् ॥ ९ ॥ उपानहौचछत्रंचप्रतिगृह्यौर्ध्वदेहिके ॥ जपेच्छतंसमायुक्तस्तेनमुच्येतपाप्मना ॥
॥ १० ॥ क्षेत्रप्रतिग्रहेचैवग्रहसूतकयोस्तथा ॥ त्रीणिरात्राण्युपोषित्वातेनपापाद्विमुच्यते ॥ ११ ॥ कृष्णपक्षेतुयःश्राद्धंपितॄणामश्नुतेद्विजः ॥ अन्नमेतदहोरात्रा
त्पूतोभवतिब्राह्मणः ॥ १२ ॥ नचसंध्यामुपासीतनचजाप्यंप्रवर्तयेत् ॥ नसंकिरेत्तदन्नंचततःपूयेतब्राह्मणः ॥ १३ ॥ इत्यर्थमपराह्णेतुपितॄणांश्राद्धमुच्यते ॥ य
थोक्तानांयदश्नीयुर्ब्राह्मणाःपूर्वकेतिताः ॥ १४ ॥ मृतकस्यतृतीयाहेब्राह्मणोयोन्नमश्नुते ॥ सत्रिवेलंसमुन्मज्यद्वादशाहेनशुध्यति ॥ १५ ॥

॥ ३ ॥ सावित्रीसमिदाहुतिरितिसर्वत्रसंबध्यते ॥ ४ ॥ आदित्योदयनंतत्पर्यंतंस्थित्वा ॥ ५ ॥ विवृतंलोकप्रत्यक्षंधारयन् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ग्रहसूतकयोःकारागारस्थाशौचवतोः ॥ ११ ॥
॥ १२ ॥ नचसंध्यामुपासीतेत्यत्रअस्नातइतिशेषः नसंकिरेदितिपुनर्भोजनंनकुर्यादित्यर्थः ॥ १३ ॥ अश्नीयुरित्यर्थमितिसंबंधेअपराह्णेक्षुद्बोधात्सम्यगन्नमश्नंत्वित्यर्थः केतिताःनिमंत्रिताः ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हविःअन्नं ॥१६॥ दशरात्रेदशरात्रावधिम्टतस्याश्नतः एवमेवप्रायश्चित्तानीत्यर्थः सावित्रींजपन् रैवतीमितिरैवतंसाम इष्टिंपवित्रेष्टिं कूश्मांडंयद्देवादेवहेळनमित्यनुवाकपंचकं अघमर्षणंजलेमज्जंश्चदश
प्रणवसंयुक्तगायत्र्याःकृतंचेतितृचस्यवात्रिर्जपः प्रायश्चित्तानीतिबहुवचनात्सर्वेषांसमुच्चयः ॥१७॥१८॥१९॥२०॥ अशौचंप्रायश्चित्ताभावएव ॥२१॥२२॥२३॥२४॥ विरजादूर्वा रात्रिर्हरिद्रेतिविश्वः

द्वादशाहेव्यतीतेतुकृतशौचोविशेषतः ॥ ब्राह्मणेभ्योहविर्दत्त्वामुच्यतेतेनपाप्मना ॥ १६ ॥ म्टतस्यदशरात्रेणप्रायश्चित्तानिदापयेत् ॥ सावित्रींरैवतीमिष्टिंकूश्मांडमघमर्षणम् ॥ १७ ॥ म्टतकस्यत्रिरात्रेयःसमुद्दिष्टेसमश्नुते ॥ सप्तत्रिषवणंस्नात्वापूतोभवतिब्राह्मणः ॥ १८ ॥ सिद्धिमाप्नोतिविपुलामापदंचैवनाप्नुयात्॥ १९ ॥ यस्तुशूद्रैःसमश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने ॥ अशौचंविधिवत्तस्यशौचमत्रविधीयते ॥ २० ॥ यस्तुवैश्यैःसहाश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने ॥ सवैत्रिरात्रंदीक्षित्वामुच्यतेतेनकर्मणा ॥ २१ ॥ क्षत्रियैःसहयोश्नीयाद्ब्राह्मणोप्येकभोजने ॥ आप्लुतःसहवासोभिस्तेनमुच्येतपाप्मना ॥ २२ ॥ शूद्रस्यतुकुलंहंतिवैश्यस्यपशुबांधवान् ॥ क्षत्रियस्यश्रियंहंतिब्राह्मणस्यसुवर्चसम् ॥ २३ ॥ प्रायश्चित्तंचशांतिंचजुहुयात्तेनमुच्यते ॥ सावित्रींरैवतीमिष्टिंकूश्मांडमघमर्षणम् ॥ २४ ॥ तथोच्छिष्टमथान्योन्यंसंप्राशेन्नात्रसंशयः ॥ रोचनाविरजारात्रिर्मंगलालंभनानिच ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेप्रायश्चित्तविधिर्नामषट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ दानेनवर्ततेत्याहतपसाचैवभारत ॥ तदेतन्मेमनोदुःखंव्यपोहत्वंपितामह ॥ किंस्वित्पृथिव्यांह्येतन्मेभवाञ्छंसितुमर्हति ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ श्टणुयैर्धर्मनिरतैस्तपसाभावितात्मभिः ॥ लोकाह्यसंशयंप्राप्तादानपुण्यरतैर्नृपैः ॥ २ ॥ सत्कृतश्चतथात्रेयःशिष्येभ्योब्रह्मनिर्गुणम् ॥ उपदिश्यतदाराजन्गतोलोकाननुत्तमान् ॥ ३ ॥ शिबिरौशीनरःप्राणान्प्रियस्यतनयस्यच ॥ ब्राह्मणार्थमुपाकृत्यनाकपृष्ठमितोगतः ॥ ४ ॥ प्रतर्दनःकाशिपतिःप्रदायतनयंस्वकम् ॥ ब्राह्मणायातुलांकीर्तिमिहचामुत्रचाश्नुते ॥ ५ ॥ रंतिदेवश्चसांकृत्योवसिष्ठायमहात्मने ॥ अर्घ्यंप्रदायविधिवल्लेभेलोकाननुत्तमान् ॥ ६ ॥ दिव्यंशतशलाकंचयज्ञार्थंकांचनंशुभम् ॥ छत्रंदेवावृधोदत्त्वाब्राह्मणायास्थितोदिवम् ॥ ७ ॥ भगवानंबरीषश्चब्राह्मणायामितौजसे ॥ प्रदायसकलंराष्ट्रंसुरलोकमवाप्तवान् ॥ ८ ॥

॥ २५ ॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३६ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥ दानतपसोर्मध्येपृथिव्यांकिंश्रेष्ठमितिपृच्छति
दानेनेतिसार्धेन वर्ततेस्वर्गेइतिशेषःसंधिरार्षः ॥ १॥ तयोर्दानमेवप्रशंसति श्टण्वित्यादिना ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सावित्रःकर्णः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ मनसोमनःसंकल्पादप्यधिकान् ॥ १२ ॥ देवराट्भूदेवराट्वसिष्ठः ॥ १३ ॥ १४ ॥ न्यासंदानरूपेणस्थापनं ॥ १५ ॥ १६ ॥ अनुज्ञाप्यदत्त्वा ॥ १७ ॥ १८ ॥

सावित्रःकुंडलंदिव्यंयानंचजनमेजयः॥ ब्राह्मणायचगादत्त्वागतोलोकाननुत्तमान् ॥ ९ ॥ वृषादर्भिश्चराजर्षीरत्नानिविविधानिच ॥ रम्यांश्चावसथान्दत्त्वाद्वि
जेभ्योदिवमागतः ॥ १० ॥ निमीराष्ट्रंचवैदर्भिःकन्यांदत्त्वामहात्मने ॥ अगस्त्यायगतःस्वर्गंसपुत्रपशुबांधवः ॥ ११ ॥ जामदग्न्यश्चविप्रायभूमिंदत्त्वामहाय
शाः॥ रामोऽक्षयांस्तथालोकान्जगाममनसोधिकान् ॥ १२ ॥ अवर्षतिचपर्जन्येसर्वभूतानिदेवराट् ॥ वसिष्ठोजीवयामासयेनयातोऽक्षयांगतिम् ॥ १३ ॥
रामोदाशरथिश्चैवहुत्वायज्ञेषुवैवसु ॥ सगतोह्यक्षयान्लोकान्यस्यलोकेमहद्यशः ॥ १४ ॥ कक्षसेनश्चराजर्षिर्वसिष्ठायमहात्मने ॥ न्यासंयथावत्संन्यस्य
जगामसुमहायशाः ॥ १५ ॥ करंधमस्यपौत्रस्तुमरुत्तोऽविक्षितःसुतः ॥ कन्यामांगिरसेदत्त्वादिवमाशुजगामसः ॥ १६ ॥ ब्रह्मदत्तश्चपांचाल्योराजाधर्मभृ
तांवरः ॥ निधिंशंखमनुज्ञाप्यजगामपरमांगतिम् ॥ १७॥ राजामित्रसहश्चैववसिष्ठायमहात्मने ॥ मदयंतींप्रियांभार्यांदत्त्वाचत्रिदिवंगतः ॥ १८ ॥ मनोःपु
त्रश्चसुद्युम्नोलिखितायमहात्मने ॥ दंडमुद्धृत्यधर्मेणगतोलोकाननुत्तमान् ॥ १९ ॥ सहस्रचित्योराजर्षिःप्राणानिष्टान्महायशाः ॥ ब्राह्मणार्थेपरित्यज्यगतो
लोकाननुत्तमान् ॥ २० ॥ सर्वकामैश्चसंपूर्णंदत्त्वावेश्महिरण्मयम् ॥ मौद्गल्यायगतःस्वर्गंशतद्युम्नोमहीपतिः ॥ २१ ॥ भक्ष्यभोज्यस्यचकृतान्राशयःपर्वतो
पमान्॥ शांडिल्यायपुरादत्त्वासुमन्युर्दिवमास्थितः ॥ २२ ॥ नाम्नाचद्युतिमान्नामशाल्वराजोमहाद्युतिः॥ दत्त्वाराज्यमृचीकायगतोलोकाननुत्तमान् ॥ २३ ॥
मदिराश्वश्चराजर्षिर्दत्त्वाकन्यांसुमध्यमाम् ॥ हिरण्यहस्तायगतोलोकान्देवैरधिष्ठितान् ॥ २४ ॥ लोमपादश्चराजर्षिःशांतांदत्त्वासुतांप्रभुः ॥ ऋश्यशृंगायविपु
लैःसर्वैःकामैरयुज्यत ॥ २५ ॥ कौत्सायदत्त्वाकन्यांतुहंसींनामयशस्विनीम् ॥ गतोऽक्षयानतोलोकान्राजर्षिश्चभगीरथः ॥ २६ ॥ दत्त्वाशतसहस्रंतुगवांराजा
भगीरथः ॥ सवत्सानांकोहलायगतोलोकाननुत्तमान् ॥ २७ ॥ एतेचान्येचबहवोदानेनतपसाचह ॥ युधिष्ठिरगताःस्वर्गंनिवर्तंतेपुनःपुनः ॥ २८ ॥ तेषांप्रतिष्ठि
ताकीर्तिर्यावत्स्थास्यतिमेदिनी ॥ गृहस्थैर्दानतपसायैर्लोकावैविनिर्जिताः ॥ २९ ॥

दंडंचोरयोग्यंहस्तच्छेदरूपं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

१ राशीनित्यर्थः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३० ॥ ३१॥३२॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३७ ॥ ॥ ७ ॥ श्रुतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ धर्माद्दानंव्याचष्टे इहेति ॥ ६ ॥ अर्थादित्यस्यलक्षणमाह ददातीति ॥७॥८॥९॥१०॥११॥ ॥ इतिअनु० नै० भा० अष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१३८॥ ॥७॥ ॥पितामहेत्यध्यायद्वयंस्पष्टार्थं तस्यतात्पर्यंएकएवप्रभुःपर्वतस्यदा

शिष्टानांचरितंत्वेतत्कीर्तितंमेयुधिष्ठिर ॥ दानयज्ञप्रजासर्गैरेतेहिदिवमास्थिताः ॥ ३० ॥ दत्त्वातुसततंतेऽस्तुकौरवाणांधुरंधर ॥ दानयज्ञक्रियायुक्ताबुद्धिर्धर्मोपचायिनी ॥ ३१ ॥ यत्रतेनृपशार्दूलसंदेहोवैभविष्यति ॥ श्वःप्रभातेहिवक्ष्यामिसंध्याहिसमुपस्थिता ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेसप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १३७॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंमेभवतस्तातसत्यव्रतपराक्रम ॥ दानधर्मेणमहतायेप्राप्तास्त्रिदिवंनृपाः ॥ १ ॥ इमांस्तुश्रोतुमिच्छामिधर्मान्धर्मभृतांवर ॥ दानंकतिविधंदेयंकिंतस्यचफलंलभेत् ॥ २ ॥ कथंकेभ्यश्चधर्म्यंचदानंदातव्यमिष्यते ॥ कैःकारणैःकतिविधंश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ शृणुतत्त्वेनकौंतेयदानंप्रतिममानघ ॥ यथादानंप्रदातव्यंसर्ववर्णेषुभारत ॥ ४ ॥ धर्मादर्थाद्भयात्कामात्कारुण्यादितिभारत ॥ दानंपंचविधंज्ञेयंकारणैर्यैर्निबोधतत् ॥ ५ ॥ इहकीर्तिमवाप्नोतिप्रेत्यचानुत्तमंसुखम् ॥ इतिदानंप्रदातव्यंब्राह्मणेभ्योनसूयता ॥ ६ ॥ ददातिवादास्यतिवामह्यंदत्तमनेनवा ॥ इत्यर्थिभ्योनिशम्यैवसर्वंदातव्यमर्थिने ॥ ७ ॥ नास्याहंनमदीयोयंपापंकुर्याद्विमानितः ॥ इतिदद्याद्भयादेवदृढंमूढायपंडितः ॥ ८ ॥ प्रियोमेयंप्रियोस्याहमितिसंप्रेक्ष्यबुद्धिमान् ॥ वयस्यायैवमक्लिष्टंदानंदद्यादतंद्रितः ॥ ९ ॥ दीनश्चयाचतेचायमल्पेनापिहितुष्यति ॥ इतिदद्याद्दरिद्रायकारुण्यादितिसर्वथा ॥ १० ॥ इतिपंचविधंदानंपुण्यकीर्तिविवर्धनम् ॥ यथाशक्त्याप्रदातव्यमेवमाहप्रजापतिः ॥ ११ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेअष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ आगमैर्बहुभिःस्फीतोभवान्नःप्रवरेकुले ॥ १ ॥ त्वत्तोधर्मार्थसंयुक्तमायत्यांचसुखोदयम् ॥ आश्चर्यभूतंलोकस्यश्रोतुमिच्छाम्यरिंदम ॥ २ ॥ अयंचकालःसंप्राप्तोदुर्लभोज्ञातिबांधवैः ॥ शास्ताचनहिनःकश्चित्त्वामृतेपुरुषर्षभ ॥ ३ ॥ यदितेहमनुग्राह्योभ्रातृभिःसहितोनघ ॥ वक्तुमर्हसिनःप्रश्नंयत्त्वांपृच्छामिपार्थिव ॥ ४ ॥ अयंनारायणःश्रीमान्सर्वपार्थिवसंमतः ॥ भवंतंबहुमानेनप्रश्रयेणचसेवते ॥ ५ ॥ अस्यचैवसमक्षंत्वंपार्थिवानांचसर्वशः ॥ भ्रातॄणांचप्रियार्थंमेस्नेहाद्भाषितुमर्हसि ॥ ६ ॥

हकउल्लासकश्चसएववैष्णवैर्विष्णुरित्यधिगतःपूर्वाध्याये माहेश्वरैर्महेश्वरइत्युत्तराध्याये अत्रैव नेत्रेमेसंवृतेदेवित्वयाबाल्याद‍र्निंदिते नष्टालोकस्तदालोकःक्षणेनसमपद्यतेतिमहेश्वरवचनेनशिवमूर्तेर्ब्रह्मांडस्य चाभेदोदर्शितः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

१ वर्ततइतिशेषः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वैशंपायनउवाच॥ ॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वास्नेहादागतसंभ्रमः॥ भीष्मोभागीरथीपुत्रइदंवचनमब्रवीत्॥७॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ अहंतेकथयिष्यामिकथा
॥१७२॥ मतिमनोहराम्॥अस्यविष्णोःपुराराजन्प्रभावोयोमयाश्रुतः॥८॥ यश्चगोवृषभांकस्यप्रभावस्तंचमेशृणु ॥ रुद्राण्याःसंशयोयश्चदंपत्योस्तंचमेशृणु ॥९॥ व्रतंच १३
चारधर्मात्माकृष्णोद्वादशवार्षिकम्॥ दीक्षितंचागतौद्रष्टुमुभौनारदपर्वतौ॥ १०॥ कृष्णद्वैपायनश्चैवधौम्यश्चजपतांवरः॥ देवलःकाश्यपश्चैवहस्तिकाश्यपएव
च॥ ११ ॥अपरेचर्षयःसंतोदीक्षादमसमन्विताः॥ शिष्यैरनुगताःसिद्धैर्देवकल्पैस्तपोधनैः॥ १२॥तेषामतिथिसत्कारमर्चनीयंकुलोचितम्॥ देवकीतनयःप्रीतो
देवकल्पमकल्पयत्॥ १३॥ हरितेषुसुवर्णेषुबर्हिष्केषुनवेषुच ॥ उपोपविविशुःप्रीताविष्टरेषुमहर्षयः॥ १४॥ कथाश्चक्रुस्ततस्तेतुमधुराधर्मसंहिताः॥राजर्षी
णांसुराणांचयेवसंतितपोधनाः॥१५॥ततोनारायणंतेजोव्रतचर्येंधनोत्थितम् ॥वक्त्रान्निःसृत्यकृष्णस्यवह्निरद्भुतकर्मणः॥१६॥सोग्निर्ददाहतंशैलंसद्रुमंसल
ताक्षुपम्॥ सपक्षिमृगसंघातंसश्वापदसरीसृपम्॥ १७॥मृगैश्चविविधाकारैर्हाहाभूतमचेतनम्॥ शिखरंतस्यशैलस्यमथितंदीनदर्शनम्॥ १८॥ सतुवह्निर्म
हाज्वालोदग्ध्वासर्वमशेषतः॥ विष्णोःसमीपआगम्यपादौशिष्यवदस्पृशत्॥ १९॥ ततोविष्णुर्गिरिंदृष्ट्वानिर्दग्धमरिकर्शनः॥ सौम्यैर्दृष्टिनिपातैस्तंपुनःप्रकृति
मानयत्॥ २०॥तथैवसगिरिर्भूयःप्रपुष्पितलताद्रुमः॥ सपक्षिगणसंघुष्टःसश्वापदसरीसृपः॥ २१॥ तमद्भुतमचिंत्यंचदृष्ट्वामुनिगणस्तदा॥ विस्मितोहृष्ट
रोमाचबभूवास्नाविलेक्षणः॥ २२॥ततोनारायणोदृष्ट्वातानृषीन्विस्मयान्वितान्॥ प्रश्रितंमधुरंस्निग्धंपप्रच्छवदतांवरः॥ २३॥ किमर्थमृषिपूगस्यत्यक्तसं
गस्यनित्यशः॥ निर्ममस्यागमवतोविस्मयःसमुपागतः॥ २४॥ एतन्मेसंशयंसर्वेयाथातथ्यमनिंदिताः॥ ऋषयोवक्तुमर्हंतिनिश्चितार्थंतपोधनाः॥ २५॥
ऋषयऊचुः॥ ॥भवान्विसृजतेलोकान्भवान्संहरतेपुनः॥ भवान्शीतंभवानुष्णंभवानेवचवर्षति॥ २६॥पृथिव्यांयानिभूतानिस्थावराणिचराणिच॥तेषां
पितात्वंमातात्वंप्रभुःप्रभवएवच ॥ २७॥एवंनोविस्मयकरंसंशयंमधुसूदन॥ त्वमेवार्हसिकल्याणवक्तुंवह्नेर्विनिर्गमम्॥ २८॥ ततोविगतसंत्रासावयमप्य ॥१७२॥
रिकर्शन॥ यच्छ्रुतंयच्चदृष्टंनस्तत्त्वंवक्ष्यामहेहरे॥ २९॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥एतद्वैवैष्णवंतेजोममवक्त्राद्विनिःसृतम्॥ कृष्णवर्त्मायुगांताभोयेनायंम
थितोगिरिः॥३०॥ ऋषयश्चार्तिमापन्नाजितक्रोधाजितेंद्रियाः॥ भवंतोव्यथिताश्चासन्देवकल्पास्तपोधनाः॥ ३१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभाव

व्रतचर्यापरीतस्यतपस्विव्रतसेवया ॥ ममवह्निःसमुद्भूतोनवैव्यथितुमर्हथ ॥ ३२ ॥ व्रतंचर्तुमिहायातस्त्वहंगिरिमिमंशुभम् ॥ पुत्रंचात्मसमंवीर्येतपसालब्धु
मागतः ॥ ३३ ॥ ततोममात्मायोदेहेसोग्निर्भूत्वाविनिःसृतः ॥ गतश्चवरदंद्रष्टुंसर्वलोकपितामहम् ॥ ३४ ॥ तेनचात्मानुशिष्टोमेपुत्रत्वेमुनिसत्तमाः ॥ तेजसोर्धे
नपुत्रस्तेभवितेतिवृषध्वजः ॥ ३५ ॥ सोयंवह्निरुपागम्यपादमूलेममांतिकम् ॥ शिष्यवत्परिचर्यार्थंशांतःप्रकृतिमागतः ॥ ३६ ॥ एतदेवरहस्यंवःपद्मनाभस्यधी
मतः ॥ मयाप्रोक्तंसमासेननभीःकार्यातपोधनाः ॥ ३७ ॥ सर्वत्रगतिरव्यग्राभवतांदीर्घदर्शनात् ॥ तपस्विव्रतसंदीप्ताज्ञानविज्ञानशोभिताः ॥ ३८ ॥ यच्छ्रुतं
यच्चवोदृष्टंदिविवायदिवाभुवि ॥ आश्चर्यंपरमंकिंचित्तद्भवंतोब्रुवंतुमे ॥ ३९ ॥ तस्यामृतनिकाशस्यवाङ्मधोरस्तिमेस्पृहा ॥ भवद्भिःकथितस्येहतपोवननि
वासिभिः ॥ ४० ॥ यद्यप्यहमदृष्टंवोदिव्यमद्भुतदर्शनम् ॥ दिविवाभुविवाकिंचित्पश्याम्यमरदर्शनाः ॥ ४१ ॥ प्रकृतिःसाममपरानक्वचित्प्रतिहन्यते ॥ नचात्मगत
मैश्वर्यमाश्चर्यंप्रतिभातिमे ॥ ४२ ॥ श्रद्धेयःकथितोह्यर्थःसज्जनश्रवणंगतः ॥ चिरंतिष्ठतिमेदिन्यांशैलेलेख्यमिवार्पितम् ॥ ४३ ॥ तदहंसज्जनमुखान्निःसृतंत
त्समागमे ॥ कथयिष्याम्यहमहोबुद्धिदीपकरंनृणाम् ॥ ४४ ॥ ततोमुनिगणाःसर्वेविस्मिताःकृष्णसंनिधौ ॥ नेत्रैःपद्मदलप्रख्यैरपश्यंस्तंजनार्दनम् ॥ ४५ ॥ वर्धयं
तस्तथैवान्येपूजयंतस्तथापरे ॥ वाग्भिर्ऋग्भूषितार्थाभिःस्तुवंतोमधुसूदनम् ॥ ४६ ॥ ततोमुनिगणाःसर्वेनारदंदेवदर्शनम् ॥ तदानियोजयामासुर्वचनेवाक्यको
विदम् ॥ ४७ ॥ ॥ मुनयऊचुः ॥ ॥ यदाश्चर्यमचिंत्यंचगिरौहिमवतिप्रभो ॥ अनुभूतंमुनिगणैस्तीर्थयात्रापरैर्मुने ॥ ४८ ॥ तद्भवानृषिसंघस्यहितार्थंसर्वमादितः ॥
यथादृष्टंहृषीकेशेसर्वमाख्यातुमर्हसि ॥ ४९ ॥ एवमुक्तःसमुनिभिर्नारदोभगवान्मुनिः ॥ कथयामासदेवर्षिःपूर्ववृत्तामिमांकथाम् ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभार
तेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिके० दानधर्मेऊनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततोनारायणसुहृ
न्नारदोभगवानृषिः ॥ शंकरस्योमयासार्धंसंवादंप्रत्यभाषत ॥ १ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ तपश्चचारधर्मात्मावृषभांकःसुरेश्वरः ॥ पुण्येगिरौहिमवतिसिद्धचा
रणसेविते ॥ २ ॥ नानौषधियुतेरम्येनानापुष्पसमाकुले ॥ अप्सरोगणसंकीर्णेभूतसंघनिषेविते ॥ ३ ॥

दीपेऊनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

तत्रदेवोमुदायुक्तोभूतसंघशतैर्वृतः ॥ नानारूपैर्विरूपैश्चदिव्यैरद्भुतदर्शनैः ॥ ४ ॥ सिंहव्याघ्रगजप्रख्यैःसर्वजातिसमन्वितैः ॥ क्रोष्टुकद्वीपिवदनैर्ऋक्षर्षभमुखैस्त
था ॥ ५ ॥ उलूकवदनैर्भीमैर्वृकश्येनमुखैस्तथा ॥ नानावर्णैर्मृगमुखैःसर्वजातिसमन्वितैः ॥ ६ ॥ किंनरैर्यक्षगंधर्वैरक्षोभूतगणैस्तथा ॥ दिव्यपुष्पसमाकीर्णं
दिव्यज्वालासमाकुलम् ॥ ७ ॥ दिव्यचंदनसंयुक्तंदिव्यधूपेनधूपितम् ॥ तत्सदोवृषभांकस्यदिव्यवादित्रनादितम् ॥ ८ ॥ मृदंगपणवोद्घुष्टंशंखभेरीनिनादितम् ॥ नृत्य
द्भिर्भूतसंघैश्चबर्हिणैश्चसमंततः ॥ ९ ॥ प्रनृत्ताप्सरसंदिव्यंदेवर्षिगणसेवितम् ॥ दृष्टिकांतमनिर्देश्यंदिव्यमद्भुतदर्शनम् ॥ १० ॥ सगिरिस्तपसातस्यगिरिशस्यव्य
रोचत ॥ स्वाध्यायपरमैर्विप्रैर्ब्रह्मघोषोनिनादितः ॥ ११ ॥ षट्पदैरुपगीतैश्चमाधवाप्रतिमोगिरिः ॥ तन्महोत्सवसंकाशंभीमरूपधरंततः ॥ १२ ॥ दृष्ट्वामुनिगणस्या
सीत्परापीतिर्जनार्दन ॥ मुनयश्चमहाभागाःसिद्धाश्चैवोर्ध्वरेतसः ॥ १३ ॥ मरुतोवसवःसाध्याविश्वेदेवाःसवासवाः ॥ यक्षानागाःपिशाचाश्चलोकपालाहुताश
नाः ॥ १४ ॥ वाताःसर्वेमहाभूतास्तत्रैवासन्समागताः ॥ ऋतवःसर्वपुष्पैश्चव्यकिरंतमहाद्भुतैः ॥ १५ ॥ ओषध्योज्वलमानाश्चद्योतयंतिस्मतद्वनम् ॥ विहंगाश्चमु
दायुक्ताःप्रानृत्यन्व्यनदंश्चह ॥ १६ ॥ गिरिपृष्ठेषुरम्येषुव्याहरंतोजनप्रियाः ॥ तत्रदेवोगिरितटेदिव्यधातुविभूषिते ॥ १७ ॥ पर्यंकइवविभ्राजन्नुपविष्टोमहाम
नाः ॥ व्याघ्रचर्मांबरधरःसिंहचर्मोत्तरच्छदः ॥ १८ ॥ व्यालयज्ञोपवीतीचलोहितांगदभूषणः ॥ हरिश्मश्रुर्जटीभीमोभयकर्तासुरद्विषाम् ॥ १९ ॥ अभयःसर्व
भूतानांभक्तानांवृषभध्वजः ॥ दृष्ट्वामहर्षयःसर्वेशिरोभिरवनिंगताः ॥ २० ॥ विमुक्ताःसर्वपापेभ्यःशांताविगतकल्मषाः ॥ तस्यभूतपतेःस्थानंभीमरूपधरंब
भौ ॥ २१ ॥ अप्रधृष्यतरंचैवमहोरगसमाकुलम् ॥ क्षणेनैवाभवत्सर्वमद्भुतंमधुसूदन ॥ २२ ॥ तत्सदोवृषभांकस्यभीमरूपधरंबभौ ॥ तमभ्ययाच्छैलसुताभू
तस्त्रीगणसंवृता ॥ २३ ॥ हरतुल्यांबरधरासमानव्रतधारिणी ॥ बिभ्रतीकलशंरौक्मंसर्वतीर्थजलोद्भवम् ॥ २४ ॥ गिरिस्रवाभिःसर्वाभिःपृष्ठतोनुगताशुभा ॥ पु
ष्पवृष्ट्याभिवर्षंतीगंधैर्बहुविधैस्तथा ॥ सेवंतीहिमवत्पार्श्वंहरपार्श्वमुपागमत् ॥ २५ ॥ ततःस्मयंतीपाणिभ्यांनर्मार्थंचारुहासिनी ॥ हरनेत्रेशुभेदेवीसहसासास ॥१७३॥
मावृणोत् ॥ २६ ॥ संवृताभ्यांतुनेत्राभ्यांतमोभूतमचेतनम् ॥ निर्होमंनिर्वषट्कारंजगद्वैसहसाभवत् ॥ २७ ॥ जनश्चविमनाःसर्वोभवत्त्राससमन्वितः ॥ निमीलिते
भूतपतौनष्टसूर्यइवाभवत् ॥ २८ ॥ ततोवितिमिरोलोकःक्षणेनसमपद्यत ॥ ज्वालाचमहतीदीप्तालललाटात्तस्यनिःसृता ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचत्वारिं

तृतीयंचास्यसंभूतंनेत्रमादित्यसंनिभम् ॥ युगांतसदृशंदीप्तंयेनासौमथितोगिरिः ॥ ३० ॥ ततोगिरिसुतादृष्ट्वादीप्ताग्निसदृशेक्षणम् ॥ हरंप्रणम्यशिरसाददर्शाय
तलोचना ॥ ३१ ॥ दह्यमानेवनेतस्मिन्ससालसरलद्रुमे ॥ सचंदनवरेरम्येदिव्यौषधिविदीपिते ॥ ३२ ॥ मृगयूथैर्द्रुतैर्भीतैर्हरपार्श्वमुपागतैः ॥ शरणंचाप्यविं
दद्भिस्तत्सदःसंकुलंबभौ ॥ ३३ ॥ ततोनभस्स्पृशज्ज्वालोविद्युल्लोलाग्निरुल्बणः ॥ द्वादशादित्यसदृशोयुगांताग्निरिवापरः ॥ ३४ ॥ क्षणेनतेननिर्दग्धोहिमवानभवन्न
गः ॥ सधातुशिखराभोगोदीप्तदग्धलतौषधिः ॥ ३५ ॥ तंदृष्ट्वामथितंशैलंशैलराजसुताततः ॥ भगवंतंप्रपन्नावैसांजलिप्रग्रहास्थिता ॥ ३६ ॥ उमांशर्वस्तदा
दृष्ट्वास्त्रीभावगतमार्दवाम् ॥ पितुर्दैन्यमनिच्छंतीप्रीत्यापश्यत्तदागिरिम् ॥ ३७ ॥ क्षणेनहिमवान्सर्वःप्रकृतिस्थःसुदर्शनः ॥ प्रहृष्टविहगश्चैवसुपुष्पितवनद्रुमः ॥
॥ ३८ ॥ प्रकृतिस्थंगिरिंदृष्ट्वाप्रीतादेवंमहेश्वरम् ॥ उवाचसर्वलोकानांपतिंशिवमनिंदिता ॥ ३९ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वभूतेशशूलपाणेमहाव्रत ॥ सं
शयोमेमहान्जातस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४० ॥ किमर्थंतेललाटेवैतृतीयंनेत्रमुत्थितम् ॥ किमर्थंचगिरिर्दग्धःसपक्षिगणकाननः ॥ ४१ ॥ किमर्थंचपुनर्देवप्र
कृतिस्थस्त्वयाकृतः ॥ तथैवद्रुमसंछन्नःकृतोयंतेपितामम ॥ ४२ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ नेत्रेमेसंवृतेदेवित्वयाबाल्यादनिंदिते ॥ नष्टालोकस्तदालोकःक्ष
णेनसमपद्यत ॥ ४३ ॥ नष्टादित्येतथालोकेतमोभूतेनगात्मजे ॥ तृतीयंलोचनंदीप्तंसृष्टंमेरक्षताप्रजाः ॥ ४४ ॥ तस्यचाक्ष्णोमहत्तेजोयेनायंमथितोगिरिः ॥
त्वत्प्रियार्थंचमेदेविप्रकृतिस्थःपुनःकृतः ॥ ४५ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ भगवन्केनतेवक्त्रंचंद्रवत्प्रियदर्शनम् ॥ पूर्वंतथैवश्रीकांतमुत्तरंपश्चिमंतथा ॥ ४६ ॥ दक्षिणंच
मुखंरौद्रंकेनोर्ध्वंकपिलाजटाः ॥ केनकंठश्चतेनीलोबर्हिबर्हनिभःकृतः ॥ ४७ ॥ हस्तेदेवपिनाकंतेसततंकेनतिष्ठति ॥ जटिलोब्रह्मचारीचकिमर्थमसिनित्यदा ॥
॥ ४८ ॥ एतन्मेसंशयंसर्वंवक्तुमर्हसिवैप्रभो ॥ सधर्मचारिणीचाहंभक्ताचेतिवृषध्वज ॥ ४९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एवमुक्तःसभगवान्शैलपुत्र्यापिनाकधृत् ॥
तस्याधृत्याचबुद्ध्याचप्रीतिमानभवत्प्रभुः ॥ ५० ॥ ततस्तामब्रवीद्देवःसुभगेश्रूयतामिति ॥ हेतुभिर्यैर्ममैतानिरूपाणिरुचिराननने ॥ ५१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभा
रतेअनुशासनपर्वणिआनुशसनिके०दानधर्मेउमामहेश्वरसंवादोनामचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥ ॥छ॥ ॥ ॥

शदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४० ॥ ॥छ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवंशंभोःकृष्णादनन्यत्वंजगदात्मत्वंचोक्त्वाचतुर्मुखादनन्यत्वंचाह तिलोत्तमेत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पूर्वेणवदनेनेत्यादिनासकलदिक्पालात्माप्यहमेवैकः ॥ ५ ॥ ६ ॥ एवंभूतोपिस्वात्मभूतलो
करक्षार्थंतपआयुधंचधारयामीत्याह जटिलइति ॥७॥ इंद्रेणेति एवमहंदासानामतिक्रमंसोढ्वातत्कीर्त्यर्थंनीलंकंठमपिधारयामीतिस्वस्यपरमकारुणिकत्वंचदर्शितं ॥ ८॥ ९॥ सुरभीमिति वाचंधेनुमुपा
सीततस्याश्चत्वारःस्तनाःस्वाहाकारःस्वधाकारोहंतकारोवषट्कारइतिवाग्धेनोश्चतुर्भिःस्तनैःपुष्टोधर्मोगोवृषस्तस्यफलभूतंपरंवैराग्यविवेकादिकंफेनस्थानीयंयदाप्रत्यक्तत्त्वोपगंभवतितदावाग्धेनोःपारमा

॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥तिलोत्तमानामपुराब्रह्मणायोषिदुत्तमा॥ तिलंतिलंसमुद्धृत्यरत्नानांनिर्मिताशुभा ॥ १ ॥ साभ्यगच्छतमांदेविरूपेणाप्रतिमाभुवि॥ प्र
दक्षिणंलोभयंतीमांशुभेरुचिरानना ॥ २ ॥ यतोयतःसासुदतीमामुपाधावदंतिके ॥ ततस्ततोमुखंचारुममदेविविनिर्गतम् ॥ ३ ॥ तांदिदृक्षुरहंयोगाच्चतुर्मू
र्तित्वमागतः॥ चतुर्मुखश्चसंवृत्तोदर्शयन्योगमुत्तमम्॥४॥पूर्वेणवदनेनाहमिंद्रत्वमनुशास्मिह॥उत्तरेणत्वयासार्धंरमाम्यहमनिंदिते॥५॥पश्चिमंमेमुखंसौम्यंस
र्वप्राणिसुखावहम्॥ दक्षिणंभीमसंकाशंरौद्रंसंहरतिप्रजाः॥ ६॥ जटिलोब्रह्मचारीचलोकानांहितकाम्यया॥ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थंपिनाकंमेकरेस्थितम्॥७॥ इं
द्रेणचपुरावज्रंक्षिप्तंश्रीकांक्षिणामम॥ दग्ध्वाकंठंतुतद्यातंतेनश्रीकंठतामम ॥ ८ ॥ ॥उमोवाच॥ ॥वाहनेष्वत्रसर्वेषुश्रीमत्स्वन्येषुसत्तम ॥ कथंचवृषभोदेव
वाहनत्वमुपागतः॥ ९॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥सुरभीमसृजद्ब्रह्मादेवधेनुंपयोमुचम्॥ सासृष्टाबहुधाजाताक्षरमाणापयोमृतम्॥१०॥ तस्यावत्समुखोत्सृष्टः
फेनोमद्गात्रमागतः॥ ततोदग्धामयागावोनानावर्णत्वमागताः ॥ ११ ॥ ततोहंलोकगुरुणाशमंनीतोर्थवेदिना॥ वृषंचैनंध्वजार्थंमेददौवाहनमेवच ॥ १२ ॥
उमोवाच॥ ॥निवासाबहुरूपास्तेदिविसर्वगुणान्विताः॥ तांश्चसंत्यज्यभगवन्श्मशानेरमसेकथम्॥ १३॥ केशास्थिकलिलेभीमेकपालघटसंकुले॥ गृध्रगो
मायुबहुलेचिताग्निशतसंकुले ॥१४॥ अशुचौमांसकलिलेवसाशोणितकर्दमे॥ विकीर्णांत्रास्थिनिचयेशिवानादविनादिते॥१५॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥ मेध्या
न्वेषीमहींकृत्स्नांविचराम्यनिशंसदा॥ नचमेध्यतरंकिंचित्श्मशानादिहलक्ष्यते॥१६॥

र्थिकंप्रामाण्यमपह्नूयतेव्यावहारिकमेवतत्स्थाप्यतेसोयंगवांविवर्णभावः धर्मश्चएवंभूतस्यजीवन्मुक्तस्वरूपसूचकोध्वजइवतत्त्वविदिदृश्यतइतिप्रघट्टकार्थः ॥ १०॥११॥ १२ ॥ निवासाइति पूर्वंमैत्रेयभि
क्षायांवाराणस्यामज्ञातैर्मुमुक्षुभिर्वस्तव्यमितिव्यासवाक्येनसूचितं अयेचकाश्यांशवदर्शनाच्छिवदर्शनंसंवर्तवासेनसूच्यते पूर्वत्रअल्पयाभिक्षयादत्तयामैत्रेयस्यानंतपुण्योत्पत्तिवचनेनवाराणस्याःपुण्यक्षे
त्रत्वमुक्तं अयेचकाश्यांशवदर्शनाच्छिवदर्शनस्यान्यथासिद्धिसूचनेनात्रमृतानांशरीरंशिवलिंगमयंभवतीतिचोक्तं संप्रतिरूढ्यामहाश्मशानत्वेनावगतमत्रपवित्रत्वेनतदेवप्रदृश्यतेमेध्यान्वेषीत्यादिना मे
धायांधीवृत्तौविदितंमेध्यंब्रह्मतत्प्राप्तिकामैःइदंश्मशानंउपास्यतइतिवचनान्नान्यत्श्मशानंरुद्रावासइतिज्ञेयं ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ योगजधर्मंदृष्ट्वावाराणसींश्मशानंचसेवितुमशक्तानांतपआदिकंविधातुंभगवन्नित्यादिर्ग्रंथःप्रवर्तते ॥२०॥ तपोवेषःतपःसूचकोवेषोनखलोमजटाधारित्वादिः ॥२१॥२२ ॥ २३ ॥

तेनमेसर्ववासानांश्मशानेरमतेमनः ॥ न्यग्रोधशाखासंछन्नेनिर्भुग्नस्रग्विभूषिते ॥ १७ ॥ तत्रचैवरमंतीमेभूतसंघाःशुचिस्मिते ॥ नचभूतगणैर्देविविनाहं वस्तुमुत्सहे ॥ १८ ॥ एषवासोहिमेमेध्यःस्वर्गीयश्चमतःशुभे ॥ पुण्यःपरमकश्चैवमेध्यकामैरुपास्यते ॥१९॥ ॥उमोवाच॥ ॥भगवन्सर्वभूतेशसर्वधर्मविदांवर॥ पिनाकपाणेवरदसंशयोमेमहानयम् ॥ २० ॥ अयंमुनिगणःसर्वस्तपस्तेपइतिप्रभो ॥ तपोवेषकरोलोकेभ्रमतेविविधाकृतिः ॥ २१ ॥ अस्यचैवर्षिसंघस्यममच प्रियकाम्यया ॥ एवंममेहसंदेहंवक्तुमर्हस्यरिंदम ॥ २२ ॥ धर्मःकिंलक्षणःप्रोक्तःकथंवाचरितुंनरैः ॥ शक्योधर्ममविदद्भिर्धर्मज्ञवदमेप्रभो ॥ २३ ॥ ॥नारद उवाच ॥ ॥ ततोमुनिगणःसर्वस्तांदेवींप्रत्यपूजयत् ॥ वाग्भिर्ऋग्भूषितार्थाभिःस्तवैश्चार्थविशारदैः ॥ २४ ॥ ॥महेश्वरउवाच ॥ ॥अहिंसासत्यवचनंसर्वभूतानुकंपनम् ॥ शमोदानंयथाशक्तिगार्हस्थ्योधर्मउत्तमः ॥ २५ ॥ परदारेष्वसंसर्गोन्यासस्त्रीपरिरक्षणम् ॥ अदत्तादानविरमोमधुमांसस्यवर्जनम् ॥ २६ ॥ एषपंचविधोधर्मोबहुशाखःसुखोदयः ॥ देहिभिर्धर्मपरमैश्चर्तव्योधर्मसंभवः ॥ २७ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥भगवन्संशयःपृष्टस्तन्मेशंसितुमर्हसि ॥ चातुर्वर्ण्यस्ययोधर्मःस्वेस्वेवर्णेगुणावहः ॥ २८ ॥ ब्राह्मणेकीदृशोधर्मःक्षत्रियेकीदृशोऽभवत् ॥ वैश्येकिंलक्षणोधर्मःशूद्रेकिंलक्षणोभवेत् ॥ २९ ॥ ॥महेश्वरउवाच ॥ ॥न्यायतस्ते महाभागेसर्वशःसमुदीरितः ॥ भूमिदेवामहाभागाःसदालोकेद्विजातयः ॥ ३० ॥ उपवासःसदाधर्मोब्राह्मणस्यनसंशयः ॥ सहिधर्मार्थसंपन्नोब्रह्मभूयायकल्पते ॥ ३१ ॥ तस्यधर्मक्रियादेविब्रह्मचर्याचन्यायतः ॥ व्रतोपनयनंचैवद्विजोयेनोपपद्यते ॥ ३२ ॥ गुरुदैवतपूजार्थंस्वाध्यायाभ्यसनात्मकः ॥ देहिभिर्धर्मपरमैश्चर्तव्योधर्मसंभवः ॥ ३३ ॥ ॥उमोवाच ॥ ॥भगवन्संशयोमेस्तितन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ चातुर्वर्ण्यस्यधर्मंवैनैपुण्येनप्रकीर्तय ॥ ३४ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ रहस्यश्रवणंधर्मोवेदव्रतनिषेवणम् ॥ अग्निकार्यंतथाधर्मोगुरुकार्यप्रसाधनम् ॥ ३५ ॥ भैक्षचर्यापरोधर्मोनित्ययज्ञोपवीतिता ॥ नित्यंस्वाध्यायिताधर्मोब्रह्मचर्याश्रमस्तथा ॥ ३६ ॥ गुरुणाचाभ्यनुज्ञातःसमावर्तेतवैद्विजः ॥ विंदेतानंतरंभार्यामनुरूपांयथाविधि ॥ ३७ ॥ शूद्रान्नवर्जनंधर्मस्तथासत्पथसेवनम् ॥ धर्मोनित्योपवासित्वंब्रह्मचर्यंतथैवच ॥ ३८ ॥ आहिताग्निरधीयानोजुह्वानःसंयतेंद्रियः ॥ विघसाशीयताहारोगृहस्थःसत्यवाक्शुचिः ॥ ३९ ॥

॥२४॥२५॥२६॥ पंचविधः अहिंसादिविशिष्टोगार्हस्थ्यधर्मादिःधर्मस्यपुण्यस्यसंभवोयोनिः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ उपवासःइंद्रियजयः ॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥३९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४० ॥ अपूर्वभोजनंपूर्वभोजनंप्राक्भोजनंतदभावःसकृद्भोजनमित्यर्थः ॥ ४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥ निर्दिष्टःषड्भागः ॥४७॥४८॥४९॥५०॥ ५१ ॥ आर्तहस्तेतिआर्तप्रियइत्यर्थः आर्द्रेतिपाठे

अतिथिव्रतताधर्मोधर्मस्त्रेताग्निधारणम् ॥ इष्टीश्चपशुबंधांश्चविधिपूर्वंसमाचरेत् ॥ ४० ॥ यज्ञश्चपरमोधर्मस्तथाऽहिंसाचदेहिषु ॥ अपूर्वभोजनंधर्मोविघसाशित्वमेवच ॥ ४१ ॥ भुंक्तेपरिजनेपश्चाद्भोजनंधर्मउच्यते ॥ ब्राह्मणस्यगृहस्थस्यश्रोत्रियस्यविशेषतः ॥ ४२ ॥ दंपत्योःसमशीलत्वंधर्मःस्याद्गृहमेधिनः ॥ गृह्याणांचैवदेवानांनित्यपुष्पवलिक्रिया ॥ ४३ ॥ नित्योपलेपनंधर्मस्तथानित्योपवासिता ॥ सुसंमृष्टोपलिप्तेचसाज्यधूमोभवेद्गृहे ॥ ४४ ॥ एषद्विजजनेधर्मोगार्हस्थोलोकधारणः ॥ द्विजानांचसतांनित्यंसदैवैषप्रवर्तते ॥ ४५ ॥ यस्तुक्षत्रगतोदेविमयाधर्मउदीरितः ॥ तमहंतेप्रवक्ष्यामितन्मेशृणुसमाहिता ॥ ४६ ॥ क्षत्रियस्यस्मृतोधर्मःप्रजापालनमादितः ॥ निर्दिष्टफलभोक्ताहिराजाधर्मेणयुज्यते ॥ ४७ ॥ प्रजाःपालयतेयोहिधर्मेणमनुजाधिपः ॥ तस्यधर्मार्जितालोकाःप्रजापालनसंचिताः ॥ ४८ ॥ तस्यराज्ञःपरोधर्मोदमःस्वाध्यायएवच ॥ अग्निहोत्रपरिस्पंदोदानाध्ययनमेवच ॥ ४९ ॥ यज्ञोपवीतधरणंयज्ञोधर्मक्रियास्तथा ॥ भृत्यानांभरणंधर्मःकृतेकर्मण्यमोघता ॥ ५० ॥ सम्यग्दंडेस्थितिर्धर्मोधर्मोवेदक्रतुक्रियाः ॥ व्यवहारस्थितिर्धर्मःसत्यवाक्यरतिस्तथा ॥ ५१ ॥ आर्तहस्तप्रदोराजाप्रेत्यचेहमहीयते ॥ गोब्राह्मणार्थेविक्रांतःसंग्रामेनिधनंगतः ॥ ५२ ॥ अश्वमेधजितांल्लोकानाप्नोतित्रिदिवालये ॥ ५३ ॥ वैश्यस्यसततंधर्मःपाशुपाल्यंकृषिस्तथा ॥ अग्निहोत्रपरिस्पंदोदानाध्ययनमेवच ॥ ५४ ॥ वाणिज्यंसत्पथस्थानमातिथ्यंप्रशमोदमः ॥ विप्राणांस्वागतंत्यागोवैश्यधर्मःसनातनः ॥ ५५ ॥ तिलान्गंधान्रसांश्चैवविक्रीणीयान्नचैवहि ॥ वणिक्पथमुपासीनोवैश्यःसत्पथमाश्रितः ॥ ५६ ॥ सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्ययथाशक्तियथार्हतः ॥ शूद्रधर्मःपरोनित्यंशुश्रूषाचद्विजातिषु ॥ ५७ ॥ सशूद्रःसंशिततपाःसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ शुश्रूषुरतिथिंप्राप्तंतपःसंचिनुतेमहत् ॥ ५८ ॥ नित्यंसहिशुभाचारोदेवताद्विजपूजकः ॥ शूद्रोधर्मफलैरिष्टैःसंप्रयुज्येतबुद्धिमान् ॥ ५९ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंचातुर्वर्ण्यस्यशोभने ॥ एकैकस्येहसुभगेकिमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६० ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ उक्तस्त्वयापृथग्धर्मश्चातुर्वर्ण्यहितःशुभः ॥ सर्वव्यापीतुयोधर्मोभगवंस्तद्ब्रवीहिमे ॥ ६१ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणालोकसारेणसृष्टाधात्रागुणार्थिना ॥ लोकांस्तारयितुंकृत्स्नान्मर्त्येषुक्षितिदेवताः ॥ ६२ ॥ तेषामपिप्रवक्ष्यामिधर्मकर्मफलोदयम् ॥ ब्राह्मणेषुहियोधर्मःसधर्मःपरमोमतः ॥ ६३ ॥

सजलेनहस्तेनददाति ॥५२॥५३॥५४॥५५॥५६ ॥ सर्वप्रकारेणातिथ्यंसर्वातिथ्यं ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्रयोधर्माः सर्जनेसर्जनकाले ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ त्रिकर्मादानाध्ययनयजनकर्मा त्रीनूकामक्रोधलोभान्परिक्रांतः परित्यज्यगतः ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ अजिह्मइतिच्छेदः

इमेतेलोकधर्मार्थंत्रयःसृष्टाःस्वयंभुवा ॥ पृथिव्यांसर्जनेनित्यंसृष्टांस्तानपिमेशृणु ॥ ६४ ॥ वेदोक्तःपरमोधर्मःस्मृतिशास्त्रगतोपरः ॥ शिष्टाचीर्णोपरःप्रोक्तस्त्रयो धर्माःसनातनाः ॥ ६५ ॥ त्रैविद्योब्राह्मणोविद्वान्नचाध्ययनजीवकः ॥ त्रिकर्मात्रिपरिक्रांतोमैत्रएषस्मृतोद्विजः ॥ ६६ ॥ षडिमानितुकर्माणिप्रोवाचभुवनेश्वरः ॥ वृत्त्यर्थंब्राह्मणानांवैशृणुधर्मान्सनातनान् ॥ ६७ ॥ यजनंयाजनंचैवतथादानप्रतिग्रहौ ॥ अध्यापनंचाध्ययनंषट्कर्माधर्मभाग्द्विजः ॥ ६८ ॥ नित्यःस्वाध्यायिताधर्मोधर्मोयज्ञःसनातनः ॥ दानंप्रशस्यतेचास्ययथाशक्तियथाविधि ॥ ६९ ॥ शमस्तुपरमोधर्मःप्रवृत्तःसत्सुनित्यशः ॥ गृहस्थानांविशुद्धानांधर्मस्यनिचयो महान् ॥ ७० ॥ पंचयज्ञविशुद्धात्मासत्यवागनसूयकः ॥ दाताब्राह्मणसत्कर्तासुसंसृष्टनिवेशनः ॥ ७१ ॥ अमानीचसदाजिह्मःस्निग्धवाणीप्रदस्तथा ॥ अतिथ्यभ्यागतरतिःशेषान्नकृतभोजनः ॥ ७२ ॥ पाद्यमर्घ्यंयथान्यायमासनंशयनंतथा ॥ दीपंप्रतिश्रयंचैवयोददातिसधार्मिकः ॥ ७३ ॥ प्रातरुत्थायचाचम्यभोजनेनोपमंन्यच ॥ सत्कृत्यानुव्रजेद्यस्तुतस्यधर्मःसनातनः ॥ ७४ ॥ सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्ययथाशक्तिनिशानिशम् ॥ शूद्रधर्मःसमाख्यातस्त्रिवर्गपरिचारणम् ॥ ७५ ॥ प्रवृत्तिलक्षणोधर्मोगृहस्थेपुविधीयते ॥ तमहंवर्तयिष्यामिसर्वभूतहितंशुभम् ॥ ७६ ॥ दातव्यमसकृच्छक्त्यायष्टव्यमसकृत्तथा ॥ पुष्टिकर्मविधानंचकर्तव्यंभूतिमिच्छता ॥ ७७ ॥ धर्मेणार्थःसमाहार्योधर्मलब्धंत्रिधाधनम् ॥ कर्तव्यंधर्मपरमंमानवेनप्रयत्नतः ॥ ७८ ॥ एकेनांशेनधर्मार्थौकर्तव्योभूतिमिच्छता ॥ एकेनांशेनकामार्थएकमंशंविवर्धयेत् ॥ ७९ ॥ निवृत्तिलक्षणस्त्वन्योधर्मोमोक्षायतिष्ठति ॥ तस्यवृत्तिंप्रवक्ष्यामिशृणुमेदेवितत्त्वतः ॥ ८० ॥ सर्वभूतदयाधर्मोनचैकग्रामवासिता ॥ आशापाशविमोक्षश्चशस्यतेमोक्षकांक्षिणाम् ॥ ८१ ॥ नकुप्यांनोदकेसंगोनवाससिनचासने ॥ नत्रिदंडेनशयनेनाग्नौनशरणालये ॥ ८२ ॥ अध्यात्मगतिचित्तोयस्तन्मनास्तत्परायणः ॥ युक्तोयोगंप्रतिसदाप्रतिसंख्यानमेवच ॥ ८३ ॥ वृक्षमूलपरोनित्यंशून्यागारनिवेशनः ॥ नदीपुलिनशायीचनदीतीररतिश्चयः ॥ ८४ ॥ विमुक्तःसर्वसंगेपुस्नेहवंधेपुचद्विजः ॥ आत्मन्येवात्मनोभावंसमासज्जेतवैद्विजः ॥ ८५ ॥ स्थाणुभूतोनिराहारोमोक्षदृष्टेनकर्मणा ॥ परिव्रजतियोयुक्तस्तस्यधर्मःसनातनः ॥ ८६ ॥ नचैकत्रसमासक्तोनचैकग्रामगोचरः ॥ मुक्तोव्यटतिनिर्मुक्तोनचैकपुलिनेशयः ॥ ८७ ॥

॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८८ ॥ कुटीचकबहूदकौत्रिदंडिनौएकोगृहेवसतिअपरस्तीर्थान्यटतिइतरौएकदंडिनौतयोराद्यःआश्रमधर्मनियतःपरोनिस्त्रैगुण्यइतितेषांभेदः ॥ ८९ ॥ अतःपारमहंस्येनात्माधिगमात्परंश्रेष्ठंनास्तिनापि अवरादिसर्वस्यात्रैवांतर्भूतत्वात् ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ मुनयःसंन्यासिनः ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ब्राह्म्यंब्रह्मसजातीयसंबंधिफेनोत्करंअपान्नसमूहंउंछंतिअल्पशआददतेतदिदममृतंब्रह्मणा

॥ १७६ ॥ एषमोक्षविदांधर्मोवेदोक्तःसत्पथःसताम् ॥ योमार्गमनुयातीमंपदंतस्यचविद्यते ॥ ८८ ॥ चतुर्विधाभिक्षवस्तेकुटीचकबहूदकौ ॥ हंसःपरमहंसश्चयोयःपश्चा
त्सउत्तमः ॥ ८९ ॥ अतःपरतरंनास्तिनावरंनतिरोग्रतः ॥ अदुःखमसुखंसौम्यमजरामरमव्ययम् ॥ ९० ॥ ॥उमोवाच॥ ॥गार्हस्थ्योमोक्षधर्मश्चसज्जनाच
रितस्त्वया ॥ भाषितोजीवलोकस्यमार्गःश्रेयस्करोमहान् ॥ ९१ ॥ ऋषिधर्मंतुधर्मज्ञश्रोतुमिच्छाम्यतःपरम् ॥ स्पृहाभवतिमेनित्यंतपोवननिवासिषु ॥ ९२ ॥
आज्यधूमोद्भवोद्गंधोरुणद्धीवतपोवनम् ॥ तंदृष्ट्वामेमनःप्रीतंमहेश्वरसदाभवेत् ॥ ९३ ॥ एतन्मेसंशयंदेवमुनिधर्मकृतंविभो ॥ सर्वधर्मार्थतत्त्वज्ञदेवदेववदस्व
मे ॥ निखिलेनमयापृष्टंमहादेवयथातथम् ॥ ९४ ॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥हंततेहंप्रवक्ष्यामिमुनिधर्ममनुत्तमम् ॥ यंकृत्वामुनयोयांतिसिद्धिंस्वतपसाशुभे ॥
॥ ९५ ॥ फेनपानामृषीणांयोधर्मोधर्मविदांसताम् ॥ तन्मेशृणुमहाभागेधर्मज्ञेधर्ममादितः ॥ ९६ ॥ उंछंतिसततंयेतेब्राह्म्यंफेनोत्करंशुभम् ॥ अमृतंब्रह्मणापी
तमध्वरेप्रसृतंदिवि ॥ ९७ ॥ एषतेषांविशुद्धानांफेनपानांतपोधने ॥ धर्मचर्याकृतोमार्गोवालखिल्यगणैःशृणु ॥ ९८ ॥ वालखिल्यास्तपःसिद्धामुनयःसूर्य
मंडले ॥ उंछेतिषुंतिधर्मज्ञाःशाकुनींवृत्तिमास्थिताः ॥ ९९ ॥ मृगनिर्मोकवसनाश्चीरवल्कलवाससः ॥ निर्द्वंद्वाःसत्पथंप्राप्तावालखिल्यास्तपोधनाः ॥ १०० ॥
अंगुष्ठपर्वमात्रायेभूत्वास्वेस्वेव्यवस्थिताः ॥ तपश्चरणमीहंतेतेषांधर्मफलंमहत् ॥ १०१ ॥ तेसुरैःसमतांयांतिसुरकार्यार्थसिद्धये ॥ द्योतयंतिदिशःसर्वास्तपसाद
ग्धकिल्बिषाः ॥ २ ॥ येत्वन्येशुद्धमनसोदयाधर्मपरायणाः ॥ संतश्चक्रचराःपुण्याःसोमलोकचराश्चये ॥ ३ ॥ पितृलोकसमीपस्थास्तउंछंतियथाविधि ॥ संप्र
क्षालाश्मकुट्टाश्चदंतोलूखलिकाश्चते ॥ ४ ॥ सोमपानांचदेवानामूष्मपाणांतथैवच ॥ उंछंतियेसमीपस्थाःसदारानियतेंद्रियाः ॥ ५ ॥ तेषामग्निपरिस्यंदःपितॄणां
चार्चनंतथा ॥ यज्ञानांचैवपंचानांयजनंधर्मउच्यते ॥ १०६ ॥

साधकावस्थायांपीतंअध्वरेवृष्ट्यादिद्वारायज्ञांगरूपेणदिविदिव्यभोगालनाचप्रसृतम् ॥ ९७ ॥ मार्गउक्तइतिशेषः ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥ स्वेस्वेधर्मइतिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ चक्रचराःचक्रवच्चरंतिवासर
हिताइत्यर्थः ॥ ३ ॥ उंछंतिअर्थात्सोमकिरणान् संप्रक्षालाःसम्यक्पात्रादिकंप्रक्षालयंतिनतुश्वोऽर्थेकिंचित्स्थापयंति ॥ ४ ॥ ५ ॥ १०६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥७॥८॥ धर्मरात्रिर्धर्मसत्रंतेनसम्यगासनंसमासनं धर्मचक्रंसनातनमितिगौडाः॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ ॥इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

एषचक्रचरैर्देवविदेवलोकचरैर्द्विजैः ॥ ऋषिधर्मःसदाचीर्णोयोन्यस्तमपिमेशृणु ॥ ७ ॥ सर्वेष्वेवर्षिधर्मेषुज्ञेयोत्मासंयतेंद्रियैः ॥ कामक्रोधौततःपश्चाज्जेतव्याविति मेमतिः ॥ ८ ॥ अग्निहोत्रपरिस्पंदोधर्मरात्रिसमासनम् ॥ सोमयज्ञाभ्यनुज्ञानंपंचमीयज्ञदक्षिणा ॥ ९ ॥ नित्यंयज्ञक्रियाधर्मःपितृदेवार्चनेरतिः ॥ सर्वातिथ्यंचकर्तव्यमन्नेनोंछार्जितेनवै ॥ १० ॥ निवृत्तिरुपभोगेषुगोरसानांशमेरतिः ॥ स्थंडिलेशयनेयोगःशाकपर्णनिषेवणम् ॥ ११ ॥ फलमूलाशनंवायुरापःशैवलभक्षणम् ॥ ऋषीणांनियमाह्येतेयैर्जयंत्यजितांगतिम् ॥ १२ ॥ विधूमेसन्नमुसलेव्यंगारेभुक्तवज्जने ॥ अतीतपात्रसंचारेकालेविगतभिक्षुके ॥ १३ ॥ अतिथिंकांक्षमाणोवैशेषान्नकृतभोजनः ॥ सत्यधर्मरतःशांतोमुनिधर्मेणयुज्यते ॥ १४ ॥ नस्तंभीनचमानीस्यान्नाप्रसन्नोनविस्मितः ॥ मित्रामित्रसमोमैत्रोयःसधर्मविदुत्तमः ॥ १५ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनु० आनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेएकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

॥उमोवाच॥ ॥ देशेपुरमणीयेषुनदीनांनिर्झरेषुच ॥ स्रवंतीनांनिकुंजेषुपर्वतेषुवनेषुच ॥ १ ॥ देशेषुचपवित्रेषुफलवत्सुसमाहिताः ॥ मूलवत्सुचमेध्येषुवसंतिनियतव्रताः ॥ २ ॥ तेषामपिविधिंपुण्यंश्रोतुमिच्छामिशंकर ॥ वानप्रस्थेषुदेवेशस्वशरीरोपजीविषु ॥ ३ ॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥वानप्रस्थेषुयोधर्मस्तंमेशृणुसमाहिता ॥ श्रुत्वाचैकमनादेविधर्मबुद्धिपराभव ॥ ४ ॥ संसिद्धैर्नियमैःसद्भिर्वनवासमुपागतैः ॥ वानप्रस्थैरिदंकर्मकर्तव्यंशृणुयादृशम् ॥ ५ ॥ त्रिकालमभिषेकंचपितृदेवार्चनंतथा ॥ अग्निहोत्रपरिस्पंदइष्टिहोमविधिस्तथा ॥ ६ ॥ नीवारग्रहणंचैवफलमूलनिषेवणम् ॥ इंगुदैरंडतैलानांस्नेहार्थेचनिषेवणम् ॥ ७ ॥ योगचर्याकृतैःसिद्धैःकामक्रोधविवर्जितैः ॥ वीरशय्यामुपासद्भिर्वीरस्थानोपसेविभिः ॥ ८ ॥ युक्तैर्योगवहैःसद्भिर्ग्रीष्मेपंचतपैस्तथा ॥ मंडूकयोगनियतैर्यथान्यायंनिषेविभिः ॥ ९ ॥ वीरासनरतैर्नित्यंस्थंडिलेशयनंतथा ॥ शीततोयाग्नियोगश्चचर्तव्योधर्मबुद्धिभिः ॥ १० ॥ अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्चशैवलोत्तरभोजनैः ॥ अश्मकुट्टैस्तथादंतैःसंप्रक्षालैस्तथापरैः ॥ ११ ॥ चीरवल्कलसंवीतैर्मृगचर्मनिवासिभिः ॥ कार्यायात्रायथाकालंयथाधर्मंयथाविधि ॥ १२ ॥

॥ १४१ ॥ ॥ ७ ॥ देशेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ स्वशरीरमेवोपजीवंतिनतुभृत्यादि स्वयंदासाइत्यर्थः ॥३॥४॥५॥६॥७॥ वीरशय्यांवीरासनं वीरस्थानंमहारण्यंभीरुभिरप्रवेश्यं ॥८॥ मंडूकयोगोहठशास्त्रसिद्धः ॥ ९ ॥ वीरासनंसदोपवेशनं शीतेंवर्षास्वासारशायी तोयंहेमंतेजलवासी अग्निःग्रीष्मेपंचाग्निमध्यस्थः एवंशीततोयाग्नियोगः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ सिद्धिवादेषुज्ञानगोष्ठीषु ॥ २० ॥ संसिद्धाःसंपन्नाः तेकदाचित्स्वैरिणः कदाचिद्दारसंयुक्ताः ॥ २१ ॥ तत्रस्वैरिणांमौञ्जंकषायश्चकारणंज्ञापकंदा

वननित्यैर्वनचरैर्वनस्थैर्वनगोचरैः॥ वनंगुरुमिवासाद्यवस्तव्यंवनजीविभिः ॥ १३ ॥ तेषांहोमक्रियाधर्मःपंचयज्ञनिषेवणम् ॥ भागंचपंचयज्ञस्यवेदोक्तस्यानु
पालनम् ॥ १४ ॥ अष्टमीयज्ञपरताचातुर्मास्यनिषेवणम् ॥ पौर्णमासाद्ययोयज्ञानित्ययज्ञस्तथैवच ॥ १५ ॥ विमुक्तादारसंयोगैर्विमुक्ताःसर्वसंकरैः ॥ विमुक्ताः
सर्वपापैश्चचरंतिमुनयोवने ॥ १६ ॥ स्रुग्भांडपरमानित्यंत्रेताग्निशरणाःसदा ॥ संतःसत्पथनित्यायेतेयांतिपरमांगतिम् ॥ १७ ॥ ब्रह्मलोकंमहापुण्यंसोमलोकंच
शाश्वतम् ॥ गच्छंतिमुनयःसिद्धाःसत्यधर्मव्यपाश्रयाः ॥ १८ ॥ एषधर्मोमयादेविवानप्रस्थाश्रितःशुभः ॥ विस्तरेणाथसंपन्नोयथास्थूलमुदाहृतः ॥ १९ ॥
॥ उमोवाच ॥ ॥ भगवन्सर्वभूतेशसर्वभूतनमस्कृत ॥ योधर्मोमुनिसंगस्यसिद्धिवादेषुतंवद ॥ २० ॥ सिद्धिवादेषुसंसिद्धास्तथावननिवासिनः ॥ स्वैरिणोदार
संयुक्तास्तेषांधर्मःकथंस्मृतः ॥ २१ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ स्वैरिणस्तपसादेविसर्वेदारविहारिणः ॥ तेषांमौञ्जंकषायश्चवासेरात्रिश्चकारणम् ॥ २२ ॥ त्रिकालम
भिषेकश्चहोत्रंत्वृषिकृतंमहत् ॥ समाधिसत्पथस्थानंयथोद्दिष्टनिषेवणम् ॥ २३ ॥ येचतेपूर्वकथिताधर्मास्तेवनवासिनाम् ॥ यदिसेवंतिधर्मांस्तानाप्नुवंतितपः
फलम् ॥ २४ ॥ येचदंपतिधर्माणःस्वदारनियतेंद्रियाः ॥ चरंतिविधिदृष्टंतदृतुकालाभिगामिनः ॥ २५ ॥ तेषामृषिकृतोधर्मोधर्मिणामुपपद्यते ॥ नकामकारा
त्कामोन्यःसंसेव्योधर्मदर्शिभिः ॥ २६ ॥ सर्वभूतेषुयःसम्यग्ददात्यभयदक्षिणाम् ॥ हिंसादोषविमुक्तात्मासवैधर्मेणयुज्यते ॥ २७ ॥ सर्वभूतानुकंपीयःसर्वभूता
र्जवव्रतः ॥ सर्वभूतात्मभूतश्चसवैधर्मेणयुज्यते ॥ २८ ॥ सर्ववेदेषुवास्नानंसर्वभूतेषुचार्जवम् ॥ उभेएतेसमेस्यातामार्जवंवाविशिष्यते ॥ २९ ॥ आर्जवंधर्ममि
त्याहुरधर्मोजिह्मउच्यते ॥ आर्जवेनेहसंयुक्तोनरोधर्मेणयुज्यते ॥ ३० ॥ आर्जवेतुरतोनित्यंवसत्यमरसंनिधौ ॥ तस्मादार्जवयुक्तःस्याद्यइच्छेद्धर्ममात्मनः ॥
॥ ३१ ॥ क्षांतोदांतोजितक्रोधोधर्मभूतोविहिंसकः ॥ धर्मेरतमनानित्यंनरोधर्मेणयुज्यते ॥ ३२ ॥ व्यपेततंद्रिर्धर्मात्माशक्त्यासत्पथमाश्रितः ॥ चारित्रपरमो
बुद्धोब्रह्मभूयायकल्पते ॥ ३३ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ आश्रमाभिरतादेवतापसायेतपोधनाः ॥ दीप्तिमंतःकयाचैवचर्ययाथभवंतिते ॥ ३४ ॥

रसंयुक्तानांरात्रिर्वासेकारणं नस्वैरिणामिवतेषांयथेष्टविहारोस्तीत्यर्थः ॥ २२ ॥ त्रिकालमभिषेकउभयेषां दारवतामृषिकृतंहोत्रंवन्यांबुफलादिनाहोमः एवंयथायोग्यंधर्मसंबंधऊह्यः ॥ २३ ॥ २४ ॥
॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ मरुर्नागिरिधन्वनोरितिमेदिनी मरुसाधनंमेरुसाधनमितिपर्यायः जलाहारमपित्यक्त्वेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ शुद्धमिति आसनंविनोपवि

राजानोराजपुत्राश्चनिर्धनायेमहाधनाः ॥ कर्मणाकेनभगवन्प्राप्नुवंतिमहाफलम् ॥ ३५ ॥ नित्यंस्थानमुपागम्यदिव्यचंदनभूषिताः ॥ केनवाकर्मणादेवभवं
तिवनगोचराः ॥ ३६ ॥ एतन्मेसंशयंदेवतपश्चर्याश्रितंशुभम् ॥ शंससर्वमशेषेणत्र्यक्षत्रिपुरनाशन ॥ ३७ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ उपवासव्रतैर्दांताह्यहिंस्राःस
त्यवादिनः ॥ संसिद्धाःप्रेत्यगंधर्वैःसहमोदंत्यनामयाः ॥ ३८ ॥ मंडूकयोगशयनोयथान्यायंयथाविधि ॥ दीक्षांचरतिधर्मात्मासनागैःसहमोदते ॥ ३९ ॥ श
ष्पंमृगमुखोच्छिष्टंयोमृगैःसहभक्षति ॥ दीक्षितोवैमुदायुक्तःसगच्छत्यमरावतीम् ॥ ४० ॥ शैवालंशीर्णपर्णंवातद्व्रतीयोनिषेवते ॥ शीतयोगवहोनित्यंसगच्छे
त्परमांगतिं ॥ ४१ ॥ वायुभक्षोंबुभक्षोवाफलमूलाशनोपिवा ॥ यक्षेष्वैश्वर्यमाधायमोदतेप्सरसांगणैः ॥ ४२ ॥ अग्नियोगवहोग्रीष्मेविधिदृष्टेनकर्मणा ॥ चीर्त्वा
द्वादशवर्षाणिराजाभवतिपार्थिवः ॥ ४३ ॥ आहारनियमंकृत्वामुनिर्द्वादशवार्षिकम् ॥ मरुंसंसाध्ययत्नेनराजाभवतिपार्थिवः ॥ ४४ ॥ स्थंडिलेशुद्धमाका
शंपरिगृह्यसमंततः ॥ प्रविश्यचमुदायुक्तोदीक्षांद्वादशवार्षिकीम् ॥ ४५ ॥ देहंचानशनेत्यक्त्वासस्वर्गेसुखमेधते ॥ स्थंडिलस्यफलान्याहुर्यानानिशयनानिच ॥
॥ ४६ ॥ गृहाणिचमहार्हाणिचंद्रशुभ्राणिभामिनि ॥ आत्मानमुपजीवन्योनियतोनियताशनः ॥ ४७ ॥ देहंवानशनेत्यक्त्वासस्वर्गंसमुपाश्नुते ॥ आत्मानमुप
जीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीं ॥ ४८ ॥ त्यक्त्वामहार्णवेदेहंवारुणंलोकमश्नुते ॥ आत्मानमुपजीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीम् ॥ ४९ ॥ अश्मनाचरणौभित्त्वागु
ह्यकेषुसमोदते ॥ साधयित्वात्मनात्मानंनिर्द्वंद्वोनिष्परिग्रहः ॥ ५० ॥ चीर्त्वाद्वादशवर्षाणिदीक्षामेतांमनोगताम् ॥ स्वर्गलोकमवाप्नोतिदेवैश्चसहमोदते ॥ ५१ ॥
आत्मानमुपजीवन्योदीक्षांद्वादशवार्षिकीम् ॥ हुत्वाग्नौदेहमुत्सृज्यवह्निलोकेमहीयते ॥ ५२ ॥ यस्तुदेवियथान्यायंदीक्षितोनियतोद्विजः ॥ आत्मन्यात्मानमा
धायनिर्ममोधर्मलालसः ॥ ५३ ॥ चीर्त्वाद्वादशवर्षाणिदीक्षामेतांमनोगताम् ॥ अरणीसहितंस्कंधेबद्ध्वागच्छत्यनावृतः ॥ ५४ ॥ वीराध्वानगतोनित्यंवीरासनर
तस्तथा ॥ वीरस्थायीचसततंसवीरगतिमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ सशक्रलोकगोनित्यंसर्वकामपुरस्कृतः ॥ दिव्यपुष्पसमाकीर्णोदिव्यचंदनभूषितः ॥ ५६ ॥

श्येत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ अरणीसहितंअग्निंस्कंधेतरुप्रकांडेबद्ध्वाविलाप्य तरावग्निंविसृज्येत्यर्थः ॥ ५४ ॥ वीरोदेहत्यागोत्सुकः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १७८ ॥ सुखंवसतिधर्मात्मादिविदेवगणैःसह॥ वीरलोकगतोनित्यंवीरयोगसहःसदा ॥ ५७॥ सत्त्वस्थःसर्वमुत्सृज्यदीक्षितोनियतःशुचिः ॥ वीराध्वानंप्रपद्येद्यस्तस्य
लोकाःसनातनाः ॥ ५८ ॥ कामगेनविमानेनसवैचरतिछंदतः॥ शक्रलोकगतःश्रीमान्मोदतेचनिरामयः ॥ ५९ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्व १३
णिआनुशास०दानधर्मेउमामहेश्वरसंवादेद्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४२॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥उमोवाच॥ ॥भगवन्भगनेत्रघ्नपू
ष्णोदंतनिपातन॥दक्षक्रतुहरत्र्यक्षसंशयोमेमहानयम् ॥ १ ॥ चातुर्वर्ण्यंभगवतापूर्वंसृष्टंस्वयंभुवा॥केनकर्मविपाकेनवैश्योगच्छतिशूद्रताम् ॥ २॥ वैश्योवा
क्षत्रियःकेनद्विजोवाक्षत्रियोभवेत्॥ प्रतिलोमःकथंदेवशक्योधर्मोनिवर्तितुम् ॥ ३ ॥ केनवाकर्मणाविप्रःशूद्रयोनौप्रजायते॥क्षत्रियःशूद्रतामेतिकेनवाकर्म
णाविभो॥ ४ ॥ एतन्मेसंशयंदेववदभूतपतेनघ॥त्रयोवर्णाःप्रकृत्येहकथंब्राह्मण्यमाप्नुयुः॥५॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥ब्राह्मण्यंदेविदुष्प्रापंनिसर्गाद्ब्राह्मणः
शुभे॥ क्षत्रियोवैश्यशूद्रौवानिसर्गादितिमेमतिः ॥ ६ ॥ कर्मणादुष्कृतेनेहस्थानाद्भ्रश्यतिवैद्विजः ॥ ज्येष्ठंवर्णमनुप्राप्यतस्माद्रक्षेतवैद्विजः ॥ ७ ॥ स्थितोब्रा
ह्मणधर्मेणब्राह्मण्यमुपजीवति॥क्षत्रियोवाथवैश्योवाब्रह्मभूयंसगच्छति ॥ ८ ॥ यस्तुविप्रत्वमुत्सृज्यक्षात्रंधर्मंनिषेवते॥ ब्राह्मण्यात्सपरिभ्रष्टःक्षत्रयोनौप्रजा
यते ॥ ९ ॥ वैश्यकर्मचयोविप्रोलोभमोहव्यपाश्रयः॥ ब्राह्मण्यंदुर्लभंप्राप्यकरोत्यल्पमतिःसदा ॥ १० ॥ सद्विजोवैश्यतामेतिवैश्योवाशूद्रतामियात्॥स्वध
र्मात्प्रच्युतोविप्रस्ततःशूद्रत्वमाप्नुते॥ ११ ॥ तत्रासौनिरयंप्राप्तोवर्णभ्रष्टोबहिष्कृतः॥ब्रह्मलोकात्परिभ्रष्टःशूद्रःसमुपजायते॥ १२ ॥क्षत्रियोवामहाभागेवैश्यो
वाधर्मचारिणि ॥ स्वानिकर्माण्यपाहायशूद्रकर्मनिषेवते॥ १३ ॥ स्वस्थानात्सपरिभ्रष्टोवर्णसंकरतांगतः॥ ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रत्वंयातितादृशः ॥ १४ ॥
यस्तुबुद्धःस्वधर्मेणज्ञानविज्ञानवान्शुचिः॥ धर्मज्ञोधर्मनिरतःसधर्मफलमश्नुते ॥ १५ ॥ इदंचैवापरंदेविब्रह्मणासमुदाहृतम् ॥अध्यात्मंनैष्ठिकंसद्भिर्धर्मकामै
र्निषेव्यते॥ १६ ॥उग्रान्नंगर्हितंदेविगणान्नंश्राद्धसूतकम्॥दुष्टान्नंनैवभोक्तव्यंशूद्रान्नंनैवकर्हिचित्॥ १७॥शूद्रान्नंगर्हितंदेविसदादेवैर्महात्मभिः॥पितामह ॥ १७८ ॥
मुखोत्सृष्टंप्रमाणमितिमेमतिः॥ १८॥शूद्रान्नेनावशेषेणजठरेयोम्रियेद्विजः॥आहिताग्निस्तथायज्वासशूद्रगतिभाग्भवेत्॥ १९॥

॥ ७ ॥८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ कुंडेपाकपात्रेअश्नातीतिकुंडाशी ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ चोक्षःशुद्धः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

तेनशूद्रान्नशेषेणब्रह्मस्थानादपाकृतः ॥ ब्राह्मणःशूद्रतामेतिनास्तितत्रविचारणा ॥ २० ॥ यस्यान्नेनावशेषेणजठरेयोम्रियेद्द्विजः ॥ तांतांयोनिंव्रजेद्विप्रोयस्यान्न
मुपजीवति ॥ २१ ॥ ब्राह्मणत्वंशुभंप्राप्यदुर्लभंयोवमन्यते ॥ अभोज्यान्नानिचाश्नातिसद्द्विजत्वात्पतेतवै ॥ २२ ॥ सुरापोब्रह्महाक्षुद्रश्चोरोभग्नव्रतोशुचिः ॥ स्वा
ध्यायवर्जितःपापोलुब्धोनैकृतिकःशठः ॥ २३ ॥ अव्रतीवृषलीभर्ताकुंडाशीसोमविक्रयी ॥ निहीनसेवीविप्रोहिपततिब्रह्मयोनितः ॥ २४ ॥ गुरुतल्पीगुरुद्रोही
गुरुकुत्सारतिश्चयः ॥ ब्रह्मविच्चापिपततिब्राह्मणोब्रह्मयोनितः ॥ २५ ॥ एभिस्तुकर्मभिर्देविशुभैराचरितैस्तथा ॥ शूद्रोब्राह्मणतांयातिवैश्यःक्षत्रियतांव्रजेत् ॥ २६ ॥
शूद्रकर्माणिसर्वाणियथान्यायंयथाविधि ॥ शुश्रूषांपरिचर्यांचज्येष्ठेवर्णेप्रयत्नतः ॥ २७ ॥ कुर्यादविमनाःशूद्रःसततंसत्पथेस्थितः ॥ देवद्विजातिसत्कर्तासर्वा
तिथ्यकृतव्रतः ॥ २८ ॥ ऋतुकालाभिगामीचनियतोनियताशनः ॥ चोक्षश्चोक्षजनान्वेषीशेषान्नकृतभोजनः ॥ २९ ॥ वृथामांसंनभुंजीतशूद्रोवैश्यत्वमृच्छति ॥
ऋतवागनहंवादीनिर्द्वंद्वःशमकोविदः ॥ ३० ॥ यजतेनित्ययज्ञैश्चस्वाध्यायपरमःशुचिः ॥ दांतोब्राह्मणसत्कर्तासर्ववर्णबुभूषकः ॥ ३१ ॥ गृहस्थव्रतमातिष्ठन्द्वि
कालकृतभोजनः ॥ शेषाशीविजिताहारोनिष्कामोनिरहंवदः ॥ ३२ ॥ अग्निहोत्रमुपासंश्चजुह्वानश्चयथाविधि ॥ सर्वातिथ्यमुपातिष्ठन्शेषान्नकृतभोजनः ॥
॥ ३३ ॥ त्रेताग्निमंत्रविहितोवैश्योभवतिवैद्विजः ॥ सवैश्यःक्षत्रियकुलेशुचौमहतिजायते ॥ ३४ ॥ सवैश्यःक्षत्रियोजातोजन्मप्रभृतिसंस्कृतः ॥ उपनीतोव्रतपरो
द्विजोभवतिसत्कृतः ॥ ३५ ॥ ददातियजतेयज्ञैःसमृद्धैराप्तदक्षिणैः ॥ अधीत्यस्वर्गमन्विच्छंस्त्रेताग्निशरणःसदा ॥ ३६ ॥ आर्तहस्तप्रदोनित्यंप्रजाधर्मेणपालयन् ॥
सत्यःसत्यानिकुरुतेनित्यंयःसुखदर्शनः ॥ ३७ ॥ धर्मदंडोननिर्दंडोधर्मकार्यानुशासकः ॥ यंत्रितःकार्यकरणैःषड्भागकृतलक्षणः ॥ ३८ ॥ ग्राम्यधर्मंनसेवेतस्वच्छं
देनार्थकोविदः ॥ ऋतुकालेतुधर्मात्मापत्नीमुपशयेत्सदा ॥ ३९ ॥ सदोपवासीनियतःस्वाध्यायनिरतःशुचिः ॥ वर्हिष्कांतरितेनित्यंशयानोग्निगृहेसदा ॥ ४० ॥
सर्वातिथ्यंत्रिवर्गस्यकुर्वाणःसुमनाःसदा ॥ शूद्राणांचान्नकामानांनित्यंसिद्धमितिब्रुवन् ॥ ४१ ॥ अर्थाद्वायदिवाकामान्नकिंचिदुपलक्षयेत् ॥ पितृदेवातिथिकृ
तेसाधनंकुरुतेचयः ॥ ४२ ॥ स्ववेश्मनियथान्यायमुपास्तेभैक्ष्यमेवच ॥ त्रिकालमग्निहोत्रंचजुह्वानोवैयथाविधि ॥ ४३ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥ पादवत्गतिमत् ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ब्राह्मण्यमिति कुयोनिसंबंधात्कुप्रतिग्रहात्आदानाच्चब्राह्मण्यंनश्यतीतिभावः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

गोब्राह्मणहितार्थायरणेचाभिमुखोहतः॥ त्रेताग्निमंत्रपूतात्मासमाविश्यद्विजोभवेत् ॥ ४४ ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नःसंस्कृतोवेदपारगः ॥ विप्रोभवतिधर्मात्माक्ष
त्रियःस्वेनकर्मणा॥ ४५॥ एतैःकर्मफलैर्देविन्यूनजातिकुलोद्भवः॥ शूद्रोप्यागमसंपन्नोद्विजोभवतिसंस्कृतः ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणोवाप्यसद्वृत्तःसर्वसंकरभोजनः ॥
ब्राह्मण्यंससमुत्सृज्यशूद्रोभवतितादृशः ॥ ४७ ॥ कर्मभिःशुचिभिर्देविशुद्धात्माविजितेंद्रियः ॥ शूद्रोपिद्विजवत्सेव्यइतिब्रह्माऽब्रवीत्स्वयम् ॥ ४८ ॥ स्वभावः
कर्मचशुभंयत्रशूद्रेपितिष्ठति ॥ विशिष्टःसद्विजातेर्वैविज्ञेयइतिमेमतिः ॥ ४९ ॥ नयोनिर्नापिसंस्कारोनश्रुतंनचसंततिः ॥ कारणानिद्विजत्वस्यवृत्तमेवतुकार
णम् ॥५० ॥ सर्वोयंब्राह्मणोलोकेवृत्तेनतुविधीयते ॥ वृत्तेस्थितस्तुशूद्रोपिब्राह्मणत्वंनियच्छति ॥ ५१ ॥ ब्राह्मःस्वभावःसुश्रोणिसमःसर्वत्रमेमतिः ॥ निर्गु
णंनिर्मलंब्रह्मयत्रतिष्ठतिसद्विजः ॥ ५२॥ एतेयोनिफलादेविस्थानभागनिदर्शकाः ॥स्वयंचवरदेनोक्ताब्रह्मणास्तृजताप्रजाः ॥ ५३ ॥ ब्राह्मणोपिमहत्क्षेत्रंलो
केचरतिपादवत्॥ यत्तत्रबीजंवपतिसाकृषिःप्रेत्यभाविनि ॥ ५४ ॥ विघसाशिनासदाभाव्यंसत्पथालंबिनातथा ॥ ब्राह्मंहिमार्गमाक्रम्यवर्तितव्यंबुभूषता ॥
॥५५॥ संहिताध्यायिनाभाव्यंगृहेवैगृहमेधिना ॥ नित्यंस्वाध्यायिनाभाव्यंनचाध्ययनजीविना ॥५६॥ एवंभूतोहियोविप्रःसत्पथंसत्पथेस्थितः ॥ आहिता
ग्निरधीयानोब्रह्मभूयायकल्पते ॥५७॥ ब्राह्मण्यंदेविसंप्राप्यरक्षितव्यंयतात्मना ॥ योनिप्रतिग्रहादानैःकर्मभिश्चशुचिस्मिते ॥ ५८ ॥ एतत्तेगुह्यमाख्यातंय
थाशूद्रोभवेद्द्विजः ॥ ब्राह्मणोवाच्युतोधर्माद्यथाशूद्रत्वमाप्नुते॥ ५९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेउमामहेश्वरसंवादेत्रिच
त्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥उमोवाच॥ ॥भगवन्सर्वभूतेशदेवासुरनमस्कृत ॥ धर्माधर्मौनृणांदेवब्रूहिमेऽसं
शयंविभो ॥ १ ॥ कर्मणामनसावाचात्रिविधंहिनरःसदा ॥ बध्यतेबंधनैःपाशैर्मुच्यतेप्यथवापुनः॥ २ ॥ केनशीलेनवृत्तेनकर्मणाकीदृशेनवा ॥ समाचारैर्गुणैः
कैर्वास्वर्गंयांतीहमानवाः ॥ ३ ॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥देविधर्मार्थतत्त्वज्ञेधर्मनित्येदमेरते ॥ सर्वप्राणिहितःप्रश्नःश्रूयतांबुद्धिवर्धनः ॥ ४ ॥ सत्यधर्मरताः
संतःसर्वलिंगविवर्जिताः॥ धर्मलब्धार्थभोक्तारस्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ५ ॥

॥ इतिअनुशासनप०नै०भा०त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४३ ॥ ॥ ७ ॥ भगवन्निति ॥१॥२॥३॥४॥सर्वेषामाश्रमाणांलिंगैर्विवर्जिताः ॥५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ ७ ॥ नसज्जंतिसक्तानभवंति प्राणातिपातात्इंद्रियाणांविषयाभिमुख्यात् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अकषायकृतःरागद्वेषाद्यभावार्थंनिर्मितः ॥ १६ ॥ १७ ॥

नाधर्मेणनधर्मेणबध्यंतेछिन्नसंशयाः ॥ प्रलयोत्पत्तितत्त्वज्ञाःसर्वज्ञाःसर्वदर्शिनः ॥ ६ ॥ वीतरागाविमुच्यंतेपुरुषाःकर्मबंधनैः ॥ कर्मणामनसावाचायेन
हिंसंतिकिंचन ॥ ७ ॥ येनसज्जंतिकस्मिंश्चित्तेनबध्यंतिकर्मभिः ॥ प्राणातिपाताद्विरताःशीलवंतोदयान्विताः ॥ ८ ॥ तुल्यद्वेष्यप्रियादांतामुच्यंतेकर्मबंधनैः॥
सर्वभूतदयावंतोविश्वास्याःसर्वजंतुषु ॥ ९ ॥ त्यक्तहिंसासमाचारास्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ परस्वेनिर्ममानित्यंपरदारविवर्जकाः ॥ १० ॥ धर्मलब्धान्नभोक्ता
रस्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ मातृवत्स्वसृवच्चैवनित्यंदुहितृवच्चये ॥ ११ ॥ परदारेषुवर्ततेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ स्तैन्यान्निवृत्ताःसततंसंतुष्टाःस्वधनेनच ॥ १२ ॥
स्वभाग्यान्युपजीवंतितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ स्वदारनिरतायेचऋतुकालाभिगामिनः ॥ १३ ॥ अग्राम्यसुखभोगाश्चतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ परदारेषुयेनित्यंच
रित्रावृतलोचनाः ॥ १४ ॥ यतेंद्रियाःशीलपरास्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ एषदेवकृतोमार्गःसेवितव्यःसदानरैः ॥ १५ ॥ अकषायकृतश्चैवमार्गःसेव्यःसदाबु
धैः ॥ दानधर्मतपोयुक्तःशीलशौचदयात्मकः ॥ १६ ॥ वृत्त्यर्थंधर्महेतोर्वासेवितव्यःसदानरैः ॥ स्वर्गवासमभीप्सद्भिर्नसेव्यस्त्वतउत्तरः ॥ १७ ॥ ॥ उमोवाच ॥
वाचातुबध्यतेयेनमुच्यतेप्यथवापुनः ॥ तानिकर्माणिमेदेववदभूतपतेनघ ॥ १८ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ आत्महेतोःपरार्थेवानर्महास्याश्रयात्तथा ॥ येमृषा
नवदंतीहतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ १९ ॥ वृत्त्यर्थंधर्महेतोर्वाकामकारात्तथैवच ॥ अनृतंयेनभाषंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २० ॥ श्लक्ष्णांवाणींनिराबाधांमधुरां
पापवर्जिताम् ॥ स्वागतेनाभिभाषंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २१ ॥ परुषंयेनभाषंतेकटुकंनिष्ठुरंतथा ॥ अपैशुन्यरताःसंतस्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २२ ॥ पिशुनां
नप्रभाषंतेमित्रभेदकरींगिरम् ॥ ऋतंमैत्रंतुभाषंतेतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २३ ॥ येवर्जयंतिपरुषंपरद्रोहंचमानवाः ॥ सर्वभूतसमादांतास्तेनराःस्वर्गगामि
नः ॥ २४ ॥ शठप्रलापाद्विरताविरुद्धपरिवर्जकाः ॥ सौम्यप्रलापिनोनित्यंतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २५ ॥ नकोपाद्व्याहरंतेयेवाचंहृदयदारणीम् ॥ सांत्वंवदंति
क्रुद्धापितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ २६ ॥ एषवाणीकृतोदेविधर्मःसेव्यःसदानरैः ॥ शुभःसत्यगुणोनित्यंवर्जनीयोमृषाबुधैः ॥ २७ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ मनसाब
ध्यतेयेनकर्मणापुरुषःसदा ॥ तन्मेब्रूहिमहाभागदेवदेवपिनाकधृत ॥ २८ ॥

॥ १८ ॥ नर्मकौटिल्यंविनास्रगादौसर्पभ्रमोत्पादनं हास्यंतादृशमेवमात्रादिषुदोषारोपपूर्वकंगालनं ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ ३० ॥ नहिंसंतिआदानेनतत्स्वामिनंनपीडयंति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥

महेश्वरउवाच ॥ ॥ मानसेनेहधर्मेणसंयुक्ताःपुरुषाःसदा ॥ स्वर्गंगच्छंतिकल्याणितन्मेकीर्तयतःशृणु ॥ २९ ॥ दुष्प्रणीतेनमनसादुष्प्रणीततराकृतिः ॥ मनोब
ध्यतियेनेहशृणुवाक्यंशुभानने ॥ ३० ॥ अरण्येविजनेन्यस्तंपरस्वंदृश्यतेयदा ॥ मनसापिनहिंसंतितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३१ ॥ ग्रामेगृहेवायेद्रव्यंपारक्यंवि
जनेस्थितम् ॥ नाभिनंदंतिवैनित्यंतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३२ ॥ तथैवपरदारान्येकामवृत्तान्रहोगतान् ॥ मनसापिनहिंसंतितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३३ ॥ शत्रुं
मित्रंचयेनित्यंतुल्येनमनसानराः ॥ भजंतिमैत्राःसंगम्यतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३४ ॥ श्रुतवंतोदयावंतःशुचयःसत्यसंगराः ॥ स्वैरर्थैःपरिसंतुष्टास्तेनराःस्वर्ग
गामिनः ॥ ३५ ॥ अवैरायेत्वनायासामैत्रीचित्तरतासदा ॥ सर्वभूतदयावंतस्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३६ ॥ श्रद्धावंतोदयावंतश्चोक्षाश्चोक्षजनप्रियाः ॥ ध
र्माधर्मविदोनित्यंतेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३७ ॥ शुभानामशुभानांचकर्मणांफलसंचये ॥ विपाकज्ञाश्चयेदेवितेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३८ ॥ न्यायोपेतागुणो
पेतादेवद्विजपराःसदा ॥ समुत्थानमनुप्राप्तास्तेनराःस्वर्गगामिनः ॥ ३९ ॥ ॥ शुभैःकर्मफलैर्देविमयैतेपरिकीर्तिताः ॥ स्वर्गमार्गपराभूयःकिंत्वंश्रोतुमिहेच्छ
सि ॥ ४० ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥ महान्मेसंशयःकश्चिन्मर्त्यान्प्रतिमहेश्वर ॥ तस्मात्त्वंनैपुणेनाद्यममव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४१ ॥ केनायुर्लभतेदीर्घंकर्मणापुरुषः
प्रभो ॥ तपसावापिदेवेशकेनायुर्लभतेमहत् ॥ ४२ ॥ क्षीणायुःकेनभवतिकर्मणाभुविमानवः ॥ विपाकंकर्मणांदेववक्तुमर्हस्यनिंदित ॥ ४३ ॥ अपरेचमहा
भाग्यामंदभाग्यास्तथापरे ॥ अकुलीनास्तथाचान्येकुलीनाश्चतथापरे ॥ ४४ ॥ दुर्दर्शाःकेचिदाभांतिनराःकाष्ठमयाइव ॥ प्रियदर्शास्तथाचान्येदर्शनादेवमा
नवाः ॥ ४५ ॥ दुष्प्रज्ञाःकेचिदाभांतिकेचिदाभांतिपंडिताः ॥ महाप्राज्ञास्तथैवान्येज्ञानविज्ञानभाविनः ॥ ४६ ॥ अल्पाबाधास्तथाकेचिन्महाबाधास्तथाप
रे ॥ दृश्यंतेपुरुषादेवतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ४७ ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ हंततेऽहंप्रवक्ष्यामिदेविकर्मफलोदयम् ॥ मर्त्यलोकेनरःसर्वोयेनस्वफलमश्नुते ॥ ४८ ॥
प्राणातिपातेयोरौद्रोदंडहस्तोद्यतःसदा ॥ नित्यमुद्यतशस्त्रश्चहंतिभूतगणान्नरः ॥ ४९ ॥ निर्दयःसर्वभूतानांनित्यमुद्वेगकारकः ॥ अपिकीटपिपीलानामशर
ण्यःसुनिर्घृणः ॥ ५० ॥ एवंभूतोनरोदेविनिरयंप्रतिपद्यते ॥ विपरीतस्तुधर्मात्मारूपवानभिजायते ॥ ५१ ॥ पापेनकर्मणादेविवध्योहिंसारतिर्नरः ॥ अप्रियः
सर्वभूतानांहीनायुरुपजायते ॥ ५२ ॥ निरयंयातिहिंसात्मायातिस्वर्गमहिंसकः ॥ यातनांनिरयेरौद्रांसकृच्छ्रांलभतेनरः ॥ ५३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५४॥५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४४॥ ॥ ७ ॥ ॥किमिति ॥ १ ॥ २ ॥ नैत्यकानिनित्यदेयानि

यःकश्चिन्निरयात्तस्मात्समुत्तरतिकर्हिचित् ॥ मानुष्यंलभतेचापिहीनायुस्तत्रजायते ॥ ५४ ॥ पापेनकर्मणादेविबद्धोहिंसारतिर्नरः ॥ अप्रियःसर्वभूतानांही
नायुरुपजायते ॥ ५५ ॥ यस्तुशुक्लाभिजातीयःप्राणिघातविवर्जकः ॥ निक्षिप्तशस्त्रोनिर्दंडोनहिंसतिकदाचन ॥ ५६ ॥ नघातयतिनोहंतिघ्नंतंनैवानुमोदते॥
सर्वभूतेषुसस्नेहोयथात्मनितथापरे ॥ ५७ ॥ ईदृशःपुरुषोत्कर्षोदेविदेवत्वमश्नुते ॥ उपपन्नान्सुखान्भोगानुपाश्नातिमुदायुतः ॥ ५८॥ अथचेन्मानुषेलोकेकदा
चिदुपपद्यते ॥ तत्रदीर्घायुरुत्पन्नःसनरःसुखमेधते ॥ ५९ ॥ एषदीर्घायुषांमार्गःसुवृत्तानांसुकर्मिणाम् ॥ प्राणिहिंसाविमोक्षेणब्रह्मणासमुदीरितः ॥ ६० ॥
इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेउमामहेश्वरसंवादेचतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४४॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥
॥ उमोवाच॥ ॥ किंशीलःकिंसमाचारःपुरुषःकैश्वकर्मभिः॥ स्वर्गसमभिपद्येतसंप्रदानेनकेनवा ॥ १ ॥ ॥ महेश्वरउवाच॥ ॥ दाताब्राह्मणसंत्कर्तादीनार्त
कृपणादिषु ॥ भक्ष्यभोज्यान्नपानानांवाससांचप्रदायकः ॥ २ ॥ प्रतिश्रयान्सभाःकूपान्प्रपाःपुष्करिणीस्तथा ॥ नैत्यकानिचसर्वाणिकिमिच्छकमतीवच ॥ ३॥
आसनंशयनंयानंगृहंरत्नंधनंतथा ॥ सस्यजातानिसर्वाणिगाःक्षेत्राण्यथयोषितः ॥ ४ ॥ सुप्रतीतमनानित्यंयःप्रयच्छतिमानवः ॥ एवंभूतोनरोदेविदेवलो
केभिजायते ॥ ५॥ तत्रोष्यसुचिरंकालंभुक्त्वाभोगाननुत्तमान् ॥ सहाप्सरोभिर्मुदितोरमतेनंदनादिषु ॥ ६ ॥ तस्मात्स्वर्गाच्च्युतोलोकान्मानुषेषुप्रजायते॥ म
हाभोगकुलेदेविधनधान्यसमन्वितः ॥ ७ ॥ तत्रकामगुणैःसर्वैःसमुपेतोमुदायुतः ॥ महाभोगोमहाकोशोधनीभवतिमानवः ॥ ८॥ एतेदेविमहाभागाःप्राणि
नोदानशीलिनः ॥ ब्रह्मणावैपुराप्रोक्ताःसर्वस्यप्रियदर्शनाः ॥ ९ ॥ अपरेमानवादेविप्रदानकृपणाद्विजैः ॥ याचितानप्रयच्छंतिविद्यमानेप्यबुद्धयः ॥ १० ॥
दीनांधकृपणान्दृष्ट्वाभिक्षुकानतिथीनपि ॥ याच्यमानानिवर्तंतेजिह्वालोभसमन्विताः ॥ ११ ॥ नधनानिनवासांसिनभोगान्नचकांचनम् ॥ नगावोनान्नवि
कृतिंप्रयच्छंतिकदाचन ॥ १२॥ अप्रवृत्ताश्चयेलुब्धानास्तिकादानवर्जिताः ॥ एवंभूतानरादेविनिरयंयांत्यबुद्धयः ॥ १३ ॥ तेवैमनुष्यतांयांतियदाकालस्यप
र्ययात् ॥ धनरिक्तेकुलेजन्मलभंतेस्वल्पबुद्धयः ॥ १४ ॥ क्षुत्पिपासापरीताश्चसर्वलोकबहिष्कृताः ॥ निराशाःसर्वभोगेभ्योजीवंत्यधर्मजीविकाम् ॥ १५॥

किमिच्छसीतिपृष्ट्वायदीप्सितंदीयतेतत्किमिच्छकं ॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥ अतिथीन्दृष्ट्वातैर्याच्यमानाःसंतोनिवर्त्तंतेनप्रयच्छंति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ गुरुवृद्धापचायिनःगुरूणांवृद्धानांचहीनत्वसंपादकाः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ गुरुवत् पितृवत् ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

अल्पभोगकुलेजाताअल्पभोगरतानराः ॥ अनेनकर्मणादेविभवंत्यधनिनोनराः ॥ १६ ॥ अपरेस्तंभिनोनित्यंमानिनःपापतोरताः ॥ आसनार्हस्ययेपीठंनप्रयच्छंत्यचेतसः ॥ १७ ॥ मार्गार्हस्यचयेमार्गंनयच्छंत्यल्पबुद्धयः॥ पाद्यार्हस्यचयेपाद्यंनददत्यल्पबुद्धयः ॥ १८ ॥ अर्घार्हान्नचसत्कारैरर्चयंतियथाविधि ॥ अर्घ्यमाचमनीयंवानयच्छंत्यल्पबुद्धयः॥ १९॥ गुरुंचाभिगतंप्रेम्णागुरुवन्नबुभूषते ॥ अभिमानप्रवृत्तेनलोभेनसमवस्थिताः ॥ २० ॥ संमान्यांश्चावमन्यंतेवृद्धान्परिभवंतिच ॥ एवंविधानरादेविसर्वेनिरयगामिनः ॥ २१ ॥ तेवैयदिनरास्तस्मान्निरयादुत्तरंतिवै ॥ वर्षपूगैस्ततोजन्मलभंतेकुत्सितेकुले ॥ २२ ॥ श्वपाकपुल्कसादीनांकुत्सितानामचेतसाम् ॥ कुलेषुतेषुजायंतेगुरुवृद्धापचायिनः ॥ २३ ॥ नस्तंभीनचमानीयोदेवताद्विजपूजकः ॥ लोकपूज्योनमस्कर्ताप्रश्रितोमधुरंवचः ॥ २४ ॥ सर्ववर्णप्रियकरःसर्वभूतहितःसदा ॥ अद्वेषीसुमुखःश्लक्ष्णःस्निग्धवाणीप्रदःसदा ॥ २५ ॥ स्वागतेनैवसर्वेषांभूतानामविहिंसकः ॥ यथार्हसत्क्रियापूर्वमर्चयन्नवतिष्ठति ॥ २६ ॥ मार्गार्हायददन्मार्गंगुरुंगुरुवदर्चयन्॥ अतिथिप्रग्रहरतस्तथाभ्यागतपूजकः ॥ २७ ॥ एवंभूतोनरोदेविस्वर्गंतिंप्रतिपद्यते ॥ ततोमानुषतांप्राप्यविशिष्टकुलजोभवेत् ॥ २८ ॥ तत्रासौविपुलैर्भोगैःसर्वरत्नसमायुतः ॥ यथार्हदाताचार्हेषुधर्मचर्यापरोभवेत् ॥ २९ ॥ संमतःसर्वभूतानांसर्वलोकनमस्कृतः ॥ स्वकर्मफलमाप्नोतिस्वयमेवनरःसदा ॥ ३० ॥ उदात्तकुलजातीयउदात्ताभिजनःसदा ॥ एषधर्मोमयाप्रोक्तोविधात्रास्वयमीरितः ॥ ३१ ॥ यस्तुरौद्रसमाचारःसर्वसत्त्वभयंकरः ॥ हस्ताभ्यांयदिवापद्भ्यांरज्ज्वादंडेनवापुनः ॥ ३२ ॥ लोष्टैःस्तंभैरायुधैर्वाजंतून्बाधतिशोभने ॥ हिंसार्थंनिकृतिप्रज्ञःप्रोद्वेजयतिचैवह ॥ ३३ ॥ उपक्रामतिजंतूंश्चउद्वेगजननःसदा ॥ एवंशीलसमाचारोनिरयंप्रतिपद्यते ॥ ३४ ॥ सवैमनुष्यतांगच्छेद्यदिकालस्यपर्ययात्॥ बह्वाबाधपरिक्लिष्टेजायतेसोऽधमेकुले ॥ ३५ ॥ लोकद्वेष्योधमःपुंसांस्वयंकर्मफलैःकृतैः ॥ एषदेविमनुष्येषुबोद्धव्योज्ञातिबंधुषु ॥ ३६ ॥ अपरःसर्वभूतानिदयावाननुपश्यति ॥ मैत्रदृष्टिःपितृसमोनिर्वैरोनियतेंद्रियः ॥ ३७ ॥ नोद्वेजयतिभूतानिनविघातयतेतथा ॥ हस्तपादैःसुनियतैर्विश्वास्यःसर्वजंतुषु ॥ ॥ ३८ ॥ नरज्ज्वानचदंडेननलोष्टैर्नायुधेनच ॥ उद्वेजयतिभूतानिश्लक्ष्णकर्मादयापरः॥ ३९ ॥

उदात्तंप्रशस्तं ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ऊहःसिद्धांतःअपोहःपूर्वपक्षः ॥४३ ॥४४ ॥४५ ॥४६ ॥४७ ॥४८ ॥४९ ॥५०॥५१॥५२॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

एवंशीलसमाचारःस्वर्गेसमुपजायते ॥ तत्रासौभवनेदिव्येमुदावसतिदेववत् ॥ ४० ॥ सचेत्कर्मक्षयान्मर्त्योमनुष्येषूपजायते ॥ अल्पाबाधोनिरातंकःसजा
तःसुखमेधते ॥ ४१ ॥ सुखभागीनिरायासोनिरुद्वेगःसदानरः ॥ एषदेविसतांमार्गोबाधायत्रनविद्यते ॥ ४२ ॥ ॥उमोवाच॥ ॥ इमेमनुष्यादृश्यंतेऊहापोह
विशारदाः ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नाःप्रज्ञावंतोर्थकोविदाः ॥ ४३ ॥ दुष्प्रज्ञाश्चापरेदेवज्ञानविज्ञानवर्जिताः ॥ केनकर्मविशेषेणप्रज्ञावान्पुरुषोभवेत् ॥ ४४ ॥ अ
ल्पप्रज्ञोविरूपाक्षकथंभवतिमानवः ॥ एतन्मेसंशयंछिंधिसर्वधर्मविदांवर ॥ ४५ ॥ जात्यंधाश्चापरेदेवरोगार्ताश्चापरेतथा ॥ नराःक्लीबाश्चदृश्यंतेकारणंब्रूहित
त्रवै ॥ ४६ ॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥ब्राह्मणान्वेदविदुषःसिद्धान्धर्मविदस्तथा ॥ परिपृच्छंत्यहरहःकुशलाःकुशलंतथा ॥४७॥ वर्जयंतोऽशुभंकर्मसेवमानाः
शुभंतथा ॥ लभंतेस्वर्गतिंनित्यमिहलोकेतथासुखम् ॥ ४८ ॥ सचेन्मानुषतांयातिमेधावीतत्रजायते ॥ श्रुतंप्रज्ञानुगंयस्यकल्याणमुपजायते ॥ ४९ ॥ परदारे
षुयेचापिचक्षुर्दुष्टंप्रयुंजते ॥ तेनदुष्टस्वभावेनजात्यंधास्तेभवंतिह ॥ ५० ॥ मनसातुप्रदुष्टेननग्नांपश्यंतियेस्त्रियम् ॥ रोगार्तास्तेभवंतीहनरादुष्कृतकर्मिणः ॥
॥ ५१ ॥ येतुमूढादुराचारावियोनौमैथुनेरताः ॥ पुरुषेषुसुदुष्प्रज्ञाःक्लीबत्वमुपयांतिते ॥ ५२ ॥ पशूंश्चयेघातयंतियेचैवगुरुतल्पगाः ॥ प्रकीर्णमैथुनायेचक्लीबा
जायंतितेनराः ॥ ५३ ॥ ॥उमोवाच॥ ॥सावद्यंकिंतुवैकर्मनिरवद्यंतथैवच ॥ श्रेयःकुर्वन्नवाप्नोतिमानवोदेवसत्तम ॥ ५४ ॥ ॥महेश्वरउवाच॥ ॥श्रे
यांसंमार्गमन्विच्छन्सदायःपृच्छतिद्विजान् ॥ धर्मान्वेषीगुणाकांक्षीसस्वर्गंसमुपाश्नुते ॥ ५५ ॥ यदिमानुषतांदेविकदाचित्सनिगच्छति ॥ मेधावीधारणायुक्तः
प्रायस्तत्राभिजायते ॥५६॥ एषदेविसतांधर्मोमंतव्योभूतिकारकः ॥ नृणांहितार्थायमयातववैसमुदाहृतः ॥५७॥ ॥उमोवाच॥ ॥ अपरेस्वल्पविज्ञाना
धर्मविद्वेषिणोनराः ॥ ब्राह्मणान्वेदविदुषोनेच्छंतिपरिसर्पितुम् ॥ ५८ ॥ व्रतवंतोनराःकेचिच्छ्रद्धाधर्मपरायणाः ॥ अव्रताभ्रष्टनियमास्तथान्येराक्षसोपमाः ॥
॥५९॥ यज्वानश्चतथैवान्येनिर्होमाश्चतथापरे ॥ केनकर्मविपाकेनभवंतीहवदस्वमे ॥ ६० ॥ ॥ महेश्वरउवाच ॥ ॥ आगमालोकधर्माणांमर्यादाःसर्वनिर्मि
ताः ॥ प्रामाण्येनानुवर्ततेदृश्यंतेचदृढव्रताः ॥ ६१ ॥ अधर्मंधर्ममित्याहुर्येचमोहवशंगताः ॥ अव्रतानष्टमर्यादास्तेप्रोक्ताब्रह्मराक्षसाः ॥ ६२ ॥ तेचेत्कालकृतोद्यो
गात्संभवंतीहमानुषाः ॥ निर्होमानिर्वषट्कारास्तेभवंतिनराधमाः ॥ ६३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६४॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

एषदेविमयासर्वःसंशयच्छेदनायते ॥ कुशलाकुशलोनॄणांव्याख्यातोधर्मसागरः ॥ ६४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेउमाम
हेश्वरसंवादेपंचचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥नारदउवाच ॥ ॥एवमुक्त्वामहादेवःश्रोतुकामःस्वयंप्रभुः ॥ अ
नुकूलांप्रियांभार्यांपार्श्वस्थांसमभाषत ॥ १ ॥ ॥महेश्वरउवाच ॥ ॥परावरज्ञेधर्मज्ञेतपोवननिवासिनि ॥ साध्विसुभ्रुसुकेशांतेहिमवत्पर्वतात्मजे ॥ २ ॥
दक्षेशमदमोपेतेनिर्ममेधर्मचारिणि ॥ पृच्छामित्वांवरारोहेपृष्टावदममेप्सितम् ॥ ३ ॥ सावित्रीब्रह्मणःसाध्वीकौशिकस्यशचीसती ॥ मार्कंडेयस्यधूमोर्णाऋ
द्धिर्वैश्रवणस्यच ॥ ४ ॥ वरुणस्यतथागौरीसूर्यस्यचसुवर्चला ॥ रोहिणीशशिनःसध्वीस्वाहाचैवविभावसोः ॥ ५ ॥ अदितिःकश्यपस्याथसर्वास्ताःपतिदेव
ताः ॥ पृष्टाश्चोपासिताश्चैवतास्त्वयादेविनित्यशः ॥ ६ ॥ तेनत्वांपरिपृच्छामिधर्मज्ञेधर्मवादिनि ॥ स्त्रीधर्मंश्रोतुमिच्छामित्वयोदाहृतमादितः ॥ ७ ॥ सधर्मचारि
णीमेत्वंसमशीलासमव्रता ॥ समानसारवीर्याचतपस्तीव्रंकृतंचते ॥ ८ ॥ त्वयाह्युक्तोविशेषेणगुणवान्सभविष्यति ॥ लोकेचैवत्वयादेविप्रमाणत्वमुपैष्य
ति ॥ ९ ॥ स्त्रियश्चैवविशेषेणस्त्रीजनस्यगतिःपरा ॥ गौर्यांगच्छतिसुश्रोणिलोकेष्वेषागतिःसदा ॥ १० ॥ ममचार्धंशरीरस्यतवचार्धेननिर्मितम् ॥ सुरकार्यकरीचत्वं
लोकसंतानकारिणी ॥ ११ ॥ तवसर्वःसुविदितःस्त्रीधर्मःशाश्वतःशुभे ॥ तस्मादशेषतोब्रूहिस्वधर्मंविस्तरेणमे ॥ १२ ॥ ॥ उमोवाच ॥ ॥भगवन्सर्वभूते
शभूतभव्यभवोत्तम ॥ त्वत्प्रभावादियंदेववाक्चैवप्रतिभातिमे ॥ १३ ॥ इमास्तुनद्योदेवेशसर्वतीर्थोदकैर्युताः ॥ उपस्पर्शनहेतोस्त्वामुपयांतिसमीपतः ॥ १४ ॥
एताभिःसहसंमंत्र्यप्रवक्ष्याम्यनुपूर्वशः ॥ प्रभवन्योऽनहंवादीसवैपुरुषउच्यते ॥ १५ ॥ स्त्रीचभूतेशसततंस्त्रियमेवानुधावति ॥ मयासंमानिताश्चैवभविष्यंतिस
रिद्वराः ॥ १६ ॥ एषासरस्वतीपुण्यानदीनामुत्तमानदी ॥ प्रथमासर्वसरितांनदीसागरगामिनी ॥ १७ ॥ विपाशाचवितस्ताचचंद्रभागाइरावती ॥ शतद्रूर्देवि
कासिंधुःकौशिकीगौतमीतथा ॥ १८ ॥ तथादेवनदीचेयंसर्वतीर्थाभिसंभृता ॥ गगनाद्गांगतादेवीगंगासर्वसरिद्वरा ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वादेवदेवस्यपत्नीधर्मभृतां
वरा ॥ स्मितपूर्वमथाभाष्यसर्वास्ताःसरितस्तथा ॥ २० ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ गुणवान्सःस्त्रीधर्मः ॥ ९ ॥ गौर्यांभूमौगच्छतिअनादिपरंपरयाचलति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

अपृच्छद्देवमहिषीस्त्रीधर्मंधर्मवत्सला॥स्त्रीधर्मकुशलास्तावैगंगाद्याःसरितांवराः ॥ २१ ॥ ॥उमोवाच॥ ॥अयंभगवताप्रोक्तःप्रश्नःस्त्रीधर्मसंश्रितः॥तंतु
संमंत्र्ययुष्माभिर्वक्तुमिच्छामिशंकरम् ॥ २२ ॥ नचैकसाध्यंपश्यामिविज्ञानंभुविकस्यचित्॥दिविवासागरगमास्तेनवोमानयाम्यहम् ॥ २३॥एवंसर्वाःसरि
च्छ्रेष्ठाःपृष्टाःपुण्यतमाःशिवाः ॥ ततोदेवनदीगंगानियुक्ताप्रतिपूज्यच ॥ २४ ॥ बह्वीभिर्बुद्धिभिःस्फीतास्त्रीधर्मज्ञाशुचिस्मिता ॥ शैलराजसुतांदेवींपुण्यापाप
भयापहा ॥ २५ ॥ बुद्ध्याविनयसंपन्नासर्वधर्मविशारदा॥सस्मितंबहुबुद्ध्याढ्यागंगावचनमब्रवीत् ॥ २६॥ ॥ गंगोवाच ॥ ॥धन्यास्म्यनुगृहीतास्मि
देविधर्मपरायणे॥यात्वंसर्वजगन्मान्यानदींमानयसेनघे॥ २७॥प्रभवन्पृच्छतेयोहिसंमानयतिवापुनः॥नूनंजनमदुष्टात्मापंडिताख्यांसगच्छति॥२८॥ज्ञान
विज्ञानसंपन्नानूहापोहविशारदान् ॥ प्रवक्तॄन्पृच्छतेयोन्यान्सवैनापदमृच्छति ॥ २९ ॥ अन्यथाबहुबुद्ध्याढ्योवाक्यंवदतिसंसदि॥अन्यथैवत्यहंवादीदुर्बलं
वदतेवचः॥ ३० ॥दिव्यज्ञानेदिविश्रेष्ठेदिव्यपुण्यैःसहोत्थिते॥त्वमेवार्हसिनोदेविस्त्रीधर्माननुभाषितुम् ॥ ३१ ॥ ततःसाराधितादेवीगंगयाबहुभिर्गुणैः॥ प्राह
सर्वमशेषेणस्त्रीधर्मंसुरसुंदरी॥ ३२ ॥ ॥उमोवाच॥ ॥स्त्रीधर्मोमांप्रतियथाप्रतिभातियथाविधि॥तमहंकीर्तयिष्यामितथैवप्रश्रिताभव ॥ ३३ ॥स्त्रीधर्मःपू
र्वएवायंविवाहेबंधुभिःकृतः॥सहधर्मचरीभर्तुर्भवत्यग्निसमीपतः ॥ ३४ ॥ सुस्वभावासुवचनासुवृत्तासुखदर्शना॥अनन्यचित्तासुमुखीभर्तुःसाधर्मचारिणी
॥ ३५ ॥ साभवेद्धर्मपरमासाभवेद्धर्मभागिनी ॥ देववत्सततंसाध्वीयाभर्तारंप्रपश्यति ॥ ३६ ॥ शुश्रूषांपरिचारंचदेववद्याकरोतिच ॥ नान्यभावाह्यविमनाः
सुव्रतासुखदर्शना॥ ३७॥ पुत्रवक्त्रमिवाभीक्ष्णंभर्तुर्वदनमीक्षते ॥ यासाध्वीनियताहारासाभवेद्धर्मचारिणी॥ ३८ ॥ श्रुत्वादंपतिधर्मंवैसहधर्मकृतंशुभम् ॥
याभवेद्धर्मपरमानारीभर्तृसमव्रता ॥३९॥ देववत्सततंसाध्वीभर्तारमनुपश्यति॥दंपत्योरेषवैधर्मःसहधर्मकृतःशुभः॥४०॥ शुश्रूषांपरिचारंचदेवतुल्यंप्रकुर्वती॥
वश्याभावेनसुमनाःसुव्रतासुखदर्शना ॥ अनन्यचित्तासुमुखीभर्तुःसाधर्मचारिणी ॥ ४१ ॥ परुषाण्यपिचोक्तायादृष्टादुष्टेनचक्षुषा ॥ सुप्रसन्नमुखीभर्तुर्या
नारीसापतिव्रता॥ ४२ ॥

वश्याभावेनमंत्रादिनावशीकरणंविना ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चंद्रसूर्यौंनरुमपियापुरुषनामत्वान्ननिरीक्षतेकिमुनरंपशुंवेतिभावः ॥४३॥४४॥४५॥४६॥४७॥ सुसंमृष्टक्षयाशोधितगृहा ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५०॥५१॥ ५२ ॥ लघुसत्त्वयाशीघ्रमर्यादावबोधिन्याबुद्ध्या

नचंद्रसूर्यौंनतरुंपुंनाम्नायानिरीक्षते॥ भर्तृवर्जंवरारोहासाभवेद्धर्मचारिणी ॥ ४३ ॥ दरिद्रंव्याधितंदीनमध्वनापरिकर्शितम् ॥ पतिंपुत्रमिवोपास्तेसानारीध
र्मभागिनी॥ ४४ ॥यानारीप्रयतादक्षायानारीपुत्रिणीभवेत्॥ पतिप्रियापतिप्राणासानारीधर्मभागिनी ॥ ४५ ॥ शुश्रूषांपरिचर्यांचकरोत्यविमनाःसदा ॥
सुप्रतीताविनीताचसानारीधर्मभागिनी ॥ ४६ ॥ नकामेषुनभोगेषुनैश्वर्येनसुखेतथा॥ स्पृहायस्यायथापत्यौसानारीधर्मभागिनी ॥ ४७ ॥ कल्योत्थानरति
र्नित्यंगृहशुश्रूषणेरता॥सुसंमृष्टक्षयाचैवगोशकृत्कृतलेपना॥ ४८॥ अग्निकार्यपरानित्यंसदापुष्पबलिप्रदा॥देवतातिथिभृत्यानांनिर्वाप्यपतिनासह॥ ४९॥
शेषान्नमुपभुंजानायथान्यायंयथाविधि ॥ तुष्टपुष्टजनानित्यंनारीधर्मेणयुज्यते ॥ ५० ॥ श्वश्रूश्वशुरयोःपादौजोषयंतीगुणान्विता ॥ मातापितृपरानित्यंया
नारीसातपोधना ॥ ५१ ॥ ब्राह्मणान्दुर्बलानाथान्दीनांधकृपणांस्तथा ॥ बिभर्त्यन्नेनयानारीसापतिव्रतभागिनी ॥ ५२ ॥ व्रतंचरतियानित्यंदुश्चरंलघुसत्त्व
या ॥ पतिचित्तापतिहितासापतिव्रतभागिनी ॥ ५३ ॥ पुण्यमेतत्तपश्चैतत्स्वर्गश्चैषसनातनः ॥ यानारीभर्तृपरमाभवेद्भर्तृव्रतासती ॥ ५४ ॥ पतिर्हिदेवोनारी
णांपतिर्बंधुःपतिर्गतिः ॥ पत्यासमागतिर्नास्तिदैवतंवायथापतिः ॥ ५५ ॥ पतिप्रसादःस्वर्गोवातुल्योनार्यानवाभवेत् ॥ अहंस्वर्गंनहीच्छेयंत्वय्यप्रीतेमहेश्वरे॥
॥ ५६ ॥ यद्यकार्यमधर्मंवायदिवाप्राणनाशनम् ॥ पतिर्ब्रूयाद्दरिद्रोवाव्याधितोवाकथंचन ॥ ५७ ॥ आपन्नोरिपुसंस्थोवाब्रह्मशापार्दितोपिवा ॥ आपद्धर्मान
नुप्रेक्ष्यतत्कार्यमविशंकया ॥ ५८ ॥ एषदेवमयाप्रोक्तःस्त्रीधर्मोवचनात्तव ॥ यात्वेवंभाविनीनारीसापतिव्रतभागिनी॥ ५९ ॥ ॥ भीष्मउवाच॥ ॥ इत्युक्तःस
तुदेवेशःप्रतिपूज्यगिरेःसुताम् ॥ लोकान्विसर्जयामाससर्वैरनुचरैर्वृतान् ॥ ६० ॥ ततोययुर्भूतगणाःसरितश्चयथागतम्॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवप्रणम्यशिरसाभ
वम्॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनुशासनपर्वणिआनुशास० दानधर्मेउमामहेश्वरसंवादेस्त्रीधर्मकथनेषट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४६॥ ॥ ७॥
ऋषयऊचुः॥ ॥ पिनाकिन्भगनेत्रघ्नसर्वलोकनमस्कृत ॥ माहात्म्यंवासुदेवस्यश्रोतुमिच्छामिशंकर ॥ १ ॥

॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ १४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
पिनाकिन्निति अस्मिन्नध्यायेयोहिमांद्रष्टुमिच्छेतेतिश्लोकद्वयेनब्रह्मविष्णुरुद्राणामैकात्म्यंदर्शितं यस्मागुपदर्शितंतदेवात्रोपसंहृतमितिबोध्यं ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८॥ १९॥ २० ॥ २१ ॥ २२॥ २३ ॥ २४॥ २५॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ईश्वरउवाच॥ ॥पितामहादपिवरःशाश्वतःपुरुषोहरिः॥ कृष्णोजांबूनदाभासोव्यभ्रेसूर्यइवोदितः॥ २ ॥दशबाहुर्महातेजादेवतारिनिषूदनः॥ श्रीवत्सांकोहृ
षीकेशःसर्वदैवतपूजितः ॥ ३ ॥ ब्रह्मातस्योदरभवस्तस्याहंचशिरोभवः ॥ शिरोरुहेभ्योज्योतींषिरोमभ्यश्चसुराऽसुराः ॥ ४॥ ऋषयोदेहसंभूतास्तस्यलोकाश्च
शाश्वताः॥ पितामहगृहंसाक्षात्सर्वदेवगृहंचसः ॥ ५ ॥ सोस्याःपृथिव्याःकृत्स्नायाःस्रष्टात्रिभुवनेश्वरः ॥ संहर्ताचैवभूतानांस्थावरस्यचरस्यच ॥ ६ ॥ सहिदेवव
रःसाक्षाद्देवनाथःपरंतपः॥ सर्वज्ञःसर्वसंश्लिष्टःसर्वगःसर्वतोमुखः ॥ ७॥ परमात्माहृषीकेशःसर्वव्यापीमहेश्वरः॥ नतस्मात्परमंभूतंत्रिषुलोकेषुकिंचन ॥ ८ ॥
सनातनोवैमधुहागोविंदइतिविश्रुतः ॥ससर्वान्पार्थिवान्संख्येघातयिष्यतिमानदः ॥ ९ ॥ सुरकार्यार्थमुत्पन्नोमानुषंवपुरास्थितः ॥ नहिदेवगणाःशक्तास्त्रिवि
क्रमविनाकृताः ॥ १० ॥ भुवनेदेवकार्याणिकर्तुंनायकवर्जिताः ॥ नायकःसर्वभूतानांसर्वदेवनमस्कृतः॥ ११ ॥ एतस्यदेवनाथस्यदेवकार्यपरस्यच ॥ ब्रह्मभू
तस्यसततंब्रह्मर्षिशरणस्यच ॥ १२ ॥ ब्रह्मावसतिगर्भस्थःशरीरेसुखसंस्थितः ॥ शर्वःसुखंसंश्रितश्चशरीरेसुखसंस्थितः ॥ १३ ॥ सर्वाःसुखंसंश्रिताश्चशरी
रेतस्यदेवताः॥ सदेवःपुंडरीकाक्षःश्रीगर्भःश्रीसहोषितः ॥ १४ ॥ शार्ङ्गचक्रायुधःखड्गीसर्वनागरिपुध्वजः॥ उत्तमेनसशीलेनदमेनचशमेनच ॥ १५ ॥ पराक्र
मेणवीर्येणवपुषादर्शनेनच ॥ आरोहेणप्रमाणेनधैर्येणार्जवसंपदा ॥ १६ ॥ आनृशंस्येनरूपेणबलेनचसमन्वितः ॥ अस्त्रैःसमुदितःसर्वैर्दिव्यैरद्भुतदर्शनैः ॥
॥ १७॥ योगमायःसहस्राक्षोनिरपायोमहामनाः॥ वीरोमित्रजनश्लाघीज्ञातिबंधुजनप्रियः ॥१८॥ क्षमावांश्चानहंवादीब्रह्मण्योब्रह्मनायकः॥ भयहर्ताभया
र्तानांमित्राणांनंदिवर्धनः ॥ १९ ॥ शरण्यःसर्वभूतानांदीनानांपालनेरतः ॥श्रुतवानर्थसंपन्नःसर्वभूतनमस्कृतः ॥ २० ॥ समाश्रितानांवरदःशत्रूणामपिधर्म
वित्॥ नीतिज्ञोनीतिसंपन्नोब्रह्मवादीजितेंद्रियः॥ २१ ॥ भवार्थमिहदेवानांबुद्ध्यापरमयायुतः ॥प्राजापत्येशुभेमार्गेमानवेधर्मसंस्कृते ॥ २२॥ समुत्पत्स्यति
गोविंदोमनोर्वंशेमहात्मनः ॥ अंगोनाममनोःपुत्रोअंतर्धामाततःपरः ॥ २३ ॥ अंतर्धाम्नोहविर्धामाप्रजापतिरनिंदितः ॥ प्राचीनबर्हिर्भविताहविर्धाम्नःसुतोम
हान् ॥ २४ ॥ तस्यप्रचेतःप्रमुखाभविष्यंतिदशात्मजाः॥ प्राचेतसस्तथादक्षोभवितेहप्रजापतिः ॥ २५ ॥ दाक्षायण्यास्तथादित्योमनुरादित्यतस्तथा ॥ मनो
श्चवंशजइलासुद्युम्नश्चभविष्यति ॥ २६ ॥ बुधात्पुरूरवाश्चापितस्मादायुर्भविष्यति ॥ नहुषोभवितातस्माद्ययातिस्तस्यचात्मजः॥ २७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ अर्हितःपुष्पधूपादिनार्चितः पूजितःवाचाचमहीकृतः

यदुस्तस्मान्महासत्त्वःक्रोष्टातस्माद्भविष्यति ॥ क्रोष्टुश्चैवमहान्पुत्रोवृजिनीवान्भविष्यति ॥ २८ ॥ वृजिनीवतश्चभविताउषंगुरपराजितः॥ उषंगोर्भवितापुत्रः

 शूरश्चित्ररथस्तथा ॥ २९ ॥ तस्यत्ववरजःपुत्रःशूरोनामभविष्यति ॥ तेषांविख्यातवीर्याणांचरित्रगुणशालिनाम्॥ ३० ॥ यज्वनांसुविशुद्धानांवंशेब्राह्मणसं

मते॥ सशूरःक्षत्रियश्रेष्ठोमहावीर्योमहायशाः॥ स्ववंशविस्तरकरंजनयिष्यतिमानदः॥ ३१ ॥ वसुदेवइतिख्यातंपुत्रमानकदुंदुभिं ॥ तस्यपुत्रश्चतुर्बाहुर्वासुदे

वोभविष्यति ॥ ३२ ॥ दाताब्राह्मणसत्कर्ताब्रह्मभूतोद्विजप्रियः ॥ राज्ञोमागधसंरुद्धान्मोक्षयिष्यतियादवः ॥ ३३ ॥ जरासंधंतुराजानंनिर्जित्यगिरिगह्वरे ॥ स

र्वपार्थिवरत्नाढ्योभविष्यतिसवीर्यवान् ॥ ३४ ॥ पृथिव्यामप्रतिहतोवीर्येणचभविष्यति ॥ विक्रमेणचसंपन्नःसर्वपार्थिवपार्थिवः ॥ ३५ ॥ शूरसेनेषुभूत्वा

सद्वारकायांवसन्प्रभुः ॥ पालयिष्यतिगांदेवींविजित्यनयवित्सदा ॥ ३६ ॥ तंभवंतःसमासाद्यवाङ्माल्यैरर्हणैर्वरैः॥ अर्चयंतुयथान्यायंब्रह्माणमिवशाश्वतम्

॥ ३७ ॥ योहिमांद्रष्टुमिच्छेतब्रह्माणंचपितामहम् ॥ द्रष्टव्यस्तेनभगवान्वासुदेवःप्रतापवान् ॥ ३८ ॥ दृष्टेतस्मिन्नहंदृष्टोनमेत्रास्तिविचारणा ॥ पितामहोवादे

वेशइतिवित्ततपोधनाः ॥ ३९ ॥ सयस्यपुंडरीकाक्षःप्रीतियुक्तोभविष्यति ॥ तस्यदेवगणःप्रीतोब्रह्मपूर्वोभविष्यति ॥ ४० ॥ यश्चतंमानवेलोकेसंश्रयिष्यतिके

शवम् ॥ तस्यकीर्तिर्जयश्चैवस्वर्गश्चैवभविष्यति ॥ ४१ ॥ धर्माणांदेशिकःसाक्षात्सभविष्यतिधर्मभाक्॥ धर्मवद्भिःसदेवेशोनमस्कार्यःसदोद्यतैः ॥ ४२ ॥ धर्म

एवपरोहिस्यात्तस्मिन्नभ्यर्चितेविभौ ॥ सहिदेवोमहातेजाःप्रजाहितचिकीर्षया ॥ ४३ ॥ धर्मार्थंपुरुषव्याघ्रऋषिकोटीःससर्जह ॥ ताःसृष्टास्तेनविभुनापर्वते

गंधमादने ॥ ४४ ॥ सनत्कुमारप्रमुखास्तिष्ठंतितपसान्विताः ॥ तस्मात्सवाग्मीधर्मज्ञोनमस्योद्विजपुंगवाः॥ ४५ ॥ दिविश्रेष्ठोहिभगवान्हरिर्नारायणःप्रभुः॥ वं

दितोहिसवंदेतमानितोमानयीतच ॥ अर्हितश्चार्हयेन्नित्यंपूजितःप्रतिपूजयेत् ॥ ४६ ॥ दृष्टःपश्येदहरहःसंश्रितःप्रतिसंश्रयेत् ॥ अर्चितश्चार्चयेन्नित्यंसदेवोद्विज

सत्तमाः ॥ ४७ ॥ एतत्तस्यानवद्यस्यविष्णोर्वैपरमंव्रतम् ॥ आदिदेवस्यमहतःसज्जनाचरितंसदा ॥ ४८ ॥ भुवनेभ्यर्चितोनित्यंदेवैरपिसनातनः ॥ अभयेनानु

रूपेणयुज्यंतेतमनुव्रताः ॥ ४९ ॥ कर्मणामनसावाचासनमस्योद्विजैःसदा ॥ यत्नवद्भिरुपस्थायद्रष्टव्योदेवकीसुतः ॥ ५० ॥

॥ ४६ ॥ अर्चितःमनसाध्यातः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५१ ॥ ५२ ५३॥ ॥५४ ॥ तृणेंद्रःतालद्रुमः ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशद

एषवोभिहितोमार्गोमयावैमुनिसत्तमाः॥तंदृष्ट्वासर्वशोदेवंदृष्टाःस्युःसुरसत्तमाः॥ ५१ ॥ महावराहंतंदेवंसर्वलोकपितामहम्॥अहंचैवनमस्यामिनित्यमेवजग
त्पतिम् ॥ ५२ ॥ तत्रचत्रितयंदृष्टंभविष्यतिनसंशयः ॥ समस्ताहिवयंदेवास्तस्यदेहेवसामहे ॥ ५३ ॥ तस्यचैवाग्रजोभ्रातासिताद्रिनिचयप्रभः॥ हलीबलइति
ख्यातोभविष्यतिधराधरः ॥ ५४ ॥ त्रिशिरास्तस्यदिव्यश्चशातकुंभमयोद्रुमः॥ ध्वजस्तृणेंद्रोदेवस्यभविष्यतिरथाश्रितः ॥ ५५ ॥ शिरोनागैर्महाभोगैःपरिकी
र्णंमहात्मभिः॥ भविष्यतिमहाबाहोःसर्वलोकेश्वरस्यच ॥ ५६ ॥ चिंतितानिसमेष्यंतिशस्त्राण्यस्त्राणिचैवह ॥ अनंतश्चसएवोक्तोभगवान्हरिरव्ययः ॥ ५७ ॥
समादिष्टश्चविबुधैर्दर्शयत्वमितिप्रभो ॥ सुपर्णोयस्यवीर्येणकश्यपस्यात्मजोबली॥ अंतंनैवाशकद्द्रष्टुंदेवस्यपरमात्मनः ॥ ५८ ॥ सचशेषोविचरतेपरयावैमुदा
युतः॥ अंतर्वसतिभोगेनपरिरभ्यवसुंधराम्॥५९॥यएवविष्णुःसोनंतोभगवान्वसुधाधरः॥योरामःसहृषीकेशोयोच्युतःसधराधरः॥ ६० ॥ तावुभौपुरुषव्याघ्रौ
दिव्यौदिव्यपराक्रमौ॥द्रष्टव्यौमाननीयौचचक्रलांगलधारिणौ ॥ ६१ ॥ एषवोनुग्रहःप्रोक्तोमयापुण्यस्तपोधनाः॥ यद्भवंतोयदुश्रेष्ठंपूजयेयुःप्रयत्नतः॥ ६२ ॥
इतिश्रीम०अनु०आनुशासनि०दानधर्मेपुरुषमाहात्म्येसप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥१४७॥ ॥७॥ ॥नारदउवाच॥ ॥अथव्योम्निमहाञ्छब्दः
सविद्युत्स्तनयित्नुमान् ॥ मेघैश्चगगनंनीलंसंरुद्धमभवद्घनैः ॥ १ ॥ प्रावृषीवचपर्जन्योववर्षेनिर्मलंपयः ॥ तमश्चैवाभवद्घोरंदिशश्चनचकाशिरे ॥ २ ॥ ततो
देवगिरौतस्मिन्रम्येपुण्येसनातने ॥ नशर्वंभूतसंघंवाददृशुर्मुनयस्तदा ॥ ३ ॥ व्यभ्रंचगगनंसद्यःक्षणेनसमपद्यत ॥ तीर्थयात्रांततोविप्राजग्मुश्चान्येयथा
गतम्॥ ४॥ तदद्भुतमचिंत्यंचदृष्ट्वातेविस्मिताभवन्॥शंकरस्योमयासार्धंसंवादंत्वत्कथाश्रयम्॥५॥ सभवान्पुरुषव्याघ्रब्रह्मभूतःसनातनः॥ यदर्थमनुशिष्टाः
स्मोगिरिपृष्ठेमहात्मना ॥ ६ ॥ द्वितीयंत्वद्भुतमिदंत्वत्तेजःकृतमद्यवै॥दृष्ट्वाचविस्मिताःकृष्णसाचनःस्मृतिरागता॥ ७॥ एतत्तेदेवदेवस्यमाहात्म्यंकथितंप्रभो॥
कपर्दिनोगिरीशस्यमहाबाहोजनार्दन॥८॥

धिकशततमोऽध्यायः ॥ १४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अथव्योम्नीतिकथोपसंहारार्थःस्पष्टार्थोऽध्यायः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इत्युक्तःसतदाकृष्णस्तपोवननिवासिभिः ॥ मानयामासतान्सर्वानृषीन्देवकिनंदनः ॥ ९ ॥ अथर्षयःसंप्रहृष्टाःपुनस्तेकृष्णमब्रुवन् ॥ पुनःपुनर्दर्शयास्मान्सदै १३
॥१८५॥ वमधुसूदन ॥ १० ॥ नहिनःसारतिःस्वर्गेयाचत्वद्दर्शनेविभो ॥ तद्दृतंचमहाबाहोयदाहभगवान्भवः ॥ ११ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंरहस्यमरिकर्शन ॥ त्वमेवत्व
र्थतत्त्वज्ञःपृष्टोस्मान्पृच्छसेयदा ॥ १२ ॥ तदस्माभिरिदंगुह्यंत्वत्प्रियार्थमुदाहृतम् ॥ नचतेविदितंकिंचित्त्रिषुलोकेषुविद्यते ॥ १३ ॥ जन्मचैवप्रसूतिश्चयच्चान्य
त्कारणंविभो ॥ वयंतुबहुचापल्यादशक्तागुह्यधारणे ॥ १४ ॥ ततःस्थितेत्वयिविभोलघुत्वात्प्रलपामहे ॥ नहिकिंचित्तदाश्चर्यंयन्नवेत्तिभवानिह ॥ १५ ॥ दिवि
वाभुविवादेवसर्वंहिविदितंतव ॥ साधयामवयंकृष्णबुद्धिंपुष्टिमवाप्नुहि ॥ १६ ॥ पुत्रस्तेसदृशस्तातविशिष्टोवाभविष्यति ॥ महाप्रभावसंयुक्तोदीप्तिकीर्तिक
रःप्रभुः ॥ १७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ ततःप्रणम्यदेवेशंयादवंपुरुषोत्तमम् ॥ प्रदक्षिणमुपावृत्यप्रजग्मुस्तेमहर्षयः ॥ १८ ॥ सोयंनारायणःश्रीमान्दीप्त्यापरम
यायुतः ॥ व्रतंयथावत्तच्चीर्त्वाद्वारकांपुनरागमत् ॥ १९ ॥ पूर्णेचदशमेमासिपुत्रोस्यपरमाद्भुतः ॥ रुक्मिण्यांसंमतोजज्ञेशूरोवंशधरःप्रभो ॥ २० ॥ सकामःस
र्वभूतानांसर्वभावगतोनृप ॥ असुराणांसुराणांचचरत्यंतर्गतःसदा ॥ २१ ॥ सोयंपुरुषशार्दूलोमेघवर्णश्चतुर्भुजः ॥ संश्रितःपांडवान्प्रेम्णाभवंतश्चैनमाश्रिताः
॥ २२ ॥ कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिश्चैवस्वर्गमार्गस्तथैवच ॥ यत्रैषसंस्थितस्तत्रदेवोविष्णुस्त्रिविक्रमः ॥ २३ ॥ सेंद्रादेवास्त्रयस्त्रिंशदेषनात्रविचारणा ॥ आदिदेवो
महादेवःसर्वभूतप्रतिश्रयः ॥ २४ ॥ अनादिनिधनोव्यक्तोमहात्मामधुसूदनः ॥ अयंजातोमहातेजाःसुराणामर्थसिद्धये ॥ २५ ॥ सुदुस्तरार्थतत्त्वस्यवक्ताक
र्ताचमाधवः ॥ तवपार्थजयःकृत्स्नस्तवकीर्तिस्तथातुला ॥ २६ ॥ तवेयंपृथिवीदेवीकृत्स्नानारायणाश्रयात् ॥ अयंनाथस्तवाचिंत्योयस्यनारायणोगतिः ॥
॥ २७ ॥ सभवांस्त्वमुपाध्वर्यूरणाग्नौहुतवान्नृपान् ॥ कृष्णस्रुवेणमहतायुगांताग्निसमेनवै ॥ २८ ॥ दुर्योधनश्चशोच्योसौसपुत्रभ्रातृबांधवः ॥ कृतवान्यो
ऽबुधःक्रोधाद्धरिगांडीविविग्रहम् ॥ २९ ॥ दैतेयादानवेंद्राश्चमहाकायामहाबलाः ॥ चक्राग्नौक्षयमापन्नादावाग्नौशलभाइव ॥ ३० ॥ प्रतियोद्धुंनशक्योहिमानु ॥१८५॥
षैरेषसंयुगे ॥ विहीनैःपुरुषव्याघ्रसत्त्वशक्तिबलादिभिः ॥ ३१ ॥ जयोयोगीयुगांताभःसव्यसाचीरणाग्रगः ॥ तेजसाहतवान्सर्वंसुयोधनबलंनृप ॥ ३२ ॥ यत्तु
गोवृषभांकेनमुनिभ्यःसमुदाहृतम् ॥ पुराणंहिमवत्पृष्ठेतन्मेनिगदतःशृणु ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यावत्तस्यभवेत्पुष्टिस्तेजोदीप्तिःपराक्रमः ॥ प्रभावःसन्नतिर्जन्मकृष्णेतत्रिगुणंविभो ॥ ३४ ॥ कःशक्नोत्यन्यथाकर्तुंतद्यदिस्यात्तथाशृणु ॥ यत्रकृष्णोहिभगवां
स्तत्रपुष्टिरनुत्तमा ॥ ३५ ॥ वयंत्विहाल्पमतयःपरतंत्राःसुविक्लवाः ॥ ज्ञानपूर्वंप्रपन्नाःस्मोमृत्योःपंथानमव्ययम् ॥ ३६ ॥ भवांश्चाप्यार्जवपरःपूर्वंकृत्वाप्रतिश्रय
म् ॥ राजवृत्तंनलभतेप्रतिज्ञापालनेरतः ॥ ३७ ॥ अप्यैवात्मवधंलोकेराजंस्त्वंबहुमन्यसे ॥ नहिप्रतिज्ञायादत्तातांप्रहातुमरिंदम ॥ ३८ ॥ कालेनायंजनःसर्वोनि
हतोरणमूर्धनि ॥ वयंचकालेनहताःकालोहिपरमेश्वरः ॥ ३९ ॥ नहिकालेनकालज्ञःस्पृष्टःशोचितुमर्हसि ॥ कालोलोहितरक्ताक्षःकृष्णोदंडीसनातनः ॥ ४० ॥ त
स्मात्कुंतीसुतज्ञातीन्नेहशोचितुमर्हसि ॥ व्यपेतमन्युर्नित्यंत्वंभवकौरवनंदन ॥ ४१ ॥ माधवस्यास्यमाहात्म्यंश्रुतंयत्कथितंमया ॥ तदेवतावत्पर्याप्तंसज्जनस्यनि
दर्शनम् ॥ ४२ ॥ व्यासस्यवचनंश्रुत्वानारदस्यचधीमतः ॥ स्वयंचैवमहाराजकृष्णस्यार्हतमस्यवै ॥ ४३ ॥ प्रभावश्चर्षिपूगस्यकथितःसुमहान्मया ॥ महेश्वरस्य
संवादंशैलपुत्र्याश्चभारत ॥ ४४ ॥ धारयिष्यतियश्चैनंमहापुरुषसंभवम् ॥ शृणुयात्कथयेद्वायःसश्रेयोलभतेपरम् ॥ ४५ ॥ भवितारश्चतस्याथसर्वेकामायथे
प्सिताः ॥ प्रेत्यस्वर्गंचलभतेनरोनास्त्यत्रसंशयः ॥ ४६ ॥ न्याय्यंश्रेयोभिकामेनप्रतिपत्तुंजनार्दनः ॥ एषएवाक्षयोविप्रैःस्तुतोराजन्जनार्दनः ॥ ४७ ॥ महेश्वरमु
खोत्सृष्टायेचधर्मगुणाःस्मृताः ॥ तेत्वयामनसाधार्याःकुरुराजदिवानिशम् ॥ ४८ ॥ एवंतेवर्तमानस्यसम्यग्दंडधरस्यच ॥ प्रजापालनदक्षस्यस्वर्गलोकोभविष्य
ति ॥ ४९ ॥ धर्मेणापिसदाराजन्प्रजारक्षितुमर्हसि ॥ यस्तस्यविपुलोदंडःसम्यग्धर्मःसकीर्त्यते ॥ ५० ॥ यएषकथितोराजन्मयासज्जनसंनिधौ ॥ शंकरस्योमया
सार्धसंवादोधर्मसंहितः ॥ ५१ ॥ श्रुत्वावाश्रोतुकामोवाप्यर्चयेद्वृषभध्वजम् ॥ विशुद्धेनेहभावेनयइच्छेद्भूतिमात्मनः ॥ ५२ ॥ एषतस्यानवद्यस्यनारदस्यमहा
त्मनः ॥ संदेशोदेवपूजार्थंतंतथाकुरुपांडव ॥ ५३ ॥ एतदत्यद्भुतंवृत्तंपुण्येहिभवतिप्रभो ॥ वासुदेवस्यकौंतेयस्थाणोश्चैवस्वभावजम् ॥ ५४ ॥ दशवर्षसहस्राणि
बदर्यामेषशाश्वतः ॥ तपश्चचारविपुलंसहगांडीवधन्वना ॥ ५५ ॥ त्रियुगौपुंडरीकाक्षौवासुदेवधनंजयौ ॥ विदितौनारदादेतौममव्यासाच्चपार्थिव ॥ ५६ ॥ बा
लएवमहाबाहुश्चकारकदनंमहत् ॥ कंसस्यपुंडरीकाक्षोज्ञातित्राणार्थकारणात् ॥ ५७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥५८॥५९॥ ६०॥ ६१॥६२॥६३॥६४॥६५॥६६॥ ॥ इतिअनुशासन०नै०भा०अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥१४८॥ ॥७॥ ॥विश्वंविष्णुरित्यतःप्राक्तनोग्रंथःस्पष्टार्थः नामपदानामव

कर्मणामस्यकौंतेयनांतंसंख्यातुमुत्सहे॥ शाश्वतस्यपुराणस्यपुरुषस्ययुधिष्ठिर ॥ ५८ ॥ ध्रुवंश्रेयःपरंतातभविष्यतितवोत्तमम्॥ यस्यतेपुरुषव्याघ्रःसखाचायंज
नार्दनः॥ ५९ ॥ दुर्योधनंतुशोचामिप्रेत्यलोकेपिदुर्मतिम्॥ यत्कृतेपृथिवीसर्वाविनष्टासहयद्विपा ॥ ६० ॥ दुर्योधनापराधेनकर्णस्यशकुनेस्तथा॥ दुःशासनचतु
र्थानांकुरवोनिधनंगताः॥ ६१ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवंसंभाषमाणेतुगांगेयेपुरुषर्षभे॥ तूष्णींबभूवकौरव्योमध्येतेषांमहात्मनाम् ॥ ६२ ॥ तच्छ्रुत्वावि
स्मयंजग्मुर्धृतराष्ट्रादयोनृपाः॥ संपूज्यमनसाकृष्णंसर्वेप्रांजलयोभवन्॥ ६३ ॥ ऋषयश्चापितेसर्वेनारदप्रमुखास्तदा ॥ प्रतिगृह्याभ्यनंदंततद्वाक्यंप्रतिपूज्यच ॥
॥ ६४ ॥ इत्येतदखिलंसर्वैःपांडवोभ्रातृभिःसह॥ श्रुतवान्सुमहाश्चर्यंपुण्यंभीष्मानुशासनम्॥ ६५ ॥ युधिष्ठिरस्तुगांगेयंविश्रांतंभूरिदक्षिणम्॥ पुनरेवमहाबुद्धिः
पर्यपृच्छन्महीपतिः॥ ६६ ॥ ॥इतिश्रीम०अनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेमहापुरुषप्रस्तावेअष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४८ ॥ ॥ ७ ॥
वैशंपायनउवाच॥ ॥श्रुत्वाधर्मानशेषेणपावनानिचसर्वशः॥ युधिष्ठिरःशांतनवंपुनरेवाभ्यभाषत ॥ १ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ किमेकंदैवतंलोकेकिंवा
प्येकंपरायणम् ॥ स्तुवंतःकंकमर्चंतःप्राप्नुयुर्मानवाःशुभम्॥२॥ कोधर्मःसर्वधर्माणांभवतःपरमोमतः॥ किंजपन्मुच्यतेजंतुर्जन्मसंसारबंधनात् ॥३॥ ॥भीष्मउ
वाच॥ ॥जगत्प्रभुंदेवदेवमनंतंपुरुषोत्तमम् ॥ स्तुवन्नामसहस्रेणपुरुषःसततोत्थितः॥ ४ ॥ तमेवचार्चयन्नित्यंभक्त्यापुरुषमव्ययम् ॥ ध्यायंस्तुवन्नमस्यंश्चय
जमानस्तमेवच॥५॥ अनादिनिधनंविष्णुंसर्वलोकमहेश्वरम् ॥ लोकाध्यक्षंस्तुवन्नित्यंसर्वदुःखातिगोभवेत् ॥ ६ ॥ ब्रह्मण्यंसर्वधर्मज्ञंलोकानांकीर्तिवर्धनम्॥
लोकनाथंमहद्भूतंसर्वभूतभवोद्भवम्॥ ७॥ एषमेसर्वधर्माणांधर्मोधिकतमोमतः॥ यद्भक्त्यापुंडरीकाक्षंस्तवैरर्चेन्नरःसदा ॥ ८ ॥ परमंयोमहत्तेजःपरमंयोमह
त्तपः॥ परमंयोमहद्ब्रह्मपरमंयःपरायणम्॥९॥ पवित्राणांपवित्रंयोमंगलानांचमंगलम्॥ दैवतंदेवतानांचभूतानांयोऽव्ययःपिता॥१०॥ यतःसर्वाणिभूतानिभ
वंत्यादियुगागमे॥ यस्मिंश्चप्रलयंयांतिपुनरेवयुगक्षये॥ ११ ॥ तस्यलोकप्रधानस्यजगन्नाथस्यभूपते॥ विष्णोर्नामसहस्रंमेशृणुपापभयापहम् ॥ १२ ॥ यानि
नामानिगौणानिविख्यातानिमहात्मनः॥ ऋषिभिःपरिगीतानितानिवक्ष्यामिभूतये॥ १३ ॥

यथार्थस्तुश्रीशंकराचार्यभगवत्पादीयभाष्यादेवावगंतव्यः शूद्रःसुखमवाप्नुयादित्यनेनशूद्रस्याप्येतज्जपेऽधिकारोस्तीतिदर्शितं शेषंसुगमं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥५॥६ ॥७॥८ ॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

ओं विश्वंविष्णुर्वषट्कारोभूतभव्यभवत्प्रभुः॥ भूतकृद्भूतभृद्भावोभूतात्माभूतभावनः ॥ १४ ॥ पूतात्मापरमात्माचमुक्तानांपरमागतिः ॥ अव्ययःपुरुषःसाक्षी
क्षेत्रज्ञोक्षरएवच ॥ १५ ॥ योगोयोगविदांनेताप्रधानपुरुषेश्वरः ॥ नरसिंहवपुःश्रीमान्केशवःपुरुषोत्तमः॥ १६ ॥ सर्वःशर्वःशिवःस्थाणुर्भूतादिर्निधिरव्ययः॥
संभवोभावनोभर्ताप्रभवःप्रभुरीश्वरः॥ १७॥ स्वयंभूःशंभुरादित्यःपुष्कराक्षोमहास्वनः ॥ अनादिनिधनोधाताविधाताधातुरुत्तमः ॥ १८ ॥ अप्रमेयोहृषीके
शःपद्मनाभोमरप्रभुः ॥ विश्वकर्मामनुस्त्वष्टास्थविष्ठःस्थविरोध्रुवः ॥ १९ ॥ अग्राह्यःशाश्वतःकृष्णोलोहिताक्षःप्रतर्दनः॥ प्रभूतस्त्रिककुब्धामपवित्रंमंगलंप
रम्॥ २० ॥ईशानःप्राणदःप्राणोज्येष्ठःश्रेष्ठःप्रजापतिः॥ हिरण्यगर्भोभूगर्भोमाधवोमधुसूदनः ॥ २१ ॥ईश्वरोविक्रमीधन्वीमेधावीविक्रमःक्रमः॥ अनुत्तमो
दुराधर्षःकृतज्ञःकृतिरात्मवान्॥ २२ ॥ सुरेशःशरणंशर्मविश्वरेताःप्रजाभवः ॥ अहःसंवत्सरोव्यालःप्रत्ययःसर्वदर्शनः ॥ २३ ॥ अजःसर्वेश्वरःसिद्धःसिद्धिःस
र्वादिरच्युतः १०० वृषाकपिरमेयात्मासर्वयोगविनिःसृतः ॥ २४ ॥ वसुर्वसुमनाःसत्यःसमात्मासंमितःसमः ॥ अमोघःपुंडरीकाक्षोवृषकर्मावृषाकृतिः ॥
॥ २५ ॥ रुद्रोबहुशिरावभ्रुर्विश्वयोनिःशुचिश्रवाः॥ अमृतःशाश्वतःस्थाणुर्वरारोहोमहातपाः ॥ २६ ॥ सर्वगःसर्वविद्भानुर्विष्वक्सेनोजनार्दनः ॥ वेदोवेदवि
दव्यंगोवेदांगोवेदवित्कविः ॥ २७ ॥ लोकाध्यक्षःसुराध्यक्षोधर्माध्यक्षःकृताकृतः ॥ चतुरात्माचतुर्व्यूहश्चतुर्दंष्ट्रश्चतुर्भुजः ॥ २८ ॥ भ्राजिष्णुर्भोजनंभोक्ता
सहिष्णुर्जगदादिजः ॥ अनघोविजयोजेताविश्वयोनिःपुनर्वसुः ॥ २९ ॥ उपेंद्रोवामनःप्रांशुरमोघःशुचिरूर्जितः ॥ अतींद्रःसंग्रहःसर्गोधृतात्मानियमोय
मः ॥ ३० ॥ वेद्योवैद्यःसदायोगीवीरहामाधवोमधुः ॥ अतींद्रियोमहामायोमहोत्साहोमहाबलः॥ ३१ ॥महाबुद्धिर्महावीर्योमहाशक्तिर्महाद्युतिः॥ अनिर्दे
श्यवपुःश्रीमानमेयात्मामहाद्रिधृक् ॥ ३२ ॥ महेष्वासोमहीभर्ताश्रीनिवासःसतांगतिः॥ अनिरुद्धःसुरानंदोगोविंदोगोविदांपतिः ॥ ३३ ॥ मरीचिर्दमनोहं
सःसुपर्णोभुजगोत्तमः ॥ हिरण्यनाभःसुतपाःपद्मनाभःप्रजापतिः ॥ ३४ ॥ अमृत्युःसर्वदृक्सिंहः २०० संधातासंधिमान्स्थिरः ॥ अजोदुर्मर्षणःशास्ता
विश्रुतात्मासुरारिहा ॥ ३५ ॥ गुरुर्गुरुतमोधामसत्यःसत्यपराक्रमः ॥ निमिषोनिमिषःस्रग्वीवाचस्पतिरुदारधीः ॥ ३६ ॥ अग्रणीर्ग्रामणीःश्रीमान्न्यायोने
तासमीरणः॥ सहस्रमूर्धाविश्वात्मासहस्राक्षःसहस्रपात्॥ ३७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आवर्तनोनिवृत्तात्मासंवृतःसंप्रमर्दनः ॥ अहःसंवर्तकोवह्निरनिलोधरणीधरः ॥ ३८ ॥ सुप्रसादःप्रसन्नात्माविश्वधृग्विश्वभुग्विभुः ॥ सत्कर्तासत्कृतःसाधु
 र्जह्नुर्नारायणोनरः॥ ३९ ॥ असंख्येयोप्रमेयात्माविशिष्टःशिष्टकृच्छुचिः॥ सिद्धार्थःसिद्धसंकल्पःसिद्धिदःसिद्धिसाधनः॥ ४० ॥ वृषाहीवृषभोविष्णुर्वृषपर्वावृषो
दरः॥ वर्धनोवर्धमानश्चविविक्तःश्रुतिसागरः॥ ४१ ॥ सुभुजोदुर्धरोवाग्मीमहेंद्रोवसुदोवसुः ॥ नैकरूपोबृहद्रूपःशिपिविष्टःप्रकाशनः ॥ ४२ ॥ ओजस्तेजोद्यु
तिधरःप्रकाशात्माप्रतापनः ॥ ऋद्धःस्पष्टाक्षरोमंत्रश्चंद्रांशुर्भास्करद्युतिः ॥ ४३ ॥ अमृतांशूद्भवोभानुःशशबिंदुःसुरेश्वरः ॥ औषधंजगतःसेतुःसत्यधर्मपरा
क्रमः ॥ ४४ ॥ भूतभव्यभवन्नाथःपवनःपावनोनलः ॥ कामहाकामकृत्कांतःकामःकामप्रदःप्रभुः ॥ ४५ ॥ युगादिकृ ३०० द्युगावर्तोनैकमायोमहाशनः॥
अदृश्योव्यक्तरूपश्चसहस्रजिदनंतजित् ॥ ४६ ॥ इष्टोविशिष्टःशिष्टेष्टःशिखंडीनहुषोवृषः ॥ क्रोधहाक्रोधकृत्कर्ताविश्वबाहुर्महीधरः ॥ ४७ ॥ अच्युतःप्रथितःप्रा
णःप्राणदोवासवानुजः ॥ अपांनिधिरधिष्ठानमप्रमत्तःप्रतिष्ठितः ॥ ४८ ॥ स्कंदःस्कंदधरोधुर्योवरदोवायुवाहनः ॥ वासुदेवोबृहद्भानुरादिदेवःपुरंदरः ॥ ४९ ॥
अशोकस्तारणस्तारःशूरःशौरिर्जनेश्वरः ॥ अनुकूलःशतावर्तःपद्मीपद्मनिभेक्षणः ॥ ५० ॥ पद्मनाभोरविंदाक्षःपद्मगर्भःशरीरभृत् ॥ महर्धिर्ऋद्धोवृद्धात्माम
हाक्षोगरुडध्वजः॥ ५१ ॥ अतुलःशरभोभीमःसमयज्ञोहविर्हरिः ॥ सर्वलक्षणलक्षण्योलक्ष्मीवान्समितिंजयः ॥ ५२ ॥ विक्षरोरोहितोमार्गोहेतुर्दामोदरःस
हः॥ महीधरोमहाभागोवेगवानमिताशनः ॥ ५३ ॥ उद्भवःक्षोभणोदेवःश्रीगर्भःपरमेश्वरः ॥ करणंकारणंकर्ताविकर्तागहनोगुहः ॥ ५४ ॥ व्यवसायोव्यव
स्थानःसंस्थानःस्थानदोध्रुवः ॥ परर्धिःपरमस्पष्टस्तुष्टःपुष्टःशुभेक्षणः ॥ ५५ ॥ रामोविरामोविरजोमार्गोनेयोनयोऽनयः ४०० ॥ वीरःशक्तिमतांश्रेष्ठोधर्मोध
र्मविदुत्तमः ॥ ५६ ॥ वैकुंठःपुरुषःप्राणःप्राणदःप्रणवःपृथुः ॥ हिरण्यगर्भःशत्रुघ्नोव्याप्तोवायुरधोक्षजः ॥ ५७ ॥ ऋतुःसुदर्शनःकालःपरमेष्ठीपरिग्रहः॥ उग्रः
संवत्सरोदक्षोविश्रामोविश्वदक्षिणः॥ ५८ ॥ विस्तारःस्थावरःस्थाणुःप्रमाणंबीजमव्ययम् ॥ अर्थोनर्थोमहाकोशोमहाभोगोमहाधनः ॥ ५९ ॥ अनिर्विण्णः
स्थविष्ठोभूर्धर्मयूपोमहामखः॥ नक्षत्रनेमिर्नक्षत्रीक्षमःक्षामःसमीहनः॥ ६० ॥

१ विश्वंधृष्णातीतिविश्वधृगितिभाष्ये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥

यज्ञइज्योमहेज्यश्चक्रतुःसत्रंसतांगतिः ॥ सर्वदर्शीविमुक्तात्मासर्वज्ञोज्ञानमुत्तमम् ॥ ६१ ॥ सुव्रतःसुमुखःसूक्ष्मःसुघोषःसुखदःसुहृत् ॥ मनोहरोजितक्रोधो
वीरबाहुर्विदारणः ॥ ६२ ॥ स्वापनःस्ववशोव्यापीनैकात्मानैककर्मकृत् ॥ वत्सरोवत्सलोवत्सीरत्नगर्भोधनेश्वरः ॥ ६३ ॥ धर्मगुब्धर्मकृद्धर्मीसदसत्क्षरमक्ष
रम् ॥ अविज्ञातासहस्रांशुर्विधाताकृतलक्षणः ॥ ६४ ॥ गभस्तिनेमिःसत्त्वस्थःसिंहोभूतमहेश्वरः ॥ आदिदेवोमहादेवोदेवेशोदेवभृद्गुरुः ॥ ६५ ॥ उत्तरोगोपति
र्गोप्ताज्ञानगम्यःपुरातनः ॥ शरीरभूतभृद्भोक्ता ५०० कपींद्रोभूरिदक्षिणः ॥ ६६ ॥ सोमपोऽमृतपःसोमःपुरुजित्पुरुसत्तमः ॥ विनयोजयःसत्यसंधोदाशार्हः
सात्वतांपतिः ॥ ६७ ॥ जीवोविनयितासाक्षीमुकुंदोमितविक्रमः ॥ अंभोनिधिरनंतात्मामहोदधिशयोंतकः ॥ ६८ ॥ अजोमहार्हःस्वाभाव्योजितामित्रःप्रमो
दनः ॥ आनंदोनंदनोनंदःसत्यधर्मात्रिविक्रमः ॥ ६९ ॥ महर्षिःकपिलाचार्यःकृतज्ञोमेदिनीपतिः ॥ त्रिपदस्त्रिदशाध्यक्षोमहाशृंगःकृतांतकृत् ॥ ७० ॥ महाव
राहोगोविंदःसुषेणःकनकांगदी ॥ गुह्योगभीरोगहनोगुप्तश्चक्रगदाधरः ॥ ७१ ॥ वेधाःस्वांगोजितःकृष्णोदृढःसंकर्षणोच्युतः ॥ वरुणोवारुणोवृक्षःपुष्कराक्षो
महामनाः ॥ ७२ ॥ भगवान्भगहानंदीवनमालीहलायुधः ॥ आदित्योज्योतिरादित्यःसहिष्णुर्गतिसत्तमः ॥ ७३ ॥ सुधन्वाखंडपरशुर्दारुणोद्रविणप्रदः ॥ दिवस्पृ
क्सर्वदृग्व्यासोवाचस्पतिरयोनिजः ॥ ७४ ॥ त्रिसामासामगःसामनिर्वाणंभेषजंभिषक् ॥ संन्यासकृच्छमःशांतोनिष्ठाशांतिःपरायणम् ॥ ७५ ॥ शुभांगःशांति
दःस्रष्टाकुमुदःकुवलेशयः ॥ गोहितोगोपतिर्गोप्तावृषभाक्षोवृषप्रियः ॥ ७६ ॥ अनिवर्तीनिवृत्तात्मासंक्षेप्ताक्षेमकृच्छिवः ॥ ६०० श्रीवत्सवक्षाःश्रीवासःश्री
पतिःश्रीमतांवरः ॥ ७७ ॥ श्रीदःश्रीशःश्रीनिवासःश्रीनिधिःश्रीविभावनः ॥ श्रीधरःश्रीकरःश्रेयःश्रीमाँल्लोकत्रयाश्रयः ॥ ७८ ॥ स्वक्षःस्वंगःशतानंदोनंदिर्ज्यो
तिर्गणेश्वरः ॥ विजितात्माविधेयात्मासत्कीर्तिश्छिन्नसंशयः ॥ ७९ ॥ उदीर्णःसर्वतश्चक्षुरनीशःशाश्वतःस्थिरः ॥ भूशयोभूषणोभूतिर्विशोकःशोकनाश
नः ॥ ८० ॥ अर्चिष्मानर्चितःकुंभोविशुद्धात्माविशोधनः ॥ अनिरुद्धोप्रतिरथःप्रद्युम्नोमितविक्रमः ॥ ८१ ॥ कालनेमिनिहावीरःशूरःशौरिर्जनेश्वरः ॥ त्रिलोका
त्मात्रिलोकेशःकेशवःकेशिहाहरिः ॥ ८२ ॥ कामदेवःकामपालःकामीकांतःकृतागमः ॥ अनिर्देश्यवपुर्विष्णुर्वीरोनंतोधनंजयः ॥ ८३ ॥ ब्रह्मण्योब्रह्मकृद्ब्रह्मा
ब्रह्मब्रह्मविवर्धनः ॥ ब्रह्मविद्ब्राह्मणोब्रह्मीब्रह्मज्ञोब्राह्मणप्रियः ॥ ८४ ॥ महाक्रमोमहाकर्मामहातेजामहोरगः ॥ महाक्रतुर्महायज्वामहायज्ञोमहाहविः ॥ ८५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

स्तव्यःस्तवप्रियःस्तोत्रंस्तुतिस्तोतारणप्रियः ॥ पूर्णःपूरयितापुण्यःपुण्यकीर्तिरनामयः ॥ ८६ ॥ मनोजवस्तीर्थकरोवसुरेतावसुप्रदः ॥ वसुप्रदोवासुदेवो
 वसुर्वसुमनाहविः॥ ८७॥ सद्गतिःसत्कृतिः ७०० सत्तासद्भूतिःसत्परायणः ॥ शूरसेनोयदुश्रेष्ठःसन्निवासःसुयामुनः ॥ ८८ ॥ भूतावासोवासुदेवःसर्वासुनि
लयोनलः॥ दर्पहादर्पदोदृप्तोदुर्धरोथापराजितः॥ ८९ ॥ विश्वमूर्तिर्महामूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान् ॥ अनेकमूर्तिरव्यक्तःशतमूर्तिःशताननः ॥ ९० ॥ एकोनैकः
सवःकःकिंयत्तत्पदमनुत्तमम्॥ लोकबंधुर्लोकनाथोमाधवोभक्तवत्सलः ॥ ९१ ॥ सुवर्णवर्णोहेमांगोवरांगश्चंदनांगदी ॥ वीरहाविषमःशून्योघृताशीरचलश्च
लः ॥ ९२ ॥ अमानीमानदोमान्योलोकस्वामीत्रिलोकधृत् ॥ सुमेधामेधजोधन्यःसत्यमेधाधराधरः ॥ ९३ ॥ तेजोवृषोद्युतिधरःसर्वशस्त्रभृतांवरः ॥ प्रग्रहो
निग्रहोव्यग्रोनैकशृंगोगदाग्रजः ॥ ९४ ॥ चतुर्मूर्तिश्चतुर्बाहुश्चतुर्व्यूहश्चतुर्गतिः॥ चतुरात्माचतुर्भावश्चतुर्वेदविदेकपात् ॥ ९५ ॥ समावर्तोनिवृत्तात्मादुर्जयो
दुरतिक्रमः॥ दुर्लभोदुर्गमोदुर्गोदुरावासोदुरारिहा ॥ ९६ ॥ शुभांगोलोकसारंगःसुतंतुस्तंतुवर्धनः ॥ इंद्रकर्मामहाकर्माकृतकर्माकृतागमः ॥ ९७ ॥ उद्भवःसुं
दरःसुंदोरत्ननाभःसुलोचनः ॥ अर्कोवाजसनःशृंगीजयंतःसर्वविज्जयी ॥ ९८ ॥ सुवर्णबिंदु ८०० रक्षोभ्यःसर्ववागीश्वरेश्वरः ॥ महाह्रदोमहागर्तोमहाभू
तोमहानिधिः॥ ९९ ॥ कुमुदःकुंदरःकुंदःपर्जन्यःपवनोनिलः ॥ अमृताशोमृतवपुःसर्वज्ञःसर्वतोमुखः ॥ १०० ॥ सुलभःसुव्रतःसिद्धःशत्रुजिच्छत्रुतापनः ॥
न्यग्रोधोदुंबरोश्वत्थश्चाणूरांध्रनिषूदनः ॥ १०१ ॥ सहस्रार्चिःसप्तजिह्वःसप्तैधाःसप्तवाहनः ॥ अमूर्तिरनघोचिंत्योभयकृद्भयनाशनः ॥ २ ॥ अणुर्बृहत्कृशः
स्थूलोगुणभृन्निर्गुणोमहान् ॥ अधृतःस्वधृतःस्वास्यःप्राग्वंशोवंशवर्धनः ॥ ३ ॥ भारभृत्कथितोयोगीयोगीशःसर्वकामदः ॥ आश्रमःश्रमणःक्षामःसुपर्णो
वायुवाहनः ॥ ४ ॥ धनुर्धरोधनुर्वेदोदंडोदमयितादमः ॥ अपराजितःसर्वसहोनियंतानियमोयमः ॥ ५ ॥ सत्त्ववान्सात्विकःसत्यःसत्यधर्मपरायणः ॥ अभि
प्रायःप्रियार्होर्हःप्रियकृत्प्रीतिवर्धनः ॥ ६ ॥ विहायसगतिर्ज्योतिःसुरुचिर्हुतभुग्विभुः ॥ रविर्विरोचनःसूर्यःसवितारविलोचनः ॥ ७ ॥ अनंतोहुतभुग्भोक्ता
सुखदोनैकदोग्रजः॥ अनिर्विण्णःसदामर्षीलोकाधिष्ठानमद्भुतः॥८॥ सनात्सनातनतमःकपिलःकपिरप्ययः ॥ ९०० ॥ स्वस्तिदःस्वस्तिकृत्स्वस्तिस्वस्तिभुक्स्व
स्तिदक्षिणः॥ ९ ॥ अरौद्रःकुंडलीचक्रीविक्रम्यूर्जितशासनः॥ शब्दातिगःशब्दसहःशिशिरःशर्वरीकरः ॥ ११० ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

अक्रूरःपेशलोदक्षोदक्षिणःक्षमिणांवरः ॥ विद्वत्तमोवीतभयःपुण्यश्रवणकीर्तनः ॥ ११ ॥ उत्तारणोदुष्कृतिहापुण्योदुःस्वप्ननाशनः ॥ वीरहारक्षणःसंतोजी
वनःपर्यवस्थितः ॥ १२ ॥ अनंतरूपोनंतश्रीर्जितमन्युर्भयापहः ॥ चतुरस्रोगभीरात्माविदिशोव्यादिशोदिशः ॥ १३ ॥ अनादिर्भूर्भुवोलक्ष्मीःसुवीरोरुचिरां
गदः ॥ जननोजनजन्मादिर्भीमोभीमपराक्रमः ॥ १४ ॥ आधारनिलयोधातापुष्पहासःप्रजागरः ॥ ऊर्ध्वगःसत्पथाचारःप्राणदःप्रणवःपणः ॥ १५ ॥ प्रमा
णंप्राणनिलयःप्राणभृत्प्राणजीवनः ॥ तत्त्वंतत्त्वविदेकात्माजन्ममृत्युजरातिगः ॥ १६ ॥ भूर्भुवःस्वस्तरुस्तारःसपिताप्रपितामहः ॥ यज्ञोयज्ञपतिर्यज्वायज्ञांगो
यज्ञवाहनः ॥ १७ ॥ यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञीयज्ञभुग्यज्ञसाधनः ॥ यज्ञांतकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नादएवच ॥ १८ ॥ आत्मयोनिःस्वयंजातोवैखानःसामगायनः ॥ दे
वकीनंदनःस्रष्टाक्षितीशःपापनाशनः ॥ १९ ॥ शंखभृन्नंदकीचक्रीशार्ङ्गधन्वागदाधरः ॥ रथांगपाणिरक्षोभ्यःसर्वप्रहरणायुधः ॥ सर्वप्रहरणायुधओंनमइति ॥
१००० ॥ १२० ॥ इतीदंकीर्तनीयस्यकेशवस्यमहात्मनः ॥ नाम्नांसहस्रंदिव्यानामशेषेणप्रकीर्तितम् ॥ २१ ॥ यइदंशृणुयान्नित्यंयश्चापिपरिकीर्तयेत् ॥ नाशु
भंप्राप्नुयात्किंचित्सोमुत्रेहचमानवः ॥ २२ ॥ वेदांतगोब्राह्मणःस्यात्क्षत्रियोविजयीभवेत् ॥ वैश्योधनसमृद्धःस्याच्छूद्रःसुखमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥ धर्मार्थीप्रा
प्नुयाद्धर्ममर्थार्थीचार्थमाप्नुयात् ॥ कामानवाप्नुयात्कामीप्रजार्थीप्राप्नुयात्प्रजाम् ॥ २४ ॥ भक्तिमान्यःसदोत्थायशुचिस्तद्गतमानसः ॥ सहस्रंवासुदेवस्यनाम्ना
मेतत्प्रकीर्तयेत् ॥ २५ ॥ यशःप्राप्नोतिविपुलंज्ञातिप्राधान्यमेवच ॥ अचलांश्रियमाप्नोतिश्रेयःप्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ २६ ॥ नभयंक्वचिदाप्नोतिवीर्यंतेजश्चविंदति ॥
भवत्यरोगोद्युतिमान्बलरूपगुणान्वितः ॥ २७ ॥ रोगार्तोमुच्यतेरोगाद्बद्धोमुच्येतबंधनात् ॥ भयान्मुच्येतभीतस्तुमुच्येतापन्नआपदः ॥ २८ ॥ दुर्गाण्यतितरत्या
शुपुरुषःपुरुषोत्तमम् ॥ स्तुवन्नामसहस्रेणनित्यंभक्तिसमन्वितः ॥ २९ ॥ वासुदेवाश्रयोमर्त्योवासुदेवपरायणः ॥ सर्वपापविशुद्धात्मायातिब्रह्मसनातनम् ॥
॥ १३० ॥ नवासुदेवभक्तानामशुभंविद्यतेक्वचित् ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिभयंनैवोपजायते ॥ ३१ ॥ इमंस्तवमधीयानःश्रद्धाभक्तिसमन्वितः ॥ युज्येतात्मसु
खक्षांतिश्रीधृतिस्मृतिकीर्तिभिः ॥ ३२ ॥ नक्रोधोनचमात्सर्यंनलोभोनाशुभामतिः ॥ भवंतिकृतपुण्यानांभक्तानांपुरुषोत्तमे ॥ ३३ ॥ द्यौःसचंद्रार्कनक्षत्राखं
दिशोभूर्महोदधिः ॥ वासुदेवस्यवीर्येणविधृतानिमहात्मनः ॥ ३४ ॥ ससुरासुरगंधर्वंसयक्षोरगराक्षसम् ॥ जगद्वशेवर्ततेदंकृष्णस्यसचराचरम् ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इंद्रियाणिमनोबुद्धिःसत्त्वंतेजोबलंधृतिः ॥ वासुदेवात्मकान्याहुःक्षेत्रंक्षेत्रज्ञएवच ॥ ३६ ॥ सर्वागमानामाचारःप्रथमंपरिकल्पते ॥ आचारःप्रथमोधर्मो १३
॥१८९॥ धर्मस्यप्रभुरच्युतः ॥ ३७ ॥ ऋषयःपितरोदेवामहाभूतानिधातवः ॥ जंगमाजंगमंचेदंजगन्नारायणोद्भवम् ॥ ३८ ॥ योगोज्ञानंतथासांख्यंविद्याःशिल्पा
दिकर्मच ॥ वेदाःशास्त्राणिविज्ञानमेतत्सर्वंजनार्दनात् ॥ ३९ ॥ एकोविष्णुर्महद्भूतंपृथग्भूतान्यनेकशः ॥ त्रीन्लोकान्व्याप्यभूतात्माभुंक्तेविश्वभुगव्ययः ॥
॥ १४० ॥ इमंस्तवंभगवतोविष्णोर्व्यासेनकीर्तितम् ॥ पठेद्यइच्छेत्पुरुषःश्रेयःप्राप्तुंसुखानिच ॥ १४१ ॥ विश्वेश्वरमजंदेवंजगतःप्रभवाप्ययम् ॥ भजंतियेपु
ष्कराक्षंनतेयांतिपराभवम्॥ १४२ ॥ ॥इतिश्रीम०शतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेविष्णुसहस्रनामकथनेएकोनपं
चाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १४९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पितामहमहाप्राज्ञसर्वशास्त्रविशारद ॥ किंजप्यंजपतोनित्यंभ
वेद्धर्मफलंमहत् ॥ १ ॥ प्रस्थानेवाप्रवेशेवाप्रवृत्तेवापिकर्मणि ॥ दैवेवाश्राद्धकालेवाकिंजप्यंकर्मसाधनम् ॥ २ ॥ शांतिकंपौष्टिकंरक्षाशत्रुघ्नंभयनाशनम् ॥ ज
प्यंयद्ब्रह्मसमितंतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ ३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ व्यासप्रोक्तमिमंमंत्रंशृणुष्वैकमनानृप ॥ सावित्र्याविहितंदिव्यंसद्यःपापविमोचनम् ॥ ४ ॥
शृणुमंत्रविधिंकृत्स्नंप्रोच्यमानंमयानघ ॥ यंश्रुत्वापांडवश्रेष्ठसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ५ ॥ रात्रावहनिधर्मज्ञजपन्पापैर्नलिप्यते ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामिशृणुष्वैकमना
नृप ॥ ६ ॥ आयुष्मान्भवतेचैवयंश्रुत्वापार्थिवात्मज ॥ पुरुषस्तुसुसिद्धार्थःप्रेत्यचेहचमोदते ॥ ७ ॥ सेवितंसततंराजन्पुराराजर्षिसत्तमैः ॥ क्षत्रधर्मपरैर्नित्यं
सत्यव्रतपरायणैः ॥ ८ ॥ इदमाह्निकमव्यग्रंकुर्वद्भिर्नियतैःसदा ॥ नृपैर्भरतशार्दूलप्राप्यतेश्रीरनुत्तमा ॥ ९ ॥ नमोवसिष्ठायमहाव्रतायपराशरंवेदनिधिंनमस्ये ॥
नमोस्त्वनंतायमहोरगायनमोस्तुसिद्धेभ्यइहाक्षयेभ्यः ॥ १० ॥ नमोस्त्वृषिभ्यःपरमंपरेषांदेवेषुदेवंवरदंवराणाम् ॥ सहस्रशीर्षायनमःशिवायसहस्रनामायज
नार्दनाय ॥ ११ ॥ अजैकपादहिर्बुध्न्यःपिनाकीचापराजितः ॥ ऋतश्चपितृरूपश्चत्र्यंबकश्चमहेश्वरः ॥ १२ ॥ ॥१८९॥

पितामहेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ विहितंइष्टसिद्ध्यर्थंजप्तं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ आह्निकंअहरहःकर्तव्यं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

१ नमस्येइतिशेषः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ संज्ञायाः अश्वारूपायाः नासातः नासिकायाः सकाशाद्विनिर्गतौ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

वृषाकपिश्च शंभुश्च हवनोथेश्वरस्तथा॥ एकादशैते प्रथिता रुद्रास्त्रिभुवनेश्वराः ॥ १३ ॥ शतमेतत्समाम्नातं शतरुद्रे महात्मनाम् ॥ अंशो भगश्च मित्रश्च वरुणश्च जलेश्वरः ॥ १४॥ तथा धातार्यमा चैव जयंतो भास्करस्तथा ॥ त्वष्टा पूषा तथैवेंद्रो द्वादशो विष्णुरुच्यते ॥ १५ ॥ इत्येते द्वादशादित्याः काश्यपेया इति श्रुतिः ॥ धरो ध्रुवश्च सोमश्च सावित्रोथानिलोनलः ॥ १६ ॥ प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोष्टौ प्रकीर्तिताः ॥ नासत्यश्चापि दस्रश्च स्मृतौ द्वावश्विनावपि ॥ १७ ॥ मार्तंडस्यात्मजावेतौ संज्ञानासाविनिर्गतौ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि लोकानां कर्मसाक्षिणः ॥ १८ ॥ अपि यज्ञस्य वेत्तारो दत्तस्य सुकृतस्य च ॥ अदृश्याः सर्वभूतेषु पश्यंति त्रिदशेश्वराः ॥ १९॥ शुभाशुभानि कर्माणि मृत्युः कालश्च सर्वशः ॥ विश्वेदेवाः पितृगणा मूर्तिमंतस्तपोधनाः ॥ २० ॥ मुनयश्चैव सिद्धाश्च तपोमोक्षपरायणाः ॥ शुचिस्मिताः कीर्तयतां प्रयच्छंति शुभं नृणाम् ॥ २१॥ प्रजापतिकृतानेतान् लोकान्दिव्येन तेजसा ॥ वसंति सर्वलोकेषु प्रयताः सर्वकर्मसु ॥ २२ ॥ प्राणानामीश्वरानेतान्कीर्तयन्प्रयतो नरः ॥ धर्मार्थकामैर्विपुलैर्युज्यते सह नित्यशः ॥ २३ ॥ लोकांश्च लभते पुण्यान्विश्वेश्वरकृतान्छुभान् ॥ एते देवास्त्रयस्त्रिंशत्सर्वभूतगणेश्वराः ॥ २४ ॥ नंदीश्वरो महाकायो ग्रामणीर्वृषभध्वजः ॥ ईश्वराः सर्वलोकानां गणेश्वरविनायकाः ॥ २५ ॥ सौम्या रौद्रा गणाश्चैव योगभूतगणास्तथा॥ ज्योतींषि सरितो व्योम सुपर्णः पतगेश्वरः ॥ २६ ॥ पृथिव्यां तपसा सिद्धाः स्थावराश्च चराश्च ह ॥ हिमवान्गिरयः सर्वे चत्वारश्च महार्णवाः ॥ २७ ॥ भवस्यानुचराश्चैव हरतुल्यपराक्रमाः ॥ विष्णुर्देवोथ जिष्णुश्च स्कंदश्चांबिकया सह ॥ २८ ॥ कीर्तयन्प्रयतः सर्वान्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि मानवानृषिसत्तमान्॥ ॥ २९॥ यवक्रीतश्च रैभ्यश्च अर्वावसुपरावसू ॥ औशिजश्चैव कक्षीवान्बलश्चांगिरसः सुतः ॥ ३० ॥ ऋषिर्मेधातिथेः पुत्रः कण्वो बर्हिषदस्तथा॥ ब्रह्मतेजोमयाः सर्वे कीर्तिता लोकभावनाः ॥ ३१ ॥ लभंते हि शुभं सर्वे रुद्रानलवसुप्रभाः ॥ भुवि कृत्वा शुभं कर्म मोदंते दिवि दैवतैः ॥ ३२ ॥ महेंद्रगुरवः सप्त प्राचीं वै दिशमाश्रिताः ॥ प्रयतः कीर्तयेदेतान्शक्रलोके महीयते ॥ ३३ ॥ उन्मुचुः प्रमुचुश्चैव स्वस्त्यात्रेयश्च वीर्यवान् ॥ दृढव्यश्चोर्ध्वबाहुश्च तृणसोमांगिरास्तथा ॥ ३४ ॥ मित्रावरुणयोः पुत्रस्तथागस्त्यः प्रतापवान्॥ धर्मराजर्त्विजः सप्त दक्षिणां दिशमाश्रिताः ॥ ३५ ॥ दृढेयुश्च ऋतेयुश्च परिव्याधश्च कीर्तिमान् ॥ एकतश्च द्वितश्चैव त्रितश्चादित्यसंनिभाः ॥ ३६॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रेःपुत्रश्चधर्मात्माऋपिःसारस्वतस्तथा ॥ वरुणस्यर्त्विजःसप्तपश्चिमांदिशमाश्रिताः ॥ ३७ ॥ अत्रिर्वसिष्ठोभगवान्कश्यपश्चमहानृपिः ॥ गौतमश्चभर
 द्वाजोविश्वामित्रोथकौशिकः ॥ ३८ ॥ ऋचीकतनयश्चोग्रोजमदग्निःप्रतापवान् ॥ धनेश्वरस्यगुरवःसप्तैतेउत्तराश्रिताः ॥ ३९ ॥ अपरेमुनयःसप्तदिक्षुसर्वास्व
धिष्ठिताः ॥ कीर्तिस्वस्तिकरानृणांकीर्तितालोकभावनाः ॥ ४० ॥ धर्मःकामश्चकालश्चवसुर्वासुकिरेवच ॥ अनंतःकपिलश्चैवसप्तैतेधरणीधराः ॥ ४१ ॥
रामोव्यासस्तथाद्रौणिरश्वत्थामाचलोमशः ॥ इत्येतेमुनयोदिव्याएकैकःसप्तसप्तधा ॥ ४२ ॥ शांतिस्वस्तिकरालोकेदिशांपालाःप्रकीर्तिताः ॥ यस्यांयस्यां
दिशिह्येतेतन्मुखःशरणंव्रजेत् ॥ ४३ ॥ स्रष्टारःसर्वभूतानांकीर्तितालोकपावनाः ॥ संवर्तोमेरुसावर्णोमार्कंडेयश्चधार्मिकः ॥ ४४ ॥ सांख्ययोगौनारदश्च
दुर्वासाश्चमहानृपिः ॥ अत्यंततपसोदांतास्त्रिपुलोकेषुविश्रुताः ॥ ४५ ॥ अपरेरुद्रसंकाशाःकीर्तिताब्रह्मलौकिकाः ॥ अपुत्रोलभतेपुत्रंदरिद्रोलभतेधनम् ॥
॥ ४६ ॥ तथाधर्मार्थकामेपुसिद्धिंचलभतेनरः ॥ पृथुंवैन्यंनृपवरंपृथ्वीयस्याभवत्सुता ॥ ४७ ॥ प्रजापतिंसार्वभौमंकीर्तयेद्वसुधाधिपम् ॥ आदित्यवंशप्रभवं
महेंद्रसमविक्रमम् ॥ ४८ ॥ पुरूरवसमैलंचत्रिपुलोकेषुविश्रुतम् ॥ बुधस्यदयितंपुत्रंकीर्तयेद्वसुधाधिपम् ॥ ४९ ॥ त्रिलोकविश्रुतंवीरंभरतंचप्रकीर्तयेत् ॥ गवामये
नयज्ञेनयेनेष्टंवैकृतेयुगे ॥ ५० ॥ रंतिदेवंमहादेवंकीर्तयेत्परमद्युतिम् ॥ विश्वजित्तपसोपेतंलक्षण्यंलोकपूजितम् ॥ ५१ ॥ तथाश्वेतंचराजर्षिंकीर्तयेत्परमद्युतिम् ॥
सगरस्यात्मजायेनप्लावितास्तारितास्तथा ॥ ५२ ॥ हुताशनसमानेतान्महारूपान्महौजसः ॥ उग्रकायान्महासत्त्वान्कीर्तयेत्कीर्तिवर्धनान् ॥ ५३ ॥ देवानृषि
गणांश्चैवनृपांश्चजगतीश्वरान् ॥ सांख्यंयोगंचपरमंहव्यंकव्यंतथैवच ॥ ५४ ॥ कीर्तितंपरमंब्रह्मसर्वश्रुतिपरायणम् ॥ मंगल्यंसर्वभूतानांपवित्रंबहुकीर्तितम् ॥
॥ ५५ ॥ व्याधिप्रशमनंश्रेष्ठंपौष्टिकंसर्वकर्मणाम् ॥ प्रयतःकीर्तयेच्चैतान्कल्यंसायंचभारत ॥ ५६ ॥ एतेवैयांतिवर्षंतिभांतिवांतिसृजंतिच ॥ एतेविनाय
काःश्रेष्ठादक्षाःक्षांताजितेंद्रियाः ॥ ५७ ॥ नराणामशुभंसर्वंव्यपोहंतिप्रकीर्तिताः ॥ साक्षिभूतामहात्मानःपापस्यसुकृतस्यच ॥ ५८ ॥ एतान्वैकल्यमुत्थायकी
र्तयन्शुभमश्नुते ॥ नाग्निचौरभयंतस्यनमार्गप्रतिरोधनम् ॥ ५९ ॥ एतान्कीर्तयतांनित्यंदुःस्वप्नोनश्यतेनृणाम् ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यःस्वस्तिमांश्चगृहान्व्रजेत्
॥ ६० ॥ दीक्षाकालेषुसर्वेषुयःपठेन्नियतोद्विजः ॥ न्यायवानात्मनिरतःक्षांतोदांतोनसूयकः ॥ ६१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रोगार्तोव्याधियुक्तोवापठन्पापात्प्रमुच्यते ॥ वास्तुमध्येतुपठतःकुलेस्वस्त्ययनंभवेत् ॥ ६२ ॥ क्षेत्रमध्येतुपठतःसर्वंसस्यंप्ररोहति॥ गच्छतःक्षेममध्वानंग्रामां
तरगतःपठन् ॥ ६३ ॥ आत्मनश्चसुतानांचदाराणांचधनस्यच ॥ वीजानामोषधीनांचरक्षामेतांप्रयोजयेत् ॥६४॥ एतान्संग्रामकालेतुपठतःक्षत्रियस्यतु॥
व्रजंतिरिपवोनाशंक्षेमंचपरिवर्तते ॥ ६५ ॥ एतान्दैवेचपित्र्येचपठतःपुरुषस्यहि ॥ भुंजतेपितरःकव्यंहव्यंचत्रिदिवौकसः ॥ ६६ ॥नव्याधिश्वापदभयंनद्विपा
न्नहितस्करात् ॥ कश्मलंलघुतांयातिपाप्मनाचप्रमुच्यते ॥ ६७ ॥ यानपात्रेचयानेचप्रवासेराजवेश्मनि ॥ परांसिद्धिमवाप्नोतिसावित्रींह्युत्तमांपठन् ॥
॥ ६८ ॥ नचराजभयंतेषांनपिशाचान्नराक्षसात्॥ नाग्न्यंबुपवनव्यालाद्भयंतस्योपजायते ॥६९॥ चतुर्णामपिवर्णानामाश्रमस्यविशेषतः॥ करोतिसततंशां
तिंसावित्रीमुत्तमांपठन् ॥ ७० ॥ नाग्निर्दहतिकाष्ठानिसावित्रीयत्रपठ्यते ॥ नतत्रबालोम्रियतेनचतिष्ठंतिपन्नगाः ॥७१ ॥ नतेषांविद्यतेदुःखंगच्छंतिपरमां
गतिम्॥ येशृण्वंतिमहद्ब्रह्मसावित्रीगुणकीर्तनम्॥ ७२ ॥ गवांमध्येतुपठतोगावोस्यबहुवत्सलाः॥ प्रस्थानेवाप्रवासेवासर्वावस्थांगतःपठेत् ॥ ७३॥ जपतांजु
ह्वतांचैवनित्यंचप्रयतात्मनाम्॥ ऋषीणांपरमंजप्यंगुह्यमेतन्नराधिप ॥ ७४॥ याथातथ्येनसिद्धस्यइतिहासंपुरातनम्॥ पराशरमतंदिव्यंशक्रायकथितंपुरा॥
॥ ७५॥तदेतत्तेसमाख्यातंतथ्यंब्रह्मसनातनम्॥ हृदयंसर्वभूतानांश्रुतिरेषासनातनी ॥ ७६ ॥ सोमादित्यान्वयाःसर्वेराघवाःकुरवस्तथा॥ पठंतिशुचयोनित्यं
सावित्रींप्राणिनांगतिम् ॥ ७७ ॥ अभ्यासेनित्यंदेवानांसप्तर्षीणांध्रुवस्यच ॥ मोक्षणंसर्वकृच्छ्राणांमोचयत्यशुभात्सदा ॥ ७८ ॥ वृद्धैःकाश्यपगौतमप्रभृ
तिभिर्भृग्वंगिरोत्र्याद्रिभिःशुक्रागस्त्यबृहस्पतिप्रभृतिभिर्ब्रह्मर्षिभिःसेवितम् ॥ भारद्वाजमतंऋचीकतनयैःप्राप्तंवसिष्ठात्पुनःसावित्रीमधिगम्यशक्रवसुभिःकृ
त्स्नाजितादानवाः॥ ७९ ॥ योगोशतंकनकशृंगमयंददातिविप्रायवेदविदुषेचबहुश्रुताय ॥ दिव्यांचभारतकथांकथयेच्चनित्यंतुल्यंफलंभवतितस्यचतस्यचैव
॥ ८० ॥ धर्मोविवर्धतिभृगोःपरिकीर्तनेनवीर्यंविवर्धतिवसिष्ठनमोनतेन ॥ संग्रामजिद्भवतिचैवरघुंनमस्यन्स्यादश्विनौचपरिकीर्तयतोनरोगः ॥ १८ ॥
एषातेकथिताराजन्सावित्रीब्रह्मशाश्वती॥ विवक्षुरसियच्चान्यत्तत्तेवक्ष्यामिभारत॥८२॥ ॥इतिश्रीम०अनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेसावित्री
व्रतोपाख्यानेएकपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥ १५१॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

युधिष्ठिरउवाच॥ ॥केपूज्याःकेनमस्कार्याःकथंवर्तेतकेषुच॥ किमाचारःकीदृशेषुपितामहनरिष्यते॥ १॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ब्राह्मणानांपरिभवःसादयेद
पिदेवताः॥ ब्राह्मणांस्तुनमस्कृत्ययुधिष्ठिरनरिष्यते ॥ २ ॥ तेपूज्यास्तेनमस्कार्यावर्तेथास्तेषुपुत्रवत्॥ तेहिलोकानिमान्सर्वान्धारयंतिमनीषिणः॥ ३ ॥ ब्राह्म
णाःसर्वलोकानांमहांतोधर्मसेतवः॥ धनत्यागाभिरामाश्चवाक्संयमरताश्चये ॥ ४ ॥ रमणीयाश्चभूतानांनिधानंचधृतव्रताः॥ प्रणेतारश्चलोकानांशास्त्रा
णांचयशस्विनः॥५॥तपोयेषांधनंनित्यंवाक्चैवविपुलंवलम्॥ प्रभवश्चैवधर्माणांधर्मज्ञाःसूक्ष्मदर्शिनः ॥ ६ ॥ धर्मकामाःस्थिताधर्मेसुकृतैर्धर्मसेतवः॥यान्स
माश्रित्यजीवंतिप्रजाःसर्वाश्चतुर्विधाः ॥ ७ ॥ पंथानःसर्वनेतारोयज्ञवाहाःसनातनाः ॥ पितृपैतामहींगुर्वीमुद्वहंतिधुरंसदा ॥ ८ ॥ धुरियेनावसीदंतिविषयेस
द्वाइव ॥ पितृदेवातिथिमुखाहव्यकव्याग्रभोजिनः ॥ ९ ॥ भोजनादेवलोकांस्त्रींस्त्रायंतेमहतोभयात्॥ दीपःसर्वस्यलोकस्यचक्षुश्चक्षुष्मतामपि॥ १०॥ स
र्वशिक्षाश्रुतिधनानिपुणामोक्षदर्शिनः॥ गतिज्ञाःसर्वभूतानामध्यात्मगतिचिंतकाः ॥ ११ ॥ आदिमध्यावसानानांज्ञातारश्छिन्नसंशयाः ॥ परावरविशे
षज्ञागंतारःपरमांगतिम्॥ १२ ॥ विमुक्ताधूतपाप्मानोनिर्द्वंद्वानिष्परिग्रहाः॥ मानार्हामानितानित्यंज्ञानविद्भिर्महात्मभिः ॥ १३ ॥ चंदनेमलपंकेचभोजनेऽ
भोजनेसमाः॥समंयेषांदुकूलंचतथाक्षौमाजिनानिच ॥ १४ ॥ तिष्ठेयुरप्यभुंजानाबहूनिदिवसान्यपि॥ शोषयेयुश्चगात्राणिस्वाध्यायैःसंयतेंद्रियाः॥ १५॥
अदैवंदैवतंकुर्युर्दैवतंचाप्यदैवतम्॥ लोकानन्यान्सृजेयुस्तेलोकपालांश्चकोपिताः॥ १६॥ अपेयःसागरोयेषामभिशापान्महात्मनाम्॥येषांकोपाग्निरद्यापिदंड
केनोपशाम्यति॥ १७॥ देवानामपियेदेवाःकारणंकारणस्यच॥ प्रमाणस्यप्रमाणंचकस्तानभिभवेद्बुधः॥ १८॥ येषांवृद्धश्चबालश्चसर्वःसंमानमर्हति॥ तपोवि
द्याविशेषात्तुमानयंतिपरस्परम्॥१९॥अविद्वान्ब्राह्मणोदेवःपात्रंवैपावनंमहत्॥ विद्वान्भूयस्तरोदेवःपूर्णसागरसंनिभः॥ २० ॥ अविद्वांश्चैवविद्वांश्चब्राह्मणोदै
वतंमहत्॥ प्रणीतश्चाप्रणीतश्चयथाग्निर्दैवतंमहत्॥ २१ ॥ श्मशानेष्वपितेजस्वीपावकोनैवदुष्यति॥ हविर्यज्ञेचविधिवद्गृहएवातिशोभते॥ २२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २३ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ कांत्विति व्युष्टिंसमृद्धिंफलंवा व्युष्टिःफ

एवंयद्यप्यनिष्टेषुवर्ततेसर्वकर्मसु ॥ सर्वथाब्राह्मणोमान्योदैवतंविद्धितत्परम् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेब्राह्म
णप्रशंसायांद्विपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कांतुब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंदृष्ट्वाजनाधिप ॥ कंवाकर्मोदयंम
त्वातानर्चसिमहामते ॥ १ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ पवनस्यचसंवादमर्जुनस्यचभारत ॥ २ ॥ सहस्रभुजभृच्छ्रीमान्का
र्तवीर्योऽभवत्प्रभुः ॥ अस्यलोकस्यसर्वस्यमाहिष्मत्यांमहाबलः ॥ ३ ॥ सतुरत्नाकरवतींसद्वीपांसागरांबराम् ॥ शशासपृथिवींसर्वांहैहयःसत्यविक्रमः ॥ ४ ॥ स्व
वित्तंतेनदत्तंतुदत्तात्रेयायकारणे ॥ क्षत्रधर्मंपुरस्कृत्यविनयंश्रुतमेवच ॥ ५ ॥ आराधयामासचतंकृतवीर्यात्मजोमुनिम् ॥ न्यमंत्रयतसंतुष्टोद्विजश्चैनंवरैस्त्रिभिः
॥ ६ ॥ सवरैश्छंदितस्तेननृपोवचनमब्रवीत् ॥ सहस्रबाहुर्भूयांवैचमूमध्येगृहेऽन्यथा ॥ ७ ॥ ममबाहुसहस्रंतुपश्यतांसैनिकारणे ॥ विक्रमेणमहींकृत्स्नांजयेयंसंशि
तव्रत ॥ ८ ॥ तांचधर्मेणसंप्राप्यपालयेयमतंद्रितः ॥ चतुर्थंतुवरंयाचेत्वामहंद्विजसत्तम ॥ ९ ॥ तंममानुग्रहकृतेदातुमर्हस्यनिंदित ॥ अनुशासंतुमांसंतोमिथ्यो
वृत्तंत्वदाश्रयम् ॥ १० ॥ इत्युक्तःसद्विजःप्राहतथास्त्वितिनराधिपम् ॥ एवंसमभवंस्तस्यवरास्तेदीप्ततेजसः ॥ ११ ॥ ततःसरथमास्थायज्वलनार्कसमद्युतिम् ॥ अब्र
वीद्वीर्यसंमोहात्कोवास्तिसदृशोमम ॥ १२ ॥ धैर्यैर्वीर्यैर्यशःशौर्यैर्विक्रमेणौजसापिवा ॥ तद्वाक्यांतेचांतरिक्षेवागुवाचाशरीरिणी ॥ १३ ॥ नत्वंमूढविजानीषे
ब्राह्मणंक्षत्रियाद्वरम् ॥ सहितोब्राह्मणेनेहक्षत्रियःशास्तिवैप्रजाः ॥ १४ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ कुर्यांभूतानितुष्टोहंक्रुद्धोनाशंतथानये ॥ कर्मणामनसावाचा
नमत्तोस्तिवरोद्विजः ॥ १५ ॥ पूर्वोब्रह्मोत्तरोवादोद्वितीयःक्षत्रियोत्तरः ॥ त्वयोक्तौहेतुयुक्तौतौविशेषस्तत्रदृश्यते ॥ १६ ॥ ब्राह्मणाःसंश्रिताःक्षत्रंनक्षत्रंब्राह्मणाश्रि
तम् ॥ श्रिताब्रह्मोपधाविप्राःखादंतिक्षत्रियान्भुवि ॥ १७ ॥ क्षत्रियेष्वाश्रितोधर्मःप्रजानांपरिपालनम् ॥ क्षत्राद्वृत्तिर्ब्राह्मणानांतैःकथंब्राह्मणोवरः ॥ १८ ॥ सर्व
भूतप्रधानांस्तान्भैक्षवृत्तीनहंसदा ॥ आत्मसंभावितान्विप्रान्स्थापयाम्यात्मनोवशे ॥ १९ ॥

लेसमृद्धौचेत्यमरः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ पूर्वोवादोब्रह्मोत्तरःब्राह्मणाधिक्यवचनंपूर्वपक्षः क्षत्रियाधिक्यंसिद्धांतइत्यर्थः हे
तुयुक्तौप्रजापालनेनहेतुनायुक्तौसहितौतौब्राह्मणक्षत्रियौ ॥ १६ ॥ ब्रह्मवेदोयज्ञोवाअध्यापनयजनार्थएवउपधाच्छलंयेषांतेतथाक्षत्रियान्खादंतिउपजीवंति ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गायत्र्यासरस्वत्याअसत्यंकथितं चर्मवाससःअजिनवस्त्रान् ॥ २० ॥ २१ ॥ ब्रह्मोत्तरंसंतं ॥ २२ ॥ निशाचरीअंतर्हितासरस्वती यद्वानिशाचरीराक्षस्यपिवित्रस्ताभूत्किमुतान्येआस्तिकाइतिभावः

कथितंत्वनयाऽसत्यंगायत्र्याकन्ययादिवि॥ विजेष्याम्यवशान्सर्वान्ब्राह्मणांश्चर्मवाससः॥२०॥ नचमांच्यावयेद्राष्ट्रात्त्रिषुलोकेषुकश्चन॥ देवोवामानुषोवापित
स्माज्ज्येष्ठोद्विजाद्दहम्॥ २१ ॥ अद्यब्रह्मोत्तरंलोकंकरिष्येक्षत्रियोत्तरम् ॥ नहिमेसंयुगेकश्चित्सोढुमुत्सहतेबलम् ॥ २२ ॥ अर्जुनस्यवचःश्रुत्वावित्रस्ताभून्नि
शाचरी॥ अथैनमंतरिक्षस्थस्ततोवायुरभाषत ॥ २३ ॥ त्यजैनंकलुषंभावंब्राह्मणेभ्योनमस्कुरु ॥ एतेषांकुर्वतःपापंराष्ट्रक्षोभोभविष्यति ॥ २४ ॥ अथवात्वां
महीपालशमयिष्यंतिवैद्विजाः॥ निरसिष्यंतितेराष्ट्राद्धतोत्साहामहाबलाः॥ २५॥ तंराजाकस्त्वमित्याहततस्तंप्राहमारुतः ॥ वायुर्वैदेवदूतोस्मिहितंत्वांप्रब्रवीम्य
हम्॥ २६॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥अहोत्वयायंविप्रेषुभक्तिरागःप्रदर्शितः॥ यादृशंपृथिवीभूतंतादृशंब्रूहिमेद्विजम्॥ २७॥ वायोर्वासदृशंकिंचिद्ब्रूहित्वंब्राह्म
णोत्तमम्॥ अपांवैसदृशंवह्नेःसूर्यस्यनभसोपिवा॥२८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेपवनार्जुनसंवादेब्राह्मणमाहा
त्म्येत्रिपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः॥१५३॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥वायुरुवाच॥ ॥शृणुमूढगुणान्कांश्चिद्ब्राह्मणानांमहात्मनाम्॥ येत्वयाकीर्ति
ताराजंस्तेभ्योथब्राह्मणोवरः॥ १ ॥ त्यक्त्वामहीत्वंभूमिस्तुस्पर्धयांगनृपस्यह ॥ नाशंजगामतांविप्रोव्यस्तंभयतकश्यपः ॥ २ ॥ अजेयाब्राह्मणाराजन्दिविचे
हचनित्यदा ॥ अपिबत्तेजसाह्यापःस्वयमेवांगिराःपुरा॥ ३॥ सताःपिबन्क्षीरमिवनातृप्यतमहामनाः ॥ अपूरयन्महौघेनमहींसर्वांचपार्थिव ॥ ४ ॥ तस्मिन्न
हंचक्रुद्धेवैजगत्त्यक्त्वाततोगतः॥ व्यतिष्ठमग्निहोत्रेचचिरमंगिरसोभयात् ॥ ५॥ अथशप्तश्चभगवान्गौतमेनपुरंदरः ॥ अहल्यांकामयानोवैधर्मार्थंचनहिंसि
तः॥ ६॥ तथासमुद्रोनृपतेपूर्णोमृष्टस्यवारिणः॥ ब्राह्मणैरभिशप्तश्चबभूवलवणोदकः ॥ ७ ॥ सुवर्णवर्णोनिर्धूमःसंगतोर्ध्वशिखःकविः॥ क्रुद्धेनांगिरसाशप्तोगु
णैरेतैर्विवर्जितः ॥ ८ ॥ महतश्चूर्णितान्पश्ययेहासंतमहोदधिम्॥ सुवर्णधारिणानित्यमवशप्ताद्विजातिना ॥ ९ ॥ समोनत्वंद्विजातिभ्यःश्रेयोविद्धिनराधिप॥
गर्भस्थान्ब्राह्मणान्सम्यङ्नमस्यतिकिलप्रभुः॥ १०॥

॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ पृथिवीभूतंपृथिव्यालकंभूतं ॥ २७ ॥ २८॥ ॥ इतिअनुशासन०नै०भा०त्रिपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥शृणिवति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥
॥ ४ ॥ अहंवायुः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ कविःअग्निः ॥ ८ ॥ महतःसगरपुत्रान् आसंतउपासंत सुवर्णधारिणाशोभनोब्राह्मणवर्णस्तस्यधारिणाधर्त्राद्विजातिनाकपिलेन ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ अग्निर्ब्राह्मणमित्यन्वयः ॥ १३ ॥ अनुभूतंप्रतिभूतं अनुपालकंपोषकं ॥ १४ ॥ १५ ॥ ननुब्रह्मांडेजातत्वात्कथमंडमजनयदित्यत्राह अंडेति केचिदितितन्नेत्यर्थः ॥ १६ ॥ दूषयति द्रष्टव्यमिति अजत्वादेवब्रह्मानअंडजातः अंडजत्ववचनंत्वस्यप्रकारांतरेणेत्याह स्मृतमिति आकाशंअव्याकृतं ॥ १७ ॥ आकाशजःपितामहःकिमाश्रयेणतिष्ठेदितिचेत्कश्चिद्ब्रूयात्त्वंप्रतिब्रूहितदानकिंचिद्भवेदिति पितामहस्यनिरधिष्ठानत्वेसतितज्जमिदंसर्वंशून्यमेवस्यान्नकिंचिद्भूयादित्यर्थः ननुकोयंप्रजापतिपदेनोच्यतेअतआह अहंकारइतिप्रोक्तइति प्रभुःव्यापकः यतःसर्वतेजोगतःजलचंद्रन्यायेनकू

दंडकानांमहद्राज्यंब्राह्मणेनविनाशितम् ॥ तालजंघंमहाक्षत्रमौर्वेणैकेननाशितम् ॥ ११ ॥ त्वयाचविपुलंराज्यंबलंधर्मश्रुतंतथा ॥ दत्तात्रेयप्रसादेनप्राप्तंपरम दुर्लभम् ॥ १२ ॥ अग्निंत्वंयजसेनित्यंकस्माद्ब्राह्मणमर्जुन ॥ सहिसर्वस्यलोकस्यहव्यवाट्किंनवेत्सितम् ॥ १३ ॥ अथवाब्राह्मणश्रेष्ठमनुभूतानुपालकम् ॥ कर्तारं जीवलोकस्यकस्माज्ज्ञानन्विमुह्यसे ॥ १४ ॥ तथाप्रजापतिर्ब्रह्माअव्यक्तःप्रभुरव्ययः ॥ येनेदंनिखिलंविश्वंजनितंस्थावरंचरम् ॥ १५ ॥ अंडजातंतुब्रह्माणंके चिदिच्छंत्यपंडिताः ॥ अंडाद्भिन्नाद्बभुःशैलादिशोंभःपृथिवीदिवम् ॥ १६ ॥ द्रष्टव्यंनैतदेवंहिकथंजायेदजोहिसः ॥ स्मृतमाकाशमंडंतुतस्माज्जातःपितामहः ॥ १७ ॥ तिष्ठेत्कथमितिब्रूहिनकिंचिद्धितदाभवेत् ॥ अहंकारइतिप्रोक्तःसर्वतेजोगतःप्रभुः ॥ १८ ॥ नास्त्यंडमस्तितुब्रह्मासराजालोकभावनः ॥ इत्युक्तःसतदातूष्णीमभूद्वा युस्ततोब्रवीत् ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेपवनार्जुनसंवादेचतुष्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥

॥ वायुरुवाच ॥ ॥ इमांभूमिंद्विजातिभ्योदित्सुर्वैदक्षिणांपुरा ॥ अंगोनामनृपोराजंस्ततश्चिंतांमहीययौ ॥ १ ॥ धारिणींसर्वभूतानामयंप्राप्यवरोनृपः ॥ कथमिच्छतिमांदातुंद्विजेभ्योब्रह्मणःसुताम् ॥ २ ॥ साहंत्यक्त्वागमिष्यामिभूमित्वंब्रह्मणःपदम् ॥ अयंसराष्ट्रोनृपतिर्माभूदितिततोऽगमत् ॥ ३ ॥ ततस्तांक श्यपोदृष्ट्वाव्रजंतींपृथिवींतदा ॥ प्रविवेशमहींसद्योमुक्त्वात्मानंसमाहितः ॥ ४ ॥

स्त्वंचैतन्यज्योतिःप्राप्तः द्वितीयाश्रितेतिसमासः अयंभावः सुषुप्तिसदृशादव्याकृताकाशादुत्थितोहंकाररूपउपाधिस्तेनसाक्षीसर्वात्मनाअवच्छिन्नःसोयमहंकारविशिष्टोबाह्यंव्योमादिकंकल्पितवान् एवं शास्त्रानुभवाभ्यांजानातिसब्रह्मणोजगत्कर्तातिनतवसाम्यंसमुद्रेणतरंगस्येवकदाचिदपिनसंभवतीति ॥ १८ ॥ अतएवअंडंनास्ति रज्जूरगवत्कल्पनामात्रत्वात् कल्पकस्तुसब्रह्माब्राह्मणोस्तीत्युक्तं सराजार्जुनइतिवायुनोक्तः संस्तूष्णीमभूत्ततोवायुरब्रवीद्वक्ष्यमाणमर्थमितिशेषः ॥ १९ ॥ इतिअनुशासनप०नै०भा० चतुष्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५४ ॥ ॥ ७ ॥ इमामिति ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ भूमित्वंत्यक्त्वाब्रह्मणःपदंगमिष्यामीतिसंबंधः ॥ ३ ॥ आत्मानंदेहंत्यक्त्वानिर्जीवंमहीदेहंप्रविश्यसजीवंयोगबलेनकृतवान् ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भूमिस्तु धर्मोत्तरा स्वधर्मबलेन ब्रह्मलोकं गत्वा नष्टभया सीदित्यर्थः ॥ ५ ॥ कश्यपो भूमिर्भूत्वासीदित्यन्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ सोत्रिः सोमपिता उतथ्यमाहूय तां तस्मै ददौ सोतथ्यमिति सं

ऋद्धासासर्वतोजज्ञेतृणौषधिसमन्विता॥ धर्मोत्तरानष्टभयाभूमिरासीत्ततोनृप ॥ ५ ॥ एवंवर्षसहस्राणिदिव्यानिविपुलव्रतः ॥ त्रिंशतःकश्यपोराजन्भूमिरा
सीदतंद्रितः ॥ ६ ॥ अथागम्यमहाराजनमस्कृत्यचकश्यपम्॥ पृथिवीकाश्यपीजज्ञेसुतातस्यमहात्मनः ॥ ७ ॥ एषराजन्नीदृशोवैब्राह्मणःकश्यपोभवत्॥ अन्यं
प्रब्रूहिवात्वंचकश्यपात्क्षत्रियंवरम् ॥ ८ ॥ तूष्णींबभूवनृपतिःपवनस्त्वब्रवीत्पुनः॥ शृणुराजन्नुतथ्यस्यजातस्यांगिरसेकुले॥ ९ ॥ भद्रासोमस्यदुहितारूपेणपर
मामता॥ तस्यास्तुल्यंपतिंसोमउतथ्यंसमपश्यत ॥ १० ॥ साचतीव्रंतपस्तेपेमहाभागायशस्विनी ॥ उतथ्यार्थेतुचार्वंगीपरंनियममास्थिता ॥ ११ ॥ ततआ
हूयसोतथ्यंददावत्रिर्यशस्विनीम्॥ भार्यार्थेसचजग्राहविधिवद्भूरिदक्षिणः ॥ १२ ॥ तांत्वकामयतश्रीमान्वरुणःपूर्वमेवह ॥ सचागम्यवनप्रस्थंयमुनायांजहा
रताम्॥ १३॥ जलेश्वरस्तुहृत्वातामनयत्स्वंपुरंप्रति॥ परमाद्भुतसंकाशंषट्सहस्रशतह्रदम्॥ १४ ॥ नहिरम्यतरंकिंचित्तस्मादन्यत्पुरोत्तमम्॥ प्रासादैरप्सरोभि
श्चदिव्यैःकामैश्चशोभितम्॥ १५ ॥ तत्रदेवस्तयासार्धंरेमेराजन्जलेश्वरः॥ अथाख्यातमुतथ्यायततःपत्न्यवमर्दनम् ॥ १६ ॥ तच्छ्रुत्वानारदात्सर्वमुतथ्योनारदं
तदा॥ प्रोवाचगच्छब्रूहित्वंवरुणंपरुषंवचः॥ १७॥ मद्वाक्यान्मुंचमेभार्यांकस्मात्तांहृतवानसि॥ लोकपालोसिलोकानांनलोकस्यविलोपकः ॥ १८ ॥ सोमेनद
त्ताभार्यामेत्वयाचापहृताद्यवै ॥ इत्युक्तोवचनात्तस्यनारदेनजलेश्वरः ॥ १९ ॥ मुंचभार्यामुतथ्यस्यकस्मात्त्वंहृतवानसि ॥ इतिश्रुत्वावचस्तस्यसोथतंवरुणो
ब्रवीत् ॥ २० ॥ ममैषासुप्रियाभार्यानैनामुत्स्रष्टुमुत्सहे ॥ इत्युक्तोवरुणेनाथनारदःप्राप्यतंमुनिम् ॥ उतथ्यमब्रवीद्वाक्यंनातिहृष्टमनाइव ॥ २१ ॥ गलेगृही
त्वाक्षिप्तोस्मिवरुणेनमहामुने॥ नप्रयच्छतितेभार्यांयत्तेकार्यंकुरुष्वतत् ॥ २२ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाक्रुद्धःप्राज्वलदंगिराः॥ अपिवत्तेजसावारिविष्टभ्यसुमहा
तपाः॥ २३॥ पीयमानेतुसर्वस्मिंस्तोयेपिसलिलेश्वरः॥ सुहृद्भिर्भिक्ष्यमाणोपिनैवामुंचततांतदा ॥ २४ ॥ ततःक्रुद्धोब्रवीद्भूमिमुतथ्योब्राह्मणोत्तमः॥ दर्शयस्व
स्थलंभद्रेषट्सहस्रशतह्रदम्॥ २५॥ ततस्तदीरिणंजातंसमुद्रस्यावसर्पतः॥ तस्माद्देशान्नदींचैवप्रोवाचासौद्विजोत्तमः॥ २६॥

धिरार्षः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ देवोवरुणः तयाभद्रया ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

१ ऊषरप्रदेशः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २७ ॥ २८ ॥ जगद्दरुणंचदुःखान्मुमोचमोचयामास ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ इतिअनुशास०नै०भा०पंचपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इत्युक्तइति ॥ १ ॥

अदृश्यागच्छभीरुत्वंसरस्वतिमरुन्प्रति ॥ अपुण्यएषभवतुदेशस्त्यक्तस्त्वयाशुभे ॥ २७ ॥ तस्मिन्संशोषितेदेशेभद्रामादायवारिपः ॥ अददाच्छरणंगत्वाभा
र्यामांगिरसायवै ॥ २८ ॥ प्रतिगृह्यतुतांभार्यामुतथ्यःसुमनाभवत् ॥ मुमोचचजगद्दुःखाद्दरुणंचैवहैहय ॥ २९ ॥ ततःसलब्ध्वातांभार्यांवरुणंप्राहधर्मवित् ॥
उतथ्यःसुमहातेजायत्तच्छृणुनराधिप ॥ ३० ॥ मयैषातपसाप्राप्ताक्रोशतस्तेजलाधिप ॥ इत्युक्त्वातामुपादायस्वमेवभवनंययौ ॥ ३१ ॥ एषराजन्नीदृशोवैउ
तथ्योब्राह्मणर्षभः ॥ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमुतथ्यात्क्षत्रियंवरम् ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप०दानधर्मेपवनार्जुनसंवादोना
मपंचपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसनृपस्तूष्णीमभूद्वायुस्ततोब्रवीत् ॥ शृणुराजन्नग
स्त्यस्यमाहात्म्यंब्राह्मणस्यह ॥ १ ॥ असुरैर्निर्जितादेवानिरुत्साहाश्चतेकृताः ॥ यज्ञाश्चैषांहृताःसर्वेपितॄणांचस्वधास्तथा ॥ २ ॥ कर्मेज्यामानवानांचदानवैर्हैहय
र्षभ ॥ भ्रष्टैश्वर्यास्ततोदेवाश्चेरुःपृथ्वीमितिश्रुतिः ॥ ३ ॥ ततःकदाचित्तेराजन्दीप्तमादित्यवर्चसम् ॥ ददृशुस्तेजसायुक्तमगस्त्यंविपुलव्रतम् ॥ ४ ॥ अभिवाद्यतु
तंदेवाःपृष्ट्वाकुशलमेवच ॥ इदमूचुर्महात्मानंवाक्यंकालेजनाधिप ॥ ५ ॥ दानवैर्युधिभग्नाःस्मतथैश्वर्याच्चभ्रंशिताः ॥ तदस्मान्नोभयात्तीव्रात्त्राहित्वंमुनिपुं
गव ॥ ६ ॥ इत्युक्तःसतदादेवैरगस्त्यःकुपितोभवत् ॥ प्रजज्वालचतेजस्वीकालाग्निरिवसंक्षये ॥ ७ ॥ तेनदीप्तांशुजालेननिर्दग्धादानवास्तदा ॥ अंतरिक्षान्महा
राजनिपेतुस्तेसहस्रशः ॥ ८ ॥ दह्यमानास्तुतेदैत्यास्तस्यागस्त्यस्यतेजसा ॥ उभौलोकौपरित्यज्यगताःकाष्ठांतुदक्षिणाम् ॥ ९ ॥ बलिस्तुयजतेयज्ञमश्वमेधंमहींग
तः ॥ येऽन्येऽधस्थामहीस्थाश्चतेनदग्धामहासुराः ॥ १० ॥ ततोलोकाःपुनःप्राप्ताःसुरैःशांतभयैर्नृप ॥ अथैनमब्रुवन्देवाभूमिष्ठानसुरान्जहि ॥ ११ ॥ इत्युक्तः
प्राहदेवान्सनशक्तोस्मिमहीगतान् ॥ दग्धुंतपोहिक्षीयेन्मेनशक्ष्यामीतिपार्थिव ॥ १२ ॥ एवंदग्धाभगवतादानवाःस्वेनतेजसा ॥ अगस्त्येनतदाराजंस्तपसा
भावितात्मना ॥ १३ ॥ ईदृशश्चाप्यगस्त्योहिकथितस्तेमयानघ ॥ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमगस्त्यात्क्षत्रियंवरम् ॥ १४ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ इत्युक्तःसतदातूष्णीमभूद्वायु
स्ततोब्रवीत् ॥ शृणुराजन्वसिष्ठस्यमुख्यंकर्मयशस्विनः ॥ १५ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्पंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥ ॥ ७ ॥

आदित्याःसत्रमासंतसरोवैमानसंप्रति॥वसिष्ठंमनसागत्वाज्ञात्वातत्तस्यगौरवम् ॥ १६ ॥ यजमानांस्तुतान्दृष्ट्वासर्वान्दीक्षानुकर्शितान् ॥ हंतुमैच्छंतशैला
भाःखलिनोनामदानवाः ॥ १७ ॥ अदूरात्तुततस्तेषांब्रह्मदत्तवरंसरः ॥ हताहतावैतत्रैतेजीवंत्याप्लुत्यदानवाः ॥ १८ ॥ तेप्रगृह्यमहाघोरान्पर्वतान्परिघान्द्रुमा १३
॥१९४॥ न्॥विक्षोभयंतःसलिलमुत्थितंशतयोजनम्॥ १९॥ अभ्यद्रवंतदेवांस्तेसहस्राणिदशैवहि॥ततस्तैरर्दितादेवाःशरणंवासवंययुः ॥ २० ॥ सचतैर्व्यथितःशक्रो
वसिष्ठंशरणंययौ ॥ ततोऽभयंददौतेभ्योवसिष्ठोभगवानृषिः ॥ २१ ॥ तदातान्दुःखितान्ज्ञात्वाआनृशंस्यपरोमुनिः ॥ अयत्नेनादहत्सर्वान्खलिनःस्वेनतेज
सा ॥ २२ ॥कैलासंप्रस्थितांचैवनदींगंगांमहातपाः॥ आनयत्तत्सरोदिव्यंतयाभिन्नंचतत्सरः ॥ २३ ॥ सरोभिन्नंतयानद्यासरयूःसाततोभवत्॥ हताश्वखलि
नोयत्रसदेशःखलिनोभवत् ॥ २४ ॥ एवंसेंद्रावसिष्ठेनरक्षितास्त्रिदिवौकसः॥ब्रह्मदत्तवराश्चैवहतादैत्यामहात्मना ॥ २५ ॥ एतत्कर्मवसिष्ठस्यकथितंहिमया
नघ॥ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वंवसिष्ठात्क्षत्रियंवरम्॥ २६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप॰दानधर्मेपवनार्जुनसंवादेषट्पंचाशदधिक
शततमोऽध्यायः ॥ १५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥इत्युक्तस्त्वर्जुनस्तूष्णीमभूद्वायुस्तमब्रवीत्॥ शृणुमेहैहयश्रेष्ठकर्मात्रेःसुमहात्मनः॥ १॥
घोरेतमस्ययुध्यंतसहितादेवदानवाः ॥ अविध्यतशरैस्तत्रस्वर्भानुःसोमभास्करौ ॥ २ ॥ अथतेतमसाग्रस्तानिहन्यंतेस्मदानवैः ॥देवान्नृपतिशार्दूलसहैवबलि
भिस्तदा॥ ३ ॥असुरैर्वध्यमानास्तेक्षीणप्राणादिवौकसः॥ अपश्यंततपस्यंतमत्रिंविप्रंतपोधनम्॥ ४॥ अथैनमब्रुवन्देवाःशांतक्रोधंजितेंद्रियम्॥ असुरैरिषुभि
र्विद्धौचंद्रादित्याविमावुभौ॥५॥ वयंवध्यामहेचापिशत्रुभिस्तमसावृते॥ नाधिगच्छामशांतिंचभयात्त्रायस्वनःप्रभो॥ ६॥ ॥अत्रिरुवाच॥ ॥कथंरक्षामिभ
वतस्तेब्रुवंश्चंद्रमाभव॥ तिमिरघ्नश्चसवितादस्युहंताचनोभव ॥ ७ ॥ एवमुक्तस्तदात्रिर्वैतमोनुदभवच्छशी ॥ अपश्यत्सौम्यभावाच्चसोमवत्प्रियदर्शनः ॥ ८॥
दृष्ट्वानातिप्रभंसोमंतथासूर्यंचपार्थिव॥ प्रकाशमकरोदत्रिस्तपसास्वेनसंयुगे ॥ ९ ॥जगद्वितिमिरंचापिप्रदीप्तमकरोत्तदा॥ १० ॥ व्यजयच्छत्रुसंघांश्चदेवानां ॥१९४॥
स्वेनतेजसा॥अत्रिणादह्यमानांस्तान्दृष्ट्वादेवामहासुरान् ॥ ११ ॥ पराक्रमैस्तेपितदाव्यघ्नन्नत्रिसुरक्षिताः॥ उद्भासितश्चसवितादेवास्त्राताहतासुराः ॥ १२॥

इत्युक्तइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

अत्रिणात्वथसामर्थ्यंकृतमुत्तमतेजसा ॥ द्विजेनाग्निद्वितीयेनजपताचर्मवाससा॥१३॥फलभक्षेणराजर्षेपश्यकर्मात्रिणाकृतम् ॥ तस्यापिविस्तरेणोक्तंकर्मात्रेः
सुमहात्मनः ॥ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वमत्रितःक्षत्रियंवरम् ॥ १४ ॥ इत्युक्तस्त्वर्जुनस्तूष्णीमभूद्वायुस्ततोऽब्रवीत् ॥ शृणुराजन्महत्कर्मच्यवनस्यमहात्मनः॥ १५ ॥
अश्विनोःप्रतिसंश्रुत्यच्यवनःपाकशासनम् ॥ प्रोवाचसहितोदेवैःसोमपावश्विनौकुरु॥ १६ ॥ ॥ इंद्रउवाच॥ ॥अस्माभिर्निंदितावेतौभवेतांसोमपौक
थम् ॥ देवैर्नसंमितावेतौतस्मान्मैवंवदस्वनः ॥ १७ ॥ अश्विभ्यांसहनेच्छामःसोमंपातुंमहाव्रत ॥ यदन्यद्वक्ष्यसेविप्रतत्करिष्यामतेवचः ॥ १८ ॥ ॥ च्यवन
उवाच ॥ ॥पिबेतामश्विनौसोमंभवद्भिःसहिताविमौ॥ उभावेतावपिसुरौसूर्यपुत्रौसुरेश्वर ॥ १९ ॥ क्रियतांमद्वचोदेवायथावैसमुदाहृतम् ॥ एतद्वःकुर्वतांश्रे
योभवेन्नैतदकुर्वताम्॥ २० ॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥ अश्विभ्यांसहसोमंवैनपास्यामिद्विजोत्तम॥ पिबंत्वन्येयथाकामंनाहंपातुमिहोत्सहे॥ २१ ॥ ॥च्यवनउ
वाच॥ ॥नचेत्करिष्यसिवचोमयोक्तंबलसूदन॥ मयाप्रमथितःसद्यःसोमंपास्यसिवैमखे॥२२॥ ॥वायुरुवाच॥ ॥ततःकर्मसमारब्धंहितायसहसाश्विनोः॥
च्यवनेनततोमंत्रैरभिभूताःसुराभवन्॥ २३ ॥तत्तुकर्मसमारब्धंदृष्ट्वेंद्रःक्रोधमूर्छितः ॥ उद्यम्यविपुलंशैलंच्यवनंसमुपाद्रवत्॥ २४॥तथावज्रेणभगवानमर्षा
कुललोचनः॥तमापतंतंदृष्ट्वैवच्यवनस्तपसान्वितः॥ २५॥ अद्भिःसिक्त्वाऽस्तंभयत्तंसवज्रंसहपर्वतम् ॥अथेंद्रस्यमहाघोरंसोऽसृजच्छत्रुमेवहि ॥ २६ ॥ मदं
नामाहुतिमयंव्यादितास्यंमहामुनिः॥ तस्यदंतसहस्रंतुबभूवशतयोजनम् ॥ २७॥ द्वियोजनशतास्तस्यदंष्ट्राःपरमदारुणाः ॥ हनुस्तस्याभवद्भूमावास्यंचास्या
स्पृशद्दिवम्॥ २८॥ जिह्वामूलेस्थितास्तस्यसर्वेदेवाःसवासवाः ॥ तिमेरास्यमनुप्राप्तायथामत्स्यामहार्णवे ॥ २९॥ तेसंमंत्र्यततोदेवामदस्यास्यसमीपगाः॥
अब्रुवन्सहिताःशक्रंप्रणमास्मैद्विजातये ॥ ३० ॥ अश्विभ्यांसहसोमंचपिबामविगतज्वराः ॥ ततःसप्रणतःशक्रश्चकारच्यवनस्यतत् ॥ ३१ ॥ च्यवनःकृतवा
नेतावश्विनौसोमपायिनौ ॥ ततःप्रत्याहरत्कर्ममदंचव्यभजन्मुनिः॥ ३२ ॥ अक्षेषुमृगयायांचपानेस्त्रीषुचवीर्यवान् ॥ एतैर्दोषैर्नराराजन्क्षयंयांतिनसंशयः ॥
॥ ३३॥ तस्मादेतान्नरोनित्यंदूरतःपरिवर्जयेत्॥ ३४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥३५॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥तूष्णीमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ कपैः

एतत्तेच्यवनस्यापिकर्मराजन्प्रकीर्तितम् ॥ ब्रवीम्यहंब्रूहिवात्वंक्षत्रियंब्राह्मणाद्वरम् ॥ ३५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेपव
॥१९५॥ नार्जुनसंवादेसप्तपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५७॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥तूष्णीमासीदर्जुनस्तुपवनस्त्वब्रवीत्पुनः ॥ १३
शृणुमेब्राह्मणेष्वेवमुख्यंकर्मजनाधिप ॥ १ ॥ मदस्यास्यमनुप्राप्तायदासेंद्रादिवौकसः ॥ तदैवच्यवनेनेहहृतातेषांवसुंधरा ॥ २ ॥ उभौलोकौहृतौमत्वातेदेवादुः
खिताभवन् ॥ शोकार्ताश्चमहात्मानंब्रह्माणंशरणंययुः ॥ ३ ॥ ॥देवाऊचुः॥ ॥ मदास्यव्यतिषिक्तानामस्माकंलोकपूजित ॥ च्यवनेनहृताभूमिःकपैश्चैवदि
वंप्रभो ॥४॥ ॥ब्रह्मोवाच ॥ ॥ गच्छध्वंशरणंविप्रानाशुसेंद्रादिवौकसः ॥ प्रसाद्यतानुभौलोकाववाप्स्यथयथापुरा ॥ ५ ॥ तेययुःशरणंविप्रानूचुस्तेकान्
जयामहे ॥ इत्युक्तास्तेद्विजान्प्राहुर्जयतेहकपानिति ॥ ६ ॥ भूगतान्हिविजेतारोवयमित्यब्रुवन्द्विजाः ॥ ततःकर्मसमारब्धंब्राह्मणैःकपनाशनम् ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वा
प्रेषितोदूतोब्राह्मणेभ्योधनीकपैः ॥ सचतान्ब्राह्मणानाहधनीकपवचोयथा ॥ ८ ॥ भवद्भिःसदृशाःसर्वेकपाःकिमिहवर्तते ॥ सर्वेवेदविदःप्राज्ञाःसर्वेचक्रतुयाजि
नः ॥ ९ ॥ सर्वेसत्यव्रताश्चैवसर्वेतुल्यामहर्षिभिः ॥श्रीश्चैवरमतेतेषुधारयंतिश्रियंचते ॥ १० ॥ वृथादारान्नगच्छंतिवृथामांसंनभुंजते ॥ दीप्तमग्निंजुह्वतेचगुरू
णांवचनेस्थिताः ॥ ११ ॥ सर्वेचनियतात्मानोबालानांसंविभागिनः ॥ उपेत्यशनकैर्यांतिनसेवंतिरजस्वलाम् ॥स्वर्गतिंचैवगच्छंतितथैवशुभकर्मिणः ॥ १२॥
अभुक्तवत्सुनाश्नंतिगर्भिणीवृद्धकादिषु ॥ पूर्वाह्णेषुनदीव्यंतिदिवाचैवनशेरते ॥ १३ ॥ एतैश्चान्यैश्चबहुभिर्गुणैर्युक्तान्कथंकपान् ॥ विजेष्यथनिवर्तध्वं
निवृत्तानांसुखंहिवः ॥ १४॥ ॥ब्राह्मणाऊचुः ॥ ॥ कपान्वयंविजेष्यामोयेदेवास्तेवयंस्मृताः ॥ तस्माद्वध्याःकपास्माकंधनिन्याहियथागतम् ॥ १५ ॥
धनीगत्वाकपानाहनवोविप्राःप्रियंकराः ॥ गृहीत्वास्त्राण्यतोविप्रान्कपाःसर्वेसमाद्रवन् ॥ १६ ॥ समुदग्रध्वजान्दृष्ट्वाकपान्सर्वेद्विजातयः ॥ व्यसृजन्ज्वलिता
नग्नीन्कपानांप्राणनाशनान् ॥ १७॥ ब्रह्मसृष्टाहव्यभुजःकपान्हत्वासनातनाः ॥ नभसीवयथाभ्राणिव्यराजंतनराधिप ॥ १८ ॥ हत्वावैदानवान्देवाःसर्वेसं ॥१९५॥
भूयसंयुगे ॥ तेनाभ्यजानन्हितदाब्राह्मणैर्निहतान्कपान् ॥ १९ ॥

सुरविशेषैः दिवंद्यौः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ धनिनामकोदूतः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

अथागम्यमहातेजानारदोकथयद्विभो ॥ यथाहृतामहाभागैस्तेजसाब्राह्मणैःकृपाः ॥ २० ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाप्रीताःसर्वेदिवौकसः ॥ प्रशशंसुर्द्विजांश्चापिब्राह्म
णांश्चयशस्विनः ॥ २१ ॥ तेषांतेजस्तथावीर्यंदेवानांववृधेततः ॥ अवाप्नुवंश्चामरत्वंत्रिषुलोकेषुपूजितम् ॥ २२ ॥ इत्युक्तवचनंवायुमर्जुनःप्रत्युवाचह ॥ प्रति
पूज्यमहाबाहोयत्तच्छृणुयुधिष्ठिर ॥ २३ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ जीवाम्यहंब्राह्मणार्थंसर्वथासततंप्रभो ॥ ब्रह्मण्योब्राह्मणेभ्यश्चप्रणमामिचनित्यशः ॥
॥ २४ ॥ दत्तात्रेयप्रसादाच्चमयाप्राप्तमिदंबलम् ॥ लोकेचपरमाकीर्तिर्धर्मश्चाचरितोमहान् ॥ २५ ॥ अहोब्राह्मणकर्माणिमयामारुततत्त्वतः ॥ त्वयाप्रोक्तानि
कार्त्स्न्येनश्रुतानिप्रयतेनच ॥ २६ ॥ ॥ वायुरुवाच ॥ ॥ ब्राह्मणान्क्षात्रधर्मेणपालयस्वेंद्रियाणिच ॥ भृगुभ्यस्तेभयंघोरंतत्तुकालाद्भविष्यति ॥ २७ ॥
॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेपवनार्जुनसंवादेअष्टपंचाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्राह्मणानर्चसेराजन्सततंसंशितव्रतान् ॥ कंतुकर्मोदयंदृष्ट्वातानर्चसिजनाधिप ॥ १ ॥ कांवाब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंदृष्ट्वामहाव्रत ॥ तान
र्चसिमहाबाहोसर्वमेतद्वदस्वमे ॥ २ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ एषतेकेशवःसर्वमाख्यास्यतिमहामतिः ॥ व्युष्टिंब्राह्मणपूजायांदृष्टव्युष्टिर्महाव्रतः ॥ ३ ॥ बलंश्रोत्रे
वाङ्मनश्चक्षुषीचज्ञानंतथासविशुद्धंममाद्य ॥ देहन्यासोनातिचिरान्मतोमेनचातितूर्णंसवितात्रयाति ॥ ४ ॥ उक्ताधर्मायेपुराणेमहांतोराजन्विप्राणांक्षत्रि
याणांविशांच ॥ तथाशूद्राणांधर्ममुपासतेचशेषंकृष्णादुपशिक्षस्वपार्थ ॥ ५ ॥ अहंह्येनंवेद्मितत्त्वेनकृष्णंयोयंहियच्चास्यबलंपुराणम् ॥ अमेयात्माकेशवःकौ
रवेंद्रसोयंधर्मंवक्ष्यतिसंशयेषु ॥ ६ ॥ कृष्णःपृथ्वीमसृजत्खंदिवंचकृष्णस्यदेहान्मेदिनीसंबभूव ॥ वराहोयंभीमबलःपुराणःसपर्वतान्व्यसृजद्वैदिशश्च ॥ ७ ॥
अस्यचाधोथांतरिक्षंदिवंचदिशश्चतस्रोविदिशश्चतस्रः ॥ सृष्टिस्तथैवेयमनुप्रसूतासनिर्ममेविश्वमिदंपुराणम् ॥ ८ ॥ अस्यनाभ्यांपुष्करंसंप्रसूतंयत्रोत्पन्नःस्व
यमेवामितौजाः ॥ येनाच्छिन्नंतत्तमःपार्थघोरंयत्तत्तिष्ठत्यर्णवंतर्जयानम् ॥ ९ ॥ कृतेयुगेधर्मआसीत्समग्रस्त्रेताकालेज्ञानमनुप्रपन्नः ॥ बलंत्वासीद्द्वापरेपार्थ
कृष्णःकलौत्वधर्मःक्षितिमेवाजगाम ॥ १० ॥

ब्राह्मणानिति कर्मोदयंफलोदयं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ नचेति दुःखितस्यदिनंमहद्भवतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अस्यचाधइत्याकाशादेरुपर्युपरिअयमेवास्तीत्युक्तं ॥ ८ ॥ अर्णवंतर्जयानमित्य
गाधत्वमपारत्वंचोक्तं ॥ ९ ॥ कृतइति ज्ञानंअकर्तव्यकोटेरपिउपस्थानात्रेतायांविवेकआसीत् द्वापरेतुद्वितीयकोटेःसाम्याद्बलंप्रधानमासीत्नधर्मः कलौत्वधर्मएवबलवानितिभावः ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 सएवपूर्वदेवआदिदेवोदैत्यान्निजघान सएवसम्राट् बलिरूपीपूर्वदेवोदैत्योबभूव ॥ ११ ॥ ग्लातिग्लायति ॥ १२ ॥ एवमेनंराहुंसोमंशक्रंचविद्धि ॥ १३ ॥ शोणितभृच्छरीरी ॥ १४ ॥ रायःधन
स्यपोषःपोषकः ॥ १५ ॥ १६ ॥ महीसत्रंपृथिव्याश्छादनंमज्जनमितियावत् सत्रंयज्ञेमहादाना च्छादनारण्यकैतवेइतिमेदिनी ॥ १७ ॥ घोषार्थेगोवर्द्धनोद्धरणकालेघोषोंबुनादोवाटइयर्थमित्यर्थः

 सएवपूर्वनिजघानदैत्यान्सपूर्वदेवश्चबभूवसम्राट् ॥ सभूतानांभावनोभूतभव्यःसविश्वस्यास्यजगतश्चाभिगोप्ता ॥ ११ ॥ यदाधर्मोग्लातिवंशेसुराणांतदा १३
कृष्णोजायतेमानुषेषु ॥ धर्मेस्थित्वासतुवैभावितात्मापरांश्चलोकानपरांश्चपाति ॥ १२ ॥ त्याज्यंत्यक्त्वाचासुराणांवधायकार्याकार्येकारणंचैवपार्थ ॥ कृतंक
रिष्यत्क्रियतेचदेवोराहुंसोमंविद्धिचशक्रमेनम् ॥ १३ ॥ सविश्वकर्मासहिविश्वरूपःसविश्वभुग्विश्वसृग्विश्वजिच्च ॥ सशूलभृच्छोणितभृत्करालस्तंकर्मभिर्वि
दितंवैस्तुवंति ॥ १४ ॥ तंगंधर्वाणामप्सरसांचनित्यमुपतिष्ठंतेविबुधानांशतानि ॥ तंराक्षसाश्चपरिसंवदंतिरायस्पोषःसविजिगीषुरेकः ॥ १५ ॥ तमध्वरेशंसि
तारःस्तुवंतिरथंतरेसामगाश्चस्तुवंति ॥ तंब्राह्मणाब्रह्ममंत्रैस्तुवंतितस्मैहविरध्वर्यवःकल्पयंति ॥ १६ ॥ सपौराणींब्रह्मगुहांप्रविष्टोमहीसत्रंभारताग्रेददर्श ॥ स
चैवगामुद्धाराग्र्यकर्माविक्षोभ्यदैत्यानुरगान्दानवांश्च ॥ १७ ॥ तंघोषार्थेगीर्भिरिंद्राःस्तुवंतिसचापीशोभारतैकःपशूनाम् ॥ तस्यभक्षान्विविधान्वेदयंतितमे
वाजौवाहनंवेदयंति ॥ १८ ॥ तस्यांतरिक्षंपृथिवीदिवंचसर्ववशेतिष्ठतिशाश्वतस्य ॥ सकुंभेरेतःससृजेसुराणांयत्रोत्पन्नमृषिमाहुर्वसिष्ठम् ॥ १९ ॥ समातरि
श्वाविभुरश्ववाजीसरश्मिवान्सविताचादिदेवः ॥ तेनासुराविजिताःसर्वएवतद्विक्रांतैर्विजितानीहत्रीणि ॥ २० ॥ सदेवानांमानुषाणांपितॄणांतमेवाहुर्यज्ञवि
दांवितानम् ॥ सएवकालंविभजन्नुदेतितस्योत्तरंदक्षिणंचायनेद्वे ॥ २१ ॥ तस्यैवोर्ध्वंतिर्यगधश्चरंतिगभस्तयोमेदिनींभासयंतः ॥ तंब्राह्मणावेदविदोजुषंतित
स्यादित्योभामुपयुज्यभाति ॥ २२ ॥ समासिमास्यध्वरकृद्विधत्तेतमध्वरेवेदविदःपठंति ॥ सएवोक्तश्चक्रमिदंत्रिनाभिसप्ताश्वयुक्तंवहतेवैत्रिधाम ॥ २३ ॥ महा
तेजाःसर्वगःसर्वसिंहःकृष्णोलोकान्धारयतेयथैकः ॥ हंसंतमोघ्नंचतमेववीरकृष्णंसदापार्थकर्तारमेहि ॥ २४ ॥ सएकदाकक्षगतोमहात्मातुष्टोविभुःखांडवेधू
मकेतुः ॥ सराक्षसानुरगांश्चावजित्यसर्वत्रगःसर्वमग्नौजुहोति ॥ २५ ॥

पशूनांगवांजीवानांच वाहनंजयप्रापकं ॥ १८ ॥ सुराणांमित्रावरुणयोरेतःकुंभेससृजे ॥ १९ ॥ विक्रांतैःपादविक्षेपैः त्रीणिभुवनानि ॥ २० ॥ देवानांआलेतिशेषः ॥ २१ ॥ जुषंतिसेवंते ॥ २२ ॥
विधत्तेऽध्वरमित्यर्थात् त्रिनाभिशीतोष्णवृष्टिकालगर्भं चक्रंसंवत्सरं त्रिधामेतिवर्षवातोष्णप्रकारं ॥ २३ ॥ हंसंसूर्यं ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

बंधुरःतस्यसंसाररथस्ययोक्ता त्रिचक्रःसत्त्वरजस्तमोमयः त्रिवृच्छिराःऊर्ध्वमध्याधोगतिफलः चतुरश्वःकालादृष्टेश्वरेच्छात्वसंकल्पाश्चत्वारोऽश्वायस्य त्रिनाभिःशुक्लंकृष्णंशुक्लकृष्णंचेति त्रिविधकर्मगर्भः

सएवपार्थायश्वेतमश्वंप्रायच्छत्सएवाश्वानथसर्वांश्चकार ॥ सबंधुरस्तस्यरथस्त्रिचक्रस्त्रिवृच्छिराश्चतुरश्वस्त्रिनाभिः ॥ २६ ॥ सविहायोव्यदधात्पंचनाभिः
सनिर्ममेगांदिवमंतरिक्षम् ॥ सोरण्यानिव्यसृजत्पर्वतांश्चहृषीकेशोमितदीप्ताग्नितेजाः ॥ २७ ॥ अलंघयद्वैसरितोजिघांसन्शक्रंवज्रंप्रहरंतंनिरास ॥ समहें
द्रःस्तूयतेवैमहाध्वरेविप्रैरेकोऋक्सहस्रैःपुराणैः ॥ २८ ॥ दुर्वासावैतेननान्येनशक्योगृहेराजन्वासयितुंमहौजाः ॥ तमेवाहुर्ऋषिमेकंपुराणंसविश्वकृद्विदधा
त्यात्मभावान् ॥ २९ ॥ वेदांश्चयोवेदयतेधिदेवोविधींश्चयश्चाश्रयतेपुराणान् ॥ कामेवेदेलौकिकेयत्फलंचविष्वक्सेनःसर्वमेतत्प्रतीहि ॥ ३० ॥ ज्योतींषिशु
क्लानिहिसर्वलोकेत्रयोलोकालोकपालास्त्रयश्च ॥ त्रयोग्नयोव्याहृतयश्चतिस्रःसर्वेदेवादेवकीपुत्रएव ॥ ३१ ॥ सवत्सरःसऋतुःसोर्धमासःसोहोरात्रःसकला
वैसकाष्ठा ॥ मात्रामुहूर्तांश्चलवाःक्षणाश्चविष्वक्सेनःसर्वमेतत्प्रतीहि ॥ ३२ ॥ चंद्रादित्यौग्रहनक्षत्रताराःसर्वाणिदर्शान्यथपौर्णमासम् ॥ नक्षत्रयोगाऋतवश्च
पार्थविष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रसूतम् ॥ ३३ ॥ रुद्रादित्यावसवोथाश्विनौचसाध्याश्चविश्वेमरुतांगणाश्च ॥ प्रजापतिर्देवमातादितिश्चसर्वेकृष्णादृषयश्चैवसप्त ॥ ३४ ॥
वायुर्भूत्वाविक्षिपतेचविश्वमग्निर्भूत्वादहतेविश्वरूपः ॥ आपोभूत्वामज्जयतेचसर्वंब्रह्माभूत्वासृजतेविश्वसंघान् ॥ ३५ ॥ वेद्यंचयद्वेदयतेचवेद्यंविधिश्चयश्च
श्रयतेविधेयम् ॥ धर्मेचवेदेचबलेचसर्वंचराचरंकेशवंत्वंप्रतीहि ॥ ३६ ॥ ज्योतिर्भूतःपरमोसौपुरस्तात्प्रकाशतेयत्प्रभयाविश्वरूपः ॥ अपःसृष्ट्वासर्वभूतात्मयो
निःपुराऽकरोत्सर्वमेवाथविश्वम् ॥ ३७ ॥ ऋतूनुत्पातान्विविधान्यद्भुतानिमेघान्विद्युत्सर्वमैरावतंच ॥ सर्वंकृष्णात्स्थावरंजंगमंचविश्वात्मानंविष्णुमेनंप्रतीहि ॥
॥ ३८ ॥ विश्वावासंनिर्गुणंवासुदेवंसंकर्षणंजीवभूतंवदंति ॥ ततःप्रद्युम्नमनिरुद्धंचतुर्थमाज्ञापयत्यात्मयोनिर्महात्मा ॥ ३९ ॥ सपंचधापंचजनोपपन्नंसंचो
दयन्विश्वमिदंसिसृक्षुः ॥ ततश्चकारावनिमारुतौचखंज्योतिरंभश्चतथैवपार्थ ॥ ४० ॥ सस्थावरंजंगमंचैवमेतच्चतुर्विधंलोकमिमंचकृत्वा ॥ ततोभूमिंव्यदधात्पं
चबीजांद्यौःपृथिव्यांधास्यतिभूरिवारि ॥ ४१ ॥

॥ २६ ॥ पंचनाभिःपंचभूतानांनाभिराश्रय
इत्यर्थः ॥ २७ ॥ निरासपराभूतवान् ॥ २८ ॥ २९ ॥ विधीन्अग्निहोत्रादीन् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ वेद्यंवेदप्रतिपाद्यं वेद्यंज्ञेयं ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अनिरुद्धंअहंकारं ॥ ३९ ॥ पंचधापंचप्र
कारंदेवासुरमनुष्यश्वापदतिर्यग्रूपेण पंचजनाःपंचभूतानितैरुपपन्नंविश्वंसिसृक्षुराज्ञापयतीतिपूर्वेणान्वयः ॥ ४० ॥ चतुर्विधंजरायुजादि पंचबीजांचतुर्विधभूतग्रामःकर्मचतेषांबीजभूतां ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ अतःकेशवात्यत्परंकल्प्यतेतद्विपरीतं असन्मार्गइत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ॥ इतिअनुशासनप०नै०भा०एकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ॥ ॥ ७ ॥

तेनविश्वंकृतमेतद्धिराजन्सजीवयत्यात्मनैवात्मयोनिः ॥ ततोदेवानसुरान्मानवांश्चलोकानृषींश्चापिपितॄन्प्रजाश्च ॥ समासेनविधिवत्प्राणिलोकान्सर्वान्स
दाभूतपतिःसिसृक्षुः ॥ ४२ ॥ शुभाशुभंस्थावरंजंगमंचविष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रतीहि ॥ यद्वर्ततेयच्चभविष्यतीहसर्वंह्येतत्केशवंत्वंप्रतीहि ॥ ४३ ॥ मृत्युश्चैवप्रा
णिनामंतकालेसाक्षात्कृष्णःशाश्वतोधर्मवाहः ॥ भूतंचयच्चेहनविद्मकिंचिद्विष्वक्सेनात्सर्वमेतत्प्रतीहि ॥ ४४ ॥ यत्प्रशस्तंचलोकेषुपुण्यंयच्चशुभाशुभम् ॥ तत्स
र्वंकेशवोऽचिंत्योविपरीतमतःपरम् ॥ ४५ ॥ एतादृशःकेशवोऽतश्चभूयोनारायणःपरमश्चाव्ययश्च ॥ मध्याद्यंतस्यजगतस्तस्थुषश्चबुभूषतांप्रभवश्चाव्ययश्च ॥
॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेमहापुरुषमाहात्म्येएकोनषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ ब्रूहिब्राह्मणपूजायांव्युष्टिंत्वंमधुसूदन ॥ वेत्तात्वमस्यचार्थस्यवेदत्वांहिपितामहः ॥ १ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ शृणुष्वावहितोराजन्द्वि
जानांभरतर्षभ ॥ यथातत्त्वेनवदतोगुणान्वैकुरुसत्तम ॥ २ ॥ द्वारवत्यांसमासीनंपुरामांकुरुनंदन ॥ प्रद्युम्नःपरिपप्रच्छब्राह्मणैःपरिकोपितः ॥ ३ ॥ किंफलंब्रा
ह्मणेष्वस्तिपूजायांमधुसूदन ॥ ईश्वरत्वंकुतस्तेषामिहैवचपरत्रच ॥ ४ ॥ सदाद्विजातीन्संपूज्यकिंफलंतत्रमानद ॥ एतद्ब्रूहिस्फुटंसर्वंसुमहान्संशयोत्रमे ॥ ५ ॥
इत्युक्तेवचनेतस्मिन्प्रद्युम्नेनतथात्वहम् ॥ प्रत्यब्रुवंमहाराजयत्तच्छृणुसमाहितः ॥ ६ ॥ व्युष्टिंब्राह्मणपूजायांरौक्मिणेयनिबोधमे ॥ एतेहिसोमराजानईश्वराःसु
खदुःखयोः ॥ ७ ॥ अस्मिँल्लोकेरौक्मिणेयतथामुष्मिंश्चपुत्रक ॥ ब्राह्मणप्रमुखंसौम्यंनमेत्रास्तिविचारणा ॥ ८ ॥ ब्राह्मणप्रतिपूजायामायुःकीर्तिर्यशोबलम् ॥
लोकालोकेश्वराश्चैवसर्वेब्राह्मणपूजकाः ॥ ९ ॥ त्रिवर्गेचापवर्गेचयशःश्रीरोगशांतिषु ॥ देवतापितृपूजासुसंतोष्याश्चैवनोद्विजाः ॥ १० ॥ तत्कथंवैनाद्रियेय
मीश्वरोस्मीतिपुत्रक ॥ मातेमन्युर्महाबाहोभवत्वत्रद्विजान्प्रति ॥ ११ ॥ ब्राह्मणाहिमहद्भूतमस्मिँल्लोकेपरत्रच ॥ भस्मकुर्युर्जगदिदंक्रुद्धाःप्रत्यक्षदर्शिनः ॥
॥ १२ ॥ अन्यानपिसृजेयुश्चलोकाँल्लोकेश्वरांस्तथा ॥ कथंतेषुनवर्तेरन्सम्यग्ज्ञानात्सुतेजसः ॥ १३ ॥ अवसन्मद्गृहेतातब्राह्मणोहरिपिंगलः ॥ चीरवासाबिल्वदं
डीदीर्घश्मश्रुःकृशोमहान् ॥ १४ ॥ दीर्घेभ्यश्चमनुष्येभ्यःप्रमाणादधिकोभुवि ॥ सस्वैरंचरतेलोकान्येदिव्यायेचमानुषाः ॥ १५ ॥

ब्रूहीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सौम्यंकल्याणं ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

इमांगाथांगायमानश्चत्वरेषुसभासुच ॥ दुर्वाससंवासयेत्कोब्राह्मणंसत्कृतंगृहे ॥ १६ ॥ रोषणःसर्वभूतानांसूक्ष्मेप्यपकृतेकृते ॥ परिभाषांचमेश्रुत्वाकोनुद
द्यात्प्रतिश्रयम् ॥ १७ ॥ योमांकश्चिद्वासयीतनसमांकोपयेदिति ॥ यस्मान्नाद्रियतेकश्चित्ततोहंसमवासयम् ॥ १८ ॥ ससंभुंक्तेसहस्राणांबहूनामन्नमेकदा ॥ ए
कदासोल्पकंभुंक्तेनचैवैतिपुनर्गृहान् ॥ १९ ॥ अकस्माच्चप्रहसतियथाकस्मात्प्ररोदिति ॥ नचास्यवयसातुल्यःपृथिव्यामभवत्तदा ॥ २० ॥ अथस्वावसथंग
त्वासशय्यास्तरणानिच ॥ कन्याश्चालंकृतादग्ध्वाततोव्यपगतःपुनः ॥ २१ ॥ अथमामब्रवीद्भूयःसमुनिःसंशितव्रतः ॥ कृष्णपायसमिच्छामिभोक्तुमित्येव
सत्वरः ॥ २२ ॥ तदैवतुमयातस्यचित्तज्ञेनगृहेजनः ॥ सर्वाण्यन्नानिपानानिभक्ष्याश्चोच्चावचास्तथा ॥ २३ ॥ भवंतुसत्कृतानीहपूर्वमेवप्रचोदितः ॥ ततोहं
ज्वलमानंवैपायसंप्रत्यवेदयम् ॥ २४ ॥ तंभुक्त्वैवसतुक्षिप्रंततोवचनमब्रवीत् ॥ क्षिप्रमंगानिलिंपस्वपायसेनेतिसस्मह ॥ २५ ॥ अविमृश्यैवचततःकृतवान
स्मितत्तथा ॥ तेनोच्छिष्टेनगात्राणिशिरश्चैवाभ्यमृक्षयम् ॥ २६ ॥ सददर्शतदाभ्यासेमातरंतेशुभाननाम् ॥ तामपिस्मयमानांसपायसेनाभ्यलेपयम् ॥ २७ ॥ मु
निःपायसदिग्धांगींरथेतूर्णमयोजयत् ॥ तमारुह्यरथंचैवनिर्ययौसगृहान्मम ॥ २८ ॥ अग्निवर्णोज्वलन्धीमान्सद्विजोरथधुर्यवत् ॥ प्रतोदेनातुदद्बालांरुक्मि
णींममपश्यतः ॥ २९ ॥ नचमेस्तोकमप्यासीद्दुःखमीर्ष्याकृतंतदा ॥ तथासराजमार्गेणमहतानिर्ययौबहिः ॥ ३० ॥ तदृष्ट्वामहदाश्चर्यंदाशार्हाजातमन्यवः ॥
तत्राजल्पन्मिथःकेचित्समाभाष्यपरस्परम् ॥ ३१ ॥ ब्राह्मणाएवजायेरन्नान्योवर्णःकथंचन ॥ कोह्येनंरथमास्थायजीवेदन्यःपुमानिह ॥ ३२ ॥ आशीविषवि
षंतीक्ष्णंततस्तीक्ष्णतरोद्विजः ॥ ब्रह्माशीविषदग्धस्यनास्तिकश्चिच्चिकित्सकः ॥ ३३ ॥ तस्मिन्व्रजतिदुर्धर्षेप्रास्खलद्रुक्मिणीपथि ॥ तन्नामर्षयतश्रीमांस्ततस्तू
र्णमचोदयत् ॥ ३४ ॥ ततःपरमसंक्रुद्धोरथात्प्रस्कंद्यसद्विजः ॥ पदातिरुत्पथेनैवप्राद्रवद्दक्षिणामुखः ॥ ३५ ॥ तमुत्पथेनधावंतमन्वधावंद्विजोत्तमम् ॥ तथैवपा
यसादिग्धःप्रसीदभगवन्निति ॥ ३६ ॥ ततोविलोक्यतेजस्वीब्राह्मणोमामुवाचह ॥ जितःक्रोधस्त्वयाकृष्णप्रकृत्यैवमहाभुज ॥ ३७ ॥ नतेऽपराधमिहवैदृष्टवान
स्मिसुव्रत ॥ प्रीतोस्मितवगोविंदवृणुकामान्यथेप्सितान् ॥ ३८ ॥ प्रसन्नस्यचमेतातपश्यव्युष्टिंयथाविधि ॥ यावदेवमनुष्याणामन्नेभावोभविष्यति ॥ ३९ ॥
यथैवान्नेतथातेषांत्वयिभावोभविष्यति ॥ यावच्चपुण्यालोकेषुत्वयिकीर्तिर्भविष्यति ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्रिपुलोकेपुतावच्चवैशिष्ट्यंप्रतिपत्स्यसे ॥ सुप्रियःसर्वलोकस्यभविष्यसिजनार्दन ॥ ४१ ॥ यत्तेभिन्नंचदग्धंचयच्चकिंचिद्विनाशितम् ॥ सर्वंतथैवद्रष्टासिविशि १३

॥१९८॥ ष्टंवाजनार्दन ॥ ४२ ॥ यावदेतत्प्रलिप्तंतेगात्रेषुमधुसूदन ॥ अतोमृत्युभयंनास्तियावदिच्छसिचाच्युत ॥ ४३ ॥ नतुपादतलेलिप्तेकस्मात्तेपुत्रकाद्यवै ॥ नैतन्मेप्रि

यमित्येवंसमांप्रीतोब्रवीत्तदा ॥ ४४ ॥ इत्युक्तोहंशरीरंस्वंददर्शश्रीसमायुतम् ॥ रुक्मिणींचाब्रवीत्प्रीतःसर्वस्त्रीणांवरंयशः ॥ ४५ ॥ कीर्तिंचानुत्तमांलोकेसमवा

प्स्यसिशोभने ॥ नत्वांजरावारोगोवावैवर्ण्यंचापिभाविनि ॥ ४६ ॥ स्प्रक्ष्यंतिपुण्यगंधाचकृष्णमाराधयिष्यसि ॥ षोडशानांसहस्राणांवधूनांकेशवस्यह ॥

॥ ४७ ॥ वरिष्ठाचसलोक्याचकेशवस्यभविष्यसि ॥ तवमातरमित्युक्त्वाततोमांपुनरब्रवीत् ॥ ४८ ॥ प्रस्थितःसुमहातेजादुर्वासाग्निरिवज्वलन् ॥ एषैवतेबुद्धि

रस्तुब्राह्मणान्प्रतिकेशव ॥ ४९ ॥ इत्युक्त्वासतदापुत्रतत्रैवांतरधीयत ॥ तस्मिन्नंतर्हितेचाहमुपांशुव्रतमाचरम् ॥ ५० ॥ यत्किंचिद्ब्राह्मणोब्रूयात्सर्वंकुर्यामिति

प्रभो ॥ एतद्व्रतमहंकृत्वामात्रातेसहपुत्रक ॥ ५१ ॥ ततःपरमहृष्टात्माप्राविशंगृहमेवच ॥ प्रविष्टमात्रश्चगृहेसर्वंपश्यामितन्नवम् ॥ ५२ ॥ यद्भिन्नंयच्चवैदग्धंतेन

विप्रेणपुत्रक ॥ ततोहंविस्मयंप्राप्तःसर्वंदृष्ट्वानवंदृढम् ॥ ५३ ॥ अपूजयंचमनसारौक्मिणेयसदाद्विजान् ॥ इत्यहंरौक्मिणेयस्यपृच्छतोभरतर्षभ ॥ ५४ ॥ माहा

त्म्यंद्विजमुख्यस्यसर्वमाख्यातवांस्तदा ॥ तथात्वमपिकौंतेयब्राह्मणान्सततंप्रभो ॥ ५५ ॥ पूजयस्वमहाभागान्वाग्भिर्दानैश्चनित्यदा ॥ एवंव्युष्टिमहंप्राप्तोब्रा

ह्मणस्यप्रसादजाम् ॥ यच्चमामाहभीष्मोयंतत्सत्यंभरतर्षभ ॥ ५६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेपर्वणिदानधर्मेदुर्वासोभिक्षाना

मषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ दुर्वाससःप्रसादात्तेयत्तदामधुसूदन ॥ अवाप्तमिहविज्ञानंत

न्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ महाभाग्यंचयत्तस्यनामानिचमहात्मनः ॥ तत्त्वतोज्ञातुमिच्छामिसर्वंमतिमतांवर ॥ २ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ हंततेकीर्तयिष्या

मिनमस्कृत्यकपर्दिने ॥ यदवाप्तंमयाराजन्श्रेयोयच्चार्जितंयशः ॥ ३ ॥ ॥१९८॥

धिकशततमोऽध्यायः ॥ १६० ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥ दुर्वाससइति अत्रत्रिपुरदाहःश्रद्धारहितानांनिंदार्थः उपासकानांस्थूलसूक्ष्मकारणदेहत्रयरूपाणांतिस्रणांपुरांदाहेनसंसारा

नर्थनिवृत्तिर्महादेवस्यत्रिपुरहंतुःप्रसादादेवभवतीतिप्रदर्शनार्थश्च ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

प्रयतःप्रातरुत्थाययदधीयेविशांपते॥ प्रांजलिःशतरुद्रीयंतन्मेनिगदतःशृणु ॥ ४ ॥ प्रजापतिस्तत्सस्रजेतपसोंतेमहातपाः॥ शंकरस्त्वसृजत्तातप्रजाःस्थावरजंगमाः॥ ५ ॥ नास्तिकिंचित्परंभूतंमहादेवाद्विशांपते॥ इहत्रिष्वपिलोकेषुभूतानांप्रभवोहिसः॥ ६ ॥ नचैवोत्सहतेस्थातुंकश्चिदग्रेमहात्मनः॥ नहिभूतंसमंतेनत्रिषुलोकेषुविद्यते॥ ७॥ गंधेनापिहिसंग्रामेतस्यक्रुद्धस्यशत्रवः॥ विसंज्ञाहतभूयिष्ठावेपंतेचपतंतिच॥ ८॥ घोरंचनिनदंतस्यपर्जन्यनिनदोपमम्॥ श्रुत्वाविशीर्येद्धृदयंदेवानामपिसंयुगे॥ ९ ॥ यांश्चघोरेणरूपेणपश्यत्क्रुद्धःपिनाकधृत्॥ नसुरानासुरालोकेनगंधर्वानपन्नगाः॥ १० ॥ कुपितेसुखमेधंतेतस्मिन्नपिगुहागताः॥ प्रजापतेश्चदक्षस्ययजतोविततेक्रतौ॥ ११ ॥ विव्याधकुपितोयज्ञंनिर्भयस्तुभवस्तदा॥ धनुषाबाणमुत्सृज्यसघोषंविननादच ॥ १२ ॥ तेनशर्मकुतःशांतिंविषादंलेभिरेसुराः॥ विद्धेचसहसायज्ञेकुपितेचमहेश्वरे॥ १३ ॥ तेनज्यातलघोषेणसर्वेलोकाःसमाकुलाः॥ बभूवुरवशाःपार्थविषेदुश्चसुरासुराः ॥ १४॥ आपश्चुक्षुभिरेचैवचकंपेचवसुंधरा॥ व्यद्रवन्गिरयश्चापिद्यौःपफालचसर्वशः ॥ १५॥ अंधेनतमसालोकाःप्रावृतानचकाशिरे ॥ प्रनष्टाज्योतिषांभाश्चसहसूर्येणभारत॥ १६ ॥ भृशंभीतास्ततःशांतिंचक्रुःस्वस्त्ययनानिच॥ ऋषयःसर्वभूतानामात्मनश्चहितैषिणः ॥ १७॥ ततःसोभ्यद्रवद्देवान्रुद्रोरौद्रपराक्रमः॥ भगस्यनयनेक्रुद्धःप्रहारेणव्यशातयत्॥ १८॥ पूषणंचाभिदुद्रावपादेनचरुपान्वितः ॥ पुरोडाशंभक्षयतोदशनान्वैव्यशातयत्॥ १९ ॥ ततःप्रणेमुर्देवास्तेवेपमानाःस्मशंकरम्॥ पुनश्चसंदधेरुद्रोदीप्तंसुनिशितंशरम्॥ २० ॥ रुद्रस्यविक्रमंदृष्ट्वाभीतादेवाःसहर्षिभिः॥ ततःप्रसादयामासुःशर्वंतेविबुधोत्तमाः ॥ २१ ॥ जेपुश्चशतरुद्रीयंदेवाःकृत्वांजलिंतदा॥ संस्तूयमानस्त्रिदशैःप्रससादमहेश्वरः॥ २२ ॥ रुद्रस्यभागंयज्ञेचविशिष्टंतेत्वकल्पयन्॥ भयेनत्रिदशाराजञ्छरणंचप्रपेदिरे ॥ २३ ॥ तेनचैवहितुष्टेनसयज्ञःसंधितोभवत्॥ यद्यच्चापहृतंतत्रतत्तथैवान्वजीवयत्॥ २४ ॥ असुराणांपुराण्यासंस्त्रीणिवीर्यवतांदिवि॥ आयसंराजतंचैवसौवर्णमपिचापरम्॥ २५ ॥ नाशकत्तानिमघवाजेतुंसर्वायुधैरपि॥ अथसर्वेऽमरारुद्रंजग्मुःशरणमर्दिताः ॥ २६ ॥ ततऊचुर्महात्मानोदेवाःसर्वेसमागताः ॥ रुद्ररौद्राभविष्यंतिपशवःसर्वकर्मसु॥ २७॥ जहिदैत्यान्सहपुरैर्लोकांस्त्रायस्वमानद॥ सतथोक्तस्तथेत्युक्त्वाकृत्वाविष्णुंशरोत्तमम्॥ २८ ॥ शल्यमग्निंतथाकृत्वापुंखंवैवस्वतंयमम्॥ वेदान्कृत्वाधनुःसर्वान्ज्यांचसावित्रिमुत्तमां॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३० ॥ ३१ ॥ तंचैवेति एवमध्यात्मंत्रिपुरदाहेपिसंसारात्मकःसूक्ष्मःप्रपंचोयावद्देहपातंबाधितानुवृत्त्यानुवर्ततएव तंबालंहिरण्यगर्भाख्यंसूक्ष्मसमष्टिरूपंपुरदग्धुरंकगतंजीवन्मुक्तप्रतीतिगोचरंजिज्ञासमा
नाउमाब्रह्मविद्यामयाकृत्स्नबाधेकृतेपिअयंकोऽवशिष्टइत्यब्रवीत्पृष्टवती तत्रमहादेवस्तस्यप्रत्यगनन्यत्वादनुत्तरमेवोत्तरंददौ अतएवतंसूक्ष्मसमष्टिंकइतिवेदेवदंति प्रजापतिर्वैकइति तस्यनामैवकइतिप्रति

ब्रह्माणंसारथिंकृत्वाविनियुज्यचसर्वशः॥ त्रिपर्वणात्रिशल्येनतेनतानिबिभेदसः॥ ३० ॥ शरेणादित्यवर्णेनकालाग्निसमतेजसा ॥ तेसुराःसपुरास्तत्रदग्धारुद्रे
णभारत ॥ ३१ ॥ तंचैवांकगतंदृष्ट्वाबालंपंचशिखंपुनः ॥ उमाजिज्ञासमानावैकोयमित्यब्रवीत्तदा ॥ ३२ ॥ असूयतश्चशक्रस्यवज्रेणप्रहरिष्यतः ॥ सवज्रंस्तं
भयामासतंबाहुंपरिघोपमम् ॥ ३३ ॥ नसंबुबुधिरेचैवदेवास्तंभुवनेश्वरम् ॥ सप्रजापतयःसर्वेतस्मिन्मुमुहुरीश्वरे ॥ ३४ ॥ ततोध्यात्वाचभगवान्ब्रह्मातममितौ
जसम् ॥ अयंश्रेष्ठइतिज्ञात्वाववंदेतमुमापतिं ॥ ३५ ॥ ततःप्रसादयामासुरुमांरुद्रंचतेसुराः ॥ बभूवसतदाबाहुर्बलहंतुर्यथापुरा ॥ ३६ ॥ सचापिब्राह्मणोभूत्वा
दुर्वासानामवीर्यवान् ॥ द्वारवत्यांममगृहेचिरंकालमुपावसन् ॥ ३७ ॥ विप्रकारान्प्रयुंक्तेस्मसुबहून्ममवेश्मनि ॥ तानुदारतयाचाहंचक्षमेचातिदुःसहान् ॥ ३८ ॥
सवैरुद्रःसचशिवःसोग्निःसर्वःससर्वजित् ॥ सचैवेंद्रश्चवायुश्चसोश्विनौसचविद्युतः ॥ ३९ ॥ सचंद्रमाःसचेशानःससूर्योवरुणश्चसः ॥ सकालःसोंतकोमृत्युःसय
मोराञ्यहानिच ॥ ४० ॥ मासार्धमासाऋतवःसंध्येसंवत्सरश्चसः ॥ सधातासविधाताचविश्वकर्माससर्ववित् ॥ ४१ ॥ नक्षत्राणिग्रहाश्चैवदिशोथप्रदिशस्तथा ॥
विश्वमूर्तिरमेयात्माभगवान्परमद्युतिः ॥ ४२ ॥ एकधाचद्विधाचैववहुधाचसएवहि ॥ शतधासहस्रधाचैवतथाशतसहस्रधा ॥ ४३ ॥ ईदृशःसमहादेवोभूयश्च
भगवानतः ॥ नहिशक्यागुणावक्तुमपिवर्षशतैरपि ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशासनिकेप० दानधर्मेईश्वरप्रशंसानामएकषष्ट्यधि
कशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोमहाभाग्यंमहात्मनः ॥ रुद्रायबहुरूपायबहुनाम्ने
निबोधमे ॥ १ ॥ वदंत्यग्निंमहादेवंतथास्थाणुंमहेश्वरम् ॥ एकाक्षंत्र्यंबकंचैवविश्वरूपंशिवंतथा ॥ २ ॥ द्वेतनूतस्यदेवस्यवेदज्ञाब्राह्मणाविदुः ॥ घोरामन्यांशिवा
मन्यांतेतनूबहुधापुनः ॥ ३ ॥

ष्ठितं एवंसर्वत्राख्यानतात्पर्यंज्ञेयं तथाशक्रबाहुस्तंभाख्यायिकयात्रिपुरघ्नंबाहुकृतंकर्मनस्पृशतीतिदर्शितं ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ एकधा
ब्रह्मरूपेण द्विधाब्रह्मभेदेन बहुधेत्यादिप्रपंचरूपेण ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनै० भा० एकषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

उग्राघोरातनुर्यास्यसोग्निर्विद्युत्सभास्करः ॥ शिवासौम्याचयात्वस्यधर्मस्त्वापोथचंद्रमाः ॥ ४ ॥ आत्मनोर्धंतुतस्याग्निःसोमोर्धंपुनरुच्यते ॥ ब्रह्मचर्यंचरत्येका
शिवाचास्यतनुस्तथा ॥ ५ ॥ यास्यघोरतमामूर्तिर्जगत्संहरतेतथा ॥ ईश्वरत्वान्महत्त्वाच्चमहेश्वरइतिस्मृतः ॥ ६ ॥ यन्निर्दहतियत्तीक्ष्णोयदुग्रोयत्प्रतापवान् ॥
मांसशोणितमज्जादोयत्ततोरुद्रउच्यते ॥ ७ ॥ देवानांसुमहान्यच्चयच्चास्यविषयोमहान् ॥ यच्चविश्वंमहत्पातिमहादेवस्ततःस्मृतः ॥ ८ ॥ धूम्ररूपंचयत्तस्यधूर्ज
टीत्यतउच्यते ॥ समेधयतियन्नित्यंसर्वान्वैसर्वकर्मभिः ॥ ९ ॥ मनुष्यान्शिवमन्विच्छंस्तस्मादेषशिवःस्मृतः ॥ दहत्यूर्ध्वंस्थितोयच्चप्राणान्नृणांस्थिरश्चयत् ॥
॥ १० ॥ स्थिरलिंगश्चयन्नित्यंतस्मात्स्थाणुरितिस्मृतः ॥ यदस्यबहुधारूपंभूतंभव्यंभवत्तथा ॥ ११ ॥ स्थावरंजंगमंचैवबहुरूपस्ततःस्मृतः ॥ विश्वेदेवाश्चयत्त
स्मिन्विश्वरूपस्ततःस्मृतः ॥ १२ ॥ सहस्राक्षोयुताक्षोवासर्वतोक्षिमयोपिवा ॥ चक्षुषःप्रभवेत्तेजोनास्त्यंतोथास्यचक्षुषाम् ॥ १३ ॥ सर्वथायत्पशून्पातितैश्चयद्र
मतेसह ॥ तेषामधिपतिर्यच्चतस्मात्पशुपतिःस्मृतः ॥ १४ नित्येनब्रह्मचर्येणलिंगमस्ययदास्थितम् ॥ महयत्यस्यलोकश्चप्रियंह्येतन्महात्मनः ॥ १५ ॥ विग्रहं
पूजयेद्योवैलिंगंवापिमहात्मनः ॥ लिंगंपूजयितानित्यंमहतींश्रियमश्नुते ॥ १६ ॥ ऋषयश्चापिदेवाश्चगंधर्वाप्सरसस्तथा ॥ लिंगमेवार्चयंतिस्मयत्तदूर्ध्वंस
मास्थितम् ॥ १७ ॥ पूज्यमानेततस्तस्मिन्मोदतेसमहेश्वरः ॥ सुखंददातिप्रीतात्माभक्तानांभक्तवत्सलः ॥ १८ ॥ एषएवश्मशानेषुदेवोवसतिनिर्दहन् ॥ यजंते
येजनास्तत्रवीरस्थाननिषेविणः ॥ १९ ॥ विषयस्थःशरीरेषुसमृत्युःप्राणिनामिह ॥ सचवायुःशरीरेषुप्राणापानशरीरिणाम् ॥ २० ॥ तस्यघोराणिरूपाणिदी
प्तानिचबहूनिच ॥ लोकेयान्यस्यपूज्यंतेविप्रास्तानिविदुर्बुधाः ॥ २१ ॥ नामधेयानिदेवेषुबहून्यस्ययथार्थवत् ॥ निरुच्यंतेमहत्त्वाच्चविभुत्वात्कर्मभिस्तथा ॥
॥ २२ ॥ वेदेचास्यविदुर्विप्राःशतरुद्रीयमुत्तमम् ॥ व्यासेनोक्तंचयच्चापिउपस्थानंमहात्मनः ॥ २३ ॥ प्रदातासर्वलोकानांविश्वंचाप्युच्यतेमहत् ॥ ज्येष्ठभूतंव
दंत्येनंब्राह्मणाऋषयोपरे ॥ २४ ॥ प्रथमोह्येषदेवानांमुखादग्निमजीजनत् ॥ ग्रहैर्बहुविधैःप्राणान्संरुद्धानुत्सृजत्यपि ॥ २५ ॥ विमुंचतिनपुण्यात्माशरण्यः
शरणागतान् ॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यंवित्तंकामांश्चपुष्कलान् ॥ २६ ॥ सददातिमनुष्येभ्यःसएवाक्षिपतेपुनः ॥ शक्रादिषुचदेवेषुतस्यैश्वर्यमिहोच्यते ॥ २७ ॥
सएवव्यापृतोनित्यंत्रैलोक्यस्यशुभाशुभे ॥ ऐश्वर्याच्चैवकामानामीश्वरःपुनरुच्यते ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ २९ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इत्युक्तवतीति ॥ १ ॥ श्रुतिप्रत्यक्षयोःकिंबलवदितिप्रश्नः ॥ २ ॥
॥ ३ ॥ दृष्टमिति अनंतंकचित्श्रुत्यपेक्षयाप्रत्यक्षंप्रबलंकचित्प्रत्यक्षापेक्षयाश्रुतिरित्यर्थः ॥ ४ ॥ केचित्प्रत्यक्षंप्रबलंमत्वाहैतुकास्तार्किकाःपरमाण्वादीन्प्रज्ञयानित्यत्वादिगुणयुक्तान्कल्पयंतःसत्यमबाधितं
वाङ्मनसातीतंवस्तुनास्तीत्येवनिश्चयंकुर्वंति परैर्वैदिकैरुपालब्धाःसंतस्तत्रसंशयंकुर्वंति ॥ ५ ॥ अथेत्यादिसार्धः यदित्वमपिएकमसंहतंब्रह्मकारणंकथंभवेदितिसंशयवानसितर्हिदीर्घकालसेवनादिनायम
र्थोयुक्तेनयोगेनवेदितुंशक्यः ॥ ६ ॥ ७ ॥ एतस्यसत्यवस्तुनः हेतूनामंतं सर्वसंशयोच्छेदेसतिकल्पनासंज्ञाहेतवोनिवर्तंते ॥ ८ ॥ संशयोच्छेदश्चयदाज्योतिःप्रत्यक्चैतन्यंविपुलमनंतंप्रतिपद्यतेतदैवभवति

महेश्वरश्चलोकानांमहतामीश्वरश्चसः॥ बहुभिर्विविधैरूपैर्विश्वंव्याप्तमिदंजगत्॥ तस्यदेवस्ययद्वक्त्रंसमुद्रेवडवामुखम्॥ २९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशा
सनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेमहेश्वरमाहात्म्यंनामद्विषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६२॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्त
वतिवाक्येतुकृष्णेदेवकिनंदने॥भीष्मंशांतनवंभूयःपर्यपृच्छद्युधिष्ठिरः ॥ १ ॥ निर्णयेवामहाबुद्धेसर्वधर्मविदांवर ॥ प्रत्यक्षमागमोवेतिकिंतयोः कारणंभवेत्॥
॥ २॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥नास्त्यत्रसंशयःकश्चिदितिमेवर्ततेमतिः॥ शृणुवक्ष्यामितेप्राज्ञसम्यक्त्वंमेनुपृच्छसि ॥ ३ ॥ संशयःसुगमस्तत्रदुर्गमस्तस्यनिर्ण
यः॥ दृष्टंश्रुतमनंतंहियत्रसंशयदर्शनम् ॥४॥ प्रत्यक्षंकारणंदृष्ट्वाहैतुकाःप्राज्ञमानिनः॥ नास्तीत्येवंव्यवस्यंतिसत्यंसंशयमेवच ॥५॥ तदयुक्तंव्यवस्यंतिबालाःपं
डितमानिनः॥ अथचेन्मन्यसेचैकंकारणंकिंभवेदिति ॥६ ॥शक्यंदीर्घेणकालेनयुक्तेनातंद्रितेनच॥ प्राणयात्रामनेकांचकल्पमानेनभारत ॥ ७ ॥ तत्परेणैवना
न्येनशक्यंह्येतस्यदर्शनम्॥ हेतूनामंतमासाद्यविपुलंज्ञानमुत्तमम्॥८॥ ज्योतिःसर्वस्यलोकस्यविपुलंप्रतिपद्यते॥नत्वेवगमनंराजन्हेतुतोगमनंतथा॥ अग्राह्य
मनिबद्धंचवाचासंपरिवर्जयेत् ॥ ९ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ प्रत्यक्षंलोकतःसिद्धिर्लोकश्चागमपूर्वकः ॥ शिष्टाचारोबहुविधस्तन्मेब्रूहिपितामह॥ १०॥
॥भीष्मउवाच॥ ॥धर्मस्यह्रियमाणस्यबलवद्भिर्दुरात्मभिः॥ संस्थायत्नैरपिकृताकालेनप्रतिभिद्यते॥ ११ ॥

हेतुतस्तर्काद्यद्वस्त्वधिगमनंतत्अधिगमनंनभवति तर्केणाविहिशून्यप्रधानपरमाणवःकारणत्वेनप्रतिपाद्यंतेतच्चअग्राह्यं यतःयद्वाचावेदेनअनिबद्धंअप्रतिपादितंतद्वर्जयेदितिन्यायईक्षतेर्नाशब्दमितिप्रतिपाद
नात् एतेनसर्वप्रमाणापेक्षयाश्रुतेर्बलीयस्त्वंसिद्धं ॥ ९ ॥ प्रत्यक्षमिति लोकतःसिद्धिरनुमानं आगमपूर्वःशिष्टाचारश्चेतिप्रमाणानिएतेषांमध्येकिंप्रबलमितिप्रश्नार्थः ॥ १० ॥ शिष्टाचारस्यदुरात्मभिरुच्छे
दितत्वाद्वेदएवमुख्यंप्रमाणं प्रत्यक्षानुमानयोर्व्यभिचारित्वेनाविश्वसनीयत्वादित्याह धर्मस्येत्यादिना ॥ ११ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वृत्तंशिष्टाचारः ॥ १२ ॥ भिंदंतिवृत्तं तेषुप्रत्यक्षानुमानाचारेषु ॥१३॥ अतृप्यंतःनित्यंसोत्कंठाः आगमजन्याःबुद्धयोयेषांतेएवपरंश्रेष्ठंप्रमाणमित्यन्वयः ॥ १४॥१५॥ नेतिवृत्तंप्रत्यक्षदृष्टंशीलं आचारःशौचादिः कारणंवेदः त्रयंमिलित्वाएकोधर्मः सधर्मःसाधनीयइत्यर्थः स्वाध्यायकर्मवेदरक्षार्थमाचारांतर्गतमेवज्ञेयं ॥ १६ ॥ १७ ॥ वेदइति प्रमाणभेदात्प्रमेयधर्मैरपित्रिभिर्भवितव्यं ॥ १८ ॥ कथमेको

अधर्मोधर्मरूपेणतृणैःकूपइवावृतः ॥ ततस्तैर्भिद्यतेवृत्तंशृणुचैवयुधिष्ठिर ॥ १२ ॥ अवृत्तायेतुभिंदंतिश्रुतित्यागपरायणाः ॥ धर्मविद्वेषिणोमंदाइत्युक्तस्तेषुसंशयः ॥ १३ ॥ अतृप्यंतस्तुसाधूनांयएवागमबुद्धयः ॥ परमित्येवसंतुष्टास्तानुपास्वचपृच्छच ॥ १४ ॥ कामार्थौपृष्ठतःकृत्वालोभमोहानुसारिणौ ॥ धर्मइत्येवसंबुद्धस्तानुपास्वचपृच्छच ॥ १५ ॥ नतेषांभिद्यतेवृत्तंयज्ञाःस्वाध्यायकर्मच ॥ आचारःकारणंचैवधर्मश्चैकस्त्रयंपुनः ॥ १६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पुनरेवहिमेबुद्धिःसंशयेपरिमुह्यति ॥ अपारेमार्गमाणस्यपरंतीरमपश्यतः ॥ १७ ॥ वेदःप्रत्यक्षमाचारःप्रमाणंतत्त्रयंयदि ॥ पृथक्त्वंलभ्यतेचैषांधर्मश्चैकस्त्रयंकथम् ॥ ॥ १८ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ धर्मस्यह्रियमाणस्यबलवद्भिर्दुरात्मभिः ॥ यद्येवंमन्यसेराजंस्त्रिधाधर्मविचारणा ॥ १९ ॥ एकएवेतिजानीहित्रिधाधर्मस्यदर्शनम् ॥ पृथक्त्वेचनमेबुद्धिस्त्रयाणामपिवैतथा ॥ २० ॥ उक्तोमार्गस्त्रयाणांचतत्तथैवसमाचर ॥ जिज्ञासानतुकर्तव्याधर्मस्यपरितर्कणात् ॥ २१ ॥ सदैवभरतश्रेष्ठमातेभूदत्रसंशयः ॥ अंधोजडइवाशंकीयद्ब्रवीमितदाचर ॥ २२ ॥ अहिंसासत्यमक्रोधोदानमेतच्चतुष्टयम् ॥ अजातशत्रोसेवस्वधर्मएषसनातनः ॥ २३ ॥ ब्राह्मणेषुचवृत्तिर्यापितृपैतामहोचिता ॥ तामन्वेहिमहाबाहोधर्मस्यैतेहिदेशिकाः ॥ २४ ॥ प्रमाणमप्रमाणंवैयःकुर्यादबुधोजनः ॥ नसप्रमाणतामर्होविवादजननोहिसः ॥ २५ ॥ ब्राह्मणानेवसेवस्वसत्कृत्यबहुमन्यच ॥ एतेष्वेवत्विमेलोकाःकृत्स्नाइतिनिबोधतान् ॥ २६ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ येचधर्ममसूयंतेयेचैनंपर्युपासते ॥ ब्रवीतुमेभवानेतत्क्वतेगच्छंतितादृशाः ॥ २७ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ रजसातमसाचैवसमवस्तीर्णचेतसः ॥ नरकंप्रतिपद्यंतेधर्मविद्वेषिणोजनाः ॥ २८ ॥ येतुधर्मंमहाराजसततंपर्युपासते ॥ सत्यार्जवपराःसंतस्तेवैस्वर्गभुजोनराः ॥ २९ ॥

धर्मस्त्रितयप्रतिपाद्यइत्याशंक्याह धर्मस्येति हेराजन्यद्येवंधर्मत्रयंमन्यसेतन्नेतिशेषःकिंतुह्रियमाणस्यैकस्यैवधर्मस्यत्रिधात्रिप्रकाराविचारणा एकएवप्रमाणत्रयसंवादेनपरीक्षणीयइत्यर्थः ॥ १९ ॥ त्रिधेत्यस्यव्याख्यानं एकएवेति त्रयाणांप्रमाणानांपृथक्त्वेप्रत्येकंस्वातंत्र्येणधर्मप्रतिपादकत्वेममबुद्धिर्नच ॥ २० ॥ उक्तइति प्रत्यक्षस्यातींद्रियेधर्मेप्रमाणाभावात् आचारस्यचप्रध्वंसितत्वात् त्रयाणांप्रमाणानांमध्येपरिशेषात्त्रयउक्तोवेदसएवमार्गः ननुपरितर्कणाद्धर्मस्यविचारःकर्तव्यइत्यर्थः ॥ २१ ॥ अत्रवेदे अशंकीशंकाशून्यः ॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३० ॥ ३१ ॥ आशयोभोक्तुर्मनः ॥ ३२ ॥ कीदृशाःकिंलक्षणाःकिंकर्माणश्च ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ सर्गेउत्सर्गे ॥ ३५ ॥ पंचानांदेवपितृभूतातिथिकुटुंबानां ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ चक्रधरस्यभुजंग

धर्मएवगतिस्तेपामाचार्योपासनाद्भवेत् ॥ देवलोकंप्रपद्यंतेयेधर्मंपर्युपासते ॥ ३० ॥ मनुष्यायदिवादेवाःशरीरमुपताप्यवै ॥ धर्मिणःसुखमेधंतेलोभद्वेषविवर्जि
ताः ॥ ३१ ॥ प्रथमंब्राह्मणःपुत्रधर्ममाहुर्मनीषिणः ॥ धर्मिणःपर्युपासंतेफलंपक्वमिवाशयः ॥ ३२ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ असतांकीदृशंरूपंसाधवःकिंच
कुर्वते ॥ ब्रवीतुमेभवानेतत्संतोऽसंतश्चकीदृशाः ॥ ३३ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ दुराचाराश्चदुर्धर्षादुर्मुखाश्चाप्यसाधवः ॥ साधवःशीलसंपन्नाःशिष्टाचारस्य
लक्षणम् ॥ ३४ ॥ राजमार्गेगवांमध्येधान्यमध्येचधर्मिणः ॥ नोपसेवंतिराजेंद्रसर्गंमूत्रपुरीषयोः ॥ ३५ ॥ पंचानामशनंदत्त्वाशेषमश्नंतिसाधवः ॥ नजल्पंतिच
भुंजानाननिद्रांत्यार्द्रपाणयः ॥ ३६ ॥ चित्रभानुमनड्वाहंदेवंगोष्ठंचतुष्पथम् ॥ ब्राह्मणंधार्मिकंचैत्यंयेकुर्वंतिप्रदक्षिणम् ॥ ३७ ॥ वृद्धानांभारतप्तानांस्त्रीणांच
क्रधरस्यच ॥ ब्राह्मणानांगवांराज्ञांपंथानंददतेचये ॥ ३८ ॥ अतिथीनांचसर्वेषांप्रेष्याणांस्वजनस्यच ॥ तथाशरणकामानांगोप्तास्यात्स्वागतप्रदः ॥ ३९ ॥
सायंप्रातर्मनुष्याणामशनंदेवनिर्मितम् ॥ नांतराभोजनंदृष्टमुपवासविधिर्हिसः ॥ ४० ॥ होमकालेयथावह्निःकालमेवप्रतीक्षते ॥ ऋतुकालेतथानारीऋतुमे
वप्रतीक्षते ॥ ४१ ॥ नान्यदागच्छतेयस्तुब्रह्मचर्यंचतत्स्मृतम् ॥ अमृतंब्राह्मणागावइत्येतत्त्रयमेकतः ॥ ४२ ॥ तस्माद्गोब्राह्मणंनित्यमर्चयेतयथाविधि ॥ यजुषासं
स्कृतंमांसमुपभुंजन्नदुष्यति ॥ पृष्ठमांसंवृथामांसंपुत्रमांसंचतत्समम् ॥ ४३ ॥ स्वदेशेपरदेशेवाप्यतिथिंनोपवासयेत् ॥ कर्मवैसफलंकृत्वागुरूणांप्रतिपादयेत् ॥
॥ ४४ ॥ गुरुभ्यस्त्वासनंदेयमभिवाद्याभिपूज्यच ॥ गुरुमभ्यर्च्यवर्धंतेआयुषायशसाश्रिया ॥ ४५ ॥ वृद्धान्नाभिभवेज्जातुनचैतान्प्रेषयेदिति ॥ नासीनःस्यात्स्थि
तेष्वेवमायुरस्यनरिष्यते ॥ ४६ ॥ ननग्नामीक्षतेनारींननग्नान्पुरुषानपि ॥ मैथुनंसततंगुप्तमाहारंचसमाचरेत् ॥ ४७ ॥ तीर्थानांगुरवस्तीर्थंचोक्षाणांहृदयंशुचि ॥
दर्शनानांपरंज्ञानंसंतोषःपरमंसुखम् ॥ ४८ ॥ सायंप्रातश्चवृद्धानांशृणुयात्पुष्कलागिरः ॥ श्रुतमाप्नोतिहिनरःसततंवृद्धसेवया ॥ ४९ ॥ स्वाध्यायेभोजनेचैवद
क्षिणंपाणिमुद्धरेत् ॥ यच्छेद्वाङ्मनसीनित्यमिंद्रियाणितथैवच ॥ ५० ॥

स्यवद्भुग्रामाधिपतेर्वा भवेच्चक्रधरोविष्णौभुजंगेग्रामजालिनीतिविश्वलोचनः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ कर्मअध्ययनं प्रतिपादयेत् दक्षिणामितिशेषः ॥ ४४ ॥
॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ दक्षिणंपाणिमुद्धरेत्यज्ञोपवीतीभवेत् ॥ ५० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अग्निपूजनंपायसादिभिः ॥ ५१ ॥ मंगल्यंमंगलवचनं अभिनंदनंशतंजीवेतिवचनेनसुखोत्पादनंच कुर्यादितिशेषः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ समाचरेदभिनंदनं पापकर्मिणःस्वहृदयंपापिष्ठमित्याचक्षते क

संस्कृतंपायसंनित्यंयवागूंकृसरंहविः ॥ अष्टकाःपितृदैवत्याग्रहाणामभिपूजनम् ॥ ५१ ॥ श्मश्रुकर्मणिमंगल्यंक्षुतानामभिनंदनम् ॥ व्याधितानांचसर्वेषामायुषामभिनंदनम् ॥ ५२ ॥ नजातुत्वमितिब्रूयादापन्नोपिमहत्तरम् ॥ त्वंकारोवावधोवेतिविद्वत्सुनविशिष्यते ॥ ५३ ॥ अवराणांसमानानांशिष्याणांचसमाचरेत् ॥ पापमाचक्षतेनित्यंहृदयंपापकर्मिणः ॥ ५४ ॥ ज्ञानपूर्वकृतंकर्मच्छादयंतेह्यसाधवः ॥ ज्ञानपूर्वंविनश्यंतिगूहमानामहाजने ॥ ५५ ॥ नमांमनुष्याःपश्यंतिनमांपश्यंतिदेवताः ॥ पापेनाभिहितःपापःपापमेवाभिजायते ॥ ५६ ॥ यथावार्धुषिकोवृद्धिंदिनभेदेप्रतीक्षते ॥ धर्मेणपिहितंपापंधर्ममेवाभिवर्धयेत् ॥ ५७ ॥ यथालवणमंभोभिराप्लुतंप्रविलीयते ॥ प्रायश्चित्तहतंपापंतथासद्यःप्रणश्यति ॥ ५८ ॥ तस्मात्पापंनगूहेतगूहमानंविवर्धयेत् ॥ कृत्वातत्साधुष्वाख्येयंतेतत्प्रशमयंत्युत ॥ ५९ ॥ आशयासंचितंद्रव्यंकालेनैवोपभुज्यते ॥ अन्येचैतत्प्रपद्यंतेवियोगेतस्यदेहिनः ॥ ६० ॥ मानसंसर्वभूतानांधर्ममाहुर्मनीषिणः ॥ तस्मात्सर्वाणिभूतानिधर्ममेवसमासते ॥ ६१ ॥ एकएवचरेद्धर्मंनधर्मध्वजिकोभवेत् ॥ धर्मवाणिजकाह्येतेयेधर्ममुपभुंजते ॥ ६२ ॥ अर्चेद्देवानदंभेनसेवेतामाययागुरून् ॥ निधिंनिदध्यात्पारत्र्यंयात्रार्थंदानशब्दितम् ॥ ६३ ॥ ॥ इतिश्रीम० अनु० आनुशासनि० दानधर्मेधर्मप्रमाणकथनेत्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नाभागधेयःप्राप्नोतिधनंसुबलवानपि ॥ भागधेयान्वितस्त्वर्थान्कृशोबालश्चविंदति ॥ १ ॥ नालाभकालेलभतेप्रयत्नेपिकृतेसति ॥ लाभकालेऽप्रयत्नेनलभतेविपुलंधनम् ॥ २ ॥ कृतयत्नाफलाश्चैवदृश्यंतेशतशोनराः ॥ अयत्नेनैधमानाश्चदृश्यंतेबहवोजनाः ॥ ३ ॥ यदियत्नोभवेन्मर्त्यःससर्वंफलमाप्नुयात् ॥ नालभ्यंचोपलभ्येतनृणांभरतसत्तम ॥ ४ ॥ प्रयत्नंकृतवंतोपिदृश्यंतेह्यफलानराः ॥ मार्गंत्यायशतैरर्थानमार्गश्चापरःसुखी ॥ ५ ॥ अकार्यमसकृत्कृत्वादृश्यंतेह्यधनानराः ॥ धनयुक्ताःस्वकर्मस्थादृश्यंतेचापरेऽधनाः ॥ ६ ॥ अधीत्यनीतिशास्त्राणिनोतियुक्तोनदृश्यते ॥ अनभिज्ञश्चसाचिव्यंगमितःकेनहेतुना ॥ ७ ॥ विद्यायुक्तोह्यविद्यश्चधनवान्दुर्मतिस्तथा ॥ यदिविद्यामुपाश्रित्यनरःसुखमवाप्नुयात् ॥ ८ ॥

मर्मणीवतेषांहृदयंज्ञायतइत्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ धर्मध्वजिकः तत्प्रकाशकः ॥ ६२ ॥ पारत्र्यंपरलोकहितं ॥ ६३ ॥ ॥ इतिअनुशास० नै० भारतभावदीपेत्रिषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६३ ॥ ॥ ७ ॥ नाभागधेयइति ॥ १ ॥ २ ॥ कृतोयत्नोऽफलोयेषांतेकृतयत्नाफलाः ॥ ३ ॥ भवेत्समर्थःस्यात् ॥ ४ ॥ आयशतैःउपायशतैः सुखीधनेन ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ९॥१०॥११॥१२॥१३॥ प्रसवःप्रसवकारणंकर्मैव दंशादीनांसुखाद्यामौप्रमाणंनियामकं एवंस्वस्यापिज्ञात्वास्थिरोऽचंचलोभव ॥१४॥ ॥ इतिअनुशासनप० नैलकं० भारतभावदीपेचतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥ ७ ॥ कार्यतइति ॥ १ ॥ प्रवर्ततेप्रवर्तयति ॥ २ ॥ धर्मार्थस्यधर्मफलस्यप्रदर्शनात् यदाधर्मएवश्रेयस्करइतिबुद्धिर्भवेत्तदायंधर्मात्माधर्मचित्तःधर्मेआश्वसीतविश्वासं कुर्वीत अदृढबुद्धिस्तुनविश्वसेत्धर्मफले ॥ ३ ॥ एतावद्धर्मेविश्वासवत्त्वं उभयवित्कर्तव्याकर्तव्यवित् ॥ ४ ॥ राजसामलिनाः ॥ ५ ॥ धर्मःकदाप्यधर्मोनभवेदित्याह नहीति अधर्मतयादुःखहेतुतया ॥६॥७॥

॥२०२॥ नविद्वान्विद्ययाहीनंवृत्त्यर्थमुपसंश्रयेत् ॥ यथापिपासांजयतिपुरुषःप्राप्यवैजलम् ॥ ९ ॥ इष्टार्थोविद्ययाह्येवनविद्यांप्रजहेन्नरः ॥ नाप्राप्तकालोम्रियतेविद्धः शरशतैरपि ॥ तृणाग्रेणापिसंस्पृष्टःप्राप्तकालोनजीवति ॥ १० ॥ ॥भीष्मउवाच ॥ ॥ईहमानःसमारंभान्यदिनासादयेद्धनम् ॥ उग्रंतपःसमारोहेन्नह्यनुप्तं प्ररोहति ॥ ११ ॥ दानेनभोगीभवतिमेधावीवृद्धसेवया ॥ अहिंसयाचदीर्घायुरितिप्राहुर्मनीषिणः ॥ १२ ॥ तस्माद्दद्यान्नयाचेतपूजयेद्धार्मिकानपि ॥ सुभाषी प्रियकृच्छांतःसर्वसत्त्वाविहिंसकः ॥ १३ ॥ यदाप्रमाणंप्रसवःस्वभावश्चसुखासुखे ॥ दंशकीटपिपीलानांस्थिरोभवयुधिष्ठिर ॥ १४ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेधर्मप्रशंसायांचतुःषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६४ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥भीष्मउवाच॥ ॥ कार्यतेयच्चक्रियतेसच्चासच्चकृताकृतम् ॥ तत्राश्वसीतसत्कृत्वाअसत्कृत्वानविश्वसेत् ॥ १ ॥ कालएवसर्वकालेनिग्रहानुग्रहौददत् ॥ बुद्धिमाविश्यभूतानांधर्मार्धमौप्रवर्तते ॥ २ ॥ यदात्वस्यभवेद्बुद्धिर्धर्मार्थस्यप्रदर्शनात् ॥ तदाश्वसीतधर्मात्मादृढबुद्धिर्नविश्वसेत् ॥ ३ ॥ एतावन्मात्रमेतद्धिभूतानांप्राज्ञलक्षणम् ॥ कालयुक्तोप्युभयविच्छेषंयुक्तंसमाचरेत् ॥ ४ ॥ यथाह्युपस्थितैश्वर्याःप्रजायंतेनराजसाः ॥ एवमेवात्मनात्मानंपूजयंतीहधार्मिकाः ॥ ५ ॥ नह्यधर्मतयाऽधर्मंदद्यात्कालःकथंचन ॥ तस्माद्विशुद्धमात्मानंजानीयाद्धर्मचारिणम् ॥ ६ ॥ स्प्रष्टुमप्यसमर्थौहिज्वलंतमग्निवपावकम् ॥ अधर्मःसंततोधर्मकालेनपरिरक्षितम् ॥ ७ ॥ कार्यावेतौहिधर्मेणधर्मोहिविजयावहः ॥ त्रयाणामपिलोकानामालोकःकारणंभवेत् ॥८॥ नतुकश्चिन्नयेत्प्राज्ञोगृहीत्वैवकरेनरम् ॥ उच्यमानस्तुधर्मेणधर्मलोकभयच्छले ॥ ॥ ९ ॥ शूद्रोहंनाधिकारोमेचातुराश्रम्यसेवने ॥ इतिविज्ञानमपरेनात्मन्युपदधत्युत ॥ १० ॥

एतौविशुद्धताऽधर्मास्पर्शौ ॥८॥ नयेद्धर्ममितिशेषः धर्मेणधर्मानुष्ठानार्थंइतरैरुच्यमानःप्रेर्यमाणःसन्सर्वलोकभयच्छलेतेषांप्रतारणेप्रवर्तते यद्वात्वंनिस्तारंस्वयमेवाचरेदित्याह नत्विति नयेत्ऊर्ध्वमितिशेषः किंतुधर्मभयलोकभययोश्छलेछलनेनिवृत्तिनिमित्तंधर्मेणहेतुनाअर्थात्प्राज्ञेनउच्यमानएवनरःऊर्ध्वंगच्छतीतिशेषः शूद्रोहमित्यादिवदन्निितिशेषपूरणेनयोज्यं ॥९॥ अपरेसाधवःनउपदधतिनच्छलंकुर्वंति यथाधिकारंधर्मंकुर्वंति नच्छलमित्यर्थः तस्मात्प्रवर्तनासर्वाप्यर्थैवेतिभावः ॥ १० ॥ ॥२०२॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विशेषेणेतियुग्मं सर्वेषांप्राणिनांपुरुषाणांवापांचभौतिकत्वेप्रत्यक्षेपिविशेषकरणंइदंपवित्रमिदमपवित्रमितिव्यवस्थापनंलोकधर्मैशास्त्रीयधर्मैंचनिमित्तेसतिकृतं पशुपामरंपंडितानांयथापुनर्विहितेनैते एकत्वंप्राकृतंगच्छेयुरितिशास्त्रेणधर्मनियमःकृतइत्यर्थः ॥११॥१२॥ अत्रशंकते अध्रुवइति लोकस्यधर्मस्यचकार्यकारणभावात्कार्यस्याध्रुवत्वंकारणस्यध्रुवत्वंचनयुक्तंतंतुनाशमंतरेणपटनाशायोगादित्यर्थः उत्तरमाह कालःसंकल्पः निष्कामधर्मएवध्रुवस्तत्फलंनतुसकामइत्यर्थः ॥ १३ ॥ सर्वेषामिति धर्मसंयुक्तःसंकल्पएवशेषःशिष्यतेनान्यः सचकथमुदेष्यतीत्यत्राह स्वयंगुरुरिति धर्मबलात्स्वयमेवचस

विशेषेणचवक्ष्यामिचातुर्वर्ण्यस्यलिंगतः ॥ पंचभूतशरीराणांसर्वेषांसदृशात्मनाम् ॥ ११ ॥ लोकधर्मेचधर्मेचविशेषकरणंकृतम् ॥ यथैकत्वंपुनर्यांतिप्राणिनस्तत्रविस्तरः॥ १२ ॥ अध्रुवोहिकथंलोकःस्मृतोधर्मःकथंध्रुवः ॥ यत्रकालोध्रुवस्तातत्रधर्मःसनातनः ॥ १३ ॥ सर्वेषांतुल्यदेहानांसर्वेषांसदृशात्मनाम् ॥ कालोधर्मेणसंयुक्तःशेषएवस्वयंगुरुः॥ १४ ॥ एवंसतिनदोषोस्तिभूतानांधर्मसेवने॥ तिर्यग्योनावपिसतांलोकएवमतोगुरुः॥ १५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेधर्मप्रशंसायांपंचषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६५॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ शरतल्पगतंभीष्मंपांडवोथकुरूद्वहः॥ युधिष्ठिरोहितंप्रेप्सुरपृच्छत्कल्मषापहम्॥ १ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ किंश्रेयःपुरुषस्येहकिंकुर्वन्सुखमेधते॥ विपाप्मासभवेत्केनकिंवाकल्मषनाशनम्॥ २॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ तस्मैशुश्रूषमाणायभूयःशांतनवस्तदा॥ दैवंवंशंयथान्यायमाचष्टपुरुषर्षभ॥३॥ ॥ भीष्मउवाच अयंदैवतवंशोवैऋषिवंशसमन्वितः ॥ त्रिसंध्यंपठितःपुत्रकल्मषापहरःपरः ॥ ४ ॥ यदह्नाकुरुतेपापमिंद्रियैःपुरुषश्चरन्॥ बुद्धिपूर्वमबुद्धिर्वारात्रौयच्चापिसंध्ययोः ॥ ५ ॥ मुच्यतेसर्वपापेभ्यःकीर्तयन्वैशुचिःसदा ॥ नांधोनवधिरःकालेकुरुतेस्वस्तिमान्सदा ॥ ६ ॥ तिर्यग्योनिंनगच्छेच्चनरकंसंकराणिच ॥ नचदुःखभयंतस्यमरणेसनमुह्यति ॥ ७॥ देवासुरगुरुर्देवःसर्वभूतनमस्कृतः॥ अचिंत्योथाप्यनिर्देश्यःसर्वप्राणोह्ययोनिजः ॥ ८ ॥ पितामहोजगन्नाथःसावित्रीब्रह्मणःसती॥ वेदभूरथकर्ताचविष्णुर्नारायणःप्रभुः॥ ९॥ उमापतिर्विरूपाक्षःस्कंदःसेनापतिस्तथा॥ विशाखोहुतभुग्वायुश्चंद्रसूर्यौप्रभाकरौ॥ १०॥

उदेतिनशिक्षयेदित्यर्थः ॥ १४ ॥ एवमिति यदाभूतानांप्राक्कर्मैवतत्रतत्रसुखदुःखसाधनेप्रवर्तकंअतोधर्मसेवनेकर्मफलभोगेअसमंजसेपिभूतानांदोषोनास्ति यतःतिर्यग्योनावपिसतांविद्यमानानांभूतानांसदसत्प्रवृत्तौपूर्वकर्मानुसाराल्लोकएवगुरुर्दृष्टः विधिनियंत्रितोलोकदृष्टांतेनैवसाधुन्यसाधुनिवाकर्मणिप्रवर्ततेइत्यर्थः ॥ १५ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शरतल्पगतमित्यध्यायद्वयंस्पष्टार्थं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

शक्रःशचीपतिर्देवोयमोधूमोर्णयासह ॥ वरुणःसहगौर्याचसहऋद्ध्याधनेश्वरः ॥ ११ ॥ सौम्यागौःसुरभिर्देवीविश्रवाश्चमहानृषिः ॥ संकल्पःसागरोगंगा
स्रवंत्योथमरुद्गणः ॥ १२ ॥ वालखिल्यास्तपःसिद्धाःकृष्णद्वैपायनस्तथा ॥ नारदःपर्वतश्चैवविश्वावसुर्हहाहुहूः ॥ १३ ॥ तुंबुरुश्चित्रसेनश्चदेवदूतश्चविश्रुतः ॥
देवकन्यामहाभागादिव्याश्चाप्सरसांगणाः ॥ १४ ॥ उर्वशीमेनकारंभामिश्रकेशीत्यलंबुषा ॥ विश्वाचीचघृताचीचपंचचूडातिलोत्तमा ॥ १५ ॥ आदित्याव
सवोरुद्राःसाश्विनःपितरोपिच ॥ धर्मःश्रुतंतपोदीक्षाव्यवसायःपितामहः ॥ १६ ॥ शर्वर्योदिवसाश्चैवमारीचःकश्यपस्तथा ॥ शुक्रोबृहस्पतिर्भौमोबुधोराहुः
शनैश्वरः ॥ १७ ॥ नक्षत्राण्यृतवश्चैवमासाःपक्षाःसवत्सराः ॥ वैनतेयाःसमुद्राश्चकद्रुजाःपन्नगास्तथा ॥ १८ ॥ शतद्रुश्चविपाशाचचंद्रभागासरस्वती ॥ सिंधु
श्चदेविकाचैवप्रभासंपुष्कराणिच ॥ १९ ॥ गंगामहानदीवेणाकावेरीनर्मदातथा ॥ कुलंपुनाविशल्याचकरतोयांबुवाहिनी ॥ २० ॥ सरयूर्गंडकीचैवलोहित
श्चमहानदः ॥ ताम्रारुणावेत्रवतीपर्णाशागौतमीतथा ॥ २१ ॥ गोदावरीचवेण्याचकृष्णवेणातथाद्रिजा ॥ दृषद्वतीचकावेरीचक्षुर्मंदाकिनीतथा ॥ २२ ॥ प्रया
गंचप्रभासंचपुण्यंनैमिषमेवच ॥ तच्चविश्वेश्वरस्थानंयत्रतद्विमलंसरः ॥ २३ ॥ पुण्यतीर्थंसुसलिलंकुरुक्षेत्रंप्रकीर्तितम् ॥ सिंधूत्तमंतपोदानंजंबूमार्गमथापि
च ॥ २४ ॥ हिरण्वतीवितस्ताचतथाप्लक्षवतीनदी ॥ वेदस्मृतिर्वेदवतीमालवाथाश्ववत्यपि ॥ २५ ॥ भूमिभागास्तथापुण्यागंगाद्वारमथापिच ॥ ऋषिकुल्या
स्तथामेध्यानद्यःसिंधुवहास्तथा ॥ २६ ॥ चर्मण्वतीनदीपुण्याकौशिकीयमुनातथा ॥ नदीभीमरथीचैवबाहुदाचमहानदी ॥ २७ ॥ माहेंद्रवाणीत्रिदिवानी
लिकाचसरस्वती ॥ नंदाचापरनंदाचतथातीर्थमहाह्रदः ॥ २८ ॥ गयाथफल्गुतीर्थंचधर्मारण्यंसुरैर्वृतम् ॥ तथादेवनदीपुण्यासरश्चब्रह्मनिर्मितम् ॥ २९ ॥ पु
ण्यंत्रिलोकविख्यातंसर्वपापहरंशिवम् ॥ हिमवान्पर्वतश्चैवदिव्यौषधिसमन्वितः ॥ ३० ॥ विंध्योधातुविचित्रांगस्तीर्थवानौषधान्वितः ॥ मेरुर्महेंद्रोमलयःश्वेतश्च
रजतावृतः ॥ ३१ ॥ शृंगवान्मंदरोनीलोनिषधोदर्दुरस्तथा ॥ चित्रकूटोजनाभश्चपर्वतोगंधमादनः ॥ ३२ ॥ पुण्यःसोमगिरिश्चैवतथैवान्येमहीधराः ॥ दिश
श्चविदिशश्चैवक्षितिःसर्वेमहीरुहाः ॥ ३३ ॥ विश्वेदेवानभश्चैवनक्षत्राणिग्रहास्तथा ॥ पांतुनःसततंदेवाःकीर्तिताऽकीर्तितामया ॥ ३४ ॥ कीर्तयानोनरोह्येतान्मु
च्यतेसर्वकिल्बिषैः ॥ स्तुवंश्चप्रतिनंदंश्चमुच्यतेसर्वतोभयात् ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सर्वसंकरपापेभ्योदेवतास्तवनंदकः ॥ देवतानंतरंविप्रांस्तपःसिद्धांस्तपोधिकान् ॥ ३६ ॥ कीर्तितान्कीर्तयिष्यामिसर्वपापप्रमोचनान् ॥ यवक्रीतोथरैभ्य
श्चकक्षीवानौशिजस्तथा ॥ ३७ ॥ भृग्वंगिरास्तथाकण्वोमेधातिथिरथप्रभुः ॥ बर्हीचगुणसंपन्नःप्राचींदिशमुपाश्रिताः ॥ ३८ ॥ भद्रांदिशंमहाभागाउल्मुचुः
प्रमुचुस्तथा ॥ मुमुचुश्चमहाभागःस्वस्त्यात्रेयश्चवीर्यवान् ॥ ३९ ॥ मित्रावरुणयोःपुत्रस्तथागस्त्यःप्रतापवान् ॥ दृढायुश्चोर्ध्वबाहुश्चविश्रुतावृषिसत्तमौ ॥
॥ ४० ॥ पश्चिमांदिशमाश्रित्ययएधंतेनिबोधतान् ॥ उषंगुःसहसोदर्यैःपरिव्याधश्चवीर्यवान् ॥ ४१ ॥ ऋषिर्दीर्घतमाश्चैवगौतमःकाश्यपस्तथा ॥ एकतश्चद्वि
तश्चैवत्रितश्चैवमहानृषिः ॥ ४२ ॥ अत्रेःपुत्रश्चधर्मात्मातथासारस्वतःप्रभुः ॥ उत्तरांदिशमाश्रित्ययएधंतेनिबोधतान् ॥ ४३ ॥ अत्रिर्वसिष्ठःशक्तिश्चपाराश
र्यश्चवीर्यवान् ॥ विश्वामित्रोभरद्वाजोजमदग्निस्तथैवच ॥ ४४ ॥ ऋचीकपुत्रोरामश्चऋषिरौद्दालकिस्तथा ॥ श्वेतकेतुःकोहलश्चविपुलोदेवलस्तथा ॥ ४५ ॥
देवशर्माचधौम्यश्चहस्तिकाश्यपएवच ॥ लोमशोनाचिकेतश्चलोमहर्षणएवच ॥ ४६ ॥ ऋषिरुग्रश्रवाश्चैवभार्गवश्च्यवनस्तथा ॥ एषवैसमवायश्चऋषिदे
वसमन्वितः ॥ ४७ ॥ आद्यःप्रकीर्तितोराजन्सर्वपापप्रमोचनः ॥ नृगोययातिर्नहुषोयदुःपूरुश्चवीर्यवान् ॥ ४८ ॥ धुंधुमारोदिलीपश्चसगरश्चप्रतापवान् ॥
कृशाश्वोयौवनाश्वश्चचित्राश्वःसत्यवांस्तथा ॥ ४९ ॥ दुष्यंतोभरतश्चैवचक्रवर्तीमहायशाः ॥ पवनोजनकश्चैवतथादृष्टरथोनृपः ॥ ५० ॥ रघुर्नरवरश्चैवत
थादशरथोनृपः ॥ रामोराक्षसहावीरःशशबिंदुर्भगीरथः ॥ ५१ ॥ हरिश्चंद्रोमरुत्तश्चतथादृढरथोनृपः ॥ महोदर्योह्यलर्कश्चऐलश्चैवनराधिपः ॥ ५२ ॥ करंधमो
नरश्रेष्ठःकध्मोरश्चनराधिपः ॥ दक्षोंबरीषःकुकुरोरैवतश्चमहायशाः ॥ ५३ ॥ कुरुःसंवरणश्चैवमांधातासत्यविक्रमः ॥ मुचुकुंदश्चराजर्षिर्जह्नुर्जाह्नविसेवि
तः ॥ ५४ ॥ आदिराजःपृथुर्वैन्योमित्रभानुःप्रियंकरः ॥ त्रसदस्युस्तथाराजाश्वेतोराजर्षिसत्तमः ॥ ५५ ॥ महाभिषश्चविख्यातोनिमीराजातथाष्टकः ॥ आयुः
क्षुपश्चराजर्षिःकक्षेयुश्चनराधिपः ॥ ५६ ॥ प्रतर्दनोदिवोदासःसुदासःकोसलेश्वरः ॥ ऐलोनलश्चराजर्षिर्मनुश्चैवप्रजापतिः ॥ ५७ ॥ हविध्रश्चपृषध्रश्चप्रती
पःशांतनुस्तथा ॥ अजःप्राचीनबर्हिश्चतथेक्ष्वाकुर्महायशाः ॥ ५८ ॥ अनरण्योनरपतिर्जानुजंघस्तथैवच ॥ कक्षसेनश्चराजर्षिर्येचान्येचानुकीर्तिताः ॥ ५९ ॥
कल्यमुत्थाययोनित्यंसंध्येद्वेस्तमयोदये ॥ पठेच्छुचिरनावृत्तःसधर्मफलभाग्भवेत् ॥ ६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शरतल्पगतइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

देवादेवर्षयश्चैवस्तुताराजर्षयस्तथा ॥ पुष्टिमायुर्यशःस्वर्गंविधास्यंतिममेश्वराः ॥ ६१ ॥ माविघ्नंमाचमेपापंमाचमेपरिपंथिनः ॥ ध्रुवोजयोमेनित्यःस्यात्परत्रचशुभागतिः॥६२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेवंशानुकीर्तनंनामषट्षष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६६ ॥ ॥ ७॥ जनमेजयउवाच॥ ॥शरतल्पगतेभीष्मेकौरवाणांधुरंधरे॥शयानेवीरशयनेपांडवैःसमुपस्थिते ॥ १ ॥ युधिष्ठिरोमहाप्राज्ञोममपूर्वपितामहः॥ धर्माणामागमंश्रुत्वाविदित्वासर्वसंशयान्॥ २ ॥ दानानांचविधिंश्रुत्वाछिन्नधर्मार्थसंशयः॥ यदन्यदकरोद्विप्रतन्मेशंसितुमर्हसि ॥ ३॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥अभून्मुहूर्तंस्तिमितंसर्वंतद्राजमंडलम्॥तूष्णींभूतेततस्तस्मिन्पटेचित्रमिवार्पितम् ॥ ४॥ मुहूर्तमिवचध्यात्वाव्यासःसत्यवतीसुतः॥ नृपंशयानंगांगेयमिदमाहवचस्तदा॥ ५॥ राजन्प्रकृतिमापन्नःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ सहितोभ्रातृभिःसर्वैःपार्थिवैश्चानुयायिभिः ॥ ६ ॥ उपास्तेत्वांनरव्याघ्रसहकृष्णेनधीमता ॥ तमिमंपुरयानायसमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ७॥ एवमुक्तोभगवताव्यासेनपृथिवीपतिः ॥ युधिष्ठिरंसहामात्यमनुजज्ञेनदीसुतः॥ ८ ॥ उवाचचैनंमधुरंनृपंशांतनवोनृपः ॥ प्रविशस्वपुरींराजन्व्येतुतेमानसोज्वरः ॥ ९ ॥ यजस्वविविधैर्यज्ञैर्बह्वन्नैःस्वाप्तदक्षिणैः ॥ ययातिरिवराजेंद्रश्रद्धादमपुरःसरः ॥ १० ॥ क्षत्रधर्मरतःपार्थपितॄन्देवांश्चतर्पय॥ श्रेयसायोक्ष्यसेचैवव्येतुतेमानसोज्वरः ॥ ११ ॥ रंजयस्वप्रजाःसर्वाःप्रकृतीःपरिसांत्वय ॥ सुहृदःफलसत्कारैरर्चयस्वयथार्हतः ॥ १२ ॥ अनुत्वांतातजीवंतुमित्राणिसुहृदस्तथा ॥ चैत्यस्थानेस्थितंवृक्षंफलवंतमिवद्विजाः ॥ १३ ॥ आगंतव्यंचभवतासमयेममपार्थिव ॥ विनिवृत्तेदिनकरेप्रवृत्तेचोत्तरायणे॥ १४॥ तथेत्युक्त्वाचकौंतेयःसोभिवाद्यपितामहम्॥ प्रययौसपरीवारोनगरंनागसाह्वयम्॥ १५ ॥ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यगांधारींचपतिव्रताम्॥ सहतैर्ऋषिभिःसर्वैर्भ्रातृभिःकेशवेनच ॥ १६ ॥ पौरजानपदैश्चैवमंत्रिवृद्धैश्चपार्थिव ॥ प्रविवेशकुरुश्रेष्ठःपुरंवारणसाह्वयम्॥ १७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिआनुशास०दानधर्मेभीष्मानुज्ञायांसप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥ १६७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥समाप्तमानुशासनिकंपर्व॥ ॥अथभीष्मस्वर्गारोहणपर्व॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततःकुंतीसुतोराजापौरजानपदंजनम्॥ पूजयित्वायथान्यायमनुजज्ञेगृहान्प्रति॥ १॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनै०भा०सप्तषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २ ॥ ३॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ भीष्मस्याग्नीनितितेनैतस्यापिपत्नीआसीत् यद्वासंस्कारकानग्नीन् ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥१५॥ १६ ॥ १७॥

सांत्वयामासनारीश्चहतवीराहतेश्वराः ॥ विपुलैरर्थदानैःसतदापांडुसुतोनृपः ॥ २ ॥ सोभिषिक्तोमहाप्राज्ञःप्राप्यराज्यंयुधिष्ठिरः ॥ अवस्थाप्यनरश्रेष्ठःस
र्वाःस्वप्रकृतीस्तथा ॥ ३ ॥ द्विजेभ्योगुणमुख्येभ्योनैगमेभ्यश्चसर्वशः॥ प्रतिगृह्याशिषोमुख्यास्तथाधर्मभृतांवरः ॥ ४ ॥ उषित्वाशर्वरीःश्रीमान्पंचाशन्नगरोत्त
मे॥ समयंकौरवाग्र्यस्यसस्मारपुरुषर्षभः॥ ५ ॥ सनिर्ययौगजपुराद्याजकैःपरिवारितः॥ दृष्ट्वानिवृत्तमादित्यंप्रवृत्तंचोत्तरायणम्॥ ६॥ घृतंमाल्यंचगंधांश्चक्षौ
माणिचयुधिष्ठिरः ॥ चंदनागुरुमुख्यानितथाकालीयकान्यपि ॥ ७ ॥ प्रस्थाप्यपूर्वंकौंतेयोभीष्मसंस्करणायवै ॥ माल्यानिचवरार्हाणिरत्नानिविविधानिच ॥
॥ ८ ॥ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यगांधारींचयशस्विनीम्॥ मातरंचपृथांधीमान्भ्रातॄंश्चपुरुषर्षभान्॥ ९॥ जनार्दनेनानुगतोविदुरेणचधीमता॥ युयुत्सुनाचकौरव्योयुयु
धानेनवाविभो॥ १०॥ महताराजभोगेनपारिबर्हेणसंवृतः॥ स्तूयमानोमहातेजाभीष्मस्याग्नीननुव्रजन् ॥ ११ ॥ निश्चक्रामपुरात्तस्माद्यथादेवपतिस्तथा ॥
आससादकुरुक्षेत्रेततःशांतनवंनृपः ॥ १२ ॥ उपास्यमानंव्यासेनपाराशर्येणधीमता ॥ नारदेनचराजर्षेदेवलेनासितेनच ॥ १३ ॥ हतशिष्टैर्नृपैश्चान्यैर्नाना
देशसमागतैः॥ रक्षिभिश्चमहात्मानंरक्ष्यमाणंसमंततः ॥ १४ ॥ शयानंवीरशयनेददर्शनृपतिस्ततः ॥ ततोरथादवातीर्यभ्रातृभिःसहधर्मराट् ॥ १५ ॥ अभि
वाद्यायकौंतेयःपितामहमरिंदमम् ॥ द्वैपायनादीन्विप्रांश्चतैश्चप्रत्यभिनंदितः ॥ १६ ॥ ऋत्विग्भिर्ब्रह्मकल्पैश्चभ्रातृभिःसहधर्मजः ॥ आसाद्यशरतल्पस्थमृषि
भिःपरिवारितम्॥ १७॥ अब्रवीद्भरतश्रेष्ठंधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ भ्रातृभिःसहकौरव्यःशयानंनिम्नगासुतम् ॥ १८॥ युधिष्ठिरोहंनृपतेनमस्तेजाह्नवीसुत॥ शृणो
षिचेन्महाबाहोब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ १९ ॥ प्राप्तोस्मिसमयेराजन्नग्नीनादायतेविभो॥ आचार्यान्ब्राह्मणांश्चैवऋत्विजोभ्रातरश्चमे ॥ २० ॥ पुत्रश्चतेमहाते
जाधृतराष्ट्रोजनेश्वरः ॥ उपस्थितःसहामात्योवासुदेवश्चवीर्यवान् ॥ २१ ॥ हतशिष्टाश्चराजानःसर्वेचकुरुजांगलाः ॥ तान्पश्यनरशार्दूलसमुन्मीलयलोच
ने ॥ २२ ॥ यच्चेहकिंचित्कर्तव्यंतत्सर्वंप्रापितंमया॥ यथोक्तंभवताकालेसर्वमेवचतत्कृतम्॥ २३॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तुगांगेयःकुंतीपुत्रेणधी
मता॥ ददर्शभारतान्सर्वान्स्थितान्संपरिवार्यह॥ २४॥ ततश्चतंबलीभीष्मःप्रगृह्यविपुलंभुजम्॥ उद्यन्मेघस्वरोवाग्मीकालेवचनमब्रवीत्॥ २५॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २६ ॥ २७ ॥ माघोयमिति सौम्यश्चांद्रः मासस्यचतुर्भागकरणेसार्धसप्ततिर्भागत्वात् अष्टम्यर्धस्यानतीतत्वेनप्रथमभागस्यविद्यमानत्वात्त्रिभागशेषोभवितुमर्हतीत्यर्थः तेनाद्याष्टमीत्यर्थः ॥ २८ ॥

दिष्ट्याप्राप्तोसिकौंतेयसहामात्योयुधिष्ठिर ॥ परिवृत्तोहिभगवान्सहस्रांशुर्दिवाकरः ॥ २६ ॥ अष्टपंचाशतंरात्र्यःशयानस्याद्यमेगताः ॥ शरेषुनिशिताग्रेषु
यथावर्षशतंतथा ॥ २७ ॥ माघोयंसमनुप्राप्तोमासःसौम्योयुधिष्ठिर ॥ त्रिभागशेषःपक्षोयंशुक्लोभवितुमर्हति ॥ २८ ॥ एवमुक्त्वातुगांगेयोधर्मपुत्रंयुधि
ष्ठिरम् ॥ धृतराष्ट्रमथामंत्र्यकालेवचनमब्रवीत् ॥ २९ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ राजन्विदितधर्मोसिसुनिर्णीतार्थसंशयः ॥ बहुश्रुताहितेविप्राबहवःपर्युपासिताः ॥
॥ ३० ॥ वेदशास्त्राणिसर्वाणिधर्मांश्चमनुजेश्वर ॥ वेदांश्चचतुरःसर्वान्निखिलेनानुबुध्यसे ॥ ३१ ॥ नशोचितव्यंकौरव्यभवितव्यंहितत्तथा ॥ श्रुतंदेवरहस्यं
तत्कृष्णद्वैपायनादपि ॥ ३२ ॥ यथापांडोःसुताराजंस्तथैवतवधर्मतः ॥ तान्पालयस्थितोधर्मेगुरुशुश्रूषणेरतान् ॥ ३३ ॥ धर्मराजोहिशुद्धात्मानिदेशेस्थास्यते
तव ॥ आनृशंस्यपरंह्येनंजानामिगुरुवत्सलम् ॥ ३४ ॥ तवपुत्रादुरात्मानःक्रोधलोभपरायणाः ॥ ईर्ष्याभिभूतादुर्वृत्तास्तान्नशोचितुमर्हसि ॥ ३५ ॥ ॥ वैशंपा
यनउवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वावचनंधृतराष्ट्रंमनीषिणम् ॥ वासुदेवंमहाबाहुमभ्यभाषतकौरवः ॥ ३६ ॥ ॥ भीष्मउवाच ॥ ॥ भगवन्देवदेवेशसुरासुरनमस्कृत ॥
त्रिविक्रमनमस्तुभ्यंशंखचक्रगदाधर ॥ ३७ ॥ वासुदेवोहिरण्यात्मापुरुषःसविताविराट् ॥ जीवभूतोनुरूपस्त्वंपरमात्मासनातनः ॥ ३८ ॥ त्रायस्वपुंडरीका
क्षपुरुषोत्तमनित्यशः ॥ अनुजानीहिमांकृष्णवैकुंठपुरुषोत्तम ॥ ३९ ॥ रक्ष्याश्चतेपांडवेयाभवान्येषांपरायणम् ॥ उक्तवानस्मिदुर्बुद्धिंमंदंदुर्योधनंतदा ॥ ४० ॥
यतःकृष्णस्ततोधर्मोयतोधर्मस्ततोजयः ॥ वासुदेवेनतीर्थेनपुत्रसंशाम्यपांडवैः ॥ ४१ ॥ संधानस्यपरःकालस्तवेतिचपुनःपुनः ॥ नचमेतद्वचोमूढःकृतवान्स
सुमंदधीः ॥ घातयित्वेहपृथिवींततःसनिधनंगतः ॥ ४२ ॥ त्वांतुजानाम्यहंदेवंपुराणमृषिसत्तमम् ॥ नरेणसहितंदेवबदर्यांसुचिरोषितम् ॥ ४३ ॥ तथामेनारदःप्राह
व्यासश्चसुमहातपाः ॥ नरनारायणावेतौसंभूतौमनुजेष्विति ॥ ४४ ॥ समांत्वमनुजानीहिकृष्णमोक्ष्येकलेवरम् ॥ त्वयाहंसमनुज्ञातोगच्छेयंपरमांगतिम् ॥ ४५ ॥
वासुदेवउवाच ॥ ॥ अनुजानामिभीष्मत्वांवसून्प्राप्नुहिपार्थिव ॥ नतेस्तिवृजिनंकिंचिदिहलोकेमहाद्युते ॥ ४६ ॥ पितृभक्तोसिराजर्षेमार्कंडेयइवापरः ॥ तेनमृ
त्युस्तववशेस्थितोभृत्यइवानतः ॥ ४७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुगांगेयःपांडवानिदमब्रवीत् ॥ धृतराष्ट्रमुखांश्चापिसर्वांश्चसुहृदस्तथा ॥ ४८ ॥ ॥२०५॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥४९॥५०॥५१॥५२॥ ॥ इतिअनुशासनपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः॥१६८॥ ॥७॥ ॥एवमुक्त्वेति॥१॥धारणासुआधारादिषुस्थानेषुयथाक्रमंमूलाधारात्स्वाधि

प्राणानुत्स्रष्टुमिच्छामितत्रानुज्ञातुमर्हथ॥सत्येषुयतितव्यंवःसत्यंहिपरमंबलम्॥ ४९ ॥आनृशंस्यपरैर्भाव्यंसदैवनियतात्मभिः॥ ब्रह्मण्यैर्धर्मशीलैश्चतपोनि
त्यैश्चभारताः॥५०॥इत्युक्त्वासुहृदःसर्वान्संपरिष्वज्यचैवह॥पुनरेवाब्रवीद्धीमान्युधिष्ठिरमिदंवचः॥ ५१ ॥ ब्राह्मणाश्चैवतेनित्यंप्राज्ञाश्चैवविशेषतः॥आचा
र्यऋत्विजश्चैवपूजनीयाजनाधिप ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेअनुशासनपर्वणिभीष्मस्वर्गारोहणपर्वणिदानधर्मेअष्टषष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः
॥१६८॥ - ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवमुक्त्वाकुरून्सर्वान्भीष्मःशांतनवस्तदा ॥ तूष्णींबभूवकौरव्यःसमुहूर्तमरिंदम॥१॥धारयामास
चात्मानंधारणासुयथाक्रमम्॥ तस्योर्ध्वमगमन्प्राणाःसंनिरुद्धामहात्मनः ॥ २ ॥ इदमाश्चर्यमासीच्चमध्येतेषांमहात्मनाम्॥ सहितैर्ऋषिभिःसर्वैस्तदाव्या
सादिभिःप्रभो ॥ ३ ॥ यद्यन्मुंचतिगात्रंहिसशांतनुसुतस्तदा ॥ तत्तद्विशल्यंभवतियोगयुक्तस्यतस्यवै॥ ४॥क्षणेनप्रेक्षतांतेषांविशल्यःसोभवत्तदा ॥तद्दृष्ट्वा
विस्मिताःसर्वेवासुदेवपुरोगमाः ॥ ५ ॥ सहतैर्मुनिभिःसर्वैस्तदाव्यासादिभिर्नृप ॥ संनिरुद्धस्तुतेनात्मासर्वेष्वायतनेषुच ॥ ६ ॥ जगामभित्त्वामूर्धानंदि
वमभ्युत्पपातह ॥ देवदुंदुभिनादश्चपुष्पवर्षैःसहाभवत्॥ ७ ॥ सिद्धाब्रह्मर्षयश्चैवसाधुसाध्वितिहर्षिताः ॥ महोल्केवचभीष्मस्यमूर्धदेशाज्जनाधिप॥ ८॥
निःसृत्याकाशमाविश्यक्षणेनांतरधीयत ॥ एवंसराजशार्दूलनृपःशांतनवस्तदा ॥ ९ ॥ समयुज्यतकालेनभरतानांकुलोद्वहः ॥ ततस्त्वादायदारूणिगंधांश्च
विविधान्बहून्॥ १० ॥ चितांचक्रुर्महात्मानःपांडवाविदुरस्तथा॥ युयुत्सुश्चापिकौरव्यंप्रेक्षकास्त्वितरेभवन्॥ ११॥ युधिष्ठिरश्चगांगेयंविदुरश्चमहामतिः॥
छादयामासतुरुभौक्षौमैर्माल्यैश्चकौरवम्॥ १२ ॥ धारयामासतस्याथयुयुत्सुश्छत्रमुत्तमम्॥ चामरव्यजनेशुभ्रेभीमसेनार्जुनावुभौ॥१३॥उष्णीषेपरिगृ
ह्णीतांमाद्रीपुत्रावुभौतथा॥स्त्रियःकौरवनाथस्यभीष्मंकुरुकुलोद्वहम्॥१४॥तालवृंतान्युपादायपर्यवीजंतसर्वशः॥ततोस्यविधिवच्चक्रुःपितृमेधंमहात्मनः॥
॥ १५ ॥ यजनंबहुशश्चाग्नौजगुःसामानिसामगाः ॥ ततश्चंदनकाष्ठैश्चतथाकालीयकैरपि॥ १६ ॥ कालागुरुप्रभृतिभिर्गंधैश्चोच्चावचैस्तथा॥समवच्छा
द्यगांगेयंसंप्रज्वाल्यहुताशनम्॥१७॥अपसव्यमकुर्वंतधृतराष्ट्रमुखाश्चिताम्॥संस्कृत्यचकुरुश्रेष्ठंगांगेयंकुरुसत्तमाः॥१८॥

ष्ठानं ततोमणिपूरंततोनाहतं ततोविशुद्धिंततआज्ञामेवंक्रमेणमनःसहितंवायुंनिरुंधन्नुपर्युपर्यानीतवानित्यर्थः॥२॥३॥यद्यदिति प्राणेनमुक्तंगात्रंप्रशिथिलावयवसंयोगंसत्मग्नमपिशरंधारयितुमक्षममभूत्अ
तस्तत्तदंगंविशल्यमभूदित्यर्थः॥४॥५॥आत्माप्राणसंयुक्तंमनः ॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥ उष्णीषेकिरीटशिरोवेष्टे उष्णीषंतुशिरोवेष्टेकिरीटेलक्षणांतरेइतिमेदिनी ॥ १४॥१५॥१६॥१७॥१८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥ ३० ॥ मरणजंशोकमपनयति वसुरेषइति देवस्यमानुषत्वंनरकतुल्यंअतोयंहीनस्थानादुत्तमंलोकंगतोनशोच्यइत्यर्थः ॥ ३१ ॥ नी

॥२०६॥ जग्मुर्भागीरथींपुण्यामृषिजुष्टांकुरूद्वहाः ॥ अनुगम्यमानाव्यासेननारदेनासितेनच ॥ १९ ॥ कृष्णेनभरतस्त्रीभिर्येचपौराःसमागताः ॥ उदकंचक्रिरेचैवगांगे
यस्यमहात्मनः॥ २० ॥ विधिवत्क्षत्रियश्रेष्ठाःसचसर्वोजनस्तदा ॥ ततोभागीरथीदेवीतनयस्योदकेकृते ॥ २१ ॥ उत्थायसलिलात्तस्माद्रुदतीशोकविह्वला ॥
परिदेवयतीतत्रकौरवानभ्यभाषत ॥ २२ ॥ निबोधतयथावृत्तमुच्यमानंमयानघाः ॥ राजवृत्तेनसंपन्नःप्रज्ञयाभिजनेनच ॥ २३ ॥ सत्कर्ताकुरुवृद्धानांपि
तृभक्तोमहाव्रतः॥ जामदग्न्येनरामेणयःपुरानपराजितः॥ २४॥ दिव्यैरस्त्रैर्महावीर्यःसहतोद्यशिखंडिना॥ अश्मसारमयंनूनंहृदयंममपार्थिवाः॥ २५॥ अपश्यं
त्याःप्रियंपुत्रंयन्नदीर्यतिमेद्यवै ॥ समेतंपार्थिवंक्षत्रंकाशिपुर्यांस्वयंवरे ॥ २६ ॥ विजित्यैकरथेनैवकन्याश्चायंजहारह ॥ यस्यनास्तिबलेतुल्यःपृथिव्यामपिक
श्चन॥ २७॥ हतंशिखंडिनाश्रुत्वानविदीर्येतयन्मनः॥ जामदग्न्यःकुरुक्षेत्रेयुधियेनमहात्मना ॥ २८ ॥ पीडितोनातियत्नेनसहतोद्यशिखंडिना ॥ एवंविधंबहुत
दाविलपंतींमहानदीं ॥ २९ ॥ आश्वासयामासतदागंगांदामोदरोविभुः ॥ समाश्वसिहिभद्रेत्वंमाशुचःशुभदर्शने ॥ ३० ॥ गतःसपरमंलोकंतवपुत्रोनसंशयः॥
वसुरेषमहातेजाःशापदोषेणशोभने॥ ३१ ॥ मानुषत्वमनुप्राप्तोनैनंशोचितुमर्हसि ॥ सएषक्षत्रधर्मेणअयुध्यतरणाजिरे ॥ ३२ ॥ धनंजयेननिहतोनैपदेविशि
खंडिना ॥ भीष्मंहिकुरुशार्दूलमुद्यतेपुंमहारणे॥ ३३ ॥ नशक्तःसंयुगेहंतुंसाक्षादपिशतक्रतुः ॥ स्वच्छंदतस्तुवसुतोगतःस्वर्गंशुभानने ॥ ३४ ॥ नशक्ताविनिहंतुं
हिरणेतंसर्वदेवताः ॥ तस्मान्मात्वंसरिच्छ्रेष्ठेशोचस्वकुरुनंदनम्॥ वसूनेषगतोदेविपुत्रस्तेविज्वराभव॥ ३५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्तासातुकृष्णेन
व्यासेनतुसरिद्वरा॥ त्यक्त्वाशोकंमहाराजस्वंवार्यवततारह॥ ३६॥

चहस्तेनमरणजातंशोकंदूरीकरोति सएषइति ॥ ३२ ॥ अर्जुनमपिशप्स्यतीतिशंकयातस्यमृत्युभयमेवनास्तीत्याह भीष्मंहीति ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३७॥३८॥ गोपालंभूम्निवेदेशिवमुपनिषदिब्रह्मविल्लक्ष्मणार्यंतर्कैर्धीरेशमिश्रान्फणिपतिभणितौपोलगंगाधरार्यं ॥ भाट्टेनारायणंयोगुरुमकृततंदक्षिणामूर्त्युंपास्तौश्रौतेचिंतामणिंचव्यनजतसमहाभारते

सत्कृत्यतेतांसरितंततःकृष्णमुखान्नृप ॥ अनुज्ञातास्तयासर्वेन्यवर्तंतजनाधिपाः ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांअनुशासनपर्वणिभीष्मस्वर्गारोहणपर्वणिदानधर्मेभीष्मयुधिष्ठिरसंवादेभीष्ममुक्तिर्नामएकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥७॥ ॥७॥ इतिअनुशासनपर्वसमाप्तम् ॥ ॥अतःपरमाश्वमेधिकंपर्वभविष्यति॥तस्यायमाद्यःश्लोकः॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥कृतोदकंतुराजानंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः॥पुरस्कृत्यमहाबाहुरुत्तताराकुलेंद्रियः॥ १ ॥

दानधर्मान् ॥ १ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसश्रीगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेअनुशासनपर्वणिएकोनसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥ १६९ ॥ ॥७॥

॥ अस्मिन्पर्वण्यादिपर्वोक्ताध्यायश्लोकपर्वसंख्यावैषम्यमुपलभ्यमानंलिपिकरादिप्रमादकृतमित्यवसेयं ॥

इदमनुशासनपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः ॥ १८१० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ इति श्रीमहाभारते अनुशासनपर्व समाप्तम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ अथ श्रीमहाभारते अश्वमेधपर्वं प्रारभ्यते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

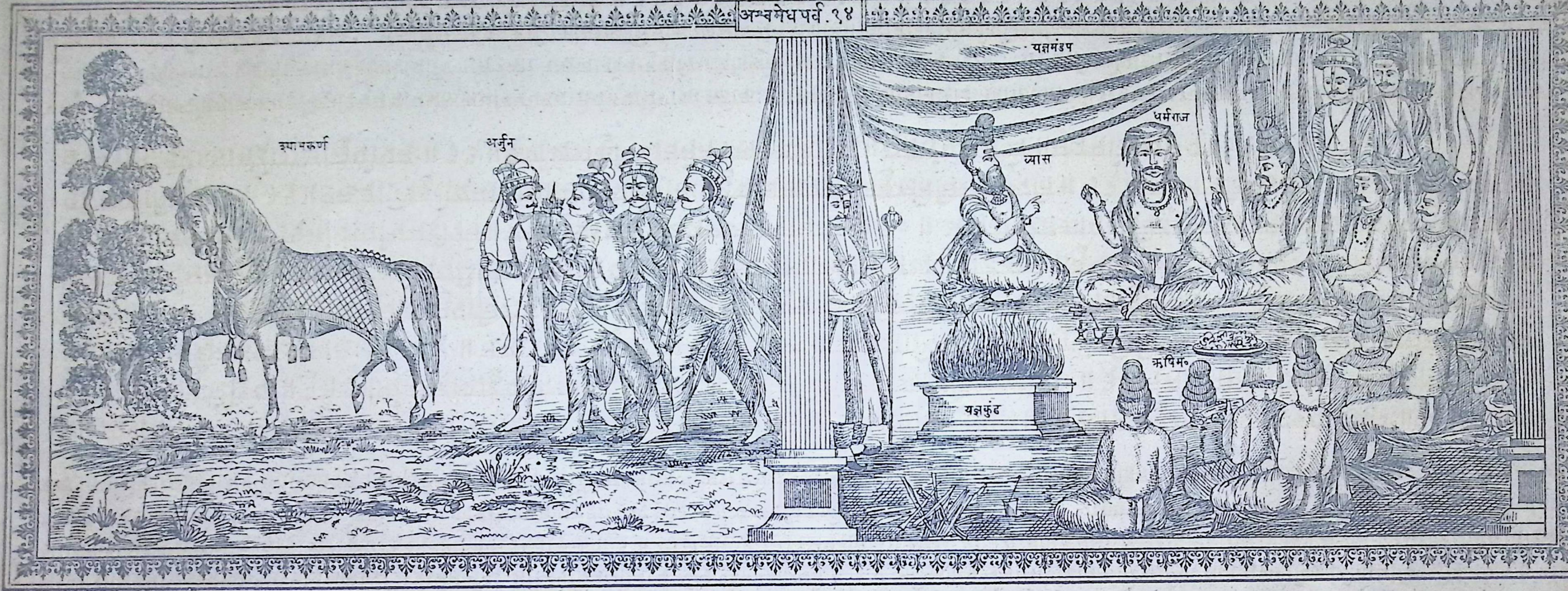

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः श्रीमद्गोपालमानम्यप्राचीनाचार्यवर्त्मना आश्वमेधिकभावार्थःश्रीकृष्णेनप्रकाश्यते ॥ १ ॥ अश्विस्तुत्यूर्ध्वंयायाताष्टावक्रीयेषुसूत्रितं सानत्सुजातेविवृतंगीतायांविपुलीकृतं ॥२ ॥ मो
क्षधर्मेषुचपुनर्नानाख्यानोपबृंहणैः अतीवव्याकृतंप्रत्यगात्मतत्त्वमनाकुलं ॥ ३ ॥ यज्जिज्ञासोदयायैवजपदानादयःस्मृताः आनुशासनिकेसम्यक्चित्तदोषविनाशकाः ॥४॥ यत्रश्रावण्यलाभायवैराग्योदय
सिद्धये कुरुक्षयादिकोलोकवृत्तांतउपवर्णितः ॥ ५ ॥ तदेवस्पष्टमत्रोपसंहारव्यपदेशतः आत्मतत्त्वंविवृणुतेमुनिराख्यानकैस्त्रिभिः ॥ ६ ॥ आख्यानत्रयंच संवर्त्तमरुत्तीयं कृष्णधर्मसंवादः कृष्णार्जुनसंवा
दश्च तत्राद्येकाश्यांमृतस्यमुक्तिलिंगेनैवसूचयित्वाईश्वराराधनादिनाधर्मेणैवधनंलब्ध्वात्मशुद्धयेयष्टव्यमित्युक्तं द्वितीयेशास्त्रार्थसूत्रणंतृतीयेतद्विवरणंचेति तदूर्ध्वमुक्तंकौच्छवृत्त्याद्याख्यानैर्ज्ञानोपयोगि

नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम्॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥ १॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥कृतोदकंतुराजानंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः॥पुरस्कृत्यमहा
बाहुरुत्ततारकुलेंद्रियः॥ २॥ उत्तीर्यतुमहाबाहुर्बाष्पव्याकुललोचनः॥ पपाततीरेगंगायाव्याधविद्धइवद्विपः ॥ ३॥ तंसीदमानंजग्राहभीमःकृष्णेनचोदितः॥
मैवमित्यब्रवीच्चैनंकृष्णःपरबलार्दनः ॥ ४ ॥ तमार्तंपतितंभूमौश्वसंतंचपुनःपुनः॥ददृशुःपार्थिवाराजन्धर्मपुत्रंयुधिष्ठिरम्॥ ५॥ तंदृष्ट्वादीनमनसंगतसत्त्वंनरे
श्वरम्॥ भूयःशोकसमाविष्टाःपांडवाःसमुपाविशन्॥ ६ ॥ राजातुधृतराष्ट्रश्चपुत्रशोकाभिपीडितः॥वाक्यमाहमहाबुद्धिःप्रज्ञाचक्षुर्नरेश्वरम्॥७॥ उत्तिष्ठकुरुशा
र्दूलकुरुकार्यमनंतरम्॥ क्षत्रधर्मेणकौंतेयजितेयमवनीत्वया॥ ८ ॥ भुंक्ष्वभोगान्भ्रातृभिश्चसुहृद्भिश्चमनोनुगान्॥ शोचितव्यंनपश्यामित्वयाधर्मभृतांवर॥
॥ ९॥ शोचितव्यंमयाचैवगांधार्याचमहीपते॥ ययोःपुत्रशतंनष्टंस्वप्नलब्धंयथाधनम्॥ १०॥ अश्रुत्वाहितकामस्यविदुरस्यमहात्मनः॥ वाक्यानिसुमहार्थानि
परितप्यामिदुर्मतिः॥ ११॥ उक्तवान्विदुरोयन्मांधर्मात्मादिव्यदर्शनः॥ दुर्योधनापराधेनकुलंतेविनशिष्यति॥ १२॥ स्वस्तिचेदिच्छसेराजन्कुलस्यकुरुमेवचः॥
वध्यतामेषदुष्टात्मामंदोराजासुयोधनः॥ १३॥ कर्णश्चशकुनिश्चैवनैनंपश्यतुकर्हिचित्॥ द्यूतसंघातमप्येषामप्रमादेनवारय॥१४॥

गुरुशुश्रूषामाहात्म्यहिंसात्मकयज्ञनिंदादिचयथायथंतात्पर्यविषयतयाज्ञेयं तत्रायमाद्यः श्लोकः नारायणमिति आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः अयनंतस्यताःप्रोक्तंतेननारायणःस्मृतइतिस्मृतेरापः
पुरुषवचसइतिश्रुतेश्चांभःप्रधानंभूतपंचकंनरेणांतर्यामिणासृष्टंनारं तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिश्रुतेः स्रष्टाप्रवेष्टाचनारायणईश्वरः सएवप्रविश्योपाधिधर्मानभिमन्यमानोनरोजीवः ताभ्यामुत्तमोनरोत्त
मःकार्यकारणोपाधिद्वयनिर्मुक्तःपरमात्मा एतत्त्रयंतत्स्वरूपप्रकाशिकांसरस्वतींदेवींचप्रणम्यजयंमहाभारताख्यमितिहासंसर्वश्रुतिस्मृतिसारभूतमुदीरयेदितितस्यार्थः एतेनतत्त्वमस्यादिवाक्यार्थोजीवब्र
ह्माभेदोग्रंथप्रतिपाद्योदर्शितः कृतोदकंतुराजानमिति उत्ततारगंगातइतिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंशोकाक्रांतोवैराग्यमिच्छतीतिस्पष्टयति एवमुक्त
अभिषेचयराजानंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरम् ॥ सपालयिष्यतिवशीधर्मेणपृथिवीमिमाम् ॥ १५ ॥ अथनेच्छसिराजानंकुंतीपुत्रंयुधिष्ठिरम् ॥ मेढीभूतःस्वयंराज्यंप्रति
॥ १ ॥ गृह्णीष्वपार्थिव ॥ १६ ॥ समंसर्वेषुभूतेषुवर्तमानंनराधिप ॥ अनुजीवंतुसर्वेत्वांज्ञातयोभ्रातृभिःसह ॥ १७ ॥ एवंब्रुवतिकौंतेयविदुरेदीर्घदर्शिनि ॥ दुर्योधनमहं
पापमन्ववर्तंतथामतिः ॥ १८ ॥ अश्रुत्वातस्यधीरस्यवाक्यानिमधुराण्यहम् ॥ फलंप्राप्यमहद्दुःखंनिमग्नःशोकसागरे ॥ १९ ॥ वृद्धौहितेऽद्यपितरौपश्यनौदुःखि
तौनृप ॥ नशोचितव्यंभवतापश्यामीहजनाधिप ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेप० प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायन
उवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुराज्ञासधृतराष्ट्रेणधीमता ॥ तूष्णींबभूवमेधावीतमुवाचाथकेशवः ॥ १ ॥ अतीवमनसाशोकःक्रियमाणोजनाधिप ॥ संतापयतिचैतस्य
पूर्वप्रेतान्पितामहान् ॥ २ ॥ यजस्वविविधैर्यज्ञैर्बहुभिःस्वाप्तदक्षिणैः ॥ देवांस्तर्पयसोमेनस्वधयाचपितॄनपि ॥ ३ ॥ अतिथीनन्नपानेनकामैरन्यैरकिंचनान् ॥
विदितंवेदितव्यंतेकर्तव्यमपितेकृतम् ॥ ४ ॥ श्रुताश्चराजधर्मास्तेभीष्माद्भागीरथीसुतात् ॥ कृष्णद्वैपायनाच्चैवनारदाद्विदुरात्तथा ॥ ५ ॥ नेमामर्हसिमूढानांवृत्तिं
त्वमनुवर्तितुम् ॥ पितृपैतामहंवृत्तमास्थायधुरमुद्वह ॥ ६ ॥ युक्तंहियशसाक्षात्रंस्वर्गंप्राप्तुमसंशयम् ॥ नहिकश्चिद्धिशूराणांनिहतोत्रपराङ्मुखः ॥ ७ ॥ त्यजशोकं
महाराजभवितव्यंहितत्तथा ॥ नशक्यास्तेपुनर्द्रष्टुंत्वयायेस्मिन्रणेहताः ॥ ८ ॥ एतावदुक्त्वागोविंदोधर्मराजंयुधिष्ठिरम् ॥ विररामहातेजास्तमुवाचयुधिष्ठिरः
॥ ९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ गोविंदमयियाप्रीतिस्तवसाविदितामम ॥ सौहृदेनतथाप्रेम्णासदामय्यनुकंपसे ॥ १० ॥ प्रियंतुमेस्यात्सुमहत्कृतंचक्रगदाधर ॥ श्री
मत्प्रीतेनमनसासर्वंयादवनंदन ॥ ११ ॥ यदिमामनुजानीयाद्भवान्गंतुंतपोवनम् ॥ नहिशांतिंप्रपश्यामिपातयित्वापितामहम् ॥ १२ ॥ कर्णंचपुरुषव्याघ्रंसंग्रामे
ष्वपलायिनम् ॥ कर्मणायेनमुच्येयमस्मात्क्रूरादरिंदम ॥ १३ ॥ कर्मणातद्विधत्स्वेहयेनशुध्यतिमेमनः ॥ तमेवंवादिनंपार्थंव्यासःप्रोवाचधर्मवित् ॥ १४ ॥ सांत्व
यन्सुमहातेजाःशुभंवचनमर्थवत् ॥ अकृतातेमतिस्तातपुनर्बाल्येनमुह्यसे ॥ १५ ॥ किमाकाशावयंतातप्रलपामोमुहुर्मुहुः ॥ विदिताःक्षत्रधर्मास्तेयेषांयुद्धेनजी ॥ १ ॥
विका ॥ १६ ॥ तथाप्रवृत्तोनृपतिर्नाधिबंधेनयुज्यसे ॥ मोक्षधर्माश्चनिखिलायाथातथ्येनतेश्रुताः ॥ १७ ॥
स्त्वित्यध्यायेन ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥छ॥ ॥ छ ॥ ॥ मौढ्यप्रयुक्ताद्वैराग्याच्छास्त्रीयकर्माचरणमेवश्रेयइत्युक्तं युधिष्ठि

असकृच्चापिसंदेहाश्छिन्नास्तेकामजामया ॥ अश्रद्दधानोदुर्मेधालुप्तस्मृतिरसिध्रुवम् ॥ १८ ॥ मैवंभवनतेयुक्तमिदमज्ञानमीदृशम् ॥ प्रायश्चित्तानिसर्वाणिवि
दितानिचतेनघ ॥ १९ ॥ राजधर्माश्चतेसर्वेदानधर्माश्चतेश्रुताः ॥ सकथंसर्वधर्मज्ञःसर्वागमविशारदः ॥ परिमुह्यसिभूयस्त्वमज्ञानादिवभारत ॥ २० ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिके० द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरतवप्रज्ञानसम्यगितिमेमतिः ॥ नहिकश्चित्स्वयं
मर्त्यःस्ववशःकुरुतेक्रियाम् ॥ १ ॥ ईश्वरेणचयुक्तोयंसाध्वसाधुचमानवः ॥ करोतिपुरुषःकर्मतत्रकापरिदेवना ॥ २ ॥ आत्मानंमन्यसेचाथपापकर्माणमंततः ॥
शृणुतत्रयथापापमपकृष्येतभारत ॥ ३ ॥ तपोभिःक्रतुभिश्चैवदानेनचयुधिष्ठिर ॥ तरंतिनित्यंपुरुषायेस्मपापानिकुर्वते ॥ यज्ञेनतपसाचैवदानेनचनराधिप ॥ ४ ॥
पूयंतेनरशार्दूलनरादुष्कृतकारिणः ॥ ५ ॥ असुराश्चसुराश्चैवपुण्यहेतोर्मखक्रियाम् ॥ प्रयतंतेमहात्मानस्तस्माद्यज्ञाःपरायणम् ॥ ६ ॥ यज्ञैरेवमहात्मानोबभूवुर
धिकाःसुराः ॥ ततोदेवाःक्रियावंतोदानवानभ्यधर्षयन् ॥ ७ ॥ राजसूयाश्वमेधौचसर्वमेधंचभारत ॥ नरमेधंचनृपतेत्वमाहरयुधिष्ठिर ॥ ८ ॥ यजस्ववाजिमेधेन
विधिवद्दक्षिणावता ॥ बहुकामान्नवित्तेनरामोदाशरथिर्यथा ॥ ९ ॥ यथाचभरतोराजादौष्यंतिःपृथिवीपतिः ॥ शाकुंतलोमहावीर्यस्तवपूर्वपितामहः ॥ १० ॥
॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ असंशयंवाजिमेधःपावयेत्पृथिवीमपि ॥ अभिप्रायस्तुमेकश्चित्तंत्वंश्रोतुमिहार्हसि ॥ ११ ॥ इमंज्ञातिवधंकृत्वासुमहांतंद्विजोत्तम ॥ दान
मल्पंनशक्नोमिदातुंवित्तंचनास्तिमे ॥ १२ ॥ नतुबालानिमान्दीनानुत्सहेवसुयाचितुम् ॥ तथैवार्द्रव्रणान्कृच्छ्रेवर्त्तमानान्नृपात्मजान् ॥ १३ ॥ स्वयंविनाश्यपृ
थिवींयज्ञार्थेद्विजसत्तम ॥ करमाहारयिष्यामिकथंशोकपरायणः ॥ १४ ॥ दुर्योधनापराधेनवसुधावसुधाधिपाः ॥ प्रनष्टायोजयित्वास्मानकीर्त्यामुनिसत्त
म ॥ १५ ॥ दुर्योधनेनपृथिवीक्षयितावित्तकारणात् ॥ कोशश्चापिविशीर्णोसौधार्त्तराष्ट्रस्यदुर्मतेः ॥ १६ ॥ पृथिवीदक्षिणाचात्रविधिःप्रथमकल्पितः ॥ विद्व
द्भिःपरिदृष्टोयंशिष्टोविधिविपर्ययः ॥ १७ ॥ नचप्रतिनिधिंकर्त्तुंचिकीर्षामितपोधन ॥ अत्रमेभगवन्सम्यक्साचिव्यंकर्त्तुमर्हसि ॥ १८ ॥ एवमुक्तस्तुपार्थेनकृष्ण
द्वैपायनस्तदा ॥ मुहूर्त्तमनुसंचिंत्यधर्मराजानमब्रवीत् ॥ १९ ॥ कोशश्चापिविशीर्णोयंपरिपूर्णोभविष्यति ॥ विद्यतेद्रविणंपार्थगिरौहिमवतिस्थितम् ॥ २० ॥

रतवप्रज्ञेत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ प्रतिनिधिमनुकल्पं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥४॥ ॥४॥ ॥ शुश्रूषेइति ॥ १ ॥ मरुत्तयज्ञप्रशंसाप्रसंगात्तद्वंश्यान्स्तौतिआसीत्कृतयुगइत्या

उत्सृष्टंब्राह्मणैर्यज्ञेमरुत्तस्यमहात्मनः ॥ तदानयस्वकौंतेयपर्याप्तंतद्भविष्यति ॥२१॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥ कथंयज्ञेमरुत्तस्यद्रविणंतत्समाचितम् ॥ कस्मिंश्च
कालेसनृपोबभूववदतांवर ॥ २२ ॥ ॥व्यासउवाच ॥ ॥यदिशुश्रूषसेपार्थश‍ृणुकारंधमंनृपम् ॥ यस्मिन्कालेमहावीर्यःसराजासीन्महाधनः ॥ २३ ॥ ॥इतिश्री
महाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेप० संवर्त्तमरुत्तीयेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥शुश्रूषेतस्यधर्मज्ञराजर्षेःपरिकीर्त्तनम् ॥ द्वैपा
यनमरुत्तस्यकथांप्रब्रूहिमेनघ ॥ १ ॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥आसीत्कृतयुगेतातमनुर्दंडधरःप्रभुः ॥ तस्यपुत्रोमहाबाहुःप्रसंधिरितिविश्रुतः ॥ २ ॥ प्रसंधेरभवत्पु
त्रःक्षुपइत्यभिविश्रुतः ॥ क्षुपस्यपुत्रइक्ष्वाकुर्महीपालोभवत्प्रभुः ॥ ३ ॥ तस्यपुत्रशतंराजन्नासीत्परमधार्मिकम् ॥ तांस्तुसर्वान्महीपालानिक्ष्वाकुरकरोत्प्रभुः ॥ ४ ॥
तेषांज्येष्ठस्तुविंशोभूत्प्रतिमानंधनुष्मताम् ॥ विंशस्यपुत्रःकल्याणोविविंशोनामभारत ॥ ५ ॥ विविंशस्यसुताराजन्बभूवुर्दशपंचच ॥ सर्वेधनुषिविक्रांताब्रह्म
ण्याःसत्यवादिनः ॥ ६ ॥ दानधर्मरताःशांताःसततंप्रियवादिनः ॥ तेषांज्येष्ठःखनीनेत्रःसतान्सर्वानपीडयत् ॥ ७ ॥ खनीनेत्रस्तुविक्रांतोजित्वाराज्यमकंटकम् ॥
नाशकद्रक्षितुंराज्यंनान्वरज्यंततंप्रजाः ॥ ८ ॥ तमपास्यचतद्राज्येतस्यपुत्रंसुवर्चसम् ॥ अभ्यषिंचंतराजेंद्रमुदिताह्यभवंस्तदा ॥ ९ ॥ सपितुर्विक्रियांदृष्ट्वाराज्या
न्निरसनंचतत् ॥ नियतोवर्त्तयामासप्रजाहितचिकीर्षया ॥ १० ॥ ब्रह्मण्यःसत्यवादीचशुचिःशमदमान्वितः ॥ प्रजास्तंचान्वरज्यंतधर्मनित्यंमनस्विनम् ॥ ११ ॥
तस्यधर्मप्रवृत्तस्यव्यशीर्यत्कोशवाहनम् ॥ तंक्षीणकोशंसामंताःसमंतात्पर्यपीडयन् ॥ १२ ॥ सपीड्यमानोबहुभिःक्षीणकोशाश्ववाहनः ॥ आर्त्तिमार्च्छत्परांरा
जासहभृत्यैःपुरेणच ॥ १३ ॥ नचैनमभिहंतुंतेशक्नुवंतिबलक्षये ॥ सम्यग्वृत्तोहिराजासधर्मनित्योयुधिष्ठिर ॥ १४ ॥ यदातुपरमामार्तिंगतोसौसपुरोनृपः ॥ ततः
प्रदध्मौसकरंप्रादुरासीत्ततोबलम् ॥ १५ ॥ ततस्तानजयत्सर्वान्प्रातिसीमान्नराधिपान् ॥ एतस्मात्कारणाद्राजन्विश्रुतःसकरंधमः ॥ १६ ॥ तस्यकारंधमःपुत्रस्त्रे
तायुगमुखेभवत् ॥ इंद्रादनवरःश्रीमान्देवैरपिसुदुर्जयः ॥ १७ ॥ तस्यसर्वेमहीपालावर्ततेस्मवशेतदा ॥ सहिसम्राडभूत्तेषांवृत्तेनचबलेनच ॥ १८ ॥ अविक्षिन्ना
मधर्मात्माशौर्येणेंद्रसमोभवत् ॥ यज्ञशीलोधर्मरतिर्धृतिमान्संयतेंद्रियः ॥ १९ ॥

दिनाअध्यायद्वयेनअत्यंतंमहांतोपिकर्मैवानुतिष्ठंतीतिकर्ममाहात्म्यख्यापनार्थं ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कथमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

तेजसादित्यसदृशःक्षमयापृथिवीसमः ॥ बृहस्पतिसमोबुद्ध्याहिमवानिवसुस्थिरः ॥ २० ॥ कर्मणामनसावाचादमेनप्रशमेनच ॥ मनांस्याराधयामासप्रजा
नांसमहीपतिः ॥ २१ ॥ यईजेहयमेधानांशतेनविधिवत्प्रभुः ॥ याजयामासयंविद्वान्स्वयमेवांगिराःप्रभुः ॥ २२ ॥ तस्यपुत्रोतिचक्रामपितरंगुणवत्तया ॥ मरु
त्तोनामधर्मज्ञश्चक्रवर्तीमहायशाः ॥ २३ ॥ नागायुतसमप्राणःसाक्षाद्विष्णुरिवापरः ॥ सयक्ष्यमाणोधर्मात्माशातकुंभमयान्युत ॥ २४ ॥ कारयामासशुभ्राणि
भाजनानिसहस्रशः ॥ मेरुंपर्वतमासाद्यहिमवत्पार्श्वउत्तरे ॥ २५ ॥ कांचनःसुमहान्पादस्तत्रकर्मचकारसः ॥ ततःकुंडानिपात्रीश्चपिठराण्यासनानिच ॥ २६ ॥
चक्रुःसुवर्णकर्तारोयेषांसंख्यानविद्यते ॥ तस्यैवचसमीपेतुयज्ञवाटोबभूवह ॥ २७ ॥ ईजेतत्रसधर्मात्माविधिवत्पृथिवीपतिः ॥ मरुत्तःसहितैःसर्वैःप्रजापालैर्न
राधिपः ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेप० संवर्तमरुत्तीयेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कथंवी
र्यःसमभवत्सराजावदतांवर ॥ कथंचजातरूपेणसमयुज्यतसद्विज ॥ १ ॥ क्वचतत्सांप्रतंद्रव्यंभगवन्नवतिष्ठते ॥ कथंचशक्यमस्माभिस्तदवाप्तुंतपोधन ॥ २ ॥
व्यासउवाच ॥ ॥ असुराश्चैवदेवाश्चदक्षस्यासन्प्रजापतेः ॥ अपत्यंबहुलंतातसंस्पर्धंतपरस्परम् ॥ ३ ॥ तथैवांगिरसःपुत्रौव्रततुल्यौबभूवतुः ॥ बृहस्पतिर्बृहत्तेजाः
संवर्तश्चतपोधनः ॥ ४ ॥ तावतिस्पर्धिनौराजन्पृथगास्तांपरस्परम् ॥ बृहस्पतिःससंवर्तंबाधतेस्मपुनःपुनः ॥ ५ ॥ सबाध्यमानःसततंभ्रात्राज्येष्ठेनभारत ॥ अर्था
नुत्सृज्यदिग्वासावनवासमरोचयत् ॥ ६ ॥ वासवोप्यसुरान्सर्वान्विजित्यचनिपात्यच ॥ इंद्रत्वंप्राप्यलोकेषुततोवव्रेपुरोहितम् ॥ ७ ॥ पुत्रमंगिरसोज्येष्ठंविप्रज्येष्ठंबृ
हस्पतिम् ॥ याज्यस्त्वंगिरसःपूर्वमासीद्राजाकरंधमः ॥ ८ ॥ वीर्येणाप्रतिमोलोकेवृत्तेनचबलेनच ॥ शतक्रतुरिवौजस्वीधर्मात्मासंशितव्रतः ॥ ९ ॥ वाहनंयस्ययोधा
श्चमित्राणिविविधानिच ॥ शयनानिचमुख्यानिमहार्हाणिचसर्वशः ॥ १० ॥ ध्यानादेवाभवद्राजन्मुखवातेनसर्वशः ॥ सगुणैःपार्थिवान्सर्वान्वशेचक्रेनराधिपः
॥ ११ ॥ संजीव्यकालमिष्टंचसशरीरोदिवंगतः ॥ बभूवतस्यपुत्रस्तुययातिरिवधर्मवित् ॥ १२ ॥ अविक्षिन्नामशत्रुंजित्सवशेकृतवान्महीम् ॥ विक्रमेणगुणैश्चैव
पितेवासीत्सपार्थिवः ॥ १३ ॥ तस्यवासवतुल्योभून्मरुत्तोनामवीर्यवान् ॥ पुत्रस्तमनुरक्ताभूत्पृथिवीसागरांबरा ॥ १४ ॥

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥७॥ ॥७॥

स्पर्धतेसस्मसततंदेवराजेननित्यदा॥वासवोपिमरुत्तेनस्पर्धतेपांडुनंदन ॥ १५ ॥ शुचिःसगुणवानासीन्मरुत्तःपृथिवीपतिः॥यतमानोपियंशक्रोनविशेषयति

॥३॥ स्मह ॥ १६ ॥ सोशक्नुवन्विशेषायसमाहूयबृहस्पतिम्॥उवाचेदंवचोदेवैःसहितोहरिवाहनः ॥ १७ ॥ बृहस्पतेमरुत्तस्यमास्मकार्षीःकथंचन ॥ दैवंकर्माथपित्र्यं १४

वाकर्तासिममचेत्प्रियम्॥ १८ ॥ अहंहित्रिषुलोकेषुसुराणांचबृहस्पते॥ इंद्रत्वंप्राप्तवानेकोमरुत्तस्तुमहीपतिः ॥ १९ ॥ कथंह्यमर्त्यंब्रह्मंस्त्वंयाजयित्वासुराधि

पम्॥याजयेर्मृत्युसंयुक्तंमरुत्तमविशंकया॥२०॥मांवावृणीष्वभद्रंतेमरुत्तंवामहीपतिम्॥परित्यज्यमरुत्तंवायथाजोषंभजस्वमाम्॥ २१ ॥ एवमुक्तःसकौर

व्यदेवराज्ञाबृहस्पतिः ॥ मुहूर्तमिवसंचिंत्यदेवराजानमब्रवीत् ॥ २२ ॥ त्वंभूतानामधिपतिस्त्वयिलोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ नमुचेर्विश्वरूपस्यनिहंतात्वंवलस्यच ॥

॥ २३ ॥ त्वमाजहर्थदेवानामेकोवीरश्रियंपराम्॥त्वंबिभर्षिभुवंद्यांचसदैवबलसूदन॥ २४ ॥पौरोहित्यंकथंकृत्वातवदेवगणेश्वर ॥ याजयेयमहंमर्त्यंमरुत्तंपा

कशासन॥ २५॥ समाश्वसिहिदेवेंद्रनाहंमर्त्यस्यकर्हिचित् ॥ ग्रहीष्यामिस्रुवंयज्ञेशृणुचेदंवचोमम ॥ २६ ॥ हिरण्यरेतानोष्णःस्यात्परिवर्तेतमेदिनी ॥ भासंतु

नरविःकुर्यान्नतुसत्यंचलेन्मयि॥ २७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥बृहस्पतिवचःश्रुत्वाशक्रोविगतमत्सरः॥ प्रशस्यैनंविवेशाथस्वमेवभवनंतदा॥ २८ ॥

॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेपर्वणिसंवर्तमरुत्तीयेपंचमोऽध्यायः॥ ५॥ ॥७॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीम

मितिहासंपुरातनम्॥बृहस्पतेश्चसंवादंमरुत्तस्यचधीमतः॥ १ ॥ देवराजस्यसमयंकृतमांगिरसेनह ॥ श्रुत्वामरुत्तोनृपतिर्यज्ञमाहारयत्परम्॥ २ ॥ संकल्प्यम

नसायज्ञंकरंधमसुतात्मजः॥ बृहस्पतिमुपागम्यवाग्मीवचनमब्रवीत्॥३॥ भगवन्यन्मयापूर्वमभिगम्यतपोधन॥कृतोऽभिसंधिर्यज्ञस्यभवतोवचनाद्गुरो॥४॥

तमहंयष्टुमिच्छामिसंभाराःसंभृताश्वमे॥ याज्योस्मिभवतःसाधोतत्प्राप्नुहिविधत्स्वच॥ ५॥ ॥बृहस्पतिरुवाच॥ ॥नकामयेयाजयितुंत्वामहंपृथिवीपते॥

वृतोस्मिदेवराजेनप्रतिज्ञातंचतस्यमे॥ ६॥ ॥ मरुत्तउवाच॥ ॥पित्र्यमस्मितवक्षेत्रंबहुमन्येचतेभृशम्॥ तवास्मियाज्यतांप्राप्तोभजमानंभजस्वमाम्॥७॥ ॥३॥

बृहस्पतिरुवाच ॥ ॥अमर्त्यंयाजयित्वाहंयाजयिष्येकथंनरम्॥ मरुत्तगच्छवामावानिवृत्तोस्म्यद्ययाजनात्॥ ८॥

संवर्तमरुत्तयोःसंयोगंकथयन्नारदमुखेनवाराणसीमाहात्म्यंसूचयति व्यासउवाच अत्राप्युदाहरंतीममित्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ उन्मत्तवेषमिति अत्रकुणपदर्शनेनमहेश्वरदर्शनसिद्धिंदर्शयताकुणपस्यमहेश्वरप्रतिमात्वंसूचितं तथा

नत्वांयाजयितास्म्यद्यदृणुयंत्वमिहेच्छसि॥उपाध्यायंमहाबाहोयस्तेयज्ञंकरिष्यति॥ ९॥ ॥ व्यासउवाच॥ ॥एवमुक्तस्तुनृपतिर्मरुत्तोव्रीडितोभवत्॥प्रत्या
गच्छन्सुसंविग्नोददर्शपथिनारदम्॥ १० ॥ देवर्षिणासमागम्यनारदेनसपार्थिवः॥ विधिवत्प्रांजलिस्तस्थावथैनंनारदोब्रवीत्॥ ११ ॥ राजर्षेनातिहृष्टोसिक
च्चित्क्षेमंतवानघ॥क्वगतोसिकुतश्चेदमप्रीतिस्थानमागतम्॥ १२॥ श्रोतव्यंचेन्मयाराजन्ब्रूहिमेपार्थिवर्षभ॥ व्यपनेष्यामितेमन्युंसर्वयत्नैर्नराधिप॥ १३॥
एवमुक्तोमरुत्तःसनारदेनमहर्षिणा॥विप्रलंभमुपाध्यायात्सर्वमेवन्यवेदयत्॥ १४॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥ गतोस्म्यंगिरसःपुत्रंदेवाचार्यंबृहस्पतिम्॥ यज्ञार्थ
मृत्विजंद्रष्टुंसचमांनाभ्यनंदत॥ १५॥ प्रत्याख्यातश्चतेनाहंजीवितुंनाद्यकामये॥परित्यक्तश्चगुरुणादूषितश्चास्मिनारद॥ १६॥ ॥ व्यासउवाच॥ ॥एवमुक्त
स्तुराज्ञासनारदःप्रत्युवाचह॥ आविक्षितंमहाराजवाचासंजीवयन्निव॥ १७॥ ॥नारदउवाच॥ ॥ राजन्नंगिरसःपुत्रःसंवर्तोनामधार्मिकः॥ चंक्रमीतिदि
शःसर्वादिग्वासामोहयन्प्रजाः॥ १८॥तंगच्छयदियाज्यंत्वांनवांछतिबृहस्पतिः॥प्रसन्नस्त्वांमहातेजाःसंवर्तोयाजयिष्यति॥ १९॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥संजीवि
तोहंभवतावाक्येनानेननारद॥पश्येयंक्वनुसंवर्तंशंसमेवदतांवर॥ २०॥ कथंचतस्मैवर्तेयंकथंमांनपरित्यजेत्॥प्रत्याख्यातश्चतेनापिनाहंजीवितुमुत्सहे॥ २१॥
नारदउवाच॥ ॥उन्मत्तवेषंबिभ्रत्सचंक्रमीतियथासुखम्॥ वाराणस्यांमहाराजदर्शनेप्सुर्महेश्वरम्॥ २२॥ तस्याद्वारंसमासाद्यन्यसेथाःकुणपंक्वचित्॥तंदृष्ट्वा
योनिवर्त्तेतसंवर्त्तःसमहीपते॥ २३॥ तंपृष्ठतोनुगच्छेथायत्रगच्छेत्सवीर्यवान्॥ तमेकांतेसमासाद्यप्रांजलिःशरणंव्रजेः॥ २४॥ पृच्छेत्त्वांयदिकेनाहंतवाख्या
तइतिस्मह॥ ब्रूयास्त्वंनारदेनेतिसंवर्तकथितोसिमे॥ २५॥ सचेत्त्वामनुयुंजीतममानुगमनेप्सया॥ शंसेथावह्निमारूढंमामपित्वमशंकया॥ २६॥ ॥व्या
सउवाच॥ ॥सतथेतिप्रतिश्रुत्यपूजयित्वाचनारदम्॥ अभ्यनुज्ञायराजर्षिर्ययौवाराणसींपुरीम्॥ २७॥ तत्रगत्वायथोक्तंसपुर्याद्वारेमहायशाः॥कुणपंस्था
पयामासनारदस्यवचःस्मरन्॥ २८॥ यौगपद्येनविप्रश्चपुरीद्वारमथाविशत्॥ ततःसकुणपंदृष्ट्वासहसासंन्यवर्तत॥ २९॥

चाविमुक्तंप्रकृत्य अत्रहिजंतोःप्राणेपूत्क्रममाणेपुरुद्रस्तारकंब्रह्मव्याचष्टेयेनासावमृतीभूत्वामोक्षीभवतीतिसिद्धः कुणपाभिमानिनोजीवस्यब्रह्मभावोऽपूर्वोज्ञापितः एवंचोपरिधारणाविधिवद्विधिरेवायमि
त्युपपादितमुत्तरयायाते॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सतंनिवृत्तमालक्ष्यप्रांजलिःपृष्ठतोन्वगात् ॥ आविक्षितोमहीपालःसंवर्तमुपशिक्षितुम् ॥ ३० ॥ सचतंविजनेदृष्ट्वापांसुभिःकर्दमेनच ॥ श्लेष्मणाचैवराजानं

॥ ४ ॥ ष्ठीवनैश्चसमाकिरत् ॥ ३१ ॥ सतथाबाध्यमानोवैसंवर्तेनमहीपतिः ॥ अन्वगादेवतमृषिंप्रांजलिःसंप्रसादयन् ॥ ३२ ॥ ततोनिवर्त्यसंवर्तःपरिश्रांतउपाविशत् ॥ १४

शीतलच्छायमासाद्यन्यग्रोधंबहुशाखिनम् ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेपर्वणिसंवर्तमरुत्तीयेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥

संवर्तउवाच ॥ ॥ कथमस्मित्वयाज्ञातःकेनवाकथितोस्मिते ॥ एतदाचक्ष्वमेतत्त्वमिच्छसेचेन्ममप्रियम् ॥ १ ॥ सत्यंतेब्रुवतःसर्वेसंपत्स्यंतेमनोरथाः ॥ मिथ्या

चब्रुवतोमूर्धाशतधातेस्फुटिष्यति ॥ २ ॥ ॥ मरुत्तउवाच ॥ ॥ नारदेनभवान्मह्यमाख्यातोह्यटतापथि ॥ गुरुपुत्रोममेतित्वंततोमेप्रीतिरुत्तमा ॥ ३ ॥ ॥ संवर्तउ

वाच ॥ ॥ सत्यमेतद्भवानाहसमांजानातिसत्रिणम् ॥ कथयस्वतदेतन्मेक्वनुसंप्रतिनारदः ॥ ४ ॥ ॥ मरुत्तउवाच ॥ ॥ भवंतंकथयित्वातुममदेवर्षिसत्तमः ॥ ततो

मामभ्यनुज्ञायप्रविष्टोहव्यवाहनम् ॥ ५ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ श्रुत्वातुपार्थिवस्यैतत्संवर्तःप्रमुदंगतः ॥ एतावदहमप्येवंशक्नुयामितिसोब्रवीत् ॥ ६ ॥ ततोमरुत्त

मुन्मत्तोवाचानिर्भर्त्सयन्निव ॥ रूक्षयाब्राह्मणोराजन्पुनःपुनरथाब्रवीत् ॥ ७ ॥ वातप्रधानेनमयास्वचित्तवशवर्तिना ॥ एवंविकृतरूपेणकथंयाजितुमिच्छसि

॥ ८ ॥ भ्रातामममसमर्थश्चवासवेनचसंगतः ॥ वर्ततेयाजनेचैवतेनकर्माणिकारय ॥ ९ ॥ गार्हस्थ्यंचैवयाज्याश्चसर्वागृह्याश्चदेवताः ॥ पूर्वजेनममाक्षिप्तंशरी

रंवर्जितंत्विदम् ॥ १० ॥ नाहंतेनाननुज्ञातस्त्वामाविक्षितकर्हिचित् ॥ याजयेयंकथंचिद्वैसहिपूज्यतमोमम ॥ ११ ॥ सत्वंबृहस्पतिंगच्छतमनुज्ञाप्यचाव्रज ॥ ततो

हंयाजयिष्येत्वांयदियष्टुमिहेच्छसि ॥ १२ ॥ ॥ मरुत्तउवाच ॥ ॥ बृहस्पतिंगतःपूर्वमहंसंवर्ततच्छृणु ॥ नमांकामयतेयाज्यमसौवासवकाम्यया ॥ १३ ॥ अमरं

याज्यमासाद्ययाजयिष्येनमानुषम् ॥ शक्रेणप्रतिषिद्धोहंमरुत्तंमास्मयाजयेः ॥ १४ ॥ स्पर्धतेहिमयाविप्रसदाहिसतुपार्थिवः ॥ एवमस्त्वितिचाप्युक्तोभ्रात्राते

वलसूदनः ॥ १५ ॥ समामधिगतंप्रेम्णायाज्यत्वेनबुभूषति ॥ देवराजंसमाश्रित्यतद्विद्धिमुनिपुंगव ॥ १६ ॥ सोहमिच्छामिभवतासर्वस्वेनापियाजितुम् ॥ कामये ॥ ४७ ॥

समतिक्रांतुंवासवंत्वत्कृतैर्गुणैः ॥ १७ ॥ नहिमेवर्ततेबुद्धिर्गंतुंब्रह्मन्बृहस्पतिम् ॥ प्रत्याख्यातोहितेनास्मितथानपकृतेसति ॥ १८ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥२५॥२६॥२७॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ गिरेर्हिमवतइत्यष्टमेतस्मैभगवतेकृत्वानमइत्यादित

संवर्तउवाच ॥ ॥चिकीर्षसियथाकामंसर्वमेतत्त्वयिध्रुवम्॥यदिसर्वानभिप्रायान्कर्तासिममपार्थिव ॥ १९ ॥ याज्यमानंमयाहित्वांबृहस्पतिपुरंदरौ॥द्विषेतांसम
भिक्रुद्धावेतदेकंसमर्थये॥२०॥स्थैर्यमत्रकथंमेस्यात्सत्वंनिःसंशयंकुरु॥कुपितस्त्वांनहीदानींभस्मकुर्यांसबांधवम्॥२१॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥यावत्तपेत्सहस्रां
शुस्तिष्ठेरंश्चापिपर्वताः॥ तावल्लोकान्नलभेयंत्यजेयंसंगतंयदि ॥ २२ ॥ माचापिशुभबुद्धित्वंलभेयमिहकर्हिचित्॥ विषयैःसंगतंचास्तुत्यजेयंसंगतंयदि ॥ २३ ॥
संवर्तउवाच॥ ॥आविक्षितशुभाबुद्धिर्वर्ततांतवकर्मसु॥ याजनंहिममाप्येववर्ततेहृदिपार्थिव ॥ २४॥ अभिधास्येचतेराजन्नक्षयंद्रव्यमुत्तमम्॥येनदेवान्स
गंधर्वान्शक्रंचाभिभविष्यसि॥ २५॥ नतुमेवर्ततेबुद्धिर्धनेयाज्येषुवापुनः॥ विप्रियंतुकरिष्यामिभ्रातुश्चेंद्रस्यचोभयोः॥२६॥ गमयिष्यामिशक्रेणसमतामपि
तेध्रुवम्॥ प्रियंचतेकरिष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीमिते॥ २७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेपर्वणिसंवर्त्तमरुत्तीयेसप्तमोऽध्यायः॥७॥ ॥७॥
संवर्त्तउवाच॥ ॥ गिरेर्हिमवतःपृष्ठेमुंजवान्नामपर्वतः॥ तप्यतेयत्रभगवांस्तपोनित्यमुमापतिः॥ १ ॥वनस्पतीनांमूलेषुशृंगेषुविषमेषुच ॥ गुहासुशैलराजस्य
यथाकामंयथासुखम्॥ २ ॥उमासहायोभगवान्यत्रनित्यंमहेश्वरः॥ आस्तेशूलीमहातेजानानाभूतगणावृतः॥ ३ ॥ तत्ररुद्राश्चसाध्याश्चविश्वेथवसवस्तथा ॥
यमश्चवरुणश्चैवकुबेरश्चसहानुगः ॥ ४ ॥ भूतानिचपिशाचाश्चनासत्यावपिचाश्विनौ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवयक्षादेवर्षयस्तथा ॥ ५॥ आदित्यामरुतश्चैवयातु
धानाश्चसर्वशः॥ उपासंतेमहात्मानंबहुरूपमुमापतिम्॥ ६ ॥रमतेभगवांस्तत्रकुबेरानुचरैःसह ॥ विकृतैर्विकृताकारैःक्रीडद्भिःपृथिवीपते ॥ ७॥ श्रियाज्वलनद्द
श्यतेवैबालादित्यसमद्युतिः ॥ नरूपंशक्यतेतस्यसंस्थानंवाकदाचन ॥८॥ निर्देष्टुंप्राणिभिःकैश्चित्प्राकृतैर्मांसलोचनैः ॥ नोष्णंनशिशिरंतत्रनवायुर्नचभास्क
रः ॥ ९ ॥ नजराक्षुत्पिपासेवानमृत्युर्नभयंनृप ॥ तस्यशैलस्यपार्श्वेषुसर्वेषुजयतांवर॥ १० ॥ धातवोजातरूपस्यरश्मयःसवितुर्यथा॥ रक्ष्यंतेतेकुबेरस्यसहायै
रुद्यतायुधैः ॥ ११ ॥ चिकीर्षद्भिःप्रियंराजन्कुबेरस्यमहात्मनः ॥ तस्मैभगवतेकृत्वानमःशर्वायवेधसे ॥ १२ ॥ रुद्रायशितिकंठायपुरुषायसुवर्चसे ॥ कपर्दिने
करालायहर्यक्षणेवरदायच॥ १३॥ त्र्यक्ष्णेपूष्णोदंतभिदेवामनायशिवायच ॥ याम्यायाव्यक्तरूपायसद्वृत्तेशंकरायच ॥ १४॥

सुवर्णमवाप्स्यसीत्यंतंसुवर्णकामस्यजप्यंस्तोत्रं तस्यसंवर्त्तऋषिः हिरण्यबाहुरुग्रोदेवता अनुष्टुप्छंदः अष्टशतंनामानिचतुर्थ्यंतानि ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

क्षेम्यायहरिकेशायस्थाणवेपुरुषायच ॥ हरिनेत्रायमुंडायकुद्धायोत्तरणायच ॥ १५ ॥ भास्करायसुतीर्थायदेवदेवायरंहसे ॥ उष्णीषिणेसुवक्रायसहस्राक्षा
॥५॥ यमीढुषे ॥ १६ ॥ गिरिशायप्रशांताययतयेचीरवाससे ॥ बिल्वदंडायसिद्धायसर्वदंडधरायच ॥ १७ ॥ मृगव्याधायमहतेधन्विनेथभवायच ॥ वरायसोमव १४
क्रायसिद्धमंत्रायचक्षुषे ॥ १८ ॥ हिरण्यबाहवेराजन्नुग्रायपतयेदिशाम् ॥ लेलिहानायगोष्ठायसिद्धमंत्रायवृष्णये ॥ १९ ॥ पशूनांपतयेचैवभूतानांपतयेनमः ॥
वृषायमातृभक्तायसेनान्येमध्यमायच ॥ २० ॥ स्रुवहस्तायपतयेधन्विनेभार्गवायच ॥ अजायकृष्णनेत्रायविरूपाक्षायचैवह ॥ २१ ॥ तीक्ष्णदंष्ट्रायतीक्ष्णाय
वैश्वानरमुखायच ॥ महाद्युतयेऽनंगायसर्वायपतयेविशाम् ॥ २२ ॥ विलोहितायदीप्तायदीप्ताक्षायमहौजसे ॥ वसुरेतःसुवपुषेपृथवेकृत्तिवाससे ॥ २३ ॥
कपालमालिनेचैवसुवर्णमुकुटायच ॥ महादेवायकृष्णायत्र्यंबकायानघायच ॥ २४ ॥ क्रोधनायानृशंसायमृदवेबाहुशालिने ॥ दंडिनेतप्ततपसेतथैवाक्रूरक
र्मणे ॥ २५ ॥ सहस्रशिरसेचैवसहस्रचरणायच ॥ नमःस्वधास्वरूपायबहुरूपायदंष्ट्रिणे ॥ २६ ॥ पिनाकिनंमहादेवंमहायोगिनमव्ययम् ॥ त्रिशूलहस्तंवरदंत्र्यंब
कंभुवनेश्वरम् ॥ २७ ॥ त्रिपुरघ्नंत्रिनयनंत्रिलोकेशंमहौजसम् ॥ प्रभवंसर्वभूतानांधारणंधरणीधरम् ॥ २८ ॥ ईशानंशंकरंसर्वंशिवंविश्वेश्वरंभवम् ॥ उमापतिंपशुप
तिंविश्वरूपंमहेश्वरम् ॥ २९ ॥ विरूपाक्षंदशभुजंदिव्यगोवृषभध्वजम् ॥ उग्रंस्थाणुंशिवंरौद्रंशर्वंगौरीशमीश्वरम् ॥ ३० ॥ शितिकंठमजंशुक्रंपृथुंपृथुहरंवरम् ॥ विश्वरू
पंविरूपाक्षंबहुरूपमुमापतिम् ॥ ३१ ॥ प्रणम्यशिरसादेवमनंगांगहरंहरम् ॥ शरण्यंशरणंयाहिमहादेवंचतुर्मुखम् ॥ ३२ ॥ एवंकृत्वानमस्तस्मैमहादेवायरंहसे ॥ महा
त्मनेक्षितिपतेतत्सुवर्णमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥ सुवर्णमाहरिष्यंतस्तत्रगच्छंतुतेनराः ॥ इत्युक्तःसवचस्तेनचक्रेकारंधमात्मजः ॥ ३४ ॥ ततोऽतिमानुषंसर्वंचक्रेयज्ञ
स्यसंविधिम् ॥ सौवर्णानिचभांडानिसंचक्रुस्तत्रशिल्पिनः ॥ ३५ ॥ बृहस्पतिस्तुतांश्रुत्वामरुत्तस्यमहीपतेः ॥ समृद्धिमतिदेवेभ्यःसंतापमकरोद्भृशम् ॥ ३६ ॥ सत
प्यमानोवैवर्ण्यंकृशत्वंचागमत्परम् ॥ भविष्यतिहिमेशत्रुःसंवर्तोवसुमानिति ॥ ३७ ॥ तंश्रुत्वाभृशसंतप्तंदेवराजोबृहस्पतिम् ॥ अधिगम्यामरवृतःप्रोवाचेदंवच
स्तदा ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेपर्वणिसंवर्तमरुत्तीयेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥५॥
इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कच्चिदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥इंद्रउवाच॥ ॥कच्चित्सुखंस्वपिषित्वंबृहस्पतेकच्चिन्मनोज्ञाःपरिचारकास्ते॥ कच्चिद्देवानांसुखकामोसिविप्रकच्चिद्देवास्त्वांपरिपालयंति ॥ १ ॥ ॥बृहस्पतिरु
वाच॥ ॥सुखंशयेशयनेदेवराजतथामनोज्ञाःपरिचारकामे॥ तथादेवानांसुखकामोस्मिनित्यंदेवाश्चमांसुभृशंपालयंति॥ २ ॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥कुतोदुःखं
मानसंदेहजंवापांडुर्विवर्णश्चकुतस्त्वमद्य॥ आचक्ष्वमेब्राह्मणयावदेतान्निहन्मिसर्वांस्तवदुःखकर्तॄन्॥३॥ ॥बृहस्पतिरुवाच॥ ॥मरुत्तमाहुर्मघवन्यक्ष्य
माणंमहायज्ञेनोत्तमदक्षिणेन॥ संवर्तोयांजयतीतिमेश्रुतंतदिच्छामिनसतंयाजयेत ॥ ४ ॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥सर्वान्कामाननुयातोसिविप्रयस्त्वंदेवानांमंत्रवि
त्सुपुरोधाः॥ उभौचतेजरामृत्यूव्यतीतौकिंसंवर्तस्तवकर्ताद्यविप्र॥५॥ ॥बृहस्पतिरुवाच॥ ॥देवैःसहत्वमसुरान्प्रणुद्यजिघांससेचाप्युतसानुबंधान्॥ यंयंसमृ
द्धंपश्यसितत्रतत्रदुःखंसपत्नेषुसमृद्धिभावः॥ ६ ॥ अतोस्मिदेवेंद्रविवर्णरूपःसपत्नोमेवर्धतेतन्निशम्य॥ सर्वोपायैर्मघवन्संनियच्छसंवर्तंवापार्थिवंवामरुत्तम्॥
॥ ७ ॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥एहिगच्छप्रहितोजातवेदोबृहस्पतिंपरिदातुंमरुत्ते॥ अयंवैत्वांयाजयिताबृहस्पतिस्तथाऽमरंचैवकरिष्यतीति॥ ८ ॥ ॥अग्निरुवाच॥
अहंगच्छामिमघवन्दूतोद्यबृहस्पतिंपरिदातुंमरुत्ते॥ वाचंसत्यांपुरुहूतस्यकर्तुंबृहस्पतेश्चापचितिंचिकीर्षुः॥ ९ ॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ततःप्रायाद्धूमकेतुर्महात्मा
वनानिसर्वाणिवीरुधश्चाप्यमृद्नन्॥ कामाद्धिमांतेपरिवर्तमानःकाष्ठातिगोमातरिश्वेवनर्दन्॥ १० ॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥आश्चर्यमद्यपश्यामिरूपिणंवह्नि
मागतम्॥ आसनंसलिलंपाद्यंगांचोपानयवैमुने॥ ११ ॥ ॥अग्निरुवाच॥ ॥आसनंसलिलंपाद्यंप्रतिनंदामितेनघ॥ इंद्रेणतुसमादिष्टंविद्धिमांदूतमागतम्॥
॥ १२ ॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥कच्चिच्छ्रीमान्देवराजःसुखीचकच्चिच्चास्मान्प्रीयतेधूमकेतो॥ कच्चिद्देवाअस्यवशेयथावत्प्रब्रूहित्वंममकात्स्न्र्येनदेव॥ १३ ॥ ॥अ
ग्निरुवाच॥ ॥शक्रोभृशंसुसुखीपार्थिवेंद्रप्रीतिंचेच्छत्यजरांवैत्वयासः॥ देवाश्चसर्वेवशगास्तस्यराजन्संदेशंत्वंश्टणुमेदेवराज्ञः॥ १४ ॥ यदर्थंमांप्राहिणोत्त्वत्स
काशंबृहस्पतिंपरिदातुंमरुत्ते॥ अयंगुरुर्याजयतांनृपत्वांमर्त्यंसंतममरंत्वांकरोतु॥ १५ ॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥संवर्तोयंयाजयिताद्विजोमांबृहस्पतेरंजलिरेषत
स्य॥ नचैवासौयाजयित्वामहेंद्रंमर्त्यंसंतंयाजयन्नद्यशोभेत्॥ १६ ॥ ॥अग्निरुवाच॥ ॥येवैलोकादेवलोकेमहांतःसंप्राप्स्यसेतान्देवराजप्रसादात्॥ त्वांचेद
सौयाजयेद्वैबृहस्पतिर्नूनंस्वर्गंत्वंजयेःकीर्त्तियुक्तः॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥ २८ ॥ ब्रह्मविदांमाहात्म्यंतदनुग्रहेणदेवाअपिदासाभवंतीतिनवमदशमयोरुक्तं तत्रनवमेनाहंदौर्बल्याद्वृत्रेणजितइतिवक्तुंस्वसामर्थ्यमिंद्रो
वह्निंप्रतिवदति नगंडिकाकारयोगंकरेणुंनगंपर्वतंडीयतेविहायसागच्छतीतिडीःपक्षीअल्पोडीर्डिकामक्षिकामशकादिस्तस्याआकारेणयोगोस्यास्तीत्येवंरूपंअणुंसूक्ष्मंकरेकुर्वे कृञश्छांदसंभौवादिकत्वं करे

॥६॥ तथालोकामानुषायेचदिव्याःप्रजापतेश्चापियेवैमहांतः॥तेतेजितादेवराज्यंचकुरुष्वंबृहस्पतिर्याजयेच्चेन्नरेंद्र॥१८॥ ॥संवर्तउवाच॥ ॥मास्मैवत्वंपुनरागाः १४
कथंचिद्बृहस्पतिंपरिदातुंमरुत्ते ॥ मात्वांधक्ष्येचक्षुषादारुणेनसंक्रुद्धोहंपावकत्वंनिबोध॥१९॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ततोदेवानगमद्धूमकेतुर्दाहाद्भीतोव्य
थितोश्वत्थपर्णवत् ॥ तंवैदृष्ट्वाप्राहशक्रोमहात्माबृहस्पतेःसंनिधौहव्यवाहम् ॥ २० ॥ यस्त्वंगतःप्रहितोजातवेदोबृहस्पतिंपरिदातुंमरुत्ते ॥ तत्किंप्राहसनृपोय
क्ष्यमाणःकच्चिद्वचःप्रतिगृह्णातितच्च॥२१॥ ॥अग्निरुवाच॥ ॥नतेवाचंरोचयतेमरुत्तोबृहस्पतेरंजलिंप्राहिणोत्सः॥ संवर्तोमांयाजयितेत्युवाचपुनःपुनःस
मयायाच्यमानः ॥ २२ ॥ उवाचेदंमानुषायेचदिव्याःप्रजापतेर्येचलोकामहांतः ॥ तांश्चेल्लभेयंसंविदंतेनकृत्वातथापिनेच्छेयमितिप्रतीतः ॥ २३॥ ॥इंद्रउ
वाच॥ ॥पुनर्गत्वापार्थिवंत्वंसमेत्यवाक्यंमदीयंप्रापयस्वार्थयुक्तम्॥पुनर्यद्युक्तोनकरिष्यतेवचस्त्वत्तोवज्रंसंप्रहर्तास्मितस्मै॥२४॥ ॥अग्निरुवाच गं
धर्वराज्यात्वयंतत्रदूतोबिभेम्यहंवासवतत्रगंतुम्॥संरब्धोमामब्रवीत्तीक्ष्णरोषःसंवर्तोवाक्यंचरितब्रह्मचर्यः॥२५॥यद्यागच्छेःपुनरेवंकथंचिद्बृहस्पतिंपरिदातुंम
रुत्ते॥दहेयंत्वांचक्षुषादारुणेनसंक्रुद्धइत्येतदवैहिशक्र॥२६॥ ॥शक्रउवाच॥ ॥त्वमेवान्यान्दहसेजातवेदोनहित्वदन्योविद्यतेभस्मकर्ता॥त्वत्संस्पर्शात्स
र्वलोकोबिभेतिअश्रद्धेयंवदसेहव्यवाह॥२७॥ ॥अग्निरुवाच॥ ॥दिवंदेवेंद्रपृथिवींचसर्वांसंवेष्टयेस्त्वंस्वबलेनैवशक्र॥एवंविधस्येहसतस्तवासौकथंवृ
त्रस्त्रिदिवंप्राजहार॥२८॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥नगंडिकाकारयोगंकरेणुंनचारिसोमंप्रपिबामिवह्ने॥नक्षीणशक्तौप्रहरामिवज्रंकोमेसुखायप्रहरेतमर्त्यः
॥२९॥प्रव्राजयेयंकालकेयान्पृथिव्यामपाकर्षन्दानवानंतरिक्षात्॥दिवःप्रह्लादमवसानमानयंकोमेसुखायप्रहरेतमानवः॥३०॥

णेतिपाठेकरोमीत्यध्याहारः पाथोधिकरेकर्तुमगस्त्यइवाहंपर्वतमपिमशकीकर्तुंसमर्थोस्मीत्यर्थः कुतस्तर्हिवृत्रस्त्वांनाराधितवानित्यतआह नचारिसोमंप्रपिबामिवह्ने अरिसोमंशत्रुदत्तंसोमं त्वयैवसकृतो ॥६॥
ननिर्जितइत्यतआह नक्षीणशक्तौप्रहरामिवज्रमित्यादिना नशंडिकांजंगमोनोकरेणुरितिपाठेतुकरेणुर्हस्तीममऐरावतः शंडिकायुद्धंद्रविडभाषाप्रसिद्धेः तांप्रतिजंगमोगतिशीलोनभवतीतिनोअस्ति ऐराव
तवाहनस्यमेशत्रुजयईषत्करइत्यर्थः शंडिकाशब्दस्तालव्यादिरिहज्ञेयः इंद्रोहंतिवृषभंशंडिकानामितिमंत्रवर्णात् दशमस्तूक्ततात्पर्यःशेषमतिरोहितार्थं ॥ २९ ॥ ३० ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४॥

॥अग्निरुवाच॥ ॥यत्रशार्यातिंच्यवनोयाजयिष्यन्सहाश्विभ्यांसोममगृह्णदेकः॥ तंत्वंक्रुद्धःप्रत्यषेधीःपुरस्ताच्छर्यातियज्ञंस्मरतंमहेंद्र॥ ३१ ॥वज्रंगृहीत्वाचपुरं
दरत्वंसंप्रहार्षीश्च्यवनस्यातिघोरम्॥ सतेविप्रःसहवज्रेणबाहुमपागृह्णात्तपसाजातमन्युः ॥ ३२ ॥ ततोरोषात्सर्वतोघोररूपंसपत्नंतेजनयामासभूयः॥ मदंना
मासुरंविश्वरूपंयंत्वंदृष्ट्वाचक्षुषीसंन्यमीलः ॥ ३३ ॥ हनुरेकाजगतीस्थातथैकादिवंगतामहतोदानवस्य ॥ सहस्रंदंतानांशतयोजनानांसुतीक्ष्णानांघोररूपंब
भूव ॥ ३४ ॥ वृत्ताःस्थूलारजतस्तंभवर्णादंष्ट्राश्चतस्रोद्वेशतेयोजनानाम्॥ सत्वांदंतान्विदशन्नभ्यधावज्जिघांसयाशूलमुद्यम्यघोरम् ॥ ३५ ॥ अपश्यस्त्वंतंतदा
घोररूपंसर्वेत्वांददृशुर्दर्शनीयम्॥ यस्माद्भीतःप्रांजलिस्त्वंमहर्षिमागच्छेथाःशरणंदानवघ्न॥ ३६ ॥क्षात्राद्बलाद्ब्रह्मबलंगरीयोनब्रह्मतःकिंचिदन्यद्गरीयः॥सोहं
जानन्ब्रह्मतेजोयथावन्नसंवर्त्तंजेतुमिच्छामिशक्र ॥ ३७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेप० संवर्त्तमरुत्तीयेनवमोऽध्यायः॥९॥ ॥७॥
॥इंद्रउवाच॥ ॥एवमेतद्ब्रह्मबलंगरीयोनब्राह्मणात्किंचिदन्यद्गरीयः॥ आविक्षितस्यतुबलंनमृष्येवज्रमस्मैप्रहरिष्यामिघोरम्॥ १ ॥ धृतराष्ट्रप्रहितोगच्छमरुत्तं
संवर्त्तेनसंगतंतंवदस्व॥बृहस्पतिंत्वमुपशिक्षस्वराजन्वज्रंवातेप्रहरिष्यामिघोरम्॥ २॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥ततोगत्वाधृतराष्ट्रोनरेंद्रंप्रोवाचेदंवचनंवासवस्य
॥ ३ ॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥गंधर्वंमांधृतराष्ट्रंनिबोधत्वामागतंवक्तुकामंनरेंद्र॥ऐंद्रंवाक्यंशृणुमेराजसिंहयत्प्राहलोकाधिपतिर्महात्मा॥४॥बृहस्पतिंयाजकंत्वं
वृणीष्ववज्रंवातेप्रहरिष्यामिघोरम्॥ वचश्चेदेतन्नकरिष्यसेमेप्राहैतदेतावदचिंत्यकर्मा॥ ५॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥त्वंचैवैतद्वेत्थपुरंदरश्चविश्वेदेवावसवश्चाश्वि
नौच॥ मित्रद्रोहेनिष्कृतिर्नास्तिलोकेमहत्पापंब्रह्महत्यासमंतत्॥ ६ ॥ बृहस्पतिर्याजयतांमहेंद्रंदेवश्रेष्ठंवज्रभृतांवरिष्ठम्॥ संवर्त्तोमांयाजयिताद्यराजन्नतेवाक्यं
तस्यवारोचयामि॥ ७॥ ॥गंधर्वउवाच॥ ॥घोरोनादःश्रूयतांवासवस्यनभस्तलेगर्जतोराजसिंह ॥ व्यक्तंवज्रंमोक्ष्यतेतेमहेंद्रःक्षेमंराजंश्चिंत्यतामेषकालः ॥
॥८॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥इत्येवमुक्तोधृतराष्ट्रेणराजन्श्रुत्वानादंनदतोवासवस्य ॥ तपोनित्यंधर्मविदांवरिष्ठंसंवर्तंतंज्ञापयामासकार्यम्॥ ९ ॥ ॥मरुत्त
उवाच॥ ॥इममात्मानंप्लवमानमाराद्ध्वादूरंतेननदृश्यतेद्य॥ प्रपद्येहंशर्मविप्रेंद्रत्वत्तःप्रयच्छतस्मादभयंविप्रमुख्य॥ १०॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥२३॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७॥ २८ ॥

अयमायातिवैवज्रीदिशोविद्योतयन्दश॥ अमानुषेणघोरेणसदस्यास्त्रासिताहिनः॥ ११ ॥ ॥संवर्तउवाच॥ ॥भयंशक्राद्व्येतुतेराजसिंहप्रणोत्स्येहंभयमेत
त्सुघोरम्॥ संस्तंभिन्याविद्ययाक्षिप्रमेवमाभैस्त्वमस्याभिभवात्प्रतीतः ॥ १२ ॥ अहंसंस्तंभयिष्यामिमाभैस्त्वंशक्रतोनृप ॥ सर्वेषामेवदेवानांक्षयितान्यायुधा १४
निमे ॥ १३ ॥ दिशोवज्रंव्रजतांवायुरेतुवर्षभूत्वावर्षतांकाननेषु ॥ आपःप्लवंत्वंतरिक्षेवृथाचसौदामनीदृश्यतेमापिभैस्त्वम्॥ १४ ॥ वह्निर्देवस्त्रातुवासर्वतस्तेका
मान्सर्वान्वर्षतुवासवोवा॥ वज्रंतथास्थापयतांवधायमहाघोरंप्लवमानंजलौघैः॥ १५॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥घोरःशब्दःश्रूयतेवैमहास्वनोवज्रस्यैषसहि
तोमारुतेन॥ आत्माहिमेप्रव्यथतेमुहुर्मुहुर्नमेस्वास्थ्यंजायतेचाद्यविप्र॥ १६॥ ॥संवर्तउवाच॥ ॥वज्राद्उग्राद्व्येतुभयंतवाद्यवातोभूत्वाहन्मिनरेंद्रवज्रम्॥भ
यंत्यक्त्वावरमन्यंवृणीष्वकंतेकामंमनसासाधयामि॥ १७॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥इंद्रःसाक्षात्सहसाभ्येतुविप्रहविर्यज्ञेप्रतिगृह्णातुचैव॥ स्वंस्वंधिष्ण्यंचैवजुषंतु
देवाहुतंसोमंप्रतिगृह्णंतुचैव॥ १८॥ ॥संवर्तउवाच॥ ॥ अयमिंद्रोहरिभिरायातिराजन्देवैःसर्वैस्त्वरितैःस्तूयमानः॥ मंत्राहूतोयज्ञमिमंमयाद्यपश्यस्वैनंमंत्र
विस्रस्तकायम्॥१९॥ ततोदेवैःसहितोदेवराजोरथेयुंक्त्वातान्हरीन्वाजिमुख्यान्॥ आयाद्यज्ञमथराज्ञःपिपासुराविक्षितस्याप्रमेयस्यसोमम्॥ २०॥तमायांतंस
हितंदेवसंघैःप्रत्युद्ययौसपुरोधामरुत्तः॥ चक्रेपूजांदेवराजायचाग्र्यांयथाशास्त्रंविधिवत्प्रीयमाणः॥ २१॥ ॥संवर्तउवाच॥ ॥ स्वागतंतेपुरुहूतेहविद्वन्यज्ञोप्य
यंसंनिहितेत्वयींद्र॥ शोशुभ्यतेवलवृत्रघ्नभूयःपिबस्वसोमंसुतमुद्यतंमया॥ २२॥ ॥मरुत्तउवाच॥ ॥शिवेनमांपश्यनमश्चतेस्तुप्राप्तोयज्ञःसफलंजीवितंमे॥
अयंयज्ञंकुरुतेमेसुरेंद्रबृहस्पतेरवरजोविप्रमुख्यः॥ २३ ॥ ॥ इंद्रउवाच ॥ ॥ जानामितेगुरुमेनंतपोधनंबृहस्पतेरनुजंतिग्मतेजसम् ॥ यस्याह्वानादागतो
हंनरेंद्रप्रीतिर्मेद्यत्वयिमन्युःप्रनष्टः॥ २४॥ ॥संवर्तउवाच॥ ॥यदिप्रीतस्त्वमसिवैदेवराजतस्मात्स्वयंशाधियज्ञेविधानम्॥ स्वयंसर्वान्कुरुभागान्सुरेंद्रजानात्व
यंसर्वलोकश्चदेव॥ २५॥ ॥व्यासउवाच॥ ॥एवमुक्तस्त्वांगिरसेनशक्रःसमादिदेशस्वयमेवदेवान्॥ सभाःक्रियंतामावसथाश्चमुख्याःसहस्रशश्चित्रभूताःस ॥७॥
मृद्धाः॥ २६॥ क्लृप्ताःस्थूणाःकुरुतारोहणानिगंधर्वाणामप्सरसांचशीघ्रम्॥ यत्रनृत्येरन्नप्सरसःसमस्ताःस्वर्गोपमःक्रियतांयज्ञवाटः॥ २७॥ इत्युक्तास्तेचक्रुरा
शुप्रतीतादिवौकसःशक्रवाक्यान्नरेंद्र॥ ततोवाक्यंप्राहराजानमिंद्रःप्रीतोराजन्पूज्यमानोमरुत्तम्॥ २८॥

॥७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥७॥ ॥ ७ ॥ ॥ इत्युक्तेनृपतौतस्मिन्नित्य
ध्यायत्रयंकृष्णयुधिष्ठिरसंवादोब्रह्मविद्यासूत्रं ॥ १ ॥ उपप्लुतंराहुग्रस्तं ॥ २ ॥ ३ ॥ ब्रह्मज्ञानैकनाश्यःशोकोवृद्धोक्तिसहस्रेणचाक्रतुसहस्रेणवाननश्यतीत्यभिसंदधानोभगवान्वासुदेवउवाच सर्वंजिह्ममिति

एषत्वयाहमिहराजन्समेत्ययेचाप्यन्येतवपूर्वेनरेंद्र ॥ सर्वाश्चान्यादेवताःप्रीयमाणाहविस्तुभ्यंप्रतिगृह्णंतुराजन् ॥ २९ ॥ आग्नेयंवैलोहितमालभंतांवैश्वदेवंबहु
रूपंहिराजन् ॥ नीलंचोक्षाणंमेध्यमप्यालभंतांचलच्छिश्नंसंप्रदिष्टंद्विजाग्र्याः ॥ ३० ॥ ततोयज्ञोववृधेतस्यराजन्यत्रदेवाःस्वयमन्नानिजह्रुः ॥ यस्मिन्शक्रो
ब्राह्मणैःपूज्यमानःसदस्योभूद्धरिमान्देवराजः ॥ ३१ ॥ ततःसंवर्तश्चैत्यगतोमहात्मायथावह्निःप्रज्वलितोद्वितीयः ॥ हवींष्युच्चैराह्वयन्देवसंघान्जुहावाग्नौमंत्रव
त्सुप्रतीतः ॥ ३२ ॥ ततःपीत्वावलभित्सोममग्र्यंयेचाप्यन्येसोमपादेवसंघाः ॥ सर्वेनुज्ञाताःप्रययुःपार्थिवेनयथाजोषंतर्पिताःप्रीतिमंतः ॥ ३३ ॥ ततोराजाजा
तरूपस्यराशीन्पदेपदेकारयामासहृष्टः ॥ द्विजातिभ्योविसृजन्भूरिवित्तंरराजवित्तेशइवारिहंता ॥ ३४ ॥ ततोवित्तंविविधंसंनिधाययथोत्साहंकारयित्वाच
कोषम् ॥ अनुज्ञातोगुरुणासंनिवृत्यशशासगामखिलांसागरांतां ॥ ३५ ॥ एवंगुणःसंबभूवेहराजायस्यक्रतौतत्सुवर्णंप्रभूतम् ॥ तत्त्वंसमादायनरेंद्रवित्तंयजस्वदे
वांस्तर्पयानोनिवापैः ॥ ३६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोराजापांडवोहृष्टरूपःश्रुत्वावाक्यंसत्यवत्याःसुतस्य ॥ मनश्चक्रेतेनवित्तेनयष्टुंततोऽमात्यैर्मंत्रया
मासभूयः ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेपर्वणिसंवर्तमरुत्तीयेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥
वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तेनृपतौतस्मिन्व्यासेनाद्भुतकर्मणा ॥ वासुदेवोमहातेजास्ततोवचनमाददे ॥ १ ॥ तंनृपंदीनमनसंनिहतज्ञातिबांधवम् ॥ उपप्लुत
मिवादित्यंसधूममिवपावकम् ॥ २ ॥ निर्विण्णमनसंपार्थंज्ञात्वावृष्णिकुलोद्वहः ॥ आश्वासयन्धर्मसुतंप्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ सर्वं
जिह्मंमृत्युपदमार्जवंब्रह्मणःपदम् ॥ एतावान्ज्ञानविषयःकिंप्रलापःकरिष्यति ॥ ४ ॥ नैवतेनिष्ठितंकर्मनैवतेशत्रवोजिताः ॥ कथंशत्रुंशरीरस्थमात्मनोनावबुध्य
से ॥ ५ ॥ अत्रतेवर्तयिष्यामियथाधर्मंयथाश्रुतम् ॥ इंद्रस्यसहवृत्रेणयथायुद्धमवर्तत ॥ ६ ॥

जिह्मंकामादि मृत्युपदंसंसारप्रापकं आर्जवंशमादि ब्रह्मणःपदंमोक्षस्यप्रापकं ज्ञानविषयःहेयोपादेयतयाज्ञातव्योर्थः ॥ ४ ॥ शत्रुंनाशयितारमात्माज्ञानरूपं ॥ ५ ॥ तदेवाह अत्रतेइति इंद्रस्यचिदात्मनः
वृत्रेणकामादिधर्मिणाचिदचिद्ग्रंथिरूपेणाहंकारेण ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पृथिवीस्थूलंशरीरं यच्छरीरंसापृथिवीतिश्रुतेः व्याप्तंआत्मत्वेनगृहीतं गंधस्यविषयेप्रदेशेपिंडेहृतेसति ॥७॥ तेनदुर्गंधअनात्मभूतंविषयोब्रह्मांडंजातं एकदेशस्यात्मत्वेनपरिग्रहात् इदंसर्वंयदयमात्मेतिश्रुते श्छिन्मात्रंसदप्येनत्एतस्यदृष्ट्याःनित्यत्वाद्याघ्रातमभूदित्यर्थः ॥८॥ वज्रंविवेकंवक्ष्यमाणं ॥९॥ तोयंकर्मसमवेतैःसोमाज्यपयःप्रभृतिभिर्बहुलैर्द्रव्यैश्चंद्रलोकेभोगायारब्धंशरीरं आपःपुरुषवचसइतिश्रुतेः मानुषाद्देहाद्युत्थापितोदिव्यंदेहमात्मत्वेनगृहीतवानित्यर्थः रसेदिव्यलोकेहृतेममतयागृहीते ॥१०॥११॥ एवंस्थूलदेहद्वयाद्युत्थापितोज्योतिस्तैजसप्रपंचंविवेश· ततस्तत्रकिंचिद्रूपंदृश्यंआत्मत्वेनजग्राह किंचिन्ममतयाहृतवान् ॥ १२ ॥ १३ ॥ वायुंसमष्टिलिंगं वायुरेवव्यष्टिर्वायुःसमष्टिरितिश्रुतेः ततःतत्रप्रवेशरूपयातदुपास्त्याब्रह्मलोकेपिसंकल्पमात्रोत्थितेषुविषयेषुपूर्ववदात्मत्वेनात्मायत्तत्वेनचजग्राहेत्य

वृत्रेणपृथिवीव्याप्तापुराकिलनराधिप॥दृष्ट्वासपृथिवींव्याप्तांगंधस्यविषयेहृते॥७॥धराहरणदुर्गंधोविषयःसमपद्यत॥शतक्रतुश्चुकोपाथगंधस्यविषयेहृते॥८॥ वृत्रस्यसततःक्रुद्धोघोरंवज्रमवासृजत्॥ सवध्यमानोवज्रेणसुभृशंभूरितेजसा ॥ ९ ॥ विवेशसहसातोयंजग्राहविषयंततः॥ अप्सुवृत्रगृहीतासुरसेचविषये हृते॥ १०॥शतक्रतुरतिक्रुद्धस्तत्रवज्रमवासृजत्॥सवध्यमानोवज्रेणतस्मिन्नमिततेजसा॥ ११ ॥ विवेशसहसाज्योतिर्जग्राहविषयंततः॥ व्याप्तेज्योतिषिवृत्रे णरूपेऽथविषयेहृते॥ १२ ॥शतक्रतुरतिक्रुद्धस्तत्रवज्रमवासृजत्॥सवध्यमानोवज्रेणतस्मिन्नमिततेजसा॥ १३॥ विवेशसहसावायुंजग्राहविषयंततः॥ व्याप्तेवायौतुवृत्रेणस्पर्शेऽथविषयेहृते॥ १४ ॥शतक्रतुरतिक्रुद्धस्तत्रवज्रमवासृजत्॥ सवध्यमानोवज्रेणतस्मिन्नमिततेजसा॥ १५॥ आकाशमभिदुद्रावजग्राह विषयंततः॥आकाशेवृत्रभूतेयशब्देचविषयेहृते॥ १६ ॥शतक्रतुरभिक्रुद्धस्तत्रवज्रमवासृजत्॥ सवध्यमानोवज्रेणतस्मिन्नमिततेजसा॥ १७॥ विवेशसह साशक्रंजग्राहविषयंततः॥ तस्यवृत्रगृहीतस्यमोहःसमभवन्महान्॥ १८ ॥ रथंतरेणतंतातवसिष्ठःप्रत्यबोधयत्॥ ततोवृत्रंशरीरस्थंजघानभरतर्षभ॥ शतक्रतु रदृश्येनवज्रेणेतीहनःश्रुतम्॥ १९॥

र्थः स्पर्शेमानसविषयसंगे ॥ १४ ॥ १५ ॥ द्विविधादपिसूक्ष्माद्युत्थापितआकाशंअव्याकृतंसुषुप्त्याख्यंजाड्यं तेनशब्देशब्दादौविषयेहृतेगिलितेसति ॥ १६ ॥ १७ ॥ ततोव्युत्थापितःशक्रंचिदात्मानमे वृत्रोजग्राह चिदात्मैश्वर्याभिमानवानभूदित्यर्थः ॥१८॥ रथोमायारूपोविग्रहःतंतरत्यनेनेतद्रथंतरंअहंब्रह्मास्मीतिवाक्यं तेनवसिष्ठोगुरुस्तंप्रत्यबोधयत् द्वैतदर्शननिषेधेन द्वितीयाद्वैभयंभवतीतिश्रुतेः अत एवादृश्येनदृश्यशून्येन एवंद्विविधादपिकारणोपाधेर्व्युत्थापितःपरानंदेप्रतिष्ठांप्रापदित्यर्थः ॥ १९ ॥ ॥ ८॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥ वज्रशब्दोक्तंविवेकंदर्शयतिस्थूलसूक्ष्मदेहयोर्वैधर्म्यंप्रदर्शनेनद्विविधोहीत्यादिना पर
स्परमिति सत्त्वादिगुणजंसूक्ष्मंलिंगंतद्रहितस्यनस्थूलंशरीरमस्तिनचैतद्विनातेषांउपलंभस्थानमस्तीत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ शीतोष्णेकफपित्ते वायुर्वातः तेषांसाम्येस्वास्थ्यं वैषम्येव्याधिर्भवतीत्यर्थः ॥ ३ ॥
उष्णेनेति शीतोष्णयोरन्यतराधिक्यजंदोषमितरवर्धकेनौषधादिनापनयेदित्यर्थः सत्वमिति आत्मगुणाःलिंगधर्माः ॥ ४ ॥ साम्यंसुप्तिप्रलययोः विधानंउपायः ॥ ५ ॥ हर्षशोकयोःसत्त्वरजःकार्ययोःप
रस्परबाधकत्वमुक्त्वातमस्तयोर्बाधकंताभ्यांबाध्यतेचेत्याह कश्चिदिति दुःखकालेप्यतीतंसुखंस्मृत्वाप्यतीवव्यामुह्यतिनतुतदेवविवेकेनतितिक्षते एवंसुखकालेप्यतीतंपुत्रमरणादिदुःखंस्मृत्वासिद्धमपिसुखं

इदंधर्म्यंरहस्यंवैशक्रेणोक्तंमहर्षिषु ॥ ऋषिभिश्चममप्रोक्तंतन्निबोधजनाधिप ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेपर्वणिकृष्णधर्म
संवादेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ द्विविधोजायतेव्याधिःशारीरोमानसस्तथा ॥ परस्परंतयोर्जन्मनिर्द्वंद्वंनोपप
द्यते ॥ १ ॥ शरीरेजायतेव्याधिःशारीरःसनिगद्यते ॥ मानसेजायतेव्याधिर्मानसस्तुनिगद्यते ॥ २ ॥ शीतोष्णेचैववायुश्चगुणाराजन्शरीरजाः ॥ तेषांगुणानांसा
म्यंचेत्तदाहुःस्वस्थलक्षणम् ॥ ३ ॥ उष्णेनबाध्यतेशीतंशीतेनोष्णंचबाध्यते ॥ सत्त्वंरजस्तमश्चेतित्रयआत्मगुणाःस्मृताः ॥ ४ ॥ तेषांगुणानांसाम्यंचेत्तदाहुःस्वस्थ
लक्षणम् ॥ तेषामन्यतमोत्सेकेविधानमुपदिश्यते ॥ ५ ॥ हर्षेणबाध्यतेशोकोहर्षःशोकेनबाध्यते ॥ कश्चिद्दुःखेवर्तमानःसुखस्यस्मर्तुमिच्छति ॥ कश्चित्सुखेवर्तमा
नोदुःखस्यस्मर्तुमिच्छति ॥ ६ ॥ सत्वंनदुःखीदुःखस्यनसुखीसुसुखस्यच ॥ स्मर्तुमिच्छसिकौंतेयकिमन्यद्दुःखविभ्रमात् ॥ ७ ॥ अथवातेस्वभावोयंयेनपा
र्थावकृष्यसे ॥ दृष्ट्वासभागतांकृष्णामेकवस्त्रांरजस्वलाम् ॥ मिषतांपांडवेयानांनतस्यस्मर्तुमिच्छसि ॥ ८ ॥ प्रव्राजनंचनगरादजिनैश्चविवासनम् ॥ महारण्यनि
वासश्चनतस्यस्मर्तुमिच्छसि ॥ ९ ॥ जटासुरात्परिक्लेशश्चित्रसेनेनचाहवः ॥ सैंधवाच्चपरिक्लेशोनतस्यस्मर्तुमिच्छसि ॥ १० ॥ पुनरज्ञातचर्यायांकीचकेनपदाव
धः ॥ याज्ञसेन्यास्तथापार्थनतस्यस्मर्तुमिच्छसि ॥ ११ ॥ यच्चतेद्रोणभीष्माभ्यांयुद्धमासीदरिंदम ॥ मनसैकेनयोद्धव्यंतत्तेयुद्धमुपस्थितम् ॥ १२ ॥ तस्मादभ्यु
पगंतव्यंयुद्धायभरतर्षभ ॥ परमव्यक्तरूपस्यपारंयुक्त्यास्वकर्मभिः ॥ १३ ॥

नाशयतीतिभावः ॥ ६ ॥ सइति त्वंतुउक्तविधद्विविधव्याधिहीनःनसुखंदुःखंवास्मर्त्तुमिच्छसिनेच्छेरित्यर्थः किंतुदुःखविभ्रमात्यत्अन्यत्अकाममशोकंब्रह्मतदेवस्मर्त्तुमनुसंधातुमिच्छसिइच्छेरित्यर्थः
॥ ७ ॥ अथवेति अयंदुःखित्वादिः तत्स्वभावस्यापितवशोकोनयुक्तोनीतत्वाद्दुःखस्येतिभावः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ मनसाहंकारेण ॥ १२ ॥ अभ्युपगंतव्यंअभिमुखीभवितव्यं अव्यक्तरूपस्यमायामात्रस्यमन
सःपरंपारंब्रह्मयुक्त्यायोगेनकर्मभिश्चशोधकैःप्राप्नुहीतिशेषः मनोनाशेननिःशोकोभविष्यसीत्यर्थः ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आत्मनामनसा ॥ १४ ॥ तस्मिन्मनसि कांदुःखबहुलामवस्थां एतन्मनसोमायामात्रत्वं ॥ १५ ॥ आगतिंउत्पत्तिंगतिंप्रलयं मायामात्रत्वेनज्ञात्वासुखंवर्त्तस्वेत्यर्थः ॥ १६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनै
लकंठीयेभारतभावदीपेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ननुकामत्यागेनैवंमनोजेतव्यमतोयत्पूर्वंमयायदिमामनुजानीयाद्भवान्गंतुंतपोवनमितिराज्यत्यागःप्रार्थितःसएवतर्हियुक्तस्त
त्रकथंशाधिराज्यंयथोचितमितिवदसीत्याशंक्याह नबाह्यमिति नबाह्यस्यराज्यादेरर्थस्यत्यागात्त्यागीभवति किंतुशारीरंलिंगशरीरोत्थंकामादिकंत्यक्त्वैव सिद्धिर्मोक्षः नवेतिशुष्कवैराग्यवतोविवेकशून्य
स्यसिद्ध्यभावंसूचयति ॥१॥ बाह्येति गृध्यतःसक्तस्य योधर्मःसःअधर्मएव यत्सुखंतद्दुःखमेव मौढ्यस्यानपायात् अतस्तद्द्विषतामेवास्तु तुच्छमित्यर्थः ॥ २ ॥ द्व्यक्षरइति ममत्वंसंसारहेतुः तदभावोब्रह्म

यत्रनैवशरैःकार्यंनभृत्यैर्नचबंधुभिः॥ आत्मनैकेनयोद्धव्यंतत्तेयुद्धमुपस्थितम् ॥ १४ ॥ तस्मिन्ननिर्जितेयुद्धेकामवस्थांगमिष्यसि ॥ एतज्ज्ञात्वातुकौंतेयकृत
कृत्योभविष्यसि॥१५॥ एतांबुद्धिंविनिश्चित्यभूतानामागतिंगतिम्॥ पितृपैतामहेवृत्तेशाधिराज्यंयथोचितम्॥ १६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेप०अ
श्वमेधिकेपर्वणिकृष्णधर्मसंवादेद्वादशोऽध्यायः॥ १२॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥नबाह्यंद्रव्यमुत्सृज्यसिद्धिर्भवतिभारत॥ शारीरंद्रव्यमुत्सृज्य
सिद्धिर्भवतिवानवा॥ १ ॥बाह्यद्रव्यविमुक्तस्यशारीरेषुचगृध्यतः॥ योधर्मोयत्सुखंचैवद्विषतामस्तुतत्तथा॥२॥ द्व्यक्षरस्तुभवेन्मृत्युस्त्र्यक्षरंब्रह्मशाश्वतम्॥ममे
तिचभवेन्मृत्युर्नममेतिचशाश्वतम्॥ ३ ॥ब्रह्ममृत्यूततोराजन्नात्मन्येवव्यवस्थितौ॥ अदृश्यमानौभूतानियोधयेतामसंशयम्॥४॥अविनाशोस्यसत्त्वस्यनिय
तोयदिभारत॥ भित्त्वाशरीरंभूतानामहिंसांप्रतिपद्यते॥५॥ लब्ध्वाहिपृथिवींकृत्स्नांसहस्थावरजंगमाम्॥ ममत्वंयस्यनैवस्यात्किंतयासकरिष्यति॥६॥ अथवा
वसतःपार्थवनेवन्येनजीवतः॥ ममतायस्यद्रव्येषुमृत्योरास्येसवर्तते॥७॥ बाह्यांतराणांशत्रूणांस्वभावंपश्यभारत॥ यन्नपश्यतितद्भूतंमुच्यतेसमहाभयात्॥८॥

प्राप्तिहेतुरित्यर्थः ॥ ३ ॥ ब्रह्ममृत्यूनिःसंगत्वससंगत्वे आत्मनिचित्ते एकस्मिन्वस्तुनिबहूनांममत्वंचेत्तेयुध्यंतएव ॥ ४ ॥ एवंनिर्ममोप्यसमाप्ताधिकारश्चित्तस्थाभाव्यादस्मदादिवद्युध्यन्नपिनेतरवल्लिप्यतइ
त्याह अविनाशइति अस्यजगतःसत्त्वस्यसत्तायाःअविनाशोऽधिष्ठानसत्तानतिरिक्तत्वान्नाशाभावः नियतोनिश्चितोयदि जगतोबाध्यत्वंजानन्स्वमकृतपापेनेवसर्वभूतशरीरोच्छेदंकुर्वन्नपिअहिंसामहिंस
कत्वमेवप्रतिपद्यते हत्वापिसइमाँल्लोकान्नहंतिननिबध्यतइत्यर्थः ॥५॥ लब्ध्वाहीति स्वप्नोपलब्धधनेष्विवबुद्धस्यममत्वाभावःस्वतःसिद्धइत्यर्थः ॥६॥७॥बाह्यांतराणामिति स्वभावंआत्ममायामात्रत्वल
क्षणंतत्त्वंपश्यध्यानेनसाक्षात्कुरु तेध्यानयोगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामितिश्रुतेः एवंद्रष्टाचयत्तूयतःतत्तमपिस्वभावंभूतमनादिंनपश्यति मायामपिबाधित्वाचिन्मात्रेणरूपेणयोवतिष्ठते
समहाभयात्संसारान्मुच्यतइत्यर्थः ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नन्वैश्वर्यमेववरंकिंसुषुप्तिसमेनमोक्षेणेत्यतआह कामात्मानमिति अथयत्रान्यत्पश्यतितदल्पमितिश्रुतेरैश्वर्यमपितुच्छमेवातोनप्रशंसंतिसंतः मनसःकामोदयस्ततःप्रवृत्तिस्ततोदुःखमतोमनएवनिरोद्धव्यमि
त्यर्थः॥९॥एतच्चानेकजन्मसाध्यमित्याह भूयोभूयइति विच्छिद्यविच्छिद्योत्तरोत्तरभूमिलाभरूपंजन्मयस्यसःभूयोभूयोजन्मातस्मादेवाभ्यासयोगात्शुद्धचित्तःसन्सारमार्गंमोक्षमार्गंविचिंत्यकामान्संहर
तइतिपूर्वेणान्वयः कोसौइत्याह दानंचेति ॥ १० ॥ योदानादिध्यानयोगांतान्कामेनकामपूर्वकंनारभतेयद्यच्चायंकामयतेसधर्मोनेतिविदित्वेतिसंबंधः फलितमाह योधर्मोनियमस्तस्यमूलमिति तस्यकाम
स्ययोनियमोनिग्रहःसधर्मःसचमूलंमोक्षवीजं॥११॥कामस्यदुरुच्छेद्यत्वंकामोक्तिभिरेवाह अत्रगाथाइत्यादिना अनुपायेननिर्ममत्वंयोगाभ्यासश्चकामजयोपायउक्तस्तद्व्यतिरेकेणेत्यर्थः॥१२॥योमामि
तिप्रहरणेवागादींद्रियसाध्येजपादिशास्त्रे प्रादुर्भवामिअहमेवसर्वोत्कृष्टोजपादिकर्त्तेत्यभिमानरूपेणाविर्भवामितेनजपादिकंविफलंकरोमीत्यर्थः द्वितीयेयोमामितिश्लोकेप्रहरणेमनसि श्मशानवैराग्य

कामात्मानंनप्रशंसंतिलोकेनेहाकामाकाचिदस्तिप्रवृत्तिः॥सर्वेकामामनसोंगप्रभूतायान्पंडितःसंहरतेविचिंत्य ॥ ९ ॥ भूयोभूयोजन्मनोभ्यासयोगाद्योगी
योगंसारमार्गंविचिंत्य॥ दानंचवेदाध्ययनंतपश्चकाम्यानिकर्माणिचवैदिकानि ॥ १० ॥ व्रतंयज्ञान्नियमान्ध्यानयोगान्कामेनयोनारभतेविदित्वा॥ यद्यच्चा
यंकामयतेसधर्मोनयोधर्मोनियमस्तस्यमूलम्॥ ११ ॥ अत्रगाथाःकामगीताःकीर्तयंतिपुराविदः ॥ श्रृणुसंकीर्त्यमानास्ताअखिलेनयुधिष्ठिर ॥ नाहंशक्योनु
पायेनहंतुंभूतेनकेनचित्॥ १२ ॥ योमांप्रयततेहंतुंज्ञात्वाप्रहरणेबलम्॥ तस्यतस्मिन्प्रहरणेपुनःप्रादुर्भवाम्यहम्॥ १३ ॥ योमांप्रयततेहंतुंयज्ञैर्विविधदक्षिणैः॥
जंगमेष्विवधर्मात्मापुनःप्रादुर्भवाम्यहम्॥ १४ ॥ योमांप्रयततेनित्यंवेदैर्वेदांतसाधनैः॥स्थावरेष्विवभूतात्मातस्यप्रादुर्भवाम्यहम्॥ १५ ॥ योमांप्रयततेहंतुं
धृत्यासत्यपराक्रमः॥ भावोभवामितस्याहंसचमांनावबुध्यते ॥ १६ ॥ योमांप्रयततेहंतुंतपसासंशितव्रतः॥ ततस्तपसितस्याथपुनःप्रादुर्भवाम्यहम्॥ १७ ॥
योमांप्रयततेहंतुंमोक्षमास्थायपंडितः॥ तस्यमोक्षरतिस्थस्यनृत्यामिचहसामिच॥ अवध्यःसर्वभूतानामहमेकःसनातनः॥ १८ ॥

न्यायेनजितोमयाकामइतिनिश्चित्यप्रयततेसंन्यासादिकंकरोति तस्यमनस्येवपुनरहंप्रादुर्भवामि यदाहुरभियुक्ताः प्रमादिनोबहिश्चित्ताःपिशुनाःकलहोत्सुकाः संन्यासिनोपिदृश्यंतेदैवसंदूषिताशयाइति
॥ १३ ॥ योयज्ञैःकामंजिघांसति तस्यचेतसियथाधर्मात्माजंगमेषुउत्तमयोनौउदाररूपेणाविर्भवति तद्वत्तस्यचेतसिअहंदंभादिरूपेणाविर्भवामि ॥ १४ ॥ स्थावरेषुअनभिव्यक्तरूपेणभूतात्माजीवः धर्मात्मे
त्यत्रापिपठंतिकेचित् यायजूकापेक्षयावेदवेदांतसाधनेष्वल्पाकामाभिव्यक्तिरित्यर्थः॥ १५ ॥ धृत्यासंग्रामेविपदिचधैर्यतः भावश्चित्तं धैर्यबलेनैवलोकद्वयंजेष्यामीत्यभिमानवंतंतंकरोमीत्यर्थः सचइम
मेवाभिमानंकामत्वेनबंधकत्वेननावबुध्यते ॥ १६ ॥ तपसायोगबलेन तत्रापियोगोपसर्गरूपेणमधुमत्याद्यैश्वर्यभूमिषुस्पृहारूपेणाविर्भवामि ॥१७॥ मोक्षमास्थाय नित्यमुक्तमात्मानमज्ञात्वामोक्षार्थंय
स्तपआदिकरोतितमज्ञंप्राप्यनृत्यामिचहसामिचेत्यर्थः ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 तस्मादिति यस्मान्निर्ममत्वपूर्वकयोगाभ्यासमंतरेणअन्यःकामजयोपायोनास्ति निर्ममत्वंचयज्ञादिजन्यांचित्तशुद्धिंविनानसंभवति तस्मात्निष्कामान्यज्ञादीननुतिष्ठतस्तेतवश्रेयःसिद्धिरितिशेषः ॥ १९ ॥

तस्मात्त्वमपितंकामंयज्ञैर्विविधदक्षिणैः ॥ धर्मंकुरुमहाराजतत्रतेसभविष्यति ॥ १९ ॥ यजस्ववाजिमेधेनविधिवद्दक्षिणावता ॥ अन्यैश्चविविधैर्यज्ञैःसमृद्धैरा

॥ १० ॥ मदक्षिणैः ॥ २० ॥ मातेव्यथास्तुनिहतान्बंधून्वीक्ष्यपुनःपुनः ॥ नशक्यास्तेपुनर्द्रष्टुंयेहतास्मिन्रणाजिरे ॥ २१ ॥ सत्वमिष्ट्वामहायज्ञैःसमृद्धैराप्तदक्षिणैः ॥ कीर्तिं १४

लोकेपरांप्राप्यगतिमग्र्यांगमिष्यसि ॥ २२ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेपर्वणिकृष्णधर्मसंवादेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥७॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंबहुविधैर्वाक्यैर्मुनिभिस्तैस्तपोधनैः ॥ समाश्वस्यतराजर्षिर्हतबंधुर्युधिष्ठिरः ॥ १ ॥ सोनुनीतोभगवताविष्टरश्रवसास्वयम् ॥

द्वैपायनेनकृष्णेनदेवस्थानेनवाविभुः ॥ २ ॥ नारदेनाथभीमेननकुलेनचपार्थिव ॥ कृष्णयासहदेवेनविजयेनचधीमता ॥ ३ ॥ अन्यैश्चपुरुषव्याघ्रैर्ब्राह्मणैःशा

स्त्रदृष्टिभिः ॥ व्यजहाच्छोकजंदुःखंसंतापंचैवमानसम् ॥ ४ ॥ अर्चयामासदेवांश्चब्राह्मणांश्चयुधिष्ठिरः ॥ कृत्वाथप्रेतकार्याणिबंधूनांसपुनर्नृपः ॥ अन्वशास

च्चधर्मात्मापृथिवींसागरांबराम् ॥ ५ ॥ प्रशांतचेताःकौरव्यःस्वराज्यंप्राप्यकेवलम् ॥ व्यासंचनारदंचैवतांश्चान्यानब्रवीन्नृपः ॥ ६ ॥ आश्वासितोहंप्राग्वृद्धै

र्भवद्भिर्मुनिपुंगवैः ॥ नसूक्ष्ममपिमेकिंचिद्व्यलीकमिहविद्यते ॥ ७ ॥ अर्थश्चसुमहान्प्राप्तोयेनयक्ष्यामिदेवताः ॥ पुरस्कृत्याद्यभवतःसमानेष्यामहेमखम् ॥ ८ ॥

हिमवंतंत्वयागुप्तागमिष्यामःपितामह ॥ बह्वाश्चर्योहिदेशःसश्रूयतेद्विजसत्तम ॥ ९ ॥ तथाभगवताचित्रंकल्याणंबहुभाषितम् ॥ देवर्षिणानारदेनदेवस्थाने

नचैवह ॥ १० ॥ नाभागधेयःपुरुषःकश्चिदेवंविधान्गुरून् ॥ लभतेव्यसनंप्राप्यसुहृदःसाधुसंमतान् ॥ ११ ॥ एवमुक्तास्तुतेराज्ञासर्वएवमहर्षयः ॥ अभ्यनुज्ञा

प्यराजानंतथोभौकृष्णफाल्गुनौ ॥ १२ ॥ पश्यतामेवसर्वेषांतत्रैवादर्शनंययुः ॥ ततोधर्मसुतोराजातत्रैवोपाविशत्प्रभुः ॥ १३ ॥ एवंनातिमहान्कालःसतेषांसंन्यवर्त

त ॥ कुर्वतांशौचकार्याणिभीष्मस्यनिधनेतदा ॥ १४ ॥ महादानानिविप्रेभ्योददतामौर्ध्वदेहिकम् ॥ भीष्मकर्णपुरोगाणांकुरूणांकुरुसत्तम ॥ १५ ॥ सहितोधृ

तराष्ट्रेणसददावौर्ध्वदेहिकम् ॥ ततोदत्त्वाबहुधनंविप्रेभ्यःपांडवर्षभः ॥ १६ ॥ ॥ १० ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥७॥ ॥ आख्यायिकामनुसरत्यध्यायद्वयेन एवंबहुविधैर्वाक्यैरित्यादिना ॥ १ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ कृत्वाथेति पुनरितिमासिकादीनिप्रेतकार्याणि पूर्वकृतानामेवानुवादोवा ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यविवेशगजसाह्वयम् ॥ ससमाश्वास्यपितरंप्रज्ञाचक्षुषमीश्वरम् ॥ अन्वशाद्वैसधर्मात्मापृथिवींभ्रातृभिःसह ॥ १७॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआ
श्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेपर्वणिचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ विजितेपांडवेयैस्तुप्रशांतेचद्विजो
त्तम ॥ राष्ट्रेकिंचक्रतुर्वीरौवासुदेवधनंजयौ ॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ विजितेपांडवैराजन्प्रशांतेचविशांपते ॥ राष्ट्रेबभूवतुर्हृष्टौवासुदेवधनंजयौ ॥ २ ॥
विजह्रातेमुदायुक्तौदिविदेवेश्वराविव ॥ तौवनेषुविचित्रेषुपर्वतेषुससानुषु ॥ ३ ॥ तीर्थेषुचैवपुण्येषुपल्वलेषुनदीषुच ॥ चंक्रम्यमाणौसंहृष्टावश्विनाविवनंदने
॥४॥ इंद्रप्रस्थेमहात्मानौरेमतुःकृष्णपांडवौ ॥ प्रविश्यतांसभांरम्यांविजह्रातेचभारत ॥ ५ ॥ तत्रयुद्धकथाश्चित्राःपरिक्लेशांश्चपार्थिव ॥ कथायोगेकथायोगेक
थयामासतुःसदा ॥ ६ ॥ ऋषीणांदेवतानांचवंशांस्तावाहतुःसदा ॥ प्रीयमाणौमहात्मानौपुराणावृषिसत्तमौ ॥ ७ ॥ मधुरास्तुकथाश्चित्राश्चित्रार्थपदनिश्च
याः ॥ निश्चयज्ञःसपार्थायकथयामासकेशवः ॥ ८ ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तंज्ञातीनांचसहस्रशः ॥ कथाभिःशमयामासपार्थंशौरिर्जनार्दनः ॥ ९ ॥ सतमाश्वास्य
विधिवद्विज्ञानज्ञोमहातपाः ॥ अपहृत्यात्मनोभारंविशश्रामेवसात्वतः ॥ १० ॥ ततःकथांतेगोविंदोगुडाकेशमुवाचह ॥ सांत्वयन्श्लक्ष्णयावाचाहेतुयुक्तमि
दंवचः ॥ ११ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ विजितेयंधराकृत्स्नासव्यसाचिन्परंतप ॥ त्वद्बाहुबलमाश्रित्यराज्ञाधर्मसुतेनह ॥ १२ ॥ असपत्नांमहींभुंक्तेधर्मराजोयु
धिष्ठिरः ॥ भीमसेनानुभावेनयमयोश्चनरोत्तम ॥ १३ ॥ धर्मेणराज्ञाधर्मज्ञप्राप्तंराज्यमकंटकम् ॥ धर्मेणनिहतःसंख्येसचराजासुयोधनः ॥ १४ ॥ अधर्मरुचयो
लुब्धाःसदाचाप्रियवादिनः ॥ धार्त्तराष्ट्रादुरात्मानःसानुबंधानिपातिताः ॥ १५ ॥ प्रशांतामखिलांपार्थपृथिवींपृथिवीपतिः ॥ भुंक्तेधर्मसुतोराजात्वयागुप्तःकु
रूद्वह ॥ १६ ॥ रमेचाहंत्वयासार्धमरण्येष्वपिपांडव ॥ किमुयत्रजनोयंवैपृथाचामित्रकर्षण ॥ १७ ॥ यत्रधर्मसुतोराजायत्रभीमोमहाबलः ॥ यत्रमाद्रवतीपु
त्रौरतिस्तत्रपरामम ॥ १८ ॥ तथैवस्वर्गकल्पेषुसभोद्देशेषुकौरव ॥ रमणीयेषुपुण्येषुसहितस्यत्वयाऽनघ ॥ १९ ॥ कालोमहांस्त्वतीतोमेशूरसूनुमपश्यतः ॥ बल
देवंचकौरव्यतथान्यान्वृष्णिपुंगवान् ॥ २० ॥ सोहंगंतुमभीप्सामिपुरींद्वारावतींप्रति ॥ रोचतांगमनंमह्यंतवापिपुरुषर्षभ ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उक्तोबहुविधंराजातत्रतत्रयुधिष्ठिरः ॥ सहभीष्मेणयद्युक्तमस्माभिःशोककारिते ॥ २२ ॥ शिष्टोयुधिष्ठिरोऽस्माभिःशास्तासन्नपिपांडवः ॥ तेनतत्तुवचःसम्य
ग्गृहीतंसुमहात्मना ॥ २३ ॥ धर्मपुत्रेहिधर्मज्ञेकृतज्ञेसत्यवादिनि ॥ सत्यंधर्मोमतिश्चाग्र्यास्थितिश्चसततंस्थिरा ॥ २४ ॥ तत्रगत्वामहात्मानंयदितेरोचतेऽर्जुन ॥ १४
अस्मद्गमनसंयुक्तंवचोब्रूहिजनाधिपम् ॥ २५ ॥ नहितस्याप्रियंकुर्यांप्राणत्यागेप्युपस्थिते ॥ कुतोगंतुंमहाबाहोपुरींद्वारावतींप्रति ॥ २६ ॥ सर्वंत्विदमहंपार्थत्वत्प्री
तिहितकाम्यया ॥ ब्रवीमिसत्यंकौरव्यनमिथ्यैतत्कथंचन ॥ २७ ॥ प्रयोजनंचनिर्वृत्तमिहवासेममार्जुन ॥ धार्तराष्ट्रोहतोराजासबलःसपदानुगः ॥ २८ ॥ पृथि
वीचवशेतातधर्मपुत्रस्यधीमतः ॥ स्थितासमुद्रवलयासशैलवनकानना ॥ २९ ॥ चितारत्नैर्बहुविधैःकुरुराजस्यपांडव ॥ धर्मेणराजाधर्मज्ञःपातुसर्वांवसुंधरां
॥ ३० ॥ उपास्यमानोबहुभिःसिद्धैश्चापिमहात्मभिः ॥ स्तूयमानश्चसततंबंदिभिर्भरतर्षभ ॥ ३१ ॥ तंमयासहगत्वाद्यराजानंकुरुवर्धनम् ॥ आपृच्छकुरुशार्दूलग
मनंद्वारकांप्रति ॥ ३२ ॥ इदंशरीरंवसुयच्चमेगृहेनिवेदितंपार्थसदायुधिष्ठिरे ॥ प्रियश्चमान्यश्चहिमेयुधिष्ठिरःसदाकुरूणामधिपोमहामतिः ॥ ३३ ॥ प्रयोजनं
चापिनिवासकारणेनविद्यतेमेत्वदृतेनृपात्मज ॥ स्थिताहिपृथ्वीतवपार्थशासनेगुरोःसुवृत्तस्ययुधिष्ठिरस्यच ॥ ३४ ॥ इतीदमुक्तःसतदामहात्मनाजनार्दनेना
मितविक्रमोर्जुनः ॥ तथेतिदुःखादिववाक्यमैरयज्जनार्दनंसंप्रतिपूज्यपार्थिव ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीम० आश्वमेधिकेपर्वणिअश्वमेधिकेप० पंचदशोऽध्यायः
॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंचअश्वमेधिकपर्व ॥ ॥ अथानुगीतापर्व ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ सभायांवसतोस्तत्रनिहत्यारीन्महात्मनोः ॥ केशवार्जुनयोःकानु
कथासमभवद्द्विज ॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कृष्णेनसहितःपार्थःस्वंराज्यंप्राप्यकेवलम् ॥ तस्यांसभायांदिव्यायांविजहारमुदायुतः ॥ २ ॥ तत्रकंचित्सभो
द्देशंस्वर्गोद्देशसमंनृप ॥ यदृच्छयातौमुदितौजग्मतुःस्वजनावृतौ ॥ ३ ॥ ततःप्रतीतःकृष्णेनसहितःपांडवोर्जुनः ॥ निरीक्ष्यतांसभांरम्यामिदंवचनमब्रवीत् ॥
॥ ४ ॥ विदितंमेमहाबाहोसंग्रामेसमुपस्थिते ॥ माहात्म्यंदेवकीमातस्तच्चतेरूपमैश्वरम् ॥ ५ ॥ यत्तद्भगवताप्रोक्तंपुराकेशवसौहृदात् ॥ तत्सर्वंपुरुषव्याघ्रनष्टंमेभ्र ॥ ११ ॥
ष्टचेतसः ॥ ६ ॥ ममकौतूहलंत्वस्तितेष्वर्थेषुपुनःपुनः ॥ भवांस्तुद्वारकांगंतानचिरादिवमाधव ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ एवमुक्तस्तुतंकृष्णःफाल्गुनंप्रत्यभा
षत ॥ परिष्वज्यमहातेजावचनंवदतांवरः ॥ ८ ॥

सभायामिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ षोडशेसभायामित्यादिनाप्रस्तूयानुगीतामारभते मोक्षधर्ममित्यादिना भूतानामेवनस्वस्य विभोपरमात्मन् ॥ १७ ॥ १८ ॥ आगतागमंप्राप्त

वासुदेवउवाच ॥ ॥श्रावितस्त्वंमयागुह्यंज्ञापितश्चसनातनम् ॥ धर्मंस्वरूपिणंपार्थसर्वंलोकांश्चशाश्वतान् ॥ ९ ॥ अबुध्यानाग्रहीर्यस्त्वंतन्मेसुमहदप्रियम् ॥ न
चसाद्यपुनर्भूयःस्मृतिर्मेसंभविष्यति ॥ १० ॥ नूनमश्रद्दधानोसिदुर्मेधात्यसिपांडव ॥ नचशक्यंपुनर्वक्तुमशेषेणधनंजय ॥ ११ ॥ सहिधर्मःसुपर्याप्तोब्रह्मणःपद
वेदने ॥ नशक्यंतन्मयाभूयस्तथावक्तुमशेषतः ॥ १२ ॥ परंहिब्रह्मकथितंयोगयुक्तेनतन्मया ॥ इतिहासंतुवक्ष्यामितस्मिन्नर्थेपुरातनम् ॥ १३ ॥ यथातांबुद्धिमा
स्थायगतिमग्र्यांगमिष्यसि ॥ शृणुधर्मभृतांश्रेष्ठगदितंसर्वमेवमे ॥ १४ ॥ आगच्छद्ब्राह्मणःकश्चित्स्वर्गलोकादरिंदम ॥ ब्रह्मलोकाच्चदुर्धर्षःसोस्माभिःपूजितो
भवत् ॥ १५ ॥ अस्माभिःपरिपृष्टश्चयदाहभरतर्षभ ॥ दिव्येनविधिनापार्थतच्छृणुष्वाविचारयन् ॥ १६ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच ॥ ॥मोक्षधर्मंसमाश्रित्यकृष्णय
न्मामपृच्छथाः ॥ भूतानामनुकंपार्थंयन्मोहच्छेदनंविभो ॥ १७ ॥ तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामियथावन्मधुसूदन ॥ शृणुष्वावहितोभूत्वागदतोममामाधव ॥ १८ ॥ कश्चि
द्विप्रस्तपोयुक्तःकाश्यपोधर्मवित्तमः ॥ आससादद्विजंकंचिद्धर्माणामागतागमम् ॥ १९ ॥ गतागतेसुबहुशोज्ञानविज्ञानपारगम् ॥ लोकतत्त्वार्थकुशलंज्ञातार्थं
सुखदुःखयोः ॥ २० ॥ जातीमरणतत्त्वज्ञंकोविदंपापपुण्ययोः ॥ द्रष्टारमुच्चनीचानांकर्मभिर्देहिनांगतिम् ॥ २१ ॥ चरंतंमुक्तवत्सिद्धंप्रशांतंसंयतेंद्रियम् ॥ दीप्यमानं
श्रियाब्राह्म्याक्रममाणंचसर्वशः ॥ २२ ॥ अंतर्धानगतिज्ञंचश्रुत्वातत्त्वेनकाश्यपः ॥ तथैवांतर्हितैःसिद्धैर्यांतंचक्रधरैःसह ॥ २३ ॥ संभाषमाणमेकांतेसमासी
नंचतैःसह ॥ यदृच्छयाचगच्छंतमसक्तंपवनंयथा ॥ २४ ॥ तंसमासाद्यमेधावीसतदाद्विजसत्तमः ॥ चरणौधर्मकामोस्यतपस्वीसुसमाहितः ॥ प्रतिपेदेयथान्या
यंदृष्ट्वातन्महदद्भुतम् ॥ २५ ॥ विस्मितश्चाद्भुतंदृष्ट्वाकाश्यपस्तंद्विजोत्तमम् ॥ परिचारेणमहतागुरुंतंपर्यतोषयत् ॥ २६ ॥ उपपन्नंचतत्सर्वंश्रुतचारित्रसंयुतम् ॥ भावेन
तोषयच्चैनंगुरुवृत्त्यापरंतपः ॥ २७ ॥ तस्मैतुष्टःसशिष्यायप्रसन्नोवाक्यमब्रवीत् ॥ सिद्धिंपरामभिप्रेक्ष्यशृणुमत्तोजनार्दन ॥ २८ ॥ ॥सिद्धउवाच ॥ ॥ विविधैः
कर्मभिस्तातपुण्ययोगैश्चकेवलैः ॥ गच्छंतीहगतिंमर्त्यादेवलोकेचसंस्थितिम् ॥ २९ ॥

शास्त्ररहस्यंऊहापोहकुशलमित्यर्थः ॥ १९ ॥ गतागतेमरणसंसरणेविषये ज्ञानंशास्त्रानुमानजं विज्ञानंयोगजप्रत्यक्षं अस्यैवव्याख्यानंलोकतत्त्वेतिसार्धेन ॥ २० ॥ जातीजन्म ॥ २१ ॥ मुक्तवत् नित्यमुक्तस्या
पिस्वप्रावंधाभिप्रायंवत्करणं ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ अन्यत्रधर्मादन्यत्राधर्मादित्यात्मनोधर्माद्यतीतत्वाद्धर्माधर्मविवफलतोनिंदतिवैराग्याय विविधैरित्यादिना ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ततःकदाचिदितिनिर्वेदाख्यवैराग्यदौर्लभ्यमुक्तं निराकाराश्रितेनअसंप्रज्ञातसमाधिसमधिगम्यब्रह्मभावाश्रितेन लोक्यतइतिलोकोद्वैतंतत्तं त्रंतज्जंदुःखं ॥ ३८ ॥ इमंमार्गंयोगमार्गंअनुभूयज्ञात्वा अनुष्ठितःअनुष्ठानुष्ठानंअभ्यासःसंजातोस्यसोनुष्ठितः ततोऽनुष्ठानात् इयंपूर्वोक्ताअंतर्धानादिशक्तिर्ज्ञानविज्ञानादिरूपा आत्मनःमनसःमनसोहिप्र

नक्वचित्सुखमत्यंतंनक्वचिच्छाश्वतीस्थितिः ॥ स्थानाच्चमहतोभ्रंशोदुःखलब्धात्पुनःपुनः ॥ ३० ॥ अशुभागतयःप्राप्ताःकष्टामेपापसेवनात् ॥ काममन्युपरीते नतृष्णयामोहितेनच ॥ ३१ ॥ पुनःपुनश्चमरणंजन्मचैवपुनःपुनः ॥ आहाराविविधाभुक्ताःपीतानानाविधाःस्तनाः ॥ ३२ ॥ मातरोविविधादृष्टाःपितरश्चपृथ ग्विधाः ॥ सुखानिचविविचित्राणिदुःखानिचमयानघ ॥ ३३ ॥ प्रियैर्विवासोबहुशःसंवासश्चाप्रियैःसह ॥ धननाशश्चसंप्राप्तोलब्ध्वादुःखेनतद्धनम् ॥ ३४ ॥ अ वमानाःसुकष्टाश्चराजतःस्वजनात्तथा ॥ शारीरामानसावापिवेदनाभृशदारुणाः ॥ ३५ ॥ प्राप्ताविमाननाश्चोग्रावधबंधाश्चदारुणाः ॥ पतनंनिरयेचैवयात नाश्चयमक्षये ॥ ३६ ॥ जरारोगाश्चसततंव्यसनानिचभूरिशः ॥ लोकेस्मिन्ननुभूतानिद्वंद्वजानिभृशंमया ॥ ३७ ॥ ततःकदाचिन्निर्वेदान्निराकाराश्रितेनच ॥ लोकतंत्रंपरित्यक्तंदुःखार्तेनभृशंमया ॥ ३८ ॥ लोकेस्मिन्ननुभूयाहमिमंमार्गमनुष्ठितः ॥ ततःसिद्धिरियंप्राप्ताप्रसादादात्मनोमया ॥ ३९ ॥ नाहंपुनरिहागंता लोकानालोकयाम्यहम् ॥ आसिद्धेराप्रजासर्गादात्मनोपिगतीःशुभाः ॥ ४० ॥ उपलब्धाद्विजश्रेष्ठतथेयंसिद्धिरुत्तमा ॥ इतःपरंगमिष्यामिततःपरतरंपुनः ॥ ४१ ॥ ब्रह्मणःपदमव्यक्तंमातेभूदत्रसंशयः ॥ नाहंपुनरिहागंतामर्त्यलोकंपरंतप ॥ ४२ ॥ प्रीतोस्मितेमहाप्राज्ञब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ यदीप्सुरुपपन्नस्त्वंतस्यकालोय मागतः ॥ ४३ ॥ अभिजानेचतदहंयदर्थंमामुपागतः ॥ अचिरात्तुगमिष्यामितेनाहंत्वामचूचुदम् ॥ ४४ ॥ भृशंप्रीतोस्मिभवतश्चारित्रेणविचक्षण ॥ परिपृच्छ स्वकुशलंभापेयंयत्तवेप्सितम् ॥ ४५ ॥ बहुमन्येचतेबुद्धिंभृशंसंपूजयामिच ॥ येनाहंभवताबुद्धोमेधावीद्यसिकाश्यप ॥ ४६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधि केपर्वणिअनुगीतापर्वणिषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

सादेनहंतिकर्मशुभाशुभं प्रसन्नात्मनिसस्थित्वासुखमक्षय्यमश्नुतेइतिश्रुतेः ॥ ३९ ॥ विद्याफलंअपुनरावृत्तिःसर्वज्ञत्वंचाह नाहमित्यादिना आसिद्धेःआमोक्षात् आप्रजासृष्टेःआत्मनः अपिशब्दाल्लोकानां चगतीरालोकयामीत्यन्वयः ॥ ४० ॥ इतःपरंसत्यलोकं परतरंकैवल्यं यद्विप्रयास्यन्नृपपारमेष्ठ्यमितियोगिनामिच्छयासद्योवाक्रमिकंवाकैवल्यमस्तीतिस्मरणात् ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ बहुमन्येभृशंपूजये अहमंतर्धानगतोपियिनस्त्वयाज्ञातः ॥ ४६ ॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततइति ॥ १ ॥ एवंनित्यानित्यविवेकवैराग्यादयःशिष्यगुणाज्ञानविज्ञानादयोगुरुगुणाश्वोक्ताः ततःपुनःपुनश्चमरणंजन्मचैवपुनःपुनरित्युक्तं तयोःप्राप्तिप्रकारौपृच्छति कथमिति नाहंपुनरिहागतेत्युक्तंतस्या
पिप्रकारंपृच्छति कथंकष्टाच्चेति ॥ २ ॥ इतःपरंगमिष्यामिततःपरतरंपुनरित्युक्तंतत्रापिपृच्छति आत्माचेति आत्माजीवः प्रकृतिंमूलाविद्यां तच्छरीरंतज्जंस्थूलपिंडंमुक्त्वाकथंपरंप्राप्नोतीत्यर्थः शरीरात्प

वासुदेवउवाच ॥ ॥ ततस्तस्योपसंगृह्यपादौप्रश्नान्सुदुर्वचान् ॥ पप्रच्छतांश्चधर्मान्सप्राहधर्मभृतांवरः ॥ १ ॥ ॥ काश्यपउवाच ॥ ॥ कथंशरीरंच्यवतेकथंचैवो
पपद्यते ॥ कथंकष्टाच्चसंसारात्संसरन्परिमुच्यते ॥ २ ॥ आत्माचप्रकृतिंमुक्त्वातच्छरीरंविमुंचति ॥ शरीरतश्चनिर्मुक्तःकथमन्यत्प्रपद्यते ॥ ३ ॥ कथंशुभाशुभेचा
यंकर्मणीस्वकृतेनरः ॥ उपभुंक्तेक्कवाकर्मविदेहस्यावतिष्ठते ॥ ४ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ एवंसंचोदितःसिद्धःप्रश्नांस्तान्प्रत्यभाषत ॥ आनुपूर्व्येणवार्ष्णेयतन्मेनि
गदतःशृणु ॥ ५ ॥ ॥ सिद्धउवाच ॥ ॥ आयुःकीर्त्तिकराणीहयानिकृत्यानिसेवते ॥ शरीरग्रहणेयस्मिंस्तेषुक्षीणेषुसर्वशः ॥ ६ ॥ आयुःक्षयपरीतात्माविपरीतानि
सेवते ॥ बुद्धिर्व्यावर्ततेचास्यविनाशेप्रत्युपस्थिते ॥ ७ ॥ सत्त्वंबलंचकालंचविदित्वाचात्मनस्तथा ॥ अतिवेलमुपाश्नातिस्वविरुद्धान्यनात्मवान् ॥ ८ ॥ यदायमतिकष्टा
निसर्वाण्युपनिषेवते ॥ अत्यर्थमपिवाभुंक्तेनवाभुंक्तेकदाचन ॥ ९ ॥ दुष्टान्नामिषपानंचयदन्योन्यविरोधिच ॥ गुरुचाप्यमितंभुंक्तेनातिजीर्णेपिवापुनः ॥ १० ॥
व्यायाममतिमात्रंचव्यवायंचोपसेवते ॥ सततंकर्मलोभाद्वाप्राप्तंवेगंविधारयेत् ॥ ११ ॥ रसाभियुक्तमन्नंवादिवास्वप्नंचसेवते ॥ अपक्वानागतेकालेस्वयंदोषा
न्प्रकोपयेत् ॥ १२ ॥ स्वदोषकोपनाद्रोगंलभतेमरणांतिकम् ॥ अपिवोद्बंधनादीनिपरीतानिव्यवस्यति ॥ १३ ॥ तस्यतैःकारणैर्जंतोःशरीरंच्यवतेतदा ॥ जीवितं
प्रोच्यमानंतद्यथावदुपधारय ॥ १४ ॥ ऊष्माप्रकुपितःकायेतीव्रवायुसमीरितः ॥ शरीरमनुपर्यैत्यसर्वान्प्राणान्रुणद्धिवै ॥ १५ ॥ अत्यर्थंबलवानूष्माशरीरेप
रिकोपितः ॥ भिनत्तिजीवस्थानानिमर्माणिविद्धितत्त्वतः ॥ १६ ॥ ततःसवेदनःसद्योजीवःप्रच्यवतेक्षरात् ॥ शरीरंत्यजतेजंतुश्छिद्यमानेषुमर्मसु ॥ १७ ॥ वेद
नाभिःपरीतात्मातद्विद्धिद्विजसत्तम ॥ जातीमरणसंविग्नाःसततंसर्वजंतवः ॥ १८ ॥

रस्मात्कथंअन्यत्परतरंब्रह्मप्रपद्यतइतिपंचमःप्रश्नः ॥ ३ ॥ कथंशुभाशुभेइति एवंभूतस्यजीवतःकथंकर्मफलभोगइतिषष्ठः विदेहस्यसंसारबीजभूतंकर्मक्कवातिष्ठतीतिसप्तमः ॥ ४ ॥ ५ ॥ तत्रआद्यस्यप्रश्न
स्याद्येनाध्यायेनोत्तरंततोद्वितीयस्यद्वितीयेनशेषाणांतृतीयेनसिद्धउवाचआयुःकीर्त्तिकराणीहेत्यादिना ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ वेगंमलमूत्रादीनां ॥ ११ ॥ रसाभियुक्तंपरिणामेबहुरसकरंरसबाहु
ल्यस्याजीर्णहेतुत्वात् ॥ १२ ॥ अपिवाअथवा परीतानिविपरीतानिव्यवस्यतिकरोति तेननीरुजोपिम्रियतइत्यर्थः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ क्षरात्जडाच्छरीरात् ॥ १७ ॥ जातीजन्म ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गर्भसंक्रमणेपारलौकिकदेहत्यागेनैहिकगर्भस्थदेहप्रवेशे ॥ १९ ॥ अद्भिःक्लेदंजलेनवैक्लव्यं ॥ २० ॥ संभूतत्वंसंहतत्वं नियच्छतिनाशयति यथाभूतानिपृथग्भवंतीत्यर्थः तीव्रेणवायुनान्येनसमीरितः प्राणा

दृश्यंतेसंत्यजंतश्चशरीराणिद्विजर्षभ ॥ गर्भसंक्रमणेचापिमर्मणामतिसर्पणे ॥ १९ ॥ तादृशीमेवलभतेवेदनांमानवःपुनः ॥ भिन्नसंधिरथक्लेदमद्भिःसलभते
नरः॥ २० ॥ यथापंचसुभूतेषुसंभूतत्वंनियच्छति ॥ शैत्यात्प्रकुपितःकायेतीव्रवायुसमीरितः॥ २१ ॥ यःसपंचसुभूतेषुप्राणापानेव्यवस्थितः॥ सगच्छत्यूर्ध्व
गोवायुःकृच्छ्रान्मुक्त्वाशरीरिणः॥ २२ ॥ शरीरंचजहात्येवंनिरुच्छ्वासश्चदृश्यते॥ सनिरूष्मानिरुच्छ्वासोनिःश्रीकोहतचेतनः ॥ २३ ॥ ब्रह्मणासंपरित्यक्तोमृतइ
त्युच्यतेनरः॥ स्रोतोभिर्यैर्विजानातिइंद्रियार्थान्शरीरभृत्॥ २४॥ तैरेवनविजानातिप्राणानाहारसंभवान्॥ तत्रैवकुरुतेकायेयःसजीवःसनातनः॥ २५॥ तथा
यद्यद्भवेद्युक्तंसंनिपातेक्वचित्क्वचित् ॥ तत्तन्मर्मविजानीहिशास्त्रदृष्टंहितत्तथा ॥ २६ ॥ तेषुमर्मसुभिन्नेषुततःससमुदीरयन् ॥ आविश्यहृदयंजंतोःसत्त्वंचाशुरु
णद्धिवै ॥ ततःसचेतनोजंतुर्नाभिजानातिकिंचन ॥ २७ ॥ तमसासंवृतज्ञानःसंवृतेष्वेवमर्मसु ॥ सजीवोनिरधिष्ठानश्चाल्यतेमातरिश्वना ॥ २८ ॥ ततःस
तंमहोच्छ्वासंभृशमुच्छ्वस्यदारुणम् ॥ निष्क्रामन्कंपयत्याशुतच्छरीरमचेतनम्॥ २९ ॥ सजीवःप्रच्युतःकायात्कर्मभिःस्वैःसमावृतः॥ अंकितःस्वैःशुभैःपुण्यैःपापै
र्वाप्युपपद्यते ॥ ३० ॥ ब्राह्मणाज्ञानसंपन्नायथावच्छ्रुतनिश्चयाः ॥ इतरंकृतपुण्यंवातंविजानंतिलक्षणैः॥ ३१ ॥ यथांधकारेखद्योतंलीयमानंततस्ततः॥ चक्षु
ष्मंतःप्रपश्यंतितथाचज्ञानचक्षुषः ॥ ३२ ॥ पश्यंत्येवंविधंसिद्धाजीवंदिव्येनचक्षुषा ॥ च्यवंतंजायमानंचयोनिंचानुप्रवेशितम् ॥ ३३ ॥ तस्यस्थानानिदृष्टानि
त्रिविधानीहशास्त्रतः ॥ कर्मभूमिरियंभूमिर्यत्रतिष्ठंतिजंतवः ॥ ३४ ॥ ततःशुभाशुभंकृत्वालभंतेसर्वदेहिनः ॥ इहैवोच्चावचान्भोगान्प्राप्नुवंतिस्वकर्मभिः॥
॥ ३५ ॥ इहैवाशुभकर्माणःकर्मभिर्निरयंगताः ॥ अवाग्गतिरियंकष्टायत्रपच्यंतिमानवाः ॥ तस्मात्सुदुर्लभोमोक्षोरक्ष्यश्चात्माततोभृशम् ॥ ३६ ॥ ऊर्ध्वंतुजंत
वोगत्वायेषुस्थानेष्ववस्थिताः॥ कीर्त्यमानानितानीहतत्त्वतःसंनिबोधमे॥ ३७॥ तच्छ्रुत्वानैष्ठिकींबुद्धिंबुध्येथाःकर्मनिश्चयम् ॥ ताराहूपाणिसर्वाणियत्रैतच्चंद्र
मंडलम्॥ ३८ ॥ यत्रविभ्राजतेलोकेस्वभासासूर्यमंडलम् ॥ स्थानान्येतानिजानीहिजनानांपुण्यकर्मणाम्॥ ३९ ॥ कर्मक्षयाच्चतेसर्वेच्यवंतेवैपुनःपुनः ॥ तत्रा
पिचविशेषोस्तिदिविनीचोच्चमध्यमः॥ ४० ॥ नचतत्रापिसंतोषोदृष्ट्वादीप्ततरांश्रियम्॥ इत्येतागतयःसर्वाःपृथक्तेसमुदीरिताः॥ ४१ ॥

पानस्थानेव्यवस्थितोयोवायुरित्युत्तरेणसंबंधः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ स्रोतोभिरिंद्रियैः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शुभानामिति क्षेत्रंक्षेत्रंदेहंदेहंप्राप्यप्राप्यासाद्यासाद्यपच्यंतेफलं
प्रयच्छंति ॥ १ ॥ चित्तशुद्ध्यशुद्धितारतम्येनाल्पादपिपुण्यात्पापाद्वाफलंबह्वस्तीत्याहसार्धेन यथेति फलीदक्षः ॥ २ ॥ पुरोधायेति तस्मान्मनएवप्रधानंनकर्मेतिभावः ॥ ३ ॥ यथाकर्मेति मन्युरविद्यासंक
ल्पोवा तच्चापितत्रापिप्रश्ने ॥ ४ ॥ तदाह शुक्रमिति ॥ ५ ॥ क्षेत्रंप्राप्तस्यनरस्यतात्त्विकंरूपमाह सौक्ष्म्यादिति ब्राह्मणोब्रह्मवित् तस्मात्तत्शाश्वतंब्रह्मज्ञात्वाकामंईप्सितंप्राप्यासंगोभवतीत्यर्थः ॥ ६॥ तद्बी
जंब्रह्मैवकारणं तेनेति एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः सब्रह्मैवसन्जीवःचेतसाउपाधिभूतेनप्राणस्थानेषुइंद्रियगोलकेषुदधातिधारयतेअभिमानमित्यर्थइत्युत्तरश्लोकार्धेनसहान्व

उपपत्तिंतुवक्ष्यामिगर्भस्याहमतःपरम् ॥ तथातन्मेनिगदतःशृणुष्वावहितोद्विज ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिसप्तदशोऽ
ध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ शुभानामशुभानांचनेहनाशोस्तिकर्मणाम् ॥ प्राप्यप्राप्यानुपच्यंतेक्षेत्रंक्षेत्रंतथातथा ॥ १ ॥ यथाप्रसूय
मानस्तुफलीदद्यात्फलंबहु ॥ तथास्याद्विपुलंपुण्यंशुद्धेनमनसाकृतम् ॥ २ ॥ पापंचापितथैवस्यात्पापेनमनसाकृतम् ॥ पुरोधायमनोहीदंकर्मण्यात्माप्रवर्तते ॥ ३ ॥
यथाकर्मसमाविष्टःकाममन्युसमावृतः ॥ नरोगर्भंप्रविशतितच्चापिशृणुचोत्तरम् ॥ ४ ॥ शुक्रंशोणितसंसृष्टंस्त्रियागर्भाशयंगतम् ॥ क्षेत्रंकर्मजमाप्नोतिशुभंवाय
दिवाशुभम् ॥ ५ ॥ सौक्ष्म्यादव्यक्तभावाच्चनचक्वचनसज्जति ॥ संप्राप्यब्राह्मणःकामंतस्मात्तद्ब्रह्मशाश्वतम् ॥ ६ ॥ तद्बीजंसर्वभूतानांतेनजीवंतिजंतवः ॥ सजीवः
सर्वगात्राणिगर्भस्याविश्यभागशः ॥ ७ ॥ दधातिचेतसासद्यःप्राणस्थानेष्ववस्थितः ॥ ततःस्पंदयतेंगानिसगर्भश्चेतनान्वितः ॥ ८ ॥ यथालोहस्यनिःस्यंदोनिषि
क्तोबिंबविग्रहम् ॥ उपैतितद्वज्जानीहिगर्भेजीवप्रवेशनम् ॥ ९ ॥ लोहपिंडंयथावह्निःप्रविश्यत्यतितापयेत् ॥ तथात्वमपिजानीहिगर्भेजीवोपपादनम् ॥ १० ॥ यथाचदी
पःशरणेदीप्यमानःप्रकाशते ॥ एवमेवशरीराणिप्रकाशयतिचेतना ॥ ११ ॥ यद्यच्चकुरुतेकर्मशुभंवायदिवाऽशुभम् ॥ पूर्वदेहकृतंसर्वमवश्यमुपभुज्यते ॥ १२ ॥

यः ॥ ७ ॥ ततोधारणात् ॥ ८ ॥ ननुकथंसूक्ष्मोपिदेहंव्याप्नुयादव्यक्तोवाव्यक्तिंअसंगोवासंगमित्याशंक्यत्रिभिःपरिहरति यथालोहस्येत्यादिभिः यथास्वर्णद्रवःस्वल्पोपिकृत्स्नांताम्रप्रतिमांस्वर्णमयीमिव
करोतिएवंगर्भेजीवप्रवेशनंशरीरे सूक्ष्मस्यापिचैतन्यस्यव्याप्तिरित्याद्यस्यपरिहारःयथैवबिंबंमृदयोपलिप्तमित्यादिश्रुत्यनुसारी ॥ ९ ॥ यथास्वयमव्यक्तोपिवह्निःकाष्ठलोहाद्युपाधावेवाभिव्यज्यतेएवंगर्भेजी
वोपपादनं देहेचैतन्यस्याभिव्यक्तिरितिद्वितीयस्यपरिहारःअरणीषुचाग्निरित्यादिश्रुत्यनुसारी ॥ १० ॥ तृतीयस्यपरिहारमाह यथाचेति शरणेगृहे शरीराणिस्थूलसूक्ष्मकारणानि ॥ ११ ॥ दीपवदसंगाया
अपिचेतनायाःदुखादिसंप्रतीतौहेतुमाह यद्यच्चेति यथाप्रकाशः अतदाकारोपिअंगुल्याद्युपाधिनाऋजुवक्राद्याकारइवप्रतीयतेएवंकर्मजदुःखप्रकाशिकायांचितिदुःखाकारतेवभातिवस्तुतस्तुनास्ति असं
गोह्ययंपुरुषइतिश्रुतेः अवस्थांतरगतस्यदुःखस्यावस्थांतरेनुवृत्त्यदर्शनाच्चेतिभावः ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततःउपभोगात् ॥ १३ ॥ कथंकष्टाच्चसंसारान्मुच्यतइत्यस्योत्तरमाह तत्रकर्मेत्यादिना जातीषुयोनिषु ॥ १४ ॥ १५ ॥ संयमश्चित्तैकाग्र्यं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ यश्चयोगीति सर्पदं शोविषविद्याविदमिवकर्मसंगःप्रतीयमानो पयोगिनंनबाधते योगीइतरेभ्यःश्रेष्ठइत्यर्थः यतोयोगीअतोमुक्तः चस्त्वर्थे परौचशब्दौहेत्ववधारणार्थौ यस्तुयोगीसहियोगबलान्मुक्तएवेत्यर्थः ॥२१॥ कर्मिणां विलंबेनमुक्तिरित्याह वर्त्तमानस्येति ॥ २२ ॥ एवमिति अयंआत्माब्रह्मसन्निकृतः जीवत्वंप्राप्तः ॥२३॥२४ ॥ ननुस्वतंत्राएवबह्वश्चेतनाःनब्रह्मविकाराइत्याशंक्यशरीरमात्मनइत्यादिनापौर्विकीश्रुतिरि

॥ १४ ॥

ततस्तुक्षीयतेचैवपुनश्चान्यत्प्रचीयते ॥ यावत्तन्मोक्षयोगस्थंधर्मंनैवावबुध्यते ॥ १३ ॥ तत्रकर्मप्रवक्ष्यामिसुखीभवतियेनवै ॥ आवर्तमानोजातीषुयथान्यो न्यासुसत्तम ॥ १४ ॥ दानंव्रतंब्रह्मचर्यंयथोक्तंब्रह्मधारणम् ॥ दमःप्रशांततताचैवभूतानांचानुकंपनम् ॥ १५ ॥ संयमश्चानृशंस्यंचपरस्वादानवर्जनम् ॥ व्यलीका नामकरणंभूतानांमनसाभुवि ॥ १६ ॥ मातापित्रोश्चशुश्रूषादेवतातिथिपूजनम् ॥ गुरुपूजाघृणाशौचंनित्यमिंद्रियसंयमः ॥ १७ ॥ प्रवर्तनंशुभानांचतत्सतांवृत्त मुच्यते ॥ ततोधर्मःप्रभवतियःप्रजाःपातिशाश्वतीः ॥ १८ ॥ एवंसत्सुसदापश्येत्तत्राप्येषाध्रुवास्थितिः ॥ आचारोधर्ममाचष्टेयस्मिन्शांताव्यवस्थिताः ॥ १९ ॥ तेषुतत्कर्मनिक्षिप्तंयःसधर्मःसनातनः ॥ यस्तंसमभिपद्येतनसदुर्गतिमाप्नुयात् ॥ २० ॥ अतोनियम्यतेलोकःप्रच्यवन्धर्मवर्त्मसु ॥ यश्चयोगीचमुक्तश्चसएते भ्योविशिष्यते ॥ २१ ॥ वर्तमानस्यधर्मेणशुभंयत्रयथातथा ॥ संसारतारणंह्यस्यकालेनमहताभवेत् ॥ २२ ॥ एवंपूर्वकृतंकर्मनित्यंजंतुःप्रपद्यते ॥ सर्वंतत्कारणं येनविकृतोयमिहागतः ॥ २३ ॥ शरीरग्रहणंचास्यकेनपूर्वंप्रकल्पितम् ॥ इत्येवंसंशयोलोकेतच्चवक्ष्याम्यतःपरम् ॥ २४ ॥ शरीरमात्मनःकृत्वासर्वलोकपिताम हः ॥ त्रैलोक्यमसृजद्ब्रह्माकृत्स्नंस्थावरजंगमम् ॥ २५ ॥ ततःप्रधानमसृजत्प्रकृतिंसशरीरिणाम् ॥ ययासर्वमिदंव्याप्तंयांलोकेपरमांविदुः ॥ २६ ॥ इदंतत्क्षरमित्यु क्तंपरंत्वमृतमक्षरम् ॥ त्रयाणांमिथुनंसर्वमेकैकस्यपृथक्पृथक् ॥ २७ ॥

त्यंतैःश्लोकैःप्रत्याचष्टे सर्वलोकःकार्यसमष्टिःतस्याःपितामायाशबलंब्रह्म पितामहःशुद्धंततआत्मनःशुद्धस्यशरीरंअव्याकृताकाशं आकाशशरीरंब्रह्मेतिश्रुतेः मायांकृत्वाउत्पाद्य तस्मादव्यक्तमुत्पन्नंत्रिगुणं द्विजसत्तमेतितदुत्पत्तिस्मृतेः नोव्योमापरोयदितिसृष्टेःप्राक्तदभावश्रुतेश्चकृत्स्नंसूत्रात्मकंत्रैलोक्यं ॥ २५ ॥ ततःप्रधानंसर्वेषुकार्येषुप्रधीयमानंतेजोबन्नात्मकंजीवानांप्रकृतिंअभिव्यक्तिस्थानंदेहाद्याकारंय याप्रकृत्या ॥२६॥ क्षरंजडं अक्षरंतदवच्छिन्नंचैतन्यंजीवेशभावाक्रांतं त्रयाणांक्षराक्षरशुद्धानांमध्येमिथुनंक्षराक्षरंसर्वंप्रतिपूरुषंपृथक्पृथगस्तितत्तन्मुक्तौतत्तत्कल्पितंतद्रज्जुसर्पवद्बाध्यतइत्यर्थः ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

Public Domain. Digitization by eGangotri

उक्तोर्थःश्रौतएवेत्याह अस्तृजदिति पूर्वंदृष्टःस्रष्टेःप्राक्सदेवसोम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयमितिश्रुतौदृष्टः सर्वभूतानिवियदादीनि स्थावराणिचाज्जंगमानि ऐतदात्म्यमितिश्रुतेःप्रत्यगात्मैवसर्वदृश्यरूपेण भातीत्यर्थः ॥२८॥ एवंश्रुतिबलेनचेतनभेदंनिरस्यब्रह्मविकारस्यजीवस्यविकारत्वंनित्यंचेत्कृतंसाधनैरित्याशंक्यतदनित्यत्वमाह तस्यकालेति तस्यशरीरग्रहणस्यकालेत्यनेनानंतवत्त्वं परिवृत्तिंसुरनरतिर्यगादिदेहेषुभ्रमणं ॥२९॥ यथात्रेति अत्रसंसारस्यांतवत्त्वेविषये वदेत्तद्वदहंजातिस्मरोयत्प्रवक्ष्यामीत्यध्याहृत्ययोज्यं ॥ ३० ॥३१ ॥ ३२ ॥ चेतनावत्सुदेहेषुसमंएकं ॥ ३३ ॥ ऐकात्म्यदृष्ट्यानिर्विद्यतइत्य

असृजत्सर्वभूतानिपूर्वंदृष्टःप्रजापतिः॥ स्थावराणिचभूतानिइत्येषापौर्विकीश्रुतिः ॥ २८ ॥ तस्यकालपरीमाणमकरोत्सपितामहः ॥ भूतेषुपरिवृत्तिंचपुनरावृत्तिमेवच॥ २९॥ यथात्रकश्चिन्मेधावीदृष्टात्मापूर्वजन्मनि ॥ यत्प्रवक्ष्यामितत्सर्वंयथावदुपपद्यते ॥ ३० ॥ सुखदुःखेयथासम्यगनित्येयःप्रपश्यति ॥ कायंचामेध्यसंघातंविनाशंकर्मसंहितम्॥ ३१ ॥ यच्चकिंचित्सुखंतच्चदुःखंसर्वमितिस्मरन्॥ संसारसागरंघोरंतरिष्यतिसुदुस्तरम् ॥३२॥ जातीमरणरोगैश्चसमाविष्टःप्रधानवित्॥ चेतनावत्सुचैतन्यंसमंभूतेषुपश्यति ॥ ३३ ॥ निर्विद्यतेततःकृत्स्नंमार्गमाणःपरंपदम्॥ तस्योपदेशंवक्ष्यामियाथातथ्येनसत्तम ॥ ३४ ॥ शाश्वतस्याव्ययस्याथयदस्यज्ञानमुत्तमम्॥ प्रोच्यमानंमयाविप्रनिबोधेदमशेषतः॥ ३५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअष्टादशोऽध्यायः॥

॥१८॥ ॥ध॥ ॥ध॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥यःस्यादेकायनेलीनस्तूष्णींकिंचिदचिंतयन्॥ पूर्वंपूर्वंपरित्यज्यसतीर्णोबंधनाद्भवेत्॥ १ ॥ सर्वमित्रःसर्वसहःशमेरक्तोजितेंद्रियः॥ व्यपेतभयमन्युश्चआत्मवान्मुच्यतेनरः ॥ २ ॥ आत्मवत्सर्वभूतेषुयश्चरेन्नियतःशुचिः ॥ अमानीनिरभीमानःसर्वतोमुक्तएवसः ॥ ॥ ३ ॥ जीवितंमरणंचोभेसुखदुःखेतथैवच ॥ लाभालाभेप्रियद्वेष्येयःसमःसचमुच्यते ॥ ४ ॥ नकस्यचित्स्पृहयतेनावजानातिकिंचन ॥ निर्द्वंद्वोवीतरागात्मासर्वथामुक्तएवसः ॥ ५ ॥ अनमित्रश्चनिर्बंधुरनपत्यश्चयःक्वचित्॥ त्यक्तधर्मार्थकामश्चनिराकांक्षीचमुच्यते ॥ ६ ॥

र्थः स्पष्टार्थमन्यत् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ध॥ ॥ध॥ ॥ शरीरस्यनाशोत्पत्तिप्रकारावुक्त्वापूर्वोपक्रांतंततोमुक्तिप्रकारंप्रपंचयति यःस्यादिति तद्यथासर्वासामपांसमुद्रएकायनमित्यादिश्रुत्युक्तप्रकारेणसर्वलयाधिष्ठानंब्रह्मएकायनंतस्मिन्लीनःसयथासैंधवखिल्यउदकेप्रास्तउदकमेवानुविलीयतेइतिश्रुत्युक्तरीत्याऐक्यंप्राप्तः तूष्णीअहमेवेदंसर्वोस्मीत्यभिमानमप्यकुर्वन् किंचिदचिंतयन्नित्यनेनास्मीत्यपिवारयति पूर्वंपूर्वंस्थूलसूक्ष्मकारणेषुपरित्यज्यउत्तरस्मिन्नुत्तरस्मिन्प्रविलाप्य ॥१॥ सर्वमित्रःअद्रोही सर्वसहःक्षमी शमेचित्तनिग्रहे भयंयोगासिद्धौकर्मसंन्यासिनःकर्मब्रह्मोभयभ्रष्टताप्रयुक्तं मन्युरियतापिकालेननयोगःसिद्धइतिदैन्यंतत्रद्वेषोवा आत्मवान्जितचित्तः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ अनमित्रःशत्रुहीनः ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

ज्ञानफलमाह नैवेति धर्माधर्मशून्यः पूर्वोपचितंप्रारब्धकर्मतस्यहायकःत्यापकः धातुक्षयेणशरीरारंभकभूतविनाशेनैवप्रशांतःअत्यंतसमुच्छिन्नआत्माचित्तंयस्यसः अतएवनिर्द्वंद्वःअद्वैतः यत्रत्वस्यसर्वमात्मैवाभूत्तत्केनकंपश्येदितिश्रुतेः ॥ ७ ॥ अकर्मवान्संन्यासी ॥ ८ ॥ ९ ॥ अगंधंगंधादिहीनंचिन्मात्रं ॥ १० ॥ पंचभूतगुणैर्हीनमितिस्थूलनिरासः अमूर्त्तिमदितिसूक्ष्मस्य अहेतुकमितिकारणस्य अतएव अगुणं गुणभोक्तृपूर्वैस्त्रिभीरूपैः गुणाविषयादयः ॥ ११ ॥ १२ ॥ एवंध्यानजसंस्कारैर्बाह्यसंस्कारानश्यंति तज्जःसंस्कारोन्यसंस्कारप्रतिबंधीतियोगसूत्रादित्याह सर्वसंस्कारेति ॥ १३ ॥ १४ ॥ अतःप

नैवधर्मीनचाधर्मीपूर्वोपचितहायकः॥ धातुक्षयप्रशांतात्मानिर्द्वंद्वःसविमुच्यते॥ ७॥ अकर्मवान्विकांक्षश्चपश्येज्जगदशाश्वतम् ॥ अश्वत्थसदृशंनित्यंजन्ममृत्युजरायुतम् ॥ ८॥ वैराग्यबुद्धिःसततमात्मदोषव्यपेक्षकः॥ आत्मबंधविनिर्मोक्षंसकरोत्यचिरादिव ॥ ९ ॥ अगंधमरसस्पर्शमशब्दमपरिग्रहम् ॥ अरूपमनभिज्ञेयंदृष्ट्वात्मानंविमुच्यते॥ १०॥ पंचभूतगुणैर्हीनममूर्तिमदहेतुकम्॥ अगुणंगुणभोक्तारंयःपश्यतिसमुच्यते ॥ ११॥ विहायसर्वसंकल्पान्बुद्ध्याशारीरमानसान्॥ शनैर्निर्वाणमाप्नोतिनिरिंधनइवानलः॥ १२॥ सर्वसंस्कारनिर्मुक्तोनिर्द्वंद्वोनिष्परिग्रहः॥ तपसाइंद्रियग्रामंयश्चरेन्मुक्तएवसः ॥ १३ ॥ विमुक्तःसर्वसंस्कारैस्ततोब्रह्मसनातनम्॥ परमाप्नोतिसंशांतमचलंनित्यमक्षरम्॥ १४॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामियोगशास्त्रमनुत्तमम्॥ युंजतःसिद्धमात्मानंयथापश्यंतियोगिनः॥ ॥ १५॥ तस्योपदेशंवक्ष्यामियथावत्तन्निबोधमे॥ यैर्द्वारैश्चारयन्नित्यंपश्यत्यात्मानमात्मनि॥ १६॥ इंद्रियाणितुसंहृत्यमनआत्मनिधारयेत्॥ तीव्रंतप्त्वातपःपूर्वंमोक्षयोगंसमाचरेत्॥ १७॥ तपस्वीसततंयुक्तोयोगशास्त्रमथाचरेत्॥ मनीषीमनसाविप्रःपश्यन्नात्मानमात्मनि॥ १८॥ सचेच्छक्नोत्ययंसाधुर्योक्तुमात्मानमात्मनि॥ ततएकांतशीलःसपश्यत्यात्मानमात्मनि ॥ १९॥ संयतःसततंयुक्तआत्मवान्विजितेंद्रियः॥ तथायआत्मनात्मानंसंप्रयुक्तःप्रपश्यति ॥ २०॥ यथाहिपुरुषःस्वप्नेदृष्ट्वापश्यत्यसाविति ॥ तथारूपमिवात्मानंसाधुयुक्तःप्रपश्यति ॥ २१ ॥ इषीकांचयथामुंजात्कश्चिन्निष्कृष्यदर्शयेत् ॥ योगीनिष्कृष्यचात्मानंतथापश्यतिदेहतः॥ २२॥

रंप्रवक्ष्यामीतिसंक्षेपोक्त्यनंतरंविस्तरेणवक्ष्यामि युंजतःध्यायतःसिद्धंआविद्यकभ्रांतिनिवृत्तौस्वतःसिद्धंनतुकीटभ्रमरन्यायेनध्यानसाध्यं ॥१५॥ यैर्द्वारैःचित्तनिग्रहोपायैःआत्मानंचित्तंआत्मनिदेहेचारयन्अंतर्मुखंकुर्वन् नित्यंआद्यंतशून्यंवस्तुपश्यतितानिनिबोधेतिपूर्वेणान्वयः ॥ १६॥ संहृत्यस्वस्वविषयेभ्यःप्रत्यावर्त्य आत्मनिक्षेत्रज्ञे एतच्चतपआख्यस्वधर्मानुष्ठानेनशुद्धेचेतस्येवभवतीत्याह तीव्रमिति ॥ १७॥ एतदेवान्वयव्यतिरेकाभ्यांद्रढयति तपस्वीत्यादिना ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ यथाहीति यथास्वप्नेस्थूलदेहासंगेनस्थितःसन्कंचिददृष्टचरंपुरुषंपश्यति उखेवअनिरुद्धं प्रबुद्धश्चपुनस्तंदृष्ट्वासोयमितिप्रत्यभिजानाति तथात्मानंविश्वरूपंसमाधौदृष्ट्वाव्युत्थानेपिविश्वमात्मत्वेनैवपश्यतीत्यर्थः॥ २१॥ तंस्वाच्छरीरात्प्रवृहेन्मुंजादिवेषीकांधैर्येणेतिदेहासंगेश्रौतंदृष्टांतमाह इषीकामिति ॥ २२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दृष्टांतंदार्ष्टांतिकेयोजयति मुंजमिति आत्मनिश्रितांमायांजगदाकारेणभासमानामितिशेषः ॥ २३ ॥ यतोयंसबाह्याभ्यंतरंप्रत्यगनन्यत्वेनवीक्षतेऽतएवचानन्याधिपतिरयमित्याह यदाहीति ॥ २४ ॥ सए कधाभवतित्रिधाभवतीत्यादिकायव्यूहकरणं नतस्यरोगोनजरानमृत्युःसर्वस्यवशीसर्वस्येशानइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धंयोगफलमाह अन्यान्याइति अन्यान्यादेवगंधर्वमनुष्याद्याः तनवस्तनूः कामरूपीभवती त्यर्थः ॥ २५ ॥ विदेहकैवल्यावधिकमेवैश्वर्यमित्याह ब्रह्मचेति ॥ २६ ॥ २७ ॥ विनश्यत्स्विति विदेहमुक्तस्यक्लेशाःसंतीत्युक्तंतत्कैमुतिकन्यायेनद्रढयितुंसदेहमुक्तस्यापितेनसंतीत्याह दुःखशोकेत्यादि ना ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ अन्यान्याश्चेतिपूर्वोक्तस्यविवरणं देहानिति भुंजानेनयोगैश्वर्यमितिशेषः निर्वेदोयोगाद्वैराग्यंनकर्त्तव्यमित्यर्थः ॥ ३१ ॥ वस्तुतस्तुयोगजसंस्कारप्राबल्याद्योगिनोभोगेच्छैवन

मुंजंशरीरमित्याहुरिषीकामात्मनिश्रिताम्॥एतन्निदर्शनंप्रोक्तंयोगविद्भिरनुत्तमम्॥२३॥ यदाहियुक्तमात्मानंसम्यक्पश्यतिदेहभृत्॥ नतस्येहेश्वरःकश्चित्त्रैलो क्यस्यापियःप्रभुः॥२४॥ अन्यान्याश्चैवतनवोयथेष्टंप्रतिपद्यते ॥ विनिवृत्यजरांमृत्युंनशोचतिनहृष्यति ॥ २५ ॥ देवानामपिदेवत्वंयुक्तःकारयतेवशी ॥ ब्र ह्मचाव्ययमाप्नोतिहित्वादेहमशाश्वतम् ॥ २६ ॥ विनश्यत्सुचभूतेषुनभयंतस्यजायते॥ क्लिश्यमानेषुभूतेषुनसक्लिश्यतिकेनचित् ॥ २७ ॥ दुःखशोकमयैर्घोरैःसं गस्नेहसमुद्भवैः॥नविचाल्यतियुक्तात्मानिस्पृहःशांतमानसः ॥ २८ ॥ नैनंशस्त्राणिविध्यंतेनमृत्युश्चास्यविद्यते ॥ नातःसुखतरंकिंचिल्लोकेक्वचनदृश्यते ॥ २९ ॥ सम्यग्युक्त्वासआत्मानमात्मन्येवप्रतिष्ठते ॥ विनिवृत्तजरादुःखःसुखंस्वपितिचापिसः ॥ ३० ॥ देहान्यथेष्टमभ्येतिहित्वेमांमानुषींतनुम् ॥ निर्वेदस्तुनकर्तव्यो भुंजानेनकथंचन ॥ ३१ ॥ सम्यग्युक्तोयदात्मानमात्मन्येवप्रपश्यति ॥ तदैवनस्पृहयतेसाक्षादपिशतक्रतोः॥ ३२॥ योगमेकांतशीलस्तुयथाविंदतितच्छृणु॥ दृष्टपूर्वांदिशंचिंत्ययस्मिन्संनिवसेत्पुरे ॥ ३३ ॥ पुरस्याभ्यंतरेतस्यमनश्चाप्यंनबाह्यतः ॥ पुरस्याभ्यंतरेतिष्ठन्यस्मिन्नावसथेवसेत् ॥ तस्मिन्नावसथेधार्यंस बाह्याभ्यंतरंमनः ॥ ३४ ॥ प्रचिंत्यावसथेकृत्स्नंयस्मिन्कालेसपश्यति ॥ तस्मिन्कालेमनश्चास्यनचकिंचनबाह्यतः ॥ ३५ ॥ संनियम्येंद्रियग्रामंनिर्घोषेनिर्ज नेवने॥कायमभ्यंतरंकृत्स्नमेकाग्रःपरिचिंतयेत्॥ ३६ ॥

भवतीत्याह सम्यगिति असम्यग्योगिविषयैवभोगेच्छोक्तिरितिभावः ॥ ३२ ॥ एकांतशीलः एकंब्रह्मअस्यतेप्राप्यतेनेनेतिएकांतोध्यानंतच्छीलः ततस्तुतंपश्यतिनिष्कलंध्यायमानइतिश्रुतेः दृष्टपूर्वांदिशं दृ ष्टंश्रुतिः प्रामाण्यंप्रत्यनपेक्षत्वात् वेदांतश्रवणपूर्विकांदिशंउपदेशंचिंत्ययुक्त्यापिपर्यालोच्य श्रोतव्योमंतव्यइतिश्रुतेः यस्मिन्पुरेदेहे ॥ ३३ ॥ आवसथेमूलाधाराद्यन्यतमस्मिंश्चक्रे ॥ ३४ ॥ तदेवकृत्स्नंसर्वा त्मकंयदापश्यतितदास्यबाह्यतःप्रत्यग्रूपादन्यन्नकिंचनअस्ति यत्रास्यमनःसज्जेत् अतोनिर्वासनत्वान्मुच्यतइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ उपसंहरति संनियम्येति कायमभिदेहस्याभितोबहिःअंतरंमध्येचकृत्स्नंपरिपूर्णं ब्रह्मैवाचिंतयेदित्यर्थः ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अस्ययोगस्यसाधनान्याह दंतानित्यादि दंतान्दंतैरवखंड्यावखंड्यग्रस्यमाणानाहारान्चिंतयेत् आहारशुद्धौसत्त्वशुद्धिःसत्त्वशुद्धौध्रुवास्मृतिःस्मृतिलंभेसर्वग्रंथीनांविप्रमोक्षइतिआहारशुद्धेर्मोक्षहेतुत्वश्रुतेः त थातालुआधारं जिह्वांतत्राधेयां यथोक्तमीश्वरप्रोक्ते लंबिकोर्ध्वेस्थितेगर्त्तेरसनांविपरीतगां संयोजयेत्प्रयत्नेनमुद्रासाखेचरीमतेति दत्तात्रेयः अंतःकपालविवरेजिह्वांव्यावृत्यचार्पयेत् भ्रूमध्यदृष्टिरप्येषामुद्रा भवतिखेचरीति भ्रुवोर्मध्येप्राणमावेश्य प्राणापानौसमौकृत्वानासाभ्यंतरचारिणाविति चैतदेवोक्तं गलंजिह्वामूलादधोभागः ग्रीवातदधःकंठनालं ताभ्यांकंठकूपस्ततोप्यधस्थितोलक्ष्यते तत्रधारणासद्यःफ लायत्नादभ्यसनीयायोगेविश्वासोत्पत्त्यर्थं तथाचसूत्रं कंठकूपेक्षुत्पिपासानिवृत्तिरिति भाष्यमपिआसामेकस्याःफलंयावन्नानुभवतितावद्योगधर्मेनश्रद्धत्तेइति हृदयंहृदयायतनं ब्रह्म हृदयबंधनंशतंचैका

दंतांस्तालुचजिह्वांचगलंग्रीवांतथैवच ॥ हृदयंचिंतयेच्चापितथाहृदयबंधनम् ॥ ३७ ॥ इत्युक्तःसमयाशिष्योमेधावीमधुसूदन ॥ पप्रच्छपुनरेवेमंमोक्षधर्मंसुदुर्व चम् ॥ ३८ ॥ भुक्तंभुक्तमिदंकोष्ठेकथमन्नंविपच्यते ॥ कथंरसत्वंव्रजतिशोणितत्वंकथंपुनः ॥ ३९ ॥ तथामांसंचमेदश्चस्नाय्वस्थीनिचयोषिति ॥ कथमेतानिस र्वाणिशरीराणिशरीरिणाम् ॥ ४० ॥ वर्धंतेवर्धमानस्यवर्धतेचकथंबलम् ॥ निरोधानांनिर्गमनंमलानांचपृथक्पृथक् ॥ ४१ ॥ कुतोवायंप्रश्वसितिउच्छ्वसित्यपि वापुनः ॥ कंचदेशमधिष्ठायतिष्ठत्यात्मायमात्मनि ॥ ४२ ॥ जीवःकथंवहतिचचेष्टमानःकलेवरम् ॥ किंवर्णंकीदृशंचैवनिवेशयतिवैपुनः ॥ ४३ ॥ याथातथ्येन भगवन्वक्तुमर्हसिमेनघ ॥ इतिसंपरिपृष्टोहंतेनविप्रेणमाधव ॥ ४४ ॥ प्रत्यब्रुवंमहाबाहोयथाश्रुतमरिंदम ॥ यथास्वकोष्ठेप्रक्षिप्यभांडंभांडमनाभवेत् ॥ ४५ ॥ तथास्वकायेप्रक्षिप्यमनोद्वारैरनिश्चलैः ॥ आत्मानंतत्रमार्गेतप्रमादंपरिवर्जयेत् ॥ ४६ ॥ एवंसततमुद्युक्तःप्रीतात्मानचिरादिव ॥ आसादयतितद्ब्रह्मयद्दृष्ट्वा स्यात्प्रधानवित् ॥ ४७ ॥ नत्वसौचक्षुषाग्राह्योनचसर्वैरपींद्रियैः ॥ मनसैवप्रदीपेनमहानात्माप्रदृश्यते ॥ ४८ ॥

चहृदयस्यनाड्यइतिश्रूयमाणंनाडीमार्गंतत्तल्लोकगत्युपयोगि ॥ ३७ ॥ मेधावीदंतादिशब्दैःपारोक्ष्येणोक्तमर्थंज्ञातवान् ॥ ३८ ॥ पंचस्वर्थेषुआद्यंविवृत्यपृच्छतित्रिभिः भुक्तंभुक्तमिति ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ ४१ ॥ द्वितीयमर्द्धेन कुतोवेति तृतीयंयोगानुपकारित्वादपृष्ट्वाचतुर्थमेवपृच्छति कंचेति ॥ ४२ ॥ पंचमंपृच्छति जीवइति कथंजीवोनाडीमार्गैःसूक्ष्मंकलेवरंवहति किंवर्णाबातेनाडीमार्गास्तैश्चकीदृशंपु नर्वपुःप्राप्यमितिप्रश्नार्थः एतेषांमध्येआद्ययोर्विवरणार्थाब्राह्मणगीता इतरयोर्गुरुशिष्यसंवादःप्राधान्येन अन्यत्तुतत्रतत्रोपसर्जनत्वेनप्रतिपाद्यतइतिविभागः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ कोष्ठेधान्यगृहेभांडंगृहोपस्क रंनिक्षिप्तंयथागृहंप्रविष्टोविविच्यजानाति ॥ ४५ ॥ एवंस्वकायेदेहांतर्मनःप्रक्षिप्यअनिश्चलैःअनिश्वरद्भिर्द्वारैरिंद्रियैः सर्वद्वाराणिसंयम्यमनोहृदिनिरुद्ध्यचेतिस्मृतेःत्वयायत्पृष्टंतद्वस्तुयोगबलेनज्ञेयमित्यर्थः ॥ ४६ ॥ एतदेवोपपादयति एवमिति प्रधानवित्प्रकृतिवित्सर्वविकारविद्भवतिविकाराणांप्रकृतेरनन्यत्वादिति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

चक्षुराद्यग्राह्यस्यामूर्त्तस्यरूपंसर्वतःपाणिपादांतइत्यादिलक्षणं ॥४९॥ तदेवजीवस्यस्वात्मभूतदेहात्निष्क्रांतंपृथग्भूतंमुंजेषीकावत्पश्यतिसंप्रज्ञाते तंसर्वतइत्युक्तलक्षणंकारणंउत्सृज्यप्रविलाप्य देहेस्वंस्वरूपं
धारयन्मनोनिगृह्णन्केवलंनिर्गुणंब्रह्मपश्यति सएवंविद्वानसमाच्छरीरभेदादूर्ध्वमुत्क्रम्यामुष्मिन्स्वर्गेलोकेसर्वान्कामानाप्त्वाम्रृतःसमभवदितिदेहाभिमानकृतंभेदंत्यक्त्वा ऊर्ध्वंकारणब्रह्मभावंप्राप्तं तत्रैवस
र्वकामभुग्भूत्वाम्रृताख्यंकैवल्यमश्नुतइतिश्रवणात् ॥ ५० ॥ प्रहसन्निवअहोदृष्टैवमरीचिकोदकतुल्येनसंसारेणाहंभ्रामितइतिविस्मयेनेतिभावः तदेवं तत्ब्रह्म एवंउक्तरीत्या ॥५१॥५२॥५३॥५४॥५५॥

सर्वतःपाणिपादांतःसर्वतोक्षिशिरोमुखः ॥ सर्वतःश्रुतिमाँल्लोकेसर्वमावृत्यतिष्ठति ॥ ४९ ॥ जीवोनिष्क्रांतमात्मानंशरीरात्संप्रपश्यति ॥ सतमुत्सृज्यदेहेस्वं
धारयन्ब्रह्मकेवलम् ॥ ५० ॥ आत्मानमालोकयतिमनसाप्रहसन्निव ॥ तदेवमाश्रयंकृत्वामोक्षंयातिततोमयि ॥ ५१ ॥ इदंसर्वरहस्यंतेमयाप्रोक्तंद्विजोत्तम ॥ आ
पृच्छेसाधयिष्यामिगच्छविप्रयथासुखम् ॥ ५२ ॥ इत्युक्तःसतदाकृष्णमयाशिष्योमहातपाः ॥ अगच्छतयथाकामंब्राह्मणःसंशितव्रतः ॥ ५३ ॥ ॥ वासुदेवउ
वाच ॥ ॥ इत्युक्त्वासतदावाक्यंमांपार्थद्विजसत्तमः ॥ मोक्षधर्माश्रितःसम्यक्तत्रैवांतरधीयत ॥ ५४ ॥ कच्चिदेतत्त्वयापार्थश्रुतमेकाग्रचेतसा ॥ तदापिहिरथस्थ
स्त्वंश्रुतवानेतदेवहि ॥ ५५ ॥ नैतत्पार्थसुविज्ञेयंव्यामिश्रेणेतिमेमतिः ॥ नरेणाकृतसंज्ञेनविशुद्धेनांतरात्मना ॥ ५६ ॥ सुरहस्यमिदंप्रोक्तंदेवानांभरतर्षभ ॥
कच्चिन्नेदंश्रुतंपार्थमनुष्येणेहकर्हिचित् ॥ ५७ ॥ नह्येतच्छ्रोतुमर्होन्योमनुष्यस्त्वामृतेऽनघ ॥ नैतदद्यसुविज्ञेयंव्यामिश्रेणांतरात्मना ॥ ५८ ॥ क्रियावद्भिर्हिकौं
तेयदेवलोकःसमावृतः ॥ नचैतदिष्टंदेवानांमर्त्यरूपनिवर्तनम् ॥ ५९ ॥ पराहिसागतिःपार्थयत्तद्ब्रह्मसनातनम् ॥ यत्रामृतत्वंप्राप्नोतित्यक्त्वादेहंसदासुखी ॥ ६० ॥
इमंधर्मंसमास्थाययेपिस्युःपापयोनयः ॥ स्त्रियोवैश्यास्तथाशूद्रास्तेपियांतिपरांगतिम् ॥ ६१ ॥ किंपुनर्ब्राह्मणाःपार्थक्षत्रियावाबहुश्रुताः ॥ स्वधर्मरतयोनित्यं
ब्रह्मलोकपरायणाः ॥ ६२ ॥ हेतुमच्चैतदुद्दिष्टमुपायाश्चास्यसाधने ॥ सिद्धिंफलंचमोक्षश्चदुःखस्यचविनिर्णयः ॥ ६३ ॥ नातःपरंसुखंत्वन्यत्किंचित्स्याद्भरतर्ष
भ ॥ बुद्धिमान्श्रद्दधानश्चपराक्रांतश्चपांडव ॥ ६४ ॥ यःपरित्यज्यतेमर्त्योलोकसारमसारवत् ॥ एतैरुपायैःसक्षिप्रंपरांगतिमवाप्नुते ॥ ६५ ॥ एतावदेववक्तव्यं
नांतोभूयोस्तिकिंचन ॥ षण्मासान्नित्ययुक्तस्ययोगःपार्थप्रवर्तते ॥ ६६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीताप० ऊनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥

व्यामिश्रेणव्यग्रेण अकृतसंज्ञेनअज्ञातविद्यासंप्रदायेन ॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥ इमंधर्मंआत्मदर्शनाख्यं॥६१॥६२॥६३॥६४॥ लोकसारंधनादि असारवत्तृणादिवत् यःपरित्यज्यतेविवेकादिनाप
रित्यागवान्क्रियते उपायैःशमादिभिः॥६५॥षण्मासानिति षड्भिर्मासैस्तुयुक्तस्यनित्ययुक्तस्यदेहिनः आनंदःपरमोगुह्यःसम्यग्योगःप्रवर्त्ततइतिमैत्रायणीयश्रुतेः सुखसाध्यत्वादादरणीयोयोगइत्यर्थः॥६६॥
॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भुक्तंभुक्तमिदंकोष्ठेइत्यादिनाकृतस्यप्रश्नस्यउत्तरंअहंवैश्वानरोभूत्वाप्राणिनांदेहमाश्रितः प्राणापानसमायुक्तःपचाम्यन्नंचतुर्विधमितिगीतोक्तमेवविवृणोति अत्रापीत्यादिना अत्रप्रश्नेविषयेइतिहासमपी तिसंबंधः ॥ १ ॥२॥ कर्मअग्निहोत्रादिकंन्यस्तंयेनतं कीनाशंकर्कशंमयिनिरनुक्रोशं अविचक्षणंममअनन्यगतिकत्वमजानंतं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥ प्राप्तंदीक्षाव्रतादिकं अतएवदृश्यंलोकैःस्थूलत्वाद्द्रष्टुंयोग्यं ॥ ६ ॥ कर्मणाशरीरायासेन ॥ ७ ॥ जन्मादिजन्मस्थितिभंगं मूर्त्तिभेदोयोनिनानात्वं ॥ ८ ॥ दृश्यानिसोमाज्यादीनिद्रव्याणियेषु वर्त्मसुकर्ममार्गेषुरक्षोभिर्दुर्जनैर्वध्यमानेषुनाश्यमानेषुसत्सुतेभ्योविरक्तेन

वासुदेवउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥दंपत्योःपार्थसंवादोयोभवद्भरतर्षभ॥१॥ ब्राह्मणीब्राह्मणंकंचिज्ज्ञानविज्ञानपारगम्॥दृष्ट्वाविविक्त आसीनंभार्याभर्तारमब्रवीत्॥२॥ कंनुलोकंगमिष्यामित्वामहंपतिमाश्रिता॥न्यस्तकर्माणमासीनंकीनाशमविचक्षणम्॥३॥भार्याःपतिकृताँल्लोकानाप्नुवंतीति नःश्रुतम्॥त्वामहंपतिमासाद्यकांगमिष्यामिवैगतिम्॥ ४॥ एवमुक्तःसशांतात्मातामुवाचहसन्निव॥सुभगेनाभ्यसूयामिवाक्यस्यास्यतवानघे॥५॥ ग्राह्यंदृ श्यंचसत्यंवायदिदंकर्मविद्यते॥एतदेवव्यवस्यंतिकर्मकर्मेतिकर्मिणः ॥ ६ ॥ मोहमेवनियच्छंतिकर्मणाज्ञानवर्जिताः॥नैष्कर्म्यंनचलोकेस्मिन्मुहूर्तमपिलभ्यते ॥७॥ कर्मणामनसावाचाशुभंवायदिवाऽशुभम्॥जन्मादिमूर्त्तिभेदांतंकर्मभूतेषुवर्तते॥८॥ रक्षोभिर्वध्यमानेषुदृश्यद्रव्येषुवर्त्मसु॥आत्मस्थमात्मनातेभ्योदृष्ट मायतनंमया॥ ९ ॥ यत्रतद्ब्रह्मनिर्द्वंद्वंयत्रसोमःसहाग्निना॥व्यवायंकुरुतेनित्यंधीरोभूतानिधारयन्॥ १० ॥ यत्रब्रह्मादयोयुक्तास्तदक्षरमुपासते॥ विद्वांसःसुव्र तायत्रशांतात्मानोजितेंद्रियाः॥ ११ ॥ घ्राणेननतदाघ्रेयंनास्वाद्यंचैवजिह्वया॥स्पर्शनेनतदस्पृश्यंमनसात्ववगम्यते॥१२॥ चक्षुषामविषह्यंचयत्किंचिच्छ्रवणा त्परम्॥अगंधमरसस्पर्शमरूपाशब्दलक्षणम्॥ १३॥ यतःप्रवर्ततेतंत्रंयत्रचप्रतितिष्ठति॥प्राणोपानःसमानश्चव्यानश्चोदानएवच॥१४॥ततएवप्रवर्तंतेतदेव प्रविशंतिच॥समानव्यानयोर्मध्येप्राणापानौविचेरतुः॥ १५॥

मयेतिशेषः आयतनंभ्रूघ्राणमध्यस्थमविमुक्ताख्यं ॥ ९ ॥ सोमःइडा अग्निःपिंगलावरणांनासीसंज्ञे सोविमुक्तेप्रतिष्ठितः सोविमुक्तःकस्मिन्प्रतिष्ठितइतिवरणायांचनास्यांमध्येप्रतिष्ठितइत्यादिभ्रुवोर्घ्राणस्य चयःसंधिरितिजाबालश्रुतिप्रसिद्धेः व्यवायंसंचारं धीरोबुद्धिप्रेरकोभूतानिधारयन्वायुः ॥ १० ॥ ११ ॥ नतदाघ्रेयं तत्अक्षरं ॥ १२ ॥ १३ ॥ तंत्रंसृष्ट्यादिव्यापारः एतदेवाह प्राणोपानइत्यादिना ॥ १४ ॥ प्राणापानयोःप्रवृत्तिरेवसृष्टिःप्रवेशएवप्रलयश्चेतिभावः समानेति नाभिमंडलस्थःसमानःकृत्स्नदेहव्यापीव्यानः ॥ १५ ॥ ॥१७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विमुंचतइ तस्मिन्नपानसहितेप्राणेलीनेभ्रूघ्राणमध्येनिरुद्धेसति उदानःसर्वसंधिस्थइतिवचनात्शंकुभिश्चमैवउदानेनप्राणापानावायतौयस्मात्कृतौतस्मात्अनुक्रांतेउदानेशयानंपुरुषंप्राणापानौनमुंचतः
तिपाठेशयानमित्यस्यन्वनमित्यर्थः॥१६॥प्राणानामिति यतःप्राणानामायतत्वंउदानाधीनंअतस्तंउदानंउत्कर्षेणआनयतिचेष्टयतेप्राणानितिनिर्वचनात्प्रचक्षते यस्मात्प्राणानांजीवोपाधीनांएकस्मिन्नुदानेऽ
तर्भावःतस्मात् तपःप्राणजयाख्यंभ्रुवोर्मध्येप्राणमावेश्येत्येवंरूपं आलोचनंवाआत्मनस्तत्तद्देहादिव्यतिरिक्तत्वस्य ब्रह्मवादिनोमद्व्रतंमयिमनश्चालकेगतंनिष्ठांप्राप्तं परात्मप्रापकंव्यवस्यंतिनिश्चिन्वंतीत्यर्थः॥
॥ १७ ॥ मद्व्रतमित्यत्रमच्छब्दार्थंवैश्वानरंदर्शयति तेषामिति तेषांमध्येसमानस्थानेनाभिमंडले अंतरातस्यापिमध्ये ॥ १८ ॥ घ्राणघ्रेयघ्रात्रादयःसप्तसप्तकरणविषयकर्तृरूपाः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

तस्मिंल्लीनेप्रलीयेतसमानोव्यानएवच॥ अपानप्राणयोर्मध्येउदानोव्याप्यतिष्ठति ॥ तस्माच्छयानंपुरुषंप्राणापानौनमुंचतः ॥ १६ ॥ प्राणानामायतत्वेनत मुदानंप्रचक्षते॥ तस्मात्तपोव्यवस्यंतिमद्व्रतंब्रह्मवादिनः ॥ १७ ॥ तेषामन्योन्यभक्षाणांसर्वेषांदेहचारिणाम्॥ अग्निर्वैश्वानरोमध्येसप्तधादीव्यतेऽतरा॥ १८॥ घ्राणंजिह्वाचचक्षुश्चत्वक्कश्रोत्रंचपंचमम्॥ मनोबुद्धिश्चसप्तैताजिह्वावैश्वानरार्चिषः ॥ १९ ॥ घ्रेयंदृश्यंचपेयंचस्पृश्यंश्रव्यंतथैवच॥ मंतव्यमथबोद्धव्यंताःसप्त समिधोमम ॥ २० ॥ घ्राताभक्षयितादृष्टास्प्रष्टाश्रोताचपंचमः॥ मंताबोद्धाचसप्तैतेभवंतिपरमर्त्विजः ॥ २१ ॥ घ्रेयेपेयेचदृश्येचस्पृश्येश्रव्येतथैवच॥ मंतव्ये प्यथबोद्धव्येसुभगेपश्यसर्वदा ॥ २२ ॥ हवींष्यग्निषुहोतारःसप्तधासप्तसप्तसु॥ सम्यक्प्रक्षिप्यविद्वांसोजनयंतिस्वयोनिषु ॥ २३ ॥ पृथिवीवायुराकाशमापो ज्योतिश्चपंचमम्॥ मनोबुद्धिश्चसप्तैतायोनिरित्येवशब्दिताः॥२४॥ हविर्भूतागुणाःसर्वेप्रविशंत्यग्निजंगुणम्॥ अंतर्वासमुषित्वाचजायंतेस्वासुयोनिषु॥२५॥ तत्रैवचनिरुध्यंतेप्रलयेभूतभावने॥ ततःसंजायतेगंधस्ततःसंजायतेरसः ॥ २६ ॥ ततःसंजायतेरूपंततःस्पर्शोभिजायते ॥ ततःसंजायतेशब्दःसंशयस्तत्रजाय ते॥ ततःसंजायतेनिष्ठाजन्मैतत्सप्तधाविदुः॥ २७॥

घ्रातहमित्यादयो ॥२२॥तेषांमध्येअग्निषुघ्राणाद्यभिमानिदेवतासु हवींषिघ्रेयादीनि होतारोविषयाणामाह्वातारस्तत्कल्पकाइत्यर्थः अमुमावहामुमावहेत्यावाहयतितदेवहोतुर्होतृत्वमितिश्रौतनिर्वचनात् योनि जिमानाः तान्सर्वान्प्रक्षिप्यगुणागुणेषुवर्त्तंतइतिमत्वायेनसज्जंतेतेविद्वांसोब्रह्मीभूताःजनयंतिपृथिव्यादीन्वक्ष्यमाणान् स्वयोनिषुस्वंब्रह्मतदेवयोनिर्येषांतेषुअग्निषु ॥२३॥ पृथिव्यादयोपिसंघातापन्नाः पृजाय श्चैतन्याभिव्यक्तिस्थानं ॥ २४ ॥ हविर्भूतगुणाःघ्रेयादयोविषयाः अग्निजंगुणंगंधादिज्ञानरूपांधीवृत्तिंप्रविशंति अंतर्वासमितिणमुलंतं साद्वत्तिश्चसंस्कारात्मनाचेतसिउषित्वास्वासुयोनिषुघ्राणादिषुजाय ते दृष्टंरूपादिकंसुषुप्त्यादौवासनारूपेणचित्तेस्थितंपुनर्जागरेउत्पद्यतइत्यर्थः ॥ २५ ॥ एतदेवाह तत्रैवअंतरेव ततःअंतरएव ॥ २६॥ संशयःसंशयात्मकंमनः निष्ठानिश्चयात्मिकाबुद्धिः ॥ २७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अनेनेति अनेनप्रकारेणरूपादियहतत्संस्कारपरंपरयाप्रगृहीतंघ्राणादीनांरूपंपुरातनैर्ऋषिभिः वेदादितिशेषः त्रिभिर्मानमेयमातृभिः पूर्णंब्रह्मतस्यआहुतिराह्वानं आहुतयोवैनामैतायदाहुतयएताभिर्वैदेवान्यजमानोह्वयतीतिश्रुतेः ततूयैस्तैःउपाधिभूतैर्दर्पणैरिवब्रह्मप्रज्ञापकैरित्यर्थः आपूर्णाःसर्वेलोकाइतिशेषः तेचत्रयःतेजसास्वात्मज्योतिषापूर्यंतितेनैवसत्तावंतोभवंतीत्यर्थः एवंदृष्टिसृष्टिरनेनश्लोकेनसूचिता ॥ २८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशोऽध्यायः ॥२०॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ पूर्वत्रघ्राणाद्युपाधिभूतात्माघ्राताहमित्याद्यभिमानवान्घ्रेयादीन्प्रकल्प्यघ्राणादींस्तर्पयतीत्युक्तं इदानींप्राणेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतिश्रुत्यनुसारादिंद्रियाण्येवस्वकल्पितेषुदेवेषुदेवद्वारास्वकल्पितान्लोकांस्तर्पयंतीत्युक्त्याभूतात्मनिकल्पकत्वंनास्तिअपितुजडस्यैवतदितिविविनक्ति अत्रापीति अत्रदृष्टिसृष्टिप्रकारेविवेचनीये ॥ १ ॥ श्रोत्रमिति अथातोविभूतयोस्यपुरुषस्यतस्यवाचासृष्टौपृथिवीचाग्निश्चेत्याद्यैतरेयकेश्रोत्रेणसृष्टादिशश्चचंद्रमाश्चेतिवचनात्श्रोत्रंसर्वैःशब्दैःसहाप्येतीतिकौषीतकि

अनेनैवप्रकारेणप्रगृहीतंपुरातनैः ॥ पूर्णाहुतिभिरापूर्णास्त्रिभिःपूर्यंतितेजसा ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्रह्मगीतासुविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ निबोधदशहोतॄणांविधानमथयादृशम् ॥ १ ॥ श्रोत्रंत्वक्चक्षुषीजिह्वानासिकाचरणौकरौ ॥ उपस्थंवायुरितिवाहोतॄणिदशभामिनि ॥ २ ॥ शब्दस्पर्शौरूपरसौगंधोवाक्यंक्रियागतिः ॥ रेतोमूत्रपुरीषाणांत्यागोदशहवींषिच ॥ ३ ॥ दिशोवायूरविश्चंद्रःपृथ्व्यग्नीविष्णुरेवच ॥ इंद्रःप्रजापतिर्मित्रमग्नयोदशभामिनि ॥ ४ ॥ दशेंद्रियाणिहोतॄणिहवींषिदशभाविनि ॥ विषयानामसमिधोहूयंतेतुदशाग्निषु ॥ ५ ॥ चित्तंस्रुवश्चवित्तंचपवित्रंज्ञानमुत्तमम् ॥ सुविभक्तमिदंसर्वंजगदासीदितिश्रुतम् ॥ ६ ॥ सर्वमेवाथविज्ञेयंचित्तंज्ञानमवेक्षते ॥ रेतःशरीभृत्कायेविज्ञातातुशरीरभृत् ॥ ७ ॥

वचनाच्चदिगाद्यात्मकेसूत्रात्मनिसविषयाणिश्रोत्रादीनिप्रविलापयेदित्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ चित्तमिति एतत्प्रविलापनंस्रुवस्थानीयेनचित्तेनैवकर्त्तव्यंनवायुनिरोधादिनाहठेन मनसैवेंद्रियग्रामंविनियम्येतिगीताषष्ठोक्तेः वित्तंसंस्काराःपुण्यपापेवा यथास्रुवेणाज्यमग्नौहुत्वास्रुवमग्निदक्षिणार्थंवित्तंचत्यजंतिएवंमनसासविषयाणींद्रियाणिकारणेप्रविलाप्यमनःकारणंसुकृतदुष्कृतेचत्यजेदितिरूपकद्वाराप्रपंचितंएवंकृतेयदवशिष्यतेतदाह पवित्रंज्ञानमुत्तममिति पवित्रंअसंगं उत्तमंचरमं नातःपरतरंकिंचिदस्ति पुरुषान्नपरंकिंचिदितिश्रुतेः सुविभक्तंज्ञानातूपृथग्भूतं इदंचित्तादिशब्दाद्यंतं ॥६॥ सर्वमिति अथेतिपक्षांतरेविज्ञेयंसर्वंचित्तमेवेतिसंबंधः ज्ञानंतुतत्प्रकाशकंअवेक्षतएवकेवलंनसज्जतइत्यर्थः नन्वेवंकथंसुविभक्तानामपिज्ञानज्ञेयानांअविभागप्रत्ययइत्याशंक्यतत्प्रायःपिंडवत्सान्निध्यमात्रादित्याह रेतइत्यादिनारेतोजन्येशरीरेभिमानवानूतस्यकायेषाट्कौशिकेविज्ञाताजीवःसूक्ष्मशरीरभृत्लिंगाभिमानीअस्ति ॥ ७ ॥

सोपिशरीरभृद्गार्हपत्यःहृदयं हृदयंगार्हपत्यइतिगृहपतेःक्षेत्रज्ञस्यायंदेशइतिव्युत्पन्नगार्हपत्यशब्देनहृदयशब्दस्यसामानाधिकरण्यश्रुतेः तस्मात्हृदयादन्योमनआख्यः हृदयंनिरभिद्यतहृदयान्मनोमन
सश्चंद्रमाइतिश्रुतेः आहवनीयोमनआयतनंतच्चमुखमेव आस्यमाहवनीयइतिश्रुतेः हविःतेजोबन्नात्मकमदनीयं अन्नमयंहिसोम्यमनआपोमयःप्राणस्तेजोमयीवागितिश्रुतेर्हविषस्तेजोंशोजाठरंतेजःप्रा
प्यसद्योवाग्रूपेणपरिणमते ॥ ८ ॥ ततोवाचस्पतिःवेदःप्रथमंजज्ञेमनःपार्थिवंतदनंतरंजज्ञे अतोमनोमयःसूत्रात्मावाचमवेक्षतेसिसृक्षुःसन् योब्रह्माणंविदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मै तंहदेवमात्मबुद्धि
प्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्रपद्येमनसावाचंमिथुनंसमभवदितिश्रुतेः ततइत्यनुषज्यते मनोनंतरंरूपंभवति रूप्यतेस्पर्शेनैवप्रथतेइतिरूपंप्राणवायुद्रव्यंउत्पद्यते अन्नापेक्षयाअपांजाड्यप्राधान्येनचिरपाकित्वात्
तच्चरूपंवैवर्णंवर्णोनीलपीतादिस्तद्रहितं स्वार्थेतद्धितः तद्रूपंकर्तृमनःप्रतिसमनुद्रवति विपरीतंवा रुद्धेचित्तेनिलोरुद्धोरुद्धंरुद्धेनिलेमनइत्युक्तेः ॥ ९ ॥ अत्रमनएवपूर्वंरूपंवागुत्तररूपंमनसावाइषितावाग्वद

शरीरभृद्गार्हपत्यस्तस्मादन्यःप्रणीयते ॥ मनश्चाहवनीयस्तुतस्मिन्प्रक्षिप्यतेहविः ॥ ८ ॥ ततोवाचस्पतिर्जज्ञेतंमनःपर्यवेक्षते ॥ रूपंभवतिवैवर्णंसमनुद्रवते
मनः॥ ९॥ ॥ब्राह्मण्युवाच॥ कस्माद्वागभवत्पूर्वंकस्मात्पश्चान्मनोऽभवत् ॥ मनसाचिंतितंवाक्यंयदासमभिपद्यते ॥ १० ॥ केनविज्ञानयोगेनमतिश्चित्तंस
मास्थिता॥समुन्नीतानाध्यगच्छत्कोवैतांप्रतिबाधते॥ ११॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥तामपानःपतिर्भूत्वातस्मात्प्रेषत्यपानताम्॥ तांगतिंमनसःप्राहुर्मनस्त
स्मादपेक्षते॥ १२ ॥ प्रश्नंतुवाङ्मनसोर्मांयस्मात्त्वमनुपृच्छसि॥तस्मात्तेवर्तयिष्यामितयोरेवसमाह्वयम्॥ १३ ॥ उभेवाङ्मनसीगत्वाभूतात्मानमपृच्छताम्॥
आवयोःश्रेष्ठमाचक्ष्वच्छिंधिनौसंशयंविभो॥ १४॥ मनइत्येवभगवांस्तदाप्राहसरस्वती ॥ अहंवैकामधुक्तुभ्यमितितंप्राहवागथ॥ १५॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥
स्थावरंजंगमंचैवविद्ध्युभेमनसीमम ॥ स्थावरंमत्सकाशेवैजंगमंविषयेतव ॥ १६ ॥

तीतिश्रुतिर्लौकिकमनुभवंचानुरुध्यशंकते कस्मादिति ॥ १०॥विज्ञानयोगेनप्रमाणेन मतिःप्राणःसमुन्नीतासुषुप्तौउद्रिक्तासतीविषयान्कुतोनाध्यगच्छत् कोवैतांप्रतिबाधतेसुषुप्तौकोवाप्राणस्यज्ञानशक्ति
मपहरतीत्यर्थः ॥ ११॥ स्वल्पत्वात्केनेत्यस्योत्तरमादावाह तामपानइति अपानवशगःप्राणोनसुषुप्तौमनोलयाल्लीयते अपानंतुस्ववशेकृत्वासमाधौमनोलयेसतिलीयतएवेत्यर्थः तस्मात्पतिभावाद्धेतोःप्रेष
तिनयति तांगतिमितितांप्राणाख्यांगतिमनसोगतिवहिर्गमनसाधनंप्राहुः नहिवायुबलेनानुन्मीलितेनयनेमनोवृत्तिर्ध्रुवमंडलपर्यंतंगंतुंसमर्था तांमतिमित्यपपाठः ॥ १२ ॥ कस्मादित्यस्योत्तरमाख्यायिकामु
खेनाहप्रश्नंत्वित्यादिना समाह्वयंसम्यक्सुखंआह्वयंतेविजिगीषवोस्मिन्नितिसमाह्वयःसंवादस्तं ॥ १३॥ भूतात्मानंजीवं ॥ १४ ॥ तन्मतेमनःश्रैष्ठ्यमनुभवसिद्धं वाचोमतेदृष्टादृष्टेष्टफलोपायोमयैवबोद्धुंश
क्यइतिस्वस्यैवश्रैष्ठ्यं ॥ १५ ॥ द्वयोर्विषयविभागेनसाम्यमापादयन्मनआख्योब्राह्मणउवाच स्थावरंबाह्येंद्रियग्राह्यं जंगमंअतींद्रियंस्वर्गादि ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यद्यपिस्वर्गादिकमपिमनसोविषयःतथापिवाचमेवद्वारीकृत्यतस्यतथात्वमस्तिअतोवागेवगरीयसीत्याह यस्त्विति मंत्रादिप्रकाशितंविषयंगच्छन्मनोपिजंगमंभवतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ समाधिःकामधुगस्मीति
स्वपक्षपुष्टिः तेनाहंमूर्च्छितइवास्मियस्मात्तस्मादुच्छ्वासमासाद्येतियोजना ॥१८॥ तथापिमनोवृत्तिविशेषयोःप्राणापानयोरंतरेववागस्ति स्वपितिवाप्राणेतदावाक्भवतिप्राणस्तदावाचंरेल्हीतिश्रुतेरित्याह
प्राणापानेति रेल्हिलेढि अपानती प्राणेनअनाप्यायितासतीतारमंद्रत्वादिभावंव्युत्सृज्यात्यंतंनीचैस्तराभवतीत्यर्थः॥१९॥व्यतिरेकमुक्त्वान्वयमाह ततइति तस्मात्प्राणवनपानन्वाचमभिव्याहरनीतिश्रुते
र्यस्मादेवंतस्मादुच्छ्वासंप्राणव्यापारमासाद्यनवाग्वदति॥२०॥घोषिणीस्थूलघोषवती जातःनिर्घोषोघोषाभावोयस्याःसाअघोषेतियावत् तयोर्घोषिणीप्राणाप्यायनमपेक्षतेतद्विनाविच्छिद्यते निर्घोषातुहं
समंत्ररूपासर्वास्वप्यवस्थासुप्रवर्त्ततइतिगरीयसी॥२१॥घोषिण्यपिगुर्वीत्याह गौरिवेति वाचंधेनुमुपासीततस्याश्चत्वारःस्तनाःस्वाहाकारःस्वधाकारोहंतकारोवषट्कारइतिश्रुतेः स्तनैस्तत्तत्कर्मफलरूपंरसं

यस्तुतंविषयंगच्छेन्मंत्रोवर्णःस्वरोपिवा ॥ तन्मनोजंगमंनामतस्मादसिगरीयसी ॥ १७ ॥ यस्माद्पिसमाधिस्तेस्वयमभ्येत्यशोभने॥ तस्मादुच्छ्वासमासाद्य
प्रवक्ष्यामिसरस्वति ॥ १८ ॥ प्राणापानांतरेदेवीवाग्वैनित्यंस्मतिष्ठति ॥ प्रेर्यमाणामहाभागेविनाप्राणमपानती ॥ प्रजापतिमुपाधावत्प्रसीदभगवन्निति॥
॥ १९ ॥ ततःप्राणःप्रादुरभूद्वाचमाप्याययन्पुनः ॥ तस्मादुच्छ्वासमासाद्यनवाग्वदतिकर्हिचित्॥ २० ॥ घोषिणीजातनिर्घोषानित्यमेवप्रवर्त्तते ॥ तयोरपिच
घोषिण्यानिर्घोषैवगरीयसी ॥ २१ ॥ गौरिवप्रस्रवत्यर्थान्रसमुत्तमशालिनी॥सततंस्यंदतेह्येषाशाश्वतंब्रह्मवादिनी॥ २२॥ दिव्यादिव्यप्रभावेनभारतीगौः
शुचिस्मिते ॥एतयोरंतरंपश्यसूक्ष्मयोःस्यंदमानयोः॥ २३॥ ॥ब्राह्मण्युवाच॥ ॥अनुत्पन्नेषुवाक्येषुचोद्यमानाविवक्षया ॥ किंनुपूर्वंतदादेवीव्याजहारसर
स्वती ॥ २४ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥प्राणेनयासंभवतेशरीरेप्राणादपानंप्रतिपद्यतेच ॥ उदानभूताचविसृज्यदेहंव्यानेनसर्वंदिवमावृणोति ॥ २५॥

अर्थान्रसमितिसमानाधिकरणेद्वितीये प्रस्रवति ब्रह्मवादिनीउपनिषद्वाक्तुशाश्वतंमोक्षंस्यंदतेप्रस्रवति सततंनित्यसिद्धं ॥ २२ ॥ दिव्यंदेवताद्याकर्षणादि अदिव्यंव्यवहारादिसामर्थ्यं तदुभयरूपोयःप्रभा
वस्तेन एतयोःवाङ्मनसयोः ॥ २३ ॥ व्याजहारस्वस्यवृत्तिलाभार्थंकिंनुतत्त्वंविशेषेणआजहार आहृतवती ॥ २४ ॥ आत्माबुद्ध्यासमेत्यार्थान्मनोयुंक्तेविवक्षया मनःकायाग्निमाहंतिसप्रेरयतिमारुतमि
तिशिक्षोक्तेर्मनःप्रवर्त्तिताःप्राणाद्याएववाचंनिर्वर्त्तयंतीत्याह प्राणेनेति †आंतोहिविवक्षुर्बाह्यंवायुमाचामति सपुनर्नाभिस्थानेप्राणापानयंथ्याधारेअपानेनसहैक्यंप्राप्यमनसा†मनोभिहतकायाग्निप्रेरितऊर्ध्व
मुत्प्लुत्यउरःकंठशिरःस्थानेष्वभिघातंप्राप्यमंद्रमध्यमतारभेदेनध्वनिमुत्पाद्याधस्तान्मुखबिलमेत्यताल्वादिस्थानानुरोधीमंद्रध्वनिधर्मवतोवर्णानभिव्यज्यवेगवत्त्वस्वाभाव्याद्बहिःप्रस्थितःश्रोत्रस्थानानिसं
स्कृत्यवर्णाननुभाव्यवेगक्षयेपुनःसमानस्थानमेवपूर्ववत्प्रतिपद्यते सोयमर्थःश्रीभागवतेप्युक्तः सएषजीवोविवरप्रसूतिःप्राणेनघोषेणगुहांप्रविष्टः मनोमयंसूक्ष्ममुपेत्यरूपंमात्रास्वरोवर्णइतिस्थविष्ठइति॥२५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

इत्येवइत्थमेवपूर्वंवाणीस्वोत्पत्तिप्रकारंप्रजजल्प वाचःप्राणाधीनत्वमपिवाचःप्रभावादेवविदितमित्यर्थः यत्रसोमःसहाग्निनेत्युक्तौसोमाग्नीइडापिंगलाधिपतीमनोवाक्शब्दाभ्यामुपसंहरति तस्मादिति किमर्थांवयमध्येष्यामहेकिमर्थावयंयक्ष्यामहेवाचिहिप्राणंजुहुमःप्राणोवावयोःसर्वप्रभवःसएवाप्ययइतिश्रुतेः यथास्थंडिलस्थोवह्निर्वायुनास्थालीस्थोवायुश्चवह्निनासमिध्यते अन्यतरनाशेचद्वयोरपिनाशः एवंस्वर्गाद्यर्थवादैर्मनःसंधुक्ष्यतेततोवागादीन्व्यापारयति तत्रवाचःप्रवर्त्तकस्यवायोर्निरोधेमनोरोधेवावाङ्निरुध्यतेतावतैवसंसारादर्शनरूपेष्टार्थसिद्धौकियज्ञादिना श्रुतौतुवाक्शब्देनतत्कारणंमनोज्ञेयं

ततःसमानेप्रतितिष्ठतीहइत्येवपूर्वंप्रजजल्पवाणी॥ तस्मान्मनःस्थावरत्वाद्विशिष्टंतथादेवीजंगमत्वाद्विशिष्टा ॥ २६ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ सुभगेसप्तहोतॄणांविधानमिहयादृशम् ॥ १ ॥ घ्राणश्चक्षुश्चजिह्वाचत्वक्श्रोत्रंचैवपंचमम्॥ मनोबुद्धिश्चसप्तैतेहोतारःपृथगाश्रिताः॥ २ ॥ सूक्ष्मेऽवकाशेतिष्ठंतोनपश्यंतीतरेतरम्॥ एतान्वैसप्तहोतॄंस्त्वंस्वभावाद्विद्धिशोभने ॥ ३ ॥ ॥ब्राह्मण्युवाच॥ ॥सूक्ष्मेऽवकाशेसंतस्तेकथंनान्योन्यदर्शिनः॥ कथंस्वभावाभगवन्नेतदाचक्ष्वमेप्रभो॥ ४॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥गुणाज्ञानमविज्ञानंगुणज्ञानमभिज्ञता॥ परस्परंगुणानेतेनाभिजानंतिकर्हिचित् ॥ ५॥ जिह्वाचक्षुस्तथाश्रोत्रंवाङ्मनोबुद्धिरेवच॥ नगंधानधिगच्छंतिघ्राणस्तानधिगच्छति ॥ ६ ॥ घ्राणंचक्षुस्तथाश्रोत्रंवाङ्मनोबुद्धिरेवच॥ नरसानधिगच्छंतिजिह्वातानधिगच्छति ॥ ७॥ घ्राणंजिह्वातथाश्रोत्रंवाङ्मनोबुद्धिरेवच ॥ नरूपाण्यधिगच्छंतिचक्षुस्तान्यधिगच्छति ॥ ८॥ घ्राणंजिह्वाततश्चक्षुःश्रोत्रंबुद्धिर्मनस्तथा॥ नस्पर्शानधिगच्छंतित्वक्चतानधिगच्छति॥ ९॥ घ्राणंजिह्वाचचक्षुश्चवाङ्मनोबुद्धिरेवच॥ नशब्दानधिगच्छंतिश्रोत्रंतानधिगच्छति ॥ १० ॥ घ्राणंजिह्वाचचक्षुश्चत्वक्श्रोत्रंबुद्धिरेवच॥ संशयंनाधिगच्छंतिमनस्तमधिगच्छति ॥ ११ ॥ घ्राणंजिह्वाचचक्षुश्चत्वक्श्रोत्रंमनएवच ॥ ननिष्ठामधिगच्छंतिबुद्धिस्तामधिगच्छति॥ १२॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ इंद्रियाणांचसंवादंमनसश्चैवभामिनि॥ १३॥

एवंचवाङ्मनसयोःप्रत्येकंपुरुषार्थहेतुत्वाद्विशिष्टत्वमविशिष्टं ॥ २६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इदानींपूर्वोक्तघ्राणादिसप्तकस्यअन्वयव्यतिरेकाभ्यामितरेतरकार्यकारित्वंनास्तीत्युक्त्वाबुद्धिमनस्यंतर्भाव्यइतरेषांपंचानांमनोधीनत्वंमनसोपिव्यावहारिकार्थप्रकाशकत्वमितराधीनमितींद्रियमनःसंवादेनतेषामन्योन्याव्यतिरेकमुक्त्वा पूर्वोक्तमेवान्यतरजयेनोभयजयफलंसिध्यतीतिप्रतिपादनार्थोयंसप्तहोत्राध्यायआरभ्यते अत्रापीति अत्रवाङ्मनसयोःसमप्राधान्येविवेचनीये ॥१॥२॥३॥ ४ ॥ ५ ॥ ६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ दुर्बलीयसामस्माकंनियमाबलवंतःश्रेष्ठाः अनियमाअपराधीनाः ॥२३॥२४॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अगारंहार्दाकाशंतुषुप्तौमोक्षे चप्रविश्य यएषोंतर्हृदयआकाशस्तस्मिन्शेते त्रिपादस्यामृतंदिवीतिश्रुतिभ्यां अद्वारमिवबाह्येंद्रियवर्जितमिव स्वप्नसंप्रज्ञातयोरिवव्युत्थानेपिइंद्रियाणांवासनामात्ररूपत्वेपिश्रांतिसिद्धंस्थौल्यमपेक्ष्यइव

मनउवाच ॥ ॥ नाघ्रातिमामृतेघ्राणंरसंजिह्वानवेत्तिच ॥ रूपंचक्षुर्नगृह्णातित्वक्स्पर्शंनावबुध्यते ॥ १४ ॥ नश्रोत्रंबुध्यतेशब्दंमयाहीनंकथंचन ॥ प्रवरंसर्वभूतानामहमस्मिसनातनम् ॥ १५ ॥ अगाराणीवशून्यानिशांतार्चिषइवाग्नयः ॥ इंद्रियाणिनभासंतेमयाहीनानिनित्यशः ॥ १६ ॥ काष्ठानीवार्द्रशुष्काणियतमानैरपींद्रियैः ॥ गुणार्थान्नाधिगच्छंतिमामृतेसर्वजंतवः ॥ १७ ॥ ॥ इंद्रियाण्यूचुः ॥ ॥ एवमेतद्भवेत्सत्यंयथैतन्मन्यतेभवान् ॥ ऋतेस्मानस्मदर्थांस्त्वंभोगान्भुंक्षेभवान्यदि ॥ १८ ॥ यद्यस्मासुप्रलीनेषुतर्पणंप्राणधारणम् ॥ भोगान्भुंक्षेभवान्सत्यंयथैतन्मन्यतेतथा ॥ १९ ॥ अथवास्मासुलीनेषुतिष्ठत्सुविषयेषुच ॥ यदिसंकल्पमात्रेणभुंक्षेभोगान्यथार्थवत् ॥ २० ॥ अथचेन्मन्यसेसिद्धिमस्मदर्थेषुनित्यदा ॥ घ्राणेनरूपमादत्स्वरसमादत्स्वचक्षुषाम् ॥ २१ ॥ श्रोत्रेणगंधानादत्स्वस्पर्शानादत्स्वजिह्वया ॥ त्वचाचशब्दमादत्स्वबुद्ध्यास्पर्शमथापिच ॥ २२ ॥ बलवंतोह्यनियमानियमादुर्बलीयसाम् ॥ भोगानपूर्वानादत्स्वनोच्छिष्टंभोक्तुमर्हति ॥ २३ ॥ यथाहिशिष्यःशास्तारंश्रुत्यर्थमभिधावति ॥ ततःश्रुतमुपादायश्रुत्यर्थमुपतिष्ठति ॥ २४ ॥ विषयानेवमस्माभिर्दर्शितानभिमन्यसे ॥ अनागताननतीतांश्चस्वप्नेजागरणेतथा ॥ २५ ॥ वैमनस्यंगतानांचजंतूनामल्पचेतसाम् ॥ अस्मदर्थेकृतेकार्येदृश्यतेप्राणधारणम् ॥ २६ ॥ बहूनपिहिसंकल्पान्मत्वास्वप्नानुपास्यच ॥ बुभुक्षयापीड्यमानोविषयानेवधावति ॥ २७ ॥ अगारमद्वारमिवप्रविश्यसंकल्पभोगान्विषयेनिबद्धान् ॥ प्राणक्षयेशांतिमुपैतिनित्यंदारुक्षयेऽग्निर्ज्वलितोयथैव ॥ २८ ॥ कामंतुनःस्वेषुगुणेषुसंगःकामंचनान्योन्यगुणोपलब्धिः ॥ अस्मान्विनानास्तितवोपलब्धिस्तावदृतेत्वांनभजेत्प्रहर्षः ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

शब्दः संकल्पजान्भोगान्विषयेनिबद्धान्विषयवासनानुविद्धान्भुक्त्वाप्राणक्षयेमनःप्रक्षयेसुषुप्तावसंप्रज्ञातेवाशांतिमुपैति एवंदंतानित्यादिश्लोकेसूचितंआहारशुद्धेःसत्त्वशुद्धिहेतुत्वंतत्आदितः एवंस्वस्याकर्तृत्वभावनयान्नमश्नतः सिध्यतिशुद्धचित्तस्यत्वयमेवबोधप्रकारइत्युक्तं ॥२८॥२९॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ छ॥ ॥छ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तालुजिह्वांचेत्यत्रसूचितमर्थंव्याकरोत्यध्यायद्वयेन अत्रापीति अत्रप्राणक्षयेवक्तव्ये तत्रछांदोग्येप्राणाग्निहोत्रविद्यायांप्राणापानव्यानोदानसमानाःक्रमेणाधिलोकंद्युभूमिदिगाकाशविद्युद्रूपाःसमाम्नाताः
तेषांप्राणापानौअन्योन्याधीनौ पूरकेरेचकेवाक्रियमाणेअपानक्रियानिरोधात् अपानेचविरेच्यमानेप्राणगतिनिरोधात् पार्ष्णिभागेनसंपीड्ययोनिमाकुंचयेद्दृढमित्यादिप्रकारेणमूलबंधेनतयोरैकीकृतयो
रूर्ध्वागतिर्भवति तदेतत्प्राणापानयोरुदानाधीनत्वंप्रागेवोक्तं अपानप्राणयोर्मध्येउदानोव्याप्यतिष्ठतीति एवंद्युभुवोःपर्जन्ययज्ञद्वारापरस्पराश्रितयोरपिआकाशाश्रितत्वं तथानाभिदेशमात्रवर्त्तीसमानःस
र्वांगव्यापिनोव्यानस्यवशेस्ति व्यानोपिसर्वसंधिव्यापिन्युदानेसमुच्चत्वादुच्चलतितद्व्याप्यत्वात्समानोप्युच्चलति एवंविद्युद्दिगाश्रितादिक्चआकाशाश्रिता इदमेवसर्वेषामुदानाधीनत्वंश्रुत्यातद्यथासुहयपड्वी

ब्राह्मणउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥सुभगेपंचहोतॄणांविधानमिहयादृशम्॥१॥प्राणापानावुदानश्चसमानोव्यानएवच॥ पंचहोतॄंस्त
थैतान्वैपरंभावंविदुर्बुधाः॥२॥ ॥ब्राह्मण्युवाच॥ ॥स्वभावात्सप्तहोतारइतिमेपूर्विकामतिः॥यथावैपंचहोतारःपरोभावस्तदुच्यताम्॥३॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥
प्राणेनसंभृतोवायुरपानोजायतेततः॥अपानेसंभृतोवायुस्ततोव्यानःप्रवर्त्तते॥ ४ ॥ व्यानेनसंभृतोवायुस्ततोदानःप्रवर्त्तते ॥ उदानेसंभृतोवायुःसमानोनाम
जायते॥५॥तेऽपृच्छंतपुरासंतःपूर्वजातंपितामहम्॥योनःश्रेष्ठस्तमाचक्ष्वसनःश्रेष्ठोभविष्यति॥६॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥यस्मिन्प्रलीनेप्रलयंव्रजंतिसर्वेप्राणाःप्रा
णभृतांशरीरे॥यस्मिन्प्रचीर्णेचपुनश्चरंतिसवैश्रेष्ठोगच्छतयत्रकामः॥७॥ ॥प्राणउवाच॥ ॥मयिप्रलीनेप्रलयंव्रजंतिसर्वेप्राणाःप्राणभृतांशरीरे॥ मयिप्र
चीर्णेचपुनश्चरंतिश्रेष्ठोत्यहंपश्यतमांप्रलीनम्॥८॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥प्राणःप्रालीयततत:पुनश्चप्रचचारह॥समानश्चाप्युदानश्चवचोब्रूतांपुनःशुभे॥९॥
नत्वंसर्वमिदंव्याप्यतिष्ठसीहयथावयम्॥नत्वंश्रेष्ठोहिनःप्राणअपानोहिवशेतव॥प्रचचारपुनःप्राणस्तमपानोभ्यभाषत॥१०॥ ॥अपानउवाच॥ ॥मयिप्र
लीनेप्रलयंव्रजंतिसर्वेप्राणाःप्राणभृतांशरीरे॥मयिप्रचीर्णेचपुनश्चरंतिश्रेष्ठोत्यहंपश्यतमांप्रलीनम्॥११॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥व्यानश्चतमुदानश्चभाष
माणमथोचतुः॥ अपाननत्वंश्रेष्ठोसिप्राणोहिवशगस्तव॥१२॥अपानःप्रचचाराथव्यानस्तंपुनरब्रवीत्॥श्रेष्ठोहमस्मिसर्वेषांश्रूयतांयेनहेतुना॥१३॥

शशंकून्मरवीदेदितिदृष्टांतेनोपपादितं उदानोपिभ्रूप्राणसंधौनिरुध्यतेयदातदातत्स्थोब्रह्मणिद्युभूम्यादिसहितआकाशोनिरुध्यते एवंचतस्यामवस्थायांसर्वप्रपंचप्रविलयाद्योगीकृतकृत्योभवतीतिप्रघट्ट
कतात्पर्यं तत्रैवंसतित्रेधाभावनाप्रवर्त्तते प्राणायस्वाहेत्यादिभिर्मंत्रैःप्राणाग्निहोत्रंकुर्वन्ननेनावदानेनसर्वंद्युप्रभृतितृप्यतीतिभावनयाशुद्धचित्तोभवत्यन्नदोषैश्चनलिप्यतेइत्येकःप्रकारः चपलंमनःपूर्वोक्तखे
चरीमुद्रयाहठयोगेननिरोद्धव्यमितिद्वितीयः अनुपदोक्तःकृत्स्नप्रपंचविलयस्तृतीयः एतेषामधिकारिभेदाद्व्यवस्था एवंसर्वापिविद्याधिदैवाधिभूताध्यात्मभेदेनत्रिविधाधिकारभेदात्ज्ञेया ॥१॥२॥३॥४॥
॥५॥६॥७॥अक्षरार्थःस्पष्टएव पंचानामप्येषामेकस्यापिनिरन्वयोच्छेदेसर्वेषामुच्छेदोभवतीतिसर्वेषांप्रत्येकंमयिप्रलीनेप्रलयंव्रजंतीत्युक्तिःसंगच्छते॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ एवमेषांसत्यपिप्रत्येकंश्रैष्ठ्येस्वातंत्र्याभावादश्रैष्ठ्यमप्यस्तीत्याशयेनाह सर्वेश्रेष्ठानवाश्रेष्ठाइति ॥ २१ ॥ २२ ॥ वस्तुतस्त्वंतुमनोमात्रत्वमेवप्राणाना
मित्याह एकएवममैवात्मेति॥२३॥ आख्यायिकातात्पर्यंतुयथाएकएवप्राणोध्यात्ममुपाधिभेदात्पंचधाभूतोन्योन्यस्माद्यावर्त्ततेएवंपरमात्मापिऔपाधिकमनेकधाभावंप्राप्यमिथोहर्षविषादभोक्तृभोग्य

॥ २१ ॥ मयिप्रलीनेप्रलयंव्रजंतिसर्वेप्राणाःप्राणभृतांशरीरे॥ मयिप्रचीर्णेचपुनश्चरंतिश्रेष्ठोत्यहंपश्यतमांप्रलीनम्॥ १४॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥प्रालीयतततोव्यानः
पुनश्चप्रचचारह ॥ प्राणापानावुदानश्चसमानश्चतमब्रुवन् ॥ १५ ॥ नत्वंश्रेष्ठोसिनोव्यानसमानस्तुवशेतव ॥ प्रचचारपुनर्व्यानःसमानःपुनरब्रवीत्॥ श्रेष्ठोह
मस्मिसर्वेषांश्रूयतांयेनहेतुना॥ १६॥ मयिप्रलीनेप्रलयंव्रजंतिसर्वेप्राणाःप्राणभृतांशरीरे॥ मयिप्रचीर्णेचपुनश्चरंतिश्रेष्ठोत्यहंपश्यतमांप्रलीनम्॥ १७॥ समा
नःप्रचचाराथउदानस्तमुवाचह॥ श्रेष्ठोहमस्मिसर्वेषांश्रूयतांयेनहेतुना ॥ १८ ॥ मयिप्रलीनेप्रलयंव्रजंतिसर्वेप्राणाःप्राणभृतांशरीरे॥ मयिप्रचीर्णेचपुनश्चरंति
श्रेष्ठोत्यहंपश्यतमांप्रलीनम्॥ १९॥ ततःप्रालीयतोदानःपुनश्चप्रचचारह ॥ प्राणापानौसमानश्चव्यानश्चैवतमब्रुवन् ॥ उदानत्वंश्रेष्ठोसिव्यानएववशेतव॥
॥ २०॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥ततस्तानब्रवीद्ब्रह्मासमवेतान्प्रजापतिः ॥ सर्वेश्रेष्ठानवाश्रेष्ठाःसर्वेचान्योन्यधर्मिणः ॥ २१ ॥ सर्वेस्वविषयेश्रेष्ठाःसर्वेचान्योन्य
धर्मिणः॥ इतितानब्रवीत्सर्वान्समवेतान्प्रजापतिः॥ २२॥ एकःस्थिरश्चास्थिरश्चविशेषात्पंचवायवः॥ एकएवममैवात्माबहुधाप्युपचीयते ॥ २३ ॥ परस्परस्य
सुहृदोभावयंतःपरस्परम्॥ स्वस्तिव्रजतभद्रंवोधारयध्वंपरस्परम्॥ २४॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीताप० ब्राह्मणगीतासुत्रयोविंशो
ऽध्यायः॥ २३॥ ॥ ७॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ नारदस्यचसंवादमृषेर्देवमतस्यच॥ १॥ ॥देवमतउवाच॥
जंतोःसंजायमानस्यकिंनुपूर्वंप्रवर्तते॥ प्राणोपानःसमानोवाव्यानोवोदानएवच॥ २ ॥ ॥नारदउवाच ॥ ॥ येनायंसृज्यतेजंतुस्ततोन्यःपूर्वमेतितम्॥ प्रा
णद्वंद्वंहिविज्ञेयंतिर्यगूर्ध्वमधश्चयत्॥ ३॥ ॥देवमतउवाच॥ ॥केनायंसृज्यतेजंतुःकश्चान्यःपूर्वमेतितम्॥ प्राणद्वंद्वंचमेब्रूहितिर्यगूर्ध्वमधश्चयत्॥ ४॥

भावंव्रजतइति तस्मादैकात्म्यबुद्ध्यासर्वैःसर्वत्रानुकंपाकार्येत्युपसंहरति धारयध्वंपरस्परमिति ॥ २४ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोविंशोऽध्यायः॥ २३॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ २१ ॥
उक्तमैकात्म्यमध्यारोपापवादाभ्यांप्रपंचयति अत्रेति ॥ १ ॥ जंतोःसमष्टिव्यष्टिशरीरिरिणः ॥ २ ॥ येननिमित्तेनकारणेन ततोनिमित्तादन्योपि तंतत्प्रति पूर्वंप्राक्निमित्तत्वेनएति किंतद्द्वयं प्राणद्वंद्वंचकिं
तिर्यङ्मनुष्यादिऊर्ध्वंदेवादिअधःपश्वादि एतेषांरूपंचयत्तद्विज्ञेयं यद्वातिर्यगित्यादिनाविभुत्वमेवोच्यते ॥ ३ ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

उत्तरं संकल्पाज्जायतेहर्षइति हर्षः आनंदः सएवसंकल्पात् जंतुरित्यनुकृष्यते जंतुरूपेणाविर्भवतीत्यर्थः आनंदाद्ध्येवखल्विमानिभूतानिजायंते सोकामयतबहुस्यांप्रजायेयेतिसच्चत्यच्चाभवदित्यादिश्रुतिभ्यः आनंदमात्रंब्रह्मैवमाययाईक्षणपूर्वकंब्रह्मांडपिंडाकारत्वंप्राप्नोति रविरिवसूर्यकांतद्वारावह्निप्रदीपाकारत्वमितिभावः शब्दादपिचजायते वैदिकशब्दपूर्विकापिप्रलयाग्निदग्धभौतिकसृष्टिःप्रजापतिद्वारा जायतेएतइतिवैप्रजापतिर्देवानसृजतेत्यादिश्रुतेस्तक्षकदग्धोवटइवकाश्यपमंत्रादित्यर्थः रसात्रूपात्तत्तद्विषयवासनातः इदंचपर्जन्यवदीश्वरस्यसाधारणेपिकारणत्वेबीजवदसाधारणंज्ञेयं ॥ ५ ॥ शुक्रंअदृष्टं शोणितंरागादि वासनामिश्रमदृष्टमवष्टभ्यप्राणोलिंगात्माप्रवर्ततेस्रष्टुं तेनप्राणेनविकृतेजन्माद्यपक्षयांतान्विकारान्प्रापितेशुक्रेसवासनकर्मजेदेहेअपानोमृत्युश्चरमभावविकारोनाशाख्यःप्रवर्त्तते ॥ ६॥ एवंसतिपुनस्तस्मिन्जन्मन्युपचितात्शुक्रात्रसाच्चयथोक्ताज्जायते एतद्रूपंउदानस्यब्रह्मणःआरोपितंरूपमित्यर्थः किंतदतआह हर्षोमिथुनमंतरेति मिथुनंउक्तरूपंकारणंकार्यंचअंतरातयोर्मध्येहर्षोव्याप्य

नारदउवाच संकल्पाज्जायतेहर्षःशब्दादपिचजायते ॥ रसात्संजायतेचापिरूपादपिचजायते ॥५॥ शुक्राच्छोणितसंसृष्टात्पूर्वंप्राणःप्रवर्त्तते ॥ प्राणेनविकृतेशुक्रेततोऽपानःप्रवर्त्तते ॥ ६ ॥ शुक्रात्संजायतेचापिरसादपिचजायते ॥ एतद्रूपमुदानस्यहर्षोमिथुनमंतरा ॥ ७ ॥ कामात्संजायतेशुक्रंशुक्रात्संजायतेरजः ॥ समानव्यानजनितेसामान्येशुक्रशोणिते ॥ ८ ॥ प्राणापानाविदंद्वंद्वमवाक्चोर्ध्वंचगच्छतः ॥ व्यानःसमानश्चैवोभौतिर्यग्द्वंद्वत्वमुच्यते ॥ ९ ॥ अग्निर्वैदेवताःसर्वाइतिदेवस्यशासनं ॥ संजायतेब्राह्मणस्यज्ञानंबुद्धिसमन्वितम् ॥ १० ॥ तस्यधूमस्तमोरूपंरजोभस्मसुतेजसः ॥ सर्वंसंजायतेतस्ययत्रप्रक्षिप्यतेहविः ॥ ११॥

तिष्ठतीत्यर्थः तेयदंतरातद्ब्रह्मेतिश्रुतेः तेनामरूपे॥७॥प्रवृत्तिमूलात्कामात्शुक्रंअदृष्टंअदृष्टाच्चरजःप्रवृत्तिरितिकामकर्मणीप्रवाहेणवर्त्तेतेइत्यर्थः एतयोर्मूलंसमानव्यानौताभ्यांतदात्मकेविद्युत्श्रोत्रेलक्ष्यते ततश्चदृष्टानुश्रविकविषयंविज्ञानंकामप्रवृत्त्योर्बीजमित्यर्थः तथाचाहुः जानातीच्छतिप्रयततइति॥८॥प्राणापानाविति इदमेवकामप्रवृत्त्याख्यंद्वंद्वंप्राप्यप्राणापानावेवजीवोपाधिभूतौऊर्ध्वाधोगतिंगच्छतोनतुजीवः घटोनीयेतनाकाशंतद्वज्जीवोनभोपमइतिश्रुतेः विभोश्चिद्रूपस्यजीवस्याकाशवद्गत्ययोगात् समानव्यानौउक्तरीत्यादृष्टंश्रुतंचतावुभौतिर्यक्अनूर्ध्वंअब्रह्म अतत्त्वापकत्वात्अतएवद्वंद्वत्वंद्वंद्वंद्वैतंतद्वाइतिउच्यतेवेदे ॥ ९ ॥ ननुसर्वंदृष्टंश्रुतंचतिर्यग्द्वंद्वंनेत्याह अग्निर्वाइति अग्निःपरमात्मा तस्यैवदेवस्यशासनंआज्ञा निःश्वसितमेतद्यदृग्वेदइतिश्रुतेः श्रुतिस्मृतीममैवाज्ञेइतिस्मृतेश्चतदाज्ञारूपोवेदः इदंसर्वंयदयमात्मासर्वंखल्विदंब्रह्मेत्यादिरैकात्म्यंप्रतिपादयतीत्यर्थः तस्यचदेवस्यज्ञानंबुद्धिसमन्वितंचपरमधीवृत्तियुक्तंततएववेदाज्जायतइत्यर्थः ॥१०॥ तदेवाह तस्येति यथाधूमभस्मनीअग्निरूपवहिर्भूतेएवंतमोरजसीलयविक्षेपहेतुतयाचिद्रूपाद्बहिर्भूतेइत्यर्थः सर्वमिति तस्यतस्मात् यत्रअग्नौमुख्येभोक्तरिहविर्भोग्यंतस्मात्सर्वंसंजायते इदंसर्वमित्याद्युदाहृतश्रुतेरित्यर्थः ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सत्त्वादिति यज्ञोजीवब्रह्मणोःसंगतिकारणरूपोयोगःसमानव्यानाख्यंसर्वंदृष्टंश्रुतंचबुद्धिसत्त्वादेवभवतीतियोगिनामनुभवसिद्धमित्यर्थः अयंभावः वेदेश्येनज्योतिष्टोमदहरोपासनादीनितमोरजःसत्त्वप्रधा
नपुरुषयोग्यानिवर्त्ततेतेषुतेषुयज्ञविदांसात्त्विकमेवसाधनंबहुमतंनेतरदिति प्राणापानाविति यथाग्निराज्यभागाभ्यामुद्दीप्यतेएवंपूर्वोपाधिप्रविलापनरूपप्राणापानजयेनउदानाख्यंपरंब्रह्मभ्रूमध्येदहराप्रका
शतइत्यर्थः एवंचकेनायंसृज्यतइत्यस्योत्तरंसंकल्पादिति कश्चान्यइत्यस्यतन्मूलभूतेकामकर्मणी प्राणद्वंद्वंचसात्त्विकंतत्द्वयंसमानव्यानाख्यं तिर्यमित्यादेरुत्तरंहर्षौमिथुनमंतरेतिचव्यक्तं ॥ १२ ॥१३॥ अ
होरात्रंविद्याविद्ये सुप्तिजागरौ उत्पत्तिप्रलयौवा ॥ १४ ॥ सत्कार्यं असत्कारणं हुताशनःहुतेप्रविलापितेकार्यकारणे अश्नातिनिरन्वयंनिगिलतिनतुराहुवत्पुनरुद्गिरतीतिहुताशनः शुद्धंब्रह्म उदानस्यउत्कर्षं
णआनयतिचेष्टयतीत्युदानःपरमआनंदः कोह्येवान्यात्कःप्राण्यात् यदेषआकाशआनंदोनस्यादितिश्रुतेः ॥ १५ ॥ ऊर्ध्वमिति ततऊर्ध्वंब्रह्मलयेनहेतुनासंकल्पाख्येनसमानोव्यानश्चभवतिव्यानेनसर्वांदिवमा

सत्त्वात्समानोव्यानश्चइतियज्ञविदोविदुः॥ प्राणापानावाज्यभागौतयोर्मध्येहुताशनः ॥ १२ ॥ एतद्रूपमुदानस्यपरमंब्राह्मणाविदुः ॥ निर्द्वंद्वमितियस्त्वेतत्त
न्मेनिगदतःशृणु॥ १३ ॥ अहोरात्रमिदंद्वंद्वंतयोर्मध्येहुताशनः ॥ एतद्रूपमुदानस्यपरमंब्राह्मणाविदुः ॥ १४॥ सच्चासच्चैवतद्द्वंद्वंतयोर्मध्येहुताशनः ॥ एतद्रूप
मुदानस्यपरमंब्राह्मणाविदुः॥ १५॥ ऊर्ध्वंसमानोव्यानश्चव्यस्यतेकर्मतेनतत् ॥ तृतीयंतुसमानेनपुनरेवव्यवस्यते ॥ १६ ॥ शांत्यर्थंव्यानमेकंचशांतिर्ब्रह्मस
नातनम्॥ एतद्रूपमुदानस्यपरमंब्राह्मणाविदुः॥ १७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४॥
॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ चातुर्होत्रविधानस्यविधानमिहयादृशम्॥ १॥ तस्यसर्वस्यविधिवद्विधानमुपदिश्यते॥शृणुमे
गदतोभद्रेरहस्यमिदमद्भुतम् ॥ २॥ करणंकर्मकर्त्ताचमोक्षइत्येवभाविनि ॥ चत्वारएतेहोतारोयैरिदंजगदावृतम्॥ ३॥

वृणोतिततःसमानेप्रतितिष्ठतीत्युक्तेः कारणंकार्यंचभवति तेनैवहेतुनाकर्मव्यस्यतेविस्तार्यते तस्मात्संकल्पोनिरोद्धव्यः निःसंकल्पस्तटस्थस्तिष्ठेदेवतन्मोक्षलक्षणमितिश्रुतेरितिभावः ननुसुषुप्तावपिनिःसंकल्प
तास्तीत्यतआह तृतीयमिति तृतीयंऊर्ध्वं तुशब्दःसमानवैलक्षण्यार्थः समानेनउपलक्षणेनव्यवस्यतेनिश्चीयतेशाखयेवचंद्रः सौषुप्तात्कारणभावात्तद्विलक्षणमित्यर्थः तथाचश्रुतिः द्वैतस्याग्रहणंतुल्यमु
भयोःप्राज्ञतुर्ययोः वीजनिद्रायुतःप्राज्ञःसातुतुर्येनविद्यतइति ॥ १६ ॥ निश्चयफलमाह शांतीति व्यानंचकारात्समानंसनातनंब्रह्मचएतत्त्रयंएकंशांतिशब्दार्थः कार्यकारणशुद्धानांसैंधवघनन्यायेनैक्यंमु
क्तिर्नत्वाद्ययोर्निरोधमात्रंसांख्याभिमतमित्यर्थः ॥ १७ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमुपदेशप्राधान्येनब्र ॥२२॥
ह्माद्वैतमुक्त्वाउपपत्तिप्राधान्येनतत्प्रसाधयितुमध्यायांतरमारभते अत्रापीति अत्रउदानस्वरूपेविवेक्तव्ये चातुर्होत्रविधानंइतिहासनाम तस्यविधानंअपूर्वतयाज्ञापनं ॥ १ ॥ शब्दतोज्ञातस्यपुनर्विधानंअ
नुष्ठानप्रकारं ॥ २ ॥ भाविनिविशुद्धभाववंतिहेबुद्धे ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हेतूनामितिघ्राणादयोयद्यपिदशसप्तहोत्रोरुक्तास्तथाप्येतेषांकःकस्यहेतुरितितत्रनोक्तंअत्रतुयुक्तिबलेनतत्साधनंअधिकमुच्यतइतिविशेषइतिभावः तत्रगंधाद्यनुभवेप्रीत्यप्रीतिविषादाःसत्त्वरजस्तमोगुणकार्यभूताउत्पद्यंते तेयद्यात्मधर्माःस्युर्नतर्हितत्स्वरूपोच्छेदंविनातस्यतद्वियोगआत्यंतिकोयुज्यते घटस्येवरूपसामान्येन यदिप्रकृतेस्तर्हिसापिआत्मसमसत्त्वाचेत् विभुनोर्द्वयोर्वियोगायोगात्पुरुषस्यचालुप्तदृग्रूपत्वादवश्यंभोगस्यप्राप्तेरनिर्मोक्षएव तस्माद्रज्जूरगतुल्याप्रकृतिस्तत्कार्यंचसर्वंतादृशमेवदृष्टिसमसमयोत्पत्तिकमित्याशयेनाह घ्राणमिति गुणाअविद्यासैवहेतुर्येषांतेगुणहेतवः घ्राणादिकंसप्तदशकस्यालिंगस्योपलक्षणं ॥ ४ ॥ गंधादयोपिगुणहेतुत्वमत्यजंतएवकर्महेतवःकर्मजाअपिभवंति स्थूलंसर्वंकर्मणएवफलमित्यर्थः ॥ ५ ॥ कर्मकर्त्रैवतत्तत्फलभोक्तृरूपेणघ्रात्रादिरूपोभवतीतिघ्रात्रादयःकर्तृहेतवः एतेनाकर्तुर्भोक्तृत्वंवांछन्सांख्योनिरस्तः भोक्तृत्वस्यापिभोगकर्तृरूपत्वात् ॥ ६ ॥ एतेषामभेदमाह स्वगुणमिति एतेघ्रात्रादयःगुणऔपाधिकंरूपंघ्राणादितद्वंतस्तत्साधनाःसंतःस्वगुणंगंधादिकंभक्षयंतिभुंजते अयंभावः यथाआकाशःकर्णशष्कुलीरूपमुपाधिंप्राप्यश्रोत्रभावंगतस्तेनैवस्वगुणंशब्दंप्रकाशयति एवंघ्रात्रादयोपि अथयोवेदेदंजिघ्राणीतिसआत्मागंधायघ्राणमितिश्रुतेः स्वोपादानकघ्राणादिमंतःस्वोपादानकमेवशब्दादिकंभुंजते तथाचप्रयोगः मेयमातारौएकोपादानकौभास्यभासकत्वात्शब्दश्रोत्रवदित्यात्माद्वैतसाधकःसूचितोभवति किंतन्मेयमात्रोर्गुणरूपयोरुपादानंतत्राह अहंचनिर्गुणोनं

हेतूनांसाधनंचैवशृणुसर्वमशेषतः ॥ घ्राणंजिह्वाचचक्षुश्चत्वक्चश्रोत्रंचपंचमम् ॥ मनोबुद्धिश्चसप्तैतेविज्ञेयागुणहेतवः ॥ ४ ॥ गंधोरसश्चरूपंचशब्दःस्पर्शश्चपंचमः ॥ मंतव्यमथबोद्धव्यंसप्तैतेकर्महेतवः ॥ ५ ॥ घ्राताभक्षयिताद्रष्टावक्ताश्रोताचपंचमः ॥ मंताबोद्धाचसप्तैतेविज्ञेयाःकर्तृहेतवः ॥ ६ ॥ स्वगुणंभक्षयंत्येतेगुणवंतःशुभाशुभम् ॥ अहंचनिर्गुणोनंतःसप्तैतेमोक्षहेतवः ॥ ७ ॥

तइति अस्मदर्थएवघ्राणादिगुणरहितोगंधघ्रातृत्वादिपरिच्छेदरहितस्तयोरुपादानमित्यर्थः एवंपृथिवीहोता द्यौरध्वर्युः रुद्रोग्नीत् बृहस्पतिरुपवक्तेतिचहोतृमंत्रोव्याख्यातः तथाहि पृथिवीशब्दोक्तंघ्राणादिकंअतींद्रियत्वसामान्यात्होतृप्रकाश्यदेवतातुल्यंहोतृशब्देनोक्तं सुखसाधनतयाद्युशब्दोक्तंगंधादिकंदृष्टार्थत्वसामान्यादध्वर्युकर्तृकनिर्वापावघातादितुल्यंअध्वर्युशब्देनोक्तं लब्धैरलब्धैश्चगंधादिभीरोध्यमानोरोद्यमानोवारुद्रशब्दोक्तोघ्रात्रादिःकामाग्नींधकत्वसामान्यादग्नीच्छब्देनोक्तः कारणब्रह्मणोप्यधिष्ठानत्वेनपालकत्वाद्बृहस्पतिशब्दोक्तोनिर्गुणःसाक्षिमात्ररूपत्त्वादुपवक्तानमुख्योवक्ताएतदुपद्रष्टृत्वादेरप्युपलक्षणं तेनसर्गादौईक्षणस्याप्ययंकर्त्तानभवति एवंचित्तिःस्रुगित्यादयोदशहोत्रादिमंत्राअपिव्याख्येयाः विस्तरभयात्तुनेहव्याख्यायंते चित्तिचित्तादिःसर्वोप्यात्मनएवव्यूहोदशहोत्रादिशब्दानामात्ममात्रवाचकत्वस्यआत्मन्नात्मन्नित्यामंत्रयत तस्मैदशमंहूतःप्रत्यशृणोत् सदशहूतोभवत् दशहूतोहवैनामैषः तंवाएतंदशहूतंसंतं दशहोतेत्याचक्षतेपरोक्षेणइतिश्रवणात् आमंत्रणमनुसंधानं प्रतिश्रवणमुपवक्तुःसाक्षात्कारइतिदिक् कथंतर्हिनिर्गुणस्यानंतस्यप्रतिपत्तिरितिनत्राह सप्तैतेमोक्षहेतवइति इंद्रियाणांविषयाणांचग्रहातिग्रहसंज्ञकबंधरूपत्वात्तेषांवियोगेशब्दशष्कुल्यभावेनभसःस्वतन्मात्रत्ववदात्मनोनिरुपाधेर्भेदकाभावाच्चिन्मात्ररूपेणावस्थिताएतेअव्यवहिताघ्रात्रादयएवमोक्षहेतवःस्युः घ्रातृत्वाद्यभिमानत्यागोमोक्षइत्यर्थः ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्त्वविदांतुनभक्षणमस्तीत्याह विदुषामिति स्वंस्वंस्थानंघ्राणादीनामधिष्ठानंअविद्यादि गुणागुणेषुवर्त्तंतइतिमत्वानसज्जतइत्युक्तेः घ्राणादयएवघ्रेयादिषुवर्त्तंतेनत्वालेतिजानतांनघ्रातृत्वाद्यभिमानकृतोबं
धोस्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥ अदन्निति अविद्वानितिछेदः अन्नानिघ्रेयादीनि अदन्भोक्तृत्वाभिमानंकुर्वन् भोग्येममत्वेनममतयोपपद्यतेयुज्यतेततश्चनश्यतीत्यर्थः अत्रकेवलाघोभवतिकेवलादीतिश्रौतंदृष्टांतमा
ह आत्मार्थेइति ॥९॥ एकाकीमिष्टभुक्केवलपापरूपएवभवतियस्मादतःसचान्नंहंतिनाशयति तंचान्नंहंतिमृत्युपरंपरया सहत्वान्नंहन्यतेऽन्नेन ॥१०॥ यइदंविद्वान्अन्नंहंताअन्नंभोक्ताअन्नोपलक्षितस्यकृ १४
॥२३॥ त्स्नप्रपंचस्यात्मनिप्रविलापयितेत्यर्थः सईश्वरएवसन्पुनरन्नादेर्जनकोभवति यस्यानुवित्तःप्रतिबुद्धआत्मायस्मिन्संदेहेगहनेप्रविष्टः सविश्वकृत्सहिविश्वस्यकर्त्तातस्यलोकःसउलोकएवेतिश्रुतेः नचेति न
कर्मणालिप्यतेपापकेनेतिश्रुतेः सर्वभोगभुजोपिविदुषोनभोगकृतोलेपोस्तीत्यर्थः ॥ ११ ॥ अन्नशब्दार्थमाह मनसेत्यादिना ॥ १२ ॥ मंतव्यादीनांहोमोमनआदिनिग्रहेणैवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ होमाधिष्ठानं

विदुषांबुध्यमानानांस्वंस्वंस्थानंयथाविधि ॥ गुणास्तेदेवताभूताःसततंभुंजतेहविः ॥ ८ ॥ अदन्नन्नान्यथोऽविद्वान्ममत्वेनोपपद्यते ॥ आत्मार्थेपाचयन्नन्नंमम
त्वेनोपहन्यते ॥ ९ ॥ अभक्ष्यभक्षणंचैवमद्यपानंचहंतितम् ॥ सचान्नंहंतितंचान्नंसहत्वाहन्यतेपुनः ॥ १० ॥ हंताह्यन्नमिदंविद्वान्पुनर्जनयतीश्वरः ॥ नचान्नाज्जा
यतेतस्मिन्सूक्ष्मोनामव्यतिक्रमः ॥ ११ ॥ मनसागम्यतेयच्चयच्चवाचानिगद्यते ॥ श्रोत्रेणश्रूयतेयच्चचक्षुषायच्चदृश्यते ॥ १२ ॥ स्पर्शेनस्पृश्यतेयच्चघ्राणेनघ्रा
यतेचयत् ॥ मनःषष्ठानिसंयम्यहवींष्येतानिसर्वशः ॥ १३ ॥ गुणवत्पावकोमह्यंदीप्यतेंतःशरीरगः ॥ योगयज्ञःप्रवृत्तोमेज्ञानवह्निप्रदोद्भवः ॥ प्राणस्तोत्रोपान
शस्त्रःसर्वत्यागसुदक्षिणः ॥ १४ ॥ कर्त्तानुमंताब्रह्मात्माहोताऽध्वर्युःकृतस्तुतिः ॥ ऋतंप्रशास्तातच्छस्त्रमपवर्गोस्यदक्षिणा ॥ १५ ॥ ऋचश्चाप्यत्रशंसंतिना
रायणविदोजनाः ॥ नारायणायदेवाययदविंदन्पशून्पुरा ॥ १६ ॥ तत्रसामानिगायंतितत्रचाहुर्निदर्शनम् ॥ देवंनारायणंभीरुसर्वात्मानंनिबोधतम् ॥ १७ ॥
इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥छ॥

गुणवत्पावकःकारणंब्रह्म मह्यंमम योगंयज्ञत्वेनस्तौति योगेति ज्ञानमेववह्निःसर्वकर्मदाहकत्वात्तत्प्रदउद्भवोयस्ययोगयज्ञस्यसतथा प्राणःस्तोत्रं अपानःशस्त्रं अपानसत्रइत्यपपाठः सर्वत्यागसुदक्षिणःसर्वत्या
गेनैवसुतरांदक्षिणःफलजननसमर्थः ॥ १४ ॥ कर्त्ताहंकारःअनुमंतामनः आत्मावुद्धिः एतत्त्रयंब्रह्मैवसत्क्रमेणहोत्रध्वर्यूद्गातृरूपयोगिनइत्यर्थः प्रशास्ता तच्छस्त्रंप्रशास्तुःशंसनं ऋतंसत्यवचनमेवेत्यर्थः अपवर्गः
कैवल्यं ॥ १५ ॥ ऋचःतपआसीद्गृहपतिरित्याद्याः चकारात्तस्यैवंविदुषोयज्ञस्यात्मायजमानःश्रद्धापत्नीशरीरमिध्ममुरोवेदिरित्यादिब्राह्मणंच शंसंतियोगयज्ञेप्रमाणत्वेनकथयंतितैत्तिरीयादयः नारायण ॥२३॥
विदःवेदविदआत्मविदोवा नारायणायआत्मप्राप्त्यर्थंयत्प्रदापशून्इंद्रियाणिअविंदन् वश्यत्वेनप्राप्तवंतः ॥ १६ ॥ तत्रतदासामानिगायंतिआत्मलाभेनहृष्टाःसंतः तत्रचाहुर्निदर्शनंतैत्तिरीयाः एतत्सामगाय
न्नास्ते हा३वुहा३वुहा३वु अहमन्नमहमन्नमहमन्नमित्यादि यज्ज्ञानायपशुजयोयस्मिन्ज्ञातेसामानिगायंतितंनारायणंदेवंनिबोधजानीहि ॥१८॥ इत्याश्व०नै०भारतभा०पंचविंशोऽध्यायः ॥२५॥छ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नारायणस्वरूपमेवकथयति एकइत्यादिना प्रवणादिवनीचादिव प्रणवादित्यपपाठः ॥ १ ॥ अंतर्यामिरूपेणतस्यशास्तृत्वमुक्त्वागुरुबंधुरूपेणापितदाह एकोगुरुरितिद्वाभ्यां द्विष्टाःद्वेषवंतः ॥ २ ॥ ३ ॥ सएव शास्योपीत्याह एकःश्रोतेतिद्वाभ्यां अत्रएकस्मिन्नपिशास्तरिशास्यताबुद्धिभेदेन ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ देवाश्चऋषयश्चेतिद्वंद्वः ॥ ७ ॥ प्राद्रवन्प्रतिपेदिरे दिशोबहून्मार्गान् ॥ ८ ॥ आत्मनःस्वस्य उपदेशंओमित्येकाक्षरंब्रह्मेतिवाक्यंतस्यअर्थं प्रद्रवमाणानांतात्पर्येणानुसरतांतेषांमध्येसर्पाणांप्रणवोच्चारणेमुखस्यउन्मीलननिमीलनयोरेवदृष्टिंकृत्वास्वीयस्वभावानुकूलंमुखोन्मीलननिमीलनसाध्यंदंशनमेवश्रेयइ

ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ एकःशास्तानद्वितीयोस्तिशास्तायोहृच्छयस्तमहमनुब्रवीमि ॥ तेनैवयुक्तःप्रवणादिवोदकंयथानियुक्तोस्मितथावहामि ॥ १ ॥ एकोगुरुर्नास्तिततोद्वितीयोयोहृच्छयस्तमहमनुब्रवीमि ॥ तेनानुशिष्टागुरुणासदैवलोकेद्विष्टाःपन्नगाःसर्वएव ॥ २ ॥ एकोबंधुर्नास्तिततोद्वितीयोयोहृच्छयस्तमहमनुब्रवीमि ॥ तेनानुशिष्टाबांधवाबंधुमंतःसप्तर्षयःपार्थदिविप्रभांति ॥ ३ ॥ एकःश्रोतानास्तिततोद्वितीयोयोहृच्छयस्तमहमनुब्रवीमि ॥ तस्मिन्गुरौगुरुवासंनिरुष्यशक्रोगतःसर्वलोकामरत्वम् ॥ ४ ॥ एकोद्वेष्टानास्तिततोद्वितीयोयोहृच्छयस्तमहमनुब्रवीमि ॥ तेनानुशिष्टागुरुणासदैवलोकेद्विष्टाःपन्नगाःसर्वएव ॥ ५ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ प्रजापतौपन्नगानांदेवर्षीणांचसंविदम् ॥ ६ ॥ देवर्षयश्चनागाश्चाप्यसुराश्चप्रजापतिम् ॥ पर्यपृच्छन्नुपासीनाःश्रेयोनःप्रोच्यतामिति ॥ ७ ॥ तेषांप्रोवाचभगवान्श्रेयःसमनुपृच्छताम् ॥ ओमित्येकाक्षरंब्रह्मतेश्रुत्वाप्राद्रवन्दिशः ॥ ८ ॥ तेषांप्रद्रवमाणानामुपदेशार्थमात्मनः ॥ सर्पाणांदंशनेभावःप्रवृत्तःपूर्वमेवतु ॥ ९ ॥ असुराणांप्रवृत्तस्तुदंभभावःस्वभावजः ॥ दानंदेवाव्यवसितादममेवमहर्षयः ॥ १० ॥ एकंशास्तारमासाद्यशब्देनैकेनसंस्कृताः ॥ नानाव्यवसिताःसर्वेसर्पदेवर्षिदानवाः ॥ ११ ॥ श्रृणोत्ययंप्रोच्यमानंगृह्णातिचयथातथम् ॥ पृच्छतस्तदतोभूयोगुरुरन्योनविद्यते ॥ १२ ॥ तस्यचानुमतेकर्मततःपश्चात्प्रवर्तते ॥ गुरुर्बोद्धाचश्रोताचद्वेष्टाचहृदिनिःसृतः ॥ १३ ॥ पापेनविचरन्लोकेपापचारीभवत्ययम् ॥ शुभेनविचरन्लोकेशुभचारीभवत्युत ॥ १४ ॥ कामचारीतुकामेनयइंद्रियसुखेरतः ॥ ब्रह्मचारीसदैवैषयइंद्रियजयेरतः ॥ १५ ॥

तिमन्वानानां ॥ ९ ॥ एवमसुराणामोष्ठचालनमात्रेदत्तदृष्टीनांदंभजपाद्यभिनयप्रदर्शनरूपेभावोनिश्चयःप्रवृत्तः देवास्तुलोकेप्रार्थितंओमित्यनुजानंतीतिबुद्ध्वादानंश्रेयइतिनिश्चिताः महर्षयस्तुओमित्यस्योच्चारणेओष्ठप्रवृत्त्युपसंहारंदृष्ट्वासर्वप्रवृत्त्युपसंहाररूपंदमंश्रेयोमेनिरे ॥ १० ॥ ११ ॥ तस्मात्स्वयमेवस्वस्यगुरुरित्याह श्रृणोतीति पृच्छतःशिष्यान्प्रतितत्श्रुतंगृहीतंचभूयःश्रावयतिग्राहयतीतिचविपरिणामेनानुपज्ज्ययोज्यं यएवंविधःअतोन्योगुरुर्नविद्यतेइतिसंबंधः ॥ १२ ॥ अयमेवस्वसंस्कारवशात्पापचर्यादिरूपोभवतीत्याह गुरुरित्यादिना ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ तत्रमुख्यब्रह्मचारिणआश्रमधर्मलोपेपिनदोषइत्याह ब्रह्मैवसमिधइति ॥ १७ ॥ क्षेत्रज्ञेनतत्त्वदर्शिनाअनुदर्शिताःअनुदर्शनंकारिताःअनुशिष्टाइत्यर्थः ॥१८॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ननुपापचर्यादिस्वभावएवात्मातर्हिकिंब्रह्मचर्येणेत्याशंक्यात्मनोऽसंगत्वंप्रतिपादयितुंवनाध्यायमारभते संकल्पेति अध्वानंअतीत्यतन्महादुर्गंवनंप्रविष्टोस्मीत्यन्वयः ॥ १॥ विषयोविशेषेणवंधकःएकेनैवात्येतव्योनपुत्रधनादिसहायवतेत्येवंरूपोऽध्वासंसारमार्गस्तंविषयैकात्ययाध्वानं वनंब्रह्म किंस्विद्वनंकउसवृक्षआसेतिश्रुतौवनवृक्षशब्दयोर्ब्रह्मदेहादिवाचित्वदर्शनात् ॥ २ ॥ वनोक्त्यैवाक्षिप्तावृक्षादयोपिपृच्छ्यंते केइति ॥ ३ ॥ षट्सुप्रश्नेषुआद्यस्योत्तरंनैतदिति ततःपृथक्भावोस्तीतियत्एतन्न ततोन्यत्किंचित्सुखमस्तीतियत्एतन्नेतियोजना सत्तासुखंचसर्वंब्राह्ममेवकार्येषुदृश्यतेनतत्रतद्द्वयंपृथगस्तीत्यर्थः ननुब्रह्मैवकार्याकारमभून्नेत्याह नैतदिति ततःअपृथक्अभेदनभावःवियदादिपदार्थोस्तीतियत्एतन्न ब्रह्मजगतोर्नमृद्घटवद्धेतुहेतुमद्भावोपितु

अपेतव्रतकर्मातुकेवलंब्रह्मणिस्थितः॥ ब्रह्मभूतश्चरँल्लोकेब्रह्मचारीभवत्ययम् ॥ १६॥ ब्रह्मैवसमिधस्तस्यब्रह्माग्निर्ब्रह्मसंभवः ॥ आपोब्रह्मगुरुर्ब्रह्मसब्रह्मणिसमाहितः॥ १७॥ एतदेवेदृशंसूक्ष्मंब्रह्मचर्यंविदुर्बुधाः॥ विदित्वाचान्वपद्यंतक्षेत्रज्ञेनानुदर्शिताः ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुषड्विंशोऽध्यायः॥ २६॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥संकल्पदंशमशकंशोकहर्षहिमातपम्॥मोहांधकारतिमिरंलोभव्याधिसरीसृपम्॥ १ ॥ विषयैकात्ययाध्वानंकामक्रोधविरोधकम्॥ तदतीत्यमहादुर्गंप्रविष्टोस्मिमहद्वनम्॥ २॥ ॥ब्राह्मण्युवाच॥ ॥क्वतद्वनंमहाप्राज्ञकेवृक्षाःसरितश्चकाः॥ गिरयःपर्वताश्चैवकियत्यध्वनितद्वनम्॥ ३॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥नैतदस्तिपृथक्भावःकिंचिदन्यत्ततःसुखम्॥ नैतदस्त्यपृथग्भावःकिंचिद्दुःखतरंततः ॥ ४ ॥ तस्माद्ध्रस्वतरंनास्तिनततोस्तिमहत्तरम्॥ नास्तितस्मात्सूक्ष्मतरंनास्त्यन्यत्तत्समंसुखम् ॥ ५॥ नतत्राविश्यशोचंतिनप्रहृष्यंतिचद्विजाः॥ नचबिभ्यतिकेषांचित्तेभ्योबिभ्यतिकेचन॥ ६॥ तस्मिन्वनेसप्तमहाद्रुमाश्चफलानिसप्तातिथयश्चसप्त॥ सप्ताश्रमाःसप्तसमाधयश्चदीक्षाश्चसप्तैतदरण्यरूपम्॥ ७॥

शुक्तिरजतवदित्यतस्तयोर्भेदएवनिषिध्यतेनत्वभेदोविधीयते नहिरजतंशुक्तेरतिरिक्तमस्ति नापितयासमानसत्ताकंयेनतदभिन्नंस्यादितिभावः तथाततोवनादन्यत्स्वर्गादिदुःखतारकंकर्मास्तीतियत्एतन्न आत्यंतिकदुःखनिवृत्तीप्सुनाश्रमेणापिसंसारमार्गमतीत्यतद्वनंप्रवेष्टव्यमितिभावः ॥ ४॥ ५॥ केषांचित्पंचम्यर्थेषष्ठी ॥६॥ ब्रह्मवनंब्रह्मसवृक्षआसीदितिवनवृक्षयोर्मुख्यामुख्यब्रह्मभावदृष्टेस्तयोरधिष्ठानाध्यस्तभावंविवक्षन्नाह तस्मिन्वनेइति एतदरण्यरूपमितिच अत्रमहदहंकारपंचतन्मात्राणिसप्तद्रुमास्तैस्तत्संघातरूपोदेहोलक्ष्यते तस्यकारणंफलशब्दोदितंयागाद्यपूर्वं तस्यापिकारणंदेवतारूपातिथिप्रीतिसाधनत्वादतिथिशब्दोक्तायागक्रिया तस्याःकारणमाश्रमशब्दोदितःक्रियाश्रयःकर्त्ता अस्यापिकारणंसमाधयः सम्यगाधीयंतेकर्मस्वभिनिवेश्यंतेजनायैस्तेतथाभूताःरागादयः तेषांमूलंधर्मांतरपरिग्रहलक्षणादीक्षादेहादिधर्मस्वीकाररूपोध्यासः एवंदेहपूर्वकोध्यासस्तत्पूर्वकाश्चरागादिदेहांताएवमिदंचक्रमनिशमावर्त्तमानमात्मसत्तयास्फूर्जदपिनात्मातद्धर्मैरनुरज्यतेइत्यर्थः ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पंचवर्णानिशब्दादिभेदात्पंचरूपाणि पुष्पाणिशब्दाद्यनुभवाःफलानितज्जाःप्रीत्यादयः पादपामनांसि जीवभेदाद्वृत्तिभेदाद्वाबहुवचनं ॥ ८ ॥ सुवर्णानिश्वेतपीतादिशोभनवर्णवंति द्विवर्णानिसुखदुःखोभ यहेतुत्वाद्विरूपाणि पादपाश्चक्षूंषि इंद्रियांतरेष्वप्येतत्तुल्यं ॥ ९ ॥ सुरभीणिस्वर्गादीनि द्विवर्णत्वंतत्राप्यविशिष्टं पादपाःयज्ञादयः ॥ १० ॥ सुरभीण्येकवर्णानि सुखैकरूपाणि पादपाःध्यानादयः ॥ ११ ॥ बहूनिअतीतानागतवर्त्तमानानि अव्यक्तवर्णानि वर्णःस्वरूपं मूढानांमनोरथमात्राणि योगिनांतुसंकल्पात्प्रागव्यक्तवर्णानि महाद्वृक्षौबुद्धिमनसी ॥ १२ ॥ वह्निरात्मा सुमनाइत्यत्रमनःशब्देनबुद्धिमनसी स्रुक्स्रुवस्थानीये इंद्रियाणिसमिधश्चहौम्यं यदापंचावतिष्ठंतेज्ञानानिमनसासह बुद्धिश्चनविचेष्टतितामाहुःपरमांगतिमितिश्रुतेः सर्वेषांप्रविलापनंहोमः तेभ्योमनआदिभ्योहुतेभ्यःसप्तमोक्षाःमुक्तिः अपादा नवहुत्वस्यमोक्षेप्युपचारात्मोक्षाइतिबहुत्वं ननुमुक्तस्यदीक्षाख्योध्यासोस्तिनवा नांत्यः ज्ञानसमकालमेवदेहपातापत्तेः आद्येअध्यासवतउक्तक्रमेणदेहांतरोत्पत्तिरनिवार्येत्याशंक्याह फलंतिदीक्षाइति मु

पंचवर्णानिदिव्यानिपुष्पाणिचफलानिच ॥ सृजंतःपादपास्तत्रव्याप्यतिष्ठंतितद्वनम् ॥ ८ ॥ सुवर्णानिद्विवर्णानिपुष्पाणिचफलानिच ॥ सृजंतःपादपास्तत्रव्याप्यतिष्ठंतितद्वनम् ॥ ९ ॥ सुरभीणिद्विवर्णानिपुष्पाणिचफलानिच ॥ सृजंतःपादपास्तत्रव्याप्यतिष्ठंतितद्वनम् ॥ १० ॥ सुरभीण्येकवर्णानिपुष्पाणिचफलानिच ॥ सृजंतःपादपास्तत्रव्याप्यतिष्ठंतितद्वनम् ॥ ११ ॥ बहून्यव्यक्तवर्णानिपुष्पाणिचफलानिच ॥ विसृजंतौमहावृक्षौतद्वनंव्याप्यतिष्ठतः ॥ १२ ॥ एकोवह्निःसुमना ब्राह्मणोत्रपंचेंद्रियाणिसमिधश्चात्रसंति ॥ तेभ्योमोक्षाःसप्तफलंतिदीक्षागुणाःफलान्यतिथयःफलाशाः ॥ १३ ॥ आतिथ्यंप्रतिगृह्णंतितत्रतत्रमहर्षयः ॥ अर्चितेपुप्रलीनेषुतेष्वन्यद्रोचतेवनम् ॥ १४ ॥ प्रज्ञावृक्षंमोक्षफलंशांतिच्छायासमन्वितम् ॥ ज्ञानाश्रयंतृप्तितोयमंतःक्षेत्रज्ञभास्करम् ॥ १५ ॥ येधिगच्छंतितंसंतस्तेषांनास्तिभयंपुनः ॥ ऊर्ध्वंचाधश्चतिर्यक्चतस्यनांतोधिगम्यते ॥ १६ ॥ सप्तस्त्रियस्तत्रवसंतिसद्यस्त्ववाङ्मुखाभानुमत्योजनित्र्यः ॥ ऊर्ध्वंरसानाददतेप्रजाभ्यः सर्वान्यथासत्यमनित्यताच ॥ १७ ॥

क्तानांदीक्षाःफलंत्येवनतुदेहांतरमारभंते कुतएतत् यतोगुणाःफलानि विदुषःसत्यपिदेहादिप्रतिभासेकर्तृत्वाभिनिवेशाभावाद्दानादिनोत्पन्नमप्यपूर्वंनदेहांतरारंभकं अतएवगुणभूतान्येवापूर्वाणि कर्तर्हितेषामुपयोगः अतिथयःफलाशाःअतिथयोदेवताएवफलाशाः ईश्वरस्यैवतेषांपरार्थैवक्रियानस्वार्थेत्यर्थः तथाचश्रुतिः तस्यपुत्रादायमुपयंतिसुहृदःसाधुकृत्यांद्विषंतःपापकृत्यामिति तदाविद्वान्पुण्यपापेविधूयेत्यादिः ॥ १३ ॥ महर्षयइंद्रियाधिष्ठातारोदेवाः अन्यत्तेभ्योविलक्षणं द्वैतदर्शनाभावात् रोचतेदीप्यते ॥ १४ ॥ प्रज्ञासाक्षात्कारः ज्ञानंआगमाचार्योपदेशजं ॥ १५ ॥ भयाभावेहेतुमाह ऊर्ध्वमिति तस्यप्रज्ञावृक्षस्य सर्वस्यचिन्मात्रत्वंपश्यन्भेददर्शनाभावान्नबिभेतीत्यर्थः द्वितीयाद्वैभयंभवतीतिश्रुतेः ॥ १६ ॥ जीवन्मुक्तस्यैश्वर्यमाह सप्तस्त्रियइति तत्रवृक्षाधिगंतरि स्त्रियोप्राणादिवृत्तयः सद्योजनित्र्य इत्यस्यसंकल्पसिद्धाइत्यर्थः संकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतीतिश्रुतेः अवाङ्मुखाःपुरुषंवशीकर्त्तुमशक्तत्वेनलज्जिताः भानुमत्यश्चिज्ज्योतिर्मयाःप्रजाभ्यऊर्ध्वंउत्कृष्टंयथास्यात्तथा सर्वान्रसान्विषयजाह्लादान् आददतेभुंजते ऊर्ध्वत्वमेवाहदृष्टांतेन यथासत्यमनित्यताचेति नित्यानित्ययोर्यावदंतरंतावद्बुद्धमूढसुखयोरित्यर्थः ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

प्राणावाक्रपयइतिश्रुतेःसप्तर्षीणामिंद्रियाणांलयोदयस्थानंविद्वानेवेत्याह तत्रैवेति तत्रोपयंतिततउद्यंति यःकश्चिद्भूतोभावीवर्त्तमानोवावसिष्ठोतिशयेनवसुमान् ॥ १८ ॥ यशोयशस्वी वर्चोदीप्तिस्तद्वानि त्यादि तेसर्वेएतंभास्करंक्षेत्रज्ञंभास्करंअनुवर्त्ततइत्यर्थः ॥ १९ ॥ यस्तुसर्वाणिभूतान्यात्मन्येवानुपश्यतीत्यस्याःश्रुतेरर्थंसंक्षिपति गिरयइत्यादिना ॥ २० ॥ वितानोयोगयज्ञविस्तारस्तस्येदंस्थानं वैतानंहार्दाकाशः समुपह्वरेअत्यंतगूढे ॥ २१ ॥ केयांतीत्यतआह कृशाशाइति ॥ २२ ॥ अरण्यंप्राप्यमभिप्रेत्यशमंशंसंतीतियोजना शममपिशममेव विद्यारण्यविदःविद्यैकप्राप्यब्रह्मविदः यथाधीरंबु द्धिगतिमनतिक्रम्येत्यर्थः ॥ २३ ॥ विदित्वाशास्त्रतोज्ञात्वाअनुतिष्ठंतिशमादिपराभवंति तमेवधीरोविज्ञायप्रज्ञांकुर्वीतब्राह्मणः एवंवित्शांतोदांतउपरतस्तितिक्षुःसमाहितोभूत्वात्मन्येवात्मानंपश्येदित्या

तत्रैवप्रतितिष्ठंतिपुनस्तत्रोपयंतिच ॥ सप्तसप्तर्षयःसिद्धावसिष्ठप्रमुखैःसह ॥ १८ ॥ यशोवर्चोभगश्चैवविजयःसिद्धतेजसः ॥ एतमेवानुवर्ततेसप्तज्योतींषि भास्करम्॥ १९॥ गिरयःपर्वताश्चैवसंतितत्रसमासतः॥ नद्यश्चसरितोवारिवहंत्योब्रह्मसंभवम्॥ २०॥ नदीनांसंगमश्चैववैतानेसमुपह्वरे॥ स्वात्मतृप्तायतोयांतिसाक्षाद्देवपितामहम्॥ २१ ॥ कृशाशाःसुव्रताशाश्वतपसादग्धकिल्बिषाः॥ आत्मन्यात्मानमाविश्यब्रह्माणंसमुपासते॥ २२ ॥ शममप्यत्रशंसंतिविद्यारण्यविदोजनाः॥ तदारण्यमभिप्रेत्ययथाधीरमजायत॥ २३॥ एतद्देवेदृशंपुण्यमरण्यंब्राह्मणाविदुः॥ विदित्वाचानुतिष्ठंतिक्षेत्रज्ञेनानुदर्शिना ॥ २४॥ ॥इति श्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुसप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७॥ ॥ छ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥गंधान्नजिघ्रामिरसान्नवेद्मिरूपंनपश्यामिनचस्पृशामि॥ नचापिशब्दान्विविधान्शृणोमिनचापिसंकल्पमुपैमिकंचित्॥ १ ॥ अर्थानिष्टान्कामयतेस्वभावःसर्वान्द्वेष्यान्प्रद्विषतेस्वभावः॥ कामद्वेषानुद्भवतःस्वभावात्प्राणापानौजंतुदेहान्निवेश्य ॥ २ ॥

दिश्रुतिभ्योनशुष्कज्ञानात्कृतकृत्यतेत्यर्थः ॥ २४ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥छ ॥ ॥ एकोवह्निरितिश्लोकेविदुषांकर्तृत्वाभिमानाभा वात्कृतेनापिकर्मणाबंधोनास्तीत्युक्तंतद्विवृणोति गंधानित्यादिना निवृत्तक्षेत्रस्वाम्यस्यक्षेत्रिकस्यक्षेत्रवृद्धिह्रासाभ्यांदृश्यमानाभ्यामपिनहर्षविषादौभवतएवंविविक्तात्मदर्शिनोगुणकृतैःकर्मभिर्नसंगोस्ती त्यर्थः ॥१॥ अर्थानिति स्वभावोबुद्ध्यादीनां तत्रदृष्टांतः कामेति यथाकामद्वेषयोरुद्भवाभावेपिजंतूनांदेहान्प्राणापानौप्रवेश्यप्रवेशयितर्यननुसंदधानेपिसुषुप्त्यादौस्वभावादेवप्राणापानौस्वकार्यंअन्नपाका दिकुरुतः एवंबुद्ध्यादिरपिजाग्रत्स्वप्नयोःस्वभावादेवअर्थेषुकामादिमान्भवतिनत्वहमित्यर्थः ॥ २ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तेभ्यश्चेति बाह्यघ्राणघ्रेयादिभ्योन्यान्स्वात्मान्वासनामयान्घ्राणघ्रेयादीन् स्वरूपसाम्येप्येतेषामन्यत्वमेकत्रानुभूतस्यसुखादेरन्यत्राप्रसंगात्ज्ञेयं तेषुस्वात्मेषुनित्यानुगतान्अधिष्ठानगतान्भावान्तइमेसत्याः कामाइत्यादिश्रुतिप्रसिद्धान्तेभ्योन्यान् तेभ्योप्यन्यंभूतात्मानंशरीरेयोगिनोलक्षयेरन् घ्राणादिदेवताभ्योप्यांतरमात्मानंजानंतःकथंबाह्यैर्घ्राणादिधर्मैर्लिप्येरन्नित्यर्थः एतदेवस्पष्टयति तस्मिन्भूतात्मनिति ष्ठन्सक्तोनास्मि असंगोह्ययंपुरुषइतिश्रुतेः ॥३॥ ४ ॥ एतस्यप्रतीचोज्ञातस्य सत्याःकामाइतिशेषः सत्यकामःसत्यसंकल्पइतिश्रुतेः निरीक्ष्यमाणस्यदृश्यरूपस्यभोगजालंबहूनांघ्रात्रादीनांस्वभावभूतंसद्विदुषि

तेभ्यश्चान्यांस्तेपुनित्यांश्चभावान्भूतात्मानंलक्षयेरन्शरीरे ॥ तस्मिंस्तिष्ठन्नास्मिसक्तःकथंचित्कामक्रोधाभ्यांजरयामृत्युनाच ॥ ३ ॥ अकामयानस्यचसर्व कामानविद्विषाणस्यचसर्वदोषान् ॥ नमेस्वभावेषुभवंतिलेपास्तोयस्यबिंदोरिवपुष्करेषु ॥ ४ ॥ नित्यस्यचैतस्यभवंतिनित्यानिरीक्ष्यमाणस्यबहुस्वभावः ॥ न सज्जतेकर्मसुभोगजालंदिवीवसूर्यस्यमयूखजालम् ॥ ५ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ अध्वर्युयतिसंवादंतंनिबोधयशस्विनि ॥ ६ ॥ प्रोक्ष्यमाणंप शुंदृष्ट्वायज्ञकर्मण्यथाब्रवीत् ॥ यतिरध्वर्युमासीनोहिंसेयमितिकुत्सयन् ॥ ७ ॥ तमध्वर्युःप्रत्युवाचनायंछागोविनश्यति ॥ श्रेयसायोक्ष्यतेजंतुर्यदिश्रुतिरियंत था ॥ ८ ॥ योह्यस्यपार्थिवोभागःपृथिवींसगमिष्यति ॥ यदस्यवारिजंकिंचिदपस्तत्संप्रवेक्ष्यति ॥ ९ ॥ सूर्यंचक्षुर्दिशःश्रोत्रंप्राणोस्यदिवमेवच ॥ आगमेवर्त मानस्यनमेदोषोस्तिकश्चन ॥ १० ॥ ॥ यतिरुवाच ॥ ॥ प्राणैर्वियोगेछागस्ययदिश्रेयःप्रपश्यसि ॥ छागार्थेवर्ततेयज्ञोभवतःकिंप्रयोजनम् ॥ ११ ॥ अत्र त्वांमन्यतांभ्रातापितामातासखेतिच ॥ मंत्रयस्वैनमुन्नीयपरवंतंविशेषतः ॥ १२ ॥ एवमेवानुमन्येरंस्तान्भवान्द्रष्टुमर्हति ॥ तेषामनुमतंश्रुत्वाशक्याकर्तुंविचार णा ॥ १३ ॥ प्राणाअप्यस्यछागस्यप्रापितास्तेस्वयोनिषु ॥ शरीरंकेवलंशिष्टंनिश्चेष्टमितिमेमतिः ॥ १४ ॥ इंधनस्यतुतुल्येनशरीरेणविचेतसा ॥ हिंसानिर्वेष्टु कामानामिंधनंपशुसंज्ञितम् ॥ १५ ॥

नसज्जतेसक्तंभवति कर्मसुक्रियमाणेष्वपिसत्स्वितिशेषः ॥५॥अत्रात्मनोसंगत्वे ॥ ६ ॥७॥ श्रुतिःपशुर्वैनीयमानःसमृत्युंप्रापश्यत्सदेवान्नान्वकामयतैतुंतंदेवाअब्रुवन्नेहिस्वर्गंवैत्वालोकंगमिष्यामइतिसतथेत्यब्र वीदित्यादिः ॥ ८ ॥ योह्यीति हिशब्देनसूर्यंतेचक्षुः वातंप्राणः द्यांपृष्ठं अंतरिक्षमात्मा अंगैर्यज्ञं पृथिवींशरीरैरितिश्रौतींप्रसिद्धिंद्योतयति ॥ ९ ॥ आगमेअग्नीषोमीयंपशुमालभेतेत्यादौविधिस्पृष्टेनिषेधा नवकाशान्नहिंस्यात्सर्वाभूतानीतिशास्त्रंकामकृतहिंसाविषयमित्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अन्वेनंमातामन्यतामनुपितानुभ्रातासगर्भ्योनुसखासयूथ्यइतिमंत्रलिंगात्पशोर्मात्राद्यनुमतिरपेक्षितानचसासं भवतितदभावेचहिंसादोषःस्यादेवेत्यर्थः ॥ १३ ॥ स्वयोनिषुसूर्यंचक्षुर्गमयताद्वातंप्राणमन्ववसृजतादितिलिंगात् ॥ १४ ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अहिंसाप्यशक्यप्रतिज्ञासूक्ष्महिंसायाअपरिहार्यत्वात्तथापिदृष्टवीभत्सांहिंसांत्यजेदेवेत्याहद्वाभ्यां अहिंसेति ॥ १६ ॥ १७॥ १८ ॥ उपपातकमभ्यस्तंमहापातकतांव्रजेदितिस्मृतेःसूक्ष्मापिहिंसाऽभ्यासा
द्बहुलीभूयबाधेतैवेत्याशयेनाध्वर्युराह भूमेरिति नानुपहत्यभूतानिभोगःसंभवतीतिन्यायाज्जीवतोऽपरिहार्यैवहिंसेत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ किंकथंत्वंमन्यसेहिंसामितिशेषः ॥ २१ ॥ यतिरहिंसाप्रकारमसं

॥ २६॥ अहिंसासर्वधर्माणामितिवृद्धानुशासनम् ॥ यदहिंस्रंभवेत्कर्मतत्कार्यमितिविद्महे ॥१६॥ अहिंसेतिप्रतिज्ञेयंयदिवक्ष्याम्यतःपरम् ॥ शक्यंवद्बहुविधंकर्तुंभवताका १४
र्यदूषणम् ॥ १७॥ अहिंसासर्वभूतानांनित्यमस्मासुरोचते ॥ प्रत्यक्षतःसाधयामोनपरोक्षमुपास्महे ॥ १८॥ ॥ अध्वर्युरुवाच ॥ ॥ भूमेर्गंधगुणान्भुंक्षेपि
बस्यापोमयान्रसान् ॥ ज्योतिषांपश्यसेरूपंस्पृशस्यनिलजान्गुणान् ॥ १९ ॥ शृणोष्याकाशजान्शब्दान्मनसामन्यसेमतिम् ॥ सर्वाण्येतानिभूतानिप्राणाइति
चमन्यसे ॥ २० ॥ प्राणादानेनिवृत्तोसिहिंसायांवर्ततेभवान् ॥ नास्तिचेष्टाविनाहिंसांकिंवात्वंमन्यसेद्विज ॥ २१ ॥ ॥ यतिरुवाच ॥ ॥ अक्षरंचक्षरंचैवद्वैधी
भावोयमात्मनः ॥ अक्षरंतत्रसद्भावःस्वभावःक्षरउच्यते ॥ २२ ॥ प्राणोजिह्वामनःसत्त्वंसद्भावोरजसासह ॥ भावैरेतैर्विमुक्तस्यनिर्द्वंद्वस्यनिराशिषः ॥ २३ ॥ समस्य
सर्वभूतेषुनिर्ममस्यजितात्मनः ॥ समंतात्परिमुक्तस्यनभयंविद्यतेक्वचित् ॥ २४ ॥ ॥ अध्वर्युरुवाच ॥ ॥ सद्भिरेवेहसंवासःकार्योमतिमतांवर ॥ भवतोहिम
तंश्रुत्वाप्रतिभातिमतिर्मम ॥ २५ ॥ भगवन्भगवद्बुध्याप्रतिपन्नोब्रवीम्यहम् ॥ व्रतंमंत्रकृतंकर्तुर्नापराधोस्तिमेद्विज ॥ २६ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ उपपत्त्यायति
स्तूष्णींवर्तमानस्ततःपरम् ॥ अध्वर्युरपिनिर्मोहःप्रचचारमहामखे ॥ २७ ॥ एवमेतादृशंमोक्षंसुसूक्ष्मंब्राह्मणाविदुः ॥ विदित्वाचानुतिष्ठंतिक्षेत्रज्ञेनार्थदर्शिना ॥
॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ अ
त्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ कार्तवीर्यस्यसंवादंसमुद्रस्यचभाविनि ॥ १ ॥ कार्तवीर्यार्जुनोनामराजाबाहुसहस्रवान् ॥ येनसागरपर्यंताधनुषानिर्जि
तामही ॥ २ ॥ सकदाचित्समुद्रांतेविचरन्बलदर्पितः ॥ अवाकिरन्शरशतैःसमुद्रमितिनःश्रुतम् ॥ ३ ॥

गितामाह सद्भावःसद्रूपंस्वभावःसुतरामभावःकालत्रयेप्यसत्त्वं ॥ २२ ॥ प्राणादिव्यवहारस्तुरजसामाययासहस्थितःसद्भावएव भ्रांतिविशिष्टंसदेवव्यवहाररूपमित्यर्थः एतैःप्राणादिभिर्मुक्तस्यअतएव ॥ २६ ॥
निर्द्वंद्वस्य ज्ञानेनद्वैतकल्पकभ्रांतिबाधात् ॥ २३ ॥ भयंप्रेत्यखादंतितेचतानितिशास्त्रोक्तं ॥ २४ ॥ त्वदुपदेशादहमपिमंत्रकृतंकुर्वन्नदुष्येइत्याह सद्भिरित्यादिना ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्याश्वमे
धिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ इंद्रियजयएवमहच्छौर्यमित्युपोद्घातयत्यध्यायेन अत्रापीति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ एकविंशतिमेधांते मेधोयुद्धयज्ञः यज्ञोवैमेधइतिश्रुतेः यान्येवसंग्रामनामानितानियज्ञनामानीतिनैरु

तंसमुद्रोनमस्कृत्यकृतांजलिरुवाचह ॥ मामुंचवीरनाराचान्ब्रूहिकिंकरवाणिते ॥ ४ ॥ मदाश्रयाणिभूतानित्वद्विसृष्टैर्महेषुभिः ॥ वध्यंतेराजशार्दूलतेभ्योदेह्यभ
यंविभो ॥ ५ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ मत्समोयदिसंग्रामेशरासनधरःक्वचित् ॥ विद्यतेतंसमाचक्ष्वयःसमासीतमांमृधे ॥ ६ ॥ ॥ समुद्रउवाच ॥ ॥ महर्षिर्जमद
ग्निस्तेयदिराजन्परिश्रुतः ॥ तस्यपुत्रस्तवातिथ्यंयथावत्कर्तुमर्हति ॥ ७ ॥ ततःसराजाप्रययौक्रोधेनमहतावृतः ॥ सतमाश्रममागम्यराममेवान्वपद्यत ॥ ८ ॥
सरामप्रतिकूलानिचकारसहबंधुभिः ॥ आयासंजनयामाससरामस्यचमहात्मनः ॥ ९ ॥ ततस्तेजःप्रजज्वालरामस्यामिततेजसः ॥ प्रदहन्रिपुसैन्यानितदाकम
ललोचने ॥ १० ॥ ततःपरशुमादायसतंबाहुसहस्रिणम् ॥ चिच्छेदसहसारामोबहुशाखमिवद्रुमम् ॥ ११ ॥ तंहतंपतितंदृष्ट्वासमेताःसर्वबांधवाः ॥ असीनादाय
शक्तीश्चभार्गवंपर्यधावयन् ॥ १२ ॥ रामोपिधनुरादायरथमारुह्यसत्वरः ॥ विसृजन्शरवर्षाणिव्यधमत्पार्थिवंबलम् ॥ १३ ॥ ततस्तुक्षत्रियाःकेचिज्जामदग्न्य
भयार्दिताः ॥ विविशुर्गिरिदुर्गाणिमृगाःसिंहार्दिताइव ॥ १४ ॥ तेषांस्वविहितंकर्मतद्भयान्नानुतिष्ठताम् ॥ प्रजावृषलतांप्राप्ताब्राह्मणानामदर्शनात् ॥ १५ ॥ ए
वंतेद्रविडाभीराःपुंड्राश्चशवरैःसह ॥ वृषलत्वंपरिगताव्युत्थानात्क्षत्रधर्मिणः ॥ १६ ॥ ततश्चहतवीरासुक्षत्रियासुपुनःपुनः ॥ द्विजैरुत्पादितंक्षत्रंजामदग्न्योन्यकृं
तत ॥ १७ ॥ एकविंशतिमेधांतेरामंवागशरीरिणी ॥ दिव्याप्रोवाचमधुरासर्वलोकपरिश्रुता ॥ १८ ॥ रामरामनिवर्तस्वकंगुणंतातपश्यसि ॥ क्षत्रबंधूनिमान्प्रा
णैर्विप्रयोज्यपुनःपुनः ॥ १९ ॥ तथैवतंमहात्मानमृचीकप्रमुखास्तदा ॥ पितामहामहाभागनिवर्तस्वेत्यथाब्रुवन् ॥ २० ॥ पितुर्वधममृष्यंस्तुरामःप्रोवाचतानृषीन् ॥
नार्हंतीहभवंतोमांनिवारयितुमित्युत ॥ २१ ॥ ॥ पितरऊचुः ॥ ॥ नार्हसेक्षत्रबंधूंस्त्वंनिहंतुंजयतांवर ॥ नेहयुक्तंत्वयाहंतुंब्राह्मणेनसतानृपान् ॥ २२ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ पितरऊचुः ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीम
मितिहासंपुरातनम् ॥ श्रुत्वाचतत्तथाकार्यंभवताद्विजसत्तम ॥ १ ॥ अलर्कोनामराजर्षिरभवत्सुमहातपाः ॥ धर्मज्ञःसत्यवादीचमहात्मासुदृढव्रतः ॥ २ ॥

क्तवचनात्युद्धस्यैवनाममेधइति ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अत्र
हिंसायाअकार्यत्वे ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 सूक्ष्मेविचारे ॥ ३ ॥ कर्मशत्रुजयादिउत्सृज्यसूक्ष्मंब्रह्मप्रतिपत्तुंचिंताबभूवेतिसंबंधः ॥ ४ ॥ अन्यत्रबाह्यशत्रुभ्यइतिशेषः शत्रुभिरिंद्रियवैरिभिः ॥ ५ ॥ चिकीर्षतिविक्षेप्तुमिच्छतीत्यर्थः मनःप्रतिहठयोगे

ससागरांतांधनुषाविनिर्जित्यमहीमिमाम्॥ कृत्वासुदुष्करंकर्ममनःसूक्ष्मेसमादधे॥ ३॥ स्थितस्यवृक्षमूलेषुतस्यचिंताबभूवह॥ उत्सृज्यसुमहत्कर्मसूक्ष्मंप्रति

 महामते॥ ४॥ ॥अलर्कउवाच॥ ॥मनसोमेबलंजातंमनोजित्वाध्रुवोजयः॥ अन्यत्रबाणान्धास्यामिशत्रुभिःपरिवारितः॥ ५॥ यदिदंचापलात्कर्मसर्वान्म

त्यांश्चिकीर्षति॥ मनःप्रतिसुतीक्ष्णाग्रानहंमोक्ष्यामिसायकान्॥ ६॥ ॥मनउवाच॥ ॥नेमेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथंचन॥ तवैवमर्मभेत्स्यंतिभिन्नम

र्मामरिष्यसि॥ ७॥ अन्यान्बाणान्समीक्षस्वयैस्त्वंमांसूदयिष्यसि॥ तच्छ्रुत्वाप्यविचिंत्याथततोवचनमब्रवीत्॥ ८॥ ॥अलर्कउवाच॥ ॥आघ्रायसुबहून्गं

धांस्तानेवप्रतिगृध्यति॥ तस्माद्घ्राणंप्रतिशरान्प्रतिमोक्ष्याम्यहंशितान्॥ ९॥ ॥घ्राणउवाच॥ ॥नेमेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथंचन॥ तवैवमर्मभेत्स्यं

तिभिन्नमर्मामरिष्यसि॥ १०॥ अन्यान्बाणान्समीक्षस्वयैस्त्वंमांसूदयिष्यसि॥ तच्छ्रुत्वासविचिंत्याथततोवचनमब्रवीत्॥ ११॥ ॥अलर्कउवाच॥ ॥इयं

स्वादून्रसान्भुक्त्वातानेवप्रतिगृध्यति॥ तस्माज्जिह्वांप्रतिशरान्प्रतिमोक्ष्याम्यहंशितान्॥ १२॥ ॥जिह्वोवाच॥ ॥नेमेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथंचन॥

तवैवमर्मभेत्स्यंतिभिन्नमर्मामरिष्यसि॥ १३॥ अन्यान्बाणान्समीक्षस्वयैस्त्वंमांसूदयिष्यसि॥ तच्छ्रुत्वासविचिंत्याथततोवचनमब्रवीत्॥ १४॥ ॥अल

र्कउवाच॥ ॥स्पृष्ट्वात्वग्विविधान्स्पर्शांस्तानेवप्रतिगृध्यति॥ तस्मात्त्वचंपाटयिष्येविविधैःकंकपत्रिभिः॥१५॥ ॥त्वगुवाच॥ ॥नेमेबाणास्तरिष्यंतिमामल

र्ककथंचन॥ तवैवमर्मभेत्स्यंतिभिन्नमर्मामरिष्यसि॥ १६॥ अन्यान्बाणान्समीक्षस्वयैस्त्वंमांसूदयिष्यसि॥ तच्छ्रुत्वासविचिंत्याथततोवचनमब्रवीत्॥ १७॥

अलर्कउवाच॥ श्रुत्वातुविविधान्शब्दांस्तानेवप्रतिगृध्यति॥ तस्माच्छ्रोत्रंप्रतिशरान्प्रतिमुंचाम्यहंशितान्॥१८॥ ॥श्रोत्रमुवाच॥ ॥नेमेबाणास्तरिष्यं

तिमामलर्ककथंचन॥ तवैवमर्मभेत्स्यंतिततोहास्यसिजीवितम्॥ १९॥ अन्यान्बाणान्समीक्षस्वयैस्त्वंमांसूदयिष्यसि॥ तच्छ्रुत्वासविचिंत्याथततोवचनमब्र

वीत्॥ २०॥ ॥अलर्कउवाच॥ ॥दृष्ट्वारूपाणिबहुशस्तान्येवप्रतिगृध्यति॥ तस्माच्चक्षुर्हनिष्यामिनिशितैःसायकैरहम्॥ २१॥ ॥चक्षुरुवाच॥ ॥नेमेबा

णास्तरिष्यंतिमामलर्ककथंचन॥ तवैवमर्मभेत्स्यंतिभिन्नमर्मामरिष्यसि॥ २२॥

नवायुनिरोधादिनाजेष्यामीत्यर्थः ॥ ६ ॥ नेमेइति हठयोगेमृत्युरवश्यंसंभवतीतिभावः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २३॥ २४ ॥ ॥एवंघ्राणादीनांहठेननिग्रहेतत्तदिंद्रियविकलोवसीदत्येवनतुकृतकृत्योभवतीत्यर्थः ॥ २५ ॥ तपआलोचनं ॥ २६ ॥ २७ ॥ योगात्राजयोगात्चित्तमात्रनिग्रहरूपात्एकाग्रं द्रष्टृदृश्योपरक्तंचित्तंसर्वार्थं तदभावेस्वरूपमात्रनिष्ठंत्वेकाग्रं ॥ २८ ॥ आत्मानंपरंब्रह्म ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अनुजानीहिअस्मदुपदेशमनुसाक्षात्कुरुयोगबलेन॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनै

अन्यान्बाणान्समीक्षस्वयैस्त्वंमांसूदयिष्यसि॥ तच्छ्रुत्वासविचिंत्याथततोवचनमब्रवीत् ॥२३॥ ॥अलर्कउवाच॥ ॥इयंनिष्ठाबहुविधाप्रज्ञयात्वध्यवस्यति॥ तस्माद्बुद्धिंप्रतिशरान्प्रतिमोक्ष्याम्यहंशितान्॥ २४॥ ॥बुद्धिरुवाच॥ ॥नेमेबाणास्तरिष्यंतिमामलर्ककथंचन ॥ तवैवमर्मभेत्स्यंतिभिन्नमर्मामरिष्यसि ॥ अन्यान्बाणान्समीक्षस्वयैस्त्वंमांसूदयिष्यसि॥ २५॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥ततोलर्कस्तपोघोरंतत्रैवास्थायदुष्करम्॥ नाध्यगच्छत्परंशक्त्याबाणमेतेषुसप्तसु ॥ २६॥सुसमाहितचेतास्तुसततोचिंतयत्प्रभुः॥ सविचिंत्यचिरंकालमलर्कोद्विजसत्तम ॥ २७॥ नाध्यगच्छत्परंश्रेयोयोगान्मतिमतांवरः॥सएकाग्रंमनःकृत्वा निश्चलोयोगमास्थितः॥ २८॥ इंद्रियाणिजघानाशुबाणेनैकेनवीर्यवान्॥ योगेनात्मानमाविश्यसिद्धिंपरमिकांगतः॥ २९॥ विस्मितश्चापिराजर्षिरिमांगाथां जगादह॥ अहोकष्टंयदस्माभिःसर्वंबाह्यमनुष्ठितम् ॥ ३० ॥ भोगतृष्णासमायुक्तैःपूर्वंराज्यमुपासितम्॥ इतिपश्चान्मयाज्ञातंयोगान्नास्तिपरंसुखम् ॥ ३१ ॥ इतित्वमनुजानीहिराममाक्षत्रियान्जहि॥ तपोघोरमुपातिष्ठततःश्रेयोभिपत्स्यसे ॥ ३२॥ इत्युक्तःसतपोघोरंजामदग्न्यःपितामहैः॥ आस्थितःसुमहाभागोय यौसिद्धिंचदुर्गमाम्॥ ३३॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुत्रिंशोऽध्यायः॥ ३०॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥त्रयोवैरिपवोलोकेनवधागुणतःस्मृताः॥प्रहर्षःप्रीतिरानंदस्त्रयस्तेसात्विकागुणाः॥१॥ तृष्णाक्रोधोभिसंरंभोराजसास्तेगुणाःस्मृताः॥श्रमस्तंद्राचमोहश्चत्रयस्तेतामसागुणाः॥ २ ॥ एतान्निकृत्यधृतिमान्बाणसंघैरतंद्रितः॥ जेतुंपरानुत्सहतेप्रशांतात्माजितेंद्रियः॥ ३॥ अत्रगाथाःकीर्तयंतिपुराकल्पविदो जनाः॥ अंबरीषेणयागीताराज्ञापूर्वंप्रशाम्यता॥ ४॥ समुदीर्णेषुदोषेषुबाध्यमानेषुसाधुषु॥ जग्राहतरसाराज्यमंबरीषोमहायशाः॥ ५॥

लकंठीयेभारतभावदीपेत्रिंशोऽध्यायः॥ ३० ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ दंतांस्तालुचेतिश्लोकोक्तंहृदयाख्यंब्रह्मप्रतिपाद्यहृदयबंधनाख्यंगुणत्रयंमुमुक्षूणांहेयमाह त्रयइत्यादिना गुणाइतिशेषः गुणतःवृत्तिभेदात् इष्टप्राप्तिनिश्चयेयत्सुखंतत्प्रहर्षः इष्टप्राप्तौयत्तत्प्रीतिः इष्टभोगेयत्तत्आनंदः॥ १ ॥ अभिसंरंभोद्वेषाभिनिवेशः॥ २ ॥ निकृत्यच्छित्त्वा बाणसंघैःशमादिभिः॥ ३ ॥ ४ ॥ दोषेषुरागादिषु साधुषुशमादिषु ॥ ५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ६ ॥७ ॥ निम्नानिर्नीचकर्माणि ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ राज्यंआमोतिस्वाराज्यमितिश्रुतंस्वाराज्याख्यंपरमानंदं ॥ १२ ॥ १३ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ममेतिद्व्यक्षरोमृत्युरित्युक्तंतत्रममतायाविषयएवनास्तीतिजनकब्राह्मणसंवादेनाहात्रापीत्यादिना अत्रलोभेनिकृंतनीये ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ २८॥ सनिगृह्यात्मनोदोषान्साधून्समभिपूज्यच ॥ जगाममहतींसिद्धिंगाथाश्चेमाजगादह ॥ ६ ॥ भूयिष्ठंविजितादोषानिहताःसर्वशत्रवः ॥ एकोदोषोवरिष्ठश्चवध्यः १४
सनहतोमया ॥ ७॥ यत्प्रयुक्तोजंतुरयंवैतृष्ण्यंनाधिगच्छति ॥ तृष्णार्तइहनिम्नानिधावमानोनबुध्यते ॥ ८ ॥ अकार्यमपियेनेहप्रयुक्तःसेवतेनरः ॥ तंलोभमसिभि
स्तीक्ष्णैर्निकृंततंनिकृंतत ॥ ९ ॥ लोभाद्धिजायतेतृष्णाततश्चिंताप्रवर्तते ॥ सलिप्समानोलभतेभूयिष्ठंराजसान्गुणान् ॥ तदवाप्तौतुलभतेभूयिष्ठंतामसान्गुणान् ॥
॥ १० ॥ ॥ सतैर्गुणैःसंहतदेहबंधनःपुनःपुनर्जायतिकर्मचेहते ॥ जन्मक्षयेभिन्नविकीर्णदेहोमृत्युंपुनर्गच्छतिजन्मनैव ॥ ११ ॥ तस्मादेतंसम्यगवेक्ष्यलोभंनिगृह्य
धृत्यात्मनिराज्यमिच्छेत् ॥ एतद्राज्यंनान्यदस्तीहराज्यमात्मैवराजाविदितोयथावत् ॥ १२ ॥ इतिराज्ञांबरीषेणगाथागीतायशस्विना ॥ अधिराज्यंपुरस्कृत्य
लोभमेकंनिकृंतता ॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ब्रा
ह्मणउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ ब्राह्मणस्यचसंवादंजनकस्यचभाविनि ॥ १ ॥ ब्राह्मणंजनकोराजासन्नंकस्मिंश्चिदागसि ॥ विषयेमेन
वस्तव्यमितिशिष्ट्यर्थमब्रवीत् ॥ २ ॥ इत्युक्तःप्रत्युवाचाथब्राह्मणोराजसत्तमम् ॥ आचक्ष्वविषयंराजन्यावांस्तववशेस्थितः ॥ ३ ॥ सोऽन्यस्यविषयेराज्ञोवस्तु
मिच्छाम्यहंविभो ॥ वचस्तेकर्तुमिच्छामियथाशास्त्रंमहीपते ॥ ४ ॥ इत्युक्तस्तुतदाराजाब्राह्मणेनयशस्विना ॥ मुहुरुष्णंविनिःश्वस्यनकिंचित्प्रत्यभाषत ॥ ५ ॥
तमासीनंध्यायमानंराजानममितौजसम् ॥ कश्मलंसहसागच्छद्भानुमंतमिवग्रहः ॥ ६ ॥ समाश्वास्यततोराजाविगतेकश्मलेतदा ॥ ततोमुहूर्तादिवतंब्राह्मणंवा
क्यमब्रवीत् ॥ ७॥ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ पितृपैतामहेराज्येवश्येजनपदेसति ॥ विषयंनाधिगच्छामिविचिन्वन्पृथिवीमहम् ॥ ८ ॥ नाधिगच्छंयदापृथ्व्यां
मिथिलामार्गितामया ॥ नाध्यगच्छंयदातस्यांस्वप्रजामार्गितामया ॥ ९ ॥

॥ ७ ॥ पित्र्येति विषयंविशेषेणसिनोतिबध्नातितंबंधकंममतास्पदंनाधिगच्छामिविचिन्वन्अन्वेषमाणोपि अयंभावः पृथिवीमिथिलाप्रजोपलक्षितंराज्यंशरीरसुखादिकंसर्वंअवस्थांतरेषुव्यभिचरन्नात्म ॥२८॥
संबंधितामश्नुते यथानीलपीतलोहितोपाधिषुसंचरन्स्फटिकोनीलादिवर्जितस्तद्वत् तस्माद्विचारतोदृश्यत्वादिनास्वप्नवन्मिथ्यात्वाद्व्यभिचारित्वाच्चनात्मातैःसंबध्यतइति ॥ ८ ॥ ९ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १० ॥ आत्मापिदेहोपीतिप्राज्ञः वस्तुतस्तुअयमपिममआत्मानभवतीतिसंबंधः अयमितिसाभासोहंकारःसर्वेषामात्मत्वेनप्रसिद्धोममआत्मास्वरूपंनभवतिमुकुरमुखवत् आभासत्वात् सर्वावापृथिवी सर्वंदृश्यंममआत्मामदनन्यत्वात् मुकुरमुखवदेव ॥ ११ ॥ अयमेवन्यायोब्रह्मादिपुत्रिकांतेष्वित्याह यथेति मायामनइंद्रियवद्दर्पणेषुहिप्रतिबिंबिनोस्यदृश्यआत्माईशसूत्रविराडात्मनादृश्योनात्माचभव

नाध्यगच्छंयदातस्यांतदामेकश्मलोभवत् ॥ ततोमेकश्मलस्यांतेमतिःपुनरुपस्थिता ॥ १० ॥ तदानविषयंमन्येसर्वोवाविषयोमम ॥ आत्मापिचायंनममस र्वावापृथिवीमम ॥ ११ ॥ यथाममतथान्येषामितिमन्येद्विजोत्तम ॥ उष्यतांयावदुत्साहोभुज्यतांयावदुष्यते ॥ १२ ॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥पितृपैतामहेराज्ये वश्येजनपदेसति ॥ ब्रूहिकांमतिमास्थायममत्वंवर्जितंत्वया ॥ १३ ॥ कांवैबुद्धिंसमाश्रित्यसर्वोवैविषयस्तव ॥ नावैषिविषयंयेनसर्वोवाविषयस्तव ॥ १४ ॥ जनकउवाच ॥ ॥ अंतवंत्यइहावस्थाविदितासर्वकर्मसु ॥ नाध्यगच्छमहंतस्मान्ममेदमितियद्भवेत् ॥ १५ ॥ कस्येदमितिकस्यस्वमितिवेदवचस्तथा ॥ नाध्यग च्छमहंबुद्ध्याममेदमितियद्भवेत् ॥ १६ ॥ एतांबुद्धिंसमाश्रित्यममत्वंवर्जितंमया ॥ शृणुबुद्धिंचयांज्ञात्वासर्वत्रविषयोमम ॥ १७ ॥ नाहमात्मार्थमिच्छामिगं धान्घ्राणगतानपि ॥ तस्मान्मेनिर्जिताभूमिर्वशेतिष्ठतिनित्यदा ॥ १८ ॥ नाहमात्मार्थमिच्छामिरसानास्येपिवर्ततः ॥ आपोमेनिर्जितास्तस्माद्वशेतिष्ठंतिनि त्यदा ॥ १९ ॥ नाहमात्मार्थमिच्छामिरूपंज्योतिश्चचक्षुषः ॥ तस्मान्मेनिर्जितंज्योतिर्वशेतिष्ठतिनित्यदा ॥ २० ॥ नाहमात्मार्थमिच्छामिस्पर्शांस्त्वचिगताश्च ये ॥ तस्मान्मेनिर्जितोवायुर्वशेतिष्ठतिनित्यदा ॥ २१ ॥ नाहमात्मार्थमिच्छामिशब्दान्श्रोत्रगतानपि ॥ तस्मान्मेनिर्जिताःशब्दावशेतिष्ठंतिनित्यदा ॥ २२ ॥ नाहमात्मार्थमिच्छामिमनोनित्यंमनोंतरे ॥ मनोमेनिर्जितंतस्माद्वशेतिष्ठतिनित्यदा ॥ २३ ॥ देवेभ्यश्चपितृभ्यश्चभूतेभ्योऽतिथिभिःसह ॥ इत्यर्थंसर्वएवेति समारंभाभवंतिवै ॥ २४ ॥ ततःप्रहस्यजनकंब्राह्मणःपुनरब्रवीत् ॥ त्वज्जिज्ञासार्थमद्येहविद्धिमांधर्ममागतम् ॥ २५ ॥

तिनवस्तुनइत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ आढ्यत्वदरिद्रत्वादयोवस्थाः ॥ १५ ॥ कस्येदमिति नकस्यचिदित्यर्थः अत्रमागृधःकस्यस्विद्धनमितिश्रुतिंप्रमाणयति कस्यस्वमिति ॥ १६ ॥ आढ्यत्वा देरंतत्त्वाद्धनादिषुममतामयात्यक्तेत्याह एतामिति देवाद्यर्थमेवविटिग्रहीनस्येवममगंधादीनामिच्छानात्मभोगार्थंअतोभूम्यादयएवममवशेतिष्ठंतिनत्वहंतेषामित्याह शृणुइत्यादिना ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्वमस्येति अस्यचक्रस्यआत्मापिचायंनममसर्वावापृथिवीममेत्येवंरूपस्यधीसाधनकलापस्यब्रह्मलाभस्यब्रह्मलाभहेतोः दुर्वारस्यअनैकांतिकस्य अनिवर्त्तिनःआत्यंतिकस्य सत्त्वनेमिनासत्त्वगुणरूपेणा वरणेनचक्रधारास्थानीयेननिरुद्धस्य प्रवर्त्तकोमुख्यानुष्ठाता ॥ २६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तब्रह्मविद्यासाध नायजीवन्मुक्तस्यवस्थामाह नाहमित्यादिना तथेति यथादेहात्मवादिनः ॥ १ ॥ पश्यसे कर्मव्यतिहारेतङ् त्वद्द्रष्टारंमांत्वंस्ववत्त्यायथासंगिनंपश्यसितथानाहमस्मीत्यर्थः आत्मनःसर्वात्मत्वंसर्वस्यचात्ममात्र

त्वमस्यब्रह्मलाभस्यदुर्वारस्यानिवर्त्तिनः॥ सत्त्वनेमिनिरुद्धस्यचक्रस्यैकःप्रवर्तकः॥२६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुद्वात्रिंशोऽध्यायः॥ ३२॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥नाहंतथाभीरुचरामिलोकेयथात्वंमांतर्जयसेस्वबुद्ध्या॥ विप्रोस्मिमुक्तोस्मिवनेचरोस्मिगृहस्थधर्माव्रतवांस्तथास्मि ॥ १ ॥ नाहमस्मियथामांत्वंपश्यसेचशुभाशुभे ॥ मयाव्याप्तमिदंसर्वंयत्किंचिज्जगतीगतम्॥ २॥ येकेचिज्जंतवोलोके जंगमाःस्थावराश्चह ॥ तेषांमामंतकंविद्धिदारूणामिवपावकम्॥ ३ ॥राज्यंपृथिव्यांसर्वस्यामथवापित्रिविष्टपे॥तथाबुद्धिरियंवेत्तिबुद्धिरेवधनंमम॥ ४॥एकःपंथाब्राह्मणानांयेनगच्छंतितद्विदः ॥ गृहेषुवनवासेषुगुरुवासेषुभिक्षुषु ॥ ५ ॥ लिंगैर्बहुभिरव्यग्रैरेकाबुद्धिरुपास्यते॥ नानालिंगाश्रमस्थानांयेषांबुद्धिःशमात्मिका॥६॥तेभावमेकमायांतिसरितःसागरंयथा॥बुद्ध्यायंगम्यतेमार्गःशरीरेणनगम्यते ॥ आद्यंतवंतिकर्माणिशरीरंकर्मबंधनम्॥ ७ ॥ तस्मात्तेसुभगेनास्तिपरलोककृतंभयम्॥तद्भावभावनिरतामममैवात्मानमेष्यसि॥ ८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३३॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ब्राह्मण्युवाच॥ ॥नेदमल्पात्मनाशक्यंवेदितुंनाकृतात्मना॥बहुचाल्पंचसंक्षिप्तंविप्लुतंचमतंमम॥ १॥उपायंतंममब्रूहियेनैषालभ्यतेमतिः॥तन्मन्येकारणंत्वत्तोयतएषाप्रवर्तते ॥ २ ॥ ॥ ब्राह्मणउवाच॥ ॥अरणींब्राह्मणींविद्धिगुरुरस्योत्तरारणिः॥ तपःश्रुतेभिमथ्नीतोज्ञानाग्निर्जायतेततः॥३॥

त्वंज्ञानफलंप्रतिपादयतिसार्द्धेन मयेति ॥ २ ॥ ३ ॥ आप्नोतिस्वराज्यमित्यादिश्रुत्यर्थंसंगृह्णाति राज्यमिति ॥ ४ ॥ एकःपंथाःज्ञानरूपोनान्यःब्राह्मणानांब्रह्मविदां ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ सुभगेईश्वरि शरीरबंधनिर्मुक्तत्वात् परलोकःअनात्मलोकः तद्भावोमदात्मभावःतस्यभावोभावना ॥ ८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥७॥ ॥उक्तमर्थमाक्षिपति नेदमिति ॥ १ ॥ मन्येजानीयां ॥ २ ॥ ब्राह्मणींबुद्धिं तपःमनननिदिध्यासनात्मकमालोचनं श्रुतंवेदांतश्रवणंआत्मावाअरेद्रष्टव्यःश्रोतव्योमंतव्योनिदिध्यासितव्यइतिआत्मदर्शनानुवादेनश्रवणादिविधानात् ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आक्षेपपूर्वकंज्ञेयस्वरूपमाह यदिदमित्यादिना यदिदमपरोक्षंक्षेत्रज्ञइतिसंज्ञितंजीवाख्यंससंगरूपंततब्रह्मणोऽसंगस्यलिंगंस्वरूपमितियत्तत्कनु नकथंचनजीवस्यब्रह्मभावःसंभवतीत्यर्थः अत्रोपपत्तिमाह ग्रहीतुमिति यत्येननिग्रहीतुंशक्यंतत्नियाम्यंतस्यनिग्रहीतुर्लक्षणंस्वरूपंइतिकनुदृष्टंनक्कापीत्यर्थः आत्मानमंतरोयमयतीतिजीवेशयोर्नियम्यनियामकत्वश्रवणात्भृत्यभर्त्रोरिवनतयोरभेदसंभावनापीतिभावः ॥ ४ ॥ उत्तरमाहालिंगइति योयंक्षेत्रज्ञउक्तःसलिंगंएवंरूपइतिनिर्देशयोग्यंस्वरूपंतद्रहितः यतोनिर्गुणः अस्यसगुणत्वंसलिंगत्वंचविनैवकारणंभ्रांत्यैवभातिनसत्यंविद्यतइत्यर्थः भ्रांत्यपगमेनतदधिगमेउपायमेववक्ष्यामि नवेतिचित्तशुद्ध्यभावे ॥ ५॥ सम्यगुपायोदृष्टश्च पूर्वोक्ताःश्रवणादयस्तैर्भ्रमरैरुपरिभ्रमद्भिरधःस्थमगृहीतमपिसुरभिद्रव्यंलक्ष्यते एवंश्रवणादिभिरात्मालक्षणाद्वारेणलक्ष्यतइत्यर्थः कोसावुपायः कर्मबुद्धिः कर्मशोधिताबुद्धिःकर्मबुद्धिः कर्मभिरशोधितायांबुद्धौश्रवणाद्यभ्याससहस्रेणापिनगम्यतइतिभावः अबुद्धित्वादुक्तविधबुद्धिराहित्यात् मूढाअसंगमपि क्षेत्रज्ञंज्ञानलिंगैर्बुद्ध्यादिभिराश्रितंसंगिनमिवमन्यंते तद्वस्तुउपायेनश्रवणादिजन्ययाबुद्ध्यालक्ष्यतइतिसंबंधः ॥ ६ ॥ नेदंब्रह्मज्ञानंविधिनिषेधप्रधानं अहेयानुपादेयप्रत्यगात्मविषयत्वात् तथात्वेवास्वरूपनाशानित्य

ब्राह्मण्युवाच॥ ॥यदिदंब्रह्मणोलिंगंक्षेत्रज्ञइतिसंज्ञितम्॥ ग्रहीतुंयेनयच्छक्यंलक्षणंतस्यतत्क्कनु॥४॥ ॥ब्राह्मणउवाच॥ ॥अलिंगोनिर्गुणश्चैवकारणंनास्य लक्ष्यते॥ उपायमेववक्ष्यामियेनगृह्येतवानवा॥५॥ सम्यगुपायोदृष्टश्चभ्रमरैरिवलक्ष्यते ॥ कर्मबुद्धिरबुद्धित्वाज्ज्ञानलिंगैरिवाश्रितम् ॥ ६ ॥ इदंकार्यमिदंनेतिनमोक्षेपूपदिश्यते॥ पश्यतःशृण्वतोबुद्धिरात्मनोयेषुजायते॥ ७॥ यावंतइहशक्येरंस्तावतोंशान्प्रकल्पयेत्॥ अव्यक्तान्व्यक्तरूपांश्चशतशोथसहस्रशः॥ ८॥ सर्वान्नानार्थयुक्तांश्चसर्वान्प्रत्यक्षहेतुकान्॥ यतःपरंनविद्येतततोभ्यासेभविष्यति॥ ९॥ ॥श्रीभगवानुवाच॥ ॥ततस्तुतस्याब्राह्मण्यामतिःक्षेत्रज्ञसंक्षये॥क्षेत्रज्ञानेनपरतःक्षेत्रज्ञेभ्यःप्रवर्तते॥१०॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥क्कनुसाब्राह्मणीकृष्णक्कचासौब्राह्मणर्षभः॥ ॥याभ्यांसिद्धिरियंप्राप्तातावुभौवदमेऽच्युत॥११॥

त्वेदुरपह्नवेस्यातां अपितुरज्जुदर्शनदशमत्वश्रवणाभ्यांसर्पादिशमत्वयोरिवबुद्ध्यावाक्येनवाऽविद्याध्यारोपितकार्यकारणप्रपंचस्यनिराकरणसापेक्षमित्याह इदंकार्यमिति मोक्षेष्विति बहुवचनंमुक्त्यपादानभूतबुद्ध्यादितत्त्वभेदात् ॥ ७ ॥ तेचयावंतःपंचसप्तएकादशत्रयोदशवातेषांप्रत्येकंवृत्तिभेदात्शतशःसहस्रशोवाकल्पनीयाइत्याह यावंतइति अव्यक्तान्मायाविद्यादिरूपान् व्यक्तरूपान्शब्दादीन् उपेयप्रतिपत्त्यर्थाउपायाअव्यवस्थिताइतिन्यायेनशिष्यबोधार्थंमंदमध्यमोत्तमाधिकारिभेदेनव्यष्टिमात्रकल्पनयावासमष्टिव्यष्टिद्वयकल्पनयावासमष्टिमात्रकल्पनयावातत्त्वार्थयोरभेदंप्रत्याययन्नात्रवस्तुसंतोऽनात्मपदार्थाःसंति येनमोक्षापादानानितार्किकादिवत्संख्ययापरिच्छिद्येरन्नित्यर्थः ॥ ८ ॥ ततइतिप्रथमार्थेतसिः यतःपरंअन्यन्नास्तितद्वस्तुभविष्यत्यधिकारी अभ्यासेशमाद्यभ्यासेपुष्कलेसति अत्रकंठगतविस्मृतचामीकरवद्ब्रह्मप्राप्तिर्भवनंनोत्पाद्यत्वेनानित्यत्वापत्तेः ब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येतितत्त्वमसीत्यादिवाक्येभ्यःसिद्धवद्ब्रह्मभावश्रवणादित्यर्थः ॥ ९ ॥ क्षेत्रज्ञसंक्षयेजीवस्यपरमात्मनिप्रविलापने क्षेत्रज्ञानेनैवक्षेत्रज्ञात्परंज्ञायतइत्याह क्षेत्रेति क्षेत्रज्ञएवोपाधिविलयाद्ब्रह्मैवास्तीत्यर्थः ॥ १०॥११॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मनोमेचित्प्रतिबिंबगर्भंमनोजीवइत्यर्थः मनोमुक्तःक्षेत्रज्ञोहमेवब्रह्मैवेत्यर्थः ॥ १२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ पूर्वाध्या
यांतेमनोमेब्राह्मणंविद्धिबुद्धिंमेविद्धिब्राह्मणीं क्षेत्रज्ञइतियश्चोक्तःसोहमेवधनंजयेतिमनोबुद्ध्योर्ब्रह्मवित्त्वेनतदुपलक्षितसकलकरणप्रकाश्यमर्थजातंब्रह्मेत्युक्तंयश्चतयोःसाक्षीसचिदात्माहमितिचदर्शितं
तत्रप्रपंचःसाक्षीचेत्युभयमपिपरंब्रह्मउततयोरन्यतरद्यत्परंब्रह्मतन्मेवदेत्यर्जुनउवाच ब्रह्मयदिति आद्येपक्षेसप्रपंचंब्रह्मज्ञेयंद्वितीयेनिष्प्रपंचमितितत्रसूक्ष्मेनिष्प्रपंचएवमेमनोरमतइतिस्वतुष्टिंकथयति तेनसतां

॥३०॥ १४

श्रीभगवानुवाच॥ ॥मनोमेब्राह्मणंविद्धिबुद्धिंमेविद्धिब्राह्मणीम्॥क्षेत्रज्ञइतियश्चोक्तःसोहमेवधनंजय॥ १२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनु
गीतापर्वणिब्राह्मणगीतासुचतुस्त्रिंशोऽध्यायः॥ ३४॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥अर्जुनउवाच॥ ॥ब्रह्मयत्परमंज्ञेयंतन्मेव्या
ख्यातुमर्हसि॥भवतोहिप्रसादेनसूक्ष्मेमेरमतेमतिः॥१॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम्॥ संवादंमोक्षसंयुक्तंशिष्यस्यगुरुणासह
॥ २ ॥ कश्चिद्ब्राह्मणमासीनमाचार्यंसंशितव्रतम्॥ शिष्यःपप्रच्छमेधावीकिंस्विच्छ्रेयःपरंतप॥ ३॥ भगवंतंप्रपन्नोहंनिःश्रेयसपरायणः॥ याचेत्वांशिरसाविप्र
यद्ब्रूयांब्रूहितन्मम ॥ ४ ॥ तमेवंवादिनंपार्थशिष्यंगुरुरुवाचह॥ सर्वंतुतेप्रवक्ष्यामियत्रवैसंशयोद्विज ॥ ५॥ इत्युक्तःसकुरुश्रेष्ठगुरुणागुरुवत्सलः॥ प्रांजलिःप
रिपप्रच्छयत्तःशृणुमहामते॥६॥ ॥शिष्यउवाच॥ ॥कुतश्चाहंकुतश्चत्वंतत्सत्यंब्रूहियत्परम्॥ कुतोजातानिभूतानिस्थावराणिचराणिच॥ ७॥ केनजीवंतिभू
तानितेषामायुश्चकिंपरम्॥ किंसत्यंकिंतपोविप्रकेगुणाःसद्भिरीरिताः॥ ८ ॥ केपंथानःशिवाश्चस्युःकिंसुखंकिंचदुष्कृतम्॥ एतान्मेभगवन्प्रश्नान्याथातथ्येन
सुव्रत ॥ ९ ॥ वक्तुमर्हसिविप्रर्षेयथावदिहतत्त्वतः॥ त्वदन्यःकश्चनप्रश्नानेतान्वक्तुमिहार्हति ॥ १० ॥ ब्रूहिधर्मविदांश्रेष्ठपरंकौतूहलंमम॥ मोक्षधर्मार्थकुशलोभ
वाँल्लोकेषुगीयते ॥ ११ ॥सर्वसंशयसंछेत्तात्वदन्योनचविद्यते॥ संसारभीरवश्चैवमोक्षकामास्तथावयम्॥ १२॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥तस्मैसंप्रतिपन्नाय
यथावत्परिपृच्छते॥ शिष्यायगुणयुक्तायशांतायप्रियवर्त्तिने॥ १३॥

हिसंदेहपदेषुवस्तुषुप्रमाणमंतःकरणस्यवृत्तयइतिन्यायेननिष्प्रपंचमेवशास्त्रार्थइतिज्ञापयति ॥ १ ॥ मोक्षसंयुक्तं यस्मिन्श्रुतेसद्योमुक्तिरेवलभ्यतइत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ ब्रूयांपृच्छामि॥४॥ ५॥६॥अहंत्वमि
तिशास्यशासनकर्त्रोर्जीवेश्वरयोःप्रश्नः यच्चताभ्यांपरंअन्यत्सत्यमबाधितंवस्तुतदपिब्रूहि भूतानिवियदादीनि स्थावरादीनिभौतिकानि॥ ७ ॥ भूतानिउभयविधानि किंपरमवसानंयस्यतत्किंतेषांलय
स्थानमित्यर्थः किंसत्यंअबाधितफलंकर्म तपःक्रियारूपंकायिकादिभेदेनत्रिविधं गुणाःसत्त्वादयःकिंस्वरूपाइत्यर्थः ॥८॥ सुखंमुख्यं प्रश्नान्वक्तुमर्हसीतिसंबंधः॥९॥कश्चकोपि ॥१० ॥११॥१२॥१३ ॥ ॥३०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १४ ॥ स्ववाक्येश्रद्धोत्पादनार्थमाख्यायिकामुखेनोत्तरयति ब्रह्मणेति इदंत्वयापृष्टंवेदविद्यांसमाश्रित्यआश्रित्यनतुस्वकल्पनां तत्त्वभूतस्यअबाधितस्यार्थस्यभावनंविचारोयस्मिन्तत् ॥ १५ ॥ ज्ञानंपरं
ब्रह्मविषयंउत्तमं तथातपःसंन्यासाख्यंउत्तमं ज्ञानतत्त्वंज्ञानस्यतत्त्वंयाथार्थ्यं घटादितत्त्वज्ञानव्यावृत्तयेनिराबाधमिति निर्गतःआसमंतात्बाधोयस्मात् तद्धिब्रह्मज्ञानबाध्यंनतथैतदित्यर्थः यश्चएतत्सर्वंसर्वभू
तस्थंचआत्मानंसंप्रज्ञातावस्थायांविदससर्वगतिःसर्वकामभाक्भवति तेषांसर्वेषुलोकेषुकामचारोभवतीतिश्रुतेः सार्धश्लोकोवाक्यं ॥ १६ ॥ सहसंवासंचिज्जडयोरेकलोलीभावंसंप्रज्ञाते विवासंतयोःपृथक्त्वं
शुद्धत्वंपदार्थदर्शने एकत्वंईश्वरादभेदंतस्यैव नानात्वंतयोर्भिन्नत्वंव्यवहारे॥ १७॥नकामयतइतिममकाराभावः नाभिमन्यतइत्यभिमानोहंकारस्तदभावः तयोःसतोर्जीवन्नेवमुच्यतइत्यर्थः॥ १८॥प्रधानंमा

छायाभूतायदांतायतनेब्रह्मचारिणे॥तान्प्रश्नानब्रवीत्पार्थमेधावीसधृतव्रतः॥गुरुःकुरुकुलश्रेष्ठसम्यक्सर्वानरिंदम॥ १४॥ ॥गुरुरुवाच॥ ॥ब्रह्मणोक्तमिदंसर्व
मृषिप्रवरसेवितम्॥वेदविद्यांसमाश्रित्यतत्त्वभूतार्थभावनम्॥ १५॥ज्ञानंत्वेवपरंविद्मःसंन्यासंतपउत्तमम्॥यस्तुवेदनिराबाधंज्ञानतत्त्वंविनिश्चयात्॥सर्वभूतस्थ
मात्मानंससर्वगतिरिष्यते॥ १६॥योविद्वान्सहसंवासंविवासंचैवपश्यति॥तथैवैकत्वनानात्वेसदुःखात्परिमुच्यते॥ १७॥योनकामयतेकिंचिन्नकिंचिदभिमन्यते॥
इहलोकस्थएवैषब्रह्मभूयायकल्पते॥ १८॥ प्रधानगुणतत्त्वज्ञःसर्वभूतविधानवित्॥ निर्ममोनिरहंकारोमुच्यतेनात्रसंशयः॥ १९॥अव्यक्तबीजप्रभवोबुद्धिस्कंध
मयोमहान्॥ महाहंकारविटपइंद्रियांकुरकोटरः॥ २० ॥महाभूतविशेषश्चविशेषप्रतिशाखवान्॥सदापर्णःसदापुष्पःसदाशुभफलोदयः॥ २१ ॥ आजीवःसर्व
भूतानांब्रह्मबीजःसनातनः॥ एतज्ज्ञात्वाचतत्त्वानिज्ञानेनपरमासिना॥ छित्त्वाचामरतांप्राप्यजहातिमृत्युजन्मनी॥ २२ ॥ भूतभव्यभविष्यादिधर्मकामार्थनि
श्चयम्॥ सिद्धसंघपरिज्ञातंपुराकल्पंसनातनम्॥ २३॥प्रवक्ष्येहंमहाप्राज्ञपदमुत्तममद्यते॥ बुद्धायदिहसंसिद्धाभवंतीहमनीषिणः॥ २४॥ उपगम्यर्षयःपूर्वंजि
ज्ञासंतःपरस्परम्॥ प्रजापतिभरद्वाजौगौतमोभार्गवस्तथा॥ २५॥ वसिष्ठःकश्यपश्चैवविश्वामित्रोत्रिरेवच॥ मार्गान्सर्वान्परिक्रम्यपरिश्रांताःस्वकर्मभिः॥ २६॥

यागुणाःसत्त्वादयः तेषांतत्त्वंकल्पितत्वस्वरूपंयाथात्म्यं सर्वभूतानांविधानंविधीयतेउत्पाद्यतेनेनेतिकारणंतदुभयज्ञोमुच्यते॥ १९॥ अव्यक्तंअज्ञानंतदेवबीजप्रभवोमूलंअंकुरश्चयस्य बुद्धिर्महत्तत्त्वंतदेवस्कं
धायस्य अहंकारोविटपाःपल्लवायस्य इंद्रियाण्येवअंकुराअनर्थवल्लीपूर्वरूपभूताःकोटरेषुछिद्रेषुयस्य ॥ २० ॥ महाभूतानिवियदादीनिविशेषस्तिलकःपुष्पकोरकस्थानीयोयस्य विशेषाःस्थूलकार्याणि
तान्येवप्रतिशाखाउपशाखास्तद्वान् पर्णंउत्पद्यपतनशीलःसंकल्पः पुष्पंकर्म फलंसुखादि ॥ २१ ॥ एततबीजभूतंब्रह्मज्ञात्वा तत्त्वानिअव्यक्तादीनिज्ञानेनछित्वेतितेषामज्ञानकार्यत्वंरज्जूरगवदुक्तं जहाति
त्यजति सार्धश्लोकः एतेनऊर्ध्वमूलार्थःस्मारितः ॥ २२ ॥ भूतेति भूरादयआदिपदार्थः तेषामर्थांतानांनिश्चयःस्वरूपावधारणंयस्मिन्तं पुराकल्पंबहुकर्तृकमन्वाख्यानं ॥ २३ ॥ पदंपदनीयंअधिगंतव्यं
संसिद्धाःमुक्ताः ॥ २४ ॥ पुराकल्पमेवाह उपगम्येति ॥ २५ ॥ मार्गान्कर्ममार्गानीःपरिक्रम्यपुनःपुनर्गत्वा ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २७ ॥ २८ ॥ क्रियात्कुर्वीत केनोस्माकं ॥ २९ ॥ प्रलयोदैनंदिनादिर्भूतलयः अपवर्गःआत्यंतिकोभूतोच्छेदोमोक्षाख्यः प्रभवाप्ययौजन्ममृत्यू ॥ ३० ॥ यथागमंवेदानुसारि ॥ ३१ ॥ सत्यात्त्रैकालिकबाधरहितात्ब्रह्मणः भूतानिअव्यक्तादीनिस्थावराणिवियदादीनिचराणिजरायुजादीनि एतेनकुतश्चाहमितिश्लोकोक्तप्रश्नानामुत्तरमुक्तं तपसाकर्मणाजीवंतिइतिहेतोर्द्विजाः स्वांयोनिंब्रह्मसमतिक्रम्यध्यानच्युताःविक्षेपावस्थांप्राप्यस्वकर्मणावर्त्ततइतिसार्द्धःश्लोकः ॥३२॥ किंसत्यमित्यस्योत्तरमाह सत्यमिति गुणसंयुक्तमित्यनेननिर्गुणंसत्यंएकमेवतत्रभेदहेतोर्गुणस्यैवाभावादितिदर्शितं ॥ ३३ ॥

ऋषिमांगिरसंवृद्धंपुरस्कृत्यतुतेद्विजाः॥ददृशुर्ब्रह्मभवनेब्रह्माणंवीतकल्मषम्॥ २७॥ तंप्रणम्यमहात्मानंसुखासीनंमहर्षयः ॥पप्रच्छुर्विनयोपेतानैःश्रेयसमिदंपरम्॥ २८॥ कथंकर्मक्रियात्साधुकथंमुच्येतकिल्बिषात्॥ केनोमार्गाःशिवाश्चस्युःकिंसत्यंकिंचदुष्कृतम्॥२९॥ कौचोभौकर्मणांमार्गौप्राप्नुयुर्दक्षिणोत्तरौ॥ प्रलयंचापवर्गंचभूतानांप्रभवाप्ययौ॥ ३०॥इत्युक्तःसमुनिश्रेष्ठैर्यदाहप्रपितामहः॥तत्तेहंसंप्रवक्ष्यामिशृणुशिष्ययथागमम्॥ ३१॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥सत्याद्भूतानिजातानिस्थावराणिचराणिच ॥ तपसातानिजीवंतिइतितद्वित्तसुव्रताः ॥ स्वांयोनिंसमतिक्रम्यवर्ततेस्वेनकर्मणा ॥ ३२ ॥ सत्यंहिगुणसंयुक्तंनियतंपंचलक्षणम्॥ ३३ ॥ब्रह्मसत्यंतपःसत्यंसत्यंचैवप्रजापतिः॥सत्याद्भूतानिजातानिसत्यंभूतमयंजगत्॥ ३४ ॥ तस्मात्सत्यमयाविप्रानित्यंयोगपरायणाः ॥ अतीतक्रोधसंतापानियताधर्मसेविनः॥ ३५॥ अन्योन्यनियतान्वैद्यान्धर्मसेतुप्रवर्तकान् ॥ तानहंसंप्रवक्ष्यामिशाश्वतान्लोकभावनान् ॥ ३६ ॥ चातुर्विद्यंतथावर्णांश्चातुराश्रमिकान्पृथक्॥ धर्ममेकंचतुष्पादंनित्यमाहुर्मनीषिणः ॥ ३७ ॥ पंथानंवःप्रवक्ष्यामिशिवंक्षेमकरंद्विजाः ॥ नियतंब्रह्मभावायगतंपूर्वंमनीषिभिः॥३८॥ गदंतस्तंमयाद्येहपंथानंदुर्विदंपरम्॥ निबोधतमहाभागानिखिलेनपरंपदम्॥३९॥ ब्रह्मचारिकमेवाहुराश्रमंप्रथमंपदम्॥ गार्हस्थ्यंतुद्वितीयंस्याद्वानप्रस्थमतःपरम्॥ ततःपरंतुविज्ञेयमध्यात्मंपरमंपदम्॥ ४०॥ज्योतिराकाशमादित्योवायुरिंद्रःप्रजापतिः॥ नोपैतियावदध्यात्मंतावदेतान्नपश्यति ॥ ४१ ॥ तस्योपायंप्रवक्ष्यामिपुरस्तात्तंनिबोधत॥फलमूलानिलभुजांमुनीनांवसतांवने॥ ४२॥

ब्रह्मईश्वरः तपोधर्मः प्रजापतिर्जीवः भूतानिखादीनि जगत्जरायुजादि एतत्व्यावहारिकंगुणमयंसत्यपंचकं ॥ ३४ ॥ यस्मात्तस्मात्सत्यमयाःसत्यप्रधानाःधर्मसेविनोभवंति ॥ ३५ ॥ अन्योन्यनियतान्परस्परभयेनधर्मातिक्रमशून्यान् वैद्यान्विद्यावतः तान्विप्रान्प्रतीतिशेषः॥ ३६॥ चतस्रोधर्मार्थकाममोक्षप्रदाविद्याश्चतुर्विद्यास्ताएवचातुर्विद्यं तच्चप्रतिवर्णंप्रत्याश्रमंचपृथक्प्रवक्ष्यामीत्यनुषज्यते ॥३७॥ ॥ ३८ ॥ गदंतःभोप्रवक्तारः मयावक्ष्यमाणंपंथानंनिबोधत तेनचपथापरंपदंनिबोधत ॥ ३९ ॥ आत्मानमधिकृत्यप्रवृत्तमाश्रममध्यात्मंसंन्यासंपरंपदमाहुरितिपूर्वेणान्वयः ॥ ४० ॥ ज्योतिरादिकंविश्वंतावत्पश्यति यावत्अध्यात्मंसंन्यासपूर्वकमात्मदर्शनंनोपैतिनलभते॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥३१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४३ ॥ श्रद्धाआस्तिक्यबुद्धिःसैवधर्मस्यमुख्यंलक्षणंज्ञापकं श्रद्धाहीनंसर्वंव्यर्थमित्यर्थः देवयानाःदेवयानमार्गप्राप्त्युपायाः ॥ ४४ ॥ एतेषांअन्यतमंधर्मंयःपृथक्भिन्नंएकमेवअध्यास्तेदृढमाश्रयति सःकालाक्रमेणचित्तशुद्धिपरिपाकेसतिभूतानांप्रभवाप्ययौस्वनिष्ठावितिसदैवनिमेषोन्मेषमात्रेकालेऽनवरतंपश्यति एतेनदृष्टिरेवसृष्टिरित्युक्तंभवति ॥४५॥ हेतुनायुक्त्या विषयस्थानिबुद्धिगोचराणिबुद्धिस्थानि॥४६॥ ४७ ॥ विशेषाःशब्दादयोविशेषगुणाः एकाचेतिपुरुषग्रहणं ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ सर्वलोकान्समश्नुतेसार्वात्म्यंलभते यएवंवेदाहंब्रह्मास्मीतिसइदंसर्वंभवतीतिश्रुतेः ॥५०॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उक्तान्येवतत्त्वानिविवरीतुमुत्तरोग्रंथआरभ्यते तदिति ततूतत्रतेषुतत्त्वेषुव्याख्यातेषुमध्येअनुद्रिक्तंत्रिगुणमव्यक्तंवि

वानप्रस्थंद्विजातीनांत्रयाणामुपदिश्यते ॥ सर्वेषामेववर्णानांगार्हस्थ्यंतद्विधीयते ॥ ४३ ॥ श्रद्धालक्षणमित्येवंधर्मंधीराःप्रचक्षते ॥ इत्येवंदेवयानावःपंथानःपरिकीर्तिताः ॥ सद्भिरध्यासिताधीरैःकर्मभिर्धर्मसेतवः ॥ ४४ ॥ एतेषांपृथगध्यास्तेयोधर्मंसंशितव्रतः ॥ कालात्पश्यतिभूतानांसदैवप्रभवाप्ययौ ॥ ४५ ॥ अतस्तत्त्वानिवक्ष्यामियाथातथ्येनहेतुना ॥ विषयस्थानिसर्वाणिवर्तमानानिभागशः ॥ ४६ ॥ महानात्मातथाव्यक्तमहंकारस्तथैवच ॥ इंद्रियाणिदशैकंचमहाभूतानिपंचच ॥ ४७ ॥ विशेषाःपंचभूतानामितिसर्गःसनातनः ॥ चतुर्विंशतिरेकाचतत्त्वसंख्याप्रकीर्तिता ॥ ४८ ॥ तत्त्वानामथयोवेदसर्वेषांप्रभवाप्ययौ ॥ सधीरःसर्वभूतेपुनमोहमधिगच्छति ॥ ४९ ॥ तत्त्वानियोवेदयतेयथातथंगुणांश्चसर्वानखिलाश्चदेवताः ॥ विधूतपाप्माप्रविमुच्यबंधनंससर्वलोकानमलान्समश्नुते ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेपंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तदव्यक्तमनुद्रिक्तंसर्वव्यापिध्रुवंस्थिरम् ॥ नवद्वारंपुरंविद्यात्रिगुणंपंचधातुकम् ॥ १ ॥ एकादशपरिक्षेपंमनोव्याकरणात्मकम् ॥ बुद्धिस्वामिकमित्येतत्परमेकादशंभवेत् ॥ २ ॥

द्यातसाम्योपेतंगुणत्रयमव्यक्तपदार्थः तच्चसर्वंकार्यव्यापि ध्रुवंअविनाशि स्थिरंअचंचलंनिरारंभमितियावत् तदेवाव्यक्तमुद्रिक्तंसत्पंचधातुकंभूतपंचकंनवद्वारंपुरंचविद्यात्तेषांतत्कार्यत्वात् पंचखादीनि नवतुभोक्तारंप्रतिविषयप्रवेशद्वाराणि पंचश्रोत्रादीनिमनोबुद्धिप्राणोभिमानाख्योहंकारश्च पुरंशरीरं ॥ १ ॥ परितःक्षिप्यतेविषयभोगवासनयाजीवात्मायैस्तेपरिक्षेपाइंद्रियाणि मनसैवव्याकरणंव्यक्तीभावोयेषांतेसंकल्पयोनयोविषयाःतदात्मकंपुरंबुद्धिस्वामिकंचपुरं एतदेवपुरंपरंब्रह्म तत्राध्यस्तत्वात् एकादशं इंद्रियंमनस्तन्मात्रंच नकेवलंभोग्यमेवमनःकल्पितंअपितुभोक्ताभोग्यंभोगोपकरणंचसर्वंमनोमात्रमित्यर्थः तद्वाइदंमनस्येवपरमंप्रतिष्ठितंयदिदंकिंचेतिश्रुतेः ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

स्रोतांसिचित्तनद्याःप्रवाहाः त्रीणि शुक्कंहिंसाशून्यधर्मप्रावण्यं कृष्णंहिंसाप्रावण्यं शुक्ककृष्णंहिंसायुक्तप्रवृत्तिधर्मप्रावण्यंचेति एतानियस्मिन्चित्तेविद्यमानानितिसृभिःप्रनाडीभिःसंस्काररूपाभिस्त्रिगु णात्मिकाभिराप्यायंतेपूर्यंतेताश्चतथैवपुनःपुनर्वर्धंते ॥३॥ तत्रत्रीन्गुणान्अव्यक्तावयवभूतान्व्याख्याति तमइत्यादि अन्योन्यमिथुनत्वंदंपतीवदेककार्योत्पादनं अन्योन्योपजीवित्वंबीजांकुरवत् ॥ ४ ॥ अन्योन्याश्रयत्वंत्रिदंडविटंभवत् अन्योन्यानुवर्त्तित्वंप्रधानगुणभावेनराजभृत्यवत् अन्योन्यव्यतिषक्तत्वंतेजोवन्नवत् त्रिगुणाःगुणत्रयमयाःपंचधातवःपंचमहाभूतानिभौतिकानिचेत्यर्थः ॥ ५ ॥ मिथु नंमथ्नातीतियोगादभिभावकंतमसउद्रेकेसत्त्वंनश्यतिसत्त्वस्योद्रेकेतमः एवंरजसउद्रेकेसत्त्वंनिवर्ततेसत्त्वस्योद्रेकेरजइतिज्ञेयं रजस्तमसोस्तुपरस्परोद्दीपकत्वान्नान्योन्यमभिभावकत्वंभवतीतितन्मिथुनद्वयं

त्रीणिस्रोतांसियान्यस्मिन्नाप्यायंतेपुनःपुनः ॥ प्रनाड्यस्तिस्रएवैताःप्रवर्तंतेगुणात्मिकाः ॥ ३ ॥ तमोरजस्तथासत्त्वंगुणानेतान्प्रचक्षते ॥ अन्योन्यमिथुनाःसर्वेतथान्योन्यानुजीविनः ॥ ४ ॥ अन्योन्यापाश्रयाश्चापितथान्योन्यानुवर्तिनः ॥ अन्योन्यव्यतिषक्ताश्चत्रिगुणाःपंचधातवः ॥५॥ तमसोमिथुनंसत्त्वंसत्त्वस्यमिथुनंरजः ॥ रजसश्चापिसत्त्वंस्यात्सत्त्वस्यमिथुनंतमः ॥ ६ ॥ नियम्यतेतमोयत्ररजस्तत्रप्रवर्तते ॥ नियम्यतेरजोयत्रसत्त्वंतत्रप्रवर्तते ॥ ७ ॥ नैशात्मकंतमोविद्यात्त्रिगुणंमोहसंज्ञितम् ॥ अधर्मलक्षणंचैवनियतंपापकर्मसु ॥ तामसंरूपमेतत्तुदृश्यतेचापिसंगतम् ॥ ८ ॥ प्रकृत्यात्मकमेवाहूरजःपर्यायकारकम् ॥ प्रवृत्तंसर्वभूतेषुदृश्यमुत्पत्तिलक्षणम् ॥ ९ ॥ प्रकाशंसर्वभूतेषुलाघवंश्रद्दधानता ॥ सात्त्विकंरूपमेवंतुलाघवंसाधुसंमितम् ॥ १० ॥ एतेषांगुणतत्त्वानिवक्ष्यंतेतत्त्वहेतुभिः ॥ समासव्यासयुक्तानितत्त्वतस्तानिबोधत ॥ ११ ॥ संमोहोऽज्ञानमत्यागःकर्मणामविनिर्णयः ॥ स्वप्नःस्तंभोभयंलोभःस्वतःसुकृतदूषणम् ॥ १२ ॥ अस्मृतिश्चाविपाकश्चनास्तिक्यंभिन्नवृत्तिता ॥ निर्विशेषत्वमंधत्वंजघन्यगुणवृत्तिता ॥ १३ ॥ अकृतेकृतमानित्वमज्ञानेज्ञानमानिता ॥ अमैत्रीविकृताभावोह्यश्रद्धामूढभावना ॥ १४ ॥ अनार्जवमसंज्ञत्वंकर्मपापमचेतना ॥ गुरुत्वंसन्नभावत्वमवशित्वमवाग्गतिः ॥ १५ ॥

नोक्तं ॥६॥ नियम्यतेकर्मकर्त्तरिप्रयोगः तिरोधीयतेइत्यर्थः रजसस्तिरोधानेतुतमोनप्रवर्त्ततेऽपितुसत्त्वमेव अप्रवृत्तिर्हितमसःकार्यंनतुप्रवृत्तिनिरोधइत्यर्थः ॥७॥ नैशेति नैशात्मकंअंधकाररूपं त्रिगुणमिति इतरयोरपिविशेषणंत्रयाणामन्योन्यव्यतिषक्तत्वस्योक्तत्वात् ॥८॥ पर्यायोवैपरीत्यं ॥९॥ लाघवंधर्मज्ञानादिरूपंसौष्ठवं ॥१०॥ गुणतत्त्वानिकार्यस्वरूपाणि ॥११॥ स्वप्नोनिद्रा स्तंभोगर्वः ॥१२॥ भिन्नवृत्तित्ताशीलभंगः निर्विशेषत्वंयुक्तायुक्तपरीक्षायाअभावः अंधत्वंसर्वेषांकरणानामयथावस्तुप्रतिपत्तिः जघन्यगुणश्चांडालादिधर्मोहिंस्रत्वाशुचित्वादिः विकृतस्यविविधक्रियारूपस्याभावःअप्रवृत्तिः ॥ १३ ॥ १४ ॥ अचेतनाअबोधः गुरुत्वंआलस्यादिनागात्राणांजडत्वं सन्नभावत्वंनष्टभक्तित्वंदेवादिषु अवशित्वंअजितेंद्रियत्वं अवाक्गतिर्नीचकर्मानुरागः ॥ १५ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १६ ॥ नियम्यंतेनियमेनोपतिष्ठंते देवब्राह्मणवैदिकीदेवादिविषयिणी देवब्राह्मणनिंदिकाइतिपाठेस्पष्टोर्थः ॥ १७ ॥ अक्षमेतिछेदः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ अवाक्स्रो
तसःअधोगमनार्हश्चित्तप्रवाहोयेषांतेतथा ॥ २५ ॥ उत्कर्षंआरोहक्रमं उद्रेकंपुण्याविर्भावं ॥ २६ ॥ अन्यथाप्रतिपन्नाःतिर्यक्स्थावरादियोनिंप्राप्ताः ब्राह्मणानांब्राह्मणैः कर्मणःअग्निहोत्राद्यर्थंविवृद्धाः
हिंसिताःसंतोवैदिकेनसंस्कारेणऊर्ध्वमायांति ततश्च्युताश्चब्राह्मणादिजातिंलब्ध्वायतमानाइत्यादिद्वयोःसंबंध ॥ २७॥२८ ॥ एतदेवस्पष्टयति अन्यथेति ॥ २९ ॥ चूचुकाःस्खलद्गिरः ॥ ३० ॥ शूद्रेति वै

सर्वएतेगुणावृत्तास्तामसाःसंप्रकीर्त्तिताः ॥ येचान्येविहिताभावालोकेस्मिन्भावसंज्ञिताः ॥ १६ ॥ तत्रतत्रनियम्यंतेसर्वेतेतामसागुणाः॥ परिवादकथानित्यं
देवब्राह्मणवैदिकी ॥ १७ ॥ अत्यागश्चाभिमानश्चमोहोमन्युस्तथाऽक्षमा ॥ मत्सरश्चैवभूतेषुतामसंवृत्तमिष्यते ॥ १८ ॥ वृथारंभाहियेकेचिद्वृथादानानियानि
च ॥ वृथाभक्षणमित्येतत्तामसंवृत्तमिष्यते ॥ १९ ॥ अतिवादोऽतितिक्षाचमात्सर्यमभिमानिता ॥ अश्रद्दधानताचैवतामसंवृत्तमिष्यते ॥ २० ॥ एवंविधाश्चयेके
चिल्लोकेस्मिन्पापकर्मिणः ॥ मनुष्याभिन्नमर्यादास्तेसर्वेतामसाःस्मृताः ॥ २१ ॥ तेषांयोनीःप्रवक्ष्यामिनियताःपापकर्मिणां ॥ अवाङ्निरयभावायेतिर्यङ्निरय
गामिनः ॥ २२ ॥ स्थावराणिचभूतानिपशवोवाहनानिच ॥ क्रव्यादादंदशूकाश्चकृमिकीटविहंगमाः ॥ २३ ॥ अंडजाजंतवश्चैवसर्वेचापिचतुष्पदाः ॥
उन्मत्तावधिरामूकायेचान्येपापरोगिणः ॥ २४ ॥ मग्नास्तमसिदुर्वृत्ताःस्वकर्मकृतलक्षणाः ॥ अवाक्स्रोतसइत्येतेमग्नास्तमसितामसाः ॥ २५ ॥ तेषामुत्कर्ष
मुद्रेकंवक्ष्याम्यहमतःपरम् ॥ यथातेसुकृताँल्लोकाँल्लभंतेपुण्यकर्मिणः ॥ २६ ॥ अन्यथाप्रतिपन्नास्तुविवृद्धायेचकर्मणः ॥ स्वकर्मनिरतानांचब्राह्मणानांशुभैषि
णाम् ॥ २७ ॥ संस्कारेणोर्ध्वमायांतियतमानाःसलोकताम् ॥ स्वर्गंगच्छंतिदेवानामित्येषावैदिकीश्रुतिः ॥ २८ ॥ अन्यथाप्रतिपन्नास्तेविबुद्धाःस्वेषुकर्मसु ॥ पुन
रावृत्तिधर्माणस्तेभवंतीहमानुषाः ॥ २९ ॥ पापयोनिंसमापन्नाश्चंडालामूकचूचुकाः ॥ वर्णान्पर्यायशश्चापिप्राप्नुवंत्युत्तरोत्तरम् ॥ ३० ॥ शूद्रयोनिमतिक्रम्य
येचान्येतामसागुणाः ॥ स्रोतोमध्येसमागम्यवर्ततेतामसेगुणे ॥ ३१ ॥ अभिष्वंगस्तुकामेषुमहामोहइतिस्मृतः ॥ ऋषयोमुनयोदेवामुह्यंत्यत्रसुखेप्सवः ॥
॥ ३२ ॥ तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रःक्रोधसंज्ञितः ॥ मरणंत्वंधतामिस्रस्तामिस्रःक्रोधउच्यते ॥ ३३ ॥

श्यादियोनिप्राप्तौक्रोधादयस्तामसगुणास्तमोगुणस्रोतसिआ
यांति तेभ्यआत्मानंरक्षेदित्यर्थः ॥ ३१ ॥ कामेषुस्त्र्याद्यर्थेषुअभिष्वंगआसक्तिः ॥ ३२ ॥ अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशाःपंचक्लेशाअत्रतमआदिशब्दैरभिधीयंते तेषुतामिस्रश्चतुर्थःक्रोधसंज्ञितोनतुद्वेषइत्य
र्थः एवंअंधतामिस्रोपिनाभिनिवेशःकिंतुमरणमेव तामिस्रःक्रोधउच्यतइतिपुनर्वचनंपरपरिभाषितार्थनिराकरणार्थं तामिस्रांधतामिस्रपदाभ्यांक्रोधमरणेएवग्राह्येनतुराजसौद्वेषाभिनिवेशावित्यर्थः ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तदेवाह वर्णतइति एतत्तमआदिशब्दितमविद्यादिकंसर्वंतमएवज्ञेयंनतुतत्ररजोंशोस्ति तत्रयथाअविद्याअतस्मिंस्तद्बुद्धिरूपविपर्ययाख्यंतमः एवंतत्प्रभवाअस्मितादयोपितमएवतत्रापिअनात्मनिमहत्तत्वे ऽस्मीत्यात्मबुद्धेःसत्त्वात् एवंरागोप्यप्रियेप्रियत्वाध्यासः क्रोधःशांतेप्रतीचिअभिज्वलनाध्यासः एवंअन्तेनित्येमरिष्यामीतिबुद्धिरित्येते वर्णतःस्वरूपतःप्राकृतइतिपाठेफलतःगुणतःविपर्ययत्वतःयोनित

॥ ३३ ॥ वर्णतोगुणतश्चैवयोनितश्चैवतत्त्वतः ॥ सर्वमेतत्तमोविप्राःकीर्तितंवोयथाविधि ॥ ३४ ॥ कोन्वेतद्बुध्यतेसाधुकोन्वेतत्साधुपश्यति ॥ अतत्त्वेतत्त्वदर्शीयस्तमसस्त
त्वलक्षणम् ॥ ३५ ॥ तमोगुणाबहुविधाःप्रकीर्तितायथावदुक्तंचतमःपरावरम् ॥ नरोहियोवेदगुणानिमान्सदासतामसैःसर्वगुणैःप्रमुच्यते ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीम
हाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ रजोहंवःप्रवक्ष्यामियाथातथ्ये
नसत्तमाः ॥ निबोधतमहाभागागुणवृत्तंचराजसम् ॥ १ ॥ संतापोरूपमायासःसुखदुःखेहिमातपौ ॥ ऐश्वर्यंविग्रहःसंधिर्हेतुवादोऽरतिःक्षमा ॥ २ ॥ बलंशौर्यंम
दोरोषोव्यायामकलहावपि ॥ ईर्ष्येप्सापिशुनंयुद्धंममत्वंपरिपालनम् ॥ ३ ॥ वधबंधपरिक्लेशाःक्रयोविक्रयएवच ॥ निकृंतच्छिंधिभिंधीतिपरवर्मावकर्त्तनम् ॥ ४ ॥
उग्रंदारुणमाक्रोशःपरच्छिद्रानुशासनम् ॥ लोकचिंतानुचिंताचमत्सरःपरिपालनम् ॥ ५ ॥ मृषावादोमृषादानंविकल्पःपरिभाषणम् ॥ निंदास्तुतिःप्रशंसाचप्रता
पःपरिधर्षणम् ॥ ६ ॥ परिचर्यानुशुश्रूषासेवातृष्णाव्यपाश्रयः ॥ व्यूहोनयःप्रमादश्चपरिवादःपरिग्रहः ॥ ७ ॥ संस्कारायेचलोकेषुप्रवर्ततेपृथक्पृथक् ॥ नृषुनारीषु
भूतेषुद्रव्येषुशरणेषुच ॥ ८ ॥ संतापोऽप्रत्ययश्चैवव्रतानिनियमाश्रये ॥ आशीर्युक्तानिकर्माणिपौर्त्तानिविविधानिच ॥ ९ ॥ स्वाहाकारोनमस्कारःस्वधाकारोव
षट्क्रिया ॥ याजनाध्यापनेचोभेयजनाध्ययनेअपि ॥ १० ॥ दानंप्रतिग्रहश्चैवप्रायश्चित्तानिमंगलम् ॥ इदंमेस्यादिदंमेस्यात्स्नेहोगुणसमुद्भवः ॥ ११ ॥ अभिद्रो
हस्तथामायानिकृतिर्मानएवच ॥ स्तैन्यंहिंसाजुगुप्साचपरितापःप्रजागरः ॥ १२ ॥ दंभोदर्पोथरागश्चभक्तिःप्रीतिःप्रमोदनम् ॥ द्यूतंचजनवादश्चसंबंधाःस्त्रीकृ
ताश्चये ॥ १३ ॥ नृत्यवादित्रगीतानांप्रसंगायेचकेचन ॥ सर्वएतेगुणाविप्राराजसाःसंप्रकीर्त्तिताः ॥ १४ ॥

स्तामसत्वतश्चतमएव ॥ ३४ ॥ एतत्दुर्बोधमित्युक्तिपूर्वकंसामान्यतस्तमसोलक्षणमाह कइति ॥ ३५ ॥ तमोविकारागुणास्तमोगुणाः ॥ ३६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदी
पेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ रजोहमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ उग्रंनिष्ठुरं दारुणंहिंस्रत्वं ॥ ५ ॥ परिभाषणंधिक्कृत्यभाषणं ॥ ६ ॥ व्यूहःव्यवहाररच
नाकौशलं ॥ ७ ॥ शरणेषुरक्षितृषु ॥ ८ ॥ अप्रत्ययःअविश्वासः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ परितापःस्वजनवैकल्यनिमित्तोदाहः पाठांतरेपरिवादःसर्वनिंदा ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ अर्वाक्स्वर्गाद्धः भूमेरुपरिस्रोतःप्रवाहोयेषांतेतथा ॥१६॥ प्रेत्यभाविकंजन्मांतरीयंकुशलं ॥१७॥१८॥ ॥इत्याश्वमे०नै०भारतभा०सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥ ॥७॥ ॥अतइति ॥१॥ उद्रेक उन्नतिः असंरंभोनिर्भयत्वं ॥२॥३॥ मुधेति शास्त्रीयज्ञानादेर्वैयर्थ्यंज्ञात्वायुक्तधर्मोयोगिधर्मायोभवतिसोमुत्रात्मनिअत्यंतंअविनाशिपदमश्नुते ॥४॥५॥६॥ हर्षःपुत्रजन्मादिजंसुखं तुष्टिःअलंबुद्धिः शांति

भूतभव्यभविष्याणांभावानांभुविभावनाः॥ त्रिवर्गनिरतानित्यंधर्मोर्थःकामइत्यपि ॥ १५ ॥ कामवृत्ताःप्रमोदंतेसर्वकामसमृद्धिभिः ॥ अर्वाक्स्रोतसइत्येते मनुष्यारजसावृताः॥ १६ ॥ अस्मिँल्लोकेप्रमोदंतेजायमानाःपुनःपुनः ॥ प्रेत्यभाविकमीहंतेऐहलौकिकमेवच ॥ ददतिप्रतिगृह्णंतितर्पयंत्यथजुह्वति ॥ १७ ॥ रजोगुणावोवहुधानुकीर्त्तितायथावदुक्तंगुणवृत्तमेवच॥ नरोपियोवेदगुणानिमान्सदासराजसैःसर्वगुणैर्विमुच्यते ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेसप्तत्रिंशोऽध्यायः॥ ३७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥अतःपरंप्रवक्ष्यामितृतीयंगुणमुत्तमम् ॥ सर्वभूतहितंलोकेसतांधर्ममनिंदितम् ॥ १ ॥ आनंदःप्रीतिरुद्रेकःप्राकाश्यंसुखमेवच॥ अकार्पण्यमसंरंभःसंतोषःश्रद्दधानता ॥ २ ॥ क्षमाधृतिरहिंसाचसमतासत्यमार्जवम् ॥ अक्रोधश्चानसूयाचशौचंदाक्ष्यंपराक्रमः॥३॥ मुधाज्ञानंमुधावृत्तंमुधासेवामुधाश्रमः॥ एवंयोयुक्तधर्मःस्यात्सोमुत्रात्यंतमश्नुते॥ ४॥ निर्ममोनिरहंकारोनिराशीःसर्वतःसमः॥ अकामभूतइत्येवसतांधर्मःसनातनः ॥ ५ ॥ विश्रंभोह्रीस्तितिक्षाचत्यागःशौचमतंद्रिता ॥ आनृशंस्यमसंमोहोदयाभूतेष्वपैशुनम् ॥ ६ ॥ हर्षस्तुष्टिर्विस्मयश्चविनयःसाधुवृत्तिता॥ शांतिकर्मणिशुद्धिश्चशुभावुद्धिर्विमोचनम् ॥ ७ ॥ उपेक्षाब्रह्मचर्यंचपरित्यागश्चसर्वशः॥ निर्ममत्वमनाशीष्ट्वमपरिक्षतधर्मता ॥ ८ ॥ मुधादानंमुधायज्ञोमुधाधीतंमुधाव्रतम् ॥ मुधाप्रतिग्रहश्चैवमुधाधर्मोमुधातपः ॥ ९ ॥ एवंवृत्तास्तुयेकेचिल्लोकेस्मिन्सत्त्वसंश्रयाः॥ ब्राह्मणाब्रह्मयोनिस्थास्तेधीराःसाधुदर्शिनः ॥ १० ॥ हित्वासर्वाणिपापानिनिःशोकाह्यथमानवाः ॥ दिवंप्राप्यतुतेधीराःकुर्वंतेवैततस्तनूः॥ ११ ॥ ईशित्वंचवशित्वंचलघुत्वंमनसश्चते ॥ विकुर्वंतमहात्मानोदेवास्त्रिदिवगाइव ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वस्रोतसइत्येतेदेवावैकारिकाःस्मृताः ॥ विकुर्वंतःप्रकृत्यावैदिवंप्राप्तास्ततस्ततः॥ १३॥ यद्यदिच्छंतितत्सर्वंभजंतेविभजंतिच॥ इत्येतत्सात्त्विकंवृत्तंकथितंवोद्विजर्षभाः॥ एतद्विज्ञायलभतेविधिवद्यद्यदिच्छति॥ १४॥

कर्मणिमुक्त्युपायेशुद्धिःआर्जवेनप्रवृत्तिः ॥७॥ उपेक्षाऔदासीन्यं॥८॥९॥ दानादीनांवैयर्थ्यंजानंतोयेब्रह्मयोनिस्थाःवेदकारणेब्रह्मणिनिष्ठावंतस्तएवसाधुदर्शिनोनान्ये ॥ १० ॥ पापानिकर्माणिराजसतामसानि तनूःशरीराणि कुर्वंतेयोगवलेनानेकशरीरस्रष्टारोभवंति ॥११॥ ईशित्वादिकंअणिमादीनामप्युपलक्षणं मनसःमनःविकुर्वंतेअनेकाकारंकुर्वंति नतुनिगृह्णंतीत्यर्थः ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वस्रोतसऊर्ध्वगमनपराःप्रकृत्याभोगजसंस्कारेणपुनर्भोगार्थंचित्तंविकुर्वंतःनानाकारेणपरिणामयंतः भजंतेस्वयंप्राप्नुवंति विभजंतिसंकल्पितमन्येभ्योपिप्रयच्छंतिसार्धः ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥नैवेति अविच्छिन्नानिअपृथग्भूतानि इदंसात्त्विकमिदंराजसमिदंतामसंकार्यमितिव्यप
देशस्तुतत्तद्गुणप्राधान्यमात्रादित्यर्थः ॥१॥ २ ॥ यावदिति कियदपिविदृद्धंसत्त्वंतमसैवनियम्यतेऽतोनियम्यनियामकयोस्तयोःसाम्यंभवतीत्यर्थः एवंप्रवर्त्तनालकंरजोमोहप्रकाशालकाभ्यांतमःसत्त्वा
भ्यामुद्रिक्तंसत्तेउभेरुणद्धि ॥३॥ संहत्यमिश्रीभूययात्रांव्यवहारंकुर्वते यतःसंघचारिणःसंहतस्वभावाश्चरंति एवंविधाअपिहेत्वहेतुभिर्वर्त्तंते वैषम्येणेतिशेषः ॥४॥ एनदेवाह उद्रेकेति उद्रेकउद्बोधकसाम

प्रकीर्त्तिताःसत्त्वगुणाविशेषतोयथावदुक्तंगुणवृत्तमेवच॥ नरस्तुयोवेदगुणानिमान्सदागुणान्सभुंक्तेनगुणैःसयुज्यते ॥ १५॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमे
धिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेअष्टत्रिंशोऽध्यायः॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥नैवशक्यागुणावक्तुंपृथक्त्वेनैवसर्वशः॥अ
विच्छिन्नानिदृश्यंतेरजःसत्त्वंतमस्तथा ॥ १ ॥ अन्योन्यमथरज्यंतेह्यन्योन्यंचार्थजीविनः॥ अन्योन्यमाश्रयाःसर्वेतथान्योन्यानुवर्त्तिनः॥२॥ यावत्सत्त्वंरजस्ता
वद्वर्त्ततेनात्रसंशयः॥ यावत्तमश्चसत्त्वंचरजस्तावदिहोच्यते ॥ ३ ॥ संहत्यकुर्वतेयात्रांसहिताःसंघचारिणः ॥ संघातवृत्तयोह्येतेवर्ततेहेत्वहेतुभिः ॥ ४ ॥ उद्रेक
व्यतिरिक्तानांतेषामन्योन्यवर्त्तिनाम्॥ वक्ष्यतेतद्यथाऽन्यूनंव्यतिरिक्तंचसर्वशः ॥ ५ ॥ व्यतिरिक्तंतमोयत्रतिर्यग्भावगतंभवेत् ॥ अल्पंतत्ररजोज्ञेयंसत्त्वमल्पत
रंतथा ॥६॥ उद्रिक्तंचरजोयत्रमध्यस्रोतोगतंभवेत्॥ अल्पंतत्रतमोज्ञेयंसत्त्वमल्पतरंतथा॥ ७॥ उद्रिक्तंचयदासत्त्वमूर्ध्वस्रोतोगतंभवेत् ॥ अल्पंतत्रतमोज्ञेयंर
जश्चाल्पतरंतथा ॥ ८ ॥सत्त्वंवैकारिकीयोनिरिंद्रियाणांप्रकाशिका ॥ नहिसत्त्वात्परोधर्मःकश्चिदन्योविधीयते ॥ ९ ॥ ऊर्ध्वंगच्छंतिसत्त्वस्थामध्येतिष्ठंतिराज
साः॥ जघन्यगुणसंयुक्तायांत्यधस्तामसाजनाः ॥ १० ॥ तमःशूद्रेरजःक्षत्रेब्राह्मणेसत्त्वमुत्तमम्॥ इत्येवंत्रिषुवर्णेषुविवर्ततेगुणास्त्रयः ॥ ११ ॥ दूरादपिहिदृ
श्यंतेसहिताःसंघचारिणः॥ तमःसत्त्वंरजश्चैवपृथक्त्वेनानुशुश्रुम ॥ १२ ॥ दृष्ट्वात्वादित्यमुद्यंतंकुचराणांभयंभवेत् ॥ अध्वगाःपरितप्येयुरुष्णतोदुःखभागिनः
॥ १३॥ आदित्यःसत्त्वमुद्रिक्तंकुचरास्तुतथातमः॥ परितापोध्वगानांचरजसोगुणउच्यते॥ १४॥

र्थ्यःसत्त्वेयदाधिक्यंतदभावेअन्यूनंव्यतिरिक्तंअनधिकंचसर्वशःसर्वेषांरूपंसमानंभवतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ व्यतिरिक्तंअधिकं यत्रश्वशूकरादौ तिर्यग्भावंचआधिक्यंगतंप्राप्तं ॥६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ सत्त्वंइंद्रियाणांयो
निःसाचवैकारिकीवैकारिकाहंकारसंबंधिनी प्रकाशिकाइंद्रियद्वाराशब्दादीनामितिशेषः धर्मोधर्महेतुः विधीयतेशास्त्रेप्रकाश्यते ॥ ९ ॥१०॥ ११ ॥ दूरादिति तामसेशूद्रेपिरजःसत्त्वयोर्दर्शनाद्गुणाःसंघचा
रिणएवएवमन्यत्र ॥ १२ ॥ स्वतःप्रकाशकस्याप्यादित्यादेस्तमोरजःकार्यंभयसंतापहेतुत्वात्तत्रापित्रिगुणोद्दीपकत्वंवर्त्ततइत्यर्थः कुत्सितंकर्मचरंतितेकुचराश्चोराः ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तत्स्वरूपमपित्रिगुणात्मकमित्याह प्राकाश्यमिति ॥ १५ ॥ नतदस्तिपृथिव्यांवेत्यादिश्लोकस्यायंप्रपंचः एवमित्यादि ॥ १६ ॥ स्थावराणामतिमूढत्वात्तत्रतमस्तिर्यग्भावंआधिक्यंगतंदृश्यते राजसाःरम
णीयत्वकटूम्लत्वादयःविवर्त्ततेकालेनद्रव्यांतरयोगेनपाकादिनावा सात्त्विकस्तुस्नेहः वह्न्यादेरुद्दीपकत्वेनप्रकाशकत्वात् ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ तमआदीनिद्वाविंशतिर

प्राकाश्यंसत्त्वमादित्यःसंतापोरजसोगुणः॥ उपप्लवस्तुविज्ञेयस्तामसस्तस्यपर्वसु॥१५॥ एवंज्योतिष्षुसर्वेषुनिवर्तंतेगुणास्त्रयः ॥ पर्यायेणचवर्तंतेतत्रतत्रतथा
तथा॥ १६॥ स्थावरेषुतुभावेषुतिर्यग्भावगतंतमः॥ राजसास्तुविवर्त्ततेस्नेहभावस्तुसात्त्विकः॥ १७॥ अहस्त्रिधातुविज्ञेयंत्रिधारात्रिर्विधीयते॥ मासार्धमासव
र्षाणिऋतवःसंधयस्तथा॥ १८॥ त्रिधादानानिदीयंतेत्रिधायज्ञःप्रवर्तते॥ त्रिधालोकास्त्रिधादेवास्त्रिधाविद्यास्त्रिधागतिः ॥ १९ ॥ भूतंभव्यंभविष्यंचधर्मोर्थः
कामएवच॥प्राणापानावुदानश्चाप्येतएवत्रयोगुणाः॥ २०॥ पर्यायेणप्रवर्तंतेतत्रतत्रतथातथा॥ यत्किंचिदिहलोकेस्मिन्सर्वमेतत्त्रयोगुणाः ॥ २१ ॥ त्रयो
गुणाःप्रवर्तंतेह्यव्यक्तानित्यमेवतु॥ सत्त्वंरजस्तमश्चैवगुणसर्गःसनातनः॥ २२॥ तमोव्यक्तंशिवंधामरजोयोनिःसनातनः॥ प्रकृतिर्विकारःप्रलयःप्रधानंप्रभवा
प्ययौ॥ २३॥ अनुद्रिक्तमनूनंवाप्यकंपमचलंध्रुवम्॥ सदसच्चैवतत्सर्वमव्यक्तंत्रिगुणंस्मृतम् ॥ ज्ञेयानिनामधेयानिनरैरध्यात्मचिंतकैः॥ २४॥ अव्यक्तनामा
निगुणांश्चतत्त्वतोयोवेदसर्वाणिगतीश्चकेवलाः ॥ विमुक्तदेहःप्रविभागतत्त्ववित्समुच्यतेसर्वगुणैर्निरामयः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्व
णिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९॥ ॥ ७ ॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥ अव्यक्तात्पूर्वमुत्पन्नोमहानात्मामहामतिः ॥
आदिर्गुणानांसर्वेषांप्रथमःसर्गउच्यते॥ १॥ महानात्मामतिर्विष्णुर्जिष्णुःशंभुश्चवीर्यवान्॥ बुद्धिःप्रज्ञोपलब्धिश्चतथाख्यातिर्धृतिःस्मृतिः ॥ २॥ पर्यायवाचकैः
शब्दैर्महानात्माविभाव्यते ॥ तंजानन्ब्राह्मणोविद्वान्प्रमोहंनाधिच्छति ॥ ३ ॥ सर्वतःपाणिपादश्चसर्वतोक्षिशिरोमुखः ॥ सर्वतःश्रुतिमाँल्लोकेसर्वंव्याप्यस
तिष्ठति ॥ ४॥ महाप्रभावःपुरुषःसर्वस्यहृदिनिश्रितः ॥ अणिमालघिमाप्राप्तिरीशानोज्योतिरव्ययः॥ ५॥

व्यक्तस्यनामधेयानि ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंचतुर्भिरध्यायैर्व्यस्तसमस्तगुणनिरूपणद्वारात
साम्यावस्थारूपमव्यक्तंप्रपंचितं इदानींमहत्तत्त्वंनिरूपयति अव्यक्तादित्यध्यायेन गुणानांगुणकार्याणां ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ सर्वतइतिगीतासुयज्ज्ञेयमुक्तंतन्महानात्मैवेतिव्यनक्ति मुख्यंतुज्ञेयमव्यक्तात्पर
मेवेतिज्ञापयितुं ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अयमेवदहराद्युपासकानामुपास्यइत्याह तत्रेत्यादिना तत्रमहत्यात्मनिलोकाअतीताअनागतावर्त्तमानाश्चसंति यच्चास्येहास्तियच्चनास्तिसर्वंतदत्रगत्वाविंदतइतिश्रुतेः सद्भावनिरताश्चयेतेमहत्त्वमुपयांतीति तृतीयेनान्वयः॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचत्वारिंशोऽध्यायः॥४०॥ ॥७॥ कार्यस्यकारणादनन्यत्वंवदन्महांतमेवाहंकारतामापन्नंविवृणोति य इति ॥१॥ भूतादिरितितस्यैवाहंकारस्यतामसस्यान्वर्थासंज्ञा वैकारिकइतिविकारान्महतोजातइतिव्युत्पत्तेस्तस्यैवनाम सचतेजसःप्रवृत्त्यात्मकस्यरजसोविकारः चेतनाधीयतेऽस्मिन्निति चेतनाधातुश्चेतनः

तत्रबुद्धिविदोलोकाःसद्भावनिरताश्चये॥ ध्यानिनोनित्ययोगाश्चसत्यसंधाजितेंद्रियाः॥६॥ ज्ञानवंतश्चयेकेचिदलुब्धाजितमन्यवः॥ प्रसन्नमनसोधीरानिर्ममानिरहंकृताः॥७॥ विमुक्ताःसर्वएवैतेमहत्त्वमुपयांत्युत॥ आत्मनोमहतोवेदयःपुण्यांगतिमुत्तमाम्॥ ८ ॥ अहंकारात्प्रसूतानिमहाभूतानिपंचवै॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमम्॥ ९ ॥ तेषुभूतानियुज्यंतेमहाभूतेषुपंचसु॥ तेशब्दस्पर्शरूपेषुरसगंधक्रियासुच॥ १० ॥ महाभूतविनाशांतेप्रलयेप्रत्युपस्थिते॥ सर्वप्राणभृतांधीरामहदुत्पद्यतेभयम्॥ ११ ॥ सधीरःसर्वलोकेषुनमोहमधिगच्छति॥ विष्णुरेवादिसर्गेषुस्वयंभूर्भवतिप्रभुः॥ १२ ॥ एवंहियोवेदगुहाशयंप्रभुंपरंपुराणंपुरुषंविश्वरूपम्॥ हिरण्मयंबुद्धिमतांपरांगतिंसबुद्धिमान्बुद्धिमतीत्यतिष्ठति॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४० ॥ ॥७॥ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच॥ ॥ यउत्पन्नोमहान्पूर्वमहंकारःसउच्यते॥ अहमित्येवसंभूतोद्वितीयःसर्गउच्यते॥१॥ अहंकारश्चभूतादिर्वैकारिकइतिस्मृतः॥ तेजसश्चेतनाधातुःप्रजासर्गःप्रजापतिः॥२॥ देवानांप्रभवोदेवोमनसश्चत्रिलोककृत्॥ अहमित्येवतत्सर्वमभिमंतासउच्यते॥ ३ ॥ अध्यात्मज्ञानतृप्तानांमुनीनांभावितात्मनाम्॥ स्वाध्यायक्रतुसिद्धानामेषलोकःसनातनः॥ ४ ॥ अहंकारेणाहरतोगुणानिमान्भूतादिरेवंसृजतेसभूतकृत्॥ वैकारिकःसर्वमिदंविचेष्टतेस्वतेजसारंजयतेजगत्तथा॥ ५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेएकचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४१ ॥ ॥७॥ ॥ ॥ ॥७॥

पुरुषइत्यर्थः प्रजानांसर्गोयस्मात्अतःप्रजासर्गत्वात्प्रजापतिरप्ययमेव॥२॥ देवानांइंद्रियाणांश्रोत्रादीनांमनसश्चप्रभवउत्पत्तिस्थानं स्वयमपिदेवोदीव्यन्क्रीडन्त्रिलोककृत् अहमितियोभिमन्यतेसोहंकारः ॥३॥ एषःसमष्टिरूपोऽनिरुद्धाख्यःसर्वेषांसिद्धानांलोकःप्राप्यंस्थानं ॥४॥ अहंकारेणत्रिगुणमयेनगुणान्शब्दादीन्आहरतोभोक्तुमिच्छतःपुरुषस्यभूतादिस्तामसोहंकारःसृजतेभूतानिव्योमादीनिअतएवसभूतकृत् वैकारिकःसर्वाणींद्रियाणिसृष्ट्वातैर्दर्शनस्पर्शनादिकांक्रियांकरोति तैजसःकर्मेंद्रियाणिपंचप्राणांश्चसृष्ट्वातद्द्वारासर्वंभोक्तृवर्गंरंजयतीति॥५॥ इत्याश्वमे०नै०भारतभा०एकचत्वारिंशोऽध्यायः॥४१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अहंकारात्तामसात् पृथिव्यादीनांपाठक्रमोनविवक्षितः ॥ १ ॥ एतेषुयेशब्दादयःसंतितेषुनिमित्तभूतेषुभूतानिमानुषादीनिमुह्यंति तेप्रसिद्धाःयोगिनोपिमुह्यंतीत्यध्याहृत्ययोज्यं ॥ २ ॥ महाभूतानांदेहाकाराणांविनाशोमरणंतद्यंतेभयंनारकं तथाप्रलयेचदैनंदिनादौप्रत्युपस्थितेदाहशोषादिजंमहत्प्राणभृतांप्राणिनांभयं ॥ ३ ॥ तत्रमरणस्यसर्वप्रत्यक्षत्वात्तदुपेक्ष्यप्रलयमाह यदिति उत्तरोत्तरंअनुलोमंआकाशवाय्वग्निसलिलपृथिवीक्रमेण ॥ ४ ॥ ततइति द्विविधानिभूतानिस्थूलानिसूक्ष्माणिचतत्रयैर्योगबलेनसूक्ष्मेषुस्थूलानांप्रविलापनंकृतंतेतन्मात्रशरीराःसंतोनस्थूलेषुभूतेषुनश्यत्सुविनश्यंतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ ननुकोशनाशेकोशकारइवस्थूलनाशेसूक्ष्माणिकथंननश्यंतीत्याशंक्याह शब्दइति शब्दादयोविषयाः क्रियाश्वतद्ग्रहणरूपाः करणनित्याःकरणात्मनामनोमात्रेणरूपेणनित्याः अविनाशिन्यः कारणनित्याइतिपाठेपिकारणंदहराकाशाख्यंसोपाधिब्रह्मतद्रूपेणनित्याःमोहसंज्ञिताःस्थूलाअनित्याअनृतत्वात्तइमेसत्याःकामाअनृतापिधानाइतिश्रुतिर्हिसूक्ष्माणांसत्यत्वंतत्पिधायकानांस्थूलानामनृतत्वंचाह तस्मा

॥ब्रह्मोवाच॥ ॥अहंकारात्प्रसूतानिमहाभूतानिपंचवै॥ पृथिवीवायुराकाशमापोज्योतिश्चपंचमम् ॥ १ ॥ तेषुभूतानिमुह्यंतिमहाभूतेषुपंचसु॥ शब्दस्पर्शनरूपेषुरसगंधक्रियासुच॥ २॥ महाभूतविनाशांतेप्रलयेप्रत्युपस्थिते॥ सर्वप्राणभृतांधीरामहदभ्युद्यतेभयम् ॥ ३॥ यद्यस्माज्जायतेभूतंतत्रतत्प्रविलीयते॥लीयंतेप्रतिलोमानिजायंतेचोत्तरोत्तरम् ॥ ४॥ ततःप्रलीनेसर्वस्मिन्भूतेस्थावरजंगमे॥ स्मृतिमंतस्तदाधीरानलीयंतेकदाचन॥ ५॥ शब्दःस्पर्शस्तथारूपंरसोगंधश्चपंचमः॥ क्रियाःकरणनित्याःस्युरनित्यामोहसंज्ञिताः॥६॥ लोभप्रजनसंभूतानिर्विशेषाह्यकिंचनाः॥ मांसशोणितसंघाताअन्योन्यस्योपजीविनः॥७॥ बहिरात्मानइत्येतेदीनाःकृपणजीविनः॥ प्राणापानावुदानश्चसमानोव्यानएवच ॥ ८॥ अंतरात्मनिचाप्येतेनियताःपंचवायवः ॥ वाङ्मनोबुद्धिभिःसार्द्धमिदमष्टात्मकंजगत् ॥ ९॥ त्वक्घ्राणश्रोत्रचक्षूंषिरसनावाक्संयताः ॥ विशुद्धंचमनोयस्यबुद्धिश्चाव्यभिचारिणी॥ १०॥

युक्तमुक्तंधीरानलीयंतेकदाचनेति॥६॥ अनित्यानांलक्षणमाहसार्द्धेन लोभेति लोभोलब्धुमिच्छातस्यप्रजनंप्रजाफललोभपूर्वकंकर्मेत्यर्थः तस्मात्संभूताः संयुक्ताइतिपाठेकर्मबद्धाः निर्विशेषाःसर्वेषांपांचभौतिकत्वाविशेषात् अकिंचनाःनास्तिकिंचनवस्तुसत्यासुताः रज्जूरगवत्तुच्छाइत्यर्थः अन्योन्येतुजीवोजीवस्यजीवनमित्यर्थान्नश्वराः॥ ७ ॥ बहिरात्मानःस्थूलशरीराणि दीनाःक्षुधाद्युपद्रुताः कृपणजीविनःबाह्यसाधनजीवनाः नित्यानियावन्मोक्षस्थायीनिभूतान्याहसार्धेन प्राणेति ॥ ८ ॥ अंतरात्माचितिच्छायायुक्तोऽहंकाराख्योजीवःप्राणादिपंचकंवाङ्मनोबुद्धित्रयंचेत्यष्टावुपाधित्वेननियतानियमेनसंबद्धाः एतदष्टकात्मकंजगत् अयंभावः मनसाह्येवपश्यतिमनसाशृणोतीत्यादिश्रुतेःचक्षुःश्रोत्रात्मकंमनएवसर्वकरणरूपं करणानांचप्राणेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतिचक्षुरादिभ्यःसूर्यादीनांतेभ्योरूपादीनांचोत्पत्तिश्रवणेनसर्वहेतुतयासर्वात्मकत्वादेतावन्मात्रंजगदितियुक्तमेवोक्तंअष्टात्मकंजगदिति ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 त्वगादयएतेयंनदहंतिसविद्वान्ब्रह्मयातियस्मादन्यत्भूयोधिकतरंनास्ति ॥ ११ ॥ एतदेवविस्तरेणप्रपंचयति एकादशेत्यादिना ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ उभयत्रउभयेष्वपिइंद्रियेषुमनोनुगतमिति

अष्टौयस्याग्नयोत्द्येतेनदहंतेमनःसदा ॥ सतद्ब्रह्मशुभंयातितस्माद्भूयोनविद्यते ॥ ११ ॥ एकादशचयान्याहुरिंद्रियाणिविशेषतः ॥ अहंकारात्प्रसूतानितानिवक्ष्या
म्यहंद्विजाः ॥ १२ ॥ श्रोत्रंत्वक्चक्षुषीजिह्वानासिकाचैवपंचमी ॥ पादौपायुरुपस्थश्चहस्तौवाग्दशमीभवेत् ॥ १३ ॥ इंद्रियग्रामइत्येषमनएकादशंभवेत् ॥ एतंग्रा
मंजयेत्पूर्वंततोब्रह्मप्रकाशते ॥ १४ ॥ बुद्धींद्रियाणिपंचाहुःपंचकर्मेंद्रियाणिच ॥ श्रोत्रादीन्यपिपंचाहुर्बुद्धियुक्तानितत्त्वतः ॥ १५ ॥ अविशेषाणिचान्यानिकर्म
युक्तानियानितु ॥ उभयत्रमनोज्ञेयंबुद्धिस्तुद्वादशीभवेत् ॥ १६ ॥ इत्युक्तानींद्रियाण्येतान्येकादशयथाक्रमम् ॥ मन्यंतेकृतमित्येवंविदित्वातानिपंडिताः ॥ १७ ॥
अतःपरंप्रवक्ष्यामिसर्वंविविधमिंद्रियम् ॥ आकाशंप्रथमंभूतंश्रोत्रमध्यात्ममुच्यते ॥ १८ ॥ अधिभूतंतथाशब्दोदिशस्तत्राधिदैवतम् ॥ द्वितीयंमारुतोभूतंत्वग
ध्यात्मंचविश्रुता ॥ १९ ॥ स्प्रष्टव्यमधिभूतंचविद्युत्तत्राधिदैवतम् ॥ तृतीयंज्योतिरित्याहुश्चक्षुरध्यात्ममुच्यते ॥ २० ॥ अधिभूतंततोरूपंसूर्यस्तत्राधिदैवतम् ॥ च
तुर्थमापोविज्ञेयंजिह्वाचाध्यात्ममुच्यते ॥ २१ ॥ अधिभूतंरसश्चात्रसोमस्तत्राधिदैवतम् ॥ पृथिवीपंचमंभूतंघ्राणश्चाध्यात्ममुच्यते ॥ २२ ॥ अधिभूतंतथागंधोवा
युस्तत्राधिदैवतम् ॥ एषुपंचसुभूतेषुत्रिषुयश्चविधिःस्मृतः ॥ २३ ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामिसर्वंविविधमिंद्रियम् ॥ पादावध्यात्ममित्याहुर्ब्राह्मणास्तत्त्वदर्शिनः ॥ २४ ॥
अधिभूतंतुगंतव्यंविष्णुस्तत्राधिदैवतम् ॥ अवाग्गतिरपानश्चपायुरध्यात्ममुच्यते ॥ २५ ॥ अधिभूतंविसर्गश्चमित्रस्तत्राधिदैवतम् ॥ प्रजनःसर्वभूतानामुपस्थो
ध्यात्ममुच्यते ॥ २६ ॥ अधिभूतंतथाशुक्रंदैवतंचप्रजापतिः ॥ हस्तावध्यात्ममित्याहुरध्यात्मविदुषोजनाः ॥ २७ ॥ अधिभूतंचकर्माणिशक्रस्तत्राधिदैवतम् ॥ वै
श्वदेवीततःपूर्वावागध्यात्ममिहोच्यते ॥ २८ ॥ वक्तव्यमधिभूतंचवह्निस्तत्राधिदैवतम् ॥ अध्यात्मंमनइत्याहुःपंचभूतात्मचारकम् ॥ २९ ॥ अधिभूतंचसंकल्पश्चंद्र
माश्चाधिदैवतम् ॥ अहंकारस्तथाध्यात्मंसर्वसंसारकारकम् ॥ ३० ॥ अभिमानोधिभूतंचरुद्रस्तत्राधिदैवतम् ॥ अध्यात्मंबुद्धिरित्याहुःषडिंद्रियविचारिणी ॥ ३१ ॥
अधिभूतंतुमंतव्यंब्रह्मातत्राधिदैवतम् ॥ त्रीणिस्थानानिभूतानांचतुर्थंनोपपद्यते ॥ ३२ ॥

शेषः ॥ १६ ॥ मन्यंतेकृतकृत्याभवंतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ सर्वंसर्वाणींद्रियाणिप्रत्येकंविविधानि भूतंआकाशादि इंद्रियमध्यात्मं भूतगुणःशब्दादिरधिभूतं इंद्रियानुग्राहिकादेवतादिगादिरधिदैवंसर्वत्रज्ञेयं ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ त्रिषुअध्यात्माधिभूताधिदैवेषु ॥ २३ ॥ सर्वंकर्मेंद्रियं ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३३ ॥ अपराणिअनुत्कृष्टानि ॥ ३४ ॥ ३५॥ ३६ ॥ ३७॥ ब्रह्मयोनिःब्रह्मोपलब्धिस्थानं ब्राह्मणजन्मेत्यर्थः ॥ ३८ ॥ तत्रकर्तव्यमाह तपइति ॥ ३९ ॥ वेत्तिआपरोक्ष्येण ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ इंद्रियाणीति संधायभूतादीनिइंद्रियेभ्योतिरिक्तानिनसंतीत्यनुसंधायतानिसर्वाणिमनसासंप्रधारयेन्मनोमात्रेणावतिष्ठेत् ॥ ४६ ॥ क्षीणेइति यद्येतानिमनोमात्रविलसितानिनस्युस्तर्हिस्वप्नसंप्रज्ञातयोर्नप्रतीयेरन् अतःक्षीणंमनःकृतंचेत्निर्विकल्पेसुखमनुभवतःपुंसोजन्मसुखंसंसारसुखंपुत्रकलत्रपरिष्वंगजंनइष्यतेनइष्टंभवति ज्ञानेनात्मानुभवेनसंपन्नंसंयुक्तंसत्त्वंबुद्धिर्येषांतें

स्थलमापस्तथाकाशंजन्मचापिचतुर्विधम् ॥ अंडजोद्भिज्जसंस्वेदजरायुजमथापिच ॥ ३३ ॥ चतुर्धाजन्मइत्येतद्भूतग्रामस्यलक्ष्यते ॥ अपराण्यथभूतानिखेचराणितथैवच ॥ ३४ ॥ अंडजानिविजानीयात्सर्वांश्चैवसरीसृपान् ॥ स्वेदजाःकृमयःप्रोक्ताजंतवश्चयथाक्रमम् ॥ ३५ ॥ जन्मद्वितीयमित्येतज्जघन्यतरमुच्यते ॥ भित्त्वातुपृथिवींयानिजायंतेकालपर्ययात् ॥ ३६ ॥ उद्भिज्जानिचतान्याहुर्भूतानिद्विजसत्तमाः ॥ द्विपादबहुपादानितिर्यग्गतिमतीनिच ॥ ३७॥ जरायुजानिभूतानिविकृतान्यपिसत्तमाः ॥ द्विविधाखलुविज्ञेयाब्रह्मयोनिःसनातनी ॥ ३८ ॥ तपःकर्मचयत्पुण्यमित्येषविदुषांनयः ॥ विविधंकर्मविज्ञेयमिज्यादानंचतन्मखे ॥ ३९ ॥ जातस्याध्ययनंपुण्यमितिवृद्धानुशासनम् ॥ एतद्योवेत्तिविधिवद्युक्तःसस्याद्द्विजर्षभाः ॥ ४० ॥ विमुक्तःसर्वपापेभ्यइतिचैवनिबोधत ॥ आकाशंप्रथमंभूतंश्रोत्रमध्यात्ममुच्यते ॥ ४१ ॥ अधिभूतंतथाशब्दोदिशश्चात्राधिदैवतम् ॥ द्वितीयंमारुतंभूतंत्वगध्यात्मंचविश्रुतम् ॥ ४२ ॥ स्प्रष्टव्यमधिभूतंतुविद्युत्तत्राधिदैवतम् ॥ तृतीयंज्योतिरित्याहुश्चक्षुरध्यात्ममिष्यते ॥ ४३ ॥ अधिभूतंततोरूपंसूर्यस्तत्राधिदैवतम् ॥ चतुर्थमापोविज्ञेयंजिह्वाचाध्यात्ममिष्यते ॥ ४४ ॥ चंद्रोधिभूतंविज्ञेयमापस्तत्राधिदैवतम् ॥ यथावदध्यात्मविधिरेषवःकीर्त्तितोमया ॥ ४५ ॥ ज्ञानमस्यहिधर्मज्ञाःप्राप्तंज्ञानवतामिह ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थाश्चमहाभूतानिपंचच ॥ सर्वाण्येतानिसंधायमनसासंप्रधारयेत् ॥ ४६ ॥ क्षीणेमनसिसर्वस्मिन्नजन्मसुखमिष्यते ॥ ज्ञानसंपन्नसत्त्वानांतत्सुखंविदुषांमतम् ॥ ४७ ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामिसूक्ष्मभावकरींशिवाम् ॥ निवृत्तिंसर्वभूतेषुमृदुनादारुणेनच ॥ ४८ ॥ गुणागुणमनासंगमेकचर्यमनंतरम् ॥ एतद्ब्रह्ममयंवृत्तमाहुरेकपदंसुखम् ॥ ॥ ४९ ॥ विद्वान्कूर्मइवांगानिकामान्संहृत्यसर्वशः ॥ विरजाःसर्वतोमुक्तोयोनरःससुखीसदा ॥ ५० ॥

पांज्ञानसंपन्नसत्त्वानां ॥ ४७ ॥ अतइतिमनसइतिशेषः सूक्ष्मभावकरींसूक्ष्मत्वकरींनिवृत्तिंवक्ष्यामि मृदुनाछंदतः दारुणेनदृढयोगेन सर्वभूतेषुब्राह्मणादिषुकर्तुंयोग्यामितिशेषः ॥ ४८ ॥ गुणाःशौर्यौदार्यविद्वत्त्वतपस्वित्वादयोदर्पहेतुत्वादगुणाइवयस्मिन्वृत्तेतद्गुणागुणं अतएवअनासंगंअहंकर्तामभेदमर्जितमित्यभिमानशून्यं एकचर्यंएकांतवासः अनंतरंनिरस्तसमस्तभेदंअविच्छिन्नंवा ब्रह्ममयंब्राह्मणजातिप्रधानं एकपदंसर्वसुखगर्भं ॥ ४९ ॥ ५० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५१ ॥ इंद्रियनिरोधंकुर्वताकृत्स्नंब्रह्मांडंत्यक्तमित्यर्थः अध्यात्माग्निर्विज्ञानं ॥ ५२ ॥ यथेति अग्निसादृश्याद्विज्ञानेप्यग्निपदप्रयोगःप्रकाशकत्वसामान्यादितिभावः ॥ ५३ ॥ प्रसन्नात्मानिर्मलचित्तः
आत्मनःस्वस्य हृदियदाभूतानिपश्यतिसंप्रज्ञातावस्थायां नित्यंबहिर्मुखमनसइयमेवांतर्मुखत्वावस्थेत्याह तदेति यदैवंभवतितदायंस्वयंज्योतिर्भवति अतीतानागतव्यवहितादिदर्शनेसूर्यादिज्योतिषामभा
वात् तदासूक्ष्मात्हार्दात्ब्रह्मणोऽपेक्षयासूक्ष्मंपरंज्योतिःप्राप्नोति ॥ ५४ ॥ यन्नियहानिग्रहाभ्यांमुक्तिसंसारौतन्नित्यंशरीरमुक्तं अथतस्यापिनियामकंनित्यंशरीरमाह अग्निरिति अत्रयत्रूपंकृष्णंगौरंवातद
ग्निः स्रोतःप्रवाहः तेनद्रवंलोहितादिकंग्राह्यं तत्पयःजलं स्पर्शनंवातः यत्तुपंककाष्ठादिस्थानीयघनमांसास्थ्यादिधरमिदंतत्महीं घोरंबीभत्सं आकाशएवश्रवणरूपेणयत्रतत्तथा ॥५५॥ पंचस्रोतांसिइंद्रिय

कामानात्मनिसंयम्यक्षीणतृष्णःसमाहितः॥ सर्वभूतसुहृन्मित्रोब्रह्मभूयायकल्पते ॥ ५१ ॥ इंद्रियाणांनिरोधेनसर्वेषांविषयैषिणाम्॥ मुनेर्जनपदत्यागादध्या
त्माग्निःसमिध्यते ॥ ५२ ॥ यथाग्निरिंधनैरिद्धोमहाज्योतिःप्रकाशते ॥ तथेंद्रियनिरोधेनमहानात्माप्रकाशते ॥ ५३ ॥ यदापश्यतिभूतानिप्रसन्नात्मात्मनोहृ
दि॥ स्वयंज्योतिस्तदासूक्ष्मात्सूक्ष्मंप्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ ५४ ॥ अग्नीरूपंपयःस्रोतोवायुःस्पर्शनमेवच ॥ महीपंकधरंघोरमाकाशश्रवणंतथा ॥ ५५ ॥ रोगशोकस
माविष्टंपंचस्रोतःसमावृतम्॥ पंचभूतसमायुक्तंनवद्वारंद्विदैवतम्॥५६॥रजस्वलमथादृश्यंत्रिगुणंचत्रिधातुकम्॥संसर्गाभिरतंमूढंशरीरमितिधारणा॥५७॥ दु
श्चरंसर्वलोकेस्मिन्सत्त्वंप्रतिसमाश्रितम्॥ एतदेवहिलोकेस्मिन्कालचक्रंप्रवर्त्तते॥५८॥ एतन्महार्णवंघोरमगाधंमोहसंज्ञितम्॥ विक्षिपेत्संक्षिपेच्चैवबोधयेत्सा
मरंजगत्॥५९॥ कामंक्रोधंभयंलोभमभिद्रोहमथानृतम्॥ इंद्रियाणांनिरोधेनसतस्त्यजतिदुस्त्यजान्॥६०॥ यस्यैतेनिर्जितालोकेत्रिगुणाःपंचधातवः॥ व्यो
म्नितस्यपरंस्थानमानंत्यमथलभ्यते ॥ ६१ ॥ पंचेंद्रियमहाकूलांमनोवेगमहोदकाम् ॥ नदींमोहह्रदांतीर्त्वाकामक्रोधावुभौजयेत्॥ ६२ ॥ ससर्वदोषनिर्मुक्तस्त
तःपश्यतितत्परम्॥ मनोमनसिसंधायपश्यन्नात्मानमात्मनि॥ ६३॥

गोलकानि नवद्वारंद्वेकर्णयोर्द्वेचक्षुषोर्द्वेनासिकयोरेकंमुखमधोद्वेचेति द्वेजीवपरमेश्वरौदैवतेयत्र ॥५६॥ अदृश्यममंगलत्वात् त्रिगुणंपरेषांदृष्टमात्रंसत्सुखदुःखमोहोत्पादकं त्रिधातुकंवातपित्तकफमयं संस
र्गाभिरतंअन्नादिसंगेनैवअभिरमतेनान्यथा संशयाभिरुतमितिपाठेसंशयोद्घोषकं विनाशबीजमित्यर्थः मूढंअचेतनं एवंविधंशरीरमितिधारणानिश्चयः अत्रशरीरेशब्दादीनांदर्शनात्तदाश्रयाणामाकाशा
दीनांसत्त्वमनुमेयमित्यर्थः ॥५७॥ दुश्चरंदुःसमाधेयंव्याध्याद्याक्रांतंचेत् सत्त्वंबुद्धिं एतदेवबाल्याद्यवस्थापन्नंकालः नतुकालोनामषष्ठःपदार्थःकश्चिदस्ति ॥५८॥ महार्णवंमहार्णवसमंघोरं एतदेवनिमित्त
भूतंसत्सृष्टिसंहारबोधानांहेतुर्भवति ॥ ५९ ॥ इंद्रियाणांनिरोधेनइदंशरीरंत्यजन्सतःनित्यंविद्यमानानपिकामादींस्त्यजति ॥६०॥ एतेस्थूलदेहरूपाः प्रकाशप्रवृत्तिमोहनिमित्तत्वेनत्रिगुणाः निर्जिताःयो
गबलेनातिक्रामिताःपरंब्रह्म ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ मनसिहृदयपुंडरीकेआत्मनिशरीरे ॥ ६३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एकधात्वंपदार्थसाक्षात्कारेण बहुधावैश्वरूप्येण ॥ ६४ ॥ रूपाणिस्वशरीराणिशतशःपश्यतिदीपाद्दीपशतंयथासद्यःप्रवर्त्तते एवंयोगिसंकल्पमात्रादनेकानिशरीराणिप्रवर्त्तंते सएकधाभवतित्रिधाभवतीत्या
दिश्रुतेः प्रदीपवदावेशइतिन्यायाच्च ॥ ६५ ॥ कथमेवंयोगिनःसामर्थ्यमुदेतीत्याशंक्यतस्यैवेश्वरत्वान्नैवमित्याह सहीति अतएवचानन्याधिपतिरितिन्यायश्चात्रानुसंधेयः ॥ ६६ ॥ ६७॥ ॥ इत्याश्वमे०

सर्ववित्सर्वभूतेषुविंदत्यात्मानमात्मनि॥एकधाबहुधाचैवविकुर्वाणस्ततस्ततः ॥ ६४ ॥ ध्रुवंपश्यतिरूपाणिदीपाद्दीपशतंयथा॥ सवैविष्णुश्चमित्रश्चवरुणोग्निः
प्रजापतिः ॥ ६५ ॥ सहिधाताविधाताचसप्रभुःसर्वतोमुखः॥ हृदयंसर्वभूतानांमहानात्माप्रकाशते ॥ ६६ ॥ तंविप्रसंघाश्चसुरासुराश्चयक्षाःपिशाचाःपित
रोवयांसि॥ रक्षोगणाभूतगणाश्चसर्वेमहर्षयश्चैवसदास्तुवंति ॥ ६७ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेद्विचत्वारिं
शोऽध्यायः॥ ४२॥ ॥७॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥मनुष्याणांतुराजन्यःक्षत्रियोमध्यमोगुणः॥कुंजरोवाहनानांचसिंहश्चारण्यवासिनाम्॥ १ ॥ अविःपशूनांस
र्वेषामहिस्तुबिलवासिनाम्॥ गवांगोवृषभश्चैवस्त्रीणांपुरुषएवच ॥ २ ॥ न्यग्रोधोजंबुवृक्षश्चपिप्पलःशाल्मलिस्तथा॥ शिंशपामेषशृंगश्चतथाकीचकवेणवः॥
॥ ३ ॥ एतेद्रुमाणांराजानोलोकेस्मिन्नात्रसंशयः॥ हिमवान्पारियात्रश्चसह्योविंध्यस्त्रिकूटवान्॥ ४॥ श्वेतोनीलश्चभासश्चकोष्ठवांश्चैवपर्वतः॥ गुरुस्कंधोमहें
द्रश्चमाल्यवान्पर्वतस्तथा ॥ ५ ॥ एतेपर्वतराजानोगणानांमरुतस्तथा॥ सूर्योग्रहाणामधिपोनक्षत्राणांचचंद्रमाः ॥ ६ ॥ यमःपितॄणामधिपःसरितामथसाग
रः॥ अंभसांवरुणोराजामरुतामिंद्रउच्यते ॥ ७ ॥ अर्कोधिपतिरुष्णानांज्योतिषामिंदुरुच्यते ॥ अग्निर्भूतपतिर्नित्यंब्राह्मणानांबृहस्पतिः ॥ ८ ॥ ओषधीनांप
तिःसोमोविष्णुर्बलवतांवरः॥ त्वष्टाधिराजोरूपाणांपशूनामीश्वरःशिवः ॥ ९ ॥ दीक्षितानांतथायज्ञोदेवानांमघवातथा॥ दिशामुदीचीविप्राणांसोमोराजाप्र
तापवान्॥ १० ॥ कुबेरःसर्वरत्नानांदेवतानांपुरंदरः॥ एषभूताधिपःसर्गःप्रजानांचप्रजापतिः ॥ ११ ॥ सर्वेषामेवभूतानामहंब्रह्ममयोमहान्॥ भूतंपरतरंमत्तो
विष्णोर्वापिनविद्यते॥ १२॥ राजाधिराजःसर्वेषांविष्णुर्ब्रह्ममयोमहान्॥ ईश्वरत्वंविजानीध्वंकर्तारमकृतंहरिम्॥ १३ ॥ नरकिन्नरयक्षाणांगंधर्वोरगरक्षसाम्॥
देवदानवनागानांसर्वेषामीश्वरोहिसः॥ १४ ॥ भगदेवानुयातानांसर्वासांवामलोचना॥ माहेश्वरीमहादेवीप्रोच्यतेपार्वतीहिसा॥ १५॥

नै० भारतभा० द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ ७ ॥ अस्यैवानन्याधिपतेर्योगिनःईश्वरत्वसमर्थनार्थंविभूतीराह मनुष्याणामित्यादिनाब्राह्मणाधर्मसेतवइत्यंतेन मध्यमोगुणःरजोगुणप्रधानः ॥ १ ॥
॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥ ईश्वरत्वंऐश्वर्यंनरादीनांहरिरेवेत्यर्थः ॥१३॥१४॥ भगदेवाःकामुकास्तैरनुयातानामनुसृतानांस्त्रीणांसर्वासांमध्येमाहेश्वरीवामलोचनेतिसंबंधः ॥ १५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रतीनांप्रीतिसुखानां वसुमत्यःधनवत्यः धनलाभगर्वितंयत्प्रीतिसुखंतदेवमहदित्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ एवंविद्वान्विश्वैश्वर्यंप्राप्नोतीत्युक्तं इदानींविद्वत्त्वप्राप्तिसाधानान्याह अहिंसेति ॥ २१ ॥ शब्दलक्षणमित्यादयोदृष्टांताः ॥ २२ ॥ भारतीपरकीयाविद्यास्वरव्यंजनसंस्कारवतीशब्दैनैवलक्ष्यते ॥ २३ ॥ विधेयमाह मनसइति इदंकर्त्तव्यंनवेत्यादिर्विचारश्चिंततयामनोनामकंतत्त्वंलक्ष्यते चिंतापिबुद्ध्यापरीक्ष्यते व्यवस्यतिनिश्चिनोति ॥ २४ ॥ एतदेवाह बुद्धिर्हीति व्यवसायेनइदमित्थमेवेतिनिश्चयेन मनसश्चित्तस्य ध्यानंलोकतःशास्त्रतोवानुभूतस्यविषयस्यपुनःपुनरुद्बोधकेसत्यसतिवाय

॥ ३८॥ उमांदेवींविजानीध्वंनारीणामुत्तमांशुभाम्॥ रतीनांवसुमत्यस्तुस्त्रीणामप्सरसस्तथा ॥ १६ ॥ धर्मकामाश्चराजानोब्राह्मणाधर्मसेतवः ॥ तस्माद्राजाद्विजाती १४
नांप्रयतेतस्मरक्षणे ॥ १७ ॥ राज्ञांहिविषयेयेषामवसीदंतिसाधवः ॥ हीनास्तेस्वगुणैःसर्वैःप्रेत्यचोन्मार्गगामिनः ॥ १८ ॥ राज्ञांहिविषयेयेषांसाधवःपरिरक्षि
ताः॥ तेस्मिँल्लोकेप्रमोदंतेसुखंप्रेत्यचभुंजते ॥ १९ ॥ प्राप्नुवंतिमहात्मानइतिवित्तद्विजर्षभाः॥ अतऊर्ध्वंप्रवक्ष्यामिनियतंधर्मलक्षणम्॥ २० ॥ अहिंसापरमोध
र्मोहिंसाचाधर्मलक्षणा॥ प्रकाशलक्षणादेवामनुष्याःकर्मलक्षणाः॥ २१ ॥ शब्दलक्षणमाकाशंवायुस्तुस्पर्शलक्षणः॥ ज्योतिषांलक्षणंरूपमापश्चरसलक्षणाः
॥ २२ ॥ धारिणीसर्वभूतानांपृथिवीगंधलक्षणा॥ स्वरव्यंजनसंस्काराभारतीशब्दलक्षणा॥ २३ ॥ मनसोलक्षणंचिंताचिंतोक्ताबुद्धिलक्षणा॥ मनसाचिंति
तानर्थान्बुद्ध्याचेहव्यवस्यति॥ २४ ॥ बुद्धिर्हिव्यवसायेनलक्ष्यतेनात्रसंशयः॥ लक्षणंमनसोध्यानमव्यक्तंसाधुलक्षणम्॥ २५ ॥ प्रवृत्तिलक्षणोयोगोज्ञानंसं
न्यासलक्षणम्॥ तस्माज्ज्ञानंपुरस्कृत्यसंन्यसेदिहबुद्धिमान्॥ २६ ॥ संन्यासीज्ञानसंयुक्तःप्राप्नोतिपरमांगतिम्॥ अतीतोद्वंद्वमभ्येतितमोमृत्युजरातिगः॥ २७॥
धर्मलक्षणसंयुक्तमुक्तंवोविधिवन्मया॥ गुणानांग्रहणंसम्यग्वक्ष्याम्यहमतःपरम्॥ २८॥ पार्थिवोयस्तुगंधोवैघ्राणेनहिसगृह्यते॥ घ्राणस्थश्चतथावायुर्गंधज्ञाने
विधीयते ॥ २९ ॥ अपांधातूरसोनित्यंजिह्वयासतुगृह्यते॥ जिह्वास्थश्चतथासोमोरसज्ञानेविधीयते ॥ ३० ॥ ज्योतिषश्चगुणोरूपंचक्षुषातच्चगृह्यते॥ चक्षुःस्थ
श्चसदादित्योरूपज्ञानेविधीयते॥ ३१ ॥ वायव्यस्तुसदास्पर्शस्त्वचाप्रज्ञायतेचसः॥ त्वक्स्थश्चैवसदावायुःस्पर्शनेसविधीयते॥ ३२ ॥

स्फुरणंतच्चित्तस्यलक्षणं एवंमनोबुद्धिचित्तानांव्यक्तानिलक्षणान्युक्तानि साध्नोतीतिसाधुःपुरुषस्तस्यलक्षणमव्यक्तंनकेनचिदसौव्यज्यतेऽपितुस्वयंप्रकाशइत्यर्थः ॥ २५ ॥ एवंमनआदिभ्योविवेचितस्य पुरुषस्याधिगमोपायमाहकर्मनिंदापूर्वकं प्रवृत्तीति योगःकर्माणि ॥ २६ ॥ द्वंद्वंमानापमानादि अतीतोतिक्रांतः ॥ २७ ॥ गुणानांभूतेंद्रियादीनांधर्मस्वरूपंलक्षणानिसंयुक्तंसंयोगाश्चतेषांसमाहारोधर्मलक्षणसंयुक्तं धर्मःसुषिरत्वादिकं लक्षणंशब्दादिकं संयुक्तंअन्योन्यव्यतिषक्तत्वं इदानींतेषांग्रहणंकयादेवतयानुगृहीतेनकेनकरणेनकोवागुणोगृह्यतेइतिवक्ष्यते ॥ २८ ॥ पार्थिवइति विधीयतेअनुग्रहंकार्यते ॥ ३८ ॥
॥ २९ ॥ धातुःसारःरसरूपः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३३ ॥ मनसइति यथातेजोगुणोरूपंस्वाश्रयसहितंसूर्यानुगृहीतेनचक्षुषागृह्यतेएवंमनोगुणश्चितास्वाश्रयसहिताचेतनाधातुनाजीवेनानुगृहीतयाप्रज्ञयाप्रकृष्टज्ञप्त्याधीवृत्तिविशेषेणगृह्यते मनोज्ञानेइतिगु णगुणिनोर्मनश्चित्तयोरभेदाभिप्रायेणोक्तं ॥ ३४ ॥ एवंबुद्धिरध्यवसायेनस्वरूपेणगृह्यते एवंमहान्ज्ञानेनशुद्धसत्त्वरूपेणस्वरूपेणैवगृह्यतेनतुकरणांतरेणइंद्रियवत् तत्रहेतुः निश्चित्यग्रहणादिति यथारूप दर्शनेनकार्येणचक्षुरिंद्रियमस्तीतिज्ञायतेनतुगृह्यतेऽतींद्रियत्वात् एवंबुद्धिमहांतौइदमित्थमेवेतिअस्मीतिचैवंरूपेणनिश्चयेनलिंगेनैवतयोःस्वरूपंव्यक्तंवस्तुतस्त्वव्यक्तमेवइंद्रियत्ववदतींद्रियत्वात् ॥ ३५ ॥ एवंबुद्धेश्चक्षुर्वदतींद्रियत्वंसूर्यवत्स्वप्रकाशत्वंचोक्तंयस्तुतांगृह्णातितमाह अलिंगेति लिंगद्वारायहणंबुद्ध्यादेरुक्तंक्षेत्रज्ञस्यतुनतथास्वयंज्योतिष्ट्वादित्यर्थः ज्ञानलक्षणउपलब्धिमात्रस्वरूपःनतूपलब्धिर्लिं

आकाशस्यगुणोह्येषश्रोत्रेणचसगृह्यते॥ श्रोत्रस्थाश्चदिशःसर्वाःशब्दज्ञानेप्रकीर्त्तिताः॥ ३३॥ मनसश्चगुणश्चिताप्रज्ञयासतुगृह्यते॥ हृदिस्थश्चेतनोधातुर्म नोज्ञानेविधीयते॥ ३४॥ बुद्धिरध्यवसायेनज्ञानेनचमहांस्तथा॥ निश्चित्यग्रहणाद्व्यक्तमव्यक्तंनात्रसंशयः॥ ३५॥ अलिंगग्रहणोनित्यःक्षेत्रज्ञोनिर्गुणात्मकः ॥तस्मादलिंगःक्षेत्रज्ञःकेवलंज्ञानलक्षणः॥ ३६॥ अव्यक्तंक्षेत्रमुद्दिष्टंगुणानांप्रभवाप्ययम्॥ सदापश्याम्यहंलीनोविजानामिश्रृणोमिच॥ ३७॥ पुरुषस्तद्वि जानीतेतस्मात्क्षेत्रज्ञउच्यते॥ गुणवृत्तंतथावृत्तंक्षेत्रज्ञःपरिपश्यति॥ ३८॥ आदिमध्यावसानांतंसृज्यमानमचेतनम्॥ नगुणाविदुरात्मानंसृज्यमानाःपुनःपुनः ॥ ३९॥ नसत्यंविंदतेकश्चित्क्षेत्रज्ञस्त्वेवविंदति॥ गुणानांगुणभूतानांयत्परंपरमंमहत्॥ ४०॥ तस्माद्गुणांश्चसत्त्वंचपरित्यज्येहधर्मवित्॥ क्षीणदोषोगुणा तीतःक्षेत्रज्ञंप्रविशत्यथ॥ ४१॥ निर्द्वंद्वोनिर्नमस्कारोनिःस्वाहाकारएवच॥ अचलश्चानिकेतश्चक्षेत्रज्ञःसपरोविभुः॥ ४२॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधि केपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४३॥ ॥ ७॥

गःअलिंगत्वात् ॥ ३६ ॥ क्षेत्रज्ञपदमपिक्षेत्रोपलब्धिमात्रवाचिनतुतदुपलब्धृवाचीत्याह अव्यक्त मिति अव्यक्तंउद्दिष्टमुपक्रांतंक्षेत्रं तथागुणानांकार्यरूपाणांउत्पत्तिप्रलयंच प्रभवाप्ययमितिसमाहारः अहंसाक्षी लीनःव्याप्यस्तेनकर्त्राच्छादितत्वात्अयाह्यः क्षेत्रलिंगस्थमितिपाठेक्षेत्रलिंगेस्थूलसूक्ष्म शरीरेस्थितंगुणानांसत्त्वादीनांउत्पत्त्यादिनाज्ञेयंअव्यक्तंलीनमप्यहंपश्यामि ॥३७॥ गुणवृत्तंप्रकाशप्रवृत्तिमोहादि॥ ३८ ॥ तदेवआदिमध्यावसानांतंउत्पत्त्यादिनाबद्धं अंतशब्दोबद्धत्ववाची अतिअदिबं धनेइत्यस्यरूपं सृज्यमानंचगुणवृत्तमेव सृज्यमानाइति परिणामिनःकूटस्थंनपश्यंत्यपितुकूटस्थएवतान्प्रकाशयतीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ सत्यंआत्मानं गुणभूतानांभोग्यानां पंचम्यर्थेषष्ठी तेभ्योयत्परंसत्यमि तिसंबंधः ॥४०॥ गुणान्दृश्यान् सत्त्वंबुद्धिंदर्शनेकरणभूतां परित्यज्यक्षेत्रज्ञंपरमात्मानंविशति ॥४१ ॥ ॥४२॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४३ ॥ ॥ ७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 क्षेत्रज्ञप्रवेशरूपस्यमोक्षस्यनित्यत्वंस्वरूपमात्रत्वंचवक्तुंयज्जन्मादिमत्तदनित्यंकर्मप्राप्यंचेतितत्सर्वमनुक्रामति यदादीति आदिमध्यपर्यंतंजन्मादिमत् ग्रहणेउपायोऽस्यस्यतत्ग्रहणोपायंकर्मसाध्यं तत्सर्वंव
क्ष्यामि ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अग्निर्जाठररूपीभूतानांजरायुजांडजानां ऊष्मरूपीप्रस्वेदवृष्टिहेतुतयास्वेदजोद्भिज्जानां ॥ ५ ॥ सिंहावलोकनेनसावित्रींव्याचष्टेउपासनार्थं नियतंजप्यंब्राह्मणक्षत्रियादि
ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यदादिमध्यपर्यंतंग्रहणोपायमेवच ॥ नामलक्षणसंयुक्तंसर्वंवक्ष्यामितत्त्वतः ॥ १ ॥ अहःपूर्वंततोरात्रिर्मासाःशुक्लादयःस्मृताः ॥ श्रवणादीनिऋ
॥ ३९ ॥ क्षाणिऋतवःशिशिरादयः ॥ २ ॥ भूमिरादिस्तुगंधानांरसानामापएवच ॥ रूपाणांज्योतिरादित्यःस्पर्शानांवायुरुच्यते ॥ ३ ॥ शब्दस्यादिस्तथाकाशमेषभूतकृ १४
तोगुणः ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामिभूतानामादिमुत्तमम् ॥ ४ ॥ आदित्योज्योतिषामादिरग्निर्भूतादिरुच्यते ॥ सावित्रीसर्वविद्यानांदेवतानांप्रजापतिः ॥ ५ ॥ ओंका
रःसर्ववेदानांवचसांप्राणएवच ॥ यदस्मिन्नियतंलोकेसर्वंसावित्रिरुच्यते ॥ ६ ॥ गायत्रीच्छंदसामादिःप्रजानांसर्गउच्यते ॥ गावश्चतुष्पदामादिर्मनुष्याणांद्वि
जातयः ॥ ७ ॥ श्येनःपतत्रिणामादिर्यज्ञानांहुतमुत्तमम् ॥ सरीसृपाणांसर्वेषांज्येष्ठःसर्पोद्विजोत्तमाः ॥ ८ ॥ कृतमादिर्युगानांचसर्वेषांनात्रसंशयः ॥ हिरण्यंस
र्वरत्नानामोषधीनांयवास्तथा ॥ ९ ॥ सर्वेषांभक्ष्यभोज्यानामन्नंपरममुच्यते ॥ द्रवाणांचैवसर्वेषांपेयानामापउत्तमाः ॥ १० ॥ स्थावराणांतुभूतानांसर्वेषाम
विशेषतः ॥ ब्रह्मक्षेत्रंसदापुण्यंप्लक्षःप्रथमतःस्मृतः ॥ ११ ॥ अहंप्रजापतीनांचसर्वेषांनात्रसंशयः ॥ ममविष्णुरचिंत्यात्मास्वयंभूरितिसस्मृतः ॥ १२ ॥ पर्वता
नांमहामेरुःसर्वेषामग्रजःस्मृतः ॥ दिशांचप्रदिशांचोर्ध्वादिक्पूर्वाप्रथमातथा ॥ १३ ॥ तथात्रिपथगागंगानदीनामग्रजास्मृता ॥ तथासरोदपानानांसर्वेषां
सागरोग्रजः ॥ १४ ॥ देवदानवभूतानांपिशाचोरगरक्षसाम् ॥ नरकिन्नरयक्षाणांसर्वेषामीश्वरःप्रभुः ॥ १५ ॥ आदिर्विश्वस्यजगतोविष्णुर्ब्रह्ममयोमहान् ॥ भू
तंपरतरंयस्मात्त्रैलोक्येनेहविद्यते ॥ १६ ॥ आश्रमाणांचसर्वेषांगार्हस्थ्यंनात्रसंशयः ॥ लोकानामादिरव्यक्तंसर्वस्यांतस्तदेवच ॥ १७ ॥ अहान्यस्तमयांतानि
उदयांताचशर्वरी ॥ सुखस्यांतंसदादुःखंदुःखस्यांतंसदासुखम् ॥ १८ ॥ सर्वेक्षयांतानिचयाःपतनांताःसमुच्छ्रयाः ॥ संयोगाश्चवियोगांतामरणांतंचजीवितं
॥ १९ ॥ सर्वंकृतंविनाशांतंजातस्यमरणंध्रुवम् ॥ अशाश्वतंहिलोकेस्मिन्सदास्थावरजंगमम् ॥ २० ॥ इष्टंदत्तंतपोधीतंव्रतानिनियमाश्चये ॥ सर्वमेतद्विनाशांतंज्ञा
नस्यांतोनविद्यते ॥ २१ ॥

म्लेच्छांतानांतत्सर्वंसावित्रीपदवाच्यं ॥ ६ ॥ सर्गस्सृष्ट्यादिकालः ॥ ७ ॥ हुतंअग्नौब्राह्मणेवादेवतोद्देशेनदत्तं सर्पोवासुकिः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ सरोदपानानांसरसांकूपादीनांच संधि ॥ ३९ ॥
रार्षः ॥ १४ ॥ ईश्वरःरुद्रः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २२ ॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥ अध्यायद्वयेनज्ञानोपायान्धर्मान्विवक्षुरज्ञानांकालचक्राधीनत्वंदर्शयति बुद्धीत्या
दिना अत्रनूतनत्वपुराणत्वादिवदतीतत्वानागतत्वादिरपिद्रव्यस्यैवधर्मइत्यतीतानागतादिव्यवहारहेतुर्द्रव्यमेवनतुकालोनामषष्ठःपदार्थस्तदर्थमेष्टव्यइतिमन्वानोदेहरूपंद्रव्यमेवकालचक्रत्वेनवर्णयति बुद्धि
सारमित्यादिविशेषणयुक्तंकालचक्रंप्रवर्त्ततइतिनवमेनान्वयः बुद्धिरेवसारउपादेयांशोयस्मिन् मनस्तंभंमनसास्तंभेनेवधृतं महाभूतपरिस्कंधंपंचभूतसमूहात्मकं स्कंधःस्यान्नृपतौवंशेसांपरायसमूहयोरिति
मेदिनी निवेशपरिवेशनंक्र्येवयत्रनेमिवदावरणभूता ॥ १ ॥ संभवउत्पत्तिस्थानं देशकालाभ्यांविचरतितथा श्रमःखेदःव्यायामस्तद्धेतुर्गमनादिः ॥ २ ॥ परिक्षेपश्चालकः परिमंडलं परिवेषः अंतसंश्लेषः
संधिः अवकीलकाःअंतःप्रविष्टाःशंकवः॥ ३॥ छायातपौमेघसंतापौविलेखावुत्खातारौयत्रतत्छायातपविलेखं निमेषमात्रेणउन्मेषमात्रेणचविह्वलंव्याकुलंघोरंबीभत्संमोहजलंअश्रु शोकव्याप्तमित्यर्थः

तस्माज्ज्ञानेनशुद्धेनप्रशांतात्माजितेंद्रियः॥ निर्ममोनिरहंकारोमुच्यतेसर्वपाप्मभिः॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरु
शिष्यसंवादेचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ बुद्धिसारंमनस्तंभमिंद्रियग्रामबंधनम्॥ महाभूतपरिस्कंधंनिवेशपरिवे
शनम्॥१॥ जराशोकसमाविष्टंव्याधिव्यसनसंभवम्॥ देशकालविचारीदंश्रमव्यायामनिःस्वनम्॥२॥ अहोरात्रपरिक्षेपंशीतोष्णपरिमंडलम्॥ सुखदुःखांतसं
श्लेषंक्षुत्पिपासावकीलकम्॥ ३ ॥ छायातपविलेखंचनिमेषोन्मेषविह्वलम्॥ घोरमोहजलाकीर्णंवर्तमानमचेतनम्॥ ४ ॥ मासार्धमासगणितंविषमंलोकसंच
रम्॥ तमोनियमपंकंचरजोवेगप्रवर्तकम्॥५॥ महाहंकारदीप्तंचगुणसंजातवर्तनम्॥अरतिग्रहणानीकंशोकसंहारवर्तनम्॥६॥क्रियाकारणसंयुक्तंरागविस्तार
मायतम्॥ लोभेप्सापरिविक्षोभंविचित्राज्ञानसंभवम्॥७॥भयमोहपरीवारंभूतसंमोहकारकम्॥ आनंदप्रीतिचारंचकामक्रोधपरिग्रहम्॥८॥महदादिविशेषां
तमसक्तंप्रभवाव्ययम्॥ मनोजवंमनःकांतंकालचक्रंप्रवर्तते॥९॥एतद्द्वंद्वसमायुक्तंकालचक्रमचेतनम्॥ विसृजेत्संक्षिपेच्चापिबोधयेत्सामरंजगत्॥ १० ॥

वर्त्तमानंसदागति अचेतनंजडं ॥ ४ ॥ मासादिनाकालेनपरिमितं विषमंकदाचिन्मनुष्याकारंकदाचित्पश्वाकारंकदाचिदन्याकारमिति लोकेषुऊर्ध्वमध्याधोगतेषुसंचरःसंचरणंयस्य तमोनियमपंकं तमो
गुणेनयोनियमःकर्मज्ञानयोर्निरोधःसएवपंकवन्मालिन्याख्यपापहेतुर्यस्मिन् रजोवेगप्रवर्त्तकंतमःसत्त्वसंमिश्रस्यरजसोवेगःविहितनिषिद्धकर्मसुप्रवर्त्तकोयत्र ॥ ५॥ अहंकारोदर्पः सत्त्वाहंकारेतिपाठेवुद्ध्य
हंकाराभ्यांचेतितमित्यर्थः गुणैःसत्त्वादिभिःसंजातंवर्त्तनमवस्थानंयस्य पाठांतरेमंडलंसंघातः अरतयःइष्टालाभजाःपरितापाःतान्येवग्रहणानीकानिबंधपद्दिकासमूहोयत्रशोकःसंहारोमृत्युदुःखंताभ्यामेवव
र्त्तनंजीवनंयस्य ॥६॥ लोभःईप्सातृष्णातेएवपरिविक्षोभोनिम्नोन्नतदेशस्थानीयश्चक्रस्यास्कालनहेतुर्यत्र विचित्रंत्रिगुणात्मकत्वात्तच्चतदज्ञानंमायाततःसंभवउत्पत्तिर्यस्य॥७॥आनंदप्रीतिचारंबाह्यसुखास
क्त्याचरतीतितथा ॥८॥ विशेषाःस्थूलपिंडादयःअसक्तंकचिदपिक्षणमनिरुद्धं प्रभवतिसंसरत्यनेनतत्प्रभवंतच्चतदव्ययंचेति अव्ययंसंसारकारणमित्यर्थः ॥ ९ ॥ द्वंद्वानिमानापमानादीनितन्मयंदेहेंद्रिया
दिसंघातचक्रंरजस्तमःसत्त्वप्रधानंसत्सृष्टिसंहारतत्त्वज्ञानानांहेतुर्भवति ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 प्रवृत्तिप्रवृत्तिहेतुं निवृत्तिनिवृत्तिहेतुं वेद विदित्वाहानोपादानकृत्नमुह्यति ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ आगमःविधिनिषेधशास्त्रं ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ गोचरःविषयोलक्षणमितियावत् ॥ १८ ॥

कालचक्रप्रवृत्तिंचनिवृत्तिंचैवतत्त्वतः ॥ यस्तुवेदनरोनित्यंनसभूतेषुमुह्यति ॥ ११ ॥ विमुक्तःसर्वसंस्कारैःसर्वद्वंद्वविवर्जितः ॥ विमुक्तःसर्वपापेभ्यःप्राप्नोतिप
 रमांगतिं ॥ १२ ॥ गृहस्थोब्रह्मचारीचवानप्रस्थोथभिक्षुकः ॥ चत्वारआश्रमाःप्रोक्ताःसर्वेगार्हस्थ्यमूलकाः ॥ १३ ॥ यःकश्चिदिहलोकेस्मिन्नागमःपरिकीर्ति
तः ॥ तस्यांतगमनंश्रेयःकीर्त्तिरेषासनातनी ॥ १४ ॥ संस्कारैःसंस्कृतःपूर्वंयथावच्चरितव्रतः ॥ जातौगुणविशिष्टायांसमावर्तेततत्त्ववित् ॥ १५ ॥ स्वदारनिरतो
नित्यंशिष्टाचारोजितेंद्रियः ॥ पंचभिश्चमहायज्ञैःश्रद्दधानोयजेदिह ॥ १६ ॥ देवतातिथिशिष्टाशीनिरतोवेदकर्मसु ॥ इज्याप्रदानयुक्तश्चयथाशक्तियथासुखम् ॥
॥ १७ ॥ नपाणिपादचपलोननेत्रचपलोमुनिः ॥ नचवागंगचपलइतिशिष्टस्यगोचरः ॥ १८ ॥ नित्यंयज्ञोपवीतीस्याच्छुक्लवासाःशुचिव्रतः ॥ नियतोयमदा
नाभ्यांसदाशिष्टैश्चसंविशेत् ॥ १९ ॥ जितशिश्नोदरोमैत्रःशिष्टाचारसमन्वितः ॥ वैणवींधारयेद्यष्टिंसोदकंचकमंडलुम् ॥ २० ॥ अधीत्याध्यापनंकुर्यात्तथायज
नयाजने ॥ दानंप्रतिग्रहंवापिषड्गुणांवृत्तिमाचरेत् ॥ २१ ॥ त्रीणिकर्माणिजानीतब्राह्मणानांतुजीविका ॥ याजनाध्यापनेचोभेशुद्धाच्चापिप्रतिग्रहः ॥ २२ ॥ अ
थशेषाणिचान्यानित्रीणिकर्माणियानितु ॥ दानमध्ययनंयज्ञोधर्मयुक्तानितानितु ॥ २३ ॥ तेष्वप्रमादंकुर्वीतत्रिषुकर्मसुधर्मवित् ॥ दांतोमैत्रःक्षमायुक्तःसर्वभू
तसमोमुनिः ॥ २४ ॥ सर्वमेतद्यथाशक्तिविप्रोनिर्वर्तयन्शुचिः ॥ एवंयुक्तोजयेत्स्वर्गंगृहस्थःसंशितव्रतः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगी
तापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एवमेतेनमार्गेणपूर्वोक्तेनयथाविधि ॥ अधीतवान्यथाशक्तित
थैवब्रह्मचर्यवान् ॥ १ ॥ स्वधर्मनिरतोविद्वान्सर्वेंद्रिययतोमुनिः ॥ गुरोःप्रियहितेयुक्तःसत्यधर्मपरःशुचिः ॥ २ ॥ गुरुणासमनुज्ञातोभुंजीतान्नमकुत्सयन् ॥ हविष्य
भैक्ष्यभुक्चापिस्थानासनविहारवान् ॥ ३ ॥ द्विकालमग्निंजुह्वानःशुचिर्भूत्वासमाहितः ॥ धारयीतसदादंडंवैल्वंपालाशमेववा ॥ ४ ॥ क्षौमंकार्पासिकंचापिमृगा
जिनमथापिवा ॥ सर्वंकाषायरक्तंवावासोवापिद्विजस्यह ॥ ५ ॥

संविदइतिपाठेकुर्यादितिशेषः ॥ १९ ॥ २० ॥ पाठांतरेआप्लवनंव्रतसमाप्तिस्नानंसमावर्त्तनाख्यं वृत्तिवर्त्तनं ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इत्याश्वमे० नै० भारतभा० पंचचत्वारिंशोऽध्यायः
॥ ४५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमेतेनमार्गेणेत्यादिरध्यायोनिगदव्याख्यातः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

मेखलाचभवेन्मौंजीजटीनित्योदकस्तथा ॥ यज्ञोपवीतीस्वाध्यायीअलुब्धोनियतव्रतः ॥ ६ ॥ पूताभिश्चतथैवाद्भिःसदादैवततर्पणम् ॥ भावेननियतःकुर्वन्ब्रह्म
चारीप्रशस्यते ॥ ७ ॥ एवंयुक्तोजयेल्लोकान्वानप्रस्थोजितेंद्रियः ॥ नसंसरतिजातीषुपरमंस्थानमाश्रितः ॥ ८ ॥ संस्कृतःसर्वसंस्कारैस्तथैवब्रह्मचर्यवान् ॥ ग्रामा
न्निष्क्रम्यचारण्येमुनिःप्रव्रजितोवसेत् ॥ ९ ॥ चर्मवल्कलसंवासीसायंप्रातरुपस्पृशेत् ॥ आरण्यगोचरोनित्यंनग्रामंप्रविशेत्पुनः ॥ १० ॥ अर्चयन्नतिथीन्काले
दद्याच्चापिप्रतिश्रयम् ॥ फलपत्रावरैर्मूलैःश्यामाकेनचवर्तयन् ॥ ११ ॥ प्रवृत्तमुदकंवायुंसर्वंवानेयमाश्रयेत् ॥ प्राश्नीयादानुपूर्व्येणयथादीक्षमतंद्रितः ॥ १२ ॥
समूलफलभिक्षाभिरर्चेदतिथिमागतम् ॥ यद्भक्ष्यंस्यात्ततोदद्याद्भिक्षांनित्यमतंद्रितः ॥ १३ ॥ देवतातिथिपूर्वंचसदाप्राश्नीतवाग्यतः ॥ अस्पर्धितमनाश्चैवलघ्वा
शीदेवताश्रयः ॥ १४ ॥ दांतोमैत्रःक्षमायुक्तःकेशान्श्मश्रुचधारयन् ॥ जुह्वन्स्वाध्यायशीलश्चसत्यधर्मपरायणः ॥ १५ ॥ शुचिदेहःसदादक्षोवननित्यःसमा
हितः ॥ एवंयुक्तोजयेत्स्वर्गंवानप्रस्थोजितेंद्रियः ॥ १६ ॥ गृहस्थोब्रह्मचारीचवानप्रस्थोथवापुनः ॥ यइच्छेन्मोक्षमास्थातुमुत्तमांवृत्तिमाश्रयेत् ॥ १७ ॥ अभ
यंसर्वभूतेभ्योदत्त्वानैष्कर्म्यमाचरेत् ॥ सर्वभूतसुखोमैत्रःसर्वेंद्रिययतोमुनिः ॥ १८ ॥ अयाचितमसंकॢप्तमुपपन्नंयदृच्छया ॥ कृत्वाप्राह्णेचरेद्भैक्ष्यंविधूमेभुक्त
वज्जने ॥ १९ ॥ वृत्तेशरावसंपातेभैक्ष्यंलिप्सेतमोक्षवित् ॥ लाभेनचनहृष्येतनालाभेविमनाभवेत् ॥ नचातिभिक्षांभिक्षेतकेवलंप्राणयात्रिकः ॥ २० ॥ यात्रा
र्थीकालमाकांक्षंश्चरेद्भैक्ष्यंसमाहितः ॥ लाभंसाधारणंनेच्छेन्नभुंजीताभिपूजितः ॥ २१ ॥ अभिपूजितलाभाद्धिविजुगुप्सेतभिक्षुकः ॥ भुक्तान्यन्नानितिक्ता
निकषायकटुकानिच ॥ २२ ॥ नास्वादयीतभुंजानोरसांश्चमधुरांस्तथा ॥ यात्रामात्रंचभुंजीतकेवलंप्राणधारणम् ॥ २३ ॥ असंरोधेनभूतानांवृत्तिंलिप्सेतमो
क्षवित् ॥ नचान्यमन्नंलिप्सेतभिक्षमाणःकथंचन ॥ २४ ॥ नसंनिकाशयेद्धर्मंविविक्तेचारजाश्चरेत् ॥ शून्यागारमरण्यंवावृक्षमूलंनदींतथा ॥ २५ ॥ प्रतिश्रया
र्थंसेवेतपार्वतींवापुनर्गुहाम् ॥ ग्रामैकरात्रिकोग्रीष्मेवर्षास्वेकत्रवावसेत् ॥ २६ ॥ अध्वासूर्येणनिर्दिष्टःकीटवच्चचरेन्महीम् ॥ दयार्थंचैवभूतानांसमीक्ष्यपृथिवीं
चरेत् ॥ २७ ॥ संचयांश्चनकुर्वीतस्नेहवासंचवर्जयेत् ॥ पूताभिरद्भिर्नित्यंवैकार्यंकुर्वीतमोक्षवित् ॥ २८ ॥ उपस्पृशेदुद्धृताभिरद्भिश्चपुरुषःसदा ॥ अहिंसाब्रह्मचर्यं
चसत्यमार्जवमेवच ॥ २९ ॥ अक्रोधश्चानसूयाचदमोनित्यमपैशुनम् ॥ अष्टस्वेतेषुयुक्तःस्याद्व्रतेषुनियतेंद्रियः ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अपापमशठंवृत्तमजिह्मंनित्यमाचरेत् ॥ जोषयेतसदाभोज्यंग्रासमागतमस्पृहः ॥ ३१ ॥ यात्रामात्रंचभुंजीतकेवलंप्राणयात्रिकम् ॥ धर्मलब्धमथाश्नीयान्न
॥ ४१ ॥ काममनुवर्तयेत् ॥ ३२ ॥ ग्रासादाच्छादनादन्यन्नगृह्णीयात्कथंचन ॥ यावदाहारयेत्तावत्प्रतिगृह्णीतनाधिकम् ॥ ३३ ॥ परेभ्योनप्रतिग्राह्यंनचदेयंकदाचन ॥ दै १४
न्यभावाच्चभूतानांसंविभज्यसदाबुधः ॥ ३४ ॥ नाददीतपरस्वानिनगृह्णीयादयाचितः ॥ नकिंचिद्विषयंभुक्त्वास्पृहयेत्तस्यवैपुनः ॥ ३५ ॥ मृदमापस्तथान्नानि
पत्रपुष्पफलानिच ॥ असंवृतानिगृह्णीयात्प्रवृत्तानिचकार्यवान् ॥ ३६ ॥ नशिल्पजीविकांजीवेद्धिरण्यंनोतकामयेत् ॥ नद्वेष्टानोपदेष्टाचभवेच्चनिरुपस्कृत् ॥
॥ ३७ ॥ श्रद्धापूतानिभुंजीतनिमित्तानिचवर्जयेत् ॥ सुधावृत्तिरसक्तश्चसर्वभूतैरसंविदम् ॥ ३८ ॥ आशीर्युक्तानिसर्वाणिहिंसायुक्तानियानिच ॥ लोकसंग्रह
धर्मंचनैवकुर्यान्नकारयेत् ॥ ३९ ॥ सर्वभावानतिक्रम्यलघुमात्रःपरिव्रजेत् ॥ समःसर्वेषुभूतेषुस्थावरेषुचरेषुच ॥ ४० ॥ परंनोद्वेजयेत्कंचिन्नचकस्यचिदुद्विजे
त् ॥ विश्वास्यःसर्वभूतानामग्र्योमोक्षविदुच्यते ॥ ४१ ॥ अनागतंचनध्यायेन्नातीतमनुचिंतयेत् ॥ वर्तमानमुपेक्षेतकालाकांक्षीसमाहितः ॥ ४२ ॥ नचक्षुषा
नमनसानवाचादूषयेत्क्वचित् ॥ नप्रत्यक्षंपरोक्षंवाकिंचिद्दुष्टंसमाचरेत् ॥ ४३ ॥ इंद्रियाण्युपसंहृत्यकूर्मोंगानीवसर्वशः ॥ क्षीणेंद्रियमनोबुद्धिर्निरीहःसर्वतत्त्व
वित् ॥ ४४ ॥ निर्द्वंद्वोनिर्नमस्कारोनिःस्वाहाकारएवच ॥ निर्ममोनिरहंकारोनिर्योगक्षेमआत्मवान् ॥ ४५ ॥ निराशीर्निर्गुणःशांतोनिरासक्तोनिराश्रयः ॥ आ
त्मसंगीचतत्त्वज्ञोमुच्यतेनात्रसंशयः ॥ ४६ ॥ अपादपाणिपृष्ठंतदशिरस्कमनूदरम् ॥ प्रहीणगुणकर्माणंकेवलंविमलंस्थिरम् ॥ ४७ ॥ अगंधमरसस्पर्शमरूपा
शब्दमेवच ॥ अनुगम्यमनासक्तममांसमपिचैवयत् ॥ ४८ ॥ निश्चितमव्ययंदिव्यंगृहस्थमपिसर्वदा ॥ सर्वभूतस्थमात्मानंयेपश्यंतिनतेमृताः ॥ ४९ ॥ नतत्र
क्रमतेबुद्धिर्नेंद्रियाणिनदेवताः ॥ वेदायज्ञाश्चलोकाश्चनतपोनव्रतानिच ॥ ५० ॥ यत्रज्ञानवतांप्राप्तिरलिंगग्रहणास्मृता ॥ तस्मादलिंगधर्मज्ञोधर्मतत्त्वमुपा
चरेत् ॥ ५१ ॥ गृहधर्माश्रितोविद्वान्विज्ञानचरितंचरेत् ॥ अमूढोमूढरूपेणचरेद्धर्ममदूषयन् ॥ ५२ ॥ यथैनमवमन्येरन्परेसततमेवहि ॥ तथावृत्तश्चरेच्छांतःसतां
धर्मानकुत्सयन् ॥ ५३ ॥ यएवंवृत्तसंपन्नःसमुनिःश्रेष्ठउच्यते ॥ इंद्रियाणींद्रियार्थांश्चमहाभूतानिपंचच ॥ ५४ ॥ मनोबुद्धिरहंकारमव्यक्तंपुरुषंतथा ॥ एतत्सर्वंप्र ॥ ४१ ॥
संख्याययथावत्तत्त्वनिश्चयात् ॥ ५५ ॥ ततःस्वर्गमवाप्नोतिविमुक्तःसर्वबंधनैः ॥ एतावदंतवेलायांपरिसंख्यायतत्त्ववित् ॥ ५६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ संन्यासमित्यध्यायेपिमुच्यतेनात्रसंशयइत्यंतोग्रंथःपूर्वमेवग

ध्यायेदेकांतमास्थायमुच्यतेथनिराश्रयः॥ निर्मुक्तःसर्वसंगेभ्योवायुराकाशगोयथा॥ ५७॥ क्षीणकोशोनिरातंकस्तथेदंप्राप्नुयात्परम् ॥ ५८॥ ॥ इतिश्रीमहा
भारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६॥ . ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ संन्यासंतपइत्याहुर्वृद्धा
निश्चितवादिनः॥ब्राह्मणाब्रह्मयोनिस्थाज्ञानंब्रह्मपरंविदुः॥ १ ॥ अतिदूरात्मकंब्रह्मवेदविद्याव्यपाश्रयम्॥ निर्द्वंद्वंनिर्गुणंनित्यमचिंत्यगुणमुत्तमम्॥ २ ॥ज्ञाने
नतपसाचैवधीराःपश्यंतितत्परम्॥ निर्णिक्तमनसःपूताव्युत्क्रांतरजसोमलाः॥ ३॥ तपसाक्षेममध्वानंगच्छंतिपरमेश्वरम्॥ संन्यासनिरतानित्यंयेचब्रह्मविदो
जनाः॥ ४ ॥ तपःप्रदीपइत्याहुराचारोनर्मसाधकः ॥ ज्ञानंवैपरमंविद्यात्संन्यासंतपउत्तमम् ॥ ५॥ यस्तुवेदनिराधारंज्ञानंतत्त्वविनिश्चयात्॥ सर्वभूतस्थमात्मा
नंससर्वगतिरिष्यते॥ ६ ॥ योविद्वान्सहवासंचविवासंचैवपश्यति ॥ तथैवैकत्वनानात्वेसदुःखात्प्रतिमुच्यते ॥ ७ ॥ योनकामयतेकिंचिन्नकिंचिदवमन्यते॥ इ
हलोकस्थएवैषब्रह्मभूयायकल्पते ॥ ८ ॥ प्रधानगुणतत्त्वज्ञःसर्वभूतप्रधानवित् ॥ निर्ममोनिरहंकारोमुच्यतेनात्रसंशयः॥ ९ ॥ निर्द्वंद्वोनिर्नमस्कारोनिःस्वधा
कारएवच॥ निर्गुणंनित्यमद्वंद्वंप्रशमेनैवगच्छति॥ १० ॥ हित्वागुणमयंसर्वंकर्मजंतुःशुभाशुभम्॥ उभेसत्यानृतेहित्वामुच्यतेनात्रसंशयः॥ ११ ॥अव्यक्तयो
निप्रभवोबुद्धिस्कंधमयोमहान् ॥ महाहंकारविटपइंद्रियांकुरकोटरः ॥ १२ ॥ महाभूतविशालश्चविशेषयतिशाखिनः॥ सदापत्रःसदापुष्पःशुभाशुभफलोद
यः ॥ १३ ॥ आजीव्यःसर्वभूतानांब्रह्मवृक्षःसनातनः ॥ एनंछित्त्वाचभित्त्वाचतत्त्वज्ञानासिनाबुधः ॥ १४ ॥ हित्वासंगमयान्पाशान्मृत्युजन्मजरोदयान्॥
निर्ममोनिरहंकारोमुच्यतेनात्रसंशयः॥ १५॥ द्वाविमौपक्षिणौनित्यौसंक्षेपौचाप्यचेतनौ॥ एताभ्यांतुपरोयोन्यश्चेतनावान्सउच्यते॥ १६॥

तार्थः॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ द्वाविमाविति पक्षिणौजीवेश्वरौसंक्षिप्येतेययोस्तौसंक्षेपौतयोरुपाधीबुद्धिमायेतौअचेतनौ स
त्वायाविितिपाठेनुअचेतनौप्रतिबिंबत्वेनदृश्यौयस्तुताभ्यांप्रतिबिंबरूपाभ्यामन्यःबिंबस्थानीयःसचेतनामात्रशरीरोपिचेतनावानित्युच्यते साक्ष्यसंसर्गात्साक्षीतिवत् ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अचेतनइति अचेतनइवाहंधीगम्योदृश्योजीवइतियावत् सत्त्वसंख्याविमुक्तःसत्त्वानिप्राणिनःसंख्यायंतेपृथक्त्वेनगण्यंतेयैस्तैर्देहाद्युपाधयस्तैर्विमुक्तःसन्सत्त्वात्बुद्धेःपरंयद्वस्तुयच्चचेतयते बुद्ध्यादीन्अचे
तनानपिचैतन्ययुक्तान्कुरुते सएवक्षेत्रज्ञसंज्ञोंतरात्मा कोसौसर्वसंख्यातबुद्धिःसर्वाःसंख्याताःबुद्धयोयेन सर्वासांबुद्धीनांसाक्षित्वेनसंख्यातापरिच्छेदकइत्यर्थः सएवगुणगुंफितःसन्सर्वैर्दोषैर्युज्यतेगुणातिग
स्तुतैर्मुच्यतइति ॥ १७ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥एवंससाधनांब्रह्मविद्यांसमाप्यशिष्यबुद्धिपरीक्षार्थंव्या
मिश्रैर्वाक्यैस्तामेवानुवदतिकेचिदित्यादिना केचित्सप्रपंचंब्रह्मेतिवदंतोवृक्षंसंसारंब्रह्ममयंब्रह्मणोविकारमाहुः ब्रह्मैवजगदाकारेणपरिणमतेइति तदात्मानंस्वयमकुरुत सच्चत्यच्चाभवत् आत्मकृतेःपरिणामा
दित्यादिश्रुतयःस्मृतयश्च केचित्परंवस्तुअनामयंनिर्विकारं तत्रजगत्स्वप्नवत्कल्पितं सयदास्वपितितदैनंवाक्सर्वैर्नामभिःसहाप्येतिचक्षुःसर्वैरूपैःसहाप्येतिसयदाप्रतिबुध्येताथैतस्मादात्मनःसर्वेप्राणायथायत
नंविप्रतिष्ठंतेप्राणेभ्योदेवादेवेभ्योलोकाइतिसुप्तिप्रबोधयोर्नामरूपात्मकस्यात्मन्येवलयोदयौश्रूयेते मायामात्रंतुकार्त्स्न्येनआत्मनिचैवंविचित्राश्वहीतिस्मर्यंतेच एवंश्रौतंमतद्वयमुक्त्वासांख्यमतमाह मन्यं

अचेतनःसत्त्वसंख्याविमुक्तःसत्त्वात्परंचेतयतेंतरात्मा॥ सक्षेत्रवित्सर्वसंख्यातबुद्धिर्गुणातिगोमुच्यतेसर्वपापैः॥ १७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्व
णिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ४७॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ ॥ केचिद्ब्रह्ममयंवृक्षंकेचिद्ब्रह्मवनंमहत्॥ केचित्तु
ब्रह्मचाव्यक्तंकेचित्परमनामयम्॥ मन्यंतेसर्वमप्येतदव्यक्तप्रभवाव्ययम्॥ १॥ उच्छ्वासमात्रमपिचेद्योंतकालेसमोभवेत्॥ आत्मानमुपसंगम्यसोमृत वायक
ल्पते॥ २॥ निमेषमात्रमपिचेत्संयम्यात्मानमात्मनि॥ गच्छत्यात्मप्रसादेनविदुषांप्राप्तिमव्ययाम्॥ ३॥ प्राणायामैरथप्राणान्संयम्यसपुनःपुनः॥ दशद्वादशभिर्वा
पिचतुर्विंशात्परंततः॥४॥ एवंपूर्वप्रसन्नात्मालभतेयद्यदिच्छति॥ अव्यक्तात्सत्त्वमुद्रिक्तममृतत्वायकल्पते॥ ५॥

तइति ॥१॥ तत्रप्रथमपक्षेउपासकानांआप्रायणादितिन्यायेनअंत्यप्रत्ययस्यावश्यकत्वमाह उच्छ्वासमात्रंतावन्मात्रकालं समोनिर्विशेषःसर्वोवा समशब्दस्यसर्वपर्यायत्वात् सइदंसर्वंभवतीतिश्रुतेश्च आत्मा
नंहार्दंब्रह्मसंगम्यउपास्यअमृतत्वायकल्पतेब्रह्मलोकप्राप्तिद्वारेत्यर्थः॥२॥द्वितीयपक्षेअंतकालादन्यत्रापिक्षणिकनिर्विकल्पसाक्षात्कारान्मुच्यतइत्याह निमेषेति विदुषांप्राप्तिंप्राप्यंकैवल्यं॥ ३॥तृतीयपक्षेपिम
नोनिरोधेनमुच्यतइत्याह प्राणायामैरितिद्वाभ्यां प्राणाःइंद्रियाणिबुद्धिमनःसहितानिद्वादशतेआयम्यंतेनिगृह्यंतेयैस्तैःप्राणायामैःयमनियमादिभिः तेचयमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानस
माधयस्तर्कवैराग्याभ्यांसहदशवामैत्रीकरुणामुदितोपेक्षाभिःसहद्वादशवा यमाःपंचनियमाःपंचप्राणायामादयःषट्मैत्र्यादयश्चतस्रस्तर्कौवैराग्यंचेतिद्वाविंशतिर्वा संयम्यनिरोध्य पुनःपुनरितियावज्जीवमे
वंकार्यंनतुसकृत्प्रयत्नेनात्रसिद्धिरस्तीतिदर्शितं चतुर्विंशात्अव्यक्तात्परंअन्यंपंचविंशंपुरुषंलभते ॥४ ॥ यद्यदिच्छतितदपिलभतेयोगसामर्थ्यात् प्रसन्नात्माविशुद्धसत्त्वःयदातुअव्यक्तात्अव्यक्तंप्राप्यसत्त्वं
सत्त्वगुणःउद्रिक्तंउत्कृष्टतरंभवतिपुरुषमात्राकारंभवति तदाऽमृतत्वायकल्पते पूर्णंशतसहस्रंचतिष्ठंत्यव्यक्तचिंतकाइत्यव्यक्तमात्रनिष्ठानांस्वर्गकालावधिस्मरणात् चतुर्विंशादव्यक्तात्परमितिवासंबंधः ॥५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धर्मज्ञानवैराग्यैश्वर्यादीनांआत्मप्राप्तिसाधनानांसत्त्वोत्कर्षलभ्यत्वात्सत्त्वमेवस्तौतिसार्धेन सत्त्वादिति सत्त्वसंश्रयंतंपुरुषं अन्यथासत्त्वासंश्रयइतिगंतुंनशक्यमितियोजना ॥६॥ वृत्तंपरिपाकः ॥ ७॥ पुरुष वत्स्वच्छत्वात्पुरुषोपकारित्वाच्चसत्त्वंपुरुषादभिन्नमितिमन्यंतेतार्किकाःअतएवतेआत्मनिसत्त्वधर्मान्कर्तृत्वादीन्वास्तवान्मन्यंतेइत्याह एतेनेतिद्वाभ्यां तत्रापिमन्यंतेप्रातीतिकंएकत्वंसांख्यादयः तार्किकास्तुत देववास्तवमित्याहुरितिविवेकः ॥८॥ एतद्दूषयति आहुरिति ॥ ९ ॥ सांख्यंप्रत्याह पृथगिति यदिसत्त्वंततःपुरुषात्पृथक्अन्यत्भूतंनित्यनिर्वृत्तंचस्यात्तर्हिमुक्तमप्यात्मानंनजह्यात् भूतत्वेतस्यनिरन्वयना शायोगात् तस्मादनिर्मोक्षप्रसक्तेःइदंमतमविचारितं एकत्वपक्षोपिप्रत्युक्तएव कर्तृत्वादेर्वास्तवत्वेधर्मिनाशमंतरेणानिवृत्तेर्नैरात्म्यमनिर्मोक्षोवाप्रसज्येतइतिभावः सिद्धांतमाह पृथग्भावश्चविज्ञेयःसहजश्चा पितत्त्वतः सत्त्वपुरुषयोःसमुद्रतरंगयोरिवशब्दतःप्रतीतितश्चपृथग्भावोस्ति सत्त्वंचसमुद्रेतरंगइवपुरुषेसहजं एवंचविलीनतरंगस्येवमुक्तसत्त्वस्यपुनरुत्पत्त्ययोगात्नानिर्मोक्षइतिकल्पितभेदेनसंसारयात्रानिर्वा

सत्त्वात्परतरंनान्यत्प्रशंसंतीहतद्विदः ॥ अनुमानाद्विजानीमःपुरुषंसत्त्वसंश्रयम् ॥ नशक्यमन्यथागंतुंपुरुषंद्विजसत्तमाः ॥ ६ ॥ क्षमाधृतिरहिंसाचसमतासत्य मार्जवम् ॥ ज्ञानंत्यागोथसंन्यासःसात्त्विकंवृत्तमिष्यते ॥ ७॥ एतेनैवानुमानेनमन्यंतेवैमनीषिणः ॥ सत्त्वंचपुरुषश्चैवतत्रनास्तिविचारणा ॥ ८ ॥ आहुरेकेचवि द्वांसोयेज्ञानपरिनिष्ठिताः ॥ क्षेत्रज्ञसत्त्वयोरैक्यमित्येतन्नोपपद्यते ॥ ९ ॥ पृथग्भूतंततःसत्त्वमित्येतदविचारितम् ॥ पृथग्भावश्चविज्ञेयःसहजश्चापितत्त्वतः ॥ ॥ १० ॥ तथैवैकत्वनानात्वमिष्यतेविदुषांनयः ॥ मशकोदुंबरेचैक्यंपृथक्त्वमपिदृश्यते ॥ ११ ॥ मत्स्योयथान्यःस्यादप्सुसंप्रयोगस्तथातयोः ॥ संबंधस्तोयबिं दूनांपर्णेकोकनदस्यच ॥ १२ ॥ ॥ गुरुरुवाच ॥ ॥ इत्युक्तवंतस्तेविप्रास्तदालोकपितामहम् ॥ पुनःसंशयमापन्नाःपप्रच्छुर्मुनिसत्तमाः ॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीमहा भारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ ऋषयऊचुः ॥ ॥ कोवास्विदिहधर्माणाम नुष्ठेयतमोमतः ॥ व्याहतामिवपश्यामोधर्मस्यविविधांगतिम् ॥ १ ॥

हः अकल्पिताभेदेनमोक्षोपपत्तिरित्यर्थः ॥ १० ॥ एवमपिसत्त्वपुरुषयोरेकजात्यापत्तेर्जडाजडविभागोनस्यादित्याशंक्याह तथैवेति नयःयुक्तिः तपइतिपाठेआलोचनपूर्वकोनिश्चयः यथाउदुंबरफलोदरेवा सस्यान्यस्यप्रवेशायोगात्तदवयवएवमशकदेहस्ततोविजातीयःसन्नाविर्भवति एवंचिद्विलासएवसत्त्वंततःपृथग्भूयजडत्वेनाविर्भवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ सत्त्वपुरुषयोःसंबंधेदृष्टांतः पर्णेइति असंगत्वात्पुरुषःसत्त्व धर्मैर्नलिप्यतेतत्रलेपप्रतीतिस्त्वाध्यासिकीतिभावः ॥ १२ ॥ उक्तंविद्यतेयेषुतेउक्तवंतः उक्तमर्थंसम्यगवधृतवंतइत्यर्थः सहजस्यापिसत्त्वस्यपुरुषासंसर्गित्वंदुर्घटंब्रह्मणश्चवचनंनमिथ्येतितर्कश्रद्धाभ्यामुभय तोनिरुद्धत्वात्संशयमापन्नाः ॥ १३ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ एवंसंदिहानाःप्रथमंवेदशास्त्रेषुमतभेदंद र्शयंति कोवेति निवृत्तिधर्मोवाप्रवृत्तिधर्मोवाऽनुष्ठेयः नकर्मणेति कुर्वन्नेवेहकर्माणीत्युभयविधश्रुतिदर्शनान्मुह्यामहेइतिभावः ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

उर्ध्वंदेहात् देहनाशादूर्ध्वमपिआत्मास्तीत्येकेवदंतीतिसंबंधः नैतदिति लोकायताःसर्वंसंशयितमितिस्याद्वादिनःसप्तभंगीनयज्ञाः निःसंशयमिति प्रातिस्विकंसर्वेतैर्थिकाः ॥ २ ॥ अनित्यंसर्वंसृष्टिप्रलययुक्त मितिताार्किकादयः नित्यंप्रवाहनित्यमितिमीमांसकाः नास्तीतिशून्यवादिनः अस्तिपरंतुक्षणिकमितिसौगताः एकरूपंविज्ञानमेवद्विधाइदमर्थाकारमहमर्थाकारमितियोगाचाराः व्यामिश्रंभिन्नमभिन्नंचे त्युडुलोमाः ॥ ३ ॥ एकेब्रह्मज्ञाःशास्त्रज्ञाःतत्त्वदर्शिनोऽपरोक्षज्ञानवंतःब्राह्मणास्तुब्रह्मैवैकमस्तीतिमन्यंतेसगुणोपासकाः पृथक्असाधारणानिकर्माण्येवकारणानीत्यन्येमीमांसकाः बहुत्वमपिकारणानांप्रा हुःपरमाणुवादिनः ॥ ४ ॥ देशकालाविविज्योतिर्विदः एतत्दृश्यंसर्वंकालत्रयेपिनास्तिस्वप्नराज्यवच्चिद्विलासमात्रमितिवृद्धाः ॥ ५ ॥ अस्नानंनैष्ठिकब्रह्मचर्यं स्नानंगार्हस्थ्यं ॥ ६ ॥ ७ ॥ साधनंध्यानादि

ऊर्ध्वंदेहाद्वदंत्येकेनैतदस्तीतिचापरे ॥ केचित्संशयितंसर्वंनिःसंशयमथापरे॥ २ ॥ अनित्यंनित्यमित्येकेनास्त्यस्तीत्यपिचापरे॥ एकरूपंद्विधेत्येकेव्यामिश्रमिति
चापरे॥ ३ ॥ मन्यंतेब्राह्मणाएवब्रह्मज्ञास्तत्त्वदर्शिनः॥ एकमेकेपृथक्चान्येबहुत्वमितिचापरे ॥ ४ ॥ देशकालावुभौकेचिन्नैतदस्तीतिचापरे ॥ जटाजिनधराश्चा
न्येमुंडाःकेचिदसंवृताः ॥ ५ ॥ अस्नानंकेचिदिच्छंतिस्नानमप्यपरेजनाः ॥ मन्यंतेब्राह्मणादेवाब्रह्मज्ञास्तत्त्वदर्शिनः ॥ ६ ॥ आहारंकेचिदिच्छंतिकेचिच्चानश
नेरताः॥ कर्मकेचित्प्रशंसंतिप्रशांतिंचापरेजनाः ॥ ७ ॥ केचिन्मोक्षंप्रशंसंतिकेचिद्भोगान्पृथग्विधान् ॥ धनानिकेचिदिच्छंतिनिर्धनत्वमथापरे ॥ उपास्यसाध
नंत्वेकेनैतदस्तीतिचापरे॥ ८ ॥ अहिंसानिरताश्चान्येकेचिद्धिंसापरायणाः॥ पुण्येनयशसाचान्येनैतदस्तीतिचापरे ॥ ९ ॥ सद्भावनिरताश्चान्येकेचित्संशयिते
स्थिताः ॥ दुःखादन्येसुखादन्येध्यानमित्यपरेजनाः ॥ १० ॥ यज्ञमित्यपरेविप्राःप्रदानमितिचापरे ॥ तपस्त्वन्येप्रशंसंतिस्वाध्यायमपरेजनाः ॥ ११ ॥ ज्ञानं
संन्यासमित्येकेस्वभावंभूतचिंतकाः ॥ सर्वमेकेप्रशंसंतिनसर्वमितिचापरे ॥ १२ ॥ एवंव्युत्थापितेधर्मेबहुधाविप्रबोधिते ॥ निश्चयंनाधिगच्छामःसंमूढाःसुर
सत्तम॥ १३ ॥ इदंश्रेयइदंश्रेयइत्येवंव्युत्थितोजनः॥ योहियस्मिन्रतोधर्मेसतंपूजयतेसदा ॥ १४ ॥ तेननोऽविहिताप्रज्ञामनश्चबहुलीकृतम्॥ एतदाख्यातमि
च्छामःश्रेयःकिमितिसत्तम॥ १५॥ अतःपरंतुयद्गुह्यंतद्भवान्वक्तुमर्हति॥ सत्त्वक्षेत्रज्ञयोश्चापिसंबंधःकेनहेतुना॥ १६॥

कमुपास्यकृत्वापिनैतदस्तीतिपश्चात्सर्वमपवदंति तथाचश्रुतिः ननिरोधोनचोत्पत्तिर्नबद्धोनचसाधकः नमुमुक्षुर्नवैमुक्तइत्येषापरमार्थतेति ॥ ८ ॥ पुण्येनपुण्यार्थमेवयततेत्यन्ये एतत्पुण्यंनास्त्येवेत्यन्येलो कायताः ॥ ९ ॥ संशयितेकृतमस्तिनवेतिसंदिग्धेपथि दुःखात्दुःखनिवृत्त्यर्थंसुखात्सुखप्राप्त्यर्थंध्यानंकर्त्तव्यं निष्काममेवेत्यपरे ॥ १० ॥ ११ ॥ ज्ञानंसंन्यासंसंन्यासैकप्राप्यं भूतचिंतकाःवस्तुतत्त्वविचार काःस्वभावंसाधनपौष्कल्यं साधनपौष्कल्यस्याभाव्यादेवज्ञानमुत्पद्यतेआश्रमांतरेपिनसंन्यासमात्रेणेत्याहुः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अविहिताअशिक्षिता आख्यातंत्वयेतिशेषः ॥ १५ ॥ मुख्यंप्रष्टव्य माह अतःपरमिति ॥ १६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १७ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ पृष्टेष्वेतेषुपक्षेषुयद्धेयमुपादेयंचतत्संक्षेपेणाह हंतवइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥
॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ विषयविषयिभावोघटचक्षुषोरिवनकेवलंप्रकाश्यप्रकाशकभावःअपितुभोज्यभोक्तृभावोप्यस्तीत्याह व्याख्यातमितिसार्धेन उदुंबरवत्सत्त्वंस्वात्मानंभोक्तारंचनवेत्तिभोक्तातुमश
कवदुभयंवेत्तीत्यर्थः योविजानीतेसक्षेत्रज्ञइत्युत्तरेणान्वयः ॥ ९ ॥ सत्त्वपुरुषयोःसंबंधस्याध्यासिकत्वमाह नित्यमिति नित्यंसर्वदासत्त्वंद्वंद्वैःसुखदुःखादिपरिणामैर्युक्तंगुणात्मकत्वात्सुखदुःखमोहात्मकंसं
हतंचतद्विपरीतत्वात्निर्द्वंद्वःनित्यःनिष्कलोनिर्गुणश्चपुरुषःअतस्तयोर्विषमस्वभावत्वान्नजतुकाष्ठादिवत्संबंधोयुज्यते यथोक्तं निःसंगस्यससंगेनकूटस्थस्यविकारिणा आत्मनोऽनात्मनायोगोवास्तवोनोप

एवमुक्तःसतैर्विप्रैर्भगवाँल्लोकभावनः ॥ तेभ्यःशशंसधर्मात्मायाथातथ्येनबुद्धिमान् ॥ १७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ हंतवःसंप्रवक्ष्यामियन्मांपृच्छथसत्तमाः ॥ गुरुणाशिष्यमासाद्ययदुक्तंतन्निबोधत ॥ १ ॥ समस्तमिहतच्छ्रुत्वासम्यगेवावधार्यताम् ॥ अहिंसासर्वभूतानामेतत्कृत्यतमंमतम् ॥ २ ॥ एतत्पदमनुद्विग्नंवरिष्ठंधर्मलक्षणम् ॥ ज्ञानंनिःश्रेयइत्याहुर्वृद्धानिश्चितदर्शिनः ॥ ३ ॥ तस्माज्ज्ञानेनशुद्धेनमुच्यतेसर्वकिल्बिषैः ॥ हिंसापराश्चयेकेचिद्येचनास्तिकवृत्तयः ॥ लोभमोहसमायुक्तास्तेवैनिरयगामिनः ॥ ४ ॥ आशीर्युक्तानिकर्माणिकुर्वतेयेत्वतंद्रिताः ॥ तेस्मिँल्लोकेप्रमोदंतेजायमानाःपुनःपुनः ॥ ५ ॥ कुर्वतेयेतुकर्माणिश्रद्दधानाविपश्चितः ॥ अनाशीर्योगसंयुक्तास्तेधीराःसाधुदर्शिनः ॥ ६ ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामिसत्त्वक्षेत्रज्ञयोर्यथा ॥ संयोगोविप्रयोगश्चतन्निबोधतसत्तमाः ॥ ७ ॥ विषयोविषयित्वंचसंबंधोयमिहोच्यते ॥ विषयीपुरुषोनित्यंसत्त्वंचविषयःस्मृतः ॥ ८ ॥ व्याख्यातंपूर्वकल्पेनमशकोदुंबरंयथा ॥ भुज्यमानंनजानीतेनित्यंसत्त्वमचेतनम् ॥ यस्त्वेवंतंविजानीतेयोभुंक्तेयश्चभुज्यते ॥ ९ ॥ नित्यंद्वंद्वसमायुक्तंसत्त्वमाहुर्मनीषिणः ॥ निर्द्वंद्वोनिष्कलोनित्यःक्षेत्रज्ञोनिर्गुणात्मकः ॥ १० ॥ समंसंज्ञानुगश्चैवससर्वत्रव्यवस्थितः ॥ उपभुंक्तेसदासत्त्वमपःपुष्करपर्णवत् ॥ ११ ॥ सर्वैरपिगुणैर्विद्वान्व्यतिषक्तोनलिप्यते ॥ जलबिंदुर्यथालोलःपद्मिनीपत्रसंस्थितः ॥ १२ ॥

पद्यतइति ॥ १० ॥ कथंतर्हितयोर्विषयविषयिभावसंबंधउक्तइत्याह सममिति यथासर्वत्रस्वप्नमायेंद्रजालरज्जूरगादौअध्यस्तंअधिष्ठानेनसमंतुल्यंतदावरकमित्यर्थः अधिष्ठानंचाध्यस्तसंज्ञानुगंतत्रस्वकी
यसत्तास्फूर्तिसमर्पकतयातदीयांसंज्ञामनुसरत्दृश्यतेतथासत्त्वंपुरुषेणसमंसत्त्वसंज्ञानुगतःपुरुषःउपभुंक्ते तत्रदृष्टांतः अपइति यथापुष्करपर्णंअद्भिरसंसक्तमपिअपोभुंक्तेताभिस्तस्याप्यायनात् एवंसत्त्वेनाद
तःपुरुषःसत्त्वसमानस्वंगतःसत्त्वधर्मानआत्मन्यभिमन्वानःसत्त्वंभुंक्ते तथाचैवंकूटस्थविकारिणोरपिपुंप्रकृत्योराध्यासिकःसंबंधउपपादितोभवति ॥ ११ ॥ प्रकारांतरेणदृष्टांतंविवृणोति सर्वैरिति ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समत्त्वमुपपादयति एवमिति सर्पेणरज्जुरिवसत्त्वेनअसंयुक्तोपिपुरुषःसइतिनिश्चितमेव तथापिसत्त्वंपुरुषश्चउभयंमिलित्वाद्रव्यमात्रंसत्त्वमात्रमभूत् यथारज्जुभुजंगौमिलित्वाभुजंगमात्रंभवतितद्वत् इतिनि
श्चयःइदमेवतत्त्वंकल्पनांतरंतुभ्रांतिमात्रमितिभावः ॥१३॥ इदमेवद्वयोःसत्त्वमात्रत्वमनुसृत्यसत्त्वमेवात्मेतिमन्यमानाबौद्धाःपुरुषमपलपंतितत्राह यथेति सत्त्वंपुरुषश्चेत्युभयंयथाद्रव्यमात्रमभूत्तथाद्रव्यं
इदमर्थःकर्त्ताहमर्थःतयोःसंयोगोदर्शनंचेतिकृत्स्नात्रिपुट्यपिद्रव्यमभूदित्यर्थः कुतस्तर्हिद्रव्यात्पुरुषस्यपृथक्त्वमतआह प्रदीपेति यथादीपेनैवदीपमन्यंचजानंतिएवंसत्त्वस्यपरिणामविशेषेणविद्याख्येनस
त्त्वंपुरुषंचपृथक्जानीयादित्यर्थः ॥ १४ ॥ द्रव्यंतैलं गुणोवर्त्तिः ॥ १५॥ दार्ष्टांतिकमाह व्यक्तइति यथातैलवर्त्तिभ्यामवष्टब्धोदीपआत्मानंभवनाकाशंचव्याप्नोतितदभावेतुस्वयमेवांतर्धीयतेनतुभज्यते

एवमेवाप्यसंयुक्तःपुरुषःस्यान्नसंशयः ॥ द्रव्यमात्रमभूत्सत्त्वंपुरुषस्येतिनिश्चयः ॥ १३ ॥ यथाद्रव्यंचकर्ताचसंयोगोप्यनयोस्तथा ॥ यथाप्रदीपमादायकश्चि
त्तमसिगच्छति ॥ तथासत्त्वप्रदीपेनगच्छंतिपरमैषिणः ॥ १४॥ यावद्द्रव्यंगुणस्तावत्प्रदीपःसंप्रकाशते ॥ क्षीणेद्रव्येगुणेज्योतिरंतर्धानायगच्छति ॥ १५॥ व्य
क्तःसत्त्वगुणस्त्वेवंपुरुषोव्यक्तइष्यते ॥ एतद्विप्राविजानीतहंतभूयोब्रवीमिवः ॥ १६ ॥ सहस्रेणापिदुर्मेधानबुद्धिमधिगच्छति ॥ चतुर्थेनाप्यथांशेनबुद्धिमान्
सुखमेधते ॥ १७ ॥ एवंधर्मस्यविज्ञेयंसंसाधनमुपायतः ॥ उपायज्ञोहिमेधावीसुखमत्यंतमश्नुते ॥ १८ ॥ यथाध्वानमपाथेयःप्रपन्नोमनुजःक्वचित् ॥ क्लेशेन
यातिमहताविनश्येदंतरापिच ॥ १९ ॥ तथाकर्मसुविज्ञेयंफलंभवतिवानवा ॥ पुरुषस्यात्मनिःश्रेयःशुभाशुभनिदर्शनम् ॥ २० ॥ यथाचदीर्घमध्वानंपद्भ्यामेव
प्रपद्यते ॥ अदृष्टपूर्वंसहसातत्त्वदर्शनवर्जितः ॥ २१ ॥ तमेवचयथाध्वानंरथेनेहाशुगामिना ॥ गच्छत्यश्वप्रयुक्तेनतथाबुद्धिमतांगतिः ॥ २२ ॥ ऊर्ध्वंपर्वतमा
रुह्यनान्ववेक्षेतभूतलम् ॥ रथेनरथिनंपश्यक्लिश्यमानमचेतनम् ॥ २३ ॥ यावद्रथपथस्तावद्रथेनसतुगच्छति ॥ क्षीणेरथपदेविद्वान्रथमुत्सृज्यगच्छति ॥ २४ ॥
एवंगच्छतिमेधावीतत्त्वयोगविधानवित् ॥ परिज्ञायगुणज्ञश्चउत्तराद्दुत्तरोत्तरम् ॥ २५ ॥ यथार्णवंमहाघोरमप्लवःसंप्रगाहते ॥ बाहुभ्यामेवसंमोहाद्वधंवांछत्य
संशयम् ॥ २६ ॥ नावाचापियथाप्राज्ञोविभागज्ञःस्वरित्रया ॥ अश्रांतःसलिलेगच्छेच्छीघ्रंसंतरतेह्रदम् ॥ २७ ॥

काशःएवंकर्मावष्टब्धःसत्त्वगुणश्चरमवृत्तिरूपोऽभिव्यक्तःसन्स्वंचपुरुषंचपृथगवभासयति कर्मोपरमेतुस्वयमेवांतर्धीयतेपुरुषस्तुअव्यक्तःसमाधिसुषुप्तिसुखसाक्षीकेवलइष्यते ॥ १६ ॥ १७॥१८॥१९॥
कर्मसुज्ञानसाधनेषु आत्मनिचित्ते श्रेयोविषयेशुभाशुभदृष्टांतः पूर्णेपुण्यपापेयःपूर्णयोगमाप्नोति अल्पपुण्यस्त्वंतराम्रियतेइतिभावः ॥२०॥ यथाचेति शास्त्ररथेनैवसंसाराध्वातिलंघनीयइतिभावः ॥२१॥
॥ २२ ॥ ऊर्ध्वमिति परंपदमारुह्यशास्त्रमपित्याज्यमितिभावः ॥ २३ ॥ यावदिति चित्तशुद्धिपर्यंतंविधिशास्त्रैकैकर्यंततस्तुयोगतत्त्वंजानन्उत्तरोत्तरंहंसंपरमहंसंवाश्रमंसम्यगवबुध्यगच्छेदित्यर्थः
॥ २४ ॥ २५ ॥ आचार्यरूपांनावंश्रयेदित्याहत्रिभिः यथेति ॥ २६ ॥ स्वरित्रयाशोभनानिअरित्राणिकेनिपातनानियस्यांतया ॥ २७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तीर्णइति समाप्ततत्त्वनिदिध्यासनार्थीगुरुमपित्यजेदितिभावः तावद्गुरुंसेवेतयावद्योगारूढोनभवतिरथमिवपर्वतारूढइतिपूर्वंदृष्टांतंस्मारयति व्याख्यातमिति पदातिदृष्टांतोपिगुर्वभावेमार्गप्राप्तिरेवनभवती त्यत्रबोध्यः ॥ २८ ॥ स्नेहादिति नात्यंतंगुरावेवस्थेयंसतिध्यानयोग्यत्वेइतिभावः ॥ २९ ॥ नावमिति कर्माधिकारिणायोगोयोगाधिकारिणाचकर्मनानुष्ठातुंयुक्तमितिभावः ॥ ३० ॥ कर्मकृतंकर्मफलं चित्रंनानाविधंविषयस्थंपृथक्पृथक् एकमेवकर्मगृहस्थस्यश्लाघ्यंपरिव्राजकस्यपातित्यहेतुः एवंव्यतिरेकोपिज्ञेयः विषयआश्रमस्तत्स्थं एतान्कर्तॄन् ॥ ३१ ॥ एवंज्ञानसाधनान्युक्त्वाज्ञेयमाह यदिति गं धिगंधवत् रस्यंरसवत् ॥ ३२ ॥ गुणःकार्यं महद्रूपंयत्प्रधानभूतंप्रधानकार्यंतस्यापिगुणोहंकारः ॥ ३३ ॥ महाभूतकृतःवियदादिरूपत्वेनकल्पितः तेषांगुणास्तुविषयाःशब्दादयएव ॥ ३४ ॥ बीजधर्मत्वं

तीर्णोगच्छेत्परंपारंनावमुत्सृज्यनिर्ममः ॥ व्याख्यातंपूर्वकल्पेनयथारथपदातिनोः ॥ २८ ॥ स्नेहात्संमोहमापन्नोनाविदाशोयथातथा ॥ ममत्वेनाभिभूतःसंस्त त्रैवपरिवर्तते ॥ २९ ॥ नावंनशक्यमारुह्यस्थलेविपरिवर्तितुम् ॥ तथैवरथमारुह्यनाप्सुचर्याविधीयते ॥ ३० ॥ एवंकर्मकृतंचित्रंविषयस्थंपृथक्पृथक् ॥ यथा कर्मकृतंलोकेतथैतानुपपद्यते ॥ ३१ ॥ यन्नैवगंधिनोरस्यंनरूपस्पर्शशब्दवत् ॥ मन्यंतेमुनयोबुद्ध्यातत्प्रधानंप्रचक्षते ॥ ३२ ॥ तत्रप्रधानमव्यक्तमव्यक्तस्यगुणो महान् ॥ महत्प्रधानभूतस्यगुणोहंकारएवच ॥ ३३ ॥ अहंकारात्तुसंभूतोमहाभूतकृतोगुणः ॥ पृथक्त्वेनहिभूतानांविषयावैगुणाःस्मृताः ॥ ३४ ॥ बीजधर्मंत थाव्यक्तंप्रसवात्मकमेवच ॥ बीजधर्मामहानात्माप्रसवश्चेतिनःश्रुतम् ॥ ३५ ॥ बीजधर्मस्त्वहंकारःप्रसवश्चपुनःपुनः ॥ बीजप्रसवधर्माणिमहाभूतानिपंचवै ॥ ॥ ३६ ॥ बीजधर्मिणइत्याहुःप्रसवंचप्रकुर्वते ॥ विशेषाःपंचभूतानांतेषांचित्तंविशेषणम् ॥ ३७ ॥ तत्रैकगुणमाकाशंद्विगुणोवायुरुच्यते ॥ त्रिगुणंज्योतिरित्या हुरापश्चापिचतुर्गुणाः ॥ ३८ ॥ पृथ्वीपंचगुणाज्ञेयाचरस्थावरसंकुला ॥ सर्वभूतकरीदेवीशुभाशुभनिदर्शिनी ॥ ३९ ॥ शब्दःस्पर्शस्तथारूपंरसोगंधश्चपंचमः ॥ एतेपंचगुणाभूमेर्विज्ञेयाद्विजसत्तमाः ॥ ४० ॥ पार्थिवश्चसदागंधोगंधश्चबहुधास्मृतः ॥ तस्यगंधस्यवक्ष्यामिविस्तरेणबहून्गुणान् ॥ ४१ ॥ इष्टश्चानिष्टगंधश्च मधुरोम्लःकटुस्तथा ॥ निर्हारीसंहतःस्निग्धोरूक्षोविशदएवच ॥ ४२ ॥

कारणत्वंप्रसवात्मकत्वंकार्यरूपत्वं जीवेतिपाठेपिजीवतोधान्यादेरेवधर्मोबीजत्वंनतुभर्जितधान्यादेरितिसएवार्थः यद्यपितेषांमतेअव्यक्तस्यबीजत्वमेवास्तिनतुकार्यत्वंतथापिअद्वैतश्रुतिविरोधात्तदुपेक्ष्य मितिभावः ॥ ३५ ॥ पुनःपुनरितिदृष्टिसृष्टिरुक्ता ॥ ३६ ॥ बीजधर्मिणइतितामेवोपपादयति विशेषाशब्दादयःप्रसवंप्रकुर्वतेभोगकालेकार्यरूपेणउपस्थिताअपिसंस्काररूपेणकालांतरेभोगंदातुंकारणात्म नाऽवतिष्ठंते अतएतेकारणरूपाश्चकार्यंसर्वदाकुर्वंति पूर्वेषांमृद्घटन्यायेनकार्यकारणभावः विशेषाणांतुबीजांकुरन्यायेनेतिभेदः तेषांविशेषाणामपिविशेषणंव्यावर्तकंचित्तमेव चित्तएवविशेषाःसर्वेसं तिनबहिरित्यर्थः ॥ ३७ ॥ तत्रैकगुणमित्यादिग्रंथोव्याख्यातोमोक्षधर्मेषुस्पष्टार्थश्च ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७ ॥
विशेषाःपंचभूतानामित्यत्रसूचितांसकलशास्त्ररहस्यभूतांदृष्टिसृष्टिंप्रपंचयति भूतानांमित्यादिना नियमेसंहारेविसर्गेउत्पत्तौचभूतानांमनएवईश्वरंसमर्थंयथातथावक्ष्यतइतिशेषः भूतात्मास्थितिकालेपिमन

॥४९॥ एवंदशविधोज्ञेयःपार्थिवोगंधइत्युत ॥ शब्दःस्पर्शस्तथारूपंद्रवश्चापांगुणाःस्मृताः ॥ ४३ ॥ रसज्ञानंतुवक्ष्यामिरसस्तुबहुधास्मृतः ॥ मधुरोम्लःकटुस्तिक्तःकषा १४
योलवणस्तथा ॥ ४४ ॥ एवंषड्विधविस्तारोरसोवारिमयःस्मृतः ॥ शब्दःस्पर्शस्तथारूपंत्रिगुणंज्योतिरुच्यते ॥ ४५ ॥ ज्योतिषश्चगुणोरूपंरूपंचबहुधास्मृतम् ॥
शुक्लंकृष्णंतथारक्तंनीलंपीतारुणंतथा ॥ ४६ ॥ ह्रस्वंदीर्घंकृशंस्थूलंचतुरस्रंतुवृत्तवत् ॥ एवंद्वादशविस्तारंतेजसोरूपमुच्यते ॥ ४७ ॥ विज्ञेयंब्राह्मणैर्वृद्धैर्धर्मज्ञैः
सत्यवादिभिः ॥ शब्दस्पर्शौचविज्ञेयौद्विगुणोवायुरुच्यते ॥ ४८ ॥ वायोश्चापिगुणःस्पर्शःस्पर्शश्चबहुधास्मृतः ॥ रूक्षःशीतस्तथैवोष्णःस्निग्धोविशदएवच ॥
॥ ४९ ॥ कठिनश्चिक्कणःश्लक्ष्णःपिच्छिलोदारुणोमृदुः ॥ एवंद्वादशविस्तारोवायव्योगुणउच्यते ॥ ५० ॥ विधिवद्ब्राह्मणैःसिद्धैर्धर्मज्ञैस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ ५१ ॥ त
त्रैकगुणमाकाशंशब्दइत्येवचस्मृतः ॥ तस्यशब्दस्यवक्ष्यामिविस्तरेणबहून्गुणान् ॥ ५२ ॥ षड्जर्षभःसगांधारोमध्यमःपंचमस्तथा ॥ अतःपरंतुविज्ञेयोनिषा
दोधैवतस्तथा ॥ इष्टश्चानिष्टशब्दश्चसंहतःप्रविभागवान् ॥ ५३ ॥ एवंदशविधोज्ञेयःशब्दआकाशसंभवः ॥ आकाशमुत्तमंभूतमहंकारस्ततःपरः ॥ ५४ ॥ अ
हंकारात्परावुद्धिर्बुद्धेरात्माततःपरः ॥ तस्मात्तुपरमव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषःपरः ॥ ५५ ॥ परापरज्ञोभूतानांविधिज्ञःसर्वकर्मणाम् ॥ सर्वभूतात्मभूतात्मागच्छत्यात्मा
नमव्ययम् ॥ ५६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवा
च ॥ ॥ भूतानामथपंचानांयथैषामीश्वरंमनः ॥ नियमेचविसर्गेचभूतात्मामनएवच ॥ १ ॥ अधिष्ठातामनोनित्यंभूतानांमहतांतथा ॥ बुद्धिरैश्वर्यमाचष्टेक्षे
त्रज्ञश्चसउच्यते ॥ २ ॥ इंद्रियाणिमनोयुंक्तेसदश्वानिवसारथिः ॥ इंद्रियाणिमनोबुद्धिःक्षेत्रज्ञेयुज्यतेसदा ॥ ३ ॥

एवभूतानामात्मास्वरूपंकनकमिवकुंडलादेः ॥ १ ॥ अधिष्ठातानिमित्तकारणमपिकुलालादिस्थानीयंमनएव क्षेत्रज्ञोजीवोपिमनएव एवंमनसऐश्वर्यंबुद्धिर्विवेकजाप्रज्ञैवआचष्टे स्वप्रतीतिग्राह्यंमनसऐश्व ॥४५॥
र्यमित्यर्थः ॥ २ ॥ मनसऐश्वर्यंयोगैकगम्यमितितदधिगमार्थंयोगमाह इंद्रियाणीति मनःकर्तृ युंक्तेप्रयुंक्ते आत्मेंद्रियमनोयुक्तंभोक्तेतिश्रुतिंव्याचष्टे इंद्रियाणीति आत्मपदस्यप्रतिपदंबुद्धिपदं भोक्तेत्यस्य
प्रतिपदंक्षेत्रज्ञइति ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

महांतःइंद्रियाश्वास्तैःसमायुक्तं बुद्ध्यासारथिभूतयासंयमनंनियहोयस्यतं रथंब्रह्ममयंकारणविकारभूतंशरीररथं भूतात्मादेहाभिमानी सर्वतःसुखलिप्सुर्धावति ॥ ४ ॥ अयमेवरथइंद्रियग्रामेणवशीकृते
नसंयुक्तःसम्यक्समाहितः मनसाचसारथिनासंयुक्तः बुद्धिसंयमःबुद्धिप्रतोदश्चेन्महान्भवति बहिर्मुखानींद्रियबुद्धिमनांसिआत्मनोजीवत्वमापादयंतिअंतर्मुखानित्वस्यब्रह्ममयत्वंआविष्कुर्वंतीत्यर्थः ॥
॥ ५ ॥ एवंनियाम्यत्वेनयोवेत्तिवेद धीरोध्यानशीलः ॥ ६ ॥ अव्यक्ताद्यात्मकेब्रह्मवनेस्मिन्चेतनःसंचरतीत्याह अव्यक्तेतित्रिभिः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ अस्मिँल्लोकेआत्मलोके अग्रेनिमेषमात्रेणस्थावरादि
कंवाह्यंसर्वंलीयते नेत्रनिमीलनमात्रेणभूतानिप्रलीयंते दृष्टिसृष्ट्यधिकारादित्यर्थः तदनंतरंभूतकृताःगुणाःशब्दादयोलीयंते नेत्रवच्छ्रोत्रादीनामपिगुरूक्तयुक्त्यानिमीलनेकृतेसतीत्यर्थः गुणेभ्यःलीनेभ्योनं

महदश्वसमायुक्तंबुद्धिसंयमनंरथम् ॥ समारुह्यसभूतात्मासमंतात्परिधावति ॥ ४ ॥ इंद्रियग्रामसंयुक्तोमनःसारथिरेवच ॥ बुद्धिसंयमनोनित्यंमहान्ब्रह्ममयो
रथः ॥ ५ ॥ एवंयोवेत्तिविद्वान्वैसदाब्रह्ममयंरथम् ॥ सधीरःसर्वभूतेषुनमोहमधिगच्छति ॥ ६ ॥ अव्यक्तादिविशेषांतंसहस्थावरजंगमम् ॥ सूर्यचंद्रप्रभालोकंग्रह
नक्षत्रमंडितम् ॥ ७ ॥ नदीपर्वतजालैश्चसर्वतःपरिभूषितम् ॥ विविधाभिस्तथाचाद्भिःसततंसमलंकृतम् ॥ ८ ॥ आजीवंसर्वभूतानांसर्वप्राणभृतांगतिः ॥ एतद्ब्रह्म
वनंनित्यंतस्मिंश्चरतिक्षेत्रवित् ॥ ९ ॥ लोकेस्मिन्यानिसत्त्वानित्रसानिस्थावराणिच ॥ तान्येवाग्रेप्रलीयंतेपश्चाद्भूतकृतागुणाः ॥ गुणेभ्यःपंचभूतानिएषभूत
समुच्छ्रयः ॥ १० ॥ देवामनुष्यागंधर्वाःपिशाचासुरराक्षसाः ॥ सर्वेस्वभावतःसृष्टानक्रियाभ्योनकारणात् ॥ ११ ॥ एतेविश्वसृजोविप्राजायंतीहपुनःपुनः ॥
तेभ्यःप्रसूतास्तेष्वेवमहाभूतेषुपंचसु ॥ प्रलीयंतेयथाकालमूर्मयःसागरेयथा ॥ १२ ॥ विश्वसृग्भ्यस्तुभूतेभ्योमहाभूतास्तुसर्वशः ॥ भूतेभ्यश्चापिपंचभ्योमुक्तो
गच्छेत्परांगतिम् ॥ १३ ॥ प्रजापतिरिदंसर्वंमनसैवासृजत्प्रभुः ॥ तथैवदेवानृषयस्तपसाप्रतिपेदिरे ॥ १४ ॥ तपसश्चानुपूर्व्येणफलमूलाशिनस्तथा ॥ त्रैलोक्यंतप
सासिद्धाःपश्यंतीहसमाहिताः ॥ १५ ॥ औषधान्यगदादीनिनानाविद्याश्चसर्वशः ॥ तपसैवप्रसिध्यंतितपोमूलंहिसाधनम् ॥ १६ ॥

तरंपंचभूतानिसूक्ष्मदेहारंभकाणिप्रलीयंते स्थूलानांप्रत्याहारेणैवसंहृतत्वात् एषदेहद्वयरूपोभूतसमुच्छ्रयइतिपंचभूतानीत्यस्यव्याख्या भूतानांलयेतुनिर्विशेषचिन्मात्रेणैवरूपेणावतिष्ठतइत्यर्थः सार्द्धश्लो
कः ॥ १० ॥ देवादयःस्वाभदेवादिवत्स्वभावतएवउत्पन्नाःनयज्ञादिनानापिब्रह्मादिनेत्याह देवाइति ॥ ११ ॥ विश्वसृजोमरीच्यादयोपिभौतिकत्वाद्भूतलयेलीयंतइत्याह एतइतिसार्धेन ॥ १२ ॥ विश्वसृ
ग्भ्यःस्थूलभूतेभ्यःपरेमहाभूताःसूक्ष्मभूतानि तेभ्योपिपरांगतिंमुक्तोगच्छेत् पाठांतरेभूतानांयोविश्वसृक्विराट्सःस्वोपादानभूतानिमहाभूतानिप्रतिगच्छतीतिसएवार्थः ॥ १३ ॥ मनसश्चेंद्रियाणांचऐका
ग्र्यंपरमंतपइत्युक्तलक्षणतपोबलेनसर्वंमनसैवसृज्यतइत्याह प्रजापतिरित्यादिना ॥ १४ ॥ तपसःसंकल्पस्य आनुपूर्व्येणक्रमेण समाहिताःसमाधियुक्ताः ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 दुरापंइंद्रपदादि दुराम्नायंवेदादि दुराधर्षंवह्न्यादि दुरन्वयंअसमाधेयंमहाप्रलयादि ॥ १७ ॥ १८॥१९॥२०॥२१॥२२ ॥ सुखोपचयं लौकिकानांसुखानांउपचयोवृद्धिर्यस्मात्तंसुखोपचयंअखंडमानंदं
एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतिप्रसिद्धं ॥ २३ ॥ उपागम्यपरावृत्यपूर्णंध्यानयोगमप्राप्ययेम्रियंतेतेप्रकृतिलीनाभवंतीति ॥ २४ ॥ समसंज्ञांगतःस्वयमव्यक्तत्वंप्राप्तइत्यर्थः ॥२५॥यः
कारणत्वंप्राप्तःसर्वंसृजतितमेवनिष्कलंक्षेत्रज्ञंईश्वरमितिविद्यात् ॥ २६ ॥ चित्तंसम्यग्ज्ञानं चितीसंज्ञानइत्यस्माद्भावेनिष्ठा चित्तात्मनसाहेतुनाउपागम्यप्राप्यसंयतःसततंआसीत ततश्चयच्चित्तस्तन्मयोभव
॥ ४६॥ यद्दुरापंदुराम्नायंदुराधर्षंदुरन्वयम् ॥ तत्सर्वंतपसासाध्यंतपोहिदुरतिक्रमम् ॥ १७ ॥ सुरापोब्रह्महास्तेयीभ्रूणहागुरुतल्पगः ॥ तपसैवसुतप्तेनमुच्यतेकिल्बिषात्त १४
तः ॥ १८ ॥ मनुष्याःपितरोदेवाःपशवोमृगपक्षिणः ॥ यानिचान्यानिभूतानित्रसानिस्थावराणिच ॥ १९ ॥ तपःपरायणानित्यंसिध्यंतेतपसासदा ॥ तथैवतप
सादेवामहामायादिवंगताः ॥ २० ॥ आशीर्युक्तानिकर्माणिकुर्वंतेयेत्वतंद्रिताः ॥ अहंकारसमायुक्तास्तेसकाशेप्रजापतेः ॥ २१ ॥ ध्यानयोगेनशुद्धेननिर्म
मानिरहंकृताः ॥ आप्नुवंतिमहात्मानोमहांतंलोकमुत्तमम् ॥ २२ ॥ ध्यानयोगमुपागम्यप्रसन्नमतयःसदा ॥ सुखोपचयमव्यक्तंप्रविशंत्यात्मवित्तमाः ॥ २३ ॥
ध्यानयोगादुपागम्यनिर्ममानिरहंकृताः ॥ अव्यक्तंप्रविशंतीहमहतांलोकमुत्तमम् ॥ २४ ॥ अव्यक्तादेवसंभूतःसमसंज्ञांगतःपुनः ॥ तमोरजोभ्यांनिर्मुक्तःसत्त्व
मास्थायकेवलम् ॥ २५ ॥ निर्मुक्तःसर्वपापेभ्यःसर्वंसृजतिनिष्कलम् ॥ क्षेत्रज्ञइतितंविद्याद्यस्तंवेदसवेदवित् ॥ २६ ॥ चित्तंचित्तादुपागम्यमुनिरासीतसंयतः ॥ य
च्चित्तंतन्मयोवश्यंगुह्यमेतत्सनातनम् ॥ २७ ॥ अव्यक्तादिविशेषांतमविद्यालक्षणंस्मृतम् ॥ निबोधततथाहीदंगुणैर्लक्षणमित्युत ॥ २८ ॥ द्व्यक्षरस्तुभवेन्मृत्युस्त्र्यक्ष
रंब्रह्मशाश्वतम् ॥ ममेतिचभवेन्मृत्युर्नममेतिचशाश्वतम् ॥ २९ ॥ कर्मकेचित्प्रशंसंतिमंदबुद्धिरतानराः ॥ येतुवृद्धामहात्मानोनप्रशंसंतिकर्मते ॥ ३० ॥ कर्मणाजाय
तेजंतुर्मूर्तिमान्षोडशात्मकः ॥ पुरुषंग्रसतेविद्यातद्ग्राह्यममृताशिनाम् ॥ ३१ ॥ तस्मात्कर्मसुनिःस्नेहायेकेचित्पारदर्शिनः ॥ विद्यामयोयंपुरुषोनतुकर्ममयःस्मृतः
॥ ३२ ॥ यएवममृतंनित्यमग्राह्यंशश्वदक्षरम् ॥ वश्यात्मानमसंश्लिष्टंयोवेदनमृतोभवेत् ॥ ३३ ॥ अपूर्वमकृतंनित्यंयएनमविचारिणम् ॥ यएवंविंदेदात्मानमग्रा
ह्यममृताशनम् ॥ अग्राह्योमृतोभवतिसएभिःकारणैर्ध्रुवः ॥ ३४ ॥ ति कीटकभृंगन्यायेनयद्रूपंभावयतितद्देवायंभवतीत्यर्थः (मनइतिपाठेयच्चित्तंतदेवईश्वरस्तद्ग्राह्यंदातुंसमर्थइत्यर्थः)
॥२७॥ तत्रहानार्थमहाव्यक्तादीति यत्किंचिन्मदीयत्वेनकल्पितंतत्सर्वमविद्याअतोनिष्कलमात्मानमेवध्यायेदित्यर्थः ॥२८॥२९॥ ३०॥ षोडशात्मकःपंचमहाभूतानिएकादशविकाराश्चतदात्मकःतमेवषो ॥ ४६ ॥
डशात्मकंपुरुषंविद्याग्रंसते तदेवचग्राह्यंउपादेयं अमृतंदेवतादिशेषंअश्नंतितेऽमृताशिनस्तेषां आशिताशितमितिपाठेतृप्तानामपितृप्तिकरं ॥३१॥३२ ॥ शश्वदक्षरंसर्वदाअपचयहीनंवश्यात्माजितचित्तःअसं
श्लिष्टंअसंगं॥३३ ॥अपूर्वंमानांतरानवगतं अकृतंअकृत्रिमं अविचारिणंकूटस्थं अपराजितमितिपाठांतरेस्पष्टोर्थः अमृताशनं ईश्वरग्रासस्तुरीयइतिश्रुतेःईश्वरस्यापिसंहर्तारंएभिर्वक्ष्यमाणैःसार्द्धः॥३४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चेतसःसंस्कारामैत्र्यादयस्तान्आयोज्यदृढान्कृत्वा आत्मानंचित्तंआत्मनिहृदयपुंडरीकेसंयम्यनिरुध्य॥३५॥ प्रसादेनैर्मल्येप्रसादंशांतिं चित्तप्रसादस्यलक्षणंतु यथास्वप्नेदेहासंगेनावस्थानमस्तितथायदा योगयुक्त्याचित्तंवहिःसंज्ञाशून्यमंतःप्रचारिभवतितदेवप्रसादचिह्नं ॥ ३६॥ एषाप्रसादरूपागतिर्मार्गः प्रवर्त्तंतेताःप्रवृत्तयःत्रैकालिकाःपदार्थास्तान्परिणामजान्अतीताननागतांश्चात्रपश्यंतियोगिनः ॥३७॥

आयोज्यसर्वसंस्कारान्संयम्यात्मानमात्मनि॥सतद्ब्रह्मशुभंवेत्तियस्माद्भूयोनविद्यते॥३५॥ प्रसादेचैवसत्त्वस्यप्रसादंसमवाप्नुयात् ॥ लक्षणंहिप्रसादस्ययथा स्यात्स्वप्नदर्शनम्॥ ३६॥ गतिरेषातुमुक्तानांयेज्ञानपरिनिष्ठिताः॥ प्रवृत्तयश्चयाःसर्वाःपश्यंतिपरिणामजाः॥ ३७ ॥ एषागतिर्विरक्तानामेषधर्मःसनातनः॥ एषाज्ञानवतांप्राप्तिरेतद्वृत्तमनिंदितम्॥ ३८॥समेनसर्वभूतेषुनिस्पृहेणनिराशिषा॥ शक्यागतिरियंगंतुंसर्वत्रसमदर्शिना॥ ३९ ॥ एतद्वःसर्वमाख्यातंमयाविप्रर्षिसत्तमाः॥ एवमाचरतक्षिप्रंततःसिद्धिमवाप्स्यथ ॥४०॥ ॥गुरुरुवाच॥ ॥ इत्युक्तास्तेतुमुनयोगुरुणाब्रह्मणातथा ॥ कृतवंतोमहात्मानस्ततोलोकमवाप्नुवन् ॥४१॥ त्वमप्येतन्महाभागमयोक्तंब्रह्मणोवचः॥ सम्यगाचरशुद्धात्मंस्ततःसिद्धिमवाप्स्यसि॥४२॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥इत्युक्तःसतदाशिष्योगुरुणाधर्ममुत्तमम्॥ चकारसर्वंकौंतेयततोमोक्षमवाप्तवान् ॥४३॥ कृतकृत्यश्चसतदाशिष्यःकुरुकुलोद्वह ॥ तत्पदंसमनुप्राप्तोयत्रगत्वानशोचति॥४४॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥कोन्वसौब्राह्मणःकृष्णकश्चशिष्योजनार्दन॥ श्रोतव्यंचेन्मयैतद्वैतत्त्वमाचक्ष्वमेविभो ॥ ४५॥ ॥वासुदेवउवाच॥ ॥अहंगुरुर्महाबाहोमनःशिष्यंचविद्धिमे ॥ त्वत्प्रीत्यागुह्यमेतच्चकथितंतेधनंजय ॥ ४६ ॥ मयिचेदस्तितेप्रीतिर्नित्यंकुरुकुलोद्वह ॥ अध्यात्ममेतच्छ्रुत्वात्वंसम्यगाचरसुव्रत ॥ ॥४७॥ ततस्त्वंसम्यगाचीर्णेधर्मेस्मिन्नरिकर्षण॥सर्वपापविनिर्मुक्तोमोक्षंप्राप्स्यसिकेवलम्॥ ४८ ॥ पूर्वमप्येतदेवोक्तंयुद्धकालउपस्थिते ॥ मयातवमहाबाहोतस्मादत्रमनःकुरु॥ ४९॥ मयातुभरतश्रेष्ठचिरदृष्टःपिताप्रभुः॥ तमहंद्रष्टुमिच्छामिसंमतेतवफाल्गुन ॥ ५०॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्तवचनंकृष्णंप्रत्युवाचधनंजयः॥ गच्छावोनगरंकृष्णगजसाह्वयमद्यवै ॥ ५१॥ समेत्यतत्रराजानंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरम्॥ समनुज्ञाप्यराजानंस्वांपुरींयातुमर्हसि॥५२॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिगुरुशिष्यसंवादेएकपंचाशत्तमोऽध्यायः॥ ५१॥ ॥गुरुशिष्यसंवादःसमाप्तः॥ ॥७॥ ॥

॥३८॥३९॥४०॥४१॥४२॥४३॥४४ ॥४५॥ अहमिति अहंक्षेत्रज्ञोगुरुःमनोमदीयंमयाबोधनीयं एतेनआत्मनोगुरुरात्मैवेत्युक्तंभवति ॥४६॥ सम्यगाचरयमनियमादिनिष्ठोभव॥४७॥केवलमितिक्रममुक्तिव्यावृत्तिः॥४८॥ प्रागुक्तंस्मारयतिअस्यचतस्यचएकवाक्यतांकारयितुं पूर्वमिति॥४९॥ कथामनुसंधत्ते मयात्वित्यादिना॥५०॥५१॥५२॥ ॥इत्याश्वमे०नै० भारतभा० एकपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ततइति रथइतिरथमितिचार्थद्वयेपिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ विश्वकर्मन्नित्यादिनास्वबोधमाविष्करोति ॥८ ॥ रतिःरमणंक्रीडामयीसर्गस्थित्यंतलीलारूपातुभ्यंतव रोदसीद्यावापृथि

॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोऽभ्यनोदयत्कृष्णोयुज्यतामितिदारुकम्॥ मुहूर्तादिवचाचष्टयुक्तमित्येवदारुकः॥ १ ॥ तथैवचानुयात्रादिचोदयामासपांडवः॥ स

 ज्जयध्वंप्रयास्यामोनगरंगजसाह्वयम्॥ २ ॥ इत्युक्ताःसैनिकास्तेतुसज्जीभूताविशांपते ॥ आचख्युःसज्जमित्येवंपार्थायामिततेजसे ॥ ३॥ ततस्तौरथमास्थाय

प्रयातौकृष्णपांडवौ ॥ विकुर्वाणौकथाश्चित्राःप्रीयमाणौविशांपते॥ ४॥ रथस्थंतुमहातेजावासुदेवंधनंजयः ॥ पुनरेवाब्रवीद्वाक्यमिदंभरतसत्तम ॥ ५ ॥ त्व

त्प्रसादाज्जयःप्राप्तोराज्ञावृष्णिकुलोद्वह ॥ निहताःशत्रवश्चापिप्राप्तंराज्यमकंटकम् ॥६ ॥ नाथवंतश्चभवतापांडवामधुसूदन ॥ भवंतंप्लवमासाद्यतीर्णाःस्मकु

रुसागरम्॥ ७॥ विश्वकर्मन्नमस्तेस्तुविश्वात्मन्विश्वसत्तम ॥ तथात्वामभिजानामियथाचाहंभवान्मतः॥ ८ ॥ त्वत्तेजःसंभवोनित्यंभूतात्मामधुसूदन ॥ रतिःक्री

डामयीतुभ्यंमायातेरोदसीविभो॥ ९ ॥ त्वयिसर्वमिदंविश्वंयदिदंस्थाणुजंगमम् ॥ त्वंहिसर्वंविकुरुषेभूतग्रामंचतुर्विधम् ॥ १० ॥ पृथिवींचांतरिक्षंचद्यांचैवम

धुसूदन॥हसितंतेऽमलाज्योत्स्नाऋतवश्चेंद्रियाणिते॥ ११ ॥ प्राणोवायुःसततगःक्रोधोमृत्युःसनातनः॥ प्रसादेचापिपद्माश्रीर्नित्यंत्वयिमहामते ॥ १२॥ रति

स्तुष्टिर्धृतिःक्षांतिर्मतिःकांतिश्चराचरम् ॥ त्वमेवेहयुगांतेषुनिधनंप्रोच्यसेनघ ॥ १३ ॥ सुदीर्घेणापिकालेननतेशक्यागुणामया ॥ आत्माचपरमात्माचनमस्ते

नलिनेक्षण॥ १४॥ विदितोमेसुदुर्धर्षनारदाद्देवलात्तथा ॥ कृष्णद्वैपायनाच्चैवतथाकुरुपितामहात्॥ १५॥ त्वयिसर्वंसमासक्तंत्वमेवैकोजनेश्वरः॥ यच्चानुग्रहसं

युक्तमेतदुक्तंत्वयानघ॥ १६॥ एतत्सर्वमहंसम्यगाचरिष्येजनार्दन॥ इदंचाद्भुतमत्यंतंकृतमस्मत्प्रियेप्सया ॥ १७॥ यत्पापोनिहतःसंख्येकौरव्योधृतराष्ट्रजः॥

त्वयादग्धंहितत्सैन्यंमयाविजितमाहवे ॥ १८॥ भवतातत्कृतंकर्मयेनावाप्तोजयोमया॥ दुर्योधनस्यसंग्रामेतवबुद्धिपराक्रमैः ॥ १९ ॥ कर्णस्यचवधोपायोय

थावत्संप्रदर्शितः॥ सैंधवस्यचपापस्यभूरिश्रवसएवच॥ २०॥ अहंचप्रीयमाणेनत्वयादेवकिनंदन ॥यदुक्तस्तत्करिष्यामिनहिमेत्रविचारणा ॥ २१॥ राजा

नंचसमासाद्यधर्मात्मानंयुधिष्ठिरम्॥ चोदयिष्यामिधर्मज्ञगमनार्थंतवानघ ॥ २२ ॥ रुचितंहिममैतत्तेद्वारकागमनंप्रभो॥ अचिरादेवद्रष्टात्वंमातुलंमेजनार्द

न॥ २३॥ बलदेवंचदुर्धर्षंतथान्यान्वृष्णिपुंगवान्॥ एवंसंभाषमाणौतौप्राप्तौवारणसाह्वयम्॥ २४॥

वीतेतवमाया ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अनुग्रहःएतत्सम्यगाचरेत्याज्ञारूपः ॥ १६ ॥ दृष्टोपकारमप्यभिनंदति इदंचेति ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१॥२२ ॥२३॥२४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥

तथाविविशतुश्चोभौसंप्रहृष्टनराकुलम् ॥ तौगत्वाधृतराष्ट्रस्यगृहंशक्रगृहोपमम् ॥ २५ ॥ ददृशातेमहाराजधृतराष्ट्रंजनेश्वरम् ॥ विदुरंचमहाबुद्धिंराजानंचयुधिष्ठि
रम् ॥ २६ ॥ भीमसेनंचदुर्धर्षंमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ धृतराष्ट्रमुपासीनंयुयुत्सुंचापराजितम् ॥ २७ ॥ गांधारींचमहाप्रज्ञांपृथांकृष्णांचभामिनीम् ॥ सुभद्राद्याश्चताः
सर्वाभरतानांस्त्रियस्तथा ॥ २८ ॥ ददृशातेस्त्रियःसर्वागांधारीपरिचारिकाः ॥ ततःसमेत्यराजानंधृतराष्ट्रमरिंदमौ ॥ २९ ॥ निवेद्यनामधेयेस्वेतस्यपादावगृह्ण
ताम् ॥ गांधार्याश्चपृथायाश्चधर्मराजस्यचैवहि ॥ ३० ॥ भीमस्यचमहात्मानौतथापादावगृह्णताम् ॥ क्षत्तारंचापिसंगृह्यपृष्ट्वाकुशलमव्ययम् ॥ ३१ ॥ तैःसार्धंनृप
तिंवृद्धंततस्तौपर्युपासताम् ॥ ततोनिशिमहाराजोधृतराष्ट्रःकुरूद्वहान् ॥ ३२ ॥ जनार्दनंचमेधावीव्यसर्जयतवैगृहान् ॥ तेनुज्ञातानृपतिनाययुःस्वंस्वंनिवेशनम् ॥
॥ ३३ ॥ धनंजयगृहानेवययौकृष्णस्तुवीर्यवान् ॥ तत्रार्चितोयथान्यायंसर्वकामैरुपस्थितः ॥ ३४ ॥ कृष्णःसुष्वापमेधावीधनंजयसहायवान् ॥ प्रभातायांतु
शर्वर्यांकृत्वापौर्वाह्णिकींक्रियाम् ॥ ३५ ॥ धर्मराजस्यभवनंजग्मतुःपरमार्चितौ ॥ यत्रास्तेससहामात्योधर्मराजोमहाबलः ॥ ३६ ॥ तौप्रविश्यमहात्मानौतद्गृहं
परमार्चितम् ॥ धर्मराजंददृशतुर्देवराजमिवाश्विनौ ॥ ३७ ॥ समासाद्यतुराजानंवार्ष्णेयकुरुपुंगवौ ॥ निषीदतुरनुज्ञातौप्रीयमाणेनतेनतौ ॥ ३८ ॥ ततःसराजामेधा
वीविवक्षूप्रेक्ष्यतावुभौ ॥ प्रोवाचवदतांश्रेष्ठोवचनंराजसत्तमः ॥ ३९ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ विवक्षूहियुवांमन्येवीरौयदुकुरूद्वहौ ॥ ब्रूतकर्तास्मिसर्वंवां
नचिरान्माविचार्यताम् ॥ ४० ॥ इत्युक्तःफाल्गुनस्तत्रधर्मराजानमब्रवीत् ॥ विनीतवदुपागम्यवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ ४१ ॥ अयंचिरोषितोराजन्वासुदेवःप्र
तापवान् ॥ भवंतंसमनुज्ञाप्यपितरंद्रष्टुमिच्छति ॥ ४२ ॥ सगच्छेदभ्यनुज्ञातोभवतायदिमन्यसे ॥ आनर्तनगरींवीरस्तदनुज्ञातुमर्हसि ॥ ४३ ॥ ॥ युधिष्ठि
रउवाच ॥ ॥ पुंडरीकाक्षभद्रंतेगच्छत्वंमधुसूदन ॥ पुरींद्वारवतीमद्यद्रष्टुंशूरसुतंप्रभो ॥ ४४ ॥ रोचतेमेमहाबाहोगमनंतवकेशव ॥ मातुलश्चिरदृष्टोमेत्वयादेवी
चदेवकी ॥ ४५ ॥ समेत्यमातुलंगत्वाबलदेवंचमानद ॥ पूजयेथामहाप्राज्ञमद्वाक्येनयथार्हतः ॥ ४६ ॥ स्मरेथाश्चापिमांनित्यंभीमंचबलिनांवरम् ॥ फाल्गुनंस
हदेवंचनकुलंचैवमानद ॥ ४७ ॥ आनर्तानवलोक्यत्वंपितरंचमहाभुज ॥ वृष्णींश्चपुनरागच्छेर्हयमेधेममानघ ॥ ४८ ॥ सगच्छरत्नान्यादायविविधानिवसूनि
च ॥ यच्चाप्यन्यन्मनोज्ञंतेतदप्यादत्स्वसात्वत ॥ ४९ ॥ इयंचवसुधाकृत्स्नाप्रसादात्तवकेशव ॥ अस्मानुपगतावीरनिहताश्चापिशत्रवः ॥ ५० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥५८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥तथाप्रयांतंवार्ष्णेयमित्यादि

॥ ४८॥ एवंब्रुवतिकौरव्येधर्मराजेयुधिष्ठिरे ॥ वासुदेवोवरःपुंसामिदंवचनमब्रवीत् ॥ ५१ ॥ तवैवरत्नानिधनंचकेवलंधरातुकुरुभ्रातुमहाभुजायवै ॥ यदस्तिचान्यद्द्रवि
णंगृहेममत्वमेवतस्येश्वरनित्यमीश्वरः ॥ ५२ ॥ तथेत्यथोक्तःप्रतिपूजितस्तदागदाग्रजोधर्मसुतेनवीर्यवान् ॥ पितृष्वसारंत्ववदद्यथाविधिसंपूजितश्चाप्यगम १४
त्प्रदक्षिणम् ॥ ५३ ॥ तयाससम्यक्प्रतिनंदितस्ततस्तथैवसर्वैर्विदुरादिभिस्तथा ॥ विनिर्ययौनागपुराद्गदाग्रजोरथेनदिव्येनचतुर्भुजःस्वयम् ॥ ५४ ॥ रथेसुभद्रा
मधिरोप्यभाविनींयुधिष्ठिरस्यानुमतेजनार्दनः ॥ पितृष्वसुश्चापितथामहाभुजोविनिर्ययौपौरजनाभिसंवृतः ॥ ५५ ॥ तमन्वयाद्वानरवर्यकेतनःससात्यकिर्मा
द्रवतीसुतावपि ॥ अगाधबुद्धिर्विदुरश्चमाधवंस्वयंचभीमोगजराजविक्रमः ॥ ५६ ॥ निवर्तयित्वाकुरुराष्ट्रवर्धनांस्ततःससर्वान्विदुरंचवीर्यवान् ॥ जनार्दनो
दारुकमाहसत्वरःप्रचोदयाश्वानितिसात्यकिंतथा ॥ ५७ ॥ ततोययौशत्रुगणप्रमर्दनःशिनिप्रवीरानुगतोजनार्दनः ॥ यथानिहत्यारिगणंशतक्रतुर्दिवंतथान
र्तपुरींप्रतापवान् ॥ ५८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिकृष्णप्रयाणेद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तथाप्रयांतंवार्ष्णेयंद्वारकांभरतर्षभाः ॥ परिष्वज्यन्यवर्तंतसानुयात्राःपरंतपाः ॥ १ ॥ पुनःपुनश्चवार्ष्णेयंपर्यष्वजतफाल्गुनः ॥ आचक्षु
र्विषयाच्चैनंसददर्शपुनःपुनः ॥ २ ॥ कृच्छ्रेणैवतुतांपार्थोगोविंदेविनिवेशिताम् ॥ संजहारततोदृष्टिंकृष्णश्चाप्यपराजितः ॥ ३ ॥ तस्यप्रयाणेयान्यासन्निमित्तानि
महात्मनः ॥ बहून्यद्भुतरूपाणितानिमेगदतःशृणु ॥ ४ ॥ वायुर्वेगेनमहतारथस्यपुरतोववौ ॥ कुर्वन्निःशर्करंमार्गंविरजस्कमकंटकम् ॥ ५ ॥ ववर्षवासवश्चैवतो
यंशुचिसुगंधिच ॥ दिव्यानिचैवपुष्पाणिपुरतःशार्ङ्गधन्वनः ॥ ६ ॥ सप्रयातोमहाबाहुःसमेषुमरुधन्वसु ॥ ददर्शाथमुनिश्रेष्ठमुत्तंकममितौजसम् ॥ ७ ॥ सतंसं
पूज्यतेजस्वीमुनिंपृथुललोचनः ॥ पूजितस्तेनचतदापर्यपृच्छदनामयम् ॥ ८ ॥ सपृष्टःकुशलंतेनसंपूज्यमधुसूदनम् ॥ उत्तंकोब्राह्मणश्रेष्ठस्ततःपप्रच्छमाधवम् ॥
॥ ९ ॥ कच्चिच्छौरेत्वयागत्वाकुरुपांडवसद्मतत् ॥ कृतंसौभ्रात्रमचलंतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ १० ॥
ग्रंथःपूर्वोक्तासूपनिषत्सुविद्याफलंविश्वरूपदर्शनंविद्यासाधनंगुरोराराधनंचेतिद्वयमिहोक्तंविवरीतुंउत्तंकोपाख्यानव्याजेनप्रवर्त्ततेततउपरिष्टादश्वमेधव्याजेनकर्मणामप्याराद्उपकारकत्वंविद्यायामुच्यतइ ॥ ४८॥
तिसंगतिः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ सौशाम्येसौरस्ये ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ मिथ्याचारेणकपटपूर्वकमविरोधच्छलेनविरोधंद्रढयता परीताःपरितःप्राप्ताः ॥ २२ ॥ अनु

अपिसंधायतान्वीरानुपावृत्तोसिकेशव ॥ संबंधिनःस्वदयितान्सततंवृष्णिपुंगव ॥ ११ ॥ कच्चित्पांडुसुताःपंचधृतराष्ट्रस्यचात्मजाः ॥ लोकेषुविहरिष्यंतित्वया सहपरंतप ॥ १२ ॥ स्वराष्ट्रेतेचराजानःकच्चित्प्राप्स्यंतिवैसुखम् ॥ कौरवेषुप्रशांतेषुत्वयानाथेनकेशव ॥ १३ ॥ यामेसंभावनातातत्वयिनित्यमवर्तत ॥ अपिसा सफलातातकृतातेभरतान्प्रति ॥ १४ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ कृतोयत्नोमयापूर्वंसौशाम्येकौरवान्प्रति ॥ नाशक्यंतयदासाम्येतेस्थापयितुमंजसा ॥ १५ ॥ ततस्तेनिधनंप्राप्ताःसर्वेससुतबांधवाः ॥ नदिष्टमप्यतिक्रांतुंशक्यंबुद्ध्याबलेनवा ॥ १६ ॥ महर्षेविदितंभूयःसर्वमेतत्तवानघ ॥ तेऽत्यक्रामन्मतिंमह्यंभीष्मस्य विदुरस्यच ॥ १७ ॥ ततोयमक्षयंजग्मुःसमासाद्येतरेतरम् ॥ पंचैवपांडवाःशिष्टाहतामित्राहतात्मजाः ॥ १८ ॥ धार्तराष्ट्राश्चनिहताःसर्वेससुतबांधवाः ॥ इत्युक्त वचनेकृष्णेभृशंक्रोधसमन्वितः ॥ उत्तंकइत्युवाचैनंरोषादुत्फुल्ललोचनः ॥ १९ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ यस्माच्छक्तेनतेकृष्णनत्राताःकुरुपुंगवाः ॥ संबंधिनः प्रियास्तस्माच्छप्स्येहंत्वामसंशयम् ॥ २० ॥ नचतेप्रसभंयस्मात्तेनिगृह्यनिवारिताः ॥ तस्मान्मन्युपरीतस्त्वांशप्स्यामिमधुसूदन ॥ २१ ॥ त्वयाशक्तेनहिसतामि थ्याचारेणमाधव ॥ तेपरीताःकुरुश्रेष्ठानश्यंतःसमत्युपेक्षिताः ॥ २२ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ शृणुमेविस्तरेणेदंयद्वक्ष्येभृगुनंदन ॥ गृहाणानुनयंचापितप स्वीह्यसिभार्गव ॥ २३ ॥ श्रुत्वाचमेतदध्यात्मंमुंचेथाःशापमद्यवै ॥ नचमांतपसाल्पेनशक्तोभिभवितुंपुमान् ॥ २४ ॥ नचतेतपसोनाशमिच्छामितपतांवर ॥ तपस्तेसुमहद्दीप्तंगुरवश्चापितोषिताः ॥ २५ ॥ कौमारंब्रह्मचर्यंतेजानामिद्विजसत्तम ॥ दुःखार्जितस्यतपसस्तस्मान्नेच्छामितेव्ययम् ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीम हाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिउत्तंकोपाख्यानेकृष्णोत्तंकसमागमेत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ब्रूहिकेशवतत्त्वेनत्वमध्यात्ममनिंदितम् ॥ श्रुत्वाश्रेयोभिधास्यामिशापंवातेजनार्दन ॥ १ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ तमोरजश्चसत्त्वंचविद्धिभावान्मदाश्रयान् ॥ तथारुद्रान्वसूंश्चापिविद्धिमत्प्रभवान्द्विज ॥ २ ॥ मयिसर्वाणिभूतानिसर्वभूतेषुचाप्यहम् ॥ स्थितइत्यभिजानीहिमातेभूदत्रसंशयः ॥ ३ ॥ तथादैत्यगणान्सर्वा न्यक्षगंधर्वराक्षसान् ॥ नागानप्सरसश्चैवविद्धिमत्प्रभवान्द्विज ॥ ४ ॥ सदसच्चैवयत्प्राहुरव्यक्तंव्यक्तमेवच ॥ अक्षरंचक्षरंचैवसर्वमेतन्मदात्मकम् ॥ ५ ॥

नयंशिक्षां ॥ २३ ॥ मेमत्तः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ब्रूहिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ असत् शशशृंगादि सदसत् घटादि सदसत्परं अव्यक्तं एतत्त्रयमपि तत्त्वतः मत्तः परं नास्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥ अधर्मेणेति च्छेदः

येचाश्रमेषुवैधर्माश्चतुर्धाविदितामुने ॥ वैदिकानिचसर्वाणिविद्धिसर्वंमदात्मकम् ॥ ६ ॥ असच्चसदसच्चैवयद्विश्वंसदसत्परम् ॥ मत्तःपरतरंनास्तिदेवदेवात्स
॥४९॥ नातनात् ॥ ७॥ ओंकारप्रमुखान्वेदान्विद्धिमांत्वंभृगूद्वह ॥ यूपंसोमंचरुंहोमंत्रिदशाप्यायनंमखे ॥ ८ ॥ होतारमपिहव्यंचविद्धिमांभृगुनंदन ॥ अध्वर्युःकल्पक १४
श्चापिहविःपरमसंस्कृतम् ॥ ९ ॥ उद्गाताचापिमांस्तौतिगीतघोषैर्महाध्वरे ॥ प्रायश्चित्तेषुमांब्रह्मन्शांतिमंगलवाचकाः ॥ १० ॥ स्तुवंतिविश्वकर्माणंसततंद्विज
सत्तम ॥ ममविद्धिसुतंधर्ममग्रजंद्विजसत्तम ॥ ११ ॥ मानसंदयितंविप्रसर्वभूतदयात्मकम् ॥ तत्राहंवर्तमानैश्चनिवृत्तैश्चैवमानवैः ॥१२॥ बह्वीःसंसरमाणोवैयो
नीर्वर्तामिसत्तम ॥ धर्मसंरक्षणार्थायधर्मसंस्थापनायच ॥ १३ ॥ तैस्तैर्वेषैश्चरूपैश्चत्रिषुलोकेषुभार्गव ॥ अहंविष्णुरहंब्रह्माशक्रोथप्रभवाप्ययः ॥ १४॥ भूतग्रा
मस्यसर्वस्यस्रष्टासंहारएवच ॥ अधर्मेवर्तमानानांसर्वेषामहमच्युतः ॥ १५ ॥ धर्मस्यसेतुंबध्नामिचलितेचलितेयुगे ॥ तास्तायोनीःप्रविश्याहंप्रजानांहितकाम्य
या ॥ १६ ॥ यदात्वहंदेवयोनौवर्तामिभृगुनंदन ॥ तदाहंदेववत्सर्वमाचरामिनसंशयः ॥ १७ ॥ यदागंधर्वयोनौवावर्तामिभृगुनंदन ॥ तदागंधर्ववत्सर्वमाचरा
मिनसंशयः ॥ १८ ॥ नागयोनौयदाचैवतदावर्तामिनागवत् ॥ यक्षराक्षसयोन्योस्तुयथावद्विचराम्यहम् ॥१९॥ मानुष्येवर्तमानेतुकृपणंयाचितामया ॥ नचतेजा
तसंमोहावचोऽगृह्णंतमोहिताः ॥ २० ॥ भयंचमहदुद्दिश्यत्रासिताःकुरवोमया ॥ क्रुद्धेनभूत्वातुपुनर्यथावदनुदर्शिताः ॥२१॥ तेऽधर्मेणेहसंयुक्ताःपरीताःकालधर्म
णा ॥ धर्मेणनिहतायुद्धेगताःस्वर्गंनसंशयः ॥ २२ ॥ लोकेषुपांडवाश्चैवगताःख्यातिंद्विजोत्तम ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ २३ ॥ ॥इतिश्रीम०
आश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिउत्तंकोपाख्यानेकृष्णवाक्येचतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५४॥ ॥छ॥ ॥उत्तंकउवाच॥ ॥अभिजानामिजगतः
कर्तारंत्वांजनार्दन ॥ नूनंभवत्प्रसादोयमितिमेनास्तिसंशयः ॥ १ ॥ चित्तंचसुप्रसन्नंमेत्वद्भावगतमच्युत ॥ विनिवृत्तंचमेशापादितिविद्धिपरंतप ॥ २ ॥ यदित्वनु
ग्रहंकंचित्त्वत्तोर्हामिजनार्दन ॥ द्रष्टुमिच्छामितेरूपमैश्वरंतन्निदर्शय ॥ ३ ॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःसतस्मैप्रीतात्मादर्शयामासतद्वपुः ॥ शाश्वतंवैष्णवं
धीमान्ददृशेयद्धनंजयः ॥ ४ ॥ सददर्शमहात्मानंविश्वरूपंमहाभुजम् ॥ सहस्रसूर्यप्रतिमंदीप्तिमत्पावकोपमम् ॥ ५ ॥ ॥४९॥

॥२२॥२३॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेप०नैल०भा०चतुष्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥५४॥ ॥छ॥ ॥ यद्भगवतास्वस्यविश्वरूपत्वमुक्तंतदेवद्रष्टुमिच्छन्नुत्तंकउवाच अभिजानामीत्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥४॥५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ एष्टव्येजलेऽपेक्षितेसति ॥१४॥१५॥ मातंगंचांडालविशेषं॥१६॥ अधःपाददेशेस्रोतसोदृतेर्वारीतिसंबंधः तस्यसमीपेअधःस्रोतसोभोगवत्याइतिवा ॥

सर्वमाकाशमावृत्यतिष्ठंतंसर्वतोमुखम्॥ तद्दृष्ट्वापरमंरूपंविष्णोर्वैष्णवमद्भुतम्॥ विस्मयंचययौविप्रस्तंदृष्ट्वापरमेश्वरम्॥६॥ ॥उत्तंकउवाच॥ ॥विश्व
कर्मन्नमस्तेस्तुविश्वात्मन्विश्वसंभव॥ पद्भ्यांतेपृथिवीव्याप्ताशिरसाचावृतंनभः ॥ ७॥ द्यावापृथिव्योर्यन्मध्यंजठरेणतवावृतम् ॥ भुजाभ्यामावृताश्चाशास्त्वमि
दंसर्वमच्युत॥ ८॥ संहरस्वपुनर्देवरूपमक्षय्यमुत्तमम्॥ पुनस्त्वांस्वेनरूपेणद्रष्टुमिच्छामिशाश्वतम्॥९॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तमुवाचप्रसन्नात्मागोविं
दोजनमेजय॥ वरंवृणीष्वेतितदातमुत्तंकोब्रवीदिदम् ॥ १० ॥ पर्याप्तएषएवाद्यवरस्त्वत्तोमहाद्युते ॥ यत्तेरूपमिदंकृष्णपश्यामिपुरुषोत्तम ॥ ११ ॥ तमब्रवीत्पु
नःकृष्णोमात्वमत्रविचारय॥ अवश्यमेतत्कर्त्तव्यममोघंदर्शनंमम ॥ १२ ॥ ॥उत्तंकउवाच॥ ॥अवश्यंकरणीयंचयद्येतन्मन्यसेविभो ॥ तोयमिच्छामियत्रे
ष्टंमरुष्वेतद्धिदुर्लभं॥१३॥ततःसंहृत्यतत्तेजःप्रोवाचोत्तंकमीश्वरः॥एष्टव्येसतिचिंत्योहमित्युक्त्वाद्वारकांययौ॥ १४ ॥ ततःकदाचिद्भगवानुत्तंकस्तोयकांक्षया॥
तृषितःपरिचक्राममरौसस्मारचाच्युतम्॥१५॥ततोदिग्वाससंधीमान्मातंगंमलपंकिनम्॥अपश्यतमरौतस्मिन्श्वयूथपरिवारितम्॥१६॥भीषणंबद्धनिस्त्रिंशंबा
णकार्मुकधारिणम्॥ तस्याधःस्रोतसोऽपश्यद्वारिभूरिद्विजोत्तमः॥ १७॥ स्मरन्नेवचतंप्राहमातंगःप्रहसन्निव॥ एह्युत्तंकप्रतीच्छस्वमत्तोवारिभृगूद्वह॥१८॥कृ
पाहिमेसुमहतीत्वांदृष्ट्वातृट्समाश्रितम्॥इत्युक्तस्तेनसमुनिस्तत्तोयंनाभ्यनंदत ॥ १९ ॥ चिक्षेपचसतंधीमान्वाग्भिरुग्राभिरच्युतम्॥ पुनःपुनश्चमातंगःपिबस्वे
तितमब्रवीत्॥ २० ॥ नचापिबत्ससक्रोधःक्षुभितेनांतरात्मना॥ सतथानिश्चयात्तेनप्रत्याख्यातोमहात्मना॥ २१ ॥ श्वभिःसहमहाराजतत्रैवांतरधीयत ॥ उत्तं
कस्तंतथादृष्ट्वाततोव्रीडितमानसः॥ २२ ॥ मेनेप्रलब्धमात्मानंकृष्णेनामित्रघातिना ॥ अथतेनैवमार्गेणशंखचक्रगदाधरः ॥ २३॥ आजगाममहाबुद्धिरुत्तंक
श्चैनमब्रवीत्॥ नयुक्तंतादृशंदातुंत्वयापुरुषसत्तम॥ २४ ॥ सलिलंविप्रमुख्येभ्योमातंगस्रोतसाविभो॥ इत्युक्तवचनंतंतुमहाबुद्धिर्जनार्दनः ॥ २५ ॥ उत्तंकंश्ल
क्ष्णयावाचासांत्वयन्निदमब्रवीत्॥ यादृशेनेहरूपेणयोग्यंदातुंधृतेनवै॥ २६ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ चिक्षेपनिंदितवान् अच्युतंवरप्रदंकृष्णं ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ प्रलब्धंवंचितं ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

तादृशंखलुतेदत्तंयच्चत्वंनावबुध्यथाः ॥ मयात्वदर्थमुक्तोवैवज्रपाणिःपुरंदरः ॥ २७ ॥ उत्तंकायाम्तंदेहितोयरूपमितिप्रभुः ॥ समामुवाचदेवेंद्रोनमर्त्योऽमर्त्यतां
॥५०॥ व्रजेत् ॥ २८ ॥ अन्यमस्मैवरंदेहीत्यसकृद्भृगुनंदन ॥ अम्तंदेयमित्येवमयोक्तःसशचीपतिः ॥ २९ ॥ समांप्रसाद्यदेवेंद्रःपुनरेवेदमब्रवीत् ॥ यदिदेयमवश्यंवैमा १४
तंगोहंमहामते ॥ ३० ॥ भूत्वाऽम्तंप्रदास्यामिभार्गवायमहात्मने ॥ यद्येवंप्रतिगृह्णातिभार्गवोऽम्तमद्यवै ॥ ३१ ॥ प्रदातुमेषगच्छामिभार्गवस्याम्तंविभो ॥ प्र
त्याख्यातस्त्वहंतेनदास्यामिनकथंचन ॥ ३२ ॥ सतथासमयंकृत्वातेनरूपेणवासवः ॥ उपस्थितस्त्वयाचापिप्रत्याख्यातोऽम्तंददत् ॥ ३३ ॥ चांडालरूपीभगवा
न्सुमहांस्तेव्यतिक्रमः ॥ यत्तुशक्यंमयाकर्तुंभूयएवतवेप्सितम् ॥ ३४ ॥ तोयेप्सांतवदुर्धर्षांकरिष्येसफलामहम् ॥ येष्वहःसुचतेब्रह्मन्सलिलेप्साभविष्यति ॥ ३५ ॥
तदामरौभविष्यंतिजलपूर्णाःपयोधराः ॥ रसवच्चप्रदास्यंतितोयंतेभृगुनंदन ॥ ३६ ॥ उत्तंकमेघाइत्युक्ताःख्यातिंयास्यंतिचापिते ॥ इत्युक्तःप्रीतिमान्विप्रःकृष्णे
नसबभूवह ॥ अद्याप्युत्तंकमेघाश्चमरौवर्षंतिभारत ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिउत्तंकोपाख्यानेपंचपंचाशत्तमोऽध्या
यः ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ उत्तंकःकेनतपसासंयुक्तोवैमहामनाः ॥ यःशापंदातुकामोभूद्विष्णवेप्रभविष्णवे ॥ १ ॥ ॥ वैशं
पायनउवाच ॥ ॥ उत्तंकोमहतायुक्तस्तपसाजनमेजय ॥ गुरुभक्तःसतेजस्वीनान्यत्किंचिदपूजयत् ॥ २ ॥ सर्वेषामृषिपुत्राणामेषआसीन्मनोरथः ॥ औत्तंकीं
गुरुवृत्तिंवैप्राप्नुयामेतिभारत ॥ गौतमस्यतुशिष्याणांबहूनांजनमेजय ॥ ३ ॥ उत्तंकेऽभ्यधिकाप्रीतिःस्नेहश्चैवाभवत्तदा ॥ सतस्यदमशौचाभ्यांविक्रांतेनचकर्म
णा ॥ ४ ॥ सम्यक्चैवोपचारेणगौतमःप्रीतिमानभूत् ॥ अथशिष्यसहस्राणिसमनुज्ञातवानृषिः ॥ ५ ॥ उत्तंकंपरयाप्रीत्यानाभ्यनुज्ञातुमैच्छत ॥ तंक्रमेणजराता
तप्रतिपेदेमहामुनिम् ॥ ६ ॥ नचान्वबुध्यततदासमुनिर्गुरुवत्सलः ॥ ततःकदाचिद्राजेंद्रकाष्ठान्यानयितुंययौ ॥ ७ ॥ उत्तंकःकाष्ठभारंचमहांतंसमुपानयत् ॥
सतद्भाराभिभूतात्माकाष्ठभारमरिंदम ॥ ८ ॥ निचिक्षेपक्षितौराजन्परिश्रांतोबुभुक्षितः ॥ तस्यकाष्ठेविलग्नाभूज्जटारूप्यसमप्रभा ॥ ९ ॥ ततःकाष्ठैःसहतदापपा ॥५०॥
तधरणीतले ॥ ततःसभारनिष्पिष्टःक्षुधाविष्टश्चभारत ॥ १० ॥ दृष्ट्वातांवयसोवस्थांरुरोदार्तस्वरस्तदा ॥ ततोगुरुसुतातस्यपद्मपत्रनिभानना ॥ ११ ॥
उत्तंकइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ निचिक्षेपेत्यत्रनिष्पिपेषेतिपाठेपिसएवार्थः ॥ ९ ॥ निष्पिष्टःचूर्णीभूतइव ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अभ्यनुजानिथाःअभ्यनुजानीथाः अभ्यनुज्ञातवानसिअडभावोह्रस्वत्वंचार्षं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

जग्राहाश्रूणिसुश्रोणीकरेणपृथुलोचना ॥ पितुर्नियोगाद्धर्मज्ञाशिरसाऽवनतातदा ॥ १२ ॥ तस्यानिपेततुर्दग्धौकरौतैरश्रुबिंदुभिः ॥ नहितानश्रुपातांस्तुश
क्ताधारयितुंमही ॥ १३ ॥ गौतमस्त्वब्रवीद्विप्रमुत्तंकंप्रीतमानसः ॥ कस्मात्ताततवाद्येहशोकोत्तरमिदंमनः ॥ १४ ॥ सस्वैरंब्रूहिविप्रर्षेश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥
॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ भवद्गतेनमनसाभवत्प्रियचिकीर्षया ॥ भवद्भक्तिगतेनेहभवद्भावानुगेनच ॥ १५ ॥ जरेयंनावबुद्धामेनाभिज्ञातंसुखंचमे ॥ शतवर्षोषितं
मांहिनत्वमभ्यनुजानिथाः ॥ १६ ॥ भवतात्वभ्यनुज्ञाताःशिष्याःप्रत्यवरामम ॥ उपपन्नाद्विजश्रेष्ठशतशोथसहस्रशः ॥ १७ ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ त्वत्प्रीति
युक्तेनमयागुरुशुश्रूषयातव ॥ व्यतिक्रामन्महाकालोनावबुद्धोद्विजर्षभ ॥ १८ ॥ किंत्वद्ययदितेश्रद्धागमनंप्रतिभार्गव ॥ अनुज्ञांप्रतिगृह्यत्वंस्वगृहान्गच्छमा
चिरम् ॥ १९ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ गुर्वर्थंकंप्रयच्छामिब्रूहित्वंद्विजसत्तम ॥ तमुपाहृत्यगच्छेयमनुज्ञातस्त्वयाविभो ॥ २० ॥ ॥ गौतमउवाच ॥ ॥ दक्षिणाप
रितोषोवैगुरूणांसद्भिरुच्यते ॥ तवह्याचरतोब्रह्मंस्तुष्टोहंवैनसंशयः ॥ २१ ॥ इत्थंचपरितुष्टंमांविजानीहिभृगूद्वह ॥ युवाषोडशवर्षोहियद्यद्यभविताभवान् ॥ २२ ॥
ददानिपत्नींकन्यांचस्वांतेदुहितरंद्विज ॥ एतामृतेंऽगनानान्यात्वत्तेजोऽर्हतिसेवितुम् ॥ २३ ॥ ततस्तांप्रतिजग्राहयुवाभूत्वायशस्विनीम् ॥ गुरुणाचाभ्यनुज्ञातोगुरु
पत्नीमथाब्रवीत् ॥ २४ ॥ किंभवत्यैप्रयच्छामिगुर्वर्थंविनियुंक्ष्वमाम् ॥ प्रियंहितंचकांक्षामिप्राणैरपिधनैरपि ॥ २५ ॥ यद्दुर्लभंहिलोकेस्मिन्रत्नमत्यद्भुतंमहत् ॥
तदानयेयंतपसानहिमेत्रास्तिसंशयः ॥ २६ ॥ ॥ अहल्योवाच ॥ ॥ परितुष्टास्मितेविप्रनित्यंभक्त्यातवानघ ॥ पर्याप्तमेतद्भद्रंतेगच्छतातयथेप्सितम् ॥ २७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ उत्तंकस्तुमहाराजपुनरेवाब्रवीद्वचः ॥ आज्ञापयस्वमांमातःकर्तव्यंचतवप्रियम् ॥ २८ ॥ ॥ अहल्योवाच ॥ ॥ सौदासपत्न्याविधृतेदि
व्येयेमणिकुंडले ॥ तेसमानयभद्रंतेगुर्वर्थःसुकृतोभवेत् ॥ २९ ॥ सतथेतिप्रतिश्रुत्यजगामजनमेजय ॥ गुरुपत्नीप्रियार्थंवैतेसमानयितुंतदा ॥ ३० ॥ सजगाम
ततःशीघ्रमुत्तंकोब्राह्मणर्षभः ॥ सौदासंपुरुषादंवैभिक्षितुंमणिकुंडले ॥ ३१ ॥ गौतमस्त्वब्रवीत्पत्नीमुत्तंकोनाद्यदृश्यते ॥ इतिपृष्टातमाचष्टकुंडलार्थंगतंचसा
॥ ३२ ॥ ततःप्रोवाचपत्नींसनतेसम्यगिदंकृतम् ॥ शप्तःसपार्थिवोनूनंब्राह्मणंतंवधिष्यति ॥ ३३ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सतमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥
॥ अहल्योवाच ॥ ॥ अजानंत्यानियुक्तःसभगवन्ब्राह्मणोमया ॥ भवत्प्रसादान्नभयंकिंचित्तस्यभविष्यति ॥ ३४ ॥ इत्युक्तःप्राहतांपत्नीमेवमस्त्वितिगौतमः ॥ उ
॥५७॥ त्तंकोपिवनेशून्येराजानंतंददर्शह ॥ ३५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिउत्तंकोपाख्यानेकुंडलाहरणेषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥
॥ ५६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सतंदृष्ट्वातथाभूतंराजानंघोरदर्शनम् ॥ दीर्घश्मश्रुधरंनॄणांशोणितेनसमुक्षितम् ॥ १ ॥ चकारनव्यथांवि
प्रोराजात्वेनमथाब्रवीत् ॥ प्रत्युत्थायमहातेजाभयकर्तायमोपमः ॥ २ ॥ दिष्ट्यात्वमसिकल्याणषष्ठेकालेममांतिकम् ॥ भक्ष्यंमृगयमाणस्यसंप्राप्तोद्विजसत्तम ॥
॥ ३ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ राजन्गुर्वर्थिनंविद्धिचरंतंमामिहागतम् ॥ नचगुर्वर्थमुद्युक्तंहिंस्यमाहुर्मनीषिणः ॥ ४ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ षष्ठेकालेममाहारोविहि
तोद्विजसत्तम ॥ नशक्यस्त्वंसमुत्स्रष्टुंक्षुधितेनमयाद्यवै ॥ ५ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ एवमस्तुमहाराजसमयःक्रियतांतुमे ॥ गुर्वर्थमभिनिर्वर्त्यपुनरेष्यामितेवशम्
॥ ६ ॥ संश्रुतश्चमयायोर्थोगुरवेराजसत्तम ॥ त्वदधीनःसराजेंद्रतंत्वांभिक्षेनरेश्वर ॥ ७ ॥ ददासिविप्रमुख्येभ्यस्त्वंहिरत्नानिनित्यदा ॥ दाताचत्वंनरव्याघ्रपात्रभू
तःक्षिताविह ॥ पात्रंप्रतिग्रहेचापिविद्धिमांनृपसत्तम ॥ ८ ॥ उपाहृत्यगुरोरर्थंत्वदायत्तमरिंदम ॥ समयेनेहराजेंद्रपुनरेष्यामितेवशम् ॥ ९ ॥ सत्यंतेप्रतिजानामिना
त्रमिथ्याकथंचन ॥ अनृतंनोक्तपूर्वंमेस्वैरेष्वपिकुतोन्यथा ॥ १० ॥ ॥ सौदासउवाच ॥ ॥ यदिमत्तस्त्वदायत्तोगुर्वर्थःकृतएवसः ॥ यदिचास्मिप्रतिग्राह्यःसांप्र
तंतद्वदस्वमे ॥ ११ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ प्रतिग्राह्योमतोमेत्वंसदैवपुरुषर्षभ ॥ सोहंत्वामनुसंप्राप्तोभिक्षितुंमणिकुंडले ॥ १२ ॥ ॥ सौदासउवाच ॥ ॥ पत्न्यास्ते
ममविप्रर्षेउचितेमणिकुंडले ॥ वरयार्थंत्वमन्यंवैतंतेदास्यामिसुव्रत ॥ १३ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ अलंतेव्यपदेशेनप्रमाणायदितेवयम् ॥ प्रयच्छकुंडलेमह्यं
सत्यवाग्भवपार्थिव ॥ १४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तस्त्वब्रवीद्राजातमुत्तंकंपुनर्वचः ॥ गच्छमद्वचनाद्देवींब्रूहिदेहीतिसत्तम ॥ १५ ॥ सैवमुक्तात्वया
नूनंमद्वाक्येनशुचिव्रता ॥ प्रदास्यतिद्विजश्रेष्ठकुंडलेतेनसंशयः ॥ १६ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ क्वपत्नीभवतःशक्यामयाद्रष्टुंनरेश्वर ॥ स्वयंवापिभवान्पत्नींकिमर्थं
नोपसर्पति ॥ १७ ॥ ॥ सौदासउवाच ॥ ॥ तांद्रक्ष्यतिभवानद्यकस्मिंश्चिद्वननिर्झरे ॥ षष्ठेकालेनहिमयासाशक्याद्रष्टुमद्यवै ॥ १८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ उ ॥५७॥
त्तंकस्तुतथोक्तःसजगामभरतर्षभ ॥ मदयंतींचदृष्ट्वासज्ञापयत्स्वप्रयोजनम् ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ छिद्रेष्वेतेष्विमेइतिपूर्वान्वयि नागानांनागैःह्रियेतेइतिसंबंधः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तपंचाशत्तमो

सौदासवचनंश्रुत्वाततःसापृथुलोचना ॥ प्रत्युवाचमहाबुद्धिमुत्तंकंजनमेजय ॥ २० ॥ एवमेतद्वदब्रह्मन्नानृतंवदसेनघ ॥ अभिज्ञानंतुकिंचित्त्वंसमानयितुमर्हसि ॥ २१ ॥ इमेहिदिव्येमणिकुंडलेमेदेवाश्चयक्षाश्चमहर्षयश्च ॥ तैस्तैरुपायैरपहर्त्तुकामाश्छिद्रेषुनित्यंपरितर्कयंति ॥ २२ ॥ निक्षिप्तमेतद्भुविपन्नगास्तुरत्नंसमासाद्यपराम्रशेयुः ॥ यक्षास्तथोच्छिष्टधृतंसुराश्चनिद्रावशाद्वापरिधर्षयेयुः ॥ २३ ॥ छिद्रेष्वेतेष्विमेनित्यंह्रियतेद्विजसत्तम ॥ देवराक्षसनागानामप्रमत्तेनधार्यते ॥ २४ ॥ स्यंदेतेहिदिवारुक्मंरात्रौचद्विजसत्तम ॥ नक्तंनक्षत्रताराणांप्रभामाक्षिप्यवर्ततः ॥ २५ ॥ एतेत्यामुच्यभगवन्क्षुत्पिपासाभयंकुतः ॥ विषाग्निश्वापदेभ्यश्चभयंजातुनविद्यते ॥ २६ ॥ ह्रस्वेनचैतेआमुक्तेभवतोह्रस्वकेतदा ॥ अनुरूपेणचामुक्तेजायेतेतत्प्रमाणके ॥ २७ ॥ एवंविधेममैतेवैकुंडलेपरमार्चिते ॥ त्रिपुलोकेषुविज्ञातेतदभिज्ञानमानय ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिउत्तंकोपाख्यानेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ समित्रसहमासाद्यअभिज्ञानमयाचत ॥ तस्मैददावभिज्ञानंसचेक्ष्वाकुवरस्तदा ॥ १ ॥ ॥ सौदासउवाच ॥ ॥ नचैवैषागतिःक्षेम्यानचान्याविद्यतेगतिः ॥ एतन्मेमतमाज्ञायप्रयच्छमणिकुंडले ॥ २ ॥ इत्युक्तस्तामुत्तंकस्तुभर्तुर्वाक्यमथाब्रवीत् ॥ श्रुत्वाचसातदाप्रादात्ततस्तेमणिकुंडले ॥ ३ ॥ अवाप्यकुंडलेतेतुराजानंपुनरब्रवीत् ॥ किमेतद्गुह्यवचनंश्रोतुमिच्छामिपार्थिव ॥ ४ ॥ ॥ सौदासउवाच ॥ ॥ प्रजानिसर्गाद्विप्रान्वैक्षत्रियाःपूजयंतिह ॥ विप्रेभ्यश्चापिवहवोदोषाःप्रादुर्भवंतिवै ॥ ५ ॥ सोहंद्विजेभ्यःप्रणतोविप्राद्दोषमवाप्तवान् ॥ गतिमन्यांनपश्यामिमदयंतीसहायवान् ॥ ६ ॥ नचान्यामपिपश्यामिगतिंगतिमतांवर ॥ स्वर्गद्वारस्यगमनेस्थानेचेहद्विजोत्तम ॥ ७ ॥ नहिराज्ञाविशेषेणविरुद्धेनद्विजातिभिः ॥ शक्यंहिलोकेस्थातुंवैप्रेत्यवासुखमेधितुम् ॥ ८ ॥ तदिष्टेतेमयादत्तेएतेस्वेमणिकुंडले ॥ यःकृतस्तेऽद्यसमयःसफलंतंकुरुष्वमे ॥ ९ ॥ ॥ उत्तंकउवाच ॥ ॥ राजंस्तथेहकर्तास्मिपुनरेष्यामितेवशम् ॥ प्रश्नंचकंचित्प्रष्टुंत्वांनिवृत्तोस्मिपरंतप ॥ १० ॥ ॥ सौदासउवाच ॥ ॥ ब्रूहिविप्रयथाकामंप्रतिवक्तास्मितेवचः ॥ छेत्तास्मिसंशयंतेद्यनमेत्रास्तिविचारणा ॥ ११ ॥

ऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समित्रेति मित्रसहःसौदासः अभिज्ञानंश्लोकरूपंज्ञापकं ॥ १ ॥ तदेवाह नचेति एषारक्षोयोनिरूपा अन्याइतोमुक्तिरूपा अतोममइतोगतेर्मुक्त्यर्थंप्रयच्छदेहिमणिमयेकुंडले ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ शाखांशाखायां ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ आस्येनकुंडलेविदश्यधृत्वावल्मीकंविवेशेतिसंबंधः ॥ २६ ॥ २७ ॥

उत्तंकउवाच॥ ॥प्राहुर्वाक्संयतंविप्रंधर्मनैपुणदर्शिनः ॥ मित्रेषुयश्चविषमःस्तेनइत्येवतंविदुः ॥ १२ ॥ सभवान्मित्रतामद्यसंप्राप्तोममपार्थिव ॥ समेबुद्धिं
॥५२॥ प्रयच्छस्वसंमतांपुरुषर्षभ ॥ १३॥ अवाप्तार्थोहमद्येहभवांश्चपुरुषादकः॥ भवत्सकाशमागंतुंक्षमंममनवेतिवै ॥१४॥ ॥सौदासउवाच॥ ॥क्षमंचेदिहवक्त १४
व्यंतवद्विजवरोत्तम ॥ मत्समीपंद्विजश्रेष्ठनागंतव्यंकथंचन ॥ १५ ॥ एवंतवप्रपश्यामिश्रेयोभृगुकुलोद्वह ॥ आगच्छतोहितेविप्रभवेन्मृत्युर्नसंशयः ॥ १६ ॥
वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्तःसतदाराज्ञाक्षमंबुद्धिमताहितम्॥ अनुज्ञाप्यसराजानमहल्यांप्रतिजग्मिवान् ॥ १७ ॥ गृहीत्वाकुंडलेदिव्येगुरुपत्न्याःप्रियंकरः॥
जवेनमहताप्रायाद्गौतमस्याश्रमंप्रति ॥ १८ ॥ यथातयोरक्षणंचमदयंत्याभिभाषितम् ॥ तथातेकुंडलेबद्धातदाकृष्णाजिनेऽनयत् ॥ १९ ॥ सकस्मिंश्चित्क्षुधावि
ष्टःफलभारसमान्वितम् ॥ बिल्वंददर्शविप्रर्षिरारुरोहचतंततः ॥ २० ॥ शाखामासज्यतस्यैवकृष्णाजिनमरिंदम ॥ पातयामासबिल्वानितदासद्विजपुंगवः ॥
॥ २१ ॥ अथपातयमानस्यबिल्वापहृतचक्षुषः॥ न्यपतंस्तानिबिल्वानितस्मिन्नेवाजिनेविभो॥ २२ ॥ यस्मिंस्तेकुंडलेबद्धेतदाद्विजवरेणवै॥ बिल्वप्रहारैस्तस्या
थव्यशीर्यद्बंधनंततः ॥ २३ ॥ सकुंडलंतदजिनंपपातसहसातरोः॥ विशीर्णबंधनेतस्मिन्गतेकृष्णाजिनेमहीम्॥ २४ ॥ अपश्यद्भुजगःकश्चित्तेतत्रमणिकुंडले॥
ऐरावतकुलोद्भूतःशीघ्रोभूत्वातदाहिसः ॥ २५ ॥ विदश्यास्येनवल्मीकंविवेशाथसकुंडले॥ ह्रियमाणेतुदृष्ट्वासकुंडलेभुजगेनह ॥ २६ ॥पपातवृक्षात्सोद्वेगोदुः
खात्परमकोपनः॥ सदंडकाष्ठमादायवल्मीकमखनत्तदा॥ २७॥ अहानित्रिंशदव्यग्रःपंचचान्यानिभारत॥ क्रोधामर्षाभिसंतप्तस्तदाब्राह्मणसत्तमः ॥ २८ ॥
तस्यवेगमसह्यंतमसहंतीवसुंधरा॥दंडकाष्ठाभिनुन्नांगीचचालभृशमाकुला॥२९॥ततःखनतएवाथविप्रर्षेर्धरणीतलम्॥नागलोकस्यपंथानंकर्तुकामस्यनिश्च
यात्॥ ३० ॥रथेनहरियुक्तेनतंदेशमुपजग्मिवान्॥वज्रपाणिर्महातेजास्तंददर्शद्विजोत्तमम्॥ ३१ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥सतुतंब्राह्मणोभूत्वातस्यदुःखेन
दुःखितः॥ उत्तंकमब्रवीद्वाक्यंनैतच्छक्यंत्वयेतिवै॥ ३२ ॥इतोहिनागलोकोवैयोजनानिसहस्रशः॥ नदंडकाष्ठसाध्यंचमन्येकार्यमिदंतव॥ ३३॥ ॥उत्तंकउ
वाच॥ ॥नागलोकेयदिब्रह्मन्नशक्येकुंडलेमया॥ प्राणुंप्राणान्विमोक्ष्यामिपश्यतस्तेद्विजोत्तम॥ ३४॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥यदासनाशकत्तस्यनिश्चयं ॥५२॥
कर्तुमन्यथा॥ वज्रपाणिस्तदादंडंवज्रास्त्रेणयुयोजह॥ ३५॥

॥२८॥२९॥३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥३५॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ धम्यतोधम्यमानस्य ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५॥५६॥५७॥५८॥५९॥६०॥

ततोवज्रप्रहारैस्तैर्दार्यमाणावसुंधरा ॥ नागलोकस्यपंथानमकरोज्जनमेजय ॥ ३६ ॥ सतेनमार्गेणतदानागलोकंविवेशह ॥ ददर्शनागलोकंचयोजनानि
सहस्रशः॥ ३७॥ प्राकारनिचयैर्दिव्यैर्मणिमुक्तास्वलंकृतैः ॥ उपपन्नंमहाभागशातकुंभमयैस्तथा ॥ ३८ ॥ वापीःस्फटिकसोपानानदीश्चविमलोदकाः॥ ददर्श
वृक्षांश्चबहून्नानाद्विजगणायुतान् ॥ ३९ ॥ तस्यलोकस्यचद्वारंसददर्शभृगूद्वहः॥ पंचयोजनविस्तारमायतंशतयोजनम् ॥ ४० ॥ नागलोकमुत्तंकस्तुप्रेक्ष्यदीनो
भवत्तदा॥ निराशश्चाभवत्तत्रकुंडलाहरणेपुनः ॥ ४१ ॥ तत्रप्रोवाचतुरगस्तंकृष्णश्वेतवालधिः ॥ ताम्रास्यनेत्रःकौरव्यःप्रज्वलन्निवतेजसा ॥ ४२॥ धमस्वा
पानमेतन्मेततस्त्वंविप्रलप्स्यसे॥ ऐरावतसुतेनेहतवानीतेहिकुंडले ॥ ४३॥ माजुगुप्सांकृथाःपुत्रत्वमत्रार्थेकथंचन॥ त्वयैतद्धिसमाचीर्णंगौतमस्याश्रमेतदा॥
॥ ४४॥ ॥ उत्तंकउवाच॥ ॥ कथंभवंतंजानीयामुपाध्यायाश्रमंप्रति॥ यन्मयाचीर्णपूर्वंहिश्रोतुमिच्छामितद्ध्यहम्॥ ४५॥ ॥अश्वउवाच॥ ॥गुरोर्गु
रुंमांजानीहिज्वलनंजातवेदसम्॥ त्वयाह्यहंसदाविप्रगुरोरर्थेभिपूजितः ॥ ४६ ॥ विधिवत्सततंविप्रशुचिनाभृगुनंदन ॥ तस्माच्छ्रेयोविधास्यामितवैवंकुरुमा
चिरम्॥ ४७॥ इत्युक्तस्तुतथाकार्षीदुत्तंकश्चित्रभानुना॥ घृतार्चिःप्रीतिमांश्चापिप्रजज्वालदिधक्षया ॥ ४८ ॥ ततोस्यरोमकूपेभ्योधम्यतस्तत्रभारत॥ घनःप्रा
दुरभूद्धूमोनागलोकभयावहः॥ ४९॥ तेनधूमेनमहतावर्धमानेनभारत॥ नागलोकेमहाराजनप्राज्ञायतकिंचन॥ ५०॥ हाहाकृतमभूत्सर्वमैरावतनिवेशनम्॥
वासुकिप्रमुखानांचनागानांजनमेजय॥ ५१॥ नप्राकाशंतवेश्मानिधूमरुद्धानिभारत॥ नीहारसंवृतानीववनानिगिरयस्तथा ॥ ५२॥ तेधूमरक्तनयनावह्नि
तेजोभितापिताः॥ आजग्मुर्निश्चयंज्ञातुंभार्गवस्यमहात्मनः ॥ ५३ ॥ श्रुत्वाचनिश्चयंतस्यमहर्षेरतितेजसः॥ संभ्रांतनयनाःसर्वेपूजांचक्रुर्यथाविधि॥ ५४ ॥
सर्वेप्रांजलयोनागावृद्धबालपुरोगमाः ॥ शिरोभिःप्रणिपत्योचुःप्रसीदभगवन्निति ॥ ५५ ॥ प्रसाद्यब्राह्मणंतेतुपाद्यमर्घ्यंनिवेद्यच ॥ प्रायच्छन्कुंडलेदिव्येपन्न
गाःपरमार्चिते॥ ५६॥ ततःसपूजितोनागैस्तदोत्तंकःप्रतापवान्॥ अग्निंप्रदक्षिणंकृत्वाजगामगुरुसद्मतत् ॥ ५७॥ सगत्वात्वरितोराजन्गौतमस्यनिवेशनम् ॥
प्रायच्छत्कुंडलेदिव्येगुरुपत्न्यास्तदानघ॥ ५८॥ वासुकिप्रमुखानांचनागानांजनमेजय ॥ सर्वंशशंसगुरवेयथावद्द्विजसत्तमः ॥ ५९ ॥ एवंमहात्मनातेनत्री
न्लोकान्जनमेजय॥ परिक्रम्याहृतेदिव्येततस्तेमणिकुंडले॥ ६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 एवमिति गुरुभक्तेषु देवा अप्यनुग्रहं कुर्वंतीतिभावः ॥ ६१ ॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीये भारतभावदीपेअष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥७॥ ॥ ७ ॥ ॥ उत्तंकस्येति॥ १॥

एवंप्रभावःसमुनिरुत्तंकोभरतर्षभ॥ परेणतपसायुक्तोयन्मांत्वंपरिपृच्छसि॥६१॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिउत्तंकोपाख्यानेअ
॥५३॥ ष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः॥५८॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥उत्तंकस्यवरंदत्त्वागोविंदोद्विजसत्तम॥ अतऊर्ध्वंमहाबाहुःकिंच १४
कारमहायशाः॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥उत्तंकायवरंदत्त्वाप्रायात्सात्यकिनासह॥द्वारकामेवगोविंदःशीघ्रवेगैर्महाहयैः॥२॥सरांसिसरितश्चैववना
निचगिरींस्तथा॥अतिक्रम्याससादाथरम्यांद्वारवतींपुरीम्॥३॥वर्तमानेमहाराजमहेरैवतकस्यच ॥ उपायात्पुंडरीकाक्षोयुयुधानानुगस्तदा ॥ ४ ॥ अलंकृत
स्तुसगिरिर्नानारूपैर्विचित्रितैः ॥ बभौरत्नमयैःकोशैःसंवृतःपुरुषर्षभ ॥ ५ ॥ कांचनस्रग्भिरग्र्याभिःसुमनोभिस्तथैवच ॥ वासोभिश्चमहाशैलःकल्पवृक्षैस्तथै
वच॥६॥दीपवृक्षैश्चसौवर्णैरभीक्ष्णमुपशोभितः ॥ गुहानिर्झरदेशेषुदिवाभूतोबभूवह ॥७॥ पताकाभिर्विचित्राभिःसघंटाभिःसमंततः॥पुंभिःस्त्रीभिश्चसंघु
ष्टःप्रगीतइवचाभवत् ॥ ८ ॥ अतीवप्रेक्षणीयोभून्मेरुर्मुनिगणैरिव ॥ मत्तानांहृष्टरूपाणांस्त्रीणांपुंसांचभारत ॥ ९ ॥ गायतांपर्वतेंद्रस्यदिवस्पृगिवनिःस्वनः॥
प्रमत्तमत्तसंमत्तक्ष्वेडितोत्कृष्टसंकुलः॥ १० ॥ तथाकिलकिलाशब्दैर्भूधरोभून्मनोहरः ॥ विपणापणवान्रम्योभक्ष्यभोज्यविहारवान्॥ ११ ॥वस्त्रमाल्योत्कर
युतोवीणावेणुमृदंगवान्॥सुरामैरेयमिश्रेणभक्ष्यभोज्येनचैवह॥ १२ ॥दीनांधकृपणादिभ्योदीयमानेनचानिशम् ॥बभौपरमकल्याणोमहस्तस्यमहागिरेः॥
॥ १३ ॥पुण्यावसथवान्वीरपुण्यकृद्भिर्निषेवितः ॥ विहारोवृष्णिवीराणांमहेरैवतकस्यह ॥ १४॥ सनगोवेश्मसंकीर्णोदेवलोकइवाबभौ ॥ तदाचकृष्णसांनि
ध्यमासाद्यभरतर्षभ॥ १५॥शक्रसद्मप्रतीकाशोबभूवसहिशैलराट्॥ ततःसंपूज्यमानःसविवेशभवनंशुभम्॥१६॥गोविंदःसात्यकिश्चैवजगामभवनंस्वकम्॥
विवेशचप्रहृष्टात्माचिरकालप्रवासतः॥ १७॥ कृत्वानसुकरंकर्मदानवेष्विववासवः ॥ उपायांतंतुवार्ष्णेयंभोजवृष्ण्यंधकास्तथा ॥ १८॥ अभ्यगच्छन्महात्मा
नंदेवाइवशतक्रतुम्॥ सतानभ्यर्च्यमेधावीपृष्ट्वाचकुशलंतदा॥ अभ्यवादयतप्रीतःपितरंमातरंतदा॥ १९॥ ॥५३॥

॥ २ ॥ ३ ॥ महेउत्सवे ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ दिवाभूतःदिवसवत्प्रकाशबहुलः दिवाकरतुल्यइतियावत् ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ प्रमत्ताःक्रीडाद्यासक्त्यानवहिताः मत्ताःमद्यादिना संमत्ताहृष्टाः क्ष्वेडितंकूर्दनं उत्कृष्टंअन्योन्यमाकर्षणं तैःसंकुलःतच्छब्दैराकुलोनिःस्वनःअभूदितिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुतवानस्मिवार्ष्णेयेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पित्रामातु

ताभ्यांससंपरिष्वक्तःसांत्वितश्चमहाभुजः ॥ उपोपविष्टैःसर्वैस्तैर्वृष्णिभिःपरिवारितः ॥ २० ॥ सविश्रांतोमहातेजाःकृतपादावनेजनः ॥ कथयामासतत्सर्वंपृष्टः
पित्रामहाहवम् ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिकृष्णस्यद्वारकाप्रवेशेऊनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ वसुदेवउवाच ॥ ॥ श्रुतवानस्मिवार्ष्णेयसंग्रामंपरमाद्भुतम् ॥ नराणांवदतांतत्रकथंवातेषुनित्यशः ॥ १ ॥ त्वंतुप्रत्यक्षदर्शीचरूपज्ञश्चमहाभुजः ॥ तस्मात्प्रब्रूहिसं
ग्रामंयाथातथ्येनमेनघ ॥ २ ॥ यथातदभवद्युद्धंपांडवानांमहात्मनाम् ॥ भीष्मकर्णकृपद्रोणशल्यादिभिरनुत्तमम् ॥ ३ ॥ अन्येषांक्षत्रियाणांचकृतास्त्राणामनेक
शः ॥ नानावेषाकृतिमतांनानादेशनिवासिनाम् ॥ ४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःपुंडरीकाक्षःपित्रामातुस्तदंतिके ॥ शशंसकुरुवीराणांसंग्रामेनिधनंयथा ॥
॥ ५ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ अत्यद्भुतानिकर्माणिक्षत्रियाणांमहात्मनाम् ॥ बहुलत्वान्नसंख्यातुंशक्यान्यब्दशतैरपि ॥ ६ ॥ प्राधान्यतस्तुगदतःसमासेनैवमेशृ
णु ॥ कर्माणिपृथिवीशानांयथावदमरद्युते ॥ ७ ॥ भीष्मःसेनापतिरभूदेकादशचमूपतिः ॥ कौरव्यःकौरवेंद्राणांदेवानामिववासवः ॥ ८ ॥ शिखंडीपांडुपुत्राणां
नेतासप्तचमूपतिः ॥ बभूवरक्षितोधीमान्श्रीमतासव्यसाचिना ॥ ९ ॥ तेषांतदभवद्युद्धंदशाहानिमहात्मनाम् ॥ कुरूणांपांडवानांचसुमहल्लोमहर्षणम् ॥ १० ॥
ततःशिखंडीगांगेयंयुध्यमानंमहाहवे ॥ जघानबहुभिर्बाणैःसहगांडीवधन्वना ॥ ११ ॥ अकरोत्सततःकालंशरतल्पगतोमुनिः ॥ अयनंदक्षिणंहित्वासंप्राप्तेचो
त्तरायणे ॥ १२ ॥ ततःसेनापतिरभूद्द्रोणोस्त्रविदुषांवरः ॥ प्रवीरःकौरवेंद्रस्यकाव्योदैत्यपतेरिव ॥ १३ ॥ अक्षौहिणीभिःशिष्टाभिर्नवभिर्द्विजसत्तमः ॥ संवृतःसमर
श्लाघीगुप्तःकृपवृषादिभिः ॥ १४ ॥ धृष्टद्युम्नस्त्वभून्नेतापांडवानांमहास्त्रवित् ॥ गुप्तोभीमेनमेधावीमित्रेणवरुणोयथा ॥ १५ ॥ सचसेनापरिवृतोद्रोणप्रेप्सुर्महा
मनाः ॥ पितुर्निकारान्संस्मृत्यरणेकर्माकरोन्महत् ॥ १६ ॥ तस्मिंस्तेपृथिवीपालाद्रोणपार्षतसंगरे ॥ नानादिगागतावीराःप्रायशोनिधनंगताः ॥ १७ ॥ दिना
निपंचतद्युद्धमभूत्परमदारुणम् ॥ ततोद्रोणःपरिश्रांतोधृष्टद्युम्नवशंगतः ॥ १८ ॥ ततःसेनापतिरभूत्कर्णोदौर्योधनेबले ॥ अक्षौहिणीभिःशिष्टाभिर्वृतःपंचभिराहवे
॥ १९ ॥ तिस्रस्तुपांडुपुत्राणांचम्वोबीभत्सुपालिताः ॥ हतप्रवीरभूयिष्ठाबभूवुःसमवस्थिताः ॥ २० ॥

रंतिकेइत्युक्तःपुंडरीकाक्षःसंग्रामेतत्कुरुवीराणांनिधनंयथायथावच्छशंसेत्यन्वयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततःपार्थसमासाद्यपतंगइवपावकम् ॥ पंचत्वमगमत्सौतिर्द्वितीयेहनिदारुणः ॥ २१ ॥ हतेकर्णेतुकौरव्यानिरुत्साहाहतौजसः ॥ अक्षौहिणीभिस्तिसृभिर्मद्रेशंप
र्यवारयन् ॥ २२ ॥ हतवाहनभूयिष्ठाःपांडवापियुधिष्ठिरम् ॥ अक्षौहिण्यानिरुत्साहाःशिष्टयापर्यवारयन् ॥२३॥ अवधीन्मद्रराजानंकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ तस्मि ॥ ५४॥ १४
स्तदार्धदिवसेकृत्वाकर्मसुदुष्करम् ॥२४॥ हतेशल्येतुशकुनिंसहदेवोमहामनाः ॥ आहर्तारंकलेस्तस्यजघानामितविक्रमः ॥ २५॥ निहतेशकुनौराजाधार्तराष्ट्रः
सुदुर्मनाः ॥ अपाक्रामद्गदापाणिर्हतभूयिष्ठसैनिकः ॥ २६ ॥ तमन्वधावत्संक्रुद्धोभीमसेनःप्रतापवान् ॥ ह्रदेद्वैपायनेचापिसलिलस्थंददर्शतम् ॥ २७ ॥ हतशि
ष्टेनसैन्येनसमंतात्पर्यवार्यतम् ॥ अथोपविविशुर्हृष्टाह्रदस्थंपंचपांडवाः ॥ २८ ॥ विगाह्यसलिलंत्वाशुवाग्बाणैर्भृशविक्षतः ॥ उत्थायसगदापाणिर्युद्धायसमुप
स्थितः ॥ २९ ॥ ततःसनिहतोराजाधार्त्तराष्ट्रोमहारणे ॥ भीमसेनेनविक्रम्यपश्यतांपृथिवीक्षिताम् ॥ ३० ॥ ततस्तत्पांडवंसैन्यंप्रसुप्तंशिविरेनिशि ॥ निहतंद्रो
णपुत्रेणपितुर्वधममृष्यता ॥ ३१ ॥ हतपुत्राहतबलाहतमित्रामयासह ॥ युयुधानसहायेनपंचशिष्टास्तुपांडवाः ॥ ३२ ॥ सहैवकृपभोजाभ्यांद्रौणिर्युद्धादमु
च्यत ॥ युयुत्सुश्चापिकौरव्योमुक्तःपांडवसंश्रयात् ॥ ३३ ॥ निहतेकौरवेंद्रेतुसानुबंधेसुयोधने ॥ विदुरःसंजयश्चैवधर्मराजमुपस्थितौ ॥ ३४॥ एवंतदभवद्युद्ध
महान्यष्टादशप्रभो ॥ यत्रतेपृथिवीपालानिहताःस्वर्गमावसन् ॥३५॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥शृण्वतांतुमहाराजकथांतांलोमहर्षणाम् ॥ दुःखशोकपरिक्लेशा
वृष्णीनामभवंस्तदा ॥ ३६ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिवासुदेववाक्येषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६१ ॥ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कथयन्नेवतुतदावासुदेवःप्रतापवान् ॥ महाभारतयुद्धंतत्कथांतेपितुरग्रतः ॥१॥ अभिमन्योर्वधंवीरःसोत्यक्रामन्महामतिः ॥ अप्रियंव
सुदेवस्यमाभूदितिमहामतिः ॥ २ ॥ मादौहित्रवधंश्रुत्वावसुदेवोमहात्ययम् ॥ ३ ॥ दुःखशोकाभिसंतप्तोभवेदितिमहामतिः ॥ सुभद्रातुतमुत्क्रांतमात्मजस्यवधंर
णे ॥ ४ ॥ आचक्ष्वकृष्णसौभद्रवधमित्यपतद्भुवि ॥ तामपश्यन्निपतितांवसुदेवःक्षितौतदा ॥ ५ ॥ दृष्ट्वैवचपपातोर्व्यांसोपिदुःखेनमूर्छितः ॥ ततःसदौहित्रवध
दुःखशोकसमाहतः ॥ ६ ॥ वसुदेवोमहाराजकृष्णंवाक्यमथाब्रवीत् ॥ ननुत्वंपुंडरीकाक्षसत्यवाग्भुविविश्रुतः ॥७॥ यद्दौहित्रवधंमेद्यनख्यापयसिशत्रुहन् ॥ तद्भा ॥५४॥
गिनेयनिधनंतत्त्वेनाचक्ष्वमेप्रभो ॥ ८ ॥

॥ कथयन्नेवेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

सदृशाक्षस्तवकथंशत्रुभिर्निहतोरणे ॥ दुर्मरंवतवार्ष्णेयकालेऽप्राप्तेनृभिःसह ॥ ९ ॥ यत्रमेहृदयंदुःखाच्छतधानविदीर्यते ॥ किमब्रवीत्त्वांसंग्रामेसुभद्रांमातरं
प्रति ॥ १० ॥ मांचापिपुंडरीकाक्षचपलाक्षःप्रियोमम ॥ आहवंपृष्ठतःकृत्वाकच्चिन्ननिहतःपरैः ॥ ११ ॥ कच्चिन्मुखंनगोविंदतेनाजौविकृतंकृतं ॥ सहिकृष्ण
महातेजाःश्लाघन्निवममाग्रतः ॥ १२ ॥ बालभावेनविनयमात्मनोकथयत्प्रभुः ॥ कच्चिन्ननिकृतोबालोद्रोणकर्णकृपादिभिः ॥ १३ ॥ धरण्यांनिहतःशेतेतन्म
माचक्ष्वकेशव ॥ सहिद्रोणंचभीष्मंचकर्णंचबलिनांवरम् ॥ १४ ॥ स्पर्धतेस्मरणेनित्यंदुहितुःपुत्रकोमम ॥ एवंविधंबहुतदाविलपंतंसुदुःखितम् ॥ १५ ॥ पितरंदुः
खिततरोगोविंदोवाक्यमब्रवीत् ॥ नतेनविकृतंवक्त्रंकृतंसंग्राममूर्धनि ॥ १६ ॥ नपृष्ठतःकृतश्चापिसंग्रामस्तेनदुस्तरः ॥ निहत्यपृथिवीपालान्सहस्रशतसंघशः
॥ १७ ॥ खेदितोद्रोणकर्णाभ्यांदौःशासनिवशंगतः ॥ एकोह्येकेनसततंयुध्यमानोयदिप्रभो ॥ १८ ॥ नसशक्येतसंग्रामेनिहंतुमपिवज्रिणा ॥ समाहूतेचसं
ग्रामात्पार्थेसंशप्तकैस्तदा ॥ १९ ॥ पर्यवार्यतसंक्रुद्धैःसद्रोणादिभिराहवे ॥ ततःशत्रुवधंकृत्वासुमहांतंरणेपितः ॥ २० ॥ दौहित्रस्तववार्ष्णेयदौःशासनिवशंग
तः ॥ नूनंचसगतःस्वर्गंजहिशोकंमहामते ॥ २१ ॥ नहिव्यसनमासाद्यसीदंतिकृतबुद्धयः ॥ द्रोणकर्णप्रभृतयोयेनप्रतिसमासिताः ॥ २२ ॥ रणेमहेंद्रप्रतिमाः
सकथंनाप्नुयाद्दिवं ॥ सशोकंजहिदुर्धर्षमाचमन्युवशंगमः ॥ २३ ॥ शस्त्रपूतांहिसगतिंगतःपरपुरंजयः ॥ तस्मिंस्तुनिहतेवीरेसुभद्रेयंस्वसामम ॥ २४ ॥ दुःखा
र्तायोसुतंप्राप्यकुररीवननादह ॥ द्रौपदींचसमासाद्यपर्यपृच्छतदुःखिता ॥ २५ ॥ आर्येक्वदारकाःसर्वेद्रष्टुमिच्छामितानहम् ॥ अस्यास्तुवचनंश्रुत्वासर्वास्ताःकु
रुयोषितः ॥ २६ ॥ भुजाभ्यांपरिगृह्यैनांचुक्रुशुःपरमार्त्तवत् ॥ २७ ॥ उत्तरांचाब्रवीद्भद्रेभर्त्तासक्वनुतेगतः ॥ क्षिप्रमागमनंमह्यंतस्यत्वंवेदयस्वह ॥ २८ ॥
ननुनामाद्यवैराटिश्रुत्वाममगिरंसदा ॥ भवनान्निष्पतत्याशुकस्मान्नाभ्येतितेपतिः ॥ २९ ॥ अभिमन्योकुशलिनोमातुलास्तेमहारथाः ॥ कुशलंचाब्रुवन्सर्वेत्वां
युयुत्सुमिहागतं ॥ ३० ॥ आचक्ष्वमेद्यसंग्रामंयथापूर्वमरिंदम ॥ कस्मादेवंविलपतींनाद्येहप्रतिभाषसे ॥ ३१ ॥ एवमादितुवार्ष्णेय्यास्तस्यास्तत्परिदेवितं ॥ श्रु
त्वापृथासुदुःखार्ताशनैर्वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ३२ ॥ सुभद्रेवासुदेवेनतथासात्यकिनारणे ॥ पित्राचलालितोबालःसहतःकालधर्मणा ॥ ३३ ॥ ईदृशोमर्त्यधर्मो
यंमाशुचोयदुनंदिनि ॥ पुत्रोहितवदुर्धर्षःसंप्राप्तःपरमांगतिम् ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

कुलेमहतिजातासिक्षत्रियाणांमहात्मनां ॥ माशुचश्चपलाक्षंत्वंपद्मपत्रनिभेक्षणे ॥ ३५ ॥ उत्तरांत्वमवेक्षस्वगुर्विणींमाशुचःशुभे ॥ पुत्रमेषाहितस्याशुजन
॥५५॥ यिष्यतिभाविनी ॥ ३६ ॥ एवमाश्वासयित्वैनांकुंतीयदुकुलोद्वह ॥ विहायशोकंदुर्धर्षश्राद्धमस्यत्यकल्पयत् ॥ ३७ ॥ समनुज्ञाप्यधर्मज्ञंराजानंभीममेवच ॥ १४
यमौयमोपमौचैवददौदानान्यनेकशः ॥ ३८ ॥ ततःप्रदायवह्वीर्गाब्राह्मणाययदूद्वह ॥ समाहृष्यतुवार्ष्णेयीवैराटीमब्रवीदिदम् ॥ ३९ ॥ वैराटिनेहसंतापस्त्वयाका
र्योह्यनिंदिते ॥ भर्त्तारंप्रतिसुश्रोणिगर्भस्थंरक्षवैशिशुम् ॥ ४० ॥ एवमुक्त्वाततःकुंतीविरराममहाद्युते ॥ तामनुज्ञाप्यचैवेमांसुभद्रांसमुपानयम् ॥ ४१ ॥ एवंस
निधनंप्राप्तोदौहित्रस्तवमानद ॥ संतापंत्यजदुर्धर्षमाचशोकेमनःकृथाः ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिवसुदेवसांत्वनेए
कषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वातुपुत्रस्यवचःशूरात्मजस्तदा ॥ विहायशोकंधर्मात्माददौश्राद्धमनुत्तमं
॥ १ ॥ तथैववासुदेवश्चस्वस्रीयस्यमहात्मनः ॥ दयितस्यपितुर्नित्यमकरोदौर्ध्वदेहिकम् ॥ २ ॥ षष्टिंशतसहस्राणिब्राह्मणानांमहौजसाम् ॥ विधिवद्भोजयामासभो
ज्यंसर्वगुणान्वितम् ॥ ३ ॥ आच्छाद्यचमहाबाहुर्धनतृष्णामपानुदत् ॥ ब्राह्मणानांतदाकृष्णस्तदभूल्लोमहर्षणम् ॥ ४ ॥ सुवर्णंचैवगाश्चैवशयनाच्छादनानिच ॥
दीयमानंतदाविप्रावर्धतामितिचाब्रुवन् ॥ ५ ॥ वासुदेवोथदाशार्होबलदेवःससात्यकिः ॥ अभिमन्योस्तदाश्राद्धमकुर्वन्सत्यकस्तदा ॥ ६ ॥ अतीवदुःखसंतप्ता
नशमंचोपलेभिरे ॥ तथैवपांडवावीरानगरेनागसाह्वये ॥ ७ ॥ नोपागच्छंतवैशांतिमभिमन्युविनाकृताः ॥ सुबहूनिचराजेंद्रदिवसानिविराटजा ॥ ८ ॥ नाभुं
क्तपतिदुःखार्तातदभूत्करुणंमहत् ॥ कुक्षिस्थएवतस्याथगर्भोवैसंप्रलीयत ॥ ९ ॥ आजगामततोव्यासोज्ञात्वादिव्येनचक्षुषा ॥ समागम्याब्रवीद्धीमान्पृथांपृ
थुललोचनाम् ॥ १० ॥ उत्तरांचमहातेजाःशोकःसंत्यज्यतामयम् ॥ भविष्यतिमहातेजाःपुत्रस्तवयशस्विनि ॥ ११ ॥ प्रभावाद्वासुदेवस्यममव्याहरणादपि ॥ पांड
वानामयंचांतेपालयिष्यतिमेदिनीम् ॥ १२ ॥ धनंजयंचसंप्रेक्ष्यधर्मराजस्यशृण्वतः ॥ व्यासोवाक्यमुवाचेदंहर्षयन्निवभारत ॥ १३ ॥ पौत्रस्तवमहाभागोज
निष्यतिमहामनाः ॥ पृथ्वींसागरपर्यंतांपालयिष्यतिधर्मतः ॥ १४ ॥ तस्माच्छोकंकुरुश्रेष्ठजहित्वमरिकर्शन ॥ विचार्यमत्रनहितेसत्यमेतद्भविष्यति ॥ १५ ॥ ॥५५॥
यच्चापिवृष्णिवीरेणकृष्णेनकुरुनंदन ॥ पुरोक्तंतत्तथाभाविमातेत्रास्तुविचारणा ॥ १६ ॥ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥प्रासंगिकींकथांसमाप्यपरमप्रकृतमश्वमेधमनुवर्त्तय

विबुधानांगतोलोकानक्षयानात्मनिर्जितान् ॥ नसशोच्यस्त्वयावीरोनचान्यैःकुरुभिस्तथा ॥ १७ ॥ एवंपितामहेनोक्तोधर्मात्मासधनंजयः ॥ त्यक्त्वाशोकं
महाराजहृष्टरूपोभवत्तदा ॥ १८॥ पित्तापितवधर्मज्ञगर्भेतस्मिन्महामते॥अवर्धतयथाकामंशुक्लपक्षेयथाशशी ॥ १९ ॥ ततःसंचोदयामासव्यासोधर्मात्म
जंनृपम्॥ अश्वमेधंप्रतितदाततःसोंतर्हितोभवत्॥ २०॥ धर्मराजोपिमेधावीश्रुत्वाव्यासस्यतद्वचः ॥ वित्तस्यानयनेतातचकारगमनेमतिम्॥ २१॥ ॥इतिश्री
महाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिवासुदेवसांत्वनेद्विषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥श्रुत्वैतद्वचनंब्र
ह्मन्व्यासेनोक्तंमहात्मना ॥ अश्वमेधंप्रतितदाकिंभूयःप्रचकारह ॥ १ ॥ रत्नंचयन्मरुत्तेननिहितंवसुधातले ॥ तदवापकथंचेतितन्मेब्रूहिद्विजोत्तम ॥ २॥ ॥वैशं
पायनउवाच॥ ॥श्रुत्वाद्वैपायनवचोधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥भ्रातॄन्सर्वान्समानाय्यकालेवचनमब्रवीत्॥३॥ अर्जुनंभीमसेनंचमाद्रीपुत्रौयमावपि॥ श्रुतंवोवच
नंवीराःसौहृदाद्यन्महात्मना ॥ ४ ॥ कुरूणांहितकामेनप्रोक्तंकृष्णेनधीमता॥ तपोवृद्धेनमहतासुहृदांभूतिमिच्छता ॥ ५॥ गुरुणाधर्मशीलेनव्यासेनाद्भुतकर्म
णा॥ भीष्मेणचमहाप्राज्ञगोविंदेनचधीमता॥६॥ संस्मृत्यतदहंसम्यक्कर्तुमिच्छामिपांडवाः॥आयत्यांचतदात्वेचसर्वेषांतद्धिनोहितम्॥ ७॥ अनुबंधेचकल्याणं
यद्वचोब्रह्मवादिनः॥ इयंहिवसुधासर्वाक्षीणरत्नाकुरूद्वहाः ॥ ८ ॥ तच्चाचष्टतदाव्यासोमरुत्तस्यधनंनृपाः ॥ यद्येतद्वोबहुमतंमन्यध्वंवाक्षमंयदि ॥ ९ ॥ तथाय
थाहधर्मेणकथंवाभीममन्यसे॥ इत्युक्तवाक्येनृपतौतदाकुरुकुलोद्वह॥ १० ॥ भीमसेनोनृपश्रेष्ठंप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत्॥ रोचतेमेमहाबाहोयदिदंभाषितंत्वया
॥ ११ ॥ व्यासाख्यातस्यवित्तस्यसमुपानयनंप्रति॥ यदितत्प्राप्नुयामेहधनमाविक्षितंप्रभो ॥ १२ ॥ कृतमेवमहाराजभवेदितिमतिर्मम॥ तेवयंप्रणिपातेनगि
रीशस्यमहात्मनः ॥ १३ ॥ तदानयामभद्रंतेसमभ्यर्च्यकपर्दिनम् ॥ तद्वित्तंदेवदेवेशंतस्यैवानुचरांश्चतान्॥ १४ ॥ प्रसाद्यार्थमवाप्स्यामोनूनंवाग्बुद्धिकर्मभिः
रक्षंतेयेचतद्द्रव्यंकिन्नरारौद्रदर्शनाः ॥ १५ ॥ तेचवश्याभविष्यंतिप्रसन्नेवृषभध्वजे॥ श्रुत्वैवंवदतस्तस्यवाक्यंभीमस्यभारत ॥ १६॥ प्रीतोधर्मात्मजोराजाबभू
वातीवभारत॥ अर्जुनप्रमुखाश्चापितथेत्येवाब्रुवन्वचः॥ १७॥

तिजनमेजयप्रश्नमुखेन श्रुत्वैतद्वचनंब्रह्मन्नित्यादिना ॥ १ ॥ २ ॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१० ॥ ११ ॥ आविक्षितंअविक्षितःपुत्रआविक्षितोमरुत्तस्तस्येदमाविक्षितं ॥ १२॥१३॥१४॥१५॥१६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ध्रुवेनक्षत्रेरोहिण्यामुत्तरात्रयेच अहनिवारेध्रुवेरविवारे उत्तरार्केऽमृतसिद्धियोगेइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ मूलेवंशस्याद्ये कुंतीधृतराष्ट्रसमीपेइत्यर्थः ॥ २४ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ततस्तेइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ आग्निवेश्यंधौम्यं ॥ ८ ॥ ९ ॥ षट्पदं

कृत्वातुपांडवाःसर्वेरत्नाहरणनिश्चयम् ॥ सेनामाज्ञापयामासुर्नक्षत्रेऽहनिचध्रुवे ॥ १८ ॥ ततोययुःपांडुसुताब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच ॥ अर्चयित्वासुरश्रेष्ठंपूर्वमेवमहेश्वरम् ॥ १९ ॥ मोदकैःपायसेनाथमांसापूपैस्तथैवच ॥ आशास्यचमहात्मानंप्रययुर्मुदिताभृशम् ॥ २० ॥ तेषांप्रयास्यतांतत्रमंगलानिशुभान्यथ ॥ प्राहुःप्रहृष्टमनसोद्विजाग्र्यानागराश्चते ॥ २१ ॥ ततःप्रदक्षिणीकृत्यशिरोभिःप्रणिपत्यच ॥ ब्राह्मणानग्निसहितान्प्रययुःपांडुनंदनाः ॥ २२ ॥ समनुज्ञाप्यराजानंपुत्रशोकसमाहतम् ॥ धृतराष्ट्रंसभार्यंवैपृथांचपृथुलोचनाम् ॥ २३ ॥ मूलेनिक्षिप्यकौरव्यंयुयुत्सुंधृतराष्ट्रजम् ॥ संपूज्यमानाःपौरैश्चब्राह्मणैश्चमनीषिभिः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिद्रव्यानयनोपक्रमेत्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तेप्रययुर्हृष्टाःप्रहृष्टनरवाहनाः ॥ रथघोषेणमहतापूरयंतोवसुंधराम् ॥ १ ॥ संस्तूयमानाःस्तुतिभिःसूतमागधबंदिभिः ॥ स्वेनसैन्येनसंवीतायथादित्याःस्वरश्मिभिः ॥ २ ॥ पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणेनमूर्धनि ॥ बभौयुधिष्ठिरस्तत्रपौर्णमास्यामिवोडुराट् ॥ ३ ॥ जयाशिषःप्रहृष्टानांनराणांपथिपांडवः ॥ प्रत्यगृह्णाद्यथान्यायंयथावत्पुरुषर्षभः ॥ ४ ॥ तथैवसैनिकाराजन्राजानमनुयांतिये ॥ तेषांहलहलाशब्दोदिवंस्तब्ध्वाव्यतिष्ठत ॥ ५ ॥ सरांसिसरितश्चैववनान्युपवनानिच ॥ अत्यक्रामन्महाराजोगिरिंचाप्यन्वपद्यत ॥ ६ ॥ तस्मिन्देशेचराजेंद्रयत्रतद्द्रव्यमुत्तमम् ॥ चक्रेनिवेशनंराजापांडवःसहसैनिकैः ॥ शिवेदेशेसमेचैवतदाभरतसत्तम ॥ ७ ॥ अग्रतोब्राह्मणान्कृत्वातपोविद्यादमान्वितान् ॥ पुरोहितंचकौरव्यवेदवेदांगपारगम् ॥ आग्निवेश्यंचराजानोब्राह्मणाःसपुरोधसः ॥ ८ ॥ कृत्वाशांतिंयथान्यायंसर्वशःपर्यवारयन् ॥ कृत्वातुमध्येराजानममात्यांश्चयथाविधि ॥ ९ ॥ षट्पदंनवसंख्यानंनिवेशंचक्रिरेद्विजाः ॥ मत्तानांवारणेंद्राणांनिवेशंचयथाविधि ॥ १० ॥ कारयित्वासराजेंद्रोब्राह्मणानिदमब्रवीत् ॥ अस्मिन्कार्येद्विजश्रेष्ठानक्षत्रेदिवसेशुभे ॥ ११ ॥

षट्पदानिपदनीयानिराजमार्गाःयत्र एकोदक्षिणोत्तरस्तस्योभयतोद्वौतादृशावेव एवंपूर्वपश्चिमेएकःतस्योभयतोपिद्वावेवेतिषट्राजमार्गाः संख्यानानिसंस्थानानिनवखंडानीतियावत् षट्पथंनवसंस्थानमितिप्राचीनपाठःस्पष्टार्थः ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ ॥६५॥ ॥ क्रियतामिति॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

यथाभवंतोमन्यंतेकर्तुमर्हंतितत्तथा ॥ ननःकालात्ययोवैस्यादिहैवपरिलंबताम् ॥ १२ ॥ इतिनिश्चित्यविप्रेंद्राःक्रियतांयदनंतरम् ॥ श्रुत्वैतद्वचनंराज्ञोब्राह्मणाः
सपुरोधसः॥ इदमूचुर्वचोहृष्टाधर्मराजप्रियेप्सवः ॥ १३॥ अद्यैवनक्षत्रमहश्चपुण्यंयतामहेश्रेष्ठतमक्रियासु ॥ अंभोभिरद्येहवसामराजन्नुपोष्यतांचापिभव
द्भिरद्य ॥ १४ ॥ श्रुत्वातुतेषांद्विजसत्तमानांकृतोपवासारजनींनरेंद्राः ॥ ऊषुःप्रतीताःकुशसंस्तरेषुयथाध्वरेप्रज्वलिताहुताशाः ॥ १५ ॥ ततोनिशासाव्यगम
न्महात्मनांसंश्रृण्वतांविप्रसमीरितागिरः॥ ततःप्रभातेविमलेद्विजर्षभावचोऽब्रुवन्धर्मसुतंनराधिपम्॥१६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगी
तापर्वणिद्रव्यानयनोपक्रमेचतुःषष्टितमोऽध्यायः॥६४॥ ॥६५॥ ॥ ब्राह्मणाऊचुः॥ ॥ क्रियतामुपहारोद्यत्र्यंबकस्यमहात्मनः ॥ दत्त्वोपहारंनृपतेततः
स्वार्थंयतामहे॥ १ ॥ श्रुत्वातुवचनंतेषांब्राह्मणानांयुधिष्ठिरः ॥ गिरीशस्ययथान्यायमुपहारमुपाहरत् ॥ २ ॥ आज्येनतर्पयित्वाग्निंविधिवत्संस्कृतेनच ॥ मंत्र
सिद्धंचरुंकृत्वापुरोधाःसययौतदा॥ ३॥ सगृहीत्वासुमनसोमंत्रपूताजनाधिप ॥ मोदकैःपायसेनाथमांसैश्चोपाहरद्बलिम् ॥ ४॥ सुमनोभिश्चचित्राभिर्लाजैरु
च्चावचैरपि॥ सर्वंस्विष्टतमंकृत्वाविधिवद्वेदपारगः ॥ ५॥ किंकराणांततःपश्चाच्चकारबलिमुत्तमम्॥ यक्षेंद्रायकुबेरायमणिभद्रायचैवह॥६॥ तथान्येषांचयक्षा
णांभूतानांपतयश्चये ॥ कृसरेणचमांसेननिवापैस्तिलसंयुतैः ॥ ७ ॥ ओदनंकुंभशःकृत्वापुरोधाःसमुपाहरत्॥ ब्राह्मणेभ्यःसहस्राणिगवांदत्त्वातुभूमिपः ॥ ८॥
नक्तंचराणांभूतानांव्यादिदेशबलिंतदा॥ धूपगंधनिरुद्धंतत्सुमनोभिश्चसंवृतम्॥ ९ ॥ शुशुभेस्थानमत्यर्थंदेवदेवस्यपार्थिव ॥ कृत्वापूजांतुरुद्रस्यगणानांचैव
सर्वशः ॥ १० ॥ ययौव्यासंपुरस्कृत्यनृपोरत्ननिधिंप्रति॥ पूजयित्वाधनाध्यक्षंप्रणिपत्याभिवाद्यच ॥ ११ ॥ सुमनोभिर्विचित्राभिरपूपैःकृसरेणच॥ शंखादीं
श्चनिधीन्सर्वान्निधिपालांश्चसर्वशः ॥ १२ ॥ अर्चयित्वाद्विजाग्र्यान्सस्वस्तिवाच्यचवीर्यवान् ॥ तेषांपुण्याहघोषेणतेजसासमवस्थितः ॥ १३ ॥ प्रीतिमान्स
कुरुश्रेष्ठःस्थानयामासतद्धनम्॥ ततःपात्रीःसकरकाबहुरूपामनोरमाः ॥ १४ ॥ भृंगाराणिकटाहानिकलशान्वर्धमानकान् ॥ बहूनिचविचित्राणिभाजनानि
सहस्रशः॥ १५॥ उद्धारयामासतदाधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ तेषांरक्षणमप्यासीन्महान्करपुटस्तथा॥ १६ ॥

॥ १३ ॥ पात्रीःमहांतिओदनोद्धरणपात्राणि करकाअल्पघटाः ॥ १४ ॥ भृंगाराणिगडुकान् वर्धमानकान्शरावाणि ॥ १५ ॥ करपुटःकरसंपुटाकारंद्विदलभाजनंउष्ट्रादिवाह्यं संदूखइतिप्रसिद्धं ॥१६॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

नद्धंउष्ट्रादीनामुपरिवद्धं तुलार्धंयत्रपुरुषस्यार्धंमाति उभयतोमिलित्वातुलामात्रंभारः वाहनंभारस्येतिशेषः ॥ १७ ॥ १८॥१९ ॥ षोडशाष्टाविितियथायोग्यं उष्ट्रस्यभारोऽष्टौसहस्रंसुवर्णाः शकटस्यषोड
श गजस्यचतुर्विंशतिरित्येवंभारलक्षणं एवंहयखरमनुष्याणांयथासंभवंयोज्यं ॥ २० ॥ २१ ॥ गोयुनेगोयुते भाराक्रांतवाहनत्वात्गव्यूतौगव्यूतौप्रत्यहंक्रोशद्वयप्रमाणमित्यर्थः ॥२२॥२३॥ ॥ इत्या

नद्धंचभाजनंराजन्तुलार्धमभवन्नृप ॥ वाहनंपांडुपुत्रस्यतत्रासीत्तुविशांपते ॥ १७ ॥ षष्टिरुष्ट्रसहस्राणिशतानिद्विगुणाहयाः ॥ वारणाश्चमहाराजसहस्रशत
संमिताः ॥ १८ ॥ शकटानिरथाश्चैवतावदेवकरेणवः ॥ खराणांपुरुषाणांचपरिसंख्यानविद्यते ॥ १९ ॥ एतद्वित्तंतदभवद्यदुद्दध्रेयुधिष्ठिरः ॥ षोडशाष्टौचतुर्विं
शत्सहस्रंभारलक्षणम् ॥ २० ॥ एतेष्वादायतद्द्रव्यंपुनरभ्यर्च्यपांडवः ॥ महादेवंप्रतिययौपुरंनागाह्वयंप्रति ॥ २१ ॥ द्वैपायनाभ्यनुज्ञातःपुरस्कृत्यपुरोहितम् ॥ गोयु
तेगोयुतेचैवन्यवसत्पुरुषर्षभः ॥ २२ ॥ सापुराभिमुखाराजन्नुवाहमहतीचमूः ॥ कृच्छ्राद्द्रविणभारार्ताहर्षयंतीकुरूद्वहान् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्व
मेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिद्रव्यानयनेपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुवासुदेवोपिवीर्य
वान् ॥ उपायाद्वृष्णिभिःसार्धंपुरंवारणसाह्वयम् ॥ १ ॥ समयंवाजिमेधस्यविदित्वापुरुषर्षभः ॥ यथोक्तोधर्मपुत्रेणप्रव्रजन्स्वपुरींप्रति ॥ २ ॥ रौक्मिणेयेनसहितो
युयुधानेनचैवह ॥ चारुदेष्णेनसांबेनगदेनकृतवर्मणा ॥ ३ ॥ सारणेनचवीरेणनिशठेनोल्मुकेनच ॥ बलदेवंपुरस्कृत्यसुभद्रासहितस्तदा ॥ ४ ॥ द्रौपदीमुत्त
रांचैवपृथांचाप्यवलोककः ॥ समाश्वासयितुंचापिक्षत्रियानिहतेश्वराः ॥ ५ ॥ तानागतान्समीक्ष्यैवधृतराष्ट्रोमहीपतिः ॥ प्रत्यगृह्णाद्यथान्यायंविदुरश्चमहाम
नाः ॥ ६ ॥ तत्रैवन्यवसत्कृष्णःस्वर्चितःपुरुषोत्तमः ॥ विदुरेणमहातेजास्तथैवचयुयुत्सुना ॥ ७ ॥ वसत्सुवृष्णिवीरेषुतत्राथजनमेजय ॥ जज्ञेतवपिताराजन्परि
क्षित्परवीरहा ॥ ८ ॥ सतुराजामहाराजब्रह्मास्त्रेणावपीडितः ॥ शवोवभूवनिश्चेष्टोहर्षशोकविवर्धनः ॥ ९ ॥ हृष्टानांसिंहनादेनजनानांतत्रनिःस्वनः ॥ प्रविश्य
प्रदिशःसर्वाःपुनरेवव्युपारमत् ॥ १० ॥ ततःसोतित्वरःकृष्णोविवेशांतःपुरंतदा ॥ युयुधानद्वितीयोवैव्यथितेंद्रियमानसः ॥ ११ ॥ ततस्त्वरितमायांतींददर्श
स्वांपितृष्वसाम् ॥ क्रोशंतीमभिधावेतिवासुदेवंपुनःपुनः ॥ १२ ॥ पृष्ठतोद्रौपदींचैवसुभद्रांचयशस्विनीम् ॥ सविक्रोशंसकरुणंबांधवानांस्त्रियोनृप ॥ १३ ॥ ततः
कृष्णंसमासाद्यकुंतीभोजसुतातदा ॥ प्रोवाचराजशार्दूलबाष्पगद्गदयागिरा ॥ १४ ॥

श्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥ ॥७॥ एतस्मिन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ क्षत्रियाःस्त्रियः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥१३॥१४॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वासुदेवमहाबाहोसुप्रजादेवकीत्वया॥ त्वंनोगतिःप्रतिष्ठाचत्वदायत्तमिदंकुलम् ॥ १५॥ यदुप्रवीरयोऽयंतेस्वस्रीयस्यात्मजःप्रभो ॥ अश्वत्थाम्नाहतोजातस्तमु
ज्जीवयकेशव॥ १६॥ त्वयात्द्येतत्प्रतिज्ञातमैषीकेयदुनंदन॥ अहंसंजीवयिष्यामिमृतंजातमितिप्रभो॥ १७॥ सोयंजातोमृतस्तातपश्यैनंपुरुषर्षभ॥ उत्तरांच
सुभद्रांचद्रौपदींमांचमाधव ॥ १८॥ धर्मपुत्रंचभीमंचफाल्गुनंनकुलंतथा॥ सहदेवंचदुर्धर्षसर्वान्नस्त्रातुमर्हसि॥१९॥ अस्मिन्प्राणाःसमायत्ताःपांडवानांममैव
च॥पांडोश्चपिंडोदाशार्हतथैवश्वशुरस्यमे॥२०॥ अभिमन्योश्चभद्रंतेप्रियस्यसदृशस्यच॥प्रियमुत्पादयाद्यत्वंप्रेतस्यापिजनार्दन॥ २१॥ उत्तराहिपुरोक्तंवैकथय
त्यरिसूदन॥ अभिमन्योर्वचःकृष्णप्रियत्वात्तन्नसंशयः॥ २२॥ अब्रवीत्किलदाशार्हवैराटीमार्जुनिस्तदा॥ मातुलस्यकुलंभद्रेतवपुत्रोगमिष्यति॥ २३॥ गत्वा
वृष्ण्यंधककुलंधनुर्वेदंग्रहीष्यति॥ अस्त्राणिचविचित्राणिनीतिशास्त्रंचकेवलम्॥ २४॥ इत्येतत्प्रणयात्तातसौभद्रःपरवीरहा॥ कथयामासदुर्धर्षस्तथाचैतन्नसं
शयः॥ २५॥ तास्त्वांवयंप्रणम्येहयाचामोमधुसूदन॥ कुलस्यास्यहितार्थंतंकुरुकल्याणमुत्तमम्॥ २६॥ एवमुक्त्वातुवार्ष्णेयंपृथापृथुललोचना॥ उच्छ्रित्यबा
हूदुःखार्त्तांताश्चान्याःप्रापतन्भुवि॥ २७॥ अब्रुवंश्चमहाराजसर्वाःसास्राविलेक्षणाः॥ स्वस्रीयोवासुदेवस्यमृतोजातइतिप्रभो ॥ २८॥ एवमुक्तेततःकुंतींपर्यगृ
ह्णाज्जनार्दनः॥ भूमौनिपतितांचैनांसांत्वयामासभारत॥ २९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिपरिक्षिज्जन्मकथनेषट्षष्टितमोऽ
ध्यायः॥ ६६॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ उत्थितायांपृथायांतुसुभद्राभ्रातरंतदा॥ दृष्ट्वाचुक्रोशदुःखार्त्तावचनंचेदमब्रवीत्॥ १॥ पुंड
रीकाक्षपश्यत्वंपौत्रंपार्थस्यधीमतः॥ परिक्षीणेषुकुरुषुपरिक्षीणंगतायुषम्॥ २॥ इषीकाद्रोणपुत्रेणभीमसेनार्थमुद्यता॥ सोत्तरायांनिपतिताविजयेमयिचैव
ह॥ ३॥ सेयंविदीर्णहृदयेमयितिष्ठतिकेशव॥ यन्नपश्यामिदुर्धर्षसहपुत्रंतुतंप्रभो ॥ ४॥ किंनुवक्ष्यतिधर्मात्माधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥ भीमसेनार्जुनौचापिमा
द्रवत्याःसुतौचतौ॥ ५॥ श्रुत्वाभिमन्योस्तनयंजातंचमृतमेवच॥ मुषिताइववार्ष्णेयद्रोणपुत्रेणपांडवाः॥ ६॥ अभिमन्युःप्रियःकृष्णभ्रातॄणांनात्रसंशयः॥ ते
श्रुत्वाकिंनुवक्ष्यंतिद्रोणपुत्रास्त्रनिर्जिताः॥ ७॥ भविताऽतःपरंदुःखंकिंतदन्यज्जनार्दन॥ अभिमन्योःसुतात्कृष्णमृताज्जातादरिंदम॥ ८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

साहंप्रसादयेकृष्णत्वामद्यशिरसानता॥ पृथेयंद्रौपदीचैवताःपश्यपुरुषोत्तम ॥ ९ ॥ यदाद्रोणसुतोगर्भान्पांडूनांहंतिमाधव ॥ तदाकिलत्वयाद्रौणिःक्रुद्धेनोक्तो
॥ ५८॥ रिमर्दन॥ १० ॥ अकामंत्वांकरिष्यामिब्रह्मबंधोनराधम॥ अहंसंजीवयिष्यामिकिरीटितनयात्मजम्॥ ११ ॥ इत्येतद्वचनंश्रुत्वाजानानाऽहंबलंतव॥ प्रसादये १४
त्वांदुर्धर्षजीवतामभिमन्युजः ॥ १२ ॥ यद्येतत्त्वंप्रतिश्रुत्यनकरोषिवचःशुभम्॥ सकलंवृष्णिशार्दूलमृतांमामवधारय॥ १३॥ अभिमन्योःसुतोवीरनसंजीव
तियद्ययम्॥ जीवतित्वयिदुर्धर्षकिंकरिष्याम्यहंत्वया॥ १४॥ संजीवयैनंदुर्धर्षमृतंत्वमभिमन्युजम्॥ सदृशाक्षसुतंवीरसस्यंवर्षन्निवांबुदः॥ १५॥ त्वंहिकेशव
धर्मात्मासत्यवान्सत्यविक्रमः॥ सतांवाचमृतांकर्तुमर्हसित्वमरिंदम ॥ १६॥ इच्छन्नपिहिलोकांस्त्रीन्जीवयेथामृतानिमान्॥ किंपुनर्दयितंजातंस्वस्रीयस्यात्म
जंमृतम् ॥ १७॥ प्रभावज्ञास्मितेकृष्णतस्मात्त्वांयाचयाम्यहम्॥ कुरुष्वपांडुपुत्राणामिमंपरमनुग्रहम्॥ १८॥ स्वसेतिवामहाबाहोहतपुत्रेतिवापुनः॥ प्रपन्ना
मामियंचेतिदयांकर्त्तुमिहार्हसि॥ १९॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिसुभद्रावाक्येसप्तषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७॥ ॥ ७ ॥
वैशंपायनउवाच॥ ॥ एवमुक्तस्तुराजेंद्रकेशिहादुःखमूर्छितः ॥ तथेतिव्याजहारोच्चैर्ह्लादयन्निवतंजनम् ॥ १॥ वाक्येनैतेनहितदातंजनंपुरुषर्षभः॥ ह्लादया
माससविभुर्घर्मार्तंसलिलैरिव ॥ २॥ ततःसप्राविशत्तूर्णंजन्मवेश्मपितुस्तव॥ अर्चितंपुरुषव्याघ्रसितैर्माल्यैर्यथाविधि॥ ३ ॥ अपांकुंभैःसुपूर्णैश्चविन्यस्तैःसर्व
तोदिशम्॥ घृतेनतिंदुकालातैःसर्षपैश्चमहाभुज ॥ ४॥ अस्त्रैश्चविमलैर्न्यस्तैःपावकैश्चसमंततः॥ वृद्धाभिश्चापिरामाभिःपरिचारार्थमावृतम्॥ ५॥ दक्षैश्चपरि
तोधीरभिषग्भिःकुशलैस्तथा॥ ददर्शचसतेजस्वीरक्षोघ्नान्यपिसर्वशः॥६॥ द्रव्याणिस्थापितानिस्मविधिवत्कुशलैर्जनैः ॥ तथायुक्तंचतद्दृष्ट्वाजन्मवेश्मपितुस्तव
॥ ७॥ हृष्टोभवद्धृषीकेशःसाधुसाध्विितिचाब्रवीत्॥ तथाब्रुवतिवार्ष्णेयेप्रहृष्टवदनेतदा ॥ ८ ॥ द्रौपदीत्वरितागत्वावैराटींवाक्यमब्रवीत् ॥ अयमायातितेभद्रेश्व
शुरोमधुसूदनः॥ ९॥ पुराणर्षिरचिंत्यात्मासमीपमपराजितः॥ सापिबाष्पकलांवाचंनिगृह्याश्रूणिचैवह ॥ १०॥ सुसंवीताऽभवद्देवीदेववत्कृष्णमीयुषी॥ सा ॥५८॥
तथादूयमानेनहृदयेनतपस्विनी ॥ ११ ॥ दृष्ट्वागोविंदमायांतंकृपणंपर्यदेवयत् ॥ पुंडरीकाक्षपश्यावांबालेनहिविनाकृतौ ॥ अभिमन्युंचमांचैवहतौतुल्यं
जनार्दन॥ १२॥

एवमुक्तइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ घृतेनसिक्तैरितिशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥

वार्ष्णेयमधुहन्वीरशिरसात्वांप्रसादये॥ द्रोणपुत्रास्त्रनिर्दग्धंजीवयैनंममात्मजम् ॥ १३ ॥ यदिस्मधर्मराज्ञावाभीमसेनेनवापुनः ॥ त्वयावापुंडरीकाक्षवाक्यमु
क्तमिदंभवेत् ॥ १४ ॥ अजानतीमिषीकेयंजनित्रींहंत्वितिप्रभो ॥ अहमेवविनष्टास्यांनैतदेवंगतेभवेत् ॥ १५ ॥ गर्भस्थस्यास्यबालस्यब्रह्मास्त्रेणनिपातनम् ॥ कृ
त्वानृशंसंदुर्बुद्धिर्द्रौणिःकिंफलमश्नुते ॥ १६ ॥ सात्वांप्रसाद्यशिरसायाचेशत्रुनिबर्हणम् ॥ प्राणांस्त्यक्ष्यामिगोविंदनायंसंजीवतेयदि ॥ १७॥ अस्मिन्हिबहवः
साधोयेममासन्मनोरथाः ॥ तेद्रोणपुत्रेणहताःकिंनुजीवामिकेशव ॥ १८ ॥ आसीन्ममममतिःकृष्णपुत्रोत्संगाजनार्दन ॥ अभिवादयिष्येहृष्टेतितदिदंवितथी
कृतम् ॥ १९ ॥ चपलाक्षस्यदायादेमृतेऽस्मिन्पुरुषर्षभ ॥ विफलामेकृताःकृष्णहृदिसर्वेमनोरथाः ॥ २० ॥ चपलाक्षःकिलातीवप्रियस्तेमधुसूदन ॥ सुतंपश्यत्वम
स्यैनंब्रह्मास्त्रेणनिपातितम् ॥ २१ ॥ कृतघ्नोयंनृशंसोयंयथास्यजनकस्तथा ॥ यःपांडवींश्रियंत्यक्त्वागतोद्ययमसादनम् ॥ २२ ॥ मयाचैतत्प्रतिज्ञातंरणमूर्धनिके
शव ॥ अभिमन्यौहतेवीरत्वामेष्याम्यचिरादिति ॥ २३ ॥ तच्चनाकरवंकृष्णनृशंसाजीवितप्रिया ॥ इदानींमांगतांतत्रकिंनुवक्ष्यतिफाल्गुनिः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्री
महाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिउत्तरावाक्येअष्टषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सैवंविलप्यकरुणं
सोन्मादेवतपस्विनी ॥ उत्तरान्यपतद्भूमौकृपणापुत्रगृद्धिनी ॥ १ ॥ तांतुदृष्ट्वानिपतितांहतपुत्रपरिच्छदाम् ॥ चुक्रोशकुंतीदुःखार्तासर्वाश्चभरतस्त्रियः ॥ २ ॥ मु
हूर्तमिवराजेंद्रपांडवानांनिवेशनम् ॥ अप्रेक्षणीयमभवदार्तस्वनविनादितम् ॥ ३ ॥ सामुहूर्तंचराजेंद्रपुत्रशोकाभिपीडिता ॥ कश्मलाभिहतावीरवैराटीत्वभव
त्तदा ॥ ४ ॥ प्रतिलभ्यतुसासंज्ञामुत्तराभरतर्षभ ॥ अंकमारोप्यतंपुत्रमिदंवचनमब्रवीत् ॥ ५ ॥ धर्मज्ञस्यसुतःसत्वमधर्मंनावबुध्यसे ॥ यस्त्वंवृष्णिप्रवीरस्यकु
रुपेनाभिवादनम् ॥ ६ ॥ पुत्रगत्वाममवचोब्रूयास्त्वंपितरंत्विदम् ॥ दुर्मरंप्राणिनांवीरकालेप्राप्तेकथंचन ॥ ७ ॥ याहंत्वयाविनाद्येहपत्यापुत्रेणचैवह ॥ मर्तव्येस
तिजीवामिहतस्वस्तिरकिंचना ॥ ८ ॥ अथवाधर्मराज्ञाहमनुज्ञातामहाभुज ॥ भक्षयिष्येविषंघोरंप्रवेक्ष्येवाहुताशनम् ॥ ९ ॥ अथवादुर्मरंतातयदिदंमेसहस्रधा ॥
पतिपुत्रविहीनायाहृदयंनविदीर्यते ॥ १० ॥ उत्तिष्ठपुत्रपश्येमांदुःखितांप्रपितामहीम् ॥ आर्तामुपप्लुतांदीनांनिमग्नांशोकसागरे ॥ ११ ॥ आर्यांचपश्यपांचालींसा
त्वतींचतपस्विनीम् ॥ मांचपश्यसुदुःखार्तांव्याधविद्धांमृगीमिव ॥ १२ ॥ ॥ सैवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥१२॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 पुरायथाचपलेक्षणमभिमन्युमहंपश्यामितथापुंडरीकपलाशाक्षंकृष्णंपश्येतिसंबंधः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८॥१९॥२०॥२१॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीये

उत्तिष्ठपश्यवदनंलोकनाथस्यधीमतः ॥ पुंडरीकपलाशाक्षंपुरेवचपलेक्षणम् ॥ १३ ॥ एवंविप्रलपंतींतुदृष्ट्वानिपतितांपुनः ॥ उत्तरांतांस्त्रियःसर्वाःपुनरुत्थापयं
 स्ततः ॥ १४ ॥ उत्थायचपुनर्धैर्यात्तदामत्स्यपतेःसुता ॥ प्रांजलिःपुंडरीकाक्षंभूमावेवाभ्यवादयत् ॥ १५ ॥ श्रुत्वासतस्याविपुलंविलापंपुरुषर्षभः ॥ उपस्पृश्यततः
कृष्णोब्रह्मास्त्रंप्रत्यसंहरत् ॥ १६ ॥ प्रतिजज्ञेचदाशार्हस्तस्यजीवितमच्युतः ॥ अब्रवीच्चविशुद्धात्मासर्वंविश्रावयन्जगत् ॥ १७ ॥ नब्रवीम्युत्तरेमिथ्यासत्यमेत
द्भविष्यति ॥ एषसंजीवयाम्येनंपश्यतांसर्वदेहिनाम् ॥ १८ ॥ नोक्तपूर्वंमयामिथ्यास्वैरेष्वपिकदाचन ॥ नचयुद्धात्परावृत्तस्तथासंजीवतामयम् ॥ १९ ॥ यथामे
दयितोधर्मोब्राह्मणश्चविशेषतः ॥ अभिमन्योःसुतोजातोमृतोजीवत्वयंतथा ॥ २० ॥ यथाहंनाभिजानामिविजयेतुकदाचन ॥ विरोधंतेनसत्येनमृतोजीवत्व
यंशिशुः ॥ २१ ॥ यथासत्यंचधर्मश्चमयिनित्यंप्रतिष्ठितौ ॥ तथामृतःशिशुरयंजीवतादभिमन्युजः ॥ २२ ॥ यथाकंसश्चकेशीचधर्मेणनिहतौमया ॥ तेनस
त्येनबालोयंपुनःसंजीवतामयम् ॥ २३ ॥ इत्युक्तोवासुदेवेनसबालोभरतर्षभ ॥ शनैःशनैर्महाराजप्रास्पंदतसचेतनः ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिके
पर्वणिअनुगीतापर्वणिपरिक्षित्संजीवनेऊनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ब्रह्मास्त्रंतुयदाराजन्कृष्णेनप्रति
संहृतम् ॥ तदातद्वेश्मत्वत्पित्रातेजसाभिविदीपितम् ॥ १ ॥ ततोरक्षांसिसर्वाणिनेशुस्त्यक्त्वागृहंतुतत् ॥ अंतरिक्षेचवागासीत्साधुकेशवसाध्विति ॥ २ ॥ तदस्त्रंज्व
लितंचापिपितामहमगात्तदा ॥ ततःप्राणान्पुनर्लेभेपितातवनरेश्वर ॥ ३ ॥ व्यचेष्टतचबालोसौयथोत्साहंयथाबलम् ॥ बभूवुर्मुदिताराजंस्ततस्ताभरतस्त्रियः
॥ ४ ॥ ब्राह्मणावाचयामासुर्गोविंदस्यैवशासनात् ॥ ततस्तामुदिताःसर्वाःप्रशशंसुर्जनार्दनम् ॥ ५ ॥ स्त्रियोभरतसिंहानांनावंलब्ध्वेवपारगाः ॥ कुंतीद्रुपदपुत्रीच
सुभद्राचोत्तरातथा ॥ ६ ॥ स्त्रियश्चान्यान्नृसिंहानांबभूवुर्हृष्टमानसाः ॥ तत्रमल्लानटाश्चैवग्रंथिकाःसौख्यशायिकाः ॥ ७ ॥ सूतमागधसंघाश्चाप्यस्तुवंस्तंजनार्दन
म् ॥ कुरुवंशस्तवाख्याभिराशीर्भिर्भरतर्षभ ॥ ८ ॥ उत्थायतुयथाकालमुत्तरायदुनंदनम् ॥ अभ्यवादयतप्रीतासहपुत्रेणभारत ॥ ९ ॥
भारतभावदीपेऊनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७० ॥ ब्रह्मास्त्रमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ वाचयामासुःस्वस्तीतिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ग्रंथिकाःदैवज्ञाः ग्रंथिकस्तुकरीरेस्याद्दैवज्ञेगुग्गुलुद्रु
मेइतिविश्वलोचनः सुखावहंसौख्यंशयनंइतिपृच्छंतिनेसौख्यशायनिकाः पृच्छनौसुस्नातादिभ्यइतिठक् अनुशतिकादिः ॥ ७ ॥ कुरुवंशस्यस्तवंआचक्षतेताभिःकुरुवंशस्तवाख्याभिः ॥ ८ ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

तस्यकृष्णोददौहृष्टोबहुरत्नंविशेषतः ॥ तथान्येवृष्णिशार्दूलानामचास्याकरोत्प्रभुः ॥ १० ॥ पितुस्तवमहाराजसत्यसंधोजनार्दनः ॥ परिक्षीणेकुलेयस्माज्जा
तोयमभिमन्युजः ॥ ११ ॥ परिक्षिदितिनामास्यभवत्वित्यब्रवीत्तदा ॥ सोवर्धतयथाकालंपितातवजनाधिप ॥ १२ ॥ मनःप्रह्लादनश्चासीत्सर्वलोकस्यभारत ॥
मासजातस्तुतेवीरपिताभवतिभारत ॥ १३ ॥ अथाजग्मुःसुबहुलंरत्नमादायपांडवाः ॥ तान्समीपगतान्श्रुत्वानिर्ययुर्वृष्णिपुंगवाः ॥ १४ ॥ अलंचक्रुश्चमा
ल्यौघैःपुरुषानागसाह्वयम् ॥ पताकाभिर्विचित्राभिर्ध्वजैश्चविविधैरपि ॥ १५ ॥ वेश्मानिसमलंचक्रुःपौराश्चापिजनेश्वर ॥ देवतायतनानांचपूजाःसुविविधास्त
था ॥ १६ ॥ संदिदेशाथविदुरःपांडुपुत्रप्रियेप्सया ॥ राजमार्गाश्चतत्रासन्सुमनोभिरलंकृताः ॥ १७ ॥ शुशुभेतत्पुरंचापिसमुद्रौघनिभस्वनम् ॥ नर्तकैश्चापिनृत्य
द्भिर्गायकानांचनिःस्वनैः ॥ १८ ॥ आसीद्वैश्रवणस्येवनिवासस्तत्पुरंतदा ॥ बंदिभिश्चनरैराजन्स्त्रीसहायैश्चसर्वशः ॥ १९ ॥ तत्रतत्रविविक्तेषुसमंताद्उपशोभि
तम् ॥ पताकाधूयमानाश्चसमंतान्मातरिश्वना ॥ २० ॥ अदर्शयन्निवतदाकुरून्वैदक्षिणोत्तरान् ॥ अघोषयंस्तदाचापिपुरुषाराजधूर्गताः ॥ सर्वराष्ट्रविहारोऽद्य
रत्नाभरणलक्षणः ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिपांडवागमनेसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तान्समीपगतान्श्रुत्वापांडवान्शत्रुकर्शनः ॥ वासुदेवःसहामात्यःप्रययौससुहृद्गणः ॥ १ ॥ तेसमेत्ययथान्यायंप्रत्युद्याताद्दिदृक्षया ॥ ते
समेत्ययथाधर्मंपांडवावृष्णिभिःसह ॥ २ ॥ विविशुःसहिताराजन्पुरंवारणसाह्वयम् ॥ महतस्तस्यसैन्यस्यखुरनेमिस्वनेनह ॥ ३ ॥ द्यावापृथिव्योःखंचैवसर्वमा
सीत्समावृतम् ॥ तेकोशानग्रतःकृत्वाविविशुःस्वपुरंतदा ॥ ४ ॥ पांडवाःप्रीतमनसःसामात्याःससुहृद्गणाः ॥ तेसमेत्ययथान्यायंधृतराष्ट्रंजनाधिपम् ॥ ५ ॥ कीर्तयं
तःस्वनामानितस्यपादौववंदिरे ॥ धृतराष्ट्रादनुचतेगांधारींसुबलात्मजाम् ॥ ६ ॥ कुंतींचराजशार्दूलतदाभरतसत्तम ॥ विदुरंपूजयित्वाचवैश्यापुत्रंसमेत्यच ॥
॥ ७ ॥ पूज्यमानाःस्मतेवीराव्यरोचंतविशांपते ॥ ततस्तत्परमाश्चर्यंविचित्रंमहदद्भुतम् ॥ ८ ॥ शुश्रुवुस्तेतदावीराःपितुस्तेजन्मभारत ॥ तदुपश्रुत्यतत्कर्मवासुदेवस्य
धीमतः ॥ ९ ॥ पूजार्हंपूजयामासुःकृष्णंदेवकिनंदनम् ॥ ततःकतिपयाहस्यव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ १० ॥

॥ तान्समीपगतानिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ द्यावापृथिव्योःसंबंधिखंआकाशंअवकाशमितियावत् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ वैश्यापुत्रंयुयुत्सुं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥६०॥ आजगाममहातेजानगरंनागसाह्वयम् ॥ तस्यसर्वेयथान्यायंपूजांचक्रुःकुरूद्वहाः ॥ ११ ॥ सहवृष्ण्यंधकव्याघ्रैरुपासांचक्रिरेतदा ॥ तत्रनानाविधाकाराःकथाः
समभिकीर्त्यवै ॥ १२ ॥ युधिष्ठिरोधर्मसुतोव्यासंवचनमब्रवीत् ॥ भवत्प्रसादाद्भगवन्यदिदंरत्नमाहृतम् ॥ १३ ॥ उपयोक्तुंतदिच्छामिवाजिमेधेमहाक्रतौ ॥ त १४
मनुज्ञातुमिच्छामिभवतामुनिसत्तम ॥ त्वदधीनावयंसर्वेकृष्णस्यचमहात्मनः ॥ १४ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अनुजानामिराजंस्त्वांक्रियतांयदनंतरम् ॥ यजस्व
वाजिमेधेनविधिवद्दक्षिणावता ॥ १५ ॥ अश्वमेधोहिराजेंद्रपावनःसर्वपाप्मनाम् ॥ तेनेष्ट्वात्वंविपाप्मावैभवितानात्रसंशयः ॥ १६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्यु
क्तःसतुधर्मात्माकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ अश्वमेधस्यकौरव्यचकाराहरणेमतिम् ॥ १७ ॥ समनुज्ञाप्यतत्सर्वंकृष्णद्वैपायनंनृपः ॥ वासुदेवमथाभ्येत्यवाग्मीवचनम
ब्रवीत् ॥ १८ ॥ देवकीसुप्रजादेवीत्वयापुरुषसत्तम ॥ यद्ब्रूयांत्वांमहाबाहोतत्कृथास्त्वमिहाच्युत ॥ १९ ॥ त्वत्प्रभावार्जितान्भोगानश्नीमयदुनंदन ॥ पराक्रमेण
बुद्ध्याचत्वयेयंनिर्जितामही ॥ २० ॥ दीक्षयस्वत्वमात्मानंत्वंहिनःपरमोगुरुः ॥ त्वयीष्टवतिदाशार्हविपाप्माभवितात्ह्यहम् ॥ २१ ॥ त्वंहियज्ञोऽक्षरःसर्वस्त्वंधर्म
स्त्वंप्रजापतिः ॥ त्वंगतिःसर्वभूतानामितिमेनिश्चितामतिः ॥ २२ ॥ ॥ वासुदेवउवाच ॥ ॥ त्वमेवैतन्महाबाहोवक्तुमर्हस्यरिंदम ॥ त्वंगतिःसर्वभूतानामितिमेनि
श्चितामतिः ॥ २३ ॥ त्वंचाद्यकुरुवीराणांधर्मेणहिविराजसे ॥ गुणीभूताःस्मतेराजंस्त्वंनोराजागुरुर्मतः ॥ २४ ॥ यजस्वमदनुज्ञातःप्राप्यएषक्रतुस्त्वया ॥ युन
क्तुनोभवान्कार्येयत्रवांछसिभारत ॥ २५ ॥ सत्यंतेप्रतिजानामिसर्वंकर्तास्मितेनघ ॥ भीमसेनार्जुनौचैवतथामाद्रवतीसुतौ ॥ इष्टवंतोभविष्यंतित्वयीष्टवति
पार्थिवे ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणि अनुगीतापर्वणिकृष्णव्यासानुज्ञायांएकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुकृष्णेनधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ व्यासमामंत्र्यमेधावीततोवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ यदाकालंभवान्वेत्तिहयमेधस्यतत्त्वतः ॥ दीक्षय
स्वतदामांत्वंत्वय्यायत्तोहिमेक्रतुः ॥ २ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ अहंपैलोथकौंतेययाज्ञवल्क्यस्तथैवच ॥ विधानंयद्यथाकालंतत्कर्तारोनसंशयः ॥ ३ ॥ ॥६०॥

तितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ एवमुक्तइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ स्फ्यःकाष्ठखड्गःसचात्रसौवर्णः कूर्चआसनार्थंकुशमुष्टिःसोप्यत्रसौवर्णः ॥ १० ॥ सुगुप्तंसुरक्षितंयथास्यात्तथा ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

चैत्र्यांहिपौर्णमास्यांतुतवदीक्षाभविष्यति ॥ संभाराःसंभ्रियंतांचयज्ञार्थंपुरुषर्षभ ॥ ४ ॥ अश्वविद्याविदश्चैवसूताविप्राश्चतद्विदः ॥ मेध्यमश्वंपरीक्षंतांतवयज्ञार्थसिद्धये ॥ ५ ॥ तमुत्सृजयथाशास्त्रंपृथिवींसागरांबरां ॥ सपर्यैतुयशोदीप्तंतवपार्थिवदर्शयन् ॥ ६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतथेत्युक्त्वापांडवःपृथिवीपतिः ॥ चकारसर्वंराजेंद्रयथोक्तंब्रह्मवादिना ॥ ७ ॥ संभाराश्चैवराजेंद्रसर्वेसंकल्पिताभवन् ॥ ससंभारान्समाहृत्यनृपोधर्मसुतस्तदा ॥ ८ ॥ न्यवेदयदमेयात्माकृष्णद्वैपायनायवै ॥ ततोब्रवीन्महातेजाव्यासोधर्मात्मजंनृपम् ॥ ९ ॥ यथाकालंयथायोगंसज्जाःस्मतवदीक्षणे ॥ स्फ्यश्चकूर्चश्चसौवर्णोयच्चान्यदपिकौरव ॥ १० ॥ तत्रयोग्यंभवेत्किंचिद्रौक्मंतत्क्रियतामिति ॥ अश्वश्चोत्सृज्यतामद्यपृथ्व्यामथयथाक्रमम् ॥ सुगुप्तंचरतांचापियथाशास्त्रंयथाविधि ॥ ११ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अयमश्वोयथाब्रह्मन्नुत्सृष्टःपृथिवीमिमां ॥ चरिष्यतियथाकामंतत्रवैसंविधीयतां ॥ १२ ॥ पृथिवींपर्यटंतंहितुरगंकामचारिणम् ॥ कःपालयेदितिमुनेतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतुराजेंद्रकृष्णद्वैपायनोब्रवीत् ॥ भीमसेनादवरजःश्रेष्ठःसर्वधनुष्मतां ॥ १४ ॥ जिष्णुःसहिष्णुर्धृष्णुश्चसएनंपालयिष्यति ॥ शक्तःसहिमहींजेतुंनिवातकवचांतकः ॥ १५ ॥ तस्मिन्ह्यस्त्राणिदिव्यानिदिव्यंसंहननंतथा ॥ दिव्यंधनुश्चेषुधीचसएनमनुयास्यति ॥ १६ ॥ सहिधर्मार्थकुशलःसर्वविद्याविशारदः ॥ यथाशास्त्रंनृपश्रेष्ठचारयिष्यतितेहयम् ॥ १७ ॥ राजपुत्रोमहाबाहुःश्यामोराजीवलोचनः ॥ अभिमन्योःपितावीरःसएनंपालयिष्यति ॥ १८ ॥ भीमसेनोपितेजस्वीकौंतेयोऽमितविक्रमः ॥ समर्थोरक्षितुंराष्ट्रंनकुलश्चविशांपते ॥ १९ ॥ सहदेवस्तुकौरव्यसमाधास्यतिबुद्धिमान् ॥ कुटुंबतंत्रंविधिवत्सर्वमेवमहायशाः ॥ २० ॥ तत्तुसर्वंयथान्यायमुक्तःकुरुकुलोद्वहः ॥ चकारफाल्गुनंचापिसंदिदेशहयंप्रति ॥ २१ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ एह्यर्जुनत्वयावीरहयोयंपरिपाल्यतां ॥ त्वमर्होरक्षितुंह्येनंनान्यःकश्चनमानवः ॥ २२ ॥ येचापित्वांमहाबाहोप्रत्युद्यांतिनराधिपाः ॥ तैर्विग्रहोयथानस्यात्तथाकार्यंत्वयानघ ॥ २३ ॥ आख्यातव्यश्चभवतायज्ञोयंममसर्वशः ॥ पार्थिवेभ्योमहाबाहोसमयेगम्यतामिति ॥ २४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वासधर्मात्माभ्रातरंसव्यसाचिनं ॥ भीमंचनकुलंचैवपुरगुप्तौसमादधत् ॥ २५ ॥

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ २६ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ दीक्षेति ॥ १ ॥ पशुबंधान्अश्वमेधस्यारंभणीय

कुटुंबतंत्रेचतदासहदेवंयुधांपतिम् ॥ अनुमान्यमहीपालंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणियज्ञसामग्रीसंपा

 दनेद्विसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ दीक्षाकालेतुसंप्राप्तेततस्तेसुमहर्त्विजः ॥ विधिवद्दीक्षयामासुरश्वमेधाय १४

पार्थिवम् ॥ १ ॥ कृत्वासपशुबंधांश्चदीक्षितःपांडुनंदनः ॥ धर्मराजोमहातेजाःसहर्त्विग्भिर्व्यरोचत ॥ २ ॥ हयश्चहयमेधार्थंस्वयंसब्रह्मवादिना ॥ उत्सृष्टःशास्त्रवि

धिनाव्यासेनामिततेजसा ॥ ३ ॥ सराजाधर्मराड्राजन्दीक्षितोविबभौतदा ॥ हेममालीरुक्मकंठःप्रदीप्तइवपावकः ॥ ४ ॥ कृष्णाजिनीदंडपाणिःक्षौमवासाःसध

र्मजः ॥ विबभौद्युतिमान्भूयःप्रजापतिरिवाध्वरे ॥ ५ ॥ तथैवास्यर्त्विजःसर्वेतुल्यवेषाविशांपते ॥ बभूवुरर्जुनश्चापिप्रदीप्तइवपावकः ॥ ६ ॥ श्वेताश्वःकृष्णसारं

तंससाराश्वंधनंजयः ॥ विधिवत्पृथिवीपालधर्मराजस्यशासनात् ॥ ७ ॥ विक्षिपन्गांडिवंराजन्बद्धगोधांगुलित्रवान् ॥ तमश्वंपृथिवीपालमुदायुक्तःससारच

॥ ८ ॥ आकुमारंतदाराजन्नागमत्तत्पुरंविभो ॥ द्रष्टुकामंकुरुश्रेष्ठंप्रयास्यंतंधनंजयम् ॥ ९ ॥ तेषामन्योन्यसंमर्दादूष्मेवसमजायत ॥ दिदृक्षूणांहयंतंचतंचैवहय

सारिणम् ॥ १० ॥ ततःशब्दोमहाराजदिशःखंप्रतिपूरयन् ॥ बभूवप्रेक्षतांनृणांकुंतीपुत्रंधनंजयम् ॥ ११ ॥ एषगच्छतिकौंतेयतुरगश्चैवदीप्तिमान् ॥ यमन्वेतिमहा

बाहुःसंस्पृशन्धनुरुत्तमम् ॥ १२ ॥ एवंशुश्रावविवदतांगिरोजिष्णुरुदारधीः ॥ स्वस्तितेस्तुव्रजारिष्टंपुनश्चैहीतिभारत ॥ १३ ॥ अथापरेमनुष्येंद्रपुरुषावाक्यमब्रुव

न् ॥ नैनंपश्यामसंमर्देधनुरेतत्प्रदृश्यते ॥ १४ ॥ एतद्धिभीमनिर्ह्रादंविश्रुतंगांडिवंधनुः ॥ स्वस्तिगच्छत्वरिष्टोवैपंथानमकुतोभयम् ॥ १५ ॥ निवृत्तमेनंद्रक्ष्यामःपु

नरेष्यतिचध्रुवम् ॥ एवमाद्यामनुष्याणांस्त्रीणांचभरतर्षभ ॥ १६ ॥ शुश्रावमधुरावाचःपुनःपुनरुदारधीः ॥ याज्ञवल्क्यस्यशिष्यश्चकुशलोयज्ञकर्मणि ॥ १७ ॥

प्रायात्पार्थेनसहितःशांत्यर्थंवेदपारगः ॥ ब्राह्मणाश्चमहीपालबहवोवेदपारगाः ॥ १८ ॥ अनुजग्मुर्महात्मानंक्षत्रियाश्चविशांपते ॥ विधिवत्पृथिवीपालधर्म

राजस्यशासनात् ॥ १९ ॥ पांडवैःपृथिवीमश्वोनिर्जितामस्त्रतेजसा ॥ चचारसमहाराजयथादेशंचसत्तम ॥ २० ॥ तत्रयुद्धानिवृत्तानियान्यासन्पांडवस्यह ॥ ता

निवक्ष्यामितेवीरविचित्राणिमहांतिच ॥ २१ ॥ सहयःपृथिवींराजन्प्रदक्षिणमवर्तत ॥ ससारोत्तरतःपूर्वंतन्निबोधमहीपते ॥ २२ ॥

रूपान् ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ शिष्यःसोमश्रवाः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अवन्त्यद्गन्सराष्ट्राणिपार्थिवानांहयोत्तमः॥शनैस्तदापरिययौश्वेताश्वश्चमहारथः॥ २३ ॥ तत्रसंगणनानास्तिराज्ञामयुतशस्तदा॥ येऽयुध्यंतमहाराजक्षत्रियाहतबांधवाः॥ २४ ॥ किरातायवनाराजन्बहवोसिधनुर्धराः॥म्लेच्छाश्चान्येबहुविधाःपूर्वंयेनिकृतारणे ॥ २५ ॥ आर्याश्वपृथिवीपालाःप्रहृष्टनरवाहनाः ॥ समीयुःपांडुपुत्रेणबहवोयुद्धदुर्मदाः॥ २६॥ एवंवृत्तानियुद्धानितत्रतत्रमहीपते ॥ अर्जुनस्यमहीपालैर्नानादेशसमागतैः ॥ २७ ॥ यानितूभयतोराजन्प्रतप्तानिमहांतिच॥ तानियुद्धानिवक्ष्यामिकौंतेयस्यतवानघ ॥ २८॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वानुसरणेत्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥ ॥७३॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥त्रिगर्तैरभवद्युद्धंकृतवैरैःकिरीटिनः॥ महारथसमाज्ञातैर्हतानांपुत्रनप्तृभिः॥१॥ तेसमाज्ञायसंप्राप्तंयज्ञियंतुरगोत्तमम्॥ विषयांतंततोवीरादंशिताःपर्यवारयन् ॥ २॥ रथिनोबद्धतूणीराःसदश्वैःसमलंकृतैः॥ परिवार्यहयंराजन्ग्रहीतुंसंप्रचक्रमुः ॥ ३ ॥ ततःकिरीटीसंचिंत्यतेषांतत्रचिकीर्षितम्॥ वारयामासतान्वीरान्सांत्वपूर्वमरिंदमः ॥ ४ ॥ तदनादृत्यतेसर्वेशरैरभ्यहनंस्तदा ॥ तमोरजोभ्यांसंछन्नांस्तान्किरीटीन्यवारयत् ॥ ५ ॥ तानब्रवीत्ततोजिष्णुःप्रहसन्निवभारत॥ निवर्तध्वमधर्मज्ञाःश्रेयोजीवितमेवच ॥ ६ ॥सहिवीरःप्रयास्यन्वैधर्मराजेनवारितः ॥हतबांधवानतेपार्थहंतव्याःपार्थिवाइति ॥ ७॥ सतदातद्वचःश्रुत्वाधर्मराजस्यधीमतः॥तान्निवर्तध्वमित्याहनन्यवर्ततचापिते ॥ ८॥ ततस्त्रिगर्तराजानंसूर्यवर्माणमाहवे ॥ विचित्यशरजालेनप्रजहासधनंजयः॥ ९ ॥ ततस्तेरथघोषेणरथनेमिस्वनेनच ॥ पूरयंतोदिशःसर्वाधनंजयमुपाद्रवन् ॥ १० ॥ सूर्यवर्माततःपार्थेशराणांनतपर्वणाम्॥ शतान्यमुंचद्राजेंद्रलघ्वस्त्रमभिदर्शयन्॥ ११॥ तथैवान्येमहेष्वासायेचतस्यानुयायिनः॥ मुमुचुःशरवर्षाणिधनंजयवधैषिणः॥ १२॥ सतान्ज्यामुखनिर्मुक्तैर्बहुभिःसुबहून्शरान्॥ चिच्छेदपांडवोराजंस्तेभूमौन्यपतंस्तदा॥ १३ ॥ केतुवर्मातुतेजस्वीतस्यैवावरजोयुवा॥ युयुधेभ्रातुरर्थायपांडवेनयशस्विना ॥ १४ ॥ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यकेतुवर्माणमाहवे॥ अभ्यघ्नन्निशितैर्बाणैर्बीभत्सुःपरवीरहा ॥ १५॥ केतुवर्मण्यभिहतेधृतवर्मामहारथः॥ रथेनाशुसमुत्पत्यशरैर्जिष्णुमवाकिरत्॥ १६॥ तस्यतांशीघ्रतामीक्ष्यतुतोषातीववीर्यवान्॥ गुडाकेशोमहातेजाबालस्यधृतवर्मणः॥ १७॥

॥ त्रिगर्तैरिति महारथत्वेनसम्यगाज्ञातैःपांडवीयैर्हतानांपुत्रनप्तृभिस्त्रिगर्तैः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ॥ इत्याश्वमे० नै० भारतभा० चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७४ ॥ ॥७४॥

नसंदधानंददृशेनाददानंचतंतदा ॥ किरंतमेवसशरान्ददृशेपाकशासनिः॥ १८ ॥ सतुतंपूजयामासधृतवर्माणमाहवे॥ मनसातुमुहूर्तंवैरणेसमभिहर्षयन् ॥
 ॥ १९ ॥ तंपन्नगमिवक्रुद्धंकुरुवीरःस्मयन्निव ॥ प्रीतिपूर्वंमहाबाहुःप्राणैर्नव्यपरोपयत् ॥ २० ॥ सतथारक्ष्यमाणोवैपार्थेनामिततेजसा ॥ धृतवर्माशरंदीप्तंमु
मोचविजयेतदा॥ २१ ॥ सतेनविजयस्तूर्णमासीद्विद्धःकरेभृशम्॥ मुमोचगांडिवंमोहात्तत्पपाताथभूतले॥ २२ ॥ धनुषःपततस्तस्यसव्यसाचिकराद्विभो ॥ बभू
वसदृशंरूपंशक्रचापस्यभारत ॥ २३ ॥ तस्मिन्निपतितेदिव्येमहाधनुषिपार्थिवः॥ जहाससस्वनंहासंधृतवर्मामहाहवे ॥ २४ ॥ ततोरोषार्दितोजिष्णुःप्रमृज्यरु
धिरंकरात् ॥ धनुरादत्ततद्दिव्यंशरवर्षैर्ववर्षच ॥ २५॥ ततोहलहलाशब्दोदिवस्पृगभवत्तदा॥ नानाविधानांभूतानांतत्कर्माणिप्रशंसताम्॥ २६॥ ततःसंप्रेक्ष्यसं
क्रुद्धंकालांतकयमोपमम्॥ जिष्णुंत्रैगर्तकायोधाःपरीताःपर्यवारयन्॥ २७॥ अभिसृत्यपरीप्सार्थंततस्तेधृतवर्मणः॥ परिवव्रुर्गुडाकेशंतत्राक्रुध्यद्धनंजयः॥ २८॥
ततोयोधान्जघानाशुतेषांसदशचाष्टच॥ महेंद्रवज्रप्रतिमैरायसैर्बहुभिःशरैः ॥ २९॥ तान्संप्रभग्नान्संप्रेक्ष्यत्वरमाणोधनंजयः॥ शरैराशीविषाकारैर्जघानस्वन
वद्धसन्॥ ३० ॥ तेभग्नमनसःसर्वेत्रैगर्तकमहारथाः॥ दिशोभिदुद्रुवूराजन्धनंजयशरार्दिताः ॥ ३१ ॥ तमूचुःपुरुषव्याघ्रंसंशप्तकनिषूदनम्॥ तवास्मकिंकराः
सर्वेसर्वेवैवशगास्तव॥ ३२ ॥ आज्ञापयस्वनःपार्थप्रह्वान्प्रेष्यानवस्थितान्॥ करिष्यामःप्रियंसर्वंतवकौरवनंदन॥ ३३ ॥ एतदाज्ञायवचनंसर्वांस्तानब्रवीत्तदा ॥
जीवितंरक्षतनृपाःशासनंप्रतिगृह्यताम् ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणित्रिगर्तपराभवेचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥
॥७४॥ ॥७५॥ ॥७५॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥प्राग्जोतिषमथाभ्येत्यव्यचरत्सहयोत्तमः॥ भगदत्तात्मजस्तत्रनिर्ययौरणकर्कशः॥ १ ॥ सहयंपांडु
पुत्रस्यविषयांतमुपागतम्॥ युयुधेभरतश्रेष्ठवज्रदत्तोमहीपतिः॥ २ ॥ सोभिनिर्यायनगराद्भगदत्तसुतोनृपः ॥ अश्वमायांतमुन्मथ्यनगराभिमुखोययौ ॥ ३॥
तमालक्ष्यमहाबाहुःकुरूणामृषभस्तदा॥ गांडीवंविक्षिपंस्तूर्णंसहसासमुपाद्रवत्॥४॥ ततोगांडीवनिर्मुक्तैरिषुभिर्मोहितोनृपः॥ हयमुत्सृज्यतंवीरस्ततःपार्थमुपाद्र
वत्॥ ५ ॥ पुनःप्रविश्यनगरंदंशितःसनृपोत्तमः॥ आरुह्यनागप्रवरंनिर्ययौरणकर्कशः॥ ६॥ पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणेनमूर्धनि॥ दोधूयताचामरेणश्वेतेनचम
हारथः॥ ७ ॥
॥ प्राग्ज्योतिषेतिस्पष्टार्थोऽध्यायः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६॥७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

ततःपार्थसमासाद्यपांडवानांमहारथम् ॥ आह्वयामासबीभत्सुंबाल्यान्मोहाच्चसंयुगे ॥ ८ ॥ सवारणंनगप्रख्यंप्रभिन्नकरटामुखम् ॥ प्रेषयामाससंक्रुद्धःश्वेताश्वं
प्रतिपार्थिवः ॥ ९ ॥ विक्षरंतंमहामेघंपरवारणवारणम् ॥ शास्त्रवल्कल्पितंसंख्येविवशंयुद्धदुर्मदम् ॥ १० ॥ प्रचोद्यमानःसगजस्तेनराज्ञामहाबलः ॥ तदांकुशेन
विबभावुत्पतिष्यन्निवांबरम् ॥ ११ ॥ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यक्रुद्धोराजन्धनंजयः ॥ भूमिष्ठोवारणगतंयोधयामासभारत ॥ १२ ॥ वज्रदत्तस्ततःक्रुद्धोमुमोचाशुधनं
जये ॥ तोमरानग्निसंकाशान्शलभानिववेगितान् ॥ १३ ॥ अर्जुनस्तानसंप्राप्तान्गांडीवप्रभवैःशरैः ॥ द्विधात्रिधाचचिच्छेदखएवखगमैस्तदा ॥ १४ ॥ सतान्
दृष्ट्वातथाछिन्नांस्तोमरान्भगदत्तजः ॥ इषूनसक्तांस्त्वरितःप्राहिणोत्पांडवंप्रति ॥ १५ ॥ ततोर्जुनस्तूर्णतरंरुक्मपुंखानजिह्मगान् ॥ प्रेषयामाससंक्रुद्धोभगदत्ता
त्मजंप्रति ॥ १६ ॥ सतैर्विद्धोमहातेजावज्रदत्तोमहाहवे ॥ भृशाहतःपपातोर्व्यांनत्वेनमजहात्स्मृतिः ॥ १७ ॥ ततःसपुनरुत्स्थाय्यवारणप्रवरंरणे ॥ अव्यग्रःप्रेषया
मासजयार्थीविजयंप्रति ॥ १८ ॥ तस्मैबाणांस्ततोजिष्णुर्निर्मुक्ताशीविषोपमान् ॥ प्रेषयामाससंक्रुद्धोज्वलितज्वलनोपमान् ॥ १९ ॥ सतैर्विद्धोमहानागोवि
स्रवन्रुधिरंबभौ ॥ गैरिकाक्तमिवांभोद्रिर्बहुप्रस्रवणंतदा ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिवज्रदत्तयुद्धेपंचसप्ततितमोऽ
ध्यायः ॥ ७५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवंत्रिरात्रमभवत्तद्युद्धंभरतर्षभ ॥ अर्जुनस्यनरेंद्रेणवृत्रेणेवशतक्रतोः ॥ १ ॥ ततश्चतुर्थेदिवसेवज्रदत्तो
महाबलः ॥ जहाससस्वनंहासंवाक्यंचेदमथाब्रवीत् ॥ २ ॥ अर्जुनार्जुनतिष्ठस्वनमेजीवन्विमोक्ष्यसे ॥ त्वांनिहत्यकरिष्यामिपितुस्तोयंयथाविधि ॥ ३ ॥ त्वयावृ
द्धोममपिताभगदत्तःपितुःसखा ॥ हतोवृद्धोममपिताशिशुंमामद्ययोधय ॥ ४ ॥ इत्येवमुक्त्वासंक्रुद्धोवज्रदत्तोनराधिपः ॥ प्रेषयामासकौरव्यवारणंपांडवंप्र
ति ॥ ५ ॥ संप्रेष्यमाणोनागेंद्रोवज्रदत्तेनधीमता ॥ उत्पतिष्यन्निवाकाशमभिदुद्रावपांडवम् ॥ ६ ॥ अग्रहस्तसुमुक्तेनसीकरेणसनागराट् ॥ समौक्षतगुडाके
शंशैलंनीलमिवांबुदः ॥ ७ ॥ सतेनप्रेषितोराज्ञामेघवद्विनदन्मुहुः ॥ मुखाडंबरसंह्रादैरभ्यद्रवतफाल्गुनम् ॥ ८ ॥ सनृत्यन्निवनागेंद्रोवज्रदत्तप्रचोदितः ॥ आस
सादद्रुतंराजन्कौरवाणांमहारथम् ॥ ९ ॥ तमायांतमथालक्ष्यवज्रदत्तस्यवारणम् ॥ गांडीवमाश्रित्यबलीनव्यकंपतशत्रुहा ॥ १० ॥ चुक्रोधबलवच्चापिपांडव
स्तस्यभूपतेः ॥ कार्यविघ्नमनुस्मृत्यपूर्ववैरंचभारत ॥ ११ ॥

॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ १२ ॥ शललितःशलाकाप्रोतः ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४॥ २५॥२६॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्सप्ततित
ततस्तंवारणंक्रुद्धःशरजालेनपांडवः॥ निवारयामासतदावेलेवमकरालयम् ॥ १२॥ सनागप्रवरःश्रीमानर्जुनेननिवारितः॥ तस्थौशरैर्विनुन्नांगःश्वाविच्छल
॥६३॥ लितोयथा॥ १३॥ निवारितंगजंदृष्ट्वाभगदत्तसुतोनृपः॥ उत्ससर्जशितान्बाणानर्जुनःक्रोधमूर्छितः ॥ १४ ॥ अर्जुनस्तुमहाबाहुःशरैररिनिघातिभिः॥ वारया १४
मासतान्बाणांस्तदद्भुतमिवाभवत्॥ १५॥ ततःपुनरभिक्रुद्धोराजाप्राग्ज्योतिषाधिपः ॥ प्रेषयामासनागेंद्रंबलवत्पर्वतोपमम् ॥ १६॥ तमापतंतंसंप्रेक्ष्यबलव
त्पाकशासनिः॥ नाराचमग्निसंकाशंप्राहिणोद्वारणंप्रति ॥ १७॥ सतेनवारणोराजन्मर्मस्वभिहतोभृशम् ॥ पपातसहसाभूमौवज्ररुग्णइवाचलः॥ १८॥ सप
तन्शुशुभेनागोधनंजयशराहतः॥ विशन्निवमहाशैलोमहींवज्रप्रपीडितः॥ १९ ॥ तस्मिन्निपतितेनागेवज्रदत्तस्यपांडवः ॥ तंनभेतव्यमित्याहततोभूमिगतं
नृपम्॥ २०॥ अब्रवीद्धिमहातेजाःप्रस्थितंमांयुधिष्ठिरः॥ राजानस्तेनहंतव्याधनंजयकथंचन ॥ २१ ॥ सर्वमेतन्नरव्याघ्रभवत्येतावताकृतम्॥ योधाश्चापिनहं
तव्याधनंजयरणेत्वया॥ २२॥ वक्तव्याश्चापिराजानःसर्वैसहसुहृज्जनैः ॥ युधिष्ठिरस्याश्वमेधोभवद्भिरनुभूयताम् ॥ २३ ॥ इतिभ्रातृवचःश्रुत्वानहन्मित्वांन
राधिप॥ उत्तिष्ठनभयंतेस्तिस्वस्तिमान्गच्छपार्थिव ॥ २४॥ आगच्छेथामहाराजपरांचैत्रीमुपस्थिताम्॥ यदाश्वमेधोभवितार्धमराजस्यधीमतः॥ २५ ॥ एव
मुक्तःसराजातुभगदत्तात्मजस्तदा॥ तथेत्येवाब्रवीद्वाक्यंपांडवेनाभिनिर्जितः॥ २६॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिवज्रदत्तपरा
जयेषट्सप्ततितमोऽध्यायः॥ ७६॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥सैंधवैरभवद्युद्धंततस्तस्यकिरीटिनः॥ हतशेषैर्महाराजहतानांचसुतैरपि॥
॥ १ ॥ तेवतीर्णमुपश्रुत्यविषयंश्वेतवाहनं॥ प्रत्युद्ययुरमृष्यंतोराजानःपांडवर्षभम्॥ २॥ अश्वंचतंपरामृश्यविषयांतेविषोपमाः॥ नभयंचक्रिरेपार्थाद्भीमसेनाद
नंतरात्॥ ३॥ तेऽविदूराद्धनुष्पाणिंयज्ञियस्यहयस्यच ॥ बीभत्सुंप्रत्यपद्यंतपदातिनमवस्थितम् ॥ ४ ॥ ततस्तेतंमहावीर्याराजानःपर्यवारयन्॥ जिगीषंतोनर
व्याघ्रंपूर्वंविनिकृतायुधि॥ ५॥ तेनामान्यपिगोत्राणिकर्माणिविविधानिच॥ कीर्तयंतस्तदापार्थंशरवर्षैरवाकिरन्॥ ६॥ तेकिरंतःशरव्रातान्वारणप्रतिवारणा ॥६३॥
न्॥ रणेजयमभीप्संतःकौंतेयंपर्यवारयन्॥ ७॥ तेसमीक्ष्यचतंकृष्णमुग्रकर्माणमाहवे॥ सर्वेयुयुधिरेवीरारथस्थास्तंपदातिनम्॥ ८॥ तेतमाजघ्निरेवीरंनिवात
कवचांतकं॥ संशप्तकनिहंतारंहंतारंसैंधवस्यच॥ ९॥ मोऽध्यायः॥ ७६॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥सैंधवैरिति॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १० ॥ ११ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ विकीर्यंत्यउल्काः सूर्यंजघ्निरेताभिश्चविकीर्यमाणाभिःकैलासादीनांवेपथुःसप्तर्ष्यादीनांश्वासश्चाभवत् ताएवशशंचंद्रस्थंविनिर्भिद्यशशिनोमंडलंप्रतिपरि

ततोरथसहस्रेणहयानामयुतेनच ॥ कोष्ठकीकृत्यबीभत्सुंप्रहृष्टमनसोभवन् ॥ १० ॥ तंस्मरंतोवधंवीराःसिंधुराजस्यचाहवे ॥ जयद्रथस्यकौरव्यसमरेसव्यसा
चिना ॥ ११ ॥ ततःपर्जन्यवत्सर्वैःशरवृष्टीरवासृजन् ॥ तैःकीर्णःशुशुभेपार्थोरविर्मेघांतरेयथा ॥ १२ ॥ सशरैःसमवच्छन्नश्चकाशेपांडवर्षभः ॥ पंजरांतरसं
चारीशकुंतइवभारत ॥ १३ ॥ ततोहाहाकृतंसर्वंकौंतेयेशरपीडिते ॥ त्रैलोक्यमभवद्राजन्रविरासीच्चनिष्प्रभः ॥ १४ ॥ ततोववौमहाराजमारुतोलोमहर्षणः ॥
राहुरग्रसदादित्यंयुगपत्सोममेवच ॥ १५ ॥ उल्काश्चजघ्निरेसूर्यंविकीर्यंत्यःसमंततः ॥ वेपथुश्चाभवद्राजन्कैलासस्यमहागिरेः ॥ १६ ॥ मुमुचुःश्वासमत्युष्णं
दुःखशोकसमन्विताः ॥ सप्तर्षयोजातभयास्तथादेवर्षयोपिच ॥ १७ ॥ शशंचाशुविनिर्भिद्यमंडलंशशिनोऽपतत् ॥ विपरीतादिशश्चापिसर्वाधूमाकुलास्तथा
॥ १८ ॥ रासभारुणसंकाशाधनुष्मंतःसविद्युतः ॥ आवृत्यगगनंमेघामुमुचुर्मांसशोणितम् ॥ १९ ॥ एवमासीत्तदावीरेशरवर्षेणसंवृते ॥ फाल्गुनेभरतश्रेष्ठतदद्भु
तमिवाभवत् ॥ २० ॥ तस्यतेनावकीर्णस्यशरजालेनसर्वतः ॥ मोहात्पपातगांडीवमावापश्चकरादपि ॥ २१ ॥ तस्मिन्मोहमनुप्राप्तेशरजालंमहत्तदा ॥ सैंधवा
मुमुचुस्तूर्णंगतसत्त्वेमहारथे ॥ २२ ॥ ततोमोहसमापन्नंज्ञात्वापार्थंदिवौकसः ॥ सर्वेवित्रस्तमनसस्तस्यशांतिकृतोभवन् ॥ २३ ॥ ततोदेवर्षयःसर्वेतथासप्तर्षयो
पिच ॥ ब्रह्मर्षयश्चविजयंजेपुःपार्थस्यधीमतः ॥ २४ ॥ ततःप्रदीपितेदेवैःपार्थतेजसिपार्थिव ॥ तस्थावचलवद्धीमान्संग्रामेपरमास्त्रवित् ॥ २५ ॥ विचकर्षधनुर्दि
व्यंततःकौरवनंदनः ॥ यंत्रस्येवेहशब्दोभून्महांस्तस्यपुनःपुनः ॥ २६ ॥ ततःसशरवर्षाणिप्रत्यमित्रान्प्रतिप्रभुः ॥ ववर्षधनुषापार्थोवर्षाणीवपुरंदरः ॥ २७ ॥ तत
स्तेसैंधवायोधाःसर्वएवसराजकाः ॥ नादृश्यंतशरैःकीर्णाःशलभैरिवपादपाः ॥ २८ ॥ तस्यशब्देनवित्रेसुर्भयार्ताश्चविदुद्रुवुः ॥ मुमुचुश्चाश्रुशोकार्ताःशुशु
चुश्चापिसैंधवाः ॥ २९ ॥ तांस्तुसर्वान्नरव्याघ्रःसैंधवान्व्यचरद्बली ॥ अलातचक्रवद्राजन्शरजालैःसमार्पयत् ॥ ३० ॥ तदिंद्रजालप्रतिमंबाणजालममित्र
हा ॥ विसृज्यदिक्षुसर्वासुमहेंद्रइववज्रभृत् ॥ ३१ ॥

तःअपतन्निनित्रयाणांसंबंधः ॥ १६ ॥ १७ ॥ ततःखात्तुइतिपाठेचंद्रमंडलादूर्ध्वदेशात्पतिताउल्कानतूभित्त्वाऽधोपतदित्यर्थः ॥ १८ ॥ रासभवर्णश्चारुणश्चतयोर्मिश्रीभावोरासभारुणोवर्णविशेषः॥ १९॥
॥ २० ॥ आवापोहस्तावापः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥७॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततोगांडीवभृदिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

मेघजालनिभंसैन्यंविदार्यशरदृष्टिभिः ॥ विबभौकौरवश्रेष्ठःशरदीवदिवाकरः ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिसैंधवयुद्धे
॥ ६४ ॥ सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोगांडीवभृच्छूरोयुद्धायसमुपस्थितः ॥ विबभौयुधिदुर्धर्षोहिमवानचलो १४
यथा ॥ १ ॥ ततस्तेसैंधवायोधाःपुनरेवव्यवस्थिताः ॥ व्यमुंचंतसुसंरब्धाःशरवर्षाणिभारत ॥ २ ॥ तान्प्रहस्यमहाबाहुःपुनरेवव्यवस्थितान् ॥ ततःप्रोवाचकौंते
योमुमूर्षून्श्लक्ष्णयागिरा ॥ युध्यध्वंपरयाशक्त्यायतध्वंविजयेमम ॥ ३ ॥ कुरुध्वंसर्वकार्याणिमहद्वोभयमागतम् ॥ एषयोत्स्यामिसर्वांस्तुनिवार्यशरवागुराम्
॥ ४ ॥ तिष्ठध्वंयुद्धमनसोदर्पंशमयितास्मिवः ॥ एतावदुक्त्वाकौरव्योरोषाद्गांडीवभृत्तदा ॥ ५ ॥ ततोथवचनंस्मृत्वाभ्रातुर्ज्येष्ठस्यभारत ॥ नहंतव्यारणेतातक्षत्रि
याविजिगीषवः ॥ ६ ॥ जेतव्याश्चेतियत्प्रोक्तंधर्मराज्ञामहात्मना ॥ चिंतयामाससतदाफाल्गुनःपुरुषर्षभः ॥ ७ ॥ इत्युक्तोहंनरेंद्रेणनहंतव्यान्नृपाइति ॥ कथंतन्न
मृषेदंस्याद्धर्मराजवचःशुभम् ॥ ८ ॥ नहन्येरंश्चराजानोराज्ञश्चाज्ञाकृताभवेत् ॥ इतिसंचिंत्यसतदाफाल्गुनःपुरुषर्षभः ॥ ९ ॥ प्रोवाचवाक्यंधर्मज्ञःसैंधवान्यु
द्धदुर्मदान् ॥ श्रेयोवदामियुष्माकंनहिंसेयमवस्थितान् ॥ १० ॥ यश्चवक्ष्यतिसंग्रामेतवास्मीतिपराजितः ॥ एतच्छ्रुत्वावचोमह्यंकुरुध्वंहितमात्मनः ॥ ११ ॥
ततोन्यथाकृच्छ्रगताभविष्यथमयार्दिताः ॥ एवमुक्त्वातुतान्वीरान्युयुधेकुरुपुंगवः ॥ १२ ॥ अर्जुनोतीवसंक्रुद्धःसंक्रुद्धैर्विजिगीषुभिः ॥ शतंशतसहस्राणिश
राणांनतपर्वणाम् ॥ १३ ॥ मुमुचुःसैंधवाराजंस्तदागांडीवधन्वनि ॥ शरानापततःक्रूरानाशीविषविषोपमान् ॥ १४ ॥ चिच्छेदनिशितैर्बाणैरंतरासधनंजयः ॥
छित्त्वातुतानाशुचैवकंकपत्रान्शिलाशितान् ॥ १५ ॥ एकैकमेषांसमरेबिभेदनिशितैःशरैः ॥ ततःप्रासांश्चशक्तीश्चपुनरेवधनंजयम् ॥ १६ ॥ जयद्रथंहतंस्मृत्वा
चिक्षिपुःसैंधवान्नृपाः ॥ तेषांकिरीटीसंकल्पंमोघंचक्रेमहाबलः ॥ १७ ॥ सर्वांस्तानंतराछित्त्वातदाचुक्रोशपांडवः ॥ तथैवायततांतेषांयोधानांजयगृद्धिनाम् ॥
॥ १८ ॥ शिरांसिपातयामासभल्लैःसंनतपर्वभिः ॥ तेषांप्रद्रवतांचापिपुनरेवाभिधावताम् ॥ १९ ॥ निवर्ततांचशब्दोभूत्पूर्णस्येवमहोदधेः ॥ तेवध्यमानास्तुतदा
पार्थेनामिततेजसा ॥ २० ॥ यथाप्राणंयथोत्साहंयोधयामासुरर्जुनम् ॥ ततस्तेफाल्गुनेनाजौशरैःसंनतपर्वभिः ॥ २१ ॥ ॥ ६४ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

कृताविसंज्ञाभूयिष्ठाःक्कांतवाहनसैनिकाः ॥ तांस्तुसर्वान्परिग्लानान्विदित्वाधृतराष्ट्रजा ॥ २२ ॥ दुःशलाबालमादायनप्तारंप्रययौतदा ॥ सुरथस्यसुतंवीरंरथेना
थागमत्तदा ॥ २३ ॥ शांत्यर्थंसर्वयोधानामभ्यगच्छतपांडवम् ॥ साधनंजयमासाद्यरुरोदार्त्तस्वरंतदा ॥ २४ ॥ धनंजयोपितांदृष्ट्वाधनुर्विससृजेप्रभुः ॥ समु
त्सृज्यधनुःपार्थोविधिवद्भगिनींतदा ॥ २५ ॥ प्राहकिंकरवाणीतिसाचतंप्रत्युवाचह ॥ एषतेभरतश्रेष्ठस्वस्रीयस्यात्मजःशिशुः ॥ २६ ॥ अभिवादयतेपार्थतंप
श्यपुरुषर्षभ ॥ इत्युक्तस्तस्यपितरंसपप्रच्छार्जुनस्तथा ॥ २७ ॥ क्वासावितिततोराजन्दुःशलावाक्यमब्रवीत् ॥ पितृशोकाभिसंतप्तोविषादार्त्तोस्यवैपिता ॥ २८ ॥
पंचत्वमगमद्वीरोयथातन्मेनिशामय ॥ सपूर्वंपितरंश्रुत्वाहतंयुद्धेत्वयानघ ॥ २९ ॥ त्वामागतंचसंश्रुत्ययुद्धायहयसारिणम् ॥ पितुश्चमृत्युदुःखार्त्तोऽजहात्प्राणा
न्धनंजय ॥ ३० ॥ प्राप्तोबीभत्सुरित्येवनामश्रुत्यैवतेनघ ॥ विषादार्त्तःपपातोर्व्याममारचममात्मजः ॥ ३१ ॥ तंदृष्ट्वापतितंतत्रततस्तस्यात्मजंप्रभो ॥ गृही
त्वासमनुप्राप्तात्वामद्यशरणैषिणी ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वार्त्तस्वरंसातुमुमोचधृतराष्ट्रजा ॥ दीनादीनंस्थितंपार्थमब्रवीच्चाप्यधोमुखम् ॥ ३३ ॥ स्वसारंसमवेक्षस्वस्व
स्रीयात्मजमेवच ॥ कर्तुमर्हसिधर्मज्ञदयांकुरुकुलोद्वह ॥ ३४ ॥ विस्मृत्यकुरुराजानंतंचमंदंजयद्रथम् ॥ अभिमन्योर्यथाजातःपरिक्षित्परवीरहा ॥ ३५ ॥ तथा
यंसुरथाज्जातोममपौत्रोमहाभुजः ॥ तमादायनरव्याघ्रसंप्राप्तास्मितवांतिकम् ॥ ३६ ॥ शमार्थंसर्वयोधानांशृणुचेदंवचोमम ॥ आगतोयंमहाबाहोतस्यमंद
स्यपुत्रकः ॥ ३७ ॥ प्रसादमस्यबालस्यतस्मात्त्वंकर्त्तुमर्हसि ॥ एषप्रसाद्यशिरसाप्रशमार्थमरिंदम ॥ ३८ ॥ याचतेत्वांमहाबाहोशमंगच्छधनंजय ॥ बालस्यह
तबंधोश्चपार्थकिंचिदजानतः ॥ ३९ ॥ प्रसादंकुरुधर्मज्ञमामन्युवशमन्वगाः ॥ तमनार्यंनृशंसंचविस्मृत्यास्यपितामहम् ॥ ४० ॥ आगस्कारिणमत्यर्थंप्रसादंक
र्तुमर्हसि ॥ एवंब्रुवत्यांकरुणंदुःशलायांधनंजयः ॥ ४१ ॥ संस्मृत्यदेवींगांधारींधृतराष्ट्रंचपार्थिवम् ॥ उवाचदुःखशोकार्त्तःक्षत्रधर्मंव्यगर्हयत् ॥ ४२ ॥ यत्कृतेबांध
वाःसर्वेमयानीतायमक्षयम् ॥ इत्युक्त्वाबहुसांत्वादिप्रसादमकरोज्जयः ॥ ४३ ॥ परिष्वज्यचतांप्रीतोविससर्जगृहान्प्रति ॥ ४४ ॥ दुःशलाचापितान्योधान्नि
वार्यमहतोरणात् ॥ संपूज्यपार्थंप्रययौगृहानेवशुभानना ॥ ४५ ॥ एवंनिर्जित्यतान्वीरान्सैंधवान्सधनंजयः ॥ अन्वधावतधावंतंहयंकामविचारिणम् ॥ ४६ ॥
ततोमृगमिवाकाशेयथादेवःपिनाकधृक् ॥ ससारतंतथावीरोविधिवद्यज्ञियंहयम् ॥ ४७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ श्रुत्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

सचवाजीयथेष्टेनतांस्तान्देशान्यथाक्रमम् ॥ विचचारयथाकामंकर्मपार्थस्यवर्धयन् ॥ ४८ ॥ क्रमेणसहयस्त्वेवंविचरन्पुरुषर्षभ ॥ मणिपूरपतेर्देशमुपायात्सह

 पांडवः ॥ ४९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिसैंधवपराजयेअष्टसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ॥

वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रुत्वातुनृपतिःप्राप्तंपितरंबभ्रुवाहनः ॥ निर्ययौविनयेनाथब्राह्मणार्थपुरःसरः ॥ १ ॥ मणिपूरेश्वरंत्वेवमुपयातंधनंजयः ॥ नाभ्यनंदत्समे
धावीक्षत्रधर्ममनुस्मरन् ॥ २ ॥ उवाचचसधर्मात्मासमन्युःफाल्गुनस्तदा ॥ प्रक्रियेयंनतेयुक्ताबहिस्त्वंक्षत्रधर्मतः ॥ ३ ॥ संरक्ष्यमाणंतुरगंयौधिष्ठिरमुपागत
म् ॥ यज्ञियंविषयांतेमांनायोत्सीःकिंनुपुत्रक ॥ ४ ॥ धिक्त्वामस्तुसुदुर्बुद्धिंक्षत्रधर्मबहिष्कृतम् ॥ योमांयुद्धायसंप्राप्तंसाम्नैवप्रत्यगृह्णथाः ॥ ५ ॥ नत्वयापुरुषार्थो
हिकश्चिदस्तीहजीवता ॥ यस्त्वंस्त्रीवद्यथाप्राप्तंमांसाम्नाप्रत्यगृह्णथाः ॥ ६ ॥ यद्यहंन्यस्तशस्त्रस्त्वामागच्छेयंसुदुर्मते ॥ प्रक्रियेयंभवेद्युक्तातावत्तवनराधम ॥ ७ ॥ त
मेवमुक्तंभर्त्रातुविदित्वापन्नगात्मजा ॥ अमृष्यमाणाभित्त्वोर्वीमुलूपीसमुपागमत् ॥ ८ ॥ साददर्शततःपुत्रंविमृशंतमधोमुखम् ॥ संतर्ज्यमानमसकृत्पित्रायुद्धा
र्थिनाप्रभो ॥ ९ ॥ ततःसाचारुसर्वांगीसमुपेत्योरगात्मजा ॥ उलूपीप्राहवचनंधर्म्यंधर्मविशारदम् ॥ १० ॥ उलूपींमांनिबोधत्वंमातरंपन्नगात्मजाम् ॥ कुरुष्वव
चनंपुत्रधर्मस्तेभवितापरः ॥ ११ ॥ युध्यस्वैनंकुरुश्रेष्ठंपितरंयुद्धदुर्मदम् ॥ एवमेषहितेप्रीतोभविष्यतिनसंशयः ॥ १२ ॥ एवंदुर्मर्षितोराजासमात्राबभ्रुवाहनः ॥ मन
श्चक्रेमहातेजायुद्धायभरतर्षभ ॥ १३ ॥ संनह्यकांचनंवर्मशिरस्त्राणंचभानुमत् ॥ तूणीरशतसंबाधमारुरोहरथोत्तमम् ॥ १४ ॥ सर्वोपकरणोपेतंयुक्तमश्वैर्मनो
जवैः ॥ सचक्रोपस्करंश्रीमान्हेमभांडपरिष्कृतम् ॥ १५ ॥ परमार्चितमुच्छ्रित्यध्वजंसिंहंहिरण्मयम् ॥ प्रययौपार्थमुद्दिश्यसराजाबभ्रुवाहनः ॥ १६ ॥ ततोऽभ्ये
त्यहयंवीरोयज्ञियंपार्थरक्षितम् ॥ ग्राहयामासपुरुषैर्हयशिक्षाविशारदैः ॥ १७ ॥ गृहीतंवाजिनंदृष्ट्वाप्रीतात्मासधनंजयः ॥ पुत्रंरथस्थंभूमिष्ठःसंन्यवारयदाहवे ॥
॥ १८ ॥ सतत्रराजतंवीरंशरसंघैरनेकशः ॥ अर्दयामासनिशितैराशीविषविषोपमैः ॥ १९ ॥ तयोःसमभवद्युद्धंपितुःपुत्रस्यचातुलम् ॥ देवासुररणप्रख्यमुभयोः
प्रीयमाणयोः ॥ २० ॥ किरीटिनंप्रविव्याधशरेणानतपर्वणा ॥ जत्रुदेशेनरव्याघ्रंप्रहसन्बभ्रुवाहनः ॥ २१ ॥ सोऽभ्यगात्सहपुंखेनवल्मीकमिवपन्नगः ॥ विनिर्भि
द्यचकौंतेयंप्रविवेशमहीतलम् ॥ २२ ॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रमीतइवमृतइव दिव्यंतेजोहार्दाकाशाख्यमीश्वरं ॥ २३ ॥ पुत्रंप्रशस्येतिसंबंधः ॥ २४ ॥ चित्रांगदाचित्रवाहनदुहितार्जुनस्यद्वितीयापत्नी ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

सगाढवेदनोधीमानालंब्यधनुरुत्तमम् ॥ दिव्यंतेजःसमाविश्यप्रमीतइवसोभवत् ॥ २३ ॥ ससंज्ञामुपलभ्याथप्रशस्यपुरुषर्षभः ॥ पुत्रंशक्रात्मजोवाक्यमिदमा
हमहाद्युतिः ॥ २४ ॥ साधुसाधुमहाबाहोवत्सचित्रांगदात्मज ॥ सदृशंकर्मतेदृष्ट्वाप्रीतिमानस्मिपुत्रक ॥ २५ ॥ विमुंचाम्येषतेबाणान्पुत्रयुद्धेस्थिरोभव ॥ इत्येव
मुक्त्वानाराचैरभ्यवर्षदमित्रहा ॥ २६ ॥ तान्सगांडीवनिर्मुक्तान्वज्राशनिसमप्रभान् ॥ नाराचानच्छिनद्राजाभल्लैःसर्वांस्त्रिधाद्विधा ॥ २७ ॥ तस्यपार्थःशरैर्दिव्यै
र्ध्वजंहेमपरिष्कृतम् ॥ सुवर्णतालप्रतिमंक्षुरेणापाहरद्रथात् ॥ २८ ॥ हयांश्चास्यमहाकायान्महावेगानरिंदम ॥ चकारराजन्निर्जीवान्प्रहसन्निवपांडवः ॥ २९ ॥
सरथादवतीर्याथराजापरमकोपनः ॥ पदातिःपितरंकुद्धोयोधयामासपांडवम् ॥ ३० ॥ संप्रीयमाणःपार्थानामृषभःपुत्रविक्रमात् ॥ नात्यर्थंपीडयामासपुत्रंव
ज्रधरात्मजः ॥ ३१ ॥ समन्यमानोविमुखंपितरंबभ्रुवाहनः ॥ शरैराशीविषाकारैःपुनरेवार्दयद्बली ॥ ३२ ॥ ततःसबाल्यात्पितरंविव्याधहृदिपत्रिणा ॥ निशि
तेनसुपुंखेनबलवद्बभ्रुवाहनः ॥ ३३ ॥ विवेशपांडवंराजन्मर्मभित्त्वातिदुःखकृत् ॥ सतेनातिभृशंविद्धःपुत्रेणकुरुनंदनः ॥ ३४ ॥ महींजगाममोहार्तस्ततोराज
न्धनंजयः ॥ तस्मिन्निपतितेवीरेकौरवाणांधुरंधरे ॥ ३५ ॥ सोपिमोहंजगामाथततश्चित्रांगदासुतः ॥ व्यायम्यसंयुगेराजादृष्ट्वाचपितरंहतम् ॥ ३६ ॥ पूर्वमेवसबा
णौघैर्गाढविद्धोर्जुनेनह ॥ पपातसोपिधरणीमालिंग्यरणमूर्धनि ॥ ३७ ॥ भर्तारंनिहतंदृष्ट्वापुत्रंचपतितंभुवि ॥ चित्रांगदापरित्रस्ताप्रविवेशरणाजिरे ॥ ३८ ॥
शोकसंतप्तहृदयारुदतीवेपतीभृशम् ॥ मणिपूरपतेर्माताददर्शनिहतंपतिम् ॥ ३९ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअर्जुनबभ्रुवाहन
युद्धेऊनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोबहुतरंभीरुर्विलप्यकमलेक्षणा ॥ मुमोहदुःखसंतप्तापपातचमहीतले
॥ १ ॥ प्रतिलभ्यचसासंज्ञांदेवीदिव्यवपुर्धरा ॥ उलूपींपन्नगसुतांदृष्ट्वेदंवाक्यमब्रवीत् ॥ २ ॥ उलूपिपश्यभर्तारंशयानंनिहतंरणे ॥ त्वत्कृतेममपुत्रेणबाणेनस
मितिंजयम् ॥ ३ ॥ ननुत्वमार्यधर्मज्ञाननुचासिपतिव्रता ॥ यत्त्वत्कृतेऽयंपतितःपतिस्तेनिहतोरणे ॥ ४ ॥ किंतुसर्वापराधोयंयदितेद्यधनंजयः ॥ क्षमस्वयाच्यमाना
वैजीवयस्वधनंजयम् ॥ ५ ॥ ननुत्वमार्येधर्मज्ञात्रैलोक्यविदिताशुभे ॥ यद्घातयित्वापुत्रेणभर्तारंनानुशोचसि ॥ ६ ॥

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ पतिंअर्जुनं ॥ ३९ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेऊनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७९ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नाहंशोचामितनयंहतंपन्नगनंदिनि ॥ पतिमेवतुशोचामियस्यातिथ्यमिदंकृतम् ॥ ७ ॥ इत्युक्त्वासातदादेवीमुलूपींपन्नगात्मजाम् ॥ भर्तारमभिगम्येदमित्युवा
॥ ६६ ॥ चयशस्विनी ॥ ८ ॥ उत्तिष्ठकुरुमुख्यस्यप्रियमुख्यममप्रिय ॥ अयमश्वोमहाबाहोमयातेपरिमोक्षितः ॥ ९ ॥ ननुत्वयानामविभोधर्मराजस्ययज्ञियः ॥ अयम १४
श्वोनुसर्त्तव्यःसशेषेकिंमहीतले ॥ १० ॥ त्वयिप्राणामयायत्ताःकुरूणांकुरुनंदन ॥ सकस्मात्प्राणदोऽन्येषांप्राणान्संत्यक्तवानसि ॥ ११ ॥ उलूपिसाधुपश्येमंप
तिंनिपतितंभुवि ॥ पुत्रंचेमंसमुत्साद्यघातयित्वानशोचसि ॥ १२ ॥ कामंस्वपितुबालोयंभूमौमृत्युवशंगतः ॥ लोहिताक्षोगुडाकेशोविजयःसाधुजीवतु ॥ १३ ॥
नापराधोस्तिसुभगेनराणांबहुभार्यता ॥ प्रमदानांभवत्येषमातेभूद्बुद्धिरीदृशी ॥ १४ ॥ सख्यंचैतत्कृतंधात्राशश्वदव्ययमेवतु ॥ सख्यंसमभिजानीहिसत्यंसंग
तमस्तुते ॥ १५ ॥ पुत्रेणघातयित्वैनंपतिंयदिनमेद्यवै ॥ जीवंतंदर्शयस्यद्यपरित्यक्ष्यामिजीवितम् ॥ १६ ॥ साहंदुःखान्वितादेविपतिपुत्रविनाकृता ॥ इहैवप्राय
माशिष्येप्रेक्षंत्यास्तेनसंशयः ॥ १७ ॥ इत्युक्त्वापन्नगसुतांसपत्नीचैत्रवाहनी ॥ ततःप्रायमुपासीनातूष्णीमासीज्जनाधिप ॥ १८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततो
विलप्यविरताभर्तुःपादौप्रगृह्यसा ॥ उपविष्टाभवद्दीनासोच्छ्वासंपुत्रमीक्षती ॥ १९ ॥ ततःसंज्ञांपुनर्लब्ध्वासराजाबभ्रुवाहनः ॥ मातरंतामथालोक्यरणभूमा
वथाब्रवीत् ॥ २० ॥ इतोदुःखतरंकिंनुयन्मेमातासुखैधिता ॥ भूमौनिपतितंवीरमनुशेतेमृतंपतिम् ॥ २१ ॥ निहंतारंरणेऽरीणांसर्वशस्त्रभृतांवरम् ॥ मयाविनिहतं
संख्येप्रेक्षतेदुर्मरंवत ॥ २२ ॥ अहोऽस्याहृदयंदेव्यादृढंयन्नविदीर्यते ॥ व्यूढोरस्कंमहाबाहुंप्रेक्षंत्यानिहतंपतिम् ॥ २३ ॥ दुर्मरंपुरुषेणेहमन्येत्यध्वन्यनागते ॥ यत्र
नाहंनमेमाताविप्रयुज्येतजीवितात् ॥ २४ ॥ हाहाधिक्कुरुवीरस्यसन्नाहंकांचनंभुवि ॥ अपविद्धंहतस्येहमयापुत्रेणपश्यत ॥ २५ ॥ भोभोपश्यतमेवीरंपितरंब्रा
ह्मणाभुवि ॥ शयानंवीरशयनेमयापुत्रेणपातितम् ॥ २६ ॥ ब्राह्मणाःकुरुमुख्यस्ययेमुक्ताहयसारिणः ॥ कुर्वंतिशांतिंकामस्यरणेयोयंमयाहतः ॥ २७ ॥ व्यादि
शंतुचकिंविप्राःप्रायश्चित्तमिहाद्यमे ॥ आनृशंसस्यपापस्यपितृहंतूरणाजिरे ॥ २८ ॥ दुश्चराद्वादशसमाहत्वापितरमद्यवै ॥ ममेहसुनृशंसस्यसंवीतस्यास्यच
र्मणा ॥ २९ ॥ शिरःकपालेचास्यैवयुंजतःपितुरद्यमे ॥ प्रायश्चित्तंहिनास्त्यन्यद्धत्वाद्यपितरंमम ॥ ३० ॥ पश्यनागोत्तमसुतेभर्तारंनिहतंमया ॥ कृतंप्रियंमयाते ॥ ६६ ॥
द्यनिहत्यसमरेर्जुनम् ॥ ३१ ॥ सोहमद्यगमिष्यामिगतिंपितृनिषेविताम् ॥ नशक्नोम्यात्मनात्मानमहंधारयितुंशुभे ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

सात्वंमयिम्रतेमातस्तथागांडीवधन्वनि ॥ भवप्रीतिमतीदेविसत्येनात्मानमालभे ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वासततोराजादुःखशोकसमाहतः ॥ उपस्पृश्यमहाराजदुः
खाद्वचनमब्रवीत् ॥ ३४ ॥ शृण्वंतुसर्वभूतानिस्थावराणिचराणिच ॥ त्वंचमातर्यथासत्यंब्रवीमिभुजगोत्तमे ॥ ३५ ॥ यदिनोत्तिष्ठतिजयःपितामेनरसत्तमः ॥
अस्मिन्नेवरणोद्देशेशोषयिष्येकलेवरम् ॥ ३६ ॥ नहिमेपितरंहत्वानिष्कृतिर्विद्यतेक्वचित् ॥ नरकंप्रतिपत्स्यामिध्रुवंगुरुवधार्दितः ॥ ३७ ॥ वीरंहिक्षत्रियंहत्वागो
शतेनप्रमुच्यते ॥ पितरंतुनिहत्यैवंदुर्लभानिष्कृतिर्मम ॥ ३८ ॥ एषएकोमहातेजाःपांडुपुत्रोधनंजयः ॥ पिताचममधर्मात्मातस्यमेनिष्कृतिःकुतः ॥ ३९ ॥ इत्ये
वमुक्त्वानृपतेधनंजयसुतोनृपः ॥ उपस्पृश्याभवत्तूष्णींप्रायोपेतोमहामतिः ॥ ४० ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ प्रायोपविष्टेनृपतौमणिपूरेश्वरेतदा ॥ पितृ
शोकसमाविष्टेसहमात्रापरंतप ॥ ४१ ॥ उलूपीचिंतयामासतदासंजीवनंमणिम् ॥ सचोपातिष्ठततदापन्नगानांपरायणम् ॥ ४२ ॥ तंगृहीत्वातुकौरव्यनागराज
पतेःसुता ॥ मनःप्रह्लादनींवाचंसैनिकानामथाब्रवीत् ॥ ४३ ॥ उत्तिष्ठमाशुचःपुत्रनैवजिष्णुस्त्वयाजितः ॥ अजेयःपुरुषैरेषतथादेवैःसवासवैः ॥ ४४ ॥ मयातु
मोहनीनाममायैषासंप्रदर्शिता ॥ प्रियार्थंपुरुषेंद्रस्यपितुस्तेद्ययशस्विनः ॥ ४५ ॥ जिज्ञासुर्ह्येषपुत्रस्यबलस्यतवकौरव ॥ संग्रामेयुध्यतोराजन्नागतःपरवीर
हा ॥ ४६ ॥ तस्मादसिमयापुत्रयुद्धायपरिचोदितः ॥ मापापमात्मनःपुत्रशंकेथाह्यण्वपिप्रभो ॥ ४७ ॥ ऋषिरेषमहानात्मापुराणःशाश्वतोऽक्षरः ॥ नैनंशक्तो
हिसंग्रामेजेतुंशक्रोपिपुत्रक ॥ ४८ ॥ अयंतुमेमणिर्दिव्यःसमानीतोविशांपते ॥ मृतान्मृतान्पन्नगेंद्रान्योजीवयतिनित्यदा ॥ ४९ ॥ एनमस्योरसित्वंचस्था
पयस्वपितुःप्रभो ॥ संजीवितंतदापार्थंसत्वंद्रष्टासिपांडवम् ॥ ५० ॥ इत्युक्तःस्थापयामासतस्योरसिमणिंतदा ॥ पार्थस्यामिततेजाःसपितुःस्नेहादपापकृत् ॥
॥ ५१ ॥ तस्मिन्न्यस्तेमणौवीरोजिष्णुरुज्जीवितःप्रभुः ॥ चिरसुप्तइवोत्तस्थौमृष्टलोहितलोचनः ॥ ५२ ॥ तमुत्थितंमहात्मानंलब्धसंज्ञंमनस्विनम् ॥ समीक्ष्यपित
रंस्वस्थंववंदेबभ्रुवाहनः ॥ ५३ ॥ उत्थितेपुरुषव्याघ्रेपुनर्लक्ष्मीवतिप्रभो ॥ देव्याःसुमनसःपुण्याववर्षपाकशासनः ॥ ५४ ॥ अनाहतादुंदुभयोविनेदुर्मेघनिःस्वनाः ॥
साधुसाध्वितिचाकाशेबभूवसुमहान्स्वनः ॥ ५५ ॥ उत्थायचमहाबाहुःपर्याश्वस्तोधनंजयः ॥ बभ्रुवाहनमालिंग्यसमाजिघ्रतमूर्धनि ॥ ५६ ॥ ददर्शचापिदूरेस्यमा
तरंशोककर्शिताम् ॥ उलूप्यासहतिष्ठंतींततोपृच्छद्धनंजयः ॥ ५७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ किमागमनेतिस्पष्टार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

किमिदंलक्ष्यतेसर्वंशोकविस्मयहर्षवत् ॥ रणाजिरममित्रघ्नयदिजानासिशंसमे ॥ ५८ ॥ जननीचकिमर्थंतेरणभूमिमुपागता ॥ नागेंद्रदुहिताचेयमुलूपीकि
॥६७॥ मिहागता ॥ ५९ ॥ जानाम्यहमिदंयुद्धंत्वयामद्वचनात्कृतम् ॥ स्त्रीणामागमनेहेतुमहमिच्छामिवेदितुम् ॥ ६० ॥ तमुवाचतथापृष्टोमणिपूरपतिस्तदा ॥ प्रसाद्यशिर १४
साविद्वानुलूपीपृच्छ्यतामियम् ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वानुसरणेअर्जुनप्रत्युज्जीवनेअशीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥
॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ किमागमनकृत्यंतेकौरव्यकुलनंदिनि ॥ मणिपूरपतेर्मातुस्तथैवचरणाजिरे ॥ १ ॥ कच्चित्कुशलकामासिराज्ञोस्यभु
जगात्मजे ॥ ममवाचपलापांगिकच्चित्त्वंशुभमिच्छसि ॥ २ ॥ कच्चित्तेपृथुलश्रोणिनाप्रियंप्रियदर्शने ॥ अकार्षमहमज्ञानादयंवाबभ्रुवाहनः ॥ ३ ॥ कच्चि
न्नुराजपुत्रीतेसपत्नीचैत्रवाहनी ॥ चित्रांगदावरारोहानापराध्यतिकिंचन ॥ ४ ॥ तमुवाचोरगपतेर्दुहिताप्रहसन्निव ॥ नमेत्वमपराद्धोसिनहिमेबभ्रुवाहनः ॥
॥ ५ ॥ नजनित्रीतथास्येयंममयाप्रेष्यवत्स्थिता ॥ श्रूयतांयद्यथाचेदंमयासर्वंविचेष्टितम् ॥ ६ ॥ नमेकोपस्त्वयाकार्यःशिरसात्वांप्रसादये ॥ त्वत्प्रियार्थंहिकौर
व्यकृतमेतन्मयाविभो ॥ ७ ॥ यत्तच्छृणुमहाबाहोनिखिलेनधनंजय ॥ महाभारतयुद्धेयत्त्वयाशांतनवोनृपः ॥ ८ ॥ अधर्मेणहतःपार्थतस्यैषानिष्कृतिःकृता
नहिभीष्मस्त्वयावीरयुध्यमानोहिपातितः ॥ ९ ॥ शिखंडिनातुसंयुक्तस्तमाश्रित्यहतस्त्वया ॥ तस्यशांतिमकृत्वात्वंत्यजेथायदिजीवितम् ॥ १० ॥ कर्मणातेनपापे
नपतेथानिरयेध्रुवम् ॥ एषातुविहिताशांतिःपुत्राद्यांप्राप्तवानसि ॥ वसुभिर्वसुधापालगंगयाचमहामते ॥ ११ ॥ पुराहिश्रुतमेतत्तेवसुभिःकथितंमया ॥ गंगाया
स्तीरमाश्रित्यहतेशांतनवेनृप ॥ १२ ॥ आप्लुत्यदेवावसवःसमेत्यचमहानदीम् ॥ इदमूचुर्वचोघोरंभागीरथ्यामतेतदा ॥ १३ ॥ एषशांतनवोभीष्मोनिहतःसव्यसा
चिना ॥ अयुध्यमानःसंग्रामेसंसक्तोन्येनभाविनि ॥ तदनेनानुषंगेणवयमद्यधनंजयम् ॥ १४ ॥ शापेनयोजयामेतितथास्त्वितिचसाब्रवीत् ॥ तदहंपितुरावेद्यप्र
विस्सव्यथितेंद्रिया ॥ १५ ॥ अभवंसचतच्छ्रुत्वाविषादमगमत्परम् ॥ पितातुमेवसून्गत्वात्वदर्थेसमयाचत ॥ १६ ॥ पुनःपुनःप्रसाद्यैतांस्तएनमिदमब्रुवन् ॥ पुत्र
स्तस्यमहाभागमणिपूरेश्वरोयुवा ॥ १७ ॥ सएनंरणमध्यस्थःशरैःपातयिताभुवि ॥ एवंकृतेसनागेंद्रमुक्तशापोभविष्यति ॥ १८ ॥ गच्छेतिवसुभिश्चोक्तोममचे ॥६७॥
दंशशंससः ॥ तच्छ्रुत्वात्वंमयातस्माच्छापादसिविमोक्षितः ॥ १९ ॥ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८१ ॥ ॥७॥

नहित्वांदेवराजोपिसमरेषुपराजयेत्॥ आत्मापुत्रःस्मृतस्तस्मात्तेनेहासिपराजितः ॥ २० ॥ नहिदोषोममतःकथंवामन्यसेविभो॥ इत्येवमुक्तोविजयःप्रसन्ना
त्माब्रवीदिदम्॥ २१ ॥ सर्वंमेसुप्रियंदेवियदेतत्कृतवत्यसि ॥ इत्युक्त्वासोब्रवीत्पुत्रंमणिपूरपतिंजयः ॥ २२ ॥ चित्रांगदायाःशृण्वत्याःकौरव्यदुहितुस्तदा॥ यु
धिष्ठिरस्याश्वमेधःपरिचैत्रींभविष्यति ॥ २३ ॥ तत्रागच्छेःसहामात्योमातृभ्यांसहितोनृप ॥ २४ ॥ इत्येवमुक्तःपार्थेनसराजावभ्रुवाहनः॥ उवाचपितरंधीमा
निदमस्राविलेक्षणः॥ २५॥ उपयास्यामिधर्मज्ञभवतःशासनादहम्॥ अश्वमेधेमहायज्ञेद्विजातिपरिवेषकः॥ २६ ॥ ममत्वनुग्रहार्थायप्रविशस्वपुरंस्वकम्॥ भा
र्याभ्यांसहधर्मज्ञमाभूत्तेत्रविचारणा ॥ २७॥ उषित्वेहनिशामेकांसुखंस्वभवनेप्रभो ॥ पुनरश्वानुगमनंकर्त्तासिजयतांवर ॥ २८ ॥ इत्युक्तःसतुपुत्रेणतदावा
नरकेतनः॥ स्मयन्प्रोवाचकौंतेयस्तदाचित्रांगदासुतं॥ २९ ॥ विदितंतेमहाबाहोयथादीक्षांचराम्यहम्॥ नसतावत्प्रवेक्ष्यामिपुरंतेपृथुलोचन॥ ३० ॥ यथाकामं
व्रजत्येषयज्ञियाश्वोनरर्षभ॥ स्वस्तितेस्तुगमिष्यामिनस्थानंविद्यतेमम ॥ ३१ ॥ सतत्रविधिवत्तेनपूजितःपाकशासनिः ॥ भार्याभ्यामभ्यनुज्ञातःप्रायाद्भरत
सत्तमः ॥ ३२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वानुसरणेएकाशीतितमोऽध्यायः॥८१॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशं
पायनउवाच॥ ॥सतुवाजीसमुद्रांतांपर्यैत्यवसुधामिमाम्॥ निवृत्तोभिमुखोराजन्येनवारणसाह्वयम्॥ १ ॥ अनुगच्छंश्चतुरगंनिवृत्तोथकिरीटभृत्॥ यदृच्छ
यासमापेदेपुरंराजगृहंतदा ॥ २ ॥ तमभ्याशगतंदृष्ट्वासहदेवात्मजःप्रभो ॥ क्षत्रधर्मेस्थितोवीरःसमरायाजुहावह ॥ ३ ॥ ततःपुरात्सनिष्क्रम्यरथीधन्वीशरीत
ली॥ मेघसंधिःपदातिस्तंधनंजयमुपाद्रवत्॥ ४ ॥ आसाद्यचमहातेजामेघसंधिर्धनंजयम् ॥ बालभावान्महाराजप्रोवाचेदंनकौशलात्॥ ५॥ किमयंचार्यतेवा
जीस्त्रीमध्यइवभारत ॥ हयमेनंहरिष्यामिप्रयतस्वविमोक्षणे॥ ६ ॥ आदत्तानुनयोयुद्धेयदित्वंपितृभिर्मम ॥ करिष्यामितवातिथ्यंप्रहरप्रहरामिच ॥ ७॥ इत्यु
क्तःप्रत्युवाचैनंप्रहसन्निवपांडवः॥ विघ्नकर्त्तामयावार्यइतिमेव्रतमाहितम्॥८॥ भ्रात्राज्येष्ठेननृपतेतवापिविदितंध्रुवम् ॥ प्रहरस्वयथाशक्तिनमन्युर्विद्यतेमम॥
॥ ९ ॥ इत्युक्तःप्राहरत्पूर्वंपांडवंमगधेश्वरः॥ किरन्शरसहस्राणिवर्षाणीवसहस्रदृक्॥ १० ॥

सत्विति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ अदत्तानुनयःअशिक्षितः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ गृध्रवाजितैःगृध्रपक्षयुतैः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इत्याश्वमे

ततोगांडीवभृच्छूरोगांडीवप्रहितैःशरैः ॥ चकारमोघांस्तान्बाणान्सयत्नान्भरतर्षभ ॥ ११ ॥ समोघंतस्यबाणौघंकृत्वावानरकेतनः ॥ शरान्मुमोचज्वलिता
॥ ६८ ॥ न्दीप्तास्यानिवपन्नगान् ॥ १२ ॥ ध्वजेपताकादंडेषुरथेयंत्रेहयेषुच ॥ अन्येषुचरथांगेषुनशरीरेनसारथौ ॥ ॥ १३ ॥ संरक्ष्यमाणःपार्थेनशरीरेसव्यसाचिना ॥ १४
मन्यमानःस्ववीर्यंतन्मागधःप्राहिणोच्छरान् ॥ १४ ॥ ततोगांडीवधन्वातुमागधेनभृशाहतः ॥ बभौवसंतसमयेपलाशःपुष्पितोयथा ॥ १५ ॥ अवध्यमानःसो
ऽभ्यघ्नन्मागधःपांडवर्षभम् ॥ तेनतस्थौसकौरव्यलोकवीरस्यदर्शने ॥ १६ ॥ सव्यसाचीतुसंक्रुद्धोविकृष्यबलवद्धनुः ॥ हयांश्चकारनिर्जीवान्सारथेश्चशिरोहरत् ॥
॥ १७ ॥ धनुश्चास्यमहच्चित्रंक्षुरेणप्रचकर्तह ॥ हस्तावापंपताकांचध्वजंचास्यन्यपातयत् ॥ १८ ॥ सराजाव्यथितोव्यश्वोविधनुर्हतसारथिः ॥ गदामादायकौंते
यमभिदुद्राववेगवान् ॥ १९ ॥ तस्यापततएवाशुगदांहेमपरिष्कृताम् ॥ शरैश्चकर्तबहुधाबहुभिर्गृध्रवाजितैः ॥ २० ॥ सागदाशकलीभूताविशीर्णमणिबंधना ॥
व्यालीविमुच्यमानेवपपातधरणीतले ॥ २१ ॥ विरथंविधनुष्कंचगदयापरिवर्जितम् ॥ सांत्वपूर्वमिदंवाक्यमब्रवीत्कपिकेतनः ॥ २२ ॥ पर्याप्तःक्षत्रधर्मोयंदर्शि
तःपुत्रगम्यताम् ॥ बह्वेतत्समरेकर्मतवबालस्यपार्थिव ॥ २३ ॥ युधिष्ठिरस्यसंदेशोनहंतव्यान्नृपाइति ॥ तेनजीवसिराजंस्त्वमपराद्धोपिमेरणे ॥ २४ ॥ इतिम
त्वातदात्मानंप्रत्यादिष्टंस्ममागधः ॥ तथ्यमित्यभिगम्यैनंप्रांजलिःप्रत्यपूजयत् ॥ २५ ॥ पराजितोस्मिभद्रंतेनाहंयोद्धुमिहोत्सहे ॥ यद्यत्कृत्यंमयातेद्यतद्ब्रूहि
कृतमेवतु ॥ २६ ॥ तमर्जुनःसमाश्वास्यपुनरेवेदमब्रवीत् ॥ आगंतव्यंपरांचैत्रीमश्वमेधेनृपस्यनः ॥ २७ ॥ इत्युक्तःसतथेत्युक्त्वापूजयामासतंहयम् ॥ फाल्गुनंच
युधिश्रेष्ठंविधिवत्सहदेवजः ॥ २८ ॥ ततोयथेष्टमगमत्पुनरेवसकेसरी ॥ ततःसमुद्रतीरेणवंगान्पुंड्रान्सकोसलान् ॥ २९ ॥ तत्रतत्रचभूरीणिम्लेच्छसैन्यान्यनेक
शः ॥ विजिग्येधनुषाराजन्गांडीवेनधनंजयः ॥ ३० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वानुसरणेमागधपराजयेद्व्यशीतितमोऽ
ध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ मागधेनार्चितोराजन्पांडवःश्वेतवाहनः ॥ दक्षिणांदिशमास्थायचारयामासतंहयम् ॥ १ ॥ ततःसपु
नरावर्त्यहयःकामचरोबली ॥ आससादपुरींरम्यांचेदिनांशुक्तिसाह्वयां ॥ २ ॥ शरभेणार्चितस्तत्रशिशुपालसुतेनसः ॥ युद्धपूर्वंतदातेनपूजयाचमहाबलः ॥ ३ ॥ ॥ ६८ ॥

धिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥ ८२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ मागधेनेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेत्र्यशीतितमोऽध्यायः॥८३॥ ॥७॥

ततोर्चितोययौराजंस्तदासतुरगोत्तमः॥ काशीनंगान्कोसलांश्चकिरातानथतंगणान्॥ ४ ॥ पूजांतत्रयथान्यायंप्रतिगृह्यधनंजयः॥ पुनरावृत्यकौंतेयोदशा
र्णानगमत्तदा ॥ ५ ॥ तत्रचित्रांगदोनामबलवानरिमर्दनः॥तेनयुद्धमभूत्तस्यविजयस्यातिभैरवम्॥६॥ तंचापिवशमानीयकिरीटीपुरुषर्षभः॥ निषादराज्ञो
विषयमेकलव्यस्यजग्मिवान्॥७॥ एकलव्यसुतश्चैनंयुद्धेनजगृहेतदा॥ तत्रचक्रेनिषादैःससंग्रामंलोमहर्षणम्॥८॥ ततस्तमपिकौंतेयःसमरेष्वपराजितः॥
जिगाययुधिदुर्धर्षोयज्ञविघ्नार्थमागतम्॥९॥ सतंजित्वामहाराजनैषादिंपाकशासनिः॥ अर्चितःप्रययौभूयोदक्षिणंसलिलार्णवम्॥ १०॥ तत्रापिद्रविडैरांध्रै
रौद्रैर्माहिषकैरपि॥ तथाकोल्लगिरेयैश्चयुद्धमासीत्किरीटिनः॥ ११ ॥ तांश्चापिविजयोजित्वानातितीव्रेणकर्मणा॥ तुरंगमवशेनाथसुराष्ट्रानभितोययौ॥
॥१२॥गोकर्णमथचासाद्यप्रभासमपिजग्मिवान्॥ ततोद्वारवतींरम्यांवृष्णिवीराभिपालिताम्॥ १३ ॥ आससादहयःश्रीमान्कुरुराजस्ययज्ञियः॥ तमुन्म
थ्यहयश्रेष्ठंयादवानांकुमारकाः॥ १४ ॥ प्रययुस्तांस्तदाराजन्नुग्रसेनोन्यवारयत्॥ततःपुराद्विनिष्क्रम्यवृष्ण्यंधकपतिस्तदा॥ १५ ॥ सहितोवासुदेवेनमातुले
नकिरीटिनः॥तौसमेत्यकुरुश्रेष्ठंविधिवत्प्रीतिपूर्वकम्॥ १६ ॥ परयाभारतश्रेष्ठंपूजयासमवस्थितौ॥ततस्ताभ्यामनुज्ञातोययौयेनहयोगतः॥ १७॥ ततःसप
श्चिमंदेशंसमुद्रस्यतदाहयः॥ क्रमेणव्यचरत्स्फीतंततःपंचनदंययौ ॥ १८ ॥ तस्मादपिसकौरव्यगंधारविषयंहयः॥ विचचारयथाकामंकौंतेयानुगतस्तदा॥
॥ १९ ॥ ततोगांधारराजेनयुद्धमासीत्किरीटिनः॥ घोरंशकुनिपुत्रेणपूर्ववैरानुसारिणा ॥ २० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणि
अश्वानुसरणेत्र्यशीतितमोऽध्यायः॥८३॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥शकुनेस्तनयोवीरोगांधाराणांमहारथः॥ प्रत्युद्ययौगुडाकेशंसैन्येन
महतावृतः॥ १॥ हस्त्यश्वरथयुक्तेनपताकाध्वजमालिना॥ अमृष्यमाणास्तेयोधानृपस्यशकुनेर्वधम्॥ २॥ अभ्ययुःसहिताःपार्थंप्रगृहीतशरासनाः॥ सतानुवा
चधर्मात्माबीभत्सुरपराजितः॥ ३॥ युधिष्ठिरस्यवचनंनचतेजगृहुर्हितम्॥ वार्यमाणापिपार्थेनसांत्वपूर्वममर्षिताः॥४॥ परिवार्यहयंजग्मुस्ततश्चुक्रोधपांडवः॥
ततःशिरांसिदीप्ताग्रैस्तेषांचिच्छेदपांडवः॥ ५॥ क्षुरैर्गांडीवनिर्मुक्तैर्नातियत्नादिवार्जुनः॥ तेवध्यमानाःपार्थेनहयमुत्सृज्यसंभ्रमात्॥ ६ ॥ न्यवर्तंतमहाराजश
रवर्षार्दिताभृशम्॥ निरुध्यमानस्तैश्चापिगांधारैःपांडुनंदनः॥ ७॥

शकुनेस्तनयइतिस्पष्टार्थः॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥८४॥ ॥७॥

आदिश्यादिश्यतेजस्वीशिरांस्येषांन्यपातयत् ॥ वध्यमानेषुतेष्वाजौगांधारेषुसमंततः ॥ ८ ॥ सराजाशकुनेःपुत्रःपांडवंप्रत्यवारयत् ॥ तंयुध्यमानंराजानंक्ष
त्रधर्मेव्यवस्थितम् ॥ ९ ॥ पार्थोब्रवीन्नमेवध्याराजानोराजशासनात् ॥ अलंयुद्धेनतेवीरनतेस्त्वद्यपराजयः ॥ १० ॥ इत्युक्तस्तदनादृत्यवाक्यमज्ञानमोहितः ॥ स
शक्रसमकर्माणंसमवाकिरदाशुगैः ॥ ११ ॥ तस्यपार्थःशिरस्त्राणमर्धचंद्रेणपत्रिणा ॥ अपाहरदमेयात्माजयद्रथशिरोयथा ॥ १२ ॥ तंदृष्ट्वाविस्मयंजग्मुर्गां
धाराःसर्वएवते ॥ इच्छतातेननहतोराजेत्यसिचतंविदुः ॥ १३ ॥ गांधारराजपुत्रस्तुपलायनकृतक्षणः ॥ ययौतैरेवसहितस्त्रस्तैःक्षुद्रमृगैरिव ॥ १४ ॥ तेषांतुतर
सापार्थस्तत्रैवपरिधावताम् ॥ प्रजहारोत्तमांगानिभल्लैःसंनतपर्वभिः ॥ १५ ॥ उच्छ्रितांस्तुभुजान्केचिन्नाबुध्यंतशरैर्हृतान् ॥ शरैर्गांडीवनिर्मुक्तैःपृथुभिःपार्थ
चोदितैः ॥ १६ ॥ संभ्रांतनरनागाश्वमपतद्विद्रुतंबलम् ॥ हतविध्वस्तभूयिष्ठमावर्ततमुहुर्मुहुः ॥ १७ ॥ नाभ्यदृश्यंतवीरस्यकेचिदग्रेऽग्र्यकर्मणः ॥ रिपवःपात्यमा
नावैयेसहेयुर्धनंजयम् ॥ १८ ॥ ततोगांधारराजस्यमंत्रिवृद्धपुरःसरा ॥ जननीनिर्ययौभीतापुरस्कृत्यार्घमुत्तमम् ॥ १९ ॥ सान्यवारयदव्यग्रंतंपुत्रंयुद्धदुर्मदम् ॥ प्र
सादयामासचतंजिष्णुमक्लिष्टकारिणम् ॥ २० ॥ तांपूजयित्वाबीभत्सुःप्रसादमकरोत्प्रभुः ॥ शकुनेश्चापितनयंसांत्वयन्निदमब्रवीत् ॥ २१ ॥ नमेप्रियंमहाबाहो
यत्तेबुद्धिरियंकृता ॥ प्रतियोद्धुममित्रघ्नभ्रातैवत्वंममानघ ॥ २२ ॥ गांधारींमातरंस्मृत्वाधृतराष्ट्रकृतेनच ॥ तेनजीवसिराजंस्त्वंनिहतास्त्वनुगास्तव ॥ २३ ॥
मैवंभूःशाम्यतांवैरंमातेभूद्बुद्धिरीदृशी ॥ गच्छेथास्त्वंपरांचैत्रीमश्वमेधेनृपस्यनः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वानु
सरणेशकुनिपुत्रपराजयेचतुरशीतितमोऽध्यायः ॥८४॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वानुययौपार्थोहयंकामविहारिणम् ॥ न्यवर्ततततोवाजी
येननागाह्वयंपुरम् ॥ १ ॥ तंनिवृत्तंतुशुश्रावचारेणैवयुधिष्ठिरः ॥ श्रुत्वार्जुनंकुशलिनंसचहृष्टमनाभवत् ॥ २ ॥ विजयस्यचतत्कर्मगांधारविषयेतदा ॥ श्रुत्वा
चान्येषुदेशेषुससुप्रीतोभवत्तदा ॥ ३ ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुद्वादशींमाघमासिकीम् ॥ इष्टंगृहीत्वानक्षत्रंधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ ४ ॥ समानीयमहातेजाःसर्वान्भ्रातॄ ॥६९॥
न्महीपतिः ॥ भीमंचनकुलंचैवसहदेवंचकौरव ॥ ५ ॥ प्रोवाचेदंवचःकालेतदाधर्मभृतांवरः ॥ आमंत्र्यवदतांश्रेष्ठोभीमंप्रहरतांवरम् ॥ ६ ॥ आयातिभीमसेना
सौसहाश्वेनतवानुजः ॥ यथामेपुरुषाःप्राहुर्येधनंजयसारिणः ॥ ७ ॥

इत्युक्त्वेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ इष्टंनक्षत्रंपुष्यं ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ प्रस्थाप्यंतुप्रस्थापयंतु स्वार्थेणिच् प्रतिष्ठंत्वित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

उपस्थितश्चकालोयमभितोवर्ततेहयः ॥ माघीचपौर्णमासीयंमासःशेषोवृकोदर ॥ ८ ॥ तत्प्रस्थाप्यंतुविद्वांसोब्राह्मणावेदपारगाः ॥ वाजिमेधार्थसिद्ध्यर्थंदे
शंपश्यंतुयज्ञियम् ॥ ९ ॥ इत्युक्तःसतुतच्चक्रेभीमोनृपतिशासनम् ॥ हृष्टःश्रुत्वागुडाकेशमायांतंपुरुषर्षभम् ॥ १० ॥ ततोययौभीमसेनःप्राज्ञैःस्थपतिभिःसह ॥ ब्राह्म
णानग्रतःकृत्वाकुशलान्यज्ञकर्मणि ॥ ११ ॥ तंसशालचयंश्रीमत्सप्रतोलीसुघट्टितम् ॥ मापयामासकौरव्योयज्ञवाटंयथाविधि ॥ १२ ॥ प्रासादशतसंबाधं
मणिप्रवरकुट्टिमम् ॥ कारयामासविधिवद्धेमरत्नविभूषितम् ॥ १३ ॥ स्तंभान्कनकचित्रांश्चतोरणानिबृहंतिच ॥ यज्ञायतनदेशेषुदत्त्वाशुद्धंचकाननम् ॥ १४ ॥ अं
तःपुराणांराज्ञांचनानादेशसमीयुषाम् ॥ कारयामासधर्मात्मातत्रतत्रयथाविधि ॥ १५ ॥ ब्राह्मणानांचवेश्मानिनानादेशसमीयुषाम् ॥ कारयामासकौंतेयोविधि
वत्तान्यनेकशः ॥ १६ ॥ तथासंप्रेषयामासदूतान्नृपतिशासनात् ॥ भीमसेनोमहाबाहोराज्ञामक्लिष्टकर्मणाम् ॥ १७ ॥ तेप्रियार्थंकुरुपतेराययुर्नृपसत्तम ॥ रत्ना
न्यनेकान्यादायस्त्रियोश्वानायुधानिच ॥ १८ ॥ तेषांनिर्विशतांतेषुशिबिरेषुमहात्मनाम् ॥ नर्दतःसागरस्येवदिवस्पृगभवत्स्वनः ॥ १९ ॥ तेषामभ्यागतानांचस
राजाकुरुवर्धनः ॥ व्यादिदेशान्नपानानिशय्याश्चाप्यतिमानुषाः ॥ २० ॥ वाहनानांचविविधाःशालाःशालीक्षुगोरसैः ॥ उपेताभरतश्रेष्ठोव्यादिदेशसधर्मराट्
॥ २१ ॥ तथातस्मिन्महायज्ञेधर्मराजस्यधीमतः ॥ समाजग्मुर्मुनिगणाबहवोब्रह्मवादिनः ॥ २२ ॥ येचद्विजातिप्रवरास्तत्रासन्पृथिवीपते ॥ समाजग्मुःसशि
ष्यांस्तान्प्रतिजग्राहकौरवः ॥ २३ ॥ सर्वांश्चताननुययौयावदावसथान्प्रति ॥ स्वयमेवमहातेजादंभंत्यक्त्वायुधिष्ठिरः ॥ २४ ॥ ततःकृत्वास्थपतयःशिल्पिनोन्ये
चयेतदा ॥ कृत्स्नंयज्ञविधिंराज्ञोधर्मज्ञायन्यवेदयन् ॥ २५ ॥ तच्छ्रुत्वाधर्मराजस्तुकृतंसर्वमतंद्रितः ॥ हृष्टरूपोभवद्राजासहभ्रातृभिरादृतः ॥ २६ ॥ ॥ वैशंपा
यनउवाच ॥ तस्मिन्यज्ञेप्रवृत्तेतुवाग्मिनोहेतुवादिनः ॥ हेतुवादान्बहूनाहुःपरस्परजिगीषवः ॥ २७ ॥ ददृशुस्तंनृपतयोयज्ञस्यविधिमुत्तमम् ॥ देवेंद्रस्येवविहि
तंभीमसेनेनभारत ॥ २८ ॥ ददृशुस्तोरणान्यत्रशातकुंभमयानिते ॥ शय्यासनविहारांश्चसुबहून्रत्नसंचयान् ॥ २९ ॥ घटान्पात्रीःकटाहानिकलशान्वर्धमा
नकान् ॥ नहिकिंचिदसौवर्णमपश्यन्वसुधाधिपाः ॥ ३० ॥ यूपांश्चशास्त्रपठितान्दारवान्हेमभूषितान् ॥ उपक्लृप्तान्यथाकालंविधिवद्भूरिवर्चसः ॥ ३१ ॥ स्थल
जाजलजायेचपशवःकेचनप्रभो ॥ सर्वानेवसमानीतानपश्यंस्तत्रतेनृपाः ॥ ३२ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥

गाश्चैवमहिषीश्चैवतथावृद्धस्त्रियोपिच ॥ औदकानिचसत्त्वानिश्वापदानिवयांसिच ॥ ३३ ॥ जरायुजांडजातानिस्वेदजान्युद्भिदानिच ॥ पर्वतानूपजातानिभू
॥७०॥ तानिददृशुश्चते ॥ ३४ ॥ एवंप्रमुदितंसर्वंपशुगोधनधान्यतः ॥ यज्ञवाटंनृपादृष्ट्वापरंविस्मयमागताः ॥ ३५ ॥ ब्राह्मणानांविशांचैवबहुमृष्टान्नमृद्धिमत् ॥ पूर्णे १४
शतसहस्रेतुविप्राणांतत्रभुंजताम् ॥ ३६ ॥ दुंदुभिर्मेघनिर्घोषोमुहुर्मुहुरताड्यत ॥ विननादासकृच्चापिदिवसेदिवसेगते ॥ ३७ ॥ एवंसववृतेयज्ञोधर्मराजस्यधी
मतः ॥ अन्नस्यसुबहून्राजन्नुत्सर्गान्पर्वतोपमान् ॥ ३८ ॥ दधिकुल्याश्चददृशुःसर्पिषश्चह्रदान्जनाः ॥ जंबूद्वीपोहिसकलोनानाजनपदायुतः ॥ ३९ ॥ राजन्न
दृश्यतैकस्थोराज्ञस्तस्यमहामखे ॥ तत्रजातिसहस्राणिपुरुषाणांततस्ततः ॥ ४० ॥ गृहीत्वाभाजनान्जग्मुर्बहूनिभरतर्षभ ॥ स्रग्विणश्चापितेसर्वेसुमृष्टमणिकुं
डलाः ॥ ४१ ॥ पर्यवेषन्द्विजातींस्तान्शतशोथसहस्रशः ॥ विविधान्यन्नपानानिपुरुषायेनुयायिनः ॥ तेवैनृपोपभोज्यानिब्राह्मणानांददुश्चह ॥ ४२ ॥ ॥ इति
श्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वमेधारंभेपंचाशीतितमोऽध्यायः ॥ ८५ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ समा
गतान्वेदविदोराज्ञश्चपृथिवीश्वरान् ॥ दृष्ट्वायुधिष्ठिरोराजाभीमसेनमभाषत ॥ १ ॥ उपयातानरव्याघ्रायएतेपृथिवीश्वराः ॥ एतेषांक्रियतांपूजापूजार्हाहिनरा
धिपाः ॥ २ ॥ इत्युक्तःसतथाचक्रेनरेंद्रेणयशस्विना ॥ भीमसेनोमहतेजायमाभ्यांसहपांडवः ॥ ३ ॥ अथाभ्यगच्छद्गोविंदोवृष्णिभिःसहधर्मजम् ॥ बलदेवंपुर
स्कृत्यसर्वप्राणभृतांवरः ॥ ४ ॥ युयुधानेनसहितःप्रद्युम्नेनगदेनच ॥ निशठेनाथसांबेनतथैवकृतवर्मणा ॥ ५ ॥ तेषामपिपरांपूजांचक्रेभीमोमहारथः ॥ विविशु
स्तेचवेश्मानिरत्नवंतिचसर्वशः ॥ ६ ॥ युधिष्ठिरसमीपेतुकथांतेमधुसूदनः ॥ अर्जुनंकथयामासबहुसंग्रामकर्षितम् ॥ ७ ॥ सतंपप्रच्छकौंतेयःपुनःपुनररिंदमम् ॥
धर्मजःशक्रजंजिष्णुंसमाचष्टजगत्पतिः ॥ ८ ॥ आगमद्द्वारकावासीममाप्तःपुरुषोनृप ॥ योद्राक्षीत्पांडवश्रेष्ठंबहुसंग्रामकर्षितम् ॥ ९ ॥ समीपेचमहाबाहुमाच
ष्टचममप्रभो ॥ कुरुकार्याणिकौंतेयहयमेधार्थसिद्धये ॥ १० ॥ इत्युक्तःप्रत्युवाचैनंधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ दिष्ट्यासकुशलीजिष्णुरुपायातिचमाधव ॥ ११ ॥ य ॥७०॥
दिदंसंदिदेशास्मिन्पांडवानांबलाग्रणीः ॥ तदाज्ञातमिहेच्छामिभवतायदुनंदन ॥ १२ ॥ इत्युक्तोधर्मराजेनवृष्ण्यंधकपतिस्तदा ॥ प्रोवाचेदंवचोवाग्मीधर्मा
त्मानंयुधिष्ठिरम् ॥ १३ ॥

समागतानिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥७॥ ॥ श्रुतमिति ॥ १ ॥

इदमाहमहाराजपार्थवाक्यंस्मरन्नरः ॥ वाच्योयुधिष्ठिरःकृष्णकालेवाक्यमिदंमम ॥ १४ ॥ आगमिष्यंतिराजानःसर्वेवैकौरवर्षभ ॥ प्राप्तानांमहतांपूजाकार्यात्येतत्क्षमंहिनः ॥ १५ ॥ इत्येतद्वचनाद्राजाविज्ञाप्योममानद ॥ यथाचात्ययिकंनस्यायदर्घाहरणेभवत् ॥ १६ ॥ कर्तुमर्हतितद्राजाभवांश्चाप्यनुमन्यताम् ॥ राजद्वेषान्ननश्येयुरिमाराजन्पुनःप्रजाः ॥ १७ ॥ इदमन्यच्चकौंतेयवचःसपुरुषोब्रवीत् ॥ धनंजयस्यनृपतेतन्मेनिगदतःशृणु ॥ १८ ॥ उपयास्यतियज्ञंनोमणिपूरपतिर्नृपः ॥ पुत्रोममममहातेजादयितोबभ्रुवाहनः ॥ १९ ॥ तंभवान्मदपेक्षार्थंविधिवत्प्रतिपूजयेत् ॥ सतुभक्तोनुरक्तश्चममनित्यमितिप्रभो ॥ २० ॥ इत्येतद्वचनंश्रुत्वाधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ अभिनंद्यास्यतद्वाक्यमिदंवचनमब्रवीत् ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वमेधारंभेषडशीतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ श्रुतंप्रियमिदंकृष्णयत्त्वमर्हसिभाषितुम् ॥ तन्मेऽमृतरसंपुण्यंमनोह्लादयतिप्रभो ॥ १ ॥ बहूनिकिलयुद्धानिविजयस्यनराधिपैः ॥ पुनरासन्हृषीकेशतत्रतत्रचमेश्रुतम् ॥ २ ॥ किंनिमित्तंसनित्यंहिपार्थःसुखविवर्जितः ॥ अतीवविजयोधीमन्निति मेदूयतेमनः ॥ ३ ॥ संचिंतयामिकौंतेयंरहोजिष्णुंजनार्दन ॥ अतीवदुःखभागीससततंपांडुनंदनः ॥ ४ ॥ किंनुतस्यशरीरेस्तिसर्वलक्षणपूजिते ॥ अनिष्टंलक्षणंकृष्णयेनदुःखान्युपाश्नुते ॥ ५ ॥ अतीवासुखभोगीससततंकुंतिनंदनः ॥ नहिपश्यामिबीभत्सोर्निंद्यंगात्रेषुकिंचन ॥ श्रोतव्यंचेन्मयैतद्वैतन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ६ ॥ इत्युक्तःसहृषीकेशोध्यात्वासुमहद्युत्तरम् ॥ राजानंभोजराजन्यवर्धनोविष्णुरब्रवीत् ॥ ७ ॥ नह्यस्यनृपतेकिंचित्संश्लिष्टमुपलक्षये ॥ ऋतेपुरुषसिंहस्यपिंडिकेस्याधिकेयतः ॥ ८ ॥ सताभ्यांपुरुषव्याघ्रोनित्यमध्वसुवर्तते ॥ नचान्यदनुपश्यामियेनासौदुःखभाजनम् ॥ ९ ॥ इत्युक्तःपुरुषश्रेष्ठस्तदाकृष्णेनधीमता ॥ प्रोवाचवृष्णिशार्दूलमेवमेतदितिप्रभो ॥ १० ॥ कृष्णातुद्रौपदीकृष्णंतिर्यक्सासूयमैक्षत ॥ प्रतिजग्राहतस्यास्तंप्रणयंचापिकेशिहा ॥ ११ ॥ सख्युःसखाहृषीकेशःसाक्षादिवधनंजयः ॥ तत्रभीमादयस्तेतुकुरवोयाजकाश्चये ॥ १२ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ भोजराजन्यानांवर्धनः ॥ ७ ॥ संश्लिष्टंअविविक्तं संदृष्टमितिपाठेपिअतिपुष्टत्वादितरलोपादविविक्तत्वंभवतितद्रहितं पिंडिके जानुनोरधस्थःपश्चाद्भागीयोमांसलःप्रदेशः पिंडिका तेउभेअस्याधिकेस्वदेशादधोभागपर्यंतंबद्धलंआलंबमाने पाठांतरेकायतःशरीरात्अतिअतिप्रमाणे ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

रेमुःश्रुत्वाविचित्रांतांधनंजयकथांशुभाम्॥ तेषांकथयतामेवपुरुषोर्जुनसंकथाः ॥ १३ ॥ उपायाद्वचनाद्दूतोविजयस्यमहात्मनः॥ सोभिगम्यकुरुश्रेष्ठंनमस्कृ
॥७१॥ त्यचबुद्धिमान्॥ १४ ॥ उपायातंनरव्याघ्रंफाल्गुनंप्रत्यवेदयत् ॥ तच्छ्रुत्वानृपतिस्तस्यहर्षबाष्पाकुलेक्षणः ॥ १५ ॥ प्रियाख्याननिमित्तंवैददौबहुधनंतदा॥ त १४
तोद्वितीयेदिवसेमहान्शब्दोव्यवर्धत ॥ १६॥ आगच्छतिनरव्याघ्रेकौरवाणांधुरंधरे ॥ ततोरेणुःसमुद्भूतोविबभौतस्यवाजिनः ॥ १७ ॥ अभितोवर्तमानस्य
यथोच्चैःश्रवसस्तथा॥ तत्रहर्षकरीर्वाचोनराणांशुश्रुवेऽर्जुनः॥ १८ ॥ दिष्ट्यासिपार्थकुशलीधन्योराजायुधिष्ठिरः॥ कोन्योहिपृथिवींकृत्स्नांजित्वाहियुधिपार्थि
वान् ॥ १९ ॥ चारयित्वाहयश्रेष्ठमुपागच्छेद्दतेर्जुनात् ॥ येव्यतीतामहात्मानोराजानःसगरादयः ॥ २० ॥ तेषामपीदृशंकर्मनकदाचनशुश्रुम ॥ नैतदन्येकरि
ष्यंतिभविष्यावसुधाधिपाः ॥ २१ ॥ यत्त्वंकुरुकुलश्रेष्ठदुष्करंकृतवानसि ॥ इत्येवंवदतांतेषांपुंसांकर्णसुखागिरः ॥ २२ ॥ शृण्वन्विवेशधर्मात्माफाल्गुनोयज्ञ
संस्तरम्॥ ततोराजासहामात्यःकृष्णश्चयदुनंदनः ॥ २३ ॥ धृतराष्ट्रंपुरस्कृत्यतंप्रत्युद्ययतुस्तदा॥ सोभिवाद्यपितुःपादौधर्मराजस्यधीमतः॥ २४॥ भीमादींश्चा
पिसंपूज्यपर्यष्वजतकेशवम्॥ तैःसमेत्यार्चितस्तांश्चप्रत्यर्च्याथयथाविधि॥ २५॥ विशश्राममहाबाहुस्तीरंलब्ध्वेवपारगः॥ एतस्मिन्नेवकालेतुसराजाबभ्रुवा
हनः॥ २६ ॥ मातृभ्यांसहितोधीमान्कुरूनेवजगामह॥ तत्रवृद्धान्यथावत्सकुरूनन्यांश्चपार्थिवान्॥ २७॥ अभिवाद्यमहाबाहुस्तैश्चापिप्रतिनंदितः॥ प्रविवेश
पितामह्याःकुंत्याभवनमुत्तमम्॥ २८॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअर्जुनप्रत्यागमनेसप्ताशीतितमोऽध्यायः॥८७॥ ॥ ७॥
वैशंपायनउवाच॥ ॥सप्रविश्यमहाबाहुःपांडवानांनिवेशनम्॥ पितामहीमभ्यवंदत्साम्नापरमवल्गुना॥ १ ॥ ततश्चित्रांगदादेवीकौरव्यस्यात्मजापिच॥ पृथां
कृष्णांचसहितेविनयेनोपजग्मतुः ॥ २॥ सुभद्रांचयथान्यायंयाश्चान्याःकुरुयोषितः॥ ददौकुंतीततस्ताभ्यांरत्नानिविविधानिच॥ ३॥ द्रौपदीचसुभद्राचयाश्चा
प्यन्याददुःस्त्रियः ॥ ऊषतुस्तत्रतेदेव्यौमहार्हशयनासने ॥ ४ ॥ सुपूजितेस्वयंकुंत्यापार्थस्यहितकाम्यया ॥ सचराजामहातेजाःपूजितोबभ्रुवाहनः ॥ ५ ॥ धृ ॥७१॥
तराष्ट्रंमहीपालमुपतस्थेयथाविधि॥ युधिष्ठिरंचराजानंभीमादींश्चापिपांडवान् ॥ ६ ॥ उपागम्यमहातेजाविनयेनाभ्यवादयत् ॥ सतैःप्रेम्णापरिष्वक्तःपूजि
तश्चयथाविधि॥७॥ सप्रविश्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ अहीनःअह्नांसोमयागानांबहूनांसमूहोऽहीनः नहीनःद्रव्यादिनाइतिवा ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ अभिषवंसोमवल्ल्याःकंडनं

धनंचास्मैददुर्भूरिप्रीयमाणामहारथाः॥ तथैवचमहीपालःकृष्णंचक्रगदाधरम् ॥ ८ ॥ प्रद्युम्नइवगोविंदंविनयेनोपतस्थिवान् ॥ तस्मैकृष्णोददौराज्ञेमहार्हमति
पूजितम्॥ ९॥ रथंहेमपरिष्कारंदिव्याश्वयुजमुत्तमम्॥ धर्मराजश्चभीमश्चफाल्गुनश्चयमौतथा॥ १०॥ पृथक्पृथक्चतेचैनंमानार्थाभ्यामयोजयन्॥ ततस्तृती
येदिवसेसत्यवत्यात्मजोमुनिः॥ ११॥ युधिष्ठिरंसमभ्येत्यवाग्मीवचनमब्रवीत्॥ अद्यप्रभृतिकौंतेययजस्वसमयोहिते ॥ मुहूर्तोयज्ञियःप्राप्तश्चोदयंतीहयाजकाः
॥ १२॥ अहीनोनामराजेंद्रक्रतुस्तेयंचकल्पतां॥ बहुत्वात्कांचनाख्यस्यख्यातोबहुसुवर्णकः॥ १३॥ एवमत्रमहाराजदक्षिणांत्रिगुणांकुरु ॥ त्रित्वंव्रजतुतेराज
न्ब्राह्मणाह्यत्रकारणम् ॥ १४॥ त्रीनश्वमेधानत्रत्वंसंप्राप्यबहुदक्षिणान् ॥ ज्ञातिवध्याकृतंपापंप्रहास्यसिनराधिप ॥ १५ ॥ पवित्रंपरमंचैतत्पावनंचैतदुत्त
मम्॥ यदश्वमेधावभृथंप्राप्स्यसेकुरुनंदन ॥ १६ ॥ इत्युक्तःसतुतेजस्वीव्यासेनामितबुद्धिना॥दीक्षांविवेशधर्मात्मावाजिमेधाप्तयेततः ॥ १७ ॥ ततोयज्ञंमहा
बाहुर्वाजिमेधंमहाक्रतुं॥ बह्वन्नदक्षिणंराजासर्वकामगुणान्वितम्॥ १८॥ तत्रवेदविदोराजंश्चक्रुःकर्माणियाजकाः ॥ परिक्रमंतःसर्वज्ञाविधिवत्साधुशिक्षितं
॥ १९॥ नतेषांस्खलितंकिंचिदासीच्चाप्यकृतंतथा॥ क्रममुक्तंचयुक्तंचचक्रुस्तत्रद्विजर्षभाः॥ २०॥ कृत्वापवर्ग्यंधर्माख्यंयथावद्द्विजसत्तमाः॥ चक्रुस्तेविधिवद्रा
जंस्तथैवाभिषवंद्विजाः॥ २१॥ अभिषूयततोराजन्सोमंसोमपसत्तमाः॥ सवनान्यानुपूर्व्येणचक्रुःशास्त्रानुसारिणः ॥ २२ ॥ नतत्रकृपणःकश्चिन्नदरिद्रोबभू
वह॥ क्षुधितोदुःखितोवापिप्राकृतोवापिमानवः ॥ २३॥ भोजनंभोजनार्थिभ्योदापयासशत्रुहा ॥ भीमसेनोमहातेजाःसततंराजशासनात् ॥ २४ ॥ संस्तरे
कुशलाश्चापिसर्वकार्याणियाजकाः॥ दिवसेदिवसेचक्रुर्यथाशास्त्रानुदर्शनात्॥ २५॥ नाषडंगविदत्रासीत्सदस्यस्तस्यधीमतः ॥ नाव्रतोनानुपाध्यायोनचवा
दाविचक्षणः ॥ २६॥ ततोयूपोच्छ्रयेप्राप्तेषड्बैल्वान्भरतर्षभ॥ खादिरान्बिल्वसमितांस्तावतःसर्ववर्णिनः ॥ २७॥ देवदारुमयौद्वौतुयूपौकुरुपतेर्मखे ॥ श्ले
ष्मातकमयंचैकंयाजकाःसमकल्पयन्॥ २८॥ शोभार्थंचापरान्यूपान्कांचनान्भरतर्षभ॥ सभीमःकारयामासधर्मराजस्यशासनात्॥ २९ ॥ तेव्यराजंतराज
र्षेर्वासोभिरुपशोभिताः॥ महेंद्रानुगतादेवयथासप्तर्षिभिर्दिवि॥ ३०॥

॥ २१ ॥ सोमंसोमवल्लीरसं सवनानिप्रातःसवनादीनि ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ संस्तरेइष्टकानांचयनाख्येस्थंडिलरचने ॥ २५ ॥ २६ ॥ वर्णिनःपलाशकाष्ठमयाः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाशीतितमोऽध्यायः॥८८॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ श्रपयित्वेति॥१॥

॥७२॥ इष्टकाःकांचनीश्चात्रचयनार्थंकृताभवन् ॥ शुशुभेचयनंतच्चदक्षस्येवप्रजापतेः ॥ ३१ ॥ चतुश्चित्यश्चतस्यासीदष्टादशकरात्मकः ॥ सरुक्मपक्षोनिचितस्त्रि
कोणोगरुडाकृतिः॥ ३२॥ ततोनियुक्ताःपशवोयथाशास्त्रंमनीषिभिः ॥ तंतंदेवंसमुद्दिश्यपक्षिणःपशवश्चये॥ ३३ ॥ ऋषभाःशास्त्रपठितास्तथाजलचराश्चये॥ १४
सर्वांस्तानभ्ययुंजंस्तेतत्राग्निचयकर्मणि ॥ ३४ ॥ यूपेषुनियताचासीत्पशूनांत्रिशतीतथा ॥ अश्वरत्नोत्तरायज्ञेकौंतेयस्यमहात्मनः ॥ ३५ ॥ सयज्ञःशुशुभेत
स्यसाक्षाद्देवर्षिसंकुलः ॥ गंधर्वगणसंगीतःप्रनृत्तोप्सरसांगणैः ॥ ३६ ॥ सकिंपुरुषसंकीर्णःकिंनरैश्चोपशोभितः ॥ सिद्धविप्रनिवासैश्चसमंतादभिसंवृतः॥
॥ ३७ ॥ तस्मिन्सदसिनित्यास्तुव्यासशिष्याद्विजर्षभाः ॥ सर्वशास्त्रप्रणेतारःकुशलायज्ञसंस्तरे॥ ३८॥ नारदश्चबभूवात्रतुंबुरुश्चमहाद्युतिः ॥ विश्वावसुश्चित्र
सेनस्तथान्येगीतकोविदाः॥ ३९॥ गंधर्वागीतकुशलानृत्येषुचविशारदाः ॥ रमयंतिस्मतान्विप्रान्यज्ञकर्मांतरेषुवै ॥ ४० ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधि
केपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वमेधारंभेअष्टाशीतितमोऽध्यायः॥८८॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥श्रपयित्वापशूनन्यान्विधिवद्द्विजस
त्तमाः॥ तंतुरंगंयथाशास्त्रमालभंतद्विजातयः॥१॥ ततःसंश्रप्यतुरगंविधिवद्याजकास्तदा॥ उपसंवेशयन्राजंस्ततस्तांद्रुपदात्मजाम्॥२॥ कलाभिस्तिसृभीराज
न्यथाविधिमनस्विनीं ॥ उद्धृत्यतुवपांतस्ययथाशास्त्रंद्विजातयः॥३॥ श्रपयामासुरव्यग्राविधिवद्भरतर्षभ॥ तंवपाधूमगंधंतुधर्मराजःसहानुजैः॥४॥ उपाजिघ्र
द्यथाशास्त्रंसर्वपापापहंतदा॥ शिष्टान्यंगानियान्यासंस्तस्याश्वस्यनराधिप ॥ ५ ॥ तान्यग्नौजुहुवुर्धीराःसमस्ताःषोडशर्त्विजः ॥ संस्थाप्यैवंतस्यराज्ञस्तंयज्ञंश
क्रतेजसः॥ ६॥ व्यासःसशिष्योभगवान्वर्धयामासतंनृपम् ॥ ततोयुधिष्ठिरःप्रादाद्ब्राह्मणेभ्योयथाविधि॥ ७॥ कोटीःसहस्रंनिष्काणांव्यासायतुवसुंधराम्॥ प्र
तिगृह्यधरांराजन्व्यासःसत्यवतीसुतः॥८॥ अब्रवीद्भरतश्रेष्ठंधर्मराजंयुधिष्ठिरम्॥ वसुधाभवतस्त्वेषासंन्यस्ताराजसत्तम॥९॥ निष्क्रयोदीयतांमह्यंब्राह्मणा
हिधनार्थिनः॥ युधिष्ठिरस्तुतान्विप्रान्प्रत्युवाचमहामनाः॥ १०॥

संज्ञप्येतिपाठेहिंसित्वातुरगं तस्यसमीपेतिसृभिःकलाभिःकलनाभिःमंत्रद्रव्यश्रद्धाख्याभिरुपेतांद्रौपदींउपसंवेशयन् सार्धःश्लोकः॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अंगानिहृदयजिह्वावक्षआदीनि ॥ ५ ॥ संस्थाप्य ॥७२॥
समाप्य ॥ ६ ॥ ७ ॥ तुशब्दश्चार्थोक्तिर्विगंतरंसमुच्चिनोति तेनसर्वेभ्योवसुंधरांददावित्यर्थः॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अनंतरंद्विजातिभ्यःविप्रेषुगृहीत्वानिवृत्तेषुशिष्टात् क्षत्रियादयोगृहीतवंतइत्यर्थः॥ २६॥

भ्रातृभिःसहितोधीमान्मध्येराज्ञांमहात्मनाम् ॥ अश्वमेधेमहायज्ञेपृथिवीदक्षिणास्मृता ॥ ११ ॥ अर्जुनेनजिताचेयमृत्विग्भ्यःप्रापितामया ॥ वनंप्रवेक्ष्येवि
प्राग्र्याविभजध्वंमहीमिमाम् ॥ १२ ॥ चतुर्धापृथिवींकृत्वाचातुर्होत्रप्रमाणतः ॥ नाहमादातुमिच्छामिब्रह्मस्वंद्विजसत्तमाः ॥ १३ ॥ इदंनित्यंमनोविप्राभ्रातॄ
णांचैवमेसदा ॥ इत्युक्तवतितस्मिंस्तुभ्रातरोद्रौपदीचसा ॥ १४ ॥ एवमेतदितिप्राहुस्तदभूल्लोमहर्षणम् ॥ ततोंतरिक्षेवागासीत्साधुसाध्वितिभारत ॥ १५ ॥ तथै
वद्विजसंघानांशंसतांविबभौस्वनः ॥ द्वैपायनस्तथाकृष्णःपुनरेवयुधिष्ठिरम् ॥ १६ ॥ प्रोवाचमध्येविप्राणामिदंसंपूजयन्मुनिः ॥ दत्तैषाभवतामह्यंतांतेप्रतिद
दाम्यहम् ॥ १७ ॥ हिरण्यंदीयतामेभ्योब्राह्मणेभ्योधराऽस्तुते ॥ ततोब्रवीद्वासुदेवोधर्मराजंयुधिष्ठिरम् ॥ १८ ॥ यथाहभगवान्व्यासस्तथात्वंकर्तुमर्हसि ॥ इत्युक्तःस
कुरुश्रेष्ठःप्रीतात्माभ्रातृभिःसह ॥ १९ ॥ कोटिकोटिकृतांप्रादाद्दक्षिणांत्रिगुणांक्रतोः ॥ नकरिष्यतितल्लोकेकश्चिदन्योनराधिपः ॥ २० ॥ यत्कृतंकुरुराजेनम
रुत्तस्यानुकुर्वता ॥ प्रतिगृह्यतुतद्रत्नंकृष्णद्वैपायनोमुनिः ॥ २१ ॥ ऋत्विग्भ्यःप्रददौविद्वांश्चतुर्धाव्यभजंश्चते ॥ धरण्यानिष्क्रयंदत्त्वातद्धिरण्यंयुधिष्ठिरः ॥ २२ ॥
धूतपापोजितस्वर्गोमुमुदेभ्रातृभिःसह ॥ ऋत्विजस्तमपर्यंतंसुवर्णनिचयंतथा ॥ २३ ॥ व्यभजंतद्विजातिभ्योयथोत्साहंयथासुखम् ॥ यज्ञवाटेचयत्किंचिद्धि
रण्यंसविभूषणम् ॥ २४ ॥ तोरणानिचयूपांश्चघटान्पात्रीस्तथेष्टकाः ॥ युधिष्ठिराभ्यनुज्ञाताःसर्वंतद्व्यभजन्द्विजाः ॥ २५ ॥ अनंतरंद्विजातिभ्यःक्षत्रियाजह्रिरेव
सु ॥ तथाविट्शूद्रसंघाश्चतथान्येम्लेच्छजातयः ॥ २६ ॥ ततस्तेब्राह्मणाःसर्वेमुदिताजग्मुरालयान् ॥ तर्पितावसुनातेनधर्मराजेनधीमता ॥ २७ ॥ स्वमंशंभ
गवान्व्यासःकुंत्यैसाक्षाद्धिमानतः ॥ प्रददौतस्यमहतोहिरण्यस्यमहाद्युतिः ॥ २८ ॥ श्वशुरात्प्रीतिदायंतंप्राप्यसाप्रीतमानसा ॥ चकारपुण्यकंतेनसुमहत्संघ
शःपृथा ॥ २९ ॥ गत्वात्ववभृथंराजाविपाप्माभ्रातृभिःसह ॥ सभाज्यमानःशुशुभेमहेंद्रस्त्रिदशैरिव ॥ ३० ॥ पांडवाश्चमहीपालैःसमेतैरभिसंवृताः ॥ अशो
भंतमहाराजग्रहास्तारागणैरिव ॥ ३१ ॥ राजभ्योपिततःप्रादाद्रत्नानिविविधानिच ॥ गजानश्वानलंकारान्स्त्रियोवासांसिकांचनम् ॥ ३२ ॥ तद्धनौघमपर्यंतं
पार्थःपार्थिवमंडले ॥ विसृजन्शुशुभेराजन्यथावैश्रवणस्तथा ॥ ३३ ॥ आनीयचतथावीरंराजानंबभ्रुवाहनम् ॥ प्रदायविपुलंवित्तंगृहान्प्रास्थापयत्तदा ॥ ३४ ॥

॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ मैरेयंवृक्षजंमद्यं ॥ ३९ ॥ ४० ॥ खांडवरागःपिप्पलीशुंठीयुक्तोमुद्गयूषःखांडवःसएवशर्करायुक्तोरागःखांडवः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ॥इत्याश्वमेधिकेपर्व

दुःशलायाश्चतंपौत्रंबालकंभरतर्षभ ॥ स्वराज्येथपितुर्धीमान्स्वसुःप्रीत्यान्यवेशयत् ॥ ३५ ॥ नृपतींश्चैवतान्सर्वान्सुविभक्तान्सुपूजितान् ॥ प्रस्थापयामासव
 शीकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ ३६ ॥ गोविंदंचमहात्मानंबलदेवंमहाबलम् ॥ तथान्यान्वृष्णिवीरांश्चप्रद्युम्नाद्यान्सहस्रशः ॥ ३७ ॥ पूजयित्वामहाराजयथाविधिमहा
द्युतिः ॥ भ्रातृभिःसहितोराजाप्रास्थापयदरिंदमः ॥ ३८ ॥ एवंबभूवयज्ञःसधर्मराजस्यधीमतः ॥ बह्वन्नधनरत्नौघःसुरामैरेयसागरः ॥ ३९ ॥ सर्पिःपंकाह्रदा
यत्रबभूवुश्चान्नपर्वताः ॥ रसालाकर्दमानद्योबभूवुर्भरतर्षभ ॥ ४० ॥ भक्ष्यखांडवरागाणांक्रियतांभुज्यतांतथा ॥ पशूनांवध्यतांचैवनांतंददृशिरेजनाः ॥ ४१ ॥
मत्तप्रमत्तमुदितंसुप्रीतयुवतीजनम् ॥ मृदंगशंखनादैश्चमनोरममभूत्तदा ॥ ४२ ॥ दीयतांभुज्यतांचेष्टंदिवारात्रमवारितम् ॥ तंमहोत्सवसंकाशंहृष्टपुष्टजनाकु
लम् ॥ ४३ ॥ कथयंतिस्मपुरुषानानादेशनिवासिनः ॥ वर्षित्वाधनधाराभिःकामैरत्नैरसैस्तथा ॥ विपाप्माभरतश्रेष्ठःकृतार्थःप्राविशत्पुरम् ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्री
महाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिअश्वमेधसमाप्तौऊननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ पिताम
हस्यमेयज्ञेधर्मराजस्यधीमतः ॥ यदाश्चर्यमभूत्किंचित्तद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ श्रूयतांराजशार्दूलमहदाश्चर्यमुत्तमम् ॥ अश्वमेधेमहा
यज्ञेनिवृत्तेयदभूत्प्रभो ॥ २ ॥ तर्पितेषुद्विजाग्र्येषुज्ञातिसंबंधिबंधुषु ॥ दीनांधकृपणेवापितदाभरतसत्तम ॥ ३ ॥ घुष्यमाणेमहादानेदिक्षुसर्वासुभारत ॥ पतत्सु
पुष्पवर्षेषुधर्मराजस्यमूर्धनि ॥ ४ ॥ नीलाक्षस्तत्रनकुलोरुक्मपार्श्वस्तदानघ ॥ वज्राशनिसमंनादममुंचद्वसुधाधिप ॥ ५ ॥ सकृदुत्सृज्यतन्नादंत्रासयानोमृ
गद्विजान् ॥ मानुषंवचनंप्राहधृष्टोबिलशयोमहान् ॥ ६ ॥ सक्तुप्रस्थेनवोनायंयज्ञस्तुल्योनराधिपाः ॥ उंछवृत्तेर्वदान्यस्यकुरुक्षेत्रनिवासिनः ॥ ७ ॥ तस्यतद्व
चनंश्रुत्वानकुलस्यविशांपते ॥ विस्मयंपरमंजग्मुःसर्वेतेब्राह्मणर्षभाः ॥ ८ ॥ ततःसमेत्यनकुलंपर्यपृच्छंततेद्विजाः ॥ कुतस्त्वंसमनुप्राप्तोयज्ञंसाधुसमागमम् ॥
॥ ९ ॥ किंबलंपरमंतुभ्यंकिंश्रुतंकिंपरायणम् ॥ कथंभवंतंविद्यामयोनोयज्ञंविगर्हसे ॥ १० ॥ अविलुप्यागमंकृत्स्नंविविधैर्यज्ञियैःकृतम् ॥ यथागमंयथान्यायंकर्त
व्यंचतथाकृतम् ११ ॥

णिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोननवतितमोऽध्यायः ॥ ८९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥
पितामहस्येत्यादिग्रंथतात्पर्यंक्लेशार्जितंन्यायतःश्रद्धयासत्पात्रेर्पितंअश्वमेधादप्यधिकमितिक्रोधजयश्चसर्वथाकर्त्तव्यइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ममेदंयत्रेतिशेषः ॥ २२ ॥ २३ ॥ कापोतिःकपोतवदेकैकंकणंआदत्तेसकापोतिः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥

पूजार्हाःपूजिताश्चात्रविधिवच्छास्त्रदर्शनात् ॥ मंत्राहुतिहुतश्चाग्निर्दत्तंदेयममत्सरम् ॥ १२ ॥ तुष्टाद्विजातयश्चात्रदानैर्बहुविधैरपि ॥ क्षत्रियाश्चसुयुद्धेनश्राद्धै
श्चापिपितामहाः ॥ १३ ॥ पालनेनविशस्तुष्टाःकामैस्तुष्टावरस्त्रियः ॥ अनुक्रोशैस्तथाशूद्रादानशेषैःपृथक्जनाः ॥ १४ ॥ ज्ञातिसंबंधिनस्तुष्टाःशौचेनचनृपस्य
नः ॥ देवाहविर्भिःपुण्यैश्चरक्षणैःशरणागताः ॥ १५ ॥ यदत्रतथ्यंतद्ब्रूहिसत्यंसत्यंद्विजातिषु ॥ यथाश्रुतंयथादृष्टंदृष्टोब्राह्मणकाम्यया ॥ १६ ॥ श्रद्धेयवाक्यःप्रा
ज्ञस्त्वंदिव्यंरूपंबिभर्षिच ॥ समागतश्चविप्रैस्त्वंतद्भवान्वक्तुमर्हति॥ १७॥ इतिपृष्टोद्विजैस्तैःसप्रहसन्नकुलोब्रवीत् ॥ नैषाम्रृषामयावाणीप्रोक्तादर्पेणवाद्विजाः ॥
॥ १८ ॥ यन्मयोक्तमिदंवाक्यंयुष्माभिश्चाप्युपश्रुतम् ॥ सक्तुप्रस्थेनवोनायंयज्ञस्तुल्योद्विजर्षभाः ॥ १९ ॥ इत्यवश्यंमयैतद्वोवक्तव्यंद्विजसत्तमाः ॥ शृणुता
व्यग्रमनसःशंसतोमेयथातथम् ॥ २० ॥ अनुभूतंचदृष्टंचयन्मयाद्भुतमुत्तमम् ॥ उंछवृत्तेर्वदान्यस्यकुरुक्षेत्रनिवासिनः ॥ २१ ॥ स्वर्गंयेनद्विजाःप्राप्तःसभार्यःससु
तस्नुषः ॥ यथाचार्धशरीरस्यममेदंकांचनीकृतम् ॥ २२ ॥ ॥ नकुलउवाच ॥ ॥ हंतवोवर्तयिष्यामिदानस्यफलमुत्तमम् ॥ न्यायलब्धस्यसूक्ष्मस्यविप्रदत्तस्ययद्वि
जाः ॥ २३ ॥ धर्मक्षेत्रेकुरुक्षेत्रेधर्मज्ञैर्बहुभिर्वृते ॥ उंछवृत्तिर्द्विजःकश्चित्कापोतिरभवत्तदा ॥ २४ ॥ सभार्यःसहपुत्रेणसस्नुषस्तपसिस्थितः ॥ बभूवशुक्लवृत्तः
सधर्मात्मानियतेंद्रियः ॥ २५ ॥ षष्ठेकालेसदाविप्रोभुंक्तेतैःसहसुव्रतः ॥ षष्ठेकालेकदाचित्तुतस्याहारोनविद्यते ॥ २६ ॥ भुंक्तेन्यस्मिन्कदाचित्सषष्ठेकालेद्विजो
त्तमः ॥ कदाचिद्धर्मिणस्तस्यदुर्भिक्षेसतिदारुणे ॥ २७ ॥ नाविद्यततदाविप्राःसंचयस्तन्निबोधत ॥ क्षीणौषधिसमावेशेद्रव्यहीनोभवत्तदा ॥ २८ ॥ कालेकाले
स्यसंप्राप्तेनैवविद्येतभोजनम् ॥ क्षुधापरिगताःसर्वेप्रातिष्ठंततदातुते ॥ २९ ॥ उंछंतदाशुक्लपक्षेमध्यंतपतिभास्करे ॥ उष्णार्तश्चक्षुधार्तश्चविप्रस्तपसिसंस्थि
तः ॥ ३० ॥ उंछमप्राप्तवानेवब्राह्मणःक्षुच्छ्रमान्वितः ॥ सतथैवक्षुधाविष्टःसार्धंपरिजनेनह ॥ ३१ ॥ क्षपयामासतंकालंकृच्छ्रप्राणोद्विजोत्तमः ॥ अथषष्ठेग
तेकालेयवप्रस्थमुपार्जयन् ॥ ३२ ॥ यवप्रस्थंतुतंसक्तूनकुर्वंततपस्विनः ॥ कृतजप्याह्निकास्तेतुहुत्वाचाग्निंयथाविधि ॥ ३३ ॥ कुडवंकुडवंसर्वेव्यभजंततपस्वि
नः ॥ अथागच्छद्द्विजःकश्चिदतिथिर्भुंजतांतदा ॥ ३४ ॥ तेतंदृष्ट्वातिथिंप्राप्तंप्रहृष्टमनसोभवन् ॥ तेभिवाद्यसुखप्रश्नंपृष्ट्वातमतिथिंतदा ॥ ३५ ॥

॥ २९ ॥ उंछंकणशआदानंकर्त्तुमितिशेषः शुक्लस्यज्येष्ठस्यपक्षे ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विशुद्धमनसोदांताःश्रद्धादमसमन्विताः ॥ अनसूयवोविक्रोधाःसाधवोवीतमत्सराः ॥ ३६ ॥ त्यक्तमानमदक्रोधाधर्मज्ञाद्विजसत्तमाः ॥ सब्रह्मचर्यंगोत्रंतेत
॥७४॥ स्यख्यात्वापरस्परम् ॥ ३७ ॥ कुटींप्रवेशयामासुःक्षुधार्तमतिथिंतदा ॥ इदमर्घ्यंचपाद्यंचबृसीचेयंतवानघ ॥ ३८ ॥ शुचयःसक्तवश्चेमेनियमोपार्जिताःप्रभो ॥ १५
प्रतिगृह्णीष्वभद्रंतेमयादत्ताद्विजर्षभ ॥ ३९ ॥ इत्युक्तःप्रतिगृह्याथसक्तूनांकुडवंद्विजः ॥ भक्षयामासराजेंद्रनचतुष्टिंजगामसः ॥ ४० ॥ सउंछवृत्तिस्तंप्रेक्ष्यक्षु
धापरिगतंद्विजम् ॥ आहारंचिंतयामासकथंतुष्टोभवेदिति ॥ ४१ ॥ तस्यभार्याब्रवीद्वाक्यंमद्भागोदीयतामिति ॥ गच्छत्वेषयथाकामंपरितुष्टोद्विजोत्तमः ॥४२॥
इतिब्रुवंतींतांसाध्वींभार्यांसद्विजसत्तमः ॥ क्षुधापरिगतांज्ञात्वातान्सक्तून्नाभ्यनंदत ॥ ४३ ॥ आत्मानुमानतोविद्वान्सतुविप्रर्षभस्तदा ॥ जानन्वृद्धांक्षुधा
र्तांचश्रांतांग्लानांतपस्विनीम् ॥ ४४ ॥ त्वगस्थिभूतांवेपंतींततोभार्यामुवाचह ॥ अपिकीटपतंगानांमृगाणांचैवशोभने ॥ ४५ ॥ स्त्रियोरक्ष्याश्चपोष्याश्चनत्वेवं
वक्तुमर्हसि ॥ अनुकंप्योनरःपत्न्यापुष्टोरक्षितएवच ॥ ४६ ॥ प्रपतेद्यशसोदीप्तात्सचलोकान्नचाप्नुयात् ॥ धर्मकामार्थकार्याणिशुश्रूषाकुलसंततिः ॥ ४७ ॥ दा
रेष्वधीनोधर्मश्चपितॄणामात्मनस्तथा ॥ नवेत्तिकर्मतोभार्यारक्षणेयोक्षमःपुमान् ॥ ४८ ॥ अयशोमहदाप्नोतिनरकांश्चैवगच्छति ॥ इत्युक्तासाततःप्राहधर्मार्थौ
नौसमौद्विज ॥ ४९ ॥ सक्तुप्रस्थचतुर्भागंगृहाणेमंप्रसीदमे ॥ सत्यंरतिश्चधर्मश्चस्वर्गश्चगुणनिर्जितः ॥ ५० ॥ ॥ स्त्रीणांपतिसमाधीनंकांक्षितंचद्विजर्षभ ॥ ऋ
तुर्मातुःपितुर्बीजंदैवतंपरमंपतिः ॥ ५१ ॥ भर्तुःप्रसादान्नारीणांरतिपुत्रफलंतथा ॥ पालनाद्धिपतिस्त्वंमेभर्तासिभरणाच्चमे ॥ ५२ ॥ पुत्रप्रदानाद्वरदस्तस्मात्स
क्तून्प्रयच्छमे ॥ जरापरिगतोवृद्धःक्षुधार्तोदुर्बलोभृशम् ॥ ५३ ॥ उपवासपरिश्रांतोयदात्वमपिकर्शितः ॥ इत्युक्तःसतयासक्तून्प्रगृह्येदंवचोब्रवीत् ॥ ५४ ॥ द्विज
सक्तूनिमान्भूयःप्रतिगृह्णीष्वसत्तम ॥ सतान्प्रगृह्यभुक्त्वाचनतुष्टिमगमद्द्विजः ॥ तमुंछवृत्तिरालक्ष्यततश्चिंतापरोभवत् ॥ ५५ ॥ ॥ पुत्रउवाच ॥ ॥ सक्तूनि
मान्प्रगृह्यत्वंदेहिविप्रायसत्तमः ॥ इत्येवसुकृतंमन्येतस्मादेतत्करोम्यहम् ॥ ५६ ॥ भवान्हिपरिपाल्योमेसर्वदैवप्रयत्नतः ॥ साधूनांकांक्षितंयस्मात्पितुर्वृद्धस्यपाल
नम् ॥ ५७ ॥ पुत्रार्थोविहितोह्येषवार्धकेपरिपालनम् ॥ श्रुतिरेषाहिविप्रर्षेत्रिषुलोकेषुशाश्वती ॥ ५८ ॥ प्राणधारणमात्रेणशक्यंकर्तुंतपस्त्वया ॥ प्राणोहिपरमोधर्मः ॥७४॥
स्थितोदेहेषुदेहिनाम् ॥ ५९ ॥ ॥ पितोवाच ॥ ॥ अपिवर्षसहस्रीत्वंबालएवमतोमम ॥ उत्पाद्यपुत्रंहिपिताकृतकृत्योभवेत्सुतात् ॥ ६० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ अवेक्ष्यापालनीया चिंत्यापरीक्षणीया ॥ ७८ ॥ ७९ ॥

वालानांक्षुद्बलवतीजानाम्येतदहंप्रभो ॥ वृद्धोहंधारयिष्यामित्वंबलीभवपुत्रक ॥ ६१ ॥ जीर्णेनवयसापुत्रनमांक्षुद्बाधतेपिच ॥ दीर्घकालंतपस्तप्तंनमेमरण तोभयम् ॥ ६२ ॥ ॥ पुत्रउवाच ॥ ॥ अपत्यमस्मितेपुंसस्त्राणात्पुत्रइतिस्मृतः ॥ आत्मापुत्रःस्मृतस्तस्मात्त्राह्यात्मानमिहात्मना ॥ ६३ ॥ ॥ पितोवाच ॥ रूपेण सदृशस्त्वंमेशीलेनचदमेनच ॥ परीक्षितश्चबहुधासक्तूनादद्मितेसुत ॥ ६४ ॥ इत्युक्त्वादायतान्सक्तून्प्रीतात्माद्विजसत्तमः ॥ प्रहसन्निवविप्रायसतस्मैप्रददौत दा ॥ ६५ ॥ भुक्त्वातानपिसक्तून्सनैवतुष्टोबभूवह ॥ उंछवृत्तिस्तुधर्मात्माव्रीडामनुजगामह ॥ ६६ ॥ तंवैवधूःस्थितासाध्वीब्राह्मणप्रियकाम्यया ॥ सक्तूनादाय संहृष्टाश्वशुरंवाक्यमब्रवीत् ॥ ६७ ॥ संतानात्तवसंतानंममविप्रभविष्यति ॥ सक्तूनिमानतिथयेगृहीत्वासंप्रयच्छमे ॥ ६८ ॥ तवप्रसादान्निर्वृत्तामममलोकाः किलाक्षयाः ॥ पुत्रेणतानवाप्नोतियत्रगत्वानशोचति ॥ ६९ ॥ धर्माद्याहियथात्रेतावह्निस्त्रेतातथैवच ॥ तथैवपुत्रपौत्राणांस्वर्गस्त्रेताकिलाक्षयः ॥ ७० ॥ पितॄन् ऋणात्तारयतिपुत्रइत्यनुशुश्रुम ॥ पुत्रपौत्रैश्चनियतंसाधुलोकानुपाश्नुते ॥ ७१ ॥ ॥ श्वशुरउवाच ॥ वातातपविशीर्णांगींत्वांविवर्णांनिरीक्ष्यवै ॥ कर्शितां सुव्रताचारेक्षुधाविह्वलचेतसं ॥ ७२ ॥ कथंसक्तून्ग्रहीष्यामिभूत्वाधर्मोपघातकः ॥ कल्याणवृत्तेकल्याणिनैवंत्वंवक्तुमर्हसि ॥ ७३ ॥ षष्ठेकालेव्रतवतींशौच शीलतपोन्विताम् ॥ कृच्छ्रवृत्तिंनिराहारांद्रक्ष्यामित्वांकथंशुभे ॥ ७४ ॥ बालाक्षुधार्त्तानारीचरक्ष्यात्वंसततंमया ॥ उपवासपरिश्रांतात्वंहिबांधवनंदिनी ॥ ७५ ॥ स्नुषोवाच ॥ ॥ गुरोर्ममगुरुस्त्वंवैयतोदैवतदैवतम् ॥ देवातिदेवस्तस्मात्त्वंसक्तूनादत्स्वमेप्रभो ॥ ७६ ॥ देहःप्राणश्चधर्मश्चशुश्रूषार्थमिदंगुरोः ॥ तवविप्रप्रसादेन लोकान्प्राप्स्यामहेशुभान् ॥ ७७ ॥ अवेक्ष्याइतिकृत्वाहंदृढभक्तेतिवाद्विज ॥ चिंत्याममेयमितिवासक्तूनादातुमर्हसि ॥ ७८ ॥ ॥ श्वशुरउवाच ॥ ॥ अनेननि त्यंसाध्वीत्वंशीलवृत्तेनशोभसे ॥ यात्वंधर्मव्रतोपेतागुरुवृत्तिमवेक्षसे ॥ ७९ ॥ तस्मात्सक्तून्ग्रहीष्यामिवधुनार्हसिवंचनाम् ॥ गणयित्वामहाभागेत्वांहिधर्म भृतांवरे ॥ ८० ॥ इत्युक्त्वातानुपादायसक्तून्प्रादाद्द्विजातये ॥ ततस्तुष्टोभवद्विप्रस्तस्यसाधोर्महात्मनः ॥ ८१ ॥ प्रीतात्मासतुतंवाक्यमिदमाहद्विजर्षभम् ॥ वाग्मी तदाद्विजश्रेष्ठोधर्मःपुरुषविग्रहः ॥ ८२ ॥ शुद्धेनतवदानेनन्यायोपात्तेनधर्मतः ॥ यथाशक्तिविसृष्टेनप्रीतोस्मिद्विजसत्तम ॥ अहोदानंघुष्यतेतेस्वर्गेस्वर्गनिवा सिभिः ॥ ८३ ॥

हेवरेश्रेष्ठेमहाभागेत्वांधर्मभृतांमध्येगणयित्वासक्तून्ग्रहीष्यामीत्यन्वयः ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गगनात्पुष्पवर्षंचपश्येदंपतितंभुवि ॥ सुरर्षिदेवगंधर्वायेचदेवपुरःसराः ॥ ८४ ॥ स्तुवंतोदेवदूताश्चस्थितादानेनविस्मिताः ॥ ब्रह्मर्षयोविमानस्थाब्रह्मलोकचराश्च १४
॥७५॥ ये ॥ ८५ ॥ कांक्षंतेदर्शनंतुभ्यंदिवंव्रजद्विजर्षभ ॥ पितृलोकगताःसर्वेतारिताःपितरस्त्वया ॥ ८६ ॥ अनागताश्चबहवःसुबहूनियुगान्युत ॥ ब्रह्मचर्येणदानेनय
ज्ञेनतपसातथा ॥ ८७ ॥ असंकरेणधर्मेणतस्माद्गच्छदिवंद्विज ॥ श्रद्धयापरयायस्त्वंतपश्चरसिसुव्रत ॥ ८८ ॥ तस्माद्देवाश्चदानेनप्रीताब्राह्मणसत्तम ॥ सर्वमे
तद्धियस्मात्तेदत्तंशुद्धेनचेतसा ॥ ८९ ॥ कृच्छ्रकालेततःस्वर्गोविजितःकर्मणात्वया ॥ क्षुधानिर्णुदतिप्रज्ञांधर्मबुद्धिंव्यपोहति ॥ ९० ॥ क्षुधापरिगतज्ञानोधृतिं
त्यजतिचैवह ॥ बुभुक्षांजयतेयस्तुसस्वर्गंजयतेध्रुवम् ॥ ९१ ॥ यदादानरुचिःस्याद्वैतदाधर्मोनसीदति ॥ अनवेक्ष्यसुतस्नेहंकलत्रस्नेहमेवच ॥ ९२ ॥ धर्ममेवगुरुं
ज्ञात्वातृष्णानगणितात्वया ॥ द्रव्यागमोनृणांसूक्ष्मःपात्रेदानंततःपरम् ॥ ९३ ॥ कालःपरतरोदानात्श्रद्धाचैवततःपरा ॥ स्वर्गद्वारंसुसूक्ष्मंहिनरैर्मोहान्नदृश्यते
॥ ९४ ॥ स्वर्गार्गलंलोभबीजंरागगुप्तंदुरासदम् ॥ तंतुपश्यंतिपुरुषाजितक्रोधाजितेंद्रियाः ॥ ९५ ॥ ब्राह्मणास्तपसायुक्तायथाशक्तिप्रदायिनः ॥ सहस्रशक्तिश्च
शतंशतशक्तिर्दशापिच ॥ ९६ ॥ दद्यादपश्चयःशक्त्यासर्वेतुल्यफलाःस्मृताः ॥ रंतिदेवोहिनृपतिरपःप्रादादकिंचनः ॥ ९७ ॥ शुद्धेनमनसाविप्रनाकपृष्ठंततोग
तः ॥ नधर्मःप्रीयतेतातदानैर्दत्तैर्महाफलैः ॥ ९८ ॥ न्यायलब्धैर्यथासूक्ष्मैःश्रद्धापूतैःसतुष्यति ॥ गोप्रदानसहस्राणिद्विजेभ्योदान्नृगोनृपः ॥ ९९ ॥ एकांदत्त्वास
पारक्यांनरकंसमपद्यत ॥ आत्ममांसप्रदानेनशिबिरौशीनरोनृपः ॥ १०० ॥ प्राप्यपुण्यकृताँल्लोकान्मोदतेदिविसुव्रतः ॥ विभवोननृणांपुण्यंस्वशक्त्यास्वर्जितं
सताम् ॥ १०१ ॥ नयज्ञैर्विविधैर्विप्रयथान्यायेनसंचितैः ॥ क्रोधाद्दानफलंहंतिलोभात्स्वर्गंनगच्छति ॥ २ ॥ न्यायवृत्तिर्हितपसादानवित्स्वर्गमश्नुते ॥ नराजसूयैर्बहु
भिरिष्ट्वाविपुलदक्षिणैः ॥ ३ ॥ नचाश्वमेधैर्बहुभिःफलंसममिदंतव ॥ सक्तुप्रस्थेनविजितोब्रह्मलोकस्त्वयाक्षयः ॥ ४ ॥ विरजोब्रह्मसदनंगच्छविप्रयथासुखम् ॥
सर्वेषांवोद्विजश्रेष्ठदिव्यंयानमुपस्थितम् ॥ ५ ॥ आरोहतयथाकामंधर्मोस्मिद्विजपश्यमाम् ॥ तारितोहित्वयादेहोलोकेकीर्तिःस्थिराचते ॥ ६ ॥ सभार्यःसहपुत्रश्च ॥७५॥
सस्नुषश्चदिवंव्रज ॥ इत्युक्तवाक्येधर्मेतुयानमारुह्यसद्विजः ॥ ७ ॥ सदारःससुतश्चैवसस्नुषश्चदिवंगतः ॥ तस्मिन्विप्रेगतेस्वर्गंससुतेसस्नुषेतदा ॥ ८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ९ ॥ ११० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ १२० ॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
भार्याचतुर्थेधर्मज्ञेततोहंनिःसृतोबिलात् ॥ ततस्तुसक्तुगंधेनक्लेदेनसलिलस्यच ॥ ९ ॥ दिव्यपुष्पविमर्दाच्चसाधोर्दानलवैश्चतैः ॥ विप्रस्यतपसातस्यशिरोमे
कांचनीकृतम् ॥ १० ॥ तस्यसत्याभिसंधस्यसक्तुदानेनचैवह ॥ शरीरार्धंचमेविप्राःशातकुंभमयंकृतम् ॥ ११ ॥ पश्यतेमंसुविपुलंतपसातस्यधीमतः ॥ कथमेवं
विधंस्याद्वैपार्श्वमन्यदितिद्विजाः ॥ १२ ॥ तपोवनानियज्ञांश्चहृष्टोभ्येमिपुनःपुनः ॥ यज्ञंत्वहमिमंश्रुत्वाकुरुराजस्यधीमतः ॥ १३ ॥ आशयापरयाप्राप्तोनचा
हंकांचनीकृतः ॥ ततोमयोक्तंतद्वाक्यंप्रहस्यब्राह्मणर्षभाः ॥ १४ ॥ सक्तुप्रस्थेनयज्ञोयंसंमितोनेतिसर्वथा ॥ सक्तुप्रस्थलवैस्तैर्हितदाहंकांचनीकृतः ॥ १५ ॥
नहियज्ञोमहानेषसदृशस्तैर्मतोमम ॥ इत्युक्त्वानकुलःसर्वान्यज्ञेद्विजवरांस्तदा ॥ १६ ॥ जगामादर्शनंतेषांविप्रास्तेचययुर्गृहान् ॥ १७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच
एतत्तेसर्वमाख्यातंमयापरपुरंजय ॥ यदाश्चर्यमभूत्तत्रवाजिमेधेमहाक्रतौ ॥ १८ ॥ नविस्मयस्तेनृपतेयज्ञेकार्यःकथंचन ॥ ऋषिकोटिसहस्राणितपोभिर्येदि
वंगताः ॥ १९ ॥ अद्रोहःसर्वभूतेषुसंतोषःशीलमार्जवम् ॥ तपोदमश्चसत्यंचप्रदानंचेतिसंमितम् ॥ १२० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्व
णिनकुलाख्यानेनवतितमोऽध्यायः ॥ ९० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ यज्ञेसक्तान्नृपतयस्तपःसक्तामहर्षयः ॥ शांतिव्यवस्थिताविप्राः
शमेदमइतिप्रभो ॥ १ ॥ तस्माद्यज्ञफलैस्तुल्यंनकिंचिदिहदृश्यते ॥ इतिमेवर्ततेबुद्धिस्तथाचैतदसंशयम् ॥ २ ॥ यज्ञैरिष्ट्वातुबहवोराजानोद्विजसत्तमाः ॥ इहकी
र्तिपरांप्राप्यप्रेत्यस्वर्गमवाप्नुयुः ॥ ३ ॥ देवराजःसहस्राक्षःक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः ॥ देवराज्यंमहातेजाःप्राप्तवानखिलंविभुः ॥ ४ ॥ यदायुधिष्ठिरोराजाभीमार्जुन
पुरःसरः ॥ सदृशोदेवराजेनसमृद्ध्याविक्रमेणच ॥ ५ ॥ अथकस्मात्सनकुलोगर्हयामासतंक्रतुम् ॥ अश्वमेधंमहायज्ञंराज्ञस्तस्यमहात्मनः ॥ ६ ॥ ॥ वैशंपायन
उवाच ॥ ॥ यज्ञस्यविधिमग्र्यंवैफलंचापिनराधिप ॥ गदतःशृणुमेराजन्यथावदिहभारत ॥ ७ ॥ पुराशक्रस्ययजतःसर्वऊचुर्महर्षयः ॥ ऋत्विक्षुकर्मव्यग्रेषुवितते
यज्ञकर्मणि ॥ ८ ॥ हूयमानेतथावह्नौहोत्रेगुणसमन्विते ॥ देवेष्वाहूयमानेषुस्थितेषुपरमर्षिषु ॥ ९ ॥ सुप्रतीतैस्तथाविप्रैःस्वागमैःसुस्वरैर्नृप ॥ अश्रांतैश्चापिलघुभि
रध्वर्युवृषभैस्तथा ॥ १० ॥ आलंभसमयेतस्मिन्गृहीतेषुपशुष्वथ ॥ महर्षयोमहाराजबभूवुःकृपयान्विताः ॥ ११ ॥
यज्ञेसक्तान्नृपतयइत्यध्यायोहिंसामिश्रस्वधर्मस्यनिंदार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ त्रिवर्षपरमोषितैःपुराणैः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ रसैःपयोघृतादिभिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ वितथंहिंसाहिंसयोःक्रत्वोस्तुल्यत्वापादनादनृतं ॥ २३ ॥ २४ ॥

ततोदीनान्पशून्दृष्ट्वाऋषयस्तेतपोधनाः ॥ ऊचुःशक्रंसमागम्यनायंयज्ञविधिःशुभः ॥ १२ ॥ अपरिज्ञानमेतत्तेमहांतंधर्ममिच्छतः ॥ नहियज्ञेपशुगणाविधि
 दृष्टाःपुरंदर ॥ १३ ॥ धर्मोपघातकस्त्वेषसमारंभस्तवप्रभो ॥ नायंधर्मकृतोयज्ञोनहिंसाधर्मउच्यते ॥ १४ ॥ आगमेनैवतेयज्ञंकुर्वंतुयदिचेच्छसि ॥ १५ ॥ वि
धिदृष्टेनयज्ञेनधर्मस्तेसुमहान्भवेत् ॥ यजबीजैःसहस्राक्षत्रिवर्षपरमोषितैः ॥ १६ ॥ एषधर्मोमहान्शक्रमहागुणफलोदयः ॥ शतक्रतुस्तुतद्वाक्यमृषिभिस्तत्त्व
दर्शिभिः ॥ १७ ॥ उक्तंनप्रतिजग्राहमानान्मोहवशंगतः ॥ तेषांविवादःसुमहान्शक्रयज्ञेतपस्विनाम् ॥ १८ ॥ जंगमैःस्थावरैर्वापियष्टव्यमितिभारत ॥ तेतुखि
न्नाविवादेनऋषयस्तत्त्वदर्शिनः ॥ १९ ॥ तदासंधायशक्रेणपप्रच्छुर्नृपतिंवसुम् ॥ धर्मसंशयमापन्नान्सत्यंब्रूहिमहामते ॥ २० ॥ महाभागकथंयज्ञेष्वागमोनृप
सत्तम ॥ यष्टव्यंपशुभिर्मुख्यैरथोबीजैरसैरिति ॥ २१ ॥ तच्छ्रुत्वातुवसुस्तेषामविचार्यबलाबलम् ॥ यथोपनीतैर्यष्टव्यमितिप्रोवाचपार्थिवः ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वा
सनृपतिःप्रविवेशरसातलम् ॥ उक्त्वाथवितथंप्रश्नंचेदीनामीश्वरःप्रभुः ॥ २३ ॥ तस्मान्नवाच्यंह्येकेनबहुज्ञेनापिसंशये ॥ प्रजापतिमपाहायस्वयंभुवमृतेप्रभुम् ॥
॥ २४ ॥ तेनदत्तानिदानानिपापेनाशुद्धबुद्धिना ॥ तानिसर्वाण्यनादृत्यनश्यंतिविपुलान्यपि ॥ २५ ॥ तस्याधर्मप्रवृत्तस्यहिंसकस्यदुरात्मनः ॥ दानेनकीर्त्तिर्भ
वतिनप्रेत्येहचदुर्मतेः ॥ २६ ॥ अन्यायोपगतंद्रव्यमभीक्ष्णंयोह्यपंडितः ॥ धर्माभिशंकीयजतेनसधर्मफलंलभेत् ॥ २७ ॥ धर्मवैतंसिकोयस्तुपापात्मापुरुषाध
मः ॥ ददातिदानंविप्रेभ्योलोकविश्वासकारणम् ॥ २८ ॥ पापेनकर्मणाविप्रोधनंप्राप्यनिरंकुशः ॥ रागमोहान्वितःसोंतेकलुषांगतिमश्नुते ॥ २९ ॥ अपिसंचयबु
द्धिर्हिलोभमोहवशंगतः ॥ उद्वेजयतिभूतानिपापेनाशुद्धबुद्धिना ॥ ३० ॥ एवंलब्ध्वाधनंमोहाद्योहिदद्याद्यजेतवा ॥ नतस्यसफलंप्रेत्यभुंक्तेपापधनागमात् ॥
॥ ३१ ॥ उंछंमूलंफलंशाकमुदपात्रंतपोधनाः ॥ दानंविभवतोदत्त्वानराःस्वर्यांतिधार्मिकाः ॥ ३२ ॥ एषधर्मोमहायोगोदानंभूतदयातथा ॥ ब्रह्मचर्यंतथासत्य
मनुक्रोशोधृतिःक्षमा ॥ ३३ ॥ सनातनस्यधर्मस्यमूलमेतत्सनातनम् ॥ श्रूयंतेहिपुरावृत्ताविश्वामित्रादयोनृपाः ॥ ३४ ॥ विश्वामित्रोसितश्चैवजनकश्चमहीप
तिः ॥ कक्षसेनार्ष्टिसेनौचसिंधुद्वीपश्चपार्थिवः ॥ ३५ ॥ एतेचान्येचबहवःसिद्धिंपरमिकांगताः ॥ नृपाःसत्यैश्चदानैश्चन्यायलब्धैस्तपोधनाः ॥ ३६ ॥

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३७॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकनवतितमोऽध्यायः ॥९१॥ ॥७॥ ॥ धर्मागतेनेत्यध्यायःसर्वस्वाधनहीनाअपिमहांतोयज्ञंनिर्वर्त्तयंत्येवेतिवक्तुमारभ्यते ॥१॥२॥३॥४॥५॥

ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रायेचाश्रिताास्तपः ॥ दानधर्माग्निनाशुद्धास्तेस्वर्गंयांतिभारत ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणि हिंसामिश्रधर्मनिंदायांएकनवतितमोऽध्यायः॥ ९१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ धर्मागतेनत्यागेनभगवन्स्वर्गमस्तिचेत् ॥ एतन्मेसर्वमाचक्ष्वकुशलोह्यसिभाषितुम् ॥ १ ॥ तस्योंछवृत्तेर्यद्वृत्तंसक्तुदानेफलंमहत् ॥ कथितंतुममब्रह्मंस्तथ्यमेतदसंशयम् ॥ २ ॥ कथंहिसर्वयज्ञेषुनिश्चयःपरमोऽभवत् ॥ एतदर्हसिमेवक्तुंनिखिलेनद्विजर्षभ ॥ ३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ अगस्त्यस्यमहायज्ञेपुरावृत्तमरिंदम ॥ ४ ॥ पुरागस्त्योमहातेजादीक्षांद्वादशवार्षिकीम् ॥ प्रविवेशमहाराजसर्वभूतहितेरतः ॥ ५ ॥ तत्राग्निकल्पाहोतारआसन्सत्रेमहात्मनः ॥ मूलाहाराःफलाहाराःसाश्मकुट्टामरीचिपाः ॥ ६ ॥ परिपृष्टिकावैघसिकाःप्रसंख्यानास्तथैवच ॥ यतयोभिक्षवश्चात्रबभूवुःपर्यवस्थिताः ॥ ७ ॥ सर्वेप्रत्यक्षधर्माणोजितक्रोधाजितेंद्रियाः ॥ दमेस्थिताश्चसर्वेतेहिंसादंभविवर्जिताः ॥ ८ ॥ वृत्तेशुद्धेस्थितानित्यमिंद्रियैश्चाप्यबाधिताः ॥ उपातिष्ठंततंयज्ञंयजंतस्तेमहर्षयः ॥ ९ ॥ यथाशक्त्याभगवतातदन्नंसमुपार्जितम् ॥ तस्मिन्सत्रेतुयद्वृत्तंयद्योग्यंचतदाभवत् ॥ १० ॥ तथाह्यनेकैर्मुनिभिर्महांतःक्रतवःकृताः ॥ एवंविधेत्वगस्त्यस्यवर्तमानेतथाध्वरे ॥ नववर्षसहस्राक्षस्तदाभरतसत्तम ॥ ११ ॥ ततःकर्मांतरेराजन्नगस्त्यस्यमहात्मनः ॥ कथेयमभिनिर्वृत्तामुनीनांभावितात्मनाम् ॥ १२ ॥ अगस्त्योयजमानोसौददात्यन्नंविमत्सरः ॥ नचवर्षतिपर्जन्यःकथमन्नंभविष्यति ॥ १३ ॥ सत्रंचेदंमहद्विप्रामुनेर्द्वादशवार्षिकम् ॥ नवर्षिष्यतिदेवश्चवर्षाण्येतानिद्वादश ॥ १४ ॥ एतद्भवंतःसंचिंत्यमहर्षेरस्यधीमतः ॥ अगस्त्यस्यातितपसःकर्तुमर्हत्यनुग्रहम् ॥ १५ ॥ इत्येवमुक्तेवचनेततोगस्त्यःप्रतापवान् ॥ १६ ॥ प्रोवाचवाक्यंसतदाप्रसाद्यशिरसामुनीन् ॥ यदिद्वादशवर्षाणिनवर्षिष्यतिवासवः ॥ १७ ॥ चिंतायज्ञंकरिष्यामिविधिरेषसनातनः ॥ यदिद्वादशवर्षाणिनवर्षिष्यतिवासवः ॥ १८ ॥ स्पर्शयज्ञंकरिष्यामिविधिरेषसनातनः ॥ यदिद्वादशवर्षाणिनवर्षिष्यतिवासवः ॥ १९ ॥

मरीचिपाश्चंद्रमरीचिपानमात्रतृप्ताः ॥६॥ परिपृष्टंचेदेवगृह्णंतिनान्यथातेपरिपृष्टिकाः पाठांतरेपरिपृच्छिकाअपितएव प्रसंख्यानास्तत्कालमात्रसंग्रहाः अप्रक्षालाइतिपाठेशेषहीनाः॥७॥८॥९॥१०॥११॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ त्रिवर्षपरमोषितैःपुराणैः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ रसैःपयोघृतादिभिः ॥ २१ ॥ २२ ॥ वितथंहिंसाहिंसयोःक्रत्वोस्तुल्यत्वापादनादनृतं ॥ २३ ॥ २४ ॥
ततोदीनान्पशून्दृष्ट्वाऋषयस्तेतपोधनाः ॥ ऊचुःशक्रंसमागम्यनायंयज्ञविधिःशुभः ॥ १२ ॥ अपरिज्ञानमेतत्तेमहांतंधर्ममिच्छतः ॥ नहियज्ञेपशुगणाविधि
 दृष्टाःपुरंदर ॥ १३ ॥ धर्मोपघातकस्त्वेपसमारंभस्तवप्रभो ॥ नायंधर्मकृतोयज्ञोनहिंसाधर्मउच्यते ॥ १४ ॥ आगमेनैवतेयज्ञंकुर्वंतुयदिचेच्छसि ॥ १५ ॥ वि
धिदृष्टेनयज्ञेनधर्मस्तेसुमहान्भवेत् ॥ यजबीजैःसहस्राक्षत्रिवर्षपरमोषितैः ॥ १६ ॥ एषधर्मोमहान्शक्रमहागुणफलोदयः ॥ शतक्रतुस्तुतद्वाक्यमृषिभिस्तत्त्व
दर्शिभिः ॥ १७ ॥ उक्तंनप्रतिजग्राहमानान्मोहवशंगतः ॥ तेषांविवादःसुमहान्शक्रयज्ञेतपस्विनाम् ॥ १८ ॥ जंगमैःस्थावरैर्वापियष्टव्यमितिभारत ॥ तेतुखि
न्नाविवादेनऋषयस्तत्त्वदर्शिनः ॥ १९ ॥ तदासंधायशक्रेणपप्रच्छुर्नृपतिंवसुम् ॥ धर्मसंशयमापन्नान्सत्यंब्रूहिमहामते ॥ २० ॥ महाभागकथंयज्ञेष्वागमोनृप
सत्तम ॥ यष्टव्यंपशुभिर्मुख्यैरथोबीजैरसैरिति ॥ २१ ॥ तच्छ्रुत्वातुवसुस्तेषामविचार्यबलाबलम् ॥ यथोपनीतैर्यष्टव्यमितिप्रोवाचपार्थिवः ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वा
सनृपतिःप्रविवेशरसातलम् ॥ उक्त्वाथवितथंप्रश्नंचेदीनामीश्वरःप्रभुः ॥ २३ ॥ तस्मान्नवाच्यंह्येकेनबहुज्ञेनापिसंशये ॥ प्रजापतिमपाहायस्वयंभुवमृतेप्रभुम् ॥
॥ २४ ॥ तेनदत्तानिदानानिपापेनाशुद्धबुद्धिना ॥ तानिसर्वाण्यनादृत्यनश्यंतिविपुलान्यपि ॥ २५ ॥ तस्याधर्मप्रवृत्तस्यहिंसकस्यदुरात्मनः ॥ दानेनकीर्त्तिर्भ
वतिनप्रेत्येहचदुर्मतेः ॥ २६ ॥ अन्यायोपगतंद्रव्यमभीक्ष्णंयोह्यपंडितः ॥ धर्माभिशंकीयजतेनसधर्मफलंलभेत् ॥ २७ ॥ धर्मवैतंसिकोयस्तुपापात्मापुरुषाध
मः ॥ ददातिदानंविप्रेभ्योलोकविश्वासकारणम् ॥ २८ ॥ पापेनकर्मणाविप्रोधनंप्राप्यनिरंकुशः ॥ रागमोहान्वितःसोंतेकलुषांगतिमश्नुते ॥ २९ ॥ अपिसंचयबु
द्धिर्हिलोभमोहवशंगतः ॥ उद्वेजयतिभूतानिपापेनाशुद्धबुद्धिना ॥ ३० ॥ एवंलब्ध्वाधनंमोहाद्योहिदद्याद्यजेतवा ॥ नतस्यसफलंप्रेत्यभुंक्तेपापधनागमात् ॥
॥ ३१ ॥ उंछंमूलंफलंशाकमुदपात्रंतपोधनाः ॥ दानंविभवतोदत्त्वानराःस्वर्यांतिधार्मिकाः ॥ ३२ ॥ एषधर्मोमहायोगोदानंभूतदयातथा ॥ ब्रह्मचर्यंतथासत्य
मनुक्रोशोधृतिःक्षमा ॥ ३३ ॥ सनातनस्यधर्मस्यमूलमेतत्सनातनम् ॥ श्रूयंतेहिपुरावृत्ताविश्वामित्रादयोनृपाः ॥ ३४ ॥ विश्वामित्रोसितश्चैवजनकश्चमहीप
तिः ॥ कक्षसेनार्ष्टिसेनौचसिंधुद्वीपश्चपार्थिवः ॥ ३५ ॥ एतेचान्येचबहवःसिद्धिंपरमिकांगताः ॥ नृपाःसत्यैश्चदानैश्चन्यायलब्धैस्तपोधनाः ॥ ३६ ॥
॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥३७॥ ॥ इत्याश्वमेधिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेएकनवतितमोऽध्यायः ॥९१॥ ॥९२॥ ॥ धर्मागतेनेत्यध्यायःसर्वसाधनहीनाअपिमहांतोयज्ञंनिर्वर्त्तयंत्येवेतिवक्तुमारभ्यते ॥१॥२॥३॥४॥५॥

ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रायेचाश्रितास्तपः ॥ दानधर्माग्निनाशुद्धास्तेस्वर्गंयांतिभारत ॥ ३७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणि
हिंसामिश्रधर्मनिंदायांएकनवतितमोऽध्यायः॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ धर्मागतेनत्यागेनभगवन्स्वर्गमस्तिचेत् ॥ एतन्मेसर्वमाच
क्ष्वकुशलोह्यसिभाषितुम् ॥ १ ॥ तस्योंछवृत्तेर्यद्वृत्तंसक्तुदानेफलंमहत् ॥ कथितंतुममब्रह्मंस्तथ्यमेतदसंशयम् ॥ २ ॥ कथंहिसर्वयज्ञेषुनिश्चयःपरमोऽभवत् ॥
एतदर्हसिमेवक्तुंनिखिलेनद्विजर्षभ ॥ ३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् ॥ अगस्त्यस्यमहायज्ञेपुरावृत्तमरिंदम ॥ ४ ॥ पुरा
गस्त्योमहातेजादीक्षांद्वादशवार्षिकीम् ॥ प्रविवेशमहाराजसर्वभूतहितेरतः ॥ ५ ॥ तत्राग्निकल्पाहोतारआसन्सत्रेमहात्मनः ॥ मूलाहाराःफलाहाराःसाश्मकुट्टा
मरीचिपाः ॥ ६ ॥ परिपृष्टिकावैघसिकाःप्रसंख्यानास्तथैवच ॥ यतयोभिक्षवश्चात्रबभूवुःपर्यवस्थिताः ॥ ७ ॥ सर्वेप्रत्यक्षधर्माणोजितक्रोधाजितेंद्रियाः ॥ द
मेस्थिताश्चसर्वेतेहिंसादंभविवर्जिताः ॥ ८ ॥ वृत्तेशुद्धेस्थितानित्यमिंद्रियैश्चाप्यबाधिताः ॥ उपातिष्ठंततंयज्ञंयजंतस्तेमहर्षयः ॥ ९ ॥ यथाशक्त्याभगवतातद
न्नंसमुपार्जितम् ॥ तस्मिन्सत्रेतुयद्वृत्तंयद्योग्यंचतदाभवत् ॥ १० ॥ तथाह्यनेकैर्मुनिभिर्महांतःक्रतवःकृताः ॥ एवंविधेत्वगस्त्यस्यवर्तमानेतथाध्वरे ॥ नववर्षस
हस्राक्षस्तदाभरतसत्तम ॥ ११ ॥ ततःकर्मांतरेराजन्नगस्त्यस्यमहात्मनः ॥ कथेयमभिनिर्वृत्तामुनीनांभावितात्मनाम् ॥ १२ ॥ अगस्त्योयजमानोसौददात्यन्नं
विमत्सरः ॥ नचवर्षतिपर्जन्यःकथमन्नंभविष्यति ॥ १३ ॥ सत्रंचेदंमहद्विप्रामुनेर्द्वादशवार्षिकम् ॥ नवर्षिष्यतिदेवश्चवर्षाण्येतानिद्वादश ॥ १४ ॥ एतद्भवंतःसं
चिंत्यमहर्षेरस्यधीमतः ॥ अगस्त्यस्यातितपसःकर्तुमर्हंत्यनुग्रहम् ॥ १५ ॥ इत्येवमुक्तेवचनेततोगस्त्यःप्रतापवान् ॥ १६ ॥ प्रोवाचवाक्यंसतदाप्रसाद्यशिरसा
मुनीन् ॥ यदिद्वादशवर्षाणिनवर्षिष्यतिवासवः ॥ १७ ॥ चिंतायज्ञंकरिष्यामिविधिरेषसनातनः ॥ यदिद्वादशवर्षाणिनवर्षिष्यतिवासवः ॥ १८ ॥ स्पर्शयज्ञंकरिष्या
मिविधिरेषसनातनः ॥ यदिद्वादशवर्षाणिनवर्षिष्यतिवासवः ॥ १९ ॥

मरीचिपाश्चंद्रमरीचिपानमात्रतृप्ताः ॥६॥ परिपृष्टंचेदेवगृह्णंतिनान्यथातेपरिपृष्टिकाः पाठांतरेपरिपृच्छिकाअपितएव प्रसंख्यानास्तत्कालमात्रसंग्रहाः अप्रक्षालाइतिपाठेशेषहीनाः॥७॥८॥९॥१०॥११॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥चिंतायज्ञंमानसंयज्ञं संकल्पमात्रेणैवदेवान्दर्भीश्वतर्पयिष्यामीत्यर्थः ॥१८॥ स्पर्शयज्ञंउपाहृतद्रव्यस्यव्ययमकृत्वातत्स्पर्शेनैवतांस्तर्पयिष्यामि एवंदृष्टियज्ञोपिज्ञेयः॥१९॥

ध्येयात्मनाहरिष्यामियज्ञानेतान्यतव्रतः ॥ बीजयज्ञोमयायंवैबहुवर्षसमाचितः ॥ २० ॥ बीजैर्हितंकरिष्यामिनात्रविघ्नोभविष्यति ॥ नेदंशक्यंवृथाकर्तुंमम सत्रंकथंचन॥ २१ ॥ वर्षिष्यतीहवादेवोनवावर्षंभविष्यति॥ अथवाभ्यर्थनामिंद्रोनकरिष्यतिकामतः ॥ २२ ॥ स्वयमिंद्रोभविष्यामिजीवयिष्यामिचप्रजाः॥ योयदाहारजातश्चसतथैवभविष्यति॥ २३ ॥ विशेषंचैवकर्तास्मिपुनःपुनरतीवहि॥ अद्येहस्वर्णमभ्येतुयच्चान्यद्वसुकिंचन ॥ २४ ॥ त्रिषुलोकेषुयच्चास्तितदिहागम्यतांस्वयम्॥ दिव्याश्चाप्सरसांसंघागंधर्वाश्चसकिन्नराः॥ २५॥ विश्वावसुश्चयेचान्येतेप्युपासंतुमेमखम्॥ उत्तरेभ्यःकुरुभ्यश्चयत्किंचिद्वसुविद्यते ॥ २६ ॥ सर्वंतदिहयज्ञेषुस्वयमेवोपतिष्ठतु ॥ स्वर्गःस्वर्गसदश्चैवधर्मश्चस्वयमेवतु ॥ २७ ॥ इत्युक्तेसर्वमेवैतदभवत्तपसामुनेः ॥ तस्यदीप्ताग्निमहसस्त्वगस्त्यस्यातितेजसः ॥ २८ ॥ ततस्तेमुनयोहृष्टाददृशुस्तपसोबलम् ॥ विस्मितावचनंप्राहुरिदंसर्वंमहार्थवत् ॥ २९ ॥ ॥ऋषयऊचुः॥ ॥ प्रीताःस्मतववाक्येननत्विच्छामस्तपोव्ययम्॥ तैरेवयज्ञैस्तुष्टाःस्मन्यायेनेच्छामहेवयम्॥३०॥यज्ञंदीक्षांतथाहोमान्यच्चान्यन्मृगयामहे॥न्यायेनोपार्जिताहाराःस्वकर्माभिरतावयम्॥३१॥ वेदांश्चब्रह्मचर्येणन्यायतःप्रार्थयामहे॥ न्यायेनोत्तरकालंचगृहेभ्योनिःसृतावयम्॥३२॥ धर्मदृष्टैर्विधिद्वारैस्तपस्तप्स्यामहेवयम्॥ भवतःसम्यगिष्टातुबुद्धिर्हिंसाविवर्जिता ॥ ३३ ॥ एतामहिंसांयज्ञेषुब्रूयास्त्वंसततंप्रभो॥ प्रीतास्ततोभविष्यामोवयंतुद्विजसत्तम ॥ ३४ ॥ विसर्जिताःसमाप्तौचसत्रादस्माद्व्रजामहे॥तथाकथयतांतेषांदेवराजःपुरंदरः॥ ३५॥ ववर्षसुमहातेजादृष्ट्वातस्यतपोबलम्॥ आसमाप्तेश्चयज्ञस्यतस्यामितपराक्रमः ॥ ३६ ॥ निकामवर्षीपर्जन्योबभूवजनमेजय॥ प्रसादयामासचतमगस्त्यंत्रिदशेश्वरः॥ स्वयमभ्येत्यराजर्षेपुरस्कृत्यबृहस्पतिम् ॥ ३७ ॥ ततोयज्ञसमाप्तौतान्विससर्जमहामुनीन्॥ अगस्त्यःपरमप्रीतःपूजयित्वायथाविधि॥ ३८॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥कोसौनकुलरूपेणशिरसाकांचनेनवै॥ प्राहमानुषवद्वाचमेतत्पृष्टोवदस्वमे॥३९॥ ॥वैशंपायनउवाच एतत्पूर्वंनपृष्टोहंनचास्माभिःप्रभाषितम्॥ श्रूयतांनकुलोयोसौयथावाकृतस्यमानुषी ॥ ४० ॥ श्राद्धंसंकल्पयामासजमदग्निःपुराकिल॥ होमधेनुस्तमागाच्चस्वयमेवदुदोहताम्॥ ४१ ॥ तत्पयःस्थापयामासनवेभांडेदृढेशुचौ॥ तच्चक्रोधस्वरूपेणपिठरंधर्मआविशत्॥ ४२॥

सिद्धद्रव्याभावेध्यानमात्रेणद्रव्याण्याहरिष्यामीत्याह ध्येयेति पाठांतरेव्यायामेनशरीरक्लेशेन ॥ २० ॥ २१ ॥ ध्येयात्मनेत्यस्यप्रपंचोथवेत्यादिः॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५॥ २६ ॥ २७॥ ॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥ कोसावित्यादिशेषकथाक्रोधजयस्योत्कर्षवर्णनार्था ॥३९॥४०॥४१॥ पिठरंपात्रंधर्मआविशत्तत्पयःपीतवानित्यर्थः ॥ ४२ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जिज्ञासुस्तन्नृपिश्रेष्ठंकिंकुर्यादितिप्रियेकृते ॥ इतिसंचिंत्यधर्मःसधर्षयामासतत्पयः ॥ ४३ ॥ तमाज्ञायमुनिःक्रोधंनैवास्यसचुकोपह ॥ सतुक्रोधस्ततोराजन्ब्रा
ह्मणींमूर्त्तिमास्थितः॥ जितेतस्मिन्भृगुश्रेष्ठमभ्यभाषदमर्षणः ॥ ४४ ॥ जितोस्मीतिभृगुश्रेष्ठभृगवोह्यतिरोषणाः॥ लोकेमिथ्याप्रवादोयंयत्त्वयास्मिविनिर्जि
तः ॥ ४५ ॥ वशेस्थितोहंत्वय्यद्यक्षमावतिमहात्मनि॥ बिभेमितपसःसाधोप्रसादंकुरुमेप्रभो॥४६॥ ॥ जमदग्निरुवाच॥ ॥ साक्षाद्दृष्टोसिमेक्रोधगच्छत्वंवि
गतज्वरः॥ नत्वयापकृतंमेद्यनचमेमन्युरस्तिवै॥४७॥ यान्समुद्दिश्यसंकल्पःपयसोस्यकृतोमया॥ पितरस्तेमहाभागास्तेभ्योबुध्यस्वगम्यताम्॥ ४८ ॥ इत्युक्तो
जातसंत्रासस्तत्रैवांतरधीयत ॥ पितॄणामभिषंगाच्चनकुलत्वमुपागतः ॥ ४९ ॥ सतान्प्रसादयामासशापस्यांतोभवेदिति ॥ तैश्चाप्युक्तःक्षिपन्धर्मंशापस्यांतम
वाप्स्यसि॥ ५० ॥ तैश्चोक्तोयज्ञियान्देशान्धर्मारण्यंतथैवच॥ जुगुप्समानोधावन्सतंयज्ञंसमुपासदत् ॥५१॥ धर्मपुत्रमथाक्षिप्यसक्तुप्रस्थेनतेनसः॥ मुक्तःशा
पात्ततःक्रोधोधर्मोह्यासीद्युधिष्ठिरः ॥ ५२ ॥ एवमेतत्तदावृत्तंतेयज्ञंतस्यमहात्मनः ॥ पश्यतांचापिनस्तत्रनकुलोंतर्हितस्तदा ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशत
साहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांआश्वमेधिकेपर्वणिअनुगीतापर्वणिनकुलोपाख्यानेद्विनवतितमोऽध्यायः ॥ ९२ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ समाप्तमनुगीता
पर्वाश्वमेधिकंच॥ ॥ अतःपरमाश्रमवासिकंपर्वभविष्यतितस्यायमाद्यःश्लोकः॥ प्राप्यराज्यंनरव्याघ्राःपांडवामेपितामहाः॥ कथमासन्महाभागाधृतराष्ट्रेम
हात्मनि ॥ १ ॥ अस्मिन्पर्वण्यमीवृत्तांताः व्यासवाक्यं संवर्तमरुत्तीयं अनुगीता वासुदेवागमनं ब्राह्मणगीता गुरुशिष्यसंवादः उत्तंकोपाख्यानंद्वारकाप्रवेशः
पांडवप्रयाणं निधिलाभः परिक्षिज्जन्म स्त्रीविलापः बालसंजीवनं सुवर्णानयनं अश्वपरीक्षाहयरक्षणं बभ्रुवाहनविजयः अश्वमेधयज्ञः नकुलोपाख्यानम्॥

॥ अत्रव्यासोक्ताध्यायश्लोकसंख्यान्यूनाधिक्यंचेल्लिपिकरप्रमादात्तद्बोध्यं ॥

॥ इदं आश्वमेधिकंपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः ॥ १८१० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ इति श्रीमहाभारते अश्वमेधपर्व समाप्तम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ अथ श्रीमहाभारते आश्रमवासिकपर्व प्रारभ्यते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ श्रीनारायणलक्ष्मणौततपदंधीरेशगंगाधरौगोपालंचनिधायचेतसिशिवंचिंतामणिंचाददत् पर्वस्वाश्रमवासिकादिषुचतुर्ष्वारभ्यतेभारतेपूर्वाचार्यमतानुगेनविदुषाभावप्रदीपोद्धुतः ॥१॥
पूर्वत्रअंगोपांगसहिताब्रह्मविद्यासमापितातत्रसर्वभोगत्यागपूर्वकंशमाद्युपसंपत्तिर्वनवासिनामेवभवतीतिधृतराष्ट्राद्याचारप्रदर्शनेनसूचयंस्ततोधिगंतव्यंजगज्जीवेश्वरतत्त्वंचाश्चर्यप्रदर्शनव्याजेनप्रतिपादयि

॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम्॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥प्राप्यराज्यंमहात्मानःपांडवामे
पितामहाः॥ कथमासन्महाराज्ञिधृतराष्ट्रेमहात्मनि ॥ १ ॥ सतुराजाहतामात्योहतपुत्रोनिराश्रयः॥ कथमासीद्धतैश्वर्योगांधारीचयशस्विनी ॥ २ ॥ कियंतंचैवका
लंतेममपूर्वपितामहाः॥ स्थिताराज्येमहात्मानस्तन्मेव्याख्यातुमर्हसि ॥ ३ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ प्राप्यराज्यंमहात्मानःपांडवाहतशत्रवः ॥ धृतराष्ट्रंपुरस्कृ
त्यपृथिवींपर्यपालयन्॥४॥ धृतराष्ट्रमुपातिष्ठद्विदुरःसंजयस्तथा॥ वैश्यापुत्रश्चमेधावीयुयुत्सुःकुरुसत्तम ॥५॥ पांडवाःसर्वकार्याणिसंपृच्छंतिस्मतंनृपम्॥ चक्रु
स्तेनाभ्यनुज्ञातावर्षाणिदशपंचच ॥ ६ ॥ सदाहिगत्वातेवीराःपर्युपासंततंनृपम्॥ पादाभिवादनंकृत्वाधर्मराजमतेस्थिताः ॥ ७ ॥ तेमूर्ध्निसमुपाघ्राताःसर्वकार्या
णिचक्रिरे॥ कुंतिभोजसुताचैवगांधारीमन्ववर्तत ॥८॥ द्रौपदीचसुभद्राचयाश्चान्याःपांडवस्त्रियः ॥ समांवृत्तिमवर्तंततयोःश्वश्र्वोर्यथाविधि ॥ ९ ॥ शयनानि
महार्हाणिवासांस्याभरणानिच॥ राजार्हाणिचसर्वाणिभक्ष्यभोज्यान्यनेकशः॥ १० ॥ युधिष्ठिरोमहाराजधृतराष्ट्रेभ्युपाहरत् ॥ तथैवकुंतीगांधार्यांगुरुवृत्तिमव
र्तत ॥ ११ ॥ विदुरःसंजयश्चैवयुयुत्सुश्चैवकौरव ॥ उपासतेस्मतंवृद्धंहतपुत्रंजनाधिपम्॥ १२ ॥ स्यालोद्रोणस्ययश्चासीद्दयितोब्राह्मणोमहान्॥ सचतस्मिन्म
हेष्वासःकृपःसमभवत्तदा ॥ १३ ॥ व्यासश्चभगवान्नित्यमासांचक्रेनृपेणह॥ कथाःकुर्वन्पुराणर्षिर्देवर्षिपितृरक्षसाम् ॥ १४॥ धर्मयुक्तानिकार्याणिव्यवहारा
न्वितानिच॥ धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातोविदुरस्तान्यकारयत् ॥ १५॥ सामंतेभ्यःप्रियाण्यस्यकार्याणिसुबहून्यपि ॥ प्राप्यंतेर्थैःसुलघुभिःसुनयाद्विदुरस्यवै॥१६॥ अकरो
द्वंधमोक्षंचवध्यानांमोक्षणंतथा ॥ नचधर्मसुतोराजाकदाचित्किंचिदब्रवीत् ॥ १७॥ विहारयात्रासुपुनःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ सर्वान्कामान्महातेजाःप्रददावं
बिकासुते॥ १८ ॥ आरालिकाःसूपकारारागखांडविकास्तथा॥ उपातिष्ठंतराजानंधृतराष्ट्रंयथापुरा ॥ १९ ॥

प्यनुत्तरपर्वमारभते प्राप्यराज्यंमहात्मानइति ॥१॥२॥३॥४॥ उपानिष्ठद्वाराधिनवान् ॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥ तस्मिन्धृतराष्ट्रेसम्भवत्तन्निकटेअभवत् ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥१६॥१७॥१८॥
आरालिकाः अरयाशस्त्रविशेषेणलूनंछिन्नंशाकादि अरालुनत्संस्कुर्वंतितेआरालिकाःशाकविशेषकर्तारः रागखांडवंपिप्पलीशुंठीशर्करोपेतोमुद्गयूपस्तत्कर्तारोरागखांडविकाः ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अन्वशादनुशिक्षितवान् ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिआश्रमवासिकेप० नैलकंठीयेभारतभा० प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति
वासांसिचमहार्हाणिमाल्यानिविविधानिच ॥ उपाजहुर्यथान्यायंधृतराष्ट्रस्यपांडवाः ॥ २० ॥ मैरेयमत्स्यमांसानिपानकानिमधूनिच ॥ चित्रान्भक्ष्यविकारां
॥ १ ॥ श्चचक्रुस्तस्ययथापुरा ॥ २१ ॥ येचापिपृथिवीपालाःसमाजग्मुस्ततस्ततः ॥ उपातिष्ठंततेसर्वेकौरवेंद्रंयथापुरा ॥ २२ ॥ कुंतीचद्रौपदीचैवसात्वतीचयशस्विनी ॥
उलूपीनागकन्याचदेवीचित्रांगदातथा ॥ २३ ॥ धृष्टकेतोश्चभगिनीजरासंधसुतातथा ॥ एताश्चान्याश्चबह्व्योवैयोषितःपुरुषर्षभ ॥ २४ ॥ किंकराःपर्युपातिष्ठ
न्सर्वाःसुबलजांतथा ॥ यथापुत्रवियुक्तोयंनकिंचिद्दुःखमाप्नुयात् ॥ २५ ॥ इतितानन्वशाद्भ्रातॄन्नित्यमेवयुधिष्ठिरः ॥ एवंतेधर्मराजस्यश्रुत्वावचनमर्थवत् ॥ २६ ॥
सविशेषमवर्तंतभीममेकंतदाविना ॥ नहितत्तस्यवीरस्यहृदयादपसर्पति ॥ धृतराष्ट्रस्यदुर्बुद्ध्यायद्वृत्तंद्यूतकारितम् ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप
र्वणिआश्रमवासपर्वणिप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंसंपूजितोराजापांडवैरंबिकासुतः ॥ विजहारयथापूर्वमृषिभिःप
र्युपासितः ॥ १ ॥ ब्रह्मदेयाग्रहारांश्चप्रददौसकुरूद्वहः ॥ तच्चकुंतीसुतोराजासर्वमेवान्वपद्यत ॥ २ ॥ आनृशंस्यपरोराजाप्रीयमाणोयुधिष्ठिरः ॥ उवाचसतदाभ्रातॄ
नमात्यांश्चमहीपतिः ॥ ३ ॥ मयाचैवभवद्भिश्चमान्यएषनराधिपः ॥ निदेशेधृतराष्ट्रस्ययस्तिष्ठतिसमेसुहृत् ॥ ४ ॥ विपरीतश्चमेशत्रुर्निरस्यश्चभवेन्नरः ॥ पितृ
वृत्तेषुचाहःसुपुत्राणांश्राद्धकर्मणि ॥ ५ ॥ सुहृदांचैवसर्वेषांयावदस्यचिकीर्षितम् ॥ ततःसराजाकौरव्योधृतराष्ट्रोमहामनाः ॥ ६ ॥ ब्राह्मणेभ्योयथार्हेभ्योददौवि
त्तान्यनेकशः ॥ धर्मराजश्चभीमश्चसव्यसाचीयमावपि ॥ ७ ॥ तत्सर्वमन्ववर्तंततस्यप्रियचिकीर्षया ॥ कथंनुराजावृद्धःसपुत्रपौत्रवधार्दितः ॥ ८ ॥ शोकमस्म
त्कृतंप्राप्यनम्रियेतेतिचिंत्यते ॥ यावद्धिकुरुवीरस्यजीवत्पुत्रस्यवैसुखम् ॥ ९ ॥ बभूवतदवाप्नोतिभोगांश्चेतिव्यवस्थिताः ॥ ततस्तेसहिताःपंचभ्रातरःपांडुनंदनाः
॥ १० ॥ यथाशीलाःसमातस्थुर्धृतराष्ट्रस्यशासने ॥ धृतराष्ट्रश्चतान्सर्वान्विनीतान्नियमेस्थितान् ॥ ११ ॥ शिष्यवृत्तिसमापन्नान्गुरुवत्प्रत्यपद्यत ॥ गांधारीचैवपु
त्राणांविविधैःश्राद्धकर्मभिः ॥ १२ ॥ आनृण्यमगमत्कामान्विप्रेभ्यःप्रतिपाद्यसा ॥ एवंधर्मभृतांश्रेष्ठोधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ १३ ॥ भ्रातृभिःसहितोधीमान्पूज
यामासतंनृपम् ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सराजासुमहातेजावृद्धःकुरुकुलोद्वहः ॥ १४ ॥ ॥ १ ॥
॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ पितृवृत्तेषुपितावृत्तःप्रमीतोयेषुतेषुक्षयाहेषु ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इतिआश्रमवा०नैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥

नददर्शतदाकिंचिदप्रियंपांडुनंदने ॥ वर्तमानेषुसद्वृत्तिंपांडवेषुमहात्मसु ॥ १५॥ प्रीतिमानभवद्राजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ सौबलेयीचगांधारीपुत्रशोकमपा
स्यतम्॥ १६॥ सदैवप्रीतिमत्यासीत्तनयेषुनिजेष्विव॥ प्रियाण्येवतुकौरव्योनाप्रियाणिकुरूद्वहः॥ १७॥ वैचित्रवीर्येनृपतौसमाचरतवीर्यवान् ॥ यद्यद्ब्रूतेचकिं
चित्सधृतराष्ट्रोजनाधिपः ॥ १८ ॥ गुरुवालघुवाकार्यंगांधारीचतपस्विनी ॥ तंसराजामहाराजपांडवानांधुरंधरः ॥ १९ ॥ पूजयित्वावचस्तत्तदकार्षीत्परवीर
हा ॥तेनतस्याभवत्प्रीतोवृत्तेनसनराधिपः॥ २० ॥ अन्वतप्यतसंस्मृत्यपुत्रंतंमंदचेतसम्॥सदाचप्रातरुत्थायकृतजप्यःशुचिर्नृपः ॥२१॥ आशास्तेपांडुपुत्राणां
समरेष्वपराजयम् ॥ ब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्याथहुत्वाचैवहुताशनम्॥ २२॥ आयूंषिपांडुपुत्राणामाशंसतनराधिपः॥ नतांप्रीतिंपरामापपुत्रेभ्यःसकुरूद्वहः॥२३॥
यांप्रीतिंपांडुपुत्रेभ्यःसदावापनराधिपः॥ ब्राह्मणानांयथावृत्तःक्षत्रियाणांयथाविधः॥२४॥ तथाविट्शूद्रसंघानामभवत्सप्रियस्तदा॥ यच्चकिंचित्तदापापंधृत
राष्ट्रसुतैःकृतम्॥ २५ ॥ अकृत्वाहृदितत्पापंतंनृपंसोन्ववर्तत॥ यश्चकश्चिन्नरःकिंचिदप्रियंवांबिकासुते ॥ २६ ॥ कुरुतेद्वेष्यतामेतिसकौंतेयस्यधीमतः ॥ नरा
ज्ञोधृतराष्ट्रस्यनचदुर्योधनस्यवै ॥ २७॥ उवाचदुष्कृतंकश्चिद्युधिष्ठिरभयान्नरः॥ धृत्यातुष्टोनरेंद्रःसगांधारीविदुरस्तथा ॥ २८ ॥ शौचेनचाजातशत्रोर्नतुभीम
स्यशत्रुहन्॥ अन्ववर्ततभीमोपिनिश्चितोधर्मजंनृपम्॥ २९॥ धृतराष्ट्रंचसंप्रेक्ष्यसदाभवतिदुर्मनाः॥राजानमनुवर्ततंधर्मपुत्रममित्रहा ॥ अन्ववर्ततकौरव्योहृ
दयेनपराङ्मुखः॥ ३०॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिके०आश्रमवासप०द्वितीयोऽध्यायः॥ २॥ ॥ ७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥युधिष्ठिर
स्यनृपतेर्दुर्योधनपितुस्तदा ॥ नांतरंददृशूराज्येपुरुषाःप्रणयंप्रति ॥ १ ॥ यदातुकौरवोराजापुत्रंसस्मारदुर्मतिं ॥ तदाभीमंहृदाराजन्नपध्यातिसपार्थिवः ॥ २ ॥
तथैवभीमसेनोपिधृतराष्ट्रंजनाधिपम्॥ नामर्षयतराजेंद्रसदैवदुष्टवद्धृदा॥ ३॥ अप्रकाशान्यप्रियाणिचकारास्यवृकोदरः ॥ आज्ञांप्रत्यहरच्चापिकृतकैःपुरुषैःस
दा ॥ ४ ॥ स्मरन्दुर्मंत्रितंतस्यवृत्तान्यप्यस्यकानिचित्॥ अथभीमःसुहृन्मध्येबाहुशब्दंतथाकरोत् ॥ ५ ॥ संश्रवेधृतराष्ट्रस्यगांधार्याश्चाप्यमर्षणः॥ स्मृत्वादुर्यो
धनंशत्रुंकर्णदुःशासनावपि ॥ ६॥ प्रोवाचेदंसुसंरब्धोभीमःसपरुषंवचः॥ अंधस्यनृपतेःपुत्रामयापरिघबाहुना॥ ७॥

॥ युधिष्ठिरस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५॥ १६ ॥ १७ ॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१ ॥ २२॥ २३॥ २४ ॥ २५ ॥ तृण्णाविनयनंतृषामात्रापहंमंडादिनतुक्षुद्याधिहरं ॥ २६ ॥

नीतालोकममुंसर्वैंनानाशस्त्रास्त्रयोधिनः॥ इमौतौपरिघप्रख्यौभुजौममदुरासदौ ॥ ८ ॥ ययोरंतरमासाद्यधार्तराष्ट्राःक्षयंगताः ॥ ताविमौचंदनेनाक्तौचंदना
हौंचमेभुजौ ॥ ९ ॥ याभ्यांदुर्योधनोनीतःक्षयंससुतबांधवः॥एताश्चान्याश्चविविधाःशल्यभूतानराधिपः ॥ १० ॥वृकोदरस्यतावाचःश्रुत्वानिर्वेदमागमत् ॥
साचबुद्धिमतीदेवीकालपर्यायवेदिनी॥ ११ ॥ गांधारीसर्वधर्मज्ञातान्यलीकानिशुश्रुवे॥ ततःपंचदशेवर्षेसमतीतेनराधिपः॥ १२ ॥राजानिर्वेदमापेदेभीमवा
ग्बाणपीडितः॥ नान्वबुध्यततद्राजाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ १३ ॥श्वेताश्वोवाथकुंतीवाद्रौपदीवायशस्विनी॥माद्रीपुत्रौचधर्मज्ञौचित्तंतस्यान्ववर्ततताम् ॥ १४ ॥
राज्ञस्तुचित्तंरक्षंतौनोचतुःकिंचिदप्रियम्॥ ततःसमानयामासधृतराष्ट्रःसुहृज्जनम्॥१५॥बाष्पसंदिग्धमत्यर्थमिदमाहचताञ्भृशम्॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥विदि
तंभवतामेतद्यथावृत्तःकुरुक्षयः॥ १६॥ममापराधात्तत्सर्वमनुज्ञातंचकौरवैः॥योहंदुष्टमतिंमंदोज्ञातीनांभयवर्धनम्॥१७॥दुर्योधनंकौरवाणामाधिपत्येभ्यषे
चयम्॥ यच्चाहंवासुदेवस्यनाश्रौषंवाक्यमर्थवत्॥ १८॥ वध्यतांसाध्वयंपापःसामात्यइतिदुर्मतिः॥पुत्रस्नेहाभिभूतस्तुहितमुक्तोमनीषिभिः॥ १९ ॥ विदुरेणाथ
भीष्मेणद्रोणेनचकृपेणच॥ पदेपदेभगवताव्यासेनचमहात्मना॥ २०॥ संजयेनाथगांधार्यातदिदंतप्यतेचमाम्॥ यच्चाहंपांडुपुत्रेषुगुणवत्सुमहात्मसु ॥ २१ ॥
नदत्तवान्श्रियंदीप्तांपितृपैतामहीमिमाम्॥विनाशंपश्यमानोहिसर्वराज्ञांगदाग्रजः॥ २२ ॥एतच्छ्रेयस्तुपरममन्यतजनार्दनः॥ सोहमेतान्यलीकानिनिवृत्ता
न्यात्मनस्तदा ॥ २३ ॥ हृदयेशल्यभूतानिधारयामिसहस्रशः ॥ विशेषतस्तुपश्यामिवर्षेपंचदशेद्यवै ॥ २४॥ अस्यपापस्यशुद्ध्यर्थंनियतोस्मिसुदुर्मतिः॥ चतुर्थे
नियतेकालेकदाचिदपिचाष्टमे॥ २५॥तृष्णाविनयनंभुंजेगांधारीवेदतन्मम॥ करोत्याहारमितिमांसर्वःपरिजनःसदा॥ २६॥युधिष्ठिरभयादेतिभृशंतप्यतिपां
डवः॥ भूमौशयेजप्यपरोदर्भेष्वजिनसंवृतः ॥ २७ ॥ नियमव्यपदेशेनगांधारीचयशस्विनी॥ हतंशतंतुपुत्राणांययोर्युद्धेऽपलायिनाम् ॥ २८॥ नानुतप्यामित
च्चाहंक्षत्रधर्मेहितेविदुः॥ इत्युक्त्वाधर्मराजानमभ्यभाषतकौरवः॥ २९ ॥ भद्रंतेयादवीमातर्वचश्चेदंनिबोधमे॥सुखमस्म्युषितःपुत्रत्वयासुपरिपालितः॥ ३० ॥
महादानानिदत्तानिश्राद्धानिचपुनःपुनः॥ प्रकृष्टंचमयापुत्रपुण्यंचीर्णंयथाबलम्॥ ३१ ॥ ॥ २॥

॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

गांधारीहतपुत्रेयंधैर्येणोदीक्षतेचमाम् ॥ द्रौपद्यात्यपकर्तारस्तवचैश्वर्यहारिणः ॥ ३२ ॥ समतीतान्नृशंसास्तेस्वधर्मेणहतायुधि ॥ ननेषुप्रतिकर्तव्यंपश्यामिकुरुनं
दन ॥ ३३ ॥ सर्वेशस्त्रभृतांलोकान्गतास्तेभिमुखंहताः ॥ आत्मनस्तुहितंपुण्यंप्रतिकर्तव्यमघवै ॥ ३४ ॥ गांधार्याश्चैवराजेंद्रतदनुज्ञातुमर्हसि ॥ त्वंतुशस्त्रभृतांश्रे
ष्ठःसततंधर्मवत्सलः ॥ ३५ ॥ राजागुरुःप्राणभृतांतस्मादेतद्ब्रवीम्यहम् ॥ अनुज्ञातस्त्वयावीरसंश्रयेयंवनान्यहम् ॥ ३६ ॥ चीरवल्कलभृद्राजन्गांधार्यासहितोन
या ॥ तवाशिषःप्रयुंजानोभविष्यामिवनेचरः ॥ ३७ ॥ उचितंनःकुलेतातसर्वेषांभरतर्षभ ॥ पुत्रेष्वैश्वर्यमाधायवयसोंतेवनंनृप ॥ ३८ ॥ तत्राहंवायुभक्षोवानि
राहारोपिवावसन् ॥ पत्न्यासहानयावीरचरिष्यामितपःपरम् ॥ ३९ ॥ त्वंचापिफलभाक्तातत पसःपार्थिवोह्यसि ॥ फलभाजोहिराजानःकल्याणस्येतरस्यवा
॥ ४० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नमांप्रीणयतेराज्यंत्वय्येवंदुःखितेनृप ॥ धिङ्मामस्तुसुदुर्बुद्धिंराज्यसक्तंप्रमादिनम् ॥ ४१ ॥ योहंभवंतंदुःखार्तमुपवासकृशंभृ
शम् ॥ जिताहारंक्षितिशयंनविंदेभ्रातृभिःसह ॥ ४२ ॥ अहोस्मिवंचितोमूढोभवतागूढबुद्धिना ॥ विश्वासयित्वापूर्वंमांयदिदंदुःखमश्नुथाः ॥ ४३ ॥ किंमेराज्येन
भोगैर्वाकिंयज्ञैःकिंसुखेनवा ॥ यस्यमेत्वंमहीपालदुःखान्येतान्यवाप्तवान् ॥ ४४ ॥ पीडितंचापिजानामिराज्यमात्मानमेवच ॥ अनेनवचसातुभ्यंदुःखितस्य
जनेश्वर ॥ ४५ ॥ भवान्पिताभवान्माताभवान्नःपरमोगुरुः ॥ भवताविप्रहीणावैक्वनुतिष्ठामहेवयम् ॥ ४६ ॥ औरसोभवतःपुत्रोयुयुत्सुर्नृपसत्तम ॥ अस्तुराजा
महाराजयमन्यंमन्यसेभवान् ॥ ४७ ॥ अहंवनंगमिष्यामिभवान्राज्यंप्रशासतु ॥ नमामयशसादग्धंभूयस्त्वंदग्धुमर्हसि ॥ ४८ ॥ नाहंराजाभवान्राजाभव
तःपरवानहम् ॥ कथंगुरुंत्वांधर्मज्ञमनुज्ञातुमिहोत्सहे ॥ ४९ ॥ नमन्युर्हृदिनःकश्चित्सुयोधनकृतेनघ ॥ भवितव्यंतथातद्धिवयंचान्येचमोहिताः ॥ ५० ॥ वयंपुत्रा
हिभवतोयथादुर्योधनादयः ॥ गांधारीचैवकुंतीचनिर्विशेषेमतेमम ॥ ५१ ॥ समांत्वंयदिराजेंद्रपरित्यज्यगमिष्यसि ॥ पृष्ठतस्त्वनुयास्यामिसत्यमात्मानमाल
भे ॥ ५२ ॥ इयंहिवसुसंपूर्णामहीसागरमेखला ॥ भवताविप्रहीणस्यनमेप्रीतिकरीभवेत् ॥ ५३ ॥ भवदीयमिदंसर्वंशिरसात्वांप्रसादये ॥ त्वदधीनाःस्मराजें
द्रव्येतुतेमानसोज्वरः ॥ ५४ ॥ भवितव्यमनुप्राप्तोमन्येत्वंवसुधाधिप ॥ दिष्ट्याशुश्रूषमाणस्त्वांमोक्षिष्येमनसोज्वरम् ॥ ५५ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ तापस्येमे
मनस्तातवर्ततेकुरुनंदन ॥ उचितंचकुलेस्माकमरण्यगमनंप्रभो ॥ ५६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चिरमस्म्युषितःपुत्रचिरंशुश्रूषितस्त्वया॥वृद्धंमामप्यनुज्ञातुमर्हसित्वंनराधिप॥५७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इत्युक्त्वाधर्मराजानंवेपमानंकृतांजलिम्॥ उवा
॥ ३ ॥ चवचनंराजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः॥ ५८ ॥ संजयंचमहात्मानंरुपंचापिमहारथम्॥ अनुनेतुमिहेच्छामिभवद्भिर्वसुधाधिपम्॥ ५९ ॥ ग्लायतेमेमनोहीदंमुखंचप १५
रिशुष्यति॥ वयसाचप्रकृष्टेनवाग्व्यायामेनचैवह ॥ ६० ॥इत्युक्त्वासतुधर्मात्मावृद्धोराजाकुरूद्वहः ॥ गांधारींशिश्रियेधीमान्सहसैवगतासुवत्॥ ६१ ॥ तंतुद्द
ष्ट्वासमासीनंविसंज्ञमिवकौरवम्॥ आर्तिंराजागमत्तीव्रांकौंतेयःपरवीरहा॥ ६२॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥ ॥यस्यनागसहस्रेणशतसंख्येनवैबलम्॥ सोयंनारीं
व्यपाश्रित्यशेतेराजागतासुवत्॥ ६३॥ आयसीप्रतिमायेनभीमसेनस्यसापुरा ॥ चूर्णीकृताबलवतासोऽबलामाश्रितःस्त्रियम्॥ ६४॥ धिगस्तुमामधर्मज्ञंधिग्बु
द्धिंधिक्चमेश्रुतम्॥ यत्कृतेपृथिवीपालःशेतेयमतथोचितः ॥ ६५ ॥ अहमप्युपवत्स्यामियथैवायंगुरुर्मम॥ यदिराजानभुंक्तेयंगांधारीचयशस्विनी ॥ ६६ ॥
वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोस्यपाणिनाराजन्जलशीतेनपांडवः॥ उरोमुखंचशनकैःपर्यमार्जतधर्मवित्॥ ६७ ॥ तेनरत्नौषधिमतापुण्येनचसुगंधिना॥ पाणि
स्पर्शेनराज्ञःसराजासंज्ञामवापह ॥ ६८ ॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥स्पृशमांपाणिनाभूयःपरिष्वजचपांडव॥ जीवामीवातिसंस्पर्शात्तवराजीवलोचन ॥ ६९ ॥
मूर्धानंचतवाघ्रातुमिच्छामिमनुजाधिप ॥ पाणिभ्यांहिपरिस्प्रष्टुंप्रीणनंहिमहन्मम ॥ ७० ॥ अष्टमोह्यद्यकालोयमाहारस्यकृतस्यमे ॥ येनाहंकुरुशार्दूलशक्नो
मिनविचेष्टितुम्॥ ७१ ॥ व्यायामश्चायमत्यर्थंकृतस्त्वामभियाचता॥ ततोग्लानमनास्तातनष्टसंज्ञइवाभवम्॥ ७२ ॥ तवामृतरसप्रख्यंहस्तस्पर्शमिमंप्रभो ॥ ल
ब्ध्वासंजीवितोस्मीतिमन्येकुरुकुलोद्वह ॥ ७३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुकौंतेयःपित्राज्येष्ठेनभारत ॥ पस्पर्शसर्वगात्रेषुसौहार्दात्तंशनैस्तदा
॥ ७४ ॥ उपलभ्यततःप्राणान्धृतराष्ट्रोमहीपतिः॥ बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यमूर्ध्न्याजिघ्रतपांडवम्॥ ७५ ॥ विदुरादयश्चतेसर्वेरुरुदुर्दुःखिताभृशम्॥ अतिदुःखात्तुरा
जानंनोचुःकिंचनपांडवम्॥ ७६ ॥ गांधारीत्वेवधर्मज्ञामनसोद्वहतीभृशम्॥ दुःखान्यधारयद्राजन्मैवमित्येवचाब्रवीत्॥ ७७ ॥इतरास्तुस्त्रियःसर्वाःकुंत्यासहसु
दुःखिताः ॥ नेत्रैरागतविक्लेदैःपरिवार्यस्थिताभवन्॥ ७८ ॥ अथाब्रवीत्पुनर्वाक्यंधृतराष्ट्रोयुधिष्ठिरम्॥ अनुजानीहिमांराजंस्तापस्येभरतर्षभ॥ ७९ ॥ ग्लायते ॥ ३ ॥
मेमनस्तातभूयोभूयःप्रजल्पतः॥ नमामतःपरंपुत्रपरिक्लेष्टुमिहार्हसि॥ ८० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ॥ इतिआश्रमवा॰नै॰भारतभा॰तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ अहमिति पौत्रो

तस्मिंस्तुकौरवेंद्रेतंतथाब्रुवतिपांडवम् ॥ सर्वेषामेवयोधानामार्तनादोमहानभूत् ॥ ८१ ॥ इक्ष्वाकृशंविवर्णंचराजानमतथोचितम् ॥ उपवासपरिश्रांतंत्वगस्थिप
रिवारणम् ॥ ८२ ॥ धर्मपुत्रःस्वपितरंपरिष्वज्यमहाप्रभुम् ॥ शोकजंबाष्पमुत्सृज्यपुनर्वचनमब्रवीत् ॥ ८३ ॥ नकामयेनरश्रेष्ठजीवितंपृथिवींतथा ॥ यथातवप्रियं
राजंश्चिकीर्षामिपरंतप ॥ ८४ ॥ यदिचाहमनुग्राह्योभवतोदयितोपिवा ॥ क्रियतांतावदाहारस्ततोवेत्स्याम्यहंपरम् ॥ ८५ ॥ ततोब्रवीन्महातेजाधृतराष्ट्रोयुधिष्ठि
रम् ॥ अनुज्ञातस्त्वयापुत्रभुंजीयामितिकामये ॥ ८६ ॥ इतिब्रुवतिराजेंद्रेधृतराष्ट्रेयुधिष्ठिरम् ॥ ऋषिःसत्यवतीपुत्रोव्यासोभ्येत्यवचोब्रवीत् ॥ ८७ ॥ ॥ इतिश्रीमहा
भारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासप॰धृतराष्ट्रनिर्वेदेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोयथाहकुरुनंदनः ॥ धृ
तराष्ट्रोमहातेजास्तत्कुरुष्वाविचारयन् ॥ १ ॥ अयंहिवृद्धोनृपतिर्हतपुत्रोविशेषतः ॥ नेदंकृच्छ्रंचिरतरंसहेदितिमतिर्मम ॥ २ ॥ गांधारीचमहाभागाप्राज्ञाकरुण
वेदिनी ॥ पुत्रशोकंमहाराजधैर्येणोद्वहतेभृशम् ॥ ३ ॥ अहमप्येतदेवत्वांब्रवीमिकुरुमेवचः ॥ अनुज्ञांलभतांराजामावृथेहमरिष्यति ॥ ४ ॥ राजर्षीणांपुराणाना
मनुयातुगतिंनृपः ॥ राजर्षीणांहिसर्वेषामंतेवनमुपाश्रयः ॥ ५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतदाराजाव्यासेनाद्भुतकर्मणा ॥ प्रत्युवाचमहातेजाध
र्मराजोमहामुनिम् ॥ ६ ॥ भगवानेवनोमान्योभगवानेवनोगुरुः ॥ भगवानस्यराज्यस्यकुलस्यचपरायणम् ॥ ७ ॥ अहंतेपुत्रोभगवन्पिताराजागुरुश्चमे ॥ निदे
शवर्तीचपितुःपुत्रोभवतिधर्मतः ॥ ८ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतुतंप्राहव्यासोवेदविदांवरः ॥ युधिष्ठिरंमहातेजाःपुनरेवमहाकविः ॥ ९ ॥ एवमेत
न्महाबाहोयथावदसिभारत ॥ राजायंवृद्धतांप्राप्तःप्रमाणेपरमेस्थितः ॥ १० ॥ सोयंमयाभ्यनुज्ञातस्त्वयाचपृथिवीपतिः ॥ करोतुस्वमभिप्रायंमास्यविघ्नकरो
भव ॥ ११ ॥ एषएवपरोधर्मोराजर्षीणांयुधिष्ठिर ॥ समरेवाभवेन्मृत्युर्वनेवाविधिपूर्वकम् ॥ १२ ॥ पित्रातुतवराजेंद्रपांडुनापृथिवीक्षिता ॥ शिष्यवृत्तेनराजा
यंगुरुवत्पर्युपासितः ॥ १३ ॥ क्रतुभिर्दक्षिणावद्भीरत्नपर्वतशोभितैः ॥ महद्भिरिष्टंगौर्भुक्ताप्रजाश्चपरिपालिताः ॥ १४ ॥ पुत्रसंस्थंचविपुलंराज्यंविप्रोषितेत्व
यि ॥ त्रयोदशसमाभुक्तंदत्तंचविविधंवसु ॥ १५ ॥ त्वयाचायंनरव्याघ्रगुरुशुश्रूषयानघ ॥ आराधितःसभृत्येनगांधारीचयशस्विनी ॥ १६ ॥

पिआत्मावैपुत्रनामासीतिपुत्राभिन्नत्वात्पुत्रएवाहंतेतव राजातुमेममपितागुरुश्च ॥ ८ ॥ ९ ॥ परमेप्रमाणेउपनिषन्मते ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 तपोविधौतपःकरणे ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभा०चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥५॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ अभुंक्तभुक्तवती ॥ ५ ॥

अनुजानीहिपितरंसमयोस्यतपोविधौ॥ नमन्युर्विद्यतेचास्यसुसूक्ष्मोपियुधिष्ठिर॥ १७॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतावदुक्त्वावचनमनुमान्यचपार्थिवम्॥
॥४॥ तथास्त्वितिचतेनोक्तःकौंतेयेनययौवनम्॥ १८॥ गतेभगवतिव्यासेराजापांडुसुतस्तदा॥ प्रोवाचपितरंवृद्धंमंदंमंदमिवानतः॥१९॥ यदाहभगवान्व्यासोयच्चा
पिभवतोमतम्॥ यथाहचमहेष्वासःकृपोविदुरएवच॥ २०॥ युयुत्सुःसंजयश्चैवतत्कर्तास्म्यहमंजसा॥ सर्वएवहिमान्यामेकुलस्यहिहितैषिणः॥ २१॥ इदंतुया
चेनृपतेत्वामहंशिरसानतः॥क्रियतांतावदाहारस्ततोगच्छाश्रमंप्रति॥२२॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप०आश्रमवासपर्वणिव्यासानुज्ञायांचतुर्थोऽ
ध्यायः॥४॥ ॥५॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोराज्ञाभ्यनुज्ञातोधृतराष्ट्रःप्रतापवान्॥ ययौस्वभवनंराजागांधार्यानुगतस्तदा॥ १ ॥ मंदप्राणगतिर्धीमा
न्कृच्छ्रादिवसमुद्वहन्॥ पदातिःसमहीपालोजीर्णोगजपतिर्यथा॥ २ ॥ तमन्वगच्छद्विदुरोविद्वान्सूतश्चसंजयः॥ सचापिपरमेष्वासःकृपःशारद्वतस्तथा॥ ३॥
सप्रविश्यगृहंराजन्कृतपूर्वाह्णिकक्रियः॥ तर्पयित्वाद्विजश्रेष्ठानाहारमकरोत्तदा ॥ ४ ॥ गांधारीचैवधर्मज्ञाकुंत्यासहमनस्विनी॥ वधूभिरुपचारेणपूजिताभुंक्त
भारत॥ ५॥ कृताहारंकृताहाराःसर्वेतेविदुरादयः॥ पांडवाश्चकुरुश्रेष्ठमुपातिष्ठंततंनृपम्॥६॥ ततोब्रवीन्महाराजकुंतीपुत्रमुपह्वरे॥ निषण्णंपाणिनापृष्ठेसंस्पृश
न्नंबिकासुतः॥ ७॥ अप्रमादस्त्वयाकार्यःसर्वथाकुरुनंदन॥ अष्टांगेराजशार्दूलराज्येधर्मपुरस्कृते ॥ ८ ॥ तत्तुशक्यंमहाराजरक्षितुंपांडुनंदन॥ राज्यंधर्मेणकौंते
यविद्वानसिनिबोधतत् ॥ ९ ॥ विद्यावृद्धान्सदैवत्वमुपासीथायुधिष्ठिर॥ शृणुयास्तेचयद्ब्रूयुःकुर्यांश्चैवाविचारयन् ॥ १० ॥ प्रातरुत्थायतान्राजन्पूजयित्वा
यथाविधि॥ कृत्यकालेसमुत्पन्नेपृच्छेथाःकार्यमात्मनः ॥ ११ ॥ तेतुसंमानिताराजंस्त्वयाकार्यहितार्थिना॥ प्रवक्ष्यंतिहितंतातसर्वथातवभारत ॥ १२ ॥ इंद्रि
याणिचसर्वाणिवाजिवत्परिपालय॥ हितायैवभविष्यंतिरक्षितंद्रविणंयथा ॥ १३ ॥ अमात्यानुपधातीतान्पितृपैतामहान्शुचीन् ॥ दांतान्कर्मसुपुण्यांश्चपु
ण्यान्सर्वेषुयोजयेः॥ १४ ॥ चारयेथाश्चसततंचारैरविदितःपरैः॥ परीक्षितैर्बहुविधैःस्वराष्ट्रप्रतिवासिभिः॥ १५॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ अष्टांगेस्वाम्यमात्यादियुते ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कर्मसुपुण्यान्जन्मनाचपुण्यान्अमात्यांश्चारयेथाइत्युत्तरेणान्वयः ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥४॥

१ भियाधर्मार्थकामैश्चपरीक्षायातुसोपधेत्यभिधानचिंतामणिः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अट्टाडुर्गोपरिभागेसंचारस्थानानि षट्पदंषड्भिःपदैःपदनीयैःस्थानैर्युक्तं तेनसप्तप्राकारमितिगम्यते तत्रसप्तमस्यांतःपुरत्वात्षडेवान्येषांपदनीयानिस्थानानि ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २०॥२१॥२२॥ निःशलाकेअतृणे सतृणेह्यासन्नःपरचारोज्ञातुमशक्यइति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ परिमाणंदंड्यधनस्यापराधस्यच ॥ २८ ॥ आदानरुचयःउत्कोचोपजीविनश्चौरावा ॥ २९ ॥ ३० ॥ हि

पुरंचतेसुगुप्तंस्याद्दृढप्राकारतोरणम् ॥ अट्टाट्टालकसंबाधंषट्पदंसर्वतोदिशम् ॥ १६ ॥ तस्यद्वाराणिसर्वाणिपर्याप्तानिबृहंतिच ॥ सर्वतःसुविभक्तानियंत्रैरारक्षितानिच ॥ १७॥ पुरुषैरलमर्थस्तेविदितैःकुलशीलतः ॥ आत्माचरक्ष्यःसततंभोजनादिषुभारत ॥ १८ ॥ विहाराहारकालेषुमाल्यशय्यासनेषुच ॥ स्त्रियश्चतेसुगुप्ताःस्युर्वृद्धैराप्तैरधिष्ठिताः ॥ १९ ॥ शीलवद्भिःकुलीनैश्चविद्वद्भिश्चयुधिष्ठिर ॥ मंत्रिणश्चैवकुर्वीथाद्विजान्विद्याविशारदान् ॥ २० ॥ विनीतांश्चकुलीनांश्चधर्मार्थकुशलानृजून् ॥ तैःसार्धंमंत्रयेथास्त्वंनात्यर्थंबहुभिःसह ॥ २१ ॥ समस्तैरपिचव्यस्तैर्व्यपदेशेनकेनचित् ॥ सुसंवृतंमंत्रगृहंस्थलंचारुह्यमंत्रयेः ॥ २२ ॥ अरण्येनिःशलाकेवानचरात्रौकथंचन ॥ वानराःपक्षिणश्चैवयेमनुष्यानुसारिणः ॥ २३ ॥ सर्वेमंत्रगृहेवर्ज्यायेचापिजडपंगवः ॥ मंत्रभेदेहियेदोषाभवंतिपृथिवीक्षिताम् ॥ २४ ॥ नतेशक्याःसमाधातुंकथंचिदितिमेमतिः ॥ दोषांश्चमंत्रभेदस्यब्रूयास्त्वंमंत्रिमंडले ॥ २५ ॥ अभेदेचगुणाराजन्पुनःपुनररिंदम ॥ पौरजानपदानांचशौचाशौचेयुधिष्ठिर ॥ २६ ॥ यथास्याद्विदितंराजंस्तथाकार्यंकुरूद्वह ॥ व्यवहारश्चतेराजन्नित्यमाप्तैरधिष्ठितः ॥ २७ ॥ योज्यस्तुष्टैर्हितैसजन्नित्यंचारैरनुष्ठितः ॥ परिमाणंविदित्वाचदंडंदंड्येषुभारत ॥ २८ ॥ प्रणयेयुर्यथान्यायंपुरुषास्तेयुधिष्ठिर ॥ आदानरुचयश्चैवपरदाराभिमर्शिनः ॥ २९ ॥ उग्रदंडप्रधानाश्चमिथ्याव्याहारिणस्तथा ॥ आक्रोष्टारश्चलुब्धाश्चहर्तारःसाहसप्रियाः ॥ ३० ॥ सभाविहारभेत्तारोवर्णानांचप्रदूषकाः ॥ हिरण्यदंड्यावध्याश्चकर्तव्यादेशकालतः ॥ ३१ ॥ प्रातरेवहिपश्येथायेकुर्युर्व्ययकर्मते ॥ अलंकारमथोभोज्यमतऊर्ध्वंसमाचरेः ॥ ३२ ॥ पश्येथाश्चततोयोधान्सदात्वंप्रतिहर्षयन् ॥ दूतानांचचराणांचप्रदोषस्तेसदाभवेत् ॥ ३३ ॥ सदाचापररात्रांतेभवेत्कार्यार्थनिर्णयः ॥ मध्यरात्रेविहारस्तेमध्याह्नेचसदाभवेत् ॥ ३४ ॥ सर्वेत्वौपयिकाःकालाःकार्याणांभरतर्षभ ॥ तथैवालंकृतःकालेतिष्ठेथाभूरिदक्षिण ॥ ३५ ॥ चक्रवत्तातकार्याणांपर्यायोदृश्यतेसदा ॥ कोशस्यनिचयेयत्नंकुर्वीथान्यायतःसदा ॥ ३६ ॥ विविधस्यमहाराजविपरीतंविवर्जयेः ॥ चारैर्विदित्वाशत्रूंश्चयेराज्ञामंतरैषिणः ॥ ३७ ॥ तानाप्तैःपुरुषैर्दूराद्घातयेथानराधिप ॥ कर्मदृष्ट्वाथभृत्यांस्त्वंवरयेथाःकुरूद्वह ॥ ३८ ॥

रण्यदंड्यावध्याःपूर्वोक्ताः सर्वेदेशकालानुरोधेनदंड्यावावध्यावेतिज्ञेयं ॥३१॥३२॥ प्रदोषोरजनीमुखंदूतादीनांदर्शनकालः ॥३३॥ तेभ्यःश्रुतानामर्थानांनिर्णयेअपररात्रः ॥३४ ॥ ३५ ॥ ३६॥३७॥३८॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३९ ॥ ४० ॥ गवादिवदाहारमात्रवेतनाः विटिग्रहीतानामप्याहारमात्रंदेयमित्यर्थः व्यवहारिणःकारुशिल्पिप्रभृतयः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ॥ इतिआश्र०नैल०भारतभावदीपेपंचमोऽध्यायः
॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ मंडलानिअरिर्मित्रमित्यादीनि उदासीनादन्योमध्यमोद्वयोरपिइष्टाकांक्षी ॥ १ ॥ चतुर्णांशत्रुपक्षेजातानां शत्रुःशत्रुमित्रंउभयोर्जयार्थीपराजयार्थीचेति ॥ २ ॥ यथेच्छकंपरैर्भे
दत्वमभेद्यत्वंचभवतितस्मादवहितस्तिष्ठेत् यथाभेदोनभवेदिति ॥ ३ ॥ द्वादश चत्वारःशत्रुजाताः षट्आततायिनः मित्रममित्रमित्रंचेतिषष्टिर्गुणाः कृष्यादीन्यष्टौसंधानकर्माणि बालादयोविंशतिरसंधेयाः

॥५॥ कारयेथाश्वकर्माणियुक्तायुक्तैरधिष्ठितैः ॥ सेनाप्रणेताचभवेत्तवतातदृढव्रतः ॥ ३९ ॥ शूरःक्लेशसहश्चैवहितोभक्तश्चपूरुषः ॥ सर्वेजनपदाश्चैवतवकर्माणिपांड
व ॥ ४० ॥ गोवद्रासभवच्चैवकुर्युर्येव्यवहारिणः ॥ स्वरंध्रंपररंध्रंचस्वेषुचैवपरेषुच ॥ ४१ ॥ उपलक्षयितव्यंतेनित्यमेवयुधिष्ठिर ॥ देशजाश्चैवपुरुषाविक्रांताःस्वे
षुकर्मसु ॥ ४२ ॥ यात्राभिरनुरूपाभिरनुग्राह्याहितास्त्वया ॥ गुणार्थिनांगुणःकार्योविदुषावैजनाधिप ॥ अविचार्याश्चतेतेस्युरचलाइवनित्यशः ॥ ४३ ॥ ॥इ
तिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासप० धृतराष्ट्रोपदेशेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ मंडलानिचबुध्येथाःपरेषामा
त्मनस्तथा ॥ उदासीनगणानांचमध्यस्थानांचभारत ॥ १ ॥ चतुर्णांशत्रुजातानांसर्वेषामाततायिनाम् ॥ मित्रंचामित्रमित्रंचबोद्धव्यंतेरिकर्शन ॥ २ ॥ तथामा
त्याजनपदादुर्गाणिविविधानिच ॥ बलानिचकुरुश्रेष्ठभवत्येषांयथेच्छकम् ॥ ३ ॥ तेचद्वादशकौंतेयराज्ञांवैविषयात्मकाः ॥ मंत्रिप्रधानाश्चगुणाःषष्टिर्द्वादशचप्र
भो ॥ ४ ॥ एतन्मंडलमित्याहुराचार्यानीतिकोविदाः ॥ अत्रषाड्गुण्यमायत्तंयुधिष्ठिरनिबोधतत् ॥ ५ ॥ वृद्धिक्षयौचविज्ञेयौस्थानंचकुरुसत्तम ॥ द्विसप्तत्यांमहा
बाहोततःषाड्गुण्यजागुणाः ॥ ६ ॥ यदास्वपक्षोबलवान्परपक्षस्तथाबलः ॥ विगृह्यशत्रून्कौंतेयजेयःक्षितिपतिस्तदा ॥ ७ ॥ यदापरेचबलिनःस्वपक्षश्चैवदुर्ब
लः ॥ सार्धंविद्वांस्तदाक्षीणःपरैःसंधिंसमाश्रयेत् ॥ ८ ॥ द्रव्याणांसंचयश्चैवकर्तव्यःसुमहांस्तथा ॥ यदासमर्थोयानायनचिरेणैवभारत ॥ ९ ॥ तदासर्वंविधेयं
स्यात्स्थानेनसविचारयेत् ॥ भूमिरल्पफलादेयाविपरीतस्यभारत ॥ १० ॥ हिरण्यंकुप्यभूयिष्ठंमित्रंक्षीणमथोबलम् ॥ विपरीतान्निगृह्णीयात्स्वयंसंधिविशारदः
॥ ११ ॥ संध्यर्थंराजपुत्रंवालिप्सेथाभरतर्षभ ॥ विपरीतंनतच्छ्रेयःपुत्रकस्यांचिदापदि ॥ १२ ॥ तस्याःप्रमोक्षेयत्नंचकुर्याःसोपायमंत्रवित् ॥ प्रकृतीनांचराजें
द्रराजादीनान्विभावयेत् ॥ १३ ॥ ॥५॥

नास्तिक्यादयश्चतुर्दशदोषाः मंत्रादीन्यष्टादशतीर्थानीति एतेषुकेचिद्धानार्थंज्ञातव्याःकेचिदुपादानार्थं ॥ ४ ॥ षाड्गुण्यादयःप्रागेवव्याख्याताः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ संध्यर्थमि
तिसार्धः यःसंधिंकरोतितस्यपुत्रंस्वनिकटेस्थापयेदित्यर्थः तदकरणेमहत्यापदायाति कदाचित्तस्यामप्यागतायाममोक्षेतत्परिहारेयत्नोपिकर्तव्यः ॥ १२ ॥ दीनानंधबधिरादीन् विभावयेत्पूजयेत् ॥ १३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

युगपद्वेतिकुर्यादितिचशेषः ॥ १४ ॥ १५ ॥ तेनहिंसेत्सजिगीषुरितिशेषः ॥ १६ ॥ नान्वेष्टव्यानोच्छेदनीयाः ॥ १७ ॥ वैतसींवृत्तिंप्रबलेष्वितिशेषः एनंत्वां ॥ १८ ॥ १९ ॥ असंभवेउपायांतरस्य मु
ख्येनशरीरेणैवयुद्धायनिष्पतेत् एवंशरीरमोक्षणेमुक्तिःशूरस्यस्यादित्यर्थः ॥ २० ॥ ॥ इतिआश्रम०नै०भारतभा०षष्ठोऽध्यायः॥६॥ ॥७॥ ॥ संधीति प्रबलप्रतियोगिकौदुर्बलप्रतियोगिकौचेतिद्वि

क्रमेणयुगपत्सर्वंव्यवसायंमहाबलः ॥ पीडनंस्तंभनंचैवकोशभंगस्तथैवच ॥ १४ ॥ कार्यंयत्नेनशत्रूणांस्वराज्यंरक्षतास्वयम् ॥ नचहिंस्योऽभ्युपगतःसामंतोवृद्धि
मिच्छता ॥ १५ ॥ कौंतेयतंनहिंसेत्सयोमहींविजिगीषते ॥ गणानांभेदनेयोगमीप्सेथाःसहमंत्रिभिः ॥ १६ ॥ साधुसंग्रहणाच्चैवपापनिग्रहणात्तथा ॥ दुर्बलाश्चै
वसततंनान्वेष्टव्याबलीयसा ॥ १७ ॥ तिष्ठेथाराजशार्दूलवैतसींवृत्तिमास्थितः ॥ यद्येनमभियायाच्चबलवान्दुर्बलंनृपः ॥ १८ ॥ सामादिभिरुपायैस्तंक्रमेणवि
निवर्तयेः ॥ अशक्नुवंश्चयुद्धायनिष्पतेत्सहमंत्रिभिः ॥ १९ ॥ कोशेनपौरैर्दंडेनयेचास्यप्रियकारिणः ॥ असंभवेतुसर्वस्ययथामुख्येननिष्पतेत् ॥ क्रमेणानेनमुक्तिः
स्याच्छरीरमितिकेवलम् ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप०आश्रमवा०धृतराष्ट्रोपदेशेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥
संधिविग्रहमप्यत्रपश्येथाराजसत्तम ॥ द्वियोनिंविविधोपायंबहुकल्पंयुधिष्ठिर ॥ १ ॥ कौरव्यपर्युपासीथाःस्थित्वाद्वैविध्यमात्मनः ॥ तुष्टपुष्टबलःशत्रुरात्मवानिति
चस्मरेत् ॥ २ ॥ पर्युपासनकालेतुविपरीतंविधीयते ॥ आमर्दकालेराजेंद्रव्यपसर्पेत्ततःपरम् ॥ ३ ॥ व्यसनंभेदनंचैवशत्रूणांकारयेत्ततः ॥ कर्षणंभीषणंचैवयुद्धेचै
वबलक्षयम् ॥ ४ ॥ प्रयास्यमानोनृपतिस्त्रिविधांपरिचिंतयेत् ॥ आत्मनश्चैवशत्रोश्चशक्तिंशास्त्रविशारदः ॥ ५ ॥ उत्साहप्रभुशक्तिभ्यांमंत्रशक्त्याचभारत ॥ उप
पन्नोनृपोयायाद्विपरीतंचवर्जयेत् ॥ ६ ॥ आददीतबलंराजामौलंमित्रबलंतथा ॥ अटवीबलंभृतंचैवतथाश्रेणीबलंप्रभो ॥ ७ ॥ तत्रमित्रबलंराजन्मौलंचैववि
शिष्यते ॥ श्रेणीबलंभृतंचैवतुल्येएवेतिमेमतिः ॥ ८ ॥ तथाचारबलंचैवपरस्परसमंनृप ॥ विज्ञेयंबहुकालेषुराज्ञाकालउपस्थिते ॥ ९ ॥ आपदश्चापिबोद्धव्याब
हुरूपानराधिप ॥ भवंतिराज्ञाकौरव्ययास्ताःपृथगतःशृणु ॥ १० ॥ विकल्पाबहुधाराजन्नापदांपांडुनंदन ॥ सामादिभिरुपन्यस्यगणयेत्तान्नृपःसदा ॥ ११ ॥ यात्रां
गच्छेद्बलैर्युक्तोराजासद्भिःपरंतप ॥ युक्तश्चदेशकालाभ्यांबलैरात्मगुणैस्तथा ॥ १२ ॥

योनीसंधिविग्रहौ ॥ १ ॥ स्थित्वास्थिरोभूत्वा द्वैविध्यंबलाबलंज्ञात्वाशत्रुंपर्युपास्वेतिभावः स्मरेज्जयोपायंविचारयेन्नत्वकस्मात्प्रयायात् ॥ २ ॥ विपरीतमतुष्टपुष्टबलंप्रयायादित्यर्थः ॥ ३ ॥ स्मरेदित्युक्तंवि
स्पष्टयति व्यसनमिति ॥ ४ ॥ त्रिविधांशक्तिं ॥ ५ ॥ तामेवाह उत्साहेति ॥ ६ ॥ मौलंधनबलं ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ विकल्पाईतिप्रभृतयः तानुपन्यस्यगणयेन्नतुगोपयित्वावहेलयेत् ॥ ११ ॥ १२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 अनृतावकालेपिशिशिरादौ ॥ १३ ॥ १४ ॥ शकटादयोव्यूहविशेषाः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥१९॥२०॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभावदीपेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

हृष्टपुष्टबलोगच्छेद्राजावृद्धयुदयेरतः ॥ अकुशश्चाप्यथोयायादनृतावपिपांडव ॥ १३ ॥ तूणाश्मानंवाजिरथप्रवाहांध्वजद्रुमैःसंवृतकूलरोधसम् ॥ पदातिनागैर्ब
 हुकर्दमांनदींसपत्ननाशेनृपतिःप्रयोजयेत् ॥ १४ ॥ अथोपपत्त्याशकटंपद्मवज्रंचभारत ॥ उशनावेदयच्छास्त्रंतत्रैतद्विहितंविभो ॥ १५ ॥ चारयित्वापरबलंकृत्वा
स्वबलदर्शनम् ॥ स्वभूमौयोजयेद्युद्धंपरभूमौतथैवच ॥ १६ ॥ बलंप्रसादयेद्राजानिक्षिपेद्बलिनोनरान् ॥ ज्ञात्वास्वविषयंतत्रसामादिभिरुपक्रमेत् ॥ १७ ॥ सर्व
थैवमहाराजशरीरंधारयेदिह ॥ प्रेत्यचेहचकर्तव्यमात्मनिःश्रेयसंपरम् ॥ १८ ॥ एवमेतन्महाराजराजासम्यक्समाचरन् ॥ प्रेत्यस्वर्गमवाप्नोतिप्रजाधर्मेणपाल
यन् ॥ १९ ॥ एवंत्वयाकुरुश्रेष्ठवर्तितव्यंप्रजाहितम् ॥ उभयोर्लोकयोस्तातप्राप्तयेनित्यमेवहि ॥ २० ॥ भीष्मेणसर्वमुक्तोसिकृष्णेनविदुरेणच ॥ मयाप्यवश्यंवक्त
व्यंप्रीत्यातेनृपसत्तम ॥ २१ ॥ एतत्सर्वंयथान्यायंकुर्वीथाभूरिदक्षिण ॥ प्रियस्तथाप्रजानांत्वंस्वर्गेसुखमवाप्स्यसि ॥ २२ ॥ अश्वमेधसहस्रेणयोयजेत्पृथिवी
पतिः ॥ पालयेद्वापिधर्मेणप्रजास्तुल्यंफलंलभेत् ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० आश्रम० धृतराष्ट्रोपसंवादेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ यु
धिष्ठिरउवाच ॥ ॥ एवमेतत्करिष्यामियथात्थपृथिवीपते ॥ भूयश्चैवानुशास्योहंभवतापार्थिवर्षभ ॥ १ ॥ भीष्मेस्वर्गमनुप्राप्तेगतेचमधुसूदने ॥ विदुरेसंजये
चैवकोन्योमांवक्तुमर्हति ॥ २ ॥ यत्तुमामनुशास्तीहभवानद्यहितेस्थितः ॥ कर्तास्मितन्महीपालनिर्वृतोभवपार्थिव ॥ ३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तःस
राजर्षिर्धर्मराजेनधीमता ॥ कौंतेयंसमनुज्ञातुमियेषभरतर्षभ ॥ ४ ॥ पुत्रसंशाम्यतांतावन्ममापिबलवान्श्रमः ॥ इत्युक्त्वाप्राविशद्राजागांधार्याभवनंतदा ॥
॥ ५ ॥ तमासनगतंदेवीगांधारीधर्मचारिणी ॥ उवाचकालेकालज्ञाप्रजापतिसमंपतिम् ॥ ६ ॥ अनुज्ञातःस्वयंतेनव्यासेनत्वंमहर्षिणा ॥ युधिष्ठिरस्यानुमतेकदा
रण्यंगमिष्यसि ॥ ७ ॥ ॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ गांधार्यहमनुज्ञातःस्वयंपित्रामहात्मना ॥ युधिष्ठिरस्यानुमतेगंतास्मिनचिराद्वनम् ॥ ८ ॥ अहंहितावत्सर्वेषांते
पांदुर्द्यूतदेविनाम् ॥ पुत्राणांदातुमिच्छामिप्रेतभावानुगंवसु ॥ ९ ॥ सर्वप्रकृतिसान्निध्यंकारयित्वास्ववेश्मनि ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाधर्मराजाय
प्रेषयामासवैतदा ॥ १० ॥ सचतद्वचनात्सर्वंसमानिन्येमहीपतिः ॥ ततःप्रतीतमनसोब्राह्मणाःकुरुजांगलाः ॥ ११ ॥

एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्षत्रियाश्चैववैश्याश्चशूद्राश्चैवसमाययुः ॥ ततोनिष्क्रम्यनृपतिस्तस्मादंतःपुरात्तदा ॥ १२ ॥ ददृशेतंजनंसर्वंसर्वाश्चप्रकृतीस्तथा ॥ समवेतांश्चतान्सर्वान्पौरा
नूजानपदांस्तथा ॥ १३ ॥ तानागतानभिप्रेक्ष्यसमस्तंचसुहृज्जनम् ॥ ब्राह्मणांश्चमहीपालनानादेशसमागतान् ॥ १४ ॥ उवाचमतिमानूराजाधृतराष्ट्रोंविकासु
तः ॥ भवंतःकुरवश्चैवचिरकालंसहोषिताः ॥ १५ ॥ परस्परस्यसुहृदःपरस्परहितेरताः ॥ यदिदानीमहंब्रूयामस्मिन्कालउपस्थिते ॥ १६ ॥ तथाभवद्भिःकर्तव्य
मविचार्यवचोमम ॥ अरण्यगमनेबुद्धिर्गांधारीसहितस्यमे ॥ १७ ॥ व्यासस्यानुमतेराज्ञस्तथाकुंतीसुतस्यमे ॥ भवंतोप्यनुजानंतुमाचवोभूद्विचारणा ॥ १८ ॥
अस्माकंभवतांचैवयेयंप्रीतिर्हिशाश्वती ॥ नचसान्येषुदेशेषुराज्ञामितिमतिर्मम ॥ १९ ॥ शांतोस्मिवयसानेनतथापुत्रविनाकृतः ॥ उपवासकृशश्चास्मिगां
धारीसहितोनघाः ॥ २० ॥ युधिष्ठिरगतेराज्येप्राप्तश्चास्मिसुखंमहत् ॥ मन्येदुर्योधनैश्वर्याद्विशिष्टमितिसत्तमाः ॥ २१ ॥ ममचांधस्यवृद्धस्यहतपुत्रस्यकागतिः ॥
ऋतेवनंमहाभागास्तन्मानुज्ञातुमर्हथ ॥ २२ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वासर्वेतेकुरुजांगलाः ॥ बाष्पसंदिग्धयावाचारुरुदुर्भरतर्षभ ॥ २३ ॥ तानविब्रुवतःकिंचित्सर्वा
न्शोकपरायणान् ॥ पुनरेवमहातेजाधृतराष्ट्रोब्रवीदिदम् ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवा० आश्रम० धृतराष्ट्रकृतवनगमनप्रार्थनेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ धृत
राष्ट्रउवाच ॥ ॥ शांतनुःपालयामासयथावद्वसुधामिमाम् ॥ तथाविचित्रवीर्यश्चभीष्मेणपरिपालितः ॥ १ ॥ पालयामासनस्तातोविदितार्थोनसंशयः ॥ यथाच
पांडुर्भ्रातामेदयितोभवतामभूत् ॥ २ ॥ सचापिपालयामासयथावत्तच्चवेत्थह ॥ मयाचभवतांसम्यक्शुश्रूषायाकृतानघाः ॥ ३ ॥ असम्यग्वामहाभागास्तत्क्ष
न्तव्यमतंद्रितैः ॥ यदादुर्योधनेनेदंभुक्तंराज्यमकंटकम् ॥ ४ ॥ अपितत्रनवोमंदोदुर्बुद्धिरपराद्धवान् ॥ तस्यापराधाद्दुर्बुद्धेरभिमानान्महीक्षिताम् ॥ ५ ॥ विमर्दःसुम
हानासीदनयात्स्वकृतादथ ॥ तन्मयासाधुवापीदंयदिवासाधुवैकृतम् ॥ ६ ॥ तद्वोहृदिनकर्तव्यंमयाबद्धोयमंजलिः ॥ वृद्धोयंहतपुत्रोयंदुःखितोयंनराधिपः ॥ ७ ॥ पू
र्वराज्ञांचपुत्रोयमितिकृत्वानुजानथ ॥ इयंचकृपणावृद्धाहतपुत्रातपस्विनी ॥ ८ ॥ गांधारीपुत्रशोकार्तायुष्मान्याचतिवैमया ॥ हतपुत्राविमौवृद्धौविदित्वादुः
खितौतथा ॥ ९ ॥ अनुजानीतभद्रंवोव्रजावशरणंचवः ॥ अयंचकौरवोराजाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ अन्येनभृत्येन अनुज्ञातुंक्षंतुं ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ इतिआश्रमवा०नैलकंठीयेभारतभावदीपेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

सर्वैर्भवद्भिर्द्रष्टव्यःसमेषुविषमेषुच ॥ नजातुविषमंचैवगमिष्यतिकदाचन ॥ ११ ॥ चत्वारःसचिवायस्यभ्रातरोविपुलौजसः ॥ लोकपालसमाह्येतेसर्वंधर्मा
॥ ७॥ र्थदर्शिनः ॥ १२ ॥ब्रह्मेवभगवानेषसर्वभूतजगत्पतिः ॥ युधिष्ठिरोमहातेजाभवतःपालयिष्यति ॥ १३ ॥ अवश्यमेववक्तव्यमितिकृत्वाब्रवीमिवः ॥ एषन्यासो १५
मयादत्तःसर्वैषांवोयुधिष्ठिरः ॥ १४ ॥ भवंतोस्यचवीरस्यन्यासभूताःकृतामया ॥ यदेवतैःकृतंकिंचिद्व्यलीकंवःसुतैर्मम ॥ १५ ॥ यदन्येनमदीयेनतदनुज्ञातुम
र्हथ ॥ भवद्भिर्नहिमेमन्युःकृतपूर्वःकथंचन ॥ १६ ॥ अत्यंतगुरुभक्तानामेषोंजलिरिदंनमः ॥ तेषामस्थिरबुद्धीनांलुब्धानांकामचारिणाम् ॥ १७ ॥ कृतेयाचेद्यवः
सर्वान्गांधारीसहितोनघाः ॥ इत्युक्तास्तेनतेसर्वेपौरजानपदाजनाः ॥ नोचुर्बाष्पकलाःकिंचिद्वीक्षांचक्रुःपरस्परम् ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्री०आश्रमवासि०आश्र
वासप०धृतराष्ट्रप्रार्थनेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तास्तुतेतेनपौरजानपदाजनाः ॥ वृद्धेनराज्ञाकौरव्यनष्टसंज्ञाइवाभवन् ॥ १ ॥
तूष्णींभूतांस्ततस्तांस्तुबाष्पकंठान्महीपतिः ॥ धृतराष्ट्रोमहीपालःपुनरेवाभ्यभाषत ॥ २ ॥ वृद्धंचहतपुत्रंचधर्मपत्न्यासहानया ॥ विलपंतंबहुविधंकृपणंचैवस
त्तमाः ॥ ३ ॥ पित्रास्वयमनुज्ञातंकृष्णद्वैपायनेनवै ॥ वनवासायधर्मज्ञाधर्मज्ञेननृपेणह ॥ ४ ॥ साहंपुनःपुनश्चैवशिरसावनतोऽनघाः ॥ गांधार्यासहितंतन्मां
समनुज्ञातुमर्हथ ॥ ५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वाकुरुराजस्यवाक्यानिकरुणानिते ॥ रुरुदुःसर्वशोराजन्समेताःकुरुजांगलाः ॥ ६ ॥ उत्तरीयैः
करैश्चापिसंछाद्यवदनानिते ॥ रुरुदुःशोकसंतप्तामुहूर्तंपितृमातृवत् ॥ ७ ॥ हृदयैःशून्यभूतैस्तेधृतराष्ट्रप्रवासजम् ॥ दुःखंसंधारयंतोहिनष्टसंज्ञाइवाभवन् ॥ ८ ॥
तेविनीयतमायासंधृतराष्ट्रवियोगजम् ॥ शनैःशनैस्तदान्योन्यमब्रुवन्संमतान्युत ॥ ९ ॥ ततःसंधायतेसर्वेवाक्यान्यथसमासतः ॥ एकस्मिन्ब्राह्मणेराजन्निवेश्यो
चुर्नराधिपम् ॥ १० ॥ ततःस्वाचरणोविप्रःसंमतोर्थविशारदः ॥ सांबाख्योबह्वृचोराजन्वक्तुंसमुपचक्रमे ॥ ११ ॥ अनुमान्यमहाराजंतत्सदःसंप्रसाद्यच ॥
विप्रःप्रगल्भोमेधावीसराजानमुवाचह ॥ १२ ॥ राजन्वाक्यंजनस्यास्यमयिसर्वंसमर्पितम् ॥ वक्ष्यामितदहंवीरतज्जुषस्वनराधिप ॥ १३ ॥ यथावदसिराजेंद्र
सर्वमेतत्तथाविभो ॥ नात्रमिथ्यावचःकिंचित्सुहृत्त्वंनःपरस्परम् ॥ १४ ॥ ॥ ७॥

एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३७॥३८॥ दृष्टिप्रदानमप्यस्मदवेक्षार्थंपांडवेष्वस्माकंसमर्पणं ॥ ३९ ॥ ४० ॥

नजात्वस्यचवंशस्यराज्ञांकश्चित्कदाचन ॥ राजासीद्यःप्रजापालःप्रजानामप्रियोऽभवत् ॥ १५ ॥ पितृवद्भ्रातृवच्चैवभवंतःपालयंतिनः ॥ नचदुर्योधनःकिंचि
दयुक्तंकृतवान्नृपः ॥ १६ ॥ यथाब्रवीतिधर्मात्मामुनिःसत्यवतीसुतः ॥ तथाकुरुमहाराजसहिनःपरमोगुरुः ॥ १७ ॥ त्यक्तावयंतुभवतादुःखशोकपरायणाः ॥
भविष्यामश्चिरंराजन्भवद्गुणशतैर्युताः ॥ १८ ॥ यथाशांतनुनागुप्ताराज्ञाचित्रांगदेनच ॥ भीष्मवीर्योपगूढेनपित्रातवचपार्थिव ॥ १९ ॥ भवद्बुद्धीक्षणाच्चैवपां
डुनापृथिवीक्षिता ॥ तथादुर्योधनेनापिराज्ञासुपरिपालिताः ॥ २० ॥ नस्वल्पमपिपुत्रस्तेव्यलीकंकृतवान्नृप ॥ पितरीवसुविश्वस्तास्तस्मिन्नपिनराधिपे ॥ २१ ॥
वयसास्मयथासम्यक्भवतोविदितंतथा ॥ तथावर्षसहस्राणिकुंतीपुत्रेणधीमता ॥ २२ ॥ पाल्यमानाधृतिमतासुखंविंदामहेनृप ॥ राजर्षीणांपुराणानांभवतां
पुण्यकर्मणाम् ॥ २३ ॥ कुरुसंवरणादीनांभरतस्यचधीमतः ॥ वृत्तंसमनुयात्येषधर्मात्माभूरिदक्षिणः ॥ २४ ॥ नात्रवाच्यंमहाराजसुसूक्ष्ममपिविद्यते ॥ उषिताः
स्मसुखंनित्यंभवतापरिपालिताः ॥ २५ ॥ सुसूक्ष्मंचव्यलीकंतेसपुत्रस्यनविद्यते ॥ यत्तुज्ञातिविमर्देऽस्मिन्नात्थदुर्योधनंप्रति ॥ २६ ॥ भवंतमनुनेष्यामितत्रापिकु
रुनंदन ॥ ॥ब्राह्मणउवाच ॥ ॥ नतद्दुर्योधनकृतंनचतद्भवताकृतम् ॥ २७ ॥ नकर्णसौबलाभ्यांचकुरवोयत्क्षयंगताः ॥ दैवंतत्तुविजानीमोयन्नशक्यंप्रबाधि
तुम् ॥ २८ ॥ दैवंपुरुषकारेणनशक्यमपिबाधितुम् ॥ अक्षौहिण्योमहाराजदशाष्टौचसमागताः ॥ २९ ॥ अष्टादशाहेनहताःकुरुभिर्योधपुंगवैः ॥ भीष्मद्रोणकृपाद्यै
श्चकर्णेनचमहात्मना ॥ ३० ॥ युयुधानेनवीरेणधृष्टद्युम्नेनचैवह ॥ चतुर्भिःपांडुपुत्रैश्चभीमार्जुनयमैस्तथा ॥ ३१ ॥ नचक्षयोयंनृपतेऋतेदैवबलादभूत् ॥ अवश्य
मेवसंग्रामेक्षत्रियेणविशेषतः ॥ ३२ ॥ कर्तव्यंनिधनंकालेमर्तव्यंक्षत्रबंधुना ॥ तैरियंपुरुषव्याघ्रैर्विद्याबाहुबलान्वितैः ॥ ३३ ॥ पृथिवीनिहतासर्वासहयासरथ
द्विपा ॥ नसराज्ञांवधेसूनुःकारणंतेमहात्मनाम् ॥ ३४ ॥ नभवान्नचतेभृत्यानकर्णोनचसौबलः ॥ यद्विशस्ताःकुरुश्रेष्ठराजानश्चसहस्रशः ॥ ३५ ॥ सर्वंदैवकृतंवि
द्धिकोत्रकिंवक्तुमर्हति ॥ गुरुर्मतोभवानस्यकृत्स्नस्यजगतःप्रभुः ॥ ३६ ॥ धर्मात्मानमतस्तुभ्यमनुजानीमहेसुतम् ॥ लभतांवीरलोकंससहायोनराधिपः ॥
॥ ३७ ॥ द्विजाग्र्यैःसमनुज्ञातस्त्रिदिवेमोदतांसुखम् ॥ प्राप्स्यतेचभवान्पुण्यंधर्मेचपरमांस्थितिं ॥ ३८ ॥ वेदधर्मंचकृत्स्नेनसम्यक्त्वंभवसुव्रतः ॥ दृष्टिप्रदानमपिते
पांडवान्प्रतिनोवृथा ॥ ३९ ॥ समर्थास्त्रिदिवस्यापिपालनेकिंपुनःक्षितेः ॥ अनुवर्त्स्यंतिवाधीमन्समेषुविषमेषुच ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥

प्रजाः कुरुकुलश्रेष्ठपांडवान्शीलभूषणान् ॥ ब्रह्मदेयाग्रहारांश्चपारिवर्हांश्चपार्थिवः ॥ ४१ ॥ पूर्वराजाभिपन्नांश्चपालयत्येवपांडवः ॥ दीर्घदर्शीमृदुर्दांतःसदा
॥८॥ वैश्रवणोयथा ॥ ४२ ॥ अक्षुद्रसचिवश्चायंकुंतीपुत्रोमहामनाः ॥ अथमित्रेदयावांश्चशुचिश्चभरतर्षभः ॥ ४३ ॥ ऋजुपश्यतिमेधावीपुत्रवत्पालितःसदा ॥ वि १५
प्रियंचजनस्यास्यसंसर्गाद्धर्मजस्यवै ॥ ४४ ॥ नकरिष्यंतिराजर्षेतथाभीमार्जुनादयः ॥ मंदामृदुषुकौरव्यतीक्ष्णेष्वाशीविषोपमाः ॥ ४५ ॥ वीर्यवंतोमहात्मानः
पौराणांचहितेरताः ॥ नकुंतीनचपांचालीनचोलूपीनसात्वती ॥ ४६ ॥ अस्मिन्जनेकरिष्यंतिप्रतिकूलानिकर्हिचित् ॥ भवत्कृतमिमंस्नेहंयुधिष्ठिरविवर्धितम्
॥ ४७ ॥ नपृष्ठतःकरिष्यंतिपौराजानपदाजनाः ॥ अधर्मिष्ठानपिसतःकुंतीपुत्रामहारथाः ॥ ४८ ॥ मानवान्पालयिष्यंतिभूत्वाधर्मपरायणाः ॥ सराजन्मानसंदुः
खमपनीययुधिष्ठिरात् ॥ ४९ ॥ कुरुकार्याणिधर्म्याणिनमस्तेपुरुषर्षभ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तस्यतद्वचनंधर्म्यमनुमान्यगुणोत्तरम् ॥ ५० ॥ साधुसाध्वि
तिसर्वःसजनःप्रतिगृहीतवान् ॥ धृतराष्ट्रश्चतद्वाक्यमभिपूज्यपुनःपुनः ॥ ५१ ॥ विसर्जयामासतदाप्रकृतीस्तुशनैःशनैः ॥ सतैःसंपूजितोराजाशिवेनावेक्षितस्त
था ॥ ५२ ॥ प्रांजलिःपूजयामासतंजनंभरतर्षभ ॥ ततोविवेशभवनंगांधार्यासहितोनिजम् ॥ व्युष्टायांचैवशर्वर्यांयच्चकारनिबोधतत् ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीमहा
भारतेआश्र० आश्रमवासप० प्रकृतिसांत्वनेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोरजन्यांव्युष्टायांधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ विदुरंप्रेष
यामासयुधिष्ठिरनिवेशनम् ॥ १ ॥ सगत्वाराजवचनादुवाचाच्युतमीश्वरम् ॥ युधिष्ठिरंमहातेजाःसर्वबुद्धिमतांवरः ॥ २ ॥ धृतराष्ट्रोमहाराजोवनवासायदीक्षितः ॥
गमिष्यतिवनंराजन्नागतांकार्तिकीमिमाम् ॥ ३ ॥ सत्वांकुरुकुलश्रेष्ठकिंचिदर्थमभीप्सति ॥ श्राद्धमिच्छतिदातुंसगांगेयस्यमहात्मनः ॥ ४ ॥ द्रोणस्यसोमदत्तस्य
वाह्लीकस्यचधीमतः ॥ पुत्राणांचैवसर्वेषांयेचान्येसुहृदोहताः ॥ ५ ॥ यदिचाप्यनुजानीषेसैंधवापसदस्यच ॥ एतच्छ्रुत्वातुवचनंविदुरस्ययुधिष्ठिरः ॥ ६ ॥ हृष्टः
संपूजयामासगुडाकेशश्चपांडवः ॥ नचभीमोदृढक्रोधस्तद्वचोजगृहेतदा ॥ ७ ॥ विदुरस्यमहातेजादुर्योधनकृतंस्मरन् ॥ अभिप्रायंविदित्वातुभीमसेनस्यफाल्गु ॥८॥
नः ॥ ८ ॥ किरीटीकिंचिदानम्यतमुवाचनरर्षभम् ॥ भीमराजापितावृद्धोवनवासायदीक्षितः ॥ ९ ॥

॥ २ ॥ ३ ॥ किंचिदर्थंकिंचित्कार्यंकर्तुंत्वामभीप्सतिद्रष्टुमितिशेषः तदेवाह श्राद्धमिति ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दातुमिच्छतिसर्वेषांसुहृदामौर्ध्वदेहिकम् ॥ भवतानिर्जितंवित्तंदातुमिच्छतिकौरवः ॥ १० ॥ भीष्मादीनांमहाबाहोतदनुज्ञातुमर्हसि ॥ दिष्ट्यात्वद्यमहाबाहोधृत
राष्ट्रःप्रयाचते ॥ ११ ॥ याचितोयःपुरास्माभिःपश्यकालस्यपर्ययम् ॥ योसौपृथिव्याःकृत्स्नायाभर्ताभूत्वानराधिपः ॥ १२ ॥ परैर्विनिहतामात्योवनंगंतुमभीप्स
ति ॥ मातेन्यत्पुरुषव्याघ्रदानाद्भवतुदर्शनम् ॥ १३ ॥ अयशस्यमतोन्यत्स्यादधर्मश्चमहाभुज ॥ राजानमुपशिक्षस्वज्येष्ठंभ्रातरमीश्वरम् ॥ १४ ॥ अर्हस्त्वमपिदातुं
वैनादातुंभरतर्षभ ॥ एवंब्रुवाणंबीभत्सुंधर्मराजोप्यपूजयत् ॥ १५ ॥ भीमसेनस्तुसक्रोधःप्रोवाचेदंवचस्तदा ॥ वयंभीष्मस्यदास्यामःप्रेतकार्यंतुफाल्गुन ॥ १६ ॥
सोमदत्तस्यनृपतेर्भूरिश्रवसएवच ॥ बाह्लीकस्यचराजर्षेर्द्रोणस्यचमहात्मनः ॥ १७ ॥ अन्येषांचैवसर्वेषांकुंतीकर्णायदास्यति ॥ श्राद्धानिपुरुषव्याघ्रमाप्रादा
त्कौरवोनृपः ॥ १८ ॥ इतिमेवर्ततेबुद्धिर्मानोनिंदंतुशात्रवः ॥ कष्टात्कष्टतरंयांतुसर्वेदुर्योधनादयः ॥ १९ ॥ यैरियंपृथिवीकृत्स्नाघातिताकुलपांसनैः ॥ कुतस्त्वमसि
विस्मृत्यवैरंद्वादशवार्षिकम् ॥ २० ॥ अज्ञातवासंगहनंद्रौपदीशोकवर्धनम् ॥ क्वतदाधृतराष्ट्रस्यस्नेहोऽस्मद्गोचरोगतः ॥ २१ ॥ कृष्णाजिनोपसंवीतोहृताभरणभू
षणः ॥ सार्धंपांचालपुत्र्यात्वंराजानमुपजग्मिवान् ॥ २२ ॥ क्वतदाद्रोणभीष्मौतौसोमदत्तोपिवाभवत् ॥ यत्रत्रयोदशसमावनेवन्येनजीवथ ॥ २३ ॥ नतदा
त्वांपिताज्येष्ठःपितृत्वेनाभिवीक्षते ॥ किंतेतद्विस्मृतंपार्थयदेषकुलपांसनः ॥ २४ ॥ दुर्बुद्धिर्विदुरंप्राहद्यूतेकिंजितमित्युत ॥ तमेवंवादिनंराजाकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥
उवाचवचनंधीमान्जोषमास्वेतिभर्त्सयन् ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा०आश्रम०एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥
भीमज्येष्ठोगुरुर्मेत्वंनातोन्यद्वक्तुमुत्सहे ॥ धृतराष्ट्रस्तुराजर्षिःसर्वथामानमर्हति ॥ १ ॥ नस्मरंत्यपराद्धानिस्मरंतिसुकृतान्यपि ॥ असंभिन्नार्यमर्यादाःसाधवःपु
रुषोत्तमाः ॥ २ ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाफाल्गुनस्यमहात्मनः ॥ विदुरंप्राहधर्मात्माकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ ३ ॥ इदंमद्वचनात्क्षत्तःकौरवंब्रूहिपार्थिवम् ॥ यावदिच्छ
तिपुत्राणांश्राद्धंतावद्ददाम्यहम् ॥ ४ ॥ भीष्मादीनांचसर्वेषांसुहृदामुपकारिणाम् ॥ ममकोशादितिविभोमाभूद्भीमःसुदुर्मनाः ॥ ५ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इ
त्युक्त्वाधर्मराजस्तमर्जुनंप्रत्यपूजयत् ॥ भीमसेनःकटाक्षेणवीक्षांचक्रेधनंजयम् ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥

ततःसविदुरंधीमान्वाक्यमाहयुधिष्ठिरः॥ भीमसेनेनकोपंसनृपतिःकर्तुमर्हति ॥ ७ ॥ परिक्लिष्टोहिभीमोपिहिमवृष्ट्यातपादिभिः ॥ दुःखैर्बहुविधैर्धीमानरण्ये
॥९॥ विदितंतव ॥ ८ ॥ किंतुमद्वचनाद्ब्रूहिराजानंभरतर्षभ ॥ यद्यदिच्छसियावच्चगृह्यतांमद्गृहादिति ॥ ९ ॥ यन्मात्सर्यमयंभीमःकरोतिभृशदुःखितः ॥ नतन्मनसिक १५
र्तव्यमितिवाच्यःसपार्थिवः ॥ १० ॥ यन्ममास्तिधनंकिंचिदर्जुनस्यचवेश्मनि ॥ तस्यस्वामीमहाराजइतिवाच्यःसपार्थिवः ॥ ११ ॥ ददातुराजाविप्रेभ्योयथेष्टं
क्रियतांव्ययः॥ पुत्राणांसुहृदांचैवगच्छत्वानृण्यमद्यसः ॥ १२ ॥ इदंचापिशरीरंमेतवायत्तंजनाधिप ॥ धनानिचेतिविद्धित्वंनमेतत्रास्तिसंशयः॥ १३ ॥ ॥ इ
तिश्रीमहाभारतेआश्रमवा० आश्रम० युधिष्ठिरानुमोदनेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तस्तुराज्ञासविदुरोबुद्धिसत्तमः॥
धृतराष्ट्रमुपेत्यैवंवाक्यमाहमहार्थवत् ॥ १ ॥ उक्तोयुधिष्ठिरोराजाभवद्वचनमादितः॥ सचसंश्रुत्यवाक्यंतेप्रशशंसमहाद्युतिः॥ २ ॥ बीभत्सुश्चमहातेजानिवेद
यतितेगृहान्॥ वसुतस्यगृहेयच्चप्राणानपिचकेवलान्॥ ३ ॥ धर्मराजश्चपुत्रस्तेराज्यंप्राणान्धनानिच ॥ अनुजानातिराजर्षेयच्चान्यदपिकिंचन ॥ ४ ॥ भीम
श्चसर्वंदुःखानिसंस्मृत्यबहुलान्युत ॥ कृच्छ्रादिवमहाबाहुरनुजज्ञेविनिःश्वसन् ॥ ५ ॥ सराजन्धर्मशीलेनराज्ञाबीभत्सुनातथा ॥ अनुनीतोमहाबाहुःसौहृदे
स्थापितोपिच॥ ६ ॥ नचमन्युस्त्वयाकार्यइतित्वांप्राहधर्मराट् ॥ संस्मृत्यभीमस्तद्वैरंयदन्यायवदाचरत् ॥ ७ ॥ एवंप्रायोहिधर्मोयंक्षत्रियाणांनराधिप॥ युद्धेक्ष
त्रियधर्मेचनिरतोयंवृकोदरः॥ ८ ॥ वृकोदरकृतेचाहमर्जुनश्चपुनःपुनः॥ प्रसीदयाचेनृपतेभवान्प्रभुरिहास्तियत्॥ ९ ॥ तद्ददातुभवान्वित्तंयावदिच्छसिपार्थिव॥
त्वमीश्वरोस्यराज्यस्यप्राणानामपिभारत॥ १० ॥ ब्रह्मदेयाग्रहारांश्चपुत्राणामौर्ध्वदेहिकम्॥ इतोरत्नानिगाश्चैवदासीदासमजाविकम्॥ ११ ॥ आनयित्वाकुरु
श्रेष्ठोब्राह्मणेभ्यःप्रयच्छतु ॥ दीनांधकृपणेभ्यश्चतत्रतत्रनृपाज्ञया ॥ १२ ॥ बह्वन्नरसपानाढ्याःसभाविदुरकारय ॥ गवांनिपानान्यन्यच्चविविधंपुण्यकंकुरु
॥ १३ ॥ इतिमामब्रवीद्राजापार्थश्चैवधनंजयः ॥ यदत्रानंतरंकार्यंतद्भवान्वक्तुमर्हति ॥ १४ ॥ इत्युक्तेविदुरेणाथधृतराष्ट्रोभिनंद्यतान् ॥ मनश्चक्रेमहादानेका
र्तिक्यांजनमेजय॥ १५॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासप० विदुरवाक्येत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥९॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विदुरेणेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ इतिआश्रमवा॰नै॰भारतभा॰चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ विदुरेणैवमुक्तस्तुधृतराष्ट्रोजनाधिपः ॥ प्रीतिमानभवद्राजनूराज्ञोजिष्णोश्चकर्मणि ॥ १ ॥ ततोभिरूपानूभीष्मायब्राह्मणान्नृषिसत्तमा
न् ॥ पुत्रार्थेंसुहृदश्चैवससमीक्ष्यसहस्रशः ॥ २ ॥ कारयित्वान्नपानानियानान्याच्छादनानिच ॥ सुवर्णमणिरत्नानिदासीदासमजाविकम् ॥ ३ ॥ कंबलानिचरत्ना
निग्रामानूक्षेत्रंतथाधनम् ॥ सालंकारानूगजानश्वानूकन्याश्चैववरस्त्रियः ॥ ४ ॥ उद्दिश्योद्दिश्यसर्वेभ्योददौसनृपसत्तमः ॥ द्रोणंसंकीर्त्यभीष्मंचसोमदत्तंचबाह्लिक
म् ॥ ५ ॥ दुर्योधनंचराजानंपुत्रांश्चैवपृथक्पृथक् ॥ जयद्रथपुरोगांश्चसुहृदश्चापिसर्वशः ॥ ६ ॥ सश्राद्धयज्ञोववृतेबहुशोधनदक्षिणः ॥ अनेकधनरत्नौघोयुधि
ष्ठिरमतेतदा ॥ ७ ॥ अनिशंयत्रपुरुषागणकालेखकास्तदा ॥ युधिष्ठिरस्यवचनादपृच्छंतस्मतंनृपम् ॥ ८ ॥ आज्ञापयकिमेतेभ्यःप्रदायंदीयतामिति ॥ तदुपस्थित
मेवात्रवचनांतेददुस्तदा ॥ ९ ॥ शतदेयेदशशतंसहस्रेचायुतंतथा ॥ दीयतेवचनाद्राज्ञःकुंतीपुत्रस्यधीमतः ॥ १० ॥ एवंसवसुधाराभिर्वर्षमाणोनृपांबुदः ॥ तर्प
यामासविप्रांस्तान्वर्षन्सस्यमिवांबुदः ॥ ११ ॥ ततोनंतरमेवात्रसर्ववर्णान्महामते ॥ अन्नपानरसौघेणप्लावयामासपार्थिवः ॥ १२ ॥ सवस्त्रधनरत्नौघोमृदंग
निनदोमहान् ॥ गवाश्वमकरावर्तोनानारत्नमहाकरः ॥ १३ ॥ ग्रामाग्रहारद्वीपाढ्योमणिहेमजलार्णवः ॥ जगत्संप्लावयामासधृतराष्ट्रोडुपोद्धतः ॥ १४ ॥ एवंसपु
त्रपौत्राणांपितृणामात्मनस्तथा ॥ गांधार्याश्चमहाराजप्रददावौर्ध्वदेहिकम् ॥ १५ ॥ परिश्रांतोयदासीत्सदददानान्यनेकशः ॥ निवर्तयामासतदादानयज्ञंनराधि
पः ॥ १६ ॥ एवंसराजाकौरव्यचक्रेदानमहाक्रतुम् ॥ नटनर्तकलास्याढ्यंबह्वन्नरसदक्षिणम् ॥ १७ ॥ दशाहमेवंदानानिदत्त्वाराजांबिकासुतः ॥ बभूवपुत्रपौत्राणा
मनृणोभरतर्षभ ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप॰आश्रमवा॰दानयज्ञेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ त
तःप्रभातेराजासधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ आहूयपांडवान्वीरान्वनवासेकृतक्षणः ॥ १ ॥ गांधारीसहितोधीमानभ्यनंदद्यथाविधि ॥ कार्तिक्यांकारयित्वेष्टिंब्राह्म
णैर्वेदपारगैः ॥ २ ॥ अग्निहोत्रंपुरस्कृत्यवल्कलाजिनसंवृतः ॥ वधूजनवृतोराजानिर्ययौभवनात्ततः ॥ ३ ॥ ततःस्त्रियःकौरवपांडवानांयाश्चापराःकौरवराजवं
श्याः ॥ तासांनादःप्रादुरासीत्तदानींवैचित्रवीर्येनृपतौप्रयाते ॥ ४ ॥

तदनेनप्रबंधेनप्रव्रजिष्यतांकुटुंबानुमतिःपितृतर्पणंचावश्यकं तदन्यतराकरणेप्रव्रज्याफलानिष्पत्तिरितिचप्रदर्श्यधृतराष्ट्रप्रव्रज्यांवर्णयति ततःप्रभातेइत्यादिना ॥ १ ॥ इष्टिंउदवसनीयाख्यां ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ कुंतीगांधारीमनयदितिशेषः किंभूता अर्थाद्गांधार्याहस्तंस्कंधासक्तमुद्वहंती ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभा०पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

ततोलाजैःसुमनोभिश्वराजाविचित्राभिस्तद्गृहंपूजयित्वा ॥ संपूज्यार्थैर्भृत्यवर्गंचसर्वंततःसमुत्सृज्ययथौनरेंद्रः ॥ ५ ॥ ततोराजाप्रांजलिर्वेपमानोयुधिष्ठिरःस
स्वरंबाष्पकंठः ॥ विमुच्योच्चैर्महानादंहिसाधोक्वयास्यसीत्यपतत्तातभूमौ ॥ ६ ॥ तथार्जुनस्तीव्रदुःखाभितप्तोमुहुर्मुहुर्निःश्वसन्भारताग्र्यः ॥ युधिष्ठिरंमैवमित्येव
मुक्त्वानिगृह्याथोदीनवत्सीदमानः ॥ ७ ॥ वृकोदरःफाल्गुनश्चैववीरौमाद्रीपुत्रौविदुरःसंजयश्च ॥ वैश्यापुत्रःसहितोगौतमेनधौम्योविप्राश्चान्वयुर्बाष्पकंठाः
॥ ८ ॥ कुंतीगांधारींबद्धनेत्रांव्रजंतींस्कंधासक्तंहस्तमथोद्वहंती ॥ राजागांधार्याःस्कंधदेशेवसज्ज्यपाणिंययौधृतराष्ट्रःप्रतीतः ॥ ९ ॥ तथाकृष्णाद्रौपदीसात्वतीच
बालापत्याचोत्तराकौरवीच ॥ चित्रांगदायाश्चकाश्चित्स्त्रियोन्याःसार्धंराज्ञाप्रस्थितास्ताववधूभिः ॥ १० ॥ तासांनादोरुदतीनांतदासीद्राजन्दुःखात्कुररीणामि
वोच्चैः ॥ ततोनिष्पेतुर्ब्राह्मणक्षत्रियाणांविट्शूद्राणांचैवभार्याःसमंतात् ॥ ११ ॥ तन्निर्याणेदुःखितःपौरवर्गोगजाह्वयेचैवबभूवराजन् ॥ यथापूर्वंगच्छतांपां
डवानांद्यूतेराजन्कौरवाणांसभायाः ॥ १२ ॥ यानापश्यंश्चंद्रमसंनसूर्यंरामाःकदाचिदपितस्मिन्नरेंद्रे ॥ महावनंगच्छतिकौरवेंद्रेशोकेनार्ताराजमार्गंप्रपेदुः
॥ १३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा० आश्रमवासप० धृतराष्ट्रनिर्याणेपंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःप्रासादहर्म्येषुव
सुधायांचपार्थिव ॥ नारीणांचनराणांचनिःस्वनःसुमहानभूत् ॥ १ ॥ सराजाराजमार्गेणनृनारीसंकुलेनच ॥ कथंचिन्निर्ययौधीमान्वेपमानःकृतांजलिः ॥ २ ॥
सवर्द्धमानद्वारेणनिर्ययौगजसाह्वयात् ॥ विसर्जयामासचतंजनौघंसमुहुर्मुहुः ॥ ३ ॥ वनंगंतुंचविदुरोराज्ञासहकृतक्षणः ॥ संजयश्चमहामात्रःसूतोगावल्ग
णिस्तथा ॥ ४ ॥ कृपंनिवर्तयामासयुयुत्सुंचमहारथम् ॥ धृतराष्ट्रोमहीपालःपरिदाप्ययुधिष्ठिरे ॥ ५ ॥ निवृत्तेपौरवर्गेचराजासांतःपुरस्तदा ॥ धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातोनि
वर्तितुमियेषह ॥ ६ ॥ सोब्रवीन्मातरंकुंतींवनंतमनुजग्मुषीम् ॥ अहंराजानमन्विष्येभवतीविनिवर्तताम् ॥ ७ ॥ वधूपरिवृताराज्ञिनगरंगंतुमर्हसि ॥ राजायात्वेषध
र्मात्मातापस्येकृतनिश्चयः ॥ ८ ॥ इत्युक्ताधर्मराजेनबाष्पव्याकुललोचना ॥ जगामैवतदाकुंतीगांधारींपरिगृह्यह ॥ ९ ॥ ॥ कुंत्युवाच ॥ ॥ सहदेवेमहाराज
माऽप्रसादंकृथाःक्वचित् ॥ एषमामनुरक्तोहिराजंस्त्वांचैवसर्वदा ॥ १० ॥

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ माप्रसादं अप्रसादमितिच्छेदः ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ श्वश्रूश्वशुरयोः ज्येष्ठत्वाद्धृतराष्ट्रः पांडोःपितृसमस्तेनकुंत्याःसश्वशुरइति ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ पुरोद्यतान्पुराद्बहिर्गंतुमुद्यतान् विदुलायावचोभिःउत्सा

कर्णंस्मरेथाःसततंसंग्रामेष्वपलायिनम् ॥ अवकीर्णोहिसमरेवीरोदुष्प्रज्ञयातदा ॥ ११ ॥ आयसंहृदयंनूनंमंदायाममपुत्रक ॥ यत्सूर्यजमपश्यंत्याःशतधानवि दीर्यते ॥ १२ ॥ एवंगतेतुकिंशक्यंमयाकर्तुमरिंदम ॥ ममदोषोयमत्यर्थंख्यापितोयन्नसूर्यजः ॥ १३ ॥ तन्निमित्तंमहाबाहोदानंदद्यास्त्वमुत्तमम् ॥ सदैवभ्रातृभिः सार्धंसूर्यजस्यारिमर्दन ॥ १४ ॥ द्रौपद्याश्चप्रियेनित्यंस्थातव्यमरिकर्शन ॥ भीमसेनोर्जुनश्चैवनकुलश्चकुरूद्वह ॥ १५ ॥ समाधेयास्त्वयाराजंस्त्वय्यद्यकुलधूर्गता ॥ श्वश्रूश्वशुरयोःपादान्शुश्रूषंतीवनेत्वहम् ॥ गांधारीसहितावत्स्येतापसीमलपंकिनी ॥ १६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमुक्तःसधर्मात्माभ्रातृभिःसहितोवशी ॥ विषादमगमद्धीमान्नचकिंचिदुवाचह ॥ १७ ॥ मुहूर्तमिवतुध्यात्वाधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ उवाचमातरंदीनश्चिंताशोकपरायणः ॥ १८ ॥ किमिदंतेव्यवसितंनैवंत्वंवक्तुमर्हसि ॥ नत्वामभ्यनुजानामिप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ पुरोद्यतान्पुराद्यस्मानुत्साह्यप्रियदर्शने ॥ विदुलायावचोभिस्त्वंनास्मान्संत्यक्तुमर्हसि ॥ २० ॥ निहत्यपृथिवीपालान्राज्यंप्राप्तमिदंमया ॥ तवप्रज्ञामुपश्रुत्यवासुदेवान्नरर्षभात् ॥ २१ ॥ क्वसाबुद्धिरियंचाद्यभवत्यायच्छ्रुतंमया ॥ क्षत्रधर्मेस्थितिंचोक्त्वातस्याश्च्यवितुमिच्छसि ॥ २२ ॥ अस्मानुत्सृज्यराज्यंचस्नुषांहीमायशस्विनि ॥ कथंवत्स्यसिदुर्गेषुवनेष्वद्यप्रसीदमे ॥ २३ ॥ इतिबाष्पकलावाचःकुंतीपुत्रस्यशृण्वती ॥ साजगामाश्रुपूर्णाक्षीभीमस्तामिदमब्रवीत् ॥ २४ ॥ यदाराज्यमिदंकुंतिभोक्तव्यंपुत्रनिर्जितम् ॥ प्राप्तव्याराजधर्माश्चतदेयंतेकुतोमतिः ॥ २५ किंवयंकारिताःपूर्वंभवत्यापृथिवीक्षयम् ॥ कस्यहेतोःपरित्यज्यवनंगंतुमभीप्ससि ॥ २६ ॥ वनाच्चापिकिमानीताभवत्याबालकावयम् ॥ दुःखशोकसमाविष्टौमाद्रीपुत्राविमौतथा ॥ २७ ॥ प्रसीदमातर्मागास्त्वंवनमद्ययशस्विनि ॥ श्रियंयौधिष्ठिरींमातर्भुंक्ष्वतावद्बलार्जिताम् ॥ २८ ॥ इतिसानिश्चितैवाशुवनवासायभाविनी ॥ लालप्यतांबहुविधंपुत्राणांनाकरोद्वचः ॥ २९ ॥ द्रौपदीचान्वयाच्छ्वश्रूंविषण्णवदनातदा ॥ वनवासायगच्छंतींरुदतीभद्रयासह ॥ ३० ॥ सापुत्रानुरुदतः सर्वान्मुहुर्मुहुरवेक्षती ॥ जगामैवमहाप्राज्ञावनायकृतनिश्चया ॥ ३१ ॥ अन्वयुःपांडवास्तांतुसभृत्यांतःपुरास्तथा ॥ ततःप्रमृज्यसाश्रूणिपुत्रान्वचनमब्रवीत् ॥ ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा०आश्रम०कुंतीवनप्रस्थानेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

सउत्साहयुक्तान्कृत्वा ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ भद्रयासुभद्रया ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभा०षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

एवमेतदितिकुंत्यास्त्विति ततोभागीरथीतीरइतिचत्रयःस्पष्टार्थाअध्यायाः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥
॥ कुंत्युवाच ॥ ॥ एवमेतन्महाबाहोयथावदसिपांडव ॥ कृतमुद्धर्षणंपूर्वंमयावःसीदतांनृपाः ॥ १ ॥ द्यूतापहृतराज्यानांपतितानांसुखादपि ॥ ज्ञातिभिःपरिभू १५
॥ ११ ॥ तानांकृतमुद्धर्षणंमया ॥ २ ॥ कथंपांडोर्ननश्येतसंततिःपुरुषर्षभाः ॥ यशश्चवोननश्येतइतिचोद्धर्षणंकृतम् ॥ ३ ॥ यूयमिंद्रसमाःसर्वेदेवतुल्यपराक्रमाः ॥ मापरे
पांमुखप्रेक्षाःस्थेत्येवंतत्कृतंमया ॥ ४ ॥ कथंधर्मभृतांश्रेष्ठोराजात्वंवासवोपमः ॥ पुनर्वनेनदुःखीस्याइतिचोद्धर्षणंकृतम् ॥ ५ ॥ नागायुतसमप्राणःख्यातविक्रम
पौरुषः ॥ नायंभीमोत्ययंगच्छेदितिचोद्धर्षणंकृतम् ॥ ६ ॥ भीमसेनादवरजस्तथायंवासवोपमः ॥ विजयोनावसीदेतइतिचोद्धर्षणंकृतम् ॥ ७ ॥ नकुलःसहदेवश्च
तथेमौगुरुवर्तिनौ ॥ क्षुधाकथंनसीदेतामितिचोद्धर्षणंकृतम् ॥ ८ ॥ इयंचबृहतीश्यामातथात्यायतलोचना ॥ वृथासभातलेक्लिष्टामाभूदितिचतत्कृतम् ॥ ९ ॥ प्रे
क्षतामेववोभीमवेपंतींकदलीमिव ॥ स्त्रीधर्मिणीमरिष्टांगींतथाद्यूतपराजिताम् ॥ १० ॥ दुःशासनोयदामौर्ख्याद्दासीवत्पर्यकर्षत ॥ तदैवविदितंमह्यंपराभूतमि
दंकुलम् ॥ ११ ॥ निषण्णाःकुरवश्चैवतदामेश्वशुरादयः ॥ सादैवंनाथमिच्छंतीव्यलपत्कुररीयथा ॥ १२ ॥ केशपक्षेपरामृष्टापापेनहतबुद्धिना ॥ यदादुःशासनेनै
षातदामुह्याम्यहंनृपाः ॥ १३ ॥ युष्मत्तेजोविवृद्ध्यर्थंमयाप्युद्धर्षणंकृतम् ॥ तदानींविदुलावाक्यैरितितद्वित्तपुत्रकाः ॥ १४ ॥ कथंनराजवंशोयंनश्येत्प्राप्यसुतान्म
म ॥ पांडोरितिमयापुत्रास्तस्मादुद्धर्षणंकृतम् ॥ १५ ॥ नतस्यपुत्राःपौत्रावाक्षतवंशस्यपार्थिव ॥ लभंतेसुकृताँल्लोकान्यस्माद्वंशःप्रणश्यति ॥ १६ ॥ भुक्तंराज्यफ
लंपुत्राभर्तुर्मेविपुलंपुरा ॥ महादानानिदत्तानिपीतःसोमोयथाविधि ॥ १७ ॥ नाहमात्मफलार्थंवैवासुदेवमचूचुदम् ॥ विदुलायाःप्रलापैस्तैःपालनार्थंचतत्कृतम्
॥ १८ ॥ नाहंराज्यफलंपुत्राःकामयेपुत्रनिर्जितम् ॥ पतिलोकानहंपुण्यान्कामयेतपसाविभो ॥ १९ ॥ श्वश्रूश्वशुरयोःकृत्वाशुश्रूषांवनवासिनोः ॥ तपसाशोषयि
ष्यामियुधिष्ठिरकलेवरम् ॥ २० ॥ निवर्तस्वकुरुश्रेष्ठभीमसेनादिभिःसह ॥ धर्मेतेधीयतांबुद्धिर्मनस्तुमहदस्तुच ॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० आ
श्रमवासप० कुंतीवाक्येसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कुंत्यास्तुवचनंश्रुत्वापांडवाराजसत्तम ॥ व्रीडिताःसंन्यवर्ततपांचाल्यास ॥ ११ ॥
हितानघाः ॥ १ ॥ ततःशब्दोमहानेवसर्वेषामभवत्तदा ॥ अंतःपुराणांरुदतांदृष्ट्वाकुंतींतथागताम् ॥ २ ॥
॥ २० ॥ २१ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ कुंत्याइति ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रदक्षिणमथावृत्त्यराजानंपांडवास्तदा ॥ अभिवाद्यन्यवर्तंतपृथांतामनिवर्त्यवै ॥ ३ ॥ ततोऽब्रवीन्महातेजाधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ गांधारींविदुरंचैवसमाभाष्या
वगृह्यच ॥ ४ ॥ युधिष्ठिरस्यजननींदेवीसाधुनिवर्त्यताम् ॥ यथायुधिष्ठिरःप्राहतत्सर्वंसत्यमेवहि ॥ ५ ॥ पुत्रैश्वर्यंमहदिदमपास्यचमहाफलम् ॥ कानुगच्छेद्वनंदुर्गं
पुत्रानुत्सृज्यमूढवत् ॥ ६ ॥ राज्यस्थयातपस्तप्तुंकर्तुंदानव्रतंमहत् ॥ अनयाशक्यमेवाद्यश्रूयतांचवचोमम ॥ ७ ॥ गांधारिपरितुष्टोस्मिवध्वाःशुश्रूषणेनवै ॥ तस्मा
त्त्वमेनांधर्मज्ञेसमनुज्ञातुमर्हसि ॥ ८ ॥ इत्युक्तासौबलेयीतुराज्ञाकुंतीमुवाचह ॥ तत्सर्वंराजवचनंस्वंचवाक्यंविशेषवत् ॥ ९ ॥ नचसावनवासायदेवीकृतमतिंतदा ॥
शक्नोत्युपावर्तयितुंकुंतींधर्मपरांसतीम् ॥ १० ॥ तस्यास्तांतुस्थितिंज्ञात्वाव्यवसायंकुरुस्त्रियः ॥ निवृत्तांश्चकुरुश्रेष्ठान्दृष्ट्वाप्ररुरुदुस्तदा ॥ ११ ॥ उपावृत्तेषुपार्थे
षुसर्वास्वेववधूषुच ॥ ययौराजामहाप्राज्ञोधृतराष्ट्रोवनंतदा ॥ १२ ॥ पांडवाश्चातिदीनास्तेदुःखशोकपरायणाः ॥ यानैःस्त्रीसहिताःसर्वेपुरंप्रविविशुस्तदा ॥ १३ ॥
तदहृष्टमनानंदंगतोत्सवमिवाभवत् ॥ नगरंहास्तिनपुरंसस्त्रीवृद्धकुमारकम् ॥ १४ ॥ सर्वेचासन्निरुत्साहाःपांडवाजातमन्यवः ॥ कुंत्याहीनाःसुदुःखार्तावत्साइव
विनाकृताः ॥ १५ ॥ धृतराष्ट्रस्तुतेनाह्नागत्वासुमहदंतरम् ॥ ततोभागीरथीतीरेनिवासमकरोत्प्रभुः ॥ १६ ॥ प्रादुष्कृतायथान्यायमग्नयोवेदपारगैः ॥ व्यराजंत
द्विजश्रेष्ठैस्तत्रतत्रतपोवने ॥ १७ ॥ प्रादुष्कृताग्निरभवत्सचवृद्धोनराधिपः ॥ सराजाग्नीन्पर्युपास्यहुत्वाचविधिवत्तदा ॥ १८ ॥ संध्यागतंसहस्रांशुमुपातिष्ठत
भारत ॥ विदुरःसंजयश्चैवराज्ञःशय्यांकुशैस्ततः ॥ १९ ॥ चक्रतुःकुरुवीरस्यगांधार्याश्चाविदूरतः ॥ गांधार्याःसंनिकर्षेतुनिषसादकुशेसुखम् ॥ २० ॥ युधिष्ठिर
स्यजननीकुंतीसाधुव्रतेस्थिता ॥ तेषांसंश्रवणेचापिनिषेदुर्विदुरादयः ॥ २१ ॥ याजकाश्चयथोद्देशंद्विजायेचानुयायिनः ॥ प्राधीतद्विजमुख्यासासंप्रज्वलित
पावका ॥ २२ ॥ बभूवतेषांरजनीब्राह्मीवप्रीतिवर्धिनी ॥ ततोरात्र्यांव्यतीतायांकृतपूर्वाह्णिकक्रियाः ॥ २३ ॥ हुत्वाग्निंविधिवत्सर्वेप्रययुस्तेयथाक्रमम् ॥ उदङ्मु
खानिरीक्षंतउपवासपरायणाः ॥ २४ ॥ सतेषामतिदुःखोभून्निवासःप्रथमेहनि ॥ शोचतांशोच्यमानानांपौरजानपदैर्जनैः ॥ २५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्र
मवासिकेपर्वणिआश्रमवासपर्वणिअष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनविंशो

वैशंपायनउवाच॥ ॥ततोभागीरथीतीरेमेध्येपुण्यजनोचिते॥ निवासमकरोद्राजाविदुरस्यमतेस्थितः ॥ १ ॥ तत्रैनंपर्युपातिष्ठन्ब्राह्मणावनवासिनः॥क्षत्र

विट्शूद्रसंघाश्चबहवोभरतर्षभ॥ २ ॥ सतैःपरिवृतोराजाकथाभिःपरिनंदयतान्॥ अनुजज्ञेसशिष्यान्वैविधिवत्प्रतिपूज्यच॥ ३॥ सायाह्नेसमहीपालस्ततोगंगा १५

॥१२॥ मुपेत्यच॥ चकारविधिवच्छौचंगांधारीचयशस्विनी ॥ ४॥ तेचैवान्येपृथक्सर्वेतीर्थेष्वाप्लुत्यभारत॥ चक्रुःसर्वाःक्रियास्तत्रपुरुषाविदुरादयः ॥ ५ ॥ कृतशौचं

ततोवृद्धंश्वशुरंकुंतिभोजजा॥ गांधारींचपृथाराजन्गंगातीरमुपानयत्॥ ६॥ राज्ञस्तुयाजकैस्तत्रकृतोवेदीपरिस्तरः॥ जुहावतत्रवह्निंसनृपतिःसत्यसंगरः॥७॥

ततोभागीरथीतीरात्कुरुक्षेत्रंजगामसः॥ सानुगोनृपतिर्वृद्धोनियतःसंयतेंद्रियः ॥ ८ ॥ तत्राश्रमपदंधीमानभिगम्यसपार्थिवः ॥ आससादाथराजर्षिंशतयूपं

मनीषिणम्॥ ९॥ सहिराजामहानासीत्केकयेषुपरंतपः॥ स्वपुत्रंमनुजैश्वर्येनिवेश्यवनमाविशत्॥ १० ॥तेनासौसहितोराजाययौव्यासाश्रमंप्रति॥ तत्रैनंवि

धिवद्राजाप्रत्यगृह्णात्कुरूद्वहः ॥ ११ ॥सदीक्षांतत्रसंप्राप्यराजाकौरवनंदनः॥ शतयूपाश्रमेतस्मिन्निवासमकरोत्तदा॥ १२॥ तस्मैसर्वंविधिंराज्ञेराजाचख्यौ

महामतिः॥ आरण्यकंमहाराजव्यासस्यानुमतेतदा ॥ १३ ॥ एवंसतपसाराजन्धृतराष्ट्रोमहामनाः॥ योजयामासचात्मानंतांश्चाप्यनुचरांस्तदा॥ १४॥ तथै

वदेवीगांधारीवल्कलाजिनधारिणी ॥कुंत्यासहमहाराजसमानव्रतचारिणी ॥ १५ ॥ कर्मणामनसावाचाचक्षुषाचैवतेनृप ॥ संनियम्येंद्रियग्राममास्थितेप

रमंतपः॥ १६॥ त्वगस्थिभूतःपरिशुष्कमांसोजटाजिनीवल्कलसंवृतांगः॥ सपार्थिवस्तत्रतपश्चचारमहर्षिवत्तीव्रमपेतमोहः ॥ १७॥ क्षत्ताचधर्मार्थविदग्र्यबु

द्धिःससंजयस्तंनृपतिंसदारम्॥ उपाचरद्घोरतपोजितात्मातदाकृशोवल्कलचीरवासाः॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा० आश्रम० शतयूपाश्रमनि

वासेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तत्रमुनिश्रेष्ठाराजानंद्रष्टुमभ्ययुः॥ नारदःपर्वतश्चैवदेवलश्चमहातपाः ॥ १ ॥

द्वैपायनःसशिष्यश्चसिद्धाश्चान्येमनीषिणः॥ शतयूपश्चराजर्षिर्वृद्धःपरमधार्मिकः ॥ २ ॥ तेषांकुंतीमहाराजपूजांचक्रेयथाविधि॥ तेचापितुतुषुस्तस्यास्तापसाः ॥१२॥

परिचर्यया॥ ३॥ तत्रधर्म्याःकथास्तातचक्रुस्तेपरमर्षयः॥ रमयंतोमहात्मानंधृतराष्ट्रंजनाधिपम्॥ ४॥

ऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ७ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

कथांतरेतुकस्मिंश्चिद्देवर्षिर्नारदस्ततः॥ कथामिमामकथयत्सर्वंप्रत्यक्षदर्शिवान्॥ ५ ॥ ॥नारदउवाच ॥ ॥केकयाधिपतिःश्रीमान्राजासीदकुतोभयः॥ स
हस्रचित्यइत्युक्तःशतयूपपितामहः॥ ६ ॥ सपुत्रेराज्यमासज्यज्येष्ठेपरमधार्मिके ॥ सहस्रचित्योधर्मात्माप्रविवेशवनंनृपः॥ ७॥ सगत्वातपसःपारंदीप्तस्यवसु
धाधिपः ॥ पुरंदरस्यसंस्थानंप्रतिपेदेमहाद्युतिः ॥ ८ ॥ दृष्टपूर्वःसबहुशोराजन्संपततामया ॥ महेंद्रसदनेराजातपसादग्धकिल्बिषः॥ ९॥ तथाशैलालयोराजा
भगदत्तपितामहः॥ तपोबलेनैवनृपोमहेंद्रसदनंगतः॥ १० ॥ तथापृषध्रोराजासीद्राजन्वज्रधरोपमः॥ सचापितपसालेभेनाकपृष्ठमितोगतः ॥ ११ ॥ अस्मिन्न
रण्येनृपतेमांधातुरपिचात्मजः॥ पुरुकुत्सोनृपःसिद्धिंमहतींसमवाप्तवान् ॥ १२ ॥ भार्यासमभवद्यस्यनर्मदासरितांवरा ॥ सोस्मिन्नरण्येनृपतिस्तपस्तप्त्वादिवं
गतः॥ १३ ॥ शशलोमाचराजासीद्राजन्परमधार्मिकः॥ सम्यगस्मिन्वनेतप्त्वाततोदिवमवाप्तवान्॥ १४ ॥ द्वैपायनप्रसादाच्चत्वमपीदंतपोवनम् ॥ राजन्नवा
प्यदुष्प्रापांगतिमग्र्यांगमिष्यसि॥ १५॥ त्वंचापिराजशार्दूलतपसोंतेश्रियावृतः॥ गांधारीसहितोगंतागतिंतेषांमहात्मनाम्॥ १६ ॥ पांडुःस्मरतितेनित्यंबलहंतुः
समीपगः॥ त्वांसदैवमहाराजश्रेयसासचयोक्ष्यति ॥ १७॥ तवशुश्रूषयाचैवगांधार्याश्चयशस्विनी ॥ भर्तुःसलोकतामेषागमिष्यतिवधूस्तव ॥ १८ ॥ युधिष्ठिर
स्यजननीसहिधर्मःसनातनः॥ वयमेतत्प्रपश्यामोनृपतेदिव्यचक्षुषा ॥ १९ ॥ प्रवेक्ष्यतिमहात्मानंविदुरश्चयुधिष्ठिरम् ॥ संजयस्तदनुध्यानादितःस्वर्गमवाप्स्यति
॥ २० ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वाकौरवेंद्रोमहात्मासार्धंपत्न्याप्रीतिमान्संबभूव ॥ विद्वान्वाक्यंनारदस्यप्रशस्यचक्रेपूजांचातुलांनारदाय॥ २१॥
ततःसर्वेनारदंविप्रसंघाःसंपूजयामासुरतीवराजन्॥ राज्ञःप्रीत्याधृतराष्ट्रस्यतेवैपुनःपुनःसंप्रहृष्टास्तदानीम्॥ २२॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥नारदस्यतुतद्वा
क्यंशशंसुर्द्विजसत्तमाः॥ शतयूपस्तुराजर्षिर्नारदंवाक्यमब्रवीत्॥ २३॥ अहोभगवताश्रद्धाकुरुराजस्यवर्धिता॥ सर्वस्यचजनस्यास्यममचैवमहाद्युते॥ २४॥
अस्तिकाचिद्विवक्षातुतांमेनिगदतःशृणु॥ धृतराष्ट्रंप्रतिनृपंदेवर्षेलोकपूजित ॥ २५ ॥ सर्ववृत्तांततत्त्वज्ञोभवान्दिव्येनचक्षुषा ॥ युक्तःपश्यसिविप्रर्षेगतिर्याविवि
विधानृणाम्॥ २६ ॥ उक्तवान्नृपतीनांत्वंमहेंद्रस्यसलोकताम्॥ नत्वस्यनृपतेर्लोकाःकथितास्तेमहामुने॥ २७॥ स्थानमप्यस्यनृपतेःश्रोतुमिच्छाम्यहंविभो॥त्व
त्तःकीदृक्कदाचेतितन्ममाख्याहितत्त्वतः॥ २८॥ इत्युक्तोनारदस्तेनवाक्यंसर्वमनोनुगम्॥ व्याजहारसभामध्येदिव्यदर्शीमहातपाः॥ २९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ऋषिपुत्रोव्यासपुत्रः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ॥ इतिआश्रमवासिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥७ ॥ ॥७॥

॥नारदउवाच॥ ॥यदृच्छयाशक्रसदोगत्वाशक्रंशचीपतिम्॥दृष्टवानस्मिराजर्षेतत्रपांडुंनराधिपम्॥३०॥तत्रेयंधृतराष्ट्रस्यकथासमभवन्नृप॥ तपसोदुष्कर
स्यास्ययदयंतपतेनृपः॥ ३१ ॥ तत्राहमिदमश्रौषंशक्रस्यवदतःस्वयम्॥ वर्षाणित्रीणिशिष्टानिराज्ञोस्यपरमायुषः॥ ३२ ॥ ततःकुबेरभवनंगांधारीसहितोनृपः॥
प्रयाताधृराष्ट्रोयंराजराजाभिसत्कृतः ॥ ३३ ॥ कामगेनविमानेनदिव्याभरणभूषितः ॥ ऋषिपुत्रोमहाभागस्तपसादग्धकिल्बिषः ॥ ३४ ॥ संचरिष्यतिलोकां
श्चदेवगंधर्वरक्षसाम्॥ स्वच्छंदेनेतिधर्मात्मायन्मांत्वमनुपृच्छसि ॥ ३५ ॥ देवगुह्यमिदंप्रीत्यामयावःकथितंमहत् ॥ भवंतोहिश्रुतधनास्तपसादग्धकिल्बिषाः
॥ ३६ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इतितेतस्यतच्छुत्वादेवर्षेर्मधुरंवचः॥ सर्वेसुमनसःप्रीताबभूवुःसचपार्थिवः॥ ३७॥ एवंकथाभिरन्वास्यधृतराष्ट्रंमनीषिणः॥
विप्रजग्मुर्यथाकामंतेसिद्धगतिमास्थिताः॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि०आश्रमवा०नारदवाक्येविंशोऽध्यायः॥ २० ॥ ॥७॥ ॥वैशं
पायनउवाच॥ ॥वनंगतेकौरवेंद्रेदुःखशोकसमन्विताः॥ बभूवुःपांडवाराजन्मातृशोकेनचान्विताः॥ १ ॥ तथापौरजनःसर्वःशोचन्नास्तेजनाधिपम्॥ कुर्वाणा
श्चकथास्तत्रब्राह्मणानृपतिंप्रति॥ २ ॥ कथंनुराजावृद्धःसवनेवसतिनिर्जने॥ गांधारीचमहाभागासाचकुंतीपृथाकथम्॥ ३ ॥ सुखार्हःसहिराजर्षिरसुखीतद्वनं
महत्॥ किमवस्थःसमासाद्यप्रज्ञाचक्षुर्हतात्मजः॥ ४ ॥ सुदुष्करंकृतवतीकुंतीपुत्रानपश्यती॥ राज्यश्रियंपरित्यज्यवनंसासमरोचयत्॥ ५ ॥ विदुरःकिमवस्थश्च
भ्रातुःशुश्रूषुरात्मवान्॥ सचगावल्गणिर्धीमान्भर्तृपिंडानुपालकः॥६॥ आकुमारंचपौरास्तेचिंताशोकसमाहताः॥ तत्रतत्रकथाश्चक्रुःसमासाद्यपरस्परम्॥७॥
पांडवाश्चैवतेसर्वेभृशंशोकपरायणाः॥ शोचंतोमातरंवृद्धामूषुर्नातिचिरंपुरे॥ ८ ॥ तथैववृद्धंपितरंहतपुत्रंजनेश्वरम् ॥ गांधारींचमहाभागांविदुरंचमहामतिम्
॥९॥नैषांबभूवसंप्रीतिस्तान्विचिंतयतांतदा॥ नराज्येनचनारीषुनवेदाध्ययनेषुच॥ १० ॥ परंनिर्वेदमगमंश्चिंतयंतोनराधिपम्॥तंचज्ञातिवधंघोरंसंस्मरंतःपुनः
पुनः॥ ११ ॥ अभिमन्योश्चबालस्यविनाशंरणमूर्धनि॥ कर्णस्यचमहाबाहोसंग्रामेष्वपलायिनः॥१२॥तथैवद्रौपदेयानामन्येषांसुहृदामपि॥ वधंसंस्मृत्यतेवी
रानातिप्रमनसोभवन्॥ १३ ॥ हतप्रवीरांपृथिवींहतरत्नांचभारत॥ सदैवचिंतयंतस्तेनशमंचोपलेभिरे॥ १४॥

वनमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १५ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेएकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

द्रौपदीहतपुत्राचसुभद्राचैवभाविनी ॥ नातिप्रीतियुतेदेव्यौतदास्तामप्रहृष्टवत् ॥ १५ ॥ वैराट्यास्तनयंदृष्ट्वापितरंतेपरिक्षितम् ॥ धारयंतिस्मतेप्राणांस्तवपूर्वपि
तामहाः ॥ १६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि० आश्रमवा० एकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंतेपुरुषव्याघ्राःपां
डवामातृनंदनाः ॥ स्मरंतोमातरंवीराबभूवुर्भृशदुःखिताः ॥ १ ॥ येराजकार्येषुपुराव्यासक्तानित्यशोभवन् ॥ तेराजकार्याणितदानाकार्षुःसर्वतःपुरे ॥ २ ॥ प्रवि
ष्टाइवशोकेननाभ्यनंदंतकिंचन ॥ संभाष्यमाणाअपितेनकिंचित्प्रत्यपूजयन् ॥ ३ ॥ तेस्मवीरादुराधर्षागांभीर्येसागरोपमाः ॥ शोकोपहतविज्ञानानष्टसंज्ञा
इवाभवन् ॥ ४ ॥ अचिंतयंश्चजननींततस्तेपांडुनंदनाः ॥ कथंनुवृद्धमिथुनंवहत्यतिकृशापृथा ॥ ५ ॥ कथंचसमहीपालोहतपुत्रोनिराश्रयः ॥ पत्न्यासहवसत्ये
कोवनेश्वापदसेविते ॥ ६ ॥ साचदेवीमहाभागागांधारीहतबांधवा ॥ पतिमंधंकथंवृद्धमन्वेतिविजनेवने ॥ ७ ॥ एवंतेषांकथयतामौत्सुक्यमभवत्तदा ॥ गमने
चाभवद्बुधिर्धृतराष्ट्रदिदृक्षया ॥ ८ ॥ सहदेवस्तुराजानंप्रणिपत्येदमब्रवीत् ॥ अहोमेभवतोदृष्टंहृदयंगमनंप्रति ॥ ९ ॥ नहित्वांगौरवेणाहमशकंवक्तुमंजसा ॥ गम
नंप्रतिराजेंद्रतदिदंसमुपस्थितम् ॥ १० ॥ दिष्ट्याद्रक्ष्यामितांकुंतींवर्तयंतींतपस्विनीम् ॥ जटिलांतापसींवृद्धांकुशकाशपरिक्षताम् ॥ ११ ॥ प्रासादहर्म्यसंवृद्धामत्यं
तसुखभागिनीम् ॥ कदातुजननींश्रांतांद्रक्ष्यामिभृशदुःखिताम् ॥ १२ ॥ अनित्याःखलुमर्त्यानांगतयोभरतर्षभ ॥ कुंतीराजसुतायत्रवसत्यसुखितावने ॥ १३ ॥
सहदेववचःश्रुत्वाद्रौपदीयोषितांवरा ॥ उवाचदेवीराजानमभिपूज्याभिनंद्यच ॥ १४ ॥ कदाद्रक्ष्यामितांदेवींयदिजीवतिसापृथा ॥ जीवंत्याह्यद्यमेप्रीतिर्भवि
ष्यतिजनाधिप ॥ १५ ॥ एषातेस्तुमतिर्नित्यंधर्मेतेरमतांमनः ॥ योद्यत्वमस्मान्राजेंद्रश्रेयसायोजयिष्यसि ॥ १६ ॥ अग्रपादस्थितंचेमंविद्धिराजन्वधूजनम् ॥ कां
क्षंतंदर्शनंकुंत्यागांधार्याःश्वशुरस्यच ॥ १७ ॥ इत्युक्तःसनृपोदेव्याद्रौपद्याभरतर्षभ ॥ सेनाध्यक्षान्समानाय्यसर्वानिदमुवाचह ॥ १८ ॥ निर्यातयतमेसेनांप्रभू
तरथकुंजराम् ॥ द्रक्ष्यामिवनसंस्थंचधृतराष्ट्रंमहीपतिम् ॥ १९ ॥ स्त्र्यध्यक्षांश्चाब्रवीद्राजायानानिविविधानिमे ॥ सज्जीक्रियंतांसर्वाणिशिबिकाश्चसहस्रशः ॥ २० ॥
शकटापणवेशाश्चकोशःशिल्पिनएवच ॥ निर्यांतुकोषपालाश्चकुरुक्षेत्राश्रमंप्रति ॥ २१ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ अग्रपादस्थितंप्रयाणार्थंपुरस्कृतेनैवपादेनस्थितं अत्यंतमुत्सुकमित्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभावदीपेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥७॥ ॥ आज्ञापयामासेति ॥ १ ॥२ ॥ यानैर्मनुष्यवाह्यैः ॥ ३ ॥ नखरप्रासोव्याघ्रनखवत्पराची

यश्चपौरजनःकश्चिद्द्रष्टुमिच्छतिपार्थिवम्॥ अनावृतःसुविहितःसचयातुसुरक्षितः॥ २२॥सूदाःपौरोगवाश्चैवसर्वंचैवमहानसम्॥ विविधंभक्ष्यभोज्यंचशकटैरु

॥ १४॥ त्यतांमम ॥ २३ ॥ प्रयाणंघुष्यतांचैवश्वोभूतइतिमाचिरम्॥ क्रियतांपथिचाप्यद्यवेश्मानिविविधानिच॥ २४ ॥ एवमाज्ञाप्यराजासभ्रातृभिःसहपांडवः॥ १५

श्वोभूतेनिर्ययौराजन्सस्त्रीवृद्धपुरःसरः॥ २५॥ सबहिर्दिवसानेवजनौघंपरिपालयन्॥ न्यवसन्नृपतिःपंचततोगच्छद्वनंप्रति॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआ

श्रम०आश्रमवा०युधिष्ठिरयात्रायांद्वाविंशोऽध्यायः॥ २२॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥आज्ञापयामासततःसेनांभरतसत्तमः॥ अर्जुनप्रमुखैर्गु

प्तांलोकपालोपमैर्नरैः॥ १ ॥ योगोयोगइतिप्रीत्याततःशब्दोमहानभूत्॥ क्रोशतांसादिनांतत्रयुज्यतांयुज्यतामिति ॥ २ ॥ केचिद्यानैर्नराजग्मुःकेचिदश्वैर्महाज

वैः॥ कांचनैश्चरथैःकेचिज्ज्वलितज्वलनोपमैः॥ ३ ॥ गजेंद्रैश्चतथैवान्येकेचिदुष्ट्रैर्नराधिप ॥ पदातिनस्तथैवान्येनखरप्रासयोधिनः ॥ ४ ॥ पौरजानपदाश्चैव

यानैर्बहुविधैस्तथा ॥ अन्वयुःकुरुराजानंधृतराष्ट्रंदिदृक्षवः॥ ५ ॥ सचापिराजवचनादाचार्योगौतमःकृपः॥ सेनामादायसेनानीःप्रययावाश्रमंप्रति॥ ६ ॥ ततो

द्विजैःपरिवृतःकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ संस्तूयमानोबहुभिःसूतमागधवंदिभिः ॥ ७ ॥ पांडुरेणातपत्रेणध्रियमाणेनमूर्धनि ॥ रथानीकेनमहतानिर्जगामकुरूद्वहः

॥ ८ ॥ गजैश्चाचलसंकाशैर्भीमकर्मावृकोदरः॥ सज्जयंत्रायुधोपेतैःप्रययौपवनात्मजः ॥ ९ ॥ माद्रीपुत्रावपितथाहयारोहौसुसंवृतौ ॥ जग्मतुःशीघ्रगमनौसं

नद्धकवचध्वजौ॥ १० ॥ अर्जुनश्चमहातेजारथेनादित्यवर्चसा॥ वशीश्वेतैर्हयैर्युक्तैर्दिव्येनान्वगमन्नृपम्॥ ११ ॥ द्रौपदीप्रमुखाश्चापिस्त्रीसंघाःशिबिकायुताः

स्त्र्यध्यक्षगुप्ताःप्रययुर्विसृजंतोमितंवसु॥ १२ ॥ समृद्धरथहस्त्यश्वंवेणुवीणानुनादितम्॥ शुशुभेपांडवंसैन्यंतत्तदाभरतर्षभ॥ १३॥ नदीतीरेषुरम्येषुसरःसुचवि

शांपते ॥ वासान्कृत्वाक्रमेणाथजग्मुस्तेकुरुपुंगवाः॥ १४॥ युयुत्सुश्चमहातेजाधौम्यश्चैवपुरोहितः॥ युधिष्ठिरस्यवचनात्पुरगुप्तिंप्रचक्रतुः॥ १५॥ ततोयुधिष्ठि

रोराजाकुरुक्षेत्रमवातरत्॥ क्रमेणोत्तीर्ययमुनांनदींपरमपाविनीम्॥ १६॥ सददर्शाश्रमंदूराद्राजर्षेस्तस्यधीमतः॥ शतयूपस्यकौरव्यधृतराष्ट्रस्यचैवह ॥१७॥

ततःप्रमुदितःसर्वोजनस्तद्वनमंजसा॥ विवेशसुमहानादैरापूर्यभरतर्षभ॥ १८॥ ॥इति०आश्रम०आ०धृतराष्ट्राश्रमगमनेत्रयोविंशोऽध्यायः॥ २३॥ ॥१५॥

नफलककुक्षिर्यः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभा०त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ इतिआश्रवा०नैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्विंशोऽ

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तेपांडवादूरादवतीर्यपदातयः ॥ अभिजग्मुर्नरपतेराश्रमंविनयानताः ॥ १ ॥ सचयोधजनःसर्वोयेचराष्ट्रनिवासिनः ॥ स्त्रियश्चकुरु
मुख्यानांपद्भिरेवान्वयुस्तदा ॥ २ ॥ आश्रमंतेततोजग्मुर्धृतराष्ट्रस्यपांडवाः ॥ शून्यंमृगगणाकीर्णंकदलीवनशोभितम् ॥ ३ ॥ ततस्तत्रसमाजग्मुस्तापसानियतव्र
ताः ॥ पांडवानागतान्द्रष्टुंकौतूहलसमन्विताः ॥ ४ ॥ तानपृच्छत्ततोराजाक्वासौकौरववंशभृत् ॥ पिताज्येष्ठोगतोस्माकमितिबाष्पपरिप्लुतः ॥ ५ ॥ तेतमूचुस्ततो
वाक्यंयमुनामवगाहितुम् ॥ पुष्पाणामुदकुंभस्यचार्थेगतइतिप्रभो ॥ ६ ॥ तैराख्यातेनमार्गेणततस्तेजग्मुरंजसा ॥ ददृशुश्चाविदूरेतान्सर्वानथपदातयः ॥ ७ ॥ त
तस्तेसत्वराजग्मुःपितुर्दर्शनकांक्षिणः ॥ सहदेवस्तुवेगेनप्राधावद्यत्रसापृथा ॥ ८ ॥ सुस्वरंरुरुदेधीमान्मातुःपादावुपस्पृशन् ॥ साचबाष्पाकुलमुखीददर्शदयितंसु
तम् ॥ ९ ॥ बाहुभ्यांसंपरिष्वज्यसमुन्नाम्यचपुत्रकम् ॥ गांधार्याःकथयामाससहदेवमुपस्थितम् ॥ १० ॥ अनंतरंचराजानंभीमसेनमथार्जुनम् ॥ नकुलंचपृथाद
ष्ट्वात्वरमाणोपचक्रमे ॥ ११ ॥ साग्र्याग्रेगच्छतितयोर्दंपत्योर्हतपुत्रयोः ॥ कर्षंतीतौततस्तेतांदृष्ट्वासंन्यपतन्भुवि ॥ १२ ॥ राजातान्स्वरयोगेनस्पर्शेनचमहामनाः ॥
प्रत्यभिज्ञायमेधावीसमाश्वासयतप्रभुः ॥ १३ ॥ ततस्तेबाष्पमुत्सृज्यगांधारीसहितंनृपम् ॥ उपतस्थुर्महात्मानोमातरंचयथाविधि ॥ १४ ॥ सर्वेषांतोयकलशान्ज
गृहुस्तेस्वयंतदा ॥ पांडवाल्लब्धसंज्ञास्तेमात्राचाश्वासिताःपुनः ॥ १५ ॥ तथानार्योनृसिंहानांसोऽवरोधजनस्तदा ॥ पौरजानपदाश्चैवददृशुस्तंजनाधिपम् ॥ १६ ॥
निवेदयामासतदाजनंतन्नामगोत्रतः ॥ युधिष्ठिरोनरपतिःसचैनंप्रत्यपूजयत् ॥ १७ ॥ सतैःपरिवृतोमेनेहर्षबाष्पाविलेक्षणः ॥ राजात्मानंगृहगतंपुरेवगजसाह्वये
॥ १८ ॥ अभिवादितोवधूभिश्चकृष्णाद्याभिःसपार्थिवः ॥ गांधार्यासहितोधीमान्कुंत्याचप्रत्यनंदत ॥ १९ ॥ ततश्चाश्रममागच्छत्सिद्धचारणसेवितम् ॥ दि
दृक्षुभिःसमाकीर्णंनभस्तारागणैरिव ॥ २० ॥ ॥ इतिश्रीम०आश्रमवासि०आश्रमवा०युधिष्ठिरादिधृतराष्ट्रसमागमेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ सतैःसहनरव्याघ्रैर्भ्रातृभिर्भरतर्षभ ॥ राजारुचिरपद्माक्षैरासांचक्रेतदाश्रमे ॥ १ ॥ तापसैश्चमहाभागैर्नानादेशसमागतैः ॥ द्रष्टुंकुरुपतेः
पुत्रान्पांडवान्पृथुवक्षसः ॥ २ ॥ तेऽब्रुवन्ज्ञातुमिच्छामःकतमोत्रयुधिष्ठिरः ॥ भीमार्जुनौयमौचैवद्रौपदीचयशस्विनी ॥ ३ ॥

ध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ सतैरिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ सवर्णासमानजातीयापांड्यकन्या आर्द्रमधूकपुष्पैरुपलक्षिता ॥ ११ ॥ यःकृष्णेनपस्पर्द्धे तस्यशल्यस्य परिग्रहोभार्या ॥ १२ ॥ १३ ॥ आसन्नमहीतले

तानाचख्यौतदासूतःसर्वांस्तानभिनामतः॥ संजयोद्रौपदींचैवसर्वाश्चान्याःकुरुस्त्रियः ॥ ४ ॥ ॥संजयउवाच॥ ॥यएषजांबूनदशुद्धगौरस्तनुर्महासिंहइवप्र
॥ १५ ॥ वृद्धः॥ प्रचंडघोणःपृथुदीर्घनेत्रस्ताम्रायताक्षःकुरुराजएषः ॥ ५ ॥ अयंपुनर्मत्तगजेंद्रगामीप्रतप्तचामीकरशुद्धगौरः ॥ पृथ्वायतांसःपृथुदीर्घबाहुर्वृकोदरःपश्य
तपश्यतेमम्॥ ६ ॥ यस्त्वेषपार्श्वेऽस्यमहाधनुष्मान्श्यामोयुवावारणयूथपाभः॥ सिंहोन्नतांसोगजखेलगामीपद्मायताक्षोर्जुनएषवीरः॥ ७॥ कुंतीसमीपेपुरुषो
त्तमौतुयमाविमौविष्णुमहेंद्रकल्पौ ॥ मनुष्यलोकेसकलेसमोस्तिययोर्नरूपेनबलेनशीले ॥ ८ ॥ इयंपुनःपद्मदलायताक्षीमध्यंवयःकिंचिदिवस्पृशंती ॥ नीलो
त्पलाभासुरदेवतेवकृष्णास्थितामूर्तिमतीवलक्ष्मीः ॥ ९ ॥ अस्यास्तुपार्श्वेकनकोत्तमाभायैषाप्रभामूर्तिमतीवसौमी॥ मध्येस्थितासाभगिनीद्विजाग्र्याश्चक्रायु
धस्याप्रतिमस्यतस्य ॥ १० ॥॥ इयंचजांबूनदशुद्धगौरीपार्थस्यभार्याभुजगेंद्रकन्या॥ चित्रांगदाचैवनरेंद्रकन्यायैषासवर्णार्द्रमधूकपुष्पैः॥ ११ ॥ इयंस्वसाराज
चमूपतेश्चप्रवृद्धनीलोत्पलदामवर्णा॥ पस्पर्धकृष्णेनसदानृपोयोवृकोदरस्यैषपरिग्रहोग्र्यः ॥ १२ ॥ इयंचराज्ञोमगधाधिपस्यसुताजरासंधइतिश्रुतस्य ॥ यवी
यसोमाद्रवतीसुतस्यभार्यामताचंपकदामगौरी ॥ १३ ॥इंदीवरश्यामतनुःस्थितातुयैषापरासन्नमहीतलेच ॥ भार्यामतामाद्रवतीसुतस्यज्येष्ठस्यसेयंकमला
यताक्षी॥ १४ ॥ इयंतुनिष्टप्तसुवर्णगौरीराज्ञोविराटस्यसुतासपुत्रा ॥ भार्याभिमन्योर्निहतोरणेयोद्रोणादिभिस्तैर्विरथोरथस्थैः॥ १५॥ एतास्तुसीमंतशिरोरुहा
याःशुक्लोत्तरीयानरराजपत्न्यः ॥ राज्ञोस्यवृद्धस्यपरंशताख्याःस्नुषानृवीराहतपुत्रनाथाः॥ १६ ॥एतायथामुख्यमुदाहृतावोब्राह्मण्यभावादृजुबुद्धिसत्त्वाः॥स
र्वाभवद्भिःपरिपृच्छ्यमानानरेंद्रपत्न्यःसुविशुद्धसत्त्वाः॥ १७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥एवंसराजाकुरुवृद्धवर्यःसमागतस्तैर्नरदेवपुत्रैः॥ पप्रच्छसर्वंकुश
लंतदानींगतेषुसर्वेष्वथतापसेषु ॥ १८ ॥ योधेषुवाप्याश्रममंडलंतंमुक्त्वानिविष्टेषुविमुच्यपत्रम्॥ स्त्रीवृद्धबालेचसुसंनिविष्टेयथार्हतस्तान्कुशलान्यपृच्छत् ॥
॥ १९॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासपर्वणिऋषीन्प्रतियुधिष्ठिरादिकथनेपंचविंशोऽध्यायः॥ २५॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ १५ ॥

समीपभूमौ ॥ १४ ॥ १५ ॥ सीमंतमात्रेणउपलक्षितानत्वलंकारादिनाताद्दशाःशिरोरुहाःकेशायासांताःसीमंतशिरोरुहाः असीमंतेतिपाठोयुक्तः ॥ १६ ॥ ब्राह्मण्येत्यादिपादःसंबोधनं परिपृच्छ्यमानाः
कथयतोमत्तोवेदितव्याइतिशेषः ॥ १७ ॥ १८ ॥ पत्रंवाहनं ॥ १९ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

युधिष्ठिरेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ जामयःसौभाग्यवत्यः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ वीटापाषाणकवलः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोकच्चित्त्वंकुशलीत्यसि ॥ सहितोभ्रातृभिःसर्वैःपौरजानपदैस्तथा ॥ १ ॥ येचत्वामनुजीवंतिकच्चित्तेपिनिरामयाः॥ स
चिवाभृत्यवर्गाश्चगुरवश्चैवतेनृप ॥ २ ॥ कच्चित्तेपिनिरातंकावसंतिविषयेतव ॥ कच्चिद्वर्तसिपौराणींवृत्तिंराजर्षिसेविताम् ॥ ३ ॥ कच्चिन्न्यायाननुच्छिद्यकोशस्ते
भिप्रपूर्यते ॥ अरिमध्यस्थमित्रेषुवर्तसेचानुरूपतः ॥ ४ ॥ ब्राह्मणानग्रहारैर्वायथावदनुपश्यसि ॥ कच्चित्तेपरितुष्यंतिशीलेनभरतर्षभ ॥ ५ ॥ शत्रवोपिकुतःपौरा
भृत्यावास्वजनोपिवा ॥ कच्चिद्यजसिराजेंद्रश्रद्धावान्पितृदेवताः ॥ ६ ॥ अतिथीनन्नपानेनकच्चिदर्चसिभारत ॥ कच्चिन्नयपथेविप्राःस्वकर्मनिरतास्तव ॥ ७ ॥
क्षत्रियावैश्यवर्गावाशूद्रावापिकुटुंबिनः ॥ कच्चित्स्त्रीबालवृद्धंतेनशोचतिनयाचते ॥ ८ ॥ जामयःपूजिताःकच्चित्तवगेहेनरर्षभ ॥ कच्चिद्राजर्षिवंशोयंत्वामासा
द्यमहीपतिम् ॥ ९ ॥ यथोचितंमहाराजयशसानावसीदति ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्येवंवादिनंतंसन्यायवित्प्रत्यभाषत ॥ १० ॥ कुशलप्रश्नसंयुक्तंकुशलो
वाक्यकर्मणि ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ कच्चित्तेवर्धतेराजंस्तपोदमशमश्रुते ॥ ११ ॥ अपिमेजननीचेयंशुश्रूषुर्विगतक्लमा ॥ अथास्याःसफलोराजन्वनवासो
भविष्यति ॥ १२ ॥ इयंचमाताज्येष्ठामेशीतवाताध्वकर्शिता ॥ घोरेणतपसायुक्तादेवीकच्चिन्नशोचति ॥ १३ ॥ हतान्पुत्रान्महावीर्यान्क्षत्रधर्मपरायणान् ॥ ना
पध्यायतिवाकच्चिदस्मान्पापकृतःसदा ॥ १४ ॥ क्वचासौविदुरोराजन्नैनंपश्यामहेवयम् ॥ संजयःकुशलीचायंकच्चिन्नुतपसिस्थिरः ॥ १५ ॥ ॥ वैशंपायनउवा
च ॥ ॥ इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंधृतराष्ट्रोजनाधिपम् ॥ कुशलीविदुरःपुत्रतपोघोरंसमाश्रितः ॥ १६ ॥ वायुभक्षोनिराहारःकृशोधमनिसंततः ॥ कदाचिद्दृश्यतेविप्रैःशू
न्येस्मिन्काननेक्वचित् ॥ १७ ॥ इत्येवंब्रुवतस्तस्यजटीवीटामुखःकृशः ॥ दिग्वासामलदिग्धांगोवनरेणुसमुक्षितः ॥ १८ ॥ दूरादालक्षितःक्षत्तातत्राख्यातोमही
पतेः ॥ निवर्तमानःसहसाराजन्दृष्ट्वाश्रमंप्रति ॥ १९ ॥ तमन्वधावन्नृपतिरेकएवयुधिष्ठिरः ॥ प्रविशंतंवनंघोरंलक्ष्यालक्ष्यंक्वचित्क्वचित् ॥ २० ॥ भोभोविदुरर
जाहंदयितस्तेयुधिष्ठिरः ॥ इतिब्रुवन्नरपतिस्तंयत्नादभ्यधावत ॥ २१ ॥ ततोविविक्तएकांतेतस्थौबुद्धिमतांवरः ॥ विदुरोवृक्षमाश्रित्यकंचित्तत्रवनांतरे ॥ २२ ॥
तंराजाक्षीणभूयिष्ठमाकृतीमात्रसूचितम् ॥ अभिजज्ञेमहाबुद्धिंमहाबुद्धिर्युधिष्ठिरः ॥ २३ ॥ युधिष्ठिरोहमस्मीतिवाक्यमुक्त्वाग्रतःस्थितः ॥ विदुरस्यश्रवेराजातं
चप्रत्यभ्यपूजयत् ॥ २४ ॥ ॥ २२ ॥ २३ ॥ विदुरस्यश्रवेविदुरेशृण्वतिसतिराजाधृतराष्ट्रस्तंयुधिष्ठिरंप्रत्यभ्यपूजयत्स्तुतवान् ॥ २४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततःसइति दृष्टिंदृष्ट्यापवनंपवनेनचसंयोज्यतत्रैवसंयमंकृत्वास्वशरीरात्प्राणेंद्रियाणिनिष्कास्यतदीयप्राणैरिंद्रियैश्चसहएकत्वंप्राप्यस्वशरीरंत्यक्तवान् यथाघटांतरस्थंजलंघटांतरेसिच्यतेतद्वदिदंद्रष्टव्यं प्रा
णसंधानेनैवेंद्रियाणांगात्राणांचसंधानंभवतिनतदर्थंपृथग्यत्नोपेक्षितः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तच्चत्वस्यविदुरस्यएकस्यैवधर्मस्यांशाज्जातत्वंसस्मार ॥ २९ ॥ योगधर्मंसस्मारेत्यनुषज्यते ॥ ३० ॥

॥ १६ ॥ ततःसोऽनिमिषोभूत्वाराजानंतमुदैक्षत ॥ संयोज्यविदुरस्तस्मिन्दृष्टिंदृष्ट्यासमाहितः ॥ २५ ॥ विवेशविदुरोधीमान्गात्रैर्गात्राणिचैवह ॥ प्राणान्प्राणेषुचदधदिं १५
द्रियाणींद्रियेषुच ॥ २६ ॥ सयोगबलमास्थायविवेशनृपतेस्तनुम् ॥ विदुरोधर्मराजस्यतेजसाप्रज्वलन्निव ॥ २७ ॥ विदुरस्यशरीरंतुतथैवस्तब्धलोचनम् ॥ वृक्षा
श्रितंतदाराजाददर्शगतचेतनम् ॥ २८ ॥ बलवंतंतथात्मानंमेनेबहुगुणंतदा ॥ धर्मराजोमहातेजास्तच्चसस्मारपांडवः ॥ २९ ॥ पौराणमात्मनःसर्वंविद्यावान्सवि
शांपते ॥ योगधर्मंमहातेजाव्यासेनकथितंयथा ॥ ३० ॥ धर्मराजश्चतत्रैवसंचस्कारयिषुस्तदा ॥ दग्धुकामोभवद्विद्वानथवागभ्यभाषत ॥ ३१ ॥ भोभोराजन्न
दग्धव्यमेतद्विदुरसंज्ञकम् ॥ कलेवरमिहैवंतेधर्मएषसनातनः ॥ ३२ ॥ लोकाःसांतानिकानामभविष्यंत्यस्यभारत ॥ यतिधर्ममवाप्तोसौनैषशोच्यःपरंतप ॥ ३३ ॥
इत्युक्तोधर्मराजःसविनिवृत्यततःपुनः ॥ राज्ञोवैचित्रवीर्यस्यतत्सर्वंप्रत्यवेदयत् ॥ ३४ ॥ ततःसराजाद्युतिमान्सचसर्वोजनस्तदा ॥ भीमसेनादयश्चैवपरंविस्मय
मागताः ॥ ३५ ॥ तच्छ्रुत्वाप्रीतिमान्राजाभूत्वाधर्मजमब्रवीत् ॥ आपोमूलंफलंचैवममेदंप्रतिगृह्यताम् ॥ ३६ ॥ यदर्थोहिनरोराजंस्तदर्थोस्यातिथिःस्मृतः ॥ इ
त्युक्तःसतथेत्येवंप्राहधर्मात्मजोनृपम् ॥ ३७ ॥ फलंमूलंचबुभुजेराज्ञादत्तंसहानुजः ॥ ततस्तेवृक्षमूलेषुकृतवासपरिग्रहाः ॥ तांरात्रिमवसन्सर्वेफलमूलजलाश
नाः ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवा० आश्रम० विदुरनिर्याणेषड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तुराजन्नेतेषामाश्रमेपुण्य
कर्मणाम् ॥ शिवानक्षत्रसंपन्नासाव्यतीयायशर्वरी ॥ १ ॥ ततस्तत्रकथाश्चासंस्तेषांधर्मार्थलक्षणाः ॥ विचित्रपदसंचारानानाश्रुतिभिरन्विताः ॥ २ ॥ पांडवास्त्व
भितोमातुर्धरण्यांसुषुपुस्तदा ॥ उत्सृज्यतुमहार्हाणिशयनानिनराधिप ॥ ३ ॥ यदाहारोभवद्राजाधृतराष्ट्रोमहामनाः ॥ तदाहारान्नृवीरास्तेन्यवसंस्तांनिशांतदा
॥ ४ ॥ व्यतीतायांतुशर्वर्यांकृतपौर्वाह्णिकक्रियः ॥ भ्रातृभिःसहितोराजाददर्शाश्रममंडलम् ॥ ५ ॥ ॥ ३६ ॥

संचस्कारयिषुःसंस्कारंलंभयितुमिच्छुः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ लोकाइति यतिधर्मोदाहाद्ययोग्यत्वं एतेनशूद्रयोनौजातानामपियतिधर्मोस्तीतिदर्शितं ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ॥ इतिआ
श्रमवा० नै० भारतभा० षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ ७ ॥ मुनिगणस्यमुनिगणेन तावैदिक्योलौकिक्यश्च ॥ ८ ॥ मृगयूथादिभिरलंकृतमाश्रमं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ औदुंबरानूकलशान् ॥ १२ ॥ प्रवेणीःकुथाः प्रवेणीःस्त्रीकुथावेण्योरितिमेदिनी

सांतःपुरपरीवारःसभृत्यःसपुरोहितः ॥ यथासुखंयथोद्देशंधृतराष्ट्राभ्यनुज्ञया ॥ ६ ॥ ददर्शतत्रवेदीश्चसंप्रज्वलितपावकाः ॥ कृताभिषेकैर्मुनिभिर्हुताग्निभिरुप
स्थिताः ॥ ७ ॥ वानेयपुष्पनिकरैराज्यधूमोद्गमैरपि ॥ ब्राह्मेणवपुषायुक्तायुक्तामुनिगणस्यताः ॥ ८ ॥ मृगयूथैरनुद्विग्नैस्तत्रतत्रसमाश्रितैः ॥ अशंकितैःपक्षिग
णैःप्रगीतैरिवचप्रभो ॥ ९ ॥ केकाभिर्नीलकंठानांदात्यूहानांचकूजितैः ॥ कोकिलानांकुहुरवैःसुखैःश्रुतिमनोहरैः ॥ १० ॥ प्राधीतद्विजघोषैश्चक्वचित्क्वचिदलंकृ
तम् ॥ फलमूलसमाहारैर्महद्भिश्चोपशोभितम् ॥ ११ ॥ ततःसराजाप्रददौतापसार्थमुपाहृतान् ॥ कलशान्कांचनान्राजंस्तथैवौदुंबरानपि ॥ १२ ॥ अजिनानि
प्रवेणीश्चस्रुक्स्रुवंचमहीपतिः ॥ कमंडलूंश्चस्थालीश्चपिठराणिचभारत ॥ १३ ॥ भाजनानिचलौहानिपात्रीश्चविविधान्नृप ॥ यद्यदिच्छतियावच्चयच्चान्यदपिभा
जनम् ॥ १४ ॥ एवंसराजाधर्मात्मापरीत्याश्रममंडलम् ॥ वसुविश्राण्यतत्सर्वंपुनरायान्महीपतिः ॥ १५ ॥ कृताह्निकंचराजानंधृतराष्ट्रंमहीपतिम् ॥ ददर्शासीनमव्य
ग्रंगांधारीसहितंतदा ॥ १६ ॥ मातरंचाविदूरस्थांशिष्यवत्प्रणतांस्थिताम् ॥ कुंतींददर्शधर्मात्माशिष्टाचारसमन्विताम् ॥ १७ ॥ सतमभ्यर्च्यराजानंनामसंश्राव्य
चात्मनः ॥ निषीदेत्यभ्यनुज्ञातोवृस्यामुपविवेशह ॥ १८ ॥ भीमसेनादयश्चैवपांडवाभरतर्षभ ॥ अभिवाद्योपसंगृह्यनिषेदुःपार्थिवाज्ञया ॥ १९ ॥ सतैःपरिवृ
तोराजाशुशुभेतीवकौरवः ॥ बिभ्रद्ब्राह्मींश्रियंदीप्तांदेवैरिवबृहस्पतिः ॥ २० ॥ तथातेषूपविष्टेषुसमाजग्मुर्महर्षयः ॥ शतयूपप्रभृतयःकुरुक्षेत्रनिवासिनः ॥ २१ ॥
व्यासश्चभगवान्विप्रोदेवर्षिगणसेवितः ॥ वृतःशिष्यैर्महातेजादर्शयामासपार्थिवम् ॥ २२ ॥ ततःसराजाकौरव्यःकुंतीपुत्रश्चवीर्यवान् ॥ भीमसेनादयश्चैवप्रत्यु
त्थायाभ्यवादयन् ॥ २३ ॥ समागतस्ततोव्यासःशतयूपादिभिर्वृतः ॥ धृतराष्ट्रंमहीपालमास्यतामित्यभाषत ॥ २४ ॥ वरंतुविष्टरंकौश्यंकृष्णाजिनकुशोत्तरम् ॥
प्रतिपेदेतदाव्यासस्तदर्थमुपकल्पितम् ॥ २५ ॥ तेचसर्वेद्विजश्रेष्ठाविष्टरेषुसमंततः ॥ द्वैपायनाभ्यनुज्ञातानिषेदुर्विपुलौजसः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवा
सि० आश्रमवा० व्यासागमनेसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःसमुपविष्टेषुपांडवेषुमहात्मसु ॥ व्यासःसत्यवतीपुत्रइदं
वचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ धृतराष्ट्रमहाबाहोकच्चित्तेवर्ततेतपः ॥ कच्चिन्मनस्तेप्रीणातिवनवासेनराधिप ॥ २ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नै० भारतभा० सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःसमुपविष्टेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ स्ववशेइतिसुलभत्वंस्पष्टं ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥२३ ॥ २४ ॥ ॥ २५ ॥ ॥ इति

कच्चिद्दुर्दिनतेशोकोराजन्पुत्रविनाशजः॥ कच्चिज्ज्ञानानिसर्वाणिसुप्रसन्नानितेनघ ॥ ३॥ कच्चिद्बुद्धिंदृढांकृत्वाचरस्यारण्यकंविधिम्॥कच्चिद्वधूश्चगांधारीनशो
केनाभिभूयते ॥ ४ ॥ महाप्रज्ञाबुद्धिमतीदेवीधर्मार्थदर्शिनी ॥ आगमापायतत्त्वज्ञाकच्चिदेषानशोचति॥ ५ ॥ कच्चित्कुंतीचराजंस्त्वांशुश्रूषत्यनहंकृता ॥ याप १५
॥१७॥ रित्यज्यस्वंपुत्रंगुरुशुश्रूषणेरता ॥ ६ ॥ कच्चिद्धर्मसुतोराजात्वयाप्रत्यभिनंदितः॥ भीमार्जुनयमाश्चैवकच्चिदेतेपिसांत्विताः ॥ ७॥ कच्चिन्नंदसिदृष्ट्वैतान्कच्चित्ते
निर्मलंमनः॥ कच्चिच्चशुद्धभावोसिजातज्ञानोनराधिप ॥ ८ ॥ एतद्धित्रितयंश्रेष्ठंसर्वभूतेषुभारत ॥ निर्वैरतामहाराजसत्यमक्रोधएवच ॥ ९ ॥ कच्चित्तेनचमो
होस्तिवनवासेनभारत॥ स्ववशेवन्यमन्नंवाउपवासोपिवाभवेत्॥ १० ॥ विदितंचापिराजेंद्रविदुरस्यमहात्मनः॥ गमनंविधिनानेनधर्मस्यसुमहात्मनः ॥ ११ ॥
मांडव्यशापाद्धिसवैधर्मोविदुरतांगतः ॥ महाबुद्धिर्महायोगीमहात्मासुमहामनाः ॥ १२ ॥ बृहस्पतिर्वादेवेषुशुक्रोवाप्यसुरेषुच ॥ नतथाबुद्धिसंपन्नोयथासपु
रुषर्षभः ॥ १३ ॥ तपोबलव्ययंकृत्वासुचिरात्संभृतंतदा॥ मांडव्येनर्षिणाधर्मोह्यभिभूतःसनातनः॥ १४॥ नियोगाद्ब्रह्मणःपूर्वंमयास्वेनबलेनच॥ वैचित्रवीर्य
केक्षेत्रेजातःससुमहामतिः ॥ १५ ॥ भ्रातातवमहाराजदेवदेवःसनातनः॥ धारणान्मनसाध्यानाद्यंधर्मंकवयोविदुः ॥ १६ ॥ सत्येनसंवर्धयतियोदमेनशमेन
च॥ अहिंसयाचदानेनतप्यमानःसनातनः ॥ १७ ॥ येनयोगबलाज्जातःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ धर्मइत्येषनृपतेप्राज्ञेनामितबुद्धिना ॥ १८ ॥ यथावह्निर्यथावा
युर्यथापःपृथिवीयथा॥ यथाकाशंतथाधर्मइहचामुत्रचस्थितः ॥ १९ ॥ सर्वगश्चैवराजेंद्रसर्वंव्याप्यचराचरम्॥ दृश्यतेदेवदेवैःससिद्धैर्निर्मुक्तकल्मषैः॥ २० ॥
योहिधर्मःसविदुरोविदुरोयःसपांडवः ॥ सएषराजन्दृश्यस्तेपांडवःप्रेष्यवस्थितः ॥ २१ ॥ प्रविष्टःसमहात्मानंभ्रातातेबुद्धिसत्तमः ॥ दृष्ट्वामहात्माकौंतेयंमहा
योगबलान्वितः ॥ २२ ॥ त्वांचापिश्रेयसायोक्ष्येनचिराद्भरतर्षभ॥ संशयच्छेदनार्थायप्राप्तंमांविद्धिपुत्रक ॥ २३ ॥ नकृतंयैःपुराकैश्चित्कर्मलोकेमहर्षिभिः॥
आश्चर्यभूतंतपसःफलंतद्दर्शयामिवः ॥ २४ ॥ किमिच्छसिमहीपालमत्तःप्राप्तुमभीप्सितम्॥ द्रष्टुंस्प्रष्टुमथश्रोतुंतत्कर्तास्मितवानघ॥ २५॥ ॥इतिश्रीमहाभा ॥१७॥
रतेआश्रमवासिकेपर्वणिआश्रमवासपर्वणिव्यासवाक्येअष्टाविंशोऽध्यायः॥ २८॥ ॥समाप्तंचाश्रमवासपर्व॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

आश्रमवा०नैलकंठीयेभारतभावदीपेअष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वनवासमिति॥१॥२॥३॥४॥५॥विश्राम्यविश्रांतिंप्राप्य॥६॥७॥८॥९॥१०॥बर्हिणेषुपक्षिबर्हजतूलिकामयेषु॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥संशयाः मृतानांसत्त्वमस्तिनवा सत्त्वमपिपिं

अथपुत्रदर्शनपर्व॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥वनवासंगतेविप्रधृतराष्ट्रेमहीपतौ॥सभार्येनृपशार्दूलेवध्वाकुंत्यासमन्विते॥ १ ॥ विदुरेचापिसंसिद्धेधर्मराजं व्यपाश्रिते॥ वसत्सुपांडुपुत्रेषुसर्वेष्वाश्रममंडले॥ २॥ यत्तदाश्चर्यमितिवैकरिष्यामीत्युवाचह॥ व्यासःपरमतेजस्वीमहर्षिस्तद्वदस्वमे॥ ३ ॥ वनवासेचकौर व्यःकियंतंकालमच्युतः॥युधिष्ठिरोनरपतिर्न्यवसत्सजनस्तदा॥ ४ ॥ किमाहाराश्चतेतत्रससैन्यान्यवसन्प्रभो॥सांतःपुरामहात्मानइतितद्ब्रूहिमेनघ॥५॥ ॥वै शंपायनउवाच॥ ॥तेनुज्ञातास्तदाराजन्कुरुराजेनपांडवाः॥ विविधान्यन्नपानानिविश्राम्यानुभवंतिते॥ ६ ॥मासमेकंविजह्रुस्तेससैन्यांतःपुरावने॥ अथत त्रागमद्व्यासोयथोक्तंतेमयानघ॥ ७ ॥ तथाचतेषांसर्वेषांकथाभिर्नृपसंनिधौ॥ व्यासमन्वास्यतांराजन्नाजग्मुर्मुनयोपरे॥८॥ नारदःपर्वतश्चैवदेवलश्चमहा तपाः॥विश्वावसुस्तुंबुरुश्चचित्रसेनश्चभारत॥ ९ ॥तेषामपियथान्यायंपूजांचक्रेमहातपाः॥ धृतराष्ट्राभ्यनुज्ञातःकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ १० ॥ निषेदुस्तेततःस र्वेपूजांप्राप्ययुधिष्ठिरात्॥ आसनेषुचपुण्येषुबर्हिणेषुवरेषुच॥ ११ ॥तेषुतत्रोपविष्टेषुसतुराजामहामतिः॥ पांडुपुत्रैःपरिवृतोनिषसादकुरूद्वह॥ १२ ॥गांधारीचै वकुंतीचद्रौपदीसात्वतीतथा॥ स्त्रियश्चान्यास्तथान्याभिःसहोपविविशुस्ततः॥ १३ ॥तेषांतत्रकथादिव्याधर्मिष्ठाश्चाभवन्नृप॥ ऋषीणांचपुराणानांदेवासुर विमिश्रिताः॥ १४ ॥ततःकथांतेव्यासस्तंप्रज्ञाचक्षुषमीश्वरम्॥प्रोवाचवदतांश्रेष्ठःपुनरेवसतद्वचः॥ १५ ॥ प्रीयमाणोमहातेजाःसर्ववेदविदांवरः॥ विदितंमम राजेंद्रयत्तेहृदिविवक्षितम्॥ १६ ॥दह्यमानस्यशोकेनतवपुत्रकृतेनवै॥ गांधार्याश्चैवयद्दुःखंहृदितिष्ठतिनित्यदा॥ १७ ॥ कुंत्याश्चयन्महाराजद्रौपद्याश्चहृदि स्थितम्॥ यच्चधारयतेतीव्रंदुःखंपुत्रविनाशजम्॥ १८ ॥सुभद्राकृष्णभगिनीतच्चापिविदितंमम॥श्रुत्वासमागममिमंसर्वेषांवस्ततोनृप॥१९॥ संशयच्छेदना र्थायप्राप्तःकौरवनंदन॥ इमेचदेवगंधर्वाःसर्वेचेमेमहर्षयः॥ २० ॥पश्यंतुतपसोवीर्यमद्यमेचिरसंभृतम्॥ तदुच्यतांमहाप्राज्ञकंकामंप्रददामिते॥ २१ ॥प्रवणो स्मिवरंदातुंपश्यमेतपसःफलम्॥एवमुक्तःसराजेंद्रोव्यासेनामितबुद्धिना॥ २२ ॥ मुहूर्तमिवसंचिंत्यवचनायोपचक्रमे॥ धन्योस्म्यनुगृहीतश्चसफलंजीवितंच मे॥ २३ ॥यन्मेसमागमोद्येहभवद्भिःसहसाधुभिः॥अद्यचाप्यवगच्छामिगतिमिष्टामिहात्मनः॥ २४ ॥

दादेर्यदीभूतस्येवपूर्वंरूपमुपमृद्यानुपमृद्यवा उपमर्दंसोयंदशरथःस्वर्गस्थोममपितेतिप्रत्यभिज्ञानुपपत्तिः अनुपमर्देभस्मीभावस्यप्रत्यक्षदर्शनंनोपपद्यतइत्यादयस्तेषांछेदनायेत्यर्थः॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ आरंभेणशोकोद्यमेनमामुपास्ते

ब्रह्मकल्पैर्भवद्भिर्यत्समेतोहंतपोधनाः॥ दर्शनादेवभवतांपूतोहंनात्रसंशयः॥ २५ ॥ विद्यतेनभयंचापिपरलोकान्ममानघाः ॥ किंतुतस्यसुदुर्बुद्धेर्मंदस्यापन
॥ १८ ॥ यैर्भृशम् ॥ २६ ॥ दूयतेमेमनोनित्यंस्मरतःपुत्रगृद्धिनः॥ अपापाःपांडवायेननिकृताःपापबुद्धिना॥ २७॥ घातितापृथिवीयेनसहयासनरद्विपा॥ राजानश्चमहा १५
त्मानोनानाजनपदेश्वराः॥ २८ ॥ आगम्यममपुत्रार्थेसर्वेमृत्युवशंगताः ॥ येतेपितॄंश्चदारांश्चप्राणांश्चमनसःप्रियान् ॥ २९ ॥ परित्यज्यगताःशूराःप्रेतराजनि
वेशनम्॥ कानुतेषांगतिर्ब्रह्मन्मित्रार्थेयेहतामृधे॥३०॥ तथैवपुत्रपौत्राणांममयेनिहतायुधि ॥ दूयतेमेमनोभीक्ष्णंघातयित्वामहाबलम्॥ ३१ ॥ भीष्मंशांतनवं
वृद्धंद्रोणंचद्विजसत्तमम्॥ ममपुत्रेणमूढेनपापेनाकृतबुद्धिना॥ ३२॥ क्षयंनीतंकुलंदीप्तंपृथिवीराज्यमिच्छता॥ एतत्सर्वमनुस्मृत्यदह्यमानोदिवानिशम्॥३३॥
नशांतिमधिगच्छामिदुःखशोकसमाहतः॥ इतिमेचिंतयानस्यपितःशांतिर्नविद्यते॥३४॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वाविविधंतस्यराजर्षेःपरिदेवितम्॥
पुनर्नवीकृतःशोकोगांधार्याजनमेजय॥ ३५॥ कुंत्याद्रुपदपुत्र्याश्चसुभद्रायास्तथैवच ॥ तासांचवरनारीणांवधूनांकौरवस्यह ॥ ३६॥ पुत्रशोकसमाविष्टागां
धारीत्विदमब्रवीत्॥ श्वशुरंबद्धनयनादेवीप्रांजलिरुत्थिता॥३७॥षोडशेमानिवर्षाणिगतानिमुनिपुंगव ॥ अस्यराज्ञोहतान्पुत्रान्शोचतोनशमोविभो॥ ३८॥
पुत्रशोकसमाविष्टोनिःश्वसन्ह्येषभूमिपः॥ नशेतेवसतीःसर्वाधृतराष्ट्रोमहामुने ॥ ३९ ॥ लोकानन्यान्समर्थोसिस्रष्टुंसर्वांस्तपोबलात्॥ किमुलोकांतरगतान्
राज्ञोदर्शयितुंसुतान्॥ ४० ॥ इयंचद्रौपदीकृष्णाहतज्ञातिसुताभृशम्॥ शोचत्यतीवसर्वासांस्नुषाणांदयितास्नुषा॥ ४१ ॥ तथाकृष्णस्यभगिनीसुभद्राभद्रभाषि
णी॥ सौभद्रवधसंतप्ताभृशंशोचतिभाविनी॥ ४२॥ इयंचभूरिश्रवसोभार्यापरमसंमता॥ भर्तृव्यसनशोकार्ताभृशंशोचतिभाविनी॥ ४३॥ यस्यास्तुश्वशुरो
धीमान्बाह्लिकःसकुरूद्वहः॥ निहतःसोमदत्तश्चपित्रासहमहारणे॥ ४४॥ श्रीमतोस्यमहाबुद्धेःसंग्रामेष्वपलायिनः॥ पुत्रस्यतेपुत्रशतंनिहतंयद्रणाजिरे॥ ४५॥
तस्यभार्याशतमिदंदुःखशोकसमाहतम् ॥ पुनःपुनर्वर्धयानंशोकंराज्ञोममैवच॥ ४६॥ तेनारंभेणमहतामामुपास्तेमहामुने॥ येचशूरामहात्मानःश्वशुरामेमहा ॥ १८ ॥
रथाः॥ ४७॥ सोमदत्तप्रभृतयःकानुतेषांगतिःप्रभो॥ तवप्रसादाद्भगवन्विशोकोयंमहीपतिः॥ ४८॥

भार्याशतंरोदनंकुर्वन्मामेवपरिवार्यतिष्ठतीत्यर्थः आरंभउद्यमेदर्पेत्वरायांचवधेपिचेतिविधएवात्रग्राह्यः ॥ ४७॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ॥ इतिआश्रमवा० नैलकंठीयेभारतभावदीपेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ भगवन्निति ॥ १ ॥ २ ॥ आगसस्त्यागैरपराधत्यागैः ॥ ३ ॥ ४ ॥

यथास्याद्भविताचाहंकुंतीचेयंवधूस्तव ॥ इत्युक्तवत्यांगांधार्यांकुंतीव्रतकृशानना ॥ ४९ ॥ प्रच्छन्नजातंपुत्रंतंसस्मारादित्यसंनिभम् ॥ तामृषिर्वरदोव्यासोदूर
श्रवणदर्शनः ॥ ५० ॥ अपश्यद्दुःखितांदेवींमातरंसव्यसाचिनः ॥ तामुवाचततोव्यासोयत्तेकार्यंविवक्षितम् ॥ ५१ ॥ तद्ब्रूहित्वंमहाभागेयत्तेमनसिवर्तते ॥ श्वशुरा
यततःकुंतीप्रणम्यशिरसातदा ॥ उवाचवाक्यंसव्रीडाविवृण्वानापुरातनम् ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिपुत्रदर्शनपर्वणिधृतराष्ट्रादिकृ
तप्रार्थनेएकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कुंत्युवाच ॥ ॥ भगवन्श्वशुरोमेसिदैवतस्यापिदैवतम् ॥ समेदेवातिदेवस्त्वंश्रृणुसत्यांगिरंमम ॥ १ ॥ तपस्वी
कोपनोविप्रोदुर्वासानाममेपितुः ॥ भिक्षामुपागतोभोक्तुंतमहंपर्यतोषयम् ॥ २ ॥ शौचेनत्वागसस्त्यागैःशुद्धेनमनसातथा ॥ कोपस्थानेष्वपिमहत्स्वकुप्यन्नकदा
चन ॥ ३ ॥ सप्रीतोवरदोमेभूत्कृतकृत्योमहामुनिः ॥ अवश्यंतेगृहीतव्यमितिमांसोब्रवीद्वचः ॥ ४ ॥ ततःशापभयाद्विप्रमवोचंपुनरेवतम् ॥ एवमस्त्वितिचप्राहपुन
रेवसमेद्विजः ॥ ५ ॥ धर्मस्यजननीभद्रेभवित्रीत्वंशुभानने ॥ वशेस्थास्यंतितेदेवायांस्त्वमावाहयिष्यसि ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वांतर्हितोविप्रस्ततोहंविस्मिताभवम् ॥ नचस
र्वास्ववस्थासुस्मृतिर्मेविप्रणश्यति ॥ ७ ॥ अथहर्म्यतलस्थाहंरविमुद्यंतमीक्षती ॥ संस्मृत्यतदृषेर्वाक्यंस्पृहयंतीदिवानिशम् ॥ ८ ॥ स्थिताहंबालभावेनतत्रदोषम
बुध्यती ॥ अथदेवःसहस्रांशुर्मत्समीपगतोभवत् ॥ ९ ॥ द्विधाकृत्वात्मनोदेहंभूमौचगगनेपिच ॥ ततापलोकानेकेनद्वितीयेनागमत्समाम् ॥ १० ॥ समामुवाचवे
पंतींवरंमत्तोवृणीष्वह ॥ गम्यतामितितंचाहंप्रणम्यशिरसावदम् ॥ ११ ॥ समामुवाचतिग्मांशुर्वृथाह्वानंनमेक्षमम् ॥ धक्ष्यामित्वांचविप्रंचयेनदत्तोवरस्तव ॥ १२ ॥
तमहंरक्षतीविप्रंशापादनपकारिणम् ॥ पुत्रोमेत्वत्समोदेवभवेदितिततोब्रुवम् ॥ १३ ॥ ततोमांतेजसाविश्यमोहयित्वाचभानुमान् ॥ उवाचभवितापुत्रस्तवेत्य
भ्यगमद्दिवम् ॥ १४ ॥ ततोहमंतर्भवनेपितुर्वृत्तांतरक्षिणी ॥ गूढोत्पन्नंसुतंबालंजलेकर्णमवासृजम् ॥ १५ ॥ नूनंतस्यैवदेवस्यप्रसादात्पुनरेवतु ॥ कन्याहमभवंवि
प्रयथाप्राहसमामृषिः ॥ १६ ॥ समयामूढयापुत्रोज्ञायमानोप्युपेक्षितः ॥ तन्मांदहतिविप्रर्षेयथासुविदितंतव ॥ १७ ॥ यदिपापमपापंवायदेतद्विवृतंमया ॥ तंद्र
ष्टुमिच्छामिभगवन्व्यपनेतुंत्वमर्हसि ॥ १८ ॥ यच्चास्यराज्ञोविदितंहृदिस्थंभवतोनघ ॥ तंचायंलभतांकाममद्यैवमुनिसत्तम ॥ १९ ॥

॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १९ ॥ इत्युक्तःप्रत्युवाचेदंव्यासोवेदविदांवरः॥ साधुसर्वमिदंभाव्यमेवमेतद्यथात्थमाम्॥ २० ॥ अपराधश्चतेनास्तिकन्याभावंगताह्यसि ॥ देवाश्चैश्वर्यवंतोवैशरीरा १५
ण्याविशंतिवै ॥ २१ ॥ संतिदेवनिकायाश्चसंकल्पाज्जनयंतिये ॥ वाचादृष्ट्यातथास्पर्शात्संघर्षेणेतिपंचधा ॥ २२ ॥ मनुष्यधर्मोदैवेनधर्मेणहिनदुष्यति ॥ इतिकुं
तिविजानीहिव्येतुतेमानसोज्वरः॥ २३ ॥ सर्वंबलवतांपथ्यंसर्वंबलवतांशुचि ॥ सर्वंबलवतांधर्मःसर्वंबलवतांस्वकम्॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा
सिकेप०पुत्रदर्शनप०व्यासकुंतीसंवादेत्रिंशत्तमोऽध्यायः॥ ३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ भद्रेद्रक्ष्यसिगांधारिपुत्रान्भ्रातृन्सखींस्तथा ॥ वधूश्चपति
भिःसार्धंनिशिसुप्तोत्थिताइव ॥ १ ॥ कर्णंद्रक्ष्यतिकुंतीचसौभद्रंचापियादवी ॥ द्रौपदीपंचपुत्रांश्चपितॄन्भ्रातॄंस्तथैवच ॥ २ ॥ पूर्वमेवैषहृदयेव्यवसायोभवन्मम ॥
यदास्मिचोदितोराज्ञाभवत्यापृथयैवच ॥ ३ ॥ नतेशोच्यामहात्मानःसर्वएवनरर्षभाः ॥ क्षत्रधर्मपराःसंतस्तथाहिनिधनंगताः ॥ ४ ॥ भवितव्यमवश्यंतत्सुरका
र्यमनिंदिते ॥ अवतेरुस्ततःसर्वेदेवभागामहीतलम्॥ ५ ॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवपिशाचागुह्यराक्षसाः ॥ तथापुण्यजनाश्चैवसिद्धादेवर्षयोपिच ॥ ६ ॥ देवाश्चदान
वाश्चैवतथादेवर्षयोमलाः ॥ तएतेनिधनंप्राप्ताःकुरुक्षेत्रेरणाजिरे ॥ ७ ॥ गंधर्वराजोयोधीमान्धृतराष्ट्रइतिश्रुतः ॥ सएवमानुषेलोकेधृतराष्ट्रःपतिस्तव ॥ ८ ॥ पां
डुंमरुद्गणाद्विद्धिविशिष्टतममच्युतम्॥ धर्मस्यांशोभवत्क्षत्ताराजाचैवयुधिष्ठिरः ॥ ९ ॥ कलिंदुर्योधनंविद्धिशकुनिंद्वापरंतथा ॥ दुःशासनादीन्विद्धित्वंराक्षसान्
शुभदर्शने ॥ १० ॥ मरुद्गणाद्भीमसेनंबलवंतमरिंदमम् ॥ विद्धित्वंतुनरमृषिमिमंपार्थंधनंजयम् ॥ ११ ॥ नारायणंहृषीकेशमश्विनौयमजौतथा ॥ यःसवैपार्था
दुद्भूतःसंहर्षजननस्तथा ॥ १२ ॥ यश्चपांडवदायादोहतःषड्भिर्महारथैः ॥ ससोमइहसौभद्रोयोगादेवाभवद्द्विधा ॥ १३ ॥ द्विधाकृत्वात्मनोदेहमादित्यंतपतांवरम् ॥
लोकांश्चतापयानंवैविद्धिकर्णंचशोभने ॥ १४ ॥ द्रौपद्यासहसंभूतंधृष्टद्युम्नंचपावकात्॥ अग्नेर्भागंशुभंविद्धिराक्षसंतुशिखंडिनम् ॥ १५ ॥ द्रोणंबृहस्पतेर्भागंविद्धि
द्रौणिंचरुद्रजम् ॥ भीष्मंचविद्धिगांगेयंवसुंमानुषतांगतम् ॥ १६ ॥ एवमेतेमहाप्रज्ञेदेवामानुष्यमेत्यहि ॥ ततःपुनर्गताःस्वर्गंकृतेकर्मणिशोभने ॥ १७ ॥ यच्चवैहृ ॥ १९ ॥
दिसर्वेषांदुःखमेतच्चिरंस्थितम् ॥ तदद्यव्यपनेष्यामिपरलोककृताद्भयात् ॥ १८ ॥

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ ॥ इतिआश्रमवा०नै०भारतभा०एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ७॥ ॥ततोनिशायामित्यस्मिन्नध्यायद्वयेमृतानांपुनर्दर्शनमुक्तं तेन
तेषांसत्त्वमस्तीतिस्पष्टमुक्तं अतोमृतानांसत्त्वमस्तिनवेतिसंशयःपरास्तः अथभस्मीभूतानांकथंप्रत्यक्षेणदर्शनं स्वप्नवदितिचेद्व्यासस्यैंद्रजालिकत्वापत्त्यासंशयोच्छेदकत्वानुपपत्तिः अथदेवताभावंगतानांते
षांपुनर्भीष्मादिभावेनयोगबलादभिव्यक्तिर्भवतिं तर्हिभस्मीभूतस्यदेहस्यपुनरुदयायोगात्तत्सदृशैर्देहांतरैरुपेतानामेवतेषांदर्शनमितिवाच्यं तथापिदेहांतरेममायंभर्तेतिबुद्धिमतीनांस्त्रीणांभ्रांतिरेव पूर्वदेहनाश
स्यदृढतरस्मरणात् अस्मरणेपुनःस्वप्नतुल्यतेतितुल्यं अत्रब्रूमः हार्दविद्यांप्रकृत्यश्रूयते तइमेसत्याःकामाअनृतापिधानाइति तस्माद्दहराकाशंप्रकृत्यएतत्सत्यंब्रह्मपुरमस्मिन्सर्वेकामाःसमाहिताइति तथायो

सर्वेभवंतोगच्छंतुनदींभागीरथींप्रति ॥ तत्रद्रक्ष्यथतान्सर्वान्येहतास्मिन्रणाजिरे ॥ १९ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥इतिव्यासस्यवचनंश्रुत्वासर्वोजनस्त
दा ॥ महतासिंहनादेनगंगामभिमुखोययौ ॥ २० ॥ धृतराष्ट्रश्चसामात्यःप्रययौसहपांडवैः ॥ सहितोमुनिशार्दूलैर्गंधर्वैश्चसमागतैः ॥ २१ ॥ ततोगंगांसमासाद्य
क्रमेणसजनार्णवः ॥ निवासमकरोत्सर्वोयथाप्रीतियथासुखम् ॥ २२ ॥ राजाचपांडवैःसार्धमिष्टेदेशेसहानुगः ॥ निवासमकरोद्धीमान्सस्त्रीवृद्धपुरःसरः ॥ २३ ॥
जगामतदहश्चापितेषांवर्षशतंयथा ॥ निशांप्रतीक्षमाणानांदिदृक्षूणांमृतान्नृपान् ॥ २४ ॥ अथपुण्यंगिरिवरमस्तमभ्यगमद्रविः ॥ ततःकृताभिषेकास्तेनैशंक
र्मसमाचरन् ॥ २५ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासि०पुत्रदर्शनप०गंगातीरगमनेएकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ततोनिशा
यांप्राप्तायांकृतसायाह्निकक्रियाः ॥ व्यासमभ्यगमन्सर्वेयेतत्रासन्समागताः ॥ १ ॥ धृतराष्ट्रस्तुधर्मात्मापांडवैःसहितस्तदा ॥ शुचिरेकमनासार्धमृषिभिस्तैरुपा
विशत् ॥ २ ॥ गांधार्यासहनार्यस्तुसहिताःसमुपाविशन् ॥ पौरजानपदश्चापिजनःसर्वोयथावयः ॥ ३ ॥ ततोव्यासोमहातेजाःपुण्यंभागीरथीजलम् ॥ अवगाह्य
जुहावाथसर्वांल्लोकान्महामुनिः ॥ ४ ॥ पांडवानांचयेयोधाःकौरवाणांचसर्वशः ॥ राजानश्चमहाभागानानादेशनिवासिनः ॥ ५ ॥ ततःसुतुमुलःशब्दोजलांते
जनमेजय ॥ प्रादुरासीद्यथापूर्वंकुरुपांडवसेनयोः ॥ ६ ॥ ततस्तेपार्थिवाःसर्वेभीष्मद्रोणपुरोगमाः ॥ ससैन्याःसलिलात्तस्मात्समुत्तस्थुःसहस्रशः ॥ ७ ॥

योह्यस्येतःप्रैतिनतमिहदर्शनायोपलभतेइत्युपक्रम्ययेचास्येहजीवायेचप्रेतायच्चान्यदिच्छन्नलभतेसर्वंतदत्रगत्वाविंदतइत्यादि सत्यंब्रह्मपुरंहृदंबरमित्यर्थः समस्तःसदासन्नेवास्त्यतएवतत्रमुनयःपश्यंत्यती
तादिकं मिथ्याब्रह्मपुरंशरीरममुनासत्यपुरंछादितंसर्पेणस्रगिवेत्यमुष्यविलयेसत्यंपुरंप्रकाशते तस्माद्विद्याप्रत्युपस्थापितमपारमार्थिकंजैवंरूपंकर्तृभोक्तृरागद्वेषाद्यनेकानर्थकलुषितंतद्विलयनेनतद्विपरीत
मपहतपाप्मत्वादिविशिष्टंपारमेश्वरंरूपंविद्ययाप्रतिपद्यतेसर्पादिविलयनेरज्ज्वादिवदितिभाष्याच्च ब्राह्मलौकिकाएवसत्याभीष्मादयोऽनृतैर्जन्मादिभिर्भावविकारैराविर्भूयतिरोभूताःसंतोमहर्षिविद्ययाविर्भू
तव्यादिभिश्चयाथात्म्येनगृहीताःसंतस्ताभिःसहरेमिरेइतियुक्तमुत्पश्यामः विशेषस्त्वस्मत्कृतेवेदांतकतकेदहराधिकरणेद्रष्टव्यः अक्षरार्थस्तुस्पष्टएव ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥ ॥इतिआश्रमवा० नैलकंठीये भारतभावदीपे द्वात्रिंशोऽध्यायः॥ ३२॥ ॥७॥ ॥७॥
विराटद्रुपदौचैवसहपुत्रौससैनिकौ॥द्रौपदेयाश्चसौभद्रोराक्षसश्चघटोत्कचः॥ ८ ॥ कर्णदुर्योधनौचैवशकुनिश्चमहारथः॥ दुःशासनादयश्चैवधार्तराष्ट्रामहा
॥२०॥ बलाः॥ ९ ॥ जारासंधिर्भगदत्तोजलसंधश्चवीर्यवान्॥ भूरिश्रवाःशलःशल्योवृषसेनश्चसानुजः॥ १० ॥ लक्ष्मणोराजपुत्रश्चधृष्टद्युम्नस्यचात्मजाः॥ शिखंडिपु १५
त्राःसर्वेचधृष्टकेतुश्चसानुजः॥ ११ ॥ अचलोवृषकश्चैवराक्षसश्चाप्यलायुधः॥ बाह्लिकःसोमदत्तश्चचेकितानश्चपार्थिवः॥ १२ ॥ एतेचान्येचबहवोबहुत्वाद्येन
कीर्तिताः॥ सर्वेभासुरदेहास्तेसमुत्तस्थुर्जलात्ततः॥ १३ ॥ यस्यवीरस्ययोवेषोयोध्वजोयच्चवाहनम्॥ तेनतेनव्यदृश्यंतसमुपेतानराधिपाः॥ १४ ॥ दिव्यांबरध
राःसर्वेसर्वेभ्राजिष्णुकुंडलाः॥ निर्वैरानिरहंकाराविगतक्रोधमत्सराः॥ १५ ॥ गंधर्वैरुपगीयंतःस्तूयमानाश्चबंदिभिः॥ दिव्यमाल्यांबरधरावृताश्चाप्सरसांगणैः
॥ १६ ॥ धृतराष्ट्रस्यचतदादिव्यंचक्षुर्नराधिप॥ मुनिःसत्यवतीपुत्रःप्रीतःप्रादात्तपोबलात्॥ १७ ॥ दिव्यज्ञानबलोपेतागांधारीचयशस्विनी॥ ददर्शपुत्रांस्तान्
सर्वान्येचान्येपिमृधेहताः॥ १८ ॥ तदद्भुतमचिंत्यंचसुमहल्लोमहर्षणम्॥ विस्मितःसजनःसर्वोददर्शानिमिषेक्षणः॥ १९ ॥ तदुत्सवमहोदग्रंहृष्टनारीनराकुलम्॥
आश्चर्यभूतंददृशेचित्रंपटगतंयथा॥ २० ॥ धृतराष्ट्रस्तुतान्सर्वान्पश्यन्दिव्येनचक्षुषा॥ मुमुदेभरतश्रेष्ठप्रसादात्तस्यवैमुनेः॥ २१ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआ
श्रमवासि० पुत्रदर्शनप० भीष्मादिदर्शनेद्वात्रिंशोऽध्यायः॥ ३२॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥ततस्तेपुरुषश्रेष्ठाःसमाजग्मुःपरस्परम्॥ विगतक्रोध
मात्सर्याःसर्वेविगतकल्मषाः॥ १ ॥ विधिंपरममास्थायब्रह्मर्षिविहितंशुभम्॥ संहृष्टमनसःसर्वेदेवलोकइवामराः॥ २ ॥ पुत्रःपित्राचमात्राचभार्याश्चपतिभिः
सह॥ भ्रात्राभ्रातासखाचैवसख्याराजन्समागताः॥ ३ ॥ पांडवास्तुमहेष्वासंकर्णंसौभद्रमेवच॥ संप्रहर्षात्समाजग्मुर्द्रौपदेयांश्चसर्वशः॥ ४ ॥ ततस्तेप्रीयमा
णावैकर्णेनसहपांडवाः॥ समेत्यपृथिवीपालसौहृद्येचास्थिताभवन्॥ ५ ॥ परस्परंसमागम्ययोधास्तेभरतर्षभ॥ मुनेःप्रसादात्तेत्ध्येवंक्षत्रियानष्टमन्यवः॥ ६ ॥
असौहृदंपरित्यज्यसौहृदेपर्यवस्थिताः॥ एवंसमागताःसर्वेगुरुभिर्बांधवैःसह॥ ७ ॥ पुत्रैश्चपुरुषव्याघ्राःकुरवोन्येचपार्थिवाः॥ तांरात्रिमखिलामेवंविहृत्यप्री ॥२०॥
तमानसाः॥ ८ ॥ मेनिरेपरितोषेणनृपाःस्वर्गसदोयथा॥ नात्रशोकोभयंत्रासोनारतिर्नायशोभवत्॥ ९ ॥

ततइति ॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

परस्परंसमागम्ययोधानांभरतर्षभ ॥ समागतास्ताःपितृभिर्भ्रातृभिःपतिभिःसुतैः ॥ १० ॥ मुदंपरमिकांप्राप्यनार्योदुःखमथात्यजन् ॥ एकांरात्रिंविहृत्यैवते
वीरास्ताश्चयोषितः ॥ ११ ॥ आमंत्र्यान्योन्यमाश्लिष्यततोजग्मुर्यथागतम् ॥ ततोविसर्जयामाससलोकांस्तान्मुनिपुंगवः ॥ १२ ॥ क्षणेनांतर्हिताश्चैवप्रेक्षतामेव
तेभवन् ॥ अवगात्यमहात्मानःपुण्यांभागीरथींनदीम् ॥ १३ ॥ सरथाःसध्वजाश्चैवस्वानिवेश्मानिभेजिरे ॥ देवलोकंययुःकेचित्केचिद्ब्रह्मसदस्तथा ॥ १४ ॥ केचि
च्चवारुणंलोकंकेचित्कौबेरमाप्नुवन् ॥ ततोवैवस्वतंलोकंकेचिच्चैवाप्नुवन्नृपाः ॥ १५ ॥ राक्षसानांपिशाचानांकेचिच्चाप्युत्तरान्कुरून् ॥ विचित्रगतयःसर्वेयान
वाप्यामरैःसह ॥ १६ ॥ आजग्मुस्तेमहात्मानःसवाहाःसपदानुगाः ॥ गतेषुतेषुसर्वेषुसलिलस्थोमहामुनिः ॥ १७ ॥ धर्मशीलोमहातेजाःकुरूणांहितकृत्तथा ॥
ततःप्रोवाचताःसर्वाःक्षत्रियानिहतेश्वराः ॥ १८ ॥ यायाःपतिकृतान्लोकानिच्छंतिपरमस्त्रियः ॥ ताजाह्नवीजलंक्षिप्रमवगाहंत्वतंद्रिताः ॥ १९ ॥ ततस्तस्यवचः
श्रुत्वाश्रद्दधानावरांगनाः ॥ श्वशुरंसमनुज्ञाप्यविविशुर्जाह्नवीजलम् ॥ २० ॥ विमुक्तामानुषैर्देहैस्ततस्ताभर्तृभिःसह ॥ समाजग्मुस्तदासाध्व्यःसर्वाएवविशांपते
॥ २१ ॥ एवंक्रमेणसर्वास्ताःशीलवत्यःपतिव्रताः ॥ प्रविश्यक्षत्रियामुक्ताजग्मुर्भर्तृसलोकताम् ॥ २२ ॥ दिव्यरूपसमायुक्तादिव्याभरणभूषिताः ॥ दिव्यमाल्यां
बरधरायथासांपतयस्तथा ॥ २३ ॥ ताःशीलगुणसंपन्नाविमानस्थागतक्लमाः ॥ सर्वाःसर्वगुणोपेताःस्वस्थानंप्रतिपेदिरे ॥ २४ ॥ यस्ययस्यतुयःकामस्तस्मि
न्कालेवभूवह ॥ तंतंविसृष्टवान्व्यासोवरदोधर्मवत्सलः ॥ २५ ॥ तच्छ्रुत्वानरदेवानांपुनरागमनंनराः ॥ जहृषुर्मुदिताश्चासन्नानादेशगताअपि ॥ २६ ॥ प्रियैःस
मागमंतेषांयःसम्यक्श्रृणुयान्नरः ॥ प्रियाणिलभतेनित्यमिहचप्रेत्यचैवसः ॥ २७ ॥ इष्टबांधवसंयोगमनायासमनामयम् ॥ यश्चैतच्छ्रावयेद्विद्वान्विदुषोधर्मवि
त्तमः ॥ २८ ॥ सयशःप्राप्नुयाल्लोकेपरत्रचशुभांगतिम् ॥ स्वाध्यायुक्तामनुजास्तपोयुक्ताश्चभारत ॥ २९ ॥ साध्वाचारादमोपेतादाननिर्धूतकल्मषाः ॥ ऋजवः
शुचयःशांताहिंसानृतविवर्जिताः ॥ ३० ॥ आस्तिकाःश्रद्दधानाश्चधृतिमंतश्चमानवाः ॥ श्रुत्वाश्चर्यमिदंपर्वत्यवाप्स्यंतिपरांगतिम् ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभार
तेआश्रमवासिकेपर्वणिपुत्रदर्शनपर्वणिस्त्रीणांस्वस्वपतिलोकगमनेत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥

भारतभावदीपेत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

पूर्वाध्यायद्वयोक्तमेवार्थंप्रश्नोत्तराभ्यांनिरूपयति एतच्छ्रुत्वेत्यादिना ॥ १ ॥ कथंनुत्यक्ता भस्मीभूतायेदेहास्तेषांतद्रूपेणैवपूर्वरूपेणैवदर्शनंकथमित्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ अवीतियुग्मं सर्वेषांदेवासुरमनुष्याणां
कर्माणिकुर्वतांकर्मणांभोगमंतरेणकदाचिदपिविप्रणाशोनास्ति यथास्वमेशुभाशुभैःकर्मभिःशुभमशुभंवास्वामंदेहंप्राप्यतद्वाराकर्मफलंसुखदुःखादिकंभुक्त्वाकर्मोपरतौसत्यांतंदेहंसंहरति जाग्रद्देहस्तुनदा
नीमविकृतएवतिष्ठति एवंकर्मजेषुमानुषादिदेहेषुनश्यत्स्वपिहार्दाकाशस्थाःपित्रादिदेहाअविनष्टाएवसंति अतएवाथयइहात्मानमनुविद्यव्रजंत्येतांश्चसत्यान्कामांस्तेषांसर्वेषुलोकेषुकामचारोभवति
॥२१॥ सयदिपितृलोककामोभवतिसंकल्पादेवास्यपितरःसमुत्तिष्ठंतितेनपितृलोकेनसंपन्नोमहीयतइतिश्रुतिःसत्यानांपित्रादीनामुत्थानंदर्शयति ॥ ४ ॥ तदेतदाह महाभूतानीति भूतानांप्राणिनामधिपतेरीश्वरस्य १५
संश्रयान्महाभूतान्यस्मदादिशरीरापेक्षयाऽविनाशित्वादियोगान्महाभूतानिहार्दाकाशस्थाःपित्रादयस्तस्यैवसंबंधान्नित्यानि कर्मजानितुभूतानिकर्मक्षयेविलीयंतइतिभावः तेषांचमहाभूतानांनित्यानांश
रीराणामनित्यैःशरीरैःसहसंवासस्तादात्म्येनावस्थानंसंसारदशायामस्ति वियुज्यतामनित्यानांनाशेतैःसहवियुज्यमानानांतेषांनित्यानांविनाशोन नास्यजरयैतज्जीर्यतिनवधेनास्यहन्यतएतत्सत्यंब्रह्मपुरमि

॥सौतिरुवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वानृपोविद्वान्हृष्टोभूज्जनमेजयः॥ पितामहानांसर्वेषांगमनागमनंतदा ॥ १ ॥ अब्रवीच्चमुदायुक्तःपुनरागमनंप्रति॥ कथंनुत्यक्त
देहानांपुनस्तद्रूपदर्शनम्॥ २॥ इत्युक्तःसद्विजश्रेष्ठोव्यासशिष्यःप्रतापवान्॥ प्रोवाचवदतांश्रेष्ठस्तंनृपंजनमेजयम्॥ ३॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥अविप्रणाशः
सर्वेषांकर्मणामितिनिश्चयः॥ कर्मजानिशरीराणितथैवाकृतयोनृप ॥ ४ ॥ महाभूतानिनित्यानिभूताधिपतिसंश्रयात्॥ तेषांचनित्यसंवासोनविनाशोवियुज्य
ताम्॥ ५॥ अनायासकृतंकर्मसत्यःश्रेष्ठःफलागमः॥ आत्माचैभिःसमायुक्तःसुखदुःखमुपाश्नुते॥ ६॥ अविनाश्यस्तथायुक्तःक्षेत्रज्ञइतिनिश्चयः॥ भूतानामात्म
कोभावोयथासौनवियुज्यते॥ ७॥ यावन्नक्षीयतेकर्मतावत्तस्यस्वरूपता ॥ क्षीणकर्मानरोलोकेरूपान्यत्वंनियच्छति ॥ ८ ॥ नानाभावास्तथैकत्वंशरीरंप्राप्य
संहताः॥ भवंतितेतथानित्याःपृथग्भावंविजानताम्॥ ९॥

तिश्रुतेःतस्मात्कर्मजानांनाशेप्यकर्मजानांहार्दाकाशस्थानांपित्रादिदेहानामविनाशात्पुनस्तद्रूपेणतेषांदर्शनंयुक्तमेव ॥ ५ ॥ कथमेतदवाप्यतेइत्यतआह अनायासेति प्रवृत्तिरूपंकर्मआयासकृतंतद्विपरीतं
तुनिवृत्तिरूपंकर्मानायासकृतं तस्मादयंसत्यःश्रेष्ठश्चोक्तविधःफलागमोभवति एभिरायासयुक्तैःकर्मभिः ॥ ६ ॥ तर्हिकर्मसंबंधादात्मानश्यतिनेत्याह अविनाश्यइति यद्यपिदुःखयोगआत्मनोस्तितथापि
क्षेत्रज्ञआत्मातैर्दुःखैरविनाश्यएवाऽविकार्यएवाऽसंगत्वाद्बंधस्यचाध्यासिकत्वात् अत्रदृष्टांतमाह भूतानामिति यथासौभूतानामस्मदादिशरीराणांआत्मकआत्मनःप्रतिकृतिर्दर्पणादौप्रतिबिंबोदर्पणधर्मान्
मलिनत्वादीननुकुर्वाणोपितन्नाशान्नश्यति नवियुज्यतइत्यस्यंननश्यतीत्यर्थः एवंक्षेत्रक्षेत्रज्ञयोगेपिद्रष्टव्यं ॥ ७ ॥ यावत्कर्मदेहारंभकमस्तितावत्तस्यदेहस्यस्वरूपतातत्रात्मत्वाध्यासइत्यर्थः कर्मक्षयेतुदे ॥२१॥
हांतरेआत्मत्वाध्यासोभवतीत्याह क्षीणेति ॥ ८ ॥ येनानाभावाभूतेंद्रियादयोभिन्नाःपदार्थाःशरीरंप्राप्यैकत्वंदेवदत्तोहंमनुष्यपुत्रइतिदेहादितादात्म्यंसंहताःसंप्राप्तास्तेएवभावादेहादीनामात्मनःपृथक्त्वं
विजानतांयोगिनांनित्याभवंति अज्ञानिनांयेअनित्याभावास्तएवज्ञानिनांनित्यात्मरूपाभवंतीत्यर्थः ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

संज्ञपनंमारणं तदाहिसूर्यंतेचक्षुः वातंप्राणइत्यादयोमंत्राःपठ्यंतेततोलिंगाद्गम्यतेयच्छरीरिणांप्राणाइंद्रियाणिनित्यंनिश्चितंनित्यंसर्वदालोकांतरेगताइति तेनसर्वःशरीरीविभुरेवास्तिनतूपाधिपरिच्छिन्नःपरिच्छिन्नत्वाभिमानस्तस्याविद्यकइतिभावः ॥ १० ॥ तवतुज्ञानेऽधिकाराभावात्सोपासनकर्मप्राप्यंदेवयानमार्गमेवाश्रयस्वेत्याह अहमिति तेतवयोग्याइतिशेषः ॥ ११ ॥ यत्रकालेतेत्वयायज्ञआहृतःकृतस्तत्रनदैवदेवास्तवहिताःसखायोजाताः यद्देवंतदैवदेवाःपशूनांजीवानांगमनेनतत्तल्लोकप्राप्तावीश्वरानिहानुग्रहकराः ॥ १२ ॥ यस्मादेवंतस्मान्नित्याजीवादेवानिष्प्रागतिमंतोभवंतिनान्येअयजमानाः एवंसाधनकर्मनिष्ठामुक्त्वाज्ञाननिष्ठामाहसार्धेन नित्येइति पांचभौतिकोदेववर्गःसर्वोपिनित्यःपुरुषश्चतद्द्रष्टानित्यः ॥ १३ ॥ उभयोरपिनित्ययोःसतोर्योऽस्यनानायोगमनेकदेहसंबंधंपश्यतिसद्वथामतिर्वियोगेपितुपुत्रादिनाशेशोचतिमौढ्यात् उक्तरीत्यानदेहोनश्यतिनाप्यात्मेतिनिर्निमित्तस्तेषांशोकइतिभावः ॥१४ ॥ यदिस्त्र्यादिनाशाद्दुःखंपश्यतितर्हिस्त्र्यादीनांपरिग्रहएवनकर्तव्यः नहिवंध्यायाःपुत्रशोकार्तिरस्ति

अश्वमेधश्रुतिश्चेयमश्वसंज्ञपनंप्रति ॥ लोकांतरगतानित्यंप्राणानित्यंशरीरिणाम् ॥ १० ॥ अहंहितंवदाम्येतत्प्रियंचेत्तवपार्थिव ॥ देवयानाहिपंथानःश्रुतास्तेयज्ञसंस्तरे ॥ ११ ॥ आहृतोयत्रयज्ञस्तेतत्रदेवाहितास्तव ॥ यदासमन्वितादेवाःपशूनांगमनेश्वराः ॥ १२ ॥ गतिमंतश्चतेनेष्ट्वानान्येनित्याभवंत्युत ॥ नित्येस्मिन्पंचकेवर्गेनित्येचात्मनिपूरुषः ॥ १३ ॥ अस्यनानासमायोगंयःपश्यतिवृथामतिः ॥ वियोगेशोचतेत्यर्थंसबालइतिमेमतिः ॥ १४ ॥ वियोगेदोषदर्शीयःसंयोगंसविसर्जयेत् ॥ असंगेसंगमोनास्तिदुःखंभुविवियोगजम् ॥ १५ ॥ परापरज्ञस्त्वपरोनाभिमानादुदीरितः ॥ अपरज्ञःपरांबुद्धिंज्ञात्वामोहाद्विमुच्यते ॥ १६ ॥ अदर्शनादापतितःपुनश्चादर्शनंगतः ॥ नाहंतंवेद्मिनासौमांनचमेस्तिविरागता ॥ १७ ॥ येनयेनशरीरेणकरोत्ययमनीश्वरः ॥ तेनतेनशरीरेणतदवश्यमुपाश्नुते ॥ मानसंमनसाप्नोतिशरीरंचशरीरवान् ॥ १८ ॥ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवा० पुत्रदर्शनप० जनमेजयंप्रतिवैशंपायनवाक्येचतुस्त्रिंशोध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ अदृष्ट्वातुनृपःपुत्रान्दर्शनंप्रतिलब्धवान् ॥ ऋषेःप्रसादात्पुत्राणांस्वरूपाणांकुरूद्वह ॥ १ ॥

वस्तुनस्त्वसंगेआत्मनिवियोगजंदुःखंवास्त्र्यादिसंगमोवानास्तीत्याह असंगइति ॥१५॥ परेति अपरस्तूक्तविधांज्ञाननिष्ठामप्राप्तस्तुपरापरज्ञोनित्यविभागमात्रज्ञः अभिमानाद्देहादितादात्म्यादुपासनाबलेनोदीरितउत्क्षिप्तः अपरज्ञःसगुणब्रह्मविद्भूत्वापश्चात्परांबुद्धिंनिर्विशेषवस्तुज्ञानंप्राप्यमोहान्मूलाज्ञानाद्विमुच्यते ॥१६ ॥ मुक्तस्यलक्षणमाह अदर्शनादिति कर्मकर्तुरभावाददर्शनंप्रत्यक्चैतन्यंतस्मादापतितस्तत्रैवचलीनोऽतस्तंमुक्तमहंनवेद्मि अगोचरत्वात् असौचमांनवेत्ति करणाभावात् तर्हित्वमपितादृक्कुतोनभवसीत्याह नचमेस्तिविरागतेति परंवैराग्यमेवमुख्यंमोक्षसाधनमित्यर्थः ॥ १७ ॥ येनेति मनसाकृतंपापंमानसतापेनैवानुभूयतेएवंशरीरेणकृतंशारीरेणोपतापेनेतिकायवाङ्मनसांचापलंत्यक्त्वावायुनिरोधंकुर्यादितिसार्धश्लोकार्थः ॥१८॥ ॥इतिआश्रमवासिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ अदृष्ट्वेति ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सधृतराष्ट्रोराजाविदुरश्वसिद्धियाविति द्वयोःसंबंधःतत्रापिविदुरस्तपोवलात्धृतराष्ट्रोव्यासंसमासाद्येतिसंबंध ॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥ ज्ञापयामासआलोचितवान् स्नापयामासेतिपाठःस्पष्टः ॥ ९॥१०॥

सराजाराजधर्मांश्चब्रह्मोपनिषदंतथा॥ अवाप्तवान्नरश्रेष्ठोबुद्धिनिश्चयमेवच॥ २ ॥ विदुरश्चमहाप्राज्ञोययौसिद्धिंतपोबलात् ॥ धृतराष्ट्रःसमासाद्यव्यासंचैव
॥२२॥ तपस्विनम्॥३॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥ममापिवरदोव्यासोदर्शयेत्पितरंयदि॥ तद्रूपवेषवयसंश्रद्दध्यांसर्वमेवते ॥ ४ ॥ प्रियंमेस्यात्कृतार्थश्चस्यामहंकृतनि
श्चयः॥ प्रसादादृषिमुख्यस्यममकामःसमृध्यताम्॥ ५ ॥ ॥सौतिरुवाच॥ ॥इत्युक्तवचनेतस्मिन्नृपेव्यासःप्रतापवान्॥ प्रसादमकरोद्धीमानानयच्चपरिक्षि
तम्॥६॥ ततस्तद्रूपवयसमागतंनृपतिंदिवः॥ श्रीमंतंपितरंराजाददर्शजनमेजयः॥ ७॥ शमीकंचमहात्मानंपुत्रंतंचास्यशृंगिणम्॥ अमात्यायेवभूवुश्चराज्ञस्तां
श्चददर्शह॥ ८ ॥ ततःसोवभृथेराजामुदितोजनमेजयः॥ पितरंस्नापयामासस्वयंसस्नौचपार्थिवः॥ ९ ॥ स्नात्वासनृपतिर्विप्रमास्तीकमिदमब्रवीत्॥ यायावरकु
लोत्पन्नंजरत्कारुसुतंतदा॥१०॥ आस्तीकविविधाश्चर्योयज्ञोयमितिमेमतिः॥ यदद्यायंपिताप्राप्तोममशोकप्रणाशनः॥ ११ ॥ ॥आस्तीकउवाच॥ ॥ऋषि
र्द्वैपायनोयत्रपुराणस्तपसोनिधिः॥ यज्ञेकुरुकुलश्रेष्ठतस्यलोकावुभौजितौ॥ १२॥ श्रुतंविचित्रमाख्यानंत्वयापांडवनंदन ॥ सर्पाश्चभस्मसान्नीतागतश्चपदवीं
पितुः॥१३॥ कथंचित्तक्षकोमुक्तःसत्यत्वात्तवपार्थिव ॥ ऋषयःपूजिताःसर्वेगतिर्दृष्टामहात्मनः॥ १४॥ प्राप्तःसुविपुलोधर्मःश्रुत्वापापविनाशनम्॥ विमुक्तोहृद
यग्रंथिरुदारजनदर्शनात्॥ १५॥ येचपक्षधराधर्मेसद्वृत्तरुचयश्चये॥ यान्दृष्ट्वाहीयतेपापंतेभ्यःकार्यानमस्क्रिया॥ १६॥ ॥सौतिरुवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वाद्वि
जश्रेष्ठात्सराजाजनमेजयः॥पूजयामासतमृषिमनुमान्यपुनःपुनः॥१७॥पप्रच्छतमृषिंचापिवैशंपायनमच्युतम्॥ कथावशेषंधर्मज्ञोवनवासस्यसत्तम॥ १८ ॥
इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवा०पुत्रदर्शनप०जनमेजयस्यस्वपितृदर्शनेपंचत्रिंशोऽध्यायः॥ ३५॥ ॥ ७॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥दृष्ट्वापुत्रांस्तथापौत्रा
न्सानुबंधान्जनाधिपः॥ धृतराष्ट्रःकिमकरोद्राजाचैवयुधिष्ठिरः॥ १ ॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥तद्दृष्ट्वामहदाश्चर्यंपुत्राणांदर्शनंनृप ॥ वीतशोकःसराजर्षिः
पुनराश्रममागमत्॥ २ ॥ इतरस्तुजनःसर्वस्तेचैवपरमर्षयः॥ प्रतिजग्मुर्यथाकामंधृतराष्ट्राभ्यनुज्ञया ॥ ३ ॥ पांडवास्तुमहात्मानोलघुभूयिष्ठसैनिकाः॥ पुनर्जग्मु
र्महात्मानंसदारास्तंमहीपतिम्॥ ४ ॥ तमाश्रमपदंधीमान्ब्रह्मर्षिर्लोकपूजितः॥ मुनिःसत्यवतीपुत्रोधृतराष्ट्रमभाषत॥ ५॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४॥ ॥२२॥

पापविनाशनंइतिहासमितिशेषः॥१५॥ पक्षधराःपक्षस्थापकाः॥ १६ ॥१७॥१८॥ ॥ इतिआ०नै०भा०पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥७॥ दृष्ट्वेति ॥१॥२॥३॥४॥ आश्रमपदमाश्रमंप्राप्तं ॥ ५॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ बहवःप्रत्यर्थिनःप्रार्थयानाःशत्रवोयत्रतत् ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ नाथेनत्वया ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अ

धृतराष्ट्रमहाबाहोश्शृणुकौरवनंदन ॥ श्रुतंतेज्ञानवृद्धानामृषीणांपुण्यकर्मणाम् ॥६॥ अद्धाभिजनवृद्धानांवेदवेदांगवेदिनाम् ॥ धर्मज्ञानांपुराणानांवदतांविविधाः
कथाः ॥ ७ ॥ मास्मशोकेमनःकार्षीर्दिष्टेनव्यथतेबुधः ॥ श्रुतंदेवरहस्यंतेनारदाद्देवदर्शनात् ॥ ८ ॥ गतास्तेक्षत्रधर्मेणशस्त्रपूतांगतिंशुभाम् ॥ यथादृष्टास्त्वयापुत्रा
स्तथाकामविहारिणः ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरःस्वयंधीमान्भवंतमनुरुध्यते ॥ सहितोभ्रातृभिःसर्वैःसदारःससुहृज्जनः ॥ १० ॥ विसर्जयैनंयात्वेषस्वराज्यमनुशासताम् ॥
मासःसमधिकस्तेषामतीतोवसतांवने ॥ ११ ॥ एतद्धिनित्यंयत्नेनपदंरक्ष्यंनराधिप ॥ बहुप्रत्यर्थिकंह्येतद्राज्यंनामकुरूद्वह ॥ १२ ॥ इत्युक्तःकौरवोराजाव्यासे
नातुलतेजसा ॥ युधिष्ठिरमथाहूयवाग्मीवचनमब्रवीत् ॥ १३ ॥ अजातशत्रोभद्रंतेश्शृणुमेभ्रातृभिःसह ॥ त्वत्प्रसादान्महीपालशोकोनास्मान्प्रबाधते ॥ १४ ॥
रमेचाहंत्वयापुत्रपुरेवगजसाह्वये ॥ नाथेनानुगतोविद्वन्प्रियेषुपरिवर्तिना ॥ १५ ॥ प्राप्तंपुत्रफलंत्वत्तःप्रीतिर्मेपरमात्वयि ॥ नमेमन्युर्महाबाहोगम्यतांपुत्रमा
चिरम् ॥ १६ ॥ भवंतंचेहसंप्रेक्ष्यतपोमेपरिहीयते ॥ तपोयुक्तंशरीरंचत्वांदृष्ट्वाधारितंपुनः ॥ १७ ॥ मातरौतेतथैवेमेशीर्णपर्णकृताशने ॥ ममतुल्यव्रतेपुत्रनचिरंव
र्तयिष्यतः ॥ १८ ॥ दुर्योधनप्रभृतयोदृष्टालोकांतरंगताः ॥ व्यासस्यतपसोवीर्याद्भवतश्चसमागमात् ॥ १९ ॥ प्रयोजनंचनिर्वृत्तंजीवितस्यममानघ ॥ उग्रंतपः
समास्थास्येत्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥ २० ॥ त्वय्यद्यपिंडःकीर्तिश्चकुलंचेदंप्रतिष्ठितम् ॥ श्वोवाद्यवामहाबाहोगम्यतांपुत्रमाचिरम् ॥ २१ ॥ राजनीतिःसुबहुशःश्रुताते
भरतर्षभ ॥ संदेष्टव्यंनपश्यामिकृतंमेभवताविभो ॥ २२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तवचनंतंतुनृपोराजानमब्रवीत् ॥ नमामर्हसिधर्मज्ञपरित्यक्तुमना
गसम् ॥ २३ ॥ कामंगच्छंतुमेसर्वेभ्रातरोनुचरास्तथा ॥ भवंतमहमन्विष्येमातरौचयतव्रतः ॥ २४ ॥ तमुवाचाथगांधारीमैवंपुत्रश्शृणुष्वच ॥ त्वय्यधीनंकुरुकुलंपिं
डश्चश्वशुरस्यमे ॥ २५ ॥ गम्यतांपुत्रपर्याप्तमेतावत्पूजितावयम् ॥ राजायदाहतत्कार्यंत्वयापुत्रपितुर्वचः ॥ २६ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतुगांधार्याकुं
तीमिदमभाषत ॥ स्नेहबाष्पाकुलेनेत्रेप्रमृज्यरुदतींवचः ॥ २७ ॥ विसर्जयतिमांराजागांधारीचयशस्विनी ॥ भवत्यांबद्धचित्तस्तुकथंयास्यामिदुःखितः ॥ २८ ॥
नचोत्सहेतपोविघ्नंकर्तुंतेधर्मचारिणि ॥ तपसोहिपरंनास्तितपसाविंदतेमहत् ॥ २९ ॥

न्विष्येसेविष्ये ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ शिष्टमायुरितिशेषः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ नृपंप्रदक्षिणंचक्रुःनिवारणे

ममापिनतथाराज्ञिराज्येबुद्धिर्यथापुरा ॥ तपस्येवानुरक्तंमेमनःसर्वात्मनातथा ॥ ३० ॥ शून्येयंचमहीकृत्स्नानमेप्रीतिकरीशुभे ॥ बांधवानःपरिक्षीणाबलंनोन
यथापुरा ॥ ३१ ॥ पंचालाःसुभृशंक्षीणाःकथामात्रावशेषिताः ॥ नतेषांकुलकर्तारंकंचित्पश्याम्यहंशुभे ॥ ३२ ॥ सर्वैर्हिभस्मसान्नीतास्तेद्रोणेनरणाजिरे ॥ अव
शिष्टाश्चनिहताद्रोणपुत्रेणवैनिशि ॥ ३३ ॥ चेदयश्चैवमत्स्याश्चदृष्टपूर्वास्तथैवनः ॥ केवलंवृष्णिचक्रंचवासुदेवपरिग्रहात् ॥ ३४ ॥ यद्दृष्ट्वास्थातुमिच्छामिध
र्मार्थंनार्थहेतुतः ॥ शिवेनपश्यनःसर्वान्दुर्लभंतवदर्शनम् ॥ ३५ ॥ अविषह्यंचराजाहितीव्रंचारप्स्यतेतपः ॥ एतच्छ्रुत्वामहाबाहुःसहदेवोयुधांपतिः ॥ ३६ ॥ युधि
ष्ठिरमुवाचेदंबाष्पव्याकुललोचनः ॥ नोत्सहेहंपरित्यक्तुंमातरंभरतर्षभ ॥ ३७ ॥ प्रतियातुभवान्क्षिप्रंतपस्तप्स्याम्यहंविभो ॥ इहैवशोषयिष्यामितपसेदंकले
वरम् ॥ ३८ ॥ पादशुश्रूषणेरक्तोराज्ञोमात्रोस्तथानयोः ॥ तमुवाचततःकुंतीपरिष्वज्यमहाभुजम् ॥ ३९ ॥ गम्यतांपुत्रमैवंत्वंवोचःकुरुवचोमम ॥ आगमावःशिवाः
संतुस्वस्थाभवतपुत्रकाः ॥ ४० ॥ उपरोधोभवेदेवमस्माकंतपसःकृते ॥ त्वत्स्नेहपाशबद्धाचहीयेयंतपसःपरात् ॥ ४१ ॥ तस्मात्पुत्रकगच्छत्वंशिष्टमल्पंचनःप्र
भो ॥ एवंसंस्तंभितंवाक्यैःकुंत्याबहुविधैर्मनः ॥ ४२ ॥ सहदेवस्यराजेंद्रराज्ञश्चैवविशेषतः ॥ तेमात्रासमनुज्ञाताराज्ञाचकुरुपुंगवाः ॥ ४३ ॥ अभिवाद्यकुरुश्रे
ष्ठमामंत्रयितुमारभन् ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ राज्यंप्रतिगमिष्यामःशिवेनप्रतिनंदिताः ॥ ४४ ॥ अनुज्ञातास्त्वयाराजन्गमिष्यामोविकल्मषाः ॥ एवमुक्तःस
राजर्षिर्धर्मराज्ञामहात्मना ॥ ४५ ॥ अनुजज्ञेसकौरव्यमभिनंद्ययुधिष्ठिरम् ॥ भीमंचबलिनांश्रेष्ठंसांत्वयामासपार्थिवः ॥ ४६ ॥ सचास्यसम्यङ्मेधावीप्रत्यपद्यतवी
र्यवान् ॥ अर्जुनंचसमाश्लिष्ययमौचपुरुषर्षभौ ॥ ४७ ॥ अनुजज्ञेसकौरव्यःपरिष्वज्याभिनंद्यच ॥ गांधार्याचाभ्यनुज्ञाताःकृतपादाभिवादनाः ॥ ४८ ॥ जनन्या
समुपाघ्राताःपरिष्वक्ताश्चतेनृपम् ॥ चक्रुःप्रदक्षिणंसर्वेवत्साइवनिवारणे ॥ ४९ ॥ पुनःपुनर्निरीक्षंतःप्रचक्रुस्तेप्रदक्षिणम् ॥ द्रौपदीप्रमुखाश्चैवसर्वाःकौरवयोषि
तः ॥ ५० ॥ न्यायतःश्वशुरेवृत्तिंप्रयुज्यप्रययुस्ततः ॥ श्वश्रूभ्यांसमनुज्ञाताःपरिष्वज्याभिनंदिताः ॥ ५१ ॥ संदिष्टाश्चेतिकर्तव्यंप्रययुर्भर्तृभिःसह ॥ ततःप्रजज्ञेनिन
दःसूतानांयुज्यतामिति ॥ ५२ ॥

स्तनपानादितिशेषः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५३ ॥ ॥ इतिआश्रमवा॰नैलकंठीयेभारतभावदीपेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ द्विवर्षोपेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ मेमयाऽतिचिरंदृष्टोसीत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

उष्ट्राणांक्रोशतांचापिहयानांहेषतामपि ॥ ततोयुधिष्ठिरोराजासदारःसहसैनिकः ॥ नगरंहास्तिनपुरंपुनरायात्सबांधवः ॥ ५३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप॰पुत्रदर्शनप॰युधिष्ठिरप्रत्यागमेषट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ समाप्तंचेदंपुत्रदर्शनपर्व ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथनारदागमनपर्व ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ द्विवर्षोपनिवृत्तेषुपांडवेषुयदृच्छया ॥ देवर्षिर्नारदोराजन्नाजगामयुधिष्ठिरम् ॥ १ ॥ तमभ्यर्च्यमहाबाहुःकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ आसीनंपरिविश्वस्तंप्रोवाचवदतांवरः ॥ २ ॥ चिरात्तुनानुपश्यामिभगवंतमुपस्थितम् ॥ कच्चित्तेकुशलंविप्रशुभंवाप्रत्युपस्थितम् ॥ ३ ॥ केदेशाःपरिदृष्टास्तेकिंचकार्यंकरोमिते ॥ तद्ब्रूहिद्विजमुख्यस्त्वंत्वंह्यस्माकंपरागतिः ॥ ४ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ चिरदृष्टोसिमेत्येवमागतोहंतपोवनात् ॥ परिदृष्टानितीर्थानिगंगाचैवमयानृप ॥ ५ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ वदंतिपुरुषामेद्यगंगातीरनिवासिनः ॥ धृतराष्ट्रंमहात्मानमास्थितंपरमंतपः ॥ ६ ॥ अपिदृष्टस्त्वयातत्रकुशलीसकुरूद्वहः ॥ गांधारीचपृथाचैवसूतपुत्रश्चसंजयः ॥ ७ ॥ कथंचवर्ततेचाद्यपितामममसपार्थिवः ॥ श्रोतुमिच्छामिभगवन्यदिदृष्टस्त्वयानृपः ॥ ८ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ स्थिरीभूयमहाराजश्रृणुवृत्तंयथातथम् ॥ यथाश्रुतंचदृष्टंचमयातस्मिंस्तपोवने ॥ ९ ॥ वनवासनिवृत्तेषुभवत्सुकुरुनदंन ॥ कुरुक्षेत्रात्पितातुभ्यंगंगाद्वारंययौनृप ॥ १० ॥ गांधार्यासहितोधीमान्वध्वाकुंत्यासमन्वितः ॥ संजयेनचसूतेनसाग्निहोत्रःसयाजकः ॥ ११ ॥ आतस्थेसतपस्तीव्रंपितातवतपोधनः ॥ वीटांमुखेसमाधायवायुभक्षोभवन्मुनिः ॥ १२ ॥ वनेसमुनिभिःसर्वैःपूज्यमानोमहातपाः ॥ त्वगस्थिमात्रशेषःसषण्मासानभवन्नृपः ॥ १३ ॥ गांधारीतुजलाहारीकुंतीमासोपवासिनी ॥ संजयःषष्ठभुक्तेनवर्तयामासभारत ॥ १४ ॥ अग्नींस्तुयाजकास्तत्रजुहुवुर्विधिवत्प्रभो ॥ दृश्यतोदृश्यतश्चैववनेतस्मिन्नृपस्यवै ॥ १५ ॥ अनिकेतोथराजासबभूववनगोचरः ॥ तेचापिसहितेदेव्यौसंजयश्चतमन्वयुः ॥ १६ ॥ संजयोनृपतेर्नेतासमेषुविषमेषुच ॥ गांधार्याश्चपृथाचैवचक्षुरासीदनिंदिता ॥ १७ ॥ ततःकदाचिद्गंगायाःकच्छेसनृपसत्तमः ॥ गंगायामाप्लुतोधीमानाश्रमाभिमुखोभवत् ॥ १८ ॥ अथवायुःसमुद्भूतोदावाग्निरभवन्महान् ॥ ददाहतद्वनंसर्वंपरिगृह्यसमंततः ॥ १९ ॥ दह्यत्सुमृगयूथेषुद्विजिह्वेषुसमंततः ॥ वराहाणांचयूथेषुसंश्रयत्सुजलाशयान् ॥ २० ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ दृश्यतोऽदृश्यतइति पश्यंतमपश्यंतंचानादृत्येत्यर्थः नियमेनसांनिध्याभावात् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ विकर्षणमनशनं ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ऋषिपुत्रोव्यासपुत्रइतियोगसामर्थ्यंसूचितं ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

समाविद्धेवनेतस्मिन्प्राप्तेव्यसनउत्तमे ॥ निराहारतयाराजन्मंदप्राणविचेष्टितः ॥ २१ ॥ असमर्थोपसरणेसुकृशेमातरौचते ॥ ततःसनृपतिर्दृष्ट्वावह्निमायांतमं
॥ २४ ॥ तिकात् ॥ २२ ॥ इदमाहततःसूतंसंजयंजयतांवरः ॥ गच्छसंजययत्राग्निर्नत्वांदहतिकर्हिचित् ॥ २३ ॥ वयमत्राग्निनायुक्तागमिष्यामःपरांगतिम् ॥ तमुवाचकि
लोद्विग्नःसंजयोवदतांवरः ॥ २४ ॥ राजन्मृत्युरनिष्टोयंभवितातेवृथाग्निना ॥ नचोपायंप्रपश्यामिमोक्षणेजातवेदसः ॥ २५ ॥ यदत्रानंतरंकार्यंतद्भवान्वक्तुम
र्हति ॥ इत्युक्तःसंजयेनेदंपुनराहसपार्थिवः ॥ २६ ॥ नैषमृत्युरनिष्टोनोनिःसृतानांगृहात्स्वयम् ॥ जलमग्निस्तथावायुरथवापिविकर्षणम् ॥ २७ ॥ तापसानांप्रशस्यं
तेगच्छसंजयमाचिरम् ॥ इत्युक्त्वासंजयंराजासमाधायमनस्तथा ॥ २८ ॥ प्राङ्मुखःसहगांधार्याकुंत्याचोपाविशत्तदा ॥ संजयस्तंतथादृष्ट्वाप्रदक्षिणमथाकरो
त् ॥ २९ ॥ उवाचचैनंमेधावीयुंक्ष्वात्मानमितिप्रभो ॥ ऋषिपुत्रोमनीषीसराजाचक्रेस्यतद्वचः ॥ ३० ॥ सन्निरुध्येंद्रियग्राममासीत्काष्ठोपमस्तदा ॥ गांधारीच
महाभागाजननीचपृथातव ॥ ३१ ॥ दावाग्निनासमायुक्तेसचराजापितातव ॥ संजयस्तुमहामात्रस्तस्माद्दावादमुच्यत ॥ ३२ ॥ गंगाकूलेमयादृष्टस्तापसैःप
रिवारितः ॥ सतानामंत्र्यतेजस्वीनिवेद्यैतच्चसर्वशः ॥ ३३ ॥ प्रययौसंजयोधीमान्हिमवंतंमहीधरम् ॥ एवंसनिधनंप्राप्तःकुरुराजोमहामनाः ॥ ३४ ॥ गांधारीच
पृथाचैवजनन्यौतेविशांपते ॥ यदृच्छयानुव्रजतामयाराज्ञःकलेवरम् ॥ ३५ ॥ तयोश्चदेव्योरुभयोर्मयादृष्टानिभारत ॥ ततस्तपोवनेतस्मिन्समाजग्मुस्तपोध
नाः ॥ ३६ ॥ श्रुत्वाराज्ञस्तदानिष्ठांनत्वशोचन्गतीश्चते ॥ तत्राश्रौषमहंसर्वमेतत्पुरुषसत्तम ॥ ३७ ॥ यथाचनृपतिर्दग्धोदेव्यौतेचेतिपांडव ॥ नशोचितव्यंराजें
द्रस्वतःसपृथिवीपतिः ॥ ३८ ॥ प्राप्तवानग्निसंयोगंगांधारीजननीचते ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एतच्छ्रुत्वाचसर्वेषांपांडवानांमहात्मनाम् ॥ ३९ ॥ निर्याणंधृ
तराष्ट्रस्यशोकःसमभवन्महान् ॥ अंतःपुराणांचतदामहानार्तस्वरोभवत् ॥ ४० ॥ पौराणांचमहाराजश्रुत्वाराज्ञस्तदागतिम् ॥ अहोधिगितिराजातुविक्रुश्यभृश
दुःखितः ॥ ४१ ॥ ऊर्ध्वबाहुःस्मरन्मातुःप्ररुरोदयुधिष्ठिरः ॥ भीमसेनपुरोगाश्चभ्रातरःसर्वएवते ॥ ४२ ॥ अंतःपुरेषुचतदासुमहान्रुदितस्वनः ॥ प्रादुरासीन्महा ॥ २४ ॥
राजपृथांश्रुत्वातथागताम् ॥ ४३ ॥ तंचवृद्धंतथादग्धंहतपुत्रंनराधिपम् ॥ अन्वशोचंततेसर्वेगांधारींचतपस्विनीम् ॥ ४४ ॥

॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तस्मिंस्तूपरतेशब्देमुहूर्तादिवभारत ॥ निगृह्यबाष्पंधैर्येणधर्मराजोब्रवीदिदम् ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेप० नारदागमनप० दावाग्निनाधृत
राष्ट्रादिदाहेसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ तथामहात्मनस्तस्यतपस्युग्रेचवर्ततः ॥ अनाथस्येववचनेतिष्ठत्स्वस्मासुबंधुषु ॥ १ ॥
दुर्विज्ञेयागतिर्ब्रह्मन्पुरुषाणांमतिर्मम ॥ यत्रवैचित्रवीर्योसौदग्धएवंवनाग्निना ॥ २ ॥ यस्यपुत्रशतंश्रीमदभवद्बाहुशालिनः ॥ नागायुतबलोराजासदग्धोहिद
वाग्निना ॥ ३ ॥ यंपुरापर्यवीजंततालवृंतैर्वरस्त्रियः ॥ तंगृध्राःपर्यवीजंतदावाग्निपरिकालितम् ॥ ४ ॥ सूतमागधसंघैश्चशयानोयःप्रबोध्यते ॥ धरण्यांसनृपःशेते
पापस्यममकर्मभिः ॥ ५ ॥ नचशोचामिगांधारींहतपुत्रांयशस्विनीम् ॥ पतिलोकमनुप्राप्तांतथाभर्तृव्रतेस्थिताम् ॥ ६ ॥ पृथामेवचशोचामियापुत्रैश्वर्यमृद्धिमत् ॥
उत्सृज्यसुमहद्दीप्तंवनवासमरोचयत् ॥ ७ ॥ धिग्राज्यमिदमस्माकंधिग्बलंधिक्पराक्रमम् ॥ क्षत्रधर्मंचधिग्यस्मान्मृताजीवामहेवयम् ॥ ८ ॥ सुसूक्ष्माकिलकाल
स्यगतिर्द्विजवरोत्तम ॥ यत्समुत्सृज्यराज्यंसावनवासमरोचयत् ॥ ९ ॥ युधिष्ठिरस्यजननीभीमस्यविजयस्यच ॥ अनाथवत्कथंदग्धाइतिमुह्यामिचिंतयन्
॥ १० ॥ वृथासंतर्पितोवह्निःखांडवेसव्यसाचिना ॥ उपकारमजानन्सकृतघ्नइतिमेमतिः ॥ ११ ॥ यत्रादहत्सभगवान्मातरंसव्यसाचिनः ॥ कृत्वायोब्राह्मणच्छ
द्मभिक्षार्थीसमुपागतः ॥ १२ ॥ धिगग्निंधिक्चपार्थस्यविश्रुतांसत्यसंधताम् ॥ इदंकष्टतरंचान्यद्भगवन्प्रतिभातिमे ॥ १३ ॥ वृथाग्निनासमायोगोयदभूत्पृथिवी
पतेः ॥ तथातपस्विनस्तस्यराजर्षेःकौरवस्यह ॥ १४ ॥ कथमेवंविधोमृत्युःप्रशास्यपृथिवीमिमाम् ॥ तिष्ठत्सुमंत्रपूतेषुतस्याग्निषुमहावने ॥ १५ ॥ वृथाग्निनासमा
युक्तोनिष्ठांप्राप्तःपितामम ॥ मन्येपृथावेपमानाकृशाधमनिसंतता ॥ १६ ॥ हाततधर्मराजेतिसमाक्रंदन्महाभये ॥ भीमपर्याप्नुहिभयादितिचैवाभिवाशती
॥ १७ ॥ समंततःपरिक्षिप्तामाताभून्मेदवाग्निना ॥ सहदेवःप्रियस्तस्याःपुत्रेभ्योधिकएवतु ॥ १८ ॥ नचैनांमोक्षयामासवीरोमाद्रवतीसुतः ॥ तच्छ्रुत्वारुरुदुःस
र्वेसमालिंग्यपरस्परम् ॥ १९ ॥ पांडवाःपंचदुःखार्ताभूतानीवयुगक्षये ॥ तेषांतुपुरुषेंद्राणांरुदतांरुदितस्वनः ॥ २० ॥ प्रासादाभोगसंरुद्धेअन्वरौत्सीत्सरोदसी
॥ २१ ॥ ॥ इतिश्रीम० आश्रमवा० नारदागम० युधिष्ठिरविलापेअष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ नारदउवाच ॥ ॥ नासौवृथाग्निनादग्धोयथातत्रश्रु
तंमया ॥ वैचित्रवीर्योनृपतिस्तत्तेवक्ष्यामिसुव्रत ॥ १ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ संकल्प्यएकीकृत्य कुल्यानिअस्थीनि कुल्यंस्यात्कीकसेपिचेति
वनंप्रविशतानेनवायुभक्षेणधीमता ॥ अग्नयःकारयित्वेष्टिमुत्सृष्टाइतिनःश्रुतम् ॥ २ ॥ याजकास्तुततस्तस्यतानग्नीन्निर्जनेवने ॥ समुत्सृज्ययथाकामंजग्मुर्भरत
सत्तम ॥ ३ ॥ सविवृद्धस्तदावह्निर्वनेतस्मिन्नभूत्किल ॥ तेनतद्वनमादीप्तमितितेतापसाब्रुवन् ॥ ४ ॥ सराजाजाह्नवीतीरेयथातेकथितंमया ॥ तेनाग्निनासमायुक्तः
॥२५॥ स्वेनैवभरतर्षभ ॥ ५ ॥ एवमावेदयामासुर्मुनयस्तेममानघ ॥ येतेभागीरथीतीरेमयादृष्टायुधिष्ठिर ॥ ६ ॥ एवंस्वेनाग्निनाराजासमायुक्तोमहीपते ॥ माशोचिथा
स्त्वंनृपतिंगतःसपरमांगतिम् ॥ ७ ॥ गुरुशुश्रूषयाचैवजननीतेजनाधिप ॥ प्राप्तासुमहतींसिद्धिमितिमेनात्रसंशयः ॥ ८ ॥ कर्तुमर्हसिराजेंद्रतेषांत्वमुदकक्रियाम् ॥
भ्रातृभिःसहितःसर्वैरेतदत्रविधीयताम् ॥ ९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःसपृथिवीपालःपांडवानांधुरंधरः ॥ निर्ययौसहसोदर्यःसदारश्चनरर्षभः ॥ १० ॥ पौर
जानपदाश्चैवराजभक्तिपुरस्कृताः ॥ गंगांप्रजग्मुरभितोवाससैकेनसंवृताः ॥ ११ ॥ ततोवगाह्यसलिलेसर्वेतेनरपुंगवाः ॥ युयुत्सुमग्रतःकृत्वाददुस्तोयंमहात्म
ने ॥ १२ ॥ गांधार्याश्चपृथायाश्चविधिवन्नामगोत्रतः ॥ शौचंनिवर्तयंतस्तेतत्रोषुर्नगराद्बहिः ॥ १३ ॥ प्रेषयामाससनरान्विधिज्ञानाप्तकारिणः ॥ गंगाद्वारंनर
श्रेष्ठोयत्रदग्धोभवन्नृपः ॥ १४ ॥ तत्रैवतेषांकृत्यानिगंगाद्वारेन्वशात्तदा ॥ कर्तव्यानीतिपुरुषानृदत्तदेयान्महीपतिः ॥ १५ ॥ द्वादशेऽहनितेभ्यःसकृतशौचोनरा
धिपः ॥ ददौश्राद्धानिविधिवद्दक्षिणावंतिपांडवः ॥ १६ ॥ धृतराष्ट्रंसमुद्दिश्यददौसपृथिवीपतिः ॥ सुवर्णंरजतंगाश्चशय्याश्चसुमहाधनाः ॥ १७ ॥ गांधार्याश्चैव
तेजस्वीपृथायाश्चपृथक्पृथक् ॥ संकीर्त्यनामनीराजाददौदानमनुत्तमम् ॥ १८ ॥ योयदिच्छतियावच्चतावत्सलभतेनरः ॥ शयनंभोजनंयानंमणिरत्नमथोधनं
॥ १९ ॥ यानमाच्छादनंभोगान्दासीश्चसमलंकृताः ॥ ददौराजासमुद्दिश्यतयोर्मात्रोर्महीपतिः ॥ २० ॥ ततःसपृथिवीपालोदत्त्वाश्राद्धान्यनेकशः ॥ प्रविवेश
पुरंराजानगरंवारणाह्वयम् ॥ २१ ॥ तेचापिराजवचनात्पुरुषायेगताभवन् ॥ संकल्प्यतेषांकुल्यानिपुनःप्रत्यागमंस्ततः ॥ २२ ॥ माल्यैर्गंधैश्चविविधैरर्चयित्वाय
थाविधि ॥ कुल्यानितेषांसंयोज्यतदाचख्युर्महीपतेः ॥ २३ ॥ समाश्वास्यतुराजानंधर्मात्मानंयुधिष्ठिरम् ॥ नारदोप्यगमद्राजन्परमर्षिर्यथेप्सितम् ॥ २४ ॥ एवंव ॥२५॥
र्षाण्यतीतानिधृतराष्ट्रस्यधीमतः ॥ वनवासेतथात्रीणिनगरेदशपंचच ॥ २५ ॥
मेदिनी प्रत्यागमनृगंगामितिशेषः ॥ २२ ॥ संयोज्यगंगयेतिशेषः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हतपुत्रस्यसंग्रामेदानानिददतःसदा॥ज्ञातिसंबंधिमित्राणांभ्रातॄणांस्वजनस्यच ॥ २६॥ युधिष्ठिरस्तुनृपतिर्नातिप्रीतमनास्तदा॥ धारयामासतद्राज्यंनिहत
ज्ञातिबांधवः॥ २७॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेआश्रमवासिकेपर्वणिनारदागमनपर्वणिश्राद्धदानेऊनचत्वारिंशोऽध्यायः॥ ३९ ॥ समाप्तंनारदागमनपर्वआश्र
मवासिकंचपर्वसमाप्तम्॥अस्यानंतरंमौसलपर्व तस्यायमाद्यःश्लोकः॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥षट्त्रिंशेत्वथसंप्राप्तेवर्षेकौरवनंदनः॥ददर्शविपरीतानि
निमित्तानियुधिष्ठिरः॥ १ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥७॥

॥ अस्मिन्पर्वणिव्यासोक्ताध्यायश्लोकसंख्यान्यूनाधिक्यंचेल्लिपिकरप्रमादादिनातद्दोष्यं ॥

इदमाश्रमावासिकंपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः ॥ १८१० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ इति श्रीमहाभारते आश्रमवासिकपर्व समाप्तम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ अथ श्रीमहाभारते मौसलपर्व प्रारभ्यते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मौसल पर्व १६.

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ एवमादिपर्वणिसूत्रितानांधर्मार्थकाममोक्षाणांमध्येसभावनयोर्यज्ञसत्यधृतिगुरुसत्तीर्थसेवनादिनाधर्मःप्रतिपादितः विराटाद्यष्टकेसेवानीतिर्हिंसानृतकुलक्षयादिनार्थःशोकप्रदोनि
रूपितः द्वादशेर्थफलभूतःकामःसोपसर्गोनिरुपप्लवंचमोक्षपदंनिरूपितं त्रयोदशादित्रयेमोक्षहेतून्दानविद्यावनवासांश्चनिरूप्यषोडशेधृतराष्ट्रवद्वनमनाश्रित्यकेवलमर्थकामसक्तास्तेमदिरादिकलहेनव्यसने

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम्॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥१॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ षट्त्रिंशेत्वथसंप्राप्तेवर्षेकौर
वनंदनः॥ ददर्शविपरीतानिनिमित्तानियुधिष्ठिरः ॥ १ ॥ ववुर्वाताश्चनिर्घातारूक्षाःशर्करवर्षिणः ॥ अपसव्यानिशकुनामंडलानिप्रचक्रिरे ॥ २ ॥ प्रत्यगूहुर्म
हानद्योदिशोनीहारसंवृताः॥ उल्काश्चांगारवर्षिण्यःप्रापतन्गगनाद्भुवि ॥ ३ ॥ आदित्योरजसाराजन्समवच्छन्नमंडलः॥ विरश्मिरुदयेनित्यंकबंधैःसमदृश्यत
॥४॥ परिवेषाश्चदृश्यंतेदारुणाश्चंद्रसूर्ययोः॥ त्रिवर्णाःश्यामरूक्षांतास्तथाभस्मारुणप्रभाः॥५॥ एतेचान्येचबहवउत्पाताभयशंसिनः ॥ दृश्यंतेबहवोराजन्हृद
योद्वेगकारकाः॥६॥ कस्यचित्त्वथकालस्यकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ शुश्राववृष्णिचक्रस्यमौसलेकदनंकृतम् ॥ ७॥ विमुक्तंवासुदेवंचश्रुत्वारामंचपांडवः॥ समानी
याब्रवीद्भ्रातॄन्किंकरिष्यामइत्युत ॥ ८ ॥ परस्परंसमासाद्यब्रह्मदंडबलात्कृतान् ॥ वृष्णीन्विनष्टांस्तेश्रुत्वाव्यथिताःपांडवाभवन्॥ ९॥ निधनंवासुदेवस्यसमुद्रस्ये
वशोषणम्॥ वीरानश्रद्दधुस्तस्यविनाशंशार्ङ्गधन्वनः॥ १०॥ मौसलंतेसमाश्रित्यदुःखशोकसमन्विताः॥ विषण्णाहतसंकल्पाःपांडवाःसमुपाविशन्॥ ११ ॥
॥ जनमेजयउवाच॥ ॥ कथंविनष्टाभगवन्नंधकावृष्णिभिःसह ॥ पश्यतोवासुदेवस्यभोजाश्चैवमहारथाः ॥ १२ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ षट्त्रिंशेथततो
वर्षेवृष्णीनामनयोमहान्॥ अन्योन्यंमुसलैस्तेतुनिजघ्नुःकालचोदिताः॥ १३ ॥ ॥ जनमेजयउवाच॥ ॥ केनानुशप्तास्तेवीराःक्षयंवृष्ण्यंधकागताः॥ भोजा
श्चद्विजवर्यत्वंविस्तरेणवदस्वमे॥ १४॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ विश्वामित्रंचकण्वंचनारदंचतपोधनम्॥ सारणप्रमुखावीरादद्दशुर्द्वारकांगतान्॥ १५॥ ते
तान्सांबंपुरस्कृत्यभूषयित्वास्त्रियंयथा॥ अब्रुवन्नुपसंगम्यदैवदंडनिपीडिताः॥ १६॥ इयंस्त्रीपुत्रकामस्यबभ्रोरमिततेजसः॥ ऋषयःसाधुजानीतकिमियंजन
यिष्यति॥ १७॥ इत्युक्तास्तेतदाराजन्विप्रलंभप्रधर्षिताः॥ प्रत्यब्रुवंस्तान्मुनयोयत्तच्छृणुनराधिप॥ १८॥

नविनश्यंतीतिप्रतिपाद्यते सप्तदशेनिष्कामधर्मस्यफलंगृहादेस्त्यागोऽष्टादशेतत्पूर्विकास्वर्गप्राप्तिश्चनिरूपयिष्यते तत्रराज्यप्राप्त्यनंतरंषट्त्रिंशत्तमेवर्षेसर्वनाशसूचकानुत्पातानाहवैशंपायनः षट्त्रिंशइति॥१॥
॥ २॥ ३ ॥ ४॥ ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ प्रवन्अभवन्॥ ९॥ १०॥ मौसलंमुसलकृतंकदनंसमाश्रित्यमनसिधृत्वा ॥ ११ ॥ १२ ॥ मुसलैरेरकाख्यैर्मुसलकणैः॥ १३॥ १४ ॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 ॥ १९ ॥ २० ॥ जरानामाकश्चित्कैवर्तः ॥ २१ ॥ २२ ॥ अभ्ययुर्मनसाऽस्माभिर्दत्तःशापस्त्वयाक्षंतव्यइति ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ किंकरोयमदूतस्तत्तुल्यं ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ स्व

॥ १ ॥ वृष्ण्यंधकविनाशायमुसलंघोरमायसम् ॥ वासुदेवस्यदायादःसांबोयंजनयिष्यति ॥ १९ ॥ येनयूयंसुदुर्वृत्तानृशंसाजातमन्यवः ॥ उच्छेत्तारःकुलंकृत्स्नमृतेरा
मजनार्दनौ ॥ २० ॥ समुद्रंयास्यतिश्रीमांस्त्यक्त्वादेहंहलायुधः ॥ जराकृष्णंमहात्मानंशयानंभुविभेत्स्यति ॥ २१ ॥ इत्यब्रुवंततेराजन्प्रलब्धास्तैर्दुरात्मभिः ॥ मुन
यःक्रोधरक्ताक्षाःसमीक्ष्याथपरस्परम् ॥ २२ ॥ तथोक्त्वामुनयस्तेतुततःकेशवमभ्ययुः ॥ अथाब्रवीत्तदावृष्णीन्श्रुत्वैवंमधुसूदनः ॥ २३ ॥ अंतज्ञोमतिमांस्तस्यभ
वितव्यंतथेतितान् ॥ एवमुक्त्वाहृषीकेशःप्रविवेशपुरंतदा ॥ २४ ॥ कृतांतमन्यथानैच्छत्कर्तुंसजगतःप्रभुः ॥ श्वोभूतेथततःसांबोमुसलंतदसूतवै ॥ २५ ॥ येनवृ
ष्ण्यंधककुलेपुरुषाभस्मसात्कृताः ॥ वृष्ण्यंधकविनाशायकिंकरप्रतिमंमहत् ॥ २६ ॥ असूतशापजंघोरंतच्चराज्ञेन्यवेदयन् ॥ विषण्णरूपस्तद्राजासूक्ष्मंचूर्ण
मकारयत् ॥ २७ ॥ तच्चूर्णंसागरेचापिप्राक्षिपन्पुरुषानृप ॥ अघोषयंश्चनगरेवचनादाहुकस्यते ॥ २८ ॥ जनार्दनस्यरामस्यबभ्रोश्चैवमहात्मनः ॥ अद्यप्रभृति
सर्वेषुवृष्ण्यंधककुलेष्विह ॥ २९ ॥ सुरासवोनकर्तव्यःसर्वैर्नगरवासिभिः ॥ यश्चनोविदितंकुर्यात्पेयंकश्चिन्नरःक्वचित् ॥ ३० ॥ जीवन्सशूलमारोहेत्स्वयंकृत्वा
सबांधवः ॥ ततोराजभयात्सर्वेनियमंचक्रिरेतदा ॥ नराःशासनमाज्ञायरामस्याक्लिष्टकर्मणः ॥ ३१ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेमौसलपर्वणिमुसलोत्पत्तौप्रथ
मोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंप्रयतमानानांवृष्णीनामंधकैःसह ॥ कालोगृहाणिसर्वेषांपरिचक्रामनित्यशः ॥ १ ॥ करालो
विकटोमुंडःपुरुषःकृष्णपिंगलः ॥ गृहाण्यावेक्ष्यवृष्णीनांनादृश्यतक्वचित्क्वचित् ॥ २ ॥ तमघ्नंतमहेष्वासाःशरैःशतसहस्रशः ॥ नचाशक्यतवेद्धुंससर्वभूतात्ययस्त
दा ॥ ३ ॥ उत्पेदिरेमहावातादारुणाश्चदिनेदिने ॥ वृष्ण्यंधकविनाशायबहवोलोमहर्षणाः ॥ ४ ॥ विवृद्धमूषिकारथ्याविभिन्नमणिकास्तथा ॥ केशानखाश्चसु
प्तानामद्यंतेमूषिकैर्निशि ॥ ५ ॥ चीचीकूचीतिवाशंतिसारिकावृष्णिवेश्मसु ॥ नोपशाम्यतिशब्दश्चसदिवारात्रमेवहि ॥ ६ ॥ अन्वकुर्वन्नुलूकानांसारसाविरुतंत
था ॥ अजाःशिवानांविरुतमन्वकुर्वतभारत ॥ ७ ॥

यंकृत्वास्वयंकर्ता ॥ ३१ ॥ ॥ इतिभारतेमौसलप० नैलकंठीयेभारतभावदीपेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ९ ॥ ॥ एवमिति कालःकपोतोलूकादिरूपेण ॥ १ ॥ सएवक्वचित्करालादिरूपोऽदृ ॥ १ ॥
श्यतक्वचिन्न आवेक्ष्यपरिक्रामन्निितिशेषः ॥ २ ॥ सर्वभूतानामत्ययोनाशोयस्मात् ॥ ३ ॥ ४ ॥ मणिकामृत्पात्राणि ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ उच्चरंतवंचितवत्यः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ आहार्यमाणेअन्ने ॥ १४ ॥ १५ ॥ परेति स्वनक्षत्रादर्शनमपिस्वमृत्युसूचकमित्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ एवमिति त्रयोदशदिवसःकृष्णप

पांडुरारक्तपादाश्वविहगाःकालचोदिताः ॥ वृष्ण्यंधकानांगेहेषुकपोताव्यचरंस्तदा ॥ ८ ॥ व्यजायंतखरागोषुकरभाश्वतरीषुच ॥ शुनीष्वपिबिडालाश्वमूषिका नकुलीषुच ॥ ९ ॥ नापत्रपंतपापानिकुर्वंतोवृष्णयस्तदा ॥ प्राद्विषन्ब्राह्मणांश्चापिपितृन्देवांस्तथैवच ॥ १० ॥ गुरूंश्चाप्यवमन्यंतेनतुरामजनार्दनौ ॥ पत्न्यःपती नुच्चरंतपत्नीश्चपतयस्तथा ॥ ११ ॥ विभावसुःप्रज्वलितोवामंविपरिवर्तते ॥ नीललोहितमंजिष्ठाविसृजन्नर्चिषःपृथक् ॥ १२ ॥ उदयास्तमनेनित्यंपुर्यांतस्यांदि वाकरः ॥ व्यदृश्यतासकृत्पुंभिःकवंधैःपरिवारितः ॥ १३ ॥ महानसेषुसिद्धेषुसंस्कृतेतीवभारत ॥ आहार्यमाणेकृमयोव्यदृश्यंतसहस्रशः ॥ १४ ॥ पुण्याहेवाच्यमा नेतुजपत्सुचमहात्मसु ॥ अभिधावंतःश्रूयंतेनचादृश्यतकश्चन ॥ १५ ॥ परस्परंचनक्षत्रंहन्यमानंपुनःपुनः ॥ ग्रहैरपश्यन्सर्वेतेनात्मनस्तुकथंचन ॥ १६ ॥ नदंतंपां चजन्यंचवृष्ण्यंधकनिवेशने ॥ समंतात्पर्यवाशंतरासभादारुणस्वराः ॥ १७ ॥ एवंपश्यन्हृषीकेशःसंप्राप्तंकालपर्ययम् ॥ त्रयोदश्याममावास्यांतान्दृष्ट्वाप्राब्र वीदिदम् ॥ १८ ॥ चतुर्दशीपंचदशीकृतेयंराहुणापुनः ॥ प्राप्तेवैभारतेयुद्धेप्राप्ताचाद्यक्षयायनः ॥ १९ ॥ विमृशन्नेवकालंतंपरिचिंत्यजनार्दनः ॥ मेनेप्राप्तंसषट्त्रिं शंवर्षंवैकेशिसूदनः ॥ २० ॥ पुत्रशोकाभिसंतप्तागांधारीहतबांधवा ॥ यदनुव्याजहारार्तातदिदंसमुपागमत् ॥ २१ ॥ इदंचतदनुप्राप्तमब्रवीद्युधिष्ठिरः ॥ पुरा व्यूढेष्वनीकेषुदृष्ट्वोत्पातान्सुदारुणान् ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वावासुदेवस्तुचिकीर्षुःसत्यमेवतत् ॥ आज्ञापयामासतदातीर्थयात्रामरिंदमः ॥ २३ ॥ अघोषयंतपुरुषा स्तत्रकेशवशासनात् ॥ तीर्थयात्रासमुद्रेवःकार्येतिपुरुषर्षभाः ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेमौसलपर्वणिउत्पातदर्शनेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥

॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ कालीस्त्रीपांडुरैर्दंतैःप्रविश्यहसतीनिशि ॥ स्त्रियःस्वप्नेषुमुष्णंतीद्वारकांपरिधावति ॥ १ ॥ अग्निहोत्रनिकेतेषुवास्तुमध्येषुवेश्मसु ॥ वृष्ण्यं धकानखादंतस्वप्नेगृध्राभयानकाः ॥ २ ॥ अलंकाराश्चछत्रंचध्वजाश्चकवचानिच ॥ ह्रियमाणान्यदृश्यंतरक्षोभिःसुभयानकैः ॥ ३ ॥ तच्चाग्निदत्तंकृष्णस्यवज्र नाभमयोमयम् ॥ दिवमाचक्रमेचक्रंवृष्णीनांपश्यतांतदा ॥ ४ ॥ युक्तंरथंदिव्यमादित्यवर्णंहयाहरन्पश्यतोदारुकस्य ॥ तेसागरस्योपरिष्टादवर्तन्मनोजवाश्चतुरो वाजिमुख्याः ॥ ५ ॥ तालःसुपर्णश्चमहाध्वजौतौसुपूजितौरामजनार्दनाभ्याम् ॥ उच्चैर्जह्रुरप्सरसोदिवानिशंवाचश्चोचुर्गम्यतांतीर्थयात्रा ॥ ६ ॥

क्षोभूदित्यर्थः ॥ १८ ॥ एवंसत्यपिमपक्षेटद्याभाव्यंतन्नजातंप्रत्युतैकातिथिःक्षीणातत्रग्रहणंचजातमित्याह चतुर्दशीति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिमौसलप०नै०भारत भावदीपेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ कालीति मुष्णंतीस्त्रीणांमंगलसूत्रादिकंचोरयंती ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततोजिगमिषंतस्तेवृष्ण्यंधकमहारथाः ॥ सांतःपुरास्तदातीर्थयात्रामैच्छन्नरर्षभाः ॥ ७ ॥ ततोभोज्यंचभक्ष्यंचपेयंचांधकवृष्णयः ॥ बहुनानाविधंचक्रुर्मद्यंमां
॥ २ ॥ समनेकशः ॥ ८ ॥ ततःसैनिकवर्गाश्चनिर्ययुर्नगराद्बहिः ॥ यानैरश्वैर्गजैश्चैवश्रीमंतस्तिग्मतेजसः ॥ ९ ॥ ततःप्रभासेन्यवसन्यथोद्दिष्टंयथागृहम् ॥ प्रभूतभक्ष्यपेया १६
स्तेसदारायादवास्तदा ॥ १० ॥ निविष्टांस्तान्निशम्याथसमुद्रांतेसयोगवित् ॥ जगामामंत्र्यतान्वीरानुद्धवोर्थविशारदः ॥ ११ ॥ तंप्रस्थितंमहात्मानमभिवाद्य
कृतांजलिं ॥ जानन्विनाशंवृष्णीनांनैच्छद्वारयितुंहरिः ॥ १२ ॥ ततःकालपरीतास्तेवृष्ण्यंधकमहारथाः ॥ अपश्यन्नुद्धवंयांतंतेजसावृत्यरोदसी ॥ १३ ॥ ब्राह्मणा
र्थेषुयत्सिद्धमन्नंतेषांमहात्मनाम् ॥ तद्वानरेभ्यःप्रददुःसुरागंधसमन्वितम् ॥ १४ ॥ ततस्तूर्यशताकीर्णनटनर्तकसंकुलम् ॥ अवर्ततमहापानंप्रभासेतिग्मतेजसाम् ॥
॥ १५ ॥ कृष्णस्यसंनिधौरामःसहितःकृतवर्मणा ॥ अपिबद्युयुधानश्चगदोबभ्रुस्तथैवच ॥ १६ ॥ ततःपरिषदोमध्येयुयुधानोमदोत्कटः ॥ अब्रवीत्कृतवर्माणमवहास्या
वमन्यच ॥ १७ ॥ कःक्षत्रियोहन्यमानःसुप्तान्हन्यान्मृतानिव ॥ तन्नमृष्यंतिहार्दिक्ययादवायत्त्वयाकृतम् ॥ १८ ॥ इत्युक्तेयुयुधानेनपूजयामासतद्वचः ॥ प्रद्युम्नोर
थिनांश्रेष्ठोहार्दिक्यमवमन्यच ॥ १९ ॥ ततःपरमसंक्रुद्धःकृतवर्मातमब्रवीत् ॥ निर्दिशन्निवसावज्ञंतदासव्येनपाणिना ॥ २० ॥ भूरिश्रवाश्छिन्नबाहुर्युद्धेप्राय
गतस्त्वया ॥ वधेनसुनृशंसेनकथंवीरेणपातितः ॥ २१ ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाकेशवःपरवीरहा ॥ तिर्यक्सरोषयादृष्ट्यावीक्षांचक्रेसमन्युमान् ॥ २२ ॥ मणिःस्य
मंतकश्चैवयःससत्राजितोभवत् ॥ तांकथांश्रावयामाससात्यकिर्मधूसूदनम् ॥ २३ ॥ तच्छ्रुत्वाकेशवस्यांकमगमद्रुदतीतदा ॥ सत्यभामाप्रकुपिताकोपयंती
जनार्दनम् ॥ २४ ॥ ततउत्थायसक्रोधःसात्यकिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ पंचानांद्रौपदेयानांधृष्टद्युम्नशिखंडिनोः ॥ २५ ॥ एषगच्छामिपदवींसत्येनचतथाशपे ॥ सौप्तिके
येचनिहताःसुप्तायेनदुरात्मना ॥ २६ ॥ द्रोणपुत्रसहायेनपापेनकृतवर्मणा ॥ समाप्तमायुरस्याद्ययशश्चैवसुमध्यमे ॥ २७ ॥ इत्येवमुक्त्वाखड्गेनकेशवस्यसमी
पतः ॥ अभिद्रुत्यशिरःक्रुद्धश्चिच्छेदकृतवर्मणः ॥ २८ ॥ तथान्यानपिनिघ्नंतंयुयुधानंसमंततः ॥ अभ्यधावद्धृषीकेशोविनिवारयितुंतदा ॥ २९ ॥ एकीभूतास्ततः ॥ २ ॥
सर्वेकालपर्यायचोदिताः ॥ भोजांधकामहाराजशैनेयंपर्यवारयन् ॥ ३० ॥

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ विधस्ताडनंतदनर्हान् तौदादिकाद्विधेरिगुपधलक्षणःकस्ततोर्हार्थेयत् विध्यविद्धा ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ तत्रयन्मुसलमपश्यत्तदेवा

तान्दृष्ट्वापततस्तूर्णमभिक्रुद्धान्जनार्दनः॥ नचुक्रोधमहातेजाजानन्कालस्यपर्ययम् ॥ ३१ ॥ तेतुपानमदाविष्टाश्चोदिताःकालधर्मणा॥ युयुधानमथाभ्यघ्नन्नु
च्छिष्टैर्भाजनैस्तदा॥ ३२ ॥ हन्यमानेतुशैनेयेक्रुद्धोरुक्मिणिनंदनः॥ तदनंतरमागच्छन्मोक्षयिष्यन्शिनेःसुतम्॥ ३३॥ सभोजैःसहसंयुक्तःसात्यकिश्चांधकैःस
ह॥ व्यायच्छमानौतौवीरौबाहुद्रविणशालिनौ॥ ३४॥ बहुत्वान्निहतौतत्रउभौकृष्णस्यपश्यतः॥ हतंदृष्ट्वाचशैनेयंपुत्रंचयदुनंदनः॥ ३५॥ एरकानांततोमुष्टिं
कोपाज्जग्राहकेशवः॥ तदभून्मुसलंघोरंवज्रकल्पमयोमयम्॥३६॥ जघानकृष्णस्तांस्तेनयेयेप्रमुखतोभवन्॥ ततोंधकाश्चभोजाश्चशैनेयावृष्णयस्तथा॥३७॥
जघ्नुरन्योन्यमाक्रंदेमुसलैःकालचोदिताः॥ यस्तेषामेरकांकश्चिज्जग्राहकुपितोनृप ॥ ३८ ॥ वज्रभूतेवसाराजन्नदृश्यततदाविभो ॥ तृणंचमुसलीभूतमपितत्र
व्यदृश्यत ॥ ३९ ॥ ब्रह्मदंडकृतंसर्वमितितद्विद्धिपार्थिव॥ अविध्यान्विध्यतेराजन्प्रक्षिपंतिस्मयत्तृणम्॥४०॥ तद्वज्रभूतंमुसलंव्यदृश्यततदादृढम्॥अवधीत्पितरंपु
त्रःपितापुत्रंचभारत॥ ४१ ॥ मत्ताःपरिपतंतिस्मयोधयंतःपरस्परम् ॥ पतंगाइवचाग्नौतेनिपेतुःकुकुरांधकाः ॥ ४२॥ नासीत्पलायनेबुद्धिर्वध्यमानस्यकस्यचि
त्॥ तत्रापश्यन्महाबाहुर्जानन्कालस्यपर्ययम्॥ ४३ ॥ मुसलंसमवष्टभ्यतस्थौसमधुसूदनः॥ सांबंचनिहतंदृष्ट्वाचारुदेष्णंचमाधवः ॥ ४४॥ प्रद्युम्नंचानिरुद्धंच
ततश्चुक्रोधभारत॥ गदंवीक्ष्यशयानंचभृशंकोपसमन्वितः॥ ४५ ॥ सनिःशेषंतदाचक्रेशार्ङ्गचक्रगदाधरः॥ तंनिघ्नंतंमहातेजाबभ्रुःपरपुरंजयः ॥ ४६ ॥ दारुक
श्चैवदाशार्हमूचतुर्यन्निबोधतत्॥ भगवन्निहताःसर्वेत्वयाभूयिष्ठशोनराः॥ रामस्यपदमन्विच्छतत्रगच्छामयत्रसः॥ ४७ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेमौसलपर्व
णिकृतवर्मादीनांपरस्परहननेतृतीयोऽध्यायः॥ ३॥ ॥ ७॥ ॥ वैशंपायनउवाच॥ ॥ ततोययुर्दारुकःकेशवश्चबभ्रुश्चरामस्यपदंपतंतः॥ अथापश्यन्
राममनंतवीर्यंवृक्षेस्थितंचिंतयानंविविक्ते ॥ १ ॥ ततःसमासाद्यमहानुभावंकृष्णस्तदादारुकमन्वशासत् ॥ गत्वाकुरून्सर्वमिमंमहांतंपार्थायशंसस्ववधंयदू
नाम्॥ २॥ ततोर्जुनःक्षिप्रमिहोपयातुश्रुत्वामृतान्यादवान्ब्रह्मशापात्॥ इत्येवमुक्तःसययौरथेनकुरूंस्तदादारुकोनष्टचेताः॥ ३॥ ततोगतेदारुकेकेशवोथदृष्ट्वांति
केबभ्रुमुवाचवाक्यम्॥ स्त्रियोभवान्रक्षितुंयातुशीघ्रंनैताहिंस्युर्दस्यवोवित्तलोभात्॥ ४॥

वष्टभ्यतस्थावित्यन्वयः॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ इतिमौसलपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेतृतीयोऽध्यायः॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति पतंतःशीघ्रंगच्छंतः॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ५ ॥ कूटेलोहमुद्गरेयुक्तंवद्धंमुसलंब्राह्मणशप्तंवभ्रुंस्वयमेवनिपत्यावधीत् सइत्यादिसार्धःश्लोकः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥१०॥११॥१२॥१३ ॥ १४ ॥ १५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥

सप्रस्थितःकेशवेनानुशिष्टोमदातुरोज्ञातिवधार्दितश्च ॥ तंविश्रांतंसंनिधौकेशवस्यदुरंतमेकंसहसैवबभ्रुम् ॥ ५॥ ब्रह्मानुशप्तमवधीन्महद्वैकूटेयुक्तंमुसलंलुब्धक
स्य ॥ ततोदृष्ट्वानिहतंबभ्रुमाहकृष्णोऽग्रजंभ्रातरमुग्रतेजाः ॥ ६ ॥ इहैवत्वंमांप्रतीक्षस्वरामयावत्स्त्रियोज्ञातिवशाःकरोमि ॥ ततःपुरींद्वारवतींप्रविश्यजनार्दनः
पितरंप्राहवाक्यम् ॥ ७॥ स्त्रियोभवान्रक्षतुनःसमग्राधनंजयस्यागमनंप्रतीक्षन् ॥ रामोवनांतेप्रतिपालयन्मामास्तेद्याहंतेनसमागमिष्ये ॥ ८ ॥ दृष्टंमयेदंनिधनं
यदूनांराज्ञांचपूर्वंकुरुपुंगवानाम् ॥ नाहंविनायदुभिर्यादवानांपुरीमिमामशकंद्रष्टुमद्य ॥ ९॥ तपश्चरिष्यामिनिबोधतन्मेरामेणसार्धंवनमभ्युपेत्य ॥ इतीदमुक्त्वा
शिरसाचपादौसंस्पृश्यकृष्णस्त्वरितोजगाम ॥ १० ॥ ततोमहान्निनदःप्रादुरासीत्सस्त्रीकुमारस्यपुरस्यतस्य ॥ अथाब्रवीत्केशवःसंनिवर्त्यशब्दंश्रुत्वायोषितां
क्रोशतीनाम् ॥ ११ ॥ पुरीमिमामेष्यतिसव्यसाचीसवोदुःखान्मोचयितानराग्र्यः ॥ ततोगत्वाकेशवस्तंददर्शरामंवनेस्थितमेकंविविक्ते ॥ १२ ॥ अथापश्यद्योग
युक्तस्यतस्यनागंमुखान्निश्चरंतंमहांतम् ॥ श्वेतंययौसततःप्रेक्ष्यमाणोमहार्णवोयेनमहानुभावः ॥ १३ ॥ सहस्रशीर्षःपर्वताभोगवर्ष्मारक्ताननःस्वांतनुंतांविमु
च्य ॥ सम्यक्चतंसागरःप्रत्यगृह्णान्नागादिव्याःसरितश्चैवपुण्याः ॥ १४ ॥ कर्कोटकोवासुकिस्तक्षकश्चपृथुश्रवाअरुणःकुंजरश्च ॥ मिश्रीशंखःकुमुदःपुंडरीकस्तथा
नागोधृतराष्ट्रोमहात्मा ॥ १५ ॥ ह्रादःक्राथःशितिकंठोग्रतेजास्तथानागौचक्रमंदातिषंडौ ॥ नागश्रेष्ठोदुर्मुखश्चांबरीषःस्वयंराजावरुणश्चापिराजन् ॥ १६ ॥ प्र
त्युद्गम्यस्वागतेनाभ्यनंदंस्तेपूजयंश्चार्घ्यपाद्यक्रियाभिः ॥ ततोगतेभ्रातरिवासुदेवोजानन्सर्वांगतयोदिव्यदृष्टिः ॥ १७ ॥ वनेशून्येविचरंश्चिंतयानोभूमौचाथसं
विवेशाग्र्यतेजाः ॥सर्वंतेनप्राक्तदावित्तमासीद्गांधार्यायद्वाक्यमुक्तःसपूर्वम् ॥ १८॥ दुर्वाससापायसोच्छिष्टलिप्तेयच्चाप्युक्तंतच्चसस्मारवाक्यम् ॥संचिंतयन्नंधक
वृष्णिनाशंकुरुक्षयंचैवमहानुभावः ॥ १९॥ मेनेततःसंक्रमणस्यकालंततश्चकारेंद्रियसंनिरोधम् ॥ तथाचलोकत्रयपालनार्थमात्रेयवाक्यप्रतिपालनाय ॥ २०॥
देवोपिसन्देहविमोक्षहेतोर्निर्णीतमैच्छत्सकलार्थतत्त्ववित् ॥ससंनिरुद्धेंद्रियवाङ्मनास्तुशिश्येमहायोगमुपेत्यकृष्णः ॥ २१ ॥ जराथतंदेशमुपाजगामलुब्धस्त ॥३॥
दानींमृगलिप्सुरुग्रः ॥ सकेशवंयोगयुक्तंशयानंमृगासक्तोलुब्धकःसायकेन ॥ २२ ॥ जराविध्यत्पादतलेत्वरावांस्तंचाभितस्तज्जिघृक्षुर्जगाम ॥ अथापश्यत्पुरु
षंयोगयुक्तंपीतांबरंलुब्धकोनेकबाहुम् ॥ २३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिमौसलपर्वणिनैलकंठीयेभारभावदीपेचतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥ दारुकइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

मत्वात्मानंत्वपराद्धंसतस्यपादौजराजगृहेशंकितात्मा ॥ आश्वासयंस्तंमहात्मातदानींगच्छन्नूर्ध्वंरोदसीव्याप्यलक्ष्म्या ॥ २४ ॥ दिवंप्राप्तंवासवोथाश्विनौचरु
द्रादित्यावसवश्चाथविश्वे ॥ प्रत्युद्ययुर्मुनयश्चापिसिद्धागंधर्वमुख्याश्चसहाप्सरोभिः ॥ २५ ॥ ततोराजन्भगवानुग्रतेजानारायणःप्रभवश्चाव्ययश्च ॥ योगा
चार्योरोदसीव्याप्यलक्ष्म्यास्थानंप्रापस्वंमहात्माप्रमेयम् ॥ २६ ॥ ततोदेवैर्ऋषिभिश्चापिकृष्णःसमागतश्चारणैश्चैवराजन् ॥ गंधर्वाग्र्यैरप्सरोभिर्वराभिःसिद्धैः
साध्यैश्चानतैःपूज्यमानः ॥ २७ ॥ तंवैदेवाःप्रत्यनंदंतराजन्मुनिश्रेष्ठाऋग्भिरानर्चुरीशम् ॥ तंगंधर्वाश्चापितस्थुःस्तुवंतःप्रीत्याचैनंपुरुहूतोभ्यनंदत् ॥ २८ ॥ ॥इ
तिश्रीमहाभारतेमौसलपर्वणिश्रीकृष्णस्यस्वलोकगमनेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ दारुकोपिकुरून्गत्वादृ
ष्ट्वापार्थान्महारथान् ॥ आचष्टमौसलेवृष्णीनन्योन्येनोपसंहृतान् ॥ १ ॥ श्रुत्वाविनष्टान्वार्ष्णेयान्सभोजांधककौकुरान् ॥ पांडवाःशोकसंतप्ताविंत्रस्तमनसो
भवन् ॥ २ ॥ ततोर्जुनस्तानामंत्र्यकेशवस्यप्रियःसखा ॥ प्रययौमातुलंद्रष्टुंनेदमस्तीतिचाब्रवीत् ॥ ३ ॥ सवृष्णिनिलयंगत्वादारुकेणसहप्रभो ॥ ददर्शद्वारकांवी
रोम्हतनाथामिवस्त्रियम् ॥ ४ ॥ यास्मतालोकनाथेननाथवंत्यःपुराभवन् ॥ तास्त्वनाथास्तदानाथंपार्थंदृष्ट्वाविचुक्रुशुः ॥ ५ ॥ षोडशस्त्रीसहस्राणिवासुदेवपरिग्र
हः ॥ तासामासीन्महान्नादोदृष्ट्वैवार्जुनमागतम् ॥ ६ ॥ तास्तुदृष्ट्वैवकौरव्योबाष्पेणापिहितेक्षणः ॥ हीनाःकृष्णेनपुत्रैश्चनाशकत्सोभिवीक्षितुम् ॥ ७ ॥ सतांवृष्ण्यं
धककजलांहयमीनांरथोडुपाम् ॥ वादित्ररथघोषौघांवेश्मतीर्थमहाह्रदाम् ॥ ८ ॥ रत्नशैवलसंघातांवज्रप्राकारमालिनीम् ॥ रथ्यास्रोतोजलावर्तांचत्वरस्तिमित
ह्रदां ॥ ९ ॥ रामकृष्णमहाग्राहांद्वारकांसरितंतदा ॥ कालपाशग्रहांभीमांनदींवैतरणीमिव ॥ १० ॥ ददर्शवासविर्धीमान्विहीनांवृष्णिपुंगवैः ॥ गतश्रियंनिरानंदां
पद्मिनींशिशिरेयथा ॥ ११ ॥ तांदृष्ट्वाद्वारकांपार्थस्ताश्चकृष्णस्ययोषितः ॥ सस्वनंबाष्पमुत्सृज्यनिपपातमहीतले ॥ १२ ॥ सात्राजितीततःसत्यारुक्मिणीचविशां
पते ॥ अभिपत्यप्ररुरुदुःपरिवार्यधनंजयम् ॥ १३ ॥ ततस्तंकांचनेपीठेसमुत्थाप्योपवेश्यच ॥ अब्रुवंत्योमहात्मानंपरिवार्योपतस्थिरे ॥ १४ ॥ ततःसंस्तूयगोविंदं
कथयित्वाचपांडवः ॥ आश्वास्यताःस्त्रियश्चापिमातुलंद्रष्टुमभ्यगात् ॥ १५ ॥ ॥ इतिश्रीम॰ मौसलप॰ अर्जुनागमेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥

॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ इतिमौसलपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तंसंशयानमिति॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५॥ शिष्यौप्रद्युम्नसात्यकी ॥ ६ ॥ ७॥८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ काशिराजंपौंड्रकं ॥ १२ ॥ एतंवंशक्षयं अनयात् बालानामपराधात् सत्यपिसामर्थ्येउपेक्षाकरण

वैशंपायनउवाच॥ ॥ तंशयानंमहात्मानंवीरमानकदुंदुभिम् ॥ पुत्रशोकेनसंतप्तंददर्शकुरुपुंगवः॥ १ ॥ तस्याश्रुपरिपूर्णाक्षोव्यूढोरस्कोमहाभुजः ॥ आर्तस्यार्त
तरःपार्थःपादौजग्राहभारत ॥ २ ॥ तस्यमूर्धानमाघ्रातुमियेषानकदुंदुभिः॥ स्वस्रीयस्यमहाबाहुर्नशशाकचशत्रुहन्॥ ३॥ समालिंग्यार्जुनंवृद्धःसभुजाभ्यांमहा
भुजः॥ रुदन्पुत्रान्स्मरन्सर्वान्विललापसुविह्वलः॥ ४ ॥ भ्रातॄन्पुत्रांश्चपौत्रांश्चदौहित्रान्ससखीनपि॥ ॥ वसुदेवउवाच ॥ ॥ यैर्जिताभूमिपालाश्चदैत्याश्च
शतशोर्जुन॥ ५॥ तान्दृष्ट्वानेहपश्यामिजीवाम्यर्जुनदुर्मरः॥ यौतावर्जुनशिष्यौतेप्रियौबहुमतौसदा ॥ ६ ॥ तयोरपनयात्पार्थवृष्णयोनिधनंगताः ॥ यौतौवृ
ष्णिप्रवीराणांद्वावेवातिरथौमतौ ॥ ७ ॥ प्रद्युम्नोयुयुधानश्चकथयन्कत्थसेचयौ ॥ तौसदाकुरुशार्दूलकृष्णस्यप्रियभाजनौ ॥ ८ ॥ तावुभौवृष्णिनाशस्यमुख
मास्तांधनंजय॥ नतुगर्हामिशैनेयंहार्दिक्यंचाहमर्जुन ॥ ९ ॥ अक्रूरंरौक्मिणेयंचशापोह्येवात्रकारणम्॥ केशिनंयस्तुकंसंचविक्रम्यजगतःप्रभुः॥ १० ॥ विदेहा
वकरोत्पार्थचैद्यंचबलगर्वितम्॥ नैषादिमेकलव्यंचचक्रेकालिंगमागधान्॥ ११ ॥ गांधारान्काशिराजंचमरुभूमौचपार्थिवान्॥ प्राच्यांश्चदाक्षिणात्यांश्चपा
र्वतीयांस्तथानृपान्॥१२॥ सोभ्युपेक्षितवानेतमनयान्मधुसूदनः॥ त्वंहितंनारदश्चैवमुनयश्चसनातनम्॥१३॥ गोविंदमनघंदेवमभिजानीध्वमच्युतम्॥ प्रत्य
पश्यच्चसविभुर्ज्ञातिक्षयमधोक्षजः॥ १४॥ समुपेक्षितवान्नित्यंस्वयंसममपुत्रकः॥ गांधार्यावचनंयत्तदृषीणांचपरंतप॥ १५॥ तन्नूनमन्यथाकर्तुंनैच्छत्सजग
तःप्रभुः॥ प्रत्यक्षंभवतश्चापितवपौत्रःपरंतप ॥ १६॥ अश्वत्थाम्नाहतश्चापिजीवितस्तस्यतेजसा॥ इमांस्तुनैच्छत्स्वान्ज्ञातीन्रक्षितुंचसखातव ॥१७॥ ततःपुत्रां
श्चपौत्रांश्चभ्रातॄनथसखींस्तथा॥ शयानान्निहतान्दृष्ट्वाततोमामब्रवीदिदम्॥ १८॥ संप्राप्तोद्यायमस्यांतःकुलस्यभरतर्षभ॥ आगमिष्यतिबीभत्सुरिमांद्वारव
तींपुरीम्॥ १९॥ आख्येयंतस्ययद्वृत्तंवृष्णीनांवैशसंमहत्॥ सतुश्रुत्वामहातेजायदूनांनिधनंप्रभो॥ २०॥ आगंताक्षिप्रमेवेहनमेत्रास्तिविचारणा ॥ योहंतम
र्जुनंविद्धियोर्जुनःसोहमेवतु॥ २१ ॥ यद्ब्रूयात्तत्तथाकार्यमितिबुध्यस्वभारत॥ सस्त्रीषुप्राप्तकालासुपांडवोबालकेषुच ॥ २२ ॥ प्रतिपत्स्यतिबीभत्सुर्भवतश्चौ
र्ध्वदेहिकम्॥ इमांचनगरींसद्यःप्रतियातेधनंजये॥ २३॥

मनयस्तस्माद्वा सामर्थ्यमेवाह त्वमिति ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥
॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ योहमिति नरनारायणयोर्जीवपरमात्मनोर्व्यतिहारेणभगवताऽभेदउक्तस्तंज्ञात्वानुवदन्नपिवसुदेवोनशोकंमुंचतीत्याश्चर्यंभगवन्मायाबलमितिभावः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३॥

॥४॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २४ ॥ कालंमृत्युमात्मनः कर्ताकरिष्यामि सत्यइत्यनेनमद्वाक्येसंशयोनकर्तव्यइत्युक्तं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिमौसलपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥

प्राकाराट्टालकोपेतांसमुद्रःप्लावयिष्यति ॥ अहंदेशेतुकस्मिंश्चित्पुण्येनियममास्थितः ॥ २४ ॥ कालंकर्तासत्यएवरामेणसहधीमता ॥ एवमुक्त्वाहृषीकेशोमा
मचिंत्यपराक्रमः ॥ २५ ॥ हित्वामांबालकैःसार्धंदिशंकामप्यगात्प्रभुः ॥ सोहंतौचमहात्मानौचिंतयन्भ्रातरौतव ॥ २६ ॥ घोरंज्ञातिवधंचैवनभुंजेशोककर्शि
तः ॥ नमोक्ष्येनचजीविष्येदिष्ट्याप्राप्तोसिपांडव ॥ २७ ॥ यदुक्तंपार्थकृष्णेनतत्सर्वमखिलंकुरु ॥ एतत्तेपार्थराज्यंचस्त्रियोरत्नानिचैवहि ॥ इष्टान्प्राणानहंहीमां
स्त्यक्ष्यामिरिपुसूदन ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेमौसलपर्वणिअर्जुनवसुदेवसंवादेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमु
क्तःसबीभत्सुर्मातुलेनपरंतप ॥ दुर्मनादीनवदनोवसुदेवमुवाचह ॥ १ ॥ नाहंवृष्णिप्रवीरेणबंधुभिश्चैवमातुल ॥ विहीनांपृथिवींद्रष्टुंशक्यामीहकथंचन ॥ ३ ॥
राजाचभीमसेनश्चसहदेवश्चपांडवः ॥ नकुलोयाज्ञसेनीचषडेकमनसोवयम् ॥ ३ ॥ राज्ञःसंक्रमणेचापिकालोयंवर्ततेध्रुवम् ॥ तमिमंविद्धिसंप्राप्तंकालंकालवि
दांवर ॥ ४ ॥ सर्वथावृष्णिदारास्तुबालवृद्धंतथैवच ॥ नयिष्येपरिगृह्याहमिंद्रप्रस्थमरिंदम ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वादारुकमिदंवाक्यमाहधनंजयः ॥ अमात्यान्वृष्णिवी
राणांद्रष्टुमिच्छामिमाचिरम् ॥ ६ ॥ इत्येवमुक्त्वावचनंसुधर्मांयादवींसभाम् ॥ प्रविवेशार्जुनःशूरःशोचमानोमहारथान् ॥ ७ ॥ तमासनगतंतत्रसर्वाःप्रकृतय
स्तथा ॥ ब्राह्मणानैगमास्तत्रपरिवार्योपतस्थिरे ॥ ८ ॥ तान्दीनमनसःसर्वान्विमूढान्गतचेतसः ॥ उवाचेदंवचःकालेपार्थोदीनतरस्तथा ॥ ९ ॥ शक्रप्रस्थमहं
नेष्येवृष्ण्यंधकजनंस्वयम् ॥ इदंतुनगरंसर्वंसमुद्रःप्लावयिष्यति ॥ १० ॥ सज्जीकुरुतयानानिरत्नानिविविधानिच ॥ वज्रोयंभवतांराजाशक्रप्रस्थेभविष्यति
॥ ११ ॥ सप्तमेदिवसेचैवरवौविमलउद्गते ॥ बहिर्वत्स्यामहेसर्वेसज्जीभवतमाचिरम् ॥ १२ ॥ इत्युक्तास्तेनतेसर्वेपार्थेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ सज्जमाशुततश्चक्रुःस्वसि
द्ध्यर्थंसमुत्सुकाः ॥ १३ ॥ तांरात्रिमवसत्पार्थःकेशवस्यनिवेशने ॥ महताशोकमोहेनसहसाभिपरिप्लुतः ॥ १४ ॥ श्वोभूतेथततःशौरिर्वसुदेवःप्रतापवान् ॥ यु
क्त्वात्मानंमहातेजाजगामगतिमुत्तमाम् ॥ १५ ॥ ततःशब्दोमहानासीद्वसुदेवनिवेशने ॥ दारुणःक्रोशतीनांचरुदतीनांचयोषिताम् ॥ १६ ॥ प्रकीर्णमूर्धजाःस
र्वाविमुक्ताभरणस्रजः ॥ उरांसिपाणिभिर्घ्नंत्योव्यलपन्करुणंस्त्रियः ॥ १७ ॥

एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तंसंशयानमिति॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ शिष्यौप्रद्युम्नसात्यकी ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ काशिराजंपौंड्रकं ॥ १२ ॥ एतंवंशक्षयं अनयात्बालानामपराधात् सत्यपिसामर्थ्येउपेक्षाकरण

वैशंपायनउवाच॥ ॥तंशयानंमहात्मानंवीरमानकदुंदुभिम्॥पुत्रशोकेनसंतप्तंददर्शकुरुपुंगवः॥ १ ॥तस्याश्रुपरिपूर्णाक्षोव्यूढोरस्कोमहाभुजः॥ आर्तस्यार्त

॥ ४॥ तरःपार्थःपादौजग्राहभारत ॥ २ ॥ तस्यमूर्धानमाघ्रातुमियेषानकदुंदुभिः॥ स्वस्रीयस्यमहाबाहुर्नशशाकचशत्रुहन्॥ ३॥ समालिंग्यार्जुनंवृद्धःसभुजाभ्यांमहा १६

भुजः॥ रुदन्पुत्रान्स्मरन्सर्वान्विललापसुविह्वलः॥ ४ ॥ भ्रातॄन्पुत्रांश्चपौत्रांश्चदौहित्रान्ससखीनपि॥ ॥वसुदेवउवाच॥ ॥ यैर्जिताभूमिपालाश्चदैत्याश्च

शतशोर्जुन॥ ५॥ तान्दृष्ट्वानेहपश्यामिजीवाम्यर्जुनदुर्मरः॥ यौतावर्जुनशिष्यौतेप्रियौबहुमतौसदा ॥ ६ ॥ तयोरपनयात्पार्थवृष्णयोनिधनंगताः॥ यौतौवृ

ष्णिप्रवीराणांद्वावेवातिरथौमतौ ॥ ७ ॥ प्रद्युम्नोयुयुधानश्चकथयन्कत्थसेचयौ ॥ तौसदाकुरुशार्दूलकृष्णस्यप्रियभाजनौ ॥ ८ ॥ तावुभौवृष्णिनाशस्यमुख

मास्तांधनंजय॥ नतुगर्हामिशैनेयंहार्दिक्यंचाहमर्जुन॥ ९ ॥ अक्रूरंरौक्मिणेयंचशापोह्येवात्रकारणम्॥ केशिनंयस्तुकंसंचविक्रम्यजगतःप्रभुः॥ १० ॥ विदेहा

वकरोत्पार्थचैद्यंचबलगर्वितम्॥ नैषादिमेकलव्यंचचक्रेकालिंगमागधान्॥ ११ ॥ गांधारान्काशिराजंचमरुभूमौचपार्थिवान्॥ प्राच्यांश्चदाक्षिणात्यांश्चपा

र्वतीयांस्तथानृपान्॥ १२॥ सोभ्युपेक्षितवानेतमनयान्मधुसूदनः॥ त्वंहितंनारदश्चैवमुनयश्चसनातनम्॥ १३॥ गोविंदमनघंदेवमभिजानीध्वमच्युतम्॥ प्रत्य

पश्यच्चसविभुर्ज्ञातिक्षयमधोक्षजः॥ १४॥ समुपेक्षितवान्नित्यंस्वयंसममपुत्रकः॥ गांधार्यावचनंयत्तदृषीणांचपरंतप॥ १५॥ तन्नूनमन्यथाकर्तुंनैच्छत्सजग

तःप्रभुः॥ प्रत्यक्षंभवतश्चापितवपौत्रःपरंतप॥ १६॥ अश्वत्थाम्नाहतश्चापिजीवितस्तस्यतेजसा॥ इमांस्तुनैच्छत्स्वान्ज्ञातीन्रक्षितुंचसखातव॥ १७॥ ततःपुत्रां

श्चपौत्रांश्चभ्रातॄनथसखींस्तथा॥ शयानान्निहतान्दृष्ट्वाततोमामब्रवीदिदम्॥ १८॥ संप्राप्तोद्यायमस्यांतःकुलस्यभरतर्षभ॥ आगमिष्यतिबीभत्सुरिमांद्वारव

तींपुरीम्॥ १९॥ आख्येयंतस्ययद्वृत्तंवृष्णीनांवैशसंमहत्॥ सतुश्रुत्वामहातेजायदूनांनिधनंप्रभो॥ २०॥ आगंताक्षिप्रमेवेहनमेत्रास्तिविचारणा॥ योहंतम

र्जुनंविद्धियोर्जुनःसोहमेवतु॥ २१ ॥ यद्ब्रूयात्तत्तथाकार्यमितिबुध्यस्वभारत॥ सस्त्रीषुप्राप्तकालासुपांडवोबालकेषुच॥ २२॥ प्रतिपत्स्यतिबीभत्सुर्भवतश्चौ ॥ ४॥

र्ध्वदेहिकम्॥ इमांचनगरींसद्यःप्रतियातेधनंजये॥ २३॥

मनयस्तस्माद्वा सामर्थ्यमेवाह त्वमिति ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

॥ १७॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ योहमिति नरनारायणयोर्जीवपरमात्मनोर्व्यतिहारेण भगवताऽभेदउक्तस्तंज्ञात्वानुवदन्नपिवसुदेवोनशोकंमुंचतीत्याश्चर्यंभगवन्मायाबलमितिभावः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २४ ॥ कालंमृत्युमात्मनः कर्ताकरिष्यामि सत्यइत्यनेनमद्वाक्येसंशयोनकर्तव्यइत्युक्तं ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ ॥ इतिमौसलपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥

प्राकाराट्टालकोपेतांसमुद्रःप्लावयिष्यति ॥ अहंदेशेतुकस्मिंश्चित्पुण्येनियममास्थितः ॥ २४ ॥ कालंकर्तासत्यएवरामेणसहधीमता ॥ एवमुक्त्वाहृषीकेशोमा मचिंत्यपराक्रमः ॥ २५ ॥ हित्वामांबालकैःसार्धदिशंकामप्यगात्प्रभुः ॥ सोहंतौचमहात्मानौचिंतयन्भ्रातरौतव ॥ २६ ॥ घोरंज्ञातिवधंचैवनभुंजेशोककर्शि तः ॥ नमोक्ष्येनचजीविष्येदिष्ट्याप्राप्तोसिपांडव ॥ २७ ॥ यदुक्तंपार्थकृष्णेनतत्सर्वमखिलंकुरु ॥ एतत्तेपार्थराज्यंचस्त्रियोरत्नानिचैवहि ॥ इष्टान्प्राणानहंहीमां स्त्यक्ष्यामिरिपुसूदन ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेमौसलपर्वणिअर्जुनवसुदेवसंवादेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवमु क्तःसबीभत्सुर्मातुलेनपरंतप ॥ दुर्मनादीनवदनोवसुदेवमुवाचह ॥ १ ॥ नाहंवृष्णिप्रवीरेणबंधुभिश्चैवमातुल ॥ विहीनांपृथिवींद्रष्टुंशक्यामीहकथंचन ॥ ३ ॥ राजाचभीमसेनश्चसहदेवश्चपांडवः ॥ नकुलोयाज्ञसेनीचषडेकमनसोवयम् ॥ ३ ॥ राज्ञःसंक्रमणेचापिकालोयंवर्ततेध्रुवम् ॥ तमिमंविद्धिसंप्राप्तंकालंकालवि दांवर ॥ ४ ॥ सर्वथावृष्णिदारास्तुबालवृद्धंतथैवच ॥ नयिष्येपरिगृह्याहमिंद्रप्रस्थमरिंदम ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वादारुकमिदंवाक्यमाहधनंजयः ॥ अमात्यान्वृष्णिवी राणांद्रष्टुमिच्छामिमाचिरम् ॥ ६ ॥ इत्येवमुक्त्वावचनंसुधर्मांयादवींसभाम् ॥ प्रविवेशार्जुनःशूरःशोचमानोमहारथान् ॥ ७ ॥ तमासनगतंतत्रसर्वाःप्रकृतय स्तथा ॥ ब्राह्मणानैगमास्तत्रपरिवार्योपतस्थिरे ॥ ८ ॥ तान्दीनमनसःसर्वान्विमूढान्गतचेतसः ॥ उवाचेदंवचःकालेपार्थोदीनतरस्तथा ॥ ९ ॥ शक्रप्रस्थमहं नेष्येवृष्ण्यंधकजनंस्वयम् ॥ इदंतुनगरंसर्वंसमुद्रःप्लावयिष्यति ॥ १० ॥ सज्जीकुरुतयानानिरत्नानिविविधानिच ॥ वज्रोयंभवतांराजाशक्रप्रस्थेभविष्यति ॥ ११ ॥ सप्तमेदिवसेचैवरवौविमलउद्गते ॥ वहिर्वत्स्यामहेसर्वेसज्जीभवतमाचिरम् ॥ १२ ॥ इत्युक्तास्तेनतेसर्वेपार्थेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ सज्जमाशुततश्चक्रुःस्वसि द्ध्यर्थंसमुत्सुकाः ॥ १३ ॥ तांरात्रिमवसत्पार्थःकेशवस्यनिवेशने ॥ महताशोकमोहेनसहसाभिपरिप्लुतः ॥ १४ ॥ श्वोभूतेथततःशौरिर्वसुदेवःप्रतापवान् ॥ यु क्त्वात्मानंमहातेजाजगाममगतिमुत्तमाम् ॥ १५ ॥ ततःशब्दोमहानासीद्वसुदेवनिवेशने ॥ दारुणःक्रोशतीनांचरुदतीनांचयोषिताम् ॥ १६ ॥ प्रकीर्णमूर्धजाःस र्वाविमुक्ताभरणस्रजः ॥ उरांसिपाणिभिर्घ्नंत्योव्यलपन्करुणंस्त्रियः ॥ १७ ॥

एवमिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तंदेवकीचभद्राचरोहिणीमदिरातथा॥ अन्वारोहंतचतदाभर्तारंयोषितांवराः ॥ १८ ॥ ततःशौरिंनृयुक्तेनबहुमूल्येनभारत ॥ यानेनमहतापार्थोबहिर्निष्क्रामय
॥ ५ ॥ त्तदा ॥ १९ ॥ तमन्वयुस्तत्रतत्रदुःखशोकसमन्विताः ॥ द्वारकावासिनःसर्वेपौरजानपदाहिताः ॥ २० ॥ तस्याश्वमेधिकंछत्रंदीप्यमानाश्चपावकाः ॥ पुरस्तात्त १६
स्ययानस्ययाजकाश्चततोययुः ॥ २१ ॥ अनुजग्मुश्चतंवीरंदेव्यस्तावैस्वलंकृताः ॥ स्त्रीसहस्रैःपरिवृतावधूभिश्चसहस्रशः ॥ २२ ॥ यस्तुदेशःप्रियस्तस्यजीवतोभून्म
हात्मनः ॥ तत्रैनमुपसंकल्प्यपितृमेधंप्रचक्रिरे ॥ २३ ॥ तंचिताग्निगतंवीरंशूरपुत्रंवरांगनाः ॥ ततोन्वारुरुहुःपत्न्यश्चतस्रःपतिलोकगाः ॥ २४ ॥ तंवैचतस्टभिःस्त्री
भिरन्वितंपांडुनंदनः ॥ अदाहयच्चंदनैश्चगंधैरुच्चावचैरपि ॥ २५ ॥ ततःप्रादुरभूच्छब्दःसमिद्धस्यविभावसोः ॥ सामगानांचनिर्घोषोनराणांरुदतामपि ॥ २६ ॥
ततोवज्रप्रधानास्तेवृष्ण्यंधककुमारकाः ॥ सर्वेचैवोदकंचक्रुःस्त्रियश्चैवमहात्मनः ॥ २७ ॥ अलुप्तधर्मस्तंधर्मंकारयित्वासफाल्गुनः ॥ जगामवृष्णयोयत्रविन
ष्टाभरतर्षभ ॥ २८ ॥ सतान्दृष्ट्वानिपतितान्कदनेभृशदुःखितः ॥ बभूवातीवकौरव्यःप्राप्तकालंचकारह ॥ २९ ॥ यथाप्रधानतश्चैवचक्रेसर्वास्तथाक्रियाः ॥ ये
हताब्रह्मशापेनमुसलैरेरकोद्भवैः ॥ ३० ॥ ततःशरीरेरामस्यवासुदेवस्यचोभयोः ॥ अन्विष्यदाहयामासपुरुषैराप्तकारिभिः ॥ ३१ ॥ सतेषांविधिवत्कृत्वाप्रेतका
र्याणिपांडवः ॥ सप्तमेदिवसेप्रायाद्रथमारुह्यसत्वरः ॥ ३२ ॥ अश्वयुक्तैरथैश्चापिगोखरोष्ट्रयुतैरपि ॥ स्त्रियस्तावृष्णिवीराणांरुदत्यःशोककर्शिताः ॥ ३३ ॥ अ
नुजग्मुर्महात्मानंपांडुपुत्रंधनंजयम् ॥ भृत्याश्चांधकवृष्णीनांसादिनोरथिनश्चये ॥ ३४ ॥ वीरहीनंवृद्धबालंपौरजानपदास्तथा ॥ ययुस्तेपरिवार्याथकलत्रंपार्थ
शासनात् ॥ ३५ ॥ कुंजरैश्चगजारोहाययुःशैलनिभैस्तथा ॥ सपादरक्षैःसंयुक्ताःसांतरायुधिकाययुः ॥ ३६ ॥ पुत्राश्चांधकवृष्णीनांसर्वेपार्थमनुव्रताः ॥ ब्राह्म
णाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चैवमहाधनाः ॥ ३७ ॥ दशषट्चसहस्राणिवासुदेवावरोधनम् ॥ पुरस्कृत्यययुर्वज्रंपौत्रंकृष्णस्यधीमतः ॥ ३८ ॥ बहूनिचसहस्राणिप्रयु
तान्यर्बुदानिच ॥ भोजवृष्ण्यंधकस्त्रीणांहतनाथानिनिर्ययुः ॥ ३९ ॥ तत्सागरसमप्रख्यंवृष्णिचक्रंमहर्द्धिमत् ॥ उवाहरथिनांश्रेष्ठःपार्थःपरपुरंजयः ॥ ४० ॥ नि
र्यातेतुजनेतस्मिन्सागरोमकरालयः ॥ द्वारकांरत्नसंपूर्णांजलेनाप्लावयत्तदा ॥ ४१ ॥ यद्यद्धिपुरुषव्याघ्रोभूमेस्तस्याव्यमुंचत ॥ तत्तत्संप्लावयामाससलिले ॥ ५ ॥
नससागरः ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

तदद्भुतमभिप्रेक्ष्यद्वारकावासिनोजनाः ॥ तूर्णात्तूर्णतरंजग्मुरहोदैवमितिब्रुवन् ॥ ४३ ॥ काननेषुचरम्येषुपर्वतेषुनदीषुच ॥ निवसन्नानयामासवृष्णिदारान्ध
नंजयः ॥ ४४ ॥ सपंचनदमासाद्यधीमानतिसमृद्धिमत् ॥ देशेगोपशुधान्याढ्येनिवासमकरोत्प्रभुः ४५ ॥ ततोलोभःसमभवद्दस्यूनांनिहतेश्वराः ॥ दृष्ट्वास्त्रियो
नीयमानाःपार्थेनैकेनभारत ॥ ४६ ॥ ततस्तेपापकर्माणोलोभोपहतचेतसः ॥ आभीरामंत्रयामासुःसामात्याःशुभदर्शनाः ॥ ४७ ॥ अयमेकोर्जुनोधन्वीवृद्ध
बालंहतेश्वरम् ॥ नयत्यस्मानतिक्रम्ययोधाश्चेमेहतौजसः ॥ ४८ ॥ ततोयष्टिप्रहरणादस्यवस्तेसहस्रशः ॥ अभ्यधावंतवृष्णीनांतंजनंलोप्त्रहारिणः ॥ ४९ ॥ मह
तासिंहनादेनत्रासयंतःपृथग्जनम् ॥ अभिपेतुर्वधार्थंतेकालपर्यायचोदिताः ॥ ५० ॥ ततोनिवृत्तःकौंतेयःसहसासपदानुगः ॥ उवाचतान्महाबाहुरर्जुनःप्रहसन्नि
व ॥ ५१ ॥ निवर्तध्वमधर्मज्ञायदिजीवितुमिच्छथ ॥ इदानींशरनिर्भिन्नाःशोचध्वंनिहतामया ॥ ५२ ॥ तथोक्तास्तेनवीरेणकदर्थीकृत्यतद्वचः ॥ अभिपेतुर्जनंमू
ढावार्यमाणाःपुनःपुनः ॥ ५३ ॥ ततोर्जुनोधनुर्दिव्यंगांडीवमजरंमहत् ॥ आरोपयितुमारेभेयत्नादिवकथंचन ॥ ५४ ॥ चकारसज्जंकृच्छ्रेणसंभ्रमेतुमुलेसति ॥
चिंतयामासशस्त्राणिनचसस्मारतान्यपि ॥ ५५ ॥ वैकृत्यंतन्महद्दृष्ट्वाभुजवीर्यंतथायुधि ॥ दिव्यानांचमहास्त्राणांविनाशाद्व्रीडितोऽभवत् ॥ ५६ ॥ वृष्णियोधाश्च
तेसर्वेगजाश्वरथयोधिनः ॥ नशेकुरावर्तयितुंह्रियमाणंचतंजनम् ॥ ५७ ॥ कलत्रस्यबहुत्वाद्धिसंपतत्सुततस्ततः ॥ प्रयत्नमकरोत्पार्थोजनस्यपरिरक्षणे ॥ ५८ ॥
मिषतांसर्वयोधानांततस्ताःप्रमदोत्तमाः ॥ समंततोवकृष्यंतकामाच्चान्याःप्रवव्रजुः ॥ ५९ ॥ ततोगांडीवनिर्मुक्तैःशरैःपार्थोधनंजयः ॥ जघानदस्यून्सोद्वेगोवृ
ष्णिभृत्यैःसहस्रशः ॥ ६० ॥ क्षणेनतस्यतेराजन्क्षयंजग्मुरजिह्मगाः ॥ अक्षयाहिपुराभूत्वाक्षीणाःक्षतजभोजनाः ६१ ॥ सशरक्षयमासाद्यदुःखशोकसमाहतः ॥
धनुष्कोट्यातदादस्यूनवधीत्पाकशासनिः ॥ ६२ ॥ प्रेक्षतस्त्वेवपार्थस्यवृष्ण्यंधकवरस्त्रियः ॥ जग्मुरादायतेम्लेच्छाःसमंताज्जनमेजय ॥ ६३ ॥ धनंजयस्तुदैवं
तन्मनसाचिंतयत्प्रभुः ॥ दुःखशोकसमाविष्टोनिःश्वासपरमोभवत् ॥ ६४ ॥ अस्त्राणांचप्रणाशेनबाहुवीर्यस्यसंशयात् ॥ धनुषश्चाविधेयत्वाच्छराणांसंक्षयेण
च ॥ ६५ ॥ बभूवविमनाःपार्थोदैवमित्यनुचिंतयन् ॥ न्यवर्ततततोराजन्नेदमस्तीतिचाब्रवीत् ॥ ६६ ॥ ततःशेषंसमादायकलत्रस्यमहामतिः ॥ हृतभूयिष्ठरत्न
स्यकुरुक्षेत्रमवातरत् ॥ ६७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ॥ इतिमौसलपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥प्रविशन्निति ॥ १ ॥ २ ॥

एवंकलत्रमानीयवृष्णीनांहृतशेषितम् ॥ न्यवेशयतकौरव्यस्तत्रतत्रधनंजयः ॥ ६८ ॥ हार्दिक्यतनयंपार्थोनगरंमार्तिकावतम् ॥ भोजराजकलत्रंचहृतशेषंनरोत्त १६
मः ॥ ६९ ॥ ततोवृद्धांश्चबालांश्चस्त्रियश्चादायपांडवः ॥ वीरैर्विहीनान्सर्वांस्तान्शक्रप्रस्थेन्यवेशयत् ॥ ७० ॥ यौयुधानिंसरस्वत्यांपुत्रंसात्यकिनःप्रियम् ॥ न्यवे
॥ ६ ॥ शयतधर्मात्मावृद्धबालपुरस्कृतम् ॥ ७१ ॥ इंद्रप्रस्थेददौराज्यंवज्रायपरवीरहा ॥ वज्रेणाक्रूरदारास्तुवार्यमाणाःप्रवव्रजुः ॥ ७२ ॥ रुक्मिणीत्वथगांधारीशैब्याहै
मवतीत्यपि ॥ देवीजांबवतीचैवविविशुर्जातवेदसम् ॥ ७३ ॥ सत्यभामातथैवान्यादेव्यःकृष्णस्यसंमताः ॥ वनंप्रविविशूराजंस्तापस्येकृतनिश्चयाः ॥ ७४ ॥ द्वार
कावासिनोयेतुपुरुषाःपार्थमभ्ययुः ॥ यथार्हंसंविभज्यैनान्वज्रेपर्यददज्जयः ॥ ७५ ॥ सतत्कृत्वाप्राप्तकालंबाष्पेणापिहितोर्जुनः ॥ कृष्णद्वैपायनंव्यासंददर्शासीन
माश्रमे ॥ ७६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेमौसलपर्वणिवृष्णिकलत्राद्यानयनेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ प्रविशन्न
र्जुनोराजन्नाश्रमंसत्यवादिनः ॥ ददर्शासीनमेकांतेमुनिंसत्यवतीसुतम् ॥ १ ॥ सतमासाद्यधर्मज्ञमुपतस्थेमहाव्रतम् ॥ अर्जुनोस्मीतिनामास्मैनिवेद्याभ्यवदत्ततः
॥ २ ॥ स्वागतंतेस्त्विवितिप्राहमुनिःसत्यवतीसुतः ॥ आस्यतामितिहोवाचप्रसन्नात्मामहामुनिः ॥ ३ ॥ तमप्रतीतमनसंनिःश्वसंतंपुनःपुनः ॥ निर्विण्णमनसंदृष्ट्वा
पार्थंव्यासोब्रवीदिदम् ॥ ४ ॥ नखकेशदशाकुंभवारिणाकिंसमुक्षितः ॥ आवीरजानुगमनंब्राह्मणोवाहतस्त्वया ॥ ५ ॥ युद्धेपराजितोवासिगतश्रीरिवलक्ष्यसे ॥
नत्वांप्रभिन्नंजानामिकिमिदंभरतर्षभ ॥ ६ ॥ श्रोतव्यंचेन्मयापार्थक्षिप्रमाख्यातुमर्हसि ॥ ॥ अर्जुनउवाच ॥ ॥ यःसमेघवपुःश्रीमान्बृहत्पंकजलोचनः ॥ ७ ॥
सकृष्णःसहरामेणत्यक्त्वादेहंदिवंगतः ॥ मौसलेवृष्णिवीराणांविनाशोब्रह्मशापजः ॥ ८ ॥ बभूववीरांतकरःप्रभासेलोमहर्षणः ॥ एतेशूरामहात्मानःसिंहदर्पाम
हाबलाः ॥ ९ ॥ भोजवृष्ण्यंधकाब्रह्मन्नन्योन्यंतैर्हतंयुधि ॥ गदापरिघशक्तीनांसहाःपरिघाबहवः ॥ १० ॥ तएरकाभिर्निहताःपश्यकालस्यपर्ययम् ॥ हतंपंचशतंते
षांसहस्रंबाहुशालिनाम् ॥ ११ ॥

॥ ३ ॥ ४ ॥ नखोदकंकेशोदकंवस्त्रप्रांतोदशातदुदकंकुंभमुखोदकंच आवीरजानारीरजस्वलातस्यारजःप्रस्रवकालेदिनत्रयादर्वागनुगमनंतस्यांमैथुनंब्राह्मणस्यवधोयुद्धेपराजयश्चेतिसप्तभिर्निमित्तैःपुरु ॥ ६ ॥
षोभ्रष्टश्रीर्भवति ॥ ५ ॥ प्रभिन्नंपराजितंत्वांकदाचिदपिनजानामि ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ हतंमृतं मारितवंतइत्यर्थः ॥ १० ॥ पंचशतंसहस्रंसहस्रगुणितंपंचलक्षाणीत्यर्थः ॥ ११ ॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नकेवलंहतंताडितमपितुनिधनंप्राप्तमित्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ पश्यतः अनादरेषष्ठी मांपश्यंतमनादृत्येत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ पुरुषश्चेति इदमेवरूपंचतुर्भुजंनित्यमर्जुनदृग्गोचरमस्ति अतएवविश्वरूपदर्शनानंतरमुक्तं तेनैवरूपेणचतुर्भुजेनसहस्रबाहोभवविश्वमूर्तेइति अन्यथाद्विभुजेनेत्यवक्ष्यत् चतुर्भुजेनेतिनावक्ष्यच्च ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

निधनंसमनुप्राप्तंसमासाद्येतरेतरम् ॥ पुनःपुनर्नमृष्यामिविनाशममितौजसाम् ॥ १२ ॥ चिंतयानोयदूनांचकृष्णस्यचयशस्विनः ॥ शोषणंसागरस्येवपर्वतस्येव चालनम् ॥ १३ ॥ नभसःपतनंचैवशैत्यमग्नेस्तथैवच ॥ अश्रद्धेयमहंमन्येविनाशंशार्ङ्गधन्वनः ॥ १४ ॥ नचेहस्थातुमिच्छामिलोकेकृष्णविनाकृतः ॥ इतःकष्टतरं चान्यच्छृणुतद्वैतपोधन ॥ १५ ॥ मनोमेदीर्यतेयेनचिंतयानस्यवैमुहुः ॥ पश्यतोवृष्णिदाराश्चममब्रह्मन्सहस्रशः ॥ १६ ॥ आभीरैरनुसृत्याजौहृताःपंचनदाल यैः ॥ धनुरादायतत्राहंनाशकंतस्यपूरणे ॥ १७ ॥ यथापुराचमेवीर्यंभुजयोर्नतथाभवत् ॥ अस्त्राणिमेप्रनष्टानिविविधानिमहामुने ॥ १८ ॥ शराश्चक्षयमापन्नाः क्षणेनैवसमंततः ॥ पुरुषश्चाप्रमेयात्माशंखचक्रगदाधरः ॥ १९ ॥ चतुर्भुजःपीतवासाःश्यामःपद्मदलेक्षणः ॥ यश्चयातिपुरस्तान्मेरथस्यसुमहाद्युतिः ॥ २० ॥ प्रदहन्रिपुसैन्यानिनपश्याम्यहमच्युतम् ॥ येनपूर्वंप्रदग्धानिशत्रुसैन्यानितेजसा ॥ २१ ॥ शरैर्गांडीवनिर्मुक्तैरहंपश्चाच्चनाशयम् ॥ तमपश्यन्विषीदामिघूर्णामीव चसत्तम ॥ २२ ॥ परिनिर्विण्णचेताश्चशांतिंनोपलभेपिच ॥ विनाजनार्दनंवीरंनाहंजीवितुमुत्सहे ॥ २३ ॥ श्रुत्वैवहिगतंविष्णुंममापिमुमुहुर्दिशः ॥ प्रनष्टज्ञाति वीर्यस्यशून्यस्यपरिधावतः ॥ २४ ॥ उपदेष्टुंममश्रेयोभवानर्हतिसत्तम ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ ॥ ब्रह्मशापविनिर्दग्धावृष्ण्यंधकमहारथाः ॥ २५ ॥ विनष्टाःकुरु शार्दूलनतान्शोचितुमर्हसि ॥ भवितव्यंतथातच्चदिष्टमेतन्महात्मनाम् ॥ २६ ॥ उपेक्षितंचकृष्णेनशक्तेनापिव्यपोहितुम् ॥ त्रैलोक्यमपिगोविंदःकृत्स्नंस्थावरजंगमम् ॥ २७ ॥ प्रसहेदन्यथाकर्तुंकुतःशापंमहात्मनाम् ॥ रथस्यपुरतोयातियःसचक्रगदाधरः ॥ २८ ॥ तवस्नेहात्पुराणर्षिर्वासुदेवश्चतुर्भुजः ॥ कृत्वाभारावतरणंपृथि व्याःपृथुलोचनः ॥ २९ ॥ मोक्षयित्वातनुंप्राप्तःकृष्णःस्वस्थानमुत्तमम् ॥ त्वयापीहमहत्कर्मदेवानांपुरुषर्षभ ॥ ३० ॥ कृतंभीमसहायेनयमाभ्यांचमहाभुज ॥ कृत कृत्यांश्चवोमन्येसंसिद्धान्कुरुपुंगव ॥ ३१ ॥ गमनंप्राप्तकालंवइदंश्रेयस्करंविभो ॥ एवंबुद्धिश्चतेजश्चप्रतिपत्तिश्चभारत ॥ ३२ ॥ भवंतिभवकालेषुविपद्यंतेविप र्यये ॥ कालमूलमिदंसर्वंजगद्बीजंधनंजय ॥ ३३ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ बुद्धिरुपस्थितकार्यावधारणं तेजःप्रागल्भ्यं प्रतिपत्तिरनागतावेक्षणं ॥ ३२ ॥ भवंतिउत्पद्यंते भवकालेषुऐश्वर्यावाप्तिसमयेषु विपर्ययेविनाशकाले विपद्यंतेविनश्यंति कालः ईश्वरःजगद्बीजंवियदादिपंचकं ॥ ३३ ॥

१ आरोपणे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

समादत्तेसंहरति यदाभूतानामपिसंहारोभवतिकियांस्तत्रभौतिकानांनाशइतितदर्थंशोकोनुचितइतिभावः यएवबलवान्सएवदुर्बलोभवत्येवंविपर्ययोपिकालमूलोज्ञेयः ॥ ३४ ॥ कृतेति भवंतोपिअस्त्रव

कालएवसमादत्तेपुनरेवयदृच्छया ॥ सएवबलवान्भूत्वापुनर्भवतिदुर्बलः ॥ ३४ ॥ सएवेशश्चभूत्वेहपरैराज्ञाप्यतेपुनः ॥ कृतकृत्यानिचास्त्राणिगतान्यद्ययथा
॥७॥ गतम् ॥ ३५ ॥ पुनरेष्यंतितेहस्तेयदाकालोभविष्यति ॥ कालोगंतुंगतिंमुख्यांभवतामपिभारत ॥ ३६ ॥ एतच्छ्रेयोहिवोमन्येपरमंभरतर्षभ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ १६
एतद्वचनमाज्ञायव्यासस्यामिततेजसः ॥ ३७ ॥ अनुज्ञातोययौपार्थोनगरंनागसाह्वयम् ॥ प्रविश्यचपुरींवीरःसमासाद्ययुधिष्ठिरम् ॥ आचष्टतद्यथावृत्तंवृष्ण्यंध
ककुलंप्रति ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांमौसलपर्वणिव्यासार्जुनसंवादेअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥
॥ मौसलंपर्वसमाप्तम् ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अस्यानंतरंमहाप्रस्थानिकंपर्वभविष्यतितस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ एवंवृष्ण्यंधककुलेश्रुत्वा
मौसलमाहवम् ॥ पांडवाःकिमकुर्वंततथाकृष्णेदिवंगते ॥ १ ॥

त्कृतकृत्याइतिभावः ॥ ३५ ॥ पुनर्युगांतरे मुख्यांगतिंस्वर्गंगंतुं ॥ ३६ ॥ एतत्प्रस्थानंश्रेयः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्र०चतुर्ध०गोविंद०नीलकंठस्य०भा०मौसलपर्वणिअष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

॥ अस्मिन्पर्वणिव्यासोक्तश्लोकसंख्यान्यूनाधिक्यंचेल्लिपिकरप्रमादादिनातद्बोध्यं ॥

इदं मौसलंपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः ॥ १७९० ॥ ॥७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ इति श्रीमहाभारते मौसलपर्व समाप्तम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ अथ श्रीमहाभारते महाप्रस्थानपर्व प्रारभ्यते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

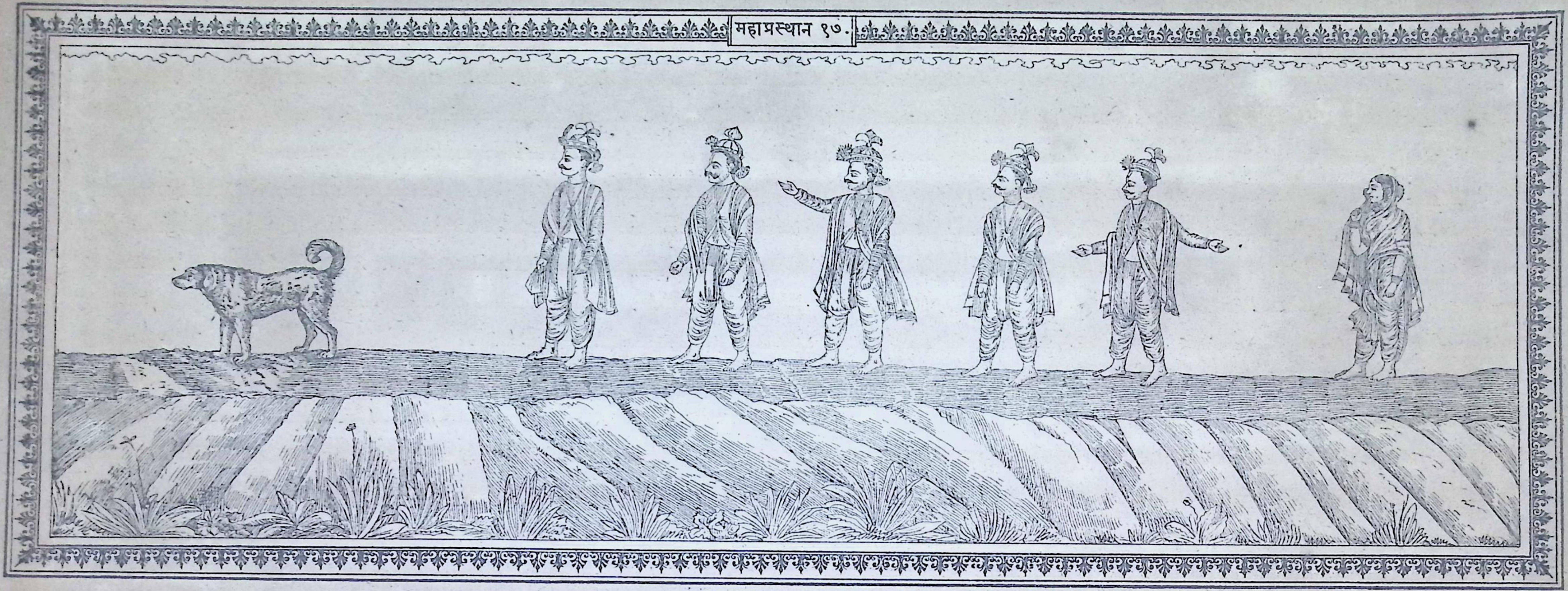

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः॥ ॥कृतकृत्यानांदुःसहःदुःखग्रस्तानांमहाप्रस्थानादिनाउपायेनदेहत्यागोयुक्तइतिपांडवाचारेणप्रदर्शयन्महाप्रस्थानिकंपर्वारभते प्रसंगाच्चस्वर्गतिहेतूनगुणान्स्वर्गतिप्रबंधकांश्चदोषानदर्श यतिसंक्षेपेणएवंवृष्ण्यंधककुलेइत्यादिना ॥ १ ॥ प्रस्थानेस्वर्गंगंतुंगृहान्निःसरणे ॥२॥ पाशंतत्कृतमाकर्षंमरणमितियावत् तदहंमन्येअंगीकरोमि त्वमप्येतद्द्रष्टुंआलोचितुं॥३॥कालःकालइतिनित्यार्थेद्वित्वं

श्रीगणेशायनमः॥ ॥नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम्॥देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥१॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥एवंवृष्ण्यंधककुलेश्रुत्वामौसलमा हवम् ॥पांडवाःकिमकुर्वंततथाकृष्णेदिवंगते॥१॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥श्रुत्वैवंकौरवोराजावृष्णीनांकदनंमहत्॥प्रस्थानेमतिमाधायवाक्यमर्जुनमब्रवीत्॥ ॥ २ ॥कालःपचतिभूतानिसर्वाण्येवमहामते ॥ कालपाशमहंमन्येत्वमपिद्रष्टुमर्हसि ॥ ३ ॥ इत्युक्तःसतुकौंतेयःकालःकालइतिब्रुवन्॥ अन्वपद्यततद्वाक्यंभ्रा तुर्ज्येष्ठस्यधीमतः ॥ ४ ॥ अर्जुनस्यमतंज्ञात्वाभीमसेनोयमौतथा॥ अन्वपद्यंततद्वाक्यंयदुक्तंसव्यसाचिना ॥ ५ ॥ ततोयुयुत्सुमानाय्यप्रव्रजन्धर्मकाम्यया॥ राज्यंपरिददौसर्वंवैश्यापुत्रेयुधिष्ठिरः ॥ ६ ॥ अभिषिच्यस्वराज्येचराजानंचपरिक्षितम् ॥ दुःखार्तश्चाब्रवीद्राजासुभद्रांपांडवाग्रजः॥ ७॥ एषपुत्रस्यपुत्रस्तेकुरु राजोभविष्यति॥ यदूनांपरिशेषश्चवज्रोराजाकृतश्चह ॥ ८ ॥ परिक्षिद्धास्तिनपुरेशक्रप्रस्थेचयादवः॥वज्रोराजात्वयारक्ष्योमाचाधर्मेमनःकृथाः॥ ९ ॥इत्यु क्त्वाधर्मराजःसवासुदेवस्यधीमतः ॥ मातुलस्यचवृद्धस्यरामादीनांतथैवच ॥ १० ॥ भ्रातृभिःसहधर्मात्माकृत्वोदकमतंद्रितः ॥श्राद्धान्युद्दिश्यसर्वेषांचकार विधिवत्तदा॥ ११ ॥द्वैपायनंनारदंचमार्कंडेयंतपोधनम्॥ भारद्वाजंयाज्ञवल्क्यंहरिमुद्दिश्ययत्नवान् ॥१२॥अभोजयत्स्वादुभोज्यंकीर्तयित्वाचशार्ङ्गिणम्॥ददौ रत्नानिवासांसिग्रामानश्वान्रथांस्तथा ॥ १३ ॥ स्त्रियश्चद्विजमुख्येभ्यस्तदाशतसहस्रशः ॥ कृपमभ्यर्च्यचगुरुमथपौरपुरस्कृतम् ॥ १४ ॥ शिष्यंपरिक्षितंतस्मै ददौभरतसत्तमः ॥ ततस्तुप्रकृतीःसर्वाःसमानाय्ययुधिष्ठिरः ॥ १५ ॥ सर्वमाचष्टराजर्षिश्चिकीर्षितमथात्मनः॥तेश्रुत्वैववचस्तस्यपौरजानपदाजनाः ॥ १६॥ भृशमुद्विग्नमनसोनाभ्यनंदंततद्वचः॥ नैवंकर्तव्यमितितेतदोचुस्तंजनाधिपम् ॥ १७॥ नचराजातथाकार्षीत्कालपर्यायधर्मवित्॥ ततोनुमान्यधर्मात्मापौरजा नपदंजनम्॥ १८॥ गमनायमतिंचक्रेभ्रातरश्चास्यतेतदा॥ ततःसराजाकौरव्योधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ १९॥

अपरिहार्यःकालोमृत्युःसोऽद्यैवास्तुकिंचिरेणेत्याशयः ॥ ४ ॥ ५ ॥ धर्मकाम्ययाप्रव्रजन्नुद्वेगेन परिददौतदधीनंकृतवान् तस्याभिषेकेऽनधिकारात् ॥ ६ ॥ स्वराज्येहास्तिनपुरे ॥७॥८॥ अधर्मेपरिक्षिद्व ज्रयोर्बालयोररक्षणजे महाप्रस्थानमियंमाकुर्यादितिभावः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ स्त्रियःदासीः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अनुमान्यअनुमतिप्रदंकृत्वा ॥ १८ ॥ १९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २० ॥ नैष्ठिकींपार्यंतिकींउत्सर्गेष्टिमित्यर्थः ॥ २१ ॥ आत्मन्यग्नीन्समारोप्याप्स्वग्नीनुत्सृज्येतिज्ञेयं ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अन्यायुधिष्ठिरादीनांभार्याःश्रुतसोमादीनांमातरः

उत्सृज्याभरणान्यंगाज्जगृहेवल्कलान्युत ॥ भीमार्जुनयमाश्चैवद्रौपदीचयशस्विनी ॥ २० ॥ तथैवजगृहुःसर्वेवल्कलानिनराधिप ॥ विधिवत्कारयित्वेष्टिंनै
ष्ठिकींभरतर्षभ ॥ २१ ॥ समुत्सृज्याप्सुसर्वेग्नीन्प्रतस्थुर्नरपुंगवाः ॥ ततःप्ररुरुदुःसर्वाःस्त्रियोदृष्ट्वानरोत्तमान् ॥ २२ ॥ प्रस्थितान्द्रौपदीषष्ठान्पुराद्यूतजितान्
यथा॥ हर्षोभवच्चसर्वेषांभ्रातॄणांगमनंप्रति ॥ २३ ॥ युधिष्ठिरमतंज्ञात्वावृष्णिक्षयमवेक्ष्यच ॥ भ्रातरःपंचकृष्णाचषष्ठीश्वाचैवसप्तमः ॥ २४ ॥ आत्मनासप्त
मोराजानिर्ययौगजसाह्वयात् ॥ पौरैरनुगतोदूरंसर्वैरंतःपुरैस्तथा ॥ २५ ॥ नचैनमशकत्कश्चिन्निवर्तस्वेतिभाषितुम् ॥ न्यवर्तंततत:सर्वेनरानगरवासिनः ॥
॥ २६ ॥ कृपप्रभृतयश्चैवयुयुत्सुंपर्यवारयन् ॥ विवेशगंगांकौरव्यउलूपीभुजगात्मजा ॥ २७ ॥ चित्रांगदाययौचापिमणिपूरपुरंप्रति ॥ शिष्टाःपरिक्षितंत्वन्या
मातरःपर्यवारयन् ॥ २८ ॥ पांडवाश्चमहात्मानोद्रौपदीचयशस्विनी ॥ कृतोपवासाःकौरव्यप्रययुःप्राङ्मुखास्ततः ॥ २९ ॥ योगयुक्तामहात्मानस्त्यागधर्म
मुपेयुषः ॥ अभिजग्मुर्बहून्देशान्सरितःसागरांस्तथा ॥ ३० ॥ युधिष्ठिरोययावग्रेभीमस्तुतदनंतरम् ॥ अर्जुनस्तस्यचान्वेवययौचापियथाक्रमम् ॥ ३१ ॥ पृष्ठत
स्तुवरारोहाश्यामापद्मदलेक्षणा ॥ द्रौपदीयोषितांश्रेष्ठाययौभरतसत्तम ॥ ३२ ॥ श्वाचैवानुययावेकःप्रस्थितान्पांडवान्वनम् ॥ क्रमेणतेययुर्वीरालौहित्यंसलि
लार्णवम् ॥ ३३ ॥ गांडीवंतुधनुर्दिव्यंनमुमोचधनंजयः ॥ रत्नलोभान्महाराजतेचाक्षय्येमहेषुधी ॥ ३४ ॥ अग्निंतेददृशुस्तत्रस्थितंशैलमिवाग्रतः ॥ मार्गमावृ
त्यतिष्ठंतंसाक्षात्पुरुषविग्रहम् ॥ ३५ ॥ ततोदेवःससप्तार्चिःपांडवानिदमब्रवीत् ॥ भोभोपांडुसुतावीराःपावकंमांनिबोधत ॥ ३६ ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोभीमसे
नपरंतप ॥ अर्जुनाश्विसुतौवीरौनिबोधतवचोमम ॥ ३७ ॥ अहमग्निःकुरुश्रेष्ठामयादग्धंचखांडवम् ॥ अर्जुनस्यप्रभावेणतथानारायणस्यच ॥ ३८ ॥ अयंवः
फाल्गुनोभ्रातागांडीवंपरमायुधम् ॥ परित्यज्यवनेयातुनानेनार्थोस्तिकश्चन ॥ ३९ ॥ चक्ररत्नंतुयत्कृष्णेस्थितमासीन्महात्मनि ॥ गतंतच्चपुनर्हस्तेकालेनैष्यतित
स्यह ॥ ४० ॥ वरुणादाहृतंपूर्वंमयैतत्पार्थकारणात् ॥ गांडीवंधनुषांश्रेष्ठंवरुणायैवदीयताम् ॥ ४१ ॥ ततस्तेभ्रातरःसर्वेधनंजयमचोदयन् ॥ सजलेप्राक्षिपच्चै
तत्तथाक्षय्येमहेषुधी ॥ ४२ ॥ ततोग्निर्भरतश्रेष्ठतत्रैवांतरधीयत ॥ ययुश्चपांडवावीरास्ततस्तेदक्षिणामुखाः ॥ ४३ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ लौहित्यंउदयाचलप्रांतस्थंसमुद्रं ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ अनेनगांडीवेन अर्थःप्रयोजनं ॥ ३९ ॥ कालेनअवतारांतरे ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ॥इतिमहाप्रस्थानिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥७॥ ॥ ततइति ततःदिक्त्रयप्रदक्षिणीकरणानंतरं योगयुक्ताःसमाहितमनसः ॥ १ ॥

ततस्तेतूत्तरेणैवतीरेणलवणांभसः ॥ जग्मुर्भरतशार्दूलदिशंदक्षिणपश्चिमाम् ॥ ४४ ॥ ततःपुनःसमावृत्ताःपश्चिमांदिशमेवते ॥ ददृशुर्द्वारकांचापिसागरेणप
रिप्लुताम् ॥ ४५ ॥ उदीचींपुनरावृत्त्यययुर्भरतसत्तमाः ॥ प्रादक्षिण्यंचिकीर्षंतःपृथिव्यायोगधर्मिणः ॥ ४६ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेमहाप्रस्थानिकेपर्वणिप्रथ
मोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥७॥ ॥७॥ ॥वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततस्तेनियतात्मानउदीचींदिशमास्थिताः ॥ ददृशुर्योगयुक्ताश्चहिमवंतंमहागिरिम्
॥ १॥ तंचाप्यतिक्रमंतस्तेददृशुर्वालुकार्णवम्॥अवैक्षंतमहाशैलंमेरुंशिखरिणांवरम् ॥२॥ तेषांतुगच्छतांशीघ्रंसर्वेषांयोगधर्मिणाम् ॥ याज्ञसेनीभ्रष्टयोगानिप
पातमहीतले ॥ ३ ॥ तांतुप्रपतितांदृष्ट्वाभीमसेनोमहाबलः ॥ उवाचधर्मराजानंयाज्ञसेनीमवेक्ष्यह ॥ ४ ॥ नाधर्मश्चरितःकश्चिद्राजपुत्र्यापरंतप ॥ कारणंकिं
नुतद्ब्रूहियत्कृष्णापतिताभुवि ॥ ५॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ पक्षपातोमहानस्याविशेषेणधनंजये ॥ तस्यैतत्फलमद्यैषाभुंक्तेपुरुषसत्तम ॥ ६॥ ॥वैशंपायन
उवाच ॥ ॥एकमुक्त्वानवेक्ष्यैनांययौभरतसत्तमः॥ समाधायमनोधीमान्धर्मात्मापुरुषर्षभः ॥ ७ ॥ सहदेवस्ततोविद्वान्निपपातमहीतले॥ तंचापिपतितंदृष्ट्वा
भीमोराजानमब्रवीत् ॥ ८ ॥ योयमस्मासुसर्वेषुशुश्रूषुरनहंकृतः ॥ सोयंमाद्रवतीपुत्रःकस्मान्निपतितोभुवि ॥ ९॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच॥ ॥आत्मनःसदृशं
प्राज्ञंनैषोऽमन्यतकंचन॥ तेनदोषेणपतितस्तस्मादेषनृपात्मजः ॥ १०॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥इत्युक्त्वातंसमुत्सृज्यसहदेवंययौतदा ॥ भ्रातृभिःसहकौंते
यःशुनाचैवयुधिष्ठिरः॥ ११ ॥ कृष्णांनिपतितांदृष्ट्वासहदेवंचपांडवम् ॥ आर्तोबंधुप्रियःशूरोनकुलोनिपपातह ॥ १२ ॥ तस्मिन्निपतितेवीरेनकुलेचारुदर्शने॥
पुनरेवतदाभीमोराजानमिदमब्रवीत् ॥ १३ ॥ योयमक्षतधर्मात्माभ्रातावचनकारकः ॥ रूपेणाप्रतिमोलोकेनकुलःपतितोभुवि ॥ १४ ॥ इत्युक्तोभीमसेनेन
प्रत्युवाचयुधिष्ठिरः॥ नकुलंप्रतिधर्मात्मासर्वबुद्धिमतांवरः॥१५॥ रूपेणमत्समोनास्तिकश्चिदित्यस्यदर्शनम् ॥ अधिकश्चाहमेवैकइत्यस्यमनसिस्थितम् ॥१६॥
नकुलःपतितस्तस्मादागच्छत्वंवृकोदर ॥ यस्ययद्विहितंवीरसोऽवश्यंतदुपाश्नुते॥ १७ ॥

॥ २ ॥ भ्रष्टयोगा ध्यानात्स्खलितमानसा ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ पक्षेति तुल्येषुवैषम्येणपूजानकार्यैतिभावः ॥ ६ ॥ अनवेक्ष्यस्वर्गांतरायरूपःस्नेहोमाभूदितिभावः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ आत्मनइति प्राज्ञत्वा
भिमानोपिपतनहेतुरितिभावः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ रूपेणेति रूपगर्वान्नकुलःपपातेत्यर्थः ॥ १६ ॥ १७॥

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ एकाह्नेति शौर्यगर्वादर्जुनोपिमिथ्याप्रतिज्ञत्वाच्चपपातेत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ अत्यशनाद्बलगर्वाच्चभीमसेनःपपातेत्याहातिभुक्तमिति ॥ २५ ॥ २६ ॥ ॥ इति

तांस्तुप्रपतितान्दृष्ट्वापांडवःश्वेतवाहनः ॥ पपातशोकसंतप्तस्ततोनुपरवीरहा ॥ १८ ॥ तस्मिंस्तुपुरुषव्याघ्रेपतितेशक्रतेजसि ॥ म्रियमाणेदुराधर्षेभीमोराजान
मब्रवीत् ॥ १९ ॥ अनृतंनस्मराम्यस्यस्वैरेष्वपिमहात्मनः ॥ अथकस्यविकारोयंयेनायंपतितोभुवि ॥ २० ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ एकाह्नानिर्दहेयंवैशत्रूनित्य
र्जुनोब्रवीत् ॥ नचतत्कृतवानेषशूरमानीततोपतत् ॥ २१ ॥ अवमेनेधनुर्ग्राहानेषसर्वांश्चफाल्गुनः ॥ तथाचैतन्नतुतथाकर्तव्यंभूतिमिच्छता ॥ २२ ॥ ॥ वैशं
पायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वाप्रस्थितोराजाभीमोथनिपपातह ॥ पतितश्चाब्रवीद्भीमोधर्मराजंयुधिष्ठिरम् ॥ २३ ॥ भोभोराजन्नवेक्षस्वपतितोहंप्रियस्तव ॥ किंनि
मित्तंचपतनंब्रूहिमेयदिवेत्थह ॥ २४ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अतिभुक्तंचभवताप्राणेनचविकत्थसे ॥ अनवेक्ष्यपरंपार्थतेनासिपतितःक्षितौ ॥ २५ ॥ इत्यु
क्त्वातंमहाबाहुर्जगामानवलोकयन् ॥ श्वाप्येकोनुययौयस्तेबहुशःकीर्तितोमया ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेमहाप्रस्थानिकेपर्वणिद्रौपद्यादिपतनेद्वितीयो
ऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततःसंनादयन्शक्रोदिवंभूमिंचसर्वशः ॥ रथेनोपययौपार्थमारोहेत्यब्रवीच्चतम् ॥ १ ॥
स्वभ्रातॄन्पतितान्दृष्ट्वाधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ अब्रवीच्छोकसंतप्तःसहस्राक्षमिदंवचः ॥ २ ॥ भ्रातरःपतितामेत्रगच्छेयुस्तेमयासह ॥ नविनाभ्रातृभिःस्वर्गमि
च्छेगंतुंसुरेश्वर ॥ ३ ॥ सुकुमारीसुखार्हाचराजपुत्रीपुरंदर ॥ सास्माभिःसहगच्छेतत‍द्भवाननुमन्यताम् ॥ ४ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ भ्रातॄन्द्रक्ष्यसिस्वर्गेत्वमग्रत
स्त्रिदिवंगतान् ॥ कृष्णयासहितान्सर्वान्माशुचोभरतर्षभ ॥ ५ ॥ निक्षिप्यमानुषंदेहंगतास्तेभरतर्षभ ॥ अनेनत्वंशरीरेणस्वर्गंगंतानसंशयः ॥ ६ ॥ ॥ युधिष्ठिर
उवाच ॥ ॥ अयंश्वाभूतभव्येशभक्तोमांनित्यमेवह ॥ सगच्छेतमयासार्धमानृशंस्याहिमेमतिः ॥ ७ ॥ ॥ शक्रउवाच ॥ ॥ अमर्त्यत्वंमत्समत्वंचराजन्श्रियंकृत्स्नां
महतींचैवसिद्धिम् ॥ संप्राप्तोद्यस्वर्गसुखानिचत्वंत्यजश्वानंनात्रनृशंसमस्ति ॥ ८ ॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ अनार्यमार्येणसहस्रनेत्रशक्यंकर्तुंदुष्करमेतदार्य ॥
मामेश्रियासंगमनंतयास्तुयस्याःकृतेभक्तजनंत्यजेयम् ॥ ९ ॥

महाप्रस्थानिकेपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततःसंनादयन्नित्यस्यबांधवभोज्यैवलक्ष्मीःश्रेयसीनत्वमात्रभोज्येतितात्पर्यं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥
अयंश्वेत्यादेर्नीचतरमपिसंनिहितंप्रथमंस्वसुखविभागेनसंभावयेत्पश्चात्स्वयंतद्भोक्तव्यमितितात्पर्यं ॥ ७ ॥ नात्रेति अस्पृश्यस्यसंगत्यागेनृशंसंनिर्दयत्वंनास्ति ॥ ८ ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्ववतामशुचित्वात्धिष्ण्यंस्थानंस्वर्गेनास्ति क्रोधवशानामदेवगणाः अशुचेरिष्टापूर्तफलंघ्नंति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५॥ १६ ॥ १७॥ अभिजातोसिकुलीनोसि पितुः

॥इंद्रउवाच॥ ॥स्वर्गेलोकेश्ववतांनास्तिधिष्ण्यमिष्टापूर्तंक्रोधवशाहरंति॥ ततोविचार्यंक्रियतांधर्मराजत्यजश्वानंनात्रनृशंसमस्ति॥ १०॥ ॥युधिष्ठिरउवाच॥
भक्तत्यागंप्राहुरत्यंतपापंतुल्यंलोकेब्रह्मवध्याकृतेन ॥ तस्मान्नाहंजातुकथंचनाद्यत्यक्ष्याम्येनंस्वसुखार्थीमहेंद्र ॥ ११ ॥ भीतंभक्तंनान्यदस्तीतिचार्तंप्राप्तंक्षीणं
रक्षणेप्राणलिप्सुम्॥ प्राणत्यागादप्यहंनैवमोक्तुंयतेयंवैनित्यमेतद्व्रतंमे॥ १२॥ ॥इंद्रउवाच॥ ॥शुनादृष्टंक्रोधवशाहरंतियद्दत्तमिष्टंविवृतमथोहुतंच॥ तस्मा
च्छुनस्त्यागमिमंकुरुष्वशुनस्त्यागात्प्राप्स्यसेदेवलोकम् ॥ १३ ॥ त्यक्त्वाभ्रातॄन्दयितांचापिकृष्णांप्राप्तोलोकःकर्मणास्वेनवीर॥ श्वानंचैनंनत्यजसेकथंनुत्या
गंकृत्स्नंचास्थितोमुह्यसेद्य॥ १४॥ ॥ युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नविद्यतेसंधिरथापिविग्रहोमृतैर्मर्त्यैरितिलोकेषुनिष्ठा ॥ नतेमयाजीवयितुंहिशक्यास्ततस्त्या
गस्तेषुकृतोनजीवताम्॥१५॥ भीतिप्रदानंशरणागतस्यस्त्रियावधोब्राह्मणस्वापहारः॥ मित्रद्रोहस्तानिचत्वारिशक्रभक्तत्यागश्चैवसमोमतोमे॥ १६॥ ॥वैशं
पायनउवाच॥ ॥तद्धर्मराजस्यवचोनिशम्यधर्मस्वरूपीभगवानुवाच॥ युधिष्ठिरंप्रीतियुक्तोनरेंद्रंश्लक्ष्णैर्वाक्यैःसंस्तवसंप्रयुक्तैः॥ १७॥ ॥धर्मराजउवाच॥
अभिजातोसिराजेंद्रपितुर्वृत्तेनमेधया॥ अनुक्रोशेनचानेनसर्वभूतेषुभारत ॥ १८ ॥ पुराद्वैतवनेचासिमयापुत्रपरीक्षितः॥ पानीयार्थेपराक्रांतायत्रतेभ्रातरो
हताः॥ १९॥ भीमार्जुनौपरित्यज्ययत्रत्वंभ्रातरावुभौ॥ मात्रोःसाम्यमभीप्सन्वैनकुलंजीवमिच्छसि ॥ २० ॥ अयंश्वाभक्तइत्येवंत्यक्तोदेवरथस्त्वया॥ तस्मा
त्स्वर्गेनतेतुल्यःकश्चिदस्तिनराधिपः॥ २१ ॥ अतस्तवाक्षयालोकाःस्वशरीरेणभारत ॥ प्राप्तोसिभरतश्रेष्ठदिव्यांगतिमनुत्तमाम्॥ २२॥ ॥वैशंपायनउवाच
ततोधर्मश्चशक्रश्चमरुतश्चाश्विनावपि॥ देवादेवर्षयश्चैवरथमारोप्यपांडवम्॥ २३॥ प्रययुःस्वैर्विमानैस्तेसिद्धाःकामविहारिणः॥ सर्वेविरजसःपुण्याःपुण्यवा
ग्बुद्धिकर्मिणः॥ २४॥ सतंरथंसमास्थायराजाकुरुकुलोद्वहः॥ ऊर्ध्वमाचक्रमेशीघ्रंतेजसावृत्यरोदसी॥ २५॥ ततोदेवनिकाय्यस्थोनारदःसर्वलोकवित्॥ उवा
चोच्चैस्तदावाक्यंबृहद्वादीबृहत्तपाः॥ २६॥ येपिराजर्षयःसर्वेतेचापिसमुपस्थिताः॥ कीर्तिंप्रच्छाद्यतेषांवैकुरुराजोधितिष्ठति॥ २७॥ लोकानावृत्ययशसातेज
सावृत्तसंपदा॥ स्वशरीरेणसंप्राप्तंनान्यंशुश्रुमपांडवात्॥ २८॥

पांडोः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ निकाय्यस्थोनिवासस्थः॥ २६ ॥ वाक्यमेवाह येपीति समुपस्थिताःस्तनिविषयाःसंति ॥ २७ ॥ २८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ३ ॥ तेजांसियानिदृष्टानिभूमिष्ठेनत्वयाविभो ॥ वेश्मानिभुविदेवानांपश्यामूनिसहस्रशः ॥ २९ ॥ नारदस्यवचःश्रुत्वाराजावचनमब्रवीत् ॥ देवानामंत्र्यधर्मात्मा १७
स्वपक्षांश्चैवपार्थिवान् ॥ ३० ॥ शुभंवायदिवापापंभ्रातॄणांस्थानमद्यमे ॥ तदेवप्राप्तुमिच्छामिलोकानन्यान्नकामये ॥ ३१ ॥ राज्ञस्तुवचनंश्रुत्वादेवराजःपुरंद
रः ॥ आनृशंस्यसमायुक्तंप्रत्युवाचयुधिष्ठिरम् ॥ ३२ ॥ स्थानेस्मिन्वसराजेंद्रकर्मभिर्निर्जितेशुभैः ॥ किंत्वंमानुष्यकंस्नेहमद्यापिपरिकर्षसि ॥ ३३ ॥ सिद्धिंप्रा
प्तोसिपरमांयथानान्यःपुमान्क्वचित् ॥ नैवतेभ्रातरःस्थानंसंप्राप्ताःकुरुनंदन ॥ ३४ ॥ अद्यापिमानुषोभावःस्पृशतेत्वांनराधिप ॥ स्वर्गोयंपश्यदेवर्षीन्सिद्धांश्च
त्रिदिवालयान् ॥ ३५ ॥ युधिष्ठिरस्तुदेवेंद्रमेवंवादिनमीश्वरम् ॥ पुनरेवाब्रवीद्धीमानिदंवचनमर्थवत् ॥ ३६ ॥ तैर्विनानोत्सहेवस्तुमिहदैत्यनिबर्हण ॥ गंतुमिच्छा
मितत्राहंयत्रतेभ्रातरोगताः ॥ ३७ ॥ यत्रसाबृहतीश्यामाबुद्धिसत्त्वगुणान्विता ॥ द्रौपदीयोषितांश्रेष्ठायत्रचैवगतामम ॥ ३८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसा
हस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांमहाप्रस्थानिकेपर्वणियुधिष्ठिरस्वर्गारोहेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ महाप्रस्थानिकंपर्वसमाप्तम् ॥ अतःपरंस्वर्गारोहण
पर्व ॥ तस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ जनमेजयउवाच ॥ स्वर्गंत्रिविष्टपंप्राप्यममपूर्वपितामहाः ॥ पांडवाधार्तराष्ट्राश्चकानिस्थानानिभेजिरे ॥ १ ॥

॥ अत्रव्यासोक्ताऽध्यायश्लोकसंख्यान्यूनाधिक्यंचेल्लिपिकरप्रमादात्तद्बोध्यं

इदं महाप्रस्थानिकंपर्व मुंबय्याख्यराजधान्यां गणपतकृष्णाजीत्यभिधानां मुद्रायंत्रालये मुद्रितं शकाब्दाः ॥ १८१० ॥ ॥ ३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ इति श्रीमहाभारते महाप्रस्थानपर्व समाप्तम् ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ अथ श्रीमहाभारते स्वर्गारोहणपर्व प्रारभ्यते ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

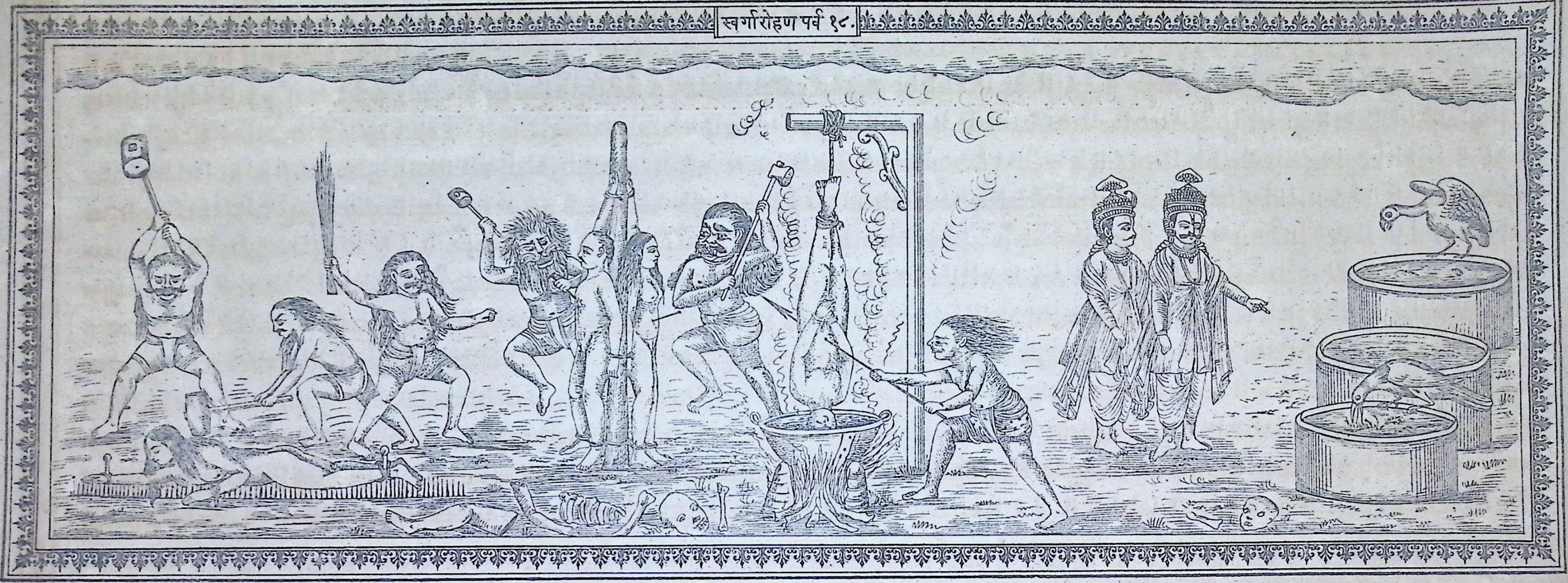

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रीगणेशायनमः॥ पूर्वस्मिन्पर्वणिधर्मस्यफलभूतास्त्यागानृशंस्यादयोयुधिष्ठिरदृष्टांतेनदर्शिताः इदानींतस्यमुख्यंफलंदर्शयितुंस्वर्गारोहणपर्वारभते स्वर्गंत्रिविष्टपमिति यथाभूयस्यांसंख्यायामल्पसंख्यां

श्रीगणेशायनमः॥ ॥नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम्॥देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत्॥ १॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥स्वर्गंत्रिविष्टपंप्राप्यममपूर्व
पितामहाः॥पांडवाधार्तराष्ट्राश्चकानिस्थानानिभेजिरे ॥ १॥एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंसर्वविच्चासिमेमतः॥महर्षिणाभ्यनुज्ञातोव्यासेनाद्भुतकर्मणा॥ २॥ ॥वैशं
पायनउवाच॥ ॥स्वर्गंत्रिविष्टपंप्राप्यतवपूर्वपितामहाः॥युधिष्ठिरप्रभृतयोयदकुर्वततच्छृणु॥ ३ ॥स्वर्गंत्रिविष्टपंप्राप्यधर्मराजोयुधिष्ठिरः॥दुर्योधनंश्रि
याजुष्टंददर्शासीनमासने॥ ४॥भ्राजमानमिवादित्यंवीरलक्ष्म्याभिसंवृतम्॥देवैर्भ्राजिष्णुभिःसाध्यैःसहितंपुण्यकर्मभिः॥ ५॥ततोयुधिष्ठिरोदृष्ट्वादुर्योध
नममर्षितः॥सहसासंनिवृत्तोभूच्छ्रियंदृष्ट्वासुयोधने॥ ६ ॥ब्रुवन्नुच्चैर्वचस्तान्वैनाहंदुर्योधनेनवै॥ सहितःकामयेलोकाँल्लुब्धेनादीर्घदर्शिना॥ ७ ॥यत्कृते
पृथिवीसर्वासुहृदोबांधवास्तथा॥हतास्माभिःप्रसह्याजौक्लिष्टैःपूर्वमहावने॥ ८ ॥द्रौपदीचसभामध्येपांचालीधर्मचारिणी॥ पर्याकृष्टानवद्यांगीपत्नीनोगुरु
संनिधौ॥ ९ ॥अस्तिदेवानमेकामःसुयोधनमुदीक्षितुम्॥ तत्राहंगंतुमिच्छामियत्रतेभ्रातरोमम॥ १०॥नैवमित्यब्रवीत्तंतुनारदःप्रहसन्निव॥स्वर्गेनिवा
सेराजेंद्रविरुद्धंचापिनश्यति ॥ ११ ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोमैवंवोचःकथंचन॥ दुर्योधनंप्रतिनृपंशृणुचेदंवचोमम॥ १२ ॥ एषदुर्योधनोराजापूज्यतेत्रिदशैः
सह॥सद्भिश्चराजप्रवरैर्यइमेस्वर्गवासिनः॥ ॥ १३॥ वीरलोकगतिंप्राप्तायुद्धेहुत्वात्मनस्तनुम्॥यूयंसर्वेसुरसमायेनयुद्धेसमासिताः॥ १४॥सएषक्षत्रधर्मेण
स्थानमेतदवाप्तवान्॥भयेमहतियोऽभीतोबभूवपृथिवीपतिः॥ १५ ॥ नतन्मनसिकर्तव्यंपुत्रयद्यूतकारितम्॥द्रौपद्याश्चपरिक्लेशंनचिंतयितुमर्हसि॥ १६॥
येचान्येपिपरिक्लेशायुष्माकंज्ञातिकारिताः॥ संग्रामेष्वथवान्यत्रनतान्संस्मर्तुमर्हसि॥ १७॥समागच्छयथान्यायंराज्ञादुर्योधनेनवै॥स्वर्गोयंनेहवैराणिभवं
तिमनुजाधिप॥ १८॥ नारदेनैवमुक्तस्तुकुरुराजोयुधिष्ठिरः॥ भ्रातॄन्पप्रच्छमेधावीवाक्यमेतदुवाचह॥ १९॥ यदिदुर्योधनस्यैतेवीरलोकाःसनातनाः॥अ
धर्मज्ञस्यपापस्यपृथिवीसुहृदद्रुहः॥ २०॥

तर्भवंतिएवंत्रीणिविष्टपानिभुवनानिफलोत्कर्षवशाद्यत्रांतर्भवंतितादृशमपिस्वर्गंप्राप्य विष्टपंभुवनंजगदित्यमरः॥ १॥ २॥ ३॥ ४॥ ५॥ ततइति स्वर्गेप्यमर्षोदुस्त्यजइतिसंस्काराणांप्राबल्यमुक्तं॥ ६॥
॥ ७॥ हताःअस्माभिःसंधिरार्षः॥ ८॥ ९॥ १०॥ विरुद्धंवैरादिकंनश्यतिअंतर्धीयते॥ ११॥ १२॥१३॥१४॥ अभीतइतिच्छेदः॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥ सुहृदइत्यदंतःशब्दः॥ २०॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यत्कृतेपृथिवीनष्टासहयासनरद्विपा ॥ वयंचमन्युनादग्धावैरंप्रतिचिकीर्षवः ॥ २१ ॥ येतेवीरामहात्मानोभ्रातरोमेमहाव्रताः ॥ सत्यप्रतिज्ञालोकस्यशूरावैस
॥ १ ॥ त्यवादिनः ॥ २२ ॥ तेषामिदानींकिलोकाद्द्रष्टुमिच्छामितानहम् ॥ कर्णंचैवमहात्मानंकौंतेयंसत्यसंगरम् ॥ २३ ॥ धृष्टद्युम्नंसात्यकिंचधृष्टद्युम्नस्यचात्मजान् ॥ येच १८
शस्त्रैर्वधंप्राप्ताःक्षत्रधर्मेणपार्थिवाः ॥ २४ ॥ क्वनुतेपार्थिवान्ब्रह्मन्नैतान्पश्यामिनारद ॥ विराटद्रुपदौचैवधृष्टकेतुमुखांश्चतान् ॥ २५ ॥ शिखंडिनंचपांचा
ल्यंद्रौपदेयांश्चसर्वशः ॥ अभिमन्युंचदुर्धर्षंद्रष्टुमिच्छामिनारद ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्वर्गारोहण० स्वर्गेनारदयुधिष्ठिरसंवादेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥
युधिष्ठिरउवाच ॥ ॥ नेहपश्यामिविबुधाराधेयममितौजसम् ॥ भ्रातरौचमहात्मानौयुधामन्यूत्तमौजसौ ॥ १ ॥ जुहुवुर्येशरीराणिरणवह्नौमहारथाः ॥ राजानो
राजपुत्राश्चयेमदर्थेहतारणे ॥ २ ॥ क्वतेमहारथाःसर्वेशार्दूलसमविक्रमाः ॥ तैरप्ययंजितोलोकःकच्चित्पुरुषसत्तमैः ॥ ३ ॥ यदिलोकानिमान्प्राप्तास्तेचसर्वेमहा
रथाः ॥ स्थितंवित्तहिमांदेवाःसहितंतैर्महात्मभिः ॥ ४ ॥ कच्चिन्नतैरवाप्तोयंनृपैर्लोकोऽक्षयःशुभः ॥ नतैरहंविनारंस्येभ्रातृभिर्ज्ञातिभिस्तथा ॥ ५ ॥ मातुर्हिवच
नंश्रुत्वातदासलिलकर्मणि ॥ कर्णस्यक्रियतांतोयमितितप्यामितेनवै ॥ ६ ॥ इदंचपरितप्यामिपुनःपुनरहंसुराः ॥ यन्मातुःसदृशौपादौतस्याहममितात्मनः
॥ ७ ॥ दृष्ट्वैवतौनानुगतःकर्णंपरबलार्दनम् ॥ नह्यस्मान्कर्णसहितान्जयेच्छक्रोपिसंयुगे ॥ ८ ॥ तमहंयत्रतत्रस्थंद्रष्टुमिच्छामिसूर्यजम् ॥ अविज्ञातोमयायोसौ
घातितःसव्यसाचिना ॥ ९ ॥ भीमंचभीमविक्रांतंप्राणेभ्योपिप्रियंमम ॥ अर्जुनंचेंद्रसंकाशंयमौचैवयमोपमौ ॥ १० ॥ द्रष्टुमिच्छामितांचाहंपांचालींधर्मचा
रिणीम् ॥ नचेहस्थातुमिच्छामिसत्यमेवंब्रवीमिवः ॥ ११ ॥ किंमेभ्रातृविहीनस्यस्वर्गेणसुरसत्तमाः ॥ यत्रतेममसस्वर्गोनायंस्वर्गोमतोमम ॥ १२ ॥ ॥ देवाऊचुः ॥
यदिवैतत्रतेश्रद्धागम्यतांपुत्रमाचिरम् ॥ प्रियेहितववर्तामोदेवराजस्यशासनात् ॥ १३ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वातंततोदेवादेवदूतमुपादिशन् ॥ यु
धिष्ठिरस्यसुहृदोदर्शयेतिपरंतप ॥ १४ ॥ ततःकुंतीसुतोराजादेवदूतश्चजग्मतुः ॥ सहितौराजशार्दूलयत्रतेपुरुषर्षभाः ॥ १५ ॥ अग्रतोदेवदूतश्चययौराजाचपृ
ष्ठतः ॥ पंथानमशुभंदुर्गंसेवितंपापकर्मभिः ॥ १६ ॥ ॥ ३ ॥

॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ प्रवेरितैरितस्ततःपातितैः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ करंभवालुकाःश्वेतसूक्ष्मवालुकाभ्राष्ट्रवालुकाइत्यर्थः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ३० ॥ ३१ ॥

तमसासंवृतंघोरंकेशशैवलशाद्वलं ॥ युक्तंपापकृतांगंधैर्मांसशोणितकर्दमम् ॥ १७ ॥ दंशोत्पातकभल्लूकमक्षिकामशकावृतम् ॥ इतश्चेतश्चकुणपैःसमंतात्परिवारितम् ॥ १८ ॥ अस्थिकेशसमाकीर्णंकृमिकीटसमाकुलम् ॥ ज्वलनेनप्रदीप्तेनसमंतात्परिवेष्टितम् ॥ १९ ॥ अयोमुखैश्चकाकाद्यैर्गृध्रैश्चसमभिद्रुतम् ॥ सूचीमुखैस्तथाप्रेतैर्विंध्यशैलोपमैर्वृतम् ॥ २० ॥ मेदोरुधिरयुक्तैश्चच्छिन्नबाहूरुपाणिभिः ॥ निकृत्तोदरपादैश्चतत्रतत्रप्रवेरितैः ॥ २१ ॥ सतत्कुणपदुर्गंधमशिवंलोमहर्षणम् ॥ जगामराजाधर्मात्मामध्येबहुविचिंतयन् ॥ २२ ॥ ददर्शोष्णोदकैःपूर्णांनदींचापिसुदुर्गमाम् ॥ असिपत्रवनंचैवनिशितंक्षुरसंवृतम् ॥ २३ ॥ करंभवालुकास्तप्ताआयसीश्चशिलाःपृथक् ॥ लोहकुंभीश्चतैलस्यक्काथ्यमानाःसमंततः ॥ २४ ॥ कूटशाल्मलिकंचापिदुःस्पर्शंतीक्ष्णकंटकम् ॥ ददर्शचापिकौंतेयोयातनाःपापकर्मिणाम् ॥ २५ ॥ सतंदुर्गंधमालक्ष्यदेवदूतमुवाचह ॥ कियदध्वानमस्माभिर्गंतव्यमिममीदृशम् ॥ २६ ॥ क्वचतेभ्रातरोमह्यंतन्ममाख्यातुमर्हसि ॥ देशोयंकश्चदेवानामेतदिच्छामिवेदितुम् ॥ २७ ॥ ससंनिववृतेश्रुत्वाधर्मराजस्यभाषितम् ॥ देवदूतोब्रवीच्चैनमेतावद्गमनंतव ॥ २८ ॥ निवर्तितव्योहिमयातथास्म्युक्तोदिवौकसैः ॥ यदिश्रांतोसिराजेंद्रत्वमथागंतुमर्हसि ॥ २९ ॥ युधिष्ठिरस्तुनिर्विण्णस्तेनगंधेनमूर्छितः ॥ निवर्तनेधृतमनाःपर्यावर्ततभारत ॥ ३० ॥ ससंनिवृत्तोधर्मात्मादुःखशोकसमाहतः ॥ शुश्रावतत्रवदतांदीनावाचःसमंततः ॥ ३१ ॥ भोभोधर्मजराजर्षेपुण्याभिजनपांडव ॥ अनुग्रहार्थमस्माकंतिष्ठतावन्मुहूर्तकम् ॥ ३२ ॥ आयातित्वयिदुर्धर्षेवातिपुण्यःसमीरणः ॥ तवगंधानुगस्तातयेनास्मान्सुखमागमत् ॥ ३३ ॥ तेवयंपार्थदीर्घस्यकालस्यपुरुषर्षभ ॥ सुखमासादयिष्यामस्त्वांदृष्ट्वाराजसत्तम ॥ ३४ ॥ संतिष्ठस्वमहाबाहोमुहूर्तमपिभारत ॥ त्वयितिष्ठतिकौरव्ययातनास्मान्नबाधते ॥ ३५ ॥ एवंबहुविधावाचःकृपणावेदनावताम् ॥ तस्मिन्देशेसशुश्रावसमंताद्वदतांनृप ॥ ३६ ॥ तेषांतुवचनंश्रुत्वादयावान्दीनभाषिणाम् ॥ अहोकृच्छ्रमितिप्राहतस्थौसचयुधिष्ठिरः ॥ ३७ ॥ सतागिरःपुरस्ताद्वैश्रुतपूर्वाःपुनःपुनः ॥ ग्लानानांदुःखितानांचनाभ्यजानतपांडवः ॥ ३८ ॥ अबुध्यमानस्तावाचोधर्मपुत्रोयुधिष्ठिरः ॥ उवाचकेभवंतोवैकिमर्थमिहतिष्ठथ ॥ ३९ ॥ इत्युक्तास्तेततःसर्वेसमंताद्वभाषिरे ॥ कर्णोहंभीमसेनोहमर्जुनोहमितिप्रभो ॥ ४० ॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ विमम‌र्शविचारंकृतवान् ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ दूनाःखिन्नाः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ॥ इतिस्वर्गारोहणपर्वणिनैलकंठीयेभारत

नकुलःसहदेवोहंधृष्टद्युम्नोहमित्युत ॥ द्रौपदीद्रौपदेयाश्चइत्येवंतेविचुक्रुशुः ॥ ४१ ॥ तावाचःसतदाश्रुत्वातद्देशसदृशीर्नृप ॥ ततोविममृशेराजाकिंन्विदंदैवका
॥ २ ॥ रितम् ॥ ४२ ॥ किंतुतत्कलुषंकर्मकृतमेभिर्महात्मभिः ॥ कर्णेनद्रौपदेयैर्वापांचाल्यावासुमध्यया ॥ ४३ ॥ यइमेपापगंधेस्मिन्देशेसंतिसुदारुणे ॥ नाहंजाना १८
मिसर्वेषांदुष्कृतंपुण्यकर्मणाम् ॥ ४४ ॥ किंकृत्वाधृतराष्ट्रस्यपुत्रोराजासुयोधनः ॥ तथाश्रियायुतःपापैःसहसर्वैःपदानुगैः ॥ ४५ ॥ महेंद्रइवलक्ष्मीवानास्तेप
रमपूजितः ॥ कस्येदानींविकारोयंयइमेनरकंगताः ॥ ४६ ॥ सर्वधर्मविदःशूराःसत्यागमपरायणाः ॥ क्षत्रधर्मरताःसंतोयज्वानोभूरिदक्षिणाः ॥ ४७ ॥ किं
नुसुप्तोस्मिजागर्मिचेतयामिनचेतये ॥ अहोचित्तविकारोयंस्याद्वामेचित्तविभ्रमः ॥ ४८ ॥ एवंबहुविधंराजाविममर्शयुधिष्ठिरः ॥ दुःखशोकसमाविष्टश्चिं
ताव्याकुलितेंद्रियः ॥ ४९ ॥ क्रोधमाहारयच्चैवतीव्रंधर्मसुतोनृपः ॥ देवांश्चगर्हयामासधर्मंचैवयुधिष्ठिरः ॥ ५० ॥ सतीव्रगंधसंतप्तोदेवदूतमुवाचह ॥ गम्यतां
तत्रयेषांत्वंदूतस्तेषामुपांतिकम् ॥ ५१ ॥ नह्यहंतत्रयास्यामिस्थितोस्मीतिनिवेद्यताम् ॥ मत्संश्रयादिमेदूनाःसुखिनोभ्रातरोहिमे ॥ ५२ ॥ इत्युक्तःसतदादूतः
पांडुपुत्रेणधीमता ॥ जगामतत्रयत्रास्तेदेवराजःशतक्रतुः ॥ ५३ ॥ निवेदयामासचतद्धर्मराजचिकीर्षितम् ॥ यथोक्तंधर्मपुत्रेणसर्वमेवजनाधिप ॥ ५४ ॥
इतिश्रीमहाभारतेस्वर्गारोहणपर्वणियुधिष्ठिरनरकदर्शनेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ स्थितेमुहूर्तंपार्थेतुधर्मराजे
युधिष्ठिरे ॥ आजग्मुस्तत्रकौरव्यदेवाःशक्रपुरोगमाः ॥ १ ॥ सचविग्रहवान्धर्मोराजानंप्रसमीक्षितुम् ॥ तत्राजगामयत्रासौकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ २ ॥ तेषुभा
सुरदेहेषुपुण्याभिजनकर्मसु ॥ समागतेषुदेवेषुव्यगमत्तत्तमोनृप ॥ ३ ॥ नादृश्यंतचतास्तत्रयातनाःपापकर्मिणाम् ॥ नदीवैतरणीचैवकूटशाल्मलिनासह ॥
॥ ४ ॥ लोहकुंभ्यःशिलाश्चैवनादृश्यंतभयानकाः ॥ विकृतानिशरीराणियानितत्रसमंततः ॥ ५ ॥ ददर्शराजाकौरव्यस्तान्यदृश्यानिचाभवन् ॥ ततोवायुःसु
खस्पर्शःपुण्यगंधवहःशुचिः ॥ ६ ॥ ववौदेवसमीपस्थःशीतलोतीवभारत ॥ मरुतःसहशक्रेणवसवश्चाश्विनौसह ॥ ७ ॥ साध्यारुद्रास्तथादित्यायेचान्येपिदिवौक ॥ २ ॥
सः ॥ सर्वेतत्रसमाजग्मुःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ ८ ॥ यत्रराजामहातेजाधर्मपुत्रःस्थितोभवत् ॥ ततःशक्रःसुरपतिःश्रियापरमयायुतः ॥ ९ ॥

भावदीपेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ स्थितइति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥१०॥११॥१२॥ शत्रूणांस्वर्गोभ्रातॄणांनरकइतियुधिष्ठिरस्यईर्ष्याविषादावपनयति यइति ॥१३॥१४॥ हतःकुंजरइतिअश्वत्थामवधेद्रोणउपचीर्णोवंचितः गजवाचीशब्दोमनुष्यपरत्वेनज्ञापितइत्युपचा

युधिष्ठिरमुवाचेदंसांत्वपूर्वमिदंवचः ॥ युधिष्ठिरमहाबाहोलोकाश्चाप्यक्षयास्तव ॥ १० ॥ एह्येहिपुरुषव्याघ्रकृतमेतावताविभो ॥ सिद्धिःप्राप्तामहाबाहोलोका
श्चाप्यक्षयास्तव ॥ ११ ॥ नचमन्युस्त्वयाकार्यःशृणुचेदंवचोमम ॥ अवश्यंनरकस्तातद्रष्टव्यःसर्वराजभिः ॥ १२ ॥ शुभानामशुभानांचद्वौराशीपुरुषर्षभ ॥ यः
पूर्वंसुकृतंभुंक्तेपश्चान्निरयमेवसः ॥ १३ ॥ पूर्वंनरकभाग्यस्तुपश्चात्स्वर्गमुपैतिसः ॥ भूयिष्ठंपापकर्मायःसपूर्वंस्वर्गमश्नुते ॥ १४ ॥ तेनत्वमेवंगमितोमयाश्रेयोर्थि
नान्नृप ॥ व्याजेनहित्वयाद्रोणउपचीर्णःसुतंप्रति ॥ १५ ॥ व्याजेनैवततोराजन्दर्शितोनरकस्तव ॥ यथैवत्वंतथाभीमस्तथापार्थोयमौतथा ॥ १६ ॥ द्रौपदीचत
थाकृष्णाव्याजेननरकंगताः ॥ आगच्छनरशार्दूलमुक्तास्तेचैवकल्मषात् ॥ १७ ॥ स्वपक्ष्याश्चैवयेतुभ्यंपार्थिवानिहतारणे ॥ सर्वेस्वर्गमनुप्राप्तास्तान्पश्यभरतर्ष
भ ॥ १८ ॥ कर्णश्चैवमहेष्वासःसर्वशस्त्रभृतांवरः ॥ सगतःपरमांसिद्धिंयदर्थंपरितप्यसे ॥ १९ ॥ तंपश्यपुरुषव्याघ्रमादित्यतनयंविभो ॥ स्वस्थानस्थंमहाबाहोज
हिशोकंनरर्षभ ॥ २० ॥ भ्रातॄंश्चान्यांस्तथापश्यस्वपक्ष्यांश्चैवपार्थिवान् ॥ स्वंस्वंस्थानमनुप्राप्तान्व्येतुतेमानसोज्वरः ॥ २१ ॥ कृच्छ्रंपूर्वंचानुभूयइतःप्रभृतिकौर
व ॥ विहरस्वमयासार्धंगतशोकोनिरामयः ॥ २२ ॥ कर्मणांतातपुण्यानांजितानांतपसास्वयम् ॥ दानानांचमहाबाहोफलंप्राप्नुहिपार्थिव ॥ २३ ॥ अद्यत्वांदेवगं
धर्वादिव्याश्चाप्सरसोदिवि ॥ उपसेवंतुकल्याणंविरजोंबरभूषणाः ॥ २४ ॥ राजसूयजिताँल्लोकान्स्वयमेवासिकृद्धितान् ॥ प्राप्नुहित्वंमहाबाहोतपसश्चमहाफ
लम् ॥ २५ ॥ उपर्युपरिराज्ञांहितवलोकायुधिष्ठिर ॥ हरिश्चंद्रसमाःपार्थयेषुत्वंविहरिष्यसि ॥ २६ ॥ मांधातायत्रराजर्षिर्यत्रराजाभगीरथः ॥ दौष्यंतिर्यत्रभरतस्त
त्रत्वंविहरिष्यसि ॥ २७ ॥ एषादेवनदीपुण्यापार्थत्रैलोक्यपावनी ॥ आकाशगंगाराजेंद्रतत्राप्लुत्यगमिष्यसि ॥ २८ ॥ अत्रस्नातस्यभावस्तेमानुषोविगमिष्य
ति ॥ गतशोकोनिरायासोमुक्तवैरोभविष्यसि ॥ २९ ॥ एवंब्रुवतिदेवेंद्रेकौरवेंद्रंयुधिष्ठिरम् ॥ धर्मोविग्रहवान्साक्षादुवाचसुतमात्मनः ॥ ३० ॥ भोभोराजन्महा
प्राज्ञप्रीतोस्मितवपुत्रक ॥ मद्भक्त्यासत्यवाक्यैश्चक्षमयाचदमेनच ॥ ३१ ॥ एषातृतीयाजिज्ञासातवराजन्कृतामया ॥ नशक्यसेचालयितुंस्वभावात्पार्थहेतु
तः ॥ ३२ ॥ पूर्वंपरीक्षितोहित्वंप्रश्नाद्वैतवनेमया ॥ अरणीसहितस्यार्थेतच्चनिस्तीर्णवानसि ॥ ३३ ॥

रच्छलेनेत्यर्थः ॥ १५॥१६॥१७॥ तुभ्यंतव॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥ असिकृद्धितान्खड्गबलेनकृद्धिंप्रापितान् ॥ २५ ॥ २६॥२७॥२८॥२९ ॥३०॥३१॥ जिज्ञासापरीक्षा ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्वर्गाधिरोहणे द्रौपद्यासहसोदर्येषुविनष्टेषुसत्सु श्वरूपधारिणाशुनकरूपिणा द्रौपद्याइतिपंचमीपाठेतामारभ्येत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ यत्रतेपांडवास्त

सोदर्येषुविनष्टेषुद्रौपद्यातत्रभारत ॥ श्वरूपधारिणातत्रपुनस्त्वंमेपरीक्षितः ॥ ३४ ॥ इदंतृतीयंभ्रातॄणामर्थेयत्स्थातुमिच्छसि ॥ विशुद्धोसिमहाभागसुखीविग
तकल्मषः ॥ ३५ ॥ नचतेभ्रातरःपार्थनरकार्हाविशांपते ॥ मायैषादेवराजेनमहेंद्रेणप्रयोजिता ॥ ३६ ॥ अवश्यंनरकास्तातद्रष्टव्याःसर्वराजभिः ॥ ततस्त्वयाप्रा
प्तमिदंमुहूर्तंदुःखमुत्तमम् ॥ ३७ ॥ नसव्यसाचीभीमोवायमौवापुरुषर्षभौ ॥ कर्णोवासत्यवाक्शूरोनरकार्हाश्चिरंनृप ॥ ३८ ॥ नकृष्णाराजपुत्रीचनरकार्हाकथं
चन ॥ एह्येहिभरतश्रेष्ठपश्यगंगांत्रिलोकगाम् ॥ ३९ ॥ एवमुक्तःसराजर्षिस्तवपूर्वपितामहः ॥ जगामसहधर्मेणसर्वैश्चत्रिदिवालयैः ॥ ४० ॥ गंगांदेवनदींपुण्यां
पावनीमृषिसंस्तुताम् ॥ अवगाह्यततोराजातनुंतत्याजमानुषीम् ॥ ४१ ॥ ततोदिव्यवपुर्भूत्वाधर्मराजोयुधिष्ठिरः ॥ निर्वैरोगतसंतापोजलेतस्मिन्समाप्लुतः ॥ ४२ ॥
ततोययौवृतोदेवैःकुरुराजोयुधिष्ठिरः ॥ धर्मेणसहितोधीमांस्तूयमानोमहर्षिभिः ॥ ४३ ॥ यत्रतेपुरुषव्याघ्राःशूराविगतमन्यवः ॥ पांडवाधार्तराष्ट्राश्चस्वानिस्था
नानिभेजिरे ॥ ४४ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्वर्गारोहणपर्वणियुधिष्ठिरतनुत्यागेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ ततोयुधिष्ठिरो
राजादेवैःसर्षिमरुद्गणैः ॥ स्तूयमानोययौतत्रयत्रतेकुरुपुंगवाः ॥ १ ॥ ददर्शतत्रगोविंदंब्राह्मेणवपुषान्वितम् ॥ तेनैवदृष्टपूर्वेणसादृश्येनैवसूचितम् ॥ २ ॥ दीप्यमानं
स्ववपुषादिव्यैरस्त्रैरुपस्थितम् ॥ चक्रप्रभृतिभिर्घोरैर्दिव्यैःपुरुषविग्रहैः ॥ ३ ॥ उपास्यमानंवीरेणफाल्गुनेनसुवर्चसा ॥ तथास्वरूपंकौंतेयोददर्शमधुसूदनम् ॥ ४ ॥ ता
वुभौपुरुषव्याघ्रौसमुद्वीक्ष्ययुधिष्ठिरम् ॥ यथावत्प्रतिपेदातेपूजयादेवपूजितौ ॥ ५ ॥ अपरस्मिन्नथोद्देशेकर्णंशस्त्रभृतांवरम् ॥ द्वादशादित्यसहितंददर्शकुरुनंदनः
॥ ६ ॥ अथापरस्मिन्नुद्देशेमरुद्गणवृतंविभुम् ॥ भीमसेनमथापश्यत्तेनैववपुषान्वितम् ॥ ७ ॥ वायोर्मूर्तिमतःपार्श्वेदिव्यमूर्तिसमन्वितम् ॥ श्रियापरमयायुक्तंसिद्धिंप
रमिकांगतम् ॥ ८ ॥ अश्विनोस्तुतथास्थानेदीप्यमानौस्वतेजसा ॥ नकुलंसहदेवंचददर्शकुरुनंदनः ॥ ९ ॥ तथाददर्शपांचालींकमलोत्पलमालिनीम् ॥ वपुषास्वर्ग
माक्रम्यतिष्ठंतीमर्कवर्चसम् ॥ १० ॥

त्रदेवैःसहययावितिद्वयोःसंबंधः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ॥ इतिस्वर्गारोहणपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति ॥ १ ॥ ब्राह्मेणब्रह्मणाआराध्ये
न ॥ २ ॥ उपस्थितंसेवितमस्त्रैः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ११ ॥ मानुषंमानुषभावं ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इतिस्वर्गारोहणपर्वणिनैलकंठीयेभारतभावदीपेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ७ ॥
पूर्वस्मिन्नध्यायेयोयोयोधोयस्ययस्यदेवस्यांशःसस्वर्गंगत्वास्वस्यस्वस्यांशिनःसांनिध्यंप्रापेत्युक्तं तत्रसंशयः किमेतेअंशाःकांडरुहाणांवृक्षाणामंशाइवपृथक्संसारित्वंप्राप्ताउततेष्वेवांशिषुलीयंतेआद्ये

अखिलंसहसाराजाप्रष्टुमैच्छद्युधिष्ठिरः ॥ ततोस्यभगवानिंद्रःकथयामासदेवराट् ॥ ११ ॥ श्रीरेषाद्रौपदीरूपात्वदर्थेमानुषंगता ॥ अयोनिजालोककांतापुण्य
गंधायुधिष्ठिर ॥ १२ ॥ रत्यर्थंभवतांह्येषानिर्मिताशूलपाणिना ॥ द्रुपदस्यकुलेजाताभवद्भिश्चोपजीविता ॥ १३ ॥ एतेपंचमहाभागागंधर्वाःपावकप्रभाः ॥ द्रौ
पद्यास्तनयाराजन्युष्माकममितौजसः ॥ १४ ॥ पश्यगंधर्वराजानंधृतराष्ट्रंमनीषिणम् ॥ एनंचत्वंविजानीहिभ्रातरंपूर्वजंपितुः ॥ १५ ॥ अयंतेपूर्वजोभ्राताकौंते
यःपावकद्युतिः ॥ सूतपुत्राग्रजःश्रेष्ठोराधेयइतिविश्रुतः ॥ १६ ॥ आदित्यसहितोयातिपश्यैनंपुरुषर्षभम् ॥ साध्यानामथदेवानांविश्वेषांमरुतामपि ॥ १७ ॥ गणे
पुपश्यराजेंद्रवृष्ण्यंधकमहारथान् ॥ सात्यकिप्रमुखान्वीरान्भोजांश्चैवमहाबलान् ॥ १८ ॥ सोमेनसहितंपश्यसौभद्रमपराजितम् ॥ अभिमन्युंमहेष्वासंनिशा
करसमद्युतिम् ॥ १९ ॥ एषपांडुर्महेष्वासःकुंत्यामाद्र्याचसंगतः ॥ विमानेनसदाभ्येतिपितातवममांतिकम् ॥ २० ॥ वसुभिःसहितंपश्यभीष्मंशांतनवंनृपम् ॥ द्रो
णंबृहस्पतेःपार्श्वेगुरुमेनंनिशामय ॥ २१ ॥ एतेचान्येमहीपालायोधास्तवचपांडव ॥ गंधर्वसहितायांतियक्षपुण्यजनैस्तथा ॥ २२ ॥ गुह्यकानांगतिंचापिकेचि
त्प्राप्तानराधिपाः ॥ त्यक्त्वादेहंजितःस्वर्गःपुण्यवाग्बुद्धिकर्मभिः ॥ २३ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेस्वर्गारोहणपर्वणिद्रौपद्यादिस्वस्वस्थानगमनेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
॥ जनमेजयउवाच ॥ ॥ भीष्मद्रोणौमहात्मानौधृतराष्ट्रश्चपार्थिवः ॥ विराटद्रुपदौचोभौशंखश्चैवोत्तरस्तथा ॥ १ ॥ धृष्टकेतुर्जयत्सेनोराजाचैवससत्यजित् ॥ दुर्यो
धनसुताश्चैवशकुनिश्चैवसौबलः ॥ २ ॥ कर्णपुत्राश्चविक्रांताराजाचैवजयद्रथः ॥ घटोत्कचादयश्चैवयेचान्येनानुकीर्तिताः ॥ ३ ॥ येचान्येकीर्तितावीरराजा
नोदीप्तमूर्तयः ॥ स्वर्गेकालंकियंतंतेतस्थुस्तदपिशंसमे ॥ ४ ॥ अहोस्विच्छाश्वतंस्थानंतेषांतत्रद्विजोत्तम ॥ अंतेवाकर्मणांकांतेगतिंप्राप्तानरर्षभाः ॥ ५ ॥ एतदिच्छा
म्यहंश्रोतुंप्रोच्यमानंद्विजोत्तम ॥ तपसाहिप्रदीप्तेनसर्वंत्वमनुपश्यसि ॥ ६ ॥ ॥ सौतिरुवाच ॥ ॥ इत्युक्तःसतुविप्रर्षिरनुज्ञातोमहात्मना ॥ व्यासेनतस्यनृप
तेराख्यातुमुपचक्रमे ॥ ७

कर्मजदेहपरंपरायास्तत्त्वज्ञानमंतरेणोच्छेदायोगात्तेषांनित्यसंसारित्वमस्मदादिवत्स्यात् द्वितीयेमानुष्यभावेतैःकृतानांकर्मणांनाशापत्तिरितिसंदिहानोजनमेजयःपृच्छति भीष्मद्रोणाविति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥
॥ ४ ॥ तेअंतेकांगतिंपुण्यभोगांतेअंशिनासहऐक्यंवासालोक्यंवाशाश्वतंप्राप्नुवंतिउतभूमाववतरंतीतिप्रश्नः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

अत्रोत्तरमाह नशक्यमिति कर्मणामंतेसर्वेणप्रकृतिंप्रतिगंतुंनशक्यमित्यध्याहृत्ययोज्यं यदिसर्वोपिजंतुःप्रारब्धकर्मांतेस्वांप्रकृतिंगच्छेत्तर्हिसर्वेपिमुक्ताःस्युःसंसारश्चादिमान्भवेत् ततश्चकृतहानाकृताभ्या
गमप्रसंगोविधिप्रतिषेधशास्त्रानर्थक्यंच तस्मात्केचिदेवकर्मणामंतेस्वांप्रकृतिंभजंतेनसर्वेइतिकिंतर्हियेप्रकृतिंनप्राप्तास्तानुद्दिश्यतेत्वयैषापृच्छासम्यक्प्रयोजिता ॥ ८ ॥ तत्रकांश्चित्स्वर्गप्रापककर्मणामंते

॥ ४॥ ॥वैशंपायनउवाच॥ ॥नशक्यंकर्मणामंतेसर्वेणमनुजाधिप॥ प्रकृतिंकिंनुसम्यक्तेपृच्छैषासंप्रयोजिता ॥ ८ ॥ शृणुगुह्यमिदंराजन्देवानांभरतर्षभ॥ यदुवा १८
चमहातेजादिव्यचक्षुःप्रतापवान्॥ ९ ॥ मुनिःपुराणःकौरव्यपाराशर्योमहाव्रतः॥ अगाधबुद्धिःसर्वज्ञोगतिज्ञःसर्वकर्मणाम् ॥ १० ॥ तेनोक्तंकर्मणामंतेप्रविशं
तिस्विकांतनुम्॥वसूनेवमहातेजाभीष्मःप्रापमहाद्युतिः॥ ११ ॥ अष्टावेवहिदृश्यंतेवसवोभरतर्षभ ॥ बृहस्पतिंविवेशाथद्रोणोह्यंगिरसांवरम् ॥ १२ ॥कृतवर्मा
तुहार्दिक्यःप्रविवेशमरुद्गणान्॥सनत्कुमारंप्रद्युम्नःप्रविवेशयथागतम् ॥ १३ ॥ धृतराष्ट्रोधनेशस्यलोकान्प्रापदुरासदान् ॥ धृतराष्ट्रेणसहितागांधारीचयशस्वि
नी॥ १४ ॥पत्नीभ्यांसहितःपांडुर्महेंद्रसदनंययौ॥ विराटद्रुपदौचोभौधृष्टकेतुश्चपार्थिवः॥ १५॥ निशठाक्रूरसांबाश्चभानुःकंपोविदूरथः ॥भूरिश्रवाःशलश्चैवभू
रिश्चपृथिवीपतिः॥ १६ ॥कंसश्चैवोग्रसेनश्चवसुदेवस्तथैवच ॥उत्तरश्चसहभ्रात्राशंखेननरपुंगवः॥ १७ ॥ विश्वेषांदेवतानांतेविविशुर्नरसत्तमाः ॥वर्चानाम
महातेजाःसोमपुत्रःप्रतापवान् ॥ १८ ॥ सोभिमन्युर्नृसिंहस्यफाल्गुनस्यसुतोभवत् ॥ सयुद्ध्वाक्षत्रधर्मेणयथानान्यःपुमान्क्वचित् ॥ १९ ॥ विवेशसोमंधर्मा
त्माकर्मणोंतेमहारथः॥ आविवेशरविंकर्णोनिहतःपुरुषर्षभ ॥ २० ॥द्वापरंशकुनिःप्रापधृष्टद्युम्नस्तुपावकम् ॥धृतराष्ट्रात्मजाःसर्वेयातुधानाबलोत्कटाः ॥ २१ ॥
ऋद्धिमंतोमहात्मानःशस्त्रपूतादिवंगताः॥ धर्ममेवाविशत्क्षत्ताराजाचैवयुधिष्ठिरः॥ २२॥ अनंतोभगवान्देवःप्रविवेशरसातलम् ॥ पितामहनियोगाद्धियोयोगा
द्गामधारयत् ॥ २३ ॥ यःसनारायणोनामदेवदेवःसनातनः ॥ तस्यांशोवासुदेवस्तुकर्मणोंतेविवेशह॥ २४॥ षोडशस्त्रीसहस्राणिवासुदेवपरिग्रहः ॥ अमज्जं
स्ताःसरस्वत्यांकालेनजनमेजय॥ २५॥ तत्रत्यक्त्वाशरीराणिदिवमारुरुहुःपुनः॥ ताश्चैवाप्सरसोभूत्वावासुदेवमुपाविशन्॥ २६ ॥हतास्तस्मिन्महायुद्धेयेवी
रास्तुमहारथाः॥ घटोत्कचादयश्चैवदेवान्यक्षांश्चभेजिरे ॥ २७॥

स्वैस्वैरंशिभिस्तादात्म्यंप्राप्तुंयोग्यानूयोगजदृष्ट्यापश्यन्परिगणयति शृण्वित्यादिना अर्थादितरेस्वर्गंगताअपिपुनश्च्यवंतेएतेतुउत्तरामुत्तरामूर्ध्वोर्ध्वक्रमेणगतिंप्राप्यअंतेब्रह्मणासहमुच्यंते तेनदेवत्वप्रापयेक ॥ ४॥
र्माणियज्ञदानतपआदीनिकर्तव्यान्येवनचोक्तदोषइतिसर्वमनवद्यं ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥२३॥ २४॥ २५॥२६॥ २७॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ एवंपांडवानांकथांसमाप्यजनमेजयस्ययज्ञेवैशंपायनएतांकथामुक्तवानितिप्रकृतमनुसंदधानःसौतिरुवाच एतच्छ्रुत्वेत्यादि ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ समाज्ञातंमयासूतेन व्यासाज्ञयावैशंपायनेनकीर्तितंच ॥३५॥३६॥ विधिज्ञेनदैवज्ञेन अतींद्रियेणेंद्रियाण्यतिक्रांतेन योगबलादेवसर्वदर्शनसिद्धेरित्याह तपसेति भावितात्मनाशोधितचित्तेन ॥ ३७॥ सर्वेषांतृतीयांतानां

दुर्योधनसहायाश्चराक्षसाःपरिकीर्तिताः॥ प्राप्तास्तेक्रमशोराजन्सर्वलोकाननुत्तमान् ॥ २८ ॥ भवनंचमहेंद्रस्यकुबेरस्यचधीमतः॥ वरुणस्यतथालोकान्विविशुःपुरुषर्षभाः॥ २९ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंविस्तरेणमहाद्युते॥ कुरूणांचरितंकृत्स्नंपांडवानांचभारत ॥ ३० ॥ ॥सौतिरुवाच॥ ॥एतच्छ्रुत्वाद्विजश्रेष्ठाःसराजाजनमेजयः ॥ विस्मितोभवदत्यर्थंयज्ञकर्मांतरेष्वथ ॥ ३१ ॥ ततःसमापयामासुःकर्मतत्तस्ययाजकाः ॥ आस्तीकश्चाभवत्प्रीतःपरिमोक्ष्यभुजंगमान् ॥ ३२ ॥ ततोद्विजातीन्सर्वांस्तान्दक्षिणाभिरतोषयत्॥ पूजिताश्चापितेराज्ञाततोजग्मुर्यथागतम्॥ ३३ ॥ विसर्जयित्वाविप्रांस्तान्राजापिजनमेजयः॥ ततस्तक्षशिलायाःसपुनरायाद्गजाह्वयम्॥ ३४॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंवैशंपायनकीर्तितम् ॥ व्यासाज्ञयासमाज्ञातंसर्पसत्रेनृपस्यहि ॥३५॥ पुण्योयमितिहासाख्यःपवित्रंचेदमुत्तमम्॥ कृष्णेनमुनिनाविप्रनिर्मितंसत्यवादिना॥ ३६॥ सर्वज्ञेनविधिज्ञेनधर्मज्ञानवतासता॥ अतींद्रियेणशुचिनातपसाभावितात्मना॥ ३७॥ ऐश्वर्येवर्ततताचैवसांख्ययोगवतातथा॥ नैकतंत्रविबुद्धेनदृष्ट्वादिव्येनचक्षुषा॥ ३८ ॥ कीर्तिंप्रथयतालोकेपांडवानांमहात्मनाम् ॥ अन्येषांक्षत्रियाणांचभूरिद्रविणतेजसाम्॥ ३९ ॥ यश्चेदंश्रावयेद्विद्वान्सदापर्वणिपर्वणि ॥ धूतपाप्माजितस्वर्गोब्रह्मभूयायकल्पते ॥ ४० ॥ कार्ष्णंवेदमिमंसर्वंश्शृणुयाद्यःसमाहितः॥ ब्रह्महत्यादिपापानांकोटिस्तस्यविनश्यति ॥ ४१ ॥ यश्चेदंश्रावयेच्छ्राद्धेब्राह्मणान्पादमंततः ॥ अक्षय्यमन्नपानंवैपितॄंस्तस्योपतिष्ठते ॥ ४२ ॥ अह्नायदेनःकुरुतेइंद्रियैर्मनसापिवा॥ महाभारतमाख्यायपश्चात्संध्यांप्रमुच्यते ॥ ४३ ॥ यद्रात्रौकुरुतेपापंब्राह्मणःस्त्रीगणैर्वृतः॥ महाभारतमाख्यायपूर्वांसंध्यांप्रमुच्यते॥ ४४ ॥ महत्त्वाद्भारवत्त्वाच्चमहाभारतमुच्यते ॥ निरुक्तमस्ययोवेदसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ४५ ॥ अष्टादशपुराणानिधर्मशास्त्राणिसर्वशः॥ वेदाःसांगास्तथैकत्रभारतंचैकतःस्थितम्॥ ४६॥ श्रूयतांसिंहनादोयमृषेस्तस्यमहात्मनः॥ अष्टादशपुराणानांकर्तुर्वेदमहोदधेः॥ ४७ ॥ त्रिभिर्वर्षैरिदंपूर्णंकृष्णद्वैपायनःप्रभुः॥ अखिलंभारतंचेदंचकारभगवान्मुनिः॥ ४८॥

निर्मितमित्यनेनान्वयः अन्येषामपिकीर्तिंप्रथयतेतिसंबंधः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ब्रह्मभूयायमोक्षायकल्पतेतत्रोक्तसाधनानुष्ठानक्रमेण ॥ ४० ॥ ४१ ॥ अंततोनिकटे ॥ ४२ ॥ अह्नेति महाभारतस्यऽल्पमपिपश्चिमायांसंध्यायांपठ्यतेचेद्दिनकृतंपापंनश्यति एवंप्रातःसंध्यायांरात्रिकृतमित्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ निरुक्तंनामनिर्वचनं ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४९ ॥ धर्मेचेति चकारचतुष्टयादधर्मादिचतुष्टयमप्यत्रोक्तंहानार्थमितिबोध्यं ॥ ५० ॥५१॥५२॥ अनागतोऽनागंतुकोनित्यसिद्धइतियावत् एवंविधोयोमोक्षः कैवल्यंतदेवस्वरूपंयस्यसमोक्षः यद्वामो
क्तुमिच्छन् मुचोकर्मकस्यगुणोवेतिसनिगुणोऽभ्यासलोपश्च मुमुक्षुरित्यर्थः लोकहितइतिभावः ॥५३॥ अन्यांवेदतुचष्टयसंहिताभ्यःपृथग्भूतांतदर्थवर्ती ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ श्रूयतेयेनयःश्रणोतीत्य

॥५॥ आकर्ण्यभक्त्यासततंजयाख्यंभारतंमहत् ॥ श्रीश्चकीर्तिस्तथाविद्याभवंतिसहिताःसदा ॥ ४९ ॥ धर्मेचार्थेचकामेचमोक्षेचभरतर्षभ ॥ यदिहास्तितदन्यत्रय
न्नेहास्तिनकुत्रचित् ॥ ५० ॥जयोनामेतिहासोयंश्रोतव्योमोक्षमिच्छता ॥ ब्राह्मणेनचराज्ञाचगर्भिण्याचैवयोषिता ॥ ५१ ॥ स्वर्गकामोलभेत्स्वर्गंजयकामो
लभेज्जयम् ॥ गर्भिणीलभतेपुत्रंकन्यांवाबहुभागिनीम् ॥५२॥ अनागतश्चमोक्षश्चकृष्णद्वैपायनःप्रभुः॥ संदर्भंभारतस्यास्यकृतवान्धर्मकाम्यया ॥५३॥ षष्टिंश
तसहस्राणिचकारान्यांससंहिताम् ॥ त्रिंशच्छतसहस्राणिदेवलोकेप्रतिष्ठितम् ॥ ५४ ॥ पित्र्येपंचदशंज्ञेयंयक्षलोकेचतुर्दश ॥ एकंशतसहस्रंतुमानुषेषुप्रभाषितं
॥५५॥ नारदोश्रावयद्देवानसितोदेवलःपितॄन् ॥ रक्षोयक्षान्शुकोमर्त्यान्वैशंपायनएवतु ॥ ५६ ॥ इतिहासमिमंपुण्यंमहार्थंवेदसंमितम् ॥ व्यासोक्तंश्रूयतेयेन
कृत्वाब्राह्मणमग्रतः ॥ ५७ ॥ सनरःसर्वकामांश्चकीर्तिंप्राप्येहशौनक ॥ गच्छेत्परमिकांसिद्धिमत्रमेनास्तिसंशयः ॥ ५८ ॥ भारताध्ययनात्पुण्यादपिपादमधी
यतः ॥ श्रद्धयापरयाभक्त्याश्राव्यतेचापियेनतु ॥ यइमांसंहितांपुण्यांपुत्रमध्यापयच्छुकम् ॥ ५९ ॥ मातापितृसहस्राणिपुत्रदारशतानिच ॥ संसारेष्वनुभूतानि
यांतियास्यंतिचापरे ॥ ६० ॥ हर्षस्थानसहस्राणिभयस्थानशतानिच ॥ दिवसेदिवसेमूढमाविशंतिनपंडितम् ॥ ६१ ॥ ऊर्ध्वबाहुर्विरौम्येषनचकश्चिच्छृणोति
मे ॥ धर्मादर्थश्चकामश्चसकिमर्थंनसेव्यते ॥ ६२ ॥ नजातुकामान्नभयान्नलोभाद्धर्मंत्यजेज्जीवितस्यापिहेतोः ॥ नित्योधर्मःसुखदुःखेत्वनित्येजीवोनित्योहेतुर
स्यत्वनित्यः ॥ ६३ ॥ इमांभारतसावित्रींप्रातरुत्थाययःपठेत् ॥ सभारतफलंप्राप्यपरंब्रह्माधिगच्छति ॥ ६४ ॥ यथासमुद्रोभगवान्यथाहिहिमवान्गिरिः ॥ ख्या
तावुभौरत्ननिधीतथाभारतमुच्यते ॥ ६५ ॥

र्थः उभयत्रविभक्तिव्यत्ययआर्षः ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ भारताध्ययनादितिसार्धश्लोकः योव्यासइमांसंहितांशुकंपुत्रमध्यापयत् तस्यअधीयतोभारताख्यमितिहासंस्मरतःस्तुत्वाचग्रंथरूपेणप्रणयतःभक्त्या ॥५॥
परयाश्रद्धयाचव्यासएवपूज्यस्तस्यवाक्यंप्रमाणमेवेत्यास्तिक्यबुद्ध्यायेनपुंसाइदंश्राव्यतेसपुण्यात्पुण्यकरादपिपादंश्लोकपादंग्रंथपादंवाभारतस्याध्ययनात्परमिकांसिद्धिंगच्छेदितिपूर्वेणान्वयः व्यासे
श्रद्धांबद्ध्वाभारतमध्येतव्यमित्यर्थः ॥ ५९ ॥ संध्यायांभारतंपठनीयमित्युक्तंतत्रपठनयोग्यंभारतसारसंग्रहंचतुःश्लोकीरूपमाह मातेति ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीमत्पदवाक्यप्रमाणमर्यादाधुरंधरचतुर्धरवंशावतंसगोविंदसूरिसूनोर्नीलकंठस्यकृतौभारतभावदीपेस्वर्गारोहणपर्वणिपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥७॥ ॥७॥

कार्ष्णवेदमिमंविद्वान्श्रावयित्वार्थमश्नुते ॥ इदंभारतमाख्यानंयःपठेत्सुसमाहितः ॥ सगच्छेत्परमांसिद्धिमितिमेनास्तिसंशयः ॥ ६६ ॥ द्वैपायनोष्ठपुटनिःसृत
मप्रमेयंपुण्यंपवित्रमथपापहरंशिवंच ॥ योभारतंसमधिगच्छतिवाच्यमानंकिंतस्यपुष्करजलैरभिषेचनेन ॥६७॥ योगोशतंकनकशृंगमयंददातिविप्रायवे
दविदुषेसुबहुश्रुताय ॥ पुण्यांचभारतकथांसततंशृणोतितुल्यंफलंभवतितस्यचतस्यचैव ॥ ६८ ॥ ॥ इतिश्रीमहाभारतेशतसाहस्र्यांसंहितायांवैयासक्यांस्व
र्गारोहणपर्वणिपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ समाप्तंस्वर्गारोहणपर्व ॥ ॥ इतिमहाभारतंसमाप्तम् ॥ ॥ ७ ॥ ॥जनमेजयउवाच॥ ॥ भगवन्केन
विधिनाश्रोतव्यंभारतंबुधैः ॥ फलंकिंकेचदेवाश्चपूज्यावैपारणेष्विह ॥ १ ॥ देयंसमाप्तेभगवन्किंचपर्वणिपर्वणि ॥ वाचकःकीदृशश्चात्रएष्टव्यस्तद्ब्रवीहिमे ॥ २ ॥
॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ शृणुराजन्विधिमिमंफलंयच्चापिभारतात् ॥ श्रुताद्भवतिराजेंद्रयत्त्वंमामनुपृच्छसि ॥ ३ ॥ दिविदेवामहीपालक्रीडार्थमवनिंगताः ॥
कृत्वाकार्यमिदंचैवततश्चदिवमागताः ॥ ४ ॥ हंतयत्तेप्रवक्ष्यामितच्छृणुष्वसमाहितः ॥ ऋषीणांदेवतानांचसंभवंवसुधातले ॥ ५ ॥ अत्ररुद्रास्तथासाध्याविश्वे
देवाश्चशाश्वताः ॥ आदित्याश्चाश्विनौदेवौलोकपालामहर्षयः ॥ ६ ॥ गुह्यकाश्चसगंधर्वानागाविद्याधरास्तथा ॥ सिद्धाधर्मःस्वयंभूश्चमुनिःकात्यायनोवरः ॥ ७ ॥
गिरयःसागरानद्यस्तथैवाप्सरसांगणाः ॥ ग्रहाःसंवत्सराश्चैवअयनान्यृतवस्तथा ॥ ८ ॥ स्थावरंजंगमंचैवजगत्सर्वंसुरासुरम् ॥ भारतेभरतश्रेष्ठएकस्थमिहदृश्य
ते ॥ ९ ॥ तेषांश्रुत्वाप्रतिष्ठानंनामकर्मानुकीर्तनात् ॥ कृत्वापिपातकंघोरंसद्योमुच्येतमानवः ॥ १० ॥ इतिहासमिमंश्रुत्वायथावदनुपूर्वशः ॥ संयतात्माशुचि
र्भूत्वापारंगत्वाचभारते ॥ ११ ॥ तेषांश्राद्धानिदेयानिश्रुत्वाभारतभारतम् ॥ ब्राह्मणेभ्योयथाशक्त्याभक्त्याचभरतर्षभ ॥ १२ ॥ महादानानिदेयानिरत्नानिविवि
धानिच ॥ गावःकांस्योपदोहाश्चकन्याश्चैवस्वलंकृताः ॥ १३ ॥ सर्वकामगुणोपेतायानानिविविधानिच ॥ भवनानिविचित्राणिभूमिर्वासांसिकांचनम् ॥ १४ ॥
वाहनानिचदेयानिहयामत्ताश्चवारणाः ॥ शयनंशिबिकाश्चैवस्यंदनाश्चस्वलंकृताः ॥ १५ ॥ यद्यद्गृहेवरंकिंचिद्यद्यदस्तिमहद्वसु ॥ तत्तद्देयंद्विजातिभ्यआत्मादा
राश्चसूनवः ॥ १६ ॥

भगवन्नित्यादिःफलाध्यायोव्यासेनहरिवंशांतेउक्तः अत्रश्रोतृप्ररोचनार्थमुक्तइतिज्ञेयं ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

श्रद्धयापरयायुक्तंक्रमशस्तस्यपारगः ॥ शक्तितःसुमनाहृष्टःशुश्रूषुरविकल्पकः ॥ १७ ॥ सत्यार्जवरतोदांतःशुचिःशौचसमन्वितः ॥ श्रद्दधानोजितक्रोधोयथा
 सिध्यतितच्छृणु ॥ १८ ॥ शुचिःशीलान्विताचारःशुक्लवासाजितेंद्रियः ॥ संस्कृतःसर्वशास्त्रज्ञःश्रद्दधानोनसूयकः ॥ १९ ॥ रूपवान्सुभगोदांतःसत्यवादीजितें
द्रियः ॥ दानमानगृहीतश्चकार्योभवतिवाचकः ॥ २० ॥ अविलंबमनायस्तमद्रुतंधीरमूर्जितम् ॥ असंसक्ताक्षरपदंस्वरभावसमन्वितम् ॥ २१ ॥ त्रिषष्टिवर्णसंयुक्त
मष्टस्थानसमीरितम् ॥ वाचयेद्वाचकःस्वस्थःस्वासीनःसुसमाहितः ॥ २२ ॥ नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमम् ॥ देवींसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेत् ॥ २३ ॥ इ
दृशाद्वाचकाद्राजन्श्रुत्वाभारतभारतम् ॥ नियमस्थःशुचिःश्रोताशृण्वन्सफलमश्नुते ॥ २४ ॥ पारणंप्रथमंप्राप्यद्विजान्कामैश्चतर्पयन् ॥ आग्निष्टोमस्ययज्ञस्य
फलंवैलभतेनरः ॥ २५ ॥ अप्सरोगणसंकीर्णविमानंलभतेमहत् ॥ प्रहृष्टःसतुदेवैश्चदिवंयातिसमाहितः ॥ २६ ॥ द्वितीयंपारणंप्राप्यसोतिरात्रफलंलभेत् ॥ सर्व
रत्नमयंदिव्यंविमानमधिरोहति ॥ २७ ॥ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यगंधविभूषितः ॥ दिव्यांगदधरोनित्यंदेवलोकेमहीयते ॥ २८ ॥ तृतीयंपारणंप्राप्यद्वादशाहफ
लंलभेत् ॥ वसत्यमरसंकाशोवर्षाण्ययुतशोदिवि ॥ २९ ॥ चतुर्थेवाजपेयस्यपंचमेद्विगुणंफलम् ॥ उदितादित्यसंकाशंज्वलंतमनलोपमम् ॥ ३० ॥ विमानंविबुधैः
सार्धमारुह्यदिविगच्छति ॥ वर्षायुतानिभवनेशक्रस्यदिविमोदते ॥ ३१ ॥ षष्ठेद्विगुणमस्तीतिसप्तमेत्रिगुणंफलम् ॥ कैलासशिखराकारंवैदूर्यमणिवेदिकम् ॥ ३२ ॥
परिक्षिप्तंचबहुधामणिविद्रुमभूषितम् ॥ विमानंसमधिष्ठायकामगंसाप्सरोगणम् ॥ ३३ ॥ सर्वांल्लोकान्विचरतेद्वितीयइवभास्करः ॥ अष्टमेराजसूयस्यपारणे
लभतेफलम् ॥ ३४ ॥ चंद्रोदयनिभंरम्यंविमानमधिरोहति ॥ चंद्ररश्मिप्रतीकाशैर्हयैर्युक्तंमनोजवैः ॥ ३५ ॥ सेव्यमानोवरस्त्रीणांचंद्रात्कांततरैर्मुखैः ॥ मेखलानां
निनादेननूपुराणांचनिःस्वनैः ॥ ३६ ॥ अंकेपरमनारीणांसुखसुप्तोविबुध्यते ॥ नवमेक्रतुराजस्यवाजिमेधस्यभारत ॥ ३७ ॥ कांचनस्तंभनिर्यूहवैदूर्यकृतवेदि
कम् ॥ जांबूनदमयैर्दिव्यैर्गवाक्षैःसर्वतोवृतम् ॥ ३८ ॥ सेवितंचाप्सरःसंघैर्गंधर्वैर्दिविचारिभिः ॥ विमानंसमधिष्ठायश्रियापरमयाज्वलन् ॥ ३९ ॥ दिव्यमाल्यांबर
धरोदिव्यचंदनरूषितः ॥ मोदतेदैवतैःसार्धंदिविदेवइवापरः ॥ ४० ॥ दशमंपारणंप्राप्यद्विजातीनभिवंद्यच ॥ किंकिणीजालनिर्घोषंपताकाध्वजशोभितम् ॥ ४१ ॥
रत्नवेदिकसंबाधंवैदूर्यमणितोरणम् ॥ हेमजालपरिक्षिप्तंप्रवालवलभीमुखम् ॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

गंधर्वैर्गीतकुशलैरप्सरोभिश्चशोभितम् ॥ विमानंसुकृतावासंसुखेनैवोपपद्यते ॥ ४३ ॥ मुकुटेनाग्निवर्णेनजांबूनदविभूषिणा ॥ दिव्यचंदनदिग्धांगोदिव्यमा
ल्यविभूषितः ॥ ४४ ॥ दिव्यान्लोकान्विचरतिदिव्यैर्भोगैःसमन्वितः ॥ विबुधानांप्रसादेनश्रियापरमयायुतः ॥ ४५ ॥ अथवर्षगणानेवंस्वर्गलोकेमहीयते ॥
ततोगंधर्वसहितःसहस्राण्येकविंशतिम् ॥ ४६ ॥ पुरंदरपुरेरम्येशक्रेणसहमोदते ॥ दिव्ययानविमानेषुलोकेषुविविधेषुच ॥ ४७ ॥ दिव्यनारीगणाकीर्णोनिव
सत्यमरोयथा ॥ ततःसूर्यस्यभवनेचंद्रस्यभवनेतथा ॥ ४८ ॥ शिवस्यभवनेराजन्विष्णोर्यातिसलोकताम् ॥ एवमेतन्महाराजनात्रकार्याविचारणा ॥ ४९ ॥
श्रद्दधानेनवैभाव्यमेवमाहगुरुर्मम ॥ वाचकस्यतुदातव्यंमनसायद्यदिच्छति ॥ ५० ॥ हस्त्यश्वरथयानानिवाहनानिविशेषतः ॥ कटकेकुंडलेचैवब्रह्मसूत्रंतथा
परम् ॥ ५१ ॥ वस्त्रंचैवविचित्रंचगंधंचैवविशेषतः ॥ देववत्पूजयेत्तंतुविष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥ ५२ ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामियानिदेयानिभारते ॥ वाच्यमानेतुवि
प्रेभ्योराजन्पर्वणिपर्वणि ॥ ५३ ॥ जातिंदेशंचसत्यंचमाहात्म्यंभरतर्षभ ॥ धर्मवृत्तिंचविज्ञायक्षत्रियाणांनराधिप ॥ ५४ ॥ स्वस्तिवाच्यद्विजानादौततःका
र्येप्रवर्तिते ॥ समानेपर्वणिततःस्वशक्त्यापूजयेद्द्विजान् ॥ ५५ ॥ आदौतुवाचकंचैववस्त्रगंधसमन्वितम् ॥ विधिवद्भोजयेद्राजन्मधुपायसमुत्तमम् ॥ ५६ ॥ त
तोमूलफलप्रायंपायसंमधुसर्पिषा ॥ आस्तीकेभोजयेद्राजन्दद्याच्चैवगुडौदनम् ॥ ५७ ॥ अपूपैश्चैवपूपैश्चमोदकैश्चसमन्वितम् ॥ सभापर्वणिराजेंद्रहविष्यंभो
जयेद्द्विजान् ॥ ५८ ॥ आरण्यकेमूलफलैस्तर्पयेत्तुद्विजोत्तमान् ॥ अरणीपर्वचासाद्यजलकुंभान्प्रदापयेत् ॥ ५९ ॥ तर्पणानिचमुख्यानिवन्यमूलफलानिच ॥
सर्वकामगुणोपेतंविप्रेभ्योन्नंप्रदापयेत् ॥ ६० ॥ विराटपर्वणितथावासांसिविविधानिच ॥ उद्योगेभरतश्रेष्ठसर्वकामगुणान्वितम् ॥ ६१ ॥ भोजनंभोजयेद्विप्रा
न्गंधमाल्यैरलंकृतान् ॥ भीष्मपर्वणिराजेंद्रदत्त्वायानमनुत्तमम् ॥ ६२ ॥ ततःसर्वगुणोपेतमन्नंदद्यात्सुसंस्कृतम् ॥ द्रोणपर्वणिविप्रेभ्योभोजनंपरमार्चितम् ॥ ६३
शराश्चदेयाराजेंद्रचापान्यसिवरास्तथा ॥ कर्णपर्वण्यपितथाभोजनंसार्वकामिकम् ॥ ६४ ॥ विप्रेभ्यःसंस्कृतंसम्यग्दद्यात्संयतमानसः ॥ शल्यपर्वणिराजेंद्रमो
दकैःसगुडौदनैः ॥ ६५ ॥ अपूपैस्तर्पणैश्चैवसर्वमन्नंप्रदापयेत् ॥ गदापर्वण्यपितथामुद्गमिश्रंप्रदापयेत् ॥ ६६ ॥ स्त्रीपर्वणितथारत्नैस्तर्पयेत्तुद्विजोत्तमान् ॥ घृतौ
दनंपुरस्ताच्चऐषीकेदापयेत्पुनः ॥ ६७ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततःसर्वगुणोपेतमन्नंदद्यात्सुसंस्कृतम् ॥ शांतिपर्वण्यपितथाहविष्यंभोजयेद्द्विजान् ॥ ६८ ॥ आश्वमेधिकमासाद्यभोजनंसार्वकामिकम् ॥ तथाश्रमनिवासेतुह
 विष्यंभोजयेद्द्विजान् ॥ ६९ ॥ मौसलेसार्वगुणिकंगंधमाल्यानुलेपनम् ॥ महाप्रस्थानिकेतद्वत्सर्वकामगुणान्वितम् ॥ ७० ॥ स्वर्गपर्वण्यपितथाहविष्यंभोजयेद्द्विजा
न् ॥ हरिवंशसमाप्तौतुसहस्रंभोजयेद्द्विजान् ॥ ७१ ॥ गामेकांनिष्कसंयुक्तांब्राह्मणायनिवेदयेत् ॥ तदर्धेनापिदातव्यादरिद्रेणापिपार्थिव ॥ ७२ ॥ प्रतिपर्वसमा
प्तौतुपुस्तकंवैविचक्षणः ॥ सुवर्णेनचसंयुक्तंवाचकायनिवेदयेत् ॥ ७३ ॥ हरिवंशेपर्वणिचपायसंतत्रभोजयेत् ॥ पारणेपारणेराजन्यथावद्भरतर्षभ ॥ ७४ ॥ स
माप्यसर्वाःप्रयतःसंहिताःशास्त्रकोविदः ॥ शुभेदेशेनिवेश्याथक्षौमवस्त्राभिसंवृताः ॥ ७५ ॥ शुक्लांबरधरःस्रग्वीशुचिर्भूत्वास्वलंकृतः ॥ अर्चयेतयथान्यायंगंध
माल्यैःपृथक्पृथक् ॥ ७६ ॥ संहितापुस्तकान्राजन्प्रयतःसुसमाहितः ॥ भक्ष्यैर्माल्यैश्चपेयैश्चकामैश्वविविधैःशुभैः ॥ ७७ ॥ हिरण्यंचसुवर्णंचदक्षिणामथदाप
येत् ॥ सर्वत्रत्रिपलंस्वर्णंदातव्यंप्रयतात्मना ॥ ७८ ॥ तदर्धंपादशेषंवावित्तशाठ्यविवर्जितम् ॥ यद्यदेवात्मनोभीष्टंतत्तद्देयंद्विजातये ॥ ७९ ॥ सर्वथातोषयेद्भक्त्या
वाचकंगुरुमात्मनः ॥ देवताःकीर्तयेत्सर्वानरनारायणौतथा ॥ ८० ॥ ततोगंधैश्चमाल्यैश्चस्वलंकृत्यद्विजोत्तमान् ॥ तर्पयेद्विविधैःकामैर्दानैश्चोच्चावचैस्तथा ॥ ८१ ॥
अतिरात्रस्ययज्ञस्यफलंप्राप्नोतिमानवः ॥ प्राप्नुयाच्चक्रतुफलंतथापर्वणिपर्वणि ॥ ८२ ॥ वाचकोभरतश्रेष्ठव्यक्ताक्षरपदस्वरः ॥ भविष्यंश्रावयेद्विद्वान्भारतंभ
रतर्षभ ॥ ८३ ॥ भुक्तवत्सुद्विजेंद्रेषुयथावत्संप्रदापयेत् ॥ वाचकंभरतश्रेष्ठभोजयित्वास्वलंकृतम् ॥ ८४ ॥ वाचकेपरितुष्टेतुशुभाप्रीतिरनुत्तमा ॥ ब्राह्मणेषुतुतुष्टेषु
प्रसन्नाःसर्वदेवताः ॥ ८५ ॥ ततोहिवरणंकार्यंद्विजानांभरतर्षभ ॥ सर्वकामैर्यथान्यायंसाधुभिश्चपृथग्विधैः ॥ ८६ ॥ इत्येषविधिरुद्दिष्टोमयातेद्विपदांवर ॥ श्रद्द
धानेनवैभाव्यंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥ ८७ ॥ भारतश्रवणेराजन्पारणेचनृपोत्तम ॥ सदायत्नवताभाव्यंश्रेयस्तुपरमिच्छता ॥ ८८ ॥ भारतंशृणुयान्नित्यंभारतं
परिकीर्तयेत् ॥ भारतंभवनेयस्यतस्यहस्तगतोजयः ॥ ८९ ॥ भारतंपरमंपुण्यंभारतेविविधाःकथाः ॥ भारतंसेव्यतेदेवैर्भारतंपरमंपदम् ॥ ९० ॥ भारतंसर्वशास्त्रा
णामुत्तमंभरतर्षभ ॥ भारतात्प्राप्यतेमोक्षस्तत्त्वमेतद्ब्रवीमितत् ॥ ९१ ॥ महाभारतमाख्यानंक्षितिंगांचसरस्वतीम् ॥ ब्राह्मणान्केशवंचैवकीर्तयन्नावसीदति
॥ ९२ ॥ वेदेरामायणेपुण्येभारतेभरतर्षभ ॥ आदौचांतेचमध्येचहरिःसर्वत्रगीयते ॥ ९३ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu